

શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ
સ્મૃતિ ગ્રંથ
સચિત્ર

પ્રેરક:

અમલગરલાદિપતિ પ્ર.આ.ભ. શ્રી ગુણસાગરસૂરીશ્વરજી મ.સા.

અંબાદેક:

પ્ર. મુનિરાજ શ્રી કલાપ્રભસાગરજી મ.સા.

પ્રકાશક: શ્રી આર્યવક્ત્રિય જૈન લેખકાલ વિદ્યાપીઠ અંબાલિલ
૬૧૬ શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિ ગ્રંથ પ્રકાશન કેન્દ્ર-ગુણદ



卐 श्री गोडीपार्थनाथाय नमो नमः 卐

श्री आर्थ-कल्याण-गौण स्मृति ग्रंथ साथिभ

• प्रेरणा अने आशीर्वाद दाता •
युगप्रभावक अचलगच्छाधिपति प. पू. आचार्य लगवंत
श्रीमद् गुणसागरसूरीश्वर७ महाराज साहेब

• संपादक •
प. पू. अचलगच्छाधिपतिश्रीना विनेथ
मुनिश्री कलाप्रलसागर७ म. सा. "गुणशिशु"



• प्रकाशक •
पू. दादाश्री कल्याणसागरसूरि ग्रंथ प्रकाशन केन्द्र
- संचालक -
श्री आर्यरक्षित जैन तत्त्वज्ञान विद्यापीठ (मुंभई)

मूल्य રૂ. ૧૦૦-૦૦



卐

नमो नमो नाण्डिवायरस्स

卐

आ पुस्तकना प्राप्ति स्थान

श्री आर्यरक्षित जैन तत्त्वज्ञान विधापीठ

(मुंजर्ह ओडिस)

११४, अवेरी मेन्शन १ ले भाणे, इम नं. ६.
केशवल नायक रोड, मुंजर्ह-४०० ००६.

श्री आर्यरक्षित जैन तत्त्वज्ञान विधापीठ

गाम : नागलपुर (बीक),

तालुका : मांडवी, (कच्छ).

श्री गौतम-नीति-गुणसागरसूरि जैन भेष संस्कृति भवन

श्री गुणशिष्टु जिनागमादि चिंतकोष

ठे. लासल पुनशी वाडी, हेरासर लेन, घाटकोपर (पूर्वा), मुंजर्ह-४०० ०७७.

आ अथना कुल्ल पृ. १२०० लगलग : कुल्ल चित्रो २०० लगलग

तथा परिशिष्टो १ थी १४

नम्र सूचना

✽ आ धार्मिक पुस्तक होई तेने रंजडतुं राणी आशातना
न करवा नम्र विनति छे.

✽ विशिष्ट ज्ञान ल'डारे, संशोधक विद्वानो, तथा जहरेर पुस्तकालयाने
आ स्मृति अथ २० टका कमीशन्थी आपयामां आवशे.

आवृत्ति प्रथम :

आ स्मृति अथनी नकल - १०००.

अथलगच्छना छतिहासनी अलक - १०००.

वीर संवत् : विक्रम संवत् : आर्यरक्षित संवत्
२५०६ २०३६ ८०३

मुद्रक : श्री केशवल हीरल गोगरी,

धुवां प्रिन्टरी, १२२, डॉ. मैशेरी रोड, मुंजर्ह-४०० ००६.



— ૩૪ — ગ્રંથ સમર્પણ —

- ✽ આ અવસર્પિણી કાળના ચરમ તીર્થપતિ ત્રિકોકગુરુ, અનંતોપકારી પરમાત્મા શ્રી મહાવીરદેવના પરમવિનયી પ્રથમ ગણધર, પચાસ હજાર શિષ્યોના ગુરુવર્ય, અનંતલબ્ધિ-નિધાન શ્રી ગૌતમસ્વામી ભગવંતની ૨૫૦૦ મી નિર્વાણ સંવત્સરી પ્રસંગે...
- ✽ વિક્રમની બારમી સદીમાં આથમતા ત્યાગમય જીવનને જેમણે પુનઃ શાસ્ત્રીયતાનાં માધ્યમથી જીવંત બનાવી દીધું, પોતાની અનન્ય પ્રતિભાથી અનેક નૃપતિઓ-મંત્રીઓ અને લાખો ક્ષત્રિયોને જેમણે જૈન બનાવ્યા અને જિન શાસનની વિજય પતાકા અલિપ્તઃ લહેરતી કરી દીધી, શ્રી ચક્રેશ્વરી વિગેરે શાસનદેવીઓ જેમનું સાન્નિધ્ય કરતી, મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં વિહરમાન પરમાત્માશ્રી સીમંધર સ્વામિએ પોતાના શ્રી મુખથી જેમના ત્યાગમય જીવનની પ્રશંસા કરી હતી તે ઠગમા પટ્ટધર ઉગ્રતપસ્વી વિધિપક્ષ (અચલ) ગચ્છપ્રવતકં પ. પૂ. યુગપ્રધાન દાદાશ્રી આચાર્યસૂરીશ્વરજી મ. સા. ની નવમી જન્મ શતાબ્દિ અને આઠમી સ્વર્ગશતાબ્દિ પ્રસંગે.....
- ✽ સતરમી સદીમાં ક્રિયોદ્ધાર કરનાર નૈષ્ઠિક બ્રહ્મચર્યથી અણુદા દેવીને પ્રસન્ન કરનાર, ઉગ્રતપસ્વી આગમગ્રંથોદ્ધારક પૂ. યુગપ્રધાન દાદાશ્રી ધર્મભૂતિસૂરીશ્વરજી મ. સા. ના અબ્લેડ પ્રતિભાશાળી પટ્ટધર અનેક પપ્રતિષ્ઠાધક, આદર્શજિનલકત, જામનગર-ભદ્રેશ્વરતીર્થાદિના પ્રેરક અને ઉદ્ધારક પૂ. યુગપ્રધાન દાદાશ્રી કલ્યાણસાગરસૂરીશ્વરજી મ. સા. ની ચતુર્થ જન્મ શતાબ્દિ પ્રસંગે.....
- ✽ અચલગચ્છના વર્તમાનકાલિન શ્રી ચતુર્વિધ જૈન સંઘના અનન્ય ઉપકારી, ક્રિયોદ્ધારક, સુવિહિત શિરોમણિ, કચ્છ હાલર દેશોદ્ધારક, અચલગચ્છ મુનિમંડલાગ્રેસર અચલગચ્છાધિ-પતિ પ. પૂ. સ્વ. મહાત્યાગી યુગપ્રવતકં આચાર્ય ભગવંત શ્રી ગૌતમસાગરસૂરીશ્વરજી મ. સા. ની જન્મશતાબ્દિ પ્રસંગે.....

આ પૂજ્યોના અગણિત ગુણો અને અગણિત ઉપકારોની ચિરસ્મૃતિ પ્રસંગે આ “શ્રી આચાર્ય-કલ્યાણ-ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ તેઓશ્રીના પાવન કરકેમલોમાં સાદર સમર્પિત.

સં. ૨૦૩૯

પ્રથમ ક્ષત્રગુન મુદ્ર-૧.

સુવિધિનાથ જૈન દેરાસર

લાલવાડી મુંબઈ-૧૨.

—અચલગચ્છાધિપતિ આચાર્ય ગુણસાગરસૂરિ
આચાર્ય ગુણેદયસાગરસૂરિ
મુનિ કલાપ્રભસાગર,
મુનિ કવીન્દ્રસાગર, મુનિ વીરભદ્રસાગર
મુનિ પ્રેમસાગર, મુનિ મહોદય સાગર
મુનિ મહાભદ્રસાગર મુનિ પૂર્ણભદ્રસાગર
મુનિ સૂર્યોદયસાગર આદિ મુનિ વૃંદ
ઠાણા ૨૮ ની અનંત વંકના

શ્રી આર્ય-કલ્યાણ-ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ

નીચે મુજબ ના શુભ પ્રસંગોની સ્મૃતિ રૂપે

પ્રકાશિત થયેલ છે.

- * મહાન આર્યાવર્તની સુસંસ્કૃતિની રક્ષા અને પ્રચારાર્થે
- * વિશ્વકલ્યાણકર, પરમ પવિત્ર, મોક્ષદાયક શ્રી જિનશાસનના આ વિશ્વ પરના ત્રેકાલિક અનંતાનંત ઉપકારોની સ્મૃતિ....
- * ચરમ તીર્થપતિ, ત્રિલોકગુરુ, પરમાત્મા શ્રી મહાવીરદેવના પ્રથમ શિષ્ય શ્રી ગૌતમસ્વામી ગણધર ભગવંતની ૨૫૦૦ મી નિર્વાણ સંવત્સરિ (નજીક આવતાં વીર સં. ૨૫૧૨ વિ. સં. ૨૦૪૨ વખતે) ની સ્મૃતિ....
- * પરમાત્મા શ્રી મહાવીરદેવના પદ્મધર શ્રી સુધર્માસ્વામી ગણધર ભગવંતની પરંપરામાં થયેલા ૪૭ માં પદ્મધર મહાન ક્રિયોદ્ધારક, ઉચ્ચ તપસ્વી, અચલ (વિધિપક્ષ) ગચ્છ પ્રવર્તક પૂ. દાદા શ્રી આર્યરક્ષિતસૂરીશ્વરજી મ. સા. ના નવમ જન્મ શતાબ્દિ વર્ષ અને અષ્ટમ સ્વર્ગ શતાબ્દિ વર્ષ (વિ. સં. ૨૦૩૫) ની સ્મૃતિ....
- * ૬૪ માં પદ્મધર અનેક નૃપપ્રતિબોધક, અલ્લેડ પ્રતિભાશાળી, જામનગર ભદ્રેશ્વરાદિ અનેક તીર્થોના પ્રેરક અને ઉદ્ધારક પૂ. દાદા શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરીશ્વરજી મ. સા. ના ચતુર્થ જન્મ શતાબ્દિ વર્ષ (વિ. સં. ૨૦૩૩) ની સ્મૃતિ....
- * ૭૫ માં પદ્મધર ક્રિયોદ્ધારક, કચ્છ-હાલારદેશોદ્ધારક અચલગચ્છાધિપતિ પ. પૂ. સ્વ. આચાર્ય ભગવંત શ્રી ગૌતમસાગરસૂરીશ્વરજી મ. સા. ના જન્મ શતાબ્દિ વર્ષની સ્મૃતિ....
- * ૭૬ માં પદ્મધર યુગપ્રભાવક, સુવિશુદ્ધસંયમસ્મૃતિ, અચલગચ્છાધિપતિ પ. પૂ. આચાર્ય ભગવંતશ્રી ગુણસાગરસૂરીશ્વરજી મ. સા. ના સૂરિપદ રજત વર્ષ (વિ. સં. ૨૦૩૭) ની સ્મૃતિ....
- * પૂ. અચલગચ્છાધિપતિશ્રીની પ્રેરણાથી તેઓશ્રીની અધ્યક્ષતામાં શ્રી અખિલ ભારત અચલગચ્છ (વિધિપક્ષ) પ્રવેતાંબર જૈન સંઘના અનુક્રમે વિ. સં. ૨૦૨૪, ૨૦૩૬, માં ભદ્રેશ્વરતીર્થ અને મુંબઈમાં શ્રી ચતુર્વિધ મહાસંઘના અધિવેશનો ની સ્મૃતિ....
- * પૂ. અચલગચ્છાધિપતિશ્રીની નિશ્રામાં સંઘવીશ્રી ખીમજી વેલજી છેડા (ગોધરા), સંઘવીશ્રી લખમશી ઘેલાભાઈ સાવલા (નવાવાશ), સંઘવીશ્રી શામજી જમુભાઈ ગાલા (મોટા આસંબીઆ) આ ત્રણે મહાનુભાવોએ વિ. સં. ૨૦૩૩ માં કચ્છ ગોધરા થી શત્રુજય મહાતીર્થનો ૪૨ દિવસનો ૧ હજાર યાત્રિકોવાળો છાંરી પાળતો પગપાળો મહા સંઘ કાઢેલ તેની સ્મૃતિ....



✽ પૂ. અચલગચ્છાધિપતિશ્રીની પ્રેરણાથી આયોજિત અને સંઘવી શ્રી શામળ જ્ઞુભાઈ ગાલા, સંઘવી શ્રી મોરારજી જ્ઞુભાઈ ગાલા મોટા આસંખીઆવાલાએ સં. ૨૦૩૫માં એક હબર યાત્રિકોને ૧૦૦ દિવસો દરમ્યાન શ્રી શત્રુંજ્ય મહાતીર્થ ની નવાણું યાત્રા કરાવેલ તેની સ્મૃતિ.....

પૂ. અચલગચ્છાધિપતિશ્રીની પ્રેરણાથી પૂર્વ ભારતમાં બિહારદેશશણગાર શ્રી સમેત શીખરજી મહાતીર્થની તળેટીમાં “માતૃશ્રી પુનઃબાઈ જે. સાવલા ભીંશરાવાલા અચલગચ્છ જૈન ધર્મશાળા” યાને કચ્છીભવનનું નિર્માણ સંઘરત્ન શ્રી ઝવેરચંદ જે. સાવલા આદિના પ્રયત્નોથી થઈ રહેલ છે તેની સ્મૃતિ.....

✽ છેલ્લા ૧૫ વરસમાં પૂ. અચલગચ્છાધિપતિશ્રીની નિશ્રામાં બાળકો, યુવાનો અને બહેનોની થયેલ દીક્ષાઓ...જેથી સાધુસાધ્વી સમુદાયમાં વિકાશ થયો તથા પૂજ્યશ્રીની નિશ્રામાં અનેક છ'રી પાળતા સંઘો, જિનબિંબોની અંજનશલાકાઓ, જીર્ણોદ્ધારો, પ્રતિષ્ઠાઓ, જિનાલયોના શતાબ્દિ વિ. મહોત્સવો, સમુહ વર્ષીતપ પારણા મહોત્સવો, અનેક ઉજ્જ્વલ અચલગચ્છના મહોત્સવો, અનેક ઉપાશ્રયોનું નિર્માણ, અનેક પ્રાચીન અંથોનો ઉદ્ધાર અને સંઘોમાં થયેલ ધર્મજ્ઞગૃતિની અનુભોદના....અને સ્મૃતિ.....

✽ આ અંથનું પ્રકાશન કરનાર પૂ. દાદાશ્રી કલ્યાણસાગરસૂરીશ્વરજી અંથ પ્રકાશન કેન્દ્રનું સંચાલન કરનાર જૈન અંથ અને અચલગચ્છના બાળકોના આધ્યાત્મિક વિકાસના અદ્વિતીય કેન્દ્રરૂપ અને કચ્છના ગૌરવરૂપ એવી ધાર્મિક શિક્ષણ આપતી મહાન સંસ્થા શ્રી આર્ય-રક્ષિત જૈન તત્ત્વજ્ઞાન વિદ્યાપીઠ (નાગલપુર) નો જે વરસ પછી રજત મહોત્સવ વર્ષ આવતાં તથા એજ સંસ્થા દ્વારા સંચાલિત “શ્રી કલ્યાણ-ગૌતમ-નીતિ જૈન તત્ત્વજ્ઞાન શ્રાવિકા વિદ્યાપીઠ (મિરાઉ) નો દશાબ્દિ મહોત્સવ વર્ષ આવતાં તેની સ્મૃતિ નિમિત્તે....

✽ પૂ. અચલગચ્છાધિપતિશ્રી દ્વારા સ્થાપિત શ્રી આર્ય-રક્ષિત જૈન યુવક પરિષદનો આવતા વર્ષે પાંચમા વર્ષમાં મંગલ પ્રવેશ થતાં તેની સ્મૃતિ નિમિત્તે....

✽ પૂ. દાદાશ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિ જૈન ધાર્મિક જ્ઞાતસત્રો કુલ ૧૧ જેટલા ખૂબ જ ઉત્સાહ પૂર્વક ઉજ્જ્વલ ગયા અને ભવિષ્યમાં પણ સુંદર રીતે નિવિંધનતાપૂર્વક યોજાતા રહે તેની મંગલ ભાવનાથે....

✽ શ્રી આર્ય-જય-કલ્યાણ કેન્દ્ર ટ્રસ્ટ આ પ્રાચીન-અર્વાચીન સાહિત્ય-સંસ્કૃતિ રક્ષક પ્રચારક સંસ્થાનો પાંચમા વરસમાં મંગલ પ્રવેશ થતાં તે નિમિત્તે....

✽ પૂ. અચલગચ્છાધિપતિશ્રીની પરમ પવિત્ર મહાન ભાવનાના પ્રતિકરૂપ જિનશાસન અને અચલગચ્છના ગૌરવરૂપ કચ્છની દિવ્ય વસુધરા પર અવતાર લેનાર.... નૂતન નિમિત્ત થનાર અને યશોધનવદ્ધમાન ચેરિટેબલ ટ્રસ્ટ દ્વારા સંચાલિત શ્રી શત્રુંજ્યાવતાર આદીશ્વર બહુતેર જિનાલય મહાતીર્થના નિર્માણના મંગલ પ્રારંભ અને નિવિંધન નિર્માણની મંગલ ભાવનાની સ્મૃતિ નિમિત્તે....



યુગપ્રભાવક, અચલગચ્છાધિપતિ પૂ. આચાર્ય ભગવંત શ્રીમદ
ગુણસાગરસૂરીશ્વરજી મહારાજના આ સ્મૃતિગ્રંથ અંગે



આશીર્વાચન

પ્રાતઃ સ્મરણીય યુગવીર મહાન પૂર્વાચાર્યોના પ્રશસ્ત જીવનકાર્યોની ચિર અનુમોદના નિમિત્તે આ “શ્રી આચાર્ય-કલ્યાણ-ગૌતમ સ્મૃતિગ્રંથ” પ્રકાશિત થઈ રહેલ છે. જેથી ખૂબજ પ્રમોદલાવ અનુભવું છું અનેક માહિતીઓથી સભર આ સચિત્ર ઐતિહાસિક મહાગ્રંથ પાછળ સાત-સાત વર્ષોથી અથાગ પરિશ્રમ કરાયેલ છે. મારા શિષ્યરત્ન પરમ વિનયી મુનિરાજ શ્રી કલાપ્રભસાગરજી એ વિશિષ્ટ રીતે વિદ્વતાપૂર્વક આ ગ્રંથનું સંપાદન અને સંકલન કરી જૈનશાસન અને અચલગચ્છની મહાન સેવા કરેલ છે. સાથે સાથે પૂર્વાચાર્યોના આપણા પરના અગણિત ઉપકારોના મહાન ઋણથી મુક્ત બનવા યત્કીચિત્ પ્રયત્ન કરેલ છે જે અનુમોદનીય છે.

સાત્ત્વિક સાહિત્ય એ જીવનવિકાસનું એક આગવું અંગ છે. આ મુનિરાજશ્રી આવા સમ્યગ્જ્ઞાન અને સાત્ત્વિક સાહિત્યના સથવારે વધુમાં વધુ કલાકો ગાળે છે. અને આ રીતે જ્ઞાનાવરણીય કર્મના ક્ષયોપશમના લાભને મેળવે છે. જેના ફલસ્વરૂપે પ્રાચીન જ્ઞાનલંકારોમાંથી હસ્તલિખિત ગ્રંથો અને અવનવી સામગ્રીને પ્રકાશમાં આણી આપણી સમક્ષ રજૂ કરે છે. સાથે સાથે અનેકોને પણ આ સાહિત્યોદ્ધારના રસમાં તરબોળ બનાવે છે. તેઓશ્રી હજી પણ વધુમાં વધુ આ ક્ષેત્રે વિકાસ સાધે તથા અનેક ગ્રંથરત્નોને પ્રકાશમાં આણે એજ શુભેચ્છા !

તેઓશ્રી રત્નત્રયીની નિર્મલ આરાધનામાં ખૂબજ આગળ ધપી જૈનશાસન, ગચ્છ અને ગુરુને વધુમાં વધુ ગૌરવ અપાવે એજ શુભ આશીર્વાદો અને શુભેચ્છા !

લિ. અચલગચ્છાધિપતિ આચાર્ય ગુણસાગરસૂરિ

સં. ૨૦૩૬

દિ. કા. સુ. ૭.

લાલવાડી મુબંધ-૧૨.



પૂ. સ્વ. મુનિરાજશ્રી કીર્તિસાગરજી મ. સા. ની

ઉ પ કાર સ્મૃ તિ

કચ્છના મુકુટમાણીસમા શ્રી ભદ્રેશ્વર જૈન મહાતીર્થની નીકટમાં આવેલા મુંદ્રા તાલુકાના લાખાપુર ગામમાં વિ. સં. ૧૯૫૩ ના શ્રા. વદ ૮ ના પિતાશ્રી કુંવરજી આણંદજીના પત્ની દેમતબાઈની કુક્ષીથી કરમશીલાઈનો જન્મ થયો હતો ને જેઓ પછીથી પૂ. અચલગચ્છાધિપતિશ્રીના શિષ્ય પૂ. મુનિશ્રી કીર્તિસાગરજી મ. સા. ના નામે સુપ્રસિદ્ધ થયા હતા.....

તથા ૫૦ વરસથી અધિક જેમનો દીક્ષા પર્યાય હતો.....

૮૩ વરસની જૈક વય સુધીમાં પણ જેમણે જૈન આગમોના વાંચન-મનન અને ચિંતનમાં અભિરૂચિ દાખવી હતી.....

સં. ૨૦૨૮ થી ૨૦૩૧ સુધીમાં તેઓશ્રી સહ ચાર ચાતુર્માસો અને વિહારો દરમ્યાન મને તેઓશ્રીની વૈયાવચ્ચ અને સાનિધ્યનો લાભ પ્રાપ્ત થયો હતો.....

સં. ૨૦૩૬ ના માગસર વદ ૨ બુધવાર તા. ૫-૧૨-૭૬ના જેઓ જૈન આશ્રમ તીર્થ (નાગલપુર) મુકામે સ્વર્ગસ્થ થયા..... તથા....પ્રાચીન સાહિત્યનાં વાંચન અને રક્ષણ માટેની જેમની અમૂલ્ય પ્રેરણાએ મારા જીવનમાં અનેક શુભ લાવનારો જન્માવી..... તે મારા વડીલ ગુરુબંધુ, આગમપ્રજ્ઞ, પરમનિસ્પૃહી, અપ્રમત્તારાધક પ. પૂ. સ્વ. મુનિરાજ શ્રી કીર્તિસાગરજી મ. સા. ના અગણિત ઉપકારોની સ્મૃતિ નિમિત્તે તેઓશ્રીના ચરણોમાં લાવલરી અનંતશઃ વંદના....

સં. ૨૦૩૬ માગસર વદ ૨,
જીરાવલિ પાર્શ્વનાથ તીર્થ
દેરાસર લેન, ઘાટકોપર (પૂવ),
મુંબઈ-૪૦૦ ૦૭૭.

બાળ કલાપ્રભસાગર
ની કોટિ કોટિ વંદના.

જેમની ૨૫૦૦ મી નિર્વાણ સંવત્સરી નજીક આવી
રહેલ છે તે પરમાત્મા શ્રી મહાવીરદેવના પ્રથમ ગણધર

શ્રી ગૌતમસ્વામી ભગવંત

ની સંક્ષિપ્ત જીવન ઝરમર

મગધદેશમાં ગોબર ગામમાં ગૌતમ ગોત્રીય વસુભૂતિ અને તેમની પત્ની પૃથ્વીદેવી આ પ્રાણી પરિવાર રહે. પૃથ્વીદેવીએ અનુક્રમે ઇન્દ્રભૂતિ, અગ્નિ-ભૂતિ, અને વાયુભૂતિ આ ત્રણે પ્રતિભાશાળી બાળકોને જન્મ આપ્યો. તેમાં ઇન્દ્રભૂતિ ગૌતમનો જન્મ લ. શ્રી મહાવીરદેવના જન્મ પહેલા આઠ વરસે એટલે વિક્રમ સંવત પૂર્વે ૫૫૦ માં થયો હતો.

દીર્ઘ તપશ્ચર્યાબાદ પરમાત્મા શ્રી મહાવીરદેવ ગૈ. સુ. ૧૦ ના જૈનિક ગામમાં કેવલજ્ઞાન પામ્યા. આ ભગવાનનો કેવલજ્ઞાન કલ્યાણક મહોત્સવ ઉજવવા અગણિત દેવ-દેવીઓ પૃથ્વીલોક પર આવ્યા. દેવ રચિત સમવસરણમાં પ્રભુએ મેઘ ગંભીર દેશના આપી. પણ આ વખતે કોઈ મનુષ્ય ન હોઈ, માત્ર દેવ દેવીઓ જ હોઈ કોઈએ પણ વ્રતોનો સ્વીકાર ન કર્યો. બીજે દિવસે પ્રભુએ અપાપા નગરીમાં દેશના આપી. યોગાનુયોગ ઇન્દ્રભૂતિ ગૌતમ આદિ ૧૧ પ્રાણી પડિતો સોમિદ્ર વિવ્રના ઘરના પ્રાંગણમાં થતા યજ્ઞમાં ક્રિયાકાંડ કરાવવા આવેલ હતા. લ. શ્રી મહાવીરદેવની દેશના સાબળવા આવતા દેવ-દેવીઓને જોઈ ઇન્દ્રભૂતિ ગૌતમ કહેવા લાગ્યા કે આ દેવો પણ આપણા યજ્ઞમાં ભાગ લેવા આવી રહ્યા છે. પણ દેવોને યજ્ઞમંડપમાં ન આવતા જોઈ તેમજ દોઢકમુખથી લ. શ્રી મહાવીરદેવ આવ્યાની વાત જાણી ત્યારે અભિ-માનથી કહેવા લાગ્યા કે આ મહાવીર નામનો સર્વજ્ઞ વળી કોણ? મારા સિવાય આ દુનિયામાં કોઈ સર્વજ્ઞ હોઈ શકે જ નહીં. આમ અનેક વિચારો ને અંતે ઇન્દ્રભૂતિ-વાદ કરી લ. શ્રી મહાવીરદેવને પરાજીત કરવા પોતાના ૫૦૦ શિષ્યો સાથે સમવસરણ તરફ પ્રયાણ કરે છે. તેઓ જેવા સમવસરણ નજીક આવ્યા ત્યારે લ. શ્રી મહાવીરદેવે મધુર ધ્વનીથી “ ઇન્દ્રભૂતિ ગૌતમ! તમે સુખેથી આવ્યા?” આમ બોલાવે છે.

આથી ઇન્દ્રભૂતિ ચમક્યા! પણ બીજી પળે વિચારે છે કે અહો! જગપ્રસિદ્ધ એવું માડું નામ કોણ ન જાણે? મારા મનના સંશયો જાણી તેનું સમાધાન કરે તો આ સાચા સર્વજ્ઞ છે એમ માનું. ત્યાં તો લ. શ્રી મહાવીરદેવે જે વેદ પઠો અંગે ઇન્દ્રભૂતિને સંશય હતો તે પઠોનો સાચો ભાવાર્થ કહી સંભળાવ્યો. આથી ઇન્દ્રભૂતિના સંશયોનું સમાધાન થયું. અને તેઓએ પરમાત્મા શ્રી મહાવીર દેવ પાસે પોતાના ૫૦૦ શિષ્યો સાથે દીક્ષા લીધી.

ત્યાર પછીની વિગત આ અંધમાં અચલગચ્છના ઇતિહાસની ઝલક પૃ. ૨-૩-૪ પરથી વાંચી લેવા સુચના છે. પરમાત્મા શ્રી મહાવીરદેવના નિર્વાણ બાદ બાર વર્ષ સુધી કેવલજ્ઞાની ગૌતમસ્વામી ભગવંત જગત ઉપર વિચરી અગણિત ઉપકારો કર્યા અને મોક્ષે પધાર્યા. અનંતકલ્પિ નિધાન શ્રી ગૌતમ-સ્વામી ભગવંતને અનંતશઃ વંદના.....

“ ગુણશિશુ ”

मंगलस्तुति

सद्ध्यान-ज्वलने ज्वलन्यविकलं यस्यैदानीलच्छत्रे
 देहस्य मृत एव केवलवधुपाणिग्रहं कुर्वतः ।
 तन्वन्ति स्म समंततः प्रसूयरा मांगल्यद्वारां कुरु
 श्रेणिकायमसौ मुहं वितनुतां श्रीपाश्वनाथप्रभुः ॥

उत्तम ध्यान इषी अग्नि सु'पुण' रीति प्रकल्पवतिन धनां, देवगजानवधुना
 पाणिग्रहण करतां जे प्रभुना इंद्रीवमणि समान तन्ववणा देवता क्षिणा न
 चारे आजु विस्तार पाभेदी मांगल्य दुवानी श्रेणिना दायनं विस्तारता अवा
 पार्थनाथ प्रभु दुवानी विस्तार करे।

सिद्धयैर्गोनोद्वाह-विधौ सत्पुणः

निष्णानचेनस्तुरगाधिरुद्धः
 प्रौढाप्सरः संहति गीयमानः
 गुणः श्रिये वीरवरो जिनोऽस्तु ॥ ४ ॥

सिद्धिइषी स्त्री साथे दानविधि करवा भाटे तृपणावंत, निर्मलचित्तइषी
 अश्व पर चढेला. (सदाये शुद्ध ध्यान करनारा) तथा पुष्पज अप्सराव्याना
 समूह वटे जेमना गुणा प्रवाया छे अवा श्री वीरवरमानसा गुणइषी लक्ष्मी
 आपनारा थाया.

भवाधिजाताः सुगुणावदाताः
 वृत्तस्वभावाः हृदि पुण्यमाजाम ।
 ये हारमुक्ता इव संवसन्तिः
 दिशन्तु तेऽप्येऽपि जिनाः सुखानि ॥ ५ ॥

संसार समुद्रमां उत्पन्न थयेला जानादि उत्तम गुणुथी निर्माण पोताना
 आचार पाणवाना स्वभाववाणा, पुण्यवताना हृदयमां जेयो भोतीनी भाषानी
 जेम वास करी रह्या छे ते अने भीज पणु जिनेश्वरे (लव्याने)
 गुण थाया.

ये वीजमात्रां त्रिपदीं निधाय
 मनोऽवतौ बुद्धिजलेन सिक्त्वा ।
 चित्रं क्षणात् कोटिगुणामकार्षुः
 तन्वन्तु तोषं गणधारिणस्ते ॥ ६ ॥

ये आश्रय' छे ते जेयो इकत भीज नोटली न (उत्पाद, व्यय, द्रोण्य
 दश'क) त्रिपदीन मनउय पृथ्वी पर धारण करनि, पथी बुद्धिना जवथी
 सिंघन करनि, क्षणमात्रमां ते त्रिपदीन करेडगणी करी. ते गणधरे (जगतमां)
 संतापने विस्तारो.

श्री सुधर्मास्वामीनी स्तुति

श्री वीरवक्रान् त्रिपदीमवाप्य. यो द्वादशाङ्गीं विमलां चकार ।
 स्वामी सुधर्मा सकलार्थिं शास्ता, जीयान् स्वकीयं वयवृद्धि कर्ता ॥ १ ॥
 स्नात्रपंचाशिकाग्रन्थे
 -अचलगच्छनायकः उदयलगारसूरिभिः

युगप्रधानाऽऽचार्यः श्री कल्याणसागरसूरिभिः संदध्या

श्री गौडीपार्श्वनाथ स्तुतिः

अंचलगणनीरधिसारंगं, कीर्तिलतावर्द्धनसारंगं, दुर्जनवर्द्धनसारंगं. ॥ १५ ॥

श्री गौडीपार्श्वनाथ स्तोत्रं

सुरार्थीशचक्रस्तुतज्ञानसिधो. जगन्नाथ नेतः कपालोकबन्धो ॥

विभो ! पाहि मां सर्वदा भक्तिभाजां. स्मरंतं चिरं स्वप्नदाभोजभृंगं ॥ १६ ॥

—श्री छंदालंकारपार्श्वस्तोत्रं

श्रीपार्श्व गौडीकारव्यं भजतभविगणं कल्पवृक्षं सुगोत्रं.

नानादेशेषु लब्धातिशयमहितनाव्यूहवारं सुसूतिं ।

श्रीमंतं नीलरत्नाधिकतरत्रपुत्रं स्फारलावण्यशालं.

मोहांभोराशिकुंभोद्भवममरनुतं पार्श्वेयक्षार्चिर्नाधि ॥ १७ ॥

—श्री गौडीपार्श्वनाथस्तवनं

सुरराजखेचरनागपुरंदरधरणिराजसुसेविनं.

श्री पार्श्वजिनेश्वरं नमितसुरेश्वरपद्मावतीसंस्तुतं ।

येऽनंतभक्त्या विशुद्धशक्त्या संस्तुवन्ति जिनं मुदा.

शुभसागरपठनाद्भक्तिकरमासमेतं ते लभन्ति सुखं सदा ॥ १८ ॥

—श्री पार्श्वनाथस्तवनं

(युगप्रधानश्रीकल्याणसागरसूरिकृतस्तोत्रेषु)

तीर्थं यत्र जगज्जनेप्सितफलं त्यागश्रमं धन्वनि.

श्रीगौडीति समस्तलोकविहितं जाग्रत्कुलं विद्यते ।

श्रीमच्छ्रीविधिपक्षगच्छभविनां साहाय्यकृत सर्वदा,

दूराथातमहासमूहनमितं श्रीपार्श्वदेवाङ्कितम् ॥

श्रीकल्याणसागरसूरिविज्ञप्तिपत्रं

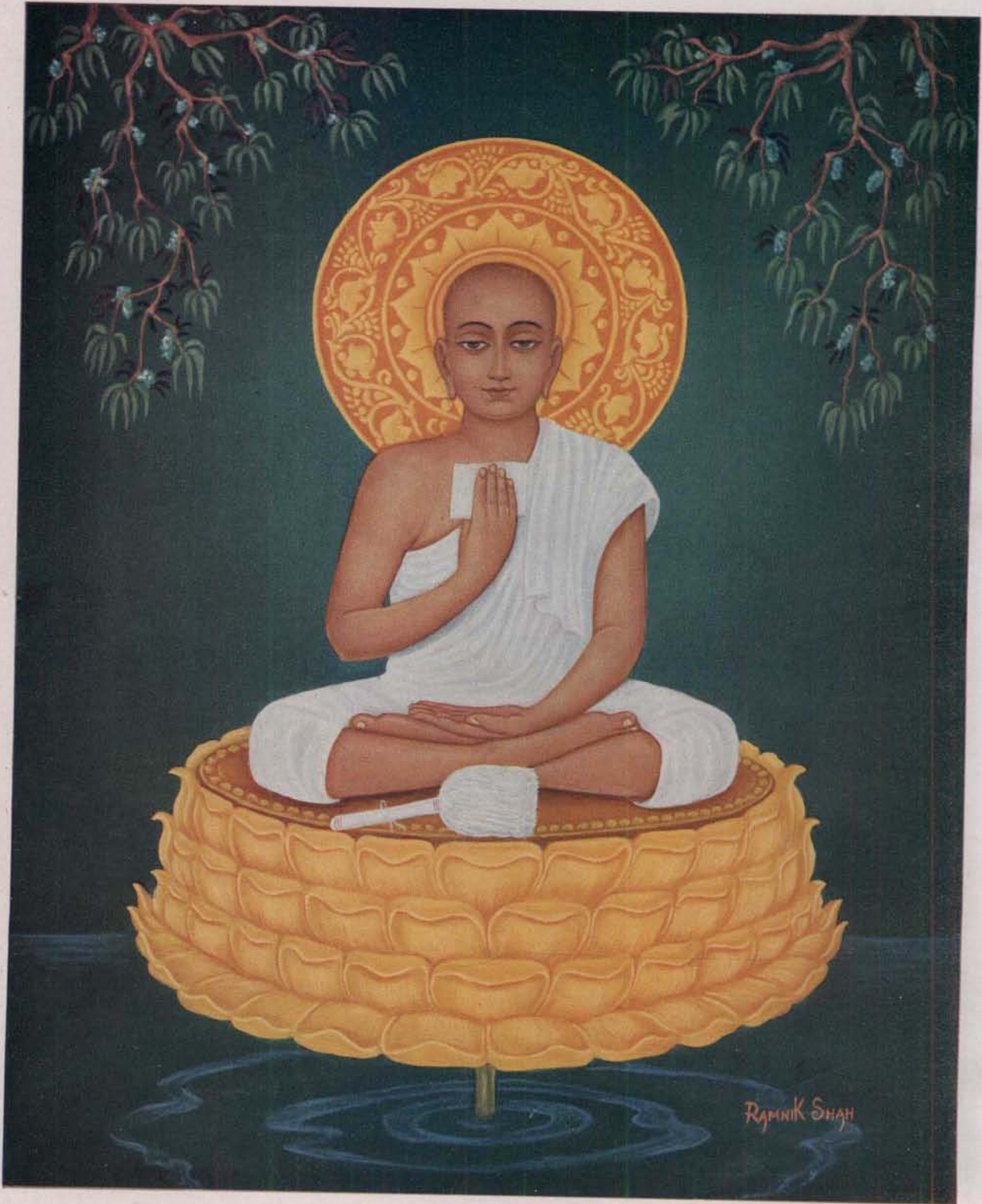
वा. महोपाध्याय श्री देवसागरजी



પ્રગટ પ્રભાવી શ્રી ગોડીજી પાર્શ્વનાથ ભગવાન

વિધિપક્ષ ગચ્છ મહેન્દ્રસૂરિ ગચ્છેશ નિર્દેશે;
 શાખાચારજ અભયસિંહ, સૂરિ ઉપદેશે;
 ગોત્ર મીઠડીઆ ગ્રોશ વંશ, પાટણપુરવાસી;
 શાહ મેઘા જોણે સાતઘાત જિન ધર્મેવાસી. ॥ ૧ ॥
 ચૌદ બત્રીસે ફાગણ સુદિ, ખીજ ને ભૃગુવારે;
 ખેતા નોડી તાત માત, નિજ સુકૃત સારે;
 તેણે પઠડો પાર્શ્વખિંબ, લેહવા નરભવ ફલ;
 ચઉ વિહ સંઘ હજૂર હરખે, ખરચી ધન પરિગલ. ॥ ૨ ॥

- વાચકે લાવણ્યચંદ્ર ગણિ



परमात्मा श्री महावीरदेवना प्रथम गणुधर अनंतलघ्निधान
श्री गौतम स्वामी लगवंत



श्री नवकार महामंत्र

(भावार्थ)

१. अरिहंत भगवताने नमस्कार हो.
२. सिद्ध भगवताने नमस्कार हो.
३. आचार्य महाराजाने नमस्कार हो.
४. उपजाय महााराजाने नमस्कार हो.
५. आ लोअमां रहेशां पंच महामतधारी सर्व साधु-साध्वी महाराजाने नमस्कार हो.
६. आ पांचने करायेछा नमस्कार ७. सर्व पाधानो प्रत्युशक छे.
८. अने सर्व मंगलाभां ९. प्रथम मंगल छे.

विधत्ते यस्य सास्त्रिभ्यं देवी चक्रेश्वरी सदा ।
श्रीमद्ब्रह्मचलनच्छाख्यो विधिपक्षो जयत्यसौ ॥

—श्री सूरिसुर्यमंत्रकल्पमन्त्रे
श्री मेरुगसुरि

सत्य पर्वका भूप भजोसण, वीर दुडम क्य पूनिभ पाप्पी ।
उत्तरसंग क्रियाशुद्ध श्रावक, सिद्धि सुपर्व सिद्धाने भाप्पी ॥ १ ॥
जंसी रीत सुरीत निधान कडे वस, स्वामी सुधर्म परंपर ज्ञाप्पी ।
वृज्जो विधिपक्ष सदा वन जगत, अक्ष सीमंधर स्वामी ते साप्पी ॥ २ ॥

पू. दादाश्री आर्यरक्षितसूरिनी स्तुति

वशं वीरविभोरभृदिति ब्रह्मवीरव्यूहितं ।
मिथ्यात्वादिचिपक्षचारणविधौ धर्मोद्यमे चोत्तमे ॥
जातः पूर्वमिहार्यरक्षितगुरुचक्रेश्वरी देवतां ।
साक्षात्कृत्य तपोभिरंचलगणं विस्तारयन् भूतले ॥

उपदेशचित्तामणिग्रंथटीकायां
श्री जयशेखरसूरि

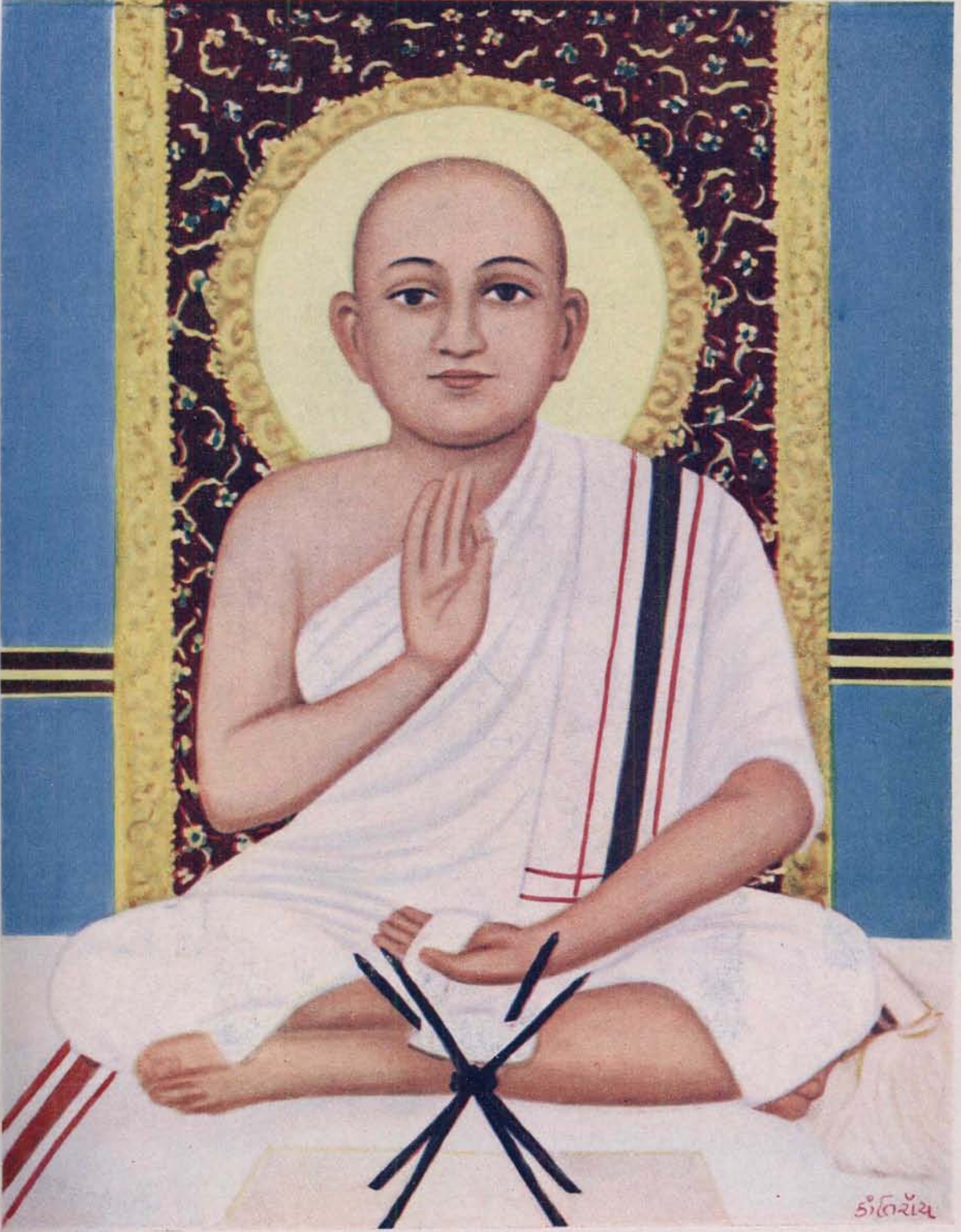
श्री वीरपट्टकमसंगतोऽभुवुः, भाग्याधिकः श्रीविजयेन्दुसूरिः ।
सीमंधरैः प्रस्तुतसाधुमार्गं, श्रकेश्वरीदत्तवरप्रसादः ॥

वा. विनयचंद्रगणि शि. वा. देवसागरगणि

सूरिष्वार्यचरित्र भृरुचरणसन्नेर्मलयदासी कृतः
स्वर्गिंश्रेणिरिहार्यरक्षित इति ख्यातोरभवत् सूरिराट्ट
यस्मादंब प्रसिद्धिमाप जगति प्रध्वस्तदूर्ध्वान
ध्वांतादंचलगच्छ इत्यखिलसंस्तुत्यर्षिवृंद श्रिनः ॥

आचार्योमां श्रेष्ठ, आरित्रने धारणं करनार अने आरित्रनी उत्तम
निर्मलताथी देवताआनी पंडितने दासइय करनार आ पृथ्वी पर
'आर्यरक्षितसूरि' नामक प्रसिद्ध सूरिसर थया. मिथ्यादर्शनइय
निभिरने नाश करनार ते आचार्यथी न स्तुति करवा थयाय आधुआनां
वृद्धथी आश्रय करयेस 'अंचलगच्छ' जगतमां प्रसिद्ध थया.

कवियकवति' पू. आ. श्री जयशेखरसूरि ७ म.



ભારતવર્ષની અજોડ વિભૂતિ, પરમ ત્યાગી, વિધિપક્ષ (અચલ)ગચ્છ પ્રવર્તક પ. પ. યુગપ્રધાન
દાદાશ્રી આચારક્ષિતમૂરીચંદ્ર મહારાજ

पू. द्वादश्री कल्याणसागरसूरिनी स्तुति

धाके धाके जनगुण गावौ आण जगे विज्यात ।
श्री कल्याणेश्वरि मूर्तिशर मुळे सरस्वती साक्षात ॥

—विद्यसागरसूरि

विधिपक्षगणव्योम भास्करेऽवविगजने ।
मूर्तिसावकल्याण सागरे गुणसागरे ॥

होगमकरन्दरीकाप्रदाम्तां
सुमतिहर्ष गणी

श्री अचलगणाधीशाः शाश्वतानन्ददाः मताम् ।
श्री शिवोदधिमूर्तिशाः शासतां साधु राजताम् ॥

(विज्ञप्तिपत्र)

महोपाध्याय देवसागरजी गणिः

अयलगररचना प्रथम श्रावक श्री यशोधन लणुशाढी अंगे कवित्त

अधुं नगर भावेण परे लणुशाढी भुजगज.
नासपुत्र जयवंत जशोधन नामे निरमलः
पावे परवन अत्र काम आवीआ गडगत्री.
नामी देवी जोगावि आवी रदिय तजलद्री,
आवीआ सुगुरु खेलेवे समे आर्यरक्षिनसूरिवर.
धन वन जशोधन पय-नामी यराजुनमे आरित्रवर. ॥१॥

धरी भाव मन शुद्ध भुद्धिपय प्राणमे नदि गुरु.
आण सज्ञ मूज दिवस पुण्ये पाभीओ कल्पनरु.
जनम भराण अयकीनि सावयवय साप्ये.
नमजिना मूज सुसाधु देवगुरु धर्मते आधि,
परिलदी पाप शुभ आर्यरे धरे न्यान धर्मने भक्षेता,
जगे श्रीभाढी वुरसाणा धनधन जशोधन जे सखा. ॥२॥

वदेभाषी प्राण

अयलगररक मोदी यद्रावित आणनरमणी



કચ્છ હાલાર દેશોદ્ધારક, ક્રિયોદ્ધારક અચલગચ્છાધિપતિ પૂ.સ્વ.
આચાર્ય ભગવંત શ્રી ગૌતમસાગરસૂરીશ્વરજી મ.સા.ના.પ્રતાપી પટ્ટધર
પરમત્યાગી, ઉગ્રતપરવી, યુગપ્રભાવક અચલગચ્છાધિપતિ
પૂ.આચાર્ય ભગવંત શ્રી ગુણસાગરસૂરીશ્વરજી મ.સા.



અનેકનૃપપ્રતિશ્રાધક, અન્નેડ પ્રતિભાસપન્ન, અનેક તીર્થોના ઉદ્ધારક,
 અચલગચ્છાધિરાજ પ. પૂ. યુગપ્રધાન દાદા
 શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરીશ્વરજી મહારાજ



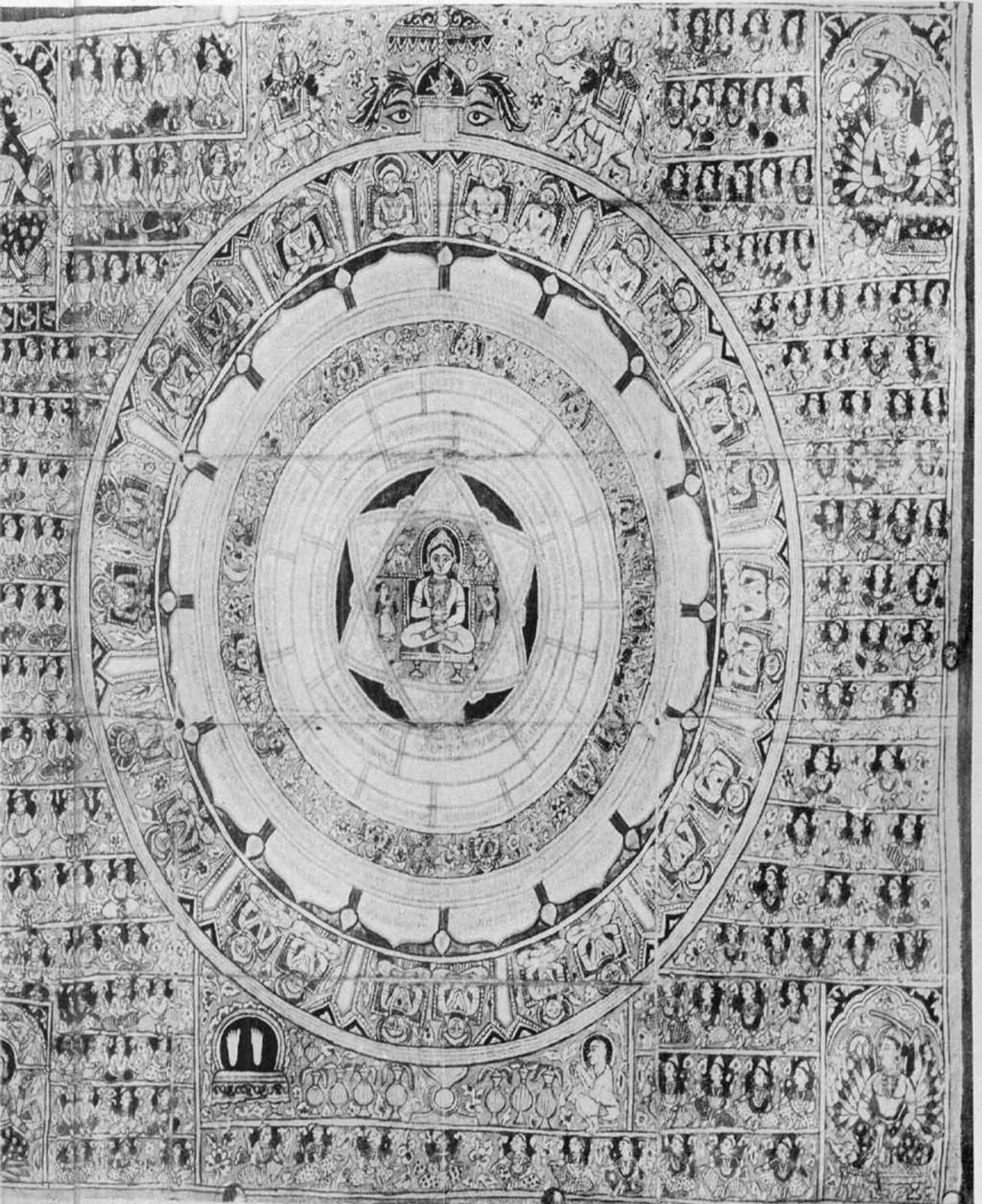
અચલગચ્છ મુનિમંડલાચેસર, કિથોદ્ધારક, કચ્છ-હાહાર-
 દશોદ્ધારક, અચલગચ્છાધિપતિ પ. પૂ. આચાર્યદેવ
 શ્રી ગૌતમસાગરસૂરીશ્વરજી મહારાજ



પ. પૂ. દાદાજી ગોતમસાગરસૂરીશ્વરજી મહારાજ ના
શિષ્યરત્ન શાંતભૂતિ
પૂ. પાદ ગણિવય શ્રી નીતિસાગરજી મહારાજ



ત્રિગ પ્રભાવક, ગચ્છ દિવાકર, અચલગચ્છાધિપતિ
પ. પૂ. વ્યાચાર્ય દેવકી ગૃણસાગરસૂરીશ્વરજી મહારાજ



(૫) ॐ હરિમેહુ કિરિમેહુ ગિરિમેહુ પિરિમેહુ ॐ સિરિમેહુ ॐ
 હરિમેહુ ॐ આર્યિમેહુ સ્વાહા । જી પીઠજાપ ૧૦૦૦૦
 મંત્રાધિરાજપીઠ ॥ હું ॥ ॐ શુચિરેકવિત્ત । પૂર્વાભિમુલઃ પ્રાણાયામપૂર્વ
 અટોત્તરશતવારાન્ અમું મંત્રં પરમેષ્ટિમુદ્રયા સ્મરેત્ પથિ પ્ર મ પ્રસ્થાન

થોનીશ તીથોંકરના ચક્રની બહાર હૂંકારની સાડાત્રણ રેખા
 આલેખિત કરી છે. અને બાબુમાં કેંકારથી નિરુદ્ધ કરવામાં આવેલ છે.

ચંત્રના આહુર્ભાગમાં :-

ઇશાન કોણમાં ૪ ષોડશ ઈંદ્રો ૬ જક્ષ ૬ જક્ષિણી અને વૃષભાક્રમ
 ઇશાનેંદ્રના ચિત્રો છે.

અગ્નિકોણમાં સહસ્રભુજ ત્રિભુવનસ્વામિની દેવી તથા ષોડશઈંદ્રો
 તથા વિદ્યાદેવતા. ૪, ૬ જક્ષ, ૬ જક્ષિણીનાં ચિત્રો છે.

નૈઋત્યકોણમાં જ્યા, વિજ્યા, ભદ્રાસહિત લક્ષ્મીદેવી. ૬ જક્ષ,
 ૬ જક્ષિણી, ષોડશ ઈંદ્રો, ૪ વિદ્યાદેવતા, ત્રણ સોમણેંદ્રનાં ચિત્રો છે.

વાયવ્યકોણમાં યક્ષરાજ ગણિપિટક હાથી ઉપર ઈંદ્ર તથા ષોડશ
 ઈંદ્રો ૬ જક્ષ, ૬ જક્ષિણી, ૪ વિદ્યાદેવતા ઐરાવણુ રુ...ઈંદ્રનાં ચિત્રો છે.

ચંત્રની નેપર મધ્યમાં ત્રણ ચિત્રો છે તે ઓળખી શકતાં નથી.

કણ્ઠિકાની મધ્યમાં એક ચિત્ર છે તે ઓળખી શકતું નથી.

કણ્ઠિકાની એક બાબુ નીચે પ્રમાણે લખાણુ છે.

શ્રી માણિક્યકુંજરસૂરીણાં સપરિવારાણાં શાંતિતુષ્ટિપુષ્ટિકરો ભવતુ

નોંધ

દ્વાત્રિશલ્કન્યયપયુક્તઃ સૂરિમંત્રઃ ના શીપક નીચે પ્રસ્તુત અંથના
 પૃ. ૨૬૭-૬૮ ઉપર જે વિગતો આપી છે તે પણ માણિક્યકુંજરસૂરિને
 લગતી છે. જુઓ પાદનોંધ પૃ. ૨૬૭.

આ ચંત્ર આગમ પ્રભાકર સ્વ. શ્રી પુણ્યવિજ્યજી મહારાજના
 સંપ્રહતું લા. દ. વિદ્યામંદિરમાં સંપ્રહાયેલું છે. તેનો નં ૧૬૧ છે. અને
 મહારાજશ્રીના અનુમાન પ્રમાણે તેનો કાળ પંદરમા સૈકાનો છે.

(સૂરિમંત્રકલ્પસમુચ્ચ લા. ૨. પૃ. ૪૬૪)

સૂરિમંત્રના પ્રાચીનતમ યંત્રપટની સવિસ્તર વિગતો

પ્રસ્તુત (મુનિશ્રી પુણ્યવિજયજી પાસેથી પ્રાપ્ત થયેલા આ માણિક્યકુંજરસૂરિના) યંત્રના પાંચ વલયની બહાર ફરતું એક ચક્ર છે, જેમાં ચોવીશ તીર્થકુશેના નામે આલેખેલાં છે.

ત્યાર પછી પ્રથમવલયમાં લખિયપદો આ પ્રમાણે છે :-

- | | |
|-----------------------|---------------------------|
| ૧ ં નમો જિણાળં | ૨ ં નમો ઓહિજિણાળં |
| ૩ ં નમો પરમોહિજિણાળં | ૪ ં નમો સ્વોહિજિણાળં |
| ૫ ં નમો અણતોહિજિણાળં | ૬ ં નમો ણંતણંતોહિજિણાળં |
| ૭ ં નમો કેવલીળં | ૮ ં નમો મન્નથકેવલીળં |
| ૯ ં નમો અમન્નથકેવલીળં | ૧૦ ં નમો ચડદસપુવ્વીળં |
| ૧૧ ં નમો દસપુવ્વીળં | ૧૨ ં નમો ઇક્કારસઅંગધારીળં |
| ૧૩ ં નમો કુહ્વુદ્ધિળં | ૧૪ ં નમો વીયવુદ્ધિળં |
| ૦૫ ં નમો ઉગા.... | ૧૬ ં નમો ગોયમસાની |

[૧૧] સિં સન્નેમિ (નમુક્કારં) (કિ) ચ્ચા જમીટં (વં)
વિજ્જં પંડંજામોં (મિ) સા મે વિજ્જા પસિજ્જટ (સ્વાહા) ૨૦

તે પછી ખીજુ', ત્રીજુ', ચોથુ' અને પાંચમું એમ ચારે વલયો એકની અંદર ખીજુ' એ પ્રમાણે અનુક્રમે આલેખવામાં આવ્યાં છે. અને તેના પ્રસ્થાનના પાઠો નીચે પ્રમાણે છે. :-

(૨) ં નમો ભગવઓ વાહુવલિસ્સ ગ્ઠ્ઠસમળસ્સ સિન્ઝડ મે
ભગવ્ઠં મહઠ મહાવિજ્જા ં વગ્ગુ વગ્ગુ નિવ્વગ્ગુ સુમળસે સોમળસે મહુ મહુરહ
લિહિલિ કિલિલિલિ ં ઇરિકાલિ કિરિકાલિ પિરિકાલિ .. રિકાલિ હરિકાલિ
આયરિયવ્વલિ સ્વાહા ॥૨

મહાવિદ્યાપીઠ (ત્રિમુવન) સ્વામિની અમ્ય...ધિષ્ટાત્રી દેવી ।

૩ ં ઇરીયાણ કિરીયાણ જિરીયાણ પિરીયાણ સિરીયાણ હિરીયાણ
આયરીયાણ કાલિ મહાકાલિ સ્વાહા । ઉપવિદ્યાપીઠ । જાપ ૧૨૦૦૦ જાત્ય
..... ધેવલ્લકુસુમૈર્જેતઃ સન્ સારસ્વતાં યં ઉપવાસં કુરવા.....
સહજ્જાપેન સ્વન્નવિદ્યામંત્રપીઠં ।

(૪) ં ઇરિરિકાલિ કિરિક્ષિરિકાલિ ગિરિગિરિકાલિ પિરિપિરિકાલિ
સિરિસિરિકાલિ હરિહરિકાલિ આયરીય આયરીયકાલિ સ્વાહા । જાપ ૧૦૦૦
મંત્રપીઠચતુર્થ

शासनसाम्राज्ञी अचलगच्छाधिष्ठायिका, श्री चक्रेश्वरीदेवी स्तुतिः

यस्यज्ञानतपक्रियादिकगुणश्रणिश्रियाशालिनः.
सन्निध्यं कुरुते तिरोहिततनुश्चक्रेश्वरीदेवता ।
श्री जीराउलिवाश्वदेव चरणाम्भोजप्रसादात्प्रभुवि.
श्रीमानञ्चलगच्छ एष विदुषां वर्ण्यश्चिरं नन्दतान् ॥

—अचलगच्छाधिराज श्री मेरुतुंगसूरिः
(सप्ततिका भाष्यटीकाप्रशस्तिः)

जिनेश्वरोद्भासितधर्मरम्यं महाप्रभावा शमितारिवर्ग ।
चक्रेश्वरीशारदचंद्रवर्णा पायाद्वणं सद्विधिनामधेयं ॥

वंश वीरविभोरभृदिति वहन्वीरन्युर्जितं.
मिश्यान्वादिविपश्चवारणविधौ धर्मोद्यमे चोत्तमे ।
जातः पूर्वमिहार्यरश्मितगुरुः चक्रेश्वरी देवतां.
साक्षात्कन्य तपोभिरञ्चलगणं विस्तारयन् भूतले

—कविचक्रवर्ति श्री जयशंखरसूरिः
(उपदेशाचितामणिग्रंथवृत्तिप्रशस्तिः)

तन्स्थानं प्रभु मेरुतुंगगणभृशोऽष्टांगयोगं समा
विद्या सम्यवेत् सदैव सविधे पद्मा च चक्रेश्वरी ।
जीरापल्लीजिनेशयश्चरुपयोद्भूतान्श्रुता.
न्वक्तुं वाग्यतिरक्षमः किमुपुनर्मादिग्नरोमंक्षीः ॥

—वाचक लावण्यचंद्र गणि

चक्रेश्वरी वयणेण वि जाभो विहिपकत्वगणतिलओ

—अचलगच्छेश श्रीभावसागरसूरिः

चक्रेश्वरी भगवतीविहितप्रसादाः
श्री मेरुतुङ्गसूरवो नरदेववन्द्याः

—श्रीकल्याणसागरसूरिविज्ञप्तिपत्रम

शोर तवु तवइ नम तिमिर गज केशरी
मासि उपवासि परतश्च चक्रेश्वरी ।

—गच्छनायकगुरुरास (कविकान्ह)

सावेशासनभक्तानां विघ्नकोटिनिवागिके ।
गुणप्राप्तौ सहाय्यं न्वं चक्रेश्वरी प्रदेहि मे ॥

—अचलगच्छाधिपति श्रीगुणसागरसूरिः

अंचल (विधिपक्ष) गच्छाधिष्ठायिका श्री महाकालीदेवीस्तुतिः

ॐ

कारागममंत्रमूर्तिहस्त्रिणा त्रिधनौघनिर्घासिनी.
स्फटार्भाष्ट विशष्ट पौरुषकरी दुर्दातकान्यायनी ।
पावापर्वतमौलिनिर्भरलसम्प्रोत्तुंगचैत्यम्भिता.
साक्षात्सिद्धिविधायिनी विजयते काले कर्त्ती कालिका ॥ १ ॥
—वाचक लावण्यचंद्र गणि

शिष्यास्तस्य गणेशितुः श्रुतभूतो तिष्ठंत आचार्यतां ।
वैरकन्याद् गुरुनिग्रहादथमहोपाध्यायतामाश्रिताः ।
तान्वीक्ष्योग्रतपः क्रियां रचयत पावाट्टि गुंगम्भिता ।
नुष्टा तुर्यजनेशशासनसुरी श्री कालिकादाद् वरम् ॥ १ ॥
त्वमार्यतां रक्षित इत्यभिरुचया गच्छस्तवस्ताद् विधिपक्षसंब्रक
चक्रेश्वरी चाहमुभे स्पृशते भावत्वकर्मग्रसमृद्धिकारिके ॥ २ ॥
—श्री वीरवंशानुकमपट्टावलिः

गच्छाधिष्ठायिकां वंदे महाकालीं महेश्वरीम् ।
वाञ्छितार्थप्रदां नित्यं पावादुर्गनिवासिनीम् ॥
श्रीवर्द्धमानपञ्चसिंहश्रेष्ठीचरित्र

लालणोऽथ महाकालीं पूजयामास भावतः
सुरीशस्योपदेशेन पावादुर्गनिवासिनीम्
—श्री अमरसागरमूर्तिः

श्यामाभा पञ्चसंस्था बलयवलिचतुर्बाहु विभ्राजमाना.
पाशां विस्फूर्ज्जमूर्ज्जस्वलमपि वर्द्धं दक्षिणे हस्तयुग्मे
बिभ्राणा चापि वामेऽङ्गुशमपि कविपं भोगिनं च प्रकृष्टा
देवीनामस्तु काली कलिकलितस्फुर्तिरद्भूतये नः ।
—आचार दिनकरे, श्री वर्द्धमानमूर्तिः

महाकाली महाशक्तिः शासने समुनेः प्रभोः
महाभक्तिर्गुणप्रान्त्यं, भूयात्प्रत्यहनाशिनी ॥ १ ॥
—अंचलगच्छेश श्रीगुणसागरमूर्तिः

नगदामानगदामा महाराजिराजितरसा तरसा
धनधनकाली काली. बन्ताऽवतादूनदूनसत्रासत्रा ॥
—महाकवि श्री शोभनमूर्तिः

અચલગચ્છાધિપ્તાયિકા શાસનદેવીઓ



શાસન સામ્રાજી શ્રી ચક્રધરી દેવી

[શ્રી અનંતાનાથજી જેન દેરાસર, ખારેક બજાર-સુંબઈ]



ગચ્છાધિપ્તાયિકા શ્રી મહાકાલી દેવી



अथलगच्छाधिपति प. पू. आचार्य लगवंत श्री गुणसागरसूरीधरल
भ. सा. ना पट्टधर १३ वरसीतपना तपस्वी तपस्वीरत्न प. पू. आचार्य
देवश्री गुणोदयसागरसूरीधरल भ. सा.



ग्रंथ
संपादक
मुनिश्री
पोताना
गुरुदेव साथे
(सं. २०३३)



अयलगन्धधपति पू. पाद आचार्य लगवन्त श्रीमद् गुणुसागरसूरीश्वरण

શ્રી આચાર્ય કલ્યાણુ-ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ [સચિત્ર]

ગ્રંથના પ્રારંભના ભાગની અનુક્રમણિકા

પ્રારંભ

	પાના નં.
ગ્રંથનું નામ-પ્રેરક-સંપાદક.	૧
ગ્રંથનું પ્રાપ્તિસ્થાન વિગેરે	૨
ગ્રંથ સમર્પણ.... પૂર્વાચાર્યો પ્રતિ....	૩
જે શુભ કાર્યોની સ્મૃતિ નિમિત્તે આ ગ્રંથ પ્રકાશિત થાય છે.	૪-૫
પૂ. અચલગચ્છાધિપતિ ગુરુદેવશ્રીના આશીર્વાચન	૬
ઉપકાર સ્મૃતિ.... પૂ. મુનિશ્રી કીર્તિસાગરજી મ. સા. ની	૭
ગણધર શ્રી ગૌતમસ્વામીનું સંક્ષિપ્ત જીવન	૮
મંગલ સ્તુતિ	—
શ્રી ગોડી પાર્શ્વનાથ સ્તુતિ	—
પ્રગટ પ્રભાવી શ્રી ગોડી પાર્શ્વનાથ ભગવાન.	—
પ્રથમ ગણધર શ્રી ગૌતમસ્વામી ભગવંત	—
શ્રી નવકાર મહામંત્ર (ભાવાર્થ) તથા અચલગચ્છ અંગે કવિત્ત	—
પૂ. દાદા શ્રી આચાર્યરક્ષિતસૂરિ સ્તુતિ	—
પૂ. દાદા શ્રી આચાર્યરક્ષિતસૂરિનો ફોટો	—
પૂ. દાદા શ્રી કલ્યાણુસાગરસૂરિ સ્તુતિ, યશોધન ભણુશાલી કવિત્ત	—
પૂ. દાદા શ્રી કલ્યાણુસાગરસૂરિનો ફોટો તથા	}
પૂ. દાદા શ્રી ગૌતમસાગરસૂરિનો ફોટો	
પૂ. પાદ શ્રી નીતિસાગરજી ગણિવર્ચનો ફોટો	}
પૂ. અચલગચ્છાધિપતિશ્રીનો ફોટો	
અચલગચ્છીય શ્રી માણિક્યકુંજરસૂરિનો ૪૦૦વર્ષપ્રાચીન સૂરિમંત્ર પદ્	—
શ્રી ચક્રેશ્વરીદેવીની સ્તુતિ	—
શ્રી મહાકાલીદેવીની સ્તુતિ	—
શ્રી શાસનરક્ષિકા અચલગચ્છાધિષ્ઠાયીકા ચક્રેશ્વરી-મહાકાલીદેવીના ફોટા	—
અચલગચ્છેશ શ્રી મેરુતુંગસૂરિ યુક્ત સૂરિમંત્રનો ફોટો	—
પૂ. આ. શ્રી ગુણોદયસાગરસૂરિજીનો ફોટા	—
ગ્રંથ સંપાદક મુનિ શ્રી પોતાના ગુરુદેવ સાથે	—
સ્મૃતિ ગ્રંથ તથા અચલગચ્છના ઇતિહાસની ઝલકની અનુક્રમણિકા	૯ થી ૨૬
આ ગ્રંથમાં અપાયેલ ફોટા (ચિત્રો) ની અનુક્રમણિકા અને પરિચય	૨૭ થી ૩૭
શ્રી ગૌતમસ્વામી અષ્ટક	૩૮
સંસ્થાકીય નિવેદન : સ્વજી ખીમજી છેડા	૩૯ - ૪૦
સંપાદકીય નિવેદન : મુનિશ્રી કલાપ્રભસાગરજી...	૪૧ થી ૪૮
આ ગ્રંથ માટે આવકાર, સમીક્ષા અને શુભેચ્છાઓ	૪૯ થી ૫૪
સંપાદક મુનિશ્રીનો મિતાક્ષરી પરિચય....	૫૫ - ૫૬
૨૦૦ જેટલા વિવિધ ફોટાઓ તથા ચિત્રો	૧ થી ૮૮

स्मृतिग्रंथः स्तुति - वंदना विभागने अनुक्रम

१	आद्याञ्चलगच्छेश्वराणां श्री आर्यरक्षितसूरीश्वराणाम् अष्टकम्	पू. आ. गुणसागरसूरि	१
२	जिनशासननभोमणीनाम् अचलगच्छप्रवर्तकानाम् श्री आर्यरक्षितसूरीणामष्टकम्	मुनि कल्याणप्रमसागरः	२
३	पू. दादाश्री कल्याणसागरसूरीश्वराणाम् स्तुतिः	मुनि वीरभद्रसागरः	३
४	पू. कल्याणसागरसूरिस्तुत्यष्टकम्	मुनि महोदयसागरः	६
५	श्री कल्याणसागरसूरीन्द्राणामष्टकम्	पं. रामवध पाण्डेय	७
६	दादाश्री गौतमसागरसूरीन्द्राणामष्टकम्	पू. आ. गुणसागरसूरि	८
७	श्री गौतमसागरसूरीन्द्राणामष्टकम् स्तुतिः	मुनि वीरभद्रसागरः	९
८	" " "	पं. हरिनारायण मिश्र	११
९	दादाश्री कल्याणसागरसूरिनी भिर्दावली	" कवियज्ञ "	१३
१०	दादाश्री कल्याणसागरसूरि कथागीत	मुनिश्री कलाप्रबसागरः	१५
११-१२	गुरु स्तुति - गुरु गुणगान	साध्वीश्री डेमलताश्रीः	१७
१३	दादाश्री कल्याणसागरसूरि गीत	साध्वीश्री प्रियंवदाश्रीः	१८
१४	श्री कल्याणसागरश्वरः स्तुति	} साध्वीश्री } पुण्योदयश्रीः	१९ २०
१५	श्री गुरुराय चरणभे' वंदना		
१६	अमर तपो सूरि कल्याण	साध्वीश्री रत्नरेखाश्रीः	२१
१७	गुरु गीतगीत	साध्वीश्री अज्ञप्रभाश्रीः	२२
१८	दादाश्री कल्याणसागरसूरिके अमृतकार	मोहन वडेरा	२३
१९	कल्याणभूति' श्री कल्याणसागरसूरीश्वरः (कच्छीमां संगरगीत)	कविश्री दुलेराय काराणी	२७
२०	नमन अमर आत्मा के (कच्छी गीत)	तदकशी धनः वीरा	३०
२१	गुरुभक्ति गीत	असीदाव अलातवाला	३१
२२	श्री गौतमसागरसूरीश्वरः गडू'ली	स्व. मुनिश्री धर्मसागरः	३२
२३	श्री गौतमसागरसूरीश्वरः गुणगाननु' गीत	पू. आ. श्री गुणसागरसूरिः	३३

શ્રી આર્ય-કલ્યાણ-ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ [સચિત્ર]

સ્મૃતિ ગ્રંથ (ભાગ-૧)

જૈનશાસનમાં અચલગચ્છનો દિવ્ય પ્રકાશ

(અચલગચ્છની સ્થાપના પહેલા ના ધૃઢરો)

(અચલગચ્છનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ) પ્રારંભ (વિભાગ-૧)

પાના નં.

- અનંત આત્માઓની મુક્તિ, વર્તમાન ૨૪ તીર્થંકર દેવો, ચરમ તીર્થંકર શ્રી મહાવીર દેવા, પ્રભુના જીવન પ્રસંગો. ૧
- ઉચ્ચતપસ્વી, કેવલજ્ઞાની પ્રભુ, સંઘની સ્થાપના, ઈન્દ્રભૂતિ ગૌતમ આદિ ને પ્રતિષ્ઠા. ૨
- ગૌતમના મિથ્યાભિમાનતું દૂર થવું, ૧૧ ગણધરોની સ્થાપના, આર્યો ચંદનખાળા, પ્રભુનો ઉપદેશ. ૩
- પ્રભુનો પરિવાર, મોક્ષગમન, ગૌતમસ્વામીને કેવલ જ્ઞાન, દીપાવલિપત્. ૪
- (૧) શ્રી સુધર્માસ્વામી (૨) શ્રી જંબુસ્વામી ૫
- (૩) શ્રી પ્રભવસ્વામી (૪) શ્રી શયંભવસૂરિજી (૫) શ્રી યશોભદ્રસૂરિજી (૬) શ્રી સંભૂતિવિજયસૂરિ (૭) શ્રી ભદ્રબાહુસ્વામી ૬
- (૮) શ્રી સ્થૂલભદ્રસ્વામી, દશપૂર્વો નો અભ્યાસ (૯) શ્રી આર્યમહાગિરિ ૭
- (૧૦) શ્રી આર્યસુહસ્તિસૂરિ ૮
- (૧૧) શ્રી આર્ય સુસ્થિત અને સુપ્રતિબુદ્ધ આર્યાય (૧૨) શ્રી આર્યકન્દ્ર દિન્નસૂરિ (૧૩) શ્રી આર્યદિન્નસૂરિ (૧૪) શ્રી સિંહગિરિસૂરિ (૧૫) શ્રી વજ્રસ્વામી, જન્મ અને વજ્રસ્વામીનો વિલાપ, વિલાપખંધ, ૧૦
- રાજસભામાં ન્યાય, અંગોના અભ્યાસી વજ્રસ્વામીજી, મહાપ્રભાવક વજ્રસ્વામી, (૧૬) શ્રી વજ્રસેનસૂરિ ૧૧
- (૧૭) શ્રી ચંદ્રસૂરિ, (૧૮) શ્રી સમભદ્રસૂરિ (૧૯) શ્રી વૃદ્ધદેવસૂરિ (૨૦) શ્રી પ્રધોતનસૂરિ (૨૧) શ્રી માનદેવસૂરિ ૧૨
- (૨૨) ભકતામરકર્તાશ્રી માનતુંગસૂરિ (૨૩) શ્રી વીરસૂરિ ૧૩
- (૨૪) શ્રી જયદેવસૂરિ (૨૫) શ્રી દેવાનંદસૂરિ (૨૬) શ્રી વિક્રમસૂરિ (૨૭) શ્રી નરસિંહસૂરિ (૨૮) શ્રી સમુદ્રસૂરિ (૨૯) શ્રી માનદેવસૂરિ (૩૦) શ્રી વિબુદ્ધસૂરિ ૧૪
- (૩૧) શ્રી જયાનંદસૂરિ (૩૨) શ્રી રવિપ્રભસૂરિ (૩૩) શ્રી યશોદેવસૂરિ (૩૪) શ્રી વિમલચંદ્રસૂરિ (૩૫) વડગચ્છ નાયક શ્રી ઉધોતનસૂરિ (૩૬) શ્રી સર્વદેવસૂરિ ૧૫
- (૩૭) શ્રી પદ્મદેવસૂરિ (૩૮) અનેક ગોત્ર પ્રતિષ્ઠાધક શ્રી ઉદયપ્રભસૂરિ, કુલ ગુરુઓની મર્યાદા ૧૬/૧૭

- (૧) ગૌતમગોત્ર (શ્રીમાલી તથા ઓશવાલ) (૨) હરિયાણુગોત્ર (શ્રીમાલી)
(૩) કાત્યાયન ગોત્ર (ગોત્ર) (શ્રીમાલી) ૧૮
- (૪) વંસીયાણુ ગોત્ર (શ્રીમાલી) (૫) લાહિલગોત્ર (શ્રીમાલી) નાણુકગચ્છ
અને વલ્લભીગચ્છ (૩૯) શ્રી પ્રભાનંદસૂરિ, (૪૦) શ્રી ધર્મચંદ્રસૂરિ
(૪૧) શ્રી સુવિનયચંદ્રસૂરિ (૪૨) શ્રી ગુણસમુદ્રસૂરિ ૧૯
- (૪૩) શ્રી વિજયપ્રભસૂરિ (૪૪) શ્રી નરચંદ્રસૂરિ (૪૫) શ્રી વીરચંદ્રસૂરિ
(૪૬) શ્રી જયસિંહસૂરિ. ૨૦

સ્મૃતિ ત્રય ભાગ-૧ (વિભાગ-૨) (પ્રારંભ)

- (અચલગચ્છના પ્રવર્તન પછીના ગચ્છાધિપતિઓ) ૨૧
- (૪૭) વિધિપક્ષગચ્છ પ્રવર્તક શ્રી આચારક્ષિતસૂરિ, વચબા કુમારનો જન્મ,
માતાને સ્વપ્ન, આચાર પ્રેમી માતા, સૂરિજની માંગણી.... ૨૩
- દીક્ષા સ્વીકાર, અનેક વિદ્યાઓનો અભ્યાસ, દશવૈકાલિક સ્વાધ્યાયથી જીવન
પરિવર્તન, ૨૪
- પદ પ્રત્યે અનાસકિત, ગુરુ પાસેથી માર્ગદર્શન. ૨૫
- કિચ્છોદ્ધારાથે પૂણિમાગચ્છમાં, શુદ્ધજીવન જીવતા ઉપાધ્યાયજી, અતે એક
નિશ્ચય, પાવાગઢતીર્થ પર ઉચ્ચતપ. ૨૬
- શ્રી સીમંધર પ્રભુદ્વારા અને ચક્રેશ્વરીદેવી દ્વારા પ્રશંસા, યશોધન લણુશાલીના
હાથે પારણું. ૨૭
- યશોધન પ્રતે ઉપદેશ, મહાકાલીદેવીનું વચન, ગચ્છાધિષ્ઠાયિકા, ૨૮
- વિધિપૂર્વક પ્રતિષ્ઠા, પ્રતિષ્ઠા પ્રસંગે વિરોધ, વિરોધ શમ્યો ચક્રેશ્વરી દેવીના
વરદાનથી ગચ્છસ્થાપના. ૨૯
- અન્યગચ્છોદ્ધારા સમાચારી સ્વીકાર, મંત્રી કપદીને પ્રતિબોધ ૩૦
- કરોડોના ઢાગીના તજી ગચ્છના પ્રથમ સાધ્વી થયા. આચારક્ષિત સૂરિ અને
જયસિંહ સિદ્ધરાજનો સંપર્ક, વિધિપક્ષગચ્છનું અપરનામ અચલગચ્છ. ૩૧
- અચલગચ્છ નામ કેમ પડ્યું? ૩૨
- સૂરિજના પ્રભાવથી મરડી રોગ દૂર થયો, દીલ્હીના રાજા પૃથ્વીચંદ્ર સાથે
સંપર્ક, રાઉત હમીરજી જેસંગદેનો સંપર્ક, સહસ્રગણા ગાંધી ગોત્ર-
માલદેગોત્ર. ૩૩
- આચારક્ષિતસૂરિનો વિશાળ સાધુ-સાધ્વીપરિવાર, સાધ્વીશ્રી સમયશ્રીજની પ્રાપ્ત
થતી લખું પરંપરા. ૩૪
- એકજ દિવસે ૧૪ જિનાલયોની પ્રતિષ્ઠા, રાજા સોમકરણુ તેમના વંશજો. ૩૫
- વિધિપક્ષ (અચલ) ગચ્છની કેટલીક સમાચારી, યશોધનના વંશજો ૩૬
- ગચ્છદ્વારા ધર્મ અને સંસ્કૃતિનું રક્ષણ, આચારક્ષિતસૂરિનું સ્વર્ગગમન,
ગચ્છસ્થાપના સંવત અંગે ખુલાશો. ૩૭

- આચાર્યરક્ષિતસૂરિની નવમી જન્મ શતાબ્દિ નિ.મિત્તે શુભ કાર્યો
(૪૮) અનેકલક્ષ ક્ષત્રિય પ્રબોધક શ્રી જયસિંહસૂરિ. ૩૮
- જેસંગકુમારનો જન્મ, તીર્થયાત્રાએ જલું, ૩૯
- થોડી જ વારમાં દશબૈકાલિક કંઠસ્થ, જયસિંહ મુનિની ઉન્નતિ ૪૦
- સૂરિપદની પ્રાપ્તિ, શુદ્ધ સંયમી, જયસિંહસૂરિ અને કુમારપાલ રાજાનો
સમાગમ, પાટણમાં સાલવી દિગંબરોનું આવાગમન ૪૧
- વાદ માટે જયસિંહસૂરિને નિમંત્રણ, દિગંબરાચાર્યસાથેવાદ વાદિવિજેતા
જયસિંહસૂરિ, તારંગાતીર્થની પ્રથમ યાત્રા, શાસન ૪૨
- પ્રભાવનાના કાર્યો રાજા અનંતસિંહ રાઠોડ સાથે સંપર્ક ૪૩
- હત્યુડીઆ રાઠોડ અને સંઘાઈ ગોત્ર, રાજા સોમચંદને પ્રતિબોધ અને ગાલાગોત્ર. ૪૪
- લોલડીઆ ગોત્ર, મીઠડીઆ ગોત્ર, પડાઈઆ-મુમણીઆ ગોત્ર, નાગડાગોત્ર ૪૫
- અચલગચ્છ નામ કેમ રહ્યું ? ૪૬
- જયસિંહસૂરિને મારવા ધર્મ્યંત્ર, આચાર્યરક્ષિતસૂરિના ચરણોદ્ધત્થી વ્યાધિ શમ્યો ૪૭
- રાવણ સોલંકી, કુંવર લાલન, લાલન ગોત્ર, સહસગણા, કટારીઆ, પોલડીઆ
ગોત્રને પ્રતિબોધ, દેવડ આવડાને પ્રતિબોધ અને દેહીઆ ગોત્ર, નીસર, રાઠોડ
અને છાન્નેડ ગોત્ર. ૪૮
- શત્રુંજય મંડન અદ્ભૂત દાદાના જિનાલયનું નિર્માણ-પ્રતિષ્ઠા કણેાનીમાં પ્રતિષ્ઠા,
ધર્મપ્રચારક સૂરિણ ૪૯
- પ્રાચીન ગ્રંથકારોની દષ્ટિએ જયસિંહસૂરિ, અન્નેડ ગ્રંથકાર. ૫૦
- જયસિંહસૂરિનું સ્વર્ગગમન, (૪૯) શતપદી ગ્રંથકર્તા શ્રી ધર્મધોષસૂરિ,
શાકંભરી નૃપને પ્રતિબોધ, બોહડ સખા ગોત્ર, અનેક મનુષ્યો-બ્રાહ્મણોને
પ્રતિબોધ. ૫૧
- ઉર્વાસનનો ચમત્કાર, દેવાણંદ, લુલાણી, ચોથાણી, કોકલીઆ, મૂલાણી,
થાવરાણી, વિ. ચોડાકો, જાલોરપર ઉપકાર. ૫૨
- હરિયાગોત્ર, કારાણી, પેથાણી, પાંચારીઆ, સાઈઆ, કપાઈઆ, સાયાણી, કાયાણી,
હરગણાણી વિ. ચોડાકો, મેવાડ-ચિત્તોડ તરફ વિહાર, ચક્રેશ્વરીદેવીનું પ્રગટ
થવું, અન્ય ગચ્છના જયપ્રભસૂરિ, વીરચંદ્રસૂરિએ સમાચારી સ્વીકારી. ૫૩
- વિદ્યાધર ગચ્છનાયક સોમપ્રભસૂરિ, ૨૧ મિત્રો સહિત વિસલ મંત્રીની દીક્ષા,
વિસરીઆ, શંખેશ્વરીઆ, છારાવલિલ પાર્શ્વનાથ તીર્થમાં દેવકુલિકા, ધર્મધોષ-
સૂરિના ગ્રંથો, શતપદી ગ્રંથની પ્રામાણિકતા. ૫૪
- ધર્મધોષસૂરિ રચિત ઋષિમંડલ પ્રકરણ, એ ગ્રંથ પર ડીકાર્યો, ઉચ્ચ વિહારો,
સૂરિણનો કાળધર્મ. ૫૫
- (૫૦) આગમકલામુખશ્રી મહેન્દ્રસિંહસૂરિ, મહેન્દ્રકુમારનો જન્મ, ત્રણ વરસ
દુકાળ, વડેરાગોત્ર, ઉસનગરમાં પ્રતિષ્ઠા, શ્રેષ્ઠિ હાથીના કાર્યો ટોડીયાલેઆ
ગોત્ર, બેણપમાં અષ્ટોતરી તીર્થમાળાની રચના. ૫૬

- શંખેશ્વર તીર્થનો છોળોદ્ધાર, દિગંબરાચાર્ય સામે જીત, રાજા પુષ્પવીર્યંદ્રને પ્રતિબોધ, રતનપુરમાં જિનાલય, વીરજી શેઠના ધર્મકાર્યો, મહેન્દ્રસિંહસૂરિના દર્શને મંત્રી વસ્તુપાળ અને તેમના સંશયોતું સમાધાન. ૫૭
- પુણ્યતિલકસૂરિ સાથે વાદમાં જીત, પ્રભાવક વીરજિનસ્ત્રોત્ર, મંત્રવાદી ભુવનતુંગસૂરિ, પામાંગ ટીકાકાર ભુવનતુંગસૂરિ. ૫૮
- કવિધર્મ, શતપદી ગ્રંથ વિ. રચના, સૂરિજીનું સ્વર્ગગમન, (૫૧) ન્યાય વિશારદ શ્રી સિંહપ્રભસૂરિ, મહાવાદી. ૫૯
- વલ્લભી શાખાતું અચલગચ્છમાં વિલીન થવું વલ્લભી ગચ્છના આચાર્યો, વિધિપક્ષગચ્છીય વિમલમંત્રીદ્વાર વિમલ વસહીની પ્રતિષ્ઠા ૬૦
- ભોરોલમાં જિનાલય નિર્માણ (૫૨) ભટેવાતીર્થ પ્રતિષ્ઠાપક અને સમરસિંહ નૃપ પ્રાંતબોધક શ્રી અજિતસિંહસૂરિ, અચલ કુમારનો જન્મ, જાલોર પ્રતિ વિહાર, પદવી પ્રદાન, નૃપપ્રતિબોધ. ૬૧
- ભટેવાતીર્થ, શકુન ગ્રંથ કર્તા માણિક્યસૂરિ, તે વખતમાં તપાગચ્છની સ્થાપના. ૬૨
- (૫૩) કાવ્યમય પ્રવચનકાર દેવેન્દ્રસિંહસૂરિજી સિરોહીમાં જિનાલય. ૬૩
- (૫૪) કાલકકથા (પ્રાકૃત) ગ્રંથના કર્તા શ્રી ધર્મપ્રભસૂરિજી, વર્દમાન શ્રેણિના કાર્યો, જ્ઞાનદસૂરિ, ક્ષત્રિય પ્રતિબોધ, ઉચ્ચ તપસ્વી, અપ્રમત્તા, ચિત્રમય કાલકાચાર્ય કથા. ૬૪
- સાધવી તિલકપ્રભા, (૫૫) શાસન પ્રભાવક સિંહુતિલકસૂરિ (૫૬) અનેક વિદ્વાન શિષ્યોના ગુરુ, શ્રી મહેન્દ્રપ્રભસૂરિ. ૬૫
- ગચ્છની ઉન્નતિ માટે છમાસ આયોજિતપની આરાધના પૂર્વક સૂરિમંત્રનો ભાષ, એકી સાથે છ શિષ્યોને સૂરિપદ પ્રદાન. ૬૬
- તેમના સમયના ગચ્છના અન્ય આચાર્યોની નોંધ. ૬૭
- કવિચક્રચક્રવર્તિ શ્રી જયશેખરસૂરિ, ત્રિભુવનદીપક ગ્રંથ. ૬૮
- જયશેખરસૂરિકૃત પ્રાચીન ગુર્જર સાહિત્ય અને વિનતિઓ. ૬૯
- જયશેખરસૂરીશ્વર લિખિત અને રચિત ભાવન કૃતિઓની વિગત ૭૦ થી ૭૨
- જયશેખરસૂરિ રચિત સાહિત્ય અને ઉપદેશ ચિંતામણી ગ્રંથ. ૭૨
- સૂરિજીના અન્ય ગ્રંથો, યોગી-ધ્યાની સૂરિજી, સ્વયં સૂરિજી દ્વારા લિખિત પ્રત. ૭૩
- પ્રભાવક મેરુચંદ્રગણ્ધિ, મંત્રી પંચાનન (વાડવ) ની કૃતિઓ, શાસન પ્રભાવક શ્રી જયશેખરસૂરિજી. ૭૪
- શાખાચાર્ય અભયસિંહસૂરિ, ગોડીપાશ્વનાથ તીર્થનો ઇતિહાસ ૭૫
- શ્રેણિ મેઘા શાહ અને કાજલ, ગોડીપુરની સ્થાપના ૭૬
- ગોડીજી તીર્થની પ્રતિષ્ઠા, ગોડીપાશ્વનાથ પ્રભુની પ્રતિમા ક્યાં છે ? ૭૭
- પ્રભાવક શ્રી મહેન્દ્રપ્રભસૂરિ, સૂરિના ઉપદેશથી પ્રતિષ્ઠાકે કાર્યો, માણુ કૃષ્ણી-મહેતા-પારેખ-રાણાણી એડકે ૭૮

- મહેન્દ્રપ્રભસૂરિ રચિત સ્તોત્ર, (૫૭) મહિમાનિધિ મંત્રપ્રભાવક શ્રી મેરુતુંગસૂરિ વસ્તિગનો જન્મ, વસ્તિગમાંથી મુનિ મેરુતુંગ. ૭૯
- સૂરિપદ, અનેક નૃપપ્રતિષ્ઠાધક, લોલાડામાં ચમત્કાર મહંમદ સુલતાનને પ્રતિષ્ઠાધ, સપ્તદશ વખતે અચલ. ૮૦
- મંત્ર પ્રભાવથી અજગર વાલ્યો ગયો, સૂરિજીના લલાટથી ચમત્કૃત યવનરાજ સાચાર-બાહુડમેર અને આખુમાં ચમત્કાર, તીર્થ રક્ષા માટે મંત્રથી આગ ચોલવી ૮૧
- દૈવિક પ્રભાવથી બહેન ગુરુદર્શન કરી શકી, વડનગરના નાગર બ્રાહ્મણોને પ્રતિષ્ઠાધ, સ્તોત્ર રચના, ગચ્છનાયકપદ, ચક્રેશ્વરી દેવીનું સાન્નિધ્ય. ૮૨
- જીરાવલિલ પાર્શ્વનાથ તીર્થના અધિષ્ઠાયકનો ચમત્કાર, પ્રતિષ્ઠાદિ કાર્યો, ગુજ્જર ભાષાના મહાકવિ માણિક્યસુંદરસૂરિ. ૮૩
- માણિક્યસુંદરસૂરિ કૃત સાહિત્ય, જૈના ગમેના બહુશ્રુત માણિક્યશેખરસૂરિ અને તેમના ગ્રંથો, માણિક્યકુંજરસૂરિ તથા પરંપરા. ૮૪-૮૫-૮૬
- રંગરત્નસૂરિ, વિશાળ સાધ્વી પરિવાર, અચલગચ્છીય સાધ્વી રચિત ગ્રંથો, ૫૦૦ ભવ્યોને પ્રતિષ્ઠાધ, ચક્રેશ્વરી દેવીના કૃપાપાત્ર. ૮૭
- નૃપ પ્રતિષ્ઠાધ, મેરુતુંગસૂરિ રચિત ગ્રંથો. ૮૮-૮૯
- મહાયોગી સૂરિજી, સૂરિજીનો સ્વર્ગવાસ, (૫૮) ગચ્છચૂડામણિ શ્રી જયકીર્તિસૂરિ, દેવકુમારનો જન્મ, વિષાખદાર ગોત્ર, સાચારમાં જિનાલય નિર્માણ ૯૦
- જયકીર્તિસૂરિના શિષ્યો, ગચ્છના અન્ય આચાર્યો, શાસન રક્ષા માટે આયંબિલ તપ. ૯૧
- જયકીર્તિસૂરિના ગ્રંથો, (૫૯) અનેક જિનભિષ્યોના પ્રતિષ્ઠાપક શ્રી જયકેસરી-સૂરિ, ધનરાજનો જન્મ, મંત્ર પ્રભાવે બાદશાહની રોગમુક્તિ. ૯૨
- ચાંપાનેરના રાજ-મંત્રીને પ્રતિષ્ઠાધ, પાવાગઢ અને ગચ્છાધિષ્ઠાધિકા, શિષ્યપરિવાર, જિનભિષ્યોના પ્રતિષ્ઠાપક, સ્તુતિકાર ૯૩
- (૬૦) શ્રી સિદ્ધાંતસાગરસૂરિ, અચલગઢતીર્થમાં પ્રતિષ્ઠા, માંડવગઢતીર્થ ૯૪
- (૬૧) પ્રાકૃત પટ્ટાવલીકાર શ્રી ભાવસાગરસૂરિ, ભાવડનો જન્મ, શ્રમણ પરિવાર, તેઓ પછીની બીજી પરંપરા, જ્ઞાનસાગરજી કૃત ગ્રંથો, વીરવંશાનુક્રમ પ્રાકૃત પટ્ટાવલી, નવા ગચ્છો મતો ૯૫
- (૬૨) શ્રી ગુણાનિધાનસૂરિ, અન્ય શ્રમણો, સુમતિસાગરસૂરિ ૯૬
- ભાવવદ્ધનસૂરિ, વાયક પુણ્યચંદ્ર ગણિ. અને પરંપરા ૯૭
- હુર્ણનિધાનસૂરિ, ઉપાધ્યાય ઉદયરાજ, પં. તિલકગણી, પં. ગુણરાજ ૯૮
- અન્ય શ્રમણોના નામ, શ્રાવકો દ્વારા ધર્મોત્તરિના કાર્યો ૯૯
- શત્રુંજય પર જિનાલયોનું નિર્માણ, (૬૩) પરમ ક્રિયોદ્ધારક શ્રી ધર્મભૂતિસૂરિ, ગચ્છોત્તરિ માટે પ્રયત્નો અને ક્રિયોદ્ધાર ૧૦૦
- દેવી દ્વારા બ્રહ્મચર્યની પરીક્ષા, આગ્રાથી શીખરજી તીર્થનો સંઘ યુગપ્રધાનપદની પ્રાપ્તિ ૧૦૧

- તેજશી' શાહ દ્વારા ધર્મ પ્રવૃત્તિ, ધર્મ'મૂર્તિ'સૂરિજીના શાસનપ્રભાવક વિહારો-ચાતુર્માસો ૧૦૨
- ખાડમેર, જ્ઞેશલમેર, પારકર (સિંધ) માં વિહારો, શીખરજી તીર્થ'નો જીર્ણોદ્ધાર, મારવાડમાં વિહાર, રાણકપુર તીર્થ'નો સંઘ, રાણકપુર-વરકાણા તીર્થ'નો જીર્ણોદ્ધાર ૧૦૩
- લહીઆચ્છો દ્વારા ગ્રંથ લેખન, જ્ઞાનલંકાર સ્થાપના, પાલનપુરના નવાખને પ્રતિબોધ, અમદાવાદમાં ગ્રંથ લંકાર, વિશાળ પરિવાર, પદસ્થો, અન્ય મુનિ પરિવાર ૧૦૪
- સાધ્વી પરિવાર ધર્મ'મૂર્તિ'સૂરિ રચિત સાહિત્ય ૧૦૫
- સ્મૃતિ ગ્રંથ ભાગ-૧ (વિભાગ-૩) ૧૦૬**
- ૬૪) અનેકનૃપ પ્રતિબોધક કલ્યાણસાગરસૂરિ, કેડનકુમારનો જન્મ, મુનિશ્રી કલ્યાણસાગરજીની દીક્ષા, સૂરિપદ પ્રાપ્તિ ૧૦૭
- કચ્છ તરફ વિહાર, શત્રુજય તીર્થ'નો છ'રી પાળતો સંઘ, રાજસન્માન ૧૦૮
- સંઘમાં સાથે રસાદો, સંઘપ્રયાણનો ક્રમ, લય'કર આપત્તિ, સૂરિજીના પ્રભાવથી ફર થઈ. ૧૦૯
- વિનયી સંઘપતિઓ, પ્રભાવક આચાર્ય'શ્રી, તીર્થ'પર જિનાલય નિર્માણ, જામનગરમાં વસવાટ ૧૧૦
- કચ્છમાં શાસન પ્રભાવના, સૌરાષ્ટ્રમાં વિહાર, કચ્છના રાજને પ્રતિબોધ, અમારી પાલન, દીક્ષા-પ્રતિષ્ઠાનાં કાર્યો, જામ (નવા) નગરમાં તીર્થ' નિર્માણ, ૭૨ જિનાલયનો પાયો. ૧૧૧
- પાલનપુરના નવાખને પ્રતિબોધ, ગચ્છનાયકપદ આગરાથી છ'રી સંઘ, આગરામાં ચમત્કાર, જહાંગીર આદશાહને પ્રતિબોધ. ૧૧૨
- યુગપ્રધાન પદ, અનેક પ્રતિષ્ઠાઓ, જામનગરનો ચોરીવાળો જિનાલય. ૧૧૩
- કચ્છમાં પધરામણી, વદ્ધ'માન-પદ્મસિંહના ધર્મ'કાર્યો, વિવિધ સ્થળે (ભારતમાં) ચાતુર્માસો. ૧૧૪
- રાયશી' શાહની ધર્મ પ્રવૃત્તિ, સંઘવી લીલાધર પારેખ, અદબૂદ દાદાના જિનાલયનો જીર્ણોદ્ધાર, શ્રેષ્ઠિનાગજી શાહ, રાજ લાખાજીને પ્રતિબોધ. ૧૧૫
- શ્રમણ પરિવાર, વિદ્વાન શ્રી વિનયસાગરસૂરિ ૧૧૬
- મહો. દેવસાગરજી, શ્રમણોની ગ્રંથ રચના, શ્રમણી સમુદાય, વિહાર પ્રદેશ. ૧૧૭
- સૂરિજી રચિત સાહિત્ય અને સ્તોત્રો, સૂરિજીનું અંતિમ જીવન, સ્વર્ગ'ગમન, કલ્યાણસાગરસૂરિની સ્મૃતિ, સૂરિજી પછીની વિદ્યમાન પરંપરા, કલ્યાણસાગર-સૂરિના ગુરુમંદિરો, ગુરુ પ્રતિમાઓ, સૂરિજીની સ્મૃતિમાં ૧૨૦
- ધાર્મિક સંસ્થા, કલ્યાણસાગરસૂરિ ચતુર્થ' જન્મશતાબ્દીની સ્મૃતિ, કલ્યાણ સાગરસૂરિ ગ્રંથ પ્રકાશન કેન્દ્ર. ૧૨૧
- શ્રી આચાર્ય-જય-કલ્યાણ કેન્દ્ર, ચતુર્થ' જન્મ-શતાબ્દિવર્ષના મહોત્સવોની નોંધ, દાદાશ્રી કલ્યાણસાગર સૂરિ જૈન ધાર્મિક જ્ઞાનસત્ર. ૧૨૨

- (૬૫) શ્રી અમર સાગર સૂરિ, ઉપદેશથી ધર્મ કાર્યો, ખાડમેરના જિનાલયોનો
જીર્ણોદ્ધાર, પાલિતાણામાં ગુરુ પાદુકાની પ્રતિષ્ઠા, ૧૨૩
- સાધુઓનું કર્તવ્ય અધ્યાત્મનો પ્રચાર, ગોરજીઓએ જેન ધર્મ ટકાવી રાખ્યો છે
તે મિથ્યાવચન છે. ૧૨૪
- વાચક પુણ્ય સાગરજીની કૃતિઓ, રાધનપુરમાં અચલગચ્છીય જિનાલય-ઉપાશ્રયો. ૧૨૫
- દાનવીર જગદુશાહ, (૬૬) શ્રી વિદ્યાસાગરસૂરિ સૂરત-અમદાવાદમાં શાસન પ્રભાવના ૧૨૬
- કચ્છના મહારાવ ગોડજી અને સૂરિજીનો સમાગમ, કચ્છમાં અમારી પાલન,
બહેરમાં સૂરિજી દ્વારા સ્થાનકવાસીઓ પરાજીત ૧૨૭
- કચ્છમાં-પાટણમાં ધર્મ પ્રભાવના, દક્ષિણ ભારતમાં ધર્મપ્રચાર, સૂરતમાં
અચલગચ્છનો પ્રભાવ ૧૨૮
- ગચ્છના મુનિઓની શાખા-વિહારો, વિદ્યાસાગરસૂરિજી અને વાચક નિત્ય
લાભની કૃતિઓ. ૧૨૯
- રિલોદ્ર તીર્થના મૂળનાયક, (૬૭) સમભાવી ઉદયસાગરસૂરિજી ગુરુ સાથે
દક્ષિણ ભારતમાં વિહાર ૧૩૦
- જામનગરના અચલગચ્છીય જિનાલયોનો જીર્ણોદ્ધાર, ગુજરાતમાં શાસન
પ્રભાવના ઉપાધ્યાય શ્રી દર્શનસાગરજી ૧૩૧
- તીર્થના સંઘો, જિનાલય નિર્માણ, ઉદયસાગરસૂરિના ગ્રંથો,
(૬૮) શ્રી કીર્તિસાગરસૂરિ. ૧૩૨
- ગુજરાતમાં અચલગચ્છીય દેરાસરો-ઉપાશ્રયો, (૬૯) શ્રી પુણ્યસાગરસૂરિ,
(૭૦) શ્રી રાજેન્દ્રસાગરસૂરિ, અનેક જિનાલયોની પ્રતિષ્ઠાઓ. ૧૩૩
- (૭૧) શ્રી મુક્તિસાગરસૂરિ જિનબિંબોની અંજનશલાકા, પ્રતિષ્ઠાઓ, શ્રી નરશી
નાથના ધર્મકાર્યો. ૧૩૪
- શ્રી જીવરાજ રતનશીના ધર્મકાર્યો, કચ્છનું ગૌરવ સુથરી તીર્થ, સાવરકુંડલા,
ભાવનગરમાં અચલગચ્છના દેરાસરો, કચ્છમાં અનેક ગામોમાં જિનાલય નિર્માણ ૧૩૫
- (૭૨) અનેક જિનબિંબ પ્રતિષ્ઠાપક શ્રી રત્નસાગરસૂરિ, શ્રી કેશવજી નાયક
ઇત્યાદિના ધર્મકાર્યો ૧૩૬/૧૩૭
- કચ્છમાં જિનાલય નિર્માણ અને પ્રતિષ્ઠાનાં કાર્યો, (૭૩) શ્રી વિવેકસાગરસૂરિ,
કોડાય (કચ્છ)નો જેન જ્ઞાન ભંડાર, ૧૩૮
- શ્રી વિશનજી ત્રિકમજી, ખેતશી ધુલાના ધર્મકાર્યો, કચ્છમાં જિનાલયોનું નિર્માણ
(૭૪) ચરમશ્રીપૂજ શ્રી જિનેન્દ્રસાગરસૂરિ. ૧૩૯

સ્મૃતિગ્રંથ ભાગ-૧, વિભાગ-૪

- (૭૫) મહાન ત્યાગી, કચ્છ-હાલાર કેશોદ્ધારક, કિયોદ્ધારક શ્રી ગૌતમસાગર-
સૂરિ, ગુલાબમલજી વિ. શિષ્યોની પ્રાપ્તિ, (૧) મહોપાધ્યાય રત્નસાગરજી. ૧૪૨
- (૨) ઉપાધ્યાય મેઘસાગરજી, (૩) ઉપાધ્યાયશ્રી વૃદ્ધિસાગરજી ૧૪૩

- (૪) ઉપાધ્યાય શ્રી સહજસાગરજી (૫) ગણિ માનસાગરજી (૬) ગણિ રંગ-
સાગરજી (૭) ગણિ કૃતેહસાગરજી (૮) દેવસાગરજી (૯) સ્વરૂપસાગરજી
(૧૦) ગૌતમસાગરસૂરિ ૧૪૪
- યતિ શ્રી દેવસાગરજીનો કાળધર્મ, ગોધરાના કેશરીયાજી દાદાની માનતા કૃષ્ણી ૧૪૫
- ગૌતમસાગરજીની યતિ દીક્ષા અને આત્મ મંથન, ત્યાગી બનવા થનગનતા
ગૌતમસાગરજી ૧૪૬
- યતિપણાના પરિગ્રહથી મુકિત, પોતાની જન્મભૂમિ પાલીમાં કિયોદ્ધાર ૧૪૭
- ગુરુ-શિષ્યનું મિલન, સંવેગી મુનિ તરીકે કચ્છમાં પ્રથમ આતુર્માસ ૧૪૮
- આગેવાનોની સલાહ અને ગચ્છના મુનિશ્રી દ્વારા પ્રશંસિત, કચ્છના પાટનગર
ભૂજમાં આતુર્માસ ૧૪૯
- પ્રથમ શિષ્ય, પ્રથમ દીક્ષા મહોત્સવ, ગામે ગામ ધર્મપ્રચાર ૧૫૦
- ભૂજના શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિના સ્તૂપ (દાદાવાડી) નો જીર્ણોદ્ધાર, પ્રથમ મુખ્ય
સાધ્વીજીનો દીક્ષામહોત્સવ, સં ૧૯૫૧ નું દુર્ગાપુરમાં આતુર્માસ ૧૫૧
- માંડવીમાં ચોમાસું, વિવિધ ચોમાસા, અને દીક્ષાઓ, સર્વ પ્રથમ વાર મુંબઈમાં
પધરામણી, એક સાથે છ દીક્ષાઓ ૧૫૨
- મુંબઈથી પાલિતાણા અને કચ્છ તરફ પધરામણી, મુનિ શ્રી રવિચંદ્રજી ૧૫૩
- ભૂજમાં ગુરુમંદિરમાં પ્રતિષ્ઠા પાલિતાણામાં પ્રતિષ્ઠાઓ ૧૫૪
- તીર્થયાત્રાઓ સાથે હાલારમાં નગૃતિ, ઉજમણા-પ્રતિષ્ઠાના મહોત્સવો,
ભમનગર હાલારમાં આતુર્માસો ૧૫૫
- પડાણામાં જિનાલય, મુનિશ્રી ગુણસાગરજીની દીક્ષા-વડીદીક્ષા ૧૫૬
- જ્ઞાનની ભક્તિ, આશાસ્પદ શિષ્યોની વિદાય, પ્રશિષ્યને ઉપાધ્યાય પદવી, સંઘમ
તપમાં લીનતા, સમુદાયની જવાબદારી સોંપી, પૂજ્યશ્રીની અન્નંડ પ્રતિભા ૧૫૮
- સૂરિપદ-ગચ્છેશપદની સ્વીકૃતિ ૧૫૯
- પૂજ્યશ્રીના હસ્તે ૧૦૦ થી વધુ દીક્ષાઓ અને સાહિત્યોદ્ધાર, શ્રી સ્વજી સોજપાળ,
મેઘજી સોજપાલના ધર્મ કાર્યો, કચ્છમાં શિખરબંધ નૂતન જિનાલયો ૧૬૦
- “કચ્છ હાલાર દેશોદ્ધારક” ઝિરૂદ, મુંબઈમાં અને દેશવરોમાં જિનાલય
નિર્માણ, શ્રી અનંતનાથજી ટ્રસ્ટ ૧૬૧
- પૂજ્યને શિષ્ય પરિવાર, પરમ વિનયી પૂ. શ્રી નીતિસાગરજી ગણિવચ, મુનિ
શ્રી ધર્મસાગરજી મ. સા., પૂ. આ. શ્રી દાનસાગરસૂરિ, પૂ. આ. શ્રી નેમસાગરસૂરિ ૧૬૨-૧૬૩
- (૭૬) વિદ્યામાન અચલગચ્છાધિપતિ પ. પૂ. આચાર્ય ભગવંત શ્રી ગુણ-
સાગરસૂરીશ્વરજી મ.સા. ગચ્છની સ્થાપના સહ યોગાનુયોગ, ગાંજીભાઈ
મુંબઈમાં, ચેપી રોગથી દેહ અસ્વસ્થ પણ મનથી સ્વસ્થ. ૧૬૪
- સ્મશાન તૈયારી મુધીની બિમારી, મરણ પથારીએથી ગચ્છની ગાદીએ, ધર્મ
પ્રત્યેતું વલણ, ધર્મપ્રવૃત્તિઓનું સ્મરણ. ૧૬૫

- જ્ઞાન-ક્રિયાની અપૂર્વ રુચિ, ધગધગતું તેલ ઉછળ્યું પણ રાત્રિ ભોજન કેદવા ન જ લીધી. ૧૬૬
- આરાધના પૂર્વક તીર્થયાત્રા, શીખરણ્યાત્રાની ભાવના કૃપી ! ૧૬૭
- વરસીતપ સાથે અન્ય આરાધનાઓ, ક્રોડાય-દુમરા અને આગાશની ધાર્મિક સંસ્ક્રાઓની મુલાકાતે. ૧૬૮
- દીક્ષા ન મળે ત્યાં મુખી એકાસણા, આંખે લયંકર તકલીફ પણ અંગ્રેજી દવા ન લીધી, જ્ઞાન પ્રચાર પ્રવૃત્તિ. ૧૬૯
- પૂ. ગુરુદેવો સાથે પ્રથમ મિલન, સંસારને સલામ, નૂતનમુનિના પ્રભાવક વ્યાખ્યાનો, જ્ઞાન-સ્વાધ્યાયની લગની. ૧૭૦-૭૧
- ગુર્વારા પાલનમાં શૂરવીર, ગુરુદેવ વિ. નો વિયોગ, ઉપાધ્યાય પદ, વિવિધ આતુમસિા, વિગેરે. ૧૭૨-૭૩
- દાદા ગુરુદેવશ્રીનો વિયોગ, મુંબઈ પધરામણી, સૂરિપદ. ૧૭૪
- મુંબઈમાં શાસન પ્રભાવતા, કચ્છમાં પધરામણી, વિદ્યાપીઠની સ્થાપના. ૧૭૫
- પ્રથમ અધિવેશન, વિવિધ આતુમસિા, વર્ધા પછી ત્રણ બાલ દીક્ષાઓ. ૧૭૬
- દેહીઆથી ભદ્રેશ્વર તીર્થનો છારી સંઘ, ગચ્છનાયક પદ, આવિકા વિદ્યાપીઠની સ્થાપના, રાજસ્થાનમાં ઉચ્ચવિહારો. ૧૭૮
- ખાડમેરમાં પધરામણી, શત્રુંજય તીર્થનો ઐતિહાસિક સંઘ, મુંબઈમાં પધરામણી, છારી પાળતો સંઘ; ઐતિહાસિક ઉજમણું, પૂજ્યશ્રીની તપારાધના. ૧૭૯
- સં. ૧૯૯૭ થી ૨૦૩૭ સુધીના પ્રતિષ્ઠાદિ મહોત્સવોની ઝલક. ૧૮૦
- શત્રુંજય તીર્થમાં સમુદયમાં નવાણુયાત્રાની આરાધનાતું વર્ણન ૧૮૩
- પાલિતાણામાં બે મોટી ધર્મશાળાઓતું નિર્માણ, પૂ. દાદાશ્રી આચારક્ષિતસૂરિની નવમી જન્મ શતાબ્દિ નિમિત્તે મહોત્સવો ૧૮૪
- દ્વિતીય ચતુર્વિંશ સંઘના મહા અધિવેશન પ્રસંગે ઐતિહાસિક કાર્યો ૧૮૫
- પૂજ્યશ્રીએ રચેલ વિરાટ સાહિત્ય ૧૮૬
- પૂ. અચલગચ્છાધિપતિશ્રીના હસ્તે દીક્ષિત મુનિવરો ૧૮૭
- પૂ. અચલગચ્છાધિપતિશ્રીના સમુદાય ના સાધ્વીજીઓ તથા ગચ્છનો વિસ્તાર વિગેરે ૧૮૮
- પૂ. અચલગચ્છાધિપતિશ્રીના આતુમસિાની નોંધ ૧૮૯
- પૂ. અચલગચ્છાધિપતિશ્રીના સૂરિપદ રજત મહોત્સવ વર્ષ નિમિત્તના શુભકાર્યો ૧૯૦
- અચલગચ્છના ઇતિહાસની ઝલક : સમાપ્ત.
“શિવમસ્તુ સર્વ જગતઃ”



શ્રી આચાર્ય-કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ

ભાગ-૨ જે

[જૈન ધર્મ જૈન -ઈતિહાસ-જૈન ભુગોળ જૈન સાહિત્ય વિ. અંગેના વિવિધ લેખો]

વિષય	લેખક	પાના નંબર
(૧) તારક શ્રી સમ્યક્ત્વના ૬૭ પ્રકાર- [ચાર સદ્ગુણ, ત્રણ લિંગ, ત્રણ ગુણિ, દશ વિધ વિનય, પાંચ દૂષણ, આઠ પ્રભાવક, પાંચ ભૂયણ, પાંચ લક્ષણ, છ યતના (જ્યણા), છ આગાર, છ ભાવના, છ સ્થાન, વિ.]	પૂ. આ. ભ. શ્રી ગુણસાગર- સૂરીશ્વરજી મ. સા.	૧ થી ૧૫
(૨) વિધિપદ્ય ગચ્છીય નવસ્મરણો એક સમીક્ષા	પ્રો. હીરાલાલ ર. કાપડીયા	૧૬ થી ૨૮
(૩) સર્વ તીર્થકરોનું સંક્ષિપ્ત સામાન્ય સ્વરૂપ	મુનિશ્રી તત્વાનંદવિજયજી	૨૯ થી ૩૬
(૪) શ્રી ચતુર્વિંશતિ જિન સ્તુતિ (સંસ્કૃત-ગુજરાતી મિશ્ર)	મૂળ-કલ્યાણનાગરસૂરિ સંપાદક : “ ગુણશિશુ ”	૩૭ થી ૩૯
(૫) સાહિત્ય સંરક્ષણ	મુનિશ્રી પુણ્યવિજયજી	૪૦ થી ૪૨
(૬) પારસનાથ પ્યારા ઐ (કચ્છી કવિત)	કવિ તેજ	૪૨
(૭) અચલગચ્છીય કવિ ચક્રવર્તિ શ્રી જયશેખર સૂરિ કૃત ત્રિભુવન દ્વીપક પ્રબંધ (પરિચય)	ડો. શ્રી રમણલાલ સી. શાહ	૪૩ થી ૪૮
(૮) શ્રી જયશેખરસૂરિકૃત દ્વિતીય નેમિનાથ કાવ્ય	ડો. લોગીલાલ જ. સાંડેસરા	૪૯ થી ૫૪
(૯) શ્રી અષ્ટાપદજી મહાતીર્થ કયાં ?	રમણલાલ બખાભાઈ શાહ	૫૫ થી ૬૧
(૧૦) પાંચમા આરાની શરૂઆતમાં મનુષ્યની ચાલ- વાની શકિત-મર્યાદા	”	૬૨ થી ૬૮
(૧૧) દ્રાવિડિયન સંસ્કૃતિ પર જૈનધર્મની અસર	મોહનલાલ દ્વીપચંદ એકઝી	૬૯ થી ૭૧
(૧૨) જિનની નવાંગ પૂજનો ક્રમ (એક મનનીય વિચારણા)	માણેકલાલ હજનલાલ મહેતા	૭૨
(૧૩) અભયદયાણમ્	વસંતલાલ કાંતિલાલ શાહ	૭૩-૭૪
(૧૪) કોઠારાનું ગગન ચુંળી જિનાલય જેમની કીર્તિ ગાથા ઉચ્ચારી રહ્યું છે તે કચ્છના શાહ સોદાગર શેઠ વેલુ શાહ	-જયલિકાજી	૭૫ થી ૭૯
(૧૫) અનેકાંતવાદનો સંક્ષિપ્ત પરિચય	સં. મુનિશ્રી કલાપ્રભસાગરજી	૮૦ થી ૮૭
(૧૬) વસ્તુપાળ તેજપાળની જનેતા કુમારદેવીના પુર્નલગ્ન પાછળનો ઇતિહાસ	શ્રી સુબોધચંદ્ર જૈન	૮૮ થી ૯૫
(૧૭) પુનર્જન્નની કુપ્રથા અને શીલની મહત્તા	“ આતમના અજવાળા ”	૯૬ થી ૧૦૮
(૧૮) સુખનો અર્થ	પંડિત શ્રી મહત્લાલ અંધવી	૧૦૯-૧૧૦

(૧૯) જીવન જીવી બાણો	મુનિશ્રી પૂર્ણભદ્રસાગરજી	૧૧૧ થી ૧૧૫
(૨૦) કચ્છી ભાષામાં જુના કવિઓ અચલગચ્છીય મુનિવરો નિત્યલાલજી, જ્યહુષજી	સં. મુનિશ્રી કલાપ્રભસાગરજી	૧૧૬ થી ૧૨૦
(૨૧) કચ્છની ગૌરવ ગાથા ગાતું કોઠારાતું જિનચૈત્ય	લકતકવિ શ્રી ચંદુભા ર. બડેબ	૧૨૧ થી ૧૨૪
(૨૨) શ્રી જિનાગમ લખાણુ-વિચાર	પ્રભુલાલ બેચરદાસ પારેખ	૧૨૫ થી ૧૨૮
(૨૩) ધન્યભૂમિ લોલાડાનો ઐતિહાસિક (કલ્યાણસાગરસૂરિની જન્મ ભૂમિનો) પરિચય	જયંતિલાલ પી. શાહ	૧૨૯ થી ૧૩૩
(૨૪) ભમનગરમાં ભ. શ્રી નેમનાથજીની પ્રભાવિક પ્રાચીન મૂર્તિ	નગીનદાસ મોમચંદ શાહ	૧૩૪ થી ૧૩૬
(૨૫) શ્રી વિધિપક્ષગચ્છીય જ્ઞાનમુગ્ધ: શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિકૃત ભગવદ્ગીતા કિંવા ભક્તિ સાહિત્યની સમીક્ષા	પ્રો. હીરાલાલ ર. કાપડીયા	૧૩૭ થી ૧૫૬
(૨૬) શું પ્રતિજ્ઞા એ બંધન છે?	મુનિશ્રી મહોદયસાગરજી	૧૫૭ થી ૧૬૧
(૨૭) બે શરતો (પૂર્વાચાર્યનો એક પ્રસંગ)	પુનમચંદ નાગરલાલ દોશી	૧૬૨ થી ૧૬૪
(૨૮) ભમનગરના ચાંદી બજારના જૈન દહેરાસરો	મહેન્દ્ર ડી. શેઠ	૧૬૫ થી ૧૭૦
(૨૯) મહારાવ ભારમલજી પ્રતિબોધક શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરે	મોતીલાલ ક્ષમાનંદજી	૧૭૧ થી ૧૭૩
(૩૦) ઉપકારી ના ઉપકાર (કચ્છીમાં લેખ)	ચંદુભા ર. બડેબ	૧૭૪ થી ૧૭૬
(૩૧) વિધિપક્ષ (અચલ)ગચ્છ ની પ્રતિભા સંપન્ન ચાર ગુરુ-શિષ્ય યુગલ બેઠીઓ	દેવજી દામજી ખોના	૧૭૭ થી ૧૮૨
(૩૨) જૈન દર્શન અને અસ્પૃશ્યતા	કપુરચંદ રણછોડદાસ વારૈયા	૧૮૩ થી ૧૯૭
(૩૩) જૈન કવિ કમલશેખરમુનિ કૃત શ્રી ધર્મમૂર્તિસૂરિ કાવ્ય	ડો. ભોગીલાલ જ. સાંડેસરા	૧૯૮ થી ૨૦૦
(૩૪) વીશા શ્રીમાળી જ્ઞાતિના એક પ્રાચીન કુળની વંશાવલી (પરિચયાત્મક લેખ)	મુનિશ્રી જયંતવિજયજી	૨૦૧ થી ૨૧૬
(૩૫) ઐતિહાસિક તીર્થ પાવાગઢ-ચાંપાનેર	રત્નમણિરાવ ભીમરાવ	૨૧૭ થી ૨૨૮
(૩૬) શ્રી ગોડીજી પાર્શ્વનાથ ગીત કર્તા-ધર્મમૂર્તિસૂરિજી	સંપાદક "ગુણશિશુ"	૨૨૯ થી ૨૩૦
(૩૭) શ્રી જિનાજ્ઞા (વિધિપક્ષ) અચલગચ્છની હૂંડી	કર્તા: મુનિશ્રી ગજલાલગણિ સંપાદક: મુનિશ્રી કલાપ્રભસાગરજી	૨૩૧ થી ૨૩૪
(૩૮) વીસું પંબેસણ હૂંડી	કર્તા: વાચક મુલા સં. "ગુણશિશુ"	૨૩૫ થી ૨૩૭

(૩૯) જૈનાશ્રિત ચિત્રકળાના ઉત્કર્ષ સંરક્ષણ અને વિકાસમાં અંચલગચ્છીય શ્રમણોનો અદ્વિતીય ફાળો	સારાલાઈ મણિલાલ નવાબ	૨૩૮ થી ૨૫૬
(૪૦) જૈનાશ્રિત ચિત્રકળાના વિકાસમાં અંચલ-ગચ્છીય શ્રી માણિક્યકુંજરસૂરિજીનો ફાળો	"	૨૬૦ થી ૨૬૨
(૪૧) મહામંત્ર વિશારદ અંચલગચ્છાધિપતિ શ્રી મેરુતુંગસૂરિ કૃત શ્રી સૂરિમુખ્યમંત્રકલ્પ (સચિત્ર) એક પરિચય	"	૨૬૨ થી ૨૬૮
(૪૨) શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિની શ્રુતોપાસના	પ્રો. હીરાલાલ ર. કાપડીયા	૨૬૬ થી ૨૭૩
(૪૩) ઉપધાન અંગે એક વિચારણા	ચિંતક : મહેન્દ્રસિંહસૂરીશ્વરજી મ. સા.	૨૭૪ થી ૨૭૮
(૪૪) શ્રી પદ્માવતી આરાધના	ડો. રુદ્રદેવ ત્રિપાઠી	૨૭૯ થી ૨૮૮
(૪૫) કચ્છની સુપ્રસિદ્ધ પંચતીર્થીના મુખ્ય તીર્થ મુથરીનો સંક્ષિપ્ત પરિચય.	" ઉકૃત "	૨૮૮ થી ૨૯૦
(૪૬) અચલગચ્છેશ શ્રી જયકીર્તિસૂરિ, કવિચક્રવર્તિશ્રી જયશેખરસૂરિ પર કાગુકાવ્યો	કર્તા : અજ્ઞાત. સંશોધક : મુનિશ્રી કલાપ્રભસાગરજી	૨૯૧ થી ૨૯૮
(૪૭) પૂ. આચાર્ય લગવંતના ૩૬ ગુણો, છત્રીશ છત્રીશી પદ્ય	પ્રેમચંદ જગશી ખોઆ	૩૦૭ થી ૩૧૦
(૪૮) ચિંતામણી પાર્શ્વનાનાથ સ્તોત્ર સાનુવાદ	કલ્યાણસાગરસૂરિ	૩૧૧ થી ૩૨૬
(૪૯) માણિક્યસુંદરસૂરિ કૃત : નેમીશ્વર ચરિત કાગળખંધ	મોહનલાલ દલીચંદ દેશાઈ	૩૪૬ થી ૩૪૬
(૫૦) સંયમ કબહી મિલે....યાને "જૈન બાલદીક્ષા" એ શાસ્ત્ર અને ઇતિહાસ સંમત દિવ્ય માર્ગ.	" ગુણુશિશુ "	૩૪૭ થી ૩૫૭
(૫૧) મદન સુદ્ધ કાવ્ય અને સંક્ષિપ્ત પરિચય.	અંબાલાલ પી. શાહ	૩૫૮ થી ૩૭૦
(૫૨) વિધિપક્ષ (અંચલ) ગચ્છના સમાચારી ગ્રંથો અને વિધિરાસ એક સમીક્ષા.	સંપાદક : મુનિશ્રી કલાપ્રભસાગરજી	૩૭૧ થી ૩૮૦
(૫૩) શ્રી યુગપ્રધાનોનો વિરહ તથા યુગ-પ્રધાનોને યંત્ર.	રમણલાલ બી. શાહ	૩૮૧ થી ૪૧૮
(૫૪) અંચલગચ્છના ઐતિહાસિક (પ્રશસ્તિ) લેખો. (૧૯૭ જેટલા લેખો)	સં. મુનિશ્રી કલાપ્રભસાગરજી	૪૧૯ થી ૪૬૪
(૫૫) અંચલગચ્છના પ્રતિષ્ઠા લેખો (૧૫૦ લેખો).	"	૪૬૫ થી ૪૭૧
(૫૬) ખરેખર, એપોલો યાન ચંદ્ર પર ગયું છે ?	પૂ. પં. પ્ર. શ્રી અભયસાગરજી ગણિ મ. સા.	૪૭૨ થી ૪૭૯

(૫૭) પરમ તારક શ્રી જિનશાસનના શબ્દગાર રૂપ એવાં પૂ. સાધુ-સાધ્વીજીએને સોનેરી ૩૯ શિખામણો.	નોંધનાર : અચલગચ્છ મુનિ મ'ડલા- એસર પૂ. દાદાશ્રી ગૌતમસાગરજી મ. સા.	૪૭૨ થી ૪૭૮
(૫૮) શ્રી જ'ભુસ્વામી ચરિય (એક અપભ્રંશ કાવ્યની સમીક્ષા તથા સમપ્રલોકી ગુજરાતી પદ્યાનુવાદ.	મૂળકર્તા : પૂ. આ. શ્રી મહેંદ્રસિંહ- સૂરિજીના શિષ્ય કવિધર્મ પદ્યાનુવાદ : સાક્ષરવર્ધ શ્રી કે. કા. શાસ્ત્રી	૪૮૦ થી ૪૯૫
(૫૯) અચલગચ્છાધિરાજ પૂ. દાદાશ્રી કલ્યાણસાગર- સૂરિ નિર્વાણ રત્ન મૂળ તથા સમીક્ષા	કર્તા : વાચક લાવણ્યચંદ્ર ગણિ સંપાદક : મુનિશ્રી કલાપ્રભસાગરજી	૪૯૬ થી ૫૦૯
(૬૦) અચલગચ્છાધિરાજ પૂ. દાદા શ્રી કલ્યાણ- સાગરસૂરિની પ્રાચીન ઐતિહાસિક સ્તુતિ (સમીક્ષા સાથે)	કર્તા : અજ્ઞાત સં. મુનિશ્રી કલાકપ્રભસાગરજી	૫૧૦ - ૫૧૧
(૬૧) અચલગચ્છ ગુરુ પ્રદક્ષિણા સ્તુતિ.	"	૫૧૨ - ૧૧૩
(૬૨) અચલગચ્છાધિપતિ પૂ. દાદાશ્રી ગૌતમસાગર સૂરીશ્વરજી મ. સા. નું સ્તવન.	પૂ. આ. લ. શ્રી ગુણસાગરસૂરીશ્વરજી મ. સા.	૫૧૪ થી ૫૧૬
(૬૩) અચલગચ્છના આચાર્યોની ગહૂંલી.	શ્રીમતી પ્રેમકુંવરબેન રતનશી સાવલા	૫૧૭ થી ૫૧૯

પરિપૂર્તિ (મહારાષ્ટ્રનો વિહાર) :

અચલગચ્છાધિપતિ પૂ. આ. લ. શ્રી ગુણસાગરસૂરીશ્વરજી મ. સા. પૂ. મુનિશ્રી કલાપ્રભસાગરજી મ. સા. આદિ દાણા ૭ સં. ૨૦૩૮ માં બીવંડી, નાશીક, માલેગામ, ધુલીયા, અમલનેર, પારોલા, ચાલીસગામ, પાંચોરા, જલગામ, ભુસાવળ, ફેજપુર, ભુરહાનપુર, મલકાપુર, આમગામ, શેગાંવ, બાલાપુર આકોલા, શીરપુર અંતરીક્ષ પાર્શ્વ તીર્થ (સંધ સાથે) બલના, ઝોરેગાબાદ, અદમદનગર, પુના, પનવેલ, ચેમ્બુર આ સ્થળો એ મળી ૨૧૧ માસમાં ૧૮૦૦ કિ. મિ. નો ઉગ્ર વિહાર કરી પાછા મુંબઈ પધાર્યા ત્યાં ખૂબ જ ધર્મ જાગૃતિ આણેલ.

અચલગચ્છીય નૂતન ઉપાશ્રયો

યુગ પ્રભાવક અચલગચ્છાધિપતિ પૂ. આ. લ. શ્રી ગુણસાગરસૂરીશ્વરજી મ. સા. સં. ૨૦૩૪ માં મુંબઈ પધાર્યા ત્યારે દરેક અચલગચ્છીય નૂતન ઉપાશ્રયના નિર્માણના ખર્ચ માટે શ્રાવકોને રૂ. ૫૦૦૦, ૨૦૦૦, અને ૧૦૦૦ નું દાન કરવા પ્રેરણા કરતાં... લગભગ ૨૦૦ દાતાઓએ આ યોજનામાં પોતાના નામ નોંધાવ્યા. તથા ઉપાશ્રયો માટે અન્ય દાતાઓએ પણ છુટકે દાન આપ્યા. જેના ફલ સ્વરૂપે મુલુંડ એક નાકા, જગદુશા નગર, વડાલા, વરલી, પાર્લા, શાંતાકુલ પૂર્વ (કલિકુલ તીર્થ), ચેમ્બુર, કાંબુર માર્ગ, ડોબીવલી, કલ્યાણ, મોહના, વસઇ, વસઇ રોશન, વડોદરા વિ. સ્થળે ઉપાશ્રયોનું નિર્માણ થયેલ છે. તથા તેથી પહેલા નાલા સોપારા, વાંદરા, મલાડ, ઝોરેગામ વિ. સ્થળે પણ ઉપાશ્રયોનું નિર્માણ થયેલ છે. અમદાવાદમાં પણ મણીનગરમાં અચલગચ્છ ઉપાશ્રય નિર્મિત થઇ રહેલ છે.

श्री आर्य-कल्याण-गौतम स्मृति ग्रंथ

[हिन्दी विभाग : भाग-३]

१ दादा श्री कल्याणसागरसूरीश्वरजी म. सा.	भूरचंद जैन	१-३
२ हर्षसागर रचित राजसी शाह रास का सार एवं सरियादे रास का सार, एवं राणादे रास का सार	भंवरलाल नाहटा	४-१०
३ श्री जीरावल्लि महातीर्थ का ऐतिहासिक वृत्तान्त	”	११-२३
४ श्री मेरुतुंगसूरिरास का सार	प्रा. सोहनलाल पटनी	२४-२७
५ श्री अर्बुदाचल और तत्पार्श्ववती प्रदक्षिणा जैन तीर्थ	भंवरलाल नाहटा	२८-३५
६ अचलगच्छाधिपति दादाश्री गौतमसागरसूरीश्वरजी	श्री जोधसिंह महेता	३६-४०
७ 'भीनमाल' जैन इतिहास के पृष्ठों पर	भूरचंद जैन	४१-५२
८ अचलगच्छ द्वारा मेवाड राज्य में जैन धर्म का उत्कर्ष	धेवरचंदजी माणिकचंदजी	५३-५६
९ सम्मोतशिखररास (जसकीर्तिकृत) का सार	बलवन्तसिंह महेता	५७-६१
(आगरा के कुंवरपाल सोनपाल लोढाके संघ का वर्णन)	श्री अगरचंद नाहटा	६२-६५
१० शाह राजसी रास (मेघमुनिवृत्त) रास का ऐतिहासिक सार	श्री भंवरलाल नाहटा	६६-७४
११ जैन कवि का कुमारसम्भव (जयशेखसूरिकृत)	”	७५-१८
१२ विराटनगर का एक अज्ञात टीकाकार याडव या 'मंत्री पंचानन (अचलगच्छीय १७ कृतियाँ)	श्री सत्यव्रत	७६-७८
१३ पू. आ. म. श्री गुणसागरसूरीश्वरजी म. सा. का बाडमेर में ऐतिहासिक चातुर्मास एवं प्रतिष्ठा महोत्सव	महोपाध्याय विनयसागर	७९-१८

संस्कृत विभाग : भाग-४

१ अचलगच्छप्रवर्तक श्री आर्धरक्षितसूरीश्वराणां जीवनचारित्रम्) गद्य)	कर्ता:	१-११
२ अचलगच्छाधिराज श्री कल्याणसागरसूरीन्द्राणां संक्षिप्त जीवनचरित्रं (पद्य) (२८५ श्लोकाः)	पू. आ. श्री गुणसागरसूरीश्वराः	१२-२२
३ पू. श्री कल्याणसागरसूरीश्वराणां जीवन सौरभं	”	२३-३४
४ पू. गौतमसागरसूरीश्वराणां संक्षिप्तं जीवनचरित्रं	डो. रुद्रदेव त्रिपाठी	३५-५५
५ अचलगच्छीय प्राचीन साध्वीजी द्वारा रचित श्री जिनेश्वर स्तोत्रद्वय	पू. आ. श्री गुणसागरसूरीश्वराः	५६-५७
६ श्री सीमन्धरस्वामीनोऽष्टकम्	कर्ता: साध्वीश्री मेरुलक्ष्मीगणिनी	५८
७ नेमनाथजिन स्तवन (मराठी गीत)	सं. सुधावर्षि	५९
८ गोडीपार्श्वनाथ स्तवन (हिन्दी मिश्र)	कर्ता: शीलरत्नसूरीजी	६०
९ अचलगच्छ एक परिचय (हिन्दी)	ज्ञानसागरजी उदयसागरसूरीजी	
	कल्याणसागरसूरी शिष्य	
	अगरचंदजी नाहटा	

ભાગ-૫

પરિશિષ્ટોની અનુક્રમણિકા :

પરિશિષ્ટ-૧	તૈયાર કરનાર	પેજ
અચલગચ્છના ગચ્છનાયક ત્રીસ આચાર્યો ના લવન ચરિત્રનું માહિતી દર્શક યંત્ર	“ગુણશિશુ”	૧ થી ૨
પરિશિષ્ટ-૨	”	૫ થી ૬
પૂ. દાદા શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરીશ્વરજી મ. સા. પછીની બીજી પરંપરાના નાયકોના લવન ચરિત્રનું માહિતી દર્શક યંત્ર	”	૫ થી ૬
પરિશિષ્ટ-૩	પૂ. આ. ભ.	૭ થી ૧૩
અચલગચ્છાધિપતિ પૂ. આચાર્ય ભગવંતશ્રી ગૌતમસાગરસૂરીશ્વરજી મ. સા. ના ૨૦ સાધુઓ અને ૬૩ જેટલા સાધ્વીજીઓની વિગતવાર યાદી (નં. ૧)	ગુણસાગરસૂરીશ્વરજી મ. સા.	૭ થી ૧૩
પરિશિષ્ટ-૪	”	૧૪ થી ૨૮
અચલગચ્છાધિપતિ પૂ. આચાર્ય ભગવંત શ્રી ગુણસાગરસૂરીશ્વરજી મ. સા. ના ૨૩ જેટલા સાધુઓ અને ૧૫૧ જેટલા સાધ્વીજીઓની વિગતવાર યાદી (નં. ૨)	”	૧૪ થી ૨૮
પરિશિષ્ટ-૫	”	૨૯ થી ૩૧
પૂ. આચાર્ય દેવ શ્રી દાનસાગરસૂરીશ્વરજી મ. સા. ના સાધુ-સાધ્વીજીઓની યાદી (નં. ૩) (તથા અનુપૂર્તિ)	”	૨૯ થી ૩૧
પરિશિષ્ટ-૬	તલકશી ધનજી વીરા	૩૩ થી ૪૧
પૂ. અચલગચ્છાધિપતિ શ્રી દ્વારા સ્થાપિત વિદ્યા- પીઠોની આછી ઝલક	”	૩૩ થી ૪૧
પરિશિષ્ટ-૭	સં. મુનિશ્રી કલાપ્રભસાગરજી	૪૨
A પૂ. દાદાશ્રી ગૌતમસાગરસૂરિજી તથા પૂ. મુનિશ્રી ધર્મસાગરજી મ. સા. પ્રેરિત સાહિત્યની સૂચિ	”	૪૨
B અચલગચ્છાધિપતિ પૂ. આ. શ્રી ગુણસાગર- સૂરિજી દ્વારા રચિત કૃતિઓની વિસ્તૃત સૂચિ	”	૪૨
C શ્રી ક. વિ. ઓ. દેરાવાસી જૈન મહાજન (મુંબઈ) દ્વારા પ્રકાશિત સાહિત્યની સૂચિ	”	૪૪

D દાદાશ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિ ગ્રંથ પ્રકાશન કેન્દ્ર દ્વારા પ્રકાશિત સાહિત્યની સૂચિ	સં. મુનિશ્રી કલાપ્રભસાગરજી	૪૫
E શ્રી અ. ભા. અચલગચ્છ પ્રવે. જૈન સંઘ દ્વારા પ્રકાશિત સાહિત્યની સૂચિ	"	૪૫
F અચલગચ્છનું અન્ય ઐતિહાસિક સાહિત્ય	"	૪૬
પરિશિષ્ટ-૮		
A મુનિશ્રી કલાપ્રભસાગરજી મ. સા. દ્વારા સંપાદિત અને શ્રી આચાર્ય-જય કલ્યાણ કેન્દ્ર દ્વારા પ્રકાશિત સાહિત્યની સૂચિ	"ગુણશિશુ"	૪૬
B અન્ય સંસ્થાઓ દ્વારા પ્રકાશિત સાહિત્યની સૂચિ	"	૪૭
C અહિંસા - સંસ્કૃતિ પ્રેરક શ્રી વાસુના સાહિત્યની સૂચિ	"	૪૮
પરિશિષ્ટ-૯		
લાવિમાં પ્રકાશન યોગ્ય સાહિત્યની સૂચિ	"	૪૮ થી ૫૧
પરિશિષ્ટ-૧૦		
અચલગચ્છ (વિધિપક્ષ)ના ભારત ભરમાં અનુયાયીઓ	"	૫૨ થી ૫૪
પરિશિષ્ટ-૧૧		
અચલગચ્છના તીર્થો, તુલ્ય જિનાલયોની ટૂંકી નોંધ કચ્છનો નકશો તથા કચ્છના તીર્થોનો રસ્તો. કચ્છના જિનાલયો અને સરનામા ક્રમશઃ મુંબઈમાં અચલગચ્છીય ફેરાસર ઉપાશ્રયોના સરનામા ગુજરાત-સૌરાષ્ટ્ર, મારવાડ, મહારાષ્ટ્ર આદિના અચલગચ્છીય સ્થળોના સરનામા અચલગચ્છીય સંસ્થાઓ (મુંબઈ) ના સરનામા	સં. ગુણશિશુ	૫૪
	"	૫૬
	"	૫૭
	"	૫૮
	"	૬૦
	"	૬૨
પરિશિષ્ટ-૧૨		
અચલગચ્છીય તીર્થોનો સંક્ષિપ્ત પરિચય કચ્છની પંચતીર્થો પારોલા, કુમઠાના જિનાલયોનો પરિચય	"	૬૩
	"	૬૬
પરિશિષ્ટ-૧૩		
ધાર્મિક જ્ઞાનસત્ર અને યુવક પરિષદની ઝલક	"	૬૭
પરિશિષ્ટ-૧૪		
અચલગચ્છીય સંસ્થાઓનો ટૂંક-પરિચય-પ્રવૃત્તિ ગ્રંથ પ્રકાશનમાં સહાયક દાતાઓની નીમાવલી	"	૭૧
	"	૭૩ થી ૮૦
ગ્રંથ સમાપ્ત		
"શિવમસ્તુસર્વ જગતઃ"		નમો અરિહંતાણં
		卐

શ્રી આચ'કલ્યાણ-ગૌતમસ્મૃતિ ગ્રંથમાં અને અચલગચ્છના ઇતિહાસની ઝલક ગ્રંથમાં અપાયેલ ડ્રાગ્રાઓનો ચિત્ર પરિચય

ચિત્ર પૃષ્ઠ	ચિત્ર પૃષ્ઠ અંતર્ગત નંબર	ગ્રંથનો ભાગ	ગ્રંથ પૃષ્ઠ નંબર	વર્ણન
૧	૧	૨	૪૩૪ (લે. ૧૦૪) ૪૨૦ (લે. ૧)	-છત્રધારી વિશિષ્ટ આકૃતિયુક્ત ખાસ અચલગચ્છીય ધાતુમૂર્તિની પાછળનું દશ્ય. આ ધાતુમૂર્તિ ઘાટકોપર (પૂર્વ) ના છરાવહિ પાશ્વનાથ જૈન દેરાસરમાં બિરાજીત છે.
૧	૨	૨	૨	-ચરમ તીર્થંકર પરમાત્માશ્રી મહાવીરદેવ દ્વારા શ્રી સંઘ સ્થાપના
૨	૧	૧	૨૭-૨૮	-અચલગચ્છ પ્રવર્તક પૂ. આચ'રક્ષિત સૂરિ અને અચલગચ્છનો પ્રથમ શ્રાવક યશોધન ભણુશાલી પાવાગઢ તીર્થની તળેટીમાં સમાચારીની ચર્ચા કરતા.
૩	૧	૧	૨૭-૨૯	-શાસન સામ્રાજી અચલગચ્છાધિષ્ઠાયિકા શ્રી ચક્રેશ્વરીદેવી.
૩	૨	-	—	-ભદ્રેશ્વર તીર્થમાં બિરાજીત શ્રી સરસ્વતીદેવીની પ્રાચીન મૂર્તિ.
૪	૧	૧	૨૮/૯૩	-અચલગચ્છાધિષ્ઠાયિકા શ્રી મહાકાલીદેવી.
૪	૨	૧	૩૫/૧૧૦	-ભદ્રેશ્વર તીર્થમાં મહાકાલીદેવીનો ચમત્કારી કલ્પ.
૫	૧	૧	૩૯૩ (૬૨) ૪૩૪ (૧૦૮) (૬૩)	-સિરોહી તીર્થનું અચલગચ્છીય આદીશ્વર જિનાલય.
૫	૨	૧	૪૩૪ (૧૦૮) (૬૩)	-સિરોહી તીર્થના અચલગચ્છીય જિનાલયના મૂળનાયક.
૬	૧	૧	૩૯૨/(૫૯) ૩૯૩/(૬૪)	-ઉદયપુર (રાજસ્થાન) નું અચલગચ્છીય કલાત્મક જિનાલય.
૬	૨	૧	૧૦૭ ૧૨૯	-કલ્યાણસાગરસૂરિની જન્મભૂમિ લોલાડાના મૂળનાયક.
૭	૧	૧	૧૦૦	-ખાડમેરના અચલગચ્છીય જિનાલયમાં પૂ. ધર્મમૂર્તિસૂરિજીની ગુરુપાહુકા.
૭	૨	૨	૪૩૩ (૧૦૧)	-શત્રુંજય તીર્થપરના મૂળનાયક પ્રભુની દૂકમાં અચલગચ્છીય ગુરુ પાહુકાઓ. જે ગુરુમંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર થઈ રહેલ છે.
૮	૧	૧	૧૦૭	-કલ્યાણસાગરસૂરિની સ્તુતિરૂપ ચતુષ્ઠિક કમલદલ ચિત્ર.
૮	૨	૨	૧૦૭	-કલ્યાણસાગરસૂરિની સ્તુતિ રૂપ ખાર મણિહાર ચિત્ર.
૯	૧	૧	૨૩	-મહો. વિનયસાગરજી કૃત અચલગચ્છની સંસ્કૃત પદ્માવલિનું પ્રથમ પત્ર તથા પૂ. આચ'રક્ષિતસૂરિજીની જન્મકુંડલી.
૯	૨	૧	૨૩	-મહો. વિનયસાગરજી કૃત અચલગચ્છની સંસ્કૃત પદ્માવલિનું અંતિમ પત્ર.
૧૦	૧	૧	૮૯/(૧૯)	-શ્રી મેરુતુંગસૂરિજી ના હાથે લખાયેલી સૂરિમંત્રકલ્પની પ્રતનું (આઘ પત્ર) વિરલ પત્ર.
		૨	૨૬૨	

તા. ક. : આ ચિત્ર પરિચય સ્મૃતિ ગ્રંથના ભાગ ૧-૨-૩ અને અચલગચ્છના ઇતિહાસની ઝલક તથા પરિશિષ્ટોને આધારિત છે.

ચિત્ર પૃષ્ઠ	ચિત્ર પૃષ્ઠ અંતર્ગત નંબર	અંચતો ભાગ	અંચ પૃષ્ઠ નંબર	૨૮
૧૦	૨	૧ ૮૯ (૧૯) ૨ ૨૬૨		-શ્રી મેરુતુંગસૂરિજી ના હાથે લખાયેલ સૂરિમંત્ર કલ્પનીપ્રતનું અંતિમ પત્ર) વિરલ પત્ર.
૧૦	૩	૧ ૬૩ ૨ ૨૫૨		-જયકેશરીસૂરિની શિષ્ય પરંપરા સૂચવતી નોંધ. જયકેશરીસૂરિ શિષ્ય વાચનાચાર્ય મલિલક્ષેણુ ગણિ શિ. વા. ભાવમંડન ગણિ શિ. વા. ક્ષમા સાધુ ગણિ શિ. વા. મહિમ સાધુ શિ. મુનિ હંસ સાધુ.
૧૧	૧	૧ ૩૮૪ ૨ ૧૦૪		-ધર્મભૂતિસૂરિજીની પ્રેરણાથી અથોધાર કાર્ય અને પ્રશસ્તિ.
૧૧	૨	૨ ૧૦૪ ૧૦૫		-ધર્મભૂતિસૂરિજી દ્વારા લિખિત 'વિચાર સાર' પ્રતનું અંતિમ પત્ર.
૧૧	૩	૧ ૧૦૪/૧૦૫		-ધર્મભૂતિસૂરિજી દ્વારા લિખિત 'વિચારસાર' પ્રતનું અંતિમ પત્ર.
૧૨	૧			-સં. ૧૮૬૩ માં લખાયેલ પટ્ટાવલિનું અંતિમ પત્ર.
૧૨	૨	૨ ૩૫૮		-વિધિપક્ષ સમાચારી રાસની પ્રતનું અંતિમ પત્ર.
૧૩	૧	૨ ૩૬૧/૬૨ (૫૬)		-અચલગચ્છીય કવિચક્રવર્તિ પૂ. જયશેખરસૂરિના હાથે લખાયેલ પ્રતનું અંતિમ પત્ર.
૧૩	૨	૨ ૪૭૨		-પૂ. દાદા શ્રી ગૌતમસાગરસૂરીશ્વરજી મ. સા. ના હસ્તાક્ષરની વિરલ કૃતિ.
૧૪	૧	૨ ૨૭૨		-પૂ. ગણિવચ શ્રી નીતિ સાગરજી મ. સા.ના હસ્તાક્ષરથી અંકિત
		૨ ૧૫૩		-કલ્યાણસાગરસૂરિ કૃત પાર્શ્વસહસ્ર નામ સ્તોત્ર પ્રતનું અંતિમ પત્ર.
૧૪	૨	૩ ૭૫		-વૃતરત્નાકરાવચૂરિની વિરલપ્રત જેમાં અચલગચ્છીય ૧૭ અથોનો ઉલ્લેખ છે.
૧૫	૧	૩ ૪૧		-ભીનમાલના અચલગચ્છીય જિનાલયના મૂળનાયક.
૧૫	૨	૩ ૩૩/૪૩૫ ૨ (૧૦૯/૧૧૬)		-જીરાવલિલ પાર્શ્વનાથ તીર્થના મૂળનાયક ભગવાન.
૧૬	૧	૩ ૭૬		-બાડમેર (રાજસ્થાન) તીર્થના મૂળનાયક શ્રી ચિંતામણિ પાર્શ્વનાથ.
૧૬	૨	૩ ૭૬		-બાડમેર તીર્થના પ્રેરક પૂ. દાદાશ્રી ધર્મભૂતિસૂરીશ્વરજી મ. સા.
૧૭	૧	૧ ૪૯		-શત્રુજય મંડન શ્રી અદ્યૂષ્ઠ દાદાજી. (જયસિંહસૂરિજી દ્વારા પ્રતિષ્ઠિત.)
૧૮	૧	૧ ૧૬૧		-શ્રી ક. વિ. ઝો. જેન દેરાવાસી મહાગ્ન (મુ'બઈ) ના દેરાસરના મૂળનાયક.

ચિત્ર પૃષ્ઠ	ચિત્ર પૃષ્ઠ અંતર્ગત નંબર	અંતરેતો ભાગ	અંતરેતો પૃષ્ઠ નંબર	
૧૮	૨	૧	૧૩૩ (૫)	-માંડલ (ઉ. ગુ.) ના અચલગચ્છીય જિનાલયના મૂળનાયક (૧)
૧૮	૩	૧	૧૩૩ (૫)	-માંડલ (ઉ. ગુ.) ના અચલગચ્છીય જિનાલયના મૂળનાયક (૨)
૧૯	૧	૧	૧૬૧/૧૩૩	-શ્રી ક. દ. ઓ. જૈન મહાજન (મુંબઈ) દેરાસરના મૂળનાયક.
૧૯	૨	૧	૧૬૧	-એ જ દેરાસરમાં ખિરાણત દાદાશ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિની મૂર્તિ.
૨૦	૧	૧	૨૬૧	-શ્રી ક. વિ. ઓ. જૈન દેરાવાસી મહાજનના ઘાટકોપર (મુંબઈ) દેરાસરના મૂળનાયક.
૨૦	૨	૧	૧૬૦	-શ્રી માટુંગા ક. મૂ. પૂ. જૈન દેરાસર (મુંબઈ) ના મૂળનાયક.
૨૧	૧	૧	૧૬૧	-શ્રી મુલુંડ (મુંબઈ) જૈન દેરાસરના મૂળનાયક (શ્રી નરશી નાથા ટૂંક તરફથી મળેલ છે.
૨૨	૧	૧	૧૩૫	-શ્રી કલીકુંડ પાર્શ્વનાથ (શાંતાકુંઝ પૂર્વ) (મુંબઈ) ની પ્રતિબ્ધા પ્રસંગે વાસક્ષેપ.
૨૩	૧	૨	૪૪૦ (૧૪૭)	-શ્રી કલીકુંડ પાર્શ્વનાથ (શાંતાકુંઝ પૂર્વ) (મુંબઈ) માં જિન-ખિંઓની અંજન શલાકા.
૨૨	૨	૧	૧૩૫	-શ્રી પારોલા તીર્થ (ખાનદેશ) ના મૂળનાયક જુઓ. (મહારાષ્ટ્ર વિહાર પૂર્તિ).
૨૩	૨	૧	૧૨૬	-સુરતના અચલગચ્છના દેરાસરના મૂળનાયક સંભવનાથ ભગવાન
૨૪	૧/૨	૧	૧૬૧	-ક. વિ. ઓ. દે. જૈન મહાજનના લાલવાડી (મુંબઈ) દેરાસરના મૂળનાયક.
૨૫	૧/૨/૩	૧	૧૨૦	-લાલવાડી-ભાતખબર. શ્રી ક. વિ. ઓ. દેરાસરમાં ગુરુમૂર્તિ ગચ્છાધિષ્ઠાયિકાદેવી વિગેરે.
૨૬	૧	૧	૧૬૧	-અલપઈનું દેરાસર - મૂળનાયક.
૨૬	૨	-	-	-શ્રી ક. દ. ઓ. જૈન ભાંડુપ (મુંબઈ) નું દેરાસર.
૨૭	૧	૧	૧૨૫	-રાધનપુરના અચલગચ્છીય જિનાલયના મૂળનાયક.
૨૭	૨	૧	૧૬૧	-ગદગ (કર્ણાટક) ના ક. દ. ઓ. જૈન દેરાસરના મૂળનાયક.
૨૮	૧/૨	૩	૮૬	-ખાડમેર (સજસ્થાન) અંજનશલાકા વખતના જિનખિંઓ.
૨૮	૩	૧	૧૨૧ (૧૮)	-ભાંડુપ (મુંબઈ) માં રથયાત્રા.
૨૯	૧	૧	૧૧૫/૧૧૬	-બમલાખાણ રાબા અને શ્રેષ્ઠિઓને પ્રતિષ્ઠાધતા કલ્યાણસાગરસૂરિ.
૩૦	૧	૨	૧૧૩/૧૬૫	-વદ્દાંમાન પદ્મસિંહ શાહ કારિત બમનગરના જિનાલયનો શિલાલેખ.

ચિત્ર પૃષ્ઠ	ચિત્ર પૃષ્ઠ અંતર્ગત નંબર	અંકો લાગ	અંક પૃષ્ઠ નંબર	
૩૧	૧-૨	૨	૧૬૫	-વદ્દ'માનપદ્મસિંહ શાહ કારિત જામનગરના નો. ૭૨'
		૧	૧૭૧	જિનાલય અને મૂળનાયક.
૩૨	૧-૨	૨	૧૬૫	-રાયશી શાહ કારિત (જામનગર) ચૌમુખ જિનાલય અને મૂળ નાયક.
૩૩	૧	૨	૧૬૫	-રાયશી શાહ કારિત (જામનગર) જિનાલયના ભાલા
		૧	૧૧૪	પાશ્વ'નાથ પ્રભુ.
૩૩	૨	૨	૧૩૪	-જામનગરના જિનાલયમાં પ્રતિષ્ઠિત અમત્કારી શ્રી નેમનાથ લગવાન.
૩૪	૧-૨	૨	૧૧૦	-શકુંબય તીર્થ'પર વદ્દ'માન-પદ્મસિંહ શાહ કારિત
		૨	૪૩૮ (૧૩૨)	જિનાલય દ્વય.
૩૪	૩	૨	૨૫૪	-સંઘયણી સૂત્રની પ્રતનુ અંતિમ પત્ર.
૩૫	૧	૨	૧૬૫	-જામનગરના તેજસિંહ શાહના જિનાલયના મૂળનાયક.
૩૫	૨	૧	૧૧૧	-ભૂજ (કચ્છ) ના અચલગચ્છીય જિનાલયના મૂળનાયક.
		૨	૪૪૨ (૧૪૯)	
૩૫	૩	૧	૮૯ (૧૯)	-શ્રી મેરુતુંગસૂરિયુક્ત સૂરિમંત્ર સહ સપ્તવલય દર્શક ચંત્ર.
૩૬	૧	૧	૧૧૪ (૧૧)	-શ્રી ભદ્રેશ્વર (વસઇ) પ્રાચીન કલાત્મક તીર્થ.
૩૬	૨	૧	૧૪૨	-પુ. દાદાશ્રી ગૌતમસાગરસૂરિજી પોતાના પ્રથમ શિષ્ય સાથે તથા ભદ્રેશ્વર તીર્થોદ્ધાર માટે શ્રી આસુભાઈ વાઘજી, પાસુભાઈ વાઘજી, ઠાકરશી ડુંગરશીને ઉપદેશ આપતા.
૩૭	૧-૨	૨	૪૩૧ (૯૨)	-શ્રી ભદ્રેશ્વર તીર્થ'ના જુના અને નવા મૂળ નાયક.
૩૮	૧	૧	૧૩૫	-ભુજપુરના જિનાલયના મૂળનાયક લગવાન વિ. પરિવાર.
૩૯	૧	૧	૧૮૨	-ભુજપુરના નૂતન જિનાલયના લોંચરાના મૂળનાયક.
૪૦	૧	-	-	-ભુજપુરના નૂતન દેરાસર-નૂતન અચલગચ્છના ઉપાશ્રયનું દર્શ્ય.
૪૧	૧	-	-	-મુદ્રાનો અચલગચ્છીય દેરાસર.
૪૧	૨	૧	૧૩૪	-નરશી'નાથા દૂક-(શકુંબયતીર્થ)
૪૨	૧/૨	૨	૨૨૮	-સુથરી તીર્થ'ના મુખ્ય જિનાલયનું દૂર અને નજીકથી દર્શ્ય.
૪૩	૩	૨	૨૨૮	-સુથરી તીર્થ'ના મૂળનાયક શ્રી વૃત કલ્લોલ પાપ્વનાથ પ્રભુ.
૪૩	૧	૧	૧૩૬	-કેશવજી નાયકની દૂક-(શકુંબય તીર્થ.)
૪૩	૨	૧	૧૩૬	-કોઠારાતીર્થ'ના મૂળનાયક શ્રી શાંતિનાથ લગવાન.
૪૪	૧/૨	૧	૧૩૬	-કોઠારાતીર્થ'ના જિનાલય અને મુખ્ય દ્વારનું કલાત્મક દર્શ્ય.

ચિત્ર પૃષ્ઠ	ચિત્ર પૃષ્ઠ અંતર્ગત નંબર	અથવા ભાગ	અથવા પૃષ્ઠ નંબર	
૪૪	૭	૧	૧૧૪	-ભદ્રેશ્વર (વસઈ) મહાતીર્થ ના મુખ્ય જિનાલયની કેાતરાણી-રુપેરી રંગકામ
૪૫	૧	૧	૧૬૧	-શ્રી. કુમહા (કર્ણાટક) ના જિનાલયના મૂળનાયક પ્રભુ.
૪૫	૨	૧	૧૩૪	-શ્રીચંદ્રપ્રભુ સ્વામિ જિનાલય - નલિયા (કચ્છ).
૪૬	૧-૨	૧	૧૩૫	-જાંબૌ તીર્થના કલાત્મક જિનમંદિરોના શીખરો.
૪૭	૧	-	-	-તેરા તીર્થના મૂળનાયક શ્રી છરાવદિલ પાર્શ્વનાથ.
૪૭	૨	-	-	-સાંચરાનું લગ્ન જિનાલય.
૪૭	૩	૧	૧૪૫	-ગોધરાનું ઉત્તુંગ જિનાલય.
૪૭	૪	૧	૧૩૪	-નલીયાના જિનાલયોના કલાત્મક ઉત્તુંગ ધવલ શીખરો.
૪૮	૧	-	-	-સુથરી તીર્થની ધર્મશાળામાં દાદાવાડી.
૪૮	૨	-	-	-તેરાના તીર્થના મુખ્ય જિનાલયના મૂળનાયક શ્રી શામળા પાર્શ્વનાથ.
૪૯	૧	-	-	-માંડવી (કચ્છ) ના અચલગચ્છ જિનાલયના મૂળનાયક.
૪૯	૨	-	-	-માંડવી (કચ્છ) ના અચલગચ્છ જિનાલયમાં ગુરુમૂર્તિ.
૫૦	૧	૧	૧૧૧	-કચ્છના મહારાજો ભારમલ્લ (પ્રથમ).
૫૦	૨	-	-	-ભાનનગર ઉપાશ્રયમાં કલ્યાણસાગરસૂરિની ગુરુમૂર્તિ.
૫૧	૧	૧	૧૧૮	-કલ્યાણસાગરસૂરિની અગ્નિ સંસ્કાર ભૂમિ પર સ્તૂપમાં તેમના
		૨	૪૯૬	પગલા અને તેમની મૂર્તિ. (ભૂજ નગર)
૫૧	૨	૧	૧૧૯	-ગઢશીશા (કચ્છ) ના દેરાસરના પ્રાંગણમાં કલ્યાણસાગરસૂરિની
		૨	૧૯૧	નું ગુરુમંદિર, જ્યાંથી અચલગચ્છના પ્રથમ અધિવેશનની
			૧૪	પ્રેરણા મળી, આ ગુરુમંદિરમાંથી હંસવિજય નામના સાધુએ
				ગુરુ મૂર્તિનું ઉત્થાપન કરેલ.
૫૧	૩	૧	૧૧૯	-કલ્યાણસાગરસૂરિની મૂર્તિ સાથે ગૌતમસાગરસૂરિની ગુરુમૂર્તિ.
		૨	૪૯૬	(ભૂજ : થોભનું દેર)
		૨	૫૧૪	
૫૨	૧	૧	૧૧૧/૧૬	-કલ્યાણસાગરસૂરિનો ઐતિહાસિક પાટ અને શીલાલેખ.
		૨	૪૩૦/૯૦	
૫૨	૨	૨	૪૩૧/૯૧	-ભદ્રેશ્વર તીર્થના વિશાળ જિનાલયની ભમતીના ગુરુમંદિરમાં
				કલ્યાણસાગરસૂરિની પાટુકાઓ.
૫૨	૩	૧	૧૨૦	-અંબારમાં કલ્યાણસાગરસૂરિની મૂર્તિ.

ચિત્ર પૃષ્ઠ	ચિત્ર પૃષ્ઠ અંતર્ગત નંબર	અથનો ભાગ	અથ પૃષ્ઠ નંબર	
૫૩	૧	૨	૪૩૩/૧૦૧	-શકુંભ્ય તીર્થની મૂળનાયકની ટૂંકમાં અચલગચ્છીય ગુરુ મંદિર અને પગલા માટે જુઓ ચિત્ર નં-૭ (૨)
૫૩	૨	૩	૭૯ (હી-દી)	-ખાડમેર (રાજસ્થાન) માં પહાડ પરના જિનાલયમાં ગુરુમૂર્તિ.
૫૩	૩	૧	૧૨૦	-જખૌ તીર્થ (કચ્છ) ના જિનાલયમાં ગુરુમૂર્તિ ગુરુ પાહુકાઓ.
૫૪	૧	૧	૧૭૪	-વયોવૃદ્ધ પૂ. દાદાશ્રી ગૌતમસાગરસૂરિજી અને પૂ. ઉપા. ગુણસાગરજી ગણીવર્થ મ. સા. તથા ખીદડા અને રામાણીઆ (કચ્છ) ના સંધાના આગેવાનો માં હીરજી ઘેલાભાઈ સાવલા, કાનજી ઘેલાભાઈ, આણુંદજી નાનજી વિગેરે છે.
૫૪	૨	૧	૧૫૫ ૧૫૬	-સં. ૧૯૮૭ માં પૂ. દાદાશ્રી ગૌતમસાગરસૂરિ જામનગર હાલાર વિભાગમાં હતા. ખીમજી પદમશી, રૂપશી માણેક, હંસરાજ દેવજી, ચુનીલાલ ખીમજી, નાથાલાલ રૂપશી, માણેક મેરગ વિ. સાથેનો ફોટો, પૂજ્યશ્રીની પ્રેરણાથી ત્યાંની જ્ઞાતિનાં વિખવાદો દૂર થયા ત્યારબાદનો ફોટો છે.
૫૫	૧	૧	૧૬૦	-માંડવી અચલગચ્છ જૈન સંઘ હસ્તકના જ્ઞાન ભંડારનો શીલાલેખ. સ્થાપક પૂ. દાદા શ્રી ગૌતમસાગરસૂરિજી.
૫૫	૨	૧	૧૭૪	-પૂ. દાદાશ્રી ગૌતમસાગરસૂરિ અને પૂ. ઉપા. શ્રી ગુણસાગરજીની તસ્વીરો.
૫૬	૩	૧	૧૭૪	-એ પદસ્થ મુનિવરોને સૂરિપદની પ્રાપ્તિ.
૫૭	૧-૨	૧	૧૪૨	-પૂ. દાદાશ્રી ગૌતમસાગરસૂરિજીની તસ્વીરો.
૫૭	૩	૧	૧૬૨	-પૂ. આચાર્ય શ્રી દાનસાગરસૂરીશ્વરજી મ. સા.
૫૭	૪	૧	૧૬૩	-પૂ. આચાર્ય શ્રી નેમસાગરસૂરીશ્વરજી મ. સા.
૫૮	૧	૧	૧૮૭	-અચલગચ્છાધિપતિ પૂ. આ. ભ. શ્રી ગુણસાગરસૂરીશ્વરજી મ. સા. સાથે પૂ. મુનિશ્રી ચંદનસાગરજી પૂ. મુનિશ્રી કીર્તી સાગરજી, પૂ. મુનિશ્રી વિદ્યાસાગરજી પૂ. મુનિશ્રી તિલકચંદજી પૂ. મુનિશ્રી પુણ્યસાગરજી, પૂ. મુનિશ્રી ગુણોદયસાગરજી વિગેરે.
૫૮	૨	૧	૧૮૭	
૫૮	૩	૧	૧૮૭	-આગમપ્રજ્ઞ પૂ. મુનિરાજ શ્રી કીર્તિસાગરજી મ. સા.
૫૯	૧-૨	૧	૧૮૭	-અચલગચ્છાધિપતિ પૂ. આ. શ્રી ગુણસાગરસૂરીશ્વરજી મ. સા. પોતાના વિશાળ શિષ્ય પરિવાર સાથે.
૬૦	૧	૧	૧૭૫	-શાસન અને ગચ્છના વર્તમાન વિકાસના મૂળરૂપ શ્રી આચાર્ય રક્ષિત જૈન તત્ત્વજ્ઞાન વિદ્યાપીઠના ઉદ્ઘાટન પ્રસંગે.
૬૦	૨	૧	૧૭૫	

ચિત્ર પૃષ્ઠ	ચિત્ર પૃષ્ઠ અંતર્ગત નંબર	અથવા ભાગ	અથવા પૃષ્ઠ નંબર	
૬૧	૧	૧	૧૭૭	-શ્રાવિકા વર્ગના ધાર્મિક ઉત્કર્ષરૂપ શ્રી કલ્યાણ-ગૌતમ-નીતિ
૬૧	૨	૧	૧૭૭	-જૈન તત્ત્વજ્ઞાન શ્રાવિકા વિદ્યાપીઠના ઉદ્દઘાટન પ્રસંગે પૂ. આચાર્ય ભ. શ્રી તથા આગેવાનો શ્રી કલ્યાણભાઈ માવજી પટેલ ખીદડાવાલા, શ્રી રવજી ખીમજી છેડા વિગેરે
૬૨	૧	૧	૩૮	-આચાર્યરક્ષિતસૂરિજીના જીવન ચરિત્રની મોટી છબી (ગોરેગાંવ)
		૧	૧૮૪	
૬૩	૧	૧	૧૨૧	-કલ્યાણસાગરસૂરિ ચતુર્થ જન્મ શતાબ્દિ સ્મૃતિ પ્રસંગે રંગોળી
			૧૨૨	સ્થળ : ઘાટકોપર જીરાવણિ દેરાસર ઉપાશ્રયમાં
૬૪	૧-૨	૧	૧૨૧	-કલ્યાણસાગરસૂરિ ચતુર્થ જન્મ શતાબ્દિ નિમિત્તે મુનિશ્રી
			૧૨૨	કલાપ્રભસાગરજી ની નિશ્રામા ભાંડુપમાં ધાર્મિક પાઠશાળાની સ્થાપના વખતે પ્રવચન કરતા બાણીતા આગેવાન શેઠ શ્રી નાયકભાઈ જેઠાભાઈ કોઠારાવાલા
૬૫	૧	૨	૪૩૭ (૧૨૨)	-પૂ. દાદાશ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિજી દ્વારા પ્રતિષ્ઠિત વિહરમાન
		૨	૪૩૯ (૧૪૦)	શ્રી વિશાળ જિનના ભગ્ય વિરાટ પ્રતિમાજી: મૂળનાયક ભગવાન પટણા (ગિહાર)
૬૬	૧	-	-	-થાણા (મહારાષ્ટ્ર) તીર્થના જુના દેરાસરના મૂળનાયક શ્રી આદીશ્વર ભગવાન આ પ્રતિમાજીને કચ્છથી મહારાષ્ટ્ર લઈ જવાતા હતા. પણ થાણામાં થોભી જતાં અત્રે રાત્રે સ્વપ્નામાં સૂચન મળેલ કે આ પ્રતિમાજીને મૂળનાયક તરીકે થાણામાં જ સ્થાપવા. અને પછી એમજ થયું. આ પ્રતિમાજીની પ્રાણ પ્રતિષ્ઠા સ. ૧૯૨૧ માં અચલગચ્છાધિપતિ આચાર્યશ્રી રત્ન સાગરસૂરિજીની પ્રેરણાથી શેઠશ્રી કેશવજી નાયકે કરાવેલ.
૬૬	૨	૧	૧૮૩	-કચ્છના ઉત્તુંગકાય કોઠારા તીર્થમાં પ્રતિષ્ઠિત પૂ. દાદાશ્રી આચાર્યરક્ષિતસૂરિજીની પ્રતિમા સં. ૨૦૩૪ તથા ગચ્છનાયકોની ગુરુ પાદુકાઓ.
૬૭	૧	૧	૧૬૧ (૧૬)	-અચલગચ્છીય જિનાલય: કોચીન (સં. ૧૯૮૯)
૬૮	૧	૧	૧૨૨	-ગચ્છના ઇતિહાસમાં સર્વ પ્રથમવાર યોગ્યેલ ધાર્મિક જ્ઞાન
		૧	૧૭૯	સત્ર મુનિશ્રી કલાપ્રભસાગરજીની પ્રેરણાથી તેઓશ્રીની નિશ્રામાં
			૨૨	યોગ્યેલ આ પ્રથમ જ્ઞાનસત્રના વિદ્યાર્થીઓ અને ઉદ્દઘાટન.
૬૯	૧	૧	૨૨	તે વખતે ઉપસ્થિત રહેલ આગેવાન સુશ્રાવકો.

ચિત્ર પૃષ્ઠ	ચિત્ર પૃષ્ઠ અંક	અંકોનો ભાગ	અંક નંબર	
૭૦	૧	૧	૧૭૮	-કચ્છથી પાલિતાણા શત્રુજય મહાતીર્થના ઐતિહાસિક છારી પાળતા સંઘની ૧૦, તસ્વીરો. (૧) આ છારી પાળતા સંઘમાં રથ પરનું ભવ્ય જિનાલય.
૭૦	૨			(૨) ૪૨ દિવસના આ સંઘના એક હજાર યાત્રિકોને રહેવા માટે દરરોજ એવા વિશાળ "સિદ્ધગિરિ નગર" ની તંબુઓની રચના થતી.
૭૧	૧			(૩) આ છારી પાળતા સંઘનું શ્રી જામનગર જૈન સંઘે બહુમાન કયું તે વખતે વિશાળ મંચ પર આ છારી સંઘના નિશ્રાદાતા, પુજ્ય ગુરુ ભગવંતો.
૭૧	૨			(૪) છારી પાળતા સંઘમાં પધારેલ અચલગચ્છીય વિશાળ સાધ્વીગણ (લગભગ ઠાણા ૪૫).
૭૨	૧			(૫) શત્રુજય તીર્થ પરના મૂળનાયક પ્રભુજીના જિનાલયનું ભવ્ય કલાત્મક શિખર.
૭૨	૧			(૬) ૪૨ દિવસના સંઘ દરમ્યાન શ્રી ચતુર્વિંધ સંઘની દરરોજ શત્રુજય તીર્થ પદ આગળ થતી અનુભાવનીય આરાધના.
૭૩	૧			(૭) આ છારી પાળતા સંઘના ભાગ્યશાળી ત્રણ સંઘપતિઓ.
૭૩	૨			(૮) આ છારી પાળતા સંઘની ભાગ્યશાલિની ત્રણસંઘવણો.
૭૪	૧			(૯) શત્રુજય તીર્થ પર પૂ અચલગચ્છાધિપતિશ્રીને "અચલગચ્છ દિવાકર" નું મિરૂદ અપાયું.
૭૪	૨	૧	૩૮	(૧૦) તીર્થ યાત્રામાં ઠેક સુધી આ કુતરીએ યાત્રા કરેલ.
૭૫	૧	૧	૧૮૩	-શત્રુજય તીર્થની ગોદમાં ઐતિહાસિક અચલગચ્છીય નવાણું યાત્રિક સંઘના આરાધક ચતુર્વિંધ સંઘની તસ્વીર.
૭૬	૧			-કચ્છી દશા એશવાળ જૈન જ્ઞાતિના આગેવાન શ્રાવકો.
૭૭	૧	૧	૧૮૫	-પૂ અચલગચ્છાધિપતિશ્રીની નિશ્રામાં સં. ૨૦૩૬ માં મુખર્ષના કોસ મેદાન મધે ભરાયેલ શ્રી અ. ભા. અચલગચ્છ ચતુર્વિંધ જૈન સંઘના દ્વિતીય અધિવેશનની ૨૨, બેટલી તસ્વીરો.
૭૭	૨			(૧) અધિવેશનના નિશ્રાદાતા, યુગ પ્રસાવક, પરમત્યાગી, અચલગચ્છાધિપતિ પૂ. આ. ભ. શ્રી ગુણસાગર સૂરીશ્વરજી મ. સા. ની લાક્ષણિક તસ્વીર.

ચિત્ર પૃષ્ઠ	ચિત્ર પૃષ્ઠ અંતર્ગત નંબર	અધ્યેનો ભાગ	અધ્ય પૃષ્ઠ નંબર	
૭૭	૨	-	-	૨ ઉક્ત અધિવેશન વખતે વિરાટ મેદની વચ્ચે પૂજ્યશ્રીને “યુગ પ્રભાવક” બિરૂદ અપાતાં સાધુ-સાધ્વી વૃંદે પૂજ્ય-શ્રીને વાસણેપથી વધાવેલ. તથા મુનિશ્રી કલાપ્રભસાગરજી
૭૭	૩			૩ ભાતબજાર (મુંબઈથી) કેાસ મેદાન સુધી વિરાટ શોભા-યાત્રા નીકળેલ તેમાં વિશાળ સાધ્વી-શ્રાવિકાગણુ પણ ઉપસ્થિત હતા.
૭૭	૪			૪ ઉક્ત અધિવેશન વખતે નૂતન દ્વીક્ષિત મુનિવરો મુનિશ્રી પદ્મસાગરજી, મુનિશ્રી મલયસાગરજી.
૭૮	૧			૫ અધિવેશન વખતે આકર્ષક આયર્સક્ષિત નગરનું કલાત્મકદ્વાર.
૭૮	૨			૬ અધિવેશન વખતે આકર્ષક આયર્સક્ષિત નગરનું રાત્રે રોશની યુક્ત દ્વાર.
૭૮	૩			૭ } ભાત બજાર (મુંબઈ) થી વિરાટ શોભાયાત્રાનો
૭૮	૪			૮ } -ભવ્ય વરઘોડાનો મંગલ પ્રારંભ.
૭૮	૫			૯ શ્રાવક શ્રાવિકા સંઘના નવા વરાયેલા પ્રમુખ સંઘવી સંઘ-રત્ન શ્રેષ્ઠિ શ્રી વિશનજી લખમશી સાવલા અધિવેશના પ્રારંભમાંજ પુજ્યશ્રીના આશીર્વાદ લઈ રહ્યા છે.
૭૮	૬			૧૦ અધિવેશનના વચ્ચેના મંચ પર બિરાજમાન અચલ-ગચ્છાધિપતિ પુ. આ. ભ. શ્રી ગુણસાગરસૂરીશ્વરજી મ. સા. પૂ. આ. શ્રી ગુણોદયસાગરસૂરિજી, મુનિશ્રી કલાપ્રભસાગરજી સમેત મુનિગણુ.
૭૯	૧			૧૧ અધિવેશન વખતે સંઘના આગેવાનો શ્રી વિશનજી લખ-મશી શ્રી નારાજીજી સામજી, શ્રી ધમંડીરામ ગોવાણી, ઠરાવો અંગે ચર્ચાઓ કરી રહ્યા છે.
૭૯	૨			૧૨ અધિવેશન વખતે મહુત્વના ધાર્મિક ઠરાવો અંગે આગેવાનો પૂજ્યશ્રી પાસે માર્ગદર્શન લઈ રહ્યા છે.
૭૯	૩			૧૩ અધિવેશન વખતે શ્રી ક. વિ. ઝા. દે. જ્ઞેન જ્ઞાતિ મહાજનના આગેવાન શ્રી રવજી ખીમજી છેડા ઠરાવો અંગે ચોખવટ કરતું ભાષણ કરી રહ્યા છે.

ચિત્ર પૃષ્ઠ	ચિત્ર પૃષ્ઠ અંતર્ગત નંબર	અંતરેનો ભાગ	અંતરે પૃષ્ઠ નંબર	
૭૬	૪			૧૪ અધિવેશન વખતે શ્રી ક. દ. ઓ. જૈન જ્ઞાતિ મહાજનના આગેવાન શ્રી રતનશી જેઠાભાઈ સાંગલીવાલા પણ મહત્વનું ભાષણ આપી રહ્યા છે.
૭૬	૫			૧૫ } અધિવેશન વખતે હુબરોની સંખ્યામાં -ઉપસ્થિત થયેલ ૧૬ } શ્રાવક શ્રાવિકા વર્ગ.
૭૬	૬			
૮૦	૧			૧૭ અધિવેશન વખતે મુંદર ચડાવેા ખોલી સંઘરત્ન શ્રી ઝવેરચંદભાઈ જે. સાવલા પૂજ્યશ્રીને કામળી વહેરાવી રહ્યા છે.
૮૦	૨			૧૮ મારવાડી સાક્ષમાં સજ્જ શ્રી ધમંડીરામ ગોવાણી અને શ્રી નારાણભાઈ મોમાયા, શ્રી ઝવેરચંદભાઈ સાવલા વિગેરે તથા મોશરભાઈ નાનભાઈ ગાલા, મેઘભાઈ ખીમભાઈ વીરા, ભૂરચંદ જૈન, જીવરાજ ભાણુભાઈ વિગેરે.
૮૦	૩			૧૯ “ચમકા હુંગા”ના નારાઓ પુકારતા ખમીરવંતા સમાજરત્ન શ્રેષ્ઠિ શ્રી ધમંડીરામ ગોવાણી ભાષણ આપતા, પાસે શ્રી વશનભાઈ સાવલા, પ્રેમભાઈ દેવભાઈ, ચંદુલાલ ગાંગભાઈ વિગેરે જિલા છે.
૮૦	૪			૨૦ મારવાડી સાક્ષમાં સજ્જ ત્રણે આગેવાનો તથા મારવાડના અચલગચ્છીય આગેવાનો, તે વખતે શ્રી અખિલ રાજસ્થાન અચલગચ્છ પ્રવે. જૈન સંઘની સ્થાપના કરવામાં આવેલ.
૮૦	૫			૨૧ અધિવેશન વખતે શ્રી અચરક્ષિત જૈન યુવક પરિષદ, શ્રી મહાવીર મિત્ર મંડળના યુવાનોએ થાળી તૃત્ય વિગેરે જુદા જુદા પ્રોગ્રામોથી સૌને મુગ્ધ કરેલ.
૮૦	૬			૨૨ અધિવેશનની પુર્ણાહૂતિ વખતે શ્રાવક શ્રાવિકા સંઘના પ્રમુખ શ્રી વિશનભાઈ સાવલા અને સંઘના ઊત્સાહી મંત્રી શ્રી ટોકરશી ભુલાભાઈ વીરા એકબીજાને આભાર માનતા.

ચિત્ર પરિચયમાં

આર્ટ પેજ નં.	વિગત	ભાગ	પૃષ્ઠ
૮૧	અચલગચ્છેશ પૂ. આર્થરક્ષિતસૂરિ ભદ્રેશ્વર તીર્થાદિ ૧૪ સ્થળો પર એક જ સમયે પ્રતિબંધ કરી રહ્યા છે તેનું ચિત્ર.	૧	૩૫
૮૨	(૧) શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિની નિશ્રામાં કચ્છથી શત્રુંજય તીર્થનો છારી પાળતો સંઘ (સં. ૧૬૪૯) (પ્રદર્શન ચિત્ર)	૧	૧૦૮
	(૨) શ્રી ગુણસાગરસૂરિની નિશ્રામાં કચ્છથી શત્રુંજય તીર્થનો છારી પાળતો સંઘ (સં. ૨૦૩૩) (પ્રદર્શન ચિત્ર)	૧	૧૭૮
૮૩	(૧) સંઘવી શ્રી ઝવેરચંદ જે. સાવલાના બહુમાનનો ફોટો.	—	—
	(૨) આર્થરક્ષિત જૈન યુવક પરિપદનો પ્રથમ વાર્ષિકોત્સવ (પરિશિષ્ટ નં. ૧૩) ૬૭		
૮૪	(૧) જૈન આશ્રમ તીર્થ (કચ્છ) ના મૂળનાયક શાંતિનાથ લગવાન.		
	(૨) પૂ. અચલગચ્છાધિપતિશ્રી તથા રાવસાહેબ શેઠશ્રી મેઘજી સોજપાળ	૧	૧૬૦
૮૫	(૧) અચલગચ્છેશ પૂ. ધર્મભૂતિસૂરિના ઉપદેશથી લખાયેલ દ્વાદશાર નયત્વક ગ્રંથની વિરલપ્રતનું અંતિમ પત્ર.	૧	૧૦૪
	(૨) ગદરાંગણમાંથી પ્રગટ થયેલા કચ્છ ગોધરાના મૂળનાયક પ્રભુજી		
૮૬	(૧) કલ્યાણસાગરસૂરિની સં. ૧૬૩૩ ની વૈ. સુ. ૬ ની જન્મતિથિ સૂચવતી ગુરુસ્તુતિનું અંતિમ પત્ર.	૧	૧૦૭
	(૨) અચલગચ્છનાયક પ્રાચીન ગુરુરાસની પ્રતનું અંતિમ પત્ર.	—	—
૮૭	(૧) કચ્છ ખીદડાના મૂળનાયક શ્રી આદીશ્વર લગવાન.		
	(૨) પૂ. અચલગચ્છાધિપતિશ્રી પોતાના શિષ્યો-પ્રશિષ્યો સાથે તથા મુંબઈમાં દીક્ષિત નૂતન શિષ્યો-પ્રશિષ્યો સાથે.	પરિશિષ્ટ નં. ૪	
૮૮	(૧) આગમ કલા મુખ, ગચ્છના આઘગ્રંથકાર અચલગચ્છેશ પૂ. આ. શ્રી મહેન્દ્રસિંહસૂરિજીએ બૃહત્ શતપદી, મનઃસ્થિરીકરણ પ્રકરણ, અષ્ટોતરી તીર્થમાળા સમેત પ્રાકૃત-સંસ્કૃતમાં અનેક ગ્રંથો રચ્યા. અને પોતાના શિષ્યો દ્વારા જૈન આગમાદિ અનેક ગ્રંથોની તાડપત્ર પર-કાગળ પર નકલો લખાવી તેનું ચિત્ર.	૧	૫૯
	(૨) આગમ ગ્રંથોદ્ધારક, અચલગચ્છેશ પૂ. આ. શ્રી ધર્મભૂતિસૂરીશ્વરજી મ. સા...ની પ્રતિકૃતિ	૧	૧૦૦
	(૩) સં. ૨૦૩૯ ના કા. વ. ૫ ના શુભ દિવસે અચલગચ્છાધિપતિ પૂ. આ. ભ. શ્રી ગુણસાગરસૂરીશ્વરજી મ. સા. પ્રેરિત શ્રી શત્રુંજયવતાર આદીશ્વર બહુતેર જિનાલય મહાતીર્થ માટે લેવાયેલ પવિત્ર ભૂમિપર (કોડાય - તલવાણા વચ્ચે ભૂજ - માંડવી હાઇવે પર) “ગુણનગર” ખાતે પૂ. આ. શ્રી ગુણોદયસાગરસૂરિજી આદિ અનેક સાધુ સાધ્વીજીઓની નિશ્રામાં સંઘરત્ન શ્રેષ્ઠિ શ્રી શામજી જખુભાઈ ગાલાના હસ્તે ભૂમિપૂજન કરવામાં આવ્યું. નજીકમાં સંઘરત્ન શ્રેષ્ઠિ શ્રી વિશનજી લખમશી સાવલા વિ. આગવાનો ઉપસ્થિત છે.	—	—

— ચિત્ર પરિચય સમાપ્ત —

- મંગલ સ્તુતિ જે શરૂમાં અપાયેલ છે તેના કર્તા શ્રી જયશંખરસૂરિજી છે.
- અચલગચ્છના ઇતિહાસની ઝલકમાં સંપૂર્ણ અનુક્રમણિકા આપવાનું કારણ સંપૂર્ણ સ્મૃતિચંચની પણ ઝાંખી ધાય માટે આપેલ છે.

યુગપ્રધાન

પૂ. આ શ્રી આચાર્યરક્ષિતસૂરીશ્વરજી મ. સા. પૂ. આ.
શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરીશ્વરજી મ. સા. ના કલર ખલોક
શ્રેષ્ઠિશ્રી ટોકરશી આણુંદજી લાલકાના સૌજન્યથી છપાયેલ છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી અષ્ટક

(રચિયતા : અચલગચ્છાધિપતિ પ. પૂ. આ. લ.
શ્રી ગુણસાગરસૂરીશ્વરજી મ. સા.)

વસુભૂતે સુતઃ શ્રેષ્ઠઃ, પૃથ્વીમાતુઃ સુનંદનઃ ।
ગોખરઆમવાસ્તવ્યઃ, સેષ્ટં યચ્છતુ ગૌતમઃ ॥૧॥
દેવેન્દ્રૈર્માનવેન્દ્રૈર્યઃ, સંસ્તુતઃ પૂજિતો ગુણી ।
વીરે વિનયવાન્ વર્યઃ સેષ્ટં યચ્છતુ ગૌતમઃ ॥૨॥
અનંતલખિધમાન્ યસ્મૈ, દીક્ષાં યચ્છતિ તસ્ય તુ ।
બાયતે કેવલજ્ઞાનં, સેષ્ટં યચ્છતુ ગૌતમઃ ॥૩॥
ત્રિપદી પ્રાપ્ય વીરાદિ, દ્વાદશાંગી ત્વરં વ્યધાત્ ।
ઉપકાર્યાલવદ્રયઃ, સેષ્ટં યચ્છતુ ગૌતમઃ ॥૪॥
ત્રિપંચશતસાધૂનાં, પરમાન્નેન પારણુમ્ ।
અકારયદિ લખંધ્યા યઃ સેષ્ટં યચ્છતુ ગૌતમઃ ॥૫॥
વીર વીર વદન્ વીરં, પ્રશ્નં પૃચ્છતિ યઃ સદા ।
ઉત્તરં લભતે વીરાત્ સેષ્ટં યચ્છતુ ગૌતમઃ ॥૬॥
યસ્ય હિ સ્મરણં સંપત્સિદ્ધિદં વિમ્નકષ્ટહમ્ ।
શુભેચ્છાપૂરકં નિત્યં, સેષ્ટં યચ્છતુ ગૌતમઃ ॥૭॥
આદ્યો ગણધરઃ સ્વામી, સંધસ્ય યો મહાવતી ।
ગુણાખિધસૂરયે મહ્યં, સેષ્ટં યચ્છતુ ગૌતમઃ ॥૮॥
ૐ હ્રી શ્રી અસિઆઉસા, ગૌતમ સ્વામિને નમઃ ।
મંત્રં હિ ચાષ્ટકં ગણ્યં, લક્ષ્મી-સિદ્ધ-સમૃદ્ધિદમ્ ॥૯॥

સંસ્થાકીય નિવેદન

સાત સાત વર્ષોનાં દીર્ઘપરિશ્રમ પછી તૈયાર થયેલ આ ઐતિહાસિક મહાગ્રંથ 'શ્રી આર્ય-કલ્યાણ-ગૌતમ સ્મૃતિગ્રંથ' પ્રકાશિત કરતાં અતિ આનંદ અનુભવીએ છીએ.

જૈન સંઘ અને અચલગચ્છના આધ્યાત્મિક વિકાસમાં શ્રી આર્યરક્ષિત જૈન તત્ત્વજ્ઞાન વિદ્યાપીઠને જે લાભ પ્રાપ્ત થયો છે તેનું સંક્ષિપ્ત વર્ણન અલગ લેખમાં આપવામાં આવેલ છે. વિદ્યાપીઠની વિવિધ પ્રવૃત્તિઓમાં આ ગ્રંથપ્રકાશન પ્રવૃત્તિનો પણ સમાવેશ થાય છે.

શ્રી વિદ્યાપીઠ સંચાલિત પૂ. દાદાશ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિ ગ્રંથ પ્રકાશન કેન્દ્રની સ્થાપના પણ આ સ્મૃતિગ્રંથના પ્રકાશન માટે જ કરાયેલ. પ્રથમ તો અચલગચ્છાધિરાજ પૂ. દાદાશ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિજીના ચતુર્થજન્મ (સં. ૧૬૩૩) શતાબ્દિ (વિ. સં. ૨૦૩૩) વર્ષને અનુલક્ષીને સ્મૃતિગ્રંથ પ્રકાશિત કરવાની વિચારણા થયેલ. પણ સમય જતાં અનેકવિધ કારણોસર આ ગ્રંથપ્રકાશનમાં વિલંબ થતાં વિશ્વની વિરલ વિભૂતી, અચલગચ્છ પ્રવર્તક મહાન ત્યાગી પૂ. દાદાશ્રી આર્યરક્ષિતસૂરિના નવમ જન્મ (સં. ૧૨૩૬) શતાબ્દિ વર્ષ અને અષ્ટમ સ્વર્ગવાસ (સં. ૧૨૩૬) શતાબ્દિ વર્ષ (સં. ૨૦૩૫-૩૬)ની સ્મૃતિ તથા ક્રિયોદ્ધારક અચલગચ્છાધિપતિ પૂ. દાદાશ્રી ગૌતમસાગરસૂરિ જન્મ શતાબ્દિની સ્મૃતિના નિમિત્તે થતાં 'શ્રી આર્ય-કલ્યાણ-ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ' એવું નામ રખાયું. દરમિયાનમાં બીજા અનેક પુસ્તકો પ્રકાશિત થઈ ગયા. છેલ્લા દાયકામાં અનેકવિધ શાસન પ્રલાવક ધાર્મિક કાર્યો થયા છે અને થઈ રહ્યા છે. આ કાર્યોની ચિરસ્મૃતિ નિમિત્તે પણ આ સ્મૃતિગ્રંથ એક ઐતિહાસિક સંભારણું બની રહેશે.

આ નોંધ લેતા પણ આનંદ થાય છે કે શ્રી આર્યરક્ષિત જૈન તત્ત્વજ્ઞાન વિદ્યાપીઠ અને શ્રી કલ્યાણ ગૌતમ નીતિ જૈન તત્ત્વજ્ઞાન શ્રાવિકા વિદ્યાપીઠ, આ ઉભય સંસ્થાઓના અનુક્રમે રજત વર્ષ અને દશાબ્દિવર્ષ પ્રસંગે પણ નજીક આવી રહેલ છે. આટલા દીર્ઘસમયથી આ સંસ્થાઓને જિનશાસનની સેવા કરવાની યાવનતક મળેલ છે જેથી આ સંસ્થા ખૂબજ ગૌરવ અનુભવે છે.

વિશેષ આનંદની વાત તો એ પણ છે કે આ સંસ્થાના સ્થાપક, પ્રેરક અને માર્ગદર્શક યુગપ્રલાવક, અધ્યાત્મયોગી શીઘ્રકવિ, વિદ્વદ્વર્ચ, અચલગચ્છાધિપતિ પ. પૂ. આચાર્યભગવંત શ્રીમદ્ ગુણસાગરસૂરીશ્વરજી મ. સા. સિત્તેર વર્ષની જૂંક વયમાં પણ જૈનશાસનની અપૂર્વ પ્રલાવના કરી રહ્યા છે. તેઓશ્રીનું સવિસ્તર રોચક જીવનચરિત્ર આ ગ્રંથના પ્રથમ ભાગમાં પ્રકાશિત કરાયેલ છે. ત્યાંથી વાંચી લેવા નમ્ર વિનંતિ છે. પૂ. યાદ અચલગચ્છાધિપતિશ્રીના સૂરિપદનો (સં. ૨૦૧૨ થી ૨૦૩૭) રજતવર્ષ એ વરસ પહેલાં ખૂબજ ઉલ્લાસ સહ ઉજવાયેલ. પૂજ્યશ્રીના અગણિત ઉપકારોની ચિરસ્મૃતિ નિમિત્તે આ પ્રસંગે પૂજ્યશ્રીને ભાવભરી અનંતશઃ વંદના કરીએ છીએ. આ સંસ્થાની પ્રગતિમાં માર્ગદર્શક તેઓશ્રીના પદ્મધર તપસ્વીરત્ન શાસનપ્રલાવક સ્વાધ્યાયપ્રેમી પૂ. આ. દેવ શ્રી ગુણોદયસાગરસૂરીશ્વરજી મ. સાહેબને પણ ભાવભરી વંદના કરીએ છીએ.

આ મહાગ્રંથનું સંપૂર્ણ સંપાદક કાર્ય પણ આજથી ૧૩ વર્ષ અગાઉ આ વિદ્યાપીઠમાં પાંચ વર્ષ (વિ. સં. ૨૦૨૧ થી ૨૦૨૫) દરમિયાન છાત્ર તરીકે જ્ઞાનાભ્યાસ પ્રાપ્ત કરનાર અને પછીથી (સં. ૨૦૨૬ માં) મુનિ જીવન સ્વીકારનાર અધ્યાત્મરસિક, વિદ્વાન પ. પૂ. મુનિરાજ શ્રી કલાપ્રભસાગરજી મ. સાહેબે કુશળતાપૂર્વક કરેલ છે. આ સંસ્થાના જ ભૂતપૂર્વ વિદ્યાથી આ મુનિરાજ શ્રી દ્વારા સંપાદિત અને વિદ્યાપીઠ દ્વારા પ્રકાશિત આ એક ઐતિહાસિક ગ્રંથ રતનનું પ્રકાશન કરતાં અમે ગૌરવતા ભર્યો અનેરો આહ્વાદ અનુભવીએ છીએ.

પૂ. મુનિશ્રીએ પૂર્વાવસ્થામાં વિદ્યાપીઠમાં રહી 'આદર્શ વિદ્યાથી' તરીકેની નામના મેળવેલ, અને ધાર્મિક, સંસ્કૃત, હિન્દી અને અંગ્રેજી વિ. નું સુંદર શિક્ષણ પ્રાપ્ત કરેલ.

સંસ્કૃતની સાહિત્યરત્ન, સાહિત્યશાસ્ત્રી (પ્રથમ વર્ષ) વિ. ની પણ ઉચ્ચ પરીક્ષાઓમાં તેઓશ્રી ઉત્તીર્ણ થયેલા. બાદ સં ૨૦૨૬ ના કા. વ. ૧૩ ના દિવસે કચ્છ-ભૂજપુર મુકામે આ સંસ્થાના પ્રેરક પૂ. અચલગચ્છાધિપતિશ્રીના શિષ્ય રત્ન તરીકે તેઓશ્રીએ ભાગવતી દીક્ષા સ્વીકારેલ. દીક્ષા સ્વીકાર્યા બાદ પણ રત્નત્રયીની અનુભોદનીય આરાધના-સાધના, જ્ઞાનપ્રાપ્તિ, ગુરુભકિત, તપશ્ચર્યા, પ્રવચન. સાહિત્યલેખન-રક્ષણ અને સંશોધન, શાસન પ્રભાવના, કાર્યદક્ષતા વિ. ક્ષેત્રે અનેક રીતે પ્રશંસનીય પ્રતિભા સંપાદિત કરેલ છે.

સાહિત્ય કલારત્ન પૂ. મુનિશ્રી માટે આ વિદ્યાપીઠ એ પણ ગૌરવ લે છે કે કચ્છી જૈન સમાજના આધ્યાત્મિક અને નૈતિક ઉત્થાન માટે આશીર્વાદરૂપ પૂરવાર થયેલ દાદાશ્રી કલ્યાણ-સાગરસૂરિ જૈન ધાર્મિક જ્ઞાનસત્રના મંગલ પ્રારંભની પ્રેરણા પણ તેઓશ્રીએ આપેલ. જ્ઞાનસત્રોમાં સેકંડો યુવાનો અને બાળકોને તેઓશ્રીએ પણ સુંદર જૈન તત્ત્વજ્ઞાન, જૈન આચાર અને જૈન ઇતિહાસની સુંદર વાચનાઓ આપેલ. તથા વિદ્યાપીઠ અને જ્ઞાનસત્રના ફંડ માટે તેઓશ્રીની પ્રેરણાથી અત્યાર સુધીમાં લગલગ પાંચ લાખ રૂ. નેટલું દાન પ્રાપ્ત થયેલ છે. આમ મુનિરાજશ્રી એ વિદ્યાપીઠના ઋણથી મૂકત બનવા યથા શક્ય પ્રયત્ન કરેલ છે. આ પ્રસંગે આ સંસ્થાના વિદ્યાર્થી રત્ન પૂ. મુનિરાજ શ્રી કલાપ્રભસાગરજી મ. સા. ને ભાવભરી વંદના કરીએ છીએ.

આ સ્મૃતિ ગ્રંથના પ્રકાશનમાં તથા ગ્રંથ પ્રકાશન કેન્દ્રમાં પૂ. અચલગચ્છાધિપતિશ્રી સહિત અનેક પૂ. સાધુ સાધ્વીજી ભગવંતોએ પણ અનેક મહાનુભાવોને સહાયક થવા પ્રેરણા કરેલ છે. જેથી અમે તેઓશ્રીનો વંદના કરવા પૂર્વક આભાર માનીએ છીએ.

પ્રથમ આ “સ્મૃતિ ગ્રંથ” શ્રી આર્ય-જય-કલ્યાણ કેન્દ્ર દ્વારા પ્રકાશિત કરવાની વિચારણા હતી પણ પૂ. મુનિશ્રી કલાપ્રભસાગરજી મ. સા. નો સતત આગ્રહ રહ્યો કે અન્ય સંસ્થાઓની જેમ આ વિદ્યાપીઠ પણ પ્રકાશન પ્રવૃત્તિ કરે તો ગૌરવમાં વૃદ્ધિ થાય જેથી પૂ. અચલગચ્છાધિપતિશ્રીની પ્રેરણાથી આ સ્મૃતિ ગ્રંથ આદિ પ્રકાશને માટે વિદ્યાપીઠ સંચાલિત દાદાશ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિ ગ્રંથ પ્રકાશન કેન્દ્રની સ્થાપના કરવામાં આવી છે. હાલ શ્રી આર્ય-જય-કલ્યાણ કેન્દ્ર ટ્રસ્ટ પણ પ્રાચીન અર્વાચીન-સાહિત્ય પ્રકાશનમાં મોખરે છે.

ખુબજ પરિશ્રમપૂર્વક તૈયાર થયેલ આ સ્મૃતિગ્રંથ એક સંગ્રહણીય અને માર્ગદર્શક ગ્રંથ બન્યો છે. વિવિધ વિભાગોના વાંચન-પરિશીલન દ્વારા જૈનધર્મ અને અચલગચ્છ અંગે ઘણું અવનવું જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે. પૂ. મુનિરાજશ્રી એ સતત પરિશ્રમ કરી આ ગ્રંથમાં પ્રકાશિત ચિત્રો અને ફોટાઓ પ્રાપ્ત કર્યા છે. અને યથાયોગ્ય આ ચિત્રોની પરિચયસૂચિ પણ આપેલ છે. જે લક્ષપૂર્વક વાંચી જવા-જોઈ જવા, નમ્ર વિનંતિ છે.

આ ગ્રંથના સંપાદન, સંકલનમાં પૂ. મુનિરાજશ્રીને અનેક વિદ્વાન મહાનુભાવોએ તથા ધર્માનુરાગી મહાનુભાવોએ લેખો આપવા કે ફોટાઓ મોકલવા દ્વારા યોગ્ય સહકાર આપેલ છે. તે બદલ આ સંસ્થા તેઓની ઋણી છે. આ ગ્રંથમાં ઘણી કાળેજી છતાં અમુક સ્થળે મુદ્રણદોષના કારણે ભૂલો રહી જવા પામી છે, જે સુધારીને વાંચવા વિનંતિ છે.

આ ગ્રંથનું સ્વચ્છ અને સુંદર મુદ્રણ કરી આપવા બદલ ‘હર્ષા પ્રીન્ટરી’ ના માલિક શ્રેષ્ઠ શ્રી કેશવજીભાઈ હીરજી ગોગરી પત્રીવાલાનો તથા મુદ્ર સંશોધનાદિ વ્યવસ્થા ચીવટપૂર્વક કરનાર ડો. શ્રી રામજીભાઈ એલ. શાહ રામાણીયાવાલાનો આ સ્થળે હાર્દિક આભાર માનીએ છીએ.

પ્રાંતે આ ગ્રંથના વાંચન અને પરિશીલન દ્વારા સૌ કોઈ વિશેષમાં વિશેષ આદર્શો મેળવે અને પોતાનું જીવન ઉત્કૃષ્ટ બનાવે એજ અંતરની અભિલાષા.

લિ. રવજી ખીમજી છેડા, પ્રમુખ

શ્રી આર્ય-રક્ષિત જૈન તત્ત્વજ્ઞાન વિદ્યાપીઠના અધિકારીઓ તથા ટ્રસ્ટી મહંજના જયજિનેન્દ્ર

સંપાદકીય નિવેદન

—મુનિ શ્રી કલાપ્રભસાગરજી 'ગુણશિશુ'



જન્મ અને મૃત્યુ !

પતન અને ઉત્થાન !

સંયોગ અને વિયોગ !

અનુકૂળતા અને પ્રતિકૂળતા !

સુખ અને દુઃખ !

સમુદ્ર જેવા ભયંકર-તોફાની આ સંસારમાં અથડાતા - કુટાંતા આ જીવાત્મા સાથે અનાદિકાળથી જોડાયેલા આ દ્રન્દ્રો છે. સંસારી આત્માઓ આ દ્રન્દ્રોથી મુગ્ધાય છે. જન્મવું.... જેમ તેમ જીવન જીવવું....રાગદ્વેષ કરવા....સત્યમાર્ગની ઉપેક્ષા કરવી. અને અંતે મરી જવું.... પુનર્જન્મ લેવો પુનઃ મરી જવું.... આ છે સંસારમાં પરિભ્રમણ કરતા એવા અનંતાનંત આત્માઓની અનાદિકાળથી ચાલી આવતી નાનકડી કહાણી !

પરંતુ જેઓ પોતાને મળેલા આ અમૂલ્ય માનજીવનનું ગંભીર રીતે મૂલ્ય સમજે છે. તે આત્માઓ ઉત્કૃષ્ટ જીવન આચરણ દ્વારા કર્મક્ષય કરી સંસાર સાગરને તરી બંધ છે....આ દ્રન્દ્રોથી કાયમને માટે છૂટી બંધ છે. અને જગત માટે આદર્શ રૂપ બની બંધ છે. આ જગતમાં આવા અનંતાનંત આત્માઓ કેવલજ્ઞાનની પરાકાષ્ટા એ પહોંચી સર્વકર્માવરણોથી રહિત થઈ સિદ્ધપદને અર્થાત્ મોક્ષને પ્રાપ્ત કરી ચૂક્યા છે. મોક્ષ માર્ગના લક્ષ્યપૂર્વક સાધના કરતાં ત્રિકાળના મહાપુરૂષો પણ અલ્પ લવોમાં મોક્ષગામી બને છે.

શ્રમણ સંસ્કૃતિ અને ચૈત્યવાસ

વિપ્રવ અને રાષ્ટ્રના સ્તરને ઉંચે લાવવામાં મહાપુરૂષોનું જીવન અને કાર્ય મહત્વપૂર્ણ સ્થાન ધરાવે છે. તેઓના જીવનની પ્રત્યેક ક્ષણ માનવ જીવનના ઉત્થાનમાં ઉપયોગી હોય છે. પ્રાચીન આર્યસંસ્કૃતિ અને મોગલકાલિન ઇતિહાસ આ વાતની સાક્ષી પૂરે છે. આજના સમય કરતાં તે યુગમાં ખૂબ છિન્નભિન્નતા હતી. આમ છતાં માનવજીવનના ઉત્થાન માટે તે વખતના જૈનશ્રમણો દ્વારા જે પ્રયત્ન આધ્યાત્મિકતા ભર્યા પુરૂષાર્થ કરાયા હતા....કે, જેની અસર આજે પણ યુગો વીતવા છતાં આપણને ભગૃત કરે છે. જૈન શ્રમણોની અદ્ભૂત જીવન પદ્ધતિ, નિદોષ એવા આહાર-વિહાર, સચોટ ઉપદેશાદિ દ્વારા પરાપકાર પરાયણતા અને ભાવિ કલ્યાણ માટે સાત્ત્વિકસાહિત્યની પ્રવૃત્તિ વિગેરે પ્રયત્નો આજે પણ જીવનની ઉન્નતિ માટે પ્રેરકબળ બની રહ્યા છે, દુષ્ટકાર્યો કરનાર મનુષ્ય પણ આ મહાત્માઓના જીવનચરિત્રોથી ચોક્કસ પ્રભાવિત થાય છે. કારણકે એ મહાપુરૂષોનું જીવન પ્રાચીન હોવા છતાં નૂતન શુભભાવનાઓનું પોષક અને પરિવર્ધક અવશ્યમેવ બને છે.

વર્તમાનમાં આપણે આપણા પરમઉપકારી પૂર્વજોને ભૂલતા જઈએ છીએ. તેઓ પ્રત્યે જોઈએ તેવી આદરણીય દષ્ટિ નથી રહી એવું કવચિત્ લાગ્યા કરે છે. ચીનમાં આજે પણ એ પ્રથા છે કે પ્રત્યેક ગૃહસ્થ પોતાના ધરના એક ખૂણામાં પોતાના ધર્મના અથવા પરિવારના

આદર્શીય પૂર્વજોની પ્રતિમાઓ રાખે છે. અને ઘરના પ્રત્યેક સભ્યો દિવસમાં એકવાર અમુક સમયે તે પ્રતિમા સમક્ષ પ્રાર્થના.... શ્રદ્ધાંજલી કે ગુણસ્મરણ કરે છે. ભલે આ એક રૂઠિ લાગે પણ.... વાસ્તવિકતા જોશું તો સમજશે કે તેવા પરિવારના બાળકોમાં આ પ્રાર્થનાદિના સંસ્કારો એવા સુદૃઢ થઈ જાય છે જીવનના અંત સુધી તેઓ તેને ભૂલી શકતાં નથી. ક્યારેક ક્યારેક જૂની પ્રથાઓ પણ વાસ્તવિક કર્તવ્ય માટે જાગૃતી રૂપ પૂરવાર થતી હોય છે. 'જૂનું એટલું સોનું તે આનું નામ.' એવી જ રીતે આત્માના ઉત્થાન માટે મહાપુરુષોનું ગુણકીર્તન કે ચરિત્રપઠન જરૂરી નહીં પણ અનિવાર્ય બની રહે છે.

ભારતીય આર્યાસંસ્કૃતિને જૈન મુનિ લગવંતોએ અને જૈનાચાર્યોએ લોકલાગ્ય બનાવવા આદરણીય પ્રયત્ન કરેલ છે. પ્રાચીન જૈન સાહિત્ય આ હકીકતની સાક્ષી પૂરે છે. તેઓનું અંતિમ લક્ષ્ય હતું.... આધ્યાત્મિક વિકાસ અને મોક્ષપ્રાપ્તિ. તેઓએ અનેક રીતે શુભ પ્રયત્નો કરીને પોતાનું અને અનેક માનવોનું જીવન મોક્ષગામી બનાવ્યું. એક વખત સંપૂર્ણ ભારત આ આર્હત શ્રમણ સંસ્કૃતિથી ખૂબ જ પ્રભાવિત હતો.

આજથી લગભગ ૨૫૦૯ વર્ષો પહેલાં આ અવસર્પિણી કાળના ચરમ તીર્થંકર પરમાત્મા શ્રી મહાવીરદેવે આખા જગતને અહિંસાનો મહાન સંદેશો સંભળાવ્યો હતો. તેઓથી પહેલા થયેલા શ્રી આદીશ્વર પ્રભુથી લઈ શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુ સુધીના ૨૩ તીર્થંકરોએ તથા અનંતી ચોવીશીના અનંતા તીર્થંકરોએ અનંતાનંત આત્માઓનું કલ્યાણ કર્યું છે. જે કલ્યાણની પરંપરા વર્તમાનમાં પણ ચાલુ છે.

પરિવર્તનશીલતા એ સંસારનો સિદ્ધાંત છે. વિક્રમની પ્રથમ શતાબ્દિમાં જ ભારતીય ઇતિહાસમાં અનેક પરિવર્તનો થયા હતા. જેમાંથી જૈન ધર્મ પણ બચી શક્યો નહીં. આ સમયમાં જૈન શ્રમણ સંસ્થામાં પણ શિથિલાચારે પ્રવેશ કર્યો હતો. જે આગળ જતાં ચૈત્યવાસનાં નામે પ્રસિદ્ધિ પામ્યો. ચૈત્યવાસનો આઆસ ઠેક શ્રી વજ્રસ્વામીનાં સમયમાં પ્રાપ્ત થાય છે. વિક્રમની પ્રથમ શતાબ્દિમાં એટલે પાદલિપ્તસૂરિના સમયમાં અને ત્યાર બાદ કમશઃ ભવવિરહાંક શ્રી હરિભદ્રસૂરિ અને અચલગચ્છનાયક શ્રી આર્યરક્ષિતસૂરિના ૧૨ શતાબ્દિના સમયમાં ચૈત્યવાસના અસ્તિત્વના સળંગ પ્રમાણો પ્રાપ્ત થાય છે. જિનાલયમાં નિવાસ કરવો, તાંબુલ વિનું ભક્ષણ તેલ વિ. શૃંગારીક સાધનોનો છૂટથી ઉપયોગ કરવો વિગેરે શિથિલતાવાળા શ્રમણો ચૈત્યવાસી કહેવાયા. ચૈત્યવાસીઓનાં પ્રભુત્વને કારણે શહેરોમાં સુવિહિત ત્યાગીઓનું આવાગમન દુર્લભ રહેતું. જેથી માનવસમાજ પર શ્રમણ સંસ્કૃતિની અસર ભૂંસાતી જતી હતી.

શ્રમણ સંસ્કૃતિના રખોપા

આવા વિકટ સમયમાં વિધિપક્ષ (અચલ) ગચ્છ પ્રવર્તક શ્રી આર્યરક્ષિતસૂરિ આદિ શ્રમણો આથમતી એવી શ્રમણ સંસ્કૃતિના રખોપા બન્યા હતા. પ્રયંડ પુરૂષાર્થ દ્વારા અને તપત્યાગ ભરપુર ઉત્કૃષ્ટ જીવનચર્યા દ્વારા સન્માર્ગના રક્ષક બની રહ્યા હતા.

અનંત ઉપકારી શ્રી જિનેશ્વર લગવંતોના જન્મ નિર્વાણાદિ કલ્યાણક તિથિઓના પાવન દિવસોમાં વિશેષમાં વિશેષ ધર્મારાધના કરી આપણે જીવનને પાવન બનાવીએ છીએ. તેવી જ રીતે મહાન જૈનાચાર્યો અને આપણા ઉપકારી ગુરુ લગવંતોના જન્મ દ્વીક્ષા અને સ્વર્ગારોહણની તિથિઓના દિવસોમાં તેઓના જીવનચરિત્ર અને સાહિત્ય દ્વારા પોતાના જીવનને કર્તવ્યપથ પર ગતિશીલ બનાવવાની પ્રથા પણ આપણે ત્યાં પ્રચલિત થયેલી જોવા મળે છે. આ સ્મૃતિત્રય પણ આ હકીકતોનો સાક્ષી બની રહ્યો છે.

આ ગ્રંથ જોએાની સ્મૃતિ નિમિત્તે પ્રગટ થાય છે તે ચરિત્રનાયકોના જીવનચરિત્રમાંથી પણ જાણી શકાય છે. કે તેઓએ શ્રમણ સંસ્કૃતિ અને સુવિક્ષિત સમાચારીના સંરક્ષણ અને સંવર્ધન માટે જગીરથ પ્રયત્ને કર્યા હતા.

સાહિત્ય પ્રવૃત્તિના ખીજ અને વિકાસ

સત્સાહિત્યજનું વાચન અને લેખન જીવનને સાત્ત્વિકતાથી ભરી દે છે. વિદ્યાપીઠના મારા વિદ્યાર્થી જીવન દરમિયાન સહજ રીતે રોપાયેલ સાહિત્ય-વાચન-લેખનની પ્રવૃત્તિના ખીજ કમશઃ આ સ્મૃતિગ્રંથ આદિ રૂપે વૃક્ષ બનીને વિસ્તરશે એવી તે વખતે કલ્પનાય ન હતી. તેમજ વિદ્યાપીઠના વિદ્યાર્થી જીવન દરમિયાન પણ જ્ઞાન જાંડાર અને પુસ્તકાલય-સાહિત્યના મંત્રી તરીકે જ્ઞાનભક્તિની સુંદર તક મળેલ. પરમકૃપાળુ અનંતોપકારી પૂ. પાદ ગચ્છાધિપતિ ગુરુદેવશ્રીના પાવન હસ્તે પરમ ભાગવતી દીક્ષા સ્વીકાર્યા બાદ પણ તેઓશ્રીની પાવનકારી નિશ્રામાં યથાયોગ્ય રત્નત્રયીની સુંદર આરાધનાનો હ્વાવો મળ્યો. ધાર્મિક સંસ્કૃતાદિને યથાયોગ્ય સુંદર અભ્યાસ પણ થયો.

સં. ૨૦૨૮ ના વૈશાખ માસમાં પૂ. ગુરુદેવશ્રી સહ સ્વ. શ્રી રામજી રવજી લાલનના સ્વર્ગારોહણના મહોત્સવ નિમિત્તે કોડાય (કચ્છ) જવાનું બનેલ. તે વખતે વડીલ બંધુ, મંદસ્થવીર પૂ. વયોવૃદ્ધ મુનિરાજશ્રી કીર્તિસાગરજી મ. સા. પણ ત્યાં પધારેલા. તેઓની સહાયથી ત્યાંના સંઘહસ્તકનો હસ્તલિખિત પ્રતોનો પ્રાચીન જ્ઞાનજાંડાર જોવાની તક મળી. ત્યારબાદ સંયોગાનુસાર પૂ. ગુરુદેવશ્રીની આજ્ઞાથી સં. ૨૦૨૮ થી ૨૦૩૧ સુધી એમ ચાર વરસ સુધી પૂ. મુનિરાજશ્રી કીર્તિસાગરજી મ. સા. સહ બાડા, ભુજપુર, રાયજી અને નવાવાસ મુકામે સુંદર ચાતુર્માસો થયા. તદુપરાંત શૈવ સમયમાં પણ તેઓશ્રી સાથે રહેવાનું થયું.

આ ચાતુર્માસો દરમિયાન દરેક સ્થળે પૂ. વડીલ મુનિરાજશ્રીની નિશ્રામાં વ્યાખ્યાનો, રવિવારીય જાહેર પ્રવચનો, યુવાનો બાળકોની સામાયિક કરવા સાથેની ૧ કલાકની પાઠશાળા વિ. પ્રવૃત્તિઓ ઉપરાંત અભ્યાસ તથા સાત્ત્વિક સાહિત્યનું વાંચન, લેખન અને સંશોધન પ્રવૃત્તિઓ પણ ચાલુ રહી. તેમજ કોડાય ગામના સંઘહસ્તકનો તથા “સદ્ગમ સંસ્થાનો” એમ બન્ને સ્થળના હસ્તલિખિતપ્રતોના જ્ઞાનજાંડારોની અનેક પ્રતો પણ વધુ સમય સુધી જોવા મળી. પૂજ્યપાદ ગચ્છાધિપતિ ગુરુદેવશ્રીની નિશ્રામાં પણ માંડવી, સુથરી, સાંચરા, વિંજાણ, હાલાપુર, ડુમરા, સાંધાણ તથા ભીનમાલના જ્ઞાનજાંડારોની પ્રાચીન હસ્તલિખિત પ્રતોને વ્યવસ્થિત કરી સૂચિપત્ર બનાવી તે સ્થળે સુરક્ષિત કરવાની પાવન તક પણ મળેલ.

ભૂજ અચલગચ્છ જૈન ઉપાશ્રય, માંડવી ખરતરગચ્છ જૈન ઉપાશ્રય, માંડવી તપગચ્છ જૈન ઉપાશ્રય, મુંદ્રા અચલગચ્છ જૈન ઉપાશ્રય, નવાવાસ દેરાસર, જામનગર અચલગચ્છ જૈન ઉપાશ્રય, શ્રી મહાવીર વિદ્યાલય (ગોવાલીયા ટેંક-મુંબઈ), ભારતીય વિદ્યાલયન (ચોપાટી-મુંબઈ) અને સેન્ટ્રલ લાયબ્રેરી (એશિયાટિક-સોસાયટી વી. ટી.) ફેટ-મુંબઈ, અહમદનગર(મહારાષ્ટ્ર) પ્રવે. ઉપાશ્રય, બલના પ્રવે. જૈન ઉપાશ્રય, ડો. ભાંડારકર રિસર્ચ ઇન્સ્ટીટ્યુટ: પૂના (મહારાષ્ટ્ર) આ બધા સ્થળોના પ્રાચીન હસ્તલિખિત સંગ્રહોની પ્રતો જાતે જોવાની તક પણ મળેલ. ઉપરાંત ભુજપુર, રાયજી, ગોરેગાંવ, મલાડ અને ઘાટકોપર (પૂર્વ), માં.... શ્રી ગો. ની. ગુ. જૈન મેઘ સંસ્કૃતિ ભવન વિ. અચલગચ્છીય સ્થળોના મુદ્રિતગ્રંથોના નૂતન જ્ઞાનજાંડારોની સ્થાપના કરવા સહ વ્યવસ્થિત કરવાના અવસર પણ પ્રાપ્ત થયેલ. સિવાય રાજસ્થાન પ્રાચ્યવિદ્યા પ્રતિષ્ઠાન (જોધપુર), એલ. ડી. ઇન્સ્ટીટ્યુટ (અમદાવાદ), હેમચંદ્રાચાર્ય જ્ઞાનમંદિર (પાટણ) વિ. સ્થળોની જરૂરી પ્રાચીન હસ્તલિખિત પ્રતોના જરૂરી ફોટોઓ અને ઝેરોક્ષ કોપીઓ પણ

મેળવી. આમ સાહિત્યક્ષેત્ર વિસ્તરતું ગયું. આ અન્વયે અનેક વિદ્વાનોનો પ્રત્યક્ષ અને પત્રપરિચય પણ થયો. તેઓ તરફથી અમૂલ્ય સહકાર પણ મળતો રહ્યો. સં. ૨૦૩૨ માં રાજસ્થાનના અને સં. ૨૦૩૮ માં મહારાષ્ટ્રના (પૂ. ગુરૂદેવશ્રીની નિશ્રામાં તેઓશ્રી સહ થયેલા) વિહારમાં પણ ત્યાંના અનેક સ્થળોના જ્ઞાનલંકારો, શિલાલેખો, અને મૂર્તિલેખો પણ જોવા મળ્યા.

સાહિત્ય સંશોધન અને સંપાદનની પ્રવૃત્તિ દ્વારા ચિત્તપ્રસન્નતા

જીવન પણ એક કિતાબઘર જેવું છે. જેમ પુસ્તકો વાચતાં તેવા તેવા પ્રસંગોના વાંચન દ્વારા વાચક વિવિધ લાગણીઓને અને ભાવોને સ્પર્શે છે, તેમ જીવનના પ્રત્યેક દિવસો પણ સરખા હોતા નથી. સુખ-દુઃખ, હર્ષ-ખેદ, આઘાત-પ્રત્યાઘાત આ આવેગોથી જિંદગી પણ વિવિધતા ભરી હોય છે. અનુકૂળ-પ્રતિકૂળ સંયોગોમાં અને ભાવોમાં પણ જિંદગીને સમતા ભરી બનાવવી એજ જીવન જીવ્યાને સાર છે. સંવર અને નિર્જરાના તત્ત્વજ્ઞાન અંતર્ગત સત્પ્રવૃત્તિ અને સ્વાધ્યાયનું પણ મહત્વપૂર્ણ સ્થાન છે. કે જે દ્વારા મોક્ષપથ પર ગતિશીલ બનાય છે. સાત્ત્વિક સાહિત્યની વાંચન, લેખન અને સંશોધનની પ્રવૃત્તિને પણ સ્વાધ્યાયમાં સમાવી શકાય. તેમાં જિનાજ્ઞા ગર્ભિત અને ભવભીરુ જૈન આચાર્યો અને મુનિવરોની કૃતિઓના વાંચન અને પરિશીલન દ્વારા મુમુક્ષુ લગ્યાત્માઓ અપૂર્વ આત્માનંદ અનુભવે છે. હાલ તો સુદ્રણ્યંત્રનો જમાનો છે....પણ એક વખત આપણા પરમ ઉપકારી પૂર્વાચાર્યો તાડપત્રો અને કાગળો ઉપર અથાગ પરિશ્રમ પૂર્વક પવિત્ર આગમાદિ ગ્રંથોને લિપિબદ્ધ કરી સુંદર શ્વુતભાક્ત કરતા અને કરાવતા. આવા પ્રાચીન સાહિત્યના સંપાદન, સંશોધન, સંવર્દન અને સંરક્ષણ દ્વારા પણ જ્ઞાનવરણીય કર્મનો ક્ષયોપશમ થાય છે. આ સત્પ્રવૃત્તિ દ્વારા એક યા બીજી રીતે પરમ તારક શ્રી નવપદ ભગવંતની આરાધના પણ થઈ જાય છે.

આવી કેટલીક સુંદર સાહિત્ય પ્રવૃત્તિ દ્વારા મેં પણ અવર્ણનીય આત્માનંદ અનુભવ્યો છે. વિષમ સંયોગોમાં આ સાહિત્યે પણ મારા જીવનની યોગ્ય ઘડતર કરી છે. અને ચિત્ત પ્રસન્નતાની ઉપલબ્ધિ થઈ છે.

શુભ નિમિત્તોના યોગે આપણે ઘણીવાર ધ્યાન, સમાધિ આદિ ઉચ્ચ આધ્યાત્મિક સ્થરતાના ભાવો કરતા હોઈએ છીએ. તે માટે અમુક સમય સુધી ધ્યાન, જાપ વિ. પણ યથા શક્તિ કરતા હોઈએ છીએ. પણ એમાં ધારી સ્થિરતા-સકળતા સાંપડતી નથી. જે જાપ ધ્યાનમાં એકાગ્રતા ન આવે તો તેને જાહેલે સુંદર આધ્યાત્મિક ભાવ સભર પદો સ્તવનો અને પ્રકરણાદિનો સ્વાધ્યાય કરવો જોઈએ. આમાં લીનતા આવવી એ પણ એક પ્રકારનું પ્રાથમિક ધ્યાન છે. સ્વાધ્યાયથી થાક અનુભવાય ત્યારે શાસ્ત્ર સ્વાધ્યાયરૂપ લેખન કાર્ય કરવું જોઈએ. આગમ-પ્રકરણ તથા પૂર્વાચાર્યોના સાત્ત્વિક સાહિત્યના લેખન, અનુવાદ અને વિવેચનનું લેખન કરતાં શુભભાવોમાં એકાગ્રતા રહે છે. “જેને જે એકાન્તે મોક્ષ લક્ષી પ્રવૃત્તિમાં એકાગ્રતા આવી જાય તેના માટે તેજ ધ્યાન” એમ અનુભવી મહાત્માઓનું કથન છે. આગળ જતાં ધીમે ધીમે જાપ-ધ્યાનમાં સકળતા મળી શકશે.

આ સ્મૃતિગ્રંથના બીજા અને સંપાદનનો ઇતિહાસ

સં. ૨૦૩૦ માં કચ્છ-નાગલપુરના ઉપાશ્રયમાં યોજાયેલ અચલગચ્છાધિરાજ પૂ. દાદાશ્રી કલ્યાણસાગરસૂરીશ્વરજી મ. સા. ની જન્મતિથિ (જન્મ સં. ૧૬૩૩) ની ઉજવણીની સભામાં પંડિતશ્રી ઉપેન્દ્રરાય વોરાએ સહજ ટકોર કરેલ કે જે વરસ પછી આ મહાન આચાર્યશ્રીની અનુર્થ જન્મશતાબ્દિ (૪૦૦ મી જન્મતિથિ) આવશે તે વખતે કાંઈક વિશિષ્ટતા પૂર્વક ઉજવણી થવી ઘટે. મને આ ટકોર તરત જ ગમી ગઈ ને હૃદયના એક ખૂણામાં સાચવી રાખી. આ અંગે પૂજ્યપાદ અચલગચ્છાધિપતિ ગુરૂદેવશ્રી સાથે વારંવાર ચર્ચા વિચારણા પણ થતી. અંતે

સં. ૨૦૩૨ ની સાલ આવી અને બાડમેર (રાજસ્થાન) તરફના ચાતુર્માસ પ્રવેશને અનુલક્ષીને થતા ઉત્તરવિહારોમાં સીલુદરી (જિલ્લો બાડમેર) નગરમાં આવાહ સુદ-૨ (હાલ પ્રચલિત જન્મતિથિ) ના પૂ. દાદાશ્રી કલ્યાણસાગરસૂરીશ્વરજી મ. સા. ની ૪૦૦ મી જન્મતિથિ ખૂબ જ લબ્યતાપૂર્વક ઉજવવામાં આવી. અખંડ અદ્ભુત તપનો પ્રારંભ (ચાર માસ માટે) કરાવવામાં આવ્યો. તેમજ પૂ. અચલગચ્છાધિપતિ ગુરૂદેવશ્રીએ પૂ. દાદાશ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિ સ્મૃતિઅંથના સંપૂર્ણ સંપાદનની જવાબદારી મને સોંપી તે વખતનું મારું વાંચન અને અનુભવો ઘણા જ અદ્ભુત છતાં પૂ. ગુરૂદેવશ્રીની કૃપાથી આ કાર્યમાં મને સફળતા મળશે જ” એ આત્મવિશ્વાસથી આ અંથના સંપાદનની જવાબદારીને મેં સ્વીકાર કર્યો. પ્રથમ તો એમ જ કે માત્ર પૂ. દાદાશ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિના જીવન ચરિત્ર અંગે જ વિસ્તૃત લખાણ કરવાનું છે, એમ સમજી અચલગચ્છ અને પૂ. દાદાશ્રી અંગેની માહિતીઓ એકત્રિત કરવા માંડ્યો, અને વિશેષ માહિતીઓ મેળવવા વિદ્વાનો સાથે પત્ર સંપર્ક સ્થાપિત કર્યો. પરિણામે ધીમે ધીમે સુંદર માહિતીઓ પ્રાપ્ત થતી આવી.

બાડમેરના ચાતુર્માસ બાદ પણ પૂ. ગુરૂદેવશ્રી આદિ અમો સૌ ઉત્તરવિહારો કરતા ધોરીમ્ના, સાંચાર થરાદ, વાવ, ભાબર, રાધનપુર, શંખેશ્વર, માંડલ, ધાંત્રા થઈ કચ્છ આવ્યા. કચ્છ ગોધરાથી પણ સં. ૨૦૩૩ માં મહા સુદ-૫ ના શંકુજ્ય મહાતીર્થના ૪૨ દિવસના પગપાળા છરી પાલતા મહાસંઘનું મંગલ પ્રયાણ થયું. સંઘે નિવિંદનતાએ શકુંબ્યતીર્થની યાત્રા કરી. અહીં મુંબઈના આગેવાનોની આગ્રહલરી વિનંતિથી અને પૂ. અચલગચ્છાધિપતિ ગુરૂદેવશ્રીની આજ્ઞાથી અમારું ચાર ઠાણાનું (સાથે મુનિશ્રી મહાલદ્રસાગરજી, મુનિશ્રી પૂર્ણલદ્રસાગરજી, મુનિશ્રી પુણ્યોદયસાગરજી) ખૂબ જ મહિમા પૂર્વક મુંબઈ આવાગમન થયું. આમ રાજસ્થાન, કચ્છ, સૌરાષ્ટ્ર, ગુજરાત, મહારાષ્ટ્ર અને મુંબઈના વિહારો દરમ્યાન સામેયા, મહોત્સવો અને પ્રવચનોના કારણે તથા મુંબઈમાં ઘણી જ અવરજવર વિ. ના કારણે ઠીકઠીક સમયાભાવ વર્તાવા લાગ્યો.

મુંબઈમાં અનેકવિધ ધાર્મિક પ્રવૃત્તિઓ વચ્ચે પણ સંપાદન ચાલુ

મુંબઈમાં સં. ૨૦૩૩ નું પ્રથમ ચાતુર્માસ પણ ઘાટકોપર મધે થયું ચાતુર્માસિક દૈનિક અને રવિવારીય જૈન રામાયણ અને સંસ્કૃતિના પ્રવચનો, સર્વ પ્રથમ જૈન-ધાર્મિક જ્ઞાનસત્ર વિ. પ્રવૃત્તિઓ છતાં સ્થિરતાના કારણે સ્મૃતિઅંથનું કાર્ય આગળ ચાલ્યું. બીજે વરસે તો સંઘોની અતિ આગ્રહલરી વિનંતિથી પૂ. અચલગચ્છાધિપતિ ગુરૂદેવશ્રી આદિ પણ કચ્છ-ગુજરાતમાં સ્થળે સ્થળે ખૂબ જ શાસન પ્રભાવના કરતા ઐતિહાસિક સામેયા.... આગાશી તીર્થથી ઘાટકોપર છરી પાળતા સંઘ સાથે મુંબઈ પધાર્યા. બાદ ઘાટકોપર ચાતુર્માસમાં અપાયેલ પ્રેરણાનુસાર કચ્છી સમાજમાં સર્વ પ્રથમવાર ૭૦ જેટલા સમૂહ વર્ષીતપ પારણા તથા ૧૦૮ છોડના લબ્ય ઉદ્યાપનનો મહામહોત્સવ યાદગાર રીતે ઉજવાયો. બાદ પૂજ્ય-શ્રીનું ચાતુર્માસ ઘાટકોપર થયું અને અમારું માટુંગા. ત્રીજે વરસે શ્રી ઉત્તરાધ્યયન શ્રી આચારાંગસૂત્રના યોગોદ્ગ્રહન વિ. કારણે ગોરેગાંવ મધ્યે ચાતુર્માસ થયું. અહીં વ્યાખ્યાન આદિ વિશેષ બાહ્ય પ્રવૃત્તિઓ ન હોઈ અભ્યાસ ઉપરાંત નૂતન શિષ્યોને વાચના અને સંયમ-ધર્મની યોગ્ય તાલીમ તેમજ અતુલિંશતિ જિન સ્તોત્રાણિ, લિંગનિષ્કંથ અથવા અંથોનું સંશોધન ઉપરાંતમાં આ સ્મૃતિઅંથના સંપાદનનું પણ ઠીક ઠીક કાર્ય અર્થ શક્યું. એ વખતે પૂજ્ય-શ્રીનું ચાતુર્માસ ચીચબંદર થયું ત્યાર બાદ તો પૂ. ગુરૂદેવશ્રીની સાથે જ અતુલકમે મુલુંડ, માટુંગા અને મહાલક્ષ્મી (તીરૂપતિ એપાર્ટમેન્ટ) મધ્યે ચાતુર્માસો થયા. આ ચાતુર્માસોમાં પણ સૂત્રોના યોગ પ્રવચનાદિ વિવિધ પ્રવૃત્તિઓ રહી જ.

સ્મૃતિત્રયના નિમિત્તો તથા સાહિત્ય સામગ્રી

આમ ૬-૭ વરસો જેટલા દીર્ઘસમય દરમિયાનમાં અચલ (વિધિપક્ષ) ગચ્છ પ્રવર્તક મહાન ત્યાગી પૂ. દાદાશ્રી આચાર્યશક્તિસૂરીશ્વરજી મહારાજની નવમ જન્મશતાબ્દ અને અષ્ટમ સ્વર્ગવાસ શતાબ્દ વર્ષ (જન્મ સં. ૧૧૩૬, સ્વર્ગ સં. ૧૨૩૬ અને મહોત્સવ વર્ષ સં. ૨૦૩૫-૩૬) દરમિયાન અને પૂ. ગુરૂદેવશ્રીનો સૂરિપદ રજત (પચીશ) વર્ષ (સં. ૨૦૧૨ થી ૨૦૨૬) ઉપસ્થિત થતાં અને મહોત્સવો સ્મારિકા-પ્રકાશન આદિના આયોજનો થયા. શ્રી અ. ભા. અચલગચ્છ પ્રવે. જૈન સંઘનું દ્વિતીય ઐતિહાસિક મહા અધિવેશન પણ ભરાયું. તેમજ ગુર્વાજ્ઞાથી અને ફરજ સમજી અનેક પ્રવૃત્તિઓમાં સહાયક અને માર્ગદર્શક પણ બનવું પડ્યું.

તેમજ અનંતઉપકારી એવા પરમાત્મા શ્રી મહાવીરદેવના પ્રથમ પદ્મશિષ્ય અનંતલબ્ધિ નિધાન શ્રી ગૌતમસ્વામી ગણધરભગવંતની જે વર્ષ પછી ૨૫૦૦ મી નિર્વાણ સંવત્સરી આવતાં તથા વર્તમાન અચલગચ્છના મહાન ઉપકારી અચલગચ્છાધિપતિ પરમ ગુરૂદેવ પૂ. સ્વ. દાદાશ્રી ગૌતમસાગરસૂરીશ્વરજી મ. સા. ના જન્મને પણ ૧૦૦ વર્ષથી ઉપર થતાં આ પૂજ્યોના જૈન સંઘ પરના અગણિત ઉપકારોની સ્મૃતિ રહે એ સહજ છે. જેથી ઉપરોક્ત સ્મૃતિઓ સાથે આ ગુરૂદેવોની પણ સ્મૃતિ નિમિત્તે આ ત્રયનું નામ શ્રી આચાર્ય-કલ્યાણ-ગૌતમ સ્મૃતિ ત્રય સાથે અચલગચ્છના ઇતિહાસની ઝલક) નામ રાખવામાં આવેલ છે.

માત્ર ત્રણ જ ગુરુભગવંતોના જીવનચરિત્ર પર લખવું એ કરતાં તો સંપૂર્ણ પટ્ટાવલીનું સરલ સંક્ષિપ્ત લખાણ બરાબર, એમ લાગતાં અચલગચ્છના ઇતિહાસની ઝલક (સંપૂર્ણ પટ્ટાવલી)નું આલેખન કરાયેલ છે. જે પ્રથમ ભાગ તરીકે રખાયેલ છે. સ્મૃતિત્રય તરીકે અન્ય પણ માહિતી સભર લેખ સામગ્રીનું સંકલન ખીબ, ત્રીબ અને ચોથા ભાગમાં કરવામાં આવેલ છે. વિશેષ માહિતીની સામગ્રીને પરિશિષ્ટોમાં ગોઠવવામાં આવેલ છે. વંદના-સ્તુતિના વિભાગને સર્વ પ્રથમ સ્થાન આપવામાં આવેલ છે. આખા ત્રયનું સરલ માર્ગદર્શન અનુક્રમણિકા દ્વારા મળી શકશે. ભાષાની દૃષ્ટિએ ગુજરાતી હિંદી અને સંસ્કૃતના લેખોનો આ ત્રયમાં સમાવેશ છે. નમૂનારૂપે એકાદ-બે કચ્છી કાવ્યો પણ છે. સંક્ષિપ્ત પટ્ટાવલીને અંગ્રેજીમાં અનુવાદિત કરવામાં આવેલ પણ ત્રયનું કદ વધી જવાથી તે “અંગ્રેજી વિભાગ” ને તથા કેટલાક પરિશિષ્ટોને આ ત્રયમાં સ્થાન આપી શકાયેલ નથી.

આ ત્રયના પ્રથમ વિભાગની ૧ હબ્બર નકલો અને ફોટોઓનું “અચલગચ્છ ઇતિહાસની ઝલક” એ નામે એક અલગ પુસ્તક પણ આ સાથે જ પ્રકાશિત કરવામાં આવેલ છે. કારણ કે આવું સાહિત્ય વારંવાર પ્રકાશિત થતું નથી. તેમ જ આ પ્રથમ વિભાગ જ્યારે છપાતું હતું ત્યારે એવો વિચાર સ્ફુરેલ કે ભાવિમાં આ ત્રયની માંગ રહેશે ને ઇતિહાસ છપાય છે... કંપોઝ થાય છે. તો હબ્બર નકલ વધારે કરાવી લેવી. આ અંગે પૂ. પાદ ગુરૂદેવશ્રીની પણ સહયોગ સંમતિ મળી જેથી વધુ નકલોનું અલગ પુસ્તક પણ પ્રકાશિત થઈ શક્યું છે.

અલબત્ત આ સ્મૃતિત્રયની દૃષ્ટિએ “અચલગચ્છના ઇતિહાસની ઝલક”નું લખાણ બહુ વિસ્તૃત ન થવું ઘટે. આ ખ્યાલે અન્ય કેટલીક વિગતો કુટનોટો, અને અમુક પરિશિષ્ટો આપવાનું પણ ટાળેલ છે. આમ છતાં સ્મૃતિત્રયમાં કેટલાક પારશિષ્ટો પણ આપેલ છે. જે દ્વારા વાચકોને સુંદર માહિતી અને પ્રેરણા મળી રહેશે. બાકીના પરિશિષ્ટો અવસરે પ્રકાશિત કરાશે.

સંપાદન-સંશોધનનું કાર્ય સરલ છતાં એટલું કઠીન પણ છે. કેટલાક લેખોમાં શક્ય એટલી અશાસ્ત્રીયતા અને અશુદ્ધિઓને દૂર કરવા અંગે ખાસ લક્ષ આપવાનું હોય છે. શરૂમાં જ છપાતા ખીબ વિભાગના લેખોનું વગીકરણ ન કરાયું ને છપાઈકામ પ્રારંભાયું. જેમ સમય

વીતતો ગયો તેમ વિશિષ્ટ નૂતન લેખ સામગ્રી પણ પ્રાપ્ત થતી આવી. મુશ્કેલીભરી પસંદગીમાં પણ શક્ય તેટલા લેખોનો આ ગ્રંથમાં સમાવેશ કરી લેવાયો છે. આમ છતાં હજી છેલ્લે છેલ્લે પણ ઘણાં વિદ્વાનોએ ખાસ પાઠવેલ સુંદર લેખો પ્રાપ્ત થયા છે. જે આ ગ્રંથમાં પ્રકાશિત કરવા અશક્ય બન્યા છે.

આભાર દર્શન

આ ગ્રંથની શરૂથી અંત સુધીના કાર્યમાં મારી જીવન નૈયાના સુકાની વાત્સલ્યમૂર્તિ, ઉચ્ચતપસ્વી, અચલગચ્છાધિપતિ પૂ. પાદ ગુરુદેવ આચાર્ય ભગવંત શ્રી ગુણસાગરસૂરીશ્વરજી મહારાજ સાહેબની સતત કૃપાદષ્ટિ રહી છે. તેઓશ્રીના માર્ગદર્શન અને આશીષના બળે જ આ કાર્ય દીર્ઘકાળ પછી પણ પૂર્ણતાએ પહોંચ્યું છે. મારી સંયમ અને સાહિત્યની સાધનામાં પૂ. ગુરુદેવશ્રીની સતત અમીદષ્ટિ રહી છે. જે મારું પરમોચ્ચ ભાગ્ય છે. તેઓના મારા પરના અગણિત ઉપકારોની સ્મૃતિ અર્થે તેઓશ્રીને ભાવભરી વંદના કરું છું. આ ગ્રંથનો સંસ્કૃત વિભાગ એ પૂજ્યશ્રીની કૃતિઓના સંગ્રહરૂપે જ છે. મારા વડીલ ગુરુબંધુ, ૧૫ વરસીતપના દીર્ઘ તપસ્વી, તપસ્વીરત્ન પ. પૂ. આ દેવશ્રી ગુણોદયસાગરસૂરીશ્વરજી મ. સા. ને પણ ભાવભરી વંદના. તેઓએ પણ આ પ્રકાશન કાર્યમાં અમીદષ્ટિ રાખી છે. તેમ જ કેટલીક સામગ્રી પણ પાઠવી છે.

તેમ જ મારા સ્વર્ગસ્થ વડીલ ગુરુબંધુ આગમપ્રણ સંઘસ્થવીર પૂ. પાદ સ્વ. મુનિરાજ શ્રી કીર્તિસાગરજી મ. સા. ને તો કદાપિ ન જ ભૂલી શકું. તેઓશ્રીની નિઝાના ચાર વરસોના સાન્નિધ્યમાં જ તેઓની પ્રેરણાથી પ્રાચીન સાહિત્યના સંશોધન અને સંરક્ષણની મને અભિરૂચિ થઈ તેમ જ મારા પ્રથમ પ્રકાશનથી જ તેઓશ્રીના મંગલ આશીષો સાંપડ્યા છે.

તેમ જ મારા સુસંયમી ગુરુબંધુઓ તથા અન્ય સહુવર્તી મુનિવરો અને સુવિનીત અંતેવાસી મુનિવરોને પણ કેમ ભૂલી શકાય કે જેઓએ મને સંયમજીવનમાં સહાયક થઈ અનુકૂળતા કરી આપી. આ સાહિત્ય સેવાને સુલભ કરી આપી છે. તેઓની સહાયતા વિના આ ક્ષેત્રે પગલું ભરવું જ અશક્ય બન્યું હોત...

આ સાહિત્યયાત્રામાં પ્રેતસાહન અને માર્ગદર્શન આપનાર નવકારમંત્ર સમારાધિકા પરમારાધક સ્વ. સાધ્વીશ્રી સુકિતશ્રીજી તથા પરમોપકારી વિદ્વંષી સાધ્વી શ્રી પુણ્યોદયશ્રીજીને તથા મારી સાહિત્ય પ્રવૃત્તિમાં અભિરૂચી દાખવનાર અન્ય શ્રમણીગણને પણ કેમ ભૂલી શકાય ? અન્ય શ્રદ્ધાળુ ગૃહસ્થવર્ગે પણ આ પ્રવૃત્તિમાં યોગ્ય રૂચી અને પ્રેતસાહન દાખવેલ છે. આ બધાયનો પણ આભાર માનું છું. વર્તમાનમાં અચલગચ્છમાં પણ ઘણા આરાધક અને સમર્થ પૂ. સાધુ-સાધ્વી ભગવંતો છે. જેઓની વિદ્વતા-તપ અને ત્યાગ ખરે જ આદર્શરૂપ છે. અનુમોદન કરવાની આ તક ને કેમ ચૂકાય ?

આ ગ્રંથમાં યોગ્ય લેખ સામગ્રી પાઠવનાર અને ગ્રંથ પ્રકાશન અંગે અભિરૂચિ દાખવનાર આગમોદ્ધારક પૂ. સાગરાનંદસૂરીશ્વરજી મ. સા. ના સમુદાયના સંયમમૂર્તિ વિદ્વદ્વર્ચ પૂ. પં. પ્ર. શ્રી અભયસાગરજી ગણિવર્ચ મ. સા. તથા સહુવર્તી સ્નેહી વિદ્વાન મુનિવરો, મુનિરાજશ્રી વીરભદ્રસાગરજી, મુનિશ્રી મહોદયસાગરજી, મુનિશ્રી પૂર્ણભદ્રસાગરજી આદિ તથા અન્ય સાક્ષરો-વિદ્વાનો પ્રો. હીરાલાલ ર. કાપડીયા, સાહિત્ય વાચસ્પતિ શ્રી અગરચંદજી નાહટા, શ્રી ભંવરલાલ નાહટા, પ્રો. કે. કા. શાસ્ત્રી, મહો. વિનયસાગર ડો. રુદ્રદેવ ત્રિપાઠી ડો. રમણલાલ સી. શાહ, શ્રી સારાભાઈ મણીલાલ નવાબ ડો. લોગીલાલ જ. સાંડેસરા, શ્રી રમણલાલ બખાભાઈ શાહ, પં. શ્રી કપુરચંદ આર, વારૈયા, પ. અંબાલાલ પી. શાહ, ડો. શ્રી જ્ઞેધસિંહ મહેતા, ડો. શ્રી બલવંતસિંહ મહેતા શ્રીભૂચંદ જૈન (બાડમેર), ઘેવચંદ માણેકચંદ શેઠ, ભકત કવિશ્રી ચંદુલા જાડેજી શ્રી જયંતિ-લાલ પી. શાહ (લોલાડા) શ્રી દેવજી દામજી ખોના, શ્રી નગીનભાઈ સોમચંદ (બામનગર)

શ્રી યુનમચંદ એન. દોશી (ડીસા), કવિવચ્છ્રી તેજ, શ્રી પ્રેમચંદ જગશી ઔઆ, શ્રી ખીમજી શીવજી હરીઆ, શ્રી તલકશી ધનજી વીરા, શ્રી જયંતિલાલ જીવરાજ, શ્રી નારાજી શીવજી સોની (જલગામ) આદિને પણ આ સ્થળે કેમ ભૂલી શકાય? આ બધાના સહકારે આ ગ્રંથ સમૃદ્ધ બની શક્યો છે. તેમાંય સ્વ. પ્રો. હીરાલાલ ર. કાપડીયા અને સ્વ. શ્રી અગસ્ત્યંદ નાહટા આ બંને વિદ્વાનો તો આ ગ્રંથ ક્યારે પ્રકાશિત થશે! તેવી વારંવાર પત્રોમાં માંગણી કરતા હતા અને આ ગ્રંથ પ્રકાશિત થાય તે પહેલા આ કાની દુનિયા છોડી ગયા. શ્રી અખિલ ભારત અચલગચ્છ જૈન સંઘ, શ્રી અખિલ રાજસ્થાન અચલગચ્છ જૈન સંઘ, શ્રી ક. વિ. એ. દે. જૈન મહાજન, શ્રી ક. દ. એ. જૈન મહાજન, શ્રી અનંતનાથ જૈન ટ્રસ્ટ, શ્રી ગુજ્જર અચલગચ્છ જૈન સમાજ વિ. એ પણ યોગ્ય સહકાર આપેલ જ છે.

આ ગ્રંથના સંપાદનમાં નીચે મુજબના ગ્રંથોની પણ સહાયતા લેવામાં આવેલ છે.

- (૧) અચલગચ્છની મોટી પટ્ટાવલિ ભાષાંતર સં. પૂ. મુનિશ્રી ધર્મસાગરજી મ. સા.
- (૨) ગચ્છ નાયક ગુરુરાસઃ પ્રાચીન ગુજરાતી (હસ્ત લિ. પ્રત.) કવિવર શ્રી કાન્હ.
- (૩) વિધિપક્ષગચ્છીય પટ્ટાવલિ: સંસ્કૃત (હસ્ત લિખિત પ્રત) પૂ. વિનયસાગરસૂરિ કૃત.
- (૪) અચલગચ્છ ગુર્વાવલિ યાને વીરવંશાનુક્રમ (હસ્ત પ્રત) પૂ. ભાવસાગરસૂરિજી. (પ્રાકૃત - પટ્ટાવલિ)

(૫) જૈન શાસનમાં અચલગચ્છનો દિવ્ય પ્રકાશ પ્રકા. શ્રી આર્ચ-જય-કલ્યાણ કેન્દ્ર ટ્રસ્ટ.

(૬) અચલગચ્છ દિગ્દર્શન : સં. શ્રી પાર્શ્વ.

(૭) અચલગચ્છ પ્રતિષ્ઠા લેખ સંગ્રહ- યોજક : શ્રી પાર્શ્વ.

(૮) જૈન ગુજ્જર કવિઓ. સં. મોહનલાલ દલીચંદ દેશાઈ

ઉદ્ધૃત કરાયેલ લેખોને અંતે તે તે પુસ્તકોના નામો સૂચિત કરાયેલ છે. આ ગ્રંથોના કર્તા, સંપાદકો, અને પ્રકાશકોનો ખાસ આભાર માનું છું.

આ ગ્રંથનું છપાઈતું કાર્ય આજથી લગલગ પાંચ વર્ષ પહેલાં “હર્ષા પ્રિન્ટરી”ને સોંપવામાં આવેલ. પ્રેસમાં છપાઈ શરૂ થયા બાદ પણ કેટલાક સંયોગોના કારણે છપાઈ કામ ધીમીગતિએ ચાલુ રહ્યું. પણ કુદરતને જીતું જ કાંઈ મંજુર હશે. જેથી છપાઈ કામ જેમ લાંબાતું ગયું તેમ નવી નવી ઐતિહાસિક માહિતીઓ પણ મળતી રહી અને આ ગ્રંથ પણ વિશિષ્ટાને પામતો રહ્યો. પ્રેસની ધીમી પ્રવૃત્તિથી આ ગ્રંથના ચાહક વર્ગને અવશ્યમેવ દીર્ઘપ્રતીક્ષા કરવી પડી પણ વિલાંબના કારણે ઘણી વિગતો ઉમેરાતાં આ ગ્રંથ માહિતી સભર બનતો સંગ્રહણીય અને ઐતિહાસિક બની રહ્યો.

આ દાયકામાં અનેકવિધ શાસન પ્રલાવનાના મહાન કાર્યો થયા છે, એનો આ ગ્રંથ સદાય સાક્ષી બની રહેશે. અનેકોને પ્રેરણાતું અમીપાન કરાવશે.

આ ગ્રંથના સંપાદન દ્વારા મને તો અનેક ગણો લાભ અને અનુભવોની પ્રાપ્તિ થઈ છે. અને એક રીતે સમ્યગ્ જ્ઞાન અને ગુરુભક્તિનો મહાન લાભ પણ મળેલ જ છે કે જે દ્વારા જ્ઞાનાવરણીયાદિના ક્ષયોપશમરૂપે ક્રમ નિર્જરા પ્રાપ્ત થાય છે. જિનાશા વિરુદ્ધના કેઈ પણ લખાણમાં મારી સંમતિ ન હોય એ પણ સમજી શકાય તેમ છે. આમ છતાં કયાં પણ છંદસ્થતા અને બુદ્ધિહોષના કારણે અનુચિત હકીકત અપાયેલ હોય તો તે બદલ હાર્દિક ક્ષમા ચાચું છું.

પ્રાંતે સૌ જીવો પરમ તારક શ્રી જિન શાસનના રસીયા બનો! સર્વે જીવો આધ્યાત્મિક સુખ અને શાંતિ પામો! અને મોક્ષ સુખ પામો એજ શુભ ભાવના સહ.

મહાનિશીથ સૂત્રના યોગ ૪૬ મો દિવસ
સં. ૨૦૩૬ પ્ર. કા. વહ ૮, રવિવાર,
લાલવાડી, સુબંધ-૪૦૦ ૦૧૨.

ગુરુચરણકિંકર
મુનિ કલાપ્રભસાગર

આ સ્મૃતિ ગ્રંથ ગંગે

આવકાર-સમીક્ષા અને શુભેચ્છાઓ

શ્રી આચ' કલ્યાણ-ગૌતમ સ્મૃતિગ્રંથ! કેટલું સરસ નામ! આ ગ્રંથની યશોગાથા ગાવી એ પણ જ્ઞાનની અપૂર્વ સાધના છે. ! આ ગ્રંથમાં અચલગચ્છના મહાન સૂરિપરંહરોની યશોગાથા ગવાયેલી છે. ૧૦૦૦ થી વધુ પૃષ્ઠોથી સભર અને વિદ્વાનોની ચિંતનીય કલમ થી આ ગ્રંથના પાનાઓ ઝળકી રહ્યા છે. ખરેખર! આ ગ્રંથ વિદ્વાનો માટે આહલાદક અને અને સંશોધનીય બની જશે. શીઘ્રકવિ, પ્રખરપ્રવચનકાર, સૂરિમંત્રસમારાધક, તપોવાધિ પ્રશાંતમૂર્તિ અચલગચ્છાધિપતિ, પરમોપકારી, ગુરુદેવ આચાર્ય ભગવંત શ્રી ગુણસાગરસૂરી-શ્વરજી મ. સા. ની અસીમ પ્રેરણાથી આ ગ્રંથ પ્રકાશિત થઈ રહ્યો છે. સાહિત્ય ગવેષક મુનિશ્રી કલાપ્રભસાગરજી મ. નો કૃષ્ણો સંપાદકીય અને સંશોધન વિષે સ્તુત્ય છે. આ ગ્રંથને આમ જનતા અને વિદ્વાનો વધાવી લેશે. પ્રાન્તે મુનિશ્રી હજી પણ અનેક ઐતિહાસિક ગ્રંથોનું સંશોધન કરે અને લોક લોગ્ય મૌલિક ગ્રંથોનું સર્જન કરે એજ હાદિક અભિનંદન!

પ્ર. કા. સુ. ૧૩
ચીઆસર (કચ્છ)

તપસ્વીરત્ન પૂ. આચાર્યદેવ શ્રી ગુણોદયસાગરસૂરીશ્વરજી
ના શિષ્ય મુનિ વીરલદ્રસાગર (સાહિત્ય રત્ન) “દિવ્યલાલુ”

ઘણા સમયના સતત પરિશ્રમ બાદ આ ઐતિહાસિક ગ્રંથ પ્રકાશિત થાય છે જેથી પ્રેરક સંપાદક અને પ્રકાશક સંસ્થાને હાદિક અભિનંદન પાઠવું છું ગ્રંથના સામાન્ય નિરીક્ષણથી પણ પણ જાણી શકાય છે કે આ ગ્રંથ જૈન ધર્મ, અચલગચ્છ અને ગુરુદેવોની ગૌરવ ગાથા ગાઈ રહેલ છે. આ ગ્રંથ સંગ્રહણીય અને પ્રેરક બન્યો છે. આ ગ્રંથના સંપાદક સાહિત્ય-રત્ન વિદ્વાન મુનિશ્રી કલાપ્રભસાગરજી મ. સા. સંસારપક્ષે મારા સંબંધી છે. મારા મને આ એક ગૌરવ છે જ પણ તેઓનો સં. ૨૦૩૧ ના અમારા નવાવાસ ગામમાં થયેલ વ્યાતુર્માસ દરમ્યાન અમારા પરિવારને તેઓશ્રી તરફથી કચ્છથી શરૂબંધ છારી પાળતા સંધની પ્રેરણા મળી હતી. અન્ય પણ સુંદર ધર્મ પ્રેરણાઓ મળતી રહે છે. પૂજ્ય મુનિશ્રી પ્રેરિત સાહિત્યને પ્રકાશિત કરવા અને પ્રાચીન-અર્વાચીન સાહિત્ય અને સંસ્કૃતિના સંરક્ષણ માટે સ્થાપેલ શ્રી આચ'—જય—કલ્યાણ કેન્દ્ર ટ્રસ્ટ, શ્રી ગૌતમ—નીતિ—ગુણસાગરસૂરિ જૈન મેઘ સંસ્કૃતિ ભવન, શ્રી ગુણશિશુ જિનાગમાદિ ચિત્રકોષ (જ્ઞાન ભંડાર), શ્રી આચ'—ગુણ સાધમિક કુંડ વિ. પ્રવૃત્તિઓમાં મને પણ કંઈક સેવા કરવાની તક મળેલ છે. યુવા જાગૃતિ, પ્રવચનો, જ્ઞાનસત્રો, અધિવેશન, વીતરાગ સંદેશ અને ગુણભારતી માસિકો વિ. ધર્મ—અહિંસાના પ્રચારની પ્રવૃત્તિઓમાં તેઓનું માર્ગદર્શન અને પુરુષાર્થ અનુભોદનીય રહેલ છે.

આવા જ ઉત્સાહ અને પુરુષાર્થપૂર્વક પૂ. મુનિશ્રી એ આ ગ્રંથનું સંપાદન કરેલ છે. અને આ ગ્રંથને વિવિધ રીતે ઉપયોગી બનાવેલ છે. આ ગ્રંથ સુદીર્ઘકાળ પર્યંત વિદ્વાનોને, જિજ્ઞાસુઓને, સાહિત્યકારોને અને લાવિની પ્રબલને ખૂબ જ ઉપયોગી બની રહેશે એ નિઃશક છે. પૂ. મુનિશ્રી દ્વારા અન્ય પણ ઉપયોગી સાહિત્ય પ્રકાશમાં આવે અને તેઓશ્રી દીધાયું બની અનેકવિધ શાસન પ્રભાવક કાર્યો કરે એજ હાદિક શુભેચ્છા.

વરાનજી લખમશી સાવલા

પ્રમુખ :

શ્રી અખિલ ભારત અચલગચ્છ (વિધિપક્ષ)
સ્વેતાંબર જૈન સંઘ

૩, ચીંચબંદર,
સુબંધ-૪૦૦ ૦૦૯.
તા. ૨૦-૨-૮૩

“અંતરની અનુભવના”

અનંતોપકારી, યુગપ્રભાવક, અચલગચ્છાધિપતિ પ. પૂ. ગુરુદેવ આચાર્ય ભગવંત શ્રીમદ્ ગુણસાગરસૂરીશ્વરજી મ. સા. ની યુનીત પ્રેરણા અને આશીર્વાદ, તેમજ સાહિત્યરત્ન વડિલ ગુરુમંધુ પ. પૂ. મુનિરાજ શ્રી કલાપ્રભસાગરજી મ. સા. ની દીર્ઘકાલીન સુંદર સંપાદનની અથાગ જહેમત તથા જૈન-અજૈન અનેક વિદ્વાન સાહિત્યકારોનાં સહયોગરૂપ ત્રિવેણી સંગમની ફલશ્રુતિ એટલે જ શ્રી આર્ય-કલ્યાણ-ગૌતમ સ્મૃતિ અથ !....

સંભોગવશાત્ સાત સાત વર્ષની પ્રતીક્ષા બાદ શ્રી અખિલ ભારત અચલગચ્છ જૈન સંઘના તૃતીય અધિવેશન પ્રસંગે પ્રસ્તુત ઐતિહાસિક અંધરતન વાચકોનાં કરકમલમાં સાદર ઉપસ્થિત થઈ રહ્યું છે ત્યારે ઉપરોક્ત પૂજ્યો પ્રત્યે શ્રદ્ધા ધરાવતા તથા પ્રસ્તુત અંધમાં વર્ણવાયેલા શ્રી આર્ય-રક્ષિતસૂરિજી આદિ અનેક શાસનપ્રભાવક સૂરિયુગવેનાં જીવનચરિત્ર આદિ વિવિધ વિષયોના વાંચનમાં અભિરૂચિ ધરાવતા કયા સુર વાચકને અતિશય આનંદની અનુભૂતિ નહિ થાય? અષાઢી મેઘની ગર્જનાનાં શ્રવણથી મયૂરને, વૃષ્ટિના પ્રારંભથી ચાતકને, તથા ચાંદનીનાં દર્શનથી ચક્રોરને જેવો આનંદ થાય તેવો જ કો'ક અવલુનીય આનંદ સાત સાત વર્ષની પ્રતીક્ષા બાદ પ્રકાશિત થતા પ્રસ્તુત અંધરતને જોતાવેંત જિજ્ઞાસુ વાચક વર્ગને થયા વિના નહિ રહે એ નિઃસંદેહ છે....

આજકાલ વિવિધ પ્રકારનું સાહિત્ય તો ઘણુંય પ્રકાશિત થઈ રહ્યું છે. પરંતુ યુગોનાં યુગો સુધી જ્ઞાન ભંડારો આદિમાં સુરક્ષિત રહીને ઉભરો-લાખો સુર વાચકોની જિજ્ઞાસાવૃત્તિને સંતોષતા રહે તેવા અંધરતનો બહુ થોડા હોય છે. પ્રસ્તુત સ્મૃતિઅથ એવા વિરલ ઐતિહાસિક અંધરતનો પૈકી એક પુરવાર થશે. એમ કહેવામાં લેશમાત્ર પણ અતિશયોક્તિ નથી. બાકી તો “હાથ-કંકણને આરસીની શી જરૂરત હોય” એ ઉક્તિ મુજબ કોઈપણ સુર વાચકને પ્રસ્તુત અંધનું અવલોકન કરતાં મારા ઉપરોક્ત વિદ્યાનની યથાર્થતામાં સંદેહ નહિ જ રહે!

પ્રસ્તુત અંધનાં સંપાદક સાહિત્ય કલારસિક પ. પૂ. મુનિરાજ શ્રી કલાપ્રભસાગરજી મ. સા. દ્વારા નાની વયમાં લિખિત તથા સંપાદિત અનેક પ્રકાશનોમાં મૂર્ધન્ય સ્થાન ભોગવતા પ્રસ્તુત મહાકાવ્ય પ્રકાશનને જોતાવેંત તેઓશ્રીનાં પ્રત્યક્ષ પરિચયમાં નહિ આવેલા વાચક વૃંદને પણ તેઓશ્રીનાં સંયમપૂત વામનદેહમાં છુપાયેલી વિરાટ પ્રતિભાનાં દર્શન થયા વિના રહેશે નહિ!

સુદીર્ઘકાલ પર્થત શાસન, સંઘ, સમાજ અને ધર્મને પૂજ્ય સંપાદક મુનિરાજશ્રીની સાહિત્ય સેવા અને બહુમુખી પ્રતિભાનો લાભ મળતો રહે એ જ શાસનદેવને અંતરનાય અંતરની અભ્યર્થના !....

અને અંતમાં.... “કરણ, કરાવણ ને અનુભવન સરિખા ફલ નીપળયો” એ આર્ષવાણીને અનુસરીને અંતરમાંથી ઉછળતાં અનુભવનાના ઉમળકાની અભિવ્યક્તિની આનંદદાયક અણુભાલ તક આપવા બદલ પૂજ્ય વડિલ ગુરુમંધુ મુનિરાજશ્રીનો અંતઃકરણપુર્વક આભાર માનવા સાથેપ્રસ્તુત અંધમાં આલેખાયેલ મહાપુરુષોનાં જીવનચરિત્રો તેમ અન્ય સમ્યગ્જ્ઞાનપ્રદ વિવિધ લેખોનાં વાંચન મનન પરિશીલન દ્વારા સહુ કોઈને આત્માનાં શ્રેયોમાર્ગમાં આગળ ધપવાનું વિશિષ્ટ બળ પ્રાપ્ત થાયો એ જ મંગલ કામના ! ! !.....

॥ શુભં ભવતુ સર્વેભામ્ ॥

પૂ. અચલગચ્છાધિપતિ ગુરુદેવશ્રી ના શિષ્ય
મુનિ મહોદયસાગર ‘ગુણબાલ’

સર્જનની સુવાસ

સાગરના ખેડુને સાગરની સહેલગાહમાં જે આનંદ હોય છે....ગગનવિહારી ગરૂડને ગગનના મુક્ત વિહારની જે મજા હોય છે....નિસર્ગના ખોળે રમતા સૂર્ય-ચંદ્ર અને તારાની રોશનીને જોવાની જે મસ્તી હોય છે. એવો જ કો'ક આનંદ....એવી જ કો'ક મજા....એવી જ કો'ક મસ્તી સાહિત્યના સર્જકોને એના સર્જનમાં હોય છે.

પ્રસ્તુતમાં વાંચકોના કરકમલમાં આવેલું “શ્રી આર્ય-કલ્યાણ-ગૌતમ સ્મૃતિઅથ” ઇતિ-હાસના પાને આલેખાયેલી અચલગચ્છની આગવી અને ગૌરવવર્તી સ્મૃતિઓ લઈને આનંદુ છે. પરંતુ આપને એ પણ જ્યાલ રાખવું જરૂરી છે કે આપના હાથમાં આવ્યા પહેલાં આ દળદાર અંધને અનેક વિદ્વાનોના હૈયાની મુલાકાત લેવી પડી છે. ત્યારે જ એનું સર્જન થઈ શક્યું છે.

સર્જનના પ્રેરક છે પૂજ્યપાદ અચલગચ્છાધિપતિ પ. પૂ. આ. ભ. શ્રી ગુણસાગરસૂરીશ્વરજી મહારાજ સાહેબ કે જેઓશ્રીએ અવિરત રીતે આશીર્વાદના અમીષાન કરાવ્યા છે. સર્જનના પ્રણેતા છે તેઓશ્રીના જ વિદ્વાન શિષ્યરત્ન સાહિત્યપ્રેમી પ. પૂ. મુનિરાજ શ્રી કલાપ્રભસાગરજી મ. સા. કે જેમણે સાત-સાત વર્ષથી આ અદ્વિતીય ગ્રંથ રત્નને તૈયાર કરવા માટે માત્ર કાગળ ઉપર જ કલમ ચલાવી છે એવું નથી પણ પોતાના કલેબનેય કાગળ બનાવી જેન ઇતિહાસના અવનવા સંભારણાઓને કંડારવા યુદ્ધિની કલમને પણ સતત રીતે ઢોડાવી છે. હા, એમના પુરુષાર્થની પાસાશીશી ભારી કલમતો નહિ જ બની શકે પરંતુ આ ગ્રંથનું લાગણી સભર હૈયાથી વાંચન મનન કયાં બાદ અને આપનાજ અંતરપટમાં છવાયેલી સર્જનની સુવાસજ એનો ખ્યાલ આપી શકશે.

એથીયે વધુ મહત્વની વાત એ છે કે આ વિશાળ કાવ્ય સર્જનમાં શણગારભૂત બનેલા સૂરિસમ્રાટોના મંગલમય જીવનની મહાપ્રભાવિક ઘટનાઓને જેવા ભાવવિભોર દિલથી લેખ-નમાં ઘુટી છે. એવ જ ભાવિત હૈયાથી આપણે વાંચન અને વર્તનમાં ઘુટીશું તો જેમ પેલું ચંદનનું કાંઈ જેમ જેમ વધુને વધુ ઘુટાય તેમ તેમ વધુને વધુ સુવાસ ફેલાવે તેમ આ સુંદર સર્જન આપણા જીવનમાં સદાચારની સુવાસ પ્રસરાવશે. એટલું જ નહિ એ સુવાસ યુગોના-યુગો સુધી હૃદયને રૈયાની ધરતી પર છવાયેલી રહેશે.

અંતે એક હાવી સ્થના આપ સૌની દિલની દીવાલ પર કોતરી રાખશો કે આ ગ્રંથ આપના ઘરનું એક મહામૂલું 'મેઘેડું' ઘરેણું છે....શું ઘરેણાને એક વખત પહેરીને પછી ફેંકી દેયો છો? ના....તો આ ઘરેણાને પણ હૈયાના હારની જેમ હંમેશને માટે સાચવી રાખી એની સુંદરતા અને મોહકતાને માણતા રહેશો.... એમાં સબવાયેલી સદ્ગુણોની સબવટને સૌ પોતાના અંતરના ચોરડે સબવતા રહેશો. એજ એકની એક મનોભાવના સાથે.....

ગુરુચરણ સેવક,

—મુનિ મહાભદ્રસાગર * —મુનિ પૂર્ણભદ્રસાગર [જીવન યાત્રી]

અચલગચ્છના એક અનોખો ઐતિહાસિક ગ્રંથ

જૈન શાસનમાં ચમકતા મહાન સિતારા, યુગપ્રભાવક અચલગચ્છાધિપતિ પૂ. આચાર્ય ભ. શ્રી ગુણસાગરસૂરીશ્વરજી મ. સા. ની પ્રેરણાથી પ્રાચીન સાહિત્યોદ્ધારક પૂ. મુનિરાજશ્રી કલાપ્રભસાગરજી મ. સા. દ્વારા સંપાદિત આ એક અજોડ ગ્રંથ સાત સાત વર્ષોના પરિશ્રમ અને પ્રતિક્ષા બાદ પ્રકાશિત થઈ રહ્યો છે. જેથી અવજનીય આનંદ થાય છે. પૂ. અચલગચ્છાધિપતિશ્રી પ્રેરિત દરેક કાર્યો આજ દિવસ સુધી નિવિધનપણે પૂર્ણ થતા આવ્યા છે. ગ્રંથપ્રકાશનના વિલંબમાં કંઈ સંકેત હશે. જેથી અનેકવિધ નવિન સામગ્રીઓ પણ પ્રાપ્ત થતી આવી, અને ગ્રંથ સમૃદ્ધ બનતો રહ્યો. આમ વિલંબ પણ હુષમાં પરિણમી રહ્યું છે.

ગ્રંથના લાગ ૧ માં અપાયેલ પટ્ટાવલિ પ્રતાપી પૂર્વાચાર્યોનો પરિચય આપે છે. આ અદ્ભૂત ઇતિહાસથી પૂર્વાચાર્યોના આપણા પરના અપ્રતિમ ઉપકારોનું સંસ્મરણ થાય છે. આપણા પૂર્વજોને પ્રતિબોધી જૈન બનાવી મોક્ષપથ માટે સુલભતા કરી આપી છે. બ્યારે બીજા વિભાગોમાં અપાયેલ લેખસામગ્રી, સમ્યક્ત્વ, અનેકાંતવાદ, સાહિત્ય સંરક્ષણ, બાલદીક્ષા, શું પ્રતિજ્ઞા એ બંધન છે? સુખનો અપ વિ. લેખો પણ આજના વિવેકાળમાં મોઘેડું માગદર્શન આપે છે.

પૂ. સંપાદક મુનિવરશ્રી પ્રાચીન સાહિત્યની પ્રાપ્તિ, સંશોધન અને પ્રકાશન માટે અવિરત શ્રમ કરી રહ્યા છે. એમના અથાગ પ્રયત્નોના પરિપાક રૂપે કેટલાક અપ્રગટ ગ્રંથો પ્રકાશમાં આવ્યા છે. તેમ જ તેઓશ્રીએ કેટલાક મુનિરાજોને પ્રાચીન સાહિત્યમાં રસ લેતા પણ કર્યા છે. જૈન શાસનના એક મહાન અંગરૂપ શ્રી અચલગચ્છના તમામ સાહિત્યનો ઉદ્ધાર થાય એ એમનું એક મહાન સ્વપ્ન છે આ સ્વપ્નને સાકાર કરવા પૂ. ગુરુદેવશ્રીના આશીર્વાદ, સહવર્તિ મુનિરાજો આદિનો સહકાર, અને શ્રાવકવર્ગની તન-મન-ધનની ઉદારતા આ ત્રિવેણી સંગમનો સમન્વય થતાં આ કાર્ય સરલતાથી પાર પામશે એમાં શંકાને સ્થાન નથી.

પ્રાંતે આર્ય માનવોનું કલ્યાણ કરવા શ્રી ગૌતમ સ્વામી આદિ ગુરુ ભગવંતોની કૃપાદષ્ટિ આપણ સૌ ઉપર રહો આ શુભ લાવોની આ સ્મૃતિ ગ્રંથ સદૈવ સ્મૃતિ કરાવતું રહેશે.

મહાનિશીથના યોગ,
૨૦૩૯ મહા વદ ૨,
લાલવાડી, મુંબઈ-૧૨

—મુનિ સર્વોદયસાગર

—મુનિ ઉદયરત્નસાગર

શ્રી આચાર્ય-કલ્યાણ-ગૌતમ-સ્મૃતિગ્રંથ અમર રહેલો (રાગ : મંદિર છો મૂકિતણાં)

શ્રી

આચાર્ય

કલ્યાણ

ગૌતમ

સ્મૃતિ

ગ્રં

થ

અ

મ

૨

૨

હો

આચાર્યરક્ષિત કલ્યાણસિન્ધુ ગૌતમસાગરસૂરીશ્વરા,

દેશે વિધિપક્ષ આંગણે, થયા અતિપ્રભાવી ધુરંધરા....૧

કારી પવિત્ર પ્રેરક, સૂરિચરિત્ર યત્ર મનોહુરા,

સ્વામી નિર્વાણસ્મૃતિ, વિષયો વિવિધજ્યાં રસભરા....૨

ઓ સોનેરી શાસનકાર્યોની, નવાણુયાત્રા છ'રી સંઘપરા;

થ ગાતું ગચ્છની ગૌરવગાથા, અન્યલેખો પ્રતિષ્ઠા લેખવરા....૩

યા કિશોર વયે જ્ઞાનરસિક સંયમી, લેખક-શોધક, વિદ્વદ્ધરા;

ચલગચ્છે ગુણસાગરસૂરિશિષ્ય, ગુરુવિનય-સેવન તત્પરા....૪

હાશ્રમસતતે ગ્રંથરત્ન સંપાદયો, મુનિ કલાપ્રભસાગરા,

યો ગ્રંથ અનેક સુજ્ઞાન પ્રદાયક, બનો સાહિત્યક્ષેત્રે પ્રભાકરા....૫

હો ગ્રંથ અમર શશિસૂર્ય લગી કરો, અનુમોદન કર્મક્ષયકરા;

પૂજ્ય વાચકે કર કમલમાં, લહી જ્ઞાન હો જ્ઞાનાનંત ધરા....૬

—મુનિ કમલપ્રભસાગર

The brief introduction of Smriti Grantha

In this monumental volume there is rich and wonderful material of holy knowledge of Jainism. It is a fruit of continuous and laborious five year's research of His Holiness Shri Acharya Gunsagarsuri and his deciple revered Shri Kalaprabhsagar muni. What should I relate first? There are lives of holy monks of Achalgachchha who were great writers and great poets of cosmopolitan nature. Their works are introduced to the reader. There is a history of entire lineage of sages from Lord Mahavir to Aryarakhitasuri and further upto great Gautamsagarsuri and our present leader and religious preceptor Shri Gunsagarsuri. This is called Pattavati.

Secondly there are articles on philosophy of Jainism, Code of Conduct, the Jain faith, the Jain path for householders. There are lessons on Jain Geography, the great law of karm with mathematical accuracy, the history of holi places, the worship of Tirthankars, and lives of great householders of Jainism. This material is presented in Sanskrit, Prakrit and old Gujarati. The development of fine arts of literature and sculptur are historically traced Above all the literature of Shri Merutunga Suri and his deciples is most valuable to all the aspirants of religious literature. I heartily recommend the reading of the entire Smruiti Granth to all Jain and non Jain people of India.

Pandit Navinchandra A. Doshi

M. A. B. T. (Sanskrit and Ardhamagadhi)

સ્મૃતિત્રય : એક સમીક્ષા

‘વિવેકો ઘમ્માહિષ’ અર્થાત્ વિવેકમાં-દર્શનશુદ્ધિમાં ધર્મ કહેલો છે. તત્ત્વની આરાધના અર્થે, સત્યની ઉપાસના અર્થે તેમ જ અનંત ઉપકારી તીર્થકર ભગવાન શ્રી મહાવીરસ્વામીના વચનો જીવનમાં આત્મસાત્ કરવા અર્થે જીવ કોઈ ગચ્છ-સંપ્રદાય વિશેષનું આલમ્બન સ્વીકારે તેમાં આત્મશુદ્ધિના આશયની પરિપૂર્તિ છે. ‘સિઓદગં ન સેવિજ્ઞા’ એ આગમોક્તિ પર ચિંતન કરી પોતાના સમયનાં અલ્પ શિથિલાચારને પણ ન સાંખી લેનાર યુગપુરુષ પરમાદરણીય પૂ. પાદ આચાર્ય ભગવંત શ્રી આચાર્યશક્તિસૂરિ મહારાજએ અચલગચ્છ (વિધિપક્ષ) ની સ્થાપના કરી. તેમની પાટાનુપાટે થઈ ગયેલા પ્રભાવક આચાર્યોની પરમ્પરાની સંક્ષિપ્ત ઝાંખી આ આ ગ્રંથના પહેલા વિભાગમાં કરવામાં આવી છે. દર્શનશુદ્ધિ-વિવેકથી જ આ પરમ્પરા ટકી શકે તેમ છે તેનું મહત્ત્વ સમજાવવા ‘તારકશ્રી સમ્યક્ત્વના અડસઠ પ્રકાર’ એ શિર્ષક હેઠળ વર્તમાન અચલગચ્છાધિપતિ પરમપૂજ્ય આચાર્યદેવશ્રી ગુણસાગરસૂરીશ્વરજી મ. સાહેબે ખીલ વિભાગમાં લેખ આપી મહદ્ ઉપકાર કર્યો છે.

સદ્ગુરુના સાન્નિધ્ય સિવાય આત્મવિશુદ્ધિની કલ્પના કરવી પણ અંતરથી જાગૃત થયેલા ભવ્યાત્માએને દુર્ગમ લાસે છે. સદ્ગુરુનો મહિમા સર્વધર્મોએ મલીને એકી સ્વરે ઉચ્ચાર્યો છે. ગુરુ (GURU) શબ્દને આંગલ શબ્દકોષમાં પણ સ્થાન મળ્યું છે. અચલગચ્છ (વિધિપક્ષ) જૈનેતરેને જૈન તત્ત્વોનું પ્રતિબોધ પમાડનાર સમર્થ આચાર્યો માટે ગૌરવ લઈ શકે તેમ છે. ઉત્તમ ચારિત્ર્ય અને વિદ્વતાની સુવાસ પસરાવનાર જીવન શિલ્પનું નિર્માણ કાર્ય મંદિરોના નિર્માણ જેટલું તો સહેલું નથી. વિદ્વદ્વય, કવિરત્ન પૂ. વર્તમાન અચલગચ્છાધિપતિશ્રી તથા તેમના વિદ્વાન શિષ્ય રત્નો પાસેથી સંઘને તેમજ જૈન સમાજને ઘણી અપેક્ષાઓ છે. પૂ. મુનિ શ્રી કલાપ્રભસાગરજી મ. સાહેબે આ મહાકાવ્ય ગ્રંથનું સંપાદન-સંશોધન કાર્ય હાથમાં લઈને સમયની માંગને પૂરી કરી છે.

રાજનીતિ, ગુન્હાઓ, અપ્રતીક્ષતા અને વિકથાથી ઊલરાતા અર્વાચીન સાહિત્યમાં અચલગચ્છ (વિધિપક્ષ) ની અસ્મિતાનું પરિચાયક આ સ્મૃતિત્રય જે ચિંતન જે અભિનિબોધ જૈન જૈનેતર સમાજને પુરું પાડશે તેનું વાસ્તવિક મૂલ્ય વિશિષ્ટ ઠાટિનું છે.

ખીલ વિભાગમાં જૈન આચાર, તત્ત્વજ્ઞાન, કલા, ઇતિહાસ, સાહિત્ય આદિમાં જૈન ધર્મે અને શ્રી અચલગચ્છે (વિધિપક્ષે) આપેલ ડાળાને સમાવી લેવામાં આવ્યો છે. વિધવા વિવાહ, બાળદીક્ષા, અસ્પૃશ્યતા આદિ વિવાદસ્પદ વિષયોને લઈને સર્વ ગ્રાહ્ય અને સર્વમાન્ય મંતવ્યો સુધી પહોંચવામાં હજી વિશેષ ચિંતન થવું જરૂરી છે. પણ આ મુદ્દાઓના લેખોને સ્મૃતિ ગ્રંથમાં સ્થાન આપીને સંપાદકશ્રીએ ખરેખર ખેલદિલી દાખવી છે. આ લેખોમાં થયેલ અનેક શાસ્ત્રીય ઉલ્લેખો દ્વારા અમુલ્ય માર્ગદર્શન સાંપડે છે. જુની જૈન કવિતાને આસ્વાદ આ વિભાગમાં માણી શકાય છે. સાહિત્ય સંરક્ષણના સૂચનો તથા ભાવિ સાહિત્ય પ્રકાશન વિશેના નિદેશો ખૂબ જ સમયસરનાં તેમજ ઉપયોગી છે. સંપ્રદાય તથા સમાજને માર્ગદર્શન પુરું પાડતા આ વિભાગમાં જે વિદ્વાનોએ લેખ આપ્યા છે તે સન્માનને પાત્ર છે સમયની મર્યાદામાં રહીને આ ગ્રંથનું સંપાદન કરવાનું હોઈને વિષય વૈવિધ્યને આવરી લેતું યોગ્ય વર્ગીકરણ અને અનુક્રમ સચવાયું હોત તો ઠીક થાતે !

ત્રીજા વિભાગમાં હિન્દી અને ગોથા વિભાગમાં સંસ્કૃત લેખો-કાવ્યોનો સમાવેશ કરી આ સ્મૃતિત્રય વિશેષ રૂચિકર બન્યો છે.

અભ્યાસ માટે આ ગ્રંથમાં ભરપૂર સામગ્રી છે. કળામય જિનાલયો, પ્રાતઃસ્મરણીય આચાર્ય ભગવંતો, અપ્રાપ્ય હસ્તપ્રતો અને ઐતિહાસિક શિલાલેખો ના ખલોકો (ફોટોઓ) વડે સુશોભિત આ ગ્રંથ સંગ્રહી રાખવાનું મન થાય તેવું છે. સંપાદન કાર્યની કપરી કામગિરી જે અથાગ પરિશ્રમ વડે પૂર્ણ કરાઈ છે તે પ્રશંસાને પાત્ર છે. ભાવિ સાહિત્ય માટે સંપાદકશ્રી પાસે વિશેષ સંભાવનાઓ રાખી શકાય તેમ છે.

-ડા. રમેશભાઈ સી. લાલન (માદુંગા)



શ્રી આચાર્યરક્ષિત જૈન તત્ત્વજ્ઞાન વિદ્યાપીઠ

હાલનો અધિકારી બોર્ડ

		ગામ
દ્રષ્ટી :	શ્રી કુંવરજી માલશી હરીયા	દેવપુર
”	શ્રી ટોકરશી ભુલાભાઈ વીરા	દેવપુર
”	શ્રી ઉમરશી ખીંચશી પોલડીઆ	ખીદડા
”	શ્રી માણેકલાલ આણંદજી	લાયબ
”	શ્રી દેવજી દામજી ખોના	જખૌ
પ્રમુખ :	શ્રી રવજી ખીમજી છેડા	ગોધરા
ઉપપ્રમુખ :	શ્રી જોડાભાઈ વેરશી માલદે	મેરાઉ
માનદ્વંત્રી	શ્રી ખીમજી શીવજી હરીઆ	ગોધરા
”	શ્રી રામજી શામજી ધરોડ	રામાણીઆ
કારોબારી સભ્ય :	શ્રી વસનજી ખીમજી દેઢીઆ	મેરાઉ
”	શ્રી માવજી તેજશી સાંચાણી	મેરાઉ
”	શ્રી ખીકેશકુમાર કે. શાહ	રાયણ
”	શ્રી ગાંગજી રામજી ગડા	કોડાય
”	શ્રી લાલજી ભાણજી મોથારાવાલા	મોથારા
”	શ્રી પોપટલાલ મોનજી કામાડીપુરાવાલા	કોડાય
”	શ્રી ખીમજી રણુશી છેડા	ગોધરા
”	શ્રી લાલજી તેજપાર હરીઆ	દેવપુર
”	શ્રી વસંતલાલ ધરમશી ગડા	પત્રી
”	શ્રી રમેશ રતનશી કારાણી	નારાણપુર
”	શ્રી બાબુલાલ વેરશી હરીઆ (કચ્છીબાબુ)	દેવપુર
”	શ્રી ચનાભાઈ પાસુ	વીઠ
”	શ્રી ટોકરશી આણંદજી લાલકા	લાલા
”	શ્રી હીરજી સુંદરજી	બાડા
”	શ્રી સુંદરજી ધનજી	બાડા





શ્રી આચાર્યરક્ષિત જૈન તત્ત્વજ્ઞાન વિદ્યાપીઠ

સ્થાનિક કમિટી

શ્રી છગનલાલ દેવચંદ	સ્થાનિક મંત્રી
શ્રી મુલચંદ કરમશી	સભ્ય
શ્રી જેવતભાઈ ભવરાજ	”
શ્રી વિશનભ તેજશી	”
શ્રી ધારશી નરશી	”
શ્રી મેગબાઈ ગણુશી	”
શ્રી કેસરબાઈ પુનશી	”



પૂ. મુનિશ્રી કલાપ્રભસાગરજી મ. સાહેબનો મિતાક્ષરી પરિચય:

જન્મ :

વિ. સં. ૨૦૧૦ ના માગસર વદ ૨ મંગળવાર તા. ૨૩-૧૨-૧૯૫૩ ના વહેલી પરોઢે કચ્છ-માંડવી તાલુકાના નવાવાસ (દુર્ગાપુર) ગામમાં રતનશી ટોક્કરશી સાવલાના ધર્મનિષ્ઠ પત્ની શ્રીમતી પ્રેમકુંવરબાઈની કુક્ષીએથી કિશોરકુમારનો જન્મ થયેલ.

દીક્ષા :

સં. ૨૦૨૬ ના કા. વ. ૧૩ શનિવાર તા. ૭-૧૨-૧૯૬૯ ના શુભ દિવસે કચ્છ ભુજપુર મુકામે અચલગચ્છાધિપતિ પૂ. આ. ભ. શ્રીમદ્ ગુણસાગરસૂરીશ્વરજી મ. સા. ના પુનિત હસ્તે તેઓશ્રીના શિષ્યરત્ન તરીકે દીક્ષા લીધી. અને સં. ૨૦૨૬ ના પોષ વદ ૧, તા. ૨૩-૧-૧૯૭૦ ના નાના આસંખીઆ (કચ્છ) મુકામે વડી દીક્ષા થઈ.

અભ્યાસ :

વ્યવહારિક કચ્છ રાયણ અને નવાવાસમાં ગુજરાતી ૫ ધોરણ. સં. ૨૦૨૧ થી ૨૦૨૫ એમ પાંચ વરસ સુધી શ્રી આયરક્ષિત જૈન તત્ત્વજ્ઞાન વિદ્યાપીઠ (મેરાઉ) માં રહી સંસ્કૃત, અંગ્રેજી અને હિંદીની ઉચ્ચ પરીક્ષાઓમાં ઉત્તીર્ણ થયા. સંસ્કૃત સાહિત્યરત્ન, સાહિત્યશાસ્ત્રી (F. Y.) (B. A. સમકક્ષ) પરીક્ષાઓ આપી. ધાર્મિકમાં અર્થસહિત=પાંચ પ્રતિક્રમણ, ચાર પ્રકરણ, છ કર્મગ્રંથ, તત્ત્વાર્થસૂત્ર, સંબોધ સખ્તતિકા, વીતરાગ સ્તોત્ર, યોગશાસ્ત્ર (૪ પ્રકાશ), વૈરાગ્યશતક વિગેરે તથા સિદ્ધહૈમ વ્યાકરણ, પ્રાકૃત, ન્યાય, છંદ, દર્શન, કેટલાક આગમ ચરિત્રાદિનું વાંચન વિ. સુંદર અભ્યાસ કર્યો.

સાહિત્ય : સંશોધન-સંપાદન-લેખન અને સંરક્ષણ :

સં. ૨૦૨૮ થી “પરભવનું ભાતું” પુસ્તકરૂપે પ્રારંભાયેલ વિવિધ સાહિત્યનું સંપાદન, સંશોધન અને લેખન કરાયેલ પુસ્તકોનો આંક ૫૦ જેટલો થવા બંધ છે. અનેક પુસ્તકોનું વાંચન, અનેક સ્થળોની પ્રાચીન હસ્તલિખિત પ્રતોનું નિરીક્ષણ અને વ્યવસ્થિત લીસ્ટ (નોંધ) કરી સંરક્ષણ.

પ્રેરણા અને માર્ગદર્શન :

દાદાશ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિ જૈન ધાર્મિક જ્ઞાનસત્રનો પ્રારંભ, પ્રથમ સમુહ વરસીતપ પારણા મહોત્સવ, ૧૦૮ છોડનું ભવ્ય ઉજ્જમણું, શ્રી આય-જય-કલ્યાણ કેન્દ્ર ટ્રસ્ટ, શ્રી આય-ગુણ-સાધર્મિક ફંડ, શ્રી ગૌતમનીતિ-ગુણસાગરસૂરિ જૈન મેઘ સંસ્કૃતિ ભવન, શ્રી ગુણશિશુ જિનાગમાદિ ચિત્રકોષ (જ્ઞાનભંડાર), પાંચેક જ્ઞાન ભંડારો, ગુણભારતી (માસિક) પ્રકાશન એ. ટ્રસ્ટ, કચ્છ પશુરક્ષા સમિતિ, સૂરિપદ રજત મહોત્સવ અને ૩૬ છોડનું ઉજ્જમણું, ૪૦ જૈન ચિત્રપટ્ટોનું પ્રદર્શન (સં. ૨૦૩૩માં), આય સંસ્કૃતિના ૩૬ ચિત્રોનું પ્રદર્શન (સં. ૨૦૩૮), જગદુશા નગર અચલગચ્છ ઉપાશ્રય, શ્રી આયરક્ષિત જૈન યુવક પરિષદ વિ. શ્રી અખિલ કચ્છ જીવહયા કેન્દ્ર, શ્રી પશુ રક્ષા સમિતિ વિ. ને માર્ગદર્શન.

મહોત્સવાદિમાં ઉપસ્થિત અને નિશ્રા :

સં. ૨૦૨૬ થી પૂ. અચલગચ્છાધિપતિ ગુરુદેવની નિશ્રાસહ તેઓશ્રી નાના રતડીઆ, નાના આસંખીઆ, દેવપુર, ચુનડી, જામૌ, નલીઆ, તેરા, ભૂજ, ખાડમેર (રાજ.) કલિકુંડ

પાર્શ્વનાથ તીર્થ (શાંતાકુબ્જ) વિ. સ્થળોના જિનાલયોના જિનજિંબ પ્રવેશ અંજનશલાકા પ્રતિષ્ઠા, ધ્વજદંડ શતાબ્દિ વિ. મહોત્સવોમાં સિવાય દીક્ષા મહોત્સવો સમુહ વરસીતપના અને ઉચ્ચમહાદેવના મહોત્સવોમાં તથા તીર્થોના નાના મોટા છ'રી પાળતા સંઘો, જ્ઞાનસત્રોમાં પણ ઉપસ્થિત રહ્યા અને કચ્છ, રાજસ્થાન ગુજરાત, મહારાષ્ટ્ર અને મુંબઈમાં ઉચ્ચવિદ્યારે ક્યાં. તેઓશ્રીની નિશ્રામાં સં. ૨૦૩૦ માં રાયલુમાં લ. શ્રી મહાવીરદેવની ૨૫૦૦ મી નિર્વાણ સંવત્સરીની સ્મૃતિનો યાદગાર મહોત્સવ, ૨૦૩૩ માં કલ્યાણસાગરસૂરિની ચતુર્થ જન્મ શતાબ્દિ વર્ષ નિમિત્તે શ્રી ક. દ. ઓ. જૈન મહાજન તરફથી અનંતનાથ દેરાસરમાં અને શ્રી ક. વિ. ઓ. દે. જૈન મહાજન તરફથી ભાતખજાર લાલવાડી, ઘાટકોપરમાં મહોત્સવો, મુલુંડ-ભાંડુપમાં મહોત્સવો, મુલુંડમાં કલ્પસૂત્ર (સચિત્ર) ગ્રંથનું ઉદ્ઘાટન, મુલુંડમાં અંજન શલાકા-પ્રતિષ્ઠા, પરેલ, ગોરેગાંવ અને ખોરીવલીના જિનાલયોના પ્રતિષ્ઠા આદિ મહોત્સવો પ્રસંગે ઉપસ્થિતિ, ૨૦૩૬ માં ડોંખીવલીમાં સમુહવર્ષીતપ પારણા મહોત્સવ પ્રસંગે નિશ્રા, તથા ત્યાંના સંપૂર્ણ આયંજિલ ખાતા પર ઉદાર દાન મળતાં “માતૃશ્રી પુરબાઈ ખીમજી લુલા વીરા”ના નામ માટેના દાનની જાહેરાત વગેરે અનેક પ્રસંગો...

ચાતુર્માસોના સ્થળો :

સં. ૨૦૨૬ થી ૨૦૩૬ સુધીમાં અનુક્રમે ખીદડા, મોટા આસંજિયા, ખાડા, ભુજપુર, રાયલુ, નવાવાશ, ખાડમેર (રાજ.), ઘાટકોપર, (મુંબઈ શરૂ) માટુંગા, ગોરેગાંવ, મુલુંડ, માટુંગા, મહાલક્ષ્મી. ઉપરોક્ત કેટલાક મહોત્સવોના પ્રસંગે, ચાતુર્માસોમાં, જ્ઞાનસત્રોમાં, અને ચાતુર્માસિક રવિવારોમાં પ્રવચનો, જાહેર પ્રવચનો દ્વારા સુંદર ધર્મપ્રેરણાનું અમીયાન કરાવેલ છે. જ્ઞાનસત્રો અને શ્રી આ. ર. જૈન યુવક પરિષદના માધ્યમથી યુવાનો અને બાળકોમાં ધાર્મિક-સંસ્કૃતિક જગૃતિ આણેલ છે. વિદ્યાર્થીક, જ્ઞાનસત્ર વિ. ના અનુમોદનીય ફંડો માટે સુંદર પ્રેરણાઓ આપેલ છે.

શિષ્યો :

વૈયાવચ્ચપ્રેમીમુનિશ્રી પુણ્યોદયસાગરજી, વિદ્વાન મુનિશ્રી કમલપ્રલસાગરજી, વૈયાવચ્ચ પ્રેમી મુનિશ્રી ધર્મપ્રલસાગરજી, ઉચ્ચ તપસ્વીરત્ન મુનિશ્રી નયપ્રલસાગરજી, તેમજ ૨૦૩૬ ના દ્વિ. ક્ષ. સુ. ૭ ના તેઓના સાનિધ્યમાં જે મુમુક્ષુઓ: મુમુક્ષુ કીશોરકુમાર, મુમુક્ષુ લુકાશકુમાર દીક્ષા સ્વીકારનાર છે.


તપશ્ર્ચર્યા :

પૂ. મુનિરાજશ્રી હાલમાં એકાંતરા ૫૦૦ આયંજિલનો તપ કરી રહ્યા છે. જે લગભગ પૂર્ણ થવા આવેલ છે. સાથે સાથે શ્રી ઉત્તરાધ્યયનસૂત્રથી શ્રી મહાનિશીથસૂત્ર સુધીના બૃહદયોગ પણ પૂર્ણ કરેલ છે. અગાઉ નવપદ, વીશ સ્થાનકની ત્રણ ઓળી વિ. તપશ્ર્ચર્યા પણ કરેલ છે.

આમ ઉત્તમ આરાધક, અધ્યાત્મરસિક, અનેરી પ્રતિભાથી જગદુભતા શાંતમૂર્તિ પૂજ્ય મુનિરાજશ્રી જૈન શાસન અને અચલગચ્છના ગૌરવરૂપ છે. આર્થ સંસ્કૃતિ, અહિંસા જૈન શાસન અને સમ્યગ્જ્ઞાનની ઉત્તતિ માટેની તેઓની મહાન ભાવનાઓ ખૂબ જ પ્રેરક છે.

લાલવાડી (મુંબઈ)
૨૦૩૬ દ્વિ. ક્ષ. વ. ૫ }

—મુનિ સૂર્યોદયસાગર
—મુનિ ગુણરત્નસાગર



श्री आर्य-कल्याण-गौतम स्मृति ग्रंथ

चित्र विभाग

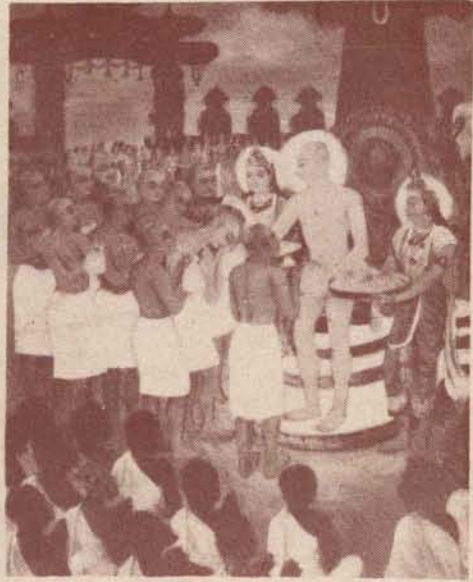
अयलगरचना तीर्थो, जिनालयो, भूणनायक प्रभुल,
विरल हस्तलिपित ग्रंथो, गुरुभंदिरो, गुरुभूतिंओ,
गुरुपाहुकाओ, विद्यापीठ उद्घाटन, ज्ञानसत्र,
द्वितीय अधिवेशन, शत्रुंजय नवाशुंयात्रा,
कच्छ-पालिताणा छ'री संध, विद्यमान साधु-साध्वी
लगवंतो वि. लगलग २०० चित्रो.

[पृ. १ थी ८८]





छत्रधारी विशिष्ट आकृतियुक्त भास
अंयलगन्धीय धातुमूर्तिनी पाछणतुं दृश्य



यरम तीर्थंकर, परमात्माश्री
महावीरदेव द्वारा श्री संध स्थापना



પ. પૂ. વિજયચંદ્ર ઉપાધ્યાયભાઈ (પછીથી આર્થિકશિક્ષકસૂચિ) પાવાગઢ જૈન મહાતીર્થની તળેટીમાં અંચલગચ્છનાં પ્રથમ શ્રાવક શ્રી યશોધન ભણશાલીને જૈન સમાચારીનું મહત્ત્વ સમજાવે છે.

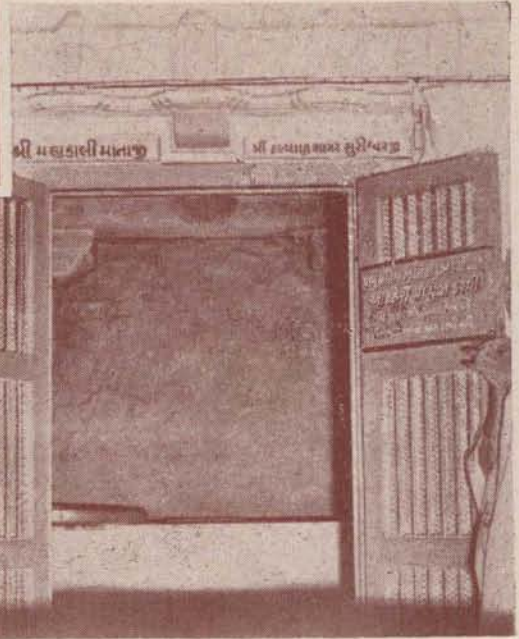
शासनसाम्राज्ञी, गच्छाधिष्ठायिका
श्री अक्षेश्वरीदेवीनी नूतन प्रतिमा
[भाडमेर (राज.)]



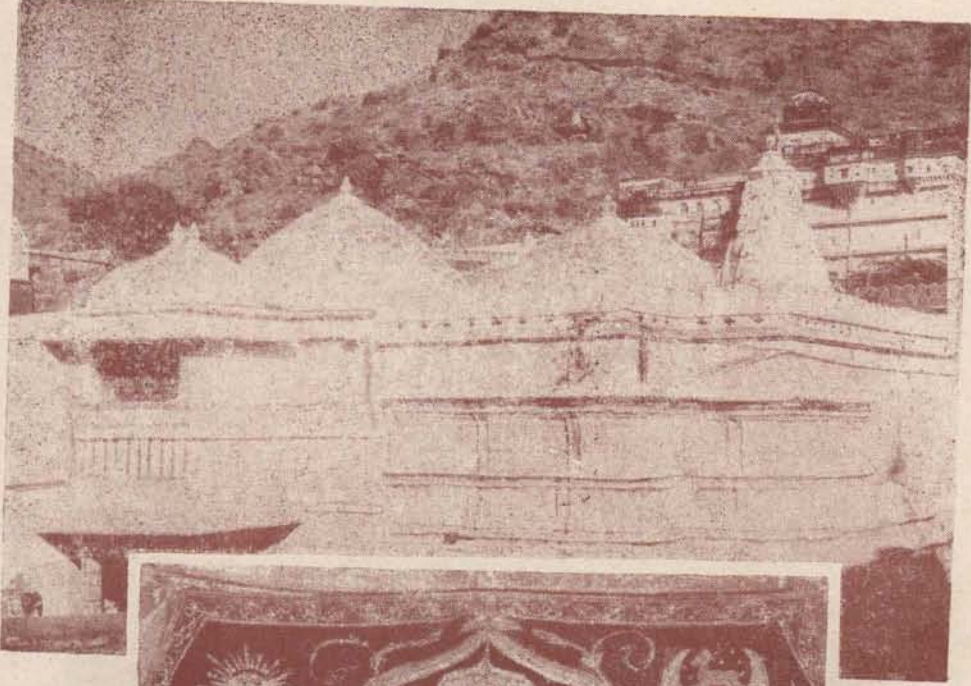
श्री कुच्छ-अद्रेश्वर तीर्थनी लभतीमां
श्री कल्याणसागरसूरि गुरुमंदिरमां
श्री सरस्वतीदेवीनी प्राचीन मूर्ति



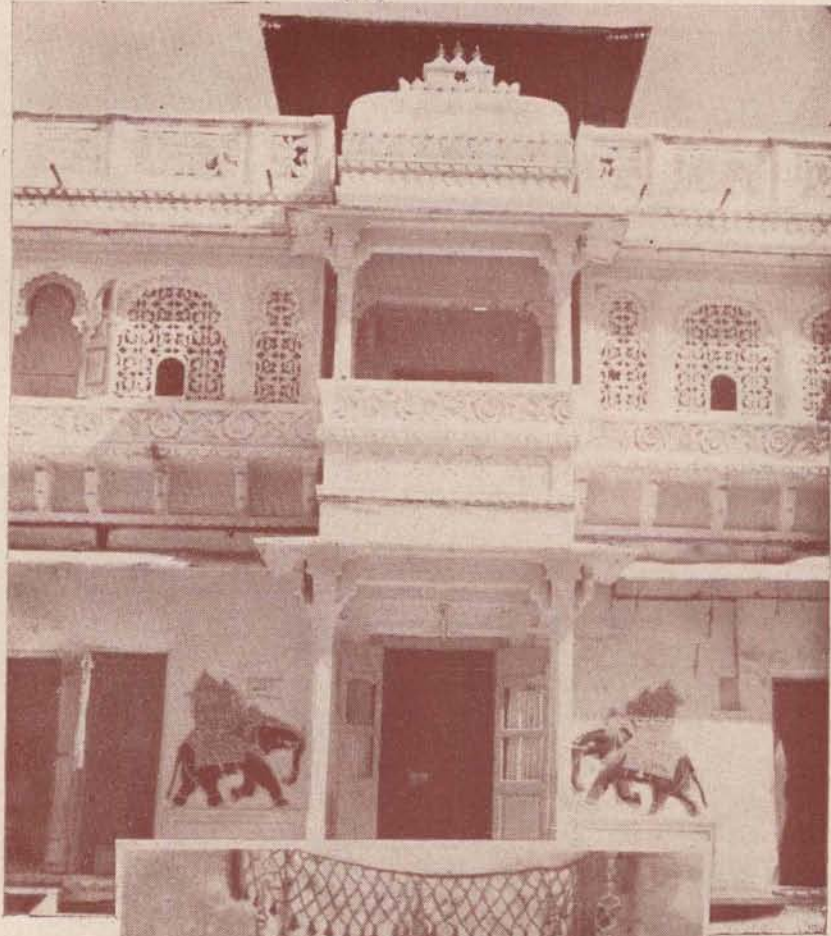
અચલગચ્છાધિષ્ઠાધિકા
શાસનદેવી શ્રી મહાકાલીદેવીની
નૂતન પ્રતિમા



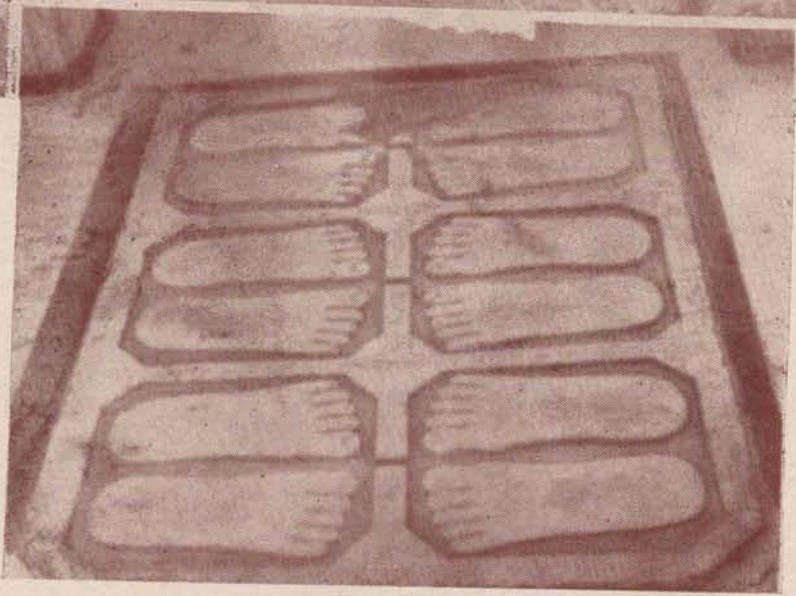
શ્રી કચ્છ-ભદ્રેશ્વર જૈનતીર્થની ભમતીમાં
આવેલા શ્રી કલ્યાણુસાગરસૂરિ
મંદિરની ભીંતમાં પ્રાચીન
શ્રી મહાકાલીદેવી કલ્પ



સિરોહી [રાજસ્થાન] નું અર્ધશત્રુંજયતુલ્ય શ્રી અંચલગચ્છીય જિનમંદિર
અને મૂળનાયક શ્રી આદીશ્વર ભગવાન.



- (૧) ઉદયપુર [રાજસ્થાન] નું અંચલગૃહીય કક્ષાત્મક જિનમંદિર.
 (૨) દાદાશ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિની જન્મભૂમિ લોલાડા [ગુજરાત] ના
 દહેરાસરના મૂળનાયક શ્રી શાંતિનાથ ભગવાન.

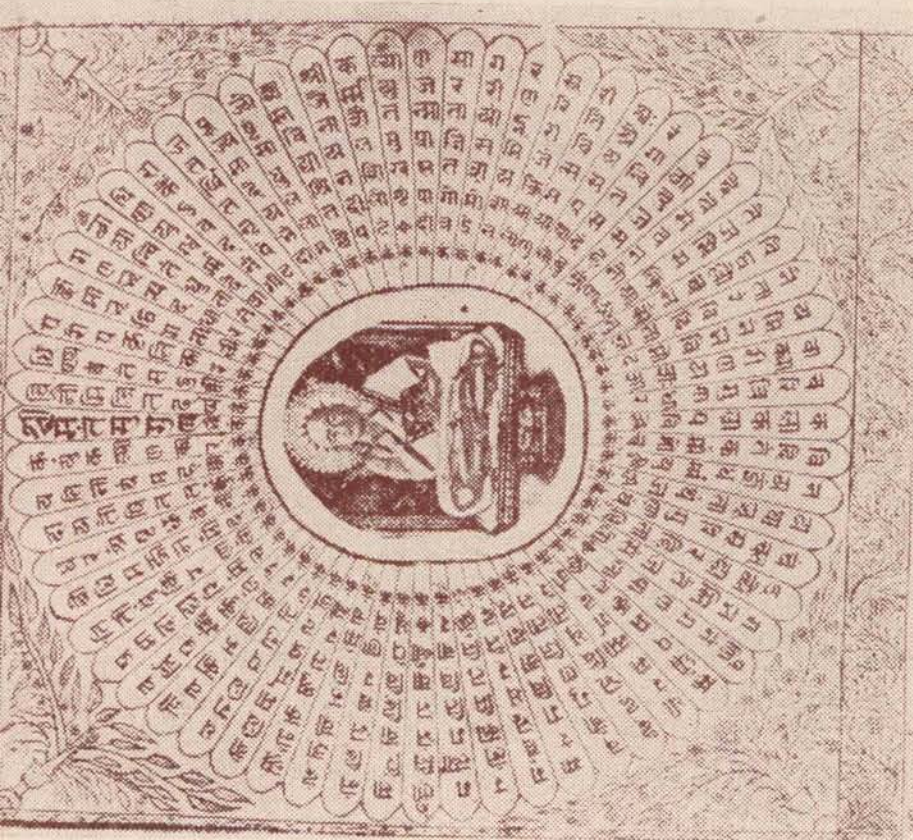


- (१) णाडमेर (राजस्थान) ना जिनात्रयमां प्रतिष्ठित श्री धर्मभूर्तिस्वरिनी गुरुपादुका.
 (२) श्री शत्रुंजय तीर्थ पर भूणनाथकनी दूंकमां अंयलगच्छीय मुनिवशानी गुरुपादुकाओ.

મહોપાધ્યાય પૂ. શ્રી દેવસાગરજી ગણિ દ્વારા રચિત
શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિ વિશ્વિતપત્રમાં ગુથાયેલ



અયલગન્થાધિરાજ પ. પૂ. યુગપ્રધાન દાદાશ્રી કલ્યાણસાગર-
સૂરીશ્વરજી મ. સા. ની સ્તુતિરૂપ ધાર મણિહાર ચિત્ર.



શ્રી કલ્યાણસાગર સૂરીશ્વર સ્તુતિવંચ ચતુષ્પથી કમલપત્રચિત્રમ્ ॥

અયલગન્થાધિરાજ પ. પૂ. યુગપ્રધાન દાદાશ્રી કલ્યાણસાગરસૂરીશ્વરજી
મ. સા. ની સ્તુતિરૂપ ૬૪ કમલપત્ર પાંખડીતું ચિત્ર.

आदि पत्र

कर्ण देसग श्यु डेदुद्वतांतेपामोहिदंताणपिसिधांघ्रायाटयत्रोव
 पतेरमा त्योडिणासिखस्त इखिरा इतमरतदीयतायारतिरमाक्यपा
 दहीनितामीगुणाकिरेणखिकीयदुमेगुसुपुक्केमाद्याधिसुपे ष देवापनिडा
 सुप्रददना कसरीविमालातसडद्यायपातवनाणखकीयुत्राश्रिततवधमाद
 कुत्रोमविप्यरुडलदीसिमागः वीतयासुवाकाप्रगातीतिरुडुडरेनकडपनिकए
 किंविनुमतेस्यणोषकुसुततथासामप्रशुयकोणियथाविषटि। राखकुंइमस्रकरत्रा
 वर्षकन्य।सखावणमासां ससुकपक्कीतिश्रोतवसांजातिवासरवा। पुय स्थितेइकु पुण
 कंरे सुमंडेउकोगेशरको वधेइखु स्यातागेमेशगतेवगदो। उडैगतेतदृषिसुतडाही
 कासितमासुडवेसुउत्रोइ।
 उलोकायटतारणाति।सित्त
 कुंउंकेकुसस्यइत्यत्रियात्र।

३	५	७	९
४	६	८	१०
५	७	९	११
६	८	१०	१२



इतिपक्षोत्तरेडुविटपास्वरुप इररुकाःयातशी। तिनयआतगाणा। तिरतलावाओ
 निधिपक्षोत्तरेडुविटपास्वरुप इररुकाःयातशी। तिनयआतगाणा। तिरतलावाओ
 इतिपक्षोत्तरेडुविटपास्वरुप इररुकाःयातशी। तिनयआतगाणा। तिरतलावाओ

मूर्तिम पत्र

२६

- (१) विधिपक्ष (अथवा) गुरु प्रवर्तक युगप्रधान पू. आचार्य श्री आचार्यश्री आथरक्षितसूरीश्वरल म. सा. नी जन्मतिथि,
जन्म कुंडली धर्यादिपुं वर्णन.
- (२) भडोपाध्याय विनयसागरल गलि रचित (संस्कृत पद्य) पद्मवल्लभुं विरल आवंत पत्र.

<p>नमूरिभिः प्रवृत्तकाजितसुस्यसंप्रदायानि वप्रयतो। ॥ अडिणउदिडिणाणनसाएरसद्वारांतपंतपेता। उडदिडिणाणकवलिसव  अउर। वडकुवलिणे ॥ एचउदसद सपु। वीपेनासाहुइकारसंगधा। रीपेअ। हाउबुदीपावीयाउबुदि साहु। पोहअनवररणकरणउधरिणासवेदितेना। उअ।गायमसासिसुहससासिाणातहनासा।</p>	
---	--

<p>दंवलगाः श्रीमरुडंमपूरयः। आलाकातकपूरीइखवांवाएणासि। ना। प्रभना। ड्रायागाप्रसाराद्वांरयधुः सधेसाकाः पंरवाताअत्राअपंवा यउनिश्रितोः इतिश्रीवि। धियइअवादिभनश्रीमदंवलगा ड्वाश्रीमरुडंमपूरिनि। श्रितः श्रीअंवलगाश्रीपूरिसुसा मंत्रकल्या॥ ७॥ प्रभायप  धावाः।</p>	
---	---

रु ५

रि **ब**कमंरवविगणेरुयग दीवउन्नितिमदस्मबुलमीउं नरनगममरुयगोषण विड्वरिम
 यहाणसदभ्सके। तस्ममिहरेभिचउदिमि वीयसदसिगियुवउविअहड विदिमिचउइ
 यवता दिमिअमरीकूडसदसुअ। इयकयवयदीवेददि विट्टारलेसाविमयविमयणा
 वि लिदिउजिागाणदरगुरु सुयदेवीपसाण सेसाणटीवातहादहाण विट्टारविद्वारम
 लारपारोमयासुयाउपरिनाविद्यबं मवेपि मबुन्नमयागुगेदि ३०४ स्सीहिजरयाणमेह
 रनामदि अपहमेगविरइयंनरगिवत्रवि रंक मेसादियंपयरससुयाणहिनापपवि
 उनेऊसलरंगमयंपसिदि। ३०४/५।  तिश्रीपेउममासप्रकरणसमाप्रमिति॥
 ॥सववशदअवपेवितीजएवदिप्रयुक्तस
 अकवर जलालदीनिमुगलराजपः श्रीअंव लगेवि। सहाकरकीइअभ्रिअसिखरिजयरा
 जे। श्रीपुअयीइ जयकेसरिसरवाअवावनाचायंवाश्रीमद्विज्ञाणगणिशयवाचनावाद्येवा
 श्रीनावमभाणगणितववाअयाश्रीविमामाधुगणिअधयंमदिमसाधुसहितेन। लिषतेमु
 निदेमसाधुना। स्वयवाचनाया। श्रीरमु। कल्पाणंतवउ। श्रीउ। तिनाअप्रसादात् ॥ ३०५॥
 ॥यावतिष्टतिमाउं ३। यावतमरुमदीभरातवत्वाच्यमानेया। विरंभेदं उषसका ॥ ३०५॥

- (१-२) श्री अंथलगअेश श्री भेरुतुंगसूरीश्वरलु भ. सा. ना डाथे लणाथे ल
- श्री सूरिमुप्यभंत्रकडपनी प्रतनुं विरल थित्र
- (३) श्री क्षेत्रसभास अंथनुं अंतिम पत्र.....श्री अथडेसरिसूरीनी शिष्य
- परंपरा सूचवती प्रशस्ति

... શ્રી મહાપદમ સ્વરૂપ કીર્તિ સિદ્ધિ મુદ્રા સ્વરૂપિતે... શ્રી મહાપદમ સ્વરૂપ કીર્તિ સિદ્ધિ મુદ્રા સ્વરૂપિતે... શ્રી મહાપદમ સ્વરૂપ કીર્તિ સિદ્ધિ મુદ્રા સ્વરૂપિતે...

... શ્રી મહાપદમ સ્વરૂપ કીર્તિ સિદ્ધિ મુદ્રા સ્વરૂપિતે... શ્રી મહાપદમ સ્વરૂપ કીર્તિ સિદ્ધિ મુદ્રા સ્વરૂપિતે... શ્રી મહાપદમ સ્વરૂપ કીર્તિ સિદ્ધિ મુદ્રા સ્વરૂપિતે...

ક્રમ	વર્ગ	કર્તા	કાલ	સ્થાન	વસ્તુ	પ્રકાર	વર્ણન
૧	કવિ	કવિ	૧૫૦૦	ગાંધી	કવિ	કવિ	કવિ
૨	કવિ	કવિ	૧૫૦૦	ગાંધી	કવિ	કવિ	કવિ
૩	કવિ	કવિ	૧૫૦૦	ગાંધી	કવિ	કવિ	કવિ
૪	કવિ	કવિ	૧૫૦૦	ગાંધી	કવિ	કવિ	કવિ
૫	કવિ	કવિ	૧૫૦૦	ગાંધી	કવિ	કવિ	કવિ

- (૧) પ. પૂ. દાદાશ્રી ધર્મભૂર્તિ સૂરીશ્વરજી મ. સા. ની પ્રેરણાથી ગ્રંથોદ્ધાર કાર્ય. તેમના ઉપદેશથી રાજનગરમાં જિનાગમે લખાયેલાં અને જ્ઞાનભંડારમાં રખાયેલાં તેની ઐતિહાસિક પ્રશસ્તિ.
- (૨) શ્રી રાજસ્થાન પ્રાચ્ય વિદ્યા પ્રતિષ્ઠાન જોધપુર (રાજસ્થાન) ના સંગ્રહની શ્રી અંચલગચ્છેશ પૂ. શ્રી ધર્મભૂર્તિ સૂરીશ્વરના હાથે લખાયેલ 'શ્રી વિચારસાર ગ્રંથ'ની મરોડ પ્રતના અંતિમ પત્રદ્વય.

पठमान ॥ १॥ इति श्रीमानसगाते वाध्यायामुक्तसेनापरायणं किंचरंति स्म ॥ इति श्री
 कृष्णगच्छाधिनजभट्टानकपुरंदरश्रीमदुदयसागरसूरीवाण्डिप्यश्रीज्ञानसागराण्य
 कतिरदितानुसंभानसुश्रीमद्वैवतगच्छीयवृहत्सदावलीसमासा ॥ स्वतः १८७॥
 श्रीमत्सूरीरसुखनवमीतिथौनागरेदेखकसाचीपुरविष्ठरामवेदेणकिस्ति
 ताचिरंनेरु ॥ श्री ॥ श्री ॥ आदेशुस्वकेदृष्टं तावुखिकितेसया ॥ यदि सुधन
 सुखवा ॥ ममदेवेनेकीयते ॥ श्रीरस्तु ॥ कल्याणमस्तु ॥ श्री ॥ श्री ॥ १३॥ श्री ॥ ०३॥
 ॥ आपतेजामनराधासादीराजापहंसराजमसेषीसुपीया ॥ १०॥ प्रातेनामोदीधे अत्रमगदमामुवि
 मन्त्रप्रेरक्रियाउधारममुत्रिएश्रौतप्रभागरजीनठवेद्ये

पत्रुमणकलपइणामोउचंउपततिगगत्रिसाधचरणिजाणीइणविवहागचुसागलोतद्वनज्ञो
 ईइणवलीहाणागवतिशण्यसत्रेहासेपाषाकहोशपनरइदितसराबाणषावमइकदीण
 एकदिवसअधराणसितइकतामइसतमानकदक्षीएल्लनाजेअिनवचननतानइशते
 इनामतिनुनाएणअकतयारनविणामाइणजिमअरधटममयत्ताजपालइजिणआणमुस
 तिमुलइअनर्गलाएशआसेद्यचुधुविजयवतडाशराउगुणआगराअकतयारकोईनविलदि
 णइधतएसागराएशसंतसोलबिडोतरइए
 कायलासीवपावडासाइवाअुदिणपायसिमगरपुरोजुशिरासरचिचमिहांसुहुइइणारम
 एणविधिरासजेमटइगुणइएवकसावनाभावडमंकलेससिघटिरिटरइएपमाणेठण
 वडाएधाय्याअंचलगवविधप्ररुसवलातिसकईनेनीपडास्वाधमेसत्रिस्रविगलिनकाराव
 स्सदितदोपडाएणइतिआविधिराससमाप्राल्लिवहृलिकाश्रीगरुपसादिणअरसलवा
 निर्मलसुवतीकास्त्रनाषिचूरणिसुतायेचमअत्ररटीकाएधअ्याडेहीमजेठपरव
 वापीसइपाभाअहारहहामेसासाइएरायुतसिहुसाएगसातेहासिजाणाइएअतीव
 पंवासीतपचउवासपकशएयोसरतेससासीएणआरसरवाअतसिदकरियाविज्ञा

(१) सं. १८६३ भां. बाभाथेव संस्कृत पद्यावलिनुं अंतिम पत्र. (२) श्री विधिपथशरसननी प्रतनुं अंतिम भरीड पत्र.

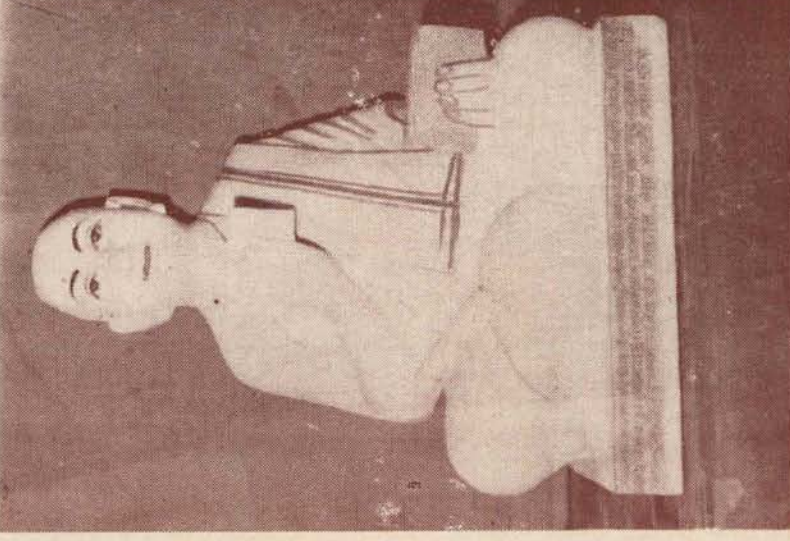
धरो । लनेशं संततं पुनः । १७ । जयंतु ते श्रीगुरुधर्म्यर्त्सयो । गणाधिराजामुनि संघपाजकाः ।
 अनेकवादी स्वरवाहसिंधुरा । सिमानपंचास्य निनाः क्रियापराः । ११ । श्रीधर्म्यर्त्सिसूरीशाः ।
 स्वरि श्रेणिवत्सकाः । कल्याणवसुषो नूनं । चिरं नंदं तु सत्तमाः । १२ । तदं क्रिकजरो लंबः । वि-
 ल्यः कल्याणसागरः । चकरयार्थनाथस्य । नामराजी ननेरत्नम् । १३ । पुण्यरुममिदं स्तोत्रं नित्य-
 मध्ये ति नात्तिकः । तस्य धाम्नि मबलहर्षी । रेधंते सौख्यदायरा । १४ । इति श्री पार्श्वनाथस्य सदस्त्रन
 माली संपूर्णा नि ॥ इति श्रीरस्तु ॥ संवत् वि १९८० जेठ सुद संपूर्णलखितं ली ० मुनिनीति सागर
 श्लोक संख्या १५०

शुभागाकातामरं किं च ७ कीर्तिना ॥ ३३ ॥
 नस्यपुं विंशत्युनि किं च ७ प्रमाणा ॥ ३४ ॥
 शानीद्विष्युध न संसृष्टं प्रमाणा ॥ ३५ ॥
 श्याच उरुश्याजोपाया उरुश्याजो ॥ ३६ ॥
 शिपुवतिनाति हि युगाति कालिना ॥ ३७ ॥
 नोश्याकमनाति गणेशवद्वि ॥ ३८ ॥
 निहृव्यानिमिषाकाड ॥ ३९ ॥
 कश्यपकावोनाति गणेशवद्वि ॥ ४० ॥
 शकवने नामकीर्तिनाति गणेशवद्वि ॥ ४१ ॥
 नाकवद्वि ॥ ४२ ॥
 पावसमिहो तद्विनाति गणेशवद्वि ॥ ४३ ॥
 रमनिमिहो तद्विनाति गणेशवद्वि ॥ ४४ ॥
 नाकीर्तिनाति गणेशवद्वि ॥ ४५ ॥
 नाकवद्वि ॥ ४६ ॥
 नाकवद्वि ॥ ४७ ॥
 नाकवद्वि ॥ ४८ ॥
 नाकवद्वि ॥ ४९ ॥
 नाकवद्वि ॥ ५० ॥
 नाकवद्वि ॥ ५१ ॥
 नाकवद्वि ॥ ५२ ॥
 नाकवद्वि ॥ ५३ ॥
 नाकवद्वि ॥ ५४ ॥
 नाकवद्वि ॥ ५५ ॥
 नाकवद्वि ॥ ५६ ॥
 नाकवद्वि ॥ ५७ ॥
 नाकवद्वि ॥ ५८ ॥
 नाकवद्वि ॥ ५९ ॥
 नाकवद्वि ॥ ६० ॥

- (१) पू. गच्छिवर्धश्री नांति सागरशब्धे लपेक्ष श्री कथ्याशुसागरसूरि कृत पार्श्वसुद्धसूत्रनाम स्तोत्रनी प्रतनुं अंतिम पत्र.
- (२) श्री धृतरत्नाशरावशूरिनी प्रतनुं विरल अंतिम पत्र.
- (आर्त्तां अयक्षगच्छीय भंतीश्वरे १७ प्रथे पर अयथूरि रम्याते ७लेष छ.)



- (૧) ભીન્નમાલ (રાજસ્થાન) નાં અંચલગચ્છીય જિનાલયનાં મૂળનાયક શ્રી શાંતિનાથપ્રભુ.
 (૨) શ્રી જુરાવલિલ પાર્શ્વનાથ તીર્થ (રાજસ્થાન) નાં પ્રગટપ્રભાવી જૂના મૂળનાયક
 શ્રી જુરાવલિલ પાર્શ્વનાથ પ્રભુ.



श्री आडमेरना सुभ्य विंतामबि पार्श्वनाथ
जिनालयना उपदेशके अयलगदेश्वर सुगप्रधान
पू हाहाश्री धर्ममूर्ति सुरीश्वरल म. सा. नी
शुरुमूर्ति [आडमेर-राजस्थान]



आडमेर [राजस्थान] ना पर्वत पर स्थित
श्री अयलगदेश्वर जिनालयना भूगनायके
प्रकेट प्रभावी
श्री विंतामबि पार्श्वनाथ भगवान

श्री शत्रुंजय भडातीर्थ पर पिराजमान श्री अहयूद हाहालना हिव्य प्रतिमाल.



आ विराण प्रतिमाल सं. १२४६मां अयलगंछाधिराण पू. हाहाश्री जयसिंह सूरीधरल म. सा.
ना उपदेशथी लिननमाव पासेना रत्नपुरना वासी सहस्रगण्ठा गांधी श्रेष्ठश्री गोवींद शाहे प्रस्थापित
करल छ.

(૧૮)

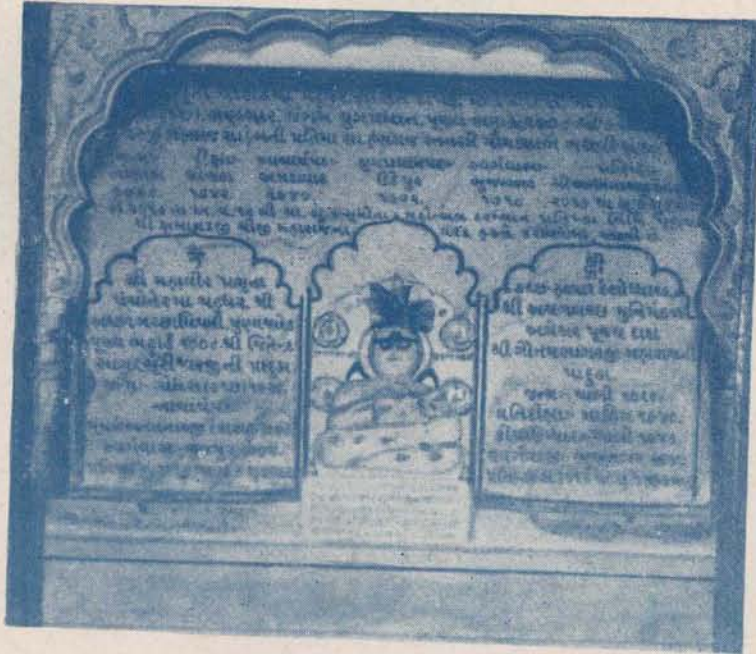
(૧) શ્રી કર્ણી વીશા ઓશવાળ જૈન દેરાવાસી મહાજન [ભાતખજાર, મુંબઈ] ના તીર્થંકૃપ
જિનમંદિરના મૂળ નાયક શ્રી આદીશ્વર ભગવાન.



(૨-૩) માંડલ [ઉ. ગુ.] માં આવેલાં અચલગર્ણીય ઝે જિનમંદિરનાં મૂળ નાયક શ્રી વાસુપૂજ્ય-
સ્વામી અને શ્રી શાંતિનાથ ભગવાન.



શ્રી અનંતાનાથજી જૈન ટ્રસ્ટ તથા
શ્રી ક. દ. ઓ. જૈન જ્ઞાતિ
મહાજનના તીર્થસ્વરૂપ જિનાલયના
મૂળનાયક શ્રી અનંતાનાથ ભગવાન
(ખારેક ખાનર, મુંબઈ ૯.)



આજ જિનાલયમાં પહેલા માળે આવેલી દેરીમાં પૂ. અચલગઢધિરાજ દાદાશ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિ,
જમણી ખાનુએ શ્રી જિનેન્દ્રસાગરસૂરિની પાટુકા, ડાબી ખાનુએ અચલગઢધિરાજ પૂ. દાદાશ્રી
ગૌતમસાગરસૂરિજી મ. સા. ની પાટુકા

(૨૦)

શ્રી ડ. વી. એ. એશવાળ દેરાવાસી જૈન મહાજનના ઘાટકોપર
(પૂર્વ)ના દેરાસરના મૂળનાયક

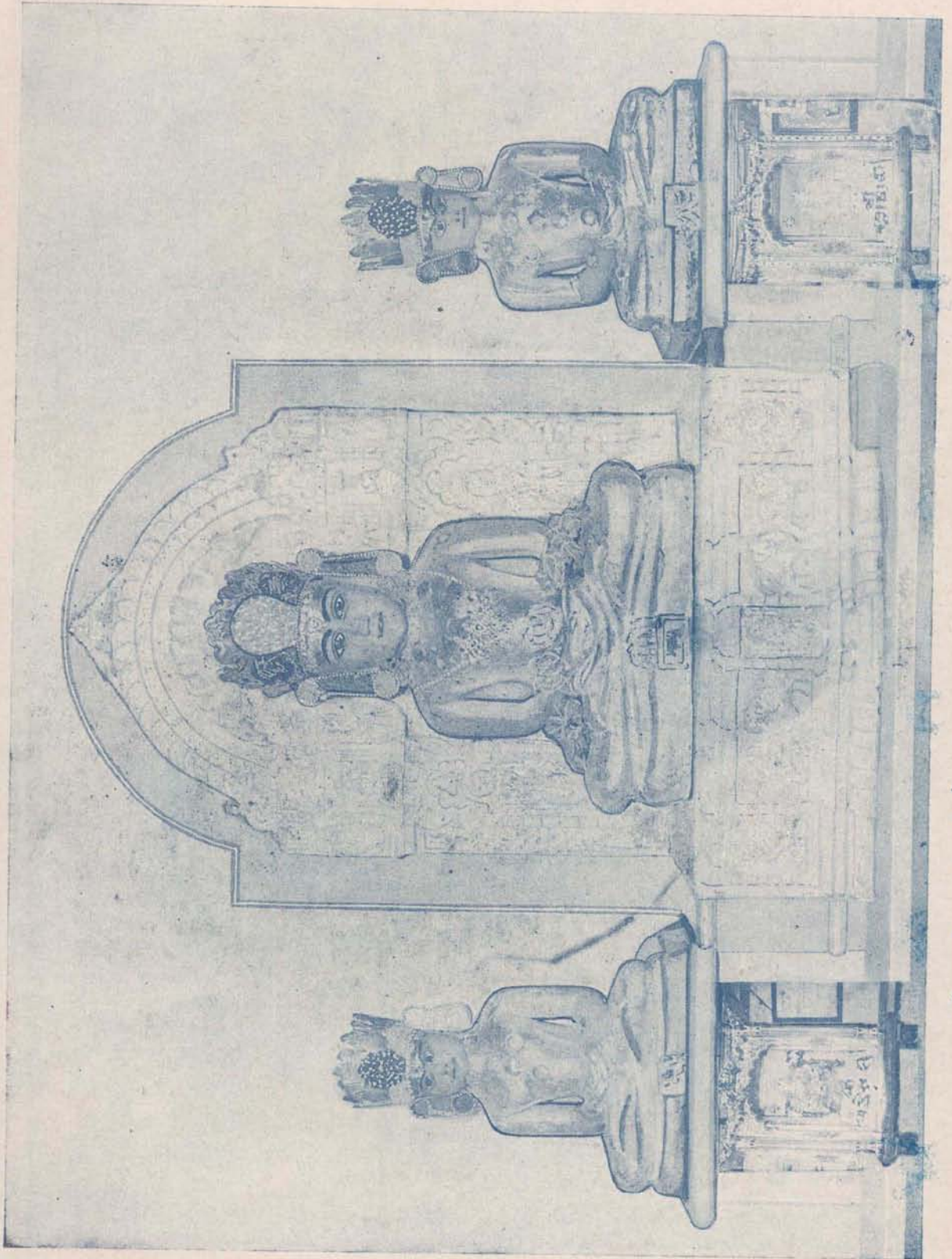


શ્રી ભરાવલ્લિ પાર્શ્વનાથ ભગવાન

શ્રી માદુંગા કચ્છી મૂ. પૂ. જૈન દેરાસરના મૂળના



શ્રી સહસ્રશ્ણુ પાર્શ્વનાથ ભગવાન



શ્રી સુભદ્રા [સુંબદ] જૈન દેરાસરના મૂળ નાયક શ્રી વાસુપુત્ર સ્વામી ભગવાન

(૨૨)

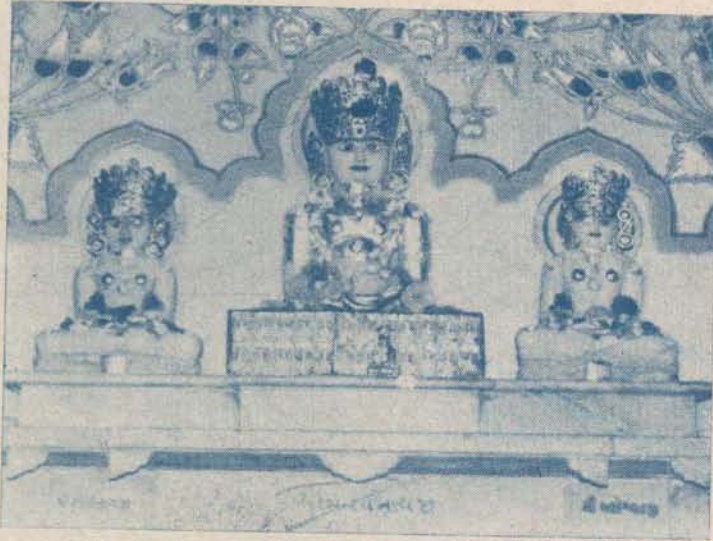
(૧) શ્રી સાંતાકુઝ-પૂર્વ (મુંબઈ) માં શ્રી કલિકુંડ પાર્શ્વનાથ આદિની પ્રતિષ્ઠા પ્રસંગે અચલગઢાધિપતિ પ. પૂ. આચાર્યદેવશ્રી ગુણસાગરસૂરીન્દરજી મ. સા. વાસકેપ નાખી રહ્યા છે.



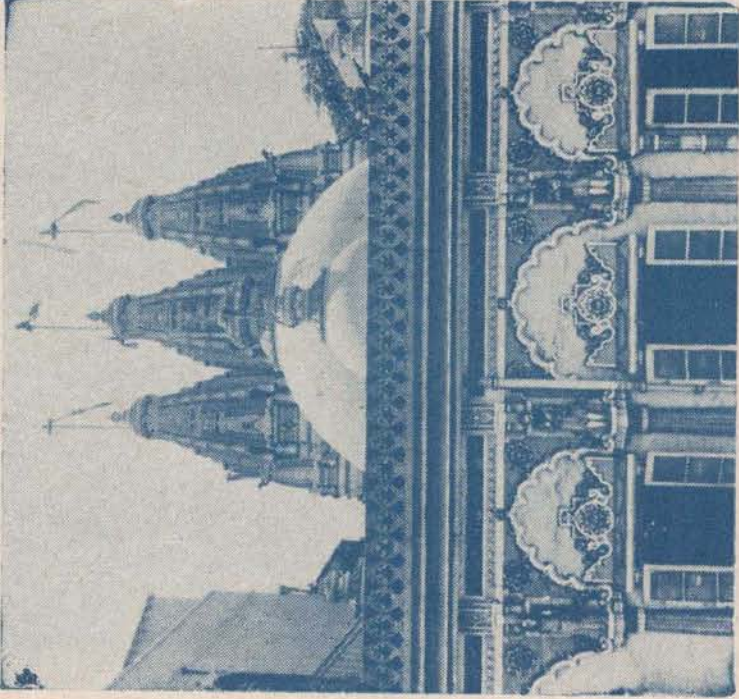
(૨) શ્રી પારોલા જૈન તીર્થ (ખાનદેશ) ના મૂળ નાયક શ્રી શાંતિનાથ ભગવાન



અચલગચ્છાધિપતિ પૂ. આ. શ્રી ગુણસાગરસૂરીશ્વરજી મ. સાહેબના હસ્તે
સં. ૨૦૩૫ ગૈશાખ શુદ્ધ ૩ના શાંતાકુઝ (પૂર્વ) માં ૧૪૮ જેટલા
આરસના જિનમિખોની ઐતિહાસિક અંજનશલાઝા અને પ્રતિષ્ઠા થઈ
હતી. શ્રી કલિકુંડ પાપનાથ જૈન તીર્થ-શાંતાકુઝ (મુંબઈ)



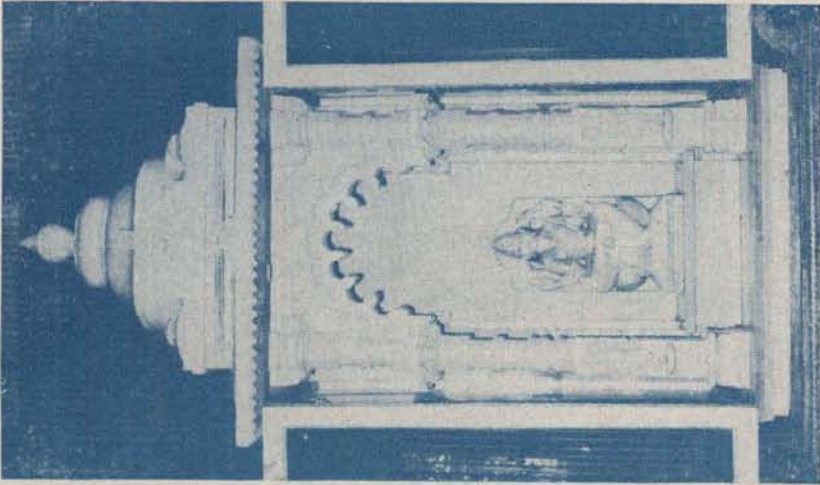
અચલગચ્છીય જિનમંદિર (સુરત) ના મૂળનાયક શ્રી સંભવનાથ ભગવાન



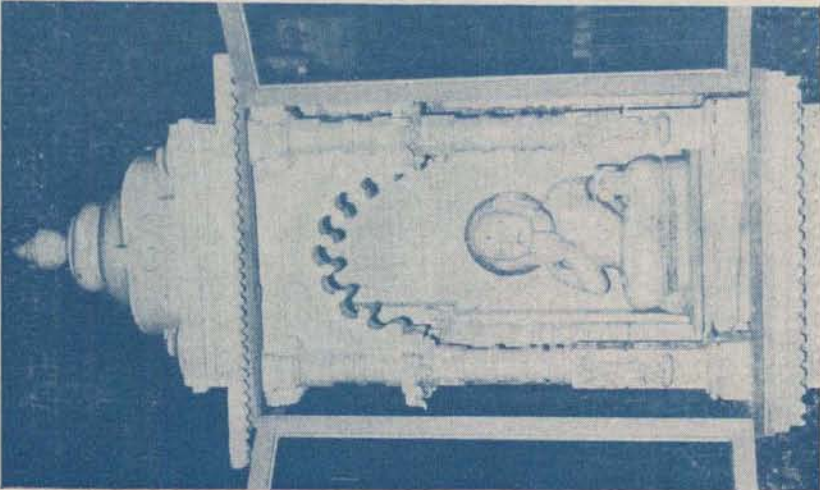
શ્રી ક. વી. ઝો. દે. જૈન મહાજનનું શ્રી સુ(વિધિનાથ જૈન મંદિર
(દાલપાગ - મુંબઈ)



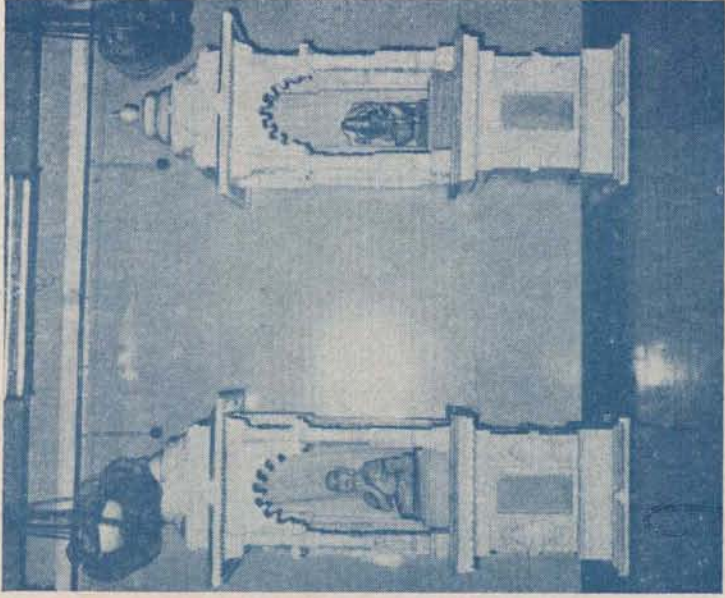
શ્રી ક. વી. ઝો. દે. જૈન મહાજન હસ્તકના શ્રી લાલપાડી
જિનાલયના મૂળન થક શ્રી સુવિધિનાથ ભગવાન.

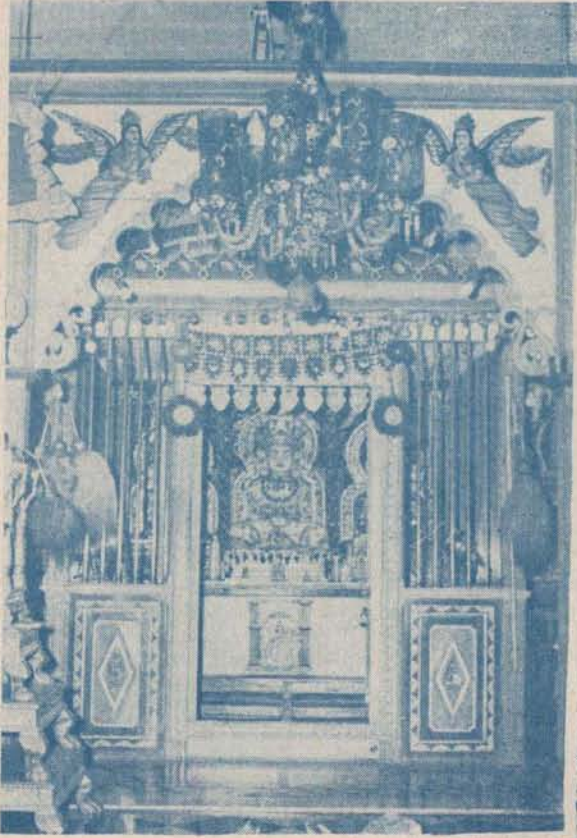


લાલવાડી જિનાલયમાં દાદાશ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિજી અને શ્રી મહાકાલી દેવીની મૂર્તિઓ સહિત દેવકુલિકાઓ

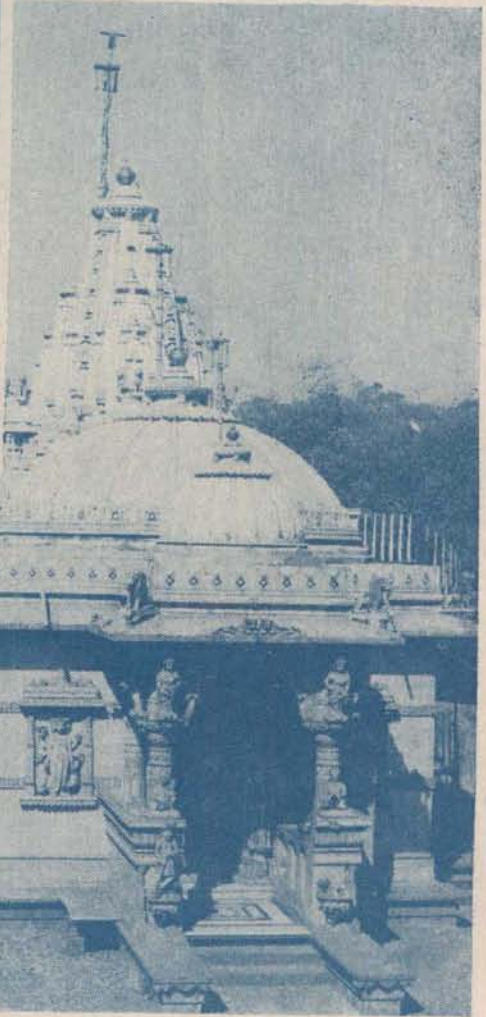


ભાતાબખરના શ્રી આદિનાથ જિનાલયમાં દાદાશ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિજી અને શ્રી મહાકાલી દેવીની મૂર્તિઓ સહિત દેવકુલિકાઓ





અલપાઈ જૈન શ્વેતાંબર દેરાસરના
મૂળનાયક શ્રી વાસુપૂજ્યસ્વામિ ભગવાન



શ્રી અનંતાનાથ જૈન ટ્રસ્ટનું
શ્રી આદિનાથ જૈન દેરાસર
(જૈન સેનેટોરીયમ ભાંડુપ, મુંબઈ)

(૨૭)

અચલગૃહ સંઘના જિનાલયના
મૂળનાયક શ્રી શામળા
પાર્શ્વનાથ ભગવાન
બંબા શેરી, રાધનપુર
[ઉ. ગુજરાત]



શ્રી ક. દ. ઝો. જૈન મહાજન, ગદગ
(કર્ણાટક) ના દેરાસરના મૂળનાયક શ્રી
ચિંતામણિ પાર્શ્વનાથ ભગવાન



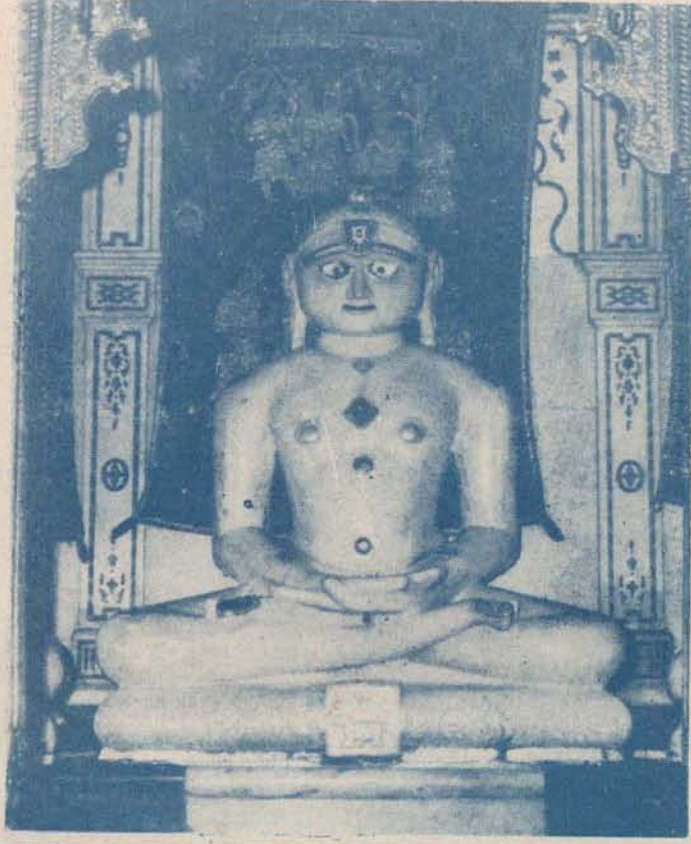
(१-२) अचलगन्धधिपति प. पू. आ. देवश्री गुणसागरसुरीश्वर७ म. सा.नी निश्रामां भाडमेर (राजस्थान)मां थयेला अंजनशलाका-प्रतिष्ठा मंडोत्सव वषतना नूतन जिनभिणो आदि.

(३) पू. दादाश्री कल्याणसागरसुरि म. सा.नी अतुर्थं जन्मशतापिठना मंडोत्सव प्रसंगे लांडुप [भुंभु]मां रथयात्रा.

(૨૬)



જામનગરના રાજવી જ્ઞમ લાખાજીને પ્રતિશ્રોધ આપતા યુગપ્રધાન પૂ. દાદાશ્રી કવ્યાષ્ટસાગરસૂરિજી [તેમની પાસે ઉપસ્થિત રહેલા શ્રેષ્ઠી શ્રી રાયચી શાહ, મંત્રી બાંધવ શ્રી વર્દમાન શાહ, શ્રી પદ્મસિંહ શાહ તેમ જ શ્રીમતી કમલાદેવી ઇત્યાદિ]

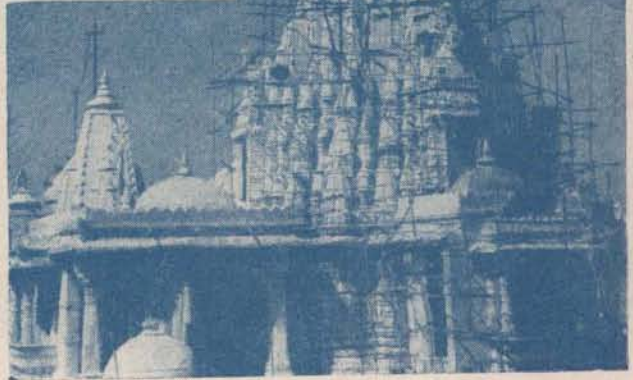


[ઉપર]- જામનગરમાં પૂ. દાદાશ્રી કલ્યાણસાગરસૂરીશ્વરજી મ. સા. ની
પ્રેરણાથી શ્રી વર્દમાન-પદ્મસિંહ શાહ કારિત ભવ્ય જિનાલયના મૂળ નાયક
શ્રી શાંતિનાથ ભગવાન

[નીચે]-ભવ્ય જિનાલય



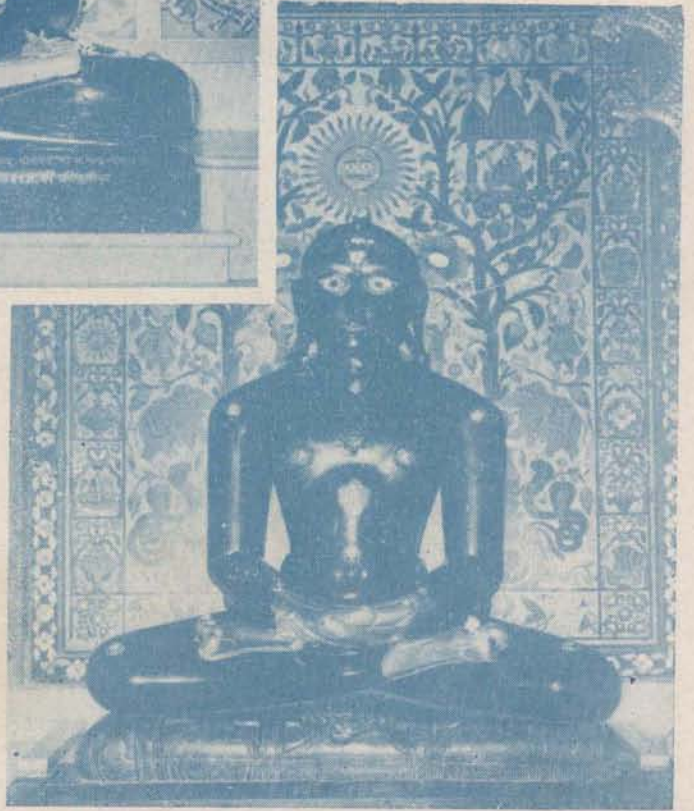
અચલગઢાધિરાજ પ. પૂ. દાદાશ્રી
ઠલ્યાણસાગરસૂરિણી પ્રેરણાથી
બામનગરમાં શ્રી રાયશી શાહ કારિત
ઉત્તુંગકાય ભવ્ય જનાલય અને
શ્રી ચૌમુખલ ભગવાન મૂળનાયક
શ્રી સંભવનાથ સ્વામી.

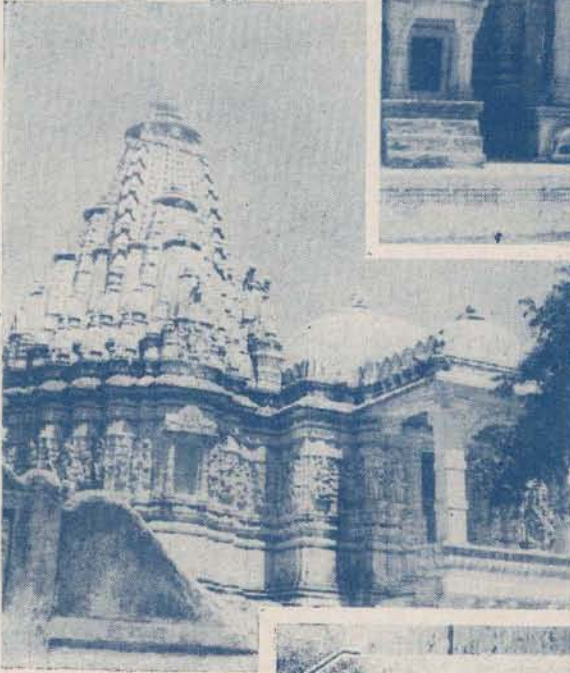




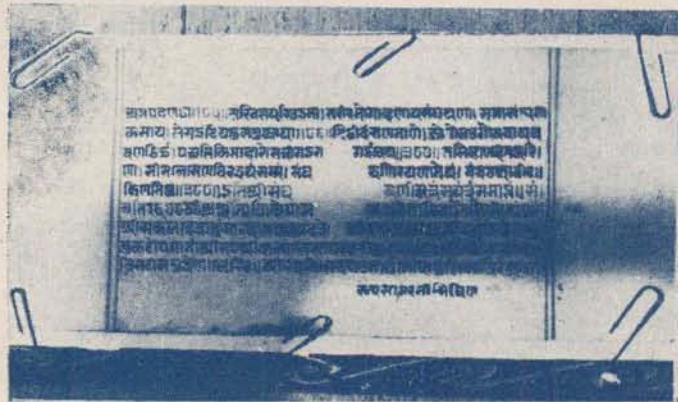
श्री रायशी शाह कारित जमनगरना
शेरीवाणा जिनमंदिरीमां श्री
बाबा पार्धनाथ लगवान.

अयलगच्छेश्वर पू. दादाश्री
धर्मभूर्तिसूरीश्वर म. सा. नी
प्रेरणाथी निर्मित जमनगरना
जिनमंदिरीमां प्रतिष्ठित तथा
समुद्रमांथी प्रगट थयेला यमकारी
श्री नेमनाथ लगवान.





શ્રી શત્રુંજય તીર્થના મુખ્ય
જિનાલય પાસે જતાં વચ્ચે
આવતા શ્રી વર્ધમાન શાહ
અને શ્રી પદ્મસિંહ શાહ કારિત
જિનમંદિરદ્વય



શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિ અને શિષ્ય વિનયસાગરજી ઇત્યાદિ દ્વારા લખાયેલી સચિત્ર
શ્રી સંઘચણી સૂત્રની પ્રતનું અંતિમ પત્ર. વિશેષ માટે જીઓ સારાભાઈ
નવાબનો લેખ [પૃ. ૨૫૪]

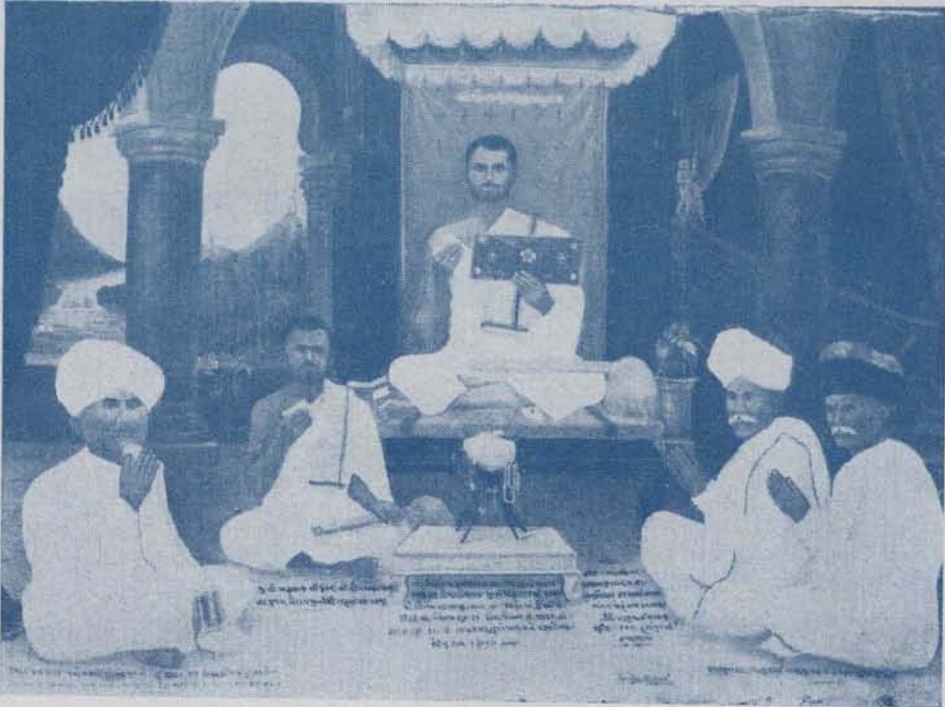
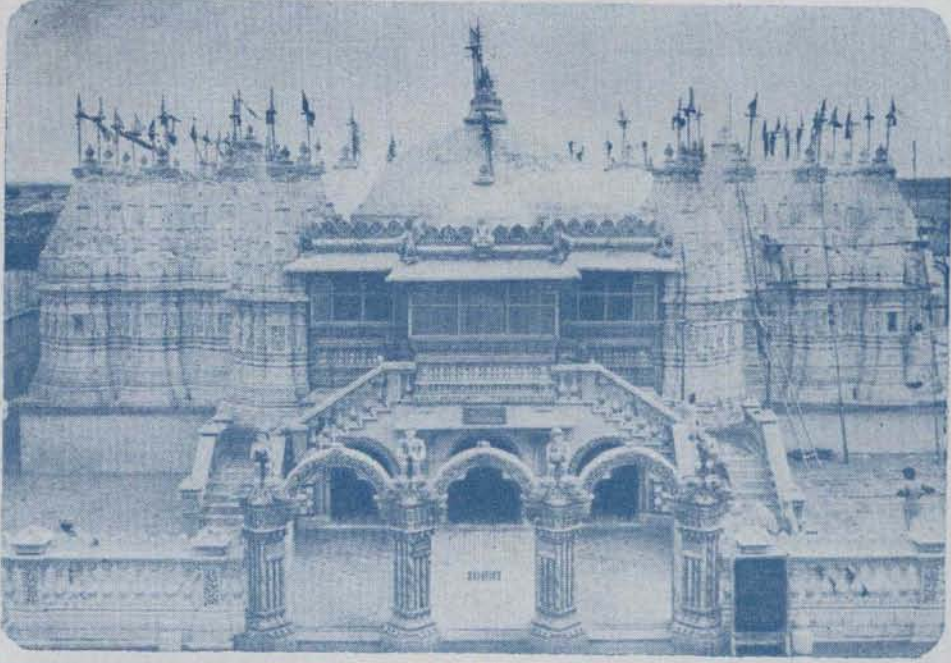
(१) जमनगरना शा तेजशी शाह जिनालयना
भूण नायक श्री शांतिनाथ प्रभु

(२) भूजना अयलंगेश जिनालयना
भूण नायक श्री चिंतामणी पार्श्वनाथ प्रभु



(3) श्री मेरुतुंगसूरियुक्त सूरिमंत्रसह सप्तवल्यदर्शक यंत्र

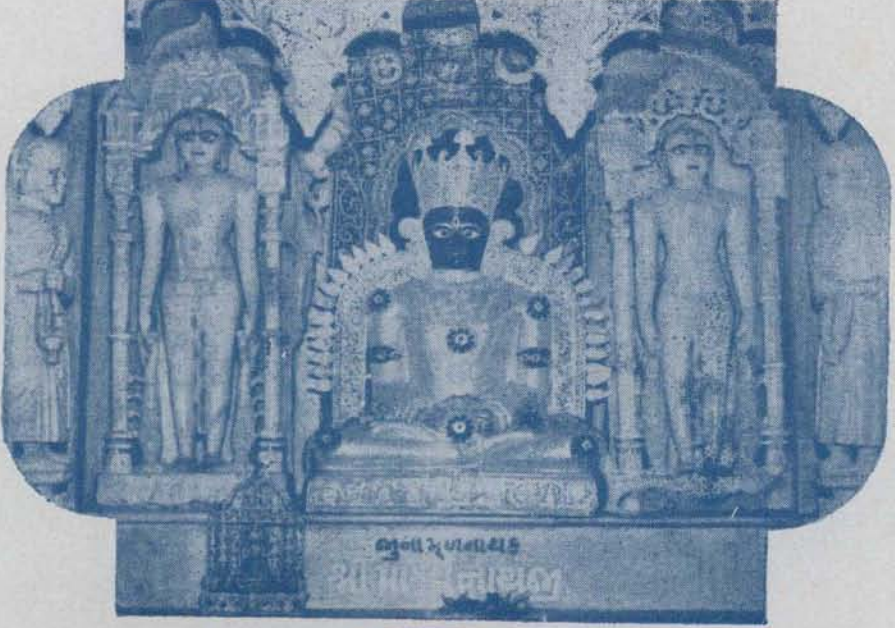
(૧) કચ્છતું ગૌરવવંતું શ્રી ભદ્રેશ્વર (વસઇ) પ્રાચીન જૈન તીર્થ



(૨) પૂ. દાદાશ્રી ગૌતમસાગરજી મ. સા. પોતાના પ્રથમ શિષ્ય સાથે તથા શ્રી ભદ્રેશ્વર તીર્થોદ્ધારક નવાવાસ [કચ્છ]ના શ્રી આસુભાઈ વાઘજી શ્રી પાસુભાઈ વાઘજી અને નારાણપુરના વ્રતધારી શ્રી ઠાકરશી ડુંગરશી.

(37)

(1) ભદ્રેશ્વર તીર્થના જૂના મૂળનાયક શ્રી પાર્શ્વનાથ ભગવાન



(2) ભદ્રેશ્વર તીર્થના મુખ્ય જિનાલયના મૂળનાયક શ્રી મહાવીર દેવ

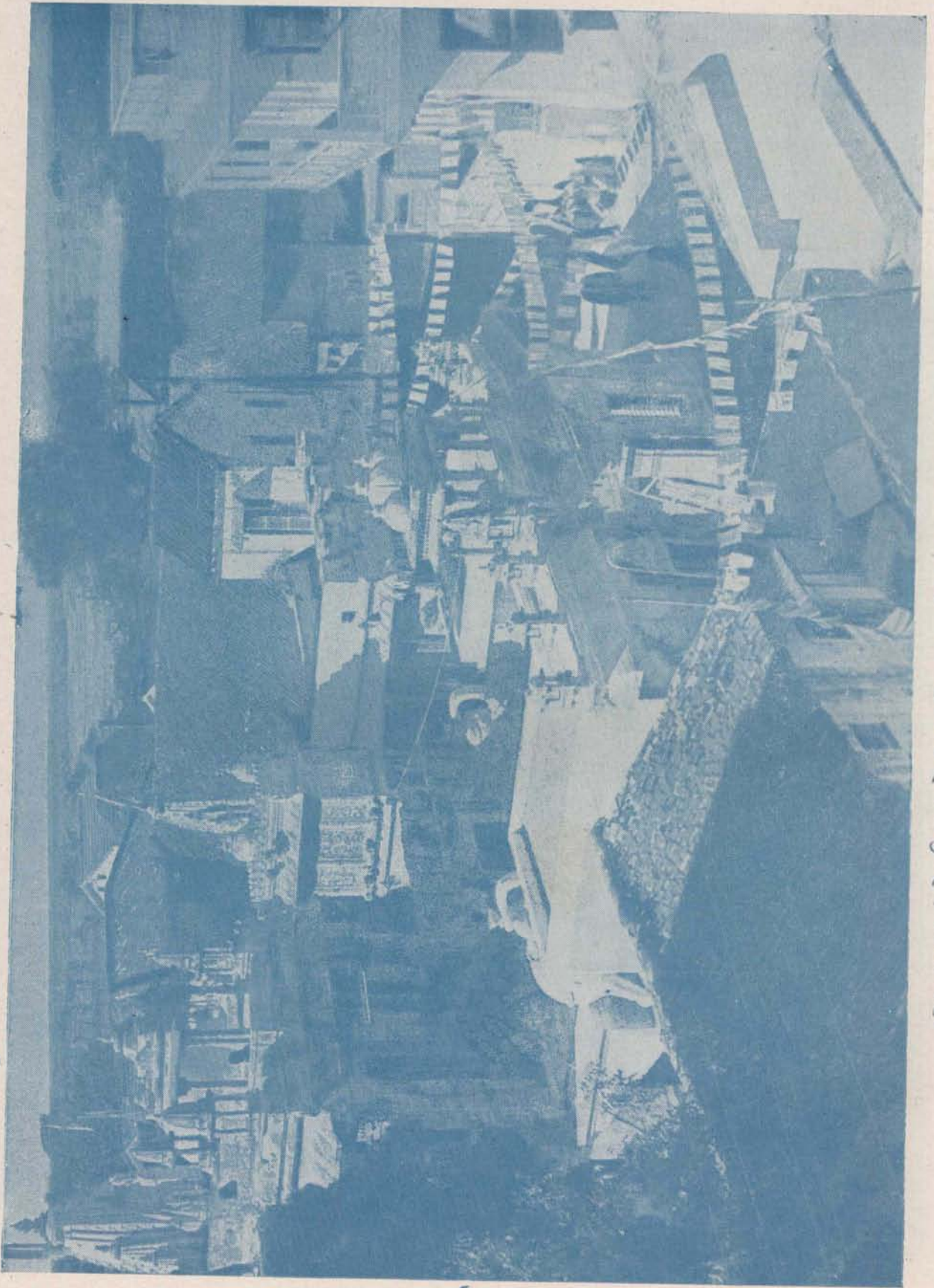
अथलगच्छाधिपति श्री मुक्तिसागरसूरिण द्वारा प्रतिष्ठित



भृङ्गपुर [कच्छ]ना सवासो वरस जूना जिनालयना मूणनायक श्री त्रिंतामण्डि पार्श्वनाथ भगवान्.



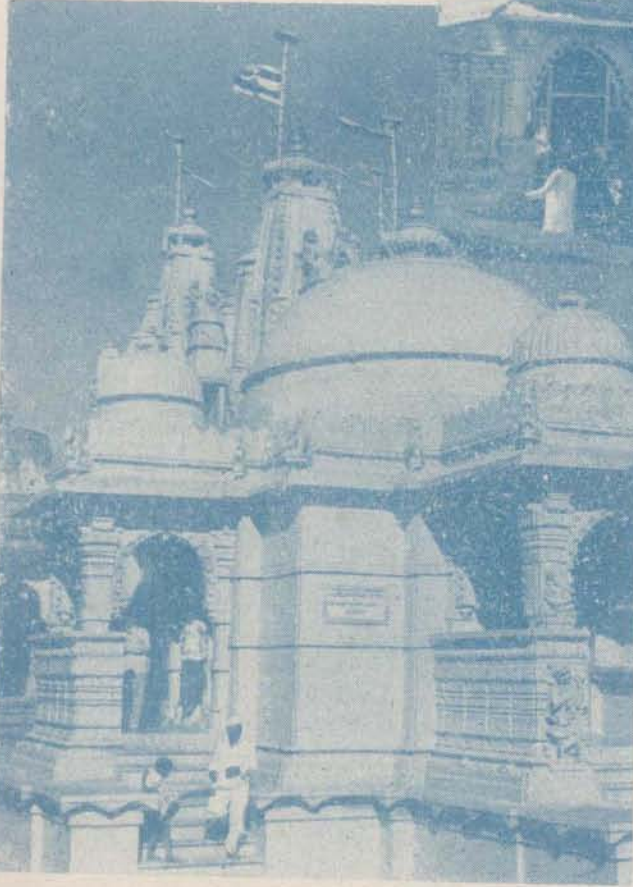
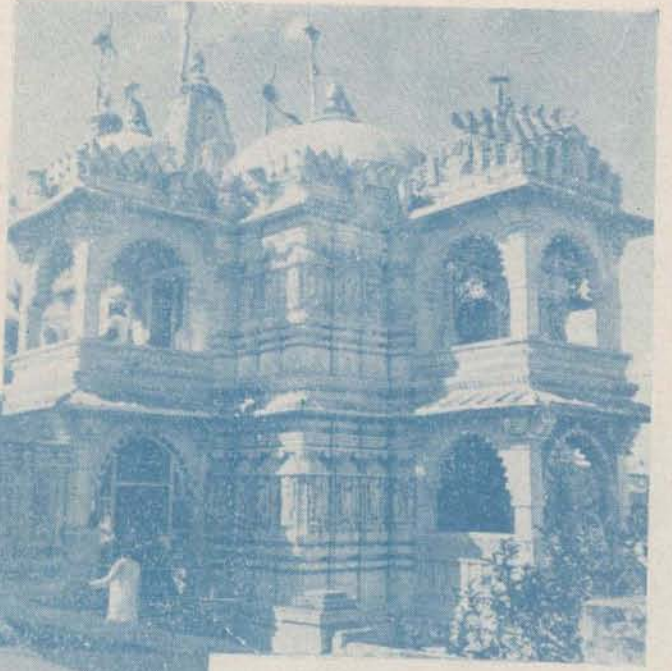
શ્રી કચ્છ ભૂજપુરના નૂતન જિનમંદિરના ભોયરામાં આવેલા મૂળનાયક
શ્રી કેસરીઆ આદીશ્વર પ્રભુ



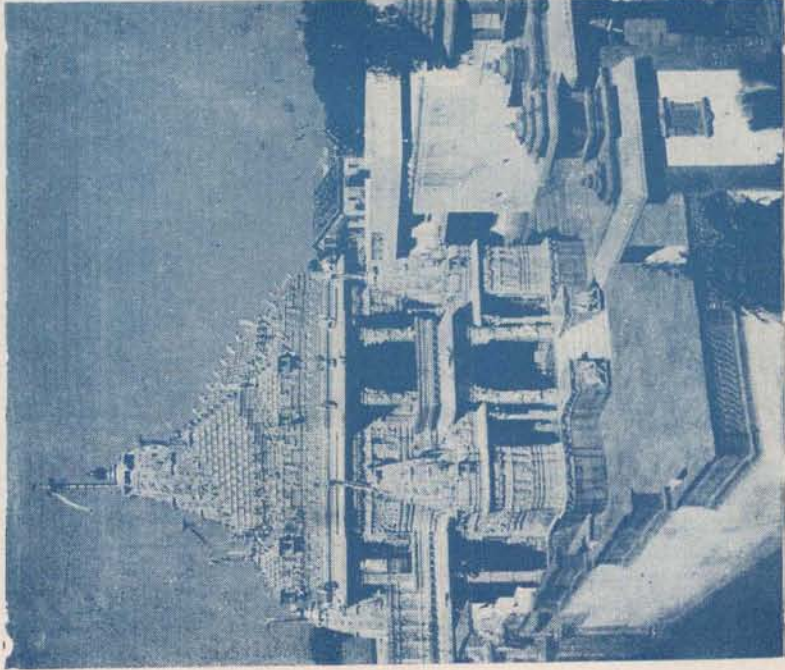
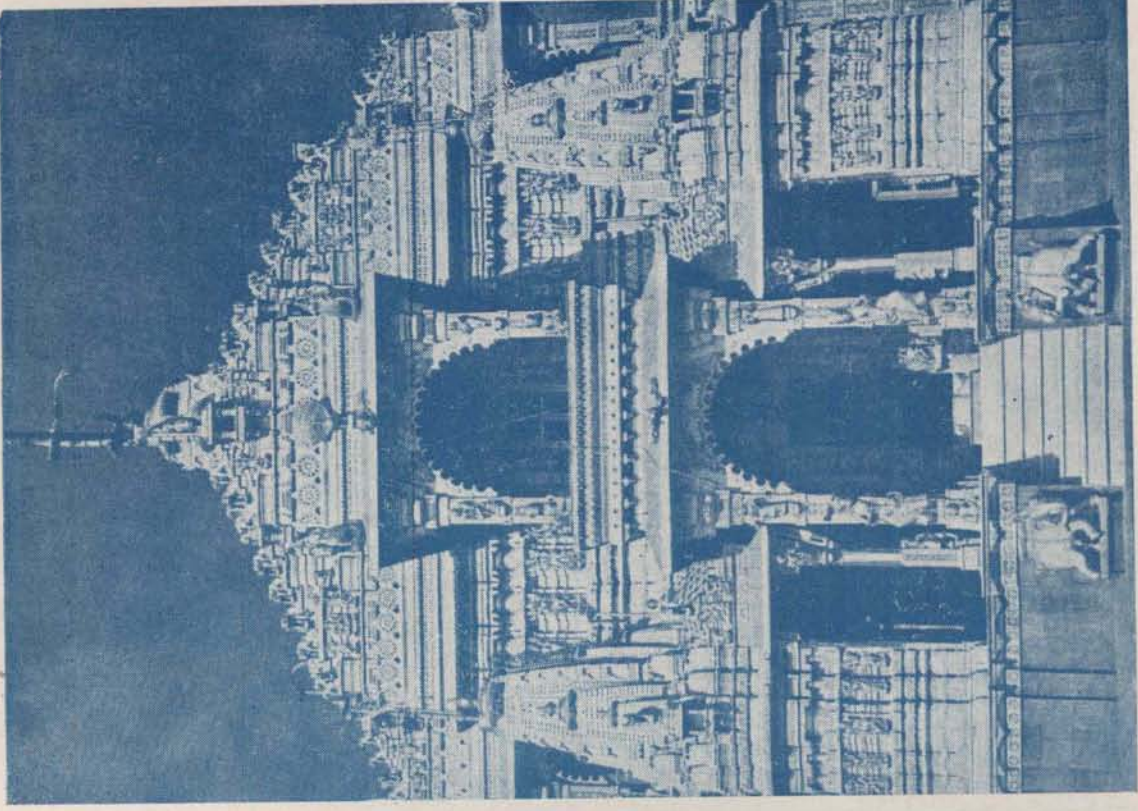
કચ્છ ભુજપુરવું દેવ ત્રિમાન જેવું રમણીય નૂતન જિનાલય તથા અય્યકગચ્છ ઉપાશ્રય.

(४१)

द्वेवविमान सदश अचलगच्छीय
जिनमंदिर [मुंद्रा-कच्छ]



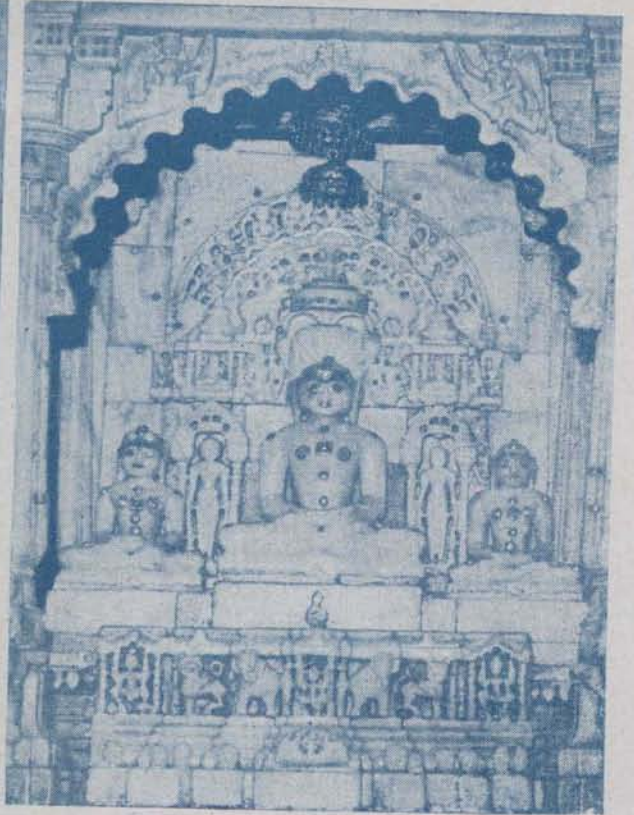
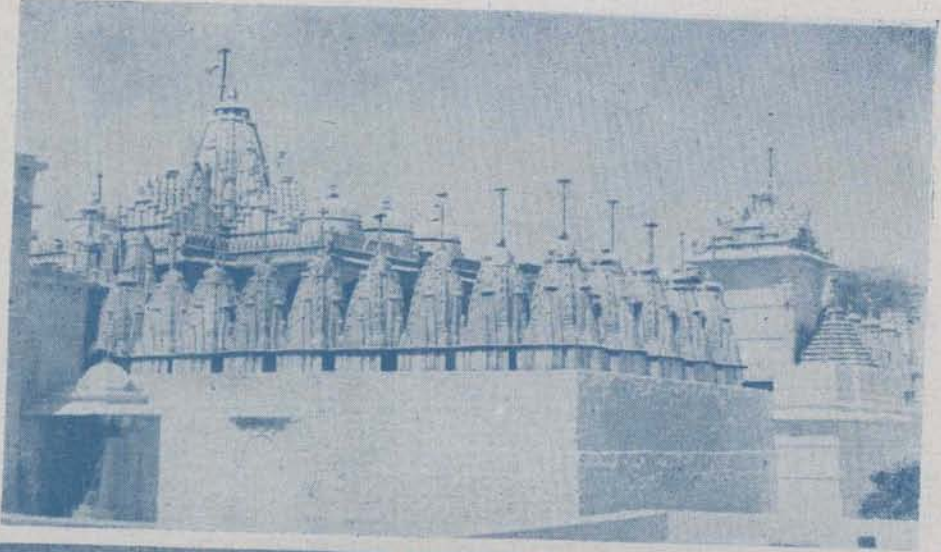
श्री नरशी नाथा द्दंठ
[श्री शत्रुंजय तीर्थ-पाळीताळा]



કચ્છની પંચતીર્થના ગૌરવ સમા શ્રી સુથરી જૈન તીર્થના શ્રી ધૃતકલ્દોલ પાર્શ્વનાથજીના વિશાળ અને ભવ્ય જિનાલયનાં દરનાં અને નજીકનાં કલાત્મક દ્રશ્યો

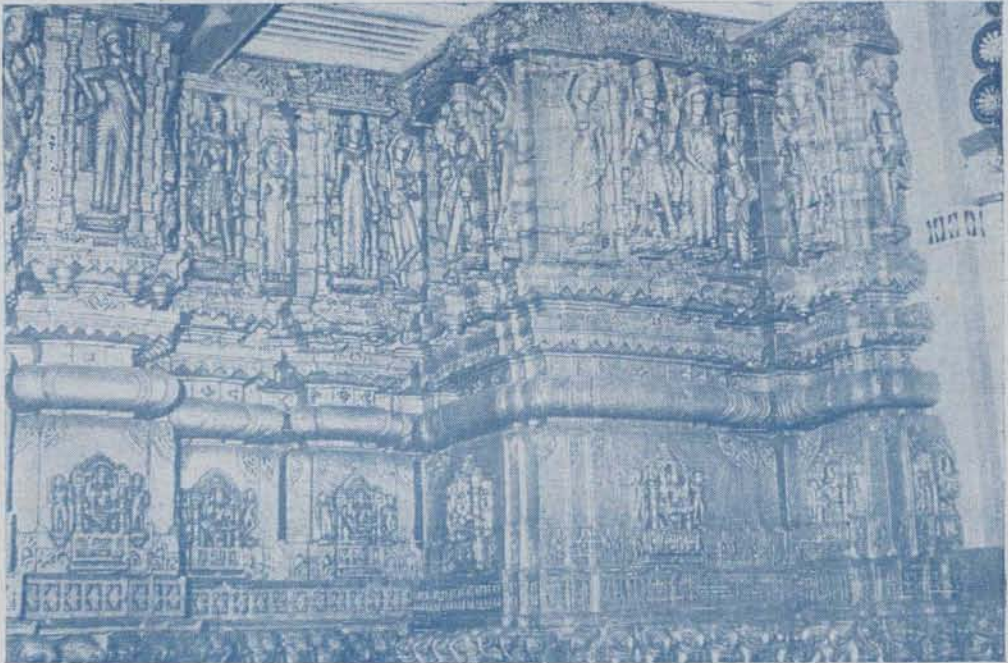
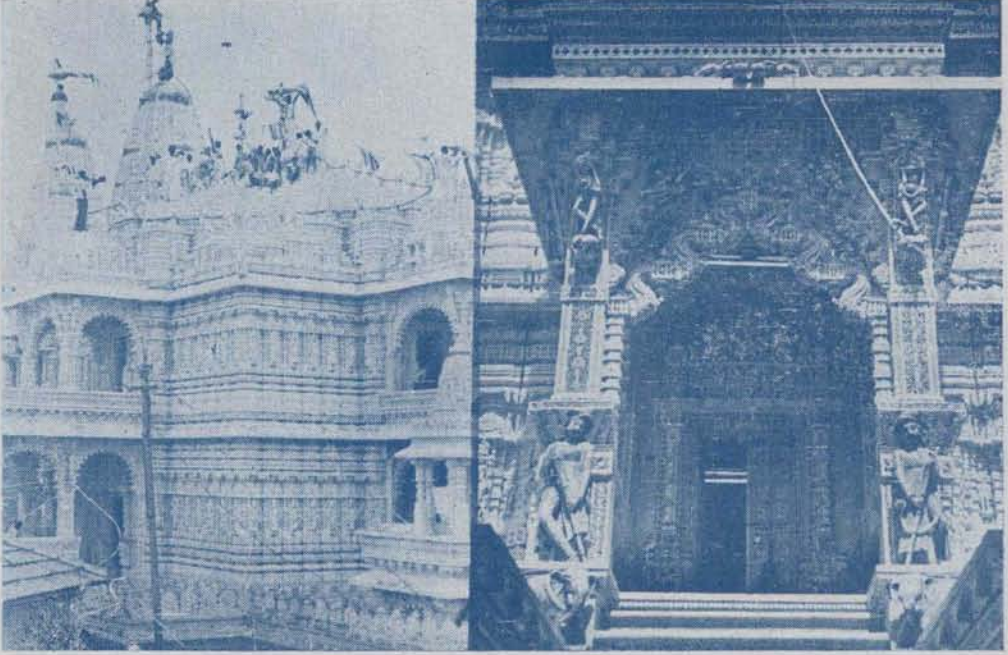
(૪૩)

(૧) શ્રેષ્ઠિ શ્રી કેશવજી નાયકની ભવ્ય દૂક [શ્રી શત્રુંજય તીર્થ-પાલીતાણા]



(૨) કેઠારા તીર્થના મૂળ નાયક શ્રી શાંતિનાથ ભગવાન

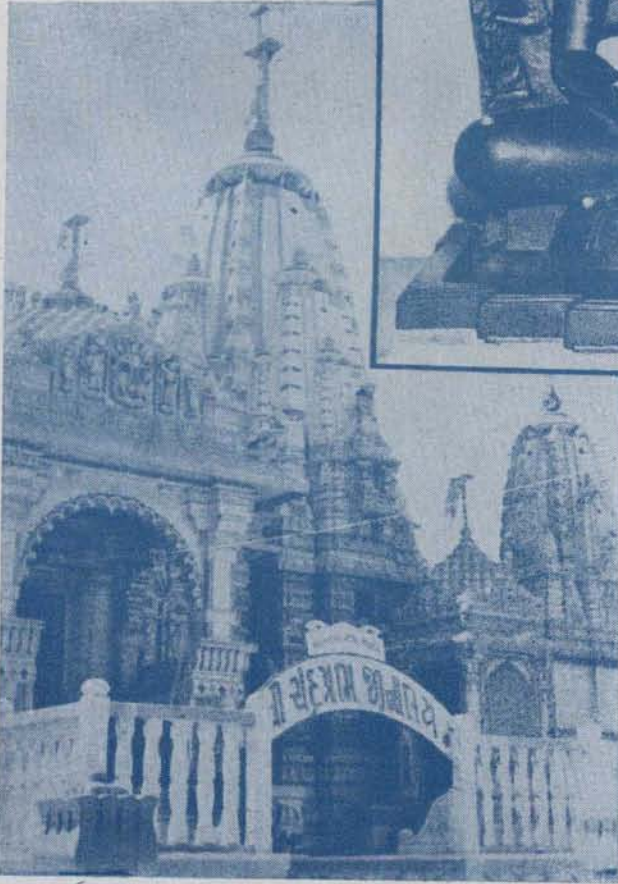
(૩) સુથરી તીર્થના મૂળ નાયક શ્રી ધૃતકલ્લોલ પાર્શ્વનાથ ભગવાન (સપરિકર)



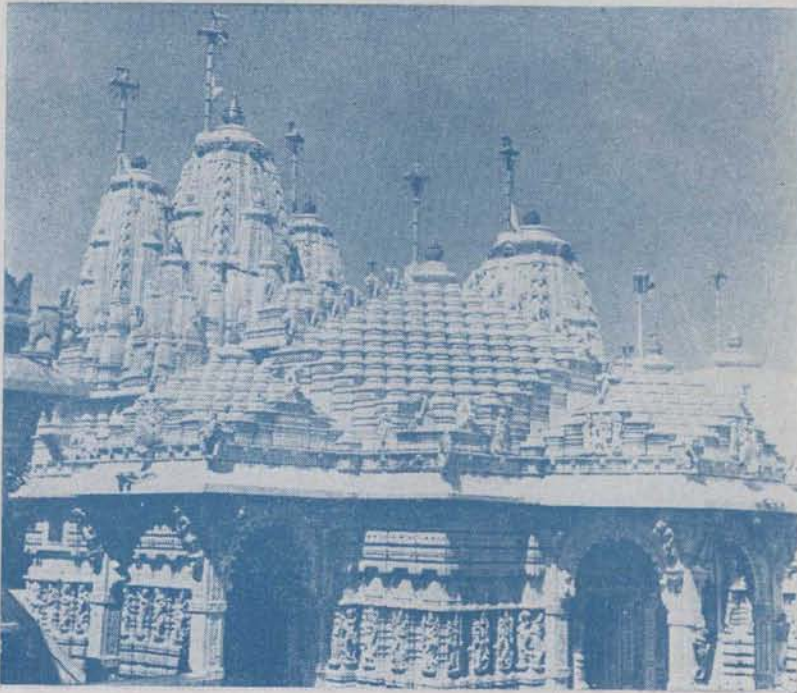
- (૧) શ્રી કોઠારા (કચ્છ)નું તીર્થરૂપ ગગનચુખી વિશાળ જિનમંદિર અને જિનાલયનો કલાત્મક મુખ્ય પ્રવેશ દ્વાર.
- (૨) શ્રી ભદ્રેશ્વર તીર્થનાં મુખ્ય જિનાલયની કેતરણી અને રૂપેરી રંગકામ.

(૪૫)

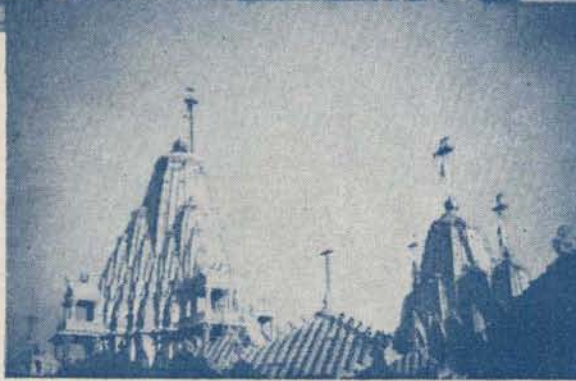
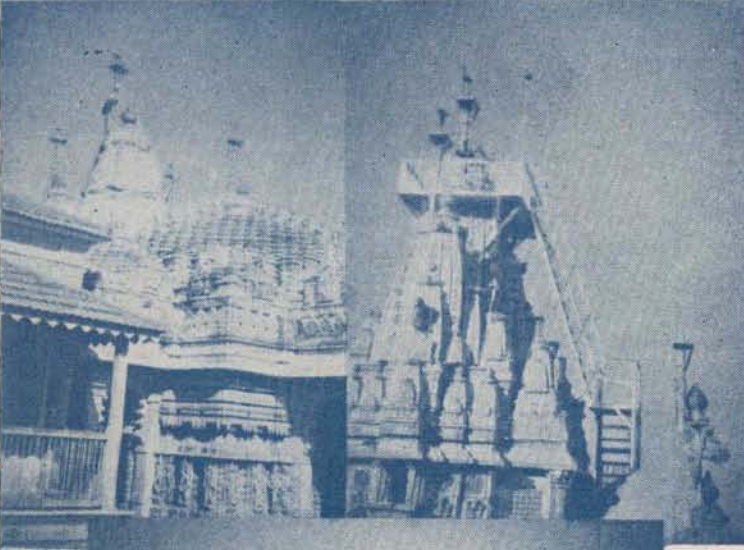
શ્રી અનંતાનાથજી જૈન દેરાસર
ટ્રસ્ટ હસ્તકના કુમઠા (કણ્ઠાટિક)ના
તીર્થેષ્ય જિનાલયના મૂળનાયક
શ્રી પાશ્વર્ણનાથ ભગવાન



તીર્થેષ્ય
શ્રી ચંદ્રપ્રભસ્વામિ જિનાલય
(નલિયા-કેચ્છ)

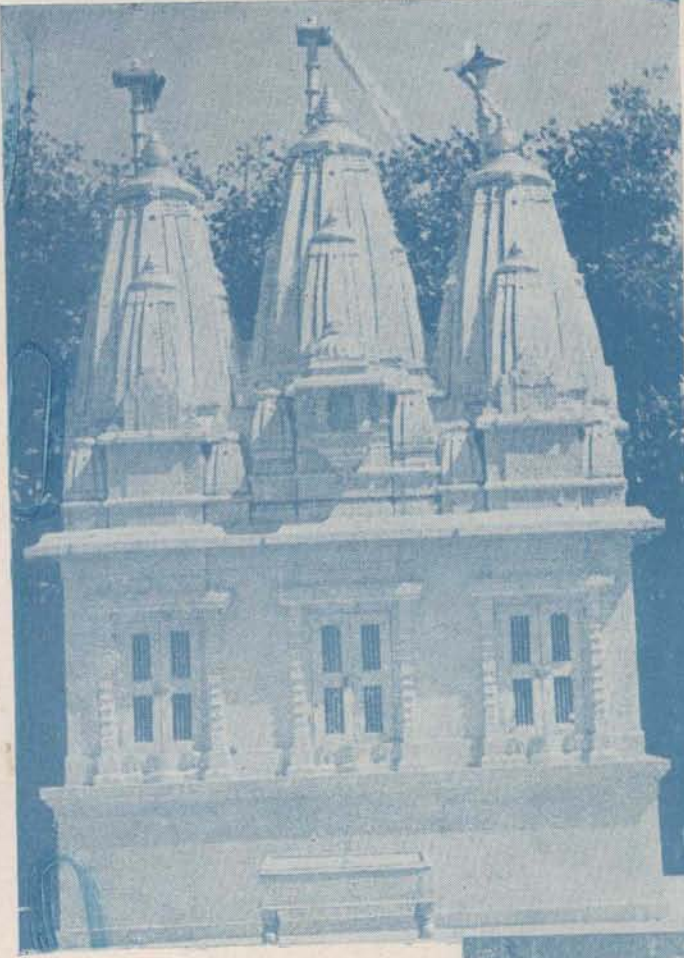


श्री जणौ [कच्छ]ना जैन तीर्थानी रत्नदुकेना कलात्मक सुश्रय जैन दंडेरासरो.



(१) तेरा (कच्छ)नां मुणनायक श्री लुरावट्टा पार्श्वनाथ प्रभु.
(२-३-४) सांयरा, गोधरा, नलियानां जिनालयानां उन्नत
कलात्मक शिभरानुं दर्शन.

(४८)



श्री सुथरी तीर्थनी धर्मशाणाभांनी
दादावाडी

तेरा [कच्छ]ना तीर्थइय भूणनायक
श्री शाभणा पार्श्वनाथ लगवान





માંડવી (કચ્છ)નાં અચલગચ્છીય જિનાલયના
મૂળ નાયક શ્રી શાંતિનાથ પ્રભુનાં પિત્તળના
લઘ્ય પ્રતિમાણ

આ જ જિનાલયમાં દાદાશ્રી કલ્યાણસાગર-
સૂરિની દેરી

←



શ્રી કલ્યાણસાગર મહારાજ ત્રી - પ્રથમ ભાગમલ ભૂવાન ચિત્ર

અચલગઢછાધિરાજ
પૂ દાદાશ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિજી દ્વારા
પ્રતિષ્ઠાપિત કલ્પના અધિપતિ મહારાજ
ભારમલ્લજી (પ્રથમ)



પ. પૂ. દાદાશ્રી કલ્યાણસાગરસૂરી-
શ્વરજી મ. સા નું ગુરુમંદિર
(બામનગર-સૌરાષ્ટ્ર)

(૫૨)

ગઢશીયા (કચ્છ)ના જિનમંદિરના
પ્રાંગણમાં દાદા શ્રીકલ્યાણસાગરસૂરિનું
ગુરુમંદિર.

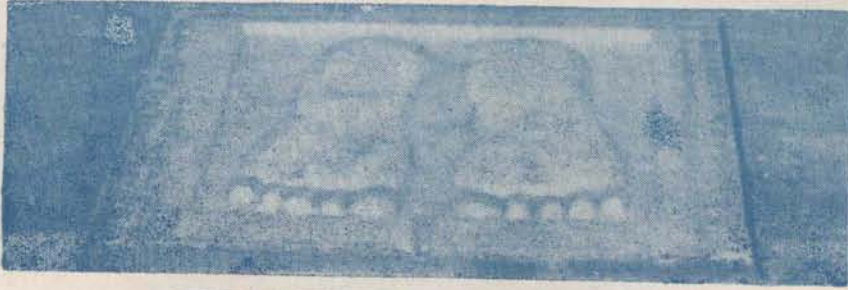


પૂ. દાદા શ્રીકલ્યાણ-
સાગરસૂરિજીના
અગ્નિ સંસ્કાર
સ્થળે સ્તૂપ (થોભ),
દાદાશ્રીની મુર્તિ
અને પગલાં
ભૂજ [કચ્છ].

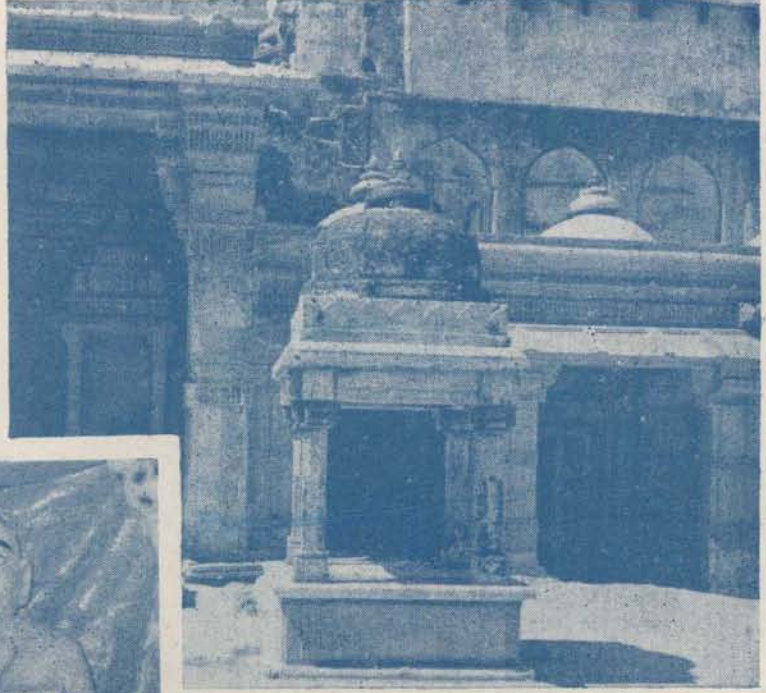


ભૂજ [કચ્છ]માં
થોભનાં
ગુરુમંદિરમાં
પૂ. દાદાશ્રી કલ્યાણ-
સાગરસૂરિ અને
પૂ. દાદાશ્રી
ગૌતમસાગરજીની
ગુરુમુર્તિઓ.





- (૧) દાદાશ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિના ઐતિહાસિક પાટ પર આરસનો (વશાળ પાટ અને શિલાલેખ (ભુજનાં અચલગચ્છના ઉપાશ્રયમાં)
- (૨) ભદ્રેશ્વર તીર્થ [કચ્છ]ની ભમતીમાં નં. ૧૬-૧૭ વચ્ચેની દેરીમાં દાદાશ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિની પાટુકા.
- (૩) શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિનું ગુરુમંદિર (અંબરના અચલગચ્છીય જિનમંદિરમાં).



↑
બાડમેરના મુખ્ય
જિનાલયમાં
દાદાશ્રી કલ્યાણ-
સાગરસૂરિની
ગુરુમૂર્તિ

- (૧) શ્રી શત્રુઙ્ગય તીર્થની મુખ્ય ટૂંકમાં અચલગઢીય ગુરુ દેરી.
- (૨) શ્રી જખૌ તીર્થમાં દાદાશ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિની ગુરુમૂર્તિ અને ગઢનાયકોની ગુરુપાદુકાઓ.



- (૧) અચલગચ્છાધિપતિ પૂ. દાદા શ્રી ગૌતમસાગરસૂરીશ્વરજી મ. સા., દાદાશ્રીની જમણી બાજુ પૂ. ઉપાધ્યાય શ્રી ગુણસાગરજી ગણી મ. સા., મુનિશ્રી અમરેન્દ્રસાગરજી મ. સા., અને શ્રી સંઘના આગેવાન શ્રાવકો.
- (૨) પૂ. દાદાશ્રી ગૌતમસાગરજી મ. સા., પૂ. મુનિ શ્રી નીતિસાગરજી ગણી. અને હાલારનાં અચલગચ્છીય આગેવાન શ્રાવકો.



- (૧) અચલગૃહાધિપતિ પૂ. દાદાશ્રીગૌતમસાગરસૂરીશ્વરજી મ. સા. દ્વારા સ્થાપિત માંડવી [કચ્છ]ના શ્રી શાંતિનાથ જિનાલયના જૈન જ્ઞાન ભંડારનો શિલાલેખ.
- (૨) ડોલીમાં બેઠેલા વયોવૃદ્ધ દાદા શ્રી પૂ. ગૌતમસાગરસૂરીશ્વરજી મ. સા. અને તેમની પાછળ ઉભેલા ગૈયાવચ્ચ નિપુણ પૂ. ઉપાધ્યાયજી શ્રી ગુણસાગરજી મ. સા. (હાલ આચાર્યશ્રી)



પ. પૂ. ઉપાધ્યાયશ્રી ગુણસાગરશ્રી મ. સા.
[સં. ૧૯૯૮]



પ. પૂ. આચાર્યદેવશ્રી ગુણસાગરસૂરીશ્વરશ્રી મ.
સા. ના સૂરિપદ વખતની તસ્વીર [સં. ૨૦૧૨]



પ. પૂ. આચાર્યદેવશ્રી દાનસાગરસૂરીશ્વરશ્રી મ. સા. અને પ. પૂ. આચાર્યદેવશ્રી ગુણસાગરસૂરીશ્વરશ્રી
મ. સા. ને સં. ૨૦૧૨ ના વૈશાખ શુદ્ધ ૩ ના મુંબઈમાં શ્રી અચલગચ્છ ઉત્કર્ષ સંઘના ઉપક્રમે
સૂરિપદ અપાયેલ તે પ્રસંગની તસ્વીર

(૫૭)

અચલગજાધિપતિ પૂ. દાદા શ્રી ગૌતમસાગરસૂરીશ્વરજી મ. સા.ની પૂર્વવયની તસ્વીરો.



વ્યાખ્યાન આપતા
પ. પૂ. દાદાશ્રી ગૌતમસાગરજી મ. સા.



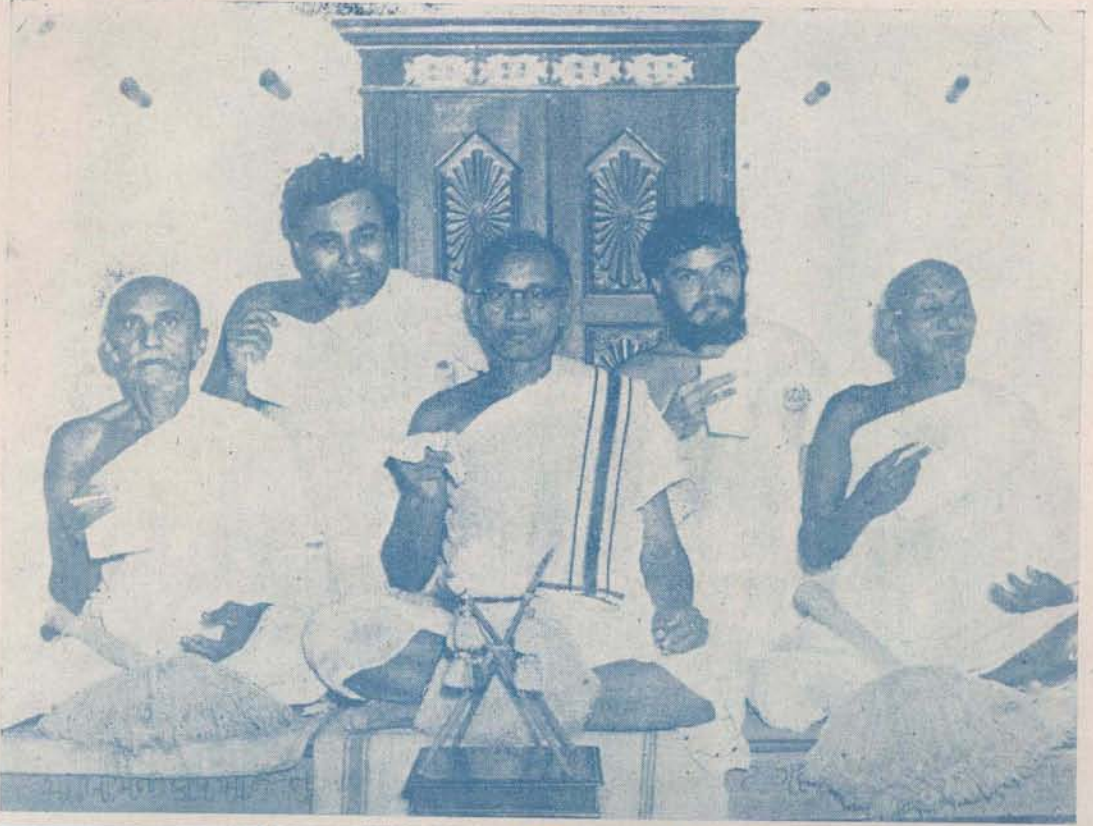
પ. પૂ. દાદાશ્રી ગૌતમસાગરજી મ. સા.ની
એક લાક્ષણિક તસ્વીર



તપોનિધિ બા. પ્ર. શાંતમૂર્તિ પ. પૂ. સ્વ.
આચાર્ય દેવશ્રી દાનસાગરસૂરીશ્વરજી મ. સા.



અધ્યાત્મરસિક પ. પૂ. સ્વ. આચાર્યદેવ
શ્રી નેમસાગરસૂરીશ્વરજી મ. સા.



(૧-૨) પ. પૂ. આચાર્ય દેવ શ્રીગુણસાગરસૂરીશ્વરજી મ. સા. અને તેમના શિષ્યો
(૩) આગમપ્રજ્ઞ; સ્થવીર પૂ. મુનિરાજ શ્રી કીર્તિસાગરજી મ. સા.



અચલગઢઠાધિપતિ પ. પૂ. આચાર્ય દેવશ્રી ગુણસાગરસૂરીશ્વરજી મ. સા., પૂ. મુનિશ્રી કીર્તિસાગરજી મ. સા.,
પૂ. મુનિશ્રી ગુણોદયસાગરજી મ. સા. (હાલ આચાર્ય) આદિ ઠાણા ૧૬ [સં. ૨૦૩૨ : રાયણ કઢ્ઠ]



અચલગઢઠાધિપતિ પૂ. આચાર્ય દેવશ્રી ગુણસાગરસૂરીશ્વરજી મ. સા., પૂ. આ. દેવ શ્રીગુણોદયસાગર-
સૂરીશ્વરજી મ. સા., પૂ. મુનિશ્રી કલાપ્રભસાગરજી મ. સા. આદિ ઠાણા ૧૫
[સં. ૨૦૩૫, ચૈત્રી ઓળી : ચીંચબંદર-મુંબઈ]



શ્રી આર્ય સંસ્કૃત ઈશ્વરજ્ઞાન વિદ્યાપીઠના ઉદ્ઘાટન પ્રસંગે પૂ. ગચ્છાધિપતિશ્રી ગુણસાગરસૂરીશ્વરજી મ. સા. મંત્રોચ્ચાર કરી રહ્યા છે [સં. ૨૦૧૭ મેરાઉ-૪૨૬]



ઉપરોક્ત વિદ્યાપીઠનું ઉદ્ઘાટન શ્રેષ્ઠ શ્રી ભવાનજી ચરજી શાહ કરી રહ્યા છે. (સં. ૨૦૧૭ મેરાઉ-૪૨૬)



શ્રી આર્યરક્ષિત જૈન તત્ત્વજ્ઞાન વિદ્યાપીઠ હસ્તકની શ્રી કલ્યાણ-ગૌતમ-નીતિ જૈન તત્ત્વજ્ઞાન શ્રાવિકા વિદ્યાપીઠના ઉદ્ઘાટન પ્રસંગે પૂ. આચાર્ય દેવશ્રી સહ આગેવાન શ્રાવકો [મેરાઉ-કચ્છ]



અચલ (વિધિપદ્ધ) ગચ્છ પ્રવર્તક પૂ. દાદાશ્રી આર્યરક્ષિત સૂરીશ્વરજી મ.સા. ની
 નવસોમી જન્મતિથિ સં. ૨૦૩૫ શ્રાવણ સુદ ૯ નાં શ્રી ગોરેગાંવ અચલગચ્છ જૈન
 શ્વે. મૂ. પૂ. સંઘે પૂ. મુનિશ્રી કલાપ્રભસાગરજી મ. સા. ઠા. ૫ ની નિશ્રામાં
 ઉજવેલ તે વખતે પૂ. દાદાશ્રીના જીવન ચરિત્રની તૈયાર કરાયેલ છબિતુ' દૃશ્ય.



શ્રી દાદા કલ્યાણ સાગર સુરિવરજી

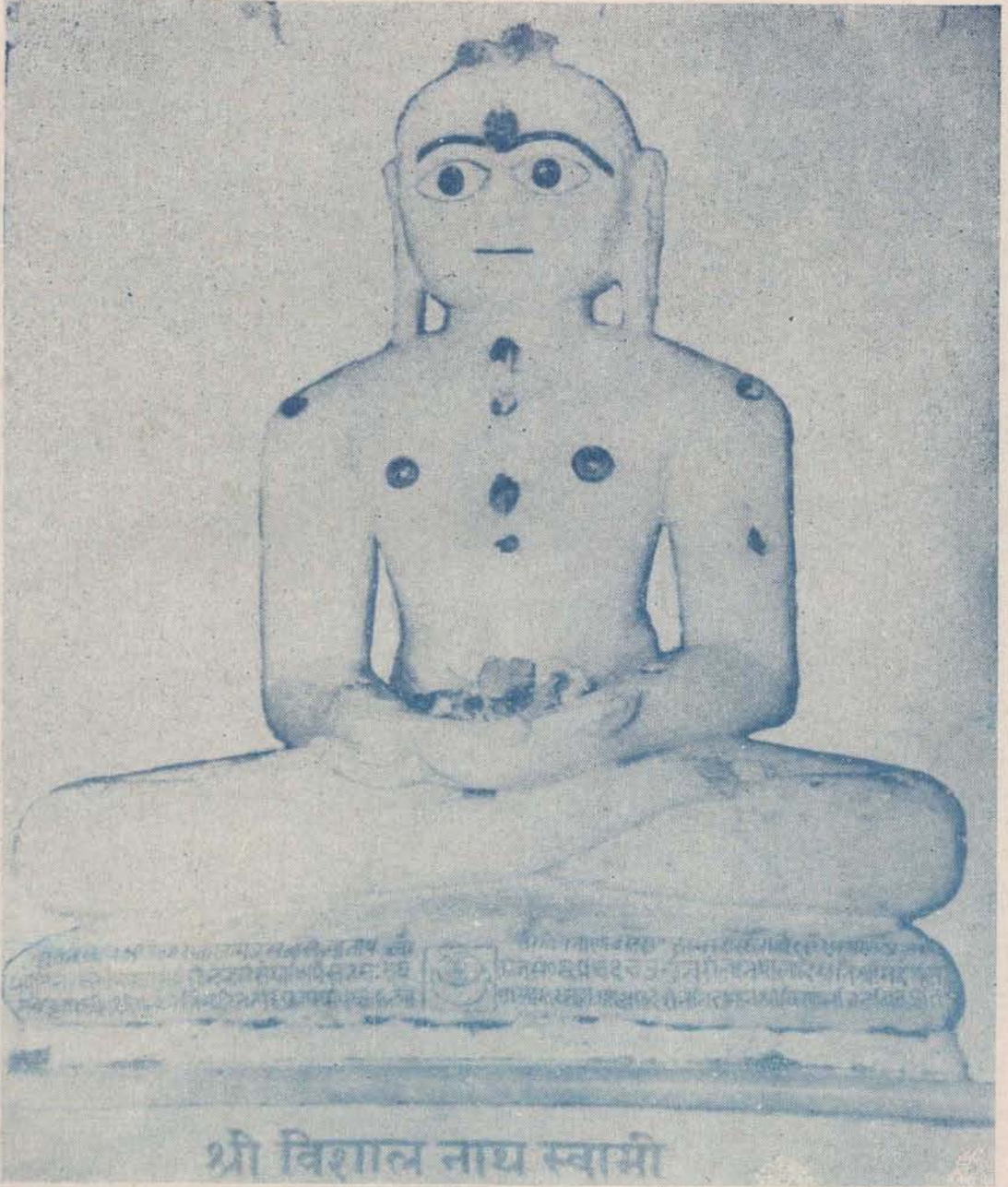
દાદા શ્રી કલ્યાણ-
સાગર સુરિવરજીની
ચતુર્થ જન્મ તાલિકા
જન્મ સંહાર સંજ્ઞા

દાદા શ્રી કલ્યાણ-
સાગર સુરિવરજીની
ચતુર્થ જન્મ જી
શતાબ્દીની ઉજવણી

સં. ૨૦૩૨ ના ચાતુર્માસમાં ઘાટકોપરના શ્રી જીરાવલિલ પાર્શ્વનાથ જૈન તીર્થના ઉપાશ્રયમાં સાધ્વી શ્રી પુણ્યોદયશ્રીજીની પ્રેરણાથી પૂ. દાદા શ્રી કલ્યાણસાગરસુરિની ચતુર્થ જન્મ શતાબ્દિ નિમિત્તે આલેખાયેલ રંગોળી સહુ આકર્ષક વિવિધ ૪૦૦ ગહુલીઓનું લવ્ય દ્રશ્ય.



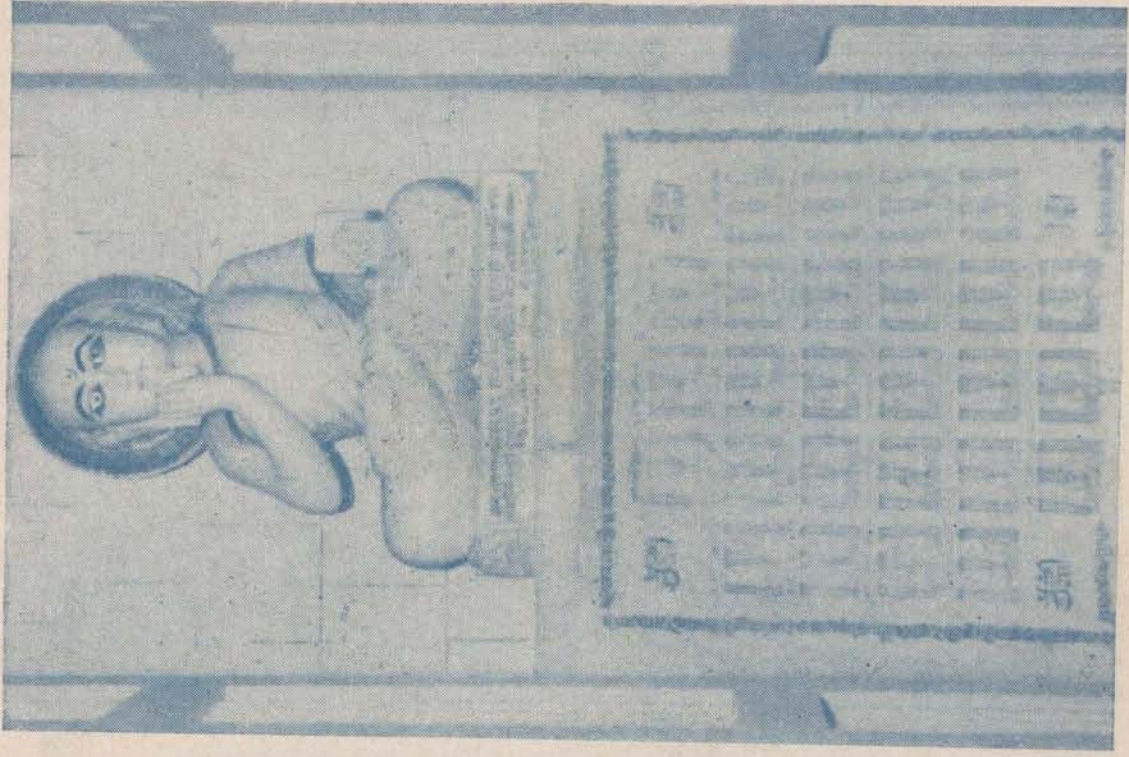
અચલગચ્છાધિરાજ પ. પૂ. દાદા શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરીશ્વરજી મ. સા. ની ચતુર્થ જન્મ શતાબ્દિના મહોત્સવ પ્રસંગે દાદા શ્રીના ગુણાનુષ્ટાહ અને જૈન પાઠશાળાનો ઉદ્ઘાટન સમારંભ [ભાંડુપ-મુંબઈ]



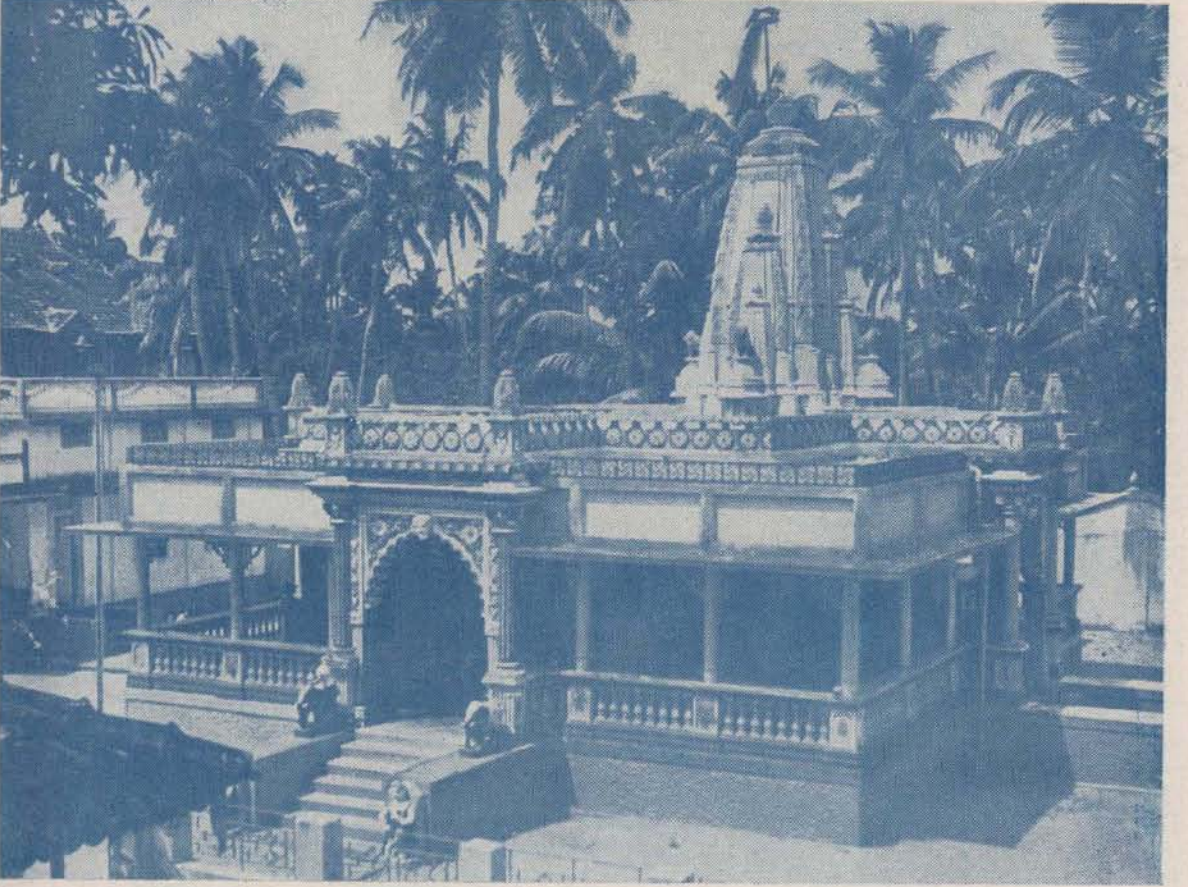
पू. दादाश्री कल्याणसागर सूरि द्वारा प्रतिष्ठित विशालनाथ स्वामीनी लघु प्रतिमा.
भूषणनायक भगवान (पटणा-विहार)



થાણા તીર્થના જૂના જિનાલયના મૂળનાયક શ્રી આદીધર ભગવાન
(જેની અજનશલાકા વિ. સં. ૧૯૨૧માં શ્રેષ્ઠી શ્રી કેશવજી નાયકે કરાવી હતી.)



કેકારના જિનાલયની દેવકુલિકામાં દાદાશ્રી આર્યરક્ષિતસૂરિની
ગુરુમૂર્તિ તથા અચલાગચ્છના પદ્મધરોની ગુરુખાહુકાઓ



श्री चंद्रप्रभु जिनालय - कोचीन



અચલગૃહાધિપતિ પૂ. આચાર્યદેવ શ્રી શુભસાગરસૂરીશ્વરજી મ. સા. ના શિષ્યરત્ન પૂ. સુનિરાજ શ્રી કલાપ્રભસાગરજી મ. સા. ની નિશ્રામાં ઘાટકોપર (મુંબઈ)માં પ્રથમ વાર યોજાયેલા દાદાશ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિ જ્ઞેન ધાર્મિક જ્ઞાનસત્ર [સં. ૨૦૩૩-૩૪)ના બેઠેલા યુવકો અને વિદ્યાર્થીઓ સામાયિકમાં બેઠા છે.

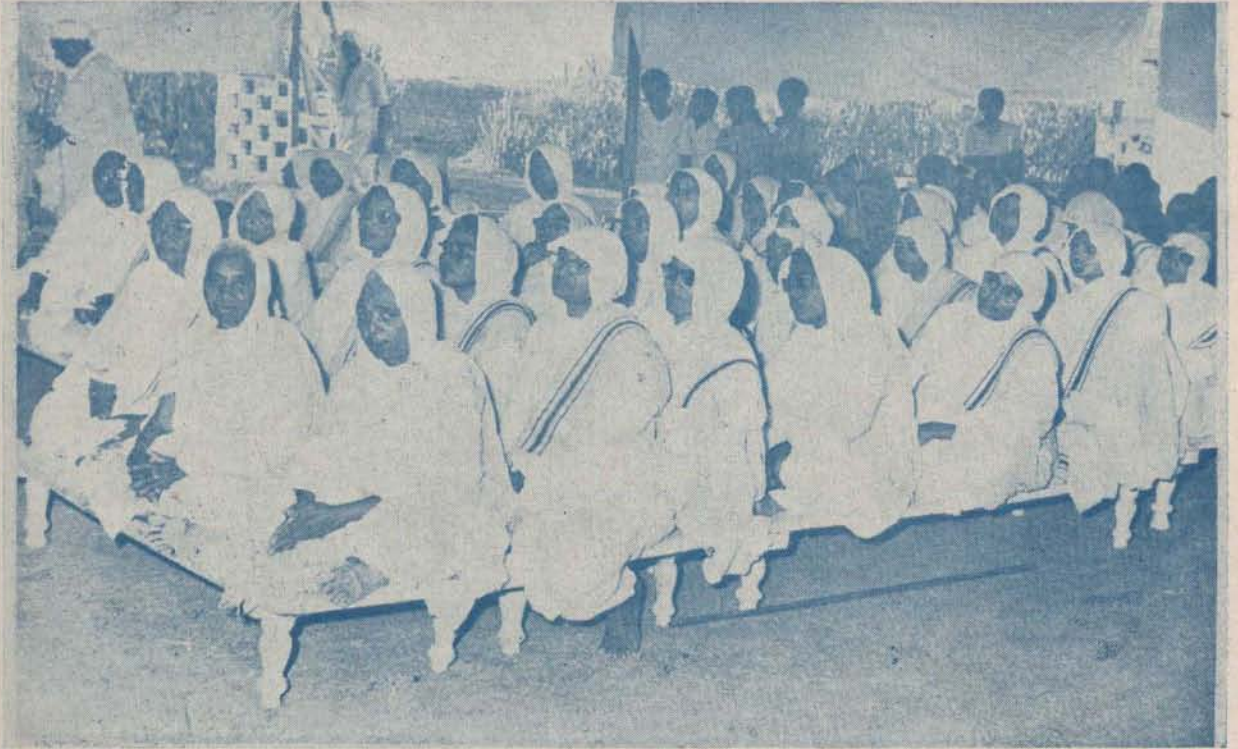
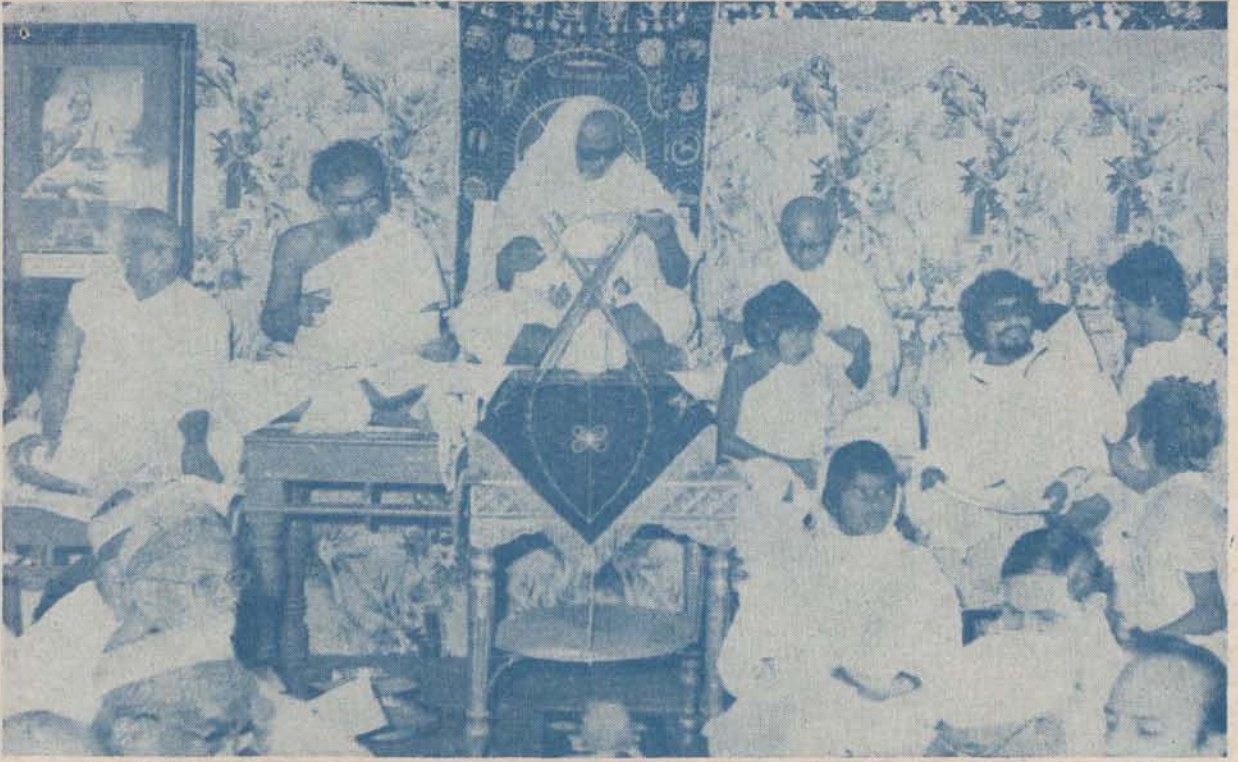


શ્રી જીરાવલકા પાર્વનાથ જૈન તીર્થ [ઘાટકોપર-મુંગઈ] માં સર્વપ્રથમ વાર પૂ. દાદાશ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિજી જૈન જ્ઞાનસત્રનું સં. ૨૦૩૩-૩૪ માં આયોજન થયેલ, તેના ઉદ્ઘાટન પ્રસંગે ઉપસ્થિત આગેવાન શ્રાવકો.

સં. ૨૦૩૩માં પૂ. દાદાશ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિજીના ચતુર્થ જન્મ શતાબ્દિ વર્ષમાં નીકળેલ કચ્છ પાલીતાણા છ'રી પાળતા જૈન સંઘની કેટલીક તસ્વીરો.



(૧) છ'રી પાળતા જૈન સંઘનું જિનાલય (૨) છ'રી પાળતા સંઘના શ્રી સિદ્ધિગેરિનગર અને તંબુચોનું દેશ્ય તથા યાત્રિકગણ.

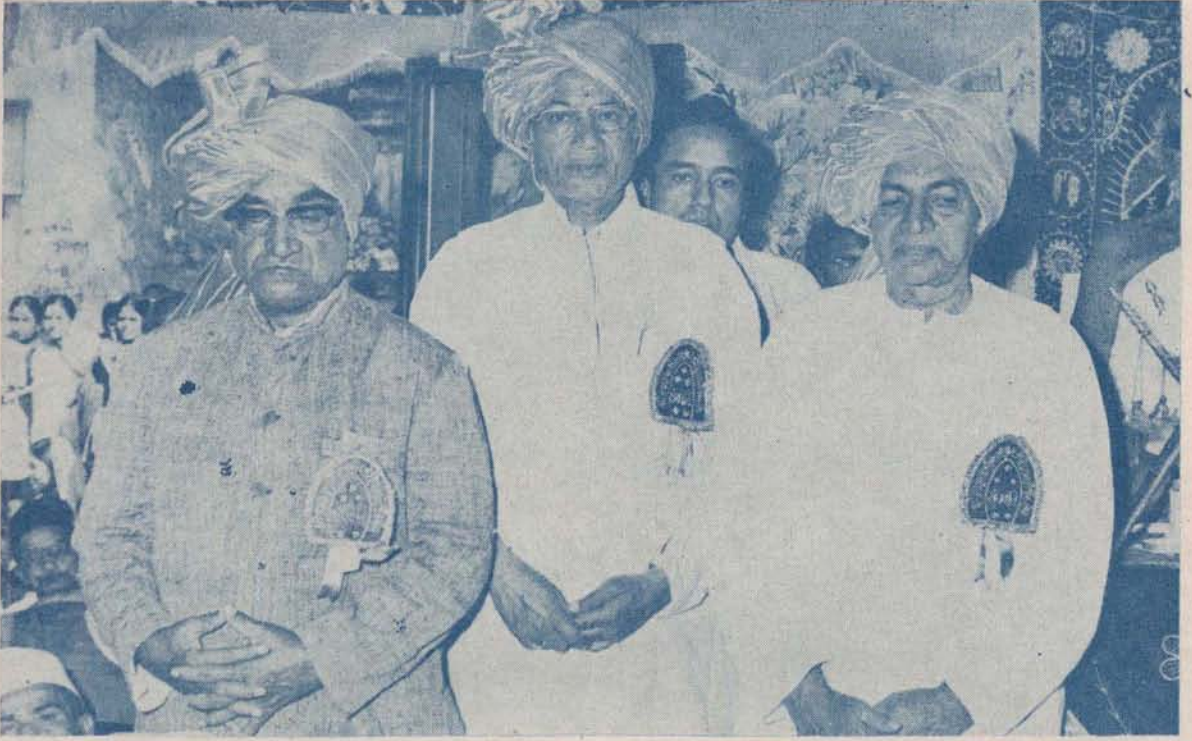


(૧) જામનગર સકલ જૈન સંઘે ચાંદી ચોકમાં કરેલ ગહુમાન વખતે ઉંચા મંચ પર અચલગચ્છાધિપતિ શ્રી પૂ. આ. શ્રી ગુણસાગરસૂરિ, પૂ. આ. શ્રી ગુણોદયસાગરસૂરિ, પૂ. મુનિરાજશ્રી લલિતસાગરજી મ., પૂ. મુનિરાજશ્રી કલાપ્રભસાગરજી મ. સમેત મુનિવરો તથા સંઘપતિઓ

(૨) ઇંદોરી ચાલતા જૈન સંઘમાં અચલગચ્છીય સાધવીગણ



(૧) યાત્રકગણની એકજ ઈચ્છા હતી કે જલ્દીમાં જલ્દી દાદાને ભેટીએ શ્રી શત્રુઞ્જય તીર્થના મુખ્ય જિનાલયનાં ઉતુંગ શિખરનું કલાત્મક દર્શન. (૨) છ'રી પાળતા સંઘ દરમ્યાન દરરોજ શત્રુઞ્જય તીર્થના પટ સામે પૂ. ગણધિપતિ આચાર્યદેવ સહ શ્રી ચતુર્વિંધ સંઘની ખમાસમણા ઠાકિસગ્ગ-ચૈત્યવંદનાદિ આરાધના વાગ્વતનું રસમ.

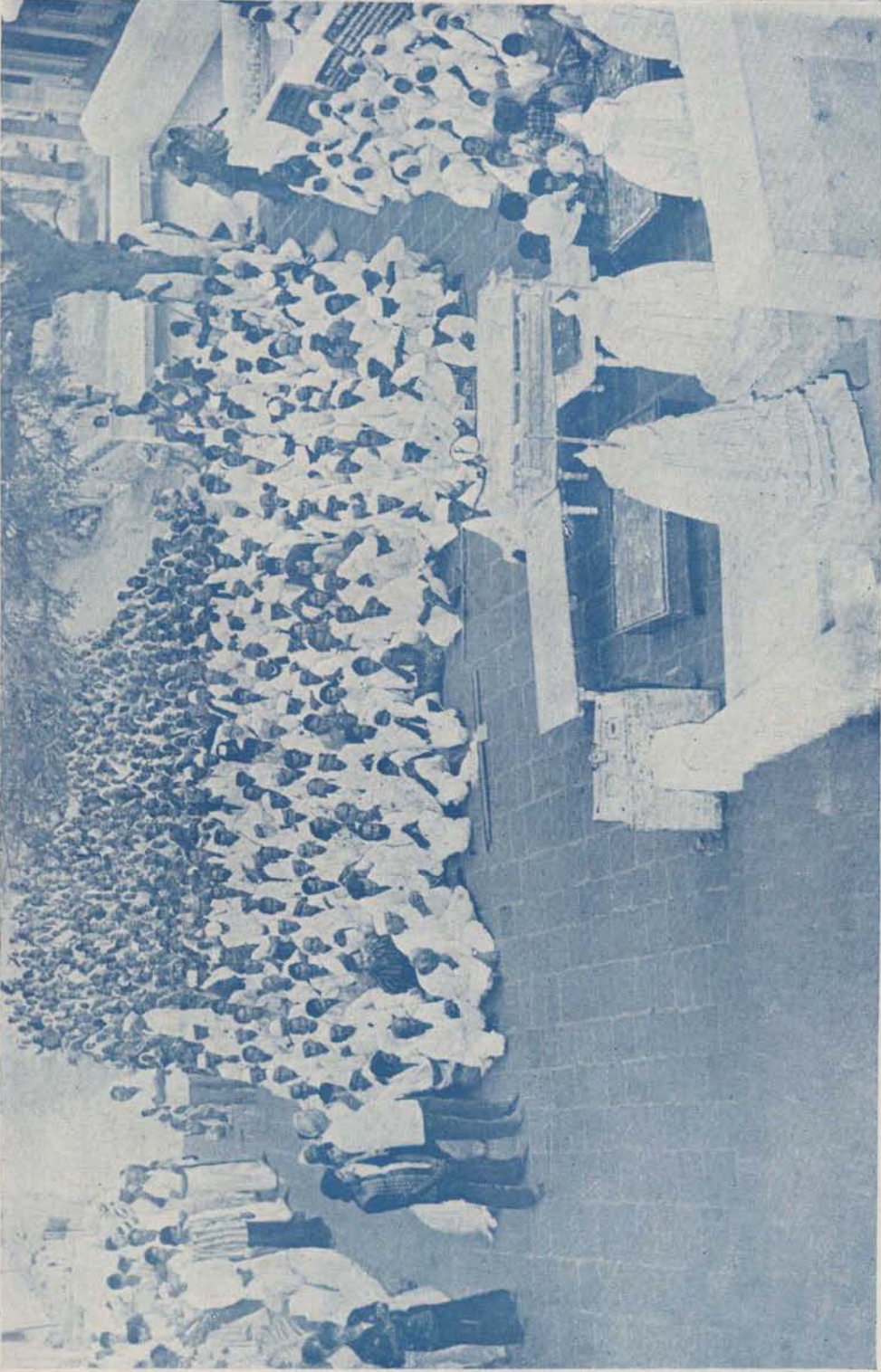


(૧) ડાળી બાગુથી સંઘપતિઓ શ્રી લખમશી ઘેલાભાઈ સાવલા, શ્રી વિશનભી ખીમભી છેડા, શ્રી શામભી જખુભાઈ ગાલા (બામનગર જૈન સંઘે કરેલ બહુમાન પ્રસંગે) (૨) જમણી તરફથી સંઘવણે શ્રીમતિ રતનબેન લખમશી, શ્રીમતિ કેશરબેન વિશનભી, શ્રીમતિ ગંગાબાઈ શામભી તથા ચાત્રિક બેનો



(૧) શત્રુન્નય તીર્થ (પાલીતાણા) માં અચલગચ્છધિપતિ પૂ. આ. ભ. શ્રી ગુણસાગરસૂરિજી મ. સા. ને શ્રી અ. ભા. અચલગચ્છ જૈન સંઘના પ્રમુખ શ્રી નારાયણલાલ શામજી ઉપપ્રમુખ શ્રી સ્વજીભાઈ ખીમજી 'અચલગચ્છ દિવાકર' બિરુદનું બહુમાન પદ અર્પણ કરી રહ્યા છે (૨) છ'રી પાળતા સંઘમાં ઠેઠ સુધી આ કુતરીએ યાત્રા કરેલ. શ્રી વિશનજી લખમશી વાસક્ષેપ નંખાવી રહ્યા છે.

શ્રી અચલગામ્હીય નવાણુ યાત્રિક સંઘનું દશ્ય : શ્રી શત્રુંજય તીર્થ તલેટી (સં. ૨૦૩૫)



પૂ. દાદાશ્રી આર્યરક્ષત સૂરીન્દરજી મ. સા. ની નવમી જન્મ શતાબ્દ, આઠમી સ્વર્ગશતાબ્દ નિમિત્તે શ્રી શત્રુંજય (પાલિતાણા) મંથે શ્રી ચતુર્વિંધ સંઘની નવાણુયાત્રા. શ્રી શત્રુંજય મહાતીર્થની તળેટીમાં પૂ. સુનિશ્રી કવીન્દ્રસાગરજી મ., પૂ. સુનિશ્રી મહોદય સાગરજી મ., પૂ. સુનિશ્રી પુણ્યોદયસાગરજી મ., તથા સાધ્વીજીઓ તથા સંઘપતિ બંધુજીઓ શ્રી શામળભાઈ તથા મોરારજી જીજીભાઈ સમેત શ્રી ચતુર્વિંધ સંઘ આરાધના કરી રહેલ છે તેનું દશ્ય.

(७६)



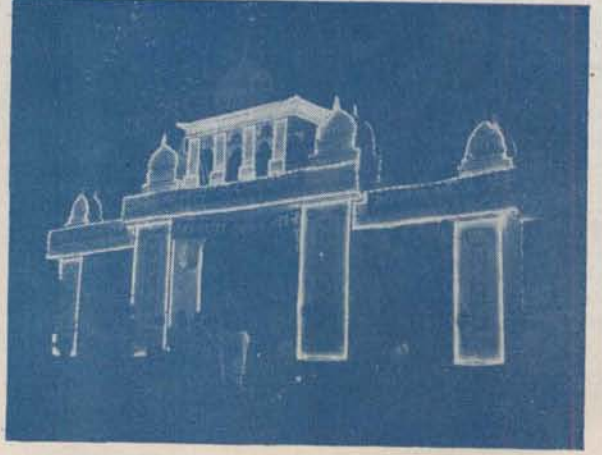
श्री क. क. ज्यो. जैन सातिना आगेवान श्री नरशी केशवळ मत्यादि श्रावजे (सं. १९८८) आयदगळ्छधियति
श्री पूज निनेप्रसागरसूरिना पाट मडोत्सव वथते

અધિવેશનની આછી ઝલક (તસ્વીરોમાં)

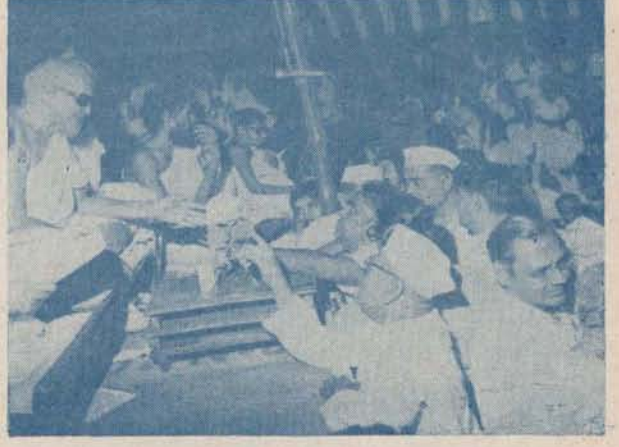
અચલગચ્છાધિપતિ પૂ. આ. ભ શ્રી ગુણસાગરસૂરીશ્વરજી મ. સા. ની નિશ્રામાં મુંબઈ (કોસ મેદાન)માં સં. ૨૦૩૬ માં ભરચેલ શ્રી અખિલ ભારત અચલગચ્છ (વિધિપક્ષ) શ્વે. ચતુર્વિધ જૈન સંઘના દ્વિતીય ઐતહાસિક અધિવેશનની વિવિધ તસ્વીરો (૧)



દ્વિતીય ઐતિહાસિક અધિવેશનની વિવિધ તસ્વીરો (૨)

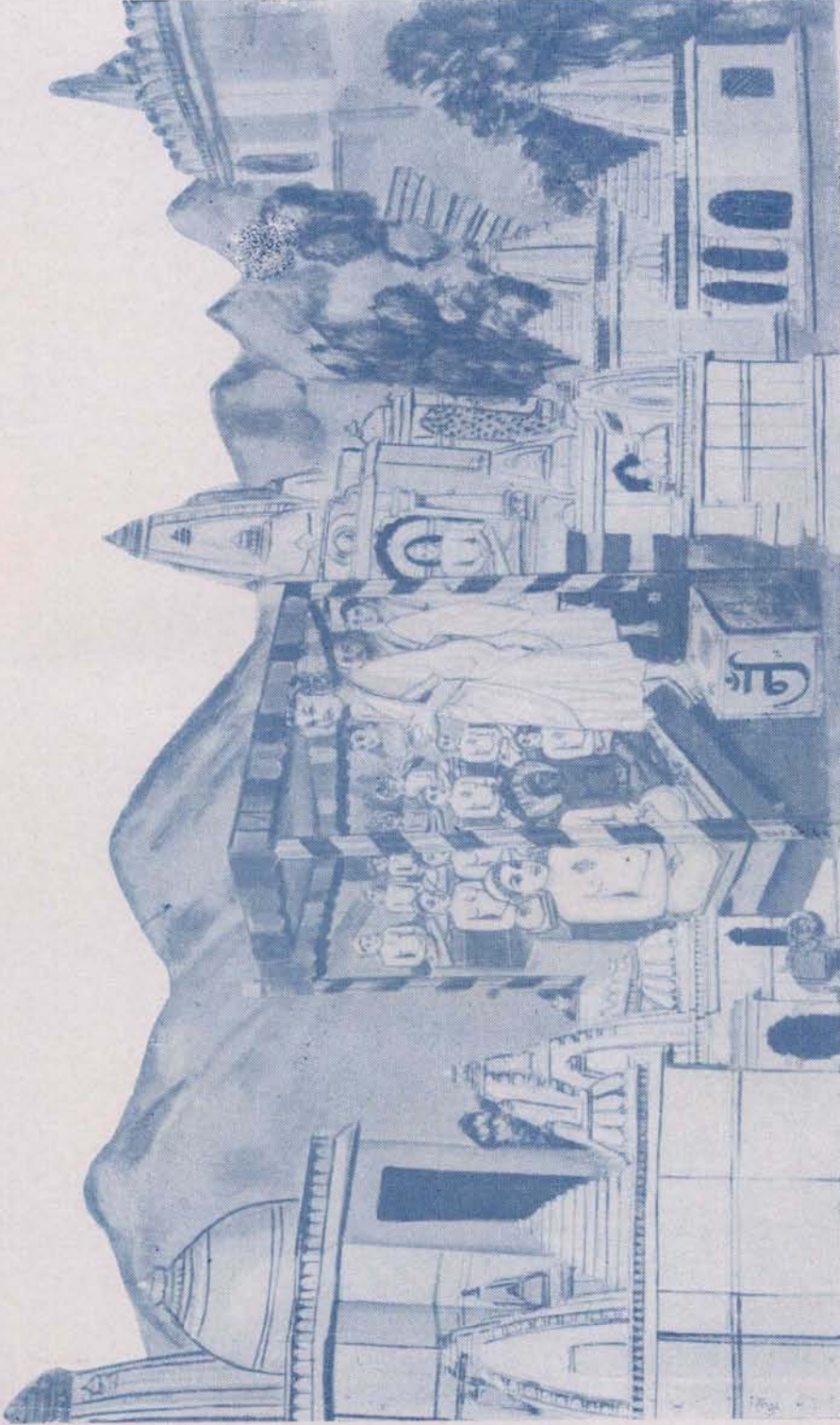


દ્વિતીય ઐતિહાસિક અધિવેશનની વિવિધ તસ્વીરો (૩)

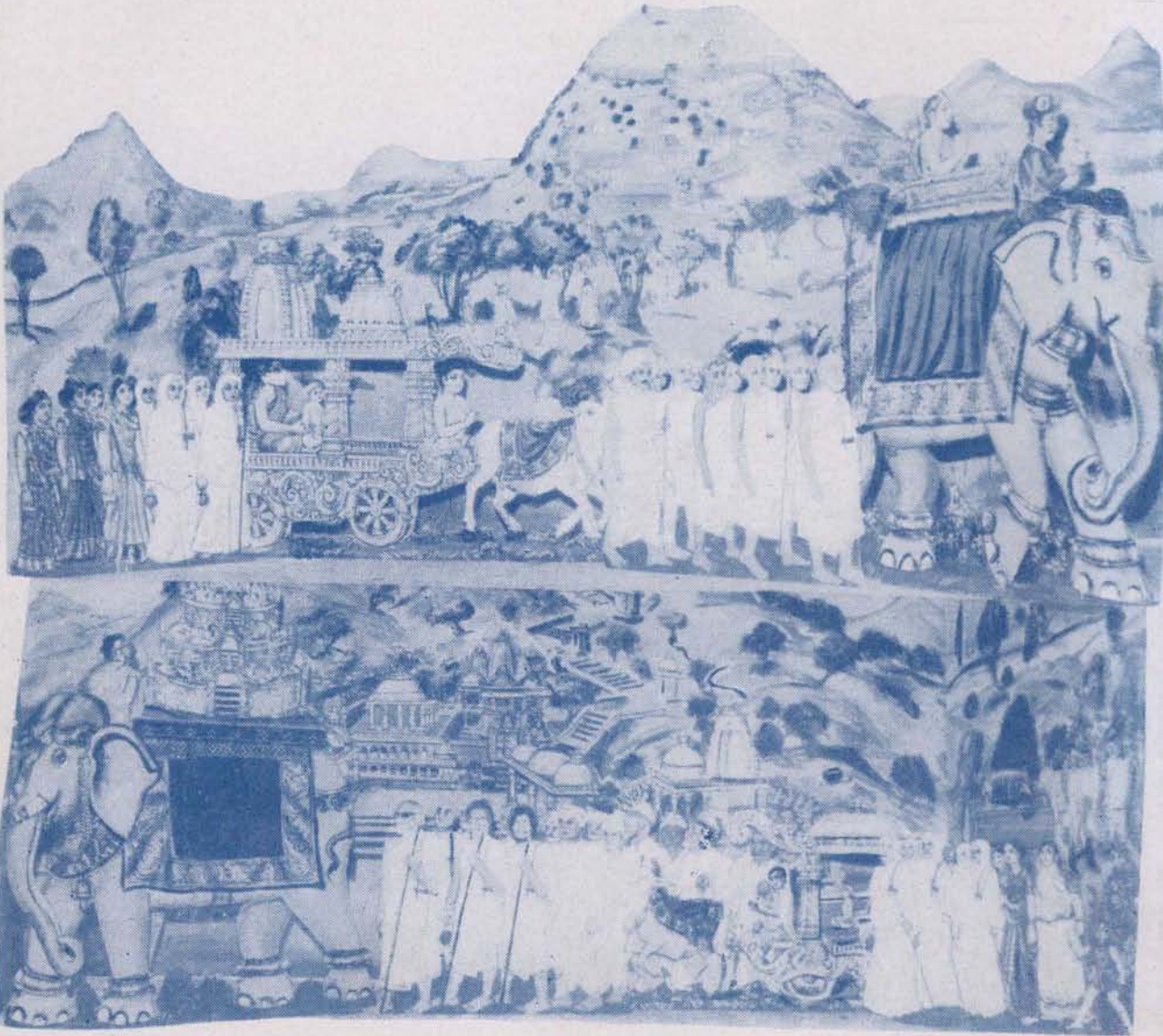


દ્વિતીય ઐતિહાસિક અધિવેશનની વિવિધ તસ્વીરો (૪)





પૂ. મુનિશ્રી કલાપ્રભસાગરજી મ. સા. ની નિશ્રામાં સં. ૨૦૩૩ નાં ઘાટકોપર ચાતુર્માસમાં શરાવલ્લિ શ્રી પાર્શ્વનાથ દેરાસરમાં માતૃશ્રી મેઘબાઈ ઘેલાભાઈ પુનશી નવાવાસવાલાના સ્વર્ગવાસ નિમિત્તના મહોત્સવ પ્રસંગે ૪૦ જેટલા નૃતન ચિત્રપટ્ટોનું બહિર પ્રદર્શન રખાયેલ જેમાં અચલગચ્છેશ શ્રી આચાર્યશક્તિસૂરિકે ભદ્રેશ્વર તીર્થાદિ ૧૪ સ્થળો પર ચોક્કજ સમયે પ્રતિષ્ઠા કરેલ તેનું ચિત્ર.



સં. ૨૦૩૩ માં યોજાયેલ “ ઘાટકોપરમાં ચિત્ર પ્રદર્શન ”ના ચિત્રો :

- (૧) અચરણગચ્છેશ શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિની નિશ્રામાં કચ્છથી શત્રુંજય તીર્થનો છ'રી પાળતો સંઘ (સં. ૧૯૪૯)
- (૨) અચરણગચ્છેશ શ્રી ગુણસાગરસૂરિજીની નિશ્રામાં કચ્છથી શત્રુંજય તીર્થનો છ'રી પાળતો સંઘ (સં. ૨૦૩૩)



માતૃશ્રી પુનઃખાઈ જે.
 સાવલા અચલગમ્મ જેને
 ધર્મશાળા (સમેત
 શીખરલ્લ તીર્થ) ના પ્રમુખ
 સંઘવી શ્રી ઝવેરચંદ
 જેઠાલાલ સાવલાએ
 સમ્મેતશીખરલ્લ તીર્થનો
 ટ્રેન દ્વારા સંઘ કાઢેલ,
 તેઓના બહુમાન
 સમારંભનો ફોટો
 (નીચે) V

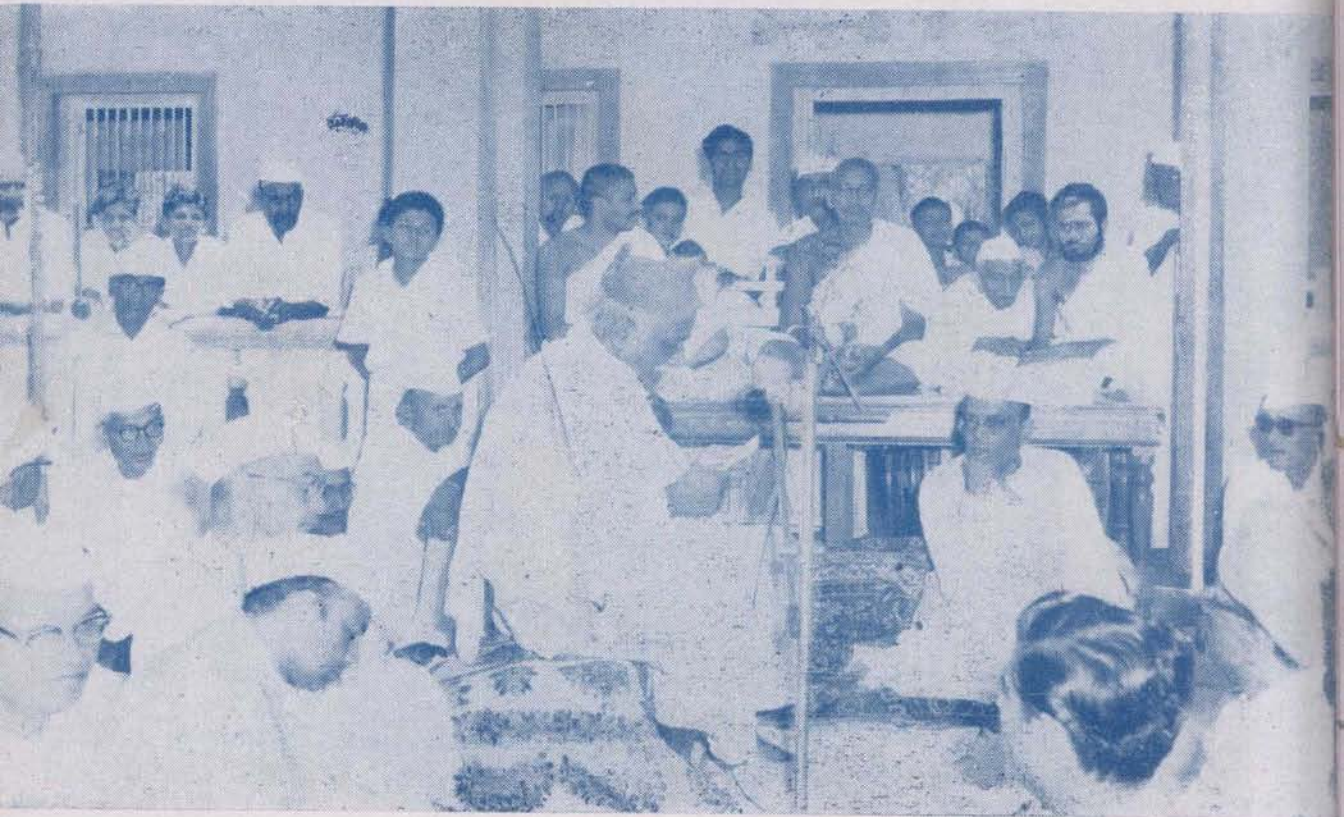


(ઉપર)

↑ સંઘવી શ્રી ઝવેરચંદ જે. સાવલાના સૌજન્યથી
 તેઓશ્રીના શેલેક્ષ કોર્પોરેશન (મલાડ) ના
 પ્રાંગણમાં શ્રી આચાર્યશક્તિ જેને યુવક પરિપક્વનો
 પ્રથમ વાપિંગકોર્સ ઉજવાયેલ તે વખતની ઉપસ્થિતી.



શ્રી જૈન આશ્રમ તીર્થ (નાગલપુર) ના મૂળનાયક શ્રી શાંતિનાથ ભગવાન



शुद्ध श्री रासालाभ अलेख्यदत्ता लंकार (लाधनगर) नी हस्तप्रति



गढरांगणभुम्भी प्रगट थयेदा कुण्ड गोधरा
जिनालयनां भूणनायक श्री देशरीया
आदिनाथ लणवानना लण्य प्रतिभाण्ड.
न्यांथी सं. २०३३ ना भडा सुद ५ ना
कुण्डथी शत्रुंज्य तीर्थना छरी पाणता
संभदुं भंगण प्रयाषु थयेद.

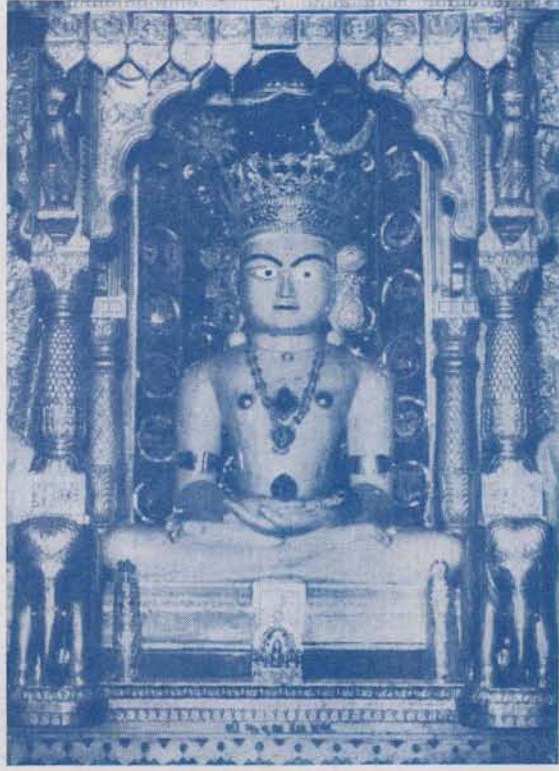
॥ एषा उवाच ॥ तत्राश्रमेषु मया ज्ञानमप्युपदिशामि ॥ जगत्त्रिंशत्तुष्टकानि त्रिंशत्तुष्टकानि ॥
तत्र श्रीमद्भगवत्पुत्रोऽर्जुन उवाच ॥ तत्राश्रमेषु मया ज्ञानमप्युपदिशामि ॥ जगत्त्रिंशत्तुष्टकानि त्रिंशत्तुष्टकानि ॥
वीरगात्रिंशत्तुष्टकानि त्रिंशत्तुष्टकानि ॥ तत्राश्रमेषु मया ज्ञानमप्युपदिशामि ॥ जगत्त्रिंशत्तुष्टकानि त्रिंशत्तुष्टकानि ॥
पितृवक्त्राश्रमेषु मया ज्ञानमप्युपदिशामि ॥ जगत्त्रिंशत्तुष्टकानि त्रिंशत्तुष्टकानि ॥
पुत्रानामप्युपदिशामि ॥ जगत्त्रिंशत्तुष्टकानि त्रिंशत्तुष्टकानि ॥
यथाश्रमेषु मया ज्ञानमप्युपदिशामि ॥ जगत्त्रिंशत्तुष्टकानि त्रिंशत्तुष्टकानि ॥
यथाश्रमेषु मया ज्ञानमप्युपदिशामि ॥ जगत्त्रिंशत्तुष्टकानि त्रिंशत्तुष्टकानि ॥
यथाश्रमेषु मया ज्ञानमप्युपदिशामि ॥ जगत्त्रिंशत्तुष्टकानि त्रिंशत्तुष्टकानि ॥
यथाश्रमेषु मया ज्ञानमप्युपदिशामि ॥ जगत्त्रिंशत्तुष्टकानि त्रिंशत्तुष्टकानि ॥
यथाश्रमेषु मया ज्ञानमप्युपदिशामि ॥ जगत्त्रिंशत्तुष्टकानि त्रिंशत्तुष्टकानि ॥

पत्रांक २

वृषभियुक्तं ॥ पूर्ववन्तं विविधया हि ॥ तत्राश्रमेषु मया ज्ञानमप्युपदिशामि ॥ जगत्त्रिंशत्तुष्टकानि त्रिंशत्तुष्टकानि ॥
तत्र श्रीमद्भगवत्पुत्रोऽर्जुन उवाच ॥ तत्राश्रमेषु मया ज्ञानमप्युपदिशामि ॥ जगत्त्रिंशत्तुष्टकानि त्रिंशत्तुष्टकानि ॥
पुत्रानामप्युपदिशामि ॥ जगत्त्रिंशत्तुष्टकानि त्रिंशत्तुष्टकानि ॥
यथाश्रमेषु मया ज्ञानमप्युपदिशामि ॥ जगत्त्रिंशत्तुष्टकानि त्रिंशत्तुष्टकानि ॥
यथाश्रमेषु मया ज्ञानमप्युपदिशामि ॥ जगत्त्रिंशत्तुष्टकानि त्रिंशत्तुष्टकानि ॥
यथाश्रमेषु मया ज्ञानमप्युपदिशामि ॥ जगत्त्रिंशत्तुष्टकानि त्रिंशत्तुष्टकानि ॥
यथाश्रमेषु मया ज्ञानमप्युपदिशामि ॥ जगत्त्रिंशत्तुष्टकानि त्रिंशत्तुष्टकानि ॥
यथाश्रमेषु मया ज्ञानमप्युपदिशामि ॥ जगत्त्रिंशत्तुष्टकानि त्रिंशत्तुष्टकानि ॥
यथाश्रमेषु मया ज्ञानमप्युपदिशामि ॥ जगत्त्रिंशत्तुष्टकानि त्रिंशत्तुष्टकानि ॥
यथाश्रमेषु मया ज्ञानमप्युपदिशामि ॥ जगत्त्रिंशत्तुष्टकानि त्रिंशत्तुष्टकानि ॥

पत्रांक ५२२

श्री भद्रबाहि क्षमाश्रमणु लणवत द्वारा रचित श्री द्वादशार नयथक अंधनी अयलणस्थेय
पृ. आ. श्री धर्मभूतिंश्रीश्वर ७ म. सा. ना सहपदेशशी भंत्री गोविंदना पुत्र पुंजे
अंतरमा सौदाभां लणवेदी अतिभिरद प्रत.



કચ્છ બિદલાના મૂળનાયક શ્રી આદીત્યર ભગવાન



પૂ. અચલગચ્છાધિપાતશ્રી પોતાના શિષ્યો-પ્રશિષ્યો સાથે તથા મુંબઈમાં
દીક્ષિત નૂતન શિષ્યો-પ્રશિષ્યો સાથે.



આગમકલામુખ, ગરુડના આઠ અંકકાર અચલગચ્છેશ પૂ. આ. શ્રી મહેન્દ્રસિંહસુરિશ્ચએ બૃહત્ શતપદી, મનઃસ્થિરીકરણપ્રકરણ, અષ્ટોતરી તીર્થભાગા સમેત પ્રાકૃત-સંસ્કૃતમાં અનેક અર્થો રચ્યા અને પોતાના શિષ્યો દ્વારા જૈન આગમાદિ અનેક અર્થોની તાડપત્ર પર-કાગળ પર નકલો લખાવી તેનું ચિત્ર.



આગમઅર્થોદ્ધારક, અચલગચ્છેશ પૂ. આ. શ્રી ધર્મમૂર્તિસુરીશ્ચરણ મ. સા. ની પ્રતિકૃતિ.



સં. ૨૦૩૬ ના કા. વ. ૫ ના શુભ દિવસે અચલગચ્છાધિપતિ પૂ. આ. ભ. શ્રી ગુણસાગરસુરીશ્ચરણ મ. સા. પ્રેરિત શ્રી શત્રુઞ્જયાવતાર આદીશ્વર બહુતેર જિનાલય મહાતીર્થ માટે લેવાયેલ પવિત્ર ભૂમિપર (કાડાચ-તલવાણા વચ્ચે ભુજ-માંડવી હાયવે પર) પૂ. આ. શ્રી ગુણોદયસાગરસુરિશ્ચની નિત્રામાં સંધરત્ન શ્રેણિશ્રી શામળ જ્ઞાનુભાષ ગાલાના શુભ હસ્તે ભૂમિપૂજન કરવામાં આવ્યું. નજીકમાં સંસ્થાના ટ્રસ્ટી શ્રી વિરતળ લખમશી સાવલા વિ. આગેવાનો ઉભા છે.

श्री आर्य-कल्याण-
गौतम
स्मृति ग्रंथ

स्तुति-वंदना विभाग

[संस्कृत-गुजराती-हिन्दी अने कच्छी भाषामां]

[पृ. १ थी ३४]



स्तुतिभ्यो * वंदनाभ्यो



आद्याञ्चलगच्छेश्वराणां

श्रीआर्यरक्षितसूरीन्द्राणाम् अष्टकम्

— अचलगच्छाधिपति प० पू० आचार्यदेव श्रीगुणसागरसूरीश्वरजी म. सा.

- मरुभूमिस्थदंत्राणा, नाम ग्रामस्य वासिनः ।
द्रोणाभिधद्यनाह्यस्य, पुत्ररत्नं सदा स्तुवे ॥१॥
- सलावण्या गुणागारा, शीलालंकारशालिनी ।
देदीदेव्यभवन्माता, यस्य तं सुगुणं स्तुवे ॥२॥
- शिथिलाचारिणोर्वाणीं निशम्य जयसूरिणः ।
कुमारो गोदूहो बुद्धो, लब्धदीक्षं हितं स्तुवे ॥३॥
- शास्त्रं पठन् विरुद्धं तं ज्ञात्वाचारं विरागवान्
गुरुं पृष्ट्वा महात्यागी, ह्यभूत्तं मुनिपं स्तुवे ॥४॥
- सीमंश्वरप्रभोज्ञात्वा, महान्तं पावके स्थितं ।
चक्रेश्वरीमहाकालो, पद्मावतीनतं स्तुवे ॥५॥
- बोधयित्वा महेभ्यं हि भांडशालि यशोधरं ।
बहून्प्रबोध्य शास्त्राज्ञा, स्थापिता येन तं स्तुवे ॥६॥
- साधु-साध्व्यः कृता येन सहस्रशः प्रचारकाः ।
युगप्रधानसूरिं तं, विद्यामंत्रालयं स्तुवे ॥७॥
- विधिपक्षाद्यगच्छेशं ह्यार्यरक्षितसूरिपं ।
गुणाब्धिसूरि गच्छेशोऽहं तद्वंद्यः सदा स्तुवे ॥८॥

५

श्री आर्य रक्षितसूरीन्द्राणां स्तुतिग्रन्थः



जिनशासननभोमणीनाम् अचल (विधिपक्ष) प्रवर्तकानाम्
श्रीआर्यरक्षितसूरीणामष्टकं

— मुनि कलाप्रभसागरः

जिनशासनमार्तडाः शुद्ध चारित्रपालकाः आर्यरक्षितसूरीशाः विधिमार्गप्रकाशकाः	॥१॥
श्रेष्ठद्रोणात्मजान् वदे शास्त्रपारङ्गतान् गुरुन् । आर्यरक्षितसूरीशान्, शासनोद्घातकारकान्	॥२॥
आर्यरक्षितसूरीन्द्रैः बोधिताः वसुधाधिपाः । सन्निधीकारिता देव्यो, संत्रयंत्र प्रभावकैः	॥३॥
क्रियाकलापधारिभ्यो, मया नित्यं कृतोऽञ्जलिः । आर्यरक्षितसूरीभ्यो, नमो मेऽस्तु दिवानिशम्	॥४॥
आर्यरक्षितसूरीभ्यो, विधिपक्ष प्रवर्तितः । तेभ्यो महोन्नतिं प्राप्तो जैनधर्मो महीतले	॥५॥
आर्यरक्षितसूरीणां प्रभावोऽतिप्रवर्द्धितः । यशोधनादयस्तेषां अभूवन्श्रावकाः वराः	॥६॥
लोकाः श्रद्धान्विताः आसन्, आर्यरक्षितसूरीषु । श्रद्धा भक्ति समायुक्तः तेष्वहं नितरां नतः	॥७॥
आर्यरक्षितसूरीशाः गच्छांचलस्य नायकाः । रक्षन्तु शासनं श्रेष्ठं, सन्तु मे सुखदाः सदा	॥८॥
गुणाब्धिसूरयः सन्ति, तद्वंशे गच्छनायकाः । तत्पदाब्जद्विरेफेन रचितंचाष्टकं मुदा	॥९॥



श्री आर्य अष्टांग गौतम स्मृति ग्रंथ



परमपूज्ययुगप्रधानाऽऽचार्य भगवन्त

श्री कल्याणसागरसूरीश्वरगणाम् स्तुतिः

— अचलगच्छाधिपति, प० पू० आचार्यदेव श्री गुणसागरसूरीश्वरशिष्यपट्ट-
धराचार्यदेव श्रीगुणोदयसागरसूरीश्वरशिष्याणुः मुनिश्री वीरभद्रसागरः ।

(शार्दूलविक्रीडित वृत्तम्)

वैशाखे रसके तिथौ शुभ-दिने पक्षे वलक्षे तथा
संध्या-राम-रसाचलाभिकलिते [१६३३] संवत्सरे वैक्रमे ।
प्रख्याते वदियारदेशतिलके लोलापुरे पादके
जातोऽभूज्जिनभक्तश्रेष्ठिसुकुले क्षेमाब्धिसूरीश्वरः ॥१॥

जंघा-वेद-समास-चंद्र प्रमिते (१६४२) ह्यब्दे शुभे वैक्रमे
संध्यायां सुतिथौ वरे शुभदिने राघेऽथ शुक्ले तथा ।
सत्तीर्थे धवलेपुरे निधिवये लब्ध्वा व्रतं शांतिदम्
प्राप्तान् धर्मपदारविंदयुगलम् तान्भद्रपादान्स्तुवे ॥२॥

शब्दाब्धि निजनामवन्नधिगतं श्रीपाणिनीयं वरम्
छंदस्तर्क सुशास्त्र काव्यविषये लब्धं वरं कौशलम् ।
बाल्यादेव जिनागमे निपुणता प्राप्ता च षड्दर्शने
यैः शास्त्रार्जनबोधदाननिरतान् तान्भद्रपादान्स्तुवे ॥३॥

शास्त्राणां रचने नितान्तकुशलं येषां मनो आजते
स्वात्मार्थं जिनशासनार्थमनिशं सत्कर्मणां साधने ।

(१) अधुना 'लोलाडा' इति प्रसिद्ध ग्रामः ।

(२) ये ये सान्ता स्ते ते अदन्ता इति नियमात् वयश्शब्दो अदन्तोऽपि ।

(३) तृतीयायाम् ।

श्री आर्य उप्याह गौतम स्मृति ग्रंथ



नित्यं ध्यानरतं सुमंत्रजपनेऽत्यंतं स्थिरं संततम्
नाळस्यं जिनशासनोन्नति पथे तान्भद्रपादान्स्तुवे ॥४॥

लोकानां जिनधर्मबोधनिरताः सद्वाच्छका ज्ञानदाः
शिष्याणां श्रुतबोधदाननिपुणाः साधुत्वरक्षाकराः ।
जीवानां शुभाचिन्तका मुनिवराः सर्वे गुणैर्भूषिताः
ये ख्याता जिनशासनेशिवकरे तान्भद्र पादान्स्तुवे ॥५॥

गो-पाथोधि-रसाब्ज वत्सरतमे [१६४९] राधेऽथ शुक्ले गुणे
ख्यातेऽन्वर्थकनाम-राजनगरे संघाग्रहेणादरात् ।
गच्छेशो वर-धर्ममूर्ति मुनिपः सूरः परं दत्तवान्
येभ्यः षोडशवत्सरे शुभदिने तान्भद्रपादान्स्तुवे ॥६॥

वातव्याधि-नितान्त-पीडित-तनुः कच्छाधिपं भूरिशः
शक्ता नैव चिकित्सितुं समभवन् ते श्रेष्ठवैद्या अपि ।
आचार्य्यं प्रवरान् शिवाब्धिमुगुरून् आहूय भूपोऽवदत्
तेषां मन्त्रजलेन रोमरहितः राजाऽभवत् सर्वथा ॥७॥

आग्रायां कुरपाल-सोन-सद्वजौ देवालयस्थापका
वाहूयाकथयन्नरेश-यवनो दुष्टात्मभिः प्रेरितः ।
देवश्चद् युवयोश्चमत्कृतिकरन्तद् दृश्यतां सत्वरम्
नो चेद वामपि देवमूर्तिसहितौ भङ्क्षयामि मोक्षयामि न ॥८॥

इत्याकर्ण्य वचो विचारचतुरी कलगणशूरीश्वरान्
तौ गत्वाऽवदताम् समं व्यतिकरं श्रुत्वा च सूरेश्वरै- ।
र्दत्तं मूर्तिमुखेन “धर्मलभनं” स्वाशीर्वचः संस्फुटम्
श्रुत्वा स यवनाधिपोऽतिचकितोऽनंसीद् गुरून् तान्स्तुवे ॥९॥

सिद्धीलागिरिचंद्रिप्रमितके [१७१८] संवत्सरे वैक्रमे
यक्षाके विमये दिने सितदले मामाश्विने शोभने ।

(४) त्रयोदशाम् इत्यर्थः ।



कच्छे जानषदे प्रसिद्धनगरे, श्रीभूजसंज्ञे गता
नार्कं संयमकीर्तिसंचययुतास्तान्भद्रपादान्स्तुवे ॥१०॥

कल्याणाब्धि-सुगद्रुपुष्प-सदृशाः श्रीगौतमाब्धीश्वरा
स्तत्पादाब्जमरन्द-पान-रसिकाः श्रीमद् गुणाब्धीश्वराः ।
तत्पट्टे च गुणोदयाब्धिगुणिनः कल्याणदाः प्राणिनाम्
सर्वे सुखिरा जयन्तु कृतिनां कल्याणसिद्धयै सदा ॥११॥

सौदादेन कलाप्रभाब्धिकृतिनां साहित्यसंसेविनाम्
कल्याणाब्धिगुणस्तुतिर्विरचिता “श्रीवीरभद्राब्धिना” ।
भव्या भद्रगुणाढ्याः स्तुतिमिमां नित्यं पठन्तो जनाः
कल्याणस्य परम्परामनुपमां सद्यो लभन्तां मुदा ॥१२॥

[अनुष्टुप्-वृत्तम्]

क्षेमवार्धेरिदं स्तोत्रं शांताक्रुद्धे हि गुम्फितम् ।
बाणैः त्रि-शून्यं-नेत्राब्दे [२०३५] राधे शुक्ले सुषर्वके ॥
शिववार्धेरिदं स्तोत्रं प्राणिनां कुशलं सदा ।
यावच्चंद्रश्च सूर्यश्च तनोतु वसुधातले ॥

(२) पंचम्याम् ।



श्री आर्य कल्याण गौतम स्मृति ग्रंथ



दादा-श्रीकल्याणसागरसूरिस्तुत्यष्टकम्

- अचलाच्छाधिपति पू० आचार्य श्रीगुणसागरसूरीश्वर शिष्या
मुनिश्री महोदयसागरजो 'गुणबाल'

(अनुष्टुपछंदः)

- (१) लोलपाटकजन्माऽपि, लोलो नाऽभूत्कदाऽपि यः ।
कल्याणसागरं सूरिं, तं स्तुवेऽहं मुदा सदा ॥१॥
- (२) 'ना' पूर्वं नीगंभीलाभ्यां, संस्कारो यस्य वै कृतः ।
कल्याणसागरं सूरिं, तं स्तुवेऽहं मुदा सदा ॥२॥
- (३) अपि षोडशवर्षो य, आचार्यपदमाप्तवान् ।
कल्याणसागरं सूरिं, तं स्तुवेऽहं मुदा सदा ॥३॥
- (४) महाकाल्या महादेव्या, सान्निध्यं यस्य वै कृतम् ।
कल्याणसागरं सूरिं, तं स्तुवेऽहं मुदा सदा ॥४॥
- (५) वाताऽऽर्तो भारमल्लो हि, भूपतिर्येन बोधितः ।
कल्याणसागरं सूरिं, तं स्तुवेऽहं मुदा सदा ॥५॥
- (६) प्रतिमाया मुखाद्येन धर्मलाभः प्रदापितः ।
कल्याणसागरं सूरिं तं स्तुवेऽहं मुदा सदा ॥६॥
- (७) दादा-युगप्रधानेति, गीयतेऽद्याऽपि यो जनैः ।
कल्याणसागरं सूरिं, तं स्तुवेऽहं मुदा सदा ॥७॥
- (८) गच्छोऽचलाऽभिधानोऽयं, नीतो येन 'महोदय'म् ।
कल्याणसागरं सूरिं, तं स्तुवेऽहं मुदा सदा ॥८॥
- (९) इति स्तुतोऽयं शिवसिन्धुसूरिः, गुणाब्धिशिष्येण महोदयेन ।
करं-त्रिं-शून्यं-द्वयं(२०३२) विक्रमाब्दे, तनोतु नृणां शिवसौर्यराशिम् ॥९॥





श्री कल्याणसागरसूरीन्द्राणामष्टकम्

— पं० रामावध पांडेय

ळोलाडाजनपुण्यकार्मणहतो वाढारदेशं व्रजन ।
नानीङ्गाङ्गणनव्य नामिलवने श्रीकोडनोऽवातरत् ॥
क्रीडासाधन धर्ममूर्तिपदकम् क्रोडेविधाय स्थितः ।
तत्क्रीडाकमलाव क्रोडन शिशुं कल्याणसूरिं नुमः ॥१॥

काशीतो दिवसेन सोनककृतं नाकागरामन्दिरम् ।
गत्वैवं नम भोः स्वभावरसिक ! तस्मिन् तथा कुर्वति ॥
भो । धर्मं लभतामिमं शुभवताम् देवं चयोऽवादयत् ।
तं वंदे सुजनोपकारनिपुणम् कल्याणसूरिं नुमः ॥२॥

भूजस्थः पवनस्य व्याधिभवनं, राह राह भारो मलः ।
देशान्तात् समवाप्य मान्यभिषजैः त्यक्तोविचिन्त्यागमैः ॥
शूलापालन आस्य मन्त्रितजलैः सञ्जीकृतो येन सः ।
तं सर्वज्ञं समम् दयाम्बुधिनिधिम् कल्याणसूरिं नुमः ॥३॥

जैनाजैनसशब्दनीतिजलधिः स्याद्वादमुद्रा विधिः ।
मन्त्राणां च निधिर्विवेकपरिधिः सत्कर्मणां सेवधिः ॥
योगस्यासन धारणावधि सुधीः सुरीशमन्त्रप्रधीः ।
तं मिद्वरससागरंगजहरिम् कल्याणसूरिं नुमः ॥४॥

बुद्धयामन्थनदण्डलोडिततमस्वात्मैव दुग्धाम्बुधिः ।
स्याद्वादं समवाप्य रत्ननिकरं जातो जगद् भाजनम् ॥
जिह्वायां च सरस्वतीं मनसि भो देवास्तथा ज्ञानगाः ।
देहे यस्य च सर्वसिद्धिनिकरस्तं सूरिवर्यं नुमः ॥५॥



तेजःपुञ्जसुपूर्णपुष्प उदयं संदृश्य मातोत्थिता ।
 ऽतो धर्मैकनिधौ सदोदयपुरे ज्ञानोदये होदये ॥
 कल्याणे च युगप्रधानपदवो जाता च यातोदयम् ।
 सम्यक् शान्तिसुदान्तिसागरवरं कल्याणसूरिं नुमः ॥६॥
 विद्यानां व्यसनं त्रिवेक वसनं हंसश्रियांवासनम् ।
 नीतीनां नयनं सुशास्त्रशरणम् सत्कर्मणां कारणम् ॥
 तत्त्वानां रसनम् क्षमैकशरणम् न्यायैकवादेरणम् ।
 धर्माधर्मविचार चारुचरणम् कल्याण सूरिं नुमः ॥७॥
 श्रीशत्रुञ्जयतीर्थदर्शनहीतम् भद्रावतीतो व्रजन् ।
 नेतारी मममेति भेरवरवात् ज्ञात्वा तयोर्नाशनम् ॥
 संघप्राणद वर्द्धमानभवनं, पञ्चं च योऽपालयत् ।
 तं शान्तं सुखसर्वं सार सरसं कल्याणसूरिं नुमः ॥८॥
 श्री कल्याणाष्टकं प्रोक्तं कलाप्रभकलाब्धिना ।
 ये पठन्ति नराभवत्या तत्कल्याणः प्रसीदति ॥९॥



अचलगच्छाधिपतिदादा

श्रीगौतमसागरसूरीश्वराणामष्टकम्

- पू० आचार्यं श्रीगुणसागरसूरीश्वरः

मरुभूम्यां हि जातो यः पालीपुर्यां महायशाः ।
 बाल्ये गुल्मावमल्लारुयो, योगीशं तमहं स्तुवे ॥१॥
 धीरमल्लः पिता यस्य, माता क्षेमलदेव्यभूत् ।
 शासनोद्यतं सूरिं, पावनं तमहं स्तुवे ॥२॥
 यतिरचलगच्छस्य, तत्रागात् देवसागरः ।
 गन्तुं तेन सहेच्छन्तं, मुमुक्षुं तमहं स्तुवे ॥३॥



पितृभ्यामर्पितस्तस्मै मानंदः सह तेन यः ।
 कच्छदेशे समागाद्धि सुभाग्यं तमहं स्तुवे ॥४॥
 कुर्वन् यः पठन् पुर्यां मोहमद्यां समागतः ।
 यतिदीक्षां गृहीत्वाऽभूत्सखेदः तमहं स्तुवे ॥५॥
 वैराग्यं विभ्रता येन साधुत्वं स्वीकृतं वरं ।
 तपः संयमलीनोऽभूत् दृक्कृष्टस्तमहं स्तुवे ॥६॥
 सतं बोधदाता यः कृत्वा वैरागिणो बहून् ।
 विधाता साधु साध्वीनां, योभवत्तमहं स्तुवे ॥७॥
 अचलगच्छनाथोऽभूत् सूरिगौतमसागरः ।
 मम महोपकारीयो, गुणाब्धिस्तमहं स्तुवे ॥८॥



परमपूज्यअचलाच्छाधिपति कच्छ-हालारादि-देशोद्धारकाः
 विशुद्धसंयमिनः क्रियोद्धारका दादा साहेब
 श्रीगौतमसागरसूरीश्वराः तेषां पूज्यानां स्तुतिः

— परमपूज्य अचलगच्छाधिपति प्रकांड विद्वान्-आशुक्वि-प्रगुरुदेव
 आचार्यदेव श्रीगुणसागरसूरीश्वराणां प्रांतेवासि मुनिराज श्रीवीरभद्रसागरः
 (अनुदुम् छन्दः)

राजते मरुदेशेऽथ पालीद्रङ्गोऽस्ति पुङ्गवः ।
 तस्मिन्पुरे समासाताम् क्षेमला-धीरमल्लकौ ॥१॥
 शून्यं द्विं नदं-धात्रीके "गुलाबो"ऽजनि तद् गृहे ।
 वैष्णं द्विं नीधिं भूम्येन्दे दुष्कालोऽभूद् भयंकरः ॥२॥
 देवसागर योगीन्द्रो विद्वान् वसुधातले ।
 गुलाबस्थाऽतिपुण्येन संप्राप्तः पालिषाटके ॥३॥
 तस्य मातापितृभ्यां तु दुर्मिक्षस्य च कारणात् ।
 देवांभोधि- यतीन्द्राय डिम्भकः स समर्पितः ॥४॥
 नमो वेदं निधिं क्षोण्यां माहिमे नगरेऽथ सः ।
 वैशाखशुक्लैकादश्यां यतिदीक्षामधारयत् ॥५॥



त्यक्तवान्कंद मूलादि रजनी भोजनं तथा
 दृढसंयम सपन्नः श्रीपूज्यत्वमवाप्तवान् ॥६॥
 तस्मिन् काले तु श्रीपूज्या इदृशान्नियमानपि ।
 नापालयन्निदं तच्च ज्ञायते व्रतबंधनात् ॥७॥
 संयमे सूद्यतो ह्यग्रः श्रीपूज्यावस्थया स्थितः ।
 उत्सुको मुनिभावाय नैव संतोषभावदत् ॥ ८ ॥
 शास्त्राधार विचारेण जीवनं स्वं पवित्रितम् ।
 मुनि जीवन लाभाय संकल्पो मनसा कृतः ॥९॥
 रैस-वेर्द-निधि-क्षोण्योम्, फालगुने शुक्लपक्षके ।
 एकादश्यां तिथौ जन्मभूमौ च पालिखेटके ॥१०॥
 जिनशासनरक्षायै, स्वात्मनः शुद्धि हेतवे ।
 तीर्थे "नवलखापाश्वे" महाव्रतमधारयत् ॥११॥
 कच्छ-हालार-देशेषु, सुधर्मः प्रकटीकृतः ।
 सर्वान् जनान् वशोकृत्य, वर्धितोऽचलगच्छकः ॥१२॥
 कृतमाजीवनं तेन, तपः श्रीगौतमाब्धिना ।
 ग्रंथाः प्राच्यास्तथाऽनेकेऽनिशं संशोधिता भृशम् ॥१३॥
 उज्ज्वलं जीवनं कृत्वा कालधर्मं भुजे गताः ।
 राघे शुक्ले त्रयोदश्यां रैस-शून्यं-खं-पक्षके ॥१४॥
 गौतमाब्धेरिदं स्तोत्रं कोठारापुरि निर्मितम् ।
 ब्रह्म-गुप्तिं खं युग्माब्दा, श्विनशुक्ले ह्ये तिथौ ॥१५॥
 गुणाब्धिसूरि-शिष्येण, कवीन्द्रेणाऽहमर्थितः ।
 "वीरभद्रो"रचितवान्, स्तोत्रमेतन्मनोरमम् ॥१६॥
 इदं स्तोत्रं लघु स्तोत्रं, सर्व वाञ्छितदायकम् ।
 प्रगे पठति यो नित्यं, कल्याणं लभते तु सः ॥१७॥



श्री आर्य इत्याद्य गौतम स्मृति ग्रंथ



अचल गच्छाधिप आचार्य
गौतमसागरसूरीश्वर

- पं० श्री हरिनारायण मिश्र

पालीग्रामे श्रिमालीद्विजवरतनयो धीरमल्लस्तदीया ।
जायाक्षेमल्लदेवी मरुभुवि सुषुवे पुण्यवन्तं गुलाबम् ॥
धीरं वीरं गभीरं गुणगणनिलयं, जैनधर्मानुरक्तम् ।
देवाब्धे दीक्षितं तं श्रित जिनचरणं गौतमाब्धिं प्रवन्दे ॥१॥

हालारे कच्छदेशे जिनपतिचरणाम्भोजसेवावसक्तान् ।
कारं कारं मनुष्याञ्जनहितनिरतान् जैनधर्मानुरक्तान् ॥
शुद्धाचारप्रचारे सततदृढमतिस्तत्परो यः सदाऽभूत् ।
श्री सद्गुण्याधिपं तं गुणिगणमहितं गौतमाब्धिं नमामि ॥२॥

सद्यो हृद्याऽनवद्यां निरवधिसुखदां जैनदीक्षां ददानः ।
साध्वीः साधून विधाप्यस्वपरहितरतः संन्यमाचार शुद्धयै ॥
ज्ञानागाराननेकानमल्लगुणगणावाप्तये योऽयतिष्ठ ।
तं गच्छस्याचलस्याधिपतियतिपतिं गौतमाब्धिं श्रयेऽहं ॥३॥

श्रीकल्याणाब्धिधरे भुंजनगरगते मन्दिरेषादुकाया ।
जीर्णोद्धारं विधाप्यानुषमितप्रतिमां तस्य प्राप्तिष्ठिषद् यः ॥
भव्याम्भोजप्रकाशे सुवचनकिरणे दिव्यभानूयमानं ।
सन्तं तं धर्मवन्तं सकरुणमनसं गौतमाब्धिं नतोऽहम् ॥४॥

स्वेच्छाचार विचाररोधनविधौ सद्बद्धकक्षोभवन् ।
भव्याचारमृगेन्द्रनादमतुलं व्याघ्रोष्य यो निर्भयम् ॥
भक्ष्या भक्ष्य विमर्शवर्जितजनं सम्बोध्य शुद्धं व्यधात् ।
तं गच्छाधिपगौतमं मुनिवरं वन्दे विनम्रो भृशम् ॥५॥

श्री आर्य उद्याह गौतम स्मृति ग्रंथ



सत्यासत्य विवेकपूतमनसा गच्छेऽचले सर्वथा ।
 शैथिल्यं सकलं निरस्य नितरां भव्याञ्जनानादरात् ॥
 सूरीश्रमणार्यैरक्षितकृतं पक्षं विधिं यो ऽनयत् ।
 तं गच्छाधिप गौतमाब्धिमनिशं वन्दे कलालब्धये ॥६॥
 जैनाचार विचारनिर्मलजलैः संसिच्य धर्मद्रुमं ।
 सम्यग्दर्शन बोधिपल्लवयुतं चारित्रपुष्पाढितम् ॥
 जैनशासनमातनोत्सुखसुधाश्चास्वादयद् यो जनान् ।
 तं श्री गौतमसागरं गुरुवरं वन्दे कलासागरः ॥७॥
 लोकलोककुलोपकारकुशलो मोहान्धकारेऽनिशं ।
 मग्नं मग्नतमं विलोक्य कृपया ज्ञानप्रदीपप्रभाम् ॥
 आविष्कृत्य विकृत्य मोहजरणीं प्राचीकटकृत्यविद् ।
 यस्तद्रौतमसागरेऽवरपदाम्भोजं शरण्यं श्रये ॥८॥
 श्रीमद्गौतमसिन्धुसूरिवृषभाः सन्मार्गसन्दर्शकाः ।
 सद्दर्मप्रचुरप्रचार निरताः सत्कर्मसंसेवकाः ॥
 सद्गन्तव्यदेशनामृतरसै राश्रवयन्तोमहीम् ।
 श्रद्धाभक्तिभराश्चितेनमनसा श्राद्धैः श्रयन्तां सदा ॥९॥
 श्रीमद्गुणाब्धि गुणसागरसूरिवर्यं
 संसेव्यमानचरणाम्बुजगौतमार्याः ॥
 सूरीश्वरा अचलगच्छपयोधिचन्द्रा ।
 गच्छेऽञ्चले दिदधतां नितरां विभूतिम् ॥१०॥
 श्री गौतमाब्धिपदपङ्कज चञ्चरीक,
 श्रीनीतशिष्यगुणशिष्यकलाप्रभाब्धिः ॥
 विद्याविवेकविनयादि गुणालयो मे
 च्छात्रो भृशं विजयतां सविनीतशिष्यः ॥११॥
 नारायणान्त्यहरिणा कृतिना स्वकीय
 विद्यार्थिनो मुनि कलाप्रभसागरस्य ॥
 स्नेहद्रुतेन रचितां मुनिगौतमाब्धि
 सूरीश्वरस्तुतिमिमां पठतां शुभस्यात् ॥१२॥





દાદા શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિની યિરુદાવલી

[સાધ્વીશ્રી હેમલતાશ્રીજીએ શ્રી અનંતનાથ જૈન દેરાસર (ખારેક ગળાર-મુંબઈ)ના જ્ઞાનભંડારની ઉસ્તપ્રતમાંથી આ કૃતિ લખીને પાઠવી છે. કવિએ આ પ્રાચીન કવિતની સાતમી કંડિકામાં શ્રી કલ્યાણ-સાગરસૂરિ નામ-સ્મરણનો પ્રભાવ ખૂબ ભાવવાહી રીતે દર્શાવ્યો છે.]

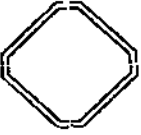
(સગ : ધન્યાશ્રી)

- શારદ સાર દયા કરણી, વર કાવ્ય કલા ગુણ વિસ્તરણી;
ગુરુ ગુણ ગાઠં મધુર સ્વરી, ગુરુ સૂરિકલ્યાણ કલ્યાણ કરી. ૧
- બાલપણે વૈરાગ્ય ધરી, પરણી સંયમસુંદરી સખરી;
જંબુ જિમ ગુરુ સુજસ વરી. ગુરુ ૦ ૨
- ગુરુ ગિરુઆ ગંભીર મહી, તપ તે તપઈ સૂર પહી;
ચંદ્રકલા મુખ અમીય ઝરી. ગુરુ ૦ ૩
- વિદ્યાવંત મહંત મહી, સમતાધર ધરણી સરસ સહી;
ગુરુ ગૌતમકી લલ્લિધ ધરઈ. ગુરુ ૦ ૪
- ગુણ છત્તીસઈ ધરણા ધરણી, મુનિ મુનિવર માંહી મુકુટમણિ;
શુદ્ધાચાર વિચાર વરી. ગુરુ ૦ ૫
- જિમ હરિ દવ અહિ યુદ્ધ યથા, સંગ્રામ મહોદર વધ યથા;
ભય સાગર નઈ ઉત્તર તરી. ગુરુ ૦ ૬
- વાટ ઘાટ ઉદ્યાન વિખઈ, ગુરુ નામ સદા જે હૃદય રખઈ;
વ્યાધિ વ્યથા દુઃખ દુરિહ હરઈ. ગુરુ ૦ ૭
- મન્મથ મારિ જેર કિયો, અભિમાન તજી ગુરુ ધરણ લિયો;
જિએ પાયે ગુરુ પ્રીત ખરી. ગુરુ ૦ ૮
- જંગમ તીર્થ જિહાજ જિસા, કલિકાલ વિસઈ ગુરુરાજ તીસા;
સેવ કિયા ભવ દો સુધરઈ. ગુરુ ૦ ૯
- ખેમકુશલ શ્રીસંઘ ભણી(તણી), જસ કીરતિ વાધઈ છઈ રે ઘણી;
પુન્ય કોસ ભવિ સુતર ભરઈ. ગુરુ ૦ ૧૦
- કમલા કોડિ પ્રકાર કરી, મુજ આંગણ આવી આજી ખરી;
મનવંછિત સબ કાજ સરઈ. ગુરુ ૦ ૧૧

શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ



હર્ષ પ્રમોદ વિનોદ વણ્યો, મઈ વાસર વારુ આજ ગણ્યો;
 દર્શન દીકાં દુરિત દરઈ. ગુરુ ૧૨
 સંઘ ઉદય ગુરુ ગચ્છ ઉદય, અરુ સાધુ અનઈ સાધવીઅ ઉદય;
 ઉદય ઉદય જિહં જિહં વિચરઈ. ગુરુ ૧૩
 રાજ ઉદય અરુ પરજ ઉદય, તલ શ્રાવક નઈ શ્રાવિકા ઉદય;
 ઉદય ઉદય નગર નગરઈ. ગુરુ ૧૪
 ગુરુ આગમ સુણીય સંઘ સહુ, આનંદ મઉચ્છવ કરત બહુ;
 મંગલ ગાવઈ ધરઈ ધરઈ. ગુરુ ૧૫
 સુર તરુ કંદ સમાન કહ્યા, મઈ વખત વડઈએ સુગુરુ લહ્યા;
 પૂરવ પાટ સવ્વે ઉદ્ધરઈ. ગુરુ ૧૬
 શ્રી ગુણસાગર પાટપતિ, ગુરુ મા ત્રઈ દીપઈ અધિક રતી;
 વદન વિલોકિત નયન ઈઈ. ગુરુ ૧૭
 કાંઈમ એ તુમ્હ રાજવલી. ગુરુ કાંઈમ એ તુમ્હ રંગરલી;
 બિરુદ ભલી 'કવિયન' ઉચ્ચરઈ, ગુરુ સૂરિ કલ્યાણ કલ્યાણ કરી. ગુરુ ૧૮



શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિની
 ગુરુ-સ્તુતિ

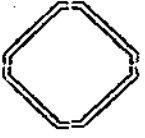
— શ્રી ન્યાયસાગરજી

(સગ : ધન્યાશ્રી)

દેખત દર્શન આજ કલ્યાણ ગુરુ, દેખત દર્શન આજ;
 મેરા નયન સફલ ભયા હૈ, તુમ દર્શને રે આજ. કલ્યાણ ૦ ૧
 કર જોડી ઊભો રહું આગલ, રાત દિવસ તુમ ધ્યાન. કલ્યાણ ૦ ૨
 મનમાંહે જો મેર ન આવે, નો શું કહીએ છાનો? કલ્યાણ ૦ ૩
 ખોટ ખજનો કો નહીં તુને, દીજે વાંછિત દાનો. કલ્યાણ ૦ ૪
 કરુણા નજર ગુરુ જો નહીં કરશે, વાધે ન સેવક વાનો. કલ્યાણ ૦ ૫
 'ન્યાય' દાસ કહે તુમ સાહેબ, મુજ વધારો વાન. કલ્યાણ ૦ ૬



શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ



દાદા શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિ કથાગીત

— મુનિ શ્રી કલાપ્રભસાગરજી

(રાગ : મારુ' જીવન ભક્તિ વિતા)

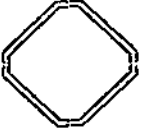
- દાદા શ્રી કલ્યાણસાગર સૂરીશ્વરનો, યાઓ જ્યજ્યકાર (૨)
જેન શાસનના મોંઘા સિતારા, કરો મુજ નીયા પાર. દાદાશ્રી૦
- સંવત સોળ તેત્રીસમાં જન્મ્યા, વૈશાખ છઠ્ઠ મનોહાર (૨)
શ્રેષ્ઠિ નાનીંગની નામિલ ભાર્યા, શોભે શીલ શણગાર (૨)
નવ વરસનાં (૨) કોડન કુમાર, સોહે સૌમ્યાકાર. દાદાશ્રી૦ ૧
- ધર્મભૂતિસૂરિ તિહાં પધાર્યા, કરતા જગ ઉપકાર (૨)
દેશના દીધી વૈરાગ્ય ભરપૂર, વર્ષો જ્ય જ્યકાર (૨)
કોડનકુમાર (૨) થયા વૈરાગી, લેવા સંજમ સુખકાર. દાદાશ્રી૦ ૨
- સંવત સોળ બેતાલીસ માંહી, બન્યા જેન અણગાર (૨)
વ્યાકરણ કાવ્ય છંદ કોષનું, મેળવ્યું જ્ઞાન અપાર (૨)
સોળ વરસના (૨) કલ્યાણસાગરજી, પામ્યા સૂરિપદસાર, દાદાશ્રી૦ ૩
- ગુર્વાજાથી કચ્છ દેશ પધાર્યા, ભદ્રેશ્વર તીર્થ મોઝાર (૨)
મેઘ ગંભીર શી દેશના દીધી, પ્રભાવિત થયાં નરનાર (૨)
લાલનગોત્રી (૨) વર્ધમાન પન્નસિંહ, શ્રેષ્ઠિ બાંધવ પરિવાર. દાદાશ્રી૦ ૪
- શત્રુંજય તીર્થનો સંઘ કાઢ્યો, યાત્રિક પંદર હજાર (૨)
જામનગરના નૃપ જસવંતસિંહે, દીધાં માન સત્કાર (૨)
સત્તર વરસના (૨) કલ્યાણસૂરિનો પ્રસર્યો મહિમા અપાર. દાદાશ્રી૦ ૫
- આગળ ચાલતાં ભાદર કાંઠે, તંબુઓમાં થયું મુકામ (૨)
મધ્ય રાત્રિએ જગતા સૂરીશ્વર, શાસન રક્ષણ કામ (૨)
સંઘપતિના (૨) તંબુએ સુણ્યો, ભૈરવનો અવાજ તામ. દાદાશ્રી૦ ૬
- શાસનદેવી મહાકાલી માનાજીને યાદ કરી તત્કાળ (૨)
પ્રગટ થયાં, ત્યારે સૂરીએ પૂછ્યું : 'પક્ષી શું સૂચવે આળ?' (૨)
દેવી વધાં ત્યારે : (૨) 'સંઘપતિઓનો અંતિમ સૂચવે કાળ.' દાદાશ્રી૦ ૭

શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ



- પ્રાતઃસમયે સંઘપતિને આજ્ઞા, પૌષ્ઠ કરવા કાલ (૨)
 વિનયવંતા વર્ધમાન-પદ્મસિંહ, લીધા પૌષ્ઠ આજ (૨)
 સૂરીશ્વરની (૨) સાથે ચાલ્યા, આજ્ઞા સ્વીકારી ત્યાં જ. દાદાશ્રી૦ ૮
- હાથણી દેખી હાથી કામાતુર, બન્યો તોફાની બેકામ (૨)
 સુવર્ણની અંબાડી તૂટી ત્યાંહી, સૌએ બન્યા બેકામ (૨)
 વડવૃક્ષની (૨) શાખા માંડી, બંધાઈ જંજીર તમામ. દાદાશ્રી૦ ૯
- બાળ વયના કલ્યાણસાગરસૂરિનો, મહિમા અપરંધાર (૨)
 સંઘપતિ પરિવાર સઘળા લોકો, અચરિત્ત પામ્યા તે વાર (૨)
 સિદ્ધગિરિની (૨) યાત્રા કરી વરસી, રાયણ દૂધની ધાર. દાદાશ્રી૦ ૧૦
- કલ્યાણસૂરીશ્વરની પ્રેરણા પામી, અમર રાખ્યું નામ (૨)
 શત્રુંજય તીર્થની પાવન ભૂમિમાં, બંધાવ્યાં મંદિર નિષ્કામ (૨)
 સમેતશિખરાદિ (૨) અનેક તીર્થોનાં, જીર્ણોદ્ધારનાં કામ. દાદાશ્રી૦ ૧૧
- અર્ધ શત્રુંજય તુલ્ય નવા (જમ) નગર તીર્થ, કેમ છે સર્વ પ્રસિદ્ધ? (૨)
 વર્ધમાન પદ્મસિંહ રાયશી શાહનાં, દેરાસરો છે પ્રસિદ્ધ (૨)
 એની પ્રતિષ્ઠા (૨) કીધી સૂરિએ, શાસન પ્રભાવના કીધ. દાદાશ્રી૦ ૧૨
- કચ્છનો નરપતિ રાએ ભારમલ્લ, વાત રોગે પીડિત (૨)
 વૈદ્યો હકીમો મંતર તંતરથી, કોઈ ન લાગી રીત (૨)
 સૂરીશ્વરના (૨) મંત્રિત જળથી, બન્યો રોગ રહિત. દાદાશ્રી૦ ૧૩
- સંવત સોળ બહુતેરમાંહિ, યુગપ્રધાન પદવી લીધ (૨)
 અનેક શિષ્ય-પ્રશિષ્યોને, આગમ વાચના દીધ. (૨)
 કચ્છ-હાલાર (૨) સોરઠ સિંધમાં, અનેક ઉપકાર કીધ. દાદાશ્રી૦ ૧૪
- સંવત સતરસો અઢારની સાલમાં, આસો તેરસ દિન (૨)
 વિદ્યાય લીધી આ જગમાંથી, એ ગોજરો દિન (૨)
 દાદા ગુરુના (૨) ઘોર વિભોગથી, બન્યા આધાર હીન. દાદાશ્રી૦ ૧૫
- આપના ચતુર્થ જન્મશતાબ્દી વર્ષે, સંવત વીશ તેત્રીશ (૨)
 નવાનગરની યાત્રા કરતાં, ભેટયા શાંતિ જગદીશ (૨)
 ગૌતમ નીતિ (૨) 'ગુણશિશુ' કહે, તું છે હૃદયનો ઈશ. દાદાશ્રી૦ ૧૬





ગુરુ-સ્તુતિ

— સાધ્વીશ્રી હેમલતાશ્રીજી

(સગ : મૈત્રી ભાવતું પવિત્ર ગ્રંથું)

- જ્ઞાન પ્રકાશે તિમિર હટાવે, ગુરુ વાણી રવિ તેજ બને; ૧
 ગુરુ ગુણ ગાવા ઉત્સુક છું હું, વાગદેવી દેજે વાણી મને.
- શક્તિ નથી પણ સ્તુતિ કરવી, ગુરુ ગુણ ગૂંધીને સહેજે; ૨
 ભવસાગરથી ભાવિક તાર્યા, બેસાડી સંયમ જહાજે.
- કેઈકને સત્ય દષ્ટિ આપી, પાપ તાપથી દૂર કર્યાં; ૩
 પાવનકારી નામ તમારું, રમરણે કેઈનાં કાર્ય સર્થાં.
- કલ્યાણકારી કલ્યાણસાગરસૂરિ, ધર્મ-ધ્વજ લહેરાવી ગયા; ૪
 ગુરુ ગુણોને યાદ કરીને, 'હેમ' કહે મારાં નયન ઠર્યાં.



ગુરુ ગુણગાન

— સાધ્વીશ્રી હેમલતાશ્રીજી

(સગ : મૈત્રી ભાવતું પવિત્ર ગ્રંથું)

- કલ્યાણકર કલ્યાણસૂરીશ્વર, નામ તમારું હું સમરું ૧
 દાદા યુગપ્રધાન ગુરુવરને, ભક્તિભાવથી નમન કરું.
- વહ્યાં ચારસો વરસનાં વહાણાં, છતાં નામ જગ અમર રહ્યું; ૨
 એવા ગુરુનું સ્મરણ મધુરું, બિરુદાવલીમાં ગાજી રહ્યું.
- તુમ નામે મંગળમય તપ જપ, સંઘયાત્રાનું પ્રયાણ થયું; ૩
 ઉજવણીનું વર્ષ અનુપમ, મંગળમય ઉજવાઈ રહ્યું.
- બે હજાર તેત્રીસની સાલે, ગુણસાગરસૂરીશ્વર રાજે; ૪
 'હેમલતાશ્રી' ચરણે નમીને, ગુરુ ગુણ ગાન કરે આજે.





પૂ. દાદા શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિ ગીત

— સાધ્વીશ્રી પ્રિયવદ્ધાશ્રીજી

(રાગ : અનંતનાથ પ્રભુ નામ છે તારુ')

કલ્યાણસાગર દાદાજી ધ્યારા, અચલગચ્છ શણગાર,
સૂરીશ્વર વંદન વારંવાર.
વિધિપક્ષ ગચ્છના રક્ષણહારા, યુગપ્રધાનપદ-ધાર. સૂરી૦
વઢિયાર દેશ લોલાડ ગામમાં, શોલસપ તેંત્રીશની સાલમાં,
અષાડ સુદિ બીજના દિનમાં, નાનિંગશાહના ઉત્તમ કુળમાં,
નામિલદે માતાની કૂબે, જનમ્યા જગદાધાર. સૂરી૦ ૧
માતપિતાને આનંદ થાવે, જન્મ મહોચ્છવ કરતાં ભાવે,
ઉરની આશિષોથી વધાવે, કોડનકુમાર નામ જ ઠાવે,
માતપિતાના કોડની સાથે, દિનદિન વૃદ્ધિ પાવ. સૂરી૦ ૨
વિચરતાં ધર્મમૂર્તિસૂરિ આવ્યા, નરનારીના દિલમાં ભાવ્યા,
વીતરાગનાં વચન સુણાવ્યાં, કોડન મના વૈરાગ્ય લાવ્યા,
ગુરુજનું પાવન મુખડું નીરબે, નામિલદેનો નંદ. સૂરી૦ ૩
જ્ઞાની ગુરુજીએ જાણી લીધું, બાળકનું છે ભાવિ સીધું,
માતા પાસે માગું કીધું, અમને આપો તે કારજ સીધું,
જેન શાસનનો મહાન જ્યોતિર્ધર, એ છે દિવ્ય રતન. સૂરી૦ ૪
ધર્મગુરુની વાણી નિસુણી, મોહે આવ્યાં આંખે પાણી,
કોડનકુમારના ત્યાગને જાણી, ગુરુની સાચી ભવિષ્યવાણી,
માતાપિતા ગુરુચરણે અર્પે, જિનશાસનનો ચંદ. સૂરી૦ ૫
નવ વર્ષની વયે સંયમ લીધો, બહુ શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કીધો,
ગુરુજનું ચિતડું ચેરી લીધું, તત્વામૃતનું પાન જ કીધું,
ગુરુ આણામાં મસ્ત રહીને, કરતા ઉગ્ર વિહાર. સૂરી૦ ૬
સોળ વર્ષની નાની વયમાં, નમો આયરિયાણાંના પદમાં,
રમે રંગે છત્રીશ ગુણોમાં, ક્ષણ પણ ન રહે ક્રોધ ને મદમાં,
દેશવિદેશે વિચરી વિચરી, કીધાં શાસન કામ. સૂરી૦ ૭



શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ

વિધિપક્ષ ગરછની ધુરા ધારી, જૈન જૈનેતર દીધા તારી,
 નામ તારો મહિમા છે ભારી, લબ્ધિ સિદ્ધિ વિદ્યા અપારી,
 ગચ્છ રખવાલી મહાકાલીની, સમય સમય પર સહાય. સૂરી૦ ૮

તુમ પટ્ટાનુપટ્ટે બિરાજે, ગુણસાગર સૂરીશ્વરજી રાજે,
 બાડમેર શહેર ચોમાસે સોલાવે, અનુર્ય જન્મશતાબ્દી દીપાવે,
 તુજ ભક્તિનાં કર્ષો કરવા, સર્વ સમય સાવધાન. સૂરી૦ ૯

દાદા કલ્યાણ કલ્યાણ કરજો, સંકટ સઘળાં દૂર જ હરજો.
 અમ જીવોને સુમતિ દેજો, ભવોભવ તુમ ચરણોમાં લેજો,
 'પ્રિય' બાળમાં ગુણપુષ્પેની, આપો દિવ્ય સુવાસ. સૂરી૦ ૧૦



શ્રી કલ્યાણસાગર સૂરીશ્વરજીની સ્તુતિ

— સાધ્વીશ્રી પુણ્યોદયશ્રીજી

દાદા કલ્યાણસૂરીશ્વરને, નમું હું ભાવથી આજે,
 જેના તપજપના ડંકા, રૂડા દેવલોકમાં બાજે. ૧

જેની કીર્તિ અમર ગાજે, સૂર્યચંદ્ર સમા રાજે,
 યુગપ્રધાન સૂરીશ્વરનાં, દર્શન કરતાં દૂરિત ભાંજે. ૨

મધુરસ ઝરતી વાણી, ઉગારતી મોહથી પ્રાણી,
 મહાસંધમી ગુરુ ધ્યાની, જીતજીત તત્ત્વના જ્ઞાની. ૩

વદન જેનું કમળ સરખું, મજ આહે સદા નિરખું,
 ભવસંચિત દૂરિત હરતું નિર્મળ સમ્યક્ત્વને કરતું. ૪

પાવન દિવ્ય સદા ધરણે, અહો શ્રી સદ્ગુરુ ચરણે,
 ભાવથી શિર ઝુકાવું, ઉરનાં આશિષ હું ચાહું. ૫





गुरुराय यरणुमे' वंदन

— साध्वीश्री पुण्ड्योदयश्रील

(राग : आशावरी)

वंदन हो गुरुराय यरणुमे', वंदन हो गुरुराय;
 चारसोभी जन्म शताब्दी, जिस की यहाँ उज्वाय;
 मुंबई श्री संध साथ मिलकर, सूरिछका गुन गाय. यरणुमे'०

वदियार देशके लोलाडा गांवमें, पिता धर्मी' नानी' गशा नाम;
 माता नामिलदे कुक्षि सरडंसा, जन्म्या कोडनकुमार. यरणुमे'०

धर्मभूर्ति'सूरि विडार करके, आये वदियार देश;
 पावन पदों से' पवित्र हुआ, लोलाडा के प्रदेश. यरणुमे'०

मात शिशुको साथ लेकर, आये गुरु दरबार;
 मेधधारा सम गुरु की देशना, सुनकर कोडनकुमार. यरणुमे'०

वैराग्य रंगसे हिल रंगाया, संयम लेनेकी आश;
 अनुमति दियो मैया मुजके, में' जठ' गुरुल के पास. यरणुमे'०

मातपिता कडत छे': 'बेटा! संयम पाडे की धार;
 उसका स्वीकार करके शीघ्र, पाच्यो शिवसुभसार.' यरणुमे'०

सोलह सौ जयांलीशकी सालमें, धवलपुर मेजार;
 गुरुदेव की पूर्ण कृपासे, किया संयमका स्वीकार. यरणुमे'०

सोलहसो जयांलीश की सालमें, पालीताना शुभधाम;
 वडी दीक्षा में' गुरुलने लिया, जिसका कल्याणनागर नाम. यरणुमे'०

गुरुसेवा, विनय, विवेक, नम्रता, गुणगण के लं'डार;
 सोल वर्षकी लघु वयमें, गुरुने दिया आचार्य' पदसार. यरणुमे'०

भारमल रूप का रोग मिटाया, सूनाके सूरिमंत्र सार;
 अडिंसा, सत्यका प्रेमी बनाके, किया नृप का उद्धार. यरणुमे'०

जहांगीर जादशाड को दिभाया, औसा यमत्कार मडान;
 प्रभु प्रतिभाके मुभसे दिलाया, धर्मलाभ का दान. यरणुमे'०



અલૌકિક દિવ્ય શક્તિ જિસકી, અપૂર્વ આત્મિક જ્ઞાન;
 પ્રકાશ કિરણોં ફેલાકે જિસને, દૂર કિયા અજ્ઞાન. ચરણમેં
 દેશવિદેશમેં જાકર ગુરુને, કિયા અજબ ઉપકાર;
 જિનમંદિર જીણોંદ્વાર કરા કે, ભરાયા જિનબિંબ અપાર. ચરણમેં
 અનેક ભવ્ય જીવોં કે તારક, માન ન જિસ કો લગાર;
 ઝૈસે ગુરુ કે ચરણકમલમેં, 'પુન્ય' નમે કોટિ બાર. ચરણમેં



અમર તપો સૂર કલ્યાણ

— સાધ્વીશ્રી રત્નરેખાશ્રીજી

(રાગ : પ્રહુ તારુ' ગીત મારે ગાડું છે)

અમર તપો રે ગુરુ અમર તપો, 'સૂરિ કલ્યાણ' કલ્યાણ કરો. અમરં
 વઢિયાર દેશનો લાલ રે લાડીલો, નામિલદેનો બાળ રે હોંશીલો;
 નાનિંગ નંદનને વંદન કરો. અમરં
 લોલાડા ગામની ભૂમિ રે પાવનીઆ, સોળ તેંત્રીશમાં ગુરુ રે જનમીઆ;
 કોડન કુમાર શૂરવીર ખરો. અમરં
 ધર્મમૂર્તિસૂરિ જેતા ગુરુવરીઆ, સોળ બેંતાલીસેં સંયમ વરીઆ;
 'કલ્યાણ ગુરુ'ને નમન કરો. અમરં
 સોળ વરસની બાલ રે ઉમરીઆ, બાળ ઉમરીએ ગુરુ સૂરિપદ ધરીઆ;
 યુગપ્રધાન ગુરુ અમીનો ઝરો. અમરં
 કચ્છદેશમાં ભૂજ રે નગરીઆ, ભારમલ્લ રામના રોગ દૂર કરીઆ;
 જૈન શાસનનો યોગી પ્રવરો. અમરં
 દેશ વિદેશ ગુરુ વિચરીઆ, શમ દમ ગુણથી ગુરુવર ભરીઆ;
 જૈન શાસનમાં સૂરિ શેહરો. અમરં
 બે હજાર તેંત્રીસ સાલ રે વિમલીઆ, છ'રી પાળા સંઘ ચાલ્યો સિદ્ધ ગિરિવરીઆ;
 ઉજવણી વર્ષનો રંગ અનેરો. અમરં
 આચાર્ય ગુણસાગરસૂરિ રાજીઆ, ચતુર્થ શતાબ્દી કલ્યાણ ગુરુવરીઆ;
 'હેમ-રત્ન' પર મહેર કરો. અમરં





ગુરુગુણ ગીત

— સાદવીશ્રી અરુણમલાશ્રીજી

(રાગ : આશાવરી)

- વંદન વારંવાર ગુરુવર, વંદન વારંવાર.
વઢિયાર દેશમાં શોભનું રે, લોલાડા નામે શુભ ગામ,
કોઠારી કુળમાં શોભના રે, પિતા નાનિંગ અભિધાન. ગુરુ૦ ૧
- સંવત સોલ તેત્રીશના રે, આષાઠ બીજ ગુરુવાર;
નામિલદે માતાની રન્નકુક્ષીએ, અવતર્યા કોડનકુમાર. ગુરુ૦ ૨
- ધર્મભૂતિસૂરિની મધુરી વાણીએ, જાણ્યો અરિથર સંસાર;
અક્ષયતૃતીયાને શુભ દિવસે, લીધો સંયમપદસાર. ગુરુ૦ ૩
- પંચ સમિતિ ત્રણ ગુપ્તિ આરાધે, પાળે પંચાચાર;
સંવત સોલ ઓગણપચાસે, આચાર્યપદ સ્વીકાર. ગુરુ૦ ૪
- સંવત સોલ બહોંતરે રે, પદવી યુગપ્રધાન;
અચલગચ્છના મોંધેરા હીરા, શાસનના સુલતાન. ગુરુ૦ ૫
- ઉગ્રવિહારી, મહાન તપસ્વી, કલ્યાણસાગર સૂરિરાય;
જગદુદ્ધારનું બીડું ઝડપ્યું, ને બૂઝવ્યા ભારમલ્લ રાય. ગુરુ૦ ૬
- છોંતેર વર્ષનું સંયમ માળી, કીધો જગ ઉપકાર;
સંવત સત્તરસો ને અઢારે, પહોંચ્યા છે સ્વર્ગમઝાર. ગુરુ૦ ૭
- ચતુર્થ જન્મશતાબ્દી પ્રસંગે, ગુણ ગાઈએ મળી સાથ;
નરેંદ્રશિશુ 'અરુણ' નમે છે, ગુરુચરણે જોડી હાથ. ગુરુ૦ ૮



શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ





दादा श्री कल्याणसागरसूरि के यमत्कार

— मोहन वडेश

सुनो सुनायें आज तुम्हें एक छोटी-सी कहानी,
गांव लोलाडा वढियार देश में, जन्मे गुरुवर ज्ञानी,
बचपन से ही गुरुवर को था, धर्मप्रेम भडा भारी,
अल्प आयु में जग को छोडा, वन गये मछाव्रतधारी;
नव वर्ष में दीक्षा लेकर, मोह-बन्धन को तोडा,
धर्मसूरि गुरुवर से अपना, जवन नाता जोडा.

जिनशासन के खातिर कर दी निज जवन कुरबानी. १

नवानगर के शक पदमशी-वर्धमान हो भाई,
धर्मप्रेम में सबसे आगे गुरुवर के अनुयायी;
धर्मदेशना सुनकर गुरु को लर्पा था मन में छाया,
शगुंज्य की यात्रा करने संघ अेक निकलाया.

जैनजगत में मुकुट सरीषे जैसे थे मछादानी. २

भीय राड में उरा डाले सो गये सब संघवाले,
नलीं कलीं थी उनको चिंता गुरुवर थे रभवाले;
अर्धरात्रि को गुरुवर ने अयशुकन कुछ पाया,
संघपतियों के तंजु पर लैरव जोडा अकुलाया.

गुरुवर समज गये जट मन में अशुभ की कोई निशानी. ३

निद्रा तज कर गुरुवर ने जट ध्यान की करी तैयारी,
संघकुशल हेतु लो गई थी चिंता उनको भारी;
गुरुवर ने तज याद किया जट छुष्ट मछाकाली को,
प्रकट लुछ, तज गुरु ने पूछा अपनी रभवाली को.

लैरव जोडा बोला रडा क्यूं क्या विपदा हे आनी? ४

बोल बोल कर बता रडा हे, तुमको लैरव जोडा,
भाकी बचा हे संघपतियों का जवन बिलकुल थोडा;
अेक धडी दिन यदने से पछले ये मर जअेगे,
पौषध हे निज संग यला लो तो ये बय जअेगे.

पुण्य तुम्हारे के प्रभाव से ये विपदा टल जनी. ५



वर्धमान को प्रातःकाल अट गुरुवरने बुलवाया,
पौषध ले तुम दोनों भाई संग यलो यूं इरमाया;
दिवस निकलने पर मछावत ने कर ही पूर्ण तैयारी,
आकर संधपतियों से बोला चलकर करो सवारी.

संधपतियों ने गुरु के संग पैदल करी रवानी. ६
संधपति बोले मछावत से, 'नहीं चढ़ेंगे छाथी पर,
गुरुवर की आज्ञा पावेंगे, उनके साथ पैदल चलकर,'
संध चल थोड़ी दूरी पर छाथी तब चक्राया,
पानी पीती देखी छाथिनी मद उस पर तब छाया.

छाथिनी भागी तुरंत वहां से छोडा पीना पानी. ७
छाथिनी के पीछे वह भागा छोकर के मतवाला,
पटक दिया मछावत को नीचे कुचल उसे अट डाला;
बहुत यत्न किये पर छाथी काबू में नहीं आया,
भाग भागा अेक पेड से जकर वह टकराया.

मतवाले छाथी से तब थी मुश्किल जन अयानी. ८
जंछर इसी तब उस दरफ्त से छूट नहीं वह पाया,
मछावतों ने मिलकर के छाथी को काबू लाया;
गुरु आज्ञा से सकल संध ने आगे कदम बढ़ाया,
संधपतियों को गुरुवर ने मरने से अयवाया,

पूर्णं दुर्घं निर्विघ्नं यात्रां गुरु की थी अगवानी. ९
कुंवरपाल और सोनपाल थे नगर आगरावासी,
जिनमंदिर अंधवाये उनने लकित करी थी सारी;
श्रेयांस प्रभु और मछावीर की मूरत थी धरवायी,
निज छाथों से गुरुवर ने थी प्रतिष्ठा करवायी.

अढा रहे थे धर्म प्रेम वे सुनकर गुरु की वाणी. १०
युगलपोरोंकी युगली से था जहांगीर भरमाया,
दोनों अंधुअे को बुलवाकर आदेश यलीं दिल्वाया;
दस दिन के भीतर मुअको दे परया देव तुम्हारा,
वरना मंदिर गिरवा दूंगा, सुन लो लुकम उभारा.

जहांगीर से जिही राज को मुश्किल थी जात समजानी. ११



दीनों बंधु लुकम सुना तो मन में थे धनराजे,
 धार मुसीबत आन पड़ी है, कैसे उसे मिटाओ ?
 लगे सोचने दीनों बंधु कैसे हो छुटकारा ?
 दीप्पा न कोई सिवा गुरु के जग में उन्हे सखारा.

उन दीनों ने माना मन में गुरुवर है महिमावानी. १२

सोनपाल तब यला वहां से पलुंया जकर काशी,
 गुरुवर मेरी महद करो, अब दूर करो ये झंसी;
 लाथ जोडकर गुरुवर को जब निज विपदा भतलाई,
 धनराजट के कारण उसकी आंखें थीं भर आईं.

कल्याणसूरि गुरुवर ने उसके दिल की बात पलयानी. १३

गुरुवर बोले सोनपाल से, जजो शोक मिटाकर,
 विपदा तेरी दूर करुंगा स्वयं आगरा आकर;
 पादलेप कर गुरुवर ने तब उवा से लोड लगाई,
 अल्प समय में पलुंय गये जट नगर आगरा मांछी.

जैन धर्म की ज्योत जलाने की गुरुवरने ठानी. १४

आठ दिवस से सोनपाल जब नगर आगरा आया,
 अपने से पहले गुरुवर को दृष्य वहां अकराया;
 गुरुवर पलुंये कब वहां पर छोडा उनको काशी,
 धर्मप्रेमी गुरुवर की माया समझ नहीं कुछ आनी.

कुंवरपाल से बोला तब बात कडो लई साथी. १५

चार दिवस तो भीत गये हैं गुरु को वहां पर आये,
 यमन्कार को दृष्य गुरु के मन में वे लपये;
 हठ आस्था रखकर मन में गुरु दर्शन को आये,
 धर्मलाभ हे गुरु ने सारे संकोथ मिटाये.

गुरुवर का तब ठस दुनिया में नहीं कोई था सानी. १६



ज्वालांगीर ने नियत समय पर दोनों को बुलवाया,
भीत गया है समय तुम्हारा परया नहीं कोई पाया;
दोनों भाई भोले नृप से मंदिर में चले आये,
छाथ जेठो मूरत के आगे परया ली पा जेठो.
निर्भय हुआ ये दोनों भाई पाकर गुरु कल्याणी. १७

कौनुक की ईश्वर से तब नृप मंदिर में अट आया,
गुरुवर को मौजूद वहां पर सब जन ने तब पाया;
मूरत के आगे कर अंधित ज्वालांगीर को अडा किया,
छाथ उठाकर मूरत ने तब धर्मलाभ संदेश दिया.
देव जैन का सख्या है ये ज्वालांगीर ने जनी. १८

भुज नगर का राव भारमल आधी से उकलाता;
तात रोग से पीड़ित हुआ वल जाने से धरनाता;
भुज नगर में गुरुवर ने जब चानुमास इरमाया,
दूत भेज कर गुरुवर को तब निज घर पर बुलवाया.
राव भारमल ने गुरु से रोग की करी बयानी. १९

राव भारमल बोला गुरु से, सुन लो अर्जु उमारी,
तडप रखा हूं पीडा से मैं बनकर अटियाधारी;
कई वैद्य मंत्रज्ञ बुलाये नहीं लगी है करी,
रोग मिटा दो गुरुवर मेरा आप परम उपकारी.
छकर ली मैं मरा हुआ हूं, भोज बनी जि'दगानी. २०

राव भारमल को गुरुवर ने निज प्रभाव बतलाया,
मंत्रित जल का उदर लेप तब गुरुवर ने करवाया;
रोग उटा भक्त राव भारमल ने अटिया को छोड़ी,
भूष धरा धन गुरुचरणों में, गुरु ने नहीं ली कोड़ी.
रोग रहित देखा राज को अकित हुई सब रानी. २१

भरकी रोग से जलौर नगर में मय गई छाडाकारी,
नष्ट हो रखा नगर रोग से, भर रहे नित नरनारी;
अहुत यत्न करने पर ली जब रोग नहीं मिट पाया,
मिलकर के तब सकल संघ गुरुचरणों में आया.
उपकारी गुरुवर ने संघ की चिन्ति को अट मानी. २२



મંત્રિત કપડા ગુરુવર ને તબ નગર બાહર નિકલાયા;
મરકી રોગ કા ગુરુકૃપા સે હો ગયા તુરંત સક્ષયા.
ચમત્કાર કો દેખ મુખ સે નગર બહુત હર્ષાયા,
કઈ જૈનેતર જૈન બન ગમે હો ગયા ધર્મ સવાયા.

સબકો સુના રહે થે ગુરુદેવ વર્ષાકર અમૃતવાણી. ૨૩

સંવત સતર સો અઠાર કા ફિર વહ દિન ભી તબ આયા,
અમરસૂરિ કો ગુરુવર ને અપના પટ્ટધર બનવાયા;
અંત સમય તક ગુરુવર ને થી ધર્મ કી જ્યોત જલાઈ,
ચલે ગમે ગુરુ છોડ કે જગ કો દુનિયા ભૂલ ન પાઈ.

આસો શુકલ ત્રયોદશી ગુરુવાર કો છોડી દુનિયા જ્ઞાની. ૨૪



કલ્યાણમૂર્તિ

શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરીશ્વરજી

— કવિશ્રી દુલેરાય કારાણા

[આ કચ્છી સંગરતું એવું બંધારણ છે કે એક કડીના છેલ્લા શબ્દો ખીણ કડીમાં જોડાઈ બન્ય; એટલે જ એ સંગર (સાંકળ) કહેવાય છે. તેમાં મોટો લાભ એ છે કે એક કડી પછી ખીણ કડી કઈ આવશે, એ યાદ રાખવાની જરૂર રહેતી નથી. પોતાની મેળે જ યાદ કર્યા વિના નવી કડી શરૂ થાય છે. સંગર એ કચ્છી ભાષાનો એક ચોટનાર પ્રયોગ છે. સાંભળનાર શ્રોતાઓને તે જકડી રાખે છે. તેમાં જોમ તો સ્વયં આવી બન્ય છે. — સંપાદક]

જતી સતી ને જૈન મુનિવર, રામદેવ ને રાવળખીર;
ધન ધન! કચ્છ ધરણી તુજ અંકે, પગ પગ પોઢ્યા પીરકૂકીર.

સાધુ સંત મહંત અનંત,
ગરવી કચ્છ ધરા ગુણવતં!

[કચ્છી સંગર]

કોડીલો કચ્છ દેશ સે, સરજોં સરજનહાર,
પેંધા થ્યા જિન પટ મેં ઉ-પાલક ડાતાર;
જનમ્યા જિન ધરતી મધે, જંગી રણ ઝૂંઝાર,
તપ્યા તપ તપી કરે, કેક તરી થ્યા પાર.

શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ



ભક્ત વડા વિણ પાર,
ભેટી વ્યા હિન ભોમ કે.

ભેટી વ્યા હિન ભોમ કે, સંત મહા સુખકાર,
કલ્યાણસાગરસૂરિ તે'મે', કરુણા જ અવતાર;
જનમ ધર્યા વઢિયાર મે', છઠ્ઠ વૈશાખી સાર,
સોરે સો તે'ત્રી સંવત અને વાર ગુરુવાર.

તપસી તારણહાર,
પગ ડિનાં પ્રથમી મથે.

પગ ડિનાં પ્રથમી મથે, નાલો કોડન વીર,
ત્યાગ અને તપજ લગા, તનમે' જો કે તીર;
પિતા અતિ ધરમાતમા, નાનીંગ શાહ સુધીર,
માતા નામલદે મહા ગુણિયલ ગુણ ગંભીર.

ધીર વીર વડવીર,
તે' જો કુલદીપક થેઓ.

તે' જો કુલદીપક થેઓ, કોડન વીરકુમાર,
ધર્મમૂર્તિ સૂરિવર વેઓ, જડે' ધોળકે દ્વાર;
રાજી થ્યા ન્યારે કરે, કોડન બાલકુમાર,
ડિનાં દીક્ષા પ્રેમ સે', આશિષ ડિનાં અપાર.

શુભસાગર અણગાર,
વર્યા વાટ વેરાગજી.

વર્યા વાટ વેરાગજી, બરેઓ બંધન શેષ;
સમજ્યા હિન સંસાર મે', લાભ નાંય લવલેશ;
દીપામેં નિજ દેશ જો, મહાવીર જો વેશ,
પગલે પગલે પ્રાપ્ત કેઓ, વિગતે' જ્ઞાન વિશેષ.

અંતર જો આદેશ,
વિચર્યા દેશ વિદેશમેં.

વિચર્યા દેશ વિદેશ મેં, કર્ય મેં કેઓ વિહાર,
વર્ધમાન ને પદમશી, કર્ય જ શાહુકાર;
ગુરુવાર જો ઉપદેશ સેં, સંઘ કઠયાં શ્રીકાર,
બત્રી લખ ખરથે પુગા, શત્રુંજય ધરબાર.



શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ



જાત્રી કૈક હજાર,
નિશાન ડંકા નોબતું.

નિશાન ડંકા નોબતું, નેજા ફરકી રેઆ,
કચ્છડે મેં સૂરીશ્વર જા, પગલા વરી પેઆ;
ભુજ રાજવી ભારમલ, ગુરુ જેં પગેં પેઆ,
વાત રોગ રા'જો વેઆ, દુખડા દૂર થેઆ.
રાજી રાજી થેઆ,
મુનિરાજ જી મહેર સેં.

મુનિરાજ જી મહેર સેં, કચ્છ-ધણી કરમી,
પજ્જેસણ પારે ડિનાં, પૂરા પનરો ડીં;
ડંકો દિસ-દિસ મેં વગો, જૈન ધરમ જો જીં,
સૂરિવર જા સન્માન પણ વધધાં વેઆ તીં.
વઠા મોતીએં મીં,
કચ્છડે જી ધરતી મથે.

કચ્છડે જી ધરતી મથે, ગુરુદેવ ગુણવાન,
મુનરે મડઈ કે ડિનાં, ચોમાસેં જા દાન;
ભુજ કે, ભદ્રાવતી કે, ડિનાં મિણી કે માન,
આધાઈ ને અંજાર કે, ડિનાં ગુરુવર જ્ઞાન.
વડે માન સન્માન,
કચ્છમેં ચોમાસા કેઆં.

કચ્છમેં જામનગરમેં, ચોમાસા ચોફેર,
જોધપુર ને ઉદેપુર, જોયાણા જેસલમેર;
ખંભાત અમદાવાદ ને સુરત ભરૂચ શેર,
રાધનપુર પાટણ અને જંબુ બિકાનેર.
મિણી મથે કેઆં મહેર,
ચોમાસેં જે દાન સેં.

ચોમાસા યોગમ થેઆ, કચ્છડો તેંમેં ખાસ,
કલ્યાણ ગુરુ જો કચ્છ થ્યો, આખર જો આવાસ;
સિજ ઉગાંધે મેં સૂરીશ્વર જો, છેલમછેલો ત્યાસ,
શોક કચ્છ ગુજરાત મેં, છવાઈ વ્યો ચોપાસ.

શ્રી આર્ય કથ્યાણ ગોતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ



વંદન નેહ નિવાસ,
 સૂરીશ્વર વંદન સદા!
 સૂરીશ્વર વંદન સદા, અભય અભિલાષી,
 અંતર જપ ઝંકાર જો, અખંડ અવિનાશી;
 સતરો સો અપડો^૧ સંવત, આસો તેરસ ખાસી,
 ગુરુવર વિદાય થઈ વેચા આતમવિલાસી.
 પરમધામ વાસી,
 ધન સૂરીશ્વર સતગુરુ!
 ધન સૂરીશ્વર સતગુરુ! ધન શાસન શણગાર!
 ધન અવિકારી આતમા! ધન શાંતિ અવતાર!
 ધન માતા ને ધન પિતા! ધન શિષ્ય પરિવાર!
 ધન ગુણગણ ગંભીરતા! ધન ધન વાર હજાર!
 ધન ધરા સુખકાર!
 કારાણી એં કચ્છજી!



નમન અમર આત્માકે

— શાસ્ત્રી શ્રી તલકશી ધનજી વીરા

પાંજી હન પૃથ્વી મથે, સંતેજો શણગાર; સભુજો સંભારેસેં, બેડો જાણે પાર. ૧
 તેરા સાધુ સંત ઈ, કલ્યાણસાગર રાય; નર નારી જેકેં પ્રેમસેં, વંદી પેંતા પાય. ૨
 નામિલદેવી નાનિંગકે, હર્ષ અપરંપાર; વૈશાખ સુદ છઠ્ઠજો, જનમ્યા કોડનલાલ. ૩
 વરે ધય વીની વ્યા, છતાં અંઈં પ્રખ્યાત; સોસ છડયાં સંસારજો, તેંજો ઈ પ્રતાપ. ૪
 અઠે વરેંજી ઉમરમેં, દીક્ષા કયાં સ્વીકાર; તપ ત્યાગસે રંગાઈને, જીવન થયો આબાદ. ૫
 જ્ઞાન ગની ગુરુ કનેથી, પૂરો થયો અભ્યાસ; ચતુર્વિધ સંધજો, સપનો પૂરો સાકાર. ૬
 અચલગચ્છમેં ઓજસ્વી, સાધુમેં શિરતાજ; સુકાન કે સંભારીએં, તેરા ઈ મહારાજ. ૭
 પદવી દે આચાર્યજી, ધન્ય થયો અમદાવાદ; સેવા કરે શાસનજી, અનંત કયાં ઉપકાર. ૮
 કચ્છધિપતિ ભારમલ, જેંજો જાળવ્યાં માન; રોગ મટાપાં રાંજો, સાચવ્યાં પૂરી શાન. ૯
 નમી નમી નરેન્દ્ર જેકે, પૂજી થયા પાર; પ્રતિબોધસે બોધાઈને, સચયો ગેણાં સાર. ૧૦
 કાવ્યરૂપ કુસુમ સેં, પૂજી થયા પાર; નમન અમર આત્માકે! ઈ જ આય અભિલાષ. ૧૧

૧. સંવત ૧૭૧૮



શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ



गुरुभक्ति गीत

— अंसीलाल अंलातवाला

सुगप्रधान प. पू. जगद्गुरु आचार्य श्री कल्याणसागरसूरीधर
महाराजनी (४००)यतुर्थे जन्मशताब्दी महोत्सवप्रसंगतुं गुरुभक्ति गीत.

जैन धर्मनी प्रभावनानां मळान कार्ये करनारा,
अेवा कल्याणसागरसूरिने, कोटि वंदन अमारां,
अयलगच्छना गुरु गच्छनायक शासनना सितारा. अेवा०

वट्टियार देशना लोलाडा गामे कोठारी कुणमां जन्म्या,
नानिंग पिताने नामिलहेमात्रे सुसंस्कारे सिंख्या,
कोडनकुमारना नामे छिछ्या, सौने प्रेम पानारा. अेवा०

अेक दिवस गच्छागिपनि श्री धर्मभूतिसूरि त्यां आख्या,
अेमनी वाणी सुणी कोडने वैराग्यना भावे जग्या,
धोणका गामे धामधूमथी संयम स्वीकारनारा. अेवा०

संसाही कोडनमांथी अन्या मुनि श्री कल्याणसागर,
संयम साधना इती साधी पाम्या सर्वना आदर,
योग्य समये अमदावाढमां आचार्यपद पानारा. अेवा०

विशाण शिष्य परिवार साथे विचरता गामोगाम,
विविध साहित्यना सज्जन साथे शासनसेवानां करतां काम,
भीठी मधुरी वाणी सुणावी धर्मपदेश देनारा. अेवा०

उपदेशथी वर्धमान पद्मसिंहे शत्रुंजयने संघ काढ्यो,
त्वय्ये भे मंदिरो गिरिवर उपर बांधी धर्मने उंको वगाड्यो,
स्थाने स्थाने जैन धर्मनी ज्योति जगावनारा. अेवा०

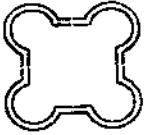
जमनगरना राजशी तेजशीअे धनने सद्व्यय कीधो,
संघ प्रतिष्ठा पंचधार भोजन करीने लडाये लीधो,
साधर्मिक भक्ति आदि सुंदर कार्ये करावनारा. अेवा०

आग्राना कुंरपाल-सोनपालमां धर्मना अंकुर वाख्या,
शिपरज आदिना संघो काढी उपाश्रय-मंदिरो अंधाव्यां,
जळंगीर जेवा सम्राटने पण प्रतिभोध देनारा. अेवा०

श्री आर्य कल्याण गौतम स्मृति ग्रंथ



આડત્રીસ વર્ષની યુવાન વયમાં ગચ્છાધિપતિ એ નિમાયા,
 મહા ઉપકારી ! એ ગુરુવરના ઘર ઘર ગુણો ગવાયા,
 ઉદયપુરમાં યુગપ્રધાનનું બિરુદ મેળવનારા. એવા૦
 કચ્છના મહાશય ભારમલજીનો અસાધ્ય રોગ મટાડ્યો,
 અહિંસાના આદર્શો સમજાવી ધર્મનો બોધ પમાડ્યો,
 પર્વ દિવસોમાં રાજ્યભરમાં જીવદયા પળાવનારા. એવા૦
 ગુજરાત, સૌરાષ્ટ્ર ને કચ્છ પ્રદેશમાં અપૂર્વ પ્રભાવના કીધી,
 ભવ્ય મંદિરો નિર્માણ કરી અનેક બિંબોની પ્રતિષ્ઠા કીધી,
 ભદ્રેશ્વરજી આદિ તીર્થધામના જીર્ણોદ્ધાર કરાવનારા. એવા૦
 પંચાશી વર્ષની પાકટ વયે, ભૂજ ગામે પધાર્યા,
 ભાવથી સામૈયું ક્યું ભક્તોએ આંગણિયાં શણગાર્યાં,
 જગદુશાહ જેવા સુશ્રાવકો હતા ગુરુભક્તિ કરનારા. એવા૦
 ત્યાં અચાનક બીમાર થયા ને કાળે ઝપટ લગાવી,
 જીવનદીપ બુઝાઈ ગયો ને સ્વર્ગની વાટ સિધાવી,
 અંધારુ થયું ને શોક છવાયો, ગયા જ્યોતિના ધરનારા. એવા૦
 એમની સ્મૃતિમાં ભૂજના સંઘે વિશાળ સ્તૂપ બંધાવ્યો,
 ગુરુપાદુકાની પ્રતિષ્ઠા કરીને ભક્તિ મહોત્સવ ઉજવાયો,
 સ્થાને સ્થાને મૂર્તિ સ્થપાઈ, વરસી ગુરુભક્તિધારા. એવા૦
 ચતુર્થ જન્મ શતાબ્દી મહોત્સવ આજ રહ્યો ઉજવાઈ,
 એવા ઉપકારી ગુરુજનો મલિમા રહ્યો છે ગવાઈ,
 યુગ યુગ સુધી યાદ રહેશે, 'બંસી' એ ગુરુજ પ્યારા. એવા૦



અચલગચ્છાધિપતિ પૂ. આચાર્ય
 શ્રી ગૌતમસાગરસૂરીશ્વરજીની ગહુલી

— મુનિશ્રી ધર્મસાગરજી

(સગ : સુજ બિનવર શેટુંજ ધણીજ, દાસ તણી અરહાસ)

દેશ ભારવાડ દીપતો જ રે, પાલી શહેર મોજર;
 જન્મ લીધો ગુરુજીએ તિહાંજ રે, બ્રાહ્મણકુળ અવતાર.
 સુગુરુ જ રે, ધન ધન તુમ અવતાર !

૧



શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ

- ક્ષેમલદે જનની તણા જી રે, પુત્ર ગુલાબ મનોહાર;
પિતા ધીરમલ્લજી જાણીએ જી રે, ક્ષમા તણા ભંડાર. સુગુરુ ૨
- લઘુ વયમાં વ્રત ધારિયાં જી રે, વીસ વરસ હુઆ જાણ;
સંસાર અસાર જાણીને જી રે, લીધા સંયમભાર. સુગુરુ ૩
- પંચમહાવ્રત પાળતા જી રે, દશવિધ યતિધર્મ;
સંયમ સતર પ્રકારના જી રે, નવવિધ બ્રહ્મચર્ય ધાર. સુગુરુ ૪
- જ્ઞાન દર્શન ગુણે ભર્યાં જી રે, ક્રોધ કર્ષો પરિહાર;
પાંચ સમિતિએ સમતા રહે જી રે, ચાર અભિગ્રહ ધાર. સુગુરુ ૫
- પિંડ વિશુદ્ધિને સેવતા જી રે, ઈન્દ્રિયોનો રોધ કરનાર;
ત્રણ ગુપ્તિ ગુપ્તા રહે જી રે, ભાવના ભાવે બાર. સુગુરુ ૬
- પંચાચારને પાળતા જી રે, ટાળતાં કર્મજ આઠ;
તપ જપાદિક બહુ કરે જી રે, વારે વીસ વિકાર. સુગુરુ ૭
- ઓગણીસ વર્ષે ગુરુ આવિયા જી રે, જમનગર મોઝાર;
સામૈયું અતિ શોભતું જી રે, વાજિંત્ર તણો નહિ પાર. સુગુરુ ૮
- શહેરમાંહે પધારિયા જી રે, ઠામ ઠામ ગહુંલી રે થાય;
બજાર ચૌટામાં વળી જી રે, જન મન હરખ ન માય. સુગુરુ ૯
- સંવત ઓગણીસ બોતેરે જી રે, ચૈત્ર વદી પાંચમે આય;
સકલ સંઘ સાથે મળી જી રે, ગુરુજના ગુણ ગાય. સુગુરુ ૧૦
- અમૃતસમી વાણી સુણી જી રે, હરખ્યાં સહુ નરનાર;
ચોમાસું ગુરુ ત્યાં રહ્યા જી રે, જાણી લાભ અપાર. સુગુરુ ૧૧
- અચલગચ્છપતિ દીપતા જી રે, એવા તે ગુરુસજ;
ગૌતમસાગરજી જાણીએ જી રે, મુનિઓમાં શિરતાજ. સુગુરુ ૧૨
- નીતિસાગરમુનિ તેહના જી રે, શિષ્ય શોભે મનોહાર;
જ્ઞાન તણા અભ્યાસમાં જી રે, મન રાખે નિરધાર. સુગુરુ ૧૩
- ઓગણીસ સિતોતેર સાલમાં જી રે, રૂડો શ્રાવણ માસ;
'ધર્મસાગરજી'એ રચી જી રે, આ ગહુંલી સુખવાસ. સુગુરુ ૧૪



શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ





પ. પૂ. દાદાસાહેબ અચલગરછાધિપતિ
શ્રી ગૌતમસાગરસૂરીશ્વરજી મ. સા.નાં ગુણુગાન

— પ. પૂ. આચાર્યદેવ શ્રી ગુણુસાગરસૂરીશ્વરજી મ. સા
(રાગ : શબ્દનાં રમકડાં)

- દુર્લભ દર્શન ગુણીવર ગુરુવર, સ્મરણે પાવન થઈએ રે;
ગુરુ ગૌતમસાગરસૂરિના ગુણુ, ગાઈ ભવોદધિ તરીએ રે. દુર્લભ૦
- મરુભૂમિના પાલી શહેરમાં, વિષ્ણુ શ્રીમાળી જ્ઞાને;
પ્રસન્નો પુત્રરત્ન ધીરમલ્લ, સ્ત્રી ક્ષેમલદે માને રે. દુર્લભ૦ ૧
- ગુલાબમલ્લ નામે એ બાળક, પાંચ વર્ષના થાવે;
પંડિત દેવસાગર યતિવરને, વડીલ વહોરાવે ભાવે રે. દુર્લભ૦ ૨
- સંવત શત ઓગણીશ ચાલીશે, વીશ વર્ષના થાવે;
મુંબઈ માહીમ નગરે ત્યારે, દીક્ષા લીધી ભાવે રે. દુર્લભ૦ ૩
- નિત્ય એકાશણ તપ કરતા ગુરુ, પવિત્ર ચારિત્ર પાળે;
આંતરે આંતરે ઉગ્ર તપો કરી, કઠિન કર્મને બાળે રે. દુર્લભ૦ ૪
- દેશ વિદેશે વિચરે, ઉપદેશ આપે બોધ પમાડે;
મિથ્યામતિ ઉરછેદી કેંકને, આત્મભાવમાં રમાડે રે. દુર્લભ૦ ૫
- બહુ જીવો વૈરાગ્ય રંગથી, દીક્ષા લે ગુરુ પાસે;
અચલગરછ મુનિનાયક ગુરુનાં, દર્શને પાપો નાસે રે. દુર્લભ૦ ૬
- મહિયલમાં જનમંદિર-જ્ઞાતનંદારો ગુરુ કરાવે;
જ્ઞાનદાનની પરબ મંડાવે, દીનોદ્ધાર કરાવે રે. દુર્લભ૦ ૭
- દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્ર પ્રચારી, ભવિતા ભવ ભય કાપી;
જિનશાસનની ઉન્નતિ કરતા, ગુરુવર મહાપ્રતાપી રે. દુર્લભ૦ ૮
- ગુણુસાગર પાઠકને પદ્મધર સ્થાપી, મુનિગણ આપે;
સુંદર સંઘ વ્યવસ્થા કરીને, આત્મરમણે મન સ્થાપે રે. દુર્લભ૦ ૯
- બે હજાર ને નવની સાલે, વૈશાખ સુદી ત્રયોદશીએ;
ભૂજનગરે થયા સ્વર્ગવાસી, શિવનગરે જઈ વસીએ રે. દુર્લભ૦ ૧૦
- દાદાસાહેબ મહા યોગીશ્વર, ગુણુનિધિ સુવિહિતરાય;
સ્વપર કલ્યાણક દયાનિધિ ગુરુ, સંઘ નમે 'ગુણુ' ગાય રે. દુર્લભ૦ ૧૧



શ્રી આચાર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ



श्री आर्य-कल्याण-गौतम स्मृति ग्रंथ भाग - १

जैन शासनमां अचलगच्छना द्विव्य प्रकाश
याने

अचलगच्छना संक्षिप्त इतिहास

लेखक : मुनिश्री कलाप्रबसागर७ भ. सा.

विभाग-१ : परमात्मा श्री महावीरदेव-गणधर श्री सुधर्मास्वामी
लगवंतथी लई ४६ भा पट्टधर (पृ. १ थी २०)

विभाग-२ : अचलगच्छ प्रवर्तन पछीना अरेले ४७ भा पट्टधर श्री आर्य-
रक्षितसूरिथी लई ६३ भा पट्टधर श्री धर्मभूतिसूरि सुधीना
पट्टधरे (पृ. २१ थी १०५)

विभाग-३ : ६४ भा पट्टधर श्री कल्याणसागरसूरिथी लई श्री जिनेन्द्र-
सागरसूरि सुधीना पट्टधरे (पृ. १०७ थी १३६)

विभाग-४ : ७५ भा पट्टधर श्री गौतमसागरसूरि, ७६ भा पट्टधर श्री
गुणसागरसूरि (पृ. १४२ थी १६०)



જૈનશાસનમાં અચલગચ્છનો દિવ્ય પ્રકાશ [અચલગચ્છનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ]

અનંત આત્માઓની મુક્તિ :

અનાદિ કાળથી આ સંસારમાં અનંતાનંત તીર્થંકર ભગવંતો થઈ ગયા છે. તેઓ તથા અનંતાનંત ભવ્યાત્માઓ સર્વ કર્મોથી મુક્ત બની સંપૂર્ણ રીતે રાગદ્વેષથી રહિત થઈ મોક્ષમાં ગયા છે.

વર્તમાન ચૌવીસ તીર્થંકરદેવો :

આ અવસર્પિણી કાળમાં વીતરાગ પરમાત્મા શ્રી ઋષભદેવ ભગવાન આદિ ચૌવીસ તીર્થંકર ભગવંતો થયા. નિકટના કાળમાં એટલે ૨૫૦૫ વર્ષ પહેલાં આ કાળના ચરમ તીર્થંકર પરમાત્મા શ્રી મહાવીરદેવ મોક્ષમાં પધાર્યા. પરમાત્મા શ્રી મહાવીરદેવનો સંક્ષિપ્ત જીવનપરિચય આ પ્રમાણે છે :

ચરમ તીર્થંકર પરમાત્મા શ્રી મહાવીરદેવ

પ્રભુ શ્રી મહાવીરદેવનો જન્મ આજથી ૨૫૭૭ વરસ પહેલાં ચૈત્ર સુદ ૧૩ ના ક્ષત્રિયકુંડ નગરમાં સિદ્ધાર્થ રાજાને ત્યાં રાણી ત્રિશલાદેવીની કુક્ષિથી થયેલ હતો. જન્મ વખતે તેઓ મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન અને અવધિજ્ઞાનથી યુક્ત હતા. તેમના જન્મ વખતે ત્રણે જીવનમાં આનંદ આનંદ વ્યાપી ગયો. રાજાની સમૃદ્ધિ, યશ વગેરે વધવાં માંડ્યાં, તેથી રાજાએ પુત્રનું નામ 'વર્ધમાન' રાખ્યું. તેમનાં રૂપ અને કાંતિ અનુપમ હતાં. તેઓ ખાલકીડા કરતા હતા, ત્યારે એક દેવે તેમના બળની પરીક્ષા કરેલી. તેમાં તેઓ મહાબળવાન અને વીર પુરવાર થતાં તેઓ 'મહાવીર' એવા નામથી પ્રસિદ્ધિ પામ્યા.

પ્રભુના જીવન પ્રસંગો :

તેઓ યૌવનવય પામ્યા, ત્યારે સમરવીર રાજાની પુત્રી યશોદાદેવી સાથે તેમનાં લગ્ન થયાં. સંસારના ફળ સ્વરૂપે તેમને ત્યાં 'પ્રિયદર્શના' નામે પુત્રી થઈ. તેઓ અઠ્યાવીસ વરસના થયા, ત્યારે તેમનાં માતૃપિતા સ્વર્ગસ્થ થયાં. વડીલબંધુ નંદીવર્ધનના અતિ આગ્રહથી પ્રભુ પોતાનાં લોગાવલિ કર્મ શેષ બાણી બે વરસ ગૃહવાસમાં રહ્યા. દીક્ષા સમય નજીક બાણી તેઓએ વરસીદાન આપવાની શરૂઆત કરી. સમગ્ર વર્ષ દરમ્યાન તેમણે કુલે ત્રણ અબજ, અઠ્યાસી કરોડ, એંસી લાખ સોનામહોરોનું દાન આપ્યું.

ત્રીસ વરસની વયે માગસર વદ ૧૦ (ગુજરાતની કાતિક વદ ૧૦) ના પ્રભુએ દીક્ષા સ્વીકારી, તે જ વખતે તેમને મનઃપર્યાવ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું.



ઉચ્ચ તપસ્વી :

ભગવાન શ્રી મહાવીરદેવે પોતાની સાધનાનાં છન્દસ્થ અવસ્થાનાં સાડા બાર વરસો દરમ્યાન ઉચ્ચ તપાસાધના કરી. આટલા લાંબા સમયમાં પ્રભુનાં પારણાંના કુલ દિવસો ૩૪૯ જ હતા, બાકીના બધા દિવસો ઉપવાસના હતા. મહાન ઉચ્ચ તપશ્ચર્યા કરવાને કારણે તેઓ 'દીર્ઘતપસ્વી' તથા 'અમણુ' પણ કહેવાયા. ઘેર ઉપસર્ગો અને પરિષદોમાં પણ નિશ્ચયથી પ્રભુ જરાય ડગ્યા નહીં. રાગાદિ દુર્વાર આંતર શત્રુઓ સાથે એકસરખા આત્મપરાક્રમથી લડતા રહ્યા, તેથી 'મહાવીર' કહેવાયા. આ સમય દરમ્યાન તેમણે અનેક ઉપદ્રવો અને કષ્ટો સહન કર્યાં.

કેવળજ્ઞાની પ્રભુ શ્રી મહાવીર સ્વામી :

સાડા બાર વર્ષો પર્યંત દુષ્ટર્મો સામે સતત ઝઝૂમ્યા બાદ ભગવાન શ્રી મહાવીરદેવ વૈશાખ સુદ ૧૦ ના પાછલા પહોરે 'જલિય' ગામની નજીકમાં વહેતી ઋગુવાણુકા નદીને તીરે, શાલીવૃક્ષની નીચે, ગોદોહાસને શુકલ ધ્યાન ધરતાં અપ્રતિહત એવા કેવળજ્ઞાન અને કેવળદર્શનને પામ્યા. પ્રભુ હવે લોકાલોકના સર્વ પદાર્થોની ભૂત, ભવિષ્ય તથા વર્તમાન સ્થિતિ યથાર્થપણે જાણવા લાગ્યા.

શ્રી સંઘની સ્થાપના :

પ્રભુએ આત્મસાધના દ્વારા રાગ અને દ્વેષ ઉપર સર્વથા વિજય મેળવ્યો, જેથી તેઓ 'જિન' કહેવાયા. જિન બન્યા બાદ, તેમણે ચતુર્વિંધ સંઘનું એટલે કે તીર્થનું પ્રવર્તન કર્યું, તેથી 'તીર્થંકર' કહેવાયા. 'જિન'ની આજ્ઞાને અનુસરે, તેઓ 'જૈન' કહેવાય છે.

પ્રભુને કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયા બાદ, કેવળજ્ઞાન કલ્યાણકને ઉજવવા આવેલા દેવો સમક્ષ ભગવંતે પ્રથમ દેશના આવેલી. પણ તે વખતે પર્ષદામાં કોઈ મનુષ્ય ન હતા. ખીજે દિવસે વૈશાખ સુદ ૧૧ ના અપાપાપુરીમાં દેવરચિત સમવસરણમાં બિરાજી મનુષ્યોને દેશના સંભળાવેલી, ત્યારે ઘણાંયે નરનારીઓ પ્રભુના ઉપદેશથી પ્રભાવિત થયાં હતાં.

ઇંદ્રભૂતિ ગૌતમ આદિને પ્રતિબોધ :

આ વખતે તે જ અપાપાપુરીમાં ઇંદ્રભૂતિ ગૌતમ વગેરે અગિયાર પ્રકાંડ વિદ્વાન બ્રાહ્મણો પોતાના વિશાળ શિષ્યપરિવાર તથા ભક્તગણ સાથે યજ્ઞ કરી રહ્યા હતા. દેવો અને મનુષ્યોને સમવસરણ તરફ જતા જોઈને તેમને ખબર પડી કે સર્વજ્ઞ શ્રી મહાવીર પ્રભુ પધાર્યા છે. શરૂઆતમાં ઇંદ્રભૂતિ ગૌતમ તો અહંકારમાં આવી વિચારવા લાગ્યા કે 'એક મ્યાનમાં શું એ તલવાર હોઈ શકે ? તેમ આ દુનિયામાં મારા સિવાય ખીજે કોઈ સર્વજ્ઞ નથી.' આમ વિચારી તેઓ ભગવાન શ્રી મહાવીરદેવ સાથે વાદ કરવા તૈયાર થયા. પોતાના શિષ્યો સાથે તેઓ સમવસરણ તરફ આવ્યા. પ્રભુને જોતાં જ તેમનું



અભિમાન યોગળી ગયું. ઇંદ્રભૂતિના મનમાં વેદપદોનો પરસ્પર વિરોધીભાવ અને આત્મા છે કે નહીં વગેરે સંશયો હતા. પણ બીજાને પૂછે તો પોતાની અજ્ઞાનતા પ્રગટ થઈ જાય, તેથી તેઓ કોઈને આ બાબત પૂછતા નહીં.

શ્રી ગૌતમના મિથ્યાભિમાનનું દૂર થવું :

સમવસરણ નજીક ઇંદ્રભૂતિ ગૌતમને આવેલા જોઈને પ્રભુએ મધુર સ્વરે કહ્યું : 'હે ઇંદ્રભૂતિ ગૌતમ ! તમે સુખેથી આવ્યા ને ?' આ શબ્દોથી ગૌતમ વિસ્મિત થયા. પણ બીજા જ પગે તેમણે સર્ગર્વ વિચાર્યું : 'ઓહ ! વિશ્વપ્રસિદ્ધ એવા મારા નામને કોણ ન જાણે ? જે આ સર્વજ્ઞ મારા મનના સંશયોને જાણી, તેનું સમાધાન કરે, તો હું તેઓને સર્વજ્ઞ માનું' ત્યાં તો પ્રભુએ સામેથી કહ્યું : 'હે ગૌતમ ! તમને વેદપદો અંગે જે સંશય છે, તેનું સમાધાન પણ એ જ પદોમાં છે.' એમ પ્રભુએ વેદપદોનો સંગત અર્થ બતાવીને શ્રી ગૌતમના સંશયોનું સમાધાન કર્યું. પ્રભુની સર્વજ્ઞતા તેમ જ પોતાની અજ્ઞાનતા સમજતાં, તેઓ તરત જ પ્રભુને શરણે આવ્યા અને તેમણે શિષ્યપરિવારની સાથે પ્રભુ પાસે દીક્ષા સ્વીકારી.

અગિયાર ગણધરોની સ્થાપના :

યજ્ઞમાં ઇંદ્રભૂતિની રાહ જોઈ રહેલા અગ્નિભૂતિ ઇત્યાદિ બ્રાહ્મણો પણ ઇંદ્રભૂતિ ગૌતમ પાછા ન આવવાથી સમવસરણ તરફ પ્રભુ સાથે વાદ કરવા આવ્યા. એક પછી એક આવેલા બધાના સંશયોનું પ્રભુએ સમાધાન કર્યું અને બધા બ્રાહ્મણોએ શિષ્યોની સાથે પ્રભુ પાસે દીક્ષા લીધી. આ રીતે ઇંદ્રભૂતિ ગૌતમ વગેરે અગિયાર બ્રાહ્મણો તેમ જ તેમના શિષ્યો સહિત લગભગ ૪૪૦૦ ભાગ્યશાળી આત્માઓએ દીક્ષા લીધી. અગિયારે મુખ્ય શિષ્યોને પ્રભુએ શિષ્યગણના રક્ષક (મુખ્ય) તરીકે 'ગણધર' બનાવ્યા હતા.

પ્રવર્તિની આર્યા ચંદનબાળા :

એ જ પર્વદામાં મહાસતી ચંદનબાળા પણ હાજર હતાં. આ વખતે ચંદનબાળાએ પણ શ્રમણ ધર્મનો સ્વીકાર કર્યો હતો. આ પ્રસંગે બીજા પણ કેટલીક સ્ત્રીઓએ દીક્ષા લીધી હતી. પ્રભુએ ચંદનબાળા સાધ્વીજીને બધાં સાધ્વીજીઓનાં વડા તરીકે મૂકીને તેમને 'પ્રવર્તિની' પદ આપ્યું હતું. આ રીતે પ્રભુએ સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક અને શ્રાવિકા - એમ ચતુર્વિધ સંઘની સ્થાપના કરી.

પ્રભુનો ઉપદેશ :

લગવાન શ્રી મહાવીરદેવે જગતને ઉત્તમ ઉપદેશ આપ્યો. સાધુધર્મ અને શ્રાવકધર્મ બંને પ્રકારનો ધર્મમાર્ગ પ્રદર્શ્યો. સાધુધર્મ સ્વીકારવા જે આત્માઓ અસમર્થ હોય,



તેમને માટે પ્રભુએ શ્રાવકનાં બાર વ્રતો વગેરે પ્રદર્શ્યાં. અહિંસા, તપ અને સંયમ આચરવાથી જ આત્માનું શ્રેય થવાનું છે, એ શ્રેષ્ઠ માર્ગ પ્રકાશ્યો. જન્મમરણની જંજીરને તોડવા, સાચા, વાસ્તવિક, શાશ્વત સુખને પ્રાપ્ત કરવા અને દુઃખનો અંત આણવા મૈત્રી, પ્રમોદ, કારુણ્ય અને માધ્યસ્થ્ય આદિ ભાવનાઓ બતાવી. દુનિયાને મોક્ષનો મહાન માર્ગ બતાવી સેંઠડો નરનારીઓને પ્રભુએ મોક્ષમાર્ગનાં પથિક બનાવ્યાં.

પ્રભુનો પરિવાર :

ભગવાન શ્રી મહાવીરદેવનાં ૧૪,૦૦૦ (ચૌદ હજાર) સાધુઓ તેમ જ ૩૬,૦૦૦ (છત્રીશ હજાર) સાધ્વીઓ હતાં. એક લાખ અને ઓગણસાઠ હજાર ઉત્કૃષ્ટ વ્રતધારી શ્રાવકો હતા, તેમ જ ત્રણ લાખ, અઠાર હજાર વ્રતધારી શ્રાવિકાઓ હતી.

સતત ત્રીસ વર્ષ પર્યંત ધર્મનો ઉપદેશ આપ્યા બાદ ભગવાન શ્રી મહાવીરદેવ પાવાપુરીમાં પધાર્યા. અહીં હસ્તિપાળ રાજની લેખશાળામાં ઊતર્યા. ત્યાં મલ્લ ગણના નવ રાજ્યો અને સિચ્છવી ગણના નવ રાજ્યો તેમ જ સંખ્યાબંધ શ્રાવકશ્રાવિકાઓને ૪૮ કલાક પર્યંત એકધારી દેશના આપી.

પ્રભુનું મોક્ષગમન :

ગણધર ગૌતમ સ્વામીને પોતાના તરફ રાગ છે, એ જોઈને તેમ જ પોતાનો અંતિમ સમય જાણીને ભગવાન શ્રી મહાવીર પ્રભુએ તેમને દેવશર્મા વિપ્રને પ્રતિજ્ઞોધવા પોતાનાથી દૂર મોકલ્યા. પછીથી પ્રભુ પણ નિર્વાણ - મોક્ષપદને પામ્યા.

ગૌતમ સ્વામીને કેવળજ્ઞાન :

દેવશર્માને પ્રતિજ્ઞોધી પાછા ફરેલા ગણધર ગૌતમ સ્વામીને રસ્તામાં જ ખબર પડી કે, ભગવાન નિર્વાણ પામ્યા છે. ખબર પડતાં વેંત જ તેઓ વિલાપ કરવા લાગ્યા. અંતે 'વી....ર....વી....ર' વીતરાગ શબ્દનું ચિંતન કરતાં તેઓ કેવળજ્ઞાન પામ્યા.

દીપાવલિ પર્વ :

વિશ્વનો આવો મહાન જગદીપક ખૂઝાઈ જતાં, તે ભાવપ્રકાશની ખોટ પૂરવા, તે રાત્રે લગ્ય દીપની પંક્તિઓ (આવલિઓ) રચવામાં આવી. એ શ્યામ રજની હતી આસો સુદ અમાવાસ્યાની. તે દિવસથી ભારતની ભૂમિ પર દીપાવલિ પર્વ શરૂ થયું.

શ્રમણ ભગવાન શ્રી મહાવીર સ્વામી ત્રીસ વર્ષ સુધી ગૃહસ્થાવસ્થામાં રહ્યા, બાર વર્ષ છત્રસ્થાવસ્થામાં રહ્યા અને ત્રીસ વર્ષ કેવળી અવસ્થામાં રહ્યા. આમ કુલ એતેર વર્ષનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરીને સુક્તિપદ પામ્યા. □



૧. પ્રથમ પદ્ધર શ્રી સુધર્મા સ્વામી :

વર્તમાનકાલીન જૈનાચાર્યોની પરંપરાના નાયક શ્રી આર્ય સુધર્મા સ્વામી ભગવંત છે પરમાત્માશ્રી મહાવીરદેવ નિર્વાણપદ પામ્યા બાદ પ્રભાતે (વર્તમાનમાં પ્રચલિત નૂતન વર્ષના નૂતન પ્રભાતે કારતક સુદ ૧ ના) પહેલા ગણધર શ્રી ગૌતમ સ્વામી પણ કેવળજ્ઞાન પામ્યા હતા.

શ્રી ઈંદ્રભૂતિ ગૌતમ, અગ્નિભૂતિ, વાયુભૂતિ, વ્યક્ત, સુધર્મા, મંડિત, મૌર્યપુત્ર, અકંપિત, અચલબ્રાતા, મેતાર્ય અને પ્રભાસ - આ અગિયારે ગણધરોમાં ગણધર ભગવંત શ્રી સુધર્મા સ્વામી દીર્ઘાયુષી હોવાના કારણે તેઓને પ્રથમ ગણનાયક પદ્ધર તરીકે સ્થાપવામાં આવ્યા હતા.

શ્રી સુધર્મા સ્વામી મગધ દેશના કોલ્લાગ ગામમાં ધન્નિલ અને ભદ્દિલાના વિપ્ર કુટુંબમાં જન્મ્યા હતા. તેઓ વેદશાસ્ત્રોના પારંગત હતા, પણ અભિમાની હતા. પ્રભુ મહાવીરદેવ પાસે તેઓના સંશયોત્તુ સમાધાન થતાં, તેઓ પ્રભુના દીક્ષિત 'ગણધર' શિષ્ય બન્યા હતા. તેમણે ત્રીસ વરસ સુધી પ્રભુ શ્રી મહાવીરદેવની અને બાર વરસ સુધી શ્રી ગૌતમ સ્વામીની સેવા કરી હતી. તેમની કુલ વય બાણુ વરસની થઈ, ત્યારે તેઓ કેવળજ્ઞાની બન્યા હતા. આઠ વરસનો કેવળી પર્યાય પાળી, ભગવાન શ્રી મહાવીરદેવના નિર્વાણ પછી વીસ વરસ બાદ પોતાની સો વરસની વયે તેઓ મોક્ષે પધાર્યા હતા.

૨. મહા વૈરાગી શ્રી જંબૂસ્વામી :

આ અવસર્પિણી કાળના છેલ્લા કેવળી ભગવંત શ્રી જંબૂસ્વામી મગધ દેશની રાજગૃહી નગરીના ઋષભદત્ત અને ધારિણી નામક કોટયાધિપતિ દંપતીના પુત્ર હતા.

શ્રી સુધર્મા સ્વામી ભગવંતની દેશના સાંભળી તેઓ વૈરાગી બન્યા હતા. દીક્ષાની રત્ન લેવા જતાં મોહવશ એવાં માતપિતાના અતિ આગ્રહથી આઠ કન્યાઓ સાથે તેઓએ લગ્ન કર્યાં હતાં. 'બીજે દિવસે સવારે દીક્ષા લઈશ' એવી પૂર્વ શરત મુજબ લગ્નની પ્રથમ રાતે જ જંબૂકુમારે પોતાની આઠે પત્નીઓને પ્રતિજ્ઞાથી હતી. પાંચસો ચોર એક સાથે તેમને ઘેર ચોરી કરવા આવેલા હતા. તેમનો નાયક વિન્ધ્યાજનો પુત્ર પ્રભવ પણ આઠે સ્ત્રીઓને જંબૂકુમારે આપેલ ઉપદેશ સાંભળીને પ્રતિજ્ઞાધ પામ્યો હતો. તેમનાં માબાપ પણ પ્રતિજ્ઞાધ પામ્યાં હતાં. બીજે દિવસે પોતાનાં માબાપ, આઠે પત્નીઓ, બધાં સાસુ-સસરા તથા પ્રભવ આદિ પાંચસો ચોરો સહિત જંબૂસ્વામીએ શ્રી સુધર્મા સ્વામી ભગવંત પાસે દીક્ષા લીધી હતી.

શ્રી મહાવીરદેવના નિર્વાણ પછી ચોસઠ વર્ષ પછી શ્રી જંબૂસ્વામી મોક્ષમાં પધાર્યા હતા.



૩. શ્રી પ્રભવ સ્વામી :

આ પ્રભવ એ વિંધરાજનો પુત્ર હતો, પણ પિતા સાથે અણુબનાવ થતાં, તે જંગલમાં ચાલ્યો ગયો હતો. ત્યાં તે પાંચસો ચૌરોનો નાયક બન્યો હતો. શ્રી જંબૂસ્વામીના ઉપદેશથી ચૌરાગી બની, તેમણે ૫૦૦ ચૌરો સાથે દીક્ષા લીધી હતી. પછી તેઓ શ્રી જંબૂસ્વામીના પદ્મધર થયા હતા.

પ્રભુ મહાવીર સ્વામીના મોક્ષ પછી પાંચોતેર વર્ષ વીત્યે તેઓ સ્વર્ગસ્થ થયા હતા.

૪. શ્રી દશવૈકાલિક સૂત્રકાર શ્રી શય્યાંભવસૂરિ :

આ શ્રી શય્યાંભવ ભદ્ર હિંસક યજ્ઞ કરતો હતો. ‘અહો કષ્ટ’ એમ જૈન સાધુઓએ કહ્યું; ત્યારે તેને સંશય જતાં યજ્ઞાચાર્યને ધમકી આપીને પૂછ્યું; તો તેને જાણવા મળ્યું કે, યજ્ઞસ્તંભની નીચે જૈનોના સોળમા તીર્થંકર શ્રી શાંતિનાથજીનાં પ્રતિમાજી હતાં. પ્રતિમાના દર્શનથી પ્રતિબોધ પામી શ્રી શય્યાંભવ ભદ્રે શ્રી પ્રભવ સ્વામી પાસે દીક્ષા લીધી હતી.

પોતાના અલ્પાગ્રુબ્યવાળા પુત્ર મનક બાલમુનિની આરાધના માટે તેમણે પૂર્વશ્રુતમાંથી શ્રી દશવૈકાલિક સૂત્રનો ઉદ્ધાર કર્યો હતો.

શ્રી શય્યાંભવસૂરિ પ્રભુ શ્રી મહાવીરદેવના નિર્વાણથી અઠ્ઠાણ વર્ષે સ્વર્ગસ્થ થયા હતા.

૫. શ્રી યશોભદ્રસૂરિ :

આ આચાર્ય ભગવંતશ્રી ‘તુ’ગીયાયન’ ગોત્રના હતા. તેઓ પ્રભુ શ્રી મહાવીરદેવના મોક્ષથી એકસો અડતાલીશ વર્ષો જતાં સ્વર્ગવાસ પામ્યા હતા.

૬. શ્રી આર્ય સંભૂતિવિજયસૂરિ :

આ આચાર્ય ભગવંતશ્રી ‘માઠર’ ગોત્રીય હતા. તેમનું સંપૂર્ણ આયુ નેવું વરસનું હતું. ભગવાન શ્રી મહાવીરદેવના નિર્વાણથી એકસો છપ્પત વર્ષો વીત્યાં બાદ તેઓ સ્વર્ગસ્થ થયા હતા.

૭. ઉપસગ્ગહર સ્તોત્રના રચયિતા, મંત્ર પ્રભાવક, નિર્યુક્તિકાર શ્રી ભદ્રબાહુ સ્વામી :

અગિયાર અંગો પર નિર્યુક્તિના રચયિતા શ્રી ભદ્રબાહુ સ્વામી મહા પ્રભાવક હતા. દીક્ષા છોડનાર તેમના લાઈ વરાહમિહિરે તેમના પર અને જૈન ધર્મ પર તેઓદ્વેષ પ્રગટ કરેલ. વરાહમિહિર મરીને વ્યંતર દેવ થયો અને જૈનોમાં મરકી વગેરે રાગો ફેલાવવા લાગ્યો. પણ ઉપદ્રવોની શાંતિ માટે શ્રી ભદ્રબાહુ સ્વામીએ ‘ઉપસગ્ગહર’ નામના મહાપ્રભાવક સ્તોત્રની રચના કરી.



લગવાન શ્રી મહાવીરદેવના મોક્ષ બાદ, એકસો સિત્તેર વરસો વીત્યાં પછી તેઓ કુમરગિરિ પર સ્વર્ગસ્થ થયા હતા.

૮. મહાપ્રહાર્યારી શ્રી સ્થૂલભદ્ર સ્વામી :

પાટલીપુત્રના નંદરાબ્જના મંત્રી શકડાલ અને તેની પત્ની લાછલદેના શ્રીયક અને સ્થૂલભદ્ર નામના બે પુત્રો હતા તથા યક્ષા, યક્ષદિન્ના વગેરે સાત પુત્રીઓ હતી.

સ્થૂલભદ્ર તે નગરની રૂપવતી કોશા વેશ્યા પ્રત્યે અતિશય આસક્ત હતા. આ વેશ્યાને ત્યાં બાર વર્ષો વીતાવી સાડાબાર કરોડ સોનામહોરો ખરીદી હતી. પણ પોતાના પિતા શકડાલ મંત્રીના રાજકીય મૃત્યુથી વૈરાગ્ય પામી અને સંભૂતિવિજયસૂરિથી પ્રભાવિત થઈને, સ્થૂલભદ્રજીએ તેમની પાસે દીક્ષા લીધી. બાદ તેઓએ જૈનાગમના અગિયાર અંગસૂત્રોનો અભ્યાસ કર્યો હતો.

દશ પૂર્વોનો અભ્યાસ :

તે વખતે પડેલો ભીષણ દુષ્કાળને કારણે જૈન શ્રમણોમાં જૈનાગમોતું વિસ્મરણ થવા લાગ્યું હતું. પણ ક્રૂપા શ્રી ભદ્રબાહુ સ્વામી જ દૃષ્ટિવાહના બળુકાર હતા. શ્રી ભદ્રબાહુ સ્વામી પાસે શ્રી સંઘે પાંચસો મુનિઓને મોકલ્યા હતા, પણ ક્રૂપા એક જ સ્થૂલભદ્ર મુનિ જ અભ્યાસ માટે સ્થિરતા રાખી શક્યા હતા. તેમની પાસે શ્રી સ્થૂલભદ્ર બે વસ્તુ અધિક દશ પૂર્વોનો અભ્યાસ કરી શક્યા હતા. પોતાની યક્ષા વગેરે સાત બહેનો (સાધ્વી-જીઓ)ને ચમત્કાર બતાવવા શ્રી સ્થૂલભદ્ર મુનિએ સિંહતું રૂપ લીધું હતું.

શ્રી ભદ્રબાહુ સ્વામીએ જ્ઞાનના આવા અભિમાન બદલ શ્રી સ્થૂલભદ્ર મુનિને આગળનો પાઠ આપવાની અનિચ્છા દર્શાવી, પરંતુ શ્રીસંઘના અતિ આગ્રહથી છેવટે શ્રી ભદ્રબાહુ સ્વામીએ શ્રી સ્થૂલભદ્ર મુનિને અર્થ વિના બાકીના ચાર પૂર્વોનો મૂળ પાઠ આપ્યો હતો, તેમ જ આગળ જતાં બીજાને તે પાઠ ન આપવાની આજ્ઞા કરાવવાની હતી. પછીથી શ્રી સ્થૂલભદ્ર સ્વામી લગવંત શ્રીસંઘના નાયક અને યુગપ્રધાન બન્યા હતા.

શ્રી સ્થૂલભદ્ર સ્વામી ૯૯ વરસની વયે, પ્રભુશ્રી મહાવીર દેવના નિર્વાણ બાદ ૨૧૫ વરસો વીત્યાં ત્યારે સ્વર્ગવાસ પામ્યા હતા.

૯. ત્રિનકલ્પી તુલ્ય આચરણ કરનારા શ્રી આર્ય મહાગિરિ :

મગધ ભૂમિના કોલ્લાગ ગામના ઇલાપત્ય ગોત્રીય બ્રાહ્મણ દંપતિ શ્રી રૂદ્રસોમ અને મનોરમાને મહાગિરિ અને સુહસ્તિ નામે બે પુત્રો હતા.

પાટલીપુત્રમાં અભ્યાસાર્થે જતાં ત્યાં સ્થૂલભદ્ર સ્વામીના ઉપદેશથી બન્ને ભાઈઓએ



દીક્ષા લીધી હતી. બાદ બન્ને મુનિઓ જૈનાગમોના પારગામી બન્યા હતા. શ્રી સ્થૂલભદ્ર સ્વામીએ ગચ્છનાયક બનાવ્યા છતાં શ્રી આર્ય મહાગિરિ મુનિ વૈરાગ્યપૂર્વક વિચ્છેદ ગયેલા એવા જિનકલ્પીની તુલ્ય આચરણાઓ કરતા તથા પોતાના બહુલ અને બલિસહ આદિ ચાર શિષ્યો સહ અલગ વિહારો કરતા હતા. પોતાનો સમુદાય તથા ગચ્છની વ્યવસ્થા તેમણે આર્ય સુહસ્તિને સોંપી દીધાં હતાં.

શ્રી આર્યમહાગિરિ કલિંગ દેશના કુમારગિરિ જૈન તીર્થ પર પરમાત્મા શ્રી મહા-વીરદેવના મોક્ષ બાદ ૨૪૫ વર્ષો વીત્યાં પછી સ્વર્ગસ્થ થયા હતા. તેમના બહુલ વગેરે શિષ્યો જિનકલ્પી તુલ્ય આચરણાઓ કરતા હતા, તેથી તેઓની શાખાથી જિનકલ્પી મુનિઓની શાખા નીકળી હતી. પછીથી તે 'દિગંબરો'ના નામથી પ્રસિદ્ધિ પામી હતી, અને બલિસહ વગેરે શિષ્યો સ્થવિર કલ્પના આચારો પાળતા હોવાથી તેમની શાખા 'વાચકગણુ' નામથી પ્રસિદ્ધિ થઈ હતી.

૧૦. સંપ્રતિ રાજના પ્રતિબોધક ગુરુ શ્રી આર્ય સુહસ્તિસૂરિ :

આ આચાર્ય ભગવંતશ્રી સંપ્રતિ રાજના આ ભવ અને પૂર્વ ભવ બન્ને જન્મના ગુરુ હતા. સંપ્રતિ રાજનો જીવ પૂર્વ ભવમાં લિખારી હતો. લિખારી અવસ્થામાં તે રાટલા માટે શેરીએ શેરીએ ભટકતો હતો, ત્યારે તેણે સુહસ્તિસૂરિના શિષ્યો પાસે આહારની માગણી કરી. સાધુઓ તેને સૂરિ પાસે લઈ ગયા. શ્રી આર્ય સુહસ્તિસૂરિ ગુરુદેવે તે લિખારીને કહ્યું : 'તમે મુનિદીક્ષા લો, તો જ તમને અમે અમારો આહાર આપી શકીએ.' તેથી લિખારીએ હર્ષથી દીક્ષા લીધી. દીક્ષા લીધા બાદ ભારે આહાર મળવાથી અજીર્ણ થતાં તેને જીવલેણ રોગ થયો અને સંયમની અનુમોદના કરતાં તે મૃત્યુ પામ્યો. એ લિખારીનો જીવ એ જ સમ્રાટ અશોકના કુણ્ડલ નામે અધિપુત્રનો સંપ્રતિ નામે પુત્ર હતો. અનુક્રમે તે સમ્રાટ બન્યો હતો.

એક વખતે સમ્રાટ સંપ્રતિ ઝડપમાં બેઠા હતા, ત્યારે રસ્તા પરથી પસાર થતી રથયાત્રામાં શ્રી આર્યસુહસ્તિ સૂરિવરને જોતાં જ સંપ્રતિ રાજને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થયું. પછી તેને સુરુએ પણ 'તું અમારો પૂર્વ ભવનો શિષ્ય છે' એમ જ્ઞાનબળથી કહ્યું. તે સમ્રાટ દહ જૈનધર્મી બન્યો અને તેણે વિદેશોમાં પણ જૈન ધર્મનો પ્રચાર કરાવ્યો હતો. આ રાજાએ સવા કરોડ જિનપ્રતિમાઓનું અને સવા લાખ જિનમંદિરોનું નિર્માણ કરાવ્યું હતું. તેર હજાર પ્રાચીન જિનાલયોનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો હતો. ગરીબો અને લિક્ષુકો માટે સાતસો દાનશાળાઓ ખોલી હતી, તેમ જ અપૂર્વ રીતે સાધર્મિકોની ભક્તિ કરી હતી.

શ્રી આર્ય સુહસ્તિસૂરિ પરમાત્મા શ્રી મહાવીરદેવના નિર્વાણ પછી ૨૯૧ વર્ષ વીત્યાં પછી ઉજ્જવિની નગરીમાં સ્વર્ગસ્થ થયા હતા.



૧૧. કૌટિક ગણના નાયક શ્રી આર્ય સુસ્થિત અને સુપ્રતિભુક્ષ આચાર્ય :

આ બંને ભાઈઓ હતા. તેઓશ્રીએ આર્ય સુહસ્તિસૂરિ પાસે દીક્ષા લીધી હતી, આ બંને લગભગ (ઘણું ખડું) કલિંગ દેશમાં વિચરતા હતા. આથી ત્યાનો રાજા લિક્ષુ-રાજ જૈનધર્મી બન્યો હતો. કલિંગનાં શત્રુજયાવતાર અને કુમરપર્વત નામનાં બે પ્રસિદ્ધ જૈન તીર્થોમાં આ બંને આચાર્યોએ સૂરિમંત્રના કરોડ કરોડ ળપ કર્યા હતા. ત્યારથી તેઓનો ગણ (ગચ્છ) 'કૌટિક' નામથી પ્રસિદ્ધિ પામ્યો. આ બંને સૂરિપુંગવો ભગવાન શ્રી મહાવીરદેવના નિર્વાણ પછી ૩૨૭ વર્ષ વીત્યે કુમરગિરિ જૈન તીર્થ પર સ્વર્ગસ્થ થયા હતા. લિક્ષુરાજ્યએ તેમના નામોલ્લેખવાળા બે લબ્ધ સ્તૂપો ત્યાં બંધાવ્યા હતા.

૧૨. આર્ય ઇંદ્રદિન્નસૂરિ :

મથુરાના કૌશિક ગોત્રીય સર્વદિન્ન પ્રાહ્મણના પુત્ર ઇંદ્રદિન્ને શ્રી આર્યસુસ્થિત સૂરિના ઉપદેશ સાંભળી દીક્ષા સ્વીકારી હતી. પછી તેઓ જૈનાગમોના પારગામી થયા હતા. તેઓ બહુધા મથુરાના પ્રદેશમાં વિચરતા હતા. તેમના ઉપદેશથી અનેક શ્રાવકોએ જિનપ્રતિભાઓ ભરાવી અને પ્રતિષ્ઠાઓ કરાવી હતી.

પ્રભુ શ્રી મહાવીરદેવના નિર્વાણ પછી ૩૭૮ વર્ષ વીત્યાં પછી શ્રી ઇંદ્રદિન્નસૂરિ સ્વર્ગસ્થ થયા હતા.

૧૩. શ્રી આર્ય દિન્નસૂરિ :

શ્રી ઇંદ્રદિન્નસૂરિની પાટે શ્રી આર્ય દિન્નસૂરિ આવ્યા હતા. તેઓ મહાન શાસન પ્રભાવક હતા. પ્રભુ શ્રી મહાવીરદેવના નિર્વાણથી ૪૫૮ વર્ષો વીત્યાં બાદ તેઓ કાળધર્મ પામી સ્વર્ગે સંચર્યા હતા.

૧૪. શ્રી સિંહગિરિસૂરિ :

શ્રીઆર્યદિન્નસૂરિની પાટે શ્રી સિંહગિરિસૂરિ આવ્યા હતા. મહાપ્રભાવક શ્રી વજ્રસ્વામીના ગુરુ તરીકે તેઓ વિરલ કીર્તિ પામ્યા છે. પ્રભુ શ્રી મહાવીરદેવના નિર્વાણ બાદ ૫૨૩ વર્ષો ગયાં, ત્યારે તેઓ કાળધર્મ પામ્યા હતા.

૧૫. મહાપ્રભાવક શ્રી વજ્રસ્વામી :

વજ્રસ્વામીના જન્મ અને વિલાપ :

અવંતી દેશના તુંબવન નગરમાં ધન શોષી રહેતા હતા. તેમનો પુત્ર ધનગિરિ બાલવયથી જ વૈરાગી હતો. પણ મોહવશ એવા વડીલોના આગ્રહથી યૌવન વયમાં સુનંદા સાથે તેમનાં લગ્ન થયાં હતાં. સુનંદાના કિંદરમાં ગર્ભ રહ્યો, ત્યારે ધનગિરિએ કહ્યું : ‘ હે



સુભગે ! ભાવિમાં થનારો પુત્ર તારો આધાર થશે.' એમ કહી ધનગિરિએ સિંહગિરિસૂરિ પાસે દીક્ષા લીધી. શુભ ક્ષણે સુનંદાએ સૂર્યસમ તેજસ્વી એવા પુત્રરતનને જન્મ આપ્યો. 'પિતાએ દીક્ષા લીધી છે' એ શબ્દો સાંભળતાં જ એ બાળક પણ ભતિસ્મરણ જ્ઞાનથી વૈરાગી બન્યો. માતા મોહવશ પોતાને દીક્ષા લેવા રજા નહિ આપે, એમ સમજી બાળક રડવા લાગ્યો. આમ ઘણા મહિનાઓ વીત્યા. અંતે માતા સુનંદા કંટાળી ગઈ.

પિતામુનિની ઝેળીમાં આવતાં જ વિલાપ બંધ :

એકદા તે બાળકના પિતા ધનગિરિ મુનિ ઝેચરી અર્થે પધાર્યા. સુનંદાએ તેમને કહ્યું : 'આ તમારો પુત્ર છ માસથી રડયા જ કરે છે, માટે એને લઈ જાઓ.' ગુરુની સૂચના મળી હતી : 'આજે જે કંઈ મળે તે લઈ લેવું.' એ મુજબ આર્ય ધનગિરિ મુનિએ ઝેળીમાં તે બાળકને વહોરી લીધો, અને તરત તે બાળક રડતો બંધ થઈ ગયો. આથી બાળકની માતા સુનંદા આશ્ચર્ય પામી. ધનગિરિ મુનિએ તો ઉપાશ્રયે જઈ ઝેળી ગુરુદેવના હાથમાં આપી. તેજસ્વી અને વજ્ર જેવા ભારે બાળકને જોઈ ગુરુદેવે કહ્યું : 'આ બાળકનું નામ 'વજ્રકુમાર' રાખવું ઉચિત છે. ગુરુએ આ બાળક સાધ્વીજીઓને સોંપ્યો. સાધ્વીજીઓએ આ બાળક પાલન માટે શ્રાવિકાઓને સોંપ્યો. બાળક વજ્રકુમાર ધીમે ધીમે મોટો થવા લાગ્યો. સુનંદાને બહાર પડતાં તે તરત જ પોતાના પુત્રને લેવા દોડી ગઈ, પણ શ્રાવિકાઓએ બાળક પાછો ન અપાય એમ કહ્યું. તે પછી રેજ માતા સુનંદા બાળકને સ્તનપાન કરાવવા ઉપાશ્રયે આવતી.

રાજસભામાં ન્યાય :

શ્રી સિંહગિરિ સૂરિ અને ધનગિરિ મુનિ ન્યારે પુત્ર : તે નગરમાં પધાર્યા, ત્યારે સુનંદાએ પોતાના પુત્રની માગણી કરી, ત્યારે ધનગિરિ મુનિએ કહ્યું : 'વહોરાવેલ બાળક પાછો કેમ સોંપાય ?' અંતે આ વાતનો ન્યાય રાજ કરે એમ નક્કી થયું.

રાજાએ પ્રથમ તક સુનંદાને આપી. વજ્રકુમારને તેની માતા સુનંદા મીઠાઈઓ અને રમકડાં આદિ બતાવી પોતાની તરફ ઓલાવવા લાગી, પણ વજ્રકુમાર લોલાયો નહિ. અંતે સુનંદા થાકી. પછી રાજાના વચનથી ધનગિરિ મુનિએ કહ્યું : 'હે વત્સ, જો તારે દીક્ષા જ લેવી હોય, તો અમારી પાસે તો આ ધર્મધ્વજ (રજોહરણ) છે, તે લે.' આ સાંભળી તરત જ વજ્રકુમાર દોડ્યો અને ધર્મધ્વજ (એવો) હાથમાં લઈ સભા વચ્ચે તે હર્ષપૂર્વક નાચવા લાગ્યો અને પિતા ધનગિરિ મુનિના ઝેળામાં બેસી ગયો. 'મારા પતિ અને પુત્ર બંને વૈરાગી છે, તો મારે પણ આત્મોદ્ધાર કરવો જોઈએ' એમ વિચારી સુનંદાએ પણ દીક્ષા લઈ લીધી.



અંગના અભ્યાસી શ્રી વજ્રસ્વામીજી :

સાધવીઓના ઉપાશ્રયમાં રહેવાથી ત્યાં સ્વાધ્યાય સાંભળતાં જ બાળ વજ્રકુમાર અગિયારે અંગોના પારગામી થયા હતા આઠ વર્ષના બાળ વજ્રકુમારે દીક્ષા સ્વીકારી, ત્યારે અનેક લોકોનાં હૈયાં પુલકિત થયાં. તેઓ અનેક શાસ્ત્રોના પારગામી થયા. ગુરુની આજ્ઞા પ્રમાણે શ્રી વજ્રસ્વામીજીએ પૂર્વોના અભ્યાસ ભદ્રગુપ્તસૂરિ પાસે કર્યો. તે પછી શ્રી સિંહગિરિ-સૂરિએ તેમને પદસ્થ કર્યા. તે પછી અલ્પ સમયમાં સિંહગિરિસૂરિ કાળધર્મ પામ્યા.

રુકિમણી નામની એક ધનિકની કન્યા શ્રી વજ્રસ્વામીના રૂપમાં મુગ્ધ બની, પણ પછીથી તેમના જ ઉપદેશથી પ્રતિજ્ઞાધ પામી તેણે દીક્ષા અંગીકાર કરી.

મહાપ્રભાવક શ્રી વજ્રસ્વામી :

એક વાર ભયંકર દુકાળ પડવાથી જૈન સંઘને પાટ પર બેસાડી આકાશગામિની વિદ્યાથી શ્રી વજ્રસ્વામી સુકાળવાળા બ્રહ્મદ્વીપમાં લઈ ગયા. ત્યાંના બૌદ્ધધર્મી રાજા જૈનોને તેમના ધર્મકાર્યમાં અંતરાય કરવા લાગ્યો, તેમ જ તે રાજાએ જૈનોને પ્રભુલકિત માટે ફૂલો આપવાનું બંધ કર્યું. તે સમયે વજ્રસ્વામી ભગવંત શાસનની ઉન્નતિ માટે વિદ્યાના બળે પદ્મસરોવરનાં લક્ષ્મીદેવી પાસે ગયા અને હજાર પાંખડીવળું મનોહરકમળ મેળવ્યું તથા પ્રસિદ્ધ ઉદ્યાનનાં વીસ લાખ ફૂલો લઈ દિવ્ય વિમાનમાં બેસી બ્રહ્મદ્વીપમાં આવ્યા. આથી જૈનોએ આનંદપૂર્વક પુષ્પપૂજા કરી. આથી અનેક રાજાઓ અને ગૃહસ્થો જૈન ધર્મ પ્રત્યે આકર્ષાઈને જૈન બન્યા. ત્યાર બાદ શ્રી વજ્રસ્વામી ભગવંત દક્ષિણ દેશમાં વિચર્યા.

એક વખત પરિલેહણ કરતાં બખર પડી કે, સૂઠનો ટૂકડો ભૂલથી કાન પર રહી ગયો છે. આ વિસ્મરણ થવાથી તેઓને પોતાનું આયુષ્ય અલ્પ લાગ્યું. તેમણે પોતાના શિષ્ય શ્રી વજ્રસેન સ્વામીને બોલાવીને કહ્યું : 'જ્યારે એક લાખની કિંમતવાળી રસોઈમાંથી ભિક્ષા મળશે, ત્યારે સુકાળ થશે.' તેમણે પોતાનો સમુદાય પણ વજ્રસેન સૂરિને સોંપી દીધો.

શ્રી વજ્રસ્વામી રથાવર્ત પર્વત પર આવી અનશનપૂર્વક પ્રભુના નિર્વાણ બાદ ૫૮૪ વર્ષે સ્વર્ગસ્થ થયા.

૧૬. શ્રી વજ્રસેનસૂરિ :

શ્રી વજ્રસ્વામીના પદ્મધર શ્રી વજ્રસેનસૂરિ કોંકણના સોપારક નગરમાં પધાર્યા. તે નગરના જિનદત્ત શેઠ અને ઈશ્વરી શેઠાણીને ઘેર જવાથી, એક લાખ સોનૈયાથી ખરીદાયેલા અને રંધાયેલા ચોખામાંથી એમને ગોચરી મળી. આમ તે દુકાળમાં અન્ન ન મળવાથી આ કુટુંબ વિષમિશ્ર ભોજન કરી મરી જવાની આશા રાખતું હતું, અને તે મુજબ ઈશ્વરી શેઠાણી વિષ નાખે, તે પહેલાં જ વજ્રસેનસૂરિ ગોચરી અર્થે પધાર્યા હતા. આથી



ઈશ્વરીએ સજી થઈ ભાવથી ગોચરી વહોરાવી. આચાર્યશ્રીએ પોતાના ગુરુદેવની આગાહી સંભારીને કહ્યું : ‘કાલથી સુકાળ થશે.’ ખીજે જ દિવસે ચીન વગેરે દેશોમાંથી પુસ્તકો અનાજનાં વહાણો આવી પહોંચ્યાં અને ચોમેર આનંદ વર્તી રહ્યો.

જિનદત્ત શેઠે શ્રી વજ્રસેનસૂરિના ઉપદેશથી અનેક કાર્યો કર્યાં. તે પછી પોતાના ચારે પુત્રો અને પરિવાર સહિત જિનદત્ત શેઠે દીક્ષા લીધી. આ શ્રેણિપુત્રો જે સાધુ બનેલા, તેમના નામથી નાગેન્દ્ર ગચ્છ, ચંદ્ર ગચ્છ, નિવૃત્તિ ગચ્છ, અને વિદ્યાધર ગચ્છ એમ ચાર કુળો પ્રસિદ્ધ થયાં. ત્યારથી સાધુસમાચારીમાં ભિન્નતા નહી. આથી શ્રી વજ્રસેન-સૂરિનું મન હુલાયું, પણ પુનઃ તેઓ શાંત થયા. પ્રભુના નિર્વાણથી ૬૨૦ વર્ષો સોપારક નગરમાં તેઓ સમાધિપૂર્વક કાળધર્મ પામ્યા. તેમનું કુલ આયુષ્ય ૧૨૮ વર્ષનું હતું.

૧૭. શ્રી ચંદ્રસૂરિજી :

શ્રી ચંદ્રસૂરિજી મહાત્ પ્રભાવક આચાર્ય થઈ ગયા. તેમનો પરિવાર ચાંદ્રકુળના નામથી પ્રસિદ્ધ થયો. વિક્રમ સંવતના ૧૭૦ મા વર્ષે પાંચ દિવસના અનશનપૂર્વક તેઓ ભરૂચમાં કાળધર્મ પામ્યા.

૧૮. શ્રી સમંતભદ્રસૂરિ :

આ આચાર્ય ઉચ્ચ તપસ્વી હતા. તેઓ વૈરાગ્યવશ બની જિનકદંપી જેવા આચારો પાળવા લાગ્યા. તેથી ગચ્છનો ભાર અને સમુદાય તેમણે શ્રી વૃદ્ધદેવસૂરિને સોંપી દીધો. તેમના નાગનંદી વગેરે ચાર શિષ્યો પણ જિનકદંપી જેવા આચારો પાળવા લાગ્યા. તેઓએ મથુરામાં ઘણી જિનપ્રતિમાઓની પ્રતિષ્ઠા કરાવી. તેમનો પરિવાર નંદી ક્ષાખા નામથી પ્રસિદ્ધ થયો હતો.

શ્રી સમંતભદ્રસૂરિ મથુરામાં જ કાળધર્મ પામ્યા હતા. નંદી શાખાના શ્રાવકોએ ત્યાં તેમના નામનો સ્તૂપ પણ કરાવેલો હતો.

૧૯. શ્રી વૃદ્ધદેવસૂરિ :

તેઓ પ્રથમ કોરંટ ગામમાં ચૈત્યવાસી હતા. તેમણે શ્રી સમંતભદ્રસૂરિ પાસે આગમનો અભ્યાસ કરીને ક્રિયોદ્ધાર કર્યો હતો. વિક્રમ સંવત ૧૮૩ માં તેઓ સૂરિપદ પામ્યા હતા. કોરંટ ગામના નાહડ મંત્રીને જૈન બનાવીને સાચોરમાં તેના દ્વારા જિનાલયો બંધાવ્યાં અને મહાવીર પ્રભુ આદિ જિનપ્રતિમાઓ ભરાવી હતી. વિ. સં. ૨૦૩ માં તેઓ સ્વર્ગે સંચર્યા.

૨૦. શ્રી પ્રદ્યોતનસૂરિ :

તમએ સંબંધે પદ્માવલીમાં વિશેષ માહિતી મળતી નથી. વિ. સં. ૨૮૮ ના વરસે



તેઓ ભરૂચમાં અનશનપૂર્વક કાળધર્મ પામ્યા હતા.

૨૧. શ્રી માનદેવસૂરિ :

કેરંટ નગરમાં જિનદત્ત શ્રેષ્ઠિ અને ધારિણી શેઠાણી એ નામનાં જૈન દંપતિ રહેતાં હતાં. તેમને માનદેવ નામનો પુત્ર હતો. તેમણે પ્રઘોતનસૂરિ પાસે દીક્ષા લીધી હતી. પછી તેઓ સૂરિ બન્યા હતા. તેમની બ્રહ્મચર્યાની દૃઢતાથી જ્યાં અને વિજ્યા દેવીઓ તેમનું સાંનિધ્ય કરતી હતી.

તેમના વખતમાં તક્ષશિલા નગરી પર અમુક વ્યંતર દેવોએ મહામારીનો ઉપદ્રવ કર્યો. શ્રી માનદેવસૂરિએ રચેલ નવા શાંતિસ્તોત્રના પાઠથી તે ઉપદ્રવ શાંત થયો. ત્યારબાદ તક્ષશિલાના લોકો અન્યત્ર રહેવા ચાલ્યા ગયા અને તે નગરીનો મ્લેચ્છોએ નાશ કર્યો. માનદેવસૂરિ મહાન પ્રભાવક હતા.

તેઓ વીરનિર્માણ સં. ૭૩૧ અને વિ. સં. ૨૬૧ માં લગભગ પાંચ દિનના અનશનપૂર્વક રૈવતગિરિ પર કાળધર્મ પામ્યા.

૨૨. 'ભક્રતામર સ્તોત્ર'ના રચયિતા શ્રી માનતુંગસૂરિ :

તેઓ વારાણસીના બ્રહ્મક્ષત્રિય હર્ષદેવના માનતુંગ નામે પુત્ર હતા. તેઓએ પ્રથમ માધનંદી નામના દિગંબર જૈન મુનિ પાસે દીક્ષા લીધેલી. ત્યાં તેમનું નામ મહાકીર્તિ હતું. તેમની એક શ્વેતાંબર જૈનધર્મી બહેને તેમના પાત્રમાં સંમૂર્છિમ જીવોની ઉત્પત્તિ દેખાડી. આથી તેઓએ શ્વેતાંબરની દીક્ષા લીધી. અહીં તેમનું નામ માનતુંગ મુનિ રહ્યું. તેમણે નાડોલમાં માનદેવસૂરિ પાસે અનેકવિધ વિદ્યાઓનો અભ્યાસ કર્યો.

ઉજ્જૈનીના રાજા લોજને એવો બ્રમ હતો કે ચમત્કાર તો ફક્ત પ્રાહ્મણો જ બતાવી શકે. તેનો રદિયો આપતાં જૈન મંત્રીએ લોજ રાજાને કહ્યું : 'અમારા જૈનાચાર્યો પણ આનાથી વિશેષ ચમત્કારો સર્જી શકે છે.' રાજાની વિનંતિથી જૈન મંત્રી શ્રી માનતુંગસૂરિને સભામાં તેડી આવ્યા. શ્રી માનતુંગસૂરિએ તે જ વખતે 'ભક્રતામર સ્તોત્ર' રચીને રાજાએ કરેલાં ચુમ્માલીસે બેડીનાં બંધનો તોડી નાખ્યાં. આથી રાજા લોજ જૈનધર્મી બન્યો. તે પછી રાજાએ અવંતી પાર્શ્વનાથ જૈન તીર્થનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો.

માનતુંગસૂરિજીએ અઠાર અક્ષરોના મંત્રથી ગર્ભિત ભયહર (નમિઉણ) નામક સ્તોત્ર રચ્યું. તેઓ વિ. સં. ૨૮૮ લગભગ, ઉજ્જૈનીમાં કાળધર્મ પામ્યા.

૨૩. શ્રી વીરસૂરિ :

તેઓ ઉચ્ચ તપસ્વી હતા. વિ. સં ૩૦૦ લગભગમાં નાગપુરના શા. સમરશેર



શેઠે અંધાવેલા જિનાલયમાં ૩૦૦ જેટલાં જિનાખંભોની શ્રી વીરસૂરિજીએ પ્રતિષ્ઠા કરાવી. તેઓ વિ. સં. ૩૨૩ માં કાળધર્મ પામ્યા હતા.

૨૪. શ્રી જયદેવસૂરિ :

આ આચાર્ય લગવંતશ્રી અંગે વિશેષ માહિતી પ્રાપ્ત થતી નથી. તેઓ લગભગ વિ. સં. ૩૬૩ માં કાળધર્મ પામ્યા હતા.

૨૫. શ્રી દેવાનંદસૂરિ :

શ્રી દેવાનંદસૂરિ શ્રી જયદેવસૂરિની પાટે આવ્યા. તેમણે અનેકવિધ શાસનપ્રલાવના કરેલ.

૨૬. શ્રી વિક્રમસૂરિ :

આ આચાર્યશ્રીના સમયમાં કેટલાક મુનિઓ અમળુસમાચારીમાં ફેરફાર કરીને ચૈત્યવાસી થયા. તે સમય લગભગ વીર સંવત ૮૨૨ નો છે.

૨૭. શ્રી નરસિંહસૂરિ :

આ આચાર્યશ્રી અતિ મહિમાશાળી હતા. તેઓએ એક યજ્ઞને પ્રતિબોધી માંસ-ખલિનો ત્યાગ કરાવ્યો હતો.

૨૮. શ્રી સમુદ્રસૂરિ :

તેઓ સિસોદિયા ક્ષત્રિયકુળમાં જન્મેલા. પદ્માવલિમાં તેમના અંગે આટલો જ ઉલ્લેખ પ્રાપ્ત થાય છે.

૨૯. શ્રી માનદેવસૂરિ :

તેઓશ્રી સમુદ્રસૂરિની પાટે આવ્યા. તેઓ એક વખત ‘સૂરિમંત્ર’ વીસરી ગયા, એટલે રૈવતાચલ પર્વત પર ૧૫ દિવસના ઉપવાસ કરી, તેઓએ અંબિકાદેવીને પ્રત્યક્ષ કર્યાં. અંબિકાદેવીએ શ્રી સીમંધર લગવંત પાસે જઈને, તેઓની પાસેથી સૂરિમંત્ર લાવીને શ્રી માનદેવસૂરિને આપ્યો.

તેઓ વિ. સં. ૫૭૮ માં કાળધર્મ પામ્યા.

તેમના સમયમાં યાકિની મહત્તરાસૂનુ શ્રી હરિભદ્રસૂરિ થયા. શ્રી હરિભદ્રસૂરિએ ૧૪૪૪ ગ્રંથોની રચના કરી હતી. આ હરિભદ્રસૂરિજી વિ. સં. ૫૩૫ માં સ્વર્ગસ્થ થયા. તેમના દરેક ગ્રંથોમાં ‘વિરહ’ (ભવવિન્હ) અને પોતાને પ્રતિબોધ કરનાર સાધ્વીજી યાકિની મહત્તરાના ‘ધર્મપુત્ર’ તરીકે પોતાના સંબંધે તેમણે ઉલ્લેખ કરેલો છે.

૩૦. શ્રી વિષ્ણુસૂરિ :



૩૧. શ્રી જ્યાનંદસૂરિ :

શ્રી વિબુદ્ધસૂરિની પાટે શ્રી જ્યાનંદસૂરિ થયા. શ્રી જિનભદ્ર ગણિના વખતમાં શ્રી જિનભદ્ર ગણિ ક્ષમાશ્રમણ થયા. શ્રી જિનભદ્ર ગણિ ક્ષમાશ્રમણે સંક્ષિપ્ત જીવનકલ્પ, ક્ષેત્રસમાસ, ધ્યાનશતક, ખૂડત સંગ્રહણી અને વિશેષાવશ્યક ભાષ્ય ઇત્યાદિ ગ્રંથો રચ્યા છે.

૩૨. શ્રી રવિપ્રભસૂરિ :

તેઓશ્રીએ વિ. સં. ૭૦૦ માં નાડોલમાં શ્રી નેમનાથ પ્રભુની મૂર્તિની પ્રાતઃકરેલી છે.

૩૩. શ્રી યશોદેવસૂરિ :

પટ્ટાવલિમાં તેમનો નામનિર્દેશ 'યશોભદ્રસૂરિ' તરીકેનો પણ થયેલો છે. તેમના સમયમાં વનરાજ આવડાએ અણહિલપુર પાટણ વસાવ્યું. વનરાજ આવડાને શ્રી શીલગુણસૂરિએ પ્રતિબોધી જૈનધર્મી બનાવ્યો હતો.

૩૪. શ્રી વિમલચંદ્રસૂરિ :

શ્રી વિમલચંદ્રસૂરિ યશોદેવસૂરિના પટ્ટધર હતા.

૩૫. વડગચ્છના નાયક ઉદ્યોતનસૂરિ :

તેઓ મહાપ્રભાવક અને વિશાળ શિષ્ય પરિવાર યુક્ત હતા. એક વખત આણુ તીર્થની યાત્રા કરી તેઓ પર્વત પરથી ઊતરવાનો શ્રમ દૂર કરવા, ટેલી ગામની નજીક એક વિશાળ વડના ઝાડ નીચે બેઠા. તે જ વખતે શાસનદેવીએ આકાશવાણી કરી : 'હે ભગવંત ! અહીં જ બે આપ આપના શિષ્યોને સૂરિપદ આપશો, તો આપનો પરિવાર આ વટવૃક્ષની જેમ વૃદ્ધિ પામશે.'

આ સાંભળી શ્રી ઉદ્યોતનેસૂરિએ પોતાના ૮૪ શિષ્યોને યોગ્ય બાણી વિ. સં. ૭૨૩ માં સૂરિપદથી અલંકૃત કર્યાં.

આ ઐતિહાસિક પ્રસંગ પરથી તેમનો ગચ્છ 'વડગચ્છ' તરીકે ઓળખાયો. (આ ચોર્યાસી સૂરિવરોનાં નામ શ્રી અચલગચ્છની મોટી પટ્ટાવલી પૃ. ૮૧ પર આપેલાં છે.) આ ચોર્યાસી આચાર્યોમાં મુખ્ય શ્રી સર્વદેવસૂરિ હતા. તેઓએ પ્રથમ ચાતુર્માસ, સૂરિ બન્યા પછી તરતમાં જ શંખેશ્વર તીર્થમાં કથું હતું; તેથી તેમના પરિવારના મુનિઓના ગચ્છ (ગણુ)નું નામ 'શંખેશ્વર ગચ્છ' પ્રસિદ્ધ થયું.

૩૬. શ્રી સર્વદેવસૂરિ :

શ્રી સર્વદેવસૂરિ જ્યારે શંખેશ્વર તીર્થમાં ચાતુર્માસ નિમિત્તે રહેલા હતા, ત્યારે ભિન્નભાલના સામંત રાબના પુત્ર વિજયવંત પોતાના મામાને ત્યાં અહીં આવેલો. તે



વિજયવંત શિકાર કરવા જતો હતો ત્યારે ગામ બહાર સ્થાંડિલ જઈ આવેલા શ્રી સર્વદેવસૂરિ તેને સામે મળ્યા. સાધુના દર્શનને અપશુકન સમજી વિજયવંતે સૂરિજીને મારવા હાથ ઉગામ્યો, પરંતુ તેનો હાથ સ્થંભિત થઈ ગયો. પોતાની ભૂલ સમજીને તે સૂરિજીનાં ચરણોમાં પડ્યો અને તેમની ક્ષમા માગી. પછી શ્રી સર્વદેવસૂરિએ તેને પ્રતિજ્ઞાધ પમાડી જૈનધર્મી બનાવ્યો.

વિ. સં. ૭૨૩ ના માગશર સુદ ૧૦ ના દિવસે વિજયવંત રાજ્યે, સર્વદેવસૂરિ પાસે સમયકૃત્વ સહિત શ્રાવકધર્મનાં આર વ્રતો સ્વીકાર્યાં હતાં. વિજયવંત રાજ્યને પિતા તરફથી લોહીયાણાનું રાજ્ય મળ્યું હતું. વિજયવંતે પોતાના નગરમાં શ્રી સર્વદેવસૂરિનું આતુર્માસ કરાવ્યું અને તે નગરમાં વિશાળ જિનમંદિર અને ઉપાશ્રય પણ બંધાવ્યાં.

૩૭. શ્રી પદ્મદેવસૂરિ :

આ આચાર્ય લગવંત વિદ્વાન અને પ્રકાંડ દાર્શનિક હતા. તેઓએ શંખેશ્વર ગામમાં વાદમાં સાંખ્યદર્શનીઓને પરાજિત કર્યાં હતા. આથી તેમનું બીજું નામ ‘સાંખ્યસૂરિ’ એવું પ્રસિદ્ધ થયું હતું.

૩૮. અનેક ગોત્ર પ્રતિજ્ઞાધક શ્રી ઉદયપ્રભસૂરિ :

વિ. સં ૭૬૪ લગભગ ભિન્નમાલનો જયંત રાજ મૃત્યુ પામ્યો. તે પુત્ર રહિત હતો, તેથી લોહીયાણાના રાજા ભાણે ભિન્નમાલનું રાજ્ય કબ્જે કર્યું અને તે રાજ્યને ઠેક ગંગા નદીના કિનારા સુધી વિસ્તાર્યું.

અગિયાર વર્ષો બાદ નાગેંદ્ર ગચ્છીય સોમપ્રભસૂરિ ભિન્નમાલ પધાર્યા. તેઓ સંસાર પશ્ચે ભાણુ રાજના સંબંધી હતા. ભાણુ રાજ્યે વિનંતિ કરી, તેથી તેઓ ત્યાં આતુર્માસમાં સ્થિરવાસ રહ્યા. આતુર્માસ બાદ શ્રી સોમપ્રભસૂરિના ઉપદેશથી ભાણુ રાજ્યે શ્રી શત્રુજય અને ગિરનારનો સંઘ કાઢીને યાત્રા કરવાનો વિચાર કર્યો. વળી, આ સમયે પોતાના કુળના ઉપદેશક શંખેશ્વર ગચ્છીય શ્રી ઉદયપ્રભસૂરિને પણ પધારવા વિનંતિ કરી. આ સંઘમાં સાથે આ મુજબ રસાલો હતો : સાત હબ્બર રથો, સવા લાખ ઘોડા, દશ હબ્બર અને અગિયાર હાથીઓ, સાત હબ્બર પાલખી, પચીસ હબ્બર ભાર ઉપાડનારા જીંટ, પચાસ હબ્બર બળદ અને અગિયાર હબ્બર ગાડાં હતાં. આ સંઘમાં ભાણુ રાજ્યે અઢાર કરોડ સોનામહોર ખરીઈ હતી.

‘સંઘપતિને તિલક કેણુ કરે ?’ એ પ્રશ્ન જ્યારે આચાર્યોમાં ચર્ચાયા, ત્યારે ભાણુ રાજ્યે કહ્યું : ‘અમારા વડીલ વિજયવંત રાજ્યને જૈન બનાવનાર કુલગુરુ શ્રી સર્વદેવસૂરિની પરંપરામાં આવેલ શ્રી ઉદયપ્રભસૂરિને સંઘપતિને તિલક કરવાનો પ્રથમ હુકમ છે.’ અને તે મુજબ જ થયું.



(૧) ગૌતમ ગોત્ર (શ્રીમાલી તથા ઝાશવાળ)

મુખ્ય શાખાઓ : વૃદ્ધ સજ્જનીય (વીસા), લઘુ સજ્જનીય (દશા).

પેટા શાખાઓ : મહોતા યશોધન, ભણુશાલી, વિસરિયા, શંખેશ્વરીઆ, પુરાણી, ધુરિયાણી, ભરકીયાણી, ઘટ્ટા, છેવદાણી, પખાણી, માલાણી, ઘેલાણી.

લિન્નમાલમાં પૂર્વ તરફના સમર સંઘ પાડામાં ગૌતમ ગોત્રીય વિજ્ય શેઠ વસતા હતા. શ્રી ઉદ્યપ્રભસૂરિએ તેમને જૈન બતાવ્યા. તેઓ આર કોડના વ્યાપારી હતા.

સંવત ૧૧૧૧ માં ઝાડીમુગલ નામના મુસલમાન રાજાએ લિન્નમાલ નગર પર આક્રમણ કરી નાશ કર્યો. તેમાં લાખો માણસો માર્યા ગયા. આક્રમકે હુલ્લોને કેદ કરી વટલાવીને મુસ્લિમ બનાવ્યા અને અલ્પ સંખ્યામાં માણસો અન્યત્ર નાસ ગયા.

શ્રી વિજ્ય શેઠના વંશજ સહદેએ નાસીને આંપાનેરના ભાલેજ નગરમાં વસવાટ કર્યો. તેમનો વેપાર વિવિધ ક્રિયાણુનો હતો, તેથી તેઓ લાંડશાલી (લાણુશાલી) ઝાડકથી ઝાળખાયા. તે સહદે શેઠને યશોધન અને સોમા નામે બે પુત્રો હતા. યશોધનને અચલગચ્છ(વિધિપક્ષ)ના સ્થાપક શ્રી આર્યરક્ષિતસૂરિએ પ્રતિબોધીને સં. ૧૧૬૬ માં સમ્યક્ત્વી પરમ શ્રદ્ધાળુ શ્રાવક બનાવ્યો. આથી યશોધન એ અચલગચ્છના પ્રથમ શ્રાવક તરીકે જૈન ગ્રંથોમાં વિરલ કીર્તિ પામ્યા છે. યશોધન શ્રાવકે ભાલેજ ઇત્યાદિ સાત ગામોમાં ભવ્ય જિનાલયો બંધાવ્યાં. આ જ વંશમાંથી ઉપર જણાવેલી પેટા શાખાઓ નીકળી છે.

(૨) હુરિયાણુ ગોત્ર (શ્રીમાલી)

મુખ્ય શાખાઓ : વીશા, દશા.

પેટા શાખાઓ : આંબલીઆ, મણિયાર, વહોરા, વીંછીવાડિયા, સહસાગુણા, કકા, અથલિયા અને અન્ના આદિ. આ વંશના વંશજોએ અચલગચ્છના આચાર્યોની પ્રેરણાથી શાસનપ્રભાવનાતાં અનેક કાર્યો કરેલાં છે.

(૩) કાત્યાયન ગોત્ર (શ્રીમાલી)

પેટા શાખા : સાંડસા, ખંભાયતી, ગોદડીઆ વગેરે.

આ ગોત્રના મુખ્ય શ્રાવક શ્રીમલ્લ છે. તે શ્રીમલ્લ શ્રાવક લિન્નમાલમાં સાત કરોડના વ્યાપારી હતા. સં. ૧૧૧૧ માં લિન્નમાલનો નાશ થતાં તેમના વંશજો અન્યત્ર રહેવા આલ્યા ગયા હતા. આ વંશના ભોરેલ ગામમાં થયેલા શેઠ મુંબશાહે વિ. સં. ૧૩૦૨ માં અચલગચ્છની વલ્લભી શાખાના પુણ્યતિલકસૂરિજીના ઉપદેશથી વિશાળ શિખરબંધ જિનાલય અને એક વાવ બંધાવેલ હતાં.



(૪ વંસીયાણુ ગોત્ર (શ્રીમાલી)

મુખ્ય શાખાઓ : વીશા અને દશા.

પેટા શાખાઓ : વસા, દાધેલિયા, ગાંધી, દોશી, નાળુયા ઇત્યાદિ.

(૫) લાહિલ ગોત્ર (શ્રીમાલી)

શાખાઓ : વહોરા, પારેળ ઇત્યાદિ

શ્રી વિધિપદ્મ (અચલગચ્છ)ની મોટી પટ્ટાવલીમાં (પૃ. ૮૪ થી ૧૧૬ સુધી) ગોત્રો અને પેટા ગોત્રો તથા તે તે વંશજોએ કરેલાં ધર્મનાં પ્રતિષ્ઠાદિ કાર્યો, તે અંગેનો વિસ્તૃત ઇતિહાસ છે.

આ રીતે ઉદયપ્રભસૂરિજીએ સિત્તેર જેટલા ગોત્રજ્ઞેને પ્રતિગોષ્ઠી જૈન બનાવ્યા હતા. નાણુક ગચ્છ અને વલ્લભી ગચ્છ :

તેમણે નાણુકપુર ગામના સંઘના આગ્રહથી શ્રી પ્રભાનંદ મુનિને સૂરિપદ આપ્યું. તે વખતે પ્રભાનંદ મુનિના મામા શ્રી જિનદાસ શ્રાવકે એક લાળ સોનામહોરો ખરચી. આથી શ્રી પ્રભાનંદ સૂરિજીને સમુદાય 'નાણુક ગચ્છ' તરીકે પ્રસિદ્ધ થયો. નાટોલ સંઘના આગ્રહથી ઉપાધ્યાય શ્રી વલ્લભ મુનિને પણ શ્રી ઉદયપ્રભસૂરિજીએ સૂરિપદની આપી. શ્રી વલ્લભસૂરિથી 'વલ્લભી ગચ્છ' પ્રસિદ્ધ થયો. આ રીતે ચાલ્યા આવતા શ્રી શંખેશ્વર ગચ્છના નાણુક અને વલ્લભી એ બે ગચ્છો બનવાથી, બે ભાગલા પડવાથી શ્રી ઉદયપ્રભસૂરિ ખૂબ નારાજ થયા. પણ થાય શું ? ઉપરોક્ત ઘટના વિ. સં. ૮૩૨ લગભગમાં બની હતી. ત્યાર બાદ અલ્પ સમયમાં તેઓ કાળધર્મ પામ્યા.

૩૯. શ્રી પ્રભાનંદસૂરિ :

આપણે ઉપર જોઈ ગયા કે, પ્રભાનંદસૂરિથી નાણુક ગચ્છ ચાલ્યો. એમના ઉપદેશથી નાણુકપુરનો રાજા જૈન બન્યો. આ રાજાએ તેમના ઉપદેશથી શ્રી શત્રુઙ્ગ્ય મહાતીર્થની યાત્રા સંઘ કાઢીને કરી હતી શ્રી પ્રભાનંદસૂરિનો શિષ્યપરિવાર વિશાળ હતો. તેઓ વિ. સં. ૮૮૦ માં દેવપતનમાં કાળધર્મ પામ્યા હતા.

૪૦. શ્રી ધર્મચંદ્રસૂરિ :

૪૧. શ્રી સુવિનયચંદ્રસૂરિ :

તેઓ વિ. સં. ૯૨૨ માં સૂરિપદ પામ્યા હતા.

૪૨. શ્રી ગુણસમુદ્રસૂરિ :

તેઓશ્રી વિ. સં. ૯૫૭ માં સૂરિપદ પામ્યા હતા.



૪૩. શ્રી વિજયપ્રભસૂરિ :

તેઓશ્રી વિ. સં. ૯૯૫ માં આચાર્ય બન્યા હતા.

૪૪. શ્રી નરચંદ્રસૂરિ :

તેઓશ્રી વિ. સં. ૧૦૧૩ માં સૂરિ બન્યા હતા.

૪૫. શ્રી વીરચંદ્રસૂરિ :

તેઓ વિ. સં. ૧૦૭૧ માં આચાર્યપદ પામ્યા હતા. તેઓ એક વખત પાલણુપુર પધાર્યા હતા. યોગાનુયોગ વલ્લભી ગચ્છના સોમપ્રભસૂરિ પણ ત્યાં પધાર્યા. શંખેશ્વર ગચ્છનો ઉપાશ્રય હતો, તેથી બન્ને આચાર્યો એક જ ઉપાશ્રયમાં ઉતર્યા, પણ પરસ્પર વંદન કરવા બાબત તે બન્ને વચ્ચે સંઘર્ષ થયો.

તે વખતે શ્રી વીરચંદ્રસૂરિજીને સમુદ્ર નામનો શ્રાવક પોતાના બીજા એક સ્થાનમાં લઈ ગયો અને ચાતુર્માસ કરાવ્યું. દક્ષિણગથી તે શ્રાવકે છત્ર અને આમર સહિત રૂપાનો સુખપાલ તે સૂરિજીને લેટ આપ્યો, આથી આ આચાર્યશ્રી પ્રમાદને વશ બની પાલખીમાં બેસી જિનાલયે જવા લાગ્યા.

આ જોઈ સામંત શ્રાવકે પણ શ્રી સોમપ્રભસૂરિજીને પણ ઉપરોક્ત છત્રઆમર સહિત સુખપાલ લેટ આપ્યો. આથી એ આચાર્યશ્રી પણ પાલખીનો ઉપયોગ કરવા લાગ્યા.

આમ પરસ્પર સ્પર્ધાને કારણે સંયમધર્મમાં શિથિલાચારનો પ્રવેશ થયો. ધીમે ધીમે ગોચરીમાં પણ આધાકર્મી ઇત્યાદિ દોષયુક્ત આહારપાણી વહોરવા લાગી ગયા.

શ્રી વીરચંદ્રસૂરિ વિ. સં. ૧૧૧૩ માં કાળધર્મ પામ્યા. તેમને હસ્તે પદ પામેલા ઉપાધ્યાય શ્રી તિલક મુનિ ત્યાંથી બુદ્ધા વિચરીને પાટણ આવ્યા ત્યાં તેઓએ સ્વયં સૂરિ પદવી લીધી. તેમનો પરિવાર 'તિલક શાખા' નામે પ્રસિદ્ધ થયો.

૪૬. શ્રી જયસિંહ (જયસિંઘ) સૂરિ :

તેઓ પણ પોતાના શુકુને જોઈ ચારિત્ર જીવનના આચારમાં શિથિલ હતા તેમના ગચ્છનો પરિવાર પણ સ્વેચ્છા મુજબ વર્તતો. અંતે ચૈત્યવાસીઓની જેમ પરિશ્રદ વગેરેમાં આસક્ત બન્યો. તેઓએ એક સાથે નવ શિષ્યોને સૂરિપદ આપેલ. આ નવ આચાર્યોથી નવ ગચ્છો અસ્તિત્વમાં આવ્યા. શ્રી જયસિંહસૂરિ ૧૦૬૯ માં વઠવાણ નગરમાં કાળધર્મ પામ્યા હતા.





વિભાગ : ૨

૪૭ મા પદ્ધત અચલગચ્છ પ્રવર્તક
પૂ દાદાશ્રી આર્યરક્ષિતસૂરિભ મ. સા.
અને તેઓશ્રી પછી થઈ ગયેલા
અચલગચ્છના પદ્ધતોનું સંક્ષિપ્ત જ્ઞાનવૃત

૪૭. વિધિપક્ષ ગચ્છપ્રવર્તક, ત્યાગમૂર્તિ પૂ. દાદાશ્રી
આર્યરક્ષિતસૂરીજી મ. સા.

વયજ્ઞકુમારનો જન્મ :

શ્રી આણુ મહાતીર્થની નજીકમાં દંતાણી નગરમાં પ્રાગ્વાટ જ્ઞાતિના શ્રેષ્ઠી દ્રોણ મંત્રી અને તેમનાં સુશીલ પત્ની દેદી રહેતાં હતાં. તેમને વયજ્ઞ અને સોલહા નામના બે પુત્રો હતા. આ બાળ વયજ્ઞ (વિજયકુમાર) એ જ મહાન શાસનપ્રલાવક, વિધિપક્ષ ગચ્છ-પ્રવર્તક પૂ. દાદાશ્રી આર્યરક્ષિતસૂરિ.

એમનો જન્મ વિ. સં. ૧૧૩૬, શ્રાવણ સુદ ૯, શનિવારની શુભ વેળાએ થયેલ. મહોપાધ્યાય શ્રી વિનયસાગરજી રચિત ‘વિધિપક્ષગચ્છીય બૃહત્પટ્ટાવલી’માં આ પ્રમાણે ઉલ્લેખ છે :

પડત્રિંશદેકાદશવર્ષકસ્ય સચ્છાવણે માસ્યથ શુકલપક્ષે
તિથૌ નવમ્યાં શનિવાસરે ચ પુષ્પ સ્થિતે... લગ્ને ॥ ૫ ॥
ગજે તુ યોગેઽથ રવૌ ચ ચંદ્રે સ્વસ્થાનગે મેષગતે ચ રાહી
ઉચ્ચૈર્ગતે ભૂમિસુત... કાસિતે સા સુપુવે સુપુત્ર ॥ ૬ ॥

માતાને સ્વપ્ન :

વયજ્ઞના જન્મ પૂર્વે ગર્ભાધાનની રાત્રિએ માતા દેદીએ ‘ઉગતા સૂર્યનાં તેજસ્વી કિરણો’નું સ્વપ્ન જોયેલું.

શ્રેષ્ઠી દ્રોણ અને માતા દેદી શ્રાવકધર્મના આચારો પાળવામાં નિપુણ હતા. જૈના-આર્યોની શિથિલતાથી તેમનું હૈયું કકડી ઊઠતું. એકદા ૪૬ મા પદ્ધર શ્રી જયસિંહસૂરિ તે નગર દંતાણીમાં સુખપાલ(પાલળી)માં બેસીને વિચરતા વિચરતા પધાર્યા, પણ તેમના સામ્રાજ્યમાં દ્રોણ અને દેદી ન ગયાં.

આચારપ્રેમી માતા દેદી :

બીજે દિવસે પોતાને આવેલા સ્વપ્નાનુસાર સૂરિવરે તેમને બોલાવ્યા અને પૂછ્યું : ‘કાલે તમે કેમ આવેલાં નહીં?’ તરત દેદીએ તેજસ્વી વાણીમાં જવાબ આપ્યો : ‘આપ શાસનના નાયક બની પાલળી-ગાદી ઇત્યાદિ પરિગ્રહ શા માટે રાખો છો? સર્વજ્ઞ ભગવતોએ તો મૂર્છા રહિત ભાવનો જ સાધુધર્મ કહેલ છે.’

સૂર્યએ વયજ્ઞકુમારની કરેલી માગણી :

દેદીનું કથન શાંતિથી સાંભળી શ્રી જયસિંહ સૂરિએ કહ્યું : ‘સુભગે! તમારી વાત



ધતિહાસ સર્લ્ દીધો. તેમના મનમાં પ્રશ્ન થયો કે, સાધુથી કાચું અર્થાત્ સચિત્ત પાણી વપરાય નહિ, તો આ સાધુની વસતિ (રહેઠાણ)માં કાચાં પાણીનાં માટલાં શા માટે રાખવામાં આવ્યાં છે ? તેઓ તરત જ ઊભા થયા અને ગુરુની પાસે જઈને ગુરુને પ્રશ્ન પૂછ્યો. ગુરુએ કહ્યું : 'વત્સ ! આ વિષમ કાળમાં આ વિધિમાર્ગ આચરવો મુશ્કેલ છે.' ગુરુના આવા ઠીલા નિર્માલ્ય જવાબથી શિષ્યને સંતોષ થયો નહિ.

તેમણે ફરીથી પૂછ્યું : 'કોઈ શાસ્ત્રોક્ત વિધિ મુજબ વતે તો ?'

ગુરુએ કહ્યું : 'તે ધન્યવાદને પાત્ર !'

ગુરુની સંમતિ મળતાં તેમણે આચાર્યપદનો ત્યાગ કર્યો, પણ ગુરુએ આગ્રહ રાખ્યો, તેથી ઉપાધ્યાય પદવી તણ નહિ. વાચક લાવણ્યચંદ્રગણિ 'પીરવંશાનુક્રમ'માં જણાવે છે :

શિષ્યારતસ્ય ગણેશિતુઃ શ્રૂતભૂતો તિષ્ઠન્તઃ આચાર્યતાં ।

વૈરકત્યાદ્ ગુરુનિગ્રહાદથમહોપાધ્યાયતામા શ્રિતા ॥ ૨૭ ॥

પદ પ્રત્યે અનાસક્તિ :

આપણે જ્ઞેયું કે શ્રી દશવૈકલિક સૂત્રની એક જ ગાથાએ શ્રી આચાર્યરક્ષિતસૂરિના જીવનને નવો મોડ (વળાંક) આપી દીધો. અવિધિએ ગ્રહણ કરાયેલ સૂરિપદ પણ તેમને ક્રિયાદ્વારમાં ભારરૂપ લાગ્યું. હવે તેઓ વિરાટ ત્યાગની મૂર્તિ બનવા થનગની રહ્યા, પણ ગુરુના અતિ આગ્રહથી તેઓ ઉપાધ્યાય પદે રહ્યા.

ગુરુ પાસેથી માર્ગદર્શન :

દૂષમ કાળના નામે શ્રમજીવનમાં પ્રવેશેલી શિથિલતાને દૂર કરવા તેઓ ઉત્કંઠિત બન્યા. 'વિધિમાર્ગની પુનઃ પ્રતિષ્ઠા કરવા પોતાને પ્રથમ શું કરવું જોઈએ ?' એમ પૂછતાં ગુરુએ કહ્યું : 'આ કાળ વિષમ છે શાસ્ત્રોક્ત આચારોને જીવનમાં ઉતારવા અને પ્રરૂપવા માટે એક વાર સર્વજ્ઞ એવા શ્રી જિનેશ્વરો દ્વારા પ્રરૂપિત સઘળા સિદ્ધાંતો વાંચી જાઓ. તેમ જ જિનાજ્ઞ મુજબ આચારોમાં એકમતિ કરો.' આ સંબંધે 'ગચ્છનાયક ગુરુરાસ'માં આમ વર્ણન છે :

હરિસિજઈ કિમઈ તઈ ? એકમઈ કીજએ,

શુક્રુ સિધ્ધંતુ તઈઉ સયલુ વાંચીજએ ।

રહુ ગુરુવયણી ઉવજ્ઞાયપઉ પાલએ,

નામિ વિજયચંદુ વિહિપકંપુ અજુઆલયે ॥

ઉપાધ્યાય શ્રી વિજયચંદ્રજી ગુરુની આજ્ઞા મેળવી કેટલાક ક્રિયાપાત્ર મુનિઓ સાથે અલગ વિહાર કરવા લાગ્યા.

શ્રી આચાર્ય કલ્યાણગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ



ક્રિયાદ્વાર માટે પૂર્ણિમા ગરુડમાં :

વિહાર કરતાં વિજયચંદ્ર ઉપાધ્યાયજી પોતાના સંસારીપણાના મામા, જેમણે પૂર્ણિમા ગરુડમાં દીક્ષા લીધી હતી, એવા શ્રી શીલગુણસૂરિજી સાથે વિધિપૂર્વક જિનાગમોનો અભ્યાસ અને ક્રિયાદ્વાર કરવાના હેતુએ વિચરવા લાગ્યા. શ્રી શીલગુણસૂરિએ આગમાદિ લાણાવી વિજયચંદ્ર ઉપાધ્યાયજીને પોતાના ગરુડમાં આચાર્યપદ સ્વીકારવા ખૂબ આગ્રહ કર્યો. પરંતુ માહારોપણુ આદિ સાવધ પ્રવૃત્તિ જોઈને તેઓએ તે માટે અનિચ્છા દર્શાવી. તે પછી તેઓ પૂર્ણિમા ગરુડથી દૂર રહ્યા અને અલગ વિહારો કરવા લાગ્યા.

શુદ્ધ સાધુજીવન પાળતા ઉપાધ્યાયજી :

બ્રહ્મચર્યના દિવ્ય તેજથી ચળકતા લલાટવાળા અને સંયમના એજસથી એપતા દેહવાળા યુવાન શ્રી વિજયચંદ્ર ઉપાધ્યાયજી લાટ ઇંત્યાદિ દૂર દૂરના દેશોમાં વિચરવા લાગ્યા. શ્રી ભાવસાગરસૂરિ રચિત પદાવલિમાં તેમના ઉચ્ચ સંયમી જીવનનો ખ્યાલ આ પ્રમાણે આવે છે :

‘વિજયચંદ્ર ઉપાધ્યાય પાંચ સમિતિની મર્યાદાવાળા, ત્રણ ગુપ્તિથી રક્ષાયેલા, અપ્રમાદી અને ચરણસિત્તેરી અને કરણસિત્તેરીના નિયમોમાં દઢ હતા. મધ્યાહ્ન સમયે તેઓ ગોચરી અર્થે નીકળતા.’

અંતે એક નિશ્ચય :

લાટ વગેરેના ઉચ્ચ વિહારો દરમ્યાન તેઓએ અનેક પ્રતિકૂળતાઓ સહન કરી. એમને ચૈત્યવાસીઓ અને પાસત્યાઓની બહુલતાથી ક્રિયાઓ અને આચરણાઓ સંબંધે ઠીકઠીક શિથિલતાઓ પ્રવેશી ચૂકી હતી. આની અસરથી ગૃહસ્થો પણ શુદ્ધ આહારપાણી કેમ વહોરાવાય ઇંત્યાદિ બાબતોમાં પણ અનભિજ્ઞ (અબ્દહયા) હતા. શ્રી વિજયચંદ્ર ઉપાધ્યાયજી ઇંત્યાદિ મુનિઓને વિહારો દરમ્યાન શુદ્ધ આહારપાણી પ્રાપ્ત થતાં નહોતાં, તેથી તેઓ અસૂઝતાં આહારપાણી વહોરતા નહીં અને સમતાપૂર્વક તપોવૃદ્ધિ કરતા. તેમને લાગ્યું કે, આચારશિથિલતા અને અજ્ઞાનતાનાં મૂળ ખૂબ જીંડાં છે. તેને દૂર કરવા યુરુપાર્થ કરવો પડશે. અંતે તેઓએ જીવસટોસટ ઝૂમવાનો નિશ્ચય કરી લીધો.

પાવાગઢ તીર્થ પર ઉચ્ચ તપ :

વિજયચંદ્ર ઉપાધ્યાયજી (શ્રી આર્યરક્ષિત સૂરિ) એ ઉચ્ચ તપ અને સાધનાનો માર્ગ પસંદ કર્યો. વિહાર કરતાં તેઓ પાવાગઢ પર્વત પર પરમાત્મા શ્રી મહાવીરદેવના તીર્થ રૂપ જિનમંદિરમાં જિનબિંબોને વંદન કર્યાં. સંલેખનો (અનશન) કરવાનો ઇરાદો રાખી તેઓએ ઉચ્ચ તપનો, માસખમણથી ચતુર્વિધ આહાર તજીને આરંભ કર્યો.



પરમાત્મા શ્રી સીમંધર સ્વામી દ્વારા પ્રશંસા :

એક વખત મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં વિચરતા તીર્થંકર પરમાત્મા શ્રી સીમંધર સ્વામી ભગવંતને શ્રી ચક્રેશ્વરી દેવીએ પૂછ્યું : 'હે પ્રભુ ! આ કાળમાં ભરતક્ષેત્રમાં આગમ-પ્રણીત શુદ્ધ માર્ગ પ્રરૂપતા અને આચરતા કોઈ સુવિહીત મુનિ છે કે નહીં ?' ભગવાને કહ્યું : 'હા, પાવાગઢ તીર્થ ઉપર સાગારી અનશન કરી રહેલા શ્રી વિજયચંદ્ર ઉપાધ્યાયજી આગમ-પ્રણીત વિધિમાર્ગને જાણે છે, આરાધે છે. તેમનાથી 'વિધિપક્ષ'નું પ્રવર્તન થશે.' મહો. વિનયસાગરજી રચિત 'બૃહત્પટ્ટાવલી'માં આવું વિધાન અને વર્ણન છે :

તસ્મિન્શ્ચ કાચેડથ વિદેહવાસે સીમંધર સ્વામિન ઇત્યવોચત ।

શ્રી ભારતે શ્રીવિજયાદિવ્યંદ્રો ચો વિધિમાર્ગ પ્રક્ટીકરોતિ ॥ ૨૦ ॥

શ્રી લાવસાગરસૂરિ વિરચિત પટ્ટાવલિમાં આ પ્રમાણે વર્ણન છે :

કિરિયાઈ ગુણપસંસ ભણ્ણઈ જિણ્ણો સાહુવિજયચંદરસ ।

અહુણા ભારહવાસે ઉધરિયા જણ સુણ્ણિકિરિયા ॥

પ્રભુના શ્રીમુખથી ઉપરોક્ત વચન સાંભળી શ્રી ચક્રેશ્વરી દેવી તરજ જ પાવાગઢ પર આવી ગુરુને વંદના કરી પ્રશંસા કરતાં કહે છે :

ધન્યોડસિ પુણ્યોડસિ ચ દીર્ઘદર્શી

પ્રશંસિતઃ પર્ષદિ તીર્થકૃદ્દિલઃ

ચક્રેશ્વરી દેવી દ્વારા પ્રશંસા :

દેવીએ કહ્યું : 'હે પૂજ્ય ! આપ અનશન કરવાનું સાહસ ન કરશો. આપ ખરેખર ધન્ય છો, પુણ્યવાન છો, દીર્ઘદર્શી છો. શ્રી સીમંધર ભગવંતે સલા વચ્ચે તમારી પ્રશંસા કરી છે. હે પૂજ્ય ! આવતી કાલે સવારે ભાલેજથી યશોધન શ્રાવક સંઘ સહિત અહીં આવશે, તે આપને કલ્પે તેવું શુદ્ધ અન્નજળ વહોરાવશે અને આપના ધર્મોપદેશથી પ્રતિબોધ પામશે. આપ પારણું કરશો. આપના હાથે જિનશાસનનો જયજયકાર થશે.' એટલું કહીને ચક્રેશ્વરી દેવી સ્વસ્થાને ગયાં.

યશોધન ભણ્ણશાલીના હાથે પારણું :

બીજા દિવસની સૂર્યોદય વેળાએ સંઘપતિ યશોધન સંઘની સાથે પર્વત પર આવ્યો. દેવગુરુનાં દર્શનવંદન કરી તેણે આહારપાણીનો લાભ આપવા ગુરુને વિનંતિ કરી. સંઘનું રસોડું તખેટી પર હતું. યશોધનના અતિ આગ્રહથી શ્રી વિજયચંદ્ર ઉપાધ્યાય બીજે પહોરે ગોચરી વહોરવા પધાર્યાં. યશોધનના હાથે અન્નજળ વહોર્યાં બાદ શ્રી વિજયચંદ્ર ઉપાધ્યાયજીએ માસખમણના ઉચ્ચ તપનું પારણું કર્યું.

શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ



યશોધન પ્રતિ ઉપદેશ :

યશોધન ફરીને ગુરુ પાસે આવ્યો. ગુરુએ યશોધનને ધર્મોપદેશ આપ્યો તથા તે વખતે વધી રહેલી અવિધિથી પણ વાકેફ કર્યો. આથી યશોધન પ્રતિબોધ પામ્યો અને ચોમેર ફેલાયેલ અવિધિ આખતમાં ખેદ પામ્યો.

શ્રી મહાકાલી દેવીનું વચન :

આપણે જ્ઞેયું કે શ્રી આર્યરક્ષિત સૂરિના તપોબળથી શાસનદેવી શ્રી ચક્રેશ્વરી દેવી પ્રસન્ન થયાં. તેવી જ રીતે શ્રી મહાકાલી દેવી પણ પ્રસન્ન થયાં, એવા ઉલ્લેખો પ્રાચીન પદાવલિઓમાં મળે છે. વીરવંશાવલિકાર નોંધે છે : ‘આર્યરક્ષિતસૂરિને તપસ્વી અને જિતેન્દ્રિય બાણીને શ્રી મહાકાલી દેવી તેમના ઉપર પ્રસન્ન થયાં, તેમ જ તેમની સામે પ્રગટ થઈને ગુરુને કહ્યું : ‘હું તમારા સંઘનું કલ્યાણ કરીશ.’

શ્રી લાવણ્યચંદ્ર રચિત પદ્યાવલિમાં આ પ્રમાણે ઉલ્લેખ છે :

તાન્વીક્યોગ્રનપઃ ક્રિયાં વિચયયતઃ પાવાદ્રિશૃંગસ્થિતા ।
 તુષ્ટા તુર્યાન્જિનેશ શાસનસુરી શ્રી કાલિકાદાદ વરમ ॥
 તમાયતિ રક્ષિત પ્રત્યભિષ્યયા ગચ્છસ્તવ સ્તાદ વિધિપક્ષસંજઃ ।
 ચક્રેશ્વરી આહમુક્તે સ્વઉચ્ચતે ભાવ ત્વકસંઘસમૃદ્ધિકારકે ॥૨૮ ॥

અર્થાત્ : ગુરુને ઉપ તપસ્વી અને ક્રિયાપાત્ર બાણીને ચોથા તીર્થ કર શ્રી અભિનંદન સ્વામીની શાસનદેવી અને પાવગઢના શિખર પર રહેનારી શ્રી કાલિકા સંતુષ્ટ થઈ અને વરદાન આપ્યું. તથા વધારામાં કહ્યું : ‘તમે આર્યોની-મુનિઓની સમાચારીથી રક્ષિત છો, માટે જ તમે ‘આર્યરક્ષિત’ નામ ધરાવો. તેમ જ તમારા ગચ્છનું નામ ‘વિધિપક્ષ’ થાઓ ચક્રેશ્વરી અને હું તમને સહાયક થશું. તમારા સંઘની સમૃદ્ધિ વધારનારી ‘નનશું.’

ગચ્છાધિક્ષાધિકા શ્રી મહાકાલી દેવી :

પાવાગઢ તીર્થ પર શ્રી વિજયચંદ્ર ઉપાધ્યાયજી (શ્રી આર્યરક્ષિતસૂરિ) અને યશોધનનું સુભગ મિલન થયું અને તે યશોધન પણ વિધિપક્ષ (અચલ) ગચ્છના પ્રથમ શ્રાવક તરીકે પ્રસિદ્ધિ પામ્યો. તેમ જ પાવાગઢ તીર્થ પર ગચ્છની આ ઐતિહાસિક ઘટના બની, તેથી, અને આ તીર્થ શ્રી આર્યરક્ષિતસૂરિની તપોભૂમિ હતી, તેથી પાવાગઢ તીર્થનું સ્થાન આ ગચ્છના ઇતિહાસમાં અપ્રતિમ છે. આ સ્થળ શ્રી મહાકાલી દેવીના સ્થાન તરીકે સર્વત્ર પ્રસિદ્ધ છે. વળી ઉપરોક્ત ઘટનાઓ જોતાં શ્રી મહાકાલી દેવી ગચ્છના અધિક્ષાધિકાનું સ્થાન ધરાવે છે, એ હકીકત છે. વળી પાવાગઢ (ચાપાનેર) ના રાજવીઓ આ ગચ્છના આચાર્યોથી પ્રભાવિત થયા હતા, તે આપણે આગળ જોઈશું.

ગુરુમિલન અને સૂરિપદ :

શ્રી યશોધન સમેત સંઘના આગ્રહથી શ્રી વિજયચંદ્ર ઉપાધ્યાયજી ભાલેજ પધાર્યા.



ઉપાધ્યાયજીના ગુરુ શ્રી જયસિંહસૂરિને પણ યશોધને ખુબમાનપૂર્વક ભાલેજમાં નિમંત્રીને ખોલાવ્યા. શ્રી સંઘના આગ્રહથી ભાલેજમાં સં. ૧૧૬૯ માં આપણા ચરિત્રનાયકના ગુરુવર્ય શ્રી જયસિંહસૂરિએ પોતાના શિષ્ય વિજયચંદ્ર ઉપાધ્યાયને સૂરિનદ આપીને 'શ્રી આર્ય-રક્ષિતસૂરિ' એવું નામ આપ્યું. સૂરિપદ પ્રસંગે યશોધન શ્રાવકે એક લાખ ટંક ખરચી અનેરો લહાવો લીધો. ત્યાર બાદ અલપ સમયમાં શ્રી જયસિંહસૂરિ કાળધર્મ પામ્યા. શ્રી આર્યરક્ષિતસૂરિના ઉપદેશથી યશોધને પોતાના ભાલેજ નગરમાં ભસ્ત ચક્રવર્તીની રચના જેવો ભવ્ય અને વિશાળ આદિનાથ પ્રભુનો જિનપ્રાસાદ બંધાવ્યો.

વિધિપૂર્વક પ્રતિષ્ઠા :

‘વિહિપુવ્વ’ સુપધકા ખલવચસાવએહિં કારાવયા’

અર્થાત્ તેની પ્રતિષ્ઠા અહુમ તપ અને બ્રહ્મચર્યનું પાલન કરનારા શ્રાવકોના હાથે શાસ્ત્રોક્ત વિધિ મુજબ કરવામાં આવી.

પ્રતિષ્ઠા પ્રસંગે વિરોધ :

શ્રી આર્યરક્ષિતસૂરિના ઉપદેશથી શ્રી યશોધને પ્રતિષ્ઠા કરવા માંડી. તેને અટકાવવા શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યના ગુરુ સંગમજેડીઆ દેવેન્દ્રસૂરિ, આશાપલ્લીયા મલયચંદ્રસૂરિ, પીપલ્લીઆ શાંતિચંદ્રસૂરિ આદિ મોટા આચાર્યો તથા અન્ય પાખંડીઓ ઇત્યાદિ ત્યાં ભેગા થયા અને જ્ઞેરશોરથી વિરોધ કરવા લાગ્યા કે, આ વળી કેવું નવું તૂત ઊભું કર્યું છે કે શ્રાવક પ્રતિષ્ઠા કરે ?

આકાશવાણીથી વિરોધ શમ્યો :

આ વિરોધવંટોળથી પ્રતિષ્ઠા મહોત્સવ પ્રસંગે ઉપસ્થિત થયેલા વડોદરા, મંદોર, અંભાત અને નાહુયા ઇત્યાદિના સંઘો ચિંતિત બની ગયા. પણ આર્યરક્ષિતસૂરિએ સૌની સમક્ષ બહારમાં આગમના પાઠો ટાંકીને સંઘોને અને લોકોને સમબોધ્યું : ‘સુવિહિત સાધુઓ પ્રતિષ્ઠા ન કરી શકે.’ ત્યાં તો શ્રી ચક્રેશ્વરી દેવીએ પણ ત્રણ વાર આકાશવાણી કરી : ‘હે લોકો ! આ વિધિમાર્ગ સિદ્ધાંતોક્ત અને સર્વસકથિત છે અને શાશ્વત છે. એમાં કોઈએ પણ શંકા ન કરવી. આમાં સ્વયં બ્રહ્મા પણ વિધન કરી શકે એમ નથી.’ ભાવસાગરસૂરિ રચિત પદ્મટાવલિમાં આ અંગે આ પ્રમાણે વર્ણન પ્રાપ્ત થાય છે :

પાખંડી દ્વિસણેહિં કઓવસગ્ગા મુનિખ્ફલા જાયા ।

ચક્રેસરિવયણેણુ વિ જઓ વિહિપક્ખગણુતિલઓ ॥ ૮૪ ॥

અર્થાત્ : પ્રતિષ્ઠા વખતે અનેક પાખંડીઓએ અનેક વિધનો કર્યાં, પણ તે બધાં સંપૂર્ણપણે નિષ્ફળ ગયાં. શ્રી ચક્રેશ્વરીના વચનથી શ્રી આર્યરક્ષિતસૂરિ વિધિપક્ષના ‘તિલક’ એટલે ‘નાયક’ થયા.

ચક્રેશ્વરી દેવીના વરદાનથી અને પછી વિજયનાદ સાથે ગચ્છસ્થાપના :

આ રીતે ભાલેજ નગરમાં અનેક સંઘો અને વિરાટ માનવમેદનીની ઉપસ્થિતિમાં ‘વિધિપક્ષગચ્છ’ની વિજયનાદપૂર્વક સ્થાપના અને ઉદ્ઘોષણ થઈ. વિરોધીઓ આગમજ્ઞાન



અંગે પોતાની અસાનતાથી લજ્જા પામ્યા. ભાલેજ નગરના સંઘ સહિત, તે પ્રસંગે આવેલા બધા સંઘો આગમતત્ત્વને સમજ્યા. તે પછી ખૂબ જ ઠાઠથી પ્રતિષ્ઠાનો મહોત્સવ ઉજવાયો. યશોધને આ પ્રસંગે પુષ્કળ ધન ખર્ચ્યું.

આ રીતે, શ્રી આર્યરક્ષિતસૂરિએ સં. ૧૧૬૯ માં આગમમાન્ય ૭૦ યોલની પ્રરૂપણા કરી અને 'વિધિપક્ષગચ્છ'નું પ્રવર્તાન કર્યું.

અન્ય ગચ્છોએ સમાચારીનો સ્વીકાર કર્યો :

શ્રી આર્યરક્ષિતસૂરિએ પ્રરૂપેલ સમાચાર આગમમાન્ય હોવાથી તે વખતના અનેક ભવભીરુ આચાર્યોએ અને સુવિહિત ગચ્છોએ વિધિપક્ષ ગચ્છનો અને તેની સમાચારીનો આદરપૂર્વક સ્વીકાર કર્યો. શંખેશ્વર ગચ્છ, વલ્લભી ગચ્છ, નાણક ગચ્છ, નાડોલ ગચ્છ, ભિન્નમાલ ગચ્છ વિગેરે ગચ્છોએ સંપૂર્ણ સમાચારી સ્વીકારી. ઝાલોરી ગચ્છ, ઝાડાપલ્લીય ગચ્છ, આગમ ગચ્છ, પૂર્ણિમા ગચ્છ અને સાર્ધપૂર્ણિમા ગચ્છના નાયક-આચાર્યોએ પણ આપણા આ ગચ્છની કેટલીક સમાચારીનો સ્વીકાર કર્યો. જેઓએ વિધિપક્ષ ગચ્છની સંપૂર્ણ સમાચારી સ્વીકારી તેઓ શ્રી આર્યરક્ષિતસૂરિના સમુદાયમાં ભળી ગયા. તે આચાર્યના શ્રાવકો પણ સપરિવાર વિધિપક્ષ અચક્ષુગચ્છના અનુયાયી બની ગયા.

શ્રી આર્યરક્ષિતસૂરિએ પ્રતિષ્ઠા બાદ ભાલેજના સંઘના આગ્રહથી તે વર્ષનું ચાતુર્માસ પણ ત્યાં કર્યું. ત્યાર બાદ સૂરિજીના ઉપદેશથી તેઓશ્રીની નિશ્રામાં યશોધન ભણુશાળીએ શ્રી શત્રુઞ્ચ મહાતીર્થનો સંઘ કાઢ્યો. આ સંઘમાં શ્રી મહાકાલી દેવીએ આર્યરક્ષિતસૂરિની સંયમનિષ્ઠાની જે વાર પરીક્ષા કરી. પણ ગુરુને દઢસંયમી બાણીને શ્રી મહાકાલી દેવીએ પ્રસન્ન થઈને સંઘના અભ્યુદયનું વરદાન આપ્યું. અને આ યાત્રા નિવિઘ્નપણે પૂર્ણ થઈ.

મંત્રી કપદીને પ્રતિબોધ :

બાદ, શ્રી આર્યરક્ષિતસૂરિ શુદ્ધ રીતે ચારિત્ર પાળતા, સર્વત્ર જિનભાષિત ધર્મનો ઉપદેશ આપતા, અનુક્રમે વિહાર કરતા બિહણુપ (બેણુપ) નગરમાં પધાર્યા. સંઘે તેમનું ભવ્ય રીતે સામૈયું કર્યું. ત્યાં શ્રી આર્યરક્ષિતસૂરિજી દરરોજ ધર્મોપદેશ આપવા લાગ્યા.

તે નગરીમાં અઢાર પ્રદેશોમાં પ્રખ્યાત એવો શ્રીમાળી વંશનો કપદી (કોડી) નામનો વ્યવહારી (વ્યાપારી) રહેતો હતો. તેના પિતાનું નામ રાંકા (વંકા) શાહ હતું. આ કપદી શેઠની સમૃદ્ધિનું વર્ણન 'ગચ્છનાયકગુરુરાસ'માં આ પ્રમાણે છે :

જસ મદિરી ચઉસાસી બાર, ઘર સઈ ઘોડી પંચ વિયાડી

વેલાઉલી અઢારિ વિદીતડે, દાણ તણઈ બલિ દૂસમ જિતઉ ॥

શ્રી ભાવસાગરસૂરિની 'વીરવંશપદાવલિ'માં આ પ્રમાણે ઉલ્લેખ છે :

તત્થકારસ વેલાકૂલ સુવિક્રમાય કડિડી વ્યવહારી ।

ગુરુવયણેણ જુદો સકુટુંબો સાવચ્ચો જાચ્ચો ॥ ૮૬ ॥



આની સમૃદ્ધિવાળો કોટયાધિપતિ કોડી વ્યવહારી શ્રી આર્યરક્ષિતસૂરિના ઉપદેશથી કુટુંબ સહિત પ્રબોધ પામ્યો અને શુદ્ધ શ્રાવક બન્યો. એટલું જ નહિ, પણ એના દ્વારા શ્રી જિનશાસનનો ઉદ્યોત થયો.

તસ્ય સુયા સમયસિરી ઇગકોડી ટંકમુદ્દલકારં ।
પરિહરિય ગહિયદિકખા પણ્ણીસસહીહિં પરિવરિયા ॥ ૮૭ ॥

કરોડોનાં આભૂષણો તથા ગચ્છનાં પ્રથમ સાધ્વી થયાં :

તે કપહીં વ્યવહારીની સોમાઈ નામે પુત્રી હતી. તે એક કરોડ ટંકનાં મૂલ્યવાળાં સોનાનાં ઘરેણાં પહેરતી હતી. શ્રી આર્યરક્ષિતસૂરિનો ઉપદેશ સાંભળી એ સોમાઈએ કરોડ મુદ્રાનાં આભૂષણો તથા ઈર્ષની પોતાની પચ્ચીસ સખીઓની સાથે દીક્ષા લીધી. દીક્ષા લેતી વખતે સોમાઈને 'સમયશ્રી' એવું નામ આપવામાં આવ્યું. આ સાધ્વીશ્રી સમયશ્રીજી શ્રી આર્યરક્ષિતસૂરિના સમુદાયનાં એટલે વિધિપક્ષગચ્છનાં સર્વ પ્રથમ મહત્તરા સાધ્વી તરીકે અદ્વિતીય કીર્તિ પામ્યાં છે. આ દીક્ષાને પ્રસંગે બીજા ઘણા લબ્ધ્ય જીવોએ સાધુનાં પંચ મહાવ્રતો કે શ્રાવકનાં બાર વ્રતો સ્વીકાર્યાં. કેટલાક જૈનેતરોએ મિથ્યાત્વનો ત્યાગ કરી જૈન ધર્મ સ્વીકાર્યો.

આર્યરક્ષિતસૂરિ અને જયસિંહ સિદ્ધરાજનો સંપર્ક :

આ કપહીં જયસિંહ સિદ્ધરાજ મહારાજનો દ્વંડનાયક મંત્રી હતો. કપહીંનાં કાર્યોથી પ્રસન્ન થઈ મહારાજ સિદ્ધરાજે તેને અઠાર ગામો ભેટ આપ્યાં હતાં. આ કપહીં મંત્રીના શ્રી આર્યરક્ષિતસૂરિના ત્યાગમય જીવનની પ્રશંસા સાંભળી યુજ્જરાતના રાજા જયસિંહે શ્રી આર્યરક્ષિતસૂરિને પાટણ બોલાવી તેમનું ઘણું જ સન્માન કર્યું. પટ્ટાવલિ દ્વારા જાણી શકાય છે કે, સિદ્ધરાજ જયસિંહદેવ પુત્રકામેષ્ટિ યજ્ઞ કરાવતા હતા, ત્યારે યજ્ઞશાળામાં એક ગાય મૃત્યુ પામી. એ મરેલી ગાય જીવતી થઈને બહાર નીકળી જાય તો જ યજ્ઞ પૂરો થાય, એવું પુરોહિતોએ જણાવ્યું.

‘વિધિપક્ષ ગચ્છ’નું અપર ‘અચલગચ્છ’ અભિધાન :

આ બાબત અંગે રાજાએ શ્રી આર્યરક્ષિતસૂરિને વિનંતિ કરી. શાસનપ્રલાવનાનું પ્રયોજન વિચારીને શ્રી આર્યરક્ષિતસૂરિએ પરકાયપ્રવેશિની વિદ્યાથી ગાયને મંડપમાંથી જીવતી કરીને બહાર કાઢી આપી. આથી વિસ્મિત થયેલ રાજાએ કહ્યું : ‘આપ આપના વચનપાલનમાં અચલ છો, તેથી આપના ગચ્છનું નામ ‘અચલ ગચ્છ’ તરીકે પ્રસિદ્ધિ પામશે.’ આ રીતે સિદ્ધરાજ જયસિંહદેવ અને શ્રી આર્યરક્ષિતસૂરિનો પરિચય કરાવવામાં નિમિત્ત બનેલા કપહીં મંત્રીએ પાટણમાં એક લબ્ધ્ય અને મનોહર જિનમંદિર પણ બંધાવ્યું હતું.

શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ



‘અંચલ ગચ્છ’ નામ કેમ પડ્યું ?

એક વખત પરમાર્હત કુમારપાળ મહારાજની સલામાં શ્રી હેમચંદ્રસૂરિ આદિ ધર્મચર્યા કરી રહ્યા હતા. તે વખતે યોગાનુયોગ ત્યાં કપટી મંત્રી આવી ચડયા. તેમણે ઉત્તરાસંગના વચ્ચાંચલ (છેડા)થી ભૂમિને પ્રમાણને વંદના કરી. વંદનાની આ રીત જોઈ આશ્ચર્ય પામેલા કુમારપાળ મહારાજને શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યને પૂછ્યું : ‘વંદનાની આવી વિધિ શું શાસ્ત્રોક્ત છે ?’ ઉત્તરમાં કલિકાલસર્વજ્ઞ શ્રી હેમચંદ્રસૂરિએ કહ્યું : ‘હા, આ વિધિ શાસ્ત્રોક્ત છે.’ આ પ્રસંગથી કુમારપાળ રાજાએ વિધિપક્ષ ગચ્છનું બીજું નામ ‘અંચલ ગચ્છ’ પાડ્યું. આ ઘટના પછી વિધિપક્ષ ગચ્છનું ‘અંચલ ગચ્છ’ એવું અપર નામ પ્રસિદ્ધ થયું.

શ્રી ભાવસાગરસૂરિ રચિત ‘ગુર્વાવલી’માં આ પ્રસંગ અંગે આ પ્રમાણે વર્ણન મળે છે :

આહ અન્નયા નરેસો મુહપત્તિએ કરેઈ કિઈકરમં ।
 વિહિપકબ કવડિ સાવય ઉત્તસંગેષુ તં વિચરઈ ॥ ૧૦૯ ॥
 એવં કિમિઈ નિવેયણુ પુટ્ટો સિરિ હેમસૂરિ વચ્ચેઈ ।
 જિણુવયણે સા મુદા ? પરંપરા એસ તુમહાણું ॥ ૧૦ ॥
 તતો ભણુઈ રાયા પરંપરામગ્ગએ ય એગાથ ।
 કીરઈ, સૂરિ વચ્ચેઈ મહિમા સિરિ વિજયચંદ્રસ ॥ ૧૧૧ ॥
 સીમંધરવયણુએ ચક્રકેસરિકહણુ મુદ્ધિકિરિયાએ ।
 સિદ્ધન્ત સુત્તરતો વિહમગ્ગં સો પગાર્સેઈ ॥ ૧૧૨ ॥
 પચ્છા નિવેણુ તરસવિ અંચલગણુ નામ સિરિપહણુ કયં ।
 તિમિરપુરે ગંતણુ વંદઈ સુગુરું મુહપત્તિએ ॥ ૧૧૩ ॥

અર્થાત્ : હવે બીજે સમયે કુમારપાળ રાજા મુહપત્તિથી શ્રાવકનું આવશ્યક કર્મ (ગુરુવંદન) કરે છે. ત્યારે વિધિપક્ષ ગચ્છનો કપટી શ્રાવક ઉત્તરાસંગ (એસ)નો ગુરુવંદનમાં ઉપયોગ કરે છે. ‘આ કેવી રીતે છે ?’ એમ કુમારપાળ રાજાએ પૂછ્યું, ત્યારે હેમચંદ્રસૂરિએ કહ્યું : ‘આ ઉત્તરાસંગ (વચ્ચાંચલ)નો ઉપયોગ એ જિનવચન પ્રમાણે જ છે. તમારી શ્રાવકોની આ પરંપરા છે.’ ત્યારે રાજા કહે છે : ‘જે આ પરંપરામાં હોય તે તેને એકત્ર કરીશું.’ ત્યારે શ્રીહેમચંદ્રસૂરિએ વિજયચંદ્રસૂરિનો અથવા આર્ય-રક્ષિતસૂરિનો મહિમા (જિનાજ્ઞાપાલનગુણ) કહે છે : ‘શ્રી સીમંધરબ્રહ્મણા વચનથી, શ્રી ચક્રેશ્વરી દેવીના કથન મુજબ શુદ્ધ ક્રિયાવાળા શ્રી આર્યરક્ષિતસૂરિ સિદ્ધાંતો અને આગમોમાં તદ્દલીન રહીને વિધિમાર્ગનો પ્રકાશ કરે છે.’ પછી કુમારપાળ રાજાએ ‘વિધિપક્ષ’નું ‘અંચલ ગચ્છ’ એવું નામ બહાર કર્યું. અને પૂર્ણ ભક્તિથી તિમિરપુરમાં જઈને તેમણે સુગુરુની એટલે આર્યરક્ષિતસૂરિની વંદનાદિ ધૂબ જ ભક્તિ કરી.



સુરિણના પ્રભાવથી મરકી રોગ દૂર થયો :

શ્રી આર્યરક્ષિતસૂરિ વિહાર કરતા કરતા સં. ૧૯૭૨માં સિંધના પારકર દેશમાં સુરપાટણ નામના નગરમાં પધાર્યા. તે વખતે કોઈ દુબટ યક્ષની કુદૃષ્ટિથી તે નગરમાં મરકી રોગ ફાટી નીકળ્યો. આથી તે નગરીનો રાજા મહિપાલ અત્યંત ચિંતાતુર હતો. મરકી દૂર કરવા રાજાએ અનેક પ્રયત્ન કર્યા, છતાં ઉપદ્રવ શાંત ન થયો. તે રાજાનો ધરણા નામનો મંત્રી જૈનધર્માનુરાગી હતો. પોતાના નગરમાં મહાપ્રભાવક, ઉચ્ચ તપસ્વી શ્રી આર્યરક્ષિતસૂરિ પધારેલા છે, એમ મંત્રી પાસેથી જાણી રાજા મંત્રીની સાથે ઉપાશ્રયે આવ્યો અને આચાર્યલગવંતને વંદના કરી અને ઉપદ્રવની હકીકત કહી. આથી શાસનપ્રભાવનાનું કારણ જાણી શ્રી આર્યરક્ષિતસૂરિએ મંત્રિત જળ આપ્યું. તેનો આખી નગરીમાં છંટકાવ કરવાથી ઉપદ્રવ તરત જ દૂર થયો. આથી રાજા પ્રતિબોધ પામ્યો. તેણે ગુરુચરણે કીર્મતી લેટણું ધર્યું, પણ ગુરુએ તેનો અસ્વીકાર કર્યો. ગુરુની નિઃસ્પૃહતા જોઈને રાજા વિશેષ લક્ષિતવંત બન્યો. પોતે લેટમાં આપેલ ધનથી રાજાએ તે નગરમાં શ્રી શાંતિનાથ પ્રભુનું જિનાલય બંધાવી, તેમાં પ્રભુમૂર્તિની પ્રતિષ્ઠા કરાવી. અને તેણે પુત્ર સહિત જૈન ધર્મ સ્વીકાર્યો, એટલે મંત્રી ધરણાએ પોતાની પુત્રી રાજકુમારને પરણાવી. રાજા મહિપાલને ઓસવાળ જ્ઞાતિમાં લેળવી દેવામાં આવ્યા. રાજપુત્ર ધર્મદાસને અદેરીનું રાજ્ય મળ્યું હતું, અને તેણે સમ્યક્ત્વ સહિત આર વ્રતો સ્વીકાર્યાં હતાં.

દિલ્હીના રાજા પૃથ્વીચંદ સાથે સંપર્ક :

આ રાજા ધર્મદાસ દિલ્હીના રાજા પૃથ્વીરાજનો ખૂબ માનીતો હતો. ધર્મદાસના મુખેથી શ્રી આર્યરક્ષિતસૂરિની પ્રશંસા સાંભળી રાજા પૃથ્વીરાજે સૂરિણને દિલ્હી તેડાવી તેમની લક્ષિત કરી હતી. આ વખતે રાજા પૃથ્વીરાજ જૈન ધર્મ પ્રત્યે વિશેષ આકર્ષણી હતો. રાજાના ખૂબ આગ્રહને કારણે સૂરિણ દિલ્હીમાં થોડો વિશેષ સમય સ્થિર રહ્યા હતા.

રાઉત હુમીરણ અને જ્ઞેસંગદેનો સંપર્ક :

વિ. સં. ૧૨૧૦ માં શ્રી આર્યરક્ષિતસૂરિણ મારવાડમાં આવેલા ભિન્નમાલ નગર પાસે આવેલા રતનપુર ગામમાં પધાર્યા. ત્યાંનો પરમારવંશીય રાજા હુમીરણના પુત્ર જ્ઞેસંગદેનું ગમે તે કારણે અપહરણ થયું હતું. ઘણી શોધ કરવા છતાં તે ન મળ્યો.

સાહસગણા ગાંધી ગાત્ર - માલદે ગાત્ર :

પોતાના નગરમાં પધારેલા શ્રી આર્યરક્ષિતસૂરિને મહાપ્રભાવક જાણી રાજા તેમને વંદન કરવા ગયો. ઉપાશ્રયે જઈ વંદન કરી રાજાએ તેમને વિનંતિ કરી: ‘ગમે તે ઉપાયે અમારા પુત્ર જ્ઞેસંગદેને આપ શોધી આપો.’ શ્રી આર્યરક્ષિતસૂરિના પ્રયત્નોથી અને પ્રભાવથી

શ્રી આર્ય કવ્યાણ ગોતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ

રાજપુત્ર જેસંગદે મળી આવ્યો. અને હુમીરજી રાજ્યે પુત્રની સાથે જૈન ધર્મ સ્વીકાર્યો. ગુરુના ઉપદેશથી તેમને એસવાળ જ્ઞાતિમાં લેખવી દેવામાં આવ્યા. શ્રી આર્યરક્ષિતસૂરિએ જેસંગદે પર વાસક્ષેપ નાખી એવા આશીર્વાદ આપ્યા કે, આ રાજપુત્ર કેઈ પણ રાજી માણસ પર હાથ ફેરવશે, તો તેનો રાજ કે ગમે તેવું વિષ દૂર થશે. તે રાજપુત્ર મોટો થવાથી તેના શુભેાની લોકોમાં પ્રશંસા થવા લાગી. આથી રાઉત જેસંગદેના વંશને 'સહસ્રગણુ ગાંધી' તરીકે ઓળખાવા લાગ્યા. રાઉત હુમીરે અને રાઉત જેસંગદે - બન્ને પિતાપુત્રે સમ્યક્ત્વ સહિત ખાર વ્રતો સ્વીકાર્યાં. રાઉત જેસંગદેએ તો શત્રુજય તીર્થનો મોટો સંઘ કાઢ્યો, સોનામહોરોની લહાણી કરી, ૮૪ ગચ્છોમાં પહેરામણી કરી અને જિનાગમના અંગે લખાવ્યા. જેસંગદેનાં બીજાં નામો 'ક્ષખતસંઘ' અને 'માલદે' હતાં. માલદે નામ પરથી તેના વંશનેતું ગોત્રનામ 'માલદે' થયું. તેના માલદે ગોત્રના વંશને અનુક્રમે પારકરથી કચ્છ આવીને વસ્યા અને આજે પણ તેઓ માલદે અટક ધરાવે છે.

શ્રી આર્યરક્ષિતસૂરિએ વિધિમાર્ગનું પ્રવર્તન પોતાના વિદ્યા અને તપના બળથી ચારે તરફ કરીને ગચ્છનો ખૂબ વિસ્તાર કર્યો. તેમ છતાં ગચ્છના પાયાને સુદૃઢ કરવાનો યશ તેમના યશસ્વી અને સમર્થ પટ્ટધર શ્રી જ્યસિંહસૂરિને કાળે બળ્ય છે.

શ્રી આર્યરક્ષિતસૂરિનો વિશાળ સાધુ-સાધ્વી પરિવાર :

શ્રી આર્યરક્ષિતસૂરિના શિષ્ય પરિવાર અંગે વિશેષ જાણી શકાતું નથી, પણ વિશાળ પરિવાર સૂચવતી સંખ્યા જરૂર પ્રાપ્ત થાય છે. તેમનો સમગ્ર સાધુસાધ્વીનો પરિવાર ૩૫૧૭ જેટલો હતો. તેમાં ૨૨૦૨ સાધુઓ અને ૧૩૧૫ સાધ્વીજીઓ હતાં. તેમાં ૧૨ આચાર્ય પદે, ૨૦ ઉપાધ્યાય પદે, ૭૦ પંડિત પદે મુનિઓ હતા. ૩૦૦ સાધ્વીજીઓને મહત્તરા પદ અને ૮૨ સાધ્વીજીઓને પ્રવર્તિની પદ અપાયેલ હતાં. સાધ્વીજીઓમાં મુખ્ય મહત્તરા એમનાં પ્રથમ શિષ્યા સમયશ્રીજી હતાં. શ્રી જ્યસિંહસૂરિ સિવાયના તેમના અન્ય શિષ્યો કે આચાર્યો વિશે જાણી શકાતું નથી. મોઢેરાની સં. ૧૨૩૫ ની પ્રતિમાના લેખમાં નિર્દિષ્ટ શ્રી સંઘપ્રલસૂરિજી તેમના પરિવારમાં હોવાનો સંભવ છે.

અચલગચ્છના મુખ્ય સાધ્વીશ્રી સમયશ્રીજીની પ્રાપ્ત થતી લઘુ પરંપરા :

પાટણના 'શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય જૈન જ્ઞાન મંદિર'ના સંગ્રહની શ્રી જ્યશેખરસૂરિ કૃત 'આરાધના સાર' નામક હસ્તલિખિત વ્રતમાં અચલગચ્છનાં પ્રથમ સાધ્વીશ્રી સમયશ્રીજી પછી થયેલાં મુખ્ય સાધ્વીજીઓની પરંપરા પ્રાપ્ત થાય છે. પ્રથમ 'પ્રશસ્તિ' અને ત્યાર બાદ 'ગુરુણી સ્તુતિ' આ મુજબ છે :

ઇતિ વિધિપક્ષ મુખ્યાલિધાન શ્રી અચલગચ્છ શ્રી જ્યશેખરસૂરિકૃતિ આરાધના સાર મિદ્ધર્માલખિ: શ્રી સિરોહીનગરે શ્રી અચલગચ્છવા ભાનુસ્રાબ્ધ ગણિ યોગ્યં .



સિરિસમર્થ સિરિઆ, ગુરુણી તપ્પટ્ટિ વિવહ ગુણુખાણી,
 જય સુંદરાઈ ભગવર્ધ, ગુરુણી પઉમાવર્ધ બયા ॥ ૧ ॥
 સા (સિ?) રિ ચંદ્રણાઈ ભગવર્ધ, સુમેરુસુંદરી તઉ ગુરુણી,
 અભયાસુંદરી ભગવર્ધ, તઉ મેરુપા ગુરુણી ॥ ૨ ॥
 તપ્પઈ સિરિમહિમસિરિ, તપ્પઈ સંપઈ જિણુવરવહિરંતી,
 શ્રી ગુણુલખમી ગુરુણી, સંપઈ સિરિ રાજશ્રી ॥ ૩ ॥
 તસ પાટ પ્રગટ કરતી, સૌભાગ્યવંતી સકલ સબ્જન,
 મનરંજની શ્રીશ્રીશ્રી પ્રતિષ્ઠા લખમી મુહુત્તરા તાપદિ,
 અચલલક્ષમી વંદેવા ક્ષેણ પણુમામી ત્રિકાલ ॥ ૪ ॥

ઇતિ ગુરુણી સ્તુતિ શ્રી અચલગરુથે શ્રી પુણ્યલલિધ ઉપાધ્યાય સિધ્ય શ્રી ભાનુલલિધ
 ઉપાધ્યાય શ્રી ગઢો પડનાર્થ પ્રદતા ।

ઉપરોક્ત ચાર પદોથી બાણી શકાય છે કે, સાધ્વીશ્રી સમયશ્રીજીની પછી સા. શ્રી
 જયસુંદરીશ્રીજી, પદ્માવતીશ્રીજી, ચંદનાશ્રીજી, સુમેરુસુંદરીશ્રીજી, અભયાસુંદરીશ્રીજી,
 મેરુપાશ્રીજી, મહિમશ્રીજી, ગુણુલક્ષ્મીશ્રીજી, રાજશ્રીજી, પ્રતિષ્ઠાલક્ષ્મીશ્રીજી, અચલલક્ષ્મીશ્રીજી
 ઇત્યાદિ મુખ્ય મુખ્ય સાધ્વીજીઓ થયાં.

એક જ દિવસે ચૌદ જિનાલયોની પ્રતિષ્ઠા :

ખાડમેર (રાજસ્થાન) ના એક ગુરાંસા (વહીવંચા) પાસેથી વહીઓ પૈકીની એક વહીમાં
 એવી નોંધ મળે છે કે, શ્રી આર્યરક્ષિતસૂરિના ઉપદેશથી અનેક સ્થળે જિનમંદિરો
 બંધાયેલાં. તેમાં એક જ દિવસે તેમણે ભદ્રેશ્વર વગેરે ચૌદ સ્થળોનાં દૂર દૂરનાં જિન-
 મંદિરોમાં પોતાનાં ચૌદ રૂપો કરીને પ્રતિષ્ઠા પ્રસંગે ઉપસ્થિતિ-નિશ્રા આપી હતી.

રાજ સોમકરણ અને તેના વંશજો :

સં. ૧૦૦૭ માં લિન્નમાલનો રાજ સોમકરણ અચલગરુથીય વલ્લભી શાખાના શ્રી
 જયપ્રભસૂરિના ઉપદેશથી જૈન બન્યો હતો. પછુ સં. ૧૧૧૧ માં લિન્નમાલનો નાશ
 થતાં તેના વંશજ રાય ગાંગા બાહુડમેર જઈને વસ્યા હતા. ત્યાંના રાજા દેવડે રાય
 ગાંગાના પુત્ર મુનિચંદ્રને 'સેલહોત' પદ આપ્યું હતું. મુનિચંદ્રનો ગુણુચંદ્ર નામે પુત્ર
 હતો. એક વખત શ્રી આર્યરક્ષિતસૂરિ બાહુડમેર પધાર્યા. તેમના ઉપદેશથી અને જય-
 સિંહસૂરિની પ્રેરણાથી સં. ૧૨૧૬ માં ત્યાંના સંઘ દ્વારા ગુણુચંદ્રને ઓસવાળ જ્ઞાતિમાં
 લેળવી દેવામાં આવ્યો. આ વંશના કિરાકુડ ગામમાં આહ્લા નામે ભાગ્યશાળી પુરુષ
 થઈ ગયો. તે ગામમાં ઓસવાળોનાં ૭૨૫ ઘર હતાં. તેમાં આહ્લાનું કુટુંબ 'વડું'

શ્રી આર્ય કવ્યાલ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ



કહેવાતું. તેમાં દુષ્કાળ વગેરે પ્રસંગોએ આલ્હાએ પુષ્કળ ધન ખરચી લોકોની પીડા નિવારી હતી. તેથી આલ્હાના વંશજોએ 'વડેરા' ગોત્ર પ્રાપ્ત થયું, જે આજ સુધી ચાલ્યું આવે છે.

એવી જ રીતે, એ જ અરસામાં માંડવગઢનો મંત્રી ભાટા અચલગચ્છનો શ્રાવક હતો. તેણે સંભવતઃ શ્રી આર્યરક્ષિતસૂરિના ઉપદેશથી શ્રી શત્રુજય તીર્થ ઉપર જિનભિજોની પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી.

પ્રાગ્વાટ જ્ઞાતિના વામંગ ગોત્રીય મંત્રી ખેતલ અને તેની પત્ની ખેતલદે વગેરે પણ શ્રી આર્યરક્ષિતસૂરિનાં પરમ ભક્ત હતાં.

વિધિપક્ષ (અચલ) ગચ્છની સમાચારી :

શ્રી આર્યરક્ષિતસૂરિએ પ્રવર્તાવેલ વિધિપક્ષ (અચલ) ગચ્છની સમાચારી અંગે અહીં સંક્ષિપ્ત નોંધ કરવી ઉચિત થશે :

મુનિ જિનભિજની પ્રતિષ્ઠા ન કરે. દીપપૂજા, ફળપૂજા, બીજપૂજા, ખલિપૂજા ન કરવી; અક્ષતપૂજા કે પત્રપૂજા કરી શકાય. સામાયિક સવારે-સાંજે એમ બે સમય બે ઘડીનું શ્રાવક કરે. શ્રાવક વસ્ત્રાચલથી ક્રિયા કરે. ઉપધાન માલારોપણ કરવાં નહિ. નવકારમાં 'હોઈ મંગલ' કહેવું. પૌષઘ પર્વ દિવસે કરવું. ચોમાસી પાખી પૂનમે કરવી. પાખી પૂનમ-અમાસે કરવી. સંવત્સરી આષાઢી પૂનમથી પચાસમે દિવસે કરવી અને અલિવર્ધિત વરસમાં વીસમે દિવસે કરવી. અધિક માસ પૌષ કે આષાઢમાં જ થાય. સ્ત્રીઓએ મુનિને જાહે જાહે જ વાંદવું. ત્રણ થાય કહેવી. મુનિને વંદન કરતાં એક અમાસમણુ દઈ શકાય... ઇત્યાદિ.

ઉપરોક્ત સમાચારીનું વર્ણન શ્રી આર્યરક્ષિતસૂરિના પ્રશિષ્યો શ્રી ધર્મઘોષસૂરિ અને શ્રી મહેન્દ્રસિંહસૂરિ દ્વારા રચિત 'શતપદી અંશ'માં આગમપ્રમાણે સહિત કરવામાં આવેલું છે. શ્રી આર્યરક્ષિતસૂરિ દ્વારા પ્રરૂપિત સમાચારી વિધિપક્ષ (અચલ) ગચ્છની સમાચારી ભલે હોય, પણ તે શ્રી સર્વજ્ઞ ભગવંત દ્વારા શાસ્ત્રોમાં ગૂંથેલી હોવાથી જિનશાસનની જે સમાચારી છે, એ હકીકતનો સ્વીકાર કરવો રહ્યો. તે વખતે શાસ્ત્રવિરુદ્ધ પ્રરૂપણાઓ થઈ રહી હતી. તેની સામે શ્રી આર્યરક્ષિતસૂરિએ આગમતત્ત્વ રજૂ કરી અપ્રતિમ ઉપકાર કર્યો છે.

યશોધનના વંશજો :

વિધિપક્ષ (અચલ) ગચ્છના પ્રથમ શ્રાવક શ્રી યશોધન ભણુશાળી ખૂબ જ શક્તિશાળી શ્રાવક હતા. શ્રી આર્યરક્ષિતસૂરિના એમના પ્રથમ સમાગમની વાતનું અત્રે પુનરાવર્તન કરવું જરૂરી નથી. યશોધને ભાલેજ ઉપરાંત વડોદરા, નાહુપા ઇત્યાદિ સાત ગામોમાં સાત જિનાલયો બંધાવ્યાં હતાં. યશોધનના વંશજ મંત્રી સલખુએ જૂનાગઢમાં શ્રી આદિનાથનું વિશાળ જિનાલય બંધાવ્યું. પાટણમાં ચોર્યાસી પૌષઘશાળામાં કલ્પ મહોત્સવ ઉજવી તેમણે પુષ્કળ ધન ખરચ્યું. યશોધનના વંશજ ભીમાના ભાઈ ભાણાનાં સંતાનો કચ્છી



શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ



ઓસવાળ થયાં. સં. ૧૨૯૫ માં રીડાના પુત્ર જીવા શાહે શ્રી શંખેશ્વર તીર્થના જિનાલયને જીર્ણોદ્ધાર કરાવેલો.

ગચ્છ દ્વારા ધર્મ અને સંસ્કૃતિનું રક્ષણ :

અચલગચ્છ (વિધિપક્ષ) પ્રવર્તક શ્રી આર્યરક્ષિતસૂરિએ ગુજરાત, સિંધ, મારવાડ, માળવા, ઉત્તર અને દક્ષિણ ભારતના અનેક પ્રદેશોમાં ઉચ્ચ વિહારો કરી જિનશાસનની ઉન્નતિના કાર્યમાં પોતાનો મહત્વનો ફાળો નોંધાવ્યો છે. તેઓએ સ્થાપેલ વિધિપક્ષ ગચ્છ તેઓના સમય બાદ લગભગ નવેક શતાબ્દીઓ પસાર થવા છતાં આજે પણ પોતાનું સ્વતંત્ર અને વિશાળ અસ્તિત્વ ટકાવી શક્યો છે. એ પરથી એ યુગપ્રવર્તક શ્રી આર્યરક્ષિતસૂરિના વિરાટ વ્યક્તિત્વનું અને અપ્રતિહત તપોબળનું દર્શન થાય છે. તેમ જ વર્તમાનની આ ગચ્છની સ્થિતિ જોતાં ભાવિમાં પણ આ ગચ્છ શ્રી જિનશાસનની ઉન્નતિમાં પોતાનો મહત્વનો ફાળો નોંધાવશે, એમ સહેજે કહી શકાય છે. અહીં એવી ભાવના રાખવી અસ્થાને નથી કે, અહિંસા-તપ-સંયમ દ્વારા આ ગચ્છ પણ ભારતીય અને ધાર્મિક સંસ્કૃતિનાં સંરક્ષણ અને સંગઠનમાં સદૈવ પોતાનો અમૂલ્ય ફાળો આપ્યા કરશે.

શ્રી આર્યરક્ષિતસૂરિનું સ્વર્ગગમન :

શ્રી આર્યરક્ષિતસૂરિ વિ. સં. ૧૨૩૬ માં સો વરસની વયે બનાસકાંઠાના જોણપ નગરમાં સમાધિપૂર્વક દેવલોક સિધાવ્યા. તેમની વિદાયથી ભારતવર્ષે એક યુગપુરુષ ગુમાવ્યો અને જિનશાસને પોતાનો એક આધારસ્તંભ ગુમાવ્યો.

ગચ્છસ્થાપના સંવત અંગે ખુલાસો :

અહીં એક વાતનો નિર્દેશ કરવો અભીષ્ટ છે કે, તપાગચ્છની પટ્ટાવલિમાં વિધિપક્ષ (અચલ) ગચ્છની સ્થાપના સં. ૧૨૧૩ માં બતાવવામાં આવી છે, તે સર્વથા અસ્વીકાર્ય છે. અનેક ઐતિહાસિક પ્રમાણોને આધારે એ નિર્વિવાદ સિદ્ધ છે કે, આ ગચ્છની સ્થાપના સં. ૧૧૬૯ માં થયેલી છે. બીજી વાત એ કે, અન્ય ગચ્છોએ આ ગચ્છનું ઉચ્ચ ખંડન કરતા અનેક ગ્રંથો લખ્યા છે, પરંતુ આ ગચ્છના કોઈ આચાર્યે કે મુનિએ એકેય ખંડનાત્મક ગ્રંથ લખ્યો નથી. આ હકીકત આ ગચ્છની ગૌરવગાથા સૂચવે છે. વિરોધ કરવા કરતાં જિનાસા મુજબ આગમના વિચારોનો સંમત આચાર સ્થાપ્યે જવો, એ આ ગચ્છના આચાર્યોનો વિશિષ્ટ ગુણ જૈનશાસનના ઇતિહાસમાં અવશ્ય નોંધપાત્ર છે.

‘પ્રવચન પરીક્ષા’ અપર નામ ‘કૃપક્ષ કૌશિક સહસ્રકિરણ’ (રચના સમય : સં. ૧૬૨૯) નામનો ગ્રંથ પોતાના ગચ્છ સિવાય બીજા બધા ગચ્છોનું ખંડન કરતો ગ્રંથ છે. એના રચયિતા તપાગચ્છના ઉપાધ્યાય શ્રી ધર્મસાગરજી છે.

શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ



સંઘના પ્રમુખ સંઘરત્ન સંઘવી શ્રી વિશનજી લખમશી સાવલા હતા અને સ્વાગત-પ્રમુખ સમાજરત્ન શ્રી ધમંડીહામ કેવલજી ગોવાણી હતા. ગચ્છના ઉત્કર્ષ માટે લગલગ એક કરેડ રૂપિયાનાં દાનનાં વચનો આ પ્રસંગે મળ્યાં હતાં અને ધાર્મિક ઠરાવો પાસ થયા હતા.

૪૮. અનેક લક્ષ ક્ષત્રિય પ્રતિબોધક શ્રી જયસિંહસૂરિ :

જેસિંગકુમારનો જન્મ :

કોંકણ દેશમાં સોપારા નામના નગરમાં ઓસવાળ જ્ઞાતિના કોટયાધિપતિ 'દ્રોણ' (દાહડ) નામના શેઠ રહેતા હતા. તેમને શીલથી વિભૂષિત 'દેદી' નામે પત્ની હતી. એક સમયે દેદીને એવું સ્વપ્ન આવ્યું કે, સ્વપ્નમાં પોતે જિનમંદિર ઉપર સોનાનો કળશ ચડાવે છે. બીજે દિવસે તે નગરમાં વલ્લભી ગચ્છના શ્રી લાનુપ્રલસૂરિ પધાર્યા. શેઠાણીએ પોતાના સ્વપ્નની વાત તેમને કહી. સૂરિજીએ કહ્યું : 'તમને જિનશાસનનો ઉદ્યોત કરનાર મનોહર સુપુત્ર થશે.'

સં. ૧૧૭૯ માં ચૈત્ર સુદ ૯ ના માતા દેદીએ રૂપવાન અને મનોહર પુત્રનો જન્મ આપ્યો. સ્વપ્નને અનુસારે તે બાળકનું નામ 'જિનકલશ' રાખવામાં આવ્યું, પણ બહુધા તે જેસિંગકુમારના નામે પ્રસિદ્ધ થયો. જેસિંગકુમાર બાલવયથી જ ખૂબ બુદ્ધિશાળી હતો.

વૈરાગી જેસિંગકુમારનું તીર્થયાત્રાએ જવું :

એક વખત તે નગરમાં આચાર્યશ્રી કલ્કસૂરિજી પધાર્યા. માતાપિતાની સાથે જેસિંગકુમાર પણ વ્યાખ્યાન સાંભળવા ગયો. જંબૂચરિત્ર સાંભળીને જેસિંગકુમારને વૈરાગ્ય વ્યાપ્યો અને તેને દીક્ષા લેવાની ખૂબ તીવ્ર અલિલાષા જાગી. પોતાના અંતરની અલિલાષા તેણે માતાપિતાને જણાવી અને માબાપે સંમતિ આપી. એ પછી તેઓ (જેસિંગકુમાર) તીર્થયાત્રાએ નીકળ્યા. ખંભાત, ભરુચ ઇત્યાદિ સ્થળોની યાત્રા કરતા કરતા તેઓ અણહિલપુર પાટણમાં આવ્યા. દ્રોણ શ્રેષ્ઠીએ એક લાખ ટંકની કિંમતનો હીરાજડિત સુવર્ણનો હાર મહારાજ સિદ્ધરાજ જયસિંહદેવને ભેટ આપ્યો. રાજ્યે તેમને પાટણ આવવાનું પૂછ્યું, ત્યારે દ્રોણે પોતાની હકીકત જણાવતાં કહ્યું : 'અમારા આ બાળકને દીક્ષા લેવાની ઇચ્છા છે.' આ સાંભળીને આચાર્યશ્રી સૂરિના પરિચયમાં આવેલા અને તેમની ચમત્કાર ભરેલી શક્તિને જાણનારા રાજ્યે દ્રોણ શેઠને કહ્યું : 'તમે થરાદ જાઓ. ત્યાં મહાત્યાગી વિધિપક્ષ-ગચ્છના તિલક શ્રી આચાર્યશ્રી સૂરિ બિરાજમાન છે તમારા આ બાળકને તેમની પાસે દીક્ષા અપાવજો.'

આ અંગે 'ગચ્છનાયક ગુરુરાસ'માં આ પ્રકારનો ઉલ્લેખ છે :

'અણહિલ વાડઈ રાઉ સિદ્ધનરૈસરુ ભટ્ટીયઉ એ ॥ ૪૪ ॥



માગીઉ રાજદેસુ ચાલીઉ ગજ જિમ ગાજતઉ એ ।
 થારાઉદ્રિઈ પ્રવેશ સુકરઈ કુમરુ જયસિંહુ તહિં ॥ ૪૫ ॥
 'વસ્તુ' તથ આવિઉ આવીઉ કુમર જયસિંહ મિતિહિં સિઈ ।
 આસધરિય ધરિય લાવુ પોસાલ પત્તઉ ॥ ૪૬ ॥

(અર્થાત્ પોતાના મિત્રો આસધર આદિની સાથે રાજની સૂચનાથી જયસિંહ (જેસિંગ) થરાદ આવ્યો અને પૌષધશાળામાં પહેંચી ગયો.)

થાડી જ વારમાં દશવૈકાલિક સૂત્ર કંઠસ્થ :

થિરપદ્મિમ સમેઓ ગુરુરહિય ઉવરસ એ પવિરડો ય ।
 સિંહાસણુમિ દસકાલેયરસ પુત્થી પવાએઈ ॥ ૯૬ ॥
 ઇગવારેણુ ય વાયણુપુવ્વ ઇગરાંધિ લદ્ધિ યુદ્ધિઓ ।
 આવડિય સયલસુત્ત નાણાવરણુકમ્મકમ્મઓવસમે ॥ ૯૭ ॥

જેસિંગકુમાર ઉપાશ્રયમાં ગયો, ત્યારે શ્રી આર્યરક્ષિતસૂરિ જિનચૈત્યમાં દેવદર્શને ગયા હતા. તેથી તે ત્યાં જોઠો અને ગુરુની રાહ જોવા લાગ્યો. ત્યાં જેસિંગની દૃષ્ટિ ઠવાણી ઉપર પડેલા શ્રી દશવૈકાલિક સૂત્ર પર પડી. તે સૂત્ર હાથમાં લઈને તે વાંચવા લાગ્યો. તે આગમની સાતસો ગાથાઓ ફક્ત એક જ વખત વાંચી જવાની તેને કંઠસ્થ થઈ ગઈ. ત્યાં તે શ્રી આર્યરક્ષિતસૂરિ પણ પધાર્યા. આજકની એકાગ્રતા અને સ્વાધ્યાયપ્રેમ જોઈ સૂરિજી આશ્ચર્યચકિત થયા. શ્રી આર્યરક્ષિતસૂરિના દર્શનથી જેસિંગકુમારને પણ અપૂર્વ આનંદ થયો. જેસિંગે સૂરિજી સમક્ષ દીક્ષા લેવાની પોતાની લાવના જણાવી. અઠાર વરસના ચળકતા લલાટવાળા આ યુવાન કુમારને વૈરાગ્યયુક્ત જોઈને શ્રી આર્યરક્ષિતસૂરિ પણ હર્ષ પામ્યા. સં. ૧૧૯૭ માં થરાદમાં જેસિંગનો ભવ્ય દીક્ષામહોત્સવ ઉજવવામાં આવ્યો. આ પ્રસંગે દ્રોણ શ્રેણીએ થરાદમાં સ્વામીવાત્સલ્ય તથા જિનપૂજા ઇત્યાદિ મહાત્સવમાં જે લાખ ટંકનો ખર્ચ કર્યો. જેસિંગકુમારનું 'યશશ્ચંદ્ર મુનિ' નામ રાખવામાં આવ્યું. મોટી પટ્ટાવલીમાં તે વર્ણુન છે. સં. ૧૧૯૩ માં જેસિંગની દીક્ષા થઈ. સં. ૧૧૯૭ માં ઉપાધ્યાય પદવી થઈ.

શ્રી જયસિંહ મુનિની ઉત્તરોત્તર ઉન્નતિ :

નવદીક્ષિત યુવાન મુનિની દેહકાંતિ અદ્ભુત હતી. સોળ અંગુલ લાંબો, સાત અંગુલ પહોળો, જાણે કુંકુમના તિલકવાળો ન હોય એવો ઉત્તમ લક્ષણોથી યુક્ત એમનો લલાટપ્રદેશ હતો. તેમની બુદ્ધિ અદ્ભુત હતી. દીક્ષા લીધા પછી ત્રણ જ વરસમાં ત્રણ કરોડ શ્લોક પરિભાણના ગ્રંથોને તેઓએ જીલને ટેરવે રમતા કરી દીધા હતા. તેઓ વ્યાકરણ, ન્યાય, અલંકાર, છંદ, સાહિત્ય, કાવ્ય અને આગમ આદિમાં પ્રકાંડ વિદ્વાન



શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ

બન્યા. મોટી પટ્ટાવલીથી બાણી શકાય છે કે, તેઓ એવી પ્રૌઢ પ્રતિભાથી યુક્ત હતા કે ગુરુએ તેમને પાંચ જ વરસમાં ઉપાધ્યાય પદ આપીને પોતાથી અલગ વિહારો કરવાની આજ્ઞા આપી હતી. તેઓ પ્રકાંઠ વિદ્વાન હોવાથી વાદોમાં પણ અનેક વાદીઓને પરાજિત કરી દેતા હતા. આથી પ્રસન્ન થઈ રાજા સિદ્ધરાજ જયસિંહે તેમને 'યુગપ્રધાન' પદ આપ્યું હતું. એવું વર્ણન મોટી પટ્ટાવલીમાંથી પ્રાપ્ત થાય છે.

સૂરિપદની પ્રાપ્તિ :

સં. ૧૨૦૨ માં પાવાગઢ તીર્થ નજીકના મંદોરપુરમાં ત્યાંના સંઘે તેમને સૂરિપદથી અલંકૃત કર્યા, ત્યારથી તેઓ શ્રી જયસિંહસૂરિ તરીકે જાણીતા પામ્યા. આ પ્રસંગે ચંદ્રગચ્છી શ્રી રામદેવસૂરિ ઇત્યાદિની ઉપસ્થિતિ હતી. સૂરિપદ પ્રસંગે રામદેવસૂરિના લકત રાઉત-ચંદ્ર શ્રેષ્ઠીએ પુષ્કળ ધન ખર્ચીને અનેરો લહાવો લીધો હતો. સાથે સાથે વડોદરા, ખંભાત અને નાહપા આદિના સંઘોએ પણ લાલ લીધો હતો.

શુદ્ધસંયમી શ્રી જયસિંહસૂરિ :

જિનશાસનની પ્રભાવના માટે અને ચારિત્રની શુદ્ધિ માટે શ્રી જયસિંહસૂરિ ઉચ્ચ વિહારો કરતા. તેઓ પ્રાયઃ ગામડામાં એક રાત અને નગરમાં પાંચ રાત રહેતા. તેમની ચારિત્રનિષ્ઠા અને અપરિચ્છિતા જોઈને સિદ્ધરાજ જયસિંહ વિસ્મય પામ્યો હતો અને પોતાની સલામાં તેમની પ્રશંસા કરતો હતો.

શ્રી જયસિંહસૂરિ અને કુમારપાળ રાજાનો સમાગમ :

સિદ્ધરાજ જયસિંહના મૃત્યુ બાદ કુમારપાળ રાજા સં. ૧૧૯૯ માં શુભરાતનો રાજા બન્યો હતો. કલિકાલસર્વજ્ઞ શ્રી હેમચંદ્રસૂરીશ્વરજીના સદુપદેશથી કુમારપાળ ઉત્કૃષ્ટ શ્રાવક (પરમાર્હત) બન્યો હતો. આ કુમારપાળ મહારાજા પણ શ્રી જયસિંહસૂરના સમાગમમાં આવ્યો હતો.

પાટણમાં સાલવી દિગંબરોનું આવાગમન :

એકદા મહારાજા કુમારપાળ જિનપૂજા કરતા હતા. આ વખતે કાપડના કેટલાક જૈન વેપારીઓ પણ જિનમંદિરમાં દર્શન કરવા આવ્યા. તેમણે મહારાજાને કહ્યું : 'રાજા! આપનું પીતાંબર પવિત્ર નથી.' રાજાએ તેનું કારણ પૂછ્યું, ત્યારે તેમણે કહ્યું : 'હે રાજા! આ પીતાંબર અમારા નગરમાં બનેલું છે. અમારા નગરનો રાજા બધાં જ વસ્ત્રોને પહેલાં પોતાની શય્યામાં સુકાવે છે. ત્યાર બાદ જ વસ્ત્રોની નિકાસ થાય છે.' આથી રાજાએ મુંગણી પટ્ટણમાં પોતાના શુભતચરો મોકલીને આ વાતની ખાતરી કરી લીધી. આથી તેણે મુંગણી પટ્ટણના વણકરોને સિદ્ધપુર પાટણમાં વસવાટ કરવાને આમંત્રણ આપ્યું. એટલે તેમને રાજ્ય તરફથી કેટલીક સગવડો પણ આપી. આ વણકરોએ એવી શરત કરી કે, અમારી



પણ સાથે લ.વીશું. રાજ્યે આ શરત કબૂલ રાખી. આ રીતે સાલવી જ્ઞાતિએ પાટણમાં આવીને વસવાટ કર્યો. આ સાલવીઓની વસ્તીથી પાટણમાં સાત પુરા થયા. તે આજે પણ 'સાલવી પાડા' તરીકે પ્રસિદ્ધ છે.

વાદમાં વિજય મેળવવા શ્રી જયસિંહસૂરિને નિમંત્રણ :

આ સાલવીઓ દિગંબર જૈન હતા. તેઓ પોતાની સમાચારી મુજબ રાત્રિપૂજા કરતા. રાજા કુમારપાળને થયું કે, આ સાલવીઓ જે શ્વેતાંબર જૈન બની જાય તો સારું. શ્રી હેમચંદ્રસૂરિ સાથે આ બાબત અંગે વિચારણા કરતાં સૂરિજીએ કહ્યું : 'વિધિપક્ષ(અચલ)ગચ્છના જયસિંહસૂરિ મહાપ્રભાવક છે, તેમ જ આ દિગંબરાચાર્ય છત્રસેન લઢારકને ઘટ સરસ્વતી સિદ્ધ છે શ્રી જયસિંહસૂરિ મંત્રતંત્રના બાણકાર છે. હાલ તેઓ ખંભાતની આસપાસના પ્રદેશમાં વિચરી રહ્યા છે. તેમને તેડી લાવો. તેઓ સમર્થ છે અને આ દિગંબર આચાર્યને જીતીને શ્વેતાંબર બનાવી શકશે. આ સાંભળી મહારાજા કુમારપાળે પોતાના મંત્રી દ્વારા પાટણ પધારવા જયસિંહસૂરિને આમંત્રણ મોકલ્યું.'

જયસિંહસૂરિ અને દિગંબરાચાર્યનો વાદ :

શાસન પ્રભાવનાનું કાર્ય બાણી શ્રી જયસિંહસૂરિ પાટણ પધાર્યા અને રાજ્યે તેમને વિનંતિ કરી : 'વાદમાં છત્રસેન આચાર્યને આપ જીતો.' ત્યારે જયસિંહસૂરિએ કહ્યું : 'અમારાથી રાજદરબારમાં અવાય નહિ. આથી તેઓને અહીં તેડાવો અને તમે પણ હાજર રહો.' પછી રાજ્યે દિગંબરાચાર્યને તેડાવ્યા અને વાદ અંગે નિર્ણય થયો. વાદની પૂર્વ શરત એવી હતી કે, જે હારે તે પોતાના શિષ્યો સહિત જીતનારનો શિષ્ય બની જાય. બંને આચાર્યોએ આ શરતને મંજૂરી આપી. બંને વચ્ચે વાદ ચાલ્યો. છત્રસેને પડદો બંધાવી કુંભની સ્થાપના કરી, ઘટસરસ્વતી કુંભમાં સ્થાપી અને તે કુંભ પાસે બેસી તેણે વાદ શરૂ કર્યો. એટલે ઘટસરસ્વતી વાદ કરે અને શ્રી જયસિંહસૂરિ તેના પ્રત્યુત્તરો આપે. દરરોજ સવા પહોર પર્થત વાદ ચાલે. આ રીતે છ દિવસો પસાર થઈ ગયા. ત્યારે રાજ્યે કહ્યું : 'હે પૂજ્ય ! હવે જલદી જીતી લ્યો.' એટલે સાતમે દિવસે શ્રી જયસિંહસૂરિએ પોતાના શિષ્યને શીખવીને ઘટ ફેડાવી નાખ્યો. પછી એક જ પ્રશ્નમાં તે છત્રસેન દિગંબરાચાર્યને જીતી લીધો. આ વિજયથી પાટણના જૈનો અને મહારાજા આનંદ પામ્યા. જૈનશાસનનો જયજયકાર થયો. છત્રસેન લઢારક પોતાના શિષ્યો સહિત શ્રી જયસિંહસૂરિના શિષ્ય બન્યા. બધા સાલવીઓ પણ શ્વેતાંબર બની ગયા. તેમની દિગંબરની શ્રી નેમિનાથજીની પ્રતિમાને કણદોરો (કંદોરો) કરાવી, શ્વેતાંબરી બનાવી ત્રીસેરીના જિનાલયમાં પધરાવવામાં આવી.



તે જિનાલય આજે પણ વિદ્યમાન છે. આ સાલવીઓ જયસિંહસૂરિના પરમ ભક્ત હતા અને અચલગચ્છના અનુયાયીઓ હતા.

વાહીવિજેતા શ્રી જયસિંહસૂરિ :

મોટી પટ્ટાવલીમાં વર્ણન છે કે, ઉક્ત વાદ પ્રસંગે શ્રી હેમચંદ્રસૂરિ, શ્રી દેવસૂરિ ઇત્યાદિ પણ હાજર હતા. દિગંબરાચાર્યને જીતવા બદલ કુમારપાળ રાજાએ શ્રી જયસિંહસૂરિજીને 'વિજયપત્રિકા' પણ લખી આપી હતી. છત્રસેન ભટ્ટારકે વિધિપૂર્વક જયસિંહસૂરિ પાસે દીક્ષા સ્વીકારી અને તેમનું નામ 'છત્રહર્ષ' રાખવામાં આવ્યું હતું. ત્યારથી અચલગચ્છમાં હર્ષ શાખાનો પ્રારંભ થયો. ઉપરોક્ત ઘટના સં. ૧૨૧૭ માં બની હતી. તે વરસે રાજા કુમારપાળે શ્રી જયસિંહસૂરિજીને અતિ આગ્રહપૂર્વક પાટણમાં આતુર્ભાસ પણ કરાવ્યું હતું.

શ્રી તારંગાળ તીર્થની પ્રથમ યાત્રા :

આતુર્ભાસ બાદ કુમારપાળ રાજાના આગ્રહથી શ્રી જયસિંહસૂરિએ તારંગા તીર્થ તરફ વિહાર કર્યો. કુમારપાળ રાજાએ કરાવેલા ભવ્ય જીર્ણોદ્ધાર બાદ તરત જ શ્રી જયસિંહસૂરિએ આ તીર્થની સર્વ પ્રથમ યાત્રા કરી હતી. તીર્થનું વિશાળ અને ભવ્ય જિનમંદિર જોઈ શ્રી જયસિંહસૂરિ આનંદ પામ્યા. ત્યાં તેમણે અલ્પ દિવસો સુધી સ્થિરતા પણ કરી.

શાસન-પ્રભાવનાનાં કાર્યો :

ત્યાર પછી તેમના ઉપદેશથી દેહલ શ્રેષ્ઠીએ શત્રુજય તીર્થનો સંઘ કાઢ્યો હતો. આ સંઘમાં શ્રી જયસિંહસૂરિ નિશ્રાદાતા હતા. શ્રી શત્રુજય તીર્થની યાત્રા કરી તેઓ ખંભાત પધાર્યા. અહીં તેમના ઉપદેશથી સાંગણુ શેઠે જ્ઞાનપંચમી ઉજમણામાં ત્રણ લાખ ટંક ખર્ચી જિનાગમો લખાવ્યાં. વળી સૂરિજી તે શેઠના આગ્રહથી ખંભાતમાં આતુર્ભાસ રહ્યા. તે પછી તેમણે ગિરનાર તીર્થની યાત્રા કરી. ત્યાંથી તેઓ પ્રભાસપાટણ પધાર્યા. ત્યાંના નિવાસી મંત્રી અંબાક શ્રેષ્ઠીએ શ્રી જયસિંહસૂરિજીના ઉપદેશથી તીર્થરૂપ શ્રી ચંદ્રપ્રભ જિનાલયનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો. ત્યાં આતુર્ભાસ કરી તેઓ કચ્છ પધાર્યા. અચલગચ્છના આચાર્યોમાં કચ્છ પધારનાર તેઓ પ્રથમ હતા. કચ્છમાં કેટલાંક વરસો રહીને તેઓ વાગડ (વાયટ) વિભાગમાં પણ વિચર્યા હતા. ત્યાં તેઓએ ધર્મોપદેશ આપી અનેક જૈનેતરોને જૈન બનાવ્યા.

વહીવંચાની નોંધ દ્વારા જાણવા મળે છે કે, ભદ્રેશ્વરની પ્રતિષ્ઠા શ્રી આચાર્યરક્ષિતસૂરિએ કરેલી. શ્રી જયસિંહસૂરિએ કચ્છના વિહાર દરમ્યાન ભદ્રેશ્વર તીર્થના જીર્ણોદ્ધાર અંગે પ્રેરણા આપી હોય તેવો સંભવ છે.

રાજા અનંતસિંહ રાઠોડ સાથે સંપર્ક :

સં. ૧૨૦૮ માં જયસિંહસૂરિજી વિહાર કરતા હસ્તિનુડ નગરમાં પધાર્યા. તે



નગરમાં અનંતસિંહ રાઠોડ નામનો રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તે જલોદર નામના જીવલેણ રોગથી પીડાતો હતો. નગરમાં પ્રભાવક આચાર્યશ્રીને પધારેલા જાણી રાણીએ દાસી દ્વારા સૂરિજીને કહેણ મોકલ્યું. જવાબમાં સૂરિજીએ કહી મોકલાવ્યું : 'રાજા જે જૈન ધર્મનો સ્વીકાર કરે, તો રોગ દૂર કરવાનો ઉપાય બતાવીશું.' આ સાંભળી જીવિતથી કંટાળેલા રાજાએ તેમ કરવાનું મંજૂર રાખ્યું. ખીજે દિવસે રાણી પોતાના સ્વામીને પાલખીમાં બેસાડી સૂરિજી પાસે ગઈ, ત્યારે સૂરિજીએ પ્રાસુક જલ મંગાવી, મંત્રથી મંત્રીને રાજાને આપ્યું. તે પાણીનો રાજાના પેટ પર લેપ કરવાથી તેનો લયંકર વ્યાધિ મટી ગયો.

હત્યુડીઆ રાઠોડ અને સંઘોઈ ગોત્ર :

નીરોગી બનેલા રાજાએ પરિવારની સાથે જૈન ધર્મનો સ્વીકાર કર્યો, તેમ જ સમ્યક્ત્વ સહિત શ્રાવકનાં બાર વ્રતો સ્વીકાર્યાં. ગુરુના ઉપદેશથી રાજાને ઓસવાળ જ્ઞાતિમાં દાખલ કરવામાં આવ્યા. તે રાજાના વંશજો 'હત્યુડીઆ રાઠોડ' ગોત્રથી પ્રસિદ્ધ થયા. આ વંશજો-માંથી આગળ જતાં 'સંઘોઈ' એવી પેટા શાખા પણ નીકળેલી છે.

રાજા સોમચંદને પ્રતિબોધ અને ગાલા ગોત્ર :

મારવાડ અંતર્ગત નગર કોટડામાં ચઢવંશીય સોમચંદ નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેની પાસે પાંચ હજાર સુભટોનું સૈન્ય હતું. પણ તે પોતાના સૈન્ય દ્વારા લૂંટફાટ કરતો. સં. ૧૨૧૧ માં શ્રી જયસિંહસૂરિ પોતાના ૫૦૦ શિષ્યો સાથે ઉમરકોટથી જેસલમેર તરફ જઈ રહ્યા હતા, ત્યારે રસ્તામાં સોમચંદ રાજા તેમને મળ્યો. સોમચંદે સૂરિજીને કહ્યું કે 'તમારી પાસે જે કાંઈ હોય તે આપી દો.' પણ સૂરિજી અને સંઘોઈઓ પાસે તો પાતરાં અને સાધુજીવનનાં ઉપકરણો સિવાય કાંઈ જ ન હતું. મોટી પટ્ટાવલિમાં વર્ણન છે કે, તે સોમચંદ શ્રી જયસિંહસૂરિજીના પ્રભાવથી સ્થલિત થઈ ગયો. તેની માતા સરૂપદેવી અપર નામ મિણલદેવીએ સૂરિજી પાસે ક્ષમા ચાચી. ત્યારે સૂરિજીએ કહ્યું : 'તે જૈન ધર્મ સ્વીકારે અને લૂંટફાટ ન કરવાની પ્રતિજ્ઞા લે, તો તેને સ્તંભનમાંથી મુક્ત કરી શકાશે.' આ વાતમાં પારકરનો રાણો આંદો પણ સાક્ષી બન્યો, એટલે સોમચંદને મુક્ત કરવામાં આવ્યો. એ પછી આચાર્ય પોતાના પરિવાર સહ જેસલમેર વિહાર કરી ગયા. હવે સોમચંદના હૃદયનું પરિવર્તન થયું. તે સૂરિજીને વાંદવા કુટુંબને સાથે લઈને જેસલમેર ગયો. ત્યાં તેણે જૈન ધર્મ સ્વીકાર્યો. તેને ગુરુના ઉપદેશથી ઓસવાળ જ્ઞાતિમાં ભેળવી દેવામાં આવ્યો. સોમચંદે કોટડા નગરમાં શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુનું લઘુ જિનાલય અને પોતાની ગોત્રદેવી વિસલમાતાનું મંદિર બંધાવ્યું તથા સવા મણ સોનાની શાંતિનાથ પ્રભુની મૂર્તિ ભરાવી. આ બધામાં તેણે પાંચ લાખ ટંક દ્રવ્ય ખર્ચ્યું. સોમચંદનો પુત્ર



ગાલા થયો. મુસલમાનોએ કોટડાનો નાશ કર્યો, ત્યારે ગાલા સિંધમાં ગયો. તેના વંશજો 'ગાલા' ગોત્રથી પ્રસિદ્ધ થયા. સં. ૧૫૫૦ માં ગાલાના વંશજો કચ્છમાં આવીને વસ્યા.

લોલાડીઆ ગોત્ર :

પાવાગઢ - ભાલેજ પાસેના નાપા ગામમાં વીસા શ્રીમાળી લુણિગે વિ. સં. ૧૨૨૦ માં શ્રી જ્યસિંહસૂરિના ઉપદેશથી જૈન ધર્મ સ્વીકાર્યો. આ લુણિગે ચંદ્રગચ્છીય શ્રી રામદેવસૂરિના સૂરિપદ પ્રસંગે એક લાખ ટંક દ્રવ્ય ખરચ્યું હતું. લુણિગના વંશજો લોલાડામાં જઈ વસવાથી તેઓ 'લોલાડીઆ' ગોત્રથી પ્રસિદ્ધ થયા.

મીઠડીઆ ગોત્ર :

રત્નપુરના ભંડારી ગોદા શ્રેષ્ઠી મહેશ્વર સંપ્રદાયનો અનુયાયી હતો. તેણે શ્રી જ્યસિંહસૂરિના ઉપદેશથી સં. ૧૨૨૩ માં જૈન ધર્મ સ્વીકાર્યો. શ્રી જ્યસિંહસૂરિના ઉપદેશથી ગોદા શ્રેષ્ઠીએ શત્રુજય અને ગિરનારના સંઘો કાઢ્યા. તેના વંશજો મહુડીમાં જઈને વસ્યા, તેથી તેઓ 'મીઠડીઆ' તરીકે પ્રસિદ્ધ થયા. ત્યાં નોડા શ્રેષ્ઠીએ જિનમંદિર બંધાવ્યું હતું.

પડાઈયા-મુમણીઆ ગોત્ર :

સં. ૧૨૨૪ માં શ્રી જ્યસિંહસૂરિ શંખેશ્વર તીર્થ પાસે આવેલા લોલાડા નગરમાં પધાર્યા. ત્યાં રાડોડ ભતિના ક્ષુધર નામના ક્ષત્રિયને પ્રતિબોધી મિથ્યાત્વ છોડાવી સૂરિજીએ જૈનધર્મી બનાવ્યો. તેને સપરિવાર એસવાળ જ્ઞાતિમાં લેળવ્યો, ત્યારથી ક્ષુધરના વંશજો 'પડાઈયા' ગોત્રથી પ્રસિદ્ધ થયા. હાલમાં આ ગોત્રના વંશજો ખાડમેર ઇત્યાદિ પ્રદેશમાં વસે છે. આ ગોત્રના સમરશીએ સં. ૧૪૫૨ માં લોલાડામાં શ્રી શાંતિનાથ ભગવાનનું જિનાલય બંધાવી પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી. આ વંશમાં થયેલ સાચોરના સાદા શેઠથી 'મુમણીઆ' ગોત્ર પ્રસિદ્ધિમાં આવ્યું.

નાગડા ગોત્ર :

સં. ૧૨૨૫ માં શ્રી જ્યસિંહસૂરિ જેસલમેર પધાર્યા. સંઘના આગ્રહથી ત્યાં ચાતુર્માસ કરી તેઓ પારકર દેશ (સિંધ) માં પધાર્યા. તે દેશના ઉમરકોટમાં સૂરિજી પધાર્યા, ત્યારે પરમાર જ્ઞાતીય મોહણસિંહ તેમને ઉપદેશ સાંભળી અત્યંત પ્રભાવિત થયો. સં. ૧૨૨૮ માં મોહણસિંહે શ્રી જ્યસિંહસૂરિના ઉપદેશથી જૈન ધર્મ સ્વીકાર્યો અને તેને એસવાળ જ્ઞાતિમાં સંમિલિત કરવામાં આવ્યો. આ મોહણસિંહના પાંચમા પુત્ર 'નાગ'ના નામ પરથી તેના વંશજો 'નાગડા' ગોત્રથી પ્રસિદ્ધ થયા. આ નાગડા ગોત્રમાં ભમનગરમાં થયેલા શ્રેષ્ઠી શ્રી તેજશી શાહે ભમનગરમાં શ્રી શાંતિનાથ પ્રભુનું વિશાળ જિનાલય બંધાવ્યું છે. તેમના પુત્ર રાજશી શાહ અને નેણશી શાહે તે જિનાલયને ફરતી બાવન દેરીઓ અને



હીંથી તે પાટણમાં રહ્યા. અને વિધિપક્ષગ્રન્થને ઉપાસરે રાજના માણસ કહેવા આવ્યા. તે વારે જ્યસિંહસૂરિ કોઈક શ્રાવકને ઉપદેશ દેતા હતા. તેથી આવ્યાર્થે કહ્યું કે રાજને કહો કે આ ગાથાને અર્થ પૂરો કરીને જઈયે કે અધૂરો મૂકાને ચાલ્યા જઈયે. તે વારે રાજએ કહેવડાવ્યું કે સુખેથી અર્થ પૂરો કરી જાઓ. પછી જ્યસિંહસૂરિ તે ગાથાને અર્થ પ્રતિદ્વસ નવો નવો કરી કહે. એવામાં હેમાચાર્યે ફરી કુમારપાલને કહેવડાવ્યું કે કોઈ ગ્રન્થના યતિ પચમના માનનારા રહ્યા છે કે નથી રહ્યા ? તે વારે રાજએ કહ્યું બીજા તો સર્વ જતા રહ્યા પણ એક વિધિપક્ષ ગ્રન્થના આવ્યાર્થ, યતિઓ સહિત ગાથાને અર્થ પૂરો કરવા સારું રહ્યા છે. શ્રી હેમાચાર્યે કહ્યું, એ આવ્યાર્થને ત્રણ મોટી ગ્રંથ સુખપાઠે છે. માટે એ ગાથાને અર્થ બાર વર્ષ સુધી પણ પૂરો કરશે નહીં. એવી રીતે ઈલાં આવ્યાર્થ ચલ્યા નહીં તેથી અચલગ્રન્થ નામ થાયું.

શ્રી જ્યસિંહસૂરિજીને મારવા રચાયેલ પડ્યંત્ર નિઃકરણ ગયું :

એકદા શ્રી હેમચંદ્રસૂરિજીએ વાહક ગણિની સૂચનાથી જ્યસિંહસૂરિને કહ્યું : 'તમે બેળુપ તટથી સમગ્ર સંઘ એકત્રિત કરી એક સમાચારી કરો.' શ્રી જ્યસિંહસૂરિએ પ્રત્યુત્તરમાં કહ્યું : 'સર્વ ગ્રન્થો એક થઈને નકકી કરશે, તો અમે પણ તેમ જ કરીશું.' આવા જવાબથી વાહકગણિ વિચારવા લાગ્યા કે એથી તો આપણામાં જ વિરોધ જાગશે. જેથી વાહકગણિએ એક માણસને તૈયાર કરી એવી ઉદ્દેશોષણા કરવા કહ્યું : 'અચલગ્રન્થવાળા સંઘ બહાર છે.' તે માણસે તેમ કરવા હા પાડી અને તે ઉપરોક્ત ઉદ્દેશોષણા કરવા લાગ્યો. પણ તેણે ત્રણ વાર એમ ઉદ્દેશોષણા કરી : 'વિધિપક્ષ વિના બીજા સર્વે સંઘ બહાર છે.' ઉક્ત ઉદ્દેશોષણા કરનારને લાંચ આપવામાં આવી છે એમ કહીને જુદા જુદા માણસોને તૈયાર કરવામાં આવ્યા. પણ બધાએ એવી જ ઉદ્દેશોષણા કરી : 'વિધિપક્ષ વિના બીજા સંઘ બહાર છે.' આથી સૌ મૂંઝાયા. એમનામાં પરસ્પર ઘણો વિવાદ જાગ્યો. શ્રી જ્યસિંહસૂરિને મારવા બીજા પણ દુષ્ટ પ્રયત્નો કરવામાં આવ્યા. સૂરિજીને મારવા માટે બેળુપ બંદરે લાઠીધારી માણસોને મોકલવામાં આવ્યા. તેઓ ત્યાં જઈ સૂરિજીને જીવરક્ષા માટે ઓઘાથી પીઠને પ્રમાજ્ઞતા બેઠા, પરસ્પર લડવા માંડ્યા અને જમીન પર પડ્યા. અંતે તેઓ પર સૂરિજીનું ચરણામૃત છાંટવામાં આવ્યું અને તેઓ બચ્યા.

શ્રી આચાર્યરક્ષિતસૂરિજીના ચરણોદકથી વ્યાધિ શરૂ થયો :

આ પડ્યંત્ર રચનાર વાહકગણિ પણ પાટણમાં શૂળના મહારોગથી પીડાવા લાગ્યા. શ્રી હેમચંદ્રસૂરિજીએ તેમને પૂછ્યું : 'તમે કોનો અપરાધ કર્યો છે ?' ત્યારે વાહકગણિએ સત્ય હકીકત કહી બતાવી. તે વખતે શ્રી હેમચંદ્રસૂરિએ કહ્યું : 'શ્રી આચાર્યરક્ષિતસૂરિના ચરણોદક વિના આ વ્યાધિ મટે તેમ નથી.' તેથી તે પ્રકારનું જલ મંગાવીને વાહકગણિને નીરોગી કરવામાં આવ્યા.

(ઉક્ત પ્રસંગો 'લલુશતપદી' તથા લાસાગરસૂરિ કૃત 'પદ્યાલી'માંથી પ્રાપ્ત થાય છે.)



રાવજી સોલંકી અને કુંવર લાલજી સાથે સમાગમ તથા લાલન ગોત્ર :

શ્રી જ્યસિંહસૂરિ સં. ૧૨૨૬ માં સિંધુ નદી પાસે આવેલા પીલુડા શહેરમાં પધાર્યા, ત્યાંના રાજા રાવજી સોલંકીનો બીજો કુંવર લાલજી કોઠ રોગથી પીડાતો હતો. તે શ્રી જ્યસિંહસૂરિના સૂરિમંત્રના પ્રભાવથી નીરોગી થયો. તેથી તે રાજા જૈનધર્મી થયો અને તેને ઓશવાળ જ્ઞાતિમાં ભેળવી દેવામાં આવ્યો. આ 'લાલજી' થી 'લાલન' ગોત્ર પ્રસિદ્ધિમાં આવ્યું. રાવજી ઠાકેરે તથા લાલને પીલુડામાં શ્રી શાંતિનાથ પ્રભુનું વિશાળ જિનાલય બંધાવ્યું. શ્રી જ્યસિંહસૂરિજીએ તેની પ્રતિષ્ઠા કરી અને તે સાલ ત્યાં જ ચાતુર્માસ રહ્યા. આ વંશમાં નગરપાલકમાં જેસાજી નામના પ્રતાપી પુરુષ થઈ ગયા જામનગરમાં વર્ધમાન શાહ અને પદ્મસિંહ શાહે વિશાળ જિનાલયો બંધાવ્યાં. તે આજે પણ પ્રસિદ્ધ છે.

સહસ્રગણા, કટારીઆ, પોલડીઆ ગોત્રના આઘપુરુષોને પ્રતિબોધ :

વિ. સં. ૧૨૩૧ માં ડીડુજ્ઞાતીય ચૌધરી બિહારીદાસે શ્રી જ્યસિંહસૂરિજીના ઉપદેશથી જૈન ધર્મ સ્વીકાર્યો, તે પછી તેના વંશજો 'સહસ્રગણા ગાંધી' તરીકે ઓળખાયા. તથા વિ. સં. ૧૨૨૪૪ માં પુજવાડના રાઉત કટારમલે શ્રી જ્યસિંહસૂરિજીના ઉપદેશથી જૈન ધર્મ સ્વીકાર્યો. તેના વંશજો 'કટારીઆ' ગોત્રથી ઓળખાયા. શ્રી જ્યસિંહસૂરિના ઉપદેશથી કટારમલે હસ્તિતુડ (હત્યુડીઆ) માં શ્રી મહાવીરપ્રભુનું વિશાળ જિનાલય બંધાવ્યું. કોટડાનો રાજસેન પ્રસિદ્ધ લૂંટારો હતો. સં. ૧૨૪૪ માં શ્રી જ્યસિંહના ઉપદેશથી લૂંટનો ધંધો તજીને તે જૈન બન્યો અને તેનો ઓશવાળ જ્ઞાતિમાં સમાવેશ થયો. તેના વંશજો 'પોલડીઆ' ગોત્રથી ઓળખાયા.

દેવડ ચાવડાને પ્રતિબોધ અને દેઢીઆ ગોત્ર :

શ્રી જ્યસિંહસૂરિ સં. ૧૨૫૫ માં ફરીથી જેસલમેર પધાર્યા. તે વખતે દેવડ ચાવડાએ સૂરિજીની પાસે જૈન ધર્મ સ્વીકાર્યો અને તે ઓશવાળ બન્યો. આ દેવડના પુત્ર ઝામરે એક લાખ સિત્તેર હજાર ટંક ખરચી આદિનાથ પ્રભુનું જિનાલય બંધાવ્યું. વસાદિની લઢાણી કરી, કેદીઓને છોડાવ્યા. આ ઝામરનો પુત્ર 'દેઢીઆ' થયો. તેના વંશજો 'દેઢીઆ' ગોત્રથી પ્રસિદ્ધ થયા.

નીસર, રાઠોડ અને છાજોડ ગોત્ર :

ચરિત્રનાયકશ્રીએ સં. ૧૨૫૬ માં ચિત્તોડમાં રાઉત વીરદત્ત ચાવડાને પ્રતિબોધી જૈનધર્મી કર્યો. તેના વંશજો 'નીસર' ગોત્રથી ઓળખાયા. સં. ૧૨૫૭ માં શ્રી જ્યસિંહસૂરિજીના ઉપદેશથી નલવરગઢનો રાજા રણજિત રાઠોડ પ્રતિબોધ પામ્યો અને જૈન બન્યો. તેને ઓશવાળ જ્ઞાતિમાં ભેળવી લેતાં તેના વંશજો 'રાઠોડ' ગોત્રથી પ્રસિદ્ધ થયા. સં. ૧૨૫૮ માં એ જ સૂરિવરના ઉપદેશથી બાડમેર પાસેના કોટડાના કેશવ રાઠોડે જૈન ધર્મ



શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ

સ્વીકાર્યો. તેના દત્તકપુત્ર છાન્નેલ પરથી તેના વંશજો 'છાન્નેડ' ગોત્રથી ઓળખાયા. આ રીતે હુલ્યુડીઆ, રાઠોડ, પડાઈયા, નાગડા, લાલન, ગાલા, દેઢીઆ, કટારીઆ, પોલડીઆ, નીસર, છાન્નેડ, લોલાડીઆ, મહુડીઆ, સહસ્ત્રગણા ગાંધી ઇત્યાદિ અનેક ગોત્રોને પ્રતિજોધી શ્રી જ્યસિંહસૂરિજીએ આહ્વાત ધર્મનો ખૂબ ફેલાવો કર્યો. આ ગોત્રોના શ્રાવકોએ કાળ-સંયોગે સ્થાનાંતર કરવા છતાં પોતાના પ્રતિજોધક અચલગચ્છના આચાર્યોના સદુપદેશથી અનેક પ્રકારનાં શાસનોન્નતિનાં શુભ કાર્યો કર્યાં અને અચલગચ્છની સમાચારી દ્વારા જૈન ધર્મની આરાધના કરી.

શ્રી શત્રુજય તીર્થ પર અદ્ભુત દાદા જિનાલય નિર્માણ અને પ્રતિષ્ઠા :

શ્રી આચાર્યરક્ષિતસૂરિજીએ રત્નપુરના હમીરજીને ઉપદેશ આપી જૈન બનાવ્યો. તેના પુત્ર સખતસંઘથી 'સહસ્ત્રગણા ગાંધી' ગોત્ર પ્રસિદ્ધિમાં આવ્યું. શ્રી શત્રુજય મહાતીર્થ પર આવેલ અદ્ભુદજીની વિશાળ અને લવ્ય પ્રતિમા સં. ૧૨૪૬ માં શ્રી જ્યસિંહસૂરિના ઉપદેશથી લિન્નમાલ પાસેના રત્નપુરના રહેવાસી શ્રેષ્ઠી ગોવિંદ શાહ સહસ્ત્રગણા ગાંધીએ પ્રસ્થાપિત કરેલ. આ પ્રમાણેનો એક લેખ ડૉ. ભાંડારકરને પ્રાપ્ત થયેલ તે આ મુજબ છે :

વિ. ૧૨૪૯ મિન્નમાલ પાશ્વે રત્નપુરવાસી સહસ્ત્રગણા ગાંધી અદ્ભુદપ્રતિમા શત્રુજયે અંચલગચ્છે શ્રીજ્યસિંહસૂરિના પ્રસ્થાપિતા ।

શ્રી શત્રુજય તીર્થ ઉપરના શ્રી અદ્ભુદ દાદાના જિનાલયનો જીર્ણોદ્ધાર પણ વિ. સં. ૧૬૮૬ માં અચલગચ્છેશ શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિજીના વખતમાં થયેલો. જીર્ણોદ્ધાર કરાવનાર શ્રેષ્ઠી હતા દેવગિરિવાસી શ્રીમાલી ધર્મદાસ. શત્રુજય મહાતીર્થની યાત્રા કરતા અનેક યાત્રિકો આ અદ્ભુદ દાદાની લવ્ય પ્રતિમાની પણ ખૂબ જ શ્રદ્ધાપૂર્વક વંદનાદિ લક્ષિત કરી પાવન બને છે.

કણ્ણેનીમાં પ્રતિષ્ઠા :

શ્રી જ્યસિંહસૂરિજીના ઉપદેશથી સં. ૧૨૧૭ માં કણ્ણેની ગામના શ્રેષ્ઠી જસરાજે એક વિશાળ જિનાલય બંધાવેલું, તેમાં ચૌવીસ તીર્થ કરદેવોની લવ્ય પ્રતિમાઓ પણ પ્રતિષ્ઠિત કરાવેલી.

ધર્મપ્રચારક શ્રી જ્યસિંહસૂરિ :

ભારતનાં મુખ્ય શહેરો અને ગામડાંઓમાં ઉચ્ચ વિહારો કરી શ્રી જ્યસિંહસૂરિજીએ ધર્મનો ખૂબ પ્રચાર કર્યો. શ્રી આચાર્યરક્ષિતસૂરિએ પ્રકાશેલ જિનાજ્ઞા સંમત સમાચારીનો બહોળો પ્રચાર શ્રી જ્યસિંહસૂરિએ કર્યો. આથી જ અચલગચ્છનો પાયો દૃઢ થયો અને શતાબ્દીઓ વીતી જવા છતાં આજ પર્યંત અચલ (વિધિપક્ષ) ગચ્છ ટકી શક્યો છે. અલબત્ત તેઓશ્રી પછી થયેલા પ્રભાવક આચાર્યોએ પણ પોતાનો ચિરસ્મરણીય હિસ્સો આપ્યો છે.



(આ ત્રથેની નોંધ જેસલમેરના જ્ઞાનભંડારની એક પ્રાચીન સુચિમાંથી પ્રાપ્ત થાય છે, પણ આ ત્રથે હાલ ઉપલબ્ધ રહ્યા નથી.)

સ્વર્ગગમન :

અચલગચ્છના મહામેધાવી શ્રી જયસિંહસૂરિ વિ. સં. ૧૨૫૮ માં બેણપ નગરમાં એશ્રી વર્ષની વયે સમાધિપૂર્વક દિવંગત થયા.

૪૯. શતપદ્મી ગ્રંથના રચયિતા શ્રી ધર્મઘોષસૂરિ :

મારવાડ અંતર્ગત મહાવપુર નગરમાં શ્રીમાલી જ્ઞાતિના શ્રીચંદ નામના ધનિક શ્રેષ્ઠી રહેતા હતા. તેમની પત્નીનું નામ રાજલદે હતું. તેમને ત્યાં સં. ૧૨૦૮ માં ધનદત્ત-કુમારનો જન્મ થયો હતો. સં. ૧૨૧૬ માં આ ધમદત્તે શ્રી જયસિંહસૂરિ પાસે હરિવર નગરમાં ભાગવતી દીક્ષા સ્વીકારી હતી. ધનદત્તનું દીક્ષાનામ મુનિ ‘ધર્મઘોષ’ રાખવામાં આવ્યું. દીક્ષા બાદ મુનિ ધર્મઘોષે જ્ઞાનયજ્ઞ માંડ્યો. શ્રી આચાર્યરક્ષિતસૂરિ અને શ્રી જયસિંહસૂરિ જેવા મહાપ્રભાવક ગુરુવર્યોની છાયામાં તેમનું જીવનઘડતર થયું. તેઓ જિનાગમેના પ્રખર અભ્યાસી બન્યા. સં. ૧૨૩૪ માં ભટ્ટોહરિપુરમાં તેઓ સૂરિપદે આરૂઠ થયા. આ પ્રસંગે શ્રી જયસિંહસૂરિએ એકી સાથે વીશ શિષ્યોને સૂરિપદ આપ્યું હતું.

શાકંભરીના નૃપતિને પ્રતિબોધ :

શ્રી ધર્મઘોષસૂરિજીના ઉપદેશથી શાકંભરીનો રાજા પ્રથમરાજ પ્રતિબોધ પામ્યો. તે મઘપાન, શિકાર અને વ્યસનોથી મુક્ત થયો. શ્રી ધર્મઘોષસૂરિના ઉપદેશથી આ રાજા શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુની પ્રતિમાજીને પૂજતો થઈ ગયો અને જૈન બન્યો.

બોહુડસખા ગોત્ર :

વિ. સં. ૧૨૪૬ માં શ્રી ધર્મઘોષસૂરિના ઉપદેશથી મારવાડના ખીમલી નગરમાં ડોડીયા જ્ઞાતિના રજપૂત રાઉત ‘બોહુડી’એ જૈન ધર્મ સ્વીકાર્યો. બોહુડીથી ‘બોહુડસખા’ કે, ‘બહુલ ગોત્ર’ આવ્યું. બોહુડીએ તીર્થનો સંઘ કાઢ્યો હતો. મંત્રીઓથી બાંધવબેલડીએ એટલે મંત્રીશ્રી વસ્તુપાળ અને તેજપાળે આ બોહુડીને ‘સંઘનરેંદ્ર’નું બિરુદ આપ્યું હતું.

અનેક મનુષ્યો અને બ્રાહ્મણોને પ્રતિબોધ :

એકદા શ્રી ધર્મઘોષસૂરિ વિહાર કરતા ગંગા નદીને કિનારે મુકતેસર ગઢ પધાર્યા. તે વખતે એવી માન્યતા હતી કે, આ સ્થળે જે મનુષ્ય કરવત મુકાવીને પોતાના જીવનનો અંત આણે, તે ખીજા ભવમાં તેને મનોવાંછિત વૈભવ મળે. શ્રી ધર્મઘોષસૂરિએ ત્યાં જીવનનો અંત આણવા આવેલા નાગર જ્ઞાતિના બ્રાહ્મણો ઇત્યાદિને ઉપદેશ આપ્યો, મનુષ્ય-જીવનની દુર્લભતા સમજવી. આ ઉપદેશની બહુઈ અસર થઈ. ત્યાં ઘણા લોકો પ્રતિબોધ



પામ્યા અને તેમણે જૈન ધર્મ સ્વીકાર્યો. આ લોકોમાંથી દિનકર ભટ્ટ તો આચાર્યના પરમ ભક્ત બની ગયો.

ઉર્વાસનનો અમત્કાર :

આ પ્રતિજ્ઞા વખતે લોકોએ ધર્મનો પ્રત્યક્ષ પ્રભાવ બતાવવા સૂરિજીને વિનંતિ કરી. આથી શ્રી ધર્મઘોષસૂરિજીએ ૧૦૮ ક'બલો મંગાવી. તેના ઉપર પોતે પદ્માસન લગાવીને બેઠા. માળાનો એક મણકો ફેરવતા બંધ, તેમ તેમ તેમના આસન નીચે એક એક ક'બલ કાઢી લેવામાં આવી. આખી માળા પૂરી કરી એટલે છેલ્લી ક'બલ પણ કાઢી લેવામાં આવી, પણ સૂરિજી તો હતા તેટલા બંધે આસને જ અવિચળ રહ્યા. આથી લોકોએ આવો અતિશય બંધો, એટલે સૂરિજીના ભક્ત બધા લોકોએ અધી કરવતોને નદીમાં પધરાવી દીધી. ત્યારથી કરવત મૂકવાની રીત અંધ પડી. દિનકર ભટ્ટ ઇત્યાદિએ જૈન ધર્મ સ્વીકાર્યો, એટલે નાગરી નાતે તેમને નાત બહાર કર્યા.

દેવાણંદ, ભુલાણી, ચૌથાણી વગેરે ઓડકો :

શ્રી ધર્મઘોષસૂરિજીએ દિલ્હીના સંઘને એકત્ર કરી એવો નિર્ણય કરાવ્યો કે, જેમ ક્ષત્રિયો જૈન ધર્મ સ્વીકારતાં ઓસવાળ જ્ઞાતિમાં સ્થાન મેળવે છે, તેમ જૈન એવા બ્રાહ્મણોને પણ ઓસવાળ જ્ઞાતિમાં લેખવી દેવા. સૂરિજીની આ વાતને સૌએ સંમતિ આપી. અલબત્ત બ્રાહ્મણ જ્ઞાતિના જૈન ધર્મ પામેલ મનુષ્યોને શ્રીમાળી જ્ઞાતિમાં પણ પ્રવેશ અપાયો હતો. ઉક્ત દિનકર ભટ્ટની ત્રીજી પેઢીમાં આપાનંદના પુત્ર દેવાનંદની સંતતિમાં અગિયાર પુત્રો થયા. તેઓ સહુ દિલ્હી આવીને વસ્યા. દેવાનંદ પરથી તેના વંશજો 'દેવાણંદ સખા' ઓડકથી પ્રસિદ્ધ થયા. એમાંથી ગોસલીઆ, ગોઠી, ચૌથાણી, વીસલાણી, દેસલાણી, હીરાણી, ભુલાણી, કોકલીઆ, મૂલાણી અને થાવરાણી ઇત્યાદિ ઓડકો થઈ.

ચૌહાણુ - ડોડીયાલેચા ગોત્ર :

સં. ૧૨૬૫ માં શ્રી ધર્મઘોષસૂરિ જલોર પધાર્યા. અહીં તેમના ઉપદેશથી ચૌહાણુ વંશનો ભીમ નામે ક્ષત્રિય જૈનધર્માનુયાયી થયો. તેનાથી 'ચૌહાણુ' ગોત્ર સ્થપાયું. આ ભીમે ડોડ ગામમાં સૂરિજીના ઉપદેશથી શ્રી વાસુપૂન્ય સ્વામીનું વિશાળ જિનાલય અંધાવ્યું. સં. ૧૨૬૬ માં ઉક્ત જિનાલયની પ્રતિષ્ઠા પણ શ્રી ધર્મઘોષસૂરિજીએ કરી. ડોડ ગામ પરથી ભીમના વંશજો 'ડોડિયાલેચા' ઓડકથી પ્રસિદ્ધ થયા. ચૌહાણુ ગોત્રમાંથી ગોપાઉત, સુવર્ણગિરા, સંઘવી, પાલણુપુરા અને સિંધલોરા ઇત્યાદિ ઓડકો થઈ છે.

જલોર પર ઉપકાર :

જલોરના વિહાર દરમ્યાન સુવર્ણગિરિ તીર્થ ઉપર શ્રી ધર્મઘોષસૂરિના ઉપદેશથી જિનાલયો અંધાયાં હશે, એવું અનુમાન અસ્થાને છે. જલોર ઉપર શ્રી ધર્મઘોષસૂરિનો



શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ

અવર્ણનીય ઉપકાર છે. 'ગચ્છનાયક ગુરુ રાસ'માં આ રીતે ઉલ્લેખ પ્રાપ્ત થાય છે :

બલહરી પડિખોહિય ખિલહપમુહો ગણહરિધમ્મધોષસૂરિ :

અર્થાત્ : ખિલહ વગેરેને શ્રી ધર્મધોષસૂરિએ પ્રતિખોધ પમાડેલો. ખિલહ બલોરનો પ્રતિભાશાળી શ્રેષ્ઠી પુંગવ હતો.

હરિયા ગોત્ર, કારાણી, પેથાણી વગેરે ઝોડકો :

મહાપ્રભાવક શ્રી ધર્મધોષસૂરિ વિ. સં. ૧૨૬૯ માં મારવાડના ભાલાણી નગરમાં પધાર્યા. ત્યાંના પરમાર ક્ષત્રિય રણુમલના કુંવર હરિયાને તેમણે જૈન બનાવ્યો. હરિયા સર્પદંશથી ઘેરાઈ મૂર્ચ્છિત દશામાં પડ્યો હતો. પણ તે ધર્મધોષસૂરિના પ્રભાવે મૃત્યુમાંથી બચી ગયો. આથી રણુમલના સમગ્ર કુટુંબે જૈન ધર્મ સ્વીકાર્યો. તેના પુત્ર હરિયા પરથી 'હરિયા' ગોત્ર પ્રસિદ્ધ થયું. હરિયાએ સં. ૧૨૬૯ માં ભાલાણીમાં શ્રી શાતિનાથ પ્રભુનું ત્રિનાલય બનાવ્યું. હરિયા ગોત્રમાંથી, સહસ્રગણા, કકા, સાંઈયા અને અથલિયા આ ચાર શાખાઓ થઈ. આ શાખાઓમાંથી મરૂથલીયા, વિજલ, સરવણ, પાંચારીયા, નપાણી, સાઈયા, કપાઈયા, દિન્નાણી, કારાણી, વકીયાણી, પેથાણી, સાયાણી, કાયાણી હરિયાણી, અભરાણી, ઠાસડીયા અને હરગણાણી ઇત્યાદિ ઝોડકો પ્રસિદ્ધિમાં આવી.

ભવાડ - ચિત્તોડ તરફ વિહાર :

શ્રી ધર્મધોષસૂરિ વિહાર કરતા સુવર્ણગિરિના શ્રેષ્ઠી દેદા શાહના અતિ આગ્રહથી ચિત્તોડ પધાર્યા. દેદા શાહની બહેન મિથ્યાદર્શની હતી એક ઉત્સવમાં તેણે લેજનમાં વિષ લેખવ્યું. આ લેજન મુનિઓને પણ વહોરાવવાનું ષડ્યંત્ર રચાયેલું હતું. પણ ધર્મધોષસૂરિને ધ્યાનબળથી આ વાત જાણવામાં આવી ગઈ. આથી બત્રીસ સાધુઓ મૃત્યુના મુખમાંથી બચી ગયા. શ્રી મહેંદ્રસિંહસૂરિ પણ સંભવતઃ તે વખતે સાથે હતા.

શ્રી ચક્રેશ્વરી દેવીનું પ્રગટ થવું :

આ પ્રસંગથી શ્રી ધર્મધોષસૂરિ અંતરથી વિશેષ જાગૃત થયા અને ધ્યાનમાં ચિંતવવા લાગ્યા કે, આ વિષમ કાળમાં સાધુઓની સંયમયાત્રાનો નિર્વાહ કેવી રીતે થઈ શકશે ? સૂરિજીના ધ્યાનના પ્રભાવથી ચક્રેશ્વરી દેવી સૂરિજીની સામે પ્રગટ થયાં અને કહ્યું : 'આજથી વીરપ્રભુનું શાસન જ્યાં સુધી ચાલશે, ત્યાં સુધી વિષમ વેળાએ હું ગચ્છને સહાયતા કરીશ.'

અન્ય ગચ્છના આચાર્યો અચલગચ્છમાં : જયપ્રભસૂરિ - વીરચંદ્રસૂરિ :

ઝાડાપલ્લીય ગચ્છના શ્રી જયપ્રભસૂરિએ ધર્મધોષસૂરિના સમયમાં અચલગચ્છની સમાચારી સ્વીકારી તેમ જ દિગંબર મતના વીરચંદ્રસૂરિને ધર્મધોષસૂરિએ વાદમાં હરાવ્યા પછી તેમને વલ્લભી શાખામાં સૂરિપદ આપ્યું. આ આચાર્યોને ધર્મધોષસૂરિએ યોગોદ્વહન કરાવીને સિદ્ધાંતો લખાવ્યા. તેમણે પ્રતિખોધેલાં શ્રાવકો, ગોત્રો પણ સમાચારી પાળવા લાગ્યાં.

શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગોતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ



વિદ્યાધર ગચ્છનાયક સોમપ્રલસૂરિ :

એવી જ રીતે વિદ્યાધર ગચ્છના નાયક શ્રી સોમપ્રલસૂરિ પણ ધર્મઘોષસૂરિના શિષ્ય થયા. તેમણે અચલગચ્છની સમાચારી સ્વીકારી. તેમની સાથે એ ગચ્છના અન્ય મુનિઓ અને શ્રાવકોએ પણ અચલગચ્છની સમાચારી સ્વીકારી.

એકવીસ મિત્રો સહિત મંત્રી વિસલની દીક્ષા :

આપણે આગળ જોયું કે શ્રી આર્ચરક્ષિતસૂરિના ઉપદેશથી મંત્રી કપડી આ ગચ્છના મહાન શ્રાવક થયા અને કપડીની પુત્રી સોમાઈ આ ગચ્છનાં 'સમયશ્રી' નામનાં પ્રથમ સાધ્વી થયાં. મંત્રી કપડીના વંશજ શ્રેષ્ઠી નાના વિસલે એક લાખ સોનામહોરો ખરચીને પોતાના એકવીસ મિત્રો સહિત શ્રી ધર્મઘોષસૂરિ પાસે દીક્ષા લીધી.

વીસરીઆ - શંખેશ્વરીઆ :

આ ગચ્છના પ્રથમ શ્રાવક યશોધનના વંશજ શ્રેષ્ઠિ જેતા શાહે શ્રી ધર્મઘોષસૂરિના ઉપદેશથી અનેક ધર્મકાર્યો કર્યાં. ભીમાના ભાઈ ભાણુના વંશજો વીસલદેવના કારભારી હોવાથી 'વીસરીઆ મહેતા' કહેવાયા. તેમાંની એક 'શંખેશ્વરીઆ' ઓડક પ્રસિદ્ધ થઈ.

છરાવલિલ તીર્થમાં દેવકુલિકા :

છરાવલિલ પાર્શ્વનાથ તીર્થમાં અચલગચ્છના આચાર્યોના ઉપદેશથી અનેક શ્રાવકોએ પોતાનો ક્ષણો નોંધાવ્યો છે. સં. ૧૨૬૩ માં ઉપકેશ જ્ઞાતિના શ્રેષ્ઠિ આંબડના પુત્ર જગસિંહ ઉદય ભાર્યા ઉદયાદે તત્પુત્ર નેકેએ શ્રી ધર્મઘોષસૂરિના ઉપદેશથી છરાવલિલ તીર્થમાં ભવ્ય દેવકુલિકા કરાવી.

શ્રી ધર્મઘોષસૂરિની અંધરચના - શતપદી :

શ્રી ધર્મઘોષસૂરિએ સં. ૧૨૬૩ માં પ્રાકૃતમાં 'શતપદી' અંધની રચના કરી. તે અંધ મહાકવિની કોટિનો હોઈ તેમના પટ્ટધર શ્રી મહેન્દ્રસિંહસૂરિએ સં. ૧૨૯૪ માં બીજા કેટલાક પ્રશ્નોત્તર ઉમેરી 'શતપદી' અપર નામ 'પ્રશ્નોત્તર પદ્ધતિ' અંધની સરળ સંસ્કૃતમાં રચના કરી.

શ્રી ધર્મઘોષસૂરિએ રચેલ અંધમાં અંગ, ઉપાંગ, છેદસૂત્ર, મૂળસૂત્ર, નિશ્ચુકિત, ભાષ્ય અને પચન્ના ઇત્યાદિના આધારે વિધિપક્ષ (અચલ) ગચ્છની સમાચારી ચર્ચવામાં આવી છે. એ ઉપરથી શ્રી ધર્મઘોષસૂરિની ગીતાર્થતા, બહુશ્રુતતા અને સિદ્ધાંતનિષ્ઠા બાહ્યી શકાય છે. આ ગચ્છની સમાચારીને સર્વ પ્રથમ અક્ષરદેહ આપનાર તરીકે શ્રી ધર્મઘોષસૂરિનું નામ ઇતિહાસમાં અમર રહેશે.

'શતપદી' અંધની પ્રામાણિકતા :

શ્રી આર્ચરક્ષિતસૂરિએ શિધિલાચારને હટાવવા વિધિમાર્ગને પ્રકાશિત કર્યો શ્રી



જયસિંહસૂરિએ અનેક લાખ ક્ષત્રિયો-જૈનેતરોને પ્રતિબોધી જૈન કર્યા અને ગચ્છના પાયા સુદઠ કર્યા, જ્યારે શ્રી ધર્મઘોષસૂરિએ વિધિમાર્ગ સમાચારીને લાવિ પેઠી બાણી શકે, તે માટે 'શતપદી' ગ્રંથની રચના કરી, અતિ મહત્વનું કાર્ય કર્યું. આ ગ્રંથના એકેય વિચારને આજ સુધી કોઈ પણ આધાર રહિત કે અશ્રદ્ધેય ઠરાવી શક્યા નથી.

ધર્મઘોષસૂરિ રચિત 'ઋષિમંડલ પ્રકરણ' :

ઉક્ત ગ્રંથ ઉપરાંત શ્રી ધર્મઘોષસૂરિએ 'ઋષિમંડલ પ્રકરણ' ગ્રંથની રચના કરી. 'ભત્તિભરનભિર સુરવાર'થી શરૂ થતો આ ગ્રંથ પ્રાકૃત પદ્યમાં છે. વિ. સં. ૧૯૯૫ માં ઉક્ત ગ્રંથને પદ્મમંદિરગણિ રચિત વૃત્તિ સાથે વિજયોમંગસૂરિજીએ સંપાદિત કરી પ્રગટ કરાવેલ છે તેઓશ્રી પ્રસ્તાવનામાં આ પ્રમાણે જણાવે છે :

અથ વિશેષવિચારણાયાં ક્રિયામાણાયાં સત્વાં વિધિપક્ષાચ્છલગચ્છનાયકે જયસિંહસૂરિ પટ્ટધરો ધર્મઘોષસૂરિ: સમ્ભાવ્યતે । एतेन धर्मघोषसूरीणा ऋषिमण्डलस्तव प्रकरणं प्रणीतं स्याद् ।

'ઋષિમંડલ' ગ્રંથ પર ટીકાઓ :

'શ્રી ઋષિમંડલ પ્રકરણ' ગ્રંથના રચયિતા અચલગચ્છીય શ્રી ધર્મઘોષસૂરિ છે, એ માટે બીજા પણ ઉલ્લેખો પ્રાપ્ત થાય છે. આ ગ્રંથ માટે અન્ય ગચ્છના મુનિવરોએ ખૂબ જ આદર પ્રગટ કરેલ છે. અચલગચ્છીય ભુવનતુંગસૂરિ કૃત ટીકા આ ગ્રંથની પ્રથમ ટીકા છે. ત્યાર બાદ અન્ય ગચ્છીય મુનિઓએ પણ વિસ્તૃત ટીકાઓ રચી છે, જેનાંથી કેટલીક તો પ્રકાશિત થઈ ગયેલ છે. શ્રી ભાવસાગરસૂરિ 'ગુર્વાવલી'માં જણાવે છે કે 'શ્રી ધર્મઘોષસૂરિએ' 'શતપદી' ઇત્યાદિ ગ્રંથોની રચના કરેલી છે.' શ્રી ધર્મઘોષસૂરિ 'વાદીગજ શાહ્નલ' 'મહાકવિ' ઇત્યાદિ ગિરુદોથી પ્રસિદ્ધ હતા.

અપ્રતિહત વિહારો :

મહા પ્રભાવક શ્રી ધર્મઘોષસૂરિ પોતાના ગુરુ શ્રી જયસિંહસૂરિની જેમ કચ્છ, ગુજરાત, સિંધ, માળવા, મહારાષ્ટ્ર, મરુદેશ અને સોરઠ ઇત્યાદિ પ્રદેશોમાં અપ્રતિહત વિચર્યા અને બહોળો ધર્મપ્રચાર કર્યો.

શ્રી ધર્મઘોષસૂરિનો કાળધર્મ :

સં. ૧૨૬૮ માં ૬૦ વરસની વયે તેઓશ્રી તિમિરપુરમાં કાળધર્મ પામ્યા મોટી પટ્ટાવલીમાં તેઓ કચ્છના ડોણ ગામમાં સ્વર્ગસ્થ થયા હતા, એવો ઉલ્લેખ મળે છે.

શ્રી આર્યરક્ષિતસૂરિ, શ્રી જયસિંહસૂરિ અને શ્રી ધર્મઘોષસૂરિ-આ ત્રિપુટી પટ્ટધરોએ અચલ (વિધિપક્ષ) ગચ્છના પાયા સુદઠ કર્યા હતા. પછીના પટ્ટધરો અને આચાર્યોને તો ઉક્ત ત્રિપુટીએ પ્રસ્થાપિત કરેલ સમાચારીને અનુસરવાનું હતું.

શ્રી આર્ય કવ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ



૫૦. આગમકલા મુખ શ્રી મહેન્દ્રસિંહસૂરિ :

મહેન્દ્રકુમારનો જન્મ :

મારવાડના સરનગર (શ્રીનગર)માં શ્રીમાલી જ્ઞાતીય શ્રેષ્ઠી શ્રી દેવપ્રસાદ અને તેમનાં પત્ની ક્ષીરદેવી રહેતાં હતાં. સં. ૧૨૨૮ માં માલ (મહેન્દ્ર) કુમારને ક્ષીરદેવીએ જન્મ આપ્યો.

આ બાળકે સં. ૧૨૩૭ માં ખંભાતમાં ધર્મધોષસૂરિ પાસે દીક્ષા સ્વીકારી. નવ-દીક્ષિત મહેન્દ્ર મુનિની બુદ્ધિ સતેજ હતી. અલ્પ સમયમાં જ તેઓ આગમોના અજોડ અભ્યાસી બની ગયા. સં. ૧૨૫૭ માં મહેન્દ્ર મુનિ ઉપાધ્યાય પદથી અલંકૃત થયા અને ગુર્વાજ્ઞાથી અલગ વિચરવા લાગ્યા. સં. ૧૨૫૭ નું ચાતુર્માસ પણ તેમણે નગરપારકરમાં કર્યું.

સં. ૧૨૬૯ માં ગુરુએ તેમને સૂરિપદ આપ્યું અને તેમનું નામ ‘મહેન્દ્રસિંહસૂરિ’ બાહેર કર્યું. ગુરુના સ્વર્ગગમન બાદ એજ સં. ૧૨૬૯ ના વર્ષમાં તેઓ ગચ્છનાયક પદે આરુઢ થયા.

ત્રણ વર્ષ દુષ્કાળ અને વડેરા ઝાંત્ર :

તેમના સમયમાં લાગલગાટ ત્રણ વર્ષ દુષ્કાળ પડેલો. તે વખતે તેઓ બાહડમેર પાસેના કિરાડુ નગરમાં ચાતુર્માસમાં વસતા હતા. તેમના ઉપદેશથી કિરાડુના શ્રેષ્ઠી આલ્હાએ દુકાળપીડિતોને ખૂબ સારી મદદ કરી હતી. કિરાડુમાં ચોરાવાળોનાં સવા સાતસો ઘર હતાં. તેમાં આલ્હાનું ઘર ‘વડુ’ કહેવાતું હતું. આલ્હાએ દુકાળમાં પ્રથમ વરસે એક કળશી, બીજે વરસે બે કળશી અને ત્રીજે વરસે ત્રણ કળશી અન્ન આપીને અનેક દુઃખિતોને સહાયતા કરી હતી. શેઠ આલ્હાની કીર્તિ સાંભળી અસંખ્ય લોકો તેમનું ઘર પૂછતા આવતા કે, અનાજ ક્યાંથી મળે છે? ત્યારે લોકો કહેતા કે ‘વડેરા’ આલ્હા શેઠની દાનશાળામાંથી. આ રીતે આલ્હાના વંશને ‘વડેરા’ તરીકે પ્રસિદ્ધ થયા.

ઉસનગરમાં પ્રતિષ્ઠા :

સં. ૧૨૯૫ માં શ્રી મહેન્દ્રસિંહસૂરિના ઉપદેશથી શ્રીમાલી જોડાયન ગોત્રીય શ્રેષ્ઠી બણાએ ઉસનગરમાં એક શિષ્યરબંધ જિનાલય બંધાવ્યું; તેમાં ચૌવીસ તીર્થંકરોની પ્રતિમાઓ પણ મૂળનાયકની પ્રતિમા સહિત પ્રતિષ્ઠિત કરવામાં આવી હતી.

શ્રેષ્ઠી હાથીનાં ધર્મકાર્યો :

વળી પ્રાગ્વાટ જ્ઞાતિના શ્રેષ્ઠી શ્રી હાથીએ શ્રી મહેન્દ્રસિંહસૂરિના ઉપદેશથી દહીં-થલીમાં આદિનાથ પ્રભુનું જિનાલય બંધાવ્યું અને સંઘ સાથે શત્રુજય તીર્થની યાત્રા કરી. વિસલપુર ઇત્યાદિ સ્થળોમાં અઠાર લાખ ટંક ધર્મકાર્યોમાં ખર્ચ્યાં. શ્રેષ્ઠી હાથીને દહીંથલીના રાજા મંડલિકે પોતાના મંત્રી તરીકે રાખ્યા હતા.



ડાડીયાલેચા ઝાડક :

શ્રી મહેન્દ્રસિંહસૂરિના ઉપદેશથી ચૌહાણ બીમ રજપૂત જૈનધર્માનુયાયી બન્યો. તેને ડાડ ગામને અધિકાર મળ્યો હતો. તેથી તેના (બીમ રજપૂતના) વંશજો 'ડાડીયાલેચા' ઝાડકથી ઓળખાયા. તેમણે ડાડ ગામમાં શ્રી વાસુપૂજ્ય પ્રભુતું વિશાળ જિનાલય બંધાવ્યું.

બેણુપમાં 'અષ્ટોતરી'ની રચના :

બેણુપમાં શ્રી મહેન્દ્રસિંહસૂરિ પોતાના સોળ શિષ્યો સાથે ચાતુર્માસ રહ્યા હતા. આ બેણુપ ગામમાં જ પ્રતિક્રમણમાં તેમણે 'અષ્ટોતરી તીર્થમાળા'ની રચના કરી, સ્તુતિ કરી હતી. આ 'અષ્ટોતરી તીર્થમાળા આજે' પણ અચલગચ્છના પ્રતિક્રમણમાં ખેલાય છે.

શંખેશ્વર તીર્થનો છર્ણોદ્ધાર :

આ ગચ્છના પ્રથમ શ્રાવક શ્રી યશોધન ભણુશાલીના વંશજ શ્રેષ્ઠી શ્રી રીડા શાહે સં. ૧૨૬૫ માં શંખેશ્વરજી મહાતીર્થનો છર્ણોદ્ધાર શ્રી મહેન્દ્રસિંહસૂરિના ઉપદેશથી કરાવ્યો હતો. રીડા શેઠના વંશજો શંખેશ્વરથી માંડલ જઈને વચ્યા હતા.

દ્વિગંબરાચાર્ય સામે છત :

શ્રી મહેન્દ્રસિંહસૂરિ મહાવાદી હતા. બીમસેન નામના દ્વિગંબર મુનિને વચનોની ચતુરતાથી છતી લઈ તેમણે તેને પોતાનો શિષ્ય બનાવ્યો હતો.

રાજા પૃથ્વીચંદ્રને પ્રતિબોધ :

વાચક લાવણ્યચંદ્ર એવો પણ ઉલ્લેખ કરે છે કે, શ્રી મહેન્દ્રસિંહસૂરિએ પૃથ્વીચંદ્ર નામના રાજાને પ્રતિબોધ પમાડી જૈનધર્માનુયાયી બનાવ્યો હતો.

રત્નપુરમાં જિનાલય અને વીરજી શેઠનાં ધર્મકાર્યો :

રોહડના કટારીઆ ગોત્રના શ્રી કરણ શેઠના પુત્ર વીરજી શેઠે િ. સં. ૧૨૬૬ માં ભિન્નમાલ નજીકના રત્નપુરમાં આ સૂરિજીના ઉપદેશથી શ્રી શાંતિનાથ પ્રભુતું જિનાલય બંધાવ્યું હતું. વીરજી શેઠે આ ઉપરાંત શત્રુજય તીર્થનો સંઘ કાઢ્યો હતો અને ધર્મકાર્યોમાં સાત લાખ સોનામહોરોનો વ્યય કર્યો હતો.

મહેન્દ્રસૂરિના દર્શને મંત્રી વસ્તુપાળ અને તેમના સંશયોતું સમાધાન :

શ્રી મહેન્દ્રસૂરિની પ્રવચનશૈલીથી આકર્ષાઈ મંત્રીશ્રી વસ્તુપાળ પોતાના ૮૪ સુલોતોની સાથે તેમને વાંઠવા માટે કહ્યાવતી નગરીમાં આવ્યા હતા. સૂરિજીની દેશના સાંભળી વસ્તુપાળના બધા સંશયો દૂર થઈ ગયા. એક વખત જલોરનો સંઘ તેમને વંદન કરવા આવ્યો, ત્યારે સૂરિજીએ સંઘના બ્યાસી સંશયો પૂછ્યા વિના જ એક જ બ્યાખ્યાનમાં દૂર કર્યા અને જે સંદેહ એકાંતમાં દૂર કર્યા. તેમને આગમો મુખપાઠ હતાં, એટલું જ



નહિ, તેમનો આગમોનો અભ્યાસ તલસ્પર્શી હોતો તેથી તેમને ‘આગમકલા મુખ’ નામના ગિરુદથી નવાજવામાં આવ્યા હતા.

શ્રી પુણ્યતિલકસૂરિ સાથે વાદમાં જીત :

એકદા કાસહૃદયગચ્છીય શ્રી પાદલિપ્તસૂરિની પરંપરાના પુણ્યતિલકસૂરિ અને વિધિપક્ષ (અચર) ગચ્છ.ધિરાજ શ્રી મહેન્દ્રસિંહસૂરિ પાટણમાં એકત્ર થયા. વિદ્યામદથી ગર્વિષ્ઠ બનેલા પુણ્યતિલકસૂરિએ ચરિત્રનાયકને વાદ માટે આહવાન આપ્યું. ત્યારે શ્રી મહેન્દ્રસિંહસૂરિએ કહ્યું : ‘નાહક વાદ કરવાથી શો લાભ?’ જવાબમાં પુણ્યતિલકસૂરિએ કહ્યું : ‘જે પરાજય પામે તે શિષ્ય અને જીતે તે ગુરુ.’ ચરિત્રનાયકે આ શરત કબૂલ રાખી અને વાદની શરૂઆત થઈ. એક મુહૂર્તમાં જ ચરિત્રનાયકે શ્રી પુણ્યતિલકસૂરિને જીતી લીધા. આથી શ્રી પુણ્યતિલકસૂરિ પોતાને ધન્ય માનવા લાગ્યા અને શ્રી મહેન્દ્રસિંહસૂરિને ગુરુ તરીકે સ્થાપી, તેમને વંદના કરી.

પ્રભાવક ‘શ્રી વીરજિન સ્તોત્ર’ :

ગુરુએ પણ તેમને અચલગચ્છના શાખાચાર્ય તરીકે સ્થાપ્યા. આ ઐતિહાસિક પ્રસંગની સ્મૃતિ તરીકે તેમજ શાખાચાર્યને માન આપવા નિમિત્તે તેમના પૂર્વાચાર્ય શ્રી પાદલિપ્તસૂરિ દ્વારા રચિત ‘જયઈ નવનલિણ કુવલય’ એ ‘શ્રી વીરજિન સ્તોત્ર’ને ગચ્છના તૃતીય સ્મરણ તરીકે સ્થાન આપ્યું. આ તૃતીય સ્મરણ અનેક વિદ્યા અને મંત્રોના આમ્નાયો ઇત્યાદિથી ભરપૂર છે. આ સ્તોત્ર ભક્તિ અને સિદ્ધિથી સભર હોવાથી નવ-દીક્ષિતોને સર્વ પ્રથમ તેનું સ્મરણ અને સ્વાધ્યાય કરાવવામાં આવે છે.

મંત્રવાદી શ્રી ભુવનતુંગસૂરિ :

શ્રી મહેન્દ્રસિંહસૂરિની જેમ તેમનો શિષ્યપરિવાર પણ પ્રભાવક હતો. તેમના શિષ્ય શ્રી ભુવનતુંગસૂરિએ રાઉલ ખેંગાર ચોથાની સામે જૂનાગઢ નગરમાં તક્ષક નાગને પ્રત્યક્ષ કરીને સોળ ગારુડિકના વાદમાં વિજય મેળવ્યો હતો, એટલું જ નહિ, પણ તે ગારુડિકોને આજીવન સર્પ પકડવાનો કે સર્પ ખેલવવાનો ધંધો ન કરવાની પ્રતિજ્ઞા લેવડાવી હતી. આથી રાઉલ ખેંગારે તેમને કર્મમાન લખી આપ્યું હતું. શ્રી ભુવનતુંગસૂરિએ સવા લાખ જળ છોડાવી અને પાંચસો હિંસક ભકિયારખાનાં ગંધ કરાવ્યાં. શ્રી ભુવનતુંગસૂરિએ ચોર્યાસી જ્ઞાતિના વણિકો અને ચોર્યાસી ગચ્છના યતિઓની ઉપસ્થિતિમાં શ્રી આદિનાથ પ્રભુની પ્રતિમાને ખેલવાની ચમત્કાર ખતાવેલો.

‘પાયંગ’ ટીકાકાર શ્રી ભુવનતુંગસૂરિ :

શ્રી ભુવનતુંગસૂરિ મંત્રવાદી હોવા સાથે સમર્થ સાહિત્યકાર પણ હતા. તેમણે જૈનાગમોના પચન્નઓ પર ટીકાઓ રચી. (૧) ચઉશરણ વૃત્તિ, (૨) આતુર પ્રત્યાખ્યાન



શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ



વૃત્તિ (આ બંને ટીકાઓને અંતે તેમણે શ્રી આર્યરક્ષિતસૂરિ ઇત્યાદિનો ઉલ્લેખ પણ કરેલો છે, જે ધ્યાનાકર્ષક છે.), (૩) સંસ્તારકપ્રકીર્ણક અવચૂરિ, (૪) શ્રી ઋષિમંડલ પ્રકરણ ટીકા, ૪૫૦૦ શ્લોક પ્રમાણ (આ ટીકામાં અનેક કથાનકો ગૂંથી લેવાયાં છે), (૫) આદિનાથ ચરિયં, (૬) મલ્લિનાથ ચરિયં, (૭) સીતા ચરિયં, (૮) આત્મસંબોધ કુલક (આ અંથો પ્રાકૃત ભાષામાં છે).

કવિધર્મ :

શ્રી મહેન્દ્રસિંહસૂરિના શિષ્યો પૈકી કવિધર્મ પણ થઈ ગયા. તેમણે સં. ૧૨૬૬ માં પ્રાચીન ગુજરાતમાં 'જંબૂસ્વામિચરિય' રચેલ છે. પ્રાચીન ગુજરાત ભાષાતું સ્વરૂપ બાણુવા માટે આ કૃતિ અભ્યસનીય છે.

'શતપદી' સમેત અંથ રચના :

શ્રી મહેન્દ્રસિંહસૂરિએ સં. ૧૨૯૪ માં સરળ સંસ્કૃતમાં ૫૩૪૨ શ્લોક પ્રમાણ (૧) 'શતપદી' અપરનામ 'પ્રશ્નોત્તરપદ્ધતિ સમુદ્ધાર' અંથની રચના કરી અચલ (વિધિપક્ષ) ગરબની સમાચારી બાણુવા માટે આ પ્રમાણુઅંથ છે. (૨) અષ્ટોતરી : (આ તીર્થમાળાની ૧૧૧ શ્લોક પ્રમાણુ પ્રાકૃતમાં રચના કરી હતી તીર્થ સાહિત્યમાં વિસ્તારવાળી આ સર્વપ્રથમ તીર્થમાળા છે. (આ તીર્થમાળા પર શ્રી જયકેશરિસૂરિ કૃત અવચૂરિ પ્રસિદ્ધ છે.) (૩) વિચાર સમતિકા, (૪) મનઃસ્થિરીકરણ પ્રકરણ, (૫) સારમ્ અહ, (૬) ગુરુગુણુષદ્ ત્રિંશિકા આદિ. તેમણે બીજા અનેક અંથો રચ્યા હશે.

શ્રી મહેન્દ્રસિંહસૂરિનું સ્વર્ગગમન :

આ રીતે શ્રી મહેન્દ્રસિંહસૂરિ અજ્ઞેડ કવિ. મહાવાદી, શુદ્ધ ચારિત્રવાળા અને ઉચ્ચવિહારી હતા તેઓ ખ્યાસી વરસની વયે ખંભત (તિમિરપુર)માં સં. ૧૩૦૬ માં સમાધિપૂર્વક સ્વર્ગે સંચર્યા. અચલગરબ આ આચાર્યશ્રીને કદાપિ ભૂલી શકે તેમ નથી. તેમણે રચેલ 'શતપદી' અંથ આ ગરબનો સમાચારી વિષયક આધારઅંથ છે. તેમણે રચેલ 'અષ્ટોતરી તીર્થમાળા' આજ સુધી પ્રતિક્રમણમાં રાવના રૂપે જોલાય છે.

૫૧. ન્યાયવિશારદ શ્રી સિંહપ્રભસૂરિ :

તેમના પિતા શ્રીમાલવંશીય હતા. પિતાનું નામ અરિસિંહ અને માતાનું નામ પ્રીતિમતિ હતું. તેમને જન્મ સં. ૧૨૮૩ માં ગુજરાતના વીજપુરમાં થયેલો. તેમણે અચલગરબની વલ્લભી શાખાના શ્રી ગુણુપ્રભસૂરિ પાસે સં. ૧૨૬૧ માં દીક્ષા સ્વીકારી હતી.

ન્યાયશાસ્ત્રમાં નિપુણતા અને મહાવાદી :

તેમના વડીલબંધુ દીક્ષા લેવાનો વિચાર કરતા હતા, પરંતુ દીક્ષા સ્વીકારતી વખતે અચકાતા હતા. તે વખતે ઢીલ થતાં સિંહપ્રભસૂરિએ સિંહની જેમ તૈયાર થઈને દીક્ષા

શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ



સ્વીકારી હતી. તેમણે જૈનાગમનાં પ્રત્યેક સૂત્રોનો અભ્યાસ કર્યો હતો, અને તે સૂત્રોની ઉલટી આવૃત્તિ કરીને દક્ષિણ ભારતના મહાવાહીને જાણી દીધી હતી. તેઓ ન્યાયશાસ્ત્રમાં નિષ્ણાત હતા. તેમણે પાટણમાં મિથિલ વગેરે શૈવધર્મના અનુયાયીઓને પણ વાદમાં જાણી દીધી હતી.

વલ્લભી શાખાનું અચલગચ્છમાં વિલીન થવું :

સં. ૧૩૦૬ માં અચલગચ્છાધિરાજ શ્રી મહેન્દ્રસિંહસૂરિ કાળધર્મ પામ્યા. ત્યાર પછી ખંભાતના સંઘે પ્રકાંડ વિદ્વાન શ્રી સિંહપ્રભ મુનિને તેડાવીને ગચ્છનાયક પદ આપ્યું. ત્યારથી વલ્લભી શાખા મુખ્ય અચલગચ્છમાં વિલીન થઈ ગઈ.

વલ્લભી ગચ્છની પરંપરા :

આહી વલ્લભી ગચ્છ અંગે સંક્ષેપમાં ઉલ્લેખ કરવો ઉચિત થશે. આપણે આગળ શ્રી ઉદયપ્રભસૂરિ અંગે ઉલ્લેખ કરી ગયા છીએ. તેમને શ્રી પ્રભાનંદસૂરિ અને શ્રી વલ્લભસૂરિ નામના બે શિષ્યો હતા. પ્રભાનંદસૂરિથી નાણક ગચ્છ અને વલ્લભસૂરિથી વલ્લભી ગચ્છ ચાલ્યો હતો. વડ ગચ્છમાં શંભેશ્વર ગચ્છ અને તેમાંથી આ ગચ્છો નીકળ્યા છે.

વલ્લભી ગચ્છની પરંપરા આ મુજબ છે :

(૧) વલ્લભસૂરિ, સૂરિપદ	સં. ૮૩૨	(૨) ધર્મચંદ્રસૂરિ	સં. ૮૩૭
(૩) ગુણચંદ્રસૂરિ	સં. ૮૬૬	(૪) દેવચંદ્રસૂરિ	સં. ૮૬૬
(૫) સુમતિચંદ્રસૂરિ	સં. ૯૭૦	(૬) હરિચંદ્રસૂરિ	સં. ૯૫૪
(૭) રત્નસિંહસૂરિ	સં. ૯૭૦	(૮) જયપ્રભસૂરિ	સં. ૧૦૦૬
(૯) સોમપ્રભસૂરિ	સં. ૧૦૫૧	(૧૦) સુરપ્રભસૂરિ	સં. ૧૦૬૪
(૧૧) ક્ષેમપ્રભસૂરિ	સં. ૧૧૪૫	(૧૨) ભાનપ્રભસૂરિ	સં. ૧૧૭૭
(૧૩) પુણ્યતિલકસૂરિ	સં. ૧૨૦૭	(૧૪) ગુણપ્રભસૂરિ	સં. ૧૨૫૬
(૧૫) સિંહપ્રભસૂરિ	સં. ૧૩૦૬		

એ પછી આ શાખા અચલગચ્છમાં વિલીન થઈ ગઈ.

વિધિપક્ષગચ્છીય વિમલ મંત્રી દ્વારા વિમલવસહીની પ્રતિષ્ઠા :

આ ગચ્છની માન્યતા મુજબ અચલગચ્છની વલ્લભી શાખાના શ્રી સોમપ્રભસૂરિના સદુપદેશથી તેમની નિશ્રામાં મહામંત્રી શ્રી વિમલ 'વિમલવસહી' (આબુ)ની પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી. અચલગચ્છીય વિનીતસાગરજી રચિત 'વિમલમેતાનો શલોકો' માં 'વિધિપક્ષ શ્રાવક કુલ તિલક' વ. વર્ણન આવે છે. વિમલમંત્રી આમ તો વિદ્યાધરગચ્છીય શ્રાવક હતા: પણ આ વિદ્યાધરગચ્છ પછીથી અચલ (વિધિપક્ષ) ગચ્છમાં વિલીન થઈ ગયો હતો.



શ્રી આર્ય કવ્યાલ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ



તેમને વંદન કરવા આવતા બધા સંઘો જલોરના રાજ સમરસિંહને ભેટણું-નજરાણું ધરતા હતા. આથી રાજને જાણવા મળ્યું કે જલોરમાં છકુ-અકુમ ઉગ્ર તપની આરાધના કરનાર આચાર્ય શ્રી અજિતસિંહસૂરિ ચાતુર્માસે બિરાજમાન છે. આથી રાજ સમરસિંહ સૂરિવરને વંદન કરવા ઉપાશ્રયે આવ્યો. સૂરિજીનો ધર્મોપદેશ સાંભળી નૃપતિ ખૂબ પ્રભાવિત થયો. આ રાજ્યે પોતાની આજ્ઞા ચાલતી હતી, એ પ્રદેશમાં સર્વત્ર અમારીની ઘોષણા કરાવી. વળી તે રાજ્યે જૈન ધર્મ સ્વીકાર્યો તેથી તેની પ્રબળ પણુ ધર્મના આચારો પાળવા લાગી એક ઉલ્લેખ મુજબ આ સમરસિંહ રાજ્યે શ્રી અજિતસિંહસૂરિના પંદર શિષ્યોને આચાર્ય-ઉપાધ્યાયાદિ પદો અપાવ્યાં હતાં. રાજ સમરસિંહ અને અજિતસિંહસૂરિના સમાગમને ઇતિહાસકારોએ પોતાના ગ્રંથોમાં ગૌરવ સાથે નોંધેલ છે. ‘મેવાડના ઇતિહાસ’માં એઝાણએ એવો ઉલ્લેખ કર્યો છે કે, અજિતસિંહસૂરિના ઉપદેશથી ત્યાંના રાજ્યે ચિત્તોડ ઇત્યાદિ મેવાડના પ્રદેશમાં રાત્રિભોજન બંધ કરાવેલું.

પટ્ટાવલીઓમાં એવો ઉલ્લેખ મળે છે કે, જલોર (સુવર્ણગિરિ) ના રાજ સમરસિંહને પ્રતિબોધીને અજિતસિંહસૂરિએ દેશમાં થતી જીવહિંસા બંધ કરાવી હતી. એટલે ત્યાંના લોકો પરમાર્હત મહારાજ કુમારપાળના સમયને યાદ કરવા લાગ્યા.

શ્રી ભટ્ટેવા પાર્શ્વનાથ તીર્થની સ્થાપના :

મહાપ્રભાવક શ્રી અજિતસિંહસૂરિના સમયમાં તેમના ઉપદેશથી ચાણુસ્મા જૈન તીર્થ પ્રસિદ્ધિમાં આવ્યું. વીશા શ્રીમાળી જ્ઞાતિની એક પ્રાચીન વહીમાં આવો ઉલ્લેખ છે :

“ પૂર્વિ વર્ધમાનભાઈ જયતા ઉચ્ચતી ચાહણુસામિં વાસ્તવ્યઃ સાસરમાંહી તવશ્રી ભટ્ટેવા શ્રી પાર્શ્વનાથ ચૈત્યં કારાપિતં. સં. ૧૩૩૫ વર્ષ અંચલગચ્છે શ્રી અજિતસિંહસૂરિ-ણામુપદેશેન પ્રતિષ્ઠતમ”

આ ઉલ્લેખથી એ નક્કી થાય છે કે, વર્ધમાનભાઈના ભાઈ જયતાએ ઉચ્ચાણો ભરી પોતાના સસરાના ગામ ચાણુસ્મામાં નિવાસ કર્યો. ત્યાં તેમણે સં. ૧૩૩૫ માં શ્રી ભટ્ટેવા પાર્શ્વનાથનું મંદિર બંધાવ્યું અને અંચલગચ્છીય આચાર્યશ્રી અજિતસિંહસૂરિના ઉપદેશથી તેની પ્રતિષ્ઠા કરાવી.

‘શકુન’ ગ્રંથના કર્તા શ્રી માણિક્યસૂરિ :

ચારિત્રનાયકશ્રીના શિષ્ય શ્રી માણિક્યસૂરિએ સં. ૧૩૩૮ માં ૫૦૮ શ્લોક પ્રમાણુ ‘શકુનસારોદ્ધાર’ નામે જ્યોતિષ ગ્રંથ સંસ્કૃતમાં લખ્યો. તેમના અન્ય શિષ્યો અને આચાર્યોનાં નામ પ્રાપ્ત થતાં નથી.

શ્રી અજિતસિંહસૂરિના વખતમાં તેમના ઉપદેશથી અનેક જિનપ્રદિરોનું નિર્માણ અને અનેક જિનપ્રતિમ ઓળી પ્રતિષ્ઠા થઈ હતી.



આ વખતમાં તપાગરૂની સ્થાપના :

આ આચાર્યશ્રીના વખતમાં તપાગરૂની સ્થાપના થઈ. સં. ૧૨૮૫ માં શ્રી જગન્ન્યાસૂરિએ ઉચ્ચ તપ આદર્યું. તેથી મેવાડના રાજાએ તેને 'તપા' બિરુદ આપ્યું અને તેમનાથી 'તપાગરૂ' સ્થપાયો.

પૃથ્વી પટ પર વિચરતા શ્રી અજિતસિંહસૂરિ સં. ૧૩૩૬ માં પાટણ પધાર્યા. તે જ વરસે તેઓ દેહધી અસ્વસ્થ થયા. છાપન વર્ષની વયે તેઓ પાટણમાં સમાધિપૂર્વક સ્વર્ગસ્થ થયા.

૫૩. કાવ્યમય પ્રવચનકાર શ્રી દેવેન્દ્રસિંહસૂરિ :

પાલનપુરમાં શ્રીમાળી વોહરા શ્રેષ્ઠી શ્રી સાંતુની પત્ની સંતોષશ્રીએ સં. ૧૨૬૬ માં દેવચંદ્ર નામે પુત્રને જન્મ આપ્યો.

સંવત ૧૩૦૬ માં દેવચંદ્રે દીક્ષા સ્વીકારી. સં. ૧૩૨૩ માં તેઓ સૂરિપદથી અલંકૃત થયા. શ્રી અજિતસિંહસૂરિએ પંદર મુનિઓને પદવીઓ આપી, તે વખતે આ ચારિત્રનાયક પણ સૂરિપદથી અલંકૃત થયા હોય એ સ્વીકાર્ય લાગે છે.

સં. ૧૩૩૬ માં શ્રી અજિતસિંહસૂરિ દિવંગત થતાં શ્રી દેવેન્દ્રસિંહસૂરિ ગરૂનાયકપદે નિયુક્ત થયા હતા.

મહાપ્રભાવક પ્રવચનકાર :

શ્રી દેવેન્દ્રસિંહસૂરિએ સૂત્રબદ્ધ કાવ્યોવાળી જિનસ્તુતિઓ અને જૈન મેઘદૂતાદિ કાવ્યો રચ્યાં છે, એવા ઉલ્લેખો પદ્માવલીઓમાંથી પ્રાપ્ત થાય છે. દેવેન્દ્રસિંહસૂરિ અજોડ અને સચોટ વક્તા હતા. તેઓ જ્યારે વ્યાખ્યાન આપતા ત્યારે વિદ્વાનોનાં મસ્તક ડોલી ઊઠતાં. તેમનાં વ્યાખ્યાનોનો રસાસ્વાદ માણવા અનેક દેશોથી આવેલા આચાર્યોથી, ઉપાધ્યાયોથી અને વિદ્વાનોથી આખી સલા ભરાઈ જતી. સામાન્ય શ્રોતાને તો એમાં જગા મેળવવી જ મુશ્કેલ હતી.

સિરોહીમાં તીર્થ રૂપ જિનાલયની સ્થાપના :

શ્રી દેવેન્દ્રસિંહસૂરિના વખતમાં સં. ૧૩૨૩ માં સિરોહી (રાજસ્થાન) માં અર્ધશત્રુજય તુલ્ય અચલગરૂચીય તીર્થનું નિર્માણ થયું. અર્થાત્ લગવાન આદીશ્વરના ભવ્ય જિનાલયનો શિલા-સાસ થયો. તેની પ્રતિષ્ઠા પણ સં. ૧૩૩૬, અષાઢ સુદ ૧૩ ના મંગળવારે થઈ. સિરોહીમાં આ જિનાલય અત્યારે પણ મોઝુદ છે. બાનુમાં અચલગરૂનો ઉપાશ્રય પણ છે.

આ આચાર્યશ્રીના સમયમાં ભારતભરમાં અલ્લાઉદ્દીન ખીલજીએ ગળભગાટ મચાવી દીધો હતો. આથી જૈન સાહિત્યને પણ ખૂબ મોટું નુકસાન થયું હતું.



શ્રી ધર્મપ્રભસૂરિ સં. ૧૩૯૩ માં આસોટી ગામમાં કાળધર્મ પામ્યા હતા.

ધનરાજનો જન્મ :

૫૪. 'કાલકાચાર્ય' પ્રાકૃત કથાના રચયિતા શ્રી ધર્મપ્રભસૂરિ :

મારવાડના ભીનમાલ નગરમાં શ્રીમાળી શ્રેષ્ઠી લીંબા શાહુની પત્ની વિજલદેવી કુક્ષીથી સં. ૧૩૩૧ માં ધનરાજ નામે પુત્રનો જન્મ થયો. સં. ૧૩૪૧ માં ધનરાજે લઘુ વયમાં શ્રી દેવેન્દ્રસિંહસૂરિ પાસે જલોરમાં દીક્ષા લીધી સં. ૧૩૫૬ માં તેઓ આચાર્ય પદને પ્રાપ્ત થયા અને સં. ૧૩૭૧ માં પાટણમાં જ તેઓ ગરુડનાયક પદથી ભૂષિત થયા હતા.

વર્ધમાન શ્રેષ્ઠિનાં ધર્મકાર્યો :

સં. ૧૩૪૫ માં ધર્મપ્રભસૂરિના ઉપદેશથી ખેરાલુમાં શ્રીમાળી લાછિલ ગોત્રીય વર્ધમાન શ્રેષ્ઠીએ ભવ્ય જિનાલય બંધાવેલું હતું. આ શ્રેષ્ઠીને શત્રુજય તીર્થનો મોટો સંઘ કાઢ્યો હતો અને કુલે ત્રણ કરોડ રૂપિયા વર્ધમાન શેઠે ધર્મકાર્યોમાં ખર્ચ્યા હતા.

આ વખતમાં આ ગરુડના શ્રાવકોમાં 'કામસા' ગોત્ર પ્રચલિત બન્યું હતું.

શ્રી જ્યાનંદસૂરિ :

ધર્મપ્રભસૂરિના શિષ્ય શ્રી જ્યાનંદસૂરિએ ખાહડમેરમાં પરમારવંશીય ડાંગર શાખાના સમરથ નામના રજપૂતને પ્રતિજ્ઞાધીને જૈનધર્માનુયાયી બનાવ્યો હતો.

ક્ષત્રિય પ્રતિજ્ઞાધ :

શ્રી ધર્મપ્રભસૂરિ ઉગ્ર વિહારી હતા. તેઓ સિંધના નગરપારકરમાં પધારેલા, ત્યારે ત્યાંના પરમારવંશીય નવ ક્ષત્રિય કુટુંબોને પ્રતિજ્ઞાધી તેમણે તેમને જીવહિંસા ન કરવાની પ્રતિજ્ઞા કરાવી હતી.

ઉગ્ર તપસ્વી અને અપ્રમાદ :

તેઓ ઉગ્ર તપસ્વી અને ક્રિયાપાત્ર આરાધક આત્મા હતા. તેમના ચરણજલથી બધી વ્યાધિઓ નાશ પામી જતી. તેમને વચનસિદ્ધિ વરી હતી. તેઓ સોળમે પહોરે એક ઠામે એક ટંક આહારપાણી વાપરતા. તેમ જ તેઓ દિવસે તથા રાત્રિના નિદ્રા તો કરતા જ નહીં, માટે જ તેઓ અપ્રમાદી હતા. તેઓ 'પ્રજ્ઞાતિલકસૂરિ' એવા અપર નામથી પ્રસિદ્ધ હતા. તેમના ઉગ્રતમ તપ અને અપ્રમાદી જીવનની રાજસલામાં પણ પ્રશંસા થતી.

ચિત્રમય શ્રી કાલકાચાર્ય કથા :

શ્રી ધર્મપ્રભસૂરિજીએ સં. ૧૩૮૯ માં પ્રાકૃતમાં ૫૭ શ્લોકપ્રમાણુ શ્રી કાલકાચાર્યની કથા રચી હતી. આ કથાની સુવર્ણચિત્રિત અનેક પ્રાચીન પ્રતો ઉપલબ્ધ હોવાથી જૈનાશ્રિત ચિત્રકળા જાણવા માટેનો તે ઉત્તમ નમૂનો પૂરો પાડે છે. ધર્મપ્રભસૂરિ કૃત કાલકાચાર્ય



કથાને પ્રથમ પ્રકાશિત કરવાનો યશ વિદેશી વિદ્વાનોને ફાળે જાય છે. ડૉ. લોયમેને તથા ડૉ. ડબલ્યુ નોર્મન બ્રાઉને સને ૧૯૩૩ માં પ્રકટ કરેલી આ કથા 'નયરમ્મિ ધરા વાસે' થી શરૂ થાય છે.

સાધ્વી તિલકપ્રભા ગણિની :

આ ગચ્છના પ્રવર્તક શ્રી આર્યક્ષિતસૂરિના સમયમાં ગચ્છનાં પ્રથમ સાધ્વીજી સમયશ્રીજી થઈ ગયાં, તે આપણે આગળ જોઈ ગયા. પણ ત્યાર બાદ દીર્ઘ સમયને અંતરે અચલગચ્છનાં સાધ્વીજીનો નામોદ્દેખ પ્રાપ્ત થાય છે. 'શ્રી શાંતિનાથ ચરિત્ર' તથા 'પર્યુષણા કલ્પ ટિપ્પનક'ની પ્રતની પ્રશસ્તિ મુજબ સં. ૧૩૮૪, ભા. સુ. ૧ શનિવારના અચલગચ્છીય સાધ્વીશ્રી તિલકપ્રભા ગણિની વિદ્યમાન હતાં.

ચરિત્રનાયક સં. ૧૩૯૩ના મહા સુદ ૧૦ ના આસોટી ગામમાં સમાધિપૂર્વક કાળધર્મ પામ્યા.

૫૫. શાસન-પ્રભાવક શ્રી સિંહતિલકસૂરિ :

શાસનપ્રભાવક મારવાડના આદિત્યપુરમાં શ્રીમાળી શ્રેષ્ઠી આશાધરની પત્ની ચાંપલદેવી કુક્ષીથી સં. ૧૩૪૫ માં સિંહતિલકસૂરિનો જન્મ થયો હતો. સં. ૧૩૫૨ માં તેમણે શ્રી ધર્મપ્રભસૂરિ પાસે દીક્ષા સ્વીકારી હતી. સં. ૧૩૭૧ માં તેઓ સૂરિ પદ પામ્યા હતા. સં. ૧૩૯૩ માં તેઓ ગચ્છનાયક પદ પામ્યા હતા.

શ્રી સિંહતિલકસૂરિના ઉપદેશથી અનેક જિનમંદિરોનું નિર્માણ અને અનેક પ્રતિષ્ઠાઓ થઈ હતી. સં. ૧૩૭૧ માં શ્રી સિંહતિલકસૂરિના ઉપદેશથી ખંભાતના જાજ ગોત્રીય છાહડ શ્રેષ્ઠીએ શત્રુંજય તીર્થનો સંઘ કાઢ્યો હતો, અને ખંભાતમાં શ્રી મહાવીરદેવનો જિનપ્રાસાદ બંધાવ્યો હતો. તેમના સમયની વિશેષ હકીકતો પ્રાપ્ત થતી નથી. તેમની ગચ્છનાયકપદની અવધિ લાંબી નહોતી. સં. ૧૩૯૫ માં ચૈત્ર સુદ ૬ ના પોતાની પાટે શ્રી મહેન્દ્રપ્રભસૂરિને નિયુક્ત કરી ૫૦ વરસની ઉંમરે તેઓ ખંભાતમાં કાળધર્મ પામ્યા હતા.

૫૬. અનેક વિદ્વાન શિષ્યોના ગુરુ શ્રી મહેન્દ્રપ્રભસૂરિ :

મહેન્દ્રકુમારનો જન્મ :

મારવાડના શ્રી જીરાવલ્લી મહાતીર્થ નજીકના વડગામમાં વિ. સં. ૧૩૬૩ માં તેઓ જન્મ્યા હતા. તેમના પિતા ઓશવાળ શ્રેષ્ઠી આલા અને માતા જીવણા (નિંખિણી) દેવી હતાં. તેમનું સંસારી નામ મહેન્દ્રકુમાર હતું.

મહેન્દ્રકુમારે વર્ધજલપુરમાં સં. ૧૩૭૫ માં શ્રી ધર્મપ્રભસૂરિ પાસે દીક્ષા સ્વીકારી હતી. તે વેળાએ તેમનું દીક્ષાનામ 'મહેન્દ્રપ્રભ' મુનિ સખવામાં આવ્યું હતું. તેમનું જીવન-



ઘડતર ઉચ્ચ તપસ્વી એવા શ્રી ધર્મપ્રભસૂરિ અને પ્રકાંડ વિદ્વાન એવા શ્રી સિંહતિલકસૂરિની નિશ્રામાં રહીને થયું હતું. સં. ૧૩૯૩માં શ્રી સિંહતિલકસૂરિએ તેમને સૂરિપદથી અલંકૃત કર્યા હતા. સં. ૧૩૯૮ માં મહેંદ્રપ્રભસૂરિને ખંભાતના સંઘે મહોત્સવપૂર્વક ‘ગચ્છેશપદ’ પર આરૂઠ કર્યા હતા.

ગચ્છની ઉન્નતિ માટે છ માસ પર્યાંત સૂરિમંત્રનો જાપ :

શ્રી મહેંદ્રપ્રભસૂરિએ વિષમકાળના પ્રભાવથી પોતાના ગચ્છને તપક્રિયામાં મંદ થયેલો જાણીને વિચારપૂર્વક એક ચિત્તે ધ્યાન ધર્યું. પછી આર્યામિલ તપની આરાધનાપૂર્વક તેમણે સળંગ છ મહિના સુધી એક લાખ પ્રમાણ સૂરિમંત્રનો જાપ કર્યો. આથી શ્રી ચક્રેશ્વરી દેવી પ્રગટ થયાં અને વરદાન આપ્યું કે, ગચ્છની શોભા વધે તેમ થશે. આ પછી અનુક્રમે તેમનો શિષ્યપરિવાર વધ્યો અને ગચ્છમાં ઉત્સાહભરે જ્ઞાનતપની આરાધનાઓ થવા માંડી. તેઓશ્રીને થોડા જ સમયમાં પાંચસો શિષ્યોનો પરિવાર થયો.

એકી સાથે છ શિષ્યોને સૂરિપદ પ્રદાન :

આ આખો પ્રસંગ ‘પ્રાકૃત અચલગચ્છ ગુર્વાવલો’ માં આ પ્રમાણે છે :

અહ કાલ વિસમ દુષમ વસેણ તુદ્ધં પમાય દોસેણ ।
 તવ નિયમ કિરિય વિજ્ઞા, રહિયં દદુઠુણનિયગચ્છ ॥
 ચિંતઈ સુગુરુ કમુવાયમિતિદેવી વયણમિત્તિ ઉચ્છલિયં ।
 ઈગચિત્ત મંતરાઓ ઝગતે ઝાયગો હોહ ॥
 અમ્બિલ તપ વિહિપુવ્યં છમ્માસં જાવ સુરિયંતરસ ।
 જાવો લક્ષ્મ પમાણો સાહણ જોચેણ તેણ કઓ ॥
 પયડી ભૂઆ દેવી નમિહિણ ગુરુ પભાસઓ વયણું ।
 સયલં સમીહિત વિય ભવિરસઈ ગચ્છ દિત્તકરં ॥
 તત્તો દિવસે દિવસે વડુદઈ સોહુગ્ગ ઉગ્ગ કિરિયાઓ ।
 રવિ પરિ ધરમ પયાવો, અહ વિપરઈ મહિયલે કમ સો ॥
 ખહુ સીસ લક્ષિ વસઓ પરિઓહિય દઈ ભવિ ચારિત્તં ।
 પંચ સઈ પરિવારો ગુણ મજ્ઞે ભાસઓવિ ગુરુ ॥

વિ. સં. ૧૪૨૦, આષાઠ સુદ પના પોતાના છ અજ્ઞેડ શક્તિવાળા શિષ્યોને તેમણે સૂરિપદથી વિભૂષિત કર્યાં. તેમનાં નામ આ પ્રમાણે છે : (૧) ધર્મતિલકસૂરિ (૨) સોમતિલકસૂરિ (૩) સુનિશેખરસૂરિ (૪) સુનિચંદ્રસૂરિ (૫) અભયતિલકસૂરિ (૬) જયશેખરસૂરિ.

એકી સાથે છ શિષ્યોને સૂરિપદ આપવાનો આ પ્રસંગ ખરેખર આહ્લાદક છે. શ્રી મહેંદ્રપ્રભસૂરિના વખતના અચલગચ્છીય આચાર્યોનાં કેટલાંક નામ પણ આ પ્રમાણે



પ્રાપ્ત થાય છે : (૧) શ્રી અભયસિંહસૂરિ, (૨) શ્રી રંગરત્નસૂરિ, (૩) શ્રી મેરુતુંગસૂરિ, (૪) શ્રી ચંદ્રપ્રભસૂરિ, (૫) શ્રી માણિક્યસુંદરસૂરિ, (૬) શ્રી સોમચંદ્રસૂરિ ઇત્યાદિ.

આટલા સમર્થ શિષ્યો અને આચાર્યો હોવા છતાં તેમના મુખ્ય પદ્ધર શિષ્ય તરીકે મહાપ્રભાવક શ્રી મેરુતુંગસૂરિ ઇન્યા હતા. આ અંગે આપણે આગળ જોઈશું. રાસમાંથી એ પણ જાણવા મળે છે. કે, મહેંદ્રપ્રભસૂરિ અનેક આચાર્યો-ઉપાધ્યાયાદિ પદસ્થો તથા ૫૦૦ સાધુસાધ્વીઓના વિશાળ પરિવારથી શોભતા હતા.

તેમના સમયના અન્ય આચાર્યોની સંક્ષિપ્ત નોંધ :

આપણે આગળ જોઈ ગયા કે શ્રી મહેંદ્રપ્રભસૂરિએ સં. ૧૪૨૦ માં, આપાઠ સુદ ૫ ના અણહિલપુર પાટણમાં એકી સાથે છ શિષ્યોને સૂરિપદથી અલંકૃત કરેલા. એમાંથી શ્રી જ્યશેખરસૂરિ સિવાયના અન્ય આચાર્યો અંગે વિશેષ કશું પણ જાણી શકાતું નથી.

શ્રી સોમતિલકસૂરિના ઉપદેશથી સં. ૧૪૪૬ માં પાટણમાં ફાકલીયાવાડમાં શ્રીમાલી શ્રી વેરા શેઠે પૌષ્ઠશાળા બંધાવી હતી, તેની આટલી જ નોંધ પ્રાપ્ત થાય છે.

શ્રી ધર્મતિલકસૂરિ, શ્રી મુનિચંદ્રસૂરિ અને શ્રી અભયતિલકસૂરિ અંગે પણ વિશેષ જાણી શકાતું નથી. 'ધર્મિભવચરિત્ર'ની પ્રશસ્તિમાં શ્રી જ્યશેખરસૂરિ નોંધે છે : 'ષ્ટેષુ શિષ્યઃ खलु मध्यमोऽहम् ।

અર્થાત્ શ્રી જ્યશેખરસૂરિ પોતાને વચેટ શિષ્ય ગણે છે. શ્રી મહેંદ્રપ્રભસૂરિના શ્રી મુનિશેખરસૂરિ, શ્રી જ્યશેખરસૂરિ અને શ્રી મેરુતુંગસૂરિ આ ત્રણે શિષ્યો હતા. એવી શક્યતા છે કે આ ત્રણ આચાર્યો સિવાયના અન્ય આચાર્યો શ્રી મહેંદ્રપ્રભસૂરિના શિષ્ય નહીં હોય, પણ શાખાચાર્ય કે ગુરુભાઈઓ હશે. પોતે ગચ્છનાયક હોઈ શાખાચાર્ય કે ગુરુભાઈઓને સૂરિપદ આપેલ હોય.

શ્રી મુનિશેખરસૂરિની સં. ૧૪૬૨ સુધીની વિદ્યમાનતા 'ધર્મિભવચરિત્ર'ની પ્રશસ્તિ પરથી માની શકાય એમ છે. શ્રી મહેંદ્રપ્રભસૂરિના સમુદાયમાં તેઓ માન્ય વડીલ હતા. એટલી જ નોંધ અહીં બસ થશે.

ઉપરોક્ત આચાર્યો તથા એ વળતના અન્ય આચાર્યો શ્રી ચંદ્રપ્રભસૂરિ, શ્રી સોમચંદ્રસૂરિ આદિ અંગે અન્વેષણ કરવું આવશ્યક છે. પ્રાચીન જ્ઞાનભંડારો કે કૂટકર પત્રોમાંથી સંશોધન કરતાં આ અંગે વિશેષ ઐતિહાસિક માહિતી મળી રહે એ શક્ય છે. શ્રી અભયસિંહસૂરિ અને તેમની પૂર્વે થયેલા શ્રી જ્ઞાનચંદ્રસૂરિ તથા અનુગામી શ્રી ગુણસમુદ્રસૂરિ, શ્રી માણિક્યકુંજરસૂરિ આદિ અંગે પણ ઐતિહાસિક વિગતો પ્રકાશમાં આવે તે અત્યંત જરૂરી છે.

શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ



કવિચક્ર-ચક્રવર્તી શ્રી જયશેખરસૂરિ :

શ્રી મહેન્દ્રપ્રભસૂરિજીના શિષ્ય શ્રી જયશેખરસૂરિનો સંક્ષિપ્ત પરિચય આ પ્રમાણે છે :

શ્રી જયશેખરસૂરિ ગુજરાતી ભાષાના આઘ પદ્યકાર કવિ તરીકે વિરલ કીર્તિ પામ્યા છે. તેમના અજ્ઞાત શિષ્ય દ્વારા રચિત 'શ્રી જયશેખરસૂરિ કાવ્ય' પ્રાપ્ત થાય છે. પણ ઉચ્ચ પ્રતિભાસંપન્ન આ આચાર્યશ્રીનાં માતૃપિતા તથા જન્મસ્થળ, જન્મસંવત ઇત્યાદિની વિશેષ વિગતો અદ્યપિ પ્રાપ્ત થઈ શકી નથી, એ આશ્ચર્યપ્રદ છે. તેઓ ગુજરાતી ભાષાના આઘ પંક્તિના પદ્યકાર કવિ હોઈ ગુજરાતમાં જન્મ્યા હશે એ પ્રતીતિપ્રદ છે. તેઓ બહુધા ગુજરાતમાં વિચર્યા છે અને વિશેષ અંતર્યના એ જ પ્રદેશમાં કરી છે. તેઓ સંવત ૧૪૧૦ પહેલાં લઘુ વયમાં દીક્ષિત થયેલા હતા. તેઓ 'જયનાયક' ન હોઈ તેમના નામ અને તેમના સાહિત્યના નિર્દેશ સિવાય પટ્ટાવલીઓમાંથી પણ વિશેષ પરિચય પ્રાપ્ત થઈ શકતો નથી. તેમની વિદ્યમાનતા સં. ૧૪૯૩ સુધી મનાય છે.

શ્રી જયશેખરસૂરિ 'કવિ ચક્રવર્તી,' 'વાણીદત્તવર,' 'મહાકવિ' ઇત્યાદિ બિરુદોથી અલંકૃત હતા. તેઓ વિ. સં. ૧૪૨૦, આષાઠ સુદ પના પાટણમાં સૂરિપદને પ્રાપ્ત થયા હતા. આ પ્રસંગે શ્રી ઋષભદેવ પ્રભુના જિનાલયમાં શ્રેષ્ઠી શ્રી વેરાએ અષ્ટાહ્નિકા મહોત્સવ કરેલો હતો. તેમણે રચેલા અને લખેલા એક 'વિનતિ સંગ્રહ'ની પ્રાચીન હસ્તપ્રતની અંદરના ઉલ્લેખથી તેઓ ગણિપદથી અલંકૃત થયેલા બાણી શકાય છે.

પ્રાચીન ગુજરાતી ભાષાના સૃષ્ટા જૈનાચાર્યો તથા શ્રી જયશેખરસૂરિ અને 'ત્રિભુવનદીપક પ્રબંધ' અંથ :

કવિચક્રવર્તી શ્રી જયશેખરસૂરિએ રચેલા અંથોતું અનેક વિદ્વાનોએ પરિશીલન કરેલું છે. પ્રાચીન ગુર્જર ભાષાના ઉત્તમ ઉદાહરણ રૂપ 'શ્રી ત્રિભુવન દીપક પ્રબંધ' ગુર્જર પદ્ય અંથ અંગે પણ ઘણા વિદ્વાનોએ અભિરુચિ દાખવી છે. એટલું જ નહીં, 'ત્રિભુવન દીપક પ્રબંધ,' 'પૃથ્વીચંદ્રચરિત્ર' ઇત્યાદિ ગુર્જર ભાષાના પદ્ય-ગદ્યબદ્ધ અંથો તથા ગુર્જર ભાષામાં રચાયેલી અન્ય અનેક કૃતિઓ જોતાં વિદ્વાનો હવે એ અભિપ્રાય ઉપર આવ્યા છે કે પ્રાચીન ગુજરાતી ભાષાના ઘડવૈયા જૈનાચાર્યો અને જૈનમુનિઓ જ છે.

શ્રી જયશેખરસૂરિ રચિત 'ત્રિભુવન દીપક પ્રબંધ' અપર નામ 'પરમહંસ પ્રબંધ' અંથ માટે પં. લાલચંદ્ર, ડૉ. સાંડેસરા, મોહનલાલ દેસાઈ, કેશવલાલ ધ્રુવ ઇત્યાદિ અનેક વિદ્વાનોએ સુંદર અભિપ્રાયો વ્યક્ત કર્યા છે. ડૉ. સાંડેસરા જણાવે છે કે 'ત્રિભુવન દીપક પ્રબંધ' અને 'પ્રબોધ' ચિંતામણિ' એ એક સુંદર કાવ્ય અને રૂપક છે. સાહિત્યમાં ઉચ્ચ સ્થાન લઈ શકે એવું સુસ્લષ્ટ રૂપક તો શ્રી જયશેખરસૂરિનું જ પ્રથમ છે.



સત્યવાદી નામના મરાઠી દૈનિક (તા. ૧૪-૧૨-૮૦)માં મરાઠીમાં અબલેખ તરીકે પં. સૂરિજન રચિત 'પરમહંસ કથા' (રસબ્રહ્મણ) નામક વિસ્તૃત લેખ પ્રગટ થયો છે. લેખના લેખક પ્રો. શ્રીધર આ પ્રમાણે ખાસ નોંધે છે :

પં. સૂરિજન યાંની મરાઠીત હી કથા નચ્યાનેચ લિહિલી અસે નાહી. કારણ સૂરિજનાંચે ગુરુ બ્રહ્મ જિનદાસ યાંની પરમહંસ રાસચી રચના કેલીચ હોતી. તત્પૂર્વી જયશેખરસૂરિ યાંની પ્રથમતઃ સંસ્કૃતાત વ નંતર ગુજરાથીત પરમહંસ પ્રબંધ નાવાચા પ્રંથ સંવત્ ૧૪૬૨ મધ્યે લિહિલા. યા વરુન પરમહંસાચી કથા શ્વેતાંવરપંથીય જયશેખરસૂરિ પાસૂન દિગંવરપંથીય વહ્મ જિનદાસને ઘેતલી વ ત્યા કથેવરુન પં. સૂરિજનાને મરાઠી રચના કેલી. કારણ ભાષા-કલ્પના વ કથા વાવતીત તીન્હી પ્રંથાત સામ્ય આહે !

આ રીતે શ્રી જયશેખરસૂરિ રચિત 'ત્રિભુવન દીપક પ્રબંધ' ગ્રંથ પર દિગંવર વિદ્વાનોએ તથા અન્ય ગચ્છના મુનિવરોએ પણ સારો એવો રસ દાખવ્યો છે. અને વિવિધ ભાષાઓમાં આ ગ્રંથના માધ્યમે નૂતન રચનાઓ પણ કરી છે. શ્રી જયશેખરસૂરિએ પ્રથમ આ ગ્રંથ 'પ્રબોધ ચિંતામણિ' નામે સંસ્કૃત ભાષામાં પણ રચેલ છે.

શ્રી જયશેખરસૂરિ રચિત પ્રાચીન ગુર્જર સાહિત્ય અને વિનતિઓ :

આપણા સદ્ભાગ્યે શ્રી જયશેખરસૂરિ રચિત અને તેઓ દ્વારા લિખિત એક હસ્ત-લિખિત પ્રત ચાણુસ્માના ભંડારમાંથી મળી આવી છે. વિદ્વદ્વર્ધ પુ. પં. શ્રી અભયસાગરજી ગણિવર્ધ મ. સા. ના સૌજન્યથી તે પ્રતની ફોટોકોપી પણ પ્રાપ્ત થયેલ છે. આ પ્રતને અંતે પ્રશસ્તિ આ પ્રમાણે છે :

સં. ૧૦૨૫ વરસે સ્વયં લખિતં જયશેખરસૂરિ માઘ સુદ ૭ ગુરુવાસરે

ભે કે શરતચૂઠી સંવત લેખનમાં ભૂલ છે. સં. ૧૪૨૫ યા સં. ૧૫૦૨ હશે એમ અનુમાન કરી શકાય.

શ્રી જયશેખરસૂરિ^૧ લિખિત ઉક્ત પ્રત અતિ મરોડ અને સ્વચ્છ અક્ષરોમાં લિખિત છે. પ્રશસ્તિના અક્ષરો બુદ્ધા તરી આવે છે. પ્રશસ્તિ લખનારને ખ્યાલ હશે કે, આ પ્રત જયશેખરસૂરિએ સ્વયં લિપિ કરેલ છે, માટે જ એ બાતનો ઉલ્લેખ સંભવે.

ઉક્ત પ્રતમાં બાવન કૃતિઓ છે. આ કૃતિઓ સંસ્કૃત, પ્રાકૃત, અપભ્રંશ અને ગુર્જર ભાષામાં રચાયેલ છે. દરેક કૃતિનું નામ આદિ અંશ તથા શ્લોક આ પ્રમાણે છે :

શ્રી જયશેખરસૂરિ લિખિત અને રચિત કૃતિઓ :

૧. ઋષભદેવ ચઉપઈ (પ્રમાણુ ગાથા ૩૭) પ્રારંભ : પહિલઈ ભવિ ધન સારપ.

૨. શ્રી નેમિનાથ કીડા ચઉપઈ (પ્રમાણુ ગાથા ૩૮) પ્રારંભ : સમુદ્રવિજય સિવાદેવી મહાડા સ્વામિ.

૩. શ્રી જયશેખરસૂરિ લિખિત ઉક્ત પ્રત માટે જુઓ, આ ગ્રંથમાં પ્રકાશિત ચિત્ર (ફોટો).



૩. શ્રી ચક્રવીસ જિનવર ચક્રપથ (પ્રમાણુ ગાથા ૨૫). પ્રારંભ : નાલિ નરેસર નંદન નાહુ.
૪. ત્રોટકબંધન શ્રી નેમિનાથ સ્તુતિ (પ્રમાણુ ગાથા ૨૦). પ્રારંભ : નકુરાહી પુહતહી પુકવિતલે.
૫. ૭૨ જિનેન્દ્ર સ્તુતિ. પ્રારંભ : રિસહુ-નાલિ મરુદેવી-તાણુ રુહુ.
૬. અષ્ટાપદ સ્તુતિ (ગાથા ૧૮). પ્રારંભ : સિરિ રિસહેસરુ નાલિરાય મરુદેવી સંતહી.
(અહીં શુભં ભવતુ કલ્યાણમસ્તુ લખેલ છે.)
૭. પંચાસરા વિનતી (પ્રમાણુ ગાથા ૧૨). પ્રારંભ : સરવ પાસુ પંચાસરાપીશ પેખઉં હુરહી.
૮. વાયક વિનતી (પ્રમાણુ ગાથા ૧૧).
પ્રારંભ : પામિય ધણુ અણરાહી વાઈડિ વાંઠહી વીસમકે મુણિસુવ્ય જિણુરાહી.
૯. ખેસરેડી શ્રી આદિનાથસ્તુતિ (પ્રમાણુ ગાથા ૯). પ્રારંભ : લિલીતોલિમંભેલહરુ નવર પામી.
૧૦. વીતરાગ વિનતી (પ્રમાણુ ગાથા ૯). પ્રારંભ : તેહુઈ મનિ સમાધિહી જઈ નાથ નામિ રસના વિલહીજઈ
૧૧. અર્જુદારલ વિનતી (ગાથા ૯). પ્રારંભ : ઇધ્ય આણુય કુંગરિ બઈસિંઠં;
રિસહ નેમિતણુ ગુણુ ગાઈસિઈં.
૧૨. વીસ વિહરમાન વિનતી (પ્રમાણુ ગાથા ૨૦). પ્રારંભ : જયજિણિયસુખ જયકારપરુકમ.
૧૩. શત્રંજ્ય વિનતી (પ્રમાણુ ગાથા ૫). પ્રારંભ : પુણુયયોગી વિમલાચલુ પામી.
૧૪. પાર્શ્વનાથ વિનતી. પ્રારંભ : ખલઈ જિ ખલવંતુ દેહી.
૧૫. મહાવીર વિનતી (પ્રમાણુ ગાથા ૭). પ્રારંભ : નગરુ તાં વઢવણુ વિશેષિયઈ.
૧૬. નેમિનાથ વિનતી (પ્રમાણુ ગાથા ૫). પ્રારંભ : લલી ભાવના ભેટીવા નેમિ પાયા.
૧૭. શાંતિનાથ વિનતી (પ્રમાણુ ગાથા ૯). પ્રારંભ :
પામી છઈ ખોધિ લમી લમી જઈ. શ્રી શાંતિનામિઈં જિન તહી નમી જઈ.
૧૮. જીરાપલ્લીય પાર્શ્વનાથ વિનતી (પ્રમાણુ ગાથા ૭).
પ્રારંભ : જગન્નાથુ જીરાહીલકે, હું જુહારહીં; પ્રભો પાસ પૂજી સેવ કાજ સારહીં.
૧૯. થંભણુ વિનતી (પ્રમાણુ ગાથા ૮).
પ્રારંભ : થંભણુપુરિ સિરિ પાસ જિણુ દો; આસસેણુ કુલકમલ દિણિ દો.
૨૦. સ્તંભનક વિનતી (પ્રમાણુ ગાથા ૧૧). પ્રારંભ : જહી પરમેસરુ પૂજિહી વાસવે.
૨૧. મથુરાવતાર વિનતી (પ્રમાણુ ગાથા ૧૬). પ્રારંભ : મહુરકં ક્યઅવયારુ સારુ સિરિ પાસજિણુસરુ.
૨૨. મુનિસુવત સ્વામિ વિનતી (પ્રમાણુ ગાથા ૭). પ્રારંભ : નગર બંખૂ તાં જગિ જાણિય ઈ.
૨૩. આદિનાથ વિનતી (પ્રમાણુ ગાથા ૮). પ્રારંભ : કુલિ ભલ ઈ અવતારિ સુખે લહી નવ લખઈ.
૨૪. આદિનાથ વિનતી (પ્રમાણુ ગાથા ૯). પ્રારંભ : યુગાદીથુ શેત્રુંજનઈં શૃંગિ બઈકઈ.
૨૫. તારણુગિરિ વિનતી (પ્રમાણુ ગાથા ૧૧).



- પ્રારંભ : મનિ મનોરથ એહ સદા વસઈ સલાવુ હિવયઈ તિતુ ઉલ્લસઈ;
કિમઈ તારણિ કુંગરિ જઈ, અજિતદેવ પગે સિર લાવઈ.
૨૬. થાંભણા શ્રી પાર્શ્વનાથ વિનતી (પ્રમાણુ ગાથા ૧૩).
પ્રારંભ : સખે! થાંભણઈ પાસસામી નમીજઈ;
સુખિષ્ઠ સિદ્ધિ સીમંતિની સેહ રમીજઈ.
૨૭. આદિનાથ વિનતી વીણા (પ્રમાણુ ગાથા ૯).
પ્રારંભ : વડઈ વેગિ વીણાણી લવ્ન ચાલઈ;
યુગાદીશુ દેખી કરી પાપ વાલઈ.
૨૮. અરિકુ નેમિનાથ વિનતી (પ્રમાણુ ગાથા ૯).
પ્રારંભ : અરિકુનેમિ પ્રણુ પદ્મલિંતરિ ભવિયલુ પૂજઈ ભાવિ નિરંતરિ.
૨૯. શ્રી નેમિનાથ ધઉલ (ગાથા ૧૪. રાગ : ગૂજરી ધઉલ)
દારિકાં ઘરિ ઘરિ મંગલ ચારુ, સમુદ્રવિજય નરવરતણુ એ.
૩૦. સકલ પાર્શ્વનાથ વિનતી (પ્રમાણુ ગાથા ૭, પ્રાકૃત)
પ્રારંભ : પાસ જિણુંદ વંદિયા, તસ્સય જપેમિ જમ્મણુંમિ,
સેયં જેહ પવં સુરપવ્યસિરંમિ સુરવઈ.
અંતે : इतिश्री पार्श्वनाथ सकल ॥
૩૧. સર્વજિન કલશ (પ્રમાણુ ગાથા ૫, પ્રાકૃત)
પ્રારંભ : ભવિયણુ કપાકલણુય વ ચિંતામણિ કામધેણુસારિચ્છો.
૩૨. શ્રી સંભવનાથ વિનતી (પ્રમાણુ ગાથા ૭)
પ્રારંભ : હુદ્ધિ અદ્દમારી હુઈઈ ધરીજઈ જઈ તીર્થ કર સમરીજઈ.
૩૩. શત્રુજય મંડન શ્રી યુગાદિદેવ સ્તુતિ (પ્રમાણુ શ્લોક ૧૬, વસ્તુખંધનાલંકૃતા. જૂની ગૂજરાતી)
પ્રારંભ : વિમલગિરિવર સિહર અવયંસ, વર કેવલિસિરિ કલિય;
મલિયસયલ-વમ્મહપરક્રમા કમલાયર.
૩૪. શ્રી ગિરનારસ્થ નેમિજિન સ્તુતિ (પ્રમાણુ ગાથા ૧૬). [વસ્તુખંધન. પ્રાકૃત જૂની ગૂજરાતી]
પ્રારંભ : લચ્છિકુમહરુ ર સારા સાહજુ સંખંકિહિ સામલ ઉજજંત ગિરિરાય મંડણુ.
૩૫. શ્રી જીરાપલ્લી પાર્શ્વનાથ સ્તુતિ (પ્રમાણુ ગાથા ૧૬,) [વસ્તુખંધન. પ્રાકૃત. જૂની ગૂજરાતી]
પ્રારંભ : દેવુ દરિસણિ દરિસણિ સયલસુહ.
૩૬. ગચ્છનાયક સ્તુતિ (પ્રમાણુ ગાથા ૧૬). [લઘુ પદાવલિરૂપા-પ્રત્યેક ગચ્છનાયક માટે એક શ્લોક]
પ્રારંભ : નમિય જિણુવર રંગિ સઉવીસ અનુસરઈ.
૩૭. નેમિકાગુ (પ્રમાણુ ગાથા ૫૮).
પ્રારંભ : જિણિ જગિ જિત ઉ સમરસિ અમરશિરોમણિ કામુ,
નિલસિય સિદ્ધિ સખંદર સંવરગુણુ અભિરામુ.



આ ગ્રંથ આજે ઘણાં સાધુ-સાધ્વીઓ આતુર્માસ દરમ્યાન વ્યાખ્યાનમાં વાંચે છે. શાસન અને ગચ્છના કારણે તેઓએ ખરેખર એક અદ્ભુત ગ્રંથરત્નની ભેટ ધરી છે. શાસ્ત્રીય સત્યને રજૂ કરવા માટે 'ઉપદેશ ચિંતામણિ' એ પ્રમાણુગ્રંથ ગણાય છે. એ માટે પ્ર.ચીન ઉલ્લેખો પણ પ્રાપ્ત થાય છે :

ઉપદેશ ચિંતામણી કીર્તિએ ખાર સહસ્ર પ્રમાણુ,
છાજઈ આગમ ઉપમા એ ઝણહણીયઃ જાણુ.

(શ્રી ઉપદેશ ચિંતામણિ' મહાગ્રંથ મૂળ ટીકા અને ગુજરાતી અનુવાદ સાથે અચલગચ્છા-ધિપતિ પૂ. સ્વ. આચાર્ય ભયવંતશ્રી ગૌતમસાગરસૂરિશ્વરજી મ. સા. ની પ્રેરણાથી ચાર ભાગમાં ચાર પ્રતો રૂપે પ્રકાશિત થયેલ છે.)

જયશેખરસૂરિની અન્ય કૃતિઓ-ગ્રંથો :

ઉપદેશ ચિંતામણિ ગ્રંથ ઉપરાંત શ્રી જયશેખરસૂરિએ પ્રણોધચિંતામણિ, ત્રિભુવનદીપક પ્રબંધ, જૈન કુમારસંભવ મહાકાવ્ય, ધર્મમલ ચરિત્ર, સકલ સુખ નામક બૃહદ્દ જ્ઞાનશાંતિ સ્તવ, બૃહદ્દતિચાર, ક્રિયાગુપ્ત સ્તોત્ર, શ્રી છરાવલ્લા સ્તોત્ર, શ્રી જંબૂસ્વામી ક્ષાત્રુ અને શ્રી નેમનાથ ક્ષાત્રુ, કલ્પસૂત્ર સુખાવગોધ વિવરણુ, ન્યાયમંજરી, ધર્મસર્વસ્વાધિકાર પ્રકરણ, આત્માવગોધકુલક, દ્વાત્રિંશિકાત્રયી, અનેક વિનતિઓ, પ્રવાહીઓ અને સ્તોત્રો ઇત્યાદિ રચ્યાં છે. તેમનું સાહિત્ય મોટે ભાગે પ્રસિદ્ધ અને લોકલોચ્ય રહ્યું છે. તેમણે રચેલ 'બૃહદ્દતિચાર' અને 'બૃહદ્દઅજિતશાંતિસ્તવ' આજે પણ અચલગચ્છના પાક્ષિક પ્રતિકમણુમાં ખોલાય છે. અન્ય કવિઓએ પણ પોતાની કૃતિઓમાં શ્રી જયશેખરસૂરિના ગ્રંથોનો આધાર લીધો છે.

યોગી અને ધ્યાની શ્રી જયશેખરસૂરિ :

તેમના શિષ્ય ધર્મશેખરસૂરિએ 'જૈન કુમારસંભવ મહાકાવ્ય'ની ટીકામાં પોતાના ગુરુ શ્રી જયશેખરસૂરિને અષ્ટાંગયોગી અને ધ્યાની વર્ણવ્યા છે. આ ઉપરથી શ્રી જયશેખરસૂરિના આધ્યાત્મિક જીવનનો પરિચય મળી રહે છે. શ્રી મેરુતુંગસૂરિ કરતાં તેઓ સૂરિ-દીક્ષા પર્યાયમાં મોટા હતા, છતાં તેઓ ગચ્છનાયક ન બન્યા, એ એમની વિશેષ પદ પ્રત્યેની અનાસક્તિ હશે.

શ્રી જયશેખરસૂરિ દ્વારા લિખિત પ્રત :

શ્રી જયશેખરસૂરિએ રચેલ ૫૧ જેટલી વિનતિઓ, સ્તોત્રો, અને લઘુ પદ્યાવલી આદિની તેમના હાથે જ લખાયેલ એક વિરલ હસ્તલિખિત પ્રત પ્રાપ્ત થાય છે. આ પ્રતમાં 'જયશેખરગણિ કૃત' એવા ઉલ્લેખથી જાણી શકાય છે કે તેઓ પ્રથમ 'ગણિ' પદથી પણ અલંકૃત થયા હતા. આ પ્રત સુંદર મરોહદાર અક્ષરેથી અંકિત છે. એ દ્વારા

શ્રી આર્ય કલ્યાણગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ

તેમની સુંદર લેખન પદ્ધતિનો પણ ખ્યાલ આવે છે. આવું સાહિત્ય શીઘ્ર પ્રકાશિત થવું આવશ્યક છે.

પ્રભાવક વા. મેરુચંદ્ર ગણિ તથા મંત્રી વાડવ અને તેની કૃતિઓ :

શ્રી જયશેખરસૂરિ મહાકવિ શ્રી માણિકચસુંદરસૂરિના પણ વિદ્યાગુરુ હતા. શ્રી જયશેખરસૂરિના શિષ્યોમાં શ્રી ધર્મશેખરસૂરિ અને વાચનાચાર્ય શ્રી મેરુચંદ્ર ગણિ આદિનાં નામો પ્રાપ્ત થાય છે. વાચનાચાર્ય શ્રી મેરુચંદ્ર ગણિ તે ખૂબ જ પ્રભાવક હતા. શ્રી મેરુચંદ્ર ગણિએ યવનપતિએ કેદ કરેલા અનેક યતિઓને મુક્તિ અપાવી હતી. વાચક શ્રી મેરુચંદ્ર ગણિની સૂચનાથી તેમના લક્ષ્મી વિરાટ નગરીના વિદ્વાન મંત્રી વાડવે (પંચાયણે) સત્તર ગ્રંથો પર અવચુરિ રચી હતી. તેમાંથી 'વૃત્તસ્નાકરાવચુરિ'^૧ પ્રાપ્ત થાય છે. આ અવચુરિની પ્રશસ્તિમાંથી ઉપરોક્ત ઉલ્લેખો પ્રાપ્ત થાય છે. ઉક્ત અચલગચ્છીય વાડવ મંત્રીશ્વરે રઘુવંશ, કુમારસંભવ ઇત્યાદિ મહાકાવ્યો, યોગપ્રકાશ, વીતરાગસ્તોત્ર, વિદગ્ધમુખમંડન તથા અનેક સ્તોત્રો પર અવચુરિઓ રચી હતી.

ઉક્ત મંત્રીશ્વર પંચાયણે એક જિનગિંખ સં. ૧૫૦૬, વૈશાખ સુદ ૧૩, શુક્રવારના રોજ ભરાવેલું.

કવિચકવતી શ્રી જયશેખરસૂરિ પ્રખર સાહિત્યસર્જક, મહાકવિ અને તે ઉપરાંત ઉચ્ચ વિદ્યારી પણ હતા. સિંધ, માળવા, ગુજરાત, મરુદેશ, સોરઠ ઇત્યાદિ પ્રદેશોમાં તેઓ વિચર્યા હતા અને ધર્મોપદેશ આપ્યો હતો.

શાસન પ્રભાવક શ્રી જયશેખરસૂરિ :

અચલગચ્છીય મંત્રી વાડવ રચિત 'વૃત્તસ્નાકરાવચુરિ' ગ્રંથની પ્રશસ્તિમાં શ્રી જયશેખરસૂરિને 'અનેક નૃપતિઓ દ્વારા પૂજાયાં છે ચરણ કમલ જેમનાં' એવા વિશેષણોથી નવાબેલ છે. તે પરથી અનુમાન કરી શકાય છે કે તેઓ અનેક રાજ્યોના પરિચયમાં આચ્યા હશે. પ્રાચીન વહીઓ પરથી જાણવા મળે છે કે શ્રી જયશેખરસૂરિએ ક્ષત્રિયો-જૈનેતરોને પ્રતિબોધી જૈનધર્મી કર્યા હતા.^૨ 'જૈન ગોત્ર સંગ્રહ'માં નોંધ છે કે યોશવંશીય સહઅગણ્યા ગાંધી ગોત્રના શ્રેણિ શ્રી ગોવિંદ શ્રી જયશેખરસૂરિના પરમ લક્ષ્મી હતા. સૂરિણની પ્રેરણાથી રતનપુરમાં ૭૨ દેવકુલિકાઓથી શોભિત શ્રી આદીશ્વર પ્રભુનું ભવ્ય અને વિશાળ જિનાલય શ્રી ગોવિંદ શેઠે બંધાવી શ્રી જયશેખરસૂરિના હાથે તેની પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી. ગોવિંદ શેઠે શ્રી શત્રુજ્ય મહાતીર્થનો સંઘ કાઢી સંઘપતિ બનવાનો લહાવો લઈ તીર્થ પર ધ્વજરોપણ

૧. વિશેષ માટે જુઓ, શ્રી આર્દ્રદલાણુ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ.

૨. જુઓ, આ સ્મૃતિ ગ્રંથના તૃતીય ખંડનો હિંદી વિભાગ, પૃષ્ઠ ૭૫.



શ્રી આર્ય કવ્યાઇ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ

કર્ચું હતું. સાકરની પરણ બાંધી, માળ પહેરી સંઘની' પદ પ્રાપ્ત કર્યું હતું. સંઘને જમાડી માણુસ દીઠ એક એક રૂપિયાની પ્રભાવતા કરી હતી. પછી ઘેર આવી દેશતેડું કરી સવેને પકવાન્ન જમાડી ઘર દીઠ એક સાડી, એક ઘાળી, એક રૂપિયા અને એક શેરના મોતીચૂરના લાડુ નાખી સમગ્ર શહેરમાં લહાણી કરી હતી. શ્રી જ્યોત્સ્નાસૂરિના ઉપદેશથી બીજાં પણ અનેક શ્રેષ્ઠ કાર્યોં કર્યાં હશે.

શાખાચાર્ય શ્રી અભયસિંહસૂરિ :

શ્રી મહેન્દ્રપ્રભસૂરિના વખતમાં શાખાચાર્ય શ્રી અભયસિંહસૂરિ પ્રભાવક આચાર્ય ધર્મ ગયા. અચલગચ્છના શાખાચાર્યોની એક પદ્ધતિપરા આ પ્રમાણે પ્રાપ્ત થાય છે : (૧) જિનચંદ્રસૂરિ, (૨) પદ્મદેવસૂરિ, (૩) સુમતિસિંહસૂરિ, (૪) અભયદેવસૂરિ, (૫) અભયસિંહસૂરિ, (૬) ગુણસમુદ્રસૂરિ, (૭) માણિક્યસૂરિકુંજર, (૮) ગુણરાજસૂરિ, (૯) વિજયસિંહસૂરિ, (૧૦) પુણ્યપ્રભસૂરિ, (૧૧) જિનહર્ષસૂરિ, (૧૨) ઉપા૦ શ્રી ગુણહર્ષ ગણિ. ઉક્ત અભયસિંહસૂરિ અભયદેવસૂરિના શિષ્ય હતા. શ્રી ગોડી પાર્શ્વનાથ તીર્થની પ્રેરણાનું ઉદ્દગમ સ્થાન શ્રી અભયસિંહસૂરિ હતા.

કવિવર કાન્હ રચિત 'શ્રી ગચ્છનાયક ગુરુસ'માં શ્રી અભયસિંહસૂરિનો આ પ્રમાણે સામાન્ય પરિચય પ્રાપ્ત થાય છે :

સિરિમાલી વિજયપાલ સૂડમાં લોજત કુલિ અવધન્નુ;
શ્રી અભયસિંહસૂરિ જે નમઉ, તે નર નારિય ધન્ન.

શ્રી અભયસિંહસૂરિ શ્રીમાલીવંશીય લોજત ગોત્રીય શ્રેષ્ઠિ શ્રી વિજયપાલના સુપુત્ર હતા. શ્રી અભયસિંહસૂરિના પદ્ધતિ શ્રી ગુણસમુદ્રસૂરિ અને શ્રી માણિક્યકુંજરસૂરિ અંગે પાછળ ઉલ્લેખ કરીશું.

શ્રી ગોડી પાર્શ્વનાથ તીર્થનો ઇતિહાસ :

શ્રી ગોડી પાર્શ્વનાથનું ઐતિહાસિક ચોઢાળિયું તથા બીજાં અનેક ઐતિહાસિક પ્રમાણોથી જાણી શકાય છે કે વિધિપક્ષગચ્છાધિરાજ શ્રી મહેન્દ્રપ્રભસૂરિના નિર્દેશથી મંદીડીઆ ગોત્રના મેઘા શાહે સં. ૧૪૩૨, શા. સુ. ૨ ભગુવારે શ્રી ગોડી પાર્શ્વનાથનું ભવ્ય જિંખ ભરાવેલ. ઘણું ધન ખરચીને પાટણમાં મહોત્સવપૂર્ક જિનમંદિરમાં ઉક્ત પ્રતિમાજીને મૂળનાયક તરીકે પ્રતિષ્ઠિત કરવામાં આવેલ. પણ તે વખતે મુસલમાનોનાં જનૂની આક્રમણો થતાં તે પ્રતિમાજીને સં. ૧૪૪૫ માં જમીનમાં લંડારી દેવામાં આવેલાં. સં. ૧૪૬૫ માં હુસેનખાન સરહારે પાટણ સર કર્યું. તેના દોડેસરમાં બીજો ખોલા જતાં આ પ્રતિમાજી પ્રગટ થયાં. દર્શનથી હુસેનખાન પ્રભાવિત થયે. તેની બીબી (પત્ની) જૈન કન્યા હતી



તે ભાવથી પ્રતિમાને પૂજવા લાગી. આ રીતે સં. ૧૪૭૦ સુધી આ પ્રતિમાજી હુસેનખાનને ત્યાં પૂજતાં રહ્યાં. સ્વપ્નસંકેત મુજબ મેઘા શાહે સવાસો દ્રમ્મ આપીને તે પ્રતિમાજી મેળવી લીધાં. આ વખતે શ્રી મેરુતુંગસૂરિ પણ પાટણમાં ખિરાજમાન હતા. મેઘા શાહે ઉક્ત સૂરિજીને સર્વ વૃત્તાંત કહીને તે પ્રતિમાજીનાં દર્શન કરાવ્યાં. પ્રતિમાજીનાં દર્શનથી હુષિત થયેલા શ્રી મેરુતુંગસૂરિએ કહ્યું કે આ શ્રી ગોડીજી પાર્શ્વનાથ પ્રભુનાં પ્રભાવક અને દિવ્ય પ્રતિમાજી છે તેમને તમારા મૂળ વતન પારકર (સિંધ)માં લઈ જાઓ. ત્યાં ભવ્ય જિનાલય બંધાવી તેમાં આ પ્રતિમાને મૂળનાયક પદે સ્થાપવાં એ ગોડી પાર્શ્વનાથ પ્રભુનું મહાન તીર્થ થશે. આ રીતે સં. ૧૪૭૦ માં શ્રી મેરુતુંગસૂરિની પ્રેરણાથી મેઘા શાહ આ દિવ્ય પ્રતિમાજી પોતાના વતન નગર પારકરમાં લાવ્યા. પ્રતિમાજીના પ્રભાવથી રસ્તામાં અનેક ચમત્કારો થયા. રસ્તામાં પોઠોને કોઈ ગણી શક્યું નહીં અર્થાત્ કયાં થે કર ભરવો ન પડ્યો.

ઞેઠ્ઠી મેઘા શાહ અને કાજલ :

વતનમાં પહોંચતાં જ મેઘા શાહ પાસે ઞેઠ્ઠી કાજલ શાહે હિસાબ માગ્યો. ત્યારે મેઘા શાહે પ્રતિમાજીના સવાસો દ્રમ્મ પોતાના ખાતે લખવા કહ્યું. પણ પ્રતિમાજીને જોતાં જ તે પ્રતિમા પોતાને આપી દેવા કાજલ શેઠે માગણી કરી. મેઘા શાહે તે પ્રતિમાજી આપવા ના પાડી. આટલી જ વાત પરથી તેઓ વચ્ચે કલહનાં બીજ રોપાયાં. મેઘા શાહે તે પ્રતિમાજી પોતાને ઘેર પધરાવ્યાં. તે દિવ્ય પ્રતિમાજીના દર્શનાર્થે અનેક સંઘો અને ભાવુકો આવવા માંડયા આથી કાજલનું હૃદય ઈર્ષ્યાથી વધુ કલુષિત બન્યું. મેઘા શાહની કીર્તિને તેઓ સહી શક્યા નહીં. આમ કરતાં બાર વરસ વીતી ગયાં. મેઘા શાહને મહિયા અને મહેરા નામના બે પુત્રો હતા.

ગોડીપુરની સ્થાપના

એકદા મેઘા શાહ પોતાને આવેલા સ્વપ્નાનુસાર વહેલી સવારે એક વહેલમાં પ્રતિમાજીને પધરાવી, વહેલને બે વાછરડાં જોતરી આગળ ચાલવા લાગ્યા. આગળ ચાલતાં સ્વપ્નાનુસાર જ્યાં ગહુંલીનું ચિહ્ન હતું, ત્યાં વહેલ અટકાવી, ખેટકામ કરતાં ત્યાંથી વિપુલ નિધાન નીકળ્યું. તેમણે એ જ સ્થાને જિનાલયનો પાયો નાખ્યો ને ત્યાં ગોડીપુર ગામ વસાવ્યું. સિરાહીના ઉસ્તાદ શિલ્પીએ જિનાલયનું કામ ભાવથી સ્વીકારી લીધું. મેઘા શાહની કીર્તિ આરે બાબુ પ્રસરવા લાગી. આથી કાજલ શાહ વધુ ઈર્ષ્યાળુ બન્યો.

મેઘા શાહનું મૃત્યુ :

મેઘા શાહની કીર્તિ સાંભળી તે જમીનના માલિક ઠાકુર ઉદયપાલ તથા ખેતશીં હુણેત મંત્રીએ મેઘા શાહને ખૂબ જ ઉત્સાહ આપ્યો. ૧૪૮૨ માં જિનાલયનું લગભગ



કામ પૂર્ણ થવા આવ્યું હતું, પણ કુદરતની અકળ કળાને કોણ જાણી શક્યું છે ? કાજલના કપટથી વિ. સં. ૧૪૯૪ માં મેઘા શાહ મૃત્યુ પામ્યા. કાજલે પોતાની પુત્રીના લગ્ન પ્રસંગે મેઘા શાહને જોલાવેલ, ત્યાં દૂધમાં ઝેર આપી, તેને મૃત્યુને શરણુ કર્યો. કાજલની બહેન મરઘા એ મેઘા શાહની પત્ની હતી. પોતાના પતિના મૃત્યુથી મરઘાને ખૂબ આઘાત લાગ્યો. થોડા દિવસ પછી આ વાત શમી ગઈ

શ્રી ગોડીજી તીર્થની પ્રતિષ્ઠા :

કાજલે પોતાના ભાણેજ મેઘા શાહના બંને પુત્ર મહિયા અને મહેરા સાથે મળી જિનાલયનું બાકીનું કામ પૂર્ણ કરાવ્યું. કાજલે પોતે જિનાલયનો આગળનો લવ્ય રંગમંડપ કરાવી આપ્યો. સંઘ (મહાજન) તરફથી જિનાલયને ફરતી ચોવીશ દેવકુલિકાઓનું નિર્માણ થયું. કહેવાય છે કે, શિખર પર ધ્વજરોહણ કરતી વખતે કાજલ અને મેઘા શાહના પુત્ર મહેરા વચ્ચે વિવાદ થયેલો. અંતે મહાજનની સલાહ મુજબ કાજલે મૂળનાયક ણિંગને ગાદીનશીન કર્યો અને મહેરાએ ધ્વજરોહણ કર્યું. ત્યાર બાદ ગોડીજી પાર્શ્વનાથ તીર્થનો મહિમા ખૂબ જ વિસ્તર્યો. ગુજરાત, મારવાડ ઇત્યાદિથી અનેક છ'રી પાળતા સંઘો આ તીર્થની યાત્રાએ આવવા લાગ્યા. કાજલ શાહે પોતાની ભૂલોનો પશ્ચાત્તાપ કર્યો અને પોતાનું મન ધર્મમાં જોડ્યું. કાજલ શેઠે શત્રુજય અને ગિરનાર તીર્થનો છ'રી પાળતો સંઘ કાઢ્યો. ધર્મમાર્ગે પુષ્કળ ધન ખર્ચી જીવન સફલ બનાવ્યું.

એક વખત સિંઘ પારકરમાં જૈનોની જાહેજલાલી હતી. પણ ત્રત્તરમી શતાબ્દીમાં આ પ્રદેશ દુશ્મનોનું નિશાન બન્યો હતો. આ (ગોડીજી તીર્થ) પારકરથી દક્ષિણમાં ભૂજ ૫૦ ગાઉ દૂર હતું, તેમાં ૪૦ ગાઉની હદ તો પારકરની હતી.

શ્રી ગોડી પાર્શ્વનાથજીનાં પ્રતિમાજી ક્યાં છે ?

સં. ૧૪૩૨, શ. સુ. ૨ ના ઉક્ત શ્રી મહેન્દ્રસૂરિ અને શ્રી અભયસિંહસૂરિ આચાર્યાદિના નામથી અંકિત લેખવાળાં એ શ્રી ગોડી પાર્શ્વનાથ પ્રભુનાં પ્રતિમાજી બનાસકાંઠાના વાવ ગામમાં હતાં યા છે. 'શ્રી વિજયભદ્રસૂરિ જન્મ શતાબ્દી ગ્રંથ'માં છપાયેલા વાવના પ્રતિષ્ઠા-લેખોમાં આ લેખ નોંધાયેલો છે. વાવ અને સિંઘના એક જૈન ભાર્ઠ સાથે સંપર્ક સાધતાં આ અંગે એવું અનુમાન થાય છે કે આ લેખવાળાં પ્રતિમાજી વીરાવાવ, વાવ યા પાલીતાણામાં છે.^૧ આ સંબંધે સંશોધકેએ વ્યવસ્થિત તપાસ કરવી ઘટે. શ્રી ગોડી પાર્શ્વનાથનાં મૂળ પ્રતિમાજી જે નગરપારકરના ગોડીપુરમાં બિરાજિત કરાયાં હતાં, તે હાલ તો અપ્રગટ મનાય છે. હવે તો આ નગર પારકર કે ગોડીજી જૈન તીર્થ પણ ભારતના નકશામાંથી નીકળી ગયું છે, અને તે હાલ પાકિસ્તાનમાં છે. ઈ. સ. ૧૯૭૧ માં ભારત

૧ આ લેખ માટે જુઓ, આ ગ્રંથના દ્વિતીય અંકમાં પૃષ્ઠ ૪૨૦ પરનો 'પ્રતિષ્ઠા લેખ.'



પાકિસ્તાનનું યુદ્ધ થતાં ભારતના જ્વાનો નગર પારકર પ્રદેશને જીતી લીધેલો, પરંતુ સમાધાન થતાં પુનઃ એ પ્રદેશ પાકિસ્તાન હસ્તક ગયો છે. શ્રી ગોડી પાર્શ્વનાથનું ચોદાગિયું અચલગચ્છના શ્રાવકશ્રાવિકાએ દર દશમ તિથિનાં સ્તવનોને સ્થાને પ્રતિકમણમાં જોલે છે. આ ગચ્છમાં શ્રી ગોડીજી પાર્શ્વનાથનો મહિમા ખૂબ જ વર્ણવાયો છે.

આપણે જોયું કે મહેન્દ્રપ્રભસૂરિના નિર્દેશથી અને શાખ્યાચાર્ય શ્રી અભયસિંહસૂરિની પ્રેરણાથી શ્રી ગોડી પાર્શ્વનાથના ગિંબની પ્રતિષ્ઠા થઈ અને શ્રી મેરુતુંગસૂરિની પ્રેરણાથી આ તીર્થની સ્થાપના થઈ. અપ્રગટ શ્રી ગોડીજી પાર્શ્વનાથ ભગવાનનાં પ્રતિમાજી શીઘ્ર પ્રગટ થઈ અનેકોના તારક બનેા !

શ્રી મહેન્દ્રપ્રભસૂરિના સમુદાયના શ્રી રંગરત્નસૂરિના ઉપદેશથી પાટણવાસી શ્રેષ્ઠી દેવશીએ શ્રી શત્રુઞય તીર્થનો છ'રી પાળતો સંઘ કાઢેલો હતો.

પ્રભાવક શ્રી મહેન્દ્રપ્રભસૂરિ :

શ્રી મહેન્દ્રપ્રભસૂરિ સં. ૧૪૦૯ માં નાણી ગામમાં આતુર્માસ બિરાજમાન હતા. એ વર્ષે વરસાદની ઋતુ હોવા છતાં વરસાદ પડ્યો નહીં. તેઓશ્રીએ ધ્યાનબળથી બધું કે ચાલીસ દિવસનું વિધ્ન છે. તેઓ ધ્યાનમાં સ્થિર થયા. ધ્યાનના પ્રભાવથી સારી વૃષ્ટિ થઈ અને સુકાળ થયો તેમ જ લોકો સુખી થયા. એ જ આતુર્માસમાં આસો વદ ૮ ના તેઓશ્રી ધ્યાનમાં સ્થિર હતા, ત્યારે એક ઝેરી સર્પે ડંખ દીધો. પોતાને સમજ હોવા છતાં તેઓએ ધ્યાન મૂક્યું નહિ. ધ્યાનના પ્રભાવથી દશમે પહોરે તેમના પુણ્યગાત્રમાં પ્રવેશેલું વિષ મુખ દ્વારા વમાઈ ગયું. સવારના બધાને સમજ પડતાં સૌ સૂરિજીના પ્રભાવથી ચમત્કૃત થયાં. સંઘવી ચૂણા આદિ શ્રાવકોએ આ પ્રસંગે વિવિધ વ્રતો સ્વીકાર્યાં અને નાણી ગામમાં મહા મહોત્સવ થયો.

સૂરિના ઉપદેશથી પ્રતિષ્ઠાદિ કાર્યો :

શ્રી મહેન્દ્રપ્રભસૂરિના ઉપદેશથી ગોલલેજના શ્રીમાલી વંશીય ભાદા શેઠે સં. ૧૩૯૫ આસપાસમાં શ્રી શત્રુઞય મહાતીર્થ પર પાર્શ્વનાથ પ્રભુનું જિનાલય બંધાવેલું. ખેરાલુના શ્રીમાલી આલા શેઠે પણ એ તીર્થ પર શ્રી ઋષભદેવ પ્રભુનું જિનાલય બંધાવેલું. આ શ્રેષ્ઠીએ ધર્મકાર્યોમાં અગિયાર કરોડ અરચીને અર્પૂર્વ લઢાવો લીધો. સં. ૧૪૨૫ માં દુષ્કાળ વખતે આલા શેઠે ખૂબ જ દાનપુણ્ય કર્યું.

માણુકાણી, મહેતા, પારીખ અને રાણાણી એડકો :

સં. ૧૪૪૧ માં કચ્છ ખાખરના દેહીઆ મીમણે ઉક્ત સૂરિજીના ઉપદેશથી શત્રુઞય તથા ગોડીજી તીર્થના છ'રી પાળતા સંઘો કાઢયા હતા. એ વંશના મણુશીના પુત્ર માણુકથી 'માણુકાણી' એડક નીકળી છે.



એ જ અરસામાં અચલગચ્છીય શ્રીમાલી શ્રેષ્ઠિ શ્રી જગદેએ અનેક ધર્મનાં કાર્યો કર્યાં. આ જગદે શ્રેષ્ઠિના વંશજો 'મહેતા' એાડક તરીકે પ્રસિદ્ધ થયા. શ્રીમાલી શ્રેષ્ઠિ શ્રી ગોપાલ શેઠ પણ પ્રતાપી પુરુષ થઈ ગયા. તેમનાથી 'પારીખ' એાડક અસ્તિત્વમાં આવી. કચ્છ છસરાના દેહીઆ રાણા શેઠે પણ શત્રુજય અને ગોડીજીના સંઘો કાઢયા અને ઘેર આવીને દેશતેડું કર્યું. રાણા શેઠના વંશજો 'રાણાણી' એાડકથી એાળખાય છે.

શ્રી મહેન્દ્રપ્રભસૂરિના ઉપદેશથી અનેક જિનગિંઓ અને જિનાલયોની પ્રતિષ્ઠાઓ થઈ હતી તથા અનેક છ'રી પાળતા સંઘો નીકળ્યા હતા.

શ્રી મહેન્દ્રપ્રભસૂરિ રચિત સાહિત્ય :

અસ્તિ નાયકે રચેલ સાહિત્યમાં એક માત્ર કૃતિ પ્રાપ્ત થાય છે. 'પ્રભુ જીરીકાવલ્લી' થી શરૂ થતું 'શ્રી જીરાવલ્લી પાર્શ્વનાથ સ્તોત્ર' એ એમની જીવંત કૃતિ છે. શ્રી જીરાવલ્લી પાર્શ્વનાથ સ્તોત્રની ૪૫ કંડિકાઓ છે અને તે ભક્તામર સ્તોત્રની ઝાંખી કરાવે તેવું ભાવસભર, મધુર અને ગેય છે. આ એક જ કૃતિ દ્વારા તેમની કવિત્વશક્તિનો પરિચય મળી રહે છે. તેમણે અન્ય કૃતિઓ પણ રચી હશે. ઉક્ત સ્તોત્ર પર ઉપા૦ શ્રી ધર્મનંદન ગણિ તથા મંત્રી પંચાયણુ (વાડવ) કૃત અવચૂરિ ટીકા પ્રાપ્ત થાય છે. આ સ્તોત્ર પર પ્રાચીન ગુર્જરમાં બાલાવખોધો પણ રચાયા છે.

અનેક વિદ્વાન આચાર્યો અને શિષ્ય મંડળીના નાયક મહાપ્રભાવક શ્રી મહેન્દ્રપ્રભસૂરિ સં. ૧૪૪૪ કા. સુદ ૧૩ ના પાટણમાં કાળધર્મ પામ્યા.

૫૭. મહિમાનિધિ, મંત્રપ્રભાવક શ્રી મેરુતુંગસૂરિ :

વસ્તિગકુમારનો જન્મ :

શરવાડના નાણી ગામમાં પ્રાગ્વાટ વંશીય શ્રેષ્ઠી વયરસિંહુ વેરાની સુશીલ પત્ની શ્રીમતી નાલદેવીએ સં. ૧૪૦૩ માં વસ્તિગકુમારને જન્મ આપ્યો. રાસકાર લગ્ને છે કે વસ્તિગના જન્મ પહેલાં માતા નાલદેવીએ સ્વપ્નમાં સહુસ કિરણોવાળા સૂર્યને પોતાના મુખમાં પ્રવેશતો જોયો. પણ તરત જ ચક્રશ્વરી દેવીએ આવીને માતાને સ્વપ્નનું કૃણ સમાજવ્યું અને કહ્યું : 'મુક્તિમાર્ગ પ્રકાશક, મહાન યોગીશ્વર એવો બાળક તમારી કુક્ષીમાં અવતરશે.' વસ્તિગકુમાર બીજના ચંદ્રની જેમ વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યો.

વસ્તિગમાંથી મુનિ મેરુતુંગ :

શ્રી મહેન્દ્રપ્રભસૂરિના ઉપદેશથી વૈરાગ્ય પામી તેજસ્વી એવા વસ્તિગે સં. ૧૪૧૦ માં નાણી ગામમાં સંઘમ સ્વીકાર્યો. તેમનું નામ મેરુતુંગ મુનિ રાખવામાં આવ્યું. દીક્ષા વખતે તેઓ સાત વરસના જ હતા. યુરુના સાન્નિધ્યમાં નવોદિત બાલ મુનિવર એક પછી



એક સિદ્ધિઓ પ્રાપ્ત કરવા લાગ્યા. વ્યાકરણ, સાહિત્ય, છંદ, અલંકાર, જ્યોતિષ, આગમ અને દર્શનશાસ્ત્રમાં તેઓ નિપુણ બન્યા.

મુનિમાંથી સૂરિ શ્રી મેરુતુંગ :

સં. ૧૪૨૬ માં ગુરુદેવે તેમને સૂરિપદે આરૂઢ કર્યાં. આ પ્રસંગે સંઘપતિ નરપાલ શ્રેષ્ઠિએ ભવ્ય મહોત્સવ કર્યો. હવે તેઓ શ્રી મેરુતુંગસૂરિ તરીકે ખ્યાતિ પામ્યા. તેઓ મંત્ર પ્રભાવક પણ હતા. તેઓ અષ્ટાંગયોગ, મંત્રામ્નાયો ઇત્યાદિમાં પણ નિપુણ હતા.

અનેક નૃપતિ આદિના પ્રતિબોધક :

એકદા શ્રી મેરુતુંગસૂરિ વિચરતાં વિચરતાં અસાઉલી નગરે પધાર્યાં. અહીંના યવનરાજને પ્રતિબોધી તેને અહિંસાનો મર્મ સમજાવ્યો હતો. રાસકાર વર્ણવે છે :

અસાઉલર્ધ સાખ, યવન રાઉ પડિબોહિઉએ;
કહતાં લાગર્ધ પાખ, માસ વાત છઠ તે ઘણીયે.

લોલાણમાં ચમત્કાર, મહંમદ સુલતાનને પ્રતિબોધ :

સં. ૧૪૪૪ માં સૂરિદેવ લોલાણ નગરમાં ચાતુર્માસ રહેલા. તે દરમિયાન ત્યાંના રાહોડવંશીય કણ્ઠગર મેઘરાજને ૧૦૦ મનુષ્યો સહિત પ્રતિબોધિત કર્યો. આ જ સમય દરમિયાન ગુજરાતના અધિપતિ મહંમદ સુલતાનનું સૈન્ય તે નગર તરફ આવતું હતું. આથી નગરજનો ભયભીત થવા લાગ્યા, ત્યારે શ્રી મેરુતુંગસૂરિએ શ્રાવકોએ આણેલા સવામણ ચોખાને મંત્રી આપ્યા. જે ચોખા સૈન્ય પર નાખતાં સૈન્ય સહિત સુલતાન ત્યાંથી નાસવા લાગ્યો. શ્રી મેરુતુંગસૂરિએ મહંમદ સુલતાનને શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુના મંત્રપ્રભાવથી પાછો વાળ્યો અને તેને પ્રતિબોધ આપ્યો. આ પ્રસંગે લોલાણ સંઘે સૂરિજીને વિનંતિ કરી કે ‘આપના મુનિવરોને દર સાલ ચાતુર્માસ મોકલવા.’ સંઘની વિનંતિને શ્રી મેરુતુંગસૂરિએ સ્વીકાર કર્યો અને કહ્યું કે તમારે દર સાલ વિનંતિ કરવી. આ અંગે તામ્રપત્ર પણ થયેલું.

સંપદંશ વખતે પણ અચલ :

એ જ નગરમાં થયેલો શ્રી મેરુતુંગસૂરિનો બીજો એક પ્રસંગ પણ ઉલ્લેખનીય છે. સાંજના સમયે સૂરિજી કાઉસગ્ગ ધ્યાનમાં સ્થિર બિભા હતા. તે વખતે તેમને એક કાળા સર્પે દંશ દીધો. પરંતુ આચાર્યશ્રી અચલ જ રહ્યા. કાયોત્સર્ગ બાદ મંત્ર, તંત્ર કે ગારુડિકાદિ પ્રયોગો કે ઔષધોપચાર કરવાને બદલે તેઓશ્રી શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુનાં પ્રતિમાણ સમક્ષ ધ્યાનસ્થ દશામાં બેસી ગયા. શ્રી ભુશવલ્લી પાર્શ્વનાથ ભગવંતના ‘ત્રૈલોક્ય વિજય’ નામના મહામંત્રથી અને યંત્રથી પ્રભુની સ્તુતિ કરી. તેના પ્રભાવથી સર્પનું વિષ અમૃતરૂપમાં પરિણમી ગયું. સવારના સમયે લોકોને જ્યારે આ પ્રભાવની સમજ પડી ત્યારે



ત્યાં જૈન ધર્મનો મહિમા ખૂબ પ્રસર્યો. આ વખતે અચલગચ્છના આ યશસ્વી આચાર્યશ્રીના ઉપદેશથી અનેક મનુષ્યો જૈન થયા.

મંત્રપ્રભાવથી અજગર ચાલ્યો ગયો :

લોલાડા નગરના મુખ્ય દ્વાર ગાસેના એક બિલમાં તેર હાથ પ્રમાણુ લાંબો અજગર રહેતો હતો. લોકોની વિનંતીથી શ્રી મેરુતુંગસૂરિએ શ્રી જીરાવલ્લી પાર્શ્વનાથ સ્તોત્રના પાઠથી એ અજગરની તકલીફ દૂર કરી દીધી અર્થાત્ અજગર જંગલમાં ચાલ્યો ગયો.

સૂરિજીના તેજસ્વી લલાટથી ચમત્કૃત યવનરાજ :

એક વાર શ્રી મેરુતુંગસૂરિ પાટણની નજીકમાં પોતાના વિશાળ શિષ્યસમુદાય સાથે વિચરી રહ્યા હતા. ત્યારે તેમને યવન (મુસલમાન) સૈનિકો રસ્તામાં મળ્યા અને તેઓ સાધુઓનાં ઉપકરણો આંચકી લેવા માંડ્યાં. શ્રી મેરુતુંગસૂરિ તરત જ યવનરાજ પાસે પહોંચ્યા. સૂરિજીના વિશાળ અને તેજસ્વી લલાટને જોઈ યવનરાજ વિસ્મિત થયો, એટલું જ નહીં પણ તેના હૃદયનું પરિવર્તન થયું. તેણે સૂરિજી આદિ સાધુઓ પાસે ક્ષમા ચાચી. શ્રી મેરુતુંગસૂરિએ આ યવનરાજને પ્રતિજ્ઞા આપી જીવહિંસા ન કરવી એમ જણાવ્યું.

સાચોર, બાહડમેર અને આણ્ણમાં ચમત્કાર :

એની જ રીતે ખંભાત, સાચોર અને બાહડમેરમાં તેઓ ધિરાજમાન હતા ત્યારે તે નગરો ઉપર શત્રુઓ ત્રાટકેલા પણ શ્રી મેરુતુંગસૂરિના પ્રભાવથી અને ધ્યાનબળથી પલાયન થઈ ગયા હતા. એકદા શ્રી મેરુતુંગસૂરિ આણ્ણ મહાતીર્થની યાત્રાએ પધારેલા. પાછા ફરતાં સાંજ થઈ જવાથી અંધકાર વ્યાપી ગયો. આથી તેઓ રસ્તામાં ભૂલા પડી ગયા. પણ વીજળીની જેમ ચમત્કાર કરતા દેવે પ્રગટ થઈને તેમને માર્ગ બતાવ્યો.

એકદા તેઓ બાહડમેરમાં ચાતુર્માસ ધિરાજમાન હતા, ત્યારે લઘુ પોસાળના દ્વાર પાસે એક સાત હાથ લાંબો સર્પ ફરવા લાગ્યો. આ સર્પને જોઈ સાધ્વીજીઓ પણ નાસભાગ કરવા લાગ્યાં, પણ શ્રી મેરુતુંગસૂરિના પ્રભાવથી આ વિઘ્ન દૂર થયું.

તીર્થરક્ષા માટે મંત્રપ્રભાવથી આગ આલવાઈ :

એક વખત તેઓ ખંભાતમાં ચાતુર્માસ ધિરાજતા હતા. તે વખતે શ્રી મેરુતુંગસૂરિએ કહ્યું કે આ શત્રુજય તીર્થના મુખ્ય જિનાલયમાં દીપકની ન્યૈતથી ચંદરવો સળગી રહ્યો છે, તે અગ્નિને મેં તીર્થરક્ષા માટે જુગાવ્યો. આ વાત સાંભળી ખંભાતના સંઘે શત્રુજય તીર્થ પર ખાસ માણસો મોકલી આ વાતની તપાસ કરાવી. જાણવા મળ્યું કે



ખરેખર શત્રુજય તીર્થના મુખ્ય જિનાલયમાં ચંદરવો સળગી રહ્યો હતો, તે ઓલવાઈ ગયેલો છે. તેવી જ રીતે તિમિરપુરમાં લાગેલી પ્રચંડ આગ તેમના ધ્યાનબળથી ઓલવાઈ ગઈ.

દૈવિક પ્રભાવથી ખહેન ગુરુદર્શન કરી શકી :

શ્રી મેરુતુંગસૂરિનાં સંસારી બેન ચંદ્રાએ અભિગ્રહ લીધેલો કે સૂરિજીનાં દર્શન કરવાં, પણ સૂરિજી ખૂબ દૂર વિચારતા હતા. પણ દેવના પ્રભાવથી બેન ચંદ્રા સૂરિજીનાં દર્શન કરવા ભાગ્યશાળી બની શકી.

ઉપરોક્ત પ્રસંગોથી બાણી શકાય છે કે અંધકારોએ શ્રી મેરુતુંગસૂરિને ‘મંત્રપ્રભાવક,’ ‘મહિમાનિધિ’ જેવાં બિરુદોથી નવાબ્યા છે, તે ઉપયુક્ત જ છે. તેમણે રચેલા મહાપ્રભાવક ‘ૐ નમો દેવદેવાય’ સ્તોત્રની કથા આ પ્રમાણે છે :

વડનગરના નાગર બ્રાહ્મણોને પ્રતિબોધ અને સ્તોત્રરચના :

એકદા શ્રી મેરુતુંગસૂરિ બિહાર કરતા ‘વડનગર’ પધાર્યાં. ત્યાં નાગર બ્રાહ્મણોનાં ત્રણસો ઘર હતાં. કિંતુ કોઈએ પણ આહારપાણી વહોરાવ્યાં નહિ. સૂરિજી સહિત બધા સાધુઓ તપોવૃદ્ધિ માની સમતાશીલ રહ્યા. એ જ સાંજે નગરશેઠનો પુત્ર સર્પદંશથી મૂર્છા પામ્યો. પણ જિનશાસનની પ્રભાવના કરવા માટે શ્રી મેરુતુંગસૂરિએ ‘ૐ નમો દેવદેવાય’ એ સ્તોત્રના રચનાપૂર્વકના પાઠથી નગરશેઠના પુત્રનું વિષ દૂર કર્યું અને તેની મૂર્છા ઉતરી ગઈ. આ પ્રસંગે અનેક નાગર બ્રાહ્મણોએ જૈન ધર્મનો સ્વીકાર કર્યો. તે નગરમાં જૈન ધર્મનો મહિમા ખૂબ જ પ્રસર્યો. નાગર જૈનોએ સૂરિજીને તે વર્ષનું ચાતુર્માસ પણ ત્યાં જ કરાવ્યું. નાગર જૈનોએ વડનગરમાં સૂરિજીના ઉપદેશથી વિશાળ જિનમંદિર અને ઉપાશ્રય પણ બંધાવ્યાં. શ્રી મેરુતુંગસૂરિના ઉપદેશથી નાગર જૈનોએ ભરાવેલાં જિનબિંબો અને તે ઉપરના પ્રતિષ્ઠા લેખો ઉપલબ્ધ થાય છે.

ગચ્છનાયક શ્રી મેરુતુંગસૂરિ :

શ્રી મહેન્દ્રપ્રભસૂરિ ગુરુદેવના કાળધર્મ બાદ સં. ૧૪૪૫, શ. વ. ૧૧ ને દિવસે શ્રી મેરુતુંગસૂરિ પાટણમાં ‘ગચ્છનાયક’ પદે આરૂઢ થયા. આ પ્રસંગે શ્રેષ્ઠી સંગ્રામસિંહે પ્રચુર ધનનો વ્યય કરી અનેરો લહાવો લીધો. આ પ્રસંગે મુનિશ્રી રત્નશેખરસૂરિને પણ સૂરિપદથી અલંકૃત કરવામાં આવ્યા.

શાસનદેવી શ્રી ચક્રેશ્વરી દેવીનું સાન્નિધ્ય :

એકદા શ્રી મેરુતુંગસૂરિ ખંભાતમાં ચાતુર્માસ નિમિત્તે બિરાજમાન હતા. ત્યારે શ્રી ચક્રેશ્વરી દેવી તેમને વંદના કરવા આવ્યાં. દેવીએ ગુરુને કહ્યું કે આજથી એકવીશમે દિવસે દિલ્હી પર મોગલો ત્રાટકશે, માટે તમારા ઉપાધ્યાયશ્રી જેઓ હાલ દિલ્હીમાં છે,



તેમને તેડાવી લેવા સૂરિજીએ તે વાત શ્રાવકોને કરી. ખંભાતના સંઘે વિશ્વાસુ ખેપિયા દ્વારા આ વિગત દિલ્હી કહેવડાવી ત્યાં રહેલા અચલગચ્છીય ઉપાધ્યાયજીએ રાવણ પાર્શ્વનાથની યાત્રા નિમિત્તે શ્રાવકોને પણ સાથે લીધા. આ રીતે અનેકોની જિંદગી બચી ગઈ.

શ્રી જીરાવલ્લી પાર્શ્વનાથ તીર્થના અધિષ્ઠાયક દેવનો ચમત્કાર :

એકદા શ્રી મેરુતુંગસૂરિએ શ્રી જીરાવલ્લી પાર્શ્વનાથ તીર્થ તરફ ચાલેલા સંઘના કોઈ ક્ષીણ જંઘાબળવાળા થતા શ્રદ્ધાળુ શ્રાવકની સાથે સ્તુતિ રૂપે ત્રણ સ્લોકો પત્રમાં લખીને મોકલ્યા હતા, અને કહ્યું હતું કે આ પત્ર પ્રભુજીની પ્રતિમા આગળ નમસ્કાર રૂપે મૂકવો. તીર્થમાં પહોંચતાં જ તે શ્રાવકે સૂરિજીનો પત્ર પ્રભુ આગળ મૂક્યો. આથી પ્રભુના અધિષ્ઠાયક દેવે સંઘનાં વિઘ્ને અને ઉપસર્ગોની શાંતિ માટે સાત ગુટિકાઓ આપી અને કહ્યું કે આ ગુટિકાઓ શ્રી મેરુતુંગસૂરિને આપવી....તે ગુટિકાઓના પ્રભાવથી સંઘમાં ઋદ્ધિ-સમૃદ્ધિની વૃદ્ધિ થવા લાગી. એકદા આ જ તીર્થમાં ભયંકર મહામારીનો રોગ ફાટી નીકળ્યો, પણ શ્રી મેરુતુંગસૂરિ દ્વારા રચિત સ્તોત્રના પાઠના પ્રભાવે ઉપદ્રવ શાંત થયો.

આજે પણ અચલગચ્છના નવસ્મરણો પૈકીના છઠ્ઠા સ્મરણમાં ‘ૐ નમો દેવદેવાય’ એ સ્તોત્રનું મંગલ સ્મરણ (અને સ્વાધ્યાય) કરવામાં આવે છે. આ સ્તોત્રની સાથે જ સૂરિજીએ ભગવાન પર મોકલેલ ઉપરોકત પત્રના ત્રણ સ્લોકોનો પણ પાઠ કરવામાં આવે છે.

શ્રી મેરુતુંગસૂરિના ઉપદેશથી પ્રતિષ્ઠાકાર્યો :

શ્રી મેરુતુંગસૂરિના ઉપદેશથી વીંછીવાડા, કુંઆરોદ્રી, સિંહવાડા, સલખણપુર, પુનાસા, વડનગર આદિ અનેક નગરોમાં જિનાલયોનું નિર્માણ થયું હતું અને અનેક જિનબિંબો-ઘાતુમૂર્તિઓની પણ પ્રતિષ્ઠા થઈ હતી.

શ્રી મેરુતુંગસૂરિના શિષ્યપરિવાર :

શ્રી મેરુતુંગસૂરિનો શિષ્યપરિવાર વિશાળ હતો. એ પરિવારમાં વિદ્વાન આચાર્યો, પદસ્થો અને મુનિઓની સંખ્યા પણ વિશાળ હતી. શ્રી જયકીર્તિસૂરિ તેમના મુખ્ય પદ્ધર હતા, તેમ જ માણિક્યશેખરસૂરિ, માણિક્યસુંદરસૂરિ, મેરુનંદનસૂરિ, રત્નશેખરસૂરિ, ભુવનતુંગસૂરિ, ઉપાધ્યાય ધર્મનંદનગણિ આદિ અનેક આચાર્ય-ઉપાધ્યાયાદિ મુનિઓ હતાં.

ગૂર્જર ભાષાના પ્રસિદ્ધ મહાકવિ શ્રી માણિક્યસુંદરસૂરિ :

શ્રી મેરુતુંગસૂરિના શિષ્ય શ્રી માણિક્યસુંદરસૂરિ ઉચ્ચ કોટિના સાહિત્યકાર થઈ ગયા. તેમના અંગત જીવન વિશે વિશેષ જાણી શકાતું નથી. સં. ૧૪૬૨ આસપાસમાં તેમને શ્રી મેરુતુંગસૂરિએ ખંભાત નગરમાં શાહ તેજ શ્રેષ્ઠીએ કરેલા મહોત્સવમાં સૂરિપદે આરૂઢ



કર્તા હતા. તેઓ સં. ૧૪૩૦ ની આસપાસમાં જન્મ્યા હશે અને તેમની જન્મભૂમિ ગૂજરાત હશે એમ અનુમાન કરી શકાય છે. સં. ૧૫૦૦ સુધી તેમની વિદ્યમાનતા માની શકાય. ‘શ્રીધરચરિત મહાકાવ્ય’માં તેઓ પોતાના વિદ્યાગુરુ શ્રી જયશેખરસૂરિને નમસ્કાર કરે છે. આ ઉલ્લેખથી માની શકાય છે કે તેઓશ્રીએ શ્રી જયશેખરસૂરિ પાસે વિદ્યાભ્યાસ કર્યો હતો. શ્રી મેરુતુંગસૂરિના શિષ્યપરિવારમાં તેઓ માનભર્યું સ્થાન પામ્યા હતા. ઉપાધ્યાય શ્રી ધર્મનંદનગણિ, વાચક શ્રી કીર્તિસાગરજી, વાચકશ્રી રાજકીર્તિગણિ આદિ શ્રી માણિક્યસુંદરસૂરિના શિષ્યો હતા.

શ્રી માણિક્યસુંદરસૂરિ રચિત સાહિત્ય :

શ્રી માણિક્યસુંદરસૂરિના સાહિત્યની સમીક્ષા કરવા જતાં વિસ્તૃત લખાણ થાય એમ છે. તેમણે રચેલા સાહિત્યનું અવગાહન કરતાં કે એની સૂચિ જોતાં આપણને તેમના પ્રત્યે માન ઉત્પન્ન થાય છે. તેમણે રચેલા ગ્રંથો આ પ્રમાણે છે :

(૧) શ્રી શ્રીધરચરિત મહાકાવ્ય : (નવ સર્ગમાં સંસ્કૃત પદ્યબદ્ધ મહાકાવ્ય છે.) ૧૬૮૫ શ્લોક પ્રમાણુ આ ગ્રંથની સં. ૧૪૬૩ માં તેઓએ રચના કરી. આ ગ્રંથનું ગચ્છાધીશ શ્રી મેરુતુંગસૂરિએ સાચારમાં સંશોધન કરી આપેલું છે.

(૨) શ્રીધરચરિત મહાકાવ્ય સ્વોપજ્ઞ - દુર્ગપદ વ્યાખ્યા : (સં. ૧૪૮૮ માં પાટણમાં રહીને તેમણે સ્વરચિત ગ્રંથ પર ટીકા લખી.)

(૩) શ્રી ચતુઃપર્વી ચમ્પૂ : આ ગ્રંથ ચાર પર્વો સંબંધે કથાનકો પર સંસ્કૃતમાં રચ્યો છે. આ ગ્રંથની એક હસ્તપ્રત કોટાના સંગ્રહમાં ઉપલબ્ધ છે.

(૪) શ્રી ગુણવર્મા ચરિત્ર અપર નામ સત્તર ભેદી પૂજકથા : ૧૯૪૮ શ્લોક પ્રમાણુની સંસ્કૃત લાપામાં સં. ૧૪૮૪ માં આ કૃતિ સાચારમાં રહીને રચી.

(૫) શ્રી શુક્રરાજ કથા : ૫૦૦ શ્લોક પ્રમાણુનો સંસ્કૃત ચરિત્રગ્રંથ.

(૬) શ્રી મહાબલ મલયાસુંદરી કથા : આ સંસ્કૃત કૃતિ ચાર ખંડમાં રચવામાં આવી છે.

(૭) ચંદ્રધવલભૂષ-ધર્મદત્તકથા : સંસ્કૃતમાં ગદ્યપદ્યમાં રચના. આ કથા અતિથિસંવિલાસ વ્રત પર રચાઈ છે.

(ઉપરોક્ત ચરિત્રગ્રંથો ‘શ્રી આર્ય જય કલ્યાણ કેન્દ્ર ટ્રસ્ટ’ તરફથી પ્રતાકારે પ્રકાશિત કરવામાં આવેલા છે.)

(૮) શ્રી પૃથ્વીચંદ્ર ચરિત્ર : ગૂર્જર ગદ્ય કૃતિ ૯૫૮ શ્લોક પરિમાણુની છે. આ કૃતિ સં. ૧૪૭૮, શ્રાવણ સુદ ૫ રવિવારે પુરુષપત્તનમાં પાંચ ઉલ્લાસમાં રચાયેલી છે. આ ગ્રંથનું અપરનામ ‘વાદવિલાસ’ છે. પ્રો. કાપડિયા આ ગ્રંથને ‘ગદ્યકાદંબરી’ કહે છે, તે યોગ્ય જ છે. આ ગ્રંથે અનેક વિદ્વાનોનું ધ્યાન આકર્ષ્યું છે. જે ત્રણ પ્રકાશન સ્થળેથી આ ગ્રંથ



પ્રકાશિત થયેલો છે. ગૂર્જર ભાષાનું સ્વરૂપ જાણવા માટે આ ગ્રંથ અભ્યસનીય છે. આ એક જ કૃતિ દ્વારા માણિક્યસુંદરસૂરિ ગૂર્જરાતીના આદ્ય ગદ્યકાર કવિ મનાયા છે. શ્રી જયશેખર-સૂરિ પણ 'ત્રિભુવનદીપક પ્રબંધ'ની રચનાથી ગૂર્જરાતી ભાષાના આદ્યકવિ ગણાયા છે. 'શ્રી પૃથ્વીચંદ્ર ચરિત્ર' ગ્રંથ અંગે ડૉ. ભોગીલાલ સાંડેસરા લખે છે : ભાષાશાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ આ ગ્રંથ ઉપયોગી છે એટલું જ નહિ, તે એક વિસ્તૃત વર્ણનપ્રધાન ગ્રંથ હોવાને કારણે ઉપયોગી માહિતી પણ તેમાંથી મળી આવે છે.

(૯) શ્રી નેત્રીશ્વર ચરિત કાગખંધ : આ કાવ્ય પ્રાચીન ગૂર્જર ભાષામાં ૯૧ પદ્યપ્રમાણ છે. વચ્ચે સંસ્કૃત શ્લોકો પણ રચાયા છે. આ સંસ્કૃત શ્લોકો પર અવચૂરિ પ્રાપ્ત થાય છે.

(આ સ્મૃતિગ્રંથમાં જ એ કાવ્ય પ્રકાશિત કરાયેલું છે. જુઓ, ત્રિતીય ખંડ, પૃષ્ઠ ૪૨૧)

(૧૦) શ્રી સિંહસેન કથા : (વસ્ત્રદાન ઉપર) આ કથા સંસ્કૃત ગદ્યપદ્યમાં રચાઈ છે.

(૧૧) શ્રી અન્નપુત્ર કથાનકચરિત્ર : આ કથા પણ સંસ્કૃતમાં છે.

(૧૨) શ્રી સિંહાવલોક ઋષભજિન સ્તોત્ર : આ મનોહર સ્તોત્ર 'પંચપ્રતિકમણુ સૂત્રાણિ' પુસ્તકમાં પ્રકાશિત છે. આ નાનકડા સ્તોત્રમાં પણ તેમણે પોતાના વિદ્યાગુરુ શ્રી જયશેખર-સૂરિનો ઉલ્લેખ કર્યો છે.

(૧૩) શ્રી વિચારસાર સ્તવન : ૨૨ શ્લોક પ્રમાણ.

(૧૪) શ્રી પાર્શ્વજિન સ્તવ : સંસ્કૃતમાં આ ગ્રંથો અને કૃતિઓ ઉપરાંત શ્રી ધર્મશેખર-સૂરિ કૃત 'શ્રી જૈનકુમારસંભવ મહાકાવ્ય'ની ટીકાનું, શ્રી શીલરત્નસૂરિ કૃત 'શ્રી જૈન મેઘદૂત મહાકાવ્ય'ની ટીકાનું શ્રી માણિક્યસુંદરસૂરિએ સંશોધન કરી આપેલું. શ્રી માણિક્યસુંદરસૂરિ કૃત ગ્રંથો બહુધા પ્રસિદ્ધ થઈ ગયા છે.

જૈનાગમોના બહુશ્રુત શ્રી માણિક્યશેખરસૂરિ અને તેમના ગ્રંથો :

શ્રી મેરુતુંગસૂરિના શિષ્ય શ્રી માણિક્યશેખરસૂરિ જૈનાગમોના પ્રખર અભ્યાસી, માન્ય બહુશ્રુત વિદ્વાન થઈ ગયા. શ્રી મેરુતુંગસૂરિએ તેમને અનુક્રમે ઉપાધ્યાયપદ અને સૂરિપદથી અલંકૃત કર્યા હતા. સાથે સાથે શ્રી મેરુનંદનસૂરિને પણ સૂરિપદે આરુઠ કરવામાં આવ્યા હતા. આ પદોત્સવ વખતે શ્રેણી શ્રી ખીમરાજ સંઘવીએ મહોત્સવ કર્યો હતો. શ્રી માણિક્યશેખરસૂરિએ જૈન આગમો પર રચેલ દીપિકાઓ અને વૃત્તિઓ સુપ્રસિદ્ધ છે.

તેમના ગ્રંથોની સૂચિ આ પ્રમાણે છે :

(૧) શ્રી આવશ્યક નિર્ચુકિત દીપિકા : સં ૧૪૭૨ માં રચાયેલી, સંસ્કૃતમાં ૧૧૭૫૦ શ્લોક પ્રમાણ.

શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ

- (૨) શ્રી યોગનિર્ઘુક્તિ દીપિકા : ૫૭૦૦ શ્લોક પ્રમાણ.
- (૩) શ્રી પિંડનિર્ઘુક્તિ દીપિકા : ૨૮૩૩ શ્લોક પ્રમાણ.
- (૪) શ્રી દશવૈકાલિક સૂત્ર દીપિકા.
- (૫) શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર દીપિકા.
- (૬) શ્રી આચારાંગ સૂત્ર દીપિકા.
- (૭) શ્રી નવતત્ત્વ વિસ્તૃત વિવરણ.
- (૮) શ્રી કલ્પસમર્થનાવચૂરિ.
- (૯) શ્રી લક્ષ્મણમર સ્તોત્ર ટીકા.

પૂ. ઠાઠાશ્રી ગૌતમસાગરજી મ. સાહેબે તૈયાર કરેલ 'જેસલમેર ભંડારની અચલગચ્છીય અથોની સંક્ષિપ્ત સૂચિ' ની એક પ્રતમાં શ્રી માણિક્યશેખરસૂરિ રચિત ૨૦ જેટલા આગ-માદિ અથો પર દીપિકાવૃત્તિ રચ્યાની, અને તે પ્રતો જેસલમેરના કોઈ જ્ઞાનભંડારમાં હોવાની નોંધ છે. સંશોધકોએ આ અથોની વિશેષ માહિતી મેળવવા પ્રયત્ન કરવા જેવો છે.

અચલગચ્છીય આચાર્ય શ્રી માણિક્યકુંજરસૂરિ :

આ નામના આચાર્ય પણ શ્રી મેરુતુંગસૂરિના સમયમાં થઈ ગયા. શ્રી માણિક્યસુંદર-સૂરિ, માણિક્યશેખરસૂરિ, શ્રી માણિક્યકુંજરસૂરિ અને શ્રી માણિક્યસૂરિ આવા લગભગ સમાન નામવાળા આચાર્યો અચલગચ્છમાં થઈ ગયા. આ આચાર્યોને એક ગણીને વિદ્વાનોએ ગૂંચવાડો ઊભો કર્યો છે, પણ ઉક્ત ચારે આચાર્યો લિન્ન છે.

શ્રી માણિક્યકુંજરસૂરિની ગુરુપરંપરા આ પ્રમાણે ઉપલબ્ધ થાય છે :

(૧) શ્રી જિનચંદ્રસૂરિ (૨) શ્રી પદ્મદેવસૂરિ (૩) શ્રી સુમતિસિંહસૂરિ (૪) શ્રી અલય-દેવસૂરિ (૫) શ્રી અલયસિંહસૂરિ (૬) શ્રી ગુણસમુદ્રસૂરિ (૭) શ્રી માણિક્યકુંજરસૂરિ.

સં. ૧૫૮૧ માં શ્રી માણિક્યકુંજરસૂરિના અજ્ઞાત શિષ્ય દ્વારા લિખિત 'અચલ-ગચ્છીય શ્રાવક પ્રતિક્રમણ વિધિ' અથ પ્રાપ્ત થાય છે. શ્રી માણિક્યકુંજરસૂરિનો 'સૂરિમંત્ર ચિત્રપટ્ટ' પણ પ્રાચીન જૈન ચિત્ર સાહિત્યમાં મહત્વનું સ્થાન ધરાવે છે. 'શ્રી સૂરિમંત્ર કલ્પસંગ્રહ ભાગ ૨'માં તે સુદ્રિત કરાયેલ છે.

શ્રી માણિક્યકુંજરસૂરિ પછીની પરંપરા આ પ્રમાણે પ્રાપ્ત થાય છે :

(૧) શ્રી ગુણરાજસૂરિ (૨) શ્રી વિજયહંસસૂરિ (૩) શ્રી પુણ્યપ્રભસૂરિ (૪) શ્રી જિનહર્ષ-સૂરિ (૫) વાચક ગુણહર્ષ ગણિ. શ્રી જિનચંદ્રસૂરિ, શ્રી પદ્મદેવસૂરિ ઇત્યાદિ ક્યારે થયા, તે અંગે સંશોધન કરવું ઘટે. અચલગચ્છની આ યશસ્વી સૂરિપરંપરાએ અનેકવિધ શાસનો-ત્તિનાં કાર્યો કર્યાં છે.



અચલગચ્છીય આચાર્ય શ્રી રંગરત્નસૂરિ :

આ આચાર્યશ્રી સં. ૧૪૪૫ આસપાસમાં વિદ્યમાન હતા, એવા ઉલ્લેખો પ્રાપ્ત થાય છે. શ્રીમાલી જૈન કુટુંબ વંશની એક પ્રાચીન વહીથી * જાણવા મળે છે કે ખંભાત પાસેના તારાપુરના શ્રેષ્ઠી શ્રી ગોગને સં. ૧૪૪૫ માં શત્રુજય તીર્થની યાત્રા કરેલી તથા અચલગચ્છીય શ્રી રંગરત્નસૂરિના પદમહોત્સવ પ્રસંગે ૮૪ ગચ્છના યતિઓને વાણીતર મોકલાવી વેશ વહોરાવેલ. સં. ૧૪૪૫ માં શ્રી રંગરત્નસૂરિના ઉપદેશથી પાટણના દેવરી શ્રેષ્ઠીએ શ્રી શત્રુજય તીર્થનો છ'રી પાળતો સંઘ કાઢ્યો હતો. સં. ૧૪૪૫ ના ફા. ૧૬ ૧૧ ને દિવસે પાટણમાં શ્રી મેરુતુંગસૂરિને 'ગચ્છેશપદ' પ્રાપ્ત થયું. તે વખતે શ્રી રત્નશેખરસૂરિને આચાર્ય પદસ્થ કરવામાં આવેલ. શક્ય છે કે, સાથે શ્રી રંગરત્નસૂરિને આચાર્ય પદસ્થ કરવામાં આવ્યા હોય.

વિશાળ સાધ્વી પરિવાર :

શ્રી આર્યરક્ષિતસૂરિ, શ્રી જયસિંહસૂરિના વખતમાં મહત્તરા સાધ્વીશ્રી સમયશ્રીજી આદિ વિશાળ સાધ્વીસમુદાય પછી દીર્ઘ સમયના આંતરે આ ગચ્છના અર્થાત્ શ્રી મેરુતુંગસૂરિના સમયના સાધ્વીસમુદાય અંગે ઉલ્લેખો પ્રાપ્ત થાય છે. સાધ્વીશ્રી મહિમશ્રીજીને શ્રી મેરુતુંગસૂરિએ 'મહત્તરા' પદે સ્થાપિત કર્યાં હતાં. (સમયશ્રીજીની પરંપરામાં પદસ્થાને મહિમશ્રીજીનો ઉલ્લેખ પણ પ્રાપ્ત થાય છે. તે કાવ્ય શ્રી આર્યરક્ષિતસૂરિજીના જીવનચરિત્રમાં જોઈ ગયા.)

અચલગચ્છીય સાધ્વીજી રચિત ગ્રંથો :

પ્રવર્તિની સાધ્વીજી મહિમશ્રીજી દ્વારા રચિત શ્રી ઉપદેશ ચિંતામણિની અવચૂરિ પ્રાપ્ત થાય છે. અવચૂરિને અતે 'સા. શ્રી મહિમશ્રિયા વિરચિતા' એવો ઉલ્લેખ પણ છે તેઓ વિદુષી હતાં. શ્રી મેરુતુંગસૂરિના સમુદાયમાં અન્ય સાધ્વીજી શ્રી મેરુલક્ષ્મીશ્રીજી રચિત બે સ્તોત્રો પ્રાપ્ત થાય છે. સાથે સાથે તેઓ પ્રવર્તિની અને ગણિની હતાં એવો ઉલ્લેખ વિશેષ ધ્યાનાકર્ષક છે. શ્રી મેરુતુંગસૂરિનો અન્ય સાધ્વી-સમુદાય વિશાળ હતો, એમાં કોઈ શક નથી. તે વખતના સાધ્વીજીઓ દ્વારા અન્ય ગ્રંથો પણ રચાયા હશે.

પાંચસો ભવ્ય જીવોને પ્રતિબોધ :

શ્રી મેરુતુંગસૂરિએ પાટણ, ખંભાત, જંબુસર ઇત્યાદિ અનેક સ્થળોમાં વિચરી પાંચસો ભવ્ય જીવોને પ્રતિબોધી દ્વિક્ષિત કરેલા. તેમના સાધુ-સાધ્વી સમુદાય અંગે રાસકાર નોંધે છે કે તેમના સાધુ-સાધ્વીજીનો જે વિશાળ પરિવાર જોયો તેની સંખ્યા કોણ કહી શકશે ?

શ્રી ચક્રેશ્વરી દેવીના કૃપાપાત્ર :

શ્રી મેરુતુંગસૂરિ મહાપ્રભાવક હોઈ ચક્રેશ્વરી દેવી, પદ્માવતી દેવી, જીરાવલ્લી તીર્થના

* આ વહી આ ગ્રંથના દ્વિતીય અંકમાં પ્રકાશિત કરવામાં આવી છે.

શ્રી આર્ય કલ્યાણગોત્ર સ્મૃતિ ગ્રંથ



અધિષ્ઠાયક યજ્ઞ આદિ તેમનું સાંનિધ્ય કરતા. પ્રાચીન ગ્રંથોમાં અને પ્રશસ્તિઓમાં આ પ્રમાણે ઉલ્લેખ છે :

યજ્ઞશ્વરી ભગવતી વિહિત પ્રસાદાઃ । શ્રી મેરુતુંગસૂરવો નરદેવ વંદ્યાઃ ॥

આ ઉલ્લેખોથી બાણી શકાય છે કે સમ્યક્દષ્ટિ દેવો પણ તેમનું સાંનિધ્ય કરતા.

શ્રી મેરુતુંગસૂરિ દ્વારા નૃપપ્રતિબોધ :

શ્રી મેરુતુંગસૂરિએ પ્રતિબોધેલા નૃપતિઓ પૈકીના સાચોરના રાજા રાઉ પાતા, નરેશ્વર મહનપાલ, ઇંડરપતિ કુંવર સુંદરદાસ, જંબુનરેશ રાઉ ગજમલ ગદુઆ, જીવનરાય આદિ છે. આ નૃપતિઓને પ્રતિબોધીને શ્રી મેરુતુંગસૂરિએ જૈનાચાર્યોમાં ઉત્તમ કેટિનું સ્થાન પ્રાપ્ત કર્યું છે. હવે શ્રી મેરુતુંગસૂરિના સાહિત્યક્ષેત્રનું નિરીક્ષણ કરીએ.

શ્રી મેરુતુંગસૂરિ રચિત ગ્રંથો :

તેઓએ રચેલ સાહિત્ય જૈન સંસ્કૃતિનું અને ભારતીય સાહિત્ય મહામૂલ્યું અંગ છે. અહીં એનો નામોલ્લેખ તેમ જ કિંચિત્ પરિચય આ મુજબ છે :

- (૧) પરદર્શન સમુચ્ચય : આ ગ્રંથની એક હસ્તપ્રત મુંબઈની સેન્ટ્રલ લાયબ્રેરીના સંગ્રહમાં છે. છ દર્શનોની સંક્ષિપ્તમાં તુલના કરી યોગ્ય નિર્ણય કર્યો છે. ગ્રંથ સરળ અને સુબોધ છે.
- (૨) મેરુતુંગ વ્યાકરણ : આ ગ્રંથના અપરનામ ‘ખાલાવબોધ વ્યાકરણ-કુમાર વ્યાકરણ’ પણ પ્રાપ્ત થાય છે. આ ગ્રંથ અઘાપિ અપ્રગટ છે. પ્રાયઃ આ વ્યાકરણ પર તેઓ રચિત વૃત્તિ પણ છે.
- (૩) જૈન મેઘહૂત મહાકાવ્ય અપર નામ નેમીહૂત મહાકાવ્ય : મહાકાવ્યની કેટિના આ ગ્રંથમાં કર્તાએ શ્રી નેમનાથ ભગવાન અને રાજમતીના સંગ્રંથ ઇત્યાદિનું વર્ણન કર્યું છે. ચાર સર્ગમાં અને મંદાકાંતા છંદથી અલંકૃત છે.
- (૪) ધાતુ પારાયણ : આ ગ્રંથમાં વ્યાકરણમાં આવતા ધાતુઓનાં નિયમો અને રૂપોનું કર્તાએ વિશદ વર્ણન કરેલ છે.
- (૫) રસાધ્યાય વૃત્તિ : કંકાલય રચિત આ ગ્રંથની વૃત્તિ શ્રી મેરુતુંગસૂરિએ સં. ૧૪૪૩ માં યાટણમાં રહીને લડીગના પુત્ર રાઉલ અંપકની વિનાંતીથી રચી. વૈદક વિષયક આ ગ્રંથમાં-વૃત્તિમાં સુંદર માર્ગદર્શન મળી રહે છે.
- (૬) સપ્તતિલાખ્ય ટીકા : કર્મગ્રંથને લગતા આ ગ્રંથ પર વિશદ વિવેચનાત્મક સંસ્કૃત ટીકા શ્રી મેરુતુંગસૂરિએ રચેલ છે.



મહાયોગી શ્રી મેરુતુંગસૂરિ :

શ્રી મેરુતુંગસૂરિ ઉચ્ચવિહારી અને મહાતપસ્વી હતા. તેઓ નિત્ય રાજયોગ, હકયોગ અને પ્રાણાયામ કરતા. તેઓ નિત્ય ધ્યાન ધરતા. તેઓ ગ્રીષ્મના તાપમાં કે શિયાળાની કાતિલ ઠંડીમાં નિત્ય કાયોત્સર્ગ કરતા. અંધકારો તેમને 'પૂર્વ રિષિ' (પૂર્વ ઋષિ) જેવાં વિશેષણો આપે છે તે યોગ્ય જ છે.

અચલગચ્છના આ યશસ્વી પદ્ધર તે વખતે એટલે એમના જીવનકાળ દરમ્યાન જૈન-શાસનમાં ઉચ્ચ સ્થાન ધરાવતા હતા, એ હકીકત ઇતિહાસ પ્રસિદ્ધ છે. અનેક યવનપતિઓને પ્રતિષેધી જૈન સંસ્કૃતિને છિન્નભિન્ન થતી અટકાવવામાં તેમનું યશસ્વી પ્રદાન ઇતિહાસમાં સદૈવ સુવર્ણાક્ષરે અંકિત રહેશે.

શ્રી મેરુતુંગસૂરિનો સ્વર્ગવાસ :

શ્રી મેરુતુંગસૂરિ ઉચ્ચવિહારી હોવાથી પૃથ્વી-પટ પર અવિસ્ત વિચરી અનેક ઉપકારો કર્યા હતા. અંતે સં. ૧૪૭૧ માં પાટણમાં આવી પોતાનું અહપાયુષ બાણીને તેમણે અનશન સ્વીકાર્યું. અંતે એ જ સાથે એટલે સં. ૧૪૭૧ માં માગસર પૂર્ણિમા અને સોમવારને દિવસે શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રનું શ્રવણ કરતાં શ્રી અરિહંત-સિદ્ધભગવંતોનું ધ્યાન ધરતાં તેઓ સમાધિપૂર્વક કાળધર્મ પામ્યા. તેઓ શાસનગચ્છ રક્ષા માટે સદા ચિંતિત રહ્યા હતા.

૫૮. અચલગચ્છ ચૂડામણિ શ્રી જયકીર્તિસૂરિ :

શ્રી દેવકુમારનો જન્મ :

મરુદેશના તિમિરપુરમાં શ્રીમાલી સંઘની ભૂપાલ શ્રેષ્ઠી અને માતા ભ્રમરાદેને ત્યાં સં. ૧૪૩૩ માં તેમનો જન્મ થયેલો. તેમનું મૂળ નામ દેવકુમાર હતું. સં. ૧૪૪૪ માં દેવકુમારે શ્રી મેરુતુંગસૂરિ પાસે દીક્ષા સ્વીકારી હતી. નૂતન મુનિનું નામ જયકીર્તિ મુનિ રાખવામાં આવ્યું હતું. જયકીર્તિ મુનિ અત્યંત બુદ્ધિશાળી હતા.

અહ્ય સમયમાં નૂતન મુનિશ્રી જયકીર્તિ સર્વ શાસ્ત્રોમાં નિપુણ બની ગયા. સં. ૧૪૬૭ માં ખંભાતમાં ગુરુએ તેમને યોગ્ય બાણીને 'સૂરિપદ' આપ્યું. તેઓશ્રી હવે જયકીર્તિસૂરિને નામે પ્રસિદ્ધ થયા. સં. ૧૪૭૩ માં વૈશાખ વદ ૫ ના પાટણમાં તેઓ ગચ્છેશ પદે આરૂઠ થયા હતા. આ પ્રસંગે પાટણના સંઘે મહોત્સવ કર્યો. આ પ્રસંગને અનુલક્ષીને રચાયેલું 'શ્રી જયકીર્તિસૂરિ ગચ્છેશ પદ કાવ્ય' પણ પ્રાપ્ત થાય છે.

વિષાપહાર ગાત્રને પ્રતિષેધ - સાચોરમાં જિનાલયનિર્માણ :

એકદા તેઓ વિચરતા કંકલી ગામમાં પધાર્યા. ત્યાં ઓસવાળ સહસ્રાક શ્રેષ્ઠી રહેતો હતો. એકદા તેને ઘેર પકવાન થતું હતું. તેમાં સર્પનું વિષ પડ્યું. સહસ્રાક અને તેની



પત્નીને ઉપવાસ હતો. ત્યાં આવેલ અતિથિ વગેરેએ લોજન કરતાં સહુ મૃત્યુ પામ્યા. ત્યાં પધારેલા શ્રી જ્યકીર્તિસૂરિને વિનંતિ કરતાં સૂરિજીએ વિષાપહાર મંત્રના પ્રભાવથી સૌને સચેતન કર્યાં. આ પ્રસંગ પરથી સહસ્રાકના વંશજો 'વિષાપહાર ગોત્ર' થી પ્રસિદ્ધ થયા. સહસ્રાકના વંશજ સાલિંગે સાચાર તીર્થમાં શ્રી જ્યકીર્તિસૂરિના ઉપદેશથી શ્રી મહાવીર પ્રભુનું વિશાળ જિનાલય બંધાવ્યું. સં. ૧૪૯૩, જેઠ મુદ્ ૧૦ના તેની પ્રતિષ્ઠા કરાવી. આ પ્રસંગે પચીસ હજાર પીરોજીનો ખર્ચ થયો.

શ્રી જ્યકીર્તિસૂરિના ઉપદેશથી અનેક જિનમંદિરો અને અનેક જિનબિંબોની પ્રતિષ્ઠા થયેલી. શ્રી જીરાવલ્લી તીર્થના ઉદ્ધારમાં તેમની પ્રેરણા મુખ્ય હતી.

શ્રી જ્યકીર્તિસૂરિના શિષ્યો :

તેમના શિષ્યોમાં શ્રી જ્યકેસરીસૂરિ, શ્રી શીલરત્નસૂરિ, શ્રી ઋષિવર્ધનસૂરિ, ઉપાધ્યાય શ્રી લાવણ્યકીર્તિ, શ્રી ક્ષમારત્ન મુનિ આદિનાં નામો ઉલ્લેખનીય છે. શ્રી શીલરત્નસૂરિ કૃત 'જૈન મેઘહૂત મહાકાવ્ય'ની ટીકા, 'સ્તુતિ ચોવીસી' આદિ ગ્રંથો ઉપલબ્ધ થાય છે. શ્રી ઋષિવર્ધનસૂરિ રચિત 'ચૈત્યવંદન ચોવીસી,' 'નલદમયંતીરાસ,' 'જિનાતિશય પંચાશિકા,' અને પાદપૂર્તિ સહુ 'મહિમ્ન જિનસ્તોત્ર' આદિ પ્રસિદ્ધ છે.

ગચ્છના અન્ય આચાર્યોનો ઉલ્લેખ :

શ્રી જ્યકીર્તિસૂરિના સમકાલીન અચલગચ્છના અન્ય આચાર્યોમાં શ્રી ધર્મશેખરસૂરિ, શ્રી મહીતિલકસૂરિ, શ્રી માણિક્યશેખરસૂરિ, શ્રી માણિક્યમુદરસૂરિ, શ્રી માણિક્યકુંજરસૂરિ, શ્રી માનતુંગસૂરિ, શ્રી મેરુનંદનસૂરિ, શ્રી ભુવનતુંગસૂરિ, ઉપાધ્યાયશ્રી ધર્મનંદન ગણિ, પં. શ્રી મહિનંદન ગણિ આદિનાં નામો ઉલ્લેખનીય છે. 'ગચ્છનાયક ગુરુરાસ'માં તે વખતના અન્ય આચાર્યોનો નામોલ્લેખ આ મુજબ પ્રાપ્ત થાય છે : પુણ્યપ્રલસૂરિ, સુમતિસિંહસૂરિ, વીરસિંહસૂરિ, ધર્મસિંહસૂરિ, અભયદેવસૂરિ, પ્રજાતિલકસૂરિ, ચંદ્રપ્રલસૂરિ, ધર્મદેવસૂરિ. સોમચંદ્રસૂરિ. આ નામોમાંથી શ્રી જિનચંદ્રસૂરિ, પદ્મદેવસૂરિની પરંપરામાં થયેલા આચાર્યોનાં નામો છે. બાકીના આચાર્યો અંગે વિશેષ માહિતી મેળવવી જરૂરી રહે છે.

શાસનરક્ષા માટે શત્રુજય પર આચંબિલ તપ :

શ્રી મેરુતુંગસૂરિએ શાસનદેવીના પ્રત્યક્ષ આવાગમનનો નિષેધ કરેલ હતો. પરંતુ શાસનરક્ષા માટે શ્રી જ્યકીર્તિસૂરિએ શત્રુજય મહાતીર્થ ઉપર ઘણાં વર્ષો સુધી આચંબિલ તપ કર્યું હતું. આથી પ્રસન્ન થઈને મધ્યરાત્રિએ ચક્રેશ્વરી દેવીએ પ્રગટ થઈને કહ્યું : 'હું આપની પાસે આવીશ. પરંતુ આપ મને ઓળખશો નહીં.' બીજે દિવસે ખંભાતથી સંઘ આવ્યો. તેમાં દેવીએ શ્રાવિશાનું રૂપ ધારણ કરીને સુવર્ણમુદ્રાથી મિશ્રિત પૌંઆ વહોરાવીને



ચાંપાનેરના રાજ-મંત્રી આદિને પ્રતિબંધ :

પાવાગઢના રાજ ગંગરાજેશ્વરની ધર્મદામાં શ્રી જ્યકેશરીસૂરિ માનભયુ^૨ સ્થાન ધરાવતા હતા. આ રાજનો પુત્ર જયસિંહ પણ આ સૂરિજના સમાગમમાં આવ્યો હતો. ચાંપાનેરના રાજ ઉપરાંત ત્યાંના મંત્રીઓ પણ સૂરિજના સમાગમમાં આવેલા અને જિનબિંબો ભરાવેલાં.

પાવાગઢ અને અચલગરુદ્ધાધિષ્ઠાધિકા :

અચલગરુદ્ધ પ્રવર્તક શ્રી આર્યરક્ષિતસૂરિની તપોભૂમિ તરીકેનો યશ પણ આ પાવાગઢને કાળે બંધ છે. તેમ જ મહાકાળી દેવીનું સ્થાન પણ પાવાગઢમાં હોવાથી મહાકાળી દેવીને ‘અચલગરુદ્ધાધિષ્ઠાધિકા’ તરીકે સ્થાન મળ્યું છે. આ ઘટનાઓ સૂચક ગણી શકાય.

શ્રી જ્યકેશરીસૂરિનો શિષ્યપરિવાર :

શ્રી જ્યકેશરીસૂરિના શિષ્યોમાં શ્રી સિદ્ધાંતસાગરસૂરિ, શ્રી કીર્તિવલ્લભ ગણિ, શ્રી મહીસાગર ગણિ, શ્રી મહીમેરુ ગણિ ઇત્યાદિ નામો ઉલ્લેખનીય છે. શ્રી કીર્તિવલ્લભ ગણિ કૃત ઉત્તરાધ્યાયન દીપિકા, ઉપા. શ્રી મહીસાગર ગણિ કૃત ‘વડાવશ્યક વિવરણુ’ આદિ ગ્રંથો ઉપલબ્ધ છે.

સૌથી વધારે જિનબિંબોના પ્રતિષ્ઠાપક :

અચલગરુદ્ધના આચાર્યોમાં સૌથી વધારે જિનબિંબોના પ્રતિષ્ઠાપક તરીકે શ્રી જ્યકેશરીસૂરિનું નામ સુવર્ણાક્ષરે લખાશે. પ્રત્યેક જિનાલયોમાં તેમને હાથે પ્રતિષ્ઠિત થયેલ ધાતુમૂર્તિઓ ઉપલબ્ધ થશે. આજ સુધીમાં શ્રી જ્યકેશરીસૂરિના સેંકડો પ્રતિષ્ઠાલેખો પ્રસિદ્ધિમાં આવ્યા છે અને ઉપલબ્ધ બનતા રહે છે.

સ્તુતિકાર શ્રી જ્યકેશરીસૂરિ :

શ્રી જ્યકેશરીસૂરિ આદર્શ જિનલક્ષ્મી હતા. જિનલક્ષ્મીની પ્રસાદી રૂપે તેઓએ ‘ચતુર્વિંશતિ જિન સ્તોત્રાણિ’ * રચ્યાં હતાં, જે પ્રકાશિત થયેલ છે. આ સ્તોત્રાવલિમાં ઉત્તમ કાવ્ય તરીકે અને લક્ષિતરસથી મનોહર સ્તોત્રો તરીકે પ્રસિદ્ધ સ્તોત્રો તેમાં સ્થાન પામે તેવાં છે. ઉપરાંત તેમણે રચેલ ‘શ્રી આદિનાથ સ્તોત્ર,’ ‘શ્રી સાધારણ જિન સ્તોત્ર’ પણ ઉપલબ્ધ બને છે. તેઓશ્રીએ ‘અષ્ટોતરી તીર્થમાળા’ પર સંસ્કૃતમાં ટીકા રચેલી છે, જેની અનેક હસ્તપ્રતો ઉપલબ્ધ થાય છે. આ ગ્રંથ શીઘ્ર પ્રકાશિત થાય એ જરૂરી છે.

સં. ૧૫૪૧, પોષ સુદિ ૮ ના ૭૨ વરસની વયે અંભાતમાં શ્રી જ્યકેશરીસૂરિ કાળધર્મ પામ્યા હતા.

* આ સ્તોત્રાવલિ ગ્રંથ મૂળ અને ગુજરાતી અનુવાદ સાથે અનેક વિષયો પર પ્રકાશ પાડતી પ્રસ્તાવના સાથે શ્રી આર્ય-જય-કલ્યાણુ કેન્દ્ર ટ્રસ્ટ તરફથી પ્રગટ થયેલ છે.



૧૦. શ્રી માંડવગઢ તીર્થના પ્રેરક શ્રી સિદ્ધાંતસાગરસૂરિ :

સોનપાલનો જન્મ :

અણહિલપુર પાટણના ઓસવાળ સોની નવડ અને તેની પત્ની પૂરલદેના ઘરે સં. ૧૫૦૬ માં સોનપાલ પુત્રનો જન્મ થયો હતો.

સં. ૧૫૧૨ માં સોનપાલે શ્રી જયકેશરીસૂરિ પાસે દીક્ષા સ્વીકારી હતી. તેઓ હવે મુનિ સિદ્ધાંતસાગરજી તરીકે પ્રસિદ્ધ થયા. અલ્પ સમયમાં તેઓ સિદ્ધાંતસાગરના પરગામી બન્યા. તેઓ ગણિપદ અને ઉપાધ્યાયપદથી અલંકૃત થયા હતા. સં. ૧૫૪૧ માં પોષ સુદ ૮ ના દિવસે ગચ્છનાયક શ્રી જયકેશરીસૂરિ કાળધર્મ પામતાં એ જ વર્ષે ચતુર્વિંશ સંઘે ક્ષાણુ સુદ ૫ ના દિવસે અમદાવાદમાં તેમને સૂરિપદ અને ગચ્છેશપદે અલંકૃત કર્યા હતા. આ પ્રસંગે શ્રીમાલી હંસરાજે લખ્ય મહોત્સવ કર્યો હતો.

શ્રી સિદ્ધાંતસાગરસૂરિ દ્વારા અચલગઢ તીર્થમાં પ્રતિષ્ઠાદિ કાર્યો :

પદાધ્યા મંડલિક શ્રેષ્ઠીએ સં. ૧૫૪૮ ના વૈશાખ વદ ૧૦ ને દિવસે સાચારમાં શ્રી સિદ્ધાંતસાગરસૂરિના ઉપદેશથી શ્રી સુમતિનાથ-જિંજની પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી. આ પ્રસંગે ઉક્ત શ્રેષ્ઠીએ અગિયાર હજાર પિરોજી ખરી હતી. કાશ્યપગોત્રીય શ્રેષ્ઠી લોલાએ સૂરિજીના ઉપદેશથી ભિન્નમાલથી શત્રુજય, ગિરનાર અને જીરાવલલા તીર્થ આદિના સંઘ કાઢ્યા હતા. આ શ્રેષ્ઠીએ આજી તીર્થ પરના અચલગઢના ડુંગર પરના ચૌમુખમાં એ કાઉસગિયા કરાવી, ત્યાં પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી, જેમાં ખાવીશ હજાર રૂપિયા ખર્ચ્યા હતા.

શ્રી સિદ્ધાંતસાગરસૂરિએ પણ શાસન અને ગચ્છની ઉન્નતિ માટે શ્રી ચક્રેશ્વરી દેવીનું આરાધન કર્યું હતું, એવો ઉલ્લેખ પ્રાચીન ગ્રંથોમાંથી પ્રાપ્ત થાય છે.

શ્રી માંડવગઢ તીર્થની સ્થાપના :

ચરિત્રનાયકશ્રી માંડવગઢ તરફ વિચર્યા હતા. માંડવગઢમાં તેઓશ્રીના ઉપદેશથી અચલગચ્છીય સોની ગોત્રના વંશજોએ ૩૦ ઇંચ મોટી ધાતુની શ્રી શાંતિનાથ પ્રભુની પ્રતિમા ઇત્યાદિ જિનજિંજો ભરાવ્યાં હતાં અને માંડવગઢના જિનાલયમાં પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી. માંડવગઢના મૂળનાયક શ્રી શાંતિનાથ પ્રભુનાં પ્રતિમાજી ખૂબ જ ચમત્કારી છે. આ મૂર્તિ સં. ૧૮૯૮ માં ઓદકામ કરતાં હીલ લોકોને મળી આવી હતી. મૂર્તિને ધાર લઈ જવામાં આવતાં માંડવગઢના રસ્તામાં જ દિલ્હી દરવાજા આગળ જિનમૂર્તિને લઈ જતો હાથી અટકી પડ્યો હતો. પછી સંઘે ત્યાં જ જિનમંદિરનો જિર્ણોદ્ધાર કરાવી તેમાં શ્રી શાંતિનાથ પ્રભુનાં ઉક્ત પ્રતિમાજીને પ્રતિષ્ઠિત કર્યા હતા.

શ્રી સિદ્ધાંતસાગરસૂરિ સમેત અચલગચ્છના આચાર્યો અને મુનિઓનો માંડવગઢ પ્રદેશ ઉપર ખૂબ જ ઉપકાર છે. અહીં તેમના ઉપદેશથી શાસનનાં અનેકવિધ કાર્યો થયાં હતાં.



સં. ૧૫૭૬ માં ૨૫ વર્ષની યુવાન વયમાં ભાવસાગરસૂરિના શિષ્ય તરીકે દીક્ષિત થયા હતા. સં. ૧૫૯૮ માં તેમણે સૂરિપદ પ્રાપ્ત કર્યું હતું. સં. ૧૬૧૪ માં ૬૧ વર્ષની વયે તેઓ દિવંગત થયા હતા. ગચ્છમાં તેઓ પ્રભાવક શાખાચાર્ય તરીકેનું માન પામ્યા હતા. તેમના પદ શિષ્ય શ્રી ગજસાગરસૂરિ ઇત્યાદિ અંગે આગળ ઉલ્લેખ કરીશું. સુમતિ-સાગરસૂરિના શિષ્ય હેમકાંતિ મુનિવરે 'શ્રાવક વિધિ ચક્રપર્ણ' ગ્રંથ રચ્યો હતો.

ભાવવર્દનસૂરિ :

મારવાડમાં વિચરતા મેઢપાટી અચલગચ્છીય શાખાના તેઓ ગચ્છનાયક હશે, એવું અનુમાન કરી શકાય છે. મારવાડ-મેવાડમાં આ શાખાના આચાર્યો અને મુનિવરોના ઘણા જ ઉપકાર છે. એ પ્રદેશના જ્ઞાનભંડારોની હસ્તપ્રતોની પ્રશસ્તિઓ અને અને ઉત્કૃષ્ટિત લેખો પરથી આ શાખાના મુનિવરોના ઉલ્લેખો પ્રાપ્ત થાય છે. 'શ્રી ભાવવર્દનસૂરિ અચલગચ્છના હતા.' એવો ઉલ્લેખ તેમના દ્વારા લિખિત એક હસ્તપ્રત દ્વારા જાણી શકાય છે. અચલગચ્છની આ પરંપરા અંગે વિદ્વાનોએ સંશોધન કરવું ઘટે.

વાચક પુણ્યચંદ્ર ગણિ :

શ્રી ગુણુનિધાનસૂરિના સમયમાં તેમના શિષ્ય વાચક પુણ્યચંદ્ર ગણિ મંત્રવાદી અને પ્રભાવક મુનિવર થઈ ગયા. તેમણે અનેક ચમત્કારો દર્શાવ્યા હતા. એવો ઉલ્લેખ છે કે તેમણે આમાસને દિવસે પૂનમનો ચંદ્ર બતાવ્યો હતો. એના પરથી એમની શાખા 'ચંદ્ર શાખા' નામે પ્રસિદ્ધ થઈ હતી. આ શાખામાં અનેક પ્રભાવક મુનિવરો થઈ ગયા. પુણ્યચંદ્રની પરંપરા આ પ્રમાણે પ્રાપ્ત થાય છે : (૧) પુણ્યચંદ્ર, (૨) માણિકચંદ્ર, (૩) વિનચંદ્ર, (૪) રવિચંદ્ર, (૫) વાચક દેવસાગરજી, (૬) વાચક જયસાગરજી, (૭) વાચક લક્ષ્મીચંદ્ર, (૮) વાચક લાવણ્યચંદ્ર.

બીજી પરંપરા આ પ્રમાણે પ્રાપ્ત થાય છે : (૧) પુણ્યચંદ્ર, (૨) વિમલચંદ્ર, (૩) કુશલચંદ્ર, (૪) ભક્તિચંદ્ર, (૫) માનચંદ્ર, (૬) કલ્યાણચંદ્ર, (૭) સૌભાગ્યચંદ્ર.

ત્રીજી પરંપરા આ પ્રમાણે છે : (૧) પુણ્યચંદ્ર, (૨) કનકચંદ્ર, (૩) વીરચંદ્ર, (૪) રથાનસાગર.

નવાંગ વૃત્તિકાર શ્રી અમયદેવસૂરિ ખરતર ગચ્છના હતા, એવું વિધાન સં. ૧૬૧૭ માં પાટણ અને ખંભાતમાં સર્વ ગચ્છોના આચાર્યોએ મળીને સિદ્ધ કર્યું હતું. ખંભાત મતપત્ર અચલગચ્છ વતીથી પુણ્યચંદ્રે સહી કરી હતી એવો ઉલ્લેખ સમયસુંદર ગણિ રચિત 'સમાચારી શતક' ગ્રંથમાંથી મળી રહે છે. જ્યારે પાટણ મતપત્રમાં ધવલ પર્વાયા



આચાર્યલિયા ગચ્છના પંચાસ રંગાચ્છે સહી કરી હતી, એ ઉલ્લેખ પણ 'સમાચારી શતક' ગ્રંથમાં છે. ચંદ્ર શાખાના મુનિવરો દ્વારા રચિત અનેક ગ્રંથો પ્રાપ્ત થાય છે, જેનો પ્રસંગોપાત ઉલ્લેખ કરીશું.

હર્ષનિધાનસૂરિ :

ગુણનિધાનસૂરિના શિષ્ય હર્ષનિધાને લોલાડા નગરમાં રહીને 'રત્નસંચય પ્રકરણ' નામક ગ્રંથ શાસત્રગ્રંથોમાંથી ઉદ્ધૃત કર્યો. ૫૫૦ પ્રાકૃત ગાથાઓના પરિમાણના આ ગ્રંથમાં કર્તાએ જૈન શાસનના પદાર્થો, વિષયો ઇત્યાદિ અંગે અનેક ઉપયોગી માહિતી રજૂ કરી છે. અચલગચ્છ-વિદિપક્ષગચ્છની માન્યતા પર્યુષણ પર્વ પાંચમ, ક્ષય તિથિ આદિ માન્યતાઓ અને 'ચંદ્રપદ્મતિ સૂત્ર'ના આધારે રજૂ કરી છે. આ મૂળ ગ્રંથ અને તેનો ગુજરાતી અનુવાદ 'જૈન ધર્મ પ્રસારક સલા' (લાવનગર) તરફથી પ્રકાશિત થયેલ છે. શાસ્ત્રીય વિષયોને વિષદતાથી જાણવા આ ગ્રંથ ખાસ મનનીય મનાય છે. આ ગ્રંથ પર બાલાવબોધો પણ પ્રાપ્ત થાય છે. ગ્રંથના અંતે કર્તાએ પ્રશસ્તિ યોજી છે. જેમાં તેઓનો 'સૂરિ' તરીકેનો ઉલ્લેખ ખાસ ધ્યાન ખેંચે એવો છે. આ ગ્રંથ પરથી એમ અનુમાન કરી શકાય છે કે તેઓ જૈનાગમોના પ્રખર અભ્યાસી અને ગીતાર્થ હતા.

ઉપાધ્યાય ઉદયરાજ :

અચલગચ્છની મેદપાટી શાખાના તેઓ પ્રભાવક મુનિરાજ થઈ ગયા. નાડોલ ગામમાં પ્રવેશતાં જ આવતા વિશાળ અને લગ્ન જિનાલયની બહારની ડાબી બાજુમાં ખાસ બંધાયેલ દેવકુલિકામાં તેમની તથા તેમના શિષ્યોની પાદુકાઓ પ્રતિષ્ઠિત છે, તે પરથી આ પ્રદેશમાં તેમનાં શાસનપ્રભાવક કાર્યોની ઝાંખી કરી શકાય છે. આખું મહાતીર્થના (વિમલવસહી) જિનાલયના સ્તંભલેખ દ્વારા જાણી શકાય છે કે વાચક ઉદયરાજ, વાં વિમલરંગ, પંચ દેવચંદ્ર, પંચ જ્ઞાનરંગ, પંચ તિલકરાજ, પંચ સોમચંદ્ર, હર્ષરત્ન, ગુણરત્ન, હયારત્ન ઇત્યાદિ મુનિવરોએ આખું તીર્થની યાત્રા કરી અને ગુણનિધાનસૂરિના પ્રસાદથી જ્ઞાનરંગ અને હર્ષરત્ને આખું પર ચાતુર્માસ કર્યું. 'કાલકાચાર્ય' ગ્રંથની પ્રશસ્તિ દ્વારા જાણવા મળે છે કે સં. ૧૫૭૭ માં કે તે પહેલાં તેઓ ઉપાધ્યાય પદે આરૂઢ થયા હતા. ઉપાધ્યાય ઉદયરાજના શિષ્ય હર્ષરત્ન ગણિ અને તેમના શિષ્ય સુમતિહર્ષ ગણિએ જ્યોતિષ ગ્રંથો પર ટીકાઓ રચી.

પંડિત તિલકગણિ અને પંડિત ગુણગણ :

જિનવિજયજી સંપાદિત 'શત્રુજય તીર્થોદ્ધાર પ્રબંધ' ગ્રંથ દ્વારા જાણી શકાય છે કે આ મુનિવરો સં. ૧૫૮૭ માં વિદ્યમાન હતા. કર્મશાહ શ્રેષ્ઠિએ શત્રુજય તીર્થનો



સં. ૧૫૮૭, વૈશાખ વદ ૬, રવિવારના જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો. તે વખતે આ બંને મુનિવરો પણ હાજર હતા. સર્વ ગરજોએ સર્વાનુમતે નક્કી કર્યું હતું કે, શત્રુજય તીર્થ બધા પ્રવેતાંબર ગરજોનું છે. આ લેખની નકલ આ મુજબ છે : 'શત્રુજય તીર્થ ઉપરકા મૂલગઢ ઓર મૂલકા શ્રી આદિનાથ ભગવાન કા મંદિર સમસ્ત જૈનો કે લિયે હૈ, ઓર બાકી સબ દેવકુલિકા ભિન્ન ભિન્ન ગચ્છવાલોંકી સમજની ચાહિયે. ચહ તીર્થ સબ જૈનોંકે લિયે એક સમાન હૈ. એક વ્યક્તિ ઇસ પર અપના અધિકાર જમા નહીં સકતી. એસા હોને પર ભી ચદિ કોઈ અપની માલિકી સાખિત કરના ચાહે તો ઉસે ઇસ વિષયકા કોઈ પ્રામાણિક લેખ યા અંશાક્ષર દિખાના ચાહિયે. વૈસા કરને પર હમ ઉસકી સત્યતા સ્વીકાર કરેંગે.' અંચલગચ્છીય યતિ તિલક ગણિ ઓર પંડિત ગુણરાજ ગણિ લિખિત'. (વિશેષ માટે જુઓ, 'અંચલગચ્છ દિગ્દર્શન' પૃ. ૩૪૩)

અન્ય શ્રમણોનાં નામો :

શ્રી ગુણનિધાનસૂરિના સમયના ઉપરોક્ત શ્રમણો ઉપરાંત અન્ય અંચલગચ્છીય શ્રમણોનાં નામાલિધાન આ મુજબ છે : ઉપાધ્યાય શ્રી વિદ્યાસાગરજી, વાચક વિદ્યાવલ્લભ ગણિ, વાં રંગતિલક ગણિ, પંડિત ભાવરત્ન, વાચક કમલમેરુગણિ તથા તેમના શિષ્ય પંડિત સંયમમૂર્તિ, વાં હેમકુશલ ગણિ તથા તેમના શિષ્ય પંડિત વિનયરાજ, પંડિત વિવેકમંડન ગણિ, પંડિત વિદ્યાશીલ અને તેમના શિષ્ય વિવેકમેરુ, પંડિત મુનિશીલ, વાચક ભાનુરત્ન ગણિ તથા તેમના શિષ્ય લાભ ગણિ અને તેમના શિષ્ય શિવસી, મુનિ દયાશીલ, કવિ સેવક આદિ.

ઉપરોક્ત ઉદ્દેશ પરથી તે વખતના શ્રમણ ગણનો અનેક આચાર્યો, ઉપાધ્યાયો, વાચકો અને પંડિતો ઇત્યાદિ પદસ્થાનો સામાન્ય પરિચય મળી રહે છે. ઉપરોક્ત શ્રમણો દ્વારા રચિત ગ્રંથો પણ પ્રાપ્ત થાય છે. આ અંગે ઐતિહાસિક નોંધો દ્વારા વિગતો બહાર આવે તે જરૂરી છે.

એ ચરસામાં અંચલગચ્છીય શ્રાવકો દ્વારા ધર્મોન્નતિનાં કાર્યો :

ગુણનિધાનસૂરિના સદુપદેશથી જાંબુવાસી ખોડાયણગોત્રીય મંત્રી ધરણે સં. ૧૫૬૫ માં ધર્મકાર્યોમાં વિપુલ ધન ખર્ચ્યું હતું. યોગાનુયોગ એ જ વરસે ચારિત્ર નાયકશ્રીના પદમહોત્સવ વખતે પણ ધરણે ધન ખર્ચીને લાભ લીધો. ધરણના પૂર્વજ જગદેવ શેઠ પ્રતાપી પુરુષ હતા. જગદેવના સુપુત્રો સોમચંદ અને ગુણચંદ આબુ તીર્થના વસ્તુપાલ-તેજપાલ કારિત જિનાલયોનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો હતો.



શત્રુજય તીર્થ પર જિનાલયોનું નિર્માણ :

આ અરસામાં થયેલા અચલગચ્છીય શ્રાવક જશવંતનો ઉલ્લેખ કરવો પ્રસ્તુત છે. તે અત્તરનો વેપારી હતો. શત્રુજય તીર્થ જ્યારે મળાહિદખાનને જાગીરમાં મળ્યો, ત્યારે તેની પાસે લાગવગ ધરાવનાર શ્રેષ્ઠ જશવંતે વિનંતી કરી. જે માન્ય થતાં જશવંતે સં. ૧૫૬૪ ના ફાગણ સુદ ૩ ના શુક્રવારે ભવ્ય અને વિશાળ જિનમંદિર બંધાવવાનો પ્રારંભ કર્યો. શિખરયુક્ત જિનાલય તથા પાંત્રીસ દેવકુલિકાઓ પણ બંધાવી. ત્યાર બાદ અન્ય અચલગચ્છીય શ્રાવકો ઐહત, વીરપાલ આદિએ પણ જિનાલય બંધાવવાનો પ્રારંભ કર્યો. ત્રણ વર્ષ બાદ ત્રણ વિશાળ જિનાલયો અને નવ લઘુ જિનમંદિરોનું નિર્માણ થયું. આ જિનાલયો શત્રુજય તીર્થ પર ક્યાં આવ્યા તે શોધવા ઘટે. * ઉક્ત જિનાલયો શત્રુજય તીર્થની વિમલવસહીમાં હોવા અંગેની સંભાવનાના ઉલ્લેખો પ્રાપ્ત થાય છે.

ગુણનિધાનસૂરિ રચિત એક પણ ગ્રંથ અઘાપિ પર્યાંત પ્રકાશમાં આવ્યો નથી.

સં. ૧૬૦૨ માં પાટણમાં ૫૪ વર્ષનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરી તેઓ સ્વર્ગવાસ પામ્યા હતા.

૬૩. પરમ ક્રિયોદ્ધારક શ્રી ધર્મમૂર્તિસૂરિ :

શ્રી ધર્મદાસનો જન્મ આદિ વૃતાંત :

ખંભાત નગરમાં શ્રીમાળી શ્રેષ્ઠી હંસરાજની પત્ની હાંસલદેવી કુક્ષીથી સં. ૧૫૮૫, પોષ સુદ ૮ ના એમનો જન્મ થયો હતો. મૂળ નામ ધર્મદાસ હતું. ધર્મદાસે સં. ૧૫૯૯ માં ગુણનિધાનસૂરિ પાસે દીક્ષા લીધી હતી. નૂતન મુનિનું નામ ‘ધર્મદાસ’ રાખવામાં આવ્યું, પણ વડી દીક્ષા વખતે ‘ધર્મમૂર્તિ મુનિ’ એવું નામ રાખવામાં આવ્યું હતું. સં. ૧૬૦૨ માં રાજનગરમાં સૂરિપદની પ્રાપ્તિ સાથે તેઓ ગચ્છનાયક પદ પામ્યા હતા. ગચ્છાનનતિ માટે પ્રશસ્ત્ર પ્રયત્નો અને ક્રિયોદ્ધાર :

ગચ્છનાયક થયા બાદ શ્રી ધર્મમૂર્તિસૂરિ ગચ્છને ઉત્તિની દિશામાં લઈ જવા માટે ખૂબ જ પ્રયત્નશીલ રહ્યા હતા. તે વખતે અન્ય ગચ્છો અને સંપ્રદાયોના વધતા જતા ભેરને કારણે સાધુઓમાં શિથિલતા પ્રવેશી હતી, પણ ધર્મમૂર્તિસૂરિએ પોતાના આજ્ઞાવર્તી બાવન સાધુઓ અને ચાળીસ સાધ્વીઓ મળીને એકંદરે દર ના પરિવાર સહિત સં. ૧૬૧૪ માં ક્રિયોદ્ધાર કર્યો હતો. ક્રિયોદ્ધાર સ્થળ તરીકે પટ્ટાવલીમાં શત્રુજય તીર્થનો ઉલ્લેખ પ્રાપ્ત થાય છે.

પ્રાચીન ગચ્છોમાં ક્રિયોદ્ધાર :

એ સમયમાં અનેક નવા ગચ્છો અને મતોની ઉત્પત્તિ, પ્રતિમા અને સાધુજન નિષેધ ઇત્યાદિ છિન્નલિપ્તતાનાં કારણે પ્રાચીન ગચ્છોમાં પણ શિથિલતા પ્રવેશી હતી.

* જુઓ, “ અચલગચ્છ દિદર્શન ” પૃ. ૩૩૯



તપાગચ્છમાં શ્રી આણુંદવિમલ સૂરિએ સં. ૧૫૮૨ માં ક્રિયોદ્ધાર કર્યો હતો. અચલગચ્છમાં શ્રી ધર્મમૂર્તિસૂરિએ સં. ૧૬૧૪ માં અને ખરતર ગચ્છમાં શ્રી જિનચંદ્રસૂરિએ સં. ૧૬૧૪ માં ચૈત્ર વદ ૭ ના દિવસે ક્રિયોદ્ધાર કર્યો હતો.

સં. ૧૬૦૨ માં ધર્મમૂર્તિસૂરિ સૂરિપદ અને ગચ્છનાયક પદ પામ્યા. ત્યારથી જ તેઓ ક્રિયોદ્ધારની દિશામાં સક્રિય હતા. તેમણે ઉચ્ચ તપ અને ક્રિયા દ્વારા આત્મશુદ્ધિને અને આરિત્રશીલ નેતૃત્વ દ્વારા ગચ્છકચતાનો માર્ગ અપનાવ્યો હતો. સંવત ૧૬૧૪ ના ઉલ્લેખ પરથી અનુમાન કરી શકાય છે કે સમગ્ર ગચ્છના ક્રિયોદ્ધારની ભૂમિકા તૈયાર કરી ગચ્છના દર જેટલાં સાધુ-સાધ્વીજીઓનો સહકાર મળતાં તેમણે શત્રુજય તીર્થ પર ક્રિયોદ્ધાર કર્યો. *

બ્રહ્મચર્યની દેવી દ્વારા પરીક્ષા :

એકદા શ્રી ધર્મમૂર્તિસૂરિ વિહાર કરતા યાત્રાર્થે આણું તીર્થ પધાર્યા. ત્યાં નિવાસ કરતાં અર્ધદાદેવી રાત્રે અચંત લાવચ્ચવની અને સોળે શણુગાર સજીને સ્ત્રીનું રૂપ લઈ શ્રી ધર્મમૂર્તિસૂરિની પરીક્ષા કરવા માટે આવ્યાં, પરંતુ સૂરિજી તો સ્થિર જ રહ્યા. તેમના મનમાં વિકારમત્તને અંશ પણ ઉદ્ભવ્યો નહિ. આથી દેવી સ્વસ્વરૂપે પ્રગટ થયાં, અને ‘હું તમારા પર પ્રસન્ન થઈ છું.’ એમ કહીને શ્રી ધર્મમૂર્તિસૂરિને દેવીએ અદ્વયરૂપકારિણી અને આકાશગામિની એમ બે વિદ્યાઓ સમર્પિત કરી. આ પ્રસંગ સં. ૧૬૧૨ માં બનેલો હતો.

આગ્રામાં ધર્મપ્રભાવના-સમેતશિખરજી તીર્થનો સંઘ :

આગ્રામાં લોહાવંશીય શ્રેષ્ઠી શ્રી ઋષમહાસ તથા તેમના પુત્રો મંત્રીમાંધવો સોનપાલ અને કુરંપાલ શ્રી ધર્મમૂર્તિસૂરિના પરમ ભક્ત હતા. તેઓએ આગ્રામાં ધર્મમૂર્તિસૂરિના ઉપદેશથી બે હજાર યાત્રિકો સહિત શ્રી સમેતશિખરજી મહાતીર્થની યાત્રા કરી.

યુગપ્રધાનપદની પ્રાપ્તિ :

અમદાવાદના શ્રીમાલી આલા શેઠ પણ સૂરિજીના પરમ ભક્ત હતા. તેમણે અમદાવાદમાં ધર્મમૂર્તિસૂરિને આતુર્માસ પણ કરાવેલું. ધર્મમૂર્તિસૂરિના ત્યાગમય અને તપોમય જીવનથી આકર્ષાઈ અમદાવાદ નગરના સંઘે તેમને ‘યુગપ્રધાન’ પદ આપ્યું હતું. આલા શેઠે તે જ નગરમાં એક જિનમંદિર પણ બાંધ્યું હતું. સં. ૧૬૨૯ ના

જુઓ, ‘અચલગચ્છની મોટી પદ્માવલી’નું ભાષાંતર અને ત્રિપુટી મહારાજ રચિત ‘જૈન પરંપરાનો ઇતિહાસ’ ભા. ૨, પૃ. ૫૩૨.



મહા સુદ ૧૩ ના પાર્શ્વનાથ પ્રભુ આદિ જિનબિંબોની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી. આ જિનાલય અત્યારે પણ છે.

શ્રી ધર્મમૂર્તિસૂરિના ઉપદેશથી તેજશીં શાહ દ્વારા ધર્મપ્રવૃત્તિ :

નવાનગર (જામનગર) ના શ્રેષ્ઠી તેજશી નાગડા પણ ધર્મમૂર્તિસૂરિના ભક્ત હતા. સૂરિજીના ઉપદેશથી જામનગરમાં તેમણે જે લાખ સોનામહોરો ખર્ચી શાંતિનાથ પ્રભુનું ભવ્ય અને વિશાળ જિનાલય બંધાવ્યું હતું, જેની પ્રતિષ્ઠા સંવત ૧૬૨૪, પોષ સુદ ૮ ના થઈ હતી. તેજશી શાહે પાંચ લાખ મુદ્રિકાઓ ખર્ચી શત્રુંજય મહાતીર્થનો સંઘ કાઢ્યો હતો. તેજશીં શાહના પુત્ર રાજશીં શાહે પણ અઢળક નાણું ખર્ચી પુણ્યોપાર્જન કર્યું હતું.

શ્રી ધર્મમૂર્તિસૂરિજીના શાસનપ્રભાવક વિહારો-ચાતુર્માસો :

મોટી પટ્ટાવલીમાં તેમનો વિહારક્રમ આ પ્રમાણે છે :

શ્રી ધર્મમૂર્તિસૂરિ આબુ તીર્થની યાત્રા બાદ સં. ૧૬૧૨ માં સિરોહીમાં ચાતુર્માસ રહ્યા હતા. સં. ૧૬૧૩ માં તેજશીં શાહના આગ્રહથી નવાનગર ચાતુર્માસ રહ્યા હતા. એ જ અરસામાં જામનગરમાં તેજશીં શાહે જિનાલય બંધાવવાની શરૂઆત કરી હતી. સં. ૧૬૧૪ માં શત્રુંજય તીર્થ પર કિયોદ્વાર કર્યો હતો, અને વિશાળ પરિવાર સાથે પાલીતાણામાં જ ચાતુર્માસ રહ્યા હતા. ત્યાંથી વિહાર કરી સં. ૧૬૧૫ માં અમદાવાદ, સં. ૧૬૧૬ માં ઉદયપુર, સં. ૧૬૧૭ માં આગ્રા પધાર્યા હતા. અહીં સમ્રાટ અકબરની સલામાં માનવંતુ સ્થાન પામનાર લોહા શ્રેષ્ઠી ઋષભદાસ અને તેમના ભાઈ પ્રેમને શિખરજી મહાતીર્થનો સંઘ કાઢ્યો હતો. શિખરજીની યાત્રા કરી ધર્મમૂર્તિસૂરિ સં. ૧૬૧૮ માં વારાણસી ચાતુર્માસ રહ્યા હતા. સં. ૧૬૨૪ માં જામનગર પધાર્યા હતા. એ જ વર્ષે નાગડા ગોત્રના તેજશીં શાહ કારિત શ્રી શાંતિનાથ પ્રભુ આદિ જિનબિંબોની પ્રતિષ્ઠા થઈ હતી. સં. ૧૬૨૮ માં આગ્રા પધાર્યા હતા. અહીં લોહા ગોત્રીય ઋષભદાસના સુપુત્રો કુંરપાલ અને સોનપાલે ચાતુર્માસ કરાવ્યું હતું અને ચાતુર્માસ બાદ આગ્રામાં વિશાળ એવાં જે જિનાલયો બંધવાનો શુભ આરંભ કરાયો હતો. ઉક્ત મંત્રી બંધવોએ આગરામાં અચલગચ્છ ઉપાશ્રય પણ બંધાવેલો. આ સમયમાં ધર્મમૂર્તિસૂરિ પાવાપુરી, રાજગૃહી ઇત્યાદિ સ્થળોએ પધાર્યા હતા. સં. ૧૬૨૯ માં અમદાવાદ અને ત્યાર બાદ માંડલ, ખંભાત, સુરત, રાણપુર, વઢવાણ અને પાલીતાણામાં તેઓ ચાતુર્માસ રહ્યા હતા. સં. ૧૬૪૭ માં પોરબંદર, સં. ૧૬૪૮ માં માંડવી (કચ્છ) થઈ પુનઃ નવાનગર પધાર્યા હતા. અને અહીં યાદગાર પ્રતિષ્ઠા મહોત્સવો ઉજવાયા હતા. સં. ૧૬૫૩



શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ



માં તેઓ સુરત પધાર્યા હતા. અહીંના ચાતુર્માસ બાદ તેમની પ્રેરણાથી શ્રી સંલવનાથ જિનાલયની પ્રતિષ્ઠા થઈ હતી.

બાડમેર, જેસલમેર, પારકર પ્રદેશમાં વિહાર :

રાજસ્થાન બાડમેરમાં શ્રી ધર્મમૂર્તિસૂરિના ઉપદેશથી મંત્રી કૃપાએ સં. ૧૬૫૬ લગભગમાં શ્રી ચિંતામણિ પાર્શ્વનાથ ભગવાનનું ભવ્ય જિનાલય બંધાવ્યું હતું. પંદર હજાર રૂપિયા ખર્ચથી શ્રી ગોડી પાર્શ્વનાથ તીર્થની યાત્રા કરી. સં. ૧૬૫૭ માં આચાર્યશ્રી જેસલમેર પધાર્યા હતા. અને ત્યાંના સંઘની વિનંતિથી તે સાલનું ચાતુર્માસ ત્યાં રહેલા. ત્યાં તેમના ઉપદેશથી વડેરા ધનપાલે તથા ઋષભદાસ લાલને પરચીશ હજાર ટંક ખર્ચીને જિનાગમો લખાવ્યાં હતાં, અને જેસલમેરના અચલગચ્છીય ઉપાશ્રયના જ્ઞાન-ભંડારમાં તે રખાવ્યાં હતાં. સં. ૧૬૫૭ માં તેઓ પારકર પ્રદેશમાં પધાર્યા હતા અને ગોડીજી પાર્શ્વનાથ તીર્થની તેમણે યાત્રા કરી હતી.

શ્રી સમેતશિખરજી જૈન શ્વેતાંબર તીર્થનો જીર્ણોદ્ધાર :

સં. ૧૬૫૮ માં બાડમેર ચાતુર્માસ રહ્યા. સં. ૧૬૬૫ માં મંત્રીબાંધવો કુરંપાલ-સોનપાલની વિનંતિથી શ્રી ધર્મમૂર્તિસૂરિ આગ્રા પધાર્યા હતા, અને ત્યાં જ ચાતુર્માસ રહ્યા હતા. બાદ મંત્રી બાંધવોએ પરિવાર સહિત શ્રી ધર્મમૂર્તિસૂરિની અધ્યક્ષતામાં શ્રી સમેતશિખરજી તીર્થની યાત્રા કરી હતી અને શ્રી સમેતશિખરજી તીર્થની પાટુકાઓની દેવકુલિકાઓનો જીર્ણોદ્ધાર પણ કરાવ્યો હતો.

મારવાડમાં વિહાર, રાણકપુર તીર્થનો સંઘ, રાણકપુર-વરકાણા તીર્થનો જીર્ણોદ્ધાર :

સં. ૧૬૬૬ માં તેઓશ્રી જયપુરમાં ચાતુર્માસ રહેલા. ત્યાંના શ્રેષ્ઠી જુહારમલ નાગડાએ સૂરિજીના ઉપદેશથી શાંતિનાથ પ્રભુની સુવર્ણમય પ્રતિમા ભરાવીને તેની પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી. શ્રેષ્ઠીએ પત્નીની સાથે શ્રાવકનાં બાર ત્રતો સ્વીકાર્યાં હતાં. ત્યાંથી સૂરિજી વિહાર કરતા સાહડી પધાર્યા હતા. અહીંના શ્રેષ્ઠી સમરસિંહે રાણકપુર પંચતીર્થનો મોટો યાદગાર સંઘ કઠાવ્યો હતો. શ્રી ધર્મમૂર્તિસૂરિના ઉપદેશથી સંઘવી શ્રી સમરસિંહે રાણકપુર અને વરકાણા તીર્થનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો હતો. તેમણે યુગાદિદેવ (ઋષભ-દેવજી)ની શૈવ્ય પ્રતિમા પણ ભરાવી હતી. ઉક્ત શ્રેષ્ઠીએ સૂરિજીના ઉપદેશથી દીક્ષા સ્વીકારી હતી. તેમનું નામ ‘મુનિ સૌભાગ્યસાગરજી’ રાખવામાં આવ્યું હતું. ત્યાંથી સૂરિજી પાલીનગર પધાર્યા હતા. ત્યાંના સાચીહર બ્રાહ્મણ નથમલ સંસ્કૃત ભાષાનો પ્રકાંડ વિદ્વાન હતો. નથમલે સૂરિજી પાસે દીક્ષા લીધી હતી. તેમનું નામ ‘નાથાગણિ’

શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ



રાખવામાં આવ્યું હતું. નાથાગણિન! અક્ષરો મોતીના દાણા જેવા થતા હતા. તેમણે જિનાગમાદિને લખીને ઘણી અભેડ શ્રુતસેવા કરી હતી.

લલિયાઓ દ્વારા અંથ લેખન-જ્ઞાનસંહારની સ્થાપના :

પાલીથી વિહાર કરી ધર્મમૂર્તિસૂરિ બેધપુર પધાર્યા હતા અને સં. ૧૬૬૭ માં ચાતુર્માસ પણ ત્યાં જ કર્યું હતું. ત્યાંના શ્રેષ્ઠી સહસ્રમલે નાગોરથી દશ લલિયાઓને તેડાવી અનેક જિનાગમાદિ જૈન અંથો લખાવ્યા હતા. નૂતન જ્ઞાનસંહાર કરાવી તે અંથો સુરક્ષિત રાખવામાં આવ્યા હતા.

પાલનપુર નવાબને પ્રતિષ્ઠા :

સં. ૧૬૬૬ નું ચાતુર્માસ તેમણે પાલનપુરમાં કર્યું હતું. પાલનપુરના નવાબની બીબી કરીમા દ્વિર્વ સમયથી જ્વરરોગથી પીડાતી હતી. નવાબની વિનંતીથી શ્રી ધર્મ-મૂર્તિસૂરિના મંત્ર પ્રભાવથી બીબી જ્વરરોગથી મુક્ત થઈ હતી. આથી નવાબ સૂરિજીનો ભક્ત બન્યો હતો. સૂરિજીને ચરણે નવાબે ધરેલ સોનામહોરોથી પાલનપુરમાં અચલગચ્છનો ઉપાશ્રય બાંધવામાં આવ્યો હતો.

અમદાવાદમાં અંથસંહાર :

આ રીતે શ્રી ધર્મમૂર્તિસૂરિ ભારતના લગભગ મુખ્ય સ્થળોમાં અપ્રતિહતપણે વિચર્યા હતા. ધર્મોપદેશ દ્વારા તેમણે અનેક વ્રતો આપી ઉગાર્યા હતા. તેમણે કરેલું અંથોદ્ધારનું કાર્ય જૈન ઇતિહાસમાં ચિરસ્મરણીય રહેશે. અમદાવાદમાં પણ તેમના ઉપદેશથી અચલ-ગચ્છના ઉપાશ્રયમાં વિશાળ જ્ઞાનસંહાર સ્થપાયો હતો અને વૃત્તિ, ચૂર્ણ અને ભાષ્ય સહિત જિનાગમો લખાવાયાં હતાં.

શ્રી ધર્મમૂર્તિસૂરિનો વિશાળ પરિવાર, પદસ્થા :

શ્રી ધર્મમૂર્તિસૂરિના પરિવારમાં મહોપાધ્યાય પદધારકો - રત્નસાગરજી, વિનય-સાગરજી, ઉદયસાગરજી, દેવસાગરજી, સૌભાગ્યસાગરજી, લખિંધસાગરજી, સૂરસાગરજી, તથા ઉપાધ્યાય પદધારક - સકલમૂર્તિ, નાથાચંદ્ર, માણિકચંદ્ર, રાજમૂર્તિ, સકલકીર્તિ ઇત્યાદિ હતા.

અન્ય મુનિ પરિવાર :

તેમ જ વાચક મૂલા, વાચક ડુંગર મુનિ, ધર્મચંદ્રગણિ, પં. ક્ષમાકીર્તિ, પં. રાજ-કીર્તિ, વા. રત્નચંદ્ર, ઉપા. પુણ્યલખિંધ, ઉપા. ભાનુલખિંધ, વાચક મેઘરાજ, વાચનાચાર્ય કમલશેખર ગણિ, વા. સચશેખર ગણિ, વા. વિનયશેખર ગણિ, વિવેકમેરુ ગણિ, પં.



મુનિશીલ ગણિ, પં. ગજલાલ ગણિ, હર્ષલાલ ગણિ આદિનાં નામો ઉપલબ્ધ થાય છે. શાખાચાર્યોમાં ગજસાગરસૂરિ, પુણ્યપ્રભસૂરિ, પુણ્યરત્નસૂરિ આદિ નામો પ્રાપ્ત થાય છે.

શ્રી ધર્મમૂર્તિસૂરિના સમયમાં સાધ્વી પરિવાર :

સાધ્વી સમુદાયમાં સાધ્વી ચંદ્રલક્ષ્મી, સા. કરમાઈ, સા. પ્રતાપશ્રી, સા. વિમલા, સા. કુશલલક્ષ્મી, સા. વાદહા, સા. સુમતિલક્ષ્મી, સા. સહજલક્ષ્મી, સા. પુણ્યશ્રી, સા. નિર્મલાશ્રી આદિ નામો પ્રાપ્ત થાય છે. તેમ જ શ્રી ધર્મમૂર્તિસૂરિએ કિથોદ્ધાર કર્યો, તે વખતે ૪૦ સાધ્વીજીઓએ તેમની સાથે કિથોદ્ધાર કર્યાનો ઉદલેખ પ્રાચીન ગ્રંથોમાંથી પ્રાપ્ત થાય છે.

શ્રી ધર્મમૂર્તિસૂરિ રચિત સાહિત્ય :

શ્રી ધર્મમૂર્તિસૂરિના આધ્યાત્મિક શાસન દરમ્યાન અનેક ગ્રંથો અને ખાસ કરીને ગુર્જર ભાષામાં ચરિત્ર પ્રકારના રાસોની રચના થઈ હતી. શ્રી ધર્મમૂર્તિસૂરિએ ‘વડાવશ્યક વૃત્તિ’, ‘ગુણસ્થાન કમારોહ બૃહદ્વૃત્તિ’ આદિ ગ્રંથો રચ્યાની નોંધ પટ્ટાવડીમાં છે, પણ હાલ આ ગ્રંથો વિદ્યમાન જણાતા નથી. શ્રી ધર્મમૂર્તિસૂરિએ સંકલિત કરેલ અને લિપિ કરેલ ‘વિચારસાર’ ગ્રંથ પ્રાપ્ત થાય છે. જેની એક માત્ર પ્રત જોધપુરના ‘રાજસ્થાન પ્રાચ્ય વિદ્યા પ્રતિષ્ઠાનના’ સંગ્રહમાં છે. ધર્મમૂર્તિસૂરિ કૃત ‘ગોડી પાર્શ્વનાથ સ્તવન’ પ્રાપ્ત થાય છે.

અચલગચ્છના મહાન કિથોદ્ધારક શ્રી ધર્મમૂર્તિસૂરિ સં. ૧૬૭૦ ના ચૈત્ર સુદ ૧૫ ના પાટણમાં કાળધર્મ પામ્યા હતા. □





વિભાગ : ૩

જગદ્ગુરુ, યુગવીર, અનેક નૃપ પ્રતિબોધક,
શાસન સમ્રાટ, ૬૪ માં પદ્ધતિ પૂ. આચાર્યશ્રી
કલ્યાણસાગરસૂરિજી મ. સા. અને તેમના
પછી થઈ ગયેલા અચલગચ્છના પદ્ધતિરોનું
સંક્ષિપ્ત જીવનવૃત્ત

૬૪. અનેક નૃપ પ્રતિબોધક શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિ

કોડનકુમારનો જન્મ :

સત્તરમી સદીના ચળકતા સિતારા, જગદ્ગુરુ, યુગવીર, જંગમ તીર્થ, યુગપ્રધાન ઇત્યાદિ બિરુદોથી પ્રસિદ્ધ અને શિવસિંધુ, શિવોદ્ધિસૂરિ, શુભસાગર, ક્ષેમસાગર આદિ અપરનામોથી પ્રખ્યાત શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિનો જન્મ ઉત્તર ગુજરાતના વઢિયાર દેશમાં, શ્રી શંખેશ્વર મહાતીર્થની નિકટમાં આવેલા લોલાડા ગામમાં થયો હતો.

શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિની જન્મતિથિ :

શ્રીમાલી પિતાનું નામ નાનીંગ અને માતાનું નામ નામિલદે હતું. તેમનું મૂળ નામ કોડનકુમાર હતું. સં. ૧૬૩૩ ના વૈશાખ સુદ ૬ ના બાળક કોડનકુમારનો જન્મ થયો હતો. ‘શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિ ગુરુસ્તુતિ’ અને ‘શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિ’ નિર્વાણરાસમાં આ વિગતો ઉલ્લેખાઈ હોઈ ઉક્ત તિથિ સ્વીકાર્ય પ્રચલિત માન્યતા મુજબ આષાઠ સુદ ૨, ગુરુવાર તેમની જન્મતિથિ મનાય છે.

બાલ કોડનકુમારની ચેષ્ટાઓ :

એકદા અચલગરછેશ્વર શ્રી ધર્મમૂર્તિસૂરિ વિચરતા લોલાડા નગર પધાર્યા. સંઘે તેમનું ભવ્ય સામૈયું કયું. માતાની સાથે વ્યાખ્યાન સાંભળવા આવેલ બાળ કોડનકુમાર સૂરિજના દર્શન કરવાથી ખૂબ આનંદિત થયો. વ્યાખ્યાન બાદ કોડનકુમાર સૂરિજના ઉત્સંગમાં ખેસી તેમની મુહુપત્તિ પોતાના મસ્તકે રાખી હર્ષિત થવા લાગ્યો.

બાળકના તેજસ્વી લલાટને જોઈ ધર્મમૂર્તિસૂરિએ નામિલદે પાસે આ બાળકને જિનશાસન અને પોતાને અર્પણ કરી દેવાનો પ્રસ્તાવ મૂક્યો. નામિલદેએ જવાબમાં કહ્યું : ‘આ બાળક હજી તો નાનો છે. એના પિતાજી પરદેશ ગયા છે. યથાવસરે વાત.’

મુનિશ્રી કલ્યાણસાગરજનાં દીક્ષા-સૂરિપદ :

શ્રી ધર્મમૂર્તિસૂરિ ત્રણ વરસ બાદ વિચરતા પુનઃ લોલાડા પધાર્યા. આ વખતે નાનીંગ શ્રેષ્ઠી પણ હાજર હતા. આ અવસરે બાળક કોડનકુમારને પણ દીક્ષા લેવાની ભાવના ઉત્કટ બની હતી. જિનશાસનાનુરાગી આ દંપતીએ પોતાનો પુત્ર કોડનકુમાર સૂરિજને ચરણે સમર્પિત કરી દીધો. કોડનને લઈ આચાર્યશ્રી ધોળકા નગરે પધાર્યા. અહીં સંઘની વિનંતિથી ઉમંગલેર કોડનકુમારનો દીક્ષાત્સવ ઉજવાયો. સં. ૧૬૪૨, ફાગણ સુદ ૪ શનિવારે શુભ મુહૂર્તે કોડનકુમારે દીક્ષા લીધી. તેમનું નામ ‘મુનિ



કલ્યાણસાગર' રાખવામાં આવ્યું. મોટી પટ્ટાવલી અનુસાર લઘુ દીક્ષા વખતે 'કલ્યાણ-સાગર' નામ રાખવામાં આવેલું. દીક્ષા પ્રસંગે ધોળકાના શ્રેષ્ઠી માલેક નાગડાએ પાંચ હજાર ટંકનો ખર્ચ કરી લાહાવો લીધો હતો. સં. ૧૬૪૪, મહા સુદ ૫ ના પાલીતાણામાં વડી દીક્ષા આપવામાં આવી હતી. સં. ૧૬૪૯ ના મહા સુદ ૬ ને રવિવારે મુનિશ્રી કલ્યાણસાગરજીને સૂરિપદ્મથી અદાંકૃત કરવામાં આવ્યા. હવે તેઓશ્રી 'કલ્યાણસાગરસૂરિ' તરીકે પ્રસિદ્ધ થયા. પદોત્સવ પ્રસંગે દીવના મંત્રી શ્રી ગોવિંદ શાહે પુષ્કળ ધનનો સફવચ્ય કર્યો હતો.

કચ્છ તરફ વિહાર :

આચાર્ય થયા બાદ લઘુવયસ્ક છતાં પ્રૌઢપ્રતાપી શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિએ ગુર્વાજ્ઞાથી સર્વ પ્રથમ કચ્છ દેશ પધાર્યા. પ્રવેશદ્વાર સમા ભદ્રેશ્વર (ભદ્રાવતી) તીર્થમાં શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિજી પધારતાં ત્યાંના સંઘે ભવ્ય પ્રવેશ મહોત્સવ કર્યો.

શત્રુજય તીર્થનો છરી સંઘ :

ભદ્રાવતીમાં પ્રથમ વ્યાખ્યાનમાં જ લઘુ વયના આચાર્યશ્રીએ શત્રુજય મહા-તીર્થનો મહિમા તેમજ છરી પાળતા સંઘનો મહિમા અદ્ભુત શૈલીથી વર્ણવ્યો. આચાર્યશ્રીની વાણીના પ્રસાવથી સુથરી પાસેના આરીખાણા ગામથી વ્યાપાર અર્થે અત્રે (ભદ્રેશ્વરમાં) આવીને વસેલા લાલનગેત્રીય શેઠ અમરસિંહ શાહના સુપુત્રો શેઠ વર્ધમાન શાહ અને શેઠ પદ્મસિંહ શાહ - આ બંધવો શત્રુજય મહાતીર્થનો સંઘ કાઢવા ભાવનાશીલ થયા. આમંત્રણને માટે કંકુ છાંટીને દેશપરદેશ કંકોતરીએ મોકલવામાં આવી. ચારે બાજુની સેંકડો સાધર્મિક શ્રાવકશ્રાવિકાએ ભદ્રાવતી આવવા લાગ્યાં. તે વખતે રણુને પ્રવેશ ખૂબ ભયંકર હતો. રણુમાં સંઘ સહ પ્રયાણ કરવું મુશ્કેલ હતું; આથી શુભ મુકૂર્તે સંઘમાં જોડાયેલાં શ્રાવકાશ્રાવિકાએના સમુદાયની સાથે આ બંધવો પોતાનો પરિવાર લઈને દરિયાના માર્ગે વડાણેમાં એસી 'નાગના' બંદરે આવ્યા. શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિજી પણ સાધુસાધ્વીજીએના વિશાળ સમુદાય સાથે રણુના કઠિન અને ઉચ્ચ વિહારો કહી અનુક્રમે 'નાગના' બંદરે પ્રધાર્યા. ત્યારનું નાગના (નવાનગર) બંદર એ જ આજનું 'જમનગર.'

રાજ સન્માન :

ત્યાંના રાજશ્રી જશવંતસિંહજીએ સંઘપતિઓનું ઉત્તમ પ્રકારે આદરમાન કર્યું. બંદર હજારની યાત્રિક સંખ્યા ધરાવતા આ સંઘની રક્ષા માટે રાજ્યે એક સો શસ્ત્ર-સજ્જ સૈનિકો અને સંઘમાં ઉપયોગી થાય તેટલા હાથીઘોડા અને રથાદિ પણ આપ્યા. સંઘપતિઓના ગુણોથી આકર્ષાઈ રાજ્યે સંઘપતિ બંધવોને કહ્યું : 'યાત્રાની



પૂર્ણાહુતિ બાદ તમારે અનો આવી વસવું. ઉપરાંત 'વ્યાપારાર્થે કન્ધના રાજથી અમે અડધું ઠાણુ લઈશું.' આ રીતની રાજની લાગણી બેઈ સંઘપતિઓએ આ વાતનો સ્વીકાર કર્યો.

સંઘમાં સાથે રસાસો :

જામનગરથી શુભ દિવસે સંઘનું પ્રયાણ થયું. તે સમયે છ'રી પાળતા સંઘમાં શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિ આદિ બસો મુનિવરો અને ત્રણસો સાધ્વીજીઓ પધારેલાં હતાં. પંદર હજાર શ્રાવકશ્રાવિકારૂપ યાત્રીઓ હતાં. ઉપરાંત એકસો શસ્ત્રધારી સુભટો, પીસ માણસો બેંડવાબં વગાડનારા, પચીસ ઝાંઝ કાંસિયાં સહિત ગીત ગાનારા, પચાસ ઢાંડિયારાસાદિ નૃત્ય કરનારા, એકસો બિરુદાવલી બોલનારા ભાટ ચારણો, બસો રસોચા, એકસો કંદોઈ, દોઢસો તંબુઓ (ખાંધવા-છોડવા)ની રચના કરનાર, એકસો હજમ, પચાસ લુહાર, પચાસ સુતાર, પચાસ દરજી, નવસો ઘોડા, પાંચસો રથો, સાતસો ગાડાંઓ, પાંચસો ઊંટો અને એક હજાર ખચ્ચરો હતા. પંદર હજાર યાત્રિકોની પથારીઓ, રસોડાંનો સામાન, વિશાળ તંબુઓનાં (થાંભલા, પડદા આદિ) સાધનો ઇત્યાદિ ઊંચકવા માટે ગાડાં, ખચ્ચરો ઇત્યાદિનો ઉપયોગ થતો. તે વખતે મોટરાદિ ઝડપી સાધનોનો યોગ ન હોવાથી, તંબુ ઇત્યાદિના ત્રણથી ચાર સેટ રખાતા, જેમને ઊંચકવા ગાડાં-ઊંટોનો ઉપયોગ થતો. યાત્રિકો તે છ'રી નિયમ સુજબ પાદવિહાર કરીને જ મુસાફરી કરતા.

સંઘ પ્રયાણનો ક્રમ :

આ સંઘમાં સર્વપ્રથમ હાથી પર રાખવામાં આવેલું મોટું નગારું તથા બીજા હાથી પર લહેરાતો ધ્વજ જિનશાસન અને આ મહાન સંઘની યશોગાથા ગાઈ રહ્યો હતો. તેની પાછળ હાથી, ઘોડા, સશસ્ત્ર સુભટો ચાલતા હતા. ત્યાર બાદ દેવાધિદેવ લગવાન શ્રી શાંતિનાથ પ્રભુજીની સુવર્ણમય પ્રતિમાથી અલંકૃત સુવર્ણરત્ન જડિત ચાંદીનો રથ જેમાં જિનાલયની રચના કરવામાં આવેલ, તે ચાલતો. ત્યાર બાદ આચાર્ય-શ્રીની પોથીવાળી સોનાની પાલખી ચાલતી હતી. તેની પછી સુવર્ણ અંબાડીમાં સંઘ-પતિઓ બેસતા, તે હાથી ચાલતો. ત્યાર બાદ, આચાર્યોદિ મુનિવરો તથા શ્રાવકો ચાલતા હતા. ત્યાર બાદ સાધ્વીજીઓ તથા શ્રાવિકાઓ અને પછી વાહનવિહારી શ્રાવકશ્રાવિકાઓ હતાં. આ ક્રમપૂર્વક સંઘનું નિયમ પ્રયાણ થતું.

ભયંકર આપત્તિની આગાહી અને તે દૂર કરવા આચાર્યશ્રીને ચિંતા :

આજનો મુકામ હતો ભાદર સરિતાના તટે. દૈવસિક પ્રતિક્રમણ નિપજ્યા બાદ



પહોર નિશા પૂર્ણ થઈ, ત્યારે સૌએ સંઘારા પોરિસી ભણાવી. બાદ દિવસના થાકને દૂર કરવા નિદ્રાધીન થયા.

આજની રજની ભયંકર ભાસતી હતી. મધ્ય રાત્રિમાં જાગૃત આચાર્ય ભગવંત શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિ ભૈરવયુગલનો ધ્વનિ સાંભળી સંચિત બન્યા. જ્યેષ્ઠ તે આ પક્ષી-યુગલ સંઘપતિઓના તંબુ ઉપર બેઠું હતું. આ અવાજ સંઘના વિઘ્નને સૂચવતો હોવાથી આચાર્યશ્રીએ ગચ્છાધિષ્ઠાયિકા શ્રી મહાકાલી દેવીનું સ્મરણ કર્યું. તરત જ પ્રગટ થયેલાં ગચ્છાધિષ્ઠાયિકા પાસેથી સંઘપતિઓના મરણાંત કષ્ટને જાણી, આચાર્યશ્રીએ વિઘ્નનિવારણનો ઉપાય જાણી લીધો.

વિનયી સંઘપતિઓ :

બીજા દિવસે સંઘનાયક આચાર્યશ્રીની આજ્ઞાથી સંઘપતિઓ પૌષઠ લઈ તેઓશ્રી સાથે ચાલ્યા. આથી મહાવતો ગુસ્સે થયા અને જૈન સાધુઓ માટે કાવે તેમ બોલવા લાગ્યા. સંઘપતિઓના આજ્ઞાપાલનરૂપ આ વિનયથી સૌ યાત્રિકોનાં હૃદય સંઘપતિઓને નમી પડ્યાં.

પ્રભાવક આચાર્યશ્રી :

આગળ વધતાં સંઘપતિઓ જેના પર બેસતા તે હાથી એક હાથથીને જોઈને મહોન્મત્ત થયો. વૃક્ષની વડવાઈ ઓમાં સાંકળો ભરાઈ જતાં લાંબા સમયે મહામુશકેલીએ હાથી વશ થયો. આ રીતે આચાર્યશ્રીની સમયસૂચકતાથી સંઘપતિઓ પરનું મરણાંત વિઘ્ન ટળી ગયું. આચાર્યશ્રીના પ્રભાવક નેતૃત્વથી આનંદવિભોર બની સૌ જિનશાસનનાં વિશેષ અનુરાગી બન્યાં.

તીર્થ પર જિનાલય નિર્માણ :

સ્થળે સ્થળે જૈન શાસનની વિજયપતાકા લહેરાવતાં, ભક્તિ આરાધનાથી સ્વલ્બનને ધન્ય બનાવતાં, સૌ નિર્વિઘ્નપણે એક માસને અંતે શ્રી શત્રુંજય તીર્થે પહોંચ્યાં. ચતુર્વિધ સંઘ સહ સૌએ તીર્થધિરાજ શ્રી શત્રુંજયના નાયક શ્રી આદિનાથ પ્રભુજીની યાત્રા કરી. તે જ દિવસોમાં આચાર્યશ્રીની પ્રેરણા પામી સંઘપતિઓએ તીર્થ પર સં. ૧૬૫૦ ના માગસર વદ ૯ ના નૂતન જિનમંદિરો બંધાવવા ખાતમુદૂર્ત કર્યું. શાહ રાજશી નાગડાએ પણ જિનાલય માટે ખાતમુદૂર્ત કર્યું.

જામનગરમાં વસવાટ :

આ છ'રી પાળતા સંઘ માટે ડર લાખ કોરીઓનો ખર્ચ થયેલ હતો. યાત્રા કરી પાછા ફરતાં વર્ધમાન, પદ્મસિંહ શાહબાંધવો રાજના આગ્રહથી જામનગરમાં આવી વસ્યા. ત્યારે આ બાંધવો ત્યાં મંત્રીપદે નિયુક્ત કરાયા.



કચ્છમાં શાસન પ્રભાવના :

આચાર્યશ્રી પુનઃ કચ્છ પધાર્યા, ત્યારે તેમણે કચ્છમાં ધાર્મિક ક્ષેત્રે નવચેતનના આણી. સં. ૧૬૫૧ માં આચાર્યશ્રી કચ્છ જામીમાં ચાતુર્માસ રહેલા ત્યારે મહોપાધ્યાય રત્નસાગરજીના સંસારી કાકા શાહ રણસિંહ નાગડાએ શ્રાવકનાં બાર વ્રત સ્વીકાર્યાં.

સૌરાષ્ટ્રમાં વિહાર :

સં. ૧૬૫૨ માં આચાર્યશ્રી જામનગર પધાર્યા ત્યારે શાહ રાયસિંહ નાગડાએ શત્રુજય તીર્થનો છ'રી સંઘ કાઢ્યો. તેમાં જે લાખ કોરી ખરચીને પછી આગ્રહપૂર્વક જામનગરમાં આચાર્યશ્રીને ચાતુર્માસ કરાવ્યું. બાદ ગિરનાર તીર્થ તથા સૌરાષ્ટ્રમાં વિચરી સં. ૧૬૫૩ નું ચૌમાસુ પ્રભાસપાટણ કર્યું.

કચ્છના રાજાને પ્રતિબોધ, અમારી પાલન, દીક્ષા-પ્રતિષ્ઠાનાં કાર્યો :

સં. ૧૬૫૪ માં કચ્છના પાટનગર ભુજનગરમાં આચાર્યશ્રી પધાર્યા. વાત રોગથી પીડાતા કચ્છના મહારાજા (રાજા) ભારમલ (અથમ)ને મંત્રેલા પાણીથી રોગરહિત કરી, પ્રતિબોધી આચાર્યશ્રીએ જૈનધર્માનુરાગી બનાવેલા. રાજાએ કચ્છભરમાં પર્યુષણ પર્વના આઠ દિવસો દરમ્યાન અમારી (અહિંસા) પળાવવાનું ફરમાન બહાર પાડ્યું. રાજાએ પ્રસન્ન થઈ આચાર્યશ્રીના ઉપદેશથી 'રાજવિહાર' નામે જિનાલય બંધાવ્યું. રાજાએ રાજમહેલમાં આચાર્યશ્રીને જે પાટ પર બિરાજમાન કરેલ હતા, તે પાટ આજે પણ ભુજના અચલ-ગચ્છ ઉપાશ્રયમાં વિદ્યમાન છે. સં. ૧૬૫૪ થી સં. ૧૬૬૭ પર્યંતમાં આચાર્યશ્રીએ કચ્છમાં વિચરી ૭૫ પુરુષો અને ૧૨૭ સ્ત્રીઓને પરમ પવિત્ર દીક્ષા આપી અને તેર પ્રતિજ્ઞાઓ કરાવી. આ રીતે કચ્છની ભૂમિ પર એમણે મહાન ઉપકાર કર્યો. ભુજ-માંડવીનાં જિનાલયો પણ આચાર્યશ્રીની પ્રેરણાથી નિર્મિત થયેલાં છે. વચ્ચે સં. ૧૬૬૫ માં જામનગરથી રાયશીં શાહે શત્રુજય તીર્થનો સંઘ કાઢેલ.

જામનગરમાં અર્ધશત્રુજય તુલ્ય તીર્થ જિનાલયના નિર્માણ માટે પ્રેરણા :

સં. ૧૬૬૮ ત્રૈશાખ સુદ ૩ ના રાયશીં શાહે સૂરિજીની પ્રેરણાથી વિશાળ જિનાલય બંધાવવાનું ખાતમુદૂર્ત કરેલું.

જામનગરમાં ૭૨ જિનાલયનો પાયો :

સં. ૧૬૬૮ ના શ્રાવણ સુદ ૫ ના આચાર્યશ્રીના ઉપદેશથી અને પદ્મસિંહ શાહની ભાર્યા કમલાદેવીની પ્રેરણાથી ઉક્ત બાંધવોએ જામનગરમાં મહોપાધ્યાયપૂર્વક બોતેર જિનાલયવાળા મહાન જિનાલયનો પાયો નાખ્યો. આ જિનાલય બાંધવામાં છ સો કારીગરો (સલાટો) શેકવામાં આવેલા. જિનાલય બાંધતાં આઠ વરસ પસાર થયેલાં.



પાલનપુરના નવાબને પ્રતિષેધ :

સં. ૧૬૬૯ માં આચાર્યશ્રી પોતાના વયોવૃદ્ધ ગુરુદેવ આચાર્યશ્રી ધર્મભૂતિસૂરિને વંદન કરવા માટે પાલનપુર પધાર્યા અને ગુરુદેવ સાથે જ આતુર્માસ રહ્યા. ત્યાંના નવાબની વિનંતિથી નવાબની પત્ની કરીમા બેગમ જે બ્વર રોગથી સંતપ્ત હતી, તેનો રોગ નિવારવા આચાર્યશ્રીએ મહોપાધ્યાય રત્નસાગરજીને રાજમહેલે મોકલ્યા. મંત્રપ્રભાવથી બેગમ રોગરહિત થઈ. નવાબ અને બેગમ બન્ને સંસાર-ત્યાગી બન્યાં. નવાબે ત્યાં એક ઉપાશ્રય પણ બંધાવી આપ્યો.

ગમ્હનાપદ પદ :

સં. ૧૬૭૦ માં યુગપ્રધાન ઢાઢાશ્રી ધર્મભૂતિસૂરીશ્વરજી કાળધર્મ પામતાં પાટણના સંઘે શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિને પોષ વદ ૧૧ ના 'ગચ્છેશ' પદથી અલંકૃત કર્યાં. આચાર્યશ્રી સંઘના આગ્રહથી ત્યાં જ આતુર્માસ રહ્યા.

આગરામાં છંરી સંઘ :

સં. ૧૬૭૧ માં વૈશાખ સુદના આગરામાં યુગપ્રધાન આચાર્યશ્રી ધર્મભૂતિસૂરિના ઉપદેશથી લોઢા ગોત્રીય શ્રી કુરપાલ-સોનપાલ મંત્રીબંધવોએ નિર્મિત કરેલાં બે જિન-મંદિરોમાં શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિએ ૪૫૦ નૂતન જિનપ્રતિમાજીઓની અંબનશલાકા સહ પ્રતિષ્ઠા કરીને, ત્યાં જ ચાર્તુમાસ રહેવાનું સ્વીકાર્યું. આચાર્યશ્રીની પ્રેરણાથી આગરામાં બન્ને બંધવોએ ઉપાશ્રય બંધાવ્યો. ચોમાસા બાદ આચાર્યશ્રી સાથે આ મંત્રીબંધવોએ સમ્મેતશિખર, પાવાપુરી આદિ તીર્થોની ભાવપૂર્વક યાત્રા કરેલ. સમ્મેતશિખરાદિ તીર્થોના જીર્ણોદ્ધારમાં સાત લાખ સોનેયા ખર્ચી મહાન લાભ ઉપાર્જિત કરેલ. બાદ આચાર્યશ્રી વારાણસી (કાશી) પધાર્યા. ઉક્ત મંત્રી બંધવોએ શત્રુંબય તીર્થનો સંપૂર્ણ સંઘ કાઢેલ. આગરામાં ચમત્કાર, જહાંગીર બાદશાહને પ્રતિષેધ :

આ બાબુ દુર્જનોથી લલ્કેરાયેલા દિલ્હીના મુગલ બાદશાહ જહાંગીરે પોતાના મંત્રીઓ લોઢાવંશીય કુરપાલ બંધવોને કહ્યું : 'તમારા જિનમંદિરમાં રહેલા દેવ બે દશ દિવસમાં કોઈ ચમત્કાર નહીં દેખાડે, તો આ દેવાલયોના હું ભુક્કા બોલાવી દર્શા.' આ વાત સાંભળીને બન્ને મંત્રીબંધવો સચિંત બન્યા અને શીઘ્રવેગી ઊંટ પર સોનપાલ કાશી પહોંચ્યા. આચાર્યશ્રીને આગરામાં બનેલી હપ્રીકત સમજાતી. આચાર્યશ્રીએ આધ્યાસન આપતાં કહ્યું : 'તમે ચિંતા છોડી દો. હું જાતે જ ત્યાં પહોંચી આવીશ.'

ગુરુદેવ પર શ્રદ્ધાવાળા સોનપાળ આગરા આવ્યા. આટલા દિવસોમાં આગરા પહોંચ્યું અશક્ય હોવાથી પુન્ય આચાર્યદેવશ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિ પાદલેપ કરી આકાશગામિની



વિદ્યાને બળે આગરા પહોંચ્યા. આ વિદ્યા અને અદ્વૈતરૂપકારિણી વિદ્યા તેમના ગુરુદેવ પૂ. આચાર્યશ્રી ધર્મભૂતિસૂરિએ તેમને આપેલી.

ચૈતવળીના શબ્દો પ્રમાણે દશમે દિવસે જહાંગીર બાદશાહ જિનાલયમાં આવી પહોંચ્યો. ત્યારે આચાર્યશ્રીએ કહ્યું: 'તમે નમન કરો, તો આ દેવ તરતજ ચમત્કાર બતાવશે.' બાદશાહે હાથ જોડીને શિર ઝુકાવ્યું કે આચાર્યશ્રીના પ્રભાવથી ગચ્છાધિષ્ઠા-ચિકા શ્રી મહાકાલીદેવીએ જિનપ્રતિમામાં પ્રવેશી હાથ જોડ્યા કરી બાદશાહને 'ધર્મલાલ' આપ્યો. આ ચમકાર જોતાં બાદશાહના મુખમાંથી શબ્દો નીકળ્યા: "જૈનકા દેવ સચ્ચા, જૈનકા સેવકા ઈલમક્રી ખાણુ." આચાર્યશ્રીના પ્રભાવને જોઈ બાદશાહે દશ હજાર સોના-મહોરો મંત્રીબાંધવોને આપી. મંત્રી બાંધવોએ આ સોનામહોરોને ધર્મના કાર્યમાં સદ્વ્યય કર્યો.

યુગપ્રધાન પદ :

કાશીથી વિહાર કરતા અનુક્રમે પૂ. આચાર્યશ્રી ઉદયપુર પધાર્યા. ત્યાંના સંઘની અતિ આગ્રહભરી વિનંતિથી સં. ૧૬૭૨ માં ત્યાં ચાતુર્માસ રહ્યા. એમની મહાનતાથી આકર્ષાઈ ભારતના વિવિધ જૈન સંઘોએ મળીને એમને યુગપ્રધાન પદથી વિભુષિત કર્યા. અનેક જિનાલયોની પ્રતિષ્ઠા :

સં. ૧૬૭૩ તું ચોમાસુ અમદાવાદ કર્યું. ત્યાર બાદ સં. ૧૬૭૪ તું ચોમાસું તેઓશ્રીએ વઢવાણ કર્યું. ત્યાંથી વિહાર કરી શ્રી શત્રુજય તીર્થ પર સંઘવી શ્રી વર્ધમાન-પદ્મસિંહ શાહ કારિત જિનાલયોની આચાર્યશ્રીએ પ્રતિષ્ઠા કરી.

સં. ૧૬૭૫ માં રાયશી શાહની વિનંતિથી આચાર્યશ્રી જામનગર પધાર્યા. ત્યાં રાયશી શાહે ભરાવેલ ૩૦૨ જિનબિંબોની અંજનશલાકા કરાવીને પોતે બંધાવેલ જિનાલય-દેરીઓમાં પ્રતિષ્ઠા કરાવી. સં. ૧૬૭૬, વૈશાખ સુદ ૩ બુધવારના આચાર્યશ્રીએ મંત્રી બાંધવ વર્ધમાન-પદ્મસિંહ શાહ કારિત મહાન જિનાલયોમાં શાંતિનાથ પ્રભુ આદિ ભવ્ય જિનબિંબોની પ્રતિષ્ઠા કરી. સં. ૧૬૭૮ માં આચાર્યશ્રી પુનઃ જામનગર પધાર્યા, ત્યારે ઉક્ત બાંધવોએ ૭૨ દેરીઓમાં ૫૦૧ જિનબિંબોની અંજનશલાકા-પ્રતિષ્ઠા કરાવી. આ જિનાલયમાં બંને બાંધવોએ મળી સાત લાખ મુદ્રિકાઓ ખર્ચી, સૂરિજીની પ્રેરણાથી ઉક્ત બાંધવોએ મોડપુર અને છીકરીમાં પણ જિનમંદિરો બંધાવ્યાં. જામનગરનાં ચોરીવાલા જિનાલયો :

રાયશી શાહના ભાઈ નેણુશી શાહે આચાર્યશ્રીના ઉપદેશથી જામનગરમાં એક ઊંચા શિખરનું ભવ્ય ચૌમુખ જિનાલય બંધાવ્યું. તેમાં સંભવનાથ પ્રભુ આદિ ભવ્ય જિન-

શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ

[૧૧૪] ઊંઝાની આચાર્યશ્રીના હસ્તે પ્રતિષ્ઠા કરાવી. રાયશી શાહ અને નેલુશી શાહના જિનાલયોનું પ્રવેશદ્વાર એક રાખ્યું. અંદર શ્રી નેમનાથની ચોરીવાળું જિનાલય બંધાવી, તેમાં મૂળનાયક નેમનાથને ઊરાજમાન કર્યાં. અંદરની ચોરીના કારણે એકજ દ્વારવાળાં બંને જિનાલયો 'ચોરીવાળા' દેરાસરના નામથી પ્રસિદ્ધ છે.

કચ્છમાં પધરામણી :

સં. ૧૬૭૮ નું ચાતુર્માસ જામનગર કરી સં. ૧૬૭૯ ના કચ્છ માંડવીમાં ચાતુર્માસ રહ્યા બાદ તેઓશ્રી ભુજ પધાર્યા, ત્યારે રાજ્ય તરફથી તેઓનું ઐતિહાસિક સામૈયું થયું. સં. ૧૬૮૦ માં કોઠારા, સં. ૧૬૮૧ માં અંજાર, સં. ૧૬૮૨ માં ભદ્રેશ્વર-આરીતે ચાતુર્માસ કર્યાં.

વર્ધમાન-પદ્મસિંહ શાહ દ્વારા ધર્મનાં કાર્યો :

પૂ. આચાર્યશ્રીના ઉપદેશથી વર્ધમાન-પદ્મસિંહ શાહે ભદ્રેશ્વર તીર્થનો ઢોઢ લાખ મુદ્રિકાઓથી જીલ્લાદ્વાર કરાવ્યા અને પ્રતિષ્ઠા કરાવી. વળી તેમણે સાધર્મિકોના ઉદ્ધારમાં સાત લાખ મુદ્રિકાઓ ખરી. તેમ જ નવપદ્મ જ્ઞાનપંચમીના ઉજમણાઓમાં પાંચ લાખ મુદ્રિકાઓ ખરી તથા અરિષ્ટરત્ન, નીલરત્ન, માણિક્ય રત્નાદિની ભવ્ય પ્રતિમાઓ ભરાવી. આચાર્યશ્રીની પ્રેરણાથી ઉકત બાંધવોએ ગિરનાર, તારંગા, આબુ, સમ્મેતશિખર, શત્રુંજય આદિ તીર્થોના જીલ્લાદ્વારમાં કે પગથિયાં બંધાવવામાં લગભગ ૧૨ લાખ મુદ્રિકાઓનો સફ્થય કર્યો. ઉપરાંત પાવાપુરી, અંપાપુરી, રાજગૃહી, વારાણસી, હસ્તિનાપુર ઇત્યાદિ તીર્થોની યાત્રા કરી.

વિવિધ સ્થળે ચાતુર્માસો :

સં. ૧૬૮૩ માં મુંદરા, સં. ૧૬૮૪ માં આધોઈ, સં. ૧૬૮૫ માં ભદ્રેશ્વર, સં. ૧૬૮૬ માં પાલનપુર, સં. ૧૬૯૦ માં અમદાવાદ, સં. ૧૬૯૧ માં ભુજ, સં. ૧૬૯૨ માં ખાખર, સં. ૧૬૯૩ માં મુંદરા, સં. ૧૬૯૪ માં માંડવી, સં. ૧૬૯૫ માં રાધનપુર, સં. ૧૬૯૬ માં ખેરવા, સં. ૧૬૯૭ માં બિકાનેર, સં. ૧૬૯૮ માં જોસલમેર અને સં. ૧૬૯૯ માં બાડમેર થઈ નાગર પારકર ચાતુર્માસ કરી જલોર (રાજસ્થાન) પધાર્યા. ત્યાં મરકી રોગ વ્યાપેલો હતો, તે આચાર્યશ્રીના પ્રભાવથી શાંત થયો. સં. ૧૭૦૦ જલોર, સં. ૧૭૦૧ જોધપુર, સં. ૧૭૦૨ ઉદયપુર, સં. ૧૭૦૩ જોટાણા, સં. ૧૭૦૪ માંડલ, સં. ૧૭૦૫ અંલાત, સં. ૧૭૦૬ સુરત, સં. ૧૭૦૭ નવસારી, સં. ૧૭૦૮ જંખુસર, સં. ૧૭૦૯ ભરૂચ, સં. ૧૭૧૦ ગોધરા-પંચમહાલ, સં. ૧૭૧૧ વડનગર, સં. ૧૭૧૨ અમદાવાદ, સં. ૧૭૧૩ સાહડી, સં. ૧૭૧૪ નાંદલઈ, સં. ૧૭૧૫-૧૬ પાટણ-આરીતે ચાતુર્માસ રહ્યા.



શ્રી રાયશી શાહ દ્વારા ધર્મ-પ્રવૃત્તિ :

વચ્ચે સં. ૧૬૯૭માં ક્ષાગણ્ય સુદ ૩ ને શુક્રવારે સૂરિજીના ઉપદેશથી રાયશી શાહે જામનગરમાં દ્વિતીય પ્રતિષ્ઠા કરાવેલી. રાયશી શાહે ગોડી પાર્શ્વનાથ તીર્થનો સંઘ પણ કાઢ્યો અને આ પ્રસંગે ભારતના અચલગચ્છીય સંઘોનાં પ્રત્યેક ઘરોમાં લહાણાંઓ કર્યાં. રાયશી શાહનાં પત્ની સીરીયાદેએ ગિરનાર તીર્થનો સંઘ કાઢ્યો.

સંઘવી લીલાધર પારેખ દ્વારા ધર્મ-પ્રવૃત્તિ :

સં. ૧૬૯૦ માં અમદાવાદમાં યોશવાળવડેરા જસુ પારેખના પુત્ર લીલાધર શાહે શ્રી કલ્યાણસાગર સૂરિના ઉપદેશથી શાંતિનાથ પ્રભુની સુવર્ણ પ્રતિમા ભરાવી તથા જયશેખર-સૂરિ રચિત 'કલ્પસૂત્ર સુખાવબોધ વિવરણ'ની સચિત્ર પ્રત સુવર્ણાક્ષરે લખાવી. સં. ૧૭૧૨ માં સંઘવી લીલાધર પારેખે શત્રુજય થઈ ઉના, દેલવાડા, અબહરા, કોડીનાર, માંગરોળ, જૂનાગઢ, ગિરનાર, ત્યાંથી અનુક્રમે શંખેશ્વર, માંડલ, વીરમગામ થઈ પાછા અમદાવાદ-આ રીતે જામી સોરઠનો સંઘ કાઢ્યો. સંઘવી લીલાધરના પુત્રે શ્રી ગોડીજી તીર્થનો સંઘ કાઢ્યો હતો.

અદ્ભુદ દાદાજીના જિનાલયનો જીર્ણોદ્ધાર :

કલ્યાણસાગરસૂરિની પ્રેરણાથી શ્રીમાલી લઘુશાખીય શ્રેષ્ઠી હાસુજી તુકજીએ શત્રુજય તીર્થ પરના અદ્ભુદજીના વિશાળ જિનમંદિરોનો કોટ સહિત જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો.

શ્રેષ્ઠી શ્રી નાગજી શાહની ધર્મ-પ્રવૃત્તિ :

ખંભાતના શ્રેષ્ઠી નાગજી, પદ્મસિંહ સમેત અનેક શ્રેષ્ઠીઓ શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિના પરમ ભક્ત હતા. શ્રેષ્ઠી મંત્રી નાગજી શાહે ખંભાતમાં મુનિસુવ્રત પ્રભુનું વિશાળ જિનાલય તથા ધર્મમૂર્તિસૂરિ થોભ ઇત્યાદિ કરાવ્યાં હતા. ભીનમાલના ચાતુર્માસ દરમ્યાન ઉપાધ્યાય દેવસાગર ગણિવચે ખંભાતમાં ચાતુર્માસ બિરાજમાન શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિજીને સંસ્કૃતમાં શ્લોકબદ્ધ વિસ્તૃત પત્ર લખ્યો હતો. તેમાં ભીનમાલ, ગોડીજી તીર્થ અને ખંભાત અંગેનાં વર્ણનો અને ગચ્છનો મચાર ખાસ ધ્યાન ખેંચે છે. શ્રેષ્ઠી શ્રી નાગજી શાહ અંગે તેમાં વર્ણન છે, કે તેમની કીર્તિ પારકર, મેવાડ, માળવા આદિમાં ગૂંજતી હતી. ઉક્ત શ્રેષ્ઠીઓએ ખંભાતમાં જિનબિંબ પ્રતિષ્ઠા, ઉપાશ્રયનિર્માણ, વ્રંથલેખન આદિ કાર્યોમાં અઠળક ધન ખચ્ચું હતું.

રાજ લાખાજીને પતિબોધ :

જામનગરના રાજ લાખાજી કલ્યાણસાગરસૂરિના પરમ ભક્ત હતા. વિનયસાગરજી કૃત પટ્ટાવલીમાં ઉલ્લેખ છે કે જામ લાખાજીએ સૂરિજીની નવાંગ પૂજા કરી હતી. એટલા



શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિના શ્રમણ પરિવાર :

શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિના શિષ્ય-પ્રશિષ્ય પરિવારમાં અને આજ્ઞાવર્તી^૧ સમુદાયમાં અમરસાગરસૂરિ, મહો. રત્નસાગરજી, * મહો. દેવસાગરજી, પં. ભાવશેખરગણિ, વા. વિજયશેખરગણિ, વા. વિજયમૂર્તિગણિ, મહો. હેમમૂર્તિ, સુમતિહર્ષગણિ, પં. ભુવનરાજ, મુનિ થાનજી, વા. મતિચંદ્ર, પં. ગુણવર્ધન, વાચક મેટુલાલ, વાચક ગુણમૂર્તિ, વાચક સુપર્વસાગર, ચાદવ મુનિ, પં. વિનયશેખર, પં. રવિશેખર, વા. દયાશીલ, જશકીર્તિ, ગુણસાગરજી, મુનિ શિવચંદ્ર, જયસાગર, ઉદયસાગર, ઉત્તમચંદ્ર, ક્ષીરસાગર, જ્ઞાનસાગર, કુશલલાલ, મુનિ ગુણશીલ, ક્ષેમસાગર, ધનમૂર્તિ, કમલસાગર, ચંદ્રસાગર, લઘિધસાગર, સૌભાગ્યસાગર, વા. રત્નસિંહ, લાવણ્યસાગર આદિ અનેક નામો પ્રાપ્ત થાય છે. શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિજીની પ્રૌઢ પ્રતિભા અને પ્રભાવક નેતૃત્વથી તે વખતે ગચ્છમાં સાધુ સમુદાય વિશાળ હતો. તેમના શિષ્યોએ રચેલાં અંથરચનાનાં સ્થળોથી જાણી શકાય છે કે અચલગચ્છીય શ્રમણો પણ તે વખતે ભારતના મુખ્ય પ્રદેશોના વિસ્તારોમાં વિચરતા હતા.

પ્રકાંડ વિદ્વાન શ્રી વિનયસાગરસૂરિ :

શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિના શિષ્ય શ્રી વિનયસાગરજી પ્રકાંડ વિદ્વાન હતા. તેમણે જ રચેલા 'વિદ્વદ્વિંતામણિ' અંથની પ્રશસ્તિના 'તેષાં શિષ્યૈઃ વરાચાર્યૈઃ સૂરિવિનય સાગરૈઃ' આવા ઉલ્લેખ પરથી લાગે છે કે તેઓ સૂરિપદધારક હશે... પટ્ટાવલી સમેત પ્રમાણઅંથમાં તેમનો 'સૂરિ' તરીકેનો ઉલ્લેખ પ્રાપ્ત થતો નથી. જેથી આ હકીકત સંશોધનીય છે. તેમની કૃતિઓ આ પ્રમાણે છે : (૧) 'વૃદ્ધ વિંતામણી' યાને 'વિદ્વદ્વિંતામણિ અંથ', (૨) 'અનેકાર્થ રત્નાકોષ' ગૂર્જર પદ્યમાં, (૩) 'ભોજ વ્યાકરણ' સંસ્કૃત પદ્યમાં. કચ્છના મહારાજા ભારમલ્લના (પ્રથમ) કુવર ભોજરાજની તુષ્ટિ માટે એની વિનંતિથી ૨૦૨૮ પ્રલોક પ્રમાણનો આ પદ્યબદ્ધ વ્યાકરણ અંથ છે. (૪) વિધિપક્ષગચ્છ બૃહત્પટ્ટાવલી. આ અંથ અદ્ય સમય પહેલાં જ પ્રાપ્ત થયો છે. પ્રાયઃ અમને મળેલ પ્રત પ્રથમાદર્શ પ્રત હોય. આ પ્રતની અન્ય નકલો શોધવી ખૂબ જ જરૂરી છે. આ અંથ પાંચ ઉલ્લાસોમાં વિભક્ત છે અને સંસ્કૃત પદ્યબદ્ધ છે. ગચ્છપ્રવર્તક શ્રી આર્યરક્ષિતસૂરિથી માંડી શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિ સુધીના ગચ્છનાયકોનાં જીવનવૃત્ત એમાં વર્ણવાયેલાં છે. (૫) 'હિંગુલ પ્રકરણ', (૬) 'નામમાલા પૂર્તિ.'

* પૂ. મહો. રત્નસાગરજી મ. સ. માટે જુઓ-આ અંથના આ જ વિભાગમાં ચૈતમસાગરસૂરિનું જીવનચરિત્ર



શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ

મહો. શ્રી વિનયસાગરજીના સૌભાગ્યસાગરજી ગણિ આદિ અનેક શિષ્યો હતા.

મહોપાધ્યાય શ્રી દેવસાગરજી :

શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિજીના વખતમાં થયેલા મહોપાધ્યાય દેવસાગરજી ગણિવર્ય પણ પ્રકાંડ વિદ્વાન હતા. ગચ્છનાયક શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિને તેમણે લખેલા સંસ્કૃત પદ્યમાં નિબંધ એ ઐતિહાસિક પત્રો પ્રસિદ્ધિમાં છે. તેમની રચેલી યાદગાર કૃતિ તો છે, ‘વ્યુત્પત્તિ રત્નાકર.’ શ્રી હેમચંદ્રસૂરિ રચિત ‘અભિધાન ચિંતામણિ કોષ’ની વ્યાખ્યા રૂપે ૧૮,૦૦૦ શ્લોકપરિમાણની આવૃત્તિ છે. આ અંથ શબ્દશાસ્ત્ર અને શબ્દોની વ્યુત્પત્તિ બાણુવા અભ્યાસીઓ માટે અતિ ઉપયોગી અંથ છે. આ અંથની અનેક હસ્તપ્રતો પ્રાપ્ત થાય છે. આ અંથ શીઘ્ર પ્રકાશિત થાય એ જરૂરી છે.

અચલગચ્છીય શ્રમણો દ્વારા અંથરચના :

કલ્યાણસાગરસૂરિના વખતમાં થયેલા અચલગચ્છીય શ્રમણોમાં શ્રી સુમતિહર્ષગણિ, વા. ધનરાજ ઇત્યાદિએ જ્યોતિષ અંથો પર ટીકાઓ રચી છે.

વા. વિજયશેખર ગણિ વા. વિવેકશેખર ગણિના શિષ્ય હતા. તેમણે ‘કચવત્ત્રા રાસ,’ ‘ત્રણ મિત્ર ચોપાઈ,’ ‘સુદર્શન રાસ,’ ‘ચંદલેખા રાસ,’ ‘ચંદ્રરાજાનો રાસ,’ ‘ગૌતમ સ્વામીનો નાનો રાસ’ આદિ અંથો રચ્યા છે.

વાચક ભાવશેખર ગણિએ ‘યત્ના અણુગાર રાસ,’ ‘રૂપસેન રાસ’ ઇત્યાદિ કૃતિઓની રચના કરી છે.

શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિના સમયમાં અચલગચ્છીય શ્રમણી-સમુદાય :

શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિના સમયનાં કેટલાંક સાધ્વીજીઓનાં નામો પ્રાપ્ત થાય છે. પ્રવર્તિની સાધ્વી કુશલલક્ષ્મી, સાધ્વી રત્નાઈ, સાધ્વી પદ્મલક્ષ્મી, સા. વિદ્યાલક્ષ્મી, સા. ગુણુશ્રી, સા. લક્ષ્મીશ્રીજી, વિમલશ્રીજી, નયશ્રીજી, રૂપશ્રીજી, ક્ષીરશ્રીજી, યશશ્રીજી, સુવર્ણશ્રીજી, રત્નશ્રીજી, ઇદિરાશ્રીજી, વાહ્લાશ્રીજી, લીલાશ્રીજી, સુમતલક્ષ્મીશ્રીજી, દેમાશ્રીજી આદિ અનેક સાધ્વીજીઓ વિદ્યમાન હતાં.

શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિનો વિહાર-પ્રદેશ :

શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિના ઉપદેશથી નિર્મિત જિનાલયો અને જિનપ્રતિમાઓના પ્રશસ્તિ લેખો, શિલાલેખો પ્રાપ્ત થાય છે. તે દ્વારા તેમના વિહારપ્રદેશો અંગે અનુમાન કરી શકાય છે. તેઓ કચ્છ, સૌરાષ્ટ્ર, ગુજરાત, મહારાષ્ટ્ર, રાજસ્થાન, ઉત્તર ભારત ચારાણુસી, આગ્રા, લખનૌ ઇત્યાદિ પ્રદેશોમાં વિચર્યા હતા અને જૈનશાસનની અપૂર્વ શાસન-પ્રભાવના કરી હતી.

શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ



શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિ રચિત સાહિત્ય અને સ્તોત્રો :

શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિની કૃતિઓ ઠીક પ્રમાણમાં ઉપલબ્ધ થાય છે. તેઓ આદર્શ જિનભક્ત હતા. તેમણે પ્રસંગોપાત રચેલ લગભગ વીશ જેટલાં સ્તોત્રો જે સંસ્કૃત ભાષામાં નિબંધ છે, તે પ્રાપ્ત થાય છે. ઉપરાંત, 'શ્રી પાર્શ્વનાથ અષ્ટોત્તર શતનામ,' 'લિંગનિર્ણય ગ્રંથ,' 'મિશ્રલિંગ કોષ' આ ગ્રંથોના પણ શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિ જ રચયિતા છે. આ કૃતિઓ સંસ્કૃત પદ્યમાં છે. 'લિંગનિર્ણય ગ્રંથ વિવરણ,' 'શાંતિનાથ ચરિત્ર,' 'વીશ વિરહમાન સ્તવન' ઇત્યાદિ ગ્રંથો પણ તેમણે રચ્યાનો પટ્ટાવલીમાં ઉલ્લેખ છે. કલ્યાણસાગરસૂરિ કૃત ગૂર્જર પદ્યમાં 'સ્તુતિ ચૌવીશી' અને 'સ્તવનાદિ' કૃતિઓ પણ પ્રાપ્ત થાય છે. કલ્યાણસાગરસૂરિએ અન્ય પણ ભક્તિ સાહિત્ય રચેલ હશે. તેમના ગ્રંથોની શોધ કરવી ઘટે. તેમની રચનાઓમાં સરળતા, સુખોદતા એ ગુણ મુખ્ય તરી આવે છે.

શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિનું અંતિમ જીવન :

મહાપ્રભાવક, યુગપ્રધાન, આચાર્ય શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિ ભારતના મુખ્ય નગરો અને ગામોમાં અપ્રતિહત વિચર્યાં. તેમના ધર્મોપદેશથી અનેકવિધ શાસન પ્રભાવક ઐતિહાસિક શુભ કાર્યો થયાં.

સં. ૧૭૧૭ માં તેઓ કચ્છ પધાર્યાં. તે સાલનું ચાતુર્માસ પણ ત્યાં જ કર્યું. પંચ્યાસી વરસની મોટી વયે પહોંચેલા શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિ જીવનના છેલ્લા સ્થાસ સુધી પોતાની આરાધના અને આવશ્યક ક્રિયામાં કુશળ હતા. આ વૃદ્ધ વયમાં પણ તેઓ શિષ્યોને વાચના આપતા.

શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિનું સ્વર્ગગમન :

કચ્છ ભુજમાં જ ચાતુર્માસ દરમ્યાન આસો સુદ ૧૩ ગુરુવારના તેઓશ્રી કાળધર્મ પામ્યા. વાચક લાવણ્યચંદ્ર કૃત 'કલ્યાણસાગર સૂરિ નિર્વાણ રાસ' પ્રાપ્ત થાય છે. સંભવતઃ લાવણ્યચંદ્ર ગણિ ચરિત્રનાયકના કાળધર્મ વખતે કચ્છ ભુજમાં જ ઉપસ્થિત હતા. મોટી પટ્ટાવલિમાં તેમની સ્વર્ગતિથિ ત્રૈશાખ સુદ ૩ નિર્દેશાઈ છે, પણ 'શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિ નિર્વાણ રાસ' પ્રાપ્ત થતાં આસો સુદ ૧૩ એ તેમની સ્વર્ગતિથિ છે.

શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિની સ્મૃતિ :

શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિની વિદ્વાયથી શ્રી સંઘે એક યુગવીર, મહાસમર્થ, મહા-વૈરાગ્યવંત પ્રભાવક આચાર્યને ગુમાવ્યા. તેમની શાનદાર અંત્યેષ્ટિ કાઢવામાં આવી.

તેઓશ્રીના કાળધર્મને શતાબ્દીઓ વહી જવા છતાં તેઓશ્રીનું મંગલ-પવિત્ર નામ આજે પણ અનેરો આહલાહ જન્માવે છે. તેઓશ્રી પછી આ ગચ્છના શ્રમણસમુદાયમાં



અને ગચ્છનાયકોમાં 'સાગર' શબ્દ કાયમ રહ્યો છે. આ એક હકીકત છે, અને તેઓ-શ્રીની યુગો સુધી જળવાઈ રહે તેવી આ એક સ્મૃતિ છે. તેમને આથી વિશેષ કઈ શ્રદ્ધાંજલિ હોઈ શકે ?

શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિના કાળધર્મ વખતે શેઠ વર્ધમાન શાહના પુત્ર જગદુશાહે પાંચ હજાર મુદ્રિકાઓ ઉછાળી દાન કર્યું હતું. ભુજના તથા ખીજાં અનેક શહેરો તથા ગામોના સંઘોએ અઠ્ઠાઈ મહોત્સવ કર્યો. અગ્નિસંસ્કારને સ્થળે શ્રી અમરસાગર-સૂરિના ઉપદેશથી લવ્ય સ્તૂપ (થોભ) અને ચરિત્રનાયકશ્રીની ચરણપાદુકાઓની સ્થાપના કરવામાં આવી. આ સ્તૂપના સ્થળે પૂ. દાદાશ્રી ગૌતમસાગરજી મ. સા.ની પ્રેરણાથી સં. ૧૯૭૩ ના મહા વદ આઠમના લવ્ય ગુરુમંદિર અને દાદાશ્રીની લવ્ય પ્રતિમાજી પ્રતિષ્ઠિત કરવામાં આવ્યાં છે.

શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિ પછીની વિદ્યમાન પરંપરા :

તેઓશ્રીના શિષ્ય મહોપાધ્યાય રત્નસાગરજી પણ ખૂબ જ સમર્થ અને ક્રિયાપાત્ર મહાપુરુષ હતા. કુશળ મંત્રીની જેમ ગચ્છ અને સમુદાયની વ્યવસ્થામાં તેઓ સક્રિય રહેતા. વિદ્યમાન શ્રમણ સમુદાય પણ તેઓની પરંપરાનો જ છે. તે આ પ્રમાણે છે : (૧) મહોપાધ્યાય રત્નસાગરજી (૨) ઉપાધ્યાય મેઘસાગરજી (૩) ઉપાધ્યાય વૃદ્ધિ-સાગરજી (૪) ઉપાધ્યાય હીરસાગરજી (૫) ઉપાધ્યાય સહજસાગરજી (૬) માનસાગરજી ગણિ (૭) રંગસાગરજી ગણિ (૮) કૃતેહસાગરજી (૯) દેવસાગરજી (૧૦) સ્વરૂપ-સાગરજી (૧૧) ગૌતમસાગરસૂરિ. (જેમણે ક્રિયોદ્ધાર કરી ગચ્છના ઉદયમાં પોતાનો અદ્વિતીય ફાળો નોંધાવ્યો.)

પ. પૂ. દાદાશ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિનાં ગુરુમંદિરો :

(૧) શ્રી સિદ્ધગિરિ પર શ્રી આદીત્યજીની ઠૂંકમાં અષ્ટાપદજીના દેરાસર પાસે ઠાંકા પર દેરી નં. ૧૫૧ માં પાદુકા જોડી છે. (૨) આગલા મંડપની ઉત્તર બાજુ શ્રી ગૌતમ સ્વામીજીની દેરી છે. તેમાં ગોખલામાં પાદુકાઓ છે. (૩) સિદ્ધગિરિની તળેટી પર બાબુના દેરાસરની પાછળ ભમતીની દેરીઓમાં કચ્છ-વરાડીઆના શા ગેલા માણેક તથા દેવજી માણેકે નીચેના ચોકમાં આરસની દેરી કરાવી તેમાં આ આચાર્યશ્રીની લવ્ય પ્રતિમાની સ્થાપના કરી છે. (૪-૫) નવાનગર (જામનગર)માં શેઠ વર્ધમાનના અને શેઠ રાયશીના બન્ને દેરાસરોમાં પાદુકાઓની સ્થાપના છે. (૬-૭) મીઠડીઆ વેરા અજરામલના દેરાસરમાં દક્ષિણ તરફની આરસની દેરીમાં તથા અચલગચ્છ ઉપાશ્રયમાં આરસની દેરીમાં એમ બે ઠેકાણે લવ્ય પ્રતિમાઓની સ્થાપના છે. (ઉપાશ્રયની દેરીમાં

શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ



આચાર્યશ્રીની પ્રતિમા ઉપર આરસની અલેરાઈ પર શ્રી મહાવીરદેવની લવ્ય નાની પ્રતિમા છે.) (૮) અણુહીલપુર પાટણમાં સાલવી પાડાની ત્રીંશેરીમાં શ્રી નેમનાથ પ્રભુના દેરાસરમાં સં. ૧૭૧૫ માં પાટુકાની સ્થાપના થઈ છે. (૯) કચ્છ-ભદ્રેશ્વર તીર્થના દેરાસરની ભમતીમાં પાટુકાની સ્થાપના છે. (૧૦) કચ્છ-ભુજ નગરમાં એ આચાર્યશ્રીના દેહના અગ્નિસંસ્કારના સ્થળે સં. ૧૭૧૮ માં ત્યાંના સંઘે સ્થાભ (સ્તૂપ)નું શિખરબંધ મંદિર કરાવી તેમાં પાટુકાની સ્થાપના કરી.

ત્યાર બાદ એ ગુરુમંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવી સં. ૧૯૭૩ માં પરમ ઉપકારી અચલગચ્છ મુનિમંડલાચેસર પૂજ્ય દાદાશ્રી ગૌતમસાગરજી મ. સા.ના ઉપદેશથી કચ્છ વરાડીઆના શા. ગેલા માણેક તથા દેવજી માણેકે કોરી પાંચસોના ચડાવાપૂર્વક લવ્ય મોટી પ્રતિમાની સ્થાપના કરી. આ ઉપરાંત માંડવી, અંબર, તેરા, નળિયા, જખૌ, લાલા, જસાપુર, વારાપધર, વરાડીઆ, સાંચરા, સુથરી, સાંધાણુ, વીઠ, દેઢીઆ, હાલાપુર, કોટડી, કોટડા, દેવપુર, ગઢ, ગોધરા, મેરાઉ, ડોણુ, તલવાણુ, મોટા આસંખીઆ વગેરે કચ્છના ગામોમાં તથા મોટી ખાવડી, નવાગામ, દલતુંગી, ગોરખડી, મોડપુર, ઠાંતા ઇત્યાદિ હાલારના ગામોમાં કેટલેક ઠેકાણે મોટી દેરીઓમાં અને કેટલેક ઠેકાણે દેરી આકાર આરીઆઓમાં આચાર્યશ્રીની પ્રતિમાઓની સ્થાપના થયેલી છે. મુંબઈમાં લાંડુપ, ખારેક બજાર અને માટુંગાના કચ્છી જૈન દેરાસરોમાં આ આચાર્યશ્રીની પ્રતિમાઓની સ્થાપના થયેલી છે. ઉપરોક્ત પ્રતિમાઓની સ્થાપનાઓમાંથી ઘણીખરી સ્થાપનાઓ અચલગચ્છાધિપતિ અચલગચ્છ મુનિમંડલાચેસર સુવિહિત શિરોમણિ પ. પૂ. દાદાસાહેબ શ્રી ગૌતમસાગરસૂરિજી મ. સા.ના ઉપદેશથી થયેલ છે.

પૂ. દાદાશ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિજીની પ્રતિમાઓ :

પૂ. અચલગચ્છાધિપતિ આ. ભ. શ્રી ગુણસાગરસૂરિજી મ. સા.ની પ્રેરણાથી આ સ્થળોમાં પૂજ્યશ્રીની પ્રતિમાઓ પ્રતિષ્ઠિત થયેલ છે : સમેતશિખરજી તીર્થ, પાલીતાણામાં કેશવજી નાયક ધર્મશાળા, કચ્છમાં નાગલપુર ગામ, નાગલપુર વિદ્યાપીઠ, કોઠારા, રાજસ્થાનમાં ખાડમેર, લીનમાલ, મુંબઈમાં ભાતબજાર-આદિનાથ જિનાલય, લાલવાડી-સુવિધિનાથ જિનાલય, ઘાટકોપર-જીરાવલા પાર્શ્વનાથ જિનાલય, નાલાસોપારા ઇત્યાદિ.

દાદાશ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિનું જીવનચરિત્ર જાણવા ઉદયસાગરસૂરિ કૃત રાસ, અમરસાગરસૂરિ રચિત સંસ્કૃત પદ્યાવલી તથા શ્રી વર્ધમાન-પદ્મસિંહ ચરિત્રમ્ ઇત્યાદિ ગ્રંથો અત્યુપયોગી છે. ન્યાયસાગરજી, ફૂલચંદ્રજી અને હંસરાજે બનાવેલી કલ્યાણસાગરસૂરિની પૂજાઓ પણ પ્રસિદ્ધ છે.



દાદાશ્રીની પુનિત સ્મૃતિમાં ધાર્મિક સંસ્થા :

દાદાશ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિ આદિની સ્મૃતિ નિમિત્તે વિદ્યમાન અચલગચ્છાધિપતિ પ. પૂ. આચાર્ય ભગવંત શ્રી ગુણસાગરસૂરીશ્વરજી મ. સા.ની મંગલ પ્રેરણાથી સં. ૨૦૩૦ માં શ્રી આચાર્યરક્ષિત જૈન તત્ત્વજ્ઞાન વિદ્યાપીઠ દ્વારા 'શ્રી કલ્યાણ-ગૌતમ-નીતિ જૈન તત્ત્વજ્ઞાન શ્રાવિકા વિદ્યાપીઠ'ની સ્થાપના કરવામાં આવી છે. તેમાં જૈન કન્યાઓ, વિધવાઓ, ત્યક્તા બહેનો ઇત્યાદિ ધાર્મિક તત્ત્વજ્ઞાનની તાલીમ મેળવી રહી છે.

શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિ ચતુર્થ જન્મ શતાબ્દીની સ્મૃતિ :

સં. ૨૦૩૩-૩૪ દરમ્યાન અચલગચ્છાધિપતિ દાદાશ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિની ચતુર્થ જન્મશતાબ્દીની સ્મૃતિ નિમિત્તે વિદ્યમાન અચલગચ્છાધિપતિ પૂ. આચાર્ય ભગવંતશ્રી ગુણસાગરસૂરીશ્વરજી મહારાજ સાહેબની શુભ પ્રેરણાથી ભારતભરમાં ઠેરઠેર ભવ્ય મહોત્સવો-આરાધનાઓ, અક્રમતપ, આચંબિલ તપ, બપ, અનુષ્ઠાનો, પુસ્તક વિતરણ, પુસ્તકપ્રકાશન, રંગોળી, તેઓશ્રીનું જીવનચરિત્ર પ્રકાશન આદિ થયાં હતાં. તેઓશ્રીની નિશ્રામાં તથા તેઓશ્રીનાં આજ્ઞાવર્તી સાધુસાધ્વીજીઓ તથા ગચ્છનાં સાધુ-સાધ્વીજીઓની નિશ્રામાં રાજસ્થાન, કચ્છ, ગુજરાત, સૌરાષ્ટ્ર, મુંબઈ, મહારાષ્ટ્ર આદિમાં પણ ભવ્ય મહોત્સવો આરાધનાપૂર્વક થયા હતા.

મુંબઈમાં કચ્છી વીણા ઓશવાળ દેરાવાસી જૈન મહાજન દ્વારા ભાતબબર, લાલવાડી અને ઘાટકોપર જિનાલયોમાં તથા કચ્છી દશા ઓશવાળ જૈન જ્ઞાતિ મહાજન અને શ્રી અનંતનાથજી મહાસજ અને તેના 'સાધારણ ડ્રેડોનું ટ્રસ્ટ' દ્વારા ખારેકબબર અને ભાંડુપના જિનાલયોમાં અને મુહુંડમાં કલ્પસૂત્ર પ્રકાશન સાથે ભવ્ય વરઘોડાનાં આયોજનો અને મહોત્સવો મુનિ કલાપ્રભસાગરજી આદિ ઠાણા ઈની નિશ્રામાં ઉજવાયા હતા. ત્યાંના સંઘોએ પણ આ પ્રસંગે ખૂબ જ લાભ લીધેલ.

શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિ ત્રંચ પ્રકાશન કેન્દ્ર :

દાદાશ્રી કલ્યાણસાગરસૂરીશ્વરજી મ. સા.ની ચતુર્થ જન્મશતાબ્દીની સ્મૃતિ નિમિત્તે 'શ્રી આચાર્યરક્ષિત જૈન તત્ત્વજ્ઞાન વિદ્યાપીઠ' હસ્તકના 'દાદા શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિ ત્રંચ પ્રકાશન કેન્દ્ર' દ્વારા દશ જેટલા ત્રંચો બહાર પડી ચૂક્યા છે. તથા 'શ્રી આચાર્ય-કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ત્રંચ' (પ્રસ્તુત ત્રંચ) નું પ્રકાશન અત્ય સમયમાં જ થનાર છે. આ સ્મૃતિત્રંચમાં ભગવાન શ્રી મહાવીરદેવથી માંડી વિદ્યમાન અચલગચ્છાધિપતિશ્રીનું જીવનવૃત્ત તથા જૈન ધર્મ અને અચલગચ્છને સ્પર્શતા સંશોધનાત્મક લેખો, સંસ્કૃત, ગુજરાતી અને હિન્દીમાં હશે. આ સ્મૃતિત્રંચમાં ગચ્છનાયક આચાર્યાદિના તથા ભારતભરના

શ્રી આચાર્ય કલ્યાણગૌતમસ્મૃતિ ગ્રંથ



પ્રાપ્ત ગચ્છનાં જિનાલયો, ત્યાંના મૂળનાયક ભગવાંતો તથા ઐતિહાસિક હસ્તલિખિત પ્રતોની પ્રશસ્તિઓનાં મળી લગભગ ૧૦૦ જેટલાં ચિત્રો હશે. કચ્છ-પાલીતાણા છ'રી સંઘ તથા સં. ૨૦૩૫માં પાલીતાણામાં થયેલ ઐતિહાસિક નવાણુ યાત્રાનાં તથા મહોત્સવોનાં પ્રસંગ ચિત્રો પણ આવશે.

શ્રી આર્ય-જય-કલ્યાણ કેન્દ્ર :

દાદાશ્રીની સ્મૃતિમાં 'શ્રી આર્ય-જય-કલ્યાણ કેન્દ્ર'ની પણ સ્થાપના કરવામાં આવેલ છે. આ કેન્દ્ર હસ્તક પંદર જેટલાં પ્રાચીન-અર્વાચીન પ્રકાશનો પ્રગટ કરવામાં આવ્યાં છે. દાદા શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિ કૃત વ્યાકરણ વિષયક 'શ્રી ક્ષિંગ નિર્ણય ગ્રંથ' (પરિશિષ્ટ શબ્દકોશ વિવરણ સહિત) પણ પ્રકાશિત થનાર છે. તથા દાદાશ્રીના ક્ષેટ્રાઓ ઇત્યાદિ પણ પ્રકાશિત કરવામાં આવ્યા છે.

શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિના ચતુર્થ જન્મ શતાબ્દી વર્ષના મહોત્સવોની નોંધ :

બાડમેર (રાજસ્થાન) માં સં. ૨૦૩૨-૩૩માં વિદ્યમાન અચલગચ્છાધિપતિશ્રીની નિશામાં દાદાશ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિની ચતુર્થ જન્મ શતાબ્દીની સ્મૃતિ રૂપે ભવ્ય મહોત્સવ, વ્રતપ્રચાર, સંસ્કૃતિ સમારોહ, હિંદીમાં અણુવ્રતોની પુસ્તિકા, પત્રિકાઓ, હિંદીમાં કલ્યાણસાગરસૂરિ જીવન ચરિત્ર ઇત્યાદિ પ્રકાશિત થયાં.

દાદાશ્રીની ચતુર્થ જન્મ શતાબ્દીની સ્મૃતિ પ્રસંગે શ્રી ક. વી. યો. દેરાવાસી જૈન મહાજન (મુંબઈ) તરફથી 'દાદા શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિ જીવન સૌરભ', 'શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિ પૂજા સંદોહ' પુસ્તકો પણ પ્રકાશિત કરવામાં આવ્યાં છે.

શ્રી અખિલ ભારત અચલગચ્છ (વિધિપક્ષ) પ્રવેતાંબર જૈન સંઘનું મુખ્યત્ર 'વીતરાગ સંદેશ' અને 'શ્રી ક. દ. યો. પ્રકાશ સમીક્ષા' આ બંને માસિકો દાદાશ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિની ચતુર્થ જન્મ શતાબ્દીની સ્મૃતિ નિમિત્તે પ્રકાશિત થયા હતા.

દાદાશ્રીની ચતુર્થ જન્મ શતાબ્દીની સ્મૃતિ નિમિત્તે શ્રી ઘાટકોપર કચ્છી અચલગચ્છ જૈન સંઘ તરફથી સુનિશ્રી કલાપ્રભસાગરજીની પ્રેરણાથી સં. ૨૦૩૩ માં તેઓશ્રીની નિશામાં 'દાદાશ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિ જૈન ધાર્મિક જ્ઞાનસત્ર' (પ્રથમ)ની મંગલ શરૂઆત થઈ. ત્યારબાદ બીજાં જ્ઞાનસત્રો અચલગચ્છાધિપતિ પૂ. આ. ભ. શ્રી ગુણસાગરસૂરિ-શ્વરજી મ. સા. મુંબઈ પધારતાં તેઓશ્રીની નિશામાં દેરાવાસી હાઈસ્કૂલ, ઘાટકોપર તથા ચીંચબંદર ક. વી. યો. દેરાવાસી જૈન મહાજન, ઘાટકોપર અને મુલુડમાં રાખવામાં આવ્યા હતા. હાલ દાદાશ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિ જૈન જ્ઞાનસત્રનું સંચાલન 'શ્રી આર્ય-રક્ષિત જૈન તત્ત્વજ્ઞાન વિદ્યાપીઠ' કરી રહી છે.



ઉપરોક્ત વિગતોથી જાણી શકાશે કે શતાબ્દીઓ વહી જવા છતાં દાદાશ્રી કલ્યાણ-સાગરસૂરિનું નામ આ ગરબમાં કેવું આહલાદક અને એકચતાપ્રેરક છે! દાદાશ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિની વિદાય પછી ગરબની સ્થિતિ ધીમે ધીમે પલટાઈ રહી હતી. પણ વર્તમાનમાં શાસન અને ગરબની દિનપ્રતિદિન ઉન્નતિ થઈ રહેલ છે.

વિદ્વદ્ધર્મ શ્રી અમરસાગરસૂરિ :

મેવાડના ઉદયપુર નગરમાં શ્રીમાલી ચૌધરી યોધાની પત્ની સોનાની કુક્ષીથી સં. ૧૬૯૪ માં અમરચંદ્રનો જન્મ થયો હતો. સં. ૧૭૦૫ માં અમરચંદ્રે શ્રી કલ્યાણસાગર-સૂરિ પાસે દીક્ષા સ્વીકારી હતી. સં. ૧૭૧૫ માં ખંભાતમાં મુનિ શ્રી અમરસાગરજીને સૂરિપદથી અલંકૃત કરવામાં આવ્યા હતા. સં. ૧૭૧૮ માં ગરબનાયક શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિ કચ્છ-ભૂજમાં કાળધર્મ પામતાં શ્રી અમરસાગરસૂરિ ગરબેશપદે આરૂઢ થયા હતા.

સૂરિજીના ઉપદેશથી ધર્મકાર્યો :

શ્રી અમરસાગરસૂરિની પ્રેરણાથી સં. ૧૭૧૬ ના મહા વદ ચોથના દીવખંદરના પ્રાગ્વટ મંત્રી માલજીએ પોતાની સ્ત્રી સાથે ચતુર્થ વ્રત સ્વીકાર્યું. આ પ્રસંગે મંત્રી માલજીએ સ્વામી-વાસદેવાદિ સુકૃતોમાં ઘણું જ ધન ખર્ચ્યું. તેમણે શ્રી શાંતિનાથ પ્રભુની રૂપાની તથા ઉત્તમ પાપાણની ૧૧ પ્રતિમાઓ ભરાવી અને શ્રી અમરસાગર-સૂરિના ઉપદેશથી શ્રી શત્રુજય તીર્થ પર નાનકડું લગ્ન જિનાલય બંધાવી સં. ૧૭૧૭, માગશર વદ ૧૩ ના પ્રતિષ્ઠા કરાવી સૂરિજીની પ્રેરણાથી સંઘ સહિત શત્રુજય મહાતીર્થની યાત્રા પણ કરી. મંત્રી માલજીએ ધર્મકાર્યોમાં એક લાખ દ્રમ્મનો સફવચ કર્યો.

બાહડમેરના જિનાલયને જીર્ણોદ્ધાર ચાતુર્માસ :

સં. ૧૭૨૩ માં ગરબનાયક શ્રી અમરસાગર સૂરિ બાહડમેર પધાર્યો અને ત્યાંના સંઘના આગ્રહથી ત્યાં જ ચાતુર્માસ રહ્યા. બાહડ ગોત્રીય શ્રેષ્ઠી શ્રી ભેરાવરમદલે ગુરુની સુંદર ભક્તિ કરી. ધર્મકાર્યોમાં ઘણું ધન ખર્ચ્યું. અમરસાગરસૂરિના ઉપદેશથી બાહડમેરના ચિંતામણિ પાર્શ્વનાથ જિનાલયને જીર્ણોદ્ધાર પણ થયો.

પાલીતાણામાં ગુરુપાદુકાની પ્રતિષ્ઠા :

સં. ૧૭૨૫ માં તેઓ પાલીતાણા પધાર્યા. ત્યાં લાલન ગોત્રીય વર્ધમાન શાહના પુત્ર ભારમલે કુટુંબ સહિત યાત્રા કરી અને સૂરિના ઉપદેશથી શત્રુજય તીર્થ પર કલ્યાણસાગરસૂરિની ચરણપાદુકાની દેવકુલિકામાં સ્થાપના કરી.

શ્રી આર્ય કલ્યાણગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ



પ્રભાવક શ્રી અમરસાગરસૂરિ :

સં. ૧૭૨૧, માગસર સુદ ૫ ના અમદાવાદના સંઘવી લીલાધર પારેખના સુપુત્રોએ ગોડી પાર્શ્વનાથ તીર્થ અને આબુ મહાતીર્થ આદિનો મોટો સંઘ કાઢ્યો હતો. પ્રાયઃ આ સંઘ તેઓશ્રીની નિશ્રામાં નીકળેલ લાવણ્યચંદ્ર ગણિ ‘અમરસાગર સૂરિ નિર્વાણ રાસ’માં તેમના પ્રત્યે આ પ્રમાણે લાવ વ્યક્ત કરે છે :

તસુ પટોધર અધિક વિરાજઈ, બિરૂદ વણાં જસુ છાજઈછ
ભટ્ટારક જિણુ શાસણુ ચંદ્ર, અમરસાગરસૂરીદાણ ॥૨॥
યુગપ્રધાન સકલગુણુ ગેહ, જંગમતીરથ જેહાણ
વિચરઉ ભવિક કમલ પ્રતિભોધઉ, રવિ જિમ અદા તિમિર ઉધઉછ ॥૩॥

સાધુઓનું કર્તવ્ય-અધ્યાત્મનો પ્રચાર :

શ્રી અમરસાગરસૂરિ માટે ‘યુગપ્રધાન,’ ‘સકલગુણુ ગેહ,’ ‘જંગમતીરથ’ આવાં વિશેષણો પરથી તેમના મહાન જીવનનો પરિચય મળી રહે છે. અમરસાગર સૂરિશ્રી શ્રીપૂજા ગોરજીઓની પરંપરા ચાલી આ વાતઅસ્વીકાર્ય છે. અલખત તે વખતે રાજકીય સ્થિતિ ડામાડોળ હતી, જેની અસર દૂરગામી રહી. આથી જૈન ધર્મ અને બધા ગરુદોને ઘણું જ ભોગવવું પડ્યું હતું, એ હકીકત છે. પવિત્ર મુનિવરોને ગોરજીઓ કહી ત્યાગ ધર્મનો દ્રોહ કરવો કદાપિ ઉચિત નથી. અમરસાગરસૂરિ પછી થયેલા કેટલાક આચાર્યો અને મુનિવરોએ રચેલ કૃતિઓ દ્વારા તેના ત્યાગમય જીવન અંગે બાણી શકાય છે. અલખત તે વખતે ગોરજીઓ હતા, પણ સુવિહિત મુનિવરોનું સંઘ પર વર્ચસ્વ હતું જ.

ગોરજીઓએ જૈન ધર્મ ટકાવી રાખ્યો, તે મિથ્યા વચન છે :

હકીકતમાં ગોરજીઓની પરંપરા જેવું હતું જ નહીં, પણ શ્રમણોમાં પ્રવેશેલી શિથિલતા દઢ રીતે તેમનામાં સ્થિર થઈ, ત્યારે એ જ શ્રમણો સમાજને આધ્યાત્મિક નેતૃત્વ પૂરું પાડવાને બદલે જનરંજન અને મનોરંજન માટે અન્ય વૈદકીય, ભૂસ્તર, જ્યોતિષાદિ પ્રવૃત્તિઓમાં પડી ગયા હતા. આ બંધના શિથિલ શ્રમણજીવનની શરૂઆત અચલગચ્છમાં તે! ઉદયસાગરસૂરિ પછી થઈ હશે એમ અનુમાન કરી શકાય છે. ત્યાર પછીના આચાર્યો અને શ્રમણો શ્રીપૂજા કે ગોરજી તરીકે સંભોધાયા હોય એ સ્વીકાર્ય લાગે છે. અમુકનો મત એવો છે કે, ગોરજીઓએ જૈન ધર્મ ટકાવી રાખ્યો પણ આ મિથ્યાવચન છે. જિનવચન વિરુદ્ધ કથન કરનારને શાસકાર લગવંતોએ ઉત્સુક ભાષી અને પાષી કહ્યા છે. ગોરજીઓએ જૈન ધર્મને ટકાવી રાખ્યો કે જૈન ધર્મની શાનને ઝાંખપ લગાડી ? ગોરજીઓ જ સ્વયં તીર્થંકર હોવાની આજ્ઞાનુસાર પૂર્વાચાર્યોની જેમ



ને ત્યાગમય જીવન જીવતે તો અનેક દીક્ષાઓ, છ'રી સંઘો, તપ, ત્યાગ, આરાધના આદિ અનેક ધર્મ અને આધ્યાત્મની શુભ પ્રવૃત્તિઓ થતે ! અહીં આ વાતનો વિસ્તાર આટલો જ બસ થશે.

શ્રી અમરસાગર સૂરિ જિનાગમોમાં પારગામી હતા તથા અધ્યાપન કાર્યમાં ઉદ્યમી હતા. સમેતશિખરજી આદિ મહાતીર્થોની યાત્રા કરી હતી. આથી સૂચિત થાય છે કે તેઓ ઉત્તરવિહારો કરી ભારતનાં મુખ્ય કેન્દ્રોમાં વિચર્યા હતા.

શ્રી અમરસાગર સૂરિ કચ્છ પધાર્યા હતા. તે વખતે તેમના શ્રમણ પરિવારનો વિહાર કચ્છ તરફ વિશેષ હતો.

વાચ્ય પુણ્યસાગરજી અને તેમની કૃતિઓ :

તેમના વખતમાં ધર્મમૂર્તિસૂરિ, શિ. ભાગ્યમૂર્તિ, શિષ્ય ઉદયસાગરજી, શિષ્ય ઉપા. હયાસાગરજી, વા. પુણ્યસાગરજીએ 'જયઘનવનલિકા કુવલય...' નામક વીર જિન સ્તોત્ર અપર નામ 'ત્રીજ્ઞ સ્મરણ' ઉપર તથા મેરુતુંગસૂરિ કૃત 'જીરાવલ્લા પાર્શ્વનાથ સ્તોત્ર' 'ૐ નમો દેવદેવાય' નામક છઠ્ઠા સ્મરણ ઉપર ટીકાઓ રચી. ઉક્ત પુણ્યસાગરજીના શિષ્ય પદ્મસાગરજી કૃત 'જીવાલિગમ સૂત્ર' ઉપર ટીકા પ્રસિદ્ધ છે.

ગચ્છના મુનિવરોની રચનાઓ :

ગજસાગરસૂરિ શિષ્ય લલિતસાગરજી, શિષ્ય માણિકચસાગરજીના શિષ્ય જ્ઞાનસાગરજીએ ગૂર્જર ભાષામાં ૧૭ જેટલા રાસ ચરિત્રો રચ્યાં. 'ચૈત્ય પરિપાટી,' 'સ્તવન ચોવીસી' ઇત્યાદિ ગ્રંથો પણ રચ્યા. વા. નેમસાગરજી, શિષ્ય શીલસાગરજી, શિષ્ય અમૃતસાગરજીએ 'રાત્રિ ભોજન પરિહાર રાસ' રચ્યો. ચંદ્રશાખાના માનચંદ્રગણિ જ્યોતિષના પ્રકાંડ વિક્રાન હતા. તેમણે જ્યોતિષ વિષયક ગ્રંથો પણ રચ્યા.

શ્રી લાવણ્યચંદ્ર ગણિ અને તેમની કૃતિઓ :

અમરસાગર સૂરિના વખતમાં વા. લક્ષ્મીચંદ્ર ગણિના શિષ્ય લાવણ્યચંદ્ર ગણિ થયા. તેમણે રચેલ 'વીરવંશાનુક્રમ સંસ્કૃતિ પટ્ટાવલી,' 'ગોડી પાર્શ્વનાથનો રાસ,' 'સાધુગુણભાસ' અને 'કલ્યાણસાગર સૂરિ નિર્વાણ રાસ' ઇત્યાદિ કૃતિઓ રચી. અચલગચ્છની પાલીતાણીય શેખર શાખામાં થયેલા જ્ઞાનશેખર ગણિ શિષ્ય નયનશેખરજીએ ૬,૦૦૦ પ્રલોક પરિમાણનો 'યોગ રતનાકર ચોપાઈ' નામક વૈદ્યક ગ્રંથ રચ્યો.

રાધનપુરમાં અચલગચ્છીય જિનાલય-ઉપાશ્રયો :

તેમના વખતમાં થયેલા મુનિશ્રી હીરસાગરજીના ઉપદેશથી રાધનપુરમાં શામળા પાર્શ્વનાથનું અચલગચ્છીય જિનાલય તથા અચલગચ્છના ત્રણ ઉપાશ્રય બંધાયા.



તેમનો રાધનપુર ઉપર સારો ઉપકાર છે. તેમની સ્મૃતિ રૂપે હાલ ત્યાં હીરસાગર શેરી પણ છે. ત્યાંના નવાબ સાથેની તથા તેમના ચમત્કારોની અનુશ્રુતિ અત્યારે પણ પ્રસિદ્ધ છે.

દાનવીર જગદુશાહ :

એજ અરસામાં લાલન ગોત્રીય શ્રેષ્ઠિ વર્ધમાન શાહના સુપુત્ર જગદુ શાહ 'મહા દાનવીર' તરીકે પ્રસિદ્ધ હતા. તેમણે ધર્મકાર્યોમાં ઘણું જ ધન ખર્ચ્યું.

શ્રી અમરસાગરસૂરિ અડસઠ વરસની વયે સં. ૧૭૬૨ માં ધોળકામાં કાળધર્મ પામ્યા હતા.

૬૬. શ્રી વિદ્યાસાગરસૂરિ :

કચ્છ ખીરસરા ખંદરના દશા ઓશવાળ જ્ઞાતિના નાગડા ગોત્રીય શ્રેષ્ઠિ કર્મસિંહની ભાર્યા કમલાદેવીની કુક્ષીથી સં. ૧૭૪૭ ના આસો વદ ૩ ને દિવસે વિદ્યાધરકુમારનો જન્મ થયો હતો.

સં. ૧૭૫૬ ના ફાગણ સુદ ૨ ના વિદ્યાધરે અમલસાગરસૂરિ પાસે દીક્ષા સ્વીકારી. તેમનું નામ મુનિશ્રી વિદ્યાસાગરજી રાખવામાં આવ્યું. નૂતન દીક્ષિત ખાલમુનિની વય ક્રૂત નવ જ વરસની હતી. સં. ૧૭૬૨, શ્રાવણ સુદ ૧૦ ના ધોળકામાં તેઓ સૂરિપદથી અલંકૃત થયા હતા. આ પ્રસંગે સુરતના શ્રેષ્ઠિ કપુરચંદ્રજીએ, અમદાવાદના શ્રેષ્ઠિ વર્ધમાન પારેખે તથા અન્ય શ્રેષ્ઠિઓએ ખૂબ જ ધન ખર્ચ્યું. સં. ૧૭૬૩, કારતક વદ ૪, બુધવારે માતર તીર્થમાં 'ગચ્છેશ' પદ પામ્યા. લઘુ વયમાં અર્થાત્ માત્ર ૧૬ વરસની વયે સૂરિપદ અને ગચ્છેશપદ પામ્યા હતા. ગચ્છેશપદ વખતે સૌભાગ્યચંદ્ર વડેરાએ ઘણું જ ધન ખર્ચીને અનેરો લલાવો લીધો. માતર સંઘના આગ્રહથી શ્રી વિદ્યાસાગર-સૂરિજી ત્યાં જ ચાતુર્માસ રહ્યા. ત્યાં વ્યાખ્યાનમાં તેમણે 'વિશેષાવશ્યક' (સટીક) અંથ વિશદ વ્યાખ્યાપૂર્વક સંલખાવ્યું.

સુરત-અમદાવાદમાં શાસન પ્રભાવના :

સં. ૧૭૬૫ માં શ્રી વિદ્યાસાગરસૂરિએ સુરતમાં ચાતુર્માસ કર્યું. ત્યાંના શ્રેષ્ઠિ કપુરચંદ્ર સિંઘાએ સૂરિજીની અનન્ય લક્ષિત કરી તથા સર્વે ગચ્છના સાધુઓને વચ્ચ-પાત્ર વહોરાવ્યાં. સકળ સંઘમાં સાકર ભરેલી પિત્તળની થાળીની લડાણી કરી, અને સૂરિજીની પ્રેરણાથી ચંદ્રપ્રભુ આદિ અનેક જિનજિંભોની પ્રતિષ્ઠા કરાવી. સં. ૧૭૬૬ ના અમદાવાદના ચાતુર્માસ દરમ્યાન શ્રેષ્ઠિ વર્ધમાન પારેખ તથા તેમની પત્ની રૂક્મણિએ સ્વામીવાત્સલ્ય, લડાણ ઇલાદિ ધર્મકાર્યોમાં વિપુલ ધન ખર્ચ્યું. સૂરિજીના



ઉપદેશથી ભગવાનદાસ શ્રેષ્ઠિએ શ્રી સંભવનાથ આદિ સાત ઊંઝા ભરાવી સં. ૧૭૭૩, વૈશાખ સુદ ૫ ના મહોત્સવપૂર્વક પ્રતિષ્ઠા કરાવી. ભગવાનદાસે સંઘ સહિત શંત્રુજય મહાતીર્થની યાત્રા કરી અને સાતે ક્ષેત્રોમાં ખૂબ જ ધન ખર્ચ્યું.

ત્યાર બાદ કચ્છના પ્રથમ પટ્ટધર શ્રી વિદ્યાસાગરસૂરિ કચ્છ પધાર્યા, ત્યારે કચ્છની પ્રજાએ સૂરિજીનો ઉમંગલેર પ્રવેશ-મહોત્સવ ઉજવ્યો. આ પ્રસંગે કચ્છ ભૂજના શ્રેષ્ઠ ઠાકરશી ટોડરભલે ધન ખર્ચી લહાવો લીધો.

કચ્છના મહારાવ ગોડાજી અને સૂરિજીનો સમાગમ-કચ્છમાં અમારી પાલન :

આપણે આગળ જોઈ ગયા કે પરમત્યાગી યુગપ્રધાન શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિએ કચ્છના મહારાવ ભારમલ્લ (પ્રથમ) ને પ્રતિબોધેલા. ત્યાર બાદ રાજ્યે સૂરિજીના ઉપદેશથી કચ્છમાં અમારી પાલન ઇત્યાદિનાં ફરમાનોં પણ બહાર પાડેલાં. શ્રી વિદ્યાસાગરસૂરિજીએ પણ કચ્છના મહારાવ ગોડાજીની રાજસલામાં માનવંતુ સ્થાન પ્રાપ્ત કર્યું. મહારાવ ગોડાજીને પ્રતિબોધી અહિંસામય જૈન ધર્મ સમજાવ્યો. સૂરિજીની પ્રેરણાથી પર્યુષણના પંદર દિવસો દરમ્યાન રાજ્યે અમારિ (અહિંસા)ની ઉદ્દેશ્યભણા કરાવી. વાચક નિત્યલાલ ગણિ વિદ્યાસાગરસૂરિ રાસમાં લખે છે :

જૈન ધરમ આજૂઆલવા, દેશના ધરમની દીધ,
પ્રતિબોધ્યા રાજો ગોડાજી, જીવ્યા ગુણ લીધ;
પરવ પૂંજુસજુ પાલવી, પનર દિવસની અમાર,
ધર્મશાસ્ત્ર દેખાડી ને, કીધો એ ઉપગાર;

જાહેરમાં સૂરિજી દ્વારા સ્થાનકવાસીઓ પરાજન :

તે વખતે કચ્છમાં સ્થાનકવાસી સંપ્રદાયનો પ્રચાર વિશેષ હતો. કચ્છમાં મૂર્તિ-પૂજક સંપ્રદાયના સાધુઓનો વિહાર અદ્યપ હતો. આવા સમયમાં લોકાગચ્છીય ઋષિ મૂલચંદ કચ્છ આવ્યા હતા. સ્થાનકવાસી સંપ્રદાયના ધર્મદાસજીના બાવીસ શિષ્યો જુદા જુદા પ્રદેશોમાં વિચરવા લાગ્યા અને ' બાવીસ ટોળા ' એવા નામથી ઓળખાયા. આ બધામાં મૂલચંદ ઋષિ મુખ્ય હતા.

વિદ્યાસાગરસૂરિએ ઋષિ મૂલચંદને મહારાજો ગોડાજીની સલામાં બોલાવ્યા અને અને તેમની સાથે શાસ્ત્રાર્થ કર્યો. જૈનાગમોમાંથી અનેક પાઠો બતાવી વિદ્યાસાગર-સૂરિજીએ પ્રતિમા સ્થાપના અંગે સિદ્ધિ કરી બતાવી. ઋષિ મૂલચંદ આ ચર્ચામાં ટકી શક્યા નહિ. તેમનો ઘોર પરાજય થયો. આ સંવાદ સં. ૧૭૭૫ માં થયો હોવાનું અનુમાન કરી શકાય છે. વાચક નિત્યલાલ આ પ્રમાણે રાસમાં જણાવે છે :

શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ 

ઋષિ મૂલચંદ્ર કચ્છ દેશમાં. દેવ-ગુરુનો પ્રત્યનીક,
કુમતિ માટે કદાચહી, પ્રતિભાત્યાપક તહકીક;
તેહને તિહાંથી કાઢીએ, તેહી રાય હજૂર,
શાસ્ત્ર તણી ચરયા કરી, માન કર્યા ચકધૂર.

કચ્છમાં અને પાટણમાં ધર્મપ્રભાવના :

કચ્છમાં તે વખતે જો આ ઘટના ન બનતે તો ચોમેર મૂર્તિ અને મૂર્તિપૂજનો વિરોધ પ્રસરી ઊઠતે. ઋષિ મૂલચંદ્રજી પણ પોતાનો પરાજય થવાથી કચ્છમાં રહી શકયા નહિ. વિદ્યાસાગરસૂરિ કચ્છના વિહારો દરમ્યાન કચ્છનાં મુખ્ય શહેરોમાં પણ ચાતુર્માસ કર્યા. તેમના ઉપદેશથી અંબારમાં સં. ૧૭૭૬ માં તેઓશ્રીની નિશ્રામાં શ્રી વાસુપૂજ્ય સ્વામી જિનાલયની પ્રતિષ્ઠા થઈ. ત્યાર બાદ તેઓએ ગોડીજી તીર્થની પણ યાત્રા કરી. સં. ૧૭૮૧ માં તેઓ ખંભાત અને સુરત તરફ વિચરતા હતા. સં. ૧૭૮૫ માં શાલવીઓના આગ્રહથી વિદ્યાસાગરસૂરિ પાટણ પધાર્યા હતા. શાલવીઓએ સૂરિજીની ખૂબ ભક્તિ કરી. મંત્રી વિમલના સંતાનીય શ્રેષ્ઠિ વલ્લભદાસે તથા માણેકચંદ્રે પણ સૂરિજીની ખૂબ જ ભક્તિ કરી. એ જ વર્ષે માગસર સુદ ૫ ના દિવસે ઉક્ત શ્રેષ્ઠિઓએ સૂરિજીના ઉપદેશથી જિનબિંબો ભરાવી પ્રતિષ્ઠાદિ મહોત્સવો કર્યાં.

દક્ષિણ ભારતમાં ધર્મપ્રચાર અને સુરતમાં અચલગચ્છનો પ્રભાવ :

ત્યારબાદ વિદ્યાસાગરસૂરિ દક્ષિણ ભારતમાં પણ વિચર્યા. ત્યાંના વિહારોથી અને ધર્મોપદેશથી અનેક શાસન પ્રભાવનાનાં શુભ કાર્યો થયાં. બલના, બુરહાનપુર વગેરે શહેરોમાં પણ તેમના ધર્મોપદેશની અસર દીર્ઘ સમય પર્વત રહી. બુરહાનપુરમાં વિદ્યાસાગરસૂરિની પધરામણીથી સ્થાનકવાસી ઋષિ રણછોડ ત્યાંથી વિહાર કરી ગયા. બુરહાનપુરના સંઘની વિનંતિથી સૂરિજી તે સાલ ત્યાં જ ચાતુર્માસ રહ્યા અને વ્યાખ્યાનમાં 'વિશેષાવશ્યક' અર્થ પર વિવરણ કર્યું. ત્યાંના સંઘના મુખ્ય શ્રેષ્ઠિ કરતુર શાહ, ભોબ શાહ, દોશી દુર્લાલ વગેરે પ્રતિબોધ પામ્યા. સં. ૧૭૮૭ નું ચાતુર્માસ પણ ત્યાંજ કર્યું. સં. વિદ્યાસાગરસૂરિએ શ્રી અંતરિક્ષ પાર્શ્વનાથ તીર્થની યાત્રા કરી. ત્યાંથી ઔરંગાબાદ પણ પધાર્યા. ઔરંગાબાદમાં અનેક ધર્મપ્રવૃત્તિઓ થઈ. આ વિહારો દરમ્યાન સુરતના સંઘની વિનંતિઓ ઉપરાઉપરી આવ્યા જ કરતી હતી. ત્યાંના સંઘની વિનંતિથી સૂરિજી સુરત પધાર્યા. શ્રેષ્ઠિ ખુશાલ શાહે લવ્ય પ્રવેશ મહોત્સવ ઉજવ્યો. સુરતના સંઘના આગ્રહથી મુનિશ્રી જ્ઞાનસાગરજીને સં. ૧૭૯૭ ના કારતક સુદ ૩, રવિવારે સૂરિપદથી અલંકૃત કરવામાં આવ્યા. નૂતન સૂરિવર્ચનું નામ ઉદયસૂરિ રાખવામાં આવ્યું. આ પ્રસંગે શ્રેષ્ઠિ ખુશાલચંદ્ર, મંત્રી બંધુ ગોડીદાસ આદિએ ઘણું ધન ખર્ચ્યું.



એ વખતે સુરતમાં અચલગચ્છનો વિશેષ પ્રચાર હતો. એક જૈનેતર વિદ્વાન મણિલાલ વ્યાસ નોંધે છે કે સં. ૧૭૦૦ થી ૧૮૦૦ સુધીમાં સુરતના આગેવાનો મોટે ભાગે અચલગચ્છના પ્રભાવ હેઠળ હતા. અચલગચ્છના નાયક, આચાર્યો અને મોટા પ્રતિષ્ઠિત સાધુઓ અહીં ચાતુર્માસ રહેતા. વીસા શ્રીમાળી આગેવાનો અચલગચ્છના અનુરાગી હતા. હરિપુરામાં ભવાનીના વડની પાસે અચલગચ્છનો ઉપાશ્રય બાંધવામાં આવ્યો હતો. સુરતના અગ્રેસરોનું લઙ્ક્ય વગેરે ગામો પર સારું વર્ચસ્વ હતું.

(વિશેષ માટે જુઓ : 'શ્રીમાળી વાણિકા જ્ઞાતિ મેઠ' પૃ. ૨૨૨)

ગચ્છના મુનિવરોની શાખાઓ અને વિહારો :

શ્રી વિદ્યાસાગરસૂરિના વખતમાં અચલગચ્છની સાગર શાખા પાલીતાણીય શાખા, મેડપાટી શાખા વગેરેમાં અનેક મુનિવરો થઈ ગયા. મેડપાટી શાખાના મુનિવરોનો રાજસ્થાન તરફ વિશેષ વિહાર હતો. ભીનમાલનગર, આડમેર, પાલી, ગુંચોડ, નાડોલ, નાડલાઈ, સાઢડી, બલોર, દાસ્પા, પાઢરા વગેરે સ્થળોમાં મેડપાટી શાખાના મુનિવરોનો સવિશેષ ઉપકાર છે. સાગર પાલીતાણીય, લાલ વગેરે શાખાઓના મુનિવરોનો વિહાર ગુજરાત, સૌરાષ્ટ્ર, કચ્છ અને પારકર તરફ હતો.

વિદ્યાસાગરસૂરિના અને વાં નિત્યલાલની કૃતિઓ :

શ્રી વિદ્યાસાગરસૂરિના ઉપદેશથી અંથોદ્ધાર પ્રવૃત્તિ સારા પ્રમાણમાં થયેલી. આપણે આગળ જોયું કે વિદ્યાસાગરસૂરિએ કચ્છના રાજાની સભામાં ઋષિ મૂલચંદને પરજિત કરેલા. તે પરથી તેમની વિદ્વતાનો પરિચય મળી રહે છે. દેવેન્દ્રસૂરિ કૃત 'સિદ્ધ પંચાશિકા' અંથ ઉપર તેમણે સં. ૧૭૮૧ માં ૮૦૦ શ્લોક પ્રમાણ ગુજરાતી વિવરણ અંથ રચ્યો. નારકી પ્રશ્નોત્તર નામનો વિસ્તૃત અંથ એમણે રચ્યા હોવાનો ઉલ્લેખ પ્રાપ્ત થાય છે. તેમણે રચેલા સંસ્કૃત મિશ્ર હિંદીમાં ગોડી પાર્થનાથ સ્તવન, પાર્થનાથ સ્તવન પણ પ્રાપ્ત થાય છે. તેમના વખતમાં વા. વિનયલાલ, શિ. વા. મેરુલાલ, વા. સહજસુંદર ગણિ, શિ. વા. નિત્યલાલ પણ ઉચ્ચ કોટિના કવિ થઈ ગયા. તેમણે રચેલી કૃતિઓનાં નામ આ પ્રમાણે છે : (૧) પૃથ્વીચંદ્ર રાસ, (૨) નેમનાથ બાર માસ, (૩) વિદ્યાસાગરસૂરિ રાસ, (૪) સ્તવન ચોવીસી, (૫) ચોવીસીનાં પ્રકીર્ણ સ્તવનો, (૬) અંદનબાળા સજ્જાય, (૭) ભગવાન મહાવીરદેવ પંચકથાણુક ચોઢાળિયું તેમ જ પ્રકીર્ણ કૃતિઓ. વાચક નિત્યલાલ કૃત કચ્છી સ્તવનો પણ પ્રાપ્ત થાય છે, જે કચ્છી સાહિત્યમાં સૌથી પ્રાચીન માની શકાય. વિશેષ શોધ કરતાં કચ્છીમાં રચાયેલ સાહિત્ય કથાય મળી રહે એ શક્ય છે.



રિસોદ્ર તીર્થ મૂળનાયક :

વિદ્યાસાગરસૂરિના ઉપદેશથી ખંભાતમાં પ્રતિષ્ઠિત થયેલી ગોડી પાર્શ્વનાથની પ્રતિમા હાલ રિસોદ્ર તીર્થના જિનાલયમાં મૂળનાયક તરીકે છે. આ મૂર્તિ ચમત્કારી છે.

કચ્છના પ્રથમ અચલગચ્છાધિપતિ પૂ. આ. શ્રી વિદ્યાસાગરસૂરિ સં. ૧૭૯૭ ના કાર્તિક સુદ ૫ ના મંગળવારે સમાધિપૂર્વક કાળધર્મ પામ્યા.

૬૭. સમભાવી શ્રી ઉદયસાગરસૂરિ

જામનગરમાં ઐશવાળ વ્યવહારી શાહ કલ્યાણની ભાર્યા જ્યવંતીની કુક્ષિથી સં. ૧૭૬૩ ના ચૈત્ર સુદી ૧૩ના દિને ગોવર્ધનકુમારનો જન્મ થયો હતો. સં. ૧૭૭૭ માં વિદ્યાસાગરસૂરિ કચ્છ ભૂજમાં બિરાજમાન હતા, ત્યારે ગોવર્ધન સહ માબાપ સૂરિજીનાં દર્શને ઉપાશ્રયમાં આવ્યાં. બાળકનો તેજસ્વી ભાલપ્રદેશ જોઈ સૂરિજીએ કહ્યું કે આ બાળક ભાવિમાં મહાન થશે. ગુરુની વાણી સાંભળી માતા-પિતા આનંદિત થયા. તેઓએ ગુરુને જણાવ્યું કે આ બાળક આપને જ વહોરાવીએ છીએ.

ગુરુવર સાથે દક્ષિણ ભારતમાં વિહાર :

સં. ૧૭૭૭ માં સૂરિજીએ આ બાળકને દીક્ષા આપીને ‘જ્ઞાનસાગરજી’ નામા-ભિધાન કર્યું. દીક્ષા બાદ મુનિ જ્ઞાનસાગરજીએ જ્ઞાનયજ્ઞ આરંભ્યો. અદ્ય સમયમાં તેઓ અનેક શાસ્ત્રોના અભ્યાસી બની ગયા. આગળ આપણે જોઈ ગયા, તેમ મુનિ જ્ઞાનસાગર પોતાના ગુરુ વિદ્યાસાગરસૂરિ સાથે દક્ષિણ ભારતમાં જાવના, ઐરંગાબાદ, ખુરહાનપુર વગેરે પ્રદેશોમાં વિચર્યાં. સુરતમાં પણ વિચર્યાં. ગુરુની સાથે તેઓએ પણ સર્વત્ર ધર્મોપદેશ આપી યશકીર્તિ સંપાદિત કરી.

ખુરહાનપુરના શ્રેષ્ઠિઓ કર્તુરભાઈ, ભોજભાઈ, દોશી દુર્લભભાઈ વગેરેના આગ્રહથી મુનિ જ્ઞાનસાગરજીએ સં. ૧૭૮૬-૮૭ માં ‘ભાવપ્રકાશ’ અપર નામ ‘છ ભાવ સજ્જાય’ તથા ‘સમક્રિત સજ્જાય’ અપર નામ ‘વીર જિન સ્તવન’ – આ તત્ત્વગર્ભિત કૃતિઓ રચી. તેમણે હિંદી અને મરાઠીમાં નેમનાથ લગવાનનાં ગીતો રચ્યાં.

સુરતમાં વિદ્યાસાગરસૂરિએ સં. ૧૭૯૭ ના કાર્તિક સુદિ ૩ ને રવિવારે મુનિશ્રી જ્ઞાનસાગરજીને સૂરિ પદવી આપી. સાથે નામ પણ ‘ઉદયસાગરસૂરિ’ રાખ્યું. આ પ્રસંગે સુરતના સંઘે ખૂબ ધન ખર્ચ્યું. કારતક સુદ ૩ ના પદ મહોત્સવ ઉજવાયો અને કારતક સુદ ૫ ના વિદ્યાસાગરસૂરિ કાળધર્મ પામ્યા. ગુરુની સ્મૃતિ નિમિત્તે સુરતના હરિપુરામાં આવેલા ભવાનીવડ પાસેના અચલગચ્છીય ઉપાશ્રયમાં વિદ્યાસાગરસૂરિની ચરણ પાહુકાઓ સ્થાપવામાં આવી.



સુરતના સંઘે સં. ૧૭૯૭ ના માગશર સુદી ૧૩ ના દિવસે ઉદયસાગરસૂરિને ગચ્છનાયક પદે બિરાજમાન કર્યાં. તેઓ પ્રથમ હાલારી પદ્ધર થયા.

જામનગરનાં જિનાલયોનો ઉદ્ધાર :

ઉદયસાગરસૂરિના ઉપદેશથી જામનગરના વર્ધમાન શાહ - પદ્મસિંહ શાહ કારિત જિનાલયો તથા અન્ય જિનાલયોનો સં. ૧૭૮૭ માં લાલન ગોત્રીય તલકશીએ જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો અને સં. ૧૭૮૮ ના શ્રાવણ સુદ ૭ ના ગુરુવારે સર્વે જિનખિંબોની પુનઃ પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી. આ કાર્યમાં મંત્રી તલકશીએ એક લાખ કેરી ખરચી. અડધા લાખ કેરી કચ્છ માંડવીથી વલમજી લાલને પણ મોકલાવેલી. ઉક્ત બંને શ્રેષ્ઠિવર્યો વર્ધમાન શાહ અને પદ્મસિંહ શાહના વંશજ હતા. મંત્રી તલકશીએ જામનગરમાં એક પૌષ્પશાળા પણ બંધાવી. ઉદયસાગરસૂરિ નવસારી પણ પધારેલા. ત્યાંના પારસીઓને પણ તેમણે જૈન ધર્મનું તત્વજ્ઞાન સમજાવી પ્રભાવિત કરેલા.

ગુજરાતમાં ધર્મની શાસન - પ્રભાવના :

ઉદયસાગરસૂરિની પ્રેરણાથી સુરતના આગેવાન શ્રેષ્ઠિ ખુશાલ શાહે શત્રુજય તીર્થનો સંઘ કાઢ્યો હતો. તીર્થની યાત્રા બાદ સૂરિજીએ પાલીતાણામાં અલ્પ સમય સ્થિરતા કરી. પાલીતાણાના શ્રાવકો તથા ઝવેરીઓ સૂરિજીના અનન્ય ભક્ત બન્યા. સૂરિજીએ પાલીતાણાના સ્થાનકવાસીઓને પ્રતિબોધી જિનપ્રતિમાનાં દર્શન-પૂજન કરતા કર્યાં. સુરત સંઘના આગ્રહથી ઉદયસાગરસૂરિ પાછા સુરત પધાર્યા અને ત્યાં ચાતુર્માસ કર્યું. વડોદરાના શ્રેષ્ઠિ શ્રી તેજપાળે સૂરિજીના ઉપદેશથી ધર્મકાર્યોમાં ખૂબ ધન ખર્ચ્યું. ગોધરા (પંચમહાલ)ની ચાતુર્માસ માટે વિનંતિ હતી, પણ અમદાવાદ સંઘના અતિ આગ્રહથી તેઓ અમદાવાદ પધાર્યા. અમદાવાદના સંઘે સૂરિજીનું ભવ્ય સામેયું કર્યું. ત્યાંના સંઘની આગ્રહલરી વિનંતીથી તેઓ ત્યાં જ ચાતુર્માસ રહ્યા. શ્રેષ્ઠિવર્યો ખુશાલચંદ, જગજીવનદાસ, હરખચંદ, પ્રેમચંદ, હીરાચંદ આદિએ નવાંગ પૂજા, પ્રભાવનાદિમાં ખૂબ ધન ખર્ચ્યું.

અમદાવાદ બાદ કચ્છના સંઘની આગ્રહલરી વિનંતિથી ઉદયસાગરસૂરિ કચ્છ પધાર્યા અને કચ્છમાં ધર્મોપદેશ આપી અનેકવિધ શાસન પ્રભાવનાનાં કાર્યો કર્યાં.

ઉપાધ્યાય શ્રી દર્શનસાગરજી :

ઉદયસાગરસૂરિના શિષ્યોમાં કીર્તિસાગરસૂરિ, ઉપાધ્યાય કીર્તિસાગરજી, ઉપાધ્યાય દર્શનસાગરજી આદિ મુખ્ય હતા. ઉપા. દર્શનસાગરજીએ આદિનાથ રાસ, પંચકલ્યાણક સ્તવન ચોવીસી સમેત ગ્રંથો રચ્યા. ઉપા. દર્શનસાગરજી નળિયાના ઔદિચ્ય બ્રાહ્મણ



હતા. મૂળ નામ દેવશંકર હતું. તેઓએ સં. ૧૮૦૩ ના પોષ સુદ ૩ ના દીક્ષા સ્વીકારી હતી. સં. ૧૮૦૮ માં ઉપાધ્યાય પદધારક બન્યા હતા.

તીર્થના સંઘ અને જિનાલય નિર્માણ :

સં. ૧૮૦૪ માં સુરતના શ્રીમાલી શ્રેષ્ઠિ કચરાભાઈ કીકાએ શત્રુજય તીર્થનો સંઘ કાઢ્યો હતો, તેમાં ઉદયસાગરસૂરિ ઉપરાંત અન્ય ગરુડના મુનિવરો પણ સામેલ થયેલા. શ્રેષ્ઠિ કચરાના પુત્ર તારાચંદે પણ શત્રુજય તીર્થનો સંઘ ઉદયસાગરસૂરિની નિશ્રામાં કાઢેલો. સૂરિજીના ઉપદેશથી તારાચંદે શત્રુજય તીર્થ ઉપર શિખરબંધ જિનાલય બંધાવેલું. સં. ૧૮૨૧ ના માગસર સુદ ૭ ના સોમવારે શ્રેષ્ઠિ કચરા કીકાએ ગોડી પાર્શ્વનાથ તીર્થનો પણ સંઘ કાઢેલો. જેમાં ઉદયસાગરસૂરિ પણ સામેલ હતા. સુરતના શ્રેષ્ઠિ શ્રી ભૂખણદાસે પણ તીર્થનો સંઘ કાઢ્યો ને ધર્મકાર્યોમાં ખૂબ ધન ખર્ચ્યું.

શ્રી ઉદયસાગરસૂરિના ગ્રંથો :

ઉદયસાગરસૂરિ અરુણ ગ્રંથકાર પણ હતા. તેમના ગ્રંથો આ પ્રમાણે છે :
(૧) વર્ધમાન દ્વાત્રિંશિકા અવત્ચરિ, (૨) ક્ષેત્ર સમાસ-વિવરણ, (૩) સ્નાત્રપૂજા પંચા-શિકા, (૪) ચોત્રીશ અતિશય છંદ, (૫) ભાવપ્રકાશ, (૬) સમકિતની સન્ભાય, (૭) અંતરિક્ષ સ્તોત્ર, (૮) ગોડી પાર્શ્વનાથ સ્તોત્ર, (૯) ગુણવર્મા રાસ, (૧૦) ષડાવશ્યક સન્ભાય વગેરે. આ ગ્રંથો દ્વારા તેમની અસાધારણ વિદ્રતાનો પરિચય મળી રહે છે.

સૂરતના સંઘ પર ઉદયસાગરસૂરિનો વિશેષ ઉપકાર છે. તેમનું મૃત્યુ પણ સુરતમાં જ થયું. તેઓ સં. ૧૮૨૬ માં આસો સુદ ૨ ના ૬૩ વરસનું આયુષ્ય ભોગવી સમાધિપૂર્વક કાળધર્મ પામ્યા.

૬૮. શ્રી કીર્તિસાગરસૂરિ :

કચ્છના દેશલપુર ગામમાં વીસા ઓશવાળ જ્ઞાતિય શ્રેષ્ઠિ માલસિંહની પત્ની આસબાઈની કુક્ષિથી બાળકનો જન્મ થયો. આ બાળક કુંવરજીએ સં. ૧૭૯૬ માં ઉદયસાગરસૂરિ પાસે દીક્ષા લીધી હતી. તેમનું કીર્તિસાગર નામ રાખવામાં આવ્યું હતું. સં. ૧૮૨૩ માં સુરતમાં તેમને આચાર્યપદે આરૂઠ કરવામાં આવ્યા હતા. આ પ્રસંગે ખુશાલચંદ શાહે તથા શ્રેષ્ઠિ ભૂખણદાસે છ હજાર રૂપિયા ખર્ચી લહાવો લીધો હતો. સં. ૧૮૨૬ માં તેમને અંબરમાં ગરુડેશપદથી અલંકૃત કરવામાં આવ્યા હતા. તેઓ સં. ૧૮૪૩ ના ભાદરવા સુદ ૬ ના કાળધર્મ પામ્યા હતા.

કીર્તિસાગરસૂરિના સમયમાં શ્રમણોમાં શિથિલતા વધી રહી હતી, અને તેઓ



‘ગારજી’ના સ્વાંગ ધરી રહ્યા હતા. કચ્છની સેંકડો પોષાળોમાં સ્થિરવાસ કરી તેઓ લૌકિક પ્રવૃત્તિઓમાં પડી ગયા હતા.

ગુજરાતમાં અચલગચ્છીય જિનાલયો - ઉપાશ્રયો ઇત્યાદિ :

કીર્તિસાગરસૂરિના વખતમાં અમદાવાદના શેખપાડામાં અચલગચ્છીય શ્રાવકોએ પાર્શ્વનાથ પ્રભુનું જિનાલય બંધાવ્યું. અમદાવાદની રતનપોળમાં આવેલું શાંતિનાથ જિનાલય પણ અચલગચ્છીય શ્રાવકોએ બંધાવ્યું છે. ગુજરાતમાં માંડલ પણ અચલગચ્છીય કેન્દ્ર હતું અને હાલ પણ છે. ત્યાંનો અચલગચ્છીય સાધુઓનો ઉપાશ્રય કીર્તિસાગર-સૂરિના ઉપદેશથી બંધાયેલ છે.

૬૯. શ્રી પુણ્યસાગરસૂરિ :

વડોદરાના પ્રાગ્વાટ શાહ રામસીનાં પત્નિ મીઠીબાઈની કુક્ષિએ સં. ૧૮૧૭ માં પાનાચંદનો જન્મ થયો હતો. સં. ૧૮૨૪ માં પાનાચંદ કીર્તિસાગરસૂરિના શ્રાવકપણે શિષ્ય થયા અને સં. ૧૮૩૩ માં કચ્છ-ભુજપુરમાં દીક્ષા લીધી. નામ ‘પુણ્યસાગરજી’ રાખવામાં આવ્યું. સં. ૧૮૪૩ માં કીર્તિસાગરસૂરિ કાળધર્મ પામતાં સુરતમાં જ તેઓ સૂરિ અને ગચ્છેશપદ ધારક બન્યા. આ પ્રસંગે લાલચંદે દ્રવ્ય ખરચી મહોત્સવ કર્યો. સં. ૧૮૭૦ માં કારતક સુદ ૧૩ ના પાટણમાં તેઓ કાળધર્મ પામ્યા.

પુણ્યસાગરસૂરિ કૃત સ્તવનો અને પ્રતિષ્ઠા લેખો પ્રાપ્ત થાય છે.

૭૦. શ્રી રાજેન્દ્રસાગરસૂરિ :

તેઓશ્રી અંગે વિશેષ માહિતી ઉપલબ્ધ બની શકી નથી. તેઓ સુરતમાં જન્મ્યા હતા અને સં. ૧૮૬૨ માં કચ્છ માંડવીમાં કાળધર્મ પામ્યા હતા. પણ અનુમાન કરી શકાય છે કે પુણ્યસાગરસૂરિ સં. ૧૮૭૦ માં કારતક સુદ ૧૩ ના કાળધર્મ પામ્યા હતા. ત્યાર બાદ તેઓ સૂરિ અને ગચ્છેશપદ ધારક બન્યા હતા. તેમના અજ્ઞાત શિષ્ય દ્વારા રચિત ‘શ્રી રાજેન્દ્રસાગરસૂરિ ભાસ’ પ્રાપ્ત થાય છે.

અનેક જિનાલયોની પ્રતિષ્ઠાઓ :

રાજેન્દ્રસાગરસૂરિના ઉપદેશથી મંજલ (નખત્રાણા)ના જિનાલયનું નિર્માણ અને પ્રતિષ્ઠા થઈ. હાલ આ શિલાલેખ મંજલના જિનાલયના નીચેના હોલમાં છે. તેમના વખતમાં ભુજના અચલગચ્છીય ચિંતામણિ પાર્શ્વનાથ જિનાલયનો જીર્ણોદ્ધાર થયો તથા સં. ૧૮૮૯ ના શ્રાવણ સુદિ ૯ ના સુબંધના ખારેક બજાર (કાથા બજાર)માં ક. દ. ઓ. શેઠશ્રી નરશી નાથા આદિ અચલગચ્છીય શ્રાવકોએ શ્રી અનંતનાથજી જિનાલયની પ્રતિષ્ઠા કરાવી.



૭૧. શ્રી મુક્રિતસાગરસૂરિ :

માળવા દેશની ઉજ્જૈની નગરીના ઓશવાળ શાહ ખીમચંદનાં પત્ની ઉમેદબાઈ એ સં. ૧૮૫૭ માં મોતીચંદને જન્મ આપ્યો હતો. મોતીચંદને સં. ૧૮૬૭ ના વૈશાખ સુદ ૩ ના દીક્ષા અને સં. ૧૮૯૨, વૈશાખ સુદ ૧૨ ના પાટણમાં આચાર્યપદ સાથે ગચ્છનાયક પદ આપવામાં આવ્યું હતું. આ પ્રસંગે શ્રેષ્ઠિ નથુ ગોકુળજીએ મહોત્સવ કર્યો હતો. ત્યાર બાદ તેઓ મુક્રિતસાગરસૂરિ તરીકે પ્રસિદ્ધ થયા હતા.

જિનબિંબોની અંજનશલાકા અને પ્રતિષ્ઠા :

મુક્રિતસાગરસૂરિ સં. ૧૮૬૩ માં પાલીતાણા પધાર્યા. અહીં તેમના ઉપદેશથી શ્રેષ્ઠિ ખીમચંદ મોતીચંદે શત્રુજય તીર્થ ઉપર ટૂંક બંધાવી તથા મુક્રિતસાગરસૂરિના હાથે સાત સો જિનબિંબોની અંજનશલાકા સહ પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી. ત્યાંથી વિહાર કરતાં તેઓ નળિયા (કચ્છ) પધાર્યા. અહીં નાગડા ઝોત્રીય દશા ઓશવાળ જ્ઞાતિના શ્રેષ્ઠિ શ્રી નરશી નાથા રહેતા હતા. આ શ્રેષ્ઠિએ નળિયામાં શ્રી ચંદ્રપ્રભુ ભગવાનનું વિશાળ શિખરબંધ જિનાલય બંધાવ્યું. સં. ૧૮૬૭ ના મહા સુદ ૫ ના સૂરિજીની નિશ્રામાં ઉક્ત જિનાલયમાં જિન પ્રતિમાજીઓની પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી. શેઠ નરશી નાથાએ સમસ્ત લઘુ વૃદ્ધ ઓશવાળ જ્ઞાતિમાં ઘર દીઠ સાકર ભરેલી એક થાળી તથા એક રૂપિયાની પ્રભાવના કરી. તેમણે જે મેળાઓ કરી બાવન ગામના મહાજનોને જમાડ્યા.

શ્રી નરશી નાથાનાં ધર્મકાર્યો :

શેઠ નરશી નાથાએ શત્રુજય તીર્થ પર લવ્ય ટૂંક બંધાવી. તેમાં ચરિત્રનાયકની નિશ્રામાં ચંદ્રપ્રભુની પ્રતિષ્ઠા કરાવી. નળિયા તથા સુથરીના જિનાલયોમાં રૂપાનાં કમાડો ચઢાવ્યાં. મુંબઈમાં ખારેક બજારમાં આવેલ શ્રી અનંતનાથ પ્રભુના જિનાલયના વિકાસમાં શેઠ નરશી નાથાની ભાવનાઓ ભરાયેલી પડી છે. સં. ૧૮૬૦ ના શ્રાવણ સુદ ૬ ના અનંતનાથ જિનાલયની પ્રતિષ્ઠા મુક્રિતસાગરસૂરિની નિશ્રામાં કરવામાં આવી. તે વખતે ચરિત્રનાયક સૂરિપદ ધારક ન હતા. શ્રેષ્ઠિ નરશી નાથાએ માંડવીમાં ધર્મશાળા અને જિનાલય બંધાવ્યાં. પાલીતાણામાં ઉક્ત શ્રેષ્ઠિની સ્મૃતિમાં વીરજી શેઠે 'નરશી નાથા ધર્મશાળા' બંધાવી. આ ધર્મશાળામાં ચંદ્રપ્રભુ જિનાલય પણ બંધવામાં આવ્યું. શેઠ શ્રી નરશી નાથાએ પાલીતાણામાં ગોડી પાર્શ્વનાથ જિનાલય સામેના અચલગચ્છીય ઉપાશ્રયનો છૂલોંદાર પણ કરાવ્યો.

તેમના વંશજ હરભમ શેઠે નરશી નાથાની જેમ ધર્મકાર્યોમાં વિપુલ ધન ખર્ચ્યું.



સં. ૧૬૮૭ માં પારોલામાં તેમણે શાંતિનાથ પ્રભુનું જિનાલય બંધાવ્યું. ઉદ્દેપુરમાં શીતલનાથ જિનાલય, સં. ૧૬૧૮ માં નળિયામાં અષ્ટાપદજીનું ભવ્ય જિનાલય બંધાવ્યું. અમરાવતી, શિરપુર અને કુમઠામાં પણ જિનાલય-ધર્મશાળા ઇત્યાદિ બંધાવ્યાં. શેઠ નરશી નાથ દશા ઓશવાળ જ્ઞાતિમાં 'જ્ઞાતિ શિરોમણિ' તરીકે કીર્તિ પામ્યા છે.

શ્રી જીવરાજ રતનશીનાં ધર્મકાર્યો :

સં. ૧૬૦૫ ના મહા સુદ ૫ ના રોજ શેઠ જીવરાજ રતનશીએ કચ્છ-જખૌમાં શ્રી મહાવીર પ્રભુનું વિશાળ જિનાલય બંધાવ્યું. તેની પ્રતિષ્ઠા પણ મુક્તિસાગરસૂરિની નિશ્રામાં કરવામાં આવી. જખૌના વિશાળ વંડાના જિનાલયોના સમૂહને જીવરાજ શ્રેષ્ઠિના પોતાના પિતાના નામથી 'રત્ન ટૂંક' કહેવાય છે. અબડાસાની સુથરી પંચતીર્થોમાં આ 'રત્ન ટૂંક' જખૌ - તીર્થની ગણના થાય છે. જીવરાજ શેઠે કચ્છ અંબરમાં પણ સં. ૧૬૨૧ માં સુપાર્શ્વનાથ જિનાલય બંધાવ્યું. જામનગરમાં વિશાળ જમીન ખરીદી અજિતનાથ જિનાલય અને ઉપાશ્રય બંધાવ્યાં. તે હાલ જીવરાજ રતનશીના વંડા તરીકે ઓળખાય છે.

કચ્છનું ગૌરવવંતું સુથરી તીર્થ :

મુક્તિસાગરસૂરિના સમયમાં સુથરી તીર્થ વિશેષ પ્રસિદ્ધિ પામ્યું. સં. ૧૮૬૬ માં ધૃતકલ્લોલ પાર્શ્વનાથના ઠાણગૃહ મંદિર પાસે શિખરબંધ જિનાલય બંધવામાં આવ્યું અને વૈશાખ સુદ ૮ ના પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી.

સાવરકુંડલા, લાવનગરમાં અચલગચ્છીય જિનાલયો :

સં. ૧૬૦૬ માં અચલગચ્છીય શેઠ કુટુંબના વારુણ પ્રેમજીના વંશજેએ સાવરકુંડલામાં અચલગચ્છ જિનાલય બંધાવ્યું. અચલગચ્છીય મુનિ લાવસાગરજીના ઉપદેશથી સં. ૧૮૫૦ આસપાસમાં લાવનગરમાં ગોડી પાર્શ્વનાથ જિનાલય, ઉપાશ્રય અને જ્ઞાનભંડાર બંધવામાં આવ્યાં.

કચ્છનાં અનેક ગામેમાં જિનાલય-નિર્માણ :

આ જ અરસામાં કચ્છ જીવપુરમાં અચલગચ્છીય શ્રેષ્ઠિ ચાંપશી ભીમશીએ સં. ૧૮૬૭ માં ચિંતામણિ પાર્શ્વનાથ જિનાલય બંધાવ્યું. તેની પ્રતિષ્ઠા ફાગણ સુદ ૩ ના અચલગચ્છાધિપતિ શ્રી મુક્તિસાગરસૂરિની નિશ્રામાં કરવામાં આવી. એ જ વરસોમાં નાના આસંબીઆ, મોટા આસંબીઆ, બાયડ, કુંદરોડી, વિંઝાણુ, તેરા, આધોઈ, વડાલામાં પણ શિખરબંધ જિનાલયો બંધાવ્યાં અને તેમની પ્રતિષ્ઠાઓ થઈ. આ વખતમાં કચ્છ અચલગચ્છનું મુખ્ય કેન્દ્ર બન્યું હતું. ગુજરાત, મારવાડ તરફ અચલગચ્છીય શ્રમણોનો વિહાર અદ્ય હતો.

શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ



તથા અનેક સ્તવનો પ્રાપ્ત થાય છે.

મુક્તિસાગરસૂરિએ સં. ૧૮૯૮ માં બમનગર, સં. ૧૯૦૨ માં જખૌ તથા સં. ૧૯૧૦ માં ભુજપુરમાં આતુર્માંસ કર્યા હતા. તથા સં. ૧૯૮૩ ના ચૈત્ર વદ ૨ ના મુક્તિ-સાગરસૂરિએ પાવાગઢની યાત્રા કરી હતી.

મોટી પદ્માવલીમાં ઉલ્લેખ છે કે મુક્તિસાગરસૂરિ ૫૭ વર્ષનું આયુષ્ય ભોગવી સં. ૧૯૧૪ માં કાળધર્મ પામ્યા.

૭૨. અનેક જિનખિંબ પ્રતિષ્ઠાપક શ્રી રત્નસાગરસૂરિ :

કચ્છના મોથારા ગામમાં વીશા ઓશવાળ જ્ઞાતીય શાહ લાડણુ પચાણનાં પત્ની જુમાબાઈની કુક્ષિથી સં. ૧૮૯૨ માં તેમનો જન્મ થયો હતો. સં. ૧૯૦૫ માં ચતિદીક્ષા લીધી હતી. સં. ૧૯૧૪ માં મુક્તિસાગરસૂરિ કાળધર્મ પામતાં તેઓ આચાર્ય અને ગરુદેશ તરીકે પ્રસિદ્ધ થયા હતા. સં. ૧૯૨૮ ના શ્રાવણ સુદ ૨ ના ૩૬ વરસની વયે સુથરીમાં કાળધર્મ પામ્યા હતા.

શ્રી કેશવજી નાયક ઇત્યાદિનાં ધર્મકાર્યો :

રત્નસાગરસૂરિ બહુધા કચ્છમાં રહ્યા હતા. સાધનો દ્વારા તેઓ મુંબઈ પણ આવેલા. રત્નસાગરસૂરિની પ્રેરણાથી કચ્છી દશા ઓશવાળ જ્ઞાતિના મુકુટમણિ શ્રેષ્ઠિ શ્રી કેશવજી નાયક ઠંડે અનેકવિધ ધાર્મિક કાર્યો કર્યાં.

સં. ૧૯૧૪ માં પોતાના વતન કચ્છ-કોઠારામાં શ્રેષ્ઠિશ્રી કેશવજી નાયક, શ્રેષ્ઠિશ્રી વેલજી માણુ, શ્રેષ્ઠિશ્રી શીવજી નેણશી-આ ત્રણે જણાએ મળી ઉત્તુંગ જિનાલય બંધાવવાનો પ્રારંભ કર્યો અને સં. ૧૯૧૮ ના મહા સુદ ૧૩ ના બુધવારે ગચ્છાધિપતિ શ્રી રત્નસાગર-સૂરિના ઉપદેશથી પ્રતિષ્ઠા થઈ. મૂળનાયક શ્રી શાંતિનાથ લગવાનનં શ્રેષ્ઠિ કેશવજી નાયકે બિરાજિત કર્યા. પ્રતિષ્ઠા પ્રસંગે લગ્ન મહોત્સવ ઉજવવામાં આવ્યો. આ ઉત્તુંગકાય જિનાલય કચ્છ-સાલરાઈના સ્થપતિ નથુની દેખરેખ હેઠળ કચ્છી કારીગરોએ નિર્માણ કર્યું. તે વખતે કચ્છ પર પ્રાગમલજી મહારાઓનું રાજ્ય હતું. જિનાલયોના સમૂહને 'કલ્યાણ ટ્રસ્ટ' કહેવાય છે. મુખ્ય મેરુપ્રલ જિનાલય સાત ગંભારા યુક્ત તથા ઉપર ત્રણ ચૌમુખ અને તે ઉપર પાંચ શિખર તથા રંગમંડપ અને મુખમંડળ ઉપર ચારે બાજુ સામગ્રી તેમ જ જિનાલય નીચે મોટું ભોયરું કરવામાં આવ્યું હતું. આ પ્રતિષ્ઠા વખતે ઉક્ત ત્રણે શ્રેષ્ઠિઓએ મળીને મુંબઈથી શત્રુંજયનો સંઘ કાઢ્યો. શત્રુંજયથી આ સંઘ કોઠારા આવ્યો અને રત્નસાગરસૂરિની નિશ્રામાં પ્રતિષ્ઠા મહોત્સવ અનેરા ઉલ્લાસ સાથે ઉજવાયો. અન્ય શ્રેષ્ઠિઓએ પણ કલ્યાણ ટ્રસ્ટના ગઢમાં નાનાં



જિનાલયો અને દેવકુલિકાઓ બંધાવી. જાણે એક મોટો પહાડ ઊભો કરાયો ન હોય, એવી ઘટ્ટ બાંધણીનું આ જિનાલય સમગ્ર કચ્છમાં વિશાળતા, ભવ્યતામાં પ્રથમ નંબરે છે. આ તીર્થે રૂપ જિનાલય અબડાસા - સુથરીની પંચતીર્થોમાં ગણાય છે.

કોઠારાની પ્રતિષ્ઠા વખતે શ્રેષ્ઠિ કેશવજી નાયકે સંઘ સાથે શત્રુંજય તીર્થની યાત્રા કરેલી. તે વખતે જ ગિરિરાજ પર જે ટૂંકો અને ગામમાં કોટ બહાર ધર્મશાળા કરવા મનોરથ જાગતાં તે માટે તે તે સ્થળે જમીન લઈ ખાતમુહૂર્ત કર્યું હતું. મકરાણાથી સુંદર આરસ મંગાવી હબરો જિન પ્રતિમાજીઓ તૈયાર કરાવી. અન્ય શ્રેષ્ઠિઓએ પણ જિનબિંબો ભરાવ્યાં. પાલીતાણામાં આ પ્રસંગે બાર દિવસનો ભવ્ય મહોત્સવ ઉજવાયો. સં. ૧૬૨૧, મહા સુદ ૭ ને ગુરુવારે એક ઘટ્ટી ચોવીસ પગે સાતેક હબર જિનબિંબોને શ્રી રત્નસાગરસૂરિએ સોનાના અમીથી અંજન કરી પ્રાણપ્રતિષ્ઠા કરી. મહા સુદ ૧૩ ને બુધવારે 'નરશી કેશવજી' નામથી શત્રુંજય તીર્થ ઉપર બંધાયેલ ટૂંકમાં શ્રી અભિનંદન સ્વામી આદિ જિનબિંબોને પ્રતિષ્ઠિત કરવામાં આવ્યાં તથા પાલીતાણામાં કેશવજી નાયક ધર્મશાળામાં પણ જિનાલયમાં ઋષભાનન, ચંદ્રાનન, વર્ધમાન અને વારિષેણ - આ ચાર શાશ્વતા ચતુર્મુખ જિનબિંબોની પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી. સં. ૧૬૨૮ માં એ જ તીર્થ ઉપર વાઘણ પોળ પાસે શ્રી અનંતનાથ ટૂંક બંધાવી પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી. આ ટૂંક 'કેશવજી નાયક'ની ટૂંક તરીકે પણ પ્રસિદ્ધ છે. કેશવજી શેઠે અંજન શલાકામાં ૧૫ લાખ રૂપિયા ખર્ચ્યાં. આ પ્રસંગની સ્મૃતિ માટે તેમણે આજુઠલ કલ્યાણજી પેલીમાં એક લાખ રૂપિયા સાધારણ ખાતામાં ભરી સૌને આશ્ચર્યચક્રિત કરી દીધા. મહા વદ ૧ ના કેશવજી શેઠને સંઘપતિની માળ પહેરાવી તિલક કરવામાં આવ્યું.

સંઘ સહિત કેશવજી નાયકે ગિરનાર મહાતીર્થના જીર્ણોદ્ધારની આવશ્યકતા હોઈ રૂ. ૪૫,૦૦૦ ના ખર્ચે તે કામ પૂરું કરાવી આપ્યું. કેસરીઆજી તીર્થનો સંઘ કાઢ્યો. સમેતશિખરજીમાં જે દેવકુલિકાઓનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવી પ્રતિષ્ઠા કરાવી. તેમણે વાલકેશ્વરમાં પોતાના બંગલા પાસે જિનમંદિર બંધાવ્યું. મોટી ખાવડી તથા જશાપુરમાં જિનાલય-ઉપાશ્રય બંધાવ્યાં. અગ્લગચ્છીય શ્રાવક શ્રેષ્ઠિશ્રી ભીમશી માણેકે જૈન સાહિત્યના મુદ્રણમાં ખૂબ જ પ્રયત્નો કર્યાં. તેમાં કેશવજી નાયકે તેમને આર્થિક રીતે ખૂબ જ સહાયતા કરી. કેશવજી શેઠનાં પત્ની વીરબાઈનાં નામથી વીરબાઈ પાઠશાળા, જ્ઞાનભંડાર, વીર-જિન-જિનાલય આદિ બંધાવ્યાં. કેશવજી શેઠના પુત્ર નરશીભાઈ એ પણ ધર્મોન્નતિમાં ઘણું ધન ખર્ચ્યું.

શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ



કચ્છમાં જિનાલયોતું નિર્માણ અને પ્રતિષ્ઠાનાં કાર્યો :

શ્રી રત્નસાગરસૂરિના સમયમાં કચ્છ અબડાસાનાં શહેરો અને ગામડાઓમાં તથા મોખા, વડસર, કાંડાગરા, બારોઈ, બાંડીઆ, ડુમરા, કોડાય, ચીઆસર, કાટડી મહા-દેવપુરી, પત્રી ઇત્યાદિ ગામોમાં જિનાલયો બંધાયાં. આ જિનાલયોમાં તથા તીર્થોની દેવકુલિકાઓમાં સં. ૧૬૨૧ માં પાલીતાણામાં થયેલ અંજનશલાકાનાં પ્રતિમાલુઓ બિરાજીત કરવામાં આવ્યાં છે. માનકૂવા, મંજલ (નખત્રાણા), નાગલપુર, ખીદડા, લાલવાડી, ભાતબનર, ઘાટકોપર, ઉપરીઆળા, મૂછાળા મહાવીર આદિ જિનાલયોમાં પણ ઉક્ત પ્રતિમાલુઓ બિરાજીત છે. ઉપરોક્ત જિનાલયોની હકીકતોથી એ નક્કી થાય છે કે તે વખતે અચ્છલગચ્છના શ્રાવકો શ્રીમંત હતા. આ જિનાલયો સાથે કચ્છના પ્રત્યેક ગામ-ડાઓમાં એક, બે અને કયાંક કયાંક ત્રણ પણ ઉપાશ્રયો છે.

૭૩. શ્રી વિવેકસાગરસૂરિ :

કચ્છ - નાના આસંખીઆના વીશા ઓશવાળ શાહ ટોકરશીનાં પત્ની કુંતાબાઈની કુક્ષિથી સં. ૧૬૧૧માં વેલજીભાઈનો જન્મ થયો હતો. તેઓ બાળવયથી રત્નસાગરસૂરિ સાથે રહ્યા હતા. સં. ૧૬૨૮માં રત્નસાગરસૂરિ કાળ કરતાં ચતિદીક્ષા લીધી. બાદ કચ્છ માંડવીમાં જ આચાર્ય અને ગચ્છનાયક પદ પામ્યા હતા. સં. ૧૬૪૮ ના ફાગણ સુદ ૩ ના ગુરુવારે મુંબઈમાં જ કાળધર્મ પામ્યા હતા. તેમણે ચતિ સમુદાય સાથે સિદ્ધગિરિ-પાવા-ગઢની યાત્રા કરી હતી. ત્યાંથી તેઓ મુંબઈ આવ્યા હતા. ચતિ-સમુદાય વહાણ માર્ગે કચ્છ ગયો. સં. ૧૬૨૮ માં અનંતનાથ જિનાલયમાં ચાતુર્માસ રહ્યા. સં. ૧૬૩૨ માં કેસરીઆળની સંઘ સાથે યાત્રા કરી. તેમનો ચતિ સમુદાય વાહન-વહાણ ઇત્યાદિ સાધનોનો મુસાફરીમાં ઉપયોગ કરતો હતો. સં. ૧૬૩૪ માં તેમની નિશ્રામાં ઉનડોઠની પ્રતિષ્ઠા થઈ. સં. ૧૬૩૬ માં જામનગરમાં ચાતુર્માસ રહેલા: તે વખતે તેમના વ્યાખ્યાનમાં જામ વિલાળ પણ આવતા. સં. ૧૬૪૦ થી ૧૬૪૮ સુધી તેઓ મુંબઈમાં રહ્યા. સં. ૧૬૪૮ ના માગસરમાં ભીમજી શામજીએ કેસરીઆળનો સંઘ કાઢેલો. ત્યાર બાદ તેઓ જામરાની ખીમારીમાં પટકાયા. જિનેન્દ્રસાગર સમેત ચતિઓએ સારી સુશ્રૂષા કરી. આ જીવલેણ ખીમારીમાં જ તેઓ સ્વર્ગવાસ પામ્યા.

કોડાય (કચ્છ) નો જૈન જ્ઞાન ભંડાર :

વિવેકસાગરસૂરિના સમયમાં વીશા ઓશવાળ હેમરાજ ભીમશીએ કોડાયમાં (કચ્છ) માં સં. ૧૬૩૦ માં સદાગમ પ્રવૃત્તિ શરૂ કરી. સં. ૧૬૩૨ માં તેમણે ફંડ કરાવી વિશાળ જ્ઞાનભંડાર તૈયાર કરાવ્યો. અનેક પ્રાચીન ગ્રંથોનો સંગ્રહ પણ કરવામાં આવ્યો.



અને તેમને દીક્ષા લેવાની લાવના હતી. આથી તેમણે પોતાનો બાળક વિવેકસાગરસૂરિને સોંપી દીધો. સં. ૧૬૪૦ માં વિવેકસાગરસૂરિએ મુંબઈમાં ચાતુર્માસ કરેલું, તે વખતે જેસિંગને પંડિતો પાસે અભ્યાસ કરાવવામાં આવ્યો. સં. ૧૬૪૮ માં વિવેકસાગરસૂરિ જીવલેણ માંદગીમાં પટકાયા, ત્યારે ગાદી વારસદારનો પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થયો. ઘણી આનાકાનીના અંતે જેસિંગને ગાદીપતિ બનવા હા પાડવી પડી. સં. ૧૬૪૮ ના મહા વદ ૧૧ ના જેસિંગે ચતિદીક્ષા લીધી અને જિનેંદ્રસાગર બન્યા. સં. ૧૬૪૮ ના મહા સુદ ૩ ના વિવેકસાગરસૂરિ કાળધર્મ પામ્યા બાદ શ્રાવણ સુદ ૧૦ ના મુંબઈમાં તેમનો પાટમહોત્સવ ઉજવવામાં આવ્યો. ત્યારથી તેઓ ગચ્છનાયક અને સૂરિ તરીકે પ્રસિદ્ધ થયા.

મુંબઈમાં કલુષિત વાતાવરણના કારણે તેઓ સં. ૧૬૫૧ માં કચ્છ આવ્યા. કચ્છમાં લિન્ન લિન્ન સ્થળે તેઓ ચાતુર્માસ દ્વારા સં. ૧૬૭૭ માં રેલમાર્ગે મુંબઈ ગયેલા. પરચીશ દિવસની સાધારણ માંદગીને અંતે જિનેંદ્રસાગરસૂરિ સં. ૨૦૦૪ ના કારતક વદ ૧૦ ના કચ્છ-ભુજપુરમાં પોતાની પેશાબમાં જ સ્વર્ગસ્થ થયા. જિનેંદ્રસાગરસૂરિની વિદાયથી શ્રીપૂજ ગોરજીઓની પરંપરાનો પણ અંત આવ્યો.

પરમ ત્યાગી, પરમ તપસ્વી, ચારિત્રવંત, સુવિહિત શિરોમણિ તરીકે પ્રસિદ્ધ થયેલા અનેક સાધુ-સાધ્વીજીઓના નાયક શ્રી ગૌતમસાગરસૂરીશ્વરજીએ શૂન્યમાંથી વિરાટનું સર્જન કર્યું. એ અંગેની વિસ્તૃત સમય પ્રસ્તુત છે. □



અનેક પ્રતો લિપિબદ્ધ કરાઈ. આના કારણે પ્રાચીન જ્ઞાનભંડાર તરીકે કચ્છ કોડાયના ઉક્ત જ્ઞાનભંડારની ગણના થવા લાગી.

શ્રી નિસનજી ત્રિકમજી અને ખેતશી ધુલ્લાનાં ધર્મકાર્યો :

કચ્છ સુથરીના શ્રેષ્ઠિ સર વિસનજી ત્રિકમજી નાઈટ એ જ અરસામાં થઈ ગયા. તેમણે સન્માર્ગે વિપુલ ધનનો સહય્ય કરીને કીર્તિને ઉજ્જવળ કરી. સાયરા, આરસી, આકોલા ઇત્યાદિમાં જિનાલયો બંધાવ્યાં. 'જૈન ધર્મ વિદ્યા પ્રસારક વર્ગ' દ્વારા ગચ્છનું કેટલુંક ઉપયોગી સાહિત્ય પ્રકાશિત કરાવ્યું. સુથરીના શ્રેષ્ઠિ શ્રી ખેતશી ધુલ્લા પણ મહા દાનવીર શ્રેષ્ઠિ થઈ ગયા. જિનાલયોના જીવોદ્ધાર પાછળ તેમણે લાખો રૂપિયા ખર્ચ્યાં. સં. ૧૬૬૩ માં તેમણે બાવન ગામોના સંઘોને નિમંત્રી જ્ઞાતિમેજો કર્યો અને સાત ટંક મિષ્ટાન્ન ભોજન કરાવ્યું. સં. ૧૬૭૨ માં હાલારમાં પણ જ્ઞાતિમેજો કર્યો. ઉદેપુર, વજુથલી, ચાલીસગાંવ, ખંડવા, આકોલા, શિકાપુર ઇત્યાદિ સ્થળોએ ઉપાશ્રયો બંધાવી આપ્યા. ખંડવા અને ઉજ્જૈનમાં જેસંગપુરામાં પાર્શ્વનાથ પ્રભુનાં જિનાલયો બંધાવી આપ્યાં.

લીંબડીમાં ખેતશી શાહે શાંતિનાથ પ્રભુનું શિખરબંધ જિનાલય બંધાવી આપેલું. સુબંધમાં નવપદ્મનાં ઉજ્જવળા વખતે ૮૦,૦૦૦ રૂપિયા ખર્ચ્યાં. તેમના પુત્ર હીરજી શાહે પૂનાની ભાંડારકર ચોરીએન્ટલ રીસર્ચ ઇન્સ્ટીટ્યૂટની લાયબ્રેરીને રૂ. ૫૦,૦૦૦ નું દાન આપ્યું તથા પ્રાચીન જૈન સાહિત્યનાં ગ્રંથો માટે રૂમ બંધાવી આપ્યો. તેના ઉપર તેમના નામની આરસની તકતી લગાડવામાં આવી.

કચ્છમાં જિનાલયોનું નિર્માણ :

આ અરસામાં નવીનાળ, સુબપર, મોટા રતડીઆ, નાના રતડીઆ, રેલડીઆ, મંજલ, ભુવડ, ફરાહી, દુર્ગાપુર (નવાવાસ), આરીખાણા, તુંબડી, ગુંદિયાળી, વાંકી, દેશલપુર, વિથોણુ, મેરાઉ, રાપર (ગઢવાળી), રાયણુ, તલવાણુ ઇત્યાદિ સ્થળોમાં જિનાલયો બંધાયાં અને તેના પ્રતિષ્ઠાદિ મહોત્સવો પણ ઉજવાયા.

વિવેકસાગરસૂરિના હસ્તે ગૌતમસાગરજીએ સં. ૧૬૪૦ માં માહીમ (સુબંધ) માં યતિદીક્ષા સ્વીકારી. ગૌતમસાગરજીએ સુવિહિત માર્ગને પુનર્જીવિત કર્યો અને શાસન અને ગચ્છના ઇતિહાસમાં મહત્વનું પૃષ્ઠ ઉમેર્યું. (આ અંગે આપણે આગળ જોઈશું.)

૭૪. ચરમ શ્રીપૂજ શ્રી જિનેન્દ્રસાગરસૂરિ :

કચ્છ ગોધરાના વીશા એશવાળ જ્ઞાતીય કવ્યાણુ જીવરાજનાં પત્ની લાછબાઈની કુક્ષિથી સં. ૧૬૨૬ માં જેસિંગલાઈ નો જન્મ થયો હતો. જેસિંગના પિતા સ્વયં વૈરાગી હતા





વિભાગ : ૪

ઉપ મા પદ્ધર, મહાન ક્રિયોદ્ધારક, કચ્છ-
હાલાર દેશોદ્ધારક, પરમ ત્યાગી, અચલ-
ગચ્છાધિપતિ પૂ. દાદાશ્રી ગૌતમસાગરસૂરી-
શ્વરજી મ. સા. અને તેમના પ્રતાપી પદ્ધર,
યુગપ્રભાવક, અચલગચ્છાધિપતિ પ. પૂ.
ગુરુદેવ આચાર્ય ભગવંત શ્રી ગુણસાગર-
સૂરીશ્વરજી મહારાજ સાહેબનું જીવનવૃત

મહાનત્યાગી, કચ્છ હાલાર દેશોદ્ધારક, કિચોદ્ધારક
શ્રી ગૌતમસાગરસૂરિ

ગુલાબમલલ ધત્યાદિ શિષ્યોની પ્રાપ્તિ :

કચ્છ હાલાર દેશોદ્ધારક, મહાન કિચોદ્ધારક, સુવિહિત શિરોમણિ જેવા બિરુદોથી પ્રસિદ્ધ પૂ. દાદા શ્રી ગૌતમસાગરસૂરીશ્વરજીનો જન્મ સં. ૧૯૨૦ માં મારવાડના પાલી નગરમાં થયો હતો. તેમના પિતાનું નામ ધીરજમલલ અને માતાનું નામ ક્ષેમલદે હતું. જ્ઞાતિએ તેઓ શ્રીમાળી બ્રાહ્મણ હતા. સં. ૧૯૨૫ માં મારવાડ માં ભયંકર દુષ્કાળ પડ્યો. શિષ્યોની પ્રાપ્તિ અર્થે કચ્છથી દેવસાગરજી, અભેચંદ્રજી, વીરજી અને નાનચંદ્રજી આ ચાર યતિઓ કચ્છ દેશથી પાલી આવ્યા. તેમને કુલ આઠ શિષ્યોની પ્રાપ્તિ થઈ. શ્રીમાળી બ્રાહ્મણ ધીરમલે મિત્રતાથી પ્રેરાઈ પોતાની પત્નીને સલાહથી પોતાનો પુત્ર ગુલાબમલલ યતિ દેવસાગરજીને સમર્પિત કર્યો. બાળક ગુલાબમલલનાં શુભ લક્ષણો જોઈ દેવસાગરજી ખૂબ જ પ્રસન્ન થયા. નવ બાળકોને લઈ ઉક્ત યતિઓ કચ્છ આવ્યા અને પોતપોતામાં શિષ્યોની વહેંચણી કરી લીધી. તેમાં યતિ દેવસાગરજી હસ્તક ગુલાબમલલ તથા કલ્યાણજી એમ બે બાળકો રાખવામાં આવ્યાં. યતિ દેવસાગરજી આ બાળકોને લઈ નાના આસંજીઆ આવ્યા. અહીં દેવસાગરજીએ કચ્છ - ભૂજની પોશાળ સંભાળતા પોતાના શિષ્ય સ્વરૂપસાગરજીને પોતાની પાસે બોલાવી આ બંને બાળકોને તેમના ગૃહસ્થ શિષ્ય બનાવ્યા. ગુલાબમલલજીનું નામ 'જ્ઞાનચંદ્ર' રાખ્યું, જે પછીથી 'ગૌતમ-સાગરજી' નામે પ્રસિદ્ધ થયા.

અહીં દેવસાગરજી તથા સ્વરૂપસાગરજીની પૂર્વે થયેલ મહોપાધ્યાય રત્નસાગરજી આદિનો સંક્ષિપ્ત પરિચય જોઈએ :

(૧) મહોપાધ્યાય શ્રી રત્નસાગરજી :

આપણે આગળ જોયું કે, ૬૪ મા પદ્ધર શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિના મહોપાધ્યાય રત્નસાગરજી ગણિ કુશળ મંત્રી જેવા શિષ્ય હતા. રત્નસાગરજી મ. સા. નો જન્મ સં. ૧૬૨૬ ના પોષ સુદ ૧૦ ના કચ્છ જખૌમાં થયો હતો. તેઓ દયા ઓશવાળ નાગડા ગોત્રીય આસુ શ્રેષ્ઠિની પત્ની કર્મદેવીના પુત્ર હતા. મૂળ નામ રત્નશી હતું. બાળક સાત વરસનો થયો, ત્યારે માતા-પિતા મૃત્યુ પામ્યા. કાકા રણશીએ આ બાળકને ઉછેર્યો. સં. ૧૬૩૫ માં ધર્મમૂર્તિસૂરિ જખૌ પધારતાં કાકાએ બાલ રત્નશીને વહોરાવ્યો. સં. ૧૬૪૧ ના મહા સુદ ૨ ના દિવસે ગુરુએ તેમને દીવબંદરમાં દીક્ષા આપી. મુનિશ્રી રત્ન-



સાગરજી' એવું નામાભિધાન કર્યું. સં. ૧૬૪૪ ના વૈશાખ સુદ ૩ ના વડી દીક્ષા આપતી વખતે તેમને શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિના શિષ્ય કરી દેવામાં આવ્યા. ત્યાર બાદ તેઓ મહોપાધ્યાય અને સં. ૧૬૪૮ માં 'મુનિમંડલ નાયક' પદે સ્થાપિત કરવામાં આવ્યા. ત્યાર બાદ તેઓએ ધર્મમૂર્તિસૂરિ અને કલ્યાણસાગરસૂરિની વિશેષ કૃપા મેળવી. ગુરુવર્યોએ તેમને અનેક વિદ્યામંત્રો આપ્યા. તેઓ ચારિત્રનિષ્ઠ અને ક્રિયાપાત્ર મહાત્મા હતા. સં. ૧૬૫૪ ના ફાગણ સુદ ૩ ના મહોપાધ્યાયજીએ પ્રતિષ્ઠા કરાવી. તે વખતે મીઠડીઆ શ્રેષ્ઠ શ્રી સ્વરૂપચંદે દશ હજાર રૂપિયા ખર્ચી ભવ્ય જિનબિંબો ભરાવ્યાં. સં. ૧૬૫૫ માં રાધનપુરથી બુહડ ગોત્રીય શ્રેષ્ઠ શ્રી મેઘજી મહોપાધ્યાયજીના સદુપદેશથી શ્રી શંખેશ્વરજી મહાતીર્થનો સંઘ કાઢ્યો હતો અને ત્રણ જિનબિંબો ભરાવી ચૈત્ર સુદ ૧૩ ના પ્રતિષ્ઠા કરાવી. આ પ્રસંગે શ્રેષ્ઠ મેઘજી સ્વામીવાત્સલ્ય કર્યું હતું. મહોપાધ્યાયજીની પ્રેરણાથી સં. ૧૬૫૫ માં ખંભાત અને ભરૂચમાં પ્રતિષ્ઠાઓ થઈ. સાધ્વીશ્રી ગુણશ્રીજી દ્વારા મહોપાધ્યાયજીની ગહુલી પ્રાપ્ત થાય છે. તેમાં તેમનું સમગ્ર સંક્ષિપ્ત જીવન વણી લેવામાં આવ્યું છે. મહોપાધ્યાયજીના મંત્રપ્રયોગ પ્રભાવથી પાલનપુરના નવાબની બેગમનો છમાસી તાવ દૂર થયો. સં. ૧૭૨૦ ના વૈશાખ સુદ ૧૦ ના દિવસે તેઓ કપડવંજમાં કાળધર્મ પામ્યા. મહોપાધ્યાયજીના મેઘસાગરજી, સુમતિસાગરજી, વિબુદ્ધસાગરજી અને સૂરસાગરજી ઇત્યાદિ શિષ્યો હતા. આ ચારમાં મેઘસાગરજી મુખ્ય શિષ્ય હતા.

(૨) ઉપાધ્યાય મેઘસાગરજી :

સં. ૧૬૭૦ માં સાધ્વી વિમલશ્રીજીએ મારવાડના વાલોતર ગામમાં ઉપાધ્યાય મેઘસાગરજીની મારવાડી ભાષામાં ગહુલી રચી. ઉપાધ્યાય શ્રી મેઘસાગરજી પ્રાગ્વાટ જ્ઞાતિમાં સં. ૧૬૫૩ ના કારતક સુદ ૨ ના જન્મ્યા હતા. સં. ૧૬૬૬ ના ફાગણ સુદ ૩ ના મહોં રત્નસાગરજી પાસે દીક્ષા લીધી હતી. સં. ૧૬૭૦ ના મહા સુદ ૪ ના વાલોતર ગામમાં તેઓ ઉપાધ્યાય પદવીધર બન્યા હતા. આ પદ પ્રસંગે લુણીઆ ગોત્રના શ્રેષ્ઠ સૂરજમલે સાતસો દામ ખર્ચ્યા હતા. ઉપાં મેઘસાગરજીના બુદ્ધિસાગરજી, કનકસાગરજી, મનરૂપસાગરજી ઇત્યાદિ શિષ્યો હતા. ઉપાં મેઘસાગરજી સં. ૧૭૩૩ ના જ્યેષ્ઠ સુદ ૩ ના બાડમેર (મારવાડ)માં કાળધર્મ પામતાં સંઘે વૃદ્ધિસાગરજીને એમની પાટ પર સ્થાપ્યા હતા.

(૩) ઉપાધ્યાય વૃદ્ધિસાગરજી :

મારવાડના કોટડા ગામના પ્રાગ્વાટ જેમલની પત્ની સિરિઆદેની કુક્ષિથી સંવત ૧૬૬૩ ના ચૈત્ર વદ ૫ ના વૃદ્ધિચંદનો જન્મ થયો હતો. વૃદ્ધિચંદે સં. ૧૬૮૦ ના મહા વદ ૨ ના મેઘસાગરજી પાસે દીક્ષા સ્વીકારી હતી. તેમનું વૃદ્ધિસાગરજી નામ રાખવામાં

શ્રી આર્ય કલ્યાણગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ



[૧૪૪] આવ્યું હતું. સં. ૧૬૬૩ ના કારતક સુદ ૫ ના તેઓ મારવાડના મેડતા નગરમાં ઉપાધ્યાય પદથી અલંકૃત થયા. તેમને હીરસાગર, પદ્મસાગર, અમીસાગર ઇત્યાદિ શિષ્યો હતા. તેઓ સં. ૧૭૭૩ ના આષાઢ સુદ ૭ ના કચ્છ નળિયામાં કાળધર્મ પામ્યા.

(૪) ઉપાધ્યાય હીરસાગરજી :

મારવાડના સોજીતરા ગામમાં ચોશવાળ શ્રેષ્ઠિ ઉત્તમચંદની ભાર્યા જસીબાઈની કુક્ષિથી સં. ૧૭૦૩ ના કાર્તિક સુદ ૭ ના હીરાચંદનો જન્મ થયો હતો. સં. ૧૭૧૫ ના વૈશાખ સુદ ૩ ના તેઓ દીક્ષા લેતાં તેમનું નામ 'હીરસાગરજી' રાખવામાં આવ્યું હતું. સં. ૧૭૨૭ ના કાર્તિક સુદ ૧૫ ના નળિયામાં ઉપાધ્યાય બન્યા હતા. સં. ૧૭૭૩ માં ગુરુ કાળધર્મ પામતાં તેમની પાટ સંભાળી હતી. ઉપાં હીરસાગરજી મંત્રવાદી હતા. સં. ૧૭૬૭ માં નગરપારકરમાં ચોમાસું હતા, ત્યારે ત્યાંના ઠાકોરે ત્યાં તળાવ બાંધવા દરેકને પાંચ સૂંડલી માટી ઉપાડવાનો આદેશ કર્યો. પણ હીરસાગરજી તેમ ન કરતાં ઠાકોરે તેમને પકડવા સૈનિકો મોકલ્યા; પણ તેમના મંત્રપ્રભાવથી સિંહ પ્રગટ થતાં સૈનિકો નાસી છૂટ્યા અને ઠાકોરે માફી માગી. પશ્ચાતાપ રૂપે ઠાકોરે તે તળાવના કિનારે છત્રી યુક્ત ચોતરો કરાવી ગુરુની પાદુકા સ્થાપેલી. હીરસાગરજીએ ઠાકોરને પ્રતિજ્ઞાથી માંસ-દારૂ ન લેવાની પ્રતિજ્ઞા આપી હતી. નગર પારકરના લાલન જેસાળના સંતાનીય શ્રેષ્ઠિ ભીમાજીએ ઉપાં હીરસાગરજીના ઉપદેશથી લોદ્રવાજીનો સંઘ કાઢ્યો. તેમાં ૪૦૦ જાતો હતા. માર્ગમાં પાણીના અભાવે સંઘ અંતે મુરકેલીમાં મુકાયો. હીરસાગરજીને સંઘપતિએ વિનંતિ કરતાં, તેમણે મંત્રપ્રભાવથી જલધારા પ્રગટાવી હતી. હીરસાગરજીએ ઉપાં દર્શનસાગરજી પાસે ભાષા પિંગળનો અભ્યાસ કરેલો. તેઓ અચ્છા પદધકાર હતા. હીરસાગરજી સં. ૧૭૮૨ ના ચૈત્ર સુદ ૩ ના સોજીતરામાં કાળધર્મ પામ્યા હતા. તેમના શિષ્ય સહજસાગરજીએ સં. ૧૮૦૪ માં કારતક સુદ ૨ ના સોજીતરામાં રહીને ગુરુનું જીવનચરિત્ર લખ્યું.

(૫) ઉપાધ્યાય સહજસાગરજી :

તેમના જીવનવૃત્ત અંગે વિશેષ માહિતી ઉપલબ્ધ થઈ શકતી નથી. સં. ૧૭૮૧ માં પર્યુષણના દિવસે મુંદરામાં રહીને 'શીતલનાથ સ્તવન' રચ્યું. તેમણે 'ગુર્વાવલી સ્તવન' નામની કૃતિ રચી હતી.

(૬) ગણિમાનસાગરજી :

તેમણે સં. ૧૮૪૬ના કારતક વદ ૫ ના શનિવારે ૭૭૦ પ્રલોક પરિમાણનો 'રહસ્ય-શાસ્ત્ર' ગ્રંથ રચ્યો.

(૭) ગણિ રંગસાગરજી (૮) ગણિ ફેલસાગરજી (૯) દેવસાગરજી (૧૦) સ્વરૂપસાગરજી (૧૧) ગૌતમસાગરસૂરિ.



આપણે આગળ જોયું કે મહોપાધ્યાય રત્નસાગરજીની પરંપરામાં યતિ દેવસાગરજી, યતિ સ્વરૂપસાગરજી થયા. તેમણે પાલી (મારવાડ)થી શ્રીમાળી બ્રાહ્મણના પુત્ર શુભાબમલને જ્ઞાનચંદ્ર તરીકે પોતાની પાસે રાખ્યો, એ પણ આપણે જોઈ ગયા.

યતિશ્રી દેવસાગરજીનો કાળધર્મ :

ભદ્રિક સ્વભાવી યતિશ્રી દેવસાગરજી પાસે તેરાના યતિ તારાચંદ શિષ્યોની ભાંગણી કરી. ત્યારે દેવસાગરજીએ સં. ૧૬૨૭ નું ચાતુર્માસ ઊતરતાં પુનઃ મારવાડ જવાનું નક્કી કર્યું. પાવાગઢની યાત્રા કરી દેવસાગરજી પાલનપુર પહોંચ્યા, પણ બીમાર થતાં કારતક સુદ ૧૩ ના કાળધર્મ પામ્યા. આ વખતે સ્વરૂપસાગરજી પોતાના બન્ને શિષ્યો સાથે કાકાગુરુ હેમસાગરજી પાસે સાભરાઈની પોશાળમાં હતા. ગુરુના આકસ્મિક અવસાનથી તેમને ખૂબજ દુઃખ લાગ્યું.

યતિ દેવસાગરજી પ્રત્યે નાના આસંખીઆ સંઘ ખૂબજ માન રાખતો. પ્રયાણ વખતે દેવસાગરજીએ પોતાના શિષ્ય-પ્રશિષ્યો સાચવવા સંઘના વ્રતધારી શ્રાવક નથુ ખીંઅરાજ તથા ગેલા દેશર વગેરે આગેવાનોને ભલામણ કરેલી. સંઘના આગ્રહથી સ્વરૂપસાગરજી પોતાના શિષ્યોને લઈ નાના આસંખીઆ આવ્યા. અહીં સંઘ તેમનું સારી રીતે બહુ ભાવથી લાલન-પાલન કરવા લાગ્યો. જ્ઞાનચંદ સ્વભાવથી શાંત અને આરાધક આત્મા હતા. તેમણે ગુરુની પ્રીતિ ખૂબ પ્રાપ્ત કરી. સં. ૧૬૨૮ સુધી સ્વરૂપસાગરજી શિષ્યો સાથે ભૂજ અને નાના આસંખીઆ રહ્યા. દરમ્યાનમાં ગચ્છનાયક શ્રી રત્નસાગરસૂરિ સં. ૧૬૨૮ ના શ્રાવણ સુદ ૨ ના સુથરીમાં સ્વર્ગવાસ પામ્યા. તેમના શિષ્ય વેલ્લભાઈએ દીક્ષા લીધી. ત્યાર બાદ માંડવીમાં ગચ્છનાયકપદ પ્રાપ્ત થતાં તેઓ વિવેકસાગરસૂરિ તરીકે પ્રસિદ્ધ થયા.

ગોધરા (કચ્છ)ના શ્રી કેસરીઆજી દાદાની માનતા ફળી :

વિવેકસાગરસૂરિના માગસર સુદ ૫ ના પાટ મહોત્સવ પ્રસંગે સ્વરૂપસાગરજી શિષ્યો સાથે માંડવી આવ્યા. આ બધા યતિઓને આગ્રહ કરતાં, તેઓ વિવેકસાગરસૂરિ સાથે સૌ શત્રુજય તીર્થની યાત્રાએ ગયા. ત્યાંથી સૌ પાવાગઢ ગયા અને ત્યાંથી સૌ મુંબઈ ગયા. સૌ યતિઓ સાથે સ્વરૂપસાગરજી તથા જ્ઞાનચંદ (ગૌતમસાગર) પણ સાથે હતા. વિવેકસાગરસૂરિનું મુંબઈ ચાતુર્માસ નક્કી થતાં ઘણાખરા યતિઓ વહાણ માર્ગે સં. ૧૬૨૬ ના વૈશાખ માસમાં કચ્છ પાછા આવ્યા. રસ્તામાં સમુદ્રમાં તોફાન બાગ્યું. વહાણ બંને હુમણાં જ ભાંગી પડશે, એ રીતે મોજાં વહાણ સાથે અથડાવા લાગ્યાં! આ વખતે સ્વરૂપસાગરજી પણ જ્ઞાનચંદ અને કલ્યાણજી સાથે એ જ વહાણમાં હતા. સમુદ્રના

શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ



ઉપદ્રવને શાંત કરવા તેમણે (કચ્છ) ગોધરાના શ્રી ઋષભદેવ કેસરીઆણ (હાલ મૂળનાયક)નું સ્મરણ કર્યું. આ માનતા ફળી પણ ખરી અને ઉપદ્રવ શાંત થયો. જાણે નવો જન્મ પ્રાપ્ત કર્યો હોય એ રીતે સૌ આનાંદિત થયા. અઠ્ઠાવીસમા દિવસે સૌ યતિઓ કચ્છના માંડવી બંદરે આવ્યા અને સૌ પોતપોતાની પોશાળો-સ્થાનોમાં ગયા. સ્વરૂપસાગરણ પણ શિષ્યો સાથે ગોધરાના ઋષભદેવ દાદાનાં દર્શન કરી નાના આસ-બીઆ આવ્યા. સં. ૧૯૨૯-૩૦ નાં આ બંને ચાતુર્માસો સાંધાણમાં કર્યાં. ચોમાસામાં કચ્છાણી જૂબ જ ખીમાર થયો, પણ ગચ્છાધિષ્ઠાયિકા મહાકાળીની માનતાથી પાછો સ્વસ્થ થયો.

સં. ૧૯૩૧ માં ભુજપુર, સં. ૧૯૩૨ માં કોઠારા, સં. ૧૯૩૩ માં ગોધરા (કચ્છ) આ રીતે ચાતુર્માસ કર્યાં. સં. ૧૯૪૦ ના બાડાના ચાતુર્માસ દરમ્યાન સ્વરૂપસાગરણનો સાત વરસનો બીજો એક શિષ્ય જેનું નામ લાલણ હતું, તે માંદો પડ્યો; પણ ગચ્છાધિષ્ઠાયિકાની માનતાથી સ્વસ્થ થયો.

ગૌતમસાગરણની યતિ દીક્ષા અને આત્મમંથન :

હવે માનતા ઉતારવાની ઈચ્છાથી સ્વરૂપસાગરણએ પોતાના શિષ્યો સાથે પાવાગઢની યાત્રા કરી. ત્યાંથી મુંબઈ ગયા. ત્યાં ગચ્છનાયક વિવેકસાગરસૂરિએ સ્વરૂપસાગરણને કહ્યું : ‘ આ તમારા શિષ્ય જ્ઞાનચંદને હવે દીક્ષા આપો. ’ જ્ઞાનચંદની ઈચ્છા થતાં તેની યતિદીક્ષા સં. ૧૯૪૦ ના વૈશાખ સુદ ૧૧ ના મુંબઈના માહીમ ઉપનગરમાં થઈ. જ્ઞાનચંદનું નામ ‘ગૌતમસાગરણ’ રાખવામાં આવ્યું. ગૌતમસાગરણએ દીક્ષા વખતે રાત્રિભોજન અને કંદમૂળ ત્યાગ એવી પ્રતિજ્ઞાઓ સ્વીકારી. તે વખતે યતિઓ, ગોરણઓ રાત્રિભોજન કે કંદમૂળ લક્ષણની પ્રવૃત્તિ કરતા હશે. દીક્ષા બાદ ગૌતમસાગરણનું મન સંવેગી દીક્ષા લેવા ઉત્સુક હતું. પોતાના ગુરુ સ્વરૂપસાગરણના મુખેથી વ્યાખ્યાનો સાંભળતાં ગૌતમસાગરણ જૈન ધર્મનું અને સર્વાવિરતિ (દીક્ષા)નું સ્વરૂપ સમજ્યા અને ગુરુ સાથે દરેક સ્થળે ધર્મોપદેશ આપવા લાગ્યા. સં. ૧૯૪૧ નું ચાતુર્માસ દેવપુર થયું. ત્યાં ગૌતમસાગરણની ત્યાગ રૂપ મનોવૃત્તિ જાણી સંઘમાં હર્ષ થયો. સં. ૧૯૪૨ નું ચાતુર્માસ મુંદ્રા નગરમાં ગૌતમસાગરણએ એકાકીપણે કર્યું. ત્યાર બાદ શત્રુંજય અને ગિરનારની યાત્રાઓ પણ કરી.

ત્યાગી બનવા થનગનતા શ્રી ગૌતમસાગરણ :

સં. ૧૯૪૩ માં ગોધરામાં અને સં. ૧૯૪૪-૪૫ માં શેરડી ચોમાસાં કર્યાં. ત્યાર બાદ પુનઃ શત્રુંજય તીર્થની નવાણું યાત્રા કરી. તેઓ પાછા કચ્છ આવ્યા, ત્યારે



પગરખાં ન પહેરવાં, એક વખત લોજન કરવું, ભૂમિ પર શયન કરવું' ઇત્યાદિ અભિ-
ચર્યા લીધા અને ખૂબ સુંદર જીવન જીવવા લાગ્યા. આ વખતે અન્ય ગચ્છના સાધુઓ
તેમને પોતાનો શિષ્ય કરવા અનેક પ્રયત્નો કરતા પણ ગૌતમસાગરજી પોતાના મનમાં
દેવસાગરજી - સ્વરૂપસાગરજીના ઉપકારોને કદી પણ ભૂલતા નહિ.

સં. ૧૯૪૬ તુ' ચાતુર્માસ બીહડા ગામમાં કર્યું. ત્યારે ગૌતમસાગરજીએ વિચાર્યું
કે યતિનો માર્ગ-ગૌરજીનો માર્ગ ન ચોગીનો અને ન ભોગીનો છે; તે અસત્ય માર્ગ
છે. તેમના ગુરુનો તેમના પર ખૂબ જ મોહ હતો. સ્વરૂપસાગરજી સુથરી તરફ ગયા,
ત્યારે ગૌતમસાગરજી માંડવી બંદરેથી આગબોટથી જામનગર ગયા. ત્યાં તીર્થયાત્રા કરી
પાછા કચ્છ આવ્યા અને સ્વરૂપસાગરજીનાં દર્શન કરી બીહડા આવ્યા.

યતિપણાના પરિચરણથી મુક્તિ :

હવે તેઓ સંવેગી દીક્ષા લેવા થનગની રહ્યા હતા. પોતાની પાસે રહેલ પરિચરણ
તેમને હૈયામાં ખૂંચવા લાગ્યો. અંતે પોતાની પાસે રહેલી પોશાકનો બધો કબજો અને
પટારાની ચાવીઓ ઇત્યાદિ પોતાના ગુરુભાઈ લાલજીને આપી, પરિચરણથી મુક્ત થયા.
ત્યાંથી દુર્ગાપુર થઈ ગોધરાના ઋષભદેવ કેસરીઆજીની યાત્રા કરી અને એક કોરીની
કેસર ચઢાવી. ત્યાંથી પાછા દુર્ગાપુર આવી શ્રેષ્ઠિ શ્રી આસુભાઈ વાઘજી પાસેથી પાત્રાંની
બેડી લીધી. સ્થાપનાજી ઇત્યાદિ પોતાનાં - સાધુનાં ઉપકરણો લીધાં. માંડવી બંદરેથી
આગબોટમાં બેસી વેરાવળ-પ્રભાસ પાટણ અને શત્રુજય તીર્થની યાત્રાઓ કરી. ત્યાંથી
માંડલ આવ્યા. અહીં અચલગચ્છના ઉપાશ્રયમાં ભિતર્યાં. ત્યાં કેટલાક દિવસ સ્થિરતા કરી.

પોતાની જન્મભૂમિ પાલી (રાજસ્થાન)માં ક્રિયોદ્ધાર :

સં. ૧૯૪૬ ના શ્રાવણ સુદ ૮ ના પાલી આવ્યા. અહીં પાર્શ્વચંદ્રગચ્છીય મુનિ
ભાઈચંદ્રજીએ અત્ય સમય પહેલાં જ ક્રિયોદ્ધાર કર્યો હતો. તેમની સાથે ગૌતમસાગરજીએ
પોતાને ક્રિયોદ્ધાર કરવો છે એવો પ્રસ્તાવ મૂક્યો. ગચ્છ અને ગુરુતુ' નામ
બદલાવવા તેમના પર ઠીક ઠીક દબાણ કરવામાં આવ્યું, પણ તેઓ મક્કમ રહ્યા. અંતે
મુનિશ્રી ભાઈચંદ્રજીએ ક્રિયોદ્ધાર કરાવવા હા પાડતાં, સં. ૧૯૪૬ ના શ્રાવણ સુદ ૧૧ ના
ગૌતમસાગરજીએ પોતાની જ જન્મભૂમિ પાલી શહેરમાં નવલખ પાર્શ્વનાથ પ્રભુના
બાવન જિનાલય મંદિરમાં નાણુ સમક્ષ ક્રિયોદ્ધાર કર્યો અને પોતાના ગચ્છ અને
ગુરુના નામથી વાસક્ષેપ નંખાવ્યો. ત્યારથી તેઓ સંવેગી મુનિ 'ગૌતમસાગરજી' બન્યા.
મુનિશ્રી ગૌતમસાગરજીએ આ બધી હકીકતો પોતાના ગુરુદેવ શ્રી સ્વરૂપસાગરજીને
લખી. ત્યાંથી વિહાર કરતાં મુનિ શ્રી ગૌતમસાગરજી મુનિ શ્રી ભાઈચંદ્રજી સાથે પાલનપુર

શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ



આવ્યા. ત્યાંથી પાટણ આવ્યા. પાટણમાં ફેફલીઆ પાડામાં આવેલા અચલગચ્છના ઉપાશ્રયમાં પણ રહેલા. તે વર્ષનું ચાતુર્માસ પણ પાટણ કયું. ચાતુર્માસ દરમ્યાન અચલગચ્છનાયક વિવેકસાગરસૂરિએ મુનિશ્રી ગૌતમસાગરજીને પત્ર લખેલો. મુનિ શ્રી ગૌતમસાગરજીએ પણ સંતોષજનક પ્રત્યુત્તર લખ્યો.

ગુરુ-શિષ્યનું મિલન અને ગુરુના આશીર્વાદ :

ચાતુર્માસ બાદ મુનિ શ્રી ભાઈચંદ્રજી સાથે ચરિત્રનાયક સિદ્ધગિરિ આવ્યા. અહીં યાત્રા કરી એકલા જ કચ્છ આવ્યા અને સં. ૧૯૪૭ના ફાગણ માસની અમાસના કચ્છ દુર્ગાપુર (નવાવાસ) પહોંચ્યા. સં. ૧૯૪૭ના વૈશાખમાં પોતાના ગુરુ સ્વરૂપ-સાગરજીને મળવા નાના આસંખીઆ તરફ વિહાર કર્યો અને મોટા આસંખીઆ આવ્યા. પોતાનો સંવેગી શિષ્ય પોતાને મળવા આવે છે, એ સમાચાર મળ્યા ત્યારે યતિ સ્વરૂપસાગરજી સ્વયં જ નાના આસંખીઆથી વિહાર કરી મોટા આસંખીઆ આવ્યા.

દીર્ઘ સમય બાદ ગુરુ-શિષ્યનું મિલન થતાં બંનેનાં નેત્રો ઉર્ષાશ્રુથી છલકાઈ ગયાં. પોતાના શિષ્યને સંવિસ્ર મુનિ તરીકે જોઈ સ્વરૂપસાગરજી ખૂબ જ હર્ષિત થયા. મુનિ ગૌતમસાગરજીએ કહ્યું : ‘ પૂજ્ય ! આપ અંશે જોદ મા કરશો. મેં ગુરુ તરીકે આપનું નામ અને ગચ્છ તરીકે અચલગચ્છનું નામ રાખ્યું જ છે.’

ગુરુદેવે મુનિશ્રી ગૌતમસાગરજીનાં પીઠ થાબડી અને વધારામાં કહ્યું : ‘ તમે ચરિત્રમાં સફળતા મેળવજો.’ સ્વરૂપસાગરજી પણ શાંત પ્રકૃતિવાળા, દયાળુ અને ભવણીરુ મહાત્મા હતા. પોતાના શિષ્ય ગૌતમસાગરજીને સંવેગી સાધુજીવનમાં અંશે પણ વિધન પાડ્યું નહીં.

સવેગી મુનિ તરીકે કચ્છમાં પ્રથમ ચાતુર્માસ :

પૂ. મુનિશ્રી ગૌતમસાગરજીએ સં. ૧૯૪૮નું ચાતુર્માસ કોડાયમાં કયું. આ ચાતુર્માસમાં ખૂબ જ સુંદર વિદ્યાભ્યાસ કર્યો તથા એકાંતરા ઉપવાસ કર્યો. ચોમાસા બાદ તેમણે સુથરીની યાત્રા કરી. પાર્થિવદ્રગચ્છીય મુનિશ્રી કુશલચંદ્રજી પણ કચ્છ આવ્યા છે, એ સાંભળી ચરિત્રનાયક તેમને બીદડામાં મળ્યા; ત્યારે કુશલચંદ્રજીએ પૂછ્યું : ‘ શું તમે અમારી સાથે રહેશો ? ’ ત્યારે પૂ. ગૌતમસાગરજીએ કહ્યું : ‘ હું તમારી આજ્ઞા પ્રમાણે તમારી સાથે વિચરીશ; અને જ્યાં સુધી તમારી સાથે વિચરીશ, ત્યાં સુધી તમારી ક્રિયા કરીશ; અને કોઈ પણ પ્રસંગે અલગ વિચરીશ, ત્યારે હું અચલગચ્છની સમાચારી પ્રમાણે ક્રિયા કરીશ. ’ ત્યારે કુશલચંદ્રજીએ કહ્યું : ‘ આ રીતે



ન થાય. અમારા શિષ્ય બનો તો જ સારું થાય; અને જે શિષ્ય તરીકે ન રહેવા ઈચ્છતા હો તો એકલા વિચરો.'

સંઘના આગેવાન સુધાવકોની સલાહ :

આ ઘટના બાદ પૂ. ગૌતમસાગરજી મ. સા. નાના આસંખીઆ આવ્યા. અહીંના સંઘના આગેવાનો - શ્રી વેરશી નથુ તથા શ્રી ઉમરશી કેશવજીને બંધી હકીકત કહીને 'એકલ વિહારી' અંગે પૂછ્યું. જવાબમાં ઉક્ત શ્રેષ્ઠિઓએ કહ્યું : 'આપને ગચ્છ અને ગુરુતું' નામ ન લોપવું જોઈએ. ગુરુતું' નામ લોપનારને ગુરુક્રોહી કહ્યા છે. તમે અલગ વિચરશો તો તમે અચલગચ્છનો ઉદ્ધાર કરી શકશો તથા સાધુ-સાધ્વી સમુદાયની વૃદ્ધિ કરી શકશો. સાધુ-સાધ્વીઓની વૃદ્ધિ થતાં ભારતભરના અચલગચ્છના શ્રાવક-શ્રાવિકાઓમાં ધર્મની વૃદ્ધિ થશે.' જૈન સંઘના પ્રૌઢ આગેવાનોની સલાહને શુભ શુકન માની તેઓ મુંદ્રા આવ્યા. ત્યાં જૈન પાઠશાળામાં અભ્યાસ કરતાં અને એકાંતરો ઉપવાસ કરતાં તેઓ થોડો સમય સ્થિર રહ્યા.

અન્ય ગચ્છના મુનિશ્રી દ્વારા પ્રશંસિત :

સં. ૧૯૪૮ ના ક્ષગણુ સુદમાં ખરતર ગચ્છના મયાચંદજી વિહાર કરતા કચ્છ પધાર્યા. મુનિ ગૌતમસાગરજીને તપ - ક્રિયાપાત્ર બાણીને તેમને ખૂબ જ અભ્યાસ કરવા જણાવ્યું. મુનિ મયાચંદજી માંડવી, સુથરી ઇત્યાદિ થઈ વૈશાખ વદમાં ભૂજ પધાર્યા. ત્યાં તેમણે ભૂજના શ્રાવકો સમક્ષ પૂ. દાદા શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિજી તથા અચલગચ્છના સુવિહિત મુનિ શ્રી ગૌતમસાગરજીના ગુણોની પ્રશંસા કરી. આથી ભૂજના સંઘે શા ગોવિંદજી જેરાજ મપારા સાથે ચાતુર્માસ માટે મુનિ શ્રી ગૌતમસાગરજીને વિનંતિ પત્ર મોકલ્યો.

કચ્છના પાટનગર ભૂજ નગરમાં યાદગાર ચાતુર્માસ :

મુનિ શ્રી ગૌતમસાગરજી મુંદ્રાથી વિહાર કરી માનકૂવા પધાર્યા. અહીં ભૂજના સંઘે જિનાલયમાં પૂજા લણાવી. સ્વામીવાત્સલ્ય કર્યું. માનકૂવાના પ્રત્યેક જૈનોના ઘરે સાકરની લહાણી કરી. ત્યાંથી વિહાર કરી મુનિશ્રી ગૌતમસાગરજી ભૂજ પધાર્યા. વરસો બાદ કચ્છના પાટનગરમાં અચલગચ્છના સુવિહિત મુનિની પધરામણી થતી હોઈ ત્યાંના સંઘે ઉમળકાભેર સામૈયું કર્યું. અચલગચ્છના મોટા ઉપાશ્રયમાં સં. ૧૯૪૬ નું ચોમાસું ભૂજમાં કર્યું. દાદા શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિનો પાટ કે જે સં. ૧૯૫૪ માં પ્રથમ ભાર-મલજીએ અચલગચ્છ જૈન સંઘને ભેટ આપેલો, તે પાટ પર બિરાજી મુનિશ્રી ગૌતમ-સાગરજી મધુર ધ્વનિથી વ્યાખ્યાન આપતા.

શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ



પ્રથમ શિષ્યને દીક્ષાની તાલીમ :

આ સમયે અચલગચ્છ નાયક શ્રી મુક્તિસાગરસૂરિનાં શિષ્યા સાધ્વી શ્રી દેવશ્રીજીનાં શિષ્યા સાધ્વી શ્રી દયાશ્રીજી સુથરીમાં ચાતુર્માસ હતાં. તેમની પાસે સુથરીના શ્રી ઉભાઈચાલાઈએ (વય ૩૦) 'પોતાને દીક્ષા લેવી છે' એવી વાત કરી. આથી દયાશ્રીજીએ પૂ. મુનિશ્રી ગૌતમસાગરજી ઉપર પત્ર લખી આપ્યો. ઉભાઈચાલાઈ ભૂજ આવ્યા અને મુનિશ્રી ગૌતમસાગરજી પાસે રહી દીક્ષાની તાલીમ લેવા લાગ્યા.

સંઘના આંગણે વરસો બાદ સુવિહિત દીક્ષાનો મહોત્સવ :

ચાતુર્માસ બાદ ભૂજના શ્રેષ્ઠ શ્રી મૂળચંદ્ર એકવલ્લનાં પત્ની પુત્રીબાઈએ સંઘને કહ્યું : ' પૂ. ગૌતમસાગરજી મહારાજ સાહેબ એકલા છે. મુમુક્ષુ ઉભાઈચાલાઈની દીક્ષા ભૂજના આંગણે થતી હોય તો દીક્ષાના મહોત્સવમાં પાંચસો ડોરી આપું.' સંઘને પણ આ વાત ઉપર્યુક્ત લાગી. મુનિશ્રી ગૌતમસાગરજીએ પણ માંડવી બિરાજતા મુનિશ્રી મયાચંદ્રજીને ભૂજ પધારવા વિનંતી કરી. આથી મુનિશ્રી મયાચંદ્રજી ભૂજ પધાર્યા.

મુનિશ્રી મયાચંદ્રજીએ મુનિશ્રી ગૌતમસાગરજીને કહ્યું : ' તમે યોગોદ્ધન કરો અને વડી દીક્ષા સ્વીકારો, તો તમારા સાધુ-સાધ્વી પરિવારને પણ દીક્ષા-વડી દીક્ષા ઇત્યાદિ આપવામાં તમને અનુકૂળતા થશે. ' આ રીતે મુનિશ્રી ગૌતમસાગરજીએ યોગોદ્ધન શરૂ કર્યાં અને માગસર વદ ૧૦ ના વડી દીક્ષા સ્વીકારી. કચ્છની ભૂમિ પર છેલ્લાં કેટલાંયે વરસોમાં સુવિહિત મુનિશ્રીની દીક્ષાના મહોત્સવનો અને જિનાસા વિરુદ્ધ વર્તતી ગોરજીઓની સંસ્થા સામે આ પડકાર રૂપ આ વિરલ પ્રસંગ હતો.

ઉભાઈચાલાઈ નો દીક્ષા મહોત્સવ પણ શાનદાર રીતે ઉજવાયો. ગચ્છના ઉદયનો પ્રારંભ થઈ ચૂક્યો હતો. મહા સુદ ૧૦ ના મુનિશ્રી મયાચંદ્રજીએ ઉભાઈચાલાઈને દીક્ષા આપી, મુનિશ્રી ગૌતમસાગરજીના શિષ્ય કર્યાં. ભાવિ અચલગચ્છ નાયકના પ્રથમ શિષ્યનું નામ ' મુનિ શ્રી ઉત્તમસાગરજી ' રાખવામાં આવ્યું.

ગામેગામ ધર્મનો પ્રચાર :

પૂ. મુનિ શ્રી ગૌતમસાગરજી મ. સા. પોતાના શિષ્ય સાથે વિહાર કરી દેવપુર પધાર્યાં. અહીંનાં ઉમરબાઈ મુલાને દીક્ષા લેવાની ભાવના થઈ. ત્યાંથી તેઓશ્રી ચીઆસર પધારતાં ત્યાંના શ્રી ગેલાલાઈ લખુના પુત્ર ગોવરભાઈને દીક્ષાની ભાવના જાગી. ગોવર પણ ગૌતમસાગરજી મ. સા. સાથે આવ્યો.



ભૂજના શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિ સ્તુપ (દાદાવાડી)ના જીર્ણોદ્ધારની પ્રવૃત્તિ :

ચરિત્રનાયકશ્રી સુથરી તીર્થે આવ્યા. ભૂજથી શાહ માણેકચંદ રંગાજી સાથે જ હતા. ભૂજના દાદાશ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિના સ્તૂપના જીર્ણોદ્ધાર માટે ગામેગામ ઠીપમાં રકમો લખાવવાનું ચાલુ જ હતું. સુથરી પહોંચ્યા ત્યાં સુધીમાં ૮૫૦ કોરીની રકમ એકત્રિત થયેલી. તે રકમ ભૂજના માણેકચંદભાઈ લઈ ગયા અને ત્યાં સ્તૂપમંદિરનું જીર્ણોદ્ધાર કાર્ય ચાલુ થયું. સુથરીથી મુનિશ્રી ગૌતમસાગરજી સાંધાણ પધાર્યા. ત્યાં વૈશાખ શુદ્ધ ૧૫ના ત્યાંના રામઈયા ભગતની સુપુત્રી અને કચ્છ કોઠારાના શાહ પત્રામલની વિધવા સોનબાઈને પૂ. ગૌતમસાગરજીએ કહ્યું : 'તમે દીક્ષા લેો.' ત્યારે સોનબાઈએ કહ્યું : 'મારી અવરથા પચાસ વરસની છે. ખીજી કોઈ સાધ્વીની સહાય હોય તો હું દીક્ષા લેવા તૈયાર છું.' ત્યારે પૂજ્યશ્રીએ કહ્યું : 'તમને સહાય કરવા માટે તમારે યોગ્ય મુમુક્ષુ ઉમરબાઈ છે. તેઓ હાલ સુથરીમાં સાધ્વીશ્રી દયાશ્રીજી પાસે જ્ઞાનાભ્યાસ કરી રહ્યાં છે.'

પૂ. દાદાશ્રી ગૌતમસાગરજી મ. સા.ના સમુદાયનાં મુખ્ય સાધ્વી શ્રી શિવશ્રીજી ઇત્યાદિનો દીક્ષા મહોત્સવ :

ચરિત્રનાયકશ્રી પુનઃ સુથરી પધાર્યા. અહીં બંને મુમુક્ષુ બહેનો સોનબાઈ અને ઉમરબાઈ એકબીજાને મળીને આનંદ પામી. ગોવરભાઈ તથા બંને મુમુક્ષુ બેનોની દીક્ષાનું મુદૂર્ત જેઠ સુદી ૧૦ નું આવ્યું. દીક્ષાની ચર્ચામાં સુથરીના આંગણે લાખબાઈને પણ સાધ્વીશ્રી દયાશ્રીજી પાસે દીક્ષા લેવાની લાવના બગી. આમ સુથરીના આંગણે સં. ૧૯૪૬ ના જેઠ સુદ ૧૦ ના એક સાથે ચાર મુમુક્ષુઓએ દીક્ષા લીધી. ગોવરભાઈને 'ગુણસાગરજી' નામ આપી ચરિત્રનાયકે પોતાના શિષ્ય કર્યા અને સોનબાઈ તથા ઉમરબાઈને દીક્ષા આપી. તેમનાં 'શિવશ્રીજી,' 'ઉત્તમશ્રીજી' નામ રાખી પોતાનાં શિષ્યાણી અર્થાત આજ્ઞાવતી સાધ્વીજી તરીકે સ્થાપ્યાં તેમ જ લાખનબાઈને 'લક્ષ્મીશ્રીજી' નામ આપી સાધ્વીશ્રી દયાશ્રીજીનાં શિષ્યા કર્યાં. દીક્ષાના આ મહોત્સવ પ્રસંગે શાહ ડોશાભાઈ ખીંચશી કરમણે ધન ખરચી ખૂબ જ લાલ લીધો.

સં. ૧૯૫૧ નું દુર્ગાપુર (નવાવાસ)માં ચાતુર્માસ :

સં. ૧૯૫૦ નું ચાતુર્માસ નળિયા રહ્યા. સાધ્વીશ્રી દયાશ્રીજી આદિ ચારે ઠાણાએ પણ નળિયામાં ચોમાસું કર્યું. ચાતુર્માસ બાદ પૂજ્યશ્રી ચતુર્વિંધ સંઘ સાથે તેરા પધાર્યા. મોટા સામૈયા સાથે તેમનું સ્વાગત કરવામાં આવ્યું. અહીં મુનિશ્રી ગુણસાગરજી તથા સાધ્વીશ્રી શિવશ્રીજી અને ઉત્તમશ્રીજીને યોગ કરાવી વડી દીક્ષા આપી. આ



[૧૫૨]

પ્રસંગે અકાર્થ મહોત્સવ કરી સંઘે અનેરો લાભ લીધો. ત્યાંથી વિહાર કરી કચ્છના સુકુટમણિ એવા ભદ્રેશ્વર મહાતીર્થની યાત્રા કરી. આ પ્રસંગે અનેક ગામોના સંઘો પોતપોતાના ગામમાં ચાતુર્માસ કરવા વિનંતિઓ કરવા લાગ્યા, પણ છેવટે નવાવાસ (દુર્ગાપુર)ના શાહ પાસુભાઈ વાઘજી, શાહ આસુભાઈ વાઘજી અને શાહ પુનશી આસુ આદિ સંઘના આગેવાન શ્રાવકોના અતિ આગ્રહથી સં. ૧૯૫૧ નું ચોમાસું નવાવાસ રહ્યા.

માંડવી શહેરમાં ચાતુર્માસ :

પૂ. ગૌતમસાગરજી મ. સા.ની પ્રેરણાથી સં. ૧૯૫૧ ના મહા સુદ પના સાધ્વીશ્રી કનકશ્રીજી, સાધ્વીશ્રી રત્નશ્રીજીની દીક્ષા ગોધરા (કચ્છ)માં થઈ. ચૈત્ર સુદ ૧૩ ના સાધ્વીશ્રી નિધાનશ્રીજીની દીક્ષા થઈ. સં. ૧૯૫૨ નું ચાતુર્માસ માંડવીના ત્રણે સંઘોની અતિ આગ્રહભરી વિનંતીથી માંડવીના મોટા ઉપાશ્રયમાં કર્યું. આ ચાતુર્માસમાં પૂજ્યશ્રીનો ધર્મોપદેશ સાંભળવા ખૂબ જ સંખ્યામાં લોકો એકત્રિત થતા. આ ચાતુર્માસમાં પૂજ્યશ્રીની પ્રેરણાથી અનેકવિધ તપ-જપ આદિની આરાધનાઓ થયેલી.

વિવિધ સ્થળે ચાતુર્માસો અને મુનિવરોની દીક્ષાઓ :

ત્યાર બાદ પૂજ્યશ્રીએ આ પ્રમાણે ચાતુર્માસ કર્યા. સં. ૧૯૫૩ મુંદ્રા, સં. ૧૯૫૪ નાના આસંખીઆ, સં. ૧૯૫૫ પાલીતાણા, સં. ૧૯૫૬ પાલીતાણા, સં. ૧૯૫૭ માંડલ (ગુજરાત), ત્યાર બાદ આખું આદિ અનેક તીર્થોની યાત્રાઓ કરી. સં. ૧૯૫૮ ભ્રમનગર. બાદ હાલારમાં વિચરી ખૂબ જ ધર્મોપદેશ આપ્યો. સં. ૧૯૫૯ મોટી ખાવડી, સં. ૧૯૬૦ જખૌ, સં. ૧૯૬૧ ભૂજ, સં. ૧૯૬૨ સુથરી, સં. ૧૯૬૩ વરાડીઆ, સં. ૧૯૬૪ ભૂજ, સં. ૧૯૬૫ માંડલ, સં. ૧૯૬૫ ના વૈશાખ સુદ પના કચ્છ-કોટડીના નાગજી તેજપાળને અમદાવાદ પાસેના સરખેજ ગામમાં દીક્ષા આપી 'નીતિસાગરજી' નામ રાખી પોતાના શિષ્ય કર્યા. સં. ૧૯૬૬ પાલીતાણા. અમદાવાદમાં દાનસાગરજી, મૌહનસાગરજી અને ઉમેદસાગરજીને દીક્ષા આપી. તે તે સંવતોમાં તે તે સ્થળે ચોમાસાં કર્યાં.

સર્વપ્રથમ વાર મુંબઈમાં પદ્મરામણી : એક સાથે છ દીક્ષાઓ :

અચલગચ્છના સુવિહિત મુનિવરોમાં સર્વપ્રથમ મુંબઈ પધારનાર પૂ. મુનિશ્રી ગૌતમસાગરજી મ. સા. હતા. સં. ૧૯૬૭ માં મુંબઈ પધાર્યા અને તે સાલનું ચાતુર્માસ પણ ક. વી. યો. જૈન મહાજનના ઘાટકોપર ઉપાશ્રયમાં કર્યું. તેમના સદુપદેશથી મુંબઈમાં શાસન અને ગચ્છની ખૂબ ઉન્નતિ થઈ. પૂજ્યશ્રી વ્યાખ્યાનમાં 'ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર' અને 'મલયાસુંદરી ચરિત્ર' પર પ્રભાવક પ્રવચનો આપતા. સં. ૧૯૬૭ ના મહા



સુદ ૧૦ ના ભાયખલાના મોતીશા જિનાલયમાં છ બહેનોને દીક્ષા આપી. દીક્ષાની ક્રિયા તેમના સુવિનીત શિષ્ય પૂ. મુનિશ્રી નીતિસાગરજીએ કરાવી. મુંબઈમાં અચલગચ્છમાં દીક્ષાનો આ પ્રસંગ પ્રથમ હોઈ ક. વી. ઓ. જૈન મહાજન તથા ક. દ. ઓ. જૈન મહાજન અને ગુર્જર અચલગચ્છીય સમાજના શ્રેષ્ઠિઓએ ધન ખરચી ખૂબ જ લહાવો લીધો.

સં. ૧૯૬૮ નું ચાતુર્માસ ખડક (મુંબઈ)માં આવેલ કચ્છી દશા ઓશવાજ જૈન મહાજનવાડીમાં કયું. ચાતુર્માસ બાદ પૂજ્યશ્રી કચ્છના વિહારનો વિચાર કરતા હતા, પણ શ્રી ક. દ. ઓ. જૈન સંઘની અતિ આગ્રહભરી વિનંતિથી વધુ એક વરસ મુંબઈમાં ચાતુર્માસ કરવાનો નિર્ણય થયો. ભાંડુપમાં ક. દ. ઓ. જૈન મહાજનવાડીમાં બાયકના ખેરાજ પુંજના ભત્રીજા મુમુક્ષુ ધનજીભાઈને સં. ૧૯૬૮ ના મહા વદ ૧૧ ને સોમવારે દીક્ષા આપી, ધર્મસાગરજી નામ રાખી મુનિશ્રી નીતિસાગરજીના શિષ્ય કર્યા. આ પ્રસંગે શ્રી. ક. દ. ઓ. જૈન સંઘ તરફથી સ્વામીવાત્સલ્ય થયું. સં. ૧૯૬૯ નું ચાતુર્માસ ખડક પર આવેલી ક. દ. ઓ. જૈન મહાજનવાડીમાં કયું. ચોમાસા બાદ કચ્છના વિહારનો તેમણે નિર્ણય જ કરી લીધો. શ્રી. ક. દ. ઓ. જૈન સંઘે ફરી એક વધારે ચાતુર્માસ કરવા વિનંતિ કરી પણ પૂજ્યશ્રીએ કહ્યું : ‘ મુંબઈમાં ત્રણ ચાતુર્માસ થયા. ’ સંઘે કહ્યું : ‘ તો આપે દર વર્ષે આપણા ગચ્છના સાધુ-સાધ્વીજીઓના ચાતુર્માસ આપવા. ’ ત્યારે પૂજ્યશ્રીએ કહ્યું : ‘ ચાતુર્માસ ઊતરતાં તમારે પત્ર લખવો, તો ક્ષેત્ર સ્પર્શનાએ મોકલીશું. ’ આ પ્રસંગે શેઠ શ્રી ખેતશી ખીંચશી ધુલ્લાએ કહ્યું : ‘ અમારે શત્રુજય તીર્થનો સંઘ કાઢવો છે. સંઘ પાલીતાણા પહોંચે, તે વખતે આપ પણ પાલીતાણા પધારો. ’ પૂજ્યશ્રીએ કહ્યું : ‘ જેવી ક્ષેત્ર સ્પર્શના. ’

મુંબઈથી પાલીતાણા અને કચ્છ તરફ પંચરામણી :

પૂજ્યશ્રીએ મુંબઈથી વિહાર કર્યો. અને સં. ૧૯૬૯ ના પોષ વદ ૩ ના પાલીતાણા પધાર્યાં. શેઠ ખેતશી ખીંચશી ધુલ્લાએ મુંબઈથી રેલવે દ્વારા કાઢેલ સંઘ પણ પાલીતાણા આવી ગયેલો. પૂજ્યશ્રીનાં દર્શન-વંદન અને વાણી શ્રવણથી સૌ ધન્ય બન્યા. પાલીતાણાથી વિહાર કરી તેઓ ભચાઉ આવ્યા. અહીંની સ્થિરતાથી ધર્મોપદેશથી ખૂબ જ ધર્મોન્નતિ થઈ.

અચલગચ્છના સમુદાયના મુનિશ્રી સ્વિચંદ્રજી :

ત્યાંથી વિહાર કરતા પૂજ્યશ્રી અંબર આવ્યા. અહીં સ્થાનકવાસી મુનિ સ્વિચંદ્ર સ્વામી પોતાના શિષ્યાદિ સહ પૂ. મુનિશ્રી જૌતમસાગરજીને વંદવા આવ્યા અને પોતાનો



શિષ્ય કરવા વિનંતિ કરી. પૂજ્યશ્રીએ રવિચંદ્રનું નામ રવિસાગરજી તથા રવિચંદ્રના શિષ્યોનાં નામ કપુરસાગર અને ભક્તિસાગર રાખ્યાં. રવિસાગરજીને પોતાના શિષ્ય કર્યા અને કપુરસાગરજી, ભક્તિસાગરજીને રવિસાગરજીના શિષ્ય કર્યાં. પણ સાત દિવસ બાદ રવિસાગરજી શિષ્યો સાથે ત્યાંથી વિહાર કરી ગયા અને પોતાનું નામ રવિચંદ રાખી અચલગચ્છના સમુદાય તરીકે વિચરવા લાગ્યા.

શાસન પ્રભાવનાના અનેકવિધ પ્રસંગો :

સં. ૧૬૭૦ નું ચોમાસું કચ્છ ભૂજમાં કયું. આ વખતે સંઘે પણ દાદાશ્રી કલ્યાણ-સાગરસૂરિના ભૂજના સ્તૂપમંદિરનો બાકી રહેલ જીર્ણોદ્ધાર શરૂ કરાવ્યો. દાદા શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિની આરસની ભવ્ય મૂર્તિનું કામ પણ કારીગરને અપાયું. સં. ૧૬૭૧ નું ચાતુર્માસ માંડવી કયું. ત્યાર બાદ ચૈત્ર માસમાં ગઢશીશામાં ઉજમણા પ્રસંગે પધાર્યાં. તે વખતે ગઢશીશા સંઘે જિનાલય આગળના ચોકમાં દેવકુલિકા બંધાવી. તેમાં પૂજ્યશ્રીની પ્રેરણાથી પૂ. દાદાશ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિની પ્રતિમા પ્રતિષ્ઠિત કરી. સં. ૧૬૭૨ નું ચાતુર્માસ સુથરી કયું. ચોમાસા બાદ વૈશાખમાં જિનાલયની તથા નૂતન દેવકુલિકાની પ્રતિષ્ઠા પ્રસંગે ગોધરા પધાર્યાં. પ્રતિષ્ઠા પ્રસંગે તેઓશ્રીનાં પ્રવચનોનું આકર્ષણ રહ્યું. ખૂબ જ દબદબાપૂર્વક આ મહોત્સવ સુંદર રીતે ઉજવાયો. સં. ૧૬૭૩ નું ચાતુર્માસ તેરા ગામમાં કયું. પૂજ્યશ્રીના સદુપદેશથી તેરા સંઘમાં કુસંપ હતો, તે દૂર થયો.

ભૂજમાં શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિ ગુરુ મંદિરની પ્રતિષ્ઠા :

ભૂજ સંઘની વિનંતિથી પૂજ્યશ્રી ભૂજ પધાર્યાં. અહીં મહા વદ ૮ ને ગુરુવારે જીર્ણો-દ્ધાર થયેલા વિશાળ સ્તૂપમંદિર (ગુરુમંદિર)માં પૂ. દાદાશ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિજીની ભવ્ય પ્રતિમા બિરાજમાન કરવામાં આવી. આ પ્રસંગે ચારિત્રનાયકશ્રીના ગુરુ યતિ શ્રી સ્વરૂપસાગરજી ઉપસ્થિત રહેલા અને પ્રતિષ્ઠાદિ ક્રિયા પણ તેમણે કરાવેલી. ગુરુ પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા અનેરા ઠાકથી ઉજવાઈ. આ ગુરુમંદિર ભૂજના રાજમાર્ગ પર આવેલ થોભવાળી શેરીમાં આવેલું છે. 'થોભનું દેરુ' એ નામે પણ આ ગુરુમંદિર ઓળખાય છે.

પાલીતાણામાં પ્રતિષ્ઠાઓ :

સં. ૧૬૭૪ માં સુથરી અને સં. ૧૬૭૫ માં ગોધરા ચાતુર્માસ કર્યાં. ત્યાર બાદ ભૂજ તાલુકા, ભચાઉ તાલુકામાં વિચરતાં રણુ ઊતરી પાલીતાણા પધાર્યાં. સં. ૧૬૭૫ ના વૈશાખ વદ ૧૧ ને રવિવારના બાળુ ધનપતસિંહની ટૂંકમાં દેવકુલિકાઓમાં જિનબિંબો તથા દાદાશ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિજીની પ્રતિમા પ્રતિષ્ઠિત કરી. સં. ૧૬૭૬ નું ચાતુર્માસ પાલીતાણા કયું. દરમ્યાનમાં મુનિ નીતિસાગરજી, મુનિ દાનસાગરજી અને મુનિ ધર્મ-



સાગરજીને પૂજ્યશ્રીએ 'ઉત્તરાધ્યયન' અને 'શ્રી આચારાંગ સૂત્ર'ના યોગ કરાવ્યા. મુનિ ધર્મસાગરજીએ નવાણું યાત્રા કરી.

તીર્થયાત્રાઓ સાથે હાલારમાં ધર્મજયંતિ :

પૂજ્યશ્રી પોતાના શિષ્ય નીતિસાગરજી, પ્રશિષ્ય ધર્મસાગરજી સહિત વિહાર કરી શિહોર, વરતેજ, ભાવનગર, ઘોઘા, તખાજ, દાઠા, મહુવા ઇત્યાદિની યાત્રા કરી સાવર-કુંડલા પધાર્યા. અહીં નીતિસાગરજી, ધર્મસાગરજીને ઉવવાઈ સૂત્ર આદિ ઉપાંગોના યોગ કરાવ્યા. ત્યાર બાદ જૂનાગઢ અને ગિરનાર તીર્થની યાત્રા કરી. ત્યાંથી સોરઠ વંથલી, છત્રાશા, વાડોદર, ધોરાજી, મોટી મારડ, ઉપલેટા, પાનેલી ઇત્યાદિ જગ્યાએ વિહારો કર્યા. ફાગણ વદ ૭ ના ગોરખડી પધાર્યા. ફાગણ વદ ૧૨ ના વિહાર કરી વડાલા, ખરબા, લાલપુર થઈ ચૈત્ર સુદ ૨ ના હાલારના દબાસંગ ગામમાં પધાર્યા. અહીં સાધ્વી મંગલશ્રીજીનો દ્વીક્ષામહોત્સવ ખૂબ જ ભવ્યતાથી ઉજવાયો. ત્યાંથી નવાગામ થઈ જામનગર પધાર્યા. લાખાબાવળ થઈ પુનઃ નવાગામ પધાર્યા. અહીં ચંદ્રપ્રભુ જિનાલયની ખૂબ જ દબદબા-પૂર્વક પ્રતિષ્ઠા થઈ. આ સમયે તેઓ હાલાર પ્રદેશમાં વિચર્યા. સં. ૧૬૭૭ માં જામનગરમાં આતુર્માસ કર્યું. બાદ કનસુમરા, ચેલા, ભલાસણ, જામવણથળી, ધ્રોજ, ટંકારા, મોરબી, માળિયા થઈ કચ્છ વાગડમાં પધાર્યા. કટારીઆ, લાકડીઆ, આઘોઈ, ભચાઉ ઇત્યાદિ થઈ ભદ્રેશ્વર તીર્થ પધાર્યા. અહીં કચ્છના સંઘાએ મળી ગચ્છાધિપતિ પૂજ્યશ્રીનું ભવ્ય સામૈયું કર્યું. ત્યાંથી ગાંગજી ખીમરાજ કારિત નવપદના ઉજમણામાં મોટા આસંખીઆ પધારી નિશ્રા આપી. સં. ૧૬૭૮ નું આતુર્માસ માંડવી કર્યું.

ઉજમણા અને પ્રતિષ્ઠા મહોત્સવોના પ્રસંગોએ પધરામણી :

આતુર્માસ બાદ સુથરી પંચતીર્થની યાત્રા કરી. વેજબાઈ દેવજી વેલજી કારિત નવપદના ઉજમણા પ્રસંગે મંજલ રેલડીઆ પધાર્યા. ત્યાંથી જિનાલયની પ્રતિષ્ઠા પ્રસંગે વૈશાખમાં દેવપુર પધાર્યા. સં. ૧૬૭૯ નું આતુર્માસ સાંચરા ગામે કર્યું. બાદ સંવત ૧૬૭૯ ના મહા સુદ ૮ ના લાયજી જિનાલયના પ્રતિષ્ઠા મહોત્સવ પ્રસંગે પધાર્યા. અહીં શ્રેષ્ઠિશ્રી રવજી સોજપાળ સમેત સંઘના આગેવાનોએ પૂજ્યશ્રીની ખૂબ જ ભક્તિ કરી. અહીંથી માંકબાઈ પદુ પાંચારીઆ કારિત નવપદજીના ઉજમણા પ્રસંગે રાયણ પધાર્યા. અનુક્રમે વિહાર કરતાં તેઓ વૈશાખ વદ ૧૩ ના હુમરા પધાર્યા.

જામનગર અને હાલારમાં આતુર્માસ અને ધર્મજયંતિ :

સં. ૧૬૮૦ નું ચોમાસું સુથરી કર્યું. બાદ ભૂજ થઈ, વાગડના ગામડાંઓમાં વિહાર કરતા રણુ ઊતર્યા અને વાલંભા ગામે ચૈત્રી યોજી કરી. બાદ જોડીઆ ઇત્યાદિ



ગામોમાં ધર્મોપદેશ આપતા પૂજ્યશ્રી જામનગર પધાર્યા અને સં. ૧૯૮૧ અને સંવત ૧૯૮૨ નું ચાતુર્માસ પણ જામનગર રહ્યા. ખંડવા સંઘના અતિ આગ્રહથી પૂજ્યશ્રીએ પોતાના સુવિનીત શિષ્ય પૂ. મુનિશ્રી નીતિસાગરજીને ખંડવા ચાતુર્માસ મોકલ્યા. પૂ. મુનિશ્રી ગૌતમસાગરજીએ ચાતુર્માસ બાદ કચ્છમાં હીક્ષિત થયેલા મુનિ મતિસાગરજીને પોતાની નિષ્ઠામાં વડી હીક્ષા આપી તથા મુનિ ક્ષાંતિસાગરજીને પણ હીક્ષિત કર્યાં. દબાસંગ ગામથી સં. ૧૯૮૨ ના માગસર સુદ ૫ થી એક મહિનામાં દશ તિથિઓના ઉપવાસ શરૂ કર્યાં, પણ પછીથી એકાંતરા ઉપવાસ શરૂ કર્યાં. એલા ગામમાં ચૈત્રી ઓળી કરી. સં. ૧૯૮૨ ના વૈશાખ સુદ ૩ થી વીસ સ્થાનક તપની શરૂઆત કરી. સં. ૧૯૮૩ નું ચોમાસું પણ જામનગર રહ્યા. ચાતુર્માસ બાદ ખંડવાથી પોતાના શિષ્ય નીતિસાગરજીને પોતાની પાસે બોલાવ્યા અને ખંડવા સંઘની આગ્રહભરી વિનંતીથી મુનિશ્રી ધર્મ-સાગરજીને ખંડવા મોકલ્યા. સં. ૧૯૮૪ નું ચાતુર્માસ પણ જામનગર કર્યું.

હાલારમાં ચાતુર્માસો : પડાણામાં જિનાલય નિર્માણ :

ચાતુર્માસ બાદ ધર્મસાગરજી પણ ખંડવાથી વિહાર કરી પોતાના દાદાગુરુ અને ગુરુદેવશ્રીને હાલારના નવાગામમાં મળ્યા. નવાગામમાં જ પૂજ્યશ્રીએ પૂ. નીતિસાગરજી તથા પૂ. ધર્મસાગરજીને સૂચગડાંગ સૂત્રના યોગ કરાવ્યા. યોગ પૂરા થયા બાદ મોટી ખાવડી થઈ પડાણા પધાર્યાં. અહીં પૂ. મુનિરાજશ્રી ગૌતમસાગરજીની પ્રેરણાથી જિનાલય બંધાવ્યું. પડાણાથી મોટી ખાવડી, નવાગામ, લાખાબાવળ અને નાગોડી થઈ જામનગર પધાર્યાં. અહીં મુનિશ્રી નીતિસાગરજી, મુનિશ્રી ધર્મસાગરજીને ઠાણાંગ સમવાયાંગ-રાયપસેણી જીવાલિગમ, પન્નવણા અને મહાનિશીય સૂત્રના મોટા યોગ કરાવ્યા. સં. ૧૯૮૫ નું ચાતુર્માસ પણ જામનગર જ કર્યું. બાદ પુનઃ કચ્છ પધાર્યા અને સં. ૧૯૮૬ નું ચાતુર્માસ ભૂજમાં કર્યું. સં. ૧૯૮૭ નું ચાતુર્માસ જામનગર કર્યું. સં. ૧૯૮૮ - ૮૯ અને ૯૦ ના ચાતુર્માસ પણ જામનગર કર્યાં. સં. ૧૯૯૧ માં મોટી ખાવડી અને સં. ૧૯૯૨ - ૯૩ - ૯૪ ના ચાતુર્માસ જામનગર રહ્યા.

મુનિ શ્રી ગુણસાગરજીની હીક્ષા - વડી હીક્ષા :

સં. ૧૯૯૩ ના ચૈત્ર વદ ૮ ના કચ્છ દેહીઆમાં મુસુક્ષુ ગાંગજી લાલજીએ હીક્ષા સ્વીકારી. તેમનું નામ ગુણસાગરજી રાખવામાં આવ્યું અને તેમને નીતિસાગરજીના શિષ્ય બહિર કરવામાં આવ્યા. સં. ૧૯૯૫ ના જેઠ સુદ ૩ ના જામનગરમાં મુનિશ્રી ગુણ-સાગરજીની વડી હીક્ષા પૂ. મુનિશ્રી ગૌતમસાગરજીની નિશ્રામાં થઈ. પૂ. મુનિશ્રી ગૌતમ-સાગરજી સં. ૧૯૯૫ અને સં. ૧૯૯૬ માં પણ જામનગર ચાતુર્માસ રહ્યા.



જ્ઞાનની ખૂબ જ આરાધના :

જામનગરના ઉપરોક્ત ચાતુર્માસો દરમ્યાન પૂ. મુનિશ્રી ગૌતમસાગરજીની પ્રેરણાથી અનેક અંથો લખાયા. જામનગરમાં મોટું જ્ઞાન ભંડાર સ્થપાવ્યું, તેમ જ ગચ્છોપયોગી અનેક અંથો પ્રકાશિત કરાવ્યા. આ અંથોના સંપાદનમાં મુનિશ્રી ધર્મસાગરજીએ ખૂબ દુચિ અને શ્રમ લીધાં. મુનિશ્રી ધર્મસાગરજી પોતાના દાદા ગુરુદેવ પૂ. મુનિરાજશ્રી ગૌતમસાગરજીની આજ્ઞાથી બાડમેર (રાજસ્થાન) ચાતુર્માસ પધારેલા. બાડમેરના ચાતુર્માસ પછી તેઓશ્રીએ જેસલમેર અને બીકાનેરની યાત્રાઓ પણ કરેલી, પણ તેઓશ્રી એ જ અરસામાં રાજસ્થાનમાં કાળધર્મ પામ્યા. અચલગચ્છના આ મુનિશ્રી જે વધારે સમય રહ્યા હોત તો અનેક સંશોધિત સાહિત્ય સવિશેષ પ્રકાશમાં આવત.

આશાસ્પદ શિષ્યોની વસમી વિદાય :

સં. ૧૯૬૬ ના જામનગર ચાતુર્માસ બાદ પૂ. દાદાશ્રી ગૌતમસાગરજી મ. સા. કચ્છ પધાર્યા અને સં. ૧૯૬૭ નું ચાતુર્માસ ભૂજ રહ્યા, અને ભૂજમાં જ પોતાના સુવિનીત શિષ્ય શ્રી નીતિસાગરજી અને તેમના શિષ્ય શ્રી ગુણસાગરજીના શિષ્ય શ્રી ચંદ્રસાગરજી તથા મારવાડમાં શ્રી ધર્મસાગરજી - આ ત્રણે મુનિવરોનો અલ્પ અલ્પ સમયના આંતરે કાળધર્મ થવાથી પૂ. ગૌતમસાગરજી મ. સા.ને ઘણો જ આઘાત લાગ્યો. આ વખતે શ્રી નીતિસાગરજીના શિષ્ય શ્રી ગુણસાગરજી (હાલ આચાર્યશ્રી)એ પૂજ્યશ્રીને ખૂબ જ સાંત્વન આપ્યું અને તેઓશ્રીના મનને શાતા ઉપજાવી.

સં. ૧૯૬૭ ના પોષ વદ ૧૨ ના નળિયા જિનાલયના શતાબ્દી મહોત્સવ પ્રસંગે પૂજ્યશ્રી ઉપરિથત રહ્યા. સં. ૧૯૬૮ નું ચોમાસું ગોધરા ગામમાં કર્યું.

મુનિ શ્રી ગુણસાગરજીને ઉપાધ્યાયપદ :

સં. ૧૯૬૮ ના મહા સુદ પના મેરાઉ ગામે પૂજ્યશ્રીએ પોતાના સેવાલાવી વિદ્વાન, પ્રખર વક્તા પ્રશિષ્ય મુનિશ્રી ગુણસાગરજીને ઉપાધ્યાયપદથી અલંકૃત કર્યા. દાગણ સુદિ ૩ ને મંગળવારે તેઓશ્રીની નિશ્રામાં સુદ્રાથી ભદ્રેશ્વર તીર્થનો છ'રી પાળતો સંઘ નીકળ્યો. સં. ૧૯૬૯ નું ચોમાસું મોટા આસંબીઆ કર્યું. સં. ૨૦૦૦ નું ચાતુર્માસ નળિયામાં થયું. સં. ૨૦૦૧ માં નળિયા અને સં. ૨૦૦૨ માં દેવપુર ચાતુર્માસ થયા.

સંયમ અને તપમાં લીનતા :

પૂજ્યશ્રી હવે અતિ વૃદ્ધ થયા હતા. તેમનો દેહ અતિ અશક્ત બન્યો હતો. છેક લઘુ વયમાં દ્વીક્ષિત થઈ, ઉગ્ર વિહારો કરી તેમણે અભિતઃ શ્રી જિનશાસન અને ગચ્છનો ન્યન્યકાર કરાવ્યો હતો. તેમના લગીરથ પ્રયાસો અને ઉત્તમ પ્રેરણાઓથી અનેક સાધુ-



સાધ્વીજીવ્યોની દીક્ષાઓ થઈ હતી. પોતાના જીવનમાં શક્ય હોય, ત્યારે તેઓશ્રી એકાંતરા ઉપવાસ કરતા અથવા તો નિત્ય એકાસણાં. આ તપ તો અવિરત ચાલુ જ રાખ્યું હતું. એકાસણામાં પણ અભિચ્છલપૂર્વક અમુક જ દ્રવ્યો વાપરતા. આધાકર્મી આહારનો પ્રસંગ ન આવે, તે માટે સતત કાળજી રાખતા. પોતાની પ્રતિક્રમણાદિ આવશ્યક ક્રિયાઓ જાગૃતિપૂર્વક કરતા. પોતાની કાયા વૃદ્ધ હોઈ શેષ જીવન વિશેષ આરાધનાપૂર્વક પસાર થાય, તે માટે તેઓ પાલીતાણામાં સ્થિરવાસ કરવાની ભાવના રાખતા હતા, પણ સુથરીના સંઘની અતિ આચ્છલરી વિનંતિથી તેઓ સં. ૨૦૦૩, સં. ૨૦૦૪, સં. ૨૦૦૫ - આ ત્રણે વરસ સુથરીમાં ચાતુર્માસ રહ્યા હતા.

શ્રી ઉપાધ્યાયજીને સમુદાયની જવાબદારી સોંપી :

સં. ૨૦૦૩ ના માગસર વદિ ૧ ને સોમવારે અચલગચ્છાધિપતિ પૂ. દાદાશ્રી ગૌતમસાગરજી મ. સાહેબે પોતાનો આજ્ઞાવર્તી સાધુ-સાધ્વી સમુદાય અર્થાત સંઘાડાની સર્વ જવાબદારી પૂ. ઉપાધ્યાયજી શ્રી ગુણસાગરજી ગણિવર્ચને સોંપી.

૨૯૯૩ શ્રીપૂજા જિનેન્દ્રસાગરસૂરિ :

સં. ૧૯૪૮ ના ફાગણ સુદ ૩ ના અચલગચ્છ નાયક શ્રીપૂજા શ્રી વિવેકસાગરસૂરિ કાળધર્મ પામ્યા. તે પહેલાં સં. ૧૯૪૮ ના મહા વદ ૧૧ ના ગોધરાના જોસિંગલાઇએ યતિદીક્ષા લીધી હતી. તેઓ (જિનેન્દ્રસાગરજી) સં. ૧૯૪૮ ના શ્રાવણ સુદ ૧૦ ના ગચ્છેશ બન્યા હતા. ત્યારથી તેઓ અચલગચ્છાધિપતિ શ્રી જિનેન્દ્રસાગરસૂરીશ્વરજી તરીકે પ્રસિદ્ધ હતા.

પૂજ્યશ્રીની અજ્ઞેડ પ્રતિભા :

આપણે આગળ જોઈ ગયા કે પૂ. મુનિશ્રી ગૌતમસાગરજી મ. સાહેબે સં. ૧૯૪૬ ના ફા. સુ. ૧૧ ના પાલીનગરમાં ક્રિયોદ્ધાર કર્યો. વિવેકસાગરસૂરિના કાળધર્મ અને જિનેન્દ્રસાગરજીના પાટ મહોત્સવ વખતે પરમ ત્યાગી, સુવિહિત શિરોમણિ પૂ. મુનિશ્રી ગૌતમસાગરજી મ. સા. હજી ઘણા સંઘો અને આગેવાનોમાં અપરિચિત જ હતા. તેઓ કચ્છ પધાર્યા અને તેમના લગીરથ પ્રયાસોથી ગચ્છમાં નવચેતના પ્રગટી. સાધુ-સાધ્વી સમુદાયમાં દિનપ્રતિદિન વૃદ્ધિ થતી રહી. જિનેન્દ્રસાગરસૂરિ પણ તેમનું ખૂબ માન જાળવતા. એકદા પૂ. મુનિશ્રી ગૌતમસાગરજી મ. સાહેબે પ્રેરણા કરતાં શ્રીપૂજા શ્રી જિનેન્દ્રસાગરસૂરિએ પંચ પ્રતિક્રમણ પુસ્તક, શતપદી ભાષાંતર ગ્રંથ અને જીવનના સ્તંભ-મંદિરના જીર્ણોદ્ધાર આદિ માટે આર્થિક સહાયતા કરેલી. જિનેન્દ્રસાગરસૂરિ શ્રીપૂજા હોઈ ત્યાગી સાધુ-સાધ્વી સમુદાય તેમની આજ્ઞામાં કેમ રહે ? પણ તે સાધુ સમુદાય



સુવિહિત શિરોમણિ પુ. મુનિશ્રી ગૌતમસાગરજી મહારાજ સાહેબની આજ્ઞામાં રહેતો હતો અને આતુર્માસાદિ પણ તેમની આજ્ઞા પ્રમાણે થતા હતા. શ્રીપૂજા જિનેન્દ્રસાગર-સૂરિ સં. ૨૦૦૪ના કારતક વદ ૧૦ના ભુજપુર મુકામે કાળધર્મ પામ્યા હતા. તેમની વિદાયથી શ્રીપૂજા અને યતિસંસ્થાનો યથોચિત અંત આવ્યો. તેમની વિદ્યમાનતામાં પણ પૂ. મુનિશ્રી ગૌતમસાગરજી મ. સાહેબે ગચ્છોન્નતિ માટે અનેક પ્રયત્નો કર્યા હતા. જિનેન્દ્રસાગરસૂરિના કાળધર્મ બાદ અને પહેલાં પણ પુ. મુનિશ્રી ગૌતમસાગરજીને સૂરિપદ અને ગચ્છેશ પદ માટે વિનંતિઓ થવા લાગી હતી, પણ પૂજ્યશ્રી નિરપૃહતા-પૂર્વક ના પાડતા હતા.

સૂરિપદ અને ગચ્છેશપદની સ્વીકૃતિ :

ચરિત્રનાયકશ્રીએ સંવત ૨૦૦૬ અને ૨૦૦૭ ના આતુર્માસ ગોધરા કર્યા. સં. ૨૦૦૭ માં રાયજી ગામે રાયજીના જિનાલયના સુવર્ણ મહોત્સવ પ્રસંગે ઉપરિચિત રહ્યા. આંખનું ઝામરવાનું ઓપરેશન કરાવ્યું. સં. ૨૦૦૮ માં ગોધરા તથા બાડાના જિનાલયોના સુવર્ણ મહોત્સવોમાં નિશ્રા આપી. સં. ૨૦૦૮ નું આતુર્માસ બીદડા કર્યું. આ આતુર્માસ દરમ્યાન અનેક સંઘો તેમનાં દર્શનાર્થે આવ્યા. જિનાલયના સુવર્ણ મહોત્સવ પ્રસંગે સં. ૨૦૦૯ ના મહા માસમાં રામાણીઆ પધાર્યા. અહીં કચ્છના સંઘોના આગેવાનોએ પરમ ત્યાગી ગણનાયક પૂ. દાદાશ્રી ગૌતમસાગરજી મહારાજ સાહેબને સૂરિપદ અને ગચ્છેશપદ માટે પુનઃ વિનંતિ કરી. આ વખતે ક્ષમાનંદજી પણ ઉપસ્થિત હતા. તેમણે પણ પૂ. શ્રી ગૌતમસાગરજીને ગચ્છેશપદ માટે વિનંતિ કરતાં કહ્યું : ‘જિનેન્દ્રસાગરસૂરિ સં. ૨૦૦૪ માં કાળધર્મ પામ્યા છે; તેમ જ ગચ્છમાં આપ જ વિશાળ સાધુ-સાધ્વી સમુદાયના નાયક છો. આપે સૂરિપદ અને ગચ્છેશપદ માટે હા પાડવી જ પડશે.’

ત્યારે પૂજ્યશ્રીએ ક્ષમાનંદજીને કહ્યું : ‘તમે જ દીક્ષા સ્વીકારો અને પાત્રતા કેળવો, તો તમે જ ગચ્છનાયક બની શકો.’ ક્ષમાનંદજીએ ઉત્તર આપ્યો : ‘હું તો દીક્ષા લેવા અશક્ત છું, પણ આપ જ ગચ્છનાયકપદ માટે યોગ્ય છો.’ સંઘના આગેવાનોએ પણ ફરી ફરી એ જ વિનંતિ કરી. અંતે પૂજ્યશ્રીએ મૌન સંમતિ આપતાં તેમને મહા સુદ ૧૩ ના સૂરિ અને ગચ્છનાયક તરીકે જાહેર કરાયા.

ઘણાં વરસો બાદ સંઘને સુવિહિત ગચ્છનાયક સાંપડતાં ખૂબ જ આનંદમંગલ રેલાઈ રહ્યો. ક્ષમાનંદજીએ ‘નવ ચંદ્ર દશ દિક્પાલ પૂજન’ વખતે પણ ‘અચલગચ્છાધિપતિ પૂ. આચાર્યદેવશ્રી ગૌતમસાગરજીસૂરીશ્વરજી સામ્રાજ્યે’ – આ રીતે દશ વખત

શ્રી આર્ય કવ્યાલય ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ



[૧૬૦] જાહેર કર્યા હતા. રામાણીઆના સંઘે ગચ્છનાયકપદ અને જિનાલય સુવર્ણમહોત્સવ ખૂબ ઉદ્ઘાસથી ઉજવ્યો.

પૂજ્યશ્રીના હસ્તે સોએક દીક્ષાઓ અને સાહિત્યોદ્ધાર :

અચલગચ્છાધિપતિ પ. પૂ. આચાર્ય લગવંતશ્રી ગૌતમસાગરસૂરીશ્વરજી મ. સા. ના હસ્તે લગભગ સો જેટલી દીક્ષાઓ થયેલી. તેમની પ્રેરણા અને અથાગ મહેનતથી ભૂજ, માંડવી અને જામનગરમાં મોટા જ્ઞાનભંડારોની સ્થાપના થઈ. તેમની પ્રેરણાથી ‘પ્રતિકમણુ સૂત્રાણિ - સાર્થ’, ‘ઉપદેશ ચિંતામણિ-સટીક’ (ભાષાંતર ગ્રંથ), ‘પ્રબોધ ચિંતામણિ ભાષાંતર સહિત’, ‘કલ્યાણસાગરસૂરિ રાસ’, ‘વર્દ્ધમાન - પદ્મસિંહ શ્રેષ્ઠિ ચરિત્ર’, ‘કલ્યાણસાગરસૂરિ પૂજાદિ સંગ્રહ’, ‘મોટી પટ્ટાવલી ભાષાંતર’, ‘શ્રીપાલરાસ’ ઇત્યાદિ ગચ્છોપયોગી ગ્રંથો પ્રકાશિત થયા. અનેક પ્રતો લિપિબદ્ધ કરાઈ. અનેક જિનમંદિરોની પ્રતિષ્ઠાઓ અને જીર્ણોદ્ધારાદિ કાર્યો તેમની નિશ્રામાં થયાં. તેમની પ્રેરણાથી ઠેર ઠેર દાદાશ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિની દેવકુલિકાઓ અને ગુરુમૂર્તિઓ પણ પ્રતિષ્ઠિત થઈ.



અચલગચ્છાધિપતિ પૂ. આ. ભ. શ્રી. ગૌતમસાગરસૂરિશ્વરજીના સમય દરમ્યાનના કેટલાક પ્રસંગોની નોંધ

શ્રી રવજી સોજપાળ અને શ્રી મેઘજી સોજપાળ :

સં. ૨૦૦૫ ના મહા સુદ ૫ ના વીશા એશવાળ શ્રેષ્ઠિ શ્રી રવજી સોજપાળે માટુંગામાં સહસ્ત્રશ્ણા પાર્શ્વનાથ જિનાલય બંધાવ્યું. સં. ૧૯૮૬ માં જૈન શ્રવેતાંબર કોન્કર-સનું ૧૩ મું અધિવેશન રવજી સોજપાળના પ્રમુખપદે મળ્યું. તેમાં વિધવા વિવાહ અને બાલદીક્ષાના પ્રશ્ને પોતાને સુધારક માનતા વર્ગે ભંગાણુ પાડવા અનેક પ્રયાસો કરેલા. તેમના ભાઈ મેઘજી સોજપાળ પણ સમાજમાં અગ્રેસર હતા. ચાંદવાડ (નાસિક) માં તેમણે સં. ૧૯૬૦ માં શ્રી પાર્શ્વનાથ જિનાલય બંધાવ્યું. સં. ૨૦૦૪ માં કચ્છમાં માંડવી - ભૂજના રાજમાર્ગ પર નાગલપુર ગામ નજીક વૃદ્ધ અને અશક્ત જૈનોને માટે જૈન આશ્રમ માટે ખૂબ ભંડોળ એકત્રિત કરી આપ્યું. એ આશ્રમમાં જિનાલય પણ બંધાવ્યું. તેમની સેવાઓને અનુલક્ષી એ સંસ્થા પર એમનું નામ બેડવામાં આવ્યું છે.

કચ્છમાં શિખરખંધ નૂતન જિનાલયો :

એ અરસામાં રાયધણુજર, પરબઉ, પુનડી, વાંકુ, ખાડા, નારાણુપુર, ગઢશીશા, રાયણુ, ગોધરા, લકેડી, નાગલપુર, ભોજય, કોટડા, શેરડી, લુણી, વરાડીઆ, તલવાણુ, મોટી વંદી, ચાંગડાઈ, હાલાપુર, નરેડી, દેઢીઆ, નાના આસંબીઆ, ખીદડા, વાંદ,



ટોડા, છસરા, મોથારા, દેવપુર, ભીંસરા અને લાયબદ ઇત્યાદિ સ્થળોમાં શિખરબંધ નૂતન જિનાલયો બંધાયાં અને કેટલાંકને જીર્ણોદ્ધાર પણ થયો.

‘કચ્છ - હાલાર દેશોદ્ધારક’ ખિરુદ :

આપણે આગળ જોઈ ગયા કે પૂ. દાદાશ્રી ગૌતમસાગરસૂરીશ્વરીજી મ. સાહેબ હાલારમાં પણ વિચર્યાં અને તેમની પ્રેરણાથી હાલારમાં ખૂબ જ ધર્મજગૃતિ આવી. અચલગચ્છના સુવિહિત મુનિવર તરીકે તેઓ જ સર્વ પ્રથમ મુબંધ પધારેલા. તેઓશ્રી ‘કચ્છ - હાલાર દેશોદ્ધારક’નું ખિરુદ પામ્યા હતા.

મુબંધમાં જિનાલયોનું નિર્માણ - પ્રતિષ્ઠા :

પૂજ્યશ્રીના સમય દરમ્યાનમાં કચ્છી વીશા ઝોશવાળ જૈન દેરાવાસી મહાજને ભાતબજારમાં સં. ૧૯૬૦ ના વૈશાખ સુદિ ૬ ને સોમવારે આદિનાથ જિનાલય, લાલવાડીમાં સં. ૧૯૮૨ માં સુવિધિનાથ જિનાલય, સં. ૧૯૬૬ માં જીરાવદ્વા પાર્શ્વનાથ જિનાલય અને ઉપશ્રમ બંધ્યાં. મુલુંડમાં સં. ૧૯૭૫ માં ઘર દેરાસર હતું, પણ રાણબાઈ હીરજી, હરજોવિંદ રામજી આદિના પ્રયાસોથી વાસુપૂજ્ય સ્વામીનું ખિંબ શ્રી નરશી નાથા ટ્રસ્ટ દ્વારા મળેલ છે. સં. ૨૦૦૯ ને ડૉ. સુ. પ ના ઉકત જિનાલયની પ્રતિષ્ઠા થઈ.

પરપ્રાંતોમાં (દેશાવર) માં જિનાલયોનું નિર્માણ :

કેચ્છીનમાં લક્ષ્મીબાઈ હાથીભાઈ, ગોપાલજી લાલને સં. ૧૯૮૯ માં ચંદ્રપ્રભુ જિનાલય બંધાવ્યું. અલપઈ, કલીકટ, બડગરા ઇત્યાદિ સ્થળે અચલગચ્છીય શ્રાવકોએ જિનાલયોનું નિર્માણ કર્યું.

દુબલીમાં સં. ૧૯૬૦ માં અજિતનાથ પ્રભુની પ્રતિષ્ઠા થઈ. કુમઠાના પાર્શ્વનાથ જિનાલયની શાખારૂપે વાલગીરિ અને ડુગુરમાં જિનાલયો બંધાયાં. ઉકત ત્રણે જિનાલયોનો વહીવટ ક. દ. ઝો. જૈન મહાજન હસ્તક છે. ગઢગમાં સં. ૧૯૭૦ માં પાર્શ્વનાથ જિનાલય બંધાયું. બાગલકોટમાં સં. ૨૦૧૨ માં વિમલનાથ જિનાલય બંધાયું. કુર્દુવાડી, ડીવ્રસ, ખીરકીઆ, ચાલીસગ્રામ, ખંડવા, નાંદેડ, કારંબ, રાયપુરમાં પણ અચલગચ્છીય શ્રાવકોએ જિનાલયો બંધાવ્યા.

શ્રી અનંતનાથજી ટ્રસ્ટ :

સમેતશિખરજી મહાતીર્થના જીર્ણોદ્ધાર પ્રસંગે સં. ૨૦૧૬ માં શ્રી અનંતનાથજી જૈન દેરાસર ટ્રસ્ટે સવા લાખ રૂપિયાની ઉદાર રકમ આપી. શ્રી ક. દ. ઝો. જૈન જ્ઞાતિની આ અચલગચ્છીય સંસ્થાએ ગચ્છો-નતિનાં અનેક કાર્યો કરેલાં છે.

શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ



પૂજ્યશ્રીના શિષ્યોનો પરિચય :

તેમના પ્રથમ શિષ્ય મુનિશ્રી ઉત્તમસાગરજી હતા. તેમણે ‘કચ્છ કેવલનાણી’ રચી, જેમાં કચ્છનાં જિનાલયોને વંદના કરાઈ છે. તેમનું મૂળ નામ ઓભાયાભાઈ હતું. તેઓ સુથરીના હતા. મુનિશ્રી ગુણસાગરજી ચીઆસરના ગેલા લખુના પુત્ર હતા. મૂળ નામ ગોવરભાઈ. તેઓ સં. ૧૯૫૪ માં કાળધર્મ પામ્યા હતા. ઉપરાંત પ્રમોદસાગરજી, ક્યાસાગરજી, નીતિસાગરજી, મોહનસાગરજી, સુમતિસાગરજી, કપૂરસાગરજી, ક્ષાંતિ-સાગરજી વગેરે પણ તેમના શિષ્યો હતા.

પરમ વિનયી પૂ. નીતિસાગરજી ગણિ :

પૂ. નીતિસાગરજી ગણિવર્ષ મ. સા. ખૂબ જ વિનયી, શાંતમૂર્તિ અને આરાધક મહાત્મા હતા. અચલગચ્છાધિપતિ દાદાશ્રી ગૌતમસાગરસૂરીશ્વરજી મ. સા.ની નિશ્રામાં તેઓ કુશળ મંત્રીની જેમ કામ કરતા. તેઓ કોટડીના તેજપાલ લાલજીની પત્ની દેવાંબાઈની કુક્ષિથી સં. ૧૯૪૧ ના શ્રાવણ સુદ ૫ ના જન્મ્યા હતા. તેમણે સરખેજમાં દીક્ષા લીધી હતી. સં. ૧૯૯૭ કા. સુ. ૩ શનિવારે ભૂજમાં કાળધર્મ પામ્યા હતા.

પૂ. મુનિશ્રી ધર્મસાગરજી મ. સાહેબ :

પૂ. નીતિસાગરજી મ. સા.નાં શિષ્યોમાં પૂજ્ય મુનિશ્રી ધર્મસાગરજી મ. સા.ની સાહિત્યક્ષેત્રે પ્રવૃત્તિ વિશાળ છે. ઋષિત્રનાયકશ્રીએ કરેલા સાહિત્યોદ્ધારમાં તેમની સહાયતા નોંધનીય રહેશે. તેમણે અચલગચ્છની મોટી પટ્ટાવલી આદિ અનેક ગ્રંથો પ્રકાશિત કરાવ્યા. તેઓ ખાડમેરના ચાતુર્માસ ખાદ રાજસ્થાનમાં જ કાળધર્મ પામ્યા. પૂ. ધર્મ-સાગરજી મ. સા. સાહિત્યકાર અને અચ્છા કવિ પણ હતા.

પૂ. દાદાશ્રી ગૌતમસાગરસૂરીશ્વરજી મ. સા. ની પાટ્ટે અને પૂ. ગણિશ્રી નીતિ-સાગરજી મ. સા.ના બન્ને શિષ્યો જે આચાર્યદેવો થયા. શ્રી દાનસાગરજી મ. સા. તથા શ્રી ગુણસાગરસૂરીશ્વરજી મ. સા.

પૂજ્ય આચાર્યશ્રી દાનસાગરસૂરિનો પરિચય

કચ્છ કોટડાના વીશા ઓશવાળ શ્રી ગણપત પરબતની ભાર્યા કુંવરબાઈની કુક્ષિથી દેવજીભાઈનો જન્મ સં. ૧૯૪૪ માં થયો હતો.

દેવજીભાઈ એ સં. ૧૯૬૬ માં પૂ. દાદાશ્રી ગૌતમસાગરજી મ. સા. પાસે અમ-દાવાદમાં દીક્ષા સ્વીકારી હતી. તેમનું મુનિશ્રી દાનસાગરજી એવું નામાભિધાન રાખ-વામાં આવ્યું હતું. ચૈત્ર વદ ૫ ના ઘાટકોપર મુકામે વડી દીક્ષા થઈ હતી. તેઓશ્રીના કુટુંબમાંથી પણ સાત વ્યક્તિઓએ દીક્ષા સ્વીકારી હતી. સં. ૨૦૧૨ માં તેમને મુંબઈમાં



સંઘે સૂરિપદથી અલંકૃત કર્યા હતા. તેજ દિવસે તેમના પદ્ધર પૂ. મુનિશ્રી નેમસાગરજી મ. સા.ને પણ કચ્છ સુથરીમાં આચાર્યપદે આરૂઠ કરવામાં આવ્યા હતા.

પૂજ્ય આચાર્યશ્રી નેમસાગરસૂરિનો પરિચય

કચ્છ નારણપુરના વેરા કચરા જગાણીનાં પત્ની દેમીબાઈની કુક્ષિથી માગસર વદ ૧૨ ના નાગજીભાઈ નો જન્મ થયો હતો. સં. ૧૬૮૦ ના ચૈત્ર સુદ ૫ ના પૂ. શ્રી દાનસાગરજી મ. સા. પાસે નાગજીભાઈ એ જૂનાગઢમાં દીક્ષા સ્વીકારી હતી.

પૂ. શ્રી દાનસાગરજી મ. સાહેબે સં. ૧૬૬૭ થી ૧૬૬૯ સુધી પૂ. દાદાશ્રી ગૌતમસાગરજી મ. સા.ની નિશ્રામાં મુંબઈ ચાતુર્માસ રહ્યા. સં. ૧૬૭૦ થી ૧૬૭૬ સુધીમાં પૂ. દાદાશ્રી ગૌતમસાગરજી મ. સા. સાથે ભૂજ, માંડવી, સુથરી, તેરા, ગોધરા અને પાલીતાણામાં ચાતુર્માસ રહ્યા. સં. ૧૬૭૬ થી ૧૬૭૯ સુધી આ પ્રમાણે એકલા ચાતુર્માસ રહ્યા : જમનગર, માંડવી, સાંચરા અને ગોધરા. સં. ૧૬૮૦ માં નેમસાગરજીને શિષ્ય કરી એકલવિહારીપણું ટાળ્યું.

ત્યાર બાદ સં. ૧૬૮૦ થી સં. ૨૦૧૦ સુધીમાં નિમ્નોક્ત સ્થળે ચાતુર્માસ કર્યા. પાલીતાણા, પ્રાંતિજ, માંડલ, મુંબઈ (એ વરસ), પાલીતાણા, લતિપુર, મોરબી, નળિયા, સાંચરા, માંડવી, ભૂજ, લાયજ, માંડવી (ત્રણ વરસ), જમનગર, લતિપુર, મોરબી, ભૂજ, માંડવી, ભૂજ, ખારુઆ, લાયજ, ભૂજ, ખીહડા, દેહીઆ, નારણપુર, નરેડી, કોટડી, વરાડીઆ, ભૂજ - આ રીતે પોતાના શિષ્ય મુનિશ્રી નેમસાગરજી સાથે ચાતુર્માસ કર્યા.

તેમના અન્ય શિષ્યો ગુલાબસાગરજી, ઝવેરસાગરજી, વિવેકસાગરજી, નરેન્દ્રસાગરજી, શ્રીતિસાગરજી ઇત્યાદિ પણ થયા.

તેઓશ્રીના શિષ્યો મુનિશ્રી લખિષસાગરજી અને મુનિશ્રી કૈલાશસાગરજી વિદ્યમાન છે.

તેમના સમુદાયમાં સાધ્વીશ્રી હેતશ્રીજી મુખ્ય હતાં. આ સાધ્વીજી મૂળ તેરાનાં હતાં. પૂ. દાદાશ્રી ગૌતમસાગરજી મ. સા.ના હસ્તે આ સાધ્વીજી પાલીતાણામાં દીક્ષિત થયાં હતાં. હાલ પૂ. આ. શ્રી દાનસાગરસૂરીશ્વરજી મ. સા.ના સમુદાયમાં સાધ્વીશ્રી કેસરશ્રીજી સમૈત ૧૫ સાધ્વીજીઓ વિદ્યમાન છે.

પૂ. આ. શ્રી દાનસાગરસૂરીશ્વરજી મ. સા. તપસ્વી પણ હતા. દર પર્યુષણ પર્વમાં અઠ્ઠાઈ તપ કરતા અને તપમાં વ્યાખ્યાન વાંચતા.

પૂ. આ. શ્રી દાનસાગરસૂરીશ્વરજી મ. સાહેબે છેલ્લા છ ચાતુર્માસ મુંબઈમાં કર્યા. સં. ૨૦૧૭ માં તેઓ માટુંગા ચાતુર્માસ હતા. શ્રી નેમસાગરસૂરિની તબિયત અસ્વસ્થ



તે એટલે સુધી કે મુખ પર એ રોગ ફેલાઈ જવાને કારણે તેઓ કશું પણ ખાઈ-પી શકતા નહીં. આ સ્થિતિમાં દૂધ કે પ્રવાહીમાં કપાસ ભીંજવી મુખ ઉપર રાખવામાં આવતું. આ રીતે તેઓ થોડો પ્રવાહી ખોરાક લઈ શકતા. તીવ્ર વેદનાને કારણે તેઓ બેભાન પણ બની જતા.

સ્મશાન તૈયારી સુધીની ભયંકર ખીમારીમાં :

આ જ સ્થિતિમાં એક વાર એવું બન્યું કે ગાંગુભાઈને વધુ કલાકો બેભાન રહેલા બાળી તેમના પિતાશ્રી વગેરે સમજ્યા કે તેના પ્રાણ નીકળી ગયા છે, તેથી તેમની સ્મશાન ક્રિયા કરવા માટે તૈયારી કરી. પણ પછી જરા હલનચલન જણાયું, તેથી તેમને સ્મશાને ન લઈ ગયા. આ છ માસની ભયંકર માંદગીમાં તેમને સુંબઈની સાત રસ્તા પાસેની ચેપી રોગની ઇસ્પિતાલમાં દાખલ કરાયા. આ લાંબી માંદગી તેમણે ખૂબ જ સમતા રાખી સહન કરી.

મરણ પથારીએથી ગચ્છનાયક પદે :

કોને ખબર કે એક વખત જેમને સ્મશાનમાં લઈ જવાના હતા, તે ગાંગુભાઈ ભાવિમાં જિનશાસન અને અચલગચ્છના નાયક બનશે ? કદાચ ચમરાબએ જાણે તેમને પાછા જીવંત કર્યા હશે શું ? આવી ઘોર ખીમારીના બિછાનેથી ઊઠનાર ભાવિમાં મહા-પુરુષ થશે એવી કલ્પના પણ એ વખતે કોને હશે ? પણ આ એક સત્ય ઘટના છે.

ગાંગુભાઈનું ધર્મ પ્રત્યેનું વક્તવું :

સ્વસ્થ થયા બાદ ગાંગુભાઈ જીવનની ક્ષણભંગુરતાને પામી ગયા. પોતાના વડીલોના ધર્મસંસ્કારો અને તેમની ધર્મપ્રવૃત્તિઓ જોઈ તેઓ ધર્મમાં જોડાઈ ગયા. સંત સમાગમને તેઓ મહત્વ આપતા અને ફાજલ સમયે જૈન ધર્મના ‘અધ્યાત્મક કલ્પદ્રુમ,’ ‘શાંત સુધારસ’ ઇત્યાદિ ગ્રંથોનું તેઓ લક્ષ્યપૂર્વક વાંચન કરતા. પિતા લાલજીભાઈએ ખીજ દુકાન ગોળપદેવ - બાવન ચાલમાં કરી. તે વખતે પિતાજીની આજ્ઞાથી ગાંગુભાઈ એ દુકાનમાં પણ કામ કરતા.

ગાંગુભાઈની ધર્મ પ્રવૃત્તિનાં સંસ્મરણો :

એક વાર પર્યુષણ પર્વમાં માતા ધનબાઈની સૂચનાથી ગાંગુભાઈ એ અકૂમ તપ સાથે ત્રણ દિવસનો પૌષધ કર્યો. તે વખતે પાલાગલીમાં કચ્છી વીશા એસવાળ દેરાવાસી જૈન મહાજનવાડી (જૂની) માં લંકડીના પાસુભાઈ લખમશી, કુંદરોડીના ખીમજીભાઈ કલ્લાવાલા, કોડાયના ટોકરશી હીરજી લાલન, વીઠના ધનજી ઠોકરશી ઇત્યાદિ ધર્મક્રિયામાં

શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ



આગેવાન શ્રાવકો હતા. લઠેડીવાળા પાસુભાઈ લાખમશી 'પુણ્ય પ્રકાશનું' સ્તવન, 'સમકિત સડસડી' ઇત્યાદિ અર્થ સહિત સમજાવતા. ગાંગુભાઈના માનસ પર આ સાથે સ્વાધ્યાય પ્રવૃત્તિની જાગૃત્તિ અસર થઈ. માતા ધનબાઈએ ગાંગુભાઈને કહ્યું : 'કોઈ ન હોય ત્યારે ઘર અને દુકાન હું સાચવીશ, પણ તું પાલાગલી વાડીમાં જ અને પર્યુષણમાં આરાધના કર.' ગાંગુભાઈને ધર્મરંગ લાગ્યો હતો. તેમને તો આટલું જ જોઈતું હતું. તેઓ પુનઃ પાલાગલીની ક. વી. ચો. દે. જૈન મહાજનવાડીમાં આવી ભાદરવા સુદ ત્રીજ, ચોથ અને પાંચમના અહુમ તપ કરવા સાથે ધૈર્યવ્રતમાં જોડાઈ ગયા. પર્યુષણની આરાધના પ્રસંગે ગાંગુભાઈએ નાટક-સિનેમાના અને ખીડી, પાન, સોપારી, કંદમૂળ, મધ, માંસ, માખણ અને દારૂ એ મહાવિગઈઓ ઇત્યાદિના ત્યાગનો પ્રતિજ્ઞાઓ લીધી.

જ્ઞાન-ક્રિયાની અપૂર્વ રુચિ :

પોતાના પુત્રના હૃદયમાં ધર્મલાગણી અને વ્રતનિયમ-પ્રેમ જોઈ માતા ધનબાઈ ખૂબ જ પ્રસન્ન થયાં. માતાજી તેમને કહેતાં : 'એટા! પ્રતિક્રમણુ કરાવ.' ત્યારે ગાંગુભાઈ સાંજે વહેલા અને સવારે મોડા એસી અજવાળામાં ચોપડીમાંથી જોઈ પ્રતિક્રમણુ કરાવતા અને પોતે કરતા. દિવસે દુકાન પર વ્યાપાર કરતા, ત્યારે પણ ધાર્મિક પુસ્તક નિકટમાં જ રાખી લખતા.

માતાજીના કહેવાથી ગાંગુભાઈ આસો માસની નવપદ્મની આયંબિલ ક્રિયા સહિતની આરાધનામાં જોડાયા. ત્યારે નવાવાસના ડાહ્યાભાઈ, શેરડીના ખેરાજ હરશી, પુનડીના દેવજી પુનશી અને તેમનાં માતાજી ભચીબાઈ, મેરાઉના કંકુબાઈ નાનજી હીરજી, સુથરીના વીરમ રાયશીનાં પુત્રી મેઘબાઈ, તુંબડીના મેરારજી પાસવીરની પુત્રી કુંવરબાઈ ઇત્યાદિ પણ આરાધકો આરાધનામાં સાથે હતા. આ ધાર્મિક સંસર્ગથી ગાંગુભાઈમાં વિશેષ લાગણી થઈ.

ધગધગતું તેલ ગાંગુભાઈના શરીર પર ઊછળ્યું પણ રાત્રે ભોજન કે દવા ન જ લીધી !

આસો વદ ૧૪ ના દિવસે ગાંગુભાઈ પોતાનાં માતાજીને પહેલાંની જેમ રસોઈમાં સહાયક બન્યા હતા. ત્યારે ઉપર ઊંચેથી મસાલાનો ડબ્બો લેવા જતાં, માતાજીના હાથમાંથી તેલની કડાઈ ઉપર પડ્યો. ધગધગતું તેલ ઊછળીને ગાંગુભાઈના શરીર પર ઊછળ્યું. ગાંગુભાઈ ઘણા જ દાઝી ગયા. ખૂબ જ વેદના થવા લાગી. સૂર્યાસ્ત થઈ ગયો અને જમવાનું રહી ગયું. આખી રાત તરફડીને પસાર કરી, પણ રાત્રે ભોજન કે દવા ન જ લીધી. બીજા દિવસે પણ આસો વદ અમાસ (પાખી) હોઈ ગાંગુભાઈએ ઉપવાસ કર્યો. તેઓ પોતાના નિયમમાં મક્કમ જ રહ્યા.



શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ

આરાધના પૂર્વક કરેલી તીર્થયાત્રાઓ :

ત્યાર બાદ કારતક સુદ પ ના મોટી જ્ઞાનપંચમીની ઉપવાસ ક્રિયા સહિતની આરાધના પણ માતાજીની સૂચનાથી શરૂ કરી દીધી. ત્યાર બાદ માતાજી સાથે ગાંગજીભાઈ કચ્છ આવ્યા. કચ્છમાં પણ પ્રતિક્રમણ, પૂજા ઇત્યાદિ નિયમોનું ચુસ્તપણે પાલન કર્યું. પગે ચાલીને ભદ્રેશ્વર તીર્થની ગાંગજીભાઈએ યાત્રા કરી. આ યાત્રામાં માતા ધનબાઈ, એક ભાઈ અને બીજાં બે બહેનો અને પોતે પાંચ જણા હતા. છ દિવસે ભદ્રેશ્વર પહોંચ્યા. તીર્થમાં ખૂબ જ ભાવથી પ્રભુભક્તિ કરી. યાત્રા કરી પાછા પગે ચાલીને જ દેહિયા પહોંચ્યા. શત્રુજય તીર્થની યાત્રા કરવાની ભાવના થતાં તેઓ માંડવી પહોંચ્યા. ત્યાં બે જ્યોતિષીઓ ગાંગજીભાઈના પગ પરની ઉર્ધ્વ રેખાઓ જોઈ આપસ-આપસમાં કહેવા લાગ્યા : ‘આ વ્યક્તિ કોઈ મહાન પુરુષ થશે.’ વહાણ અને રેલવે દ્વારા પાલીતાણા પહોંચી શત્રુજય તીર્થની પચ્ચીશ યાત્રાઓ કરી. કદંબગિરિ, તળાબ ઇત્યાદિ સ્થળે તેમ જ છ ગાઉની પ્રદક્ષિણાની યાત્રાઓ કરી ગિરનાર આવ્યા. અહીં ત્રણ યાત્રાઓ કરી પાછા કચ્છ આવ્યા.

શિખરજી તીર્થયાત્રાની ભાવના તરત જ ફળી !

પુનઃ મુંબઈ આવ્યા બાદ પિતાજીના કહેવાથી ધંધે લાગ્યા. એક દિવસ સવારના પ્રતિક્રમણ બાદ ગાંગજીભાઈ આવી ભાવના ભાવતા હતા : ‘જ્યાંથી વીસ તીર્થ કર ભગવંતો મોક્ષમાં પધાર્યા છે, તે સમેતશિખર તીર્થોધિરાજની યાત્રા હું ક્યારે કરીશ ?’ ત્યાં તો ગાંગજીભાઈના કાકા શામજી કરમશી તેમના પિતાજી પાસે આવ્યા અને કહ્યું : ‘ત્રણેક બહેનોને સમેતશિખરજીની યાત્રાએ જવું છે. સાથે એક ભાઈની જરૂર છે, તો આપણા ગાંગજીભાઈને મોકલીએ તો ?’ આ સાંભળી પિતા લાલજીભાઈએ કહ્યું : ‘ભલે, મારી ના નથી.’ ત્યારે ગાંગજીભાઈએ કહ્યું : ‘હું હમણાં એ જ તીર્થની યાત્રા માટે ભાવના ભાવતો હતો. મને યાત્રા કરવી જ છે.’ અને તીર્થયાત્રાનું નક્કી થયું. યાત્રામાં બે બહેનો પોતાના સ્વભાવ પ્રમાણે ગાંજો વરસાવતી, પણ ગાંગજીભાઈ સમતા-પૂર્વક સહન કરતા. ગાંગજીભાઈની તે વખતે એ પણ પ્રતિજ્ઞા હતી : ‘બળદગાડી, ઘોડાગાડી ઇત્યાદિ પંચેન્દ્રિય જીવોવાળાં વાહનો ઉપર બેસવું નહીં.’ એ નિયમ મુજબ ગાંગજીભાઈ એવા વાહનોમાં ન બેસતા, તેથી રેલવે સ્ટેશનો પર ઊતરી ખૂબ જ દૂર એવાં તીર્થો અને ધર્મશાળાઓમાં પગે ઢોડતા ચાલીને જતા. યાત્રિક બહેનોને ઘોડાગાડી કરી આપી, પોતે ઘોડાગાડી પછવાડે ઢોડતા. કોઈ પણ સ્થાન પર રાતે દશ કે અગિયાર વાગે પહોંચે તો પણ પ્રતિક્રમણ કરીને જ સૂતા. રાજગૃહી, પાવાપુરી, શુભિયાજી, શિખરજી, ચંપાપુરી, અયોધ્યા, ચંદ્રપુરી, બનારસ ઇત્યાદિ યાત્રાઓ કરી.

શ્રી આર્ય કવ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ



આ દરમ્યાન ગાંગજીભાઈને ખૂબ જ ખાજી (ખરજ) નીકળી પડેલ, તેને સમભાવે સહન કરતા હતા. યાત્રાએથી પાછા આવ્યા બાદ ત્રણે બહેનો પૈકીની એક બહેને કહ્યું : ‘તીર્થયાત્રા તો ગાંગજીભાઈએ જ કરી છે. અમે તો વેઠ ઉતારી છે.’ એ બહેને પછીથી દીક્ષા લીધી. તેમનું નામ સાધ્વીશ્રી ચંદનશ્રીજી હતું. એ બહેનના ધર્મનિષ્ઠ નિપજાત મામા શ્રી જીવરાજ મજુશી લોડાયા ગાંગજીભાઈના જીવનથી ખૂબ જ આકર્ષાયા અને તેઓ આગ્રહપૂર્વક પોતાના ઘરે જમાડીને ગાંગજીભાઈની ખૂબ ભક્તિ કરતા હતા.

વરસીતપમાં પણ ચાલુ રાખેલ અન્ય તપાસધનાઓ :

ત્યાર બાદ ગાંગજીભાઈએ વરસીતપની આરાધના કરી. તે વખતે તેમની વય ૧૮ વર્ષની જ હતી. આ તપના તપસ્વીઓની પણ ગાંગજીભાઈએ પારણા ઇત્યાદિથી ખૂબ જ ભક્તિ કરી. ગાંગજીભાઈએ વરસીતપ દરમ્યાન પણ જ્ઞાનપંચમી, નવપદ ઓળીમાં ઉપવાસને પારણે આચંબિલ તથા પર્યુષણમાં છેલ્લા બે ત્રણ વર્ષોથી અકૂર્ષ કરતા હતા, તે તપ ચાલુ જ રાખ્યું. વરસીતપનું પારણું દેઢિયામાં કર્યું. ત્યારે જીવરાજભાઈ મજુશીએ પોતાના ભાણેજ પદમશી માણેકજીને સાથે મોકલ્યા હતા. વરસીતપનાં પારણાં બાદ ખુલ્લે પગે ચાલીને જ અબડાસાનાં જિનાલયોની યાત્રા કરી.

કોડાય, ડુમરા અને અગાસની ધાર્મિક સંસ્થાઓનો પરિચય :

પછી નાના આસંબીઆમાં ઝવેરસાગરજીની દીક્ષા થઈ, ત્યાં હાજરી આપી. હમલા-મંજલના જિનાલયની પ્રતિષ્ઠા પ્રસંગમાં ધાર્મિક કાર્યોમાં ભાગ લઈ કોડાય આવ્યા. ત્યાં ભાઈલાલભાઈના પિતાશ્રી મેઘજીભાઈ વીરજી (અચ્છા)ને ત્યાં ત્રણેક દિવસ રહ્યા. કોડાય ગામની ધાર્મિક સંસ્થાઓમાં આવતા ધર્મનિષ્ઠ મહાનુભાવોનો પરિચય કરી, ત્યાંની પ્રવૃત્તિઓ નિહાળેલી. ત્યાંના હેમા પંચનું પણ વૃતાંત જાણ્યું. પછી ડુમરા ગામે આવી ત્યાં ચાલતી કબુબાઈ જ્ઞાનશાળાનો પણ પરિચય કર્યો. પછી ગાંગજીભાઈ મુંબઈ આવતા હતા, ત્યારે રસ્તામાં મળેલા જીવરાજ રામજી (લાલાવાળા) તેમને અગાશ આશ્રમમાં તેડી ગયા. ત્યાં બ્રહ્મચારીજીનો ઉપદેશ સાંભળ્યો. ત્યાં શ્રીમદ્ રાજચંદ્રના ભક્તોએ ગાંગજીભાઈને સમજાવી પ્રતિકમણને બદલે અમુક કાવ્યો બોલવાનો નિર્ણય કરાવ્યો. ગાંગજીભાઈ તેમ કરતા મુંબઈ આવ્યા. ત્યાં અગાસમાં જ મળેલા એક ભાઈ મળ્યા. ત્યારે રાત્રે નવ વાગ્યા હતા. તે ભાઈ પાન ખાતા હતા. ગાંગજીભાઈએ કહ્યું : ‘આમ રસ્તામાં પાન ખાઈ રહ્યા છો?’ તે ભાઈએ કહ્યું : ‘આત્મધર્મ જુદો છે. આ તો શરીરનો ધર્મ છે, એટલે ચાલે.’ ગાંગજીભાઈને વિચાર આવ્યો કે આવા માત્ર અધ્યાત્મની વાતો કરનારા અને ગમે તેમ આચરણ કરનારાઓના ફંદામાં ફસાઈને



જિનાશા પ્રમાણે એ સમય પ્રતિક્રમણ કરવાનું તથા જિનપૂજા કરવાનું મૂકી દીધું, તે મેં મહાન ભૂલ કરી છે. એ ભૂલનું પ્રાયશ્ચિત્ત લઈ ગાંગુભાઈએ પહેલાંની જેમ બંને વખત પ્રતિક્રમણ - પૂજા વગેરે ધર્મક્રિયાઓ ચાલુ કરી દીધી.

પછી મુંબઈ - લાલવાડીમાં નવકાર મંત્રના એકાસણાના તપમાં જોડાયા. આ વખતે લાયજી (કચ્છ)ના શ્રેષ્ઠિવર્ય શ્રી મેઘજી સોજપાલ ગાંગુભાઈના પરિચયમાં આવ્યા અને એમની પ્રેરણાથી શ્રી મેઘજીભાઈ પણ એ નવકાર મંત્રના તપમાં જોડાયા. તપ પૂર્ણ થયા બાદ મેઘજીભાઈ તથા ગાંગુભાઈએ એકાસણાં ચાલુ જ રાખ્યાં. સાત મહિના બાદ શ્રી મેઘજી સોજપાલની તબિયત બગડતાં તેમને એકાસણા છોડી દેવા પડ્યા, પણ ગાંગુભાઈએ તે ચાલુ જ રાખ્યાં.

દીક્ષા ન મળે ત્યાં સુધી એકાસણા તપ :

એક વખત પાલાગલીમાં એક સુવિહિત મુનિરાજના બહિર વ્યાખ્યાનમાં એકાએક ગાંગુભાઈ ઊભા થઈ ગયા અને પ્રતિજ્ઞા કરી : 'જ્યાં સુધી હું દીક્ષા ન લઉં, ત્યાં સુધી એકાસણાં કરીશ.' પોતાના પિતાજી પાસેથી દીક્ષાની રજા લીધેલી, પણ તેઓ મોહવશ જલદી રજા આપે તેમ ન હતા, તેથી ગાંગુભાઈએ ઉપરોક્ત નિયમ સ્વીકાર્યો.

આંખે લાયકર તકલીફ થઈ, પણ અંગ્રેજી દવા ન લીધી :

દીક્ષા ન મળે, ત્યાં સુધી એકાસણાં કરવાં એ પ્રતિજ્ઞા લીધી. ત્યાર પછી તરતમાં જ ગાંગુભાઈ પુસ્તક વાંચવા માંડે અને આંખમાં અગ્નિ જેવી બળતરા થાય. આથી કુટુંબીઓ અને ડોક્ટર ઇત્યાદિ કહેવા લાગ્યા : 'તમે એકાસણાં છોડી દો.' પણ ગાંગુભાઈએ મક્કમતાથી કહ્યું : 'એકાસણાં નહીં જ છોડું અને દેશી દવા સિવાય બીજી દવા નહીં જ લઉં.' પછી એક વૈદની દવા લેવાથી ચાલુ એકાસણાંમાં જ સારું થઈ ગયું.

ગૃહસ્થપણામાં પણ અપૂર્વ જ્ઞાનપ્રચાર પ્રવૃત્તિ :

ત્યાર બાદ ગાંગુભાઈના પ્રયાસોથી ક. વી. ઓ. દેરાવાસી જૈન મહાજનવાડીમાં સામાયિક મંડળની સ્થાપના થઈ. તેમાં બાળકો જેટલી ગાથા કરે તેટલા પૈસાની પ્રભાવના ગાંગુભાઈ પોતે આપતા અને સાથે સાથે પોતે પણ ધાર્મિક અને સંસ્કૃત અભ્યાસ કરવા લાગ્યા. સામાયિક-પ્રતિક્રમણ-પૌષધ માટે અનેકોને પ્રેરણા કરતા અને સામાયિક-પૌષધાદિ કરનારાઓને ઉપદેશ આપી ધર્માનુરાગી બનાવતા. ક. ટ. ઓ. જૈન દેરાસરની પાછળ ઉપાશ્રયમાં સામાયિક કમિટી સ્થાપનારાઓને ત્યાં પણ જઈ

શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ



ધર્મોપદેશ આપતા. ત્યાં પંડિત શ્રી ભુરાલાલ કાલીદાસ પાસે પણ સંસ્કૃતનાં બે પુસ્તકોનાં પાઠો લેવા અને આપવા જઈ આવતા. મુંબઈમાં સાધુ - મહારાજો આવતા. ક્યારેક તેમનાં વ્યાખ્યાનો સાંભળતા અને તેઓ સાથે ચર્ચાઓ કરી પોતાના જ્ઞાનને વિશદ કરતા. ગાંગુભાઈ મુમુક્ષુ હોઈ તેમના પિતાજી તેમને ધંધા માટે વધુ આગ્રહ ન કરતા. ત્યાર બાદ ગાંગુભાઈ કચ્છ આવ્યા. દેહીઆથી સણોસરા પ્રતિષ્ઠા પ્રસંગે પગપાળા ગયા. ત્યાં પ્રતિષ્ઠા ક્રિયામાં પૂરો ભાગ લીધો. ત્યાર બાદ દેહીઆ આવી ગામના ભાઈબહેનોને લઈને પગપાળા અબડાસા પંચતીર્થી તથા અબડાસાના ગામોનાં બધાં જિનાલયોમાં પૂજા-દર્શન-લક્ષિત ઇત્યાદિ કર્યાં. યાત્રામાં વ્યાખ્યાન રૂપે એક કલાક બોધ આપતા.

પૂ. ગુરુદેવો સાથેનું પ્રથમ મિલન :

હાલારમાં જામનગર પાસેના મોડપુર ગામે અચલગચ્છાધિપતિ ત્યાગી પૂ. દાદા શ્રી ગૌતમસાગરજી મ. સા. તથા તેમના શિષ્યરતન અનન્ય ગુરુલક્ષ્મી શાંતમૂર્તિ પૂ. શ્રી નીતિસાગરજી ગણિ મ. સા. બિરાજતા હતા. ગાંગુભાઈ જામનગરના તીર્થરૂપ અચલગચ્છીય જિનાલયોની યાત્રા કરી મોડપુર આવ્યા. ગુરુદેવોને વંદના કરી અને કહ્યું : ' મને આપની પાસે દીક્ષા લેવાની ઇચ્છા છે. અને જો મારી દીક્ષા દેહીઆ થશે, તો જ મને જલદી દીક્ષાની રજા મળશે, એવો મારો મા-બાપ વગેરેનો પણ આગ્રહ રહેશે. ઘણા વરસ થયાં આ પ્રદેશમાં આપ વિચરો છો. હવે કચ્છની જનતા પણ આપને ઝંખી રહી છે, માટે કૃપા કરી આપ કચ્છ પધારો.' ત્યારે પૂ. મહાત્યાગી અચલગચ્છાધિપતિ શ્રી ગૌતમસાગરજી મ. સાહેબે કહ્યું : ' કેટલાક સંયોગોને કારણે હાલ કચ્છ આવી શકાય તેમ નથી.' ગાંગુભાઈ સંયોગોને સમજી ગયા અને ગુરુમહારાજના વચનને માન્ય રાખી, શિષ્ય ન કરવાની પૂજ્ય ગુરુમહારાજની સકારણ પ્રતિજ્ઞા હોવાથી પૂ. શાંતમૂર્તિ શ્રી નીતિસાગરજી ગણિ મ. સા. ના શિષ્ય થવાનું કમૂલ રાખી અને કચ્છમાં વિચરતા પૂ. ગુરુમહારાજના પ્રશિષ્ય અને પૂ. નીતિસાગરજી ગણિ મ. સા. ના શિષ્ય પૂ. મુનિરાજ શ્રી દાનસાગરજી મ. સા. પાસે દીક્ષાની ક્રિયા કરી લેવાનું પણ પૂ. ગુરુદેવની આજ્ઞાથી કમૂલ રાખ્યું.

ત્યાર બાદ ગાંગુભાઈ મુંબઈ આવ્યા. દીક્ષાની રજા માગી, ત્યારે પિતાજી લાલજી-લાઇએ સં. ૧૯૬૩ માં દીક્ષા લેવાની સંમતિ આપીને કહ્યું : ' તારે દેહીઆમાં જ દીક્ષા લેવી પડશે.' આ વાત ગાંગુભાઈએ પણ માન્ય રાખી. દીક્ષા ન મળે ત્યાં સુધી એકાસણાં કરવાં ઇત્યાદિ તથા તપ, આરાધના અને નિયમોથી શોભતું ગાંગુભાઈના



જીવનથી પિતાજી લાલજીભાઈ પણ પ્રભાવિત થયા હતા અને તેથી જ દીક્ષાની રત્ન આપી.

સ સારને સસામ :

સં. ૧૯૬૩ ચૈત્ર વદ ૮ તું દીક્ષામુહૂર્ત પૂ. દાદા શ્રી ગૌતમસાગરજી મ. સાહેબે જ્યૈતિષી પાસેથી કઠાવી મોકલાવ્યું. પૂ. મુનિ શ્રી દાનસાગરજી મ. સા. ઠાણા ર ને દેહીઆ પધારવા વિનંતિ કરાઈ. દીક્ષા મહોત્સવ દેહીઆ જૈન મહાજને ઉજવવાનો નિર્ણય કર્યો. રાયજી, મેરાઉ, લાયજી, ગોધરા, ઉનડોઠ, લોજી, રતડીઆ, દેવપુર, ડુમરા, સાલરાઈ, વીઠ વગેરે ઘણાં ગામોના સંઘોએ પણ ગાંગજીભાઈનું બહુમાન કરવા સાથે પસ ભરાવ્યા. બધે સ્થાને ગાંગજીભાઈના સન્માન ઉત્તરો તત્વભરી વાણીમાં આપતા. આથી આ વ્યક્તિ ભાવિમાં મહા પુરુષ થશે, એમ સૌ કોઈ કહેતા હતા. બાવન-ખેતાળીશ અબડાસા અને દેશપરદેશ આમંત્રણ મોકલવામાં આવ્યાં. આઠે દિવસ બંને સમયે વિવિધ પ્રકારના નવકારશી જમણ રાખવામાં આવેલ. ચૈત્ર વદ ૮ સુધી આઠ દિવસનો ભવ્ય દીક્ષા મહોત્સવ ઉજવવામાં આવ્યો. પૂ. મુનિશ્રી દાનસાગરજી મ. સાહેબે દીક્ષા આપી, પૂ. નીતિસાગરજી ગણિ મ. સા.ના શિષ્ય કર્યાં. હવે ગાંગજીભાઈ સંસારી મટી ‘ મુનિશ્રી ગુણસાગર’ના નામે પ્રસિદ્ધ થયા.

નૂતન મુનિશ્રીનાં પ્રભાવક વ્યાખ્યાનોથી સંઘ અમઠૂત :

દીક્ષા બાદ સાલરાઈ, વીઠ, ડુમરા, હાલાપુર, કોટડી, લોજી, ઉનડોઠ, નાના મેરા, રતડીઆ, લાયજી, ગોધરા, મેરાઉ વગેરે ગામોમાં મુનિશ્રી દાનસાગરજી, મુનિશ્રી નેમસાગરજી સાથે વિચરતા મુનિશ્રી ગુણસાગરજી દુર્ગાપુર (નવાવાસ)ના જિનાલયની રજત શતાબ્દી પ્રસંગે પધાર્યાં. સંઘે મોટા સામૈયા સાથે ગામપ્રવેશ કરાવ્યો. આ પ્રસંગે બીજા ગચ્છના મોટા મુનિવરો હતા, પણ વ્યાખ્યાન આપવાનું કામ નવદીક્ષિત મુનિશ્રી ગુણસાગરજીને સોંપાયું. મુનિશ્રી ગુણસાગરજી મ. સા.નાં વિશદ વ્યાખ્યાનોથી સંઘ ખૂબ જ પ્રભાવિત થયો. શેઠશ્રી ઘેલાભાઈ પુનશી, હીરજી ઘેલાભાઈ વગેરે આગેવાન શ્રાવકો ઘણા જ ખુશી થયા. નૂતન મુનિનાં વ્યાખ્યાન - શ્રવણથી ઘણાં ભાઈ-બહેનોએ નાણુ સમક્ષ વિવિધપૂર્વક બાર વ્રતાદિ ઉચાર્યાં. ત્યાર પછી શતાબ્દી, અર્ધશતાબ્દી મહોત્સવો ઉજવવાની પ્રવૃત્તિઓ ચાલુ થઈ.

જ્ઞાન મેળવવાની અને સ્વાધ્યાયની અપૂર્વ રૂગની :

પ્રથમ ચાતુર્માસ કચ્છ-માંડવીમાં ત્યાંના જૈન સંઘની વિનંતિથી થયું. એ ચાતુર્માસમાં પૂ. મુનિશ્રી ગુણસાગરજી મ. સા. બાળકોને ધાર્મિક જ્ઞાન શીખવતા અને પોતે ત્યાંના

શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ



અચલગચ્છના ધર્મનિષ્ઠ સુશ્રાવક શ્રીયુત જેતશીમાર્ગ પ્રેમચંદ સંસ્કૃત લખેલા હતા, તેમની પાસેથી ભાંડારકરનાં જે પુસ્તકો સંસ્કૃત પુનઃ દરરોજ કાંઈ રથાંડલ જતા, તેટલા સમયમાં ચાર પ્રકરણ અને છ કર્મવ્રંથોની આવૃત્તિ કરી લેતા. પાણી વહોરવા કે ગાયરી લેવા જાય, એ સમયમાં પણ એ મુનિશ્રી ધાર્મિક કે સંસ્કૃતની આવૃત્તિ ચાલુ રાખતા. એવો એમનો રવાધ્યાય પ્રેમ-અધ્યાય પ્રેમ હતો, તે પછીનાં વર્ષોમાં પણ ચાલુ રહેલ. ચાતુર્માસ બાદ મુનિશ્રી નેમસાગરણ સાથે મુનિશ્રી ગુણસાગરણ વિચરતા વિચરતા યોગ અને વડી દીક્ષા કરાવવા જામનગર આવ્યા. આહી પૂ. દાદા ગુરુદેવ શ્રી ગૌતમસાગરણ મ. સા. તથા પોતાના ગુરુદેવ પૂ. મુનિશ્રી નીતિસાગરણ મ. સા.ને મળ્યા. તેમને વંદના કરી, અને તેમની સાથે રહ્યા. મુનિશ્રી ગુણસાગરણએ વડી દીક્ષાના યોગ કર્યા અને જેઠ માસમાં વડી દીક્ષા થઈ. એ દરમ્યાન એમણે ‘સિદ્ધહેમશબ્દાનુશાસન-અષ્ટાધ્યાયી વ્યાકરણ’નાં મૂળ સૂત્રો કાંઈક કરી લીધાં. પછી સં. ૧૯૬૪ નું ચાતુર્માસ જામનગર રહ્યા. પાંડિતજીની સગવડ મળતાં આ ચાતુર્માસમાં પાંડિતશ્રી પૂંજભાઈ નારુભાઈ પાસે મુનિશ્રી ગુણસાગરણ ‘સંસ્કૃત મહા-વ્યાકરણ,’ ‘શ્રી સિદ્ધહેમશબ્દાનુશાસન લઘુ વૃત્તિ’ અને ‘રઘુવંશાદિ’ સંસ્કૃત કાવ્યોનો અભ્યાસ ઝડપથી કરવા માંડ્યા. લખાણ એવું કે એ વ્રંથો બીજાને લખાવી શકાય એ વિચાર તેઓશ્રી ધરાવતા હતા, તેથી એવી જ ચીવટથી લખતા હતા.

ગુર્જા પાલનમાં શૂરવીર :

ચાતુર્માસ પૂર્ણ થયા બાદ કચ્છ ભૂજથી સંઘની, ત્યાંની જે કુમારિકાએને દીક્ષા આપવા માટે સાધુ મહારાજ મોકલવા વિનંતિ આવી. પૂ. દાદાસાહેબ શ્રી ગૌતમસાગરણ મ. સા.ની આજ્ઞા થતાં મુનિશ્રી ગુણસાગરણ ઉચ્ચ વિહારો કરી આઠેક દિવસોમાં ભૂજ પહોંચ્યા. અભ્યાસ અધવચ્ચે મૂકીને પણ ગુરુઆજ્ઞા માથે ચડાવી. આ વિહારોમાં અને ભૂજમાં ‘સિદ્ધહેમશબ્દાનુશાસન અષ્ટાધ્યાયી’નાં સદીક સૂત્રોની સાથે આવૃત્તિ કરવા લાગ્યા. જ્ઞાનની કેવી અદ્ભુત લગની ! ભૂજમાં દીક્ષા મહેતસવ પ્રસંગે મુનિશ્રી ગુણસાગરણએ જાહેર પ્રવચનો આપ્યાં. તેમનાં આ પ્રવચનોથી લોકો ખૂબ જ પ્રભાવિત થયા. આ દીક્ષા પ્રસંગ બાદ ગુરુઆજ્ઞાથી મુબઈ જવા પૂજ્યશ્રી પુનઃ ઉચ્ચ વિહારો કરી શંખેશ્વર, માંડલ પહોંચ્યા, ત્યારે ફરી ગુરુઆજ્ઞા થવાથી જામનગર પધાર્યા. અને ગુરુદેવો પૂ. દાદાસાહેબ ગૌતમસાગરણ મ. સા. તથા પૂ. મુનિશ્રી નીતિસાગરણ મ. સા.ની સેવામાં ઉપસ્થિત થઈ ગયા. સં. ૧૯૬૫ નું ચાતુર્માસ જામનગર કર્યું.



ગુરુદેવ, શિષ્ય અને ગુરુભાઈની ચિર વિદ્યા અને વિદ્યાગ !

કચ્છ પધારવા મુનિશ્રી ગુણસાગરજીની અતિ આગ્રહ લરી વિનંતિથી અને કચ્છના સંઘાની વિનંતિઓથી સં. ૧૯૬૬ માં પૂ. દાદાસાહેબ ગૌતમસાગરજી મ. સા. પોતાના શિષ્ય સમુદાય સાથે કચ્છમાં પધાર્યા અને ભૂજમાં જ ચાતુર્માસ રહ્યા. આ ચાતુર્માસમાં પણ પૂ. મુનિશ્રી ગુણસાગરજી મ. સાહેબ જ પ્રવચનો આપતા. ચાતુર્માસમાં એટલે સં. ૧૯૬૭ કાર્તિક સુદ ૩ ના દિવસે ભૂજમાં જ પૂ. ગણિવર્યશ્રી નીતિસાગરજી મહારાજ સાહેબ જીવરાજ કસ્તુરભાઈને ત્યાં લજ્જાતી મોટી પૂજામાં ગયા હતા, ત્યાં તેમના મકાનમાં જ દાદર પરથી પડી જતાં કાળધર્મ પામ્યા. આઠ દિવસો બાદ જ કાર્તિક સુદ ૧૦ ના મુનિશ્રી ગુણસાગરજી મ. સા. ના આશાસ્પદ મુનિશ્રી ચંદ્રસાગરજી મ. સા. (ઉ. વ. ૧૯) પણ એકાએક કાળધર્મ પામ્યા. એ જ સમયથી પહેલાં મારવાડમાં વિચરતા પૂ. મુનિશ્રી નીતિસાગરજી મ. સા. ના શિષ્ય સાહિત્યપ્રેમી પૂ. મુનિશ્રી ધર્મસાગરજી મ. સા. પણ કાળધર્મ પામ્યા હતા. ટૂંક સમયમાં જ ત્રણ ત્રણ આશાસ્પદ શિષ્યોના કાળધર્મથી વયોવૃદ્ધ પૂ. દાદાસાહેબશ્રી ગૌતમસાગરજી મ. સા. ને ખૂબ જ આઘાત લાગ્યો ! પણ જે માસથી લથડેલી તબિયતવાળા મુનિશ્રી ગુણસાગરજીએ ખૂબ જ સાંત્વન આપ્યું. પૂ. દાદાશ્રીની દરેક જાતની સેવા કરવાની જવાબદારી પૂ. મુનિશ્રી ગુણસાગરજીએ ઉપાડી લીધી અને પૂજ્યશ્રીને ખૂબ જ શાતા પહોંચાડી. તે વખતે પૂ. મુનિશ્રી ધરજીન્દ્રસાગરજી મ. સા. પણ સાથે હતા.

ઉપાધ્યાયપદની પ્રાપ્તિ અને શ્રદ્ધાનું સર્જન :

સં. ૧૯૬૭ નો ચાતુર્માસ ગોધરા થયો. પૂ. દાદા ગુરુદેવની નિશ્રામાં મુનિશ્રી ગુણસાગરજીએ જૈનાગમોનું પઠન કર્યું અને પોતાનું જ્ઞાન વિશદ બનાવ્યું. ચાતુર્માસમાં મુનિશ્રી ગુણસાગરજીએ દ્વાદશ પર્વકથાઓ પૈકીની છ કથાઓ સંસ્કૃતમાં રચી. મુનિશ્રી ગુણસાગરજીને સર્વ રીતે યોગ્ય જાણી સં. ૧૯૬૮ મહા સુદ ૫ ના કચ્છ-મેરાઉમાં ગચ્છાધિપતિ પૂ. દાદા સાહેબશ્રી ગૌતમસાગરજી મ. સાહેબે ઉપાધ્યાય પદથી અલંકૃત કર્યા. હવે તેઓ ઉપાધ્યાય શ્રી ગુણસાગરજી ગણિવર્ય તરીકે પ્રસિદ્ધ થયા. ત્યાર બાદ ઉપાધ્યાય શ્રી ગુણસાગર ગણિવર્ય મ. સાહેબે ક્રમે કરી પર્વકથા સંગ્રહની બાકીની છ સંસ્કૃત કથાઓ રચી તથા ‘શ્રીપાલચરિત્ર’ સંસ્કૃતમાં રચ્યું. ‘સ્તવન ચોવીસી’ ગુર્જર ભાષામાં તથા ‘સ્તુતિ ચોવીસી’ સંસ્કૃતમાં વગેરે કૃતિઓ રચી. તેમનાં રચિત સ્તવનો તો આ ગચ્છના ઘણા અનુયાયીઓને બહુધા કંઠસ્થ છે.

વિવિધ ચાતુર્માસો અને દાદા ગુરુદેવને સૂરિપદ - ગચ્છનાયક પદ :

સં. ૧૯૬૮ મોટા આસંખીઆ, સં. ૧૯૬૬ નળિયા, સં. ૨૦૦૦ નળિયા,



સં. ૨૦૦૧ દેવપુર, સં. ૨૦૦૨ થી ૨૦૦૫ સુથરી, સં. ૨૦૦૬-૭ ગોધરા, સં. ૨૦૦૮ બીહડા. આ રીતે પૂ. દાદાસાહેબશ્રી ગૌતમસાગરજી મ. સા. સાથે ઉપાધ્યાય શ્રી ગુણસાગરજી સમેત મુનિવરોએ ચાતુર્માસ કર્યો. સં. ૨૦૦૯ મહા સુદ ૧૩ ના રામાણીઆમાં ધ્વજદંડ પ્રતિક્ષા પ્રસંગે રામાણીઆ સમેત સંઘોએ તથા ક્ષમાનંદજી સમેત આગેવાનોએ પૂ. દાદાસાહેબ શ્રી ગૌતમસાગરજી મ. સા.ને સૂરિપદ અને અચલગચ્છનાયક પદથી અલંકૃત કર્યા.

અચલગચ્છાધિપતિ પૂ. દાદાગુરુદેવશ્રીનો કાળધર્મ :

ત્યાર બાદ અચલગચ્છાધિપતિ પૂ. દાદાશ્રી ગૌતમસાગરસૂરીશ્વરજી મ. સા. ભૂજ સંઘની વિનંતિથી ભૂજ પધાર્યા. પણ તેઓશ્રીની તબિયત એકાએક કથળી. ત્રણ માસ સુધી રહેલી એ માંદગીમાં દિવસ ઉપરાંત રાતના પણ લગભગ બગતા રહી ઉપાં શ્રી ગુણસાગરજી ગણિવર્યે વયોવૃદ્ધ પૂ. દાદા ગુરુદેવ ગચ્છનાયકશ્રીની ખૂબ જ પ્રશંસનીય સેવા કરી સુંદર આરાધના કરાવી. અંતે પ. પૂ. ગચ્છાધિપતિ શ્રી ગૌતમસાગરસૂરીશ્વરજી મ. સા. સં. ૨૦૦૯ ના વૈશાખ સુદ ૧૩ ના ભૂજમાં જ કાળધર્મ પામ્યા. ભૂજના સંઘે શાનદાર અંત્યેષ્ઠિ ક્રિયા કરી. ઉપાં ગુણસાગરગણિના પ્રયત્નોથી વીસમી સદીના મહાન ક્રિયોદ્ધારક, કચ્છ-હાલાર દેશોદ્ધારક પ. પૂ. અચલગચ્છાધિપતિ દાદાશ્રી ગૌતમસાગરસૂરીશ્વરજી મહારાજ સાહેબને ભારતભરના અચલગચ્છ જૈન સંઘોએ હાર્દિક શ્રદ્ધાંજલિ સમર્પિત કરી. ઠેર ઠેર દાદા સાહેબના સંયમી જીવનની અનુસોદના નિમિત્તે ભવ્ય મહોત્સવો ઉજવાયા.

પૂ. ગચ્છનાયકશ્રીના કાળધર્મ બાદની જવાબદારી :

પૂ. દાદાશ્રી ગૌતમસાગરસૂરીશ્વરજી મ. સાહેબે ગચ્છ અને પોતાના આજ્ઞાવર્તી સાધુસાધ્વીજીના સમુદાયની જવાબદારી સં. ૨૦૦૩ માં જ પોતાના પદ્મધર પ્રશિષ્ય પૂ. ઉપાધ્યાયશ્રી ગુણસાગરજી ગણિવર્યને સોંપી હતી. હવે પૂ. ગુરુદેવોની પ્રત્યક્ષ છાયા તેા દૂર થઈ હતી. હવે ગચ્છની તમામ જવાબદારી પૂ. ઉપાધ્યાય શ્રી ગુણસાગરજી ગણિવર્યના શિરે આવી હતી. સંઘ અને ગચ્છની ઉન્નતિ માટે તેઓ વિશેષ કટિબદ્ધ બન્યા !

પૂ. દાદા ગુરુદેવશ્રીના કાળધર્મ બાદ પૂ. ઉપાધ્યાય શ્રી ગુણસાગરજી ગણિવર્ય મ. સાહેબે સં. ૨૦૦૯ ભૂજ, સં. ૨૦૧૦ દેવપુર - આ પ્રમાણે ચાતુર્માસ કર્યા.

પૂ. ઉપાધ્યાયજીની મુંબઈમાં પદસમજી અને સૂરિપદ :

મુંબઈના સંઘો અને સંઘના આગેવાનોની અતિ આગ્રહભરી વિનંતિથી પૂ. ઉપાધ્યાયજી મ. સાહેબ મુંબઈ પધાર્યા અને સં, ૨૦૧૧ નું ચાતુર્માસ લાલવાડીમાં કર્યો.



શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ

સં. ૨૦૧૨ માં મુંબઈના સંઘે 'શ્રી અચલગચ્છ ઉત્કર્ષ સાધક સંઘ સમિતિ'ના ઉપક્રમે પૂ. પં. શ્રી દાનસાગરજી ગણિવર્યને તથા પૂ. ઉપા. શ્રી ગુણસાગરજી ગણિવર્યને સૂરિપદશ્રી અલંકૃત કર્યાં. પૂ. ઉપાધ્યાય શ્રી ગુણસાગરજી ગણિવર્ય મ. સા. હવે પૂ. આચાર્યદેવ શ્રી ગુણસાગરસૂરીશ્વરજી મ. સા. તરીકે પ્રસિદ્ધ થયા.

મુંબઈમાં અપૂર્વશાસન પ્રભાવના :

સૂરિ બન્યા બાદ પૂજ્યશ્રીતું સં. ૨૦૧૨ નો ચાતુર્માસ મુહૂર્તમાં થયો. સં. ૨૦૧૩ માં લાલબાગ (મુંબઈ), સં. ૨૦૧૪ માં ભાતબજાર (પાલાગલી) માં ચાતુર્માસ થયો. મુંબઈના આ દરેક ચાતુર્માસો દરમિયાન પૂજ્યશ્રીએ ખૂબ જ ધર્મ જાગૃતિ આણી, ઘણાં પ્રભાવક કાર્યો કરાવ્યાં. પ્રભાવક પ્રવચનોમાં 'જૈન તત્ત્વજ્ઞાન વિદ્યાપીઠ'ની પણ ખૂબ જ અગત્યતા સમજાવી. સં. ૨૦૧૪ ના માગશર સુદ ૧૦ ના કચ્છ કોટડાના મુમુક્ષુ શ્રી ગોવિંદજી ગણુશી (ઉ. વ. ૨૬) ને દીક્ષા આપી, મુનિશ્રી ગુણોદયસાગરજી નામ રાખી પોતાના શિષ્ય કર્યાં.

પુનઃ કચ્છમાં પદ્મરામણી અને વિદ્યાપીઠની સ્થાપના :

સં. ૨૦૧૫ માં અનેક તીર્થોની યાત્રા કરતા પૂ. ગુરુદેવશ્રી કચ્છ પધાર્યાં. એ સાલનો ચાતુર્માસ વીઠ ગામમાં થયો. કચ્છના અચલગચ્છના લગભગ સંઘો વંદન કરવા ત્યાં આવ્યાં. સં. ૨૦૧૬ નો ચાતુર્માસ કોડાયમાં થયો. તે દરમિયાન સંઘના જ્ઞાનભંડારને વ્યવસ્થિત કર્યો. આ ચાતુર્માસના અંતે પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીની સતત પ્રેરણા અને અથાગ મહેનતથી મુંબઈ સંઘે 'જૈન તત્ત્વજ્ઞાન વિદ્યાપીઠ' કરવાનો નિર્ણય કર્યો અને સં. ૨૦૧૭ માં કચ્છ મેરાઉ મુકામે " શ્રી આર્યરક્ષિત જૈન તત્ત્વજ્ઞાન વિદ્યાપીઠ " ની મોટા સમારોહપૂર્વક સ્થાપના કરવામાં આવી. સં. ૨૦૧૭ નો ચાતુર્માસ મેરાઉમાં કર્યો અને વિદ્યાપીઠમાં અભ્યાસ કરવાતું કામ સતત ચાલુ રાખ્યું. વિદ્યાપીઠને ચલાવવા દ્રવ્યની જરૂરિયાતને પહોંચી વળવા પણ સતત ઉપદેશ આપી અથાગ પ્રયત્ન કરતા રહ્યાં. સં. ૨૦૧૮ નો ચાતુર્માસ પણ મેરાઉમાં કર્યો. ત્યાર બાદ સં. ૨૦૧૯ નો અને સં. ૨૦૨૦ નો ચાતુર્માસ મેરાઉ વિદ્યાપીઠમાં કરી વિદ્યાર્થીઓને સુંદર રીતે અભ્યાસ અને સુ-સંસ્કારોથી સુશોભિત બનાવ્યાં. ચાતુર્માસ સિવાયના સમયમાં જ્યાં જ્યાં પ્રતિષ્ઠા મહોત્સવો, જિનાલય અર્ધશતાબ્દી મહોત્સવો પ્રસંગે સંઘોની વિનંતિથી આચાર્યશ્રી ત્યાં પહોંચી જતા અને ત્યાં ત્યાંના પ્રસંગોને ખૂબ જ પ્રભાવક બનાવી દેતા. વિદ્યાપીઠ માટે પણ સારો ફાળો કરાવી આવતા. પરમુષ્ણમાં વિદ્યાપીઠનો ફાળો કરવા માટે પોતાના આજ્ઞાવર્તી સાધુ-સાધ્વીઓને આજ્ઞા કરી સારી રકમો તે તે ગામોમાંથી વિદ્યાપીઠને મેળવી

શ્રી આર્ય કવ્યાલય ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ



[૧૭૬]

આપતા. આ વિદ્યાપીઠ દ્વારા સમાજના અનેક જૈન વિદ્યાર્થીઓએ જૈન ધર્મનું જ્ઞાન મેળવ્યું. અનેક ધર્મનિષ્ઠ યુવાનો તૈયાર થયા. કચ્છી જૈનો અને અચલગચ્છના બાળકો-યુવાનોમાં ધાર્મિક જ્ઞાન, ધાર્મિક શ્રદ્ધા વધતાં કચ્છી સમાજમાં અને અચલગચ્છમાં નવચેતના પ્રગટી.

પ્રથમ અધિવેશન - ગચ્છના ઉદયનો પ્રારંભ :

સં. ૨૦૨૧ ગોધરા, સં. ૨૦૨૨ લાયબ, સં. ૨૦૨૩ નાગલપુરમાં ચાતુર્માસ થયા. સં. ૨૦૨૪ માં પૂજ્યશ્રીની અધ્યક્ષતામાં 'શ્રી અખિલ ભારત અચલગચ્છ (વિધિ-પક્ષ) ટ્રસ્ટે. ચતુર્વિધ જૈન સંઘ'નું પ્રથમ અધિવેશન ભદ્રેશ્વર તીર્થ સુકામે ભરાયું અને તેમાં 'શ્રી અખિલ ભારત અચલગચ્છ (વિધિપક્ષ) ટ્રસ્ટે. જૈન સંઘ'ની સ્થાપના થઈ. શરૂમાં શ્રાવક-શ્રાવિકા સંઘના પ્રમુખ શ્રીયુત નારાણજી શામજી મોમાયાને બનાવવામાં આવ્યા. શ્રીયુત રવજી ખીમજી છેડાને અને શ્રીયુત ખેતશી નરશીને ઉપપ્રમુખ બનાવાયા. શ્રીયુત ટોકરશી ભૂલાભાઈ વીરાભાઈ વીરાને અને શ્રીયુત જયચંદ શામજીને મંત્રી બનાવાયા.

સં. ૨૦૨૪ ની શરૂઆતમાં પૂ. આચાર્યશ્રીની નિશ્રામાં કચ્છ ભુજપુરથી શ્રી ધરમશી સુરાએ ભદ્રેશ્વર તીર્થનો છ'રી પાળતો સંઘ કાઢ્યો. આ સંઘની પ્રેરણા પૂજ્ય આચાર્યશ્રીએ તથા પ્રવર્તિની મહત્તરા સાધ્વી શ્રી ગુલાબશ્રીજીનાં પ્રશિષ્યા સાધ્વી શ્રી વસંતપ્રભાશ્રીજી તથા સાધ્વી શ્રી જ્યોતિપ્રભાશ્રીજીએ આપેલી.

ઉપરોક્ત સંઘ પૂર્ણ થયે આઠ દિવસો બાદ પૂ. આચાર્યશ્રીની નિશ્રામાં બાઈ હીરબાઈ જેઠાભાઈ ખેતશી અને એમના સુપુત્રોએ સાધ્વી શ્રી ગિરિવરશ્રીજી તથા સાધ્વી શ્રી સુરેન્દ્રશ્રીજીની પ્રેરણાથી કચ્છ લાયબથી સુથરી તીર્થનો છ'રી પાળતો સંઘ કાઢ્યો.

વિવિધ ચાતુર્માસો અને વર્ષો બાદ પ્રથમ ત્રણ બાલ દીક્ષાઓ :

પૂ. આચાર્યશ્રીનું સંવત ૨૦૨૪ શેરડી, સં. ૨૦૨૫ ભુજપુર ચાતુર્માસ થયા બાદ તરત જ એ જ નગરમાં સં. ૨૦૨૬ કારતક વદ ૧૩ ના દિવસે પૂજ્ય આચાર્યશ્રીએ (૧) કિશોરકુમાર રતનશી સાવલા દુર્ગાપુર (નવાવાસ), (૨) કિશોર કાકુભાઈ ઉર્ફે દેવજીભાઈ, (૩) વીરચંદ કાકુભાઈ દેવીઆ (બને ભાઈ એ પ્રથમ ચુનડીના પણ પછી મોટી ખાખરના) - આ ત્રણે મુમુક્ષુઓને અનુક્રમે મુનિશ્રી કલાપ્રભસાગરજી, મુનિશ્રી કવીન્દ્રસાગરજી, મુનિશ્રી વીરભદ્રસાગરજી નામ આપી દીક્ષિત કર્યાં. ગચ્છમાં અદ્ય મુનિવરો તથા કેટલાક વયોવૃદ્ધ મુનિવરો હોઈ ત્રણ બાલ મુનિવરોની દીક્ષાથી પૂજ્ય ગુરુ-



દેવશ્રી તથા સંઘો ખૂબ જ આનંદ પામ્યા. દીક્ષા પ્રસંગે શ્રી ભુજપુર અચલગચ્છ સંઘે ધન ખરચી ખૂબ જ લડાવો લીધા.

સં. ૨૦૨૬ બીહડા, સં. ૨૦૨૭ મોટા આસંળીઆ, સં. ૨૦૨૮ ગઢશીશા, સંવત ૨૦૨૯ દેહીઆ - એ રીતે ચાતુર્માસ થયા. આ ચાતુર્માસોમાં પણ ખૂબ જ ધર્મ-જગૃતિ આવી. દરેક ગામોના આગેવાનો મુંબઈથી વિશાળ સંખ્યામાં ખાસ કચ્છમાં આવી ચાતુર્માસોને દ્વીપાવેલ.

દેહીઆથી ભદ્રેશ્વર તીર્થનો છ'રી સંઘ અને ગચ્છનાયકપદ :

દેહીઆનો ચાતુર્માસ ખૂબ જ ભવ્ય અને ઐતિહાસિક થયો. પૂજ્યશ્રીની પ્રેરણાથી શ્રેષ્ઠ શ્રી રાયશી ભાણુજીએ ચાતુર્માસ કરાવીને દેહીઆથી ભદ્રેશ્વર મહાતીર્થનો છ'રી પાળતો સંઘ કાઢ્યો. સંઘ નિર્વિઘ્નતાએ ભદ્રેશ્વર પહોંચ્યો. કચ્છભરના અચલગચ્છ જૈન સંઘો વતી અહીં પૂ. આચાર્યદેવ શ્રી ગુણસાગરસૂરીશ્વરજી મ. સા.ને 'અચલ-ગચ્છાધિપતિ' પદ અને 'તીર્થપ્રભાવક' ઔરુદ્ધથી અલંકૃત કરવામાં આવ્યા. અનેક વરસો બાદ સંઘોને પદ મહોત્સવ ઊજવવાનો અનેરો લડાવો મળેલો હોઈ ખૂબ જ આનંદ પ્રગટ્યો. ઉક્ત સંઘની પૂર્ણાહુતિ બાદ પૂજ્યશ્રીની નિશ્રામાં સાધ્વી શ્રી જ્યોતિ-પ્રભાશ્રીજીની પ્રેરણાથી શ્રી હેમરાજ દેરાજભાઈએ મોથારાથી અબડાસાની પંચતીર્થી-તેરા, નળિયા, જાંબો, કોઠારા અને સુથરીનો છ'રી પાળતો સંઘ કાઢ્યો.

શ્રાવિકા વિદ્યાપીઠ ની સ્થાપના :

સં. ૨૦૩૦ માં અચલગચ્છાધિપતિ પૂ. આચાર્ય ભગવંત શ્રી ગુણસાગરસૂરીશ્વરજી મ. સા.ની સતત પ્રેરણા અને પ્રયાસોથી મેરાઉમાં વિદ્યાપીઠના જ મકાનમાં 'શ્રી કલ્યાણુ ગૌતમ નીતિ જૈન તરવજ્ઞાન શ્રાવિકા વિદ્યાપીઠ'ની સ્થાપના કરવામાં આવી. અને છાત્ર વિદ્યાપીઠ માટે વિશાળ મકાનોવાળી જગ્યા મેળવી 'શ્રી આચાર્યરક્ષિત જૈન તરવજ્ઞાન વિદ્યાપીઠ'ને નાગલપુર મુકામે ખસેડવામાં આવી.

રાજસ્થાનમાં ઉત્ર વિહારો કરી ધર્મજગૃતિ આણી :

સં. ૨૦૩૧ માં બીહડા ચાતુર્માસ થયો. સં. ૨૦૩૨ માં ભુજમાં ધ્વજદંડ પ્રતિષ્ઠા મહોત્સવ પ્રસંગે પોતાના તપસ્વી શિષ્ય મુનિશ્રી ગુણોદયસાગરજીને 'ઉપાધ્યાય' પદ આરૂઢ કર્યાં. સં. ૨૦૩૨ માં પૂજ્યશ્રી શિષ્યો સાથે કચ્છમાંથી વિહાર કરી રણુ ઊતરી રાધનપુર, ભીલડીઆ તીર્થ, ડીસા, આબુ, હુરાવટલા થઈ ભીનમાલ પધાર્યા. અનેક વર્ષો



બાદ રાજસ્થાનની ધરતી પર અચલગચ્છાધિપતિશ્રી પધારતા હોઈ સંઘે શાનદાર અને ઐતિહાસિક સામૈયું કયું. સંઘમાં ખૂબ જ જગૃતિ આવી. ભીનમાલમાં પૂ. ગુરુદેવશ્રીની આજ્ઞાથી તેમના શિષ્ય મુનિશ્રી કલાપ્રભસાગરજી હિંદીમાં પ્રવચનો આપતા. દરરોજ પ્રભાવનાઓ અપાતી. પૂજ્યશ્રીની પ્રેરણાથી મુનિ શ્રી કલાપ્રભસાગરજીએ અચલગચ્છની હસ્તલિખિત પ્રતોને વ્યવસ્થિત કરી.

ભીનમાલમાં એક અઠવાડિયું સ્થિરતા કરી બાડમેર સંઘની આગ્રહભરી વિનંતિથી પૂજ્યશ્રી રાજસ્થાનના અચલગચ્છીય જૈન સંઘો અને ગામોમાં વિચરતા ભાંડવાળ તીર્થ, નાકોડાળ તીર્થ ઇત્યાદિ થઈ બાડમેર પધાર્યા. બાડમેર સંઘે પણ ઐતિહાસિક સામૈયું કયું. મોટા સમારોહપૂર્વક શ્રી મહાવીર પ્રભુના જન્મ કલ્યાણકની ઉજવણી - આરાધના કરાવવામાં આવી. દરરોજ વ્યાખ્યાનો મુનિ શ્રી કલાપ્રભસાગરજી હિંદીમાં આપતા.

બાડમેરમાં ભવ્ય અષ્ટાઙ્ગિકા મહોત્સવ-રાણકપુર પંચતીર્થોની યાત્રાએ :

પૂ. ઉપાધ્યાયજી શ્રી ગુણોદયસાગરજી ગણિના આઠમા વરસીતપનો તથા 'રાજસ્થાન રત્ન' પૂ. આ. શ્રી ગૌતમસાગરસૂરીશ્વરજી મ. સા.ની જન્મ-શતાબ્દીની સ્મૃતિનો ભવ્ય અષ્ટાઙ્ગિકા મહોત્સવ ઊજવ્યો. પૂ. શ્રી ત્યાંથી સપરિવાર વિહાર કરી જલોર, સુવર્ણગિરિ તીર્થ, આહોર, ફાલના, ઘાણેરાવ, સાહડી, રાણકપુર, મુછાળા મહાવીર, નાડોલ, નાડલાઈ, વરકાણા ઇત્યાદિ તીર્થોની યાત્રા કરીને ત્યાંથી પૂ. ગૌતમસાગરસૂરિની જન્મભૂમિ પાલી ગયા. ત્યાં શ્રી નવલખા પાર્શ્વનાથ તીર્થની યાત્રા કરી. રાણકપુરમાં બાડમેર સંઘની આગ્રહભરી વિનંતિ થતાં તેનો સ્વીકાર કરેલ, તેથી પૂજ્યશ્રી ઉચ્ચ વિહારો કરતા બાડમેર ચાતુર્માસ પધાર્યા. એ ઐતિહાસિક ચાતુર્માસ બાડમેરમાં અચલગચ્છીય મુખ્ય જિનાલયની ચારે બાજુમાં પાંચ જિનાલયો નવાં તથા દાદાવાડી ઇત્યાદિ નિર્માણ કરાવી, સં. ૨૦૩૩ ના માગશર સુદિ ૧૧ ના તેની અંજનશલાકા સહ પ્રતિષ્ઠા કરાવી. બાડમેર ચાતુર્માસ બાદ પૂજ્યશ્રીને છ'રી પાળતા સંઘ માટે વિનંતિ આવતાં તેનો સ્વીકાર કરી ઉચ્ચ વિહારો કરી કચ્છ પધાર્યા.

પુનઃ કચ્છમાં પધરામણી - શત્રુજય તીર્થનો છ'રી સંઘ :

ત્યાં સં. ૨૦૩૩ ના મહા સુદ પ ના પૂ. શ્રી અચલગચ્છાધિપતિશ્રીની નિશ્રામાં કચ્છ-ગોધરાથી શત્રુજય મહાતીર્થનો ૪૨ દિવસનો ૧૦૦૦ યાત્રિકોનો છ'રી પાળતો ઐતિહાસિક સંઘ નીકળ્યો. જેના સંઘપતિઓ હતા : (૧) ગોધરાના શ્રેષ્ઠિવર્ય શ્રી ખીમજી વેલજી છેડા, (૨) દુર્ગાપુરના શ્રેષ્ઠિવર્ય શ્રી લખમશી ઘેલાભાઈ સાવલા તથા



(૩) મોટા આસંબીઆના શ્રગ્ધિવર્ય શ્રી શામળ જખુભાર્ઠ ગાલા. આ ચાદગાર ઐતિહાસિક સંઘ આ યુગતું ધાર્મિક જાગૃતિનું જ્વલાંત ઉદાહરણ રહેશે. સંઘ પૂજ્ય થયા બાદ પૂજ્યશ્રી ઉત્તરવિહારો કરી પુનઃ કચ્છ પધાર્યા. અહીં મકડામાં વરસીતપ પારણા પ્રસંગે પૂજ્યશ્રીએ પૂ. ઉપા. શ્રી ગુણોદયસાગરજીને સૂરિપદે આરૂઢ કર્યાં. પૂ. ગચ્છાધિપતિશ્રીની નિશ્રામાં ભુજપુર મુકામે ચાદગાર અન્જનશલાકા પ્રતિષ્ઠા મહોત્સવ ઉજવાયો. સં. ૨૦૩૩ નો ચાતુર્માસ કોઠારા થયો ત્યાર બાદ પૂજ્યશ્રી પાલીતાણા પધાર્યા. અહીં જિનબિંદ્યાની પ્રતિષ્ઠા કરાવી અને કદંબગિરિ તીર્થનો છ'રી પાળતો સંઘ ઇત્યાદિ પ્રવૃત્તિઓ થઈ.

મુંબઈ તરફ પધરામણી અને છ'રીપાલક સંઘ, ઉજમણ' ઇત્યાદિ ઐતિહાસિક ધર્મ-પ્રવૃત્તિઓ :

મુંબઈ સંઘોની વિનંતિથી પાલીતાણાથી અમદાવાદ, વડોદરા, સુરત વગેરે થઈને પૂ. ગચ્છાધિપતિશ્રી મુંબઈ પધાર્યા. અગાસી તીર્થ મુકામે પૂ. ગચ્છાધિપતિશ્રીનું ઐતિહાસિક સાગૈયું થયું. અને પૂ. ગચ્છાધિપતિશ્રીની નિશ્રામાં જ મુનિશ્રી કલાપ્રલસાગરજીની પ્રેરણાથી અગાસી તીર્થથી જીરાવડલા પાર્શ્વનાથ તીર્થ (ઘાટકોપર)નો છ'રી પાળતો સંઘ નીકળ્યો. ઉક્ત મુનિશ્રીની પ્રેરણાથી ઘાટકોપરમાં ૧૦૮ છોડનું ઐતિહાસિક લવ્ય ઉજમણ' તથા વરસીતપના ૮૧ તપસ્વીઓનાં સામુદ્ધિક પારણાનો મહોત્સવ ઉજવાયો. સં. ૨૦૩૪ નો ચાતુર્માસ ઘાટકોપર અને સં. ૨૦૩૫ નો ચાતુર્માસ ચીંચબંદર - શ્રી ક. વી. ઓ. દેરાવાસી જૈન નવી મહાજનવાડીમાં થયો. સં. ૨૦૩૬ નો ચાતુર્માસ મુલુંડમાં થયો. આ ચાતુર્માસોને દ્વીપાવવા દરેક સંઘોએ ધન ખર્ચી અર્પવ લહાવો લીધો. મુલુંડ સંઘે તો પૂજ્યશ્રીની પ્રેરણાથી વિદ્યાપીઠો માટે દોઢ લાખ રૂપિયાનું ફંડ કરી યશસ્વી કાર્ય કર્યું. મુલુંડ ચાતુર્માસ દરમ્યાન ધાર્મિક સૂત્ર ઇનામી યોજનામાં ૪૦૦ જેટલા વિદ્યાર્થીઓ - વિદ્યાર્થિનીઓ જોડાયેલાં. તેમને મોટાં ઇનામો આપવામાં આવ્યાં. પૂ. ગચ્છાધિપતિશ્રીની પ્રેરણાથી મુંબઈમાં આજ સુધીમાં સાત જેટલાં ધાર્મિક જ્ઞાનસત્રો પણ યોજાઈ ગયાં છે.

પૂજ્યશ્રીની તપારાધના :

પૂજ્ય અચલગચ્છાધિપતિશ્રી છેલ્લાં ૪૭ વર્ષોથી એકાસણાં કરે છે. છેલ્લાં ૫ વર્ષોથી પ્રત્યેક ચોમાસી તપ (વર્ષા ચોમાસાના ચાર માસ એકાંતરા ઉપવાસ) પણ કરે છે. એવી જ રીતે પૂજ્યશ્રી હજી પણ આ વૃદ્ધ વયે દરરોજ સવારે શ્રી પંચ પરમેષ્ઠિ ભગવંતોની ભક્તિરૂપે ૧૦૮ અમાસમણાં આપે છે.



: પ્રતિષ્ઠા મહોત્સવોની ઝલક :

[પૂ. વિદ્યમાન અચલમજાધિપતિશ્રીની પ્રેરણાથી તથા તેઓશ્રીની નિશ્રામાં થયેલ જિનાલય નિર્માણ જીર્ણોદ્ધાર, શતાબ્દી, અર્ધ શતાબ્દી અને પ્રતિષ્ઠાદિ મહોત્સવોની આજી ઝલક]

- સં. ૧૯૯૭ : નળિયામાં સંઘે કરેલ જિનાલય શતાબ્દી મહોત્સવ. નાનાં આસંખીઆમાં શેઠશ્રી વિશનજી ખીમજીએ પૂજ્ય ગુરુદેવોની નિશ્રામાં કરેલ મહાન ઉજમણા મહોત્સવ.
- સં. ૨૦૦૬ : કુંદરોડીમાં નૂતન જિનાલય નિર્માણ તથા પ્રતિષ્ઠા. ત્યાં, ઉપર આર્યરક્ષિતસૂરિજીની - કટ્યાણસાગરસૂરિજીની પાદુકાઓની પ્રતિષ્ઠા કરાવી.
- સં. ૨૦૦૭ : રાયજી, ગોધરા અને બાડા ગામમાં જિનાલયોના જીર્ણોદ્ધાર સાથે અર્ધ શતાબ્દી મહોત્સવો.
- સં. ૨૦૦૬ : રામાણીઆમાં જિનાલય જીર્ણોદ્ધાર સહ સુવર્ણ મહોત્સવ. (ઉપરોક્ત મહોત્સવોમાં પૂ. ગચ્છાધિપતિ દાદાસાહેબ શ્રી ગૌતમસાગરસૂરિજી મ. સાહેબ પણ મુખ્ય નિશ્રાદાતા તરીકે હતા.)
- સં. ૨૦૧૦ : મોટા આસંખીઆમાં જિનાલય જીર્ણોદ્ધાર, પ્રતિષ્ઠા અને અર્ધ શતાબ્દી મહોત્સવ.
- સં. ૨૦૧૨ : પૂજ્યશ્રીને સૂરિપદ પ્રદાન. મુંબઈમાં અનેરી શાસન પ્રભાવના.
- સં. ૨૦૧૫ : મોટા રતડીઆમાં જિનાલયોનો જીર્ણોદ્ધાર, અર્ધ શતાબ્દી સહ પ્રતિષ્ઠા મહોત્સવ.
- સં. ૨૦૧૬ : નરેડીમાં જિનાલય જીર્ણોદ્ધાર, પુનઃ પ્રતિષ્ઠા તથા અર્ધ શતાબ્દી મહોત્સવ. ભૂજના દાદાવાડી જિનાલયમાં અંજનશલાકામાં સહાયતા તરીકે. બીદડામાં ચૌમુખજી જિનાલય ઇત્યાદિ નિર્માણ અને મૂર્તિ-પ્રતિષ્ઠા. સાંઘાણમાં શતાબ્દી મહોત્સવ અને દેવકુલિકાઓમાં જિનબિંબોની પ્રતિષ્ઠા. લાયજીમાં મહાન ઉજમણા મહોત્સવ.
- સં. ૨૦૧૭ : ગઢશીશામાં અર્ધ શતાબ્દી અને ધ્વજદંડ પ્રતિષ્ઠા. ડોણમાં જિનાલય અર્ધ શતાબ્દી અને પુનઃ પ્રતિષ્ઠા મહોત્સવ. મેરાઉમાં શ્રી આર્યરક્ષિત જૈન તત્ત્વજ્ઞાન વિદ્યાપીઠની સ્થાપના તથા જૈનાશ્રમમાં તીર્થલવનમાં અને દેવકુલિકાઓમાં જિનબિંબોની પ્રતિષ્ઠા.



- સં. ૨૦૧૮ : દેહીઆમાં જિનાલય જીર્ણોદ્ધાર સહ અર્ધ શતાબ્દી તથા પુનઃ પ્રતિષ્ઠા અને એ જ આચાર્યશ્રીનો દીક્ષા રજત મહોત્સવ. માંડવીમાં કાંઠાનાં જિનાલયોનો શતાબ્દી મહોત્સવ.
- સં. ૨૦૧૯ : ઉનડોઠ અને ફરાહીમાં પુનઃ પ્રતિષ્ઠાઓ, જિનાલય જીર્ણોદ્ધાર અને નૂતન ઉપાશ્રયનું નિર્માણ.
- સં. ૨૦૨૦ : ચીઆસરમાં નૂતન જિનાલય અને પ્રતિષ્ઠા. તાચેચામાં નૂતન જિનાલય પ્રતિષ્ઠા અને નૂતન ઉપાશ્રય નિર્માણ.
- સં. ૨૦૨૧ : સુથરીમાં નૂતન ઉપાશ્રયનું ઉદ્ઘાટન. કોઠારામાં જિનાલય શતાબ્દી મહોત્સવ.
- સં. ૨૦૨૨ : કોટડા જિનાલય જીર્ણોદ્ધારસહ અર્ધશતાબ્દી મહોત્સવ. વારાપધરમાં જિનાલય શતાબ્દી મહોત્સવ.
- સં. ૨૦૨૩ : લોબથ અને વીઠમાં જિનાલય જીર્ણોદ્ધારસહ અર્ધ શતાબ્દી તથા પુનઃ પ્રતિષ્ઠા મહોત્સવ.
- સં. ૨૦૨૪ : ભુજપુરથી ભદ્રેશ્વર તીર્થ થઈ પાછા ભુજપુર સુધીનો છ'રી પાળતો સંઘ તથા લાયબથી સુથરી તીર્થ થઈ પાછા લાયબ સુધીનો છ'રી પાળતો સંઘ. ભદ્રેશ્વર તીર્થમાં અચલગચ્છ ચતુર્વિધ સંઘનું પ્રથમ અધિવેશન તથા 'શ્રી અખિલ ભારત અચલગચ્છ (વિધિપક્ષ) ટ્રવે. જૈન સંઘ'ની સ્થાપના.

સં. ૨૦૨૪ ની સાલમાં પૂ. ગચ્છાધિપતિશ્રીએ સંયમ જીવનની વિશિષ્ટ તાલીમ આપવા માટે યોગનિષ્ઠા, પરમત્યાગી વિદુષી સાધ્વીશ્રી ગુણોદયશ્રીજીને આજ્ઞા આપી, ગચ્છના સત્યાવીશ સાધ્વીજીઓનો આતુર્માસ મોટા આસંખીઆ સંઘની વિનંતિથી મોટા આસંખીઆમાં કરાવ્યો. સાધ્વીશ્રી ગુણોદયશ્રીજીએ આતુર્માસમાં સાધ્વીજીઓને ખૂબ જ સુંદર તાલીમ આપી. પૂજ્ય ગચ્છાધિપતિશ્રીજીની પ્રેરણાથી મોટા આસંખીઆના શ્રીયુત શામજી જખુભાઈએ પાંચ વર્ષ સુધી મોટા પગારવાળા પંડિત રાખી આપી સાધુ-સાધ્વીઓને અભ્યાસ કરાવવાનો નિર્ણય બહાર કરી, તે રીતે પાંચ વર્ષ અભ્યાસ કરાવ્યો; તથા દીક્ષા લેનારાં ભાઈ ઓ અને બહેનોને સમેતશિખરજીની મોટી યાત્રા સાથે અનેક તીર્થોની યાત્રાઓ, દીક્ષા મહોત્સવો કરાવવાનો નિર્ણય બહાર રીતે કરતા રહ્યા છે.

- સં. ૨૦૨૫ : ભુજપુરમાં જે મજલાના નૂતન ઉપાશ્રયનું નિર્માણ અને ઉદ્ઘાટન.



- સં. ૨૦૨૬ : નાના રતડીઆમાં નૂતન ઉપાશ્રય તથા ધર્મશાળામાં તેમ જ નૂતન જિનાલય અને પ્રતિષ્ઠા. જખૌ તથા તેરાનાં જિનાલયના શતાબ્દી તથા ધ્વજ-દંડાદિ પ્રતિષ્ઠા મહોત્સવો.
- સં. ૨૦૨૭ : માંડવીમાં ચૌમુખજી પ્રતિષ્ઠા. નળિયામાં નૂતન જિનાલયની પ્રતિષ્ઠા તથા જિનાલયનો શતાબ્દી મહોત્સવ, મૂળનાયક વગેરેની પુનઃ પ્રતિષ્ઠા. ભીંસરામાં જિનાલય જીર્ણોદ્ધાર.
- સં. ૨૦૨૮ : નાના આસંખીઆમાં નૂતન જિનાલય તથા પ્રતિષ્ઠા મહોત્સવ. દેવપુરમાં પુનઃ પ્રતિષ્ઠા મહોત્સવ. મેરાઉ જિનાલયનો હીરક મહોત્સવ.
- સંવત ૨૦૨૯ : દેડીઆમાં જિનાલયનો વિશાળ મંડપ તથા નૂતન તીર્થપટો, ઉપાશ્રય આદિનું નિર્માણ.
- સં. ૨૦૩૦ : દેડીઆથી ભદ્રેશ્વરનો છ'રી પાળતો સંઘ. નાગલપુરમાં છાત્ર વિદ્યા-પીઠ અને મેરાઉમાં શ્રાવિકા વિદ્યાપીઠની સ્થાપના. ચુનડીમાં નૂતન જિનાલય તથા પ્રતિષ્ઠા મહોત્સવ.
- સં. ૨૦૩૧ : ચુનડીમાં નૂતન ઉપાશ્રય નિર્માણ તથા તેનું ઉદ્ઘાટન. કાંડાગરામાં જૂના ઉપાશ્રય તથા જૂના જિનાલયનો જીર્ણોદ્ધાર તથા પુનઃ પ્રતિષ્ઠા અને વિશાળ નૂતન જિનાલય નિર્માણ તથા પ્રતિષ્ઠા. વાંદમાં જિનાલય જીર્ણોદ્ધાર અને પુનઃ પ્રતિષ્ઠા મહોત્સવ.
- સં. ૨૦૩૨ : ભૂજમાં ધ્વજદંડાદિ પ્રતિષ્ઠા મહોત્સવ. રાજસ્થાનના તીર્થોની યાત્રા. ભીનમાલમાં શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથ તીર્થ તથા દાદાવાડી માટે પ્રેરણા.
- સં. ૨૦૩૩ : બાડમેરમાં પાંચ નૂતન જિનાલયોનું નિર્માણ, બે જિનાલયોનો જીર્ણોદ્ધાર તથા દાદાવાડીનું નિર્માણ અને જિનાલયોની અંજનશલાકા પ્રતિષ્ઠા. ભુજપુરમાં નૂતન વિશાળ જિનાલયનું નિર્માણ તથા અંજનશલાકાસહ લવ્ય પ્રતિષ્ઠા મહોત્સવ. કચ્છ-ગોધરાથી જામનગર થઈ પાલીતાણાનો અગિયારસો જન-સંખ્યાનો છ'રી પાળતો સંઘ. પાલીતાણામાં શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિની દેવકુલિકાનું નિર્માણ તથા ગુરુભિંબની પ્રતિષ્ઠા તથા પૂજ્ય ગચ્છાધિપતિશ્રીની પ્રેરણાથી યુગ-પ્રધાન દાદાશ્રી કલ્યાણસાગરસૂરીશ્વરજી મ. સા. ના ચતુર્થ જન્મ શતાબ્દી વર્ષની જીવવણી નિમિત્તે ઠેરઠેર મહોત્સવો ઉજવાયા. ગઢશીશા તથા નરેડીમાં નૂતન ઉપાશ્રયોનું નિર્માણ.



- સં. ૨૦૩૪ : ચાતુર્માસને અંતે કોઠારાના વિશાળ જિનાલયમાં પૂ. દાદાશ્રી આર્યરક્ષિતસૂરિજીના ગુરુભિંબની પ્રતિષ્ઠા. પાલીતાણા ડુંગર ઉપર દેવકુલિકાઓમાં પ્રતિષ્ઠા. કદંબગિરિ તીર્થના છ'રી પાળતો સંઘ. અમદાવાદમાં ઉપાશ્રય નિર્માણ માટે સવા લાખ રૂપિયાનું ફંડ. વડોદરામાં ઉપાશ્રય માટે રૂપિયા પાંચ લાખની કિંમતથી વિશાળ મકાન લેવરાવ્યું. અગાશીથી ઘાટકોપરનો છ'રી પાળતો સંઘ. ઘાટકોપરમાં ૧૦૮ છોડોનું ઉજમણું. ૮૫ તપસ્વીઓનાં સમૂહ વરસીતપ પારણાં. સાંતાકુઝ (પૂર્વ)માં શ્રી કલિકુંડ પાર્શ્વનાથ તીર્થના જિનાલયનું નિર્માણ અને પહેલે માળે સત્તર જિનબિંબોની પ્રતિષ્ઠા.
- સં. ૨૦૩૫ : સાંતાકુઝ (પૂર્વ)માં અચલગચ્છીય શ્રી કલિકુંડ પાર્શ્વનાથ તીર્થમાં ૧૪૮ જિનબિંબોની અંજનશલાકા સહિત બીજે માળે પ્રતિષ્ઠા, ઉજમણું. સમૂહ વરસીતપ પારણાં થયાં. આ પ્રસંગે અચલગચ્છીય શ્રાવકો શ્રેષ્ઠિ શ્રી નાનજી કેશવજી, શ્રેષ્ઠિ શ્રી કલ્યાણજી ગંગાજી ભગત, શ્રેષ્ઠિ શ્રી વિશનજી લખમશી સાવલા, શ્રેષ્ઠિ શ્રી ડુંગરશી ચાંપશી માલાણી વગેરેએ ખૂબ ધન ખરચી લડાવો દીધા.

શત્રુજયમાં નવ્વાણું યાત્રાની આરાધનું સંક્ષિપ્ત વર્ણન :

સં. ૨૦૩૫ માં પૂજ્ય ગચ્છાધિપતિશ્રીની પ્રેરણાથી કચ્છ-મોટા આસંખીઆના શ્રેષ્ઠિ સંઘરતન સંઘવી શ્રી શામજી જખુભાઈ ગાલા તથા શ્રી મોરારજી જખુભાઈ ગાલા-આ બાંધવોએ શ્રી શત્રુજય મહાતીર્થની સમૂહ નવ્વાણું યાત્રા કરાવી. આ સમૂહ યાત્રામાં ૧૦૦૦ યાત્રિકો (શ્રાવક-શ્રાવિકાઓ) હતા. એ બાંધવોએ વિપુલ ધન ખર્ચી શાસન અને ગચ્છની અનેરી પ્રભાવના કરી. દરેક યાત્રિક શાંતિથી યાત્રા-આરાધના કરી શકે, તે માટે ૧૦૦ દિવસોનું આયોજન કરવામાં આવ્યું હતું. આ નવ્વાણું યાત્રામાં ઉપયોગી થાય તે માટે શ્રી સિદ્ધાચલજી મહાતીર્થનાં ચૈલ્યવંદનો, સ્તવનો, સ્તુતિઓ અને વિધિઓ વગેરે પૂજ્ય અચલગચ્છાધિપતિશ્રીએ તાત્કાલિક રચનાઓ કરી તૈયાર કરી આપેલી અને અંતે તીર્થાધિપતિ દાદા પાસે લખાવવા નવ્વાણું પ્રકારી પૂજા અને નવ્વાણું અભિષેક પૂજા પણ તૈયાર કરી આપેલી. એ બધું છપાઈ જવાથી ઘણું ઉપયોગી થયું. પાલીતાણામાં તથા યાત્રાર્થે આવેલાં દરેક ગચ્છના સેંકડો સાધુ-સાધ્વીજીઓની સંઘપતિઓએ ઉદ્ભાસિત હૃદયે ખૂબ જ ભક્તિ કરી હતી. આ સમૂહયાત્રામાં નિશ્રા આપવા પૂજ્ય ગચ્છાધિપતિશ્રીએ પોતાના શિષ્ય-પ્રશિષ્યો મુનિશ્રી કવીંદ્રસાગરજી, મુનિશ્રી મહોદય-સાગરજી, મુનિશ્રી પુણ્યોદયસાગરજી આદિને ખાસ મુખર્થથી મોકલ્યા હતા.

શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગોવત્ સ્મૃતિ ગ્રંથ



પૂજ્યશ્રીની પ્રેરણાથી વિશાળ યાત્રિકગૃહ રૂપ બે જૈન ધર્મશાળાઓનું પાલીતાણામાં નિર્માણ :

સં. ૨૦૩૫, શૈવ સુદ પ ના ગિરિરાજ પર મૂળનાયક દાદાશ્રી આદીધર પ્રભુ સન્મુખ સંઘપતિઓની માળ ક્રિયા કરવામાં આવી હતી. આ યાત્રાની સ્મૃતિ નિમિત્તે પૂ. ગચ્છાધિપતિશ્રીની પ્રેરણા અનુસાર પાલીતાણામાં અચલગચ્છની વિશાળ ધર્મશાળા બંધાવવાની જાહેરાત કરવામાં આવી હતી. જાહેરાત થતાં જ નૂતન ધર્મશાળા માટે દાનની અપૂર્વ ગંગા વહી હતી. તથા કચ્છી વીશા ઓશવાળ જૈન દેરાવાસી મહાજન (મુંબઈ) તરફથી પણ પૂ. ગચ્છાધિપતિશ્રીની પ્રેરણાથી ધર્મશાળા માટે પાલીતાણામાં વિશાળ પ્લોટ લેવાયો અને તે માટે દાનનાં ઘણાં વચનો મેળવાયાં.

**અચલગચ્છ પ્રવર્તક પૂ. દાદાશ્રી આર્યરક્ષિતસૂરીધરજી મ. સા.ની
નવમી જન્મ શતાબ્દીના મહોત્સવો :**

સં. ૨૦૩૫ માં પૂ. દાદાશ્રી આર્યરક્ષિતસૂરીધરજી મ. સા.ની નવમી જન્મ શતાબ્દી, અષ્ટમ સ્વર્ગવાસ શતાબ્દી વર્ષની સ્મૃતિ પ્રસંગે ભારતભરના અચલગચ્છના મુખ્ય સ્થળોમાં જિનેન્દ્ર પરમાત્માની લક્ષિત રૂપ પંચાન્હકા, અષ્ટાન્હકા મહોત્સવો ઊજવવામાં આવ્યા હતા. મુંબઈમાં શ્રી અનંતનાથ જિનાલય (ખારેક બજાર), શ્રી આદિનાથ જિનાલય (ભાત બજાર), શ્રી કચ્છી વીશા ઓશવાળ દેરાવાસી જૈન મહાજન હસ્તકની નવી મહાજનવાડીમાં ચીચબંદર, લાલવાડી, ઘાટકોપર, મુલુંડ, ગોરેગાંવ, મલાડ, સાંતા-ક્રુઝ-શ્રી કલિકુંડ પાર્શ્વનાથ તીર્થ, વાંદરા, માટુંગા, લોઅર પરેલ, શીવરી, દાદર અને હોંબીવલી વગેરે સ્થળોમાં લવ્ય મહોત્સવો પૂ. ગચ્છાધિપતિશ્રીની નિશ્રામાં ઊજવવામાં આવ્યા હતા. પૂજ્ય ગચ્છાધિપતિશ્રીની પ્રેરણાથી વડોદરા, માંડલ, જામનગર, કચ્છ, બાડમેર, સિન્નમાલ ઇત્યાદિ સ્થળોએ પણ ઉપરોક્ત દાદાશ્રીની સ્મૃતિ નિમિત્તે લવ્ય મહોત્સવો ઊજવવામાં આવ્યા હતા. કચ્છ-ભીંસરાના શ્રેષ્ઠ શ્રી ઝવેરચંદ જેઠાભાઈ સાંવલાએ પૂજ્યશ્રીની પ્રેરણાથી શ્રી સમેતશિખરજી મહાતીર્થનો ટ્રેન દ્વારા સંઘ કાંદેલો. યાદગાર ઐતિહાસિક ચતુર્વિધ સંઘનું મહા અધિવેશન :

સં. ૨૦૩૬ માં પૂ. યુગપ્રધાન દાદાશ્રી આર્યરક્ષિતસૂરીધરજી મ. સા.ની નવમી જન્મ શતાબ્દીને ટાંકણે યોગાનુયોગ અચલગચ્છાધિપતિ પ. પૂ. આચાર્ય ભગવંત શ્રી ગુણસાગરસૂરીધરજી મ. સા.ની અધ્યક્ષતામાં મુંબઈ-કોસ મેદાનમાં ફાગણ વદ ૬, ૭, ૮ (માર્ચ તા. ૭, ૮, ૯)ના ખાસ તૈયાર કરાયેલા શ્રી આર્યરક્ષિત નગરમાં શ્રી અખિલ

શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ

ભારત અચલગચ્છ (વિધિ પક્ષ) પ્રવેતાંબર ચતુર્વિધ જૈન સંઘનું દ્વિતીય ભવ્ય અધિ-
વેશન મળેલું. આ અધિવેશનમાં શ્રાવક-શ્રાવિકા સંઘના પ્રમુખપદે સંઘવી, સંઘરત્ન
શ્રેષ્ઠ શ્રી વિશનજી લખમશી સાવલા હતા. સ્વાગત પ્રમુખ તદ્દીકે સમાજરત્ન શ્રેષ્ઠ શ્રી
ધમંડીરામ કેવલચંદજી ગોવાણી હતા.

સં. ૨૦૩૬ માં શ્રી અખિલ ભારત અચલગચ્છ જૈન સંઘના ઉપક્રમે
પૂ. ગચ્છાધિપતિની નિશ્રામાં

દ્વિતીય અધિવેશન વખતે ઐતિહાસિક કાર્યો

ગચ્છના ઉત્કર્ષ માટે પૂજ્યશ્રીની પ્રેરણાથી સંઘવી શેઠશ્રી લખમશી ઘેલાભાઈ
સાવલા, સમાજરત્ન શેઠ શ્રી ધમંડીરામ કે. ગોવાણી, સંઘવી શેઠ શ્રી ખીમજી વેલજી,
શેઠશ્રી ઝવેરચંદ જેઠાભાઈ, શેઠ શ્રી ગિરીશભાઈ ગાલા, શેઠ શ્રી શામજીભાઈ (અમર સન્સ-
વાળા) ઇત્યાદિ આગેવાન શ્રાવકોએ પોતે દાન આપી અને ખીજાઓ પાસેથી દાન
અપાવીને અધિવેશનને ખૂબ જ પ્રશંસનીય રીતે સફળ બનાવેલ હતું. લગભગ દશ
હજારથી વધારે શ્રાવક-શ્રાવિકાઓએ આ અધિવેશનમાં લાગ લીધે હતો અને અંદાજે
દાનમાં એક કરોડ રૂપિયાનાં વચનો શ્રી સંઘને મળ્યાં હતાં.

પૂ. ગચ્છાધિપતિશ્રીની પ્રેરણાથી શ્રી સમેતશિખરજી મહાતીર્થમાં પણ અચલગચ્છની
એક વિશાળ ધર્મશાળા બાંધવા વિશનજી લખમશી સાવલા આદિ આગેવાન શ્રાવકો
પ્રયત્નશીલ બન્યા છે. શ્રી સમેતશિખરજી તીર્થ પર બંધાનારી અચલગચ્છની ધર્મશાળા
માટે પણ ઘણાં જ દાન-વચનો મળ્યાં હતાં. આ રીતે અધિવેશન ખૂબ જ ચમકી
ઊઠ્યું હતું. આ પ્રસંગે આવેલા રાજસ્થાની અચલગચ્છીય લાઈઓ દ્વારા શ્રી 'રાજ-
સ્થાન અચલગચ્છ પ્રવેતાંબર જૈન સંઘ' નામક સંસ્થાની પણ સ્થાપના કરવામાં આવી
હતી. આ પ્રસંગે શ્રી અ. ભા. અચલગચ્છ જૈન સંઘે પૂ. ગચ્છાધિપતિશ્રીને 'યુગ પ્રભાવક'નું
ભિરુદ આપેલ.

આ રીતે પૂ. ગચ્છાધિપતિશ્રીની નિશ્રામાં ઉપરોક્ત રીતે શાસન અને ગચ્છની
ઉન્નતિ અને પ્રભાવના થવા પામી હતી. મુંબઈમાં પૂજ્ય ગચ્છાધિપતિશ્રીની પ્રેરણાથી
મલાડ, ગોરેગાંવ, મુલુંડ એક નાકા, વાંઢરા, વરલી, ચેંબુર, નાલા સોપારા, વસઈ,
અંધેરી, ડોંખીવલી, વડાલા વગેરે સ્થળે અચલગચ્છના ઉપાશ્રયેનું નિર્માણ થયેલું છે.

શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ



ગત બે વરસમાં પૂ. ગચ્છાધિપતિશ્રીની પ્રેરણાથી કચ્છમાં પણ બાંલડાઈ, મોથારા, મોટા આસંખીઆ, સાંચરા અને મોટા રતડીઆમાં પણ જિનાલય જીર્ણોદ્ધાર, શતાબ્દી અને પ્રતિષ્ઠાદિ મહોત્સવો ઊજવવામાં આવ્યા હતા.

પૂ. ગચ્છાધિપતિશ્રીની પ્રેરણાથી મોટા આસંખીઆના સંઘરત્ન શ્રી શામજી જ્ઞાનસાઈ ગાલા ૧૦૮ જિનબિંબોની તથા નાના આસંખીઆના શ્રેષ્ઠ મોરારજી નાનજી ગાલા પણ ૧૦૮ જિનબિંબોની અંજનશલાકા કરાવનાર છે. રતાડીઆ (ગણેશ વાળા)માં શ્રેષ્ઠ શ્રી કલ્યાણજી ગંગાજી ભગત પણ શિખરબદ્ધ જિનાલયનું ખાતમુહૂર્ત શિલારોપણ કરાવેલ છે, તથા પૂજ્ય ગચ્છાધિપતિશ્રીની પ્રેરણાથી જિનબિંબોની અંજનશલાકા પ્રતિષ્ઠા પણ કરાવનાર છે.

પૂજ્યશ્રીએ રચેલું સાહિત્ય

(૧) પર્વકથા સંગ્રહ (૨) શ્રીપાલ ચરિત્ર (૩) સ્તુતિ ચોવીસી (૪) પર્વ સ્તુતિઓ (૫) આર્યરક્ષિતસૂરિ ચરિત્રમ્ - ગદ્ય (૬) કલ્યાણસાગરસૂરિ ચરિત્રમ્ - પદ્ય (૭) ગૌતમસાગરસૂરિ ચરિત્રમ્ - ગદ્ય. આ ત્રણે સંસ્કૃતમાં રચેલા છે. (૮) કલ્પસૂત્ર-ગુજરાતી ભાષાંતર (૯) પર્યુષણાષ્ટાહિકા વ્યાખ્યાન. ભાષાંતર (૧૦) પંચ પ્રતિકમણુ સૂત્ર-સાર્થ (૧૧) સ્તવન ચોવીસી (૧૨) ચૈત્યવંદન ચોવીસી (૧૩) કલ્યાણસાગરસૂરિ જીવન સૌરભ (૧૪) પાર્શ્વનાથ ચરિત્ર-ગુજરાતી (૧૫) સત્તર મોટી પૂજાઓ (૧૬) જ્ઞાનપંચમીનું ચોઢાળિયું, ચૈત્યવંદન, સ્તુતિ વિધિ ઇત્યાદિ (૧૭) નવપદ્ધ વિધિનાં ચૈત્યવંદન, સ્તવન, સ્તુતિઓ (૧૮) વીશ સ્થાનક વિધિ, ચોઢાળિયું વગેરે (૧૯) વર્ધમાન તપ સ્તવન સ્તુતિ ઇત્યાદિ (૨૦) શત્રુજય તીર્થ, નવાણું યાત્રાનાં સ્તવન, ચૈત્યવંદન, સ્તુતિઓ, પ્રકીર્ણ સ્તવન સ્તુતિઓ (૨૧) પ્રાર્થના, ધૂન, નવકાર છંદ, અષ્ટપ્રકારી પૂજા તથા નવાંગ પૂજના! હુડા, આરતી, મંગળ દીવો, લઘુપુસ્તક પ્રકાશનું સ્તવન (૨૨) બારસા ઢાળિયા (૨૩) અચલગચ્છ ધાર્મિક પાઠ્યક્રમ શ્રેણી પુસ્તક ૬ (૨૪) મૌન એકાદશી ચોઢાળિયું, રોહિણી ચોઢાળિયું, પાર્શ્વનાથ ચોઢાળિયું, મહાવીર સત્યાવીશ ભવ ચોઢાળિયું, જિન ચોવીસીનાં બે ચોઢાળિયાં, ક્ષમાપના સ્તવન, ચાર શરણાં સ્તવન ઇત્યાદિ.



પૂજ્ય અચલગચ્છાધિપતિશ્રીની પ્રેરણા-ઉપદેશથી તેઓશ્રીના હસ્તે
દીક્ષિત મુનિવરો - શિષ્યો - પ્રશિષ્યો

ક્રમ	નામ	ગણમ	દીક્ષા સંવત	દીક્ષા વય
૧	મુનિશ્રી ચંદનસાગરજી	ડોણ	૧૯૯૬	૨૭
૨	,, ચંદ્રસાગરજી	હાલાર	૧૯૯૬	૧૭
૩	,, ધરજીન્દ્રસાગરજી	ભમનગર	૧૯૯૬	૬૩
૪	,, કીર્તિસાગરજી (અંથ લેખક)	લાખાપર	૧૯૯૬	૪૫
૫	,, વિદ્યાસાગરજી	નારજીપુર	૧૯૯૬	૩૬
૬	,, દેવેન્દ્રસાગરજી (મહાતપસ્વી)	ખીદડા	૧૯૯૬	૩૦
૭	,, ભક્તિસાગરજી	નવાવાસ	૧૯૯૬	૨૫
૮	,, વિનયેન્દ્રસાગરજી	સાપરા	૨૦૦૩	૫૦
૯	,, અમરેન્દ્રસાગરજી	જખૌ	૨૦૦૪	૫૦
૧૦	,, ભદ્રંકરસાગરજી	વાંકુ	૨૦૦૫	૧૩
૧૧	,, તત્ત્વસાગરજી	સૌરાષ્ટ્ર	૨૦૦૬	૪૦
૧૨	,, પ્રેમસાગરજી (પહેલા)	ચુનડી	૨૦૦૭	૩૫
૧૩	,, પુણ્યસાગરજી	ગોધરા	૨૦૧૦	૫૦
૧૪	,, રત્નસાગરજી	કોઠારા	૨૦૧૧	૫૧
૧૫	,, ઉત્તમસાગરજી	કાંડાગરા	૨૦૧૧	૫૩
૧૬	,, કાંતિસાગરજી	,,	૨૦૧૧	૫૨
૧૭	,, પ્રવીણસાગરજી	સૌરાષ્ટ્ર	૨૦૧૧	૨૬
૧૮	,, નિર્મળસાગરજી	,,	૨૦૧૧	૨૩
૧૯	,, ગુણોદયસાગરજી (હાલ આચાર્ય)	કોટડા(રોહા)	૨૦૧૪	૨૬
૨૦	,, કરુણાસાગરજી	સૌરાષ્ટ્ર	૨૦૧૫	૩૦
૨૧	,, ગુણુરત્નસાગરજી	વરાડીઆ	૨૦૧૬	૨૦
૨૨	,, રત્નપ્રભસાગરજી	મોટી ખાખર	૨૦૨૧	૨૦
૨૩	,, કલાપ્રભસાગરજી	,,	૨૦૨૬	૧૬
૨૪	,, કવીન્દ્રસાગરજી	,, (ચુનડી)	૨૦૨૬	૧૩
૨૫	,, વીરભદ્રસાગરજી	,,	૨૦૨૬	૬
૨૬	,, ગુણુભદ્રસાગરજી	સૌરાષ્ટ્ર	૨૦૨૬	૪૫
૨૭	,, પ્રેમસાગરજી (ખીભ)	કાંડાગરા	૨૦૩૦	૬૬



૨૮	મુનિશ્રી મહોદયસાગરજી	ચાંગડાઈ	૨૦૩૧	૨૨
૨૯	,, મહાભદ્રસાગરજી	ભૂજ	૨૦૩૧	૪૪
૩૦	,, પૂર્ણભદ્રસાગરજી	,,	૨૦૩૧	૧૭
૩૧	,, સૂર્યોદયસાગરજી	રાયણ	૨૦૩૧	૧૪
૩૨	,, હરિભદ્રસાગરજી	રાપર (ગઢવાળી)	૨૦૩૨	૧૩
૩૩	,, રાજરત્નસાગરજી	,,	૨૦૩૨	૮
૩૪	,, પુણ્યોદયસાગરજી	રાયણ	૨૦૩૨	૨૦
૩૫	,, મહાપ્રભસાગરજી	બીહડા	૨૦૩૨	૨૦
૩૬	,, ચંદ્રોદયસાગરજી	,,	૨૦૩૨	૧૮
૩૭	,, ગુણુરત્નસાગરજી (બીજા)	રાયણ	૨૦૩૩	૮
૩૮	,, સર્વોદયસાગરજી	મેરાઉ	૨૦૩૩	૧૮
૩૯	,, ધર્મોદયસાગરજી	ચાંગડાઈ	૨૦૩૪	૧૬
૪૦	,, કમલપ્રભસાગરજી	બાડા	૨૦૩૫	૧૬
૪૧	,, ધર્મપ્રભસાગરજી	લાલા	૨૦૩૫	૨૬
૪૨	,, નયપ્રભસાગરજી	ચીઆસર	૨૦૩૫	૪૫
૪૩	,, પદ્મસાગરજી	કોટડી	૨૦૩૬	૨૮
૪૪	,, મલયસાગરજી	ગોધરા	૨૦૩૬	૨૮
૪૫	,, ઉદયરત્નસાગરજી	મેરાઉ	૨૦૩૭	૧૫
૪૬	,, મહારત્નસાગરજી	લાયબ	૨૦૩૭	૩૦
૪૭	,, દિવ્યરત્નસાગરજી	મેરાઉ	૨૦૩૭	૧૩

૫. અચલગચ્છાધિપતિશ્રીના સમુદાયમાં મુખ્ય સાધ્વીશ્રી શીતલશ્રીજી આદિ ૧૪૨ જેટલાં સાધ્વીજીઓ વિદ્યમાન વિચરે છે. તેમાંનાં ૧૧૫ જેટલાં સાધ્વીજીઓ પૂજ્ય અચલગચ્છાધિપતિશ્રીના હસ્તે દીક્ષિત થયાં છે. અચલગચ્છમાં સ્વ. પૂ. આચાર્યશ્રી દાનસાગર-સૂરીશ્વરજી મ. સા.ના સમુદાયના પૂ. મુનિશ્રી લખ્ધિસાગરજી મ. સા. તથા પૂ. મુનિશ્રી કૈલાસસાગરજી મ. સા. આ બે મુનિવરો તથા સાધ્વીશ્રી કેસરશ્રીજી સમેત ૧૫ સાધ્વીજીઓ વિદ્યમાન છે. અચલગચ્છમાં કુલ ૧૮૦ જેટલાં સાધુ-સાધ્વીજીઓ વર્તમાન કાળમાં વિચરી રહ્યાં છે. શ્રી રવિચંદ્રજીના સમુદાયમાં બે સાધ્વીજીઓ વિદ્યમાન છે.

અચલગચ્છનાં શ્રાવક-શ્રાવિકાઓ કચ્છ, હાલાર (બમનગર), સૌરાષ્ટ્ર, ગુજરાત, મુંબઈ, મહારાષ્ટ્ર, કર્ણાટક, રાજસ્થાન વગેરે લગભગ ભારતભરના મુખ્ય પ્રદેશોના વિરતારોમાં વસે છે. તેમની સંખ્યા લગભગ બે લાખથી વધારે હોવાનો અંદાજ છે.



યુગ પ્રભાવક અચલગરુદ્ધાધિપતિ
પ. પૂ. આચાર્ય દેવ શ્રી ગુણુસાગરસૂરીશ્વરજી મ. સા.ના
ચાતુર્માસોની નોંધ

૧	સંવત ૧૯૬૩ માંડવી	૨૪	”	૨૦૧૬ કોડાય
૨	” ૧૯૬૪ ભમનગર	૨૫	”	૨૦૧૭ મેરાઉ (ગામમાં)
૩	” ૧૯૬૫ ”	૨૬	”	૨૦૧૮ મેરાઉ (”)
૪	” ૧૯૬૬ ભૂજ	૨૭	”	૨૦૧૯ (વિદ્યાપીઠમાં)
૫	” ૧૯૬૭ ગોધરા	૨૮	”	૨૦૨૦ (”)
૬	” ૧૯૬૮ મોટા આસંખીઆ	૨૯	”	૨૦૨૧ ગોધરા
૭	” ૧૯૬૯ નળિયા	૩૦	”	૨૦૨૨ લાયબ
૮	” ૨૦૦૦ ”	૩૧	”	૨૦૨૩ નાગલપુર
૯	” ૨૦૦૧ દેવપુર	૩૨	”	૨૦૨૪ શેરડી
૧૦	” ૨૦૦૨ સુથરીઃ	૩૩	”	૨૦૨૫ ભુજપુર
૧૧	” ૨૦૦૩ ”	૩૪	”	૨૦૨૬ ખીદડા
૧૨	” ૨૦૦૪ ”	૩૫	”	૨૦૨૭ મોટા આસંખીઆ
૧૩	” ૨૦૦૫ ”	૩૬	”	૨૦૨૮ ગઢશીશા
૧૪	” ૨૦૦૬ ગોધરા	૩૭	”	૨૦૨૯ દેલીઆ
૧૫	” ૨૦૦૭ ”	૩૮	”	૨૦૩૦ નાગલપુર (વિદ્યાપીઠ)
૧૬	” ૨૦૦૮ ખીદડા	૩૯	”	૨૦૩૧ ખીદડા
૧૭	” ૨૦૦૯ ભુજ	૪૦	”	૨૦૩૨ બાડમેર (રાજસ્થાન)
૧૮	” ૨૦૧૦ દેવપુર	૪૧	”	૨૦૩૩ કોઠારા
૧૯	” ૨૦૧૧ લાલવાડી (મુંબઈ)	૪૨	”	૨૦૩૪ ઘાટકોપર (મુંબઈ)
૨૦	” ૨૦૧૨ મુકુંડ (”)	૪૩	”	૨૦૩૫ ચિંચબંદર (”)
૨૧	” ૨૦૧૩ લાલવાડી (”)	૪૪	”	૨૦૩૬ મુકુંડ (”)
૨૨	” ૨૦૧૪ પાલાગલી (”)	૪૫	”	૨૦૩૭ માટુંગા (”)
૨૩	” ૨૦૧૫ વીઠ			

✽ સુથરીમાં ચાર ચોમાસાં દાદા ગુરુદેવ પૂ. આ. ભગવંત શ્રી ગૌતમસાગરસૂરીશ્વરજી મ. સા.ની વૃદ્ધાવસ્થાને કારણે અને મેરાઉમાં ચાર ચોમાસાં શ્રી આચાર્યરક્ષિત જૈન તરવજ્ઞાન વિદ્યાપીઠ (છાત્ર વિદ્યાપીઠ)ને સ્થિર કરવા કરેલાં.

શ્રી આચાર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ 

પરમ શાસન પ્રભાવક, યુગદિવાકર, અચલગચ્છાધિપતિ પ. પૂ. આચાર્ય ભગવંત
શ્રી ગુણસાગરસૂરીશ્વરજી મ. સા.ના

સૂરિપદ રજત મહોત્સવ વર્ષની સ્મૃતિનાં શુભ કાર્યો

- (૧) શ્રી ધાર્મિક સૂત્ર ઇનામી યોજના અંતર્ગત શ્રી અ. ભા. અચલગચ્છ જૈન સંઘ અને શ્રેષ્ઠિ શ્રી મોરારજી નાનજી ગાલા તરફથી આશરે ૪૦૦ જેટલાં યુવાનો-બાળકો-કન્યાઓ અને બહેનોનું વિશિષ્ટ ઇનામોના વિતરણ દ્વારા બહુમાન.
- (૨) પૂજ્યશ્રીના નામથી વડોદરા, વરડી, શીવરી, ઘાટકોપર, રતનાજ ઇત્યાદિ સ્થળે જ્ઞાનમંદિર - ઉપાશ્રયોનું ઉદ્ઘાટન.
- (૩) શ્રી મુલુંડ અચલગચ્છ જૈન સમાજ દ્વારા પૂજ્યશ્રી દ્વારા સ્થાપિત વિદ્યાપીઠો માટે સવા લાખ રૂપિયાનું દાન. લાલવાડી સંઘ દ્વારા ૩૧ હજાર રૂપિયાનું દાન.
- (૪) પૂજ્યશ્રીની જન્મભૂમિના ગામ દેલીયા (કચ્છ)ના સંઘ દ્વારા ઉપરોક્ત વિદ્યાપીઠને ૨૫ હજાર રૂપિયાનું દાન.
- (૫) નવજીવન સોસાયટી-ગ્રાંટ રોડ, જુહુ, મુલુંડ, ઘાટકોપર, લાલવાડી, ચિંચબંદર, થાણા ઇત્યાદિ મુંબઈના સ્થળોમાં તથા કચ્છમાં પરબઉ, લાયજ, ગઢશીશા, નાગલપુર, મોટા આસંબીઆ, શેરડી, ફરાદી, દેલીઆ ઇત્યાદિ સ્થળોમાં લઘ્ય મહોત્સવો.
- (૬) શ્રેષ્ઠિ શ્રી શામજીભાઈ જીજીભાઈ ગાલા દ્વારા ૧૦૮ નૂતન જિનબિંબોની અંજનશલાકા.
- (૭) શેઠશ્રી કેશવજી નાયક ધર્મશાળા (પાલીતાણા)માં લઘ્ય મહોત્સવ.
- (૮) શ્રી અખિલ ભારત અચલગચ્છ જૈન સંઘના ઉપક્રમે સંઘના આદેશ અનુસાર ભારતભરના અચલગચ્છના સંઘોમાં મહોત્સવો, અક્રમ તપો ઇત્યાદિ આરાધના; અને મુંબઈમાં ૨૫ દિવસનો લઘ્ય મહોત્સવ. ૫૦ જેટલાં સમૂહ વરસીતપ પારણાં. ૩૬ છોડોનું ઉદ્ઘાપન. સ્મારિકા પ્રકાશન. સાધર્મિક પેઢી યોજના.
- (૯) ૨૫ જેટલા ગ્રંથોનું પ્રકાશન, ઉદ્ઘાટન સમારોહ ઇત્યાદિ.
- (૧૦) શ્રી આર્ય-જય-કલ્યાણ કેન્દ્ર ટ્રસ્ટ હસ્તક શ્રી આર્ય ગુણ સાધર્મિક ફંડ દ્વારા સાધર્મિકોને સહાય. શ્રી નવકાર ગુણ કીર્તિ પ્રચાર કેન્દ્ર દ્વારા નવકારના આરાધકોનું બહુમાન તથા ઘાટકોપર ખાતે 'શ્રી જૌતમ-નીતિ - ગુણસાગરસૂરિ જૈન મેદ્ધ સંસ્કૃતિ ભવન અને લાયબ્રેરી'નું ઉદ્ઘાટન તથા ૨૫ સાહિત્ય ભક્તોનું દાન.
- (૧૧) ડીવ્રસથી અંતરીક્ષણ તીર્થ (મહારાષ્ટ્ર) ના ૮ દિવસના છ'રી સંઘનું; લાલવાડીથી થાણા સંઘનું અને ભદ્રેશ્વરજી તીર્થથી તૈનાશ્રમ તીર્થ પદયાત્રા સંઘનું આયોજન.



શ્રી આર્ય-કલ્યાણ-
ગૌતમ
સ્મૃતિ ગ્રંથ

ભાગ - ૨

સં. મુનિશ્રી કલાપ્રભસાગરજી

જૈનધર્મ, અચલગચ્છ, જૈન ઇતિહાસ, ભૂગોળ, સાહિત્યને
લગતા વિવિધ વિદ્વાનોના લેખોનું સંકલન

[પૃ. ૧ થી ૫૧૯]



તારક શ્રી સમ્યક્ત્વના સડસઠ પ્રકાર

— અચલગચ્છાધિપતિ પ. પૂ. આચાર્યદેવશ્રી
ગુણસાગરસૂરીશ્વરજી મ. સા.

[પરમ તારક ગુરુદેવ પૂ. આચાર્ય ભગવંતશ્રીએ પોતાની અનેકવિધ શાસનપ્રવૃત્તિઓ દ્વારા જનાં આ લેખ તૈયાર કરી આપેલો છે. સમ્યક્ત્વ એ ધર્મરૂપી મહેલનો પાયો છે. સમ્યક્ત્વ વિના સ્વીકારાયેલાં અહિંસાદિ વ્રતો પણ એટલાં તારક બની શકતાં નથી અર્થાત્ નિરર્થક છે. કારણ કે સમ્યક્ત્વ વિના પરમ તારક શ્રી જિનેશ્વર પરમાત્મા અને એમનાં વચનો પર શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન થતી નથી. પોતાના જીવનને ઉર્ધ્વગામી બનાવવા આ લેખ સૌ માટે મનનીય બને છે. — સંપાદક]

જીવને ઉપશમ સમ્યક્ત્વ, ક્ષયોપશમ સમ્યક્ત્વ અને ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ અનુક્રમે દર્શનમોહનીય કર્મના ઉપશમથી, ક્ષય અને ઉપશમથી તથા ક્ષયથી પ્રાપ્ત થાય છે.

દર્શનમોહનીય કર્મના ક્ષયથી ઉત્પન્ન થતું ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ તદન ચોખ્ખું સમ્યક્ત્વ છે. નિશ્ચયથી તેને ખરેખરું સાચું સમ્યક્ત્વ કહેલું છે. એ મોક્ષ અપાવનારું છે. આ સમ્યક્ત્વને સંપૂર્ણપણે આવરનાર કર્મને મિથ્યાત્વ મોહનીય કર્મ કહેલું છે. સમ્યક્ત્વને અડધું આવરણ કરનાર કર્મને મિશ્રમોહનીય કર્મ કહેલું છે તથા સમ્યક્ત્વને તદન અલ્પ આવરનાર કર્મને સમ્યક્ત્વમોહનીય કર્મ કહેલું છે. કર્મની આ વ્રણ પ્રકૃતિઓ તથા અનંતાનુબંધી ક્રોધ, માન, માયા અને લોભની ચાર પ્રકૃતિઓ એમ આ સાત પ્રકૃતિઓ દર્શનમોહનીય કર્મની કહેલી છે. એ દર્શનમોહનીય કર્મની સાતે પ્રકૃતિનો ક્ષય થાય ત્યારે ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થાય છે.

આ ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થાય ત્યારે જીવ ચૌદ ગુણસ્થાનકોમાંથી ચોથા સમ્યક્ત્વ ગુણસ્થાનકને પ્રાપ્ત કરે છે. એ ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વના પ્રતાપે જીવ ચૌદમા ગુણસ્થાનક સુધી પહોંચી મોક્ષ પ્રાપ્ત કરે છે, એટલે સદાને માટે જીવ સંપૂર્ણપણે કર્મમુક્ત, સંપૂર્ણ દુઃખમુક્ત અવસ્થા પ્રાપ્ત કરીને શાશ્વત કાળ પર્યંત સુખી થઈ જાય છે.

શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગોતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ



એ ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ જીવને પ્રાપ્ત થયેલ હોય તો તેને સમજવા માટે અને પ્રાપ્ત ન થયેલ હોય તો તેને પ્રાપ્ત કરવા માટે અત્યંત ઉપયોગી એવા આચાર-વિચારોને પણ વ્યવહારથી સમ્યક્ત્વ કહેલ છે. સમ્યક્ત્વ વિના જિનેશ્વર દેવોએ કહેલાં દાન, શીલ, તપ વગેરે ધર્મ આરાધનાઓ પણ મોક્ષસુખ આપી શકતી નથી. તેથી મોક્ષસુખ મેળવવા માટે સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ અત્યંત આવશ્યક જ છે. એ સમ્યક્ત્વ આપણામાં છે કે નહીં તે સમજવા માટે અને ન હોય તો એ સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરવા માટે સમ્યક્ત્વના સડસઠ પ્રકારો સમજવા અતિશય ઉપયોગી હોવાથી, તેમનું સંક્ષિપ્ત વર્ણન આ પ્રમાણે કર્યું છે :

(૧) ચાર સદ્હણા, (૨) ત્રણ લિંગ, (૩) દશ પ્રકારનો વિનય, (૪) ત્રણ શુદ્ધિ, (૫) પાંચ દૂષણો, (૬) આઠ પ્રભાવકો, (૭) પાંચ ભૂષણો, (૮) પાંચ લક્ષણો, (૯) છ યતનાઓ, (૧૦) છ આગારો, (૧૧) છ ભાવનાઓ, (૧૨) છ સ્થાનકો. આ પ્રમાણે બાર વિભાગોથી સમ્યક્ત્વના સડસઠ પ્રકારો કહેલા છે.

૧. ચાર સદ્હણા

પહેલા અધિકારમાં કહેલી ચાર સદ્હણા એટલે ચાર પ્રકારની શ્રદ્ધા.

પહેલી સદ્હણા : જીવ, અજીવ, પુણ્ય, પાપ, આશ્રવ, સંવર, નિર્જરા, બંધ અને મોક્ષ. આ નવ તત્ત્વો સર્વજ્ઞ અને વીતરાગ થયેલા અનંતજ્ઞાની એવા તીર્થંકર પરમાત્માઓએ કહેલાં છે, તેથી તે સત્ય છે. એવી શ્રદ્ધા ધરતો (જીવ) એ નવ તત્ત્વોનું જ્ઞાન મેળવે અને એ નવ તત્ત્વના અર્થોને વિચારે. એટલે સર્વજ્ઞોએ કહ્યું છે કે આત્મા છે, આત્મા નિત્ય છે, આત્મા કર્મોનો કર્તા છે, આત્મા કર્મફળનો ભોક્તા છે, આત્માને મોક્ષ છે અને આત્માને મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવાના ઉપાયો આ જગતમાં છે જ. આ રીતે જીવ સંબંધી બાણે અને વિચારે. વળી, અજીવ તત્ત્વ પણ આ જગતમાં ભરેલ છે. જગતમાં અજીવ તત્ત્વ છે, તેથી જ જીવ આ સાંસારીપણાના જીવનને જીવી રહેલો છે. અજીવ સ્વરૂપ પુદ્ગલાસ્તિકાય આ જગતમાં છે, તેથી આ દૃશ્ય જગત દેખાય છે અને આ જીવ કર્મબંધનોથી બંધાઈ ચોર્યાંશી લાખ જીવોનિઓમાં જન્મ-મરણાદિને પામતો તથા ભોગવતો રખડયા કરે છે. પુણ્ય તત્ત્વ પણ જગતમાં છે. એ પુણ્ય તત્ત્વના પ્રતાપે સાંસારિક સુખસગવડો પ્રાપ્ત થાય છે અને મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવા માટેની યોગ્ય સામગ્રી પણ પ્રાપ્ત થાય છે, તેમ જ મોક્ષ પણ મેળવી શકાય છે. પાપ તત્ત્વ પણ જગતમાં છે. એ પાપ તત્ત્વના પ્રતાપે જીવને અનંતકાળ સુધી અસહ્ય દુઃખો નરક તિર્થંચાદિ ચારે ગતિમાં ભોગવવાં પડે છે. આ પાપ તત્ત્વ મોક્ષને પ્રાપ્ત કરવામાં સહાયક નથી. આશ્રવ તત્ત્વ મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, ક્રધાય,



ઇદ્રિયો અને મનવચનકાયાના થોગથી આત્મામાં શુભાશુભ આશ્રવનો પ્રવેશ થાય છે અને કર્મબંધ થાય છે. અશુભ કર્મબંધ ઉદયમાં આવી આત્માને અનંત કાળ નરકાદિ ચારે ગતિમાં લખાવે છે. કાંઈક શુભાશ્રવ થાય, શુભ કર્મબંધ થાય, તે ઉદયમાં આવે તો સુખપ્રાપ્તિ અને અંતે મોક્ષ સુખની પ્રાપ્તિનાં સાધનો મેળવવામાં ઉપયોગી થાય છે. આશ્રવને રોકી નવા કર્મબંધ કરવા ન હેનારું સંવર તત્ત્વ છે અને જૂના કર્મબંધનોનો નાશ કરનારું નિર્જરા તત્ત્વ છે. આ સંવર તત્ત્વ અને નિર્જરા તત્ત્વને સંપૂર્ણપણે જીવનમાં વણી લેવાથી મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય છે, સર્વ દુઃખોથી આત્મા સદાને માટે છૂટી બંધ છે અને શાશ્વત સુખમાં મહાલે છે. આ રીતે આ નવ તત્ત્વના અર્થપરમાર્થ બાણે, વિચારે, માને એ પહેલી સદ્ગુણ કહેવાય.

બીજી સદ્ગુણ : નવ તત્ત્વના બાણ, વિશુદ્ધ સંયમ માર્ગવાળા સાધુપણને પાળનાર, મુનિગુણ ગ્રહણ કરવામાં ઝવેરી જેવા, સમતા રસમાં ઝીલનારા અને જિનેશ્વર દેવોએ બતાવેલા વિશુદ્ધ ધર્મનો યોગ આપનારા એવા ગુરુઓને તારક સમજીને તેમની સેવા કરવી તે બીજી સદ્ગુણ-શ્રદ્ધા બાણવી.

ત્રીજી સદ્ગુણ : જિનેશ્વર દેવોએ કહેલા નવ તત્ત્વોની શ્રદ્ધાથી બ્રહ્મ થયેલા, સમ્યક્ત્વનું વમન કરનારા, સત્યને છુપાવનારા, સાધુના આચારથી રહિત, સ્વચ્છંદાચારી, સાધુવેશને લજવનારા એવા નિહાનવ, યથાચંદ, પાસત્યા, કુશીલિયા અને વેશ વિડંબકાદિને દૂરથી જ તજવા, એમનો સંગ ન કરવો, તે ત્રીજી સદ્ગુણ બાણવી.

ચોથી સદ્ગુણ : અન્ય ધર્મનો પ્રચાર કરનારા, જૈન ધર્મથી ચલિત કરી દે તેવા અન્ય ધર્મીઓનો સંગ ન કરવો. એવા હીન આત્માઓનો સંગ જેઓ તજતા નથી, તેઓ સમુદ્રનો સંગ કરનારી ગંગા નદીની જેમ પોતાના ગુણો ખોઈ બેસે છે. તેથી અન્ય દર્શનીઓનો સંગ તજવો, એ ચોથી સદ્ગુણ બાણવી.

અહીં એક વાત ખાસ ધ્યાનમાં રાખવાની છે કે, સમ્યક્ત્વના બાર અધિકારોમાં (વિભાગોમાં) સડસઠ ભેદ કહેવામાં આવ્યા છે. તેમાંના ડોઠ પણ એક અધિકારમાં કહેલા પ્રકારને બરાબર જીવનમાં ઉતારનારને સમ્યક્ત્વ હોય છે, ન હોય તો તે પ્રાપ્ત થાય છે અને હોય તો તે ટકી રહે છે. શાસ્ત્રમાં નવ તત્ત્વોને જે બાણે અથવા જે શ્રદ્ધાપૂર્વક માને તેને સમ્યક્ત્વ હોય છે એમ કહેલું છે.

(૧) જિનપ્રણીત નવ તત્ત્વ શ્રદ્ધાપૂર્વક સ્વીકારે, બાણે, વિચારે, (૨) જિનપ્રણીત વિશુદ્ધ ચારિત્ર પાળનારા અને તેનો ઉપદેશ આપનારા સદ્ગુણી, ઝીતાર્થ મુનિવરોની સેવા કરે,



(૩) સમ્યક્ત્વથી બ્રહ્મ મુનિઓનો ત્યાગ કરે અને (૪) અન્ય ધર્મપ્રચારકોનો સંગ હર તને. એ ચાર સદ્ગુણ ધારનારના સમ્યક્ત્વમાં શંકા શી હોઈ શકે? આ ચાર પ્રકાર જેમાં હોય, તેમાં બાકીના ૬૩ પ્રકારો પણ ગૌણપણે સમાતા જણાય. દરેક અધિકારમાં એ પ્રમાણે સમજવું. બાર અધિકારમાં સડસઠ પ્રકાર મુઠ્ઠી મુઠ્ઠી રુચિ, શક્તિ અને યોગ્યતાવાળા હોવાને ઉદ્દેશીને જણાવ્યા છે, એમ સમજવું.

૨. ત્રણ લિંગ

પહેલું લિંગ : જિનેશ્વર દેવોએ કહેલાં શાસ્ત્રોને શ્રવણ કરવાની અતિશય, અનિવાર્ય અભિલાષા હોય.

જેમ કોઈ સંગીતજ્ઞ અત્યંત ધનવાન, સુખી, યુવાન, સૌંદર્ય લાવણ્યવતી પોતાની નવ-યૌવના પત્ની સાથે હોય અને તેને દેવતાઓનું સંગીત સાંભળવા મળી બંધ, તો તે સાંભળવામાં તેને જેટલો આનંદ આવે, તેના કરતાં અનેકગણો આનંદ જૈન શાસ્ત્ર સાંભળવામાં હોવને આવે, એ શ્રુત અભિલાષા નામે પહેલું લિંગ જાણવું.

બીજું લિંગ : જિનેશ્વર દેવોએ કહેલા ધર્મની પ્રાપ્તિનો, ધર્મ આચરવાનો અતિ-શય આનંદ હોય તે દઢ ધર્મરાગરૂપ બીજું લિંગ છે. જેમ કોઈ દુઃખી બ્રાહ્મણ કોઈ ભયંકર અટવીને મહા કષ્ટોથી ઓળંગીને આવતો હોય ત્યારે તેને કોઈ લાગણીથી ભોજન માટે ઘેર આપે, તો તેને કેટલો આનંદ થાય? તેથી અતિશય વધારે આનંદ જૈન ધર્મની પ્રાપ્તિથી થાય, તે જૈન ધર્મ પર દઢ રાગરૂપ બીજું લિંગ જાણવું.

ત્રીજું લિંગ : વિદ્યાસાધકની પેઠે આજસરહિતપણે જૈનદેવગુરુની અપ્રમત્તતાપૂર્વક સતત સેવા, વૈયાવચ્ચ કરે. એ રીતે જૈન ધર્મની આરાધના કરે. તીર્થંકર બની જગતને જૈન ધર્મ પમાડનારા દેવ તથા જૈન ધર્મને હોવનમાં વણી લઈ જૈનશાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કરી જગતને જિનેશ્વરોનો ધર્મરૂપ સંદેશો પહોંચાડી ઉપકાર કરતા ગુરુઓની અત્યંત રાગપૂર્વક અપ્રમત્તપણે સતત સેવા, વૈયાવચ્ચ કરે, તે દેવગુરુ સેવા વૈયાવચ્ચરૂપ ત્રીજું લિંગ જાણવું.

આ ત્રણ લિંગો જે હોવામાં હોય, તેમાં સમ્યક્ત્વ હોય છે, અથવા તેને તે પ્રાપ્ત થાય છે અને તે સમ્યક્ત્વ રક્ષાય છે.

૩. દશ પ્રકારનો વિનય

(૧) અરિહંત પરમાત્માઓનો વિનય, (૨) સિદ્ધ પરમાત્માઓનો વિનય, (૩) આચાર્ય ભગવંતોનો વિનય, (૪) ઉપાધ્યાય ભગવંતોનો વિનય, (૫) સાધુ ભગવંતોનો વિનય, (૬)



જિન પ્રતિમાઓ, જિન મંદિરોનો વિનય, (૭) જૈન સિદ્ધાંતો, જૈન શાસ્ત્રોનો વિનય, (૮) દશ પ્રકારના જૈન સાધુધર્મનો વિનય, (૯) જૈન શાસનના અંગભૂત ચતુર્વિધ શ્રી જૈન સંઘનો, પ્રવચન-તીર્થનો વિનય, (૧૦) સમ્યક્ત્વનો વિનય એટલે સમ્યક્ત્વધારી લવ્યાત્માઓનો અને સમ્યક્ત્વ ગુણ તથા તેને પમાડનારાં, ખીલવનારાં સાધનોનો વિનય.

આ દશ પ્રકારનો વિનય આ રીતના પાંચ પ્રકારે કરવો : (૧) લકિતથી એટલે બહારની સેવા કરવાથી, (૨) બહુમાનથી એટલે હાર્દિક પ્રેમથી, (૩) ગુણસ્તુતિથી એટલે એમના ગુણગાન કરવાથી, (૪) અવગુણ ઢાંકવાથી, (એટલે જે સમયે એમનો અમુક અવગુણ ન ઢાંકીએ તો શાસનને ભારે નુકસાન થાય કે જૈન ધર્મની હેલના થાય તેવા વખતે તેવા અવગુણને ઢાંકવો એમ સમજવું) (૫) આશાતના ન કરવી, અપમાન ન કરવું.

ઉપર જણાવેલા અરિહંતાદિ દર્શનો લકિત-બહુમાન વગેરે પાંચ પ્રકારે વિનય કરવો. એ દર્શનો જે વિનય કરે છે, તેને સમ્યક્ત્વ હોય છે અથવા તેને તે પ્રાપ્ત થાય છે અને તેનું સમ્યક્ત્વ નિર્માણ બને છે. ધર્મનું મૂળ વિનય છે. તેથી આ દર્શનો વિનય કરવામાં સતત ઉદ્યમશીલ રહેવું જોઈએ.

૪. ત્રણ પ્રકારની શુદ્ધિ

(૧) મન શુદ્ધિ, (૨) વચન શુદ્ધિ, (૩) કાયા શુદ્ધિ.

૧. મન શુદ્ધિ : આ જગતમાં કોઈ સાચા તારક હોય તો તે જિનેશ્વર દેવો છે અને જૈન મત છે. એટલે જિનેશ્વર દેવો તથા જૈન શાસન, જૈન શાસ્ત્રો, અરિહંત પરમાત્માનો ઉપદેશ તથા એ ઉપદેશને ઝીલનારા, પાળનારા, ઉપદેશનારા જૈન શુરુઓ તથા જૈન ધર્મ જ તારક છે. ખીજા કુબાડી દેનારા છે એવો જે મનનો મક્કમ નિર્ણય હોય તેને મન શુદ્ધિ કહેવાય.

૨. વચન શુદ્ધિ : જે કાર્ય જિનેશ્વર દેવોની લકિતથી ન થાય તે બીજાથી ન જ થાય. એ રીતે વચનથી બોલાતું હોય, તેને વચન શુદ્ધિ કહેવાય.

૩. કાયા શુદ્ધિ : જિનેશ્વર દેવ સિવાયના દેવને નમાવવા માટે કોઈ છેદતો હોય, ભેદતો હોય, કપ્પો આપતો હોય અને અસહ્ય વેદનાઓ કરી દેતો હોય તો પણ જે તારક તરીકે જિનેશ્વર દેવ, જૈન તીર્થો કે જૈન શુરુઓ સિવાય બીજાને નમતો નથી તેની તે કાયા શુદ્ધિ કહેવાય.

૫. સમ્યક્ત્વનાં પાંચ દૂષણો

(૧) શંકા, (૨) કાંક્ષા, (૩) વિચિકિત્સા, (૪) મિથ્યામતિઓ-પરપાખંડીઓની પ્રશંસા, (૫) મિથ્યામતિઓ-પરપાખંડીઓનો પરિચય અર્થાત સંગ. આ પાંચ દૂષણો



હર કરાવવા ઇચ્છનારાઓ અને ભૌતિકવાદ તરફ લઈ જનારાઓનો પરિચય પણ તજવો જરૂરી છે. એ તજીને લગ્ય જીવોએ પાંચમા દૂષણથી બચવું.

આ રીતે આ પાંચ દૂષણો તજનારાઓમાં સમ્યક્ત્વ હોય છે અથવા આવે છે અને હોય તે તે નિર્મળ બને છે.

૬. આડ પ્રભાવકો

(૧) પાંચ મહાવ્રતધારી, મહાન ચારિત્ર્યવાન, ગુણવાન રહી વર્તમાન શ્રુતજ્ઞાન-જૈન શાસ્ત્રોના પરમ જ્ઞાતા હોય અને બીજાઓને પણ એ શાસ્ત્રોનું જ્ઞાન, બીજા ચિત્તમાં ચમત્કાર પામે એ રીતનું આપી શકે, શાસ્ત્રોના જ્ઞાનથી જૈન શાસનનો પ્રભાવ વધારી શકે તે પ્રાવચનિક નામે પ્રથમ પ્રભાવક બાણવા.

(૨) જૈન શાસ્ત્રોનું જ્ઞાન મેળવીને મહાન ઉપદેશકની શક્તિ જેમણે પ્રાપ્ત કરી હોય તે બીજા ધર્મકર્થી પ્રભાવક કહેવાય. જેમ મહારાજ શ્રેણિકના પુત્ર નંદિષેણુ મુનિ ઉપદેશક શક્તિથી વેશ્યાને ત્યાં આવનારા સ્ત્રીલંપટ માણુઓમાંથી પણ દરરોજ દશ દશ માણુઓને પ્રતિજ્ઞાથી પરમાત્મા મહાવીર દેવ પાસે મોકલી દીક્ષા લેવરાવતા હતા. બાર વર્ષ સુધી દરરોજના દશ દશને પ્રતિજ્ઞાથી અંતે એક દિવસ નવ મનુષ્ય પ્રતિજ્ઞાધાર્યા અને દશમો પ્રતિજ્ઞાધાર્યો નહિ, એટલે પોતે દશમા બની પ્રભુ મહાવીર પાસે જઈને દીક્ષા લીધી. એ નંદિષેણુ મુનિની પેઠે બીજા ધર્મકર્થી પ્રભાવક બાણવા.

(૩) જૈન શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કરી, તર્ક શાસ્ત્રનો પણ ગહન અભ્યાસ કરી, ગમે તેવા તે વખતના વાદ કરનારને બહારમાં પરાજય પમાડીને જિન શાસનનો પ્રભાવ વધારે, તે વાદી નામે ત્રીજા પ્રભાવક કહેવાય. જેમ મલ્લવાદીસૂરિએ રાજ દરબારમાં અન્ય જખ્ખર વાદીને પરાજય આપીને જૈન શાસનનો પ્રભાવ વધાર્યો, તેમ જે વાદ કરીને, પરવાદીને પરાજય આપીને જૈન શાસનનો પ્રભાવ વધારે તે ત્રીજા વાદી પ્રભાવક બાણવા.

(૪) જૈન શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરી જેઓ જ્યોતિષ વગેરે શાસ્ત્રો અને અષ્ટાંગ નિમિત્ત શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરી અન્ય ધર્મીઓથી જૈન શાસનનો પ્રભાવ ચડિયાતો સિદ્ધ કરે એવા ભદ્રબાહુ સ્વામીની જેમ જે નિમિત્ત કહે તે ચોથા નૈમિત્તિક પ્રભાવક બાણવા.

(૫) જૈન શાસનમાં રહી વિશિષ્ટ કોટિનું તપ કરે અને તપોબળથી જૈન શાસનનો પ્રભાવ વધારે, તે પાંચમા તપસ્વી પ્રભાવક બાણવા.

(૬) જૈન શાસનનાં શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કરી, શ્રેષ્ઠ ચારિત્ર પાળતા, વિદ્યાઓનો અને અન્ય મંત્રોનો વિશેષ કોટિનો અભ્યાસ કરી, તે વિદ્યામંત્રોથી વજ્રસ્વામી અને આચાર્યશક્તિ-



સૂરિ જેવા આચાર્ય લગવતોની જેમ જૈન શાસનનો પ્રભાવ વધારે તે છટ્ટા વિદ્યામંત્રણદી પ્રભાવક બાણવા.

(૭) જૈન શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરી, અંજનાદિ યોગોને સિદ્ધ કરી, તેનાથી જૈન શાસનની પ્રભાવના કરે, તે શ્રી કાલિકાચાર્યની જેમ અંજનાદિ યોગસિદ્ધ પ્રભાવક બાણવા.

(૮) જૈન શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કરી, સુવિશિષ્ટ કોટિની કવિત્વ શક્તિ કેળવી, વિવિધ પ્રકારનાં કાવ્યો રચી જૈન શાસનનો પ્રભાવ વધારે, તે સિદ્ધસેન દિવાકરસૂરિની જેમ જૈન શાસનનો પ્રભાવ વધારનારા એવા મહાકવિ પ્રભાવક બાણવા.

જ્યારે આવા પ્રભાવકો ન થતા હોય ત્યારે મોટા યાત્રાસંઘો કઢાવવા, અને જિન મંદિરો, જિન પ્રતિમાઓ બનાવરાવી અંજન શલાકાઓ કરાવવી, પ્રતિષ્ઠાઓ કરાવવી, ઉજ્જમણાંઓ કરાવવાં, જિનેંદ્રભકિત ઉત્સવો કરાવવા. આમ જિનશાસનનો પ્રભાવ વધારનારાં કાર્યો સતત કરાવતાં રહી જેઓ જૈન શાસનનો પ્રભાવ વધારતા રહે છે, તેઓ પણ પ્રભાવક કહેવાય છે.

આવા શાસન પ્રભાવક આચાર્યાદિ મુનિ લગવતો ખરેખર અનેક ધન્યવાદને પાત્ર છે.

૭. સમ્યક્ત્વનાં પાંચ ભૂષણ

પહેલું ભૂષણ—ધર્મક્રિયાઓમાં કુશળપણું. ત્રણ વખત જિનપૂજા કરવી, દેવ દર્શન, દેવ વંદન કરવાં, સતરભેદી આદિ અનેક પ્રકારની પૂજાઓ લાણાવવી, સામાયિક કરવાં, જે ટાંક પ્રતિક્રમણ કરવાં, પર્વ દિવસોમાં પૌષ્ઠ કરવા, વિવિધ પ્રકારની આરાધનાઓ કરવી અને કરાવવી. આ અને આવી ધીણ પણ જૈન ધર્મની ક્રિયાઓ કરવી, કરાવવી અને એ કરાવવામાં અત્યંત નિપુણતા, કુશળતા પ્રાપ્ત કરવી, તે સમ્યક્ત્વનું પહેલું ભૂષણ છે.

બીજું ભૂષણ—તીર્થ સેવા. જે તારે તે તીર્થ કહેવાય. તેવા તીર્થની યાત્રા કરવી, કરાવવી; તીર્થસ્વરૂપ એવાં સાધુ અને સાધ્વી, પ્રવચન અને ચતુર્વિધ જૈન સંઘ તેની સેવા કરવી, કરાવવી; અને જૈન આગમો વગેરે પર પ્રેમ રાખી તેની સેવા કરવી એ તીર્થ સેવારૂપ બીજું ભૂષણ છે.

(૩) **ત્રીજું ભૂષણ**—જૈન દેવશુરુની ભકિત. આ જગતમાં અરિહંત પરમાત્મા જેવા કોઈ તારક દેવ નથી અને એ જિનેશ્વર દેવોના કહેલા સાધુના માર્ગે ચાલનારા મહાવ્રતધારી જેવા બીજા કોઈ તારક શુરુઓ નથી, એવી શ્રદ્ધા રાખી, જિનેશ્વર દેવોનાં દેરાસરો બંધાવી, જિન પ્રતિમાઓનું નિર્માણ કરાવી, પ્રતિષ્ઠા કરાવવી, જિન મંદિરોનો છૂર્ણોદ્ધાર કરાવવો; જિનાલય માટે જિન પૂજાભકિત માટે ઉપયોગી એવાં કાર્યો કરવાં, ઉપયોગી એવી વસ્તુઓ જિનાલયમાં આપવી. જિન પૂજા અત્યંત ભકિતપૂર્વક કરવી, બીજાને પૂજા કરવામાં



(૪) ચોથું ભૂષણ - જૈનધર્મમાં દૃઢતા. વીતરાગતા અને સર્વજ્ઞતા પ્રાપ્ત કર્યા પછી જિનેશ્વરો દ્વારા કહેવાયેલા જૈન ધર્મ જેવો તારક ધર્મ આ જગતમાં બીજો કોઈ નથી. આ જૈન ધર્મ સામાન્ય આત્માઓને પણ પરમાત્મા બનાવી દેવાની શક્તિ ધરાવે છે. એવી તાકાત બીજા કોઈ ધર્મોમાં નથી, એવી સત્ય માન્યતાને ધારણ કરી કોઈ દેવ, અસુરો કે સત્તાધારી શક્તિશાળી મનુષ્યોના જૈન ધર્મથી ચલિત કરવાના બધા પ્રકારના પ્રયત્નોથી પણ જૈન ધર્મમાંથી ચલિત ન થવું તે દૃઢધર્મતા નામનું સમ્યક્ત્વનું ચોથું ભૂષણ બાણુવું.

(૫) પાંચમું ભૂષણ - જૈન શાસનની પ્રભાવના. જે જે કાર્યોથી જનતા જૈન શાસનની પ્રશંસા કરતી થાય, તેવાં તેવાં ધાર્મિક કાર્યો કરવાં, મહા મહોત્સવો આરંભવા; તેમાં ભાગ લેનારાઓને લોજન અને પ્રભાવના વગેરે આપી ખૂબ સત્કાર કરવો; એવાં બીજાં પણ ધર્મકાર્યો કરવાં, તેમાં પણ પ્રભાવનાઓ આપી શાસનનો પ્રભાવ વધારવો, એ પ્રભાવના નામનું પાંચમું સમ્યક્ત્વનું ભૂષણ બાણુવું.

સમ્યક્ત્વનાં આ પાંચ ભૂષણોને સમજૂપૂર્વક જીવનમાં વણી લેનાર આત્મામાં સમ્યક્ત્વ ખૂબ શોભે છે.

૮. પાંચ લક્ષણો

(૧) શમ, (૨) સંવેગ, (૩) નિર્વેદ, (૪) અનુકંપા, (૫) આસ્તિકતા. એ પાંચ લક્ષણો જેમાં હોય તેમાં સમ્યક્ત્વ હોય છે, એમ આ લક્ષણોથી સમજી શકાય.

(૧) ઉપશમ અથવા શમ લક્ષણના પ્રતાપે જીવને ગમે તેવા અપરાધીનું, મનથી ખૂટું કરવાની ભાવના થતી નથી.

(૨) સંવેગ લક્ષણથી જીવને સ્વર્ગનાં અને મનુષ્યલોકનાં ગમે તેવાં મહાન સુખો પણ દુઃખમય લાગે છે. એક મોક્ષસુખ જ તેને ગમે છે. સંસારસુખ તરફ સતત વૈરાગ્ય વધતો રહે છે.



(૩) નિર્વેદ લક્ષણથી જીવને આ ભવ નરક જેવો કે કેદખાના જેવો અતિ દુઃખદાયી લાગે છે. પોતે જાણે કેદખાનામાં પડ્યો છે અને 'આમાંથી હું ક્યારે છૂટું, ક્યારે છૂટું?' આ દુઃખ મારાથી સહેવાતું નથી. એથી આ સંસારમાંથી નીકળી સર્વ વિરતિધર સાધુ બનું અને મોક્ષ સાધું, એવી ભાવના નિર્વેદ લક્ષણયુક્ત જીવની હોય છે.

(૪) અનુકંપા લક્ષણ દ્રવ્ય અને ભાવથી હોય છે. દ્રવ્યાનુકંપા લક્ષણથી જીવેને દુઃખથી પીડાતા જોઈને અન્ન, વસ્ત્ર, દવા જેવી દ્રવ્યરૂપ વસ્તુઓ આપીને તાત્કાલિક દુઃખ ટાળવાની ભાવના થાય છે. વળી ભાવાનુકંપા લક્ષણથી જીવને ધર્મ આરાધના ન કરનારા ચક્રવર્તીઓ, રાજમહારાજો, શ્રેષ્ઠીઓ અને ખીજા પણુ એવા બધા જીવોને 'ધર્મ કર્યા વિના બિચારા આ જીવો અનંતકાળ સુધી અનંત ભવો કરતા, અનંત દુઃખો પામતા અતિશય દુઃખી થઈ જશે, એટલે આવા જીવો ધર્મ પામે એ માટે કંઈક કરી દઉં' એવી ભાવના તેને થાય છે અને ધર્મહીન જીવોને ધર્મ પમાડવાનું કાર્ય તે યથાશક્તિ કરે છે.

(૫) આસ્તિકતા લક્ષણથી જીવને એમ લાગે છે કે 'વીતરાગ અને સર્વજ્ઞ થયા પછી, સંસારનું, ધર્મનું, મોક્ષનું તથા જગતનું સ્વરૂપ જિનેશ્વર દેવો કહે છે, તેથી એમનાં વચનો સંપૂર્ણપણે સત્ય છે. એ વચનોમાં જરા પણ ખોટાપણું નથી. એ વચનો ક્યારે પણ ખોટાં પુરવાર નહીં થાય.' એવો જિન વચન પરનો દૃઢ વિશ્વાસ હોય એ આસ્તિકતા નામનું પાંચમું લક્ષણ જાણવું.

આ પાંચ લક્ષણો જેમાં હોય તે આત્માને સમ્યક્ત્વ હોય જ છે.

૬. છ યતના (જયણાઓ)

જૈન ધર્મ સિવાયના ધર્મવાળાના ગુરુ તથા દેવો અને ખીજા ધર્મવાળાઓએ પોતાના કબજામાં રાખેલી જિનપ્રતિમાઓને પણ (૧) વંદન ન કરવું, એટલે જે હાથ જોડી વંદન ન કરવું. (૨) નમન ન કરવું, એટલે મસ્તક નમાવી નમન ન કરવું. (૩) દાન ન આપવું એટલે તેઓને પાત્ર માગી, ગૌરવભક્તિ દેખાડી તેમને જોઈતાં અન્ન, વસ્ત્ર, પાત્રાદિનું દાન ન આપવું. (૪) અનુપ્રદાન ન કરવું, એટલે એમને પાત્ર માગી, ગૌરવભક્તિથી વારંવાર દાન ન આપવું. કુપાત્રને પાત્રબુદ્ધિથી દાન આપવાથી અનુકંપાદાન જેટલું પણ ફળ મળતું નથી, પરંતુ કુપાત્રને પોષવાનો દોષ લાગે છે. કુપાત્રોને વંદન નમન કરવાથી પણ કુપાત્રોને પોષવાનો દોષ લાગે છે. (૫) આલાપ ન કરવો, એટલે એમની સાથે વજુબોલાબ્યા બોલવું નહિં, (૬) સંલાપ ન કરવો એટલે તેમને વારંવાર ન બોલાવવું. તેમની સાથે વંદન, નમન, દાન અને બોલવાનું કરવાથી



શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ

કુદૃષ્ટિઓને, કુપાત્રોને પોષવાનો દોષ તો લાગે, પરંતુ એમના ઠંઠારા અને વચનજળમાં ફેસાઈ જતાં સમ્યક્ત્વ ખોવાનો પણ વખત આવી જાય છે. એકને બેઈ બીજા જીવો પણ એ ખાત્રુ જાય છે અને સમ્યક્ત્વ ખોઈ બેસે છે, તેથી એ છ જયણા પાળવી. કોઈ પ્રસંગે જૈન શાસનના લાભને કારણે કોઈ વખત એ છ જયણામાં અપવાદ સેવવો પડે અર્થાત્ એમાં થોડી ઢીલાશ કરવી પડે, તો જૈન શાસનને થતા લાભને કારણે એટલી ઢીલાશથી દોષ લાગતો નથી.

એ છ જયણાઓ સાચવનાર આત્માને સમ્યક્ત્વ હોય છે અથવા પ્રાપ્ત થાય છે અને તે ટકી રહે છે.

૧૦. છ આગાર

સમ્યક્ત્વ અને બીજાં જે વ્રતપચ્ચખાણુ જીવ જે જે રીતે સ્વીકારે છે, તે તે રીતે જ બધાં પાળવાં બેઈએ. વ્રત પાળવામાં એવો દઢ રહે કે વ્રત પાળતાં પ્રાણ્ણાંત કષ્ટ આવતું હોય, મરણ થવાનો પણ પ્રસંગ આવતો હોય તો તેનો ભય છોડી શુદ્ધ વ્રતને પાળે. પરંતુ, સંકટ આવે, ત્યારે વ્રત પાળવા જે એવા દઢ ન રહી શકે, તેમના માટે છ આગારો કહેલા છે. તેમાંથી ન છૂટકે એકાદ આગારનો ઉપયોગ કરાય, તો વ્રતભંગ થતો નથી. તે છ આગાર આ પ્રમાણે છે :

(૧) રાજાભિયોગ આગાર : રાજા, મહારાજાઓ દબાણુ કરે, ત્યારે ન છૂટકે પ્રતિજ્ઞા વિરુદ્ધ કરવું પડે, તો વ્રતભંગ થતો નથી.

(૨) ગણાભિયોગ આગાર : ગણુ એટલે મનુષ્યોનો સમુદાય દબાણુ કરે, ત્યારે ન છૂટકે પ્રતિજ્ઞા વિરુદ્ધ કરવું પડે, તો વ્રતભંગ થતો નથી.

(૩) બલાભિયોગ આગાર : ચોર, કૂર માણસો, હુસ્ત્યા, લક્ષંગા માણસો કે લશ્કર દબાણુ કરે ત્યારે, પ્રતિજ્ઞા વિરુદ્ધ ન છૂટકે કરવું પડે, તેથી વ્રતભંગ થતો નથી.

(૪) દેવાભિયોગ આગાર : ક્ષેત્રપાળ કે અન્ય દેવદેવીઓ દબાણુ કરે, ત્યારે ન છૂટકે પ્રતિજ્ઞા વિરુદ્ધ કરવું પડે, તો વ્રતભંગ થતો નથી.

(૫) ગુરુનિગ્રહ આગાર : માતા પિતા વગેરે વડીલો દબાણુ કરે, ત્યારે પ્રતિજ્ઞા વિરુદ્ધ કરવું પડે, તો તેથી વ્રતભંગ થતો નથી.

(૬) વૃત્તિદુર્લભ આગાર : આજીવિકાની અત્યંત મુશ્કેલી ઊભી થાય અથવા બીજી પણ જીવલેણ મહાન મુશ્કેલીઓ આવે, ત્યારે હૃદયમાં દુઃખ ધારણ કરતાં પ્રતિજ્ઞા વિરુદ્ધ કરવું પડે તો તેથી વ્રતભંગ થતો નથી.



આ રીતે, મુશ્કેલીઓમાં ન છૂટકે આ છ આગારોમાંથી કોઈ એકાદ આગાર સેવવો પડે, તો તેથી વ્રતલંગ થતો નથી, પરંતુ દોષ જરૂર લાગે છે. તેની શુદ્ધિ શુરુ પાસેથી પ્રાયશ્ચિત લઈને કરી લેવી. વિશુદ્ધ રીતે સમ્યક્ત્વના આચારો પાળવાની પ્રતિજ્ઞા લેનારાઓમાં સમ્યક્ત્વ હોય છે. આ છ આગારો હોંશથી ન સેવનારનું સમ્યક્ત્વ ટકી રહે છે.

૧૧. છ ભાવનાઓ

(૧) સમ્યક્ત્વ એ મોક્ષકળ આપનાર જૈન ધર્મરૂપ વૃક્ષનું મૂળ છે. એ મૂળ ન હોય તો ધર્મવૃક્ષ બની શકતું નથી.

(૨) સમ્યક્ત્વ એ મોક્ષમાં પહોંચાડનાર ધર્મરૂપ નગરમાં પ્રવેશ કરવાનો દરવાજો છે. એ દરવાજો ન હોય તો ધર્મનગરમાં પ્રવેશ કરી શકાતો નથી.

(૩) સમ્યક્ત્વ એ ધર્મરૂપ મહેલનો પાયો છે. એ પાયો ન હોય તો ધર્મમહેલ બની શકે નહિ અને જો બને તો ટકી શકે નહિ.

(૪) સમ્યક્ત્વ એ ધર્મરત્નો, મૂળગુણો અને ઉત્તરગુણોરૂપ રત્નો, તેને સુરક્ષિત રાખવા માટેનો ભંડાર છે, જો એ ભંડાર ન હોય તો ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, રાગ, દ્વેષ, મોહ, કામ વગેરે ચોરો એ ધર્મરત્નોને લૂંટી નાશ. તેથી ધર્મરત્નોની રક્ષા માટે સમ્યક્ત્વરૂપ બબાનાની-ભંડારની જરૂર છે.

(૫) સમ્યક્ત્વ એ શમ, દમ આદિ મોક્ષસાધક ગુણોનો આધાર છે. એ આધાર વિના મોક્ષસાધક ગુણો ટકે નહિ. તેથી એ સમ્યક્ત્વરૂપ આધારની જરૂર છે.

(૬) સમ્યક્ત્વ એ મોક્ષદાતા શ્રુતજ્ઞાન અને સમ્યક્ ચારિત્રરૂપી રસને અહીંતહીં ઢળવા ન દેનાર દઢ પાત્ર છે. એ પાત્ર ન હોય તો શ્રુતજ્ઞાન, સંવર, નિર્જરા વગેરે રૂપ અમૃત જેવા રસો રહી શકતા નથી. તેથી સમ્યક્ત્વરૂપ પાત્રની અતિશય જરૂર છે.

આ રીતે વારંવાર આદરપૂર્વક સમ્યક્ત્વ માટેની આ છ ભાવનાઓ ભાવવામાં આવે, તો સમ્યક્ત્વનું મહત્ત્વ આત્મામાં દઢ થતું રહે છે અને સમ્યક્ત્વ અત્યંત સ્થિર બને છે અને આત્મિક આનંદની લહેરો ઉછળે છે.

૧૨. છ સ્થાન

(૧) આત્મા છે : જીવો હાલવાની, ચાલવાની, ખાવાની, પીવાની, હસવાની, રડવાની, ક્રોધની, માનની, માયાની, લોભની, રાગની, દ્વેષની ક્રિયાઓ કરતા દેખાય છે. જો શરીરથી અલગ એવો આત્મા અંદર ન હોય, તો આ બધી ક્રિયાઓ કરી શકાય નહિ; કારણ કે,



જ્યારે અંદરનો આત્મા શરીરમાંથી નીકળી બહાર છે (મૃત્યુ થાય છે), ત્યાર પછી એ શરીર આવી કોઈ ક્રિયા કરી શકતું નથી; તેથી નિશ્ચયથી શરીરમાં રહેનાર આત્મા જેવો પદાર્થ શરીરથી ભિન્ન છે જ. દૂધ અને પાણીની જેમ શરીરની સાથે એકમેક જેવો ઘર્ષને રહેલો આત્મા ઉપરથી, શરીરથી અલગ દેખાતો નથી. પરંતુ દૂધ અને પાણી મળેલાં હોય તેમાં હુંસ બે ચાંચ નાખે તો દૂધ અને પાણી અલગ દેખાઈ આવે છે. તેમ આત્મા અને શરીર પુદ્ગલની અનેક જ્ઞાનની અને જડતાની ખાખતો વિચારવારૂપ ચાંચ નાખવાથી આત્મા શરીરથી ભિન્ન છે, એવી સમજ આવે છે. આજે બનેલી વાતને બે ચાર માસ કે બે ચાર વર્ષ કે તેથી વધારે વખત પછી પણ સ્મરણમાં રાખનાર આ શરીર નથી, પણ શરીરમાં રહેલો આત્મા છે. જિંદગીમાં સ્વપ્ન આવે, એ સ્વપ્નનો પ્રસંગ મહિનાઓ કે વર્ષો સુધી યાદ રહે. એ યાદ રાખનારો કોણ છે? આત્મા જ છે. તેથી શરીરથી અલગ, શરીરમાં રહેલો એવો આત્મા છે જ.

(૨) આત્મા નિત્ય છે : આત્માનો ક્યારે પણ નાશ થતો નથી. આ આત્મા કર્મથી દેવના, મનુષ્યના, તિર્યંચોના અને નારકીનાં શરીરોને ધારણ કરે છે. આયુષ્ય પૂર્ણ થતાં, એ શરીરમાંથી એ છૂવને જવું પડે છે. તેને લોકો 'મૃત્યુ' કહે છે. વાસ્તવિક રીતે આત્માનું મૃત્યુ થતું નથી. શરીરથી આત્મા છૂટો થાય છે અને ખીજા શરીરને ધારણ કરે છે. આત્મા એ જ હોય છે. તે ભિન્ન ભિન્ન શરીર ધારણ કરે છે, એટલે એક સ્વરૂપે નાશ પામે છે અને ખીજા સ્વરૂપે ઉત્પન્ન થાય છે. આત્મા પર્યાયથી ભિન્ન ભિન્ન દેહ ધારણ કરતો, બદલાતો કે નાશ પામતો દેખાય છે. દ્રવ્યથી મૂળ સ્વરૂપે આત્મા અચળ, અખંડ, અક્ષય, શાંચિત, નિત્ય છે.

(૩) આત્મા કર્મનો કર્તા છે : કર્મયુક્ત આત્મા કર્મથી પ્રાપ્ત થયેલાં મન, વચન અને કાયાના યોગથી, સતત, રાતદિવસ અનેક બાતની પ્રવૃત્તિઓ કરી રહેલો છે. તે શરીરના સંબંધથી ખાય છે, પીએ છે, ખેંસે છે, સૂએ છે, ફરે છે, રમે છે, વિષયો સેવે છે, ધન સંપત્તિ મેળવવા સતત પ્રવૃત્તિ કરે છે; ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, રાગ, દ્વેષ, મોહ, રોગ, શોક, રતિ, અરતિથી અનેક બાતની પ્રવૃત્તિઓ કરે છે, તેથી આત્મામાં શુભાશુભ કર્માશ્રવ થાય છે. તેનાં શુભાશુભ ફળ આત્માને ભોગવવાં પડે છે. એ કર્મોનો કર્તા આત્મા પોતે જ છે. તેથી આત્માને કર્મનો કર્તા કહેલો છે. નિશ્ચયથી આત્મા પોતાના ગુણોનો કર્તા છે.

(૪) આત્મા કર્મનો ભોક્તા છે : આત્માએ પોતે કરેલાં કર્મોના ફળસ્વરૂપે મળતી નરક ગતિ, તિર્યંચ ગતિ, મનુષ્ય ગતિ અને દેવ ગતિને અનેક વાર ભોગવેલી છે અને ચારે



ગતિમાં અનેક પ્રકારનાં સુખદુઃખો પોતે કરેલાં કર્મોના ફળસ્વરૂપે લોગવે છે. આત્મા પોતે કરેલાં કર્મોને પ્રતાપે રાજા બને છે, રાંક પણ બને છે. શ્રેષ્ઠી બને છે, ગરીબ પણ બને છે. રોગી બને છે, નીરોગી પણ બને છે. સ્વરૂપવાન બને છે, કદરૂપો પણ બને છે. શોકયુક્ત બને છે, હર્ષયુક્ત પણ બને છે. નિર્બળ બને છે, બળવાન પણ બને છે. દુઃખ આપનાર કુટુંબીઓ, સંબંધીઓવાળો બને છે, સુખ આપનાર કુટુંબીઓ, સંબંધીઓવાળો પણ બને છે. આ અને આવા બીજા ઘણા પ્રકારે આત્મા સુખદુઃખનો લોગવનાર બને છે. એથી સમજવું કે આત્મા સ્વકૃત કર્મનો લોકતા છે. નિશ્ચયથી આત્મા સ્વગુણોનો લોકતા છે.

(૫) આત્માને મોક્ષ છે : આત્મા પોતે કરેલાં સર્વ કર્મોથી મુક્ત બને તેને મોક્ષ કહેવો છે. એ મોક્ષ અચળ અને અનંત સુખનું સ્થાન છે. મોક્ષમાં મન, વચન અને શરીર હોતાં નથી. તેથી શારીરિક, વાચિક અને માનસિક દુઃખોનો મોક્ષમાં અભાવ હોય છે. ફરીથી ત્યાં કર્મ બંધાતાં નથી અને મન, વચન કાયા ત્યાં ક્યારે પણ હોતાં નથી. તેથી ત્યાં સદા સર્વ દુઃખોથી રહિત, સત્ય, અક્ષય, અનંત સુખ છે. આત્મા સર્વ કર્મોથી મુક્ત થાય કે તે જ સમયે આત્મ સ્વભાવ પ્રમાણે ઉર્ધ્વ ગમન કરી ઊંચે ચૌદ રાજલોકને અંતે એટલે લોકોને પહોંચે છે. એ મોક્ષ સ્થાન છે. ત્યાં સાદિ અનંત કાળ સુધી આત્મા અનંત સુખને લોગવતો રહે છે. એટલે જ સંપૂર્ણપણે પોતાના જ્ઞાનથી બાણતા સર્વજ્ઞ ભગવંતો કહે છે કે આત્માને મોક્ષ છે.

(૬) આત્માને મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવા માટે ઉપાયો પણ છે : સર્વ દુઃખોથી મુક્ત થવા માટે કોઈ ઉપાયો જ નથી, એવું કોઈએ અજ્ઞાનતાથી બોલવું નહિ. સર્વજ્ઞ ભગવંતોએ સર્વ દુઃખોથી મુક્ત થવા માટે સમ્યગ્ દર્શન, સમ્યગ્ જ્ઞાન અને સમ્યગ્ ચારિત્ર એ ત્રણ સ્વરૂપ મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવા, સર્વ દુઃખથી સદાને માટે મુક્ત થવા ઉપાયો બતાવ્યા છે, એ સર્વ શ્રેષ્ઠ કોટિના મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવાના ઉપાયો છે. એ ઉપાયોનો ઉપયોગ કરી અનંત આત્માઓ મોક્ષ પામ્યા છે, હમણાં એ જ ઉપાયોથી મોક્ષ પામી રહ્યા છે અને ભવિષ્યમાં એ જ ઉપાયોથી અનંતાનંત આત્માઓ મોક્ષ પામશે. એકલું જ્ઞાન કે એકલું ચારિત્ર એટલે કે ક્રિયાઓ મોક્ષ આપી શકે નહિ બન્ને સાથે હોય તો મોક્ષ આપી શકે છે.

જો જ્ઞાન ન હોય અને ફક્ત સંયમ ક્રિયા કરાય, તો જે વસ્તુ મેળવવા ક્રિયા કરાય, તે વસ્તુ મેળવી શકાતી નથી. રૂપાનું જ્ઞાન ન હોય અને રૂપું લેવા બંધ, તે છીપને પણ રૂપું સમજી લઈ આવે. જ્ઞાન હોય અને ક્રિયા ન કરે તો એ જ્ઞાન પણ ફળ આપી શકતું



નથી. પાણીમાં તરવાનું જ્ઞાન હોય, પણ પાણીમાં પડી તરનારો હાથપગ હલાવે નહિ, એટલે તરવાની ક્રિયા કરે નહિ; તે તે રૂપી જાય છે. તેથી જ્ઞાન અને ક્રિયા બંને સાથે હોય તે મોક્ષ મેળવી શકાય છે. એકથી મોક્ષ મેળવી શકાય નહિ.

જંગલમાં ભયંકર આગ લાગી. ત્યાં એક હુબ્હુબ શરીરવાળો આંધળો અને બીજો સારી દષ્ટિવાળો પાંગળો એમ બે જણા હતા. તે બંને અલગ અલગ રહે, તે આગમાં બળીને ભસ્મીભૂત થઈ જાય એમ હતું. ત્યારે દેખતાએ આંધળાને કહ્યું, “ભાઈ, આપણે બે સાથે મળીને કાંઈ કરીએ તો બચીશું; નહીંતર બળી જઈશું. તેથી તું દેખતો નથી પણ તારી કાયા મજબૂત છે. હું પગે પાંગળો છું. છતાં મારી નજર અરાબર છે. તું મને તારા ખભા પર બેસાડ અને હું કહું તે રસ્તે ચાલ. તો આપણે બંને સુખેથી નજીકના શહેરમાં પહોંચી જઈએ.” આંધળાએ આ વાત સ્વીકારી. પાંગળાને પોતાના સ્કંધ પર બેસાડ્યો અને પાંગળાએ બતાવેલા રસ્તે આંધળો ચાલવા માંડ્યો, તેથી બંને શહેરમાં પહોંચી ગયા અને બચી ગયા. એ વાતને જાણીને મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવા સમ્યક્ જ્ઞાન સહિત સમ્યક્ સંયમક્રિયા કરવી એ મોક્ષનો ઉપાય છે. તેનો ઉપયોગ કરવાથી મોક્ષ પ્રાપ્ત કરી શકાય છે. એથી મોક્ષ મેળવવા માટેના સમ્યક્ ઉપાયો પણ જગતમાં વિદ્યમાન છે, એમ સમજવું.

આત્મા છે, આત્મા નિત્ય છે, આત્મા કર્મોનો કર્તા છે, આત્મા કર્મોનો ભોક્તા છે, આત્માને મોક્ષ છે અને આત્મા મોક્ષ પ્રાપ્ત કરી શકે તે માટે ઉપાયો પણ છે. સમ્યક્ત્વને સ્થિર રહેવાનાં આ છ સ્થાનકો કહેલાં છે. એ છ સ્થાનકો ઉપર ઘણું લખી શકાય એટલું છે, પણ અત્રે તે વિસ્તારભયથી લખેલ નથી.

આ છ સ્થાનકોનો સ્વીકાર જે દર્શનોમાં નથી તે દર્શનો અપૂર્ણ છે, અવ્યવસ્થિત માન્યતાવાળાં છે એમ પુસ્તક થાય છે. આ છની માન્યતાથી અમુક રીતે અન્ય દર્શનોનું અંકન એમાં આવી જાય છે.

સમ્યક્ત્વના આ રીતના સડસઠ પ્રકારો સમજી જે જીવનમાં ઉતારે છે, તેનાં શગ દ્વેષ, ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ પાતળાં પડે છે, અને તે આત્માનો ઘણો સંસાર કપાઈ જાય છે. તે આત્મા થોડા સમયમાં, થોડા ભયોમાં મોક્ષ પ્રાપ્ત કરી શકે છે. તેથી ભવ્ય આત્માઓએ સમ્યક્ત્વના આ સડસઠ પ્રકારોનું જ્ઞાન મેળવી જીવનમાં ઉતારવાની ખાસ જરૂર છે.



શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ





વિધિ પક્ષ ગચ્છીય નવ સ્મરણો

- પ્રો. હીરાલાલ ર. કાપડીઆ M. A.

['સ્મરણુ : સંજ્ઞા, સંખ્યા ઇત્યાદિ' નામનો મારો લેખ 'આત્માનંદ પ્રકાશ' (પુ. ૪૭, અંક ૯) માં પ્રસિદ્ધ થયાને ૨૬ વર્ષ વીતી ગયાં. આજે એક રીતે એ જ વિષયનો લક્ષિત સાહિત્ય અંગેનો આ લેખ લખવા હું પ્રવૃત્ત થયો છું. મૂર્તિપૂજક શ્વેતાંબરોના વિવિધ ગચ્છોમાંથી આજે તો ચાર જ ગચ્છ વિદિમાન છે. (૧) ખરતર (૨) વિધિ પક્ષ યાને અચ્ચ (૩) તપા (૪) પાર્શ્વચંદ્ર (પાયચંદ્ર). આ પૈકી ખરતર અને તપા ગચ્છનાં સ્મરણો વિષે કેટલુંક મેં ઉપર્યુક્ત લેખમાં લખ્યું, ત્યારે વિધિ પક્ષ અને પાર્શ્વચંદ્ર ગચ્છ વિષે યથાયોગ્ય પુસ્તકોના અભાવે લખ્યું ન હતું. અદ્યાપિ પાર્શ્વચંદ્ર ગચ્છના આવકોના પ્રતિક્રમણોમાં સૂત્રો જોવું પણ પુસ્તક મારા જોવામાં આવ્યું નથી. એ ગચ્છની પણ સ્મરણોને લગતી કોઈ કૃતિ છે કે નહિ, તે પણ જાણવામાં નથી.

'જિન રત્ન કોશ' (વિ. ૧, પૃ. ૨૦૯) માં 'નવ સ્મરણુ' નામની એક કૃતિની નોંધ છે. એના પર 'અભય દેવ' નામની કોઈ વ્યક્તિની વૃત્તિ છે. એ બંને પૈકી પ્રથમની હાથપોથી લીંબડી અને સુરતના ભંડારમાં છે અને બીજી પંચમમાં. મૂળ અને વૃત્તિ પૈકી એકે વિષે મને વિશેષ માહિતી નથી. આ અંગે કોઈ સાક્ષર સહાય આ દિશામાં પ્રકાશ પાડે, તેવી મારી સાદર વિનયિત છે.

— કર્તા]

સ્મરણો

તપાગચ્છીય નવ સ્મરણો નીચે પ્રમાણે છે :

૧. નવકાર ૨. ઉવસગ્ગહર ૩. સંતિકર (મુનિ સુંદરસૂરિ કૃત) ૪. તિજ્ય પહુત (માનદેવસૂરિ કૃત ?) ૫. નમિઉણ (માનતુંગસૂરિ કૃત) ૬. અજિયસંતિ (નંદીપેણુ કૃત) ૭. ભક્તામર (માનતુંગસૂરિ કૃત) ૮. કલ્યાણ મંદિર (સિદ્ધસેન દિવાકર કૃત) ૯. બૃહસ્પતિ (વાદિવેતાલ શાંતિસૂરિ કૃત ?)

આ પૈકીના સ્મરણુ ૧, ૩, ૬ અને ૯નો પ્રતિક્રમણોમાં ઉપયોગ કરાય છે.



ખરતરગચ્છીઓ સાત સ્મરણો માને છે. તે આ પ્રમાણે છે :

૧. અનિયસંતિ થય (નંદીષેણુ કૃત), ૨. ઉલ્લાસિક્કમ યાને લઘુ અનિયસંતિ (જિનવલ્લભસૂરિ કૃત), ૩. નમિઉણુ (માનતુંગસૂરિ કૃત), ૪. તંજયઉ કિંવા સન્વાધિકિય સરણુ (જિનહત્તસૂરિ કૃત), ૫. મયરહિય યાને ગુકુપારતંત (જિનહત્તસૂરિ કૃત) ૬. સિન્ધમવ હુરઉ કિંવા વિન્ધ વિનાસિ થોત્ત (જિનહત્તસૂરિ કૃત), ૭. ઉવસગ્ગહર થોત્ત.

વિધિપક્ષ ગચ્છીય નવ સ્મરણો આ પ્રમાણે છે :

૧. બૃહન્નમસ્કાર, ૨. અનિયસંતિ થય (નંદીષેણુ કૃત), ૩. વીર સ્તવ^૨ યાને વીર સ્તોત્ર (પાદલિખતસૂરિ કૃત), ૪. ઉવસગ્ગહર, ૫. નમિઉણુ (માનતુંગસૂરિ કૃત), ૬. છરિકા-પલ્લી પાર્થ^૩ સ્તવ^૩ (મિરુતુંગસૂરિ કૃત), ૭. નમુત્યુણુ યાને શક સ્તવ, ૮. લઘુ અનિય સંતિ સ્તવ^૪ (વીરગણિ કૃત), ૯. બૃહદ્દજિત શાંતિ સ્તવ^૫ (જયશેખરસૂરિ કૃત).

આ ઉપરથી જોઈ શકાયે કે અનિયસંતિ (થય) અને ઉવસગ્ગહર (થોત્ત) તપા, ખરતર અને વિધિપક્ષ એમ ત્રણે ગચ્છોનાં સ્મરણોમાં જોવાય છે, જ્યારે નમિઉણુ (થોત્ત) તપા અને વિધિપક્ષ એમ બેમાં જ છે.

[૧] બૃહન્નમસ્કાર

આ કૃતિમાં આઠ પદ્યો છે. એમાં સમગ્ર નવકાર ગૂંથી લેવાયે છે, અને સંસ્કૃતમાં છે. એના કર્તાએ તો આ કૃતિનું નામ દર્શાવ્યું નથી. આથી આ નામ કોણે અને ક્યારે થોજ્યું એ જાણવું બાકી રહે છે. પ્રથમ પદ્ય જોતાં એને ‘આત્મરક્ષાકર વજ્રપંજર’ કહી શકાય. જિનવલ્લભસૂરિએ બૃહન્નવકાર રચ્યો છે. જ્યારે આના કર્તા કોણુ અને ક્યારે થયાં, તેની તપાસ થવી ઘટે.

આ સ્મરણને શ્રાવક શ્રી. બીમસિંહ માણુકે વિ. સં. ૧૯૬૧ (ઈ. સ. ૧૯૭૫, માં પ્રકાશિત કરેલું પુસ્તક ‘શ્રીમદ્વિધિપક્ષીય શ્રાવકના દૈવસિકાદિક પાંચે પ્રતિક્રમણુ અર્થ સહિત’ (પૃ. ૩૦૩) માં ‘બૃહન્નમસ્કાર’ દર્શાવેલું છે. એટલે આ નામ એટલું તો પ્રાચીન ગણાય.

૧. આ અંચલગચ્છીય શ્રાવકોનાં પ્રતિક્રમણુ સુત્રોનો એક ભાગ છે.
૨. ‘જિનરત્ન કોશ’ (વિ. ૧) માં આ નામની ત્રણ કૃતિઓનો ઉલ્લેખ છે, પણ તેમાં આનો ઉલ્લેખ નથી.
૩. નામમાં કોઈક ભેદપૂર્વક આ કૃતિ અને એની વાચક પુણ્યસાગરજીએ વિ. સં. ૧૭૨૫ માં રચેલી કૃતિની નોંધ ‘જિનરત્ન કોશ’ (વિ. ૧, પૃ. ૧૪૧) માં છે.
૪. આ અપભ્રંશ કૃતિનો ‘જિનરત્ન કોશ’ (વિ. ૧, પૃ. ૩૩૫) માં નિર્દેશ છે.
૫. આને બદલે ‘જિનરત્ન કોશ’ (વિ. ૧, પૃ. ૨) માં તો જયશેખરસૂરિએ ૧૭ પદ્યોમાં સંસ્કૃત ‘અજીતશાંતિલઘુસ્તવ’ નો ઉલ્લેખ કરેલ છે, તે આ જ હશે.

શ્રી આર્ય કવ્યાણુ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ



વિષય : આ સ્મરણ એક પ્રકારનું કવચ-કવચ સ્તોત્ર છે, અને એ કમલપ્રભસૂરિ કૃત 'જિનપંજર સ્તોત્ર'નું સ્મરણ કરાવે છે. તેમાં સંસારી જીવના મસ્તકે રહેલા તીર્થ-કરો મસ્તકના રક્ષણકર્તા છે, એમ દર્શાવ્યું છે. સિદ્ધોના મુખને અંગેનું મુખપટ-મુખવસ્ત્ર, આચાર્યોને અંગની ઉત્તમ રક્ષા, ઉપાધ્યાયોને બંને હાથોનું મજબૂત આયુધ અને સાધુઓને બંને ચરણોમાં શુભભોજક-પગરખાં કહ્યાં છે.

અનુવાદ : આ સ્મરણ ઉપર સંસ્કૃતમાં કોઈ વૃત્તિ રચાઈ જણાતી નથી, પણ એનો ઈ. સ. ૧૯૦૫માં ગુજરાતી અનુવાદ થયો છે. અને તે શ્રાવક શ્રી ભીમસિંહ માણેકે બાકીનાં સ્મરણો અને ગુજરાતી અનુવાદની સાથે સાથે ઉપર્યુક્ત પુસ્તકમાં પ્રસિદ્ધ કર્યો છે.

સંતુલન : જિનવલ્લભસૂરિએ 'બૃહન્નમસ્કાર' રચ્યો છે, તે અઘાપિ મારા જોવામાં આવ્યો નથી. એટલે પ્રસ્તુત સ્મરણ સાથે એના સંતુલનનું કાર્ય હાલ તરત તો બાકી રાખવું પડે છે.

[૨] અજિય સંતિ થય (અજિત શાંતિ સ્તવ)

આ સ્મરણમાં પદોની સંખ્યામાં એકવાક્યતા નથી. 'શ્રી વિધિપક્ષ (અચલ) ગચ્છીય શ્રાવક પંચ પ્રતિક્રમણ સૂત્ર' (વિધિ સહિત) માં ૪૬ પદો છે. તેમાં શ્લોક ૪૩ થી ૪૬ તો સંસ્કૃતમાં છે. એ બરી રીતે આ સ્મરણના નથી. વિશેષમાં ત્રણ પદોનો 'પ્રક્ષિપ્ત' ગણાય છે. આ ત્રણ પદોનો ક્રમાંક ૩૮, ૩૯ અને ૪૨ છે. પદ ૪૦ અને ૪૧ તપા-ગચ્છીય 'અજિય સંતિ થય'માં નથી. અહીં એ ઉમેરીશ કે, મારા વર્ણનાત્મક સૂચિપત્ર 'Descriptive Catalogue of the Government Collections of Manuscripts' (V ના XVIII, Part 4) માં પ્રસ્તુત કૃતિનાં પદોની સંખ્યા ૩૯, ૪૦, ૪૨ અને ૪૪ એમ ભિન્ન ભિન્ન જોવાય છે.

વિશેષમાં, પૃ. ૩માં પદ ૪૧-૪૨ છે. તે ઉપર્યુક્ત વિધિપક્ષીય પુસ્તકમાં ૪૦-૪૧ તરીકે જોવાય છે.

'પ્રબોધ ટીકા' (ભાગ ૩, પૃ. ૪૩૪)માં એવો ઉલ્લેખ છે કે, કેટલીક પ્રતિઓમાં ૪૫, ૪૬ કે ૪૮ ગાથાઓ છે. આ ગાથાઓ એમાં અપાઈ નથી. એટલે આવી પ્રતિઓમાં જે વધારાની ગાથાઓ હોય, તે અપાય, તો ક્યારે ક્યારે ગાથાઓ ઉમેરાઈ છે, તે નક્કી કરવું સુગમ બને.

૧. આ પુસ્તક વિ. સં. ૨૦૨૨ માં પ્રસિદ્ધ થયું છે.

૨. શ્રાવક શ્રીભીમસિંહ માણેકના ઈ. સ. ૧૯૦૫ ના પ્રકાશનમાં જે ૪૬ પદો છે, તે જ આ છે.



આ કૃતિને અંગે આવું કાર્ય એક મુનિશ્રીએ અમુક અંશે કર્યાનું મેં સાંભળ્યું છે, પણ તે મારા જોવામાં આવ્યું નથી. આ કૃતિ બંધેથી વિભૂષિત છે, એવો કેઈ પ્રાચીન ઉલ્લેખ પણ મારા જોવા કે જાણવામાં નથી. વિશેષમાં ઉપર જે આઠ બંધો અપાયા છે, તે એનાં લક્ષણો અનુસાર છે કે નહિ, તેની તપાસ કરવાની મને અભિલાષા થતાં, મેં આ અંગે જે લેખો લખ્યા હતા અને તે પ્રકાશિત પણ થયા છે.

મારા કેટલાક ગુજરાતી લેખોમાં આ જ વિષે જાપ પૂરતી માહિતી મેં ‘હીરક સાહિત્ય વિહાર’ (પૃ. ૯, ૧૦)માં આપી છે. ચક્રબંધ અને હુલબંધ - આ બે બંધોમાં મેં ગુજરાતી પદ્યતમક રચના કરી છે અને એ છપાઈ છે. તેની પણ એમાં નોંધ છે.

વિષય : અજિતનાથ અને શાંતિનાથ એ બે તીર્થંકરોનાં ગુણગાન છે.

કર્તૃત્વ : આ સ્મરણની ‘તં મોણ અ નંદિ’થી શરૂ થતી ગાથામાં ‘નંદિષેણુ’ શબ્દ છે. તેઓ આ કૃતિના પ્રણેતા છે. ‘તેઓ નેમિનાથના ગણધર નંદિષેણુ છે કે શ્રેણિકના પુત્ર નંદિષેણુ છે કે અન્ય કેઈ મહર્ષિ છે તે જાણી શકાતું નથી.’ એમ જિનપ્રભસૂરિએ આ કૃતિની વૃત્તિ ‘બોધદીપિકા’માં કહ્યું છે. આ મહસ્ત્વની વૃત્તિ અદ્યાપિ અપ્રકાશિત જણાય છે, તેથી ખેદ થાય છે.

પ્રાચીનતા : આ સ્મરણ કે જે સ્તુતિ - સ્તોત્ર રૂપ છે, તેનો ઉલ્લેખ સંઘદાસગણિ ક્ષમાશ્રમણે કમ્પ (બૃહત્કલ્પસૂત્ર)ના લઠુ ભાસ (લઠુ ભાગ્ય)ની ૫૫૪૯ મી ગાથામાં કર્યો છે, એટલે એ ક્ષમાશ્રમણની પૂર્વે રચાયાનું અનુમાનાય છે. આ સંઘદાસગણિ વસુદેવહિણ્ડીના પ્રથમ ખંડના પ્રણેતા સંઘદાસગણિ વાચકથી ભિન્ન છે, અને એમના પછી થયા છે. વિશેષમાં, તેઓ જિનભદ્રગણિ ક્ષમાશ્રમણ કરતાં પહેલાં, વિક્રમની પાંચમી સદીમાં થઈ ગયા છે. આમ આ કૃતિ ઘણી પ્રાચીન છે.

છાયા : અજિતસંતિની છાયા વિવિધ સ્થળેથી પ્રકાશિત થઈ છે.

વિવરણો : પ્રસ્તુત કૃતિ ઉપર સંસ્કૃતમાં નિમ્નલિખિત વૃત્તિઓ રચાઈ છે.

૧. બોધદીપિકા : જિનપ્રભસૂરિએ વિ. સં. ૧૩૬૫માં આની રચના કરી છે, અને ઘણી વિસ્તૃત છે. તે સત્વરે પ્રકાશિત કરાવવી જોઈએ.
૨. ટીકા : આ વર્દ્ધસૂરિની અભ્યર્થનાથી ગોવિંદાચાર્યે રચી છે. એમનો સમય જાણમાં નથી.

૧. કેટલાક આને ‘બોધદીપિકા’ કહે છે.



શ્રી આર્ય કવ્યાલ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ

૩. ટીકા : આની રચના ચંદ્રકીર્તિના શિષ્ય હર્ષકીર્તિએ કરી છે.
૪. ટીકા : આની રચના સમયસુંદરે કરી છે.
૫. અવચૂરી : આની રચના ગુણધરસૂરિએ કરી છે. એમના વિષે વિશેષ માહિતી મને મળી નથી.
- ૬-૭. અવચૂરીઓ : આના કર્તાઓનાં નામ જાણવામાં નથી. ૧

બાલાવબોધો : ‘જૈન ગૂર્જર કવિઓ’ (ભા. ૩, ખંડ ૨, પૃ. ૧૭૯૦)માં પાંચ બાલાવબોધો રચાયા. પૃષ્ઠાંકો તરીકે ૧૫૯૩, ૧૫૯૪, ૧૫૯૫, ૧૬૦૩ અને ૧૬૧૮ નો નિર્દેશ છે. (તેમાં ૧૬૦૩ નહિ, પણ ૧૬૧૩ ભેષ્યે.) વિક્રમની સોળમી સદીથી બાલાવબોધો રચાયા છે.

અનુવાદો : અજિયસંતિ (થય)ના અનુવાદો ગુજરાતીમાં પણ થયા છે. (હિંદીમાં પણ કદાચ થયા હશે.) અને કેટલાંક સ્થળોએથી પ્રસિદ્ધ પણ કરાયા છે.

અનુકરણો : આ કૃતિના વિષય અને છંદ એ બેમાંથી ગમે તે એકને લઈને એનાં અનુકરણો રચાયાં છે. તે હું ક્રમશઃ દર્શાવું છું.

(બ) વિષયલક્ષી અનુકરણો

આ સ્મરણમાં અજિતનાથ અને શાંતિનાથ એ બન્ને તીર્થંકરોનો સાથે વિચાર કરાયો છે. આવું કાર્ય નિમ્નલિખિત રચનાઓમાં થયેલું છે :

- (૧) અજિયસંતિ થય : આની રચના કવિ વીરગણિએ કરી છે. અને તેને અંચલગચ્છીઓએ આઠમા સ્મરણ તરીકે સ્થાન આપ્યું છે. તેને ‘લઘુ અજિત શાંતિ સ્તવ’ પણ કહે છે.
- (૨) “લઘુ અજિયસંતિ થય” (લઘુ અજિત શાંતિ સ્તવ) કિંવા ઉલ્લાસિકમ થોત્ત (ઉલ્લાસિકમ સ્તોત્ર) : ખરતર ગચ્છના જિનવંદલગણિએ આને ૧૭ પ્રાકૃત પદ્યોમાં રચ્યું છે. ખરતર ગચ્છમાં જે સાત સ્મરણો છે, તે પૈકી આ બીજું છે. આની હાથપોથીઓનો તેમ જ ધર્મતિલકે વિ. સં. ૧૩૨૨ માં તેની સ્થેલી વૃત્તિની હાથપોથીઓનો મારો આપેલો પરિચય D. C. G. C. M. (Vol. XIX 53-59) માં છપાયો છે. સમયસુંદર પાઠકે પણ આ સ્તવ પર વૃત્તિ રચી છે અને એ પ્રકાશિત છે.

૧. સમયસુંદર કૃત ટીકા સિવાયનાં વિવરણોની હાથપોથીઓનો મેં આપેલો પરિચય D. C. G. C. M. (Vol. XVII, Part 4-10)માં જ્ઞપાયો છે.



- (૩) અજિત સંતિ થાય : આમાં ૧૭ પ્રાકૃત પદો છે. એ મંત્રગર્ભિત છે અને તેમની રચના ધર્મઘોષગણિએ કરી છે.^૧ આ કૃતિ મારા જોવામાં આવી નથી, તેમ જ ધર્મઘોષગણિ વિષે મને વિશેષ માહિતી પણ નથી.
- (૪) અજિત શાંતિ સ્તવ : આ ૧૭ પદોની સંસ્કૃત કૃતિ વિધિપક્ષગચ્છીય જયશોખરસૂરિએ રચી છે. તેને આ ગચ્છીઓર 'બૃહદજિતશાંતિ સ્તવ' નામે નવમું સ્મરણ ગણે છે.
- (૫) અજિત શાંતિ સ્તવ : આની રચના સંસ્કૃતમાં તપાગચ્છીય શાંતિચંદ્રગણિએ વિ. સં. ૧૬૫૧માં કરી છે.^૨
- (૬) અજિત શાંતિ સ્તવન : આની રચના ખરતર ગચ્છના જિનોદયસૂરિના દીક્ષા ગુરુ મેરુનંદન ઉપાધ્યાયે ગુજરાતીમાં વિ. સં. ૧૪૩૨ના અરસામાં કરી છે અને એ 'રત્નસમુચ્ચય' અથવા 'રામવિલાસ'માં પૃ. ૨૧૫-૨૧૬માં પ્રગટ કરાવ્યું છે.^૪
- (૭) ઋષભ વીર સ્તવન : આની રચના સંસ્કૃતમાં ૩૯ પદોમાં ઉપર્યુક્ત શાંતિચંદ્ર ગણિએ મૂળ કૃતિના જ છંદોમાં કરી છે. એને પ્રા. શુશ્રિંગે મૂળ કૃતિની સાથે જ સંપાદિત કર્યું છે, અને તે ઈ. સ. ૧૯૨૩માં છપાયું છે. આ સ્તવન ત્યારપછી ઈ. સ. ૧૯૩૪માં 'પ્રકરણ રત્નાકર' (ભા. ૩) માં પણ છપાયું છે.

(આ) છંદલક્ષી અનુકરણ

સિદ્ધચક્ર થય (સિદ્ધચક્ર સ્તવ) કિંવા મંગલમાળા : આની રચના તીર્થોદ્ધારક શ્રી વિજયનેમિસૂરિના શિષ્ય સ્વ. શ્રી વિજયપદ્મસૂરિએ મૂળ કૃતિના છંદોમાં પ્રાકૃતમાં ૪૨ પદોમાં કરી છે. (તેમણે બંને જ તેની એક પ્રતિ તેમનો સ્વર્ગવાસ થયો, તે અરસામાં મને ભેટ આપી છે.) તે પ્રકાશિત છે. તેમાં અરિહંતાદિ નવ પદોને અંગે ઓછાં વધુ પદો છે. ઉદા૦ મંગલાચરણરૂપ પ્રથમ પદ બાદ પરમેષ્ઠીઓ માટે પાંચ પાંચ પદો, દર્શન પદ માટે ત્રણ, જ્ઞાન, ચારિત્ર અને તપ એ ત્રણે પદો માટે બન્ને પદો છે. છંદોનાં નામ દર્શાવાયાં છે.

૧. આની નોંધ 'પ્રભોધ ટીકા' (ભા. ૩, પૃ. ૫૫૬) માં છે, પણ 'જિનરત્ન કોશ' (વિભાગ ૧) માં આનો ઉલ્લેખ જણાતો નથી.
૨. 'જિનરત્ન કોશ' (વિ. ૧, પૃ. ૨) માં પણ આને બદલે 'અજિત શાંતિ વપુ સ્તવ' નામ છે.
૩. એજન પૃ. ૩
૪. જુઓ. 'જૈન ગૂર્જર કવિઓ' (ભા. ૧, પૃ. ૧૬)



[૩] વીરતથય (વીર સ્તવ)

આ તૃતીય સ્મરણમાં છ પદો છે, અને તે પ્રાકૃતમાં છે. પ્રથમ પદનો પ્રારંભ 'જયધનવ'થી કરાયો છે. આ કૃતિ પર જ્ઞાનપ્રભસૂરિએ ઈ. સ. ૧૩૮૦માં રચેલી વૃત્તિના આધારે કોઈકે રચેલી અવચૂરી તો છેલ્લા ચાર પદો પૂરતી છે. આથી પ્રશ્ન એ ઉદ્ભવે છે કે, પહેલી બે ગાથા શું પાદલિપ્તસૂરિએ રચી નથી? અને કોઈએ એ રચી અને તેમણે કે બીજા કોઈએ આમાં દાખલ કરી દીધી? આ દિશામાં આગળ વધાય તે માટે સૌથી પ્રથમ તો આ છ પદવાળા સ્મરણની પ્રાચીનતમ હાથપોથીની તપાસ થવી ઘટે.

આ સ્મરણનો વિષય મહાવીર સ્વામીનું ગુણગાન છે. તેમ છતાં તેમાં સુવર્ણસિદ્ધિ^૨ અને આકાશગામિની^૩ વિદ્યાને અનુલક્ષીને પણ વિચાર કરાયો છે, એમ અવચૂરી જે અંતિમ ચાર પદો સહિત મારા સંપાદિત પુસ્તક નામે 'ચતુર્વિંશતિ પ્રબંધ'ના ગુજરાતી અનુવાદમાં છપાઈ છે, તે જોતાં જણાય છે. 'ચતુર્વિંશતિ પ્રબંધ' (મૂળ)ના સંપાદનમાં મેં છ એ પદો આપ્યાં છે.

કર્તા : અંતિમ પદમાં કર્તાએ 'પાલિત્તય' (પાદલિપ્ત) એવું પોતાનું નામ દર્શાવ્યું છે. રાજશેખરસૂરિએ વિ. સં. ૧૪૦૫માં રચેલા 'ચતુર્વિંશતિ પ્રબંધ' યાને 'પ્રબંધ કોશ'માં પાંચમા પ્રબંધરૂપે પાદલિપ્તસૂરિનો વૃત્તાંત આલેખ્યો છે, અને એ મારા ગુજરાતી અનુવાદ સહિત પ્રકાશિત છે. અત્રે એ વાત નોંધીશ કે, આ પૂર્વે પ્રભાચંદ્ર-સૂરિએ વિ. સં. ૧૩૩૪માં રચેલા 'પ્રભાવક ચરિત'માં જે ૨૨ મુનિવરોની જીવન ઇતર રજૂ કરી છે, તેમાં પાદલિપ્તસૂરિ માટે પણ તેમ કર્યું છે. પાદલિપ્તસૂરિ સંગમસિંહના શિષ્ય વાચનાચાર્ય મંડનગણિના શિષ્ય અને સ્કંદિલસૂરિના ગુરુ થાય. કામ્પની ચૂર્ણિમાં એમને 'વાચક' કહ્યા છે. તેઓ વૈનયિકી બુદ્ધિ માટેના એક ઉદાહરણરૂપ છે.^૪

તેમણે આ 'વીરતથય' ઉપરાંત નિમ્નલિખિત કૃતિઓ રચી છે, તેવા ઉલ્લેખો મળે છે.

૧. આની એક પણ હાથપોથી ઉપલબ્ધ હોય એમ જણાતું નથી.
૨. આના જિજ્ઞાસુએ 'અનેકાર્થ રત્ન મંજૂષા' (પૃ. ૧૩૨-૧૩૩) તેમ જ 'ચતુર્વિંશતિ'નો અનુવાદ 'ગ' પરિશિષ્ટમાં જોવા.
૩. 'જ્ઞાન સાહિત્યકા બૃહદ્ ઇતિહાસ' (પૃ. ૨૦૬) પ્રમાણે તો આ 'વીર સ્તવ' માં આકાશ-ગામિનીનું પણ ગુપ્ત વિવરણ કરાયું છે.
૪. જુઓ. 'આવસ્સય નિજ્જુતિ' (ગા. ૬૪૪)ની હારિભદ્રીય ટીકા.



કાલજ્ઞાન, જોઈ^૧ સકરંદગની^૨ ટીકા, તરંગવર્ધ કહા, દેસીસદ્કોસ, નિર્વાણુકલિકા, પ્રક્ષ પ્રકાશ, રેવંતગિરિ કલ્પ, શત્રુજ્ય કલ્પ.

તેમણે રચેલાં કેટલાંક મૌકિતકો 'ગાહાસત્તસર્ધ'માં જોવાય છે. એ એકત્રિત કરી પ્રકાશિત કરવાં ઘટે.

નાગાર્જુન યોગી એ સૂરિના ભક્ત હતા.

સમય : પાદ્મલિપ્તસૂરિ પાટલીપુત્રના રાજા મુરુંડના અને હાલના સમકાલીન ગણાય છે. 'જ્ઞાનાંજલિ' (પૃ. ૨૫) માં એમના સમય તરીકે વીર સંવત ૪૬૭ની આસપાસ એવો ઉલ્લેખ છે.

વૃત્તિ અને અવચૂરિ : 'વીરથય' ઉપર જિનપ્રભુસૂરિએ વિ. સં. ૧૩૮૦માં વૃત્તિ^૩ રચી છે. એની કોઈ હાથપોથી મારા જોવામાં આવી નથી, જ્યારે મૂળ સહિત અવચૂરિની હાથપોથી મળે છે. તેનો પરિચય મેં D. C. G. C. M. (Vol. -XIX, Part 2, Page : 184-186) માં 'સુવર્ણસિદ્ધિ ગર્ભિત મહાવીર જિન સ્તવ' ના નામથી આપ્યો છે. આ જ હાથપોથીના આધારે મેં અવચૂરિ સંપાદિત કરી હોય એમ લાગે છે.

[૪] ઉવસગ્ગહર થોત્ત

આ થોત્ત પ્રાકૃતમાં પાંચ પદ્યોમાં રચાયેલું સ્મરણુ છે. આને અંગે મેં કેટલીક વિગતો 'ઉવસગ્ગહર થોત્ત - એક અધ્યયન' નામથી લખેલા અને 'શ્રી મોહનલાલજી અર્ધ-શતાબ્દિ સ્મારક ગ્રંથ'માં પ્રસિદ્ધ થયેલા લેખમાં આપી છે. ત્યારબાદ મેં આ સ્મરણુ પરત્વે ઈ. સ. ૧૯૭૧માં પ્રકાશિત 'ઉવસગ્ગહર સ્તોત્ર સ્વાધ્યાય' નામના ઉપોદ્દ્યાતમાં કેટલીક ખીનાઓ રજૂ કરી છે. અહીં તે એ પૈકી આ સ્તોત્ર પાર્શ્વનાથ, પાર્શ્વયજ્ઞ, ધરણેન્દ્ર અને પદ્માવતી દેવી એ ચાર સાથે સંબંધ ધરાવતું હોઈ ચારેને અનુલક્ષીને મેં 'પાસનાહ

૧. આની વૃત્તિ શિવનંદી વાચકે રચેલી વૃત્તિના નામે 'ચંદ્ર' (લેખા?) સહિતની હાથપોથીઓમાંના ઉલ્લેખો પ્રમાણે આ સૂરિ આગમના પ્રણેતા હતા.
૨. આ પ્રાકૃત ટિપ્પણરૂપ લઘુવૃત્તિ પાદ્મલિપ્તસૂરિએ રચ્યાનું મત્રયગિરિસૂરિએ 'જોઈ સકરંદગ' ની તેમ જ 'સુરપણ્ણતિ'ની વૃત્તિમાં કહ્યું છે. જુઓ, 'જ્ઞાનાંજલિ' (પૃ. ૨૫).
૩. 'મહાવીર ગ્રંથમાળા' (વિ. સં. ૧૯૬૩) માં પ્રકાશિત 'જગત્સુંદરી પ્રયોગમાળા' માં અપાયેલો 'હેમકલ્પ' તે જ આ વૃત્તિ છે કે તેનો અંશ છે? તેમાં વ્યોમ સિદ્ધિનું નિરૂપણ છે. 'જગત્સુંદરી પ્રયોગમાળા' એ પદ્માત્મક પ્રાકૃત કૃતિ છે, અને એ યશઃકીર્તિ નામના મુનિએ વિ. સં. ૧૫૮૨ પહેલાં રચી છે. આની રૂપરેખા 'જૈન સાહિત્ય કા વૃદ્ધિ ઇતિહાસ' (ભાગ ૫, પૃ. ૨૩૩-૨૩૪) માં આલેખાઈ છે.



થોત્તા' ઇત્યાદિ ચાર સ્તોત્રો સંસ્કૃત છાયા સહિત આખ્યાની વાત નોંધું છું. આ સ્મરણનો મેં ગુજરાતી પદ્યાત્મક અનુવાદ કર્યો છે, અને તે 'ઉવસગ્ગહર થોત્ત (ઉપસર્ગાહર સ્તોત્ર)નો પદ્યાત્મક અનુવાદ' એ નામથી 'આત્માનંદ પ્રકાશ' (વ. ૭૦, અંક ૪) માં પ્રસિદ્ધ થયો છે.

પ્રણેતા : આ સ્મરણ નિર્ચુક્રિતકાર ભદ્રબાહુ સ્વામીએ રચ્યાનું મનાય છે.

વિવરણો : આ સ્મરણ પર પંદર વિવરણો વૈક્રમીય બારમા શતકથી કાંઈક પહેલાંથી અને ત્યારબાદના પાંચેક શતક સુધી રચાયાં છે. તેનો ઉલ્લેખ મેં ઉપચુક્રિત ઉપોદ્ધાતમાં કર્યો છે. જિનપ્રભસૂરિએ વિ. સં. ૧૩૬૫માં 'અર્થકલ્પલતા' નામની વૃત્તિ રચી છે. આ વૃત્તિમાં પાર્શ્વનાથ વગેરે ચારને અનુલક્ષીને વિવરણ છે. તેનું તેમ જ સિદ્ધચંદ્ર-ગણિ કૃત ટીકાનું અને હર્ષકીર્તિસૂરિ કૃત વૃત્તિનું મેં સંપાદન કર્યું છે, અને એ ત્રણે 'અનેકાર્થ સ્તનમંજૂષા'માં છપાયેલાં છે.

પાદપૂર્તિ : આ સ્મરણની પાદપૂર્તિરૂપે ૨૧ પદોમાં 'મહસુરસૂરિ (મતિસુરસૂરિ) થોત્ત' તેજસાગરે રચ્યું છે. આને 'પ્રિયંકર નૃપ કથા'ના પરિશિષ્ટરૂપે મેં આપ્યું છે.

યંત્રો - મંત્રો : ઉવ. સ્વાધ્યાયમાં આ સ્મરણનાં વિવિધ યંત્રો સમજૂતી સહિત અપાયાં છે. તેમાં ગાથા દીક મંત્રો પણ રજૂ કરાયા છે.

હાથપોથીઓ : આ સ્તોત્ર અને તેનાં કેઈ કેઈ વિવરણની હાથપોથીઓનો પરિચય મેં D. C. G. C. M. (Vol. XVII, Part 3) માં આપ્યો છે.

[૫] નમિઉણ (ભયહર થોત્ત)

(૧) આ પ્રાકૃત સ્મરણની ગાથાઓની સંખ્યા અંગે મતભેદ છે. અંચલગચ્છીઓ પ્રમાણે તેમાં ૨૫ ગાથાઓ છે. માનતુંગસૂરિએ આ સ્તોત્ર રચ્યું છે. આ સ્તોત્ર અજ્ઞાત કર્તૃક અવચૂરિ સહિત મેં સંપાદિત કર્યું હતું, અને તે ભક્તનામર-કલ્યાણ મંદિર^૧-નમિઉણ-સ્તોત્રત્રયમ્' નામના પુસ્તકમાં પ્રકાશિત કરાયું છે.

(૨) આ સ્તોત્રને લગતી કેટલીક બાબતો મેં 'નમિઉણ કિંવા ભયહર સ્તોત્ર' નામના મારા લેખમાં દર્શાવી છે. અહીં તો તેનાં નીચે પ્રમાણેનાં વિવરણો નોંધું છું.

૧. ટીકા : આ જિનપ્રભસૂરિએ વિ સં. ૧૩૬૫માં રચી છે. એને વહેલી તકે પ્રકાશિત કરાવવી જોઈએ.

૧. આ પુસ્તકમાં માનતુંગસૂરિની બીજી એ કૃતિઓ - 'ભક્તનામર સ્તોત્ર' અને 'ભત્તિભર થોત્ત' (પંચ પરમેષ્ઠિ સ્તવ) ને પણ સ્થાન અપાયું છે. સાથે સાથે, 'નમિઉણ થોત્ત' નો મેં કરલો અંગ્રેજી અનુવાદ પણ તેમાં છપાયો છે.

૨. આ લેખ 'જૈન ધર્મ પ્રકાશ' (પૃ. ૮૮, અંક ૧ અને ૨) માં પ્રસિદ્ધ કરાયો છે.



ટીકા : આ સ્મરણ પર વાચક મુશ્કેલીસાગરે વિ. સં. ૧૭૨૫માં 'સુબોધિકા' નામની ટીકા રચી છે, પણ તે છપાવાઈ હોય, તેમ જણાતું નથી.

[૭] નમુત્યુણું (શક સ્તવ)

આ કૃતિ તપાગચ્છીઓને પણ માન્ય છે. એ વિવિધ આગમોમાં ન્યૂનાધિક પ્રમાણમાં જોવાય છે. એ પરત્વે મેં 'નમુત્યુણુંને અંગે' નામના લેખમાં^૧ કેટલીક માહિતી આપી છે. હરિભદ્રસૂરિએ 'ચૈત્યવંદન સૂત્ર'ની વૃત્તિ રચી છે. તે 'લલિત વિસ્તરા' નામે સુપ્રસિદ્ધ છે. તેમાં 'અરિહંત'ના જે પચીસ વિશેષણો 'શક સ્તવ'માં જોવાય છે, તે કયા કયા મતના પ્રતિકારરૂપ છે, એ આગત દર્શાવાઈ છે. આની નોંધ મેં 'શ્રી હરિભદ્રસૂરિ' નામના મારા પુસ્તકમાં (પ. ૧૯૭-૧૯૯) માં લીધી છે. આ નિરૂપણુ શ્રીહરિભદ્રસૂરિના એક અર્પૂર્વ કાર્યરૂપ છે. તેમાં મત-વાદનો નિર્દેશ છે, અને તે વિષે કેટલીક આગતો પૃ. ૩૨૮-૩૩૫માં મેં આપી છે.

[૮] (લઘુ) અજિતસંતિ થય

કવિ વીરગણિની આ કૃતિ આઠ પદ્યો અપભ્રંશમાં અને અંત્ય પ્રાસથી અલંકૃત છે, અને તે 'લઘુ અજિત શાંતિ સ્તવ' તરીકે ઓળખાય છે. તેમાં કહ્યું છે : 'આ સ્તવ સાંવત્સરિક, પાશ્વિક અને ચાતુર્માસિક (પ્રતિક્રમણો)માં જે ભણે અને સાંભળે તેનું અશુભ જાય અને સકળ સુખ સાંપડે.' આ સ્તવના પ્રણેતા તે જ 'પ્રભાવક અરિત'માં નિર્દેશાયેલા વીરગણિ છે કે કેમ તે જાણવાતું બાકી રહે છે. આ સ્તવમાં અજિતનાથ અને શાંતિનાથ એ બે તીર્થંકરોની સંયુક્ત સ્તુતિ છે.

[૯] બૃહદ્દજિત શાંતિ સ્તવ

આ નામ ઉપર્યુક્ત આઠમા સ્મરણને અનુલક્ષીને રચાયું લાગે છે. તેના કર્તા જયશેખર સૂરિએ 'અજિત શાંતિ સ્તવ' નામ સોળમા પદ્યમાં દર્શાવ્યું છે. આ સ્તવમાં ૧૭ પદ્યો સંસ્કૃતમાં છે અને તે પણ ઉપર્યુક્ત બે તીર્થંકરોને અનુલક્ષીને રચાયેલાં છે.

પ્રણેતા : આ સ્તવ અંચલમચ્છીય જયશેખરસૂરિની રચના છે. તે 'સૂરિ ચક્રવર્તિ' તરીકે ઓળખાવાય છે. તેઓ મહેન્દ્રપ્રભસૂરિના ત્રણ શિષ્યો પૈકી વચલા શિષ્ય છે. મેરૂતુંગસૂરિ પણ આ ત્રણ શિષ્યોમાંના એક છે. જયશેખરસૂરિએ નાની મોટી મળીને

૧. આ લેખ 'જૈન સત્ય પ્રકાશ' (વર્ષ ૨, અંક ૧૨)માં છપાયો છે.





સર્વ તીર્થંકરેણુ સંક્ષિપ્ત સામાન્ય સ્વરૂપ

— સુનિ શ્રી તત્વાનંદવિજયજી મ.

[સર્વ તીર્થંકરેણે લગતી સામાન્ય વસ્તુઓ સંક્ષેપમાં 'ષટ્પુસ્કવરિત્ત' ગ્રંથને આધારે અહીં રજૂ કરવામાં આવી છે.]

અથા પુરુષોમાં પુરુષત્વ સમાન હોવા છતાં પૂર્વકૃત શુભાશુભ કર્મના પરિણામને કારણે ચાર પ્રકારના પુરુષાર્થોની સાધનામાં ભેદ પડે છે, તેથી આગમોમાં છ પ્રકારના પુરુષો વર્ણવવામાં આવ્યા છે. તે આ રીતે : (૧) અધમાધમ, (૨) અધમ, (૩) વિમધ્યમ, (૪) મધ્યમ, (૫) ઉત્તમ, (૬) ઉત્તમોત્તમ.

વિશેષાર્થીઓએ પ્રથમ પાંચ પ્રકારના પુરુષોનું વર્ણન 'ષટ્પુસ્કવરિત્ત'થી જાણી લેવું. અહીં ફક્ત ઉત્તમોત્તમ એવા શ્રી જિનેશ્વર ભગવંતનું વર્ણન જ આપવામાં આવ્યું છે.

ઉત્તમોત્તમ પુરુષો તીર્થંકર નામકર્મના ઉદયવાળા શ્રી તીર્થંકરે જ છે. તેઓ ત્રણે લોકના ઈશ્વર, ત્રણે લોકના નાથ, ત્રણે લોકમાં સૌથી અધિક પૂજનીય, ત્રણે લોક વડે સ્તવવા યોગ્ય, ત્રણે લોક વડે ધ્યાન કરવા યોગ્ય, સંપૂર્ણ નિર્દોષ અને સર્વ ગુણ સંપન્ન હોય છે, તેથી જ તેઓ સર્વ પ્રકારે સર્વ જીવોથી ઉત્તમોત્તમ છે.

જ્યારે તે તીર્થંકર ભગવંતોના જીવો અનાદિ કાળમાં અવ્યવહાર રાશિમાં હોય છે, ત્યારે પણ તેઓ તેવા પ્રકારના તથા લવ્યત્વના વિપાકથી અનેક વિશેષ ગુણોને કારણે ખીજા જીવો કરતાં ઉત્તમ હોય છે.

તે પછી યથાપ્રવૃત્તકરણુ વડે જ્યારે તેઓ વ્યવહાર રાશિમાં આવે છે, ત્યારે પણ તેઓ તેવા પ્રકારના કર્મ વિપાકના સદ્ભાવથી પૃથ્વીકાયના જીવોમાં ચિંતામણિ રત્ન, પદ્મરાગ રત્ન વગેરે ઉત્તમ રત્નોગી જાતિમાં ઉત્તમ રત્નરૂપે થાય છે.

અપ્કાયમાં તે તે મહાન તીર્થોદક (તીર્થજલ) રૂપે ઉત્પન્ન થાય છે. તેઉકાયમાં મંગલદીપ આદિ રૂપે ઉત્પન્ન થાય છે.

વાયુકાયમાં હોય ત્યારે મલયાચલ પર્વતના વસંત ઋતુકાલીન મૃદુ, શીતલ અને સુગંધી વાયુ આદિ રૂપે ઉત્પન્ન થાય છે.

શ્રી સાર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ



વનસ્પતિકાયમાં હોય ત્યારે ઉત્તમ પ્રકારનાં ચંદન, કલ્પવૃક્ષ, પારિજાત, આમ્ર, ચંપક, અશ્લોક વગેરે વૃક્ષના રૂપમાં અથવા ચિત્રાવેલ, દ્રાક્ષાવેલ, નાગવેલ આદિ પ્રભાવશાળી ઔષધિઓમાં ઉત્પન્ન થાય છે.

ઘેઈ દ્રિયમાં દક્ષિણાવર્તી શંખ, શુક્રિકા, શાલિગ્રામ આદિમાં ઉત્પન્ન થાય છે.

એવી જ રીતે તેઈદ્રિય તથા ચૌરિદ્રિયમાં પણ ઉત્તમરૂપે ઉત્પન્ન થાય છે.

પાંચેદ્રિય તિર્થંચમાં સર્વોત્તમ પ્રકારના હાથીરૂપે અથવા સારાં લક્ષણોવાળા અશ્વરૂપે ઉત્પન્ન થાય છે.

તે પછી મનુષ્યોમાં આવેલા તેઓ ઉત્તમ કુળોમાં ઉત્પન્ન થઈ, અપૂર્વકરણ વડે અંથિલેહ કરી, અનિવૃત્તિકરણ વગેરે ક્રમે સમ્યક્ત્વ પામીને, તેવા પ્રકારના ઉત્તમ દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ, ભાવ આદિ રૂપે સંપૂર્ણ સામગ્રી પામીને, અર્હત્વાત્સલ્યાદિ વીસ સ્થાનકની ઉત્તમ આરાધના કરીને અને તેથી શ્રી તીર્થંકર નામ કર્મની ઉપાર્જના કરીને અનુત્તર વિમાન આદિ દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થાય છે.

ત્યાં દેવલોકનાં ઉત્તમ સુખોને અનુભવીને, ત્યાંથી આવેલા તેઓ ચરમ જન્મમાં સર્વોત્તમ અને વિશુદ્ધ જાતિ-કુળ-વંશોમાં ઉત્પન્ન થાય છે.

તે વિશુદ્ધ જાતિ-કુળોમાં તેમના અવતારના પ્રભાવથી માતાને ચૌદ મહા સ્વપ્નો આવે છે.

તેઓ ગર્ભાવાસમાં પણ ઉત્તમ પ્રકારનાં મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન અને અવધિજ્ઞાન યુક્ત હોય છે.

તેઓના મહાન પુણ્યોદયથી પ્રેરાયેલ જાંબક દેવતાઓ ગર્ભાવતાર સમયે ઈંદ્રિના આદેશથી ભૂમિ આદિમાં રહેલા માલિક વિનાના મહાનિધાનો ભગવંતના ગૃહમાં નિક્ષિપ્ત કરે છે.

તેઓ જ્યારે ગર્ભમાં હોય છે, ત્યારે બીજા ગર્ભોની જેમ તેઓને વેદના હોતી નથી તેમ જ માતાને પણ વેદના હોતી નથી. તેઓને તથા માતાને આહાર આદિની અશુભ પરિણતિ હોતી નથી. માતાને સર્વ શુભ વસ્તુઓની પ્રાપ્તિ થાય છે. રૂપ, સૌભાગ્ય, કાંતિ, બુદ્ધિ, બળ આદિમાં વૃદ્ધિ થાય છે. મન, વચન, કાયાના યોગે શુભ થઈ જાય છે. ઔદાર્ય, ગાંભીર્ય, ધૈર્ય આદિમાં ઘણી જ વૃદ્ધિ થાય છે. પરોપકાર, દયા, દાન, દેવગુરુભક્તિ ઇત્યાદિ ગુણો વિકસે છે. સ્વજનો તરફથી અત્યંત બહુમાન મળે છે અને સર્વ પ્રિય ઇન્દ્રિય વિષયોની પ્રાપ્તિ થાય છે. માતા સૌને પ્રિય લાગે છે.



પિતાને અત્યંત હુર્ષ પ્રાપ્ત થાય છે. પિતાને કયાંય પણ પરાભવ થતો નથી. બધા જ રાજ્યો નમે છે. સર્વત્ર પિતાની આજ્ઞાનું વિશાળ પ્રવર્તન થાય છે. પિતાની યશ-કીર્તિ સર્વ દિશાઓમાં ફેલાય છે. વંશની ઉન્નતિ થાય છે. ઘરમાં સર્વ સુંદર વસ્તુઓની પ્રાપ્તિ થાય છે અને ચારે બાજુથી સર્વ પ્રકારની સંપત્તિઓ આવે છે, વિપત્તિઓ દૂર બન્ય છે.

તેમના જન્મ ક્ષણે સર્વ શુભ ગ્રહો ઉચ્ચ સ્થાનમાં હોય છે. ત્રણે લોકમાં સર્વત્ર ઉદ્યોત થાય છે. અંતર્મુહૂર્ત સુધી નારકીઓને પણ સુખ થાય છે. પ્રમુદિત થયેલા દેવતાઓ ભગવંતના ગૃહાંગણમાં રત્નોનાં, સોનાનાં અને રૂપાનાં આભરણોની, ઉત્તમ વસ્ત્રોની, પુષ્પોની અને સુગંધી જળની વૃષ્ટિ કરે છે. દેવતાઓ 'જય જય' શબ્દથી આકાશને ભરી નાખે છે. દેવોની દુઠ્ઠુલિઓ આકાશમાં હાથથી તાડન કર્યા વગર વાગતી જ રહે છે. સર્વ દિશાઓ પ્રસન્ન થાય છે. સુગંધી અને શીતળ વાયુઓ વાય છે, પૃથ્વી ઉપરથી ધૂળ સર્વત્ર શાંત થઈ બન્ય છે. પૃથ્વી સુગંધી અને શીતળ થાય છે.

છપ્પન દિવ્વકુમારીઓ સુખકારક સૂતિકર્મ કરે છે. ચોસઠ ઇંદ્રો મેરુ પર્વત ઉપર જન્માભિષેક કરે છે, જગત ક્ષણવાર સર્વથા નિરુપદ્રવી, સમૃદ્ધિમય અને આનંદમય થઈ બન્ય છે.

તે આ રીતે : દેવતાઓ, મનુષ્યો અને તિર્યંચોના પરસ્પરનાં વૈર નાશ પામે છે. લોકોનાં આધિ અને વ્યાધિ શમી બન્ય છે. લોકમાં ક્ષુદ્ર ઉપદ્રવો થતા નથી. શાકિનીઓ કોઈનું કાંઈ પણ અનિષ્ટ કરી શકતી નથી. દુષ્ટ મંત્રો અને તંત્રો પ્રભાવ વિનાના થઈ બન્ય છે. ગ્રહો શાંત થઈ બન્ય છે. ભૂત, પ્રેત વગેરેના ઉપદ્રવો ઉપશાંત થાય છે. લોકોનાં મન પરસ્પર પ્રીતિવાળાં થાય છે.

પૃથ્વીમાં રૂઢ, ઘી, તેલ, ઇશ્વિરસ વગેરેની વૃદ્ધિ થાય છે. સર્વ વનસ્પતિઓ પુષ્પો, ફળો અને નવકોમળ પત્રોથી સમૃદ્ધિ થાય છે. મહાન ઔષધિઓના પોતપોતાના પ્રભાવમાં ઘણી જ વૃદ્ધિ થાય છે; રત્નો, સોનું, રૂપું આદિ ધાતુઓની ખાણોમાં તે તે વસ્તુઓની ઘણી જ અધિક ઉત્પત્તિ થાય છે.

સમુદ્રોમાં ભરતી આવે છે. પાણી અત્યંત સ્વાદિષ્ટ અને શીતળ થાય છે. બધાં પુષ્પો અધિક સુગંધવાળાં થાય છે. પૃથ્વીમાં રહેલાં નિધાનો ઉપર આવે છે. વિદ્યાઓ અને મંત્રોના સાધકોને સિદ્ધિઓ સુલભ થાય છે. લોકોના હૃદયમાં સદ્ગુણો ઉત્પન્ન થાય છે. પ્રાણીઓનાં મન દયાથી આર્દ્ર થાય છે. મુખમાંથી અસત્ય વચનો નીકળતાં નથી. ખીજાઓનું



ધન લઈ લેવાની બુદ્ધિ જાગતી નથી. કુશીલ લોકોનો સંગ હોતો નથી, કારણ કે લોકોમાં કુશીલતા જ હોતી નથી. ક્રોધ વડે પારકાનો પરાભવ હોતો નથી, કારણ કે ક્રોધ જ હોતો નથી. વિનયનું ઉલ્લંઘન થતું નથી, કારણ કે માયા જ હોતી નથી. લોકો ન્યાયવૃત્તિનું ઉલ્લંઘન કરતા નથી, કારણ કે લોભ જ હોતો નથી. માનસિક સંતાપ હોતો નથી.

પરને પીડા કરે તેવાં વચન કોઈ બોલતું નથી. કાયાથી અશુભ ક્રિયાઓ કોઈ કરતા નથી. પાપ કરવાની બુદ્ધિ થતી નથી. લોકો સુકૃત કરીને મનઃશુદ્ધિવાળાં થાય છે. લોકનાં મનોવાંછિતની પૂર્તિ થાય છે. લોકોમાં પારકાના ગુણ ગ્રહણ કરવાની વૃત્તિમાં અભિવૃદ્ધિ થાય છે. લોકો ઘેર ઘેર મહોત્સવ કરે છે. ભગવંતના જન્મનાં મંગલ ગીતો ગવાય છે. ઘરે ઘરે વધામણાં કરાય છે.

ભગવંતના જન્મથી સ્વર્ગ અને પાતાળ ભૂમિમાં રહેતા દેવતાઓ પ્રમુદિત થાય છે. તેઓ શાશ્વત ચૈત્યોમાં મહોત્સવ કરે છે. દેવાંગનાઓ ધારી કર્મ કરે છે. દેવાંગનાઓ નવાં નવાં આભરણો ધારણ કરે છે અને અનેક પ્રકારની કીડાઓ કરાવે છે. દેવેન્દ્ર પુષ્ટિ માટે ભગવંતના જમણા હાથના અંગુઠામાં અમૃતનો સંચાર કરે છે.

બાહ્યકાળમાં પણ શ્રી તીર્થંકર ભગવંતે ઉત્તમ પ્રકારના મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન અને અવધિજ્ઞાનથી યુક્ત હોય છે. અપરિમિત બળ અને પરાક્રમવાળા હોય છે. દેવતાઓ, અસુરો અને મનુષ્યો વડે અશ્લેષ્ય હોય છે. બીજાં બાળકો કરતાં અત્યંત ઉત્તમ સ્વભાવવાળા હોય છે. ત્રણે લોકની રક્ષા કરવામાં અશુભ શક્તિવાળા હોય છે. અધ્યયન કર્યા વિના પણ વિદ્વાન હોય છે. શિક્ષણ પામ્યા વિના બધી જ કળાઓના સમૂહોમાં કુશળ હોય છે, અલંકાર વિના જ બધા જ અવયવોથી ઉત્તમ સૌંદર્યવાળા હોય છે. શિશુ કાળમાં પણ વાણી અવ્યક્ત હોવા છતાં પણ દેવો, અસુરો અને મનુષ્યોને આનંદ પમાડનારા હોય છે. અચપળ સ્વભાવવાળા હોય છે. પોતાને તેમ જ પારકાને સંતાપ ન થાય તેવા સ્વભાવવાળા હોય છે. લોભુષતા વિનાના હોય છે અને જ્ઞેય પદાર્થોના સ્વભાવને જાણનારા હોવાથી નિઃસ્પૃહ હોય છે.

શ્રી તીર્થંકર ભગવંત જન્મથી જ રોગ, સ્વેદ (પરસેવો), મળ આદિથી રહિત દેહવાળા હોય છે. તત્કાલ અત્યંત વિકસિત કમળ જેમ બહુ સુવાસિત દેહવાળા હોય છે અને ગાયના દૂધની ધારા જેવા પ્રવેત રક્ત અને માંસયુક્ત દેહવાળા હોય છે. તેઓના આહાર - વિહાર અર્ચચક્ષુવાળા માટે અદૃશ્ય હોય છે. આ ચાર અતિશયો તેઓને જન્મથી જ સહજ હોય છે.



અપ્રતિમ રૂપ અને સૌભાગ્યના ઉદ્ભવથી પવિત્ર એવા તેમના યૌવન કાળમાં તેમનાં રૂપ-સૌભાગ્યની શોભા તો એવી અદ્ભુત હોય છે કે દેવતાઓ, અસુરો અને મનુષ્યોના સ્વામીઓના (ઇંદ્ર આદિના) અંતઃકરણમાં પણ પરમોચ્ચ ચમત્કાર ઉત્પન્ન થાય છે. સર્વ દેવતાઓ મળીને એક અંગુષ્ઠ પ્રમાણુ રૂપને નિર્માણુ કરે, તો પણ તે રૂપ ભગવંતના અંગુઠાના રૂપની આગળ જાન્યવલ્યમાન અગ્નિની આગળ અંગારાની જેમ શોભાને પામતું નથી. વિશિષ્ટ પ્રકારના નામકર્મના ઉદયથી શ્રી તીર્થંકર ભગવંતોના સંઘણુ, રૂપ, સંસ્થાન, વર્ણ, ગતિ, (ચાલ), સત્વ, ઉચ્છવાસ વગેરે બધું જ જગતમાં સર્વોત્તમ હોય છે.

પરેખર રૂપ, સૌભાગ્ય અને એક હુન્નર આઠ બાહ્ય લક્ષણોથી સહિત એવું તેમનું શરીર સૌંદર્યનું, લાવણ્યનું, કાંતિનું, દીપ્તિનું અને તેજનું પરમ અદ્ભુત ધામ હોય છે. સ્વર્ગમાં દેવદેવીઓ તે રૂપ આદિનાં ગુણુગાન અને ચિંતન કરે છે, પાતાળલોકમાં પાતાળવાસી દેવાંગનાઓ તેને સ્તવે છે અને મર્ત્યલોકની અંદર મનુષ્ય-સ્ત્રીઓ તેનું ધ્યાન કરે છે.

પરેખર, તેમના જેવું રૂપ, સૌભાગ્ય, લાવણ્ય, ગમન, વિલોકન, વચન, દર્શન, સ્પર્શન, શ્રવણ, ઔદાર્ય, ગાંભીર્ય, ધૈર્ય, સમર્થાદત્વ, આર્યત્વ, દયાળુતા, અનુદંડતા, સદાચાર, મનઃસત્ય, વચનસત્ય, કાયાક્રિયાસત્ય, સર્વપ્રિયત્વ, પ્રભુત્વ, પ્રશાંતત્વ, જિતેંદ્રિયત્વ, ગુણીત્વ, ગુણાનુરાગીત્વ, નિર્મમત્વ, સૌમ્યતા, સામ્ય, નિર્ભયત્વ, નિર્દોષત્વ ઇત્યાદિ જગતમાં બીજા કોઈમાં પણ હોતાં નથી.

ત્રણે લોકમાં અત્યંત અલૌકિક અને સૌથી અડિચાતા ગુણોના સમૂહોના કારણે તે તીર્થંકર ભગવંતો સૌથી મહાન બને છે. અને તેથી જ સર્વત્ર મહાન પ્રતિષ્ઠા (કીર્તિ, યશ આદિ)ને પામેલા છે. તેઓ સર્વત્ર ઉત્તમ વિવેકથી વિવિધ કાર્યોને કરે છે અને સર્વત્ર ઉચિત જ આચરવામાં અત્યંત ચતુર હોય છે. આત્મામાં અભિમાન આદિ વિકારને ઉત્પન્ન કરનારાં સર્વોત્તમ ભક્તિ, કૃપા, રૂપ, ગણ, પ્રભુતા, સંપત્તિ વગેરે અનેક કારણો વિદ્યમાન હોવા છતાં પણ તેઓ સર્વત્ર નિર્વિકાર હોય છે. તેઓ જાણે છે કે, વિષયસુખ અનંત દુઃખનું કારણુ છે અને સ્થિરતાનું નાશક છે, છતાં પૂર્વના ભવોમાં ઉપાર્જિત કરેલ તેવા પ્રકારના ભોગોને આપનાર કર્મોના બળથી તેઓ વિપુલ સામ્રાજ્ય, લક્ષ્મીને ભોગવે છે. તે વખતે પણ તેઓ નિરુપમ વૈરાગ્ય રંગથી રંગાયેલા હોય છે.

જ્યારે તેઓ દેવેંદ્રો અને નરેંદ્રોની લક્ષ્મીને ભોગવતા હોય છે, ત્યારે પણ તેઓ વિરક્ત જ હોય છે.



સંસારમાં એવી કોઈ રમ્ય લોગ સંપત્તિ નથી કે, જે તેમના મનમાં રાગને ઉત્પન્ન કરી શકે. સંસારમાં એવી કોઈ વસ્તુ વાસ્તવિક રીતે સારભૂત નથી કે જે તેઓના મનને આકર્ષી શકે. એવું હોવાં છતાં પણ તેઓ વિધિપૂર્વક ધર્મ, અર્થ અને કામરૂપ ત્રણે પુરુષાર્થો સિદ્ધ કરે છે. એથી પુરુષાર્થ જે મોક્ષ-તેની સાધનાનો હવે સમય થયો છે, એમ જાણતા હોવા છતાં પણ જ્યારે પાંચમા દેવલોકમાં રહેલા લોકાતિક દેવતાઓ ભગવંત પાસે આવીને સાંવત્સરિક દાનના સમયને જણાવે છે, ત્યારે તેઓ દીક્ષાની તૈયારી કરે છે.

પ્રભાત સમયે ભગવંત સ્વયં જાગૃત થાય છે, છતાં શંખ વગેરેના ધ્વનિથી તથા 'જય જય' આદિ શબ્દોથી તેઓને સમયનો ખ્યાલ આપવામાં આવે છે. તે પછી ગામો, નગરો વગેરેમાં પટહના વગાડવાપૂર્વક 'વરવરિકા' કરાવવામાં આવે છે. 'વરવરિકા' એટલે 'દરેકને ઈન્દ્રિય અપાય છે' એવી સાંવત્સરિક મહાદાનની ઉદ્ઘોષણા. તે પછી 'સોનું', સ્વત, રત્નો, વસ્ત્રો, આભૂષણો, હાથીઓ, ઘોડાઓ વગેરે વડે સાંવત્સરિક મહાદાન કરવામાં આવે છે. તેમાં ભગવંતની બધા લોકો ઉપર સમાન કૃપા હોય છે.

તે પછી સંપૂર્ણ પૃથ્વીને ઋણથી રહિત કરવામાં આવે છે. તે પછી સર્વત્ર યશ અને કીર્તિનો સૂચક પટહ વગાડવામાં આવે છે. એસઠે ઇંદ્રો ભગવંતના દીક્ષા સમયને અવધિ-જ્ઞાન વડે જાણે છે. તેઓ પરિવાર સહિત ભગવંતની પાસે આવે છે. તેઓ સર્વ સમૃદ્ધિ વડે સર્વ પ્રકારે આઠ દિવસનો મહોત્સવ કરે છે.

તે પછી ભગવંતો સ્વયં દીક્ષા ગ્રહણ કરે છે. તેઓ સર્વ શિક્ષાઓના રહસ્યને જાણે છે. તેઓનું ચિત્ત કેવળ મોક્ષમાં બંધાયેલું હોય છે. તેઓ પૃથ્વીતળ ઉપર અપ્રતિબદ્ધ વિચરે છે અને પરિવહો અને ઉપસર્ગોને સહન કરે છે. તેઓ સમસ્ત બાહ્ય અને અભ્યંતર પરિગ્રહનો ત્યાગ કરે છે, તેથી નિર્અર્થ કહેવાય છે.

મૈત્રી, પ્રમોદ, કરુણા અને માધ્યસ્થ ભાવનાઓથી તેઓ ધર્મધ્યાનને સ્થિર કરે છે. તે પછી ક્ષાંતિ આદિ આલંબનોથી શુકલ ધ્યાન ઉપર આરુઢ થાય છે. તે પછી ક્ષપક શ્રેણી દ્વારા ચાર ધાતીકર્મનો ક્ષય કરે છે; તેથી સર્વ દ્રવ્યો અને તેઓના સર્વ પર્યાયોનો સાક્ષાત્કાર કરતું કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે.

ધાતીકર્મનો ક્ષય થતાં જ શ્રી તીર્થંકર ભગવંતોને વિશિષ્ટ પ્રકારની નામકર્મની પ્રકૃતિનો ઉદય થાય છે. તે તીર્થંકર નામકર્મ કહેવાય છે. તેનો મહિમા આ પ્રમાણે છે :

એક યોજન પ્રમાણ ભૂમિનું વાયુકુમાર દેવતાઓ પ્રમાર્જન કરે છે. મેઘકુમાર દેવતાઓ સુગંધી જળથી સિંચન કરે છે. ઋતુકુમાર દેવતાઓ પાંચ વર્ણનાં સુગંધી



પુષ્પોની વૃદ્ધિ કરે છે. વ્યંતર દેવતાઓ મણિઓ, રત્નો અને સુવર્ણથી નિર્મિત એક યોજન પ્રમાણુ પીઠગંધ તૈયાર કરે છે. તે પીઠગંધ ઉપર વૈમાનિક દેવતાઓ રત્નમય પ્રથમ પ્રાકાર બનાવે છે. તેના કાંગરાઓ મણિઓના હોય છે. તેને ચાર દ્વાર હોય છે. તે પતાકાઓ, તોરણો, ધ્વજો વગેરેથી સુશોભિત હોય છે.

બ્યોતિષી દેવતાઓ સોનાનો ખીજો પ્રાકાર બનાવે છે. તેને રત્નમય કાંગરાઓ હોય છે. તેને ચાર દ્વાર હોય છે. ભવનપતિ દેવતાઓ ત્રીજો રૂપનો બાહ્ય પ્રાકાર રચે છે. તેને સોનાના કાંગરાઓ હોય છે અને ચાર દ્વાર હોય છે. કલ્યાણી ભક્તિને ધારણ કરનાર દેવતાઓ ચૈત્યવૃક્ષ, રત્નમયપીઠ, દેવચંદ, સિંહાસન આદિ અન્ય રચનાઓ પણ કરે છે. આ રીતે સમવસરણુ (દેશના સ્થાન)ની રચના થાય છે.

તે પછી ભગવંત સોનાનાં નવ કમળે ઉપર પગ મૂકતા મૂકતા તથા ચારે પ્રકારના દેવતાઓથી પરિવેલા સમવસરણુમાં પધારે છે, તીર્થને પ્રણામ કરે છે અને સિંહાસન ઉપર પૂર્વાભિમુખ વિરાજમાન થાય છે. એ વખતે દેવતાઓ ખીજી ત્રણ દિશાઓમાં ભગવાનના ત્રણ રૂપની રચનાઓ કરે છે. આ રચના કરે છે દેવતાઓ, પણ થાય છે ભગવંતના અતિશયના પ્રભાવથી. તે વખતે બાર પર્ષદાઓ પોતે પોતાના સ્થાનમાં બેસી જાય છે. તે વખતે ભગવંત યોજનગામિની, સર્વ સંદેહનાશિની અને સર્વભાષાસંવાદિની એવી સર્વોત્તમ વાણી વડે ધર્મદેશના આપે છે. તે દેશના દ્વારા ભગવંત મોક્ષમાર્ગ બતાવે છે.

તે ભગવાન જગતના ગુરુ, જગતના નાથ, જગતના તારક, અનંત ગુણોના કારણે સર્વોત્તમ, અનંત શક્તિવાળા, અનંત મહિમાવાળા, ચોત્રીસ અતિશયોથી સહિત, અષ્ટ મહા પ્રાતિહાર્યોથી શોભતા, વાણીના પાંત્રીસ ગુણો વડે દેવતાઓ, અસુરો, મનુષ્યો અને તિર્થચોને આનંદિત કરવા સર્વ ગુણ સંપન્ન અદાર દોષોથી રહિત હોય છે. તેઓ જઘન્યથી એક કરોડ ભક્તિવાળા દેવતાઓથી સદા સહિત હોય છે. આવા ભગવંત સ્વયં કૃતાર્થ હોવા છતાં પણ પરોપકાર માટે જગત ઉપર વિચરે છે.

શાસ્ત્રોમાં કહ્યું છે :

ચોત્રીસ અતિશયોથી સહિત, અષ્ટ મહા પ્રાતિહાર્યોથી શોભતા અને મોહથી રહિત એવા તીર્થકરોનું ધ્યાન પ્રયત્નપૂર્વક કરવું જોઈએ.

ચાર અતિશય જનમથી, અગિયાર કર્મક્ષયથી અને ઝોગણીસ દેવકૃત એમ ચોત્રીસ અતિશયો ભગવંતને હોય છે.

અશોક વૃક્ષ, દેવ વિરચિત પુષ્પ પ્રકર, મનોહર દિવ્ય ધ્વનિ, સુંદર ચામરચુગ્મ, શ્રેષ્ઠ આસન, ભામંડલથી દેદીખ્યમાન શરીર, મધુર નાદયુક્ત દુંદુભિ અને ત્રણ છત્ર-એમ ભગવંતના અષ્ટ મહા પ્રાતિહાર્ય કોના મનમાં પ્રમોદ ઉત્પન્ન કરતા નથી!

શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ



જેઓ ચોત્રીસ અતિશયોથી સહિત, અષ્ટ મહા પ્રાતિહાર્યથી શોભતા, વાણીના પાંત્રીસ ગુણોથી યુક્ત, અઢાર દોષોથી રહિત અને રાગ, દ્વેષ અને મોહરૂપ મહા શત્રુઓને છુટનારા છે, તેમને જ, જગતમાં દેવાધિદેવ એવું નામ શોભે છે.

આ રીતે ગુણસમૂહના કારણે મહાન, ત્રણે લોકમાં મહાન ખ્યાતિને પામેલા અને સર્વ દેવતાઓ, અસુરો અને મનુષ્યોમાં સર્વ શ્રેષ્ઠ એવા ભગવંત પૃથ્વીતળ ઉપર વિચરીને ક્રમતરૂપ અધિકારનો નાશ કરીને સુમતરૂપ પ્રકાશને પાથરે છે. તેઓ અનાદિ કાલીન પ્રબળ મિથ્યાત્વનો નાશ કરે છે, જેય ભાવોને જણાવે છે, ભવભ્રમના કારણરૂપ અજ્ઞાનનો નાશ કરે છે અને અનેક ભવ્યજનોને પ્રતિબોધ કરે છે.

અંતે આયુઃકર્મની સમાપ્તિને સમયે શુકલ ધ્યાન વડે ભવોપગ્રાહી ચાર કર્મનો ક્ષય કરે છે અને એક જ સમયમાં ઋગ્નુ શ્રેણી વડે લોકના અચભાગ દ્વેતરૂપ મોક્ષમાં ચાલ્યા જાય છે. તેઓ તેથી ઉપર જતા નથી; કારણ કે ત્યાં અલોકમાં ઉપગ્રહનો અભાવ છે. તેઓ નીચે પણ આવતા નથી, કારણ કે તેઓમાં હવે ગુરુતા નથી. યોગ પ્રયોગનો અભાવ હોવાથી તેઓને તિરછી ગતિ પણ નથી.

મોક્ષમાં રહેલા તે ભગવંતોને સિદ્ધ કહેવામાં આવે છે. સર્વ દેવો અને મનુષ્યો ઈંદ્રિયોના અર્થોથી ઉત્પન્ન થતું, સર્વ ઈંદ્રિયોને પ્રીતિકર અને મનોહર એવું જે સુખ ભોગવે છે તથા મહર્ધિક દેવતાઓએ ભૂતકાળમાં જે સુખ ભોગવ્યું છે અને ભવિષ્યમાં જે સુખ ભોગવશે, તેને અનંત ગુણ કરવામાં આવે તો પણ તે સિદ્ધ ભગવંતના એક સમયના સ્વાભાવિક અને અતીંદ્રિય સુખની તુલનામાં ન આવે, તે સિદ્ધ ભગવાન અનંત દર્શન, જ્ઞાન, શક્તિ અને સુખથી સહિત છે. તેઓ સદા ત્યાં જ રહે છે.

તે જ સમયે અવધિજ્ઞાન વડે ચોસઠે ઈંદ્રો ભગવંતના નિર્વાણને બાણીને નિર્વાણ ભૂમિ પર પરિવાર સહિત આવે છે. ગોશીર્ષ, ચંદન આદિ સુગંધી દ્રવ્યોથી ભગવંતના દેહના અતિમ સંસ્કાર કરે છે અને સર્વ શાશ્વત ચૈત્યોમાં મહોત્સવ કરે છે.

શ્રી તીર્થંકર ભગવંતનો જીવ અનાદિ કાળથી સંસારમાં ધીન જીવો કરતાં વિશિષ્ટ હોય છે. તેઓનું વ્યવન, જન્મ, ગૃહવાસ, દીક્ષા, કેવળજ્ઞાન, નિર્વાણ વગેરે યજું જ અલૌકિક હોય છે. આ પ્રમાણે તીર્થંકર ભગવંતો સર્વ સંસારી જીવોથી સર્વ પ્રકારે ઉત્તમોત્તમ હોય છે. તેઓ તે પ્રકારની ઉત્તમોત્તમતા વડે વિશ્વને સર્વ સુખો આપનારા છે. સ્વયં અવ્યય પદને પ્રાપ્ત કરવા અને ભવ્ય જીવોને મહાન ઉદયવાગું અવ્યય પદ આપવા માટે સર્વ રીતે સમર્થ છે.

*

*

*





શ્રી ચતુર્વિંશતિ જિન સ્તુતિ

— પૂ. દાદાશ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિ
સંપાદક : ' ગુણશિશુ '

[અહીં રજૂ થતી આ કૃતિ આ અવસર્પિણી કાળની, વર્તમાન ચોવીસીના ચોવીસ તીર્થંકર પરમાત્માઓની સ્તુતિરૂપે છે.]

ચૈત્યવંદન કે પ્રતિક્રમણ વિધિમાં ચાર સ્તુતિ રીતે પણ ઐલી શકાય, તેવી પ્રાચીન ગુર્જર પદ્યમાં આ ભાવવાહી રચના છે. દરેક તીર્થંકર પરમાત્મા માટે એક એક સ્તુતિ યોગ્ય છે. આ રીતે ચોવીસ તીર્થંકરોની સ્તુતિ માટે એક એક એમ ચોવીસ સ્તુતિઓ છે. જ્યારે ૨૫, ૨૬ અને ૨૭ ક્રમાંકની સ્તુતિઓ ઉપરોક્ત દરેક સ્તુતિને અતે ઐલી શકાય છે. આમ આ ૨૭ કંડિકાઓ કંઠસ્થ કરી લેનાથી દરેક તીર્થંકર પરમાત્માની સ્તુતિ કરી શકાય છે. ક્રમાંક ૨૫ ની સ્તુતિ ઋષભાદિ સર્વ તીર્થંકરોને લગતી છે. ક્રમાંક ૨૬ ની સ્તુતિ શ્રુતજ્ઞાનની છે. ક્રમાંક ૨૭ ની સ્તુતિ શાસનદેવીની છે. દેવકી સ્તુતિમાં કર્તાએ પોતાનું નામ સૂચવ્યું છે. આ કૃતિ અહીં સર્વ પ્રથમ વાર પ્રકાશિત થાય છે. શ્રી લા. દ. વિદ્યામંદિર (અમદાવાદ)ના સંગ્રહની હસ્તપ્રત ઉપરથી સં. ૨૦૩૩ના ખાડમેર આતુર્ગાસ દરમ્યાન આ કૃતિ અક્ષરશઃ લેખિલ છે.

— સંપાદક]

મૂળ કૃતિ

- ઋષભદેવ જિનં જિનનાયકં, વિજિત દુર્જય મનમય સાયકં;
 પ્રણુત માનવદાનવ સાયકં, ભજત પાપહરં શિવદાયકં. ૧
- અજિતનાથ જિનં જનશંકરં, દ્વિરદ લાંછન ચરણે શુભંકરં;
 કનકકાંતિ મનોહર સુંદરં, નમત ભવિજન, કેવલમંદિરં. ૨
- સંભવનાથ જિનં સુરપૂજિતં, શ્રવણહારી મનોહરકૂજિતં;
 સાવ્જથી નગરીનો રાજ્યો, તુરંગલાંછન નાથ સદા જ્યો. ૩
- અભિનંદનજિન અંદનશીતલં, દરિશન જેહતું દીપે નિર્મલં;
 પૂરવ પચાસ લાખનું આઉણું, ભવિજનને સેવ્યો દીર્ઘ શિવસુખં. ૪



- સુમતિનાથ જિનેશ્વર પાંચમો, ભાવિં ભવિયણ કર બેડી નમો;
મૂરતિ મોહનગારી જેહની, સુરતિની બલિહારી તેહની. ૫
- શ્રી પદ્મપ્રભનાથ મયા કરી, સેવક દિલ ધારો આકરી;
ધનુષ અઢી શાત દેહી દીપતી, સુંદર કાંતિ પ્રવાહું છપતી. ૬
- સ્વામિ સુપાસ સુણો મુજ વિનતિ, નિશિ (દિન) તુમ્હને ભાવે કરું નતી;
નિરમલ વાણી નિશાની દીજીઈ, તુજ વાણીરસ ઘટઘટ પીજીઈ. ૭
- શ્રી ચંદ્રપ્રભ ચંદ્રસમપ્રભં, ચંદ્રલાંછન વણે શોભે શુભં;
ચંદ્રાનના નગરીનો જે ઘણી, સેવકની પૂરે ઈચ્છા ઘણી. ૮
- સુવિધિનાથ જિનેશ્વર વંદીઈ, ચિરસંચિત ધનયોનિ કંદીઈ;
જિનશાસન ગગણાંગણુ દિનમણિ, કાકંદી નગરીનો છે ઘણી. ૯
- શ્રી શીતલ જિનનાથ સુખ કરું, શીતલવાણી ભવિજન ભય હરું;
શીતલતા નયને હોઈ અતિ ઘણી, પ્રભુ દરશન દેખો જિનશશીમણિ. ૧૦
- શ્રી શ્રેયાંસ જિનરાજ ઈગ્યારમો, ઠાડગી (ગેંડો) લાંછન ભગતિં નમો;
વરસ ચૌરાસી લાખ છે જીવિતં, માનવ-દાનવ-વાસવ-સેવિતં. ૧૧
- શ્રી વાસુપૂજ્ય નૃપાંગજ સુંદરં, સીતરિ-ધનુ તનુમાન મનોહરં;
મહિષાસુર ચરણે આવી વસ્યો, સખલાને શરણે તસ ભય કિસ્યો. ૧૨
- વિમલનાથ નમું વિમલાનનં, વિમલ નયન હોઈ જસ દર્શનં;
શ્રવણયુગલ માહરં પાવન ઘણાં, નિસુણિ પ્રભુતાં વયાણુ સોહામણાં. ૧૩
- શ્રી અનંતજિન સ્યું મન મેહીઈ, દ્વધમાહે જિમ સાકર ભેહીઈ;
સાચો રંગ કરારી જાણીઈ, ખોટો રંગ પતંગવર વાણીઈ. ૧૪
- ધરમ જિનેશ્વર ધરમ ધુરંધરુ, ધીરીઈ ધરમસનેહી જિનવરુ;
રતનપુરીનો નાયક સોહતો, કંચનકાંતિ સદા મન મોહતો. ૧૫
- શાંતિ જિનેશ્વર સાહિબ સોલમો, સારંગ લાંછન ચક્રી પાંચમો;
લાખ વરસનું જીવિત જેહનું, વ્યાલીસ ધનુપનું માન છે દેહનું. ૧૬
- સુરનૃપાંગજ કુંથુ જિનેશ્વરં, સેવો ભવિકા વિશ્વકૃપાકરં;
મન વય કાયા ચિર કરી સેવીઈ, તો શિવકમલા વિમલા પાલીઈ. ૧૭



શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ

- શ્રી અરજિન લવજ્જલનો તારકો, ઇતિ અનીતિ અધર નિવારકો;
ભવિ પંકજકાનન યોધતો, ધ્યાનાનલ આતમ શોધતો. ૧૮
- મહિ જિનેશ્વર મહિમા અતિ ધણો, નીલકમલદલ દેહ સોહામણો;
કુમરી રૂપેં જિનપદ ભોગવ્યું, બાલપણથી પ્રહમત અનુભવ્યું. ૧૯
- શ્રી મુનિ સુવત સુવતધારકં, પ્રણમું પ્રેમે ભવિજન તારકં;
અકલ કલા દિસે પ્રભુ તાહુરી, રાગરહિત તેં શિવનારી વરી. ૨૦
- શ્રી નમિનાથ નમું પરમેશ્વરં, મિથિલાપુર અધિકારી જિનવરું;
સહસદસ વરસનું જીવિતં, પનર ધનુષ તનુધારી સુરનતં. ૨૧
- પ્રહ્મચાર સિરિ નેમિ જિનાધિપં, વંદું વેગેં પ્રણતસુરાધિપં;
સમુદ્રવિજય નૃપ નયનાનંદનં, માત શિવાદેવી ચિતનંદનં. ૨૨
- પુરુસાદાણી પાર્શ્વ જિનોત્તમં, નિર્મલ ભાવે પૂજે ઘૃતશમે;
ચરણકમલ પ્રણમે જે સ્વામિનાં, પાતિક ચૂરેં પૂરં કામના. ૨૩
- શ્રી વર્ધમાન નમું ચરમં જિનં, ત્રિભુવન-જન-ગણ-માણસ-રંજનં;
શ્રી જિનશાસન ભાસન જગદાણી, ગૌતમ ગણધર ભસ મહામુણી. ૨૪
- શ્રી ઋષભાદિકે જિનવર જે થયા, પાતિક કર્મક યોઈ નિર્મલ લયા;
ચઉદરાજ અલગા જઈ વસ્યા, ધ્યાનગુણે મનમંદિર ઉલ્લસ્યા. ૨૫
- અરથ થકી અરિહંતે ભાળીયા, સૂત્રથકી ગણધરમુનિ દાખીઆ;
આગમ ચોરાશી સોહામણા, સાંભળતાં લીજે તસ ભામણાં. ૨૬
- કટિતટિ મેહુલ (મેખલ) ખલકેં ઘૂઘરી, રમઝમ કરતી ચરણે તુપૂરી;
રૂપેં સુંદર શાસનની સુરી, શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિ જય કરી. ૨૭
- [ઇતિ શ્રી ચતુર્વિંશતિ જિનસ્તુતિઃ કૃતા મદ્દારક શ્રી કલ્યાણવાગરસૂરિણા]

જઈ વિચ જિગણે કિસે ચરે, જઈ વિચમુંજે માસમંતસો ।

જે હૈય માચાઈ મિજઝઈ, આગંતા મઠમાયણં તસો ॥

— મગવાન શ્રી મહાવીર પ્રમુ

ભસે નાન રહેવામાં આવે, મહિના મહિનાના ઉપવાસ કરવામાં આવે અને શરીરને હાડપિંજર બનાવી દેવામાં આવે, પરંતુ અંતરમાં જે દાંભ રાખે છે, તે જન્મ-મરણના અનંત ચક્રમાં ભટકતો જ રહે છે.

શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ





સાહિત્ય સંરક્ષણ

— આગમ પ્રભાકર મુનિશ્રી પુણ્યવિજયજી

પૂર્વકાલીન શૃંગલાભદ્ર ઇતિહાસ જળવાઈ શકે, તેમ પૂર્વપુરુષોની અમૂલ્ય વાણી સંભાળવામાં જૈન સમાજે વાપરેલી દીર્ઘદર્શિતા માટે પૂર્વ અને પશ્ચિમના સાક્ષરો મુક્ત-કંઠે પ્રશંસા કરી રહ્યા છે; કેમ કે જૈન સાક્ષરોએ ઇતિહાસ સંરક્ષણની શરૂઆત શીલાલેખ, તામ્રપત્રો અને સંજ્ઞાસૂચક ચિત્રપટોથી સદીઓ પહેલાં કરી અને તે સાથે સાહિત્ય સંરક્ષણ અર્થે તામ્રપત્રો તથા લોખપત્રોનો ઉપયોગ શરૂ કરી દીધો અને શોધક દષ્ટિએ આગળ વધીને કાપડ (પાટણના સંઘના ભંડારમાં કપડા ઉપર લખેલાં બે પુસ્તકો છે, જેમાંનું એક સંવત ૧૪૧૮માં લખેલું ૨૫ × ૫ ઇંચના કદવાળાં ૯૩ પાનાંનું છે. સામાન્ય ખાદીના કાપડના બે ટુકડાને ચોખાની લાઠીથી ચોટી, તેની બંને બાજુએ લાઠી ચોપડી અકીકના અગર તેવા કોઈ પણ ઘૂંટાથી ઘૂંટી તેના ઉપર લખવામાં આવેલ છે. આ સિવાય ‘ચોપાસાની વિજ્ઞપિત’, ‘સાંવત્સરિક ક્ષમાપના’, ‘કર્મશ્રંથનાં ચંત્રો’, ‘અનાનુપૂર્વી’ આદિ પણ એકવડાં કપડાં ઉપર લખાયેલાં મળે છે.) તથા જડા કાગળમાં શાસ્ત્ર શ્રંથોને હાથે લખાવીને સેંકડો ગામે સાહિત્યનો વિકાસ કર્યો, અને તે સાધનો યાવતઅંદરદિવાકરો જળવાઈ રહે, તે માટે તેને આગ, પાણી કે જીવજંતુ સ્પર્શ ન કરી શકે, તેવી સલામત યોજનાથી ડાળડા તથા ભંડારોમાં સંરક્ષણ આપ્યું. આ વાતની અગમ્ય ભંડારો, લોખરંઓ અને થાંભલાઓમાં ધૂપાયેલો શ્રંથસંગ્રહ અત્યારે પણ ખાતરી આપે છે.

મળેલાં સાધનો ઉપરથી જાણી શકાય છે કે, સૈકાઓ પહેલાંથી સાહિત્ય-લેખન અને સંગ્રહ માટે દરેક ગચ્છના સમર્થ આચાર્યોદિ મુનિવર્ગના ઉપદેશથી કે પોતાના આંતરિક ઉલ્લાસથી અનેક રાજાઓ, મંત્રીઓ તેમ જ ધનાઢય ગૃહસ્થોએ તપશ્રય્યાના ઉદ્યાપન નિમિત્તે, જિનાગમશ્રવણ નિમિત્તે, પોતાના અથવા પોતાના પરલોકવાસી સ્વજનના કલ્યાણ અર્થે, સાહિત્ય પ્રત્યેની પોતાની અભિરુચિને કારણે અગર તેવા કોઈ પણ શુભ નિમિત્તે નવીન પુસ્તકાદર્શો લખાવીને અથવા પુરાતન જ્ઞાનભંડારો મેળવીને મોટા મોટા જ્ઞાનભંડારોની સ્થાપના કરીને જ્ઞાનનો પ્રચાર કર્યો છે. આ સ્થળે ધ્યાનમાં રહેવું જોઈએ કે, સાધારણમાં સાધારણ



વ્યકિતઓએ પણ ઉપરોક્ત શુભ નિમિત્તોમાંનું કોઈ પણ નિમિત્ત પ્રાપ્ત થતાં મહત્વ-પૂર્ણ કાળો આપવામાં પાછી પાની નથી કરી.

પૂજ્યપાદ શ્રીમાન દેવર્ષિગણિ ક્ષમાશ્રમણે અંધલેખનનો આરંભ કરાવ્યો ત્યારે અને તે પછી અનેક સમર્થ તેમ જ સાધારણ વ્યકિતઓએ વિશાળ જ્ઞાનભંડારની સ્થાપના કરી છે. એનું સંપૂર્ણ સંશોધન કરવું અશક્ય છે, પરંતુ ઉપલક્ષ નજરે જોતાં સાહિત્યરસિક મહારાજ સિદ્ધરાજ જયસિંહે ત્રણસો લલિયા એકઠા કરી સર્વ દર્શનના અંધ લખાવી રાજકીય પુસ્તકાલયની સ્થાપના કર્યાનો તથા આચાર્ય શ્રી હેમચંદ્ર કૃત સવા લાખ શ્લોકપ્રમાણુ વ્યાકરણુ અંધની સેંકડો પ્રતિઓ લખાવી તેના અભ્યાસીઓને દેશ પરદેશમાં ભેટ મોકલાવ્યાનો ઉલ્લેખ 'પ્રભાવકચરિત્ર' તથા 'કુમારપાલપ્રગંધ'માં છે. મહારાજા કુમારપાળને માટે પણ કુમારપાલપ્રગંધાદિમાં એકવીસ જ્ઞાનભંડાર સ્થાપ્યાનો તથા પોતાના રાજકીય પુસ્તકાલય માટે જૈન આગમ અથો અને આચાર્ય શ્રી હેમચંદ્ર વિરચિત 'યોગશાસ્ત્ર,' 'વીતરાગસ્તવ'ની હાથપોથી સ્વર્ણક્ષેત્રે લખાવ્યાની નોંધ છે.

મંત્રીઓમાં જ્ઞાનભંડાર લખાવનાર મહામાત્ય વસ્તુપાલ-તેજપાલે નાગેન્દ્રગચ્છીય આચાર્ય વિજયસેન તથા ઉદયપ્રભસૂરિના ઉપદેશથી જ્ઞાનભંડારો લખાવ્યાની નોંધ જિનહર્ષ-ગણિકૃત 'વસ્તુપાલચરિત્ર', 'ઉપદેશ તરંગિણી' આદિમાં નજરે પડે છે. તેમ જ માંડવગઠના મંત્રી પેથડ શાહ તપગચ્છીય આચાર્ય ધર્મવૌષસૂરિ પાસે આગમ શ્રવણુ કરતાં 'ભગવતીસૂત્ર'માં આવતા 'વીરગૌતમ' નામની સોનાનાણાથી પૂજા કરી, તે એકઠા થયેલા દ્રવ્યથી પુસ્તકો લખાવી ભરુચ આદિ સાત સ્થાનોમાં ભંડાર સ્થાપ્યા હતા. આ ઉપરાંત ગૃહસ્થોમાં, ખરતરગચ્છીય આચાર્ય જિનભદ્રના આદેશથી ધરણા શાહે, મહોપાધ્યાય શ્રી મહીસમુદ્રગણિના ઉપદેશથી નંદુરખારનિવાસી સં. ભીમનાં પૌત્ર કાલુએ, આગમગચ્છીય શ્રી સત્યસૂરિ, જ્યાનંદસૂરિ અને વિવેકસ્તનસૂરિના ઉપદેશથી પેથડ શાહ, મંડલીક તથા પર્વતકાન્હાએ નવીન અથો લખાવી જ્ઞાનભંડારો સ્થાપ્યા હતા. આજ સુધીમાં આવા સેંકડો જ્ઞાનભંડારો જિભા થયા અને કાળની કુટિલતાને ખજો, રાજ્યની ઊથલપાથલને લીધે કે જૈન સમાજની અજ્ઞાનતાને લીધે તેમાંના ઘણા શીર્ણુ-વિશીર્ણુ થઈ ગયા અને ઘણા માલિકીના મોહમાં કે અજ્ઞાનતાથી ઉઘર્ષતા મુખમાં અદ્રશ્ય થયા કે જીર્ણુ દશાને પામ્યા. આ ઉપરાંત પાણીથી ભીંજાઈને ચોટી જવાથી અથવા તેા ખગડી જવાને કારણે, ઉંદર આદિએ કરડી ખાધેલ હોવાને લીધે, ઊથલ પાથલના સમયમાં એકબીજા પુસ્તકોનાં પાનાંઓથી ખીચડાડપ થઈ અવ્ય-વસ્થિત થવાને કારણે અગર તેવા અન્ય કોઈ પણ કારણે વહેતી નદીઓમાં, દરિયામાં અથવા





ગુજરાતી ભાષાના આદ્યકવિ
અચલગચ્છીય કવિ ચક્રવર્તી શ્રી જયશેખર સૂર કૃત

ત્રિભુવન દીપક પ્રબંધ

[એક સંક્ષિપ્ત પરિચય]

— શ્રી રમણલાલ સી. શાહ M. A.

વિક્રમના પંદરમા શતકના કવિ શ્રી જયશેખરસૂરિની પ્રતિભા ખરેખર એક મહા-કવિની છે. મધ્યકાળના ગણનાપાત્ર ઉત્તમ કવિઓમાં તેમનું સ્થાન મહત્વનું છે. એમણે ગુજરાતી ભાષા કરતાં સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત ભાષામાં પોતાનું સર્જન વિશેષ આપેલું છે અને તેમાં જ મહાકવિની તેમની પ્રતિભાનાં આપણને દર્શન થાય છે. એમણે ખાર હજાર શ્લોકથી અધિક પ્રમાણવાળી ‘ઉપદેશ ચિંતામણિ’ નામનો ગ્રંથ સંસ્કૃત-પ્રાકૃતમાં લખ્યો છે. આ ઉપરાંત એમણે ‘ધર્મિભવચરિત મહાકાવ્ય’ અને “ જૈન કુમાર સંલવ ” નામનાં બે મહાકાવ્યો લખ્યાં છે. એ મહાકાવ્યો જ એમની મહાકવિ તરીકેની સિદ્ધિનાં દર્શન કરાવવાને બક્ષ છે. મહાકાવ્યો ઉપરાંત એમણે ‘પ્રબોધ ચિંતામણિ,’ ‘શત્રુજય તીર્થ દ્વાત્રિશિકા,’ ‘ગિરનાર ગિરિદ્વાત્રિશિકા,’ ‘મહાવીર જિનદ્વાત્રિશિકા,’ ‘આત્માવબોધ કુલક’ ઇત્યાદિ ગ્રંથોની રચના કરી છે. ગુજરાતીમાં એમણે પોતાના સંસ્કૃત રૂપક કાવ્ય ‘પ્રબોધ ચિંતામણિ’ પરથી ‘ત્રિભુવન દીપક પ્રબંધ’ની રચના કરી છે.

જયશેખરસૂરિ અચલગચ્છના હતા. તેમના ગુરુ મહેન્દ્રપ્રભસૂરિ હતા. મેરુતુંગસૂરિ, મુનિશેખરસૂરિ તેમના ગુરુબંધુઓ હતા. જયશેખરસૂરિ પોતાના ‘જૈન કુમાર સંલવ’ના અંતિમ શ્લોકમાં પોતાને ‘વાણીદત્તવર’ તરીકે ઓળખાવે છે. એમની સમર્થ કવિ-પ્રતિભાની કીર્તિ એમના જમાનામાં ચારે બાજુ એટલી બધી પ્રસરેલી હતી કે, ખીબ કવિઓ એમની પાસે પ્રેરણા મેળવવા આવતા. માણિક્યસુંદરસૂરિ, ધર્મશેખરસૂરિ, માનતુંગગણિ ઇત્યાદિ કવિઓની પ્રતિભા એમની છાયા નીચે જ ઘડાઈ હતી.

‘ત્રિભુવન દીપક પ્રબંધ’ જયશેખરસૂરિએ તત્કાલીન ગુજરાતી ભાષામાં રચેલી એક અત્યંત મહત્વપૂર્ણ કૃતિ છે. નરસિંહ પૂર્વેની ગુજરાતી કાવ્યકૃતિઓમાં અને વિશેષતઃ રૂપકના પ્રકારની કૃતિઓમાં આ ‘ત્રિભુવન દીપક પ્રબંધ’નું સ્થાન ઘણું ઉચ્ચ કક્ષાનું છે. જયશેખરસૂરિએ ‘પ્રબોધ ચિંતામણિ’ નામનું રૂપક કાવ્ય સંસ્કૃતમાં રચ્યું અને સંસ્કૃત જાણનાર

શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ



લોકોને એ એટલું બધું ગમી ગયું કે, તેનાથી પ્રેત્સાહિત થઈ, સંસ્કૃત ન બાણનારા સામાન્ય વર્ગ સાટે એમને ગુજરાતી ભાષામાં એ કાવ્ય ઉતારવાનું મન થયું. મૂળ સંસ્કૃત કાવ્યની આ એક ખૂબી તેમણે આ ગુજરાતી કાવ્યમાં ઝીણવટથી ઉતારી છે.

રૂપક અંથિનો પ્રકાર આપણા સાહિત્યમાં અન્ય કાવ્ય પ્રકારોની તુલનામાં બેઠ્ઠાએ તેટલો ખીલ્યો નથી. આમ છતાં તેમાં જે થોડીક કૃતિઓનું સર્જન થયું છે, તે નોંધપાત્ર છે. સંસ્કૃત સાહિત્યમાં પંડિત કૃષ્ણ મિશ્ર કૃત નાટક ‘પ્રબોધ અંદ્રોહય,’ ‘માયા વિજય,’ ‘જ્ઞાન સૂર્યોદય,’ ‘જીવાનંદન,’ ‘પ્રબોધ ચિંતામણિ’ ઇત્યાદિ કૃતિઓ રૂપક અંથિના પ્રકારની છે. અંગ્રેજી ભાષામાં કવિ બનિયનનું ‘Pilgrim’s Progress’ એ રૂપક અંથિના પ્રકારનું એક સુપ્રસિદ્ધ કાવ્ય છે. ઉપરાંત પ્રેમાનંદ કૃત ‘વિવેક વણઝારો,’ જીવરામ ભટ્ટ કૃત ‘જીવરાજ શેઠની મુસાફરી,’ દલપતરામ કૃત ‘હુન્નરખાનની ચકાઈ’ કૃતિઓ રૂપક અંથિ તરીકે સુપરિચિત છે. આ ઉપરાંત જેમાં તન, મન, આત્મા ઇત્યાદિને માટે રૂપક યોજવામાં આવ્યાં હોય એવાં નાનાં નાનાં રૂપક કાવ્યો તે સંખ્યાબંધ લખાયાં છે.

રૂપક અંથિ અંગ્રેજી એલેગરીને મળતો પ્રકાર છે. તેમાં માણસનાં ગુણ, અવગુણ, સ્વભાવ, વિચારો, પ્રવૃત્તિઓ ઇત્યાદને હસ્તી ફસ્તી જીવંત વ્યક્તિ તરીકે કલ્પવામાં આવે છે અને એના સ્વાભાવિક વર્તન પ્રમાણે, એની વાર્તા ગૂંથવામાં આવે છે. આમાં રૂપકકારે મહત્વની વસ્તુઓ ખ્યાલમાં રાખવાની હોય છે કે, દરેક પાત્રનું વર્તન એની સ્વભાવિક ખાસિયત પ્રમાણે જ બતાવવામાં આવ્યું હોય; એટલે કે, ઔચિત્યપૂર્ણ આલેખન એ જ એની મોટામાં મોટી ખૂબી, મોટામાં મોટી સિદ્ધિ અને મોટામાં મોટી કસોટી હોય છે. જે રૂપક ઔચિત્યપૂર્ણ આલેખન ધરાવતું નથી હોતું, તે વાંચવામાં વાચકને રસ પડતો નથી હોતો. રૂપક અંથિમાં જેમ વધારે પાત્રો અને જેમ એની કથા વધારે લગાતી બન્ય, તેમ તેના કવિની કસોટી વધારે. એટલે જ દીર્ઘ સાતત્યવાળી રૂપક અંથિઓનું સર્જન કરવું એ એક કપરું કાર્ય મનાય છે. સામાન્ય વ્યવહારમાં ‘સંસારસાગર,’ ‘માનવમહેરામણ,’ ‘જીવનનાવ,’ ‘કાલગંગા,’ ઇત્યાદિ શબ્દરૂપકો આપણે પ્રયોજીએ છીએ. પરંતુ એક આખી રૂપક અંથિની વાર્તાસૃષ્ટિ કેવી હોય છે, તે ‘ત્રિભુવન દીપક પ્રબંધ’ની કથા પરથી વધારે સ્પષ્ટ સમજશે. એ કથા આ પ્રમાણે છે :

પરમહંસ નામનો એક અત્યંત તેજસ્વી રાજા ત્રિભુવનમાં રાજ્ય કરે છે. તેની રાણીનું નામ ચેતના છે. રાજા અને રાણી બન્ને આનંદપ્રમોદમાં પોતાનો સમય પસાર કરે છે. કવિ લખે છે :



તેજવંત ત્રિભુવન-મઝારિ, પરમહંસ નરવર અવધારિ;
જેહ જપતાં નવિ લાગઈ પાપ, દિન દિન વાધઈ અધિક પ્રતાપ.
બુદ્ધિ મહોદધિ બહુ બલવંત, અકલ અજેઉ અનાદિ અનંત;
ક્ષણિ અમરગણિ ક્ષણિ પાયાલિ, ઈચ્છાં વિલસઈ તે ત્રિહુકાલિ.

.....
રાણી તાસુ ચતુર ચેતના, કેતા ગુણુ બોલઉં તેહના ?
સઉ રાણી બે મનનઈ મેલિ, કિરિ કિરિ કરઈ કુતૂહલ કેલિ.

એક વખત રાજા પરમહંસનું મન માયા નામની રમણીના રૂપમાં લપટાય છે. એ વખતે રાણી ચેતના રાજાને માયાનો સંગ ન કરવા સમજાવે છે અને ચેતવે છે કે, માયાના મોહમાં પડવાથી તેઓ પોતાનું રાજ્ય ગુમાવી સંસારમાં પડશે. પરંતુ રાજા તે માનતો નથી, એટલું જ નહિ, માયાના મોહમાં રાજા પોતાની રાણી ચેતનાનો પણ ત્યાગ કરે છે. પરિણામે, રાજા ત્રિભુવનનું રાજ્ય ચાલ્યું બાય છે. રાજા કાયાનગરી વસાવી તેમાં સંતોષ માને છે.

રાજા પોતે પોતાની આ કાયાનગરીનો વહીવટ પોતાના મન નામના અમાત્યને સોંપે છે. પરંતુ દુષ્ટ વૃત્તિવાળો મન રાજાને બંધનમાં નાખી, જેલમાં પૂરી પોતે રાજા થઈ બેસે છે અને આખા રાજ્યને ધૂળધાણી કરી નાખે છે. હવે રાજા પરમહંસને રાણી ચેતનાની શિખામણ ન માનવાને લીધે પશ્ચાતાપ થાય છે. પરંતુ, અત્યારે તેને કોઈ છોડાવનાર નથી.

મનને પ્રવૃત્તિ અને નિવૃત્તિ નામની બે પત્ની છે. પ્રવૃત્તિનો પુત્ર તે મોહ અને નિવૃત્તિનો પુત્ર તે વિવેક. પ્રવૃત્તિ મનને વશ કરી લે છે અને એને સમજાવી નિવૃત્તિ તથા તેના પુત્ર વિવેકને દેશવટો અપાવે છે અને પોતાના પુત્ર મોહને રાજ્ય અપાવે છે. મનનો પુત્ર મોહ હવે અવિદ્યા નગરી સ્થાપી ત્યાં રાજા કરે છે. આ અવિદ્યા નગરી કેવી છે? કવિ વર્ણવે છે :

અવિદ્યા નગરી, ગઢ અજ્ઞાન, તૃષ્ણા બાઈ મોહું માનું;
કદાચારુ કોશીસાંઉલિ, આરિઈ દુર્ગતિ વહિતી પોલિ.
વિષયવ્યાપ વારુ આરામ, મંદિર અશુભાં મન પરિણામ;
કામાસન જે કહિયાં પુરાણિ, ચઉરાસી અહુટાં તે બાણી.
ભૂરિ ભવંતર સેરી હુઈ, કૂડબુદ્ધિ તે ઘરિ ઘરિ કુઈ;

શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ



મમતા પાદ્રતણી રખવાલિ, કુમલ સરેવર મિથ્યા પાલિ;
નિર્વિચારુ નિવસઈ તિહાં લોક, થોડઈ ઉચ્છવ થોડઈ શોક.

મોહની રાણીનું નામ દુર્મતિ છે. એના પુત્રો તે કામ, રાગ અને દ્વેષ છે. એની પુત્રીઓ તે નિદ્રા, અધૃતિ અને મારિ (હિંસા) છે.

મોહનઈ રાણી દુર્મતિ નામ, બેટઉ બલવંત બેટઉ કામ;
રાગ, દ્વેષ બે બેટા લહૂય, નિદ્રા, અધૃતિ, મારિ એ ધૂઅ.

પોતાને રહેવા માટે અનુકૂળ સ્થળ ન મળતાં મનની પત્ની નિવૃત્તિ અને તેનો પુત્ર વિવેક પ્રવચનપુરીમાં શમ અને દમ નામનાં વૃક્ષોની છાયામાં બેસે છે. ત્યાં કુલપતિ વિમલબોધને વંદન કરી પોતાના મુખનો પ્રશ્ન કરે છે. વિમલબોધ પોતાની પુત્રી સુમતિને વિવેક સાથે પરણાવવાની વાત કરે છે, અને પ્રવચન નગરીના રાજા અરિહંતરાયને પ્રસન્ન કરીને એમની પાસેથી કંઈ કાર્યસિદ્ધિ મેળવવા સૂચવે છે. નિવૃત્તિ અતે વિવેક તે પ્રમાણે કરે છે. વિવેક પ્રવચન નગરીમાં વસી અરિહંતરાયની આજ્ઞા મુજબ કાર્ય કરી તેમને પ્રસન્ન કરે છે. અરિહંતરાય વિવેકને પુણ્યરંગ-પાટણ નામની નગરીનો રાજા બનાવે છે. વળી સાથે સાથે એને એમ પણ સમજાવે છે કે, જો વિવેક પોતાની પુત્રી સંયમશ્રી સાથે લગ્ન કરશે તો દુશ્મનદળનો સહેલાઈથી નાશ કરી શકશે. પરંતુ વિવેક બે સ્ત્રીના પતિ થવાની પોતાની ઇચ્છા નથી એમ કહે છે:

હઉં કિમ પરણઉં સંયમસિરિ? ઇક ઇઈ આગઈ અતેકરી;
નીદ્ર ન સૂઈ ભૂષ ન જિમઈ, કલિ-લાગઉ ઘર બાહિર લમઈ.
જીજુઈ નારી દોઈ પરિબ્રહ્મી, દોઈ ભવ વિણડા તેહના સહી;
ગિ કીજઈ જઈ કિમઈ કલત્ર, મનસા હોઈ સહી વિચિત્ર;
ઈક આધી ઇક પાઈ કરઈ, તિણિ પાપિ નર ગૂડા ભરઈ.
એક ઘરણિ તાં ઘરની મેઢિ, બીજી હુઈ તઉ વાધી વેઢિ;
ગિહુનઉં મન છાયરતું કુલઈ, પરછઈ પરછતાવે બલઈ.

દિવસે દિવસે વિવેકના રાજ્યનો જેમ જેમ વિસ્તાર અને પ્રભાવ વધતો જાય છે, તેમ તેમ તેના સમાચારથી મોહ રાજા શ્વેભ અનુભવે છે. તે પોતાના દંભ નામના એક ગુપ્તચર દ્વારા વિવેકની પોતાના રાજ્ય ઉપર આક્રમણ કરવાની ઇચ્છા જાણી લે છે. એટલે તે પોતાના પુત્ર કામને પુણ્યરંગ નગરી ઉપર આક્રમણ કરી વિવેક સાથે યુદ્ધ



કરવા મોઠલે છે. કામ જ્યાં જાય ત્યાં દરેકમાં કામવાસના જાગૃત કરતો બધાને વશ કરવા લાગે છે. આવે વખતે જો તે સંયમથી સાથે લગ્ન નહિ કરી લે તો કામ પોતાને પણ વશ કરી લેશે, એવો ભય લાગવાથી વિવેક પોતાની નગરી છોડી પ્રવચન નગરીમાં જાય છે. એની પાછળ ખીજા પણ ઘણા નગરી છોડી ચાલ્યા જાય છે. જે લોકો પુણ્યરંગ નગરીમાં રહ્યા હતા હતા, તેઓ બધા કામવશ બની ગયા. એ રીતે કામે પોતે વિજય મેળવ્યો પરંતુ વિવેક પર વિજય ન મેળવાયો, એટલે એનો વિજય અપૂર્ણ હતા.

વિવેક પ્રવચન નગરી જઈ સંયમથી સાથે લગ્ન કરે છે. એ પ્રસંગે ત્યાં મોટો ઉત્સવ થાય છે. કવિ વર્ણન કરે છે :

પહિલું શિરુ વન શિર હૂઆં એ, જણુ દીજઈ' ખીડાં જૂજૂઆં એ;
 લેઈ લગન વધાવિઉં એ, નિણુ તેડા સહૂઈ આવિઉં એ.
 ગેલિહિં ગોરડી એ, પકવાને ભરિઈ' એરડીએ;
 ફૂલ'કે ફિરઈ' એ, વરવયણિ અમીરસ નિતુ' ઝરઈ' એ.

....
 સંયમસિરિ જગદ્દહલી, પ્રિય પેખી શુણુનિધિ ગહુગહીએ;
 પુહતઉ મંડપ સાસરઈ એ, વર બઈકઉ પ્રવચન-માહરઈ એ.

સંયમથી સાથે લગ્ન કરીને તપ નામનાં હથિયારો સાથે મોટું સૈન્ય સજ્જ કરીને વિવેક મોહ રાજ પર આક્રમણ કરે છે. બંને વચ્ચે યુદ્ધ થાય છે. તેમાં મોહતું સૈન્ય હારી જાય છે અને મોહ પોતે યુદ્ધમાં માર્યો જાય છે. પોતાના પુત્ર મોહના અવસાનથી મન અને એની પત્ની પ્રવૃત્તિને ઘણું દુઃખ થાય છે. પરંતુ પોતાના ખીજા પુત્ર વિવેકના સમજાવવાથી મન ધીરિયોને જીતી ધ્યાનરૂપી અગ્નિમાં પ્રબલિત થાય છે. વિવેકે પોતાના પિતા મનને આપેલો ઉપદેશ આ પ્રમાણે છે :

પાઈ લાગિય, પાઈ લાગિય, વલિ સુવિવેક;
 ખાસણુ દિઈચી તુમ્હી તાત ! સી કિસિઈ મંડિઉં ?
 પરમેસર અણુસરઉ, મોહતણુઉ અ'દોહ છ'ઉઉ.
 સમતા સઘલી આદરઉ, સમતા મુ'કઉ ફરિ;
 ચ્યારી હણી, પાંચઈ જિણી, ખેલઉ સમરસ પૂરિ.
 એક અક્ષર, એક અક્ષર અછઈ ઉં કાર;
 તિણિ અક્ષરિ શિર થઈ રહઉ, પામઉ પરમાનંદ.



(મોહનો અંદોહ છોડી પરમેશ્વરને અનુસરો, સઘળે સમતા આદરો, મમતા દૂર કરો, ચાર કષાયોને હુણી, પાંચ ઈંદ્રિયોને જીતી સમરસના પૂરમાં ખેલો અને એક ઝૂંક કાર અક્ષરમાં સ્થિર થઈ રહી પરમાનંદ પામો.)

વિવેક આમ, જ્યારે મોહનો પરાજય કરી રાજ્ય પાછું મેળવે છે, ત્યારે ચેતના રાણી અજ્ઞાતવાસમાંથી બહાર આવી વિવેકની મદદ વડે પરમહંસ રાબને કાયાનગરીના અને માયાના બંધનમાંથી મુક્ત કરાવે છે. એ રીતે પરમહંસ રાજા ફરી ત્રિભુવનનું રાજ્ય કરવા લાગે છે.

આમ, આ રૂપકકાવ્યમાં જયશેખરસૂરિએ રૂપક દ્વારા આત્મા, ચેતના, માયા, મન, પ્રવૃત્તિ, મોહ, વિવેક, દુર્મતિ, સુમતિ, સંયમશ્રી, કામ, રાગ, દ્વેષ વગેરેનાં સ્વરૂપ અને રહસ્ય સુંદર રીતે સમજાવ્યાં છે. આખી રૂપક-વાર્તામાં એનું સાતત્ય, સુસંગતિ અને ઔચિત્ય પૂરેપૂરાં જળવાયાં છે.

આ કાવ્ય માટે સ્વ. કેશવલાલ ધ્રુવ લખે છે: “કવિની પ્રતિભા વસ્તુની ચૂંથણીમાં, પાત્રની યોજનામાં અને રૂપકની ખિલવણીમાં એકસરખી વિજયશાળી નીવડે છે. કાર્યનો વેગ તથા સંવિધાનનું ચાતુર્ય વાંચનારનું કૌતુક છેવટ સુધી ટકાવી રાખે છે.”

પંડિત લાલચંદ્ર ગાંધીએ કેટલાંક વર્ષો પહેલાં આ કૃતિનું સંશોધન-અંપાદન કરી તેને મધ્યકાળની એક ગણનાપાત્ર કૃતિ તરીકે ઓળખાવી છે.

*

*

*

સંયુજ્જહ કિં ન ભુજ્જહ, સંબોહી સહ્ય પેચ્ચ દુલ્લહા ।

નેા હુવળમંતિ રાઈઓ, નેા સુલમં પુળરાવિ જીવિજં ॥

— શ્રી સૂયમહાંગ

હે વત્સ! સમ્યગ્ ઓધ પામો, કેમ ઓધ પામતા નથી? (દુર્લભ માનવ ભવ પ્રાપ્ત થવા છતાં પણ મોક્ષ માર્ગમાં જાગૃત કેમ થતા નથી?) ભવંતરમાં મોક્ષ માર્ગની સાધના લભ્ય થવી મુશ્કેલ છે. યાદ રાખો કે, ગયો વખત પાછો આવતો નથી તથા સંયમ - જીવન પાછું સુલભ નથી. વૃદ્ધે આયુષ્ય પાછું સંધાતું નથી.



શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ



શ્રી જયશેખરસૂરિજી કૃત દ્વિતીય 'નેમિનાથ ફાગુ'

— ડૉ. ભોગીલાલ જ. સાંડેસરા M. A; Ph. D.

[સં. ૧૪૬૨માં 'પ્રબોધ ચિંતામણિ' નામે રૂપક ગ્રંથિ સંસ્કૃતમાં રચનાર અને ત્યારપછી તેની રૂપરેખામાં જૂજ ફેરફાર કરીને 'ત્રિભુવન દીપક પ્રબંધ' નામે ઉત્તમ ગુજરાતી કાવ્ય રચનાર જયશેખરસૂરિ પ્રાચીન ગુજરાતી સાહિત્યમાં પ્રથમ પંક્તિના જૈન કવિ તરીકે પ્રસિદ્ધ છે. 'એ કાવ્યના બંધની સરળતા, વાણીનો પ્રસાદ અને કવિતાની ધમક જોતાં સુરેશ્વરે બીજાં ગુજરાતની કાવ્યો રચ્યાં હોવાં જોઈએ,' એવું શ્રી કેશવલાલ દ્રુવે આઠમી સદી વર્ષ પહેલાં કરેલું અનુમાન સાચું પડ્યું છે. (જુઓ. 'પંદરમા શતકનાં પ્રાચીન ગુર્જર કાવ્ય.' પ્રસ્તાવના પૃ. ૨૩)

નિષ્ણિ જગિ જીતઉ શમરસિ, અમર શિરોમણિ કાંમુ;
વિલસઈ સિદ્ધ સયંખર, સંવર ગુણિ અભિરામુ.

એ પંક્તિઓથી શરૂ થતો શ્રી જયશેખરસૂરિ કૃત એક 'નેમિનાથ ફાગુ' તાજેતરમાં 'ગાયકવાડ ઓરિએન્ટલ સિરીઝ'માં પ્રસિદ્ધ થયેલ 'ગુર્જર રાસાવલિ'માં છપાયો છે. ત્યાર પછી ચાણુરમાના જ્ઞાનલંકારમાંથી જયશેખરસૂરિ કૃત વિવિધ ગુજરાતી રચનાઓની ૨૧ પત્રની એક હસ્તલિખિત પોથી પૃ. ૫. ૨મણીકવિજયજ્ઞના સૌજન્યથી મળી છે. એનાં પત્ર ૧૭-૧૮ ઉપર જયશેખરસૂરિનો આ બીજો 'નેમિનાથ ફાગુ' લખાયેલો છે. અર્થાત્ કૃષ્ણપીંચ જયસિંહસૂરિની જેમ જયશેખરસૂરિજીએ એ નેમિનાથ ફાગુ રચ્યા છે, પણ જયસિંહસૂરિના એ ફાગુ વિલિન પ્રકારના છદોબંધમાં છે. જયશેખરસૂરિનો પહેલો ફાગુ સાઘંત આંતર યમકવાળા દુહામાં છે, જ્યારે બીજા ફાગુની પહેલી ૨૪ કડી આંતર યમકવાળા દુહામાં છે. પરંતુ આક્રોના કાવ્યનો બંધ અનુક્રમે એક દુહો અને ત્રણ કે ચાર રોળા છંદની બનેલી કુલ ૬ 'ભાસ' નો છે. ચાણુરમાની હસ્તપ્રત પુષ્પિકાઓમાં 'નિષ્ણિ જગિ જીતઉ'થી આરંભાતા પહેલા ફાગુને 'નેમિનાથ ફાગુ' કહ્યો છે, જ્યારે બીજા ફાગુનો 'શ્રી નેમિનાથસ્ય ફાગુ બંધેન સ્તુતિ : ' એવો નિદેશ કર્યો છે.

આ હસ્તપ્રતમાંની જયશેખરસૂરિ કૃત વિવિધ પ્રકીર્ણ કૃતિઓમાંથી કોઈમાં રચના વર્ષ નથી. એક ય કૃતિની પુષ્પિકામાં નકલ કર્યાનું વર્ષ નથી, પણ ત્રિપિ અને ભાષા જોતાં વિક્રમના પંદરમા શતકથી અર્વાચીન આ પ્રત નથી.

ચાણુરમાની હસ્તપ્રતને આધારે પ્રરુત દ્વિતીય 'નેમિનાથ ફાગુ' નો પાઠ અહીં આપ્યો છે.

મૂળ હસ્તપ્રતમાં કડી ૩૫, ૩૬ અને ૩૭ અંકિત અને અવ્યવસ્થિત છે. કડી ૩૫ નું બીજું ચરણ પડી ગયું છે. કડી ૩૬ ના બીજા ચરણનો ઉત્તરાર્ધ અને ચોથું ચરણ નથી. ૩૭ માં કડીના પહેલા ચરણનો પૂર્વાર્ધ અને આખું બે બીજું ચરણ નથી. ખૂટતાં અંશો ઉમેરવા માટેના સૂચક ચિહ્ન હસ્તપ્રતમાં છે, પણ હાંસિયામાં કયાંય એ ખૂટતા અંશો લખેલા નથી.]



નેમિનાથ ફાગુ

(સંવત ૧૪૬૦ની આસપાસ)

મૂળ કર્તા : શ્રી જયશેખરસૂરિભ

પણ્ણિય શિવગતિગામીય, સામીય સવિ અરિહંત;	
સુર - નરનાહ નમંસિય, દંસિયસયલ દુહંત.	૧
ગાઈસુ મણ્ણ અણ્ણરાગિહિં, ફાગિહિં નેમિકુમાર;	
જિણ્ણિજિ સયલ વિદીતઉ, છતઉ ભુજ્ણલિ મારુ.	૨
ખારમઈ વર નયચ્ચિ, વઈરિય વારણસાર;	
કંચણ્ણમણ્ણિમય સુંદર મંદિર, પોલિ પગાર.	૩
મણ્ણવંચિય સુરપાયવ, બ્બયવ કુલનહ ચંદુ;	
તહિં અરિદલબલુ ટાલઈ, પાલઈ રાજ સુકંદુ.	૩
બંધવ - તાસુ સભાવિહિં, ભાવિહિં ભવહ વિરત્તુ;	
નેમીસરુ સિરિકુલહર, જલહરસામલગતુ.	૫
સંખ પૂરિ જગુ બહિરિઅ, હુરિઉ નાહિહિં મેહુ;	
જિણ્ણિ ભુયદંડિ પયંડિહિં, કિઉ કેસવબલ છેહુ.	૬
સમુદ્ધવિજ્ણય - સિવ અંગણુ, અંગિ જુ દસધણ્ણમાણુ;	
ખીજઈ નારી નામિહિં, કામિહિં અમલિયમાણુ.	૭
રંભ સમાણિય રાણિય, સરિસઉ દેવ મુરારિ;	
પરિણય કાજિ મનાવઈ, નાવઈ નેમિ વિચારિ.	૮
વિહસિય રતિપતિ ઋતુપતિ, તઉ અવતરિઉ વસંત;	
ભુવણ્ણ પરાજય સંમુહુ, વમ્મહુ ચલિઉ હસંતુ.	૯
રાગ વસંતહ અવસરુ, નવસરુ બાણિય ગાઈ;	
ફલિ, દલિ, કુસુમિહિં સોહઈ, મોહઈ મનુ વનરાઈ.	૧૦
કેલિજલિ કમલિણ્ણિ લહકઈ, જહકઈ મલયસમીરુ;	
વાણ્ણિ મૂ મધુરિમ દાખઈ, ભાષઈ કોમલ કીરુ.	૧૧
કોઈલ કેલિ નિહાલિય, બાલિય મેલ્લઈ માનુ;	
ભમઈ સુ ભમરઉ રુણ્ણિજ્ણિ, સુણ્ણિજ્ણિ જુણ્ણિહિ સગાનુ.	૧૨



દીસઘં વિહસઘંય તરુવર, સરવર કમલ સુગંધ;	
પીજઘં સસિકર નયણિહિં, રયણિહિં મયણુ સુખંધુ.	૧૩
ઉત્તરચારિઉ દિણુયરુ, કણુયર કુસુમિ વિકાસુ;	
ચંપકુ ચમકઘં ચારિમ, દારિમદ્વલિ અહિલાસુ.	૧૪
ગોરિય સંગિહિં હરિસિય, વિહસિય, હસિય અશોક;	
પેખિય જિમ પરિપંથિય, પંથિય પંથિ સશોક.	૧૫
કિંસુઉ કાનિ વિહસઘં, દીસઘં જેમ હુયાસુ;	
એ તરણીવિણુ સકિઉ, ઝલકિઉ એઉ હયાસુ.	૧૬
દશ દિસિ વાસઘં મુવિમલિ, પરિમલિ વઉલુ વિસાલુ;	
વેઉલુ વાસિહિં વિલસઘં, અલિસય સેવિય સાલ.	૧૭
કુસુમઘં મેલિહુય કેતકિ, કૌતુકિ વિલસઘં ભંગ;	
વાસંતિય અતિ સુરહિય, વરહિય હિયઘં વિરંગ.	૧૮
દેખિય મધુરસપિંજરિ, મંજરિ વર સહકારિ;	
બોલઘં પંચમ રાગિહિં, રાગિહિં કોઈલે નારિ.	૧૯
દમણુઉ મરુયઉ તરુણિય, કરુણિય ગંધનિવેસ;	
જા વિહસઘં વર સાલઘં, માલઘં વંચિય એસ.	૨૦
વિરહિણિ જનમતુ કાંપઘં, ચાંપઘં ભુવણુ અણુંથુ;	
અહલિય મહલિય કેલિહિં, કેલિહિં કામિય રંગુ.	૨૧
નિય નિય કંતિહિં સરસિય, સરસિય ખેલઘં નારિ;	
ગાઘં મધુર નિનાદિહિં, વાદિહિં છાંઝઘં વારિ.	૨૨
દાહિણુ પવનિહિં માચઘં, રાચઘં નારિ કંતિં;	
ભગટણુઉ મન નંદનિ, ચંદનિ કરઘં વસંતિ.	૨૩
વિલસઘં નવ નવ ભંગિહિં, રંગિહિં યાદવ લોક;	
લાછિલતા ફલુ લીજઘં, કીજઘં ચૌવનિ રોક.	૨૪
[ભાસ] અવર દિવસિ ખડોખલિય, ખેલઘં તિહુયણુ નાહો;	
માઈતાઈ અંધવિ યલિહિં, મન્નાવિઉ વીવાહો.	૨૫

શ્રી આર્ય કવ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ



તાર તુષાર તરંગ તરલ, તેજિય ટંપાવઈ;
 યાદવ ભૂષિત કુંભભારિ, ભૂતકુ કંપાવઈ'.
 મેઘાડંબરુ ધરઈ છતુ, સુર ચામર ઢાલઈ;
 સિરિ સુરચંપક ખૂંપ મઉડ, મોતીસરિ સાલઈ. ૩૪
 કુડલ કેઉર હારુ ચારુ, ચંદણિ અણુલિતઉ;

....

નાહી રાજલ જલ સુગંધિ, સિણુગારુ કરેઈ;
 સેત પટોલી કિસિમિસંત, પહિલઉં પહિરેઈ. ૩૫

સિરુ કરતૂરિય ભરિઉ, ભાલતલિ ટીલી દીપઈ;
 ચલકઈ કૂંડલઉ ત....

જિનવરુ નરવર ઉચ્ચએન, ધરતોરણિ પતઉ;

.... ૩૬

.... જુઈ, કાનિ રવિમંડકું જીપઈ;

....

મણિમય કંઠિય કંઠ પીઉ, ઉરિ મોતિય હારે;

ખિહુ કરિ ખલકઈં કણુચચૂડ, કંકણુ સિણુગારો. ૩૭

[ભાસ]

કડિ મણિમેહલ કિંકિણુય, રુણિજુણિ જણિહિ જમાલ;

રિમિહિમિ કરતી નેઉરિય પગિ, પિહુરઈસા ખાલ. ૩૮

તઉ સખિ જોલઈ રાઈમતિ, (તુ) હ પ્રિયતમુ આવઈ;

સામલ સરસ સરીરુ, રુથિ રતિરમણુ નમાવઈ.

તરુણિય લવણિમ સહિ સહુય, તુહ સારઉં જાણુઉં.

અમ્મિય અમિય સમાણુ, આગુ દિન ખહિન વખાણુઉં. ૩૯

જિમ જિમ સામિય નેમિનામુ, રાજલ નેસુણેઈ;

આઠ ભવંતરિ નેહિ હિયઉં, તિમ તિમ વિહસેઈ.

સીપ સમાણુ નયણિ નાહુ, મુહકમકુ નિહાલઈ;

મોહ મહીપતિ આણુ સખલ, સા ખાલિય પાલઈ. ૪૦

અહ પહુ પિદ્રાઈ વાડમાહિ, સસ સૂચર ખંધિય;

પૂછઈ પુણુ પઉંતાર પાસિ, ગજગમણુ નિરુંધિય.

વિલવઈ એવડ જીવ કાઈં, સો કહઈં જુહારી;

એ સવિ હોસ્યઈં તુમ્હ વિવાહ, ગઉરવિ ઉપકારી. ૪૧

શ્રી આર્ય કવ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ



[बास] तड मेदहावधं एव सवे, देधय अलयपयालु;
 लवड विरत्तड शींतवमे, सामी सडुजि सुलालु; ४२
 डा! डा! निय जिय कानि एव, जिय सडस विष्णुसधं;
 सुरतरु सरसु विसुद्ध धम्म, विसयध न पासधं.
 युवती यौवन देहु गेहु, परिवार असारे;
 डीजधं तिम तीडं कानि, अपर एवडं संधारो. ४३
 धिग धिग विषयविकारवासि, किम जगु धूतारिड;
 लूरि लवंतरि डेरि डिरधं, धमि डियधं वियारिड.
 गज रथ रंग तुरंग रमणि, रस विसयविरत्तड;
 मयगडु पिद्विय अलिड, नेमि शिवरमणीरत्तड. ४४

[बास] तड मन्नावधं सिवि मिलिय, यादव नेमिडुमारु;
 नेमि न मानधं मानि रलिय, लेवी संधमलारु. ४५
 पेणिय वदलहु अलिड सोकि, संधलिय रडेधं;
 नेहुगडिद्विय राधमिमे, लूपीडि पडेधं.
 डेसपासु करि मोडलड, सिरु डरु ताडेधं;
 लांलरलोलीय इलिय डारु, डारव पयडेधं. ४६
 भूंडी एवतिय आगु, प्रिय नधं डिडांघं;
 नथणु पसारिय रडिय, कागु काजलु गिडं वाधं.
 सामी मान्या पयन, छेहु सडिकाधं दिआळधं;
 अडवा वरसालधं विवाहु, किम अळधं सिराडधं. ४७
 अगणिय राजलवयणु, हाणु संपत्सर देधं;
 देवय गिरिवरि सामिसालु, संधम सिरि लेधं.
 अडपन दिण्णि अडलंक, विमल डेवलसिरि पामिय;
 धणुधं कालि राधमधं सरिसु, सिवि पत्तड सामिड. ४८
 नव गुण्वाणु लरि सील सणुलु, सोडागिडिं आरो;
 मणु वंधिय डलदेड देड, सिवि देवि मडुहरो.
 सिरि मडिं डमपुपडसूरसीसि, 'जयसेडरि' डीजधं;
 डणु अडे लवियण्णि, वसंत ऋतु रसिडिं रमीजधं. ४९
 [इति श्री जयसेखरखरि कृता श्री नेमिमायस्य फागुवधेन स्तुतिः]

*

*

*





શ્રી અષ્ટાપદજી મહાતીર્થ ક્યાં ?

— શ્રી રમણલાલ બખાભાઈ શાહ

જેમ આપણે શ્રી યુગપ્રધાનોથી અપરિચિત છીએ, તેવી જ રીતે શ્રી અષ્ટાપદજી તીર્થ પણ આપણા માટે અપરિચિત છે. વળી શોધખોળ માટેના ઘણા પ્રયત્નો પણ નિષ્ફળ ગયા છે. તેમ જ આ તીર્થ માટે જુદાં જુદાં સ્થળો માટેનાં અનુમાનો પણ થયેલાં છે. હિમાલયમાં આવેલા કૈલાસ શિખર માટે પણ અનુમાન થયેલું છે, પરંતુ કૈલાસ તથા એવરેસ્ટ આદિ શિખરોનાં સંશોધન થઈ ગયાં છે અને ત્યાં અષ્ટાપદજી તીર્થ નથી તે નક્કર હકીકત છે. તેથી આ અષ્ટાપદજી ક્યાં છે તે માટે વિશેષ વિચારણાની આવશ્યકતા છે. આ તીર્થની શોધ કરતાં પહેલાં કેટલીક હકીકતો સમજી લેવાની ખાસ જરૂર છે.

(૧) ભારતવર્ષ અને ભરતક્ષેત્રની તુલના.

(૨) હિમાલય અને હિમાવંત તેમ જ વિધ્યાચલ અને વૈતાઢ્ય પર્વતની તુલના.

કારણ એ છે કે, ભારત અને ભરતક્ષેત્ર તથા હિમાલય અને હિમવંત પર્વત વગેરે નામોમાં સામ્ય હોવાને કારણે કેટલીક ગેરસમજૂતી ઘણા લાંબા સમયથી ચાલી આવેલી છે.

ભરતક્ષેત્રના કુલ ૩૨,૦૦૦ દેશો પૈકીના ૨૫૫૫ આર્ય દેશોને આપણે કેટલાય સમયથી ભારતવર્ષમાં જ માનતા આવ્યા છીએ અને તેથી જ યુગપ્રધાનોનું અસ્તિત્વ તથા શ્રી અષ્ટાપદજી આદિ તમામ મહાતીર્થો તથા તીર્થંકરોની કલ્યાણુક ભૂમિઓ આપણે લગભગ ભારતવર્ષમાં જ માનીએ છીએ. અને આ કારણથી ગૂંચવાડો ઊભો થવાથી શાસ્ત્રસંમત કેટલીક હકીકતો પ્રત્યે અત્રદ્વા ઉપસ્થિત થવાના પ્રસંગો અને છે.

હકીકતમાં, ભારતવર્ષ ઉત્તરથી દક્ષિણ લગભગ ૧,૯૦૦ માઈલ અને પૂર્વથી પશ્ચિમ લગભગ ૧,૮૦૦ માઈલવાળો પ્રદેશ છે, જ્યારે શાસ્ત્રસંમત ભરતક્ષેત્ર ઉત્તર સીમાએ ૧૪,૪૭૧ યોજન \times ૩૬૦૦ = ૫૨૦ લાખ - આશરે ૫ કરોડ, ૨૦ લાખ માઈલ અને ઉત્તરથી દક્ષિણ ૫૨૬ યોજન \times ૩૬૦૦ = ૧૮ લાખ, ૯૦ હજાર માઈલવાળું એક મોટું ક્ષેત્ર છે.

હિમાલય પર્વત આશરે બે હજાર માઈલ લાંબો, ૫૦૦ માઈલથી પણ ઓછો પહોળો અને વધુમાં વધુ ૬ માઈલ (એવરેસ્ટ શિખર) જેટલો ઊંચો છે, જ્યારે હિમવંત પર્વત લગભગ ૧,૫૦૦ યોજન \times ૩૬૦૦ = આશરે ૫ કરોડ માઈલ લાંબો, ૧,૦૫૨ યોજન = ૩૬ લાખ માઈલ પહોળો અને ૧૦૦ યોજન = ૩૬ લાખ માઈલ ઊંચો છે. હિમાલયની ઉત્તરમાં તિબેટ, ચીન વગેરે દેશો આવેલા છે, જે કર્મભૂમિના દેશો છે, જ્યારે હિમવંત પર્વતની ઉત્તરે હિમવંત નામનું ક્ષેત્ર આવેલું છે અને તે અકર્મભૂમિનું ક્ષેત્ર છે.



તેવી જ રીતે, વૈતાલ્ય પર્વત અને વિંધ્યાચલ પર્વતના માપમાં અને ઊંચાઈમાં પણ ઘણો તફાવત છે. એટલું જ નહિ, પણ જૈન શાસ્ત્રોમાં દર્શાવેલ તમામ રપા આર્ય દેશો વૈતાલ્ય પર્વતની દક્ષિણમાં આવેલા છે. જ્યારે હાલમાં જોવામાં આવતા રપા આર્ય દેશો પૈકી ઘણા ખરા દેશો વિંધ્યાચળ પર્વતથી ઉત્તરની દિશામાં આવેલા છે, જે કોઈ પણ રીતે શાસ્ત્રસંગત નથી.

તેવી જ રીતે, વર્તમાન ગંગા - સિંધુ નદીઓ પૈકી એક પણ નદી વિંધ્યાચળ પર્વત-માંથી પસાર થઈને દક્ષિણ દિશામાં જતી નથી, જ્યારે ગંગા તથા સિંધુ એ બન્ને મહાનદીઓ વૈતાલ્ય પર્વતના નીચેના રસ્તાઓમાંથી પસાર થઈને દક્ષિણ ભરતક્ષેત્રમાં લાંબા અંતર સુધી વહીને જ લવણ સમુદ્રમાં વહી જાય છે. હાલની ગંગાસિંધુ કરતાં શાશ્વત ગંગાસિંધુ ઘણી જ મોટી છે.

વસ્તુતઃ જો આ ભેદ ખરાબર સમજી લઈએ, તો હાલમાં ના સમજી શકાય તેવી, શાસ્ત્ર ઉલ્લેખનીય એવી ઘણી બધી વસ્તુઓ આપણે સહેલાઈથી સમજી શકીએ; જેથી અધ્રુવાને ઉત્પન્ન થવાને માટે કોઈ કારણ રહે નહિ.

આ હકીકત સમજવા માટે શાસ્ત્રકથિત પ્રમાણ અંગુલ યોજનનું માપ સમજવું જરૂરી છે. એક પ્રમાણ અંગુલ યોજન ખરાબર ૪૦૦ ઉત્સેધ અંગુલ યોજન, એવા ૪૦૦ યોજન $\times ૪ = ૧,૬૦૦$ ઉત્સેધ અંગુલ ગાઉ, એવા ૧,૬૦૦ ઉત્સેધ અંગુલ ગાઉ ખરાબર ૩,૬૦૦ માઈલ આશરે ($૧,૬૦૦ \times ૨.૨૫ = ૩,૬૦૦$) થાય.

શ્રી ઋષભદેવ પ્રભુનો એક વિષ્કંભ અંગુલ = ૪૦૦ વિષ્કંભ ઉત્સેધ અંગુલ. તે આવી રીતે : શ્રી ઋષભદેવ પ્રભુનું વિષ્કંભ ઉત્સેધાંગુલથી ૫૦૦ ધનુષ્યની ઊંચાઈનું શરાર છે. એટલે ૫૦૦ ઉત્સેધ અંગુલ ધનુષ $\times ૪$ હાથ = ૨,૦૦૦ હાથ $\times ૨૪$ અંગુલ = ૪૮,૦૦૦ અંગુલ, ઉત્સેધાંગુલ થયા. આ અંગુલ, વિષ્કંભ અંગુલનું માપ છે.

હવે, શ્રી ઋષભદેવ પ્રભુ પોતાના હાથના માપથી ૫ હાથ $\times ૨૪ = ૧૨૦$ અંગુલ ઊંચા છે. તેમનો અંગુલપ્રમાણ અંગુલનો છે, જેથી $૪૮,૦૦૦ \div ૧૨૦ = ૪૦૦$ ઉત્સેધાંગુલથી પ્રમાણ અંગુલ મોટો થાય છે. આ રીતે પ્રમાણ યોજન પણ ઉત્સેધાંગુલ કરતાં ૪૦૦ ગણો મોટો થાય છે.

આ રીતે ભારતવર્ષ કરતાં ભરતક્ષેત્ર ઘણું જ મોટું છે. તેના ઉત્તર દક્ષિણ બે મોટા વિભાગો છે. ઉત્તરાર્ધ ભરત અને દક્ષિણાર્ધ ભરત. તે ભાગો વૈતાલ્ય પર્વતથી જુદા થાય છે. આ બન્નેની વચમાં વહેતી ગંગાસિંધુ નદીઓ હોવાના કારણે ત્રણ ત્રણ વિભાગ (ખંડ)



ખને છે, જે ઉત્તરમાં ત્રણ અને દક્ષિણમાં ત્રણ એમ કુલે ૬ ખંડો થાય છે. દરેકને પૂર્વ, પશ્ચિમ અને મધ્ય ખંડ (ગંગાસિંધુ નદીઓ વચ્ચેનો) કહેવાય છે.

ઉત્તર ભરતક્ષેત્રમાં કુલે ૧૬,૦૦૦ દેશો અને દક્ષિણ ભરતક્ષેત્રમાં પણ ૧૬,૦૦૦ દેશો આવેલા છે. તેમ જ દક્ષિણ ભરતાર્ધના મધ્ય ખંડમાં ૫,૩૨૦ તથા પૂર્વ ખંડ અને પશ્ચિમ ખંડમાં ૫,૩૪૦ - ૫૩૪૦ દેશો છે. વળી, દક્ષિણાર્ધ ભરતક્ષેત્રના ૫,૩૨૦ દેશો પૈકી ૨૫૦૦ દેશો જ માત્ર આર્ય દેશો છે, જ્યારે મધ્ય ખંડના ૫,૨૬૪૦૦ દેશો અને પાંચે ય ખંડોના મળીને કુલે ૩૧,૯૭૪૦૦ દેશો તેા તમામેતમામ અનાર્ય દેશો છે.

સમગ્ર ભરતક્ષેત્રનું ક્ષેત્રફળ આશરે ૫૩,૮૦,૬૮૧ ચોજન, દક્ષિણાર્ધ ભરતક્ષેત્રનું ક્ષેત્રફળ આશરે ૧૮ લાખ ચોજન, અને દક્ષિણાર્ધ મધ્ય ખંડનું ક્ષેત્રફળ આશરે ૬ લાખ ચોજન (આ બધું પ્રમાણાંગુલના માપનું છે.) અને દક્ષિણ ભરતના મધ્ય ખંડમાં ૫,૩૨૦ દેશો આશરે ૬ લાખ ચોજનના ક્ષેત્રફળમાં પથરાયેલા છે, જેથી દરેક દેશનું સરેરાશ ક્ષેત્રફળ આશરે ૧૨૫ ચોજન લગલગ છે. (તેમાં કોઈ દેશો નાના અને કોઈ દેશો ઘણા મોટા હોઈ શકે છે.)

આ સરેરાશ લક્ષમાં લેતાં, આર્યવર્તના ૨૫૦૦ આર્ય દેશો પણ આશરે ૧૨૫ ચોજન ક્ષેત્રફળના ગણાય. પછી ભલે તેમાં કોઈ દેશ નાના હોય કે કોઈ દેશ ઘણા મોટા હોય.

હવે આપણે ભારતવર્ષ પ્રમાણાંગુલથી ગણીએ, તેા આશરે ૦૦૦ ચોજન લાંબા અને ૦૦૦ ચોજન પહોળા ગણાય. (૧,૮૦૦ માઈલ ÷ ૩૬૦૦ માઈલ = ૦૦૦ ચોજન). જ્યારે હાલમાં આપણને ઉપલબ્ધ ભૂમિ (એશિયા, આફ્રિકા, યુરોપ, અમેરિકા, આસ્ટ્રેલિયા તેમ જ આટલાંટિક, પ્રશાંત આદિ મહાસાગરો તથા દક્ષિણ ધ્રુવ ખંડ વગેરે શક્ય મુસાફરીવાળી તમામ ભૂમિ) આશરે ૨૦,૦૦૦ માઈલ લાંબી અને ૨૦,૦૦૦ માઈલ પહોળી છે. આ થયું શક્ય મુસાફરી દ્વારા ઉપલબ્ધ ભૂમિનું માપ. જે પ્રમાણાંગુલથી ૨૦,૦૦૦ ÷ ૩૬૦૦ = ૬ ચોજન લાંબી અને ૬ ચોજન પહોળી એટલે આશરે ૩૬ ચોરસ ચોજન પ્રમાણાંગુલ માપથી થાય છે.

આ રીતે, આપણી વર્તમાન દૃશ્ય જગતની સમગ્ર ભૂમિનું કુલે ક્ષેત્રફળ આશરે ૩૬ ચોરસ ચોજનનું થાય છે, જ્યારે ઉપર જણાવેલા એક એક આર્ય દેશનું ક્ષેત્રફળ આશરે ૧૨૫ ચોરસ ચોજન થાય છે. આ રીતે દૃશ્ય જગતનો સમગ્ર ભૂમિ વિસ્તાર એક દેશ કરતાં પણ ઘણા નાનો છે અને તે પણ એક દેશના લગલગ ત્રીજા ભાગ જેટલો છે, અને તેથી આ ભૂમિને એક દેશ કહેવો તેના કરતાં પણ એક પ્રદેશ (દેશનો વિભાગ) કહેવો એ વધુ સંગત છે.

હવે, આ પ્રદેશ ભરત ક્ષેત્રમાં કૈકયા ભાગમાં આવેલો છે, તે વિચારવું જરૂરી છે.



આપણા આ પ્રદેશ (સમગ્ર દશ્ય જગત) ની ચારે બાજુ ખારા પાણીના સમુદ્રો ફેલાયેલા છે. આ ખારું પાણી તે શ્રી સગર ચક્રવર્તીએ શ્રી સિદ્ધાચલ તીર્થની રક્ષા નિમિત્તે આકર્ષી લાવેલું લવણ સમુદ્રનું ખારું પાણી છે. વળી આ ભૂમિમાં ૨૪ કલાક સૂર્ય-પ્રકાશનું પણ અસ્તિત્વ છે, જે દક્ષિણ ભારતના મધ્ય ખંડના છેક દક્ષિણ છેડે હોવાની ખાસ સંભાવના છે. આપણા દશ્ય જગતમાં ધર્મનું પણ અસ્તિત્વ છે. વળી, આપણા દશ્ય જગતમાં સૂર્ય, ચંદ્ર આદિનું પરિભ્રમણ, ચૌવીશ કલાકના સૂર્યપ્રકાશનું અસ્તિત્વ, છ છ માસના રાત્રિ - દિવસના કારણે વગેરે વર્તમાન ભૂમિનું સ્વરૂપ ઢાળિયા ટેકરા સ્વરૂપ દર્શાવે છે. જે વર્તમાન ભૂમિનો પરિઘ ૨૪,૦૦૦ માઈલનો અને વ્યાસ ૮,૦૦૦ માઈલનો હોવો જોઈએ, તેના બદલે ૧૨,૦૦૦ માઈલ વ્યાસ થાય છે. (વિષુવવૃત્તથી ૬,૦૦૦ માઈલ ઉત્તર તરફ અને ૬,૦૦૦ માઈલ દક્ષિણ તરફ મુસાફરી શક્ય છે.) આ ઉપરથી ભૂમિનું સ્વરૂપ ઢાળિયા ટેકરાનું સિદ્ધ થાય છે.

આ ભૂમિ પણ નાના મોટા દ્વીપોમાં વહેંચાઈ ગયેલી છે. જેમાં ભૂતકાળના ત્રણ [(૧. યુરોપ, ૨. ઉત્તર અમેરિકાથી સાઈ બિરિયા, અને ૩. ગોંડવાણા ખંડ) દક્ષિણ અમેરિકા, દક્ષિણ આફ્રિકા અને દક્ષિણ ભારત - ઓસ્ટ્રેલિયા સુધીની ભૂમિ] અને હાલના સાત ખંડ ૧. ઉત્તર અમેરિકા, ૨. દક્ષિણ અમેરિકા, ૩. એશિયા, ૪. યુરોપ, ૫. આફ્રિકા, ૬. ઓસ્ટ્રેલિયા, ૭. દક્ષિણ ધ્રુવ ખંડ અને બીજા નાના મોટા ટાપુઓમાં આ ભૂમિ વહેંચાયેલી છે. આથી આપણી સમગ્ર ભૂમિને દ્વીપસમૂહ કહી શકાય અને તે આર્યાવર્તની ભૂમિ હોવાથી આર્ય પ્રદેશ પણ કહી શકાય.

આ દ્વીપસમૂહવાળો આર્યપ્રદેશ ઉપર દર્શાવેલાં કારણોસર દક્ષિણ ભારતના મધ્ય ખંડમાં આવેલા ૨પાા આર્ય દેશોની છેક દક્ષિણમાં હોવાની ખાસ સંભાવના છે, તે જંબુદ્વીપની જગતીની નજદીકમાં હોય તેમ જણાય છે અને તે આર્યાવર્તના ૨પાા દેશોથી લવણ સમુદ્રના પાણીના કારણે છૂટો પડી ગયેલો જ આર્યપ્રદેશ જણાય છે. જ્યારે બાકીના આર્યાવર્તના ૨પાા દેશોની સમગ્ર ભૂમિને આપણે બૃહદ આર્યાવર્તને નામે ઓળખીએ, તો વધુ સુગમ પડશે.

હવે, શ્રી અષ્ટાપદજી તીર્થ મૂળ અયોધ્યા (વિનીતા) નગરીથી ઇશાન દિશામાં બાર યોજન દૂર છે. અયોધ્યા નગરી જંબુદ્વીપની જગતીથી ૧૧૪ યોજન દૂર ઉત્તરમાં છે, જ્યારે આપણો આર્યપ્રદેશ (દ્વીપસમૂહ) જંબુદ્વીપની જગતીની નજીકમાં છે અને તે લગભગ ૨૦ થી ૨૫ યોજન ઉત્તરમાં હોવાની સંભાવના છે. આ રીતે $૧૧૪ + ૧૨ = ૧૨૬ - ૨૦ = ૧૦૬$ યોજન આશરે આપણી ભૂમિથી ઉત્તર દિશામાં અષ્ટાપદ તીર્થ હોવાની ખાસ સંભાવના છે.



જ કોઈ એક આર્ય પ્રદેશ જ છે અને શ્રી સગર ચક્રવર્તી દ્વારા આકર્ષિત થયેલા લવણુ સમુદ્રનાં પાણીના ધસારાના કારણે બનેલા નાના મોટા પ્રદેશો યા તો દ્વીપોમાં વહેંચાઈ જઈને દ્વીપસમૂહ બનેલા છે.

આપણા આ દ્વીપસમૂહ સ્વરૂપી આર્યપ્રદેશમાં શ્રી ગોતમ સ્વામીના તથા શ્રી સુધર્મ સ્વામીના સમયમાં, શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુના સમયમાં થયેલા શ્રી કેશી ગણુધરના શિષ્ય શ્રી સ્વયંપ્રભસૂરિએ શ્રી જૈન સંસ્કૃતિનો પ્રચાર કરીને શ્રીમાળ (ભીનમાળ) બંદરના વન્દિક (વહાણવટા દ્વારા વેપાર કરનાર) ગૃહસ્થ કુટુંબોને પ્રતિબોધ આપીને શ્રી શ્રીમાળી કુળના શ્રાવક કુળની સ્થાપનાની શરૂઆત કરી. તેઓશ્રીના શિષ્ય શ્રી રત્નપ્રભસૂરિ આદિએ ત્યારબાદ એશિયા બંદરમાં શ્રી એશવાળ તથા પદમાવતમાં શ્રી પોરવાડ કુળેરની સ્થાપના કરીને, પ્રતિબોધ કરીને શ્રાવક બનાવ્યા. આ રીતે તેઓશ્રી તથા તેઓશ્રીની પરંપરામાં થયેલા આચાર્ય લગવંતો તથા સાધુ મુનિરાજોએ આ ભૂમિ ઉપર વિચરીને અનેક ગ્રામ-નગરોમાં વસેલા ગૃહસ્થોને શ્રાવક બનાવીને ગામેગામ શ્રી શ્રાવકસંઘોની સ્થાપના કરી. હાલમાં, ભારતભરમાં તથા જગતના બીજા દેશોમાં વસી રહેલા તમામ જૈનો ઉપરોક્ત પ્રતિબોધિત થયેલા શ્રીમાળ, એસવાળ, પોરવાડ આદિ આ જૈન કુળોના પરિવારના જ વંશજો છે. અસલ મૂળ મગધ, કાશી, કોશલ આદિ દેશોના શ્રાવકસંઘોનો પરિવાર અહીં ઉપલબ્ધ નથી, પરંતુ કોઈ કોઈ વ્યક્તિ કદાચિત આ ભૂમિ પર આવી હોય. પણ, આવી હોય તો પણ તે બહુ ઓછા પ્રમાણમાં જ બાકીના બધા શ્રી સંઘોના પરિવારો તો હાલમાં બૃહદ્ આર્યાવર્તમાં જ શ્રી જૈન ધર્મની આરાધના કરીને આત્મહિત સાધી રહ્યા છે.

તેવી જ રીતે, શ્રી મહાવીર સ્વામી પ્રભુના પરિવારના અને કુળ, ગણુ, ગચ્છ આદિના પરિવારના સાધુ - મુનિ મહારાજો તથા શ્રી આચાર્ય લગવંતોની પણ વિપુલ સંખ્યામાં એ બૃહદ્ આર્યાવર્તમાં જ વિચરીને આત્મસાધના કરી રહેલા છે. આપણા આ દ્વીપસમૂહરૂપ આર્યપ્રદેશમાં તો એક માત્ર શ્રી વજ્રસેનસૂરીશ્વરજી (શ્રી વજ્ર સ્વામીના પટ્ટધર) આ ભૂમિ ઉપર પધારીને સોપારક પટ્ટણુના શ્રી ઈશ્વર શ્રેષ્ઠી તથા તેમના જ પુત્રો શ્રી નાગેન્દ્ર, ચન્દ્ર, નિવૃત્તિ અને વિદ્યાધર આદિને પ્રતિબોધીને શિષ્ય બનાવેલા છે અને તેમનાથી જ આ ભૂમિ ઉપર શ્રી મહાવીર પ્રભુની શિષ્ય પરંપરા વિચરવા લાગી.

આ રીતે, શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુની પરંપરાના શ્રી સ્વયંપ્રભસ્વામીસૂરિની એક પરંપરા તથા શ્રી મહાવીર સ્વામી પ્રભુના પરિવારના શ્રી વજ્રસેનસૂરિની પરંપરા એમ બે પરંપરા આ ભૂમિ પર વિસ્તાર પામેલી છે.

શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુની આ પરંપરામાં થયેલ શ્રી ઉપકેશ ગચ્છ તથા શ્રી કોરંટ ગચ્છના મુનિરાજો તથા શ્રી મહાવીર સ્વામી પ્રભુની તેરમી પાટો થયેલા શ્રી વજ્ર સ્વામીના



પદ્મધર શ્રી વજ્રસેનસૂરિની પરંપરા (એટલે કે કોટિક ગણ, વધરી શાખા) ના ચાર કુળ (શ્રી નાગેન્દ્ર કુળ, શ્રી ચંદ્ર કુળ, શ્રી નિવૃત્તિ કુળ અને શ્રી વિદ્યાધર કુળ) માં વહેંચાયેલા સાધુ - મુનિરાજઓની પરંપરાના સાધુ, મુનિરાજો હાલમાં વિચરી રહેલા છે. જ્યારે તે સિવાયના બીજા કુળ, ગણ, ગચ્છ આદિના પરિવારના આચાર્ય લગવંતો સહિત અનેક મુનિ મહારાજઓ ઘણી જ મોટી સંખ્યામાં તથા રખા આર્ય દેશના દેશ - પ્રદેશ અને નગરો-ગામો વગેરેના શ્રી શ્રાવકસંઘોના પરિવારો ઘણી જ મોટી સંખ્યામાં બૃહદ આર્યાવર્તમાં જ શ્રી વીતરાગ ધર્મની આરાધના દ્વારા આત્મહિત સાધી રહ્યા છે.

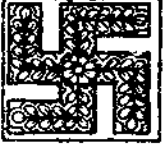
આ રીતે જ, શ્રી અષ્ટાપદ્મ મહાતીર્થ, શ્રી સંમેતશિખરજી મહાતીર્થ, શ્રી આપાપાપુરી મહાતીર્થ, શ્રી ચંપાગિરિજી મહાતીર્થ તથા અન્ય કલ્યાણક ભૂમિરૂપી મહાતીર્થો પણ બૃહદ આર્યાવર્તમાં જ વિદ્યમાન છે, જે આપણા દ્વીપસમૂહ સ્વરૂપી આર્યપ્રદેશથી લાખો માઈલને અંતરે છે. (શ્રી અષ્ટાપદ્મ તીર્થ તથા વિનીતા (અયોધ્યા નગરી) આશરે ચાર લાખ માઈલ દૂર છે. માત્ર શ્રી ગિરનાર તીર્થ આપણા આર્યપ્રદેશથી નજદીકમાં છે. (તે લગભગ ૫૦ હજારથી એક લાખ માઈલને અંતરે છે.) અને એક માત્ર શ્રી સિદ્ધાચળ તીર્થનું જ સાન્નિધ્ય આપણને સાંપડી રહ્યું છે. આપણે આ દ્વીપસમૂહ સ્વરૂપ આર્યપ્રદેશનો લગભગ બધો જ વિસ્તાર શ્રી સિદ્ધાચળ તીર્થભૂમિ વિસ્તારોમાંથી સમુદ્રના ખારા પાણીના ઘસારાથી છૂટી પડેલી ભૂમિ, તેના વિસ્તારનો એક વિભાગ હોય તેમ જણાય છે. શ્રી ઋષભદેવ પ્રભુના સમયના શ્રી શત્રુઞ્ચ તીર્થની ૫૦ યોજન વિસ્તારની તીર્થભૂમિમાંથી ચોથા આરાને અંતે ૧૨ યોજન તીર્થભૂમિ શેષ રહી. જ્યારે ખાકીના છૂટા પડેલા ૩૮ યોજન વિસ્તારની ભૂમિ ઉપર જ આપણે આ આર્યપ્રદેશ માનવ વસાહતો રૂપે વિકાસ પામ્યો હોય તેમ જણાય છે. આ ભૂમિ પર શ્રી નેમનાથ પ્રભુના શાસનકાળના સમયથી જ માનવ વસવાટ શરૂ થયો હોય તેમ જણાય છે.

આ માનવ વસવાટમાં સહુ પ્રથમ દ્રવિડ અને યાદવ પ્રજાનો વસવાટ થયો હોય તેમ જણાય છે. આર્ય અને યદુવી પ્રજા યાદવોના વંશજો છે. જ્યારે ગૂર્જર તામિલ વગેરે દ્રવિડ પ્રજાના વંશજો છે. બીજી અનેક પ્રજાઓએ ત્યાર બાદ, કાળક્રમે અનુક્રમે આ ભૂમિ પર આવીને વસવાટ કર્યો છે.

શ્રી નેમિનાથ પ્રભુ અને શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુના આંતરાના કાળમાં આ પાર્વતિક ઉચ્ચ ભૂમિએ માનવ વસવાટથી સમૃદ્ધ બનીને સંસ્કૃતિનો વિકાસ સાધેલો છે. બીજી આગંતુક પ્રજા કુશસ્થલથી આવેલ સૂર્યવંશી પ્રજા ભારત, ચીન, જાપાન, અને ઈરાનમાં પથરાયેલી છે. પાંડવકાલીન મનાતી મય સંસ્કૃતિ પ્રશાંતના ટાપુઓથી છેક અમેરિકા સુધી પથરાયેલી છે. જ્યારે ભારતમાં વસતા યાદવો (રા ' ગૃહરિપુ, રા ' ખેંગાર વગેરે) ના પૂર્વજોએ આફ્રિકામાંથી નીકળીને તારાતબોળ નગરના રસ્તેથી આફ્રિકા, ઈજિપ્તમાં વસવાટ કર્યા બાદ ભારતમાં પ્રવેશ કર્યો છે. આ ઈતિહાસ ઘણો લાંબો છે. *

શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ





પાંચમા આરાની શરૂઆતમાં મનુષ્યની ચાલવાની શક્તિ.

— શ્રી રમણલાલ બખાભાઈ શાહ

[આ લેખમાં લેખક વિચારપ્રેરક સામગ્રી રજૂ કરે છે. લેખક ઉત્તમ સંવ-
યજીવાળા મનુષ્યની ચાલવાની શક્તિ વિશેષવિશેષ હોય તે તર્કબદ્ધ શૈલીમાં દર્શાવે
આપી સમજાવે છે. વળી જૈન સાહિત્યમાં આવતાં માપો આત્માંગુલ અને પ્રમાણા-
ગુણનો ખ્યાલ આપે છે.

દારિકા નગરીનો વિસ્તાર નેમિનાથ પ્રભુના સમયમાં સેંકડો માઈલનો હતો.
એ ખ્યાલ લેખક બહુ રોચક શૈલીમાં આપે છે.

આ પછી લેખક ગણરાજ્યો પ્રગતત્રો હતાં, એવો ઐતિહાસિક ભ્રમ દૂર
કરે છે. ૫૬ કરોડ વાદવો દારિકા નગરીમાં કેવી રીતે સમાઈ શકે, આ પ્રશ્નનો
લેખક આ માપો દ્વારા ઉકેલ દર્શાવે છે.

મહુવાના જિનપ્રાસાદમાંની શ્રવંત સ્વામીની પ્રતિમા અરબસ્તાનથી આવી
છે ને હાલ એ જ વિદ્યમાન છે. એટલે અરબસ્તાન સુધી જૈનધર્મીઓની વસતી
હતી, એવી અપૂર્વ વિગતો આ લેખમાં વાંચવા મળે છે.

લેખક ૭ આરાઓની વિવિધ પરિસ્થિતિનો પણ પોતાના તર્કને પુષ્ટ કરવામાં
ઉપયોગ કરે છે. લેખકે આ લેખ વિચાર પ્રેરે એ શૈલીમાં લખ્યો છે. ઐતિહાસિક
પ્રમાણોનો વિચાર વાચકે યથાસ્થાને કરવાનો છે.

દક્ષિણ ભારતનો વિસ્તાર આફ્રિકાના માડાગારકર ટાપુ સુધી જમીનરૂપે વિસ્તા-
રણો હતો. એ જમીનમાં માનવજાત આદિમાં ઉત્પન્ન થયેલી, એવું ભૂગોળવેત્તાઓ
માને છે. આથી લેખકના તર્કો વિચારવા યોગ્ય જરૂર છે. — સંપાદક]

સામાન્ય રીતે, હાલમાં જૈન સમાજમાં એવી માન્યતા પ્રવર્તે છે કે, ચોથા આરાના
અંત સમયે તથા પાંચમા આરાની શરૂઆતમાં મનુષ્યની ચાલવાની શક્તિ દરરોજના ૧૦૦
થી ૧૨૫ માઈલ હોઈ શકે. પરંતુ આ પ્રચલિત માન્યતા ઉપર વિશેષપણે વિચાર કરવાની
ખાસ આવશ્યકતા છે, અને તેને માટે નીચે જણાવેલા ખાસ મુદ્દાઓ ખૂબ ધ્યાનમાં રાખવા
જેવા છે.



શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ

જેવી રીતે હાલની ઊંચાઈ ૩૫ થી ૪ હાથ, તેના કરતાં ચોથા આરાના અંતિમ સમયની ઊંચાઈ ૭ હાથની છે, તે હાલની ઊંચાઈ કરતાં લગભગ બમણી છે, તે કારણે તે વખતની ચાલવાની શક્તિ પણ લગભગ એવડી માનવામાં આવે છે. તેવી જ રીતે હાલના છઠ્ઠા સંઘયણુ, સેવાર્ત સંઘયણુને પહેલાં વજ્રઋષભનારાચ સંઘયણુ હતું, તેની શક્તિ પણ ખાસ ધ્યાનમાં લેવા જેવી છે.

છેલ્લા, છેવટું (છઠ્ઠું સેવાર્ત) સંઘયણુ કરતાં પહેલા વજ્રઋષભનારાચ સંઘયણુને કારણે ચાલવાની શક્તિ અનેકગણી વધી જાય છે. છઠ્ઠા સંઘયણુ કરતાં પાંચમા સંઘયણુની, પાંચમા કરતાં ચોથાની, ચોથા કરતાં ત્રીજાની, ત્રીજા કરતાં બીજાની અને બીજા કરતાં પહેલાની ચાલવાની શક્તિ ઉત્તરોત્તર વધતી જાય છે. અને તેથી છઠ્ઠા સંઘયણુ કરતાં પહેલા સંઘયણુની ચાલવાની શક્તિ લગભગ ૨૦ થી ૨૫ ગણી હોવાનો સંભવ માની શકાય અને તેથી તે કાળમાં મનુષ્યની ચાલવાની શક્તિ દરરોજ ૧,૦૦૦થી ૧,૨૦૦ માઈલની સામાન્ય-પણે માની શકાય.

હાલમાં, (વિ. સં. ૨૦૩૩, ઈ. સ. ૧૯૭૭) મનુષ્યની દરરોજની ચાલવાની શક્તિ ૪૦ માઈલની રહેલી જ છે. (અલબત્ત, બધા મનુષ્યો દરરોજના ૪૦ માઈલ ચાલતા નથી કે ચાલવાની શક્તિ ધરાવતા થે નથી. (પરંતુ અત્યારે પણ, કેટલાક મનુષ્યો એવા છે કે, જેઓ દરરોજના ૪૦-૫૦ માઈલ ચાલવાની શક્તિ ધરાવે છે.) દરરોજ ૨૫ થી ૪૦ માઈલ સુધીનો વિહાર કરનારા મુનિરાજો હાલમાં પણ વિદ્યમાન છે. બ્યારે આજથી ૫૦-૬૦ વરસ પહેલાં એક જ દિવસમાં ૭૦-૮૦ માઈલ ચાલવાના બનાવો બનેલા છે. કેટલાક ચોર, લૂટારાઓ તો એક જ રાત્રિમાં ૧૦૦ માઈલ દૂર નાસી ગયાના બનાવો બનેલા છે. તદુપરાંત, (૧) ઈ. સ. ૧૯૬૦ લગભગમાં એક માણસ કેરળથી મુંબઈ (લગભગ ૧,૦૦૦ માઈલ) ૧૪ દિવસ પગે ચાલીને પહોંચી ગયેલ હતો. (૨) મેન્સન એહર્નસ્ટ નામનો એક નોર્વેજિયન ઈ. સ. ૧૮૩૩માં મુનચૈનથી ગ્રીસ સુધીનું ૨,૦૦૦ માઈલનું અંતર ૨૪ દિવસમાં તથા ઈસ્તંબુલથી કલકત્તા સુધીનું આવવાનું અને જવાનું મળીને ૬,૨૫૦ માઈલનું અંતર ૫૯ દિવસમાં કાપી ગયેલો. ['સંદેશ'. તા. ૨-૭૧-૬૪] (૩) હાલમાં ઈ. સ. ૧૯૬૬માં પાટણ પાસે કુણ્ગેર ગામમાં રહેતા શ્રી ત્રિકમલાલ કરસનદાસ નાયક ૯૦ વર્ષની ઉંમરે પણ કુણ્ગેરથી અંગાણ (૯૦ થી ૧૦૦ માઈલ) ત્રણ દિવસમાં પગે ચાલતા જાય છે અને ત્રણ દિવસમાં પગે ચાલતા પાછા ઘેર આવે છે. (૪) હાલમાં, (૧૩ જાન્યુઆરી, ૧૯૭૭) સુરત તરફના શ્રી ઝીણાભાઈ નાયક અમદાવાદના સાબરમતી આશ્રમથી દિલ્હી તરફ દોડી રહ્યા છે, અને તા. ૧૫-૨-૭૭ સુધીના પંદર દિવસમાં ૫૮૦ કિલોમીટરનું (આશરે ૨૫ માઈલ)

શ્રી આર્ય કવ્યાલ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ



અંતર કાપીને જ્યપુર પહાંચ્યા છે. ૭૩ વર્ષની ઉંમરે દરરોજ ૪૦ કિલોમીટર (આશરે ૨૫ માઈલ)નું અંતર તેઓ કાપે છે. ['સ'દેશ.' ૧૬-૨-૭૭]

આ ઉપરાંત, છેલ્લાં ૧૦૦ વર્ષની અંદરના ગાળામાં ઘણા માણસોએ દરરોજના ૭૦ થી ૧૦૦ માઈલ ચાલવાના બનાવો છઠ્ઠા ઈવટું સંઘણુવાળા શરીરવાળા અને ૩૫ થી ૪ હાથની ઊંચાઈવાળા મનુષ્યોના છે.

જો સેવાર્ત નામનું છેલ્લું સંઘણુ અને ૩૫ થી ૪ હાથ ઊંચાઈ ધરાવતા માણસો દરરોજના ૭૦થી ૧૦૦ માઈલ ચાલવાની શક્તિ ધરાવતા હોય, તો ૭ હાથની આસપાસ ઊંચાઈ ધરાવતા અને પ્રથમ સંઘણુ ધરાવતા મનુષ્યો દરરોજના ૧,૦૦૦ થી ૧,૨૦૦ માઈલ ચલાવવાની શક્તિ ધરાવતા હોય, તેમાં કોઈ જ આશ્ચર્ય નથી, પરંતુ તે સ્વાભાવિક જ છે.

વૈજ્ઞાનિક દષ્ટિબિંદુથી વિચારીએ, તો પણ, જેમ જેમ ફેફસાંની મજબૂતાઈ વિશેષ, તેમ તેમ ચાલવાની શક્તિ પણ વિશેષ હોય છે. ૫૫ થી ૬ ફૂટ ઊંચાઈ ધરાવતા વૃદ્ધ કરતાં ૪ ફૂટથી પણ ઓછી ઊંચાઈ ધરાવતાં બાળકો વધુ અંતર વધુ ઝડપથી કાપી શકે છે. ઊંચા વૃદ્ધ માણસ કરતાં નાના બાળકના પગની લંબાઈ ઓછી હોવાને કારણે ટૂંકાં પગલાં ભરવા છતાં પણ, ફેફસાંની વધુ મજબૂતાઈને કારણે બાળક વધુ ડગલાં ચાલી શકે છે. વૃદ્ધ માનવી જેટલા સમયમાં ૧૦૦ ડગલાં ચાલી શકે, તેટલા જ સમયમાં નાનું બાળક ૨૦૦ થી ૨૫૦ ડગલાં ચાલી શકે અને તેથી જ તે વૃદ્ધ માનવી કરતાં આગળ નીકળી જાય.

શરીર સંઘણુમાં પણ જેમ સંઘણુ સારું તેમ ફેફસાંનું બળ વધારે. છઠ્ઠા સંઘણુથી પાંચમા સંઘણુનાં ફેફસાંનું વિશિષ્ટ બળ. તેવી જ રીતે, ઉત્તરોત્તર પાંચમાથી ચોથાનાં, ચોથાથી ત્રીજાનાં, એમ ઉત્તરોત્તર પ્રથમ સંઘણુવાળા શરીરમાં ફેફસાં પણ ઉત્તરોત્તર વધુ ને વધુ મજબૂત હોય છે. તેથી જ છઠ્ઠા સંઘણુવાળા કરતાં પ્રથમ સંઘણુવાળા મનુષ્યોના પગનું રેટરેશન ઉત્તરોત્તર વધુ ને વધુ, અને તેથી ચાલવાની ક્રિયા પણ ઘણી જ વધારે ઝડપથી થાય.

મનુષ્ય દ્વારા ચલાવવામાં આવતી સાદી સાયકલની જે ઝડપ હોય છે, તે જ સાયકલને જો મોટરનું મશીન લગાડવામાં આવે, તો તે જ સાયકલની ઝડપ મોટરની હોર્સ પાવર શક્તિના પ્રમાણમાં ઘણી જ વધી જાય છે.

આ રીતે, સમગ્ર રીતે વિચાર કરતાં જણાય છે કે, હાલના સેવાર્ત સંઘણુ શરીરવાળા અને ૩૫ થી ૪ હાથની ઊંચાઈવાળા મનુષ્યમાં દરરોજના ૬૦-૭૦ માઈલ ચાલવાની શક્તિ જો રહી શકતી હોય, તો પ્રથમ સંઘણુ, વજ્રપલનારાય સંઘણુ અને ૭ હાથની



૊ંચાઈ ધરાવતા અલિષ્ઠ માનવોમાં દરરોજ ૧,૦૦૦ થી ૧,૨૦૦ માઈલ ચાલવાની શક્તિ હોય તેમાં કોઈ જ આશ્ચર્ય નથી.

વળી, આત્માંગુલથી ૧૨ યોજન લાંબી અને ૯ યોજન પહોળી રાજનૃહી નગરી (માઈલને) હિસાબે ૨૧૦ માઈલ લાંબી અને ૧૬૦ માઈલ લગલગ પહોળી) જેવી બીજી પણ કેટલીક મોટી નગરીઓ ભરતક્ષેત્રમાં હતી, જેમાં નગરીની બહાર આવેલા ઉદાનોમાં રહેલા વિશિષ્ટ જ્ઞાનીઓની દેશનામાં, નગરીના જુદાજુદા ભાગોમાંથી ૭૦ થી ૧૦૦ માઈલનું અંતર કાપીને પ્રજાજનો દેશના સાંભળવા આવતા. દેશના સાંભળીને બપોરના પાછા ઘેર પણ પહોંચી જતા. આ વખતે તેઓ અર્ધા દિવસમાં જ ૧૫૦ થી ૨૦૦ માઈલનું અંતર કાપતા અને દેશના પણ તે સમયના અવકાશમાં જ સાંભળી શકતા. વળી શ્રેણિક મહારાજ તે કાકમાકપૂર્વક વરઘોડા સહિત જ ઘણી વખત આવતા અને પાછા પોતાના સ્થાને મધ્યાહ્ન સુધીમાં પહોંચી જતા. વળી કેટલીક વખત દીક્ષા પ્રસંગોએ પણ વરઘોડા સહિત નગર બહાર જઈને ઉદાનમાં દીક્ષા પ્રસંગ ઉજવાતા. આવા પ્રસંગોએ પણ ૧૫૦ થી ૨૦૦ માઈલના વિસ્તારવાળી નગરીઓમાંથી પ્રજાજનો ૨૦૦ થી ૩૦૦ માઈલ (આવવા અને પાછા જવાનું કુલ અંતર) ચાલી દીક્ષા પ્રસંગોમાં ઉપસ્થિત થઈને જીવનને ધન્ય બનાવતા.

આથી સહજ રીતે સમજી શકાશે કે, શ્રી મહાવીર સ્વામીના સમયમાં એકબીજા દેશો અને નગરીઓનું ઘણું અંતર હોવા છતાં પણ, ૭ હાથની ૊ંચાઈ અને વજ્રપલનારાય સંઘયણુ (પ્રથમ) ના કારણે મનુષ્યની ચાલવાની સ્વાભાવિક શક્તિ ૧,૦૦૦ થી ૧,૨૦૦ માઈલની હોવાને લીધે સાધુ મહારાજઓ પણ વિહાર કરીને લાંબા અંતરે જઈ શકતા હતા.

શ્રી નેમિનાથ પ્રભુના સમયમાં દ્વારિકા નગરી તે સમયના આત્માંગુલ ૧૨ યોજન લાંબી અને ૯ યોજન પહોળી હતી. તે સમયના આત્માંગુલના એક યોજન બરાબર આજના સમયના આશરે ૭૨ માઈલ થાય છે. એટલે $૭૨ \times ૧૨ = ૮૬૪$ માઈલ લાંબી અને $૭૨ \times ૯ = ૬૪૮$ માઈલ પહોળી હતી. જેથી શ્રી નેમિનાથ પ્રભુના દીક્ષા કલ્યાણના પ્રસંગે નગરીની મધ્યમાં આવેલા મહેલમાંથી વરઘોડો ચડાવીને લગલગ સાડા ત્રણસો માઈલ દૂર આવેલા નગરના કોટના દરવાજામાંથી નગરીની બહાર નીકળીને, ત્યાંથી ઈશાન દિશામાં આવેલા શ્રી ગિરનાર તીર્થની તળેટી પાસે આવેલા સહસ્રામ્ર વનમાં પ્રભુએ દીક્ષા અંગીકાર કરી હતી. ત્યારબાદ નગરજનો તે જ દિવસે પોતપોતાને સ્થાને પહોંચી ગયા હતા. અલબત્ત, તે સમયે મનુષ્યની ૊ંચાઈ ૧૦ ધનુષ્ય = ૪૦ હાથ (શ્રી મહાવીર પ્રભુના



સંવત ૧૮૨૫ ની આસપાસ શ્રી પદમશી શેડે તથા વિક્રમના ૧૭ માં સૈકામાં એક ખત્રીએ કરેલી જે વળતની મુસાફરીના અહેવાલ વાંચતાં, ત્યાં ૭૬૦ શિખરબંધ જૈન મંદિરો તથા યાદવવંશી રાજા વગેરેના અહેવાલ તથા મુસાફરીના માર્ગ પરથી લાગે છે કે, તારાતંગોળ નગર દ્વારિકા જવાના માર્ગમાં હોણું જોઈએ. વળી, ત્યાં યાદવવંશી રાજા હોવાથી એ અનુમાન વધુ પ્રમાણભૂત લાગે છે. કારણ કે, આજથી પંદર સો વર્ષ પહેલાં કોઈ યાદવવંશી પ્રજા જણાતી નથી. અને હાલમાં સૌરાષ્ટ્રમાં વસતા તેમ જ જૂનાગઢના રાજાઓ રા' ખેંગાર, રા' નવઘણ, રા' વિશ્વવરાહ વગેરેના પૂર્વજો ઈ. સ.ના સાતમા સૈકા સુધી મિશ્ર દેશ (મિસર-ઈન્ડિયા) ના શોણિતપુર (લોહકોટ) નગરમાં વસતા હતા. અને મહુમ્મદ પયગંબરના સમયમાં શ્રી દેવન્નુ નામે રાજા રાજા કરતા હતા. આરખો સાથેની લડાઈમાં આ રાજાના પુત્રો હારી જવાથી ગજપત, નરપત અને ભૂપત નામના ત્રણ પુત્રોએ ભારતમાં આવીને વસવાટ કરેલો છે.

આરખ અને યહૂદી - યાદવકુળના વંશજો :

વળી આરખો અને યહૂદીઓ એક જ વંશમાંથી ઊતરી આવેલા છે અને તેમના પૂર્વજો યાદવ કુળમાંથી ઊતરી આવેલા જણાય છે. સાંભળવા અને જાણવા મુજબ આરખો શ્રી કૃષ્ણને પોતાના પૂર્વજ માને છે અને કેટલાક અરખી મુસલમાનો શ્રી કૃષ્ણની છબી પણ પોતાના ઘરમાં રાખે છે અને છબી સન્મુખ ધૂપ અને દીવો પણ કરે છે. (આ હકીકત એક મુસલમાન કામદાર તરફથી જાણવા મળી છે.)

શ્રી જીવત સ્વામી પ્રભુની પ્રતિમા જે હાલમાં મહુવા બંદરના શહેરમાં ગિરાજમાન છે, તે પ્રતિમાજી મહુમ્મદ પયગંબરના સમય સુધી મક્કા શહેરના એક મંદિરમાં ગિરાજમાન હતાં અને અરબસ્તાનમાં ધર્મ પરિવર્તન થવાથી મહુવા બંદરમાં પ્રતિષ્ઠિત કરવામાં આવેલ છે. (આ હકીકત પણ એક જૈન ઇતિહાસનું પુસ્તક જેનું નામ મને હાલ યાદ રહ્યું નથી, તેમાં વાંચવામાં આવેલી હતી.)

આ સઘળી હકીકતોનો સમગ્ર રીતે વિચાર કરતાં જણાય છે કે, મૂળ દ્વારિકાનું પતન થવાથી ત્યાંથી બચેલી શેષ પ્રજાએ સ્થળાંતર કરતાં કરતાં તારાતંગોળ નગરીમાં વસવાટ કરેલો હોય અને ત્યાંથી પણ કેટલીક પ્રજાએ કાળાંતરે આગળ વધીને મિશ્ર (મિસર-ઈન્ડિયા) દેશમાં વસવાટ કરીને રાજ્ય પણ સ્થાપ્યું હતું. અને ત્યાંથી ઈસ્લામ ધર્મ નહીં સ્વીકારનાર યાદવો ઈ. સ.ના છઠ્ઠા - સાતમા સૈકામાં ભારતમાં આવીને વસેલા છે, અને કચ્છ તથા સૌરાષ્ટ્રમાં તેમણે પોતાનાં રાજ્યોની સ્થાપના કરેલી છે. કચ્છમાં લાખો



ફૂલાણી અને સૌરાષ્ટ્રમાં રા' વિશ્વવરાહ, રા' ગૃહરિપુ, રા' નવધણુ, રા' ખેંગાર વગેરે રાજાઓ આ વંશમાં પ્રખ્યાત થઈ ગયા છે.

ગણતંત્રનો ભ્રમ - ઇતિહાસનો એક ભ્રમ :

બૌદ્ધ કથાનકોને આધારે પરદેશી ઇતિહાસ લેખકોએ પોતાના સ્વાર્થને ખાતર એક ભ્રમ ફેલાવેલો છે કે, વૈશાલીનું રાજ્ય પ્રજાએ ચૂંટી કાઢેલા પ્રતિનિધિઓ મારફત ચાલતું હતું, અને તે એક ગણરાજ્ય હતું, પરંતુ આ હકીકત સાચી નથી. સાચી હકીકત તો એ છે કે, વૈશાલીનું રાજ્ય રાજસત્તાક જ હતું અને શ્રી ચેટક રાજા અથવા શ્રી ચેડા મહારાજ તેના સ્વતંત્ર રાજવી હતા. અને તે સમયે તેમની પડોશમાં ૯ મલ્લવી અને ૯ લિચ્છવી રાજ્યો હતાં. આ ૯ મલ્લવી અને ૯ લિચ્છવી અને એક વૈશાલીનું એમ ૧૯ રાજ્યોના રાજવીઓએ એક રાજવીમંડળ (નજદીકના ભૂતકાળમાં સૌરાષ્ટ્રના રાજાઓએ બનાવેલું હતું, તેવું એક ફેડરેશન રૂપતું ગણતંત્ર) બનાવેલું હતું અને શ્રી ચેટક મહારાજ આ રાજવી મંડળના પ્રમુખ હતા. આ ૧૯ રાજ્યોનો એક ગણુ કહેવાતો હતો અને આ રાજ્યો ગણતંત્રના સભ્ય હતા. પરંતુ આમાંથી કોઈ પણ રાજવી પ્રજા દ્વારા ચૂંટાયેલો નહોતો. પરંતુ મોટે ભાગે બધા વારસાગત રાજ્યના સ્વામીઓ હતા. આમ આ ૧૯ માંનાં બધાં જ રાજ્યો પ્રજાસત્તાક નહિ, પરંતુ રાજસત્તાક જ હતાં.

*

*

*

કિમાહ વંધનં વીરો ? કિંવા જાણં તિઉદ્દે ?
ચિત્તમતં મચિતં વા, પરિગિજ્જ કિસામવિ ।
અન્નં વા અણુજાણાઈ, એવં દુક્ખા ન સુચ્ચઈ ॥
વિત્તં સોઘરિયા ચેવ, સન્નવેવં ન તાણઈ ।
સંખાણે જીવમં ચેવ, કમ્મુણા ઉ તિઉદ્દે ॥

— શ્રી સૂચ્ચહાંમ

પ્રશ્ન : મહાવીર પ્રભુ ! બંધન કેને કહે છે ? અને શું જાણવાથી એ બંધન તૂટે છે ?

ઉત્તર : હે આયુષ્યમાન ! જ્યાં સુધી જીવ ચેતન અથવા જડનો અલ્પ પ્રમાણમાં પણ પરિગ્રહ કરે છે, અથવા ખીનઓ દ્વારા કરાતા પરિગ્રહને અનુમોદન આપે છે, ત્યાં સુધી એ દુઃખથી મુક્ત થઈ શકતો નથી. ધન અથવા કુટુંબ ગમે તેટલું વિપુલ હોય, પણ એ બધું જીવને દુઃખમાં સહાય કરી શકતું નથી. તેની જ રીતે આયુષ્ય પણ ચંચળ છે, એ ઉપક્રમ ક્રિયાથી તૂટી જાય છે. એટલે આ વિચારીને બંધનનો ત્યાગ અને સંયમ-સાધનાથી કર્મોનો નાશ કરી દેવો જોઈએ.





દ્રાવિડિયન સંસ્કૃતિ પર જૈન ધર્મની અસર

— શ્રી મોહનલાલ દીપચંદ ચોકસી

The Literary History of India (ભારતનો સાહિત્ય વિષયક ઇતિહાસ) નામક મિ. ક્રેયરના ગ્રંથ ઉપરથી સહજ જાણી શકાય છે કે, તામિલ આદિ દક્ષિણની જે ભાષાઓ છે, એમાં ઉચ્ચ વિચાર અને ધ્યેયપ્રગલ્ભતાનાં જે દર્શન થાય છે, એ જૈન ધર્મનાં એ ભાષા પરના પ્રભાવને આભારી છે. શરૂઆતમાં પશુબલિ દેવામાં, દેવીને કે માતાને સંતુષ્ટ કરવા માટે જીવોનો ઘાત કરવામાં, અથવા તે પિશાચપૂજા જેવી કરણીમાં દ્રાવિડો ધર્મ માનતા હતા; પણ જૈન અને બૌદ્ધ ધર્મના ઉપદેશકોના સંસર્ગમાં આવ્યા પછી એ ધર્મોના ઉદાર વિચારો અને ઉમદા તત્ત્વોએ જનસમૂહમાં સુંદર છાપ બેસાડી. ઉત્તરોત્તર તેનો વિસ્તાર વધતો ગયો અને અમુક કાળે જૈન ધર્મ 'રાષ્ટ્રધર્મ'નું 'અનોખું' પદ પ્રાપ્ત કર્યું.

'સિલ્પપદિકારમ્' અને 'મણિમેખલે' નામક એ પ્રસિદ્ધ ગ્રંથોના આધારે વિના સંકેચથી કહી શકાય કે, ઈ. સ. ના બીજા સૈકાથી તામિલ દેશમાં જૈન અને બૌદ્ધ ધર્મ ઠીક ઠીક પાંગરવા માંડ્યા હતા. એ સંબંધી સંઘરાયેલા તેમાં સંખ્યાબંધ ઉલ્લેખો દ્રષ્ટિ-ગોચર થાય છે.

'ચોલ' અને 'પાંડ્ય' વંશના રાજાઓએ 'જૈન ધર્મ'ને સારા પ્રમાણમાં આશ્રય આપેલો છે. 'ચોલ' રાજાઓની રાજધાની 'કવિરિખમપટ્ટિનમ્' તથા 'ઉરેયુર,' 'મદુરા' આદિ નગરોમાં જૈન મુનિસ્થાનો અથવા ઉપાશ્રયો કે વસતીસ્થાનો હતાં. વળી જૈન આર્યાઓ માટે જુદા આશ્રમો પણ હતા. જૈન મંદિરોમાં અરિહંત પ્રતિમાઓની પૂજા નિયમિત થતી. 'મણિમેખલે' માં દર્શાવાયેલી ઉપરની બાબત ઉપરની તેમ જ મુનિઓ અને આર્યાઓ પણ અહીં વસતી પ્રબંધમાંથી જ વૈરાગ્ય પામી થયેલાં, એવી નોંધ ઉપલબ્ધ થતી હોવાથી, એ પણ સહજ કલ્પી શકાય છે કે, તામિલ દેશમાં વસતા નરનારી વર્ગમાં જૈન ધર્મના સંસ્કાર ઊંડાં જામેલા હતા અને એની જડ જન્મવામાં સંખ્યાબંધ વર્ષો વ્યતીત થયાં હતાં. એ કાળમાં રચાયેલા સાહિત્ય ઉપરથી પણ કહી શકાય છે કે, રાજાઓ પરમતસહિષ્ણુ હતા. રાજધર્મ

શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ



તરીકે ગમે તે ધર્મ થવાનો હોય, છતાં દેશમાં પ્રસરેલા બીજા ધર્મો પ્રત્યે તેમની દષ્ટિ સમભાવપૂર્ણ રહેતી. પ્રજા પોતાને કુચે તે ધર્મ પાળવાને સ્વતંત્ર હતી. બુદ્ધા બુદ્ધા ધર્મોનો અભ્યાસ જિજ્ઞાસા વૃત્તિથી થતો. એમાં સાંપ્રદાયિક બંધનોની ગંધ સરખી જણાતી નહિ. ઈ. સ. ની બીજી સદીથી આરબી લગભગ અગિયારમી સદી પર્યાંત આ પ્રદેશમાં જૈન ધર્મ પ્રચલિત હતો. એ વાતમાં જરા પણ શંકાને સ્થાન નથી. પરંતુ જેમ દરેક બાબતમાં ચડતીપડતીનો કાળ આવે છે, તેમ જૈન ધર્મના પ્રચારમાં પણ બનવા પામ્યું હોય, એ બાબત અસંભવિત ન ગણાય.

તામિલ વાડમયમાં જે પાંચ મહાકાવ્યો મુપ્રસિદ્ધ મનાય છે, તેમાંના બીજા નંબરના 'નાલદિયાર' ની રચના કલબ્ર રાજના રાજ્યકાળમાં થયેલી છે. એ રાજવી તરફથી જૈન ધર્મને મોટો રાજ્યાશ્રય મળ્યો હતો; કારણ કે કલબ્ર રાજ વાડમયનો મહાન ઉપાસક હતો. ઈ. સ. ના પાંચમા સૈકામાં દક્ષિણમાં જૈન ધર્મની પ્રબળતા જોવામાં આવતી હતી. અને જૈન ધર્મ પાંડ્ય દેશનો તો રાષ્ટ્ર ધર્મ બનેલો હતો. ત્યારબાદ લગભગ ત્રણસોથી ચારસો વર્ષો સુધી જૈન ધર્મોએ ધર્મપ્રચાર અંગે પ્રબળ પ્રયત્ન કર્યાની નોંધ પ્રાપ્ત થાય છે. તે વેળા, દક્ષિણમાં જૈન ધર્મની ધ્વજા જોરથી ફરકતી હતી. જે લખાણ ઉપલબ્ધ થાય છે, એ જોતાં ઈ. સ. ની ૧૧મી સદી સુધીમાં જૈન ધર્મ વિરુદ્ધ કેઈ ઈતર ધર્મ આગળ આવ્યો હોય એમ જણાતું નથી. આમ છતાં રાજ્યને ખાતર એ કહેવું જોઈએ કે, એનાં વિરોધી બીજાં એ પૂર્વે દોહસો બસો વર્ષોમાં વવાવાં શરૂ થયાં હતાં.

‘ રાજમેંહરીચા રાજા રાજનરેંદ્ર યાચ્યા કારકીરીંત (ઇ. સ. ૧૦૨૨ નંતર) યા દ્વેષાંકુરાસ જોરાચી પોલવી કુટ્ટત ગેલી બ યા પુલીલ ૩૦૦ વર્ષોંત હજારો જૈનોંચા ચહી વેળ્યા હતકા હા વિષ્ણુજ્ઞ વાઢલા . ’

કર્ણાટક, તામિલ, અને તેલુગુ ભાષા જ્યાં પ્રચલિત હતી, એવા દક્ષિણના સર્વ પ્રદેશમાં તેમ જ મહારાષ્ટ્રમાં અને કોંકણમાં અગિયારમા સૈકાથી માંડીને આશરે બસો વર્ષોનો સમય જૈન ધર્મ અને જૈનો માટે ઘણો વિષમ ગયો. એ વેળા જૈન સમાજને પોતાની દોહત અને માલ મિલકતનો તો ભોગ આપવો પડ્યો, પણ જૈન ધર્મ જેવા પોતાના પ્રાણ પ્યારા ધર્મની ટેકને સાચવવા સારું પ્રાણોની આહુતિ સુદ્ધાં આપવાનો સમય આવ્યો. જો એ કાળે જૈનોએ સમભાવ અને વીરત્વ ન દાખવ્યાં હોત, તો જૈન ધર્મ એ પ્રદેશમાં અસ્ત થઈ થઈ ગયો હોત ! પણ એ વેળા ધર્મને માટે પ્રાણ ન્યેચ્છાવર કરવાનું દીર્ઘદર્શી સાહસ જૈનોએ દાખવ્યું. અનુયાયીઓનું સંખ્યાબળ જો કે યોષ્ટ્રું થયું. છતાં એના સંસ્કાર કાયમ રહ્યા. તેમ જ અનુયાયી વર્ગ પણ નામશેષ ન થઈ ગયો.



તે કાળે, ધર્માંધતાનો જે વાયુ વાયો, તે દ્વારા જે વાતાવરણ સર્જાયું, તે ખરેખર ઇતિહાસને પાને કલાંકરૂપ પ્રકરણ છે. એના ઉપર રાજ્યવંશોમાં ચાલતાં પરસ્પરનાં ઇર્ષા અને લોભ એક તરફથી અંદુશરૂપ નીવડ્યાં અને બીજી બાજુએ મુસલમાન આક્રમણ-કારીઓનું આગમન થતાં સંગઠનની આવશ્યકતા સામે ડોકિયાં કરી રહી. આ બંનેની વિષમ સ્થિતિ ઊભી થવાથી ધાર્મિક અસહિષ્ણુતા ઓગળવા માંડી અને વધુ પ્રમાણમાં વણુસી જતી સ્થિતિ સ્થગિત થઈ ગઈ.

આ રીતે, દક્ષિણના પ્રદેશમાં વર્તાતી દશાનું વધુ અવલોકન આગળ ઉપર રાખી, એ સંબંધી યોધપાડ રૂપે તારવાણી કરીએ, તો વિના અટકચે કહેવું પડશે કે, ભગવંત શ્રી મહાવીર દેવના ઉમદા અને ઉદાર વચનોનો અમલ કરવામાં તેને આમ જનસમૂહમાં વિસ્તારવામાં તે કાળના શ્રમણ તેમ જ શ્રાદ્ધસંઘે પાછી પાની કરી નથી. જો આ નજર સામેનું સાચું ચિત્ર છે, તો આજે જ્યારે સર્વ પ્રકારની સાનુકૂળતા છે અને રાજકીય દૃષ્ટિએ કેઈ જાતનું જોખન કે અગવડ નથી, ત્યારે આપણી શ્રી મહાવીર દેવના પુત્રોની શી ફરજ હોઈ શકે ?

એક તો, ત્યાં દષ્ટિગોચર થતો અને વિખરાયેલો મૂર્તિ-મંદિરરૂપી વારસો એકત્રિત કરી, તેનો વહીવટ વ્યવસ્થિત કરવારૂપ ફરજ અને બીજી ફરજ, આપણા આત્મશ્રેયકારી સાહિત્યનું, તે તે ભાષાઓમાંથી વિદ્વાનોને હાથે ભાષાંતર કરાવી, વર્તમાનમાં બહુજન સમાજને લાભદાયી તેવી અંગ્રેજી તેમ જ હિંદીમાં અવતરણ કરવાની. વિશેષમાં, એ સાહિત્યની સ્વૂઆત સુંદર હોવી જોઈએ અને પ્રચારની નજરે એનું મૂલ્ય જેમ અને તેમ સસ્તું હોવું ઘટે. આત્મકલ્યાણ અને ધર્મ પ્રભાવના માટેનો આ ધોરી માર્ગ છે.

*

*

*

સંઘર્ષ સ્વલ્પમેા કુગરે, જો મમ્મે કુગરે ઘરં ।

જયેવ મંતુમિચ્છેઝ્ઝા તત્થ કુવ્વેઝ્ઝા આમયં ॥

— શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર

જે પ્રસાદના માર્ગમાં ઘર બતાવે છે, તે (ગિયારો) સંદેહમાં પડ્યો છે. (કલ્યાણત્ત મારે અટીંથી જવું ન પડે!) ખરેખર તો જ્યાં જવું છે, ત્યાં જ પોતાનું આશ્રય સ્થાન કરવું જોઈએ.





જિનપૂજનો ક્રમ [એક મનનીય વિચારણા]

— શ્રી માણેકલાલ હગનલાલ મહેતા

[' નવજીવન અંધમાળા ' (ગારિયાધાર - સૌરાષ્ટ્ર) ને ' જૈન તત્ત્વજ્ઞાન વિદ્યા-
પીઠ - પૂના ' ની શાખારૂપ છે. તેમના તરફથી પ્રકાશિત થયેલા " જિજ્ઞાસા " પુસ્તક
જેના શ્રી માણેકલાલ મહેતા લેખક છે, તેમાં તેમણે જિનેશ્વર પરમાત્માના બિંબની
નવાંગ પૂજા અંગે પણ એક પ્રશ્નોત્તર લખેલ છે. વર્તમાનમાં પણ અંચલ (વિધિ-
પક્ષ) ગચ્છના શ્રાવક - શ્રાવિકાઓ જિનપ્રભુની નવાંગ પૂજા કરતાં નીચે ન ઊતરતાં
ઊંચે ચઢે છે, પૂ. શ્રી મેઘરાજ મુનિ કૃત ' પૂજા ' વર્તમાન કાળમાં ઉપલબ્ધ પૂજા
સાહિત્યમાં સૌથી પ્રાચીન અને પ્રથમ મનાય છે. શ્રી મહેતાને આ પ્રશ્નોત્તર
મનનીય હોઈ અહીં આપેલ છે. — સંપાદક]

પ્રશ્ન : શું ચાલતી આવતી નવ અંગની પૂજનો ક્રમ બરાબર છે ?

ઉત્તર : અત્યારની પ્રથા અનુસાર નવ અંગના દુહા પ્રમાણે : ૧. ચરણ, ૨. ઠીંચણ,
૩. કાંડું, ૪. ખલા, ૫. શિર, ૬. લાલ, ૭. કંઠ, ૮. હૃદય, ૯. નાભિ. એમ ક્રમ રાખીને
પૂજા કરવામાં આવે છે. આ રીતે નવે અંગ દ્વારા તીર્થંકર પરમાત્માએ અનંત ઉપકાર
કરેલા છે, તેને આપણે યાદ કરીએ છીએ.

પરંતુ, આપણે સૌથી ઊંચું મોક્ષપદ (મુક્તિપદ) પ્રાપ્ત કરવું છે. ત્યાંથી ફરી આ
સંસારમાં આવવાનું જ નથી. જ્યારે આપણે તે શિર ઉપર પાંચમું તિલક કરી પાછા
નીચે ઊતરીએ છીએ. તે મારી માન્યતા મુજબ બરાબર લાગતું નથી.

પૂજ્ય શ્રી મેઘરાજ મુનિ કૃત 'સત્તર લેદી પૂજા'ની બીજી પૂજામાં કહ્યું છે :

"પૂજિયે નવ અંગે, ચરણ, જાતુ - કર, અંસ (નાભિ), હૃદિ, ખાહુ બેઉ અપાર;
કંઠ લલાટ, શિર વિલેપતાં રંગભર, પામીએ રે લવતણે એમ પાર."

આ પદ અનુસાર : ૧. ચરણ, ૨. ઠીંચણ, ૩. હાથ (કાંડાં), ૪. નાભિ, ૫. હૃદય,
૬. ખાહુ (ખલા), ૭. કંઠ, ૮. લલાટ, ૯. શિર.

આ રીતે શિર ઉપર છેલ્લું તિલક કરવું એમ સ્પષ્ટ દેખાઈ આવે છે, અને તે જ
યોગ્ય હોવું જોઈએ.

*

*

*





અભય દયાળુમ્

— શ્રી વંસતલાલ કાંતિલાલ શાહ

આ વિશ્વનું સારભૂત તત્ત્વ એ પરમાત્માની કરુણા છે. એ પરમ પુરુષના પૂંજ વિના વિશ્વ વ્યવસ્થા તૂટી પડત. સૂરજ ઊગત નહીં, વાદળાં વરસત નહીં, નનકડું આળક પા પા પગલી માંડી ન શકત, ચમેલી અને ગુલાબ તેના રંગ અને સુવાસ ખોઈ ખેસત, પરમાત્માની એ કરુણા વિના પથ્થર ઉપર પથ્થર ન ટકત અને પહાડ ન સર્જાત તથા સમુદ્રમાં જળ ઊંદુઓ પરસ્પર મળી ન શકત. આ વ્યવસ્થિત ઘટમાળના સર્વ મણકાઓ તૂટીને વેરાઈ જાત !

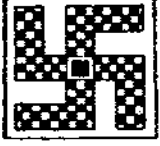
હું નિઃશંકપણે કહું છું કે, કરુણા વડે જ આપણે શ્વાસ લઈને મૂકી શકીએ છીએ અને એ કરુણા જ ધર્મ મહાસત્તાનો ઉદ્યોત કરી રહી છે. તીર્થંકર દેવની કરુણાએ જ આપણને ધર્મ મહાસત્તાનું ભાન કરાવ્યું. અનિત્યાદિ ૧૨ લાવનાઓ, અણુશણાદિ ૧૨ તપો, ક્ષમાદિ ૧૦ યતિધર્મો, સામાયિકાદિ ૫ ચારિત્રો, ૨૨ પરિષદો પર જ્ય આદિ સંવર-નિર્ગંજ તત્ત્વોનું ભાન કરાવ્યું. આ માર્ગદર્શન વિના આખી દુનિયા એક સાતમી નરક જ હોત, કીચડ જ હોત, કોહામણ અને રીબામણ જ હોત ! દુર્ગંધ અને દુર્ભાગ્ય જ હોત, કૂલો રંગીન ન હોત, પ્રભાત સોનેરી ન હોત અને બાળક પ્રકુલ્લિત ન હોત. રહેત કેવળ પુણ્યહીન દુનિયાના પાપી માનવો. જે એક ખીજને બચકાં ભરત અને ફેલી ખાત.

આપણા જીવનનો જે કોઈ પણ હેતુ હોય તે તે એ જ કે, તે પરમાત્માની સર્વ સમર્થ કરુણાનો અનુભવ કરીએ. આપણા જીવનમાં જે કરુણા કાર્ય કરતી થાય તે માટે આપણે બાબુએ ખસી જઈએ. વિજ્ઞાન આજે ગુરુત્વાકર્ષણ, લોહચુંબકત્વ, અને વિદ્યુત શક્તિ એ પ્રકૃતિના ત્રણ મહાબળોની લાષામાં સર્વ સ્થૂળ પ્રસંગોનું અર્થઘટન કરે છે. પણ યોગ વિજ્ઞાન કહે છે કે, વિશ્વના સર્વ પરિણામોના મૂળમાં આ કરુણા જ વહી રહી છે. એ કરુણા ખસેડી લો અને વિશ્વનું ખોખું કકડભૂસ થઈ જશે.

પરમાત્માની કરુણાનું પ્રથમ કાર્ય આપણને નિર્ભય કરવાનું છે. આથી જ શકસ્તવમાં પહેલું વિશેષણ અભય દયાળુમ્ (અભયને આપનારા)નું જ કહ્યું છે. અભય દાન

શ્રી આર્ય કવ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ





કોઠારાનું ગગનચુંબી ભવ્ય જિનમંદિર જેમની કીર્તિગાથા ઉચ્ચારી રહું છે, તે કચ્છના શાહ સોદાગર શેઠ વેલુ શાહ

— શ્રી જયભિખાજી

[યુજ્જરાત તથા સૌરાષ્ટ્રની સાથે સંબંધ ધરાવતો કચ્છ પ્રદેશ તેની શૂરવીર, દાનવીર તથા સાહસિક કચ્છી પ્રજાનાં શૌર્ય તથા સાહસની ગાથાઓ ગાઈ રહ્યો છે. તેમાંનો અખડાસાનો પ્રદેશ દશા ઓશવાળ વહિડોની જન્મભૂમિ. મુખર્ષ, કલકતા તથા દેશ-પરદેશના વ્યાપાર મેડનારા એ સાહસિક ત્રાપારીઓએ કેવળ લક્ષ્મી કમાઈ જાણી નથી, ખરચી પણ જાણી છે. ભક્તિ, ધર્મભાવના, પરોપકાર તથા પરમાર્થના કાર્યોમાં તે શાહ સોદાગરો એ લક્ષ્મીને પાણીની જેમ વાપરે છે. શેઠ નરસી નાથા, શેઠ નરસી કેસવજી જેવા નરસતોએ ઉદારતા તેમ જ ધર્મ-ભાવનાથી શ્રી સિદ્ધગિરિજી જેવાં તીર્થ સ્થળોમાં ભવ્ય ગગનચુંબી જિનાલયો અંધારી વિશાળ ધર્મશાળાઓ અંધારી, પોતાની લક્ષ્મીને સફળ બનાવી છે. અખડાસામાં નળિયાના વિશાળ જિનમંદિરોનાં દર્શન કરતાં શેઠ શ્રી નરસી નાથાની ઉદારતા, ધર્મશ્રદ્ધા તથા પ્રભુભક્તિને હાથ જોડવાનું દિલ થાય છે. આ જ રીતે કોઠારામાં ગગનચુંબી અને ભવ્ય, શ્રી સિદ્ધગિરિજી તીર્થની ટૂંક જેવું જિનમંદિર અંધારવામાં જે ભાગ્યશાળી શાહ સોદાગરે પોતાની શ્રદ્ધા, સમર્પણ, સદ્ભાવ તથા ભક્તિ-ભાવના તેમ જ આત્મભોગનો ઉત્ત્વલ ઇતિહાસ સર્જ્યો છે, પૈએ ઉદારતાપૂર્વક હાથના મેલની જેમ ખર્ચ્યો છે, તે શેઠ વેલુ માલુ શાહના જીવનની કહાણી ભવ્ય, હૃદયંગમ શૈલીમાં મહાજુજ્જરાતના પ્રસિદ્ધ વાર્તા લેખક અહીં રજૂ કરે છે. 'યુજ્જરાત સમાચાર'માં પ્રસિદ્ધ થયેલા આ લેખ, તેના લેખકના સૌજન્ય ભાવને સ્વીકારવાપૂર્વક અમે અહીં પ્રસિદ્ધ કરીએ છીએ. — સંપાદક]

કચ્છ કોઠારાનો એક ઇકરો. વેલુ એતું નામ. રૂપાળાં ને કાવ્યભર્યાં નામેનો એ યુગ જ નહિ. લોકતું ભણતર પણ સાવ સામાન્ય ! રણતર માટે તેઓ માને કે હૈયું અને હાથ એ વસ્તુ જોઈએ !

હૈયું એટલે હિંમત જોઈએ. ગમે તેવી પરિસ્થિતિમાં હારવાની વાત નહિ. નિરાશ થવાની નિયત નહિ. કાયરપણું તે પાસે ટુંકે જ કચાંથી ?



હાથ એટલે પરિશ્રમ કરવાની પૂરી તૈયારી. કામ એને મન કોઈ હલકું નહિ. કામ કરતાં કામચેરી નહિ. કામ કરતી વખતે દામ સામે એવાનું નહિ ! કામ, કામ ને કામ !

વેલાના પિતાનું નામ માલુ શા. માલુ શા મધ્યમ વર્ગનો માણસ. મહિને દશ રૂપિયાનો પગાર પેઢી પરથી મળે. પોતાનું, પોતાના કુટુંબનું એનાથી પોષણ કરે. સગાવહાલાને ભીડ પડે ત્યારે પડખે ઊભો રહે. મિત્રોને વખતે ટેકો કરે. અને આમ કરવા છતાં, બાર મહિને સાધુસંત જમાડે, થોડું દાન કરે. એકદમ તીર્થયાત્રા કરે. દેવું કરવું ને દુશ્મનને ઘરમાં ઘાલવો, અને બરાબર. વૈદ, દાક્ટરનો તો એ જમાનો જ નહિ ! કાળી જીરી ને એરંડિયું એ દવાઓ ! મોટા રોગમાં ડામ એ મહા ઔષધ !

સપાટ ભૂમિ પર વહેતાં સરિતાજળ જેવું શાંત જીવન. છાપાં એ વખતે નહિ, એટલે ગામની ક્ષિકરમાં દુબળા કોઈ થાય નહિ !

માલુ શાના શાંત ઠાવકા જીવનમાં વેલો મહા તોફાની નીકળ્યો. એ ઘરમાં સમાય નહિ. ગામમાં પોષાય નહિ. એને જાણે આ દુનિયા સાંકડી લાગે, અને ખીલે બાધેલા ઢેરની જેમ એ ગજાની રસ્તી તોડાવવા પ્રયત્ન કરે !

માલુ શા કંટાળ્યા. વેલો એમની આબરુને એછી કરે એવો લાગ્યો. પોતાના સાળા મુંબઈ હતા, તેમને પત્ર લખીને જણાવ્યું.

મામાએ લખ્યું : ‘ સાગરના જીવને સરિતાનાં જળ ક્ષાવતાં નથી. વેલાને વહાણમાં મુંબઈ મોકલો. ’

મુંબઈની મુંબાદેવીએ ઘણાના તકદીરની તસ્વીરો ફેરવી નાખી હતી. વેલો વહાણે ચડ્યો ! વહાણના તોફાની તરંગો ભેઈ એને શાંતિ વળી ! હાશ ! ગામડાના મૃત જીવન કરતાં સાગરના આ તરંગોમાં રમતું મોત મને વધુ રૂપાણું લાગે છે.

વેલો મુંબઈ બંદરે ઊતર્યો ! એહ ! કેટલી વિશાળ દુનિયા ! કયાં રમશાન જેવું સાંકડું પોતાનું સ્થાન અને કયાં આલના પેટ જેવું મુંબઈ !

વેલો નાચી રહ્યો. મામાએ નાથ્યા વગરના આબલા જેવા વેલાને નાથ નાખી. એને ભણવા ણેસાડ્યો. એ વખતનું વેપારીના દીકરાનું ભણતર કાચું નામું ને પાકું નામું ! બાકી દુકાનનું કામ કચરો, પુંજે ને ઉઘરાણી. રોજના વીસેક માર્કેટ પગ નીચેથી સામાન્ય રીતે પસાર થઈ જાય !



પિતા માણુ શાને પુત્રની ચિંતા હતી. એના મામાનો પત્ર આવ્યો કે, વેલાને હવે દુકાન કરી આપવી છે. ઉત્તમ ખેતી, મધ્યમ વેપાર ને કનિષ્ઠ નોકરી ! ખેતીના તો બેગ નહોતા ને નોકરી ગમતી નહોતી !

પિતા માણુ શાએ રૂપિયા એક હજારની હૂંડી મોકલી. મામાએ માંડવી બંદર પર, કાથા બજારમાં વેલાને કાથીની દુકાન કરી આપી.

કાથીનો વેપાર ! સામાન્ય માણુએને એનું કંઈ મહત્ત્વ ન લાગે, પણ સામાન્યમાંથી વિશિષ્ટતામાં પ્રવેશનાર આ લોકો હતા. નીસરણીના એકએક પગથિયે ઊતર ચઢનારા હતા. પહેલે વર્ષે રૂપિયા સોની કમાણી કરી.

વેલો અચ્છે વેપારી થઈ ગયો ! પણ એની નજર સામે અનંત જળરાશિભર્યો સાગર નર્તતો હતો. એ તરંગો પર સફર ખેડતાં વહાણો એના દષ્ટિપથને આવરી લેતાં. દુકાનમાં ખેડો વેલો બંણે વહાણની લાંબી સફર ખેડવાના દીવાસ્વપ્ન માણુતો.

વેલાએ ધંધાનો વિસ્તાર કર્યો. કાથીના બદલે વહાણનાં દોરડાંનો વેપાર વધાર્યો. કમાણી વધી. મા-બાપને સંતાપ આપનાર સુપુત્રે માતાપિતાને તીર્થયાત્રાઓ કરાવવા માંડી.

માતાપિતા વેલાને પરાક્રમી નીવડેલો બેઈ રાજી થયાં. વેલાએ હવે મલબારથી માલ મંગાવીને વેચવા માંડ્યો, વહાણના મોટા રસ્તાઓનો વેપાર આરંભ્યો.

આ ધંધામાં મોટા મોટા વહાણવટીઓ સાથે પિછાન થઈ. દેશ પરદેશની વાતો એની પાસેથી સાંભળવા મળી !

વેલાના પરાક્રમનો ઘોડો થનગની રહ્યો. એ કલ્પનાની યાંખે ઊડવા લાગ્યો, ને પરદેશો ને બજારોમાં ધૂમ વેપાર જમાવવા લાગ્યો.

અલકાસમ કરીને અસરાના એક વહાણવટી સાથે વેલા શાને પિછાન થઈ. એ વખતે વહાણો ઘણાં ફરતાં, પણ એમાં સાચાં વેપારી વહાણુ કયાં, અને ચાંચિયાગીરી કરનારાં વહાણુ કયાં, એની તપાસ મુશ્કેલ હતી.

લોકો વેલા શાને ડરાવતા : ‘ બે જે ભલા માણુસ ! લાખના બાર હજાર ન કરતો. એના કરતાં આ થડાનો શાંતિભર્યો ધંધો શું ખોટો છે ? ’

પણ જેની નસોમાં સાહસ છે, એ નરકેસરીઓ કદી આવી વાતોથી નરમ પડતા નથી. એમના પરાક્રમને એથી યાંખો ફૂટે છે.



વેલાએ બસરાવાળા અલકાસમ સાથે ગોઠવણુ કરી. જે મૂડી હતી એમાંથી કાપડ, અનાજ, ગરમ મસાલા ખરીદ કર્યાં.

સ્નેહીઓ હજી શિખામણુ આપી રહ્યાં હતાં : ‘વેલા ! લાખના ખાર હબર ન કર !’ પણ માને તો વેલો નહિ !

સંવત ૧૮૯૨નું એક પ્રભાત ખીલતું હતું અને એ વહાણુ પર ચડી ગયો. વહાણુ હાંક્યું !

દરિયાના ઉછળતા લોટ પર લોકહૃદય લઈને વેલા શા બેઠા. એડન ગયું, હોડેડા ગયું, બસરા ગયું !

પણ ચતુર વેલો શાને અલકાસમના હૈયામાં એરુ અને વીંછી કૂંડાડા મારતા ભાસ્યા. એની મરજી વહાણુને કોઈ પણ ચાંચિયા બંદરે લઈ જઈ માલ લૂંટાવી દેવાની હતી.

વેલો શા ખૂબ ડર્યા, પણ હૈયું હાથ રાખી રહ્યા. આ વખતે એ પોતાના ઇષ્ટદેવને સ્મરી રહ્યા.

પુરુષાર્થીઓનાં પ્રારબ્ધ પણ અજબ હોય છે. એ વખતે પડખેથી એક અંગ્રેજી મનવાર નીકળી.

વેલા શાએ ખૂમ પાડી અને પાસે બોલાવી. અંગ્રેજી કપ્તાને તરત મનવાર પાસે લીધી ને વેલો શાને કારણુ પૂછ્યું. વેલોશાએ માર્મિક ભાષામાં પોતાની વાત કરી લીધી.

અંગ્રેજી કપ્તાને અલકાસમને ઉધડો લીધો. કહ્યું : ‘સીધે સીધા વેપારી બંદરે હાંકારી બાઓ. જે આડાઅવળા ગયા છે, તો બખર લઈ નાખીશ.’

અલકાસમ ઠીલો પડી ગયો. લાલ આંખો કાઢતો અંગ્રેજી કપ્તાને ચાલ્યો ગયો. પણ હવે વેલો શાને વિપદ હતી. અલકાસમ વિકરી બેસે તો ? વેલો શાએ વાણિયા વિદ્યાથી વાત કરતાં કહ્યું :

‘અલકાસમભાઈ ! આપણી દોસ્તીને આ ગોરો શું સમજે ? એને તો વહિમ પડ્યો ને તમને કહ્યું. જરા ય મનમાં ન રાખશો. મેં એને નિરાંત થાય તેમ કહ્યું છે. એની પાસે તાર વગરનો ટેલિફોન છે. મેં કહ્યું કે, એવું કંઈક હશે તો તરત બખર આપીશ.’

અલકાસમ ડાહ્યો થઈ ગયો. એને લાગ્યું કે, આ વાણિયાને છેતરવા જેવો નથી. એ મિત્ર બની રહ્યા.



વેલા શાએ વેપારમાં તેનો પણ થોડો ભાગ રખાવ્યો. પોતે અરબી ભાષાનો અભ્યાસ કર્યો. ભાષાના વાહન દ્વારા એનો ધંધો ખૂબ વધ્યો.

મોળા, એડન અને બસરાના વેપારીઓ સાથે ઘર જેવો સંબંધ કર્યો. આડતો બાંધી માલ વેચ્યો તે લીધો.

આઠ મહિનાની એક બેપમાં કેરા રૂપિયા અગિયાર હજાર કમાઈને વેલો શા મુંબઈ પાછા ફર્યા.

અને હવે વેલા શાએ દેશ-પરદેશના પાણી પીવા માંડ્યા. વેપાર ખેડવા માંડ્યો. લક્ષ્મીના ચરણ ઘરમાં ચોટી ગયાં.

પણ આ બધા લક્ષ્મીદાસો નહોતા કે, લક્ષ્મીના હાસ્યમાં જીવન વેડકી નાખે.

આ બધા લક્ષ્મીપતિઓ હતા. નાવમાં પાણી વધ્યું કે, બખ્ખે હાથે ઉલેચવા લાગે! લઈ બચો! લેતા બચો! આવ્યું કે વાપર્યું. વાપર્યું એ આપણું, રાખ્યું એ પારકું!

‘કાં નર ભીંતડે કે કાં નર ગીતડે’ એ કામથી અમર થતા. વેલા શાએ સાગરપારથી દષ્ટિ ખેંચીને મુંબઈ પર માંડી, અને મુંબઈ પરથી હાંવીને પોતાના વતન કચ્છ કોઠારા પર મૂકી!

કચ્છ કોઠારામાં મારા ઇષ્ટદેવનું એક સુંદર કળામય મંદિર બાંધું. સં. ૧૯૧૪માં વેલા શાએ પ્રારંભ કર્યો તે સં. ૧૯૧૮માં મંદિરની પૂર્ણાહુતિ કરી.

અહ્લૂત મંદિર સરખ્યું! અજબ કોતરકામ એમાં આલોખાયું. આલે પણ વેલા માહુના નામે પ્રખ્યાત મંદિરને બેનાર સહુસા મસ્તક નમાવે છે! શું ધર્મપ્રીતિ!

આ મંદિરની પ્રતિષ્ઠા વખતે વેલા શાએ હજારો માણસોનો સંઘ કાઢ્યો. આ વખતે એમની મિલકત એછામાં એછી પચાસ લાખની અંકાતી. હજારો માણસો એમાં ભેડાયા.

દિવસો સુધી ગામનો ધુમાડો બંધ કરાવ્યો. ગામમાં કોઈ રાંધે નહિ!

*

*

*

એક મરણા પમુચ્ચઈ, સે હુ દિટ્ટમણે મુગી ભોગંસિ પરમ દંસી ।

— શ્રી આચારાંગ સૂત્ર

જે મુનિ છે, અર્થાત્ સમ્યગ્ વિજ્ઞાન અને અતુઠાન સ્વરૂપ મોક્ષ માર્ગમાં નિશ્ચલ છે, સંસારભયને સ્મૃતિમાં રાખે છે અને આખા જગતના અગ્ર ભાગ પર અવસ્થિત મોક્ષ સ્થાન પર સતત દષ્ટિ રાખે છે, તે નિષ્કામ અવસ્થા પામી મૃત્યુ એટલે સંસારથી મુક્ત થાય છે.

શ્રી આર્ય કવ્યાલય ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ





અનેકાંતવાદનો સંક્ષિપ્ત પરિચય

— મુનિ શ્રી કલાપ્રભસાગરજી

સકલનયવિલસિતાં વિરોધમથનં નમામ્યેનેકાન્તમ્ ।

— અથા નયોના વિરોધને વિનાશ કરવાવાળા અનેકાંતને હું નમસ્કાર કરું છું. *

અનેકાંતવાદનું સ્વરૂપ :

‘અનંત ધર્મત્મકં વસ્તુ’ (સ્વાદ્વાદ મંજરી)

જૈન સંસ્કૃતિનું માનવું છે કે, પ્રત્યેક વસ્તુના અનંત પક્ષ છે. તે પક્ષોને જૈન દર્શનની ભાષામાં ધર્મ કહેવાય છે. આ દૃષ્ટિથી સંસારની પ્રત્યેક વસ્તુ અનંત ધર્મ છે.

અનેકાંતમાં ‘અનેક’ અને ‘અંતે’ (અનેક + અંત) એ બે શબ્દો છે. અનેકનો અર્થ અધિક અથવા વધુ અને અંતનો અર્થ ધર્મ અથવા દૃષ્ટિ થાય છે. કોઈ પણ વસ્તુ તત્ત્વની જુદી જુદી અપેક્ષાઓથી પર્યાલોચના કરવી તે ‘અનેકાંત’ છે. ‘અપેક્ષાવાદ,’ ‘કથંચિદ્વાદ’ ‘સ્વાદ્વાદ’ અને ‘અનેકાંતવાદ.’ આ બધા શબ્દો પ્રાયઃ એક જ અર્થના વાચક છે.

જૈન સંસ્કૃતિમાં એક જ દૃષ્ટિબિંદુથી પદાર્થની પર્યાલોચના કરવાની પદ્ધતિને એકાંગી, અપૂર્ણ, અપ્રામાણિક માનવામાં આવેલ છે. અને એક જ વસ્તુના વિષયમાં જુદી જુદી અપેક્ષાઓથી કહેવાની વિચારધારાનો સંપૂર્ણ અને પ્રામાણિક રીતે સ્વીકાર કરેલો છે. આ સાપેક્ષ વિચાર પદ્ધતિનું નામ વસ્તુતઃ અનેકાંતવાદ છે.

અનેકાંતવાદની એ વિશિષ્ટતા છે કે, તે કોઈ વસ્તુના એક પક્ષને પકડીને નથી કહેતો કે, આ વસ્તુ એકાંતથી આ ‘જ’ છે, જ્યારે તે તો ‘જ’કારના સ્થાન પર ‘પણ’નો પ્રયોગ કરે છે.

અન્ય દર્શનની સાથે તુલના :

જગતમાં જેટલા પણ એકાંતવાદી દર્શનો છે, તે બધા વસ્તુ સ્વરૂપના સંબંધમાં એક પક્ષને સર્વથા પ્રધાનતા આપી, કોઈ તથ્યનું પ્રતિપાદન કરે છે. વસ્તુસ્વરૂપના સંબંધોમાં ઉદારમના થઈને વિવિધ દૃષ્ટિકોણોથી વિચાર કરવાની કળા તેઓની પાસે પ્રાયઃ નથી હોતી, અને તેનું કારણ પણ એટલું છે કે, તેમનો દૃષ્ટિકોણ અથવા કથન ‘જનવિતાય’

* પુરુષાર્થ સિક્કયુપાય - શ્રી અમૃતચંદ્રજી કૃત



શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ



ન રહેતા 'જનવિનોદાય' ખની જાય છે, એથી વિપરીત જૈન દર્શનના પૂજ્ય ગીતાર્થ જ્ઞાની ભગવંતોએ વસ્તુરૂપ પર અનેક દષ્ટિઓથી વિચાર કરી ચૌમુખી સત્યને આત્મસાત્ કરવાનો દુરગામી પ્રયત્ન કર્યો છે. એથી 'પૂજ્ય ગીતાર્થોનું' દષ્ટિકોણ સત્યનું દષ્ટિકોણ છે અને જનહિતનું દષ્ટિકોણ છે.

ઉદાહરણ રૂપે આત્મા તત્ત્વને જોઈએ :

સાંખ્ય દર્શન આત્માને એક રસ નિત્ય જ માને છે. તેમનું કહેવું છે : 'આત્મા સર્વથા નિત્ય જ છે.'

બ્યારે બૌદ્ધ દર્શનનું કહેવું છે : 'આત્મા અનિત્ય (ક્ષણિક) જ છે.' આમ આપસમાં બન્નેનો વિરોધ છે. બન્નેનો ઉત્તર દક્ષિણનો માર્ગ છે. પરંતુ જૈન દર્શન કદી પણ એકાંતપક્ષી નથી. તેનો મત છે : 'જો આત્મા એકાંત નિત્ય છે, તો તેમાં ક્રોધ-અહંકાર-માયા-લોભના રૂપમાં રૂપાંતર થયેલો કેમ દેખાય છે? આત્માનું નારક-દેવતા-પશુ અને મનુષ્યમાં કેમ પરિવર્તન થાય છે? કૂટસ્થ નિત્યમાં તો કેઈ પણ રીતે પર્યાય યા પરિવર્તન હેરફેર ન થવો જોઈએ. કિંતુ પરિવર્તન તો થાય છે, તે તો સ્પષ્ટ જ છે. એથી 'આત્મા નિત્ય જ છે.' આ કથન બ્રાન્તિભર્યો છે. અને જો આત્મા સર્વથા અનિત્ય જ છે, તો 'આ વસ્તુ તે જ છે, જેને મેં પહેલાં જોઈ હતી' એવો એકત્વ અનુસંધાનાત્મક પ્રત્યક્ષિજ્ઞાન ન થવો જોઈએ. પરંતુ પ્રત્યક્ષિજ્ઞાન તો અભાવ રૂપથી થાય જ છે. તેથી આત્મા સર્વથા અનિત્ય (ક્ષણિક) જ છે. આ માન્યતા પણ ત્રુટિયુક્ત છે. જીવનમાં એક આગ્રહ (કદાગ્રહ) પકડીને 'જ'કારનાં રૂપમાં આપણે વસ્તુસ્વરૂપનું તથ્ય નિર્ણય ન કરી શકીએ. આપણે તો 'પણુ'...દ્વારા વિવિધ સ્વરૂપોથી સત્યના પ્રકાશનો સ્વાગત કરવો જોઈએ. અને આ સત્યપૂર્ણ દષ્ટિથી આત્મા નિત્ય છે અને પર્યાયની દષ્ટિથી આત્મા અનિત્ય છે.

કહેવાનો ભાવાર્થ એ છે કે, એકાંતના પ્રયોગથી સત્યને તિસ્કારવા બહિષ્કાર થાય છે. આપસમાં યેર, વિરોધ, કલહ, કલેશ તેમ જ વાદવિવાદ વધી જાય છે. અને 'પણુ....' (અનેકાંત) ના પ્રયોગથી આ બધા દ્વંદ્વ એકમત-શાંત થઈ જાય છે. 'જ'કારથી સંઘર્ષ અને વિવાદ આદિ ઉત્પન્ન થાય છે. આ વિષયમાં એક સુંદર પ્રેરણીય દૃષ્ટાંત છે.

એક દૃષ્ટાંત :

એક વખત બે માણસો નૃત્ય જોવા ગયા. એ બન્ને માણસોમાંથી એક આંધળો હતો, બ્યારે બીજો બહેરો હતો. બેથી ત્રણ કલાક પર્યાંત તમારો જોઈને તેઓ પોતાના



ધર પ્રતિ પ્રયાણ કરી રહ્યા હતા. રસ્તામાં એક માણસ મળ્યો. તેણે પૂછ્યું : ' કેમ ભાઈઓ ! નૃત્ય જોઈ આવ્યા ? નૃત્ય કેવો હતો ? ' ત્યારે આંધળાએ કહ્યું : ' આજે ફક્ત ગીત ગાવાનું થયું છે. નૃત્ય તો આવતી કાલે થશે.' ત્યારે વચ્ચે જ બહેરો બોલ્યો : ' અરે ! આજ તો ફક્ત નાટક જ થયો છે. ગીત ગાવાનું તો આવતી કાલે પર હશે ! ' આમ બંને જણા પોતપોતાના તાનમાં આવી ગયા. એટલું જ નહીં પણ 'હું જ સાચો, તું ખોટો' આમ ગયા. એટલું જ નહીં પણ 'હું જ સાચો, તું ખોટો' આમ નાહક વાદવિવાદમાં ઊતરી મારપીટ સુધી પહોંચતા વાર ન લાગી.

અનેકાંતવાદ એ જ કહે છે કે, એક દષ્ટિકોણ પોતાનું કરી આંધળા-બહેરા ના બનો. ખીજાનું પણ સાંભળો. ખીજા શું કહે છે તે સાંભળી દષ્ટિબિંદુઓને પણ દેખો. તે પર ચિંતન કરો. હકીકતમાં નૃત્યમાં થઈ હતી બંને વસ્તુઓ. નાટક પણ અને ગીત ગાન પણ ! પરંતુ આંધળો નૃત્ય નહોતો દેખી શકતો. જ્યારે બહેરો ગીતો નહોતો સાંભળી શકતો. આજે ગાવાનું જ થયું છે, આ નૃત્ય જ થયું છે. આ 'જ'કારમાં કલહ-મારપીટમાં પડી બંને જણા ઝઘડયા. જો બંને જણા એકબીજાને સમજી લેત અને 'પણ'ની વાતમાં (કદાચ આમ પણ હશે) માનીને પોતાપણું ન કરત, તો ઝઘડવાનો પ્રશ્ન જ ન રહેત. આવી રીતે અનેકાંતવાદ પરસ્પરમાં કલહવિવાદ ઉત્પન્ન કરવાવાળા 'જ'કારનું ઉન્મૂલન કરીને તેના સ્થાન પર 'પણ'....નો પ્રયોગ કરવાની મહાન પ્રેરણા આપી બધ છે.

અનેકાંતવાદી (સ્વાદ્વાદી) અને ન્યાયાધીશ બંને સરખા ગણી શકાય છે. ન્યાયાધીશ જે રીતે વાદી-પ્રતિવાદીની બુબાની લઈ, તેમનાં દષ્ટિબિંદુઓ તપાસી કેસનો ફેંસલો આપે છે, તેવી જ રીતે સ્વાદ્વાદી પણ વિરોધીઓનાં દષ્ટિબિંદુ અવલોકી તેમાંથી સારાંશ તારવી વસ્તુસ્થિતિનો નિર્ણય કરે છે અને સાથે સમન્વય કરાવે છે. આમ, ન્યાયાધીશ કરતાં પણ તે એક ડગલું આગળ વધે છે.

આ માટે જૈન શાસ્ત્રોમાં છ અંધ પુરુષો અને હાથીનું દષ્ટાંત આપવામાં આવ્યું છે.

એક વખત એક ગામમાં કોઈ જન્મથી આંધળા એવા છ પુરુષો હાથી પાસે ગયા. તેઓએ હાથીને કદી જોયેલો જ નહીં, તેથી માંહોમાંહે આ પ્રમાણે વિવાદ કરવા લાગ્યા; 'જેના હાથમાં હાથીનો પગ આવ્યો, તેણે કહ્યું : 'હાથી યાંભલા જેવો છે.' જેના હાથમાં કાન આવ્યો, તેણે કહ્યું : 'હાથી સુપડા જેવો છે.' જેના હાથમાં સૂંઠ આવી, તેણે કહ્યું : 'હાથી સાંબેલા જેવો છે.' જેના હાથમાં પેટ આવ્યું, તેણે કહ્યું : 'હાથી પખાલ જેવો છે.'



પદાર્થોના વિરાટ સ્વરૂપની ઝાંખી :

જૈન દર્શનની વિચારધારા અનુસાર જગતભરના બધા પદાર્થો ઉત્પત્તિ, વિનાશ અને સ્થિતિ આ ધર્મોથી યુક્ત છે. જૈનત્વની ભાષામાં તેને ઉત્પાદ, વ્યય, અને ધ્રોવ્ય કહેવાય છે, વસ્તુમાં જ્યાં ઉત્પત્તિ તથા વિનાશની અનુભૂતિ થાય છે, તેની સ્થિરતાનું ભાન પણ સ્પષ્ટ થાય છે. ‘આપ્તભિમાંસા’ નામના ગ્રંથમાં શ્રી સમંતભદ્રજી કહે છે :

‘વટં મૌલિ સુવર્ણાર્થં - તાજોરતિસ્થિતિષ્વયમ્ ।

શોક-પ્રમોદ-માધ્યસ્થ્ય જ્ઞો યાતિ સહેતુવમ્ ॥

વિસ્તૃત વિવેચન :

આ નાનકડા શ્લોકમાં તો ખબરનો ભર્યો છે. સુવર્ણકાર પાસે સુવર્ણના મુગટ છે. તેણે તે મુગટને તોડીને કંગન બનાવી લીધો, એટલે મુગટનો વિનાશ થયો. અને કંગનની ઉત્પત્તિ થઈ. કિંતુ, ઉત્પત્તિ અને વિનાશની આ લીલામાં મૂળ દ્રવ્ય (તત્વ)નું અસ્તિત્વ (હોવાપણું) તો રહ્યું ને ! તે સુવર્ણ જ્યાં ત્યાં પોતાની સ્થિતિમાં વિદ્યમાન રહ્યું. આમાં આ તથ્ય તો સમજમાં આવે છે કે, આકાર, ઉત્પત્તિ અને વિનાશ માત્ર (ઘાટ) વિશેષનો થાય છે. નહિ કે મૂળ વસ્તુનો ! મૂળ વસ્તુ તો અનેક પરિવર્તન થવા છતાં પણ પોતાના સ્વરૂપથી ચલિત નથી થતી ! મુગટ અને કંગન તો સુવર્ણના આકાર વિશેષ છે. આ આકાર વિશેષની ઉત્પત્તિ અને વિનાશનો જોવાય છે. જૂના આકારનો વિનાશ થઈ બન્ય છે અને નૂતન આકારની ઉત્પત્તિ થાય છે. આથી ઉત્પત્તિ, વિનાશ અને સુવર્ણની સ્થિતિ આ ત્રણે પદાર્થોના સ્વભાવ સિદ્ધ થાય.

સુવર્ણોમાં મુગટના આકારનો વિનાશ અને કંગનની ઉત્પત્તિ અને સ્થિતિ આ ત્રણે ધર્મતથા ઉપસ્થિત છે. સંસારનો કોઈ પણ પદાર્થ મૂળથી નષ્ટ નથી થતો. તે ફક્ત પોતાના રૂપ બદલાવતો રહે છે. આ રૂપાંતરનું નામ જ ઉત્પત્તિ અને વિનાશ છે, જ્યારે પદાર્થના મૂળ સ્વરૂપનું નામ સ્થિતિ છે.

ઉત્પત્તિ, વિનાશ અને સ્થિતિ એ ત્રણે ગુણો દરેક પદાર્થના સ્વાભાવિક ધર્મ છે. આ તથ્યને આત્મસાત્ કરવા માટે જૈન દર્શનના પૂજ્ય ગીતાર્થ ભગવંતોએ બહુ જ સુંદર અને બંધબેસતું રૂપક આપણી સામે પ્રસ્તુત કરેલું છે.

એક રૂપક :

ત્રણ વ્યક્તિઓ એક સુવર્ણકારની દુકાન ઉપર ગઈ. તેમાંથી એકને સુવર્ણના ઘડાની જરૂર હતી. બીજાને મુગટની, ત્રીજાને ફક્ત સુવર્ણની ! ત્યાં જઈને તેઓ બુઝે છે કે, સોની સુવર્ણના ઘડાને તોડીને તેનો મુગટ બનાવી શકો છે. સુવર્ણકારની



શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગોતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ



આ પ્રવૃત્તિ ભેદને તે ત્રણે વ્યક્તિઓમાં ભિન્ન ભિન્ન ભાવ ધારાઓ થઈ. જેને સુવર્ણના ઘડાની જરૂર હતી, તે ઘડાને તૂટતો ભેદ હેખતાઈને સંતપ્ત બની ગયો. જેને મુગટની જરૂર હતી તે સંતુષ્ટ થઈ હર્ષધિક્ષો બની ગયો. અને જે વ્યક્તિને માત્ર સોનાની જરૂર હતી, તેને ન શોક થયો કે ન પ્રમોદ. તે તટસ્થ ભાવથી ભેતો રહ્યો! અહીં એ જ પ્રશ્ન પ્રસ્તુત થાય છે કે, તે ત્રણે વ્યક્તિઓમાં ભિન્ન ભિન્ન ભાવ ધારાઓ કેમ પ્રગટી? જે વસ્તુ ઉત્પતિ, વિનાશ, અને સ્થિતિમુક્ત ન હોત તો તેઓને માનસમાં આવી પ્રકારની ધારણાઓ ક્યારેય ન ઊઠત! ઘડાને ઈચ્છતી વ્યક્તિના મનમાં ઘડાના તૂટવાથી શોક થયો, મુકુટની અભિલાષાવાળાને પ્રમોદ થયો અને માત્ર સુવર્ણ ઈચ્છનારને શોક, પ્રમોદ, ઈર્ષ્યા કાંઈ જ ન થયાં! કેમ કે, સુવર્ણ તો ઘડાનો વિનાશ અને મુકુટની ઉત્પતિ ઉભય અવસ્થાઓમાં વિદ્યમાન છે. આથી તે મધ્યસ્થ (તટસ્થ) ભાવમાં ઊભો રહ્યો. અલગ અલગ ભાવ ધારાઓના વેગનું મુખ્ય કારણ તો ઉત્પતિ, વિનાશ અને સ્થિતિ - આ ત્રણે ધર્મોનું હોવું છે, તે સ્પષ્ટ રીતે ઉપરોક્ત દષ્ટાંતથી સિદ્ધ જ છે. આ ત્રણે ધર્મોથી આ વાત પણ સ્પષ્ટ થઈ જાય છે કે, વસ્તુનો જે અંશ ઉત્પન્ન તથા નષ્ટ થતો રહે છે, તેને જૈન દર્શનની ભાષામાં 'પર્યાય' કહેવામાં આવે છે. અને જે અંશ સ્થિર રહે છે, તેને 'દ્રવ્ય' કહેવાય છે. મુગટ અને કાંગન બનાવવાવાળા ઉદાહરણમાં મુગટ અને કાંગન 'પર્યાય' છે અને સુવર્ણ 'દ્રવ્ય' છે. દ્રવ્યની દૃષ્ટિથી વિશ્વભરના બધા પદાર્થો નિત્ય છે, અને અનિત્ય પણ. કેમ કે, ઘડાનો જે આકાર છે, તે વિનાશી છે, અનિત્ય છે, પરંતુ ઘડાની માટી અવિનાશી છે, નિત્ય છે. આકારરૂપમાં ઘડાનો નાશ થવા છતાં પણ માટીરૂપ તો વિદ્યમાન રહે જ છે. માટીના પર્યાય આકાર પરિવર્તન થતા રહે છે, પરંતુ માટીના પરમાણુ સર્વથા નષ્ટ નથી થતા.

એ જ વાત વસ્તુના 'સત્' અને 'અસત્' ધર્મના સંગ્રહમાં પણ છે. કેટલાક વિચારકોનો મત છે કે, વસ્તુ સર્વથા સત્ છે. કેટલાકોનું કહેવું છે કે, વસ્તુ સર્વથા અસત્ છે. પરંતુ જૈન દર્શનના મહાન ગીતાર્થ આચાર્ય ભગવંતોનું કહેવું છે કે, પ્રત્યેક પદાર્થ સત્ છે અને અસત્ પણ. બીજા શબ્દોમાં કહીએ, તો વસ્તુ છે અને નથી પણ. પોતાના સ્વરૂપની દૃષ્ટિથી વસ્તુ સત્ છે અને પરસ્વરૂપની દૃષ્ટિથી અસત્. પણ ઘડો પોતાના સ્વરૂપની અપેક્ષાથી સત્ છે, વિદ્યમાન છે, કિંતુ પરના સ્વરૂપની અપેક્ષાથી અસત્ છે, અવિદ્યમાન છે. બ્રાહ્મણ બ્રાહ્મણવની અપેક્ષાથી સત્ છે, પરંતુ ક્ષત્રિયવની અપેક્ષાથી અસત્ છે. પ્રત્યેક પદાર્થનો અસ્તિત્વ પોતાની સીમાની અંદર છે, સીમાથી બહાર નહિ. જો પ્રત્યેક વસ્તુ



પરંતુ, જરા ઊંડાણથી વિચારવાથી આ તથ્ય સમજી શકાશે કે, આ તે આપણા રોજના અનુભવમાં આવવાવાળી વાત છે. કોણુ નથી જાણતું કે, એક જ વ્યક્તિમાં પોતાના પિતાની દૃષ્ટિથી પુત્રત્વ, પુત્રની દૃષ્ટિથી પિતૃત્વ, ભાઈની અપેક્ષાથી ભાતૃત્વ, છાત્રની દૃષ્ટિથી અધ્યાપક અને અધ્યાપકની દૃષ્ટિથી છાત્રત્વ આદિ પરસ્પરમાં વિરુદ્ધ ધર્મો પ્રાપ્ત થાય છે.

હા! વિરોધનો પ્રશ્ન ઊઠાવવો ત્યારે જ ઉચિત કહી શકાય, જ્યાં એક જ અપેક્ષાથી, એક પદાર્થમાં પરસ્પર વિરુદ્ધ ધર્મોનું નિરુપણ કરવામાં આવે. પદાર્થમાં દ્રવ્યની દૃષ્ટિથી નિત્યત્વ, પર્યાયની દૃષ્ટિથી અનિત્યત્વ, પોતાના સ્વરૂપની દૃષ્ટિથી સત્ત્વ અને પરસ્વરૂપની દૃષ્ટિથી અસત્ત્વ સ્વીકાર કરાય છે. આથી અનેકાંતના સિદ્ધાંતને વિરોધમૂલક બતાવવું તે પોતાની અજ્ઞાનતાનો પરિચય આપ્યા બરાબર છે.

અનેકાંતની ઉપયોગિતા અને જૈન તત્ત્વજ્ઞાનનો મૂળ આધાર :

જ્યાં સુધી મનુષ્ય પોતાના જ વિચારોને અથવા મતવ્યને સર્વથા ઠીક સમજતો રહે છે, પોતાની જ વાતને પરમ સત્ય માનતો રહે છે, ત્યાં સુધી તેમાં જીવનના દૃષ્ટિકોણને સમજવાની દૃષ્ટિ કે ઉદારતા નથી આવતાં અને તે “કૂવાનો દેડકો” બની રહે છે. હકીકતમાં તે પોતાને સાચો અને જીવનને સર્વથા મિથ્યાવાદી સમજી એકો હોય છે.

આજે એક જ કુટુંબમાં કન્નડ કચેરો છે !

સાર્વજનિક જીવનમાં કૂરતા છે !

ધાર્મિક ક્ષેત્રમાં ‘હુ’ ‘તુ’ ‘મારા તારાંની બોલાબોલી છે.

આંતરરાષ્ટ્રીય વાતાવરણમાં ઊંડી તાણાતાણુ છે.

આ બધું અનેકાંતના દૃષ્ટિકોણને ન અપનાવવાનું કારણ છે. આમ અનેકાંતવાદ જૈન સંસ્કૃતિના તત્ત્વજ્ઞાનનો મૂળાધાર છે. એ સહેજે સમજી શકાય તેમ છે. જેમ પ્રકાશ આવતાં જ અંધકાર અદૃશ્ય થઈ જાય છે, તેવી જ રીતે અનેકાંતનો આલાપ માનસમાં આવતાં વેંત જ કલહ દ્વેષ, વૈષમ્ય, કાલુષ્ય, સંકુચિત વૃત્તિ અને સંઘર્ષ સર્વે શાંત થઈ જાય છે અને શાંતિ અને સમન્વયનું મધુરું વાતાવરણ વૃદ્ધિ પામતું જાય છે. એકમેકમાં વિરોધ અને સંઘર્ષાત્મક હડાઇહડરૂપ વિષને વિદાય આપી, અવિરોધ શાંતિ સહઅસ્તિત્વના આ અમૃતવર્ષાણુમાં જ અનેકાંતવાદની સર્વોપરી ઉપયોગિતા સિદ્ધ જ છે.

ઉપસંહાર :

જૈન સંસ્કૃતિમાં જે કોઈ પણ વાત કહેવામાં આવી છે, તે અનેકાંતાત્મક વિચાર અને સ્વાદ્રાદની ભાષામાં કહેવામાં આવી છે.

કોટિકોટિ વંદન હો અનેકાંત દૃષ્ટિ આપનાર સર્વજ્ઞ વીતરાગ પરમાત્માઓને અને પરમ ગીતાર્થ આચાર્ય ભગવંતોને !

*





વસ્તુપાળ-તેજપાળની જનેતા કુમારદેવીના પુનર્લગ્ન પાછળનો ઇતિહાસ

— શ્રી સુખોદયંદ્ર જૈન

ગુજરાતના ઇતિહાસરૂપી આકાશમાં ઝળહળતા તારક શા ચમકતા, મહા બુદ્ધિમાન, વીર શિરોમણિ, પરમધાર્મિક શ્રી વસ્તુપાળ અને તેજપાળની બંધવ બેલડીથી કેઈ જ અપરિચિત નથી.

બુદ્ધા બુદ્ધા ચરિત્રકારોએ તેમનાં જીવનચરિત્રને, તેમનાં સત્કૃત્યોની પરંપરાને, તેમના વીરત્વ તથા બુદ્ધિ કૌશલ્યને પોતપોતાના ગ્રંથોમાં નોંધી તેમને ઝિરદાવ્યાં છે.

પરંતુ સાથે ઇતિહાસમાં એ પણ નાંધાયું છે કે, તેઓ વિધવા માતાની કુક્ષિમાંથી ઉત્પન્ન થયેલા રત્ન હતા. અને તે પણ તે કાળમાં કે, જે કાળમાં આવું કૃત્ય તે અતિ-ઘણાસ્પ દ્વંદ્વકૃત્ય હતું.

આટલે સુધીની વાત તો જનસમાજથી પરિચિત છે, પણ વસ્તુપાળ - તેજપાળની માતા કુમારદેવીએ ભતે પુનર્વિવાહ કર્યો હતો, પોતાની ઇચ્છાથી કર્યો હતો, સંયોગોએ તેમ કરવા તેને ફરજ પાડી હતી કે બીજુ કંઈ ન બનવાનું બનવા પામ્યું હતું ? તે અંગેનો ઇતિહાસ હજી મોટે ભાગે અધકારમાં દટાયેલો છે.

વિક્રમ સંવત ૧૭૨૧માં પંડિત રંગવિજયગણિના શિષ્ય કવિ મેરુવિજયજીએ કર્ણાટકમાં આવેલા બિજ્જપુર નગરમાં વસ્તુપાળ-તેજપાળનો રાસ રચ્યો છે. તેમાં ઉપર્યુક્ત વિગતની અથેતિ ચર્ચા કરવામાં આવી છે. તે વિગતને રાસકારના શબ્દોમાં અનુવાદરૂપે રજૂ કરું છું :

પાટણ નામનું શહેર. ત્યાં સોમરાજ નામનો વાણિક વસતો હતો. પ્રાગ્વાટ તેનો વંશ. ત્રણ ત્રણ પેઢીથી તેનું ઘર જ્ઞાતિમાં આગેવાન તરીકે પંકાતું હતું. તેનો પુત્ર આસરાજ. આસરાજના કર્મસંયોગે લક્ષ્મી પગ કરીને ચાલી ગઈ. ચાલી ગઈ એટલું જ નહિ, પણ પેટ ભરવાના પણ સાંસા પડે તેવી સ્થિતિ ઊભી થઈ. પાટણમાં સૌની સામે નિર્ધન બનીને વસવા કરતાં, પાટણ છોડીને કેઈ નાના ગામમાં વસવાનો તેણે નિર્ણય કર્યો, અને એક દિવસ થોડી ઘરવખરી લઈ, તેણે પાટણ છોડ્યું. પ્રયાણ કરી નગર બહાર જતાં જ



શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ

કોઈ શ્રાવક છે. તે સમયમાં, મુનિઓના ઉપાશ્રયમાં દીપક વગેરેનો લેશ પણ પ્રચાર ન હતો, એટલે અંધકાર હોવાથી કોઈ મકાનમાં હોય તો પણ દેખાવાની શક્યતા ન હતી. તે સમયે, કે જ્યારે રાત્રિનો લગભગ દોઢ પ્રહર વીતી ગયો હતો. આચાર્યની ઉપાસના કરતા તેમના એક વિનીત શિષ્યે આચાર્યશ્રીને પૂછ્યું : 'ભગવન્! જિનેન્દ્ર શાસનનો પ્રભાવ અંગે થઈ રહ્યો છે. પૂર્વકાળમાં જે ઉદ્યોત જિન શાસનનો હતો, તે ઉદ્યોત શું આ કાળમાં ભોવા નહિ જ મળે?'

ગુરુએ કહ્યું : 'વત્સ! ચિંતા ન કર. તારા જેવો જ પ્રશ્ન મારા મનમાં પણ ઊઠ્યો હતો અને તેથી મેં મારા ધ્યાન બળથી શાસનદેવીને ઝોલાવી હતી અને આ પ્રશ્ન પૂછ્યો હતો. ત્યારે તેણે મને કહ્યું હતું : 'કુમારદેવીના નંદન શાસનના સુભટ થશે.'

શિષ્યે પૂછ્યું : 'ગુરુદેવ! મને બધી વાત માંડીને કહો. એ કુમારદેવી કોણ કે જેની કુક્ષિએ જિનશાસનના સુભટ પાકશે?'

ગુરુએ કહ્યું : 'વત્સ! આવી વાતો રાતના કરવી ન જોઈએ. ક્યારેક એનાથી અનર્થ થાય.' પણ શિષ્યનો આગ્રહ ચાલુ જ રહ્યો. તેણે કહ્યું : 'અહીં કોણ છે કે અનર્થ થાય?' છેવટે, શિષ્યના અતિ આગ્રહને વશ થઈ ગુરુને તે વાત કહેવી પડી. ગુરુને પણ થયું કે, અત્યારે કોણ સાંભળનાર છે?

હંમેશા, ભવિષ્યના ગર્ભમાં જે ધૂપાયેલું હોય છે તે બનીને જ રહે છે, તે ન્યાયે જે બનવાનું નિર્માણ થયેલું હતું, તેને કોણ ટાળી શકે?

ગુરુએ કહ્યું : 'વત્સ! સાંભળ :

આ જ ગામમાં શ્રેષ્ઠિ આભૂ અને શેઠાણી લાછવદેવી પુત્રી કુમારદેવી કે જે રૂપ, યૌવન અને ચતુરાઈમાં નિપુણ હતી. ચોસઠે કળા શીખેલી હતી. અંપકચણી તેની કાયા. જ્યારે તે પોતાના રૂપને મહારતી અને સોળ શણગાર સજીને નીકળતી, ત્યારે લાગે કે, આ વિદ્યાધરી છે કે દેવકુમારી છે! એના જેવી સ્ત્રીઓ સંસારમાં એછી હશે, એવી તે રૂપ-સુંદર હતી. માતાપિતાએ તેને સાડું ઘર અને સારો વર જોઈને પરણાવી. પણ કર્મ કોઈનો પીછો છોડતું નથી. આ કન્યા પણ પરણીને સાસરે ગઈ અને થોડા જ દિવસોમાં વિધવા બની. આપું કુટુંબ, માતા-પિતા યોધાર આંસુએ રડ્યા. દીકરીના દુઃખની કોઈ સીમા નથી. થોડા સમય બાદ પિતા તેને પોતાને ઘેર તેડી લાવ્યા. અને આજે પણ કુમારદેવીના દુઃખે તે સદા સંતાપ રહે છે. આ કુમારદેવીની કુક્ષિથી ભવિષ્યમાં જે રત્નો પાકશે અને તે જિન શાસનનો ઉદ્યોત કરશે. આ પ્રમાણે મને શાસનદેવીએ કહ્યું છે.'

શિષ્યના આશ્ચર્યનો પાર નથી. આમ કેમ બને! તેનો કોયડો ઉકેલાતો નથી. પણ ગુરુનું



કચન મિથ્યા ન હોય તેવો તેને દૃઢ વિશ્વાસ હતો.

જિન શાસનના ઉદ્યોતની વાતથી શિષ્ય પ્રકુલ્લ બન્યો. ગુરુદેવની ચરણુરજ માથે ચઢાવી તે નિદ્રાધીન થયો. ગુરુ પણ નિત્ય ક્રિયાઓ પતાવી નિદ્રાવશ થયા. આસરાજે આ બધી વાતો સાંભળી. તે વાતો તેના હૃદયમાંથી વિસરાતી નથી.

સવાર થઈ. આસરાજે પ્રતિક્રમણ પ્રતિક્રેખનાદિ કરી, પૌષ્ઠ પાર્યો. ગુરુવંદન કરે છે, ત્યાં તો કુમારદેવી દેવપૂજન કરીને ગુરુવંદન કરવા આવી પહોંચી. ગુરુએ તેને બોઈ. રાતના શિષ્ય સાથે આ અંગે વાત થયેલ હોવાથી ધારી ધરીને બોઈ અને તેમનું મસ્તક હાલી ગયું. તેમને ક્યાં ખબર હતી કે, આસરાજે આ બધું સાંભળ્યું છે !

આસરાજે ગુરુની વાત સાંભળી હતી. પણ તેને એ ખબર ન હતી કે, આ તે જ કુમારદેવી છે, તેથી તેના મનમાં આશ્ચર્ય થયું કે, આચાર્ય મસ્તક શા માટે હલાવે છે ? તેણે કુમારદેવીના ગયા પછી વિનયપૂર્વક ગુરુને પૂછ્યું કે, 'આપે મસ્તક શા માટે હલાવ્યું ?' ત્યારે ગુરુએ લાલ બોઈને કહ્યું : 'આ વિધવા સ્ત્રી છે, પણ તેની કુશિષ્ઠી બે રત્ન પાકવાના છે, એમ તેના શરીરનાં લક્ષણો કહે છે. તેના ડાબા અંગમાં મસો છે, હાથ પર તલ છે.' પણ શાસનદેવીની વાત ન કહી.

આસરાજના મનમાં થયું : 'રાતે ગુરુએ જેને માટે વાત કરી તે આ જ. આ બે મારી પત્ની થાય તો કેવું સરસ થાય ! એક તો આવું રૂપસુંદર નારી રત્ન અને બીજું તેની કુશિષ્ઠી બે રત્ન પાકશે. આમ કામિની અને કીર્તિ એ બંને આને મેળવવાથી મળે. વળી, મારે પત્ની નથી. કારણ કે, પત્ની લાવવા માટે ધન બોઈ એ. તે ધન મારી પાસે નથી. બે આને પરણું તો મારે પૈસા પણ ખર્ચવા ન પડે. કારણ કે, આ વિધવા છે. વળી પત્ની વિના જગતમાં જીવન પણ શા કામનું ! અને પત્ની વિના સંસારના ગમે તેવા સુખોની કિંમત પણ શી ! માટે ગમે તેમ કરીને હું આને મારી પત્ની બનાવું.'

આમ આસરાજ આશાના મિનારા ચણે છે. પણ કુમારદેવીના મનમાં આવો શોક જ લાવ નથી. તે તો પોતાનું વૈધવ્ય ભૂલવા દેવપૂજા અને સ્વાધ્યાયનો આશ્રય લઈને જીવન વીતાવી રહી છે. જ્યારે અહીં આસરાજના મનમાં કુમારદેવી પ્રત્યે કામ પ્રગટ્યો છે અને એકપક્ષીય પ્રીતિ જાગૃત થઈ છે.

કુમારદેવીની સ્થિતિ શી છે ! તે રાત્રકારના શબ્દોમાં જ બોઈ એ :

બાલી ભોલી ભામિની ભામે નવિ પડે રે, પાલે સમકિત સાર.

છકુ અહુમ તપ પોસા અંગે આરે રે, જાણે અથિર સંસાર.

કીધાં કર્મ જીવ ભોગવે રે, કીધાને અનુસાર, એમ બોલે જિન નિરધાર.



રૂપે રૂડી, શીલે સોઢે સુંદરી રે, ન કરે પુરુષનો સંગ;
કામી પુરુષ તે કેડ ન મૂકતો રે, કુમરી મન નહિ રંગ.
કીધાં કર્મ જીવ લોગવે રે.

લંપટ લાલચી લોભી તે લવેં રે, તું મુજ હિયાનો હીર;
નયણે નિરખે હિયડે હરખે આપણે રે, પૂઠે શીરે સાહસ ધીર.
કીધાં કર્મ જીવ લોગવે રે.

વચન વિકાર કુમરી પ્રતે વદેં રે, મૂકી કુળની લાજ;
અનોહક તે સર્વે પરિહરી રે, વિકળ થઈ ફરે આસરાજ.

આ રીતે આસરાજે કુમારદેવીને પોતાના તરફ વાળવા માટે શક્ય પ્રયત્નો, સંવનનો શરૂ કર્યાં. દિવસ ને રાત તેના મનમાં કુમારદેવીની જ રહ લાગી છે.

અહીં રાસકાર કામીજનની દશા, તેના મનની સ્થિતિ તથા આ માર્ગેથી પાછા ફરવાની સલાહ આપે છે :

વિનય કરીને કુમરિ પ્રતે એમ કહે રે, મુણુ મુંદરી મુખકાર;
આદિ જિનેશ્વર પૂર્વે એ વસ્તુ આહરી રે, આણી સુમંગલા નાર.
નંદિષેણુ સરખા કરમે તે નડયાં રે, કીધાં એ વળી કર્મ;
સાધુવેષ મૂકી રમણી શું રમે રે, ખારે વરસે કીધો અધર્મ.
અરણિક ઋષીશ્વર તે પણ ઈમ રહ્યા રે, પરસી મિલિયો સંયોગ;
કુબેરદત્ત કામી જગમાં કહ્યો રે, માય ભગિની વિલસ્યા લોગ.
એહવાં વચન સુંદરી કાને નવિ ધરે રે, આસરાજ કરે દૂજે ઉપાય.

આસરાજે કુમારદેવીને જૈન શાસનમાં બનેલા દષ્ટાંતો આપીને સમજાવવા માંડ્યું:
‘આદીશ્વર ભગવાને સુમંગલા સાથે લગ્ન કર્યું. તે પરણેલી જ (કેઈની સ્વીકારેલી જ) સ્ત્રી હતી ને! નંદિષેણુ કે અરણિકે પણ પરસી સાથે જ લોગ લોગગ્યા હતા ને! અને કુબેરદત્તે તો માતા અને ભગિની બંનેને લોગગ્યા. માટે, આ તો અનાદિ કાળથી ચાલતું આવ્યું છે. તેથી તું બીજો વિચાર ન કર.’

કુમારદેવી પોતાના શીલમાં દેહ હતી. તેણે આની એક પણ વાત જ્યારે ધ્યાન પર ન લીધી, ત્યારે આસરાજને થયું કે, આમ સમજાવ્યે માને તેવી આ નથી. માટે મારે બીજો ઉપાય કરવો પડશે. અને પછી તો ગુરુ પાસે જઈ પ્રતિદિન પૌષ્ઠ કરવા શરૂ કર્યાં. વારંવાર પૂંજવું, જોઈને ચાલવું, મુખ આગળ મુખવચ્ચિકા રાખીને બોલવું, આવી બધી





પુનર્લગ્નની કુપ્રથા અને શીલની મહત્તા

શીલની (Celibacy) ક્રીંમત નહિ સમજનારા કેટલાક ધર્મથી તદ્દન અનભિન્ન આત્માઓ તરફથી વિધવા વિવાહ (Widow marriage) ના પ્રચાર માટે કરવામાં આવતી હિલચાલ ખરેખર સ્ત્રીઓના શીલશ્રંગારને ભસ્મીભૂત કરવામાં અંગારતુ' આચરણ કરી રહી છે, એમ કહીએ તો તેમાં કશું ખોટું નથી.

ઉપરોક્ત પ્રવૃત્તિમાં વિધવા બહેનોની નિરાધાર સ્થિતિ, પતિવિહોણું જીવન, સગાં-સંબંધી તરફથી થતો તિસ્કાર, માંગલિક પ્રસંગે તેમનો કરવામાં આવતો બહિષ્કાર, વિષય-વાસના તૃપ્ત કરવાના સાધનનો વિરહ આદિ દુઃખોથી તેમની થઈ રહેલી કરુણ હાલતનો ખ્યાલ કરી, તેમના પર દયા લાવી, તે દુઃખોમાંથી મુક્ત કરવા પૂરતો તેમનો આશય છે, એમ તેઓ જણાવે છે.

આશય શુદ્ધ હોવા છતાં, તેનું પરિણામ ભયંકર હોય છે. કારણ કે, ઉપર ટપકે દેખાતી દયાની કાર્યવાહીમાં સ્થૂલ બુદ્ધિના કારણે હિંસા પણ ધઈ જવાનો ભય રહેલો હોય છે, જ્યારે બહારથી દેખાતી નિર્દયતા ભરી ચેષ્ટામાં કોઈ વખત સચી દયા પણ સમાયેલી હોય છે.

એમ હાથમાં ખુલ્લું ચપ્પુ લઈને રમતા પોતાના બાળકને નિહાળતી માતા જટ તેના હાથમાંથી તે ચપ્પુ ઝૂંટવી લે છે, અને તેમ કરવાથી બાળક પોતાના જાતિસ્વભાવ પ્રમાણે એકાદ રૂદ્ધ કરે છે, ગાળો પણ દે છે અને ખાતો પણ નથી. જો બાળકના અલ્પ-કાલીન રૂદ્ધથી થતા દુઃખનો ખ્યાલ કરી, જે માતા તેના હાથમાંથી ચપ્પુ ખેંચી લેતી નથી, તે દયાના વાસ્તવિક સિદ્ધાંતને ધ્યાન ન આપતાં, ભવિષ્યમાં થતા તુકસાનનો વિચાર કરી, સ્ત્રીઓ નહિ માને તો એક થપ્પડ લગાવીને પુત્રના હાથમાંથી ચપ્પુને ઝૂંટવી લેનારી માતા વાસ્તવિક દયાળુ કહી શકાય છે.

તે જ મુજબ વિધવા બહેનોની અલ્પકાલીન, પરિમિત અને વિષયગુણની વાસના પૂરી કરવા પૂરતી કાલ્પનિક દયા ખાનારાઓ, પુનર્લગ્ન કરવાની સલાહ આપી, તેમને



શીલ ધર્મથી બ્રુટ કરનારા હોઈ, તેઓ સાચા હિતસ્વી અથવા વાસ્તવિક દયાળુ છે, એમ કદી માની શકાય નહિ.

હા, તેમની નિરાધાર સ્થિતિનો લાભ લઈ તેમનો તિરસ્કાર કરવો, ડગલો અને પગલો તેમનું અપમાન કરવું, તેઓને રંબડવી આદિ તેમના પ્રત્યે અનુચિત વર્તન કરવું, એ તો સન્નનો માટે ખૂબ શરમ લરેલું હોઈ તેને પહેલી તકે દૂર કરવા ઘટતું જરૂર કરવું જોઈએ.

તેમને યોગ્ય સગવડો પૂરી પાડવા, તેમનું યથાયોગ્ય સન્માન સાચવવા તથા તેમના જીવનને ધાર્મિક વાતાવરણમાં જોડી શીલના રક્ષણ માટેના શક્ય પ્રયત્નો આદરવા બનતું કરવું જોઈએ. એ વિષયમાં તો સૌ કોઈ સંમત છે અને હોય.

પરંતુ વિષયવાસનાની ક્ષણિક શાંતિને લવિષ્યમાં ઘોર અશાંતિ ઉત્પન્ન કરનારી પુનર્લંબની પ્રથા જૈન સમાજ તેમ જ ઉચ્ચ કોમ માટે તદ્દન અહિતકર, આગામી કાળમાં મોટું તુકસાન કરનારી અને નાલેશીભરેલી પ્રથામાં ધર્મી માણસો કદી સંમત થતા નથી.

વીતરાગ ધર્મના મર્મથી વાસિત બનેલી જૈન જેવી પરમોચ્ચ જ્ઞાતિમાં અને નીચ જ્ઞાતિમાં તકાવત શો? વળી આ પ્રથાથી વ્યવહાર દૃષ્ટિએ આ લોકમાં પણ કેવાં તુકસાનો થાય છે, તે તો વર્તમાન પત્રોમાં આવતી ઘટનાઓ પરથી જાણી શકાય છે.

વળી, આ પ્રશ્નને ધર્મ સાથે પણ સંબંધ હોઈ, એ વિષયમાં ધર્મશાસ્ત્રો શું ફરમાવી રહ્યાં છે? તેની પણ ટૂંક નોંધ લેવી આવશ્યક છે.

પરિશિષ્ટ પર્વમાં કલિકાલસર્વજ્ઞ ભગવાન શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય મહારાજ જણાવે છે :

સકૃજલ્પન્તિ રાજાનઃ સકૃજલ્પન્તિ સાધવઃ ।

સકૃત્ કન્યાઃ પ્રરીવન્તે, ત્રોપ્યેતાનિ સકૃત્ સકૃત્ ॥

રાજાઓ એક જ વખત બોલે છે, સાધુઓ પણ એક જ વખત બોલે છે અને કન્યાઓ પણ એક જ વખત અપાય છે. આ ત્રણ વસ્તુ એક જ વાર થાય છે.

‘શ્રીચંદ કેવળી ચરિત્ર’માં પૂજ્ય શ્રી સિદ્ધર્ષિગણિ મહારાજ એથા અધ્યયનની ૪૬૨મી ગાથામાં જણાવે છે :

કાષ્ટસ્થાલી સકદ્ વહ્નૌ, કળિકાર્યાંજલં સકૃત્ ।

સજ્જનાનાં સકૃત્ વાક્યં, સ્ત્રીણામુષયમઃ સકૃત્ ॥

લાકડાનું ભાજન અગ્નિમાં, કણકમાં પાણી, સન્નનોનું વાક્ય અને સ્ત્રીઓનું લગ્ન એક જ વખત હોય છે.



વળી ઠપપમી ગાથામાં તેઓશ્રી ત્યાં સુધી જણાવે છે :

કરમેલાપકો વસ્વામૂત્ત જ્ઞાન્ત્યાપિ યત્સમં ।
તસ્વાઃ સ એવ મર્તાં સ્યાત્ , પરસ્ત્રી ત્વપસ્ય સા ॥

અર્થથી પણ જે સ્ત્રીનો જેની સાથે હસ્તમેળાપ થઈ ગયો, તે તે સ્ત્રીનો ધણી તે જ થઈ શકે. તે બીજા પુરુષને માટે પરસ્ત્રી ગણાય.

તો પછી એક પતિ મરી ગયા પછી બીજા પતિ કેમ જ હોઈ શકે ?

‘કલ્પસૂત્ર’ની ટીકામાં (ઉપાધ્યાય શ્રી વિનયવિજયજી મહારાજની) રાજા દધિવાહનની સ્ત્રી ધારિણીનું દષ્ટાંત પણ એ વાતનો નિષેધ કરે છે.

બનાવ એ બન્યો છે : રાજા દધિવાહન અને શતાનિકની લડાઈ થાય છે. તેમાં દધિવાહન હારી બચ છે. ત્યારે તેમની રાણી ધારિણી અને પુત્રી ચંદનબાળા (વસુમતી) કોઈ એક સૈનિકના હાથમાં સપડાઈ બચ છે. ચંદનબાળાને વેચી દે છે અને ધારિણીને કહે છે કે, ‘હું તને મારી પત્ની બનાવીશ.’ અસ ! તેના કર્ણકટુક શબ્દો સાંભળતાંની સાથે જ તે જીભ કચડી મરણને વધાવી લે છે, પરંતુ તેના વચનને આધીન થતી નથી. જે શાસનમાં હું તને મારી પત્ની બનાવીશ એ શબ્દો સાંભળવાને માટે પણ સ્ત્રીઓ તૈયાર નથી, ત્યાં બીજા પતિ કરવાની વાત હોય જ ક્યાંથી ?

વળી, નેમનાથ લગવાન લોગાવલિ કર્મના અભાવે જ્યારે રાજુલ નામની રાજકન્યાને નહીં પરણતાં જાન લઈ પાછા ફરે છે, ત્યારે રાજુલનાં માતપિતા તેને કહે છે કે, ગલરાઈશ નહિ. બીજા કોઈ શ્રેષ્ઠ રાજપુરુષ સાથે તારું લગ્ન કરીશું. તે સમયે જ્યે કે, રાજુલ હજી લગ્નચિંતિ બેઠાઈ નથી, એટલે તે ઇચ્છે તો બીજા પતિ કરી શકે છે. છતાં તે કહે છે કે, સતી સ્ત્રીઓ જેને મનથી પણ પતિ તરીકે સ્વીકારે છે, તેને માટે તેના સિવાય બધા લાઈબાપ તુલ્ય છે.

આ દષ્ટાંત જૈન સમાજથી ક્યાં અબદ્યુ છે? આવી ઉત્કૃષ્ટ સતીનું નામ ભજનારી વિધવા બહેનો જે કાર્ય રાજુલે કર્યું, તે કાર્યને પસંદ કરી તેમના પવિત્ર પંથે વિચરી શીલનું રક્ષણ કરી અનંત જન્મમરણોના દુઃખથી મુક્ત થવા પ્રયત્ન કરે, એ જ હિતાવહ છે.

પૂજ્ય શ્રી વિજયલક્ષ્મીસૂરિજી મહારાજ ‘પર્યુબણાષ્ટાહિકા વ્યાખ્યાન’માં સશલ્ય તપ ન કરવા સંબંધી લક્ષ્મણ આર્યાનું દષ્ટાંત આપે છે : આ લક્ષ્મણ આજથી ચોરાશી ચોવીશી ઉપર થયેલ એક રાજપુત્રી છે. તેનો પતિ ચોરીમાં જ કર્મવશાત્ મરી બચ છે. ત્યારે તે બીજા પતિ ન કરતાં, સાધવી બનવાનું પસંદ કરે છે. આથી એ સિદ્ધ થાય છે



કે, ખાનદાન કુળની બાળાઓ એક પતિના મરણ પછી બીજો પતિ સ્વીકારતી નથી. આ સુંદર પ્રથા અસંખ્યાતા વર્ષો પહેલાંથી ચાલી આવે છે.

જ'ણુસ્વામીની સાથે માત્ર સગપણમાં જ બેઠાયેલી આઠ પુત્રીઓને તેનાં માતા-પિતા કહે છે: 'જ'ણુ તો દીક્ષા લેનાર છે, માટે બોલો, તમારો શો વિચાર છે?' ત્યારે તેઓ જવાબ આપે છે: 'જે જ'ણુ કરશે, તે અમે કરવા તૈયાર છીએ. પણ તેના સિવાય બીજો પતિ તો અમે આ ભવમાં કદી કરીશું નહિ.' બધાં બીજો પતિ કરવાનો અવકાશ છે, ત્યાં પણ સતીઓ બીજા પતિને ઇચ્છતી નથી, તોપણ એક પતિના મરણ બાદ બીજો પતિ સતી સ્ત્રીઓ ઇચ્છે જ કેમ ?

એક મતથી વાસુપૂજ્ય સ્વામીના સમયમાં અને બીજા મતથી મુનિસુમત સ્વામીના સમયમાં થયેલા શ્રીપાળકુમાર અને મયણુસુંદરીની કથા જૈન સમાજમાં સુવિખ્યાત છે. કથામાં મયણુસુંદરીએ પોતાના પતિને આપેલો જવાબ અને તેની માતાએ પોતાની પુત્રી માટે કહ્યેલો અભિપ્રાય એ તેમના હૃદયમાં રહેલા સતીત્વ ધર્મની મહત્તાને માપવાનું એક માપક ચંત્ર છે.

વસ્તુસ્થિતિ એ છે કે, કોઠરોગથી ગ્રસ્ત થયેલા શ્રીપાળકુમાર, મદનાસુંદરી જેવી એક રાજપુત્રીનો મારી સંગતથી ભવ ન બગડે એ હેતુથી કહે છે: 'હે મદના! તું હજી બીજો પતિ કરી શકે છે.' તેના ઉત્તરમાં મદનાસુંદરી જણાવે છે: 'સ્વામિનાથ, હવે કર્ણકટુક આવું વચન કદી બોલશો નહીં. કારણ કે, પ્રથમ તો કાંઈ એક તુચ્છ બાણું છે અને તે પછી સડેલી હોય તો એની તુચ્છતાનું પૂછવું જ શું? તે મુજબ સ્ત્રીનો અવતાર મહા પાપોદયથી મળે છે. તેમાં બીજો પતિ કરવો તેની અધમતાનું તો કહેવું જ શું? આનું નામ જ સાચો સતીત્વપ્રેમ.

ત્યારબાદ સિદ્ધચક્રના સ્નાત્રજળના સિંચનથી કંચનમય કાયાવાળા શ્રીપાળકુમારને રૂપસુંદરી નિહાળે છે, ત્યારે તે મનમાં વિચારે છે કે, એક તો કોપાવેશમાં આવી જઈ રાજાએ અનુચિત કાર્ય કર્યું, અને કોઠિયા પતિને છોડી બીજા પતિના સ્વીકારથી મદનાએ પણ અનુચિત કર્યું છે. બંને કુળને કલકિત કરનારી આ પુત્રી મારે પેટે પથ્થર પાકી હોત તો સાડું થાત. રૂપસુંદરીની આ બોલી પણ કલ્પના તેના હૃદયમાં ઊડે ઊડે રહેલી સતીત્વધર્મની મહત્તાનું એક પ્રતિબિંબ હતું.

હવે પુનર્લગ્નની પુષ્ટિ માટે મુઘ્ધ લોકોને ભ્રમિત કરવા અપાતાં કલ્પિત દષ્ટાંતોનો વિચાર કરીએ.



વિધવાવિવાહની પુષ્ટિ માટે અપાતું વસ્તુયાજ-તેજપાળની માતાનું દૃષ્ટાંત પણ અસ્થાને છે. વસ્તુસ્થિતિ એ છે કે, આ સ્ત્રીની કુક્ષિથી બે નરરત્નો પાકશે, એવી કોઈ ભવિષ્યવેત્તાની વાણીને સાંભળીને નજીકમાં રહેલો માણસ તેને ઉપાડી બંધ છે, કર્મવશ બની તે તેના સંબંધમાં જોડાય છે અને તેનાથી આ પુત્રરત્નો પેદા થાય છે. આથી તેમની માતાએ પુનર્લંક કયું છે, એમ કહી સિદ્ધ થતું નથી અથવા તે વખતે તે સિવાજ હતો એમ પણ ન કહી શકાય. કોઈ વ્યક્તિગત ઘનેડી ઘટનાનો જૈન સમાજના સુંદર અંધારણને તોડી નાખવામાં દુરુપયોગ કરવો એ સજ્જનો માટે ઉચિત તો ન જ કહેવાય. વળી તેવાં નરરત્નોની ઉત્પત્તિ એ કાંઈ વિધવાવિવાહને આભારી છે એમ નહિ. પરંતુ જૈન શાસનમાં તેવા મહાન પુરુષોની ઉત્પત્તિરૂપ એક જાતની ભવિતવ્યતાને આભારી છે. અરે! હજી કોઈ સધવા સ્ત્રીએ પણ આજ સુધી એવાં નરરત્નો ઉત્પન્ન કર્યાં નથી, તો વિધવાઓ દ્વારા તેવાં નરરત્નો ઉત્પન્ન કરવાની બ્રામક વાતો કરવી એ વ્યર્થ છે.

મૌર્ય અને મંડિતપુત્ર એ બે ગણધરોની માતાનાં આપવામાં આવતાં દૃષ્ટાંત પણ અનુચિત જ ગણાય. કારણ કે, તેઓ પ્રાદ્વાણપુત્રો હતા, એટલે તેમની ન્યાતમાં તે સમયે તે પ્રથા ચાલતી હોય એ સંભવિત છે. પણ તે પ્રથા વીતરાગ ધર્મના અનુયાયીઓએ અપનાવવી જ જોઈએ, એમ કહી બની શકે નહીં. કોઈ પણ જાતિમાં રહેલી સુંદર પ્રથાનું અનુકરણ થઈ શકે છે, પરંતુ આત્માને અહિતકર પ્રવૃત્તિનું નહીં.

વળી કેટલાક, જૈન ધર્મથી તદ્દન અનભિશ પુરુષો તો આદીધર ભગવાને પણ પુનર્લંક કયું છે, એમ કહી તે મહાપુરુષ ઉપર પણ અસત્ય આરોપ મૂકવાનું સાહસ જોડે છે. નીચેનો પુલાસો વાંચવાથી ખ્યાલ આવશે કે, એ વાત પણ તદ્દન ખોટી છે.

ભગવાન આદીધરના સમયમાં જ્યારે યુગલિક ધર્મ પ્રવર્તતો હતો, ત્યારે જે ભાઈ-બહેનોનું યુગલ જન્મે, તે જ યુગલ પુખ્ત ઉમ્મર થતાં, પતિપત્ની તરીકેનો સંબંધ જોડે છે અને તે યુગલિકો માટે અનાદિ કાળનો તેવો નિયમ જ હોય છે.

એવું જ એક સ્ત્રીપુરુષનું યુગલ ઝાડ નીચે જોડું છે. તે પ્રસંગે અચાનક ઝાડ ઉપરથી એક કુળ પુરુષના શિર ઉપર પડે છે અને તે મરી જાય છે. (આને અકાળ મૃત્યુ કહેવાય છે.) એટલે કન્યા એકલી આમતેમ ભટકે છે. તેને ઉપાડી નાભિ રાજ પાસે લાવવામાં આવે છે. કન્યાની નિરાધાર પરિસ્થિતિ નિહાળી નાભિ રાજ કહે છે: 'રાખો. અમારા ઋષભની પત્ની ધરો.' હજી તો એ ભાઈબહેનો પોતાના યુગલિક ધર્મના સિવાજ મુજબ પતિપત્ની તરીકે જોડાયા પહેલાં જ બેમાંથી એકનું મૃત્યુ થાય છે, એટલે તે કન્યાનું



ભગવાન આદિનાથ સાથે લગ્ન થાય છે. કહો કે આ પ્રસંગમાં જરા પણ વિધવાવિવાહની ગંધ જ ક્યાં છે?

સામાન્ય યુદ્ધિવાળા પણ આ ઘટનાને દીર્ઘ દૃષ્ટિથી વિચારે તો સહેજે સમજી શકાય તેવી છે. છતાં પાશ્ચિમાત્ય કેળવણીમાં નિષ્ણાત થયેલા, આ પ્રસંગને આગળ કરી ઊંધા પાટા બંધાવવાનો પ્રયત્ન શા માટે કરતા હશે? કોઈ પણ સારી અગર ખૂરી કાર્યવાહી કોઈ પણ કરે તેને કોણ રોકી શકે છે? પરંતુ તેને ભગવાનના નામે ચઢાવી ભોળી જનતાને છેતરવાનો પ્રયત્ન કરવો એ તો તદ્દન ગેરવાજબી જ ગણાય.

વીતરાગ પરમાત્માના ધર્મમાં શીલ એ સૌથી શ્રેષ્ઠ અને સુંદર આચાર ગણાય છે. ‘ભરહેસરની સબ્જાથ’માં જે વ્યક્તિઓ ચતુર્વિધ સંધ માટે પ્રાતઃસ્મરણીય બની હોય, તો તેમાં પણ તેમનું શીલ જ કારણ છે. તેવા સુંદર ધર્મનો નાશ કરનારી વિધવા વિવાહની પ્રથા કોઈ પણ હિસાબે આવકાર પાત્ર ગણી શકાય નહીં.

તદુપરાંત, અત્રે કર્મસિદ્ધાંતનો પણ વિચાર કરવો જરૂરી છે. બધી સ્ત્રીઓ નહિ પણ અમુક જ બાળાઓ વિધવા થાય છે. તેનું શું કારણ? તેનું મુખ્ય કારણ તો એ છે કે, જે સ્ત્રીઓએ પૂર્વમાં શીલધર્મનું સુંદર પરિપાલન નથી કર્યું, તેવી સ્ત્રીઓને વૈધવ્ય દશા નાની ઉમ્મરમાં આવે છે. તો હવે વૈધવ્ય દશા પુનઃ પ્રાપ્ત ન થાય તે માટે શીલપાલનની આવશ્યકતા છે. પણ તે આવશ્યકતાને નહીં સ્વીકારતાં પુનર્લગ્નની સલાહ આપી, શીલથી બ્રહ્મ બનાવી, ભવોભવમાં બાળરંડાપાનું દુઃખ સમર્પણ કરવું, એ તો સોના સાક કરવા બરાબર છે.

જે દુઃખ શીલના બંડનથી ઊભું થયું છે, તે દુઃખને ટાળવા માટે શીલનું પાલન જ પરમ ઔપધ છે. કાઢવથી ખરડાયેલા પગને સાફ કરવા માટે તેને કાઢવમાં નાખવાથી કદી સાફ થતો નથી, પરંતુ તેને સ્વચ્છ કરવા માટે પાણીની જરૂર રહે છે. વળી, બાળવિધવા થતી અટકાવવા માટે કન્યાવિક્રય અને વૃદ્ધ વિવાહ આદિ કુપ્રથાને પણ રોકવાની જરૂર છે. ઊંટવૈદોથી રોગ કદી પણ જશે નહીં. સત્ય ઔષધની શોધ કરવી જરૂરી છે.

જે લોકો એમ કહે છે કે, ‘જેને પુનર્લગ્ન કરવું હોય એ કરે, ન કરવું હોય તે ન કરે. પણ સમાજ તરફથી કોઈ પ્રતિબંધ હોવો ન જોઈએ, કારણ કે, બળાત્કારથી ધર્મ કરાવવામાં શો ફાયદો છે?’ આ તેમનું કહેવું પણ યુક્તિયુક્ત નથી.

જૈનશાસન જેમાં પાપ માને છે, કે જેથી લવિષ્યમાં અત્યંત નુકસાન થવાનો ભય જુએ છે, તેવી કાર્યવાહીનો પ્રતિબંધ તેણે કરવો જ જોઈએ, આત્મહિતને નુકસાન પહોંચાડનારાં



સ્વાજ્ઞથી હિંસાના બનાવો કેટલાયે ગણા વધી જશે, તેનો પણ સાથે સાથે વિચાર કરી એનો પણ પૂરતો ખ્યાલ રાખવાની જરૂર છે.

ઉદાહરણ તરીકે, કેઈ એક કન્યાને ધનાઢયતા પુત્ર સાથે પરણાવવામાં આવી. હવે કેઈ કર્મવશાત્ ચડતી-પડતીના પંબમાં ફસાઈ જવાથી કદાચ તે કંગાળ બની જાય અને ખાવાના પણ ફાંફાં પડે એવી સ્થિતિમાં તમે એમ માનો છો કે, તે સ્ત્રી પુનર્જન્મના સ્વાજ્ઞનો લાભ ઉઠાવી પોતાના પતિને મારી નાખવાનું સાહસ ન ખેડે? કદાચ આર્થિક સ્થિતિ સારી પણ હોય અને શારીરિક સ્થિતિમાં ક્ષય આદિના કારણે ફેરફાર થઈ જાય તો પોતાની વિષયવાસનાને પુષ્ટ કરવા પોતાના પતિને ઝેર આપવા જેટલી નીચી હદે શું નહિ પહોંચે ?

અગર કન્યાના માતૃપિતાએ ધનના લોભને વશ બની કાળો કદરૂપો અને સાવ ભોળોલટાક અગર વૃદ્ધ પતિ પસંદ કરી લાકડે માંકડું વળગાવી દીધું. પરંતુ પાછળથી તેવા કફોડા સંજોગોમાં અકળાતાં અને ખીજે સુંદર પતિ પ્રાપ્ત થતાં વિધવાવિવાહનો સ્વાજ્ઞ પતિના જનને જોખમમાં નાખ્યા વિના નહિ રહે, એની શી ખાતરી ?

વળી, એમ માની લેવાની જરૂર નથી કે, સ્ત્રીઓનું કોમળ હૃદય આવું કરપીણ કાર્ય નહિ કરે ! બ્રહ્મા પણ પાર ન પામી શકે એવાં તેમનાં સાહસો અને ચરિત્રો તપાસવાં હોય તો, સ્ત્રીચરિત્રનાં પુસ્તકો વાંચી જોશો તો તમને માલમ પડશે કે સ્ત્રી અબળા કહેવાતી હશે, છતાં સખળાને પણ મોટા ખાડામાં ઉતારી શકે છે. ખાનદાનીને નહિ છોડનારી સ્ત્રીઓની સંખ્યા તો આંગળીના વેદા ઉપર ગણાય તેટલી જ હોય છે, કહ્યું પણ છે :

સ્ત્રીણાં ચરિત્રં પુરુષસ્ય મામ્યં ।

દેવો ન જાનાતિ કુલો મનુષ્યઃ ॥

સ્ત્રીઓનું ચરિત્ર અને પુરુષનું ભાગ્ય દેવ પણ ન જાણે, તો પછી મનુષ્ય તો જાણે જ ક્યાંથી ?

ઉપરની હકીકત એ સિદ્ધ કરે છે કે, થોડી સંખ્યાની વિધવાઓ દ્વારા થતા ગર્ભપાતો કરતાં પુનર્લગ્નની પ્રથા મોટા યુવાનોના, પ્રૌઢોના અને વૃદ્ધ માણસોના પ્રાણો હરવામાં પાછી પાની નહિ કરે. કારણ કે, તેઓ એમ સમજે છે કે, અમારે પતિ વિના તો રહેવાનું છે જ નહિ. ‘કણ્ણીનો કૂઓ એક મૂઓ અને ખીજે જીલો’ એ કહેવતને ચરિતાર્થ કરનારો આ સ્વાજ્ઞ તેમની મદદમાં તૈયાર જ છે.

વળી ઘણી સ્ત્રીઓ પોતાના પતિ સાથેના કલેશ-કંકાસથી, પોતાના પતિના દુરાચાર આદિને કારણે અગર તો સામુ, સસરા આદિ તરફથી ગુજારવામાં આવતા અસહ્ય સંતાપોને



કારણે, જેનો પતિ મરી ગયો છે એવી વિધવા બાઈ કરતાં પણ ઘણું દુઃખ અનુભવનારી હોય છે અને તે દુઃખોમાંથી મુક્ત થવા માટે બળી મરવાના અને કૂવામાં પડીને આપઘાત કર્યાનાં દૃષ્ટાંતો પણ જોવામાં આવે છે.

ઉપરોક્ત પ્રતિકૂળ સંલેગોમાં સપડાયેલી સ્ત્રીઓની દયા કરવા માટે પુનર્લગ્નના રિવાજની માફક મોડો વહેકો જૈન સમાજમાં ફરગતી (Divorce)ના રિવાજને પણ ઘૂસતાં વિલંબ નહિ લાગે. જે રિવાજના પ્રભાવે પુનર્લગ્નના રિવાજ કરતાં પણ અનેકવિધ અનિષ્ટ પરિણામો ખડાં થવાનો સંભવ જોલો જ છે. ફરગતી એટલે “લે તારી છાલી અને હું મારે ચાલી” એ કહેવત આજે યુરોપ આદિ દેશોમાં છાશવારે ને છાશવારે ચરિતાર્થ થઈ રહી છે, જે સૌ કોઈ જાણે જ છે. માટે આજ દેશમાં અનેકવિધ અનિષ્ટ પરિણામોને અને ગેરવ્યવસ્થાને ઉત્પન્ન કરનારી તે કુપ્રથા ઘૂસે નહિ, તે હેતુથી દીર્ઘકાળથી ચાલ્યા આવતા એક પતિવ્રતના સુંદર રિવાજનું ખૂન કરવું તે ધાર્મિક તથા વ્યાવહારિક એમ બંને દૃષ્ટિબિંદુએ હિતાવહ ગણી શકાય નહિ.

પુરુષોને અનેક વખત પરણવાનો હુક અને સ્ત્રીઓને કેમ નહિ? આ પ્રશ્ન પણ કેટલાક સામ્યવાદી ભેળાંવાળાઓ ઉત્પન્ન કરે છે. તેમનો આ પ્રશ્ન તથ્ય વિનાનો હોઈ અનુચિત છે. તેના ઉપર દીર્ઘદૃષ્ટિથી વિચાર કરવામાં આવશે તો તેનું પણ સમાધાન આપોઆપ થઈ જશે.

પુરુષોને એકથી અનેક વખત લગ્ન કરવાનો હુક કોઈ સમાજે અગર ધર્મશાસ્ત્રકારોએ આપ્યો છે એવું કાંઈ નથી. તેમ કરવામાં તેમની વિષયવાસનાની અતૃપ્તિ તથા ભોગાવલ્લિ કર્મો આદિ કારણો છે. ઘણા ભાગ્યશાળીઓ વિષયોની દુરંતતાને સમજી એકથી બીજી વખત લગ્ન નથી પણ કરતા. મહારાજા કુમારપાળને એકથી અનેક સ્ત્રીઓ મળતી હોવા છતાં તેઓ બીજી વખત પરણ્યા નથી. હાલ પણ બીજી વખત નહિ પરણવાની પ્રતિજ્ઞાવાળા ભાગ્યશાળીઓ જોવામાં આવે છે. અને કદાચ પુરુષો એકથી અનેક વખત લગ્ન કરે. એટલું જ નહિ, પણ એકીસાથે અનેક સ્ત્રીઓનું પાણિયહણ કરે, તો તે આજથી નહિ પણ અનાદિ કાળથી ચાલી આવતી પ્રથા છે. ચક્રવર્તીને ચોસઠ હજાર સ્ત્રીઓ હતી. રાજામહારાજાઓને સેંકડો સ્ત્રીઓ હતી. શાલીમદ્રજી, ધન્નાજી, જંબુસ્વામી અને મેઘકુમાર આદિ રાજપુત્રો અને શેઠશાહુકારોને એકથી અનેક પત્નીઓ હતી.

કોઈ પણ સમયમાં એવો ઇતિહાસ છે કે, એક રાણીને પાંચ-પચીસ રાજાઓ પરણ્યા હોય અગર એક શેઠાણીએ અનેક શેઠિયાઓ પતિ તરીકે સ્વીકાર્યા હોય? અનાદિ કાળથી એવું કદી બન્યું નથી, બનતું પણ નથી અને ભવિષ્યમાં બનશે પણ નહિ.



વળી પુરુષ ભોગવનાર છે, ન્યારે સ્ત્રી ભોગ્ય વસ્તુ ગણાય છે. ભોગવનારો એક હોય છે અને ભોગ્ય વસ્તુઓ અનેક હોય છે. વળી એક ધનાઢય પુરુષ એકી સાથે અનેક સ્ત્રીઓને પરણી, પોતાના ઘરમાં લાવી, તેમના પાતનપોષણની, વસ્ત્રાભરણાદિની હરેક પ્રકારની સગવડ કરવામાં પોતે સ્વતંત્ર છે. તે મુજબ એક ધનાઢયની છોકરી અનેક ધનાઢયોના પોતાના ઘરમાં લાવવા માટે સ્વતંત્રતા ધરાવી શકે ખરી? કદાચ તે હઠ ઉપર આવીને તેમ કરવા ધારે, તો પણ તેનાં માબાપ તેની આ અયોગ્ય ઇચ્છાને તાબે થાય એમ બને ખરું? અરે નીતિશાસ્ત્રકારોએ સ્ત્રીને જીવનપર્યાંત પરંતંત્ર ગણી છે.

પિતા રક્ષતિ કૌમારે, મતાં રક્ષતિ યૌવને ।
પુત્રાશ્ચ સ્થવિરે માત્રે, ન સ્ત્રી સ્વાતંત્ર્યમર્હતિ ॥

બાલ્યાવસ્થામાં સ્ત્રીનું રક્ષણ પિતા કરે છે, યુવાવસ્થામાં તેનું રક્ષણ પતિ કરે છે, અને વૃદ્ધાવસ્થામાં તેનું રક્ષણ પુત્રો કરે છે. સ્ત્રી કદી સ્વતંત્રતાને યોગ્ય નથી.

વ્યવહારમાં પણ જેને હુકો આપવામાં આવે છે, તેમાં પણ દરેકની યોગ્યતાનો અને લાભહાનિનો વિચાર પ્રથમથી જ કરવામાં આવે છે. સામાન્ય કારકુનને ન્યાયાધીશના હક્કો આપવામાં આવે, પોલીસને કમિશનરના હક્કો સુપરત કરવામાં આવે તો સ્વપર કેટલું નુકસાન પહોંચે તેનો વિચાર કરવા જેવો છે. મા પોતે લાડુ ખાય અને તાવની ખીમારીમાંથી સાબ્દ થયેલા પુત્રને માત્ર ઘેંસનું જ જમણુ આપે તો તેમ કરવામાં માતાનો ભેદભાવ છે અગર તેના હુક ઉપર તે તરાપ મારે છે, અથવા તો પુત્ર ઉપર તે અન્યાય કરે છે, એમ કદી પણ માની શકાય જ નહિ. તેમ કરવામાં માતાનું પુત્ર પ્રત્યે વાતસલ્ય અને હિત જ કારણ છે. તેમ સ્ત્રીઓની તુચ્છ પ્રકૃતિ, ઉદાર વૃત્તિનો અભાવ અને તેના સંભોગો વગેરેને લક્ષમાં રાખી જે જે હુકો નિર્માણ થયેલા છે, તે તે હુકોને સ્વરૂપના હિતને ખાતર પણ તેમાં કશો ફેરફાર કરવો જરૂરી નથી. શાંત ચિત્તો આ બધી વસ્તુઓનો વિચાર કરવામાં આવશે, તો હુકની ખોટી જીદ પકડનારાઓને સાચો સહ હાથ લાગશે.

તો પછી દ્રૌપદીને પાંચ પતિઓ હતા તેનું કેમ? તેના ઉત્તરમાં જણાવવાનું કે, સતી દ્રૌપદીએ ધરિદાપૂર્વક પાંચ પતિઓ સાથે લગ્ન કર્યું છે, એવું કંઈ જ નથી. તેમ તેમના સમયમાં એક સ્ત્રી અનેક પતિઓ એકી સાથે કરી શકે, એવી પ્રથા પણ ન હતી. દ્રૌપદીએ સ્વયંવર મંડપમાં યુધિષ્ઠિરના ગળામાં વરમાળા નાખી, તે સમયે તે વરમાળા પાંચે પાંડવોના ગળામાં પડતી સૌ કોઈ એ દેખી. અને તેમ થવામાં દ્રૌપદીએ પોતાના પૂર્વ ભવમાં પાંચ પુરુષો સાથે એક વેશ્યાને કીડા કરતી ભેઈને વિવશ બની એ પ્રકારનું

શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ

નિયાણું ક્યું હતું. તે નિયાણાના પ્રભાવે તેમને પાંચ પતિઓ થયા હતા. તે પ્રસંગને યથાને આજે હજારો વર્ષો થયાં છે, છતાં આવો બીજો પ્રસંગ હજી સુધી ઉપસ્થિત થવા પારખો નથી. એથી સિદ્ધ થાય છે કે, દ્રૌપદીજીની ઘટનામાં કુદરતી સંકેત હતો, નહિ કે એકીસાથે અનેક પતિ કરવાનો સિવાજ કારણરૂપ હતો. માટે કવચિત કોઈ વ્યક્તિના સંબંધોમાં બનેલી ઘટનાને સિદ્ધાંત તરીકે ઠોકી બેસાડવી, એ ન્યાયયુક્ત વાત ન કહેવાય.

પાંચ પતિ હોવા છતાં ‘ભરહેસરની સબઝાય’માં તેમનું પવિત્ર નામ સતીઓની યાદીમાં દાખલ કરવામાં આવ્યું છે. અને ચતુર્વિધ સંઘ હુંમેશા પ્રાતઃકાળે તે સતીના નામનું હૃષ્ણેર સ્મરણ કરે છે. આવી એક પવિત્ર સતીના નામને પુનર્જન્નના સિવાજમાં આગળ કરનારને સમજુ અગર શાણા શી રીતે કહેવાય ?

હિંસાની દૃષ્ટિએ તપાસીએ તો, વિષયસેવનમાં આરુઢ થયેલો મનુષ્ય એક વખતના સ્ત્રીસંસર્ગથી નવ લાખ ગર્ભજ પંચેન્દ્રિયોનો, અસંખ્યાતા બેઈન્દ્રિય જીવોની અને અસંખ્યાતા સંમૂર્ચ્છિમ આત્માઓના જીવનનો એકી સાથે નાશ કરે છે, એમ વિતરાગ પરમાત્માએ જ્ઞાનથી જોયું છે. આ વાતની પુષ્ટિ કરતાં કામશાસ્ત્ર પણ જણાવે છે કે, સ્ત્રીની યોનિમાં જીવોની ઉત્પત્તિ થાય છે, અને તેને વિષયસેવનની ઈચ્છા થાય છે. પુરુષના સંસર્ગથી તે સઘળા જીવો મરી જાય છે. આથી એટલું તો ચોક્કસ થયું કે, બ્રહ્મચર્યનું પાલન કરનારા અનેક જીવોની રક્ષાનું પુણ્ય ઉપાર્જન કરે છે. બ્રહ્મચર્યની મહત્તા બતાવતાં શાસ્ત્રકાર ક્ષરમાવે છે :

જો દેહ કળયકોર્ડિ, અહવા કારેહ કળયજિગમવગ્નં ।

તસ્ય ન તત્તિય પુણ્યં જત્તિય વંમવયધરિણ ॥

કોઈ મનુષ્ય કનકની કોડ સોનામહોર દાનમાં આપે અગર સોનાનું જિનમંદિર કરાવે, તેને તેટલું પુણ્ય નથી થતું, જેટલું પુણ્ય બ્રહ્મચર્યવ્રત ધારણ કરનારને થાય છે,

વળી, પુરાણ આદિ ગ્રંથકાર પણ તેની મહત્તા જણાવતાં કહે છે :

एकरात्र्युषतस्यापि, ३। गतिर्ब्रह्मचारिणः ।

न सा शक्यहस्तेन, ४। शक्यः युधिष्ठिर ॥

શ્રી કૃષ્ણજી યુધિષ્ઠિરને કહે છે : ‘હિ યુધિષ્ઠર ! એક જ રાત્રિ માત્ર બ્રહ્મચર્યના સેવન કરનારની જે ગતિ થાય છે, તેને હજારો ઈંદ્રો પણ કહેવાને શકિતમાન થતા નથી.

શીલના પરિપાલનમાં ઉપર જણાવ્યા મુજબ અનેક જીવોને અભયદાન મળતું હોઈને વિધવાવિવાહના પ્રશ્નને ધર્મ સાથે પણ નિકટનો સંબંધ સિદ્ધ થાય છે. એટલે તેવી કુપ્રથાના નિવારણ માટે સૌ કોઈ સજ્જનોએ બંધનું કરવા પ્રયત્નશીલ બનવાની જરૂર છે.



શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ

Chastity is life and sensuality is death.

સદાચાર એ જ જીવન છે, અને દુરાચાર એ જ મરણ છે.

છતાં પણ ધર્મના સિદ્ધાંત માટે અગર સમાજના હિત માટે તદ્દન બેદરકાર વ્યક્તિઓ આવી કુબ્રધાને દાખલ કરવાનું સાહસ ખેડે, તે પહેલાં તેમણે ઉપરોક્ત દર્શાવેલાં નુકસાનો ઉત્પન્ન કરનારા નીચેના પ્રશ્નો ઉપર પણ વિચાર કરવો જરૂરી છે.

૧. બાર વર્ષથી લઈ તે બાલન વર્ષ સુધીની ઉમ્મરવાળી સ્ત્રીઓમાં કેટલી ઉમ્મરવાળી સ્ત્રીઓને કેટલી વખત પુનર્લગ્નની છૂટ આપવી ?

૨. નિયત કરેલી મર્યાદાથી એકાદું વર્ષ વધારે ઉમ્મર ધરાવતી સ્ત્રી તેમ કરવા આગ્રહ કરશે તો શું કરશો ?

૩. બાળવિધવા હોય, પરંતુ સંતતિ હોય તો તેને છૂટ આપવી કે કેમ ? સંતતિ હોય એટલે વિષય વિકારની શાંતિ થઈ જાય છે એમ કહી માનશો નહીં. વિષયોની શાંતિ, તેનાથી લવિષ્યમાં લેખવવા પડતા, વિપાકોનું જ્ઞાન, લવણીરુતા અને ખાનદાની ઉપર નિર્ભર છે. તેનો સંબંધ માત્ર વય સાથે જ હોય છે એમ નથી.

૪. કદાચ એકાદ પુત્ર અગર પુત્રીવાળી બાળવિધવાને તેમ કરવાની છૂટ આપો, તો તે સંતતિને મૂળ પતિને ત્યાં રાખવી કે બીજા પતિને ત્યાં લઈ જવી ?

૫. બંને પક્ષવાળા તે સંતતિને સાચવવાની ના પાડે અને તેથી તમે તેને પુનર્લગ્ન કરતાં અટકાવો. પરંતુ વિષયને આધીન બનેલી તે સ્ત્રી કદાચ તે સંતતિના બાનને બેખમમાં મૂકવાનું સાહસ ખેડે, તો તે હિંસા રોકવા માટે તમે શું વ્યવસ્થા કરી શકો એમ છે ? જો તે માટે તમે કંઈ ન કરી શકો, તો ગર્ભપાત આદિ હિંસાના લયથી પુનર્લગ્નની હિમાયત કરો છો, તો તે હેતુ તો અત્રે પાર પાડી શકાતો નથી.

૬. વળી તે બાળવિધવાને પરણવાની તમન્નાવાળો પ્રથમ પોતાનો સ્વાર્થ સાધવા ખાતર તેને સાચવી લેવાની શરત પણ કરે, પરંતુ પાછળથી તેના ઉપર અનેક પ્રકારના બુલ્લમો ચુગ્તરે, તેવા પ્રસંગે તમે જેમ બાળવિધવાના હિત માટે પ્રયત્ન સેવ્યો છે, તે જ મુજબ તે સંતતિના હિત માટે બનતું કરવા બાહેધરી આપો છો ખરા ?

૭. શાસ્ત્રમાં પુરુષો કરતાં સ્ત્રીઓની સંખ્યા ઘણી બતાવવામાં આવી છે. જ્યારે વિધવા સ્ત્રીઓ જ બીજી વખત પરણવાનું શરૂ કરશે, તો કુંવારી કન્યાઓને પરણવાના કોડ કેવી રીતે પૂરા થશે ?

શ્રી આર્ય કવ્યાલ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ

ઉપરોક્ત પ્રશ્નો ઉપરાંત બીજા પણ અનેક પ્રશ્નો ઊભા થશે. અને તેમ થવાથી આજ સુધી જળવાઈ રહેલી સમાજની શાંતિ અને વ્યવસ્થા જોખમાયા વિના નહિ રહે.

એટલા જ માટે અગ્નિને પાણી બનાવનાર, સર્પને ફૂલની માળા કરી દેનાર, ભૂત પ્રેતના ભયને ભગાડનાર, દેવદાનવોનાં મસ્તકોને નમાવનાર, શૂળીનું સિંહાસન કરનાર, સૂતરના કાચા તાંતણે પાણી ખેંચાવનાર, સર્વ સદાચારોનો સરદાર, ચારિત્રના એક પ્રાણુ-ભૂત એવા એક શીલધર્મને (Celibacy) મોક્ષમાં જવાની ઠીલ ન કરવી હોય, તેમણે સ્વયં પાળવા માટે, અન્યો પાસે પળાવવા માટે અને પાલન કરનારાઓની અનુમોદના (Admiration) કરવા માટે સદા સજ્જ રહેવાની જરૂર છે. તેમ જ અનંતકાળથી ભોગવવા છતાં, જેનાથી હજી આત્મા તૃપ્ત થયો નથી, એવા ક્ષણિક શાંતિ આપનાર તુચ્છ વિષયો માટે સદ્ગતિ સમર્પણ કરનાર પતિવ્રતાના સુંદર વિશેષણને સન્નારીઓએ કદી જતું કરવા જેવું નથી.

અંતે, એટલું જણાવવું આવશ્યક છે કે, બાળ લગ્ન, વૃદ્ધ વિવાહ, કન્યા વિક્રય, મરણ પાછળના તેમ જ વિધવલોગની અનુમોદનારૂપ પાપ તરફ દોરી જનાર અધરણીનાં (સીમંતનાં) અનિષ્ટ જમણો, લગ્નપ્રસંગોના બિનજરૂરી ખર્ચ આદિ કુરિવાજ ઉપર સચોટ અંકુશ મૂકી સિનેમા, નાટક, સર્કસ, મિજબાનીઓ આદિ દ્વારા થતા પૈસાના દુર્વ્યયને અટકાવી, વિધવાઓ માટે શ્રાવિકાશ્રમ જેવી સુંદર સંસ્થા, ધાર્મિક શિક્ષણ આપનારી ઉચ્ચ પાઠશાળાઓ, ગરીબ શ્રાવક-શ્રાવિકાના નિર્વાહ માટે વિશાળ ફંડોની સ્થાપના આદિ અનેકવિધ જૈન સમાજમાં સાચા અને આવા જરૂરી સુધારા કરી જેઓ સુધારક નામ ધરાવે છે, તેઓ સાચા સુધારક અને એ જ અભિલાષા. શાસનદેવ સૌને સદ્બુદ્ધિ અર્પો.

['આતમનાં અજવાળાં 'માંથી સાહાર]

બીજા જીવોને દુઃખ આપનારા અજ્ઞાની જીવો અંધારામાંથી અંધારાની તરફ જઈ રહ્યા છે.

— શ્રી સૂત્રકૃતાંગ સૂત્ર

મોહને કારણે મૂઠ બની ગયેલો માનવી ખરી રીતે જ્યાં ભયની આશંકા રહેલી છે, ત્યાં તો ભયની આશંકા નથી કરતો અને જ્યાં ભય પામવા જેવું કશું નથી, ત્યાં ભયની શંકા રાખ્યા કરે છે.

— શ્રી સૂત્રકૃતાંગ સૂત્ર





સુખનો ખપ

— શ્રી મહેતલાલ સંઘવી

આ દુનિયામાં યથાર્થ સુખની ભૂખવાળા માનવો છે જ બહુ ઓછા. નહિતર દુઃખની શી મબલ છે કે તે અહીં ડેરા-તંબુ નાખીને વચસ્વ જમાવી શકે.

દુન્યવી માનવી પ્રતિકૂળતાને 'દુઃખ' ગણે છે. સાતુકૂળતાને 'સુખ' ગણે છે. પણ એવા માણસો કેટલા કે જેઓ પોતા સિવાયના અન્ય માનવ-પ્રાણીઓને પ્રતિકૂળ ન બનવાની ખરી ખેવનાપૂર્વક જીવન જીવતા હોય ?

કોઈ પણ જીવની સાતુકૂળતાના ભોગે નિજ પ્રતિકૂળતા દૂર કરવાની વૃત્તિ યા પ્રવૃત્તિ રેતીના કણમાંથી તેલ કાઢવા જેવી મિથ્યા છે.

'જીવ માત્રને સુખ પ્રિય છે.' એ સિદ્ધાંતને ત્રિવિધે સમર્પિત થવાની કળાસાધનાનું ખીળું નામ ધર્મસાધના છે. જ્યાં જ્યાં જડનો રાગ, ત્યાં ત્યાં શ્રી જિનાજ્ઞાનો ભંગ. જ્યાં જ્યાં જીવનો દ્વેષ, ત્યાં ત્યાં શ્રી જિનાજ્ઞાનો ભંગ.

અનાદિ કાળથી કોઠે પડી ગયેલા આ બે મહારોગની રામબાણુ ઔષધિ તો છે જ. પણ જ્યાં સુધી આપણને આ બે મહારોગ, મહારોગરૂપે ખટકે નહિ, ત્યાં સુધી તેને દૂર કરનારી ઔષધિ તરફ આપણું ધ્યાન કઈ રીતે ખેંચાય ?

રાગરહિત જીવનના સર્વોચ્ચ શિખરે ધિરાજતા શ્રી વીતરાગ પરમાત્માને ત્રિવિધે ભાવપૂર્વક નમવાથી, ભજવાથી, પૂજવાથી જડતા રાગની જડ ઉખડવા માંડે છે અને જીવ-મૈત્રીનો પરિણામ પુષ્ટ બનવા માંડે છે.

દુઃખનાં શેઠણાં શેવાં અને તેના કારણરૂપ પાપની પરવા ન કરવી, તે ક્યાનો ન્યાય ? પોતાના સુખ માટે પરને દુઃખ પહોંચાડવું અને છતાં દુઃખ આવે ત્યારે દોષ ખીળીને ઓઢાડવો તે જાતિની ગતિ જીવને અધોગતિમાં ન ખેંચી જાય તો ખીળું શું કરે ? વાત કરવી આર્તધ્યાનની ભયંકરતાની અને પંડના માની લીધેલા સુખ માટે પરને આર્તધ્યાનમાં ધકેલતાં પોતાને આંચકો પણ ન લાગે એ કેવી ગજબ ધૃષ્ટતા ગણાય ?

મૌલિક સુખનો અર્થ આત્મા, કદી કોઈ પણ જીવને અસુખ અનુભવવું પડે એવી ચેષ્ટા સુદ્ધાં કરતો નથી.

શ્રી વીતરાગ પરમાત્માની યથાર્થ ભક્તિના પ્રતાપે કેળવાતી જીવમૈત્રી જ્યારે હૃદય-સાત્ થાય છે, ત્યારે સહન કરવામાં જેવો આનંદ અનુભવવા મળે છે તેવો સામાને સહન કરવું પડે, તેવી પરિસ્થિતિ ઊભી કરવામાં નથી જ મળતો.

કોઈનું ય સુખ ઝુંટવી લેવાનો કોઈ અધિકાર આપણને ખરો ? ના.....

તો આજે આપણે જે જીવન જીવીએ છીએ તેનું મધ્યખિંદુ કોણું ? સ્વાર્થ કે પરમાર્થ ? દયા કે નિહરતા ? મૈત્રી કે દ્વેષ ? આત્મશુદ્ધિ કે કર્મમાલિન્ય ?



શ્વાસોચ્છવાસ પૂરા કરીને પરલોકમાં સિધાવવું એ જીવનની વ્યાખ્યા નથી.

બ્યાં જઈને કાચમી વસવાટ કરવાથી, ત્રણ જગતના કોઈ એક પણ જીવને પોતા થકી લવલેશ દુઃખ પહોંચતું નથી, યાને સંપૂર્ણ 'અભય'તું સર્વોત્તમ પ્રદાન કરી શકાય છે, તે પરમપદને પામવાની પરમ પવિત્ર લક્ષ્યપૂર્વક અણુમોલ માનવતવના પ્રત્યેક સમયને આપણે સાર્થક કરવો જોઈએ.

ચિત્તા જ્યોતિ-કળશમાં સર્વકલ્યાણની ભાવનાના અમૃત સિવાય, અન્ય કોઈ પદાર્થ ભરવો, તે આપણને મળેલાં જીવનની લાભવતા કરવા બરાબર છે. પુણ્યાધીન સાનુકૂળતાઓને યથાર્થ સુખની વ્યાખ્યામાં બાંધી લેવાં, તે પણ એક પ્રકારની સંકુચિતતા તથા અજ્ઞાન છે.

આજે આવીને આવતી કાલે જતું રહે તે સુખને 'સુખ' કહેવાય કઈ રીતે? અને આવા ચંચળ સુખ કાળે માનવજીવનની એક પણ પણ કઈ રીતે વેડફી શકાય? સુખ વિષેની યથાર્થ સમજના અભાવે જેટલું દુઃખ આજનો માનવી ભોગવી રહ્યો છે, તેટલું દુઃખ તો તે પાપોદય જન્મ પ્રતિકૂળતા વચ્ચે પણ કદાચ નહિ ભોગવતો હોય. જેને સુખ જોઈતું હોય, તે માનવી દુઃખના કારણભૂત પાપને પ્રણામ કરે જ શા માટે? પચાસ-સો વર્ષના સીમિત જીવનનો વિચાર કરીને જ જીવન ઘડવું તે દુઃખને નોંતરવાની કુચેષ્ટા છે.

ત્રણે ય કાળ સાથે જીવનના તારને બરાબર સાંધીને જીવન જીવવાની જે કળા શ્રી જિનેશ્વરદેવે પ્રકાશી છે, તેની સાધના ખૂબ જ જરૂરી છે.

આજે દુઃખ પડ્યું એટલે તેના કારણની ઊંડી તપાસ કર્યા સિવાય જ ગમે તે માર્ગે સુખી થઈ જવાનો પ્રયત્ન આદરવો તે દુઃખના વધુ ઊંડા ખાડામાં ગરકાવ થવું તે છે. દુઃખનો અણુગમો પાપ તરફના અણુગમાનો પ્રેરક બને છે. તેની સાથે જીવનમાં જે સત્ત્વ પ્રગટે છે, તેનાથી અદ્ભુત સ્વસ્થતા અનુભવાય છે.

કર્મના કબજામાંથી છૂટવા માટે સર્વ કર્મયુક્ત શ્રી વીતરાગ પરમાત્માતું શરણું એ ત્રિકાલાખાધિત સચોટ ઉપાય છે. સાચું સુખ આત્મામાં છે. તેની શોધ ત્યાં કરો. બહાર સુખ હોત તો પ્રત્યેક સંસારી સુખી હોત. પ્રત્યેક ત્યાગી દુઃખી હોત.

પાપકરણ વૃત્તિને વેગ આપવામાં જડનો રાગ અને જીવનો દ્વેષ મહત્ત્વનો ભાગ ભજવે છે.

નિષ્પાપ જીવનની ખરી ભૂખ સિવાય, સુખની ઝંખના માત્ર ઝંખના જ રહેશે.

'મારે સુખી થવું જ છે' એવા નિર્ધાર સાથે જેઓ પોતાના જીવનની પ્રત્યેક પણનો જાગૃતિપૂર્વક સદુપયોગ કરે છે, તેમ જ કોઈ માનવ-પ્રાણીને દુઃખ પહોંચે એવી વૃત્તિથી વેગળા રહે છે, તેમને 'દુઃખ' ક્યાંથી હોય?

શાશ્વત સુખનો અર્થી સર્વ કાળમાં સુખી હોય છે.





જીવન જીવી જાણો

મુનિ શ્રી પૂર્ણાનંદસાગરજી 'જિન સેવક'

[જીવનના જાનરમાન ક્ષેત્રે થઈ રહેલા અવનવા સર્જન અને વિસર્જનના પડકાર પાછળ રહેલી જન્મ, જીવન અને મરણની એક વિલક્ષણ ત્ર્યમાળને વાસ્તવિક રીતે પારખવાનું કામ કોઈક વિરલ વિભૂતિઓ જ કરે છે. માનવીનાં જીવનનાં રહસ્યો એની અતલ ઊંડાઈમાં રહેલાં હોય છે, તે આજ દિવસ સુધી છૂપાયેલાં રહ્યાં છે. કિંતુ આત્મસાધનાની એરણ પર જીતરીને અનેક સંતો અને મહંતોએ જીવનના સાર-અસારના બેઠને ઉકેલ્યા છે. લીલી-લીલી હરિયાળી વનરાજિમાં વિકસેલા કમળને પણ પોતાનું મર્યાદિત સમયનું જીવન મળે છે. તેમાં કેટલાંક કૃતાર્થ બનીને વા કેટલાંક નિર્થક બનીને અંતે કરમાઈ જાય છે. તેવી જ રીતે કેટલાંક પુષ્પોનું જીવન પણ ક્તવ્ય નિઃશાની મગ્નથી મસ્ત બની અનેકને સન્માર્ગદર્શક બને છે કે, જોએ જીવન જીવી જાણે છે. જ્યારે કેટલાકનું જીવન કેવળ વાસનાના અગનમળ તાપથી સુકાઈને અંતે નિર્થક મુરઝાઈ જાય છે. એ વાતોને આદર્શ રૂપે સ્પષ્ટ કરતી હકીકતો આ લેખમાં સ્પષ્ટતાથી આલેખાઈ છે.]

સંસારના સુંવાળા ને સુકોમળ સ્નેહપાશમાં સપડાયેલા વિશ્વ પર એક જ વખત વેધક દ્રષ્ટિ ફેંકતાં જેમને પોતાના આત્માની સર્વશ્રેષ્ઠ સંપત્તિનાં સત્યાનાશનાં મૂળ નજરે ચડ્યાં, સર્વોત્કૃષ્ટ જીવનના અવમૂલ્યન થતાં દેખાયાં, તેમણે તરત જ સ્વજીવનની સુરક્ષા માટે સર્વજ્ઞ પરમાત્માના શાસનની સમ્યક્ સાધનાનો પંથ લીધો અને એ સાધના દ્વારા પ્રાપ્ત થતી સિદ્ધિની વચ્ચે પણ સાવધાનીનો સેતુ બાંધ્યો અને ત્યારબાદ એ સાધનાના બળે જ જેમણે યુગયુગથી અણુઉકેલ્યા જીવનના વાસ્તવિક નિચોડને પ્રાપ્ત કર્યા. એવા સંતો, મહંતો, શ્રમણો, આચાર્યો, યુગપ્રધાનો અને અન્ય મહાવિભૂતિઓની જીવનકથાના અમર સંદેશ જૈન ઇતિહાસમાં ગૌરવાન્વિત બનેલા છે કે, જે મહાપુરુષોએ ભારતની પુણ્ય ધરતી પર જનેતાની કુક્ષિએ જન્મ ધારણ કરીને જીવન જીવી જાણ્યું હતું.

મહાપુરુષોનો જન્મ એટલે આપણી આંતર દુનિયામાં પધરાયેલા અજ્ઞાનના ગાઠ અંધકારને દૂર કરવા માટેનો દીપક એમનું જીવન એટલે આપણા આત્માનું સત્ય દર્શન

શ્રી આર્ય કથ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ



આઘ સૂરિયુગવ યુગપ્રધાન દાદા શ્રી આર્યરક્ષિતસૂરિજી મહારાજ :

[જેમના સુવિશુદ્ધ આચારપાલનની પ્રશંસા મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં વિચરતા તીર્થ-પતિ શ્રી સીમંધર સ્વામિ ભગવંતે સ્વમુખે કરી.]

રાજસ્થાનના દંત્રાણી ગામની પુણ્ય ધરતીના આ પનોતા તેજસ્વી સિતારા. મહાપુરુષના જન્મથી માતા દેવી શેકાણી રત્નકુક્ષિ બન્યાં. પિતા દ્રોણ શેઠે પોતાના કુળનું ગૌરવ માન્યું. ભાવિ જીવનની ઉજ્જવળતા પારણે જ દેખા દેવા લાગી. તેજસ્વી મુખ અને દિવ્ય કાંતિ. બાલ્યાવસ્થામાં જ સદ્ગુરુના શરણે સોંપાયા. શાસનને ચરણે પુત્રરત્નને સમર્પણ કરતાં માતાએ વિશેષ ગૌરવ માન્યું. મહાપુરુષની જનેતા પણ મહાન જ હોય છે. માત્ર દશ વર્ષની કુમળી વયે જ આગાર મટી અગુગાર બન્યા. તીવ્ર પ્રજ્ઞા અને અદ્ભ્ય જ્ઞાનપિયાસા અચરજ પમાડે એવી હતી. તે સમયના રાજકીય, સામાજિક સ્થિતિના પડઘા શ્રમણ સંઘ ઉપર પણ પડ્યા હતા. સંયમજીવનમાં શિથિલતા વ્યાપક રીતે વૃક્ષી ગયેલી. આર્યરક્ષિત સૂરિમહારાજશ્રીના ગુરુને પણ આચારહીનતા સ્પર્શી ગઈ હતી. શુદ્ધ આચારને ઇચ્છતા મહાપુરુષના અંતરને આ વાત મનોમંથન જન્માવનારી નીવડી. એક વખત દશવૈકાલિક સૂત્રનું અધ્યયન કરતાં 'સીઓદગંન સેવિજ્જ' આ એક જ ગાથાએ મહાપુરુષના મનમાં ચિંતનની ચિનગારી જગાવી દીધી, ઇતિહાસને પલટો આપ્યો. ગુરુદેવની સાથે વિશુદ્ધ આચારના પાલનની વાત કરતાં, સંતોષકારક જવાબ મળ્યો. એટલે અનુમતિ મેળવી વિકટ સાધનાનો માર્ગ લીધો. છેલ્લે પાવાગઢમાં એક માસના અનશન કરવાના પ્રસંગે સાધનાના સૂર મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં વાગ્યા.

મહાકાળી, ચક્રેશ્વરી, પદ્મમાવતી એ ત્રણ દેવીઓએ પ્રભુને પ્રશ્ન પૂછ્યો : 'ભરત-ક્ષેત્રમાં શાસ્ત્રવિધિને વક્ષદાર રહેવા ઇચ્છતા કોઈ મહારમા છે?' પ્રત્યુત્તરમાં ભગવાને આપણા આ જ મહાપુરુષનું નામ આપ્યું. દેવીઓએ પરીક્ષા કરી. આવી વિરલ વિભૂતિની મહાનતાનાં દર્શન થતાં શિર ઝૂકાવ્યાં. તમે વિધિપક્ષગચ્છના પ્રવર્તક થશો, એવી વાણી



ઉચ્ચરી, સ્વસ્થાને ગયાં. પ્રભુશાસનના સિદ્ધાંતને કાળે જીવન અર્પનાર આ મહાપુરુષના અસીમ ઉપકારો અવિસ્મરણીય છે. અગણિત વંદન હો, પુણ્યવંતા મહાપુરુષના પાવન ચરણોમાં !

અજોડ પ્રભાવક પૂજ્ય યુગપ્રધાન દાદા શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિ મહારાજશ્રીના અનેકવિધ ઉપકારોએ પણ અચલગચ્છના ઇતિહાસને મહોળા પ્રમાણમાં મહત્ત્વાકાંક્ષી બનાવ્યો છે. વઢિયાર દેશની રઢિયાળી એ ભૂમિ કે જ્યાં આ મહાપુરુષે જન્મ લીધો. શંખેશ્વર તીર્થની પાસે જ આવેલા ઢોલાડા ગામના એ ગીતાર્થ ગુરુદેવ મહાજ્ઞાની હતા. નવ વર્ષની બાળવયમાં જ દીક્ષિત બની, ફક્ત સોળ વર્ષની અવસ્થામાં જ તેઓ આચાર્યપદના જવાબદારીભર્યા સ્થાને નિયુક્ત થયા. તે એમની પ્રતિભાસંપન્ન કાર્યશક્તિ પણ કેવી અજોડ હશે ! તેઓશ્રીની સંઘમી જીવનની આચારપાલનની વિશુદ્ધતા શ્રેષ્ઠ કેટિની હતી. સાથે-સાથ મહા પ્રભાવક વિદ્યા, મંત્રાદિના જ્ઞાતા એ મહાપુરુષે એ શક્તિઓનો અનેક રીતે શાસનસેવામાં સદુપયોગ કરી, સંઘ અને શાસનની વિશિષ્ટ સાધનાના બંને પ્રાપ્ત સિદ્ધિઓને કેટલાક અમત્કારિક પ્રસંગો ઇતિહાસે નોધેલા છે. કચ્છ ભૂજ નગરના રાવ પ્રથમ ભારમલ્લના દુઃસાધ્ય વાત રોગની પીડાને દૂર કરી જિન ધર્મથી પ્રભાવિત બનાવ્યા હતા. આ પ્રસંગની ચિરસ્મૃતિ માટે આજે પણ ભુજ અચલગચ્છ જૈન ઉપાશ્રયમાં રહેલા એક સીસમના જૂલાણુ પાટ અંગેની ઐતિહાસિક કડીઓ પૂજ્યશ્રીની દિવ્ય શક્તિઓનો પરિચય આપે છે. આચાના જિનમંદિરોની સુરક્ષાના પ્રસંગે મોગલ સમ્રાટ જહાંગીરને જિનશાસનાનુરાગી બનાવેલ. આપણે આપણા અસીમોપકારી એ મહાપુરુષના ત્યાગ, વૈરાગ્ય અને સંઘમના રંગે રંગાયેલા પવિત્રતમ જીવનના આદર્શો શતાંશે પણ આપણા જીવનમાં ઉતારી અનેક સિદ્ધિના સ્વામી છતાં ય વિનમ્ર સાધક એ પૂજ્યાત્માના પાવન ચરણે ભૂરિ ભૂરિ વંદના કરીએ !

કિથોદ્ધારક પૂજ્ય દાદા શ્રી ગાતમસાગર સૂરીશ્ચરણ મહારાજશ્રી આપણા સૌથી નિકટના ઉપકારી ગણાય. તેઓશ્રી રાજસ્થાનમાં આવેલા પાલીના હતા. ગૃહસ્થપણાનું એમનું નામ ગુલામ હતું. બ્રાહ્મણ કુળમાં જન્મેલા, છતાં સદ્ભાગ્ય એમને જૈન ધર્મના શરણે જેંચી લાવ્યું. જીવનનાં વહેણ બદલાય છે, ત્યારે માનવને પોતાના મનની કલ્પનાતીત સિદ્ધિઓ પણ મળે છે. બાલ્યાવસ્થામાં જ યતિ ધર્મની દીક્ષા પામેલા હતા. પરંતુ તે સમયે પણ સાધુઓની આચારહીનતાએ શુદ્ધ વિધિ પર પ્રત્યાઘાત પાડ્યા હતા. આ પ્રત્યાઘાતો પૂજ્યશ્રીના હૃદયમાં ડાંખી ગયા. શુદ્ધ વિધિ અને આચારસંહિતા માટે પોતાના તનમનનો પૂરો ભોગ આપી કિથોદ્ધાર કર્યો. વર્તમાનમાં દેખાતા અચલગચ્છ ચતુર્વિધ સંઘના ઉત્કર્ષનો ઘણો



શ્રી આર્ય કલ્યાણગોતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ





કચ્છી ભાષામાં પણ જૂનામાં જૂના કવિ
અચલગચ્છના જૈન મુનિવરો

શ્રી નિત્યલાભજી અને શ્રી જયહર્ષજી

આ બંને મુનિઓનાં પ્રભુભક્તિનાં કાવ્યો પ્રભુની પ્રીતિ દર્શાવનારાં કચ્છી ભાષામાં મળે છે, તેનું ઐતિહાસિક મૂલ્ય ઘણું છે. જયહર્ષજી પણ અચલગચ્છના જ સાધુસમુદાયના હતા. આ બંને મુનિઓ મેકણુ દાદાની પૂર્વે થઈ ગયેલા છે. સરખી ભાષા પરથી બંને કૃતિઓ ગુરુ-શિષ્યની અથવા એક જ કર્તાની ભાસે છે.

ગુજરાતી ભાષાનું પ્રથમ વ્યાકરણ બનાવનાર જેમ કુલમંડન ગણિ હતા, અર્થાત્ જૈનાચાર્ય ગુજરાતના પ્રથમ વ્યાકરણ-લેખક હતા. ગુજરાતી ભાષાના આદિ કવિ નરસિંહ મહેતા હતા એ માન્યતા પણ પ્રમાણથી અપુષ્ટ છે. જૈનાચાર્યોએ બનાવેલ રાસનાં કાવ્યો નરસિંહ મહેતાની પૂર્વે રચાયેલાં થોકબંધ મળે છે. ગુજરાતી ભાષા જેવો જ ઇતિહાસ કચ્છી ભાષામાં પણ જણાય છે. કારણ, મેકણુ દાદાની પૂર્વે થઈ ગયેલા કવિઓની કૃતિઓ કવિના નામ સાથેની બહુ વિરલ કહેવાય તેવી છે. હવે આપણે એ બે કૃતિઓને જોઈએ.

પાર્શ્વજિન સ્તવન

[કચ્છી ભાષામાં]

સુઘડ પાસ પ્રભુ રે, દરિસણુ વેલડોની દિજજ;

દરિસણુ તોજો લાખ ટકનજો, લાખ ટકનજો, લાખ ટકનજો રે.

કામણુગારા તોજ નેણુ, સુઘડ પાસ પ્રભુ રે,

દરિસણુ વેલડોની દિજજ.

સાંઈ અસાંજો તું અંધયે, તું અંધયે, તું અંધયે' રે. દરિસણુ ૧

મિઠ્ઠડા લગે'તા તોજ વેણુ. સુઘડ પાસ ૦

અધ થકી અસીં આવિયા, આવિયા, આવિયા રે;

સકલ જનમ થેયો અજ. સુઘડ પાસ ૦ દરિસણુ ૦

મહેર કર જજજી મું મથે, મું મથે, મું મથે રે;

બાંહે અહેજી લજજ. સુઘડ પાસ ૦ દરિસણુ ૦ ૨



શ્રી આર્ય કવ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ

જેઆ દેવ દિદ્ધા જગજ, દેવ ન કેડે કમ્પ;
 તું નિરાગી ગતિ નિવારણુ, અડે કર્મે જે દમ્મ. અમાં ૪
 જેડાં વિન્ના તેડાં ઈનકે ભજ્જિયાં, જગમેં વડો ખીર;
 જે હુર્ષાને સાંમી મલ્લે, ખીલ્લી હુઆ ખીર. અમાં ૫
 કચ્છ કલામના તંત્રી શ્રી માવજીભાઈ આવલા મને લખે છે :

ગુજરાતી સાહિત્યના ઇતિહાસમાં પણ સૌથી પ્રાચીન દસ્તાવેજ પુરાવાઓ જૈન મુનિઓના સાહિત્યે પૂરા પાડ્યા છે. કચ્છી ભાષાનો ઇતિહાસ પણ આ હકીકતનું પુનરાવર્તન કરશે એમ અમે આપે મોકલેલ માહિતીને અધારે અને સામગ્રી પરથી પ્રથમ દ્રષ્ટિએ લાગે છે. (આ પછી તંત્રીશ્રી હરનલિખિત પ્રત વિશે જિજ્ઞાસા દર્શાવે છે.)

સામાન્યતઃ એમ મનાય છે કે, કચ્છી સાહિત્યનો ઇતિહાસ, ઉપલબ્ધ માહિતીને આધારે, સંત મેકળુ દાદાથી શરૂ થાય છે. પરંતુ આ પરંપરાગત માન્યતામાં ફેરફાર કરવો પડે એવા અન્ય કવિ (કે કવિઓ) અંગે લિખિત આધાર પ્રાપ્ત થયો છે એવું ઉપરનાં કાવ્યો સૂચવે છે.

અહીં 'નિત્યલાલજી' વિશે કંઈક મળતી માહિતી આપવા પ્રયત્ન કરું છું :

વિક્રમની અઠારમી શતાબ્દીના ઉત્તરાર્ધ કાળમાં થઈ ગયેલા એ કવિ છે. શ્રી નિત્યલાલજીની કૃતિ પાર્શ્વજિન સ્તવન જે કચ્છી ભાષામાં લખાયેલી તે આપણે પ્રથમ જ રજૂ કરી છે.

અંચલગચ્છાધિપતિ શ્રી વિદ્યાસાગરસૂરીશ્વરજીના વિજયરાજ્યમાં વાચક (ઉપાધ્યાયજી) સહજસુહરગણિ શિષ્ય વાચકપંડિત નિત્યલાલગણિએ ગુજરાતી ભાષામાં અનેક કૃતિઓ રચી છે, જે કૃતિઓનાં પ્રાપ્ત નામો આ પ્રમાણે છે: (૧) શ્રી વાસુપૂજ્ય જિન સ્તવન, (૨) શ્રી શીતલનાથ સ્તવન, (૩) શ્રી ગોડીપાર્શ્વજિન કચ્છી સ્તવન અને (૪) સદેવંત સાવળિંગા.

(ઉલ્લેખ શ્રી મોહનલાલ દત્તીચંદ મહેના દૃત પ્રસિદ્ધ ગ્રંથ 'ગૂર્જર જૈન કવિઓ.' ભા. ૨, પૃષ્ઠ ૫૪૧ ઉપર કરવામાં આવેલો છે. અને કવિની સાહિત્યકાર તરીકેની પ્રતિભાની નોંધ લેવામાં આવેલી છે.)

એમની દરેક મોટી કૃતિમાં સ્થળ અને સંવતનો ઉલ્લેખ જોવા મળે છે, જે અનુસાર ઉપરોક્તમાંથી પ્રથમ જે રચનાઓ અનુક્રમે વિ. સં. ૧૭૭૬ અને ૧૭૯૧માં અંતર ચાતુર્માસ રહીને કરાયેલી છે. એમની કૃતિ આ સાથે પ્રથમ રજૂ કરી છે, તે અંતર-નિવાસી શ્રી સોમચંદ ધારશીએ સં. ૧૮૮૨માં છપાવેલ મહાકાવ્ય ગ્રંથ 'પંચપ્રતિકમણ્ણાદિ સૂત્રાણિ'માં પણ પ્રકાશિત થયેલી છે.



નોંધવા લાયક બાબતો એ છે કે, (૧) આ તેમ જ અન્ય કૃતિઓ મૂળ દેવનાગરી લિપિમાં લખાયેલી મળે છે. (૨) ઉક્ત ગણિતશ્રીની કેટલીક કૃતિઓ કેટલાક કચ્છી જૈનોને જીભને ટેરવે રમી રહી છે. (૩) અહીં આપેલું સ્તવન કચ્છી ભાષામાં મળે છે.

આ કવિના વ્યક્તિગત જીવન વિશે કશું પણ જાણી શકાયું નથી. પરંતુ ઉપરોક્ત કચ્છી સ્તવનમાં જે ભાષા વપરાઈ છે - ખાસ કરીને 'અમાં,' 'સાંઈ,' 'ખીર,' આદિ શબ્દો પ્રયોજાયા છે; જેમ કે, 'જ્ઞાણ ટકનજો' તે, તેમ જ અન્ય વિશિષ્ટ ઉક્તિઓ એવા અનુમાન તરફ નિર્દેશ કરે છે કે કર્તા કચ્છના અથવા સિંધના થરપારકર પ્રદેશના હોય. એમના ચાતુર્માસ કચ્છમાં હોય અને ત્યાં એકથી વધુ રચના કરી હોય અને વિવિધ પ્રંથોની પ્રતો લખી હોય તો તેઓ કચ્છના હોવાનો તર્ક વધુ મજબૂત બને છે. વળી 'થરજો ઠાકુર ભેટયો' એ થરપારકરમાં એમણે કરેલ નિવાસ નિઃસંશય સિદ્ધ કરે છે. કર્તા ગોડી પાર્શ્વનાથના પરમ ભક્ત છે. એમનો દળદાર સ્તવન પ્રંથ ઘણા જ્ઞાનભંડારોમાં ઉપલબ્ધ છે, જેમાં ગુચ્ચરાતી, હિંદી અને કચ્છી સ્તવનો છે. કચ્છ ઉપરાંત સુરતમાં પણ તેમનો ચાતુર્માસનિવાસ વધુ રહેતો. ત્યાં પણ તેમણે રચનાઓ કરી છે તેના આધાર મળે છે.

કચ્છ કલામના તંત્રીશ્રી પોતાની નોંધમાં લખે છે : 'કચ્છ કલામ'ને માટે એ હર્ષની વાત છે કે, કચ્છી ભાષાનો એક ઐતિહાસિક અધ્યાય સર્વ પ્રથમ અહાર લાવનારું સંશોધન તેમાં પ્રગટ થાય છે. વિદ્વાન જૈન મુનિશ્રી પૂજ્ય કલાપ્રભસાગરજીના મુદ્ધવાન સંશોધનના પરિપાક સમી પ્રસ્તુત કચ્છી કૃતિ આમ તો સીધુંમાઠું સ્તવન છે, તેમ જ જે કવિની દૃષ્ટિએ તેની કક્ષા બહુ ઊંચી નથી, તેમ છતાં ભાષા-ઐતિહાસની દૃષ્ટિએ એનું મુદ્ધ છે. તેમ જ સરળતાનું વિશિષ્ટ સૌંદર્ય તેમ જ આર્જવ-ભરી ભક્તિ એમાં અવરય વિલસે છે. 'ચુપડ,' 'દરિસણ,' 'વેત્તડોની' જેવા તળપદા શબ્દો અને 'જ્ઞાણ ટકનજો,' 'તું' વડો 'ખીર,' 'થેઆસું' ખલી ખીર,' 'ધોરજી વગાં તોજે નાં મથા' જેવા શ્લોકપ્રયોગો ખાસ ધ્યાનપાત્ર છે. 'મીંદ આખીયડા જિહ, (મેઘને કંખરા અપૈયાની જેમ) એ ઉપમા કવિત્વશક્તિની નિર્દેશક છે. એમ તો 'દરિસણ વેત્તડોની જિજ્ઞ' એ સીધા અભિગમ પણ હલ્લ છે.'

આ કાવ્યો ઉપર કચ્છ કલામમાં શ્રી પ્રભાશંકર ફડકેએ એક ચર્ચાપત્ર લખ્યું છે, તે અત્રે નોંધપાત્ર છે. શ્રી પ્રભાશંકર ફડકે પ્રશ્ન ઉઠાવે છે : નિત્યલાલ મુનિના નામે પ્રગટ થયેલાં એ બે કાવ્યોના કર્તા એક કે ભિન્ન? તે પછી ચર્ચાકાર લખે છે : માર્ચ '૭૬ અંકમાં મુનિશ્રી કલાપ્રભસાગરજીના સંશોધન દ્વારા સાંપડેલા 'વાચક નિત્યલાલ' મુનિનું એક કાવ્ય એમની પરિચ્યાત્મક નોંધ સાથે છપાયું હતું. બીજે મહિને એ જ કવિનું બીજું કાવ્ય 'કચ્છનો કવિતા વારસો'માં પ્રગટ થયું. બે અંકમાં કવિ શ્રી 'તેજ'નો પત્ર ચર્ચાપત્રમાં પ્રગટ થયો. બીજા કાવ્યની છેલ્લી પંક્તિમાં કરાયેલા 'જે હર્ષ' શબ્દના ઉલ્લેખનો નિર્દેશ કરીને જયહર્ષ નામના વ્રજસો વર્ષ પહેલાં થઈ ગયેલા કવિની એ રચના હોવાનું જણાવ્યું. યોગ્ય અંકમાં મુનિશ્રી કલાપ્રભસાગરજીએ આના ઉત્તરમાં ઉક્ત બેઉ

શ્રી માર્ચ કવ્યાલય ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ

કાવ્યો એક જ પુસ્તકમાં પ્રગટ થયાં હોવાનું જણાવતાં ઉમેર્યું, 'જે હુર્ષ' અંગેની ઐતિહાસિક માહિતી પ્રાપ્ત કરવાની ખાકી છે.

ઉપરની ચર્ચામાંથી એક વાત ઊપસી આવે છે કે બન્ને રચનાઓના કર્તા એક હોવા કે બુદ્ધા હોવાની તરફેણમાં કેઈ સંગીન નિર્ણાયક આધાર જણાતા નથી. એવા આધારના અભાવમાં, એવું નિર્ણાયક તત્ત્વ કૃતિઓની અંદરથી જ પ્રાપ્ત કરવાનો પ્રયત્ન કરવા જેવો છે. કૃતિમાં વપરાયેલી ભાષા, રચનારીતિ જેવાં તત્ત્વો કૃતિના કર્તાત્વ વિશે હુમેશાં ઘણું ઘણું કહી દેતાં હોય છે. (કર્તાની બાણ કે ઇચ્છા બહાર પણ !)

આપણા પ્રશ્નસ્પદ કાવ્યોને આ રીતે તપાસીએ તો (૧) બંને કૃતિઓની ભાષામાં કશો ફરક નથી. તળપદી જૂની કચ્છી ભાષા બેઉમાં પ્રયોજાઈ છે. (૨) સિંધી ભાષા સાથેની નિકટતા બેઉમાં જેવા મળે છે. પહેલી કૃતિમાં ' ઘોરજી વિગ્ના, ' ' સાંઈ, ' ' ટકનજો, ' ' મેહેર, ' ' વડો પીર, ' જેવા પ્રયોગો છે, તો બીજીમાં ' ગોડીયે પેર વેંધી, ' ' દાતાર ' જેવા શબ્દો છે. કવિ સિંધ કે થરના હોવાનો અથવા એમનો લાંગો નિવાસ થયાનો સંભવ સંશોધક મુનિશ્રીએ દર્શાવ્યો જ છે. (એક કૃતિમાં પોતામાં જ ' થરજો ઠાકુર ' એવો પ્રયોગ થયો છે.) બે બુદ્ધા બુદ્ધા કવિઓ ઉપર આટલો બધો સમાન પ્રભાવ પડે ખરો ?

ઉદાહરણ તરીકે નિત્યલાલના જ સમકાલીન ' મેકલુ દાદા ' ની રચનાઓમાં સિંધી શબ્દ-પ્રયોગો કે લઘુઓ આટલી માત્રામાં મળતાં નથી. (૩) બેઉમાં ' જન્મ ' (ઘણા) એ શબ્દ વપરાયો છે. એક જ સંદર્ભમાં સહેજસાજ ફરક સાથે એકના એક શબ્દો પ્રયોજ્યા કહી શકાય તેવું છે.

(૪) પહેલા પદમાં ' જગમે દેવ ડિંડા જન્મ ' અને બીજામાં ' બેચા દેવા ડિંડા જન્મ ' કહેવાયું છે. ' કામણગારો, ' ' ખલી ખીર, ' ' વડો પીર ' જેવા શબ્દો બેઉમાં વપરાયા છે. (૫) બેઉની રચના-ધારી એકસરખી જણાય છે. (૬) બન્ને કૃતિઓમાં રચના-કૌશલ એક જ કક્ષાનું છે.

ઉપરોક્ત પરીક્ષણ બે સંભાવનાઓ તરફ નિર્દેશ કરે : (૧) યા તો ' જયહુર્ષ ' નિત્યલાલ મુનિના અતેવાસી શિષ્ય હોઈ શકે. જેથી નિત્યલાલજીની લેખનશૈલી એમણે આત્મસાત્ કરી હોય અથવા તો (૨) બન્ને કૃતિઓ નિત્યલાલજીની જ હોય. પણ પાછળથી થયેલ ' જે હુર્ષ ' એ પોતાના નામે ચલાવી હોય. જો કે આ બીજો વિકલ્પ વધુ સમજાવાયે છે.

કવિ શ્રી ' તેજ ' પૂજ્ય મુનિશ્રી શ્રી ક્ષાત્રભસાગરજી ' કવિનાવારસા વિલાગ ' માં ' પાર્શ્વનાથ સ્તવન ' જયહુર્ષજનું છે તે કયા આધારે કહી શકાય ?' એમ લખે છે. તે આપત જણાવવાનું કે ' ગોડી પાર્શ્વનાથ સાર્થ ' શતાબ્દી સ્મારક ગ્રંથ, (પૃ. ૭૬) માં આ રચના કર્તા ' જયહુર્ષ ' ને નામે પ્રગટ થયેલ છે. આ ગ્રંથ મારી પાસે છે. માફી આ મુનિ જયહુર્ષજી તપગચ્છના નહીં, પણ અચ્છગચ્છના હતા. આમ કચ્છી કાવ્યરચનાના ઇતિહાસમાં અચ્છગચ્છના આ બે જૈન મુનિઓ આવકવિની ભૂમિકામાં પ્રદાશે છે. *



શ્રી આર્ય કવ્યાલ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ





કચ્છની ગૌરવગાથા ગાતું કોઠારાનું જિનચૈત્ય

— ચંદુલા રતનસિંહ જાડેજા

કચ્છ પ્રદેશનાં જે કોઈ ગામો અથવા શહેરોમાં જિનાલયો અર્થાત્ જિનચૈત્યો છે, તે સર્વ ચૈત્યો સુંદર શિલ્પાકૃતિ ધરાવે છે. તેમાં પણ અબડાસા વિભાગના સુથરી, કોઠારા, જખૌ, નળિયા, તેરા આ પાંચ ગામનાં જિનમંદિરો પંચતીર્થીમાં ગણાય છે. તદુપરાંત સાંધાણુનું દહેરાસર પણ એની તુલનામાં આવે ખરું! આ સર્વ જિનપ્રાસાદો સર્વોત્તમ શિલ્પાકૃતિવાળા અને ભવ્ય છે.

તેમાં પણ, કોઠારાના જિનાલયની 'કલ્યાણુ દૂંક.' દૂંક એટલે એકથી વધારે દહેરાસરોનું જૂથ. એ રીતે જખૌનાં દહેરાને 'રત્ન દૂંક' કહેવામાં આવે છે. આમ કચ્છનાં ઘણાં અન્ય જૈન-વૈષ્ણવ મંદિરો પ્રાચીન અને ભવ્ય હોવા છતાં સૌમાં શ્રેષ્ઠ, ભવ્ય અને સુંદર શિલ્પને કારણે કોઠારાના જિનાલયને આગવું સ્થાન આપવામાં આવે છે.

આ જિનપ્રાસાદને જોતાં એમ જણાય છે કે, આણું જે શિલ્પશાસ્ત્ર મૂર્તિમાન કરવાને માટે જાણે કુશળ શિલ્પીઓએ આહીં કંઠારી લીધું હોય, એવો દર્શન કરનાર સાહુદયને આલાસ થયા વિના રહેતો નથી. શિલ્પશાસ્ત્ર અનુસાર આવા મંદિરને 'મેરુપ્રભ' એવું નામાભિધાન આપવામાં આવે છે.

સાત ગર્ભગૃહ યુક્ત, પાંચ શિખર સહિત રંગમંડપ અને ઉપર ચારે કોર સામણી તેમ ત્રણ ચૌમુખજી છે. જિનાલયની નીચેના ભાગમાં લોંચરુ છે; તેમાં પણ કુંચુનાથ આદિ જિનબિંબો પધરાવવામાં આવ્યાં છે. મૂળ નાયક શ્રી શાંતિનાથ પ્રભુજી ખિરાજેલા છે. જિનાલયને ફરતો પરકોટ અને તેના પ્રવેશદ્વારનાં તોરણ અને સ્તંભોની કોરણુ એનમૂન ગણાય. દ્વારની બન્ને બાજુએ જે ગવાક્ષો (ગોખલા)ની બારીક કોતરણી જોનારાઓને સુગ્ધ કરી દે એવી છે. આણુ-દેલવાડાનાં મંદિરોમાં દેરાણી-જેઠાણીના ગોખલાની યાદ દેવડાવે છે, એમ કહેવામાં કરી ય અતિશયોક્તિ નથી. તુલનાત્મક દૃષ્ટિએ ન્યાય કરવો એ કોઈ કુશળ શિલ્પીનું કામ છે.

શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ



કચ્છની ધરતી ઉપર આવી શિલ્પસમૃદ્ધિના સર્જક શેઠશ્રી વેલજી માલુ, શેઠશ્રી શીવજી નેણુશી અને શેઠશ્રી કેશવજી નાયક; ખરેખર આ ત્રિપુટી જ ગણાય. એમાં પણ શ્રીમાન શેઠ કેશવજી નાયકની બુદ્ધિ, બળ, યોજનસૂ અને આવડત આ નિર્માણકાર્યમાં મોખરે ગણાય. એઓશ્રી પુણ્યાનુબંધી પુણ્યે જન્મેલા રાજ્યોગયુક્ત શ્રેષ્ઠી હતા, એમ કહેવામાં ખોટું નથી. એમનો જન્મ પોતાના મોસાળ લાખણિયામાં થયેલો. વતનનું ગામ કોઠારા.

લાયક લાખણીયે પકો, નાયક કેશવ નામ;
કીર્તિ ઠ.મોઠામ, કરમી જન્મ્યો કચ્છમેં. [૧]

તે વખતે કચ્છની ધરતી ઉપર, મહારાવ શ્રી પ્રાગમદ્વજીનું રાજ્યશાસન હતું. એ અરસામાં કોઠારાના જગીરદાર ઠાકોરશ્રી મોકાજી જડેજી હતા. ત્યારે આ જિનાલય બાંધવા માટે ૭૮ ફૂટ લંબાઈ, ૬૪ ફૂટ પહોળાઈ અને ૭૩ ફૂટ ૬ ઈંચ ઊંચાઈ સૂચવતો પ્રમાણ માપનો નકશો તૈયાર કરાવી, શેઠશ્રીએ જડેજી રાજવીઓની મંજૂરી માટે રજૂ કર્યો.

પરંતુ, કોઠારી જગીરદાર આવા એ માળવાળા ઊંચા સ્થાપત્ય માટે મંજૂરી આપવાને સહમત ન થયા; કારણ કે, જે સ્થળે દહેરાસર માટેની ભૂમિ પસંદ કરેલી, તેની ખાલુમાં જ દરખારગઢ હોવાને કારણે જન્તાનખાનામાં આવનારાં-જનારાં પર દષ્ટિ પડે; એટલે મર્યાદા-ભંગને લીધે ઠાકોરશ્રીએ એ નકશો નામંજૂર કર્યો.

શેઠશ્રી કેશવજી નાયક જેવા વિચક્ષુ બુદ્ધિમત્તા ધરાવનાર માણસ આનો ઉકેલ ન શોધી શકે તો જ આશ્ચર્ય કહેવાય! તેમણે ઠાકોરશ્રીને વચન આપ્યું કે, અમારો સંકલ્પ પાર પડે તો સઘોસાથ ઠાકોરશ્રીનો દરખારગઢ પણ અવિલોક્ય રહે. આ રીતે રાજમહાલયના ગઢની રાંગ (જડી દીવાલ) જિનાલય બાંધતી વખતે શ્રેષ્ઠીઓ ઊંચી ચણાવી આપવા જગીરદારશ્રીની સાથે વચનથી બંધાયેલા છે. આવી રીતે મૂળ નકશો મોકાજી જડેજી પાસેથી મંજૂર કરાવી કચ્છ સાલરાઈ શિલાવટ (સલાટ) સૂત્રધાર નયુસાઈ ગજધરની દેખભાળ નીચે સેંકડો ચુનંદા કારીગરો રોકી કચ્છ પ્રદેશના ગોણીઆસર, ધોકડા અને નાંભઈની ખાલોમાંથી પથ્થર મંગાવી શુભ મુહૂર્તે મંદિરનો શિલાન્યાસ એટલે ખાતમુહૂર્તવિધિ કરી કામ શરૂ કરાવ્યું.

કુલદીપક ફશાઈજે, બધેં પુનજી પાજ;
શિરોમણિ શિરતાજ, નાયક નાયક નાતજે. [૨]



દહેરાસરનું કામ સં. ૧૯૧૪માં શરૂ કરી, ૧૯૧૮માં પૂરું કરવામાં આવ્યું. આ કામ માટે મુખ્ય ક્ષણો, કેરી આઠ લાખ શેઠશ્રી વેલજી માલુએ અને કેરી છ લાખ શેઠશ્રી શીવજી નેણસીએ આપેલી, તેમ જ જમીન પણ આ બંને મહાનુભવોની હોવાથી દહેરાસર ઉપર આ બંને શ્રેષ્ઠિવર્યોનાં નામ રાખવામાં આવ્યાં. શેઠશ્રી કેશવજી નાયકનો એમાં જે લાખ કેરીનો ક્ષણો હોવાથી એકઠરે સોળ લાખ કેરીનો ખર્ચ એ અરસામાં આ જિનાલય પાછળ કરવામાં આવ્યો છે. વળી આ દેરાસરનું કામ શેઠશ્રી શીવજી નેણસીએ પોતાની ખત દેખરેખ નીચે દેશમાં રહી કરાવેલું છે.

દહેરાસરના રંગમંડપમાં કાચનું કામ પણ બહુ સુંદર કહી શકાય તેવું છે. ગર્ભગૃહ મંડપ અને દરસણીમાં સ્વેતશ્યામ સંગેમરમરની લાઠીઓ પાથરવામાં આવેલી છે. ઉપરના ભાગમાં એક મોટો ઘંટ છે, જેનો લાલ ઘંટારવ (અવાજ) ત્રણેક માઈલ ઉપર તો સહેલાઈથી સંભળાય છે.

આ દહેરાસરની કલ્યાણ રૂંકમાં અન્ય જે ભાગ્યશાળી મહાનુભવ શેઠિયાઓએ દેવકુલકો-દહેરાઓ બંધાવ્યાં છે, એમનાં નામ આ પ્રમાણે છે: શ્રી પાંચુભાઈ તેજશી, શ્રી ત્રિકમજી વેલજી, શ્રી પદમશી વીરજી, શ્રી શામજી હેમરાજ, શ્રી પરખત લધા અને શ્રી લાલજી મેઘજી.

સંપૂર્ણ જિનાલય તૈયાર થયા બાદ આ ત્રણે શ્રેષ્ઠિવર્યોએ મુળધર્મી શ્રી શત્રુઙ્ગ્ય-ગિરિનો સંઘ કાઢ્યો. શ્રી સિદ્ધગિરિની વંદના બાદ, સંઘ સહિત કચ્છમાં આવી, દહેરાસરજીમાં લગવંતનાં બિંબોની પ્રતિષ્ઠાવિધિ કરાવી. અહીં મહોત્સવનું ઉજમણું નક્કી કર્યું. અચલગચ્છાધિપતિ શ્રી રત્નસાગરસૂરિજી તેમ જ અન્ય શ્રમણસમુદાય સહિત કુલ ૧૧૦૨ની જનસંખ્યા ધરાવતા સંઘ પાણીતાણુની યાત્રા કરી વળતાં કચ્છમાં આવ્યો. શેઠશ્રી કેશવજી નાયક અંગ્રેજ સરકારને મન અને દેશી રજવાડાંમાં પણ, એમની ઉદારવૃત્તિ અને અવિરતિ દાનને કારણે રાજ્યમાન રાજેશ્વરી હોવાથી, રસ્તામાં રાતમહારાજઓ તેમ જ શ્રીસંઘો દ્વારા તેમનું ઠેરઠેર બહુમાન કરવામાં આવ્યું.

સલામ ભરીયેં શેઠજી, ટોપીવાળા તમામ;

ગઢપત ગામેગામ, ગુણુ સંભારીં ગરાસિયા. [૩]

શાતાપૂર્વક યાત્રા કરી સંઘ કચ્છમાં આવ્યો. અહીં પણ લગ્ય સામૈયું કરવામાં આવ્યું. સાકર તેમ જ થાળની લઢાણી કરવામાં આવી. ત્યાર પછી શ્રી રત્નસાગરસૂરિજી પાસે મુદૂર્ત જેવડાવી સંવત ૧૮૧૮ના મહા સુદ ૧૩, બુધવારના વિનયમુદૂર્તે શ્રી રત્ન-





શ્રી જિનાગમ લખાણુ-વિચાર

— શ્રાદ્ધવર્ચ શ્રી પ્રભુલાલ બેચરદાસ પારેખ

“શાસન તાહરું અતિ ભહુ, જગ નહીં કોઈ તસ સરખું રે,
તિમતિમ રાગ ઘણો વાધે, જિમજિમ જુગતિ શું પરખું રે.”

૧. પંચમ કાળમાં આત્માને પૌદ્ગલિક ભાવના રસમાંથી બચાવીને આધ્યાત્મિક ભાવમાં ભેડનાર સર્વશ્રેષ્ઠ આલંબન એ જ છે : જિનપ્રતિમા અને જિનાગમ.

૨. આત્માથી, ભવભીરુ, તત્ત્વદર્શી આત્માઓ શ્રી જિનેશ્વરદેવના જિંબમાં સાક્ષાત પરમાત્માને નિહાળે છે. શ્રી જિનદર્શનને આત્મદર્શનનું પરમ સાધન માને છે. પ્રભુ-શાસનના રસિયા જીવો સંસારની કોઈ પણ વસ્તુ જોવાથી જે આનંદ પામે તેના કરતાં ઘણો વધારે આનંદ શ્રી જિનમંદિરને જોવાથી પામે છે.

૩. જિનપ્રતિમા એ સંસારસાગરમાંથી તરવાના સાધનમાં સર્વથી પહેલું અને સર્વથી જિંચું આલંબન છે. એવું જેઓના હૃદયમાં નિશ્ચિત થઈ ગયું હોય, તે આત્માઓ જિન-મંદિર અને પ્રભુપ્રતિમા માટે સર્વ કાંઈ કરી છૂટવાની તૈયારી કેળવે છે.

૪. આત્માથી આત્માઓને બીજા આલંબન તરીકે શ્રી જિનાગમ છે. મહાપુરુષો લખી ગયા છે કે. “વિષમ પંચમકાળમાં શ્રી જિનાગમ ન હોય, તો અનાથ એવા અમારું શું થાત?” તત્ત્વજ્ઞાની પુરુષોનાં આ વચન તદ્દન સાચાં છે. સર્વ દેશમાં અને સર્વ કાળમાં શ્રી જિનાગમ સર્વોત્તમ અબ્દેડ સાહિત્ય છે.

૫. આવા પરમ પવિત્ર સર્વશ્રેષ્ઠ આગમ સાહિત્યને લખવામાં, લખાવવામાં, સાચવવામાં બહુમાન કરવામાં શરીર, ખુદ્દિ અને ધન વગેરે જે કાંઈનો વ્યય થાય તે અત્યંત લાભ-દાયક છે.

૬. શ્રી અરિહંતદેવના મુખથી નીકળેલ, ગણધર ભગવંતોએ ગૂંથેલ, ગીતાર્થ મહા-પુરુષોએ લખી, ભણાવી, લખી, લખાવી પંચમકાળના જીવોના ઉપકાર માટે સાચવી રાખેલ શ્રી જિનાગમ વર્તમાનમાં પીસ્તાલીસ આગમ રૂપે જગતમાં જયવંતુ વર્તે છે.

શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ



૭. એ પીસ્તાલીશ આગમના મૂળ પાઠ, નિર્ચુક્તિ, સાખ્ય, ચૂષ્ટિ, વૃત્તિ એ પંચાંગી કહેવાય છે. એ પંચાંગી તથા તેને અનુસરતા ટ્યાઓ, પ્રકરણો, વિવેચનો, ચરિત્રો, રાસો, સ્તવનો, સ્તોત્રો, સન્ન્યાયો વગેરે સઘણું આત્માર્થી હોવોને માન્ય હોય.

૮. જગતશ્રેષ્ઠ આ સાહિત્યને ટકાવવા માટે જેમ બને તેમ હાથ વડે લખાવીને સંચરુ કરવા લાયક છે. એમાં શાસનનું સાચું હિત છે. આગમની ચાચી ભક્તિ છે. શહેર-શહેર, ગામેગામ, અને ઘેરઘેર હસ્તલિખિત જે કાંઈ જૂતું ધર્મસાહિત્ય હોય, તે રક્ષણ કરવા લાયક છે, અને નવાનું સર્જન કરી વસાવવા લાયક છે.

૯. છપાવવામાં પવિત્ર આગમની પવિત્રતા જળવાતી નથી, ઘણી આશાતના થાય છે. શ્રુતજ્ઞાન પ્રત્યે જેવા પ્રકારનું બહુમાન રાખવાનું જ્ઞાની પુરુષો કરનાય છે, તેવું બહુમાન છાપેલ શાસ્ત્રો ઉપર આવતું નથી.

૧૦. હાથનું લખેલ પુસ્તક હાથમાં આવતાં પવિત્રતાની અસર કરે છે. અંતરથી બહુમાન પેદા થાય છે. જે આહવાદ હાથની લખેલ પ્રતને જોવાથી ઉત્પન્ન થાય છે, તે છાપેલી પ્રતને જોવાથી થતો નથી. અનુભવથી આ વાત સમજાય તેવી છે.

૧૧. વર્તમાનકાળે યાંત્રિક છાપકળાને વિશેષ પ્રચાર થવાથી હાથે લખવાની અને લખાવવાની સંસ્કૃતિ નાશ પામતી જાય છે. એ ઉત્તમ સંસ્કૃતિને ટકાવવા માટે પૂરતી ઉદારતાનો ઉપયોગ થવો જોઈએ.

૧૨. છાપેલ પુસ્તકોનો સંચરુ ઘણો મળતો હોવાથી કેટલાકને હાથની લખેલી વસ્તુની કિંમત સમજાતી નથી. છાપેલાં પુસ્તકો વાંચવામાં સરળતા છે, પણ બુદ્ધિને કસવાની નહીં હોવાથી બુદ્ધિનો વિકાસ થતો નથી. જુદી જુદી પદ્ધતિએ હાથે લખાયેલ પુસ્તકો વાંચવામાં બુદ્ધિને વિશેષ કેળવણી મળે છે.

૧૩. છાપેલાં પુસ્તકો એકના બહુને અનેક મળતાં હોવાથી એને સાચવવાની જેવી જોઈએ એવી દરકાર રહેતી નથી. ખોવાઈ જાય તો ખીલુ મંગાવી લેવાશે એ ભાવનાએ જેમતેમ રખડતું પણ સુકાઈ જાય. હાથે લખેલા પુસ્તકની ખીલુ નકલ મળવાની ન હોવાથી સાચવવા માટેની ખૂબ કાળજી રહે છે.

૧૪. મિલ વગેરે કારખાનામાં બનેલા કાગળો ટકાઉ હોતા નથી. એના ઉપર છાપ પાડતાં જે બળ વપરાય છે, તેના વડે કાગળની ત્રિંદગી દૂંધી થાય છે. મિલના કાગળ અને યાંત્રિક છાપ એ બન્નેથી તૈયાર થયેલ ધાર્મિક સાહિત્ય લાંબો વખત ટકી શકતું



નથી. હાથ-બનાવટના ઝિંચા કાગળોમાં હાથથી લખાયેલ સાહિત્ય ઘણો લાંબો સમય ટકી શકે છે.

૧૫. જૈનશાસનને વફાદાર સદી ધર્મમાર્ગે જીવન જીવનાર ત્યાગી-સાધુ-સાધ્વીઓ દરેક પોતાનાથી બની શકે તેટલું બંધે લખવાનું રાખે તેમ જ છપાવવાને બદલે લહિયાઓ મેળવીને લખાવવાનું ચાલુ રાખે. હાથનું લખેલું જ વાંચવાની ટેવ રાખે તો શાસનની સુંદર પ્રણાલિકા અવિચ્છિન્ન ચાલુ રહે.

૧૬. વૈરાગ્ય, તત્ત્વજ્ઞાન તથા ધર્માનુષ્ઠાન વડે અધ્યાત્મ રસમાં ઝીલનારા મુનિજનોના પવિત્ર હાથથી લખાયેલ સાહિત્ય હાથમાં લેતાં જ વૈરાગ્ય અને ધર્મશ્રદ્ધા ઉત્પન્ન કરે. કારણ કે એના પવિત્ર પરમાણુની અસર એ પુસ્તકમાં હોય છે.

૧૭. પ્રચારની દૃષ્ટિએ યાંત્રિક સાધનોનું અવલંબન લેવાય છે. તેમાં યંત્રવાદનું પોષણ છે. આરંભાદિ પાપ રહેલ છે. આર્ય સંસ્કૃતિ પ્રત્યે અનાદર છે. જ્ઞાનની આશા-તના વધે છે.

૧૮. છાપેલ પુસ્તકમાં થયેલી એક ભૂલ પાંચસો, હજાર કે જેટલી નકલ છાપી હોય તેટલીમાં રહે છે. લખેલી દશ કે વીસ પ્રત એકઠી કરી હોય તેમાં ભૂલ હોય, તો જુદી જુદી હોય, તો પણ એમાંથી સાચો પાઠ તારવી શકાય છે.

૧૯. પ્રચારના મોહમાં આરંભનું પોષણ અને શ્રુતની વિરાધના થાય છે, એ ભૂલી જવાય છે. ગુરુ-શિષ્યભાવ જે ઉચ્ચ પ્રકારની વિનયમર્યાદા ઉપર ટકેલ હતો; તે અધિક પડતાં પુસ્તકો મળવાથી ઘટતો જાય છે. એથી નક્કર બોધ થતો નથી. આડંબર વધતો જાય છે.

૨૦. અઠાર દેશના માલિક પરમાર્હીત કુમારપાળ મહારાજએ ધર્મરક્ષા માટે હાથમાં લખેલા શાસ્ત્રના ભાંગરો ગામેગામ ફરાવ્યા હતા.

૨૧. વસ્તુપાળ-તેજપાળ જેવા ઉત્તમ શ્રાવકોએ શ્રુતજ્ઞાનને લખાવવા અને સાચવવા માટે તે વખતમાં આઠ કરોડનો ખર્ચ કર્યો હતો.

૨૨. બીજા પણ ઘણા શાસનરાગી શ્રાવક-શ્રાવિકાઓએ પુસ્તકો લખાવવામાં પોતાના દ્રવ્યનો સફળ્ય કર્યાની હકીકત ઘણી પ્રશસ્તિઓમાં મળી આવે છે. શ્રાવકોના છત્રીસ કર્તવ્યને ઓળખાવનાર 'મન્હ જિણાણુ' સન્નકાયમાં પુત્રય લિહણુ કહેલ છે. એટલે પુસ્તક લખાવવું એ શ્રાવકનું અવશ્ય કર્તવ્ય છે.



૨૩. અત્યારના સંજોગોમાં છાપેલ કરતાં લખેલ સાહિત્ય ચાલીસ, પચાસ ગણી કિંમતે તૈયાર થઈ શકે છે. કદાચ એ ગણી કિંમત આપવી પડે તો પણ લખાવવાનું કામ ચાલુ રાખવું જોઈએ. છપાયેલું પુસ્તક રૂપું કહેવાતું હોય, તો લખાયેલું પુસ્તક સોનું, મોતી અથવા હીરા છે.

૨૪. દશવાર વાંચવાથી જેટલું જ્ઞાન થાય, એટલું એક વાર લખવાથી થાય છે. લખવાથી મનની એકાગ્રતા રહે છે. પોતાના હાથે તૈયાર કરેલી વસ્તુ વારંવાર ફેરવીને જોતાં વધારે પ્રેમ લેખજે છે.

૨૫. પૂર્વના મહાપુરુષોની પોતાની લખેલી પ્રતોને સ્પર્શ કરતાં અનેરો આનંદ અનુભવાય છે. તે મહાપુરુષને મળવા જેટલી પ્રસન્નતા થાય છે.

૨૬. શક્તિસંપન્ન શ્રાવક જેમ ઘરમાં જિનમંદિર રાખીને પ્રભુલકિત કરે તેવી જ રીતે હાથના લખેલા આગમો તૈયાર કરાવીને બરાબર સાચવી રાખે, એની વાસક્ષેપથી રોજ પૂજા કરે, ધૂપદીપ વગેરેથી લકિત કરે તો જ્ઞાનનો અંતરાય દૂર થતો જાય અને તત્ત્વજ્ઞાનમાં આગળ વધી શકે.

૨૭. જેટલી જરૂરિયાત જૂનું હસ્તલિખિત સાહિત્ય સાચવવાની છે, તેટલી જ અથવા તેથી વધારે નવું કરવાની છે. આ શાશ્વત વસ્તુ જૂની થતી જાય તેમ તેમ તેમની જગ્યાએ નવી ઉત્પન્ન થવી જોઈએ. એના વડે જ શાસનની પરંપરા બરાબર ચાલે.

૨૮. શ્રાવકે જે લાભાંતરાયના ક્ષયોપશમથી સંપત્તિ પ્રાપ્ત કરી હોય, અને શક્તિ હોય તો પીસ્તાલીસ આગમ મૂળ લખાવીને એક સુંદર કળાટમાં ઘેર રાખી એની પૂજા સ્તવના વગેરે હુમેશાં કરે.

૨૯. ઓછી શક્તિવાળા એક એ અથવા વધારે આગમો લખાવીને ઘરમાં રાખે એ પણ જરૂરી છે. સંગ્રહ અને પરંપરા સાચવવાની દૃષ્ટિએ જુદાં જુદાં સ્થાનોમાં થોડો થોડો સંગ્રહ હોય એ બહુ ઉપકારક બને.

૩૦. એક જ સ્થળે વિશાળ જ્ઞાનભંડાર હોય તેમાં જ બધાં કીમતી હસ્તલિખિત પુસ્તકો હોય તેના ઉપર જળ, અગ્નિ, રાજ્યપલટો અગર તેવી અગુધારી આફત આવે ત્યારે સર્વસ્વ જોખમાય. એ દૃષ્ટિનો વિચાર કરતાં અનેક સ્થળોમાં થોડું થોડું હોય એ વાજબી છે.

૩૧. ઉપકારી પુરુષો આત્મના મુખ્ય ગુણ તરીકે આત્માના જ્ઞાનને વર્ણવે છે સંસાર-સમુદ્ર તરવાનું સાધન જ્ઞાન કહે છે. મિથ્યાત્વ અંધકારનો નાશ કરનાર જ્ઞાનપ્રકાશ છે, એમ જણાવે છે. એ જ્ઞાનના પરમ સાધનભૂત આગમસ્ત્રોતને લખવા, લખાવવા, યોગ્ય રીતે લખાવવાનો શક્ય ઉદ્યમ કરવો એમાં મજેલી શક્તિની સફળતા છે. * *





ધન્યભૂમિ લોલાડા

— જયંતીલાલ ખી. શાહ

વંદનીય અને પૂજ્ય યુગપ્રધાન શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરીશ્વરજી દાદાની જન્મભૂમિ હોવાનું જેને ગૌરવ અને અભિમાન છે, એ ‘લોલાડા’ ગામ ગુજરાત રાજ્યના મહેસાણા જિલ્લાના સમી તાલુકામાં આવેલું છે. આ લોલાડા ગામ પ્રસિદ્ધ મહાતીર્થ શંખેશ્વરજીથી ૧૦ કિ. મિ; પાટણ (ઉ. ગુ.) થી ૬૦ કિ. મિ.; રાધનપુરથી ૩૫ કિ. મિ.; મહેસાણાથી ૮૫ કિ. મિ.; હારીજથી ૩૦ કિ. મિ.; સમીથી ૨૪ કિ. મિ. અને અચલગચ્છના ગઢ સમાન માંડલ ગામથી ૪૫ કિ. મિ. દૂર થાય છે. લોલાડા ગામ એ શંખેશ્વર તીર્થની પંચતીર્થીમાંનું એક ગામ છે. આ ગામે આવવા માટે રાધનપુર-વીરમગામ રાજ્ય ધોરી-માર્ગ ઉપરના સમી-શંખેશ્વર વચ્ચેના ‘જેસડા’ ગ્રામથી પાકે ડામર રોડ થયેલો છે. ઉપરાંત મહેસાણા, હારીજ, રાધનપુર, સમી અને શંખેશ્વરથી એસ. ટી. બસ પણ મળે છે.

લોલાડા ગામ એ અતિ પ્રાચીન અને ભૂતકાળમાં ભવ્ય જાહોજલાલી ધરાવતું ગામ છે. તેનો સહુ પ્રથમ ઉલ્લેખ ઇતિહાસમાં ઈ. સ. ૮૦૦ આસપાસનો ભેવામાં આવ્યો છે. ગુજરાત રાજ્યના સહુથી પ્રથમ એવા સ્થાપક વીર વનરાજ ચાવડાનો જન્મ લોલાડા પાસેના જંગલમાં થયો હોવાનો ઉલ્લેખ ઇતિહાસમાં છે. વનરાજ, પૂજ્ય કલ્યાણસાગરસૂરિદાદા, વચ્છરાજ સોલંકી જેવાં અનેક નરરત્નો લોલાડા ગામની વીરભૂમિમાં પાકેલાં છે.

આ ગામ પહેલાં મોટું નગર હતું. જૈનોનાં ૧૦૦ ઘરો હતાં. ચોવીસ પરગણાની, રાઠોડ વંશના ગરાસિયાની રાજધાનીનું શહેર હતું. મૂળ નાયક શ્રી શાંતિનાથ ભગવાનનું દહેરાસર, ઉપાશ્રય, પાઠશાળા ઇત્યાદિ હતું. દહેરાસરમાં પાંચ જિનબિંબ પ્રતિષ્ઠિત થયેલાં હતાં. પરંતુ કાળચક્રે જેમ અનેક પૌરાણિક શહેરોનો ધ્વંસ કર્યો છે, તેમ આ ગામને પણ છોડ્યું નથી. ભારતમાંના મુસ્લિમ શાસનકાળમાં ધર્મોદ્ધ મુસ્લિમોની ચડાઈ એ અને હુમલાઓનું નિશાન લોલાડા પણ બનેલું છે. હિંદુ ગરાસિયા રાજવીઓને વટલાવીને ઇસ્લામ ધર્મ અંગીકાર કરવાની ફરજ પાડવાથી, અહીંના રાજવી વંશના રાઠોડ કુળના ગરાસિયા અત્યારે ‘મોલેસલામ ગરાસિયા’ તરીકે ઓળખાય છે.



મુસ્લિમ શાસનકાળ દરમ્યાન, પાછગથી અહીંના ગરાસિયાઓ પાસેથી સત્તાનો કબ્જો રાધનપુરના નવાબે લઈ લીધેલો. દેશ આઝાદ થયો, અંગ્રેજ હકૂમતમાંથી દેશને બચારે સ્વતંત્રતા મળી અને તે પછી રજવાડાનું વિલીનીકરણ થયું, ત્યાં સુધી લોલાડા રાધનપુર રાજ્યની હકૂમતમાં હતું.

કાળક્રમે ગામની જૈન શ્રાવકોની ૧૦૦ ઘરની વસ્તી ઘટીને ફક્ત ત્રણ ઘર જેટલી સીમિત થઈ ગઈ. કેટલાંક કુટુંબો ધંધાર્થે બહાર દેશ-દેશાવર ચાલ્યાં ગયાં. કેટલાંકનું નિર્વંશ ગયું. પાંચ બિંબવાળા શાંતિનાથ જિનપ્રાસાદમાં ફક્ત એક જ મૂળનાયકજી શ્રી શાંતિનાથ પ્રભુનું બિંબ રહ્યું. જૈન શ્રાવકોની વસ્તી ઘટી જવાથી જિન-પ્રતિમાઓને બહાર શહેરનાં દહેરાસરોમાં આપી દેવી પડેલી.

હાલમાં, લોલાડા ગામમાં જૈનોનાં આઠ ઘર છે. શ્રી શાંતિનાથ પ્રભુની અતિ પ્રાચીન અલૌકિક અને ચમત્કારિક મૂર્તિવાળું એક દહેરાસર છે. તેનો ઉદ્ધાર પચાસ વર્ષ પૂર્વે અમદાવાદના શેઠ જમનાભાઈ ભગુભાઈએ કરાવેલો છે. એક ઉપાશ્રય છે. પાઠશાળા, ભોજન-શાળા, આયબિલશાળા કાળક્રમે અને આવકના અભાવે હાલમાં બંધ થઈ ગયેલાં છે.

અત્યારે લોલાડા ગામની વસ્તી ૪૦૦૦ ની છે. ‘સમી’ તાલુકામાં સમી પછીનું આ બીજા નંબરનું ગામ છે. ગામમાં બાલમંદિરથી માંડીને એસ. એસ. સી. સુધીનું શિક્ષણ આપતી શિક્ષણસંસ્થાઓ, સાર્વજનિક છાત્રાલય, બેંક, દવાખાનું, વીજળી, ટેલિફોન, પાણીના નળ, નળના બેડાણ સાથેનું વારિગૃહ ઇત્યાદિ આધુનિક સુવિધાઓ છે. ગામમાં જૈન કુટુંબોને ઇતર જાતિઓ સાથે બહુ જ સારો લાઈચારો અને સંપ છે. આને માટે અહીં એક જ દાખલો આપવો પૂરતો છે. ગામની વસ્તી પંચરંગી - દરેક કોમની લગભગ સરખી જેવી હોવા છતાં, લોલાડા ગામના સરખંચપદે છેલ્લાં ૧૦ વરસથી એક જૈન લાઈની વરણી ગામ લોકો બિનહરીફ અને ચૂંટણી વિના કરતા આવ્યા છે. ગામના આગેવાન કાર્યકર લાઈએનું તાલુકા, જિલ્લા અને રાજ્યમાં બહુ જ સારું માન અને વર્ચસ્વ છે.

શ્રી ‘પાશ્વ’ લિખિત ‘અંચલગચ્છ દિગ્દર્શન’માં લોલાડા વિષે ભૂતકાલીન ઐતિહાસિક માહિતી આ પ્રમાણે આપવામાં આવી છે :

(૧) સં. ૧૨૨૪ માં લોલાડા નગરમાં રાઠોડ વંશના રાઉત દ્વણગરને ત્યાં શ્રી જયસિંહસૂરિએ પ્રતિબોધ આપી તેને જૈન કર્યો. તેના વંશજો એસવાળ જ્ઞાતિમાં ‘પડાઈયા’ ગોત્રથી ઓળખાય છે. આ વંશમાં તિલાણી, મુળાણીયા વગેરે ઓડકો છે. આ ગોત્રના



વંશજે વિશાળા, રાડદ્રા, ખાડમેર, નગરપારકર, જેસલમેર, ઊલાડા વગેરે ગામોમાં વસે છે. આ વંશમાં સમરસિંહ, સાદા, સમરથ, મંડલિક, તેલાક ઇત્યાદિ પુરુષો થઈ ગયા છે. (પૃષ્ઠ ૭૭)

ઉપરની ઓડકો અને ગોત્રવાળાની આ રીતે લોલાડા એ જન્મભૂમિ છે.

(૨) લોલાડિયા ગોત્ર :

ભાલેજ નગર પાસે નાખા ગામમાં વૃદ્ધસજનીય શ્રીમાળી જ્ઞાતિના લૂણિગ નામના શેકે સં. ૧૨૨૦ માં શ્રી જયસિંહસૂરિના ઉપદેશથી જૈન ધર્મ અંગીકાર કર્યો. તેમણે જયસિંહસૂરિના ઉપદેશથી નાણાવળગચ્છના શ્રી રામદેવસૂરિને આચાર્યપદ આપવામાં એક લાખ દ્રવ્ય ખરચ્યું.....લૂણિગના વંશજે લોલાડા ગામમાં વસવાથી લોલાડિયા ગોત્રથી પ્રસિદ્ધ થયા. (પૃ. ૮૩)

(૩) શ્રી મેરુતુંગસૂરિએ સં. ૧૪૪૪ નું આતુર્માસ લોલાડા નગરમાં કર્યું. તેમણે રાકોડ વંશના કૃષ્ણગર મેઘરાજને ૧૦૦ મનુષ્યો સહિત ધર્મમાં પ્રતિબોધિત કર્યો. મેઘ નરેન્દ્ર આચાર્યનો અનન્ય ભક્ત બન્યો. રાસકાર આ પ્રસંગ વર્ણવતાં કહે છે :

ચઉંઆલિઈ ચંઉમાસિ, લોલાડઈ સુહુગુરુ રહીયં,
જણવાસીય જણવાસિ, મહિયલ મહિમા મહમીય;
તંઈ રાઠઉહહ વંસ, કૃષ્ણગર મેઘનરિંદ નર,
ગુરુપયકમલાહ હંસ, પડિખોહિયા જણ સયસહિય. (પૃ. ૨૦૪)

(૪) ભીમશી માણેક 'ગુરુપટ્ટાવલિ'માં જણાવે છે : 'શ્રી મેરુતુંગસૂરિ શંખેશ્વર પાસે લોલાડા ગામમાં ચૌમાસું રહ્યા હતા. એક વખત ત્યાંના લોકો 'દસાડા' ગામે વિવાહ પ્રસંગે ગયા હતા. એવામાં ગુજરાતનો યાદશાહ ચઢી આવ્યો. શ્રાવકોએ આચાર્યને કહ્યું : 'તમારી પોથીઓનો ભાર અમને આપો અને તમે અમારી સાથે ચાલો.' ગુરુએ કહ્યું : 'ચૌમાસું ઊતર્યા વગર અમારાથી વિહાર થાય નહિ.'

તે પછી ગુરુએ શ્રાવકો પાસે સવા મણ ચૌખા મંગાવીને તેને મંત્રીને શ્રાવકોને આપ્યા. આ ચૌખાની ગામફરતી ધારાવાડી દઈને પાછું જોયા વગર શત્રુ સામે દોડવાનું કહ્યું. શ્રાવકોએ તેમ કર્યું. જેટલા ચૌખા હતા તેટલા સૈનિકો થયા. યાદશાહ મોટું સૈન્ય દેખી ભયભીત થઈ ભાગી ગયો. આથી સહુ આચાર્યના પ્રભાવથી પ્રભાવિત થયા. બધાં થે મળી તાંખાના પતરા ઉપર લેખ કરી આપ્યો : 'જ્યાં સુધી વિધિપક્ષ ગચ્છનો યતિ આવે ત્યાં સુધી ખીજ ગચ્છનો યતિ અહીં રહે નહિ....' (પૃ. ૨૦૪)

(૫) શ્રી મેરુતુંગસૂરિએ લોલાડામાં વિકરાણ સર્પોતું વિઘ્ન શ્રી પાર્શ્વનાથ-સ્તવના કરીને નિવાર્યું હતું. આ સ્તુતિ પ્રસ્તુત પુસ્તકમાં છે. (પૃ. ૨૦૫).



(૬) ભાવસારરચિત ‘શુર્વાવલી’માં પણ ઉક્ત પ્રસંગને સમર્થન મળે છે. તેમાં જણાવે છે કે, લોલાડા ગામમાં રાત્રિએ સૂરીશ્વર કાઉસગ્ગ ધ્યાને રહેલા. કાળો સર્પ ડચ્છી ગયો. ધ્યાનબળે ગુરુ ઉપસર્ગ રહિત થયા.

લોલાડગામિ ગુરુણો, કાઉસગ્ગઠ્ઠિયસ્મ રચણીએ;

કાલભુયંગ-ડસિયો, આણે બચ્ચો નિરુવસગ્ગો. (પૃ. ૨૦૫)

(૭) ધર્મમૂર્તિસૂરિના નામે પ્રસિદ્ધ ધ્યેલ પટ્ટાવટ્ટી દ્વારા બાણી શકાય છે કે, મેટુ-તુંગસૂરિના ઉપદેશથી સં. ૧૪૨૯માં લોલાડા ગામમાં શ્રીમાળી જ્ઞાતિના ધાંધ શેડના પુત્ર આસાકે તથા સં. ૧૪૩૮માં લોલાડા ગામમાં તેણુ શ્રાવિકાએ જિનબિંબની પ્રતિષ્ઠા કરી છે.

(૮) શ્રી જીરિકાપલી પાર્શ્વનાથ સ્તવ :

મૂળ ૧૧, પાછળથી ત્રણ શ્લોક ઉમેરાતાં ૧૪ શ્લોક પરિમાણુ. ઐ નમો દેવદેવાય લોલાડા ગામમાં સર્પનો ઉપસર્ગ આ સ્તવ દ્વારા નિવાર્યો. અંચલગચ્છમાં પઠનપાઠન કરાતાં સાત સ્મરણોમાં આ સ્તોત્ર છઠ્ઠું સ્થાન ધરાવે છે. ‘ત્રિલોકવિજય’ નામના મહામંત્ર અને મંત્રથી ગર્ભિત આ સ્તોત્રનો મહિમા અપૂર્વ ગણાય છે. આ મહામંગલકારી સ્તોત્રની રચના પણ લોલાડા ગામમાં થયેલી છે. (પુ. ૨૨૨).

(૯) ઉપરોક્ત ‘જીરિકાપલી પાર્શ્વનાથ સ્તવ’નો ઉલ્લેખ ‘કમ્પેરેટિવ ઓન્ડ કીટિકલ સ્ટડી ઓફ મંત્રશાસ્ત્ર’ ગ્રંથમાં મોહનલાલ ભગવાનદાસ ઝવેરીએ લખ્યું છે :

By composing the hymn ‘Shri Jirikapali Parshvnath’ beginning with the words ‘Om namo devadevasya etc.’ in Lolada village, near Shankheshvar Tirth, he warded off the threatened calamity and also caused the army of Sultan Mohamed to turn back from this village by invocation of Shri Parshvanath. (પૃ. ૨૨૮)

નમો દેવદેવસ્ય શબ્દોથી શરૂ થતું શ્રી જીરિકાપલી પાર્શ્વનાથ સ્તવ રચીને, શંખેશ્વર તીર્થ નજીકમાં તેમણે આવી પડતી આફતને નિવારી હતી. સુલતાન મહમદના વરકરને પાર્શ્વનાથનું આ વાહન કરી, તેમણે લોલાડા ગામમાંથી ઉપદ્રવ દૂર કર્યો હતો.

(૧૦) સં. ૧૫૩૨ના વૈશાખ સુદ ૧૦, શુક્રવારે શ્રીવંશે મં. ધ. ના ભા. ધાંધલદે પુ.માં ધાંચા સુશ્રાવકે ભા. પુ. મહં. સાલિંગ સહિત પિતાના પુણ્યાર્થે શ્રી સુવિધિનાથની પ્રતિમા લોલાડા ગામમાં ભરાવી અને સંઘે તેની પ્રતિષ્ઠા કરાવી. (પૃ. ૨૬૩).

(૧૧) ઉપરોક્ત દિવસે જ શ્રીવંશે મં. ધન્ના. ભા. ધાંધલદે પુ. મં. સુયા શ્રાવકે ભા. લાલભાઈ ગોઈદ પુ. ત્રીયા નાળા સહિત શ્રી કુંથુનાથ જિનબિંબ ભરાવ્યું. લોલાડા ગામમાં સંઘે તેની પ્રતિષ્ઠા કરાવી. (પૃ. ૨૬૩)



(૧૨) સં. ૧૫૨૭ થી સં. ૧૫૩૨ પર્યંત શ્રી જ્યકેસરસૂરિના વિહાર પ્રદેશ આ પ્રમાણે હતો. કોટડા ગામ, લોલાડા ગામ, પાટણ. (પૃ. ૨૬૫).

(૧૩) સં. ૧૫૨૭માં શ્રી જ્યકેસરસૂરિના ઉપદેશથી લોલાડાના રહીશ ભલા શેઠે શ્રી પાર્શ્વનાથ જિનગિંબ ભરાવી તેની પ્રતિષ્ઠા કરાવી. (પૃ. ૨૬૬)

(૧૪) સં ૧૪૫૨માં લોલાડા નગરમાં ઐશવંશીય પડાર્થ્યા ગોત્રીય સમરશીએ શ્રી શાંતિનાથ જિનપ્રાસાદ કરાવ્યો. (જે અઘાપિ વિદ્યમાન છે. મૂળ નાયકજી પણ એ જ શ્રી શાંતિનાથ ભગવાન છે.) આ જ શેઠે શ્રી જ્યકેસરસૂરિના ઉપદેશથી એક લાખ રૂપિયા ખર્ચી શત્રુજ્યની યાત્રા કરી. સં. ૧૫૦૮માં જ્યકેસરસૂરિના ઉપદેશથી શ્રી શીતલનાથ જિનગિંબ કરાવી ખાડમેરમાં પ્રતિષ્ઠા કરાવી. (આમ લોલાડામાંના શ્રી શાંતિનાથ ભગવાન તથા ખાડમેરમાંના શ્રી શીતલનાથ ભગવાનની પ્રતિષ્ઠા કરાવનાર શેઠ સમરશી છે.)

(૧૫) વાં વિદ્યાવલ્લભગણિએ સં. ૧૫૯૪માં માગસર સુદ તેરસ, ગુરુવારે લોલાડા ગામમાં રહીને શ્રાદ્ધાજિતકલ્પવૃત્તિની પ્રત લખી. જુઓ : સં. ૧૫૯૪ વર્ષે માગશરસુદિ ત્રયોદશ્યાં ગુહવાસરે લોલાડાગામે અંચલગણે વા. વિદ્યાવલ્લભગણિજી લિખિતમ । (પૃ. ૩૪૧)

(૧૬) યુગપ્રધાન શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિજી દાદા :

લોલાડા નગરમાં જ્ઞાતિય કોઠારી વંશીય શ્રેષ્ઠી નાનિંગભાઈ નામિલદેવી કુખે, સં. ૧૬૩૩ના અષાઠ સુદી ૨, ગુરુવાર, આદ્રાં નક્ષત્રે, સૂર્યાદિ ઘડી ૩૯ (૫-૫૦ કલાકે) શ્રી કોડનકુમારનો (પૂજ્યશ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિજી દાદાનો) જન્મ થયો.

આમ લોલાડા ગામ ભૂતકાળમાં નરવીરો અને સૂરિસઆટોની જન્મભૂમિ હોવાનું બહુમાન ધરાવે છે. અંચલગચ્છના અનેક આચાર્યોની વિહારભૂમિ હતી. અનેક નામાંકિત આચાર્યોએ અહીં ચાતુર્માસો કરેલાં છે. અને કેટલીયે ચમત્કારિક કૃતિઓની રચના અહીં સ્થિરતા કરીને કરેલી છે. આમ છતાં નોંધપાત્ર દુઃખદ હકીકત એ છે કે, છેલ્લાં વર્ષોમાં અંચલગચ્છનાં સાધુ-સાધ્વી, શ્રાવક-શ્રાવિકાઓ તરફથી કલ્યાણસાગરસૂરિ દાદાની આ જન્મભૂમિ પ્રત્યે ઘોર ઉપેક્ષા સેવવામાં આવી છે. અત્યંત શોચનીય હકીકત તો એ છે કે, શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિ દાદાનું કોઈ સ્મારક તેમના આ જન્મભૂમિના ગામે નથી.

પૂજ્ય શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિ દાદાના સ્મારકરૂપે એક ગુરુમંદિર, એક ઉપાશ્રય લોલાડા ગામમાં કરાવવાની ખાસ જરૂર છે. સ્થાનિક જૈન સંઘ તરફથી આર્થિક સંકડામણને લીધે આ સ્મારકો થઈ શકે તેમ નથી. તેથી અંચલગચ્છના પૂજ્ય સાધુ-સાધ્વીજીઓને તથા અંચલગચ્છના શ્રાવક-શ્રાવિકાભાઈ-બહેનોને યુગપ્રધાન દાદાનાં કાર્યો અનુરૂપ એક બે લગ્ન સ્મારકો લોલાડા ગામે કરાવવાની વિનંતિ સાથે વિરમું છું. * *





જામનગરમાં ભગવાનશ્રી નેમનાથજીની મહાપ્રભાવિક પ્રાચીન મંગલમૂર્તિ

— નગીનદાસ સોમચંદ શાહ

જામનગરનાં જૈન દેરાસરો તેની લબ્યતાથી સુપ્રસિદ્ધ છે. કાજીના ચકલામાં બે જૈન દેરાસરો આવેલાં છે. એક શ્રી ધર્મનાથજીનું તથા બીજું શ્રી નેમનાથજીનું.

શ્રી નેમનાથજીનું દેરાસર અને તે દેરાસરમાં પ્રતિષ્ઠિત ભગવાનશ્રી નેમનાથજીની લબ્ય અને પ્રાચીન મૂર્તિ (તસવીર આ અંકમાં સામેલ છે તે) પોતાનો એક ઇતિહાસ ધરાવે છે.

જામનગરના વેપારી શેઠ મુહુણસિંહનો વેપાર ખૂબ જ મોટા પ્રમાણમાં દરેક બંદરો ઉપર ફેલાયેલો હતો. આથી અવારનવાર શેઠ મુહુણસિંહને ધંધાથે દરિયાઈ સફર ખેડવી પડતી. કોઈ વાર સુરત તો કોઈ વાર કોડીનાર. તો વળી નવલખી, ખંભાત, કલીકટ, કોચીન, દારકા વગેરે સ્થળોએ શેઠ દરિયાઈ રસ્તે આવ-જા કરતા હતા. એક વાર વહાણે ભરી દારકા નગરીમાં વેપાર અર્થે મુકામ કર્યો. વહાણે ખાલી કર્યાં અને તે વહાણેમાં દારકામાંથી ખરીદ કરેલ ૩ ભયુ. શેઠ પોતાના વહાણ ઉપર આવી ખલાસીઓને વહાણે ચલાવવા હુકમ કરી પોતે આરાધના કરવા બેસી ગયા.

ખલાસીઓ ભરતીની રાહ બેવા લાગ્યા તથા વહાણ હંકારવા માટે તેનાં લાંગરો વગેરે ઉપાડી લેવાના કામમાં ગૂંથાયા. શેઠના વહાણના ખલાસીઓ જેવું નાંગર ખેંચવા લાગ્યા ત્યાં નાંગર પાણીમાં કોઈ વસ્તુને ચોંટી રહેલું ખલાસીઓને લાગ્યું. તેથી ખલાસીઓએ તપાસ કરી તો નાંગરના એક પાંખિયામાં મૂર્તિ જેવું દેખાયું. થોડી મુસીબતે નાંગર ઉપર આવ્યું અને ખલાસીઓએ જે નાંગર સાથે એક મૂર્તિ ચોંટેલી હતી તે શેઠને બતાવી. અંધાડું થઈ જવાથી શેઠ તે મૂર્તિને બરોબર ઓળખી ન શક્યા, છતાં મનોમન તેણે વિચાર્યું કે, નક્કી કોઈ જિનેશ્વરદેવની આ મૂર્તિ છે. શેઠ અને તેમના ખલાસીઓને આ રીતે મૂર્તિ આવેલી બેઈ ખૂબ જ નવાઈ લાગી. શેઠે પ્રભાતે વહાણ અનુકૂળ સમયે હંકારવા તેમના ખલાસીઓને કહ્યું અને વહાણમાં આવેલા તેમના આરામગૃહમાં ચાલ્યા ગયા. શેઠને ઊંઘ આવતી ન હતી. તેનું મન મૂર્તિના વિચારોમાં પરોવાઈ ગયું હતું અને પ્રભાત થવાની રાહ બેવા લાગ્યા.

પ્રભાતના પહેલા કિરણમાં શેઠે તે મૂર્તિને બરાબર નિરખી અને તરત જ બોલી ઊઠ્યા કે “આ મૂર્તિ તો ભગવાન શ્રી નેમનાથજીની છે.” આથી તેઓએ મૂર્તિનું વિધિસર



શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગોતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ



પૂજન કર્યું અને ૩ ભરેલા વહાણમાં મૂર્તિનું મુખ યોગ્ય દિશામાં રાખી તેઓ જમનગર આવવા રવાના થયા.

વહાણો જમનગરના બંદરે નાંગર્યાં. વહાણોમાંનું ૩ ઉતારવામાં આવ્યું. ત્યાર બાદ ખૂબ ધામધૂમપૂર્વક મૂર્તિને શહેરમાં લાવવામાં આવી.

ભગવાન શ્રી નેમિનાથની આ ભવ્ય મૂર્તિને શેઠે પોતાના ઘરમાં રાખી અને હંમેશાં પવિત્ર ભાવનાથી તેની પૂજાલક્ષિત કરવા લાગ્યા. આમ એક દિવસ તે ભગવાનની મૂર્તિની પૂજા કરી રહ્યા હતા, ત્યાં તેમના લક્ષિતભાવથી ભરપૂર હૃદયમાં એક વિચાર જાગ્યો કે શ્રી વીતરાગદેવ તરફથી મને મળેલી આ અમૂલ્ય પ્રસાદી રૂપ મૂર્તિને મારે શિખરબંધ દેરાસરમાં જ પ્રતિષ્ઠા કરાવવી જોઈએ અને તેના માટે મારે તેલું દેરાસર પણ બંધાવવું જરૂરી છે,

શુભ દિવસે શેઠ તરફથી દેરાસરનું બાંધકામ શરૂ કરવામાં આવ્યું. પણ ત્યાં આગળ દરરોજ ચમત્કાર સર્જાવા લાગ્યા. દિવસ દરમિયાન જેટલું ચણતરકામ થયું હોય, તે રાત્રિના પહેલા પહોરમાં જ જમીનદોસ્ત થઈ જતું. પણ, ખીજે દિવસે જરા પણ કંટાળ્યા. વગર મુહુર્ણસિંહ શેઠ કડિયા અને સલાટોને ચણતરકામ કરવા આજ્ઞા આપતા

જેટલું ચણતર થયું હોય તે રાત્રિ દરમિયાન કડકભૂસ થઈ જતું. સાત વાર આવી રીતે થવાથી શેઠ જ્યોતિષીઓ, યોગી, મહારાજો, સંતો અને ફકીરો વગેરેને આમ થવાનું કારણ પૂછવા લાગ્યા અને તેમને જે કંઈ નિરાકરણ બતાવવામાં આવતું તે મુજબ કાર્ય કરતા. પણ જે બનતું આવતું હતું, તેનું જ પુનરાવર્તન રાત્રિ દરમિયાન થતું અને આ જૈન દેરાસરનું કામકાજ આગળ વધતાં અટકતું હતું.

મુહુર્ણસિંહ શેઠ આથી ખૂબ વિચારમાં-ચિંતામાં રહેવા લાગ્યા અને દેરાસરનું કાર્ય આગળ કેમ વધે તેના ઉપાય શોધવા લાગ્યા. નગરમાં વસતા શેઠ તેજસિંહ શાહની આગ્રહભરી વિનંતીથી નગરમાં પધારેલ મહાન તેજસ્વી જ્ઞાની અચલગચ્છાધિપતિ પરમ પૂજ્ય આચાર્ય ભગવંત સૂરીવરજી મહારાજની સલાહ લેવાનું મુહુર્ણસિંહ શેઠે નક્કી કર્યું અને ઉપાશ્રયે ગયા. ત્યાં આગળ મહારાજશ્રીને વંદના કરી પોતે શા માટે આવ્યા છે તે તમામ વાત મહારાજશ્રી આગળ રજૂ કરી. વાત સાંભળી મહારાજશ્રીએ મધુર વચનોથી શેઠને ખીજે દિવસે આવવા જણાવ્યું. વંદના કરી મુહુર્ણસિંહ શેઠે મહારાજશ્રીમાં શ્રદ્ધા મૂકી અને પોતાના દૈનિક કાર્યમાં જોડાયા.

રાત્રિ દરમિયાન પૂ. આચાર્ય ભગવંત ધર્મમૂર્તિસૂરીશ્વરજી મહારાજે અચલગચ્છની અધિષ્ઠાયિકા મહાદેવી શ્રી મહાકાલીજીનું સ્મરણ શરૂ કર્યું અને તે જ ક્ષણે દેવીજી ઉપસ્થિત થયા. પૂ. મહારાજશ્રીને વંદના કરી પોતાને આ રીતે યાદ કેમ કર્યા છે તેનું



કારણ માગ્યું. ત્યારે આચાર્ય લગવંતે દેવીજીએ જણાવ્યું : “હે ગચ્છાધિષ્ઠાચિકા ! આપ સર્વ ખીનાથી વાકેફ છો. આપશ્રીની પાસે દિવ્ય શક્તિ છે, છતાં આપ મને પૂછો જ છો તો હું એ બાણવા ઇચ્છું કે, મુહુર્ણસિંહ શેઠન । જૈન દેરાસર બાંધવાના મનોરથ કેમ પૂર્ણ થતા નથી ? પૂર્ણ કરવા માટે આપ મંગલદર્શન આપો.” આથી મહાદેવી શ્રી મહાકાલીજીએ પૂ. મહારાજશ્રીને આ પ્રમાણે જણાવ્યું :

“લગવાન શ્રી કૃષ્ણના શાસન દરમ્યાન જ લગવાન શ્રી નેમનાથજી બિરાજતા હતા. એ સમય દરમ્યાન વાસુદેવજી તથા બળદેવજી (બલભદ્રજી) નિયમિત પૂજન વગેરે કરતા અને નિયમિતતા જળવાઈ રહે એ હેતુથી તેઓએ જીવંત સ્વામી એવા તે શ્રી નેમનાથજી લગવાનની મૂર્તિ બનાવરાવી અને પોતાના ઘરમાં ઘર-દેરાસર બનાવી તેમાં શ્રી નેમનાથજી લગવાનની મૂર્તિની પ્રતિષ્ઠા મહોત્સવ-વિધિ શ્રી નેમનાથજીના ગણધર દ્વારા કરાવવામાં આવેલ હતી. આથી લગવાનની મૂર્તિ મહાપ્રભાવિક અને દિવ્ય ચમત્કારિક બની ગયેલી. ઉપરાંત, મૂર્તિની આંગી, પૂજા વગેરે કાર્યો બલભદ્રજી નિયમિત કરતા હતા.

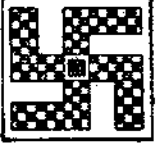
વર્ષો પછી એક એવા સમયે દ્વારકામાં કુદરતી તોફાને પોતાનું સ્વરૂપ પ્રગટાવ્યું. સમુદ્રનાં મોઝાઓ આકાશને આંબવા માટે પૂરજોશમાં ઉછળવાં લાગ્યાં. અગ્નિએ ભયંકર દાવાનજા ધરતી ઉપર સળગાવ્યો. આવી પરિસ્થિતિને લઈને દ્વારકાનો નાશ થયો. નગરીની જગ્યાએ હાથીઓના હાથી ડૂબી જાય તેટલું પાણી અને પાણી. એ પાણીના પ્રવાહમાં લગવાન શ્રી નેમનાથજીની આ ચમત્કારિક મૂર્તિ પણ ખેંચવા લાગી. થોડી ખેંચાયા બાદ મૂર્તિ તરત જ સમુદ્રના તળિયે ગઈ. ત્યાં લગવાનની મૂર્તિનું વિધિસરનું પૂજન સુસ્થિદેવે કર્યું. આથી આ અસામાન્ય મૂર્તિ વધારે શક્તિશાળી બની. આવી મહાનતાથી સભર એવી મંગલમૂર્તિ પ્રથમથી જ ઘર-દેરાસર માટે તૈયાર કરવામાં આવેલી હોય અને ઘર-દેરાસરના નિયમોથી તેની પ્રતિષ્ઠા-વિધિ-મહોત્સવ થયેલો છે તેથી તે મૂર્તિની અધિષ્ઠાત્રી દેવી છે. માટે આ મૂર્તિ શિખરબંધ દેરાસરમાં બિરાજમાન (રાખવી હોય) કરવી હોય તો ઘર-દેરાસર જેવું દેરાસર બનાવી તેમાં જ પ્રતિષ્ઠા કરાવે, તો તે બિરાજમાન થઈ શકશે, અન્યથા નહિ.”

આ હકીકત સંભળાવી મહાદેવી અદ્ભુત થયાં.

ખીજે દિવસે મુહુર્ણસિંહ શેઠ પૂ. મહારાજશ્રી પાસે ગયા. વંદના કરી બેસા રહ્યા, ત્યાં જ પૂ. મહારાજશ્રીએ તેમને શ્રી મહાકાલી દેવી સાથે થયેલી વાતથી માહિતગાર કર્યા. આથી મુહુર્ણસિંહ શેઠ ખૂબ આનંદિત થયા અને પૂ. દાદાશ્રી ધર્મમૂર્તિસૂરીધરજી મહારાજશ્રીની આજ્ઞાથી શિખર વગરના દેરાસરનું અણુતરકામ શરૂ કરાવ્યું. બ્યારે દેરાસર તૈયાર થઈ ગયું ત્યારે ઘન ખર્ચી વસંત પંચમી (વિ. સં. ૧૯૪૮) ના રોજ લગવાન શ્રી નેમનાથજીની મૂર્તિનો ભવ્ય પ્રતિષ્ઠા-મહોત્સવ કરવામાં આવ્યો.

આ મહાપ્રભાવિક મંગલ મૂર્તિ આજે પણ દેરાસરમાં બિરાજેલી છે. *





શ્રી વિધિપક્ષગચ્છીય જ્ઞાનમુગ્ધઃ શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિ કૃત ભગવદ્ગીતા કિંવા ભક્તિસાહિત્યની સમીક્ષા

- પ્રા. હીરલાલ ર. કાપડિયા M.A.

ઉપક્રમ : કેટલાક મહિનાઓ ઉપર શ્રી અચલગચ્છાધિપતિ આચાર્યદેવ શ્રી ગુણસાગરસૂરિજીના અંતેવાસી શ્રી કલાપ્રભસાગરજીએ મને દોઢેક વરસ ઉપર નિમ્નલિખિત શીર્ષકવાળું પુસ્તક મોકલાવ્યું હતું 'વિધિપક્ષગચ્છીય પંચ પ્રતિક્રમણ સૂત્રાણિ' (પ્રકાશક : સોમચંદ ધારશી શાહ)

ત્યાર બાદ તેમણે શ્રી અચલગચ્છીય દાદાશ્રી કલ્યાણસાગરસૂરીશ્વરજી (આદિનો સ્તોત્રસંગ્રહ) નામનું પુસ્તક મોકલ્યું હતું. એમાં શ્રી કલ્યાણસાગરજીએ સૂરિ થયા તે બાદ તેમ જ તે પહેલાં રચેલી એવી ૨૧ સંસ્કૃત કૃતિઓને ગુજરાતી ભાવાનુવાદ સહિત પૃ. ૧-૧૨૨ માં સ્થાન અપાયું છે. પછી શ્રી ધર્મધોષ-સૂરિએ ૧૬ સંસ્કૃત પદ્યોમાં રચેલું પાર્શ્વનાથ સ્તોત્ર ગુજરાતી અનુવાદ સહિત પૃ. ૧૨૩-૧૩૦ માં અપાયેલ છે. એના પછી મલકચંદ વીરચંદે રચેલી નવ સંસ્કૃત પદ્યોની કૃતિ પાર્શ્વનાથ સ્તવનાટક તરીકે નિર્દેશાયેલી છે. એ કૃતિ ગુજરાતી અનુવાદ સહિત પૃ. ૧૩૦-૧૩૨ માં રજૂ કરાઈ છે. પ્રારંભમાં ગુજરાતી ઉપોદ્ધાત છે. એમાં પૃ. ૭ માં તુલાકૃષ્ણ ઝાંચે સારી મહેનત લીધાનો ઉલ્લેખ છે. અને શરૂઆતમાં શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિજીએ દેવી સરસ્વતી અને શ્રી મહાકાલી દેવીની આરાધના કરી હતી એમ કહ્યું છે. ઉપોદ્ધાત શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિની પ્રતિકૃતિ છે. આ પુસ્તક મોકલવાયું અને તેની સાથે સાથે સંસ્કૃત કૃતિઓની સમીક્ષાનું કાર્ય કરવા મુનિશ્રી કલાપ્રભસાગરજીએ મને પ્રેરણા કરી હતી. તદનુસાર મેં આ કાર્ય સમય, સાધન અને શક્તિ અનુસાર સમીક્ષા તૈયાર કરી એમને ૬૦ પાનાનું લખાણ તા. ૨૪-૧૨-૭૭ સુધીમાં મોકલાવ્યું છે

વિધિપક્ષ ગચ્છના શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિએ સંસ્કૃતમાં અને ગુજરાતીમાં વિવિધ કૃતિઓ રચી છે. સંસ્કૃતમાં તેમણે 'વ્યાકરણવિષયક મિશ્રલિંગ કોશ કિંવા લિંગાનુશાસન, પોતાના શિષ્ય વિનયસાગરને માટે રચ્યો છે અને એને સંસ્કૃત વિવરણથી વિભૂષિત કર્યો છે. એ સૂરિજીએ ચિત્રસ્તોત્રો પણ રચ્યાં છે તે સંસ્કૃતમાં જ સંભવે છે; મરતુ એની વિવિધ પ્રતિઓ લખાઈ હોવા છતાં તેમાંથી એક પણ અત્યાર સુધી તો મળી આવી નથી. એ ચિત્રસ્તોત્રોમાં જિનભક્તિ-સાહિત્ય કાવ્યબંધોથી અલંકૃત કરાયું હશે એમ એનું નામ જોતાં ભાસે છે. એ મહત્વનું ભક્તિ-સાહિત્ય ઋતુપલબ્ધ છે એટલે અહીં તો ઉપલબ્ધ સાહિત્યનો જ હું સમય અને સાધન અનુસાર પરિચય આપું છું. આ ઉપલબ્ધ સાહિત્ય તરીકે વીસ સ્તવન-સ્તોત્રો તેમ જ 'ગુરુપાદાનીય પાર્શ્વનાથ પ્રભુની ૧૦૦૦ નામરાજિ' (નામાવલિ) મને મળ્યાં છે.

આ પુસ્તકો મુનિશ્રીએ મને મોકલાવ્યાં તે બદલ અને પ્રસ્તુત સમીક્ષાનું કાર્ય મને સોંપવા બદલ હું એમનો હાર્દિક આભાર માનું છું. બીજા પુસ્તકમાં ૨૩ કૃતિઓ ગુજરાતી અનુવાદપૂર્વક રજૂ કરાઈ છે. તેમાં પહેલી ૨૧ કૃતિઓ શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિની રચેલી છે.

શ્રી આર્ય કલ્યાણગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ



ત્રીજી કૃતિ છે. શાંતિનાથને ઉદ્દેશીને ચોથી અને પાંચમી એમ બે કૃતિઓ છે. પાર્શ્વનાથને લગતી ૧૩ મી અને ૨૧ મી કૃતિઓ છે જ્યારે અન્યાન્ય નામે નિદેશાયેલા પાર્શ્વનાથ અંગેની ૧૧ કૃતિઓ નીચે મુજબ છે :

નામ	કૃતિ ક્રમાંક
શ્રી અંતરિક્ષ પાર્શ્વનાથ	૬
શ્રી કલિકુંડ પાર્શ્વનાથ	૧૨
શ્રી ગોડી (ગૌડિક) પાર્શ્વનાથ	૭,૮,૧૨
શ્રી દાદા પાર્શ્વનાથ	૯
શ્રી ચિંતામણિ પાર્શ્વનાથ	૨૦
શ્રી મહુર પાર્શ્વનાથ	૧૪
શ્રી રાવણ પાર્શ્વનાથ	૧૧
શ્રી લોહણ પાર્શ્વનાથ	૧૭
શ્રી સેરીસ પાર્શ્વનાથ	૧૮

શ્રી મહાવીર સ્વામી માટે એક (૧૬ મી) અને શ્રી 'સત્યપુરીય' મહાવીર સ્વામી અંગે એક (૧૫ મી) કૃતિ છે.

આ ચાલુ 'હુણ' અવસર્ષિણી કાળમાં 'જમ્બૂ' દ્વીપમાંના 'ભરત' ક્ષેત્રમાં આપણા દેશમાં ઋષભદેવથી માંડીને મહાવીર સ્વામી એમ ૨૪ તીર્થંકરો થયા છે. એ બધા ઋષભાદિ અંગે કૃતિઓ નથી. ફક્ત છ જ તીર્થંકરો અંગે છે.

પરિમાણુ : પ્રસ્તુત ૨૧ કૃતિઓ પૈકી ૨૧ મી કૃતિ સૌથી મોટી છે. એમાં ૧૫૦ પદો છે. સૌથી નાની કૃતિ ત્રીજી છે, એમાં છ જ પદો છે.

છંદોનું વૈવિધ્ય : શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિજીએ વિવિધ છંદો ઉપર અને તેમાં પણ કેટલાક તે અલ્પ પરિચિત છંદો ઉપર પણ પ્રભુત્વ પ્રાપ્ત કર્યું છે. ૨૧ કૃતિઓમાં જે જે છંદો વપરાયા છે તેનાં નામો આ પ્રમાણે છે : ઉપેન્દ્રવજ્ર, અનુપ્પુલ્, આર્યા, ઇન્દ્રવજ્ર, કેકિરવ, ગીતિ, અમ્પકમાલા, તેટક, દ્રુતવિલંબિત, દોધક, નગસ્વરૂપિણી, નારાય, પંચ-આમર, ભુજંગપ્રયાત, મણિમધ્ય, મંદાકાંતા, માણવક, માલિની, સ્થોદ્ધતા, વસંતતિલકા, વંથસ્થ, વિદ્યુ-માલા, શાર્દૂલવિકીરિત, શાલિની, શિખરિણી, સ્વધરા, હરિણી અને હંસી.

અલંકાર : પ્રસ્તુત કૃતિઓમાં રૂપક અલંકાર પ્રાધાન્ય લોગવે છે. તદુપરાંત ઉત્પ્રેક્ષા, ઉપમા, શ્લેષ વગેરે. યમક અલંકાર અંગે મેં સંપાદિત કરેલ 'ચતુર્વિંશતિ જિનાનંદા-

શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ



સીતિ'ના 'ગ' પરિશિષ્ટમાંના જિનપદ્મે રચેલા 'પાર્શ્વનાથ સ્તવનના સ્પષ્ટીકરણ' (પૃ. ૨૨૬-૨૨૮)માં સાહિતી આપી છે.

'સુવિધિનાથ સ્તવન' અને 'સેરીશ પાર્શ્વનાથ સ્તવન'ના સાતમા પદ્યમાં 'કલ્યાણસૂરિ' પ્રયોગ સ્તોત્રકારે કર્યો છે. કર્તાએ બાકીની લગભગ એક પણ કૃતિમાં પોતાને 'સૂરિ' કહ્યા નથી. એ હિસાબે તે લગભગ બધી જ કૃતિઓ વિ. સં. ૧૬૪૨ થી વિ. સં. ૧૬૪૬ ના ગાળામાં રચાયેલી ગણાય. 'સૂરિ'પદના નિર્દેશવાળી કૃતિ વિ. સં. ૧૬૪૬ થી વિ. સં. ૧૭૧૮ ના ગાળાની ગણાય.

રચના સ્થળ : ૨૧ કૃતિઓ પૈકી ઘણીખરીનું રચનાસ્થળ જણાવાયું નથી. તેમ છતાં યાત્રાર્થે કલ્યાણસાગરસૂરિ વિવિધ સ્થળોએ ગયા છે અને ત્યાં અમુક અમુક કૃતિ રચાનો સંભવ હોઈ કોઈ વિશે આપણે રચનાસ્થળ કામચલાઉ સૂચવી શકીએ. જેમ કે દાદા પાર્શ્વનાથ સ્તવન વડોદરામાં થયું હોવાનો સંભવ છે.

ઇષ્ટ વસ્તુનું ગુણોત્ક્રીર્તન ઇશ્વરવાદી તેમ જ અનીશ્વરવાદીઓએ પણ કર્યું છે. આપો ગુણોત્ક્રીર્તનનો વ્યાપક અર્થ અહીં પ્રસ્તુત નથી. ઇશ્વરના ગુણોનું અનુમોદન એ અર્થ સંગત છે. આ સંબંધમાં 'લક્ષ્મીમંદિર, કલ્યાણમંદિર અને નમિગણ સ્તોત્રત્રયમ્'ની મારી પ્રસ્તાવનાનો હું ઉદ્દેશ કરું છું. એમાં સ્તુતિ-સ્તોત્રોની વ્યાપકતા, સ્તોત્રસાહિત્ય અને તેનો વિષય, તેનું ગૌરવ અને શ્વેતાંબરીય સ્તોત્ર સાહિત્યનો વિશદ પરિચય છે. ત્યાં શતાબ્દી દીઠ મેં સાહિત્યને સ્થાન આપ્યું છે.

કર્તૃત્વ : કર્તાએ કોઈ કોઈ કૃતિમાં પોતાને 'સૂરિ' કહ્યા છે.

પરિચય : લક્ષિત-સાહિત્ય એટલે ઇષ્ટ પરમાત્માનું ગુણોત્ક્રીર્તન. જૈન દર્શન પ્રમાણે પરમાત્માઓના બે પ્રકાર છે : (૧) અશરીરી મુક્તાત્માઓ જેઓ લોકના અચલાગે આવેલી સિદ્ધશિલાથી થોડેક જાંચે નિરંજન અને નિરાકાર રૂપે રહેલા છે અને જેમની સંખ્યા અનંતની છે. (૨) દેહધારી ધર્મતીર્થના સ્થાપક અને તે જ ભવે મોક્ષે જનાર ભૂતકાલીન અગણિત તીર્થંકરો, વર્તમાનકાલીન ૨૦ તીર્થંકરો જે કેવળ મહાવિદેહમાં અને તે પણ તેના ૩૨ વિજયો પૈકી આઠ વિજયોમાં જ આજે વિચરે છે, તેમ જ હવે પછી થનારા અનંત તીર્થંકરો, તીર્થંકર બનશે ત્યારે અરિકુંત પરમાત્મા ગણાશે.

પ્રસ્તુતમાં જે તીર્થંકરો આપણા દેશમાંથી આવુ 'હુણ્ડઃ' અવસર્પિણીમાં મોક્ષે ગયા છે, તે પૈકી સંભવનાથ, શાંતિનાથ અને પાર્શ્વનાથ તે તે જ સ્વરૂપે તેમની સ્તુતિ કરાઈ છે. તેમ જ બાકીના તીર્થંકરોનાં ગુણગાન તેમની પ્રતિમાઓને લક્ષીને કરાયાં છે. સંભવનાથ અને શાંતિનાથને અંગે એકેક કૃતિ છે જ્યારે પાર્શ્વનાથને અંગે ત્રણ કૃતિઓ



છે. અને તેમની વિવિધ સ્થળોની પ્રતિમાઓના ઉલ્લેખવાળી અનુક્રમે ૧ અને ૧૧ કૃતિઓ છે. ઋષભદેવની પ્રતિમાને ઉદ્દેશીને અનુક્રમે ૧ છે.

ગુણોત્કીર્તન ઉપરાંત કોઈ કોઈ બાબત કેટલીક કૃતિઓમાં રજૂ કરાઈ છે. એને જ મુખ્યત્વે મેં આ પરિચયમાં સ્થાન આપ્યું છે. ગુણોત્કીર્તન રૂપે સ્તુતિઓ, સ્તોત્રો અને સ્તવનો તો કલ્યાણસાગરસૂરિ પૂર્વે પણ પુષ્કળ પ્રમાણમાં રચાયાં છે. તેમ છતાં એ સૂરિની રચનાઓમાં પણ ત્રણ બાબતો આગળ પડતી જણાય છે : (૧) સંસ્કૃત શબ્દોનો લંડાર (કોઈ કોઈ અનેકાર્થ શબ્દ પણ નજરે પડે છે, જેમ કે, કલ્યાણ અને સારંગ), (૨) રૂપકોની રેલમછેલ અને (૩) નાનકડું ગીત.

(૧-૧) માણિક્યસ્વામીસ્તુતિ :

આ અઢાર પદના કુલકરૂપ (ઋષભદેવ) માણિક્ય સ્વામીની અને દક્ષિણ દેશના કુલપાકના નાથ ઋષભદેવની સ્તુતિ નિમ્નલિખિત અઢાર લિન્ન લિન્ન છંદમાં કરાઈ છે :

આ છંદો તે સ્વધરા, ક્રુતવિલંબિત, હરિણી, પંચચામર, ભુજંગપ્રયાત અથવા ભુજંગી, માલિની, નારાય, આર્યા, ગીતિ, નગસ્વરૂપિણી, માણુવક, ત્રોટક, મણિમધ્ય, ચંપક-માલા, હંસી, શાલિની, કેકિરવ, અને ઈંદ્રવજા છે. આ પૈકી કેટલાક છંદોનો ભાગ્યે જ અન્યત્ર ઉપયોગ થયેલો જણાય છે.

[કુલપાક તીર્થ : તેલંગ દેશમાંના માણિક્ય સ્વામીની ચમત્કારિક મનાતી પ્રતિમા દક્ષિણ હૈદરાબાદથી ઇશાન દિશામાં છે અને તે જપ માઈલને અંતરે આવેલી નગરી છે. હાલ તો એ મૂર્તિ નાના સરખા ગામડામાં જિનાલયમાં છે. તેમાં એ પ્રતિમા ૧૮ હાથ ઊંચી છે. એ મરકતમણિ (નીલમણિ)ની બનાવેલી છે. એ અર્ધપદાસન મુદ્રામાં છે. એ પ્રતિમાના બંને સ્કંધો ઉપર શ્યામવર્ણના કેશોની પંક્તિ છે. એનું જિનાલયમાં સ્થાપન કર્ણાટકના રાજા શંકરરાવે કર્યું હતું. સ્થાપન કરી તેના પૂજના ખરચ માટે બાર ગામો આપ્યાં હતાં. એ પ્રતિમાના અભિષેકજીર્ણથી કલ્યાણીમાં મરકી શાંત થયાનું કહેવાય છે.

કુલપાક તીર્થનું વર્ણન જિનપ્રભસૂરિએ વિવિધ તીર્થકલ્પમાં કર્યું છે. એનું હિંદી ભાષાંતર યતિ બાલચંદે કરેલું. એ સંવત ૧૯૭૨ માં છપાયું છે. તેનો ગુજરાતીમાં સારાંશ 'કુલપાક તીર્થ માહાત્મ્ય' નામની પુસ્તિકામાં છે.]

પ્રથમ પદમાં 'સ્વામી' વિશેષ્ય છે, એ પદથી માંડીને છેવટ સુધીના ૧૮ મા પદ સુધી વિવિધ વિશેષણો લગભગ સમાસરૂપ અપાયાં છે અને ૧૮ મા પદમાં મૂચાત્ ક્રિયાપદ છે. એથી માણિક્યપૂર્વઃ.....સ્વામી સંવગ્ગસ્ય મૂચ્યે સદા સ્વાત્ એમ અન્વય કરવાનો છે. પ્રસ્તુત સ્તુતિમાં ઋષભદેવનાં માતાપિતાનાં નામો, મરુદેવા અને નાલિ, એમના શાસનદેવ-દેવીનાં નામો, ગોમુખ અને ચક્રેશ્વરી, એમની પ્રતિમાનું સ્થાન કુલપાક, એમનું લાંછન



વૃષભ, શરીર લક્ષણોથી અંકિત, નેત્રો વિશાળ તેમ જ સ્વર સારંગ (પક્ષી) જેવો એમ ઋષભદેવ વિશે માહિતી આ ગુણોત્કીર્તનરૂપ સ્તુતિમાંથી મળે છે.

(૩ - ૨) સૂર્યપુરીય સંભવનાથ સ્તોત્ર :

આ સ્તોત્રમાં ૧૧ પદો છે. પહેલાં નવ પદો કુલકરૂપ છે. આ નવ પદો વસંતતિલકા છંદમાં છે. ૧૦ મું પદ ઈંદ્રવજ્ર છંદમાં છે અને ૧૧ મું પદ શાર્દૂલવિકીરિત છંદમાં છે.

પહેલાં નવ પદોનાં ચારે ચરણોના અંતમાં ચતુર્થી વિલક્ષિતનાં રૂપો છે. પ્રથમ પદમાં સંભવનાથના મુખને ચંદ્ર જેવું અને એમનાં નેત્રોને કમળ જેવાં નિર્મળ હોવાનું કહ્યું છે. તેમ જ એમના દેહની પ્રભાની પ્રશંસા કરાઈ છે.

દ્વિતીય પદમાં એમને સોનાની કુક્ષિમાં મૌક્રિક સમાન વર્ણવાયા છે.

તૃતીય પદમાં સંભવનાથને સૂર્ય બંદરના એટલે સુરતના મનોરમ અલંકાર કહ્યા છે.

પાંચમા પદમાં એમના શરીરનો વર્ણુ અષ્ટાપદ (યાને સુવર્ણુ) જેવો સૂચવ્યો છે.

સાતમા પદમાં એમનું લાંછન થોડો હોવાનો ઉલ્લેખ છે.

કર્તાએ છઠ્ઠા પદમાં 'કલ્યાણુસાગર' એવા શબ્દ દ્વારા પોતાનું નામ સૂચવ્યું છે.

દશમા પદમાં 'કલ્યાણુ' શબ્દ છે, તે એમના નામનો દ્યોતક છે.

સુરત (સંસ્કૃત સૂર્યપુર) આ દક્ષિણ તરફ ગુજરાતનું મહત્વનું સુવિખ્યાત શહેર છે. એને અંગે વિસ્તૃત માહિતી 'સુરત સોનાની મૂરત'માં અપાઈ છે. સંભવનાથની પ્રસ્તુત પ્રતિમા સુરતના ગોપીપરાના જિનાલયમાં છે. એમાં મારા બાપદાદાના નાણાવટમાંના મકાનમાંના ગૃહચૈત્યની નમિનાથ વગેરેની ધાતુની પ્રતિમાઓ મારે ન છૂટકે પધરાવવી પડી છે.

યશોવિજયગણિએ 'સુરતમંડન મહાવીરસ્તવન' રચ્યું છે અને એ 'સન્નન સન્નિમત્ર યાને એકાદશ મહાનિધિ'માં (પૃ. ૪૨૭)માં પ્રસિદ્ધ કરાયું છે. તેમ જ અન્યત્ર પણ પ્રસિદ્ધ કરાયું છે.

(૨ - ૧૬) સંભવનાથાષ્ટક :

આ કૃતિમાં એના નામ પ્રમાણે આઠ જ પદો નથી પરંતુ નવ છે. પાંચમા પદ સિવાયનાં પદો ઈંદ્રવજ્રા છંદમાં રચાયાં છે. પાંચમા પદમાં દ્વિતીય ચરણમાં બાર અક્ષરો છે. પહેલાં આઠ પદો પૈકી પ્રત્યેકનું અંતિમ ચરણુ આ પ્રમાણે છે : દેવૈર્નતં સંભવનાથમીડે ॥

ચતુર્થ પદમાં આઠ પ્રાતિહાર્યોનો બાધે ભારે ઉલ્લેખ છે. એ આઠ પ્રાતિહાર્યો પ્રત્યેક તીર્થંકર અને એમના પ્રત્યેના ઉત્કટ પૂજ્યભાવને લઈને દેવો રચે છે. એ એમના પૂજ-



તિશયનું પ્રદર્શન છે. પ્રસ્તુત અષ્ટકમાં સંભવનાથના વંશનું નામ 'ઈદવાકુ' અને એમની માતાનું નામ 'સેના' રજૂ કરાયાં છે. ત્રીજા પદમાં એમનું મુખ પૂર્ણિમાના ચંદ્ર જેવું છે અને સાતમા પદમાં એમના હાંત 'કન્દ' પુષ્પ જેવા છે અને નેત્રે કમળનાં સમાન છે એવા ઉલ્લેખો છે. જ્યારે પ્રથમ પદમાં એમના હેડને વર્ણ ચમકતા સુવર્ણ જેવો કહ્યો છે અને એમના લાંછન તરીકે ઘોડાનો નિર્દેશ છે.

આ અષ્ટક વિવિધ રૂપકોથી અલંકૃત છે. તેમાં દુઃખ રૂપ સમુદ્ર પ્રત્યે પીતસમુદ્ર અને અગસ્ત્યનું રૂપક નોંધપાત્ર છે; કેમ કે અગસ્ત્ય ઋષિએ સમુદ્રનું પાન કર્યાની વાત અજૈન મતાનુસાર છે. આ રૂપક કલ્યાણસાગરસૂરિએ અન્ય કૃતિઓમાં પણ વાપર્યું છે. તે કવિ સમયને આભારી ગણાય.

(૪-૩) સિતેરતપુરીય સુવિધિનાથ સ્તવન :

આ સ્તવનની કૃતિ બધી કૃતિઓમાં સૌથી નાની છે. એમાં છ પદો છે. એ પૈકી પહેલાં પાંચ ક્રુતવિલંબિત છંદમાં છે. જ્યારે અંતિમ છઠું પદ અતુષ્ટભૂમાં છે.

આ કૃતિ સિતેરતપુરના સુવિધિનાથને લગતી છે. એનાં શરૂઆતના પાંચ પદોનું પ્રત્યેક ચરણ 'સુવિધિનાથ જિન' છે. એના પ્રલોક ૩ માં સુવિધિનાથને રજત (ચાંદી) જેવા કાંતિવાળા અને મગર રૂપ લાંછનવાળા વર્ણવ્યા છે. છઠ્ઠા પદમાં સુવિધિનાથને નવમા જિન તીર્થંકર કહ્યા છે. અંતિમ પદમાં કર્તાએ પોતાનો 'કલ્યાણસૂરિ' તરીકે ઉલ્લેખ કર્યો છે. આમ આ જ કૃતિમાં સૂરિ પદવીનો કર્તાએ નિર્દેશ કર્યો છે. એ હિસાબે આ કૃતિ વિ. સં. ૧૬૪૬ થી વિ. સં. ૧૭૧૮ ના ગાળામાં રચાયેલી ગણાય. સિતેરતપુર કયું તે સ્પષ્ટ જાણવામાં આવ્યું નથી.

(૫-૪) શાંતિનાથ સ્તોત્ર :

આ સ્તોત્રમાં ૧૩ પદો છે. તેમાં પહેલાં બાર કુલક રૂપ છે. એ બારે ક્રુતવિલંબિત છંદમાં છે, જ્યારે તેરમું પદ માલિની છંદમાં છે.

પ્રથમ પદમાં શાંતિનાથનાં નેત્ર કમળ જેવાં કહ્યાં છે. તૃતીય પદમાં એમનાં ચરણો વિવિધ લક્ષણોથી યુક્ત છે અને એમની ગતિ ચંચળ અને મદોન્મત્ત હાથી જેવી છે એમ કથન છે. છઠ્ઠા પદમાં એવા ઉલ્લેખો છે કે એમના હાંત કુસુમ જેવા છે અને પોતાના બાહુબળથી એમણે રાષ્ટ્ર સાધેલ છે, શત્રુને જીત્યા છે તથા રાજાઓને નમાવ્યા છે. આઠમા પદમાં એમનો વર્ણ સુવર્ણ જેવો અને એમનાં ચરણ ઉરણના ચિહ્નથી અંકિત છે એ

શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ



એ બાબત દર્શાવાઈ છે. નવમા પદમાં એમના ધાર્મિક જ્ઞાનની પ્રશંસા કરાઈ છે. દશમા પદમાં એમને કામદેવને જીતવામાં શંકરના સમાન અને એમનું મુખ ચંદ્ર કરતાં ચઢિયાતું છે એવો નિર્દેશ છે; અગિયારમાં પદમાં તેઓ કેવળજ્ઞાનીઓના સમૂહના સ્વામી છે એ વાત જણાવાઈ છે. બારમા પદમાં એમનું રૂપ અનુપમ છે એ વિગત અપાઈ છે. સાથે સાથે કર્તાએ પોતાના નામનું 'કુશળસાગર' રૂપે સૂચન કર્યું છે કેમ કે કલ્યાણનો અર્થ કુશળ છે. તેરમા પદમાં આ સ્તોત્રોનું નિત્ય પઠન કરનાર સંપત્તિ પામે છે એમ કહ્યું છે.

સાતમા પદમાં 'સિન્ધૂર' શબ્દ હાથી અને સિંહ એમ બે અર્થમાં વપરાયો છે. એવી રીતે આઠમા પદમાં સુવર્ણ શબ્દ યોજાયો છે. આ શબ્દ 'કુશળસાગર' એ પણ શબ્દવૈવિધ્યનો દ્યોતક છે. કર્તાએ આ સ્તવનને અંતિમ પદમાં સ્તોત્ર કહ્યું હોવાથી અમે પણ તેને સ્તોત્ર કહ્યું છે.

(૬-૫) શ્રી શાંતિનાથ સ્તવન :

આ કૃતિમાં ૧૯ પદો છે. ૧૮ માં પદમાં એનો સ્તોત્ર તરીકે અને ૧૯ માં સ્તવન તરીકે નિર્દેશ કરાયો છે. પહેલાં ત્રણ પદો દ્વારા વિશેષક બનેલ છે. પદ ચાર અને પાંચ મળીને યુગ્ય થાય છે. સાતમા પદનો સંબંધ કોની સાથે છે તે વિચારવું બાકી છે. પદ આઠ અને નવ યુગ્મરૂપે છે.

આ સ્તવનમાં નિમ્નલિખિત ૧૯ છંદોનાં અનુક્રમે દર્શન થાય છે: અગ્રરા, તોટક, ભુજંગપ્રયાત, હરિણી, ઇન્દ્રયશા, શાલિની, કૃતવિલાંબિત, ઇન્દ્રવજ્ર, રથોદ્રતા, ઉપેન્દ્રવજ્ર, માલિની, શિખરિણી, વિદ્યુન્માલા, વસંતતિલકા, દોધક, નારાય, વંશરથ, મંદાકાન્તા અને શાહલવિક્રીડિત.

આમ, પ્રત્યેક પ્રલોક ભિન્ન ભિન્ન છંદમાં છે. આ સ્તવનની એ વિશિષ્ટતા ગણાય. પદ એકમાં 'શાંતિ' નામ છે. એ તીર્થંકરના દેહનો વર્ણ ઉત્તમ સુવર્ણ જેવો છે. એમની આકૃતિ મનોહર છે અને એમણે મારિ (મરત્રી)નું નિવારણ કર્યું છે, એમ ત્રણ બાબતો દર્શાવાઈ છે.

ચતુર્થ પદમાં એમનું મુખ કમળ જેવું છે અને એમની ચાલ ગજેન્દ્ર જેવી છે એમ એ વિગતો રજૂ કરાઈ છે-

પાંચમા પદમાં એમનો દેહ, છત્ર વગેરે લક્ષણોથી લક્ષિત કહ્યો છે. પદ ૮ માં શાંતિનાથના હાથમાં ચક્રનું ચિહ્ન છે એમ કહ્યું છે. પદ ૧૧ માં એ બાબતો જણાવાઈ છે : (૧) શાંતિનાથે હરણને શરણ આપ્યું અને (૨) તેઓ વિશ્વસેનના પુત્ર છે. પદ ૧૫ માં



એવો નિર્દેશ છે કે, શાંતિનાથનું વદન શરદ ઋતુના શુદ્ધ ચંદ્ર જેવું છે અને એમનું ચિત્ત શાંખના જેવું નિર્મળ છે. વિશેષમાં તેઓ દુર્ગતિના સાગર માટે અગસ્ત્ય જેવા છે અર્થાત્ દુર્ગતિનો સાગર તેઓ પી ગયા છે, એમણે એનો નાશ કર્યો છે. પદ્ય એકમાં ત્રિભુવનને નગર કહ્યું છે. તૃતીય પદ્યમાં 'કલિ' યુગનો ઉલ્લેખ છે, છઠ્ઠા પદ્યમાં બ્રહ્મ લોકાન્તિકોનો નિર્દેશ છે. નવમામાં 'દ્વાપર'થી શું સમજવું? એ પ્રશ્ન ઉદ્ભવે છે. પદ્ય ૧૬ માં શાંતિનાથને અચિરાના પુત્ર કહ્યા છે. પદ્ય ૧૮ માં કર્તાએ પોતાનું નામ 'કલ્યાણુ' અને પદ્ય ૧૯ માં 'કલ્યાણોદધિ' અર્થાત્ 'કલ્યાણસાગર' દર્શાવેલ છે.

(૭ - ૧૩) પાર્શ્વજિન સ્તવન :

આ સ્તવનમાં દશ પદ્યો છે એ કુલકરૂપ છે. પદ્યો ૧ થી ૯ તોટક છંદમાં છે. ૧૦ માં અંતિમ પદ્યનો છંદ કયો તે પ્રકાશિતમાં જણાવ્યું નથી. (એ છંદ માત્રામેળ છંદ હરિગીત હોય તેમ લાગે છે.)

આ કૃતિમાં દ્વિતીય પદ્યમાં પાર્શ્વનાથના બન્ને હાથ શુભ લક્ષણોથી લક્ષિત, એમની ગતિ ગજરાજના જેવી અને એમના દાંતોના તેજ વડે તેજસ્વી અને સુંદર વદનવાળા એમ નિર્દેશ છે. પાંચમા પદ્યમાં એમની સુંદર આકૃતિથી દેવાદિ મોહિત થયાનો ઉલ્લેખ છે. છઠ્ઠા પદ્યમાં એમનો અવાજ મેઘની ગર્જના કરતાં વિશેષ હોવાનું કથન છે. આઠમા પદ્યમાં એમનો દેહ ઈન્દ્રમણિની પ્રભાવાળો કહ્યો છે. વિશેષમાં એ જ પદ્યમાં ધરણેન્દ્ર દ્વારા સેવિત અને દશમામાં પદ્માવતી દેવી દ્વારા સારી રીતે સ્તુતિ કરાયેલા વર્ણવેલા છે. આઠમા પદ્યમાં શાંત રસનો નવમા રસ તરીકે નિર્દેશ છે.

કર્તાએ દ્વિતીય અને દશમા પદ્યમાં ' શુભસાગર ' શબ્દ દ્વારા પોતાનું નામ સૂચવ્યું છે.

દેવી પદ્માવતીનો વર્ણુ સુવર્ણુ જેવો છે. વાહન કુર્કુટ બલિનો સર્પ છે. એને ચાર હાથ છે. એના જમણા બે હાથોમાં કમળ અને પાશ છે, તેા ડાબા બે હાથમાં ક્ષણ અને અંકુશ છે.

કોઈએ ૩૨ પાર્શ્વ (પ્રાકૃત) પદ્યમાં 'વર્ષકુટ્ટા યુત્ત' (વૈરાટ્યા સ્તોત્ર) રચ્યું છે. તેના દ્વિતીય પદ્યમાં ધરણુ નાગેન્દ્રને 'પદ્માવતી' અને 'વૈરાટ્યા' એમ બે પત્ની હોવાનું કહ્યું છે. આર્ય નન્દિલે ૩૦ ગાથામાં વર્ષકુટ્ટા-ધરણુ કહ્યું છે. ('જિનરત્નકોશ' વિ. ૧, પૃ. ૩૪૦માં વજ્રોષ્ઠી સ્તવન કહ્યું છે. વજ્રોષ્ઠી અશુદ્ધ જણાય છે. આ સ્તોત્ર 'સજ્જન સન્નિવ્ર'માં પૃ. ૧૫૧ પર છે.)



(૮-૬) સેરપુરીય અંતરિક્ષ પાર્શ્વનાથ સ્તવન :

આ કૃતિમાં નવ પદ્યો છે. એનાં પહેલાં આઠ પદ્યો ઈન્દ્રવજ્ર છંદમાં છે, તેા નવમું અંતિમ પદ્ય સ્વધરામાં છે. આઠે પદ્યોનું અનુર્થ ચરણ વાર્ધ' મજે સંસ્થિતમન્તરિક્ષે છે. અને શબ્દ સેરપુરાવતંસમ્ છે.

આ કૃતિ 'અંતરિક્ષમાં રહેલા' અને એથી 'અંતરિક્ષ પાર્શ્વનાથ' તરીકે ઓળખાતી કૃતિ છે. (બુચ્ચો પદ્ય ૧-૮) એ પ્રભુ સેરપુરના ભૂષણરૂપ છે. (બુચ્ચો પદ્ય ૯)

આ કૃતિ દ્વારા પાર્શ્વનાથ વિશે નિમ્નલિખિત બાબતો બાણુવા મળે છે :

- (૧) તેઓ વામાના પુત્ર છે. (પદ્ય ૪)
- (૨) એમનો શાસનદેવ, 'પાર્શ્વ' નામનો યક્ષ છે. (પદ્ય ૫)
- (૩) પદ્માવતી દેવી એમની ચરણ સેવનારી દેવી છે. (પદ્ય ૭)
- (૪) એમનો દેહ ઉત્તમ નીલરત્નની કાંતિવાળો છે. (પદ્ય ૩)

આ સ્તવનના કર્તાએ પોતાનું નામ અંતિમ પદ્યમાં 'કલ્યાણુ' દ્વારા સૂચવ્યું છે. સેરપુર તે શિરપુર છે ?

અંતરિક્ષ પાર્શ્વનાથનાં એ સ્તવનો યશોવિજય ગણિકૃત અને હંસવિજયજીએ વિ. સં. ૧૯૫૬માં રચેલ સં. રા. એ. મ. (પૃ. ૪૨૧ અને ૪૧૭-૧૮, માં અનુક્રમે છપાયેલાં છે.

(૯-૧૦) કલિકુંડ પાર્શ્વનાથ સ્તોત્ર :

આ કૃતિને પ્રકાશિત પુસ્તકમાં 'કલિકુંડ પાર્શ્વનાથ' કહી છે, પરંતુ કર્તાએ એને અષ્ટક કહ્યું નથી. વિશેષમાં એને સ્તોત્ર કહ્યું છે. એથી આ કૃતિનું ઉપર મુજબ નામ મેં રાખ્યું છે. એમાં નવ પદ્યો છે. એ પૈકી ૧-૮ ઉપેન્દ્રવજ્ર છંદમાં છે, નહિ કે પ્રકાશિત પુસ્તકમાં દર્શાવ્યા મુજબ ઉપમતિમાં. નવમું અંતિમ પદ્ય ઈન્દ્રવજ્ર છંદમાં છે.

પહેલાં આઠે પદ્યોનું અનુર્થ ચરણ સમાન છે. નવમા પદ્યમાં કર્તાથી પોતાનો 'કલ્યાણુ' એવા સંક્ષિપ્ત નામથી ઉલ્લેખ કર્યો છે. આઠમા પદ્યમાં કર્તાએ 'શુભસિન્ધુ'થી પોતાનું નામ સૂચવ્યું છે. પ્રથમ પદ્યમાં કમડે કરેલા ઉપસર્ગો સહન કરવા માટે પાર્શ્વનાથનો ઉલ્લેખ ધીરજની ભીંત તરીકે કરેલો છે. દ્વિતીય પદ્યમાં એમની આકૃતિની પ્રશંસા કરાઈ છે. પાંચમા પદ્યમાં એમના દેહનો વર્ણુ સુંદર હોવાનું કહ્યું છે. છઠ્ઠા પદ્યમાં એમનો દેહ શુભ લક્ષણોથી વિભૂષિત જણાવાયો છે. સાતમા પદ્યમાં પાર્શ્વનાથના પૂજક તરીકે ધરણુ ઈન્દ્ર અને પાર્શ્વયક્ષનો ઉલ્લેખ છે. કામદેવ માટે 'વિષયાયુધ' પ્રયોગ કરાયો છે. તૃતીય



પદ્યમાં પાર્શ્વનાથને સિદ્ધિના-મુક્તિના વિલાસચંત્ર તરીકે નવાબ્યા છે. (પાર્શ્વવક્ત્ર, ધર-ભુદ્ર અને પદ્માવતી દેવીના પરિચય માટે બુબો ટિપ્પણ ૧૪)

કલિકુંડ પાર્શ્વનાથની પ્રતિમા ક્યાં છે તે આ કૃતિમાં કહ્યું નથી. સુરતમાં ચાંલ્લા ગઢીમાં તેમ જ પાટણના ઢંઢેસવાડામાં આ નામની પ્રતિમા છે. એ બેમાંથી જ એક અત્રે અભિપ્રેત હશે કે કેમ એ સ્પષ્ટ થતું નથી.

આ સ્તોત્રનો કલિકુંડ શબ્દ અજ્ઞાતકર્તૃક અને અંતમાં મંત્રવાળા 'કલિકુંડ પાર્શ્વ-નાથ યન્ત્ર'નું સ્મરણ કરાવે છે. ('સન્નત સન્નિત્ર' પ. ૧૪૩) વળી ચાર પાછવિ પદ્યમાં રચાયેલું કલિકુંડ મંત્રાધિરાજ સ્તોત્ર પણ છે.

(૧૦ - ૮) ગૌડિક પાર્શ્વસ્તવન :

આ સ્તવનમાં ૧૧ પદ્યો છે, પહેલાં ૮ પદ્યોનો છંદ શાહૂલવિકીડિત છે. નવમું પદ્ય અનુષ્ટુબ્ છંદમાં છે અને દશમું સ્વધરા છંદમાં છે. પદ્ય ૧-૮ પૈકી પ્રત્યેક પદ્યના અંતમાં ચતુર્થ અરણુ પાર્શ્વ સુપાર્શ્વ મજે આવે છે. પ્રથમ પદ્યમાં પાર્શ્વનાથને વામાના પુત્ર, મરુ-દેશના ઉત્તમ વિભૂષણ (મારવાડના શણુગાર), 'ધક્ષિવાકુ' વંશમાં જન્મેલા અને ઉત્તમ પાર્શ્વવાળા કહ્યા છે. તૃતીય પદ્યમાં એમની વાણીના અમૃત વડે દેવાદિ રંજિત થાય છે એવો નિર્દેશ છે. ચતુર્થ પદ્યમાં એમને નાગનું લાંછન હોવાનું અને સાતમામાં અનન્ત ચતુષ્ટયના ધારક કહ્યા છે. પદ્ય નવ, દશ અને અગિયારમાં નિર્દોષ સાધેલા સિન્નમાળ દેશના પુષ્પમાળ નામના અન્તર પ્રદેશમાં 'ગૌડિક' ગ્રામ આવેલું છે એમ જણાવાયું છે.

કર્તાએ દશમા પદ્યમાં પોતાનો ઉલ્લેખ 'કલ્યાણસાગરસૂરિ' તરીકે કરેલો છે. એ હિસાબે આ સ્તવન વિ. સં. ૧૬૪૬ થી વિ. સં. ૧૭૧૮ના ગાળામાં રચાયેલું ગણાય. આવું ખીબું સ્તવન તે 'સિતેતરપુરીય સુવિધિનાથ સ્તવન' છે.

દ્વિતીય પદ્યમાં કલિયુગનો ઉલ્લેખ છે. પાંચમા પદ્યમાં પાર્શ્વપ્રભુને પીતવારિધિ અર્થાત્ જેણે સમુદ્રનું પાન કર્યું છે એવા અર્થાત્ અગસ્ત્ય ઋષિ કહ્યા છે. પદ્માવતીના છંદો તેમ જ ગોડી પાર્શ્વનાથના છંદો તેમ જ તેને લગતી કેટલીક વિગતો મેં સંપાદિત કરેલ 'છંદસંદોહ'માં છે, એમાંનાં દશ સ્તવનો 'સન્નત સન્નિત્ર'માં છે.

(૧૧ - ૮) ગૌડિક પાર્શ્વસ્તવન (સ્તોત્ર) :

આ કૃતિમાં ૧૧ પદ્યો છે. એ પૈકી દસમામાં એને સ્તોત્ર કહ્યું છે, તે ૧૧મામાં સ્તવન. આમ હોઈ મેં શીર્ષકમાં બન્નેનો ઉલ્લેખ કર્યો છે. દ્વિતીય પદ્યમાં ગૌડિક નામના



પાર્શ્વ એમ કહ્યું છે એટલે મેં શીર્ષકમાં આ શબ્દને ઉપયોગ કર્યો છે. પ્રકાશિત પુસ્તકમાં 'ગૌડિક' ને બદલે 'ગોડી' છે તે કેવી રીતે સમુચિત ગણાય? અર્થની દૃષ્ટિએ તો ગૌડિક અને ગોડી બંને એક જ છે અને ગોડી શબ્દ પ્રચલિત છે. પ્રસ્તુત કૃતિ વિવિધ છંદોમાં રચાઈ છે. એના ૧૧ પદોના છંદો અનુક્રમે નીચે મુજબ છે :

માલિની, સ્વધરા, પંચચામર, વસંતતિલકા, દ્રુતવિલમ્બિત, હરિણી, શાર્દૂલવિકીડિત, તોટક, ભુજંગપ્રયાત અને શિખરિણી. આ ઉપરથી બેઈ શકાયે કે વિવિધ છંદોની સંખ્યા ૧૦ની છે, કેમ કે પદ ૭ અને ૧૦ બંને એક જ શાર્દૂલવિકીડિત છંદમાં છે.

પ્રથમ પદમાં પાર્શ્વનાથજીને ચંદ્ર કહ્યા છે. એમની દૃષ્ટિ વિકસિત કમળ જેવી છે અને એમને સર્પનું લાંછન છે એ બંનેનો અંગે નિર્દેશ છે. દ્વિતીય પદમાં એમનું ગોત્ર સુંદર-ઉત્તમ છે, એમણે વિવિધ દેશોમાં અતિશયો (આકર્ષક ગુણો) પ્રાપ્ત કર્યા છે. એમની મૂર્તિ સુંદર છે. એમનો દેહ નીલરત્ન કરતાં સુંદરતામાં ચઢિયાતો છે. એમનું લાવણ્ય દિવ્ય છે અને એઓ 'પાર્શ્વ' નામના વક્ષથી પૂજિત છે એમ વિવિધ વિગતો રજૂ કરાઈ છે. વિશેષમાં એમને મોહરૂપી સમુદ્ર માટે કુલોદ્ભવ અર્થાત્ અગસ્ત્ય કહ્યા છે. તૃતીય પદમાં એમને છત્ર અને ચામરોના ધારક વર્ણવ્યા છે. ચતુર્થ પદમાં બે બાબતોનો નિર્દેશ છે : (૧) એમણે વાર્ષિક (સાંવત્સરિક) દાન દ્વીધા પછી સાધુવ્રત સ્વીકાર્યું છે. (૨) એઓ વામાના પુત્ર છે. પાંચમા પદમાં કહ્યું છે : તેઓ શૌર્યમાં મેરુ પર્વતથી અધિક છે અને તેઓ દશ ગણધરોના મંડળના મુગટ છે. છઠ્ઠા પદમાં એમના નામના પ્રભાવો વર્ણવાયા છે. નવમા પદમાં એમના અંગે જ્ઞાનના સાગર, જગન્નાથ, નેતા, કૃપા કરવા વડે લોકના બાંધવ અને વિભુ એમ વિવિધ સંબોધનો વપરાયાં છે.

દશમા પદમાં કર્તાએ પોતાનો 'કલ્યાણાર્ણવસૂરિ' તરીકે અર્થાત્ 'કલ્યાણસાગરસૂરિ' તરીકે નિર્દેશ કર્યો છે. આવો સૂરિ તરીકેનો ઉલ્લેખ આ પૂર્વાની બે કૃતિઓમાં પણ છે.

(૧૨-૧૨) ગોડીપુરીય પાર્શ્વ-ગીત :

આ શીર્ષક મેં 'યોજ્યું' છે. પ્રકાશિત પુસ્તકમાં તો એ 'ગોડીપુરીય પાર્શ્વ-જ્ઞાન-સ્તવન' છે. એમાં રાગેણ મીયતે ઉલ્લેખ છે, એટલે આ ગીત છે. રાગનું નામ કે દેશીનો અંગે નિર્દેશ નથી. તે કોઈ સહુદયી સાક્ષર સૂચવશે તો હું તેની સાભાર નોંધ લઈશ.

આ કૃતિમાં ૧૭ પદો છે. પહેલાં સોળ પદો કુલકરૂપ છે. પ્રથમ પદમાં 'ગોડીપુરના પ્રભુ પાર્શ્વ' એવો ઉલ્લેખ છે, એટલે આ કૃતિ ત્યાં અને તે પણ ત્યાંની પ્રતિમાને જોઈને રચાઈ હશે.



દ્વિતીય પદ્યમાં પાર્શ્વનાથનું ૩૫ અનુપમ હોવાનું કથન છે. ચતુર્થ પદ્યમાં રુચિર લક્ષણોથી એમનો દેહ અલંકૃત હોવાનું, પાંચમા પદ્યમાં તીર્થંકરગોત્રકર્મ વડે ઉપાજિત ગોત્રવાળા હોવાનું, અગિયારમામાં કુળના રક્ષક હોવાનું, બારમામાં એમનો વર્ણ 'ઇન્દ્રનીલ મણિ' જેવો અને વાણી અમૃત સમાન હોવાનું કથન છે. સોળમામાં પ્રભુ અનંત ચતુષ્ટય-વાળા હોવાનું કહ્યું છે. સત્તરમા પદ્યમાં 'શુભસાગર' દ્વારા કર્તાએ પોતાનું 'કલ્યાણસાગર' નામ સૂચવ્યું છે.

પદ્ય ૧-૧૬ પૈકી પ્રત્યેક પદ્યના ત્રણ ત્રણ અંશો કરાયા છે અને દરેકનો અંત અનુપ્રાસથી અલંકૃત છે. છઠ્ઠા પદ્યમાં કલ્યાણના બે અર્થ અને નવમા પદ્યમાં શૂ (સૂ)રના બે અર્થવાળો શબ્દ છે. દશમા પદ્યમાં ત્રણ અર્થમાં 'વિશ્વ' શબ્દ યોજાયો છે. એવી રીતે બારમા પદ્યમાં 'સુવર્ણ'નો બે અર્થમાં અને પંદરમા પદ્યમાં 'સારંગ'નો ત્રણ અર્થમાં પ્રયોગ કરાયો છે. આમ આ ગીતમાં અનેકાર્થક શબ્દો વપરાયા છે.

(૧૩-૨૦) ચિંતામણિ પાર્શ્વનાથ સંસ્તવન :

આ ૧૧ પદ્યોની કૃતિમાં પાર્શ્વનાથનો 'ચિંતામણિ' પાર્શ્વનાથ તરીકે પદ્ય ૩, ૫, ૮, ૧૦ એમ વિવિધ પદ્યોમાં ઉલ્લેખ છે.

પદ્ય ૧-૧૦ શાહલવિકીડિત છંદમાં છે, અને ૧૧મું અંતિમ પદ્ય માલિની છંદમાં છે. પ્રથમ પદ્યમાં તીર્થંકરના દેહને અંગે ૧૧ પ્રશ્નો રજૂ કરાયા છે. જેમ કે, શું એ કપૂરમય છે? શું એ અમૃતના રસમય છે? ચન્દ્રનાં કિરણોમય છે? વગેરે. દ્વિતીય પદ્યમાં એમના યશને હંસ કહી એ યશ કેવો છે તે બાબત સાત કૃદન્તો દ્વારા રજૂ કરાઈ છે. તૃતીય પદ્યમાં 'જિ' અન્તવાળા સાત શબ્દો યોજાયા છે. આ ત્રણે પદ્યો કાવ્યરસિકોને આનંદજનક થઈ પડે તેવાં છે. પાંચમા પદ્યમાં 'કલિ' કાળનો ઉલ્લેખ છે, તે નવમામાં શાકિનીનો અને વેતાલનો, દશમામાં કલ્પવૃક્ષ, કુમ્ભ અને ચિંતામણિ રતનનો. પદ્યો ૭-૮ યુગ્મરૂપ છે. એ દ્વારા આ મંત્ર દર્શાવાયો છે. ॐ હ્રીં શ્રીં અહીં નમિઃગ...

આ મંત્ર આપવાની વિશેષતા સમગ્ર સંસ્કૃત ભક્તિસાહિત્યમાં નોવા મળે છે. આ મંત્રનું ધ્યાન કેવી રીતે ધરવું તે બાબત આઠમા પદ્યમાં જણાવતાં કહ્યું છે કે 'ચિંતામણિ પાર્શ્વનાથ'નું યોગીઓ હૃદયકમળમાં સ્થાપીને, લલાટ, ડાબી ભુજ, નાભિ, બન્ને હાથ, જમણી ભુજ અને અષ્ટકમળમાં એમ સાત સ્થળે ધ્યાન ધરે છે. ૧૧મા પદ્યમાં પાર્શ્વનાથની પડખે પાર્શ્વયજ્ઞ હોવાનું કહ્યું છે.

શ્રી આર્ય કવ્યાણુ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ



આ સંસ્તવમાં કર્તાએ પોતાનું નામ પ્રત્યક્ષ કે પરોક્ષ એ બે રીતમાંથી એક પણ રીતે દર્શાવ્યું નથી, તો પછી આના પ્રસ્તુત કર્તા 'કલ્યાણસાગર' છે કે નહિ તે સુસ્રોએ સૂચવવા મારી તેમને સાદર વિજ્ઞપ્તિ છે.

ઉપાધ્યાય ભોજસાગરે (બોધસાગરે?) જે ચિંતામણિ પાર્શ્વનાથની ટીકા રચી છે તે સ્તોત્ર શું પ્રસ્તુત કૃતિ છે? ન્યાયાચાર્ય યશોવિજયજી ગણિએ 'ચિંતામણિ' પાર્શ્વનાથનું સ્તવન રચ્યું છે એ 'સમ્મજન સન્નિમત્ર'માં (પૃ. ૪૨૬) તેમ જ અન્યત્ર પ્રકાશિત કરાયું છે. સુરતના શાહપુરમાં ચિંતામણિ પાર્શ્વનાથનું જિનાલય છે તે એની કેતરણી વગેરે માટે સુવિખ્યાત છે.

(૧૪-૯) વટપદ્રીય દાદા પાર્શ્વનાથ સ્તવન (સંસ્તવ) :

આ સ્તોત્ર 'દાદા' પાર્શ્વનાથને લક્ષ્મીને રચાયું છે એમ એનાં નવે પદો એનાં જાણુાય છે. વિશેષમાં નવમા પદ ઉપરથી એ જાણુવા મળે છે કે એમની આ પ્રતિમા વટપદ્રના (વડોદરાના) જિનાલયની છે. આ કૃતિમાં પાર્શ્વનાથને અંગે ત્રણ બાબતો રજૂ કરાઈ છે : (૧) એમનો દેહ નીલરત્ન કરતાં વધારે કાન્તિવાળો છે. (પદ ૧). (૨) એમનું ચિહ્ન અથવા લાંછન નાગ છે. (પદ ૭) (૩) એમની માતાનું નામ વામા છે. (પદ ૯).

આ કૃતિનાં પહેલાં આઠે પદોમાં ચતુર્થ ચરણ સમાન છે. એ ચરણ છે : દાદામિષં શ્રીવરપાર્શ્વનાથમ્। આ કૃતિનાં પદ ૧-૮ ઇન્દ્રવજ્ર છંદમાં છે, જ્યારે નવમું પદ વંશસ્થ છંદમાં છે. આમાંનાં કેટલાંયે વિશેષણો ગમે તે તીર્થંકર અંગે ઘટે તેમ છે, જો કે એની શબ્દરચના વિશિષ્ટ છે. આઠમા પદમાં અજ્ઞાન અને મિથ્યાત્વને અંધકાર કહી એ દૂર કરનાર તરીકે પાર્શ્વનાથ સૂર્ય સમાન છે એવો નિર્દેશ છે. આ કૃતિમાં બહુ રૂપકો નથી.

નામોદલોખ : આ કૃતિમાં કર્તાએ પોતાનું સંપૂર્ણ નામ આપ્યું નથી. પરંતુ નવમા અંતિમ પદમાં જે વાર 'કલ્યાણ' શબ્દ વાપર્યો છે, તેથી એ સૂચિત થાય છે.

યશોવિજય ગણિએ હિન્દીમાં દાદા પાર્શ્વનાથ સ્તવન પાંચ કડીમાં રચ્યું છે. આ જિનાલય ક્યાં આવ્યું તેનો નિર્દેશ એ કાવ્યમાં નથી. એ સ્થળ નરસિંહજીની પોળમાં આવેલું છે.

(૧૫-૧૪) 'મહુર' પાર્શ્વનાથ સ્તવન (સંસ્તવ) :

આ કૃતિમાં દશ પદો છે, તેમ છતાં પ્રકાશિત પુસ્તકમાં એનો અષ્ટક તરીકે નિર્દેશ છે. આ કૃતિનાં પહેલાં આઠ પદોના છંદ વિશે એમાં કશું કહ્યું નથી. નવમું પદ હરિણી છંદમાં છે અને દશમું અંતિમ પદ દ્રુતવિલગ્નિત છંદમાં છે.



આ સ્તવનનાં આદિમ આડે પદોના ચતુર્થ ચરણુ સમાન છે. એનો અર્થ 'મહુર પાર્શ્વનાથ જિનને તમે ભજો' છે. મજ્જ પાર્શ્વજિન મહુરામિધમ્ એ આ ચરણુ છે. દ્વિતીય પદમાં કૌશિક ગોત્રવાળા ચંડકૌશિક અને ધરણુ ઇંદ્રનો ઉલ્લેખ છે. એ બન્ને ઉપર પાર્શ્વનાથનો સમભાવ હોય એમ કહ્યું છે. તૃતીય પદમાં એમને કરોડો સૂર્ય કરતાં વધારે તેજસ્વી અને ચંદ્ર કરતાંયે વધારે નિર્મળ સુખવાળા વર્ણવ્યા છે. પાંચમા પદમાં કમઠે કરેલી વૃષ્ટિના ઉપદ્રવનો અને છઠ્ઠા પદમાં ધૂળના ઉપદ્રવનો ઉલ્લેખ છે. નવમા પદમાં 'શિવોદધિ' એટલે કલ્યાણુસાગર એવો પ્રયોગ કરી કર્તાએ પોતાનું નામ જણાવ્યું છે.

મહુર : આ સ્થળ કહ્યું છે તે વિશે પ્રકાશિત પુસ્તકમાં કશી માહિતી અપાઈ નથી. જગચિંતામણિ ચૈત્યવંદનના તૃતીય પદમાં 'મહુરિ' પાસ છે. આનો મથુરામાં બિરાજતા પાર્શ્વનાથ એવો અર્થ બાલાવગોધમાં કરાયો છે. આથી મહુર એટલે મથુરાજી સમજવાનું ક્ષિત થાય છે.

મથુરા ઉત્તર દિશમાં આવેલું જૈનોનું પ્રાચીન તીર્થસ્થાન છે. પાંચતીર્થી તરીકે જગવંદનમાં શત્રુજય, ગિરનાર, સત્યપુર, લક્ષ્ય અને મથુરાનો ઉલ્લેખ છે, તેમાં મથુરાનું નામ છે.

એક સમયે મથુરામાં દિવ્ય મહાસ્તૂપો તેમ જ સુપાર્શ્વનાથનાં અને પાર્શ્વનાથનાં મંદિરો હતાં. જમ્બૂસ્વામી, પ્રભવસ્વામી વગેરે પરજ મહાતુલાવોએ એકીસાથે દીક્ષા લીધી. તેમના સ્મરણાર્થે પરજ સ્તૂપો બનાવાયા હતા. એ સત્તરમા શતક સુધી તે હતા, એમ 'હીરસૌભાગ્ય' (૧૮ સર્ગ, શ્લોક ૨૪૯-૨૫૦) જોતાં જણાય છે. એ કાળે કલ્પદ્રુમ પાર્શ્વનાથના તીર્થ તરીકે ઓળખાતા, મથુરાના કંકાલીટીલા તરીકે ઓળખાવાતા વિભાગમાં પુષ્કળ જિનાલયો હતાં. (કોઈ કોઈ પાંચતીર્થીમાં સત્યપુરને બદલે મોઢેરાનો ઉલ્લેખ છે. વળી આ મથુરાના અવશેષોમાંથી કેટલીક પ્રતિમાઓ મથુરાના અને લખનૌનાં સંગ્રહસ્થાનોમાં છે.)

(૧૬ - ૧૭) અલવરીય રાવણુ પાર્શ્વ સ્તવન :

આ કૃતિમાં નવ પદો છે, છતાં પ્રકાશિત પુસ્તકમાં એને અષ્ટક કહેલ છે. આનાં પદ ૧ તેમ જ ૩-૮ ઇંદ્રવજ્ર છંદમાં છે, બ્યારે દ્વિતીય પદમાં ઉપજ્ઞતિ છંદ વપરાયો છે. એના અંતિમ પદના છંદનો નિર્દેશ પ્રકાશિત પુસ્તકમાં નથી. કદાચ ઇંદ્રવજ્ર માગી લઈ તેમ કરાયું હશે. અંતિમ પદ 'માલિની' છંદમાં છે.



આ અલવર નગરના રાવણ પાર્શ્વનાથને અંગેની કૃતિ છે. એમાં પહેલાં આઠે પદોનું ચતુર્થ ચરણ સમાન છે. સેવે સદા રાવણપાર્શ્વનાથમ્। (રાવણ પાર્શ્વનાથની હું સદા સેવા કરું છું.)

પ્રથમ પદમાં પાર્શ્વનાથને પાર્શ્વયક્ષ્મી સેવિત, નાગાધિરાજ ધરણેન્દ્રથી પ્રણમિત અને પદ્માવતીથી સ્તુતિ કરાયેલ કહેલ છે. બીજામાં એમની વાણીને મેઘની ગર્જના કરતાં ચડિયાતી અને નવમામાં અમૃત જેવી વર્ણવાઈ છે. ચતુર્થ પદમાં એમના વિવિધ અતિ-શયો હોવાનો અને છઠ્ઠા પદમાં એમનો મુગટ અને પાછલો ભાગ (પૃષ્ઠ) ભામંડળથી વિભૂષિત હોવાનું કહ્યું છે. તૃતીય પદમાં એમને વામાના પુત્ર તરીકે સંબોધ્યા છે. અંતિમ પદમાં એમની રાવણ પાર્શ્વનાથ તરીકેની પ્રતિમાને ‘અલવરપુર’ના સ્તન તરીકે નિર્દેશી છે. આ અલવરપુર રાજસ્થાનમાં જયપુરની પાસે આવેલું છે. નવમાના બીજા ચરણમાં શુભસનુદ્ધ દ્વારા કર્તાએ પોતાનું નામ ગૂઢ રીતે સૂચવ્યું છે.

(૧૭ - ૧૭) લોહણ પાર્શ્વનાથ સ્તવન :

આ સ્તવનમાં ૧૩ પદો છે. પહેલાં ૧૨ પદો અનુષ્ટુભ્ છંદમાં છે, તો ૧૩મું શાર્દૂલવિકીરિતમાં છે. પહેલાં બાર પદો મળીને કુલક થાય છે. પરંતુ પ્રકાશિત પુસ્તકમાં તે પ્રમાણે પદો છપાવાયાં નથી.

પ્રથમ પદમાં પાર્શ્વનાથને બુદ્ધિમાં બૃહસ્પતિ કરતાં ચઢિયાતા, પાંચમા પદમાં સર્વોત્તમ ગોત્રવાળા, સાતમા પદમાં રસનાના અમૃત વડે સેવિત, નવમામાં પાર્શ્વયક્ષ્મી સેવિત, દશમામાં ભરચુવાની વડે શોભતા, અગિયારમામાં મેઘની જેમ ગંભીર વાણીવાળા, બારમામાં તેજના ભંડાર અને તેરમામાં આદરણીય વાણીવાળા કહ્યા છે. ચતુર્થ પદમાં ‘સારંગ’ શબ્દ ભિન્ન ભિન્ન અર્થોમાં વપરાયેલો છે.

કર્તાએ બારમા પદમાં પોતાના નામ કલ્યાણસાગરનો ઉલ્લેખ કર્યો છે.

આ કૃતિમાં જે ‘લોહણ’ પાર્શ્વનાથનો ઉલ્લેખ છે, તે જ ડોહાઈના લોહણ પાર્શ્વનાથ છે કે કેમ? આ નામની પ્રતિમા છે?

(૧૮ - ૧૮) સેરીસ - પાર્શ્વનાથ સ્તોત્ર :

(લોહણ પાર્શ્વનાથ સ્તોત્ર)

આ કૃતિમાં નવ પદો છે છતાં પ્રકાશિત પુસ્તકમાં તેને ‘અષ્ટક’ કહ્યું છે. એનાં પહેલાં આઠ પદોનું ચતુર્થ ચરણ સમાન છે. એ નીચે મુજબ છે. ‘સેરીસ(સ) પાર્શ્વ’ નુચ



લોહનાહ્યમ' આ ચરણનો અર્થ એ છે કે 'લોહણુ' નામવાળા સેરીશ(સા) પાર્શ્વનાથને તમે સ્તવો. આ કૃતિનાં પદ્ય ૧-૪ અને ૬-૮ ઈંદ્રવજ્ર છંદમાં છે, જ્યારે પાંચમું પદ્ય ઉપનતિમાં છે અને નવમું સ્વધરામાં છે.

પ્રથમ પદ્યમાં પાર્શ્વનાથનો વર્ણુ ઉત્તમ પ્રકારનો નીલ કહ્યો છે. તૃતીય પદ્યમાં એમની વાણીને સારંગ (વાજિંત્ર)ના સમાન અને છઠ્ઠામાં સકળ વિશ્વને આનંદ પમાડનારી કહી છે. વિશેષમાં આ તૃતીય પદ્યમાં એમના ગંભીર નાદને મેઘ જેવો કહ્યો છે અને એમનાં બે નેત્રોને હરણના જેવાં કહ્યાં છે. છઠ્ઠા પદ્યમાં પાર્શ્વનાથને નાગપુરના રાજા વડે પૂજાયેલા કહ્યા છે. આઠમા પદ્યમાં એમના દેહને સૂર્ય અને ચંદ્ર કરતાં વધારે તેજસ્વી, આઠ પ્રાતિહાર્યોથી શોભતા સ્ફાર (તેજસ્વી) આકૃતિવાળા વર્ણુવ્યા છે. કર્તાએ સાતમા પદ્યમાં કલ્યાણસૂર્યાદિ દ્વારા કલ્યાણસૂરિ એવું પોતાનું નામ જણાવ્યું છે, અને નવમા પદ્યમાં 'કલ્યાણુ' શબ્દ યોજીને આમ જ કહ્યું છે. 'સેરીસા' કલોલ પાસે આવેલું છે. તૃતીય પદ્યમાં 'સારંગ' શબ્દ ત્રણ ભિન્ન અર્થમાં વપરાયો છે. આમ આ પદ્યનો એક અંશ અનેકાર્થી છે એ એની વિશિષ્ટતા છે.

(૧૯ - ૨૧) પાર્શ્વ સહસ્રનામ સ્તોત્ર :

આ પાર્શ્વ સહસ્રનામ એ શબ્દ આ સ્તોત્રના અંતિમ ભાગમાં વપરાયો છે. આમાં સમગ્ર ૧૫૦ પદ્યો છે. તેમના ક્રમાંકો કટકે કટકે નામોની વિષયવાર રચના સમજાવવાને અપાયા છે. ૧૫, ૧૧, ૧૧ (વીતરાગશતક); ૧૩, ૧૨, ૧૧ (આત્મશતક) ૫૦૦, ૧૨ (૬૦૦), હુર્ષશતક (૭૦૦), ૧૧, ૧૩ (જ્ઞાનશતક ૮૦૦) અને ૧૪ (માહાત્મ્ય દર્શાવવા માટે)

છંદ : આ ૧૫૦ પદ્યોના સ્તોત્રમાં ૧૪૭ મા પદ્ય સિવાય બધાં પદ્યો 'અનુષ્ટુભૂ'માં છે, જ્યારે ૧૪૭મું પદ્ય વંશસ્થમાં છે.

નામો : પ્રત્યેક શતકનું નામ અપાયું નથી. કેવળ વીતરાગ, આત્મ, હુર્ષ, જ્ઞાન, ઐશ્વર્ય અને કલ્યાણુ એ શબ્દો છ શતકો પૂરતા જ તેના આઘપદમાં દર્શાવાયા છે.

વિષય : શરૂઆતમાં ૧૫ પદ્યો પાર્શ્વનાથના ગુણગાન રૂપ છે. પાંચમા પદ્યમાં પાપાત્મા એવા નાગને પ્રભુપ્રભાવે ફણીંદ્ર પદવી પામેલો કહ્યો છે. આમાંનાં કેટલાંકમાં એમને નમસ્કાર કરાયો છે. પદ્ય ૪માં પાર્શ્વનાથને શમ્ભુ, ૧૧મામાં 'શંકર' કહ્યા છે. આઠમા પદ્યમાં કર્તાએ કહ્યું છે કે હું તારા સ્તોત્રથી સેંકડો દોષોવાળી મારી જીવને પવિત્ર કરું છું, એ જ આ જંગલમાં જીવોના જન્મની સફળતા છે. ૧૪મા પદ્યમાં કવિએ

ૐ આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ



મંત્રગર્ભિત પાર્શ્વનાથ સ્તોત્ર :

આ ૩૩ સંસ્કૃત પદ્યવાણી અસાતકર્તૃક સ્તોત્ર છે. પહેલાં ૧૫ પદ્યોમાં પાર્શ્વનાથનાં ૧૦૮ નામો છે.

(૨-૧૭) વીરાષ્ટક :

આ કૃતિમાં ૯ પદ્યો છે. છતાં એના કર્તાએ એને ‘અષ્ટક’ કહ્યું છે. શુ’ તેના છેલ્લા પદ્યમાં ‘કલ્યાણસાગરસૂરિ’ કર્તાનું નામ ગર્ભિત છે કે અન્ય રીતે લિપિબદ્ધ કરાયું છે તેની ગણતરી કરાતી નથી? તેમ હોય તો જ આ અષ્ટક નામ સાર્થક ગણાય. અહીં નવે પદ્યો વસંતતિલકા છંદમાં છે.

પહેલાં આઠ પદ્યોમાં પ્રત્યેક ચરણનો પ્રારંભ “ભુવ્નં નમો”થી કરાયો છે. આમ હોઈ તે માનતુંગસૂરિકૃત ભક્તભર સ્તોત્રના ૨૬ મા પદ્યનું સ્મરણ કરાવે છે. નવમા અંતિમ પદ્યમાં કર્તાએ ‘પોતાનું’ નામ કલ્યાણસાગરસૂરિ એમ સ્પષ્ટ ઉલ્લેખથી જણાવ્યું છે.

ત્યાગી ધર્મભૂતિસૂરિ પાર્શ્વસહસ્રનામ સ્તોત્રમાં ઉપાન્ય પદ્યમાં પ્રણેતાએ પોતાને ધર્મભૂતિસૂરિના શિષ્ય કહ્યા છે અને એની પૂર્વનાં બે પદ્યોમાં એ સૂરિ વિશે પ્રશંસાત્મક ઉદ્ગારો કાઢ્યા છે. આમ હોવાથી હું અહીં શ્રી ધર્મભૂતિસૂરિ વિશે કેટલી માહિતી આપું છું. મેં આ બાબત મારી અપ્રકાશિત કૃતિ ‘વિધિપદ્ધ ગચ્છીય શ્રમણોના પ્રમુખ-સંઘની શ્રુતભક્તિ’ પુસ્તકમાં આપી છે. ધર્મભૂતિસૂરિ (વિ. સં. ૧૫૮૫-૧૬૭૧) ની જીવનરેખા નીચે મુજબ છે.

પિતા-ત્રેહી મંત્રી હંસરાજ, જ્ઞાતિ-એસવાળ, ગોત્ર-નાગડા, માતા-હાંસલદે, જન્મ-વર્ષ-વિ. સં. ૧૫૮૫, સંસારી નામ-ધર્મદાસ, દીક્ષાપ્રસંગનું નામ-ધર્મદાસ, દીક્ષાવર્ષ-વિ. સં. ૧૫૯૬, દીક્ષાગુરુ-ગુણનિધાનસૂરિ, સૂરિપદવીનું વર્ષ-વિ. સં. ૧૬૫૨, સૂરિપદવીનું સ્થળ-રાજનગર (અમદાવાદ), પરિવાર-પર સાધુઓ અને ૪૦ સાધ્વીઓ, અવસાન વર્ષ-વિ. સં. ૧૬૭૧. અવસાન સ્થળ-અણહિલપુર પાટણ. સાહિત્યકૃતિઓ : (૧) ગુણસ્થાનકમારોહની વૃત્તિ (૨) પાડવશ્યકની વૃત્તિ (૩) પદ્માવલી.

(૨૧-૧૫) સત્યપુરીય વીર સ્તવન :

આ સ્તવનમાં ૨૫ પદ્યો છે. ૨૦ મા પદ્યમાં વીરને, મહાવીર સ્વામીને ‘સત્યપુરી’ના નિર્માણ ભૂવણરૂપ કહ્યા છે. એ મુજબ મેં શીર્ષકમાં સત્યપુરીય શબ્દ પ્રકાશન થયેલ પુસ્તકને અનુસરીને યોજ્યો છે.



પ્રત્યેક પદ્યમાં અને પ્રત્યેક ચારેય ચરણમાં ૧-૨૧ પદોમાં ત્વમ્ભિ શબ્દ પ્રારંભમાં યોજ્યો છે. એ એકવીશ પદો દ્રુતવિલમ્બિત છંદમાં છે. ૨૨મું પદ હરિણી છંદમાં, ૨૩મું વંશસ્થમાં, ૨૪ મું ભુજંગપ્રયાતમાં અને અંતિમ ૨૫ મું સ્વધરા છંદમાં છે.

પ્રથમ પદ્યમાં શ્રી મહાવીર સ્વામીના રૂપે વિશ્વને વશ કર્યું છે અર્થાત્ તમે વિશ્વમાં અતિશય રૂપવંતા છો એમ કહ્યું છે. નવમા પદ્યમાં એવું કથન છે કે તમે અદ્ભુત અતિ-શયેથી અલંકૃત છો અને સુરિઓ દ્વારા (આચાર્યો દ્વારા) સેવાયેલા છો, પદ્ય ૧૦ માં તમને કેવળજ્ઞાનીઓએ અને સાધુઓએ પ્રણામ કરેલાં છે, એવો ઉલ્લેખ છે. પદ્ય ૧૧ માં વીર-પ્રભુતું નામ મનોહર છે એમ કથન છે. પદ્ય ૧૮માં જે બાબતો રજૂ કરાઈ છે : (૧) તમે બુદ્ધિમાં બૃહસ્પતિથી અધિયાતા છો અને (૨) તમારો દેહ સુવર્ણ જેવો ખીજો છે. પદ્ય ૧૫ માં કહ્યું છે કે તમારું વદન ચંદ્ર કરતાં અધિયાતું છે અને તમે વૈરીઓના સમુદ્ર માટે અગસ્ત્ય ઋષિ જેવા છો.

પદ્ય ૨૦ માં શ્રી મહાવીર પ્રભુને કેવળજ્ઞાની અને કેવળદર્શની તરીકે વર્ણવ્યા છે. પદ્ય ૨૧ માં ત્રિશલાના પુત્ર કહ્યા છે, ૨૫ મા પદ્યમાં કર્તાએ 'કલ્યાણાલોધિ' શબ્દ દ્વારા પોતાનું કલ્યાણસાગર નામ દર્શાવ્યું છે.

સત્યપુર : આ સ્થળ વિશે પ્રકાશિત પુસ્તકમાં કશી માહિતી અપાઈ નથી. 'સત્યપુર' તે અત્યારે જોધપુર વિભાગના સિન્નમાળની પાસે આવેલું અને સાચોર તરીકે ઓળખાતું ગામડું છે. એ પ્રાચીન સમયમાં સમૃદ્ધ નગર હતું. એમાં નાહડ નૃપતિએ મહાવીર સ્વામીનો ભવ્ય પ્રાસાદ બંધાવ્યો હતો. એ જિનાલયમાં જ જિજ્ઞસૂરિએ (વિ. સં. ૧૧૪૦માં) મહાવીર સ્વામીની પ્રતિમા સ્થાપિત કરી હતી. એને બ્રહ્મશાન્તિ યજ્ઞતું સાંનિધ્ય હોવાથી એ તીર્થનો મહિમા ધણો પ્રસર્યો હતો. એનો પાંચ તીર્થો પૈકી એક તરીકે જગવંદનમાં ઉલ્લેખ કરાયો છે તે એ તીર્થનું માહાત્મ્ય સૂચવે છે. વિ. સં. ૧૩૬૭ માં અલ્લાઉદ્દીન ખીલજીએ આ તીર્થનો અર્થાત્ જિનાલયનો નાશ કર્યો હતો. ત્યારથી એ તીર્થની બહોજલાતી ઘટવા માંડી. આજે સાચોરમાં એક સુંદર જિનાલય છે અને તેમાં મહાવીર સ્વામીની પ્રતિમા છે પણ એ તો પાછગથી પ્રતિષ્ઠિત કરાઈ છે. કારણ કે ઉપ-યુક્ત અલૌકિક પ્રતિમા તો અલ્લાઉદ્દીન ખીલજી દિલ્હી લઈ ગયો હતો અને તેની આશાતના કરી હતી એમ વિવિધ તીર્થકથામાં શ્રી જિનપ્રભસૂરિએ કહ્યું છે.

શોભન મુનિના ભાઈ અને સુંજ તથા ભોજના સન્માનિત કવિ ધનપાસે 'સત્યપુર-મહાવીર-ઉત્સાહ' નામનું અપભ્રંશ કાવ્ય વિક્રમના ૧૧ મા શતકમાં રચ્યું છે અને એમાં સત્યપુરનો મહિમા વર્ણવ્યો છે.

(જુઓ. 'પ્રમોદ ટીકા' ભા. ૧, પાનાં ૩૫૪-૩૫૫)





શું પ્રતિજ્ઞા એ બંધન છે ?

— મુનિ શ્રી મહોદયસાગરજી ‘ગુણબાહુ’

[“પ્રતિજ્ઞા (નિયમ) લઈ એ અને તૂટી જાય એના કરતાં પ્રતિજ્ઞા ન લેવી સારી” ખત્યાદિ બોલનારાઓ આટલું તો જરૂર વિચારે.]

આજે ઘણા આત્માઓ “પ્રતિજ્ઞા (નિયમ) લેવાની શી જરૂર છે?” “અમે તો પ્રતિજ્ઞા લીધા વિના જ અમુક રીતે વર્તીશું”, પરંતુ પ્રતિજ્ઞા તો નહિ લઈએ!” “પ્રતિજ્ઞા એ તો બંધન છે!” “પ્રતિજ્ઞા લઈએ અને પછી ભાંગી જાય એના કરતાં પ્રતિજ્ઞા ન લેવી સારી” ઈત્યાદિ માનતા, બોલતા કે પ્રચારતા જોવા મળે છે.

તેઓએ આટલું જરૂર વિચારવું ઘટે કે, જેમ વ્યવહારમાં પણ રેડિયો કે ટી. વી. વગેરે મનોરંજનનાં સાધનો ઘરમાં વસાવ્યા પછી કદાચ ૧૨ મહિના સુધી તેનો ઉપયોગ બિલકુલ ન થાય તો પણ જે લાયસન્સ રદ ન કરાવ્યું હોય તો ૧૨ મહિનાને અંતે તેનો ટેક્ષ ભરવો જ પડે છે. મકાન ભાડે લીધા પછી સંયોગવશાત્ તેનો ઉપયોગ ન કરી શકવા છતાં પણ મકાન વિધિપૂર્વક પાછું સુપ્રત ન કર્યું હોય તો તેનું ભાડું ભરવું જ પડે છે. તેવી જ રીતે દુનિયામાં થઈ રહેલાં અગણિત પાપોનો પ્રતિજ્ઞાપૂર્વક ત્યાગ ન કર્યો હોય ત્યાં સુધી, જમ્મે તે પળે જમ્મે તે પાપ કરી નાખવાની શક્યતા ખુલ્લી રહેલી હોવાથી તે પાપ ન કરવા છતાં પણ તે નિમિત્તે કર્મબંધ ચાલુ જ રહે છે. માટે જ તો નિગોદ (અનંતકાય-અનંત જીવોનું એક જ સૂક્ષ્મ શરીર)ના જીવો હિંસા, અસત્ય, ચોરી, મૈથુન જેવાં કેઈ પણ પ્રકારનાં વ્યક્ત (સ્પષ્ટ) પાપો ન કરતા હોવા છતાં પણ પ્રતિજ્ઞા-પૂર્વક પાપોના ત્યાગના અભાવ (અવિરતિ)થી થતા કર્મના આશ્રયથી તેઓને અનંતકાળ સુધી નરક કરતાં પણ અનંતગણાં દુઃખોવાળી નિગોદમાં જન્મ-મરણ કરવાં પડે છે; વળી પૃથ્વીકાય આદિ એકેન્દ્રિય જીવો સુખ ન હોવાથી ક્વલાહાર (સુખ દ્વારા કોળિયા રૂપે આહાર ગ્રહણ કરવો તે) કરી શકતા નથી. તેમ છતાં પણ પ્રતિજ્ઞા (વિરતિ)ના અભાવે



નિયમ રૂપી ઐક-વગામ કે મર્યાદા હોય તો જ તે જીવન પોતાને એને બીજા પણ અનેકોને ઉપયોગી બની શકે છે. પરંતુ નિયમ વગરનું નિરંકુશ જીવન તો અનાદિકાળના વિષય-કષાયોના કુસંસ્કારોને કારણે સ્વ-પરને અનેક રીતે અભિશાપ રૂપ (નુકસાનકારક) બની રહે તો પણ નવાઈ નહિ. માટે દૂંકમાં પ્રતિજ્ઞા એ બંધન નથી, પણ બિલકુલ રાગ-દ્વેષની વાસનાઓના અને વિષય-કષાયના કુસંસ્કારોનાં બંધનોથી આત્માને છોડાવવા માટે તીક્ષ્ણ અસિધારા (તલવારની ધાર)નું કામ કરે છે. પ્રતિજ્ઞા એ તો પ્રમાદરૂપી શત્રુનો બાણવૃષ્ટિથી આત્માનું રક્ષણ કરવા માટેનું મજબૂત કવચ છે, બખ્તર છે. આવી પ્રતિજ્ઞાને બંધન માનવું એ તો ખરેખર નરી આત્મવંચના જ છે.

અવહારમાં પણ વેપારના અને સ્કૂલ-કોલેજોના, હોટલો અને સિનેમા-ટોકિઓના, કલબો અને જીમખાનાંઓના, રેલવે અને બસોના, ટપાલખાતા અને બેન્કોના, કોર્ટ-કચેરીઓ અને મ્યુનિસિપાલિટીના, રેશનિંગ અને દૂધ કેન્દ્રોના, મંડળો અને સોસાયટીઓના અનેક નિયમોને ડગલે પગલે આધીન રહી જીવન જીવનારો માનવી માત્ર ધાર્મિક નિયમોને જ બંધન રૂપ કહી તેની ઉપેક્ષા કરે તો એવા એ ભારેકમી માનવીની માત્ર ભાવ-દયા ચિંતવવા સિવાય બીજા ઉપાય પણ શું હોઈ શકે ?

વળી “ પ્રતિજ્ઞા લઈએ અને ભાંગી જાય તો ? ” એમ કહેનારા ‘ મૂચા પહેલાં જ મોકાણુ ’ માંડે છે. પ્રતિજ્ઞા લીધા પહેલાં જ ભાંગી જવાની વાત કરનારાઓ “ રોતો જાય એ મૂચાની જ ખખર લાવે. ” એ લોકોક્તિને ચરિતાર્થ કરનારા છે, પરંતુ તેઓ સાંસારિક કાર્યોમાં આવું કશું જ વિચારતા નથી કે ‘ પ્લેનમાં બેસી ફેરોન (પરદેશ) જઈ તો છું પણ અધવચ્ચે જ વિમાન સળગી જશે તો...? ’ ‘ હજારો રૂપિયા ખર્ચીને ડોક્ટર, વકીલ કે એન્જિનિયર આદિની ડિગ્રીઓ પ્રાપ્ત કરવા માટે ભણું છું તો ખરો પણ તે ડિગ્રીઓ મળ્યા પછી હું તરત જ મરી જઈ તો મારા બધા જ પૈસા અને સઘળી યે મહેનત નકામી તો નહિ જાય ને...? ’ ‘ મકાન તો બંધાવું છું પણ ધરતીકંપના આંચકાથી પડી જશે તો...? ’ ‘ હુકાન તો બોલું છું પણ દેવાળું નીકળશે તો...? ’ ‘ દીકરી પરણાવું તો છું પણ થોડા જ વખતમાં રંડાપો આવશે તો...? ’ ‘ સ્ત્રીને પરણું તો છું પણ થોડા જ વખતમાં મરી જાય અને બધો ખર્ચ નકામો જાય તો...? ’

ઉપરોક્ત બધા જ પ્રસંગોમાં જે આવી રીતે ભવિષ્યના નુકસાનના વિકલ્પો કરવામાં આવે તો સંસારનું એક પણ કાર્ય બની શકે નહિ.

‘ વેપારમાં નુકસાની આવશે તો ? ’ એવી શંકાથી વેપારને જ નહિ કરનારો ધન પ્રાપ્તિના લાભને મેળવી શકતો નથી. મરી જવાના ભયથી જે ભણતો જ નથી તે



જિંદગીભર અભણુ રહી બચ છે. તેવી જ રીતે 'પ્રતિજ્ઞા લઉં અને ભાંગી બચ તો?' એવી ખોટી આશંકાથી પ્રતિજ્ઞા નહિ લેનારો પ્રતિજ્ઞાથી (પાપોના અટકાવવારૂપ) થતા લાભથી સદાને માટે વંચિત રહી બચ છે, અને આ અંચળ મનુષ્યભવનું ક્ષણભંગુર આયુષ્ય પૂર્ણ થતાં દુર્ગતિમાં ધકેલાઈ બચ છે. માટે પ્રત્યેક સુજ્ઞ પુરુષોએ ઉપરોક્ત પ્રકારના માનસિક કુવિકલ્પોને દૂર કરી, પ્રતિજ્ઞાથી થતા લાભોનો વિચાર કરી યથાશક્તિ પ્રતિજ્ઞા સ્વીકારી તેનું સુંદર રીતે પાલન કરવા માટે તત્પર રહેવું જોઈએ. જેમ ઘરમાં ઉપરના માળે ચડવા માટે રાખેલી નીસરણી ઉપરથી પગ લપસતાં કોઈ પડી બચ તો પણ નીસરણી કાઢી નાંખાતી નથી; પરંતુ પડવાથી થયેલ જખમને રૂઝાવવા માટે મલમપટ્ટી કરાવી બીજી વાર નીસરણી પર ચડતી વખતે વધારે સાવધાની રાખવામાં આવે છે.

તેવી જ રીતે, સુંદર રીતે પાલન કરવાના શુભ ઇરાદાપૂર્વક લીધેલી કોઈ પણ પ્રતિજ્ઞાનો કદાચ ક્યારેક કોઈક તીવ્રતમ અશુભ કર્મના ઉદયથી કે શરતચૂકથી ભંગ પણ થઈ બચ તો પણ તરત ગુરુમહારાજને નિખાલસતાપૂર્વક જણાવી પ્રાયશ્ચિત્ત સ્વીકારી શુદ્ધ બની ફરીથી વધારે સાવધાનીપૂર્વક તે પ્રતિજ્ઞાનું પાલન કરવા માટે પુરુષાર્થ કરવો જોઈએ.

પરંતુ તૂટી જવાના ઇરાદાથી પ્રતિજ્ઞાને જ નહીં સ્વીકારનારો માણસ ખરેખર કબજિયાતના ભયથી ભોજન ત્યાગ કરનારની પેઠે કે જૂ-લીબ પડવાના ભયથી કપડાંને જ શરીર પર નહીં પહેરનારની પેઠે હાસ્યાસ્પદ જ ગણાયને ?

વળી કેટલાક આત્માઓ અધ્યાત્મની કોરી વાતો કરી કહેવાતી ધ્યાન અને યોગની પ્રક્રિયાઓને કે કેવળ પ્રાર્થનાને જ વધારે પડતું મહત્ત્વ આપી વ્રત-પચ્ચખાણુ તરફ અરુચિ દર્શાવે છે.

વ્રત નહીં પચ્ચખાણુ નહિ, નહિ ત્યાગ કોઈ વસ્તુનો ;
મહાપદ્મ તીર્થંકર થશે, શ્રેણિક ઠાણુંગ જોઈ લો.

ઈત્યાદિ કોઈક અપેક્ષાથી કહેવાયેલાં ઉપરોક્ત પ્રકારના વાક્યોને આગળ ધરી, શ્રેણિક આદિનાં દૃષ્ટાંત આપી કહે છે કે, “શ્રેણિક મહારાજને કોઈ પણ વસ્તુનો ત્યાગ ન હોવા છતાં તેઓ પરમાત્મા શ્રી મહાવીરદેવ પ્રત્યેની અનન્ય શ્રદ્ધાભક્તિના પ્રતાપે આવતી ચોનીસીમાં પદ્મનાભ નામે તીર્થંકર થશે. ઠાણુંગ નામે ત્રીજુ અંગસ્ત્ર આ વાતની સાક્ષી પૂરે છે, માટે પચ્ચખાણુ લેવાની કોઈ જરૂર નથી.”

તે આત્માઓએ જરૂર વિચારવું પડે કે, ઉપરોક્ત શ્લોક કેવળ ભક્તિયોગનું માહાત્મ્ય વર્ણવવા માટે જ કહેવાયું છે. નહીં કે વ્રત-પચ્ચખાણુનો નિષેધ કરવા કે



અપેક્ષા કરવા...વળી શ્રેણિક મહારાજ પૂર્વે બાંધેલાં તથા વિવિધ પ્રકારનાં નિકાચિત અપ્રત્યાખ્યાની કષાય મોહનીય કર્મના ઉદયથી વ્રત-પચ્ચખાણુ લઈ શકતા નહોતા કે કોઈ પણ વસ્તુનો લ્યાગ કરી શકતા નહોતા, પરંતુ તેમના હૃદયમાં તે વિરતિ (પ્રતિજ્ઞા) ધર્મનો અને વિરતિધરો પ્રત્યે લારોલાર બહુમાન હતું. જરા પણ અરુચિ કે ઉપેક્ષા ન હતી અને પોતે પ્રતિજ્ઞા ન લઈ શકવા બદલ તેમના અંતરમાં ખૂબ જ પશ્ચાત્તાપ રહ્યા કરતો હતો. તેથી જ તે પ્રતિજ્ઞા પ્રત્યેના સત્પેક્ષમાવપૂર્વક પરમાત્મલક્ષિતના પ્રતાપે તીર્થંકર થવાના છે; નહિ કે વ્રત-પચ્ચચાણુ પ્રત્યેની ઉપેક્ષા હોવા છતાં પણ.

વળી તે જ ભવમાં અવશ્ય કેવળજ્ઞાન પામી તીર્થંકર બની મોક્ષે જનાર અને પદ્મસ્થ અવસ્થામાં પણ મોટે ભાગે સતત આત્મધ્યાનમાં લીન રહેનારા એવા ચરમ તીર્થંપતિ શ્રવણુ ભગવાન શ્રી મહાવીર સ્વામીએ પણ જે જગત્પ્રસિદ્ધ મહાપ્રતિજ્ઞા લીધી હતી, અને જેના પ્રભાવે પાંચ (૫) મહિના અને પચ્ચીસ (૨૫) દિવસના ઉપવાસના અંતે પ્રતિજ્ઞાની બધી શરતો પૂર્ણ થવાથી અંદનબાળાના હાથે તેમનું પારણું થયું હતું, એ વાત પણ ધ્યાન આદિની વાતો કરી વ્રત-પચ્ચચાણુની ઉપેક્ષા કરનારા આત્માઓએ ખાસ વિચારવા જેવી છે. વળી દરેક તીર્થંકર ભગવંતોને દીક્ષા લેતી વખતે ‘કરિમે સામા-ઈય’ ઇત્યાદિ યાવજ્જીવ સામાયિક લીભમ પ્રતિજ્ઞાના ઉચ્ચાર કરતાંની સાથે જ પરમ વિશુદ્ધ અધ્યવસાયે થવાથી અત્યંત નિર્મળ એવું મનઃપર્યાવ નામે ચોથું જ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે. આ બાબત પણ પ્રતિજ્ઞાની મહત્તા સમજાવવા પૂરતી નથી શું ?

દરેક આત્માઓ આ લેખ મનનપૂર્વક વાંચી, વિચારી પ્રતિજ્ઞા કે નિયમ વિરુદ્ધ, શાસ્ત્ર વિરુદ્ધ માન્યતાઓને મગજમાંની દેશવટો આપીને વિધેયાત્મક અને નિવેદ્યાત્મક નિયમોમાંથી યથાશક્તિ નિયમોનો સ્વીકાર કરી તેનું સુંદર રીતે પાલન કરી દેવ-દુર્લભ માનવભવને સફળ બનાવે એ જ શુભેચ્છા !

॥ શિવમરતુ સર્વ જગત્ ॥

સાચો સાધક જીવવાની આશ અને મરણનો ભય એ બંનેથી સર્વથા મુક્ત હોય છે.

અધર્મ કરનારા આત્માઓ સુઈ રહે એ સારું છે, પણ ધર્મપરાયણ આત્માઓ જાગતા રહે એ સારું છે.

— શ્રી ભગવતી સૂત્ર





(પૂર્વાચાર્યનો એક પ્રસંગ)
બે શરતો

— શ્રી પૂનમચંદ નાગરદાસ દોશી

‘અહ્યા ? જ્ઞેયા આ સાધુ ? લાગે છે તો જૈન સાધુ. હાથમાં દાંડો અને ઓઘા પણુ છે; પરંતુ કચ્છ ભીડીને ઘોતી કેમ પહેરી છે ?’

‘હા, હા, પાસે જઈને ઘોતી ખેંચી લઈએ તો મળ પડે.’ એક ટીખળી છોકરો બોલી ઊઠ્યો.

‘ના, ના, એમ તો ન થાય. કોઈ જોઈ જશે તો આપણને લડશે.’ ત્રીજો છોકરો તેને સમજાવવા માંડ્યો.

‘લડ્યા હવે. તું તો ખીકણુ જ રહ્યો. જો હું ખેંચું છું હોં !’ એમ કહી મુનિરાજની પાછળથી પાટલીનો છેડો ખેંચી લીધો.

‘હા-હા, હી-હી, હી-હી’ બધા છોકરાઓ ખડખડાટ હસવા લાગ્યા. અવાજ સાંભળીને પાછળ આવતા બીજા મુનિરાજે દોડી આવ્યા અને સાથે લાવેલ વસ્ત્રો તુકડો તરત જ તે મુનિની કમરે વીંટી દીધો. મુનિએ સમય વિચારી જરા ય આનાકાની ન કરી અને સર્વે આગળ ચાલ્યા.

મુનિરાજના હાથમાં હતો એક નિશ્ચેતન દેહ; અને તેને અગ્નિદાહ આપવા સૌ જઈ રહ્યા હતા. પાછળ હતો શ્રાવક-શ્રાવિકગણુ.

આચાર્યશ્રીએ ઉપાશ્રયમાં કહેલું : “આ મુનિરાજ મહાન તપસ્વી હતા, તેથી તેમના મૃતદેહને જે જાતે ઉપાડે, તે પ્રભાવે મહાપુણ્યના અધિકારી બનશે. પણ આ મૃતદેહ ઉપાડ્યા પછી આપથી ક્યાંયે રસ્તામાં મૂકી શકાશે નહીં.”

બધા સાધુઓ શુરુદેવની વાણી સત્ય માની તે કામ માટે પડાપડી કરવા લાગ્યા. ત્યારે આ મુનિરાજે તે બધાની વચ્ચે જઈને પોતે તે લાલ લેવાની ઇચ્છા પ્રદર્શિત કરી અને આચાર્યશ્રીએ તેમાં શુભ સંકેત નિહાળી તેમને આ મૃતદેહ લઈ જવાની આજ્ઞા આપી. તેથી તેઓ મૃતદેહ ખલે ઉપાડી સૌથી આગળ ચાલવા લાગ્યા. તેમની ઉતાવળી ચાલ હોવાથી તેઓ બધાથી આગળ નીકળી ગયા અને ઉપરનો બનાવ બની ગયો.



શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ

આચાર્યશ્રી ભવિષ્યજ્ઞાની ઢોવાથી તેમણે પાછળના મુનિરાજને યોગપદ્ધો સાથે રાખવાનું ફરમાન કરેલ હતું. એટલે તેઓ વધારાનું કપડું લઈને નીકળ્યા હતા.

આ બનાવ પાછળ પણ કેઈ ઈશ્વરીય સંકેત હશે. તે સાથે એક સાધુને સત્યજ્ઞાન આપવાની આચાર્યશ્રીની યોજના હતી.

આચાર્યશ્રી જાતિના પ્રાક્ષણ હતા. બાલવયથી જ કાશીથી સંપૂર્ણ વિદ્યાપ્રાપ્તિ કરી આવતાં તેઓ રાજ-પ્રજાના માનનીય બન્યા હતા. પણ માતાને જૈનાગમ દષ્ટિવાદના જ્ઞાન વિનાનું બધું જ્ઞાન અપૂર્ણ જણાયું, એટલે માતૃભક્ત બાળક માતાની આજ્ઞા પ્રમાણે તે સમયના તોસલિપુત્ર નામના જૈન આચાર્ય પાસે જઈ જૈન સાધુ બની ગયા, અને નવ-પૂર્વ પયંત તેમણે અભ્યાસ કર્યો. ત્યાર બાદ ગુરુએ તેમને આચાર્ય બનાવ્યા.

ઘણો સમય થયા છતાં ભાઈ પાછો ન આવવાથી તેમને નાનો ભાઈ તેમને બોલાવવા ગયો, અને તે ત્યાં જ દીક્ષા લઈ મુનિસમાજમાં ભળી ગયો. ત્યાર બાદ તેમના પિતા સોમચંદ પુત્રને બોલાવવા આવ્યા, પરંતુ તેમના જ્ઞાનવૈભવમાં અંબઈને તે પણ સાધુ બનવા તૈયાર થયા. પણ તે પહેલાં તેમણે જે શરતો રજૂ કરી : (૧) હું ગામમાં લિક્ષા માગવા માટે જઈશ નહિ. (૨) હું યોગપદ્ધો નહીં પહેરું પણ ધોતી પહેરીશ. અને આચાર્યદેવશ્રીએ તેમાં પણ તેમનું કલ્યાણ જોઈ આ શરતો સાથે દીક્ષા આપી.

આચાર્યશ્રીના સાંસારિક પિતા એટલે આપણા જે પિતા ગણાય, એમ માનીને અન્ય સાધુઓ તેમને લિક્ષા માટે ન મોકલતા, અને રોજ લિક્ષા લઈ આવીને તેમની સેવા કરતા હતા. એક સમયે આચાર્યશ્રીને થોડોક સમય બહાર જવાનું થવાથી તેઓ પોતાના પિતાશ્રીને બીજા સાધુઓને ભરોસે મૂકીને ગયા. પણ પાછળથી તેમના ખોરાકમાં તકલીફ પડવાથી તેમણે બંતે જ લિક્ષા માટે નીકળવાની શરૂઆત કરી દીધી. આમ એક શરત તે સહેજે રદ થઈ.

બીજી શરત માટેનો સમય આવવાની શરૂ બેવાતી હતી. ત્યાં સમુદાયમાં એક મહાતપસ્વી સાધુના કાળધર્મ થવાથી તેમા મૃતદેહને અગ્નિદાહ દેવાની બાબતમાં આચાર્યશ્રીની અદ્ભુત યુક્તિ કામચામ નીવડી અને તે મુનિરાજના મૃતદેહને લઈ જતા હતા; ત્યાં બાળકોના ટીખળથી ધોતી તબઈ ગઈ અને તેમણે યોગપદ્ધો ધારણ કરી લીધા. આમ બીજી શરત પણ પ્રસંગવશાત્ રદ થઈ ગઈ. સોમચંદ મુનિ સાધુધર્મમાં સંપૂર્ણપણે સ્થિર થયા.

૧. કયાંક પાંચ શરતોની નોંધ મળે છે.



કાળ વીત્યે આચાર્યશ્રીની માતાએ પણ દીક્ષા લઈને જીવન સાથક કયું. આમ આખું કુટુંબ આ લવલવમળની ગૂંચોમાંથી નીકળી પરમાત્માના સિદ્ધિસ્થાનને મેળવવા માટેની ઉત્કટ સાધના પાછળ ઘેડું બન્યું.

અર્પૂર્વ જ્ઞાની આચાર્ય મહારાજે શિષ્યોને સમજાવી શકાય અને તેઓ તૈયાર કરી શકે તે રીતે પોતાના પૂર્વજ્ઞાનમાંથી દ્રવ્યાનુયોગ, ગણિતાનુયોગ, ચરણકરણાનુયોગ, અને ધર્મકથાનુયોગ એમ ચાર વિભાગમાં સમાવી સરળ રચના કરી દીધી.

એ જૈન સિતારો અનેક ભવ્ય જીવોનો ઉદ્ધાર કરીને આત્મકલ્યાણ સાધી ગયો. વંદન હો એ આચાર્યદેવને !

આ આચાર્યદેવ એટલે જૈન ધર્મના મહારથી. એવા શ્રી આર્યરક્ષિતસૂરિ* અને એ મુનિરાજ શ્રી સોમચંદજી !

એ વિરલ વિભૂતિઓને વંદના !

* જૈન ઇતિહાસમાં આર્યરક્ષિતસૂરિ નામક એ મહાન અતિહાસિક જૈનાચાર્યો પ્રસિદ્ધ છે. એક તો ચાર અનુયોગોને વિલકત કરનાર આ લેખોક્ત આચાર્યશ્રી અને બીજા-જેમની સ્મૃતિ નિમિત્તે આ ગ્રંથ પ્રસિદ્ધ થાય છે, તે અંચલ(વિધિપદ)ગરબ પ્રવતક ૪૭ મા પટ્ટધર આચાર્ય શ્રી આર્યરક્ષિતસૂરિ.

— સંપાદક

ભગવાન મહાવીરનું નામ આ સમયે જો કોઈપણ સિદ્ધાંત સારું જાતું હોય તો તે અહિંસા છે. કોઈ પણ ધર્મની શ્રેષ્ઠતા એ વાતમાં રહે છે કે, તે ધર્મમાં અહિંસા તત્ત્વની પ્રધાનતા હોય. અહિંસા તત્ત્વને જો કોઈએ વધારેમાં વધારે વિકસાવ્યું હોય તો તે ભગવાન મહાવીર સ્વામી છે. — ગાંધીજી

ભગવાન મહાવીરને 'જિન' અર્થાત્ વિજેતાનું પદ પ્રાપ્ત થયું હતું. એ માટે તેમણે ન તો કોઈ દેશ જીત્યો હતો કે ન તો કોઈ યુદ્ધ લડ્યા હતા. પરંતુ તેમણે પોતાની આંતરજીવિઓ સાથે સંગ્રામ ખેલી પોતાની જાત ઉપર વિજ્ય પ્રાપ્ત કર્યો હતો.

ભગવાન મહાવીર આપણી સામે એક એવા આદર્શરૂપે છે, જેમણે સંસારના બધા પદાર્થોનો પરિત્યાગ કરી ભૌતિક બંધનોથી છુટકારો મેળવ્યો. આ રીતે, તેઓ આત્મતત્ત્વના ઉત્કર્ષ માટેનો અનુભવ મેળવવામાં વિજયી બન્યા હતા.

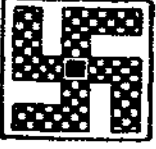
આ દેશ, તેના ઇતિહાસના પ્રારંભથી તે આજ સુધી આ આદર્શ પર ખડો છે.

— સર્વપલ્લી રાધાકૃષ્ણન



શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ





જામનગરના ચાંદી બજારમાં આવેલાં જૈન દહેરાસરો

— શ્રી મહેન્દ્ર ડી. શેઠ

જામનગરનો ચાંદી બજારનો ચોક ચાંદીના સફાના વેપાર માટે આજથી ત્રણ સાડા-ત્રણ દશકા પહેલાં વિશ્વવિખ્યાત બની ચૂક્યો હતો. આ જ ચોકમાંથી દેશને આઝાદ કરવાની અપીલો થઈ હતી. સેલ્સ ટેક્ષની લડતના શુભ આરંભથી માંડીને શોક સભા, ચૂંટણી સભા, નેતાઓની સભા અને આજે કારમી મોંઘવારીમાં પીસાતી જનતાનો અવાજ, સીટી બસ આંદોલનનો અવાજ વગેરે આ ચોકમાંથી પ્રસારિત થયે રાખે છે. આ ચોકનો પણ એક નેત્રમનોહર, સ્મરણમનોહર ઊજળો ઇતિહાસ છે. તેનો વિસ્તાર કેઈ વાર આપની સમક્ષ રજૂ કરીશું.

આ ચાંદી બજાર શહેરની મધ્યમાં આવેલું છે. ત્યાં જૈન દહેરાસરોની હારથી તેનું સ્થાન નિરાણું બનવા પામેલ છે. આ દહેરાસરોની હારમાળાથી જાણે તે શહેરનું હૃદય હોય તેમ લાગી રહ્યું છે. આ દહેરાસરો ધરતીને તો શોભાવે જ છે, પરંતુ તેની ધર્મ-ધન્યોના સ્પંદનોથી અંબરને પણ શોભાવવાની કોશિષ કરતાં તેમ તેમની ધન્યો અહનિંશ ફરકી રહી છે.

દહેરાસરમાં આવેલો શિલાલેખ જ આશરે એક ગજ પહોળો અને દોઢ ગજ લાંબો છે; તે ઇતિહાસના ઉજ્જવલ પ્રદેશમાં આપણને દોરે છે. આરસની આ શિલા ઉપર શુદ્ધ સંસ્કૃત ભાષામાં લેખનાં ગદ્ય અને પદ્યને કંઠારવામાં આવ્યાં છે.

જામનગરના અનેક ઉપનામો છે. છતાં આ 'છોટી કાશી' નાં જૈન દહેરાસરોની માહિતી રસપ્રદ બની રહેશે.

વિ. સં. ૧૬૧૩ માં મહાન જ્ઞાની અચલગચ્છાધિપતિ આચાર્યદેવ શ્રી ધર્મભૂતિસૂરિજી મહારાજના ઉપદેશથી નગરના શાહુ સોદાગર શેઠશ્રી તેજસિંહ શાહે જૈન દહેરાસરો બાંધવાનો સંકલ્પ કર્યો, અને તેને માટે ગુરુમહારાજ આચાર્યદેવ ધર્મભૂતિસૂરિની આજ્ઞા મળી. આવા મંગલ કાર્ય માટે ગુરુદેવો આનંદવિભોર બની આશીર્વાદ સાથે દહેરાસરના

શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ



બાંધકામની આજ્ઞા આપી. આચાર્યદેવ ધર્મભૂતિસૂરિનું ચાતુર્માસ જામનગરમાં હોય અને તેમની પાસે મંગલમુહૂર્ત જેવડાવીને કામ શરૂ થાય, તે અત્યંત મંગલદાયી અને તેમ શું આશ્ચર્ય ? ઉત્તમ મુહૂર્તે કામનો પ્રારંભ કરવામાં આવ્યો અને મુહૂર્તનો દિન શહેર-ભરના તમામ લોકોએ અને શ્રાવકોએ ખૂબ ધામધૂમથી જીજ્ઞવ્યો.

વિ. સં. ૧૬૨૩ માં શ્રી તેજસિંહ શાહે આચાર્યદેવ શ્રી ધર્મભૂતિસૂરિને જામનગર ચાતુર્માસ કરવાની વિનંતી કરી. આચાર્ય મહારાજે વિનંતિ સ્વીકારી અને તે ચાતુર્માસ જામનગરમાં કરવા નક્કી કર્યું.

ખૂબ આચાર્ય ભગવંત ધર્મભૂતિસૂરિ જ્યારે નવાનગરમાં (જામનગરમાં) પ્રવેશ કરવાના હતા, ત્યારે એ ભવ્ય અવસરને દિને નગરને ભવ્ય રીતે શણગારવામાં આવ્યું હતું. તેમનો નગર પ્રવેશ એટલો ધામધૂમપૂર્વક કરાવવામાં આવ્યો હતો કે, બહુ કોઈ ચક્રવર્તી રાજધિરાજની પધરામણી ન થઈ હોય ?

આચાર્ય ભગવંતના આશીર્વાદથી વિ. સં. ૧૬૧૩ માં દહેરાસરના બાંધકામનો પ્રારંભ કરવામાં આવ્યો હતો. તે પૂર્ણ થયું વિ. સં. ૧૫૨૪ માં. આ જૈન દહેરાસરની પ્રતિષ્ઠા શેઠ શ્રી તેજસિંહના કરકમલે પોષ સુદ્ધિ આઠમ (૧૬૨૪) ના શુભ દિને થવા પામેલ હતી. આ દહેરાસર જેને આજે લોકો શ્રી શાંતિનાથજીના દહેરાસર તરીકે ઓળખે છે, તે દહેરાસર. આ દહેરાસરના બાંધકામમાં જે લાખ સુવર્ણમુદ્રાઓનો ખર્ચ કરવામાં આવ્યો હતો. તે મંદિરમાં મૂળનાથક તરીકે શ્રી શાંતિનાથ પ્રભુ ગિરાજ રહ્યા છે. એ શિખરબંધ જૈન દહેરાસરના પ્રતિષ્ઠા દિને ખીજ એકાવન જિનપ્રતિમાઓની પણ પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવેલી હતી.

વિ. સં. ૧૬૪૪ માં તેજસિંહ શાહે ગુરુદેવના આશીર્વાદથી (ત્યારે આચાર્યદેવ જામનગર ચાતુર્માસ કરવા તેમની વિનંતિથી પધારેલા હતા.) શત્રુંજય તીર્થનાં દર્શનનો લાભ સકળ સંધને, પાંચ લાખ મુદ્રિકાઓ ખર્ચી જાત્રાસંઘ કાઢીને આપેલો હતો.

વિ. સં. ૧૬૪૮ માં મોગલ બાદશાહ અકબરના સુબા ખાનઆઝમે, મુજફ્ફરની વતી સૈન્ય લઈને નગર ઉપર ચડાઈ કરી હતી અને નગરને ભાંગ્યું હતું. આમાં તેણે નગરને, જામનગરને ખૂબખૂબ નુકસાન પહોંચાડ્યું. ખાનઆઝમના લશ્કરના ત્રાસ અને ભયથી નગરના ઘણા બધા નાગરિકોને નગર છોડી હિજરત કરી ગયા. તેમાં તેજસિંહ શાહનો પણ સમાવેશ થતો હતો. તેજસિંહ શાહ કચ્છમાં આવેલા પોતાના ગામ માંડવીમાં પહોંચી ગયા. ત્યાં આગળ તેમને સમાચાર મળ્યા કે, મોગલ લશ્કરે તેમણે બંધાવેલા શ્રી શાંતિનાથ



પ્રભુના હહેરાસરને અને તેની પ્રતિમાઓને ખંડિત કરેલ છે. આથી તેમને ચિંતા થવા લાગી, મન ઉદ્દેગમાં રહેવા લાગ્યું. થોડા સમય પછી ચાતુર્માસ શરૂ થવાનો હતો અને આ ચાતુર્માસમાં માંડવી (કચ્છ) મુકામે પૂજ્ય આચાર્ય લગવંત ધર્મભૂર્તિસૂરિ પધારવાના હતા. આથી શ્રાવક શેઠ શ્રી તેજસિંહ શાહે ગુરુદેવની સલાહ લેવાનું કયું. ચાતુર્માસ દરમ્યાન, તેઓ ગુરુદેવને મળ્યા અને મોગલ લશ્કર દ્વારા ખંડિત કરવામાં આવેલા જામનગરના જૈન હહેરાસરની સઘળી હકીકત તેમને સંભળાવી. આચાર્ય લગવંત પણ આ બાબતથી વિદિત જ હતા. તેઓશ્રીએ તેજસિંહ શાહને ઉપદેશ આપ્યો : 'ઉત્તમ શ્રાવક ! જે બનવાનું હતું તે બની ગયું. તેમાં શોક કરવો સારો નથી. કાળની ગતિમાં જે જે બનાવો બનવાના છે, તેને રોકવા અહીં કોઈ સમર્થ નથી. માટે તમને જે અવસર પ્રાપ્ત થાય, તો તે જૈન હહેરાસરનો જીર્ણોદ્ધાર ઇત્યાદિ ફરીથી કરાવજો અને તમારા જેવા ધર્મી શ્રાવકે તેવાં જ કાર્યો હમેશાં કરવાં જોઈએ.'

ગુરુદેવની મધુર વાણી સાંભળી તેજસિંહ શાહનાં મનમાં જે ગ્લાનિ છવાયેલી હતી, તે દૂર થવા પામી. તેજસિંહ શાહ થોડો સમય પોતાના પૂર્વજોના ગામ આરિખાણા (કચ્છ)માં કુટુંબ સહિત રહેવા લાગ્યા; અને જ્યારે તેમના સાંભળવામાં આવ્યું કે મોગલ લશ્કર આ સમયે નગર છોડી હવે ચાલ્યું ગયું છે. ત્યારે તેઓ જામનગરમાં આવીને ફરી વસવાટ અને વેપારના કાર્યમાં લાગી ગયા. સાથેસાથ મોગલ લશ્કર દ્વારા ખંડિત થયેલા જૈન હહેરાસરનો પુનરુદ્ધાર શરૂ કર્યો. કામ પૂર્ણ થવા આવ્યું, ત્યારે તેજસિંહ શાહે પૂજ્ય આચાર્ય લગવંત શ્રી ધર્મભૂર્તિસૂરિને વિનંતિ સાથે સંદેશો પાઠવ્યો કે, આપ પધારી હહેરાસરની પ્રતિમાઓની પ્રતિક્ષા કરાવો. પૂજ્ય મહારાજશ્રીએ વિનંતિનો સહર્ષ સ્વીકાર કરી નગર તરફ આવવા પ્રયાણ કર્યું.

શરણાઈઓના સૂરો અને નગરાંના નાદ વચ્ચે લગવાન શાંતિનાથજીની મંગલ મનોહારી મૂર્તિની પ્રતિક્ષા વિ. સં. ૧૬૪૮ માં માગસર શુદ્ધ ૪ ના મંગલદિને કરવામાં આવી. પ્રતિક્ષા પામેલી શ્રી શાંતિનાથ પ્રભુની મૂર્તિ અને અન્ય મૂર્તિઓ સોરઠના શિલ્પીઓએ કંડારેલી હતી. ખંડિત થયેલ હહેરાસર કરતાં આ પુનરુદ્ધાર પામેલા હહેરાસરને વિસ્તૃત કરવામાં આવ્યું. તેમાં નવા ચણતર કામમાં શિખરની પાછળના ભાગના ઉપરાઉપરી ત્રણ ચૌમુખ બાંધવામાં આવેલાં અને તેની પાસે એક ટૂંક કરાવી હતી. ફરતી બાવન ઢેરીઓને પણ કલાત્મક ઓપ આપવામાં આવેલ. નવા બાંધકામનું જે ખર્ચ થયેલું, તેમાં તેમના વેવાઈ શ્રી ચાંપશી શાહે ત્રીજા ભાગનું ખર્ચ પુણ્ય નિમિત્તે અર્પણ કરેલું હતું. બધું મળી અંદાજે ખર્ચ ત્રણ લાખ મુદ્રિકાનું થવા પામેલ હતું.

શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ



જીર્ણોદ્ધાર થયેલા, ભવ્યતાથી શોભતા શ્રી શાંતિનાજના દહેરાસરને નિહાળી, તે સમયના પ્રતિષ્ઠિત આગેવાન શ્રાવક શ્રી નેલુશી શાહ અને તેમના પુત્રો સર્વશ્રી રામસિંહ, સોમસિંહ, કર્મસિંહ ઇત્યાદિ મળીને એક શિખરબંધ દહેરાસરનું નિર્માણકાર્ય શરૂ કરાવ્યું. તેમાં ચૌમુખ પ્રાસાદ વગેરે તૈયાર કરાવ્યા અને તૈયાર થયેલા દહેરાસરને પોતાના ભાઈ રાજસિંહ શાહના (નેલુસિંહ શાહના ભાઈ) બંધાવેલા દહેરાસરા સાથે જોડી દેવામાં આવ્યું. આ દહેરાસરમાં ભગવાન શ્રી સંભવનાથજીની સમાન પ્રમાણવાળી ચાર મૂર્તિઓની પ્રતિષ્ઠા ખૂબ જ ઉત્સાહ અને ધામધૂમપૂર્વક કરવામાં આવી. રાજસિંહ શાહના દહેરાસરમાં જવા માટે જે પ્રવેશદ્વાર બનાવવામાં આવ્યું, તેની નજીક નેલુસિંહ શાહે પ્રવેશદ્વાર તૈયાર કરાવી એક જ પ્રવેશદ્વારમાંથી બંને મંદિરમાં જવાય એ રીતનું બાંધકામ કરી, બંને દહેરાસરને એક કરી નાખ્યાં. શ્રી નેલુસિંહ શાહ અને તેમના પુત્રોએ એ દહેરાસરના બાંધકામમાં ત્રણ લાખ મુદ્રિકાઓ ખરચી હતી.

રાજસિંહ શાહે આ ઉપરાંત હાલારમાં માંઢા તથા ભલસાણુ ગામમાં બે જૈન દહેરાસરો બંધાવેલાં હતાં, તેમ જ મયાંતર અને કાસાવડમાં બે ઉપાશ્રયો બંધાવી આપેલા હતા.

વિ. સં. ૧૬૫૦ માં કચ્છના રહેવાસી શાહ સોદાગર શેઠ વર્ધમાન શાહ અને તેમના લઘુ બંધુ પદ્મસિંહ શાહે ભદ્રાવતી (કચ્છ)નો એક મોટો સંઘ કાઢ્યો. આ સંઘ વહાણોમાં બેસી નાગનાથ બંદરે (નવાનગર-બમનગર) ઊતર્યો. આ સંઘ સાથે મડાન જ્ઞાની આચાર્ય ભગવંત કલ્યાણસાગરસૂરિજી અને તેમનું શિષ્યવૃંદ પણુ જમીનમાર્ગે-રણુ-માર્ગેથી ભળીને સાથે ગયું હતું. તેઓ તમામ પગે ચાલતાં ચાલતાં કચ્છનું રણુ પાર કરીને બમનગર આવી પહોંચ્યા.

આ સંઘ શ્રી શત્રુંજય તીર્થાધિરાજની યાત્રા પૂરી કરી બમનગર પાછો ફર્યો, ત્યારે મહારાધિરાજ બમસાહેબ શ્રી જશવંતસિંહજીએ સંઘનું ભવ્ય સ્વાગત કર્યું. શહેરનું વાતાવરણ આ સંઘના મંગલ પ્રવેશથી ભવ્ય લાગવા માંડ્યું. રાજવીએ અને સંઘપતિએ નગરની પ્રજાને ભાવતાં ભોજન જમાડ્યાં. આ મંગલ પ્રસંગે નામદાર જમશ્રીએ વર્ધમાન શાહ અને પદ્મસિંહ શાહને મૂલ્યવાન વસ્તુઓની પહેરામણી આપી અને તેની સામે બંને ભાઈઓએ જમશ્રીને ચરણે એથી થે વધુ કિંમતી વસ્તુ ધરી.

બમનગરમાં રહી વર્ધમાન શાહ તથા પદ્મસિંહ શાહ કરોડો રૂપિયા વ્યાપારમાં કમાયા. આથી બમસાહેબે તેમને રાજ્યના પ્રમુખ મંત્રીઓના હોદ્દા અર્પણ કર્યાં.



એક દિવસ બપોરના ભોજન સમયે પદ્મસિંહનાં પત્નીએ પીરસતાં પીરસતાં એક વાત ઉચ્ચારી અને એ વાત બંને ભાઈઓના હૃદયમાં ઊતરી ગઈ; કારણ કે, પદ્મસિંહ તથા વર્ધમાન શાહ તેમને લક્ષ્મીના અવતાર માનતા હતા. પદ્મસિંહનાં પત્ની કમલાદેવીના આગમન પછી તે બંને ભાઈઓએ એટલી સંપત્તિ એકઠી કરેલી કે, તેનો હિસાબ મેળવવો કઠિન હતો. કમલાદેવીએ જે વાત ઉચ્ચારી તે આ પ્રમાણે હતી :

“ આપ બંને ભાઈઓએ ખૂબ જ સંપત્તિ એકઠી કરેલી છે. આ ધનસંપત્તિનો ધર્મકાર્યમાં સદુપયોગ કરતાં શીખવું જરૂરી છે. જગતમાં ધન જ એકદું કર્યા કરવું તે ઉચિત કાર્ય ન ગણાય; કારણ કે, ધન એકદું કરવાતું કાર્ય અનેક મનુષ્યો સતતપણે કર્યા કરતા જ હોય છે. તેમાં પણ પુણ્યના સંયોગ સારા હોય તો ધન પણ મળતું જ રહે છે. પણ આ મેળવેલા ધનનો સદુપયોગ ધાર્મિક કાર્યમાં તેમ જ લોકોપયોગી કાર્યમાં કરી જગતમાં કીર્તિ મેળવે છે, તે જ મનુષ્ય ઉત્તમ મનુષ્ય ગણાય અને આ રીતે અપરંપાર પુણ્ય પણ મેળવે છે અને એ પુણ્ય ભવોભવ કામ આવે છે. માટે, આપ તથા આપના વડીલ બંધુ વીતરાગદેવની કૃપાથી મળેલી અઢળક ધનસંપત્તિનો સદુપયોગ તરત કરો. કારણ કે, શાસ્ત્રકારોએ લક્ષ્મીના સ્વભાવને ચંચળ પ્રકારનો કહ્યો છે. માટે લાંબા સમય સુધી તેનો વિશ્વાસ કરવો તે યોગ્ય નથી. વળી, લક્ષ્મી હોવા છતાં જે લોકો તેને ધાર્મિક કાર્યોમાં તથા અન્ય લોકોપયોગી કાર્યોમાં વાપરી શકતા નથી, તે લોકો મજૂર બરાબર છે અને પૂર્વ જન્મના પુણ્યને ખરચી મનુષ્ય-જન્મનો ભાર ઉપાડી જગતમાં પોતાને મળેલા મનુષ્ય-જન્મનો દુર્લભ અવસર વૃથા ગુમાવે છે.”

કમલાદેવીની આવી વાત સાંભળી, તે બંને ભાઈઓએ કહ્યું : ‘ આપ અમને તે પુણ્ય કેવી રીતે કરવાં તે જણાવો, એટલે અમે તે મુજબ કાર્ય શરૂ કરી દઈએ.’ ત્યારે કમલાદેવીએ કહ્યું : ‘ તીર્થતુલ્ય ભવ્ય એવાં જૈનમંદિરો બંધાવો.’ બંને બંધવોએ તરત જ નિર્ણય લીધો ને સલાટો બોલાવી જૈનમંદિર નિર્માણના શ્રી ગૌતમ કર્યા.

દહેરાસરનું બાંધકામ પૂરા જ્ઞેશમાં થવા લાગ્યું. તેના કાર્ય માટે છ સો માણસોને કામ લગાડવામાં આવ્યા હતા. આ કાર્ય ચાલતું હતું ત્યારે કોઈ એક મનુષ્યને કુખુદ્ધિ સૂત્રી. મુખ્ય સલાટો-કડીઆઓને અને બીજા માણસોને પુષ્કળ ધન આપી બંધાતા (વર્ધમાન શાહના જૈન દહેરાસર) દહેરાસરના શિખરને ઊંચું થવા ન દીધું.

વિ. સં. ૧૬૭૪ માં પૂન્ય અચલગચ્છાધિપતિ આચાર્ય ભગવંત શ્રી કલ્યાણસાગર-સૂરિએ વર્ધમાન નગર (વઢવાણ) નામે શહેરમાં ચાતુર્માસ નિમિત્તે મુકામ કરેલ હતો,

શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ



ત્યારે ત્યાં આગળ વર્ધમાન શાહ, પદ્મસિંહ શાહ તેમ જ રાજસિંહ શાહની વિનંતિનો સંદેશો તેમને પહોંચાડવામાં આવ્યો અને સૂરિજીએ જામનગર આવવા વિહાર શરૂ કર્યો. સંવત ૧૬૭૫ માં પૂર્ણ થયેલાં જૈન દહેરાસરોમાં મંગલ જિનપ્રતિમાઓની અંજનશલાકા સહિત પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી. પ્રતિષ્ઠા ઉત્સવ નિમિત્તે લાખો સોનામહોરો દાનમાં આપવામાં આવી તથા નગરના નાગરિકોની પસંદગીનાં મિષ્ટાનો તેમને જમાડવામાં આવ્યાં.

આ દહેરાસરોનાં નિત્યાદિ પૂજાપાઠ, જીર્ણોદ્ધાર વગેરે કરાવવા માટે તેઓએ નવ વાડીઓ, ચાર ક્ષેત્રો (ખેતરો) અને સંખ્યાબંધ દુકાનો સંઘને સમર્પણ કર્યાં હતાં.

વર્ધમાન શાહે ૮૨ વર્ષની વયે આ નાશવંત દુનિયાનો ત્યાગ કર્યો. તેમના મરણ-દિનની જાણ આ પૂર્વે પૂજ્ય આચાર્ય લગવંત કટ્યાણુસાગરસૂરિએ તેમના ભાઈ પદ્મસિંહને કરેલી હતી. આથી તેમના મરણ પ્રસંગે સમસ્ત કુટુંબ ઉપસ્થિત હતું, તેમ જ પૂજ્ય આચાર્ય લગવંતે પણ હાજર રહી ચાર શરણાંઓ સંભળાવ્યાં હતાં. કચ્છના રાવ શ્રી ભારમલજી તથા નામદાર જામ શ્રી જશવંતસિંહજીએ બે દિવસ રાજ્યમાં શોક પાળ્યો હતો. સમસ્ત કચ્છ પ્રદેશ અને હાલાર આખાને તેમના કારજ નિમિત્તે મિષ્ટાન લોજન કરાવવામાં આવેલું, તેમાં બાર લાખ મુદ્રિકાઓ ખર્ચાઈ હતી. વર્ધમાન શાહને જે જગાએ અગ્નિ-સંસ્કાર કરવામાં આવેલો, તે જગાએ વિશાળ વાવ અને શ્રી શાંતિનાથ પ્રભુનાં પગલાં-વાળી દેરી પદ્મસિંહ શાહે ત્રણ લાખ મુદ્રિકાઓ ખર્ચી બંધાવી આપેલ હતી.

તેજસિંહ શાહ, વર્ધમાન શાહ, પદ્મસિંહ શાહ, રાયસિંહ શાહ, ચાંપશી શાહ, નેણુશી શાહ વગેરેએ તેમના જીવન દરમ્યાન અબજો સોનામહોરોનું દાનપુણ્ય કરેલું હતું.

વર્ધમાન શાહના પુત્ર જે કુબેરપતિની ઉપમા પામેલા હતા, તે દાનેશ્વરી જગદૂ શાહને આજ પણ કોણ નથી ઓળખતું ?

બીજાં જીવેને દુઃખ આપતરુ અજ્ઞાતી જીવો અંધારામંથી અંધારાની તરફ જઈ રહ્યા છે.

મોહને કારણે મૂઢ બની ગયેલો માનવી ખરી રીતે જ્યાં ભયની આશંકા રહેલી છે, ત્યાં તે ભયની આશંકા નથી કરતો અને જ્યાં ભય પામવા જેવું કશું નથી, ત્યાં ભયની શંકા રાખતુ કરે છે.

— શ્રી સૂત્રકૃતાંગ સૂત્ર





મહારાવ ભારમલજી-પ્રતિબોધક

શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિ

—શ્રી માતીલાલજી કમાનંદજી

ક્ષેમસાગર, શિવોદ્ધિસૂરિ, શિવસિંધુરાજ, કલ્યાણાખિષ જેવાં વિવિધ નામોથી વર્ણવાયેલા 'જગમતીર્થ', 'યુગપ્રધાન,' 'જગદ્ગુરુ' આદિ ગૌરવપદોથી અન્વિત એવી ઉપમાઓથી ઘિરદાવાયેલા શ્રી કલ્યાણસાગર કચ્છના મહારાવ ભારમલજીના પ્રતિબોધક તરીકે ઉજ્જવળ કીર્તિ પામ્યા છે. એમના આ પ્રતિબોધથી કચ્છમાં અચલગચ્છનો પાયો સુદઠ થયો. એટલું જ નહિ રાજ્યાશ્રય મળવાથી અચલગચ્છ કચ્છમાં ફૂલતો ફાલતો રહ્યો.

વઢિયાર પ્રદેશ અંતર્ગત લોલડા ગામમાં શ્રીમાલવંશીય 'કોઠારી' ઉપનામ ધરાવતા કુળના શ્રેષ્ઠી નાનિંગની ભાર્યા નામિલદેવીની ઃક્રૂષે વિ. સં. ૧૬૩૩ માં ગૈશાખ સુદી ૬ ના દિને આ મહાપુરુષનો જન્મ થયો. તેમનું પૂર્વાશ્રમનું નામ કોડનકુમાર હતું. તેમની માતાએ સ્વપ્નમાં ઉગતા સૂર્યને નીરખ્યો, તેથી દૈવીપુત્ર જન્મવાનો છે એમ બાણીને એવું નામ રખાયું. તે વખતમાં વિચરતા અચલગચ્છાધિપતિ શ્રી ધર્મમૂર્તિ-સૂરિએ તેજસ્વી રત્ન પારખી લઈને જૈન શાસનના મહિમાને ઉજ્જવળ બનાવવા અનેક પ્રયત્નો બાદ, માતા પાસેથી આ પુત્ર લઈને ધોળકામાં વિ. સં. ૧૬૪૨ માં ફાગણ સુદી ૪, શનિવારના દિવસે દીક્ષા આપી 'કલ્યાણસાગર મુનિ' તરીકે તેમનું નામકરણ કર્યું. ૧૬૪૪ ના મહાસુદી ૫ ના દિને વડી દીક્ષા આપવામાં આવી. તે પછી વિ. સં. ૧૬૪૬ ના મહા સુદી ૬, રવિવારના દિને અમદાવાદ નગરમાં તેમને આચાર્ય પદવીથી વિભૂષિત કરવામાં આવ્યા. ૧૬૭૧ માં ગુરુદેવ ધર્મમૂર્તિસૂરિ કાળધર્મ પામતાં, ૧૬૭૧ ના પોષ વદી ૧૧ ના શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિને ગચ્છનાયક પદે વિભૂષિત કરવામાં આવ્યા, અને તેઓ અચલગચ્છનાયક પદ્ધર બન્યા.

તે વખતે મહામહોપાધ્યાય રત્નસાગરજી આદિ રત્નાધિક હોવા છતાં, ધર્મમૂર્તિ-સૂરિના અનુગામીની પસંદગી અનેાખી હતી. ૧૬૭૨ ની સાલમાં ઉદયપુરના શ્રી સંઘે તેમની યુગપ્રધાનપદ વડે વિભૂષિત કર્યાં. આવા સર્વોચ્ચ સન્માનને મેળવનાર આ આચાર્ય છેલ્લી વિભૂતિ જ હતા એમ ગણાય.

શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ



વિનંતિથી પૂજ્યશ્રી પોતાની વિદ્યાથી અને શાસનદેવીની કૃપાથી ચમત્કાર બતાવી બાદશાહને ધર્મરક્ષક બનાવી પ્રતિષ્ઠાધિત કર્યાં. આમ તે વખતે ધર્મ તેમ જ સંઘ પર આવતા બધાં નિવાર્યાં. વિદ્યાર્થી સંબંધે અને બાદશાહોને અને ખીજા મોટા પુરુષોને પોતાના ઉમદા ચારિત્રથી ચમત્કૃત કરી ધર્મની રક્ષા માટે તમામ કરી છૂટવા અને ખપી જવા લાગી તૈયાર તેવા દીર્ઘલક્ષી પ્રતિભાસંપન્ન ગચ્છાક્ષીશો મહારાવ જેવાને પણ ધર્મસન્મુખ કરી શક્યા અને તેમને સખત વ્યસનથી મુક્ત કરાવી શક્યા, તેવા મૈત્રીભાવ પ્રવર્તક રત્નતુલ્ય આચાર્યો આપણને સદાય વંદનીય છે.

તેમનો વિશાળ શિષ્ય-શિષ્યા સમુદાય હતો. સાહિત્ય ખેડાણમાં તેઓ અગ્રેસર હતા. તેમના અનેક ગ્રંથો આજે પણ અગ્રગટ રહેલા છે. તેમના પછી સાધુ-સાધ્વી સમુદાય અદ્ય રહ્યો અને ગોરજી સંજ્યા વધતી ગઈ, એ પરિવર્તન થયેલું હતું. ૮૫ વર્ષની પૂણ્ય વયે વિ. સં. ૧૭૧૮ માં સાધારણ માંદગી લોગવી ગુરુરાજ સ્વર્ગે સિધાવ્યા. આજે તેમનું અંતિમ સ્થાન સ્તૂપરૂપે અમર છે. તેમની પછી 'સાગર' એ સાધુઓનું બિરૂદ કાયમ થયેલું છે.

*

*

*

ભગવાન મહાવીરનો સદેશ અને તેમના જીવન સંબંધી વધુમાં વધુ માહિતી મેળવવાનું કાર્ય આપણા માટે જ નહીં, પરંતુ સારા થે વિશ્વ માટે મહત્વનું છે. 'અહિંસાપરમો ધર્મ' નો સદેશ તેમના અનુભવ અને તપસ્યાનું ફળ છે. ભગવાન મહાવીરના જીવન પરથી, ખ્યાલ આવે છે કે, થોર તપસ્યા કર્યા પછી પણ તેઓ માત્ર તપસ્વી જ રહ્યા ન હતા અથવા તે પ્રાણીઓના સુખ-દુઃખ પ્રતિ ઉદાસીન થઈ ગયા ન હતા. ખીજાઓ પ્રતિ તેમનો આત્મ દયાળુ અને સહૃદયી રહ્યો હતો. આવા સહાનુભૂતિપૂર્ણ સ્વભાવને કીધે પ્રાણીઓના સુખ-દુઃખ માટે, કલ્યાણ માટે તેમણે બહુ ચિંતન કર્યું હતું.

—ડૉ. રાજેન્દ્રસાહ

*

*

*

ભગવાન મહાવીરનો સદેશ કોઈ ખાસ કોમ કે જાત માટે નહીં પણ સારા થ વિશ્વ માટે છે. જે માનવી મહાવીરના ઉદ્દેશ અનુસાર ચાલે, તે પોતાના જીવનને આદર્શ બનાવી શકે છે. જગતમાં સુખ અને શાંતિ ત્યારે જ પ્રાપ્ત થાય છે, જ્યારે આપણે તેમના બતાવેલા માર્ગ ઉપર ચાલીએ.

—ચક્રવર્તી રાજગોપાલાચારી





ઉપકારીજી ઉપકાર

—શ્રી ચંદુલા રતનસિંહજી જાડેજી

દિક્ષા દક્ષ કરી, અભય ન કરી, ભક્ષાથ' ભિક્ષા કરી;
શિક્ષા શિક્ષક ઠો કરી, ક્ષણે ક્ષણે જીવે'જી રક્ષા કરી,
લક્ષી આત્મલક્ષ, લક્ષ્યજી લખે તે'જી અપેક્ષા કરી;
પક્ષાપક્ષ ત્રિપક્ષીથી ન કરી'એ', ત્યાગી તિતિક્ષા કરી.

[ઉદ્યુતમ]

ભુજ'ગ નગર કચ્છ ભુજજી ભાગાર અજ શણગારેમે' આવઈ આય, માડું'એ'જી અચ-વિન પણ ભોરી દીઠે મે' અચેતી. કી'ક ખુશાલી જેડો લગે.

કારણ ઇં આય કે, અજ યુગપ્રધાન આચાર્ય' થી કલ્યાણસાગરસૂરીશ્વરજી શિબ્ય સમુદાય સે' ચાતુ'માસ પ્રવેશ કરેલા ભુજ નગરમે' પધારી'તા, તે'જે સામૈયેજી તૈયારી થીએતી.

હી શાહી સામૈયો વો. કચ્છાધિપતિ ગચ્છાધિપતિજે રાજશાહી સન્માન કરેજી તમામ સત્તા અજ શ્રી ભુજ જૈન સંઘ અને શ્રી ધારશીનાઈ વેરાકે સોંપી પાટનગરમે' આચાર્ય' ભગવંતકે પ્રવેશ કરાયો.

સમય વો રાવશ્રી પહેલા ભારમલજી જો. સંવત ૧૬૪૨ થી ૧૬૮૮ અની'જો શાસનકાળ.

શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરીશ્વરજી વિ. સં. ૧૬૪૯ મે' આચાર્ય'પદે' વિભૂષિત થયા, અને સં. ૧૬૫૪ મે' ભુજ નગરમે' ચાતુ'માસ કર્યા. ઓન વખત રાવશ્રી ભારમલજી આચાર્ય'શ્રીજો પ્રથમ પરિચયમે' આવ્યા. પદ્માવલીકાર નિમ્નોક્ત પ્રસંગ નોંધીએ'તા :

રાવશ્રી ભારમલજી વાને અસાધ્ય રોગજી લોગ બની પીડાખા વા. ઔષધ-ઉપચાર મે' કી' ખામી ન રખ્યો, પણ વેદનીય કર્મ'જો કોય એડો ઉદય થયો, જે'સે કરે દરદ ન મટયો. યુગપ્રધાન આચાર્ય'શ્રી મહાન પ્રભાવશાળી મહાપુરુષ અંઈ, એડા સમાચાર સુણી રાવશ્રી ઇ'ની'જી રાજમહેલમે' પધરામણી કરાયો અને પી'ઠજી વેદના વ્યકત કર્યો.

 શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ 

કચ્છપતિજી વચન અને વિનંતિ સુણી સમર્થ આચાર્ય કુચ્છ્યા :
 પીંઠ જી કચા પીંઠ લોગવે, પુદ્ગલ પીંઠ લનાય;
 લવાટવીમેં લટકે, હથેં કરે વ્યો હાય.
 કર્મેંજે અદ્દલ સિદ્ધાંતકે આચાર્યશ્રી સાક્ષ શબ્દ મેં સુણાય ડીનાં.

રાવશ્રી પ્રાર્થના કર્યો : ‘રાજવંશ મથે આંજે અંચલગચ્છજે મહાન ઉપકાર આય. આંજે અહેસાન નીચાં અંધ્યું. મુંજ પિતા રાવશ્રી જેંગારજી અને કાકાશ્રી સાહેબજી કરમજી કહણાઈજે કારણે કચ્છ છડી અંગરક્ષક હોરા અમદાવાદ વ્યાતે, તડેં મોરખી વટે હહીંસરા ગામજે તરાજી પાર મથે અંચલગચ્છીય ચતિરાજ માણેકમેરજી આશીર્વાદ હઈને હીકડી સાંગ અર્પણુ કર્યાં. ઉન પ્રતાપસેં અસાંજી માર્હતર ‘કચ્છ કમાણું’ અને રાજગાદી સ્થાપ્યોં. હી અસાધારણ કીં જુલાજે ? ભૂતકાળજી લલાઈ કે જાંધ કરાયો.’

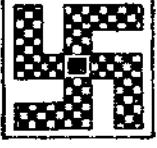
‘સોરઠ વંથલી જૈન પરિષદ-પ્રતિષ્ઠા મહોત્સવ’ મેં મહાકવિ -હાનાલાલભાઈ ર્યોં :
 ‘વનરાજ આવડેકે શીલગુણસૂરિજે આશ્રય ન મિટ્યો વો, ત ગુજરાતમેં સોલંકી રાજ પણ ન થાપાજે. મહારાજી કુમારપાળ અને હેમચંદ્રાચાર્યજે સંપર્ક અજ પણ ગુજરાતજે ઇતિહાસમેં પ્રસિદ્ધ આય. પૂજ્ય માણેકમેરજીજે આશ્રય રાવ જેંગારજીકે ન મિલે, ત કચ્છજે ઇતિહાસ જુદો જ લખાજી વ્યો વો.’

શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરીશ્વરજી ધર્મ પ્રભાવનાજી નજર રખી મંત્ર-શક્તિસેં રાવશ્રી ભારમલજીજે રોગ મિટાયોં, તેર રાજ અને રાજકુટુંબમેં આનંદજે પાર ન રચો. રાવશ્રી ખુશી થઈને ૧૦૦૦ સુવર્ણમુદ્રા ગુરુચરણમેં રખ્યોં. રાજરાણીયું ગુરુદેવકે સચે મોતીસેં વધાયોં. પણ નિઃસ્પહી, નિર્ઞંથ મુનિ સોનામહોરેંકે છુવેં પણ કીં ? ‘ધરમજે કરમેં ઈનજે ઉપયોગ કળ’ ઈ આજ્ઞા કરેને આચાર્યશ્રી ઉપાશ્રયમેં પધારી આયા.

રાજમહેલમેં જિન પાટ મથે આચાર્ય લગવંત ઘિરાજમાન થયા વા, ઈ પાટ ગુરુદેવજે આસન ચોવાજે. ઉન મથે જે કોયતું પણ ન વ્યાજે. તેલાંચ કરે હી પાટ ઉપાશ્રયમેં બક્ષિસ કરે મેં આવઈ. અંચલગચ્છ ઉપાશ્રય મેં હી પાટ અજ પણ મોજુદ આય.

સમર્થ આચાર્યશ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિજે સત્સંગ-સહવાસસેં કરેને રાવ ભારમલજી જૈન ધર્મજી ઉદાત્ત સિદ્ધાંત પીંઠજે જીવનમેં અપનાયાં. માંસાહાર જો પ્રત્યાખાન કર્યોં અને વધારેમેં પર્યુષણ (અઠ્ઠાઈધર) મેં અદ્દ હિં સુધી ‘અમારિ પડહ’-જીવહિંસા બંધ કરેજો રાજ્ય તરફથી ફરમાન કરેમેં આયો. વળી, જીજમેં રાજવિહાર નાલે હીકડો જિનાલય બંધાયમેં આયો.





વિધિપદ્ધતિ (અચલગચ્છ)ની પ્રતિભાસંપન્ન ચાર ગુરુશિષ્ય યુગલનેડીઓ

— શ્રી દેવજી દામજી ખોના

[આ લેખ મોકલનાર શ્રી દેવજીભાઈ ખોના શ્રી ક. દ. ઝો. જૈન જ્ઞાતિ મહાજનના આગેવાન છે. તેઓ ધર્માનુરાગી, ગચ્છપ્રેમી અને ઇતિહાસવિદ્ છે. આ લેખમાં તેમણે ૬૦૦ વર્ષોના ઇતિહાસનો સાર રજૂ કર્યો છે. — સંપાદક]

[(૧) આર્યરક્ષિતસૂરિ - જ્યસિંહસૂરિ, (૨) મહેંદ્રપ્રભસૂરિ - મેરગુંગસૂરિ, (૩) ધર્મભૂતિસૂરિ - કલ્યાણસાગરસૂરિ તથા (૪) ગૌતમસાગરસૂરિ - ગુણસાગરસૂરિ આદિ અતિ મહિમાવંત અને પ્રભાવશાળી ચાર ગુરુશિષ્ય નેડીઓએ ગચ્છના ઉચ્ચ અને ઉત્કર્ષ માટે તથા અન્ય ગચ્છોના હુમલાઓ સામે એને અદ્વાપિ પર્યંત ટકાવી રાખવામાં અથાગ પુરુષાર્થ કર્યો છે અને આત્મસમર્પણ દ્વારા શાસનની જે અનુપમ સેવા યજ્ઞની છે, તે અંગેનું ખ્યાન 'શ્રી પાર્શ્વે' ગુજરાતી ભાષામાં પ્રયોજેલ ૨૫૭૨ ફકરાવાળા ૬૪૪ પાનાના દળદાર ગ્રંથ 'અચલગચ્છ દ્વિદર્શન'માંથી દરેક ફકરા (paragraphs) ના ક્રમાંક અનુસાર અને કેટલીક નૂતન વિગતો સાથે રજૂ કરું છું. — લેખક]

પ. પૂ. આચાર્યદેવ ૧૦૦૮ શ્રી નેમસાગરસૂરીવરજી મ. સા. ની સૂચનાથી મુદ્દરૂના શ્રી અચલગચ્છ જૈન સમાજે અચલગચ્છનો પ્રમાણભૂત (authentic) ઇતિહાસ પ્રકાશ કરવાનો નિર્ણય કર્યો. આ વિકટ કાર્ય 'પાર્શ્વે' ઉપનામથી પોતાને ઓળખાવતા, 'આર્યરક્ષિતસૂરિ,' 'જ્યસિંહસૂરિ,' 'કલ્યાણસાગરસૂરિ,' આદિ પુસ્તકોના લેખક, 'અચલગચ્છીય લેખ સંગ્રહ'ના સંશોધક અને સંપાદક શ્રી પાસવીર વીરજી ધુલ્લા (M.A.) ને સોંપ્યું; જેમને આગમ-પ્રભાકર પૂ. મુનિશ્રી પુણ્યવિજયજી, મુનિશ્રી કાંતિસાગરજી, પંડિત લાલચંદ ભ. ગાંધી, શ્રી અગરચંદજી નાહટા આદિ ઇતિહાસવિદોએ હસ્તલિખિત પ્રતો અને નોંધો આપી અતિ ઉપયોગી કીમતી સહાય કરી. તદુપરાંત

શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ

અને તેમણે પ્રસ્થાપિત કરેલી ઉજ્જવલ પ્રણાલિકાઓ માટે માત્ર અંચલગચ્છ જ નહીં, કિંતુ સમગ્ર જૈન શાસન ગર્વ લઈ શકે.

(૫) અંચલગચ્છની સ્થાપનાની શતાબ્દીમાં ચૈત્યવાસીઓનો પ્રભાવ અત્યંત હતો. સંવેગ પક્ષનો સૂર્ય આથમતો જણાતો હતો. ખરાબર એ જ વખતે આર્યરક્ષિતસૂરિએ વિધિમાર્ગ અનુસરવાની મુસ્તાબેર ઉચ્ચારણા કરી. અંચલગચ્છ પ્રવર્તકે પોતાના ઉદાત્ત ચારિત્રના પ્રભાવે ચૈત્યવાસનાં અંધારાં ઉલેચ્યાં. સુવિહીત માર્ગની એમની પ્રબળ ઘોષણાને એ યુગે ઝીંઝી લીધી; જેના પરિણામે સુવિહિત માર્ગની પુનઃ પ્રતિષ્ઠા થઈ શકી. તેની પરંપરા આજ દિવસ સુધી અવિચ્છિન્ન ચાલુ છે. અંચલગચ્છની પ્રાથમિક તેમ જ સૌથી આ મોટી સેવા છે. આર્યરક્ષિતસૂરિએ અને એમના અનુગામી પદ્ધતરોએ જૈન ધર્મના ઉચ્ચ સિદ્ધાંતોની નળવણીમાં લગીરથ પુરુષાર્થો કર્યા છે, જેનો ઇતિહાસ ખરેખર પ્રેરણાદાયક છે.

(૮) અહીં એક વાતનો નિર્દેશ કરવો પ્રસ્તુત બને છે, કે જ્યારે અન્ય ગચ્છોના આચાર્યોએ એકબીજા ગચ્છના ખંડનમાં પોતાની શક્તિઓ વ્યય કરેલી, ત્યારે આ ગચ્છના આચાર્યોએ પોતાના ગચ્છ પર પ્રહારો થયા હોવા છતાં, એવી ખંડનખંડનની વિનાશક પ્રવૃત્તિથી અલગ રહેવાનું યોગ્ય ધાર્યું હતું. અન્ય ગચ્છોના આચાર્યો દ્વારા રચાયેલા અનેક ખંડનાત્મક ગ્રંથો ઉપલબ્ધ થાય છે, પરંતુ અંચલગચ્છના કોઈ પણ આચાર્યે આજ દિવસ સુધી કોઈ પણ ગચ્છની સમાચારીનું ખંડન કરતો કટુતાપ્રેરક એકે ય ગ્રંથ લખ્યો હોય એવું પ્રસિદ્ધિમાં આવ્યું નથી. આ હકીકતથી આ ગચ્છની પ્રગતિશીલ વિચારધારા સૂચિત થાય છે.

(૧) શ્રી આર્યરક્ષિતસૂરિ - જયસિંહસૂરિ

શ્રી આર્યરક્ષિતસૂરિ :

આખું પાસે દંતાણી ગામના દ્રોણ મંત્રીની ભાર્યા દેદીની કુક્ષીએ વયળ (વિજયકુમાર) નામના પુત્રનો સં. ૧૧૩૬ માં જન્મ થયો. સં. ૧૧૪૨ માં વડગચ્છના જયસિંહસૂરિ પાસે દીક્ષા લીધી. સં. ૧૧૬૬ માં ભાલેજમાં વિધિપક્ષની સ્થાપના કરી. સં. ૧૨૩૬ માં બેણપતટમાં સ્વર્ગવાસ થયો.

(૧૬૦૬) શિથિલાચાર નિર્મૂળ કરીને સુવિહિત માર્ગની પુનઃ પ્રતિષ્ઠા કરવી, એ સમાન ભૂમિકાને આધારે નૂતન ગચ્છસૃષ્ટિનાં મંડાણ થયાં. વાદવિવાદથી નહીં, પણ ત્યાગ, તપ અને જ્ઞાનના યોગ્યથી સુવિહિત માર્ગની પુનઃ પ્રતિષ્ઠા કરવાના ધ્યેય



સાથે નૂતન ગચ્છ સુષ્ટિ રચાઈ. ખરતર, અંચલ અને તપ ગચ્છ - એ ત્રણે મુખ્ય ગચ્છોની પ્રાથમિક તેમ જ મહાન સિદ્ધિ આ ધ્યેય સિદ્ધ કરવામાં હતી.

(૧૩૪) સાધુનો શુદ્ધ આચાર પાળવા આર્યરક્ષિતસૂરિ 'વિજયચંદ્ર ઉપાધ્યાય' નામ ધારણ કરીને પાંચ મુનિઓ સહિત લાટ દેશમાં આવ્યા. તેઓ શુદ્ધ આહાર માટે કર્યા, પરંતુ શુદ્ધ આહાર પામ્યા નહીં, એટલે પાછા વળ્યા અને પાવાગઢના શિખર ઉપર મહાવીર ભગવાનના જિન પ્રાસાદમાં દર્શનાર્થે પધાર્યા. સંલેખના ઇચ્છતા તેઓ એક માસ સુધી તપ કરે છે. મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં ચીમંધર સ્વામી તેમની કઠોર સાધનાની પ્રશંસા કરે છે, જે સાંભળીને ચક્રેશ્વરી દેવી હર્ષપૂર્વક સુગુરુને વંદન કરવા આવે છે. દેવીએ કહ્યું : 'અનશન કરશો નહીં. ભાલેજ નગરથી યશોધન, સંઘ સહિત વીરપ્રભુની યાત્રા કરવા આહીં પધારશો. તમારા શુદ્ધ ધર્મના ઉપદેશથી તેઓ યોગ પામશે અને શુદ્ધ આહાર દ્વારા તમારું પારણું થશે.'

(૧૪૮-૪૯) આર્યરક્ષિતસૂરિએ વિધિપક્ષ ગચ્છની સ્થાપના કરી અને તેનું આગમ-પ્રણીત મંતવ્ય લોકોને સમજાવ્યું.

તેના મુખ્ય સિદ્ધાંતો આ પ્રમાણે છે :

સાધુ જિન પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા ન કરાવે, દીપપૂજા, ફળપૂજા, ખીજપૂજા અને ખલિ-પૂજા ન કરવી. તંદુલપૂજા કે પત્રપૂજા થઈ શકે. શ્રાવક વસ્ત્રાંચલથી ક્રિયા કરે. પૌષ્ઠ પર્વ દિને કરે, સામાયિક સાંજે-સવારે એમ બે વખતે અને બે ઘડીનું કરે. ઉપવાસ - માળારોપણુ ન કરવાં. ત્રણ થોય કહેવી. મુનિને વંદન કરતાં એક ખમાસણુ દઈ શકાય. સ્ત્રીઓએ મુનિને ઊભે ઊભે જ વાંદવું. કલ્યાણુકો ન માનવાં. નવકાર મંત્રમાં 'હોઈ' મંગલ બોલવું. ચોમાસી પાખી પૂનમે કરવી. સંવત્સરી આપાઠી પૂનમથી પચાસમે દિને કરવી. અધિક માસ પોષ કે અષાઢમાં જ થાય ઇત્યાદિ.

(૧૫૦) શંખેશ્વરગચ્છ, નાણાવાલગચ્છ, નાડોલગચ્છ, ભિન્નમાલગચ્છ ઇત્યાદિ ગચ્છોએ પણ ઉપયુક્ત સમાચારીનો સ્વીકાર કર્યો. પૂર્ણિમાગચ્છ, સાર્ધપૂર્ણિમાગચ્છ, આગમગચ્છ ઇત્યાદિ ગચ્છોએ પણ અંચલગચ્છની મુખ્ય સમાચારીથી અપ્રભાવિત રહી શક્યા નહીં.

(૧૫૧) અંચલગચ્છની સમાચારીનો વિદ્વાનોએ તાત્ત્વિક દૃષ્ટિથી અને નિઃસ્પૃહ-ભાવે અભ્યાસ કરવો ઘટે છે. ગચ્છરાગથી નહીં, કિંતુ આગમ સિદ્ધાંતોની એરણુ ઉપર તેનાં મંતવ્યો તપાસવાં જોઈએ, અને એ રીતે મૂલવવાં જોઈએ.



જ્યસિંહસૂરિ :

કેંકણુ મધ્યે નાસાસોપારામાં દ્રોણુ નામનાં ઝોશવાળ શ્રાવકની નેહી નામની ભાર્યાની કુક્ષીએ જોસિંઘ નામના પુત્રનો સં. ૧૧૭૯માં જન્મ થયો. સં. ૧૧૯૭માં થરાદમાં દીક્ષા અંગીકાર કરી. સં. ૧૨૦૨માં મંદોરમાં આચાર્યપદ મળ્યું અને જ્યસિંહસૂરિ નામ આપવામાં આવ્યું. સં. ૧૨૫૮માં પ્રભાસપાટણમાં સ્વર્ગવાસી થયા.

(૨૭૫) તેમની યાદશક્તિ અદ્ભુત હતી. એક જ વખત વાંચવાથી તેમને કંઠસ્થ થઈ શકતું. માત્ર ત્રણ વર્ષમાં જ તેમણે ત્રણ કરોડ શ્લોક કંઠસ્થ કરી લીધા. માત્ર પાંચ જ વર્ષમાં તેઓ વ્યાકરણ, ન્યાય, સાહિત્ય, અલંકાર અને આગમાદિ શ્રુત સાગરના પારગામી થયા; તેઓ પરિવાર સહિત એ દિવસને આંતરે વિહાર કરતા. પ્રાયઃ ગામડામાં એક રાત્રિ અને નગરમાં પાંચ રાત્રિ તેઓ રહેતા. એ રીતે ઉચ્ચ વિહારની સ્થિતિને પામ્યા હતા.

(૨૯૭) શાલવીઓ દિગંબર હતા. તેમના ગુરુ છત્રસેનને વાદવિવાદમાં જ્યસિંહસૂરિએ કુમારપાળના દરબારમાં પાટણુ મધ્યે હરાવ્યા, જેથી છત્રસેન તેમના શિષ્ય બન્યા અને શાલવીઓ અંચલગચ્છીય શ્રાવકો બન્યા.

(૩૨૦) આર્યરક્ષિતસૂરિએ અંચલગચ્છ પ્રવર્તાવ્યો, પરંતુ તેને વ્યાપક બનાવનાર તો જ્યસિંહસૂરિ જ હતા. આ ગચ્છના પાયા જ્યસિંહસૂરિએ એવા તો સુદૃઢ કરી દીધા કે શતાબ્દીઓ વહી ગયા છતાં તે ટકી શક્યો છે. આ ગચ્છને સંગઠિત કરીને તેમણે જૈન શાસનની ખરેખર મહાન સેવા બજાવી છે. જ્યસિંહસૂરિએ જૈન ધર્મનાં દ્વાર ખૂલી જ જ્ઞાતિઓ માટે ખુલ્લાં મૂકી દીધાં. બધાંને સમાન અધિકાર આપી એક સૂત્રમાં બાંધવાના પ્રયત્નો કર્યાં. તેમના પરિશ્રમને પરિણામે અસંખ્ય લોકોએ જૈન ધર્મ સ્વીકાર્યો. રાજાઓ પણ જૈન ધર્માનુયાયી થયા. તેમને લક્ષ્મણી ત્રિવેણિકા એવું બિરુદ અર્પવામાં આવ્યું, જેથી બાણી શકાય છે કે, લાખો ક્ષત્રિયોએ એમનો ઉપદેશ સાંભળીને જૈન ધર્મ સ્વીકારેલો.

ગોત્રો : પડાઈઆ, નાગડ, લાલન, દેહિયા, ગાલા, કટારીઆ, પોલડીઆ, નીસર, છાબોડ, રાઠોડ, લોલાડિયા, મહુડિયા, સહસ્ત્રગણા, ગાંધી વગેરે ગોત્રોની તેમણે (જ્યસિંહસૂરિએ) સ્થાપના કરી હતી.

(૩૭૫) સં. ૧૨૨૧ ની આસપાસ તેમણે કચ્છમાં વિહાર કર્યો. આ પ્રદેશનો વિહાર કરનાર અંચલગચ્છના સૌ પ્રથમ આચાર્ય જ્યસિંહસૂરિ જ હતા. કેટલાંક વર્ષો સુધી તેઓ કચ્છમાં વિચર્યા અને અનેકને ધર્મગોધ પમાડ્યા.

(૩૭૭) મારવાડ, મેવાડ, માળવા, ગુજરાત, સૌરાષ્ટ્ર, સિંઘ આદિ પશ્ચિમ ભારતનાં નગરો અને ગામોમાં અપ્રતિહત વિચરીને જ્યસિંહસૂરિએ અનેક ધર્મકાર્યો કર્યાં. આ



ઉપરથી તેમનો લોકોત્તર પ્રભાવ કેવો પ્રકૃષ્ટ હતો, તે બાણી શકાય છે. આર્યરક્ષિતસૂરિએ પ્રરુપેલી સમાચારીને યોગમ પ્રસારિત કરી દેવાનું શ્રેય જ્યસિંહસૂરિને ફાળે જ બંધ છે. અસંખ્ય લોકોને ઉચ્છેદ્ય આપીને તેમને જૈન ધર્માનુયાયી બનાવ્યા. એમની એ સેવાને જૈન શાસન કદાપિ નહીં ભૂલી શકે. શિથિલાચારને દૂર કરીને સુવિહિત માર્ગની પ્રતિષ્ઠા કરવાના કાર્યમાં પણ તેમનો હિસ્સો અવિસ્મરણીય રહેશે. અચલગચ્છના દેહ માટે તો તેમને કરોડરજમુની જ ઉપમા આપી શકાય. તેમના તેજસ્વી પ્રભાવને પરિણામે જ અચલગચ્છ સખળ સંગઠન તરીકે ઊભો રહી શક્યો અને આજે શતાબ્દીઓના વાયરા વાર્ધ ગયા હોવા છતાં અસ્તિત્વ ધરાવી રહ્યો છે. અચલગચ્છના આ જ્યોતિર્ધર આચાર્ય સં. ૧૨૫૮ માં ૮૦ વર્ષની ઉંમરે દિવંગત થયા.

(૨) મહેંદ્રપ્રભસૂરિ - મેરુતુંગસૂરિ

મહેંદ્રપ્રભસૂરિ :

જરાવહ્લી તીર્થ પાસે વડગામમાં એશવંશીય આશા શ્રેષ્ઠિનાં ભાર્યા જીવણાદેની કુખે સં. ૧૩૬૩ માં મહેંદ્ર નામના પુત્રનો જન્મ થયો હતો. સં. ૧૩૭૫ માં સિંહલિક-સૂરિએ એશિયા નગરમાં દીક્ષા આપી મહેંદ્રપ્રભ નામ રાખ્યું. સં. ૧૩૯૩ માં પાટણમાં આચાર્યપદ પામ્યા. સં. ૧૩૯૮ માં ખંભાતમાં ગચ્છનાયક થયા. સં. ૧૪૪૪ માં ૮૧ વર્ષની ઉંમરે પાટણમાં સ્વર્ગવાસી થયા.

(૭૯૧) મહેંદ્રપ્રભસૂરિ ગચ્છાધિપતિ થયા પછી તેમણે પ્રથમ કાર્ય ગચ્છને સુધારવાનું અને સુવ્યસ્થિત રાખવાનું કર્યું. અચલગચ્છ-પ્રવર્તક આર્યરક્ષિતસૂરિ અને એમના સમર્થ શિષ્ય જ્યસિંહસૂરિના સમયને યાદ અપાવે, એવો મહેંદ્રપ્રભસૂરિ અને મેરુતુંગસૂરિનો સમય હતો. એવો જ તેજવાંત સમય ગચ્છના ઇતિહાસમાં ત્રીજા અંકમાં ધર્મભૂતિસૂરિ અને કલ્યાણસાગરસૂરિના આધ્યાત્મિક શાસન દરમ્યાન પણ જેવા મળે છે. અચલગચ્છના ઇતિહાસના આ ત્રણ તબક્કાઓ ખૂબ જ મહત્ત્વપૂર્ણ છે. એ તબક્કાઓથી જે કાર્ય થયું, એની દૂરગામી અસર રહી. અચલગચ્છ પ્રવર્તક આર્યરક્ષિતસૂરિએ આ ગચ્છમાં જે ચેતના પ્રગટાવી તેની અસર ઉતરતા ક્રમમાં, પણ ઠેક મુઠી રહી. એ ચેતના પ્રસારવાનારું મુખ્ય બળ બન્યા, તેમના સમર્થ શિષ્ય જ્યસિંહસૂરિ. એવી જ રીતે એ ચેતનાને પુનઃ જુસ્સાભેર પ્રગટાવવાનું કાર્ય મહેંદ્રપ્રભસૂરિને ફાળે આવ્યું અને તેને યોગમ પ્રસારિત કરવાનું મુખ્ય બળ બન્યા પ્રભાવક આચાર્ય મેરુતુંગસૂરિ. આ કાર્યની પણ ત્રણેક શતાબ્દીઓ મુઠી અસર રહી. પુનઃ ત્રીજા તબક્કામાં એ જ કાર્ય ધર્મભૂતિસૂરિ અને



કલ્યાણસાગરસૂરિએ એ જ નિષ્કાંથી ઉપાડ્યું અને વ્યાપક બનાવ્યું, જેની ચમત્કારિક અસર આજ દિવસ સુધી રહેવા પામી.

આવું જ પુનરાવર્તન ચોથા તબક્કામાં અંચલગચ્છ મુનિમંડળ અગ્રેસર પૂજ્ય દાદાશ્રી ગૌતમસાગરસૂરિએ કર્યું. જેની પુષ્ટિ વિદ્યમાન અચલગચ્છાધિપતિ પરમપૂજ્ય આચાર્યદેવશ્રી ગુણસાગરસૂરિ સન્નિષ્ઠપણે કરી રહ્યા છે.

(૭૬૭) મહેંદ્રપ્રભસૂરિએ સં. ૧૫૨૦ માં પાટણમાં પોતાના છ શિષ્યોને એક જ સમયે આચાર્યપદે સ્થાપિત કર્યા, તેમાં જયશેખરસૂરિ મહાન પ્રભાવશાળી હતા. શ્રાવકના 'બૃહદ અતિવાર' તથા નવમા સ્મરણની રચના તેમણે કરી છે. ગુજરાતી ભાષાના તેઓશ્રી આદિ કવિ મનાય છે. તેમણે ઘણી કૃતિઓ રચી છે. તેમને 'કવિ ચકવતી'નું બિરુદ પ્રાપ્ત થયેલું. તેમના અંગે એક સ્વતંત્ર લેખ લખી શકાય.

(૮૭૬) મહેંદ્રપ્રભસૂરિ સફળ ગચ્છનાયક ઉપરાંત કવિ પણ હતા. તેમની શિષ્ય મંડળીએ જૈન સાહિત્યના ઇતિહાસમાં તેજવંતો યુગ પ્રવર્તાવ્યો.

(૮૭૭) ગોડીજી તીર્થની જેમ જીરાવલ્લા તીર્થનો મહિમા પણ એ અરસામાં ખૂબ જ હતો. આ તીર્થની સ્થાપનામાં તેમ જ તેના વિકાસમાં અંચલગચ્છના આચાર્યોનો ઉલ્લેખનીય હિસ્સો છે. મહેંદ્રપ્રભસૂરિ, જયશેખરસૂરિ, મેરુતુંગસૂરિ આદિ આચાર્યોએ આ તીર્થનાં સુંદર સ્તોત્રો રચ્યાં છે; એટલું જ નહીં, પણ અંચલગચ્છીય સાહિત્યકારોની લગભગ પ્રત્યેક કૃતિના મંગલાચરણમાં ગોડીજી અથવા જીરાવલ્લી પાર્શ્વનાથની સ્તુતિ તો અવશ્ય હશે જ. આ જ તીર્થના અદ્ભુત પ્રભાવ અને ચમત્કારની વાતો આ ગચ્છના સાહિત્યમાં એકમેક થઈ છે.

(૮૮૯) જયશેખરસૂરિ રચિત 'પ્રબોધ ચિંતામણિ' ગ્રંથની પ્રશિસ્ત દ્વારા અંચલગચ્છના આ સમર્થ પદ્ધરની મહાનતાનાં આપણને સહજ ભાવે દર્શન થાય છે. આવી તો અનેક પ્રશસ્તિઓ આજ દિવસ સુધીમાં ઉપલબ્ધ થઈ છે, કિંતુ જયશેખરસૂરિ જેવા મહાન સાહિત્યકારના વર્ણન પરથી મહેંદ્રપ્રભસૂરિના વ્યક્તિત્વનો સુંદર પરિચય મળી રહે છે. તેમના શિષ્ય તથા અનુગામી પદ્ધર મેરુતુંગસૂરિ તો તેમનાથી સવાયા નીકળ્યા. આ ગુરુ શિષ્યની જોડીએ પોતાનાં પ્રશસ્ત કાર્યો દ્વારા આ ગચ્છના ઇતિહાસમાં એવું તો ઊંચું સ્થાન પ્રાપ્ત કર્યું છે કે, તેમની સાથે ભાગ્યે જ બીજા કોઈને સરખાવી શકાય. તેમનાં કાર્યો દ્વારા અંચલગચ્છ પ્રવર્તક આર્યરક્ષિતસૂરિ અને જયસિંહસૂરિના તેજવંત યુગની ઝાંખી



થઈ આવે છે. આ ગુરુ શિષ્યની અપ્રતિમ જોડલીનો પ્રભાવ આ ગરુદ્ધ શતાબ્દીઓ પછી પણ ભૂલી શકે એમ નથી.

મેરુતુંગસૂરિ :

ભારવાડના નાણી નગરમાં પોરવાડ જ્ઞાતિના વૈરા ગોત્રીય વેરસિંહનાં પત્ની નાલ દેવીની કુખે સં. ૧૪૦૩ માં વસ્તિગ નામના પુત્રનો જન્મ થયો. સં. ૧૪૧૦ માં દીક્ષા અંગીકાર કરી. સં. ૧૪૨૬ માં પાટણમાં આચાર્યપદ મળ્યું. સં. ૧૪૭૧ માં ૬૮ વર્ષની વયે અંભાતમાં સ્વર્ગવાસી થયા.

(૬૦૩) તેઓશ્રી પ્રભાવક આચાર્ય અને બહુશ્રુત વિક્રાન હતા. પ્રભાવક આચાર્ય અને સમર્થ પદ્ધર કે મહાન ગ્રંથકાર તરીકે જ નહીં, કિંતુ મંત્રવાદી તરીકે પણ મેરુતુંગસૂરિની પ્રસિદ્ધિ અજોડ છે.

(૬૦૪) મેરુતુંગસૂરિએ ગરુદ્ધનાવક તરીકે એવી પ્રોજ્જવલિત પ્રતિભા પ્રગટાવી છે કે, જૈન ઇતિહાસમાં થઈ ગયેલ પ્રભાવક આચાર્યોમાં તેઓ પ્રથમ હરોળનું સ્થાન પામી શક્યા. તેમની સંકળતાનું રહસ્ય તેમના ત્યાગમય જીવનમાં જ પામી શકાય છે. તેઓ નિર્માણ તપ, સંયમનું આરાધન કરતાં યોગાભ્યાસમાં વિશેષ અભ્યસ્ત રહેવા લાગ્યા. તેઓ હુકયોગ, પ્રાણાયામ, રાજ્યોગ આદિ ક્રિયાઓ દ્વારા નિયમિત ધ્યાન કરતા હતા. શ્રીખ્મ ઋતુના તાપમાં કે શિયાળાની ઠંડીમાં પ્રતિદિન કાયેત્સર્ગ કરીને આત્માને અતિશય નિર્માણ કરવામાં સંલગ્ન હતા. તેમનું ઉચ્ચ વિહારીપણું તેમના સતત વિહાર પરથી ફલિત થાય છે.

જીરિકાપલ્લી તીર્થ : (૬૫૦) જીરિકાપલ્લી તીર્થના વિકાસમાં તેમનો હિસ્સો અનન્ય રહ્યો છે. ‘ઓમ નમો દેવદેવાય’ એ સ્તોત્રની રચના દ્વારા તેમણે જીરાવલ્લી પાર્શ્વનાથની મંત્રયુક્ત સ્તુતિ કરી છે.

(૬૭૪) મેરુતુંગસૂરિએ રચેલા અનેકવિધ ગ્રંથો પરથી જોઈ શકાયે કે, પદ્ધર તરીકે ભારે જવાબદારી વહન કરી રહ્યા હોવા છતાં તેમણે સમય મેળવીને સાહિત્યના અનેક પ્રકારનું ખેડાણ કર્યું અને તેઓ સુંદર ગ્રંથો મૂકતા ગયા છે. એ દ્વારા તેમની અસીમ વિદ્યાપ્રિયતા સૂચિત થાય છે. સ્તોત્રોમાં મંત્રકાવ્યો, ઊર્મિકાવ્યો, મહાકાવ્યો ઉપરાંત તેમણે નિમિત્ત, લક્ષણ, છંદ, અલંકાર, વ્યાકરણ, વૈદિક, ઇતિહાસ, દર્શન અને કર્મ વિષયક ગ્રંથો રચી પોતાની બહુમુખી પ્રતિભાનો આપણને પરિચય કરાવ્યો છે. મેરુતુંગસૂરિનું સ્થાન જે હોય તે ભણે હો, કિંતુ જૈનોએ સંસ્કૃત ભાષાના વિકાસમાં જે ફાળો નોંધાવ્યો છે, તેમાં મેરુતુંગસૂરિનો હિસ્સો ઉલ્લેખનીય હશે. વિવિધ વિષયોમાં આટલી મોટી સંખ્યામાં ગ્રંથો રચનાર તરીકે તેઓ કદાપિ ભુલાશે નહિ.



(૧૦૦૨) મેરુતુંગસૂરિએ અનેક નરેન્દ્રોને પ્રતિબોધ આપી, જૈન ધર્માનુરાગી કર્યા છે. નૃપતિઓની પર્વદામાં ઉપદેષ્ટા મેરુતુંગસૂરિ ખૂબ ખૂબ સન્માન પામ્યા હતા અને તેમના ઉપદેશથી 'અમારિ-પડહુ'ની ઘોષણાદિ અનેક ધર્મકાર્યો પણ થયાં હતાં. મેરુતુંગસૂરિ તેમના સમયના એક બહુ ભારે વિદ્વાન અને પ્રતિભાશાળી જૈન આચાર્ય હતા. તેમણે આર્ય નૃપતિઓ ઉપરાંત મુસલમાન રાજાઓ ઉપર પણ અસાધારણ પ્રભાવ દર્શાવ્યો હતો.

(૧૦૦૫) મેરુતુંગસૂરિનું સ્થાન અંચલગચ્છના ઇતિહાસમાં ખૂબ જ ઊંચું છે. તેમના દેહાવસાનથી અંચલગચ્છના ઇતિહાસનો ધીજો મહત્વપૂર્ણ તબક્કો પૂર્ણ થયો. મહેન્દ્રપ્રભસૂરિ અને મેરુતુંગસૂરિનો સમય આર્યરક્ષિતસૂરિ અને જયસિંહસૂરિના સમયની ઝાંખી કરાવે એવો ઉજ્જવલ છે. એવો જ સમય ધર્મભૂતિસૂરિ અને કલ્યાણસાગરસૂરિના આધ્યાત્મિક શાસનમાં પણ નીરખાય છે. આ ગચ્છના ઉદયકાળ પછી તેની પ્રવૃત્તિને પુનઃ ચેતનવંતી બનાવનાર આ આચાર્ય જ છે. એ દષ્ટિએ તેમના ખરેખરા અનુગામી ગચ્છનાયક કલ્યાણસાગરસૂરિને જ ઠહી શકાય. એટલું ચોક્કસ છે કે, તેમના સમયમાં આ ગચ્છે જે સર્વાંગી વિકાસ સાધ્યો હતો, તે ધીજાં કોઈ ગચ્છનાયકના સમયમાં જોવામાં નથી આવતો. સમગ્ર દષ્ટિએ વિચારતાં મેરુતુંગસૂરિનું વ્યક્તિત્વ મુખ્યતઃ ચાર પ્રકારે ઘડાયેલું જણાય છે : શ્રમણ, સાહિત્યકાર, ગચ્છનાયક અને ધર્મોપદેશક રૂપે. મહિમાવાન અને મેઘાવી ગચ્છનાયક તરીકે તેમની હરોળમાં સ્થાન પામી શકે તેવા આચાર્ય અંચલગચ્છમાં જ નહીં, પણ સમગ્ર જૈન ઇતિહાસમાં ગણ્યાગાંઠયા જ છે. અંચલગચ્છના ભાગ્યવિધાતા મેરુતુંગસૂરિનો મૂર્તિમાન અમર આત્મા અને તેમનો અનુકરણીય ગુણસમુચ્ચય આપણને આદર્શ પથ દાખવવા પરમ સાધનભૂત ધર્મ રહેલ છે અને સદોદિત રહેશે.

(૩) ધર્મભૂતિસૂરિ - કલ્યાણસાગરસૂરિ

શ્રી ધર્મભૂતિસૂરિ :

(૧૪૦૩) નાગડા ગોત્રીય શેઠ હંસરાજનાં પત્ની હાંસલદેવીની કૃપે ખંભાતમાં વિ. સં. ૧૫૮૫ માં ધર્મદાસ નામના પુત્રનો જન્મ થયો. વિ. સં. ૧૫૯૯માં ગુણનિધાન-સૂરિ પાસે દોષ્ટા અંગીકાર કરી. વિ. સં. ૧૬૦૨ માં અમદાવાદમાં સૂરિપદ અને ગચ્છનાયકપદ પામ્યા. વિ. સં. ૧૬૭૦ માં પ્રસાસપાટણમાં ચૈત્ર સુદ ૧૫ ના દિને સ્વર્ગવાસી થયા.

(૧૪૧૫) આ સમયમાં શ્રમણુલવત કાંકે શિથિલ થયું હતું. સંપ્રદાયની છિન્ન-લિન્નતાનો એ યુગ હતો. કડવા મત, લોંકા મત (સ્થાનકવાસી), ધીજા મત ઇત્યાદિ



મંડલ અગ્રેસર પૂ. દાદા શ્રી ગૌતમસાગરજી થયા, જેમનું જીવનવૃત્તાંત આપણે આગળ જોઈશું.

(૧૫૬૯) ધર્મમૂર્તિસૂરિના સમય શાંતિકાળ હતો. અકબર આદિ મોગલ સમ્રાટોએ દરેક ધર્મ પ્રત્યે સમદર્શિતા દાખવી હોઈને એ સમય દરેક દષ્ટિએ સુવર્ણકાળ હતો. દરેક ધર્મ બહારના ભયથી ચિંતામુક્ત બની ગયા હોઈને તેમણે આંતરિક સુધારણા તરફ નજર દોડાવી. જૈન ધર્મના ગચ્છોએ પણ એ જ માર્ગ અપનાવ્યો. દરેક ગચ્છના પટનાયકોએ ક્રિયાદ્વાર કરીને ધ્રમણ જીવનના આચારવિચારમાં કડકાઈ આણી.

(૧૫૭૦) આચારવિચારની શુદ્ધિ પછી અંથોદ્વારનું કાર્ય અત્યંત મહત્વપૂર્ણ હતું. મોગલકાળ પહેલાં ભારત આક્રમણ અને હુલ્લાઓથી ઘેરાયેલું હતું. રાજકીય આક્રમણો ધર્મઝનૂનમાં પરિણમ્યાં હોવાથી જૈન ધર્મનાં અમૂલ્ય અંથરત્નો આગમાં હોમાઈ ગયાં, કેટલાંક નષ્ટપ્રાય થયાં. ઘણા અંથો આક્રમણના ભયે ભૂમિગૃહ કે એવાં સુરક્ષિત સ્થાનોમાં ભંડારાઈ ગયા હોઈને જનસાધારણ માટે સલભ રહી શક્યા ન હતા. ધર્મમૂર્તિસૂરિના ઉપદેશથી અંથોદ્વારનું સુંદર કાર્ય થયું. ધર્મમૂર્તિસૂરિ અને કલ્યાણસાગરસૂરિના સમયમાં અંથોદ્વારનું કાર્ય આ ગચ્છના ઇતિહાસમાં સીમાચિન્હ રચે એવું વિશિષ્ટ રીતે મહત્વપૂર્ણ છે.

(૧૫૮૫) વૃદ્ધાવસ્થાથી શરીર જર્જરિત થઈ ગયું હોવા છતાં, ઉચ્ચવિદ્યારી આચાર્ય જૂનાગઢમાં સ્થિરવાસ ન રહેતાં પ્રભાસપાટણ પધાર્યા. એક વખત મધ્યરાત્રિએ ગચ્છ-અધિષ્ઠાયિકા મહાકાલી દેવીનું સ્મરણ કર્યું. ગુરુવર્ય દેવીને ત્રણ પ્રશ્નો પૂછે છે : 'મારા આયુનું પ્રમાણ કહો, ગચ્છેશપદ કોને પ્રદાન કરવું તથા અર્જુદા દેવીએ આપેલી વિદ્યાઓ કોને આપવી ?' દેવી જુલાસો કરે છે : 'હવે આપનું આયુષ્ય માત્ર પાંચ દિવસનું બાકી છે. દીક્ષાપર્યાયમાં નાના હોવા છતાં મહાન આચાર્ય કલ્યાણસાગરસૂરિને તમારે ગચ્છેશપદ પ્રદાન કરવું; કેમ કે, આજે પણ તેઓ જિન શાસનનો ઉદ્યોત કરનારા જણાય છે. આગામી કાળમાં પણ તેઓ એવા જ યશસ્વી નીવડશે, તેમ જ વિદ્યાઓ પણ તમારે તેમને અર્પવી; કેમ કે, હું પણ તેમનું સાન્નિધ્ય કરું છું અને હવે પછી પણ કરીશ.'

(૧૫૮૬) પછી પ્રભાતે ધર્મમૂર્તિસૂરિએ કલ્યાણસાગરસૂરિને એકાંતમાં બોલાવીને સૂરિમંત્રપૂર્વક આકાશગામિની, અદ્વૈતકારિણી આદિ વિદ્યાઓ આપી જણાવ્યું : 'હે વત્સ ! હવે તમારે ગચ્છનો ભાર ઉપાડી જિનશાસનની પ્રભાવના કરવી. પ્રયોજનપૂર્વક ગચ્છાધિષ્ઠાયિકા મહાકાળી દેવીનું સ્મરણ કરવું, તેમ જ પટધર જોઈને તથા તેની પરીક્ષા કરીને તેને આ વિદ્યાઓ આપવી' ઇત્યાદિ કહીને ગુરુએ બીજા પણ કેટલાક મંત્રોની



આમન્યાઓ આપી. પછી રત્નસાગરજી આદિ સઘળા પરિવારને એકઠો કરી સર્વેને જણાવ્યું : 'કલ્યાણસાગરસૂરિની આજ્ઞામાં રહેવું.' સહુએ ગુરુનું વચન કબૂલ્યું. ત્યાર બાદ પાંચ દિવસનું અનશન કરીને સમાધિપૂર્વક પાંચપરમેષ્ઠીનું શુભ ધ્યાન ધરતા કોઈ પણ જાતની વ્યાધિ વિના સં. ૧૬૭૦ ના ચૈત્ર સુદી ૧૫ ના પ્રભાતે સ્વર્ગે સિધાવ્યા.

કલ્યાણસાગરસૂરિ :

લોલાડા ગામમાં શ્રીમાળી જ્ઞાતિના નાનીંગશા કોઠારીનાં ભાર્યા નામિલદેવી કુખે સં. ૧૬૩૩ માં કોડનકુમારનો જન્મ થયો. સં. ૧૬૪૨ માં ધોળકામાં દીક્ષા લીધી. સં. ૧૬૭૦ માં અમદાવાદમાં આચાર્યપદ અને સં. ૧૬૭૦ માં પાટણમાં ગચ્છેશપદ પામ્યા. સં. ૧૬૭૨ માં ઉદેપુરમાં યુગપ્રધાનપદ મળ્યું. સં. ૧૭૧૮ માં ભુજમાં સ્વર્ગવાસી થયા.

(૧૬૨૦) મહારાવ ભારમલના સમાગમ પછી આચાર્યશ્રીએ સં. ૧૬૫૫ થી સં. ૧૬૬૭ સુધીના ચાતુર્માસ કચ્છનાં વિવિધ ગામોમાં કર્યાં. આ સમય દરમ્યાન ૭૫ સાધુઓ તથા ૧૨૭ સાધ્વીઓને દીક્ષા આપી તથા ૧૩ જિનજિંઓની પ્રતિષ્ઠાઓ કરાવી.

એમની કારકિર્દીમાં આગ્રાના કુંવરપાલ-સોનપાલ શ્રેષ્ઠિઓએ બંધાવેલ જિનમંદિરો અંગે સમ્રાટ જહાંગીરને ચમત્કાર બતાવી, જિનમંદિરો સલામત રાખ્યાં. આ બંધુઓએ સમેતશિખરનો સંઘ કાઢ્યો અને એ તીર્થનો છર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો. જામનગરના શ્રેષ્ઠિ રાયશી શાહે ધર્મમૂર્તિસૂરિના ઉપદેશથી સં. ૧૬૬૫ માં પાલીતાણાનો સંઘ કાઢ્યો. અને ગિરિરાજ ઉપર મંદિરો બંધાવ્યાં, તેની પ્રતિષ્ઠા કરાવી. જામનગરમાં સં. ૧૬૬૮ માં રાયશી અને નેણુશી શાહે બંધાવેલાં જિનમંદિરોની ભૂમિનું આતમૂહુર્ત કરાવ્યું. સં. ૧૬૭૫ માં બાવન જિનાલયમાં મૂળનાયક શ્રી શાંતિનાથ તથા ચૌમુખ દહેરીમાં શ્રી સહસ્રશૃણા પાર્શ્વનાથ તેમ જ અન્ન ૩૭૦ જિનજિંઓની પ્રતિષ્ઠા કરી. ગોડી પાર્શ્વનાથનો સંઘ નીકળ્યો. તેમના ઉપદેશથી ભદ્રેશ્વરથી વર્ધમાન-પદમશી શાહ બંધવોએ પાલીતાણાનો સંઘ કાઢ્યો. ભદ્રેશ્વર તીર્થનો છર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો તથા જામનગરમાં ૫૦૧ જિનજિંઓની અજ્ઞન વિધિ બાદ શાંતિનાથને મૂળનાયકે સ્થાપી બાવન જિનાલયની પ્રતિષ્ઠા કરાવી.

(૧૬૨૧) કલ્યાણસાગરસૂરિ પણ મેરુતુંગસૂરિની જેમ જહાંગીર બાદશાહ, ભારમલ આદિ અનેક નૃપતિ પ્રતિબાધક તરીકે જૈન ઇતિહાસમાં ખ્યાતિ પામ્યા છે. તેમણે અનેક ગ્રંથોનું નિર્માણ કરેલું અને અનેક પ્રતિષ્ઠાઓ કરાવી.



(૧૯૪૮) 'ક્ષેમસાગર,' 'શુભસાગર,' 'શિવોદ્ધિસૂરિ,' 'શિવસિંધુરાજ' ઇત્યાદિ માનાહી અભિધાનોથી સંબોધાયેલા અને જંગમતીર્થ, જગદ્ગુરુ, યુગપ્રધાન, યુગવીર એવા ગૌરવાન્વિત બિરુદોથી નવાબયેલા કલ્યાણસાગરસૂરિ આ ગચ્છના ઇતિહાસમાં મહાન કારકિર્દી સ્થાપી ગયા છે. તેમની મૂર્તિઓ અને પાદુકાઓ અનેક ગુરુમંદિરોમાં પૂજાય છે. ભદ્રેશ્વર તીર્થની ભમતિમાં ૧૬ અને ૧૭ નંબરની દેરી વચ્ચેની દેરીઓમાં મહાકાળી માતાજીના કલ્પની આગળ તેમની પાદુકાની પ્રતિષ્ઠા થઈ છે. તેમણે ગચ્છનું સંગઠન એવું તો દઢ કર્યું કે, તેમની પ્રતિભાની અસર પછીના રૌકાઓમાં પણ પૂર્વવત રહી. ત્રણેક શતાબ્દી પછી પણ ગચ્છ વ્યવસ્થા અને તેની આધ્યાત્મિક પ્રવૃત્તિ પર કલ્યાણસાગરસૂરિના નામનો પ્રભાવ અપૂર્વ છે. એ મેઘાવી આચાર્યનું નામ આજે પણ અંચલગચ્છના અભ્યુદય માટે પ્રેરણાસ્ત્રોત સમું છે અને સદોદિત રહેશે. એ જ એમની વિરાટ પ્રતિભાને મહાન અંજલિ છે.

દાદાશ્રી ગૌતમસાગરસૂરિજી - આચાર્યશ્રી ગુણસાગરસૂરિ

પૂ. દાદા ગૌતમસાગરસૂરિજી :

મારવાડ અંતર્ગત પાલી ગામમાં બ્રાહ્મણ ધીરમલ્લજીનાં ભાઈ ક્ષેમલદેની કુખે સં. ૧૯૨૦ માં ગુલાબમલ્લજીનો જન્મ થયો. ગોરજી દેવસાગરજીએ માહીમમાં સં. ૧૯૪૦ માં યતિ દીક્ષા આપી. સં. ૧૯૪૬ માં પાલીમાં કિરોદ્ધાર કરી સુવિહિત સંવેગી દીક્ષા અંગીકાર કરી. સં. ૨૦૦૬ માં ભૂજમાં સ્વર્ગવાસી થયા.

(૨૬૧૨) મુનિમંડલ અગ્રેસર ગૌતમસાગરજીએ સુવિહિત માર્ગ પર પુનઃપ્રસ્થાન કરીને અંચલગચ્છના અભ્યુદયનો અભિનવ સૂત્ર પ્રાપ્ત કર્યો. તેમણે કિરોદ્ધાર કરીને સમગ્ર ગચ્છનો સમુદ્ધાર કર્યો. આ ગચ્છના વર્તમાન સ્વરૂપનું ઘડતર તથા તેની આકાંક્ષાઓને મૂર્તિમંત કરવા તેમણે ભગીરથ પુરુષાર્થ કર્યો, જેની યશોગાથા ખરેખર ગૌરવપૂર્ણ છે; કેમ કે, આ ગચ્છની હુપ્તપ્રાય થયેલી શતાબ્દી જૂની વિચારધારાને તેમણે પુનઃ સચેતન કરી, બધે વ્યાપ્ત કરી, ગચ્છનાયક જિનેન્દ્રસાગરસૂરિના અનુગામી તરીકે કોઈપણ અભિયુક્ત ન થતાં શ્રી પૂજ્યો (ગૌરજીઓ) ના નેતૃત્વનો આ રીતે યથોચિત અંત આપ્યો. ગચ્છનો હવે પછીનો ઇતિહાસ મહત્વના તળકામાં પ્રવેશે છે, જેના કર્ણુદ્ધાર બન્યા સુવિહિત શિરોમણિ મુનિ ગૌતમસાગરજી મહારાજ.

દીક્ષા અંગીકાર કર્યા બાદ તેમણે ખાસ કરીને કચ્છ અને હાલારમાં જ ચાતુર્માસ કર્યા, જેથી સ્થાનિક જનતામાં ધર્મ ભાવના બાગી. સં. ૧૯૪૯ માં ભૂજમાં ચાતુર્માસ દરમ્યાન ઉત્તમસાગરજીને દીક્ષા આપી પ્રથમ શિષ્ય કર્યા તથા શિવશ્રી, ઉત્તમશ્રી અને લક્ષ્મીશ્રીને દીક્ષા



આપી. આમ સંવેગી પદ્યે સાધુ-સાધ્વી માટે એમણે માર્ગ ખુલ્લો કર્યો. તેમણે શૂન્યમાંથી સૃષ્ટિ ખડી કરી દીધી. તેમના શુભ હસ્તે લગભગ એક સો પંદર દીક્ષાઓ થઈ. કચ્છ અને હાલારમાં વિચરીને તેમણે ‘કચ્છ - હાલાર દેશોદ્ધારક’નું બિરુદ સાર્થક કર્યું. તેમની નિશ્રામાં પાલીતાણા, ભદ્રેશ્વર, અખડાસા, પંચતીર્થી તેમ જ મોડપુર, ભલસાણુ આદિના સંઘો નીકળ્યા. એમની પુનિત નિશ્રામાં ઘણાં જિનમંદિરોની પ્રતિષ્ઠાઓ થઈ. અનેક અંથોનો ઉદ્ધાર થયો. અઠ્ઠાઈ મહોત્સવો ઉજવાયા અને પૂર્વાચાર્યોના હસ્તલિખિત અંથોના ભંડારો વ્યવસ્થિત થયા. વૃદ્ધાવસ્થામાં પાલીતાણામાં સ્થિરવાસ કરવાની ઇચ્છા હતી, પણ સુથરી સંઘના આગ્રહથી સુથરીમાં સં. ૨૦૦૩ નું ચાતુર્માસ કર્યું અને ત્યાં જ સ્થિર થયા. સંઘાડાની જવાબદારી ઉપાધ્યાય શ્રી ગુણુસાગરજીને સોંપી. સં. ૨૦૦૬ નું ચાતુર્માસ ગોધરામાં અને સં. ૨૦૦૮ નું ભોજન્યમાં કર્યું. ત્યાંથી રામાણીઆ (કચ્છ)ના જિનાલયના સુવર્ણ મહોત્સવ પ્રસંગે હાજર રહ્યા. અહીં સંઘોએ મળી તેમને અચલગચ્છાધિપતિ તરીકે બહાર કર્યા. પછી તેઓ ભૂજ પધાર્યા. સં. ૨૦૦૯ ના વૈશાખ સુદી ૧૩ ની પાછલી રાતે શુભ ધ્યાયપૂર્વક ભૂજ મધ્યે દેવગતિ પામ્યા. આમ ૭૦ વર્ષનું દીર્ઘ સંયમી જીવન ગાળી નેવું વર્ષનું આયુ લોગવી કચ્છ - હાલાર દેશોદ્ધારક પૂજ્ય દાદાશ્રી ગૌતમસાગરસૂરીશ્વરજી મહારાજ સાહેબે સંઘ અને સંઘાડાનો ભાર પૂ. ઉપાધ્યાય શ્રી ગુણુસાગરજી મ. સા.ને સોંપી આખરી વિદાય લીધી. અચલગચ્છનો શ્રી ચતુર્વિધ સંઘ તેમના આ આત્મ સમર્પણને કદી નહિ વિસરે.

આચાર્યશ્રી ગુણુસાગરસૂરિ :

કચ્છ દેલિયાના શા. લાલજી દેવશીનાં ભાર્યા ધનબાઈની કુખે સં. ૧૯૨૯ માં ગાંગજી નામના પુત્રનો જન્મ થયો. સં. ૧૯૯૩ માં દીક્ષા, સં. ૧૯૯૪ માં જામનગરમાં વડી દીક્ષા, સં. ૧૯૯૮ માં મેરાઉમાં ઉપાધ્યાય પદવી અને સં. ૨૦૧૨ માં સુંબઈમાં આચાર્ય પદવી.

તીવ્ર યાદદાસ્ત તેમ જ શીઘ્ર ગ્રહણશક્તિના કારણે બાળપણમાં જ સંસ્કૃતનો અભ્યાસ કર્યો તથા સિદ્ધહેમ વ્યાકરણનું અધ્યયન કર્યું. છ કર્મગ્રંથ, ન્યાય, વ્યાકરણ, કાવ્ય વગરનો અભ્યાસ પૂર્ણ કરી સંસ્કૃત કાવ્યમય સ્તોત્રો અને અંથો લખ્યા. વકતૃત્વ શક્તિ પણ અસરકારક છે. ‘શ્રી પર્વકથા સંગ્રહ,’ ‘શ્રીપાલ ચરિત્ર,’ તથા ‘કલ્યાણુસાગરસૂરિ ચરિત્ર’ સંસ્કૃતમાં રચ્યાં છે. નવપદ આદિ પૂજાઓ રચી સ્તવન - ચૈત્યવંદન સ્તુતિઓની ચોવીસીઓ તથા અન્ય અનેક સ્તવન ઉપરાંત ચોદાળીઓની રચના કરી છે. સં. ૧૯૯૩ માં

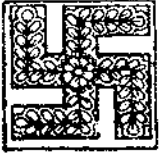


દીક્ષા લીધી, તે પહેલાં ચાર વરસથી આજ સુધી એાલામાં એાછું એકાસણાનું મત ચાલુ છે. દરરોજ પંચ પરમેષ્ઠિના ૧૦૮ ખમાસમણા આપે છે. ગચ્છની વિશાળ જવાબદારીએ હાલ તેઓશ્રી સંભાળી રહ્યા છે. ગચ્છનો અભ્યુદય કરવાની દિશામાં તેમણે સુંદર પુરુષાર્થ દાખવ્યો છે. સં. ૨૦૧૭ માં મેરાઉમાં ‘આર્યરક્ષિત જૈન તત્ત્વજ્ઞાન વિદ્યાપીઠ’ની સ્થાપના તેમના સદુપદેશથી થઈ છે. જૈન ધર્મના તત્ત્વજ્ઞાન, આચાર, શ્રદ્ધા અને ધાર્મિક શિક્ષકો, પંડિતો તૈયાર કરવા, પ્રાચીન જૈન શાસ્ત્રોના જુદા જુદા વિષયોનાં જ્ઞાન ઉત્પન્ન કરવાં તેમ જ સાધુ-સાધ્વીઓને પણ ધાર્મિક શિક્ષણ આપવાના ઉદ્દેશથી આ સંસ્થા સ્થાપવામાં આવી છે. વગર લવાજમે કાચમ ૪૦ થી ૫૦ છાત્રો તેમાં તાલીમ લઈ રહ્યા છે. કચ્છ નાગલપુરમાં સ્વતંત્ર પોતાની માલિકીની વિશાળ જગ્યા ખરીદી, હાલ આ સંસ્થા ત્યાં ખસેડવામાં આવી છે. કન્યાઓ પણ ધાર્મિક શિક્ષણ પામી આદર્શ મહિલા અને શ્રાવિકા બને એ ઉદ્દેશથી કચ્છ મેરાઉ મધ્યે એ જ સ્થાને ‘આર્ય કલ્યાણ-ગૌતમ નીતિ શ્રાવિકા વિદ્યાપીઠ’ની સ્થાપના કરાવી છે. હવે તેમાં વિધવાઓ અને ત્યકતા બહેનોને પણ દાખલ કરવાનો નિર્ણય કરવામાં આવ્યો છે.

ધાર્મિક ક્ષેત્ર :

કચ્છમાં હંસવિજય નામના એક સાધુ ધર્મ અને ગચ્છ વિરોધી પ્રવૃત્તિ કરતા હતા, તેથી તેમના દિલને ખૂબ રંજ થયો. સં. ૨૦૧૦ માં મુંબઈમાં સ્થપાયેલ ‘શ્રી અચલ-ગચ્છ ઉત્કર્ષ સંઘ સમિતિ’ને આ વાતની તેમણે જાણ કરી અને કંઈક સક્રિય કાર્યવાહી કરવા પૂજ્ય આચાર્યશ્રીએ પ્રેરણા આપતાં મજકુર સંઘ સમિતિએ સં. ૨૦૨૪ માં પૂ. આ. ગુણસાગરસૂરિના અધ્યક્ષપણે તેઓશ્રીની નિશ્રામાં ‘અખિલ ભારત અચલ-ગચ્છ અધિવેશન’ ભર્યું હતું, જેમાં મુંબઈ, કચ્છ, હાલાર, ગુજરાત, રાજસ્થાન, દેશાવર આદિ સ્થળોએથી લગભગ ૨૫૦૦ પ્રતિનિધિઓએ ભાગ લીધો હતો. આ ત્રણ દિવસના અધિવેશનમાં ગચ્છના ઉત્કર્ષ માટે ઉપાયો યોજા તેનો અમલ કરવા નિર્ણયો લેવામાં આવ્યા હતા, અને ‘શ્રી અખિલ ભારત વિધિપક્ષ (અચલગચ્છ) શ્રવેતાંબર જૈન સંઘ’ની સ્થાપના કરવામાં આવી હતી. તેમના ઉપદેશથી અબડાસાની પંચતીર્થીનો છ’ રી સંઘ કાઢવામાં આવેલો તથા દેઢિયાથી ભદ્રેશ્વરનો સંઘ કાઢવામાં આવેલો, ત્યારે તેમને તીર્થ પ્રભાવક અને ‘અચલગચ્છાધિપતિ’ની પદવીથી વિભૂષિત કરવામાં આવેલા. સં. ૨૦૩૨ નું ચાતુર્માસ ખાડમેર (રાજસ્થાન) કચ્છ. ચાર સો વરસો બાદ ત્યાં ગચ્છાધિપતિનું ચાતુર્માસ થતાં ત્યાંના સંઘમાં ખૂબ ઉત્સાહ અને ગચ્છ તથા ધર્મપ્રેમ પ્રગટ્યો. અનેક ધાર્મિક અનુષ્ઠાનો થયાં અને પૂજ્ય આચાર્ય શ્રી ધર્મમૂર્તિસૂરિના ઉપદેશથી બંધાવવામાં આવેલ





જૈનદર્શન અને અસ્પૃશ્યતા

— શ્રી કપૂરચંદ રણછોડદાસ વારૈયા

જૈનદર્શન મુખ્યત્વે કર્મવાદને માનનાર દર્શન છે. વિશ્વતંત્ર કર્મજન્ય વિચિત્રતાને આધારે ચાલી રહ્યું છે. કર્મના મુખ્ય આઠ ભેદો છે. તેમાં એક ગોત્ર કર્મ છે. ગોત્ર કર્મના મુખ્ય બે ભેદો છે : (૧) ઉચ્ચ ગોત્ર, (૨) નીચ ગોત્ર. નીચ કુળમાં જન્મ થવો એ પણ કર્મજન્ય છે. ઉચ્ચ કુળની પ્રાપ્તિ થવી પુણ્યોદયને આભારી છે. નીચ કુળમાં જન્મ થવો એ પાપોદયને આભારી છે. પુણ્યોદયથી પ્રાપ્ત સામગ્રીનો મદ કરવો ન જોઈ એ પોતાનાથી હીન સામગ્રીવાળા ઉપર અસૂચા ન લાવવી જોઈ એ એમ જ્ઞાનીપુરુષો ડગલે-પગલે કહી રહ્યા છે, પણ સાથે સાથે દરેકે પોતાની મર્યાદામાં રહીને કાર્ય કરવું જોઈએ, એ પણ નક્કર વ્યવસ્થા છે.

આજે કેટલાક લાઈઓ અજ્ઞાનતાના કારણે કહે છે કે, 'જૈન શાસ્ત્રગ્રંથોમાં વર્ણવ્યવસ્થા કે સ્પૃશ્યત્વ નથી.' પણ તેઓની સમજ ભૂલભરેલી છે. આગમગ્રંથો, પ્રકરણો, ચૂર્ણિઓ અને ટીકા ગ્રંથોમાં સ્પૃશ્યાસ્પૃશ્યત્વ અંગેના અનેક ઉલ્લેખો જોવા મળે છે. જૈનેતર ગ્રંથોમાં પણ સ્પૃશ્યાસ્પૃશ્યત્વ તેમ જ મંદિરપ્રવેશનિષેધ અંગે ઘણાં પ્રમાણો મળે છે. આ વિષયના જ્ઞાતા પૂજ્ય પુરુષો પાસેથી કેટલાંક પ્રમાણો મેળવી જિજ્ઞાસુ વર્ગની જાણ ખાતર અહીં આપવામાં આવ્યાં છે.

જૈન ગ્રંથોમાં આપવામાં આવેલાં પ્રમાણો :

મૂળ ચાર વર્ણો અને પછીથી તેના સાંકર્યથી (અરસપરસના સમાગમથી) અનેક જાતિઓ જન્મી છે. ('આવશ્યક નિર્યુક્તિ.' અધ્યયન ૧, ઉદ્દેશો ૧.)

(વર્ણવ્યવસ્થા અને જાતિભેદ જોયો માનવાને તૈયાર નથી, તેમને માટે આ પાઠ યોગ્ય છે.)

અરિહંત, ચક્રવર્તી, અળદેવ, વાસુદેવ વગેરે ઉત્તમ પુરુષો ચંડાલ આદિ હલકા કુળમાં જન્મ લેતા નથી. ('કલ્પસૂત્ર.' મૂળ પૃષ્ઠ ૨૨)

(ઉચ્ચ-નીચની વ્યવસ્થા આજની નથી પણ સનાતન છે, એ આ ઉપરના વાક્યથી સાબીત થાય છે.)

સાધુ વગેરે પૂજ્ય પુરુષોની અવહેલના કરવાથી નીચ ગોત્ર અંધાય છે અને માતંગ વગેરે હલકા કુળમાં તે ભોગવાય છે. (ઉત્તરાધ્યયન ચિત્ત-સંભૂતિ અધ્યયન)

(કયા કારણે હલકા કુળમાં ઉપન્ન થવું પડે છે, એ પણ સૂત્રપાઠ જણાવે છે.)



જ્ઞાની હોય, છતાં પણ જો તે સદાચારી ન હોય, તો સેવા કરવા યોગ્ય નથી; જેમ કંડા પાણીવાળો હોય, પણ ચંડાલનો ટૂવો હોય, તો તેનો કુલીન માણસો આશ્રય કરતા નથી.
(‘દશ વૈકલિક.’ હારિભદ્રીય ટીકા)

શાસનની અપભ્રાજના, નિંદા અને અવહેલના કરનાર આત્મા અનેક ભવો સુધી સારી સ્થિતિમાંથી દૂર રાખનાર હલકી જાતિમાં જન્મ પામે છે.
(શ્રી હરિભદ્રસૂરિ કૃત ‘અષ્ટકર્મ’ અષ્ટક)

વડુડ, ધીયા, ચમાર, ઢેડ, ડુંબ વગેરે જાતિના લોકો સદાકાળ માટેના સૂતકી છે. તેમની સાથે સંબંધ રાખવાથી દુર્ગુણો વધે છે, માટે સંબંધ ન રાખવો.
(‘વ્યવહાર ભાષ્યવૃત્તિ.’ ઉદ્દેશો ૧)

સમાન કુળ અને સમાન આચારવાળો હોય, પણ જાતિ વિરુદ્ધ કાર્ય કરતો હોય, તેની સાથે વિવાહ સંબંધ રાખવો નહિ.
(‘ધર્મખિંદુ.’ અં ૧, સૂત્ર ૧૨)

‘હિ રાજન્ ! માનવોમાં શ્વપાક-ચંડાળ જાતિ અધમ છે. જ્યાં અમે જન્મ્યા હતા અને સર્વ જન્મી અવહેલના સહન કરતા હતા. પાપકર્મ નિરત એવી શ્વપાક જાતિમાં ચિરકાળ રહ્યા અને પૂર્વકૃત કર્મના ઉદ્ધયે લોકમાં દુગંધા અને ગુણુષ્ણાને પામ્યા.’
(‘ઉત્તરાધ્યયન.’ અં ૧૩, ગાથા ૧૮-૧૯)

એક વખત સાત હજાર માતંગ, ઢેડ અને પાંચસો ઉકડ એક ઢેડના સંઘમાં શ્રી શત્રુજય તીર્થની યાત્રાએ આવ્યા હતા, પરંતુ ગીતાર્થોના કહેવાથી તીર્થની આશાતના ન થાય માટે શ્રી શત્રુજય તીર્થને પ્રદક્ષિણા દર્શને જ તળેટીમાંથી પાછા વળ્યા હતા.
(રત્યમંદિરગણિ કૃત ‘ઉપદેશ તરંગિણી.’ પૃષ્ઠ ૨૫૦)

કર્મવશ આત્માઓ ઊંચ-નીચ જાતિને પામે છે. (‘પ્રશમસ્તિ.’ શ્લોક ૮૧)

કિલ્બિષિક દેવો અશુભ કર્મના ઉદયવાળા હોય છે, તેઓને ચંડાળ જેવા ગણવામાં આવે છે.
(‘બૃહત્સંગ્રહણી ટીકા.’ પૃષ્ઠ ૫)

મેતાર્ય ચંડાળ હતા, એટલે જ ઐશ્વિક રાજાએ પોતાની કન્યા પરણાવવાની ના પાડી હતી. લોકોમાં હીલના પામ્યા હતા, દેવની સહાય હતી, તેથી ક્ષીર સમુદ્રના પાણીથી તેમના શરીરને શુદ્ધ કરવામાં આવ્યું. સામાન્ય જનોથી ન યર્ષ શકે, તેવાં અનેક કાર્યો દેવસહાયથી તેમણે કરી બતાવ્યાં. અદ્ભુત માણસ બાણી જનતાએ તેમને વ્યવહારમાં હીલા. મેતાર્યને જનસમૂહ સાથેનો વ્યવહાર તેમની જાતિના કારણે થયો ન હતો, પણ અદ્ભુતતાના કારણે થયો હતો.
(‘ભરતેશ્વર-બાહુબલીવૃત્તિ’)

કૂતરો, ગધેડો, ચંડાલ, મધનો ઘડો, રજસ્વલા સ્ત્રી, મડડું અને ચામડું એટલાંને અડકી જવાય તો વસ્ત્ર સહિત સ્નાન કરવું.
(‘કુમારપાલ ચરિત્ર’)

શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ



ચંડાલ અને યવન વગેરે સ્વેચ્છના ઘરમાં જો લોજન કરે તો ૫૦ ઉપવાસ, ૫૦ એકાસણા, પાંચ તીર્થયાત્રા, પાંચ સાધર્મિક વાત્સલ્ય, પાંચ જિનપૂજ શાંતિસ્નાન સહિત કરવી, તથા સંઘલક્ષિત વગેરેનું પ્રાયશ્ચિત્ત પૂર્ણ થયા બાદ માટી, જલ અને ઔષધિ મિશ્ર કરીને તેનાથી સ્નાન કરવું. તેનાથી તે શુદ્ધ થાય. જો એ પ્રમાણે ન કરે તો જ્ઞાતિ બહાર કરવો અને તેને પોતાની સાથે એસાડવો પણ નહિ. એ જ પ્રમાણે ભીલ, મોચી વગેરેને ત્યાં લોજન કરે, તો પણ જુદા જુદા પ્રાયશ્ચિતો કરાવવા. ચંડાલની સ્ત્રી સાથે સમાગમ કરે, તો તેની સાથે વ્યવહાર ત્યાગ કરવો.

(‘અહ્નનીતિ-પ્રાયશ્ચિત્ત અધિકાર.’ શ્લોક ૨ થી ૪૨)

સ્પૃશ્યાસ્પૃશ્યત્વ ક્ષત મનુષ્યોમાં જ છે એમ નથી, દેવોમાં પણ છે; કેમ કે, કિલ્બિષિક દેવો અસ્પૃશ્યપણથી જિનેશ્વર દેવોના જન્મ મહોત્સવ, અષ્ટાક્ષિકા મહોત્સવ આદિમાં ભાગ લઈ શકતા નથી, તે અંગે ‘લોકપ્રકાશ’ ગ્રંથમાં આ સુજ્ઞ છે :

અમો ચ ચાળ્ડાલપ્રાયા નિન્વકર્માધિકારિણઃ ।

અસ્પૃશ્યત્વાદન્યદેવૈ — ધિક્કૃતાસ્તર્જનાદિભિઃ ॥ ૧૮૬ ॥

દેવલોકે વિમાનેષુ સ્વધામુક્ષપર્ષદાદિષુ ।

કૌતુકાદિસંગતેષુ દેવાનાં નિકરેષુ ચ ॥ ૧૮૭ ॥

અષ્ટાક્ષિકાદ્યુત્સવેષુ જિનજન્મોત્સવાદિષુ ।

અપ્રાન્વન્તઃ સ્થાનં તે સ્વં શોચંતિ વિષાદિનઃ ॥ ૧૮૮ ॥

(‘લોકપ્રકાશ’ મુદ્રિત પ્રત. પૃષ્ઠ ૩૫૪-૩૫૫)

ભાવાર્થ : એ ચંડાલ સરખા નિંદ્ર ક્રિયા કરનારા કિલ્બિષિક દેવો અન્ય દેવો વડે તર્જના વગેરેથી ધિક્કાર પામેલા અસ્પૃશ્યપણથી દેવલોકમાં, વિમાનોમાં દેવોની પર્ષદમાં કૌતુક વગેરેથી ભેગા થયેલા દેવોના સમૂહમાં અષ્ટાક્ષિકા આદિ ઉત્સવમાં અને જિનેશ્વરોના જન્મ મહોત્સવ આદિમાં સ્થાનને નહિ પામતા ખેદ પામેલા પોતાની નિંદ્ર કરે છે.

અહીં કોઈકને એવો પ્રશ્ન થાય કે, ‘કિલ્બિષિક દેવો જન્મથી મરણ પર્યંત અશુદ્ધ આહાર કરનારા હોતા નથી, કારણ કે દેવલોકમાં કોળિયાથી ખાવારૂપ કવલાહાર કોઈ દેવોને હોતો નથી, દેવો મનોભક્ષી હોય છે, તે પુદ્ગલો પણ અત્યંત સ્વચ્છ હોય છે, તેમનું શરીર પણ સુંદર હોય છે, વર્તન પણ અહીંના ચંડાલોની જેમ નીચ હોતું નથી, તો શા કારણથી અસ્પૃશ્યપણું પ્રાપ્ત થયું ?

તેનો ઉત્તરમાં ૫. શ્રી વિનયવિજયજી મહારાજે શ્રી લગવતી સૂત્રના આધારે લખ્યું છે : ‘પૂર્વ ભવમાં આચાર્ય — ઉપાધ્યાય વગેરેનો અપયશ કરનારા થયા. મિથ્યાલિનિવેશથી પોતાના આત્માને તથા બીજાના આત્માને પ્રભુ માર્ગથી વિપરીત માર્ગમાં એકનારા થયા, તે મિથ્યાલિનિવેશી જીવો ઘણાં વર્ષો સુધી ચારિત્રપર્યાય પાળી મરણ પર્યંત



તે પાપની આકોચના કર્યા વિના કિલ્ખિષિક દેવોમાં ઉત્પન્ન થયા, એટલે પૂર્વ ભવમાં પૂર્વે કહેલ અઘોર પાપ બાંધ્યું, તે કારણે દેવગતિમાં પણ તે દેવો અસ્પૃશ્ય બનવાથી દેવ સભા, નાટક સભા, સંગીત સભા, શ્રી જિનેશ્વર ભગવંતના જન્મ મહોત્સવ આદિમાં પ્રવેશ કરી શકતા નથી.

ન્યારે કિલ્ખિષિક દેવો દેવભવમાં જન્મથી મરણુ પર્યાંત કોઈ પણ અશુદ્ધ ક્રિયા, અશુદ્ધ ભક્ષણુ આદિ કરતા નથી, છતાં પૂર્વ ભવમાં કરેલ દેવ - ગુરુ નિંદા આદિના લીધે નીચ ગોત્રકર્મ બાંધી ચંડાલ જાતિમાં ઉત્પન્ન થયેલ જીવો પવિત્રતમ શ્રી જિનમંદિરમાં પ્રવેશ ન પામે તે યુકિતસંગત છે.

શાસ્ત્રવના અજ્ઞણુ એવા કેટલાક કહે છે કે, 'ભગવંત નિરંજન નિરાકાર હોવાથી તેમને આલડછેટ લાગતી નથી.' તો તે મહાનુભાવોએ જાણવું જોઈએ કે, અંજનશલાકા પ્રાણુપ્રતિષ્ઠા કરતી વખતે જિનપ્રતિમામાં શાસનરક્ષક દેવાધિષ્ઠિત કરતી વખતે જિનપ્રતિમામાં તત્ત્વસત્તા સ્થાપન કરેલી હોય, તે ઢેક-ચંડાલ આદિના પ્રવેશ થવાથી નષ્ટ થઈ જાય, અને તેમ થવાથી ભક્તપુરુષોની ભકિતવિશેષનો વ્યાઘાત થઈ જાય તેમ ઉપાધ્યાયજી શ્રી યશોવિજયજી વાચક પણ 'નયનામૃત તરંગિણી' ગ્રંથમાં લખે છે.

આ રીતે ભગવતી સૂત્ર ઉત્તરાધ્યન સૂત્ર, આવશ્યક ટીકા, નિશીથ સૂત્ર, દશ વૈકલ્પિક સૂત્ર, વ્યવહાર સૂત્ર, ઓષ્ઠ નિર્ચુકિત, અષ્ટક પ્રકરણુ, તત્ત્વાર્થ સૂત્ર, ધર્મગિંદુ, અહીંનીતિ, પ્રવચન સારોદ્ધાર આદિ અનેક ગ્રંથોમાં સ્પૃશ્યાસ્પૃશ્યત્વ તથા હરિજન આદિ સાથેની વ્યવહારમર્યાદા અંગેના ઉલ્લેખો મળે છે.

વાસ્તવમાં સ્પૃશ્યાસ્પૃશ્યત્વ એ વૈજ્ઞાનિક છે. તેમાં તુચ્છ મનોવૃત્તિ નથી. પ્રજાકીય શુદ્ધિ વારસાગત આક્રુ રહે તે માટેની સામાજિક વ્યવસ્થા છે. માતા કે સ્ત્રી રજસ્વલા થાય ત્યારે પુત્ર કે પતિ સ્પર્શ કરતાં નથી, તેમાં તેઓ પ્રત્યેની તુચ્છ વૃત્તિ નથી, પણ શુદ્ધિતું ધોરણુ સાચવવાનું છે. ડોકટર દહીંને તપાસ્યા પછી કેટલીક વખત હાથ સાધુથી ધોઈ સાફ કરે છે, તેનું કારણુ પણ એક જાતની અસ્પૃશ્યતા હોય તે જાતની શુદ્ધિ કરવી ઘટે. લોહીગત અસ્પૃશ્યતા દૂર કરવામાં ઘણા સમય લાગે.

વાચક વર્ગ સ્પૃશ્યાસ્પૃશ્યત્વને વિજ્ઞાનસિદ્ધ સામાજિક વ્યવસ્થા સમજી કોઈ પણ જાતના પૂર્વગ્રહ વિના માનવમાત્ર પ્રત્યે વાસ્તવિક સમભાવ રાખી મહાપુરુષોએ આત્માના વિકાસ માટે વ્યવસ્થાનું પાલન કરી આધ્યાત્મિક ઉન્નતિ સાધે, એ જ અંતરની અભિલાષા !

x

x

x





કમલ શેખર કૃત
ધર્મભૂતિસૂરિકાગ
(વિક્રમના સત્તરમા શતકનો પૂર્વાર્ધ)
— ડૉ. ભોગીલાલ જ. સાંડસરા

મૂળ કૃતિનો પરિચય :

આ કાવ્યની એક પત્રની હસ્તલિખિત પ્રતિ વડોદરાના જૈન જ્ઞાનમંદિરમાંના પ્રવર્તક શ્રી કાંતિવિજયજી મહારાજના શાસ્ત્રસંગ્રહના ગુજરાતી વિભાગમાંથી (નં. ૩૭૧૭) મળી છે. પ્રતિ શુદ્ધ ગણી શકાય એવી નથી અને લિપિ ઉપરથી વિક્રમના ૧૮મા સૈદ્ધામાં લખાયેલ જણાય છે.

આ કાવ્યના કર્તા કમલશેખર અંચલગચ્છના જૈન સાધુ હતા, એમ તેમની અન્ય કૃતિઓ ઉપરથી જણાય છે. તેમણે સં. ૧૬૦૯ માં ખંભાતમાં 'નવતરવ ચોપાઈ' અને સં. ૧૬૨૬ માં વીરમગામ પાસેના માંડલમાં 'પ્રથુન્નકુમાર ચોપાઈ' (જુઓ. 'જૈન ગુર્જર કવિઓ' ભાગ ૩, પૃ. ૬૫૨-૬૫૯) રચેલી છે. પ્રસ્તુત કાગ તેમણે અંચલગચ્છના આચાર્ય ધર્મભૂતિસૂરિની પ્રશસ્તિરૂપે રચ્યો છે. તેમાં રચના વર્ષ જો કે નથી, પણ કર્તાની ઉપ-યુક્ત બે ગુજરાતી કૃતિઓના રચના વર્ષ જોતાં આ કાવ્ય પણ વિક્રમના ૧૭મા શતકના પૂર્વાર્ધમાં રચાયું હશે, એમાં શંકા નથી.

૨૩ કડીની આ કૃતિનો છંદોળખ અઠૈઉ અને કાગ (દુહા)માં બંધાયેલો છે. ત્રણા-વતી (ખંભાત)માં સૂરિનો જન્મ, એમનાં માત-પિતાનો વૃતાંત, અમદાવાદમાં દીક્ષા મહો-ત્સવ, સૂરિયદ તથા ધર્મપ્રવણતાનું કવિ વર્ણન કરે છે. જુદા જુદા આચાર્યો વિષેના કેટલાક પ્રાચીનતર કાગુઓમાં આવે છે, એવું વસંતનું, કામવિજયનું કે શૃંગારના ઉદીપન વિલાવને અવકાશ આપે, એવું વર્ણન આ કાવ્યમાં નથી. એનો છંદોળખ કાગનો છે અને યુષ્ણિકામાં પણ તેને 'કાગ' નામ આપેલું છે.



[મૂળ કૃતિ]

શ્રી શ્રીધંભણુ પાસ, નમઈ સુરાસુર જાસ;
 અહુનિશિ ભાવસિઉ એ, હરખઈ ગાઈસુ' એ. ૧
 કર બેડી વંદેવિ, કરિસિઉં કવિત સંખેવિ;
 જીલટ અતિ કરીએ, સરસતિ મનિ ધરી એ. ૨
 નયર ત્રંખાવતી સાર, અમરાવઈ અવતાર;
 વિવહારી વસઈ એ, ધરમઈ ઉદહસઈ એ. ૩

ફાગ

ઉદહસઈ શ્રીમાલી વલી પુસ્વરિષિની વાટ;
 હંસરાજ ધરિ ધરિણી, તુરણી એાઠણિ ઘાટ. ૪
 હાંસલદે સુત જાઈઉ, પાઈઉ પુણ્ય અસેસ;
 નામ દીઉ ધર્મદાસહ, તાસહ કૃંચ વસેસ. ૫
 લખ્યણ ખત્રીસઈ પુરઉ, સૂરઉ ધર્મહ રાગ;
 શ્રી જિન નાણીય વાણીય, જાણીય ધરિઉ વઈરાગ. ૬
 સંજમનઉ જંગ મંડીઉ, છંડીઉ ધરનઉ ભાર;
 શ્રી ગુણનિધાનસૂરિ દીધી, લીધી દિબ્યા સાર. ૭

આદેઉ

લીધી દિબ્યા સાર, સયલ જીવ આધાર;
 સુત્ર સયલ ભણુઈ એ, ભવિયણુ તે સુણુઈ એ. ૮
 ગુરિ દેખ્યુ વિદ્યાવંત, ધ્યાનિ બેચુ' એકંતિ;
 લાભ દીઠઉ ધણુએ. સંઘ તુમ્હે સુણુઉ એ. ૯

ફાગ

સુણુઉ સંઘ સુગ્તણુહ, નાણુહ એ વિતપન્ન;
 પાટઈ થાપઉ મનરુલી, સવિ કહઈ એ ધનધન. ૧૦
 ઉદયકરણુ આણુદઈ, વંદઈ ગુરુના પાય;
 અહમદનયરઈ ઈણિ પરિ, ઉચ્છવ હરખ ન માર્ઈ. ૧૧
 તાલ દમામ વાજઈ, વાજઈ તિવલ નિનદ;
 રણુતૂર નકેરી લેરીય, સંખ સુહામણુઉ સાદ. ૧૨
 ઘૂઘર વાજઈ ધમધમ, માદલ ઘોંઘોંકાર;
 પંચ શબદ ધરિ વા(જ)ઈ, ગાજઈ ગયણુ અપાર. ૧૩



અઢૈઉ

ઇણિ પરિ ઉછવકાર, વિત વાવરિઉં અપાર;
 પાટિ બઈસારીયા એ, ઉચ્છવ કારીયા એ. ૧૪
 માણિક મોતી સાર, રૂપ યોવનભાંડાર;
 પરિઅહ પરિહરી એ, ક્રિયા અતિ આવરી એ. ૧૫

ફાગ

આહરી ક્રિયા જિણિ અતિ ઘણી, મઈં યુણી દેસ વિદેસિ;
 પંચ મહાવ્રત પાલઈ, ટાલઈ સયલ કિલેસ. ૧૬
 પટવિધ જીવહ રાષઈ, દાષઈ જિનવરવાણી;
 સાત ભય નીવારીઈ, વારીય મદ અહ જાણી. ૧૭
 નવવીધ સીલ સદા ધરઈ, કરઈ વિયતિ દસ વિધિ ધર્મ;
 એકાદસ પ્રાતમા કહઈ, લહઈ તે સૂત્રહ મર્મ. ૧૮
 ભિષુપ્રાતમા ધાર એ, સારએ આપણુઉં કાજ;
 તેર કાઠીયા નીવારીય, કારીય ધર્મહ કાજ. ૧૯

અઢૈઉ

ગુણુ છત્રીસ સંપન, ધર્મમૂરતિસૂરિ ધન;
 વંહું ઉલટ કરીએ, વિધિયુ અણુસરીએ. ૨૦
 ગુણુનિધાનસૂરિ પાટિ, સોહઈ મુનિવર થાટિ;
 ગુરુતાણુ આગરુ એ, ધિમા અતિ સાગરુ એ. ૨૧

ફાગ

ધિમાસાગર ગુર વંહું, નંદઉ જાં સસિ લાણુ;
 થંભાણુપુરિ ગુર ગાઈઈ, પાઈઈ શિવપુર ઠાંણુ. ૨૨
 શ્રી કમલશેષર કહઈ, વંદીઈ ગુરના પાય;
 જે નરનારી ગાવઈ, પાવઈ સુખ સયાઈ. ૨૩

[ઇતિ ગુરુકાગ સમાપ્તમ્]

x

x

x





વીશા શ્રીમાળી જ્ઞાતિના એક પ્રાચીન કુળની વંશાવળી

— મુનિ શ્રી જ્યંતવિજયજી

[આ વંશાવળી, કોઈ વહીવંચા(કુળગુરુ-કુળગર)ની કોઈ પ્રાચીન વહી ઉપરથી સંગૃહીત કરવામાં આવી હોય તેમ જણાય છે. જેમ શિલાલેખો, તામ્રપત્રો, સિક્કાઓ, પ્રાચીન અતિહાસિક ગ્રંથો અને ભાટ-ચારણોની કવિતાઓ વગેરે ઇતિહાસનાં સાધનો છે, તેમ વહીવંચાઓની પ્રાચીન વહીઓ પણ એક ખરેખરું ઇતિહાસનું સાધન છે. ભાટ-ચારણ વગેરે કવિઓ અને ગ્રંથકારો કરતાં પણ આવી વંશાવળીઓમાંથી જે ઇતિહાસ મળે તે ભલે થોડો હોય, પરંતુ તે વિશેષ વિશ્વાસપાત્ર માની શકાય; કારણ કે ભાટ-ચારણ કે કવિઓ જેના ઉપર સંતુષ્ટ હોય અથવા તેઓ જેના આશ્રિત હોય, તેની પ્રશંસા કરતા કરતા એટલા આગળ વધી જાય છે કે, તેની મર્યાદા પણ રહેતી નથી; જ્યારે વહીવંચાઓનું તો માત્ર તેમના યજ્ઞમાનોની વંશપરંપરામાં થતાં આવતાં માણસોનાં નામો જ લખીને સાચવી રાખવાનું કામ હોવાથી તેમજ લેખક - કુળગર અને યજ્ઞમાન કે જેના સંબંધી હકીકત લખાઈ હોય છે, તે બંને લગભગ સમકાલીન જ હોવાથી આવી વહીઓમાંથી છૂટોછવાયો મળી આવતો ઇતિહાસ બિલકુલ સાચો હોવાનું માની શકાય તેમ છે. વળી લેખક કે વાચકના દોષને બાદ કરતાં આવી વહીઓની અંદર લખેલા સંવતો કે મિતિઓ પણ લગભગ બરાબર સાચી હોય છે, કારણ કે તે બધું તે તે કાળમાં થયેલા વહીવંચાઓએ પ્રાયઃ પોતાની હયાતીમાં જ દેખેલું કે થયેલું હોય તે પ્રમાણે લખેલું હોય છે. ગ્રંથકારો કે કવિઓની જેમ ઘણાં વર્ષો પહેલાં થઈ ગયેલી વાતોને વહીમાં લખવાને પ્રસંગ વહીવંચાઓને બહુ જ ઓછો આવે છે, માટે વહીવંચાઓની પ્રાચીન વહીઓને ઇતિહાસનું એક ખરેખરું અંગ માનવામાં કશો પણ વાંધો હોય તેમ હું માની શકતો નથી.

જે કે આવી વંશાવળીઓમાં કુટુંબપરંપરાનાં નામો સિવાય બીજાં ઇતિહાસ ઓછો મળે એ વાત ખરી, પરંતુ આમાં પણ દેશ, ગામ, રાજ્ય, આચાર્યો, મુનિઓ વિગેરેનાં નામો ઉપરાંત અમુક અમુક શ્રાવક-શ્રાવિકાઓએ કરેલાં શુભ કાર્યો - જેવાં કે મંદિરો બંધાવ્યાં, જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યાં, તીર્થોના સંઘ કાઢ્યા, દીક્ષા લીધી વગેરે બાબતોમાંથી કેટલીક બાબતો તો સંવત તથા મિતિ સાથે મળી આવે છે અને તે લગભગ વિશેષ વિશ્વાસપાત્ર હોય છે. તે સિવાય તે તે દેશ-કાળના રીત - રિવાજો, પુનર્જન્મ કે આંતરજાતીય લગ્નો સંબંધી હકીકતો, યુદ્ધ, દેશ - ગામ ભાંગ્યા કે વસ્ત્રાં સંબંધીની હકીકતો તથા રાજકીય વિગતો પણ આવી વંશાવળીઓમાંથી મળી આવે છે. વાચકોને ખાતરી થાય તેટલા માટે એવી એક વંશાવળી નમૂના દાખલ અહીં આપવાનું ઉચિત ધારું છે.

તે વંશાવળી આ પ્રમાણે છે :



वरधमानं १ जहत्ता २. वरधमानं भा. वयजलदे पु. करमण १ लाला २ एउ चली मोढेरइ
(मोढेराग्रामे)

वास्तव्यः तेणे मोढेरइ दाधेलीऊ महं कर्मा ते साहू तेणि सगपणि संवत् १३९५ वर्षे महं
करमण भा. कर्मादे पु. महया भा. सोहागदे पु. धना १ हीरा २ खीमा ३ चुथा ४. हीरा
भा. हीरादे पु. संवत् १४४५ वर्षे बिंब चुवीसवये(डे) प्रतिष्ठामहोत्सव श्रीअंचलगच्छे श्रीमेरू-
तुंगसूरि चोमासि राख्या प्रतिष्ठितं(ष्ठा) महोच्छव करावा मोढेरि. हीरा भा. हेमादे पु. भावड
भा. पूनी पु. देवा १ परवत २ नंदा ३. देवा भा. सरीयादे पु. सूरु—लखमण भा. लखमादे
पु. हर्षा १ जगा २. हर्षा भा. पूरी पु. नरपाल १ वरजांग २ फतना ३ रतना ४. नरपाल
भा. लीलदे पु. नरवद भा. नामलदे पु. वस्ता १.

वरजांग भा. सखी पु. राणा १ श्रीवंत २ भाणा ३ महिराज ४.

फतना भा. माहणदे. पु. वेणा भा. मरघादे पु. भीमा १ अमा २ लहया ३.

जगा भा. जिस्मादे पु. सीपा १ सांमल २.

परवत भा. पेमलदे पु. रामा १ पदमा २ भादा ३. रामा भा. ढहू पु. नाथा १ नारद २
सोमा ३. नाथा भा. नागलदे पु. आणंद — नाकर भा. टांक पु. सधारण १ शिवसी २ गोपी ३.

नंदा भा. लाखू पु. रूपा १ आमा २. रूपा भा. कुंयरि पु. भचा १ अजू २ महिपा
३ कांन्हा ४. भचा. भा. नाथी पु. राघव भा. राजलदे पु. धना १ वर्धमान २ पोचा ३ पोपट ४.

अजू भा. अजादे पु. रूडा १ राजा २ नायक ३, रूडा भा. १ वयजलदे पु. मेघजी
१ जगमाल २. द्वि. भा. माणिकदे पु. अभयराज.

नायक भा. नारिगदे पु. देवराज १. संघराज २.

मं. नंदाक्षये(ऽऽरुये)न मल्लिनाथ बिंब भराव्यो ए आदि कुटुंबि बिंब ३ भराव्या श्री-
अंचलगच्छे श्री विजयकेसरसूरीणासुपदेशेन प्रतिष्ठितं मं. नंदा द्वै. (द्वि०) भा. हीरू पु.
साहू भा. सुहागदे पु. खीमा भा. देवलदे पु. वीसा १ देशल २ लाला ३. वीसा. भा. दूषी पु.
सहिसा भा. मरघाई पु. सिंघा १.

देशल भा. मकू पु. लखा भा. खीमाई पु. हरखा १. मेघा २. जगा ३. आणंद ४. कामा
५. पोमा ६ (दीक्षा). अर्जण ७. हरखा भा. गुरी पु. वर्धमान १. ठाकुर) २.

श्री आर्य ऽध्याय गौतम स्मृति ग्रंथ

अर्जण भा. अहिवदे पु. मांडण १.

पूर्वि करमणभाई लाला भा. लाडमदे पु. हरदास भा. हांसलदे पु. रहीया-महूया
(वलहग्रामे)

(दीक्षा). महूया भा. मानबाई पु. हीरा उचली मोलवाडी वलहग्रामि वास्तव्य मं. हीरा भा. सखू तेहनि डील्लि सिद्धशीकोत्तरी भावतेह कारणि पूळी कहिउं माहरइ गोत्रज जुहारं तेह कारणे पांजरि नाम लेई गोत्रज जुहारइ नणंदनइ सेर २ नीमा ३ पारणे त्रिसुंडणि माणा ४ ना लाड कुटंबमांहिलाहि फईनइ सहिर्षी १. मं. हीरा भा. सखु पु. चाचा भा. चांपलदे पु. पोमा १ मका २. पोमा भा. प्रेमलदे पु. श्रीवंत भा. सरीयादे पु. भोला भा. भावलदे पु. रीडा भा. सोभी पु. सिंघा १. समधर २. सिंघा भा. जयवंती पु. काला १. अर्जुन २. वना ३. काला भा. मरचू पु. देवा १. भीमा २. देवा भा. नानू पु. दूदा भा. आनी पु. जसा १.

भीमा भा. भरमादे पु. जोधा भा. जिस्मादे पु.

अर्जुन भा. माणकदे पु. नाकर भा. पुहती पु. सोहा १ पेथा २ नाईया ३ नगा ४ पांचा ५. सीहा भा. सरीयादे पु. देवराज १ शिवराज २.

(पत्तणिनगरे)

पूर्वि महूया चतुर्थ पुत्र चुथा भा. चांहणिदे पु. सोभा संग्रहणं कृतं नोरते वास्तव्यः सांप्रति पत्तनि वास्तव्यः संबत् १४४१ वर्षे लघुशास्त्री बभूवः सोभा भा. रंगाई पु. माहव १ ईभा २. ईभा भा. देमी पु. रंगा १ जागा २, रंगा भा. रंगादे पु. वरसंग जेमा भा. जिस्मादे पु. सुंटा १ राईया २ (दीक्षा). सुंटा भा. करमादे पु. राजपाल १ विजपाल २ ब्रह्मदास ३.

(लहरी सलखणपुरपार्श्वे)

मं. जागा फडीयाना व्यापारथी फडीआ अडक. जागा भा. जिस्मादे पु. जोगा १.

(चाहणसामिग्रामे)

पूर्वि वड्ढिमान भाई जयता उचली चाहणसावि वास्तव्यः सासरामांहि तव श्रीभट्टेवा-श्रीपार्श्वनाथचैयं कारातितं संबत् १३३५ वर्षे श्रीअंचलगच्छे अजितसिंहसूरीणामुपदेशेन प्रतिष्ठितं मं. जयता भा. जयवंती पु. हपा भा. देमाइ पु. मांडण भा. मालणदे पु. रहीया भा. रही-



(गेगूदणग्रामे)

यादे पु. वस्ता उचली गेगूदणि वास्तव्यः वस्ता भा. चलादे पु. वागू-रणसी भा. रमादे पु. मदा १ वाछा २ रामा ३. मदा भा. सलखू पु. नगा १ हापा २ तेजा ३. नगा भा. धनी पु. हापा भा. मानू पु. करमसी भा. तेजू पु. रीडा १ सिधा २.

वाछा भा. भोली पु. होईया १ भीमा २ मळया ३. भीमा भा. करमी पु. नायक १ माला २ हरखा ३ गोरा ४ सांमल ५ कुंरा ६. नायक भा. नायकदे पु.

माला भा. मांनू पु. सीहा १ सरवण २ करमण ३. सीहा भा. टांक पु. जागा १ मेघा २. जागा भा. जीवादे पु.

सरवण भा. सहिजलदे पु. वीरम १ खोखा २ जूठा ३. वीरम भा. वनादे पु.

(मदासणग्रामे)

करमण भा. कामलदे पु. रीडा १ लखा २. रीडा भा. राजलदे पु. शवसी भा. सुखमादे पु. लखा भा. लखमादे पु. जगसी १. हरखा [२ हरणा] भा. माणेकदे पु. मेला १. माका २. जीवा ३. नाथा ४. मेला भा.....पु. अटोल १.

मांका भा. मालणदे पु. श्रीवंत १ वीणा २ धना ३ धरमसी ४ अजा ५. श्रीवंत भा. सरीयादे पु. पूंजा १ देवा २. पूंजा भा. रत्नादे पु. वीणा भा. वलादे पु. रांका १.

गोरा भा.....पु. सांमल भा. रमादे पु. कडूया भा. कपूरदे पु. श्रीचंद १ देवचंद २ हरिचंद ३, श्रीचंद भा. कोडिमदे पु. जयचंद १ मानजी २.

(र्वालीयाअ)

देवचंद भा. अलवादे पु. लालजी १.

पूर्वि सीधरभाइ जीवा पत्तनि मं. जीवा भा. जीवादे पु. जिणदत्त भा. पकू पु. वना

(डहिरवाली)

१ विजया २ (दीक्षा). वना उचली सासरइ जांबूथ्री डहिरवालि वास्तव्यः संवत् १२९५ वर्षे मं. वना भा. सखू पु. माधन भा. सांपू पु. नयणा १ नगा २ रंगा ३. नयणा भा. नारिंगदे पु.

(वयजलकग्रामे)

सारिंग वयजलके वास्तव्यः सांण भा. सरीयादे पु. डीसा भा. नाकु पु. रंगा १ मेला २ रामा

श्री आर्य कव्याह गौतम स्मृति ग्रंथ

३. रंगा भा. जोमी पु. वाछा श्रीपार्श्वनाथचैत्यं प्रतिष्ठितं श्रीअंचलगच्छे श्रीभुवनतुंगसूरीणा-
मुपदेशेन मं. वाछा भा. माऊ पु. करमण १ लखमण (चारित्रं). मं. करमण भा. करमादे
पु. मोका भा. पूगी पु. महिराज १ मांडण २. महिराज भा. माणिकदे पु. देवा १ नगा २.
मं. देवा भा. देवलदे पु. मांना भा. मांनू पु. जागा भा. देगी पु. धरणी भा. पूरी पु. पासा
भा. अजी पु. शिवा १ पोचा २. शिवा भा. बलादे पु. जाणा १. भाणा २. भावड ३.
नरसंघ ४. करमसी ५.

सीपा भा. सरीयादे पु. मांका १.

(वटवांणिमांदि बलदांणु)

पूर्वि महाराज भाई मांडण भा. सोमी पु. वरधा १ काला २ नोला ३ लखा ४. वरधा
भा. देगी पु. सांगा भा. सांगारदे पु. कांन्हडदे उचली वडुद्रइ वास पळी बलदाणा वास्तव्य
तत्र बसही कारापिता मूलनायक श्रीपार्श्वनाथविचं कांन्हडदे भा. कपूरदे पु. चांपा १ अमीया
२. चांपा भा. प्रेमलदे पु. सहसा भा. सरीयादे पु. जीवा १ खीमा २ जीवा भा. ३ डूबी पु.
भीमा १ शणा २ भुजबल ३ जंभा ४ जाणा ५ जोधा ६. भीमा भा. भावलदे पु. श्रीवंत
१ जयचंद २ रंगा ३.

(पूर्व बलदाणेऽधुना नागनेशतिं)

शांणा भा. समाई पु. शिवराज भा. अजादे पु. सांपल १ श्रीमल २ मला ३ भोजा
४. सांमल भा. खूरमदे पु. वाधा १ नागजी २ हेमराज ३. वाधा भा.....पु.....
.....आंवा १ सद्धराज २. आंवा भा.....पु. नागजी भा. देवकी पु. खूरजी १.

हेमराज भा. गेलां पु. सहिजपाल १ खेता २.

श्रीमल भा. २ सणगारदे पु. मेधा १ मेला २. मेधा भा. सवीरां पु. सिवगण १ श्रीपाल
२. श्रीमल द्वै (द्वि०) भा. वीरमदे पु. वेला ३. वेला भा.....पु. जेठा.

(खंभायत पारिं तारापुरिं)

पूर्वे माधव पुत्र नगा भा. २ नागदे पु. गोगन १ गणपति २ संवत् १४४५ वर्षे
श्रीशेत्रुंजयतीर्थनी यात्रा कृता श्रीरंगरत्नसूरिनि आचार्यपदस्थापना श्रीअंचलगच्छे गुजराती
सोरठि चोरासी गच्छना यतीनि वेस बुहराव्या । बाणोत्र मिलिनि एणिं कारणिं डहरवालीया



પ્રસિદ્ધ વિરુદ્ધ : । ગોગન મા. ગુરાદે પુ. મંગલ ૧ જિળદત્ત ૨. મંગલ મા. મયગલદે પુ. યોજા ૧ કાન્હા ૨. યોજા મા. સહિજલદે પુ. ગહગા ૧ ગણપતિ ૨. ગહગા મા. મનાઈ પુ. કુંભા ૧ કુંગા ૨. કુંભા મા. કુંભાદે પુ. પોપટ ૧ લાલા ૨ વાલા ૩. પોપટ મા. માઈ પુ. વિદ્યાધર મા. હર્ષાદે પુ. વાચ્છા ૧ સહસા ૨ (દીક્ષા), વાચ્છા મા. દાહિમદે પુ. મોજા ૧ મીમા ૨ સંતોષી ૩. મોજા મા. ધની પુ. શિવસીડ.

પૂર્વે સારીંગ માઈ મહિષા મા. ફૂલાં પુ. માટા તે સિદ્ધારય જેસંગદે (વ) રાજ્યવ્યાપાર સહસર્લિંગ ડવરિ રાયનું આદેશ ચિત્ત કરી તિહાં પાષાંજ અળાવિ તે પાંચ ગજ લા (ગા) ડલાં દીઠ રસ્વાવડ વરતળ માટે રાયેં ગોમલેજ ગાંમ આપ્યડ છડ્ ચિડોત્તરમાંહિ માતર પાર્સિ તિળિ ગાંમિ પાષાજ મોકલડ તિળિ ગાંમિ તલાવ ૧૨ કૂપ ૧૨ કરાવ્યા. શ્રીશેત્રુંજય પ્રાસાદ બિંબ પ્રતિષ્ઠિતં શ્રીઅંચલગચ્છે પછિ કાલાંતરે રાજા રૂઠો દોષીણ પાષાંજની રાવ કીધી । મં. મોટા

(મંડપદુર્ગે)

મંડપદુર્ગિ વાસ્તવ્ય: માટા મા. દેમી પુ. લુંભા મા. માંની પુ. માધવ ૧ કેશવ ૨. માધવ મા. માલળદે પુ. ગાંગો ૧ ગોરા ૨. ગાંગા મા. રૂપી પુ. જયવંત મા. જિસ્માદે પુ. મૂમચ ૧ મરમા ૨. મૂમચ મા. રજાઈ પુ. નાકા ૧. માકા ૨. નાકા મા. નયળદે પુ. સોમા ડચલી

(વડોદરે)

વડોદરે વાસ: ખેતસીનડ પાગર્ટિં મં. સોમા મા. સરીયાદે પુ. કર્મા ૧. ધર્મા ૨. કર્મા મા. કરમાદે પુ. મીમડ ૧. માવડ ૨. મીમડ મા. મીમાદે પુ. દેવડ મા. દેમાઈ પુ. રાજડ ૧. ચાંપા ૨. રાજડ મા. પદમાઈ પુ. માવડ ૧. મરમા ૨. માવડ મા. રૂપાઈ પુ. ઠાકરસી ણ ડચલી

(તારાપુરે)

સ્વંમાયતિ પાર્થે તારાપુરિ વાસ્તવ્ય પછી સીમી વાડડ ઠાકરસી મા. મલાઈ પુ. જેસંગ ૧ વડા ૨. જેસંગ મા જિસ્માદે પુ. સામા મા. રૂડી પુ. શ્રોપતિ મા. સુહવદે પુ. હરસ્તા ૧ કામા ૨ માંગા ૩. મં. હર્વા મા. હર્વાદે પુ. રામા ૧ રૂપા ૨ રાંણા ૩. રામા મા.....

આ વંશાવળી, શ્રીભિન્નમાલ (ભીનમાળ) નગરનિવાસી, શ્રીશ્રીમાલી (વીશા શ્રીમાળી) જ્ઞાતિના, ભારદ્વાજ ગોત્રીય શેઠ તોડાના વંશની લગભગ ૫૦ પેઢીઓની છે. આમાં ૩૩ પેઢા શાખાઓ પણ આપેલી છે અને તે વિ. સં. ૭૯૫ થી ૩૩ થઈ આશરે વિ. સં. ૧૬૦૦ સુધીની એટલે લગભગ આઠ સો વર્ષની છે. તેનો પાછળનો-છેલ્લો



પાયચી ગામ ‘કોલીહરા’ માંના ‘પાયચી’ ગામમાં જઈને વાસ કર્યો. તે શેઠ નાનડા ભાં પૂર્ણી, પુત્ર (૧૯) અમરા ભાં આબિ, પુ. (૨૦) હરદે ૧, વરદે ૨, નરદે ૩, નળા ૪. તેમાંના હરદે ભાં હાંસલદે, પું (૨૧) ગોપી ૧, પદમા ૨. તેમાંના ગોપી ભાં ગુરાંદે, પું (૨૨) જોગા ભાં હપૂ, પું (૨૩) નાંદિલ ભા. નાંદલદે, પું (૨૪) સારંગ ૧, મહિપા ૨, સંઘા ૩, ધપા ૪. તેમાંના સારંગે પોતાના સાસરે-પાટણ શહેરમાં જઈને ત્યાં ફેફલીયા વાડામાં વિ. સં. ૧૨૨૫માં વાસ કર્યો. તે શેઠ સારંગ ભાં નારંગદે, પું (૨૫) શ્રીધર ૧, જીવા ૨. તેમાંના શ્રીધરે ત્યાંથી ઉચાળો ભરી પોતાના સાસરે ગાંભૂ પાસેના નરેલી ગામમાં જઈને વિ. સં. ૧૨૮૫ માં વાસ કર્યો. તે શેઠ શ્રીધર ભાં સિરિયાદે, પું (૨૬) અના ૧, વના ૨. તેમાંના અના ભાં અનાદે, પું (૨૭) મૂલા. આ શેઠ મૂલાએ શ્રીઆદિનાથ ભગવાનનું જિંબ તથા જિનચોવીશીનો પદ્ કરાવીને તેની વિ. સં. ૧૩૧૬ માં અંચલગચ્છીય શ્રી અજિતસિંહસૂરિજનાર ઉપદેશથી પ્રતિષ્ઠા કરાવી, તથા તેણે એક કૂવો અને એક કુલદેવી-અંબાજીનું ચૈત્ય કરાવ્યું. તે શેઠ મૂલાની ભાં માલાણુદે, પું (૨૮) વર્ધમાન ૧, જઈતા ૨. તેમાંના વર્ધમાન ભાર્યા વેજલદે, પું (૨૯) કરમણુ ૧, લાલા ૨. તેમાંના કરમણુ અહીંથી ઉચાળો ભરીને, ગામ મોઢેરાના દાધેલીક મંત્રી કર્મા સાહુ થાય તે સગપણથી મોઢેરામાં આવીને વિ. સં. ૧૩૬૫ માં વાસ કર્યો. તે મંત્રી કરમણુ ભાં કર્માદે, પું (૩૦) મહૂયા ભાં સોહાગદે, પું (૩૧) ધના ૧, હીરા ૨, ખીમા ૩, ચોથા ૪. તેમાંના શેઠ હીરાએ શ્રી અંચલ-

૧. ગાંભૂ ગામ ભોયણીથી ૯ ગાઉ, સંતેજથી ૨ ગાઉ, ચાણુસ્માથી ૬ ગાઉ અને પાટણથી ૧૨ ગાઉ દૂર આવેલું છે. ગાંભૂ પ્રાચીન ગામ છે. વિ. સં. ૮૦૨ માં પાટણ વસ્તુ તે પહેલાં ગાંભૂ વિદ્યમાન હતું. અહીં અત્યારે આવકોનાં વીશ ધર અને એક જિનમંદિર છે.

૨. આચાર્યપદ સં. ૧૩૧૪. સ્વર્ગવાસ સં. ૧૩૩૯. - સંપાદક.

૩. મોઢેરા-ભોયણીથી ૧૨ ગાઉ, ગાંભૂથી ૩ ગાઉ, ચાણુસ્માથી ૬ ગાઉ અને પાટણથી ૧૨ ગાઉ દૂર આવેલું છે. મોઢેરા, ગાંભૂથી પણ પ્રાચીન હોવાનું જણાય છે. મોઢેરામાં હાલ આવકોનાં એકવીશ ધર અને એક જિનમંદિર વિદ્યમાન છે. ગામની બહાર એક પ્રાચીન જિનમંદિરનું ભવ્ય ખંડિયેર તે ગામની પૂર્વની બહોળલાલીને અત્યારે પણ દેખાઈ રહ્યું છે.

સાહિત્યપ્રેમી સુનિરાબ્ધી ન્યાયવિન્યાયણનો લખેલો “મહાતીર્થ મોઢેરા” નામનો વિસ્તૃત લેખ “શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ” નામના માસિકના ૮૦૬ અને ૮૦૭માં છપાઈ ગયેલ છે. મોઢેરા સંબંધી વિશેષ હકીકત જાણવા ઇચ્છનારે ત્યાંથી જોઈ લેવી.



સ્ત્રી હીરૂ, પુ૦ (૩૪) સાહુ ભા૦ સુહાગદે, પુ૦ (૩૫) ખીમા ભા૦ દેવલદે, પુ૦ (૩૬) વીશા ૧, દેશલ ૨, લાલા ૩. તેમાંના વીશા ભા૦ દૂળી, પુ૦ (૩૭) સહિસા ભા૦ મરઘાઈ, પુ૦ (૩૮) સિઘા ૧.

જ. (૩૬ જ) વીશાના ભાઈ દેશલની ભા૦ મદૂ, પુ૦ (૩૭) લખા ભા૦ ખીમાઈ, પુ૦ (૩૮) હરખા ૧, મેઘા ૨, જગા ૩, આણુંદ ૪, કામા ૫, પોમા ૬ (પોમાએ દીક્ષા લીધી.), અર્જુન ૭. આમાંના હરખા ભા૦ ગુરી, પુ૦ (૩૯) વર્ધમાન ૧, ઠાકુર ૨.

ટ. (૩૮ જ) હરખાનો સાતમે ભાઈ અર્જુન તેની ભા૦ અહિવદે, પુ૦ (૩૯) માંડણ ૧.

ઠ. (૨૦ ક) મંત્રી કરમણના ભાઈ લાલાની પત્ની લાડમદે, પુ૦ (૩૦) હરદાસ ભા૦ હાંસલદે, પુ૦ (૩૧) રહીયા-મહૂયા (મહૂયાએ પાછળથી દીક્ષા લીધી હતી.) ભા૦ માનખાઈ, પુ૦ (૩૨) હીરા. આ શેઠ હીરાએ ઉચાળો ભરીને ગોલવાડમાંના

‘વલહ’ ગામમાં નિવાસ કર્યો. તે મંત્રી હીરા ભા૦ સખૂ. આ સખૂના વલહ ગામ શરીરમાં સિદ્ધશિકેતરીનેા વલગાઠ થવાથી તેને પૂછતાં તેણે ગોત્રીજ જુહારવાતું કહેવાથી, માંજરિ નામ લઈને (?) ગોત્રીજ જુહાર્યા. તેમાં નણુંદને બે શેર માતર (સુખડી) અને અટલસતું કાપડું, ફેઈને એક રૂપિયો તથા ચાર માણાના લાડુ કુટુંબમાં વહેવ્યા. તે મંત્રી હીરા ભા૦ સખૂ, પુ૦ (૩૩) ચાચા ભા૦ ચાંપલદે, પુ૦ (૩૪) પોમા ૧, મકા ૨. તેમાંના પોમા ભા૦ પ્રેમલદે, પુ૦ (૩૫) શ્રીવંત ભા૦ સરીયાદે, પુ૦ (૩૬) લોલા ભા૦ લાવલદે, પુ૦ (૩૭) રીડા ભા૦ સોભી પુ૦ (૩૮) સિઘા ૧, સમથર ૨. તેમાંના સિઘા ભા૦ જયવંતી, પુ૦ (૩૯) કાળા ૧, અર્જુન ૨, વના ૩. તેમાંના કાળા ભા૦ મરઘૂ, પુ૦ (૪૦) દેવા ૧, ભીમા ૨. તેમાંના દેવા ભા૦ નાનૂ, પુ૦ (૪૧) હૂદા ભા૦ આની, પુ૦ (૪૨) જસા ૧.

ઢ. (૪૦ ઠ) દેવાના ભાઈ ભીમાની ભા૦ ભરમાદે, પુ૦ (૪૧) જ્ઞેધા ભા૦ જિરમાદે, પુ૦ (૪૨)

ઢ. (૩૯ ઠ) કાળાના ભાઈ અર્જુનની ભા૦ માણિકદે, પુ૦ (૪૦) નાકર ભા૦ પુહતી, પુ૦ (૪૧) સીહા ૧, પેથા ૨, નાઈયા ૩, નગા ૪, પાંચા ૫. તેમાંના સીહા ભા૦ સરીયાદે, પુ૦ (૪૨) દેવરાજ ૧, શિવરાજ ૨.

ળ. (૩૧ ક) શેઠ ધનાનો ચતુર્થ ભાઈ ચોથો તેની પત્ની આહિણદે, પુ૦ (૩૨)

શોલા તે પહેલાં ‘નોરતા’ ગામમાં રહેતો હતો. પછી પાટણમાં પાટણ નગર રહેવા આવેલ. તેણે પુનર્લગ્ન (વિધવા-લગ્ન) કર્યું હતું, તેથી તે વિ. સં. ૧૪૪૧ માં લઘુ શાળી અર્થાત્ દશા શ્રીમાળી થયો. તે શોલા



ભા. રંગાઈ, પુ. (૩૩) માહવ ૧, ઈલા ૨. તેમાંના ઈલા ભા. દેમી, પુ. (૩૪) રંગા ૧, બગા ૨. તેમાંના રંગા ભા. રંગાદે, પુ. (૩૫) વરસિંગ-એમા ભા. જિસ્માદે, પુ. (૩૬) સુંટા ૧, રાઈયા ૨. તેમાંના રાઈયાએ દીક્ષા લીધી અને સુંટા ભા. કરમાદે, પુ. (૩૭) રાજપાલ ૧, વિજપાલ ૨, પ્રહલાસ ૩.

સહઅણુપુર પાસે ત. (૩૪ જ) રંગાનો ભાઈ બગા, ફીયાનો વેપાર કરવાથી તેની હાલરી ગામ 'ફીયા' અટક થઈ. ફ. બગા ભા. જિસ્માદે, પુ. (૩૫) બેગા ૧.

ઘ. (૨૮ ક) વર્ધમાનના ભાઈ જયતાએ નરેલી ગામમાંથી ઉચાળો ભરીને પોતાના સાસરાના સગપણથી ચાહણુસામિ (ચાણુસ્મા)* ગામમાં નિવાસ કર્યો.

**ચાણુસ્મા
ગામ**

ત્યાં તેણે શ્રી ભદ્રવા પાર્શ્વનાથ ભગવાનનું મંદિર અંધાબુ અને અંચલગરથીય શ્રીમાન્ અજિતસિંહસૂરિના ઉપદેશથી વિ. સં.

૧૩૩૫ માં તેની પ્રતિષ્ઠા કરાવી. તે મંત્રી જયતા ભાર્યા જયવંતી, પુ. (૨૬) હપા ભા. દેમાઈ, પુ. (૩૦) માંડણુ ભા. માલણુદે, પુ. (૩૧) રહીયા

ભા. રહીયાદે, પુ. (૩૨) વસ્તા. તેણે ચાણુસ્માથી ઉચાળો ભરીને ગેગૂદણુ ગામમાં નિવાસ કર્યો. તે વસ્તા ભા. વલાદે પુ. (૩૩) વાગુ-રણુસી ભા.

**ગેગૂદણુ
ગામ**

રમાદે, પુ. (૩૪) મદા ૧, વાછા ૨, રામા ૩. તેમાંના મદા ભા. સલખૂ, પુ. (૩૫) નગા ૧, હાપા ૨, તેજ ૩. તેમાંના નગા ભા. ધની. પુ. (૩૬)

ઢ. (૩૫ ઘ) નગાના ભાઈ હાપાની ભા. માનૂ, પુ. (૩૬) કરમસી ભા. તેજૂ, પુ. (૩૭) રીડા ૧, સિંઘા ૨.

ચ. (૩૪ ઙ) મદાના ભાઈ વાછાની ભા. ભોલી, પુ. (૩૫) હોઈયા ૧, ભીમા ૨, ગણુયા ૩. એમાંના ભીમા ભા. કરમી, પુ. (૩૬) નાયક ૧, માલા ૨, હરખા ૩, ગેરા ૪, શામલ ૫, કુંવરા ૬. તેમાંના નાયક ભા. નાયકદે, પુ. (૩૭).

જ. (૩૬ ઙ) નાયકના ભાઈ માલા ભા. માનૂ, પુ. (૩૭) સિંહા ૧, સરવણુ ૨, કરમણુ ૩. તેમાંના સિંહા ભા. ટાંક, પુ. (૩૮) બગા ૧, મેઘા ૨. આમાંના બગા ભાર્યા છવાદે, પુ. (૩૬).

ઝ. (૩૭ જ) સિંહાના ભાઈ સરવણુની ભા. સહજલદે, પુ. (૩૮) વીરમ ૧, ખોખા ૨, જૂઠા ૩. તેમાંના વીરમ ભાર્યા વનાદે, પુ. (૩૬) ૦

ઞ. (૩૭ જ) સિંહાના ત્રીજા ભાઈ કરમણુની ભાર્યા કામલદે, પુ. (૩૮) રીડા ૧, લખા ૨. એમાંના રીડા ભા. રાજલદે, પુ. (૩૬) શવસી ભા. સુખ-

* પાટણથી ૬ માઈ દૂર ચાણુસ્મા નામનું ગામ અત્યારે વિદ્યમાન છે. એ જ પહેલાં "ચાહણુસામી" નામથી ઓળખાતું હશે એમ લાગે છે. ચાણુસ્મામાં હાલ આવકોનાં ઘર ત્રણસો છે અને એ જિનમંદિરો છે.

શ્રી આર્ય કષ્ટ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ

- મહાસણુ ગામ** માહે. પુ૦ (૪૦) લખા લા૦ લખમાહે પુ૦ (૪૧) જગસી ૧, હરખા ૨. તેમાંના હરખા લા૦ માણિકદે, પુ૦ (૪૨) મેલા ૧, માકા ૨, જુવા ૩, નાથા. તેમાંના મેલા લા.....પુ૦ અટોલ ૧.
- બ. (૪૨ ફ) મેલાના ભાઈ માકાની ભાઈયાં માલણુદે, પુ૦ (૪૩) શ્રીવંત ૧, વીણા ૨, ધના ૩, ધરમસી ૪, અજ્ઞ ૫. તેમાંના શ્રીવંત લા૦ સરીયાદે, પુ૦ (૪૪) પુંજ ૧, દેવા ૨. તેમાંના પુંજ લા૦ રત્નાદે, પુ૦ (૪૫) વીણા લા૦ વલાદે, પુ૦ (૪૬) રાંકા ૧.
- મ. (૩૬ ઘ) નાયકના ચોથા ભાઈ ગોરાની ભાઈયાં.....પુ૦ (૩૭) શામલ લા૦ રમાદે, પુ૦ (૩૮) કડૂયા ભાઈયાં કપૂરદે, પુ૦ (૩૯) શ્રીચંદ ૧, દેવચંદ ૨, હરિચંદ ૩. તેમાંના શ્રીચંદ લા૦ કોડિમદે, પુ૦ (૪૦) જયચંદ ૧, માનજી ૨.
- મ. (૩૬ મ) શ્રીચંદના ભાઈ દેવચંદની લા૦ અછગાદે, પુ૦ (૪૦) લાલજી ૧.
- ચ. (૨૫ ક) શ્રીધરના ભાઈ જુવા પાટણુથી રવાલીયામાં રહેવા આવ્યા. તે મંત્રી જુવા લા૦ જુવાદે, પુ૦ (૨૬) જિનહત્ત લા૦ પકૂ, પુ૦ (૨૭) વના ૧.
- રવાલિયા ગામ** વિજયા ૨. તેમાંના વિજયાએ દીક્ષા લીધી અને વનાએ અહીંથી ઉચાળો ભરીને પોતાના સાસરાના સગપણુથી બંધુની ડહરવાલિ ગામમાં વિ. સં. ૧૨૬૫ માં નિવાસ કર્યો. તે મંત્રી વના લા૦ સખૂ, પુ૦ (૨૮)
- ડહરવાલિ ગામ** માધવ લા૦ સાંપૂ, પુ૦ (૨૯) નયણા ૧, નગા ૨, રંગા ૩. તેમાંના નયણા લા૦ નારિંગદે, પુ૦ (૩૦) સારંગ. તેણે અહીંથી ઉચાળો ભરીને વયજલક (વેજલપુર ?) માં વાસ કર્યો. તે સારંગ લા૦ સરીયાદે, પુ૦ (૩૧) કોસા લા૦ નાકૂ, પુ૦ (૩૨) રંગા ૧, મેલા ૨, રામા ૩.
- વેજલપુર ગામ** આમાંના રંગા લા૦ જોમી, પુ૦ (૩૩) વાછા. આ શેઠ વાછાએ અહીં અંચલગરહીય શ્રી ભુવનતુંગસૂરિના * ઉપદેશથી શ્રી પાર્થનાથ
- ભગવાનનું મંદિર બંધાવીને તેની પ્રતિષ્ઠા કરાવી. તે મંત્રી વાછા લા૦ માઉ પુ૦ (૩૪) કરમણુ ૧, લખમણુ ૨. તેમાંના લખમણુ ચારિત્ર અંગીકાર કર્યું. મંત્રી કરમણુ લા૦ કરમાદે પુ૦ (૩૫) મોકા લા૦ પૂગી, પુ૦ (૩૬) મહિસજ ૧, માંડણુ ૨. એમાંના મહિસજ લા૦ માણિકદે, પુ૦ (૩૭) દેવા ૧, નગા ૨. એમાંના મંત્રી દેવા લા૦ દેવલદે પુ૦ (૩૮) માના લા૦ માંનૂ, પુ૦ (૩૯) જગા લા૦ દેગી, પુ (૪૦) ધરણી લા૦ પૂરી, પુ૦ (૪૧) પાસા લા૦ અજી, પુ૦ (૪૨) શિવા ૧, પોચા ૨. એમાંના શિવાની પ્રથમ લા૦ વલાદે, પુ૦ (૪૩) જણા ૧, લાણા ૨, લાવડ ૩, નરસિંહ ૪, કરમસી ૫.

* ભુવનતુંગસૂરિ - આ આચાર્ય ધર્મપ્રભસૂરિ (સં. ૧૩૫૯ થી ૧૩૯૩)ના વખતમાં હયાત હતા. - સં.



શ્રી આર્ય કવ્યાલય ગોત્ર સ્મૃતિ ગ્રંથ



જોબ્બ લાં સહિજદે, પુ૦ (૩૩) ગહગા ૧, ગણુપતિ ૨. આમાંના ગહગા લાં મનાઈ, પુ૦ (૩૪) કુંલા ૧, કુંવરા ૨. તેમાંના કુંલા લાં કુંલાદે, પુ૦ (૩૫) પોપટ ૧, લાલા ૨, વાલા ૩. તેમાંના પોપટની લાં માઈ, પુ૦ (૩૬) વિદ્યાધર લાં હખાંદે, પુ૦ (૩૭) વાછા ૧, સહસા ૨. એમાંના સહસાએ દીક્ષા લીધી અને વાછા લાં દાડિમદે, પુ૦ (૩૮) લોબ્બ ૧, લીમા ૨, સંતોષી ૩. એમાંના લોબ્બ લાં ધની, પુ૦ (૩૯) શિવચી.

ક્ષ. (૨૪ ક) સારંગના ભાઈ મહિપાની લાં કુલાં, પુ૦ (૨૫) ભાટા. આ શેઠ ભાટાને, ગુજરાતના મહારાજ સિદ્ધરાજ જયસિંહે, સહસ્રલિંગ તલાવ બંધાવવાનું કામ આલતું હતું, તે વખતે તે કામ ઉપર અધિકારી તરીકે નિમ્ને હતા, અને તેના બહલામાં પગાર તરીકે તેને ચડોતર દેશમાં માતર ગામની પાસેનું 'ગોભલેજ' નામનું ગામ ભેટ આપ્યું હતું. મંત્રી ભાટા, સહસ્રલિંગ તલાવ માટે આવતાં પથરનાં દરેક ગાડલાં (ગાડાં) માંથી પાંચ પાંચ ગજ પથર પોતાના કામ માટે લઈને પોતાને ગામ 'ગોભલેજ' વિગેરે ઠેકાણે મોકલી આપતો હતો. આ પથરોથી મંત્રી ભાટાએ પોતાના 'ગોભલેજ' ગામમાં બાર તલાવો તથા બાર કૂવા બંધાવ્યા. તેમ જ શ્રી શત્રુજય ગિરિરાજ ઉપર જિનમંદિર બંધાવીને અચ્ચલગરુડીય આચાર્યોના ઉપદેશથી તેમાં જિનબિંબોની પ્રતિષ્ઠા કરાવી. કાળાન્તરે કોઈ ચાડીયાએ પથરો

ઉપાડી જવાની સવ-દરિયાદ રાજ પાસે કરી, તેથી રાજ રુષ્ટમાન થયો માંડવગઢ એટલે મંત્રી ભાટા ત્યાંથી નાશીને માંડવગઢમાં રહેવા ગયો. તે મંત્રી ભાટા નગર લાં દેમી, પુ૦ (૨૬) કુંલા લાં માંની, પુ૦ (૨૭) માધવ ૧, કેશવ ૨.

તેમાંના માધવ લાં માલણુદે, પુ૦ (૨૮) ગાંગા ૧, ગોરા ૨. આમાંના ગાંગાની લાં રૂપી, પુ૦ (૨૯) જયવંત લાં જિસ્માદે, પુ૦ (૩૦) ભૂભચ ૧, ભરમા ૨. આમાંના ભૂભચ લાં રબઈ, પુ૦ (૩૧) નાકા ૧, માકા ૨. એમાંના નાકા લાં નયણુદે, પુ૦ (૩૨) શોલા. આ શોલાએ માંડવગઢથી ઉચાળો ભરીને વડોદરામાં

વડોદરા ખેતશીના પાડામાં નિવાસ કર્યો. તે શેઠ શોલા લાં સરીયાદે, પુ૦ ગામ (૩૩) કર્મા ૧, ધર્મા ૨. કર્મા લાં કરમાદે, પુ૦ (૩૪) લીમડ ૧, ભાવડ ૨. લીમડ લાં લીમાદે, પુ૦ (૩૫) દેવડ લાં દેમાઈ, પુ૦ (૩૬)

રાજડ ૧, ચાંપા ૨. રાજડ લાં પદમાઈ, પુ૦ (૩૭) ભાડ ૧, ભરમા. ભાવડ લાં રૂપાઈ, પુ૦ (૩૮) ઠાકરશી. આ ઠાકરશીએ વડોદરાથી ઉચાળો ભરીને

તારાપુર ખંભાત પાસેના તારાપુર ગામમાં સંઘવી વાડામાં નિવાસ કર્યો. તે ગામ ઠાકરશીની લાં મલાઈ, પુ૦ (૩૯) જેશિંગ ૧, બદા ૨. જેશિંગ લાં



જિન્માદે, પુ૦ (૪૦) સાલા લા૦ રૂડી, પુ૦ (૪૧) શ્રીપતિ લા૦ સુહવદે,
પુ૦ (૪૨) હરખા ૧, કામા ૨, માંગા ૩. આમાંના મંત્રી હરખા લા૦ હરખાદે, પુ૦ (૪૩)
રામા ૧, રૂપા ૨, રાણા ૩. એમાંના રામા લા૦.....

આ વંશાવળીનો અહીંથી આગળનો ભાગ મળી શક્યો નથી, તેથી આપવામાં આવ્યો નથી. આ
વંશાવળી વાંચવાથી વાચકોને એકેવલે અર્થે પણ “વલીવંશાઓની પ્રાચીન વહીઓ, એ ઇતિહાસનું
એક ખાસ અંગ છે” એમ ખાત્રી થશે, એવી આશા રાખવા સાથે આ લેખ અહીં સમાપ્ત
કરવામાં આવે છે. **इति शम्***

* સાંકેતિક શબ્દો તથા ચિહ્નોનો ખુલાસો નીચે પ્રમાણે છે :

(૧) મૂળ શાખા ઉપર સંજ્ઞા માટે ‘ક’ અક્ષર આપીને તે મૂળ શાખામાંથી ફાટેલી જુદી જુદી
શાખાઓના પ્રારંભમાં સ્વ થી લઈને ક્ષ મુદીના અક્ષરો આપ્યા છે. મતલબ કે ક સંજ્ઞાવાળી મૂળ
શાખામાંથી ખીજી ૩૩ શાખાઓ નીકળેલી છે.

(૨) પેટા શાખાની નિશાનીની સંજ્ઞાના અક્ષરની પાસે કૌંસમાં આવેલા નંબરની જોડે સંજ્ઞાનો
જે અક્ષર કૌંસમાં જ આપેલ છે, તે અક્ષરની સંજ્ઞાવાળી શાખામાં તે નંબર તપાસવાથી તે નામનો
માણસ મળી આવશે. અને તે માણસથી અથવા તેના ભાઈથી આ શાખા જુદી પડી છે, એમ સ્પષ્ટ
જણાઈ આવશે. જેમ કે, જ. (૩૩ ક) શેઠ દેવાનો ત્રીજો ભાઈ નંદા. અહીં જ સંજ્ઞાવાળી આ પેટા
શાખા સમજવી અને ક સંજ્ઞાવાળી મૂળ શાખાની ૩૩ માં નંબરની પેઠી જોવાથી તેમાં શેઠ દેવા અને
તેના ભાઈ નંદાના નામો જરૂર મળી આવશે.

વિ૦ સં૦ = વિક્રમ સંવત

સં૦ = વિક્રમ સંવત.

લા૦ = ભાર્યા, પત્ની

દ્વ૦ (દ્વિ૦) દ્વિતીય-ખીજી

પુ૦ = પુત્ર

આ વંશાવળીમાં આવેલાં આચાર્યોનાં તથા ગામોનાં નામોમાંથી કેટલાંકના પરિચય માટે ટીપ્પણ
આપવાનો એકલસ વિચાર હતો, પરંતુ વિહારના કારણે કંઈ પણ સામગ્રી પાસે નહીં હોવાથી એ ત્રણ
ગામો સિવાય ખીજા માટે કંઈ પણ પરિચય આપી શકાયો નથી.

x

x

x

❁ ધર્મના સ્વચ્છ પ્રકાશનું આરાધન અહિંસા ધર્મના આરાધન માટે છે. જે
જીવ ખીજા કોઈ પણ જીવને દુઃખ ન પહોંચાડે, તેને માટે જ મોક્ષ કહેલું છે.

❁ ‘અત્યારે ધર્મ કરવાની શી જરૂર છે? મોટા થઈને કરીશું.’ આવું કહે-
નારાઓને પૂછીએ કે, ‘ભાઈ! સ્મશાનમાં કઈ વ્યતી વ્યક્તિઓને લઈ જવી
પડતી નથી?’ એટલે દરેક વયમાં ધર્મ કરવા યોગ્ય છે.

❁ ભોગ જેની પાસે હોય તે ભોગી અને ભોગની પાછળ જે ભટકે તે દરિદ્રી.

❁ ધર્મ માટે સમર્પણ ભાવ ઉત્પન્ન થાય, ત્યારે જ કાર્યસિદ્ધિ થાય છે.

❁ સમકિત એટલે આત્માને ધર્મ પ્રત્યે લાગેલી સાચી ભૂખ.

❁ અભ્યંતર તપની સહાય વગર બાહ્ય તપ ન થઈ શકે.





ઐતિહાસિક તીર્થ પાવાગઢ-ચાંપાનેર

—શ્રી રતનભિજીરાવ ભીમરાવ

આ જમાનામાં નશીબની વાત કરીએ તો લોકો હસે. પરંતુ નશીબ જેવી વસ્તુ ભૂમિને - સ્થળોને - શહેરોને પણ હોય છે. એના પ્રત્યક્ષ પુરાવા ક્યાં નથી મળતા ? દક્ષિણના મોટા સામ્રાજ્યના પાટનગર વિજયનગરની આજે શી સ્થિતિ છે ? ક્ષેત્રપુર સીકીની શી સ્થિતિ છે ? આપણા જ ચાંપાનેરની કેવી સ્થિતિ છે ? એથી વિરુદ્ધ મુંબઈ અને મદ્રાસ માછીમારોનાં ગામડાં હતાં, ત્યાં આજે શું છે ? અને આપણું અમદાવાદ ? અમદાવાદના સ્થળે પ્રાચીન સમૃદ્ધ શહેર હતું, એ ખરી વાત છે, પરંતુ એનું સ્થળ કેવું છે ? આઠ લાખની વસ્તીવાળા શહેરને માટે આવી ધૂળિયા જગા, કાપડની મીલોના ઉદ્યોગનાં કેંદ્ર માટે આવી સૂકી જગા, છતાં શહેરની પ્રગતિ થયા જ કરી છે. અને ચાંપાનેર ! જરા જઈને જુઓ, કેટલી મનોહર જગા છે ! કવિ અને ચિત્રકારને તો આજે એની નિર્જનતામાં પણ વસવું ગમે. વેપારીઓ પણ એક સમયે વસતા હતા ! એ સ્થળે આજે જંગલ અને થોડાં જૂંપડાં ? એ નગરને વસાવવાના અને સમૃદ્ધ કરવાના ઘણા પ્રયાસ નકામા ગયા. કેમ ? એવો સહજ પ્રશ્ન થાય, એને ન માનવા છતાં 'નશીબ' એમ ઘોલી જવાય.

પાવાગઢનું નામ અને વાતો :

આવા આ સ્થળને માટે પહેલાં કેટલુંક લખાઈ ગયું છે. અહીં એ સ્થળને ઇતિહાસ એક જુદી દૃષ્ટિથી જોઈએ. ચાંપાનેર અને પાવાગઢનાં નામ શા કારણથી પડ્યાં, ચાંપાનેરને વસાવનારો કોણ, એ માટે સ્પષ્ટ નિર્ણય થાય એવા આધાર મળી શક્યા નથી. આપણી રીત પ્રમાણે પુરાણે એક કારણ આપ્યું છે, તો ઇતિહાસે બીજું કારણ આપ્યું છે અને લોકો-ક્રિતએ ત્રીજું કારણ આપ્યું છે. ઇતિહાસની દૃષ્ટિએ આ કારણો રસમય છે તે જોઈએ.

પાવાગઢ અને ચાંપાનેર - આ બંને સ્થળો એકબીજાને અડીને રહેલાં છે. એક પર્વતનું નામ અને બીજું શહેરનું નામ છે. નામમાંથી અનેક અર્થ ઉપજાવવાની આપણી એક પુરાણી રીત છે. આપણા પુરાણોએ નિરુક્તિભેદને નામે એવા અર્થ ઉપજાવવાના પ્રયત્ન

શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ



ચાંપનાથ મહાદેવનું સ્થાન પણ ખતાવવામાં આવે છે. ‘સ્કંદ પુરાણ’માં ‘પાવકાચલ માહાત્મ્ય’માં આ સ્થળનું શિવ અને શક્તિના સ્થળ તરીકે વર્ણન છે. પરંતુ એ માહાત્મ્ય ‘સ્કંદ પુરાણ’માં બહુ પ્રાચીન હોય એમ માની શકાય એવું નથી. પાછળથી ઉમેરાયેલું હોય એવું લાગે છે. એની વિસ્તૃત ચર્ચાને અહીં સ્થાન નથી.

પર્વતો ઉપર આવેલાં સુંદર સ્થળોમાં તીર્થસ્થાન સ્થાપવું એ દરેક સંપ્રદાયના અનુયાયીઓને ગમે છે. એટલે પાવાગઢ ઉપર ઘણા પ્રાચીન સમયથી દરેક સંપ્રદાયનાં તીર્થો હશે એમ માનવામાં વાંધો નથી. ચાંપાનેર-પાવાગઢના ઐતિહાસિક ઉલ્લેખો સોલંકી સમય પહેલાંના મળતા નથી, એ ઉપરથી જ એ સમય પહેલાં આવા મનોહર સ્થળમાં કેવળ જંગલ જ હશે એમ માની શકાય નહીં. ઉલ્લેખોના અભાવથી વસ્તુને અભાવ સિદ્ધ થઈ શકતો નથી, એવા ઘણા દાખલા ઇતિહાસમાં મળે છે. ચાંપાનેર, પાવાગઢ ગુજરાતની પૂર્વ સરહદ પર હોવાથી અને ગુજરાત-માળવાની હદ ઘણી વાર હેરફેર થયા કરી છે, તે કારણથી એના ઉલ્લેખો ઓછા હોય એમ લાગે છે.

શક્તિપૂજનું તીર્થ અને દંતકથા :

આજે તો પાવાગઢ મહાકાલીનું પવિત્ર તીર્થ મનાય છે. પર્વત ઉપર જૈનોનાં મંદિરો છે, એટલે જૈન તીર્થ તરીકે વિચાર કરવાનો છે, તે આગળ કરીશું. પરંતુ તે પહેલાં શક્તિના તીર્થની પ્રાચીનતાનો ટૂંકમાં વિચાર કરીએ.

શક્તિ સંપ્રદાય પ્રાચીન છે. એમાં દેવીઓના કુલમાં શ્રીકુલની દેવીમાં ‘અંબિકા’ અને કાળીકુલની દેવીમાં ‘મહાકાલી’નાં સ્થાન આપણા ગુજરાતમાં પ્રાચીન સમયથી છે. ગુજરાતના રાજાઓ શિવ અને શક્તિને માનતા આવ્યા છે અને ગુજરાતનો વેપારી આમ વર્ગ જૈન અને બ્રાહ્મણ ધર્મમાં વહેંચાયેલો રહ્યો છે. શક્તિની પૂજા જૈનોમાં છે, પરંતુ બ્રાહ્મણ અને જૈન સંપ્રદાયોમાં એ પૂજા માટે લેદ દેખાય છે. આજે પાવાગઢ બ્રાહ્મણ સંપ્રદાયનાં મહાકાલી દેવીનું ધામ છે, અને ચાંપાનેરના રાજાઓ-પાવાપતિઓ એ શક્તિના પૂજક હતા એવો ઉલ્લેખ મળે છે. પરંતુ આ સ્થળમાં શક્તિપૂજા કેટલી પ્રાચીન છે, તેનો ઐતિહાસિક પુરાવો હજી સુધી મળતો નથી. આપણામાં પાવાગઢનાં મહાકાલીનો ગરબો ખૂબ જ લોકપ્રિય અને પ્રસિદ્ધ છે, પરંતુ એ તો આધુનિક છે. ખીલ્લે એક ગરબો ‘મેના ગુર્જરી’ના ગરબાના નામે પ્રસિદ્ધ છે. એ આજે ઊંચા વર્ણોમાં ગવાતો નથી. એમાં જે વર્ણુન છે, તે મુસલમાન સમયનું જણાય છે, અને પાછળનું હોય એવું લાગે છે. પરંતુ તેમાં મહાકાલીના ઉદ્ભવની એક દંતકથા કહી છે. તે કથા વિચાર કરાવે તેવી છે.



માંડુગઢ માળવાની કોઈ ગુર્જરી-ગૂર્જર કન્યાને આદશાહને જોવાનું કૃતહલ થાય છે, અને દહીં વેચનારીનો વેશ લઈ ઘરનાંની મનાઈ છતાં આદશાહી છાવણીમાં પ્રવેશ કરે છે. આદશાહ તેના પર મોહ પામે છે અને તેને જનાનામાં આવવા માટે ખૂબ લાલચો આપે છે. છેવટે આદશાહ ગુજરીને કેદ કરે છે અને ગુર્જરા અને આદશાહના માણસો વચ્ચે લડાઈ થાય છે અને ગુર્જરા ગુજરીને છોડાવે છે. હવે ગુજરીની સાસુ અને નણદ એને મેણાં મારીને ઘરમાં પેસવા દેતાં નથી, એટલે ગુજરીને સત ચઢે છે અને તે પાવાગઢમાં આવીને અલોપ થાય છે, તે મહાકાળી કહેવાય છે. ગુજરાતમાં શક્તિપૂજના ઇતિહાસમાં આવા દાખલા મળે છે, પરંતુ આ કથામાં કેટલું સત્ય છે, તે હજી નક્કી થઈ શક્યું નથી. આજે એમ મનાય છે કે, મહાકાળીની યાત્રાએ જે સંઘો આવે છે, તેમાં ઉચ્ચ વર્ણો કરતાં નીચા વર્ણોની સંખ્યા વધારે હોય છે. જ્યારે શ્રીકુલનાં અંગિકામાં ઉચ્ચ વર્ણો વધારે સંખ્યામાં હોય છે. મેના ગૂર્જરીનો ગરબો નીચા વર્ણોમાં જ વધારે ગવાય છે, તે આ વાતનો વિચાર કરતાં ખૂબ સૂચક છે. પરંતુ, આટલા ઉપરથી જ મહાકાળીની પાવાગઢ ઉપરની પ્રાચીનતાનો વિચાર થઈ શકે નહીં.

ઇતિહાસની દૃષ્ટિએ પ્રાચીનતા :

હવે આ સ્થળના સાંપ્રદાયિક ઇતિહાસને ટેકો આપતો મધ્યકાલીન ઇતિહાસ દૂકામાં જોઈએ. સોલંકી સમય પહેલાં તે આ સ્થળના ઉલ્લેખો મળતા નથી. એ સમયે પૂર્વ ગુજરાતમાં નાના નાના બીલ અને રજપૂત કાકોરોની સત્તા હોય એમ અનુમાન થઈ શકે. ચૌહાણો પહેલાં અહીં તુવાર રજપૂતોની સત્તા હતી, એમ ‘પૃથુરાજ રાસા’ના ઉલ્લેખ પરથી લાગે છે. રામગૌર તુવારની સત્તાનો ઉલ્લેખ આવે છે, તે ઉપરથી કાંઈ વિશેષ માહિતી મળતી નથી. સોલંકીઓને માળવા સાથે યુદ્ધો થયા કરતાં, એટલે સરહદ ઉપર આવેલા આ સ્થળનું લશ્કરી મહત્ત્વ તે સમયથી વધ્યું હોય તેમ જણાય છે. એટલે સોલંકી અને વાઘેલાઓના સમયમાં સમય વર્તીને ગુજરાત અને માળવાની બંને સત્તાઓ સાથે સંબંધ જાળવી રાખનારા કોઈ નાના રાજ્યો આ સ્થળના અધિકારી હોય એમ અનુમાન કરવું પડે છે.

પતાઈ ચૌહાણુ રાજ્યો :

દિલ્હીના અલ્લાઉદ્દીન ખીલજીએ ગુજરાતમાં રજપૂત રાજ્યનો છેવટનો નાશ કર્યો, તે પહેલાં રજપૂતાનામાંથી હારીને નાકેલા પૃથ્વીરાજ ચૌહાણુના વંશના કોઈ પાલણુદેવ નામના સરહારે જંગલો કાપી ચાંપાનેરમાં રાજધાની સ્થાપી એમ કહે છે. એટલે ઈ. સ. ની તેરમી સદીના અંત ભાગથી અહીં ઇતિહાસમાં નોંધી શકાય એવી સત્તા થઈ, એટલું જ



આજે તો નાણુવા મળે છે. આ ચૌહાણો એમના મૂળ યુરુષ ખીચીના નામ ઉપરથી ‘ખીચી’ કહેવાય છે. પાલણુદેવથી શરૂ કરીને આ વંશમાં છેલ્લા રાજા જયસિંહ પાવાપતિની વંશાવળીનો એક લેખ વિ. સં. ૧૫૨૫ નો મળ્યો છે. એમાં જયસિંહને શ્રી શક્તિભક્ત કહ્યો છે, અને પાવાગઢને પાવદુર્ગ કહ્યો છે. અમદાવાદના સુલતાન મહમૂદ બેગડાએ આ જયસિંહ પતાઈ રાવળને હરાવી આ સ્થળને અમદાવાદની સલ્તનતમાં મેળવી દીધું અને રાજધાની અમદાવાદથી ખસેડી ચાંપાનેરમાં લઈ જઈ, એનું નામ મુહમ્મદાવાદ પાડ્યું. એ પછી એ શહેરની ખ્યાતિ ખૂબ જ વધી, પરંતુ એ થોડા સમયને માટે હતી. આ ઇતિહાસમાં ઉતરવાનું અહીં સ્થાન નથી. મહમૂદ બેગડાના પુત્ર બહાદુરશાહને હુમાયુ’ બાદશાહે હરાવ્યો ને ચાંપાનેર જીતી લીધું. બ્રિટીશ સમયમાં એ નગરને સમૃદ્ધ કરવાના પ્રયાસો નકામા ગયા. આ બધા ઇતિહાસને પણ અહીં સ્થાન નથી.

જૈનોનાં તીર્થો :

એટલે, હવે આ સ્થળ અને એની પ્રાચીનતાનો ખીજી દષ્ટિએ જરા વિચાર કરીએ. ચાંપાનેર અને પાવાગઢ બે અડોઅડ આવી રહેલાં સ્થળો છે. એનાં નામ માટે થયેલાં અનુમાનો બેઈ ગયા અને એમાં એક પણ સંતોષકારક ખુલાસો થાય એવું મળ્યું નથી, એ પણ જોયું. એટલે, એક ખીજું અનુમાન કરીએ. તેને માટે મળતા આધારો હવે જોઈએ. ગૂજરાતમાં ચાલતા પ્રાચીન સંપ્રદાયોનો ઉલ્લેખ ઉપર કર્યો છે. ઐદ્ર અને જૈન સંપ્રદાયો પણ ગૂજરાતમાં પ્રાચીન સયયથી ચાલતા હતા. એમાં ઐદ્ર સંપ્રદાય લગભગ આઠમી સદીથી દેખાતો અંધ થઈ ગયો અને શૈવ તથા જૈન સંપ્રદાયનું જોર વધતું ગયું. જૈન સંપ્રદાય ગૂજરાતમાં ઘણું જૂનો હશે, એ તો જૈન માન્યતા પ્રમાણે શત્રુંજય તીર્થ અને ગિરનારના તીર્થ ઉપરથી કહી શકાય. ઐતિહાસિક દષ્ટિએ કેટલાક જૈન સંપ્રદાયનું ગૂજરાતમાં ઈ. સ. ની ખીજી સદીમાં આગમન થયું એમ કહે છે, કેટલાક ચોથી સદી કહે છે. એ વિવાદમાં અહીં ઉતરવાની જરૂર નથી. જૈનો એમનાં પ્રાચીન તીર્થોને ભરત ચક્રવર્તી અને સંપ્રતિ રાજાના સમયનાં કહે છે, એ ચર્ચાને પણ અહીં સ્થાન નથી. સંપ્રતિ રાજાના સમયનું તીર્થ કે મૂર્તિ એટલે ઘણું જ પ્રાચીન તીર્થ કે મૂર્તિ એટલું માનીને આગળ વિચાર કરીશું. ખીજી એક વાત એ છે કે, ગૂજરાતના પર્વતો ઉપરનાં સુંદર સ્થળોમાં જૈનોએ મોટાં તીર્થો કર્યાં છે. શિવ અને શક્તિની સાથે હોય એવાં સ્થળોમાં જૈન તીર્થો પણ સમર્થ બન્યાં છે. એટલે પાવાગઢ જેવા રમણીય પર્વત ઉપર જૈન તીર્થ હોય અને સમૃદ્ધ હોય, એમાં કોઈ આશ્ચર્ય નથી.



અરસામાં ખંધાયું છે. ગુજરાતનાં હિંદુ સમયનાં સ્થાપત્યોનો આ ઉત્તમ યુગ હતો. એટલે એ સ્થળોએ આજે જે સ્થાપત્ય જણાય છે, એના જેવું આ મંદિર પણ હશે, એટલી માત્ર કલ્પના કરવી પડે. આ સમયે ચાંપાનેરની રાજકીય સ્થિતિ માટે કાંઈ જ જાણવા મળતું નથી. ચૌહાણોનું રાજ્ય તો તેરમી સદીના અંતથી થયું. તે પહેલાં તુવાર રજપૂતોનું કે કોળી ઠાકોરોનું રાજ્ય હોવું જોઈએ અને એ લોકો આસપાસના કોઈ મોટા રાજના ખંડિયા હોવા જોઈએ, એટલું અનુમાન થઈ શકે.

જૈન સંપ્રદાય પ્રમાણે શાસનદેવીઓ :

અહીં એક મહત્વની વાત વિચારવી જોઈએ. જૈન પ્રણાલિકા પ્રમાણે દરેક તીર્થંકરની એક શાસન અધિષ્ઠાયિકા દેવી હોય છે. એ રીતે શ્વેતાંબર મત પ્રમાણે લગવાન અભિનંદનનાથની શાસનદેવી કાલિકા છે. દિગંબર મત પ્રમાણે લગવાન સુપાર્શ્વનાથની શાસનદેવી કાલી ગણાય છે. શ્વેતાંબરો લગવાન સુમતિનાથની શાસનદેવી મહાકાળીને ગણે છે. આમ કાલી અને મહાકાળી જુદી ગણે છે. અંબિકા - અંબાલ એ લગવાન નેમિનાથની શાસનદેવી છે. આમ ગુજરાતનાં બે શક્તિપીઠોને પ્રાહ્મણો અને જૈનો બંને માને છે; બે કે બંને સંપ્રદાય પ્રમાણે એ શક્તિઓનાં પ્રતિમા વિધાનમાં ફેર છે. ગિરનાર લગવાન નેમિનાથનું સ્થળ છે; ત્યાં અંબિકાનું મંદિર પ્રાચીન ગણાય છે. આરાસણ - કુંભારિયાનાં મંદિરોમાં પણ મુખ્ય મંદિર નેમિનાથનું છે. એ જ પ્રમાણે પાવાગઢના કાલિકાની પીઠમાં અભિનંદનનાથનું પ્રભુનું મંદિર મુખ્ય છે, એ ઉલ્લેખો પૂજા સૂચક છે. એમ કહેવાય છે કે, જૈન પ્રતિમા વિધાનનાં લક્ષણોવાળી કાલીના વિધાનવાળું મંદિર છે. એટલે, અહીં પ્રશ્ન એ થાય છે કે, અસલ પ્રાહ્મણ મત પ્રમાણે શક્તિનું પીઠ હોય, ત્યાં એ જ દેવી જેની શાસન અધિષ્ઠાત્રી હોય, એમનું જિનમંદિર થાય ? કે પછી જિનમંદિરની જે શાસન અધિષ્ઠાત્રી દેવી હોય તેનું મંદિર તે સ્થળે થાય અને બંને સંપ્રદાયો પોતપોતાનાં વિધાનો પ્રમાણે તેને પૂજે ? આ પ્રશ્નમાં ઐતિહાસિક સંશોધનનો વિષય રહેલો છે, અને એની ચર્ચામાં અહીં ઉત્તરવાની જરૂર નથી. જૈન મત પ્રમાણે પણ કાલીમાતાના પ્રાચીન તીર્થને વાંધો આવતો નથી, એટલું જાણવું અગત્યનું છે. તેરમી સદી પછી ચૌહાણ પાવાપતિઓ પણ કાલીના ભક્ત હતા એ સિદ્ધ વાત છે અને રજપૂત પ્રાહ્મણવિધિ પ્રમાણે માને છે. એટલે બંને મત પ્રમાણે કાલી કે મહાકાલીના સ્થાનને વાંધો આવતો નથી.

બારમી અને તેરમી સદીના ઉલ્લેખો :

લગવાન અભિનંદનનાથ અને પાર્શ્વનાથનાં મંદિરો જેટલાં જ મહત્વનાં મંદિરો લગવાન સંભવનાથ અને મહાવીર સ્વામીનાં મંદિરો પણ આ સ્થળે હતાં, એનો ઉલ્લેખ



મળે છે. તેમાં સંભવનાથ પ્રભુજીનું મહત્ત્વ ઘણું હોય એમ સમજાય છે. અંચલગચ્છના સ્થાપક શ્રી આર્યરક્ષિતસૂરિજી મહારાજ સિદ્ધરાજ જયસિંહના સમયમાં થઈ ગયા. વિક્રમની ખારમી સદીમાં સૂરિપદ પ્રાપ્ત કરતાં એમનું નામ વિજયચંદ્ર ઉપાધ્યાય હતું. એમણે પાવાગઢ ઉપર આવીને મહાકાલીને તપથી પ્રસન્ન કર્યાં અને સંભવનાથજીને વંદના કરી. ત્યાંથી સૂરિજીએ લાલિજ નગર-લાલેજમાં આવી યશોધન ભણુસાળી નામના ગૃહસ્થને ત્યાં પારણાં કર્યાં એવો ઉલ્લેખ 'તપાગચ્છ બૃહત્પટ્ટાવલી'માં છે. એમાં 'પાવાગિરિપીઠ' એવું નામ આપ્યું છે; એટલે એ સ્થળ મહાકાળીનું પ્રસિદ્ધ પીઠ હતું, એમાં શંકા નથી. અંચલ-ગચ્છના આચાર્યો કાલીમાતાને સ્વગચ્છરક્ષિકા માને છે. પાવાગઢની શ્રી સંભવનાથની મૂર્તિ સંપ્રતિ રાજના સમયની કહેવાતી હતી, એટલે એમનું મંદિર પણ ઘણું પ્રાચીન હોવાનો સંભવ છે. એ જ શ્રી આર્યરક્ષિતસૂરિજીએ આ સ્થળમાં મહાવીર સ્વામીનાં દર્શન વિ. સં. ૧૧૬૬ માં કર્યાં હતાં, એવો ઉલ્લેખ અંચલગચ્છની પટ્ટાવલીમાં છે. પરંતુ ભગવાન મહાવીરનું મંદિર તેજપાળે ગોધરાના ધુધુલને હરાવીને ચાંપાનેર આવ્યા ત્યારે બાંધ્યું હતું અને એ મંદિર 'સર્વતોભદ્ર'ની બાંધણીનું હતું એમ કહે છે; અને એમાં મહાવીર સ્વામીની મૂર્તિ હતી. એટલે સૂરિજીએ જોયેલું એ મંદિર વસ્તુપાલ-તેજપાલે વધાર્યું કે બીજું જ બાંધ્યું, તે નક્કી થઈ શકતું નથી. પાવાગઢના છેક ઉપરના 'મેલિયા' કહેવાતા મેદાનમાં એક વિશાળ ચૌમુખજીના મંદિર જેવા પાયાનો ઉલ્લેખ ડૉ. ગોએટ્ઝએ કર્યો છે, તે કદાચ આ મંદિર હોય. આગળ જોયું તે જીરાવલ્લા પાર્શ્વનાથજીની મૂર્તિને ગઈ સદીમાં વડોદરા લાવી, ત્યાં મામાની પોળમાં પ્રતિષ્ઠા કરી છે. તપાગચ્છના ૪૪ મા પટ્ટધર શ્રી દેવેન્દ્રસૂરિ હરયાણી નગરે ચોમાસું કરી [વિ. સં. ૧૨૬૮ એટલે ઈ. સ. ૧૨૪૨] પાવકાયળ ઉપર શ્રી સંભવનાથને વંદી પછી કર્પાટવાણિજ્ય - કપડવંજ આવ્યા હતા, એવો ઉલ્લેખ તપાગચ્છની પટ્ટાવલીમાં છે.

આ બધાં મંદિરોના ઉલ્લેખોમાં શ્રી સંભવનાથ ભગવાનનું મહત્ત્વ વધારે હોય એમ જણાય છે અને એમના મંદિરની પ્રાચીનતા પણ વધારે હોય એમ લાગે છે, પરંતુ એમની સ્થાપનાનું વર્ષ મળતું નથી. વિક્રમની પંદરમી સદીના છેલ્લા પાઠમાં પ્રસિદ્ધ જ્ઞાનાચાર્ય શ્રી સોમસુંદરસૂરિના શિષ્ય અને સુપ્રસિદ્ધ મુનિસુંદરસૂરિજીના ગુરુબંધુ ભુવન-સુંદરસૂરિએ પાવાગઢના શ્રી સંભવનાથ પ્રભુજીની સ્તુતિ કરી છે. એમાં પાવાગઢને શત્રુજ્ય તીર્થના અવતાર તરીકે વર્ણવે છે. શ્લોકો આ પ્રમાણે છે :



સ્થિતં પુષ્કરીકાચલસ્યાવતારેઽસ્થિલસ્માધરશ્રેણિશૃંગારહારે ।

તૃતીયંજિનંકુંદદંતં મદંતં સ્તુવે પાવકે મૂષ્ણે સંભવં તમ્ ॥

— પર્વતોમાં સુંદર અને પુંડરીકાચલ એટલે શત્રુજયના અવતાર જેવા પાવકાચલ ઉપર રહેલા ત્રીજા તીર્થકર ભગવાન કુંદપુષ્પ જેવા દાંતવાળા, શ્રી સંભવનાથ પ્રભુની સ્તુતિ કરે છું.

એ પછીના શ્લોકમાં ચાંપાનેર અને પાવાગઢ બંને નામો સાથે આવે છે અને શ્રી સંભવનાથનું મંદિર પણ પર્વત પર હોય એવું સમજાય છે :

ચાંપાનેરપુરાવતંસવિશદે શ્રી પાવકાદ્રૌ સ્થિતમ્ ।

સાર્વં સંભવનાથકં ત્રિભુવનાલંકારહારોપમમ્ ॥

‘ગુરુ ગુણરત્નાકર’ નામના પુસ્તકમાં માંડવગઢના સંઘપતિ વલ્લાકે પણ શ્રી પાવાગઢના શ્રી સંભવનાથ જિનેશ્વરને વંદીને શાંતિ મેળવી હતી, એવો ઉલ્લેખ મળે છે. ખંભાતના શેઠ મેઘા શાહે પંદરમી સદીમાં સંભવનાથના મંદિરમાં આઠ દેવકુલિકાઓ કરાવી સોમસુંદરસૂરિના હાથે પ્રતિષ્ઠા કરાવેલી.

પંદરમી અને સોળમી સદીના ઉલ્લેખો :

પંદરમી સદીના છેલ્લા પાદમાં સુલતાન મહમૂદ બેગડાએ ચાંપાનેર જીતી લીધું, ત્યાં સુધી એ સ્થળ જૈન તીર્થ તરીકે ખૂબ જ સમૃદ્ધ હતું. જૈનાચાર્ય શ્રી સોમદેવસૂરિજીએ જયસિંહ પાવાપતિને ઉપદેશ કર્યો હતો, એમ ‘ઉપદેશ તરંગિણી’ નામના પુસ્તકમાં ઉલ્લેખ છે.

પાટણના વીસા પોરવાડ સંઘવી ખીમસિંહે સુંદર જિનમંદિર બનાવ્યું હતું અને વિ. સં. ૧૫૨૭ ના પોષ વદી પાંચમને દિવસે પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી. મારવાડમાં આવેલા નાડલાઈ નામના પ્રસિદ્ધ તીર્થમાં વિ. સં. ૧૫૭૧ ના લેખમાં કહે છે કે “શ્રી પ્રમોદચંદ્ર-ગુરુપદેશાત્ ચંપકપુર્થ શ્રીસંઘેન કારિતા દેવકુલિકા ચિરં જીયાત્” એ જ લેખમાં પછીની લીટીઓમાં એ જ સંવતમાં ‘ચંપકદુર્ગ શ્રીસંઘ’ અને ‘ચંપકનેર શ્રીસંઘ’નાં નામ આવે છે. વચ્ચે પત્તન (પાટણ) ના સંઘનું નામ અને પછી એક લીટીમાં ‘મહમદાવાદ સંઘેન’ એવું નામ છે, એટલે નાડલાઈ તીર્થમાં આ બધાં શહેરોના સંઘોએ કંઈ કાર્ય કર્યું હોય એમ કહી શકાય અને એમાં ચાંપાનેરનાં નામ જુદી જુદી રીતે લખેલાં મળે છે. નાડોલના જૈન તીર્થના વિ. સં. ૧૫૦૮ ના લેખમાં ‘ચંપકમેરુ’ એવું નામ પણ આવે છે. આમાં વિ. સં. ૧૫૧૦ એટલે ઈ. સ. ૧૫૧૫ નો ઉલ્લેખ એવું સિદ્ધ કરે છે કે, મહમૂદ બેગડાએ ચાંપાનેર જીત્યા પછી પણ ત્યાં જૈનોની સારી વસ્તી હતી. આ આશરે અર્ધી સદી મુઘી ચાંપાનેર ગુજરાતનું પાટનગર રહ્યું. એ અરસામાં કોઈ નવી પ્રતિષ્ઠા થઈ હોય એવા ઉલ્લેખો મળતા નથી. પરંતુ અમદાવાદની પેઠે ચાંપાનેરમાં મુસલમાન અને હિંદુ બંને કોમોનો વાસ રહ્યો છે. એ અર્ધી સદીમાં ચાંપાનેરની સમૃદ્ધિ ખૂબ વધી છે. એટલે



હિંદુ અને જૈન વેપારી કેમો ન રહી હોય તો સમૃદ્ધિ કંઈ એકલા મુસલમાન અમીરો અને લશ્કરી અમલદારોથી વધે નહીં.

મોગલાઈના ઉલ્લેખો :

‘ મિરાતે સિકંદરી ’ ઈ. સ. ૧૬૧૧ માં જહાંગીરના સમયમાં લખાઈ, ત્યારે ચાંપાનેર જંગલ થઈ ગયું હતું, એમ લખે છે. એ કદાચ મુસ્લીમ ચાંપાનેરને માટે હશે, કારણ કે અકબરની ઉદાર રાજનીતિના સમયમાં ચાંપાનેરના જૈનોની ધાર્મિક પ્રવૃત્તિના ઉલ્લેખો મળવા માંડે છે. જગદ્ગુરુ કહેવાતા પ્રસિદ્ધ જૈનાચાર્ય શ્રી હીરવિજયસૂરિ અને એમના શિષ્યના હાથે આખા દેશમાં જૈન ધાર્મિક કાર્યો થયાના ઉલ્લેખો મળે છે. હુમાયુએ બહાદુરશાહને હરાવી ચાંપાનેર જીતી લીધું. આ બહાદુરશાહના સમયમાં ચાંપાનેર જ ગુજરાતનું પાટનગર હતું. એ સુલતાનના સમયમાં મેવાડના કર્મા શાહને શત્રુજય તીર્થના ઉદ્ધારનું ફરમાન મળ્યું હતું અને વિ. સં. ૧૫૮૭ (ઈ. સ. ૧૫૩૧)માં એ તીર્થનો ઉદ્ધાર થયો હતો. એટલે બહાદુરશાહના સમયમાં જૈન સંઘની લાગવગ સારી હોય એમ માની શકાય, અને એ સમયમાં તીર્થનો નાશ તો નહીં થયો હોય એમ કહી શકાય. વિ. સં. ૧૬૩૨ (ઈ. સ. ૧૫૭૬) માં એટલે ગુજરાત જીત્યા પછી તરત જ શ્રી વિજયસેનસૂરીશ્વર ચાંપાનેર પધારેલા અને એમને હાથે શ્રી જશવંત શેઠે મોટો પ્રતિષ્ઠા મહોત્સવ કરાવ્યો હતો. વિ. સં. ૧૬૪૪ (ઈ. સ. ૧૫૮૮)માં ચાંપાનેરથી પાલીતાણાનો સંઘ ઉપડયો હતો. તપાગચ્છના ૬૦ મા પદ્ધર શ્રી વિજયતિલકસૂરિ જ્યારે એમનું નામ ‘ રામ-વિજય ’ હતું, ત્યારે વિ. સં. ૧૬૬૨ (ઈ. સ. ૧૬૦૬) માં પાવાગઢ આવીને મત કરેલું એમ પટ્ટાવંલીમાં ઉલ્લેખ છે. તપાગચ્છના ૬૨ મા પદ્ધર શ્રી વિજયરાજસૂરિએ વિ. સં. ૧૭૦૧ માં ‘ કુશલવિજય ’ નામ ધારણ કરીને ચાંપાનેરમાં પંડિતપદ લીધું. આમ સત્તરમી સદીમાં પણ આ તીર્થ હતું એમ સમજાય છે. જો કે, હવે ઘસારો લાગ્યો હોય એવું પણ સમજાય છે અને એનાં કારણો અંતિહાસિક છે. તેમાં ઊતરવાની અહીં જરૂર નથી. આમ છતાં પણ અઢારમી સદીમાં ચાંપાનેર છેક જંગલ નહીં થયું હોય એમ લાગે છે.

મોગલાઈનો અંત અને મરાઠા સમયના ઉલ્લેખો :

અઢારમી સદીમાં પાવાગઢમાં મોટા જિનપ્રાસાદ હતા, એમ જૈન કવિ લક્ષ્મીરત્નજી લખે છે. વિ. સં. ૧૭૪૬ માં શ્રી શીલવિજયગણિ ચાંપાનેરમાં હોવા જોઈએ. વિ. સં. ૧૭૯૭ માં અંચલગચ્છના નાયક આચાર્ય શ્રી ઉદયસાગરસૂરિજીએ પાવાગઢની



યાત્રા કરી હતી. આમ અદારમી સદીના અંત સુધીના ઉલ્લેખો મળે છે. પરંતુ આજ તો ચાંપાનેર છેક જંગલની દશામાં છે. ચાંપાનેરમાં ખોદકામ કરતાં જૈન મૂર્તિઓ નીકળ્યાનું પણ કહેવાય છે. પરંતુ જે મંદિરોના ઉલ્લેખો પ્રસિદ્ધ છે, તે તો પાવાગઢના મંદિરો હોય એમ લાગે છે. આજે ઉપર નવ દશ મંદિરો હોય એમ દેખાય છે. ડૉ. ગોએટ્રના મત પ્રમાણે પાવાગઢના છેક ઉપરના મેદાનમાં (જેને 'મૌલિયા' કહે છે) જૈન મંદિરોના ત્રણ સમૂહો નજરે પડે છે. એક નગરખાના દરવાજા બાવન દેરી અગર નવલખી મંદિરોનો સમૂહ, બીજો કાલિકા માતાજીની ટેકરી નીચે અંદ્રપ્રભુ અને સુપાર્શ્વનાથજીનાં મંદિરો અને ત્રીજો દૂધિયા તળાવને કાંઠે પાર્શ્વનાથજી મંદિરની આસપાસનાં મંદિરો. આ બધાં મંદિરો આજે મરામત ન થવાથી એના મૂળ સ્વરૂપમાં રહેલાં નથી. મુસલમાન સમયના પાવાગઢના ઇલાખી આ છેલ્લી રક્ષણ હરોળ હતી. એટલે ત્યાં હિંદુ કે જૈન મંદિરો સુરક્ષિત રહે એમ મનાય નહીં. આ બધાની પાસે ઘણા લગ્ન અવશેષો પણ હતા અને ઘણાનો ઉપયોગ સિંચિયા સરકારે માતાજીનાં પગથિયાં બાંધ્યાં તેમાં થયો છે. ઉપર જે ઉલ્લેખો જોયા તેમાં શ્રી અંદ્રપ્રભુ અને સુપાર્શ્વનાથજીનાં નામ ડૉ. ગોએટ્રના કહે છે, તેમ મળતાં નથી. એટલે ગોએટ્રના મૂર્તિનાં ચિહ્નો ઉપરથી જો લખ્યું હોય, તો ઉપર ઉલ્લેખેલાં મંદિરો ઉપરાંત આ મંદિરો હશે એમ કહેવાય. નવલખી મંદિરોના સમૂહમાં એક પણ મોટા મંદિરોના પાયા ઉપરથી ડૉ. ગોએટ્રના એને ચૌમુખજીનું મંદિર કલ્પે છે, એ કદાચ તેજપાલનું સર્વતોભદ્ર મંદિરનું સ્થળ હોય. એ મંદિર ચાંપાનેરની જુમ્મા મસ્જિદની જગાએ હતું એમ માનવું ભૂલભરેલું છે.

આ બધા ઉલ્લેખો જોયા, તે શ્રવેતાંબર સંપ્રદાયના છે. પરંતુ દિગંબર સંપ્રદાયવાળાઓ પાવાગઢ તીર્થને દિગંબર મહાતીર્થ માને છે અને પાવાગઢને ખૂબ પવિત્ર માને છે, એમ કહેવાય કે, આ માટે કેટલોક વિવાદ પણ ચાલે છે, પરંતુ આપણે સાંપ્રદાયિક દૃષ્ટિએ જ જોવાનું જરૂર નથી. જૈન તીર્થ છે એટલી જ વાત મહત્ત્વની છે.

આમ ચાંપાનેર - પાવાગઢ ગુજરાતનું એક ખૂબ જ સુંદર સ્થળ છે. તે ઉપરાંત જૈન અને બ્રાહ્મણોનું પણ તીર્થ છે. ઇતિહાસની દૃષ્ટિએ તો આ સ્થળનું મહત્ત્વ ખૂબ જ છે. એનો ઇતિહાસ એક ત્રણ અંકવાળા કદાચ નાટક જેવો છે. એક સંપૂર્ણ મહાકાવ્યમાં જેમ નવ રસો ભરેલા છે. તેમ આ સ્થળ અને ઇતિહાસમાં બધા રસો ભરેલા છે, આ બધું વર્ણન કરતાં બહુ લંબાણ થાય. આવું સુંદર ઐતિહાસિક અને ધાર્મિક સ્થળ આજે છેક દરકાર વગરનું અને જંગલમાં પડ્યું છે. પ્રમાણમાં યાત્રિકો પણ ત્યાં ઓછા જાય છે. જૈનો તો બહુ ઓછા જ જાય છે.

શ્રી આર્ય કવ્યાલ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ



ચાંપાનેર ભગ્ન અવસ્થામાં જંગલથી ઘેરાયેલું છતાં મુસલમાન સ્થાપત્યના સર્વાંગ સુંદર અવશેષોથી ભરેલું છે. હિંદુ ચાંપાનેર પાવાગઢની તળેટીથી પૂર્વોત્તરે હતું. એનું નામ નિશાન આજે નથી. માંઈલો મુઘી ખાંડેરા પડેલાં છે અને સહેજ ખોદતાં કાંઈને કાંઈ અવશેષ મળે છે. પર્વત ઉપર કિલ્લો અને ત્રણ ત્રણ રક્ષણ હુરોળોની રચના એ સમયની ઇજનેરીનો ખ્યાલ આપે છે.

ગિરનાર ઉપર એકે તળાવ નથી. આણુ ઉપર મોટું નળી તળાવ છે, પરંતુ નાના સરખા પાવાગઢ ઉપર પાંચ તળાવ છે. તળેટીમાં પણ તળાવો દેખાય છે. આજે ત્યાં જવાની અને રહેવાની સગવડ ઓછી છે. આ વિચિત્ર વસ્તુ સ્થિતિનો નિકાલ લોકોએ પર્યટનની મનોવૃત્તિ વિકસાવીને કરવાનો છે. સૃષ્ટિ સૌંદર્ય, ઇતિહાસ, ધર્મસ્થાન અને અપૂર્વ સ્થાપત્યના અવશેષોવાળું મનોહર સ્થાન ગુજરાતમાં આ એક જ છે. જૈનો તથા જૈનેતર ગુજરાતીઓ આ સ્થાનમાં રસ લે, તો તેનું મહત્ત્વ ખૂબ વધે. અહીં હજી સંશોધનને પણ ખૂબ જ અવકાશ છે.

['ગુજરાતી' દીપેતસવી અંકમાંથી સાભાર]



શ્રી વિહરમાન સીમંધર જિન-ભાસ

— શાસ્ત્રી કલ્યાણસાગરસુરિ

શ્રી સીમંધર જિન ભાસ

- શ્રી સીમંધર^૧ સાંભલઉ, એક મોરી અરહાસ;
સગુણ સોહાવા તુમ્હ વિના રચણી હોઈ છ માસ રે. (૧)
- જીવન જગધણી, પુરઉત્તમ મુજ કોડ રે;
તે તુમ્હનઈ કહિઉં, વાતલડી નઉ મોડ રે. જીવન૦ (૨)
- મઈ જાણિઉં અણુબોલતઈ, ચઠસિ ઈસિ રાડઈ કાજ;
માતા પિણુ માગ્યા પખઈ, પ્રીસઈ નહીં મહારાજ રે. જીવન૦ (૩)
- જો સર્વજ્ઞ થકે લહુઉં, લોકાલોક સભાવ;
તઉં સિઉં તમ્હનઈ વીસરીઉં, મુઝહિ મનોગતભાવ રે. જીવન૦ (૪)
- જિમ છઈ તિમ જાણુઉં, અછઈ મુઝ સઘલો આલો;
તિણિ પરગટ પરકાસતાં, ઉપજઈ મન સંકોચ રે. જીવન૦ (૫)
- ભાવંતઉ ન ઉવેખીઈ, અલવિ ન કીજઈ રીસ;
કલ્યાણસાગરપ્રભુહિ, લે મિલઉ મુજનઈ એ જગીસ રે. જીવન૦ (૬)

૧. પ્રાચીન સ્તવનરૂપ આ કૃતિમાં કવિની પ્રભુ પ્રત્યેની ભક્તિ સ્પષ્ટ થાય છે.



શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ



શ્રી ગોડીજી પાર્શ્વનાથ ગીત

અચલગચ્છાધિપતિ યુગપ્રધાન પૂજ્ય

આચાર્યશ્રી ધર્મમૂર્તિસૂરીશ્વરજી મ. સ.

સંપાદક : 'ગુણશિશુ'

[અહીં પ્રસ્તુત થતી કૃતિ આમ તો એક ગીત છે, પણ પ્રાચીનતાની દૃષ્ટિએ તેમ જ ભાવભરી હોઈ મનનીય છે. કવિએ પોતાના હૃદયના મંજૂલ ભાવોને આ કૃતિમાં વણી લીધા છે. પ્રભુની મહાનતા, ગુણ વૈભવતા અને સ્વની લઘુતા આ ગીતમાં વ્યક્ત થાય છે. છેલ્લી કડીમાં કવિએ પોતાનું નામ સચિત કયું છે.

આ કૃતિ જેમ છે, તેમ જ રહેવા દીધેલ છે. આ ગીતની એક માત્ર હસ્તપ્રત કોડાય (કચ્છ)ના સદાગમ જ્ઞાનલંકારમાંથી મળી આવી હતી. સં. ૨૦૩૩ ના પોપ વદ ૧૧ ના કોડાયમાં રહી. આ ગીત અક્ષરશઃ ઉતારેલું છે. આ પ્રત કોડાયોને લીધે જીર્ણ-શીર્ણ થયેલી હતી. ક્યાંક પડિમાનાનું લખાણ છે, તેમ જ પ્રાયઃ અશુદ્ધ છે. પોથી નં. ૧૩૫, ક્રમ ૧૨૬૮, પત્ર-૧ છે. પાનાની એક બાજુ ૧૩ લીટી અને બીજી બાજુ ૭ લીટી છે. પ્રત્યેક લીટીમાં ૪૦ જોડના અક્ષરો છે, પ્રતની ૨૩ સે. મી. પહોળાઈ અને ૧૦ સે. મી. લંબાઈ છે. પ્રાચીન ગુજરાતીના અભ્યાસીઓ માટે સતરમી સદીના નમૂનારૂપ આ કૃતિ અભ્યાસનીય છે. પ્રભુ ભક્તો માટે આ ગીત કંઈંરથ કરવા યોગ્ય છે.

— સંપાદક]

શ્રી ગોડી પાર્શ્વનાથ ગીત

(રાગઃ ॥ અધરસ ॥ કોસવેસલિપિ મોકલઈ ॥ એ દેશી ॥)

વચન સંભલિ પ્રભ, વિનવઉં શ્રી ગુડીપુસ્વર પાસ રે.

તું ધરમમૂરતિ છઈ ધુરલગઈ તુમેહ પ્રજુમતાં (૨)

અંગિ ઉલ્હાસ કિ મરુધર મંડણુ ગુણનિલઉએ વામા (૨)

રાણીય પૂતકિ આસસેનનંદન કુલતિલઉએ એ આંકણી (૧)

તુમેહ સાથઈ મન રમિ રહિઉ શ્રવણે સગુણ સુહાઈ રે;

નામ જપતાં જીભડી માહરી અહનિસિ (૨) આણુંદ થાઈ કિ. મરુધર૦ (૨)



- તુમ્હ દરસણુનંઈ દેખવા, નયણુ ન મેલઈ મેટ રે;
સોઈ દિન કહીઈ આવસઈ જવ હોઈસઈ (૨) તુમ્હચી ભેટ કિ. મરૂધર૦ (૩)
- ગુણુ અનંત જિન તુમ્હ તણા, પ્રભુ કહતાં નાવઈ પાર રે;
કરુણાસાગર કરિ દયા, જિન લવભવિ (૨) મુજ આધાર કિ. મરૂધર૦ (૪)
- તૂં ન્યાની નિત નિર્મલઉ, જાણુઈ સુખ દુઃખ વાત રે;
ધણુંય ય(૨) હું સૂં કહઉં, તૂં પ્રીછઈ છઈ (૨) ત્રિભુવન તાત કિ. મરૂધર૦ (૫)
- અવર અનોપમ અતિ ભલા, મઈ દીઠા દેવદેવનન રે;
સ્વામીય તમ્હ સમઉ કોઈ નહીં, તિણિ વેધીઉ(૨)માહરે ઉમનન કિ. મરૂધર૦ (૬)
- પ્રેમ પોયણું સૂં અંદલઈ, મોર મેહુ એક ચેતિ રે;
અકવી દિનકર ચિત ધરઈ, તિમ સમરથ (૨) સમડું નિત કિ. મરૂધર૦ (૭)
- કમલિણિ ભમરુ રઈ કરઈ, આતક ચીતઈ મેહુ રે;
વીઝ ગયદા મનિ વસઈ, જિમ અંદન (૨) ચીલ સંનેહ કિ. મરૂધર૦ (૮)
- રૂપ લક્ષણુ ગુણુ અતિ ઘણા, જિન ત્રિભુવન તેજ અનંત રે;
તં અચિંત ચિંતામણિ સુરતરુ, રાણી પ્રભાવતી (૨) કેરઉકંત કિ. મરૂધર૦ (૯)
- સુખદાયક ! સેવક સદા સમરંતા ગુડી પાસ રે;
વિધન વઈરી વિષ નિગમઈ, નિત પૂરઈએ (૨) મનની પૂરવી કિ. મરૂધર૦ (૧૦)
- હૂં અપરાધી અતિ ઘણઉં, મઈ તુમ્હ ન માની આણુ રે;
જનમમરણુ ભય ટાલજે, એહ કરજે (૨) વચન પ્રમાણુ કિ. મરૂધર૦ (૧૧)
- તુજ વિણુ તારણુ કોઈ નહીં, મઈ ચીતિઉ ચીત મઝારિ રે;
નામ તુમ્હારું સિરિ ધરું, સ્વામી તિમ કરિ(૨) જિમ તરુ પાર કિ. મરૂધર૦ (૧૨)
- દીકઈ દુર્ગંતિ ભઈ ટલઈ, તુજ વંદનિ વંછિઉ હોઈ રે;
પૂજતાં શ્રીય પામઈ, તૂં સાચિ લઉં (૨) સુર દુમ સોઈ કિ. મરૂધર૦ (૧૩)
- નીલવર્ણુ નવકર સદા, સોભિત લણિણુ સરીર રે;
એક સહસ આઠે કરી, વડદાનીય (૨) સાહયે ધીર કિ. મરૂધર૦ (૧૪)
- ઈંદ્ર વિદ્યાધર નિતિ નમઈ, નમઈ સુરનર મુનિવર કોડિ રે;
શ્રી ધર્મમૂર્તિસરિ ઈમ કહઈ, હૂં પ્રણુમુંય(૨) જે કર જોડિ કિ. મરૂધર૦ (૧૫)

[ઇતિ શ્રી ગઉડી પાર્શ્વનાથ ગીત]





શ્રી જિનાજ્ઞા વિધિપદ્ધતિ(અંચલ)ગચ્છની હૂંડી

કર્તા : શ્રી ગજલ્લાલ ગણિ

સંશોધક : મુનિ શ્રી કલાપ્રભસાગરજી

[આ કૃતિમાં કવિ શ્રી ગજલ્લાલ ગણિવર્ય મ. સાહેબે ચાર ઢાળનો કેદારો, આશાવરી, ધનાશ્રી જેવી દેશીઓમાં વણી લીધેલ છે. કવિત્રીની સાહિત્યરચના પરથી તેઓની વિદ્વતા-પ્રૌઢતા અને જિનાજ્ઞાપાલનની દૃઢતા પ્રતીત થાય છે. આ હૂંડીમાં અંચલ(વિધિપદ્ધતિ)ગચ્છની સમાચારીને શાસ્ત્ર પ્રમાણે નોંધી અક્ષરરહેલ આવેલ છે. વાંચતાં તરત જ સમજ પડી જાય એવી સરળ રચનામાં તેઓની નિપુણતા સ્પષ્ટ થઈ જાય છે. સં. ૧૫૬૭ માં ‘આર વ્રત રીપ ચોપાઈ ૮૪’ ગાથા પ્રમાણે, સં. ૧૬૧૦ માં ‘જિનાજ્ઞા હૂંડી’ અને અન્ય સ્તવનો, વૈરાગ્ય ગીતો ધર્યાદિ તેમની રચનાઓ છે. સં. ૨૦૨૯ માં કચ્છ ડોડાયના જ્ઞાનભંડારની હસ્તપ્રત ઉપરથી આ સંકલન કરેલ છે. જિનાજ્ઞા હૂંડીની રચના સિરોહી (રાજસ્થાન)માં થયેલ છે. સિરોહીના અંચલગચ્છીય જિનમંદિર તથા મૂળ નાયકશ્રી આદિનાથ ભગવાનનું ચિત્ર આ ગ્રંથમાં આપવામાં આવેલ છે. કૃતિને અંતે “મુજ મનમાં મતનો નથી કલાપ્રહ, જિનાજ્ઞા કેરો દાસ રે.” આટલું જ પદ્ય કવિના હૃદયમાં રહેલ, જિનેશ્વર પરમાત્મા પ્રતિ સમર્પણભાવને વ્યક્ત કરે છે. —સંપાદક]

ઢાળ પહેલી

સિરોહી મુખમંડળો જી રે, ભેટચો આદિ જિણ્યંદ;
 તુમ દરશન દેખી કરી જી રે, પાર્થ્યો પરમાતંદ રે.
 જીવડા, આરાધો જિન આણુ. ૧

આણુ વિના જીવ અતિ રુદ્યો જી, મેલ્યું મતનું માણુ રે;
 જીવડા, આરાધો જિન આણુ. ૨

અરિહંત દેવ, ગુરુ સુસાધુજી રે, કેવળી ભાષિત ધર્મ;
 ત્રિણુ તત્ત્વ સુદ્ધાં ધરો જી, સુણુજો તેહનો મર્મ રે. જીવડા.૦ ૩

જિનપ્રતિમા સૂત્રે કહી જી રે, નિશ્ચેપે ચિહું જાણુ;
 ઠવણુસન્ધ્યા તે થાપના જી, તેહની જ્ઞાંતિ મ આણુ રે. જીવડા.૦ ૪

સાતમે અંગે સમું ગુઓ જી, આનંદને અધિકાર;
 વંદી અંબડ શ્રાવકે જી, ઉવવાઈ સૂત્ર મગર રે. જીવડા.૦ ૫



શરણુ કરીને ઉતપતે જી, સોહમ, અસુર કુમાર;
 તિહાં જિનપ્રતિમા નિ પરે જી, શરણાગત સાધાર રે. જીવડાં ૬
 જંઘાહર વિદ્યાહરુ જી, ચૈત્યે વંદન જાય;
 ભગવતી સૂત્ર ભાખીયોં જી, ઉત્યાપી તેં કાંઈ રે. જીવડાં ૭
 દશમે અંગે પ્રતિમા તણે, પ્રગટ વૈયાવચ્ચ ભેઈ;
 ફલ તીર્થંકર ગોત્રનું જી, ઉત્તરાધ્યયને હોય રે. જીવડાં ૮
 પૂજા પણુ સૂત્રે કહી જી, રાયપસેણી ઉવંગ;
 સત્તરભેદ સોહામણા જી, કરી સૂર્યાભિ સુયંગ રે. જીવડાં ૯
 જ્ઞાતાધર્મ પૂજા કહી જી, દ્રૌપદીને અધિકાર;
 વિજયદેવ પ્રમુખ ઘણે જી, પૂજા મોક્ષદાર રે. જીવડાં ૧૦
 સિદ્ધારથ રાજા વળી જી, પૂજા સહસ્સ ઠામ,
 કલ્પસૂત્રે એમ ભાખીઓ જી, ઉચ્ચાપો શું કામ રે. જીવડાં ૧૧
 ધર્મ સૂત્રે સંદ્રહવિ સહી જી, જિનપ્રતિમા વંદનિક;
 મોક્ષતણું ફૂલ તેહ લહે જી, દુર્ગતિ લહે નિંદનિક રે. જીવડાં ૧૨
 દેવતત્ત્વ એણી પરે જી, દાખ્યો સૂત્રાધાર;
 તે ગુરુ સુધાં જાણુજો જી, અવર કુગુરુમન ન ધાર રે. જીવડાં ૧૩
 દેવ અને ગુરુ દોહી કહ્યા જી, ધર્મતણે અધિકાર;
 કહે 'જન્મલાભ' તમે સુણો જી, સૂત્રતણે અનુસાર રે. જીવડાં ૧૪

દાળ ખીજી

(રાગ : કેદારો)

વીર જિનેશ્વર ભાખીઆ રે, ધર્મના દોય પ્રકાર;
 યતિ શ્રાવકના જાણુજો રે, ઉવવાઈ સૂત્ર મજ્જર,
 જીવડા દષ્ટિરાગ સવિ મૂકો ૧
 સૂત્ર આધારે ધર્મ આરાધો, ચિંતામણિ કાં ચૂકો રે. જીવડાં ૨
 પંચ મહાવ્રત સાધુને રે, શ્રાવકને વ્રત ખાર;
 આપ આપણા સાચવો રે, કિમ કહીએ એક આચાર રે? જીવડાં ૩
 રજોહરણુ ને મુહપતિ રે, લિંગ સાધુનું દાખ્યું;
 પૂજે શ્રાવક નવિ ધરે જી, મહાનિશીથે ભાખ્યું રે. જીવડાં ૪



શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગોતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ

દેવ અને ગુરુવંદન વેળા, ઉત્તરાસંગ કહીએ સાચો;
 આવશ્યક ને પૌષ્ઠ વેળા, કાંઈ કરો પંથ કાચો રે. જીવડાં ૫
 પંથ નહીં વળી સાધુનો રે, માળારોપણુ કરો;
 ઉપધાન નામ લેઈ કરી જી, કાંઈ કરો ભવફેરો રે. જીવડાં ૬
 દ્રવ્યપૂજા ન હોય સાધુને રે, સૂત્રમાંહે મુચ્ચો નચી;
 સાધુ પ્રતિષ્ઠા નવિ કરે રે, તે ધ્રાવક વિધિ સાચી રે. જીવડાં ૭
 આજીસહિત જે કરણી કીજે, તે સુખદાયક દીસે;
 કહે 'ગજલાલ' મુજ આજ્ઞા ઉપરે હરખે હીયડું હીસે રે. જીવડાં ૮

ઢાળ ત્રીજી

(રાગ : આશાવરી)

વીર જિજ્ઞેસર શ્રીમુખ ભાખે, શ્રાવકનાં વ્રત ખાર;
 નવમું વ્રત સામાયિક કેરું, ઉભયકાળ અધિકાર.
 સુણો રે સુણો તુમે ભવિયણુ પ્રાણી, સાચી જિનવર વાણી રે ૧
 સદહણા સવિ શુદ્ધિ આણી, કરજો સૂત્રે જાણી રે. સુણો ૨
 વારંવાર સામાયિક કરતાં; દશમું મૂલ વ્રત નાશે રે;
 પંદર દિવસતું માંન તેહતું, આવશ્યકચૂર્ણે ભાખી રે. પ્રાણી સુણો ૩
 આઠમ અઉદસ પૂનમ અમાવાસ, માસમાસ ચૌપરવી રે;
 મુલગી તિથિ મૂઝી કરીને, કયાં દીડી પંચપરવી રે. પ્રાણી સુણો ૪
 પર્વતિથિ જે પોસહ કીજે, તે ઠામઠામ સૂત્રે સાખી;
 સઘળા દિવસ કેમ સરખા ગણીએ, ચૌપરવી જિને ભાખી રે. પ્રાણી સુણો ૫
 ચૌવિહાર પોસહ જિને ભાખ્યો, આગમ અંગે ઉવંગે;
 અન્ન ઉઠક લેઈ કાંઈ વિરાધો, તે વચ્છી આવી ભંગે રે. પ્રાણી સુણો ૬
 આજીસહિત સામાયિક પોષહ, કરતાં સવિ મુખ હોય રે;
 કહે 'ગજલાલ' ચૌખે ચિત્ત મુજુને, રીશસૂત્ર કરશે કોઈ રે. પ્રાણી સુણો ૭

ઢાળ ચોથી

(રાગ : ધનાત્રી)

જ'ખૂદ્ધીય પન્નત્તિમાંહે માહે દોય પખ ભાખ્યા જી;
 જી તિથિ વરસે પડતી ખોલી, જી માસ ઓગણત્રીસા દાખ્યા જી. ૧



- ધનધન જિનવર વચન સોડામણે, સદ્ગુરુથી સવિ લહીએ છ;
મુજ મન એહ મતિ ખરી ઘેડી, જિનઆજ્ઞા મસ્તકે વહીએ છ. ધન૦ ૨
- માસ અરધ તે પક્ષ વખાણ્યું, પક્ષ અરધ તે અષ્ટમી છ;
ઠણિ પેરે આઠમ યાખી કીજે, કહે કેવળીમતિ મૂઝી છ. ધન૦ ૩
- યાખીદિન દશ ન હોવે, આઠમ, પંચ ન ભાળી છ;
તેરી, સોલી સૂત્રે ન ભાળી, એમ પ્રતિકમણે દાખી છ. ધન૦ ૪
- ઉદીક ચઉદસ તે તુમ મૂકી, તેરસ કાં કરે યાખી;
થોડી મતિ તમે સઘળી રાખી, સાચી સદહણા નાખી છ. ધન૦ ૫
- પાંચમે પર્વ પજૂસણ યોલ્યું, જગતમાંહે સહુ બાણે છ,
કાલિકસૂરિએ કારણે કીધું, ચોથે સહુ કે વખાણે છ. ધન૦ ૬
- આજ કહો કિસ્યું કારણ પડિયું, ઊંડું જૂઓ આલોચી છ;
શાશ્વતા વચનને લોખી કરે છે, તે તુમે કિસી કરણી છ. ધન૦ ૭
- અધિક માસ વળી વીચુ પજૂસણ, કલ્પનિર્યુકતે ભાખ્યું છ;
વીશ ને પચાશુ મૂકી, એચીકું કયાં દાખ્યું છ. ધન૦ ૮
- તે સાચું વળી સૂત્રે નિશંકીય, જે જિનવર પ્રકાશ્યું છ;
ગૌતમ આગળ વીર જિનેશ્વર, ભગવતી સૂત્રે ભાખ્યું છ. ધન૦ ૯
- એહવાં વચન મૂકીને માને. આપ આપણી આણા છ;
તે કિમ મોક્ષતાણાં ફલ પામે, ભવભવ તેણે ફિરણા છ. ધન૦ ૧૦
- મુજ મન મતનેા નથી કદાગ્રહ, જિનઆજ્ઞા કેરે દાસ છ;
કહે 'ગજલાલ' સાચું સદહજ્જે, જિનઆજ્ઞા પૂરે આશ છ. ધન૦ ૧૧

[ઈતિ શ્રી જિનઆજ્ઞાપ્રમાણ તત્ત્વરૂપ હુંડી સમાપ્તા]

[અચલગન્ધાધિપતિ શ્રીમદ્ ગુણસાગરસૂરીશ્વરાણાં વિજયી રાજ્યે તત્ શિષ્ય મુનિ કલાપ્રભસાગરેણ
ગિદ્દા મધ્યે શ્રી આદીશ્વરપ્રસાદાત લિખિતા પરોપકારાર્થે શિવમસ્તુ. વીર સં. ૨૪૯૯, વિ. સં. ૨૦૨૬
મહા સુદ ૧ દિને.]





વીસુ' પંજેસણુ હુંડી

— વાચક મુલા

(રચના : સંવત ૧૬૨૪ આસપાસ)

[વિધિપદ્ધ (અચ્યવ)ગચ્છના 'રાઈ પ્રતિકમણુ'માં શ્રી તીર્થ વંદનાનાં ઢાગિયાં - જેનું 'ખીણુ' પ્રસિદ્ધ નામ છે 'શ્રી કેવળનાણી' કે જે રેળ ખોલવાની પ્રથા છે. આ કૃતિના રચયિતા વાચક મુલા ઋષિશ્રમે અતિ સરળ ભાષામાં 'શ્રી કલ્પસૂત્ર', 'કલ્પચૂર્ણ', 'નિશીથચૂર્ણ', 'કલ્પ નિર્ધુકિત' ઇત્યાદિ ગ્રંથોનાં નામ આપી 'વીસુ' પર્યુપણુ કરવાની હુંડી નામક આ કૃતિ રચેલ છે. તેઓ અચલગચ્છેશના શ્રી ધર્મમૂર્તિસુરિરાજ્યમાં શ્રી રત્નપ્રમગણિના શિષ્ય થાય છે. તેમણે સંવત ૧૬૨૪ માં 'ગજસુકુમાલ ચંદ્રપાર્શ્વ પત્ર' રચેલ છે. તેમણે રચેલ 'શ્રી કેવળનાણી ચૈત્યવંદન' આજ ઢાગી લોકમોગ્ય બની રહેલ છે. આ કવિની અન્ય કૃતિઓ પણ પ્રાપ્ત થાય છે. — સંપાદક]

ઢાગ પહેલી

(અતુર ચોમાસુ' હો સદ્ગુરુ આવિયા - એ દેશી)

જિન બંધુ, હે વાસુપૂજ્ય ભાવશુ', મન સરસ્વતી માય;
આગમ વાણી રે સાચી જાણુજો, જે ભાષે જિનરાય ॥ ૧ ॥
કુમતિના વાઢ્યા રે પ્રાણી જાપડાં, કિમ પામે ભવ પારે ?
વિધિશુ' જાણો રે, વિધિ મારગ ખરો, જે તારે સંસાર. વિધિશુ' ० ॥ ૨ ॥
કલ્પસૂત્રે રે જોલે જગશુરુ, સાધુ સમાચારી મજર;
દિન પચ્ચાસે રે પરવ પજુસણુ, સૂત્રે ઘણે સુવિચાર. વિધિશુ' ० ॥ ૩ ॥
નિશીથ ચૂર્ણે રે પચ્ચાસે કહીયુ', પરવ પજુસણુ જોય;
ચોમાસાથી રે જેમ પડિક્કમે, તે વિધિ સૂત્રની હોય. વિધિશુ' ० ॥ ૪ ॥
આષાઢ ચોમાસુ' રે પૂનમ પડિક્કમી, સુદિ પાંચમ દિન સાર;
ભાદ્રવ માસે રે પરવ પજુસણુ, કીજે સૂત્ર આધાર. વિધિશુ' ० ॥ ૫ ॥

શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ



કલ્પચૂર્ણે અરિહંત ઉપદેશે રે, પચ્યાસ ક્રે યોગણુપચ્યાસ;
ચંદ્ર સંવત્સરે સવિ દામીઓ, જ્ઞેજ્ઞે હૃદય વિમાસ. વિધિશું ॥ ૬ ॥

દાળ બીજ

(જંબૂદ્વીપ પન્નતિ માહે - એ ચાલ)

કલ્પસૂત્રે શ્રી અરિહંતવાણી, અંતરે એહવું કીજે જી;
આશીરવાદિક કારણ તે કહ્યાં, અધિક માસ તે કહીજે જી. ધન ધન ॥ ૧ ॥
ધન ધન ભદ્રબાહુ ગુરુ વાણી, સુણજ્ઞે ભવિયણુ પ્રાણીજી;
પર્વ પજૂસણુ વીસું કરીએ, સુધી સદહણુ આણીજી. ધન ધન ॥ ૨ ॥
કલ્પ નિયુકતે સોળમી ગાથા, ચૌદ પૂર્વ ધર ભાજે જી.
અભિવર્ધિક સંવત્સરે કરવા, વીસું પજ્ઞેસણુ દાજે જી. ધન ધન ॥ ૩ ॥
પાંચ સંવત્સરે યુગ ભણીજે, માસ બાસઠે યુગલ કહીએ જી. ધન ધન ॥ ૪ ॥
સંવત્સર જે માસ વાધે, તે ઓષ્ઠ માહીં ગણીએ જી;
નહીં કલ્પિત કેહની, કેહની નિશીય ચૂર્ણે ભણીએ જી. ધન ધન ॥ ૫ ॥
એણી પરે માસ વધે તે ભણી, શ્રીગુરુ પર્વ કરીએ જી;
શ્રાવણુ સુદ પાંચમી દિન રૂડો, મનુષ્ય જનમ ફલ લીજે જી. ધન ધન ॥ ૬ ॥

દાળ ત્રીજ

(કડવાની દેશી)

વડું લાખ્ય શ્રી કલ્પતણું છે, વીશા કેરું કામ જી;
અંતરાય વિણ હોય પચાસું, ઓંચીયાનું નહીં નામ જી.
જુઓ જુઓ ભવિયણુ હૃદય વિચારી. ॥ ૧ ॥
જુઓ જુઓ ભવિયણુ હૃદય વિચારી, સૂત્ર તણી વિધિ સારી જી;
વીસું પર્વ પજૂસણુ કરીએ, દુર્મતિ દૂર નિવારી જી. જુઓ ॥ ૨ ॥
શ્રાવણુ પજૂસણુ કાર્તિક ચોમાસું દિન સો અંતરે લેવાજી;
કલ્પચૂર્ણે ને કલ્પ નિયુકતે, અક્ષર પ્રગટ કહેવા રે. જુઓ ॥ ૩ ॥
ભાદ્રવ માસે પર્વ સંવત્સર, સદા નિરંતર કીજે જી;
માસ વધે શ્રાવણુ પછવાડે, કલ્પ લાખ્ય હુંડી લીજે જી. જુઓ ॥ ૪ ॥
સુગુરુ વખાણુ વીસું પજૂસણુ, નિશીશ ચૂર્ણે નામ જી;
એહવું ભણી કરજે ભવિયણુ, જે તુમ સૂત્રે કામ જી. જુઓ ॥ ૫ ॥



ढलण ऒेथी

(धन सुपन्न - ऒे ऒलल)

ऒेढ	डरु	डडूऒलणु	करुवानी	वलधल	दलडे;	
ऒे	सदल	नलरंतर	ऒूत	ऒलतनी	ऒलडे.	॥ १ ॥
ऒतल	ऒलनंद	ऒलणुी	ऒलणुी	ऒलरलधे	ऒलन	ऒलणु;
वलदुतलं	ऒवल	ऒलधे,	डलडे	ऒलवलडुर	दलणु.	॥ २ ॥
डलदुी	दुेवे	ऒेऒदं,	ऒे	दलन	ऒलवे	ऒलर;
ऒदुडलरु		डलदुतऒव		णुवलललडड		वलऒलर,
वीऒुं		डरुऒलऒुं	करुवानी	वलधल	ऒलऒी;	
ऒरुऒीऒे	दलन	कीने	ते	वलधल	दुीऒे	कलऒी.
डलंऒ	लरत,	ऒरुदरलवत,	डलंऒ	डलदलवलदुदु	दुेव;	
ऒेढ	डरुवतणुी		वलधल	ऒीडंधर	दुेव.	॥ ॡ ॥
ऒलन	वऒन	ने	डलने	ऒलणु	ऒलरुडलडणु	तेऒ;
ऒडल	डूदुे	ऒडे	ऒंपतुतल	ऒुण	डलडेऒ.	॥ ॢ ॥

[धतल ऒी वीऒुं डनेऒणु करुवानी दुंडी ऒडलडत]

(ऒलदंढ डलऒी नलऒे ऒलथलऒे)

धदुं,	न	ऒदुडुी	तेरऒी,	ऒदुडलं	न	डकडणुडं	दुेदुं;	
डडवे		ऒदुडलं	कडलवल	धुड		ऒलणुवऒरुदुदुं.		॥ १ ॥
डणुऒऒडडुी		दुवलऒे,	कलडवुवं	डकडणुडं	तु	डलडेणु;		
ऒदुदऒीऒ	ऒदुडलं	कडलवल,	न	दुु	तेरऒ	ऒेदुडऒडे	दुवलऒे.	॥ २ ॥
ऒदुडुी	वलदु	ड	ऒलदुडलं	कलडवुव	ऒदुडुी	ड	डलडेणु;	
ऒदुडल	ऒतुतडुी	ड	नऒडे,	धदुे	न	कडलधुवल.		॥ ३ ॥
डणुऒे	ऒुदुदल	ऒदुडुी	डलऒदुे	डकडणुडं		दुेदुं;		
ऒेदुडऒडे	दुवलऒे	डकडणुडं	न	कलडवुवं	दुेदुं	कडलवल.		॥ ॡ ॥
डकडणुड	डडकडणुडलऒे		ऒदुुी	डुदुऒडडड	ऒदुडुी	दुेदुं;		
तऒुथेव	डरुऒलऒुं	कड	करुतल,	डवुेऒु	ऒलणुवऒलऒुं.			॥ ॡ ॥
नधुडल	दुे	ऒदुडुी	लणुडल,	तधुडल	दुुं	डकडणुडऒडुीऒुं;		
ऒदुुी	डुदुऒडडड	नेऒल	करुतल,	तदुं	डकडणुड-डडकडडणुं.			॥ ॢ ॥
धतुडलवऒऒडुणुे		ऒलडलडे	ऒ	ललदुरडदुे	कलतलडे	डेडलणुवर,		

(डुडधडर) दुदुणुने, डलधवे (डलध डलऒे) ऒलतल ऒलऒे नलऒुेऒु कडुंऒलत

x

x

x





જૈનાશ્રિત ચિત્રકલાના ઉત્કર્ષ, સંરક્ષણ અને વિકાસમાં અંચલગચ્છીય શ્રમણોનો અદ્વિતીય ફાળો

— શ્રી સારાભાઈ મણિલાલ નવાબ

મારા છેલ્લા પચાસ વર્ષના જૈનાશ્રિત ચિત્રકલાના નિરીક્ષણ, પ્રકાશન અને સંગ્રહ કરવાના પ્રયાસ દરમ્યાન જૈનાશ્રિત ચિત્રકલાના અદ્વિતીય નમૂનાઓના સંગ્રહ સમાન ગુજરાતના ખંભાત બંદરના સામે કિનારે આવેલા ગંધાર બંદરમાં ચિતરાચ્છેલી અમદાવાદના દેવસાના પાઠાના ઉપાશ્રયમાં આવેલા શ્રી દયાવિમલજી શાસ્ત્ર સંગ્રહની સુવર્ણાક્ષરી કલ્પસૂત્રની ૧૮૭ પાનાની તથા કાલક કથાની ૧૪ પાનાની હસ્તપ્રતમાં તેના પાને પાને, પથરાચ્છેલી કળાલક્ષ્મીનું પ્રકાશન મેં મારા તરફથી પ્રસિદ્ધ થયેલા જૈન ચિત્ર કલ્પદ્રુમ, ચિત્ર કલ્પસૂત્ર, પવિત્ર કલ્પસૂત્ર, સંગીત નાટ્ય રૂપાવલિ અને છેલ્લે છેલ્લે ગયા વરસે ઈ. સ. ૧૯૭૬ માં પ્રસિદ્ધ કરેલ બારસ સૂત્રના પાને પાને સાઠા ત્રણસો ઉપરાંત સંગીત અને નાટ્ય શાસ્ત્રના રૂપો પ્રસિદ્ધ કરેલાં છે. તેની જ રીતે અમદાવાદના શામળાની પોળમાં આવેલા શ્રી પાર્શ્વચંદ્ર ગચ્છીય શ્રી ભાતૃચંદ્રસૂરીશ્વરજીના સંગ્રહની વિક્રમ સંવત ૧૫૧૮ માં ગુજરાતના પ્રાચીન પાટનગર પાટણમાં ચિતરાચ્છેલી 'જૈન જ્ઞાતકોના ચિત્રપ્રગોવાળી કલ્પસૂત્રની સુવર્ણાક્ષરી હસ્તપ્રત' નો પરિચય મેં ઈ. સ. ૧૯૫૬ માં શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલય (મુંબઈ) તરફથી પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવેલ 'આચાર્ય શ્રી વિજયવલ્લભસૂરિ સ્મારક ગ્રંથ' (પૃ. ૧૬૧ થી ૧૬૭)માં મારા લેખમાં બે ચિત્રો સાથે તથા ઈ. સ. ૧૯૭૬ માં પ્રભુ મહાવીર સ્વામી, શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુ, શ્રી નેમિનાથ પ્રભુ તથા શ્રી આદીશ્વર પ્રભુના પૂર્વ ભવોના તથા મુખ્ય મુખ્ય જીવન પ્રસંગોના ચિત્રો મારા 'બારસા સૂત્ર (સચિત્ર) ગુજરાતી ભાષાંતર'માં સોનેરી શાહીમાં છપાવીને મેં જગત સમક્ષ કલા રસિકોની તથા જૈન સમાજની બાજુ માટે પ્રસિદ્ધ કરેલાં છે.

આવી જ રીતે, વડોદરાના શ્રી આત્મારામ જ્ઞાન મંદિરમાં આવેલા શ્રી હંસવિજયજીના શાસ્ત્ર સંગ્રહમાં આવેલી વિક્રમ સંવત ૧૫૨૨ માં યવનપુર (જેનપુર) માં લખાચ્છેલી અદ્વિતીય સુશોભનોવાળી, સુવર્ણાક્ષરી કલ્પસૂત્રની હસ્તપ્રતમાંની જુદી જુદી વેલ યુદ્ધની આકૃતિઓ તથા ભૌમિક આકૃતિઓવાળી તથા નિવિધ પ્રકારના પ્રાણીઓની સુંદર કલા-



શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ



કૃતિઓ પૈકીની ૭૫ કલાકૃતિઓ મૂળ રંગમાં તથા તેની વિશિષ્ટ શૈલીના ચિત્રોને પણ મેં મારા ઉપરોક્ત 'નૈન ચિત્ર કલ્પદ્રુમ,' 'ચિત્ર કલ્પસૂત્ર' 'પવિત્ર કલ્પસૂત્ર' કૃત્યાદિ ગ્રંથોમાં છપાવીને, જગત સમક્ષ મૂકવાનો મેં યથાશક્ય પ્રયત્ન કર્યો છે.

આ રીતે દેવસાના પાડાની પ્રત તપાગચ્છના વિમલ શાખાના સંગ્રહમાં છે. શામળાની પોળના ઉપાશ્રયની પ્રત શ્રી પાર્શ્વચંદ્ર ગચ્છના સંગ્રહમાં છે અને વડોદરાની જ્ઞાનપુરવાળી હસ્તપ્રત, સ્વર્ગસ્થ શ્રી હંસવિજયજીના સંગ્રહની હસ્તપ્રત શ્રી આત્મારામજી મહારાજના જ્ઞાનમંદિરમાં છે.

આ ત્રણે પ્રતોથી પણ જુદી જ વિશિષ્ટ કળાલક્ષ્મીના સુગટ સમાન પાને પાને સુંદર વેલ ખુટાઓ, માત્ર અડધા ઈંચથી પણ ઓછી જગ્યામાં સુંદર હાવભાવ કરતી નર્તકીઓ, ભૌમિતિક આકૃતિઓ, બારીકમાં બારીક હાથીની જુદી જુદી ચેષ્ટાઓવાળી આકૃતિઓના લંડારરૂપ એક અદ્વિતીય સુવર્ણાક્ષરી કલ્પસૂત્રની હસ્તપ્રત વિક્રમ સંવત ૧૫૫૮ માં ગુજરાતની પ્રાચીન રાજધાની પાટણમાં જ લખાએલ હસ્તપ્રત જામનગરના અંચલગચ્છીય ગ્રંથ-લંડારમાં આવેલી છે, તેનો સવિસ્તર પરિચય અને અંચલગચ્છીય શ્રમણોના ઉપદેશથી લખાયેલી કેટલીક ખીજી હસ્તપ્રતો કે જુદા જુદા સંગ્રહોમાં સંગ્રહાયેલી છે, તેનો પરિચય આ લેખમાં આપવાનો હું પ્રયાસ કરીશ.

(૧) જામનગરના અંચલગચ્છીય લંડારમાં આવેલી કલ્પસૂત્રની અદ્વિતીય સુવર્ણાક્ષરી પ્રતમાં આપેલા ચિત્રો તથા તેના કયા પાને કળાની દૃષ્ટિએ કયા કયા ચિત્ર પ્રસંગોનો મુશોભનો તરીકે ઉપયોગ કરેલો છે, તેની નોંધ આહુ વરસના કારતક વદ પ ને ગુરુવારના રોજ તા. ૧-૧૨-૭૬ ની રાત્રે ૯ થી ૧૧-૩૦ સુધીમાં ત્યાંના ટ્રસ્ટી શ્રીયુત નગીનદાસ સોમચંદ શાહની હાજરીમાં મેં મારી બંતે કરી લીધેલી, તે ઉપરથી આ યાદી સમાજની બાજુ માટે પ્રસિદ્ધ કરું છું.

આ પ્રતમાં કલ્પસૂત્રનાં પાનાં ૧૫૧ છે અને તેમાં ૫૫ ચિત્ર પ્રસંગો છે. અને કલિકાચાર્ય કથાનાં પાનાં ૧૩ છે અને તેમાં ચિત્રો ૭ છે.

કલ્પસૂત્રના ચિત્રો

પાનું	૧	મહાવીર (સ્વયન કલ્યાણુક). ચિત્ર ૧
„	૨-૧	મહાવીર શ્રમણાવસ્થામાં, અષ્ટમંગલ સહિત. ચિત્ર ૨
„	૩-૧	ઉપર અને નીચેની કિનારમાં નૃત્ય કરતી નર્તકીઓ રજૂ કરેલી છે.
„	૪	દેવાનંદા ચૌદ સ્વપ્ન જોતાં. ચિત્ર ૩
„	૫-૧	ચૌદ સ્વપ્ન કિનારમાં. ચિત્ર ૪

(અષ્ટમંગલની આકૃતિઓ મુશોભન તરીકે)



- ” ૫ બંને બાબુ હાંસિયામાં સુંદર રીતે નૃત્ય કરતી નર્તાકીઓ રજૂ કરેલી છે.
- ” ૬ બંને હાંસિયા અને બંને કિનારોમાં સૂક્ષ્મ હાથીઓની શ્રેણી ચિતરેલી છે.
- ” ૮ ઉપર અને નીચે બંને કિનારોમાં નૃત્ય કરતી નર્તાકીઓ રજૂ કરેલી છે.
- ” ૯ ઈંદ્રસલાહું સુંદર ચિત્ર. ચિત્ર ૫
- ” ૧૩ શકસ્તવ. ચિત્ર ૬
- ” ૧૫ ઉપર અને નીચે બંને કિનારોમાં નૃત્ય કરતી નર્તાકીઓ રજૂ કરેલી છે.
- ” ૧૬ જંગલમાં શિકાર કરતા શિકારીઓનાં સુંદર દર્શ્યો રજૂ કરેલાં છે.
- ” ૧૭ બંને હાંસિયાઓમાં પક્ષીઓનાં સુંદર સંયોજન ચિત્રો રજૂ કરેલાં છે.
- ” ૧૮ શકેજા. ચિત્ર ૭
- ” ૨૦ ઉપર અને નીચે બંને કિનારોમાં બારીક હાથીઓ સુશોભન તરીકે રજૂ કરેલાં છે.
- ” ૨૧ ગર્ભાપહારનો પ્રસંગ. ચિત્ર ૮
- ” ૨૨-૧ ઉપર અને નીચે બંને કિનારોમાં નૃત્ય કરતી નર્તાકીઓ રજૂ કરેલી છે.
- ” ૨૨ ગર્ભ સંક્રમણ. ચિત્ર ૯
- ” ૨૫ દેવાનંદા શય્યામાં. ચિત્ર ૧૦
- ” ૨૬-૧ ત્રિશલામાતા ઔદ સ્વપ્ન જ્ઞેતાં. ચિત્ર ૧૧
- ” ૨૭ ઉપર અને નીચે બંને કિનારોમાં નૃત્ય કરતી નર્તાકીઓ.
- ” ૩૨-૧ બંને કિનારોમાં શિકારના સુંદર દર્શ્યો.
- ” ૩૬ મલ્લ યુદ્ધ. ચિત્ર ૧૨.
- ” ૩૭ સિદ્ધાર્થ સ્નાનગૃહમાં. ચિત્ર ૧૩
- ” ૪૧ સિદ્ધાર્થ અને ત્રિશલા. ચિત્ર ૧૪
- ” ૪૨ સ્વપ્ન પાઠકો. ચિત્ર ૧૫
- ” ૪૩ બંને કિનારોમાં યુદ્ધનાં દર્શ્યો છે.
- ” ૫૦-૧ બંને કિનારોમાં નૃત્ય પૂતળીઓ રજૂ કરેલી છે.
- ” ૫૦ ગર્ભ નહિ ફરકવાથી શોકાતુર ત્રિશલા. ચિત્ર ૧૬
- ” ૫૧ બંને કિનારોમાં નૃત્ય કરતી નર્તાકીઓ રજૂ કરેલી છે.
- ” ૫૧ બંને કિનારોમાં નૃત્ય કરતી નર્તાકીઓ રજૂ કરેલી છે.
- ” ૫૨ ગર્ભ ફરકવાથી ત્રિશલાનો આનંદ. ચિત્ર ૧૭
- ” ૫૩ પ્રભુ મહાવીરનો જન્મ. ચિત્ર ૧૮
- ” ૨૩ બંને કિનારોમાં દિક્કુમારીઓનાં આગમનનાં દર્શ્યો રજૂ કરેલાં છે.



શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ

- પાતું ૫૫ પ્રભુ મહાવીરનો મેરુ પર્વત પર જન્માભિષેક. ચિત્ર ૧૯
- ” ૫૮-૧ બંને કિનારોમાં નૃત્ય કરતી દેવાંગનાઓ રજૂ કરેલી છે.
- ” ૫૮ પ્રભુ જન્મ સમયે ધંડી જાગરણ. ચિત્ર ૨૦
- ” ૫૯ વર્ધમાન કુમારની આમલકી કીડા. ચિત્ર ૨૧
- ” ૬૦ નિશાળે લણુવા જતા વર્ધમાનકુમાર. ચિત્ર ૨૨
- ” ૬૩ સંવત્સરી દાન દેતા વર્ધમાન કુમાર. ચિત્ર ૨૩
- ” ૬૪ ચંદ્રલેખા પાલખીમાં દીક્ષા લેવા જતા વર્ધમાનકુમાર. ચિત્ર ૨૪
- ” ૬૭ વર્ધમાનકુમાર પંચમુષ્ટિ લોચ કરતા. ચિત્ર ૨૫
- ” ૬૮ પ્રભુ મહાવીરને સંગમનો ઉપસર્ગ. ચિત્ર ૨૬
- ” ૭૩ પ્રભુ મહાવીરનું સમવસરણ. ચિત્ર ૨૭
- ” ૭૩ બંને કિનારોમાં નૃત્ય કરતી દેવાંગનાઓનાં દર્શ્યો.
- ” ૭૪-૧ બંને હાંસિયાઓમાં અષ્ટમંગલની સુશોભનો તરીકે રજૂઆત કરવામાં આવી છે.
- ” ૭૫ પ્રભુ મહાવીરનું નિર્વાણ. ચિત્ર ૨૮
- ” ૭૮ આર્યા મૃગાવતીની પાસે ક્ષમા માગતાં આર્યા ચંદનબાળાનો પ્રસંગ. ચિત્ર ૨૯
- ” ૮૨ શ્રી પાર્શ્વનાથ (ચ્યવન કલ્યાણુક). ચિત્ર ૩૦
- ” ૮૩ શ્રી પાર્શ્વનાથનો જન્મ. ચિત્ર ૩૧
- ” ૮૫ કમકનો પંચાગ્નિ તપ. ચિત્ર ૩૨
- ” ૮૬ કમકનો ઉપસર્ગ (સહસ્ત્રશૃણુ પાર્શ્વનાથ). ચિત્ર ૩૩
- ” ૯૦-૧ બંને કિનારોમાં નૃત્ય કરતી નર્તકીઓની રજૂઆત કરેલી છે.
- ” ૯૦ શ્રી નેમિનાથ (ચ્યવન કલ્યાણુક). ચિત્ર ૩૪
- ” ૯૧ શ્રી નેમિ જન્મ. ચિત્ર ૩૫
- ” ૯૨ નેમિ હોળી ખેલન (ઉપર), નેમિ શંખવાદન (નીચે). ચિત્ર ૩૬
- ” ૯૪ નેમિકુમાર રથ પાછો વાળે છે (ઉપર), નેમિકુમારની જાન (નીચે). ચિત્ર ૩૭
- ” ૯૫ નેમિ સમવસરણ અને પંચ મુષ્ટિ લોચ (ઉપર), નેમિ નિર્વાણ (નીચે). ચિત્ર ૩૮
- ” ૯૭-૧ ઉપર અને નીચેની બંને કિનારો તથા બંને હાંસિયાઓમાં, કુલ પન્નાસનરથ ૨૪ તીર્થંકરોની રજૂઆત ચિત્રકારે કરેલી છે.
- ” ૯૭ વીશ તીર્થંકરો. ચિત્ર ૩૯

- અવ ૯૭ અને કિનારો તથા અને હાંસિયાઓમાં કુલ પદ્માસનસ્થ ૨૦ તીર્થ-કરોની સુશોભન તરીકે રજૂઆત ચિત્રકારે કરેલી છે.
- ” ૯૮-૧ અને કિનારો તથા અને હાંસિયાઓમાં, કુલ ૨૪ તીર્થ-કરોની પદ્માસનસ્થ મૂર્તિઓની રજૂઆત ચિત્રકારે કરેલી છે.
- ” ૯૮ આ પાનામાં પણ ઉપર પ્રમાણે જ ૨૪ તીર્થ-કરોની પદ્માસનસ્થ મૂર્તિઓની રજૂઆત કરેલી છે.
- ” ૧૦૧ ઉપર અને નીચે કિનારોમાં નૃત્ય કરતી નર્તકીઓની રજૂઆત કરેલી છે.
- ” ૧૦૨ શ્રી ઋષભદેવનો જન્મ. ચિત્ર ૪૦
- ” ૧૦૪-૧ અને કિનારોમાં નર્તકીઓની રજૂઆત.
- ” ૧૦૪ શ્રી ઋષભનો જન્મ-માલિષેક. ચિત્ર ૪૧
- ” ૧૦૫-૧ અને કિનારોમાં નર્તકીઓની રજૂઆત.
- ” ૧૦૫ ઋષભકુમારનો લગ્ન મહોત્સવ. ચિત્ર ૪૨
- ” ૧૦૬ ઋષભકુમારનો રાજ્યાલિષેક. ચિત્ર ૪૩
- ” ૧૦૭ માતા મરુદેવા હસ્તિકંઘ ઉપર. ચિત્ર ૪૪
- ” ” અને કિનારોમાં નર્તકીઓની રજૂઆત.
- ” ૧૧૧ પ્રભુ મહાવીરના ૧૧ ગણધરો. ચિત્ર ૪૫
- ” ૧૧૧ અને કિનારો તથા હાંસિયાઓમાં જૈન સાધુઓની રજૂઆત કરેલી છે.
- ” ૧૧૩ જંબુકુમાર અને આઠ સ્ત્રીઓ. ચિત્ર ૪૬
- ” ૧૧૭ રથિકકલા અને કોશા નૃત્ય. ચિત્ર ૪૭
- ” ૧૧૮ આર્ય સ્થૂલિભદ્ર અને સાત સાધ્વી બહેનો. ચિત્ર ૪૮
- ” ૧૧૯ શય્યાલવસૂરિ અને મનકકુમારનો પ્રસંગ. ચિત્ર ૪૯
- ” ૧૨૫ આર્ય વજ્રસ્વામીનો જીવન પ્રસંગ. ચિત્ર ૫૦
- ” ૧૩૬ અને હાંસિયાઓમાં તથા અને કિનારોમાં ચૌદ સ્વપ્ન અને અષ્ટ મંગલનાં સુશોભનો.
- ” ૧૪૯-૧ હાંસિયાઓ અને કિનારોમાં હાથી અને ઘોડાઓનો સુશોભનોમાં ઉપયોગ કરેલો છે.
- ” ૧૫૦ અને કિનારોમાં નૃત્ય કરતી નર્તકીઓ રજૂઆત કરેલી છે.
- ” ૧૫૧ પ્રભુ મહાવીરની અંતિમ દેશના. ચિત્ર ૫૧ (આ જ પાનામાં આ હસ્તપ્રત લખાવનાર જૈનાચાર્યની અને લખ્યા સ્થળના ઉલ્લેખવાળી પુષ્પિકા આપેલી છે. આ કલ્પસૂત્રવાળો ભાગ અહીં પૂરો થાય છે.)



શ્રી આર્ય કલ્યાણગોતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ

કાલક કથાનાં ચિત્રો

- પાનું ૧ અશ્વ ખેલાવતા કાલકકુમાર (ઉપર), ગુણ્યાકરસૂરિનો કાલકકુમારને ઉપદેશ (નીચે). ચિત્ર ૫૨
- ” ૧ બંને કિનારોમાં તથા બંને હાંસિયાઓમાં શક લોકોને બુદ્ધી બુદ્ધી રમતો રમતાં રબૂ કરેલા છે.
- ” ૨ સરસ્વતી સાધ્વીનું અપહરણ કરીને ઘોડા ઉપર લઈ જતો ગર્હભિલ રાજા. ચિત્ર ૫૩
- ” ૩ આર્યકાલક અને સાહી રાજા. ચિત્ર ૫૪
- ” ૪ આર્યકાલક શકકુમારોને બાણ વડે ડૂવામાંથી દડો કાઢી આપે છે, તે પ્રસંગ. ચિત્ર ૫૫
- ” ૪ બંને કિનારોમાં તથા બંને હાંસિયાઓમાં બુદ્ધી બુદ્ધી બતની રમતો રમતા શક લોકો.
- ” ૬-૧ બંને કિનારોમાં મસ્તક ઉપર સોનાની પાટો ઉપાડીને જતા શક સૈનિકો.
- ” ૬ ઉપર પ્રમાણે સોનાની પાટો ઉપાડીને જતા શક સૈનિકો.
- ” ૬ યોગચૂર્ણથી ઇંટોનું સોનામાં પરિવર્તન કરતા આર્યકાલકનો પ્રસંગ. ચિત્ર ૫૬
- ” ૮-૧ કિનારો તથા હાંસિયાઓમાં બુદ્ધી બુદ્ધી કલાઓ આચરતા શક લોકો.
- ” ૭ ઉપર પ્રમાણે કલાઓ આચરતા શક લોકો.
- ” ૮ ગર્હભી વિદ્યાનો ઉચ્છેદક કરવા માટે બાણોનો વરસાદ વરસાવતા આર્ય-કાલક અને શક સૈનિકો. ચિત્ર ૫૭
- ” ૮-૧ કિનારોમાં તીરોનો મારો ચલાવતા શક સૈનિકોની રબૂઆત કરી છે.
- ” ૧૧ બંને હાંસિયાઓમાં નૃત્ય કરતી નર્તકીઓની રબૂઆત કરવામાં આવી છે.
- ” ૧૨ આર્યકાલક અને બ્રાહ્મણરૂપે ઈંદ્ર (ઉપર), આર્યકાલક અને મૂળરૂપે ઈંદ્ર (નીચે). ચિત્ર ૫૮
- ” ૧૩ માં કાળી શાહીથી લખેલી પુષ્પિકામાં આ પ્રત શ્રેષ્ઠ શ્રી રાયશી શાહના પુત્ર રામસિંહે આ સુવર્ણાંકરી હસ્તાપ્રત ખરીદ કરીને પોતાના સંગ્રહમાં રાખી. અને તે મૂલ્યવાન પ્રત વિધિપદ્ધ અચલગચ્છના ગણનાયક શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિના રાજ્યમાં (વિદ્યમાનતામાં) શ્રી રાયશી શાહના સંગ્રહનું આ પુસ્તક પૂજ્યશ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિજીને અર્પણ કર્યું.

સં. ૧૫૫૮ વર્ષે શ્રી વત્તને શ્રીસ્વરત્તરગચ્છે શ્રી પૂજ્ય શ્રી જિનહર્ષસૂરિ વિજય રાજ્યે આચાર્ય શ્રી વિવેકરત્નસૂરિ શિષ્યૈઃ શ્રી સાધુ હર્ષોપાધ્યાયૈઃ શ્રી સુવર્ણકલ્પ પુસ્તકે લેખ્યાંચક્રૈ જ્યો. વડ્ઢાકેન લિલિતં.

અર્થાત્ સંવત ૧૫૫૮ માં પાટણ શહેરમાં શ્રી પરત્તરગચ્છીય આચાર્ય શ્રી જિનહર્ષસૂરિજીની વિદ્યમાનતામાં, આચાર્ય શ્રી વિવેકરત્નસૂરિજીના શિષ્ય શ્રી સાધુલર્ષ ઉપાધ્યાયજીએ સુવર્ણકારી કલ્પસૂત્રની હસ્તપ્રત જ્યોતિષી અડૂઆ પાસે લખાવી છે.

કાલક કથાની સુવર્ણકારી હસ્તપ્રતના ૧૩ મા પાના ઉપર કાળી શાહીથી લખેલી પુષ્પિકા કે જેનો કેટલોક ભાગ ઘસાઈ ગયેલો હોવા છતાં તે આ પ્રમાણે વંચાય છે :

- (૧) સંવત્ વાળદયર્તુરાજગણિતેઉદગ્રપુણ્યાં વસતેજસિસ્ત કુલશિરો.
- (૨) મણિ શ્રી રાજસિંહ નવૈ પુત્રા ઉત્તર રામસિંહ...જા શ્રી કલ્પપુસ્તં.
- (૩) નિજેચિત્કોરો વિષ્ટર્ત મુનં તદનુતરં સદાચ્યમાનચિરમ્ વિધિ પ [-]
- (૪) ક્ષેમણપ્રમાવતુલ્ય શ્રી કલ્યાણ સમુદ્ર(સાગર)સૂરિ
- (૫).....ત્તરામસિંહે વિનયેનદ્રમુદ્રોત્તેજસ્યાપ્તિ વાર્દિદ્ર વૃંદવંધે ॥ ૨
- (૬) પૂજ્ય શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિસ્વર વિજયતે રાજ્યે સાં રાજસીંકસ્ય પુસ્તં ॥

અર્થાત્ સંવત ૧૬૫૨ માં ઉત્તર પુણ્યવાળી નિવાનગરમાં રહેવાવાળા તેજસી શાહના વંશમાં શિવે-મણિ તુલ્ય શ્રી રાજસિંહ શાહના રામસિંહ નામના પુત્રે આ (સુવર્ણકારી) કલ્પસૂત્રનું પુસ્તક, પોતાના ભંડારમાં હતું તે લાવીને, નિરંતર વાંચન કરવા માટે વિધિપદ્ધતિ ગણનાયક શ્રી કલ્યાણસમુદ્ર(સાગર)-સૂરિજી કે જેઓ વાદીઓના સમૂહથી વીંટળાયેલા રહેતા હતા, તે શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિશ્વરજીના સમયમાં શ્રી રાજસિંહ શાહનું આ પુસ્તક વિનયપૂર્વક રાજસિંહ શાહે વહોરાવ્યું.

આ પુષ્પિકામાં પૂજ્ય શ્રી કલ્યાણસાગરજીનો શ્રી કલ્યાણસમુદ્ર તરીકે પણ ઉલ્લેખ કરેલો છે, તે સહેલુંક છે. કારણ કે, સમુદ્ર અને સાગરનો અર્થ એક જ થાય છે.

હવે જે મહાપુરુષની ચોથી શતાબ્દી નિમિત્તે આ લેખ લખવામાં આવેલ છે, તે મહાપુરુષનો અને શ્રી રાયસી શાહનો ટૂંક પરિચય 'અંચલગરજ દિગ્દર્શન'ના પાના ૪૨૩ માં આ પ્રમાણે આપેલો છે.

“મહાજનોમાં સુખ્ય એવા નાગક ગોત્રીય ભોળ શાહ મૂળ પારકરના રહીશ હતા. તેઓએ નવાનગર (હાલનું જામનગર)ને વ્યાપારનું કેન્દ્ર બાણી શાહ ભોળએ અહીં પેઢી સ્થાપી. તે વખતના જામસાહેબે તેમના રહેવા માટે ઉત્તમ જગ્યા આપી. ભોળ શાહ સંવત ૧૫૬૬ માં શુભ મૂહુર્તે કુંડુંજ સહિત જામનગરમાં આવીને રહ્યા. તેઓને ભોળલહેવી નામની પત્નીથી જેતસી, જેતસી, તેજસી, જગસી અને રતનસી નામના પાંચ પુત્રો ઉત્પન્ન થયા હતા. સંવત ૧૬૩૧-૩૨માં પડેલા દુષ્કાળમાં બીજા પુત્ર જેતસીએ દાનશાળાઓ



શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગોત્રમ સ્મૃતિ ગ્રંથ

ખુલ્લી મૂકી દીધી હતી. ત્રીજા પુત્ર તેજશી શાહ ઘણા પુણ્યવાન, રૂપવાન, અને તેજસ્વી હતા. તેઓને તેજલદે તથા વૈજલદે નામની બે પત્નીઓ હતી. પ્રથમ તેજલદેથી આંપશી નામનો પુત્ર થયો. બીજી વૈજલદે જે ઘણી ગુણવાન, ધર્મિષ્ઠ અને પતિપરાયણ હતી, તેની કુશ્મિથી સંવત ૧૬૨૪ ના માગશર વદી ૧૧ ના દિવસે શુભ લક્ષણયુક્ત પુત્રનો જન્મ થયો. જ્યોતિષીઓએ તે પુત્રનું જન્મ લગ્ન જોઈને કહ્યું: 'આ બાળક જગતનો પાલનહાર થશે.' તે બાળકનું નામ રાજસી પાડવામાં આવ્યું. રાજસીને સજલદે નામની ગુણવાન પત્ની હતી. તે સજલદેથી રામ નામનો પુત્ર થયો."

રાજસી શાહનાં સુકૃત્યોની નોંધ ઉપરોક્ત 'અંચલગચ્છ દિગ્દર્શન'માં યાના ૪૨૭ થી ૪૩૬ માં વિસ્તારથી આપેલી છે, તે વાંચકોને જોઈ જવા મારી લાલામણુ છે.

પૂજ્ય કલ્યાણસાગરસૂરિજી માટે પણ આ ગ્રંથમાં ખૂબ વિસ્તારથી માહિતી આપેલી છે. અહીં તે આ પ્રતને ઉપયોગી વસ્તુઓની ટૂંક નોંધ આપવામાં આવી છે.

સંવત ૧૬૫૨ માં રાયશી શાહની વિનંતિથી શ્રી કલ્યાણસાગરજી જામનગર પધાર્યાને ઉલ્લેખ પણ આ ગ્રંથમાં છે. અને તે જ વરસમાં રાયસી શાહની વિનંતિથી જામનગરમાં ચાતુર્માસ કચું હતું અને તે ચાતુર્માસ દરમ્યાન જ સંવત ૧૬૫૨ માં જ આ અદ્વિતીય કલાસમૃદ્ધિ વાળી સુવર્ણાકારી કલ્પસૂત્રની હસ્તપ્રત પોતાના લંડારમાંથી રાયસી શાહ તથા તેમના પુત્ર રામસિંહે સન્માનપૂર્વક વહોરાવ્યાનો ઉલ્લેખ આપણે ઉપર કર્યો જ છે.

ઉપર આપેલી માહિતી ઉપરથી અને ટૂંકમાં પ્રસંગો માત્રનો ઉલ્લેખ કરીને, શ્રી અંચલગચ્છીય જૈન શ્રમણો તથા જૈન શ્રેષ્ઠીઓનું હું ધ્યાન દોરવા માયું છું. આવી અમૂલ્ય કલાસમૃદ્ધિનું રસપાન કલારસિકોને કરાવવા માટે જે કટિબદ્ધ થશે, તે અંચલગચ્છીય યુગપુરુષ શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરીશ્વરજી તથા દાનવીર રાયશી શાહનું નામ પણ જગતભરના કલારસિકોમાં પ્રસિદ્ધ થશે.

આ હસ્તપ્રતનું પ્રથમ દર્શન મને હાલના સેવાભારી વહીવટદાર શ્રીયુત નગીનદાસ સોમચંદ શાહની સહાનુભૂતિથી તા. ૨૮-૧૧-૧૯૭૩ ના રાતના ૯ થી ૧૧-૩૦ સુધી કરાવવામાં આવ્યું હતું. અને સુંબઈ ખિરાજતા મુનિ શ્રી કલાપ્રભસાગરજીએ મને પત્ર લખીને આ પત્ર શ્રી રાયશી શાહે પૂજ્ય શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરીશ્વરજીને વહોરાવ્યાનો ઉલ્લેખ આ પ્રતમાં હોવાનો નિર્દેશ મને ઘાટકોપરથી ૧૯૭૭ ના નવેમ્બર માસમાં પત્ર દ્વારા કરવાથી, મેં જાતે જામનગર જઈને ફરીથી તા. ૧-૧૨-૧૯૭૭ ના આ કલાસમૃદ્ધિનાં દર્શન કર્યાં અને આ નોંધો તૈયાર કરી. આ માટે પૂજ્ય શ્રી કલાપ્રભસાગરજીનો આભાર માનું છું.

(૨) અંચલગચ્છીય શ્રી ધર્મપ્રભસૂરિજીએ વિ. સં. ૧૩૮૬ માં પ્રાકૃત ભાષામાં રચેલી



કલિકાચાર્ય કથાની સુવર્ણાક્ષરી પ્રત વડોદરામાં શ્રી આત્મારામ જ્ઞાનમંદિરમાં આવેલી છે. તેમાં તેના છેલ્લા પાનામાં આ પ્રમાણે પુષ્પિકા આવેલી છે :

इति श्री कलिकाचार्य कथा संक्षेपतः कृता ।

अष्टाङ्गयक्षवर्षेऽसौ श्रीधर्मप्रभसूरिभिः ॥ (૫૮)

इति श्री कलिकाचार्य कथा संपूर्णः ॥ छ ॥ श्री ॥

(જુઓ. 'જૈન ચિત્ર કલ્પદ્રુમ.' ચિત્ર ૧૬૯)

કલિકાચાર્ય કથાની આ પુષ્પિકા પ્રવર્તકજી શ્રી ક્રાંતિવિજયજી શાસ્ત્ર સંગ્રહની વડોદરામાં આવેલી સુવર્ણાક્ષરી હસ્તપ્રત કે જે એવી જીર્ણ સ્થિતિમાં હતી કે તેના પાનાને હાથ અડાડતાં જ ચૂરો થઈ બધ ત્રેવા હતા, છતાં તેના ઉપર લખેલા દિવ્ય અક્ષરો પાંચસો વર્ષ વીતી ગયાં હોવા છતાં આજે પણ જેવાને તેવા દેખાય છે. આ કલ્પસૂત્ર અને કાલક કથાની હસ્તપ્રતમાં કુલ ૨૯ ચિત્રો હતાં, તેમાંથી સંપૂર્ણ ચિત્ર બે જ હોવાથી ઇ. સ. ૧૯૩૫ માં મારા તરફથી છપાવેલા 'જૈન ચિત્ર કલ્પદ્રુમ' નામના ગ્રંથમાં ચિત્ર ૧૭૦ અને ૧૭૧ તરીકે રજૂ કર્યા હતા. અને ચિત્ર ૧૬૯ તરીકે આચાર્ય શ્રી ધર્મપ્રભસૂરિજીની બનાવેલી કલિકાચાર્ય કથા સંક્ષેપમાં રચી, તે અંગેની માહિતી આપતી પુષ્પિકા જે ઉપર રજૂ કરવામાં આવી છે, તે ચિત્ર ૧૬૯ માં છપાવવામાં આવેલી છે.

આ ઉપરાંત શ્રી ધર્મપ્રભસૂરિજીની રચેલી કાલક કથાની એક સચિત્ર સુવર્ણાક્ષરી હસ્તપ્રત પટણના સુવિખ્યાત રાધાકૃષ્ણ બલ્લાનના સંગ્રહમાં લગભગ પંદરમા સૈકાની, લાલ જમીનવાળી અને ૧૦ ચિત્રોવાળી મેં તા. ૨-૧૨-૧૯૪૫ ના મારા યાત્રા પ્રવાસ વખતે જોઈ હતી. તેમાં પણ ઉપર પ્રમાણે જ પ્રતના અંત ભાગમાં ઉલ્લેખ હતો. વધારામાં હાજરહ ગોત્રી ગુણસાજી લિખાપિત આટલા અક્ષરો લખેલા હતા.

ત્રીજી કાલક કથાની સચિત્ર હસ્તપ્રત લીંબડીના શેઠ આણંદજી કલ્યાણજીની પેઠીના ગ્રંથસંગ્રહમાં આવેલી છે. જેમાં કાલક કથાના પાંચ ચિત્રો છે. તે પૈકીનું એક ચિત્ર મારા તરફથી ઇ. સ. ૧૯૪૯ માં છપાવેલા 'કાલક કથા સંગ્રહ (સચિત્ર)' નામના ગ્રંથમાં ચિત્ર ૨૦ તરીકે તેના વર્ણન સાથે છપાવવામાં આવેલ છે. આ પ્રતનો યાદી ક્રમાંક ૫૭૭ છે. અને L 2 ની સંજ્ઞાથી પ્રસ્તુત ગ્રંથમાં તેની રજૂઆત કરેલી છે. પ્રતના અંતે આ પ્રમાણે પુષ્પિકા છે :

इति श्री कलिकाचार्यकथा संक्षेप[तः]कृता । संवत् १५ आषाढादि ७७ वर्षे लिखितम् ॥
संवत् १५७७ वर्षे कार्तिक सुदी १५ शुक्ले ओसवाल ज्ञातीय शाह डुंगर भार्यादेव्हणदे पुत्र शाह
वीजपाल शाह संधपतिना पंचमी उवाडनार्थ श्रीकल्पपुस्तिका लिखाप्य उपाध्याय श्री उदयराजेन
प्रदत्ता बोडउदग्रामे ॥ श्री रस्तु ॥



પ્રતના અંતે 'આ પ્રત અંચલગચ્છીય ભાવસાગર સૂરીણા ઉપદેશથી આ કથા સંવત ૧૫૬૬ માં આચાર્ય નયસુંદરના વાંચન માટે લખાવ્યાનો આ પ્રમાણે પુષ્પિકા પ્રસ્તુત 'કલક કથા સંપાદન'ના ૯૫ માં પાનામાં છપાવેલી છે :

સંવત્ ૧૫૬૬ વર્ષે શ્રી શ્રી વંશે સા. ગુણરાજ માર્યા માંડેપુત્ર સા. પહિરાજ મા. રૂપી પુત્ર સા. સિદ્ધિદત્ત સુશ્રાવકેણ માર્યાસુહાગદે પુત્ર સા. રત્નપાલ સા. અમીપાલ સા. જયવંત સા. શ્રીવંત સા. પાંચા પુત્રી શ્રા. અજાર્દ મગિની. શ્રી હર્ષાર્દ તથા સા. રત્નપાલ માર્યા જીવી પુત્ર સા. ભલવેસર સા. અમરદત્ત તથા સા. અમીપાલ માર્યા દીવકી પુત્ર સા. સહજપાલ તથા સા. જસવંત માર્યા જસમાદે પ્રમુખ સમસ્ત કુટુંબ સહિતેન સ્વશ્રેયોડર્થ શ્રી અંચલગચ્છેશ શ્રી માવસાગરસૂરીણામુપદેશેન શ્રી કલ્પપુસ્તકં લિખિતં સાધુભિઃ પ્રવાચ્યમાનં ચિરં નંદતાત્ આ. નયનસુંદરવાચ્યમાનં ચિરં જીયાત્ ॥

પૂજ્યશ્રી ધર્મપ્રભસૂરિણ અંચલગચ્છીય પરંપરામાં આઠમી પાટે થઈ ગયા છે. તેઓ ભિન્નમાલ નગરના શ્રીમાળી જ્ઞાતિના શેઠ લીંબા અને તેમનાં ધર્મપત્ની વિજ્જલદેના ધર્મચંદ્ર નામે પુત્ર હતા. તેમનો જન્મ સંવત ૧૩૩૧ માં થયો હતો. તેઓશ્રીએ સંવત ૧૩૪૧ માં દશ વરસની બાલ્યવયમાં બંદોરમાં અંચલગચ્છીય શ્રી દેવેંદ્રસૂરિ પાસે દીક્ષા લીધી હતી. સંવત ૧૩૫૬ માં તેઓશ્રીને આચાર્ય પદવી અર્પણ કરવામાં આવી હતી. ગુજરાતની રાજધાની પાટણ શહેરમાં સંવત ૧૩૭૧ માં તેઓને ગચ્છનાયકની પદવી આપવામાં આવી હતી. ૬૩ વરસની વયે આસોટી ગામમાં તેઓ દેવકોક પાચ્યા હતા. ('અંચલ-ગચ્છીય મોટી પટ્ટાવલી' પૃ. ૨૧૮)

આચાર્યશ્રી ધર્મપ્રભસૂરિણ વિરચિત 'કાલિકાચાર્ય' કથાની જે સુવર્ણાક્ષરી સચિત્ર હસ્તપ્રતો તથા જે બીજી કાળી શાહીથી લખાયેલી હસ્તપ્રતોનો આપણે ઉદ્દેશ્ય કરી ગયા. તે ઉપરાંત લંડનની ઈડિયા આફિસની લાયબ્રેરીમાં પણ ઉપરોક્ત કાલક કથાની એક હસ્તપ્રત અને બેલ્જેનમાં પણ બીજી હસ્તપ્રત હોવાનો ઉદ્દેશ્ય જર્મન વિદ્વાન પ્રા. લોયમેને પોતે સંપાદન કરેલ કાલક કથા કરેલો છે.

આ ઉપરાંત ઈ. સ. ૧૯૩૩ માં પ્રા. ડબલ્યુ. ગોર્મન ગાઉને આ કથા અંગ્રેજીમાં તેમના The story of Kalaka નામના Freer Garrarg Of Art (Washington) તરફથી પ્રસિદ્ધ થયેલા અંચના પાનાં ૯૩ થી ૯૭ ઉપર પ્રગટ કરેલ છે. જેના સંપાદનમાં તેમને

શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ



છ પ્રતોનો ઉપયોગ કર્યાની નોંધ ૯૩ માં પાના ઉપર કરેલી છે. તેમાં નીચે મુજબની સચિત્ર પ્રતોની યાદી આપેલી છે.

[જર્મન એરીએન્ટલ સોસાયટી વોલ્યુમ ૪૭. પૃ. ૫૦૫૬]

૧. અમદાવાદના હુહારની પોળના ઉપાશ્રયના ભંડારની વિ. સં. ૧૫૧૩ માં લખાયેલી 'કલ્પસૂત્ર' અને 'કાલક કથા'ની હસ્તપ્રતના પાનાં ૯૩ થી ૯૮ માં આ 'કાલક કથા' ની (સચિત્ર) પ્રત નંબર ૩૮, પો. ૩, પ્રત ૩.

૨. ખંભાતમાં આવેલા વિજયનેમસૂરીશ્વરજીના ભંડારની ૧૮૧, પોથી ૨ ની કલ્પસૂત્ર અને કાલક કથા પૈકીની તારીખ વગરની કાલક કથાની સચિત્ર હસ્તપ્રત.

૩. Staatsbibliothek. (Berlin) ના સંગ્રહની પાંચ પાનાંવાળી કાલક કથાની સચિત્ર પ્રત.

૪. Feeramanek Gallery of New York ના સંગ્રહની તારીખ વગરની સોળમા સૈકાની 'કલ્પસૂત્ર' અને 'કાલક કથા'ની સચિત્ર હસ્તપ્રત પૈકી પાના નં. ૧૫૪ થી ૧૬૦ ની સાત પાનાની કાલક કથાની સચિત્ર હસ્તપ્રત.

૫. પાટણના વાઠી પાર્શ્વનાથના ભંડારની નં. ૧૮૧૬, સંવત ૧૫૦૨ માં લખાયેલી પાંચ પાનાંની કાલક કથાની સચિત્ર હસ્તપ્રત.

૬. ઇંડિયા ઓફિસ (લંડન)ની લાયબ્રેરીની હસ્તપ્રત. (જેનો ઉલ્લેખ અગાઉ કરી ગયા છીએ.)

આ સિવાય મારા તરફથી ઈ. સ. ૧૯૪૯ માં પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવેલી જુદી જુદી ૩૬ કાલક કથાઓ તથા ગુજરાતની જૈનાશ્રિત ચિત્રકલાના પ્રતિનિધિરૂપ કાલક કથાને લગતાં ૧૯ રંગીન ચિત્રો અને ૬૯ એકરંગી ચિત્રો સાથે (મૂલ્ય સાઠ રૂપિયા) સુંદર ગ્રંથમાં, નવમી કથા તરીકે પાનાં ૯૩ થી ૯૫ ઉપર સંપૂર્ણ કથા તેનાં ચિત્રો સાથે પ્રાકૃત ભાષામાં સ્લોક ૧ થી ૫૭ અને કથાના ગુજરાતી સાર સાથે છપાવેલી છે. તેમાં પણ અમદાવાદના ડહેલાના ઉપાશ્રયના ભંડારની જે હસ્તપ્રતોનો અને લીંબડીના શેઠ આણંદજી કલ્યાણજીની પેઢીના ભંડારોની જે હસ્તલિખિત પ્રતોનો ઉપયોગ કરેલો છે.

ભારતના જૈન ગ્રંથભંડારોના જુદાં જુદાં શહેરોના સંગ્રહમાં આવેલી સોનાની શાહીથી લખાયેલી તથા કાળી શાહીથી લખાયેલી ઉપરોક્ત હસ્તપ્રતો તથા પરદેશમાં લંડન, બર્લિન અને ન્યૂયોર્ક (અમેરિકા)માં સંગ્રહાયેલી આ પ્રાચીન પ્રતોના ઉલ્લેખ ઉપરથી આ કાલકાચાર્ય કથાનો પ્રચાર ખૂબ જ હોવો જોઈએ, તેમ માનવામાં કેઈ પણ બાતનો વાંધો નથી. વળી, આ કથા દરેક ગરુડગાઓને માન્ય હોવાનો પણ સબળ પુરાવો છે.



(૩) પ્રસ્તુત પુસ્તકમાં મહામંત્ર વિશારદ અંચલગચ્છાધિપતિ પ્રાતઃસ્મરણીય શ્રી મેરુતુંગસૂરિએ સ્વહસ્તે લખેલ 'શ્રી સૂરિ મુખ્યમંત્ર કલ્પ (સચિત્ર)' મારા જ લખેલા લેખમાં જે મહાપુરુષનો વિસ્તારથી પરિચય આપેલો છે, તે અંચલગચ્છેશ શ્રી મેરુતુંગસૂરિના જ ઉપદેશથી સંવત ૧૪૬૩ માં લખાયેલ કલ્પસૂત્ર અને કાલક કથાના અંતિમ પાનાનું ચિત્ર નં. ૧૮ તરીકે એક ચિત્ર અને કાલક કથાનું ચિત્ર નં. ૧૯ તરીકે એક ચિત્ર મારા પ્રસ્તુત 'કાલક કથા સંગ્રહ' નામના ગ્રંથમાં પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવેલું છે. આ ચિત્ર નં. ૧૮ માં આપેલી નાની પુષ્પિકા સાબિત કરે છે કે, ગુજરાતની જૈનાશ્રિત કલાના સંવર્ધન, સંરક્ષણ અને વિકાસમાં અંચલગચ્છેશ મેરુતુંગસૂરિજીનો પણ વિશેષ ફાળો હતો. પુષ્પિકા આ પ્રમાણે છે :

इतिकालिकाचार्यकथानक समाप्तं ॥ छ ॥ श्री ॥ द०॥ श्री विधिपक्षमंडन दुरितखंडन प्रसरदंत-
रारिनिकरनैक शोडीराणां कीत्तिकंदकंदरित्त भुवनोदराणा पूज्याराध्य प्रभु श्री महेन्द्रप्रभसूरि पद्
प्रतिष्ठित श्रीमच्छेश्वर श्रीमेरुतुंगसूरीणामुपदेशेन सर्वस्वज्ञात संसारनाटकेन श्रीसलरवण पुरवास्तव्य
श्रीमालज्ञातीय श्रे० अमरसिंहसुत श्रे० सुहगाकेन संवत १६६३ वर्षे श्रीकल्पपुस्तका लिखापिता ॥
पं. महीनंदन गणीनां वांचनार्थ मुपकरिता ॥ छ ॥ तेनावेलोचनंदंत, तिमिरे दीपकोर्पितः । कांतारे-
दशितोमार्गः, सिद्धांतोर्थेन लिखितः ॥ छ ॥ सुश्रावक मुख्येन मं. देवराजेन लिखिताः ॥ छ ॥

અર્થાત્ શ્રી કલિકાચાર્ય કથાનકની આ પ્રત વિધિપક્ષ (અંચલગચ્છ)ના મુગટ સમાન, પૂજ્ય શ્રી મહેન્દ્રપ્રભસૂરિજીના પદ્મધર ગચ્છાધિપતિ શ્રી મેરુતુંગસૂરિના ઉપદેશથી સંસારરૂપી નાટકની અસારતા જાણી સલાખણપુરના રહેવાસી શ્રીમાલ જ્ઞાતિના શ્રેષ્ઠી અમરસિંહના પુત્ર સુહગાકે સંવત ૧૪૬૩ માં આ 'કલ્પસૂત્ર (સચિત્ર)' લખાવ્યું અને પંચાસ શ્રી મહી- નંદનગણિને વાંચવા માટે અર્પણ કર્યું.

(૪) ઉપરોક્ત ગચ્છેશ્વર શ્રી મેરુતુંગસૂરીશ્વરજીના પ્રશિષ્ય અને અંચલગચ્છની ૧૩ મી પાટે થઈ ગયેલા શ્રી જયકેસરીસૂરીશ્વરજીનો જન્મ પંચાલ દેશમાં આવેલા થાન ગામમાં શ્રીમાલ વંશીય શ્રેષ્ઠી દેવસિંહ અને તેમનાં પત્ની લાખણદેવી દ્વારા સંવત ૧૪૭૧ માં થયો હતો. એમનું મૂળ નામ ધનરાજ હતું. તેમના જન્મ વખતે તેમની માતાએ સ્વપ્નમાં કેસરી સિંહ જોયો હતો. તેઓશ્રીને આખું શહેરમાં સંવત ૧૪૭૫ માં માત્ર પાંચ વર્ષની વયે દીક્ષા આપવામાં આવી હતી. સંવત ૧૪૮૪ માં ચંપકપુરમાં તેમને આચાર્ય પદવી આપવામાં આવી હતી અને સંવત ૧૫૦૧ માં ચંપકપુરમાં ગચ્છાધિપતિની પદવી આપવામાં આવી હતી. સંવત ૧૫૪૧ માં ખંભાતમાં તેમનો સ્વર્ગવાસ થયો હતો.

આચાર્ય શ્રી જયકેસરીસૂરિજીના ઉપદેશથી સંવત ૧૫૪૧ માં ભૂજના રહેવાસી

શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ



સ્ફાર: સા. શિવદાસ સુશ્રાવકપત્ની શિવાદે । પુત્ર સા. સિંહદત્ત સા. સમરથ । પિતૃવ્યપત્નો ભરમાદે પ્રમુખ કુંડેન્દ્ર સહિતો વિજયતે । સા. પાસા. ધર્મચારિણ્યા નિર્મલશીલ ધારિણ્યા ।

શ્રી દેવગુરુ ભક્તિ રસિકચિતયા સપ્તક્ષેત્રવ્યય સફલી ક્રિયામાળા વિત્તયા સાહુઆળી ચમકુ-
સુશ્રાવિકયા સંવત્ ૧૫૧૦ વર્ષે ફાલ્ગુન સુદિ ૫ રવૌ શ્રીકલ્પસૂત્ર પુસ્તકં સૌવર્ણવર્ણ વિષયં લેખયિત્વા ।
શ્રી અંચલ ગચ્છનાયક શ્રી જયકેસરિસૂરીણાં મુપકરિતં પ્રતિવર્ષ શ્રી સંઘ સાક્ષિકં મહામહોત્સવ
પૂર્વે સુસાધુ જનવાચ્યમાનં ચિરં વિજયતાં ॥ હ ॥ શ્રી શ્રમણસંઘસ્ય શુભ ભવતુ ॥ શ્રી ॥ શ્રી ॥ શ્રી ॥
યાવલ્લવણસમુદ્રો, યાવન્નનક્ષત્રોમંડિતોમેરુઃ । યાવન્ચંદ્રાદિત્યો, તાવદિદં પુસ્તકં જયતુ ॥ શ્રીઃ ॥ જયો.
અલવાકેન ।

ઉપરોક્ત પ્રશરિત મુખ્ય ઓસવાળ જ્ઞાતિના આદ્યુ જોત્રની મીઠડીયા શાખાના શ્રેષ્ઠી સલાખણુ ભાર્યા સલાખણુદેવીને જેમનું ચારિત્ર્ય જગતમાં અદ્ભુત ગણાય છે, અને જેમણે મહા તીર્થોની યાત્રાઓ અને તીર્થોદ્ધારનાં કાર્યોમાં પોતાની લક્ષ્મીના વ્યય કરીને દેવાંગનાઓને પણ ચક્રિત કરી દીધી છે, તેવા ઉત્તમ ગુણસંપન્ન તેજ અને નરસિંહ નામના બે પુત્રો હતા.

તેઓ પૈકી તેજ શાહને તેજલદેવી નામની પત્નીની કુક્ષિથી ઉત્પન્ન થયેલા સદાચારી અને પુણ્યશાળી ડીડા શાહ, ખીમા શાહ, ભૂરા શાહ, હાલા શાહ, અને ગાંગા શાહ નામના પાંચ પુત્રો હતા. આ પાંચ પુત્રો ગુજરાતના અહમદશાહ બાદશાહની સલામાં સન્માનીય હતા. તેઓ પૈકી ડીડા શાહને સુહવદે અને અમરાહે નામની બે પત્નીઓ હતી. તે પૈકી સુહવદેની કુક્ષિથી વ્યાપારીઓમાં મુખ્ય નાગરાજ નામનો ઉત્તમ પુત્ર ઉત્પન્ન થયો હતો. તે નાગરાજના કાલા શાહ નામના પુત્રની લાખણુદે નામની પત્નીથી પાસા શાહ નામનો પુત્ર ઉત્પન્ન થયો હતો. આ પાસા શાહને ગુજરાતના સુલતાન કુતુબુદ્દીન શાહે ખૂબ સન્માન આપેલું હતું. વળી અમદાવાદના જૈન સંઘમાં પણ તેઓ મુખ્ય સ્થાન ધરાવતા હતા. તેમની પત્ની અમરૂ નામની શ્રાવિકા હતી. નિર્માણ શીલરતને ધારણ કરવાવાળી અને દેવગુરુની ભક્તિમાં લીન ચિત્તવાળી આ અમરૂ શ્રાવિકા સાતે ક્ષેત્રમાં ધન વાપરતી હતી. આવી ઉત્તમ શ્રાવિકા અમરૂએ અંચલગચ્છાધિપતિ શ્રી જયકેસરીસૂરિના ઉપદેશથી સંવત ૧૫૧૦ ના ફાલ્ગુ સુદી પાંચમ ને રવિવારના આ 'કલ્પસૂત્ર' અને 'કાલક કલ્પ'ની સુંદર ચિત્રોવાળી પ્રત ઓનાની શાહીથી લખાવી અને તે દર વર્ષે વાચન કરવા માટે સકળ સંઘની આક્ષીએ મોટા મહોત્સવપૂર્વક ઉત્તમ સાધુઓને વાંચવા માટે લખાવી. તે પ્રત જ્યાં સુધી સમુદ્ર, મેરુ પર્વત, ચંદ્ર અને સૂર્ય વિદ્યમાન રહે, ત્યાં સુધી જ્યવંત વર્તો અને શ્રમણ સંઘનું કલ્યાણ કરો. આ પ્રત જોશી અસવાકે લખી હતી.

શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ



આ પ્રશસ્તિ ઉપરથી અંચલગચ્છીય શ્રેષ્ઠી ડીકા શાહ વગેરેનું અહમદશાહ બાદશાહના વખતમાં અને પાસા શાહ વગેરેનું કુલ્યુદીન બાદશાહ કે જે બંને બાદશાહો ગુજરાતના પાટનગર અમદાવાદના મુસલમાન સુલતાનો હતા, તે સમયમાં બંને બાદશાહોના દરબારમાં સન્માનીય વ્યક્તિઓ હતી. તેમના પૂર્વજો મૂળ પાટણના વતની હોવા છતાં આ ઉત્તમ પુરુષો અમદાવાદમાં જ રહેતા હોવા જોઈએ અને તેથી જ આ પ્રતના લેખક જોષી અલવાકે લખ્યા સ્થળનો સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ કર્યો નથી જણાતો.

(૫) અંચલગચ્છીય ભદ્રારક શ્રી ધર્મમૂર્તિસૂરિના સમયમાં ઉપરોક્ત શ્રી જયકેસરી-સૂરિના શિષ્ય વાચનાચાર્ય શ્રી મલ્લિકેશુ ગણિના પ્રશિષ્ય શ્રી ક્ષિમા સાધુ ગણિના શિષ્ય શ્રી હંસ સાધુ નામના મુનિએ સંવત ૧૬૩૩ માં શ્રી અલ્લવરગઢમાં અકબર બાદ-શાહના રાજ્યમાં 'ક્ષેત્ર સમાસ'ની સુંદર સચિત્ર પ્રત લખી હતી, જેમાં સુંદર ચિત્રો છે. તે અમદાવાદના એક ઉદ્યોગપતિના સંગ્રહમાં છે. તે પ્રતના અંત ભાગની પ્રશસ્તિ ઐતિહાસિક દ્રષ્ટિએ મહત્વની હોવાથી અહીં પ્રસિદ્ધ કરવા યોગ્ય માનું છું.

સંવત ૧૬૩૩ વર્ષે દ્વિતીય જ્યેષ્ઠ વદિ ૫ ગુરુવાસરે મેવાતદેશે । અલ્લવરગઢમહાદુર્ગ । પાતશાહ અકબર જલાલુદીનિમુગલરાજ્યે । શ્રી અંચલગચ્છેશમદારક શ્રી ધર્મમૂર્તિસૂરિવિજયરાજ્યે ॥ શ્રી પૂજ્યશ્રી-જયકેસરિસૂરિશિષ્ય વાચનાચાર્ય શ્રી મલ્લિકેશુગણિશિષ્ય । વાચનાચાર્ય વા. શ્રી માવમંડળગતિ તત્ । શિષ્ય વા. શ્રી ક્ષિમાસાધુગણિ શિષ્ય પં. મહિમસાધુસહિતેન । લિપતં મુનિહંસસાધુના સ્વયંવાચનાવ ॥ શ્રીરસ્તુ ॥ કલ્યાણં ભવતુ ॥ શ્રી શાંતિનાથ પ્રસાદાત્ ॥ શ્રી ॥

અર્થાત્—સંવત ૧૬૩૩ ના બીજા જોડ વદ પ ને ગુરુવારના મેવાત દેશમાં આવેલા અલ્લવરગઢ નામના મોટા કિલ્લાવાળા (અલ્લવર) શહેરમાં જે વખતે મોગલ વંશના જલાલુ-દીન અકબર બાદશાહનું રાજ્ય હતું. તે સમયે શ્રી અંચલગચ્છાધિપતિ શ્રી ધર્મમૂર્તિ-સૂરિના શાસનમાં શ્રી પૂજ્યશ્રી જયકેસરીસૂરિના શિષ્ય વાચનાચાર્ય શ્રી મલ્લિકેશુ ગણિના શિષ્ય વાચનાચાર્ય વાચક શ્રી માવમંડળ ગણિના શિષ્ય વાચક શ્રી ક્ષિમા સાધુ ગણિના શિષ્ય પંચાસ શ્રી મહિમ સાધુ સહિત, હંસ સાધુ નામના મુનિઓ આ સચિત્ર હસ્ત પ્રતપોતાને વાંચવા માટે લખી. શ્રી શાંતિનાથ પ્રભુની કૃપાથી કલ્યાણ થાયો.

આ પ્રતમાં સ્પષ્ટ શબ્દોમાં પ્રથમ વખત જ સંવત ૧૬૩૩ માં અકબર બાદશાહ કે જે મોગલવંશનો હતો, તેનો અને અંચલગચ્છેશ શ્રી ધર્મમૂર્તિસૂરિની વિદ્યમાનતામાં શ્રીજય-કેસરીસૂરિના શિષ્ય-પ્રશિષ્યોએ આ સુંદર પ્રત સુંદર અક્ષરોથી લખેલી હોવાનું લખ્યું છે. ભારતીય ચિત્રકળાના ઇતિહાસમાં મુગલ કળાનું સ્થાન વિશિષ્ટ પ્રકારનું છે અને મુગલ કળાને પૂરેપૂરું ભારતીય સ્વરૂપ સમ્રાટ અકબરના સમયમાં પ્રાપ્ત થયું હતું અને



યોગાનુયોગ અગાઉ આપણે આ જ લેખમાં ગુજરાતના બે સુલતાનો અહમદશાહ અને કુતુબુદ્દીન શાહના સમયમાં અને તે પહેલાં ઈસ્વી સનના પંદરમા સૈકાથી કલ્પસૂત્રો અને કાલક કથાઓની સુંદર મૂલ્યવાન સચિત્ર પ્રતો સોનાની શાહીથી લખાવવી અને ચીતરાવવી શરૂ થઈ. ત્યારથી જ અંચલગચ્છાચાર્યોએ આ જૈનાશ્રિત કળાને ઉત્તેજન આપવા-અપાવવાનું શરૂ કર્યાની વિગત આ જ લેખમાં આપી ગયા છીએ. તે ઉપરાંત મુગલ કળાની શરૂઆતથી બાદશાહ અકબરના રાજત્વ કાળથી પણ અંચલગચ્છીય શ્રમણોએ કલ્પસૂત્ર અને કાલક કથાની હસ્તપ્રતો ઉપરાંત 'સંબ્રહણી સૂત્રો' અને 'ક્ષેત્રસમાસ' જેવાં પ્રકરણ સૂત્રોની હસ્તપ્રતોમાં સુંદર ચિત્રાત્મક વિષયોને સમાવી લેવા માટે શ્રી અંચલગચ્છીય શ્રેષ્ઠીઓને પ્રેરણા આપીને મુગલ સમયમાં જૈનાશ્રિત કળાને આશ્રય આપવાની પ્રવૃત્તિ ચાલુ રાખી છે.

ઉપરોક્ત હસ્તપ્રતમાં શરૂઆતમાં શ્રી ક્ષિમા સાધુ ગણિને નામોલ્લેખ કર્યો છે. આ પ્રતના પહેલા પાનામાં ભગવાન મહાવીરનું ચિત્ર છે અને તે ઉપરાંત દ્વીપા, સમુદ્રો, નદીઓ, વાંસુ વૃક્ષ, ચૈત્યો વગેરેના બીજા સુંદર કલામય ૨૨ ચિત્રો આ પ્રતમાં આપવામાં આવેલાં છે. સચોગોવશાત્ અહીં ચિત્રો આપી શકાયાં નથી.

અંચલગચ્છાધિપતિ શ્રી ધર્મભૂતિસૂરિજીનો જન્મ ખંભાત શહેરમાં શ્રેષ્ઠી હંસરાજનાં ભાઈ હાંસલદેની દૂક્ષિથી સંવત ૧૫૮૫ ના પોષ સુદી ૮ ના થયો હતો. તેઓશ્રીનું સંસારી-પણાનું નામ 'ધર્મદાસ' હતું. તેઓશ્રીને અંચલગચ્છીય પાટ પરંપરામાં થઈ ગયેલા ગુણ-નિધાનસૂરિએ તેમના માતાપિતાની સંમતિથી ધામધૂમપૂર્વક સંવત ૧૫૯૯ માં ખંભાતમાં દીક્ષા આપી હતી. દીક્ષા આપતી વખતે તેઓશ્રીનું નામ 'ધર્મદાસ' જ રાખ્યું હતું, પરંતુ વડી દીક્ષા વખતે જ તેઓશ્રીનું નામ 'ધર્મભૂતિ' પાડવામાં આવ્યું હતું. સંવત ૧૬૦૨ માં અમદાવાદમાં તેઓશ્રીને આચાર્યપદ અને ગચ્છનાયકની પદવી આપવામાં આવી હતી. સંવત ૧૬૭૧ માં પાટણ શહેરમાં ૮૬ વર્ષની ઉંમરે તેઓશ્રીનો સ્વર્ગવાસ થયો હતો. ('અંચલગચ્છ દિન્દર્શન'માં પાના ૩૪૮ થી ૩૮૮ માં ધૂળ વિસ્તારથી તેઓશ્રીનાં ધર્મ-કૃત્યોની વિગત આપવામાં આવેલી છે.)

(૨) હાલમાં જેઠાની પાસે આવેલા માતર ગામમાં વિક્રમ સંવત ૧૬૪૦ ના અષાઠ સુદી ૧૫ ને રવિવારે ઉપરોક્ત અંચલગચ્છીય પૂજ્ય શ્રી ધર્મભૂતિસૂરિજીના સમયમાં 'શ્રી સંબ્રહણી સૂત્ર'ની સુંદર ચિત્રોથી વિભૂષિત કરેલી હસ્તપ્રત કે જેના ૩૩ મા પાના ઉપર આ પ્રત ચીતરનર ચિત્રકાર ગોવિંદનું નામ લખેલું છે. આ પ્રત હાલમાં અમદાવાદમાં આવેલા શેઠ લાલસાઈ દલપતભાઈ પ્રાચ્ય વિદ્યામંદિરમાં આગમ દિવાકર સ્વ. પૂજ્ય શ્રી પુણ્યવિજયજીના સંબ્રહમાં છે. આ પ્રતનાં પાનાં ૩૬ છે. અને તેનો યાદી નંબર ૨૬૮૬

શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ



છે. આ પ્રતમાં કેટલાંક ચિત્રો શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલય, મુંબઈ તરફથી ઈ. સ. ૧૯૬૮ માં પ્રસિદ્ધ થયેલા. 'શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલય સુવર્ણ મહોત્સવ ગ્રંથ' માં રંગીન પ્રત નંબર V અને VI તથા એક રંગનાં ચિત્ર નં ૧૬ થી ૧૯ માં સુંદર રીતે છપાવેલાં છે. આ પ્રતમાં આપવામાં આવેલાં મુખ્ય મુખ્ય ચિત્રોની યાદી પણ, અંગ્રેજી ભાષામાં પાનાં ૩૯૫ થી ૪૦૨ ઉપર આપેલી છે. આ પ્રતના અંત ભાગમાં આપેલી પુષ્પિકા આ પ્રમાણે છે :

इति श्री लघु संप्रहणीसूत्र संपूर्ण ॥ संवत् १६४० वर्षे ॥ आसाढ सुदि ण ५ तीर्थौ । रविवा-
सरे । श्री मातरपुरग्रामे लिखितं ॥ श्री ॥ श्री अंचलगच्छे ॥ श्री श्री श्री पूज्य प्रमुमहारक श्री श्री श्री
श्री श्री श्री श्री धर्ममूर्तिसूरिविजयराज्ये ॥ श्रीः ॥ छ ॥ श्री ॥ : ॥ श्री ॥ कल्याणमस्तुः ॥ छ ॥ श्रीः ॥
छ ॥ श्रीरस्तुः ॥

અર્થાત્ - શ્રી લઘુસંપ્રહણી સૂત્રની આ હસ્તપ્રત સંવત ૧૬૪૦ ના અષાઠ સુદી ૧૫ ને રવિવારે શ્રી માતર ગામમાં લખાવી છે. (તે વખતે) શ્રી ધર્મમૂર્તિસૂરિ વિદ્યમાન હતા, કલ્યાણ થાઓ.

પાના ૩૩ માં પંચ પરમેષ્ઠીની નીચેની સિદ્ધ શિલાની આકૃતિમાં ચીતરા ગોવિંદ સ્પષ્ટ લખેલું છે. તેના ઉપરથી આ હસ્તપ્રતના ચિત્રો ચિત્રકાર ગોવિંદે ચિતરેલાં છે, તેમ સાબિત થાય છે.

(૭) 'સંપ્રહણી સૂત્ર'ની બીજી હસ્તપ્રત, કે જે અંચલગચ્છીય પરંપરામાં ૧૮ મી પાટે બિરાજમાન હતા, તે મહાપુરુષ પુણ્ય નામધેય ભદ્રારક શ્રી કલ્યાણસાગરજીના સમયમાં જ તેમના અંતેવાસી પૂજ્ય શ્રી વિનયસમુદ્ર પંચ્યાસજીએ શ્રી રત્નનિધાન મુનિને વાંચવા માટે સંવત ૧૬૭૮ માં આસો સુદી ૧૧ ને શુરુવારે કચ્છ દેશના મુખ્ય શહેર ભુજમાં લખેલી છે.

संवत् १६७८ श्री अश्विन्यशितोपासकप्रतिमाभितायां तिर्थौ दित्यगुरौ श्री सकलदेशशृंगारहार कच्छदेशे श्रीमद् भूजनगरे श्रीमद् चलगच्छमुकटोपमानां श्री म. श्री कल्याणसागरसूरीश्वराणा मंतेवासि पं. श्रीमताविनयसमुद्रणालेखि ॥ श्रीरत्ननिधान पठनार्थ । मेघा पुस्तिका चिरंजीयाच्य ॥

અર્થાત્ સંવત ૧૬૭૮ ના આસો સુદી ૧૧ ને શુરુવારના દિવસે સકળ દેશમાં શિશો-મણિ કચ્છ દેશમાં આવેલા ભુજ શહેરમાં અંચલગચ્છમાં મુગટ સમાન ભદ્રારક શ્રી કલ્યાણ-સાગરસૂરીશ્વરજીના અંતેવાસી શિષ્ય પંચ્યાસ શ્રી વિનયસમુદ્ર(સાગર)જીએ આ હસ્તપ્રત શ્રી રત્નનિધાનને વાંચવા માટે લખી.

અગાઉ જણાવ્યા પ્રમાણે જામનગરના અંચલગચ્છના ભાંડારની કલાત્મક સુવર્ણાક્ષરી કલ્પસૂત્રની હસ્તપ્રતના અંત ભાગમાં કાળી શાહીથી લખેલી પુષ્પિકામાં પણ પૂજ્ય શ્રી



ચિત્ર	૧	પાતું	૪	દશ લવનપતિ દેવો.
"	૨	"	૭	દેવોના સાત ઝૈન્યો.
"	૩	"	૯	મેરુ પર્વત
"	૪	"	૧૯	છ લેશ્યાનાં સ્વરૂપો.
"	૫	"	૨૧	લોક પુરુષ
"	૬	"	૨૩	સાત નારકીનાં સ્વરૂપો.
"	૭	"	૨૮	ચક્રવર્તિનાં ચૌદ રત્નો.
"	૮	"	૨૯	વાસુદેવનાં સાત રત્નો.

આ ચિત્રો મુગલ બાદશાહ જહાંગીરના રાજ્યકાળમાં ચીતરાયેલાં છે. આ સંગ્રહણી સૂત્રના પ્રતના લેખક વિનયસમુદ્ર (વિનયસાગરજી) ખૂબ ઉચ્ચ કોટિના વિક્રાન હતા. તેઓશ્રી યુગપુરુષ શ્રી કલ્યાણસાગરજીના અંતેવાસી શિષ્ય હતા. તેઓ પોતે પણ પોતાને શ્રી કલ્યાણસાગરજીના અંતેવાસી તરીકે પુષ્પિકામાં પણ યોગબાવે છે.

આ પ્રમાણે અંચલગચ્છાધિપતિ શ્રી મેરુતુંગસૂરીશ્વરજી, શ્રી ધર્મપ્રભસૂરીશ્વરજી, શ્રી ધર્મભૂતિસૂરીશ્વરજી, શ્રી કલ્યાણસાગરજીના સમયમાં લખાયેલી કલ્પસૂત્રની સુવર્ણાક્ષરી હસ્તપ્રત અને સુવર્ણાક્ષરી સાદી અને શ્રી ધર્મપ્રભસૂરિજીની બનાવેલી કાલક કથાની દેશ વિદેશમાં આવેલી સચિત્ર હસ્તપ્રતોનો કાંઈક પરિચય આપવાનો મેં યથાશક્તિ પ્રયત્ન કર્યો છે. અંતમાં પૂજ્ય શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરીશ્વરજીના ઉપદેશથી થયેલાં સુકૃત્યોનો પરિચય આપવો હું યોગ્ય માનું છું.

અંચલગચ્છના મહાપ્રભાવિક ગચ્છાધિપતિ પૂજ્યશ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિજીનો જન્મ વઢિયાર દેશમાં લોલાડા ગામમાં શ્રીમાળી જ્ઞાતીય કોઠારી નારિંગ શ્રેષ્ઠીનાં પત્ની નાગિલદેવી કુશ્વિથી વિક્રમ સંવત ૧૬૩૩ ના વૈશાખ સુદી ૬ ના થયો હતો. તેઓ જ્યારે ગર્ભમાં આવ્યા ત્યારે, તેમની માતાએ સ્વપ્નમાં ઊગતો સૂર્ય જોયો હતો. તેઓશ્રીનું નામ સંસારી-પણામાં કોડનકુમાર પાડવામાં આવ્યું હતું. તેઓશ્રીની દીક્ષા નવ વર્ષની બાલ્યવયમાં ઘોળકામાં ગચ્છાધિપતિ શ્રી ધર્મભૂતિસૂરિજીના વરદ્ હસ્તે સંવત ૧૬૪૨ ના વૈશાખ સુદી



૩ ના ખૂબ જ ધામધૂમપૂર્વક થઈ હતી. તે વખતે તેમનું નામ શુભસાગર પાઠવામાં આવ્યું હતું. સંવત ૧૬૪૪ ના મહા સુદી ૫ ના તેઓશ્રીને વડી દીક્ષા પાલીતાણામાં આપવામાં આવી હતી અને ત્યારે તેમનું નામ 'મુનિ કલ્યાણસાગર' રાખવામાં આવ્યું હતું. તેઓશ્રીને આચાર્ય પદવી માત્ર સોળ જ વરસની વયે અમદાવાદમાં સંવત ૧૬૪૬ ના વૈશાખ સુદી ૩ ના આપવામાં આવી હતી.

તેઓશ્રીના ઉપદેશથી જામનગરના રહેવાસી મહાદાનેશ્વરી શ્રેઠ્ઠી રાજસી શાહે કરેલાં અનેક સુકૃત્યો પૈકીનાં કેટલાંક સુકૃત્યોની ટૂંકે નોંધ આપવાનું હું યોગ્ય માનું છું.

વિ. સ. ૧૬૮૭ માં પડેલા ભયંકર દુષ્કાળમાં રાજસી શાહે લોકો માટે અન્ન સત્રો ખુલ્લાં મૂકાવ્યાં હતાં.

સંવત ૧૬૭૫ ના વૈશાખ સુદી ૮ ના પૂજ્ય શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિજી પાસે ૫૧૫ જિનખિંઓની અંજન શલાકા કરાવી હતી. તે પ્રસંગે રાજસી શાહે ત્રણ લાખ ડોરીનો ખર્ચ કર્યો હતો.

સંવત ૧૬૬૦ માં શ્રી ધર્મભૂતિસૂરિ નવાનગર પધાર્યા હતા. રાજસી શાહે તેઓના ઉપદેશથી શત્રુંજયનો સંઘ કાઢવાનું કક્કી કર્યું.

સંવત ૧૬૬૫ માં પોતાના નાનાભાઈ નેણુશી શાહ તેમ જ પુત્ર સોમા કમસી તથા નેતા ધારા, મૂલજી નામના પોતાના ત્રણ ભાઈઓના પુત્રો તથા પુત્ર રમસી સાથે શત્રુંજયનો સંઘ કાઢ્યો હતો. જેમાં પ્રચુર ધન વાપર્યું હતું.

શત્રુંજય ગિરિરાજની યાત્રા કરી જામનગર પાછા આવ્યા પછી એક વખત પોતાના મનમાં જિનાલય બંધાવવાની ઈચ્છા ઉત્પન્ન થઈ. તે માટે જામ સાહેબને વાત કરી. જામ સાહેબે તેમની ઈચ્છા સુજાળની જગ્યા જિનમંદિર બંધાવવા માટે આપી. તત્કાલ જામનગરની મધ્યમાં સંવત ૧૬૬૮ ના વૈશાખ સુદી ૩ ના દિવસે જિનમંદિરનું ખાત મૂકી કરાવ્યું.

આ જિનાલયના મૂળનાયક શ્રી શાંતિનાથ તથા ચૌમુખ દેરામાં સન્મુખ શ્રી સહસ્ર-રૂણ પાર્શ્વનાથ તેમ જ બીજા જિનેશ્વર દેવોનાં ૩૦૦ ખિંબ નવાં કરાવ્યાં. આ જિનાલય અને જિનખિંઓની પ્રતિષ્ઠા કરવા માટે બાદશાહ જહાંગીરે પણ તેમને સન્માન આપેલું હતું. તેવા ગરુડનાયક અંચલગરુડાધિપતિ પૂજ્યશ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિજીને વિનંતિ કરીને નવાનગર પધારવા આમંત્ર્યા હતા. (સંવત ૧૬૭૫ ના વૈશાખ સુદી ૮ ના દિવસે અંજન શલાકા કરાવવાનું અગાઉ જણાવી ગયા છીએ.)

શ્રી રાજસી શાહે જામનગરમાં બંધાવેલા જિનાલયનું વારસુ જશવંત મેઘાએ સંવત ૧૬૭૨ ના અષ્ટમીના દિવસે શુભ સુકૂર્તમાં કર્યું હતું. તે વખતે ૬૬ જાજ લાંબા અને ૩૫



ગજ પહોળા વિશાળ જિનાલયનો પાયો નાખ્યો હતો. આ જિનાલયમાં મહેન્દ્ર નામક યૌસુખ શિખરના ૬૦૯ શૃંગ અને ૫૨ જિનાલયનું નિર્માણ કરવામાં આવ્યું. તેમાં ૩૨ નાટ્યારંભ કરતી પૂતળીઓ, ૧ નેમિનાથની ચોરી, ૨૬ કુંભિ, ૯૬ થાંભલા યૌસુખજીની નીચે અને ૭૨ થાંભલા ઉપરવર્તી થયા. આ પ્રમાણે નાગપત્ર મંડપવાળા લક્ષ્મી તિલક પ્રાસાદમાં શ્રી શાંતિનાથ પ્રભુને મૂળ નાયક તરીકે સ્થાપન કરવામાં આવ્યા. દરવાજાની બંને બાજુએ બે હાથી બનાવવામાં આવ્યા. આજુ તીર્થના વિમળ શાહના જિનાલયની માફક નવાનગર-જામનગરમાં શ્રી રાજસી શાહને યશ વિસ્તાર પામ્યો. આ સિવાય ઘણાં તીર્થોમાં અને ગામોમાં જિનમંદિરો તથા પૌષ્ઠશાળાઓ બંધાવી હતી.

સંવત ૧૬૭૫ માં જામનગરમાં આ પ્રતિષ્ઠા કરાવી, તે વખતે જામસાહેબે ઘણા સરકાર કર્યો. સંવત ૧૬૮૭ ના ભયંકર દુકાળમાં ગરીબોને શેટલા તથા દરરોજનું દોઢ કુળશી અનાજ દાનમાં આપ્યું. દુકાળમાં જગડૂ શાહની માફક રાજસી શાહે અન્નસત્રો ખોલી ઘણાં પુણ્ય કાર્યો કર્યાં.

ઉપર જણાવી ગયા પ્રમાણે રાજસી શાહે શત્રુજયનો સંઘ કાઢ્યો હતો. ત્યારબાદ તેમના પુત્ર રામસી શાહને ગોડી પાર્શ્વનાથની યાત્રા ન કરે, ત્યાં સુધી ભૂમિશયનો નિયમ હોવાથી, ગોડી પાર્શ્વનાથનો સંઘ પણ કરાવ્યો હતો. આ સંઘમાં વાગડ, કચ્છ, હાલાર આદિ સ્થાનોના સંઘો આમંત્રણ મળતાં એકત્રિત થયા હતા. ગોડીજી તીર્થમાં પહોંચતાં રસ્તામાં બે કોઈ ગામ કે નગર આવ્યાં, ત્યાં દરેક ઘેર બે શેર સાકર અને રૌપ્ય-મુદ્રિકાની લહાણી કરતાં કરતાં, ધામધૂમપૂર્વક યરપારકરમાં આવેલા ગોડી પાર્શ્વનાથ તીર્થની યાત્રા કરી હતી.

ઉપરોક્ત શ્રેષ્ઠી રાજસી શાહ અને તેમના પુત્ર શ્રેષ્ઠી રામસી શાહે જ ઉપર જણાવી ગયા, તે સંવત ૧૫૫૮ માં લખાયેલી કલાસમૃદ્ધ કલ્પસૂત્રની હસ્તપ્રત અંચલગચ્છાધિપતિ શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિજીને અર્પણ કરી હતી. પુષ્પિકામાં રાજસી શાહનો, 'રાજસિંહ' નામથી, રામસી શાહનો 'રામસિંહ' નામથી અને કલ્યાણસાગરસૂરિનો 'કલ્યાણસમુદ્ર'ના નામથી ઉલ્લેખ કરેલો છે.

બે પુણ્યપુરુષનો જન્મ આજથી ચારસો વર્ષ પહેલાં થયો હતો, અને જેમની ચારસોમી જન્મ શતાબ્દી નિમિત્તે આ સ્મારક ગ્રંથ તૈયાર થઈ રહ્યો છે, તેમનો યત્કિંચિત પરિચય આપવાનું હું ઉચિત માનું છું.

અંચલગચ્છાધિપતિશ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિજી

આ પુણ્યપુરુષે મોગલ શહેનશાહ જહાંગીર બાદશાહ તથા અનેક રાજા મહારાજાઓને પ્રતિબોધ કર્યો હતો. ('અંચલગચ્છ દિગ્દર્શન' પાનાં ૩૮૬ થી ૪૫૫ માં ખૂબ વિસ્તારથી તેઓશ્રીનું જીવન ચરિત્ર આપવામાં આવેલું છે.) અહીં એકાદ બે પ્રસંગોનો ઉલ્લેખ કરું છું.



લેખક પં. વિનયસમુદ્ર જ પાછળથી મહામહોપાધ્યાય પદવી પામ્યા હોવા જોઈએ. ઉપરોક્ત પ્રતનું લખાણ અને સંવત ૧૬૫૨ ની પુષ્પિકાઓના લેખક પણ આ મહાપુરુષ જ હોવા જોઈએ. અનેમાં સંવત ગૂઢાક્ષરોમાં આપેલો છે. તેઓશ્રીએ સંવત ૧૬૮૮ થી ૧૭૦૧ ની વચ્ચેના કેઈ પણ સમયે રચેલું 'લોજ વ્યાકરણ' કે જે કચ્છના મહારાવ ભારમદ્વજના કુંવર લોજરાજની તુષ્ટિ માટે તેમની વિનંતિથી રચ્યું હતું. વળી, સંવત ૧૭૦૨ ના કાર્તિક સુદ ૧૫ ને ગુરુવારે 'અનેકાર્થ' નામમાળા' જેનું બીજું નામ 'અનેકાર્થરત્ન કોષ' છે, તેની રચના પણ તેઓશ્રીએ કરી હતી.

અંતમાં, જે મહાપુરુષની જન્મ શતાબ્દી નિમિત્તે આ ગ્રંથ તૈયાર થયો છે, તે પુરુષના પોતાના સંગ્રહની ઉત્તમોત્તમ સુવર્ણકારી હસ્તપ્રત, કે જે સંવત ૧૫૫૮ માં પાટણમાં લખાઈ હતી અને સંવત ૧૬૫૨ માં બમનગરનિવાસી ઉદાર અને પુણ્યવાન દાનેશ્વરી રાજસી શાહ તથા તેમના પુત્ર રામસી શાહે પૂજ્યશ્રી કલ્યાણસાગરસૂરીશ્વરજીને પ્રેમભાવે જગતમાં જ્યાં સુધી સૂર્ય, ચંદ્ર, તારા ઇત્યાદિ અસ્તિત્વ ધરાવે, ત્યાં સુધી તેનું ચિરકાળ વાંચન ચાલુ રહે અને ચતુર્વિધ સંઘ તેનાં દર્શન, અને શ્રવણનો લાભ લે તેવી અંતઃકરણની મહેન્ટાઓપૂર્વક આરંભ કરી હતી. તે હસ્તપ્રતનું ચતુર્વિધ સંઘ અને જગતના સંઘ અને જગતના કલાપ્રેમીઓ લાભ લઈ શકે તેવી રીતે આ સ્મૃતિ ગ્રંથ પ્રકાશનની વ્યવસ્થા કરનાર મહાનુભાવો અને હાલમાં ગિરાજમાન અંચલગચ્છીય આચાર્યશ્રી ગુણસાગર-સૂરીશ્વરજી તથા સાહિત્યપ્રેમી શ્રી કલાપ્રભસાગરજી ઇત્યાદિ લાભ લઈ શકે, તેવી રીતે બમનગરના અંચલગચ્છના ઉપાધ્યયના સંગ્રહમાં આજ દિવસ સુધી ઉત્તમ રીતે રક્ષણ કરાયેલી આ ઉત્તમોત્તમ કલાસમૃદ્ધ દિવ્ય ગ્રંથરત્નનું પ્રકાશન કરવા બે પ્રેરણે તો હું આ લેખ લખવાની સાર્થકતા માની, અને સાથે સાથે આ કાર્યમાં બ્યારે મારી સેવાની અથવા સલાહની જરૂરિયાત ઉપસ્થિત થશે, ત્યારે તે વિના સંકોચે, નિસ્વાર્થ ભાવે આપીશ. આ પ્રતના સુંદર પ્રકાશનને પ્રકાશિત કરવા માટે ફક્ત એક લાખ રૂપિયાની આવશ્યકતા છે; અને આટલી રકમ સુંબઈના શ્રી અનંતાનાથજી દેરાસર ટ્રસ્ટ, બમનગરના અંચલ-ગચ્છીય ઉપાધ્યયનું ટ્રસ્ટ ઇત્યાદિ ટ્રસ્ટો ધારે તો અવરથ કરી શકે.

આ રકમનો વ્યય કરવાનો નથી, પરંતુ, આવા સુંદર પ્રકાશનની યોગ્ય કિંમત રાખીને, તેનું વિતરણ કરવાથી મૂળ રકમ તેના વ્યાજ સહિત ઉત્પન્ન થઈ શકે તેમ છે, એમ મારા વર્ષોના જૈન કલા-સાહિત્ય પ્રકાશનના અનુભવ ઉપરથી કહું છું. આ લેખના વાંચનારાઓને શાસનદેવો આ અમૂલ્ય પ્રકાશનને પ્રકાશિત કરીને તેના મુખ્ય સંગ્રાહક શ્રેષ્ઠી રાયસી શાહ, રામસી શાહ અને અંચલગચ્છાધિપતિ ભદ્રારક શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરીશ્વરજીનું નામ અમર કરવા પ્રેરણા આપો, એ જ અભ્યર્થના !

✘

શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ





नैन चित्रकणाना विकासमां अयलजच्छीय : श्री माणिक्यकुंजरसूरिणो क्षणो :

— श्री सारभाई मणिलाल नयाथ

नवी दिल्लीना राष्ट्रीय म्युजियममां, विक्रम संवत १४७४ मां जेठ सुदी पूर्णिमाये गुरुवारना दिने भाउभेर (राजस्थान)मां लणायेदी सुंदर अने रंगीन जेवां २७ चित्रोवाणी हस्तप्रत छे, ते कलानी दृष्टिये उच्च प्रकारनी छे. ते प्रतना उल मा पानानी पुष्पिकाभांथी पूज्यश्री माणिक्यकुंजरसूरीश्वरल्लो उल्लेख भारतीय ज्ञानपीठ (नवी दिल्ली)थी प्रगट करायेल Jain Art and Architecture, Volume III मां चित्रपेटी २७४ मां आ प्रमाणे छे.

संवत् १४७४ वर्ष ज्येष्ठ शुदि १५ गुरौ ॥

अर्हन्मूलः सुधर्मादिकगणधरजः स्कंधबंधाभिरामः

स्फूर्जत् श्रीसंघशासः स्वविरवरदलश्चारुचारित्रपुष्पः ।

दानाधैर्नीरपूरैः सकलमुखरैः संततं सिच्यमानः

सच्छायापास्ततापः शिवगतिफलदः कल्पकल्पद्रुमो वः ॥१॥

श्रीमदंचलगच्छे श्रीजिनचंद्राख्यसूरयः ।

सूरिः सुमतिंसिंहश्च पद्मदेवस्तथा गुरुः ॥ १ ॥

श्री माणिक्यकुंजरसूरीश्वरल्लो

सूरिद्रोऽभयदेवाख्योऽभयसिंहेति सूरयः ।

सूरिगुणसमुद्रश्च सूरिर्माणिक्यकुंजरः ॥ २ ॥

श्रीश्रीमालवंशे भुवने बभूव द्दामिधो वाग्भट-मेरुदुर्गे ।

भार्या पुनर्देवलदेवी नाम्ना पुत्राः पवित्राः किल तस्य संति ॥ ३ ॥

जेसा-हापा-देईया-आपू-नाम्ना महाजननिकमुख्याः ।

तेषां चापरमाता दूहादेवी प्रसिद्धास्ति ॥ ४ ॥

चतुःसप्ततिवर्षे साऽकारयत् कलःपुस्तिकाम् ।

श्रीमद गुणसमुद्राख्यसूरिभ्यो दत्तं तपुनः ॥ ५ ॥ श्री ॥



श्री आर्य कल्याण गौतम स्मृति ग्रंथ

અર્થાત્ જિનશાસનરૂપી કલ્પવૃક્ષમાં મૂળ રૂપે શ્રી જિનેશ્વર દેવો અને સુધર્મ સ્વામી ઇત્યાદિ ગણુધર ભગવંતો થકી રૂપે છે, અને ઉત્તમ ચારિત્રવાળા સ્થવિર ભગવંતોના ઉત્તમ ચારિત્ર રૂપી તેનાં ફૂલ છે. દાન ઇત્યાદિ સેવા દ્વારા સઘળા દેવેત્રો તેની નિરંતર સેવના કરે છે. તેની સુંદર છાયા સંસાર રૂપી તાપને દૂર કરે છે, અને તે મોક્ષગતિનું રૂપ આપનારું છે. આ જિનશાસન રૂપી કલ્પવૃક્ષ સમાન છે.

તેમાં કલ્પવૃક્ષ સમાન શ્રી અંચલગચ્છમાં જિનચંદ્રસૂરિણના શિષ્ય શ્રી સુમતિચંદ્રણ છે. તેઓને પદ્મદેવસૂરિણ નામના શિષ્ય, શ્રી પદ્મદેવસૂરિણને શ્રી અભયદેવણ નામના સૂરિણ, શ્રી અભયદેવણસૂરિણને શ્રી અભયચિંહસૂરિણ, શ્રી અભયચિંહસૂરિણને શ્રી ગુણસમુદ્ર-સૂરિણ અને શ્રી ગુણસમુદ્રસૂરિણને શ્રી માણિક્યકુંજરસૂરિણ નામે શિષ્ય હતા. (૧-૨)

તે ખતે શ્રી માળી વંશમાં વાગ્લટ-મેરુ દુર્ગ (હાલના બાડમેર) માં હ્રદા નામનો શ્રાવક હતો. તેને દેવલદેવી નામે પત્નીથી ઉત્પન્ન થયેલા જેસા, હાયા, દેઈઆ અને આપૂ નામના મહાજનોમાં મુખ્ય એવા ચાર પુત્રો તથા તેઓની હ્રદાદેવી નામની સાવકી માતા પ્રસિદ્ધ હતી. સંવત ૧૪૭૪ માં આ હ્રદા નામના શ્રાવક અને તેના કુટુંબીજનોએ આ કલ્પસૂત્રનું પુસ્તક તૈયાર કરાવી શ્રી ગુણસમુદ્રસૂરિણ તથા શ્રી માણિક્યકુંજરસૂરિણને વહોરાવ્યું.

આ માણિક્યકુંજરસૂરિણના ઉપદેશથી સંવત ૧૫૩૫ માં સુમતિનાથ ભગવાનની ધાતુપ્રતિમા કરાવેલી છે, તે શ્રી આબુ તીર્થની ભમતીમાં છે, તેનો લેખ આ પ્રમાણે છે:

સંવત્ ૧૫૩૫ વર્ષે કાં વદિ ૨ વૃષે શ્રી શ્રીમાલં શ્રેં રહિયા માં ચારુસુત માંહણકેન માં અહવાદે સુત હાંસાયુતેન શ્રી અંચલગચ્છે । શ્રી માણિક્યકુંજરસૂરીણામુપદેશેન શ્રેં કેલ્હાસુત હાવા શ્રેયસે શ્રી સુમતિનાથચિમ્બં કારિતં પ્રતિષ્ઠિતં શ્રી સંઘેન ।

— અંચલગચ્છ દિગ્દર્શન (પૃ. ૨૬૪)

‘અંચલગચ્છ દિગ્દર્શન’ના લેખક ‘શ્રી માણિક્યકુંજરસૂરિ એ જ માણિક્યશેખરસૂરિ સંભવે છે’ એમ લખે છે, તે વાસ્તવિક નથી.

આ શ્રી માણિક્યકુંજરસૂરિણએ ઉપરોક્ત સંવત ૧૪૭૪ માં લખાયેલી સુંદરતમ રંગીન ચિત્રોવાળી હસ્તપ્રત ત્રિવાય પોતાના જાપના ઉપયોગ માટે કરાવેલા સૂરિમંત્રનો પ્રાચીન રંગીન કપડા ધરતો યંત્રપટ બિજાપુર (ગુજરાત)માં સ્વર્ગસ્થ શ્રી કનકવિમલસૂરિણના ભંડારમાં હતો. તેનો ફોટો. ‘શ્રી સૂરિમંત્ર કલ્પસમુચ્ચય’ના બીજા ભાગના પાના ૨૧૬ ની સામે પ્રસિદ્ધ થયેલો છે. આ ઉપરાંત તેઓશ્રીએ કરાવેલો ‘શ્રી ઋષિમંડલયંત્ર’નો સુંદર

૧ શ્રી જૈન સાહિત્ય વિકાસ મંડળ, મુંબઈ. ઈ. સ. ૧૯૭૭



રંગીન પટ આગમપ્રભાકર સ્વ. શ્રી પુણ્યવિજયના સંગ્રહમાં હતો. તેના ઉપરથી રંગીન ખ્લોક કરાવેલો પટ મારા પોતાના સંગ્રહમાં છે.

ઉપરોક્ત કૃતિઓ જોવાથી, તેઓશ્રીનો જૈન ચિત્રકલા તથા જૈન મંત્ર-આમ્નાયો પ્રત્યેનો અદ્વિતીય પ્રેમ હોવાનું સાબિત થાય છે. આવા ઉચ્ચ કોટિના મહાપુરુષના જીવન સંબંધી પ્રકાશ પાડે તેવું સાહિત્ય ઉપલબ્ધ નથી.

સંવત ૧૪૭૪ માં લખાયેલી સુંદર ચિત્રવાળી હસ્તપ્રતમાં પણ તેઓશ્રીનો આચાર્ય તરીકે ઉલ્લેખ છે અને સંવત ૧૫૩૫ માં તેમના ઉપદેશથી કરાવેલી ધાતુપ્રતિમા પરના લેખ ઉપરથી એમ લાગે છે કે, તેઓશ્રીનો દીક્ષાપર્યાય બહુ જ લાંબા સમયનો હશે અને તે દરમિયાન ઉપરોક્ત હસ્તપ્રત અને સુંદર રંગીન ચંત્રપટો સિવાય ઘણી કલાકૃતિઓનું સર્જન તેઓશ્રીના ઉપદેશથી થયું હશે. તેઓશ્રીની આચાર્ય પદવી વીસપચીસ વર્ષની ઉંમરે થયેલી માનીએ, તો પણ તેઓશ્રીનું આયુષ્ય ઓછામાં ઓછું ૮૦-૮૫ વરસનું માની શકાય. આવા ઉચ્ચ કોટિના કલાત્મક સાહિત્યનું સર્જન કરાવનાર મહાપુરુષનું જીવંત સ્મારક આ કલાકૃતિઓ જ છે.



મહામંત્રવિશારદ અંચલગચ્છાધિપતિ શ્રી મેરુતુંગસૂરિ કૃત શ્રી સૂરિમુખ્યમંત્રકલ્પ [સચિત્ર]

શ્રી અંચલગચ્છની પરંપરામાં ૧૧ મીં પાટે થયેલા મહામંત્ર વિશારદ શ્રી મેરુતુંગ-સૂરિજીનો જન્મ મારવાડમાં આવેલા નાણીનગરમાં સંવત ૧૪૦૩ માં પોરવાડ જ્ઞાતિના વેરા વઠ્ઠરસિંહ પિતા અને ન્હણુલેદ નામની માતાને ત્યાં થયો હતો. સંસારીપણામાં તેમનું નામ વસ્તિગ હતું. તેઓને સંવત ૧૪૧૦ માં માતાપિતાની સંમતિથી ધામધૂમપૂર્વક નાણી ગામમાં અંચલગચ્છીય બહુશ્રુત શ્રી મહેન્દ્રપ્રભસૂરિએ દીક્ષા આપી હતી. સંવત ૧૪૨૬ માં ગુજરાતની પ્રાચીન રાજધાની અણહિલપુર પાટણમાં તેઓશ્રીના ગુરુદેવ શ્રી મહેન્દ્રપ્રભસૂરિજી-એ, સંઘવી નરપાત્રે કરેલા મહોત્સવપૂર્વક તેઓશ્રીને આચાર્યપદે સ્થાપન કર્યા હતા. સં. ૧૪૪૬ માં તેઓશ્રીને ગચ્છનાયક પદ આપવામાં આવ્યું હતું અને તેઓશ્રી ૬૮ વરસની ઉંમરે સંવત ૧૪૭૧ ના સાગશર સુદી પાંચમના પાટણમાં જ કાળધર્મ પામ્યા હતા.



શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ

તેઓશ્રીના જીવનને લગતો વિશિષ્ટ વૃતાંત 'અંચલગચ્છ દિવ્દર્શન' નામના ગ્રંથમાં પૃષ્ઠ ૧૯૯ થી ૨૩૫ માં આપવામાં આવેલો છે.

એમના રચેલા ગ્રંથો :

સંવત ૧૪૪૪ માં કાતંત્ર વ્યાકરણ પર ખાલાવબોધ વૃત્તિ રચી; જેના ઉપર પોતે જ ચતુષ્કવૃત્તિ ટિપ્પનક નામની ૨૧૨૮ શ્લોક પ્રમાણુ કૃતિ રચી છે. જેનો ટૂંક પરિચય આ લેખમાં જ આપેલો છે. ત્યાર પછી જૈન મેઘદૂત કાવ્ય, ષટ્દર્શન સમુચ્ચય (વે. નં. ૧૬૬૬), સંવત ૧૪૪૯ માં સપ્તતિ ભાષ્ય પર ટીકા બનાવી.^૧ તેમાં મુનિ શેખરસૂરિએ રચવામાં સહાય કરી હતી. ભાવધર્મ પ્રક્રિયા, શતક ભાષ્ય, નમોત્યુષ્ઠ પર ટીકા, ઉપદેશ-માળાની ટીકા, સુસહકથા, ધર્મોપદેશ, લઘુશતપદી, સંવત ૧૪૫૦ માં પોતાની ૫૩ વર્ષની વયે એટલે ૧૪૫૬ માં અથવા તે શતકના ૫૩ મા વર્ષે, એટલે સંવત ૧૪૫૩ માં શતપદિકા સારોદ્ધાર અને સૂરિમંત્રકલ્પ સારોદ્ધાર (જુઓ. પીટર્સન રિપોર્ટ પૃ. ૨૪૮), શ્રી કંકાલ રસાધ્યાય (જુઓ. વેબર વર્ષ ૧. પૃ. ૨૬૭) તથા નાભિવંશસંભવ કાવ્ય, ચદુવંશસંભવ કાવ્ય, નેમિદૂત કાવ્ય આદિ કાલિદાસ, માધ વગેરેનાં પાંચ કાવ્યની પેઠે કાવ્ય, જેસાણ પ્રબંધ જેમાં ઉમરકોટના જેસાણએ આ સૂરિજીના ઉપદેશથી ઉમરકોટમાં જ શ્રી શાંતિનાથ પ્રભુનો ૭૨ દેવકુલિકાવાળો પ્રાસાદ કરાવ્યો અને શત્રુજયાદિ તીર્થોની યાત્રા કર્યાનું સુંદર વર્ણન છે.

પ્રસ્તુત પૂજ્યશ્રી મેરુતુંગસૂરિની બાબતમાં તેઓ પ્રખર મંત્રવાદી હતા. તે સંબંધમાં તેમના જીવનમાં બનેલી કેટલીક ઘટનાઓનો ઉલ્લેખ તેમની પરંપરામાં ધર્મ ગયેલા એક અજ્ઞાતશિષ્યે આ પ્રમાણે કરેલો છે :

(૧) મેરુતુંગસૂરિજીએ આસાઉલી (આજનું અસારવા) માં યવનરાજને પ્રતિબોધ આપીને અહિંસાનો મર્મ સમજાવ્યો હતો. એવો ઉલ્લેખ કરેલો છે કે, આ વાત કહેતાં યવનવાડિયું કે મહિતો વીતી બધ એટલી મોટી છે :

આસાઉલીઈ સાખ જવનરાઉ પરિમોડિઉયે, કહતાં લાગઈ પાખ માસ વાત છઈ તે ઘણીય.

૧. આ ગ્રંથની પ્રશસ્તિમાં કર્તા પોતે આ પ્રમાણે જણાવે છે :

શિષ્યપ્રશિષ્યસ્મરણાર્થમેતૈ વિનેય વાત્સલ્ય રસામ્બુપેતૈઃ ।

વ્યતાનિ નન્દામ્બુધિવેદસોમ (૧૪૪૯) સંવત્સરે સપ્તતિમાષ્યટીકા ॥

કાવ્યં શ્રી મેગદૂતાલ્યં, ષટ્દર્શન સમુચ્ચયઃ । વૃત્તિર્વાલાવબોધાલ્યા ધાતુપરાયણં તથા ॥

एवमादि महाग्रन्थनिर्माणपरायणाः । चतुराणां चिरं चेतश्चमत्काराय येऽन्वहम् ॥

શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ



(૨) પુરિસાદાણીય મહિમાવંત શ્રી શંખેશ્વર મહાતીર્થની નજીકમાં જ આવેલા દોલાડા ગામમાં પૂજ્યશ્રી મેરુતુંગસૂરિશિષ્યે ભયંકર સર્પનું ઝેર શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુની સ્તુતિ કરીને દૂર કર્યું હતું, તે વાત રાસકારના સમયમાં જાણીતી હતી. આ પ્રસંગ વર્ણવતાં રાસકાર કહે છે કે, એક વખત આચાર્યદેવ સંધ્યા સમયે આવશ્યક ક્રિયા કરીને કાઉસગ્ગ ધ્યાનમાં મગ્ન થઈને ઊભા હતા, તે વખતે એક કાળા સર્પે આવીને આચાર્યશ્રીને પગે ડાંખ દીધો. તે વખતે તેઓ મેરુતુંગસૂરિ, પૂર્વે થઈ ગયેલા મેતાર્ય દમદન્ત તથા ચિલાતીપુત્ર વગેરે મુનિઓની જેમ ધ્યાનમાં સ્થિર રહ્યા અને કાયેત્સર્ગ પૂર્ણ થયા પછી શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુની પ્રતિમા સમક્ષ ધ્યાનામ્ન જમાવી બેસી ગયા. પાર્શ્વનાથ પ્રભુના ધ્યાનના પ્રભાવથી તેઓનું બધું ઝેર ઊતરી ગયું. સવારમાં તેઓનું વ્યાખ્યાન શ્રવણ કરવા સંઘ આવ્યો, ત્યારે આચાર્યદેવને સ્વસ્થ ભેઈ સંઘમાં આનંદ છવાઈ ગયો. અને અંચલગચ્છનો મહિમા સારા યે ગામમાં પ્રસર્યો :

અન્ન દિવસિ ગુરુરાય, સાંઝ આવશ્યક કરીય;
કાઉસગિહુઉ થિરકાય, કાલ ભુઅંગમિ પગડસીય.
મુણિ મેયજ્જ ચલાઈપુત, મુણિ દમદન્ત જિમ;
અહિયાસી થિર થાઈ, કાઉસગ્ગ પૂરઉ કરીય.
મંત્રયંત્ર મણિમૂલ ગણુ, ગુણીયા ગદ ગારુડીય;
ઔષધ મૂઢી મૂલ, પરમધામિ લહુ લાઈ મન.
પાસ જિણેસર ણિંગ, આસણુ માંડીઉએ;
લખ લાગઉ અવિલંખ, અમીય પ્રવાહ ઉઘાડીઉએ.
ગાણુ અમીય રસઅંગ, તિમ સીચિય જિમ સવિસ;
નિન્નાસીય સવ્વંગરવિકસ, પસરિરિ તિમિરહ જિમ.
ઉગમતઈ સિરિ સૂરિ, સૂરિરાઉ સોભાગ નિધ;
ઉઠિઉ આણુંદપૂરિ, અમિય સરિસ દેસણુ કરઈ.
ઉછલીઉ જયવાદ, કલરવ જિણુસાસણુ લઉએ;
જગુવરિ નિરૂવઈ નાદ, અંચલગચ્છહ મતિ વલઈએ.
સાવગ કરઈ અસંગ, દ્રવ્ય સ્તવ ભાવહિ સહિય;
કલિ જિમ કાલભુયંગ, છતઉ જગિ રેખા રહિય.

(૩) લાવણ્યચંદ્ર 'વીરવંશાનુકેમ'માં મેરુતુંગસૂરિના જીવન વિષે આમ નોંધ કરે છે : ગણુનાયક મેરુતુંગસૂરિને અષ્ટાંગયોગ, તથા સર્વ વિદ્યાઓનું જ્ઞાન હતું અને સદૈવ



શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ



પન્નાવતી અને ચક્રેશ્વરી દેવીઓ એમની પાસે આવતી હતી. શ્રી હરાપલ્લી પાર્શ્વનાથના અધિકૃત યજ્ઞની કૃપા વડે ઉત્પન્ન થયેલા પ્રભાવને સાંભળેલો હોવા છતાં બૃહસ્પતિ પણ વર્ણન ન કરી શકે, તો પછી મારા જેવો મંદ બુદ્ધિવાળો માણસ કેવી રીતે વર્ણન કરી શકે ?

તત્સ્થાને પ્રભુ મેરુતુંગગણ મૃચ્છોદ્દાંગયોગં સમા ।

વિદ્યાઃ સમ્યગ્વેત્ સદૈવ સવિધે પદ્મા ચ ચક્રેશ્વરી ॥

જીરાપલીજિનેશયક્ષક્રપયોદ્ભૂતાન્ પ્રમાવાન્ શ્રુતા—

ન્વક્તું વાગપતિરક્ષમઃ કિમુપુનર્માદિગ્નરો મંદઘીઃ ॥૩૫॥

(૪) વળી, 'મેરુતુંગસૂરિશાસ'માં શ્રી ચક્રેશ્વરી દેવી મેરુતુંગસૂરિનું સાન્નિધ્ય કરતાં હતાં એવો ઉલ્લેખ છે.

‘સાન્નિધ્ય કર્શં અપાર, ચઉપટ ચક્ષેસરિ સૂરિય.’

(૫) શ્રી શત્રુઞ્ચ પર્વત ઉપર આવેલા ભંડારીજીએ અંધાવેલા જિનમંદિરના શિલા-લેખમાં ચક્રેશ્વરી દેવી મેરુતુંગસૂરિ ઉપર પ્રસન્ન થયાં હતાં, એવું વિધાન છે.

ચક્રેશ્વરી મગવતી વિહિત્તપ્રસાદાઃ શ્રી મેરુતું સૂરયો નરદેવવંચાઃ ॥ ૧૦ ॥

(૬) અંતમાં 'ૐ નમો દેવદેવાય' થી શરૂ થતા મહામંત્ર ગર્ભિત શ્રી હરાપલ્લી પાર્શ્વનાથ શ્લોક ૧૪, કે જે મારા તરફથી પ્રસિદ્ધ થયેલા 'મંત્રાધિરાજ ચિંતામણિ' નામના અંધનાં પૃષ્ઠ ૪૮-૪૯ ઉપર ઇ. સ. ૧૯૩૬ માં પ્રસિદ્ધ થયેલ છે. તે સ્તોત્રની ઉત્પત્તિનું કારણ વડનગરમાં કેવી રીતે ઉત્પન્ન થયું તે દર્શાવીને પુણ્યનામધેય, પ્રાતઃસ્મરણીય અંચલ-ગન્ધેશ શ્રી મેરુતુંગસૂરિની મારા સંપ્રદમાં આવેલી જે મહત્ત્વની હસ્તપ્રતોનો ટૂંક પરિચય આપવાનું હું યોગ્ય માનું છું.

એક વખત વિહાર કરતાં પૂજ્યશ્રી મેરુતુંગસૂરિ, પોતાના શિષ્ય-પ્રશિષ્યેના પરિવાર સહિત વડનગરના ગામ બહાર આવેલા તળાવની પાળ ઉપર આવીને સ્થિરતા કરી. તે વખતે નાગર બ્રાહ્મણોનાં ત્યાં ત્રણસો ઘર હતાં. નગરમાં ગોચરી માટે ફરતાં શિષ્યોને કોઈએ કહ્યું કે, 'સારું થયું, તપોવૃદ્ધિ થઈ.' થોડા સમય પછી ગામના એક કરોડપતિ નગરશેઠના એકના-એક પુત્રને સર્પે ડંશ દીધો. સર્પદંશથી છોકરો મૂર્છિત થઈ ગયો. ઘણા ઉપાયો કરવા છતાં છોકરો ભાનમાં નહીં આવવાથી તેને મરણ પામેલો માની શેવા-કૂટવાનું શરૂ થઈ ગયું. મેરુતુંગસૂરિએ નગરશેઠને પૂછવ્યું કે, 'છોકરાને જીવતો કરી આપું તો શું આપશો?' નગર-શેઠ ભારોભાર સોનું આપવા કંચ્છા બતાવી. ગુરુ મહારાજ તો નિઃસ્પૃહી હતા. જેથી સર્વ નાગરોએ શ્રાવક થવાનું કબુલ કર્યું. એટલે ઉપરોક્ત ૐ નમો દેવદેવાય થી શરૂ થતું સ્તોત્ર રચ્યું અને નવકુળ નાગને ખેલાવ્યા. ડસેલા સર્પને ડંખે વળગાડી સર્વ ઝેર ચૂસી

શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ



લેવઠાવ્યું, અને છોકરાને જીવતો કર્યો. આચાર્યના પ્રભાવથી સૌએ જૈન ધર્મનો સ્વીકાર કર્યો અને મોટા ઉત્સવપૂર્વક મેરુતુંગસૂરિનો વડનગરમાં નગરપ્રવેશ કરાવવામાં આવ્યો. તેઓશ્રીનાં ઉપદેશથી નાગરોએ વડનગરમાં જિનમંદિર તથા ઉપાશ્રય બંધાવ્યાં.

ઉપરોક્ત મહામંત્રવાદી, પ્રખર સાહિત્યકાર તથા પરમ તપસ્વી શ્રી મેરુતુંગસૂરિજીએ પોતાના જ હાથે લખેલી શ્રી સૂરિમુખ્યમંત્રકલ્પની એક સુંદર હસ્તપ્રતિ મારા પોતાના સંગ્રહમાં છે.

પ્રતિ પરિચય : આ પ્રતિ ૪૯ પાનાંની છે. તેની લંબાઈ ૫૬ ઇંચ અને પહોળાઈ ૨૬ ઇંચ છે. આ પ્રતિ પોતાની પાસે રાખીને, તેનો નિરંતર સ્વાધ્યાય કરવા માટે, પોતાના સ્વહસ્તે જ મેરુતુંગસૂરિએ લખેલી છે. જે વાતનો સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ, ૪૯ પાનામાં પોતે જ આ પ્રમાણે કરેલો છે :

શ્રીમદંચલગચ્છેશઃ શ્રીમેરુતુંગસૂરયઃ । આલોક્યાનેકસૂરીદં મુહ્યમંત્રોપયોગિનઃ ॥ ૧ ॥ મંથાન્ ગચ્છોપયોગાર્થ સારોદ્ધારં વ્યધુઃ સ્વયં ॥ શ્લોકાઃ પંચશતાન્યત્રાષ્ટાપંચાશ્ચ્ચનિશ્ચિતાઃ । ઇતિશ્રી વિધિપક્ષ મુહ્યાભિધાન શ્રીમદંચલગચ્છેશ શ્રી મેરુતુંગસૂરિલિખિતઃ શ્રી અંચલગચ્છે શ્રી સૂરિમુહ્યમંત્રકલ્પ છ ॥ મંથામ્રં ૫૫૮ ॥ છ ॥

અર્થાત : શ્રીમદંચલગચ્છેશ શ્રી મેરુતુંગસૂરિએ અનેક સૂરિમુખ્યમંત્રોપયોગ કલ્પેતુ નિરીક્ષણ કરીને, આ ગ્રંથ પોતાના ગચ્છના ઉપયોગ માટે, અનેક સૂરિમંત્રોના સારોદ્ધાર-રૂપ, પાંચસો અઠાવન શ્લોક પ્રમાણ આ સૂરિમુખ્યમંત્રકલ્પ નામનો ગ્રંથ વિધિપક્ષના મુખ્ય નામથી ઝોળખાતા એવા અંચલગચ્છેશ શ્રી મેરુતુંગસૂરિએ બંધે લખેલો છે.

આ ઐતિહાસિક મહાપુરુષે લખેલી હસ્તપ્રત, પ્રાચીન તાડપત્રીય પ્રતોની માફક છેક પાનાના મધ્ય ભાગમાં ૭ છિદ્રવાળી છે. અને દરેક છિદ્રને ફરતું સુંદર લાલ શાહીથી દોરેલું કમલ પાંખડીઓ જેવું સુશોભન છે. પ્રતના અક્ષરો ઝોળાકાર, મનોહર અને સુવાચ્ય છે. દરેક પત્રમાં સાત અથવા લીટીઓ છે અને દરેક લીટીમાં ૨૭-૨૮ અક્ષરો છે.

વાંચકોની બાજુ ખાતર ખીજું પાનું કે જેમાં છતમાં બાંધેલા ચંદરવાની નીચે, સુવર્ણના સિંહાસન ઉપર બેઠેલા જૈનાચાર્યનું સુંદર ચિત્ર છે. આ પ્રત મેરુતુંગસૂરિએ પોતાના હાથે જ લખેલી હોવાથી આ ચિત્ર તેઓશ્રીના ગુરુશ્રી મહેન્દ્રસૂરિજી અને તેઓશ્રીની સામે બે હાથ બેઠીને બેઠેલા શિષ્ય (શ્રી મેરુતુંગસૂરિજી) હોવાનો સંભવ છે. ચિત્રની નીચેના ભાગમાં એક ભક્ત શ્રાવક, બે સાધ્વીઓ તથા એક શ્રાવિકા બંને હસ્તની અંબલિ બેઠીને સુવર્ણસિંહાસન ઉપર બેઠેલા શ્રી મહેન્દ્રસૂરિજીનો ઉપદેશ સાંભળતાં બેઠેલાં છે. આ ચિત્ર સામાન્ય પ્રકારનું હોવા છતાં ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ ખૂબ મહત્ત્વ ધરાવે છે. ચિત્રની



શ્રી આર્ય કવ્યાલય ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ



લંબાઈ ૧૩ ઈંચ તથા પહોળાઈ ૨ ઈંચ માત્ર છે. વાંચકોની જાણ ખાતર આ ઐતિહાસિક પ્રતનાં પાનાં જે ઉપરનું શ્રી મહેન્દ્રસૂરિ તથા પૂજ્યશ્રી મેરુતુંગસૂરિજીવાળા ચિત્રના આઠ લીટીમાં લખેલા સુંદર સુવાચ્ય લખાણ સહિતનું આખું પાનું તથા પ્રતના છેવટના ૪૯ માં પાના ઉપરની પાંચ લીટીઓ કે જેમાં પૂજ્યશ્રી મેરુતુંગસૂરિજીએ પોતે જ આ પ્રત લખ્યાનો ઉદ્દેશ્ય પાનાની થોથી લીટીના મધ્ય ભાગમાં શ્રીમેરુતુંગસૂરિલિખિત: સ્પષ્ટ અક્ષરોથી કરેલો છે, જેની રચના આ ગ્રંથના પ્લોક ચિત્ર ૧ માં આ સાથે જ કરેલી છે.

આ હસ્તપ્રત લગભગ [પસ્તાલીસ વર્ષ પહેલાં મને અમદાવાદના એક જૈન પુસ્તક વિકેતા પાસેથી પ્રાપ્ત થઈ હતી અને મેં પણ હસ્તપ્રતનાં ખીજ પાનામાં માત્ર એક જ ચિત્રની વિશિષ્ટ મહત્તા સમજીને ખરીદ કરી હતી અને તે સ્વર્ગસ્થ આગમ-દિવાકર પૂજ્યશ્રી પુણ્યવિજયજીને પાટણ મુકામે જતાવતાં આ હસ્તપ્રત મહાપ્રભાવિક પૂજ્યશ્રી મેરુતુંગસૂરિજીએ પોતાના હાથે જ લખ્યાનું કહીને આ પ્રતની ઐતિહાસિક મહત્તા સમજાવી હતી. આ આખા ય સૂરિમુખ્યમંત્રકલ્પનું મૂળ અને તેના ગુજરાતી ભાષાંતર સહિત મેં મારી ગ્રંથમાળામાં 'સૂરિમંત્રકલ્પ સંદોહ' નામના ગ્રંથમાં છપાવી દીધેલ છે. આ ગ્રંથમાં ખીજ પણ સૂરિમંત્રકલ્પો તથા શ્રી સિંહતિલકસૂરિ કૃત વર્ધમાન વિદ્યાકલ્પ વગેરે ગુજરાતી ભાષાંતર સાથે છપાવેલ છે. હાલમાં થોડી જ નકલો પ્રાપ્ત છે. અત્યાર સુધીની કાગળ પરની સચિત્ર હસ્તપ્રતોમાં મળી આવેલા ચિત્રો પૈકી આ હસ્તપ્રતનું ચિત્ર કદમાં નાનામાં નાનું છે. આ ચિત્રની પાશ્વ બૂમિકા લાલ રંગની છે. ચિત્રમાં સાધુઓનાં વસ્ત્ર સફેદ છે અને માત્ર મહેન્દ્રપ્રભસૂરિ જે સિંહાસન ઉપર બેઠેલા છે, તે સિંહાસનમાં જ ચિત્રકાર સોનાની શાહીનો ઉપયોગ કરેલો છે. શ્રી મહેન્દ્રપ્રભસૂરિજી અને શ્રી મેરુતુંગસૂરિજીની વચ્ચે સ્થાપનાચાર્યજી છે. ગુજરાતની જ નાશિત કલાના ચૌદમા સૌકાના અંતિમ સમયનું આ ચિત્ર હોવાથી, તે સમયના પુરુષ અને સ્ત્રીઓનો પહેરવેશ આ ચિત્ર રજૂ કરે છે. અગાઉ જણાવી ગયા પ્રમાણે 'સૂરિમંત્રકલ્પ સારોદ્ધાર'ની રચના મેરુતુંગસૂરિજીએ વિક્રમ સંવત ૧૪૫૩ માં કરેલી છે. વળી સૂરિમંત્રકલ્પોના સારોદ્ધાર રૂપ આ ગ્રંથનું ખરું નામ 'શ્રી સૂરિમુખ્ય મંત્ર-કલ્પ' હોવાનું ગ્રંથકારે પોતે જ અંત ભાગમાં જણાવેલ છે.

વળી આવા પ્રકાંડ વિદ્વાન અને મંત્રવાદી તથા દેવોને પણ માન્ય પ્રાત:સ્મરણીય શ્રી મેરુતુંગસૂરિ જેવા મહાપુરુષે પોતાની પાસે અનેક શિષ્યો તથા પ્રાશિષ્યો હાજર



હોવા છતાં આ મહામૂલ્યવાન કૃતિ પોતાના જ હાથે લખી છે, તે તેઓશ્રીની જ્ઞાન પ્રત્યેની અડગ ભકિત દર્શાવે છે.

મારા સંપ્રદામાં તેઓશ્રીએ રચેલા 'કાત'ત્રવ્યાકરણ'ના બાલાવબોધ ઉપર 'ચતુષ્કવૃત્તિ ટિપ્પનક' નામનો લગભગ પંદરમા સૌકામાં ૨૧૨૮ શ્લોક-પ્રમાણની કાગળ પર લખા-યેલી ૭૭ પાનાંની હસ્તપ્રત છે. આ પ્રતની લંબાઈ ૮ ઇંચ છે. આ હસ્તપ્રતનાં પત્ર ૬/૧, ૮, ૨૩, ૨૬, ૫૬/૧, ૬૬/૧ તથા ૭૬ ઉપર इति श्रीमदंचलगच्छेश्वर श्रीमेरुतुंगसूरिरचिते અને પત્ર ૬/૧, ૧૨/૧, ૧૪, ૧૮, ૪૩ નંબરનાં પાનાઓ ઉપર इति श्री मेरुतुंगसूरिरचिताया नो प्रत લખનારે અગિયાર વગ્યાએ શ્રી મેરુતુંગસૂરિના નામનો ઉલ્લેખ કરેલો છે. વાંચકોની જાણ ખાતર આ પ્રતના પહેલા તથા ૭૬ મા પાનાંની નવમી લીટીમાં इति श्रीमदंचलगच्छेश श्रीमेरुतुंगसूरिविरचिते बालावबोध स्वोपज्ञ चतुष्कवृत्तिटिप्पनके पष्टपादषे । લખેલું છે.

सत्त्वेषु मैत्री गुणिषु प्रणोदं,
क्लिष्टेषु जीवेषु कृपापरत्वञ् ।
माध्यस्थ्यमात्रं विपरीतवृत्तौ,
सदा समात्मा विदधातु धेव ।

ગદ્યા સત્ત્વે એટલે કે પ્રાણીઓ પ્રત્યે પ્રેમોદ (આનંદ), દુઃખીઓ પ્રત્યે કરુણા અને અતિકૃળ અથવા વિરોધીઓ પ્રત્યે મધ્યસ્થ ભાવ હો. હે પ્રભુ! મારા આત્મા આ ભાવોને ધારણ કરે.

* * *

न कम्मुणा	कम्म	खवेन्ति	बाला,
अकम्मुणा	कम्म	खवेन्ति	धीरा ।
मेहाविणो	लोम-भय	वईया,	
सत्तोषिणो	न	वक्कंरन्ति	पाव' ॥

[सूत्र कृतांग १-१२/१५]

અજ્ઞાની ગમે તેટલો પ્રયત્ન કરે, તે પણ એ કુસંસ્કારોનો નાશ કરી શકતા નથી. બુદ્ધિમાન સાધક એ છે, જે સંયમમય પ્રવૃત્તિઓ દ્વારા પાપકર્મોનો નાશ કરે છે. એટલે લોભ, ભય રહિત થઈ, સંપૂર્ણ-પણે સંતુષ્ટ રહેવાવાળા મેધાવી કોઈ પણ પ્રકારનું પાપ કરતા નથી.





શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિની શ્રુતોપાસના

—શ્રી હીરાલાલ ર. કાપડીઆ

ઉપલબ્ધ સાહિત્ય જોતાં કલ્યાણસાગરસૂરિએ રચેલી ઓછામાં ઓછી? ૩૨ કૃતિઓ આજે મળે છે. આ એમના ઉપલબ્ધ કૃતિકલાપને આપણે બે વર્ગમાં વિભક્ત કરી શકીએ. આ બન્નેશ કૃતિઓમાં કેટલીક સંસ્કૃત કૃતિઓ છે અને કેટલીક ગુજરાતી કૃતિઓ છે. હિંદીમાં કે પ્રાકૃતમાં એમણે કોઈ રચના કરી હોય, તે પણ હાલ એકે હિંદી રચના કે પ્રાકૃતની રચના આપણને ઉપલબ્ધ નથી થઈ.

મિશ્રલિંગકોશ : આને મિશ્રલિંગનિર્ણય તેમ જ લિંગનિર્ણય પણ કહે છે. એમાં એક કરતાં વધારે લિંગનાં અર્થાત્ નર, નારી અને નાન્યતર જાતિનાં સંસ્કૃત નામોની સૂચિ છે. આમ આ વ્યાકરણના વિષયની કૃતિ છે. આ કૃતિ કલ્યાણસાગરસૂરિએ વિક્રમ સંવત ૧૭૦૬ માં પોતાના શિષ્ય વિનયસાગરને માટે સંસ્કૃતમાં રચી છે. આ કૃતિનો ઉલ્લેખ ઉદયસાગરે વિ. સં. ૧૧૦૪ માં રચેલી સ્નાત્રપંચાશિકામાં ‘શિવસિંધુ’ તરીકે કરેલ છે.

મિશ્રલિંગકોશ વિષરણ : ‘અંચલગચ દિગ્દર્શન’ (પૃ. ૪૫૨) માં આ વિવરણ સ્વોપજ-હોવાનું સૂચવાયું છે. સાથે સાથે કહ્યું છે કે, ‘જુઓ’ ડો. બુહલરનો છટ્ટો રિપોર્ટ’ (પૃ. ૭૬૨).’ આ રિપોર્ટનો ઉલ્લેખ ‘જિનરત્નકોશ’ (પૃ. ૩૧૦) માં લીધો છે, પણ તેમાં વિવરણનો ઉલ્લેખ નથી.

(૧) તેઓશ્રી વિ. સં. ૧૬૭૦ થી ૧૬૯૦ સુધી જીવ્યા હોવાનો ઉલ્લેખ ‘જિનરત્નકોશ’ (પૃ. ૩૧૦) પર છે, તે જ્ઞાન્ત છે.

(૨) જિનરત્નકોશમાં શિષ્યનું નામ વિનીતસાગર છે.

(૩) પ્રસ્તુત કૃતિના પ્રણેતા સંબંધી જૈન અંધાવલિ (પૃ. ૩૧૧) માં અપાયેલી માહિતી પણ યથાર્થ નથી.

૧. ઓછામાં ઓછી ૩૨ કૃતિઓ કહેવાનું કારણ એમ છે કે, જિનસ્તોત્રો તરીકે દર્શાવાયેલી કૃતિઓમાં કેટલાં સ્તોત્રો છે, તે જાણવામાં આવ્યું નથી.

શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ



સંસ્કૃત કૃતિઓ

આપણને કલ્યાણસાગરસૂરિજીનાં રચેલાં સાત અષ્ટકો મળે છે. અષ્ટકમાં સામાન્ય રીતે આઠ પદ્યો હોય છે, કવચિત નવ પદ્યો હોય છે અને જવલ્લે જ દશ પદ્યો હોય છે. ત્રણે પ્રકારનાં અષ્ટકો પૈકી અહીં માત્ર એ પ્રકારો દ્રષ્ટિગોચર થાય છે. તેનાં નામો હું નીચે મુજબ દર્શાવું છું. પહેલાં હું એ જણાવી દઉં કે, સાત અષ્ટકોમાંનાં પાંચ અષ્ટકો નવ પદ્યોનાં છે અને એ અષ્ટકો ૧૦ પદ્યોમાં રચાયેલાં છે.

(૧) કલિકુંડ પાર્શ્વાષ્ટક : આમાં નવ પદ્યો છે, અને એ કલિકુંડમાંની પુરુષાદ્યાનીય પાર્શ્વનાથની પ્રતિમાના ગુણોનાં કીર્તન રૂપ છે. એમાં હું 'કલિકુંડ' પાર્શ્વનાથને સદા ભવું છું, એ ભાવનું વિવરણ છે.

(૨) ગૌડિક પાર્શ્વાષ્ટક : આમાં દશ પદ્યો છે. એ દ્વારા મરુદેશના સુપ્રસિદ્ધ તીર્થનાયકની સ્તવના કરાઈ છે. કર્તાએ ગોડી પાર્શ્વનાથને અંચલગચ્છરૂપ વાદળને માટે મોર સમાન અને કીર્તિરૂપી લતાને માટે મેઘ સમાન કહ્યા છે.

(૩) મહુર પાર્શ્વાષ્ટક : આમાં બીજાપુર પાસેના મહુડી ગામમાંથી મળી આવેલી પાર્શ્વનાથની પ્રતિમાને ઉદ્દેશીને દશ પદ્યો રચાયાં છે.

(૪) રાવણ પાર્શ્વાષ્ટક : અલ્લવર પાસેના રાવણા પાર્શ્વનાથની આ અષ્ટકમાં નવ પદ્યો દ્વારા સ્તુતિ કરાઈ છે. એમ કહેવાય છે કે, પ્રતિવાસુદેવ રાવણે અને એની પત્ની મંદોદરીએ વેળુની પ્રતિમા કરાવી હતી. એ ઉપરથી એ પ્રતિમાને રાવણુ પાર્શ્વનાથની પ્રતિમા તરીકે ઓળખાવાય છે. મિત્રવંશી અદલટ રાવલે (વિ. સં. ૯૨૨ - ૧૦૧૦) અદલટપુર વસાવી તેમાં રાવણુ પાર્શ્વનાથની સ્થાપના કરી હતી. આથી મૂળે 'રાવલા' શબ્દ હશે અને તે પછી 'રાવણા' ઉચ્ચારાયું હશે, એવી પણ એક કલ્પના થઈ શકે છે.

(૫) વીરાષ્ટક : અહીં વીરપ્રભુ એટલે આણુ તીર્થના નાયક અભિપ્રેત છે. એમના ગુણકીર્તન રૂપ આ અષ્ટકમાં નવ પદ્યો છે.

(૬) સંભવનાથાષ્ટક : આ અષ્ટક સુરતમાં ગોપીપુરામાં સંભવનાથ જિનાલયમાં જે સંભવનાથ તીર્થકરની પ્રતિમા છે, તેના ગુણગાનરૂપ હોવાનો સંભવ છે; કેમ કે, કલ્યાણસાગરસૂરિએ સુરતમાં ચાતુર્માસ કર્યું છે. આ અષ્ટકમાં નવ પદ્યો છે.

(૭) સેરિસ-પાર્શ્વાષ્ટક : આમાં નવ પદ્યો છે, અને એ સેરિસના તીર્થનાયક અંગેનાં છે. મારું તો એમ માનવું છે કે, લોડણ પાર્શ્વનાથ તે જ સેરિસ (સા) પાર્શ્વનાથ છે.



ગમે તેમ હો પણ અંતમાં ઉલ્લેખ છે કે, તીર્થંકર' નાગપુરેશપૂજ્ય' અર્થાત્ નાગપુરના રાજા વડે પૂજવામાં આવેલા તીર્થંકર.

સ્તોત્રો

[૧] ચિંતામણિ પાર્શ્વનાથ સ્તોત્ર : આ સ્તોત્રમાં ૧૧ પદ્યો છે. અંતમાં આ નિરનલિખિત પંક્તિ આવે છે : इति जिनपतिपार्श्वः पार्श्व-पार्श्वव्ययक्षः ।

[૨] ચિત્રસ્તોત્રો : 'અંચલગચ્છ દિગ્દર્શન'ના લેખક શ્રી પાર્શ્વ' કે આની પ્રતિ તૈયાર કરનાર લલિયાએ કે અન્ય કોઈ વ્યક્તિએ આ નામ યોજ્યું હશે. ચિત્રસ્તોત્રોમાં ઉપયુક્ત ચિંતામણિ પાર્શ્વનાથ જિન સ્તોત્ર આવી જાય છે; કેમ કે, ચિત્રસ્તોત્રોમાં કેટલાં સ્તોત્રો છે, તેમ જ પ્રત્યેકમાં કેટકેટલાં પદ્યો છે, એ ત્રણે પ્રશ્નો અત્યારે તો નિરુત્તર રહેવા દઉં છું. આ કૃતિમાં શબ્દાલંકારના એક પ્રકાર રૂપ 'ચિત્ર' અલંકારથી સહિત વિવિધ સ્તોત્રો હશે. એ પ્રત્યેકના બંધનું નામ જાણવામાં નથી. એમાંનાં તમામ સ્તોત્રોની અનેક સચિત્ર પ્રતો હોવા છતાં અદ્યાપિ એકે મળી આવી નથી. કાંતિસાગરજીના અલંકારમાં પણ હવે તો નથી, તો એ શોચનીય પરિસ્થિતિનો અંત આણવા માટે સ્તોત્રોની સારી રીતે સચવાયેલી સચિત્ર પ્રત જોઓ પૂરી પાડશે, તેને રૂપિયા અમુકનું ઇનામ અપાશે એમ જાહેર કરાય તો કેમ ?

સ્તવનો

(૧) અન્તરિક્ષ પાર્શ્વનાથ સ્તવન : આ સ્તવનમાં આઠ પદ્યો છે. એ દ્વારા વિદલ્ના સીરપુર નાયકની સ્તવના કરાઈ છે.

(૨) ગોડી પાર્શ્વનાથ સ્તવન : આમાં ૧૧ પદ્યો છે.

(૩) ગૌડીપુર સ્તવન : આમાં ૧૭ પદ્યો છે અને એ પણ ગોડીજીના તીર્થનાયકની સ્તવના રૂપ છે.

(૪) દાદા પાર્શ્વનાથ સ્તવન : આ નવ પદ્યની કૃતિ છે. તે વડોદરાના દાદા પાર્શ્વનાથના શુભકીર્તન રૂપ છે. એમાં દશ પદ્યો છે.

(૫) આ સ્તવનમાં કર્તાએ પોતાનું પાર્શ્વજિનસ્તવન ગમે તે પાર્શ્વજિનના મંદિરમાં જોલી શકાય તેમ છે, એમ જણાવ્યું છે.

(૬) શાંતિનાથ જિન-સ્તવન : આ નવાનગરના શાંતિનાથની સ્તવના રૂપ રચના છે. એમાં ૯ પદ્યો છે.

(૭) શાંતિનાથ જિન-સ્તવન : ૯ આમાં ૧૯ પદ્યો છે. કલ્યાણસાગરસૂરિએ એમાં કર્તા તરીકે પોતાના શુભસાગર નામનો ઉલ્લેખ કર્યો છે.

શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ



(૮) સત્યપુરીય મહાવીર સ્તવન : આમાં સત્યપુર, સાચોરના તીર્થનાયક મહાવીર પ્રભુની સ્તવના ૨૨ પદોમાં છે.

(૯) સમ્ભવજિન સ્તવન : આ સુરતના ગોપીપુરામાં અંચલગચ્છના આચાર્યે સ્થાપેલ સંભવનાથ જિનાલયના મુખ્ય નાયક સંભવનાથની સ્તુતિ છે. તેમાં ૧૨ પદો છે.

(૧૦) સુવિધિનાથ જિન-સ્તવન : આમાં સિતેતરપુરના સ્વામી સુવિધિનાથ પ્રભુની સ્તવના ૬ પદોમાં કરાર્ધ છે.

(૧૧) માળિશ્યસ્વામી સ્તવન : આ ૧૮ પદની રચના હૈદરાબાદના આકોટ ગામની પાસે આવેલા કુલપાકના ઋષભદેવ સ્વામીની સ્તુતિ રૂપ છે. ત્યાંની પ્રતિમા લીલા માણેકની બનેલી છે, તેથી એ માળિશ્ય સ્વામી ની પ્રતિમા તરીકે ઓળખાય છે.

બે નામાવલિઓ :

(૧) પાર્શ્વનાથ સહસ્રનામ અથવા પાર્શ્વનામાવલિ : આ રચનાનું પરિમાણ ૧૫૦ શ્લોકોનું છે. તેમાં પાર્શ્વનાથનાં ૧૦૦૦ નામોનો નિર્દેશ છે. જૂનોમાં તેમ જ ઈતર હિંદુઓમાં પણ સહસ્રનામો અનેક દેવોનાં મળે છે. કવિએ આ રચના વિ. સં. ૧૬૯૬ માં ખેરવાના શ્યાલગોત્રીય શ્રેષ્ઠી ઈશ્વરે કાઢેલા ગોડીજીના સંઘમાં કરી છે. આ હિસાબે આ કૃતિ ૧૬૯૬ જેટલી પ્રાચીન છે. આ નામો જિનભગવાનનાં લક્ષણો પણ દર્શાવે છે.

(૨) પાર્શ્વનાથ અષ્ટોત્તરશત નામ : આની નોંધ જિનરત્નકોશ (વિ. ૧, પૃ. ૨૪૪)માં છે. એમાં પાર્શ્વનાથનાં ૧૦૦૮ નામો છે. બન્ને નામાવલિઓ પૈકી એકે પ્રકાશિત નથી, એટલું જ નહિ, પણ આ બે ભિન્નભિન્ન કૃતિઓ છે કે કેમ તે બાણુવા માટે બન્નેનાં પ્રારંભિક અવતરણો પણ રજૂ થયેલાં જણાતાં નથી.

ચરિત્રો : (૧) શાંતિનાથ-ચરિત્ર^૧

(૨) સુરપ્રિય ચરિત્ર : આ રચનાને અન્ય મુનિ શ્રી કનકકુશલ ગણિની રચના સુરપ્રિયમુનિકથાનકની રચના સાથે સરખાવી શકાય. જન ગ્રંથાવલિમાં સુરપ્રિય કથાનો ઉલ્લેખ છે.

આ પ્રમાણે સમય અને સાધન અનુસાર મેં સંસ્કૃત કૃતિઓ વિશે માહિતી આપી છે. એટલે હવે ગુજરાતી કૃતિઓ વિશે થોડુંક કહીશ.

૧-૨. આ બન્નેની પદાવલી (પૃ. ૩૫૧)માં નોંધ છે. એ બન્ને કૃતિઓ સોમચંદ ધારસીએ પ્રસિદ્ધ કરી છે. તેમ છતાં બેમાંથી એકેની નોંધ 'જિનરત્નકોશ' (વિ. ૧)માં જણાતી નથી.



બે ગુજરાતી કૃતિઓ :

(૧) વીસ ચિહ્નરમાન જિન સ્તવન કિંવા વીસી : આ કૃતિનો પ્રારંભ નિમ્ન-લિખિત પંકિત દ્વારા કરાયો છે.

શ્રી સીમંધર સાંભલઉ એક મેરી અરદાસ.

(૨) અગડદત્ત રાસ : આની નોંધ જૈન ગૂજરાતી કવિઓ (ભા. ૩, ખંડ ૧, પૃ. ૪૬૭)માં છે. ત્યાં કહ્યું છે કે, આ રાસ વિ. સં. ૧૬૪૬ થી ૧૭૧૮ ના ગાળામાં રચાયો છે.

[આ અને ગુજરાતી કૃતિઓ અંગે મેં 'જૈન ગુજરાતી સાહિત્યનો ઇતિહાસ, રેખાંકન'માં ઉલ્લેખ કર્યો છે. આ પુસ્તક અત્યારે (ઈ.સ. ૧૯૭૬ માં) છપાય છે. એ 'મુક્તિ-કમલ-જૈન-મોહનમાલામાં પ્રસિદ્ધ થશે.]

આ ઉપરથી જોઈ શકાશે કે, સાહિત્યના જે લાક્ષણિક, લલિત અને દાર્શનિક એમ ત્રણ પ્રકારો સૂચવાય છે, તે પૈકી પ્રથમ બે પ્રકાર પૂરતી અત્ર શ્રુતોપાસના છે. લાક્ષણિક સાહિત્ય અંગેની એક જ કૃતિ છે. (વિવરણુ જે સ્વોપજ્ઞ હોય તો બે કૃતિઓ લલિત ગણાય.) ન્યારે ખાડીની બધી કૃતિઓ લલિત સાહિત્યને લગતી છે. એમાંની કોઈ કોઈ કૃતિમાં આનુષંગિક સ્વરૂપે દાર્શનિક આધ્યાત્મિક વિચારણા આવે છે.

■

■

■

યથા નામપદેડન્યાનિ પદાનિ પદગાપિનામ્ ।
સર્વોણ્યવાપિધીયન્તે પદજાતાનિ કૌઞ્જરં ॥
પદં સર્વામહિસાયાં ધર્માર્થમપિધીયતે ।
સોડમૃતો નિત્યં વસતિ યો ન હિસા પ્રવચતે ॥

જેમ મહાનાભ-હાથીનાં પદચિન્હમાં પગે ચાલનારાં અન્ય સર્વ પ્રાણીઓનાં પદચિહ્ન સમાઈ જાય છે, તેવી જ રીતે સર્વ ધર્મ અને અર્થનો એકમાં (અહિંસામાં) સમાવેશ થઈ જાય છે. જે પુરુષ હિંસા નથી કરતો, તે નિત્ય અમૃત થઈને પ્રાણી-નિવાસ કરે છે, જન્મ-મૃત્યુના બંધનથી મુક્ત થઈ જાય છે.

* * *

અમયં સર્વમૂતેભ્યો દત્વા યદ્વચરિતે પુનઃ ।

મ તસ્ય સર્વમૂતેભ્યો મયમુત્પચતે ક્વચિત્ ॥

જે મુનિ સર્વ ભૂતોને અભય આપી વિચરે છે, એને કોઈ પણ પ્રાણીથી કયાંય પણ ભય ઉત્પન્ન થતો નથી.





ઉપધાન અંગે એક વિચારણા

ચિંતક : અચલગચ્છનાયક પૂ. આ. શ્રી મહેંદ્રસૂરીશ્વરજી મ. સા.
રચના : સંવત ૧૨૯૪. અંથનું નામ : શતપદી ભાષાંતર. વિચાર ૯૬ મો.
પ્રકાશક : પ્રો. રવજી દેવરાજ કચ્છ કોડાયવાળા [સંવત : ૧૯૫૨]
પ્રેષક : શ્રી ખીમજી શીવજી હરિયા

પ્રશ્ન: મહાનિશીથમાં કહેલ ઉપધાન વિધિ તથા માળારોપણ કેમ નથી માનતા ?

ઉત્તર : જો એ વાત માનીએ તો ઘણા આચાર્યો અને ઘણા ઘણા સાધુ-સાધ્વી, શ્રાવક-શ્રાવિકાઓને અનંત સંસારીપણું પ્રાપ્ત થાય છે; માટે અમે એ વાત નથી માનતા. કારણ કે, મહાનિશીથમાં ઉપધાનવિધિ કહ્યા પછી આ પ્રમાણે કહ્યું છે :

“હે ભગવન્! આવી મોહોટી નિયંત્રણા બાળજનો શી રીતે કરી શકે ?” એના ઉત્તરમાં ભગવાન કહે છે કે, “હે ગૌતમ, જે કોઈ એ નિયંત્રણા નહિ ઇચ્છતાં વગર ઉપધાને નવકાર મંત્ર લણે, લણાવે, કે લણતાને અનુમત કરે, તે પ્રિય ધર્મા કે દઠ ધર્મા નહોય અને તેણે સૂત્રાર્થ તથા ગુરુની હીલના કરી તથા સર્વ અરિહંત અને આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, સાધુ અને જ્ઞાનની પણ આશાતના કરી; જેથી તે અનંત સંસારી થઈ અનેક દુઃખ પામશે.

વળી ગૌતમે પૂછ્યું કે, ‘ભગવન્! ઉપધાન વહેતાં તો બહુ વખત વીતે, તેટલામાં વચ્ચે કદાચ મરણ પામે તો નવકાર વિના શી રીતે ઉત્તમાર્થ સાધી શકે ?’ આના ઉત્તરમાં ભગવાને કહ્યું કે, ‘હે ગૌતમ, જે સમયે, તેણે ઉપધાનના માટે કંઈ પણ તપ માંડ્યું કે તે સમયે જ તે સૂત્રાર્થ લણ્યા સમજવા, માટે એ નવકાર મંત્રને અવિધિએ ગ્રહણ નહિ કરવું’, કિંતુ એવી રીતે ગ્રહણ કરવું કે, ‘જેથી ભવાંતરમાં પણ નાશ નહિ પામે.’

આ સૂત્રના અભિપ્રાયથી સ્પષ્ટ જણાય છે કે ઉપધાન વિધિ વિના નવકાર લણે, લણાવે કે અનુજ્ઞા આપે તે બધા અનંત સંસારી થાય, અને આજ કાલ તો કોઈ વિરલા આચાર્યો તથા દરેક ગરુડમાં કોઈ કોઈક બે ચાર સાધુ-સાધ્વીઓને અને એકાદ બે શ્રાવક તથા થોડીક શ્રાવિકાઓ જ ઉપધાન વિધિ કરતાં દેખાય છે. ત્યારે બાકીના



જેઓએ ઉપધાન વિધિ નથી કરી એવા આચાર્ય, સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક, શ્રાવિકા તથા નવકાર લણુનાર લદ્રક જનો મહાનિશીથના અભિપ્રાયે તો અનંત સંસારી જ થયા.

વળી જેમણે ઉપધાન વહ્યા છે, તેઓ પણ શરૂઆતમાં નાનપણમાં તો વગર ઉપધાને જ નવકાર શીખેલા, તેમ જ ઉપધાન વહ્યા બાદ પણ બાળકોને વગર ઉપધાને નવકાર લણાવતા હીસે છે અને વળી ઉપધાન વિધિ વગરના શ્રાવક-શ્રાવિકા, લદ્રક જન કે તિર્થંચોને મરણુ વેળા નમસ્કાર આપતા દેખાય છે, તેથી એમને પણ અનંત સંસારી-પણું ટળવું મુશ્કેલ જ છે.

હવે ભગવાનના અભિપ્રાય પ્રમાણે તો ઉપધાન વિધિ વિના પણ નવકાર વગેરે લણુતાં, લણાવતાં કે અનુસા દેતાં કોઈને પણ અનંત સંસારીપણું થતું નથી, કિંતુ સકળ કટ્યાણુ માળાની જ પ્રાપ્તિ થાય છે, એ બાબત નીચેના દાખલા વિચારો.

ભક્ત પરિણામાં કહ્યું છે કે ગોવાળ અજ્ઞાની છતાં, અને મીંઠ, કિલ્લકમીં છતાં નવકારથી સુખી થયો.

આવશ્યકમાં ત્રિદંડી નવકારથી આ લોકમાં સુખી થયો વગેરે કહ્યું છે.

પ્રહાર વિધુર યુગબાહુને મહનરેખાએ નવકાર આપ્યાથી તે પાંચમા દેવલોકમાં ગયા.

જંબુસ્વામીના પિતા ઋષભદત્તે પોતાના લઘુ ભાઈ જિનદાસને નવકાર વગેરે ક્રિયા કરાવ્યાથી તે જંબુદ્વીપનો અધિપતિ અણાદિઓ નામે દેવતા થયો છે.

તિર્થંચોમાં પણ કેટલાકને મહર્ષિઓએ અને કેટલાકને શ્રાવકોએ, પર્યંત ક્રિયા કરતાં નમસ્કારના પ્રભાવે દેવપણું તથા બોધબીજ મળ્યા છે.

દાખલા તરીકે પાશ્વનાથનો ભવ હાથી, મુનિસુવત સ્વામી પ્રતિબોધિત અશ્વ, સોઠાસનો ભવ ગેંડો, સહદેવીનો ભવ વાઘણુ, વૈતરણીનો ભવ વાનર, લદ્રક મહિષ, કંબળ સંબળ નામે એ બળદ, શ્રેષ્ઠિ પુત્રનો ભવ મત્સ્ય, નંદ મલ્લિયારનો ભવ દેડકો, ક્ષુલકનો ભવ શુક, બીજા ક્ષુલકનો ભવ પાડો, ચંડ કૌશિક સર્પ, ભરૂચની શકુનિકા સેડુકનો ભવ દેડકો, ત્રિવિક્રમ ભદ્રનો બોકડો, કમઠની પંચાગ્નિમાં બળતો સર્પ, કુરગડુકના પૂર્વાલા ભવે તેનો ભવ દષ્ટિ વિષ-સર્પ, પ્રથમ્નની માતાનો ભવ હૂતરી, ચારુદત્ત આરાધના કરાવેલો બોકડો, સિંહસેન રાજાનો ભવ હાથી ઇત્યાદિ અનેક ઉદાહરણોમાં ઉપધાન વિના પણ આરાધકપણું દેખાય છે.

વળી સૂત્ર, નિર્ચુક્તિ, ભાષ્ય, શૂણિં, ટીકા તથા ટિપ્પનક વગેરે વર્તમાન આગમ શ્રંથોમાં કયાં પણ ઉપધાનની વિધિ બતાવી નથી, માટે તે કેમ કરાય ?

વળી આજ કાલ છ ઉપધાન વહોરાવાય છે. પંચ મંજળ મહા શ્રુતસ્કંધના, ઈર્ષ્યાપથ



(૨) માર્ગે ચાલતા સાધુએ સો સો ડગલે ઈરિયાવહી પડિકમવી.

(૩) આર્યાઓથી તેર હાથ વેગળા રહેવું અને મનથી શ્રુત દેવીની માફક સર્વ સ્ત્રીઓને પરિહરવી.

(૪) કદપ નહિ વાપરે તો ચઉત્થનો પ્રાયશ્ચિત આવે.

(૫) કદપ પરીઠવે તો દ્વાદશમ તપનું પ્રાયશ્ચિત આવે.

(૬) પાત્રા અંધનની ગાંઠો નહિ છોડે તો ચઉત્થ લાગે.

(૭) આઠ સાધુથી ઓછા સાધુઓને ઉત્સર્ગે કે અપવાદે સાધવીઓ સાથે ચાલવું ન કદપે. ત્યાં વળી સાધવીઓ પણ ઉત્સર્ગે ઓછામાં ઓછી દશ અને અપવાદે ચાર જોઈએ. વળી તેવી રીતે ચાલવાનું પણ સો હાથ સુધી જ કદપે. તે ઉપરાંત સાથે ચાલવું ન જ કદપે.

(૮) કાળી જમીનથી પીળીમાં જતાં, પીળીથી કાળીમાં જતાં; જળથી સ્થળમાં જતાં, સ્થળથી જળમાં જતાં વિધિએ કરી પગ પ્રમાણ પ્રમાણને દાખલ થવું. નહિ પ્રમાણે તો બાર વર્ષનું પ્રાયશ્ચિત આવે.

(૯) રબળ સાધવીના અધિકારે કેવળી મહારાજ રબળને કહ્યું કે, તમે બીજી સાધવીઓ આગળ ઓટ્યા જે પ્રાસુક પાણીથી મારું શરીર અગડ્યું તેથી હવે એવું કોઈ પ્રાયશ્ચિત નથી, જે તમારી શુદ્ધિ કરે.

(૧૦) જે સ્ત્રી મનથી પણ શીલ ખંડે, તે સાત વાર સાતે નરકે જાય.

(૧૧) કોઈ માણસ આ ભવમાં ઉચ્ચ સંયમ તપ કરી શકતો નહિ હોય, છતાં મુગતિએ જવા ઈચ્છતો હોય, તે તે જો રજોહરણની એક દસી પણ ધારી રાખે તો હે ગૌતમ, મારી બુદ્ધિએ સિદ્ધક્ષેત્રની ઉપરલી માંડવીમાં ઉત્પન્ન થાય.

(૧૨) ઉપાનહ સહિત ચાલે, તો ફરી ઉપસ્થાપના લાયક થાય.

(૧૩) સોળ દોષ રહિત છતાં સાવધ વચન બોલે તો ઉપસ્થાપના લાયક થાય.

(૧૪) સહત્કારે પણ જો રજોહરણ અંધ પર નાખે, તો ઉપસ્થાપના લાયક થાય.

(૧૫) સ્ત્રીના અંગોપાંગને હાથ વડે, પગ વડે, દંડ વડે, હાથમાં ધરેલ દર્ભની અણી વડે કે પગની ઉડાવેલી રજ વડે પણ જે સંઘટ્ટો કરે તે પારાંતિ પ્રાયશ્ચિત પામે.

(૧૬) ચૈત્ય વાંધા વગર સૂતાં તથા ગુરુની પાસે ઉપધિ, દેહ તથા અશનાદિકને સાગારી પચ્ચખાણુ કરી વોસરાગ્યા વગર સૂતાં તથા કાનના વિવરણમાં કાપુસ પૂર્યા વગર સૂતાં ઉપસ્થાનના પ્રાયશ્ચિત આવે.

(૧૭) વાતના પ્રસ્તાવમાં વાત ચાલી છે કે તેણે પૂર્વલા ભવમાં સાધુપણમાં વચન-દંડ પ્રરુપ્યું હતું, તેથી તે કારણે આ ભવે તેણે યાવજીવ મૂક વ્રત ધારણુ કર્યું.

શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ



(૧૮) સ્તવ સ્તુતિ વડે ત્રિકાલ જે ચૈત્ય ન વાંદે તેને પહેલી વારે તપ, બીજી વારે છેદ અને ત્રીજી ઉપસ્થાપના આવે.

(૧૯) અવિધિએ ચૈત્ય વાંદે તો પારાંચિત લાગે.

(૨૦) સહસાત્કારે વાસી ભોજન લેવાઈ ગયું, તે જે તત્કાળ નિરુપદ્રવ સ્થંડિલમાં નહિ પરડવે તો માસ અમણુ પ્રાયશ્ચિત લાગે.

(૨૧) રાતે જે છીંકે, ખાંસી કરે અથવા ફળક, પીક કે દંડથી થોડો પણ અવાજ કરે, તો માસ અમણુ પ્રાયશ્ચિત આવે.

આવી આવી ઘણી વાતો છે કે, જે તમે પણ માની શકતા નથી, તેથી તમે જ એ અંધને અપ્રમાણુ કર્યો દેખાય છે.

માટે ઉપધાન પણ એ જ અંધમાં કહેલા હોવાથી અમારે પ્રમાણુ નથી. હવે જ્યારે અમે ઉપધાન પ્રમાણુ નથી કરતા, ત્યારે તેના ઉજમણા રૂપે રહેલ માળારો પણ તો સહેજ અપ્રમાણુ જ થયું.

[શ્રી રવજ દેવરાજે કરેલા 'શતપદી'ના ભાષાંતરમાંથી]

જીવિતં યઃ સ્વયં ચેચ્છેત્ કથં સોડન્યમં પ્રધાત્યેત્ ।

યદ્ યદ્વાત્મનિ ચેચ્છેત તત્ પદસ્યાપિ ચિન્તયેત્ ॥

જે પોતે જીવવા ઈચ્છે છે, એ બીજાને ધાત કેવી રીતે કરી શકે ? મનુષ્ય જે પોતાના માટે ઈચ્છે, એ જ બીજાઓ માટે પણ વિચરે.

*

યદન્યૈર્વીહિતં નેચ્છેદ્વાત્મનઃ કર્મ પુરુષઃ ।

ન તત્ પરેષુ કુર્વેત જાનમપ્રિયમાત્મનઃ ॥

જે અન્ય કૃત વ્યવહારને મનુષ્ય પોતાના માટે નથી ઈચ્છતા, તે વ્યવહાર એ બીજાઓ પ્રત્યે પણ ન કરે. એ બાલુ : કે જે વ્યવહાર પોતાને અપ્રિય છે, એ બીજાને કેવી રીતે પ્રિય થશે ?

*

દાનં હિ મૂતામયદક્ષિણાયાઃ સર્વાણિ દાનાન્યવિત્તિષ્ટર્તાહ ।

તીર્ક્ષ્ણાં તસું યઃ પ્રથમં જહાતિ સોડત્યન્તમાનોત્યમયઃ પ્રજામ્યઃ ॥

સંસારમાં પ્રાણીઓને અભયની દક્ષિણાનું દાન દેવું એ અર્થાં દાનોથી અધિયાતું છે. જે પ્રથમથી જ દિંસાનો ત્યાગ કરી દે છે, એ અર્થાં પ્રાણીઓથી અભય થઈને મોક્ષ પામે છે.





શ્રી પદ્માવતી આરાધના

— ડૉ. રુદ્રદેવ ત્રિપાઠી

M. A; Ph. D. સાહિત્ય સાંખ્યયોગાચાર્ય

[મંત્રવિદ્યાને જૈન ધર્મમાં સ્થાન છે. પણ મંત્રવાદીને માટે કેટલાંક પથપાલન નક્કી થયેલાં છે, અને તે પ્રસિદ્ધ છે. તેમાં શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુની આરાધના સાથે જ ધરણેન્દ્ર કે પદ્માવતીની આરાધના થવી જોઈએ. મંત્રસાધનાથી જેનું કલ્યાણ કરવામાં આવે, તેની પાસે દક્ષિણા લેવી ન ઘટે. લેવી પડે, તો તેની શક્તિ મુજબ જ લેવી ઘટે. સામાન્ય રીતે જ્યાં સમ્યક્ત્વની હાનિ ન થાય અને વ્રતોમાં દોષ ન લાગે એવી ક્રિયા જૈન ધર્મી શ્રાવક સ્વીકારી શકે છે. જૈનાચાર્યોની મંત્રશક્તિનો ઇતિહાસ બહુ ઊંજળો છે. આને માટે 'જૈન પદ્માવતી કલ્પ' આદિ પુસ્તકો ઉપયોગી સામગ્રી ધરાવે છે. જૈન ઉપાસકો માટે નવ સ્મરણો મંત્રોની ગૂંચણીથી જ બનાવવામાં આવ્યાં છે. એક દેવીની કે દેવની સાથેના ગુરુગમથી અને ખૂબ સાવધાનીથી સાધવી પડે છે. આથી સામાન્ય સાધકોએ 'નવ સ્મરણો'થી અને 'લઘુબૃહદ શાંતિ'થી જ સંતોષ માનવો જોઈએ. આ લેખમાં ડૉ. રુદ્રદેવ ત્રિપાઠી પોતાના અભ્યાસ પ્રમાણે દુનિયાની મંત્રસાધનાની ભૂમિકા દર્શાવી પદ્માવતી આરાધનાનું મહત્ત્વ અને અનેક શૈલીઓનું વિસ્તારથી નિરૂપણ કરે છે. — સંપાદક]

શૈવે શ્રિયૈ, તથા બૌદ્ધે તારાયૈ, જિનશાસને ।

પદ્માવતૈ જગન્મા સર્વદાસ્તુ નમોનમઃ ॥

૧. માતૃશક્તિની વ્યાપકતા :

વિશ્વમાં જે રમણીય છે, શક્તિપૂર્ણ છે, સદાચરણ છે, સત્ય અને શિવ છે તે માતૃશક્તિનું જ રૂપ છે. મૂર્તિ, સ્થાપત્ય, ચિત્રકળા, સંગીત અને કાવ્ય આ બધાંમાં માતૃશક્તિનાં પ્રતીકોની પ્રધાનતા છે. મધ્ય એશિયાથી લઘુ એશિયા અને ગ્રીસ સુધીની પુરાતત્ત્વ સંબંધી ઉત્ખનનમાં મળેલી માતૃદેવીઓની અનંત મૂર્તિકાની મૂર્તિઓ આપણને તેની અપરિચિત સત્તાનો ઘોષ કરાવવા માટે પર્યાપ્ત છે. મનુષ્ય પોતાની જન્મદાત્રી માતાનાં માતૃત્વ પ્રત્યે કૃતજ્ઞ અને આસ્થાવાળો થાય એ સ્વાભાવિક પણ છે. એટલે એમ કહી શકાય છે કે, વિશ્વમાં મૂર્તિપૂજનો આવિર્ભાવ સૌથી પહેલાં માતૃમૂર્તિથી જ થયો છે.

શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ



પ્રાગૈતિહાસિક યુગથી માતૃપૂજના વિવિધ સંકેતો પ્રસ્તરણ'ંડ તુટેલી મૂરતો કે શિલાઓ ઉપર કેતરેલાં ચિત્રો વડે અમે જોઈએ છીએ. માનવ જન્મ લેતાં જ માતાની ગોદમાં આવે છે, એટલે તેના હૃદય ઉપર માતૃચેતનાનો અમિટ પ્રભાવ પડે, એ સ્વાભાવિક છે; તેથી જ ઘરના રસોડાથી માંડી મંદિરના હવનકુંડ સુધી, ઘરની ઓરડીથી મંદિરના ગર્ભગૃહ સુધી અને શય્યાના સ્થાનથી સમાધિના નિઃસ્વન સ્થાન સુધી સર્વત્ર માતૃશક્તિનું આધિપત્ય જોવા મળે છે અને માનવી, માતાની શક્તિ સ્વીકારવામાં જરા પણ સંકોચ કરતો નથી. રામ, કૃષ્ણ, બુદ્ધ, મહાવીર, ઇશુ, વગેરે પ્રકાશપુત્રોને જન્મ આપનારી એક માત્ર માતા છે એમ તે માને છે, સ્વીકારે છે, માતાને પૂજનીય માને છે.

વિશ્વ ઇતિહાસમાં આપણે જોઈએ તો પ્રાચીન મિસ્ર, મેસોપોટેમિયા, પ્રાચીન તથા મધ્યકાલીન યુરોપ, પ્રાચીન અને મધ્યયુગીન ચીન, જાપાન તથા મલાયા દ્વીપ-સમૂહમાં માતૃપૂજના સંપ્રદાયો જોવામાં આવે છે અને ત્યાં જે દેવીઓ પૂજાય છે, તે ભારતીઓની માન્યતા પ્રમાણે જ ગણવામાં આવે છે. જેમ કે, બેબીલોનીયન સંસ્કૃતિમાં 'ઈસ્તર', સીરિયામાં 'અસ્ટટિ' અને 'રાસશમરા', મેસોપોટેમિયામાં 'આશાર', દક્ષિણ અરબ-સ્તાનમાં 'આખતર', એબીસીનિયામાં 'આસ્તર', મિશ્રમાં 'આઇસિસ, નૂહ, સિખૂ અને હાથરદેવી' - જે કમર: ગ્રીસ, ઇટાલી, સિસીલી તથા રોમમાં વ્યાપ્ત થઈ. કોટમાં જીયસ-જનની 'રેઆ', ક્ષાયગિયા એશિયા માઇનોરના પશ્ચિમી કિનારા પર 'સાઇબેલ', લઘુ એશિયામાં 'મા' અથવા 'મોટ' નામની દેવી, બાબુલ અને એસિરિયામાં 'નિના, નના અથવા ઇનિન્ના', ઉત્તર આફ્રિકા અને ગ્રીસમાં 'તિયામત અને મિલિત્તા', ઇટાલીમાં 'ફારથૂના, સેરેસદેની, ઇલામેતે - મૃત્યુદેવી, કુહતલી અને યુરોપમાં મધ્યયુગીન ઇસાઈ ઉપાસનાના રૂપમાં 'કુમારી મેરી' ઇત્યાદિ.

૨. માતૃપૂજની પ્રાચીનતા :

એમ તો આસ્તિક જગતમાં માતૃપૂજનો આરંભ સૃષ્ટિના આરંભથી જ માનવામાં આવે છે, છતાં એ આજનો બુદ્ધિજીવી માનવ ઐતિહાસિક પ્રમાણને સાચું માને છે. તેથી આ વિશે વિચાર કરવાને યોગ્ય લેખારો. આજે સૌથી પ્રાચીન સંસ્કૃતિનાં ચિહ્નો આપણે મોહેં જો ડેરા અને હડપ્પામાં મળેલા અવશેષોમાં જોઈ શકીએ છીએ. કેમ કે પુરાતત્ત્વવેત્તાઓ કહે છે કે, આ અવશેષો ઈ. પૂ. ચાર હજાર વર્ષના છે અને ત્યાં પણ શક્તિવિગ્રહોના ખંડો મળ્યા છે. એક જૈન પુરાતત્ત્વવિદે તે સંગ્રહમાં જૈન સંસ્કૃતિના અવશેષો શોધી, જૈન સંસ્કૃતિ પણ એટલી જ પ્રાચીન છે, એમ સિદ્ધ કર-



વાનો યત્ન કર્યો છે. ધીજ્ઞ ત્રિદાનો આ કાળ પછી જ વેદિક સંસ્કૃતિનો કાળ માને છે. તે રીતે ઋગ્વેદમાં અદિતિ, સરસ્વતી, ઉષા, ઈંદા, પૃથિવી વગેરે દેવીઓની પૂજા પ્રચલિત હતી એમ મનાય છે. તે પછી તો, માતૃઉપાસના આગળ વધી અને દ્રવિડ સંસ્કૃતિ, આર્યસંસ્કૃતિ, પુરાણ કાળ, વૈષ્ણવ ભક્તિ કાળ, સિદ્ધ તથા નાથ પરંપરા ઇત્યાદિના માધ્યમથી ભારતીય સભ્યતા અને ધર્મસાધનાના યુગોમાં વહેતી આજ સુધી અક્ષય રૂપે આલી આવે છે. કોઈ પણ ધર્મ કે સંપ્રદાય શક્તિપૂજાથી વિમુખ દેખાતો નથી, એ ખરેખર માતાની અનંત શક્તિનું જ પરિણામ છે.

૩. આધ્યાત્મિક પંચામૃત અને ઉપાસના :

માનવજીવનની સાર્થકતા સંસારના ક્ષણિક સુખોપભોગમાં તો નથી જ, એ સ્વયં-સિદ્ધ છે. ભૌતિક સમૃદ્ધિના લાભ માટે અનંતાનંત યોનિઓ પછી મળેલા આ માનવ-દેહને પ્રેરે છે, તે ફરીથી ભવોભવના ફેરા ખાવાને ઇચ્છે છે. આધ્યાત્મજ્ઞાન ભણી આગળ વધી મોક્ષની કામના કરવી એ જ અભીષ્ટ છે. આપણા ઉદાર મહર્ષિઓએ ત્રિવિધ તાપ મિટાવવા અને મોક્ષ મેળવવા માટે આત્મચિંતનને સર્વ શ્રેષ્ઠ મહત્ત્વ આપ્યું છે. મોક્ષ એ બ્રહ્માંડરૂપી વૃક્ષના મથાળે પાકેલું અમૃતફળ છે. તેની પ્રાપ્તિ ઉપાસના બળથી સંપન્ન થયેલ માનવને જ થઈ શકે છે. ઉપાસના જ એક એવી કસોટી છે કે, જેની ઉપર માનવજીવનની સફળતા અને સત્તાનું પરીક્ષણ થઈ શકે છે, અને માનવી એ ઉપાસનાથી પોતામાં સત્ય, શિવ અને સુંદરતાનો અનુભવ કરે છે. ઉપાસના એવી એક એવી નિસરણી કહેવાય છે કે, જે ચઢીને પુરુષાર્થના ચરમ અને પરમ લક્ષ્યના શિખરે આરુઢ થઈને પરમ શાંતિ - પરમ નિર્વાણનો લાભ પ્રાપ્ત કરી શકે છે. જ્ઞાન જે આત્મસ્વરૂપની છેલ્લી અભિવ્યક્તિ લેખાય છે, તે ઉપાસના (સતત સાધના) વગર મળી શકે તેવું નથી. આધ્યાત્મિક ભૂમિકાના ધરાતલ પર ઝળહળતો આ નિર્વાણપ્રાપ્તિનો દીપ ઉપાસનાની જ્યોતિથી આલોકિત છે કે, જેનો ઉન્નવબળ પ્રકાશ કેવળ સ્વર્ગાદિ ગુણને જ પમાડે છે એટલું જ નહિ, પણ તે અનંત તેજોમય મોક્ષસુખ સુધી પણ પહોંચાડી શકે છે.

ઉપાસના કાંડમાં મંત્ર, યંત્ર અને તંત્રની ત્રિવેણીનો સંગમ છે. તે ત્રિવેણીમાં સ્નાન કરવા ઇચ્છનારે પોતાની પાત્રતા યોગશાસ્ત્ર વડે મેળવવી જોઈએ. વળી આ ત્રિવેણીસ્નાનની સાર્થકતા ઉચિત સમયે ક્રિયાઓ વડે થાય છે. એટલે આ ઉપાસના-વિધિમાં સ્વરોહયની સહાયતા લેવી પડે છે. આમ મંત્ર, યંત્ર, તંત્ર, યોગ અને સ્વરોહય શાસ્ત્રમાંનું પંચામૃત પીએ છે, તે પોતાની જાતને વિવિધ તાપસંતાપથી છોડાવી આત્મકલ્યાણ અને વિશ્વકલ્યાણમાં પ્રવૃત્ત થાય છે, તેમાં સંશય નથી.



૪. જૈન ધર્મમાં માંત્રિક પ્રયોગોનો પ્રવેશ :

આધ્યાત્મિક ઉન્નતિ આહવાસ વેદિક, જૈન અને જૌદ એ ત્રણે સંપ્રદાયો મંત્રાદિ સાધનને સ્વીકારે છે. તેથી જ જૈન ધર્મમાં અર્હદ વક્ત્રપસૂત ગણધરચિત્ત દ્વાદશાંગ વિશાલમ્ની અનુસાર દ્વાદશાંગીમાં બારમું અંગ દૃષ્ટિવાદ હતું. તેના પાંચ વિભાગમાંથી ત્રીજા વિભાગમાં આવેલાં ચૌદ પૂર્વોમાં દશમું પૂર્વ વિદ્યાપ્રવાદ નામનું હતું, જેમાં અનેક વિદ્યાઓ અને મંત્રો હતાં. એક જૈન શાસ્ત્રના પ્રામાણિક વિદ્વાનના કહેવા પ્રમાણે, જૈન ધર્મમાં એક લાખ યંત્રો અને એક લાખ તંત્રો છે. આ વાત સાચી લાગે છે. બીજા સંપ્રદાયો મુજબ જૈન સંપ્રદાયમાં પણ મંત્રાદિની સાધનાપ્રવૃત્તિ અનાદિ કાળથી ચાલી આવે છે; છતાં પણ, કેટલાક વિદ્વાનોની ધારણા એવી છે કે, જૈન ધર્મમાં શ્રી નેમિનાથજી પછી ત્રેવોસમા તીર્થંકર લગવાન શ્રી પાર્શ્વનાથના સમયમાં અર્થાત્ ઈ. સ. પૂર્વે ૮૫૦ માં અન્ય પરંપરાઓ-વૈદિક, તાપસ અને નાસ્તિકવાદીઓની ચાલતી હતી અને પ્રાયઃ તાપસો જંતર, મંતર, ટુચકા કરતા હતા. વળી પંચાગ્નિતાપન, વૃક્ષની શાખા પર ઊલટા લટકી રહેવું, હાથ ઊંચા રાખીને ફરવું, લોખંડની ખીલીઓ ઉપર સૂવું, ટાઢમાં રાત્રે પાણીમાં રહેવું વગેરે ક્રિયાઓ કરી તાપસો સમાજને પોતા પ્રત્યે આકૃષ્ટ કરતા હતા. એટલે લગવાનશ્રી પાર્શ્વનાથે આ બધી ક્રિયાઓને અનુચિત ગણી ધ્યાનને પ્રાધાન્ય આપ્યું હતું. ધ્યાનની વિવિધ ક્રિયાઓ કરી આત્મકલ્યાણ સાધવું અને અન્ય જીવોનું પણ કલ્યાણ આ રીતે સાધવું એમ ઉપદેશ આપ્યો. એટલે ધ્યાનમાર્ગથી ધીરે ધીરે પૂર્વ સંસ્કારવશ તે વખતના સાધુઓએ ઉપર્યુક્ત પાર્શ્વપરંપરા અને પ્રચલિત સાધુપરંપરાની વચ્ચે સંકેમણકાળમાં રહેવાથી જૈન ધર્મમાં પણ મંત્રતંત્રને આશ્રય મળ્યો. પરિણામે અનેક ઉપાસનાઓ અને ક્રિયાકાંડો ચાલવા માંડ્યા. જો કે, તે પછી થયેલા લગવાનશ્રી મહાવીરે તેનું પ્રત્યાખ્યન કર્યું.

બીજી રીતે જિનશાસનમાં પંચનમસ્કારની પ્રમુખતા તો આદિ કાળથી પ્રચલિત હતી જ. તેમાં પણ અવસર અને અવકાશ મળતાં ગુદી ગુદી ક્રિયાઓ થઈ. નમસ્કાર અંગે પ્રકાશિત થયેલા ગ્રંથો એ ક્રિયાકાંડ વિશે ઘણું જ્ઞાન આપે છે. નાનાથી માંડીને મોટા મોટા રોગો-ઉપદ્રવોને દૂર કરવા માટે અમુક બીજમંત્રો લગાડીને નમસ્કાર મંત્રના ચમત્કારિક પ્રયોગો પ્રગટ્યા. આમ ઉપાસના કાંડ જૈન મતમાં જીવંત હતા.

તો પણ, ઇતિહાસવિદોની આ વાત સાચી લાગે છે કે, શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુના સમયથી આ મંત્ર પ્રયોગોને વધારે પોષણ મળ્યું. કેમ કે, તે વખતે ગોરખનાથી સંપ્રદાય પણ કુંડલિની બગરણની લાલસામાં હતો અને તે માટે હંકથોગની સાધનામાં



મથગૂલ રહેતો હતો. તેમાંથી નિરાશ બનેલા સાધુઓએ આ ઉપાસનાનો રાજમાર્ગ સ્વીકાર્યો.

૫. જૈન શાસન અને શક્તિપૂજા :

‘શક્તિ’ શબ્દમાં ‘શ’ નો અર્થ અધ્યર્થવાચક છે અને ‘કિત’નો અર્થ પરાક્રમ થાય છે, જે તત્ત્વરૂપ ઐશ્વર્ય તેમ જ પરાક્રમને આપે તે શક્તિ કહેવાય છે, એમ શાસ્ત્રકારો કહે છે.

एश्वर्यवचनं शश्व ‘क्ति’ पराक्रम एव च ।

तत्त्वस्वरूपां तयोर्दात्री सा शक्तिः परिकीर्तिता ॥

ઉપર આપણે માતૃશક્તિની મહત્તા જોઈ ગયા છીએ. એટલે તેના આધારે વિશ્વમાં શક્તિની આરાધના પ્રવર્તે એ સત્ય છે. તેમ જ જૈન શાસ્ત્રમાં પણ ધ્યાન માર્ગથી પ્રસરેલી તાંત્રિક ઉપાસના ક્રમશઃ ચક્રેશ્વરી આદિ ચોવીશ દેવીઓની આરાધના, રોહિણી, પ્રજ્ઞિત આદિ સરસ્વતી વ્યૂહની સોળ દેવીઓની આરાધના સાથે આગળ વધી. પુરુષાદાનીય ભગવાન શ્રી પાર્શ્વનાથની શાસનદેવી અકિંચનૈકશરણા ભગવતીશ્રી પદ્માવતીની ઉપાસના ઉત્તરોત્તર ઉન્નત થઈ.

આવશ્યકતા જેમ જેમ વધે છે, તેમ તેમ આ વિચારો પણ વધવા માંડે છે. આ રીતે પૂર્વાચાર્યોએ આ વિષયનું મંથન ચાલુ રાખ્યું. શોધખોળ કરતાં આરાધનાના પ્રકારો મેળવી લીધા. ઉપાસકોએ માતા પદ્માવતીની કૃપાથી સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી નવા નવા માર્ગો પ્રકટ કર્યા. નામ ભેદ હોવા છતાં બ્રહ્મવિદ્યા જે વૈદિક ધર્મમાં વ્યાપ્ત છે, તથા દેવીની ઉપાસના, જે દેવી બૌદ્ધોની આરાધ્યા છે, તેમ જ જૈન શાસનમાં શ્રી પદ્માવતી દેવીની ઉપાસના સર્વોપરી છે એમ અનુભવી જનો કહી ઊઠ્યા :

जैने पद्मावतीति त्वमशुभदलना त्वं च गौरीति शैवे,

तारा बौद्धागमे त्वं प्रकृतिरिति मता देवि, सांख्यागमे त्वम् ।

गायत्री भट्टमार्गे त्वमसि च विमले कौलिके त्वं च वज्रा,

व्याप्तं विश्वं त्वयेति स्फुरदुल्लससे मेऽस्तु पद्मे नमस्ते ॥

વૈદિક ધર્મમાં ‘શ્રીવિદ્યા’ ‘રાજ રાજેશ્વરી ત્રિપુરસુંદરી’ની વરિવસ્થા અંગે ઘણા અંશે લખાયા છે. અનેક પરંપરાઓનો લોપ થયા પછી પણ ભારતમાં વિશુદ્ધ બ્રહ્મ-વિદ્યાની નિર્માણ અને સરળ ઉપાસના એક માત્ર તેની જ ગણાય છે, કેમ કે, તેમાં વામાચારનો નિષેધ છે. જગદારાધ્યા માતાની કૃપાપ્રાપ્તિનું લક્ષ્ય જ સર્વોપરિ મનાય છે, તથા સંપૂજકાનાં પરિવાલકાનાં ઇત્યાદિ પ્રાર્થના વડે શુભ માત્રના કલ્યાણની કામના નિત્ય

શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ



કરવામાં આવે છે. તે જ પ્રમાણે પદ્માવતીજીની ઉપાસના પણ સાત્ત્વિક છે, નિર્મળ અને સરળ છે, તથા શ્રીદેવીની ઉપદેવી તરીકે તારા દેવી અને પદ્માવતી દેવીની પૂજામાં પણ સામ્ય રહેલું છે, એટલે ઘણી વિગતો એકથ ધરાવે છે. તેથી જૈન, અજૈન સર્વેમાં પદ્માવતીની પૂજા માન્ય છે.

૬. આમ્નાયો દુર્લભ છે :

ઉપાસના માર્ગ સરળ હોવા છતાં આરંભમાં ઘણું અઘરું છે. કેમ કે, પ્રથમ પ્રવેશકાળે 'દ્વીક્ષા' આવશ્યક છે, પછી પ્રાતઃકાળથી સાયંકાળ સુધી પાળવાના ૮૪ નિયમો, જપ સહસ્રના ૩૧ ગુપ્ત પ્રકારો, પરચક, શોધન, મંત્ર સિદ્ધિ માટે મંત્રશોધન, તત્ત્વ, સ્વાદ, સુદ્રા, આસન, મંડળ, પંચદેવ, શ્રદ્ધ, નક્ષત્ર, તિથિ, ઋતુ અને મંત્રચૈતન્ય વગેરેનું જ્ઞાન આવશ્યક હોય છે. દરેક મંત્રનાં અંગો - કવચ, પંજર, હૃદય, અષ્ટોત્તર-શત નામ, અંગસ્તુતિ, મંત્ર, પુરશ્ચરણ પદ્ધતિ, સહસ્રનામ, અંગન્યાસ, કરન્યાસ, માહાત્મ્ય, સ્તવરાજ અને માળામંત્ર વગેરે જાણવા જરૂરી હોય છે, તેથી જ કહેવાય છે :

નિર્બીજમક્ષરં નાસ્તિ નાસ્તિ મૂલમનૌષધમ્ ।

નિર્ધના પૃથિવી નાસ્તિ આમ્નાયાઃ સન્દુ દુર્લભાઃ ॥

- અક્ષરો બીજ (મંત્ર) વગરના નથી, જડો ઔષધગુણ વિનાની નથી, પૃથ્વી ધન વગરની નથી પણ તેમના આમ્નાયો (મેળવવાના પ્રકારો) દુર્લભ છે.

તાત્પર્ય એ છે કે, સાધકે સાધનમાર્ગમાં પ્રવિષ્ટ થયા પછી કેટલી સાવધાનીથી વર્તવું, તેનું માત્ર દિગ્દર્શન ઉપર લખેલી વાતોથી થાય છે. એમ તો માતાના શરણમાં ગયા પછી કુપુત્રો જાયતે ક્વચિદપિ કુમાતા ન ભવતિ ના આધારે સર્વત્ર શાંતિ જ મળે છે. છતાં ય આટલું જરૂર ધ્યાનમાં રાખવું જોઈ એ કે, જેમ બંદુકમાં દારૂ કે ગોળી મૂક્યા પછી તેને છોડતી વખતે તે છેક પાછળ પણ પ્રત્યાઘાત કરે છે, તેમ જ સાધનામાં આગળ વધવાની સાથે વિદ્વેનો ઘણાં આવે છે.

૭. પદ્માવતીની ઉપાસના :

શ્રી મહિલેષુ ત્રિચિત 'પદ્માવતી કલ્પ'માં મંત્રોપાસકનાં ૨૩ લક્ષણો વર્ણવ્યાં છે. અનુષ્ઠાન કરતાં પહેલાં મંત્રોપાસકે પરકર્મ [દ્વીપન, પલ્લવ, સંપુટ, રોધ, અથન અને વિદર્ભ]નું જ્ઞાન કરી મંત્ર ચૈતન્ય કરવું જોઈ એ. જેથી મહાત્મા તુલસીદાસના કથન પ્રમાણે -

મંત્ર પરમ લઘુ જાસુ વસ, વિધિ, હરિ, હર, સુર સર્વ ।

મહામત્ત ગજરાજ કહું વસકર અંકુશ સર્વ ॥



અર્થાત્ જેમ મહામત ગજરાજને નાનકડો અંકુશ વશમાં કરે છે, તેમ નાનકડો મંત્ર સિદ્ધ કરેલો હોય તો સર્વે દેવોને વશ કરે છે.

મંત્રમાં શક્તિ આવી જાય પછી, ગુરુકૃપાદષ્ટિ માર્ગથી સાધક ઉપાસનામાં પ્રવૃત્ત થાય. પોતાના ઈષ્ટદેવની પીઠાની યાત્રા કરે અને ગુરુ દ્વારા પ્રાપ્ત સૂત્રરૂપ ઉપાસનાના પથને પ્રશસ્ત કરવા માટે વિવિધ સાધકોની સોજત કરે અને પ્રકટ પૂજા-પ્રક્રિયાઓને જોઈ ગુરુ આજ્ઞાનુસાર આગળ વધે. ગુરુ અને શાસ્ત્ર બંનેના આદેશોની કોઈ પણ રીતે અવહેલના ન થાય તે માટે સાધક સાવધાન રહે.

સાધકની સિદ્ધિનાં ત્રણ લક્ષણો વિશેષરૂપે ધ્યાનમાં રાખવાં : ૧. દાતા, ૨. લોકતા, ૩. અચાચક વૃત્તિ. એટલે સાધક ઉદાર વૃત્તિથી દાન આપે, પોતે સારામાં સારી વસ્તુ માતાને અર્પણ કરીને ઉપયોગમાં લે અને કોઈ ની પાસેથી યાચના ન કરે. મનમાં સદા ભાવના કરે કે,

યાચે ન કચ્ચન, ન કચ્ચન વચ્ચયામિ, સેવે ન કચ્ચન સમસ્તનિસ્તદૈન્યઃ ।

•લક્ષણ વસે મધુરમન્નિ મજે વરસ્ત્રી, દેવી હૃદિ સ્ફુરતિ મે કુલકામધેનુઃ ॥

હું કોઈ ની પાસે યાચના ન કરું, કોઈ ને છેતરું નહિ. સર્વ પ્રકારની દીનતાનો ત્યાગ કરી કોઈ ધીજની હું સેવા ન કરું, થોડાં પણ સારાં વસ્ત્રો ધારણ કરું, મધુર ભોજન ખાઉં અને ઉત્તમ સ્ત્રીને સેવું. કેમ કે, મારા હૃદયમાં મારી માતા કુટુંબની કામધેનુરૂપ નિવાસ કરે છે.

કોઈ ઉપસર્ગોથી ઉપાસક બચ પામે નહિ, તે ધીજ દેવોને પણ માતાના સ્વરૂપમાં જ જુએ. સદા સર્વોપરિ લોકેડસ્મિન્ પર્યામ્યન્વામિહૈકરુપાં તામ્ । ‘આ લોકમાં સર્વોપરિ એકરૂપા માતાને જ હું જોઉં છું’ એમ ચિંતવે અને પોતાની બધી ક્રિયાઓ માતાને અર્પણ કરે.

૮. ઉપાસનાના વિવિધ પ્રકારો :

આમ્નાય અને સંપ્રદાય ભેદથી ઉપાસનાના પ્રકારભેદ થાય છે. શ્રી પદ્માવતીની ઉપાસના ગુજરાતમાં અમુક રીતે ચાલે છે, તે મારવાડમાં છેક વિશેષતા સાથે ઉપાસકો પ્રયોગ કરે છે. દક્ષિણમાં હોમ્યુનમાં પદ્માવતી મંદિરમાં પૂજાનો પ્રકાર જુદો જ દેખાય છે. ત્યાં માત્ર પ્રતિ પર્વ ઉપર રાજેપચારથી માતાજીની પૂજા થાય છે. તેમાં જે અભિષેક થાય છે, તેમાં જુદા જુદા મંત્રો વડે શ્રીફળતું જળ, કદલીફળ રસ, આમ્રફળ રસ, ઈક્ષુ રસ, દૂધ, દધિ, ગુડ, શર્કરા, વૃત, ઉખ્લોદક, ગંધોદક, સુગંધ દ્રવ્યોદક ઇત્યાદિનો ઉપયોગ થાય છે, તેમ જ આવરણ પૂજા પણ વિધિસર થાય છે. માળવા અને ધીજાં સ્થાનોએ આવેલાં પદ્માવતીનાં મંદિરોમાં તો કેવળ પ્રતિદિન સ્નાનાદિથી પૂજન થાય છે. ઘણા



આ રીતે ઘણાં સિદ્ધ સ્તોત્રો ખીજાં પણ મળે છે. તેમાં આચાર્યશ્રી અકલંકદેવ વિરચિત 'અષ્ટોત્તરશતનામાકમાલિકા : સ્તોત્રરત્ન' ઘણું જ પ્રભાવશાળી છે. તેના માત્ર અમુક પાઠો કરવાથી જ સિદ્ધિ મળે છે.

અંક યંત્રો જેમ કે, પંદરિયા, વીશા, પેંસડિયા, અને જોતેરિયાના આધારે પણ પદ્માવતીની આરાધના થાય છે. અને કેટલાક ઔષધપ્રયોગો - શ્વેતાક', શ્વેતશુભ, અપરાજિતા, રુદ્રાંતી, મધૂરશિખા, સહદેવી, શિયાળશંગી અને માળાંરી વડે પદ્માવતી ગાયત્રી અને ખીજા મંત્રો વડે કરે છે.

પાર્શ્વનાથ ભગવાનની શાસનદેવી હોવાને લીધે (૧) કલિકુંડ પાર્શ્વનાથ, (૨) ધરણેંદ્ર પાર્શ્વનાથ, (૩) શીઘ્ર સંપત્તિકર પાર્શ્વનાથ, (૪) છરાઉલી પાર્શ્વનાથ, (૫) સ્તંભન પાર્શ્વનાથ (૬) વશ્યકર, (૭) પુત્રકર, (૮) જગદ્દેવલભ, (૯) સર્વાકાર્યકર, (૧૦) સંતિકર, (૧૧) વિષ પહાર અને (૧૨) વાદવિજયકર પાર્શ્વનાથની સાથે પણ પદ્માવતીની આરાધના થાય છે.

૯. ઉપચાર :

આ પૃથ્વી ઉપર કલ્પવૃક્ષ છે, ચિંતામણિ છે અને કામધેનુ પણ છે, કિંતુ તે બધાં ભાગ્યવગર મળતાં નથી. એટલે સાચા મનથી ગુરુ તથા ઇશ્વર પ્રત્યે નિષ્ઠા રાખી ઇષ્ટ વસ્તુ મેળવવાના પ્રયત્નો કરવા જોઈએ. મન્યા પછી સદુપયોગ થાય, તે માટે સાવધાની રાખવી જોઈએ અને અહુર્નિશ આત્મકલ્યાણ તથા જગતના કલ્યાણમાં મતિ કરવી એ સાધકનાં લક્ષણ છે. કેમ કે, માતાના શરણમાં ગયા પછી કાંઈ બાકી રહેતું નથી. તે પોતાના ભક્તને -

દદાતીષ્ટાન્ યોગાન્ ક્ષપ્યતિ રિપૂન્ હન્તિ વિપદો,
દહ્યાધીન્ વ્યાધીન્ શમયતિ, સુખાનિ પ્રતનુતે ।
હઠાદન્તર્દુઃખં દલયતિ પિનષ્ટીષ્ટ વિરહં,
સકૃદ્ધ્યાતા દેવો કિમિતિ નિરવયં ન કુરુતે ॥

- ઇષ્ટ ભોગની વસ્તુઓ આપે છે, શત્રુઓને નષ્ટ કરે છે, વિપત્તિઓને તે (દેવી) દૂર કરે છે, માનસિક ચિંતાઓને બાળી નાખે છે, રોગોને શમાવે છે, સુખોને વિસ્તારે છે, અંતરનાં દુઃખોને હઠપૂર્વક હણે છે, ઇષ્ટ વિરહને પીસી નાખે છે એટલે આ જગતમાં એવી કઈ વસ્તુ છે કે, જેને એક વાર ભક્તિપૂર્વક ધ્યાન કરવામાં આવેલાં દેવી આપતાં નથી ?

શ્રી અર્ચ કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ



કચ્છની સુપ્રસિદ્ધ પંચતીર્થોના

મુખ્ય તીર્થ સુથરીનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ

વિક્રમના પંદરમા સૌકામાં પખેરાજ નામના સ્થળે લોકો શૂંપડાં બાંધીને રહેતા હતા. તેઓ ખેતી વગેરે ઉદ્યમ કરી નિર્વાહ ચલાવતા હતા. નળળા પટેલા ચાવડા અને જતો પાસેથી ગરજજણોએ (ગિજનીના, મુસલમાનોએ) રાજ્ય લઈ લીધા બાદ પખેરાજના સ્થળે જે ગામ તેમણે વસાવ્યું, તેનું નામ 'સુથરી' પાડ્યું. તે સમયમાં શ્રી કચ્છી દશા ઓસવાળ જ્ઞાતિની વસ્તી આ તરફ આવીને ખેતીવાડીનો ધંધો કરતી થઈ. પૈસાપાત્ર લોકો પણ સાથે હોઈને સુથરીનો વિકાસ ઝડપી થયો. ડ્રવાઓ, તળાવો, હવાડાઓ ઇત્યાદિ બહાર વસ્તીને લાભકર્તા કાર્યો પણ થવાં લાગ્યાં.

રાજ્યકર્તા ગરજજણો નળળા પરતાં કોઠારાના બગીરદાર બહેન ભારાજ રાજકર્તા બન્યા. ભારાજને નવ કુંવરો હતા. તેમાં પ્રથમ હરધોરજ સુથરીને ટીંબે બેઠા. સગાજીએ ધાતડ, ખેંગારજીએ ખુઅડો, માલાજી અને મોઠાજીએ લઠેડી, બાંભડીઆ, વીઠ તથા જખડીઆ વગેરે ગામો વસાવ્યાં. કૃષ્ણજી અને કુંભાજીએ હાલાર વસાવ્યું અને હોથાજી કરોડી જઈને રહ્યા. આમ વિક્રમ સંવતના સોળમા સૌકામાં હરધોરજના હાથમાં સુથરીની બગીર હતી.

પરમ પ્રભાવિક શ્રી ઘતકલ્લોલ પાર્શ્વનાથનું તીર્થ સુથરી : (સ્થાપના : સં. ૧૮૬૧). આ મહાન તીર્થની સ્થાપનાનો ટૂંક ઇતિહાસ અહીં આપવાનું ઉચિત ગણાયે. અબડાસાની પંચતીર્થોમાં સુથરીનું જિનાલય એક અનન્ય આકર્ષણ છે. મૂળનાયક શ્રી ઘતકલ્લોલ પાર્શ્વનાથ સ્વામી ભગવાનના પ્રતિમાજીનું મૂળ જિંબ મહારાજ સંપ્રતિએ ભૈરાવેલા ગિંબોમાંનું છે. હાલાર પ્રદેશમાં આવેલ છીકારી ગામમાં એ પ્રતિમાજીને અચલગચ્છાધિપતિ દાદાશ્રી કલ્યાણસાગરસૂરીશ્વરજીએ પ્રતિષ્ઠિત કરેલા છીકારી ગામથી સુથરી ગામમાં થયેલ સ્થાન પરિવર્તન વિષે નીચેની વિશ્વસનીય આખ્યાયિકા પ્રચલિત છે :

વિક્રમના સોળમા સૌકામાં સુથરી ગામમાં અચલગચ્છના ગોરજી શેખર શાખાવાળા ધરમચંદ્રજીએ પોતાની પોશાળમાં શ્રી અન્વિતનાથ ભગવાનની પ્રતિમાજીને સ્થાપ્યાં હતાં. દશા ઓસવાળ જ્ઞાતિની વસ્તી સારી હોઈને શુભ પ્રસંગોએ દેવપૂજન માટે એ



શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગોત્ર સ્મૃતિ ગ્રંથ



અનિતનાથજી લગવાનની પ્રતિમાજીનો ઉપયોગ થતો. એ અરસામાં ક. દ. ઓ. જ્ઞાતિના શ્રી મેઘજી ઉડીઆ પોતે ખાણુમાંથી પથ્થર કાઢવાનું કામ કરતા હતા, છતાં પોતાને માથે કરજ હોવાથી જીવનથી કંટાળીને વાવમાં આત્મહત્યા કરવાના વિચારે ગયા. ત્યારે તેમને દેવવાણી સંલગાઈ : 'ના, ના.' ચોતરફ નજર કરતાં કોઈ દેખાયું નહિ, એટલે તેઓ સમજ્યા કે કોઈ દેવ મને આત્મહત્યા કરવા બાબત ના પાડે છે. માટે મારે આજે આત્મઘાત ન કરવો, એમ વિચારી તેઓ ઘેર જઈ સૂઈ ગયા. તે જ રાતે તેમને સ્વપ્ન આવ્યું. તેમાં તેમને સૂચવાયું : 'આપઘાત કરીશ નહિ. હિમ્મત રાખજે. બધાં સારાં વાનાં થશે. સવારના ઊઠીને અમુક વેપારી પાસે જજે. તેની પાસેથી તને ૨૦૦ કોરી મળશે. ૧૦૦ કોરી લેણુદારને આપી દઈ તારું દેવું પતાવજે અને બાકીની સો કોરી લઈને ગોધરા ગામ જજે. તે ગામને ઉગમણે પાદરે તને હાલારના છીકારી ગામના દેવરાજ વણિક મળશે. તેમની સાથેના બળદ-પોઠિયા ઉપર શ્રી પાર્શ્વનાથ લગવાંતની પ્રતિમાજી હશે. તે ૧૦૦ કોરી લઈને તને આપશે. તે તું લઈ આવજે.'

આ રીતે સ્વપ્નમાં મળેલી અધિષ્ઠાયક દેવની સૂચના સાંભળીને શેઠશ્રી મેઘજી ઉડીઆ આનંદભેર જાગ્યા. જાગીને ઈષ્ટદેવ પાર્શ્વનાથ પ્રભુનું સ્મરણ કરી સ્વપ્નમાં પોતાને થયેલા સૂચન પ્રમાણે થયેલી આજ્ઞાને અનુસરીને તેઓ ઉપરોક્ત પ્રતિમાજીને સુથરી મુકામે લઈ આવ્યા. છીકારી ગામમાં દેવરાજ વણિકને પણ એવા જ પ્રકારે સ્વપ્નમાં અધિષ્ઠાયક દેવે આજ્ઞા કરમાવી હતી. ગોધરા ગામના ઉગમણ પાદરના દરવાજે એ બંને મળ્યા. પરસ્પર સ્વપ્નોની વાત કરી. શ્રી દેવરાજે કોરી લીધી અને શ્રી મેઘજીલાઈ ઉડીઆએ પરમ કલ્યાણકંઠ શ્રી પાર્શ્વનાથજી લગવાનની પ્રતિમા લીધી. તે પ્રતિમાને સુથરી ગામમાં લાવી પોતાને ઘેર રોટલા રાખવાના કોઠલામાં તેમણે બિરાજમાન કરી.

ત્યાર પછી વારે અને તહેવારે, અને અનેક ગુલ પ્રસંગે લોકો ગોરજના શ્રી અનિતનાથ લગવાનની પ્રતિમાને પૂજનાર્થે બિરાજમાન કરતા, તે જ મુજબ હવે સ્થાનિક જેનો શ્રી મેઘજી ઉડીઆની લાવેલી શ્રી પાર્શ્વનાથ લગવાનની પ્રતિમાજીને બિરાજમાન કરવા લાગ્યા.

પ્રતિમાજીના નામકરણ સંબંધે આવી એક અનુષ્ટુતિ જણાય છે :

ગામના મોટા શેઠ મેઘજી શાહને સમગ્ર જ્ઞાતિનો સમુદાય જમાડવાની એક વેળા ઇચ્છા થઈ. તેમણે કરેલ ઉજમણામાં ધાર્યા કરતાં વધારે માનવસમુદાય એકત્ર થયો. તેથી મેઘજીશા શેઠે શ્રાવકની શૈલી પ્રમાણે ધીના હવાડામાં શ્રી પાર્શ્વનાથજીની પ્રતિમાને



[૨૮૦] ~~સાંભળી. રસોઈ તો વધી એટલું જ નહિ, હવાડામાં ભરેલું ઘી ગમે તેટલું વપરાયું, છતાં ખૂટયું જ નહિ. આવેલ શ્રાવક સંઘેએ લોજન કર્યા પછી આ ખનાવ બહુથો, ત્યારે તેઓ ખૂબ વિસ્મિત થયા. આથી સંઘને ધૃતના કલ્લોલોથી (તરંગોથી) કલ્લોલ (આનંદ) કરાવ્યો, તેથી શ્રી પાર્શ્વનાથજીનું નામ તે દિનથી 'ધૃતકલ્લોલ પાર્શ્વનાથ' પાડવામાં આવ્યું. આવો ભગવાનનો અદ્ભુત મહિમા વર્ણવતાં પંડિત શ્રી રત્નકુશલજીએ ગાયું છે :~~

બિરાજમાન કરી અને સ્વામિવાત્સલ્યમાં પોતાની લાજ રાખવા પ્રભુને પ્રાર્થના કરી. મેઘજી શાહ શ્રાવકની ધા (ફરિયાદ) શ્રી પાર્શ્વનાથજી દાદાના અધિષ્ઠાયક દેવે તરત જ સાંભળી. રસોઈ તો વધી એટલું જ નહિ, હવાડામાં ભરેલું ઘી ગમે તેટલું વપરાયું, છતાં ખૂટયું જ નહિ. આવેલ શ્રાવક સંઘેએ લોજન કર્યા પછી આ ખનાવ બહુથો, ત્યારે તેઓ ખૂબ વિસ્મિત થયા. આથી સંઘને ધૃતના કલ્લોલોથી (તરંગોથી) કલ્લોલ (આનંદ) કરાવ્યો, તેથી શ્રી પાર્શ્વનાથજીનું નામ તે દિનથી 'ધૃતકલ્લોલ પાર્શ્વનાથ' પાડવામાં આવ્યું. આવો ભગવાનનો અદ્ભુત મહિમા વર્ણવતાં પંડિત શ્રી રત્નકુશલજીએ ગાયું છે :

ધૃતકલ્લોલ જિણેસર જે નર પૂજિસઈ, તસ ઘરિ ધૃતકલ્લોલ;
ધણ, કણ, કંચણ, કાપડ, કામિની, પુત્ર સુ' રે કરસઈ તે રંગલોલ.

ઉપરોક્ત જ્ઞાતિમિલનનો ઉત્સવ સુથરીમાં વિ. સં. ૧૬૭૫ ની આસપાસ થયો હતો, એવો અહેવાલ મળે છે. સંવત ૧૭૨૧ માં પરમપૂજ્ય ભટ્ટારક શ્રી જ્ઞાનસાગરજી મહારાજના ઉપદેશથી સમસ્ત સંઘે શ્રી મેઘજી ઉડીઆને શ્રી ધૃતકલ્લોલ પાર્શ્વનાથ સ્વામીની પ્રતિમા શ્રી સંઘને સોંપી દેવાની વિનંતિ કરી. શ્રી ઉડીઆજીએ આ વિનંતિ માન્ય રાખી. તેથી શ્રી સંઘે ત્વરિતપણે નવા જિનાલય માટે રકમો એકઠી કરવાની શરૂઆત કરી દીધી. છતાં ઠેક સં. ૧૮૮૩ માં નૂતન જિનાલયની શિલારોપણ વિધિ સંપન્ન થઈ. વિ. સં. ૧૮૯૬ માં વૈશાખ સુદી ૭ ને દિવસે ધામધૂમપૂર્વક પ્રતિષ્ઠા મહોત્સવ ઉજવાયો. આ રીતે શ્રી સુથરી જૈન સંઘ અનંત ઉપકારી, પરમ પ્રભાવક, ચમત્કારિક, શ્રી ધૃતકલ્લોલ પાર્શ્વનાથ દાદાનાં દર્શન, સેવાપૂજા અને ભક્તિ કરવાને ભાગ્યશાળી બન્યો. ત્યારપછી તેો ઉત્તરોત્તર જ્ઞાની મહાપુરુષોનાં ચોમાસાં આ ગામમાં શરૂ થયાં અને જ્ઞાનની સરિતા વહેવા લાગી. પરમારાધ્યપાદ, પ્રાતઃસ્મરણીય, વિધિપક્ષ-મંડન, અચલગચ્છીય મુનિમંડલાગ્રેસર સ્વ. દાદાસાહેબ ગૌતમસાગરજી મહારાજ સાહેબે પણ શ્રી સુથરી જૈન સંઘની વિનંતિથી વર્ષો સુધી સં. ૨૦૦૭ પર્યંત સ્થિરવાસ રહીને સંઘમાં ધર્મજગૃતિની જ્યોતને જ્વલંત રાખી.

પરમ પૂજ્ય આચાર્યશ્રી દાનસાગરસૂરીશ્વરજી મહારાજ સાહેબના વિદ્વાન શિષ્યરત્ન શાંતમૂર્તિ, બાલબ્રહ્મચારી પૂજ્યયાદ આચાર્યદેવ શ્રી નેમસાગરસૂરીશ્વરજી મહારાજ સાહેબને સં. ૨૦૧૨ ના વૈશાખ સુદ ૩ ના દિવસે આચાર્ય પદવી આપવાનો લાલ શ્રી સુથરી જૈન સંઘને મળ્યો હતો.

[શ્રી સુથરી જૈન સંઘ દ્વારા પ્રકાશિત ' શ્રી દાન-નેમ-કલ્યાણમાળા ' માંથી સાબાર.]



શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ



અંચલગરુદેશ્વરશ્રી જ્યકીર્તિસૂરિ અને
કવિ - ચક્રવર્તી પૂજ્યશ્રી જયશેખરસૂરિ પર
ફાગુ કાવ્યો

- રચયિતા : અજ્ઞાત શિષ્ય
[રચના : વિક્રમની પંદરમી શતાબ્દી]
- સંશોધક : પૂ. મુનિશ્રી કલામલસાગરજી મહારાજ સાહેબ

[વિદ્વાનો માટે 'ફાગુ' શબ્દ હવે પુરાણો બન્યો છે, અને હકીકતમાં છે પણ પુરાણો. 'જૈન સત્યપ્રકાશ' વર્ષ ૧૧ ના અંકોમાં ફાગુ કાવ્યો ઉપર વિદ્વાનોએ સારો એવો પ્રકાશ પાડેલ છે. 'આપણાં ફાગુ કાવ્યો' (અંક ૬, પૃ. ૧૬૯ થી ૧૮૪) નામના લેખમાં પ્રો. હીરાલાલ આર. કાપડીઆ જણાવે છે : 'ગુજરાતીમાં ફાગુ કાવ્યનો આરંભ કરનાર જૈન મુનિ છે અને તેને પ્રારંભ વિક્રમની ચૌદમી સદીની છેલ્લી પચ્ચસીમાં થયો છે, એમ ગુજરાતીમાં મળેલાં ફાગુ કાવ્યો જોતાં જણાય છે. એમના જ લેખ ઉપર સમીક્ષા કરતાં પં. લાલચંદ્ર ભ. ગાંધી જણાવે છે : 'શ્રી હેમચંદ્રસૂરિ કૃત 'દેશી નામમાત્રા'માં દર્શાવ્યા પ્રમાણે વસંતોત્સવ માટે પ્રાચીન સમયથી 'ફાગુ' શબ્દ પ્રયોગમાં છે.'

જીવનના અભિનવ ભાવને ઉદ્દેશિત કરતાં વિશિષ્ટ વર્ણનાત્મક, વિશિષ્ટ શબ્દ-છટ્ટાવાળાં અને અર્થગંભીર, યમક, અનુપ્રાસ આદિ અલંકારોથી શોભતાં વિશિષ્ટ રચનાથી આકર્ષે તેવાં કાવ્યો પણ એ 'ફાગુ' કે 'ફાગ' નામથી પ્રસિદ્ધિમાં આવ્યાં છે. શારદાદેવીના કૃપાપાત્ર વિદ્વાન ન મુનિઓએ ગુજરાતી કાવ્ય સાહિત્યની રચનામાં પણ પ્રશંસનીય પ્રયત્નો કર્યા છે.

આ રીતે છેલ્લાં કેટલાંક વર્ષોથી ફાગુકાવ્યો પ્રત્યે વિદ્વાનવર્ગનું આકર્ષણ વધી રહ્યું છે. ખાસ કરીને બાલ શ્રદ્ધચારી ભગવાન શ્રી નેમનાથ, કામવિજેતા શ્રી સ્થૂલભદ્રજી, ગરુડનાયકોનાં વિશેષ પ્રકારે ફાગુ કાવ્યો રચાયાં છે.

આ પ્રકારનાં પ્રાચીન ફાગુ કાવ્યોમાં અહીં પ્રસ્તુત થતી એ લઘુ કૃતિઓ નોંધપાત્ર બની રહે તેની છે. અંચલગરુદનાયક શ્રી જ્યકીર્તિસૂરિજી વિક્રમની પંદરમી શતાબ્દીમાં થઈ ગયા. તેઓશ્રી સં. ૧૪૭૩ માં અણહિલપુર પાટણમાં ગરુદનાયક બન્યા. તે વખતે એમના કોઈક અજ્ઞાત શિષ્યે આ કાવ્ય રચેલું હોય એમ પ્રસ્તુત કાવ્ય પરથી કહી શકાય છે. શ્રી જ્યકીર્તિસૂરિએ શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર પર રચેલ ટીકા સુપ્રસિદ્ધ છે. તેઓશ્રી મેરુતુંગસૂરિના પદ્ધર અને શ્રી જ્યકેસરીસૂરિના ગુરુ થાય છે.



ૐ નમઃ

અંચલગચ્છેશ્વર શ્રી જ્યકીર્તિસૂરિ કૃતુ

પહેલું અદેઉ

આદિજિણેસર દેવ, પહેલું વિરચિય સેવ,
ગાઇસુ મરણુહરુ એ અંચલગચ્છ ગુરુ એ;
શ્રીજ્યકીર્તિસૂરિ વંદિસુ આણુંદપૂરિ,
મહિમા મંદિરુએ ગુરુયા ગણુહરુ એ. ૧

ફાગ

ગુરુયા ગણુહર તું ગિહિ રંગિહિ કરુ પ્રણામ,
ખહુ ગુણુ અમીય સમાણીય વાણીય જિણુ અભિરામ;
અંચલગચ્છ-નરેશર રેશ રહિત ખહુ રંગિ,
વંદિસુ સિરજ્યકીર્તિ કીર્તિ વિમલ અભાંગિ. ૨

જસુ જગિ ગરુયહિ છાજઈ રાજઈ રવિતલિ રેખ,
નામિઈ સંપજઈ સંપદ, અવિપદ દીસઈ દેખ;
ધ્રુમંડલ જિમ અવિચલ, અચલગણુશુંગાર,
શશિહરસમ વરગુણુગણુ ગણુહ લહું નવિ પાર. ૩

અદેઉ

સંઘ ભૂપાલ મદહાર ભરમલ કુખ અવતાર,
હહર નત ધરઈ એ ગુરુગુણુ અણુસરઈ એ;
જગિ જસુ કીર્તિ છહ, કહાવ ન માઈ તીહ,
પાલઈ સંજમૂ એ ટાલઈ અવકમૂ એ. ૪

ફાગ

અણુહિલપુરિ ગુરુ આવિયા, રહાવિય શ્રી સંઘ જામ,
ગણુપતજેગ્ય જો પરખિઉ, હરિખીઉ નિયમ નિત્તામ;
ત્રિહુત્તરાઈ સંવચ્છરિ, ઉચ્છવ રંગ પ્રવેસિ,
કંકોત્તરીય ત્તિ મોકલઈ, મોકલઈ દેસ વિદેસિ. ૫

મિલ્યા સંઘ દેસવિદેસના, દેશના રસિક વિચાર,
માંડઈ મંડુપિ નાટક, ભાટ કરઈ કઈ વાર;
ઢોલ ઢમકઈ ભુંગલ, મંગલ શંખ નિનદ,
વિણા ભેરિ પખાઉજ, આઉજ સુણીઈ સદ. ૬



ઈમ ઉચ્છવ નિતુ નવનવા, નવનવા નેઈ જંગ,
 સાહમીવચ્છલ સંઘપૂય એ સંઘ પૂરઈ નીય રંગ:
 વેશાખહ વદિ પાંચમિ, પાંચમિ તિહિ સાર,
 ગણુનાયક પદ થાપીય, આપિય ગચ્છહ ભાર. ૭

અટ્ટેઉ

શ્રીચેરતુંગસૂરીંદ પાટિકરઈ આણુંદ,
 અચ્છિ વંદિસું એ મનિ આણુંદિસું એ;
 સંઘાચ્છિ અપાર ઝીલ્યું જિણિ ગચ્છભાર,
 ઉચ્છવ જંગિહિએ કીય સંઘ રંગિહિંએ. ૮

ફાગ

સુણિવર શુરુ ગચ્છનાયક, પાય કરઈ નિતુ સેવ,
 તિણિ અવસરિ ગહગહતું, પુહતું ઋતુપતિ હેવ;
 મલયાચ્છલ તણુઉ, તક્ષણુ દક્ષિણુ વાઈઉ વાઉ,
 રમલિ કરઈ અલવેસર, વેસ રચી ઝવિ રાઉ. ૯
 વણિ વણુસંપત્તાં મઉરીય, મઉરીયડા સહકાર,
 વેઉલ ચંપક કરણીય, તરણીય ઝમણિકાર;
 નિંવ કદંવ ખજૂરી, વીજઉરી વાનીર,
 નાગવેલી નારંગીય, રંગીય કર કણુવીર. ૧૦

અટ્ટેઉ

કેતકી પાડલત્તીરિ બાઈ જૂઈ જંવીરિ,
 મયણુ મહાભડૂ એ, પસરીય ધયવડૂ એ;
 અતિ ફલિયા ચઉસાલ, પૂંગ પ્રિયાલ રસાલ,
 નફલ બહકઈએ, કોઈલિં ટહુકઈ એ. ૧૧

ફાગ

કોઈલ તણે ટહુકહે, દૂકહે વનિ અતિચંગિ,
 નીડી ચાંચ સૂચડલા બોલઈ (અ)તિરંગિ;
 મહીયલિ ઋતુપતિ ગહગહ્યુ, મહમહ્યુ મલયસમીરિ,
 પરિમલિ વાસિઈ દસદિસિ, પસરિઉ નિર્મલ નીરિ. ૧૨
 ઇકિ પઈસઈ કેલીહરિ, કેલી હરણી હસંત,
 હસમસિ મયણુ મહાભડા, ઘૂંવડ જિમ બોલંત;



अधिसिद्धं गणनायक, पाय करीय वसंत,
सहृ नखिद्धिं गुरि हृष्टीय तक्षीय भयणु भयंत. १३

अष्टौ

मुष्णिवर कमल द्विष्णुं, अम्ह गुरु अक्षिष्णुव यंद,
श्रुत सवि अगगर्ध अे समरसि मन रमर्धअे;
आगम तणुर्ध विचारि, लिर्ध लवियणु लवपारि,
हृणु गंणु अे, कविकुलरंणु अे. १४
गणुपदि पधंठा नम, श्री संध हुरिणुयुं ताम,
भुद्धि द्विं णंधुरु अे, गच्छ धुरंधरु अे,
ने गुरुगुणु गायंति, ते शिव सुह पायंति,
गायम गणुडरु अे, तिभ अम्ह सुह गुरु अे. १५

इंग

अहं सुधाकर साकर, आकर वचन विलास,
श्री अंचलगणुमंणु, अंडणु हृणु आस,
सन्नणु-णु-मणु-रंणु, निणुशासणुणु ननेय,
पावह तिभिरनिवारणु, तारणु लवियणु लोय. १६
नं मद्धियलि रयणुयर, नं गयणुं गळि लालुं,
नं नगि अठ-कुलायल, मेदु न छंडर्ध ठालुं;
तां श्री संध हुरणुयुं, अंचलगच्छनरिंद,,
श्री नयडीरति सुह गुरु, अम्ह मनि करुणु आणुंद. १७

॥ इति ऋग वेधनगुहस्तुति ॥

श्री अत्रक्यचक्रेश पू. आ देव श्रीगुणसागर नूरीश्वर-जिष्णु मुनि कलाप्रभसागरेण वीर सं. २५९९
विक्रम सं. २०२९ प्रवर्तमाने जेठ वद ७, दिने मंगवाणा ग्रामे लिखितं गंशोचितं च.
दिनांक २२: ६: ७३ ।

*

*

*



અહે ધઝમસતઉ મયણુ ઉદિઉ એ, કરિ કુસુમહ બાણુ,
 સધર સખલ જે ત્રિહ બૂયણુ, તીહ ખંડીય માણુ. ૯

સુભટ રૂપિ તિણિ આદરિ એ, રમણી રમઝમકંતી,
 કુંઠ નવસર હાર હિયઈ ચાલે ચમકંતી;
 કાને ઝલકઈ ઝાલિ, ભલિ ચિરિ (સુ)મકુટ શંગાર,
 અલિકુલ કુજલ વેણિદંડ, ચૂડા બૂજિ અલંકાર. ૧૦

કણુય કંકણુ કરિ ખલકતા એ, અંગુલિ રચણુમદઃ
 પાએ નેઉર રણુઝણુઈ કડિતલિ મેહલ સદ્. ૧૧

અહે વંકુડલી કિરિ ભમહડી એ, સીગિણિ ઠણુકાર,
 નયણુ બાણુવલિ રૂંધતી એ, સુર કિંનર સાર;
 સીમંતઈ સીંદ્રર ધણુઉ, નયણિ કબજલ રેહ,
 કામીજણુમણુ મોરડા એ, ભીનઈઉં મેહ. ૧૨

પિહિરિ સીંદ્રીઉ કંચુઉ એ, કસમસતી કાલી,
 ઉઠણિ નવરંગ ચૂનડી એ, રંગિ નાયઈ બાલી;
 ઇણિ પરિઈ શંગાર કરઈ, ઇમ દેવિઈ મદ ધરલી,
 અંચલ ચઉપદ સુર નરિંદ, તઉ મન ખોલંતી. ૧૩

અસિ જિમ વીડઉ કરિ ધરઈએ, સખિસુખિ અહર તંખોલ;
 હંસલડી જિમ ગતિ કરઈ એ, મૃગનયણી મન રોલ. ૧૪

ગેલિ ગહીલિ ગોરડી એ, બોલઈ મનિ હસંતી,
 તાં અગંજિત સધર વીર જો, અગિહ નવિ ભીડંતી.
 તીહ વયણુ નિસુણુવિ ભણુઈ રતિ મોરા નાહ,
 એહ સરસિં મન ખઉલિય, મયણુ મઈ કરિ મ અનાહ. ૧૫

શોલસંનાહ અંગિ અરુહિ એ, બ્રહ્માબુધ ચાલઈ,
 સંજમ મુહવઈ ગય તુરિય, સીલંગપાલ એ નવિ ભીજઈ;
 હાવિ ભાવિ નવિ શક્તિઈ લિજઈ,
 ધીર ન મન્નઈ આણુ તઝમહીયા કાઈ ખીજઈ. ૧૬

પુહવીઈ ગાજઈ એક વીર જયશેખરસૂરિ;
 ખિરદાવલી જેહ વોલત્તઉ એ, એસન્નઉ સૂર સૂરિ. ૧૭

શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ



મધુરવયણ જિણુ જિત લીઉ એ, સાકર મુહિ સિલિ એ,
 તે ગણુહર ગુણુ ગાયતાં એ, મૂં ભાવઈં રુલી એ;
 સાયર જિમ ગુણુગણુ તણુઉં, જીહ લાલ મ પારો,
 જે નિત વંદઈં સુગુરુચરણુ, તીહગ મતિ દાતારો. ૧૮
 એઉ સહી કઉતિગ એક વડઉ પ્રમાણુ,

વિણુ' હથીયારહં નાઠઉ પંચબાણુ;
 રણુરંજિઈં જીતા સવે સવે કોહાદિક વધરી,
 ઉપસમ સીંચી યોધિબીજ તું મૂકી પયરી. ૧૯
 ભાસ

આગમસરોવરિ હંસ જિમ કેલિ કરઈં નવરંગો;
 ભવિયણુલોચણુ રંજવઈં એ ભુગતિરમણી સિઉં રંગો. ૨૦
 અડે મુકિત રમલિ સિરમલિ કરઈં તઉ ગણુહર ગાજઈં,
 શ્રી જયશેખરસૂરિ ગુરિઈં અંચલગચ્છ છાજઈં;

સિંધુ સવા લખ માલવઈં એ ગૂજરાત વિચારો,
 સોરઠ મંડલિ (મરુ) મેરુ પમુહ દેશઈં પ્રભુ કરઈં વિહારો, ૨૧
 ગયણુંગણિ નક્ષત્ર સિઉં જાં સસિ રવિ દ્વીપઈં,
 તાં ચઉવિહ શ્રી સંઘ સિઉં : મહિયલિ પ્રભુ
 પ્રતપઈં (પ્રતિપઈં);

ક્રાગખંધિ ગુરુ ગાઈસિઉ એ જયશેખરસૂરે,
 પઠઈં ગુણુઈં જે સાંભલઈં એતી (તીહ) સંપદ પૂરે. ૨૨

[ઇતિ શ્રી જયશેખરસૂરિ ક્રાગ]

॥ પ્રત પુષ્પકા ॥ : સંવત ૧૯૬૭ ના ભાદરવા વદિ ૨ ને રવિવારને દિવસે શ્રી મુંબઈ મધ્યે મહારાજશ્રી ગૌતમસાગરજી મહારાજની આજ્ઞાથી લખી. સમાપ. લેખક-લલિયા : શા મોતીચંદ મુક્તજી, રહેવાસી : ગામ શ્રી ગઢડા, તામે ભાવનગર ॥ દેશ કાશિયાવાડ ॥

॥ શ્રી ॥ ॥ શ્રી ॥ ॥ છ ॥ ॥ છ ॥ ॥ શ્રી ॥ ॥ શ્રી ॥
 સંવત ૨૦૨૬ વર્ષે જીઠ વદ અષ્ટમી દિને કોટડા (કચ્છ) ગામે લિખિત સંશોધિત
 ચ અચલગચ્છે મુનિ કલાપ્રભસાગરેણ ॥





પૂજ્ય આચાર્યશ્રીના છત્રીશ ગુણો

અને છત્રીશ છત્રીશી [પદ]

— શાસ્ત્રી પ્રેમચંદ જગશી ઓચ્છા

પાંચ પરમેષ્ઠી મંત્રમાં આચાર્યપદ ત્રીજા સ્થાને આવે છે. અરિહંત પદ અને સિદ્ધ પદ બાદ આચાર્યને નમસ્કાર કરવામાં આવે છે. સામાયિક લેતાં પણ નવકાર બાદ પ્રથમ સૂત્ર આચાર્ય પદનું આવે છે. એનું નામ છે પાંચિંદ્રિય સૂત્ર અથવા ગુરુ-સ્થાપનાજી. તેનું કારણ શું ?..... એ જ કે અરિહંત, સિદ્ધ, કેવળીની ગેરહાજરીમાં જૈન શાસનનું સુકાન આચાર્ય ભગવંતોએ સંભાળવાનું હોય છે. અરિહંતો, એ આચાર્ય ભગવંતોને પોતાના વારસદારો તરીકે નીમી ગયા છે. ભવિ કે અજ્ઞાની આત્માઓને શ્રેયસ્કર માર્ગ અવિરતપણે દર્શાવતા રહે, તે માટે ધ્રુવતારક સમા આચાર્ય ભગવંત જંગમ તીર્થ સ્વરૂપે વિચરી રહ્યા છે. આચાર્ય ભગવંતો પર જ્ઞાનશાસનની મોટી જવાબદારી રહેલી છે. જ્ઞાનીઓએ ફરમાવેલા આરાધ્યપદની પગ-દંડીમાં કોઈ આરાધકને કાંટો ન વાગે, કોઈ પ્રકારની ઉત્સૂત્ર પ્રરૂપણા ન થાય એવી કડક જવાબદારી આચાર્યપદમાં રહેલી છે. આથી જ પાંચ પરમેષ્ઠીમાં પ્રત્યેક સ્થાનમાં ગુણસંખ્યા પરત્વે આચાર્યપદમાં ગુણોની સંખ્યા વધુ છે. જેમ કે : (૧) અરિહંત-૧૨, (૨) સિદ્ધ - ૮, (૩) આચાર્ય - ૩૬, (૪) ઉપાધ્યાય - ૨૫, (૫) સાધુ - ૨૭. આ લેખમાં વિષયને અનુરૂપ એવું આચાર્યના ૩૬ ગુણોનું વિવરણ કરવાનું છે.

વર્તમાન સમયે આચાર્ય સ્થાન સર્વ શ્રેષ્ઠ સ્થાન ગણાય છે. સામાયિક, પ્રતિક્રમણ કે પાપોનું પ્રાયશ્ચિત્ત કરવા, જ્ઞાનમંદિર, અંબનશલાકા અને પ્રતિષ્ઠા જેવાં શુભ કાર્યો કરાવવાં, દીક્ષા-યોગાદિ ક્રિયાઓ માટે, મતલબ કે જ્ઞાનશાસનના પ્રત્યેક કાર્યમાં આચાર્યપદની આવશ્યકતા રહે છે. વળી શાસનનાં કાર્ય શુભ બને, શાસનની વૃદ્ધિ, સુખશાંતિ થાય તેની સતત ધાનજી પણ આચાર્ય ભગવંતને રાખવી પડે છે.

આચાર્ય એટલે પાંચ આચારને પાળે અને બીજાને પળાવે એવા ધર્મના નાયક તે વળી આ = મર્યાદાથી ચાર્ય = જેમની સેવા કરવી જોઈએ, તે આચાર્ય કહેવાય.

શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ

નહિ. શરીર પરસેવાથી ગંધ મારતું હોય તો પણ સ્નાનાદિક ક્રિયા કરે નહિ. દેહ પર મેલાં કે જૂનાં કપડાં હોય, શોભાની દૃષ્ટિએ તેઓ કપડાં બદલાવે નહિ. આ પ્રમાણે નવ વાડોથી આચાર્ય ભગવંત શિષ્યજ્ઞ રહે તે નવ ગુણ.

ચાર કષાય : (૧) ક્રોધ : શિષ્ય કે શ્રાવકની સમવિષમ ક્રિયાઓ જોઈ તેમના પર ક્રોધ ન કરે. સંસારની પરંપરા વધારનાર ક્રોધ મહાઘાતકી છે, એમ માની મનવચનકાયાથી ક્રોધને તિલાંજલિ આપી દે. ક્રોધ આત્માની અવનતિ કરનાર છે. આવેશમાં ઉત્સૂત્ર પ્રરૂપણાનો ભય રહેલો છે, તેથી ક્રોધને છોડો. (૨) માન : જીવનમાં કદી માન મળે, તો કદી અપમાન. પણ સૂરિજી સમભાવમાં રહી યથ અપયશને સરખા ગણી મન કે આત્માથી દુભાય નહિ. જ્ઞાનતું અભિમાન કરે નહિ, તેની તકેદારી રાખે. (૩) માયા : કપટ, પ્રપંચ, કગાઈ, પોતાની ક્ષતિ કે અપરાધ છુપાવવામાં કોઈ પ્રપંચજાળ રચવી નહિ. માયાથી કોઈને ફસાવવું નહિ. માયાથી પોતે દૂર રહે અને અન્યને પણ દૂર રાખે, છગકપટની વાતો ન કરે અને માયા કરીને સત્ય છુપાવે નહીં. માયા સંસારગર્તા છે. (૪) લોભ : જ્ઞાન લાભવામાં કે લાભાવવામાં આચાર્યશ્રી લોભ ન કરે. શિષ્ય મારાથી વધુ લાણી વિદ્વાન બની જશે, એમ માની જ્ઞાન આપવામાં લોભ ન રાખે. સાગરવરગંભીર જેવી ત્રિશાળતા રાખી છૂટથી જ્ઞાનદાન આપે અને શાસનનો ઉદ્યોત કરે. મનસંકુચિત ન રાખે, પરિબ્રહ્માં મોહ ન રાખે. આ ચાર કષાયો સંસારની પરંપરા વધારનારા છે. તેમનાથી પોતે પર રહે અને અન્યને પર રહેવા ઉપદેશ આપે, તે આચાર્યશ્રી કષાયવિજયના ચાર ગુણ.

પાંચ મહાવ્રતો : (૧) પ્રાણાતિપાત વિરમણ વ્રત : ત્રસ કે સ્થાવર કોઈ પણ જીવને જાણતાં કે અજાણતાં મનવચનકાયાના ત્રિકરણયોગથી મારવા નહીં કે દુઃખ દેવું નહીં. તેમ તેવું કોઈ પાસે કરાવવું નહિ, તેની અનુમોદના કરવી નહિ. તેવો ઉપદેશ આપવો નહિ, વીસ વસા દયા પૂર્ણપણે પાળવી. આત્મવત્ સર્વભૂતેષુ અથવા આત્મનઃ પ્રતિકૂલાનિ પરેષાં ન સમાચરેત્ એ સૂત્રોનું યથાવત પાલન કરે. (૨) મૃષાવાદ વિરમણ વ્રત : ગમે તેવું કબ્લ આવે તો પણ અસત્ય ન બોલે, સત્યને છુપાવે નહિ, કોઈને ખોટું આજ ન આપે, અન્ય પાસે ઉત્સૂત્ર પ્રરૂપણા ન કરે, સિદ્ધાન્તને અસત્ય ન ઉપદેશે, કલહ ન કરે, એકાંત મંત્રણા ન કરે ઇત્યાદિ. (૩) અદત્તાદાન વિરમણ વ્રત : કોઈની અણુદીધેલી નહીવી ચીજ વસ્તુ પણ લે નહિ. ઉપયોગની વસ્તુ હોવા છતાં તેના માલિકને પૂછ્યા સિવાય લે નહિ. સૂક્ષ્મ અદત્તાદાનવિરામણ પાલન સમ્યગ્રૂપણે કરે. શિષ્યજ્ઞની



નવ વાડોનું સમ્યગ્ પાલન કરે. (૪) મૈથુન વિરમણુ વ્રત : મનવચનકાયાના ત્રિકરણ ચોગથી બ્રહ્મચર્યનું પાલન કરે, (૫) પરિગ્રહવિરમણુ વ્રત : કોઈ પણ વસ્તુનો સંગ્રહ કરવો નહિ, તેમ જ ધર્મોપકરણુ પુસ્તક ઠવણી પોથી, કાપડ, વસ્ત્ર, પાત્રો, દંડાસન વગેરે સાધુજીવનનાં ઉપકરણોનો પણ સંગ્રહ ન કરે, તેમ પોતાની પાસે જરૂર પૂરતા ઉપકરણો હોય, તેના પર પણ મૂર્છા કરે નહિ, વિશેષની અભિલાષા રાખે નહિ.

પાંચ આચાર :

(૧) જ્ઞાનાચાર : જ્ઞાન ભણે, ભણાવે. વાચના, પૃચ્છના, દેશના પ્રતિબોધ આપે. સૂત્રસંપાદન કરે, શાસ્ત્ર લખે, લખાવે; જ્ઞાનવિજ્ઞાનનાં પુસ્તકો છપાવે, ભણનારને સહાય આપે, ધાર્મિક સૂત્રોના પુસ્તકો, નોકરવાણી, પાટલી, અનાનુપૂર્વી વગેરે જ્ઞાનનાં ઉપગરણ કરાવે અને તેની પ્રભાવના કરાવે. જૈન પાઠશાળા અને જૈન વિદ્યાપીઠની સ્થાપના કરાવે. શ્રીભમ શિબિર જેવું આયોજન કરી નવા નાગરિકોને ધર્મજ્ઞાન તરફ પ્રેરણા આપે. આર્થિક સ્થિતિમાં સીદાતા (પીડાતા) જૈન વિદ્યાર્થીઓને પ્રોત્સાહન આપે ઇત્યાદિ.

(૨) દર્શનાચાર : શુદ્ધ સમ્યક્ત્વ પોતે પાળે અને સમ્યક્ત્વથી પડતાને સ્થિર કરે. અનેક આત્માઓને સમ્યક્દર્શનની પ્રાપ્તિ થાય તેવાં સ્થાન સંઘ મારફતે ભલાં કરાવે જેમ કે જિનમંદિર, જીજ્ઞાદાર, તીર્થપટ, ઉપાશ્રય કરાવે. દર્શનશુદ્ધિનાં પુસ્તકો લખાવે.

(૩) ચારિત્રાચાર : પોતે શુદ્ધ ચારિત્ર પાળે અને અન્યને પણાવે અને શુદ્ધ ચારિત્ર પાળનારની અનુમોદના કરે અને પ્રોત્સાહન પણ આપે. સમ્યગ્ ચારિત્ર મોક્ષદાતા છે, એમ માની ચારિત્રના આચારોમાં જરાયે ક્ષતિ ન રાખે. ચારિત્રપાલન માટે સર્વસ્વનો લોગ આપે. સતત ચારિત્રપાલનનું જતન રાખે. (૪) તપાચાર : તપના અભ્યંતર છ લેદો અને બાહ્ય છ લેદો, એમ બાર પ્રકારના તપને પોતે કરે, અન્ય પાસે કરાવે અને ણીતને અનુમોદે. છ અભ્યંતર તપ : પ્રાયશ્ચિત, વિનય, ગૈયાવચ્ય, સ્વાધ્યાય, ધ્યાન અને કાઉસગ્ગ છે. બાહ્ય તપ : અનસન, જીજ્ઞાદરી, વૃત્તિસંજ્ઞેષ, રસ-ત્યાગ, કાયકલેશ, સંલીનતા છે. યથાશક્તિ તપ કરે, તપમાં શક્તિ ફેરવે. (૫) વીર્યાચાર : ધર્મક્રિયામાં છતી શક્તિ ગોપવે નહિ, તથા સર્વ આચાર પાળવામાં વીર્યશક્તિ સંપૂર્ણપણે ફેરવે, ક્રોધવૃત્તિને શમાવે, અન્યને દ્વેષથી નિવારે. નવું ભણુતાં, આગળનું ગણુતાં, અર્થવિચાર પૂછતાં, કહેતાં આજસ ન કરે. દેવયાત્રા, ગુરુયાત્રા કરે, ધર્મવંતની વિપત્તિ લાગે. શાસનના પ્રત્યેક શુદ્ધ કાર્યમાં છતી શક્તિ ફેરવે. ઉપરના પાંચ આચાર પાલનના પાંચ શુભો.

પાંચ સમિતિ : (૧) ઈર્ષ્યા સમિતિ એટલે સાડા ત્રણ હાથની ભૂમિ પર આગળ



દષ્ટિ રાખી, જોતાં જોતાં જંતુરક્ષા કરતા ચાલે. (૨) ભાષા સમિતિ એટલે સાવધ (પાપ-યુક્ત) વચન કે અપ્રિય, દુઃખકર વચન બોલે નહિ. (૩) એષણા સમિતિ એટલે અપ્રાસુક આહાર કે પ્રાણી વહોરે નહીં. પ્રાસુક આહારપાણી જ વહોરે, ગોચરીના દોષો નિવારે. (૪) આદાનનિક્ષેપ સમિતિ એટલે પુસ્તક, પાત્ર આદિ ઉપકરણો લેવા, મૂકવામાં જતના રાખે, (૫) પરિષ્ઠાપનિકા સમિતિ એટલે મજમૂત્ર ત્યાગ વખતે જંતુરક્ષાનો ખૂબ ખ્યાલ રાખે. સમિતિ એટલે સમ્યક્ પ્રકારે ચેષ્ટા કરવી તે.

ત્રણ ગુપ્તિ : ગુપ્તિ એટલે ગોપન કરવું કે રક્ષણ કરવું. (૧) મનોગુપ્તિ મનમાં : આત્મધ્યાન તથા શૌરધ્યાન ન ધ્યાવે. કોઈનું મન દુષ્પ્રભિધાનમાં ન મૂકે. નરકગતિમાં ફેંકનાર ધ્યાનો મનમાં પેસવા ન દે. શુભ ધ્યાનમાં ચિત્ત રાખે. (૨) વચન ગુપ્તિ : પાપરહિત વચન પણ કારણ વિના બોલે નહિ. જરૂર હિંત, મિત, પથ્ય વચનનો ઉપ-યોગ કરે. કંઈ કહેવાથી કોઈનો આત્મા દુભાય તેવું અપ્રિય વચન ન બોલે, વાણીમાં સંયમ રાખે, વિનયવિવેકયુક્ત વચન બોલે, વાણીને દુર્વચનથી ન બગાડે. (૩) કાયગુપ્તિ : શરીર અણુપડિલેહણથી ચલાવે નહિ. શરીરથી કોઈને દુઃખ ન થાય તેવું જતન કરે. બગાસું ખાવું, ઝોડકાર ખાવો, બેસવું, બેઠવું, ચાલવું વગેરે શરીરની ક્રિયાઓ જયણાપૂર્વક કરે. કાયાથી કોઈ જીવની આશાતના ન થાય તેવી કાળજી રાખે.

આ પ્રમાણે આચાર્યશ્રીના છત્રીશ ગુણોનું ટૂંકમાં વર્ણન કરાયું.

*

*

*

સુગુરુ ૩૫ આચાર્યશ્રીનાં ૩૬ ગુણોનો આ તો એક પ્રકાર થયો. જૈન ગ્રંથોમાં આચાર્યનાં ૩૬ ગુણોનો ગુહી જુદી રીતે ૩૬ પ્રકારે ઉલ્લેખ પ્રાપ્ત થાય છે. આ ગુણોનો વિસ્તાર અને પ્રકારો લખવા જતાં આ લેખ અતિ વિસ્તૃત બને. જેથી સં...દરમ્યાન પૂ. ઉપાધ્યાયશ્રી જ્ઞાનસાગરજી ગણી મ. સા. જેઓ પછીથી અચલગરઘાધિપતિ પૂ. આ. શ્રી ઉદયસાગરસૂરીશ્વરજી મ. સા. ના નામે પ્રસિદ્ધ બન્યા હતા, તેમણે રચેલ 'શ્રી ગુણવર્મા રાસ'માં આચાર્યના ગુણોની છત્રીશ છત્રીશીઓને ગૂર્જર પદ્ય રૂપે ગૂંથેલ છે, તે કૃતિ અત્રે રજૂ કરાય છે. આનું સંકલ્પિત આગમપ્રજ્ઞ પૂ. મુનિરાજ શ્રી કીર્તિસાગરજી મ.ન.સા. કરેલું છે.

શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ

अथ छत्री छत्रीसीस

[धरे आवेण आंभो भोरीओ. ओ देशी]

अउदिसणु कथा कुशणता, अउलावना धर्ममां रत;
लवि वंदो साधुशिरोमणी. ओ टेक.

ध्यान लेह सोदास लडे, अउ सारणु आसत. लवि वंदो साधु.	१
पणु व्रत समकित संजम, आचार ने पणु व्यवहार लवि.	
समिति सजायने आदरे, ओक विध संवेग विचार लवि.	२
छन्दिय विषय प्रमादने, आश्रवनिद्रा पणु धार लवि;	
अशुभ लावना वर्जाता, षटकायना राणुलुहार लवि.	३
वचनना हूषणु षट तणे, देश्यावश्य द्रव्यतर्क लवि;	
षट् लाषा ळणु वर्जा. योथी छत्रीसी चित्त तर्क लवि.	४
सप्त लये वर्जात सदा, पिंड पाणुसणु सग ळणु लवि;	
सात सुभे सुभीया गुरु, टाज्या भदना अउठाणु लवि.	५
नाणुदंसणु आरित्र तणा, टाणे अउअउ अतियार लवि;	
लणु अउ आदि गुणा, धरे चित्तमां पुद्धि यार लवि.	६
अष्टकरम मजने तणे, धारे अष्टांग सुभेग लवि;	
अउ सिद्धि अउ हीठी शतो, ळणु यारे अनुयोग लवि.	७
नवविड णंलगुत्ति धरा, करता नव कल्पी विहार लवि;	
नव निडाणु परिहरे, लणु नव तत्त्व विचार. लवि.	८
दश संधीलेश असंवरा, तणुआ ळणु दश असजाय लवि;	
डास्यादिक षटने तणे, नवमी छत्रीसी थाय लवि.	९
अडे दश समाचारीने, दश राणे समाधिना ळणु लवि;	
त्यागी सोण कषाय तो, दशमी छत्रीशी ळणु लवि.	१०
पडी सेवणु दश परिहरे, टाणे दश शोधीना दोष लवि;	
सोण समाधिने आदरे, विनयादिक धर्मनी पोष लवि.	११
विनय नैयावच्य दश दश, दश विडं यतिधर्म कडंत लवि;	
षट् अकल्पने वरणुया, द्वादशमी छत्रीसी संत लवि.	१२
द्वादश अंग उपांगना, अध्ययन लणुावे ळणु लवि;	
दश रुचि हुविड शिक्षा अडे, तेरमी छत्रीशी ओड लवि.	१३



श्री आर्य अष्टांग गौतम स्मृति ग्रंथ

શ્રાવક પડિમા ઈગ્યારસ, તેર ક્રિયા, ત્રત ખાર ભવિ;	
ઉપદેશ ગુરુરાજજી, આચારજ જગહિતકાર ભવિ.	૧૪
બાણે ઉપયોગ ખાર તે, અકેદશ ઉપગરણુના ધાર ભવિ;	
દશવિહ પાયચ્છિતથી, કરે પાપ તણા પરિહાર ભવિ.	૧૫
દ્વાદશ વિધ તપને તપે, વળી ભિખુપડિમા ખાર ભવિ;	
નાવે દ્વાદશ ભાવના, બહુ તે મુનિની બલિહાર ભવિ.	૧૬
પડી રૂપાદિક અકેદશ ગુણુ, ભૂષણે ભુષીત દેહ ભવિ;	
લહે ચૌદશ ગુણુ થાનક, અઠ સુહમ કહે ગુરુ જેહ ભવિ.	૧૭
પન્નર ભોગ તે ઝોળખે, લખે આતમ આપ અભોગ ભવિ;	
પડિ હરે સંજ્ઞા પન્નરને, શલ્યગારવ છક્ક વિયોગ ભવિ.	૧૮
સોળ દોષ ઉતપાદના ટાળે, ઉદ્ગમનાં સોળ ભવિ;	
ચાર અભિશ્રદ્ધ નિત ધરે, કરે આપમાં આપ કલોલ ભવિ.	૧૯
સોળસ વચન વિધિ વહે, સત્તર વિધ સંજ્ઞમ યુક્ત ભવિ;	
ન કરે ત્રિવિધ વિશઘના, વીસમી છત્રીશી યુક્ત ભવિ.	૨૦
પાપ સ્થાનક અષ્ટાદશ, ટાળે જે આતમથી દૂર ભવિ;	
અષ્ટાદશ દુષ્ટ ભવને, ન દીએ દીક્ષા સૂરિ ભવિ.	૨૧
શીલાંગ સહસ્ર અઠારને, ધારક તારક, મુનિરાજ ભાર;	
અષ્ટાદશ વિધ શીલની, લીલાએ સાધે કાજ ભવિ.	૨૨
ઝોગણીસ દુષણુને તજે, કાઉસગ્ગના જે સૂરીંદ ભવિ,	
સત્તર અરણુને ઉપદિસે, આચારજ ગુણુ મહિષ્વંદ ભવિ.	૨૩
વીસ સમાધિ થાનક કહે, તજે ગ્રાસતણા પણ દોષ ભવિ;	
એક મિથ્યાત તજે વળી, દશ એષણુના જે દોષ ભવિ.	૨૪
એકવીસ છેલા છાંડીઆ, શ્રદ્ધા પન્નર શિક્ષાનાં ઠાણુ;	
એ પચવીસમી છત્રીશી, આચારજ ગુણુમણિ ખાણુ ભવિ.	૨૫
બાવીસ પરિસહને સહે, રહે અધ્યાતમ પદ લીન ભવિ;	
ચૌદ અધ્યાતર ગાંઠીને, છાંરે બાણીને મલીન ભવિ.	૨૬
પણુ વિધ વેદિકા દોષને, તજે આર્ભકાદિક ખટ દોષ ભવિ;	
પણુ વીસ પડિવેહણુ કરે, આચારજ સુગુણુ સંતોષ ભવિ.	૨૭

શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ



સાધુ ગુણ સતવીસસુ, એ ભૂષણુ ભૂષીતકાય ભવિ;
 નવ કોટી વિશુદ્ધને ધરે, પરચળાણુ મહા મુનિરાય ભવિ. ૨૮
 અડવીશ લલિ ઉપદેશે, પ્રગટી કેતી એક તાસ ભવિ;
 અડવિહ પરભાવક પણુ, સૂરીસર સુવિલાસ ભવિ. ૨૯
 પાપ સૂત્ર ઓગણત્રીસ જે, નિજ ભાવનાથી વરજે દૂર ભવિ;
 સાત ભેદે શુદ્ધિ અહે, લહે આતમતત્ત્વ અંકુર ભવિ. ૩૦
 ત્રીશ મહા મોહકર્મનાં બંધ થાનકનો પરિહાર ભવિ;
 ખટ અંતર અરિ વર્ગનો, નવિ રાખે ચિત મોઝાર ભવિ. ૩૧
 એકત્રીશ ગુણુ શ્રી ત્રિદ્વના, ઉપદેશે જે ગુરુરાજ ભવિ;
 પાંચે જ્ઞાન પદ્પતાં, સાથે તેમ આતમ કાજ ભવિ. ૩૨
 બત્રીશ ભેદ જે જીવના, રક્ષા કરે તેહની જેહ ભવિ;
 અહવિહ ઉપસર્ગને સહે, તેત્રીશમી છત્રીશી એહ ભવિ. ૩૩
 બત્રીશ દોષે વિરહિત જે, ઇદિવાદ પશુ સુશુણુ ગરિષ્ઠ ભવિ;
 વિકથા ચાર કરે નહિ, પ્રગટી જસ આતમ દષ્ટિ ભવિ. ૩૪
 તેત્રીશ આસાતના તજે, ભટ્ટારક યુગ પ્રધાન ભવિ;
 વીર્યાચાર ત્રિવિધ પ્રતે, નવિ ગોપવે જે મતિમાન ભવિ. ૩૫
 ગણી સંપતિ અડ અહગુણી, તેમાં નિતે ઉપયોગ ભવિ;
 જ્ઞાનાદિક અહ વિનયમાં, ક્રીધો આતમ સંયોગ ભવિ. ૩૬
 એહવી છત્રીસ છત્રીસીએ, જે ધિરાજે સૂરિરાય ભવિ;
 આપ તરે, પર તારવે, જ્ઞાનસાગર વંદો પાપ ભવિ. ૩૭
 નભ ત્રય નભદ્રય (૨૦૩૦) સાલમાં, બાહુપુરે^૧ રહી અહમાસ;
 ગુણુસાયરસૂરિ ગુણુ ગાવતાં, કીર્તિ^૨ લિખે ગુણુ તાસ ભવિ. ૩૮
 કારતિક સુદિ એકમ દિને, શુક્રવાર છે ખાસ ભવિ;
 કલાપ્રભસાયર સાથે રહી, લિખિ સઝાય એ ખાસ ભવિ. ૩૯

૧ ભુજપુર (૪૨૭)





श्रीचिंतामणिपार्श्वनाथजिनस्तोत्रं^१

— प. पू. श्री कल्याणसागरसूरि

[शाईलविक्रीडित छंद]

किं कर्पूरमयं, सुधारसमयं, किं चंद्रोचिर्मयं,
किं लावण्यमयं, महामणिमयं, कारुण्यकेलिमयं ।
विश्वानंदमयं, महोदयमयं, शोभामयं, चिन्मयं,
शुक्लध्यानमयं वपुर्जिनपतेर्भूयाद्भ्रवालंबनं ॥ १ ॥

शुं आ कर्पूरमयं छे ? अमृत रसमयं छे ? के शुं चंद्रनां किरणोभयं छे ! के शुं लावण्य (सुंदरता) मयं छे, के महामणिमयं छे के कुरुणानुं कीडा स्थान छे के, अभिल आनंदमयं छे के, महा उदयमयं छे के, शोभाभयं छे के ज्ञानमयं छे के शुक्ल ध्यानमयं छे ? ओषुं श्री चिंतामणि पार्श्वनाथ प्रभुनुं वपुः (देह) लब्धजनेने लवरासुद्र-मां आलंभनरूप थाओ। (१)

पातालं कलयन् धरां धवलयन्नाकाशमापूरयन्,
दिक्चक्रं क्रमयन् सुरासुरनरश्रेणि च विस्मापयम् ।
ब्रह्मांडं सुषुवन् जलानि जलधेः फेनच्छलालोलयन्,
श्री चिंतामणिपार्श्वसंभवयशोहंसश्चिरं राजते ॥ २ ॥

पाताळमां प्रवेशतो, पृथ्वीने उन्नवण करतो, आकाशने लरी हेतो, दिशाओमां व्यापतो, सुर, असुर अने मानवनी श्रेणीने विस्मय पभाउतो, ब्रह्मांडनुं रक्षण करतो, समुद्रना ओळना जणने शीणना छणथी उछाणतो, ओषो श्री चिंतामणि पार्श्वप्रभुना यशरूपी डंस दीर्घं काण पर्यांत शोले छे. (२)

पुण्यानां विपणिस्तमोदिनमणिः कामेभक्तुंभसृणिः,
मोक्षे निःसरणिः सुरेन्द्रकरिण्जिज्योतिः प्रभासारणि ।

१. पू. आ. श्री कल्याणसागरसूरि कृत...केटको लाव लरपुर अने मधुर स्तोत्रो अनुवाद सहित ओके पुस्तक ज्ञाननगर अखण्डगच्छ नैन संघे सं.....मां प्रकाशित करेला छे.

श्री आर्य कल्याण गौतम स्मृति ग्रंथ



પીયૂષરય લ્લોઽપિરોગનિવહં ચદ્વત્તથા તે વિમ્બો,
મૃતિઃ સ્ફૂર્તિમતી સતી ત્રિજગતિ ક્ષ્ટાનિ હતું ક્ષમા ॥ ૬ ॥

પ્રાતઃકાલનો ખાલસૂર્ય પણ વિશ્વમાં વ્યાપેલા અંધકારનો નાશ કરે છે, કલ્પવૃક્ષનાં અંકુરો દારિદ્ર્યનો નાશ કરે છે, સિંહનું બચ્ચું પણ હસ્તિઓની શ્રેણીનો નાશ કરે છે, અશ્વિનાં કણ્ઠીઓ લાકડાંનો નાશ કરે છે, અમૃતનું ટીપું પણ રોગના સમૂહનો નાશ કરે છે, તેની પેઠે, હે પ્રભુ ! તારી દેદિપ્યમાન મૂર્તિ ત્રણે જગતમાં કષ્ટોને હરવાને શક્તિમાન છે. (૧)

શ્રીચિંતામણિમંત્રમોંકૃતિયુતં હ્રીંકારસારશ્રિતં,
શ્રીમહીં નમિઝણપાસકલિતં ત્રૈલૌક્યવચ્ચાવહં ।
દ્વેધામૃતવિષાપહં વિષહરં શ્રેયઃ પ્રમાવાસ્પદં,
સોહ્યાસં વસુધાંકિત જિનફુલિંગાનંદનં દેહિનામ્ ॥ ૭ ॥

હ્રીંકારથી યુક્ત; હ્રીંકારરૂપ જે સાર તેથી યુક્ત, શ્રીંકારથી યુક્ત અરિહંતને નમીને શ્રી પાર્શ્વથી યુક્ત, ત્રૈલોક્યને વશ કરનારું, દ્રવ્ય અને લાવ બન્ને પ્રકારના વિષનો નાશ કરનારું, સર્પના વિષને હરનારું, કલ્યાણ અને પ્રભાવનું સ્થાન, પૃથ્વીમાં પ્રસિદ્ધ શ્રી જિન કુલિંગ નામનું પ્રાણીઓને આનંદને આપનારું એવું (૭)

હ્રીંશ્રીંકારવરં નમોક્ષરપરં ધ્યાયંતિ યે યોગિનો,
હૃત્પદમે વિનિવેશ્ય પાર્શ્વમધિપં ચિતામણીસંજ્ઞકઃ ।
માલે વામમુજે ચ નાભિકરયોર્મૂયો મુજે દક્ષિણે,
પશ્ચાદપ્ષ્ટલેષુ તે શિવપદં દ્વિત્રૈર્ભવૈર્યાંત્યહો ॥ ૮ ॥

ઉત્તમ હ્રીંકાર અને શ્રીંકાર, જેની પછી નમો અક્ષર છે, એવા શ્રી ચિંતામણિ સંજ્ઞાવાળા : શ્રી પાર્શ્વનાથને હૃદયપદ્મમાં સ્થાપીને લાલમાં ડાબી ભુજમાં, નાભિમાં અને બન્ને હાથમાં, જમણી ભુજમાં અને છેલ્લે અપ્ષ્ટહળ કમળમાં જે યોગીજનો ઉલ્લાસ-પૂર્વક ધ્યાન કરે છે, તેઓ એ ત્રણ ભવમાં જ સિદ્ધિપદને પામે છે. (૮)

નો રોગા નૈવ શોકા ન કલહકલના નારિમારીપચારઃ
નૈવાંધ્યં નાસમાધિર્ન ચ દુરદુરિતે દુષ્ટદારિત્રતા નો ।
નો શાકિન્યો પ્રહા નો ન હરિકરિગળવ્યાલવેતાલજાલાઃ,
જાયંતે પાર્શ્વચિન્તામણિનતિવશતઃ પ્રાણિનાં મક્તિમાજામ્ ॥ ૧૦ ॥





શ્રી માણિક્યસુંદરસૂરિ કૃત નેમીશ્વર ચરિત કાગળંધ

[સં. ૧૪૭૮ ના અરસામાં રચાયેલું કાવ્ય]

સંશોધક : શ્રી મોહનલાલ દલીચંદ દેસાઈ B. A., LL.B.

[વિક્રમની પંદરમી સદીના ઉત્તરાર્ધમાં વિધિપક્ષ-અંચલગચ્છની ૫૭ મી પાટે થયેલા મેરુતુંગસૂરિના એ શાખાચાર્ય નામે જયશેખરસૂરિ અને માણિક્યસુંદરસૂરિ પૈકી બીજાએ આ કાવ્ય રચ્યું છે.]

જયશેખરસૂરિએ ' પ્રબોધચિંતામણિ, ' ' ઉપદેશચિંતામણિ ' આદિ ગ્રંથો રચ્યા છે. (જીઓ. મારો " જૈન સાહિત્યનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ " ફકરા : ૬૫૦) જ્યારે પ્રત્યુત માણિક્યસુંદરસૂરિએ ચતુઃપવીંચરમ્, શ્રીધર ચરિત (સં. ૧૪૬૩ માં), ધર્મદત્તકથાનક, શુકરાજ કથા, મલયસુંદરી કથા, સંવિભાગવત કથા, સત્તરભેદી પૂજા ઉપર ગુણવર્માચરિત (સં. ૧૪૮૩ માં) વગેરે સંસ્કૃતમાં કથા-ગ્રંથો રચ્યા છે. ગુજરાતી ભાષામાં ગદ્યમાં પૃથ્વીચંદ્રચરિત અને પદ્યમાં આ કાવ્ય રચેલ છે. [જીઓ મારો ઉક્ત ગ્રંથ, ફકરા : ૬૮૧/૨]

ઉપર્યુક્ત ગુજરાતી ગદ્યમાં પૃથ્વીચંદ્ર ચરિતના સંબંધે પ્રસિદ્ધ સાક્ષરવર્ધ શ્રી દી. બ. કેશવલાલ હર્ષદેરાય ધ્રુવ પોતાના ' પ્રાચીન ગુર્જર કાવ્ય ' ની પ્રસ્તાવનામાં પૃષ્ઠ ૩૮-૩૯ માં જણાવે છે કે, ' માણિક્યસુંદરસૂરિએ જૂની ગુજરાતીમાં ગદ્યાત્મક પૃથ્વીચંદ્ર ચરિત સંવત ૧૫૭૮ માં (? આ સંવત પ્રાયઃ મુદ્દલદોષને લઈને ખોટો છે. ખરી રીતે ૧૪૭૮ માં જોઈએ. કારણ કે તે ગાયકવાડ ઓરિયેન્ટલ સીરીઝ નં. ૧૩ ના ' પ્રાચીન ગુર્જર કાવ્ય સંગ્રહ ' ના પૃ. ૯૩ થી ૧૩૦ માં છપાયું છે, ત્યાં અંતે ' સંવત ૧૪૭૮ વર્ષ શ્રાવણ મંદિ ૫ રત્નો પૃષ્ઠવીચંદ્રચરિત્રં પવિત્રં પુસ્તકાને નિર્મિતં સમર્થિતમ્ ' એમ રચણ છપાયું છે અને તેમનો જીવનકાળ પણ તે જ સમયમાં છે. (જીઓ. મારો ગ્રંથ ' પ્રાચીન ગુર્જર કવિઓ ' ભાગ બીજો, પૃ. ૭૭૨) રચ્યું છે. અક્ષરના, રૂપના, માત્રાના, લયના બંધનથી મુક્ત છતાં તેમાં લેવાતી છંદ ભાગવતું પ્રાસયુક્ત ગદ્ય, તે ખોટી. માણિક્યસુંદર ભોલા-

૧. માણિક્યશેખરસૂરિ નામક આચાર્ય પણ અંચલગચ્છમાં થઈ ગયા છે. તેમણે જૈન આગમો ઉપર દીપિકાઓ રચેલ છે. તે માણિક્યસુંદરસૂરિથી ભિન્ન છે.

શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ



नमो देवाधिदेवाय नमोऽस्तु परमात्मने ।
 नमः श्रीजैनभारत्यै सद्गुरुभ्यो नमो नमः ॥ १ ॥
 अलक्ष्यं दक्षाणामपि न च सहस्राक्षनयनै-
 निर्रीक्ष्यं यद्वाच्यं न भवति चतुर्वक्त्रवदनैः ।
 हविर्भुक्त्तारेन्दुमहपतिरुचां जैत्रमनघं ।
 परं किञ्चिज्ज्योतिर्जयति यत्तियोगीन्द्रविषयं ॥ २ ॥
 अर्वाचीनैरलक्ष्याय दक्षाय दुरितच्छिदे ।
 चिदानन्दस्वरूपाय परमब्रह्मणे नमः ॥ ३ ॥

रासु

नमठं निरंजन विमल सभाविडिं, लाविडिं मडिम निवास रे;
 देव लरापद्वि वल्लिय नवधन, विधन डरधं प्रलु पास रे. ४
 नाखि डमलि कुंडलिनी निवसति, सरसति सायुं इप रे;
 सभरठं सामिषि सुजिअ परंपर, परम अहं स्वइप रे. ५

अद्वैत

परम अहं स्वइप, जपधं सुरासुर लूप,
 अविगत अवियलू अ, निरुपम निरमलू अ;
 अजर अमर अनंत, लवलंजन लगवंत,
 जन-मनरंजन अ, नमठं निरंजन अ. ६
 शृंगारित गिरिनार, गाधसु नेमिकुमार,
 मार-विडारलू अ, त्रिलुवन-तारलू अ;
 यादवकुल केरठ अं, हीठं परमाणुं, ७
 शिवसुअकारलू अ, मोड निवारलू अ.

शुभ

वारीठ मोड मतंजन, जनगति जन-अवतंस;
 जसु जश त्रिलुवनि धवलिय, विमलिय यादववंस; ८
 राज राजिमती परिडरी, परिडरिठ संसार,
 वनिंसु नेमि जेगेसर, सिरवरि गिरि गिरिनार. ९

श्री आर्य ऋष्याह गौतम स्मृति ग्रंथ



રાસુ

સોરઠ મંડલિ દ્વારિકાં થાપિય, આપિય અમરહ રાઈ રે;
 રાજ કરઈ તિહાં દેવ નારાયણુ, રાય નમઈ' તસુ પાય રે. ૧૯
 જીણઈ હેલાં જીતઉ ભૂજબલિ, સમરથ રાય જરાસિંધ રે;
 સોલ સહસ રમઈ રંજિહિં રમણીયા, રમણીય રૂપ સુબંધ રે. ૨૦

અઢૈઉ

બંધવ નેમિકુમાર, રૂપ તણઉ ભંડાર,
 બાલબ્રહ્મચારી એ, ન રૂચઈ નારી એ;
 સારંગ ધનુષ ધરેવિ, સ્વામી શંખુ પૂરેવિ,
 પાડિયા પાહરિ એ, મનિ ચમકિઉ હરિ એ. ૨૧
 હરિ ઉપરોધઈ નેમિ, તસુ ભુજ વાલિઉ ખેમિ,
 સુર નર સવિ મિલી એ, જોઈ મન રલી એ;
 હેલાં હલાવી બાંહિ, હરિ હી'ડોલઈ નાહ,
 મદ્દા ખાડઈ એ, બલ દેખાડઈ એ. ૨૨

રૂગુ

બલ દેખીય યદીય દેવા, સુર ભાસુર ખેચર વૃંદ;
 જય જયકાર તે જિચરઈ, ધરઈ તિ મનિ આણુ'દ. ૨૩
 ઠંઠ મેરુ મહીધર ધરણી, કરઈ જે સિરિષ્છત્ર;
 તે જીયો જિણઈ ગદાધર, પાધરસી કુણુ ચિત્ર ? ૨૪

શ્લોક :

ચિત્રીયમાણાસ્તે સર્વે સિદ્ધગન્ધર્વલેચરાઃ ।
 હર્ષાત્ પુષ્પાણિ વર્ષન્તો જગુર્નેમિભુજાબલં ॥ ૨૫ ॥

રાસુ

ભુજબલ દેખીય મનિ ચિંતાવિય, આવિય નિજ આવાસિ રે;
 બલભદ્ર તેડીય બોલઈ સારંગધર, 'મ રહિસિ નેમિ વીસાસિ રે. ૨૬
 જ' આપણુપઈ જગુએ વંચિઉ', સંચિઉ' રાજ અપાર રે;
 ક્રીડી તેતર ન્યાય કરેસિઈ, લેસિઈ નેમિકુમાર રે. ૨૭

શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ



અટૈઉ

લેસિઇ નેમિકુમાર, રાજ અહારું સાર,
 મનિ આલોચિવઉં એ, હિવ કિમ કરેવઉં એ;
 વાણી હુઇ આકાસિ, 'શ્રીપતિ! ઇમિ મ વિમાસિ!
 નેમિ જિણેસર એ, પરમ યોગેસર એ.' ૨૮
 ગયણુંગણિ યોલઇ દેવ, 'જસુ અમિહ સારઉં સેવ,
 તે સિવા-નંદતું એ, પાપ-નિકંદતુ એ;
 સેવઇં સુરપતિ સાથ, જોગેસર જગનાથ,
 છતુ મોહરાજુ એ, નહી લેસિઇ રાજુ એ. ૨૯

કાવ્ય [શાર્દૂલ ૦]

રાજ્યં યો ન સમીહતે ગજધટાઘંટારવૈરાજિતં ।
 નૈવાકાંક્ષતિ ચારુ ચન્દ્રવદનાં લીલાવર્તીં યોડક્કના ॥
 યઃ સંસારમહાસમુદ્રમથને માર્ગી ચ મંથાચલઃ ।
 સોડયં નેમિજિનેશ્વરોવિજયતાં યોગીન્દ્રચૂડામણીઃ ॥ ૩૦ ॥

રાસઉ (રાસો :)

ઇણિ વચનિ હરી આણુંદીઅલા, ઋતુ વસંત અવસર આઇલા
 વાઇલા દક્ષિણ વાયુ તુ જિન જિન.
 કુસુમિ કુસુમિ ભમરા રણુજણીઆ, મયણુરાય હયવર હણુહણીઆ
 ભૂયણિ ભયુ ભડવાય તુ જિન જિન. ૧૫૬.
 રેવયગિરિ મિત્રી રમણ કરંતો, મુગતિ રમણી હીઇ ધરંતો
 ખલેં માસ વસંમ તુ જિન જિન.
 રમે રંગે જાહવ ભૂપાલા, શશિવયણી સાથેં વરવાલા
 માલા કુસુમચી હાથિ તુ જિન જિન. ૩૧
 પારધિ પાડલ કેવડીએ એ, કણુયર કરણી કેવડીએ એ
 કહલી કરે આણુંદ તુ જિન જિન.
 શેકલી કણુસ ફલી ખીજઉરી, વનસ્પતિ દીસે મોરી
 મોરીયડા મુચકંદ તુ જિન જિન. ૩૨



शंभु

कुंद कली मडिमडीया, गडगडीया सडकार;
 करध वृक्ष नारंगना, अंगना रंग अपार. 33
 भाध गुध वर किंशुक, किंशुक वदन सुवृक्ष;
 त्रिभुवन-जन-आनंदन, अंदन अंपक वृक्ष. 34

काव्यं (शादूल ०)

वृक्षाः पल्लविता लताः कुसुमिता मृगाः सुरंगा वने ।
 सारं गायति कोकिला कलरवैर्वापीजलं मंजुलं ॥
 एवं मित्रवसन्तदत्तसकलप्राणोऽपि सैन्यैः स्वकै-
 र्मेने दुर्जयमेव मन्मथमटो योगीश्वरं नेमिनं ॥ ३५ ॥

शंभु

नेमि अनध नारायण पुहुता, पुहुता वर गिरिनारि रे;
 मध लमध जेड रमत्रि तरंगडि, रंगडि वनड मआरिरे.
 जेध नवयौवन, जेध यादवकुल, जकुल विकाशन वीर रे;
 जेध निजइपिध जन-मन मोडि, अंजनवान शरीर रे. 37

अट्टेउ

अंजनवान शरीर, जेध जिइया गंलीर,
 धकु नेमीसइ जे, जीजठ सारंगधरु जे;
 हरि हरिष्वाक्षी साथि, स्वामी सिठं जगनाथि,
 जेदध जडोअली जे, जलि पउध जकली जे. 38
 जीलध सुललित अंग, नेमि अनध श्रीरंग,
 सींगी जलि लरी जे, रमध अंतेउरी जे;
 हरि सनकारी गोपी, तेडे भिदी लाज दोपी,
 नेमि पाअलि किरीजे. अमकध नेउरी जे. 39

श्लोक :

नारीन् पुराणकारिण्यस्य चितं न चंचलम् ।
 स श्रीमान् नेमियोगीन्द्रः पुनातु भुवनत्रयं ॥ ४० ॥

श्री आर्य कप्याण गौतम स्मृति ग्रंथ

કાગુ

ત્રિભુવનપતિ ધરઈ શમરસ, રમતુ નારી મઝારિ;
તે યોલઈ સુવિવેક 'તૂં' એક વયણુ અવધારિ. ૪૧
પ્રભુ ! પરિણેવઈ માનિની, માનિની મનહ વાલંભ;
તરૂણીય જનમન ઇવન, યૌવન અતિહિં દુલંભ. ૪૨

રાસુ

યૌવન અતિહિં દુલંભ લણીજઈ, ખીજઈ પ્રભુ તુમ્હ માર્થ રે,
હસીય લણુઈ તે 'તું' બલિઆગલઉ, આગલિ અમ્હ કિમ બઈ રે ? ૪૩
લણુઈ ભુમઈ 'લણિ અહિ દેવર ! દેવ રચઈ તુમ્હ સેવ રે,
કામ ન નામ ગમઈ નવિ નારી, સારી એહ કુટેવ રે. ૪૪

અઠંઉ

સારી એહ કુટેવ, ટાલિ ન દેવર ! હેવ,
માનિ પરિણુવું એ, વલી વલી વિનવું એ;
હિવ માનેવા કામ, નિહુરઈ લાળઈ ગામ,
પીતાંબરૂ કહઈ એ, 'તઉ અવસર લહઈ એ.' ૪૫
વીંટીં રહી સવિ નારિ, વલિ લિ કહઈ મુરારિ,
કુમર સવે કહઈ એ, પગિ લાગી રહઈ એ,
તાં મનાવીયુ નહિ, થાદવ સવિ હું વીવાહ,
ત્રિભુવન ઉત્સવુ એ, ઊલટ અલિનવુ એ, ૪૬

કાગુ

અલિનવ અંગિ ઊલટ ધરિ, હરિ દ્રારિકાં પહૂત;
માગી રાયમઈ કન્યા, ધન્યા ગુણુસંજુત. ૪૭
સ્વામિ-નામિ ઊમાહીય સા, હીયઈ ઘણુ પ્રેમિ;
નાયતી અલિનય સા સવઈ, વલિ વલિ 'નેમિ.' ૪૮

આર્યા

નેમિકુમાર બાલા પ્રિયમાગમનં વિચિત્ર્ય સંતુષ્ટા ।
નૃત્યતિ યથા મયૂરી, જલદં શશિનં ચકોરી વ ॥ ૪૯ ॥

રાસુ

ચકોરઘોચની મિત્રી, નિજ નિજ મન રહી, વલી વલી અલંકરઈ નાહ રે;
ચતુર ઐરાવણિ, પ્રભુ ચડી ચાલિઉ, આલિઉ ભૂયણિ ઊચ્છાહ રે. ૫૦



શ્રી આર્ય કવ્યાણુ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ

કાને કુંડલ ઝલકઈ, જિમ સસિ રવિ-મંડલ, મંડલઈ સવિઈ જોવઈ રે;
હરિવરિ હાડ, સિરિ વરિ મણિ-મુકુટ, કટક કંકણ કરિ સોહઈ રે. ૫૧

અટ્ટેઉ

સોહઈ સિરિવરિ છત્ર, આગલિ નાચઈ પાત્ર,
એ પાસઈ ચામરૂ એ, ઢલઈ મનોહરૂ એ;
ખલિન ઊતારઈ લણ, સ્વામી સાચ સલૂણ,
પૂઠિઈ ધુલડી એ, ગાઈ ધુલ હી એ. ૫૨
આવિઉ અમરહં રાઉ, વલિઉ વલિઉ નિસાણે ધાઉ,
રાજ વાસુગિ એ, આવિઉ આસુગિ એ;
અહ તારા રવિ ચંદ, આવઈ અપસર વૃંદ,
આણુંદિઉ મતુ એ, ભાલિઉ ત્રિભુવનુ એ. ૫૩

ફાગુ

ત્રિભુવનપતિ ચાલઈ પરિણેવા, પરિણુવા ઉચ્છવ હુંતિ;
સાથિઈ તરલ તુરંગમ, રંગ મત્તંગજ દંતિ. ૫૪
પ્રભુ પ્રતિ આલવઈ તુંખરૂ, તુંખરૂ રંજે ચિત્ત,
જિણિ વચિ કોકિલ નારદ, નારદ ગાઈ ગરેત. ૫૫

કાવ્ય (શાર્દૂલ ૦)

ગીતં ગાયતિ કિંનરી સુમધુરં વીણાલયા ભારતી,
ગન્ધર્વાઃ શ્રુતિધારિણઃ સુરપતે રંભા નરી નૃત્યતિ ॥
મંભામેરિમૃદંગજ્ઞલરિરવો વ્યોમાંગણં ગાહતે,
નેમિ વીંક્ચ વદન્તિ પૌરવનિતા 'ધન્યેતિ રાજીમતી' ॥૫૬॥

રાસ

રાજમતિ મુખિ અઈડીઅ વલ્લભ, વલ્લભ જોઈ વિસાલિ રે;
વર આવંતુ ચડીય અવસોકઈ, લોક તે માલિ અટાલિ રે. ૫૭
ઈંદ્ર ચંદ્ર સુર કિંનર આગલિ, આગલિ હરિ ગોવિંદ રે;
તોરણિ ગારી મહૂતુ નેમિ જિન, જન-મનિ અતિ આણુંદ રે. ૫૮

અટ્ટેઉ

જન-મનિ અતિ આણુંદ, પસૂઅ-વાડી આકંદ,
હરિણુ હરિણુલી એ, પ્રભુ-શરણે શ્રુતિ ગિલી એ;

શ્રી આર્ય કવ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ



સંખર સૂચર લાષ, રાવ કરધં નિજ લાષિ;
 પૂરિછઉં કારણ એ, કહધં અધોરણુ એ. ૫૯
 ‘પસુ મરિસિધં’ પ્રભુ ! આજ, ગરૂઉ ગઉરવ કાજ,
 તિણિ સિવિ ટલવલધં એ, ઝાંધિયાં વલવલધં એ’;
 ઈમ સંલલીય વિચાર, ચિંતધં નેમિકુમાર,
 દુઃખ ભંડાડ એ, ધીગુ સંસાર એ. ૬૦

આર્યા

સારંગાનં શ્રુત્વા વિલોક્ય સારંગલોચનાં ચ વશાં ।
 સારંગાઃ સારંગા ઇવાસરંગા નરાઃ વશવઃ ॥ ૬૧ ॥

રાસુ

પસુઅ-નાડ જવ જિણુવરિ દીઠઉ, તઉ વીવાહ હૂઉ અનિઠઉ,
 અઈઠઉ મનિ વઈરાગ તુ, જિન જિન.
 ‘ મોહ-બલિ કિમ માનવ પડિયા ? દાનવ દેવ કુસુમસરિ નડીયા,
 જડીયા વિષયધં’ સરાગ તુ જિન જિન. ૬૨

[રાગ-સાગરિ જગ સહુ ધંધોલિય, હરિહર બ્રહ્મ મયણિ રણિ રોલીય,
 રોલીય એવ સંસાર તુ, જિન જિન.
 રૂલધં એવ રીવ કરંતાં, નરય-તિરિય-નર મજ્જ કરંતાં,
 વિણુ અરિહંત વિચાર તુ, જિન જિન.]

નારિ-પાસિ પડિયા સંસારી, મણુઅ જનમફલ મૂકધં હારી,
 હારિ નારિહિં રાચંતિ તુ, જિન જિન.
 એક ન જગદ્ધ સદ્ગુરુવયણે, એવ ન પેખધં અંતર-નયણે,
 મયણિ મોહિ રાચંતિ તુ, જિન જિન. ૬૩

જેગ જુગતિ જોધં જોગેસર, પરમ બ્રહ્મિ લાગઉ અલવેસર,
 ધિગુ સંસાર અસા તુ, જિન જિન.
 ઈમ લલી પસુ-અંધન સવિ ટાલી, નિય ગઈંદુ પહુ વેગિધ વાલી,
 વલીઉ નેમિકુમાર તુ, જિન જિન. ૬૪

ફાગ

વલિઉ નેમિકુમાર તુ, માર-નિવારણુ જમ;
 રાજમતી અતિ આકુલી, ઠલિય ધરાતલિ તામ. ૬૫



सभी स्त्री'यर्ध' अ'हन-जलि, कदलीहलि करध' वाडि;
वलिउ' येतन बलिउ, वलिउ यादवराडि. ६६

आर्या

यादवराजविद्योगे कृताभिहितेव मालतीमाला ।
म्याना मदनकराल्य विलपति सजीमती बाला ॥ ६७ ॥

रासु

राजेमती आला विविहपरि विद्वेषति, पतिविद्योगे अपार रे;
श्राउध क'कलु विरद कराढी, राढीय उर तल्लो डुर रे ६८
'धाउ धाउ बध' एवन मेरडा, मेरडा! वासि म वासि रे;
प्रीय प्रीय म करिय रे आपीयडा ! प्रीयडा मेहनध' पासि रे. ६९

अढैउ

प्रीयडा मेहनध' पासि, वीजलडी नीसासि;
सर लरियां आंसूयडे, डिव ह'सलडा! उडि ये.
सिद्धि-रमञ्जि प्रिय राचि, कहीय न पालध' वाय;
तू' त्रिलुवनपति ये, कुलु दीजध' मात ये ? ७०
आड लव'तर नेड, कांठ तध' डीधउ छेड ?
यादवराध' मध' ये, भोलेध' राध'मध' ये;
सयरि धरध' संताप, वलि वलि करध' विलाप,
राजल टलवलध' रे, निम माञ्छली थोडध' जलिये. ७१

इंग

माञ्छली निम थोडध' जलि, टलवलध' राजल देवि;
वलीउ नेमि पड तड, पडुतड धरि तिळु जेवि. ७२
आव्या देव वीकांतिक, कांति करध' रवि प्र'ति;
कर जेडी प्रलु वीनवध', नवध' ते कवित थुळु'ति. ७३

काव्यं (शिखरिणी)

स्तुवन्ति क्रीडायां मदनविवशायां ननु वशां,
सुधाभिः सध्रीचीं हरिहरविरंचिप्रभृतयः ।
परब्रह्मज्ञास्तां त्रिषमत्रिषलहरिभिव वधूं,
त्रियूय त्वं जातस्त्रिभुवनपते ! पातकहरः ॥ ७४ ॥

श्री आर्य कल्याण गौतम स्मृति ग्रंथ



श्लोक :

कुमारे ब्रह्मचर्येऽपि, यया मे रंजितः पतिः ।
सा वीक्ष्येति ययौ सिद्धि, पूर्वं राजीमती सती ॥ ८४ ॥

अष्टौ

राजमती नेमिकुमार, यादवकुल सिद्धुगार,
कारुणि अवतरियां ये, त्रिलुवनि विस्तरियां ये;
धन्य न ते नरनारि, नर्ध अडर्ध गिरि गिरनारि,
कुंदि गयंद् मर्ध ये, नीरर्ध जिन न्हवर्ध ये. ८५
पूजर्ध मनयर्ध रंगि, आंगीय नव नव लंगि,
स्वामी शुभु शुभुर्ध ये, स्तुति धर्षि परि लक्षुर्ध ये;
'अकल अमल सवर्ज्ञ, नमर्ध निरंतर धन्य,
नय नय पावनु ये, सहजि सनातनु ये. ८६

काव्यं (शिखरिणी)

सनातन्वैः पुण्यैः प्रणतचरणः श्रीयदुपतिः,
समं राजीमत्या शिवपदमगाद्रैवतगिरौ ।
स च श्रेयोवह्नी नवधनसमो मय्यपि जने,
परब्रह्मानन्दं प्रदिशतु विरं नेमिजिनपः ॥ ८७ ॥

रासठि

श्री जिनपति भारतीय प्रसादिदि, अंतरंग करि केसरि नादिदि,
यरित रचिर्ध मनरंगि.
लश्चि विलासु लीला कमलं, गलध मेहु सांभलतां विमलं,
छेदध कलि-मल लंगि. ८८

[यरथु कमलि तुलु लुंग नेमीसर वीनवे आयाथ्य भाषिक्यसुंदर, सुलसित गुणुलंगार.]

श्री यादवकुलभूषणु हीरो, मेहु नेम गाजर्ध गंलीरो,
इद्ध कुसुमसर वीरो.
तूं अमहु स्वामी, सामल धीरो, गजु जिन सणुल सहजि संडीरो,
सुरिज सा लातु सरीरो. ८९

श्री आर्य कव्याल गौतम स्मृति ग्रंथ



नंदस्वरूपाय चिद् ज्ञानमात्मशुभ्रगुणः तस्यानंदं सुखं तन्मयं स्वरूपं यस्य तच्चिदानंद-
स्वरूपं तस्मै ॥ ३ ॥

१०. ते मरा धन्यास्ते के । ये गिरनारगिरेर्मौली मस्तके नेमिनं जिनें नत्वा स्वं
स्वकीयं पातकं क्षालयन्ति । किं लक्षणास्ते ? नरः धृतसम्मदाः धृतः समदो हर्षो यैस्ते
धृतसम्मदाः ॥ १० ॥

१८. अथेति अथानंतरं सर्वे यादवभूपालाः सौराष्ट्रमंडले गताः कस्यिन्सति ?
चग्निं वैष्णवं श्रुत्वा जरासंधे कोपने सति कुद्रे सति ॥ १८ ॥

२५. ते सर्वे सिद्धगंधर्वखेचरा नेमिभुजाबलं जगुर्गायन्ति स्म । किं क्रियमाणा ?
चित्रीयमाणा आश्चर्यं प्राप्नुवन्तः पुनः किं क्रियमाणाः ? हर्षात् पुण्याणि वर्षन्तः ॥

३०. सोऽयं नेमिजिनेश्वरो विजयतां । सोऽयं कः ? । यो राज्यं न समीहते न
बांछति । किं लक्षणं ? राज्यं । गजधटाघंटारवै राजितं शोभमानं । पुनर्यः अंगनां राजी-
मती न कांक्षति नेच्छति । किं लक्षणां ? चारुचंद्रवदनां । पुनर्लीलावतीं लीलायुक्तां ।
पुनर्यः योगीन्द्रचूडामणीः तीर्थंकराणां शिरोमणीः ॥

३५. एवं मित्रवसंतदत्तसकलप्राणोऽपि मन्मथभटो सैन्यैः स्वकैः योगीश्वरं नेमिनं
दुर्जयमेव मेने मनति स्म । एवमिति किं ? वृक्षाः पल्लविता लता कुसुमिता भृंगाः सरंगा वने
सारं गायति कोकिला कलरवैर्वापीजलं मंजुलं एवं एवं प्रकारेण मित्रवसंसदतसकलप्राणोऽपि ॥

४०. स नेमिर्भुवनत्रयं पुनातु पचित्रीकरोतु । स नेमिः किं लक्षणः ? । श्रीमान्
पुनर्किं ? योगीन्द्रः । स कः ? यस्य चित्तं नारीनूपुरझंकारैश्चंचलं न जातं ॥

५६. पौरवनिता नेमि वीक्ष्य राजीमती धन्या इति वदन्ति । इति किं ? । यस्या
राजीमत्या वरस्तु नेमिः विवाहे च किंनरीं सुमधुरं यथास्यात्तथा गीतं गायति । भारती सर-
स्वती वीणाख्या वीणायां लयः अत्यासक्तत्वं यस्याः सा वीणाख्या । गंधर्वाः श्रुतिधारिणः
स्वरपूरकाः । पुनः सुरपते रंभा अप्सरो नरीं नृत्यते अतिशयेन नृत्यति । पुनः भंभा-मेरी-
मृदंग-झलारिवः शब्दो व्योमांगणं गाहते पूरयति ॥

६१. ये नराः सारंगानं श्रुत्वा सारंगलोचनां वशां च विलोक्य ये सारंगारंगेण
सह वर्त्तमाना भवन्ति ते धन्या अथवा आप्तरंगा अर्हद्रंगास्ते सारंगाः साराणि अंगानि येषां
ते सारंगा अथवा सारं सद्गुणं गच्छन्ति सारंगा एवविधा उच्यन्ते । पुनर्ये नराः सारंगा
इव आप्तरंगाः प्राप्तरंगा भवन्ति ते नराः पशव उच्यन्ते ।

श्री आर्य ऋष्याह गौतम स्मृति ग्रंथ



६७. राजीमती बाला यादवराजवियोगे विलपति विलापान् करोति । किं लक्षणा ? । म्लाना निस्तेजा पुनः किं ? मदनकराला मदनव्याप्ता वा कराला विकराला । का इव विलपति ? लूता मिह्रतैव मालतीमाला इव । यथा मालतीमाला लूतामिहता मन्येव विलपति । विगतकान्तिं विज्ञापयति । किं लक्षणा ? म्लाना विच्छायतां प्राप्ता ॥

७४. ननु इति निश्चितं हरिहरविरंचिप्रभृतयो यां वशा सुधाभिः सध्रीर्चा सुधाभिस्म-
हचारिणी कृत्वा स्तुवंति क्रीडायां । किं लक्षणाणां ? मदनविवशायां कंदर्पपरवशायां ये पर-
ब्रह्मज्ञ भवन्ति ते तावशां प्रति विषमविषलहरीमिव कृत्वा स्तुवंति अतः कारणम् हे त्रिमु-
वनपते ! त्वं बधू राजीमती विधूयसत्का विश्वपातकहरो जातस्तत्रात् ॥

८१. पुनः आप्तछत्रत्रयं प्राप्तं छत्रत्रयो येन असौ आप्तछत्रत्रयः । किं कृक आप्त-
छत्रत्रयो जातः ? प्रधानं मदनं हत्वा मोहराजं विजित्य च ॥

८४. राजीमती सती इति विचिंत्य नेमेः पूर्वं सिद्धिं ययौ । इतिती किं ? । यथा सिद्धिविधा मे पतिः कुमारे कुमारत्वे च । पुनर्ब्रह्मचर्ये सत्यति रंजितः सा सिद्धिवधूर्वीक्ष्या द्रष्टुं योग्या यस्या ईदृशी कला सा कीदृशीति ॥

८७. स नेमिजिनपः चिरं चिरकालं मय्यपि जने माणिक्यसुंदराचार्ये परब्रह्मानंदं
प्रदिशतु कथयतु । सः कः ? । यो राजीमत्याः समं रैवतगिरौ शिवपदमगात् जगाम । पुनः
सः कः ? । यः सनातन्यैः पुण्यैः प्रणतचरणः सनामवाः सनातन्यास्तै सनातन्यै सर्वका-
लीनैः पुण्यैः पत्रित्रैरामरैः प्रणतचरणः । पुनः सः कः ? यः श्री यदुपतिः यदूनां पतिः ।
पुनः सः काः ? यः श्रेयोवल्लीनवधनसमः ॥

४ श्री शुरापक्षाना पार्श्वनाथ प्रभुनी, ५ मां सरस्वतीनी, ६ मां निरंजन परमात्मानी
स्तुति. ७-८-९ नेमिप्रभुना काव्येनो प्रस्ताव. तेमनुं दूकं वर्षान्. १३-१५ आड
पूर्व भयो ने नवमो बालु भव. १६ नेमिकुमारनो जन्म. १७ ते वपते मथुराभां कृष्णुनो
जन्म के जेष्ठे कंसने तथा अश्वत्थुं इय धारण्यु करनार केशि नामना हैत्यने भार्यो
हुतो. १९ तेमले सोरठभां द्वारकाभां गाही स्थापी. ३० जरासंधने अत्यो. सोण हुनर
सीयो हुती. २१ अंधव नेमिकुमार अह्यचारी, कृष्णुनुं धनुष लठ शंभु पूर्यो, भादुरी
अष्टले पडेरदारने पाडया अने कृष्णु यमकथा. २२-२४ नेमिमे कृष्णुनी लुण नभापी.
आ रीते अत मेणवी. २६-२९ कृष्णु जललद्रने कछुः 'नेमिनो विश्वास न करता, ते
आपणुं राज देखे.' आम विचारतां आकाशवाणी थरुं : 'सिंता न करे. नेमि योगी छे
अने भादुराजने अतशे. तमारुं राज नहि ले.' ३१ आथी कृष्णु आनंदा. वसंत ऋतु



श्री आर्य कथागु गौतम स्मृति ग्रंथ

આવી રૈવત એટલે ગિરિનાર પર્વત પર ક્રીડાવિહાર. ૩૨-૩૫ ત્યાંની લીલી હરિયાળી થયેલી ભૂમિ, પુષ્પ, લતા, વૃક્ષો વગેરેનો બહાર. ૩૬-૩૮ નેમિ અને કૃષ્ણ બંનેનું ગિરિનાર જવું. બંનેનું તુલનાત્મક વર્ણન. સાથે કૃષ્ણની સ્ત્રીઓ છે. ૩૯ અને રમે છે, -ક્રીડા કરે છે. ૪૦-૪૧ નેમિ શમ-સમતા ધરી નિર્વિકારી રહે છે. ૪૨-૪૫ એક કહે છે : 'પરણો! ભોબ્ધ (શ્રી કૃષ્ણની સ્ત્રી) દીયરને પરણાવવાનું માનવા સમજાવે છે. કૃષ્ણ છેવટે કહે છે : 'અવસરે થઈ રહેશે.' ૪૬ સ્ત્રીઓ માની લે છે કે નેમિ સમજી ગયા અને ઉત્સાહ થઈ રહ્યો. ૪૭ શ્રી કૃષ્ણ દ્વારકા પહોંચી રાજમતી કન્યાની માગણી કરી. ૪૮-૪૯ પતિ નેમિ મગશે, તેથી કન્યા આનંદિત થઈ. ૫૦ નેમિને અલંકાર સમજાવ્યા. તે હાથી પર ચડ્યો. ૫૧ અલંકારોનું વર્ણન. પર છત્ર, ચામર, લુણુ ઉતારણુ, ધવલમંગલ ગીત ગાવાં. ૫૩ દેવોનો રાજ નિશાન ઠોકતો આવે છે, વાસુકી રાજ આવે છે, બ્રહ્મદિ આવે છે. ૫૪ ભવિષ્યનો તીર્થંકર પરણવા જાય છે. ઘોડા, હાથી સાથે છે. ૫૫ તુંબરૂ સ્વર અલાપે છે, નારદ ગીત ગાય છે. ૫૬ આ ઉત્સવ માટે નગરસ્ત્રીઓ રાજમતીને ધન્યવાદ આપે છે. ૫૭ રાજમતી વરને નિહાળે છે. ૫૮ શ્રીકૃષ્ણ મોખરે છે ને નેમિ તોરણે આવે છે. ૫૯ એક બાબુ આમ આનંદ છે, ત્યાં પશુવાડામાં હરણાદિ રોતાં હોય છે, તેનું કારણ નેમિ પૂછે છે. ૬૦ લગ્નના ગોરવના ભોજન માટે પશુઓને મારવા રાખ્યા છે, તેથી તે કકળાટ કરે છે, એમ સાંભળી સંસાર પ્રત્યે તિરસ્કાર આવે છે. ૬૨-૬૩ વૈરાગ્ય ઉપજ્યો. મોહબળથી માનવાદિ સર્વે સપડાઈ સંસારમાં ભમે છે, વિષયમાં અંધ બને છે, મનુષ્યભવ હારે છે, અંતર્દષ્ટિથી વિચારતા નથી. ૬૪ સંસારને ધિક્કારે છે, એમ કહી પશુબંધન ટાળી પોતાના ગળે દ્ર-હાથીને તરત પાછો ફેરવી નેમિકુમાર વળે છે, ૬૫ આમ થયું ત્યાં રાજમતી આકુળ થઈ ધરણી પર ઠળી પડી. ૬૬ સખીઓ ચંદનજળ સીંચી કેળના પાનથી પવન નાખે છે. ચેતના આવે છે ને જાણે છે કે, યાદવરાજ નેમિ તો પાછો વળી ગયો. ૬૭-૭૧ રાજમતી વિવિધ વિલાપ કરે છે. કંકણુ ફેંટે છે ને છાતી પરનો હાર ફેંકી દે છે. 'મારા જીવન! દોડો, દોડો! મોર! તમે વાસ ન કરો. જતા રહો, બપીયા! પીયુ પીયુ ન બોલો, કારણ કે પીયુ તો મેઘ પાસે ચાલ્યો ગયો, અદૃશ્ય થયો છે! વીજળીરૂપી નિઃશ્વાસ નીકળે છે. આંસુથી સરોવર ભરાઈ ગયાં. હવે હંસા (જીવ) ! ઊડી જ. પિયુ સિદ્ધિરૂપી સ્ત્રીમાં રાખ્યો છે અને પોતાની વાચા પાળતો નથી. તું પિયુ તો ત્રિભુવનનો સ્વામી છે. તને કોણુ પુદ્ગિ-સલાહ આપે તેમ છે? આઠ પૂર્વ ભવ નેહુ રાખી હવે શા માટે છેહુ આપે છે?' આમ રાજમતી કહે છે. શરીરે સંતાપ ધરે છે ને વિલાપ કરે છે ને માછલી થોડા જળમાં તરકડે તેમ તરકડે છે. ૭૨ ત્યાં

શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ



તે નેમિપ્રભુ તત્ક્ષણ પોતાને ઘેર પહોંચ્યા. ૭૩ લોકાંતિક દેવો સૂર્ય જેવી કાંતિથી તેની જ્ઞાતિ કરાવતા આવીને પ્રભુને નવાં કાવ્યથી સ્તુતિ કરી વિનવે છે. ૭૪ પ્રભુસ્તુતિ. ૭૫-૭૬ શિવને ગૌરીએ નયનભંગ કરી નાટારંગમાં નચાવ્યો, મુકુન્દ-કૃષ્ણને ગોપીઓએ વૃંદાવનમાં નચાવ્યો એમ અનંગે-કામદેવે લાજને લોપી. સાવિત્રીએ બ્રહ્માને અકળાવ્યો, રૌહિણીએ ચંદ્રને થકવ્યો, એમ સ્ત્રીના આધારથી મદને દેવ, મનુષ્ય, ઈંદ્રને જીત્યા છે; પણ ૭૭ તું નેમિને મદ ન ઢાંકી શક્યો, નારી લોભાવી ન શકી. દેવો બોલ્યા: 'દેવ! પ્રભુ! હવે ધર્મ પ્રકટાવો કે ભવ્યો તરે અને ભવરૂપી વનમાં ન ફરે. ૭૮ પ્રભુ! તું લીલામાં વિલાસ કરે છે કે, જેની કીર્તિએ જીત્યો છે. ખરો શંકર તું છે અને સિદ્ધિરૂપી સ્ત્રીને વરનાર છો.' ૭૯ આમ સ્તવન કરાતા આ દેવ ધર્મભારથી યુક્ત થઈ સાંવત્સરિક દાન મત્સરરહિત થઈને કરે છે. ૭૯-૮૦ હવે જિનવર નવમા રસ એટલે શાંત રસમાં લીન થઈ, રૈવત (ગિરિનાર) ઉપર સંજમ આદરે છે-દીક્ષા લે છે અને અદીનપણે વિહાર કરે છે. પંચાવન દિવસે સ્વામીને કેવલજ્ઞાન થાય છે એટલે દેવ, અસુરો મળીને સમવસરણુ રચે છે.

૮૧ નેમિસ્તુતિ. ૮૨ સમવસરણુમાં ત્રણ ગઠ દેવો રચે છે, તે રવિચંદ્ર જેવા કાંતિના ભંડાર છે. ત્યાં જિનેશ્વરે ચાર પ્રકારનો ધર્મ (દાન, શીલ, તપ, ભાવનારૂપી) પ્રકાશ્યો, આથી કૃષ્ણને આનંદ થયો. પીયુ પાસે રાજમતી પણ મનમાં આનંદિત થઈ ને સંજમ-ભાર શ્રદ્ધણુ કર્યો-દીક્ષા લીધી અને નેમિને છોડી રાજમતી પહેલી મોક્ષે સીધાવી. પછી નેમિનાથ મોક્ષે ગયા.

૮૫-૮૭ આમ રાજમતી અને ચદુકલશણુગાર નેમિનાથ જે કારણે અવતર્યા તે સિદ્ધ કષ્ટુ ને ત્રિભુવનમાં તેમનો (કીર્તિનો) વિસ્તાર થયો. તે સ્ત્રી-પુરુષને ધન્ય છે કે, જે ગિરિનાર પર્વત પર ચડીને ગજેન્દ્ર કુંડમાં પાણીથી જિનને (જિનમૂર્તિને) નહુવડાવે છે અને મનના આનંદથી નવનવી આંગી રચીને પૂજે છે. ગુણોતું સ્તવન કરે છે ને સ્તુતિ કરે છે કે, 'તું અકલ, મલ રહિત સર્વજ્ઞ છો, તને નમનારને ધન્ય છે! તું પાવન અને સ્વાભાવિક સનાતન છો, તારો જ્ય હો.' ૮૭ નેમિસ્તુતિ. કવિનો ઉપ-સંહાર. ૮૮ સરસ્વતીની કૃપાથી અંતરના ભાવ અને નાદથી આ ચરિત્ર રચ્યું છે, તે લક્ષ્મીના વિલાસની લીલાતું કમળરૂપ છે. તેલે સાંભળતાં મોહ બાય છે અને કળિકાળના મેલનો નાશ કરે છે.

માણિક્યસુંદરસૂરિ એ રચનારતું નામ છે. તે સુંદર ગુણના ભંડાર નેમનાથના ચરણકમલનો ઉપાસક બ્રમર છે.



(પછીની કડીઓ નથી. હવે બીજી પ્રતોની કડીઓ લખએ.)

યાદવકુળના અલંકાર હીરો, મેઘ સમ ગંભીર, મદનને રોઝનાર વીર (નેમિ પ્રભુ) ! તું અમારો સ્વામી શ્યામ અને ધીર છે, હાથી જેવો સખલ, પ્રકૃતિથી સિંહ સમાન, અને સૂર્ય જેવી કાંતિવાળા શરીરવાળો છે. ૯૦ જેણે આંતરિક શક્તિને સહેલાઈથી છુટ્યા છે, વિષમ મોહ-મદને રણમાં હણ્યા છે, એવા નેમીશ્વરનો આ સંવાદ છે. તે યદુકુલમાં મણિરૂપ રાણમતી રાણી તું તો અમારી મા છે અને એક મહાન ચોદાની ગૃહિણી, જગમાં પ્રસિદ્ધ છે અને મોક્ષરૂપ મહેલમાં તારું નિશ્ચલ સ્થાન છે. ૯૧ રચનારના નામમાં જે 'કય' જોડાક્ષર છે, તેમાં બે અક્ષર મળ્યા છે, તે પ્રમાણે નેમિનાથ અને રાણમતી બંને ત્યાં મોક્ષમાં મળ્યા છે અને 'સુંદર' પરમ બ્રહ્મ સાથે ભળ્યા છે અને ત્યાં દુઃખ રહિત વિદ્યાસ કરે છે. આ ને.મેઞિનતું ચરિત સારા છંદમાં રસથી અને આનંદથી સુરો ભણે અને સાંભળે તો તેનું હંમેશા મંગલ થાય છે. આ કડીમાં 'કય' અને 'સુંદર' એ બેથી કવિ પોતાનું નામ 'માણિક્યસુંદર' એક રીતે બતાવી આપે છે.

(શ્રી વિજયવલ્લભસુરિ સ્મૃતિ ગ્રંથ)

યસ્માન્નોદ્વિજતે મૂતં જાતુ, કિંચિત્ કથંચન ।

અમયં સર્વમૂતેભ્યઃ સ પ્રાપ્નોતિ સદા મુને ॥

જેનાથી કોઈ પણ જીવ કોઈ પ્રકારના સહેજ પણ ઉદ્દેગને પ્રાપ્ત નથી થતો, તે સદા ય સર્વ જીવોથી અભયને પ્રાપ્ત કરે છે.

*

*

*

અહિંસા સર્વમૂતાનામેતત્ કૃત્યતમં મતર્ ।

एतत् पदमनुद्विग्नं वसिष्ठं धर्मलक्षणम् ॥

અધાં પ્રાણીઓ માટે અહિંસા જ સર્વોત્તમ કર્તવ્ય છે, એમ જ્ઞાનીઓએ માન્યું છે. આ પદ ઉદ્દેગરહિત, વરિષ્ઠ અને ધર્મનું સંકેત છે.

*

*

*

शरण्यः सर्वभूतानां विश्वास्य सर्वजन्तुषु ।

अनुद्वेगकरो लोके न च युद्विजते सदा ॥

અહિંસક સર્વ જીવોનો ધરણ્યમૂત હોય છે. તે અધાનો વિશ્વાસપાત્ર હોય છે. તે જગતમાં પ્રાણીઓમાં ઉદ્દેગ પેદા નથી કરતો અને ન તો તે કદી કોઈનાથી ઉદ્વિગ્ન થાય છે.

શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ





સંયમ કળ હી મિલે....

જૈન ખાલદીક્ષા એ શાસ્ત્ર અને ઇતિહાસ સંમત દિવ્યમાર્ગ

- ' ગુણશિશુ '

સર્વજીવહિતકારી જિનશાસન :

જગતમાં જિંચામાં જિંચું દર્શન એટલે જૈન દર્શન ! કેવળ માનવ જ નહિ, એનાથી પણ નીચેના સ્તરના તમામ જીવો સાથે મૈત્રીકરુણા ભાવ રાખવા એવાન કરતું જૈન દર્શન એ સમગ્ર વિશ્વનું અનુપમ દર્શન છે, અને સર્વ જીવનું પરમ હિત કરનાર, પરમ પવિત્ર એવો ધર્મ એ જૈન ધર્મ છે અથવા શ્રી જિનેન્દ્ર પરમાત્માનું શાસન છે.

આત્માની સુક્રિત કેમ ?

કર્મવશ અનેલા જીવો આ સંસારમાં અનાદિ કાળથી અનેકવિધ જન્મ, મરણ, રોગ અને શોક આદિનાં ઘોર દુઃખો ભોગવી રહ્યાં છે. આ કર્મબંધનમાંથી યા આ કાલિલ દુઃખોથી આત્માની સુક્રિત કેમ થાય ? આ પ્રશ્નનો સંપૂર્ણ રીતે સચોટ ઉત્તર પણ જૈન દર્શન આપે છે :

“પૌદ્ગલિક ક્ષણિક પદાર્થો ઉપરનો રાગ આદિ દોષોથી સંસારી આત્માએનું જે શુદ્ધ આત્મ સ્વરૂપ કલુષિત બન્યું છે, તે એ જ રાગાદિ દોષોના ત્યાગથી અને ધીબ તેને પોષક ક્ષમાદિ ગુણોથી નિર્મળ બને.” આ છે જૈન દર્શનની પાયાની વાત. જે શ્રદ્ધા-પૂર્વક સમજવામાં આવે, તો શ્રી જૈન દર્શનની ભાગવતી દીક્ષાની અપ્રતિમ અને ઉચ્ચ ભૂમિકાનો કોઈ પણ મનુષ્ય વિરોધ કરી શકે એમ નથી.

દુઃખોની પરંપરાનો અંત એટલે જૈન દીક્ષા :

આ સંસાર અનાદિ કાળથી છે, તેમ આ જીવ પણ અનાદિ છે જ. દારૂડિયાની જેમ મોહના કેદમાં આ જીવ પોતાનું શુદ્ધ અને સુક્રિત સ્વરૂપ સમજી શક્યો નથી. માનવભવ મળવા છતાં રાગાદિ ભાવોને લીધે અભિભૂત થઈ જીવ ક્ષણિક એવા ભોગોમાં જ સ્વજીવનની ઇતિકતવ્યતા સમજ્યો છે. માનવભવ સિવાય તિય”આદિ યોનિઓમાં વિવેકપૂર્વક રાગાદિત્યાગની સાધના જીવ માટે અશક્ય છે. અરે ? અનેક વખત માનવ-ભવ મેળવવા છતાં આ સાધના અને સમજ આ જીવને આવી નથી. આ સમજ આવે



શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ

નહીં અને રાગાદિ દોષોના ત્યાગ માટે જખખર આત્મપુરુષાર્થ કરાય નહિ, તો ભાવિમાં અર્થાત મૃત્યુ બાદ પુનઃ એ જ જન્મ-મરણની ભયંકર ઘટમાળ અને કાતિલ દુઃખોની પરંપરા ચાલુ જ રહેવાની છે. જગતના આ અવિચળ નિયમમાં કોઈ પણ ફેરફાર કરી શકે તેમ નથી. સાચા સુખના અર્થી જીવે આ કડવું સત્ય માન્યે જ છુટકો છે. માનવ-ભવમાં પણ ત્યાગની સાધના વિરલ આત્માઓ જ કરી શકે છે. સાચા સુખના ઇચ્છુક સ્ત્રીપુરુષોએ આત્મહિત માટે પોતાના આ દુર્લભ માનવભવમાં ઠેક બાળપણથી માંડી મરણ પર્વત એટલા માટે ત્યાગી જીવનનો અભ્યાસ કરવો જરૂરી છે. ત્યાગી સાધકોના ત્યાગધર્મને જોઈ જગતના જીવોને એમાંથી જ પ્રેરણા અને યોગ પ્રાપ્ત થાય છે, અને તેઓ પણ ત્યાગને માર્ગે જાય છે.

સાચી સંસ્કૃતિના રક્ષક કોણ ?

આમ આપણા દેશની, આર્યદેશની પવિત્ર સંસ્કૃતિને ત્યાગીઓએ જ જીવંત રાખેલી છે. જિંદગીના બલિદાન અને સ્વાર્પણ દ્વારા જ આ પવિત્ર સંસ્કૃતિ પ્રવાહ ટકી રહ્યો છે અને ટકી રહેવાનો છે. જે પવિત્ર સંસ્કૃતિ પાછળ અનંત આત્માઓનો ઉજ્જવલ ઇતિહાસ છે....એ ત્યાગધર્મનો કોઈ કદાચ પોતાની જાત માટે અસ્વીકાર કરે, પણ એનો અન્ય માટે વિરોધ તો કેમ કરી શકે ? અને છતાં વિરોધ કરે, તો તેને માનવ કહેવો કે દાનવ ? જેના હૃદયમાં પોતાના પૂર્વજોના ઉજ્જવલ ઇતિહાસ અને પવિત્ર આદર્શોનું ગૌરવ નથી, તેને શું નામ આપવું ? ભૂતકાલીન એ ગૌરવને ભૂલી જઈ અપવિત્ર પ્રણાલિકા યાગનાર અને સંસ્કૃતિની કતલ કરનારને માનવ શું કહેવાય ? જગતમાં સર્વ ત્યાગ ઉપાદેય છે :

પોતાને સમગ્ર માનતા મનુષ્યો દીક્ષાના વિરોધી નથી હોતા, પણ બાલવયમાં થતી દીક્ષાઓ સામે તેમનો વિરોધ હોય છે. આમાં તેઓ પોતાની અજ્ઞાનતાનું પ્રદર્શન કરાવતા હોય છે. સમજના અભાવે જ કેટલાક બાલદીક્ષાના વિરોધી હોય છે. એવા આત્માઓની સમજ માટે હવે આપણે પ્રયત્ન કરીએ.

દીક્ષા કોણ લઈ શકે ?

પરમ પવિત્ર શ્રી જિનશાસનમાં સંસાર ત્યાગની દીક્ષા વર્ષ ૮ થી ૭ ની વય સુધી ગ્રહણ કરી શકાય છે. (અહીં સાતનું કથન ગભાંથી ગણતરીનું છે.) નાની ઉંમરમાં દીક્ષા લઈ શકાય છે, એમાં કશો જ વાંધો નથી, એ વાત બાણીએ તે પહેલાં નીચેના ગુણો જેમાં હોય તે જ દીક્ષાને પાત્ર છે : (૧) આર્યદેશમાં જન્મેલ હોય, (૨) વિશિષ્ટ અનિંદ્ર જાતિકુલસંપન્ન હોય, (૩) ખૂન, ચેરી, જારી આદિ દુષ્ટ કર્મો કરનાર ન હોય,



ક્રમશઃ આદિ ધાર્મિક આચારો સેવાતા જ હોય છે. અને એ દ્વારા જ સહજ રીતે સાધુજીવનની તાલીમ મળી જતી હોય છે. એને ખીજાઓની જેમ જૈન સાધુજીવનની કઠોર ચર્ચા કઠણ લાગતી નથી. તેવા આત્માઓને પૂર્વનાં પુણ્યો અથવા સારા સંસ્કારો જાગે છે. અને તેથી જૈન કુળમાં જન્મ અને નાની વયમાં ઉપરોક્ત કેટલાક નિયમોનું પાલન સુલભ બને છે. તેવી જ રીતે બાલવયમાં દીક્ષા લેવાના કોડ જાગવા એ પૂર્વનાં સંસ્કાર અને પુણ્ય છે. જે ભાવ ખીજાને જાગતો નથી યા તો મુશ્કેલીથી જાગે છે, તે જૈન કુળના ધર્મિજીવણનું સૂચન કરે છે. ધનાઢ્ય કોડ-પતિઓ પણ દીક્ષા લે છે, તે કોઈ સંસારની અનેકવિધ સામગ્રીઓ પોતાને અનુકૂળ મળી હોય, છતાં પણ દીક્ષા લેવા સજ્જ બનતા હોય છે. આજકાલનો ઇતિહાસ જ એ પ્રગટ કરી આપે છે કે, દીક્ષાનું સ્થાન કેવું જાગ્યું છે! ધામધૂમથી પ્રભાવના પૂર્વક દીક્ષાઓ લેવાય છે. સંસારી કાર્ય પ્રસંગોએ તો કદાચ મિત્રો શુભેચ્છકો કે સગાસંબંધીઓ જ ભાગ લે છે, પણ દીક્ષા વખતે તો સકલ સંબંધ અને વિરાટ માનવ-મહેરામણ પણ ભાગ લે છે, દીક્ષા લેનાર બાળક, યુવાન કે વૃદ્ધ હોય તો પણ, તેના પ્રત્યે સૌ કોઈ આદરભાવથી જોતા હોય છે.

બાલ દીક્ષિતોની દીક્ષા સફળ :

એ તો પ્રસિદ્ધ જ છે કે, જે આચાર કે જ્ઞાન નાની ઉંમરમાં શિખવાય, તે દઢમૂળ થઈ ને મોટી ઉંમરે બળવાન દેખાય છે. દાખલા તરીકે નાની ઉંમરે અંગ્રેજી શોડું પણ શીખેલો મોટી ઉંમરે અંગ્રેજી કડકડાટ બોલી શકે છે, તે સૌના અનુભવની વાત છે.

સંસારના વિવિધ ભોગો અને તેની ભોગમય હવામાં દૂષિત થયેલા ચિત્તવાળો દીક્ષા લે, તેની દીક્ષા કરતાં બાલદીક્ષિતોની દીક્ષા સુગમ બને છે; તેથી તે દીક્ષા ભુક્તભોગ દીક્ષિત કરતાં વધારે સફળતાને વરે એ સિદ્ધ વસ્તુ છે. આ કારણથી જ જૈન શાસનની આર્યપરંપરાની ઉજ્જવલ શ્રમણ સંસ્કૃતિને ટકાવી રાખવા માટે જ્ઞાની ભગવંતોએ આઠ વર્ષ વટાવી ગયેલા બાળકને દીક્ષા લેવાની છુટ આપી છે. એટલું જ નહીં, પણ તેના પર આસ ભાર મૂક્યો છે. પૂર્વે જે જે સમર્થ પ્રભાવક આચાર્ય ભગવંતો કે મુનિપુંગવો થઈ ગયા છે, તેમનાં જીવનચરિત્ર તપાસશો. તો તમને એ બાબત અચૂક માલમ પડશે કે પ્રાયઃ તેઓ ૮ થી ૧૬ વર્ષની ઉંમરે દીક્ષિત થયેલા હશે. સંસાર ભોગ-વીને દીક્ષા લેવા કરતાં બાલવયમાં લેવાતી દીક્ષા જીવનમાં અનેરો આનંદ અને સ્ફૂર્તિ

શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ



બક્ષે છે. આથી બાલદીક્ષાનો વિરોધ એટલે એક દષ્ટિએ જિન શાસનનો દ્રોહ કરવા બરાબર છે, એ જ ખ્યાલ ખાસ કરવા જેવો છે. મહાવ્રતો ગ્રહણ કરનાર બાલ-મુનિને તે પછી હિંસા, અસત્ય, ચોરી, વ્યભિચાર, પરિગ્રહ જેવા અનિષ્ટ દોષોને અવકાશ જ ક્યાં રહે છે? જે આ મુદ્દો સમજે છે, તેને બાળદીક્ષા વિરોધનો વિષય બની શકતી નથી. 'બાળને દીક્ષા બાદ કૌતુક જાગે તો? તે ગૃહવાસમાં પાછો આવે તો?' એમ કહેવું અથવા તો આવા શ્રમજૂના આ જીવનની બાળલગ્ન વગેરે સાથે સરખામણી કરવી, એ વાહિયાત વાત નથી, તો બીજું શું છે? આર્ય-દેશમાં દીક્ષા જીવન પર્યંત પાળવાની હોય છે, એ હકીકત જ છે. એમાં કોઈ પણ ફેરફાર શક્ય નથી, અને કોઈ ફેરફાર કરી શકે પણ નહિ.

કોઈ એમ કહે કે, 'હું અમુક સમય સુધી દીક્ષા પાળું.' તો તેવાને દીક્ષા અપાય જ નહીં, પછી ભલેને તે દીક્ષા ન લે. એટલા માત્રથી કંઈ જિન શાસન વિચ્છિન્ન જવાતું નથી, કે શાસનનું અહિત થવાતું નથી. હા, એટલું ખરું કે, દીક્ષા લીધા પછી કોઈ ભાગવતી દીક્ષાનાં વ્રતો ન પાળી શકે, તો એથી એનું જીવન કંઈ એટલું નિમ્ન કોટિનું બની જતું નથી. તે ગૃહવાસમાં પાછો આવી જાય છે અને ત્યાં એની પાત્રતા મુજબ સામાજિક દરજ્જે મેળવી લે છે. એવા દાખલા ભૂતકાળમાં થયા છે અને વર્તમાનમાં પણ દેખાય છે. વ્યવહારમાં પણ દેખાય છે કે, દેવાળું કાઠનારા હોવા છતાં કોઈ વેપાર બંધ કરતું નથી. દીક્ષા અંગે કોઈ દાખલો બન્યો કે બને, તો તેથી આખા સમાજ ઉપર બાલદીક્ષા પ્રતિબંધ કરી શકાય જ નહીં.

આમ છતાં યોગ્ય ગુરુ પાસે થતી બાલદીક્ષાઓ શાસનપ્રભાવનું કારણ છે, એ ચોક્કસ છે. બાલદીક્ષાના વિરોધીઓ એમ કહેતા હોય છે કે, બાળક પુખ્ત વયનો થાય પછી દીક્ષા લે તો ?

સંસારનો રાગ ત્યાગ વિના ન જાય.

પણ તેમને જ પૂછવા હો કે, એ બાળકનું ભાવિ કેવું? કેટલાં વરસ સુધી જીવશે, એ તમે કહી શકશો? જે એ બાબત તમે 'ના' એમ જવાબ આપશો, તો પછી આયુષ્ય ચંચળ છે, અને ચોમેર વિલાસોના વાયરા, લોગોની આગ અને સુખ-શીલિયાપણાતું શિક્ષણ આગની જેમ મનુષ્યોને ભડકે બાળી રહ્યાં છે. તેની વચ્ચે વિશ્રાંતિસ્થાન જેવી, આત્માનો પરમેત્કર્ષ સાધવા માટેની વિરલ તક કે આ શાસ્ત્રાજ્ઞા-વિહિત દીક્ષા કોઈ પણ વયમાં સ્વીકારી શકવાનો યવિત્ર હક્ક અવિચ્છિન્ન અને અખાધિત જ રહેવો ઘટે. અહીં આપણે એ ભૂલવું ન જોઈએ કે, સંસારના લોગોને



રાગ ત્યાગ વિના જતો નથી. જ્યાં સુધી જય નહિ, ત્યાં સુધી સંસારથી મુક્તિ ક્યારે? ભોગરાગના અનાદિ અનાદિ સંસ્કારો જડમૂળથી ઉખેડવા માટે કેટલાય ભવેના અભ્યાસની આવશ્યકતા છે. બાળક ચાલતાં પડી જાય તો ચાલવાનો અભ્યાસ છોડાવી શકાય નહીં. કોઈમાં વ્યક્તિગત ત્રુટિઓ, સ્ખલનાઓ હોય તો પણ આત્મપ્રગતિના આ મહામાર્ગે વારંવાર ચાલવાનો અભ્યાસ જરાયે છોડી શકાય નહીં. કોઈ એક વ્યક્તિના દોષોને કારણે બહાર અહિત કરાય નહિ, કે જેથી અનેક આત્માઓ બાલવયથી જ પવિત્ર સંસ્કારો અને આચારોથી વંચિત બની રહે, અને અનેકોની આત્મપ્રગતિ રૂંધાઈ જાય. મોક્ષરૂપ મહેલમાં પહોંચવા મુમુક્ષુએ જે અપ્રમત્તયોગથી ક્ષપકભાવે ગુણશ્રેણીના ઉચ્ચ અને ઉચ્ચતર પગથિયાં ચઢવાનાં છે, તેમાંનાં પાંચ પગથિયાં વટાવ્યા પછી છઠ્ઠું ગુણદાહ્યું મુનિધર્મવું આવે છે. તે ગૃહવાસમાં રહી પ્રાપ્ત કરી શકાતું નથી. એ માટે તો સમકિત વગેરે ગુણોની સ્પાટી પર પગલાં પાડી, દીક્ષાના પ્રથમ પગથિયે ચડવું જ જરૂરી છે. આ એક એક પગથિયું ચઢે, તો માનવ ઉપર ઉપરના પગથિયે પહોંચે અને શ્રેણી માંડીને કેવળજ્ઞાન મેળવી મોક્ષને પ્રાપ્ત કરી શકે છે.

જે આત્માઓ અન્ય ક્ષિંત્રમાં કે અન્ય સંયોગોમાં મોક્ષને વર્ચા છે, તેમાં પણ તેમણે પૂર્વજન્મોમાં પાળેલ દીક્ષા, તે પૂર્વે કરેલ વ્રતસ્વીકાર અને તે દ્વારા કરેલ સુંદર અધ્યાત્મજ્ઞાનનો અભ્યાસ જ મુખ્ય કારણ તરીકે રહેલ હોય છે.

આ બાબત સમજવા છતાં વિરોધીઓનો એક જ સૂર હોય છે કે, બાળક આ બધું શું સમજે? પણ આજના નૈજ્ઞાનિક યુગમાં બાળકને જ્ઞાન અગર સમજ કેટલી હોય છે, તે તો પ્રગટ જ છે! આજે ૧૩-૧૪ વર્ષના કિશોરો મેટ્રિક (S. S. C.) પણ પાસ કરે છે. વળી અનેકવિધ અભ્યાસક્ષેત્રોમાં તેમની બુદ્ધિનો વિકાસ આપણે જોઈ શકીએ છીએ. એવા સમયમાં આપણા કેટલાક શ્રાવકો જો એમ કહે કે, અહાર વરસની અંદરનાં બાળકો દીક્ષામાં શું સમજે, તો એ વિચારણા હુકીકતો સાથે બંધબેસતી નથી.

આઠ વર્ષની વયે દીક્ષા લઈ શકાય છે અને બાલદીક્ષિત ગુરુકુલવાસમાં પ્રગતિ કરી શકે છે. એ ભવભીરૂ પરમોપકારી શાસ્ત્રકારો બળજબતા હતા, માટે જ તેમણે આવી આજ્ઞા કરી છે. આવી દીક્ષાઓ પણ માબાપની રજા વગર અપાતી નથી અને તેથી સામાજિક અહિતનો પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થતો નથી. લેનાર સમજ અને ભાવથી દીક્ષા લે છે અને વડીલો ખુશીથી તેવું હિત સમજીને સંમતિ આપે છે. એમને એમ રજા વગર તો દીક્ષા અપાતી જ નથી. દીક્ષા તો દુર્લભ છે, તેથી દીક્ષા લેનારા પણ અદ્વય હોય છે.

શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ



બાલ દીક્ષાથી રાષ્ટ્રનું કલ્યાણ :

જે કોઈ સમાજસેવકે કે નાગરિકે યા રાષ્ટ્રના કે બહિર સામુહાયિક કલ્યાણ માટે ઉત્સુક હોય, તેને બાલદીક્ષાના હિમાયતી બનવું જ જોઈએ. આજે મધ્યપાન ખૂનો, આપઘાત અને ગુનાઓ તેમ જ દુરાચારો વધી રહ્યા છે અને તેને અટકાવવા સરકારને પારવાર મુશ્કેલી પડે છે. અને તે કાર્ય માટે પોલિસો, કોર્ટો, જેલો ઇત્યાદિ પાછળ કેટલા ખર્ચ થતા હોય છે ? આ મુશ્કેલીમાંથી બચવું હોય તો સમાજવ્યસ્થા અને રાષ્ટ્રના હિત માટે બાલદીક્ષિતો ખૂબ જ ઉપયોગી પુરવાર થાય છે. કારણ કે બાલવયમાં તેવાં અનિષ્ટોથી તેઓ દૂર રહેશે અને ભાવિમાં અનેકોને તેઓ સાચા સુખનો સન્માર્ગ દેખાડનાર ધર્મોપદેશકો થશે. તેઓ ધર્મોપદેશ દ્વારા ભાવનાઓમાં પરિવર્તન લાવી ગુનાઓ અટકાવી શકે છે, એટલું જ નહિ પણ શ્રીતાઓના હૃદયમાં ઉત્તમ ગુણોનું આરોપણ કરી સમાજને સ્વર્ગના સુખો અપાવી શકે છે. દેશી સુવ્યવસ્થામાં ઋષિઓનું કાર્ય ઉપાડી લેનાર આ દીક્ષિતોને મોટો હિસ્સો છે, એ ભૂલવું ન જોઈએ. આ બાબતમાં ગુજરાતમાં વિ. સં. ૧૨૩૦ માં અંત પામતો કુમારપાળ રાબનો શાસનકાળ યાદ કરવા જેવો છે. તે સમયના પ્રબળ સુખમાં હેમચંદ્રાચાર્ય જેઓ આઠ વર્ષે દીક્ષિત થયેલા હતા, તેમનો ક્ષણો નાનોસૂનો ન ગણી શકાય. આવાં અનેક દૃષ્ટાંતો ઇતિહાસમાં છે.

દીક્ષાઓ તો સમજપૂર્વક જ લેવાતી કે અપાતી હોય છે. પણ માનો કે, યોછી સમજથી લેવાઈ તો સાધુજીવન જ એવી વસ્તુ છે કે, એ માર્ગે સાધકમુનિ આગળ વધતો જાય અને જ્ઞાન અને સમજ મેળવતો જાય. આ રીતે દીક્ષા લઈ અખૂબ જીવો જ્ઞાનધ્યાનના બળે મહાયોગી બન્યાના પણ અનેક દાખલાઓ જૈન શ્રમણ સંસ્થાના ઇતિહાસમાં ઉજ્જવલ અક્ષરોથી જળહળે છે. તાત્પર્ય એટલો જ છે કે, પ્રતો અને મહાપ્રતો અમૃત છે. યોછી બુદ્ધિવાળો પણ શ્રદ્ધાલકિતવાળો માણસ એથી ઉત્તમ જીવન પ્રાપ્ત કરી શકે છે, એમાં શંકા નથી.

દીક્ષા વિરોધ સિવાય કરવા જેવું કરે ને ?

બાળવયમાં લેવાયેલી દીક્ષા ચારિત્રનિર્માણમાં ખૂબ જ સહાયક છે, કેમ કે, બચપણથી સંયમ લેવાને કારણે ઇંદ્રિયો પર સહજ કાબુ, ગુરુજનોના નિબ્રહ્મનું ઉત્તમ ફળ, અને શાસ્ત્રમર્યાદાનું પાલન સહજ બને છે. આનાથી આગળ જતાં મુનિ સંયમમાર્ગમાં સ્થિર બની રહે છે. દીક્ષાના પ્રભાવથી તે કૌતુકો અને તેવાં નિમિત્તોમાંથી પણ બચી જાય છે. સહજ નિયમપાલન અને બ્રહ્મચર્યથી બળવાન બનેલો સાધુ સંયમમાં સહેજે સ્થિર થાય છે.



શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ

પણ ભુક્તલોગ દીક્ષિતની સ્થિતિ એ પકવ બુદ્ધિનો હોવા છતાં વધારે મુશ્કેલીવાળી હોય છે. તેને પૂર્વાના લોગો કવચિત યાદ આવે છે, એટલે વધારે સંકલ્પશક્તિ વાપરી તેણે અસંયમની સામે લડવું પડે છે. એને ટકવાને પ્રબળ ગૈરાગ્યનું સાધન હોય છે, જ્યારે બાળમુનિને અભ્યાસ (ટેવ)નું સાધન વજ્રકવચ જેવું હોય છે. તેમ છતાં, દીક્ષા લઈને હારી જનારની સંખ્યા અદ્ય હોય છે. દીક્ષાના કઠણ નિયમો અભ્યાસ-ગૈરાગ્યના સાધનોથી સહેલા બને છે. તેની સરચાઈનું આ પ્રમાણ જ બસ છે.

આજે કેટલાક જૈનો પોતે જ બાલદીક્ષાને વિરોધ કરી પોતાની માન્યતાવાળાઓનું જૂથ ભેગું કરી સંઘના સંગઠનને નિર્બળ કરી નાખતા હોય છે. સ્વપક્ષને પ્રબળ કરવા શાસ્ત્રસંમત વાતોનો વિરોધ કરવાની તેમને સતત ચિંતા રહે છે. સમાજનાં બીજાં અનિષ્ટો દૂર કરવાની વિચારણા સુદ્ધાં તેઓ કરતા નથી. પોતાની મતિએ માન્ય કરેલી પ્રવૃત્તિઓમાં તેઓ તન-મન-ધનની શક્તિઓ લગાડે છે અને બીજાને લગાડવાને પ્રેરે છે. પણ તેઓ જે સંઘનું સંગઠન, સાધર્મિકોની ભક્તિ કે તેમના ઉદ્યની ચિંતા, ભવશોના નાશ માટે જિનમંદિર, ઉપાશ્રય આદિનું નિર્માણ કે જીર્ણોદ્ધાર, જિનાગમોની રક્ષા માટે શાસ્ત્રઅર્થોનું લેખન-પ્રકાશન, અર્થોનું રક્ષણ, બાળકોને ધાર્મિક, નૈતિક જ્ઞાન આપવા પાઠશાળાઓ કરવા જેવી પ્રવૃત્તિઓમાં કેમ શક્તિ ખર્ચતા નથી, એ જોઈને અચરજ થાય તેવું છે. કોઈ બાલવયમાં દીક્ષા લે, તેથી સમાજનું કોઈ પણ અંશે અકલ્યાણ થવાનું નથી. યદેવ વિરજેન્ તદેવ પ્રબ્રજેત (જેવો ગૈરાગ્ય થાય કે તરત જ દીક્ષા લેવી જોઈએ.) એ ઉપનિષદનું વચન પણ આ જ સત્યનું પ્રતિપાદન કરે છે.

સને ૧૯૫૫ માં પ્રભુદાસ પટવારીએ મુંબઈ સરકારના તા. ૧૬-૬-૫૫ ના ગેઝેટ (વિભાગ ૫) માં તથા મુંબઈ રાજ્ય વિધાન પરિષદમાં પણ બાલદીક્ષા પ્રતિબંધક બીલ રજુ કરેલ. તે વખતે જૈનોએ શાસ્ત્રીય બાલ દીક્ષાનાં સિદ્ધાંતની રક્ષા માટે ખૂબ જ બહુતિ બતાવેલી. તે વખતના મુંબઈના મુખ્ય પ્રધાન (ભારતના ભૂતપૂર્વ વડા પ્રધાન) શ્રી મોરારજી દેસાઈએ પણ બાલ સંન્યાસ (દીક્ષા)ની તરફેણ કરેલી હતી.

નીતિશાસ્ત્ર આ મુજબ કહે છે :

पूर्वे वयसि तत्कुर्यात् येन वृद्धः सुखं वसेत् ।

यावज्जीवेन तत्कुर्यात् येनामुत्र सुखं भवेत् ॥

પ્રારંભની વયમાં એવું કાર્ય કરવું જોઈએ કે જેનાથી વૃદ્ધાવસ્થામાં સુખે રહેવાય. અને આખી જિંદગી એવું કાર્ય કરવું કે જેથી પરલોકમાં સુખી રહેવાય.

જૈન સાધુઓના જીવનમાં આ શ્લોકનો સાક્ષાત્કાર થયેલો જોવા મળશે. બાલદીક્ષાના વિરોધીઓ પાસે કોઈ સબબ દલીલો હોતી નથી.

શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ



બાલદીક્ષાના વિરોધીઓ આ જરૂર વિચારે :

પૂર્વના પાપોદયને કારણે કેટલાક આત્માઓને સંસારમાં બાવા માટે પણ કાંકાં મારવાં પડતાં હોય છે. કુટુંબ પ્રતિકૂળ હોય, અનેકવિધ ઉપાધિઓ હોય, તે પણ તેઓને કોઈ કહે : ‘અરે ભાઈ, આમ હેરાન થાય છે, તેના કરતાં દીક્ષા લઈ લે ને ! આથી હુઃખો દૂર પણ થશે અને તારા આત્માનું કલ્યાણ પણ થશે.’ આમ કહેવા છતાં તે માણસને દીક્ષા લેવાની રુચિ થતી નથી. તે દીક્ષા લેવાની, કડણ વ્રતોથી જીવનને જીજ્ઞુ કરવાની વાત ક્યાં રહે ? ત્યારે બાળકને બાલવયમાં સ્વેચ્છાએ પવિત્ર જીવન માટે મળતી વિરલ તકને ગુમાવવાનો ઉપદેશ કરનાર શ્રાવકે ન થવું જોઈએ. વળી માબાપે પણ પુત્રમોહમાં પડી બાળકનું કલ્યાણ રોકવું ન જોઈએ. ગામની કે કુટુંબની એક વ્યક્તિ થકી પણ ગામમાં કે કુટુંબમાં ધર્મભાવનાના સંસ્કારો ટકી રહેતા હોય એવું પણ ઘણું સ્થળે બને જ છે.

દીક્ષા લેવાની ભાવના ક્યારે જાગે ?

જેમને આયુષ્ય કર્મ સિવાયનાં બાકીનાં સાત કર્મોની સ્થિતિ ઘટીને અંતઃ કોડાકોડી (કોડને કોડ વડે ગુણુતાં જે આવે તે) ૧૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦ સાગરો-પ્રમથી જીભી થાય, ત્યારે તેને જિનવચન પ્રત્યે આદર થાય. અંત કોડાકોડીમાં પણ જેથી નવ પદ્યોપમની ન્યૂનતા થાય, ત્યારે તેને શ્રાવકધર્મ પર રુચિ ધાય. અને એ અંતઃ કોડાકોડી કાળમાં જ્યારે સંખ્યાતા સાગરોપમ સ્થિતિ ઓછી થાય, ત્યારે તેને સર્વવિરતિ ધર્મ ઉપર પ્રીતિ થાય છે. આ કર્મલઘુતાનું લાગ્ય સર્વને સુલભ પણ નથી અને તેમાં આઠ વરસની વય વીત્યા પછી વયનો પણ પ્રશ્ન નથી. આયુષ્ય કોઈ વાર કોડ પૂર્વનું પણ હોય એવા વૃદ્ધો પણ દીક્ષા લે છે. ઋષભદેવ પ્રભુએ ૮૩ લાખ પૂર્વની ઉમ્મરે દીક્ષા લીધી હતી. ચારિત્ર મોહનીય કર્મનો ક્ષયોપશમ થયો હોય, તે જ પ્રુષ્યવંતને દીક્ષાની ભાવના થાય, પછી ભલે તે ૮ વર્ષનો બટુક હોય કે ૬૦ વરસનો બુઝર્ગ હોય, શ્રીમંત હોય કે દરિદ્ર હોય. શાસ્ત્રમાં વાત આવે છે કે, શ્રી કૃષ્ણ વાસુદેવ અને સમ્રાટ શ્રેણિક રાજાને દીક્ષા પ્રત્યે સંપૂર્ણ આદરભાવ હોવા છતાં પોતાને ચારિત્ર મોહનીયનો ઉદય હોવાથી તેઓ દીક્ષા લઈ શક્યા નથી.

ઉપર મુજબની સુવિશેષ કર્મલઘુતા થાય, ત્યારે જ સાધુ બની શકાય. આથી સાધુજીવન અને તેનાં ઉપકરણો ઓઘો-મુહપત્તિ-પાતરાં કાંઈ એમના એમ મળી જતાં નથી ! કેવું દુર્લભ છે સાધુજીવન ? માટે જ આ માનવલવમાં તેને મેળવવા યત્ન કરો.

જેન દીક્ષા અને બાલદીક્ષા એ શાસ્ત્ર સંમત દિવ્ય માર્ગ છે જે રાગમે અને ચરિત્ર-શ્રેણીમાં એનાં અનેક પ્રમાણો ઉપલબ્ધ થાય છે. જેમાંથી કેટલાંક આ પ્રમાણે છે :



(૧)

સર્ગીર દીક્ષા અંગેના શાસ્ત્રીય પુરાવા :

પરમ તારક શ્રી બ્રિનેશ્વરદેવના શાસ્ત્રના ૭૦ વર્ષની વય પ્યંતના આત્માઓ દીક્ષા માટે શેષ્ય છે. આ જ વાતને સાગિત કરનારા પૂઠ આગમ અંગેના પુરાવા આ મુજબ છે :

(૧)

‘શ્રી પંચકલ્પ આખ્ય’માં ભાષ્યકાર મહર્ષિએ ૭ મા પત્રની પ્રથમ પૂઠીમાં ફેરમાવ્યું છે :

બાલો-ક્રિડુા-પંદા-વલા-ય-પન્ના-ય-હાયણિ-પવંચા ।

પઠમાર-મમ્સુહી-સયેળી-દસમા ય જાયન્વા ॥ ૧ ॥

તહિયં પઠમદસાણ, અટ્ટમવરિસાદિ દ્વોતિ દિક્સવા તુ ।

સેસાસુ છસુવિ દિક્સવા, પઠમારાદીસુ સા ણ મવે ॥ ૨ ॥

(૨)

‘શ્રી નિશીથ ભાષ્ય’માં પણ ૮૪ મા પત્રની પ્રથમ પૂઠીમાં કહ્યું છે :

દસ આઠ્ઠિમાગદસા, અટ્ટમવરિસાદૈ દિક્સવપિવત્તી ।

સેસાસુ વિ છસુ દિક્સવા, પઠમારાદીસુ સ્સ ણ મવે ॥ ૨ ॥

(૩)

‘શ્રી પંચવસ્તુ’માં પણ લખ્યું છે :

પણસિ વયપમાર્ણં, અટ્ટ સમાડત્તિ વીઅરાગેહિ ।

મણિયં જહન્નયં સ્સહુ, ડકોસો અણવગ્ગોત્તિ ॥ ૧ ॥

૧૧ વર્ષની અંદરની વયનો દીક્ષા માટે સર્ગીર ગણાય છે. આ વાતની સાગિતી નીચેના શાસ્ત્રીય પુરાવાથી જણાય છે.

(૧)

‘શ્રી પંચકલ્પ ભાષ્ય’ના ૧૩મા પત્રની ધીલ પૂઠીમાં જણાવ્યું છે :

અપહ્લિપુણ્ણો બાલો, સોવસરિસૂણો અહવ અનિવિદ્ધો ।

અમ્માપિડઅવિદિણ્ણો, ણ કપ્પત્તી તત્થ વડ્ડણત્થ ॥ ૧ ॥

(૨)

‘શ્રી નિશીથ ભાષ્ય’માં પણ ૮૭ મા પત્રની ધીલ પૂઠીમાં કહ્યું છે :

અપહ્લિપુણ્ણો બાલો, વિઅટ્ટવરિસૂણો અહવ અણવિદ્ધો ।

અમ્માપિઅવિદિણ્ણો ણ, કપ્પત્તી તત્થ વડ્ડણત્થ ॥ ૧ ॥

(૩)

‘શ્રી છતકલ્પ યુક્ષિ’ વિષયપદ વ્યાખ્યાનમાં પણ ૩૨ મા પાનામાં લખ્યું છે :

[અવત્]-અવ્યક્તો વયસા શોડશવર્ષાણિ યાવત્, તદ્દર્શ્વં પદ્મ-
કુર્વેવયઃ ।

(૪)

અપવાદે ૮ થી અંદરની વયવાળાને પણ દીક્ષા
આપી શકાય, એ વાતની સાક્ષી પૂરતો આગમનો પાઠ :

ઉવસંતે વ મહાકુલે, જતિવમો વ સન્નિમિજ્જતરે ।

અજ્ઞાકારણજાતે, બાલે પવ્વજ્ઞાડુણ્નાયા ॥૧॥ વા. પુ. પુ.

— પંચકલ્પ માં ૬-૨-૧૪

ઉવસંતે વ મહાકુલે, જાદિવમો વ સણિસેહ્જતરે ।

અજ્ઞાકારણજાતે અણ્ણનાયા બાલ્પવ્વહ્જા ॥ ૨ ॥

— તિ. મા. ૮૪-૧-૭

❧

શાસ્ત્રમાં ૧૬ વર્ષથી ઓછી વય સુધી જ આસા
સિવાય બે દીક્ષા આપવામાં આવે તો તિષ્ઠેટિકા એટલે
ચોરી ગણી છે, પણ ૧૬ વર્ષથી અધિક વયવાળા માટે
નહીં. શુભે આ વાતની સાક્ષી પૂરતો આગમનો પાઠ :

‘શ્રી પંચકલ્પ લાખ્ય’ની ૧૩ મા પત્રની બીજી પૂઠીમાં
કહ્યું છે :

મયણા તેણગસદ્દ, હોતી ઇળમો સમાસેણ ॥

જો સો અપાહ્વિપુળો, ચિરટવરિસુણ અહવ અણિવિટો ।

તં દિક્ષિસ્તન્તડઅવિદિણં, તેણો પરતો અત્તેણો તુ ॥

❧

આઠ વર્ષથી અંદરની વયવાળા બાળકો દીક્ષાને અર્થોઅર્થ
છે, એ વાતનું સ્પષ્ટીકરણ કરતો આગમનો પાઠ :

વંમસ વયસસ ફલે અયગોલે ચેવ હોતિ છકાયા ।

રાતીમત્તો ચારગ અજસતરાણ ય પહિવંધો ॥ ૧ ॥

— નિક્ષીય માખ્ય ૮૪-૧-૩

વંમસસ વયસસ ફલે, અયગોલે ચેવ હોતિ છકાયા ।

જિસિમ્તમંતરાણ ચારગ અજસો ય પહિવંધો ॥ ૧ ॥

— પંચકલ્પ માં ૬-૨-૬

❧

શાસ્ત્રમાં ૧૬ વર્ષથી અધિક વયવાળા સુસુક્ષ્મ આત્માઓ
કોઈને પણ પૂછ્યા વગર સહર્ષ દીક્ષા સ્વીકારી શકે છે. પૂર્વે
આવા અનેક દીક્ષિત થયેલાઓ શ્રી જૈન શાસનના કથા-
સાહિત્યમાં તો પ્રાયઃ પ્રત્યેક અંથમાંથી મળી શકે છે;
એટલું જ નહીં, પણ પૂ. આગમ અંથોમાં પણ સંખ્યાબંધ
ઉદાહરણો મળી આવે છે, જેની અંશતઃ નોંધ નીચે
પ્રમાણે છે :

[૧] શ્રી ઉત્તરાં સુત્ર : [ભાવદર્શના ઘતિ]

અંધ્યયન	પૃષ્ઠ	નામ
૧	૬	હલ્લ અને વિહલ્લ
૧	૧૦	શ્રેણિ પુત્ર
૨	૨૭	ચાર વર્ષિકોની દીક્ષા
૨	૩૦	એક રાજપુત્રની દીક્ષા

[૪] શ્રી ઉત્તરાર્ધયજન સૂત્ર બૃહદ્ વૃત્તિ :

પૃષ્ઠ નામ
૮૯ ચારવણિયત્રી દીક્ષા

[૫] શ્રી ભગવતીજ સૂત્ર ભાગ ળ્ળિત્તે :

પૃષ્ઠ નામ
૪૫૮ શ્રી ક્રષભદત્ત ચિત્ર અને પત્ની દેવાનંદાની દીક્ષા
૫૧૮-૧૯ શ્રી શિવરાજવિની દીક્ષા
[૬] શ્રી ત્રિપઠિ શલાકા પુરુષ ચરિત્ર :

પર્વ	પૃષ્ઠ	નામ
૧	૭૧	ચાર હજારની દીક્ષા
૧	૯૧	૧૧૯૯ જણની દીક્ષા
૧	૧૧૨	શ્રી નમિ અને વિનમિત્રો દીક્ષા
૧	૧૨૩	૯૮ ભાઈઓની દીક્ષા
૧	૧૮૦	૬૫ હજાર રાજાઓની દીક્ષા
૨	૯૯	એક રાજાની દીક્ષા
૨	૧૦૨	એક રાજાની દીક્ષા
૨	૧૦૮	અનેક રાજાઓ, સામંતો અને મંત્રીઓની પોતાના પુત્રો સહિત દીક્ષા
૭	૧૧	શ્રી વશ્રવણની દીક્ષા
૭	૨૮	શ્રી આનંદમાળીની દીક્ષા
૭	૪૧	શ્રી વજ્રબાહુ આદિ ૨૮ ની દીક્ષા
૭	૧૨૨	શ્રીમતિ સીતાજીની દીક્ષા
૭	૧૨૬	શ્રીલક્ષ્મણના ૨૫૦ પુત્રોની દીક્ષા

અધ્યયન	પૃષ્ઠ	નામ
૨	૫૯	શ્રી 'કન્દક' નામના રાજપુત્રની પાંચ સો ભાવુકો સાથે પ્રત્યક્ષા રાજપુત્રની દીક્ષા
૨	૭૪	"
૨	૭૬	"
૧૨	૨૬૦	પુરોહિતની દીક્ષા
૧૪	૩૦૨	છ આત્માઓની દીક્ષા
૧૮	૩૩૭	૬૫ હજાર રાજાઓની દીક્ષા
૧૮	૩૪૮	શ્રી સનતકુમાર ચક્રવર્તીની દીક્ષા
૧૮	૩૫૧	ચાર હજાર રાજાઓ સાથે ઈન્દ્રિયેણ અને ઝિન્દુયેણની દીક્ષા
૧૮	૩૭૯	શ્રી ૬૫૫૭૭૭૭૭ રાજાની દીક્ષા

[૨] શ્રી કલ્પસૂત્ર સુબોધિતા :

બ્યાજ્યાન	પૃષ્ઠ	નામ
૧	૧૭	એક હજાર આઠવણિક પુત્રો સાથે શ્રી કાર્તિક શેઠની દીક્ષા
૬	૧૧૮	શ્રી ઈન્દ્રભૂતિ આદિ ચાર હજાર ચાર સો (૪૪૦૦)ની દીક્ષા
૮	૧૬૧	શ્રી સચંબલ સ્વામીની દીક્ષા
૮	૧૬૨	શ્રી રથુલભદ્રજીની દીક્ષા
૮	૧૬૮	શ્રી ધનગિરિજીની દીક્ષા

[૩] શ્રી ઉપદેશમાલા :

પૃષ્ઠ	નામ
૯૪	ચાર ગોવાળિયાઓની દીક્ષા
૧૬૫	સગર્ભા પત્નીને મૂકીને દીક્ષા

[૩] શ્રી ઉપદેશમહા :

પૃષ્ઠ	નામ
૧૧૫	શ્રી વજ્રસ્વામીની દીક્ષા. (અગડો રાજદરબાર)

[૪] શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર બૃહદ્ વૃત્તિ :

૯૦	માતા-પિતા સાથે બાળકની દીક્ષા.
૯૫	બાપ સાથે બાળકની દીક્ષા.
૯૭	પિતા સાથે બાળકની દીક્ષા

[૫] શ્રી ત્રિપષ્ટિક શલાકા પુરુષ ચરિત્ર :

૧	૯૧ ઘણાં બાળકોની દીક્ષા
૨	૧૦૮ ઘણાં બાળકોની દીક્ષા
૭	૭૧ બાળ સુનિતો પ્રસંગ
૯	૧૪૮ ઘણાં બાળકોની પ્રવચ્ચા



૬૯ પ્રહારો કરનાર દેહપ્રહારી, ઘોર હિંસા કરનાર અર્જુનમાળી અને ચોરી કરનાર પ્રલવ વગેરે અધમ આરમાત્રોને પણ તે તે આરમાત્રોના ઉદ્ધારને કાળે એક શુભ આશયથી જ પરમ ઉપકારી એવા મહાપુરુષોએ દીક્ષા આપ્યાનાં અનેક ઉદાહરણો શાસ્ત્રમાં મળી આવે છે. તેમાંનાં કેટલાંક આ પ્રમાણે છે :

૭ ૧૨૭ શ્રી રામચંદ્રજીના બે પુત્રોની દીક્ષા

૭ ૧૨૯ સોળ હજારની દીક્ષા

૮ ૯૯ અનેકની દીક્ષા

૮ ૧૧૩ અનેકની દીક્ષા

૧૦ ૯૪-૯૫ શ્રી આદ્રકુમારની દીક્ષા

૧૦ ૧૧૮ એક બેડૂતની દીક્ષા



શ્રી જિનશાસનમાં ૮થી ૧૧ વર્ષની વય સુધીના સગીરને, તેમના માતા પિતાદિકની સંમતિથી દીક્ષા આપવાનું સ્પષ્ટ વિધાન છે. એને અનુસારે પૂર્વે સગીર દીક્ષાઓ સંખ્યાબંધ થયેલ છે. તે ઐકીનાં અંશતઃ ઉદાહરણો અનુક શાસ્ત્રોમાંથી અહીં જણાવ્યાં છે :

[૧] શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર [ભાનદેવીયા વૃત્તિ] :

અધ્યયન પૃષ્ઠ	નામ
૨ ૨૧	પોતાના પુત્ર સાથે હસ્તિમિત્ર શ્રેઠ્ઠીની દીક્ષા
૨ ૨૮	પુત્ર સાથે ધનમિત્રની દીક્ષા
૨ ૩૧	(અરહુલક) નામના પુત્ર સાથે માતા અને પિતાની દીક્ષા

૨ ૫૪ શ્રેઠ્ઠીપુત્રની દીક્ષા

૨ ૫૫ સોમદત્ત અને સોમદેવની દીક્ષા

૧ ૩૪૨ પિતા સાથે બાળપુત્રની દીક્ષા

[૨] શ્રી કલ્પસૂત્ર સુત્રોદિકા :

વ્યાખ્યાન પૃષ્ઠ	નામ
૮ ૧૧૮	શ્રી વજ્રસ્વામીજીની દીક્ષા

[૧] શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર :

અધ્યયન	પૃષ્ઠ	નામ
૨	૫૮	પ્રતિદિન છ પુરુષ અને એક સ્ત્રી એમ સાત જણનો ઘાત કરનાર શ્રી અર્જુનભાણીની દીક્ષા અને તેના પ્રતાપે મુક્તિ
૪	૧૫૭	અંધુઘાતકની દીક્ષા

[૨] શ્રી ઉપદેશભાણા :

પૃષ્ઠ	નામ
૫૪	દ્રમકની દીક્ષા
૧૦૦	આત્મઘાત કરવા તૈયાર થયેલાની દીક્ષા
૧૩૮-૧૩૯	ચોરના અધિપતિની દીક્ષા
૧૪૧	પતિ-મુનિને ઘાત કરનારી પત્નીની પ્રલબ્ધ્યા
૧૫૫-૧૫૬	યતિયેષ પરના દોષભાવથી મુનિને મહાભયંકર આપત્તિમાં મૂકનારની દીક્ષા
૧૭૬	આત્મઘાત માટે સન્ન થયેલાની દીક્ષા
૨૨૪	મુનિઘાતકની દીક્ષા
૨૮૮-૮૯-૯૦	‘સ્ત્રી, બ્રાહ્મણ, બાળ અને ગાય’ એ ચારની હૃત્યા કરનાર દહમહાર્ષીની દીક્ષા
૩૭૩	સંયમથી પતિત થયેલી સ્ત્રીની દીક્ષા

[૩] શ્રી ત્રિષષ્ટિ શાલાકા પુરુષ ચરિત્ર :

પર્વ	પૃષ્ઠ	નામ
૮	૨૧	મરવાને તૈયાર થયેલ શ્રી નંદિષેષુની દીક્ષા
૧૦	૯૭	પાંચ સો સામંતોની દીક્ષા

卐

શાનીઓના હસ્તે દીક્ષિત થયેલા આત્માઓ પશ્ચ પતિત થયેલા છે અને પતિત થયેલામાંથી કેટલાકોએ અનેક આત્માઓને સન્માર્ગે અઢાવેલા છે. જુઓ :

[૧] શ્રી ઉત્તરાશ૦ સૂત્ર :

અં	પૃષ્ઠ	નામ
૩	૧૧૯	જમાલી
૩	”	તિષ્યગુપ્ત
૩	૧૨૧	આષાઠાચાર્ય
૩	૧૨૨	અશ્વમિત્ર
૩	૧૨૫	રોહગુપ્ત
૩	૧૩૧	ગોષ્ઠામાહિલ
૩	”	શિવભૂતિ

[૨] શ્રી ત્રિષષ્ટિ શાલાકા પુરુષ ચરિત્ર :

પર્વ	પૃષ્ઠ	નામ
૧	૯૧	મરીચિની દીક્ષા
૧૦	૮૬	નંદિષેષુની દિક્ષા
૧૦	૯૪-૯૫	આર્દ્રકુમારની દીક્ષા
૧૦	૯૭	એકૂતની દીક્ષા

卐



શ્રી આર્ય કવ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ

આ રીતે કેટલાક શાસ્ત્રીય પુરાવા જોયા પછી તારક જૈન શાસનની પરંપરાને ટકાવી રાખનારા લઘુ વયમાં દીક્ષિત થયેલા અને જૈન ઇતિહાસનાં સુવર્ણ પૃષ્ઠોમાં ચમકેલા પૂ. આચાર્ય ભગવતોની નામવલી જોઈએ.

(૨)

વિક્રમની ૧૧ મી સદીના પૂર્વાર્ધથી ૨૦ મી સદીના પૂર્વાર્ધ સુધીમાં થયેલા કેટલાક સગીર દીક્ષિતોની સંવતવાર નામાવલિ

આચાર્યનું નામ	ગચ્છ	અન્સ સંવત	દીક્ષા સંવત	દીક્ષા સમયની વય	આચાર્ય પદ
(૧) આં શ્રી દેવસૂરિ મં (નાદિદેવ)		૧૧૪૩	૧૧૫૨	૬	૧૧૭૪
(૨) કલિકાલસર્વજ્ઞ આં શ્રી હેમચંદ્રસૂરિ મં		૧૧૪૫	૧૧૫૪	૬	૧૧૬૬
(૩) આં શ્રી મહેન્દ્રસૂરિ મં	અંચલગચ્છ	૧૨૧૮	૧૨૩૭	૬	૧૨૬૩
(૪) આં શ્રી અભિતસિંહસૂરિ મં	"	૧૨૮૩	૧૨૯૧	૮	૧૪૧૪
(૫) આં શ્રી દેવેન્દ્રસિંહસૂરિ મં	"	૧૨૯૬	૧૩૦૬	૭	૧૩૨૩
(૬) આં શ્રી સોમપ્રભસૂરિ મં	તપગચ્છ	૧૩૧૦	૧૩૨૧	૧૧	૧૩૩૨
(૭) આં શ્રી ધર્મપ્રભસૂરિ મં	અંચલગચ્છ	૧૩૩૧	૧૩૪૧	૧૦	૧૩૫૯
(૮) આં શ્રી સિંહતિલકસૂરિ મં	"	૧૩૪૫	૧૩૫૨	૭	૧૩૬૫
(૯) આં શ્રી મહેન્દ્રપ્રભસૂરિ મં	"	૧૩૬૩	૧૩૭૫	૧૨	૧૩૯૩
(૧૦) આં શ્રી જિનપદ્મસૂરિ મં	પારતગચ્છ	૧૩૭૨	૧૩૭૮	૬	૧૩૯૦
(૧૧) આં શ્રી જયાનંદસૂરિ મં	તપગચ્છ	૧૩૮૦	૧૩૯૨	૧૨	૧૪૨૦
(૧૨) આં શ્રી દેવસુંદરસૂરિ મં	"	૧૩૯૬	૧૪૦૪	૮	૧૪૨૦
(૧૩) આં શ્રી મેરુતુંગસૂરિ મં	અંચલગચ્છ	૧૪૦૩	૧૪૧૦	૮	૧૪૨૮
(૧૪) આં શ્રી જ્ઞાનસાગરસૂરિ મં	તપગચ્છ	૧૪૦૫	૧૪૧૭	૧૨	૧૪૪૧
(૧૫) આં શ્રી કલમંડનસૂરિ મં	"	૧૪૦૬	૧૪૧૭	૮	૧૪૨૨
(૧૬) આં શ્રી સોમસુંદરસૂરિ મં	"	૧૪૩૦	૧૪૩૭	૭	૧૪૫૭

(૧૭) આ૦ શ્રી જ્યક્ષીતિસ્મૃતિ મં	અંચલગરુડ	૧૪૩૩	૧૪૪૪	૧૧	૧૪૬૭
(૧૮) આ૦ શ્રી મુનિસુંદરસ્મૃતિ મં	તપગરુડ	૧૪૩૬	૧૪૪૩	૭	૧૪૭૮
(૧૯) આ૦ શ્રી રત્નશૈખરસ્મૃતિ મં	તપગરુડ	૧૪૫૭	૧૪૬૩	૬	૧૫૦૨
(૨૦) આ૦ શ્રી લક્ષ્મીસાગરસ્મૃતિ મં	તપગરુડ	૧૪૬૪	૧૪૭૦	૬	૧૫૦૮
(૨૧) આ૦ શ્રી સિદ્ધાંતસાગરસ્મૃતિ મં	અંચલગરુડ	૧૫૦૬	૧૫૧૨	૬	૧૫૪૧
(૨૨) આ૦ શ્રી ભાવસાગરસ્મૃતિ મં	અંચલગરુડ	૧૫૧૦	૧૫૨૦	૧૦	૧૫૬૦
(૨૩) આ૦ શ્રી પાર્શ્વચંદ્રસ્મૃતિ મં	નાગપુરીય તપગરુડ	૧૫૩૭	૧૫૪૬	૯	૧૫૬૫
(૨૪) આ૦ શ્રી આનંદવિમલસ્મૃતિ મં	તપગરુડ	૧૫૪૭	૧૫૫૨	૫	૧૫૭૦
(૨૫) આ૦ શ્રી ગુણનિધાનસ્મૃતિ મં	અંચલગરુડ	૧૫૪૮	૧૫૫૨	૪	૧૫૮૪
(૨૬) આ૦ શ્રી નિરજયદાનસ્મૃતિ મં	તપગરુડ	૧૫૫૩	૧૫૬૨	૯	૧૫૮૭
(૨૭) આ૦ શ્રી સૌભાગ્યહર્ષસ્મૃતિ મં	લઘુપૌષાલિકગરુડ	૧૫૫૫	૧૫૬૩	૮	૧૫૮૩
(૨૮) આ૦ શ્રી સમરચંદ્રસ્મૃતિ મં	પાર્શ્વચંદ્રસ્મૃતિગરુડ	૧૫૬૦	૧૫૭૫	૧૫	૧૬૦૪
(૨૯) આ૦ શ્રી સોમવિમલસ્મૃતિ મં	લઘુપૌષાલિકગરુડ	૧૫૭૦	૧૫૭૪	૪	૧૫૯૭
(૩૦) જગદ્ગુરુ આ૦ શ્રી હીરવિજયસ્મૃતિ મં	તપગરુડ	૧૫૮૩	૧૫૯૬	૧૩	૧૬૧૦
(૩૧) આ૦ શ્રી ત્રિનયંદ્રસ્મૃતિ મં	"	૧૫૯૪	૧૬૦૪	૮	૧૬૧૨
(૩૨) આ૦ શ્રી આનંદસોમસ્મૃતિ મં	લઘુપૌષાલિકગરુડ	૧૫૯૬	૧૬૦૧	૫	૧૬૨૫
(૩૩) આ૦ શ્રી વિજયસેનસ્મૃતિ મં	તપગરુડ	૧૬૦૪	૧૬૧૩	૯	૧૬૩૫
(૩૪) આ૦ શ્રી હેમસોમસ્મૃતિ મં	લઘુપૌષાલિકગરુડ	૧૬૨૩	૧૬૩૦	૭	૧૬૩૫
(૩૫) આ૦ શ્રી કથ્યાણુસાગરસ્મૃતિ મં	અંચલગરુડ	૧૬૩૩	૧૬૪૨	૯	૧૬૪૯
(૩૬) આ૦ શ્રી વિજયદેવસ્મૃતિ મં	તપગરુડ	૧૬૩૪	૧૬૪૩	૯	૧૬૪૯
(૩૭) આ૦ શ્રી વિજયાણુદસ્મૃતિ મં	"	૧૬૪૨	૧૬૫૧	૯	૧૬૭૬
(૩૮) આ૦ શ્રી વિજયસિંહસ્મૃતિ મં	તપગરુડ	૧૬૪૪	૧૬૫૪	૧૦	૧૬૮૨



શ્રી આર્ય કથ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ



આચાર્યનું નામ	ગ્રન્થ	જન્મ સં.	દીક્ષા સં. દીક્ષા વખતે આચાર્યપદ વય
(૩૯) આ૦ શ્રી વિજયતિલકસૂરિ મં	આનંદસૂરિગ્રન્થ	૧૬૫૫	૧૬૬૪ ૯ ૧૬૭૩
(૪૦) આ૦ શ્રી વિજયપ્રલસૂરિ મં	તપગ્રન્થ	૧૬૭૭	૧૬૮૬ ૯ ૧૭૧૦
(૪૧) આ૦ શ્રી વિજયરાજસૂરિ મં	આનંદસૂરિગ્રન્થ	૧૬૭૯	૧૬૮૯ ૧૦ ૧૭૦૪
(૪૨) આ૦ શ્રી જ્ઞાનવિમલસૂરિ મં	તપગ્રન્થ [વિભગ શાખા]	૧૬૯૪	૧૭૦૨ ૮ ૧૭૪૮
(૪૩) આ૦ શ્રી અમરસાગરસૂરિ મં	અંચલગ્રન્થ	૧૬૯૪	૧૭૦૫ ૧૦ ૧૭૧૫
(૪૪) આ૦ શ્રી વિજયમાનસૂરિ મં	આનંદસૂરિગ્રન્થ	૧૭૦૭	૧૭૧૯ ૧૨ ૧૭૩૬
(૪૫) આ૦ શ્રી વિજયરત્નસૂરિ મં	તપગ્રન્થ	૧૭૧૯	૧૭૧૭ ૬ ૧૭૩૨
(૪૬) આ૦ શ્રી લક્ષ્મીસાગરસૂરિ મં	તપગ્રન્થ [સાગર શાખા]	૧૭૨૮	૧૭૩૬ ૮ ૧૭૪૫
(૪૭) આ૦ શ્રી જનન્યંદ્રસૂરિ મં	ખરતરગ્રન્થ	૧૭૨૯	૧૭૩૭ ૯ ૧૭૮૫
(૪૮) આ૦ શ્રી નેમિચંદ્રસૂરિ મં	નાગપુરીય તપગ્રન્થ	૧૭૩૧	૧૭૪૦ ૯ ૧૭૫૦
(૪૯) આ૦ શ્રી વિજયશમાસૂરિ મં	તપગ્રન્થ	૧૭૩૨	૧૭૩૯ ૭ ૧૭૭૩
(૫૦) આ૦ શ્રી કનકચંદ્રસૂરિ મં	નાગપુરીય તપગ્રન્થ	૧૭૪૬	૧૭૫૭ ૧૧ ૧૭૯૬
(૫૧) આ૦ શ્રી વિદ્યાસાગરસૂરિ મં	અંચલગ્રન્થ	૧૭૪૭	૧૭૫૬ ૯ ૧૭૬૨
(૫૨) આ૦ શ્રી ઉદયસાગરસૂરિ મં	" "	૧૭૬૩	૧૭૭૭ ૧૪ ૧૭૯૭
(૫૩) આ૦ શ્રી કાર્તિકસાગરસૂરિ મં	" "	૧૭૯૬	૧૮૦૯ ૧૩ ૧૮૨૩
(૫૪) આ૦ શ્રી જિનસુક્રિતસૂરિ મં	ખરતરગ્રન્થ	૧૮૦૩	૧૮૧૫ ૧૨ ૧૮૨૩
(૫૫) આ૦ શ્રી પ્રાટ્યંદ્રસૂરિ મં	નાગપુરીય તપગ્રન્થ	૧૮૦૩	૧૮૧૫ ૧૨ ૧૮૨૩
(૫૬) આ૦ શ્રી વિવેકચંદ્રસૂરિ મં	" "	૧૮૦૯	૧૮૨૦ ૧૧ ૧૮૩૭
(૫૭) આ૦ શ્રી જિનઉદયસૂરિ મં	ખરતરગ્રન્થ	૧૮૩૨	૧૮૪૩ ૧૧ ૧૮૭૫
(૫૮) આ૦ શ્રી સુક્રિતસાગરસૂરિ મં	અંચલગ્રન્થ	૧૮૫૭	૧૮૬૭ ૧૦ ૧૮૯૨
(૫૯) આ૦ શ્રી રત્નસાગરસૂરિ મં	" "	૧૮૯૨	૧૯૦૫ ૧૩ ૧૯૧૪

[નોંધ : વાંચનમાં પ્રશ્નોત્તર થયેલ ઉદાહરણોની નોંધ અત્રે આપેલ છે. આ સિવાય પણ સંખ્યાબદ્ધ અને ઉદાહરણો પ્રાપ્ત થાય છે.]



શ્રી આચાર્ય કલ્યાણગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ





મદનયુદ્ધ

— પંડિત અંબાલાલ પ્રેમચંદ શાહ

જૈનોએ સાંસ્કૃતિક લાવનામાં દરેક વિષયમાં ઈતરો સાથે સરસાઈ કરવાનો પ્રયત્ન સેવેલો, એટલું જ નહિ પણ, કેટલાક વિષયો તો તેમની ખુદ્દિની મૌલિક ઊપજ છે; એ તેમના વિવિધ અને વિશાળ સાહિત્ય, શિક્ષણસ્થાપત્ય અને ચિત્રકળાના નમૂનાઓથી જાણી શકાય છે. તે જ રીતે સામાજિક કે રાષ્ટ્રીય વાતાવરણમાં ધાર્મિક પ્રતિનિધિત્વ અને લાગવગ રાખ્યાનો પ્રયત્ન પણ ઈતિહાસનાં મૂક સાધનોમાં જ્યારથી વૈજ્ઞાનિક યુગે વાણીસંચાર કરાવ્યો, ત્યારથી થયેલો અવલોકી શકાય છે. આમ હોવા છતાં મધ્યકાળમાં ખ્રીસ્તીના વિશ્વવિદ્યાલય જેવું જૈનોનું એકે વિદ્યાલય હોવાનું ક્યાંયથી જાણી શકાતું નથી. ઊલટું, જૈન સાધુઓને ખ્રીસ્તીદર્શનનું જ્ઞાન મેળવવા એ વિદ્યાર્થીઓનો આશ્રય લેવો પડતો હતો. એનું કારણ એ જ છે કે, વિચારશીલ જૈન શ્રમણોએ સમય જતાં જાણ્યેઅજાણ્યે તેમાં આચારશૈથિલ્ય પેસી જાય, એ લયથી તે પ્રવૃત્તિ તરફ દુર્લક્ષ કર્યું હોય તેમ લાગે છે. છતાં પુર, નગર કે ગામડે અંધલંડારો સ્થાપવાની પ્રવૃત્તિ ખ્રીસ્તીની એ પ્રવૃત્તિની સરસાઈમાં મૂકી શકાય, એમ મને લાગે છે. ગમે તે હો, પણ ખ્રીસ્તીની એ પ્રવૃત્તિ રાજ્યાશ્રિત હોવાથી નામશેષ જની, ત્યારે વણિકખુદ્દિ અગમદ્રષ્ટિ જૈન શ્રમણોએ જ્યાં ત્યાં અંધલંડારો સ્થાપવાની પ્રવૃત્તિ લોકાશ્રિત-સંધા-શ્રિત કરી દીર્ઘજીવી બનાવેલી બેઈ શકાય છે.

એ જૈન અંધલંડારોના ઉદરમાંનાં વિપુલ અને વિવિધવર્ણી સાહિત્યરત્નો જેમ જેમ હસ્તગત થતાં જાય છે, તેમ તેમ કોઈ પણ વિષયના અંધોના પરિમાણની મર્યાદા આંકવી મુશ્કેલ બનતી જાય છે. આજ સુધી લાપાસાહિત્યમાં 'વસન્ત વિલાસ' એક અદ્વિ-તીય કૃતિ ગણાતી. વસ્તુ સંકલનામાં લલ્લે તે ચડિયાતી હોય, પણ એ કાવ્ય એના વિષયની છેલ્લી કૃતિ નથી જ, એ શ્રી. સારાલાઈ નવાબને મળી આવેલી 'વંચ સહેલી વાતાં', મારી પાસેની શ્રી દામોદર નામના જૈન કવિની 'રસમોહજૂંગાર' નામની કૃતિ અને પ્રસ્તુત 'મદનયુદ્ધ' નામનાં નાનકડાં કાવ્યોથી જાણી શકાય છે.

આ કાવ્યમાં મદન અને રતિનો સંવાદ છે. પ્રસ્તુત કાવ્યના હસ્તલિખિત ગુટકામાં આ કાવ્યના મથાળે મદનસવાદ એવું નામ આપ્યું છે. પણ આ કાવ્યની હ સી કડીમાં

૧. 'પ્રમાવકચરિત્ર'માંના હરિમદ્સરિચરિત્રમાં હંસ અને પરમહંસના ઉલ્લેખો. શ્લોક ૬૦ પછી.



મદનયુદ્ધ સ્પષ્ટ રીતે ઉલ્લેખ્યું છે. બંને નામો સાપેક્ષ રીતે કાવ્યાર્થને ઉપયુક્ત છે, છતાં કાવ્યમાં ઉલ્લેખાયેલું જ નામ રાખવાનું મેં પસંદ કર્યું છે.

આ કાવ્ય જૈન મુનિવર શ્રી હેમકવિએ સં. ૧૭૭૬ ના ભાદરવા સુદ ૫ ના રોજ યુરહાનપુરમાં રાજસ્થાની ભાષામાં રચ્યું. જૈન કવિ દામોદરનું ઉપયુક્ત 'સમોહ-વૃંગાર' પણ યુરહાનપુરમાં જ રચાયેલાં સ્પષ્ટ ઉલ્લેખો તે તે કાવ્યોમાં છે. આથી યુરહાનપુરની તે સમયની સામાજિક અને ધાર્મિક સ્થિતિનું અનુમાન સહેજે કરી શકાય તેમ છે. કવિ વિધિપક્ષ (અંચલ) ગચ્છીય પ્રસિદ્ધ આચાર્ય શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિના શિષ્ય હતા. વિ. સં. ૧૬૭૧ માં આથાનિવાસી કુરપાલ અને સોનપાલ નામના બે ભાઈઓએ આથામાં શ્રી શ્રેયાંસનાથ પ્રભુનું મંદિર બંધાવ્યું, તેની પ્રાંતલકા આ જ કલ્યાણસાગરસૂરિએ કરાવી હતી.^૨ તેમના કેટલાક અંથોની પ્રતિભાષિતો કરાવ્યાના ઉલ્લેખો તે તે અંથની પ્રાંતપુષ્પિકાઓમાં આપેલા છે.^૩ તેઓ શ્રી ધર્મમૂર્તિસૂરિના શિષ્ય હતા, એવો ઉલ્લેખ તે પ્રશસ્તિ અને આ કાવ્યના પ્રાંતભાગના કળશમાં છે. આ કવિની બીજી કૃતિઓ બાણમાં આવી નથી. સંભવ છે કે, મેઘવાદવેણાધિપતિપ્રશસ્તિવર્ણન નામની કૃતિના કરતાં આ હેમ કવિથી જુદા નાહો હોય.^૪

આ કાવ્યમાં જૈનાચાર્ય શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિને મહાવ્રતોથી ચલાયમાન કરવા જતા કામદેવને રોકવા માટે રતિ અનેક રીતે વાંતવે છે, પણ પત્નીનું કથન ન માનતાં કામદેવ રતિ સાથે પોતાની શસ્ત્રાદેક સામગ્રીપૂર્વક એ સંયમશીલ આચાર્યને વ્રતભંગ કરવા પ્રયાણ કરે છે. પણ કામદેવ એ વિજયી તપસ્વીની સાત્ત્વિક ગુણપ્રભા આગળ હતવીર્ય બની પરાજિત થાય છે. આ વસ્તુ સંકલના કુનારસંભવ મહાકાવ્યના પ્રાથમિક વર્ણનની પ્રતિચ્છાયા જેવી છે. તેમાં પણ શંભુને વ્રતભંગ કરવા કામદેવ પોતાની બધી તૈયારી સાથે બાય છે અને શંભુ તેને ભસ્મસાત કરે છે, પણ કવિ તેનો અંત શંભુ-પાર્વતીનું મિલન કરાવી મંગળસ્નેહની જ્યોતિ પ્રકટાવીને આપે છે. જ્યારે આ કાવ્યનો અંત એક દૃઢમતી સંયમશીલ શ્રમણ આગળ કામદેવનું કાંઈ જ ચાલતું નથી અને હતવીર્ય બને છે - એ દ્વારા કરે છે. શંભુ પોતાની તમોગુણી શક્તિનો ઉપયોગ કરે છે, જ્યારે આચાર્ય સંયમહુર્ગસમા સાત્ત્વિક ગુણો દ્વારા જ મોહરાજને અટકાવે છે. એક વેરનો બદલો લે છે, જ્યારે બીજા ઇન્દ્રિયાવજયી બની સામાને લજ્જાશીલ બનાવે છે. અહીં

૨. 'જૈન સાહિત્યસંશોધક' અંક ૨, અંક ૧, પૃ. ૨૫.

૩. 'પ્રશસ્તિસંગ્રહ' પૃ. ૧૭૨, ૧૮૭, ૧૮૮, ૧૯૫, ૨૦૬, ૨૬૬.

૪. 'બુદ્ધિપ્રકાશ' વર્ષ ૮૯, અંક ૨ માં માર્ગ એ નામનો લેખ.



જ અહિં સાની પરમોચ્ચલાવના મૂર્ત રૂપ લે છે. આ વસ્તુ જ જૈન ઉપદેશની કે ચરિતકથાની લાક્ષણિક વસ્તુ છે. સામાન્ય રીતે આવાં વર્ણનો જૈન કથા સાહિત્યમાં ભયાં પડ્યાં છે. અહીં કામદેવ અને રતિનું સૂચન છે, બ્યારે અન્યત્ર દેવો પોતાના દિવ્ય રૂપોથી ઉપસર્ગો કરી નિષ્કળ બને, ત્યારે તેમના શુભપૂજક ગની બાય છે. એ જ રીતે અહીં પણ ભોગ-વિલાસનાં અનેક સાધનો ઉપસ્થિત હોવા છતાં શીલધની સંયમી પોતાની દશામાં મસ્ત રહે છે.

આ કાવ્ય એક રીતે ભક્તિપ્રધાન સ્તોત્ર જ છે. પ્રતિભા-કવિત્વ પણ બિંચા પ્રકારનું નથી જ. છંદ-અલેખન શિથિલ છે; છતાં ભાષાસાહિત્યમાં કવિએ મદનના સ્વરૂપ કરતાં રતિનું શાસ્ત્રીય પદ્ધતિનું આંસુલભ રૂપાલેખન કર્યું છે, તે સંસ્કૃત કાવ્યોથી બિતરતું નથી.

મદનયુદ્ધ

(દોહરા)

અલખ અમૂરત અપર પર, આદિનાથ અરિહંત,
હે મ સુકવી વંદિતચરણુ, બુધ દાતા સુમરંત. ૧

(ભાષન)

પ્રથમ સુમર જગદીસ દીસ વીસ્વે વરદાર્ધ,
તપન^૧ સુજસ જિહ ગનો ભગત અરવિંદ મુકલાઈ,
મોર ક્ષિત સંસાર સાર તિહ નામ ગનીજે,
ધાવત પાવત ઋદ્ધ સીદ્ધ નવનીદ્ધ ભણીજે,
શ્રી આદિનાથ અનંદ ગુરુ બને હે મ સુમરત ભવ^૨ અધહરણુ,
જિનનાઈક લાઈક સકલ જગ સૌરથ રથ પ્રભુ તુય સરણુ. ૨

કલ કપોલ ગજમુખહીં પર, ગુંજત ભમર અનંત,
રાજિત અંદ લિલાટ પર, ગવરિનંદ^૩ એક દંત. ૩

સ્વસ્તિશ્રી સુભગ દરિ વદન જેહ દુરિત^૪ એક રદ,
ગુંજત ભમર કપોલ લોલ અમોલ વસન નદ,
કરુણા દંત મહંત સુમરંત બસ જસ,
નાદ વાદ વિદ્યાત છંદ રસ રસિક સરસ રસ,
ત્રય નેન^૫ હે મ પરસત સુમત કુમતિહરણુ આનંદકરણુ,
નરપતિ સુરપતિ અસુરપતિ સો ગણપતિ પતી રથ હો સરણુ. ૪

૧. સૂર્ય. ૨. ભવરૂપ પાપને દરનાર. ૩. ગણપતિ. ૪. પાપ. ૫. શંભુ.



(દોહરા)

- સેત વસન સોહિત સદા, રાજિત વાહન સેત;
ચંદ સેત લિલાટ પર, સેત હાસ સંત હેત. ૫
- સેત માલ ઉર સોજતી, ઝેઠી ધ્યાન જુ' સેત;
નેપુર સેત ધમકસુ', હે મ સુકવી વર દેત. ૬
- સેત ખીરોદક પેહરને, સેત ફૂલકી માલ;
સેત અંગ સોભિત સકલ, ખાહન સેત મરાલ.^૧ ૭
- સોઈસારદ સમરુ' સદા, ધરનન શ્રી ગચ્છરાજ;
ખાની દોઉ ધરનીજે', સમરે' હોઈ સુભ કાજ. ૮
- સતરહમે' છીડોત્તરે (૧૭૭૬) પૂર ખૂરાન મેં તેહ;
લાદો સુદિ પંચમી દીને, કીયો મદનસુદ્ધ એહ. ૯
- મદન મહાભડ^૭ જિત જેણે, દૂર કીઓ વિષવાદ;
ખાદ કળહી લાપે' નહી, ધરે' ધ્યાન જિન આદિ. ૧૦
- વિધિપક્ષ ગચ્છ સિર મુગટ મણી, શ્રી કલ્યાણસાગર સૂર;
મયન^૮ કોંન વિધ વિધ જેર^૯ કીય, કહૂ' તાસ જસ પૂર. ૧૧

(અથ કામવરનન વિજે' છંદ)

- ભૂપન ફૂલનકે ધર અંગ સિંધાસન ફૂલનકી અતિ સોહે';
છત્ર વિરાજિત ફૂલનકો સિર, આયુદ્ધ ફૂલનકો કર કોહે';
ખાહુ લતા રતી કંઠ સમર્પિત દેખો સુરાસુરકો મન મોહે';
દૂત મરુત^{૧૦} કલ્હો તળ આંન^{૧૧} ન માનત સૂર કલ્યાન જૂ તોહે'. ૧૨

(દોહરા)

- મીન^{૧૨} કેત શ્રવનનિ પરિ ભનક જુ એંસી આંન;
ને મકરી^{૧૩} તોં યહ કરે' માને' ન તોરી આંણ. ૧૩
- તળ કોપન ધડહડ લયો મેં જેર કીયો ત્રૈલોક;
તપસી ચૂકે સંભૂસે સોઉ મેરી ચોક. ૧૪
- અચર ફટક ઠાઠ લયો સુન રતિ કહૂ એક તોહે';
સાજ સકલ આભરન યલો સૂર^{૧૪} ન માંનત મોહે';
રતી કહે' સુન પ્રીતમ ચતુર સંગ લે યલો ન મોહે';
માર સંભૂ બચાઈયો અજ દ્વં લજ^{૧૫} નહિ તોહે'. ૧૬

૧. હંસ. ૭. મહાસુભટ. ૮. મદન. ૯. પરાજિત. ૧૦. પવન. ૧૧. આજ્ઞા. ૧૨. માછલી. ૧૩. મધરી.
૧૪. સુરિવર. ૧૫. લ.જ.



કામવાક્યં [કવિત]

મેરે રિપુ^{૧૭} સંભુ સો દેવ દેવન પતી, મિત્ર જડમત સસી^{૧૮} અંગકરણું;
 જાનઉ મરાઉં રતિરાજ મેરો સહી, સુભટ બહુ રંગ જગપુહ પવરણું. ૧૭
 સેન^{૧૯} અવલનકો^{૨૦}લેકે જગમેં ફિરું, આપ^{૨૧}કર કુસુમ સર કુસુમધરણું;
 મેં હૂં જૈલોક જન દેહગિન વસ કર્યો, હે મ કવિ જગત મોહ ચર્ણસરણું. ૧૮

રતિવાક્યં [કવિત]

માન ન કર પ્રીતમ નિપૂણ જાન હીં સિદ્ધ મ લેશ;
 જોહોત માન થેં જગતમેં રાવણકી ગત દેવ. ૧૯
 કહા સીખાવત મોહિ કું રે રતિ ત્રીયાસુ જાન;
 જે મેં ડંડે જગતમેં તાકો સુન હી વધાન. ૨૦

(સવૈયા)

નંદપેણુ સો મૂનીત ચૂકાયો એક છિનકમેં, આદ્રહીં કુમારકું કરી વિપતિકે તીમેં;
 અરનક ભુલ પર્યો ત્રિયાહુકે વિસવાસ, વીકલચીરી વિકલ ભઈ મત જે તીમેં. ૨૧
 ઐંદ્ર પર્યો ગૌતમકી ધરતીકે ફાંસ જેસેં, મહાસેતા દેવ રિપ મર ગયો રે તીમેં;
 કુબજકે સંગ ગિરધર જુ'ડો^{૨૨} રત હેં, ઐર કાહા નામ કહું કરી કથાકે તીમેં. ૨૨

રતિવાક્યં (દોહરા)

સુણ પ્રીતમ જે તેં કહી સો મેં માની સત;
 પૂલભદ્રનેં ખંડ કીયો તબહી ગયો બલ કિત. ૨૩

છંદ (ભુજંગપ્રયાત)

પ્રભૂં માનીઈં મતિ સુનો એક મેરેં, કહૂં નેક સુદ સુદસું ચિત્ત હેરેં;
 કહો સિંધ આગેં મૃગી કેસેં છતેં, કહો જૂધ કેસેં વને હાથ રીતેં. ૨૪
 કહુ સૂરકી^{૨૩} ભેતિ દ્વીપક ન કોજેં, કહુ મત્ત ગજરાજસું કણુ છીજેં;
 જિહાં ધૂન હી નીશાંન કીત બલ ગાજેં, તિહાં ડમરુકે શખ્દ કેતે ગિરાજેં. ૨૫
 લગે ચોટ પંખ રાજકી^{૨૪} પૌન^{૨૫} જેતી, તજે ભૂમિકા ઉરગકી^{૨૬} ભતિ જેતી;
 સજે મોર વર્ષા સમેં ખાની ગાજેં, તજ સાખ ચંદનકા વ્યાલ^{૨૭} ભાજેં. ૨૬

૧૬. નામ. ૧૭. શત્રુ. ૧૮. ચંદ્ર. ૧૯. રૌન્ય. ૨૦. સ્ત્રીઓતું. ૨૧. બાણ. ૨૨. સાથે. ૨૩. સર્પ. ૨૪. ગરુડ. ૨૫. પવન. ૨૬. સર્પ. ૨૭. સર્પ.

શ્રી આર્ય કવ્યાણુ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ

जहां पाठसे^{२८} पातिक जर्ध उडके, तिहां तुजसें मूढ रहें जु'गडके;
 भरी सीध तुहसुं कडुं कंत ग्यानी, लडो जे सदा युध परपंच मानी. २७
 सजे सूर कट्यांनकी सेन जेरा, लगे तास नहीं जांन^{२९} मनमथ तोरा;
 तजे मान ते पाठ^{३०} लागो सयाने ^{३१} सदा लोग द्यो मोहिसुं सुभ माने. २८

कामवाक्यं (अडिह जंढ)

सुंदरी मान वचन कडूं जेक में तोही,
 स्वर्ग^{३२} मृत्यु पाताल धरा सणमें मोही,
 हुं काहुं न करुं प्रणाम कुसमसर कर धरें;
 आज सकल नर त्रीया मोहें पाधिन^{३३} परें. २९

रतिवाक्यं (होहरा)

जेर^{३३}जेर कहीधं कडा जे नहीं मानत जेन;
 यलो पिय संग हुं यखुं मोहि सदा सुभ हेन. ३०
 नव सत लूषन साजकें यही यपल जेह रीत;
 नभ सिध लगी भरनन करुं धरी लयसुं प्रीत. ३१
 कंत वचन मानी त्रिया पडेवें मज्जन^{३४} कीत;
 जण अंगुछा कर लीयो देवें जगत अधीन. ३२
 अलक^{३५} नीचोरात^{३६} कर अहें टपटप योतत जार;
 अमी^{३७} पीवत सुभयंढ ते, जरें नाग निरधार. ३३

[जंढराज]

धरंति पाज्यो जुगलं सोडंति देह विमलं;
 सरुप नभ सोहीधं न जेपमा जु'टो^{३८} होधं. ३४
 कौल^{३९} पत्रपे लसंत जोस जू'दसें लसंत;
 वीछीआ विराजे ज्यो मधुप^{४०} पीत जेठें त्यो. ३५
 जव करंग देभीधं राजव^{४१} पत्र लेभीधं;
 कीधों जुं राग पीअके रह्यो हे लाग डीयके. ३६

२८. पडाड. २९. आज. ३०. पगे. ३१. शाजा. ३२. पगे. ३३. वारंवार. ३४. स्तान.
 ३५. अंगोडो. ३६. नीचोवता. ३७. अमृत. ३८. जेटो. ३९. कमल. ४०. अमर. ४१. कमल.



કેનક જોહરી જસી^{૪૨} કરંતિ કામકુલ સી;
 જરા^{૪૩} વ જરે ભૂપતં હરંતિ માર દૂપતં. ૩૭
 સખી જુ પીય સેં નકી હરંતિ જીત બેન કી;
 રાખંતિ લૌન મેંનકી સકલ્લ સુષ દે નકી. ૩૮

[દોહરા]

જંઘ સોલ વરનન કરું સુનેા ચીત્ત દે મીરા;
 હે મ સુકવિ સોલા સુની તેંસી કહી કવીત્ત. ૩૯

[જંઘ ભુજંગપ્રયાત]

કિધું રંલકી ૫ ખંલ ૬ વિપરીત કીજે, કિધું નાગકી સુંઠસોલા જું લીજે;
 કિધું લાહકી ગીદં પાદી બિરાજે, કિધો નિતંબકી સોલ અધકી જું જાજે. ૪૦
 ખરી છીન કટી દેષ જમ સોહીં લાગે, છતીહેં કિધું નાહિ તનમેં ન જાજે;
 કિધું કુંલ મંગલકીકે કામ થાપે, કીચો ગેહ નિઅ નેહકો આય આપે. ૪૧
 કિધું સ્યામ રોમાવલી સોહેં ઇસી, જરી કુંલસું શુંખલા લોહ તેંસી;
 કિધું અગરવા તીનકો ધૂમ લેષો, કરેં કામ ભૂપત્ત આગેં વિસેજો. ૪૨
 કિધોં ખાંહ દોહ કોંલકી નાલ કીની, લઈ ચોયની^{૪૭} દેષ સો છીંદ્ર ઝીની;
 કિધોં જડિતમણી સ્યાંમ અંગૂકી જાનો, મધુપ^{૪૮} સોહિઈ કવલ ૯ પરલીન માનો. ૪૩
 કિધોં હાથકે પલ પર મેંદી દીજે, કિધોં કવલ પર ખીર^{૫૦} ખોટી ધરીંજે;
 કિધોં પોહચીઆ આંધેં જજરાજ સોહેં, કિધોં સાખ^{૫૧} ચંદનકી વ્યાલ મોહેં. ૪૪
 કિધું રેખતા શ્રીવ ખાધા ધરંતી, કિધું સોલતે દચ્છ કંખૂ કરંતી;
 કિધોં પિય મન કમ બચ બસ્ય કીને, રેખા તાહકી તીન કિરતાર દીને. ૪૫
 સોહેં ચિબૂકકો^{૫૨} બિંદુ સોમલ સોલાગી, માનુ છીટ સિંગાર રસકી જુ લાગી;
 કિધું રાહકો દંત ચૂખ્યો ચંદમાંહિ, કિધો ખાલ હી મધુપકોં લે ઉછાહિં. ૪૬
 કિધોં બિંબસે અધર પલલવ રાજે, રહેં મલીન દૂવેં રંગ પરવાલ તાજે;
 કિધું સીપસુ તરંગ ગુજકો લીનો, લઈ અરુણતા ઝોઠ દિગ સ્યામ લીનો. ૪૭
 ચમક દસનકી^{૫૩} દામની સેતી દીપેં, કિધોં દોહરી લર જુ મોતીકી જીપેં;
 કરી કીરકી^{૫૪} ચંચ સોનાસી કાચોં, લગેં ફૂલ તિલ સોલ સોલા બની ત્યોં. ૪૮

૪૨. જેવી. ૪૩. જરકસી. ૪૪. ભુકુટિ. ૪૫. કેળ. ૪૬. કચલંદડ. ૪૭. પોયણી. ૪૮. ભમરો. ૪૯. કમલ.
 ૫૦. ગુલાલ ૫૧. શાખા. ૫૨. હડપચી. ૫૩. દાંત. ૫૪. પોપટ.

શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ



तीव्र लाल मृगमद कौकीन जनी, मानु खेडे'न नीसराजको लजे' ग्यानी;
 सोडे' ढालसे गाल होखि रसादा, सोडे' दंत करवाल प्रीतमकी वाला. ४६
 भरे कर्णु' होठ तरनकी सोल सोले', मानु यंद सुरजडे' होठ लोले;
 कहु' ने'नकी च'यली सोल आगे', मानु मे'नके जान कभीकुं लागे'. ५०
 किधु' इत प्रीतमके मनडी' करे, किधो' यंद सुभ मध्य अंजरीट डेरे';
 किधो' प्रेमडीके रथे मृग राजे', किधो' जमर अद्भुत कोर्ष विराजे'. ५१
 किधो' जान विध इप कोठ समारे, रडे' मारपप छिन ओकमे' होर्ष न्यारे';
 लगे' आरके पार हुवे' जधं' छीनमे', न जने' परे' दुभ वाढे जु तनमे'. ५२
 छुटे केस मन्जन^{५३} सभे' धसे' हेभो', यली मेरथे' जमुनकी धार लेपो;
 किधो' भीन योआ मधे योर जने, किधो' लागे अंधकार यद्यो उटे लाने.^{५७} ५३

[दारदा]

सकल अंग सोलित लार्थ हेभी कामसु जन;
 उछाह चित जुधको अण्डी' मनाठ' आन. ५४
 सण्ड'ने' मिल जीनती करी सुने। अनंगराजन;
 सुल मूरत सुल धरी^{५८} असुं कीजे' रनको प्रयांन. ५५
 संध्या सभे मूरत दीयो, लर्ष सण्डरजु^{५८} तूर;
 कायर क'पे धरडरे', रोम'चित लजे सूर. ५६

अथ संध्याबर्णनं [छंद लुजंगी]

कहुं' अरुणता रंग हसो हसा चेभी, माने दीन रतीराज तंभू वीसेभी;
 कहुं' वरछ पर शूग शूणी यरीय ओले', कहुं' घेन^{६०} नीज वरछ पर आनी डोले'. ५७
 कहुं' पूल धूसर लरी दिशि मिराजे', कहुं' छांडि परछांड अघकीजुं छाजे',
 कहुं' मछ पत्र नीर डी पलक जेरी, कहुं' मीली अगुन ग्यांनकी सधी न टोरी. ५८
 कहुं' सोहती ओक वासीकसेज,^{६१} सोर्ष धरती डे' भीलनकुं कंत डेज;^{६२}
 कहुं' सार अलिसारिका^{६३} करे' शंगार', यले' लयक कटी छीन कुयके^{६४} जु लार'. ५९
 सजे स्याम लूषन सणे' अंगमत्ती, चित्ते जन प्रिय वासकु प्रेम रत्ती;
 कहुं' वीर डुष्पी हाथ म'डे' अकेली, विना नीर ज्यो' हो रडी नागवेली.^{६५} ६०

५५. कामदेव. ५६. रनान. ५७. सूर्य. ५८. धडी. ५९. रजुशी'गुं. ६०. गाय. ६१. अण्ड
 नायकानो प्रथम लेद. ६२. जसदी. ६३. अण्ड नायकानो छेल्को लेद. ६४. रतन. ६५. नागवेल.



કહું દીપકી જ્ઞેત ઘરઘરહી દીપે, રહી માનની એક રતી રૂપ ભુપે;
 કહું અગર કે ધૂમ ધુમંત સાજે, માનો રક્ત રાજ અલી શ્રેણી રાજે. ૧૧
 કહું સોજકૂ કવલ લે અલી સવારે, કહું તુચ્છ સારંગમેં નેહ ધારે;
 કહું કૃતિકા જોલ જોલે અટારે, ધરે ચિત્તમેં તાહિ કુ છીનમેં પારે. ૧૨
 કહું દ્વાર ઢાઢી કરેં નેન સેની, મિલિ નાયકા નગરકી પીકવેની; ૭
 સખી કોઉ પારાપતિ કેલ કેલે, સમેં જન શુંગાર કો અચાર દેહે. ૧૩
 કહું છેલ ૭૦ ઓચ્છાહ ચીત ગેહ કીને, ભયે મહ કામી મહારસ લીને;
 કહું જીવ ઉતકંઠ ધરે નાયકા જ્યે, મિલેં આજ ઘનદાંમની પીઅસુ ત્યે. ૧૪
 કહું નીસરાજ નીજ પંજે પસારે, કરણ લક્ષ જુબેગ ચંચૂ સમારે;
 કહું વન મૂગરાજ ગાજંત ડોલે, પરે ત્રાસ દશહુ દિશા પસૂઅ જોલે. ૧૫
 મિલી જુગલ અનેં ચકવાકી વિછોહા, મિલ પુરષ નિજ ત્રીઅ જ્યેં ચમકલોહા; ૭૨
 લઈ જોહન પ્રાચી દિશા પ્રગટ જાની, તજે અરજ વેગી કરી અરજ આની. ૧૬

[દોહરા]

ઉદેં મયંક લયો જળેં જળહીં કામ નિશાન,
 ગિરી વિરહની ધરની પરિ મારી વિષકે જાન;
 સ્વામી પહેલેં લેજઈ એક વાર તિહાં ફત,
 આન ન માને તેરી જો તો કીજેં મન સૂત. ૧૭
 એસો નિપુણ જો કોન હેં જો પોહોંચે તાંહાં જઈ;
 પોંન પઠાયો વેગ દેં સવ સોલા પાઈ. ૧૮
 મિલયાચલનેં વેગ દે ત્રિગુન પઠાયો જામ;
 ફિર આયો તાહી સમેં મુઝ તેં હોઈ ન કામ. ૧૯
 સુની કોપાનલ હવે ચલ્યો સજકે સેન સમથ;
 આજ મનાઉં છિનકમેં ૭૫ મહામાની મનમથ. ૭૦
 સમે પાય કાઢો લયો લીયો હકાર ગજરાજ;
 ચઠકેં ચલ્યો જુ વેગ દેં લે સખ અપનો સાજ. ૭૧
 સકલ સાજ સોલિત લઈ જીઠ દોઉ અતિજેર;
 સૂર કલ્યાન જુ જસ કરન હીયો નિસાન નીઠોર. ૭૨

૧૧. ભમરાની પકિત. ૧૭. મોરનાં જેવાં તેલુવાળી. ૧૮. કખૂતર. ૧૯. કોડા. ૭૦. રંગીનો. ૭૧. સિંહ.
 ૭૨. લોહચુંબક. ૭૩. ચંદ્ર. ૭૪. પવન. ૭૫. તરત.

શ્રી આર્ય કવ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ



[७६ नाराय]

धनुष अंक अक्षरी^{७६} पनय अद्वितीय^{७७} करी;
 सधन अक्षराज ही गयंद अंग साज ही. ७३
 राजव र राग उरछले योहोधा नेर ते उले;
 अरे पटारस अरं सुधंटी केकिवा सुरं. ७४
 नेर मोर के सभइ अरु घंट केकीनाद;
 वंक वंश हडे रडे हें दंती दंतीमें कडे हें. ७५
 कुसम गंज सोहीधं योहोधा यार मोहीधं;
 धन सुरंल किजधं सो देभी थीत रीअधं. ७६
 गयंद^{७७} असो पभरी अदयो ने आप संयरी;
 योहोधा शेज कुं धरी कुसुम गान ले करी. ७७
 सचीव अंद साथ ले वसंत कु सेनार्ना^{७९} के;
 पपीह^{८२} अरज वेगी हें अली धडाल नेगी हें. ७८
 सुसेन अकलोअ ओ मुनी शु देष डाल हें;
 त्रिया शुं रती मानि हें अनंग^{८३} ने प्रयानि हें. ७९

[दोहरा]

देहयो में न ने हर ते तय चिते अक्षराज;
 मान लंग याके करके अण में सज हूं साज. ८०

[७६ : पद्धरी]

अक्षराज चिते अके कीय विचार, महावत पंच हें, वर हीं सार;
 संनाह सील अति अंग नेर, तिहां अरज^{८४} अमा कर अही कठोर. ८१
 जिन आन छत्तिसी रही धरंत, अहु अले संग सेना महांत;
 सम हम सारथी संनेज कीअ, लहे धन धर्मकी ध्यान लीय. ८२
 सींगार सकल समकित इप, गुधइअ धमके ग्यान इप;
 संवरस्यु थीत गेवर सुभग, तिहां लावसु अजत निशान. ८३
 पडेले सो मोह अंभराव साज, सो गयो छिनकमे प्रथम लाजि;
 लहां ताहां होय हुकार कार, ताहां शण्ड होध सही सार सार. ८४

७६. वेजरी. ७७. लभरा. ७८. कमर. ७९. मोर. ८०. हाथी. ८१. सेनापति. ८२. अचैयो. ८३. कामदेव.
 ८४. तरवार. ८५. छत्रीश गुणु.



રણ સુભટ વીર ઉપર ધસંત, એક હીલ હીલ કર કર કે' હસંત;
 ઝણ ખિંખ ખિંખ કહે' વેન સોઇ, કહી' ધનન ધનન ધનનંતિ સોઇ. ૮૫
 યોં કર હી' ગુદ્ધ બહુ વિદ્ધ વિસેખ, સુન અંત હી હાર પાઇ સુલેખ;
 જખ રહે દોઉ જન અની આંન, તળ હી સુનો રતિ મેરી ખાંન. ૮૬
 અખમે' જુહાર પાઇ અનેકતૂં કહે', વચન સોઠરું મેકમે કંત પ્રથમ વર જોહેં;
 તોહેં કૂની ૬ તે' નહી માંની ખાત મોહેં. ૮૭

[દોહરા]

સુન અનંગ તોસું કહૂં માન જૂં મેરી ખાત;
 અખ જાય કે પાયનિ પરો બન આઇ એહ ખાત. ૮૮
 એર ઉપાવ કેા કીજઇ' જ્યોં યહ માને મોહેં;
 ચૂપ રહો અજહું લજજા નહી કાહા ૮૭ કહૂં પીય તોહેં. ૮૯
 એક હારિકો અધિક દુખ કહે' જેન જુ મેન;
 દાધે' ૮ ઉપર લોંન કેા ખરો લગાવત એંન. ૯૦
 માંનિ વચન પાયની પર્યો કુસુમાયુધ કર જ્વેર;
 સૂરિ કલ્યાન સુજસ હુએા વાજે' હેં હુંદલિ ઘેર. ૯૧
 ચીત દે'કે' જે નર સુને એહી મદન કી હીર; ૯૦
 હેમ સુકવી સો નર સદા સુખ પાવે સખ ઠોર. ૯૨

[છપ્પય]

(કળશઃ)

મેરી મેનકો માન જેર છીનમે' જ્વિન કીનો,
 હુંદલિ દેવ વજાય જગત જાકો જસ ગ્રિહૂનો;
 શ્રી ધર્મમૂરત સૂર સીસ ગચ્છપતિ ખિરાજે',
 વિધિપજ્ય ગચ્છ શુંગાર નામતે' દુકીત ૯ લાજે';
 સાગર સૂર કલ્યાન સિખ ૯૨ કહે હે મ સુકવી જુ સરસ;
 ભઈ સીદ્ધ નવનિધિ જુજ્યોં લોહા ૯૩ પારસ પરસ ૯ . ૯૩

૮૬. જરાયે. ૮૭. શું. ૮૮. દાજ્યા. ૮૯. મીહું. ૯૦. યુદ્ધ. ૯૧. પાપ. ૯૨. શિખામણ. ૯૩. લોહું.
 ૯૪. સ્પર્શ.

શ્રી આર્ય કલ્યાણગોતમ ક્ષુદ્રિયંચ





વિધિપક્ષ (અંચલ) ગરુદના સમાચારી ગ્રંથો અને વિધિ રાસ

- એક સમીક્ષા

સંશોધક : મુનિશ્રી કલાપ્રભસાગરજી મ. સા.

વિધિપક્ષ (અંચલ) ગરુદ પ્રવર્તક પૂ. યુગપ્રધાન દાદાશ્રી આર્યરક્ષિતસૂરીશ્વરજી મહારાજજી સં. ૧૧૬૬ માં આગમોક્ત સિતેર ખોલની પ્રરૂપણા કરવા સાથે વિધિપક્ષ ગરુદનું પ્રવર્તન કર્યું, તે વખતે ચૈત્યવાસીના પ્રભાવનાં કારણે ફેલાયેલા શિથિલાચારોને દૂર કરવા પૂ. દાદાશ્રી આર્યરક્ષિતસૂરિજી તપ અને જ્ઞાનના પ્રભાવથી અપૂર્વ પુરુષાર્થ આદર્યો. શ્રી આર્યરક્ષિતસૂરિની આગમપ્રરૂપણા સાથે જનપ્રવાહ પણ આનંદથી વિધિ-માર્ગમાં જોડાયો. શ્રી આર્યરક્ષિતસૂરિ અને તેમના પદ્ધર શ્રી જ્યસિંહસૂરિના આધ્યાત્મિક પ્રભાવથી તે વખતે વિધિપક્ષ ગરુદમાં ૧૨ આચાર્યો, ૨૦ ઉપાધ્યાયો, ૭૦ પદ્ધરો અને ૨૧૦૦ સાધુઓ મળીને કુલ સંખ્યા ૨૨૦૨ ની હતી; જ્યારે સાધ્વી સમુદાયમાં ૧૦૩ મહત્તરા, ૮૨ પ્રવર્તિની અને ૧૧૩૦ સાધ્વીજીઓ સહિત કુલ સાધ્વીજીઓ ૧૩૧૫ હતાં.

શ્રી શંખેશ્વર ગરુદ, નાણાવલ ગરુદ, વલ્લભી ગરુદ, નાટોલ ગરુદ, લિનમાલ ગરુદ, ઇત્યાદિ ગરુદોએ વિધિપક્ષ ગરુદની સમાચારીનો સંપૂર્ણ રીતે સ્વીકાર કર્યો હતો. તેમ જ બ્રાહ્મપક્ષી ગરુદ, આગમ ગરુદ, પૂણિંમા ગરુદ, સાર્ધપૂણિંમા ગરુદ ઇત્યાદિ ગરુદોએ વિધિ-પક્ષ ગરુદની મુખ્ય સમાચારી સ્વીકારી. આ પરંપરાના સાધુઓ અને શ્રાવકો વગેરે પણ વિધિપક્ષ ગરુદમાં ભળી ગયા.

સંવત ૧૨૩૬ માં શ્રી આર્યરક્ષિતસૂરિ કાળધર્મ પામ્યા. શ્રી આર્યરક્ષિતસૂરિના મુખ્ય પદ્ધર શ્રી જ્યસિંહસૂરિ મહાન પ્રભાવક હતા. 'અનેક લાખ દ્વાર પ્રતિબોધક' તરીકે અંધકારોએ તેમને નવાજ્યા છે. તેમના ઉપદેશથી અનેક દ્વારિયોએ તેમ જ અન્ય જૈનેતરોએ જન ધર્મનો સ્વીકાર કર્યો હતો. હાથુડીઆ, પડાઈઆ, નાગડા, લાલન, ઢોઢયા, ગાલા, કટારીઆ, પોલડીયા, નીસર, છાજેડ, રાઠોડ, લોલડીયા, મહુડીયા, સહજા-



ગણુગાંધી આદિ ગોત્રો અસ્તિત્વમાં આવીયા. આ ગોત્રોના મુખ્ય પુરુષો અને વંશજોને શ્રી જયસિંહસૂરિની પ્રેરણાથી ઓસવાળ જ્ઞાતિમાં લેખવી દેવામાં આવીયા હતા. આ રીતે ઓસવાળો અને ઉપરોક્ત ગોત્રોના વંશજો પણ વિધિપક્ષ (અંચલ) ગચ્છની સમાચારીને પાળતા હતા.

શ્રી જયસિંહસૂરિના પટ્ટધર શ્રી ધર્મઘોષસૂરિના ઉપદેશથી બોહડસખા, દેવાણુંદ-સખા, હરિયા, ગોઠી, ચોપાણી, ભૂલાણી, કોકલીઆ ઇત્યાદિ ગોત્રોના મુખ્ય પુરુષો અને વંશજો જૈનધર્મી બન્યા હતા.

આ રીતે વિધિપક્ષ (અંચલ) ગચ્છની સમાચારીને પ્રથમ અક્ષરદેહ આપવાનું શ્રેય ગચ્છના ત્રીજા પટ્ટધર શ્રી ધર્મઘોષસૂરિને ફાળે જાય છે. તેઓએ સં. ૧૨૬૩ માં પ્રાકૃત ભાષામાં 'પ્રશ્નોત્તર પદ્ધતિ' અપરનામ 'શતપદ્ધિકા' અંથની રચના કરેલી, પણ આ અંથની અવિદ્યમાનતા એદજનક છે. શ્રી ધર્મઘોષસૂરિના પટ્ટધર અને 'અષ્ટોત્તર તીર્થ-માલા'ના રચયિતા શ્રી મહેન્દ્રસિંહસૂરિએ સં. ૧૨૬૪ માં સંસ્કૃતમાં પ૩૪૨ શ્લોક-પ્રમાણુ 'શતપદ્ધી અંથ' ની રચના કરી. શ્રી મહેન્દ્રસિંહસૂરિ નોંધે છે, તે મુજબ શ્રી ધર્મઘોષસૂરિએ રચેલ 'શતપદ્ધી અંથ' સમજવામાં કઠિન પડે તેમ હતો. મહેન્દ્રસૂરિએ તે અંથમાં થોડાક પ્રશ્નોત્તરો ઉમેરી, કેટલાક ફેરફાર કરી સરળ સંસ્કૃતમાં 'શતપદ્ધી અંથ' રચ્યો. 'જૃહત્ શતપદ્ધી'ના નામે પ્રસિદ્ધ આ અંથ વિધિપક્ષ (અંચલ) ગચ્છની સમાચારી જાણુવા માટે અતિ ઉપયોગી છે, એટલું જ નહીં, પરંતુ ગચ્છની સ્થાપના પછી થયેલ અંથ રચનાઓમાં આ અંથ વિરલ કોટિનો છે. ગચ્છના પ્રાપ્ત અંથોમાં પ્રથમ (રચિત) અંથરતનુ' સ્થાન પણ આ 'જૃહત્ શતપદ્ધી અંથ'ને મળી શકે એમ છે. આ અંથની હસ્ત-પ્રતો ઘણાં જૈન જ્ઞાન ભંડારોમાં વિદ્યમાન છે. એક વિરલ તાડપત્રીય પ્રત ખંભાતના શ્રી શાંતિનાથજી જ્ઞાનભંડારમાં વિદ્યમાન છે. બીજી તાડપત્રીય પ્રત વડોદરામાં શ્રી કાંતિ-વિજયજી જ્ઞાન ભંડારમાં છે. એ પ્રતના ૧૬૩ પત્ર છે.

અચલ ગચ્છાધિપતિ પૂ. દાદાશ્રી મેરુતુંગસૂરિએ પણ સં. ૧૪૫૩ માં શ્રી ધર્મઘોષ-સૂરિના મૂળ અંથના ૪૫ વિચારો અને સાત નવા વિચારો ઉમેરી ૧૫૦૦ શ્લોકપ્રમાણુ 'લઘુ શતપદ્ધી અંથ'ની રચના કરી, જે 'શતપદ્ધી સારોદ્ધાર' તરીકે પણ ઓળખાય છે. શ્રી મહેન્દ્રસૂરિ રચિત 'શતપદ્ધી અંથ' માં ૧૧૭ વિચારો હોઈ પર વિચારવાળો આ અંથ 'લઘુ શતપદ્ધી' તરીકે પ્રસિદ્ધ છે. દાદાશ્રી ગૌતમસાગરજી મ.સા.ની સૂચનાથી કોડાય (કચ્છ)ના શ્રાવક પ્રો. સ્વજી દેવરાજે આ અંથને અંથોનો ગુજરાતી સાર સં. ૧૯૫૧ માં પ્રકાશિત કરેલો છે.



સં. ૧૬૦૨ પછી કિચોદ્ધારક પૂ. દાદાશ્રી ધર્મભૂતિસૂરિએ પણ સમાચારી વિષયક 'વિચારસાર' નામક ગ્રંથ લખ્યો. આ ગ્રંથની પ્રાયઃ એક માત્ર વિરલ પ્રત બેઘપુરના 'રાજસ્થાન પ્રાચ્ય વિદ્યા પ્રતિષ્ઠાન'ના ગ્રંથકુમાં વિદ્યમાન છે. આ ગ્રંથની ફોટો કોપી પણ પ્રાપ્ત કરાયેલ છે, જેના અંતિમ પત્રનો ખંડોક આ સ્મૃતિ ગ્રંથમાં અપાયેલ છે. 'વિચારસાર'ની પ્રશસ્તિ ઉપરથી જણાય છે, કે શ્રી ધર્મભૂતિસૂરિએ સ્વયં આ પ્રત લખેલ છે.

ઉપરોક્ત વિગતોનું આલેખન કરવાનું કારણ એ જ કે, અહીં પ્રગટ થતી 'વિધિ-રાસ ચઉપધ' એ પણ ઉપરોક્ત રચનાઓની જેમ સમાચારી વિષયક પદ્ય કૃતિ છે. મારા વડીલ ગુરુ બંધુ આગમપ્રજ્ઞ, વયોવૃદ્ધ મુનિરાજ શ્રી કીર્તિસાગરજી મ. સા. ના સાન્નિધ્યમાં વિ. સં. ૨૦૨૬ ના મહા વદ ૮ ના ભુજપુર (કચ્છ)માં એક હસ્તલિખિત પ્રત પરથી આ 'વિધિ રાસ ચઉપધ' કૃતિને સંપાદિત કરેલ છે. આ ગુજરાતી પદ્ય કૃતિ ૧૦૭ કંડિકાઓથી અલંકૃત છે. ચૂલિકા પહેલાની દુપ મી કંડિકામાં ગચ્છનાયક શ્રી ધર્મભૂતિસૂરિનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવેલ છે, જ્યારે છેલ્લી ૧૦૭ મી ગાથા પછી ફેનિ ત્રિધિરાવ ચૂલિકા સમાપ્તા ॥ આટલા ઉલ્લેખ બાદ 'હાજૂ જન' આ ઉલ્લેખ પરથી આ રાસના કર્તા મુનિ છાજૂ હોય એમ માની શકાય છે. જ્યારે મૂળ કૃતિ તેા દુપ મી કંડિકાએ જ પૂર્ણ થાય છે. આ છેલ્લી કંડિકામાં ધર્મભૂતિસૂરિનું નામ બાસ ક્યાન એવે છે. શક્ય છે કે, મૂળ રાસના કર્તા શ્રી ધર્મભૂતિસૂરિ હોય અને ચૂલિકાની ૧૧ (૬૬ થી ૧૦૭) કંડિકાનાં રચયિતા 'છાજૂ' હોય. અન્ય હસ્તપ્રતો અને પ્રમાણો પ્રાપ્ત થતાં આ અંગે નિર્ણય થઈ શકે. તે સં. ૧૬૦૨ (૭૨ ?) માં પિરોજપુરમાં ભુવડ પાર્શ્વનાથ પ્રભુની કૃપાથી રચાયેલો છે.

'સંવત સોલગિહત્તર' રાસના આ શબ્દોથી સં. ૧૬૭૨ માં આ રાસની રચના થઈ હોય તેા શ્રી ધર્મભૂતિસૂરિ સં. ૧૬૭૦માં કાળધર્મ પામેલા. તેા સં. ૧૬૭૨ માં રચાયેલી આ કૃતિમાં શ્રી ધર્મભૂતિસૂરિની વિદ્યમાનતાને સૂચિત કરે છે. 'સોલગિહત્તરઈ-સોલ ગિહુઉત્તરઈ...એ છે. ઉત્તરમાં જેના એવા સોળ અર્થાત્ આ રીતે સં. ૧૬૦૨ આ કૃતિનેા રચના વર્ષ ઉપયુક્ત લાગે છે. આ વાતને માનવા ખીચું કારણ એ છે, કે સં. ૧૬૦૨ માં શ્રી ધર્મભૂતિસૂરિ આચાર્યપદ અને ગચ્છનાયક પદથી અલંકૃત થયેલા, તેમ જ એ જ વરસમાં (સં. ૧૬૦૨ માં) બાવન મુનિવરો અને ચાળીસ સાધવીઓ એમ કુલ ૯૨ ઠાણા સહિત શ્રી ધર્મભૂતિસૂરિએ કિચોદ્ધાર પણ કર્યો હતો. દરમિયાનમાં



શાસ્ત્રોક્ત ગચ્છની સમાચારીને અનેક લઘ્યાત્માઓ ક'ઠસ્થ કરી શકે શકે માટે ગુજરાતીમાં આ પદ રચના થયેલ છે. એ ઉપરથી રચના સં. ૧૬૦૨ ની વાત વધુ બેસતી લાગે છે.

શ્રી ધર્મમૂર્તિસૂરિનો સંક્ષિપ્ત પરિચય આ પ્રમાણે છે :

ત્રંબાવતી અપર નામ ખંભાતના શ્રી માલી શ્રેષ્ઠિ હંસરાજનાં પત્ની હાંસલદેવીની કુક્ષિથી સં. ૧૫૮૫ માં પોષ સુદ ૮ ના ધર્મદાસનો જન્મ થયો. સં. ૧૫૯૬ માં શ્રી ગુણનિધાનસૂરિ પાસે ધર્મદાસે દીક્ષા લીધી. ધર્મદાસમાંથી ધર્મમૂર્તિ મુનિ બન્યા બાદ, તેમણે આગમાદિ શાસ્ત્રોત્તુ ચીવટપૂર્વક અધ્યયન કર્યું. સં. ૧૬૦૨ માં રાજનગરમાં શ્રી ગુણનિધાનસૂરિ પોતાની પાટે શ્રી ધર્મમૂર્તિસૂરિને સ્થાપીને સ્વર્ગે સંચયાં.

સંવત ૧૬૦૨ માં શ્રી ધર્મમૂર્તિસૂરિ આચાર્યપદે તેમ જ ગચ્છનાથકપદે આરુઢ થયા. સં. ૧૬૦૨ માં તેમણે ક્રિયોદ્ધાર કર્યો. પટ્ટાવલીના ઉલ્લેખ મુજબ સંવત ૧૬૧૪ માં શત્રુજય તીર્થમાં આવીને શ્રી ધર્મમૂર્તિસૂરિએ ક્રિયોદ્ધાર કર્યો હતો. ક્રિયોદ્ધાર વખતે પર સાધુઓ અને ૪૦ સાધ્વીઓ મળી ૯૨ ઠાણા તેમની આજ્ઞામાં હતા. ત્યારબાદ તેમના પરિવારમાં દિન પ્રતિદિન વૃદ્ધિ થયેલી. શ્રી ધર્મમૂર્તિસૂરિની નિશ્રામાં પ્રતિષ્ઠાઓ અને છ'રી પાળતા સંઘો આદિ અનેકવિધ શાસન પ્રભાવનાનાં શુભ કાર્યો થયાં હતાં. તેમના સમય દરમિયાન અંગ્રેજોદ્ધાર એ એક જળખર અને મહત્ત્વપૂર્ણ કાર્ય હતું. શ્રી ધર્મમૂર્તિસૂરિના ઉપદેશથી લખાયેલા અનેક આગમાદિ શાસ્ત્રગ્રંથો પ્રાપ્ત થાય છે. તેમના ઉપદેશથી લખાયેલા ગ્રંથોની વિરલ પ્રતો (નકલો) 'દુર્લભ ગ્રંથો' ની કોટિની છે.

આગ્રાના અકબરમાન્ય લોઠા ગોત્રીય શ્રેષ્ઠિ શ્રી ઋષભદાસ તથા કુરપાલ - સોનપાલ શ્રી ધર્મમૂર્તિસૂરિના પરમ ભક્ત હતા. આ આચાર્યશ્રીના ઉપદેશથી શ્રી ઋષભદાસે સંવત ૧૬૧૭ માં શ્રી સમૈત શિખરનો સંઘ કાઢ્યો. આ સંઘમાં બે હજાર યાત્રિકો હતા. તે સમય દરમિયાન આચાર્યશ્રીએ ઉત્તર ભારતમાં ઉચ્ચ વિહારો કરી ધર્મપ્રચાર કર્યો હતો. સં. ૧૬૨૬ માં તેઓ અમદાવાદ પધાર્યો, ત્યારે ત્યાંના સંઘે ત્યાગ, વૈશગ્ય આદિ ગુણોથી આકર્ષાઈ શ્રી ધર્મમૂર્તિસૂરિને ગુણપ્રધાનપદ આપેલું. જામનગરમાં શ્રી ધર્મમૂર્તિસૂરિના ઉપદેશથી શત્રુજય તીર્થનો યાત્રાસંઘ, ત્રિનાલય નિર્માણ આદિ અનેક ધર્મકાર્યો થયાં હતાં. પાલનપુરનો નવાબ શ્રી ધર્મમૂર્તિસૂરિનો પરમ ભક્ત હતો. સં. ૧૬૭૦ ની ચૈત્રી પૂનમના શ્રી ધર્મમૂર્તિસૂરિ ૮૫ વર્ષની વયે કાળધર્મ પામ્યા હતા.

બીજા ઉલ્લેખ મુજબ આ 'વિધિ રાસ'ના કર્તા મુનિ છાજૂ છે. તેમણે રચેલી અન્ય એક કૃતિ સિવાય તેમના અંગે વિશેષ માહિતી મળી શકી નથી. પણ તેઓશ્રી ધર્મમૂર્તિસૂરિના વિજય-રાજ્યમાં આદરપાત્ર મુનિ હતા, એમ આ 'વિધિ રાસ' બેતાં લાગે છે. ગચ્છની સમાચારીને ગુર્જર પદમાં રચવાનો યશ તેમને ફાળે જાય છે, એમ કહેવું ઉપયુક્ત લાગે છે.



આ વિધિ રાસ પદ્ય કૃતિમાં કતીએ વિધિપક્ષ (અંચલ) ગચ્છની સમાચારીને સિદ્ધિ કરવા અનેક જિનાગમો અને સૂત્રોના આધાર પાઠ અને નામ આપી આ કૃતિને અભ્યાસ-યોગ્ય બનાવી દીધેલ છે. આ ગચ્છની સમાચારીની સામાયિક, પૌષ્ઠ, ચંદ્રપૂર્વી, ૮૫ અતિચાર, ઉત્તરાસંગ, સત્તર લેદી પૂજા તેમ જ ચરવલા પર્વ તિથિ આદિ માન્યતાઓ અંગે અનેક આગમોનાં પ્રમાણ આપ્યાં છે. કવિએ શ્રી જયશેખરસૂરિ કૃત 'ઉપદેશ ચિંતામણિ' ગ્રંથનો પણ નામોલ્લેખ કરેલ છે.

આ કૃતિમાં કવિનો ઉપદેશ હૃદયંગમ છે. કેટલાંક પદ્યો જોઈએ :

જે પાલઠ જિનઆણ, જાઈ સઘલા કર્મ નઠઈ;
મણ્ય જન્મ સકલું કરુ' એ, ટાલું મન જાંતિ. ૨૯

છતી શક્તિ જે તપ ન કરઈ, દેવગુરુ ન વંદઈ;
તે મૂરખ મતિહીણ સહી, આગમ તે નીંદઈ. ૪૩

લહુઆ ગુરુ આલોચણા, આવઈ તેહ દંડા;
જે પાલઠ જિન આણા, સુખ તિસ હુંઈ અખંડા. ૪૯

જિસ લાખિઉ શ્રી વર્ધમાન, તેહવી પરિ કીજઈ. ૭૩

જયગુરુ વચન તહત્તિ કરઈ, તિહુચણ તે ધન. ૮૦

જે જિનવચન ન માનઈએ, તેહની મતિ ભૂંડી. ૯૦

શ્રુતપાર નવી પામીઈએ, જિસ અર્થ સમગ્રલ;
જે પાલઠ જિનઆણ, સુખ તિસુ હોઈ અનર્ગલ. ૯૧

આ રાસની મહત્તા કવિનાં જ શબ્દોમાં આ પ્રમાણે છે :

વિધિરાસ જે પઠઈ ગુણઈ, એ ગઉ ભાવના પામઈ;
સંકલેશ સર્વિ દૂર ટલઈએ, પરમાણું પાવઈ ૯૪

શ્રી અંચલગચ્છ વિધિપક્ષ સખલ, તીસ કોઈ નજપઈ;
શ્રી ધર્મભૂતિસૂરિ ગુણુભંડાર, બહુ દિન દિન દીપઈ. ૯૫

આ રાસનું તથા 'વિચારસાર'નું પરિશીલન કરતાં એમ લાગે છે કે, આ રાસમાં નિદ્દિષ્ટ આગમોનાં નામ આદિ જે અપાયાં છે. તે શ્રી ધર્મભૂતિસૂરિ લિખિત 'વિચારસાર' ગ્રંથમાં તે તે આગમાદિના પાઠોનો સંબંધ કરવામાં આવેલ હોય.

(આ વિધિરાસની હસ્તપ્રતના અંતિમ પત્રના ફેરાનો ખંડોક પણ આ સ્મૃત ગ્રંથમાં આપવામાં આવેલો છે.)



પ્રસ્તુત કૃતિ કવિના હૃદયની ભવભીરુતા અને જિનાજ્ઞા પ્રત્યેકના અપૂર્વ બહુમાનભાવને પ્રગટ કરે છે. જિનાજ્ઞાગર્ભિત સમાચારીના પાલન અને પ્રચાર માટે આ કૃતિ આરાધકો અને અભ્યાસીઓ માટે કંઈસ્થ તેમ જ અભ્યાસ કરવા યોગ્ય છે. આશા છે, કે આ વિધિ રાસ સર્વ પ્રથમ વાર પ્રગટ થતાં, જિજ્ઞાસુઓ લાભ ઉઠાવશે. અસ્તુ !

॥ ॐ નમો અરિહંતાળં ॥

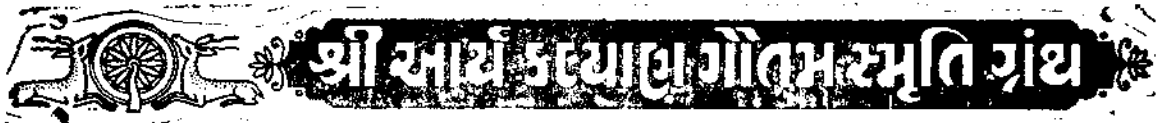
વિધિ રાસ (ચઉપનં)

સરસ્વતી, સામિણિ વિનવીએ, બે કર બોડિવિ;	
વિધિરાસ તસહ વિચાર, હરબર્ધ પલણેવ.	૧
જ'બૂદ્ધીપ પન્નત્તિ એ, એક દુગ સંવચ્છર;	
પૂછિઉં ગૌતમ સ્વામી, કહિઉં શ્રી વીર જિણેસર.	૨
એક દુગ ઈહું પંચવરસ, તેહ નામ લીચ જર્ધ;	
જિમ ભાખ્યાં અરિહંતદેવ, તેહવી વિધિ કીજર્ધ.	૩
એક દુગર્ધ બાસકિ માસ, ચુવીસા સુપકિઅ;	
જેઠ પરવ ભગવંતિ કહિઉં, હીઈં નિરંતુરપિ.	૪
ચંદવરસ.....ભી ચંદવરસ ત્રીણુ' અભિવદિ;	
ચંદવરસ ચોથું કહીઉં એ, પંચ અભિગમ વદિ.	૫
ચંદવરસ જવ હોઈ, દિન પંચાસઈ કીજર્ધ;	
અભિવદિ જવ હોઈ, દિન વીસ ગણી બીજર્ધ.	૬
કપ્પનિજ્જુત્તિ વિચાર કહ્યા, પનરસમી ગાથા;	
કલપવીહી ભાળઈ કહિઉં એ, સમ્યગ એ અરથા.	૭
દશાશ્રુતખંધકિ નિરુગતિ, વલી તેહની ચૂરણે;	
નિશીથ ભાષઈ બીજઈ ઉદેસિ, વિધિ કહીય પજૂસણિ.	૮
દસમઈ ઉદેસઈ ચૂરણિ નિશીથ શ્રી કલપહાવર્તિ;	
અશુભ કર્મ સવિ ભઈસઈ, જહા પર્વ કરંતિ.	૯
નિશીથ-છેદ દસમઈ ઉદેસિ, બહુગુણિ હિ અપરા;	
પૂછ્યા ગૌતમ સ્વામી, કહ્યા શ્રી વીર વિચારા.	૧૦
દુગમ જે બે પોસહ વધઈ, બે અષાઠા;	
ત્રીખમમાંહિ વધારીઈ એ, રાખું મન ગાઠા.	૧૧
સંવચ્છર વિચાર કહ્યા ધાતક એવહિ;	
જે પાલઈ જિન આણ, જાય સઘલા કર્મ નહઈ.	૧૨

શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ



ખાવીસ થાનક બાણીઈ એ, ચુપુન્વી પોસ;	
નિર્મલભાવઈ પાલીઈએ, ટાલું તહ દોસ.	૧૩
આવશ્યક નિર્યુકિત કહ્યાં, તેહની બિહું વિરતિ;	
આવશ્યક ચુરણિ કહ્યા એ, વિરતિ પિંડ નિજ્યુતિ.	૧૪
ઉત્તરજયણુઈ તિહાં કહ્યા એ, નમિરાય અજ્ઞયણુ;	
સૂગડઅંગિ નાલિહી, પાલું શ્રી જિણુવયણુ.	૧૫
ત્રીજે ઇ ઠાણુ અંગિ કહ્યા, ચુપઈ તિહાં ઠાણુ;	
ચુવિહાર પોસા કહ્યા એ, પાલું જિણુ આણુ.	૧૬
ચઉવીસામાં લેઈ કહ્યા, તે સુણુક વિચાર;	
ખાર વત અંગીકાર કરઈ, બહુ ગુણુ હિ અપાર.	૧૭
સામયિક દેસાવગાસિ, બીચું એ કહીય;	
ચઉપન્વી પોસહ કરઈ એ, બીચું એખ હાય (હોય).	૧૮
આંતિ (ક)રઈ સંલેહણુ, સારઈ બહુ કાજ;	
જે પાલઈ જિણુ આણુ, હોઈ તિસ નિશ્ચલ રાજ.	૧૯
ચુથઈ સમવાયંગિ કહ્યા, પડિમા અધિકાર;	
શ્રી ભગવતી બાણીઈએ, બહુ ઠામ વિચાર.	૨૦
પંચમઈ અધ્યયન સેલગરાય, શ્રી જ્ઞાતા કહીઓ;	
ચુપુન્વી પોસહ કીયા, માનુ ભવ્ય ગ્યાત.	૨૧
આણુંદ પ્રમુખ દસ તે હુઆ એ, ઉપાસક દસંગઈ;	
ચુપુન્વી પોસા પાલ્યા, નિર્મલ મન રંગઈ.	૨૨
શેક સુદર્શન અંતગડઈ, ચઉપન્વી કરીયા;	
છઠઈ વર્ગ ત્રીજઈ અજ્ઞયણુ, નિશ્ચય મન ધરીયા.	૨૩
સુખાહુ પ્રમુખ દસ તે હુઆ, એ વિપાક શ્રુતિહિં;	
બીજઈ અંધઈ બાણીઈ એ, પાલ્યાં વત નરતિહિં.	૨૪
સમોસરણિ વલીય વિચાર, ઉપંગ ઉવાઈ;	
રાયપસેણિય વલીય બેઈ, પરદેશી રાઈ.	૨૫
ત્રીજઈ વર્ગ નિરાવલી એ, પુષ્કિયા ઉપાંગિ;	
ત્રીજઈ અજ્ઞયણિ સોમલ પ્રહ, પલ્યા મન ચંગિ.	૨૬
આલોચણિ અધિકાર કહ્યા, શ્રી કલ્પવિહારા;	
શ્રુતાદશા છઠઈ અજ્ઞયણિ, પડિમા અધિકારા.	૨૭



- ચૂરણિ નિશીથ ઇગ્યાર અઈ, વરતિ યોગશાસ્ત્ર અંથા;
ત્રીજઈ પ્રકાશી ચિહુપાન્વ યોસ, કહિયા પરમાથો. ૨૮
- ઉપદેશ ચિંતામણિ તિહાં કહિયા એ, પાલું વ્રત નિરતી;
મણુય જનમ સફલું કરું એ, ટાલું મન બ્રાંતિ. ૨૯
- એતલઈ ઠામઈ બાણીઈ એ, તેહની વલી વિરતિ;
ચુપન્વી યોસહ પાલું, ભાંજઈ કર્મ કરતી. ૩૦
- અઠાર ઠામિ બાણીઈ એ, શ્રાવક સામાઈયં;
જતિ પડિક્કમણું તે કહિઉં, એ ભાંખઉં જિણુરાઈ. ૩૧
- આવશ્યક નિચુકિત કહ્યા, તેની બહુ વિરતિ;
આવશ્યક ચૂરણિ કહ્યા એ, ટાલું મન બ્રાંતિ. ૩૨
- ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર વિરતિ, શ્રીઠાણુ અંગિ;
સમવાય-અંગિ, વિવાહ પન્નતિ, ઉપાદશંગિ. ૩૩
- સૂત્રવિરતિ ઉપાંગિ, ઉવાઈ, શ્રુત દશ ખંધા;
સામાઈય સમઠાઈ કરું એ, ત્રુટઈ કર્મખંધા. ૩૪
- પંચાસી અતિચાર કહ્યાં, ઉપાસગ-દસંગિ;
તાસ વતી કહ્યા એ વિચાર, અઉર શ્રી આવશ્યકહિં. ૩૫
- યોગશાસ્ત્ર ત્રીજઈ પ્રકાશી, કહ્યા હેમાચારિજ;
આવશ્યક બિહું વ્રતિ કહ્યા, હીઈ અવધારિજ. ૩૬
- કહી વડી વ્રતિ હરિભદ્રસૂરિ, લઘુ તિલકાચારિજ;
ઉપદેશ ચિંતામણિ તિહાં કહ્યા એ, માનુ લવાચારજ. ૩૭
- સાતમે આગમે બાણીઈ એ, અતિચાર પંચાસી;
જે ટાલઈ નિત દોષ એહ, કર્મ હોઈ વિનાશી. ૩૮
- સમવાયંગિ સૂત્રવિરતિ, ઇગ્યારહ સમવાયિં;
સાવઘ-પડિમા ઇગ્યાર ભેદ, ભાખ્યા જિણુરાઈ. ૩૯
- યોસહ ઉપવાસ નિરતા કરઈ એ, ચિહું પન્વિ પાલઈ;
અતિચાર આશાતના એ, આશ્રવ બહુ ટાલઈ. ૪૦
- ચુથ તપ આઠમી કરઈ એ, પુનિમ અમાવસ ચુથમ;
ચુમાસઈ છઠમ કરઈ, સંવચ્છરી આઠમ. ૪૧

શ્રી આર્ય કવ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ



આવશ્યક ટીપણ કહઉ, ચૂરણિ નિશીથા; ચુથ-છઠ આઠમ અકરણુ ઇમ, કહિઉ' ગીયહા.	૪૨
છતી શક્તિ જે તપ ન કરઈ, દેવશુરુ ન વંદઈ; તે મૂરખ મતિહીણુ સહી, આગમ તે નિંદઈ.	૪૩
લહુઆ શુરુ આલોચણા, આવઈ તેહ દંડા; જે પાલઈ જિનઆણા, સુખ તિસ હુઈ અખંડા.	૪૪
લહુ આલોચણા દંડ, હુઈ તસ ચુપુરિમરિહ; શુરય આંખિલ ચાર, આધિ આવઈ તિહ.	૪૫
ચ્યારી શિષ્યાવત લેદ ચલ્યા, પચખાણુ નિજગુત્તિ; હુઈ ખહુત લાલ તિસ સહી, પાહુ' (પ્રેમે) તિગુત્તિ.	૪૬
સામાઈય દેસાવગાસિક, દિન દિન પ્રતિ હીજઈ; આવશ્યક વડી વૃત્તિ કહિઉ, તેહ વા પરિકી જઈ.	૪૭
પોસહ વત અતિથિ સંવિભાગ એ પર ચિંકરણા; જિમ ભાખ્યા અરિહંત દેવ, તું હી ચિત્તધરણા.	૪૮
પોસહવત અતિથિસંવિભાગ વિણુ પરવિ વરજ્યા; આગમવચન ન માનઈ એ, આપણા મત ગરજ્યા.	૪૯
ચલવહુ મુહપત્તિ નવિ કહિઉ, એ શ્રાવક અધિકારા; નિશીથે છેદ ખીજે ઉદેશિ, તિહાં ચલઈ વિચારા.	૫૦
ચૂરણિ નિશીથ અઉર ખૂહત કલ્પ તેહની અઉર વિરત્તિ; પિંડનિચુકિત વૃત્તિ સહિત, કહી ભગવંતિ.	૫૧
દશાશ્રુતખંધ વૃત્તિ સહિત, કલ્પહ વડી ભાખિ; મહાનિશી થઈ વારિઉ એ, દશસૂત્ર સાખિ.	૫૨
ચ્યારી સામી લેદ ચાલ્યા, છ ઠામ વિચારા; પિંડ નિજગુત્તિ વૃત્તિ સહિત, અઉર ભાખિ વિહારા.	૫૩
વિહારવૃત્તિ અઉર પિંડવિશુદ્ધિ, વૃત્તિ સંચુગતિ; જિણુવર વચન તહંતિ કરું એ, પાહુ' ત્રિહું ગુત્તિ.	૫૪
ચિહન મિલઈ, પ્રવચન મિલઈ, તે સાહુ કહીઈ; ચિહન નહીં પ્રવચન મિલઈ, તે શ્રાવક સહી એ.	૫૫



દસમી પડિ ચિહ્ન નહીં, પ્રવચન મિલેઈ;	
સિખ્યા લોચ ઇચ્ચારમા, કરઈ જતી ધરઈ.	૫૬
ચિહ્ન મિલઈ પ્રવચન નહીં. તે નિહ્નવ દાખિએ;	
ચિહ્ન નહીં પ્રવચન નહીં, તીર્થ'કર ભાખિઉ.	૫૭
કરણ શબ્દ મુહપત્તિ કહઈ, તે સૂત્રે ન ભાખિ;	
કરણ શબ્દ ઈહાં કહ્યા એ, સત સુત્રિઈ' દાખિ.	૫૮
વિવાહ પન્નતિ વિપાકશત કહ્યા એ અરથા;	
નવતત્ત તંદુલવયાલ, યોગશાસ્ત્ર ગ્રંથા.	૫૯
ઉપંગ ઉવવાઈ તિહાં કહ્યા એ, અઉર કમંગ્રંથા;	
સાતઈ ઠામિ બાણીઈએ, ઇન્દ્રી પરમત્યા.	૬૦
સત્તર ભેદ પૂજા વિચાર, શ્રી જ્ઞાતા અંગિ;	
પદરાય તણી ધૂયા, ક્રીધી મનરંગ.	૬૧
રાયપસેણી સુરિયાલદેવ, તિણિ ક્રીધી વિધિ પરિ;	
જીવાભિગમિ વિજયદેવ, તિણિ ક્રીધી ઇણ પરિ.	૬૨
ઉદાયન રાજ તણીય, કલત્ર પ્રભાવતી રાણી;	
સત્તર ભેદ પૂજા ક્રીધી, ત્રિકરણ મનિ આણી.	૬૩
ચૂરણિ નિશીથ ચિહ્નું સૂત્ર, કહ્યા પૂજા અધિકાર;	
નિર્મલ ભાવઈ જે કરઈ એ, તે પામઈ પારા.	૬૪
અકૃય પચારી તણીય રીતિ. આગમિ નવિ દાખી;	
સત્તર ભેદ પૂજા વિચાર, ચિહ્નું સૂત્રિહિ સાખી.	૬૫
એકલસાડી ઉત્તરસંગ, (ઈમ) વ્રત ઉચ્ચરીઈ;	
બહુ સૂત્રિઈ ઈમ ભાખિયુ' એ, તેવી વિધિ કરીઈ.	૬૬
સડમાચિક દેસાવગાસિક, પોસહ વ્રત લીજઈ;	
દેવ પૂજ, ગુરુ વંદીઈ, એ તેહવી ચિહ્ન કાજઈ.	૬૭
શ્રી ઠાણુંગ સમવાય અંગ, કહ્યા વિવાહ પન્નત્તિ;	
જ્ઞાતા અંગ, ઉપાસગ દસંગ, અંતગડઈ શ્રુતિ.	૬૮
આવશ્યક ચૂરણિ કહ્યા એ, વિપાક શ્રુતઈ ઉવાઈ;	
રાયપસેણીએ બિહુ' આવશ્યક વૃત્તિઈ.	૬૯

કરઠ કરાવઠ અનુભોદઠ એ, ચલ લુલિવાવઠ; આલોચણુ તે માસ ચ્યાર, અણુઉંઘા આવઠ.	૭૦
નિશીથ છેદ ણીજઠ ઉદેસિ, ચૂરણિ નિશીથા; વિરતિ શ્રુત વડી લાખ્યઠ, કલ્પ કહ્યા એ અરથા.	૭૧
ગચ્છ ખરતર, નાણાબાલ, ધર્મઘોષ, આગમિયા; ઓસવાલા, સંઠેરા અઉર, સત્તમ આંચલિયા.	૭૨
ચિહ્નું સૂત્રમાહિં વારિઉ એ, ચલવહુ ન લીજઠ; જમિ લાખિઉ શ્રી વર્ધમાન, તેહવી પરિ કીજઠ.	૭૩
જતિ કારણિ રાખઠ હુઠમાસ, તીસ પછી છંડઠ; સદા કાલ જેઠ સંગ હઠએ, જિણુઆણા ખંડઠ.	૭૪
જતિ શ્રાવક અંતર બહુ એ, સરસિવ જિમ મેદિરાં; એક સરીખા કિમ કહીએ, જોકે મનિ સુંદર.	૭૫
આવશ્યક નિચુક્રિત વળી એ, વૃત્તિ તસુ પર અંતર. આવશ્યક ચૂરણિ કહ્યા એ, દશ ઝોલઠ અંતર.	૭૬
ચૂ (હું) અઠ્ઠાઈ જિણુ કહી એ, શ્રી ઠાણા અંગિ; જીવાભિગમ તિહાં કહી એ, પલું મન રંગિ.	૭૭
નારી બઠસીનહું વંદઠ એ, બિહું સૂત્રે લાખી; વિવાહ પન્નત્તિ નિશીથ છેદ, એ ગ્રંથા સાખી.	૭૮
પડિકમણા શખ્ઠ ઈરિયાવહી એ, પંચસૂત્રિ લાખી; આવશ્યક નિચુક્રિત અઉર એ, ચૂરણિ સુદાખી.	૭૯
અનુયોગ ચૂરણિ દશ વૈકાલિક એ, ચઉશરણુ પચન્ના; જગ ગુરુવચન તહત્તિ કેરઠ, તિહુણુ તે ધન્ના.	૮૦
જતિ પ્રતિષ્ઠા નવિ કરઠ એ, ચિંહું સૂતઠ વારી; આવશ્યક નિચુક્રિતમાહિ એ, નિશીથ નિવારી.	૮૧
બૃહલ્લક્ષ્મ ચૂરણિ નિશીથ, તિસમાહિ ઉ જાણ્યા; મતધારી શ્રાવક કરઠ એ, બૃહલ્લક્ષ્મ વખાણ્યા.	૮૨
શ્રી વર્ધમાનિએ અર્થ કહ્યા એ ગૌતમ પૃચ્છ્યા. જિનવર વચનત હત્તિ કરઠ એ, સુખ પામઠ ઈચ્છ્યા.	૮૩
પાખી પુનિમ જાણીધ, પન્નરે દિનિ કીજઠ; જિનશાસન માહિ પરવ જે કે એ દિવસિ ગણી લીજઠ.	૮૪



શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ

આવશ્યક ભગવતી વૃત્તિઠં, ઉત્તરાધ્યય વૃત્તિઠં.	
આવશ્યક ચૂરણિ કહીએ, ઠાણુંગહ વૃત્તિઠં.	૮૫
પાખીસૂત્ર પાખી ચૂરણિ એ, સૂરણિ પન્નત્તા;	
જયોતિકરંડ પચન્નસાર એ, જોઉં પાખી નિરત્તા.	૮૬
દશાશ્રુતખંધ ચૂરણિ એ, જંખૂદીવ પન્નત્તી;	
પજ્જુસણુ કલપઠં એ, જોઉં ચંદ પન્નત્તી.	૮૭
નિશીય ચુરણિ જાણીએ એ, વિવિહારવૃત્તિ;	
ગણોત-પચન્ન જોઈઠં એ, વહી ઠાણુંગવૃત્તિ.	૮૮
સત્તરે ઠામિ પાખી કહી એ, પન્નરઠં દિન પૂરા;	
છ પાખી વરસઠં કહી એ, એક દિવસ અધૂરા.	૮૯
સિત ઠકતીસઠં સૂત યાનક, દીધી એ હૂંડી;	
જે પાલઠં જિનવચન ન માનઠં એ, તેહની મતિ ભૂંડી.	૯૦
શ્રુતપાર નવિ પામીઠં એ, જિસ અર્થ સમગ્ગલ;	
જે પાલઠં જિણુઆણુ, સુખ તિસુ કોઈ અનગાંલ.	૯૧
શ્રી સંઘ ચતુર્થ વિજવંત ઉ, ભરીઉં ગુણુઆગર;	
શ્રુતપાર કોઈ નવિ લહીએ, દષ્ટાંત એ સાગર.	૯૨
સંવત સોલ બિંહુતરઠં એ, ભાદ્રવા સુદિ અગ્યારસિ;	
નગર પેરોજપુરિ રાસ રચિઉ, જિહાં ભુહડ પારસ.	૯૩
વિધિરાસ જે પઠઠં ગુણુઠં એ, બહુ ભાવના પામઠં;	
સંકલેશ સવિ દુર ટલઠં એ, પરમાણુંદ પાવઠં.	૯૪
શ્રી અંચલગચ્છ વિધિપક્ષ સખલ, તિસ કોઈ ન જિપઠં;	
શ્રી ધર્મભૂતિસૂરિ ગુણિ ભંડાર (ગંભીર),	
બહુ દિન દિન દીપઠં.	૯૫

(ધતિ શ્રી વિધિરાસ સમાપ્ત)

હિવઠં ચુલિકા શ્રીગુરુપ્રસાદિ એ,	
અરઘ લહ્યા નિર્મલ શુદ્ધ તિકા;	
સૂત્ર ભાખી (ભાખ્ય) ચુરણિ નિર્યુક્તિ;	
પંચમ અઉર ટીકા.	૯૬
આઠે ઠામે જેઠ પરવ, બાવીસઠં યોસા;	
અઠાર ઠામે સામાઈય, ઠાલું તિસ દોસા.	૯૭

શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ



सातर्धं ढामे ढाणुधं ञे, अतियार प'यासी;	
तप यउवीस पडुंरडि ञे पोसा, यिडुं सूत्रधं लासी.	९८
यारे शिक्षापत लेढ यल्या, ढिडुं सूत्रधं कडिया;	
यलवलु मुडपतिडधं निषेध, देश सूत्र सडिया.	९९
व्यारि साभी लेढ यल्या, धधं ढामि लाण्या;	
करणु शण्ड धंरि कड्या ञे, शतसूत्र आण्या.	१००
सत्तर लेढ पूढा विचार, यिडुं सूत्रधं ढाणुडि;	
ढारड ढामि उत्तरसंग, सडी मनि आणुडि.	१०१
उपदेश यलवलु नवि करिडि ञे, यिडुं सूत्रधं धारुं;	
जति श्रावक दश ढोख अंतर, तिडुं सूत्र विचारुं.	१०२
यडि अडुाधं डी डुडुं सूत्रधं, ढिनवर ञे लाणी;	
तीने यडिमासो जेड परव, यडिथीं ढाणी.	१०३
नारी ढधंसी नविवंढधं, डुडिं सूत्र वण्णणी;	
पडिकमणु शण्ड धरियावडी ञे, प'य सूत्रधं ढाणी.	१०४
जति प्रतिष्ठा नवि करधं ञे, यिंडुं सूत्रधं वारी;	
पाढो सतरड ढामि, विचारु तिडकरणु मनि धारी.	१०५
सित ञेक (तीस) सूतनाथक, कडिया ञे अरथा;	
उत्तम ते नर ढाणीधं ञे, णुजडीडी ञे परमथा.	१०६
ढिडुं महरगिरि युलिका ञे, सोडधं अति यंगी;	
विधि रास सढ रास लडुं, रुण्डियो मनरंगी.	१०७

छाणू कृत

[धति विधिरास युलिका सभास]

वीर संवत २४९९, विक्रम संवत २०२९ प्रवर्तमान महा वदि अष्टमी
दिने श्री भुअपुरनगरे श्रीचलगच्छे श्री अंचितामणि पार्वनाथजी
सुप्रासादात् लिखितं मुनिकलाप्रभसागरेण परोपकारार्यम् ।





શ્રી યુગપ્રધાનોનો વિરહ

[શ્રી જન શાસનની પ્રમાણિત માન્યતા અનુસાર]

— શ્રી રમણલાલ બી. શાહ

શ્રી મહાવીર સ્વામી પ્રભુજીના શાસનકાળ દરમ્યાન અર્થાત પાંચમા આરાના લગભગ સમય સુધીમાં ૨૦૦૪ યુગપ્રધાનો શ્રી જૈન શાસનને દીપાવશે.

શ્રી યુગપ્રધાનનાં મુખ્ય લક્ષણ : શરીરે પ્રસ્વેદ (પરસેવો) ન થાય. જ્યાં વિચરતા હોય, તે ભૂમિ તથા તેની આસપાસની ગા ગાઉ સુધીની ભૂમિમાં મહારોગ-મરકી આદિ ઉપદ્રવો થાય નહિ અને એકાવતારી (ત્રીજે ભવે મોક્ષે જનારા) હોય તથા જે જે કાળમાં તેઓશ્રી વિચરતા હોય, તે તે કાળમાં જેટલું જ્ઞાન ઉપલબ્ધ હોય, તેટલા જ્ઞાનના જાણકાર હોય.

પ્રશ્ન એ છે કે, હાલમાં યુગપ્રધાન કોણ ? અને ક્યાં ? અથવા હાલમાં કોઈ યુગપ્રધાન હયાત છે, કે નહીં ? આજે આપણા શ્રી સંઘોમાં તથા પૂજ્ય મહાત્મા પુરુષોપાસેથી ઘણી વાર સાંભળવા મળે છે કે થોડાં જ વરસોમાં (ચાર, પાંચ કે દશ વર્ષમાં) શ્રી યુગપ્રધાન પ્રગટ થનાર છે. જ્યારે જ્યારે આ પ્રશ્ન પૂછાય છે, ત્યારે ત્યારે આ પ્રમાણે ઉત્તર મળે છે. (મેં પણ લગભગ વિ. સં. ૧૯૮૭ થી ઘણી વખત આ પ્રમાણે સાંભળ્યું છે અને વિ. સં. ૧૯૬૦, ૨૦૦૦, ૨૦૧૫ અને ૨૦૩૦ સુધીમાં પ્રગટ થશે એવું અવારનવાર સાંભળ્યું છે, પરંતુ હજી સુધી યુગપ્રધાન પ્રગટ થયાનું આંધું જાણવામાં નથી.) વળી કેટલાક ભૂતપૂર્વ મહાત્માઓ તરફથી વિ. સં. ૧૯૭૦ લગભગ શ્રી ધર્મિભલ, ૧૯૮૭ લગભગ શ્રી સિદ્ધગોહસૂરિ તે તે કાળે વિદ્યમાન છે, તેવી હકીકત પણ તે તે કાળના મુનિરાજે તરફથી જાણવા મળી હતી, અને તેઓશ્રી વૈતાલ્ય પર્વતની ગુફાઓ તરફ વિચરતા હશે, તેવું અનુમાન કરતા હતા. પરંતુ કોઈ પણ યુગપ્રધાનનો પ્રત્યક્ષ પરિચય થયો નથી, જેથી કરીને આ વિષયમાં જાંઠા જિતરવાની ઇચ્છા થવાથી વિશેષ શોધખોળ આરંભી અને પૂજ્ય સાધુ-મુનિ-મહારાજાઓમાં વિશેષ પૂછપરછ કરતાં મને શ્રી ભદ્રબાહુ સ્વામી પ્રણિત શ્રી દેવેન્દ્રસૂરિની (વિક્રમ સં. ૧૮૬૩) ની રચિત એક પ્રત મળી આવી. તેના આધારે શ્રી ૧૪૩ યુગપ્રધાનોની સાલવારી ગોઠવીને શ્રી યુગપ્રધાનોનો એક કોઠો તૈયાર કરેલ છે. આ કોઠા ઉપરથી સ્પષ્ટ થઈ જાય છે, કે હાલમાં શ્રી જિનદાસસૂરિ નામના યુગપ્રધાન વિ. સં. ૨૦૨૮ થી ૨૦૩૮ સુધી યુગપ્રધાન પદે ગિરા-

શ્રી આર્ય કવ્યાલય ગોત્ર મુશ્મિયાંચ

[૩૭૧] જમાન છે. જ્યારે તેઓશ્રી પછીથી અનુક્રમે થનારા બે યુગપ્રધાનો શ્રી ધર્મદાસસૂરિ (૨૦૩૮ થી ૨૦૫૦) સુધીના તથા શ્રી સૂરપ્રભસૂરિ (૨૦૫૦ થી ૨૦૬૮) સુધીના હાલમાં સાધુ અવસ્થામાં વિચરી રહેલા છે. તથા તે પછી થનાર યુગપ્રધાનશ્રી.... (૨૦૬૮ થી ૨૦૮૭ સુધીના) હાલમાં વિ. સં. ૨૦૨૭ માં જન્મ થઈ ચૂક્યો છે, અને ગૃહસ્થ અવસ્થામાં ઉછરી રહેલા છે અને તેઓશ્રી વિ. સં. ૨૦૪૦ લગભગ ચારિત્ર અહલ્ય કરીને વિ. સં. ૨૦૬૮ લગભગ યુગપ્રધાન પદ પ્રાપ્ત કરીને લગભગ ૨૦૮૭ સુધી વિચરશે. મને પ્રાપ્ત થયેલ ઉપરોક્ત પ્રત અનુસાર હાલમાં યુગપ્રધાનનું અસ્તિત્વ ચાલુ જ છે. જેથી બે, પાંચ કે દશ વરસમાં કોઈ તથા યુગપ્રધાન પ્રગટ થવાનો પ્રશ્ન રહેતો જ નથી, પરંતુ કોઈ પણ યુગપ્રધાનનો આપણને પ્રત્યક્ષ પરિચય થઈ શકતો નહિ હોવાથી જ પ્રગટ થવા માટેના આપણને જુદા જુદા તર્ક કરવા પડે છે.

આ વાસ્તવિકતાને સમર્થન કરતી કેટલીક વાસ્તવિક હકીકતો : (૧) શ્રી મહાવીર સ્વામી પ્રભુજીના શાસનકાળના પાંચમા આરાના ૨૧૦૦૦ વર્ષમાં કુલ ૨૦૦૪ યુગપ્રધાન થવાના છે. જેથી સરેરાશ દર દસ વર્ષે એક યુગપ્રધાનનો અસ્તિત્વ કાળ ગણાય. જેમાં પહેલા ઉદયના ૨૦ યુગપ્રધાનો તથા બીજા ઉદયના ૨૩ યુગપ્રધાનોનો સત્તા-સમય અનુક્રમે ૩૮ અને ૬૦ વર્ષ આશરે સરેરાશનો છે. જ્યારે ત્રીજા ઉદયના ૬૮ યુગપ્રધાનોનો સત્તા-સમય સરેરાશ લગભગ ૧૫ વર્ષનો છે. ત્યાર પછી સરેરાશ ઓછી થતી જાય છે. આ હકીકત બતાવે છે કે, પાંચમા આરાના ૨૧૦૦૦ વર્ષ દરમિયાન યુગપ્રધાનોનું અસ્તિત્વ લગભગ ચાલુ જ છે, જ્યારે બહુ જ ઓછો કાળ યુગપ્રધાનના વિરહ કાળનો છે.

આપણા પરિચિત જગતમાં છેલ્લાં લગભગ ૧૫૦૦ વર્ષથી કોઈ પણ યુગપ્રધાનનો પ્રત્યક્ષ પરિચય પ્રાપ્ત થયો નથી. તો શું છેલ્લાં ૧૫૦૦ વર્ષમાં કોઈ યુગપ્રધાન થયા જ નથી ?

છેલ્લા પરિચિત યુગપ્રધાન કોણ ? અને ક્યારે થયા ? વળી એવી પણ એક વિચારણા છે કે, વીર સંવત ૨૫૦૦ (વિ. સં. ૨૦૩૦) માં ભસ્મગ્રહ ઊતરી ગયો હોવાથી હવે યુગપ્રધાન પ્રગટ થશે ? અહીં પ્રશ્ન એ થાય છે કે, ભસ્મગ્રહ ઊતર્યા પછી જ યુગપ્રધાન કેમ ? શું ભસ્મગ્રહમાં કોઈ યુગપ્રધાન થયા જ નથી ? પહેલા ઉદયના પ્રત્યક્ષ પરિચિત ૨૦ યુગપ્રધાનો ભસ્મગ્રહના સમયમાં જ થયેલા છે. તો ભસ્મગ્રહના ઊતર્યા પછી જ થશે તેમ માનવાનું શું કારણ ? ભસ્મગ્રહનું અસ્તિત્વ યુગપ્રધાનના અસ્તિત્વ માટે અવરોધકારક પણ નથી જ. ભસ્મગ્રહની કોઈ જ અસર યુગપ્રધાનના અસ્તિત્વ માટે પડતી નથી. માત્ર જૈન



હકીકતમાં, અત્યાર સુધીમાં લગભગ ૧૦ યુગપ્રધાનો થઈ ગયા છે. તેમાંના લગભગ બધા જ યુગપ્રધાનો આપણા પાંચ દ્વીપ સમૂહવાળા દ્રશ્ય જગતની બહાર જ થયેલા છે. અને હાલના વિદ્યમાન યુગપ્રધાન શ્રી જિનદાસસૂરિ તથા તેમની પછીથી પરંપરાએ થનારા જે યુગપ્રધાન શ્રી ધર્મદાસસૂરિ તથા શ્રી સૂરપ્રભસૂરિ પણ હાલમાં આપણા દ્રશ્ય જગત (પાંચ દ્વીપસમૂહ) ની બહાર જ આર્યાવર્તના રપડૂ દેશોવાળા બૃહત્ આર્યાવર્તમાં વિચરી રહેલા છે. અને આપણે કોઈ એક આર્ય દેશના વિખુટા પડી ગયેલા એક માત્ર આર્ય પ્રદેશમાં જ અટવાઈ ગયેલા હોઈને તેઓશ્રીનો પ્રત્યક્ષ સંપર્ક સાધી શકતા નથી. જે આપણે આપણા આ પાંચ દ્વીપસમૂહની આસપાસ ચારે તરફ વીંટાયેલા લવણસમુદ્રના પાણીને ઓળંગીને બૃહત્ આર્યાવર્તમાં પહોંચી શકીએ, તે જ ત્યાં

શ્રી આર્ય કવ્યાલય ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ



વિચરી રહેલા યુગપ્રધાન, અનેક આચાર્ય લગવંતો સહિત, અનેક મુનિ ગણો તથા અનેક નગર-નગરના શ્રી સંધાનો પ્રત્યક્ષ સંપર્ક થઈ શકે. એટલું જ નહિ, પરંતુ શ્રી અષ્ટાપદજી આદિ તીર્થોનાં પણ નજીકથી દર્શન થઈ શકે. શ્રી યુગપ્રધાનો જેમ પંચદ્રીપ સમુદ્ર બહાર છે, તેવી જ રીતે શ્રી અષ્ટાપદજી, શ્રી સમેતશિખરજી, શ્રી પાવાપુરીજી, શ્રી ચંપાગિરિજી આદિ મહાતીર્થો તથા શ્રી કલ્યાણક ભૂમિ તીર્થો આદિ મહાતીર્થો પણ આપણા પંચ દ્રીપસમુદ્રની પેલે પારના જૃહત આર્યાવર્તમાં જ રહેલા છે. અને પંચદ્રીપ સમુદ્રથી ઘણા ઘણા દૂર લાખો માઈલને અંતરે આવેલા છે.

(૧) શ્રી પચં જિણેસર જન્મીયા, મૂળ અયોધ્યા દૂરીજી;
ઈણુ તિથિ થાપી ઇંહા, ઇમ જોલે બહુ સૂરિજી.

-શ્રી સૌભાગ્યવિજયજી મ.સા. જણાવે છે : 'મૂળ અયોધ્યા ઘણી દૂર છે' ('દૂળી ગઈ છે' એમ કહેતા નથી, 'દૂર છે' એમ જ કહે છે) અને આ સ્થિતિ હોવાથી અહીં (આ ભૂમિમાં) બીજી અયોધ્યાની સ્થાપના કરી છે, એમ તે વખતના ઘણા આચાર્ય મહારાજો કહે છે.

(૨) આશરે એક લાખ ઉપરે રે, ગાઉ પંચાસી હજાર;
શ્રી સિદ્ધગિરિથી વેગજો રે, શ્રી અષ્ટાપદ જયકાર.

- પંડિત શ્રી દીપવિજયજી મ. સા. કહે છે : 'શ્રી સિદ્ધગિરિથી શ્રી અષ્ટાપદજી ૧,૮૫,૦૦૦ ગાઉ આસરે દૂર છે. (લગલગ ૪ લાખ માઈલ). આપણે જો શ્રી સિદ્ધાચલજીની નજીકમાં હોઈએ, તો શ્રી અષ્ટાપદજી લગભગ ૪ લાખ માઈલ દૂર, અયોધ્યા ૩૬ લાખ માઈલ દૂર (અને ઉત્તર દિશાએ) અને શ્રી સમેતશિખરજી, શ્રી પાવાપુરીજી આદિ તીર્થો એથી પણ વધુ દૂર ઈશાનમાં આવેલા છે. માત્ર શ્રી ગિરનાર તીર્થ જ પાંચ દ્રીપસમુદ્રની નજીકમાં એક લાખ માઈલની અંદરના વિસ્તારમાં આવેલું છે.

પાંચદ્રીપસમુદ્રમાં શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુની પરંપરામાં થયેલા શ્રી કેશી ગણધરના શિષ્ય-પ્રશિષ્ય શ્રી સ્વયંપ્રભસૂરિ તથા શ્રી રત્નપ્રભસૂરિની શાખા તથા શ્રી વજ્રસ્વામી પછીના પદ્મધર શ્રી ત્રજસેનસૂરિના શિષ્યો શ્રી નાગેન્દ્ર, ચંદ્ર, વિદ્યાધર અને નિવૃત્તિની પરંપરામાં થયેલ કેટલિક ગણુ વચરી શાખા અને નાગેન્દ્ર, ચંદ્ર, નિવૃત્તિ, વિદ્યાધર આદિ ૪ કુળ એમ જે શાખાઓનો જ શ્રમણુ પરિવાર વિચરે છે. જ્યારે શ્રી સંભુસ્તિસૂરિ, શ્રી ભદ્ર-બાહુ સ્વામી, શ્રી સ્થૂલિભદ્ર સ્વામી, શ્રી આર્યમહાગિરિજી, શ્રી આર્યસુહૃતિસૂરિ આદિ મહાત્માઓના પરિવારમાં થયેલા અનેક ગણુ-એક કુળ આદિમાં થયેલ શ્રી શ્રમણુ પરિવારોનો ઘણો જ મોટો શ્રમણુ પરિવાર જૃહત આર્યાવર્તમાં વર્તમાન કાળે વિચરી રહ્યા હોવાની ઘણી જ સંભાવના છે. શ્રી જૈન શાસનમાં નિર્દેશ કરાયેલા સ્વર્ગે તથા નરકે જનારા શ્રી



આચાર્ય મહારાજોની તથા શ્રી સાધુ મહારાજોનો આદિની સંખ્યા (છઠ્ઠા, ૭ સાતઠા વગેરે) પૂરી થઈ શકે.

વળી પાંચદ્વીપ સમૂહમાં શ્રી સ્વયં પ્રભસૂરિ, શ્રી રત્નપ્રભસૂરિ આદિ આચાર્ય મહારાજોનો પ્રતિબોધ પમાડેલા શ્રીમાલ, ઓશિયા, પદ્માવતી નગરી આદિના શ્રીમાળી, ઓશવાળ, પોરવાડ વગેરે (વલ્લિક) કુળમાંથી પ્રતિબોધેલા જ્ઞાતિના સંઘોનો પરિવાર વૃદ્ધિ પામેલો છે. જ્યારે મગધ, કાશી, કોશલ આદિ રપૂ આર્ય દેશોના શ્રી શ્રાવક સંઘોનો બહોળો પરિવાર જૂઠત આર્યાવર્તમાં વિદ્યમાન હોવાની ઘણી જ સંભવતા છે.

બહોળા શ્રી શ્રમણ સંઘો તથા શ્રી શ્રાવક સંઘોવાળા જૂઠત આર્યાવર્ત (રપૂ આર્ય દેશોનો સમૂહ) માં જ શ્રી યુગપ્રધાનોની પરંપરાની વધુ શક્યતા છે. જ્યારે આર્યાવર્તના એકાદ દેશના વિખુટા પડી ગયેલા અને લવણ સમુદ્રમાં શ્રી સગર ચક્રવર્તીએ આકર્ષી લાવેલા જળથી ઘેરાઈ ગયેલા પાંચદ્વીપ સમૂહવાળા એક આર્ય પ્રદેશમાં જ ઘણા યુગપ્રધાનોની પરંપરાના પ્રત્યક્ષ પરિચયની આશા રાખી શકાય નહિ અને તેથી જ ભસ્મગ્રહ ઊતરી ગયો હોવાથી હવે યુગપ્રધાન થવાના છે, તેવો તર્ક બહારમાં રજૂ કરવો હિતાવહ નથી. આવી રજૂઆત વારંવાર કરવાથી તે જ્યારે વારંવાર નિષ્ફળ બન્ય, તો અશ્રદ્ધાતું કારણ ઉપસ્થિત થાય.

જૂઠત આર્યાવર્ત અને આર્ય પ્રદેશ તથા ભરતક્ષેત્ર અને ભારત દેશ હિમવંત અને હિમાલય, વૈતાલ્ય અને વિદ્યાચળની તુલના તથા નામ સામ્યતાને કારણે થયેલા ગુંચવાડાથી ઊભી થયેલી ગેરસમજૂતીની વિચારણા “ અષ્ટાપદજી કયાં ? ” એ વિષયના લેખમાંથી બાહી લેવી.

શ્રીમદ્ ભદ્રબાહુ પ્રણીત શ્રી દેવેન્દ્રસૂરિ સંચત [વિ. સં. ૧૮૬૩]

શ્રી ૨૦૦૪ યુગપ્રધાનોનો યાંત્ર

૨૩ ઉદ્યોના યુગપ્રધાનોની સંખ્યા અને કાળ

ઉદ્ય પ્રથમ

ક્રમ	યુગપ્રધાનોની સંખ્યા	ઉદ્યો વીર સંવત [ક્યાં સુધી આદ્યા તે]	દરેક ઉદ્યના વર્ષોની સંખ્યા	યુગપ્રધાન	ક્યાં સુધી [વીર સંવત]
૧	૨૦	૬૧૭	૬૧૭	૧ શ્રી સુધર્મા સ્વામી	૧ થી ૨૦
૨	૨૩	૧૯૬૪	૨૦૬	૨ શ્રી જ્ઞાનુસ્વામી	૨૦ થી ૬૪
૩	૯૮	૩૪૨૯	૧૪૬૪	૩ શ્રી સંભવ સ્વામી	૭૫
૪	૭૮	૪૯૭૫	૧૫૪૫	૪ શ્રી સત્યસંભવસૂરિ	૯૮
૫	૭૫	૬૮૭૫	૧૯૦૦	૫ શ્રી યશોભદ્રસૂરિ	૧૪૮
૬	૮૯	૮૮૨૬	૧૯૫૦	૬ શ્રી સંભૂતિસૂરિ	૧૫૬
૭	૧૦૦	૧૦૫૬૭	૧૭૭૦	૭ શ્રી ભદ્રબાહુ સ્વામી	૧૭૦
૮	૮૭	૧૧૬૦૮	૧૦૧૦	૮ શ્રી રત્નસીમાસૂરિ	૨૧૫
૯	૯૫	૧૨૪૮૯	૮૮૦	૯ શ્રી આર્યમહાગિરિજી	૨૪૫
૧૦	૮૭	૧૩૩૩૯	૮૫૦	૧૦ શ્રી આર્યસુહસ્તિસૂરિ	૨૯૧
૧૧	૭૬	૧૪૨૪૦	૮૦૦	૧૧ શ્રી ગુણસુંદરસૂરિ	૩૩૫
૧૨	૭૮	૧૪૫૮૫	૪૪૫	૧૨ શ્રી કાલિકાચાર્ય	૩૭૬
૧૩	૯૪	૧૫૧૩૬	૫૫૦	૧૩ શ્રી સ્કંદિલાચાર્ય	૪૧૨
૧૪	૧૨૧	૧૫૭૨૬	૫૨૨	૧૪ શ્રી રેવતીમિત્રસૂરિ	૪૪૮
૧૫	૧૦૩	૧૬૬૯૫	૯૬૫	૧૫ શ્રી ધર્મસૂરિ	૯૪૨
૧૬	૧૦૭	૧૭૪૦૫	૭૧૦	૧૬ શ્રી ભદ્રગુપ્તાચાર્ય	૫૩૨
૧૭	૧૦૪	૧૮૦૬૧	૬૫૫	૧૭ શ્રી ગુપ્તાચાર્ય	૫૪૮
૧૮	૧૧૫	૧૮૫૫૧	૪૯૦	૧૮ શ્રી વજ્રસ્વામી	૫૪૮
૧૯	૧૩૩	૧૯૯૧૦	૩૫૯	૧૯ શ્રી આર્યરક્ષિતસૂરિ	૫૯૭
૨૦	૧૦૦	૧૯૩૯૯	૪૮૯	૨૦ શ્રી દુર્ભલિંગ પુણ્યમિત્ર	૬૧૦
૨૧	૯૫	૧૯૯૬૯	૪૪૦		
૨૨	૯૯	૨૯૫૫૯	૫૯૦		
૨૩	૪૦	૨૧૦૦૦	૪૪૦		

કુલ ૨૦૦૪



ઉદય દ્વિતીય

ક્રમ	યુગપ્રધાન	જન્મ	દીક્ષા	યુગપ્રધાન પદ	કયાં સુધી (વીર સંવત પ્રમાણે)	યુગપ્રધાન કાળી	આયુષ્ય
૧	શ્રી વજ્રસેનસૂરિ	૪૯૨	૫૦૧	૬૧૭	૬૨૦	૩	૧૧૯
૨	શ્રી નાગહરિતસૂરિ	૫૭૩	૫૯૨	૬૨૦	૬૮૯	૫૯	૯૭
૩	શ્રી રેવતિમિત્રસૂરિ	૬૩૯	૬૫૯	૬૮૯	૭૪૮	૫૯	૧૦૯
૪	શ્રી સિંહસૂરિ	૭૧૦	૭૨૮	૭૪૮	૮૨૬	૭૮	૧૧૬
૫	શ્રી નાગાજુન	૭૯૩	૮૦૭	૮૨૬	૯૦૪	૭૮	૧૧૧
૬	શ્રી ભૂતદિત્તસૂરિ	૮૬૪	૮૮૨	૯૦૪	૯૮૩	૭૯	૧૧૯
૭	શ્રી કાલિકાચાર્ય	૯૧૧	૯૨૩	૯૮૩	૯૯૪	૧૧	૮૩
૮	શ્રી સત્યમિત્રસૂરિ	૯૫૩	૯૬૩	૯૯૪	૧૦૦૦	૬	૪૭
૯	શ્રી હારિલાચાર્ય	૯૪૩	૯૦	૧૦૦૦	૧૦૫૫	૫૫	૧૧૨
૧૦	શ્રી જિનપ્રભસૂરિ	૧૦૧૧	૧૦૨૫	૧૦૫૫	૧૧૧૫	૬૦	૧૦૪
(વિક્રમ સંવત પ્રમાણે)							
૧૧	શ્રી ઉમાસ્વાતિસૂરિ	૬૧૦	૬૩૦	૬૪૫	૭૨૦	૭૫	૧૧૦
૧૨	શ્રી પુષ્પમિત્રસૂરિ	૬૮૨	૬૯૦	૭૨૦	૭૮૦	૬૦	૯૮
૧૩	શ્રી સંભુતિસૂરિ	૭૫૧	૭૬૧	૭૮૦	૮૨૯	૪૯	૭૮
૧૪	શ્રી સંભૂતિગુપ્તસૂરિ	૭૮૯	૭૯૯	૮૨૯	૮૮૯	૬૦	૧૦૦
૧૫	શ્રી ધર્મશક્તિસૂરિ	૮૫૬	૮૬૯	૮૮૯	૯૨૯	૪૦	૭૫
૧૬	શ્રી જ્યેષ્ઠાંગ ગણિ	૮૯૯	૯૧૨	૯૨૯	૧૦૦૦	૭૧	૧૧૦
૧૭	શ્રી કુલકમિત્રસૂરિ (શ્રી કલ્પમિત્ર)	૯૭૩	૯૮૭	૧૦૦૦	૧૦૪૯	૪૯	૭૬
૧૮	શ્રી ધર્મધોષસૂરિ	૧૦૨૬	૧૦૩૪	૧૦૪૯	૧૧૨૭	૭૮	૧૦૧
૧૯	શ્રી વિનયમિત્રસૂરિ	૧૦૯૮	૧૧૦૮	૧૧૨૭	૧૨૧૩	૮૬	૧૧૫
૨૦	શ્રી શીલમિત્રસૂરિ	૧૧૮૨	૧૧૯૩	૧૨૧૩	૧૨૯૨	૭૯	૧૧૦
૨૧	શ્રી રેવંતસૂરિ	૧૨૬૭	૧૨૭૬	૧૨૯૨	૧૩૭૦	૭૮	૧૦૩
૨૨	શ્રી સ્વપ્નમિત્રસૂરિ	૧૩૪૦	૧૩૫૨	૧૩૭૦	૧૪૪૮	૭૮	૧૦૮
૨૩	શ્રી અહંતસૂરિ	૧૪૧૨	૧૪૩૨	૧૪૪૮	૧૪૯૩	૪૫	૮૧

શ્રી આચાર્યશક્તિસૂરિ (વિધાયક ગરુડીય)

શ્રી હેમચંદ્રસૂરિ, શ્રી વાહિદેવ સૂરિ અને શ્રી જિનદત્તસૂરિ આ મહાપુરુષોના સમયમાં મુનિ પ્રધાનપદે અનુક્રમે શ્રી વિનયમિત્ર સૂરિ (૧૯ માં) અને શ્રી શીલમિત્રસૂરિ (૨૦ માં) હતા.

શ્રી આચાર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ



ઉદય તૃતીય

ક્રમ	અનુક્રમ	નામ	જન્મ સંવત	દીક્ષા સંવત	યુગપ્રધાન પદ	કાળધર્મ સંવત	યુગપ્રધાન પદના વર્ષ	આયુષ્ય
૧	૪૪	શ્રી પાંડિત્યસુરિ	૧૪૦૩	૧૪૧૨	૧૪૯૪	૧૫૦૩	૯	૧૦૦
૨	૪૫	શ્રી વિષ્ણુમિત્રસુરિ	૧૪૭૩	૧૪૮૩	૧૫૦૩	૧૫૪૮	૪૫	૭૫
૩	૪૬	શ્રી હરિમિત્રસુરિ	૧૪૯૨	૧૫૦૮	૧૫૪૮	૧૭૬૮	૫૦	૧૦૬
૪	૪૭	શ્રીમંડિલ(સંકિલ્લ)સુરિ	૧૫૬૩	૧૫૪૮	૧૫૯૮	૧૬૨૮	૩૦	૯૫
૫	૪૮	શ્રી જિનપતિસુરિ	૧૫૭૮	૧૫૯૮	૧૬૨૮	૧૬૬૮	૪૦	૯૦
૬	૪૯	શ્રી જિનચંદ્રસુરિ	૧૬૨૩	૧૬૩૮	૧૬૬૮	૧૬૯૮	૩૦	૭૫
૭	૫૦	શ્રી જિનવલ્લભસુરિ	૧૬૫૮	૧૬૬૮	૧૭૯૮	૧૭૨૮	૩૦	૭૦
૮	૫૧	શ્રી જિનપ્રભસુરિ	૧૬૭૪	૧૭૧૬	૧૭૨૮	૧૭૪૦	૧૨	૩૬
૯	૫૨	શ્રી ધર્મરુચિસુરિ	૧૬૯૫	૧૭૧૦	૧૭૪૦	૧૭૭૮	૩૮	૮૩
૧૦	૫૩	શ્રી વિનયચંદ્રસુરિ	૧૭૨૮	૧૭૪૮	૧૭૭૮	૧૮૧૬	૩૮	૮૮
૧૧	૫૪	શ્રી શીલમિત્રસુરિ	૧૭૫૬	૧૭૮૧	૧૮૧૬	૧૮૪૬	૩૦	૯૦
૧૨	૫૫	શ્રી દેવચંદ્રસુરિ	૧૮૧૪	૧૮૨૬	૧૮૪૬	૧૮૮૫	૩૯	૭૧
૧૩	૫૬	શ્રી ચંદ્રસુરિ	૧૮૨૯	૧૮૫૫	૧૮૮૫	૧૯૧૦	૨૫	૮૧
૧૪	૫૭	શ્રી ખંડિલસુરિ	૧૮૬૬	૧૮૮૦	૧૯૧૦	૧૯૩૯	૨૯	૭૩
૧૫	૫૮	શ્રી ધર્મિભસુરિ	૧૮૯૮	૧૯૦૯	૧૯૩૯	૧૯૭૧	૩૨	૭૩
૧૬	૫૯	શ્રી સિદ્ધગેહસુરિ	૧૯૧૮	૧૯૩૧	૧૯૭૧	૨૦૦૯	૩૮	૯૧
૧૭	૬૦	શ્રી ભદ્રિલસુરિ	૧૯૬૭	૧૯૭૯	૨૦૦૯	૨૦૨૮	૧૯	૬૧
૧૮	૬૧	શ્રી જિનદાસસુરિ	૧૯૮૬	૧૯૯૫	૨૦૨૮	૨૦૩૮	૧૦	૫૨
૧૯	૬૨	શ્રી ધર્મદાસસુરિ	૧૯૯૪	૨૦૦૮	૨૦૩૮	૨૦૫૦	૧૨	૫૬
૨૦	૬૩	શ્રી સુરપ્રભસુરિ	૨૦૦૦	૨૦૧૫	૨૦૫૦	૨૦૬૮	૨૮	૬૮
૨૧	૬૪	શ્રી રક્ષિતસુરિ	૨૦૨૭	૨૦૪૦	૨૦૬૮	૨૦૮૭	૧૯	૬૦
૨૨	૬૫	શ્રી ધર્મધોષસુરિ	૨૦૫૬	૨૦૬૬	૨૦૮૭	૨૧૦૪	૧૭	૪૮
૨૩	૬૬	શ્રી માનાચાર્ય	૨૦૫૮	૨૦૬૯	૨૧૦૪	૨૧૨૨	૧૮	૬૪
૨૪	૬૭	શ્રી સમુદ્રસુરિ	૨૦૮૮	૨૦૯૭	૨૧૨૨	૨૧૩૯	૧૭	૫૧
૨૫	૬૮	શ્રી ગેહસુરિ	૨૧૦૯	૨૧૧૯	૨૧૩૯	૨૧૫૭	૧૮	૪૮
૨૬	૬૯	શ્રી દિનસુરિ	૨૧૨૭	૨૧૩૫	૨૧૫૮	૨૧૬૮	૧૦	૪૦
૨૭	૭૦	શ્રી ચારિત્રસુરિ	૨૧૧૪	૨૧૩૨	૨૧૬૭	૨૧૮૪	૧૭	૭૦
૨૮	૭૧	શ્રી શુભજ્ઞાનસુરિ (શ્રા શ્રુતશાંતિ)	૨૧૪૦	૨૧૪૫	૨૧૮૪	૨૦૨૩	૧૯	૬૩



શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ



૨૯	૭૨	શ્રી ઉપશાંતસૂરિ	૨૧૬૭	૨૧૭૯	૨૨૦૩	૨૨૨૦	૧૭	૫૩
૩૦	૭૩	શ્રી જયધોષસૂરિ	૨૧૭૯	૨૧૯૨	૨૨૨૦	૨૨૩૮	૧૮	૫૯
૩૧	૭૪	શ્રી સુમણિસેનસૂરિ	૨૨૦૨	૨૨૧૪	૨૨૩૮	૨૨૫૬	૧૮	૫૪
૩૨	૭૫	શ્રી સુજ્ઞસદ્ધાર્તિસૂરિ	૨૨૨૬	૨૨૩૬	૨૨૫૬	૨૨૬૬	૧૦	૪૦
૩૩	૭૬	શ્રી કુમરસૂરિ	૨૨૨૯	૨૨૪૧	૨૨૬૬	૨૨૭૯	૧૩	૫૦
૩૪	૭૭	શ્રી ગૌતમાણ્યસૂરિ	૨૨૪૯	૨૨૫૯	૨૨૭૯	૨૨૮૯	૧૦	૪૦
૩૫	૭૮	શ્રી ભારદ્વાજસૂરિ	૨૨૫૧	૨૨૬૦	૨૨૮૯	૨૩૦૧	૧૨	૫૦
૩૬	૭૯	શ્રી સુરભદ્રસૂરિ	૨૨૬૪	૨૨૮૫	૨૩૦૧	૨૩૧૧	૧૦	૪૭
૩૭	૮૦	શ્રી સુત્રસૂરિ	૨૨૭૩	૨૨૯૧	૨૩૧૧	૨૩૩૩	૨૨	૬૦
૩૮	૮૧	શ્રી જિનપ્રભસૂરિ	૨૩૦૩	૨૩૧૧	૨૩૩૩	૨૩૪૮	૧૫	૪૫
૩૯	૮૨	શ્રી જિનમતસૂરિ	૨૩૧૧	૨૩૨૭	૨૩૪૮	૨૩૫૭	૯	૪૬
૪૦	૮૩	શ્રી સુમતિસૂરિ	૨૩૨૦	૨૩૨૯	૨૩૫૭	૨૩૭૦	૧૩	૫૦
૪૧	૮૪	શ્રી જયધોષસૂરિ	૨૩૨૧	૨૩૪૦	૨૩૭૦	૨૩૭૯	૯	૫૮
૪૨	૮૫	શ્રી શુભકાર્તિસૂરિ	૨૩૨૯	૨૩૪૮	૨૩૭૯	૨૩૮૬	૭	૫૭
૪૩	૮૬	શ્રી સત્યજેહસૂરિ	૨૩૫૦	૨૩૧૫	૨૩૮૬	૨૩૯૫	૯	૪૫
૪૪	૮૭	શ્રી જીતેન્દ્રસૂરિ	૨૩૬૦	૨૩૭૫	૨૩૯૫	૨૪૦૫	૧૦	૪૫
૪૫	૮૮	શ્રી સુમતિસૂરિ	૨૩૬૩	૨૩૭૫	૨૪૦૫	૨૪૧૫	૧૦	૫૨
૪૬	૮૯	શ્રી વિમલસૂરિ	૨૩૭૭	૨૩૮૭	૨૪૧૫	૨૪૨૪	૯	૪૭
૪૭	૯૦	શ્રી મુનિચંદ્રસૂરિ	૨૩૯૦	૨૩૯૯	૨૪૨૪	૨૪૩૫	૧૧	૪૫
૪૮	૯૧	શ્રી દેવેન્દ્રસૂરિ	૨૪૦૭	૨૪૧૫	૨૪૩૫	૨૪૪૭	૧૨	૪૦
૪૯	૯૨	શ્રી સુસિદ્ધસૂરિ	૨૪૧૭	૨૪૨૬	૨૪૪૭	૨૪૫૫	૮	૩૮
૫૦	૯૩	શ્રી સાધ્યસૂરિ	૨૪૧૨	૨૪૨૨	૨૪૫૫	૨૪૬૮	૧૩	૫૬
૫૧	૯૪	શ્રી સિદ્ધજેહસૂરિ	૨૪૩૩	૨૪૪૮	૨૪૬૮	૨૪૭૮	૧૦	૪૫
૫૨	૯૫	શ્રી સુનેમિપ્રભસૂરિ	૨૪૩૬	૨૪૪૮	૨૫૭૮	૨૪૮૮	૧૦	૫૨
૫૩	૯૬	શ્રી ધંદ્રદત્તસૂરિ	૨૪૫૧	૨૪૬૦	૨૪૮૮	૧૪૯૭	૯	૪૬
૫૪	૯૭	શ્રી અગ્નિમિત્રસૂરિ	૨૪૬૩	૨૪૭૨	૨૪૯૭	૨૫૦૮	૧૧	૪૫
૫૫	૯૮	શ્રી વાયુભૂતિસૂરિ	૨૩૮૦	૨૪૮૮	૨૫૦૮	૨૫૨૦	૧૨	૪૦
૫૬	૯૯	શ્રી વરદત્તસૂરિ	૨૪૯૦	૨૪૯૯	૨૫૨૦	૨૫૨૮	૮	૩૮
૫૭	૧૦૦	શ્રી સૂર્યકાંતસૂરિ	૨૪૯૮	૨૫૦૮	૨૫૨૮	૨૫૪૨	૧૪	૪૪
૫૮	૧૦૧	શ્રી ગૃહપતિસૂરિ	૨૫૦૧	૨૫૨૧	૨૫૪૨	૨૫૫૨	૧૦	૪૫
૫૯	૧૦૨	શ્રી મનોરથસૂરિ	૨૫૧૬	૨૫૩૨	૨૫૫૨	૨૫૬૧	૯	૪૫
૬૦	૧૦૩	શ્રી પૂર્ણભદ્રસૂરિ	૨૫૨૬	૨૫૪૧	૨૫૫૧	૨૫૭૧	૧૦	૪૫
૬૧	૧૦૪	શ્રી દિનગણિસૂરિ	૨૫૩૫	૨૫૫૫	૨૫૭૧	૨૫૮૧	૧૦	૪૬
૬૨	૧૦૫	શ્રી ભૂતગણિસૂરિ	૨૫૪૮	૨૫૫૮	૨૫૮૧	૨૫૬૯	૧૧	૪૪
૬૩	૧૦૬	શ્રી મોહિયસૂરિ	૨૫૫૯	૨૫૬૯	૨૫૬૯	૨૬૦૩	૧૧	૪૪
૬૪	૧૦૭	શ્રી ઋષમપ્રભસૂરિ	૨૫૫૮	૨૫૭૩	૨૬૦૩	૨૬૧૨	૯	૫૪

શ્રી આર્ય કવ્યાણ ગૌતમ સૂરિ પ્રાચીન

६५	१०८	श्री अमृतसूरि	२५७३	२५८७	२६१२	२६२३	११	५०
६६	१०९	श्री आर्यदिनसूरि	२५८०	२६०५	२६२३	२६३६	१३	४७
६७	११०	श्री आलिगमणिसूरि	२६०१	२६१६	२६३६	२६४६	१०	४५
६८	१११	श्री रथविरसूरि	२६०१	२६१६	२६४६	२६५६	१०	५५
६९	११२	श्री सुजयसूरि	२६१६	२६२६	२६५६	२६६६	१०	५०
७०	११३	श्री मेताथसूरि	२६१७	२६३६	२६६६	२६७५	८	५८
७१	११४	श्री प्रलाससूरि	२६४७	२६५५	२६७५	२६८६	११	३९
७२	११५	श्री वैश्यायतसूरि	२६५४	२६७४	२६६८	२६९४	८	४०
७३	११६	श्री तुंगीयसूरि	२६४८	२६६४	२६९४	२७०६	१२	५६
७४	११७	श्री ऐलीयाथार्यसूरि	२६६६	२६७८	२७०६	२७११	५	४५
७५	११८	श्री दमधोषसूरि	२६३१	२६४७	२७११	२७२६	१५	९५
७६	११९	श्री रोडसूरि	२६८४	२६९६	२७२६	२७३६	१०	४२
७७	१२०	श्री जयसमुद्रसूरि	२७०६	२७१६	२७३६	२७४६	११	४१
७८	१२१	श्री समुद्रसूरि	२६९७	२७४७	२७४७	२७५६	९	५९
७९	१२२	श्री जिनशेखरसूरि	२७१२	२७२६	२७५६	२७६४	८	५२
८०	१२३	श्री शत्रुसूरि	२७२०	२७३३	२७६४	२७७६	१२	५६
८१	१२४	श्री घातसूरि	२७१६	२७३६	२७७६	२७८७	११	७१
८२	१२५	श्री हरियुप्तसूरि	२७३३	२७५७	२७८७	२७९४	७	६१
८३	१२६	श्री सिंहगिरिसूरि	२७४२	२७५४	२७९४	२८०४	१०	६२
८४	१२७	श्री धनुगिरिसूरि	२७५९	२७७४	२८०४	२८२२	१८	६३
८५	१२८	श्री धर्मकषिसूरि	२७७४	२७९०	२८२२	२८३६	१४	६२
८६	१२९	श्री कृष्णकषिसूरि	२७७८	२७९६	२८३६	२८४०	४	६२
८७	१३०	श्री मुनिपतिसूरि	२८०२	२८२१	२८४०	२८४९	९	४७
८८	१३१	श्री शिवयुप्तिसूरि	२७९७	२८०९	२८४९	२८५९	१०	६२
८९	१३२	श्री कौशिकसूरि	२८१४	२८२९	२८५९	२८६७	८	५३
९०	१३३	श्री आर्यजयसूरि	२८१९	२८३५	२८६७	२८८१	१४	६२
९१	१३४	श्री आर्यधर्मसूरि	२८२२	२८४१	२८८१	२८८५	४	६३
९२	१३५	श्री आर्यमंगलसूरि	२८३७	२८५६	२८८५	२८९४	९	५७
९३	१३६	श्री नन्दनाथार्यसूरि	२८५४	२८६४	२८९४	२९०६	१३	५२
९४	१३७	श्री नागदत्तसूरि	२८७९	२८८९	२९०६	२९१३	७	३४
९५	१३८	श्री सुनक्षत्रसूरि	२८६४	२८८३	२९१३	२९२०	७	५६
९६	१३९	श्री सुरक्षितसूरि	२८९२	२९०२	२९२०	२९३३	१३	४१
९७	१४०	श्री समुद्रसूरि	२८९२	२९०४	२९३३	२९३९	६	४७
९८	१४१	श्री वैशाखसूरि	२९०४	२९२९	२९३९	२९५८	१९	५४

आ मडान पू. सुगप्रधानो / आचार्येनि क्कटि क्कटि वंदन !



श्री आर्य कल्याण गौतम स्मृति ग्रंथ



શ્રી અંચલગરુચના ઐતિહાસિક (પ્રશસ્તિ) લેખો

સંપાદક : મુનિ શ્રી કલાપ્રભસાગરજી

[અહીં પ્રકાશિત થતા અંચલગરુચના ૧૯૬ ઐતિહાસિક પ્રશસ્તિ લેખો ઇતિહાસજ્ઞાને ખૂબ જ ઉપયોગી થશે. હસ્તલિખિત પ્રતો જોતાં, કે અન્ય ઇતિહાસ ગ્રંથો વાંચતાં અંચલગરુચના શ્રી ચતુર્વિંશ સંધના લેખો નોંધી લીધેલા છે. તે ઇતિહાસની ખૂટતી કડીઓના અનુસંધાનમાં ખૂબ જ ઉપયોગી થાય એમ છે. આ સંગ્રહમાં ખાસ કરીને હસ્તલિખિત પ્રતોને અંતે લિપિકારની પ્રશસ્તિઓ, મહત્વના અપ્રગટ ગ્રંથો કે તે ગ્રંથોના આદિ-અંતના શ્લોકો, ગરુચનાયકો, તેમના વખતના શ્રમણો, તે વખતે થતા ગ્રંથોદ્ધાર કાર્યોની નોંધો કે અંચલગરુચ સંબંધિત જિનમંદિરોની વિગતો આપેલ છે. ઉદા. તરીકે શ્રી જયશેખરસૂરિ કૃત 'ઉપદેશ ચિંતામણિ ગ્રંથ' પર સાધના શ્રી મહિમશ્રી દ્વારા રચિત અવચૂરિની પ્રશસ્તિ નં. ૨૪, શ્રી કર્મભૂતિસૂરિના સદુપદેશથી થયેલ જૈનાગમાદિ ગ્રંથોદ્ધાર કાર્ય નં. ૨૫, ૨૬, ૨૭, દાદા શ્રી ગૌતમસાગરજી મ. અને જે સં. ૧૮૬૩ માં નાગોરમાં લખાયેલી અંચલગરુચની અનુસંધાનરૂપ પટ્ટાવલિ પ્રાપ્ત થયેલ, તેની પ્રશસ્તિ નં. ૨૯; રણકપુર, સિરાહી, ચિતોડ, ઉદયપુરમાં અંચલગરુચીય જિનમંદિરો નં. ૫૨, ૫૬, ૬૩, ૬૪ તથા શ્રી જયશેખરસૂરિ, શ્રી ગૌતમસાગરજીના હાથે લખાયેલ પ્રતો નં. ૫૬, ૫૭, આ સ્મૃતિ નંબરો પર જોતાં વિશેષ ખ્યાલ આવશે. સંવતવાર લેખો ગોઠવેલ નથી. અન્ય અનેક પ્રશસ્તિ લેખો પણ છે, પણ હાલ સમગ્ર અને સાધન અનુસાર આટલા જ લેખો આપેલા છે.

— સંપાદક]

૧. ઇતિ છત્રીસ ઉત્તરાધ્યયન ભાસ સમાપ્ત સં. ૧૬૪૭ વર્ષે કાર્તિક આરો શુકલ પક્ષે ત્રયોદશ્યાં શુક્રવારે પં. શ્રી આઘળ્યાં લખિતં શ્રી દીવભિંદરે શ્રી અંચલગરુચે.
૨. ઇતિ શ્રી આનંદધન ચોવીસી સંપૂર્ણ સં. ૧૮૦૦ વર્ષે ફાગણ સુદ ૯ શનિ. પં. ભાગ્યસૌભાગ્ય-ગણિ લખિતં.
૩. શ્રી રાજેન્દ્રસાગરસૂરિ રાજ્યે પ્રતિક્રમણ સૂત્રં લખિતં. એ વિધિ શ્રી મેરુતુંગસૂરિને પાટ વર્તે પરત લિખેલી ઉપરેથી લિખી છે.
૪. ઇતિ શ્રી સિમંધર સ્વામી લેખ સંપૂર્ણ. પં. સૌભાગ્યશેખર ગણિ. તત્ શિ. મુનિ ન્યાનશેખર પઠનાર્થ. વા. શ્રી ઉદયમંદિર ગણિ તત્ શિ. ઋષિ ધનજી લખિતં.
૫. સં. ૧૮૧૨ વર્ષે કાર્તિક વદ ૪ શની. ગુરુજી મેઘસાગરજી શિ. ગંગસાગર. મુનિ દોલતસાગરજી. મુનિ ક્રિયાસાગરજી લખિતં દેવરાજ પઠનાર્થ.
૬. ઇતિ કર્મવિપાક, કર્મસ્તવ, કર્મસ્વામિત્વ, કર્મગ્રંથ ટ્યો. પત્ર ૧૮. મુનિ સત્યલાભેન લખિતં. સ્વચાચનાવ સં. ૧૭૬૪ વર્ષે નવાનગર મધ્યે.

શ્રી આર્ય કવ્યાલ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ



૭. ઇતિ શ્રી સંઘયણી સૂત્ર. શ્રી અંચલગરજા: શ્રી ધર્મભૂતિસૂરીશ્વરા: શ્રી પં. સૌભાગ્યશેખર ત. શિ. ઋષિ સમરથ. ઋષિ ધનજી. ઋષિ ન્યાનશેખરેણ લિખિતં.
૮. સં. ૧૯૯૧ ના અંચલગરજીય મુનિ મહારાજ શ્રી ૧૦૦૮ શ્રી ગૌતમસાગરજીની આજ્ઞાથી મુનિ ધર્મસાગરજીએ આડમેર ચોમાસો કર્યો, તે વખતે પોથી પૂજની પેદાસમાંથી આ પુસ્તક મંગાવી રાખ્યા છે.
- (આડમેરના જ્ઞાનભંડારમાં રહેલ છાપેલ પ્રતોની પાટલી પરનો લેખ)
૯. શ્રી મહેન્દ્રસૂરિ વિરચિતા નમ્મયા સુંદરી કહા સમતા. શ્રી સ્તમ્ભ તીર્થે ભાંડાગારે મુક્તા મુનિ મોહનસાગર, સૌભાગ્ય સાગરાભ્યામ્ સં. ૧૭૦૫ વર્ષે.
૧૦. ઇતિ શ્રી રાણકપુર મંડત ચતુર્મુખ શ્રી આદિનાથ ક્ષાગ સંપૂર્ણ. શ્રી સં. ૧૫૫૭ વર્ષે પોષ સુદ ૧૩ શુક્રે શ્રી સૂર્યપુરે શ્રી અંચલગરજે પં. વિનયહંસ ગણિના લખિતાં ॥ શ્રી ॥ યોશવાલ ઋંગાર સા... આવિકા વિદૂપઠનાર્થં.
૧૧. ઇતિ થૂલિભદ્ર ક્ષાગ. સં. ૧૬૫૦ વર્ષે ક્ષાલગુન વદિ ૧૪ રત્નો ગણિ શ્રી વિદ્યાસુંદર શિ. રંગસુંદર લિખિતં.
૧૨. દુહોઃ ધન. દીરઘ ૩. લઘુ ૪૨. અક્ષર ૪૫.

આદિ : સદય હૃદય ગુનગન ભરત અભરત ઋષભ જિનંદ ।
ભવભય દુહૃદ દુહૃદ ગહરહિં સુખચરકર નંદિ નંદ ॥ ૧ ॥

અંત : સરસ સંકલ ગુણનીધિનિપુણ નાનિંગ સુત પદધારુઃ
વિનયી વિનય જલનીધિ, કહત એહી પ્રથમ અધિકાર.

ઇતિ શ્રી વિનયસાગરોપાધ્યાય દુહાબંધ વિરચિતયામનેકાર્થ નામભાલાયાં પ્રથમાધિકારઃ

અંતે : દુહોઃ મોરે. ૧૬૯ દુહા.
ધર્મપાટિ કલ્યાનગુર અંચલગણ શિણુગાર ।
વિનય સાગર ઈયું વદે અનેકાર્થ અધિકાર ॥ ૧૬૯ ॥
દુહોઃ કુંજર
સત્તર સહિ બીડાતરે કાર્તિક માસ નિધાન ।
પુનમિ દિન ગુરુવાસરે, પૂરણ એહિ પ્રધાન ॥

(મૂળ પ્રત : ભાં. ઓ. રી. ઈન્સ્ટિટ્યૂટ, પૂના)

૧૩. ઇતિ શ્રી કલ્પસૂત્ર સિદ્ધાંત સંપૂર્ણમ્. સં. ૧૮૭૫ રા મિગસિર શ્રી પૂજ શ્રી ભદ્રારક શ્રી ૧૦૦૮ શ્રી પૂજ્ય ભદ્રારક શ્રી રાજેન્દ્રસાગરસૂરીશ્વરાત બૃહત્ તાત્ સં. ૧૮૭૬ રા મિગસિર માસે શુકલ પક્ષે દશમ્યાં તિથી ભોમવાસરે શ્રી બૃહત અંચલગરજે રાજશ.ખાયાં શ્રી વણારસજી શ્રી... વા. પ્રેમરાજજી તત્ શિ. સકલ પંડિત શિરોમણિ શ્રી શ્રી ૧૦૦૮ વણારસજી શ્રી વિજયરાજજી તત્ શિ. ચોધરાજજી તત્ શિ. ચેલા દલીયંદ લિખી કૃત. ભીન્નમાલ નગરે શ્રી ઠાલીકાજી પ્રસાદાત્. શ્રી ચક્રેશ્વરી સત્ય છે. સ્વડર્થે લિખિતા.



૧૪. ૧૭૦૬ વર્ષે દિ. આ. વદિ ૪ ઉત્તમ ચંદ્રેણુ લિ. આવિકા વાજી પઠનાર્થં.
૧૫. ઇતિ ગુણાવિલ રાસ : સં. ૧૮૮૪ વર્ષે શકે ૧૭૪૯ પ્ર. ષોષ સુદ ૧૪ ચંદ્રવાસરે શ્રી અંચલગચ્છે વા. શ્રી ૧૦૮ પ્રેમરાજ્ય વા. શ્રી ૧૦૮ વજ્રેરાજ્ય તત્ શિ. વાણુરસ શ્રી ૧૦૮ યોધરાજ્ય તત્ શિ. મુનિ ચેલા ચંપરાજ્ય લિપિ કૃતં શ્રી પાલીનગર મધે.
૧૬. ઇતિ ધન્વંતરીય દ્રવ્યાવલિ નિઘંટુ સં. ૧૬૮૪ વર્ષે શકે ૧૫૫૦ આષાઢ વદી ૧૦ ભટ્ટારિક હેમરત્ન સૂરિ તત્પટ્ટે વિદ્યમાન ભટ્ટારિક હર્ષરત્નસૂરિ શિ. લક્ષ્મીરત્ન લિખિતં પાલી મધે સ્વપઠનાર્થં.
૧૭. સં. ૧૭૯૪ વ. અંચલગચ્છે વા. ખેમરાજ્ય શિ. શિવરાજ્ય શિ. રૂપચંદ્ર લખિતં રાઘવરા નગરે રાવ શ્રી દેવસીંગજી રાજ્યે સં. ૧૮૩૮ વર્ષે વૈ. સુ. ૯ રવિ અંચલગચ્છે. જંજુરાસ લિખિતં. કર્તા ભુવનકીર્તિ...પરંપરા શિવસુંદર પાઠક...પદ્મનિધાન શિ. હેમસોમગણિ...શિ. જ્ઞાનનંદી શિ. ભુવનકીર્તિ.
૧૮. ઇતિ શ્રી ગૌતમ રાસ. સં. ૧૭૧૭ વર્ષે મુનિ જયચંદ્રેણુ લિખિતં લિન્નમાલ મધે.
૧૯. સં. ૧૬૫૬ વર્ષે ષોષ સુ. ૧૦ રવિ. હંસરત્નેન લખિતં.
૨૦. સં. ૧૬૮૫ વર્ષે ભા. સુ. ૪ અંકપ આમે ઋ. માઈયા શિ. મુનિ લઘુવેલા.
૨૧. શ્રી કલ્પસૂત્ર સંપૂર્ણ. સં. ૧૭ આષાઢાદિ ૫૪ વર્ષે શ્રાવણ માસે કૃષ્ણ પક્ષે સત્તમ્યાં શ્રાવણ માસે બુધવાસરે શ્રીમદંચલગચ્છેશ ભટ્ટારક પુરંદર યુગપ્રધાન શ્રી અમરસાગરસૂરીશ્વર વિજયિ રાજ્યે શ્રી મેદપાટી શાખાયાં મહો. શ્રી પૂ. ઉદયરાજગણિ ગજેન્દ્રાણ્યાં શિ. મહો. શ્રી હર્ષરત્નગણિ ગજેન્દ્રાણ્યાં શિ. વાયકાત્મ વા. શ્રી ૫ શ્રી રત્નહર્ષ ગણિ ગજેન્દ્રાણ્યાં...
૨૨. ઇતિ રઘુવંશ ટીકા પત્ર ૧૨૪. સં. ૧૭૧૪ વર્ષે શકે ૧૫૭૯. દિ. શ્રાવણ સુદ નવ તિથી ભૃગુવાસરે પૂર્ણિમા પક્ષે કચ્છોલિવાલ ગચ્છે દુતિખ શાખાયાં ભ. શ્રી હેમરત્નસૂરીશ્વરાણ્યાં તત્ વાચનાચાર્ય કનકરત્ન તત્પટે વાચનાચાર્ય ચારિત્રરત્નજી શિ. જ્ઞેધાજી, મનોહરજી વિલોકનાર્થં કુંગર લિપિ કૃતં. પલ્લિક મધે રાજ્ય શ્રી વિઠ્ઠલાસ રાજ્યં.
૨૩. ઇતિ નવપદાર્થ વિચાર. સં. ૧૮૬૯ આ. વ. ૯ ખૂહતાંચલગચ્છે. વલ્લભી શાખાયાં વા. શ્રી પ્રેમરાજ્ય શિ. વિજયરાજ્ય શિ. દ્વલપતરાજ્ય ચેલા કિસનરાજ્ય વાચનાર્થં કચ્છ અંગીઆ મધે ચોમાસુ કૃત્વા.
૨૪. સમાપ્તાચેયં શ્રી ઉપદેશ ચિંતામણેરવચૂરિ. ગ્રંથાગ્રે ૪૫૦૩.

સૂરિ શ્રી જયશેખરપ્રભુપદ પ્રાપ્ત પ્રતિષ્ઠાત્રયા ।
 યા સૌ શ્રી મહિમશ્રિયા વિરચિતા પ્રણેશ્ચ શુદ્ધિ કૃતા ॥
 સા સર્વૈરપિ સજ્જનૈ સ્વહૃદયે મુક્તાવલિવત્પ્રુવં ।
 ધાર્યા નંદતુ.....કલુપ્ત વિષુલ અથાવચૂરિશ્ચિરં ॥
 સપ્તાધિકે સપ્તતિ નાગ્નિ વર્ષે ઘૃતૈઃ શતૈઃ પૂર્વમિતૈઃ પ્રવૃતિ । (૧૪૭૭)
 પૂર્ણા નિયૌ માસિવ માર્ગશીર્ષે પૂર્ણ કૃત શુદ્ધિતમેતદુચ્યૈ ॥ ૩ ॥



पट्टावलि

श्रीवीरप्रभुश्च स्वकीय विद्वसत्पट्टे मुदा स्थापितः ।
 सश्रीकाहसुतभूरिवाग्ग्यनिलयः स्वामि सुधर्माभिधः ॥
 तत्पट्टाभ्युञ्जराज्छंसगण्युत्तमंभू सुनामाभवत् ।
 मुक्तवाष्टौ तरुणी वि'षान्नवनवत् सुस्वार्थुकोटीश्च ताः ॥
 तत्पट्टे प्रभवामिधो गणुधरः शय्य'भवः श्रीयशो—
 लदाप्य श्रुतकेवली गतभवो मिथ्यात्वनिर्नाशकः ॥ १ ॥ पट्टपटी ॥
 श्रीब्रह्मणाहुसुयुक्त स्तत्पट्टे य विराजितः ।
 सम्भ्रातिशयी मु'प्यः सद्गुणुप्रकारान्वितः ॥ २ ॥
 संलूतेवि'ज्येथ शासनपतिः श्रीस्थूलभद्रः प्रभुः ।
 सुश्रीराय्य' मडागिरि ग'णुधरः कर्मारिभेता कृशम् ॥
 ज्येव' धीरजिने'द्रशासनगता श्रीसूरयो लूरिशः ।
 दुर्भिक्षादिककौ प्रमादवशतः स्तोत्रकक्रियाश्चालयन् ॥ ३ ॥
 तेषां य'द्रकुलोद्भवश्च ज्यसिं'डाः सूरयः शोभनाः ।
 तत् शिष्यो वरसद्गुणुश्च विज्याव्य'द्रः पठत्यागमम् ॥
 गाथा श्रीदशकालिकाद्गत—वरा सि'डिगं नेति ताम् ।
 तादावर्था हृदि स'वियार्थ' विधिमागं' दृश'यामास यः ॥ ४ ॥
 यैश्च प्रान्तसुतारकैर्जिनमतस्योद्भूतैः साधुकियां ।
 नूनश्री विधिपक्षगच्छमयिरात् संस्थाप्य य प्रोद्यत' ॥
 नानानेकजनः सुषो'धसहितः आद्वीकृता लक्षशः ।
 ते श्री सूरिवराय्य'रक्षित—गणुधीशा गणुवु लु'शम् ॥ ५ ॥
 श्री सोपारकपतनस्य—यतितो ज'णुयरित्र' मुदा ।
 श्रुत्वा येऽपि य मुक्तलाप्य पितरावागत्य शुर्व'तिके ॥
 लातवा संयममागमादि—विविधग्र'थामिपार'गमाः ।
 प्रापुः सूरिपदं स्वीकीयसुगुरो ज'यसिं'डसूरिशिकाः ॥ ६ ॥
 तत्पट्टोद्भय—शि'भरे सत्प्रद्योतन—नूतनाः ।
 अद्यान—ध्वांत उत्तारः श्रीधर्म'धोष—सूरयः ॥ ७ ॥
 नानानेक—जनौध हृद्वनवसंतस्संशयानेकधा ।
 येषामहसुत हंतुयुक्ति—जलधेः पार'गमानां सदा ॥
 नस्ताः सिं'डसमानतां विध्वतां वायां निनाहेन वै ।
 श्रीमंतोऽपि महे'द्रसिं'डयुरवस्ते रेजिरे गरुष्याः ॥ ८ ॥
 येषां प्रविलसद्दवाष्णी सुधेव वसुधातले ।
 प्रीत्याति प्राणुयेतांसि ते सिं'डप्रभवसूरयः ॥ ९ ॥



अज्ञानप्रयुरांधकारछरले लातुप्रला लासुरा ।
 ग्रंथव्याकरलुप्रभाष्यविसर - सिद्धांत - साहित्यकाः ॥
 छंदः सूक्ष्मविचार - शास्त्र सङ्गकार - व्याख्यायिनः ।
 राजतेऽयत्रगच्छनायकवराः श्रीगुणुनिधानाह्वयः ॥ १६ ॥
 संसारांलुनिधावसात् य तपसा सपूरिते सर्वतः ।
 पापोद्यन् मकरे जनान् प्रयततो ये तारयित्वा कृशं ॥
 यच्छन् जैनमतं जगज्जनदशानंद - प्रदानोदयात् ।
 राकापूष्युनिशाकराश्च गलुयाः श्रीधर्मभृतीश्वराः ॥ २० ॥
 श्रीधर्मभृतिस्सुरीशाः समग्रागमपारगाः ।
 गलुधारिल्लो जयंति श्रीशासनोन्नतिकारकाः ॥ २१ ॥
 ते श्रीमद् राजनगरे लांडागारे लिखापितः ।
 ते तैः श्रीजंलुद्वीपप्रज्ञपतेः सूत्रं स तत्र य पूरितम् ॥ २२ ॥
 दीर्घायुः ॥ श्री ॥

२८. श्री आचार दीनकर पत्र ३८२.

रसत्रिशिष्य रूप १६५६ वर्षे प्रोष्टे भासेय ।
 विशद्वर पक्षे पंचम्यां गुरुवारे ग्रंथोऽयं पूर्तिभापन्न ॥ १ ॥
 छंदेश शुद्ध शतो लोढा गेत्रे प्रथित लसङ्गीतौ ।
 आंगाणी शाभायां यलुवश्री राजपालाहवः ॥ २ ॥
 तज्जया राजश्रीस्तदंगणे धर्मवान् धनी धन्यः ।
 संधमुप्येऽस्ति साधु श्रीमच्छ्री ऋषलदासाप्यः ॥ ३ ॥
 तत्पत्नीरेषश्रीस्तदंगजः कुरुपाल नामास्ति ।
 अथरश्च सोनपाल आढयी लुपाल मान्यौ वै ॥ ४ ॥
 अमृतदे सुवर्णश्री द्वयोर्लाये यथाक्रमम् ।
 सिंधराजः श्रीयायुक्तः कुरुपालः सदंगजः ॥ ५ ॥
 दुर्गदासेऽस्ति तद्भ्राता सपत्नीकौ सुपुत्रकौ ।
 रुपयद्रोऽस्ति श्रद्धावान् विद्यते सोनपालजः ॥ ६ ॥
 एव सत्पुत्र यौत्रादि प्रपौत्रेथ युतेन वै ।
 त्रिये ऋषलदासेन लिखाप्य ज्ञान पूज्य ॥ ७ ॥
 आचारदीनकरोऽयं ग्रंथो विधिपक्षगच्छ राजनानां ।
 श्री धर्मभृतिस्सुरीश्वराणां हि विजयमानानां ॥ ८ ॥
 तस्य पदाञ्ज रवये कल्याणोद्दिशि सुरये ।
 दत्तो मुनिर्जने वाच्य, माना नंदत्वयं प्रति ॥ ९ ॥

(मंडारण रविचंद्रनी प्रत छ.)

श्री आर्य कल्याण गौतम स्मृति ग्रंथ

સાધેરભાવકોપપત્ર ખાલાનામવબુદ્ધયે ।
તત્પૂર્વ મવગમ્યૈષા દોર્ઘસિહીતતા પરં ॥ ૩ ॥
ચતુઃશતાનિ શ્લોકાનાં સાધર્મશીતિશ્ચ નિશ્ચિતા ।
ખાલાવબોધ સધ્ધૃતા વ્યાખ્યાતેડક્ષર સંખ્યયા ॥ ૪ ॥

૩૫. ભાવસાગરસૂરિ કૃતા ગુર્વાવલિ સમાપ્તા સં. ૧૬૬૨ વર્ષે માઘ સુદ ૮ ભોમ લખિતં. પંડયા સારણુ લીક્ષતે. શ્રી અંચલગચ્છે શ્રી ૫ ધર્મમૂર્તિસૂરીસર વિજય રાજ્યે આચાર્ય શ્રી ૫ શ્રી કલ્યાણસાગર સૂરિભિઃ ઉપાધ્યાય શ્રી ૫ શ્રી હેમમૂર્તિગણિ વાંચનાર્થે.
૩૬. જૈન પુસ્તક પ્રશસ્તિ સંગ્રહ ભા. ૧, શ્રી જિનવિજયજી સંપાદિત. ગંધવી પાડા, પાટણની પ્રત. ઇતિ પર્યુપણા કલ્પ ટિપ્પન પૃથ્વીચંદ્રસૂરિ કૃત. સં. ૧૩૮૪ વર્ષે ભા. સુ ૧ શનૌ, સ્તંભતીર્થે વેલાકુલે શ્રીમદંચલગચ્છે શ્રી કલ્પ પુસ્તિકા તિલકપ્રભા ગણિની યોગ્યામહાં અજ્યસિંહેન લિખિતા-મંગલં મહા શ્રીઃ દેહિ વિદ્યાં પરમેશ્વરી.
૩૭. શ્રી અંચલગચ્છાધિરાજ પૂ. ભટ્ટારક શ્રી ૫ શ્રી કલ્યાણસાગર સૂરય સ્તેષાં ગચ્છે વાયક શિરોમણી વા. શ્રી ૫ શ્રી સત્યશેખર ગણુય સ્તેષાં શિષ્યાવા શ્રી પૂ. વિવેકશેખર ગણુય સ્તેષાં શિષ્યા વાચ્યાતુરી તુરી ગંધી તાતી તાતી તાંશુ તાંશુ પ્રકાર પ્રવાહ હીર ચીર ચમત્કૃતા શેષગત નિરશેષતમ સ્તોત્ર સુ સોમ સૌમ્યાંગા કૃતિ પ્રાજ્ઞયતિ તત્તી સબ્જનાચાર્ય મુનિશ્રી ભુવનશેખર ગણુ તલ્લકુ ખાતા મુનિ પદ્મદેખરેણુ લિખિતં. સં. ૧૭૦૧ વર્ષે કાર્તિક માસે શુકલ પક્ષે પંચમ્યાં તિથૌ ગુરુવાસરે શ્રી ભુજ નગર મધે યદુવંશ શૃંગારહાર મહારાવત્રી ભોજરાજજી વિજ્યી રાજ્યે. (જૈન યુગ ૧૯૮૩).
૩૮. શ્રી પ્રતિષ્ઠા કલ્પ - કર્તાઃ કલ્યાણસાગરસૂરિ. પત્ર ૨૧. પોથી નં. ૨૦(૧).
૩૯. શ્રી પ્રતિષ્ઠા પત્ર - કર્તાઃ વિનયસાગર ગણુ. પત્ર ૩૧. શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિ કૃત પ્રતિષ્ઠાકલ્પ પરથી તૈયાર કરનાર વિનયસાગર નં. ૨૦(૨).
૪૦. પ્રતિષ્ઠા વિધિગત ણિંખપ્રતિષ્ઠા - કર્તાઃ કલ્યાણસાગરસૂરિ...પત્ર ૩૧, નં. ૨૦(૩).
૪૧. શ્રી દશવૈકાલિક સૂત્ર ટીકા (પત્ર ૫૬). અંચલગચ્છે શ્રી વિનયકંસ કૃતા સં. ૧૬૦૩ વર્ષે ૧૩ તીથૌ બુધવાસરે કાસર આમે ૫. ગુણુશીલ ગણુના લિખિતા ચ.
૪૨. ઇતિ વાયક શ્રી નિત્યલાલ કૃત પૃથ્વીચંદ્ર ચોપાઈ સંપૂર્ણ. સં. ૧૭૯૮ વર્ષે શ્રી અંચલગચ્છે અંબર નગરે મુનિ વનિતલાલ લખિતં ॥ શ્રી ॥ પોથી ૭૭/૬૮૪.
૪૩. શ્રી ગોડી પાર્શ્વનાથ સ્તવન પત્ર ૪, પોથી ૯૬, ક્રમાંક ૧૪૭૮.
ઇતિ શ્રી અંચલગચ્છે શ્રી નિધાનસાગર રચિતં ગોડી પાર્શ્વનાથ સ્તવનં. ગોડી પારસનાથજીની યાત્રાકું નવું તવન બ્નેકું તે લીખું છે, તે સમાપ્ત. મુનિ ૫ શ્રી કમલસાગર લખિતં સૂરત મધે.
૪૪. ઇતિ શ્રી તીર્થમાલા સ્તવાવચૂરિ સમાપ્તા. સં. ૧૬૧૬ વર્ષે કાર્તિક સુદિ ૧૪ શુકે શ્રી રાજવલ્લભ વણુારીશ સદ્ગત્યંબત ॥ શ્રી દેવવલ્લભ વણુારીશ સસક્ષ શ્રી વિવેકવલ્લભ વણુારીસ વૃતિ કૃતં. સહજ રત્ન લક્ષત. અંથાગ્રે ૫૦૦. સહી. કુલ પત્ર ૧૫.
(શ્રી માંડલ અંચલગચ્છ ભંડાર નં. ૫૧ ની પ્રત. શ્રી લા. દ. સં. વિદ્યામંદિર. નં. ૨૨૪૮૪)



૪૫. નવતત્ત્વ વિચાર ઝૂં નમઃ સર્વજ્ઞાય. ભદ્રારિક શ્રી દેવગુપ્તસૂરિ પ્રસાદાત્ શ્રી સિદ્ધસૂરિ આદેશાત્ શ્રી વીરં વિશ્વવિભુ શ્રીમદ્ધ વિધિપક્ષ ગચ્છનાથ ગુરુન્ શ્રી મેરુતુંગસૂરિન નરવા તત્ત્વાનિ વૃણોમિ.

* * *
 નવતત્ત્વ ગાથાભિઃ પૂર્વં કવિકવિચક્રવર્તિભિઃ ગુરુભિઃ
 પૂજ્ય શ્રીમદ્ભગવદ્દેવગુપ્તસૂરિશ્ચૈવ્યરચિ ॥ ૧ ॥

અંતેઃ શ્રી ગચ્છેશ ગુરુપદેશવશતસ્તસ્વાર્થ લેશં જહુ ।
 શિષ્યોડમું સ્વપર પ્રબોધ કૃતયે અંધાન્વિલોક્યાભિખત્ ॥
 ભગ્નદ્ગુર્જર વંશ સંભવ લસન્મારુક.....મથાગચ ।
 ધ્યાતાઈભજ્યસિંહ મંનિ રચનામભ્યર્થનામાપ્તુવાન્ ॥ ૨ ॥
 સારસ્કાર સુવર્ણરાશિ કલિતં સર્વાર્થ સિદ્ધિપ્રદં ।
 નવભિઃ.....સુતત્ત્વનીધિભિઃ સંપૂરિતં સર્વદા ॥
 પ્રસ્કૂજ્જદ્ગુણ સાધુવૃત્ત વિલસદ્ગતાં.....વિત ।
 શ્રી અંથોડયં સુજનોપકૃત્યભિમતો વિશ્વે ચિરં નિંદતુ ॥ ૩ ॥

* * *
 શ્રી પ્રજ્ઞાપના, શ્રી છવાભિગમ, શ્રી ભગવતી, શ્રી સમયવાયાદિ સિદ્ધાંત શ્રી તત્ત્વાર્થાદિ પ્રકરણ્ય અંથ ઘણા જોઈ શ્રી પૂજ્ય ગચ્છે શ્રી મેરુતુંગસૂરિ ગુરુપ્રસાદિ નવતત્ત્વ વિચારુ લિખિઉ જઈ. પત્ર નં. ૬૬૩.

* * *
 સં. ૧૪૬૮ વર્ષે કાગણ્ય સુદિ દ્વાદશી પુષ્પે તારાપુરે અંથોડયં સમર્પિત્. અથ સંખ્યાતા અસંખ્યાતા વિચારુ લિખિઈં યથા

૪૬. અંચલગચ્છની જે પદ્માવલિ. માંડલનો સંગ્રહ નં. ૫૮/૧૩૬ લા. દ. વિ. મં. પ્રત નં. ૨૨૮૯૧ તથા ૨૨૫૬૯. લખનાર મુનિ તત્ત્વસાગર છીંબડી મધે.

આ પદ્માવલિમાં શ્રી આર્ચરક્ષિતસૂરિને ૪૭ માં પદ્મધર અને શ્રી કલ્યાણસાગર સૂરિને ૬૪ માં પદ્મધર ગતાવ્યા છે, જે ગણિખર છે. શ્રી મેરુતુંગસૂરિ સુધી ત્રણ દેવીઓ વ્યાખ્યાનમાં આવતી એવો પણ હૃદયેખ છે. પાટણમાં કુમારયાજ સજ્જના સૂચનથી ચોથ કરનારા રહે ને ખીજ વિહાર કરી બચ, તે પ્રસંગ પણ અપાયો છે. આ પ્રસંગ ભીમશીં માણેકે છપાવેલ પદ્માવલિમાં પણ છે. સં. ૧૮૯૧/સં. ૧૮૭૧ માં આ પદ્માવલિઓ વખાઈ છે.

૪૭. ઇતિ શ્રી મલયગિરિ વિરચિતા સમ્પત્તિટીકા સમાપ્તાઃ સં. ૧૮૬૬. કાર્તિક સુદિ પ. સ. ૧૧ પં. અમરચંદ પરત વેચી. સ્વ હસ્તે દૂજે કોઈ ઉજર કરણ પાવે સહી. આંચલગચ્છે શ્રી પૂજ્યજીને આપી છે. પરવેમવર્દીજીની સાખ છે.

૪૮. ઇતિ શ્રી વિધિપક્ષગચ્છ સમાયકાદિ સમાચારી વિધિ સંપૂર્ણાઃ સં. ૧૮૬૬ વર્ષે કાર્તિક માસે સિતેતર પક્ષે દ્વિતીયા તીથૌ ગુરુવાસરે શ્રી અંચલગચ્છધિરાજ પૂજ્ય ભદ્રારક શ્રી ૧૦૮ શ્રી કાર્તિકસાગર-સૂરીશ્ચર શિ. મુનિ પ્રમોદસાગરેણ લિખિતા શ્રી કોઠારા નગર મધ્યે. શ્રેયઃ શ્રેયઃ શ્રેણ્યઃ શ્રેયશેસ્તાત્ શુભં ભવતું.



અક્ષરો મરોડદાર છે. વચ્ચે રહી ગયેલ શબ્દો ઉમેરાયેલ છે. આ પ્રત તા. ૧૮/૧૦/૭૬ સોમ, આસો વદ ૧૧ ના જોયેલ. વિધિપક્ષ (અચલગચ્છ) ની પ્રતિક્રમણ સમાચારી જાણવા આ મંથ અતિ મહત્વનો છે.

(શ્રી લા. દ. સં. વિ. મ. નં. ૨૨૪૫૫; માંડલ નં. ૨૨)

૪૯. પખ્ખીસૂત્ર આલાવખોધ. પત્ર ૨૩. (અચલગચ્છ જૈન જ્ઞાનભંડાર-ભુજ. ૩૭ખા નં. ૭, પૌથી નં. ૫૫) વિક્રમાત્ અનંદશરચંદ્ર ૧૫૯૦ (?) વર્ષે વિનયહંસ શિ. હંસસૌકાગ્ય લિખિતં.

૪૯. શ્રી અચલગચ્છે શ્રી ઉદયરાજ ઉપાધ્યાય શિ. વા. વિમલરંગ, પં. દેવચંદ્ર, પં. [૦] નગ (જા)નરંગ, પં. તિલકરાજ, સોમચંદ્ર, હર્ષરત્ન, ગુણરત્ન, દયારત્ન સમસ્તે પરિવાર યાત્રા. પં. જ્ઞાનરંગ, પં. હર્ષરત્ન યોમાસ કીધો. સંઘ આમહેન શ્રી ગુણનિધાનસૂરિ પ્રસાદાત શ્રીમાલ ખેતા વરસી છોમા ભજડા શ(રા)મા યાત્રા સફલ હજ્જે.

(અખુંદ પ્રાચીન જૈન લેખ સંદોહ, નં. ૨૦૩)

૫૦. અચલગચ્છે ગજસાગરસૂરિ, શિ. લલિતસાગર શિ. જ્ઞાનસાગરજી શિ. લક્ષ્મીસાગરજી શિ. પ્રીતિસાગરજી સિદ્ધાંત ચંદ્રિકા ચંપૂણી. મં. ૧૭૫૫ વર્ષે શાકે ૧૬૨૧ પ્રવર્તમાને માધ વદ ૧૨ કુમુદ બંધવવાસરે શ્રીમદણ્ણહીલપુર પતને લિખિતા (સુથરી ભંડાર).

૫૧. સુથરી ભંડારમાં અચલગચ્છીય આચાર્ય કૃત નવતત્વ યોપાઈ અનુ. નં. ૮૦, પૌથી નં. ૩૨ (૫). પૃથ્વીચંદ્ર ચરિત (શ્રી માલ્યિકચસુંદરસૂરિ કૃત) અનુ. નં. ૩૧, પૌથી ૧૭(૨).

૫૨. દેવાલઈ અચલગચ્છવલી જિનવર પૂજઉ તિહાં મનરુલિ ।

દેવાલઈ સુપાસનઈ ગયા હરખઈ આનન તાહાં થયા ॥ ૩ ॥

ભાવળી (રાણકપુર) અચલગચ્છના દેરાસરમાં મૂળ નાયક શ્રી સુપાર્શ્વનાથ છે.

(મેહ કવિ રચિત રાણિકપુર, ચતુર્થ પ્રાસાદ સ્તવન. જૈ. સં. પ્ર. વર્ષ, અંક ૬. રચના સં. ૧૪૯૯, કાર્તિક)

૫૩. પૂર્વિ વર્દ્ધમાનભાઈ જ્યતા ઉચ્છી (નરેલી ગામમાંથી) ચાહણુ સામિં વાસ્તવ્ય સાસરા માંહિ તવ શ્રી ભદ્રેવા શ્રી પાર્શ્વનાથ ચૈત્યકારાપિતં સં. ૧૩૩૬ વર્ષે અચલગચ્છે શ્રી અજિતસિંહ-સૂરિણામુપદેશન.

(ભદ્રેવા પાર્શ્વનાથ ચાણુરમા સર્વ શતાબ્દા ચંથમાં આ લેખ છે.)

૫૪. ચાણુસ્મામાં નિત્ય વિનય જીવનમણિવિજય જૈન શાસ્ત્ર મંગ્રહમાં પો. નં. ૫૪, ક્રમાંક ૧૨૬ માં ઉપદેશ ચિંતામણિ વૃત્તિ, પૃ. ૩૩, લે. મં. ૧૫૫૬, ભા. વ. ૪.

૫૫. ઉપરોક્ત ચાણુસ્માના જૈન જ્ઞાનભંડારમાં ચિંતામણિ સગ્રીક છે. તેને અંતે આવી નોંધ છે : મં. ૧૫૫૬ વર્ષે ભાદ્રવા વદ ૧૪ સોમવાસરે શ્રી પત્તનનગરે અચલગચ્છે લિખિતા.....શ્રી રંગવર્દ્ધન ગણ્ણિન્દ્ર શિલ્યાણાં ધ્યાવર્દ્ધન ગણ્ણી પં. ધર્મવર્દ્ધનગણ્ણીપ્રવરાણામેવા પ્રતિ; શ્રીભુવતુ.

૫૬. ઉપરોક્ત ભંડારમાં પો. ૭૭, ક્ર. ૨૪૨ માં શ્રી તીર્થંકર પ્રભુની વિનતિભાસ વિગેરે પ્રત. પાના ૨૧ ની પ્રશસ્તિ.



સં. ૧૦૨૫ (?) [૧૪૨૫] વર્ષે 'સ્વયં' લિખિત' જ્યેષ્ઠેશ્વરસૂરિ માધ સુદ ૭ ગુરુવાસરે. સુંદર અક્ષરોવાળી પ્રાચીન પ્રત છે.

(આ પ્રશસ્તિ અને જ્યેષ્ઠેશ્વરસૂરિનાં હરતાક્ષસ્વાળી પ્રતિમા અંતિમ પત્રનો બ્લોક આ ગ્રંથમાં આવેલ છે. તથા એ જ પ્રતની જ્યેષ્ઠેશ્વરસૂરિ રચિત પર (બાવન) કૃતિઓ વિનતિ સ્તોત્રાદિનો પરિચય પણ આ ગ્રંથમાં આવેલ છે.)

૫૭. શ્રી અનંતનાથ જૈન જ્ઞાન ભંડાર (ખારેક બબ્બર)ના સંગ્રહની પ્રત નં. ૩૦૨૪. પૂ. દાદાશ્રી ગૌતમસાગરજી મ. સા. દ્વારા સ્વ હસ્તે લિખિત ૩૯ કલમો. અંતે "લિખિત' ગૌતમસાગરજી સ્વ હસ્તે..." આ પ્રમાણે લખેલ છે.

(આ પ્રતના અંતિમ પત્રનો બ્લોક પણ ઉપરોક્ત શ્રી જ્યેષ્ઠેશ્વરસૂરિના હાથે લખાયેલ પ્રતિમા બ્લોક સાથે જ આ ગ્રંથમાં આવેલ છે.)

૫૮. 'જૈન તીર્થ સર્વ સંગ્રહ' ભા. ૧, ખંડ ૧, પૃ. ૧૧.

અમદાવાદના શેખના પાડામાં શ્રી પાર્શ્વનાથ ભગવાનનું દેરાસર છે. આ મંદિર સં. ૧૮૦૦ લગભગમાં અંચલગચ્છીય શ્રી સંઘે બંધાવેલ છે. આમાં દશમા સૈકાની સ્વામ આરસની પ્રાચીન ચોરિસી છે. લાકડાનાં તોરણો અને થાંભલાતું કામ સુંદર અને નકશીવાળું છે.

૫૯. શિરોહીના રાજમહેલ તરફ જતી રાડક ઉપરથી જૈન મંદિરોની શ્રેણી શરૂ થાય છે. એક સાથે આવેલા પંદર જિનમંદિરોથી આ મહોલ્લો દેરા શેરી નામે ઓળખાય છે. તેમાં પ્રથમ શ્રી અંચલગચ્છનું પ્રાચીન મંદિર આવેલું છે. આ મંદિર કયા મહાપુરુષે બંધાવ્યું, એ જાણવાને કશું સાધન નથી. પરંતુ, જાણુ મુજબ સિરોહી વસ્થાનાં ૧૫૯ વર્ષો પહેલાં આ મંદિર બનવા માંડ્યું હતું. આ મંદિરમાંથી સં. ૧૪૬૩, સં. ૧૪૮૩, સં. ૧૪૮૭ વિ. ના પ્રાચીન શિલાલેખો મળી આવે છે.

મૂળ ગ્લારામાં મૂળનાયક શ્રી આદીશ્વર ભગવાનની પંચતીર્થોના પરિકર યુક્ત એક જ મૂર્તિ ખિરાજમાન છે. તે ઉપર લેખ નથી. ભમતીમાં સ્થાપન કરેલી ૧૫ મૂર્તિઓ ઉપર સં. ૨૦૦૧ ના વૈશાખ સુદિ ૬ ના પ્રતિષ્ઠા લેખો છે. તેની સાથે સિદ્ધચક્રનો પટ છત્રીમાં સ્થાપના કરેલો છે. મૂળનાયકની સન્મુખ સમવસરણમાં ચોમુખની સ્થાપના કરેલી છે. ગૂઢમંડપ, રંગમંડપ, નવચોટી અને ભમતીમાં પ્રતિમાનો પરિવાર ઠીક પ્રમાણમાં છે. તેમાં વિવિધતાની દૃષ્ટિએ નોંધવા યોગ્ય મૂર્તિઓમાં ગૌતમ સ્વામી, ચક્રેશ્વરી દેવી, શ્રી માણિભદ્રવીર, મરુદેવા માતા, રાજર્ષિ ભરત ત્રિ. ની પ્રતિમા પાષાણમાં છે. મંદિરની સામે એક હાથીતું પાષાણશિલ્પ નિર્મિત છે. ભમતીની દેરીઓ પાસે જમણા તરફ આરસની દેરીમાં શિવલિંગ, પાર્વતી અને નંદી વિ. ની સ્થાપના છે. આ મંદિરનો છેલ્લો સુવર્ણદંડ-કળશ અને ધ્વજ સં. ૨૦૦૧, વૈ. સુ. ૬ ના રોજ ચડાવવામાં આવ્યા હતા. દેરા શેરીમાં જમણી તરફ પૌષ્પશાળામાં યતિ ભટ્ટારક છે.

['જૈન તીર્થ સર્વ સંગ્રહ' ભા. ૧, ખંડ ૨, પૃ. ૨૪૦. (શિરોહી જિનમંદિર)]

૬૦. સુરત વક્રીલતો ખાંચો. ધાગાબંધ જિનાલયમાં મૂળનાયક શ્રી સંભવનાથ ભગવાન. પાષાણ પ્રતિમા ૪૪, ધાતુપ્રતિમા ૧૦૭, બંધાવનાર અંચલગચ્છ સંઘ, સં. ૧૯૨૦ લગભગ. હમીટી શેઠ આણુભાઈ ખીમચંદ. હાલત સારી છે. ૧૨૯૫ ની પ્રાચીન ધાતુમૂર્તિ છે.

['જૈન તીર્થ સર્વ સંગ્રહ' ભા. ૧, પૃ. ૭૫. (અંચલગચ્છ જિનાલય - સુરત)]



૬૧. કાત્યાયન ગોત્રીય શ્રીમાલી શેઠ મુંબ શાહે ભોરોલમાં અંચલગચ્છની વલ્લભી શાખાના આ. પુણ્યતિલકસૂરિના ઉપદેશથી સં. ૧૩૦૨ માં શિખરખંધ જિનમંદિર બંધાવ્યું અને તેની પ્રતિષ્ઠા કરાવી. એક વાવ પણ બંધાવી. જેમાં બંનેને બંધાવતાં કુલ ૧૧ કરોડ રૂપિયાનો ખર્ચ થયેલ. ૧૪૪૪ થાંભલાવાણું ૭૨ દેરીઓથી યુક્ત જિનાલય મુંબ શાહે બંધાવેલ. ત્યારે ૧૧૦૦ જૈનોનાં ઘર હતાં. આજે પણ નેમનાથનું ભવ્ય મંદિર છે. આ પ્રતિમાજી અહીંના જીર્ણ તળાવના ટેકરામાંથી મળી આવ્યા હતા. સં. ૧૯૨૨ ભા. સુ. ૩ ના પ્રતિષ્ઠા થયેલ છે.

૬૨. ભદ્રેશ્વર તીર્થ જીર્ણોદ્ધાર

[‘અંચલગચ્છ યજ્ઞવલ્કિ’ પૃ. ૮૯. (અંચલગચ્છ જિનાલય, ભોરોલ)]

ગુરુ ઉપદેશ કરાવીયોજ, તેહનો જીર્ણોદ્ધાર।

દોઢ લાખ દોરી ખરચીજી, તેઓએ તિહાં મનોહાર ॥ ઢાળ ૩૫ ॥

અંચલગચ્છાધિરાજ દાદા શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિજીની પ્રેરણાથી શ્રેણિ શ્રી વર્ધમાન-પદ્મસિંહ શાહે ભદ્રાવતી-ભદ્રેશ્વરના જિનાલયનો સં. ૧૬૮૨ થી ૧૬૮૮ વચ્ચે જીર્ણોદ્ધાર કરેલ.

[‘જૈન તીર્થ સર્વ સંગ્રહ’ ભાગ ૧, ખંડ ૧, પૃ. ૧૪૦]

૬૩. સં. ૧૫૬૬ પં. જયહેમરચિત સં. ૧૫૭૩ માં હર્ષામોદના શિષ્ય ગયંદીએ રચેલી તીર્થમાલામાં જણાવાયું છે કે ચિતોડમાં ૩૨ જિનાલયનો સમાવેશ છે.

એ જ પાનામાં ૨૨ મા નગરમાં અંચલગચ્છીય શીતલનાથ મંદિરનો ઉલ્લેખ છે. આજે તે ચિતોડમાં આ જિનાલય છે કે નહિ, તે તપાસ કરાવવી ઘટે.

[‘જૈન તીર્થ સર્વ સંગ્રહ, ભાગ ૨, પૃ. ૩૪૧ (અંચલગચ્છ જિનાલય, ચિતોડ-મેવાડ)]

૬૪. ઉદયપુરમાં અંચલગચ્છીય બે જિનાલયો :

ઉદયપુર (રાજસ્થાન)માં મોતી ચૌહાનમાં શ્રીશ્રીમાલી શેઠ અંચલગચ્છ જૈન સમાજ શેઠિયાનાં ઘરો અને જિનમંદિર છે. આ શેઠિયાઓએ શ્રી અખિલ ભારત શ્રીશ્રીમાલી શેઠિયા સમાજની રચના કરેલ છે. આ શેઠિયા-જિનમંદિરના કલાત્મક દરશનો ખ્લોક આ ગ્રંથમાં આપાયેલ છે. ખીજા અંચલગચ્છીય જિનમંદિરનો ઉલ્લેખ ‘જૈન તીર્થ સર્વ સંગ્રહ’માં છે. (ઉદયપુર દીલ્હી દરવાજાની અંદર, ખમેસરોંકી થોલ, આદિનાથ ભગવાનનું જિનમંદિર છે. વહીવટદાર અંચલગચ્છ ઉપાધ્યક્ષ કમિટી. મંદિરની સાધારણ હાલત છે.

૬૫. જીરાવલ્લિ જૈન તીર્થ. (અંચલગચ્છીય આચાર્યો - શ્રાવકોના લેખો)

તા. ૧૪-૩-૭૬ ના અંચલગચ્છાધિપતિ પૂ. પાટ આચાર્ય ભગવંત શ્રી ગુણસાગરસૂરિશ્વરજી મ. સા. સહ શ્રી આણુ મહાતીર્થનાં ભવ્ય જિનમંદિરો ને પ્રતિમાજીનાં દર્શન કરવાનો લાભ મળેલ. ત્યાંથી વિહાર કરી તા. ૧૬-૩-૭૬ ના શ્રી જીરાવલ્લિ પાર્શ્વનાથ તીર્થની યાત્રાનો પણ લાભ મળેલો. આ જીરાવલ્લિ તીર્થનો જીર્ણોદ્ધાર થઈ ગયેલ છે. આ તીર્થની સ્થાપના અને ઉદ્ધારમાં અંચલગચ્છેશ શ્રી ધર્મબોધસૂરિ, શ્રી મેરુતગસૂરિ, શ્રી જયકાર્તિકસૂરિના ઉપદેશથી અંચલગચ્છીય શ્રાવકોએ સારો પ્રયત્ન કરેલ છે, જેના પ્રતિક રૂપે પ્રતિમાજી લેખો તથા દેવકૃતિઓ પરના શિલાલેખો છે.



ડેરી નં. ૨૮, ૨૯, ૩૦, ૩૨, ૩૫ ના શિલાલેખો સુવાચ્ય છે. જૂના પ્રતિમાજીઓ લાંડારી દેવામાં આવેલ છે. શ્રી જીરાવલ્લિ પાર્શ્વનાથનાં મૂળ પ્રતિમાજીને આ તીર્થના મુખ્ય જિનાલયની બહારની જમણી બીંત લગતીમાં બિરાજમાન કરાયેલ છે. પ્રતિમાજીને લેખ કરાવેલ છે. એ મૂળનાયક પ્રભુજીની (પ્રતિષ્ઠા) કાયમ રાખી હશે એમ લાગે છે. આ મૂળ શ્રી જીરાવલ્લિ પાર્શ્વનાથની પ્રતિમાનો ફોટો આ ગ્રંથમાં અપાયેલ છે.

૬૬. માંડવી (કચ્છ)માં શ્રી ખરતર ગચ્છ જૈન જ્ઞાનલાંડાર, શ્રી સુપાર્શ્વનાથ જિનાલયમાં છે. આ લાંડારમાં પ્રાચીન સંગ્રહ સારો છે અને સુરક્ષિત છે. તેમાં અંચલગચ્છ સાહિત્ય પશુ સારા પ્રમાણમાં છે. ઉતાવળથી જોવાયેલ સૂચિપત્ર અને પ્રતો મુજબ અંચલગચ્છનું ટેટલુંક સાહિત્ય આ મુજબ છે :

નં. ૧૦૮/૨૧૨૩ 'યોગ રત્નાકર ચોપાઈ' કર્તા : નવનશેખરજી

નં. ૧૨૧/૨૩૦૬ 'કર્ણ કુતુહલ સટીક' કર્તા : સમુતિહર્ષ

નં. ૧૨૩/૨૪૪૭ 'તાજીક સાર ટીકા'

નં. ૧૨૪/૨૩૬૨ 'વિદ્વિચિંતામણિ' કર્તા : વિનયસાગરસૂરિ

નં. ૧૨૫/૨૪૦૬ 'ભુવન દીપક ગૃહભાવ' નં. ૧૩૧/૨૫૩૪, મહાદેવી ગ્રંથ ટીકા

નં. ૭૨/૫૫૬ 'દાનોપદેશમાલા' સિંહતિલકસૂરિ શિષ્ય

નં. ૭૩/૬૧૬ 'રત્ન સંચય' મૂળ. પત્ર ૧૧

નં. ૭૮/૮૪૭ વિદ્યાસાગરસૂરિ કૃત નારકી, ૧૭૨૮ પ્રશ્નોત્તર

નં. ૭૮/૫૫ 'ઋષિમંડલ ગ્રંથ' ધર્મવૈષ્ણવસૂરિ.

નં. ૮૦/૯૪૬ 'દેવરાજ નૃપ કથા' ક્ષમાલાલ શિ. જ્ઞાનસાગર.

નં. ૯૦/૧૨૨૬ 'તારાયંદ કુરુચંદ ચોપાઈ' વિનયશેખર કૃત.

નં. ૯૩/૧૩૦૭ 'પ્રિયંકર નૃપ રાસ' જ્ઞાનમૂર્તિ ૨. સં. ૧૬૯૬.

નં. ૯૩/૧૩૦૮ 'પુણ્યાદ્યનૃપ ચોપાઈ' વિજયશેખર ૨. સં. ૧૬૮૧.

નં. ૬૬/૪૭૯ 'શાંખ પ્રભુમ્ન સિતાકથાનક'—પ્રાકૃત' મહિંદ્રસૂરિ કૃત (?)

'અષ્ટોતરી સ્નાત્ર વિધિ' જ્ઞાનસાગર શિ. પુણ્યાદિસિંધુસૂરિ રાજ્યે લિખિત.

નં. ૯૩/૧૩૧૦ 'શ્પસેન રાસ' જ્ઞાનમૂર્તિ રચના. સં. ૧૬૯૪.

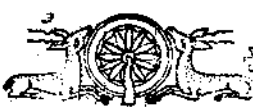
નં ૯૪/૧૩૨૬ 'સિદ્ધાચલ શ્લોકો' ગુલાબશેખરજી.

નં. ૮૮/૧૧૭૨ 'અંચલગચ્છ પટ્ટાવલિ' પત્ર ૧૫.

નં. ૧૩૫/૨૬૪૪ 'અભિવદન ચિંતામણી કોશવૃત્તિ' ઉ. દેવસાગરજી રચિત પત્ર ૩૫૦, સારી મરોડ પ્રત છે. લે. સં. ૧૮૭૯.

૬૭. રાધનપુર અંચલગચ્છનું જિનમંદિર (રાધનપુર પ્રતિમા લેખ સંગ્રહ)

રાધનપુરમાં બંબાવાળી શેરીમાં બીજુ દેરાસર શ્રી શામળા પાર્શ્વનાથનું છે, તે અંચલગચ્છનું છે. શ્રી હીરસાગર યતિના ઉપદેશથી બનેલું છે. શેરીની પોળ તથા મેડો અંચલગચ્છનાં છે. અંચલગચ્છના સાધુઓ મેડા ઉપર ઉતરતા.



શ્રી આર્ય કવ્યાગ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ

આ દેરાસર ત્રણ ગભારાનું છે. વચ્ચેના ગભારામાં મૂળનાયક શ્રી શામળા પાર્શ્વનાથ ભગવાનની સપરિકર પંચતીર્થી સાથેની મૂર્તિ છે. બે કાઉસગીયા તથા બેઠેલ પ્રતિમા સફેદ આરસનાં છે. તેમાં મૂળનાયક સહિત આરસની ૧૨ અને ધાતુની ૨૯ પ્રતિમાઓ છે. ઉપરનાં ઉપર ત્રણ ગભારા છે, તેમાં આરસની ૭ પ્રતિમા છે. નીચે મૂળનાયક પ્રભુના સલામંડપમાં ત્રણ ગોખલામાં ૩ આરસની પ્રતિમા છે. મૂળ ગભારામાં ધાતુની ત્રિતીર્થી ૧ છે. તેની પાછળ લેખ છે. આ દેરાસરમાં પ્રવેશ કરતાં એક બાજુ એક મૂર્તિ છે. તેને કુલદેવી તરીકે માને છે. તેને કુલાલાના લોલાડામાં કુટુંબના લોકો માને છે, અને વૈશાખ સુદિ ૧૧ ના રાજ સ્નાન લખાવાય છે.

૬૯. શ્રી જિનવરેન્દ્રાણાં રાશિ નક્ષત્ર યોનિ હંસક ગણ વિરોધકાદિનાં જ્ઞાતવ્યા. વિલોકનીયા વિબુઘૈઃ શ્રી અંચલગચ્છે આચાર્યશ્રી ભાવવર્દનસૂરિભિઃ લિખિતં. પં. ચારિત્રનિધાનાં કૃતે. શ્રી જિનશાસનમાંહિ સમક્રિત ધારીનીઈ એતદ્વા બોલ બરયા જોઈઈ તે બોલ શ્રી ગુરુમુખિ સાંભલી લિખીઈ ઇઈ. (પૃષ્ઠ માત્રા લખાણુ છે.)

૬૯. 'કુમાર વ્યાકરણમ્' કર્તાઃ મેરુતુંગસૂરિ.

આદિઃ અથ પરસ્મૈપદાનિ। અથ નેતરાણિ દશવિભક્તીનાં પૂર્વાણિ નવ નવ વચનાનિ પરસ્મૈપદાનિ સ્યુઃ તિ તસ્ય અતિ, સિ થસ્ય થ, મિ વસ્ય મસ્ય, એવં સર્વાંત્ર વચન ॥ ૧૦ ॥ છ ॥

અંતઃ : ચારુતરે વા વૃદ્ધિ આર, ઉતરેવા દ્વિ સંખ્યક્ષરવૃદ્ધિઃ સ્યાત્ આર એભ્યા ॥ ૩૪ ॥ ઇતિ શ્રી મેરુતુંગસૂરિ વિરચિતાયાં બાલાવબોધ વૃદ્ધિતો વારઘાતિ અષ્ટમઃ પાદઃ સમાપ્તઃ એવં પદ ૩૪ ॥ છ ॥ અંથોઅંથ ॥ ૪૮૦ ॥ છ ॥ છ ॥ સં. ૧૪૯૩ વર્ષે આવણ્ય વદિ નવમ્યઃ શનો લિખિતં.

(રાજસ્થાન પ્રા. વિ. પ્રતિષ્ઠાન-જ્ઞેધપુર. સૂચિપત્ર ભા. ૩. B. નં. ૧૭૪૫/૧૭૩૮૫, ૨. સં. ૧૪૭૩)

૭૦. 'કાતંત્ર બાલાવબોધ વૃત્તિ, વૃત્તિકારઃ શ્રી મેરુતુંગસૂરિ.

(રાજસ્થાન પ્રા. વિ. પ્રતિષ્ઠાન-જ્ઞેધપુર. સૂચિપત્ર ભા. ૩ B. નં. ૧૭૪૪/૧૦૧૧૮. આ પ્રત સં. ૧૫૨૪ માં લખાયેલ છે.)

૭૦. 'લિંગનિબુધોઅંથ' કર્તાઃ શ્રી કલ્યાણુસાગરસૂરિ (અંચલગચ્છીય)

(રાજસ્થાન પ્રા. વિ. પ્રતિષ્ઠાન-જ્ઞેધપુર સૂચિપત્ર ભા. ૧, પૃ. ૨૭૪. પુસ્તક નં. ૨૩૧૮, નં. ૪૫૩.)

૭૧. 'જંદસ્તવ.' કર્તાઃ વાચનાચાર્ય ધર્મનંદન.

આદિઃ : નત્વા હૃદિ મહાનીરં, સર્વંસં જગદ્ગુરુમ્ ।

આર્યાદિનાં રુપ સંખ્યા, પ્રસ્તારાદિનામહં જીવે ॥ ૧ ॥

સર્વાંતઃ ગુરુ મધ્યાદિ ગુરુસ્વતુકલા સિદ્ધા ।

ચતુર્માત્ર ગણાઃ પંચ સ્યુરાર્યાદિષુ સંસ્કૃતાઃ ॥ ૨ ॥

॥ ઇતિ ॥ જંદઃ શાસ્ત્રમ્ ॥

(રા. પ્રા. વિ. પ્ર. સૂચ્ય નં. ૧૯૯૮)



७२. 'जैन कुमार संभवम्' कर्ता : जयशेखरसूरि. नं. २४१/७०१. पृष्ठमात्रा लप्ताणु.
सं. १५४८ वर्षे पोष मासे कृष्णपक्षे अमावास्यायां तिथौ
शुक्रवासरे अथ लक्षत ॥ ७ ॥ उदयवंतु होन्थो गच्छनायकः
लेखकना आश्रीवादः ॥ ७ ॥ दिन् जतुनीं उदरि उदयंतुः ॥ १ ॥
(सांगरकर ज्य. री. धन्वीदृष्ट, पूना)
७३. उपरोक्त अथ अने जे संग्रह. नं. २४२/१५२. पृष्ठमात्रा लप्ताणु.
७४. उपरोक्त अथ अने जे संग्रह. नं. २४३-२१/२८ पत्र. पृष्ठांमात्रा लिपि. सं. १५१६ वर्षे
का. सु. २ जयसुंदरसूरि शि. धर्मनीधि मुनिना आलेखि.
७५. उपरोक्त अथ अने उपरोक्त संग्रह. वृत्तिकार : धर्मशेखर. २. सं. १४८२. नं. २४४/१३७०.
६६ पत्र. पृष्ठमात्रा लिपि.
अंते : पं. देवयंद शि. गण्डि विजयसागर ज्येयं.
७५. आ जे अथ अने आ जे संग्रह. वृत्ति : धर्मशेखर. नं. २४५/२३१. पृष्ठ मात्रा.
७६. 'ऋषभपंचाशिका अवयूरि'. कर्ता : धर्मशेखर गण्डि. (Volume XIX. Section II, Part I)
प्रशस्ति : पं. धर्मशेखरगण्डिभिः कृतः कथा उद्धार. अथात्रे. ११६३
७७. 'ऋषभदेव धवलपांघ.' कर्ता : गुणुनिधानसूरि शि. सेवक. पृ. १०४; नं. ७८.
७८. 'गुणुवर्मा कथा' भाण्डिकचसुंदरसूरि. २. सं. १४८४.
(Volume XIX. Section II. Part I, Pp. 243.)
सं. १४८६, आसो सुद १०, शुधवासरे श्री आणुदिल पत्तने श्री जिनयंद्रसूरिणा पुस्तकं
लिपितं. भरतर गच्छे.
७९. 'श्री गुणुवर्मा कथा' भाण्डिकचसुंदरसूरि कृत. पृ. २४५.
सं. १६१८ मंडा वदि १० गुरौ. श्री अंयलगच्छे वा. कमलशेखर गण्डि पुस्तिकां लिपायिते.
८०. 'श्री यंद्रप्रल यरित्रम्'
शरु : दष्टोऽपि दष्ट जन्लोचन.....
प्रशस्ति : श्री पत्तन वास्तव्यैः पद्माराजकथावरवनाक्षैः ।
पुना लीमा देता दमार ता श्रेष्ठि देता कैः ॥ १ ॥
सअक्षशाईवरे रासा वाच्छाकमालिधेः रिष्यैः ।
पाठया भातरस्रोंगा विष्णायगैः श्रापि संसूक ॥ २ ॥
श्री अंयलगच्छेशः श्री म-भाण्डिकचसुंदर गुरुणां ।
श्री भतिभेरेणामिह शिष्य श्री राजवर्द्धनगण्डिनां ॥ ३ ॥
श्री यंद्रप्रलयरितं विहारितं लक्षितं लावितै रेतै ।
द्विग्राणु तिथि (१५५८) प्रमिते वर्षे स्वपरोपकाराय ॥ ४ ॥
सुधलित सुचयन रयनं सन्नभन पावनं य जिनयरित ।
नद्यादायंद्राकं सदसि सतां वाच्यमानमिह ॥ ५ ॥
(Volume XIX, Section II, Part I, Pp. 278. No. 158)



૮૧. 'કાલિકાચાર્ય' કથાવચ્ચરિ.'

૨૧૩ : નચરંસિ ધારાવાસે (અંચલગચ્છીય ધર્મપ્રલસૂરિ)

(Volume XIX, Section II, Part I, Pp. 143)

૮૨. 'કલ્પ. કાલકકથાવચ્ચરિ.'

અંચલગચ્છીય શ્રી ધર્મશેખર શિ. ઉદયસાગર કૃત કલ્પસૂત્ર વૃત્તિ અંતે આ કાલકકથાવચ્ચરિ છે.

(Volume XVII, Part II, Pp. 192-193)

૮૩. અંચલગચ્છીય મંત્રી શ્રી કર્પદી અને કુમારપાળ રાજ્ય વચ્ચે વચ્ચાંચલ અંગે થયેલ ચર્ચા અંગે અન્ય ગચ્છીય આચાર્ય દ્વારા રચિત નોંધ પ્રાપ્ત થાય છે.

નૃપતિ પ્રમુખાનેક શ્રાવકેઃ સહિતઃ પ્રભુઃ ।

વિદધે દ્વાદશાવર્ત વન્દનાં વિનપાન્વિતામ્ ॥ ૪૪૦ ॥

“તસ્મિનવસરે શ્રાદ્ધઃ શ્રી કર્પર્ધપિ મન્ત્રિરાટ્ ।

ઉતરાસકગતો જુમિં પ્રામાજ્યર્ધદત્ત વન્દનામ્ ॥ ૪૪૧ ॥

અદષ્ટપૂર્વ આચારઃ ક ઇત્યુકતે મહીભૂજ્ઞ ।

સિદ્ધાંત વિધિરેષોડપીત્યાહ શ્રી ગુરુરુત્તરમ્ ॥ ૪૪૨ ॥

ઇતિ શ્રી રુદ્રપલ્લીય ગચ્છાલંકાર શ્રી સંઘતિલક્ષ્મી શિષ્ય શ્રી સોમતિલકસૂરિ વિરચિત' સં. ૧૫૧૨ વર્ષે આષાઢ માસે કૃષ્ણ પક્ષે નવમ્યાં લિલેખ.

શ્રી સોમતિલકસૂરિ રુદ્રપલ્લીય ગચ્છના હતા. તેઓએ સં. ૧૫૧૨માં 'શ્રી કુમારપાલ ચરિત્ર' પદ્યબદ્ધ બનાવેલ છે. આ ગ્રંથ 'કુમારપાલચરિત્ર સંગ્રહ' (સં. જિનવિજયજી) ગ્રંથમાં છપાયેલ છે. તે ગ્રંથના પૃ. ૨૩ પર ઉપરોક્ત શ્લોકો છે. આ ચરિત્ર ૭૪૦ શ્લોક પ્રમાણુ છે.

૮૪. ઉપરોક્ત બે શ્લોકો અંગે એક પ્રાચીન વહીમાં પણ લખાણુ પ્રાપ્ત થાય છે. જેમાં શરૂમાં શ્રીશ્રીમાલી શ્રાવકોની ઉત્પત્તિ ઇત્યાદિ વર્ણન છે. અચલગચ્છના આચાર્યોનાં જીવનવૃત્તાંતો પણ છે. તેમાં લખેલ છે : 'એ તેષાં સલોક કુમારપાલ ચરિત્રે રુદ્રલિયા ખરતર કૃત'...મંત્રીવર્ધ' શ્રી કર્પદી'એ શ્રી હેમચંદ્રસૂરિને વસ્ત્રના છેડા (આંચલ)થી વંદના કરી, જેથી કુમારપાળ રાજ્યએ શ્રી હેમચંદ્રસૂરિને પૂછયું : 'આ મંત્રી વચ્ચાંચલથી કેમ વંદના કરે છે?' શ્રી હેમચંદ્રસૂરિજીએ કહ્યું : 'સિદ્ધાંત-વિધિરેષોડપિ.' અર્થાત્ આ પણ શાસ્ત્રની વિધિ છે. એટલે વચ્ચાંચલથી ક્રિયા કરવી એ શ્રી તીર્થંકર ભગવંતોની આજ્ઞા છે. શ્રી રુદ્રપલ્લીય (ખરતર) ગચ્છના આચાર્ય દ્વારા આ શ્લોકોયા સચિત થાય છે કે અન્ય ગચ્છીય આચાર્યોમાં સર્વગચ્છ સમદર્શિતા હતી.

૮૫. વિક્રમના સત્તરમા સૈદ્ધામાં થયેલા ખરતર ગચ્છના મુનિવર્ધ' શ્રી સમયસુંદર ગણિ કૃત એક ગીત પ્રાપ્ત થાય છે, જે સમયસુંદર કૃતિ 'કુસુમાંજલિ'માં (પૃ. ૨૩ તથા ૩૫૬) પર છપાયેલ છે. તે આ મુજબ છે :

ભદારક તીન ભયે બડલાગી.

જિલુ દીપાયહી શ્રી જિનશાસન, સખલ પડૂર સોલાગી ॥ ભ. ॥ ૧ ॥



ખરતર શ્રી જિનચંદ્રસૂરીસર તમા હીરવિજય વૈરાગી ।
 વિધિપક્ષ શ્રી ધરમમૂરતિ સૂરીસર મોઢો ગુણ મહાત્યાગી ॥ ભ. ॥ ૨ ॥
 મત કોઈ ગર્વ કરઈ ગચ્છનાયક, પુણ્યદશાહમ બગી ।
 સમયસુંદર કહઈ તત્ત્વવિચારઈ, ભરમ બય જિમ ભાગી ॥ ભ. ॥ ૩ ॥

કવિવચ્ય શ્રી સમયસુંદર ગણિની ગુણુઆહીતા આ કાવ્ય દ્વારા પ્રગટ થાય છે. આ કાવ્યમાં ત્રણે ગચ્છના નાયકોને મહાત્યાગી તરીકે વર્ણવી, કોઈ પણ ગચ્છનાયક ગર્વ નથી કરતા, એ આમરી પુણ્ય દશા છે. કવિ કહે છે કે, તત્ત્વ વિચારો તો ભ્રમ દૂર થશે.

૮૬. અહીં નીચે પ્રગટ થતું લખાણ વહીમાંથી ઉદ્ધૃત કરેલ છે, જે વહી જીર્ણ હતી. તે પરથી અચલગચ્છાધિપતિ શ્રી પુણ્યસાગરસૂરિજી (સં. ૧૮૭૦)ના સમયમાં ઉદ્ધૃત થયેલ છે. તે પ્રત પરથી અક્ષરશઃ લખેલ છે. ઇતિહાસ રસિકોને વાંચતાં જ સમજાઈ જાય, તેથી તેનો સારભાગ અલગ આપેલ નથી. અન્ય ગચ્છના આચાર્યો અને આવકોએ તથા દિગંજરાચાર્યોએ પણ વિધિપક્ષ ગચ્છની સમાચારી સ્વીકારી એ અંગે લખાણ છે.
- ૮૭ શ્રી ગુરૌ વિહારકુર્વન્ સતિ મેવાડ દેસે જાડાપલ્લી ગ્રામે જાડાપલ્લીય ગચ્છે શ્રી જયપ્રભુસૂરિણાં વૈરાગ્યપ્રાપ્તાઃ કેનાપિ કારણૈઃ એકસ્મિન્ સમયે શ્રી ગુરુણાં અધ્યવસાય કૃત્યે આચાર્યપદે કુર્વન્ સંતિ, સુગુરુણાં ગચ્છ સમજનિ. ગચ્છસ્ય માલિન્યં આધાકર્મ દષ્ટવા વૈરાગ્યં પ્રાપ્તઃ પશ્ચાત્ આચાર્ય-પદે સ્થાપિતઃ..... સ સર્વેણુડસિત્વા મૃતઃ અતઃકારણાત્ વૈરાગ્યં પ્રાપ્તઃ સપ્તાધિક દ્વિશત પંડ્યાં સંજ્ઞે સહોટાપિકા ચર્મપાટિકઃ મુક્તાઃ ગુરુ સમીપે ચરિત્રં ગદીતવાન્ ગુરુભિરસ્તસ્ય યોગોદ્ઘાટનં કારિતં સિદ્ધાંત પાઠિતઃ આચાર્ય પદં દત્ત તસ્ય આવકા અંચલગર છે સમાયાતાઃ.
૮૮. 'દ્વાદશશત અષ્ટાદશ ૧૨૧૮ સંવચ્છરે શ્રીગુરુણાં વિહારં કુર્વંતઃ સતિ સોહપુરે નગરે પાંચધારિતઃ તત્ર વિદ્યાધરગચ્છે શ્રી સોમપ્રભસૂરિઃવૈરાગ્યપ્રાપ્તઃ કેનાપિ કારણૈઃ સઃ બહિર્ભૂમિં ગત્વા પશ્ચાત્ વલ્લમાનં નગર પ્રતોદ્યાં પ્રતિ દ્વીશિષ્યૌ કાલં કૃતઃ કારણાત્ વૈરાગ્યં. સુગુરુ પાસ્વે ચારિત્ર, યોગોદ્ઘાટનં કૃત્વા આચાર્ય પદં દત્તં સપ્ત પંડ્યા સંજ્ઞેઃ સા વિદ્યાધરીગચ્છી શાખા...એકા ગઢ યોગાલગિરિ દ્વિતીયા મંડલે નગરે તૃતીયા સિંહપુરથી પૂર્વગઢ યોગાલગિરૌ બાપ્પલકસૂરિ તસ્ય પ્રતિબોધિત આમરાજા ગુર્જરી ધરિત્ર્યાં મોઢોપરિ અડાલજ્ઞ જ્ઞાતિ સ્થાપનાં બાપ્પલક શિષ્યત્રયં ભવ્યં જાતં સા સિંહપુરસ્થા (શ્રી સોમપ્રભ સૂરિ) શ્રીમપ્રભસૂરિ (૧) પ્રતિબોધ નિર્મયા જ્ઞાતિ. પશ્ચાત્ ગુરવો વિહારં કુર્વંતઃ વાહાણુ સમિપિ પ્રાપ્તઃ તત્ર તૃતીય દિગંજરસ્ય શાખા વર્તંતે સા પિચ્છિકાન્ દધતિ સ્મ તસ્ય શાખાયાં વીરચંદ ભદ્વારકાચાર્ય. સ વાદ સ્થલેત હારિતઃ તેન સમાપાદશતથતિભિઃ સહ ચારિત્રં ગૃહિત્વા તસ્ય આવકા વીરવંશ વિધિપક્ષ સમાગતાઃ
૮૯. શ્રી ગુરુણાં વિહારં કુર્વંત શ્રી શત્રુંજય તીર્થં કુર્વંત પાલિતાણા સંજ્ઞે પ્રાપ્તઃ તત્ર વલ્લભિગચ્છં દ્વિતીય નામ પાલિતાણાગચ્છ શ્રી પુણ્યપ્રભસૂરિ એકાહીલ સા ગુરુણાં અષ્ટ પઠનાન્ કાલં કૃતઃ કેનાપિ કારણે ગુરુણા સમકૃ પાસત વાટિકાસ્યા તસ્મિન્ સમયે એક ક્ષુણ્ણ (ગાલ સાધુ) કૃપ વિલોક રું



नार्थं न्तः भूर्छां योगेन पतितः अतः कारणात् वैराग्यतः त्रिषुत्रोस पंड्या सधकं लुलके श्री गुरुपार्श्वे आरित्रं गृहितवान् जेगोडडनं कृत्वा आचार्यपदं दत्तं ततः आवकाः अयलगच्छे आगताः श्री धर्मधोषसूरिः तत्पट्टे मडेन्द्रसूरिस्स्य स्थंलन तीर्थे यतुर्मासी स्थिताः अस्मिन् प्रस्तावे श्री पयुषिष्ठा पर्वसमानं श्री कल्पवाचनां कुर्वद्विलः रेजोमुक्त तस्मिन् समये गुरवे। द्विगताः गुरुणां शिष्यःपदं योग्यं द्राडपिन् संघगच्छं ज्येष्ठा लूय सिंहापुर अस्थैव श्री सोमप्रलसूरि अस्थेयं श्री सोमप्रलसूरीणां शिष्यानुशिष्य श्री महेन्द्रसिंहसूरिणां आतेयः श्री सूरिपट्टे स्थापितः धृति पंचम गच्छनायकः आचार्याणां पूर्वं यतुःशाभा लभूव अथ... ज्ञात्वा ज्येष्ठाशाभानां मध्ये प्रविष्टाः श्री सिंहाप्रलसूरि तत्पट्टे श्री अजितसिंहसूरि तत्पट्टे देवेन्द्रसिंहसूरि तत्पट्टे सिंहतिलकसूरि तत्पट्टे मडेन्द्रप्रलसूरि तत्पट्टे मेरुतुंगसूरि तत्पट्टे ज्येष्ठातिं सूरि तत्पट्टे श्री ज्येष्ठसरीसूरि, तत्पट्टे श्री सिद्धांतसागरसूरि तत्पट्टे श्री भावसागरसूरि तत्पट्टे श्री गुणनिधानसूरि तत्पट्टे श्री धर्ममूर्तिसूरि तत्पट्टे श्री कल्याणसागरसूरि तत्पट्टे श्री अमरसागरसूरि तत्पट्टे श्री विद्यासागरसूरि तत्पट्टे श्री उदयसागरसूरि तत्पट्टे श्री कीर्तिसागरसूरि तत्पट्टे श्री पुण्यसागरसूरि चिरं ज्ञयात्.

६०. श्री गुरुभ्यो नमः श्री वल्लभी शाभायां पुण्यप्रल शिष्य आचार्य पुण्यरत्नसूरि शि. आ. सोमरत्नसूरि शि. आ. राजसिंहसूरि शि. आ. पुण्यतिलकसूरि शि. आ. उदयप्रलसूरि शि. आ. उपाध्याय देवाणुं शिष्य आचार्य सोमयद्रसूरि शि. आ. लुवनतुंगसूरि शि. आ. रंगरत्नसूरि तस्य प्रस्तावे श्री मेरुतुंगसूरि गच्छाधीशः तत्समये गुरो तीर्थे स्थापना पश्चात् श्री मेरुतुंगसूरिणा यात्रा कुर्वति स्म. सप्रतिभामलिधानं विलोक्य शाभा आचार्यस्य अलिधानं दृष्ट्वा अतः कारणात् असमंजसं लभूवः अद्य प्रलति आचार्य पदं न ददामि श्री आ. रंगरत्नसूरि शि. उपाध्याय श्री धर्ममूर्ति (मेरु) गुरु शि. उ. श्री शीलमेरु शि. पंडित शिवमेरु शि. वायक भानुमेरु शि. वायक विवेकेशभर शिष्य पं. मुनिसंज्ञे नविन वडिका उद्धरिता सं. १५७६ वर्षे ज्येष्ठे उद्धार लिखितं पूर्वं ज्येष्ठे विडिका विलोक्यमाना सकीटकेन अज्या अतः कारणात् लभूवो आदाः गताः जे लब्धास्ते लिखिताः ते ये विडिकाविलोक्य अतः विडिका विशेषेण प्रवर्तिता सा. वडिका चिरनंदतु ओ रस्तु.
६१. श्री अयलगच्छे श्री मेदपाट शाभायां महोपाध्याय श्री प श्री उदयराज्ज तत् शिष्योपाध्याय श्री प लक्ष्मिरत्नज्ज तत् शि. पं. श्री मडिभराज्ज तत् शि. वा. लुवनराज्ज तत् शि. वायक लुवनराज्ज गण्णी गन्धेन्द्राणां तत् शि. वृद्ध पं. श्री ह्रीराणुं दण्ण गण्णी पं. श्री लक्ष्मिराज्ज पं. लक्ष्मिराज्ज मुनिवर पं. श्री लक्ष्मिराज्ज शि. मुनि मेधराज्ज चिरं ज्ञयात्.
६२. श्री आर्यरक्षितसूरिः पट्टे ज्येष्ठसिंहसूरि तत्पट्टे धर्मधोषसूरि तस्य गुरुः प्रतिभोधितः सयंभरदेश राट् प्रथम सिंहा श्री पार्श्वनाथस्य पूज्यन् कृतः पंचशतः आष्टिका लज्जि कृता येन गुरुणा येनान् गच्छान् प्रतिभोधयः विधिपक्ष मार्गं प्रापितः श्री गुरौ विहारं कुर्वति सति मेवाड देशे जाडापल्ली-गामे जाडापल्ली गच्छः वडगच्छस्य द्विव्यदार सप्तति शाभायां श्री ज्येष्ठप्रलसूरि सप्ताधिक द्वि सप्तति पंड्या संज्ञैः गुरौ पार्श्वे आरित्रं गृहितवान् आचार्यपदं दत्तं तस्य गच्छ कियताः आवकाः अयलगच्छ मध्ये आगताः कियतोऽपि ज्ञात्रकैः राडद्रकै गृहिता तथापि त्रयोदश कुटुंबानि प्राग्वत्स्य पंचकुटुंबानि उपदेशस्य, त्रिण्णी कुटुंबानि श्रीश्रीमालिनः जे तैः कुटुंबैः विधिपक्ष

श्री आर्य उध्याग गौतम स्मृति ग्रंथ



માર્ગ" સમાચરિ. સં. ૧૨૧૮ દ્વાદશાષ્ટાદશ સંવત્સરે. યત્પાપં ચિત્રોડભગ્ને યત્પાપં ગોવધ્ધિકે, યત્પાપં યસ્ય પુરુષસ્ય ન નકુલં નૈવ મન્યતે ॥ ૧ ॥ મૂર્તિભંગ સહસ્રેસુ ગવ્યાં કોટિ વધેન ચ યત્ કૃતં પાપ તે પાપ તત્ સર્વં ચુરુ લોપનાત્ ॥ ૨ ॥

પત્ર ૧૦. આ પત્રમાં આગળનાં ૮ પાનાંમાં શ્રીશ્રીમાળી બ્રાહ્મણોનું જૈન ધવુ" ને કુલગુરુ સ્થાપના આદિ લખેલ છે. ગોત્ર અંજે ઠીક ઠીક ઇતિહાસ છે. લિં. ૧૯-૧૦-૭૬, આસો સુદ ૧૨ મંગળવાસરે. વ્યાડમેર નગરે. ચાતુર્માસ મધે કલાપ્રભસાગર.

૯૩. 'વિદ્વદ્વિંતામણિ અંથ' નં. ૫૬૯. પત્ર ૧૦. કર્તા : વિનયસાગરસૂરિ
(૧૨૬ શ્લોક પ્રમાણુ આ અંથ છે.)

શરૂ : ઓ. શ્રી અંચલગચ્છેશઃ પૂજ્ય ભદ્રાકં શ્રી ૧૦૮ શ્રી શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિ સદ્ગુરુભ્યો નમઃ

શ્રીમદ્ગાંધીશરી વક્રાત્મૂલસૂત્રમવાખ્યહિ ।
કૃતં સારસ્વતં ચેન તતોડનુભૂતયે નમઃ ॥ ૧ ॥
અ ઇ ઉ ઋ લૃ સમાનાઃ સૂત્રમષ્ટાક્ષરં પરં ।
હસ્વ દીર્ઘં પ્લૂત ભેદાઃ સવર્ણા હિ પરસ્પરં ॥ ૨ ॥
એ ઐ ઓ ઔ સંધ્યક્ષરા એ પત્રોભયોસ્વરા અથ ।
અવજ્ઞર્ણા નામિન હય વરાદિ સાંતમિત્યથ ॥ ૩ ॥
આઘંતાણ્યાં ચ સૂત્રાણિ સંજાયાઃ સાંત સંતિ ચ ।
ઇયં સ્વર ઉવચ્ચુરુ રૂલુભ્યેયૂતતઃ પરં ॥ ૪ ॥

અંત ભાગ : વિદ્વદ્વિંતામણિ અંથ કંક પાઠે પઠંતિયે ।
તેષાં વકત્રે નરીનર્તિ સર્વદા શ્રી સરસ્વતી ॥ ૧૨૨ ॥
શ્રી વિધિપક્ષ ગચ્છેશાઃ સૂરિ કલ્યાણસાગરાઃ ।
તેષાં શિષ્યૈર્વરાચાર્યૈઃ સૂરિ વિનયસાગરૈ ॥ ૧૨૩ ॥
સારસ્વતસ્ય સૂત્રાણાં પદ્યખંધેા વિનિર્મિતા ।
વિદ્વદ્વિંતામણિ અંથઃ કંઠપાઠસ્ય હેતવે ॥ ૧૨૪ ॥
પુષ્પદંતૌ મહીગંગા યાવન્મેરુર્મહાણુવઃ ।
તાવન્નંદ ત્વયં અંથેા શ્રી સૂત્રામૃત મધપરાટ્ટ ॥ ૧૨૫ ॥
સારસ્વતસ્ય વક્તાવ્યા, ન્યુદાહરણ સંચુતૈઃ ।
વિનયસાગરાચાર્યૈઃ રલેખિત્સત્વરં ॥ ૧૨૬ ॥ ઇતિ અંથ ॥

૯૪. 'કર્મવિપાક - અંધસ્વામિત્વ' કર્મઅંથ ૧ લો. વિવરણુ. કર્તા : મતિચંદ્ર (અંચલગચ્છીય)
(રચના સમયઃ સં. ૧૮૪૮ પહેલાં)

કર્મઅંથને અમતે : ગુણુચંદ્રગણિ શિષ્યેણ મતિચંદ્રેણ ધીમતા ।
વ્યાખ્યા કર્મવિપાકસ્યા, લેખિ બાલાવખોધિની ॥
ઇતિ પ્રથમ કર્મવિપાક બાત્રાવખોધ સમાપ્તઃ ॥



वीरं बोधनीधिं धीरं, नत्वा यरम ङ्गिनेश्वरं ।

लिप्यते मतियंद्रेणु, वार्ताकर्म स्तवस्य य ॥ १ ॥

अंत : छति अधस्वामित्व आलावबोध संपूर्णः सं. १८४८ वर्षे मडा वदि १० दिने, मेरुधर्म गण्डिना लिपिता. श्री मुनरा ङ्गिंदर मधे.

६५. 'श्री शतपदिका'- ताडपत्रीय अंध.

श्री अंधल (विधिपक्ष) गच्छने सौथी प्राचीन अने प्रायः प्रथम अने विरल आ ताडपत्रीय अंध अंलातना ज्ञानलंडारमां विद्यमान छे. अंधनी प्रशस्ति आ मुज्ज्ज छे : प्रशस्तिः ध्वं य विक्रमद् गुणुरस रवि संध्ये वर्षे (१२६३) श्रीमदार्थरक्षितसूरि शिष्याणुं श्रीमन्मयसिंहसूरिणुं पट्टालंकृतिभिः धर्मबोधसूरिभिर्विद्वंधा ततश्च तामतिगंभीरार्थत्वात् व्युत्पन्नमतीनामेव सुभाषणोधां तद्विद्वेषां तु किंशिशिष्यास गम्यामेव तत् स्तेषामवगम्य श्री धर्मबोध सूरिणुं श्रुतांतेवासिभिरपि तत्पट्ट...श्री महेन्द्रसिंहसूरिभिर्विक्रमाद्दुधि अह सूर्य संध्ये सवत्सरे (सं. १२६४) सैव अंध पद्धतिः क्वचिदाधानं क्वचिद्दुद्धरणुं, क्वचित् कम विरयनां य विधाय कानि...वधिकांयपि प्रश्नोत्तराणि प्रक्षिप्य सुकुमारमतिनामपि सुभाषणोधा भवत्विति किंशिद्विस्तारवती विद्धे ॥ ६ ॥ लद्धमस्तु यतुर्विध संधस्य. अथात्र पर०० छति शतपदिकालिधाना प्रश्नोत्तर पद्धतिः समाप्त ॥

प्रशस्ति संध पत्र प३, विभाग १.

(श्री शांतिनाथ ज्ञानलंडार, अंलात. ताडपत्रीय पत्र संध्याः ८२)

६६. 'श्री शतपदी प्रश्नोत्तराणि.'

नमो ङ्गिनागभाय श्री वीराय नमस्तस्मै ।

यो दृग्भया...ल संस्थितः दुर्गडयानल स्थितः ॥

यो ज्ञानं पूज्यते पूज्यै स्तक्षरश्रुतं स्तुवे ॥ १ ॥

श्री वाग्भट्ट मेरु (आडमेर जूना) दुर्गे पल्लीवाल वंशे श्रेष्ठि लासणु आवके अणुव. तत्पुत्राः श्रेष्ठि पालूधक्षल वीरदेव नामानखयः श्री. पालू भार्या इपिणु तत्कुक्षि समुत्पन्नौ द्वी पुत्रौ अंअणु गुणुदेव संज्ञ डौ ॥

श्रेष्ठि वीरदेव पत्नी वीरमती मोल्ही छति पैतृकं नाम तस्या सुतो गुशैर्विशाल गुणुपाल तस्य अय गछेर देरी.

छति विनयज्ञा छतश्च डम्भीरपत्तनः वास्तव्य श्रेष्ठिनाय नाम तस्यांगणु श्रेष्ठि सादलः तस्य सडयारिणु सदा सन्तुष्यन विधान तत्परा श्रेष्ठि श्रेष्ठिनी सुडवदेरी सुआविका तत्पुत्रे जिनशासनप्रलायकः सः कडूय आवकः तस्य सडोदरा लजिनी अनारतं दान शील तपो भावनादि विशिष्ट धर्मध्यान परायण्णा मोल्ही आविका तथा सा कडूया भाता उडक आवक-स्तस्यांते डेलणुस्तेन सा कडूया आवकेणु य उडक आवक श्रेयोडर्थ श्री पार्श्वनाथ ङ्गिंणु श्री वाग्भट्ट मेरु मडादुर्गे मडावीर यैथे सप्तविंशत्यधिके त्रयोदश शतं (१३२७) स्थापितम् सा

श्री आर्य कव्याल गौतम स्मृति ग्रंथ

तन्मया शुभशीलसत्यहृदया धर्मैक शुद्धशया ।
 ज्ञता विद्वद्भ्यु देव्यगण्यमुदया निस्तत्र धर्मौत्वया ॥
 तत्पुत्रो लसद्दुत्तमैक सुयशाः श्री तेजपालसिंधः ।
 यंगाध दधता गुणालिनिदिता तस्यामला वर्तते ॥ ५ ॥
 तन्मया रघुधीराभिधसुराणसिंहाहूव धनाभ्य सोमाकाः ।
 राभतित्रगीभ्रवृका धृति नाग्न्य वांग्ल स्तिस्त्रः ॥ ६ ॥
 मुभ्यस्य तेषां रघुधीरकस्य कलत्रमिंदुस्तनयो गपाभ्यः ।
 सुतांग नञ्जेलमहेगुणुता आंआलिधानः य विभाति पौरः ॥ ७ ॥
 तथा द्वितीयस्य राणसिंहाभिध स्वरंगीरति रम्य रुपा ।
 लार्था विभाति लवोदधिं य तिलीधुरानंदित आप्त वर्गा ॥ ८ ॥
 अथां तृतीयश्च धनाहव यस्या श्री संध कार्येकर तस्य नित्यं ।
 पत्नी धनादे धुरि धार्मिकाणां मूलीवयंकू पस्तुतेमुत्रपो ॥ ९ ॥
 पुनः यतुर्थस्य लस्य सोमाधिकस्य, धर्मार्थरते रतस्य ।
 लार्था लसत्सोमलदेनी नाग्नी मद्दार्धकाहवा तनया यकास्ति ॥ १० ॥
 धन्यादि सकल परिकर समन्वितौ तौ धनाभ्य सौमाभ्यौ ।
 रेभति जितमानौ, संप्रतिकाले विजयमानौ ॥ ११ ॥

श्री सिद्धांतसागरगुरुत्तम सूरिराज पद्मोदयादि द्विवसेश्वरसंनिधानां श्री लावसागरगणेश्वर पुंगवानां प्राप्तोद्देशमथ पट्टित्थिलिर्मितेऽब्दे (१५६० वर्षे)

स्ववृद्धमातुः सुकृतस्य हेतोः सुश्राविका देवदण्डेवि नाग्न्याः ।
 सुवर्णवर्णुं सकलैः प्रकाशैः श्री कल्पमाली लिपितां प्रकामं ॥ १३ ॥
 यावद्दीनेशः कुरुते प्रकाशं स्थैर्यं वयावद् भजते सुरादिः ।
 तावन्मुनीनां प्रकाशैः प्रभोदात् प्रवाच्यमानं ज्यताच्चिराय ॥ १४ ॥

धृति श्री कल्पप्रशस्ति. विप्र ज्ञान्या शुभं भवतु.

(श्री मोहनलाल ज्ञानभंडार, सुरत. प्र. २४१)

१००. 'श्री नंदीसूत्र वृत्ति.'

सं. १५०८ वर्षे ज्येष्ठ मासे शुक्ल पक्षे शुभवारे छेगलयादमश्री श्री धर्मशेखरसूरेश्वराणां प्रथोऽथं मोढ ज्ञानीय धर्माकेन लिपिता.

(श्री डंसविजय शास्त्र संग्रह, वडोदरा. प्र. ६२)

१०१. 'श्री यंत्रप्रशस्ति सूत्रं.'

सं. १५६८ वर्षे अंयलगच्छे श्री मालिकयकुंजरसूरि गुरुणां शिष्य श्री विजयहंस मंडो-पाध्याय स्व हस्तेन स्व शिष्य पंडित प्रवर पुण्यप्रल गण्णि येला उर्ध्वलाल वाच्यनाथं. लिपितमिदं यंत्रप्रशस्ति सूत्रं. शुभं भवतु लेपाक पाठकयो.

(श्री ड. सु. सं. ज्ञानभंडार, सुरत)

श्री आर्य कल्याण गौतम स्मृति ग्रंथ

१०६. 'श्री उपाशक दशांग सूत्रम्.'

सं. १५६७ वर्षे ई. व. ८ शुधवारं चित्रकूट दुर्गे राणधिराज श्री वलुधीर राज्ये ॥ श्री अंयलगच्छे वा. रंगतिलकगण्डि लिखितं. श्री ओकेश वंशे प्राभेया गोत्रे. मंत्रीश्वर भापर भा. भावलदे ॥ पुत्र मं. सोना भा. सोनलदे पु. मं. शीया भार्या शीर. यदे पुत्र मं. रुरािन दि. भा. पिता लंडार सार्थे. शुभं भवतु. कल्याणुमस्तु.

(श्री व. से. सं. ज्ञानलंडार, पाटणु. म. ३४७)

१०७. सं. १५६७ वर्षे ओकेश वंशे सा. नरपति भार्या मडिरी पुत्र सा. वस्तुपाल तत्पुत्र सा. धसर सा. वेगराजेन पुस्तिका लिखापिता. श्री अंयलगच्छे वा. श्री हेमकुशलगण्डि शि. पं. विनयराजभ्यां प्रदत्ता शुभंभूयात् श्री पार्श्वनाथ प्रसादात्.

(श्री यी. क. ज्ञानलंडार, कपडवंज)

१०८. 'श्री लघु संत्र्यल्लो वृत्ति.'

सं. १६०० वर्षे लाप्रपद मासे शुक्ल पक्षे १३ रवी पातिसाड श्री साडम्बालम राज्ये अलवर मडादुर्गा श्री य गुणुनिधानसुरि विद्यमाने वा. लालशेभर गण्डि तत् शि. कमलशेभरेणु लिखितं सुभ्राविका ज्येष्ठी पठनार्थं.

(श्री सु. वि. शास्त्र लंत्र्यल, छाण्डी)

१०९. 'श्री कालिकायाय कथा.'

सं. १६०५ वर्षे द्वितीय वै. सुद १० दिने श्री अंयलगच्छे ओरुवाल सातिय काला परार गोत्रे सा. कूलणु पुत्र सा. पाताल पु. श्रीवंत पु. मांडा सा. सांडा, सोडिल, मोडिल, सोडिल भार्या मुडादे पुष्यनीपाल! सडितेन नागपुर नगरे श्री वेवराज गण्डि शि. पुन्यलज्जि मडोपाध्याय तत् शि. लानुलज्जि सा. सडितेन.

(भा. श्री जि. या. सं. ज्ञानलंडार, भिकानेर)

११०. 'श्री विचार सतरि अवसरि.'

सं. १६०७ वर्षे चैत्र सुदि १५ शनिवासरे श्री अंयलगच्छेश श्री प धर्मभूर्तिसुरेश्वर विजय राज्ये वा. श्री तेजसमुद्रगण्डिभिः पं. श्री लोण्डीतिगण्डि शि. येला जयसमुद्रमुनि लपत.

१११. 'श्री ज्ञान पंचमी कथा.'

सं. १६१६ वर्षे भागसर सुदि २ सुल नक्षत्रे अंयलगच्छे अकणर जलालदीन विजय राज्ये श्री मेवात मंडले तिन्नरा नगरे श्री धर्मभूर्तिसुरि विजय राज्ये श्री पुष्यलक्ष्मी मडोपाध्याय शि. श्री लानुलज्जि उपाध्याय शिष्यणु साध्वी चंद्रलक्ष्मी शिष्यणु करमाछ शिष्यणु प्रतापश्री धारी पठनार्थं. शुभं भवतु.

(श्री. डॉ. वि. सं. शास्त्र संत्र्यल, वडोहरा. म. ४३७)

११२. 'श्री शुक्रसाहेली कथा रास.'

श्री अंयलगच्छे पं. मडिमातिलक गण्डि लिखितं श्री अडमदावाड नगरे पु. लवलक्ष्मी लणु-नार्थं सं. १६२१ वर्षे आसो वदि १३ सोमं.

(भा. श्री. हा. वि. सु. ज्ञानलंडार, अंलात)



[૪૦૬]

૧૧૩. 'શ્રી ઉવવાઈ સૂત્ર વૃત્તિ.'

સં. ૧૬૨૩ વર્ષે માર્ગશર માસે સુદિ ૯ ગુરુવારે અંચલગરબે પં. વિદ્યાશીલ ગણિ શિ. મુનિ વિવેકમેરુ ગણિ ઉપદેશીન યોર શુદ્ધિ વાસ્તવ્ય મહં ખામા ભાર્યા લખાઈ પુત્ર મહં. વાસાણુ દ્વિતીય ભાત વસુ સહિતેન શ્રી ઉવવાઈ સૂત્ર સત્ પુણ્યાર્થે લિખાપિતા દિને દિને વાચ્યમાન ચિરં નંદતુ.

(પં. ભા. વિ. સં. શાસ્ત્ર સંગ્રહ, રાવનપુર. પ્ર. ૪૫૨.)

૧૧૪. 'શ્રી કલ્પસૂત્ર વૃત્તિ.'

સ્વસ્તિ શ્રી સં. ૧૬૨૫ વર્ષે આસો સુદિ ૧૫ બુધે લિગતિર (લખતર) ગ્રામે શ્રી. જુઠા સુત શ્રી. રાણા સુ. શ્રી. નરદેવ સુ. શ્રી. યાતા ભાર્યા દાડિમદે સુત શ્રી. તેજ, શ્રી. નાકર, શ્રી વાકર, શ્રી. જ્યેષ્ઠ, શ્રી. કમળશી, શ્રી. વિમળશી ભગિની રુપાઈ પંચ વધૂ પ્રમુખ કુટુંબ સહિતેન આવિકા દાડિમદેવ્યા શ્રી કલ્પસૂત્ર સટીક લિખિત. શ્રી વિધિપક્ષ ગચ્છાધીશ શ્રી ધર્મમૂર્તિસૂરિ વિદ્યમાને શ્રી હર્ષવર્દનગણિ શિ. પં. શ્રી ભાવકાર્તિ ગણિ શિ. પં. ક્ષેમકાર્તિ ગણિભ્યઃ પ્રદત્ત. સાધુજનૈર્વાચ્યમાન ચિરં નંદાત.

(મ. શ્રી કાંતિવિજયથ સં. શાસ્ત્ર સંગ્રહ, છાણી)

૧૧૫. 'શ્રી ગાહા લંકાખણ સવૃત્તિ.'

સં. ૧૬૨૬ વર્ષે ભાદ્રવા વદિ ૬ બુધ દને શ્રી અંચલગરબે ભટ્ટારિક શ્રી ધર્મમૂર્તિસૂરિભિઃ ॥ શ્રી લિપીકૃતં વા. અભયસુદંરેણુ ॥ શ્રી ॥

(શ્રી. જૈ. વિ. જ્ઞાનભંડાર, અમદાવાદ)

૧૧૬. 'શ્રી નંદીસૂત્ર.'

ધૃતિ શ્રી નંદીસમ્મતા. સં. ૧૬૨૯ વર્ષે ચૈત્ર સુદિ ૪ દિને શ્રી મેડતા નગરે ચોધરી મંડલીક જ્યેષ્ઠપુરા લિખિત પં. દેવચંદ્ર ગણિ શિ. પંડિત શ્રી વિજયસાગરગણિ યોગ્ય.

(આ. શ્રી વિ. ને. સ. ચિત્કોષ, ખંભાત. પ્ર. ૪૭૪)

૧૧૭. 'શ્રી પંચભાવના સ્વાધ્યાય.'

શ્રી પૂજ્યશ્રી ગચ્છાધિરાજ શ્રી ભાવસાગરસૂરિ પંડિત પ્રવર શ્રી પં. ક્ષમામૂર્તિ ગણિ શિ. પં. વિજયમૂર્તિ ગણિ લિખિત શ્રી પાટણ મધે લિ. સં. ૧૬૨૯ પોષ વદિ ૧૦ સોમે.

(શ્રી આ. ક. સં. જ્ઞાનભંડાર, અમદાવાદ)

૧૧૮. 'શ્રી ઔપપાતિક સૂત્રવૃત્તિ.'

સં. ૧૬૩૦ વર્ષે માર્ગશર વદિ ૯ ભોમવારે શ્રી અંચલગરબે વા. શ્રી વેલરાજ શિ. શ્રી પુણ્યલબ્ધિ મહો. શિ. શ્રી ભાનુલબ્ધિ ઉપાધ્યાય વાચનાય લિખિતા. તિબ્બરા મધે પાતિસાહ જ્વલાલદિન અકબર રાજ્યે.

(આ. વિ. મેવસૂરિ સં. જ્ઞાનભંડાર, અમદાવાદ)

૧૧૯. 'શ્રી કલ્પસૂત્રમ્.'

શ્રી અંચલગરબે શ્રી શ્રી શ્રી ૬ ધર્મમૂર્તિસૂરિ વિજય રાજ્યે વા. શ્રી તેજસુદ્ર ગણિ ત. શિ. નાથિ ભાણસુદ્ર તત્ ગુરુભાઈ ઠ. વેણા લિ. સં. ૧૬૩૭ વર્ષે મહા વદિ ૪ રવિવારે.

(શ્રી જૈ. વિ. જ્ઞાનભંડાર, અમદાવાદ)



१२०. 'श्री विमलमन्त्री रास.'

सं. १६३४ वर्षे शाके १४९९ प्रवर्तमाने कार्तिक मासे शुक्ल पक्षे चतुर्थी तिथौ लोमवासरे श्री अच्यलगच्छे मातर ग्रामे लिपितं. श्री शुभं भवतु.

(आ. श्री वि. ज्ञानसूरि शास्त्र संग्रह, छाष्टी)

१२१. 'श्री शांभुप्रद्युम्न रास.'

सं. १६४२ वर्षे श्री विधिपक्षगच्छे वा. श्री यारित्र लाल तत् शि. वा. श्री गजलाल गण्डि तत् शि. ऋषि जयलाल लिपितं श्री देवपत्तन मध्ये वाच्यमानं चिरंञ्जयात्.

(श्री जैन विद्याशाळा ज्ञानलंकार, अमदावाद)

१२२. 'श्री शारदीय नाममादा.'

श्री अच्यलगच्छे उपाध्याय श्री विनयमूर्ति तत् शि. मुनि लक्ष्मीसागर पठनार्थं. परोपकारार्थं सं. १६४२ मार्गसिर सुदि ४ सोमे लिपिता.

(आ. वि. वीरसूरि ज्ञानलंकार, राधनपुर)

१२३. 'श्री उपदेश चिंतामण्डि वृत्ति.'

सं. १६६४ वर्षे मृगशिरा सुदि ८ दिने लिपिता पंड्या सारण्य सुत गोपाल लिपिता. अथात्र १२०६४ ॥ ७ ॥

(आ. वि. ल. सू. सं. शास्त्र संग्रह, अंलात)

१२४. 'श्री उत्रवाध सूत.'

अथात्र १३६३. सं. १६६४ आश्विन सुदि पंचमि दिने पं. रत्नलाल गण्डि शि. राजर्षिण्ड्या लिपि.

(मु. गु. वि. सं. ज्ञानलंकार, चालुसभा)

१२५. 'श्री शांतिनाथ चरित्रम्.'

एति शांतिनाथ चरित्रं संपूर्णं. सं. १६६८ वर्षे कार्तिक मासे शुक्ल पक्षे त्रयोदश्यां तिथौ गुरुवासरे श्री अच्यलगच्छे पू. श्री धर्मभूर्तिसूरीश्वरात् आचार्य श्री कल्याणसागरसूरीश्वर विजय राज्ये वा. श्री गजलाल गण्डि तत् शि. वा. जयलाल गण्डि शि. ऋषि माण्डिक्यलाल लिपि कृतं.

(श्री. वादी चार्श्वनाथ ज्ञानलंकार, पाटण)

१२६. 'श्री विजयचंद्र देवकी चरित्रम्.'

सं. १६७६ वर्षे मृगसिर सुदि ३ पं. श्री विनयसागर तत् शि. मुनि हेमसागर लिपितं आलू स्थल मध्ये.

१२७. 'श्री दशवैकालिक सूत्रम्.'

सं. १६७८ वर्षे अच्यलगच्छेधिराज पूज्य लट्टारक श्री कल्याणसागरसूरीश्वराणाम् श्री लुज नगर वास्तव्य उपदेश ज्ञातीय लालण्य गोत्र सा. सांगाडेन श्री दशवैकालिक सूत्रं लिप्तापितं. स्वश्रेयसे प्रदत्तं च.

(श्री जैन सं. ज्ञानलंकार, पाटण)



१२८. 'श्री सिंहासन द्वात्रिंशिका.'

सं. १६७८ वर्षे अश्विन मासे शुक्ल पक्षे नवमी तिथौ लृगुवासरे मांडरी णिंदरे श्रीमदंयल-
गञ्जे पू. लद्दारक गञ्जेश श्री कल्याणसागरसूरीश्वर विजय रावये तदाज्ञाप्रतिपालकोत्तम वाचना-
यार्थ श्री वीरयद्रगण्डि तन्निष्ठय ज्ञानसागरैषु लिखितं.

(श्री डंसविजय सं. शास्त्र संग्रह, वडोदरा)

१२९. 'श्री उत्तराध्ययन सूत्र.'

सं. १६७९ वर्षे लादवा सुदि ९ गुरौ श्रीमदंयलगञ्जगीश्री श्री कल्याणसागरसूरीश्वरैः
प्रदत्तं मुनि लावण्यसागराय श्री पत्तन नगर वास्तव्य वीर वंश सा. छीरञ्ज केन लिखापितम्.

(श्री. सु. वि. शास्त्र संग्रह, छाण्डी)

१३०. 'श्री प्रश्न प्रबोध.'

सं. १६९७ वर्षे आवण्य वदि १४ सोमवासरे पं. विनयसागर मुनिना लिखित कृतोऽपि.
॥ छ ॥ श्री दिल्ली नगरे श्री ज्जङ्गीर पतिसाधि रावये.

(भवर्तक श्री कान्तिविजय सं. शास्त्र संग्रह, वडोदरा)

१३१. 'श्री उत्तराध्ययन सूत्र.'

सं. १६८४ वर्षे प्रथमाषाढ वदि २ जुधे राऽप्रानगरे श्री कल्याणसागरसूरीश्वरैः उत्तराध्ययन
सूत्रं वा. श्री रत्नसिद्ध गण्डये पठनाय प्रदत्तम्.

(श्री दानसूरि सं. शास्त्र संग्रह, छाण्डी)

१३२. 'श्री नवतत्त्व स्तवकः'

सं. १६८६ वर्षे वाज्जलमेरो कार्तिक वदि सप्तम्यां वा. श्री धर्ममंदिरगण्डिनामंतेवासिना
पं. पुण्य कलशेन लिपि यके साध्वी ज्ञानसिद्धि, साध्वी धनसिद्धि पठनार्थं.

(श्री जैन विद्याशाळा ज्ञानबंदार, अंलात)

१३३. 'श्री प्रदक्षिणा.'

सं. १६६० ज्येष्ठ सुदि १२ रवौ लि. राजकीर्तिकेन ऋषि वैराग्यसागर पठनार्थम्.

(जैन आनंद पुस्तकालय)

१३४. 'श्री उपाशक दशांग सूत्रम्.'

सं. १६६२ वर्षे आवण्य सुदि ३ भोमे अंवर मधे लिखितं शंखुज्यंताप्येन पुण्यार्थं
षट् शास्त्रं मुनि धर्मशी पाठनार्थं.

(पं. श्री. प्र. वि. सं. ज्ञानबंदार, अमलावाह)

१३५. 'श्री दंडक स्तवः'

लि. श्री यंद्रकीर्तिगण्डिना सं. १६६२ वर्षे श्री अंयलगञ्जे पं. श्री ज्येष्ठागण्डिना आविका
डाडिमहेष्ट विचार स्तवननी प्रति वडोदराती कंटाळीया ग्रामे वास्तव्य.

(श्री. ड. आ. जैन ज्ञानबंदार, श्रीजुवडा)



૧૩૬. 'શ્રી ચંદ્રાન્તનો રાસ.'

શ્રી અંચલગચ્છે ભદ્રારક શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિ વિજય રાજ્યે પં. શ્રી પ્રેમજી તત્ શિ. દેવમૂર્તિ લિખી કૃતં. સ્વવાચનાર્થં. સં. ૧૬૯૮ વર્ષે સુભુજ નગર મધે લિખિતં. દિનઈ મધે. ઋષભદેવજી વાંચનાર્થં.

(પં. શ્રી વિ. વી. જ્ઞાનભંડાર, અમદાવાદ)

૧૩૭. 'શ્રી પ્રત્યેક બુદ્ધ ચતુષ્પદિ.'

સં. ૧૭૦૦ વર્ષે માર્ગશીર્ષ કૃષ્ણ પક્ષે દ્વિતીયા તિથી ભૂમુવાસરે શ્રી વિધિપક્ષગચ્છે ભદ્રારક શ્રી ગજસાગરસૂરિ શિ. પં. લલિતસાગર ગણિ તત્ શિ. ઋષિ માણિકચસાગર ગણિ તત્ શિ. ન્યાનસાગર લિખિતં સ્વપઠનાર્થં.

(મુનિશ્રી હંસવિજયજી સં. શાસ્ત્ર સંગ્રહ, વડોદરા)

૧૩૮. 'શ્રી અવંતી સુકુમાલ રાસ.'

સં. ૧૭૦૪ વર્ષે પૌષ માસે શુકલ પક્ષે ચતુર્થા રવિ દિને શ્રી લિખિતં અંચલગચ્છે પરીખ જસૂ સુત લીલાધર ભાર્યા સહિજાં પુત્રી પરમધર્મિણી ત્રાવિકા ધનખાઈ પઠનાર્થં. શ્રીરસ્તાત્ શ્રી અહમ્મદાવાદ મધે ॥ શ્રી ॥

(શ્રી મુ. વિ. શાસ્ત્ર સંગ્રહ, જાણી)

૧૩૯. 'શ્રી કાયસ્થિતિ સ્તવનાવચૂરિ.'

સં. ૧૭૦૪ વર્ષે શ્રી નવાનગરે શ્રી અંચલગચ્છે વા. શ્રી ભાવશેખર ગણિ લિખિતં મુનિ ભુવનશેખર પઠનાર્થં.

૧૪૦. 'શ્રી નારચંદ્ર જ્યોતિષ.'

સં. ૧૭૦૪ શ્રી અંચલગચ્છે પઠનાર્થં લિખિતા પદ્મસાગર ગણિના શ્રી ભુરહાનપુર મધે.

(નિ. જ. મ. પુસ્તક ભંડાર, ચાણસ્મા)

૧૪૧. સં. ૧૭૧૭ વર્ષે કર્જદેશે કાર્તિક સુદિ ૧૩ દિને શ્રી અંચલગચ્છે ભદ્રારક શ્રી પ શ્રી કલ્યાણ-સાગરસૂરીશ્વર વિજય રાજ્યે શ્રી અંજન બંદરે વા. શ્રી પ શ્રી વિવેકશેખરગણિ શિ. વા. ભાવશેખરગણિના લિખિતા.

(શ્રી જૈન સંઘ જ્ઞાનભંડાર, જામનગર)

૧૪૨. 'શ્રી સાધુવંદના.'

ઘટિ ગ્રંથાગ્રે. ૭૫૦ શ્લોક. સં. ૧૭૨૦ વર્ષે મહા સુદિ ૫ દિને શુક્રવારે લિખિતં. વા. શ્રી ભાવશેખરગણિના. શ્રી ભુજનગરે શ્રી વિધિપક્ષગચ્છે સાધ્વી દેમાં શિષ્યણી સાધ્વી પદ્મલક્ષ્મી ગણિનાં વાંચનાર્થં.

(પં. શ્રી લા. વિ. સં. જ્ઞાનભંડાર, રાધનપુર)

૧૪૩. 'શ્રી જંભુચરિત્રં.'

સં. ૧૭૨૫ વર્ષે શકે ૧૫૯૨ પ્રવર્તમાને ચઈતર માસે શુકલ પક્ષે ષષ્ટયાં તિથી શનિવારે શ્રી અંચલગચ્છે વાચક ચક્ર સુડામણિ વાચનાચાર્યવર્થ વજ્રારીસ શ્રી ધનરાજ ગણિનાં શિ. પંડિત-પ્રવર ૫. શ્રી ઉ. શ્રી હર્ષરાજગણિ શિ. મુનિ ભાગ્યરાજેન લિપિ કૃતં.

(પં. ઉ. વિ. સં. જ્ઞાનભંડાર, ચાણસ્મા)



१४४. 'श्री शीलरास'.

सं. १७२५ वर्षे आश्विन वदि ८ औमे लिपितं मुनि वैराग्यसागर, श्री आगरा मधे, सुआविका सुन्दरी पठनाय.

(मुनिश्री ड. वि. सं. शास्त्र संग्रह, वडोदरा)

१४५. 'श्री होरामकरंद पट्ट पंथाशिका'.

सं. १७२५ वर्षे शके १५६२ प्रवर्तमाने वैशाख सिते पक्षे ५ तिथौ रविवासरे श्री अंयलगच्छे वा. श्री धनराज्ज् शि. पंडित श्री छर्पराज्ज् शि. मुलाग्रराजेन लिपि कृता.

(जैनानंद पुस्तकालय, सुरत)

१४६. 'वीर स्तोत्र'.

सं. १७३३ वर्षे का. व. १३ वाचनाचार्य भाग्यसमुद्रगण्डिनां शि. मुख्य पंडित श्री लाव-निधानगण्डिनां शिष्य देवकरजेन लिपितमिदं संधवी श्री ५ वल्लीया पुत्रिका सुआविका राजकुमरं ७ पठनार्थं श्रीरस्तु.

(यतिश्री ल. क. ज्ञानभंडार, पाटीताला)

१४७. 'श्री अष्टादश पापस्थानक स्वाध्याय'.

सं. १७५८ वर्षे झा. व. १३ शनौ लि. श्री अंयलगच्छेश पूज्य लट्टारक श्री १०८ श्री अमर-सागरसूरीश्वरालां विष्ण्वय राज्ये तत् शि. मुनि सुंदर सागरेण लि. छुरडानपुर मधे सुआविका पुण्यप्रसाविका सुलसा रेवती समान आविका रुपो वह नाम्नी पठन कृते.

(मुनिश्री ड. वि. शास्त्र संग्रह, वडोदरा)

१४८. 'श्री वसंतराज शकुन शास्त्र'.

सं. १७६३ वर्षे लाद्रपदासित नवम्यां अद्रस्तवासरे श्री अंयलगच्छे वायक श्री ५ धनराज्ज् शि. वा. श्री ५ श्री हिरालुंदज्ज् शि. वा. जिनराजेन लिपितं.

(मुनि ड. वि. सं. शास्त्र संग्रह, वडोदरा)

१४९. 'वैराग्य शतकम्'.

श्री घोराज्ज् नगरे सं. १७६७ वर्षे आषाढ सुदि अकम दिने श्री धृतकल्लोल पार्थनाय प्रसादात् पं. गंगकृषि लिपितं सदा दीर्घायुर्भव.

(मुनि हो. वि. शास्त्र संग्रह, छाष्ठी)

१५०. 'श्री शकुन लक्षणम्'.

सं. १७६७ वर्षे घोष मासे शुक्लपक्षे यतुर्थां छुधवासरे अंयलगच्छे वा. मुक्तिसागरेण लि. शि. मडिमासागर पठनार्थं.

(श्री नि. छ. म. पुरतकालय, याणुरमा)

१५१. सं. १७७१ वर्षे अंयलगच्छे वा. श्री ५ सडज्जुंदर गण्डि शि. मुनि श्री नित्यलाल लिपितं श्री सुरति थिंदरे सुआवक सा. सामालाछ वायनार्थं. लाद्रवा सुदि १० दिने.

(पं. ला. वि. सं. ज्ञानभंडार, राधनपुर)



१५२. 'श्री उपासक दशांग सूत्र स्त'पकः'

सं. १७८१ वर्षे' श्रावणु वदि...श्री अयलगरुछे श्री प श्री माडावणु गण्डि शि. पं. श्री माण्डिक-
लाल गण्डि शि. मुनि सत्यलाल गण्डि लिपितः. श्री मांडवी गिंदरे.
(आ. वि. मे. सू. सं. ज्ञानलंकार, अमहावाह)

१५३. उपरनी प्रशस्त्रिओ ता. २७-१०-७६, सं. २०३३ का. सु. प ना प्पाडमेर (राजस्थान) मधि
प्रशस्त्रि संग्रह वि. १-२, 'जैन साहित्य प्रदर्शन समिति' प्रकाशित ग्रंथमांथा लपेल छे.

१५४. 'उत्तराध्ययन सूत्र लववेश अर्थ.'

सं. १६२१ वर्षे' वै. सु. १५ २वी अयलगरुछे श्री मेरुतुंगसूरि शि. उपा. श्री धर्मनंदन तत्
शि. पं. श्री धर्मवर्धन गण्डि शि. विनयशील तत् शि. विद्याशील गण्डि तत् शि. मुनि विवेकमेरु
शि. सङ्गि स्वयमेव वाचनार्थ' लिपितः.
(भांडारकर ओ. री. छन्दिद्रयूट, पूना)

१५५. 'आतुरप्रत्याभ्यान विवरणु.'

मूण शरु : हेसिळ हेसविरओ.

वि. शरु : नत्वा वीरजिन'वक्षे मुघोडपि स्वशुरोमु'भात् ।
आतुरप्रत्याभ्यानस्य कियत्पदविवरणु' ॥ १ ॥

अंत : विवरणुमेतद् सुवता यदि, विपरीतं मया किमभ्युक्तं ।

तन्मयि कृतानुक्तं पैर्विचिंत्य शोध्यं सदा विलुधैः ॥ १ ॥

सार्वज्ञ शासन लवस्य श्री धर्मघोष सुरोर्जयति प्रसादः ॥ ७ ॥

प्रथितमतिरार्थरक्षितसूरि विधिपक्ष देशकः पूर्व ।

शम निधिरभूदमुष्मा छी ज्यसिंढसूरि शुरुः ॥ १ ॥

तत्पट्टोदयगिरिवरलानुः श्री धर्मघोषसूरीशः ।

तस्मान्महेद्रसूरि द्वीरीकृत कुमतमतिः वादाः ॥ २ ॥

श्री सुवनंतुंगसूरिस्तस्मात्स्वस्योपकृति कृते यके ।

विवरणु मात्रमिडातुरप्रत्याभ्यान प्रक्रीर्णस्य ॥ ३ ॥

मिश्यायदत्र लखितं मयका मतिमाद्यतो म्हाथेषु ।

यन्मयि कृतानुक्तं पैः शोध्यं विलुधैः विशेषेणु ॥ ४ ॥ अंथाअं टप०

[भांडारकर ओ. री. छन्दिद्रयूट, पूनानी अत नं. २६१ (१२४) Vol. XVII]

१५६. 'आतुरप्रत्याभ्यान'- अवचूरि सङ्गित.

अंत : ओव' शास्त्रकृन्नामपि ६८. श्री धर्मघोषसूरि शि. महेद्रसूरि तच्छिष्य सुवनंतुंगसूरेः
कृतिरियम् ॥ ७ ॥

(भांडारकर ओ. री. छन्दिद्रयूट, पूना. Vol. XVII. प. २७७)

१५७. 'आतुर प्रत्याभ्यान'- अवचूरिः

अंत : अस्मिन् पाठे शास्त्रकाराभिधानमपि शुप्तं ज्ञातव्यं यतोऽस्यापि प्रक्रीर्णस्य वीरलद ओव
साधुः कर्ता श्रूयते लज्जतपरिज्ञायाः तत् कृतायाः अत्र अध्ययनेऽति देशकरणादपि ज्ञायते
अस्यापि स ओव कर्ता छति.



छति श्री धर्मधोषसूरि शि. श्री महोदरसूरि शि. वीरभद्रसूरि (६) विरचिताऽऽतुर
प्रत्याख्यानावयूहिः समाप्ता वैशाख वदि पंचम्यां मूलार्केऽऽवेभि. समय रत्नगणिताना सुरपाटक भधे.
आ प्रत स्पष्ट पुराणी छे. जे जे वेदयुगमां प्रो. डी. २. कापडीया नोधि छे.
(भांडारकर ओ. री. धन्दिटद्यूट, पूना. Vol. XVII, पृ. २७८)

१५८. 'संस्तारक प्रकीर्णक' विवरणु सङ्घित.

भूण शः : काठिलु नमुकार जिणुवरसहस्र वद्धमाणुस ।
विवरणु शः : नमः शमितनिःशेषकर्मणे वरशर्मणे ।
श्री वीराय भवांभोधि लब्धतीराय तायिने ॥ १ ॥
अंत : यः पूर्व कालिकाल तामसभर छनायत्रिकियां ।
निः संगप्रकटी चकार सुकृतीवारित्रयूडामणुः ॥ १ ॥
आसीद्(आर्य)रक्षितसूरि रद्दुतयशा विश्वंभराभूषणुं ।
तत्तद्दे जयसिंहसूरिरभव द्वादीभपंयाननः ॥ २ ॥
तस्मारिसिधु सपादलक्ष विषय श्री चित्रकूटावनी ।
श्रीमद् गुणैर भोध यधुर भति श्री धर्मधोषप्रभुः ॥
तेभ्योऽपि प्रकट प्रताप वसतिः श्री मन्महेन्द्राभियः ।
सूरिभूरियशाप्रपंचतुरस्तीर्थेशितु ॥ २ ॥
श्री भुवनतुंगसूरि तस्मात्सवरवोपकृतिकृते ।
यके संस्तारक प्रकीर्णक विवरणुमल्पावभोघोऽपि ॥ ३ ॥
मिथ्याबद्ध विवृतं भयका मतिभाघंतो महाऽर्धेऽस्मिन् ।
तन्मधि कृतानुकपैः शोभ्य विष्णुधैविशेषेणु ॥ ४ ॥

अं. १६६८ वर्षे कार्तिक मासे शुक्ल पक्षे यतुर्दशी दिने रविवारे पत्तननगरे ऋषि डेशवाभ्येन
लिपी कृतं स्वयं वाचनाय.

[भांडारकर ओ. री. धन्दिटद्यूट, पूना. Vol. XVII, नं. ३१८ (३६८)]

१५९. 'श्री कल्पसूत्र निर्धुङ्कित' - अवयूरि. कर्ताः भाण्डिकयशेणरसूरि.

[Vol. XVII, Part II, पृ. १६१ (नं १६)]

१६०. 'श्री कल्पसूत्रवृत्ति.' कर्ताः उदयसागर

शः : भक्त्या नता सुरसुरेश्वरभौद्विभौलि, भंदारमाद्ययययरिर्धत पादभीठं ।
श्री वद्धमानपुर नायक वद्धमानं, तीर्थंकर मनसिकृत्य कृत प्रभादं ॥ १ ॥
अंत : श्री पूर्वसूरिकृतदुर्गपदार्थसाधार्त, किंचिद् गुरुकृतवदनादव लुभ्य सारं ।
किंचिद् स्वलुद्धिभवसेशवशान्भयौषा, श्री कल्पसूत्रवर वृत्तिरिद्ध व्यधायि ॥ १ ॥
श्री धर्मशेखर गुरोः सुविनेयकेन, सिद्धांत सिद्धमतिनादयसागरेणु ।
शिष्यानुशिष्य सुभयोधिविधायिनी सा, शुद्धाऽपि साधुततिभिः किल शोधनीया ॥ २ ॥
संवत्सरे शशिनि यंद्रशरेषुपूणुं, ज्येष्ठे य मासि सकले शशिनि प्रभाते ।
पूष्णीकृता य लिपिता य सुवृत्तिरेषा, सत्साधुलिखि ज्ययातात किल वारयमाना ॥ ३ ॥

[Vol. XVII, Part II, नं ५४६ (२६८ (२))]



१६१. 'स्थविरावलि अवयूरि'

शुभः नमः श्री वर्धमानाय । श्री गच्छेश श्री मेरुतुंगसूरिभ्यो नमः ।

श्री आवश्यक निर्युक्ति विषयः प्रायो दुर्गपदार्थः कथः मानं निर्युक्त्युक्तं च लिख्यते ।

अंतः आलिखि षोडशोनाख्यं... छति स्थविरावलि. श्री रत्नचंद्रोपाध्यायानां ।

१६२. 'श्री अनुयोग द्वार सूत्र वृत्ति.' (अलयदेव)

शुभः श्री गुणनिधानसूरि गुरुभ्यो नमः नाख्यं पंचविहं ।

अंतः सोलस स्याखि यत्किरुतराखि (१६०४) आडाख्यं जव सञ्चगं. अंथाअं ५७००.

विशुद्धः विधिपक्ष्याः क्षपितकल्मषाः सङ्घिभ्यो ।

भवन्नवनीधि श्रुताः गुणनिधानसुरीश्वराः ॥

सुवाचक शिरोमखिः प्रवर तद्विनेयाग्रणी ।

रुद्रसकलशक्तिमानजनि पुण्य यं प्राखिधः ॥ १ ॥

[Volume XVII, Part II]

१६३. 'श्री उत्तराध्ययन वृत्ति.' (कीर्तिवत्सलमखि कृत)

[Volume XVII, Part II, नं. ९९५ (१९२७)]

१६४. 'श्री उत्तराध्ययन दीपिका.' (जयकीर्तिसूरि)

[Vol. XVII, Part II, नं. ९७३ (१७४). लेख सं. १९८३, लाहुरवा वड ४, लुध]

गच्छाधिपः श्री जयकीर्तिसुरीश्वरोपदेश अवखेन हृष्टाः ।

सहलाव सारा परमार्थं हेतुः मलिखिखत् पुस्तक रत्नमेतत् ॥

१६५. 'आवश्यक निर्युक्ति दीपिका.' (मखिकयशेश्वरसूरि कृत) पत्र ४२३. ले. सं. १६३३, ला. व. १३

ते श्री अंचलगच्छ मंडनमखिः श्रीमन्महेन्द्रप्रलाः,

श्री सुरीश्वरपट्टपंकज समुल्लासोल्लसह्लानवः ।

तर्क व्याकरणदिशास्त्रघटना अह्नायमाणाः खिरं,

श्री पूज्यप्रभुमेरुतुंगशुरवो लया सुरानंददाः ॥ १ ॥

[Volume XVII, Part II, नं. १०६९ (३७३). पत्र ४२३, ले. सं. १९३३, ला. व. १३]

१६६. 'पिंड निर्युक्ति दीपिका.' (मखिकयशेश्वरसूरि कृत)

[Vol. XVII, Part II, नं. १११९ (३८७), पत्र १०२]

१६७. 'पिंड निर्युक्त्यवयूरि.' (जयकीर्तिसूरि शि. क्षमारत्न)

[Vol. XVII, Part II, नं. १११७ (१९७), पत्र ८५. ले. सं. १९३१]

१६८. 'उपदेश चिंतामखि.' (जयशेषसूरि कृत)

अंतः छतिश्री धर्मोपदेश चिंतामखि प्रकरणः

[Vol. XVIII, Part I, नं. १६५ (९४५) पत्र ११]

१६९. 'उपदेश चिंतामखि.' नं. १६६ (१०६६ B) पत्र २ थी १६.



१७०. 'उपदेश चिंतामणि-स्वोपज्ञ टीका' (जयशेखरसूरि)

सं. १७३६ वर्ष वै. सु. ४ शुक्रवारे श्रीमद्व्यस्यगच्छे सकल लट्टारक शिरोरत्न श्री अमरसागरसूरि विजयि राज्ये तदाज्ञाकारीय पालीताण्णी शाभायां पं. श्री मुनिशीलण तत् शि. कम किंकर मुनि जयशीलेन लिपी कृतं. पट्टने

[Vol. XVIII, Part I, पत्र ३४१, नं. १६७ (२६२)]

१७१. 'उपदेश चिंतामणि-स्वोपज्ञ टीका.' (मरेड छे.)

सं. १८४० वर्षे गौत्र भासे शुक्रल पक्षे श्री जयनगर भधे पं. मुनि रंगस्य पुस्तकमिदम्.

[Vol. XVIII, नं. १६२ (१२३६) पत्र (२१२)]

१७२. 'उपदेश चिंतामणि-अवसूरि सङ्घित.' (अज्ञात)

अवच्युरि शङ्कः श्रीमत्पार्श्वजिनं प्रणम्य सकल कलेशापडं सर्वदा ।

सूरि श्री जयशेखरप्रभु कृत ग्रंथस्य विस्तारिणुः ॥

संक्षेपात् क्रियते वच्युरि सदृशं किञ्चिन्मया युम्भि ।

यद्द आलावधुष्य बुद्धिपटवस्तस्यावयोध क्षमाः ॥ १ ॥

(Vol. XVIII, Part I, नं. १६६ (२८५), अंथात्रः ३५४०)

१७३. 'उपदेशमाला अकरणु पर्याय.' (जयशेखरसूरि)

अन्ते : ...यिर थावराः स्थावरा वृद्धिः ...य...ला...णु लक्ष्मी गलि कृते पठनार्थं छेत्तुयुक्ति प्रमाणं मुक्ता श्री जयशेखरसूरि कृतावचरितः अन्ते पर्यायाः लिखिताः ॥

[Vol. XVII, Part I, पत्र ३०, नं. २५७ (६३७)]

१७४. 'उपदेशमालावच्युरि.' (उपा. धर्मनंदन)

धृति श्री धर्मनंदनोपाध्यायैः कृता उक्तिअधेन संश्लेषतः श्री उपदेश मालावच्युरिः । यिरंशयात् विशेषार्थाः वृत्तितो विज्ञेयाः

सं. १५६६ वर्षे वै. व. ४ दिने शुक्रवासरे ल. श्री गुणसुंदरसूरि तत्पट्टे श्री शिवसुंदरसूरि उपा. श्री गुणप्रल तत् शिष्योत्तम उपा. श्री अद्रक्रीर्ति लिखेभ आत्महेतवे.

[Vol. XVIII, Part I, पत्र ३६, नं. २५५ (१३७)]

१७५. 'उपदेश शतक - टणो.' (विभुधविभलसूरि)

प्रशस्तिमां श्लोक नं. १११ आ मुज्ज्ण छे :

गच्छे श्री विधिपक्षकालिधवरे श्रीमान्गुरुर्विश्रुतो,

गच्छेशोऽजनि सर्वशास्त्रचतुरो विद्याधिपसूरीश्वरः ।

पूज्य श्री उदयाधिपसूरि यरणासोऽज दिरेरेन छि,

कम पाठक दर्शनाधिगलिना संदर्भिते अयसे ॥ १११ ॥

श्री लानुविमल साधो राधादाजज्ञानलब्धये ।

तथा श्री विमलसाधोः प्रयासोऽयं विनिर्भमे ॥ ११२ ॥



श्री आर्य इत्याहा गौतम स्मृति ग्रंथ

अंशव्यायक नेत्रनाम वसुधा (१८२५) वर्षे नृपाद् विक्रमाद्,
शांके च्योमकुनालिषोडशमिते श्री माघ मासे वरे ।
पक्षे कृष्णतरे त्रयोदश तिथौ श्री सोमवारे शुभे,
उनेऽथ सुभदो यद्ये ससत्प्रथस्य सूर्यपुरे ॥ ११३ ॥

१७६. 'श्री अक्षोतरी धवण्य अवयूरि.' (महेन्द्रसिंहसूरि कृत)

शरः अङ्कितं पूज्यं योग्यं अंतरंगरिपुञ्जितारं वा लगवतं पूज्यं सर्वज्ञे.

अंतः किं विशिष्टं? श्री मन्महेन्द्रलुवनंद्रयद्रमुनिवृद्धं स्तुतं भङ्कितः श्रीमद्दलिः महेन्द्रैः
श्री महेन्द्रसूरिभिः

धृति अक्षोतरी स्तवनावयूरि श्री गम्भाधिराज श्री श्री श्री ज्येष्ठेश्वरसूरि
कृताः चिरं नन्दतात् ।

१७७. 'ऋषि मंडल प्रकरण.' नं. ६४.

धृति श्री ऋषि मंडल प्रकरणं ऋषिवन्दनं. संपूर्णं धृति. सं. १६६३ वर्षे आसे वदि
प रवी लिपितं श्री अय्यलग्ने वा. पुण्ययद्र गण्डि तत्पट्टालंकर वा. भाण्डिकचयद्र गण्डि तन्विष्य
पं. सौभाग्ययद्र गण्डि तन्विष्य मुनि रयण्य गण्डिना. लीपी कृतमिदं स्तोत्रं. भरुच्यव्या
राऽऽऽ नगरे.

(भांशाकर आ. री. धन्दिदददद, पूना)

१७८. 'चतुर्विंशति जिन स्तवन' - अवयूरि सङ्कित. कर्ता : धर्मशेखर.

शरः श्री नाभेयोयमानेन । रङ्कित ।

अंतः अथ श्री नाभिसुनुप्रभुतिजिनवराः षोडशाब्दौ य विश्वे.

धृति विश्वधवरशिरःशेखर पूज्य पं. धर्मशेखर गण्डि विरचितस्य चतुर्विंशति
जिन स्तवनस्यावयूरिका संपूर्णा.

(जैन स्तोत्र समुच्चय पृ. १२१-३८ मां आ कृति मुद्रित छे.)

(Vol. XIX, Part I, पत्र २)

१७९. 'त्रिंतामण्डि पार्श्वनाथ गीत.' (कल्याणसागरसूरि कृत)

शरः कल्याण त्रिंतामण्डि हो ध्यान धरि सुरासुर वृद्धे ।
पाथ नमि नरनाथो निज कुलपङ्कज लासन उसे ॥

अंतः श्री कल्याणत्रिंतामण्डि नरशिरोमण्डि भतिसागर मुनि संस्तुतो ।
भवसागर तारण्य वाञ्छित कारण्य शोक संताप हरन... ॥

अश्वसेन नन्दन दुरित निकन्दन वाभानन्दन देवनतो ।

सूरिकल्याण्य वद्वि यिति आण्डेर्छ संकल मनोरथ सिद्ध करे ॥ ८ ॥

[Vol. XIX, Part I, पत्र ६ मो, नं. १६२, (१४०९) (१३)]

श्री आर्य कल्याण गौतम स्मृति ग्रंथ

अंत : असुर सुर नरैः रचितस्येदुमालैः ।
समधिक सित कीर्तिरादिदेवस्य लकत्या ॥
गणधर जयकीर्ति श्री गुरुणां विनेयः ।
कुतुकर समस्या स्तोत्रमेतव्यकार ॥ ३३ ॥
स्वोपज्ञस्तवनस्यास्य पवित्रस्य समासतः ।
किंचिद् विवरणुं यके सुरित्री ऋषिवर्द्धनः ॥

धृति समस्यामडिन्न स्तवन टीका समाप्ता. अंथाअं २७६.

[नं. १५५ थी १८३ सुधीनी नेथि लांडारकर ओ. री. छन्दिस्टयूट, पूताना स'अडनी प्रतनी छ.
Vol. XIX, Part II, नं. ५३० (१२४२) पत्र ५]

१८५. 'श्री उत्तराध्ययन सूत्रं.'

सं. १६८२ वर्षे श्रीमदच्यलगुणाधिराज युगप्रधान लट्टारक श्री श्री कल्याणसागरसूरीश्वरैः
श्री उत्तराध्ययन सूत्रं सर्वप्राज्ञ शिरस्केटिटर पंडित श्री विशालराज गणुये प्रदत्तम्.
श्री लीन्नमाल नगर वास्तव्य सं. सुरा लार्या कस्तुराई नाम्न्या लिखापितम् ॥
(श्री सा. द. सं. विश्रामंदिर, सीरीअ नं. २. पुष्यविज्यथ संअड)

१८६. 'श्री सूत्रकृतांग सूत्रं.'

सं. १७१४ वर्षे नवानगरे अच्यलगुणे वा. विवेकशेखर गणु शि. लावशेखर गणु लिखितं
माड सुदि ६ दिने. साधवी विमलां शिष्यणी साधवी कपूरां शिष्यणी साधवी देमा शिष्यणी साधवी
पद्मलक्ष्मी वांचनाय श्री शांतिनाथ प्रसादात् वाच्यमाना चिरं अंथाअं २१०० श्री लालार देशे
श्री कल्याणसागरसूरीश्वर विज्य राज्ये.

१८७. सं. १७१६ वर्षे मधु भासे असित पक्षे लूतेष्ट कर्मवाट्यां गुरुवासरे श्री अच्यलगुणे मुनि श्री
माणिक्यसागर तत् शि. मुनि श्री न्यानसागर तत् शि. मुनि नयसागरेणु लिखितम् शेषपुरे स्वपठनार्थं.

१८८. सं. १६२६ वर्षे डा. व. प. शुक्र भृगुशिर नक्षत्रे श्री अच्यलगुणे धर्मभूति सुरि राज्ये श्री मेवात
मंडले राद्रदेशे परडादे नगरे श्री लानुलक्षिम उपाध्याय शि. माणिक्यचरानेन लि. श्री सूत्रं श्रवालिगमं
स्वज्ञानावरणुकर्मक्षमापनाय.

१८९. अच्यलगुणे पं. धनसागर गणु. शि. पं. मणिक्यसागर मुनिनी प्रति प्रसादि प्रत सडी.

१९०. 'रत्नसंयय अंथ.'

शरु : नमिडिणु णिणुवरिंहे उवयारट्टे गुरुं व सीसंव ।

सिद्धांत सार गाडा लणुमि ने रयणु सारिडुभा ॥

अंत : पर्वत वसुमुनि शशि (१७८७) अे आंक संवतनो कडो. वरतांत द्वितीय
लाद्रन श्वेतपक्ष तीथी द्वादश शनिवारी वभान.

श्रीमदच्यलगुणेशाः श्री विद्याणुवसूरयः ।

तेज प्रताप प्रणलाः विचरंति मडीतले ॥ १ ॥

तच्छिष्येणु प्रमोदेन लिखितं रत्नसंययम् ।

निधानायाध्ययनार्थं मुनिश्री डिताडिधना ॥ २ ॥



[४१८] ~~.....~~

१९१. सं. १७२० वर्षे माघ भासे वटे १० गुरौ श्री अंयलगच्छे वायंकोत्तम वायक श्री प श्री ज्ञानशेखर गच्छि तत् शि. मुनि छवा लिखितं शुभं लूयात् श्री रतडीया ग्रामे श्री गोडी पार्श्वनाथ प्रसादात्.

१९२. 'श्री शांतिभक्तभर.' कर्ता : महोपाध्याय विनयसागरछ.

प्रशस्ति : श्री कल्याणुनिर्मल गुरौश्वरगुप्रसादाद् भक्तभर रतवन पादतुरीयमाप्ता ।

पादत्रयेषु रचितं स्तवनं नवितं, विनयाब्धिनेन मुनिना विमलस्य शतैः ॥

सं. १९२१ वर्षे माघ विद ८ शुके लि. गुरछ श्री रंगसागरछ गच्छि तत् शि. मुनि द्वेसागर गच्छि तत् शि. मुनि द्वेसागर लिपी कृतं कोडाय मधे यातुर्मास.

(मुनिश्री पुण्यविजयछ महारः/ना सं/अडनी प्रत छ.)

१९३. 'श्री कल्याणुमंदिर वृत्ति.'

सं. १९६७ वर्षे द्विवगंदरे अंयलगच्छे श्री धर्मभूतिस्वरि राब्धे पं. राजकीर्ति गच्छि शि. श्रुतकीर्ति शि. विजयकीर्ति वाचनार्थं.

१९४. सं. १८५७ वर्षे आसो वद प दने वार बोमे लभनां मुनि लाणुयंद मुनि गुणुयंद मुनि गुणुयंद पठनार्थं. राजनगरे डान्क पटेलनी पोण मधे शांतिनाथ प्रसादात् श्री यंत्रप्रभु प्रसादात् श्री अंयलगच्छे योभासो कृतं यते:

१९५. संभाषोडयं श्री अपापा गृहभूकल्पो दीपोत्सवः कल्पोवा. अंयात्रं ३८५.

सं. १९६५ वर्षे वै. सु. ६ शनौ...आ नगर मधे श्री अंयलगच्छेश श्री धर्मभूतिस्वरि विजय राब्धे पंडित श्री क्षिमाकीर्ति गच्छि शि. राजकीर्ति गच्छि लिखितं. श्री जयवंत गच्छि शि. ऋषि श्री कुवकीर्ति गच्छि तत् ऋषि मुनि कीर्ति...

१९६. सं. १९६६ वर्षे अंयलगच्छे क्षमाकीर्ति गच्छि शि. राजकीर्ति गच्छि पं. शुशुवर्द्धन गच्छि शि. श्रुतकीर्ति लिखितं श्री पारकर नगर मधे ऋषि दयाकीर्ति श्री ऋषि हर्षकीर्ति सडितैः

१९७. 'स्थूललभ्र मुनीश्वर गीत.' कर्ता : कल्याणुसागरस्वरि.

सुंदरी कोशा ऐशीपरथं विनवर्ध, स्थूललभ्र विना उर कुणु कुणु सुभ देवर्ध ।
डम स्नेह कुं चित समरं, ज्जिम यकवाणी शुभ द्विवाकरं ॥ सुं ॥ १ ॥
गू तुं रे मेडा तुं हुं दामिनी, गू तुं यंदा तुं हुं रोडिखी कामिनी ॥ २ ॥
पुंडरीक सम नयणु विराज्छ, ज्जवन तुं मुज सुभटे काज्छ तुं ॥ ३ ॥
दुर्गति नासिनी सुणी जववाणी, परम वर्धराग मनमाडि आणी ॥ ४ ॥
श्राविका हर्छ भहुगुणुधारी, सकल नंद कल्याणुकारी तुं ॥ ५ ॥

[भंडारकर आ. री. धर्म्मरदय्य, पूता. नं. ५७३ (१४०९ P)]





શ્રી અચલગચ્છના પ્રતિષ્ઠા લેખો

મુનિ શ્રી કલાપ્રલસાગરજી

[અહીં પ્રગટ થતા ૧૫૬ અચલગચ્છીય પ્રતિષ્ઠા લેખો ઇતિહાસવિદો માટે ખૂબ જ ઉપયોગી થશે. પ્રથમના બે લેખો ગચ્છના પ્રાચીન લેખો છે, તેના પર થોડી વિગતો આપેલ છે. લેખો સંવતવાર ગોઠવેલા નથી. અચલગચ્છાદિપતિ પૂ. પાઠ શુરુદેવ આ. ભ. શ્રી ગુણસાગરસૂરીશ્વરજી મ. સા.ની તાસ્ક નિશામાં કચ્છ, ગુજરાત અને રાજસ્થાનના વિહારો દરમ્યાન જિનપ્રતિમા-જિનાલયો, ઉપાશ્રયો આદિના ઐતિહાસિક લેખો ઉતારી લીધેલા છે. અંધવાંચન દરમ્યાન પણ ગચ્છોપયોગી લેખો પ્રાપ્ત થયેલા. સં. ૨૦૩૩ ના મુ'બઈ તરફના વિહાર વખતે પણ લેખો નેધેલા, તેમ જ શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિ, શ્રી ગૌતમસાગરજી મહારાજ સાહેબની સ્મૃતિ નિમિત્તે આ અંધ પ્રગણિત થતાં હોઈ તેઓ સાથે સંબંધિત લેખો પણ લીધેલા છે. —સં'પાદક]

૧. સંવત ૧૨૩૫ વર્ષે વૈ. શુ. ૫ ગુરુ, શ્રીશ્રીમાલજ્ઞાતીય દાધેલીયા શ્રે. ૫ના ભા. વાપૂ...શ્રી પાર્શ્વ'બિ'ખ' કા. અચલગચ્છે શ્રી સંઘપ્રલસૂરિમુપ. પ્રાંત મુઢેરા (મોઢેરા)

અચલગચ્છનો આ સૌથી પ્રાચીન લેખ છે. સં. ૧૧૬૯ માં આ ગચ્છનું પ્રવર્તન થયું. બાદ ૬૬ વર્ષે આ લેખ અસ્તિત્વમાં આવ્યો. અલગત તે વખતના ગચ્છનાયકો શ્રી આર્યરક્ષિતસૂરિ, શ્રી જયસિંહસૂરિ, શ્રી ધર્મધોપસૂરિના ઉપદેશથી થયેલ જિનમંદિરોની સ્થાપના અને પ્રતિમાજીઓની થયેલી પ્રતિષ્ઠાઓના ઉદ્દેશ્યે ઇતિહાસનાં સાધનો દ્વારા જાણવા મળે છે. [ઉદા. માટે જુઓ. આ અંધમાં પ્રકાશિત 'પ્રાચીન વહીનો તથા શ્રીમાળી જ્ઞાતિની વહીનો લેખ'] વહીઓમાંથી તેમ જ શોધખોળ કરતાં આવાં અનેક પ્રમાણે ઉપલબ્ધ થઈ શકે એમ છે. સં. ૧૨૩૫ નો આ લેખ મુનિશ્રી જયંતવિજયજી લિખિત 'શ્રી અચલગઢ જૈન તીર્થ' નામક પુસ્તકમાં પ્રકાશિત થયેલ. ત્યારબાદ સં. ૨૦૨૭ માં 'શ્રી પાર્શ્વ' દ્વારા સંપાદિત 'શ્રી અચલગચ્છીય પ્રતિષ્ઠા લેખો'માં પ્રકાશિત થયેલ છે. શ્રી જયંતવિજયજી મોઢેરાના સં. ૧૨૩૫ ના આ લેખમાં 'અચલગચ્છ' શબ્દને 'અચલગઢ' તરીકે ઓળખાવી તેનો અચલગઢ તીર્થના ઇતિહાસ તરીકે ઉલ્લેખ કરે છે, જે સંશોધનીય છે. 'શ્રી અચલગચ્છીય પ્રતિષ્ઠા લેખો' નામક પુસ્તકની પ્રસ્તાવનાનાં પાનાં ૮ અને ૧૨ પરની આ લેખની ફોટો પ્લેટ તથા વિગત ઉપરથી 'અચલગઢ' નહીં, પણ 'અચલગચ્છ' શબ્દ સ્પષ્ટ વંચાય છે. આ લેખ અચલગચ્છનો છે, તે માનવાને ખીજ બે આધાર છે :

(૧) લેખમાં નિર્દિષ્ટ 'સંઘપ્રલસૂરિમુપ' શબ્દ આ ગચ્છની સમાચારીને અનુસાર પ્રતિષ્ઠાવિધિ એ ત્યાગીનું નહિ પણ શ્રાવકનું કર્તવ્ય છે. જેથી અચલગચ્છના પ્રતિષ્ઠાલેખોમાં ત્યાગીના ઉપદેશથી પ્રતિષ્ઠા થઈ એને સૂચવતા શબ્દો 'ઉપદેશન...ઉપદેશાત' આદિ શબ્દપ્રયોગો યોગ્ય છે, જે આ ગચ્છના પ્રતિષ્ઠાલેખો જ્ઞેતાં ખ્યાલ આવી શકે છે. અલગત, આગમગચ્છના પ્રતિષ્ઠાલેખોમાં પણ 'ઉપદેશન' શબ્દપ્રયોગ જ્ઞેવા મળે છે, જે અચલગચ્છની સમાચારીનો પ્રભાવ ખીજ ગચ્છો પર હતો, તે વાત ઉપયુક્ત લાગે છે.



(૨) આ ગરુડના પ્રતિષ્ઠાલેખોમાં ખાસ વિશેષતા એ જોવા મળે છે કે, ધાતુમૂર્તિમાં પાછળની ખાજુએ જે લેખ હોય છે, તેની જમણી ખાજુના મધ્ય ભાગમાં છત્રધારી કે ધ્વજધારી દેવનું પ્રતીક કંડારાયેલું યા ઉપસાવાયેલું હોય છે. જૈન મૂર્તિઓમાં આવી ધ્વજધારી આકૃતિની વિશેષતા અંગેનો ઉલ્લેખ કે તેની મહત્તાનું વિધાન કયાંય જોવા મળતું નથી, પણ આ ગરુડની જૈન મૂર્તિઓમાં જ આ વિશિષ્ટ આકૃતિનાં દર્શન થાય છે. ઉપરોક્ત સં. ૧૨૩૫ની પ્રતિષ્ઠિત મૂર્તિમાં પણ ઉક્ત આકૃતિ-શિલ્પ જોવા મળે છે. (જુઓ. અ. પ્ર. લેખ, પાનું ૮)

આ હકીકતોમાંથી એ નક્કી થાય છે કે શ્રી અંચલગરુડીય આચાર્ય શ્રી સંઘપ્રભસૂરિના ઉપદેશથી સં. ૧૨૩૫ના વૈશાખ સુદ ૫, ગુરુવારના શ્રી શ્રીમાલજ્ઞાતીય દાઘેલીયા ગોત્રના શ્રેષ્ઠી શ્રી પના ભાયાં વાપુએ શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુનું જિંમ ભરાવેલ. અચલગરુડના આદ્ય આચાર્ય પૂ. દાદાશ્રી આચાર્યરક્ષિત-સૂરીધરજી મ. સા.ના વિશાળ ૨૨૦૨ જેટલા સાધુ સમુદાયમાં ૧૨ તેા આચાર્યો હતા. આ શ્રી સંઘ-પ્રભસૂરિ એ આર આચાર્યોમાંના જ હોઈ શકે.

૨. સં. ૧૪૩૨ વર્ષે ક્ષાગણ સુદિ ૨ ભૃગુવાસરે અંચલગરુડે શ્રીમત મહિન્દ્રસૂરિ ગરુડેશિતુઃ પિપ્પલાચાર્યા અભયદેવસૂરિણામુપદેશેન ઉસવંશે શાહ મેવાકેન (મેવાકેન ?)

[શ્રી ગોડી પાર્શ્વનાથ ભગવાનની ધાધાણ પ્રતિમાનો લેખ. વાવ (૫, ૯૮, નં. ૩૯)]

આ લેખ 'શ્રી ભદ્રસૂરિ જન્મ શતાબ્દી ગ્રંથ'માં પ્રકાશિત થયેલ છે. ઉક્ત ગ્રંથમાં વાવ ગામના જિનમંદિરેના પ્રતિષ્ઠા-લેખો અપાયા છે. તે પૈકીનો અંચલગરુડના ઇતિહાસની દૃષ્ટિએ આ લેખ અતિ મહત્વનો છે.

અંચલગરુડના ઇતિહાસમાં શ્રી ગોડીજી પાર્શ્વનાથ તીર્થનેા મહિમા ખૂબ જ ગાયો છે. સં. ૧૭૩૪માં અંચલગરુડનાયક શ્રી અમરસાગરસૂરિના સમયમાં વાયક લક્ષ્મીચંદ્રગણિના શિષ્ય વાયક લાવણ્યચંદ્રગણિએ શ્રી ગોડી પાર્શ્વનાથ ચોઢાળીયું રચેલ છે. તેમાં ઉપરોક્ત લેખને સમર્થન આપતું પ્રમાણ આ મુજબ છે :

વિધિપક્ષગરુડ મહેન્દ્રસૂરિ ગરુડેશ નિર્દેશે;
શાખા ચાર જ અભયસિંહસૂરિ ઉપદેશે;
જાત્ર મીઠડીયા ઓસવંશ પાટણપુર વાસી;
શાહ મેઘો જોણે સાત ધાત જિનધર્મે વાસી ॥ ૩ ॥
ચૌદ ગ્ત્રીશે ક્ષાગણ સુદિ ખીજ ને ભૃગુવાસરે,
ખેતા નોડી તાતમાત નિજ સુકૃત સારે;
તણે પછણે પાર્શ્વજિંબ લેહવા નરભવ ફલ;
ચઉવિહ સંઘ હજૂર હરખે ખરચી ધન પરિગલ ॥ ૪ ॥

* * *
પ્રતિમા લેઈ આવે ગુરુ કન્હે જોઈ કહે શ્રી મેરુતુંગ રે ।
તુમ દેશે એ અતિશયી તીરથ ધારે ઉતુંગ રે ॥ ૯૫ ૨ ॥
* * *



ડા. ભાંડારકરને અંચલગચ્છની પ્રજાવલિ પ્રાપ્ત થયેલ, તેમાં આ પ્રમાણે ઉલ્લેખ છે:

વિ. ૧૪૪૨ ગોડી પાર્શ્વનાથ ઝિંબં પ્રતિષ્ઠા અભયસિંહસૂરિણા પત્તનેંડચલ ગણે। ખેતાકેન તદ્દનુ વિક્રમાત ૧૪૩૫ ગોઠી મેવાકેન ગોડાગામે સ્થાપિત સ્વનામ્ના. (અં. દિ. પ. ૧૮૯).

'જૈન ગુર્જર કવિઓ' ગ્રંથમાં પ્રત પુષ્પિકાનો લેખ આ પ્રમાણે છે:

સંવત્ ૧૪૩૧ કાગણ્ય સુદિ ૨ શુક્રવારે શ્રી પાટણ નગરે શ્રી ગોડીજી પ્રતિમા શેઠ મિઠડીયા વૌહરા સા. મેઘા ખેતાણી પ્રતિમા ભરાણી છે. શ્રી આંચલીઈ ગચ્છે શ્રી મેરુતુંગસૂરીઈ પ્રતિષ્ઠિતં સં. ૧૪૫૫ સમ્મં ભંડારી. સં. ૧૪૭૦ ગોઠી મેઘૌ ખેતાણી પાટણથી પારકર લે આયા. સં. ૧૪૮૨ દેહરો કરાચ્છો. સં. ૧૫૧૫ દેહરો પૂરો થયો. ગોઠી મેહરો મેઘાણી ઈંકુ ચઢાયો ઇતિ શ્રેયં.

આ બધા ઉલ્લેખો ઉપરોક્ત નં. ૨ ના પ્રતિષ્ઠા લેખને સમર્થન આપનારા છે. આ લેખમાં અંચલગચ્છેશ શ્રી મહેંદ્રસૂરિના સમયમાં થયેલા શાખાચાર્ય શ્રી અભયદેવસૂરિનો ઉલ્લેખ છે. અભયસિંહ-સૂરિ એ જ અભયદેવસૂરિ હશે? યા તેઓ ગુરુ-શિષ્ય હશે? પારકર (સિંધ)માં પ્રસિદ્ધ શ્રી ગોડી પાર્શ્વનાથ તીર્થના મૂળનાયક પ્રતિમાજીની જ્યારે પ્રાણ્ય પ્રતિષ્ઠા થયેલ, ત્યારે જ ઉપરોક્ત લેખવાળા પ્રતિમાજી સાથે જ પ્રાણ્ય પ્રતિષ્ઠા કરાયેલ છે, એ તો આ લેખ જ કહે છે. તપાસ કરતાં હાલ ઉપરોક્ત લેખવાળા પ્રતિમાજી વાવમાં નથી. અન્ય સાધનોથી જાણવા મળે છે કે, તીર્થરૂપ ગોડી પાર્શ્વનાથ પ્રભુનાં પ્રતિમાજી વીરાવાવ ગામના ઠાકરે ભંડારી દીધેલ એમ જાણવા મળે છે. મૂળ પ્રતિમાજી આ રીતે વર્તમાનમાં અપ્રગટ છે.

૩. સં. ૧૪૪૯ વર્ષે વૈ. સુ. ૬ શુક્રે અંચલગચ્છે મેરુતુંગસૂરીણામુપદેશેન શાલા શેપાસ ભાર્યા મંકલં પુત્ર નરપતેન સ્વ શ્રેયસે શાંતિનાથ ઝિંબં કારિતં પ્ર. શ્રી સૂરિભિઃ

(વાવ)

૪. સં. ૧૫૧૩ વૈ. સુ. ૫ શનૌ ઉકેશવંશે...ભાર્યા તેજલદે પુત્ર સા. જયસિંહ સુશ્રાવકેણ ભાર્યા જેઠી પુત્ર. પિત્રા સહિતેન શ્રી અંચલગચ્છે ગુરુ જયકેશરિસૂરિ ઉપદેશેન સ્વ શ્રેયસે સુવિધિનાથ ઝિંબં કારિતં પ્ર. શ્રી સંઘેન.

(વાવ)

૫. સં. ૧૪૯૩ વર્ષે દિ. વૈ. વ. ૫ ગુરૌ શ્રીશ્રીમાલ ત્વાતીય શ્રે. રતન ભાર્યા રત્નાદેવી પુત્ર શ્રી. જેસા શ્રાવકેણ સ્વ શ્રેયોડથૈ ધર્મનાથ ઝિંબં શ્રી અંચલગચ્છે શ્રી જયકેશસૂરિરીણામુપદેશેન કારિતં પ્ર. શ્રી સંઘેન.

(વાવ)

૬. સં. ૧૫૦૩ વર્ષે જયેષ્ઠ વદિ ૭ સોમે શ્રી અંચલગચ્છેશ જયકેશરિસૂરિણામુપદેશેન ઉકેશ વંશે સા. જંડપા ભાર્યા હરકૂ પુત્રેણ હંસરાજ સુશ્રાવકેણ ભાર્યા સિરિયાદે પુત્ર ગુણીયા સહિતેન સ્વશ્રેયસે આદિનાથ ઝિંબં કારિતં પ્રતિ. શ્રી સંઘેન. કલ્યાણ્યં ભવતુ.

(વાવ)

૭. સં. ૧૫૬૮ વર્ષે વૈ. સુ. ૧૫ શનૌ વીર વંશે શ્રે. દેવાલ ભાર્યા જીવીણી પુત્ર પદ્મશીં સુશ્રાવકેણ ભાર્યા યોમી અપર ભા. અજી પુત્ર ગોઈઆ શ્રે. ખીમા, ધના, ભોજનાથ સહિતેન સ્વશ્રેયોડથૈ શ્રી અંચલગચ્છે શ્રી ભાવસાગરસૂરિણામુપદેશેન શ્રી સંભવનાથ ઝિંબં કા. પ્ર. શ્રી સંઘેન પત્તને.

(વાવ)



૮. સં. ૧૫૧૨ વર્ષે માઘ સુદિ ૫ સોમે પ્રાગ્વટ વંશે વાવ આસા ભાર્યા વીરી પુત્ર સહદે સુપ્રાવકેણુ ભાતુ સમધર ભાર્યા કાલી સહિતેન સ્વશ્રેયસે અંચલગચ્છાધીશ જ્યકેશરિસૂરીણુમુપદેશેન શ્રી સુમતિનાથ િંબં કારિતં પ્ર. શ્રી સંધેન.
(તેરવાડા)
૯. સં. ૧૪૭૨ પો. ૧ ૫ શુકે શ્રીમલ જ્ઞાતીય શ્રે. આસોપાલ ભાર્યા દેવલાદે તસ્ય સુત શ્રે. ધનસિંહેન તસ્ય ભાર્યા સાજલ્યુ. ભા. પચૂલાયાઃ શ્રેયોડથે શ્રી આદિનાથ િંબં કારિતં પ્ર. શ્રી અંચલગચ્છે શ્રી ગચ્છેશ શ્રી જ્યકીર્તિસૂરિભિઃ
(તાલનપુર)
૧૦. સં. ૧૬૨૧ વર્ષે શાકે ૧૭૮૬ પ્રવર્તમાને માઘ સુદિ ૭ તિથૌ શ્રીમદંચલગચ્છે પૂ. ભટારક શ્રી રત્નસાગરસૂરીશ્વરાણુ મુપદેશાત શ્રી કચ્છ દેશે કોઠારા નગરે શ્રી નાયક મજ્જશી તસ ભાર્યા હીરાબાઈ તત્પુત્ર શેઠ કેશવજી તદ્દભાર્યા પાવાંબાઈ (પાલુબાઈ) સુત નરશીંભાઈના નામના જિનિંબં ભરાપિતં અંજન શલાકા કારાપિતં ઐશ વંશે લઘુ શાખાયાં.
(તાલનપુર)
૧૧. સં. ૧૬૨૧ વર્ષે માઘ સુદિ ૭ ગુરૌ શ્રી અચલગચ્છે ભ. શ્રી રત્નસાગરસૂરીશ્વરાણુમુપદેશાત શ્રી નલિનપુરે નગરે ઐસવાલ વંશે લઘુ શાખાયાં છેડા ઐત્રે...
(માનકૂવા-કચ્છ)
૧૨. માનકૂવાના હેરાસરમાં ઉપરોક્ત લેખવાળી જ પ્રતિભાઓ છે.
- ૧૩ અંચલગચ્છે સં. ૧૭૬૪ રા આષાઠ વદ ૫...હર્ષરત્નજી...પાર્શ્વદેવ...શ્રી નરદેવજી.
(નાંડલાઈ તીર્થમાં પ્રવેશ કરતાં જ આવતા પ્રથમ વિશાળ આદિનાથ જિનાલય બહારની જમણી બાજુ નાની દેરીઓ છે, તેમાં આ ગુરુપાદુકાઓ છે, તેનો લેખ.)
૧૪. શ્રી અંચલગચ્છે સં...રત્નરાજજી દૈવ.....ઉદયરાજ પાદુકા.....ઉદયરાજ શિ. રત્નરાજ પાદુકા.
(૪ પાદુકાઓ છે.)
(નાંડલાઈ તીર્થનું ઉપરોક્ત જિનાલય)
૧૫. સં. ૧૫૧૭ વર્ષે માઘ સુદિ ૧૦ સોમે પ્રાગ્વટ વંશે વ્ય. વમના ભાર્યા...પુત્ર કહીરા...સહિતેન મેઘા કર્મણુ ભાર્યા કર્મા પુત્ર...દેવ...યુતેન શ્રી અંચલગચ્છે શ્રી જ્યકેશરીસૂરિણુમુપદેશેન નિગ્ ક્રોયથે શ્રી નમિનાથ િંબં કારિતં પ્રતિ. શ્રી સંધેન.
(આદિનાથ જિનાલય, જૂના ડીસા)
૧૬. સં. ૧૫૨૨ વર્ષે માઘ સુદિ...પ્રાગ્વટ વંશે વ્ય. સામત ભા. ભોલી પુ. દેવા શ્રાવકેણુ ભા. સાર પુત્ર લોપાઈ હીરાયુતેન શ્રી અંચલગચ્છાધીશ જ્યકેસરિસૂરીશ્વરાણુમુપદેશેન સંભવનાથ િંબં કા. શ્રી સંધેન પ્ર.
(મહાવીર સ્વામી જિનાલય, જૂના ડીસા)
૧૭. સં. ૧૩૭૫ વર્ષે માઘ સુદિ ૫ ઐશવાઘ ..જ્ઞાતીય આસપાલ શ્રેયસે આદિનાથ...[જતધારી આકૃતિ]
(જૂના ડીસા)



૧૮. સં. ૧૫૩૧ વર્ષે વૈ. સુ. ૫ સોમે શ્રી અંચલગચ્છે શ્રે. માંકાકેન શ્રી નેમિ સહિતા શ્રી અંબિકા મૂર્તિ કારિતા... (અંબિકાની આકૃતિ મોટી છે. ઉપર શ્રી નેમનાથના નાના પ્રતિમાજી છે.)
(જૂના ડીસા)

૧૯. સં. ૧૫૨૮ વર્ષે ચૈત્ર વદ ૧૦ ગુરૌ શ્રીશ્રી વંશે મં. ॥ સાગા ભાર્યા ટીબૂ પુત્ર મં. રતા સુહાદેહ્યુ (સુશ્રાવકેહ્યુ) ભા. કરણિ પુત્ર મં. વીરા. મં. હીરા નીના બાબા સહિતેન પિતુઃ પુણ્યાર્થે શ્રી અંચલગચ્છેશ શ્રી જ્યેષ્ઠશરિસૂરીણામુપદેશેન શ્રી સુપાર્શ્વનાથ બિંબં કા. પ્ર. શ્રી સંધેન.
(તુંબડી-કચ્છ)

૨૦. સં. ૧૫૯૧ વર્ષે ફાગણ સુદિ ૩ સોમ શ્રીશ્રીમાલી જ્ઞાતીય ગાંધિક. વિદ્યાપુરીય ઇસર ભા. દમકત પુ. રવીમા, હેમા, દેવરાજેન વિદ્યાધર પ્રભૂતિ સમસ્તુ પુત્ર પૌત્રાદિ યુતેઃ પૂર્વજનાં શ્રેયસે શ્રી પદ્મપ્રભ પ્રમુખા. પંચતીર્થાય બિંબં કા. શ્રી પૂર્ણિમા પદ્મે ભીમપલ્લીય ચારિત્રચંદ્રસૂરિ પદ્મે શ્રી મુનિચંદ્ર-સૂરિણામુપદેશેન પ્રતિષ્ઠિતં શ્રી પત્તન વાસ્તવ્યઃ
(તુંબડી)

૨૧. સં. ૧૯૨૧ વર્ષે માઘ સુદ ૭ ગુરૌ અંચલગચ્છે પૂજ્ય ભદ્રારક શ્રી રત્નસાગરસૂરિશ્વરાણામુપદેશાત શ્રી કુંકણદેશે મુંબઈ બંદરે વાસ્તવ્ય ઐશ વંશે લઘુ શાખાવાં નાગડા જોત્રે શેઠ નરશી નાથ તથા સઘ સમસ્તેન પ્રતિષ્ઠિતં શ્રી અજિતનાથ જિનબિંબં [ચોવીશ વટ્ટો]
(ભદ્રેશ્વર તીર્થ, દેવકલિકા નં. ૨૫)

૨૨. સં. ૧૫...વર્ષે...શ્રી ધર્મશેખરસૂરિભિઃ મુનિસુવત બિંબં.
(ભદ્રેશ્વર તીર્થ)

૨૩. ૐ નમો ભગવતે શ્રી પાર્શ્વનાથાય નમઃ ॥ સંવત ૧૮૫૯ (ક) (૧૬૫૯) વર્ષે માહ સુદિ ૫ શુકલ પક્ષ પ્રતિપદા તિથૌ સોમવાસરે રાઠઉડ વંશે રાઉત શ્રી ઉદયસિંહ વાકૃપત્રાકા નગર...રાજ્યે કુપશ્રી ત્રાં...ક્રીય સહિભિઃ શ્રી વિધિપક્ષ મુખ્યાલિધાન યુગપ્રધાન શ્રીમત્ શ્રી ધર્મમૂર્તિસૂરિ અંચલ-ગચ્છીય સમસ્ત શ્રી સંધમે શાંતિ શ્રેયોડર્થે શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રાસાદઃ કારિતઃ (પૂરણચંદ નાહર સંપાદિત લેખ સંગ્રહ)
[બાડમેર (રાજસ્થાન)ના પાર્શ્વનાથજી જિનાલય પહાડ સ્થિત મોટા મંદિરના સભામંડપનો લેખ. પંજાશી જીર્ણોદ્ધાર કે સમારકામ થતાં આ લેખ ત્યાં હાલ દેખાતો નથી.]

૨૪. સંવત ૧૬૬૫ વર્ષે સા. ઠાકુરસી ..કેન કારાપિતં અંચલગચ્છે શ્રી ધર્મમૂર્તિસૂરિ વિજ્ય રાજ્યે...
[બાડમેરના ઉપરોક્ત મૂળનાથક (પલાસણ)ની નીચેની બાલુએ લગાડાયેલ પરિકરના વિભાગમાં શિલ્પ નીચેનો લેખ]

૨૫. સં. ૧૬૬૫ વર્ષે ઉકેશ વંશે સા ઠાકુરસી કુ. પ્ર. ક...પ્રમુખ શ્રી સંધેન ઉ. શ્રા વિદ્યાસાગર ગણિ શિષ્યેહ્યુ શ્રી વિદ્યાશીલગણિ શિષ્ય વા. શ્રી વિવેકમેરુ ગણિ શિ. પં. શ્રી મુનિશીલગણિ નિત્ય પ્રણમતિ ॥ શ્રી અંચલગચ્છે ॥
(બાડમેરના પાર્શ્વનાથ જિનાલયનો લેખ)

૨૬. સં. ૧૫૧૫ વર્ષે જ્યેષ્ઠ વદિ ૯ શનો શ્રીમાલવંશે શ્રી. લીંબા ભાર્યા ચાંપૂ પુત્ર દેવરાજેન દેલ્હણુદે... સહિતેન શ્રી અંચલગચ્છેશ્વર શ્રી શ્રી શ્રી જ્યેષ્ઠશરિસૂરીણામુપદેશેન શિવા શ્રેયસે શ્રી વિમલનાથ ચતુર્વિંશતિ પદ્ કારિતઃ પ્રતિ. શ્રી સંધેન.
(અંચલગચ્છ જિનાલય, બંબા શેરી, રાધનપુર)



૩૭. સં. ૧૫૧૫ વર્ષે વૈ. વ. ૧ બુદ્ધે શ્રી ઉચ્ચેસ વંશે વડહેરા સા. લીલા ભા. લીલાદે પુ. સા. દેમા સુઆવકેણ ભા. કુહલાદે લખી પુ. કમા અહિતેન શ્રી અંચલગચ્છેશ્વર શ્રી જ્યકેશરીસૂરિશ્વરાણા-મુપદેશેન સ્વશ્રેયસે શ્રી વિમલનાથ ધિંબં કા. પ્રતિ. શ્રી સંઘેન.
(શ્રી અંચલગચ્છ જિનાલય, બંબા શેરી, રાધનપુર)
૩૮. શ્રીમત્ સં. ૧૬૭૧ વર્ષે વૈ. સુ. ૩ શનૌ રોહિણી નક્ષત્રે આગરાવાસ્તવ્યોપ કેશ જ્ઞાતિ લોહા ગોત્રે ...વંશે સા. રાજપાલ ભા. રાજશ્રી તત્પુત્ર સં. ઋષભદાસ ભા. રેષશ્રી તત્પુત્ર સંઘાધિપ સં. કુરપાલ સં. સોનપાલાભ્યાં તસ્મૃત સં. સંઘરાજ સં. રૂપચંદ સં. ચતુર્ભુજ સં. ધનપાલાદિ શ્રુતૈઃ શ્રી અંચલગચ્છે શ્રી ધર્મમૂર્તિસૂરિ તત્પટ્ટે કલ્યાણસાગરસૂરિણામુપદેશેન વિદ્યમાન વીર જિનધિંબં પ્રતિષ્ઠિતં (જૈન તીર્થ સર્વસંગ્રહ)
(અયોધ્યા જિનાલય)
૩૯. ઉપર મુજબનોજ લેખ...
અંતે : પૂ. શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિણામુપદેશેન વિદ્યમાન શ્રી વિશાલજિનધિંબં પ્રતિષ્ઠતં.
(પટણના વિશાલ જિનમંદિરના મૂળનાથક પ્રતિમાજી)
૪૦. આગરા, લખનૌ, પટણા, અયોધ્યા, મિર્ઝાપુર ઇત્યાદિ સ્થળોનાં જિનાલયોમાં સંઘપતિ મંત્રી બાંધવ શ્રી કુરપાલ સોનપાલ દ્વારા શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિના ઉપદેશથી પ્રતિષ્ઠિત જિનમંદિરોના લેખો 'પ્રાચીન જૈન પ્રતિષ્ઠા લેખ સંગ્રહ', 'જૈન તીર્થ સર્વ સંગ્રહ' ઇત્યાદિ ગ્રંથોમાં પ્રકાશિત થયેલ છે.
૪૧. સં. ૧૫૧૧ વર્ષે માઘ વદિ ૫ શુક્રે શ્રીમાલ વંશે લઘુ સંતાને વ. મહુણા ભા. માણિકદે પુ. જગા ભાર્યા ગંગી સુઆવિકયા શ્રી અંચલગચ્છનાયક શ્રી જ્યકેશરસૂરિણામુપદેશેન સ્વશ્રેયસે શ્રી કંધુનાથ ધિંબં કા. પ્ર. શ્રી સંઘેન.
(સીમંધર સ્વામી જિનાલય, તાલા પોળ, સુરત)
૪૨. સં. ૧૫૫૭ જ્યેષ્ઠ વદિ ૧૩ સોમે મીઠડીયા શાખાયાં શ્રી ઉચ્ચેસ વંશે સા. માલા ભા. વાહલા પુત્ર સોઅદા ભાર્યા આલ્હલુદે સુઆવિકયા પુત્ર સોકુંભા વસ્તા સહિતેન સ્વશ્રેયાર્થં શ્રી અંચલગચ્છે શ્રી ભાવસાગરસૂરિણાં ઉપદેશેન શ્રી વાસુપૂજ્ય ધિંબં કા. પ્ર. શ્રી સંઘેન.
(જૈન દેરાસર, દરિયા મહેલ, સુરત)
૪૩. સં. ૧૫૬૮ વર્ષે વૈ. સુ. ૧૫ શનૌ શ્રીશ્રીવંશે. સં. ભોબ્બ ભાર્યા ભાવલદે પુત્ર મં. લાડણ ભાર્યા દુઅસ પુત્ર મં. સહિતા સુઆવકેણ ભાર્યા દુબ્ધી પુત્ર મં. શ્રી ચંદ્રભાર્યા સિશયા દેવસુ ખાતા મં. જ્યચંદ મં. ગલાયુતેન સ્વશ્રેયસે શ્રી અંચલગચ્છે શ્રી ભાવસાગરસૂરિણામુપદેશેન શ્રી વાસુપૂજ્ય ધિંબં કારિતં પ્ર. શ્રી સંઘેન બાંબુ ગ્રામે.
(ગોહીજી મંદિર, નગરશેઠ પોળ, સુરત)
૪૪. સં. ૧૫૩૯ વર્ષે માઘ વદિ ૪ સોમે સૂર્યપુર વાસ્તવ્ય શ્રીમાલ જ્ઞાતીય સાહુ ભાર્યા અભૂ સુત વ. વુલા ભાર્યા કલદ સુત વ. સાધા ભાર્યા રમતિ શ્રેયાર્થં શ્રી અંચલગચ્છે શ્રી જ્યકેશરીસૂરિણામુપદેશેન શ્રી વિમલનાથ ધિંબં કા. પ્ર. શ્રી સંઘેન.



५३. सं. १५११ वर्षे माघ वदि ५ शुके श्रीमाल वंशे लघु संताने व. महुष्ठा ला. माण्डिके पु. जगम
 भार्या गंगी सुआविड्या श्री अयलगरुशे श्री जयदेशरिसूरिणामुपदेशेन स्वश्रीयार्थं श्री कुंथुनाथ
 णिंण्यं कारितं प्र. श्री संघेन.
 (ताला येण जिनालय, सुरत)
५४. सं. १८१५ इ. सु. ७ सोमे माता यंदन.....णिंण्यं कारितं प्रतिष्ठितं विधिपक्षे...
 (संयदपुरा जिनालय, सुरत)
५५. सं. १८१५ वर्षे इ. सु. ७ सोमे वण्णर.....अभिनंदन...कारापितं श्री अयलगरुशे,
 (श्री नेमनाथ देशसर, सुरत)
५६. सं. १८८१ शाके १७४७...श्री अयलगरुशे श्रीमालाज्ञातीय लील पुभीणार्थं शांतिनाथ णिंण्यं
 कारापितं प्रति. ल. आणुंदसोमसूरिणिः
 (कल्याणु पार्श्वनाथ देशसर, सुरत)
५७. सं. १४१८ वर्षे इ. व. २ पुष्ये उदेशे ज्ञातीय अयलगरुशे च्य. सोमा ला. भागल श्रियोडर्थं
 भ्रातृ सु. णाणुण्डेन श्री शांतिनाथ कारितं प्र. श्री सूरिणिः
 (अंद्रप्रल जिनालय, णिकनेर)
५८. सं. १४२१ वर्षे मा. व. ११ सोमे वडावली वारतच्य श्रीश्रीमाल ज्ञातीय पितृ पूना मातृ रणुादे
 श्रियोडर्थं आगमिक श्री अलयसिंहसूरिणामुपदेशेन श्री आदिनाथ णिंण्यं सुत सामल सोभार्या
 कारितं प्र. श्री सूरिणिः
 (श्री गोरडी देशसर, दोषा दरवान, णिकनेर)
५९. सं. १७१० वर्षे भागसिर मासे सित पक्षे ओकादशी सोमवासरे श्री अयलगरुशे ल. श्री कल्याणु-
 सागरसूरिणामुपदेशेन आ. रुपा कया श्री संभव णिंण्यं प्रतिष्ठापितं.
 (श्री सुपार्श्वनाथ जिनालय, नाडटोश्री जवाड, णिकनेर)
६०. सं. १४५४ वर्षे ज्येष्ठ सुद ७ पुष्ये गोभरु गोत्रे उदेशे ज्ञातीय सा. कालू भार्या गोरडी सुत
 जेयर भार्या वीरिणी स्वश्रीयसे श्री मुनिसुव्रत णिंण्यं का श्री मेरुतुंगसूरिणामुपदेशेन प्रतिष्ठितं.
 (उपशैक्त जिनालय, णिकनेर)
६१. सं. १५१० वर्षे माघ सुदि ५ शुके श्रीश्रीमाल ज्ञातीय च्य. लूपाल भार्या लरमादे पु. जोगा ला.
 न्यसू पु. तेजपालेन वृद्ध लातृ गोला पेथा सहितेन ला. रामति पुत्र धना सहितेन श्री अयल-
 गरुशेनायक श्री जयदेशरिसूरिणामुपदेशेन निज श्रियसे श्री पार्श्वनाथ यतुर्विंशति पटः कारितः
 प्रतिष्ठितः श्री संघेन.
 (आणु तीर्थ)
६२. सं. १४६७ वर्षे गहा सुदि ५ शुके. प्रा. च्य. डीडा भार्या रदणी पुत्री मेथी आत्मश्रियसे श्री
 शांतिनाथ णिंण्यं का. प्र. श्री अयलगरुशे श्री मेरुतुंगसूरिणिः उपदेशेन.
 (अयलगरु जिनालय, आणु तीर्थ)



૬૩. સં. ૧૫૦૩ વર્ષે જ્યેષ્ઠ વદિ ૭ સોમે શ્રી અંચલગચ્છે શ્રી જ્યક્ષીર્તિસૂરીંદ્ર પદ્મે શ્રી જ્યક્ષરી-સૂરિણ્યામુપદેશેન શ્રી વીર વંશે શ્રે. ધનપાલા ભાર્યા ચાહજ્યાદે પુત્ર શ્રે. વીકા ભાર્યા મેઘી પુત્ર સંઘપતિ યોપા સુશ્રાવકેણ સં. (વા.) કરણ પ્રાણપ્રિયેણ સં. રત્ના સહોદરેણ સં. જ્યસિંહ નરસિંહકર્મણ્ય રાજ્ય કર્મસી અમરસી કડ્યા રમા પોષા મુહણસી કુમારપાલ મુખ્ય પૌત્ર પુત્ર સહિતેન સુશ્રેયસે શ્રી સંભવનાથ જિંબં કા. શ્રી સંઘેન પ્રતિષ્ઠિતં શુભં ભવતુ.

(જૈન દેરાસર, તુંબડી-કચ્છ)

૬૪. સં. ૧૮૮૬ ના વર્ષે શાકે ૧૭૫૧ પ્રવર્તમાને જ્યેષ્ઠ માસે શુકલ પક્ષે પંચમી તિથૌ બુધવાસરે શ્રી કચ્છદેશ મધે રાઉ શ્રી દેશજી રાજ્યે ગામ શ્રી મંજલ મધે અંચલગચ્છે ગોત્ર વડેરા ઉદા. વંશે ઝાતિ શ્રી ૫ નારણજી મા...લજી આણેઈ જિનપ્રાસાદ કરાવ્યો છે. ભટ્ટારક શ્રી ૧૦૦૮ રજેન્દ્ર-સાગરસૂરીશ્વરજી રાજ્યે શ્રી અયાંસ જિનજિંબં સ્થાપિતા. શ્રી દેહરાસરની ખરચ કોરી ૫૦૦૫ બેઠી છે.

[મંજલ (નખત્રાણા-કચ્છ)ના જિનાલયની નીચેના સભાગૃહનો લેખ]

૬૫. સં. ૧૯૧૧ વર્ષે માઘ સુદિ ૧ ગુરે શ્રી અંચલગચ્છે ભટ્ટારક શ્રી રત્નસાગરસૂરિભિઃ પ્રતિષ્ઠિતા... (ઉપશક્તિ જિનાલયન મૂળનાયક)

૬૬. શ્રી કચ્છ દેશે માંડવી બંદરે વૃદ્ધ શાખાયાં ઝોશવાલ વંશે લાલણુ ગોત્રે શેઠ સંઘવી ભાઈ રાએસી અમરચંદનો ગામ શ્રી નાગલપુર માંડવી તાબેમાં પેતાનો રેવાનો બંગલો તે સં. ૧૯૫૨ ની સાલમાં શ્રી નાગલપુરના અંચલગચ્છના સંઘને શેઠ કલ્યાણજી સંઘવીએ આવક-આવિકાને ધર્મશાલા તરીકે અરપણુ કરી છે.

[શ્રી અંચલગચ્છ ઉપાશ્રય, નાગલપુર (માંડવી-કચ્છ)]

૬૭. સં. ૧૯૨૧ વર્ષે માઘ માસે શુકલ પક્ષે સપ્તમી તિથૌ શ્રીગુરુ શ્રી શ્રી અંચલગચ્છે પૂજ્ય ભટ્ટારક રત્નસાગરસૂરીશ્વરાણ્યામુપદેશાત અજિતનાથ જિંબં પ્રતિષ્ઠિતં.

(નાગલપુરના જિનાલયના ઉપરના શિખરમાં આ લેખથી અંકિત મૂળનાયક સહ ત્રણ પ્રતિમાજી અંકિત છે.)

૬૮. સં. ૧૬૪૬ વર્ષે જ્યેષ્ઠ સુદી ૯ સોમે શ્રી પાર્શ્વનાથ જિંબં દો. ખીમા ભાર્યા ખીમા દે સુત સવરાજ તપા. શ્રી. હીરવિજયસૂરીશ્વર ગુરુભ્યો...

(માધાપુર જિનાલયની ધાતુમૂર્તિ)

૬૯. સં. ૧૨૪૨ આષાઠ વદિ બુધે દેદા પુત્ર ડોલડોલ પ્રતિમા કારિતાં પ્રતિષ્ઠિતં શ્રી દેવચંદ્રસૂરિ... (નાગલપુર જિનાલયનાં ધાતુ પ્રતિમાજી)

૭૦. સં. ૧૮૦૩ વર્ષે માઘ માસે કૃષ્ણ પક્ષે ૫ તિથૌ શુક્રવાસરે રાધનપુર વાસ્તવ્ય શ્રીમાલ ઝાતીવ પારેખ સવચંદ વીરચંદ ગૃહિણી...ઋષભદેવ જિંબંકારિતં અંચલગચ્છે.

(અંચલગચ્છ જિન લય, રાધનપુર)

૭૧. સં. ૧૮૦૩ વરસે માઘ માસે કૃષ્ણ પક્ષે ૫ તિથૌ શુક્રવાસરે રાધનપુર વાસ્તવ્ય શ્રી સંઘેન પાર્શ્વ-નાથ જિંબં પ્રતિષ્ઠિતં અંચલગચ્છે.

(અંચલગચ્છ જિનાલય, રાધનપુર)



૭૨. શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરીશ્વરાણામુપદેશેન મયગલેનં પદ્મપ્રભુ જિનગિંબં કારિતં...
(અંચલગરુજ જિનાલય, રાધનપુર)
૭૩. સં. ૧૮૮૧ વર્ષે...અચલગરુજે...તેજસાગરજી...
(રાધનપુરના અંચલગરુજ જિનાલયમાં ગુરુપાદુકા છે.)
૭૪. સં. ૧૫૨૩ વર્ષે વિમલનાથ ગિંબં પ્રતિષ્ઠિતં અંચલગરુજે શ્રી જ્યેષ્ઠશરીસૂરીણામુપદેશેન...પ્રાગ્વદ્ વંશે શ્રેષ્ઠિ શ્રી વરહરાજ સુશ્રાવણેજી.
(પુડાલા, (જિ. જોધપુર) રાજસ્થાન)
૭૫. સં. ૧૪૯૯ વર્ષે શ્રી પોમા ભા. સલગુ યુક્તેન પુત્ર નાઇયા શ્રેયસે શ્રી અંચલગરુજેશ શ્રી જ્ય-
કાર્તિસૂરીણામુપદેશેન શ્રી પાર્શ્વનાથ ગિંબં કારિતં પ્રતિષ્ઠિતં શ્રી સંઘેન.
(આમુમાં ખસ્તર વસહી નજીકની ધર્મશાળામાં અમે ઉતરેલા, ત્યાં કખાટમાં મૂર્તિનો પરિકર પડેલ, તેનો લેખ. તા. ૧૪-૩-૭૬ ના લેખ ઉતરેલ છે.)
૭૬. સં. ૧૫૫૨ વર્ષે... માહ વદિ ૧ શનૌ શ્રી ભીનમાલ વાસ્તવ્ય ઉકેશ વંશે વાગજી ભાર્યા વાલ્ડા ભા.
વિઉલદે પુ. સાગલ ભા. સિરીયાદે પુ. રહીયા ભા...લાખેર સહિતેન શ્રી અંચલગરુજે સિદ્ધાંતસાગર-
સૂરીણામુપદેશેન શ્રી શાંતિનાથ ગિંબં સ્વશ્રેયાડર્થ કારિતં. પ્રતિ. શ્રી સંઘેન.
(અંચલગરુજીય શાંતિનાથ જિનાલય, ભીનમાલ)
૭૭. સં. ૧૫૭૨ વર્ષે વૈશાખ સુદ ૫ સોમે ઉપકેશ જ્ઞા. મહ. ધરણા પુ. જિજ્ઞુદત ભા. ધીરુ પુ. વરસિંધ
રતા ભા. રતનાદે (દેવાણુંદ શાખાયાં) પુ. ભીદા નૌતાદિ સહિતેન મહારતાકેન શ્રેયાર્થે વાસુપૂજ્ય
ગિંબં કારિતં પ્રતિ. શ્રી અંચલગરુજે ભાવસાગરસૂરિભિઃ
(અંચલગરુજ જિનાલય, ભીનમાલ)
૭૮. સં. ૧૬૧૦ વર્ષે ફા. સુ. ૨ શનૌ પતન વાસ્તવ્ય લઘુ પ્રાગ્વાટ જ્ઞાતીય દોશી દેમા ભા. નાઇ, સનાઈ
પુત્ર દો, કાકા, જીવા, યાઈ નાથી સહિતેન શ્રી શ્રેયાંસનાથ ગિંબં કારિતં પુન્યાર્થ પ્રતિષ્ઠિતં
શ્રી સૂરિભિઃ (જીવધારી માણુસની આકૃતિ છે. કલાત્મક ધાતુમૂર્તિ છે.)
(અંચલગરુજ જિનાલય, ભીનમાલ)
૭૯. સં. ૧૪૯૨...વર્ષે...શ્રીશ્રીમાલ જ્ઞાતીય રત્નસિંહસૂરિભિઃ
(અંચલગરુજ જિનાલય, ભીનમાલ)
૮૦. સં. ૧૧૪૧ વૈશાખ સુદિ ૧ શ્રી મરુકેશીય કાકુરદેવ સુત માતૃદેવ સુત...નિજ માતૃશ્રેય નિમિત્તે કા.
(જૈન દેસસર, જૂનણી-રાજસ્થાન)
૮૧. અંચલગરુજે શ્રી જ્યેષ્ઠશરીસૂરિ ઉપદેશેન સં. ૧૫૧૦ માગસર સુદિ.....
(સકલાણા દેસાસરની ભીંતનો શિલાલેખ)
[સિંધ વિહાર વર્ણન] પૃ. ૧૫૪ માં શ્રી જ્યંતવિજયજી લખે છે : 'ગોધન રટેશનથી સડકે ૧૫૫ માર્દલ ચાલ્યા પછી
જમણી તરફના હાથ તરફ ૨ ફર્લાંગ દૂર સકલાણા ગામ દેખાય છે. શ્રી આદીશ્વરજી મંદિર પહાડની ખીણમાં છે.
૪૯૮ વર્ષે પૂર્વે પ્રતિષ્ઠા થઈ. આ ગામમાં અંચલગરુજના શ્રાવકોની પ્રધાનતા.'
આ લેખ સકલાણા દેસાસરની ભીંત પર છે. હાલ આ દેસાસરનો જીર્ણોદ્ધાર આહોર સંઘે ૧૯૮૯ માં કર્યો.]

શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ



૮૨. સ્વસ્તિત્રી વિક્રમ સંવત ૧૨૫૯ વર્ષે આષાઢ સુદિ ૨ શનૌ આરાસણ મંડલે (લિ) ક શુરશંભુ (:)
શ્રી...કુમાર સુત શ્રી સજ્જનેન સ્વશ્રેયાર્થે શ્રી ધર્મઘોષસૂરિભિઃ
(પાર્શ્વનાથ જિનાલય, આરાસણ-કુંભારીઆ)
૮૩. સ્વસ્તિત્રી વિ. સં. ૧૨૫૯ વર્ષે આષાઢ સુદિ ૨ શનૌ વસુદેવ પુત્ર્યાઃ શ્રે. મ.શિલ્હઈ સલખણ્યા
સ્વશ્રેયસે શ્રી વાસુપૂજ્યદેવ જિ'બં કારાપિતં પ્ર. શ્રી ધર્મઘોષસૂરિભિઃ
(કુંભારીઆ-આરાસણ નં. ૧૪, દેવકુલિકાનો લેખ)
[આ તીર્થમાં સં. ૧૨૫૬ અને ૧૨૭૬ ના શ્રી ધર્મઘોષસૂરિના ૨૩ થી વધારે પ્રતિષ્ઠા લેખો પ્રકાશિત છે. આ ધર્મઘોષસૂરિ કયા ગચ્છના હતા, તે તપાસવું ઘટે. અલખત, અંચલગચ્છીય આ. શ્રી ધર્મઘોષસૂરિ તો સં. ૧૨૬૮ માં કાળધર્મ પામ્યા હતા.)
૮૪. સં. ૧૩૬૯ વૈ. સુ. ૯ મોટીયા વાસ્તવ્ય શ્રે. જ્યસા ભાર્યા બાલુ પુત્ર દેવડ હરિપાલ લી (?) શ્રી
શાંતિનાથજી જિ'બં કારિ. શ્રી દેવેન્દ્રસૂરિણામુપદેશેન.
(પ્રાચીન લેખ સંગ્રહ, પૃ. ૧૬)
૮૫. સં. ૧૯૨૧...પ્ર ૧૯૬૬ પ્રવર્તમાને માઘ માસે શુકલ પક્ષે સપ્તમી તિથી ગુરુવાસરે અંચલગચ્છે
કચ્છ દેશે તેરા નગરે વાસ્તવ્ય ઉશ વંશે લઘુ શાખાયાં વિશરિયા મહોતા ગોત્રે સા પત્રામલ ભાર્યા
ઉમાબાઈ પુત્ર રત્ન શ્રી હીરજી...શ્રીરત્નસાગરસૂરિ.
(જૈન દેરાસરના મૂળ નાયકજનો લેખ, ખીદડા-કચ્છ)
૮૬. પૂર્વિ વર્દ્ધમાન ભાઈ જ્યતા ઉચલી ચાહણ્યાસામિં વાસ્તવ્ય સાસરામાંહિ તવ શ્રી ભદ્રેવા શ્રી
પાર્શ્વનાથ ચૈત્યં કારાપિતં વિ. સં. ૧૩૩૫ વર્ષે શ્રી અંચલગચ્છે શ્રી અજિતસિંહસૂરિણામુપ-
દેશેન પ્રતિષ્ઠિતમ.
(શ્રીશ્રીમાળી વંશની વહીમાં)
૮૭. ઇદં શ્રી મુજાબા મહાવીર સ્વામિ જિનજિ'બં અચલગચ્છાધિપતિ આચાર્ય શ્રી ગુણસાગરસૂરીશ્વરેણ
તત્ શિષ્ય આચાર્ય ગુણોદયસાગરસૂરિણા ચ પ્રતિષ્ઠિતં વિ. સં. ૨૦૩૩, વીર સં. ૨૫૦૩ વૈશાખ
શુકલ ૧૩ રવિવાસરે ભુજપુર નગરે શ્રી કચ્છ ભુજપુર શ્વે. મૂ. પૂ. જૈન સંઘેન ચ ભરાવિતં
શ્રીયે ભવતુ.
(નૂતન જિનાલયની પ્રતિમાના લેખે, ભુજપુર-કચ્છ)
૮૮. સં ૧૭૯૧ વર્ષે વૈ. સુ. ૭ વિધિપક્ષે વિદ્યાસાગરસૂરિ રાજ્યે સૂરત વાસ્તવ્ય સા. ગોવિંદજી પુત્ર
ત્રોડીદાસ ભાતા જીવનદાસ કારિતં શ્રી આદિનાથ જિ'બં પ્રતિષ્ઠિતં ચ ખરતરગચ્છે ઉપાધ્યાય
દીપચંદ્રગણિ પં. દેવચંદ્રગણિના.
(રાજુજ્ય તીર્થની છીપા વસહીના મૂળનાયક-પ્રતિમાનો લેખ)
૮૯. શ્રી અંચલગચ્છ જૈન મૂ. પૂ. દેરાસરજી સ્વ. શેડ કુલચંદ્રભાઈ વનમાળીના સ્મરણાર્થે તેમનાં
ધર્મપત્ની કપુરબેને રૂ. ૨૧૦૦૦ ના ખર્ચે દેરાસરજી બંધાવેલ છે. સં. ૧૯૯૯, વીર સં. ૨૪૬૯.
(જિનમંદિરનો લેખ, સાવરકુંડલા)
૯૦. શ્રી ૧ શ્રી કચ્છ નરેશ પ્રથમ ભારમલ જ્યારે ઘણા ઉપાયોથી નહિ મટનારા વાતરોએ પીડાતા હતા,
ત્યારે તેમણે અચલગચ્છાધીશ યુગપ્રધાન દાદા શ્રી કટ્યાણસાગરસૂરીશ્વરજીને મહાન પ્રભાવશાલિ



सांख्यवादी वि. सं. १६५४ भां वंदनार्थे राजसुवनमां जेलावी जेक पाटीआवाला शीशमना जुलजुपाट पर जेसार्थां. तेमना प्रभावार्थी पोतानो रोग जवाधी तेमनी विशेष लक्षित करी अने ते पाटने पूज्यपाट मानीने आ उपासरे मोडलेल, ते पाट आ आरसना पाटनी नीचे उठ पळु मोजुद छे. लणीत अयलज्ज मुनि मंडलाअसेर मुनि श्री गौतमसागरल विक्रम सं. १९९७ ना मागशर सुद २ ने शनिवारे ॥ श्री शांति शांति शांति ॥

(अयलज्जना मोटा उपाअथमां मोटा मुण्य आरसना सिंहासन परनो लेण. भूज-कच्छ)

९१. श्रीमद् विधिपक्षगच्छालंकारस्य जंगमयुगप्रधानस्य द्वादशत मुनि छिमांशु... कल्याणुपद आप्तस्य श्रीमान्कल्याणुसागरसुरीश्वरस्य पादौ प्रतिष्ठापितायांय भृगांकलकित्याणु पुष्कर जायते शुद्ध भासे कृष्णु पक्षे द्वितीयायां त्रिथौ वात्रिके सर्वाथीं सिद्ध सिद्धे संविज्ञपक्षस्य श्रीमद्गुपदेशात् कृतास्ति श्रीरस्तु. (वयर्थ तीर्थनी लभतीमां कल्याणुसागरसुरि शुरुमंदिरमां पाहुक परनो लेण. लदेश्वर-कच्छ)

९२. ज्यतुकाभितपूर्तिं सुरद्रुम, विद्वरानाथ नरेन्द्रनतकमा ।
निम्बिलजन छितार्थ कृताय प्रथम मंगलवीर जिनोत्तमा ॥ १ ॥
समहिमाद्भूत शुद्ध चारित्रलाङ्क, लवमडारुडदाडतन् तपात् ॥ २ ॥

लविड मानस सारस लारुकरो, ज्यतु पार्श्वजिनो गुणुसागर श्री लदेश्वरमंडनो, विज्यतां श्री वीर-पार्श्वीं जिनौ श्री सिद्धार्थनृपाश्वसेन नृपयोः सन्नंदनौ नंदतौः पूर्वं पार्श्वविष्णु प्रतिष्ठित छडागारेडलवन नायकः श्रीमद्वीरविष्णुश्च संप्रति ज्यत् यत्राद्य नाथत्वत् ॥ ३ ॥ छति मंगलम् श्री कच्छदेशे लदावती नाम नगरी आसीदितिः तस्यां य केनयिन् मडर्धिक शिरोमण्णीना सुआवक तिलकायमानेन श्रीमता देवयद्राशिध अेषि पुंगवेनानेक शत-सडस्र इय्यय्येन वीरात् वर्ष ४४७ (?) श्री वीर विक्रम जतः वीर संवत् २३ वर्षे छदं जैत्यमकारीतिः तस्मींश्च श्री पार्श्वनाथप्रतिमा भूलनायकपदे स्थापितेतिः तथैव य सांप्रतमेव प्रतिमा पृष्ठस्य गलंगुळ लितौ समुद्धार छमुत् षन्तितुमारुंधायां विनिर्गतमेकमति लघुकं ताम्रपत्रं तत्र अमू-ये वाक्षराणि विद्यतेः तथाहिः ६० देवयंद्रीय पार्श्वनाथ देवसातो २३ छतिः १. तस्यानुसारतः प्रतीयते डिलेदं जैत्यं श्री वीरात् २३ वर्षे श्री देवयद्राशिधिना कारितमस्तीति. तदनु य विक्रम संवत् १३१५ वर्षीय दुर्लिक्ष वेलायां संजत रौरवदशायां मडाभीष्णु भूतायां समुच्छलित देश-विदेशीयानेक शतसहस्र प्रमीत जनगणु-ष्योडनवरतंठि. णुं विपुलान्न पान वस्त्रादितः सप्रामानन्यासाधारणु युगांत स्थायि छीर्तिना उदार जन दड... णिना सर्वत्र लण्य विमलयद्रोणुवलयछीर्तिना सर्वदेश प्रसिद्धेनानुपम सौलाज्यलाज्य... मडर्धिक भौलिना साक्षादनदायभातेन श्रीमता अेषिपुंगवेन श्री जगडुसा नागना आवक-शिरोमण्णीना विक्रम संवत् १३२३ वर्षे मडता इय्य व्ययेनैतस्य जैत्यस्य णुंछींदार कृतं. छतिः लदावतीनगरी य कालकमेणु डीधमाना सर्वथा विलयगताः तत् स्थान सर्मापेव सांप्रतिने लदेश्वरआम संवसित छति प्राचीन कालीनायमितिहासः छडु किल विक्रम वर्षांथेजानविंशति शतकस्या वरिष्ठ प्रथम द्वितियदशके सं. १९०१ तः १९१७ यावत् श्री देशलणु मडाराज प्रहत प्रचूर साडाध्यतः क्षीति विज्येनैतस्य किंयित णुं जैत्यस्य समारयना कृता छति तथैव पूर्व श्री पार्श्वनाथ-प्रतिमा भूलनायकत्वनाभूत् तां य पार्श्वे संस्थाप्य भूलनायकपदे श्री मडावीरजिन

श्री आर्य कल्याण गौतम स्मृति ग्रंथ

प्रतिभा रक्षते धृत्तमितपरमिदं चैत्य श्री महावीरजिन सत्कसंबन्धतमित्यर्वाचीन कालीनायमितिहासः प्रतन्यते तथाहि ज्येष्ठे किल गच्छताःकालेन लद्वावतीनगर्था विनाशमाप्तायामभ्येतत् चैत्यं श्री शासनदेवतादि हेतुसंनिध्यमिवानल्प विघ्नवात सुरक्षितं श्री संघस्य प्रच्युतर पुन्यप्राग्भार मडिग्ना-घावधि विज्यमानभवलोक्य श्री संघस्य चित्ते लावि परमहितकारकैतिशयं सुप्रशस्तोयमभिप्रथयः समञ्जनि यदुतात्र चैत्ये प्रतिवर्षं द्वाद्युन शुक्लाष्टम्यां सर्वसंघ मिलयत्वा महताडंणरेन यात्रा प्रवर्त्तयित्थ्येति तथैव य कृते दृढ निश्चये संवत् १९३४ वर्षतः स प्रवृत्ता यात्राः तदनु य प्रति वर्षं प्रस्कुरितया प्रसिद्धा यथा सांप्रत य महती यात्रा लवितेति ज्येष्ठे चैत्यमिति पुरातन काली-नत्वेन सांप्रतमतीव शुभं विदोक्तयः श्री मांडवीणंदर निवासी श्री उशवंशावतंस श्री वृद्धशापीयः सा. शांतिदास श्रीष्टि सुत सा. पीतांबर त. ज्वलु त. लद्धालिधा तामध्ये सा. ज्वलुतद्दुर्भायां वीरणाष्ट तत् सुत सा. तेजसी तद्दुर्भायां मीठीणाष्ट नाम्ना आविक्या जिनधर्मप्रलाविक्या स्व लर्तुः संकेत अनुसरत्या डेरी ५०००० पंचशत सहस्र व्ययेन सांप्रतं संवत् १९३६ वर्षे श्री ज्येष्ठारण्य महाराज्ये ज्येष्ठस्य श्री महावीर जिनप्रासादस्य ज्येष्ठोद्धारमकारीति सांप्रतीन कालीनाय-मितिहासः धृत्तं श्री वर्द्धमान प्रलुपदकलितं चैत्यमेतत् सुरभ्यं न्ततंतीर्थेपिमानं समधिक मडिमा शालितं कच्छ लूमौ प्राचीनं सर्वद्वाम्न स्कुटमिदमपिदैः संप्रतितं प्रमाजैः संघस्यानंद हेतु प्रतिशरदमथो पूज्यमानंजनौघे. श्री लूजपुर वास्तव्यः सु. सुमतिसागर विनयसागरश्च उपदेशात् ॥

॥ श्री शुभं ॥

(वसुडी महातीर्थना मुण्य जिनालयमां आवेल शिलावेण, लद्रेथर-कच्छ)

६३. श्री मांडवीना रेवासी शा. पीतांबर शांतिदास डा. शा. मेजुशी तेजशी भारज मीठीणाष्टमे आ मूल देरासर नवेा करावी जुरणोधार कराप्यो. सं. १९३६ ना महा सुद १० वार शुकरे श्री लुज-पुरना रेवाशी सु. सुमतिसागर विनेसागरजना उपदेशथी.

(वसुडी महातीर्थना मुण्य जिनालयमां आवेल शिलावेण, लद्रेथर-कच्छ)

६४. सं. १७८१ वर्षे माघ सुदि १० शुके सा. गुलालयंद पुत्र दीपयंदेन श्री गोडी पार्थनाथ जिणं कारापितं श्री अंचलगच्छे श्री पू. श्री विद्यासागरसुरि उपदेशेन.

(रिक्षेद्र तीर्थना जिनालयना भूजनायकनो वेण)

६५. सं. १७८१ वर्षे आषाढ सुदि १० शुके उशवंशजाती सा. सुंदरदास पुत्र सा. सलायंदेन श्री अजितनाथ जिणं कारापितं श्री अंचलगच्छेश पू. लद्दारक श्री विद्यासागरसुरि उपदेशेन श्री संघेन.

(वडतालना अजितनाथ प्रलु भूजनायकनो वेण)

६६. सं. १६७८ वर्षे वैशाख सुदि ५ शुके श्री अंचलगच्छेश श्री कल्याणसागरसुरिणासुपदेशेन श्री... देव्या श्री यन्द्रप्रदास्वामिजिणं कारितं प्रतिष्ठितं श्री संघेन विधिना.

(वतिथीया गामना भूजनायक प्रभुनो वेण)

६७. सं. १७२६ वर्षे माघ सुदि १४ सोमे श्री अंचलगच्छाधिराज युगप्रधान श्री पूज्य ल. श्रीमद् कल्याणसागरसुरीश्वराणां पादुके प्रतिष्ठिते श्री संघेन श्री लिन्नमास नगरे.

(कडीना जिनालयनी पादुकनो वेण)



૯૮. સં. ૧૬૬૮ વર્ષે શ્રી અંચલગચ્છે પાદુકા શ્રી ૫ શ્રી ગુણુડર્ષ ગણિની મિતિ સુદિ ૬ ગુરો શ્રી પાર્શ્વનાથ નમઃ.

(દાદા પાર્શ્વનાથ દેરાસરનો લેખ, વડોદરા)

૯૯. વીર સંવત ૨૪૩૪ વિક્રમ સં. ૧૯૬૪ માગસર વદિ ૫ ભોમે શ્રી કલ્યાણુસાગરસૂરિ તત્ શિષ્ય મહોપાધ્યાય સ્તનસાગરજી તત્ શિ. મેઘસાગરજી શિ. વૃદ્ધિસાગરજી શિ. હીરસાગરજી શિ. સહેજ-સાગરજી શિ. માનસાગરજી શિ. રંગસાગરજી શિ. નેમસાગરજી બ્રા. કૃતેસાગરજી શિ. દેવસાગરજી શિ. સરપસાગરજી શિ. સંવિદ્યપક્ષીય શ્રી ગૌતમસાગરજી ઉપદેશાત્ જીર્ણોદ્ધારઃ શ્રીવિધિપક્ષગચ્છે ॥ શ્રીસંધેન કારિતઃ ॥ શ્રી ॥ તથા વિ. સં. ૧૯૭૩ વર્ષે માઘ વદિ ૮ ગુરો અષ્ટાદ્ધિકામહોત્સવેન સહિતઃ શ્રીકલ્યાણુસાગરસૂરીણાં પ્રતિમા શ્રીવિધિપક્ષગચ્છે શ્રીસંધેન પ્રતિષ્ઠાપિતાડસ્તિ ।

[શ્રી કલ્યાણુસાગરસૂરિ ગુરુ (થાભ) મંદિરનો શિલાલેખ, ભુજ-કચ્છ]

૧૦૦. શ્રી અનંતનાથાય નમો નમઃ શ્રી વિધિપક્ષ(અચલ)ગચ્છ શણુગાર જંગમ યુગપ્રધાન પૂ. દાદાશ્રી કલ્યાણુસાગરસૂરિ સદ્ગુરુજ્યો નમઃ કચ્છી દશા ઝોશવાલ યાતિ શિરોમણી કચ્છ નલીઆ નિવાસી નાગડા ગોત્રીય શેઠ નરશી નાથા સ્થાપિત શ્રી અનંતનાથ દેરાસરજી (પ્રતિષ્ઠા સં. ૧૮૯૦) નરશી નાથા સ્ટ્રીટ, મુંગઈ ટ્રસ્ટ તરફથી આ જિનાલયના જીર્ણોદ્ધારમાં રૂ. ૧,૨૫,૦૦૦ એક લાખ પચીસ હજાર રૂ. ભેટ આપવામાં આવ્યા છે. વીર સં. ૨૪૮૬, વિ. સં ૨૦૧૬, ઈ. સ. ૧૯૫૯.

(સમેતશિખરજી મહાતીર્થના જગ્યા યહાક પર સ્થિત શ્રી પાર્શ્વનાથ જિનાલય ટૂંકનો શિલાલેખ)

૧૦૧. શ્રી શત્રુજય મહાતીર્થ પર મૂળનાયક શ્રી આદીશ્વર ભગવાનની ટૂંકની ભમતિમાં (૧) શ્રી ઋષભદેવ (૨) શ્રી પાર્શ્વનાથ (૩) શ્રી મહાવીર સ્વામી (૪) શ્રી કલ્યાણુસાગરસૂરિ (૫) ઉપા. શ્રી ભાગ્યસાગર-ગણિ (૬) ઉપા. શ્રી ક્ષેમસાગરગણિ. આ જ પાદુકાની એક દેરી છે. ટાંકા પાસે છે. તે પર આ પ્રમાણે લેખ છેઃ શ્રી શ્રી ઉપા. શ્રી ભાગ્યસાગરગણિજિત્ શિ. પુણ્યસાગર ગણિભિઃ શ્રી શ્રી શ્રી સિદ્ધાયણે ॥ શ્રેયઃ ॥

(આ જ પાદુકાનો ખ્લોક આ સ્મૃતિગ્રંથમાં અપાયેલ છે.)

૧૦૨. વિ. સં. ૧૭૧૮ વર્ષે માઘ સુદિ ૬ છુદે શ્રી અંચલગચ્છેશભટ્ટારક શ્રી અમરસાગરસૂરીણામુપદેશેન શ્રી ભુજનગરવાસ્તવ્ય દેવગુરુલક્ષિતવતા શ્રીસંધેન પ્રતિષ્ઠિતા ॥ શ્રીમદઅંચલગચ્છેશ પૂજ્યશ્રી કલ્યાણુ-સાગરસૂરીણાં પાદુકા ॥ શ્રી વિધિપક્ષેશ શ્રી આચાર્યરક્ષિતસૂરિ ॥ ૧ ॥ શ્રી જ્યાસંહસૂરિ ॥ ૨ ॥ શ્રી ધર્મધોષસૂરિ ॥ ૩ ॥ શ્રી મહેન્સૂરિ ॥ ૪ ॥ શ્રી સિંહપ્રભસૂરિ ॥ ૫ ॥ શ્રી અજિતસિંહસૂરિ ॥ ૬ ॥ શ્રી દેવેન્દ્રસિંહસૂરિ ॥ ૭ ॥ શ્રી ધર્મપ્રભસૂરિ ॥ ૮ ॥ શ્રી સિંહતિલકસૂરિ ॥ ૯ ॥ શ્રી મહેન્દ્ર-પ્રભસૂરિ ॥ ૧૦ ॥ શ્રી મેરુતુંગસૂરિ ॥ ૧૧ ॥ શ્રી જ્યકીર્તિસૂરિ ॥ ૧૨ ॥ શ્રી જ્યકેસરીસૂરિ ॥ ૧૩ ॥ શ્રી સિદ્ધાંતસાગરસૂરિ ॥ ૧૪ ॥ શ્રી ભાવસાગરસૂરિ ॥ ૧૫ ॥ શ્રી ગુણુનિધાનસૂરિ ॥ ૧૬ ॥ શ્રી ધર્મ-મૂર્તિસૂરિ ॥ ૧૭ ॥ શ્રી કલ્યાણુસાગરસૂરીણાં (સ્તૂપોડય) શ્રી કચ્છ ભૂજનગર વાસ્તવ્ય સંધેન કારિતઃ વિક્રમ સંવત ૧૭૨૨ વર્ષે વૈશાખ વદિ ૫ ગુરો શ્રી ગુરુપાદુકા લાલજી રહોયા ભાર્યા જીવાકયા પ્રતિષ્ઠાપિતા શ્રી સંઘસ્ય શ્રોયસે ભવતુ ॥

[શ્રી કલ્યાણુસાગરસૂરિ મંદિર (થાભ મંદિર)માં પાદુકાવાળા સ્તૂપનો લેખ, ભુજ-કચ્છ]



વિ. સં. ૧૫૬૪ આષાઢ શુકલ ૮ મંગલવાર કે મહારાવળ શ્રી જગમ્બલળ કે (૮) સમયમેં સિંધિ સમધરળ, નાનકળ તથા શામળ કે હાથસે હુઆ. વિ. સં. ૧૬૯૮ સુગશિર ૨ કૃષ્ણ ૩ કે ધ્વન્નદંડકા આરોપણ મહારાવળ શ્રી અખરાયળ કે સમયમેં સિંધિ શ્રોવતળ કે હાથસે શ્રી પૂજ્યળ હીરવિજયળને કરાયા. વિ. સં. ૧૭૭૬ વૈશાખ શુકલ ૩ કે ધ્વન્નદંડકા આરોપણ મહારાવળ શ્રી માનસિંધળ ઉક્તે ઉમેદસિંધળ કે સમયમેં સિંધિ સુંદરળ, ગળળ, અમરચંદળ, હઠીસિંધળ, નેમચંદળ આદિકે હાથસે શ્રી પૂજ્યળ શ્રી વિજયભદ્રસૂરિળ વ ઉનકે શિષ્ય હર્ષલાલળને કરાયા. વિ. સં. ૧૭૯૮ કે આષાઢ શુકલ ૧ ગુરુવાર કે ધ્વન્નદંડકા આરોપણ સિંધિ અમરચંદળ, હઠી- સિંધળ, દોલતસિંધળ, વીરસિંધળ આદિકે હાથસે ભદ્રારકળ શ્રી જ્ઞાનવિમલળ તથા શ્રી કીર્તિ- વિમલળને કરાયા. વિ. સં. ૧૮૨૭ માહ શુકલ ૩ ગુરુવાર કે મહારાવળ શ્રી પૃથ્વીસિંધળ કે સમયમેં ધ્વન્નદંડકા આરોપણ સિંધિ દોલતસિંધળ, ઠાકરીળ, ફતાળ, માલળ, લાલળ, માણકચંદળ, લખ્મીચંદળ, હીરાચંદળ, હકમાળ, સૂરજમલળ, જીતમલળ, શ્રીચંદળ, પ્રેમચંદળ, કિશનાળ, મનરૂપળ, વળળ, કાનાળ આદિ ભાઈયોને શ્રી દીપસાગરળ સે કરાયા. વિ. સં. ૨૦૦૧, વીર સંવત ૨૪૭૦ વૈશાખ શુકલ ૬ શુક્રવાર તા. ૨૮ એપ્રિલ સને ૧૯૪૪ કે મહારાવળ શ્રી સ્વરૂપરામ- સિંધળ કે સમયમેં મુનિમહારાજશ્રી હર્ષવિમલળ કી અધ્યક્ષતામેં સિંધિ જયચંદળ, જમતરાજળને સુવર્ણદંડકા, સિંધિ ખેમચંદળ હંસરાજળને સુવર્ણદંડકા તથા સિંધિ અનરાજળ અજયરાજળને ધ્વન્નકા આરોપણ વિજયમુહૂર્તમેં ક્રિયા. ૧૫ દેવકુલિકા તથા ૨ ગવાક્ષ ભી ઇસ શુભ મુહૂર્તમેં પ્રતિષ્ઠિત કરાયે ગયે ॥ શુભં ભવતુ. ॥

[શ્રી અંચલગરઝીય ગિનાલય (સીરાહી પહાડ પાસે, રાજસ્થાન)ને શિલાલેખ]

૧૦૯. શ્રી જીરાવલી તીર્થ દેવકુલિકા નં. ૨૮.

સં. ૧૪૮૩ વર્ષે વૈશાખ વદિ ૧૩ ગુરૌ ઓસ વંશે દુગ્ધેડ શાખે અંચલગરઝે શ્રી જયકીર્તિ- સૂરેરુપદેશેન શાહ લખમશી સા. ભીમલ સા. દેવલ સા. સારંગ સા. ઝાંઝા ભાર્યા આઈ મેઘુ સા. પુંજ ભમ્મદિલિ: દેવકુલિકા કારાપિતા ॥

૧૧૦. શ્રી જીરાવલી તીર્થ દેવકુલિકા નં. ૨૯.

સં. ૧૪૮૩ વૈશાખ વદિ ૧૩ ગુરૌ ઉસ વંશે દુગ્ધેડ શાખે અંચલગરઝે શ્રી જયકીર્તિસૂરેરુપ- દેશેન સા. લખમશી. ભીમલ સા. દેવલ સા. સારંગ સુત સા. ડોસા ભાર્યા લખમાદે સા. ચાંપા સા. ડુંગર સા. મોખા દેરી કરાવી સહી ॥

સં. ૧૪૮૩ પ્રથમ વૈશાખ વદિ ૧૩ ગુરૌ શ્રી અંચલગરઝે શ્રી મેરુતુંગસૂરીણાં પટ્ટોદરણુ શ્રી જયકીર્તિસૂરીશ્વરગુરુપદેશેન સા. સારંગ ભા. પ્રતાપદે પુત્ર ડોસી ભા. લખમાદે સા. ચાંપા સા. ડુંગર, સારંગ સુત ભાર્યા ભોખી ભા. કીતિકદે પિતૃવ્ય પૂંજ દેહરી શ્રી દેવગુરુપ્રસાદાકારાપિત ॥

૧૧૧. શ્રી જીરાવલી તીર્થ દેવકુલિકા નં. ૩૦.

સંવત ૧૪૮૩ પ્રથમ વૈશાખ વદિ ૧૩ ગુરૌ અંચલગરઝે શ્રી મેરુતુંગસૂરીણાં પટ્ટોદરણુ જગચૂડામણિ શ્રી જયકીર્તિસૂરીશ્વરસુગુરુપદેશેન પટ્ટણુવાસ્તવ્ય ઓસવાલ જ્ઞાતીય મોઠડિયા સા. સંત્રામ સુત સા. સલખણુ સુત સા. તેજ ભાર્યા તેજલદે તયો: પુત્રા: સા. ડીડા, સા. ખીમા, સા. ભૂરા,



११७. श्रीमत्संवत् १६२१ वर्षे वैशाख सुदि ३ श्री आगरावासी हसवाल ज्ञातीय योरडिया गोत्रे साह...
पुत्र सा. डीरानंद भार्या डीरादे पुत्र सा. लोठमल श्रीमदंयलगरठे पूज्य श्रीमद् धर्मभूतिस्वरि तत्पट्टे.
[श्री चिंतामण्यु याश्वन्नाथ जिनायथ (रोशन मडोदयो, आगरा)नी आरस्य प्रतिमानो लेण]
११८. संवत् १६४४ वर्षे व. डा. शु. २ रवौ श्री अमुदावाद वारतप्य श्रीश्रीमाली ज्ञातीय सा. रडीया
भा. पार्थनाक सुत लीमा भा. अण्णसुत सुश्रावक सा. नाकर भा. मकूसडितेन श्री अंयलगरठेश
श्री धर्मभूतिस्वरीण्युमुपदेशेन श्री सुमतिनाथगिंय कारापितं प्रतिष्ठितं स्वश्रोयोडर्थं श्री रस्तु ॥
(आतर तीर्थनी धातुभूतिने लेण)
११९. सं. १६५४ वर्षे माघ व. ६ रवौ श्री अंयलगरठे श्री धर्मभूतिस्वरीण्युमुपदेशेन श्री श्रीमाली-
ज्ञातीय अ. रोडा भार्या डोडमहेकस्य लनीञ्ज अ. लद्धण श्री. लीमण्ठेन श्री श्रेयांसनाथगिंय प्रतिष्ठापितं
गांधी छांसा प्रतिष्ठायां अलाठ ४२ वर्षे.
(वडोहराना शांतिनाथ जिनालयनी धातुभूतिने लेण)
१२०. सं. १६५४ मा. व. ६ रवौ श्री अंयलगरठे श्री धर्मभूतिस्वरि संततीय वंरास सं. कुंगरकेन
श्री सुपार्थगिंयं प्रतिष्ठायां ॥
(अंभातना शांतिनाथ जिनालयनी धातुभूतिने लेण)
१२१. सं. १६६७ वर्षे आवण्य सुदि २ बुधे श्री अंयलगरठे पूज्य गरठाधिराज श्री प श्री धर्मभूति-
स्वरीं आचार्यश्रीः ॥ १ ॥ श्री कल्याणसागरस्वरीण्युमुपदेशेन श्री स्तंभतीर्थं वास्तप्य श्री
श्रीमाल ज्ञातीय सेनी ज्विचंद भार्या विजलदे पुत्र सेनी छत्रराज आतु सेनी संघण लघुआता
सेनी देवकरण्यु युतेन यतुविंशति पट्ट कारापितः आत्मश्रेयोडर्थं प्रतिष्ठितः श्री संवेन चिरं
छयात् । यातुमांसिक श्री विद्यासागरोपाध्यायैः सपरिवारैः श्री रस्तु कल्याण्यं भूयात् ॥
(अंभात (नागरवाड)ना वासुपूज्य जिनालयनी बोचीसीने लेण)
१२२. सं. १६७१ वर्षे आसवाल ज्ञातीय लोढा गोत्रे गाण्णी वंसे साह कूरपाड सं. सेनपाल प्रत.
अंयलगरठे श्री कल्याणसागरस्वरीण्युमुपदेशेन वासुपूज्यगिंयं प्रतिष्ठापितं ॥
(पट्टणाना विशाल जिनामंदिरनी आरस्य भूतिने लेण)
१२३. श्रीमत्संवत् १६७१ वर्षे वैशाख सुदि ३ शनी आगरा वास्तप्योसवाल ज्ञातीय लोढा गोत्रे गाण्णी वंसे
संघपति ऋषलदास भा. रेणश्री पुत्र सं. कुरपाल सं. सेनपाल प्रवरी स्वपितु ऋषलदास पुन्यार्थं
श्रीमदंयलगरठे पूज्यश्री प कल्याणसागरस्वरीण्युमुपदेशेन श्री पद्मप्रभु जिनागिंयं प्रतिष्ठापितं
सं. आगा कृतं ॥
(डपरोअत जिनामंदिरनी आरस्य-भूतिने लेण)
१२४. श्रीमत्संवत् १६७१ वर्षे वैशाख सुदि ३ शनी श्री आगरा वास्तप्य डिपडेस ज्ञातीय लोढा गोत्रे सा. प्रेमन
भार्या शकतादे पुत्र सा. जेतसी लघुआता सा. नेतसी युतेन श्रीमदंयलगरठे पूज्यश्री प कल्याणसागर-
स्वरीण्युमुपदेशेन श्री वासुपूज्यगिंयं प्रतिष्ठापितं सं. कुरपाल सं. सेनपाल प्रतिष्ठितं ॥
(डपरोअत जिनामंदिरनी आरस्य-भूतिने लेण)



१२५. श्रीमत्संवत् १६७१ वर्षे वैशाख सुद्धि उ शनी श्री आगरा नगरे आसवाल ज्ञाती लोढा गोत्रे गण्डी वंसे सा. प्रेमन लार्या श्री शक्तादे पुत्र सा. जेतसी ला. लक्तादे पुत्र सा....सांग...श्री अंयलगच्छे पूज्यश्री प कल्याणसागरसूरीश्रामुपदेशेन श्री विमलनाथ जिंणं प्रतिष्ठितं सा. कुरपालं ॥
(उपरोक्त जिनालयनी आरस-मूर्तिना लेण)
१२६. संघपति श्री कुरपाल सं. सोनपालैः स्वमातृ पुण्यार्थं श्री अंयलगच्छे पूज्य श्री प श्री धर्ममूर्ति-सूरि पद्मभुज डंसश्री प श्री कल्याणसागरसूरिश्रामुपदेशेन श्री पार्श्वनाथ जिंणं प्रतिष्ठापितं पूज्यमानं चिरं नंदतु ॥
(उपरोक्त जिनालयनी आरस-मूर्तिना लेण)
१२७. ॥ श्रीमत्संवत् १६७१ वर्षे वैशाख सुद्धि उ शनी रोडिणी नक्षत्रे आगरावास्तव्येप डेस ज्ञाती लोढा गोत्रे गण्डी वंसे सा. राजपाल लार्या राजश्री तत्पुत्र सं. ऋषलदास ला. आ. रेभश्री तत्पुत्र संघाधिप सं. कुरपाल सं. सोनपालाभ्यां तत्सुत सं. संघाज सं. रुपयंद सं. यतुभुज सं. धनपालादि युतैः श्री अंयलगच्छे पूज्य श्री धर्ममूर्तिसूरि तत्पदे पूज्य कल्याणसागरसूरीश्रामुपदेशेन विद्यमान श्री वीरजिनजिंणं प्रतिष्ठापितं ॥ श्री रस्तु ॥
(अनंतनाथ जिनालयनी आरसप्रतिमानो लेण, अयोध्या)
१२८. श्रीमत्संवत् १६७१ वर्षे वैशाख सुद्धि उ शनी श्री आगरा वास्तव्येसवाल ज्ञातीय लोढा गोत्रे गण्डी वंशे सं. ऋषलदास लार्या रेभश्री तत्पुत्र श्री कुरपाल सोनपाल संघाधिपे स्वानुभवर हुनीचंद्रस्य पुण्यार्थं उपकाराय श्री अंयलगच्छे पूज्यश्री प कल्याणसागरसूरीश्रामुपदेशेन श्री आदिनाथ जिंणं प्रतिष्ठापितं ॥
(मिरजपुरना पंथायती जिनालयनी प्रतिमानो लेण)
१२९. समवत् १६७१ वर्षे वैशाख शुक्ला उ शनी श्री आत्रा दुर्गे आसवाल वंशीय लोढा गोत्रे गण्डी वंशे सा. प्रेमन लार्या शक्तादे पुत्र सा. लद्धेव ला. मुक्तादे पुत्र सा. रभकेन श्री अंयलगच्छे ल. श्री कल्याणसागरसूरीश्रामुपदेशेन श्री वःसुपूज्यजिंणं प्रतिष्ठापितं संघवी कुरपाल सोनपाल प्रतिष्ठायाम् ॥
१३०. सं. कुरपाल सोनपाल प्रतिष्ठा(याम्) श्रीमत्संवत् १६७१ वर्षे वैशाख सुद्धि उ शनी आगरा दुर्गे असवाल ज्ञातीय अंगा वंशे सा. जल्ला ला. जल्लुश्री पुत्र सा. प्रेमन लार्या शक्तादे पुत्र सा. जेतसी सा. तेजसी पुत्र सा. कल्याणसागेन अंयलगच्छे पूज्य श्री कल्याणसागरसूरीश्रामुपदेशेन सुपास जिंणं प्रतिष्ठापितम् ॥
१३१. सं. १६७१ वर्षे गांधी गोत्रे साघाली वंशे सा. गोल सा. राहुकेन श्रीमहंयलगच्छे पूज्य श्री धर्ममूर्तिसूरि श्री कल्याणसागरसूरीश्रामुपदेशेन नेमनाथ जिंणं प्रतिष्ठितम् ॥ (भस्तक पर) पातिसाड श्री जडांगीर विजयराज्ये ॥
(उपरोक्त त्रले लेणे आगराना दिअंजर मंदिरनी प्रतिमा उपरना छे.)
१३२. परमपूज्यश्री कल्याणसागरसूरीश्रामुपदेशेन श्री त्रयांसजिंणं कारितं प्रतिष्ठितं श्री संवेन वैशाख सुद्धि उ जुधे...श्री अंयलगच्छे ॥
(सनुंज्य तीर्थ परना पद्मसिंङ शाड कारित जिनालयना भूगनायक प्रतिमा उपरना लेण)



श्री आर्य कल्याण गौतम स्मृति ग्रंथ

१३३. सं. १६६३ वैशाख सुदि ११ सोमे श्रीमालि ज्ञ. सा. श्रवाकेन श्री सुविधिनाथजिंणं डा. अंयलगरठे श्री धर्मभूतिःसूरयः प्र. संघेन ॥
(शत्रुंजय तीर्थ उपरनी धातुभूतिने लेण)
१३४. सं. १६६४ वरषे हागुणु वदि ८ शनठि श्री पास श्री अंयलगरठे लट्टारक श्री धर्मभूतिःसूरिवर पट्टालंकार...श्री वीरवंश जातिय संघनी पदमसी सुत लालण काठना केशवण ज्येतरय कारापित ॥
(वडोहराना हाहा पार्श्वनाथ जिनालयना प्रतिभा उपरने लेण)
१३५. सं. १६६५ वर्षे वैशाख वदि २ गुरी अंयलगरठे श्री पूज्यश्री धर्मभूतिःसूरीश्वराणां आचार्य श्री कल्याणसागरसूरीणामुपदेशेन सूरति वास्तव्य सा. तेजपाल सु. सा. राजपालेन सुविधिनाथजिंणं कारापित ॥
(गजवाडा गामना जिनालयनी धातुभूतिने लेण)
१३६. संवत् १६६७ वर्षे वैशाख वदि २ गुरी श्री सुधर्मागरठे लट्टारक ज्यज्जातिःसूरीणां उपदेशात् श्री लुरडानपुर वास्तव्य श्री श्रीमालजातीय सो. काकासुत सो. नापा सुबायां हरगार्थ सुत डमण ला. अमरादे सुत सो. विमल नानण...स्वपरिवारयुतेन श्री सुमतिनाथजिंणं कारापित श्री अंयलगरठेश आचार्यश्री कल्याणसागरसूरि प्रतिष्ठित ॥
(भद्रावती तीर्थनां आरस प्रतिभाण उपरने लेण)
१३७. श्रीमत् संवत् १६७१ वर्षे वैशाख सुदि ३ शनी श्री आगरानगरे उषवाल जातीय लोढा गोत्रे गाण्णी वंशे सा. प्रेमन बायां श्री. शक्तादे पुत्र सा. जेतसी ला. लक्तादे पुत्र सा. संगम...श्री अंयलगरठे पूज्य श्री कल्याणसागरसूरीणामुपदेशेन श्री विमलनाथजिंणं प्रतिष्ठापित ॥
(मुंणरुना गोडी पार्श्वनाथ जिनालयनी धातुभूतिने लेण)
१३८. श्रीमत् संवत् १६७१ वर्षे वैशाख सुदि ३ शनी आगरावास्तव्योषवाल जातीय लोढा गोत्रे गाण्णी वंशे संघपति ऋषभदास ला. रेणश्री पुत्र सं. कुरंपाल सं. सोनपाल प्रवरो स्वपितुः ऋषभदास ला. पुर्यार्थ श्रीमदंयलगरठे पूज्यश्री प कल्याणसागरसूरीणामुपदेशेन श्री पद्मप्रलजिनजिंणं ॥
(मुंणरुना गोडी पार्श्वनाथ जिनालयनी धातुभूतिने लेण)
१३९. ॥ संवत् १६७१ वर्षे ओसवाल जातीय लोढा गोत्रे गाण्णी वंशे सं. कुरंपाल सं....पाल बायां सं. ...पुत्री गार्थ साह तथा पुत्र सुजेठभदे सुतया श्री शान्तिनाथजिंणं प्रतिष्ठित श्री अंयलगरठे ॥
(शोरीपुरी तीर्थनां आरस प्रतिभाणने लेण)
१४०. ॥ संवत् १६७१ ॥ श्री आगरावास्तव्य उषवाल जातीय लोढा गोत्रे गाण्णी वंशे सं. ऋषभदास बायां रेणश्री तत्पुत्र संघपति सं. श्री कुरंपाल सोनपाल संघाधिप सुत सं. संघराज सं. रथवंद सुत सं. धनपालादि श्रीमदंयलगरठे पूज्यश्री प श्री धर्मभूतिःसूरि तत्पट्टे पूज्यश्री प कल्याणसागरसूरीणामुपदेशेन श्री विहरमान श्री विशाल जिनजिंणं प्रतिष्ठित ॥
(तीमरी गामना जिनालय प्रतिमाने लेण)

તથા ગંભારામાં ચોવીસ તીર્થ કરોની અંજનશલાકા (પ્રાણુ પ્રતિષ્ઠા) કરાવી, એકસો અડતાલીસ જિનબિંબોની પ્રતિષ્ઠા ગાદીનશીન પૂ. આચાર્ય ભગવંતોની નિશામાં મહામહોત્સવપૂર્વક કરવામાં આવી. ઉપરોક્ત પ્રસંગે પ. પૂ. આચાર્ય દેવ શ્રી ગુણોદયસાગરસૂરિજી આદિએ પણ પધારી પોતાની નિશા આપી હતી.

આ અગાઉ સં. ૨૦૩૪ ના વૈ. સુ. ૬ ને શનિવારે શ્રી કલિકુંડ પાર્શ્વનાથ ભગવંતાદિ સત્તર જિનબિંબોની પ્રતિષ્ઠા પહેલે માળે કરવામાં આવી. તે પ્રસંગે અચલગચ્છાધિપતિ યુગપ્રભાવક પ. પૂ. આચાર્ય દેવ શ્રી ગુણુસાગરસૂરીશ્વરજી, શ્રી ગુણોદયસાગરસૂરીશ્વરજીએ નિશા આપી પ્રભુજને વાસક્ષેપ કરેલ હતા. એ જ શુભમ્ ભવતું!

૧૪૮. ભૂજ (કચ્છ)માં યુગપ્રધાન દાદાશ્રી કલ્યાણુસાગરસૂરીશ્વરજીનું ગુરુમંદિર 'થોભ' નામે પ્રસિદ્ધ છે. તેમાંના પ્રતિષ્ઠા લેખો ક્રમાંક ૧૦૨ અને ૯૯ (પૃ. ૪૨૩) પર અપાયેલા છે. આ લેખોનો ભાવાર્થ આ પ્રમાણે છે :

- વિક્રમ સંવત ૧૭૨૮ ના મહા સુદ ૬ બુધવારે શ્રી અંચલગચ્છના નાયક ભટ્ટારક શ્રી અમર-સાગરસૂરિજીના ઉપદેશથી શ્રી ભુજનગર નિવાસી અને દેવ-ગુરુ પ્રત્યે ભક્તિવાળા એવા શ્રી સંઘે અંચલગચ્છના નાયક શ્રી પૂજ્ય શ્રી કલ્યાણુસાગરસૂરિજીનાં ચરણોની સ્થાપના કરી છે. (૧)

- શ્રી વિધિપક્ષગચ્છના નાયક (૧) શ્રી આર્યરક્ષિતસૂરિ, (૨) શ્રી જ્યસિંહસૂરિ, (૩) શ્રી ધર્મઘોષસૂરિ, (૪) શ્રી મહેન્દ્રસિંહસૂરિ, (૫) શ્રી સિંહપ્રભસૂરિ, (૬) શ્રી અજીતસિંહસૂરિ, (૭) શ્રી દેવેન્દ્રસિંહસૂરિ, (૮) શ્રી ધર્મપ્રભસૂરિ, (૯) શ્રી સિંહતિલકસૂરિ, (૧૦) શ્રી મહેન્દ્રપ્રભ-સૂરિ, (૧૧) શ્રી મેરુતુંગસૂરિ, (૧૨) શ્રી જ્યક્ષીર્તિસૂરિ, (૧૩) શ્રી જ્યકેસરીસૂરિ, (૧૪) શ્રી સિદ્ધાંતસાગરસૂરિ, (૧૫) શ્રી ભાવસાગરસૂરિ, (૧૬) શ્રી ગુણનિધાનસૂરિ, (૧૭) શ્રી ધર્મમૂર્તિ-સૂરિ અને તેમની પાટ શયેલા શ્રી કલ્યાણુસાગરસૂરિજીનો આ સ્તૂપ શ્રી કચ્છ દેશમાં આવેલા ભુજનગરમાં વસનારા સંઘે કરાવ્યો છે. અને તેમાં, વિક્રમ સંવત ૧૭૨૧ ના વૈશાખ વદ ૫ અને ગુરુવારે લાલણુ ગોત્રના રહીયા શેઠનાં પત્ની જીવાએ ગુરુનાં ચરણોની સ્થાપના કરેલી છે. તે શ્રી સંઘને કલ્યાણુકારી થાઓ! (૨)

- વીર સંવત ૨૪૩૪, વિક્રમ સંવત ૧૯૬૪ ના માગશર વદ ૫, મંગળવારે શ્રી કલ્યાણુ-સાગરસૂરિજી, તેમના શિષ્ય મહોપાધ્યાય રત્નસાગરજી, તેમના શિષ્ય મેઘસાગરજી, તેમના શિષ્ય વૃદ્ધિસાગરજી, તેમના શિષ્ય હીરસાગરજી, તેમના શિષ્ય સહેજસાગરજી, તેમના શિષ્ય માનસાગરજી, તેમના શિષ્ય રંગસાગરજી, તેમના શિષ્ય નેમસાગરજી, તેમના ગુરુભાઈ કૃતેસાગરજી, તેમના શિષ્ય દેવસાગરજી, તેમના શિષ્ય સરપસાગરજી અને તેમના શિષ્ય સંવેગપક્ષીય શ્રી ગૌતમસાગરજી મહારાજના ઉપદેશથી શ્રી વિધિપક્ષગચ્છના સંઘે (આ સ્તૂપનો) જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો. તથા વિ. સં. ૧૯૭૩ ના મહા વદ ૮, ગુરુવારના અઠ્ઠાઈ મહોત્સવ કરી, શ્રી કલ્યાણુસાગરસૂરિજીની પ્રતિમા શ્રી વિધિપક્ષના સંઘે સ્થાપી છે. (૩)



૧૪૯. વિક્રમ સંવત ૧૬૬૩ માં શ્રી કચ્છ દેશ મધ્યે ભૂજનગર માં અંચલગચ્છના સંઘે ચિંતામણિ પાર્શ્વ-નાથજીનું દેરાસર પહેલા રા' ભરમદલજીના રાજ્યમાં બંધાવ્યું. તેના ખરચમાં રાજ્યાધિકારી વેરા ધારણીએ એથી ભાગ આપ્યો. તે દેરાસરમાં એક ત્રાંબાના પત્ર પર જે લેખ કેાતરેલો છે, તેની નકલ નીચે મુજબ છે :

શાં. ૧૬૬૩ ના શ્રી ચિંતામણિ પાર્શ્વનાથજીનેા દેરાસર શ્રી ભુજનગરે અંચલગચ્છે સંઘસમસ્તેન શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિ ઉપદેશે કરેઉ. તે દેરાે જીરણુ થયો, તેવારે શાં. ૧૮૪૯ મધે ભંડારમાંથી શમેા કરાવેઉ. તે દેરાે શાં. ૧૮૭૫ ના જ્ઞ વીદ ૯ બુધેનેા ધ્રુશ (ધરતીકંપ) થઈ. તે દેરાે ખરખરી બુઢો, તે શાં. ૧૮૭૬ મધે સંવેગી સાધુ શ્રી આણંદશેખરજી ઉપદેશે દેરા નવો કમઠાણુ શા. પ્રાગજી ભવાનજી તથા આશકરણુ રામજી તથા અંચલગચ્છ શંગ શમસ્ત દેરા નવો કરાવીઉ છે, તેની પ્રતિષ્ઠા શાં. ૧૮૭૭ ના માઘ વીદ ૫ ગુરોની કાધી છે. તે ઉપરે ખરબત પ્રતિષ્ઠા સુધી ક્કારી ૬૫૦૦૦ ઉબર યેઠી છે. પૂજ્ય ભટ્ટારક શ્રી ૧૦૮ રાજેંસાગરસૂરીશ્વરજીને વારે કાધી છે.

૧૫૦. તેમ જ શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિજીના ઉપદેશથી સંવત ૧૬૭૫ ના વૈશાખ સુદ તેરસ શુક્રવારે અમદાવાદ નિવાસી શ્રીમાલી જ્ઞાતિના શા. ખીમજી તથા સુપજી નામના બે ભાઈઓએ શ્રી શત્રુઞ્ય પર્વત પર શ્રી આદીશ્વર પ્રભુના મ્હેઠા મંદિરના ઈશાન ખૂણા તરફ એક ચતુર્મુખ દેરી બંધાવીને તેમાં જિનપ્રતિમાઓની સ્થાપના કરેલી છે. તેના શિલાલેખની નકલ નીચે પ્રમાણે છે :

સંવત ૧૬૭૫ વર્ષે વૈશાખ જુદિ ૧૩ તિથી શુક્રવાસરે શ્રીમદંચલગચ્છાધિરાજ પૂજ્ય શ્રીધર્મ-મૂર્તિસૂરિઃ, તત્વટાલંકારસૂરિપ્રધાને યુગપ્રધાનપૂજ્ય શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિ વિજયરાજ્યે શ્રીશ્રીમાલી શાલીય અહમદાવાદવાસ્તવ્ય સાહ મત્રાન, માર્યા રાજલદે પુત્ર સાહ સ્ત્રીમજી, સુપજી, દ્વાખ્યામેકા વેહરી કારાવિતા વિમલાચલે ચતુર્મુખે ॥

અર્થ : સંવત ૧૬૭૫ ના વૈશાખ સુદ ૧૩ શુક્રવારે શ્રીમાન અંચલગચ્છના નાયક પૂજ્ય શ્રી ધર્મ-મૂર્તિસૂરિ, તેમની પાટને શાભાવનાર મુખ્ય આચાર્ય યુગપ્રધાન પૂજ્ય શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિરાજના વિજયવર્ત સમયમાં શ્રીશ્રીમાલી જ્ઞાતિના અમદાવાદ નિવાસી શા. ભવાન, સ્ત્રી રાજલદેના પુત્ર શા. ખીમજી તથા સુપજી નામે થયા. તેઓ બંનેએ શ્રી શત્રુઞ્ય પર્વત પર ચોમુખની અંદર એક દહેરી કરાવી.

વિક્રમ સંવત ૧૬૭૬ માં મીઠડીઆ ગોત્રના શા. શાંતિદાસ નામના શેઠે છીકારીમાં શ્રી શાંતેનાથ પ્રભુનું દેરાસર બંધાવ્યું.



૧૫૧. વિક્રમ સંવત ૧૬૭૭ માં રા. પ્રથમ ભારમદ્વજીના રાજ્યાધિકારી વેરા ધારશીએ તેમના ઉપદેશથી ભુજનગરમાં અંચલગચ્છનો ઉપશ્રય બંધાવ્યો તથા પેતાના દાદા વીરજી શાહની દહેરી કરાવી, તેમાં પગલાં સ્થાપ્યાં, અને ધર્મકાર્યોમાં ઘણું દ્રવ્ય ખર્ચ્યું.

૧૫૨. આ શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિજીના ઉપદેશથી નીચે મુજબ જિનપ્રતિમાઓ વિગેરેની બીજી પ્રતિષ્ઠાઓ પણ થયેલી બાબુવામાં આવી છે. મોટી પટ્ટાવલિમાં આ પ્રમાણે ઉલ્લેખ છે :

સંવત	માસ	વિગેરે	જ્ઞાતિ	આવક	ગામ	પ્રતિમાની સંખ્યા
૧૬૬૭	આવળ્ય	સુદ ૨ બુધ	શ્રીશ્રીમાલ	સોની દેવકરણુ	ખંભાત	એક ચોવીસી
૧૬૭૦	વૈશાખ	સુદ ૫	—	તેજબાઈ	—	શ્રી પાર્શ્વનાથ
૧૬૭૧	વૈશાક	સુદ ૩ શનિ	ઓશવાલ	ખેતશી તથા નેતશી	આગરા	આદિનાથ વિગેરે
૧૬૮૧	અસાડ	સુદ ૭ રવિ	ઓશવાલ	તેજપાલ	દીવળંદર	શાંતિનાથજી
૧૬૮૨	જ્યેષ્ઠ	સુદ ૬ ગુરુ	—	પદ્મસી માતા શોભાગદે	મોરબી	પદ્મપ્રભ પ્રભુ
૧૬૮૩	જ્યેષ્ઠ	સુદ ૬ ગુરુ	શ્રીશ્રીમાલ	સોનજી	—	સુવિધિનાથજી
૧૬૮૩	મહા	સુદ ૧૩ સોમે	શ્રીમાલી	ગોડીદાસ	અમદાવાદ	અંદ્રપ્રભ પ્રભુ
૧૬૯૬	—	—	—	શાજીવકે	માડી	શિખરબંધ પ્રસાદ

૧૫૩. શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિજીના ઉપદેશથી વિક્રમ સંવત ૧૬૮૩ ના મહા સુદ ૧૩ અને સોમવારે શત્રુજ્ય પર પૂર્વે શ્રીમાલ જ્ઞાતિના તથા અમદાવાદના રહેવાસી મંત્રીશ્વર શ્રી ભંડારીજીએ બંધાવેલા શ્રી અંદ્રપ્રભ પ્રભુના જિનમંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર તે ભંડારીજીના વંશમાં જીઠી પેઢીએ થયેલી બાઈ હીરબાઈએ કરાવ્યો છે. તેના શિલાલેખ શત્રુજ્ય પર્વત પર હાથી યોળ અને વાઘજી યોળની વચ્ચે આવેલી વિમલ વસહી ટૂંકમાં ગળા હાથ પર આવેલા, તે જિનમંદિરના એક ગોખલામાં સુમાલીસ પંક્તિઓમાં કોતરેલો છે. આ શિલાલેખમાં પ્રથમ થોડોક ભાગ ગદ્યમાં છે. પછી પદ્યબંધ શ્લોકો છે, અને બાકીનો પાછળનો ગદ્ય ભાગ પ્રાચીન ગુજરાતીથી મિશ્રિત થયેલી સંસ્કૃત ભાષામાં છે. આ શિલાલેખની નકલ આ પ્રમાણે છે :

સંવત ૧૬૮૩ વર્ષે પાતિસાહ જિહાંગિર શ્રીસલેમસાહમૂંડલાલંડલવિજયરાજ્યે । શ્રીચક્રેશ્વર્યે નમઃ ॥ ૐ ॥ મહેવાધ્યાયશ્રી ૫ હેમમૂર્તિગણિસદ્ગુરુમ્બો નમઃ ॥ શ્રી ॥ ૐ ॥

— સંવત ૧૬૮૩ ના વર્ષમાં પૃથ્વીમંડલ પર ઈંદ્રની પેઠે વિજયવાળા એવા બાદશાહ શ્રી સલીમ જહાંગીરના રાજ્યમાં શ્રી ચક્રેશ્વરી દેવીને નમસ્કાર થાઓ. આ મહેવાધ્યાય શ્રી ૫ હેમમૂર્તિગણિ નામના સદ્ગુરુને નમસ્કાર થાઓ । શ્રી ૐ ।

॥ ૐ નમઃ ॥

સ્વસ્તિશ્રીશિવશંકરોઽપિ ગણમાન્ સર્વજશશ્ચંજયઃ ।

શર્વઃ શંસુરધીશ્વરશ્ચ ભગવાન્ ગૌરોઽવૃષાંકો મૃદઃ ॥

ગંગોમાપતિરસ્તકામવિકૃતિઃ સિદ્ધૈઃ કૃતાતિસ્તુતી ।

રુદ્રો વો ન પરં શ્રિયે સ જિનપઃ શ્રીનામિમૂસ્તુ મે ॥ ૧ ॥



यस्य श्रीवरशासनं क्षितितले मार्तण्डविवायते । यद्वाक्यं भवसिधुतारणाविधौ पोतायते देहिनं ॥
यध्ययानं भुवि पापपंकदले गंगांबुधारायते । श्रीसिद्धार्थनरेंद्रनंदनजिनः सोऽस्तु श्रिये सर्वदा ॥ ५ ॥

જેમતું ઉત્તમ શોભાવાળું શાસન પૃથ્વીમંડલ પર સર્વના ણિંબની પેઠે દીપી રહેલું છે, જેમતું વચન સંસારસમુદ્ર તરવામાં પ્રાણીઓને વહાણુ સમાન છે, તથા જેમતું ધ્યાન આ પૃથ્વી પર પાપ રૂપી કાઠવને ઘોઈ નાખવાને ગંગાજળની ધારા સરખું છે, એવા શ્રી સિદ્ધાર્થ રાજના પુત્ર તે શ્રી મહાવીર પ્રભુ હમેશાં લક્ષ્મી માટે થાઓ ! (૫)

अथ पट्टावली ॥

(હવે પટ્ટાવલી કહે છે)

श्रीवर्धमानजिनराजपदकमेण । श्रीआर्यरक्षितमुनीश्वरसूरिराजाः ॥

विद्यापगाजलधयो विधिपक्षगच्छ-संस्थापका यतिवरा गुरवो बभूवुः । ६ ।

શ્રી મહાવીર સ્વામી જિનેશ્વરની પાટપરંપરામાં વિદ્યાઓ રૂપી નદીઓને ખાલી થવા માટે મહાસાગર સરખા, વિધિપક્ષગચ્છને સ્થાપનારા અને મુનિઓમાં શ્રેષ્ઠ એવા શ્રી આર્યરક્ષિત સૂરીશ્વર નામના આચાર્ય થયા. (૬)

तच्चारुपट्टकमलामलराजहंसाश्वारित्रमंजुकमलाश्रवणावतंसाः ॥

गच्छाधिपा बुधवरा जयसिंहसूरिनामान उद्यदमलोरुगुणावदाताः ॥ ७ ॥

તે શ્રી આર્યરક્ષિતર્થરક્ષિતસૂરિશ્ચની સુંદર પાટ રૂપી કમલને શોભાવવા માટે નિર્મળ રાજહંસ સરખા તથા ચારિત્ર રૂપી સુંદર લક્ષ્મીનાં ક્ષેત્રોને શોભાવવા માટે કુંડલ સરખા, પંડિતોમાં શ્રેષ્ઠ, તેમ જ ઉદય પામતા નિર્મળ અને ઉત્તમ ગુણોથી ઉજ્જવળ થયેલા શ્રી જયસિંહસરિશ્ચ નામના ગચ્છનાયક થયા. (૭)

श्रीधर्मघोषगुरवो वरकीर्तिभाजः । सूरेश्वरास्तदनु पूज्यमहेंद्रसिंहाः ॥

आसंस्ततः सकलसूरिशिरोऽवतंसाः । सिंहप्रभाभिधसुसाधुगुणप्रसिद्धाः ॥ ८ ॥

તેમની પાટે ઉત્તમ કીર્તિવાળા શ્રી ધર્મઘોષસૂરિ થયા, અને ત્યાર પછી પૂજ્ય એવા શ્રી મહેંદ્રસિંહ નામના સૂરીશ્વર થયા. ત્યાર બાદ સર્વ આચાર્યોમાં મુકુટ સરખા તથા સાધુના ઉત્તમ ગુણોથી પ્રસિદ્ધ એવા શ્રી સિંહપ્રભસૂરિ નામના આચાર્ય થયા. (૮)

तेभ्यः क्रमेण गुरवोऽजितसिंहसूरिगोत्रा बभूवुरथ पूज्यतमा गणेशाः ॥

देवेंद्रसिंहगुरवोऽखिललोकमान्या, धर्मप्रभा मुनिवरा विधिपक्षनाथाः ॥ ९ ॥

ત્યાર પછી અનુક્રમે શ્રી અજિતસિંહસૂરીશ્ચરશ્ચ થયા અને ત્યારપછી અતિશય પૂજનીક એવા શ્રી



દેવેન્દ્રસિંહ નામના ગચ્છનાયક સૂરીશ્વર થયા. પછી સર્વ લોકોને માનવા લાયક તથા વિધિપક્ષગચ્છના નાયક એવા શ્રી ધર્મપ્રસાદસૂરીશ્વર થયા. (૯)

પૂજ્યાશ્ર સિંહતિલકાસ્તદનુ પ્રભૂતભાગ્યા મહેન્દ્રવિભવો ગુરવો વમ્ભુઃ ॥
ચંક્રેશ્વરીમગવતીવિહિતપ્રસાદાઃ । શ્રીમેરુતુંગગુરવો નરદેવવંચાઃ ॥ ૧૦ ॥

ત્યાર પછી ઘણા ભાગ્યશાળી તથા પૂજવા લાયક શ્રી સિંહતિલકસૂરીશ્વરજી થયા, અને ત્યાર પછી શ્રી મહેન્દ્રસૂરિજી નામના સૂરીશ્વર થયા. તથા ત્યાર બાદ ચંક્રેશ્વરી દેવી જેમના પર પ્રસન્ન થયાં હતાં તથા મનુષ્યો અને દેવોને વાંદવા લાયક એવા શ્રી મેરુતુંગસૂરીશ્વરજી થયા. (૧૦)

તેભ્યોઽમવન્ ગણધરા જયકોર્તિસૂરિમુલ્યાસ્તતશ્ચ જયકેસરિસૂરિરાજઃ ॥
સિદ્ધાંતસાગરગણાધિમુવસ્તતોઽનુ । શ્રીભાવસાગરગુરુરુગુણા વમ્ભુઃ ॥ ૧૧ ॥

ત્યાર પછી શ્રી જયકોર્તિ નામના સૂરીશ્વરજી ગચ્છનાયક થયા. અને ત્યાર પછી શ્રી જયકેસરી નામના સૂરીશ્વરજી થયા. ત્યાર બાદ શ્રી સિદ્ધાંતસાગરજી નામના ગચ્છનાયક થયા, અને ત્યાર પછી ઉત્તમ ગુણોવાળા શ્રી ભાવસાગરસૂરીશ્વરજી થયા. (૧૧)

તદ્દેશપુષ્કરવિભાસનમાનુરૂપાઃ । સૂરીશ્વરાઃ સુગુણસેવધયો વમ્ભુઃ ॥ ૧૨ ॥

તેમની પાટરૂપી કમલને વિકસ્વર કરવામાં સૂર્ય સમાન શ્રી ગુણવિધાનસૂરીશ્વર થયા.

તત્પટ્ટોદયશૈલશૃંગકિરણાઃ શાસ્ત્રાંબુધેઃ પારગા । મન્યસ્વાંતચકોરલાસનલસત્પૂર્ણામ્બચંદ્રાનનાઃ ॥
શ્રીમંતો વિધિપક્ષગચ્છતિલકા વાદીમપંચાનના । આસન્ શ્રીગુરુધર્મમૂર્તિગુરવઃ સૂરીદ્રવંચાંદ્રયઃ ॥ ૧૨ ॥

તેમની પાટ રૂપી ઉદયાચલના શિખર પર સૂર્ય સરખા, તથા શાસ્ત્રો રૂપી સમુદ્રના પારગામી, ભવ્યોના હૃદય રૂપી ચકોરને ખુશી કરવામાં ઉલ્લસાયમાન સંપૂર્ણ ચંદ્ર સરખા મુખવાળા, વિધિપક્ષ-ગચ્છના તિલક સરખા, વાદીઓ રૂપી હાથીઓ પ્રત્યે સિંહ સરખા, અને સૂરીકોને વંદન કરવા યોગ્ય ચરણોવાળા એવા શ્રીમાન્ શ્રી ધર્મમૂર્તિ નામના સૂરિરાજ થયા. (૧૨)

તત્પટ્ટેઽથ જયંતિ મન્મથમટાહંકારશર્વોપમાઃ । શ્રીકલ્યાણસમુદ્રસૂરિગુરવઃ કલ્યાણકંદાંબુદાઃ ॥
મન્યાંમોજવિવોધનૈકકિરણાઃ સદ્જ્ઞાનપાથોદયઃ । શ્રીમંતોઽન્ જયંતિ સૂરિવિમુખિઃ સેવ્યાઃ પ્રભાવોદતાઃ ॥

ત્યાર પછી તે શ્રી ધર્મમૂર્તિસૂરીશ્વરજીની પાટ કામદેવના અહંકારને તોડવામાં મહાદેવ સરખા તથા કલ્યાણ રૂપી કંદને વૃદ્ધિ કરવામાં વરસાદ સરખા, ભવ્યો રૂપી કમલોને વિકસ્વર કરવામાં સૂર્ય સમાન, ઉત્તમ જ્ઞાનના મહાસાગર સરખા, સૂરીશ્વરોથી સેવાયેલા અને પ્રભાવશાળી એવા શ્રીમાન્ શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરીશ્વરજી અહીં જયવંતા વર્તે છે. (૧૩)

શ્રીશ્રીમાલજ્ઞાતોય મંત્રીશ્વર શ્રીમંડારી, તત્પુત્ર મહં શ્રીઅમરસી, સુત મહં શ્રીકરણ, તત્પુત્ર સા શ્રીધન્ના, તત્પુત્ર સાહ શ્રીસોષા, તત્પુત્ર સા. શ્રીવંત, તદ્ધાર્યા ઉમયકુલાનંદદાયિની ગાઈ શ્રીસોભાગદે,



તત્કુક્ષિસરોજહંસ સાહ શ્રીરૂપ, દૂઝગિની ડમયકુલાનંદાદયિની પરમશ્રાવિકા હીરબાઈ, પુત્ર પારીશ્વ
શ્રીસોમચંદ્રપ્રભૃતિપરિંકરયુતયા,

શ્રીશ્રીમાથી જ્ઞાતિના મંત્રીશ્વર શ્રી ભંડારી થયા, તેના પુત્ર મહં શ્રી અમરસી, તેના પુત્ર મહં શ્રીકરણ, તેના પુત્ર સાશ્રી ધન્ના, તેના પુત્ર સાહ શ્રી સોપા, તેના પુત્ર સા. શ્રીવંત થયા. તે શ્રીવંત શેઠની શ્વસુર પક્ષ તથા પીયર પક્ષ, એમ બંને કુળોમાં આનંદ આપનારી બાઈ શ્રી સોભાગદે નામની સ્ત્રી હતી. તેણીની કુક્ષિ રૂપી કમલમાં હંસ સરખા સાહ શ્રીરૂપ નામના પુત્ર થયા. તે શ્રીરૂપની હીરબાઈ નામે બહેન હતી, કે જે બંને કુળોમાં આનંદ આપનારી પરમ શ્રાવિકા હતી. તેણીએ પોતાના પુત્ર પારીશ્વ શ્રી સોમચંદ્ર આદિક પરિવાર સહિત,

સંવત્ ૧૬૮૩ વર્ષે માત્રસુદિ ત્રયોદશીતિથૌ સોમવાસરે શ્રીચંદ્રપ્રભસ્વામિજિનમંદિરજીર્ણોદ્ધારકારિતઃ । શ્રીરાજનગરવાસ્તવ્ય મહં મંડારોણં પ્રાસાદ કરાવિત હુતુ, તેહનઈ છઠીપેઢીઈ વાઈ શ્રીહીરબાઈ હુઈ, તેણાઈ પહિલત ઉદ્ધાર કરાવિત ॥

વિક્રમ સંવત ૧૬૮૩ ના મહા સુદિ તેરસ અને સોમવારે શ્રી ચંદ્રપ્રભ સ્વામીના જિનમંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો. શ્રી રાજનગર (અમદાવાદ)ના રહેવાસી મહં શ્રી ભંડારીજીએ પ્રથમ આ જિનપ્રાસાદ બંધાવ્યો હતો, તે ભંડારીજીની જી પેઢીએ આ બાઈ શ્રી હીરબાઈ થઈ. તેણીએ આ જિનપ્રાસાદનો પહેલો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો.

સંઘસહિત ૯૯ વાર યાત્રા કીધી । સ્વસુરપક્ષે પારિશ્વ શ્રીગંગદાસ, માર્યા વાઈ ગુરદે, પુત્ર પારિશ્વ શ્રીકુંચરજો, માર્યા વાઈ કમલ્યદે, કુક્ષિસરોજહંસોપમૌ પારિશ્વ શ્રીવીરજી પારિશ્વ શ્રીરહીયામિધાનો ।

વળી તે શ્રી હીરબાઈએ નવાણુ વાર સંઘ સહિત (આ શ્રી શત્રુંજય તીર્થની) યાત્રા કરી. તેણીના સાસરા પક્ષમાં પારિશ્વ શ્રી ગંગદાસ થયા. તેને બાઈ ગુરદે નામે સ્ત્રી હતી. તેના પુત્ર પારિશ્વ શ્રી કુંચરજી થયા, અને તેને બાઈ કમલ્યદે નામે સ્ત્રી હતી. તેણીની કુક્ષિ રૂપી કમલ પર હંસ સરખા પારિશ્વ શ્રી વીરજી તથા પારિશ્વ શ્રી રહીયા નામના બે પુત્રો થયા.

પારિશ્વ ચોરજીમાર્યા વાઈ હીરાદે, પુત્ર પ. સોમચંદ્રસ્તન્નાન્ના શ્રીચંદ્રપ્રભસ્વામિજિનવિંબં કારિતં, પ્રતિષ્ઠિતં ચ દેશાધીશ્વર સ્વપ્રતાપતપનપ્રમોદ્ધાસિતાસ્થિલમૂમંડલ શ્રીકાંધુજી તત્પુત્ર રાજ્યશ્રીશિવાજી વિજયરાજ્યે, શ્રાવિકા શ્રીહીરબાઈ, પુત્રી વાઈ કોઈવાઈ કલ્યાણી, બ્રાતા પારિશ્વ રૂપજી, તત્પુત્ર પારિશ્વ ગુડીદાસયુતેન ॥ સંવત્ ૧૬૮૩ વર્ષે માત્રસુદિ ત્રયોદશી સોમવાસરે શ્રીચંદ્રપ્રભસ્વામિપ્રતિષ્ઠા કારિતા ॥

તેઓમાંથી પારિશ્વ વીરજીની સ્ત્રી બાઈ હીરાદે (હીરબાઈ), તેના પુત્ર પારિશ્વ સોમચંદ્ર થયા. તે સોમચંદ્રના નામથી શ્રી ચંદ્રપ્રભ સ્વામી નામના જિનેશ્વર પ્રભુનું બિંબ બરાબરું, તથા તે પ્રતિષ્ઠિત કર્યું. તે પ્રતિષ્ઠા તે દેશના રાજા, કે જેમણે પોતાના પ્રતાપ રૂપી સૂર્યની કાંતિથી સમસ્ત લૂમડલને દીપાવ્યું હતું, એવા શ્રી કાંધુજી તથા રાજ્યની શોભાવાળા તેમના પુત્ર શ્રી શિવાજીના વિજયવંત



રાબ્ધમાં થઈ. શ્રાવિકા શ્રી હીરણ્યાર્ચ્યે, પોતાની ભાગ્યશાળી પુત્રી આઈ કીઈઆઈ તથા ભાઈ પારિખ રૂપણ અને તેમના પુત્ર પારિખ ગુડીદાસ સહિત સંવત ૧૬૮૩ ના વર્ષમાં મહા સુદી તેરસ અને સોમવારે શ્રી ચંદ્રપ્રભ સ્વામીજીની પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરી.

મટ્ટારક શ્રોકલ્યાણસાગરસૂરિમિઃ પ્રતિષ્ઠિતં ॥ વાચકશ્રીદેવસાગરગણિનાં કૃતિરિયં ॥ પંડિતશ્રી-
વિંજયમૂર્તિગણિનાડલેસ્વિ ॥ પં૦ શ્રીવિનયશેખરગણિનાં શિષ્ય મુ૦ શ્રીરવિશેખરગણિના લિખિતિરિયં ॥
શ્રોશત્રુંજયાય નમઃ, યાવત્ ચંદ્રકં ચિરં નંદતાત્ શ્રીકવચ્ચક્ષપ્રસાદાત્ ॥

ભટ્ટારક શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરીશ્વરજીએ આ પ્રતિષ્ઠા કરાવી. ઉપાધ્યાય શ્રી દેવસાગરગણિજીએ આ પ્રશસ્તિ રચી. પંડિત શ્રી વિજયમૂર્તિગણિજીએ લખી, પંડિત શ્રી વિનયશેખરગણિના શિષ્ય મુનિ શ્રી રવિશેખર ગણિજીએ લખાવી. શ્રી શત્રુંજય તીર્થને નમસ્કાર થાયો ! શ્રી કવચ્ચક્ષના પ્રસાદથી જ્યાં સુધી સૂર્યચંદ્ર હયાત રહે, ત્યાં સુધી આ જિનમંદિર અથવા આ શિલાલેખની પ્રશસ્તિ લાંબા વખત સુધી સમૃદ્ધિ પામે ! (આ લેખ 'પ્રાચીન લેખમાળા' ભા. ૨ પૃ. ૧૯૩, એપી. ઈન્ડીકા પૃ. ૨/૬૮/૭૧ અને 'અંચલગચ્છની મોટી પટ્ટાવલિ' માં પૃ. ૩૫૪ પર પ્રકાશિત છે. પ્ર. લે. સં. માં. પૃ. ૬૭ પર આ લેખ છે.)

૧૪૮. [લાલનગોત્રી મંત્રી શ્રેષ્ઠિ શ્રી પદ્મસિંહ શાહ કારિત જિનાલય કે જે શત્રુંજય મહાતીર્થ પર હાથીપોળના દરવાજાની જમણી તરફના જિનાલય તરીકે આજે પણ વિદ્યમાન છે, તે જિનાલયમાં ૩૧ લીટીને આ શિલાલેખ છે તે અત્ર અપાય છે. આ શિલાલેખ 'અંચલગચ્છની મોટી પટ્ટાવલી' (પૃ. ૩૧૨) માં અનુવાદ સહિત છપાયેલ છે, તે જ અક્ષરશઃ રજૂ કરાય છે. આ લેખ પહેલા 'નિર્ણય-સાગરીય (સં. ૧૮૬૭) કાવ્યમાલા'ની પ્રાચીન લેખમાળા ભા. ૨ માં 'એપીઆરિયા ઇન્ડીકા' ૨/૬૪-૬૬ પર 'અંચલગચ્છીય પ્રતિષ્ઠા લેખો' માં પૃ. ૬૨ પર પણ પ્રકાશિત છે. આ ગિરિરાજ ઉપર શ્રી વર્દમાન શાહ તથા શ્રી રાયશી શાહ કારિત જિનાલયોના લેખ અઘાપિ અપ્રાપ્ય છે.]

ૐ

સ્વસ્તિશ્રીવરસમર્તાપિ । ન વિષ્ણુશ્ચતુરાનનઃ ॥ ન બ્રહ્મા યો વૃષાંકોડપિ । ન રુદ્રઃ સ જિનઃ શ્રોયો ॥ ૧ ॥

કલ્યાણકારી શ્રી વત્સચિહ્ને ધારણ કરતાં છતાં પણ જે વિષ્ણુ નથી, (સમવસરણુમાં) ચાર મુખવાળા હોવા છતાં પણ જે બ્રહ્મા નથી, તથા વૃષભના ચિન્હવાળા છતાં પણ જે રુદ્ર (શિવ) નથી, એવા તે શ્રી જિનેશ્વર પ્રભુ લક્ષ્મીને માટે થાયો ! (૧)

સંવત્ ૧૬૭૫ વર્ષે, શાકે ૧૫૪૧ પ્રવર્તમાને

વિક્રમ સંવત ૧૬૭૫ ના વર્ષમાં, તથા શક સંવત્સર ૧૫૪૧ નું વર્ષ પ્રવર્તે છે—

સમપ્રદેશશૃંગાર-હાલ્લારતિલકોપમં ॥ અનેકેભ્યગૃહાકીર્ણે । નવીનપુરમુત્તમં ॥ ૨ ॥

સઘળા દેશોના આલૂપણુ સમાન એવા હાલ્લાર નામના દેશમાં તિલક સમાન તથા અનેક લક્ષ્યાધિપતિ શાહુકારોના મકાનોથી ભરેલું 'નવીનપુર' (નવાનગર-જામનગર) નામનું ઉત્તમ નગર છે. (૨)



શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ



અબ્રહ્મિહવિહારાપ્ર-ધ્વજાંશુકહૃતાતર્ષ ॥ રુપ્યસ્વર્ગમણિવ્યાત-ચતુષ્પથચિરાજિતં ॥ ૩ ॥

વળી તે નવાનગર શહેર છેક આકાશને અડકતા એવા દેવમંદિરોના અબ્રહ્માગમાં રહેલી ધન્યોનાં વસ્ત્રોથી સૂર્યના તાપને દૂર કરનારું છે તથા રૂપું, સુવર્ણ અને મણિઓના બબરોથી શોભીતું છે. (૩)

તત્ર રાજા પ્રશસ્તિ શ્રીજસવંતાભિધો નૃપઃ ॥ જામશ્રીશત્રુશલ્યાહુકુલાંવરનમોમણિઃ ॥ ૪ ॥

તે નવાનગર શહેરમાં શ્રી જશવંત નામના (જસાજી નામના) રાજા રાજ કરે છે, કે જે જમશ્રી શત્રુશલ્ય (સતાજી) નામના રાજાના કુલરૂપી આકાશમાં સૂર્ય સમાન (દીપી રહેલા છે.) (૪)

યત્રપ્રતાપાગ્નિસંતાપ-સંતપ્ત ઇવ તાપનઃ ॥ નિર્માતિ જલધૌ નિત્ય-મુન્મજ્જનનિમજ્જને ॥ ૫ ॥

જે શ્રી જશવંતસિહજીના પ્રતાપ રૂપી અગ્નિના તાપથી જાણે તપી ગયો હોય નહિ એવો સૂર્ય હમેશાં સમુદ્રમાં ડૂબકીઓ મારે છે ! (૫)

બભૂવુઃ શ્રીમહાવીર-પટ્ટાનુક્રમભૂષણાઃ ॥ શ્રીઅંચલગણાધીશા । આર્યરક્ષિતસૂરયઃ ॥ ૬ ॥

શ્રી મહાવીર પ્રભુની પાટાનુપાટમાં અલંકાર સરખા તથા શ્રી અંચલગજાના નાયક એવા 'શ્રી આર્યરક્ષિતસૂરિજી' નામના આચાર્ય થયા. (૬)

તત્પટ્ટપંકજાદિત્યાઃ । સૂરિશ્રીજયસિંહકાઃ ॥ શ્રીધર્મધોષસૂરીંદ્રા । મહેંદ્રાસિંહસૂરયઃ ॥ ૭ ॥

તે શ્રી આર્યરક્ષિતસૂરિજીની પાટરૂપી કમલને વિકસ્વર કરવામાં સૂર્ય સરખા શ્રી જયસિંહસૂરિજી થયા. તેમની પાટે શ્રી ધર્મધોષસૂરિજી થયા અને તેમની પાટે શ્રી મહેન્દ્રસિંહસૂરિજી થયા. (૭)

શ્રીસિંહપ્રમસૂરીશાઃ । સૂર્યોડ્જિતસિંહકાઃ ॥ શ્રીમહેંદ્રસૂરીશાઃ । શ્રીધર્મપ્રસૂરયઃ ॥ ૮ ॥

તેમની પાટે શ્રી સિંહપ્રભસૂરિજી થયા. તેમની પાટે શ્રી અજિતસિંહસૂરિજી થયા. તેમની પાટે શ્રી મહેન્દ્રસૂરિજી થયા તથા તેમની પાટે શ્રી ધર્મપ્રભસૂરિજી થયા. (૮)

શ્રીસિંહતિલકાહ્વાશ્ચ । શ્રીમહેંદ્રપ્રમાભિધાઃ ॥ શ્રીમંતો મેરુતુંગાલ્યા । બભૂવુઃ સૂરયસ્તતઃ ॥ ૯ ॥

તેમની પાટે શ્રી સિંહતિલકસૂરિજી થયા. તેમની પાટે શ્રી મહેન્દ્રપ્રભસૂરિજી થયા. ત્યાર પછી તેમની પાટે શ્રીમાન મેરુતુંગસૂરિજી નામના આચાર્ય થયા. (૯)

સમપ્રગુણસંપૂર્ણાઃ । સૂરિશ્રીજયકોર્તયઃ ॥ તત્પટ્ટેડથ સુસાધુ શ્રીજયકેસરિસૂરયઃ ॥ ૧૦ ॥

તે શ્રી મેરુતુંગસૂરિજીની પાટે સર્વ ગુણોથી યુક્ત એવા શ્રી જયકોર્તિસૂરિજી નામના આચાર્ય થયા તથા તેમની પાટે શ્રી જયકેસરિસૂરિજી નામના ઉત્તમ મુનિરાજ થયા. (૧૦)

શ્રીસિદ્ધાંતસમુદ્રારુચ-સૂર્યો મૂરિકોર્તયઃ ॥ ભાવસાગરસૂરીંદ્રાસ્તતોડ્મૂવન્ ગણાધિપાઃ ॥ ૧૧ ॥

તેમની પાટે ઘણી કોર્તિવાળા શ્રી સિદ્ધાંતસાગરસૂરિજી નામના આચાર્ય થયા અને ત્યાર પછી તેમની પાટે ભાવસાગરસૂરિ નામના ગરજનાયક થયા. (૧૧)



શ્રીમદ્ગુણનિધાનાસ્થ સૂર્યસ્તત્પટ્ટમ્ભવન્ ॥ યુગપ્રધાનાઃ શ્રીમેત્રઃ । સૂરિશ્રીધર્મમૂર્તયઃ ॥૧૨॥

તેમની પાટે શ્રીમાન્ ગુણનિધાણુસૂરિણ નામના આચાર્ય થયા. તથા તેમની પાટે યુગપ્રધાન તથા શ્રીમાન્ એવા શ્રી ધર્મભૂતિસૂરિણ નામના આચાર્ય થયા. (૧૨)

તત્પટ્ટોદયશૈલાત્ર-પ્રોચત્તરણિસંનિમાઃ ॥ જયંતિ સૂરિરાજઃ શ્રીયુજઃ કલ્યાણસાગરાઃ ॥ ૧૩ ॥

તેમની પાટરૂપી ઉદ્યાન્યલના શિખર પર ઉદય પામતા સૂર્ય સરખા શ્રીમાન્ શ્રી કલ્યાણસાગર નામના સૂરિરાજ વર્તમાનમાં જ્યવંતા છે. (૧૩)

શ્રોતવ્યનગરે વાસ્યુ-પકેશજ્ઞાતિભૂષણઃ ॥ ઇમ્યઃ શ્રીહરપાલાહ ॥ આસીહ્લાલ્ણગોત્રકઃ ॥ ૧૪ ॥

શ્રી નવાનગરના રહેવાસી તથા ઓશવાલ જ્ઞાતિમાં અલંકાર સમાન અને લાલણુ ગોત્રમાં જન્મેલા શ્રી હરપાલ નામના એક ધનવાન શેઠ હતા. (૧૪)

હરોચાલ્યોઽથ તત્પુત્રઃ । સિંહનામા તદંગજઃ ॥ ઉદેસીત્યથ તત્પુત્રઃ । પર્વતાહસ્તતોઽમ્ભવન્ ॥ ૧૫ ॥

પછી તેમના હરિયા નામે પુત્ર થયા અને તેમના પુત્ર સિંહ (સીહાણ) નામે થયા. પછી તેમના પુત્ર ઉદેસી નામે થયા, અને તે પછી તેમના પુત્ર પર્વત નામના થયા. (૧૫)

વચ્છુનામાથ તત્પત્ની । ચામૂઢ્ઠાહ્લલદેવિકા ॥ તત્કુશ્ચિમાનસે હંસ-તુલ્યોઽથામરસંજ્ઞકઃ ॥૧૬॥

તેમના વચ્છરાજ નામે પુત્ર થયા, તથા તેમની વાહલદેવી નામની સ્ત્રી હતી. તેણીની કુક્ષિ રૂપી માનસસરોવરમાં હંસ સમાન અમરસી નામે પુત્ર થયા. (૧૬)

લિંગદેવીતિ તત્પત્ની । તદૌરસ્યાસ્ત્રયોવરાઃ ॥ જયંતિ શ્રોવર્ધમાન-ચાંપસીપદ્મસિંહકાઃ ॥૧૭॥*

તે અમરસિંહની લિંગદેવી (વૈજ્યંતી) નામે સ્ત્રી હતી તથા તેણીના ઉદરથી જન્મેલા શ્રી વર્ધમાન, ચાંપસી તથા પદ્મસિંહ નામના ત્રણ ઉત્તમ પુત્રો જ્યવંતા વર્તે છે. (૧૭)

* આ શિલાલેખમાં આ વર્ધમાન શાહના પૂર્વજોની 'હરપાલથી' માંડીને જે વંશાવલી લખવામાં આવી છે, તેમાં કંઈક પ્રશસ્તિકારના પ્રમાદને વીધે ભૂલ થયેલી છે; કેમ કે, આ જ વર્ધમાન શાહના નવાનગરમાં બંધાવેલા વિશાળ જિનપ્રાસાદના શિલાલેખમાં તેની વંશાવલી નીચે મુજબ આપી છે. તે શિલાલેખની નકલ આ જ પુસ્તકમાં તેના ગુજરાતી ભાષાંતર સહિત છાપેલી છે.

સીહાણ, હરપાલ, દેવનંદ, પર્વત, વચ્છરાજ અને તેના પુત્ર અમરસી અને તેના વર્ધમાન, ચાંપસી અને પદ્મસિંહ નામે ત્રણ પુત્રો થયા.



શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ



અતઃ પરં વિશેષતઃ સાહિવર્ધમાનલાહિપદ્મસિંહચોર્વર્ણનમ્ ॥

હવે તે શ્રી વર્ધમાન શાહ તથા પદ્મસિંહ શાહનું વિશેષ પ્રકારે વર્ણન કરે છે.

ગાંભીર્યેણ સમુદ્રામૌ । દાનેન ધનદોપમૌ ॥ શ્રદ્ધાલુગુણસંપૂર્ણો । બોધિના શ્રેણિકોપમૌ ॥૧૮॥

વળી આ વર્ધમાન શાહના પ્રતિબોધક ધર્મગુરુ અંચલગચ્છાધીશ શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિશ્રીની પાટે થયેલા શ્રી અમરસાગરસૂરિશ્રીએ વિક્રમ સંવત ૧૬૯૧ માં આજ વર્ધમાન શાહના લઘુ પુત્ર જગદુશાહની પ્રેરણાથી સંસ્કૃત ભાષામાં કાવ્યઅદ્ભ રચેલા 'વર્ધમાનપદ્મસિંહ ચરિત' નામના ગ્રંથમાં તેના બીજા સર્ગની આદિમાં વર્ધમાન શાહના પૂર્વજ તથા લાલણ્ય યોત્સ્ના સ્થાપક શ્રેક 'લાલણ્ય' નામના પુરુષથી જે વંશાવલી આપેલી છે, તે પણ નવાનગરમાંના શિક્ષાલેખને તદ્દન મળતી આવે છે અને તે નીચે મુજબ છે :

લાલણસ્યાથ તસ્ય દ્વા--વભૂતાં તનયૌ શુભૌ ॥ માણિકાચ્યસ્તયોર્જ્યેષ્ઠો । લલુસ્તુ મનુજિત્સ્મૃતઃ ॥૧॥
માણિકસ્યાભવન્મેઘસ્તતો લુંભોઽમવ્રત્સુતઃ ॥ તતશ્ચ સહદેવોઽભૂત્ । ટેહાચ્યશ્ચ તતોઽમવત્ ॥૨॥
તતો લુંઢોઽમવત્પુત્રસ્તતો લૂળાહ્યોઽજનિ ॥ સેવાચ્યશ્ચ તતો જાતઃ । સિંહજિત્ત્સ્તુતોઽમવત્ ॥૩॥
હરપાલઃ સુતસ્તસ્ય । દેવનેદોઽમવત્તતઃ ॥ તનુજઃ પર્વતસ્તસ્ય । વત્સરાજસ્તતોઽમવત્ ॥ ૪ ॥
તસ્યામૃદુત્સરાજસ્યાઽમરસિંહાભિધઃ સુતઃ ॥ આરિષાણભિધગ્રામવાસી કચ્છે સુબુદ્ધિમાન્ ॥ ૫ ॥

લાવાર્થ : તે લાલણ્યના બે ઉત્તમ પુત્રો થયા. તેમાં માણિકજી મોટા અને મનુજી નામના નાના હતા. (૧) તે માણિકજીના પુત્ર મેઘાજી થયા. તેમના પુત્ર લુંભાજી થયા. તેમના પુત્ર સહદેવજી થયા અને તેમના પુત્ર ટેહાજી થયા. (૨) તેમના પુત્ર લુણ્યાજી થયા. તેમના પુત્ર સેવાજી થયા, અને તેમના પુત્ર સિંહજી થયા. (૩) તેમના પુત્ર હરપલ થયા, અને તેમનાં પુત્ર દેવનેદ થયા. તેમના પુત્ર પર્વત થયા, તથા તેમના પુત્ર વત્સરાજ થયા. (૪) તે વત્સરાજના પુત્ર આ અમરસિંહ (વર્ધમાન શાહના પિતાજી) થયા, જે જેઓ બુદ્ધિવાન હતા તથા કચ્છ દેશમાં આવેલા આરિષાણા નામના (સુધરી પાસે આવેલા) ગામમાં વસતા હતા. (૫) એ રીતે શત્રુજય પર્વત પરના પદ્મસિંહ શાહે અંધાવેલા જિનમંદિરમાંના શિક્ષાલેખને અનુસારે તેમની વંશાવલી નીચે મુજબ થાય છે, જે પ્રમાદને લીધે ભૂલભરેલી સંભવે છે.

હરપાલ

હરિયા

સિંહજી

હદેસી

શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ



તે બન્ને ભાઈઓ અંભીરતા વડે કરીને સમુદ્ર સરખા, દાન વડે કરીને કુબેર સરખા, જૈન ધર્મ પર દ્રઢ શ્રદ્ધાવાળા, શ્રાવણને યોગ્ય ગુણોથી સંપૂર્ણ તથા સમ્યક્ત્વમાં શ્રેણિક રાજ સરખા હતા. (૧૮)

પ્રાપ્તશ્રીયામભૂપાલ-સમાજબહુલાદરૌ ॥ મંત્રિશ્રીવર્ધમાનશ્રી-પદ્મસિંહૌ સહોદરૌ ॥ ૧૯ ॥

વળી તે શ્રી વર્ધમાન શાહ તથા પદ્મસિંહ શાહ બન્ને સગા ભાઈઓ હતા, અને તે નવાનગર શહેરના રાજ્ય બંધારી જસવંતસિંહના મંત્રીઓ હતા. તેમ જ તે મહારાજ તરફથી, તેમ જ પોતાની ઓશવાળ જ્ઞાતિ આદિ શહેરના જનસમાજ તરફથી તેમને ઘણું જ સન્માન મળતું હતું. (૧૯)

મહેલા વર્ધમાનસ્ય । વન્નાદેવીતિ વિશ્રુતા ॥ તદંગજાવુમૌ લ્યાતૌ । વીરાહ્યવિજપાલકૌ ॥૨૦॥

તે વર્ધમાન શાહ શેઠની વન્નાદેવી * નામની સ્ત્રી હતી તથા તેણીથી ઉત્પન્ન થયેલા વીરપાલ તથા વિજયપાલ નામના બે પુત્રો હતા. (૨૦)

પર્વત
|
વરરાજ
|
અમરસિંહ

વર્ધમાન, ચાંપસી, પદમસી,

નવાનગરમાં તેઓએ બંધાવેલાં વિશાળ જિનપ્રાસાદમાંના શિલાલેખને અનુસારે, તેમ જ “વર્ધ-માનપદ્મસિંહ ચરિત્ર” નામના તેમના ઐતિહાસિક ગ્રંથને અનુસારે તેમની વંશાવલિ નીચે મુજબ થાય છે, અને તે સત્ય સંભવે છે.

સિંહજી
|
હરપાલ
|
દેવનંદ
|
પર્વત
|
વરરાજ
|
અમરસિંહ

વર્ધમાન, ચાંપસી, પદમસી

* આ વન્નાદેવીના સ્વર્ગે ગયા બાદ વર્ધમાન શાહે ખીજી સ્ત્રી સાથે લગ્ન કર્યાં હતાં તથા તેણીનું નામ નવરંગદે હતું. અને તે સ્ત્રીથી પણ જગદુ શાહ તથા રણમલ શાહ નામના બે પુત્રો તેમને થયા હતા.



શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ

વર્ણિની પદ્મસિંહસ્ય । રત્નગર્ભા સુજાગદે ॥ શ્રીપાલકુંરપાલાહ્—રણમન્લાસ્તદંગજાઃ ॥ ૨૧ ॥

પદ્મસિંહ શાહની સુખલુદે^૧ નામની સ્ત્રી પુત્રો ૩૫૧ રત્નોને ગર્ભમાં ધારણ કરનારી હતી, તથા તેણીથી શ્રીપાલ, કુરપાલ અને રણમલ નામના પુત્રોને જન્મ થયો હતો. (૨૧)

एवं स्वतंत्रयुक्ताभ्या-मनल्पोत्सवपूर्वकं ॥ साहिश्रीवर्धमानश्री-पद्मसीभ्यां प्रथादरात् ॥२२॥

प्रागुक्तवत्सरे रम्ये । माधवार्जुनपक्षके ॥ रोहिणीभृतीयायां । बुधवासरसंयुजि ॥२३॥

श्रीशांतिनाथमुख्यानां । जिनानां चतुरूत्तरा ॥ द्विशतीप्रतिमा हृद्या भारिताश्च प्रतिष्ठिताः ॥२४॥

એવી રીતે પોતાના કુટુંબ પરિવાર સહિત તે શ્રી વર્ધમાન શાહ તથા પદ્મસિંહ શાહે ધણા મહોત્સવ-પૂર્વક મોટા આદરમાનથી, (૨૨) પૂર્વે કહેલા એટલે વિક્રમ સંવત ૧૬૭૫ ના મનોહર વર્ષમાં વૈશાખ માસના શુકલ પક્ષમાં, રોહિણી નક્ષત્ર સાથેની તથા બુધવારના સયોગવાળી ત્રીજીની તિથિને દિવસે, એટલે વૈશાખ સુઃ ત્રીજને બુધવારના દિવસે, (૨૩) શ્રી શાંતિનાથજી^૨ આદિ જિનેશ્વરોની બસે ચાર મનોહર પ્રતિમાઓ ભરાવી, તથા (શત્રુંજય પર) પોતાના બંને જિનપ્રાસાદોમાં પ્રતિષ્ઠિત કરી. (૨૪)

पुनर्निजबहुद्रव्यसफलीकरणकृते ॥ श्रीनव्यनगरेऽकारि । प्रासादः शैलसन्निभः ॥२५॥

द्वासप्रतिजिनौकोभिर्वेष्टितश्च चतुर्मुखैः ॥ कैलसपर्वतोत्तुंगैरष्टाभिः शोभितोऽभितः ॥२६॥ युग्मं

વળી, તે બંને ભાઈઓએ પોતાનું ઘણું દ્રવ્ય સફલ કરવા માટે શ્રી નવાનગર (બમનગર)માં એક પર્વત સમાન જાંચા શિખરવાળો વિશાળ જિનપ્રાસાદ બંધાવ્યો. (૨૫) તે જિનપ્રાસાદ તેઓએ તેને ફરતી બંધાવેલી બોતેર જાંચી દેરીઓ તથા આઠ જાંચા શિખરવાળા ચૌમુખ વડે શોભીતો થયેલો છે. (૨૬)

साहिश्रीपद्मसिंहेनाऽकारि शत्रुंजयोपरि ॥ उत्तुंगतोरणः श्रीमान् । प्रासादः शिखरोन्नतः ॥२७॥

તે બંને ભાઈઓમાંના શ્રી પદ્મસિંહ શાહે શત્રુંજય પર્વત પર જાંચા તોરણોવાળો તથા પર્વત સરખો જાંચો આ શોભાવાળો જિનપ્રાસાદ બંધાવેલો છે. (૨૭)

(આ શિલાલેખ શત્રુંજય પર્વત પર બંધાવેલા પદ્મસી શાહના જિનપ્રાસાદનો છે અને તેની આ નકલ અત્રે આપેલી છે, જેમાં મૂળનાયકજી તરીકે શ્રી શ્રેયાંસનાથ પ્રભુની પ્રતિમા સ્થાપેલી છે. વર્ધમાન શાહે શત્રુંજય પર્વત પર બંધાવેલા તેવા જ જિનપ્રાસાદમાં શ્રી શાંતિનાથજીની પ્રતિમા મૂળનાયક તરીકે સ્થાપેલી છે, પરંતુ તે જિનપ્રાસાદના શિલાલેખની નકલ મળી શકી નથી, તેથી અહીં આપી નથી.)

૧. સુખલુદે એ તેણીના આપરનું નામ હતું, તથા કમલાદેવી એ તેણીના સાસરીઆમાં નામ હતું, એમ કલ્યાણસાગરસૂરીજીનાં રાસમાં જણાવેલું છે.

૨. આ બંને ભાઈઓએ શત્રુંજય પર્વત પર બે જિનપ્રાસાદો બંધાવ્યા. તેમાં શ્રી વર્ધમાન શાહે પોતાના જિનપ્રાસાદમાં આ શ્રી શાંતિનાથજીની પ્રતિમા મૂળનાયકજી તરીકે સ્થાપી હતી.

શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ



યં દષ્ટ્વા ભવિકાઃ સર્વે । ચિત્તયંતિ સ્વચેતસિ ॥ ઉચ્ચૈભૂતઃ કિમેવોઽદ્રિદ્દશ્યતેઽષ્ટ્વલિહો યતઃ ॥૨૮॥

જે આ જિનપ્રાસાદને જોઈને સઘળા ભવિક લોકો પોતાના હૃદયમાં એમ વિચાર છે કે 'શુ' આ શત્રુ'જય પર્વત જા'યો થઈ ગયો ? કેમ કે તે આ (જિનપ્રાસાદના જા'યા શિખર વડે) આકાશને સ્પર્શ કરતો જોવામાં આવે છે. (૨૮)

યેન શ્રોતીર્થરાજોઽયં । રાજતે સાવતંસકઃ ॥ પ્રતિમાઃ સ્થાપિતાસ્તત્ર । શ્રીશ્રેયાંસમુઘાઈતાં ॥૨૯॥

જે આ જિનપ્રાસાદ વડે કરીને આ શત્રુ'જય નામનો તીર્થાધિરાજ મુકુટયુક્ત થયેલો શાભી રહેલો છે, તે આ જિનપ્રાસાદમાં શ્રી શ્રેયાંસનાથજી આદિ તીર્થ'કરોની પ્રતિમાઓ સ્થાપન કરવામાં આવેલી છે. (૨૯)

તથા ચ-સંવત ૧૬૭૬ વર્ષે ફાલ્ગુનસિતત્ત્રિતીયાયાં તિથૌ દૈત્યગુસ્વાસરે રેવતીનક્ષત્રે શ્રીમતો નવ્યનગરાન્ સાહિશ્રીપદ્મસીકેન શ્રીભરતચક્રવર્તિનિર્મિતસંઘસદૃશં મહાસંઘ કૃત્વા શ્રીઅંચલગણાધીશ્વર મદ્દારક પુરંદર યુગપ્રધાન પૂજ્યરાજશ્રી ૫ શ્રીકલ્યાણસાગરસૂરીશ્વરૈઃ સાર્થ શ્રીવિમલગિરિતીર્થવરે સમેત્ય સ્વયં કારિતશ્રીશત્રુ'જયગિરિશિખરઃ પ્રાસાદે સમહોત્સવં શ્રીશ્રેયાંસમુઘજિનેશ્વરાણાં સંતિ ધિવાનિ સ્થાપિતાની । સદ્ધિઃ પૂજ્યમાનાનિ ચિરં નંદંતુ ।

વળી, વિક્રમ સવંત ૧૬૭૬ ના વર્ષમાં ફાગણ સુદ ખીજની તિથિએ તથા શુક્રવારે અને રેવતી નક્ષત્રે શ્રીમાન્ નવાનગરથી શ્રી પદ્મસી શાહે અરત ચક્રવર્તી'એ કાઢેલા સંઘ સરખો મોટા સંઘ કાઢીને એટલે ઘણાં શ્રાવકા-આવિકાઓ, સાધુઓ તથા સાધ્વીઓના મોટા સમુદાયને સાથે લઈને, શ્રી અંચલગરજના નાથક, ભદ્રારકોમાં ઈંદ્ર સમાન તથા યુગપ્રધાન, પૂજ્યરાજ શ્રી ૫ શ્રી કલ્યાણસાગર-સૂરીશ્વરજીની સાથે શ્રી વિમલગિરિ (શત્રુ'જય પર્વત) નામના ઉત્તમ તીર્થસ્થાનમાં આવીને તે શ્રી શત્રુ'જય ગિરિવરના શિખર પર પોતે બંધાવેલા જિનપ્રાસાદમાં મોટા ઉત્સવ સહિત શ્રી શ્રેયાંસનાથજી આદિ જિનેશ્વર પ્રભુઓની પ્રતિમાઓને સ્થાપન કરી. તે જિનપ્રતિમાઓ ઉત્તમ જનોથી પૂજાતી થકી ઘણા કાળ સુધી સમૃદ્ધિ પામે !

યાવદ્વિમાકરનિશાકરભૂધાર્યરત્નાકરધ્રુવધરાઃ કિલ જાગ્રતીહ ॥

શ્રેયાંસનાથજિનમંદિરમત્ર તાવન્નંદત્વનેકભવિકૌચનિષેવ્યમાનં ॥ ૩૦ ॥

જ્યાં સુધી આ જગતમાં સૂર્ય, ચંદ્ર, પર્વતો, સમુદ્રો, ધ્રુવો તથા પૃથ્વી ખરેખર હયાતી ભોગવે, એટલે વિજ્ઞાન રહે, ત્યાં સુધી આ શત્રુ'જય નામના તીર્થાધિરાજ પર રહેલું તથા અનેક ભગ્ય મનુષ્યોના સમૂહો વડે સેવાતું, એવું આ શ્રી શ્રેયાંસનાથ પ્રભુનું જિનમંદિર સમૃદ્ધિ પામે ! (૩૦)

વાચકવિનયચંદ્રગણિનાં શિષ્યમુખ્યદેવસાગરેણ વિહિતૈયં પ્રશરિતઃ ॥

વાચક શ્રી વિનયચંદ્રગણિજીના મુખ્ય શિષ્ય શ્રી દેવસાગરજીએ * આ શિલાલેખની પ્રશસ્તિ રચેલી છે.

* શ્રી દેવસાગર ઉપાધ્યાયજી અંચલગરજમાં ઉત્તમ વિદ્વાન હતા. તેમણે શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યજીએ રચેલા 'અભિધાન ચિંતામણિ' નામનાં સંસ્કૃત ભાષાના કોષ પર 'વ્યુત્પત્તિરત્નાકર' નામની વીસ હજાર શ્લોકોના પ્રમાણવાળી વિસ્તૃત ટીકા રચેલી છે.



૧૪૯. આગરાના લોહા જાતીય મંત્રી આંધવ શ્રી કુરંપાલ-સોનપાલે અંધાવેલાં બન્ને જિનાલયોના શિલાલેખોની નકલ અંચલગચ્છ પટ્ટાવત્રિમાં પૃ. ૩૦૦ ઉપર અનુવાદ સહિત અપાયેલ છે, તે આ પ્રમાણે છે :

પાતસાહિ શ્રી જહાંગીરરાજ્યે

॥ ઐ ॥ શ્રી સિદ્ધેશ્વરો નમઃ ॥

સ્વસ્તિ શ્રી વિષ્ણુપુત્રો નિઃશિલગુણયુતઃ પારગો વીતરાગઃ ।

પાયાદ્ઃ શ્લોગકર્મા સુરશિલ્પીસમઃ કલ્પતોર્થદાને ॥

શ્રીશ્રેયાન્ ધર્મમૂર્તિર્ભવિકજનમનઃ પંકજે વિન્વમાનુઃ ।

કલ્યાણાંમોધિચંદ્રઃ સુરનરનિકરૈઃ સેવ્યમાનઃ કૃપાલુઃ ॥ ૧ ॥

સર્વ ગુણો વડે યુક્ત થયેલા, સંસારનો પાર પામેલા, રાગ રહિત ક્ષીણ થયેલ છે કર્મો જેમનાં, એવા કલ્પવૃક્ષ સરખા તીર્થને આપવામાં મેરુ પર્વત સમાન, લક્ષ્મી તથા કલ્યાણ કરનારા ધર્મની મૂર્તિ^૧ સમાન, ભવ્ય લોકોના મન રૂપી કમલને વિકસવર કરવામાં સૂર્યગિંબ સરખા, કલ્યાણ રૂપી સાગરનીરે વૃદ્ધિ કરવામાં ચંદ્ર સમાન, દેવો તથા મનુષ્યોના સમૂહોથી સેવાતા અને દયાળુ એવા કલ્યાણયુક્ત મોક્ષલક્ષ્મીવાળા વિષ્ણુ રાજના પુત્ર શ્રી શ્રેયાંસનાથ પ્રભુ તમારું રક્ષણ કરો ! (૧)

ઋષભમુખાઃ સાર્વા । ગૌતમાદ્યા મુનીશ્વરાઃ ॥ પાપકર્મચિનિર્મુક્તાઃ । ક્ષેમં કુર્વંતુ સર્વેદા ॥ ૨ ॥

ઋષ ઠેવ પ્રભુ આદિ સર્વેલ તીર્થ કરો તથા ગૌતમ સ્વામી આદિ મુનીશ્વરો કે જેઓ પાપ-કાર્યોથી સર્વથા પ્રકારે મુક્ત થયેલા છે, તેઓ હમેશાં તમારું કલ્યાણ કરો ! (૨)

કુરંપાલસ્વર્ણપાલૌ । ધર્મકૃત્યપરાયણૌ ॥ સ્વવંશકુજમાર્તઙ્કૌ । શસ્તિર્લિલ્ચયતે તયોઃ ॥ ૩ ॥

કુરંપાલ અને સ્વર્ણપાલ નામના બન્ને શ્રાવક બાઈઓ કે જેઓ ધર્મકાર્યોમાં તત્પર હતા તથા પોતાના વંશ રૂપી કમલને પ્રકુલિત કરવામાં સૂર્ય સમાન હતા, તેમની આ પ્રશસ્તિ લખાય છે. (૩)

શ્રી મતિ હાયને રમ્બે । ચંદ્રર્ષિરૂપમૂષેને ॥ ષડ્વિશત્તિથિશાકે । વિક્રમાદિત્યમૂષેતેઃ ॥ ૪ ॥

વિક્રમાદિત્ય રાજના શ્રીમાન તથા મનોહર એવા સોળ સો એકાતેર (૧૬૭૧) ના વર્ષમાં, તેમ જ પંદર સો છત્રીસ (૧૫૩૬)ના શક સંસ્કરમાં, (૪)

રાધમાસે વસંતર્ત્તી । શુક્લાયાં તૃતીયાંતિથૌ ॥ યુક્તે તુ રાહિણીમેન । નિર્દોષે ગુરુવાસરે ॥ ૫ ॥

વૈશાખ માસમાં, વસંત ઋતુમાં, શુક્લ પક્ષની ત્રીજી તિથિને દિવસે, રાહિણી નક્ષત્રથી યુક્ત થયેલા અને દોષ વિનાના એવા શુરુવારને દિવસે, (૫)

૧. ધ્વનિમાં ધર્મમૂર્તિસૂરિજીતું નામ સૂચવ્યું છે.

૨. ધ્વનિમાં કલ્યાણસાગરસૂરિજીતું નામ સૂચવ્યું છે.



શ્રીમદ્ચલ્લાચ્છાસ્ત્રયે । સર્વગચ્છાવર્તસકે ॥ સિદ્ધાંતાચ્છાતમાર્ગેણ । રાજિતે વિશ્વવિસ્તૃતે ॥ ૬ ॥

સર્વ ગ્રન્થોમાં સુકુટ સમાન, તથા આગમોમાં કહેલા માર્ગને અનુસરવાથી શોભતા તથા જગતમાં ફેલાયેલા એવા શ્રીમાન અવ્યલગ્નઞ્ચમાં (૬)

ઉપસેનપુરે રમ્યે । નિરાતંકરસાશ્રયે ॥ પ્રાસાદમંદિરાક્ષીર્ણે । સદ્જ્ઞાતાં હ્રુપકેશકે ॥ ૭ ॥

બધ રહિત તથા નવે રસોના સ્થાનક સમાન અને મહેલો તથા દેવમંદિરોથી ભરેલા મનોહર ઉગ્રમેન (આગ્રા) નામના નગરમાં, 'ઓશવાલ' નામની ઉત્તમ ઝાતિમાં (૭)

લોઢાગોત્રે વિવસ્વાંસ્ત્રિજગતિ સુયશા બ્રહ્મચર્યાદિયુક્તઃ ।
શ્રંગચ્છાતનામા ગુરુવચનયુતઃ કામદેવાદિતુલ્યઃ ॥

જીવાજોવાદિતત્ત્વે પરચરિરમતિલોકવર્ગેષુ યાવજ્જીયાચ્ચંદ્રાર્કવિંબં પરિકરમૃતકૈઃ સેવિતસ્ત્વં મુદા હિ ॥ ૮ ॥

લોઢા નામના ગોત્રમાં સૂર્ય સરખા, ત્રણે જગતમાં ઉત્તમ યશવાળા, બ્રહ્મચર્યા આદિથી યુક્ત થયેલા, ગુરુમહારાજના વચનો પર શ્રદ્ધાવાળા (૩૫ આદિમાં) કામદેવ આદિક સરખા, જીવ, અજીવ આદિક નવ તત્ત્વોમાં પરમ રુચિર બુદ્ધિવાળા, પરિવાર તથા નોકરોથી સેવાયેલા એવા શ્રી શૃંગ નામના શેઠ! જ્યાં સુધી સૂર્ય અને ચંદ્રના ત્રિંમ કાયમ રહે, ત્યાં સુધી તમે લોઢાના સમૂહોમાં હર્ષથી જીવવંત વર્તો! (૮)

લોઢાસંતાનવિજ્ઞાતો । ધનરાજો ગુણાન્વિતઃ ॥ દ્વાદશવ્રતધારી ચ । શુભકર્મણિ તત્પરઃ ॥ ૯ ॥
તત્પુત્રો વેસરાજશ્ચ । દયાવાન્ સુજનપ્રિયઃ ॥ તુર્યવ્રતધરઃ માન્ । ચાતુર્યાદિગુણૈર્યુતઃ ॥ ૧૦ ॥

તે શ્રી શૃંગ શેઠના 'ધનરાજ' નામે પુત્ર થયા કે જે લોઢા વંશમાં પ્રખ્યાત, ગુણવાન અને શુભ કાર્યોમાં તત્પર ખાર વ્રતધારી શ્રાવક હતા. (૯) તેમના 'વેસરાજ' નામે પુત્ર થયા, કે જે દયાવાન, સજ્જનોને પ્રિય થઈ પડેલા, ચોથું બ્રહ્મચર્યા વ્રત ધરનારા, લક્ષ્મીવાન તથા ચતુરાઈ આદિક ગુણોથી યુક્ત થયેલા હતા. (૧૦)

તત્પુત્રૌ દ્વાવભૂતાં ચ । સુધડગાવર્ધિતૌ સદા ॥ જેટૂરંગગોત્રૌ ચ । જિગ્ઞાવાલનોત્સુકૌ ॥ ૧૧ ॥

તે વેસરાજના હમેશાં કદપવૃક્ષની પેઠે વૃદ્ધિ પામેલા તથા જિનેશ્વર પ્રભુની આજ્ઞા પાળવામાં ઉત્સુક એવા 'જેટુ' અને 'શ્રીરંગગોત્ર' નામનો બે પુત્રો થયા. (૧૧)

તૌ જીણાસીહમલ્લાચ્છૌ । જેટ્વાત્મજૌ વભૂવતુઃ ॥ ધર્મવિદૌ ચ દક્ષૌ ચ । મહાપૂજ્યૌ યશોધનૌ ॥ ૧૨ ॥

તેઓ બન્નેમાંથી જેટુના 'જીણાસીહ' અને 'મલ્લ' નામે બે પુત્રો થયા, કે જેઓ ધર્મને જાણનારા, કહાપણુત્રાળા, મહાન જનોને પૂજવા લાયક તથા યશ રૂપી ધનવાળા હતા. (૧૨)

આસીચ્છીરંગગોત્રો નૂને । જિનપાદાર્ચને રતઃ ॥ મનીષી સુમના મન્વ્યો । રાજપાલ ઉદારધીઃ ॥ ૧૩ ॥



ઉપર જણાવેલા શ્રીરંગ શેઠને 'રાજપાલ' નામે પુત્ર હતો, કે જે ખરેખર જિનેશ્વર પ્રભુના ચરણોની સેવા કરવામાં તત્પર, બુદ્ધિવાન, ઉત્તમ હૃદયવાળો હતો. (૧૩)

ધનદૌ ચર્ષભદાસ-વેમાચ્યૌ વિવિધસૌખ્યધનયુક્તૌ ॥ આસ્તાં પ્રાજ્ઞૌ દ્વૌ ચ । તત્ત્વજ્ઞૌ તૌ તુ તત્પુત્રૌ ॥૧૪॥

તે રાજપાલના 'ઋષભદાસ' અને 'પ્રેમન' નામે બે પુત્રો હતા, કે જેઓ કુબેર સરખા દાનેશ્વરી, નાના પ્રકારનાં સુખો તથા ધનવાળા, વિદ્વાન તથા તત્ત્વોને જાણનારા હતા. (૧૪)

રેષામિધસ્તયોર્જ્યેષ્ઠઃ । કલ્પદુરિવ સર્વદઃ ॥ રાજમાન્યઃ કુલાધારો । દયાલુર્ધર્મકર્મઠઃ ॥ ૧૫ ॥

તેઓ બન્નેમાંથી 'રેષ' એટલે તે 'ઋષભદાસ' નામના જ્યેષ્ઠ પુત્ર કલ્પવૃક્ષની પેઠે સર્વ વાંચિત પદાર્થ આપનારા, રાજ્યથી (દિલ્હીના ગ્રાહશાહથી) સન્માન પામેલા, કુટુંબના આધારભૂત, દયાવાન તથા ધર્મકાર્યોમાં તત્પર હતા. (૧૫)

રેષશ્રોસ્ત્ત્રિપ્રિયા મઠ્યા । શીલાલંકારધારિણી ॥ પતિવ્રતા પત્યૌ રક્ષા । સુલસારેવતીનિમા ॥ ૧૬ ॥

તે ઋષભદાસ શેઠની રેષશ્રી નામે સ્ત્રી હતી, કે જે મનોહર, શીલ રૂપી આભૂષણને ધારણ કરનારી, પતિવ્રતા, પોતાના સ્વામી પર પરમ સ્નેહ રાખનારી તથા સુલભા અને રેવતીની પેઠે સતીઓમાં શિરોમણિ હતી. (૧૬)

શ્રીપદ્મપ્રભવિવસ્ય । નવોનસ્ય જિનાલયે ॥ તિષ્ઠા કારિતા યેન । સત્પ્રાજ્ઞગુણશાલિના ॥૧૭॥

લ્લૌ તુર્યવ્રતં યસ્તુ । શ્રુત્વા કલ્યાણદેશનાં ॥ રાજશ્રીનંદનઃ શ્રેષ્ઠ । આનંદશ્રાવકોપમઃ ॥૧૮॥ યુગ્મં ॥

શ્રાવકોના ઉત્તમ ગુણોથી શોભતા એવા જે ઋષભદાસ શેઠે ત્યાંના એક જિનમંદિરમાં શ્રી પદ્મપ્રભ જિનેશ્વરની નવીન પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી. (૧૭) તથા શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરીશ્વરજીની ધર્મેદેશના સાંભળીને જેમણે એથા વ્રતનો સ્વીકાર કર્યો હતો, એવા રાજશ્રીના શ્રેષ્ઠ પુત્ર તે ઋષભદાસ શેઠ આનંદ શ્રાવક જેવા હતા. (૧૮)

તત્સૂનુઃ કુંરપાલઃ કિલ વિમલમતિઃ સ્વર્ણપાલો દ્વિતીયશ્ચાતુર્યોદાર્યધૈર્યમુરુગુણનિધિર્ભાગ્યશાલી ॥

તૌ દ્વૌ રૂપાભિરામૌ વિવિધજિનવૃષધ્યાનકૃત્યૈકનિષ્ઠૌ ।

ત્યાગૌઃ કર્ણાવતારૌ નિજકુલતિલકૌ વીતુપાલોપમાર્હૌ ॥૧૯॥

તે ઋષભદાસ શેઠને એક 'કુંરપાલ' અને ખીજા 'સ્વર્ણપાલ' (સોનપાલ) એમ બે પુત્રો હતા, કે જેઓ નિર્મળ બુદ્ધિવાળા, ચતુરાઈ, હૃદયતા તથા ધૈર્યતા આદિક ગુણોના ભંડાર સરખા, ભાગ્ય તથા સૌભાગ્યથી મનોહર થયેલા, સુંદર રૂપવાળા, નાના પ્રકારના જિનેશ્વર પ્રભુના ધર્મધ્યાન તથા ધર્મકાર્યોમાં જ તત્પર, દાન દેવામાં કર્ણુ રાજના અવતાર સરખા, પોતાના કુળમાં તિલક સમાન તથા વસ્તુપાલની ઉપમા દેવા લાયક હતા. (૧૯)

શ્રોજહાંગોર મૂપાલા માત્યૌ ધર્મધુરંધરૌ ॥ ધનિનૌ પુણ્યકર્તારૌ । વિચ્ચાતૌ ખાતરૌ મુવિ ॥ ૨૦ ॥



શ્રીમાન અંચલગન્ધમાં શ્રી મહાવીર પ્રભુથી અડતાળીસમી પાટે શ્રી પાવાગઢ પર શ્રીમાન સીમંધર જિનેશ્વરના કહેવાથી શ્રી ચતુશ્ચરીદેવીએ જ્ઞાને વરદાન આપેલું છે એવા, આગમમાં કહેલા ધર્મમાર્ગનું પ્રરૂપણ કરનારા તથા શ્રી વિધિપક્ષ ગન્ધનું સ્થાપન કરનારા શ્રી આચરક્ષિતસૂરિ નામના આચાર્ય મહારાજ થયા.

તત્પટ્ટે શ્રોજયસિંહસૂરિ ૨ શ્રોધર્મવોષસૂરિ ૩ શ્રોમહેન્દ્રસિંહસૂરિ ૪ શ્રોસિંહપ્રમસૂરિ ૫ શ્રોઅજિતસિંહસૂરિ ૬ શ્રો દેવેન્દ્રસિંહસૂરિ ૭ શ્રોધર્મપ્રમસૂરિ ૮ શ્રોસિંહતિલકસૂરિ ૯ શ્રોમહેન્દ્રપ્રમસૂરિ ૧૦ શ્રોમેરુતુંગસૂરિ ૧૧ શ્રોજયકીર્તિસૂરિ ૧૨ શ્રોજયકેસરિસૂરિ ૧૩ શ્રોસિદ્ધાંતસાગરસૂરિ ૧૪ શ્રોભાવસાગરસૂરિ ૧૫ શ્રોગુણનિધાનસૂરિ ૧૬ શ્રોધર્મભૂતિસૂરયઃ ૧૭ તત્પટ્ટે સંપ્રતિ વિરાજમાનાઃ શ્રોમહારકપુરંદરાઃ સકલસૂરિશિરોમળયઃ શ્રોયુગપ્રધાનાઃ પૂજ્યમહારકશ્રી ૫ શ્રોકલ્યાણસાગરસૂરયઃ ॥ તેષામુપદેશન શ્રોશ્રેયાંસજિનવિવાદિનાં સંઘાધિપાઠ્યાં કુંરપાલસોનપાલાઠ્યાં પ્રતિષ્ઠા કારાપિતા ॥

તે શ્રી આચરક્ષિતસૂરિજીની પાટે જ્યસિંહસૂરિ ૨, તેમની પાટે શ્રી ધર્મવોષસૂરિ ૩, તેમની પાટે શ્રી મહેન્દ્રસિંહસૂરિ ૪, તેમની પાટે શ્રી સિંહપ્રભસૂરિ ૫, તેમની પાટે શ્રી અજિતસિંહસૂરિ ૬, તેમની પાટે શ્રી દેવેન્દ્રસિંહસૂરિ ૭, તેમની પાટે શ્રી ધર્મપ્રભસૂરિ ૮, તેમની પાટે શ્રી સિંહતિલકસૂરિ ૯, તેમની પાટે શ્રી મહેન્દ્રપ્રભસૂરિ ૧૦, તેમની પાટે શ્રી મેરુતુંગસૂરિ ૧૧, તેમની પાટે શ્રી જ્યકીર્તિસૂરિ ૧૨, તેમની પાટે શ્રી જ્યકેસરીસૂરિ ૧૩, તેમની પાટે શ્રી સિદ્ધાંતસાગરસૂરિ ૧૪, તેમની પાટે શ્રી ભાવસાગરસૂરિ ૧૫, તેમની પાટે શ્રી ગુણનિધાનસૂરિ ૧૬, તેમની પાટે શ્રી ધર્મભૂતિસૂરિજી થયા. ૧૭. તેમની પાટે વર્તમાન કાળમાં (આ શિક્ષાલેખ લખાયો તે સમયે) (અરાજતા શ્રી ભટ્ટારકપુરંદર તથા સર્વ આચાર્યોમાં શિરોમણિ સરખા શ્રો યુગપ્રધાન પૂજ્ય ભટ્ટારક શ્રી ૫ શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિજી છે. તેમના ઉપદેશથી શ્રો શ્રેયાંસપ્રભુ આદિકની પ્રતિમાઓની સંઘાધિપતિ એવા કુંરપાલ અને સોનપાલ નામના બંને ભાઈઓએ પ્રતિષ્ઠા કરાવેલી છે.

શ્રોશ્રેયાંસજિનેશસ્ય । વિંબં સ્થાપિતમુત્તમ ॥ પ્રતિષ્ઠતં તુ સંઘેન । ગુરુણામુપદેશતઃ ॥ ૨૯ ॥

(તે બંને જિનમંદિરામાંના એકમાં) તેઓએ શ્રી શ્રેયાંસપ્રભુનું ઉત્તમ બિંબ સ્થાપન કર્યું, તથા ગુરુ મહારાજ શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિજીના ઉપદેશથી આગ્રાના સંઘે મળીને તેની પ્રતિષ્ઠા કરી, એટલે તે સંઘથી મહોત્સવ કર્યો. (૨૯)

ચત્વારિ શતમાનાનિ । સાર્ધાન્યુપરિ તત્ક્ષણે ॥ પ્રતિષ્ઠતાનિ વિંબાનિ । જિનાનાં સૌસ્થકારિણાં ॥૩૦॥

તે સમયે સુખ કરનારા એવા જિનેશ્વર પ્રભુજાનાં સાડા ચારસો બિંબોની પ્રતિષ્ઠા (તે બંને જિનાલયોમાં) કરવામાં આવી હતી. (૩૦)

સ્થાપિતિ સર્વત્ર લેખાતે । પ્રાણ્યપુષ્યપ્રભાવતઃ ॥ દેવગુરોઃ સદા મત્કૌ । શાશ્વતૌ નંદતાં ચિરં ॥૩૧॥

દેવ તથા ગુરુ પ્રત્યે હમેશાં ભક્તવંત એવા તે બંને ભાઈઓએ (પોતાના) ઉત્કૃષ્ટ પુણ્યના પ્રભાવથી સર્વ જગત્ને પ્રખ્યાતિ મેળવી હતી. એવા તે બંને ભાઈઓ ઘણા શક્તિ ધારી સમૃદ્ધિ પામે । (૩૧)

શ્રી આચર કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ

તેમના પરિવારનું વર્ણન આ પ્રમાણે છે :

સંઘરાજા દુર્ગદાસો । ધનપાલસ્યયોડપ્યમી ॥ નંદનાઃ કુંરપાલસ્ય । પુત્રી દ્વયં ત્વનોપમ ॥ ૩૨ ॥

કુંરપાલના સંઘરાજ ૧, દુર્ગદાસ ૨, તથા ધનપાલ ૩, નામના ત્રણ પુત્રો હતા તથા બે અનુપમ પુત્રીઓ હતી. (૩૨)

સુનવઃ સ્વર્ણપાલસ્ય । રૂપચંદ્રશ્ચતુભુજઃ ॥ તુલસીદાસસંહશ્ચ । પુત્રીયુગલમુત્તમં ॥ ૩૩ ॥

સોનપાલના ૩૫ચંદ્ર ૧, ચતુર્ભુજ ૨ તથા તુલસીદાસ ૩, નામના ત્રણ પુત્રો હતા તથા મનોહર બે પુત્રીઓ હતી. (૩૩)

પ્રેમનસ્ય ત્રયઃ પુત્રા । મૈરવ સ્વેતસી તથા ॥ નેતસી વિદ્યમાનસ્તુ । સચ્છીલેન સુવર્ણેનઃ ॥ ૩૪ ॥

પ્રેમનના હૈરવ ૧, ખેતસી ૨ તથા નેતસી ૩, નામના ત્રણ પુત્રો હતા. તેઓમાંથી નેતસી વિદ્યમાન હતા, તથા તે પોતાના ઉત્તમ શીલથી સુદર્શન શેઠ સમાન હતા. (૩૪)

ધીમતઃ સંઘરાજસ્ય । તેજસ્વિનો યશસ્વિનઃ ॥ ચત્વારસ્તનુજન્માનઃ । સૂરદાસાદયો મતાઃ ॥ ૩૫ ॥

બુદ્ધિવાન, તેજસ્વી તથા યશસ્વી એવા સંઘરાજના સૂરદાસ આદિક ચાર પુત્રો હતા. (૩૫)

કુંરપાલસ્ય સદ્ધાર્વા-ડમૃતદે શીલશાલિની । પત્ની તુ સોનપાલસ્ય । કશ્મીરદે પતિપ્રિયા ॥ ૩૬ ॥

કુંરપાલની (પોતાના) શિયાળના ગુણથી શોભીતરી 'અમૃતદે' નામની ઉત્તમ સ્ત્રી હતી. તથા સોનપાલની (પોતાના) પતિને પ્રિય એવી 'કશ્મીરદે' નામની સ્ત્રી હતી. (૩૬)

તર્દગજા સુગંભીરા । જાદોનાઓ મનોહરા ॥ તન્નંદનો મહાપ્રાજ્ઞો । જ્યેષ્ઠમલ્લો ગુણાશ્રયઃ ॥ ૩૭ ॥

તે કશ્મીરદેની (બે પુત્રીઓમાંથી) એક "બદો" નામની પુત્રી અત્યંત ગંભીર તથા મનોહર હતી અને તેણીનો 'જ્યેષ્ઠમલ્લ' નામનો પુત્ર અતિ ચતુર તથા ગુણવાન હતા (૩૭)

સંઘ શ્રીતુલસશ્રીશ્રીદુર્ગશ્રીપ્રમુખૈર્નૈજૈઃ વધૂજનૈર્યુતૌ માતાં । રેખશ્રીનંદનો સદા ॥ ૩૮ ॥

રેખશ્રીના તે કુંરપાલ અને સોનપાલ નામના બંને પુત્રો સંઘશ્રી, તુલસશ્રી તથા દુર્ગશ્રી આદિક નામોવાળી પોતાના પુત્રોની વહુઓ સહિત હમેશાં શોભતા હતા. (૩૮)

મૂમંહલં સસારંગમિદ્વર્કયુક્તમંબરં ॥ પ્રશસ્તિરેતયોસ્તાવચ્ચિરં વિજયતાં મુદા ॥ ૩૯ ॥

આ પૃથ્વીમંડલ પર જ્યાં સુધી હરિણો (વિચરતા રહે) તથા આકાશમંડલ જ્યાં સુધી ચંદ્ર અને સૂર્ય (પ્રકાશિત) રહે, ત્યાં સુધી હર્ષ વડે તે (કુંરપાલ અને સોનપાલ નામના) બંને લાઈઓની આ પ્રશસ્તિ ચિરકાળ સુધી જ્યવંતી વર્તે । (૩૯)

(ઉપર જણાવેલો શિલાલેખ લગભગ બે ફૂટ લાંબી અને બે ફૂટ પહોળી લાલ રંગના પથ્થરની શિલા પર કોતરેલો છે. તે શિલાની ચારે બાજુએ આશરે બે ઇંચના હાંસિયા રાખી લેખ કોતરવામાં આવેલો છે. સર્વ મળી આ શિલાલેખની ૩૮ લીટીઓ છે, અને શુદ્ધ જૈન લિપિથી લખાયેલો છે.)

૧૫૦. શ્રેષ્ઠ શ્રી કેશવજી નાયકે તીર્થાધિરાજ શ્રી શત્રુંજય તીર્થ ઉપર વિશાળ ટૂંક બંધાવેલ છે. આ ટૂંકનો શિલાલેખ આ પ્રમાણે છે:



॥ શ્રી ઐ નમઃ ॥

વમ્ભુવુઃ શ્રીમહાવીર-પટ્ટાનુક્રમભૂષણાઃ । શ્રી અંચલગણાધીશાઃ આર્યેરક્ષિતસૂરયઃ ॥ ૧ ॥

શ્રી મહાવીર દેવની પાટ પર પરામાં આભૂષણ સમાન અને શ્રી અંચલગણના નાયક એવા શ્રી આર્યેરક્ષિતસૂરિ નામના આચાર્ય થયા. (૧)

તત્પટ્ટપંકજાદિત્યાઃ સૂરિશ્રીજયસિંહકાઃ । શ્રીધર્મઘોષસૂરીન્દ્રાઃ મહેન્દ્રસિંહસૂરયઃ ॥ ૨ ॥

તે શ્રી આર્યેરક્ષિતસૂરિજીની પાટ રૂપી કમલને વિકસવર કરવામાં સૂર્ય જેવા શ્રી જયસિંહસૂરિ નામના આચાર્ય થયા. તેઓની પાટે શ્રી ધર્મઘોષસૂરિ તથા તે પછી શ્રી મહેન્દ્રસિંહસૂરિ થયા. (૨)

શ્રીસિંહપ્રભસૂરીશાઃ સૂરયોઽજિતસિંહકાઃ । શ્રીમદેવેન્દ્રસૂરીશાઃ શ્રીધર્મપ્રભસૂરયઃ ॥ ૩ ॥

ત્યાર પછી શ્રી સિંહપ્રભસૂરિજી થયા. ત્યાર બાદ શ્રી અજિતસિંહસૂરિજી થયા. પછી શ્રીમાન દેવેન્દ્રસૂરિજી થયા, અને ત્યારપછી શ્રી ધર્મપ્રભસૂરિજી થયા. (૩)

શ્રીસિંહતિલકાહ્વાશ્ચ । શ્રીમદ્દેવપ્રભાભિધાઃ ॥ શ્રીમંતો મેરુતુંગાહ્યાઃ ॥ વમ્ભુવુઃ સૂરયસ્તતઃ ॥ ૪ ॥

ત્યાર બાદ શ્રી સિંહતિલકસૂરિજી થયા, ત્યાર પછી શ્રી મહેન્દ્રપ્રભસૂરિજી થયા. ત્યાર બાદ શ્રીમાન મેરુતુંગસૂરિજી થયા. (૪)

સમગ્રગુણસંપૂર્ણાઃ । સૂરિશ્રીજયકીર્તયઃ ॥ તત્પટ્ટેઽથ સુસાધુશ્રીજયકેસરસૂરયઃ ॥ ૫ ॥

ત્યાર પછી સમસ્ત ગુણો વડે સંપૂર્ણ થયેલા શ્રી જયકીર્તિસૂરિજી થયા. પછી તેમની પાટે મુનિની ઉત્તમ શોભાવાળા શ્રી જયકેસરીસૂરિ થયા. (૫)

શ્રીસિદ્ધાંતસમુદ્રાહ્યાઃ । સૂરયો મૂરિકીર્તયઃ ॥ ભાવસાગરસૂરીંદ્રાસ્તતોઽમ્ભવન્ ગણાધિપાઃ ॥ ૬ ॥

ત્યાર પછી ઘણી કીર્તિવાળા શ્રી સિદ્ધાંતસાગરસૂરિજી થયા. અને ત્યાર પછી શ્રી ભાવસાગરસૂરિજી ગણનાયક થયા. (૬)

શ્રીમદ્ગુણનિધાનાહ્યાઃ । સૂરયસ્તત્પદેઽમ્ભવન્ ॥ યુગ પ્રધાનાઃ શ્રીમતઃ । સૂરિશ્રો ધર્મમૂર્તયઃ ॥ ૭ ॥

ત્યાર પછી તેમની પાટે શ્રી ગુણનિધાનસૂરિજી થયા અને ત્યાર બાદ શ્રીમાન તથા યુગપ્રધાન એવા શ્રી ધર્મમૂર્તિસૂરિજી થયા. (૭)

તત્પટ્ટોદયશૈલાગ્રપ્રોચ્છત્તરણિસન્નિભાઃ ॥ અમ્ભવન્ સૂરિરાજશ્રીયુજઃ કલ્યાણસાગરાઃ ॥ ૮ ॥

તેમની પાટે ઉદયાચલના અગ્રભાગમાં ઊભતા સૂર્ય સરખા શ્રીમાન શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરીંદ્ર થયા. (૮)

શ્રીઅમરોદધિસૂરીંદ્રાસ્તતો વિદ્યાઙ્ઘિસૂરયઃ ॥ ઉદયાર્ણવસૂરિશ્ચ । કીર્તિસિધુમુનિપતિઃ ॥ ૯ ॥

શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ



नरसिंहरय पुत्रोऽभूत् ॥ रूपवान सुंदरकान्तेः ॥ चिरं जय सदा ऋद्धिर्वृद्धिर्भवतु धर्मतः ॥ १८ ॥

७ उवे ते नरसिंहने इपवान तथा भनोडर शरीरवाणो पुत्र थयो. ते सर्वदा ज्यवतो वतो ! तेम
७ धर्मथा समृद्धिनी वृद्धि थाओ. (१८)

॥ इति वंशावलिः ॥

गांधीमोहोतागोत्रे सा केशवजी निजमुजोपार्जितचित्तेन धर्म कार्याणि कुरुतेस्म । तद्यथा, निज-
परिकरयुक्तो संघसार्धं विमलाद्रितीर्थे समेत्य कच्छसौराष्ट्रगूर्जरमरुधरमेवाडकुंकणादिदेशादागता बहुसंघ-
लोकाः मिलिताः, अंजनशलाकाप्रतिष्ठादिमहोत्सवार्थं विशालमंडपं कारयतिस्म ।

गांधी महोता गोत्रमां उत्पन्न थयेला शा. केशवजी नामना शेठे पोतानी लुण्ठी उपाज्जन करेलां
द्रव्य वडे धर्मकार्ये कर्या ते नीये मुज्ज छः ते शेठ पोताना परिवार साथे संघ सडित श्री शत्रुंज्य
तीर्थमां आप्या. ते संघमां डवळ, सोरठ, गुजरात, भारवाद, मेवाड तथा कुंकणु आदिक देशमांथी
आवेला घण्टा लोकां अेका थया डता. पछी ते शेठे अंजनशलाका तथा प्रतिष्ठा आदि महोत्सव
माटे त्यां मोटा मंडप रथाप्या.

तन्मध्ये नवीनजिनविधानां रूप्यपाषाणधातूनां बहुसहस्रसंख्यानां समुहूर्ते सुलग्ने पठोपरि संस्थाप्य
तस्य विधिना क्रियाकरार्थं श्रोतनसागरसूरिविधिपक्षगच्छपतेरादेशतः मुनिश्रीदेवचंद्रगणिना तथा
क्रियाकुशलश्राद्धैःसह शास्त्रोक्तरोत्या शुद्धक्रियां कुर्वन् ।

ते विशाण मंडपमां इपानां, पाषाणुनां तथा धातुओनां डणरोजमे नवीन जिनजिंओने उत्तम मुहूर्ते
तथा शुभ लग्ने पीठिका पर रथापवामां आप्यां. पछी तेनी क्रिया करवा माटे विधिपक्ष (अंयल) गवळना
नायक श्री रतनसागरसरिणनी आजाथी मुनिश्री देवचंद्रगणिओये क्रिया करवामां कुशण अेवा श्रावडानी
साथे मणीने शास्त्रोमां कहेली रीत मुज्ज शुद्ध क्रिया करी.

श्रीवीरविक्रमार्कतः संवत् १९२१ ना वर्षे तस्मिन् श्रीशालिवाहनभूपालकृते शाके १७८६ प्रवर्त-
माने मासोत्तमश्रीमाघमासे शुक्लपक्षे तिथौ सप्तम्यां गुरुवासरे मार्तण्डोदयवेलायां समुहूर्ते सुलग्ने
स्वर्णशलाकया जिनमुद्राणां श्रीगुरुभिश्च साधुभिरंजनक्रियां कुरुतेस्म ।

श्री विक्रमार्कनी संवत् १९२१ नी सालमां तथा श्री शालिवाहन राजना शकनी १७८६ नी
सालमां श्री माघ मास नामना उत्तम मासमां शुक्ल पक्षनी सातमनी तिथिअे गुरुवारना दिवसे सुयोदय
वभते उत्तम मुहूर्त तथा शुभ लग्न आप्ये छते श्री गुरु महाराओ तथा साधुओअे मणीने ते सधणी
जिनप्रतिभाओनी अंजनशलाका करी.

संघलोकान् सुवेषधारीन् बहुऋध्या गीतगानवाजित्त्रादिपूर्वकं समेत्य जिनपूजनलोलनादिक्रिया
याचकानां दानादिसघवात्सल्यादिभक्तिर्हर्षतश्चके ।



તે વખતે સંઘના સઘળા લોકો ઉત્તમ વસ્ત્રો તથા આભૂષણો પહેરીને ગીતો અને ગાયનો ગાતાં તથા વાજિંત્રોના નાદો કરતા કરતા ત્યાં આવ્યા. અને તે શેઠે પણ મનમાં ઘણો હર્ષ લાવીને તે જિનપ્રતિમાઓનું પૂજન તથા ન્યોજાવર આદિકની ક્રિયા કરી, યાચકોને દાન આપ્યાં, તેમ જ સંઘની સ્વામિવાત્સલ્ય આદિકથી હર્ષથી ભક્તિ કરી.

પુનઃ ધર્મશાલાયાં આરાસોપલનિર્મિતં શાસ્વતઋષભાદિજિનાનાં ચતુર્મુખં ચૈત્યં, પુનઃ નિરિશિખ-
રોપરિ શ્રીઅભિનંદનજિનસ્ય વિશાલમંદિરં, તસ્ય પ્રતિષ્ઠા માઘસિત ત્રયોદશ્યાં બુધવાસરે શાસ્ત્રોક્ત-
વિધિના ક્રિયા ક્રતા ।

વળી (ત્યાં પાલીતાણા શહેરમાં) પોતે બંધાવેલી ધર્મશાળામાં તેમણે આરસપહાણુનું શ્રી ઋષભાદિ શાસ્વતા જિનેશ્વરોનું એક ચતુર્મુખ જિનમંદિર બંધાવ્યું. તેમ જ તે શ્રી શત્રુંજય પર્વતના શિખર પર તેમણે શ્રી અભિનંદન જિનેશ્વરજીનું વિશાળ જિનમંદિર બંધાવ્યું. તેની પ્રતિષ્ઠાની ક્રિયા શાસ્ત્રોમાં કહેલી વિધિ પ્રમાણે મહા સુદ તેરસ અને બુધવારે કરી.

શ્રીરત્નસાગરસૂરીણામુપદેશતઃ શ્રીસંઘપતિના નિજપરિવારેણ સહ શ્રીઅભિનંદનજિનવિવાનિ સ્થા-
પિતાનિ । તતઃ ગુરુમક્તિસંઘમક્તિ શક્ત્યાનુસારેણ ક્રુતઃ । ગોહિલવંશવિભૂષણઠાકોરશ્રીસુરસંઘજીરાજ્યે
પાદલિપ્તપુરે મહતોત્સવમમુત્ શ્રીસંઘસ્ય મદ્રં મૂયાન્, કલ્યાણમસ્તુ ॥ શુભં ભવતુ ॥

શ્રી રત્નસાગરસૂરીશ્વરજીના ઉપદેશથી સંઘપતિએ પોતાના પરિવાર સહિત શ્રી અભિનંદન આદિ જિનેશ્વરોની પ્રતિમાઓ સ્થાપન કરી. ત્યાર બાદ તેમણે પોતાની શક્તિ અનુસાર શુરુની તથા સંઘની ભક્તિ કરી. ગોહિલ વંશમાં આભૂષણુ સમાન ઠાકોર શ્રી સુરસંઘજીના રાજ્યમાં પાલીતાણા શહેરમાં આ મહોત્સવ થયો. શ્રી સંઘનું શ્રેય, કલ્યાણ અને શુભ થાયો !

માળિક્યસિંધુવરમુખ્યમુનિવરેષુ । તચ્છિષ્યવાચકરવિનયાળેવેન ॥

પૃષ્ઠા પ્રશસ્તિઃ શ્રવણામૃતતુલ્યરૂપા । સંઘસ્ય શાસનસમુન્નતિકાર્યલેખિ ॥ ૧ ॥

વાચકવિનયસાગરેણ્યં પ્રશસ્તિર્લિખિતા । યાવન્મેરુર્મહીધરો । યાવન્ચંદ્રદિવાકરૌ ॥

યાવત્તીર્થં જિનેન્દ્રાણાં । તાવન્નંદતુ મન્દિરં ॥ ૨ ॥ ॥ શ્રીસ્તુ ॥

મુનિવરોમાં મુખ્ય એવા શ્રી માણિક્યસાગરજી થયા. તેમના શિષ્ય ઉપાધ્યાય શ્રી વિનયસાગરજીએ શ્રવણોને અમૃત સમાન લાગનારી તથા સંઘ તથા જૈન શાસનની ઉન્નતિ કરનારી આ પ્રશસ્તિ લખેલી છે. (૧)

શ્રી વિનયસાગર ઉપાધ્યાયજીએ આ પ્રશસ્તિ લખી છે. જ્યાં સુધી મેરુ પર્વત રહે, જ્યાં સુધી સૂર્ય અને ચંદ્ર રહે, તેમ જ જ્યાં સુધી જિનેશ્વરોનું તીર્થ રહે, ત્યાં સુધી આ જિનમંદિર સમૃદ્ધિ પામે ! (૨)
(અંચલગચ્છની મોટી પટ્ટાવલિ - લાપાંતર, પૃષ્ઠ ૩૮૨-૩૮૬)





ખરેખર, એપોલો યાન ચંદ્ર પર ગયું છે ?

— પૃ. ઉપાધ્યાય શ્રી ધર્મસાગરજી મ. સા. ના
શિષ્ય પૃ. પં. શ્રી અભયસાગરજી ગણિવર્ધ મ. સા.

‘એપોલો યાન ચંદ્ર તરફ ગયું જ નથી.’ તો ચંદ્ર પર જવાનો પ્રશ્ન જ ક્યાં છે ?

છાપામાં સમાચાર આવ્યા : ‘એપોલો ૮ ચંદ્ર તરફ ગયું અને ચંદ્રની ૧૦ પ્રદક્ષિણા કરી પાછું આવ્યું.’ પરંતુ અહીં પ્રશ્ન એ ઉદ્ભવે છે કે, ચંદ્ર પૃથ્વીથી જાંચે કે તીચ્છો છે ? જો ચંદ્ર પૃથ્વીથી જાંચે હોય તો એપોલો યાન પૃથ્વીની જમણુ કક્ષામાંથી સીધું જાંચે જવું જોઈએ. પરંતુ તેમના જ કથન પ્રમાણે એ યાન પૃથ્વીથી ૧૯૦ માઈલ જાંચે પૃથ્વીની પ્રદક્ષિણા કરી જમણુકક્ષામાંથી નીકળી ચંદ્ર તરફ ત્રાંસુ ૨,૩૦,૦૦૦ માઈલ ગયું છે.

હવે, સૂર્યમાળામાં જેટલા ગ્રહો બતાવવામાં આવે છે, તેમાં અન્ય ગ્રહો અને પૃથ્વી સૂર્યથી ત્રીજા નંબરનો ગ્રહ છે. ચંદ્ર પૃથ્વીનો ગ્રહ બતાવવામાં આવે છે, અને તે પૃથ્વીની આસપાસ ફરે છે. આથી આપણે એવું માનવા પ્રેરાઈએ છીએ કે, એપોલો યાન પૃથ્વીથી ત્રાંસુ ગયું છે.

વૈજ્ઞાનિકોનું કહેવું છે કે, ‘એપોલો સેટર્ન ૫ રોકેટના ધક્કાથી ઉપર ૧૯૦ માઈલ જઈને પૃથ્વીની જો પ્રદક્ષિણા કરી, ત્યાર બાદ સ્પેઈસ રીચર્સ સેન્ટર (કેપ કેનેડી) માં બેઠેલા કન્ડ્રોલરો બટન દબાવીને એપોલોનું મુખ્ય ચંદ્ર તરફ ત્રાંસુ ક્યું અને પૂર્વ દિશામાં ૨,૩૦,૦૦ માઈલ દૂર ગયું.’

હકીકતમાં એ છે કે, પૃથ્વીથી તો ફક્ત જાંચાઈ ૧૯૦ માઈલની છે. પૃથ્વીથી ૨,૩૦,૦૦૦ માઈલ દૂર યાન ગયું, પરંતુ જાંચાઈ ૧૯૦ માઈલથી વધુ નથી, છતાં એપોલો ૧૧ ને ચંદ્ર પર અવતરણ કરતી વખતે નીચે ઊતરવું પડ્યું.

વાસ્તવમાં ચંદ્ર આકાશીય પદાર્થ છે અને અમારી પૃથ્વીથી ૩૧ લાખ ૩૮ હજાર માઈલ જાંચે છે. તો એ સ્પષ્ટ છે કે, ચંદ્ર પર પહોંચવા માટે ૧૯૦ માઈલ પરથી વધુ ઉર્ધ્વ-ગમન કરવું જોઈએ.

આથી એ સાબીત થાય છે કે, એપોલો પૃથ્વીથી ત્રાંસુ ગયું છે, પણ ઉપર ગયું નથી.

‘રોકેટ કૂટ્યા પછી એપોલો યાન કલાકના ૩૬,૩૬૦ કિલોમીટરની ઝડપે ચંદ્ર તરફ ધસ્યું’

શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ



અને આ પ્રમાણે ૬૩ કલાકમાં તે ચંદ્ર પર પહોંચશે' એમ જણાવવામાં આવે છે. તે ૩૬,૩૬૦ x ૬૩ = ૨૪,૭૬,૬૮૦ કિલોમીટર દૂર એપોલો યાન પહોંચે અને ચંદ્ર તો અહીંથી લગભગ ૩૬,૦૦૦ કિલોમીટર જ દૂર છે. તે એપોલો યાન ચંદ્ર પર શી રીતે પહોંચ્યું ?

એપોલો યાનને ચંદ્ર તરફ જતાં ૬૩ કલાક થયા અને તેની કલાકની ૩૬,૩૬૦ કિ.મી. ઝડપ હતી. અને ચંદ્રથી પૃથ્વી પર આવતાં ૫૪ કલાક થયા અને ઝડપ કલાકે ૩૮,૬૦૦ કિ.મી.ની હતી. આમ કેમ ? જતાં આવતાં એક સરખું હોવા છતાં સમયમાં ફેરફાર કેમ ?

કદાચ કારણવશાત્ સમય ઓછો થાય, તો પણ ઝડપ વધવાને બદલે ઘટી કેમ ?

એપોલો ૮ તા. ૨૩-૧૨-૬૮ ના પાા વાગ્યે પૃથ્વીથી ૧૦,૦૦૦ માઈલ દૂર પહોંચ્યું. ત્યાંથી ૧,૨૩,૩૩૭ માઈલ ચંદ્ર દૂર હતો. કલાકના ૩૪,૬૦૦ માઈલની ઝડપે એપોલો ૮ ગયું છે. તે ૩૪,૬૦૦ x ૨૪ = ૫,૬૦,૪૦૦ માઈલ દૂર પૃથ્વીથી એપોલો ૮ પહોંચ્યું નોંધ એ. તેના બદલે ૧,૦૦,૦૦૦ માઈલ એપોલો ૮ શી રીતે પહોંચ્યું ?

ભરતક્ષેત્રનું પૂર્વ-પશ્ચિમ માપ ૫,૨૦,૬૬,૫૪૭ માઈલ છે અને ઉત્તર-દક્ષિણ માપ ૧૮,૬૪,૭૩૬ માઈલ છે. એમાં પણ આપણે જે મધ્ય ખંડમાં રહીએ છીએ, તે પૂર્વ-પશ્ચિમ ૧૦,૮૦,૦૦૦ માઈલ અને ઉત્તર-દક્ષિણ ૮,૫૭,૩૬૮ માઈલ છે. મધ્ય ખંડમાં મધ્ય કેન્દ્રથી નૈઋત્ય ખૂણામાં ૩,૭૦,૦૦૦ માઈલ દૂર ૮,૦૦૦ માઈલ વ્યાસવાળા પ્રદેશ પર આપણે રહીએ છીએ.

અમેરિકન રીડર્સ ડાઈજેસ્ટ કંપની તરફથી પ્રકાશિત 'ધ ગ્રેટ વર્લ્ડ એટલાસ' (The Great world Atlas) નામના મહાકાય ગ્રંથના ૧૦૮ મા પાના પર પૃથ્વી પર વાયુ-મંડળના જે જુદા જુદા પટ બતાવવામાં આવે છે, ત્યાં સુધી પહોંચેલા રેડિયો તરંગ પર પાછા આવી શકે છે, પરંતુ એની ઉપર એકઝોસ્ફીયર હોય છે. આ સ્ફીયરમાં કોસ્મીક કિરણ પ્રસરેલાં હોવાથી તેમાં પ્રવેશેલા રેડિયો તરંગો (Waves) પાછા આવી શકતા નથી.

હવે ધારો કે, ખરેખર એપોલો પૃથ્વીથી ઉપર ગયું હોય તો લગભગ ૨૫ લાખ માઈલ દૂર રહેલા એપોલોના અવકાશયાત્રીઓ સાથે નાસાના વૈજ્ઞાનિકોએ કેવી રીતે સંપર્ક જાળવી રાખ્યો હશે ? એપોલોની અવકાશયાત્રા ટેલીવિઝન સેટ દ્વારા ચિત્રો વડે કેવી રીતે થઈ શકે ?

નાસાના વૈજ્ઞાનિકોએ વાતચીત કરી છે. ટેલીવિઝન સેટ પર પ્રોગ્રામ આપ્યો છે. આથી સાબીત થાય છે કે, એપોલો પૃથ્વીથી ૧૬૦ માઈલ પર આયનોસ્ફીયરની મર્યાદા સુધી જ ગયું છે, અને ત્યાર પછી પૂર્વ દિશામાં ત્રાંસું ૨૫ લાખ માઈલ ગયું છે. જો તે સીધું જાંચે ૨૫ લાખ માઈલ ગયું હોય, તો ૨૦૦ માઈલના આયનોસ્ફીયર પછી એકઝોસ્ફીયર આવે. તેમાં ગયેલા એપોલો સાથે કોસ્મીક કિરણોના અવરોધના કારણે વૈજ્ઞાનિક સંપર્ક સંભવી શકતો નથી.



વૈજ્ઞાનિકોના કહેવા મુજબ અવકાશયાત્રીઓ રાા લાખ માર્ઘલ ઊંચે ગયા હતા. ત્યાં વાતાવરણ નથી, તો રોકેટને ઘડાકો ત્યાં કેવી રીતે થયો? ચંદ્રના ગુરુત્વાકર્ષણમાં પ્રવેશી ભ્રમણકક્ષામાં સ્થિર થવા માટે ભ્રમણકક્ષામાંથી નીકળી ચંદ્રના ગુરુત્વાકર્ષણમાંથી છૂટવા માટે એપોલોના અવકાશયાત્રીઓએ રોકેટનો ઘડાકો કર્યો હતો, એવી હકીકત છે. તે શૂન્યાવકાશમાં બળતણ સળગ્યું કેવી રીતે?

કદાચ એમ કહેવામાં આવે કે, જેની રીતે શ્વાસ લેવા માટે તેઓ ઓક્સીજનની ટાંકી લઈ ગયા હતા, તેવી રીતે ઓક્સીજનની ટાંકીના ગેસ દ્વારા ઘડાકો કર્યો હશે. પરંતુ બળતણનો અવશેષ અથવા ધૂમાડો બહાર નીકળ્યો શી રીતે? વાતાવરણ વિના બળેલું બળતણ અથવા ધૂમાડો બહાર નીકળી જ શકતો નથી.

આથી એ બાબતની ખાતરી થાય છે કે, ૧૯૦ માર્ઘલથી ઊંચે તેઓ ગયા ન હતા; અને ગયા છે, તે રાા લાખ માર્ઘલ પૃથ્વીથી ત્રાંસા ગયા છે.

એપોલો ત્રાંસું ગયું હતું, એ વાત કેપ કેનેડીથી પ્રકાશિત એપોલો ગમનની દિશા બતાવનાર ચિત્રથી આ બાબત સ્પષ્ટ થાય છે.

ખીલ્લ વાત એ છે કે, વિજ્ઞાનની માન્યતા પ્રમાણે સૂર્યમાળામાં કેન્દ્રસ્થાને સૂર્ય છે, ચંદ્ર પૃથ્વીનો ઉપગ્રહ છે. આથી એનાથી એક જ કક્ષામાં પૃથ્વીની આગળ ચંદ્ર છે, કે જે પાંચ અંશનો ખૂણો બનાવે છે. પરંતુ પૃથ્વી કેન્દ્રવાદીઓની માન્યતા મુજબ ‘પૃથ્વીથી ઉપર ચંદ્ર છે’ એ વાત આજના વિજ્ઞાનવાદીઓ માનતા નથી. આથી એપોલો અવકાશયાનને તેઓ ઉપર શા માટે મોકલે? વિજ્ઞાનની દૃષ્ટિ સાથે સુમેળ ખાય એવો ખ્યાલ એ જ છે કે, એપોલો ત્રાંસું ગયું છે.

આથી તે ચંદ્ર પર ન પહોંચતાં ભરતક્ષેત્રના ૫ કરોડ માર્ઘલ વ્યાસવાળા ક્ષેત્રમાં રાા લાખ માર્ઘલ દૂર કોઈ પર્વત પર એપોલો યાન ઊતર્યું હતું.

પૃથ્વીનો વ્યાસ લગભગ ૭,૯૨૬ માર્ઘલનો અને ચંદ્રનો વ્યાસ ૨,૨૬૦ માર્ઘલનો છે. એટલે કે વચ્ચે ચાર ગણું અંતર છે, કેપ કેનેડીથી ખાસ પ્રકાશિત થયેલ સ્પેઈર્સ (પિકચર્સ) સિરીઝમાં અને સમાચાર પત્રમાં છપાયેલા અનેક ફોટાઓ પૈકી એક પણ ફોટામાં પૃથ્વીનો વ્યાસ મોટો જણાતો નથી.

બધા ફોટામાં આપણે અહીંથી ચંદ્ર જોઈએ છીએ, તેવું જ દશ્ય દેખાય છે.

જો એપોલો યાન ચંદ્ર પર પહોંચ્યું હોત, તે ત્યાંથી પૃથ્વી અહીંથી આપણે ચંદ્રને જોઈએ છીએ, તેવડી જ કેમ દેખાય છે? ચંદ્ર કરતાં ચાર ગણી મોટી પૃથ્વીનું દશ્ય ચિત્રમાં કેમ નથી?

આથી વૈજ્ઞાનિકોએ “ચંદ્ર પરથી પૃથ્વીનો ઉદય” શીર્ષક હેઠળ આ દશ્ય ઘટાવ્યું છે,



પણ હકીકતમાં, વૈજ્ઞાનિકોએ રાા લાખ માઈલ દૂર જ્યાં ગયા, ત્યાંથી ચંદ્ર દેખાયો, એનું આ દશ્ય હોવાનો સંભવ છે.

વૈજ્ઞાનિકોના કહેવા મુજબ ખરેખર જો એપોલો ચંદ્ર પર ગયું હોય તો આપણે અહીં પૃથ્વી પરથી ચંદ્રને પૂર્ણિમાને રોજ ૯ ઈંચ વ્યાસનો રકાળી જેવો જોઈએ છીએ, તે પ્રમાણે ચંદ્ર પર પહોંચ્યા પછી પૃથ્વી ઉદ ઈંચ અથવા ૩ ફૂટ વ્યાસવાળી રકાળી જેવી દેખાવી જોઈએ. કારણ કે, પૃથ્વી ચંદ્રના વ્યાસ કરતાં લગભગ ચાર ગણી વધુ છે. પરંતુ કેપ કેનેડીથી પ્રકાશિત આકાશીય સ્પેઈસ પિકચર્સમાં આપું કશું દેખાતું નથી. આથી સ્પષ્ટ થાય છે કે એપોલો ચંદ્ર પર પહોંચ્યું જ નથી.

અમેરિકા-રશિયા બંને એકબીજાના અવકાશી ક્ષેત્રે હરીફ છે. અવકાશ ક્ષેત્રે રશિયા એ કદમ આગળ હતું અને છે. અમેરિકાનું એપોલો ૧૧ અવકાશ સંશોધન ક્ષેત્રે છે, જ્યારે રશિયાનું લ્યુના ૧૫ હતું. આ લ્યુના ૧૫ પણ એપોલો ૧૧ સાથે જ ચંદ્ર પર ગયાનું કહેવાય છે. લ્યુના ૧૫ ના કોઈ મહત્વના અહેવાલ રશિયાએ બહાર પાડ્યા નથી.

એપોલો ૧૧ની દિગંતવ્યાપી વિરાટ સિદ્ધિ મેળવ્યાની ઘોષણા વખતે રશિયાએ લેદી મોન સેન્ચું. આ એક લેદી સૂચન છે.

એપોલો ચાને જ્યાં ઉતરાણ કર્યું, ત્યાં રેતી, પથ્થર, માટી, કાંકરા, ભેજ ઇત્યાદિ હોવાથી તે કોઈ પર્વતીય પ્રદેશ છે, એમ સ્પષ્ટ થાય છે.

ચંદ્રનું વિમાન તો દિવ્ય રત્નોતું બનેલું છે.

ચંદ્રની ઉત્પત્તિ, ચંદ્ર-પૃથ્વીનું અંતર અને ચંદ્ર પર વાતાવરણ અથવા શુભ સુષ્ટિ સંબંધી ધારણાઓ વગેરે બાબતો વિજ્ઞાને હજી ચોક્કસ કરી નથી. તે દરમિયાન અમુક ધારણા તરીકે સ્વીકારેલી માન્યતાઓના આધારે કરાયેલ એપોલો યાત્રા હકીકતમાં સત્યની નજીક કેટલી હોઈ શકે ? એ પણ તટસ્થતાથી ગંભીરતાપૂર્વક વિચારણીય છે.

તા. ૨૫-૧૨-૬૮ ના નિવેદનમાં આ પ્રમાણે જણાવવામાં આવ્યું છે : “પૃથ્વીથી ૬,૪૦૦ કિ. મી. સુધી પૃથ્વી પરના સ્ટેશનો સાથે અંકુશ કે સંપર્ક સ્થાપિત રહી શકશે. પછી યાનનું લાવિ અવકાશયાત્રીઓની ખુદ્ધિ અને કુદરત પર નિર્ભર છે.”

પણ અવકાશયાત્રીઓને ઊંઘની ગોળી લેવાનું સૂચન, ચંદ્રની સપાટીની વિગતોના પ્રશ્નોત્તરો, નાતાલનો સંદેશો, મુખ્ય રોકેટને સળગાવવાની પ્રેરણા, પૃથ્વીની પરિક્રમા પછી ચંદ્ર તરફ રોકેટનું મુખ ફેરવવું, ચંદ્રની ૧૦ પ્રદક્ષિણા પછી પૃથ્વી તરફ એપોલો ૮ નું મુખ ફેરવવું વગેરે હકીકતો જગબહોર રીતે બહાર આવેલી છે.

તો, ૬,૪૦૦ કિ. મી. પછી એપોલો ૮ સાથે વૈજ્ઞાનિકોનો સંપર્ક હતો કે કેમ એ સવાલ સહેજે ઉદ્ભવે છે.



વૈજ્ઞાનિકોના કથન પ્રમાણે ખરેખર એપોલો યાન ચંદ્ર પર પહોંચ્યું હોય, તો તા. ૨૮-૧૨-૭૮ ના નિવેદનમાં અવકાશયાત્રીઓએ એમ કેમ જણાવ્યું હતું કે, ચંદ્રની સપાટી પરથી પસાર થતાં શક્ય જ્વાળામુખી જેવો કાંઈક નિર્દેશ મળતો હતો ?

અવકાશયાત્રીઓ ખરેખર ચંદ્રથી ૬૬ માઈલ જ દૂર રહી પ્રદક્ષિણા કરતા હોય, તો જ્વાળામુખીની સ્પષ્ટ રૂપરેખા કેમ ન જણાવી શકે ? કેમ કે અવકાશયાત્રીઓ એવું પણ બોલ્યા છે કે, 'નાની વિગતો નિહાળી શકાય છે, અને જમીન સરળતાથી નિહાળી શકાય છે.' ૨૪-૧૨-૬૮ ના નિવેદનમાં ખડકો, પર્વતો, શિખરો, વગેરેની જાણે બહુ નજીકથી જોઈને આપી હોય તેવી ઝીણામાં ઝીણી બાબતો દર્શાવી છે.

હકીકતમાં ચંદ્રની સપાટીની લગભગ તેઓ પહોંચ્યા હોય તો જ્વાળામુખીની અડસટાની કલ્પના નથી રહેતી. છતાં આમ કેમ બન્યું હતું એ એક સવાલ છે.

વળો એપોલોના અવકાશયાત્રીઓએ એપોલો યાનની બારીઓ પર ખરફ અને ધુમ્મસ જામી ગયાની અને તેને કારણે સ્પષ્ટ ન જોઈ શકવાની ફરિયાદો નાસાના વૈજ્ઞાનિકો સમક્ષ કરી છે.

તો વિચારણીય બાબત એ છે કે, હકીકતમાં જો અવકાશયાત્રીઓ ૨૧ લાખ માઈલ ઊંચે ગયા હોય, તો શૂન્ય વાતાવરણમાં ખરફ-ધુમ્મસ ક્યાંથી હોઈ શકે ?

અને કદાચ ખરફ હોય, તો તે સૂર્યના પ્રચંડ તાપથી સુકાઈ જાય, પણ ખરફ-ધુમ્મસના આવરણથી એપોલો યાનની બારીઓથી દેખાતું નથી, એ વાત અવકાશયાત્રીઓએ કબૂલી છે.

આ હકીકત જણાવે છે કે, એપોલો ઊંચે માત્ર ૧૬૦ માઈલ ગયું છે અને ત્યાંથી ૨૧ લાખ માઈલ ત્રાંસું ગયું છે.

કેલિફોર્નિયા યુનિવર્સિટીના ડૉ. હેરલ્ડ ઉરે ૨૮-૧૨-૬૮ ના અમેરિકન એસોસિએશનની વાર્ષિક બેઠકમાં બોલ્યા છે : 'ચંદ્ર ઠંડો છે, અને પૃથ્વીથી અલગ રીતે તેને ઉદ્ભવ થયેલો છે. તે પૃથ્વીથી આકર્ષાયો હતો અને સૂર્ય જેમાંથી બન્યો છે, તે પ્રકારની અવકાશી રજમાંથી તે બન્યો છે.'

આ ઉપરથી ચાલુ વિજ્ઞાનની ધારણા પ્રમાણે ચંદ્ર પૃથ્વીથી (હાલ જ્યાં પેસિફિક મહા-સાગર છે.) છૂટો પડ્યો અને પૃથ્વીના ગુરુત્વાકર્ષણ આદિની અસરથી પૃથ્વીની આબુબાબુ ફરવા માંડ્યો. આ વાત ઉપર ડૉ. ઉરેનું નિવેદન કાંઈક નવો જ પ્રકાશ પાથરે છે.

એપોલો ૧૧ ની પહેલાંના એપોલો ૮, ૯ અને ૧૦ મોકલવામાં આવ્યા હતા. પરંતુ, દરેક વખતે અવકાશયાત્રીઓએ કથન કયું છે. કોઈએ કહ્યું : 'ચંદ્રની ધરતી સપાટ છે.' બીજાએ કહ્યું : 'ચંદ્ર પર ઘણા મોટા ખાડા છે.' કોઈએ કહ્યું : 'ત્યાં શાંત જ્વાળામુખી



છે.' કોઈએ વળી એમ કહ્યું : 'ત્યાં રૈતાળ સાગર છે.' આમ અવકાશયાત્રીઓને જે ભુદી ભુદી હકીકત મળી, તે બતાવે છે કે, આ માહિતી પૃથ્વીના કોઈ અજ્ઞાત પ્રદેશની છે, ચંદ્રની નહીં.

ચીન જેવો શક્તિશાળો દેશ કે જ્યાં પૃથ્વીની વધારેમાં વધારે જનસંખ્યા છે, તે પણ એપોલો ચંદ્ર પર ગયું એ વાતનું સમર્થન કરતો નથી. એટલે કે દુનિયાની અર્ધી જનસંખ્યા આ વાતનું સમર્થન કરતી નથી.

એપોલો યાન - ૧૨ જ્યારે પાછું આંચું, ત્યારે અવકાશયાનની અંદર ધૂળ, કાંકરી એટલા બધાં ઉડવાં લાગ્યાં કે, અવકાશયાત્રીઓનો શ્વાસ રૂંધાવા લાગ્યો. ત્યારે તેમને ગોળી ખાવાનો આદેશ આપવામાં આવ્યો. શૂન્યાવકાશમાં જ્યારે હવા હોતી નથી, ત્યારે અવકાશયાનની અંદર ધૂળ વગેરે કેવી રીતે જીડવા લાગી ? આર્થી સ્પષ્ટ થાય છે કે, અવકાશયાત્રીઓ પૃથ્વીના કોઈ અજ્ઞાત સ્થળ પર પહોંચ્યા હતા.

ચંદ્રલોક પર ખૂબ ઠંડી હોય છે, એમ વૈજ્ઞાનિકોએ આપણને બતાવ્યું અને કહ્યું કે, ત્યાં માણસને ટકવું મુશ્કેલ છે. તો પછી એનો અર્થ એ થાય છે કે ત્યાં વાતાવરણ છે અથવા એ ચંદ્ર નથી.

તા. ૨૪-૧૨-૬૮ ના નિવેદનમાં અવકાશયાત્રીઓએ જણાવ્યું : ૨,૧૪,૦૦૦ કિ. મી. દૂરથી પૃથ્વીને વિગતવાર જોઈ શકવા માટેનો ટેલીફોટો લેન્સ નિષ્ફળ ગયો હતો.'

અવકાશયાનની બે બારીઓ સિવાયની બારીઓ ધુમ્મસ અને ઝાકળથી ઢંકાએલી હોય, તો તેઓ પૃથ્વીને સ્પષ્ટ શી રીતે જોઈ શકે ? વળી ટેલીફોટો લેન્સ નિષ્ફળ ગયેલો તો આફ્રિકા, અમેરિકા, તેનો ચીલી પ્રદેશ નિહાળવાનું અવકાશયાત્રીઓએ જણાવ્યું છે, તે શી રીતે જોયું હશે ?

એપોલો ૧૧ ના યાત્રીઓને પૃથ્વી પર આવ્યા પછી ૧૫ દિવસ સુધી અલગ રાખવામાં આવ્યા, કે જેથી તેમનાં જીવાણુ ખીબ લોકોને લાગુ પડે નહીં. એપોલો ૧૨ પછી તેમણે સ્પષ્ટપણે જાહેર કર્યું કે, 'તેમને કોઈ જીવાણુ લાગ્યા ન હતા, આર્થી ભવિષ્યમાં અવકાશ યાત્રીઓને અલગ રાખવામાં નહીં આવે.' આ સ્પષ્ટપણે બતાવે છે કે, તેઓ ચંદ્ર પર પહોંચ્યા ન હતા. કારણ કે ચંદ્ર પર જ્યારે વાતાવરણ જ નથી, તો જીવાણુની ભયજનક કલ્પના આવી શી રીતે ?

વળી, અવકાશયાત્રીઓનાં આ કથનો ગંભીરતાથી સમજવા જેવાં છે : 'ચંદ્રનો પ્રદેશ ખડકોવાળો, રંગ વગરનો, ઝાંખો અને જ્વાળામુખીના મેદાનોવાળો.....'

અવકાશયાત્રી બોરમેને પ્રેક્ષકોને કહ્યું હતું : 'ચંદ્ર અમારા ત્રણે માટે ભુદી વસ્તુ છે, મારા મન પ્રમાણે તે વિશાળ ખાલી જગ્યા જેવો છે. ત્યાં રહેવા કે કામ કરવા માટે મન થાય તેવું નથી.'

અવકાશયાત્રી લોવેલે કહ્યું : 'વિશાળ અવકાશમાં તે રણદ્રીપ જેવો લાગે છે.'



શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગોવિન્દ સ્મૃતિ ગ્રંથ



અવકાશયાત્રી એન્ડર્સે કહ્યું : 'ચંદ્ર પરના સૂર્યોદય અને સૂર્યોસ્તોથી હું ખૂબ પ્રભાવિત થઈ ગયો છું. આ ગ્રહ ઉપર સંખ્યાબંધ ચીજોના પ્રહારો થયા હોય તેમ લાગે છે. નાની વિગતો નિહાળી શકાય છે. ચંદ્રની અધારી આગુએ રેતીના ઢગલા છે.' (તા. ૨૬-૧૨-૬૮)

તા. ૨૪-૧૨-૬૮ ના દિને ભારતીય સ્ટાન્ડર્ડ સમય સાંજે ૬-૨૨ મિનિટે ચંદ્રની બીજી પ્રદક્ષિણા વખતે ટેલોવિઝન સેટ ઉપર અવકાશયાત્રીઓએ ૧૩ મિનિટનો કાર્યક્રમ આપેલો અને તેમાં તેઓએ જણાવેલ વિગતોમાંની કેટલોક આ વિગતો વિચારણીય છે. :

- પ્રસારિત કરેલ ચંદ્રની તસ્વીરમાં વિશાળ ખડકો જોયા.
- અવકાશયાત્રી લોવેલે કહ્યું : 'સી એફ ડટી'લીટી' પૃથ્વી પરથી જેવો લાગે છે, તેવો નથી.
- ચંદ્ર રાખોડી રંગનો છે. તેને કેઈ ખાસ રંગ નથી.

(જો કે, તા. ૨૬-૧૨-૬૮ ના નિવેદનમાં યાત્રીઓએ ચંદ્રને સ્વેત અને શ્યામ સાગર જેવો વર્ણવ્યો હતો. એટલે ચંદ્રના રંગ સંબંધી નિવેદનમાં સાચું શું ?)

- જમીન સરળતાથી નિહાળી શકાય છે.
- વિશાળ ખડકોવાળાં મેદાનો, ખરબચડાં મેદાનો અને પર્વતો ઉપર ઘણા ખડકો દેખાય છે.
- વિશાળ ખડકોવાળો દિવાલો છ થી સાત મજલા જેટલી ઊંચી છે.
- જવાળામુખીનાં મુખો બંધ થયેલાં છે. આમાંના ઘણાં ગોળાકાર છે.

(જો કે, તા. ૨૬-૧૨-૬૮ ના અવકાશયાત્રી એન્ડર્સના શબ્દોમાં ચંદ્રની ખૂબ નજીક છતાં જવાળામુખી છે કે કેમ, તે ચોક્કસ થયું નથી.)

તા. ૨૬-૧૨-૬૮ ના નિવેદનમાં જણાવ્યું છે કે, ભૂમિ પરની અંકુશ કચેરીએ તેમને અન્ય કેઈ સૂર્યોદય, તેનો અહેવાલ તથા તારાઓ ઉપર નજર રાખી સૂર્યોનાં કિરણોથી તેમાં ઝળકાટ આવે છે કે કેમ ? વગેરે વિગતો જણાવવા કહેલું, ત્યારે અવકાશયાત્રીઓએ કહેલું : 'અમે હાલ આ બધી વિગતો સાચવી રાખી પૃથ્વી પર પાછા ફર્યા બાદ તેના પર અભ્યાસયુક્ત એક નોંધ રજૂ કરીશું.'

સત્ય જે હોય તેને રજૂ કરતાં અવકાશયાત્રીઓ શા માટે અચકાયા હશે ? જોયેલી વિગતો ઉપર અભ્યાસયુક્ત નોંધ તૈયાર કરવાનો આગ્રહ હકીકતમાં તેઓએ કંઈક નવું જોયું, જાણ્યું હશે એમ સૂચવે છે.

કેઈ પણ જાતના પૂર્વગ્રહ વિના સત્યના સંશોધક તરીકેની જવાબદારી ધ્યાનમાં રાખી, જાનતા પ્રયત્ને સંપૂર્ણ ચોકસાઈ કરીને વિગતો મેળવીને તેના આધારે વિચારણીય બાબતો રજૂ કરવી જોઈએ.

આજે ભુદ્ધિશાળી કહેવાતા યુગમાં પણ પ્રચાર-સત્યની બાબત વસ્તુ-સત્યની કોટીમાં ખપવા માંડી છે. તેથી સમજુ, વિવેકી વિચારકોએ તટસ્થતાના સરાણ પર ચકાસીને તેને પારખવાની જરૂર છે કે, પ્રચાર-સત્ય તરીકે કંઈ ચીજ છે અને વસ્તુ સત્ય તરીકે કંઈ ચીજ છે ? ●





પરમ તારક શ્રી જિનશાસનના શણુગાર રૂપ એવાં સાધુ-સાધ્વીજીઓને સોનેરી શિખામણો

નોંધનાર : અચલગચ્છ મુનિમંડલાગ્રેસર
પ. પૂ. દાદાશ્રી ગૌતમસાગરજી મ. સા.

[અહીં પ્રગટ થતી ૩૯ નોંધો અચલગચ્છાધિપતિ મુનિમંડલાગ્રેસર પ. પૂ. દાદાશ્રી ગૌતમસાગર સૂરીશ્વરજી મહારાજ સાહેબે તૈયાર કરેલી તે અહીં અક્ષરસઃ આપેલી છે.]

પહેલાના સમયમાં ગચ્છનાયકો પોતાના સમુદાયમાં રત્નત્રયની સુંદર આરાધના થતી રહે, તે માટે આવા આદેશપટ્ટકો કાઢતા અને તેને અનુસરી સાધુ-સાધ્વીજી ભગવંતો આરાધનામાં ઉલ્લાસભર આગળ ધપતા. આ ૩૯ સોનેરી શિખામણો સમયગ્ દર્શન, જ્ઞાન અને ચારિત્રની વૃદ્ધિ અને રક્ષણને લગતી છે, તેમ જ સાધુ-સાધ્વીજીઓને અંતિ ઉપયોગી છે. અચલગચ્છાધિપતિ તથા છેલ્લા શ્રીપૂજ જિનેન્દ્રસાગર-સુરિજીના સમયમાં અચલગચ્છનાં પૂર અભિતઃ ઓસરતા રહ્યાં હતાં. તે અગાઉથી જ સાધુઓ ગોરજીનો સ્વાંગ સર્જી પોશાળોમાં સ્થિરવાસ કરી, આજીવિકા માટે ન્યોતિષાદિના માધ્યમથી શિથિલ જીવન જીવતા થઈ ગયા હતા. તેઓ સમાજમાં આધ્યાત્મિક નેતૃત્વ પૂરું નહોતા પાડતા. આવા જ સમયે આપણા શ્રીસંઘના ભાગ્યેદયે રાજસ્થાનમાં શ્રીમાળી બ્રાહ્મણ કુળમાં જન્મેલા બાળ ગુલાબમલ્લ કે જેઓ પછીથી અચલગચ્છ મુનિમંડલાગ્રેસર મુનિશ્રી ગૌતમસાગરજી (પછીથી અચલગચ્છાધિપતિ પૂ દાદાશ્રી ગૌતમસાગરસુરિજી) ને નામે પ્રસિદ્ધિ પામ્યા હતા, તેઓએ સં. ૧૯૪૬, ફાગણ સુદ ૧૧ ના પોતાની જન્મભૂમિ પાલી શહેરમાં ક્રિયોદ્ધાર કરી, સંવેગી દીક્ષા લઈ જિનશાસનની અને અચલગચ્છની ઉન્નતિ માટે વિરાટ કદમ ઉઠાવ્યું. અચલગચ્છના ઈતિહાસમાં 'ક્રિયોદ્ધારક' 'કચ્છ હાલાર દેશોદ્ધારક' જેવાં બિરુદોથી તેઓ નવાબયા છે. સં. ૧૯૪૮-૪૯ ના કચ્છ, ભૂજનગરના ચાર્તુમાસ બાદ સં. ૧૯૪૯ મહા સુદ ૧૦ ના તેઓએ સુથરી ગામના ઉભાઈયાભાઈને 'ઉત્તમસાગર' નામ આપીને દીક્ષા આપી. એ જ વર્ષમાં સુથરી તીર્થમાં જ્યાં સુદ ૧૦ ના ત્રીઆસરના ગોવરભાઈને દીક્ષા આપી મુનિશ્રી ગુણુસાગરજી નામ આપ્યું, તેમ જ શ્રાવિકા સોનમાઈ અને શ્રાવિકા ઉમરખાઈને એ જ દિવસે દીક્ષા આપી સાધ્વીશ્રી શિવશ્રીજી અને સાધ્વીશ્રી ઉત્તમશ્રીજી નામ આપ્યાં. ત્યાર બાદ તેઓશ્રીની પ્રેરણા-સદુપદેશથી તેઓના પવિત્ર કરકમલોથી અનેક મુમુક્ષુ આત્માઓએ ભાગવતી દીક્ષા સ્વીકારી. તેઓના હસ્તે યા નિશ્રામાં યા તો પ્રેરણાથી થયેલ દીક્ષાઓનો આંક લગભગ સોની (૧૦૦) સંખ્યાને આંખી બન્ય છે. સમગ્ર સાધુ-સાધ્વી સમુદાય તેઓની આજ્ઞામાં હોતો. તે દરમ્યાન પોતાના સમુદાયની વ્યવસ્થા અને સમુદાયમાં રત્નત્રય આરાધનાંદિની વૃદ્ધિ થાય તે માટે આ પ્રસ્તુત ૩૯ નિયમો કે કલમોની નોંધ તૈયાર કરેલ હોય તેમ લાગે છે.



અચલગ્વહાધિપતિ પૂ. દાદાશ્રી ગૌતમસાગરસૂરિજી મ. સા. સ્વયં જિંદગીના છેલ્લા શ્વાસ સુધી પોતાના મુનિજીવનમાં અને રતનત્રયની આરાધનામાં લીન હતા. તેઓ સં. ૨૦૦૯, વૈશાખ સુદ ૧૩ ના ભૂજનગરમાં કાળધર્મ પામ્યા હતા. પણ તે અગાઉ સં. ૨૦૦૧ ના માગશર સુદ ૧૧, રવિવારે તેઓએ ગ્વહને ચેતવણી આપતો પત્ર લખ્યો હતો. તે પત્ર ભૂજના સંઘપતિ નાથા નારાણજી હસ્તે, સાકસ્યંદ પાનાચંદને લખ્યો હતો તે પત્રની નકલો અચલગ્વહાધિપતિ છેલ્લા શ્રીપૂજ જિનેંદ્રસાગરસૂરિજી તથા અન્ય સંઘેને પણ મોકલવામાં આવેલી. તે પત્રમાંથી ગ્વહના ભાવિ આધ્યાત્મિક વિકાસ અંગે તેઓએ હૃદયની વિચારણાઓ અને માર્ગદર્શન પ્રાપ્ત થાય છે. (તે પત્ર ‘અચલગ્વહ દિવ્દર્શન’ પૃ. ૬૦૦ પર પણ પ્રકાશિત છે) તે પત્ર પરથી જણાય છે કે શ્રી જિનેંદ્રસાગરસૂરિની પાટે ગ્વહનાયક તરીકે ત્યાગી મુનિને જ સ્થાપવા બેઠેલો. અને પૂજ્ય દાદાશ્રીએ તે બેઠેલે સુધી જણાવ્યું કે ‘એ ત્યાગી ગ્વહનાયકને હું મારો સમગ્ર સાધુ-સાધ્વી સમુદાય સોંપી દઉં. આ તેમની ઉદાત્ત અને મંગલ ભાવના પ્રત્યે શિર ઝૂકી બાય છે.

પૂ. દાદાશ્રી ગૌતમસાગરજી મ. સા. ના ઉપરોક્ત પત્ર અનુસાર ખાસ કંઈ કાર્યવાહી ન થઈ અને સં. ૨૦૦૪, કાર્તિક વદ ૧૦ ના છેલ્લા શ્રીપૂજ શ્રી જિનેંદ્રસાગરસૂરિ ભુજપુર પોશાળમાં સ્વર્ગસ્થ થયા. હવે ગ્વહનાયક કોણ ? અલગત, તે વખતે યતિઓ-ગૌરજીઓની સંખ્યા પણ નહીંવત હતી. આવી સ્થિતિમાં શ્રી જિનેંદ્રસાગર સૂરિ પછી શ્રીપૂજ ગ્વહનાયક કોને બનાવવા ? તે પ્રશ્ન હતો જ. બહોળા ત્યાગી સમુદાયના નાયક પૂ. દાદાશ્રી ગૌતમસાગરજી મહારાજ હતા. ઉપરોક્ત પત્ર અંગે ખૂબ કાર્યવાહી ન થઈ હોઈ, પૂ. દાદાશ્રીએ સં. ૨૦૦૩ માં પોતાને સમગ્ર આજીવની સાધુ-સાધ્વી સમુદાય પોતાના પ્રશિષ્ય પૂ. ઉપાધ્યાય શ્રી ગુણસાગરજી ગણિવર્માને યોગ્ય બણી સોંપી દીધો હતો. આજીવન ગ્વહનાયકનો પ્રશ્ન ઉપસ્થિત જ હતો. શ્રીપૂજ શ્રી જિનેંદ્રસાગરસૂરિના ગૃહસ્થ વેશધારી શિષ્ય શ્રી ક્ષમાનંદજી કે જોઓ શ્રી જિનેંદ્રસાગરસૂરિના પૃથ્થક થવા પોતાને અસમર્થ સમજતા હતા, તેમને પણ આ વાત મનમાં ખટકતી હતી, કે ગ્વહનાયક વગર ગ્વહ કેમ શોભે ?

અને તેઓની પણ પસંદગી વિશાળ સમુદાયના ગણનાયક પરમ ત્યાગી પૂ. દાદાશ્રી ગૌતમસાગરજી મહારાજ સાહેબ પર જ પડી. જો કે પૂ. દાદાશ્રી ગૌતમસાગરજી મહારાજ સાહેબ સદાય પદવીથી દૂર રહ્યા હતા, આમ છતાં ૮૯ વર્ષની વૃદ્ધ ઉંમરે પણ તેમને સતત શાસન અને ગ્વહોન્નતિની ચિંતા હતી જ. સં. ૨૦૦૯ ના મહા વદમાં રામાણીયા (કચ્છ) ના ધ્વજદંડ પ્રતિષ્ઠા અને સુવર્ણ મહોત્સવ પ્રસંગે પૂ. દાદાશ્રી ગૌતમસાગરજી મ. સા., પૂજ્ય ઉપાધ્યાયજી ગુણસાગરજી મ. સા. સમેત મુનિવરોની પાવન નિત્રા હતી. વિધિવિધાન કરાવનાર શ્રી ક્ષમાનંદજી હતા. પ્રતિષ્ઠા વખતે અનેક સંઘો અને આગેવાન આવકોની ખૂબ જ અવરબર હતી. દરમ્યાન ગ્વહમાં ત્યાગી એવા ગ્વહનાયકની ઉણપ બધાને સાલતી હતી. આ ચર્ચાએ તે પ્રસંગે મહત્વનો વળાંક લીધો. શ્રી ક્ષમાનંદજીએ આગેવાનેને સમજાવી પછી સંઘને સાથે લઈ વિનંતિપૂર્વક ગ્વહાધિપતિ અને સૂરિપદ માટે પૂ. દાદાશ્રી ગૌતમસાગરજી મ. સા.ને પણ ખૂબ પ્રયત્ને સમજાવી અને મનાવી લીધા. શ્રી ક્ષમાનંદજી તથા શ્રી સંઘ અને આગેવાનોની વિનંતિનો પૂ. દાદાશ્રીએ સ્વીકાર કરી લીધો અને ત્યાં નાણુ સમક્ષ ક્રિયા પણ કરવામાં આવી. પ્રતિષ્ઠાના નવચંદ, દશ દિકાલાદિ પૂજનોનાં વિધિવિધાનોમાં ‘અચલગ્વહાધિપતિ પૂ.



આચાર્ય દેવશ્રી ગૌતમસાગર સૂરીશ્વરજી મ. સા. વિજય રાજ્યે' આ રીતે દશ વાર બેલી પૂ. દાદાશ્રી ગૌતમસાગરજી મ. સા. ને 'અચલગચ્છાધિપતિ' અને 'આચાર્ય' તરીકે બહેર કર્યા. આ રીતે દીર્ઘ સમયથી ચર્ચાતા પ્રશ્નનો સુખદ અંત આવ્યો અને શ્રીપૂજાને નેતૃત્વને પડદો પડ્યો. પરમ ત્યાગી અને સમર્થ ગચ્છનાયક પ્રાપ્ત થતાં શ્રી સાધુ-સાધ્વી સમુદાયમાં તથા શ્રી સંઘમાં આનંદ વ્યાપી રહો.

અચલગચ્છાધિપતિ પૂ. આચાર્ય બગવંત શ્રી ગૌતમસાગર સૂરીશ્વરજી મહારાજ સાહેબ તો પરમ ત્યાગી અને અનેક આત્માઓનાં દીક્ષાદાતા તારક ગુરુવર્ય હતા. નિત્ય તપસ્વી અને જ્ઞાનધ્યાનમાં લીન હતા. છેલ્લા કેટલાક ગચ્છનાયકો પૈકી શ્રી વિવેકસાગરસૂરિ શ્રી જ્ઞાનેન્દ્રસાગરસૂરિને ગચ્છનાયક યનાવર્તા વખતે જ ગચ્છાધિપતિ અને સૂરિ તરીકે બહેર કરાયા હતા. તેમણે ન તો વડી દીક્ષા સ્વીકારી હતી, કે વડી દીક્ષા માટેના યોગ કર્યા હતા. તેમ જ ગચ્છનો પ્રાણસ્વરૂપ સાધુ-સાધ્વી સમુદાય પણ તેઓની-શ્રીપૂજાની આજ્ઞામાં કેમ રહે? ત્યાગી નહીં, એવા શ્રીપૂજાને એ આચાર્ય, સૂરિ કે ગચ્છનાયક તરીકે બહેર થયા, તો પરમ ત્યાગી અને અચલગચ્છના પ્રાણસ્વરૂપ અને સમર્થ કર્ણધાર પૂ. દાદાશ્રી ગૌતમસાગરજી મ. સા. તો ગચ્છાધિપતિ અને આચાર્ય તરીકે બહેર થયા, તે આપણા સંઘના ઇતિહાસ માટે ગૌરવનો જ વિષય કહેવાય. પૂ. દાદાશ્રી ગૌતમસાગરસૂરિજી મ. સાહેબે ગચ્છમાં નવચેતના આણી. વિદ્યમાન અચલગચ્છનો શ્રી ચતુર્વિધ સંઘ પૂ. દાદાશ્રીને કદાપિ ન ભૂલી શકે.

પૂ. દાદાસાહેબે શ્રી સંઘમાં જે જગૃતિ આણી, તેમાં પોતાના આજ્ઞાવર્તી સાધુ-સાધ્વી સમુદાયમાં કરેલું જીવન ઘડતર એ મુખ્ય જગૃતિ હતી. શરૂમાં સંવિદ્ય અને ત્યાગી તરીકે તેઓ એક જ હતા. તેમાંથી અદ્યય પુરુષાર્થ આદરી શૂન્યમાંથી વિરાટનું સર્જન કરી દીધું. મુમુક્ષુ દીક્ષાર્થીઓને તથા સાધુ-સાધ્વીજીઓના જીવનઘડતર માટે તેઓએ નિયમો નક્કી કર્યા હતા.

નિયમ નં. ૧૫ મુજબ તેમ જ અતુલવીઓના કહેવા મુજબ પૂ. દાદાશ્રીએ હાજરી-નિયમ પત્રકો તૈયાર કરેલાં. તેઓનાં આજ્ઞાવર્તી સાધુ-સાધ્વીજીઓ તે પત્રક પૂરતાં. બાદ તે પત્રકાનું પૂ. દાદા ગુરુદેવશ્રી નિરીક્ષણ કરતા. આ નિયમોમાં કેમ કયાશ છે? અમુક આટલો સ્વાધ્યાય કેમ ન થયો? ઇત્યાદિ અંગે પૂછતા. આલોચના આપીને તેઓને નિયમોમાં દૃઢ રહેવા માર્ગદર્શન-સૂચનાઓ આપતા. સંભવતઃ અહીં પ્રસ્તુત થતી કૃતિની નકલો કરાવી, તે વખતનાં સાધુ-સાધ્વીજીઓને પાઠવવામાં આવેલ હોય ! આ કૃતિથી પૂ. દાદાશ્રીના હૃદયમાં રહેલ ઉત્કટ ત્યાગ અને ત્યાગી સમુદાયમાં સંયમની અપૂર્વ જગૃતિ-અર્થે તેઓશ્રીની પ્રેરણા અને લગન સ્પષ્ટ સમજાઈ આવે છે. આવા પરમ યોગી, પરમ તારક પૂ. દાદાશ્રીને કોટિ કોટિ વંદના !

અહીં પ્રસ્તુત થતી 'ઉદ્ધ સોનેરી શિખામણી' એ નામે આ કૃતિની મૂળ હસ્ત લિખિત પ્રત શ્રી અમરભાઈજી જૈન દેરાસર (ખારેક બજાર) સુગઈના જ્ઞાનમંડારમાંથી મળી આવી હતી. પ્રત નં. ૩૨૦૪ છે. કુલ ૭ પત્ર છે પ્રતની હાલત સારી છે. આ પ્રત પૂ. દાદાશ્રી ગૌતમસાગરજી મ. સા. પોતાને કાચે જ લખેલી છે. આ પ્રતનાં અંતિમ પત્રનો બંનેક આ અંધમાં આપવામાં આવેલો છે. આ પ્રત કયા સંવન કે કઈ તિથિમાં લખાઈ તે માહિતી મળી શકી નથી. અક્ષરશઃ અને શક્યતઃ શુદ્ધ લખાણ અપવા પ્રયત્ન કરેલો છે. 'સોનેરી શિખામણી' શીર્ષક મેં આપ્યું છે.

આશા છે કે આ કૃતિ અનેકને માટે પ્રેરણારૂપ બનશે.

- સંપાદક]



શ્રી આર્ય કવ્યાલય ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ

॥ શ્રી મહાત્મા સ્વામી નમઃ ॥

॥ અનંત લલિતનિધાય શ્રી ગૌતમ સ્વામીને નમઃ ॥

॥ શ્રી સદ્ગુરુદેવાય નમો નમઃ ॥

- (૧) શ્રી નમો સિદ્ધાણુ. શ્રી વિધિપક્ષ (અચલ) ગચ્છના કચ્છ દેશના શ્રીસંઘ ગુર્જર જ્ઞાતિના શેઠ નાથા નારાણુ તથા વીશા ઓશવાળ જ્ઞાતિના તથા દશા ઓશવાળ જ્ઞાતિના, એમ ત્રણે જ્ઞાતિના સંઘ મુખ્ય મહી સ્વગચ્છ (અચલગચ્છ)ના મુનિમંડલ કાલના ભાવે કેટલાક મુનિઓના સ્વતંત્ર વર્તનથી આપસમાં કલેશ પેદા થાય છે. તે કલેશના ભાગીદાર કેટલાક શ્રાવકો સાધુના પક્ષપાતી થવાથી, મુનિઓ પોતાના શ્રાવકો રાગી થયા જોઈને બેફકરથી વર્તીને મુનિઓને તથા સ્વગચ્છની લઘુતાને પમાડે છે. તે કલેશને અને સ્વગચ્છ શાસનની લઘુતાને નાશ કરવા માટે સંઘ મહી એક કમિટીની સ્થાપના કરવી જોઈએ. અવશ્ય તે કમિટીએ સ્વગચ્છની-શાસનની ઉન્નતિ કેમ થાય, તેમ પક્ષપાત મૂકી ન્યાય કાર્ય કરવું. જેથી પરમાત્માના સિદ્ધાંતથી વિરુદ્ધ ન થાય, તેવું વર્તન મુનિઓને કરાવવું. સંઘ રૂપ (પચ્ચીસ)મો તીર્થંકર છે. માટે, મુનિવર્ગને શુદ્ધ માર્ગમાં વર્તાવવાનો તેનો ધર્મ છે.
- (૨) કમિટીએ સ્વગચ્છ (અચલગચ્છ) નામ ધરાવનારા સાધુ-સાધ્વીના મંડલમાં એક આચાર્ય કે પ્રવર્તક અગ્રેસર સ્થાપવા. તે સર્વ સાધુ-સાધ્વીઓ અગ્રેસરની આજ્ઞામાં વર્તે. તેથી મુનિમંડલમાં કુસંપ, સ્વેચ્છાચારીનો વધારો ન જ થાય અને સ્વગચ્છની તથા શાસનની ઉન્નતિ થાય.
- (૩) સાધ્વીના મંડલમાં પણ એક સાધ્વીજીને મહત્તરા પ્રવર્તની પદે સ્થાપવી જોઈએ, જેથી સર્વ સાધ્વીઓ મહત્તરા સાધ્વીની આજ્ઞામાં રહે.
- (૪) આ સમુદાયનાં દરેક સાધુ-સાધ્વીઓએ પોતાની, ગમે ત્યાં વિહાર કે વિચરવાની ઇચ્છા થાય, છતાં મુનિમંડલાગ્રેસરની તેમ મહત્તરા સાધ્વીની આજ્ઞાને અનુસારે વિચરવું. પરદેશ પત્ર દ્વારા આજ્ઞા મંગાવવી.
- (૫) આ સમુદાયનાં સાધુ-સાધ્વીઓએ, કોઈ પણ ગામના સંઘ ચોમાસાની વિનંતિ કરે અને પોતાની ઇચ્છા તે ગામમાં ચોમાસુ કરવાની થાય, તો પણ મંડલાગ્રેસરની આજ્ઞા મંગાવી તે પ્રમાણે કરવું.
- (૬) એક ઠેકાણે ઉપરાઉપરી ચોમાસુ ન કરવું. લાભાલાભ જેવું કારણ હોય, તો તે લાભ મંડલના અગ્રેસરને જણાવવો. દૂર હોય તો પત્રથી જણાવવો. તે પણ ત્યાંના સંઘનો પત્રસહીઓ સહિત જણાવવો. પછી મંડલના અગ્રેસરની આજ્ઞા પ્રમાણે પ્રેમથી આજ્ઞા પ્રમાણ કરવી. (આજ્ઞા પ્રમાણે જવું.)

શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ



- (૭) ચૌમાસું (ચાતુર્માસ) પૂર્ણ થયા બાદ લાલાલાલના કારણે સિવાય ત્યાં જ ન રહેવું.
- (૮) સાધુ ઓછામાં ઓછા બે અને સાધ્વીઓ ઓછામાં ઓછાં ત્રણ, તે સિવાય મંડલના અગ્રેસરની આજ્ઞા સિવાય ન વિચરવું.
- (૯) સ્વગચ્છના સાધુ સમુદાયના એક સાંઘાડામાંથી લડીને બીજા સ્વગચ્છના સાંઘાડામાં મલવા ઇચ્છતા સાધુ કે સાધ્વીને સાંઘાડાના માલિકે સ્વગચ્છના મુનિમંડલના અગ્રેસરની આજ્ઞા સિવાય એકદમ રાખવો નહીં. આવેલ મુનિને મંડલના અગ્રેસર પાસે મોકલવો, તેવી રીતે સાધ્વીએ મહત્તર પાસે મોકલવી.
- (૧૦) અન્ય ગચ્છના કોઈ સાધુ કે સાધ્વી, તે પરગચ્છમાંથી નીકળી, સ્વગચ્છમાં મલવા ઇચ્છા રાખનારાને એકદમ મંડલના અગ્રેસરની આજ્ઞા સિવાય શિબ્ય કરી ન રાખવો. તે આવેલ સાધુ કે સાધ્વીને મંડલના અગ્રેસર પાસે મૂકવો. પછી મંડલના અગ્રેસરે યોગ્ય બાણીને એક વખત સંઘે નીમેલ કમિટીને જણાવવું. અને કમિટીની સંપ સલાહથી કામ કરવું.
- (૧૧) એક વખત દીક્ષા લઈને મૂકી દેનાર બે ફરીથી દીક્ષા લેવા તૈયાર થાય તો દીક્ષા ન જ દેવી. કદાચ વૈરાગ્યવાન હોય તો તે દીક્ષા ફરી લેનારને મંડલના અગ્રેસર પાસે મોકલવો. તે અગ્રેસર તેને યોગ્ય બાણે, તો પણ સંઘે નીમેલ કમિટીની સલાહથી ફરી દીક્ષા આપવી.
- (૧૨) સાધુ-સાધ્વીઓએ લોચ શાસ્ત્ર પ્રમાણે વર્ષમાં બે વખત અવશ્ય કરવી. અને બાલ-ગ્લાન-વૃદ્ધ અને રોગાદિનાં કારણો હોય તો મંડલના અગ્રેસરની આજ્ઞા પ્રમાણે કરવી.
- (૧૩) બાલ-વૃદ્ધ-ગ્લાન અને રોગાદિના કારણે સિવાય ગૃહસ્થ પાસે પુસ્તક સિવાય ઉપકરણ (ઉપાધિ) વગેરે ન ઉપડાવવાં.
- (૧૪) બાલ-વૃદ્ધ-ગ્લાન અને રોગાદિના કારણે સિવાય સર્વ સાધુ-સાધ્વીઓએ પાંખીનેા ઉપવાસ અવશ્ય કરવો. (વહાર આદિ કારણે આગળ પાછળ કરી લેવો.
- (૧૫) દરેક સાધુ-સાધ્વીઓએ તપસ્યાદિક - સ્વાધ્યાય નિયમોની હાજરી પત્રક પ્રમાણે નિયમો પાળવા. રોગાદિના કારણે આગળ-પાછળ નિયમો સંપૂર્ણ કરવા. અગાઉ કારણે જ્યણા.
- (૧૬) સાધુ-સાધ્વીઓએ સોના જેવી ચળકતી ધાતુના કૈમવાળા તથા કચકડાના ચરમા ન રાખવા.
- (૧૭) વડા (ગુરુઓ) સત્રે વિચરનારા સાધુ-સાધ્વીઓએ, જરૂર કોઈને પત્ર લખવો હોય તો વડીલ-ગુરુ આદિકની મંજૂરી સિવાય ન લખવો. વડીલાદિકની મંજૂરી મેળવીને લખે. પત્ર લખી વડીલાદિકને વંચાવવો. તે વડીલાદિકને યોગ્ય લાગે તો મોકલે. તે સિવાય પોતાની અખત્યારીથી (મરજી સુજમ) કાગળ ન લખવો, ન મોકલવો.



- (૧૮) કોઈ પણ સાધુ-સાધ્વીઓએ કાગળ-પત્ર મંગાવવો હોય તો વડીલ-ગુર્વાદિકને સરનામે મંગાવવો. તે કાગળ-પત્ર આવે તે વડીલાદિક પ્રથમ વાચીને પછી યોગ્ય લાગે તો મંગાવનારને આપે. અયોગ્ય લાગે તો તે કાગળ કે પત્ર મંડલના અગ્રેસરને મોકલી દેવો. તેમાં સાધુ-સાધ્વીએ તકરાર ન લેવી. જેમ અને તેમ પત્ર વ્યવહાર યોગ્ય કરવો.
- (૧૯) ગૃહસ્થને દીક્ષાના ભાવ થાય તો તેને પ્રથમથી શ્રાવકના પંચપ્રતિકમણુ, તેના શબ્દાર્થ, જીવવિચારાદિ, છ કર્મઅર્થ, સર્થ સિદ્ધાંતો શીખવવા અને યથાર્થ સાધુનો માર્ગ બતાવવો. ગૈરાગ્ય પ્રાપ્ત થાય તેવો ઉપદેશ આપવો. શિષ્યની લાલચથી-ભયથી ખેંચાવું નહિ અને તેની પ્રકૃતિ તથા હિલચાલની પૂર્ણ પરીક્ષા કરવી. પછી મંડલના અગ્રેસરની સંમતિ મેળવીને દીક્ષા આપવી. તેમ સાધ્વીજીઓએ મહત્તરા સાધ્વીની સંમતિ મેળવીને બાઈને દીક્ષા અપાવવી, મંડલાગ્રેસરની આજ્ઞાથી.
- (૨૦) ભાવ દીક્ષિતના કુટુંબીઓની રાજીખુશીથી તેમની આજ્ઞાના કાગળ લખાવીને મંડલાગ્રેસરજીને રજૂ કરવા. પછી મંડલના અગ્રેસરે તે ભાવ ચારિત્રીઆ (દીક્ષાર્થી)ના કુટુંબની ખુશીથી સ્વના કાગળની ખાત્રી મંગાવી, પછી દીક્ષાની આજ્ઞા આપવી.
- ૨૧) ભાવ ચારિત્રીઆને (દીક્ષાર્થીને) આગળથી લોચ કરાવવાનું ચોક્કસ કરી લેવું.
- (૨૨) સાધુ-સાધ્વીઓએ ગૃહસ્થ પાસે કપડાં ન ધોવરાવવાં.
- (૨૩) સાધુ-સાધ્વીઓએ બહુ મૂઠ્યવળી કામળી-ધોંસા ન રાખવાં. અદ્ય મૂઠ્યવળી વસ્તુ વાપરવી. બહુ કિંમતવાળી કામળી વગેરે ન વાપરવી.
- (૨૪) કોઈ શ્રાવક કે શ્રાવિકા દીક્ષા લેવા માટે આવેલ હોય તો તે પોતાના કુટુંબની આજ્ઞા સિવાય આગ્યા હોય તો સાધુ-સાધ્વીએ તેના વારસદારને સદ્ગૃહસ્થો પાસેથી કાગળ લખાવી તેના વારસદારોની આજ્ઞા મંગાવી પછી રાખવો ને સાધુના આચારો વગેરે શીખવવા.
- (૨૫) સાધુ કે સાધ્વીઓએ રોગાદિ કારણુ તથા તપસ્થાના પારણા સિવાય નવકારશી ન કરવી. પોરિસિના પરચખાણુ કરવા. આ પીવાની ટેવ ન રાખવી.
- (૨૬) મંડલના અગ્રેસર (મહત્તરા સાધ્વી) ગુર્વાદિક કોઈ પણ મુનિની વૈયાવચ્ચ અથવા સહાયતા માટે જ્યાં મોકલે ત્યાં જવું. તેમાં મનાઈ ન કરવી. ત્યાં જઈ પ્રેમથી પોતાની કર્મનિર્જરા માટે મુનિની વૈયાવચ્ચ કરીને આગલા મુનિને શાતા ઉપબવી; તેમ સાધ્વીઓએ પણ સમજી લેવું.
- (૨૭) કોઈ પણ સાધુ-સાધ્વીએ ગુર્વાદિક સાથે અવિનયથી વર્તન કરે, ગુરુઆદિક સમજૂતી આપવા છતાં કદાચક કરે, કોઈ રીતે શાંતિથી ન વર્તે, તો પછી સાંઘાડાના ગુર્વાદિક



મંડલના અગ્રેસરજીને કંઈ (જણાવે). તે અગ્રેસર કદાચહી સાધુ-સાધ્વીને સમજણ આપી બીજા સાંઘાડામાં રાખે. તે પછી અવિનયી ત્યાં પણ અશાંતિથી વર્તે, તે ત્રીજા સાંઘાડામાં રાખે. તેમ કરતાં કદાચહ ન મૂકે, શાંતિથી ન વર્તે તે પછી મંડલના અગ્રેસર સંઘની કમિટીને સર્વ હકીકત જણાવે. પછી કમિટીવાળાને અયોગ્ય લાગે ને કોનાથી (કોઈ સાથે પણ) સંપથી ન વર્તે તેો છેવટે અવિનયી અને અનાચારીને સાધુ-સાધ્વીના વેશ લઈને ગચ્છમાંથી કાઢી મૂકવો....કમિટીના હુકમથી.

- (૨૮) સાધુઓએ કપડાંને સાધુ ન લગાડવો. સોડાખાર તથા આરીઠા વાપરવા.
- (૨૯) સાધુઓ પોતે જે ઉપાશ્રયમાં વસતા હોય, ત્યાં સ્ત્રીઓને પ્રતિકેમણ કરવાની મનાઈ કરવી. તે જ પ્રમાણે સાધ્વીઓને સમજવું. પુરુષોને પ્રતિકેમણની મનાઈ કરી દેવી. પુરુષે પુરુષવર્ગમાં તેમ સ્ત્રીઓએ સ્ત્રીવર્ગમાં પ્રતિકેમણ કરવું, ધર્મીકયા કરવી.
- (૩૦) સાધ્વી કે ગૃહસ્થ સ્ત્રીએ એકલા સાધુ આદિ પુરુષ પાસે ન લણવું. કલ્પસૂત્રની સમાચારી પ્રમાણે લણવું. યોછામાં યોછી પાંચ વ્યાક્રત લણવા માટે જોઈએ (વિજ્ઞાતીય માટે).
- (૩૧) સાધુઓએ પોતાની વસ્તીમાં રાત્રિના ભાગમાં સ્ત્રીવર્ગને આવવાની મનાઈ કરવી. જરૂર જેવું હોય તેો એક-બે પુરુષ સાથે હોવા જોઈએ. તેમ સાધ્વીઓએ પુરુષને મનાઈ કરવી...ઉપર પ્રમાણે.
- (૩૨) સાધુ-સાધ્વીઓએ શિષ્ય-શિષ્યાને પ્રથમ નવકાર મંત્રથી માંડી પંચપ્રતિકેમણ તથા પ્રકરણ, જીવવિચાર, છ કર્મગ્રંથ અર્થ સહિત લણાવ્યા પછી ખુદ્ધિમાન હોય તેો વ્યાકરણ લણાવવું.
- (૩૩) સાધુ-સાધ્વીઓએ રેશમનાં કપડાં કે રૂમાલ ન વાપરવાં. જ્ઞાનનાં ઉપકરણ પાઠા તથા પાટલાંઓ યોપડીઓ ઉપર રેશમી કપડું ન ચડાવવું. સ્થાપનાચાર્યજીને માટે મુહપત્તિ, રૂમાલ રેશમનાં ન વહોરવાં.
- (૩૪) સાધુ-સાધ્વીઓએ કામળી (વજેરેમાં ભરત ન ભરવું. ભરત ભરેલ ઉપકરણ ન વાપરવાં. ફક્ત યોદ્ધા માટે અષ્ટ માંગલિક ભરેલ પાઠો વાપરવો, તેની છૂટ. તે સિવાય (ભારતીગર) રંગીન ભરત ભરેલ ઉપકરણ ન જ વાપરવું.
- (૩૫) સામાન્ય સાધુ મંડલના અગ્રેસરની આજ્ઞાથી નાની દીક્ષા સાધુ-સાધ્વીને આપી શકે, પણ જોગ મોટા-નાના વહન કરાવવા કે મોટી દીક્ષા તેો મંડલના અગ્રેસરની આજ્ઞાથી પદવીધર સિવાય સામાન્ય સાધુ મોટા જોગવહન ને વડી દીક્ષા ન કરી શકે.
- (૩૬) સાધુ-સાધ્વીઓ કોઈ ગૃહસ્થને ઉપદેશ આપી ભાવચારિત્રીઓ બનાવે અથવા કોઈ પોતાની ઇચ્છાથી વૈરાગ્યવાન ચારિત્ર લેવા આવેલને લણાવવું. તેની પ્રકૃતિ વજેરે



આચારણની પરીક્ષા કરવી. શિષ્યના લોભમાં ન પડવું. કદાચ પોતાથી પરીક્ષા ન થાય તે પોતાના ગચ્છના મુનિઓના સાંઘાડામાં ભાવ-ચારિત્રીઓ (દીક્ષાથી)ને મોકલવો. (જેના ઉપદેશથી મૂકેલ) ભાવ-ચારિત્રીઓની વડીલોએ પરીક્ષા કરવી. મૂકેલ મુનિને અર્થાત્ હકીકત લખવી. ભાવચારિત્રીઓના ગુણદોષ લખવા. પણ આવેલ ભાવ-ચારિત્રીઓને આડુંઅવળું સમજાવીને પોતાનો શિષ્ય ન કરવો. પરીક્ષા સિવાય દીક્ષા ન આપવી, જેથી પાછળથી પરતાવો ન થાય.

- (૩૭) સાધુ-સાધ્વીઓએ ગૃહસ્થને અથવા ભાવ-ચારિત્રીઓને ભણાવવો, તે પરમાર્થથી પણ તે ગૃહસ્થને ચારિત્ર લેવા ઈચ્છા બીજા પાસે થાય તે મમત્વભાવ ન રાખવો.
- (૩૮) સાધુ-સાધ્વીઓના તથા સ્વગચ્છના સાધુમંડલના સુધારા માટે મંડલના અગ્રેસર તથા સામાન્ય સાધુ કે સાધ્વી અથવા સંઘે નીમેલ કમિટીના ધ્યાનમાં આવે તે કાયદો કેઈ પણ નવોન તે મંડલના અગ્રેસરની સમતિથી પસાર કરે તે સર્વ સાધુ-સાધ્વીઓએ નવોન કાયદાને માન્ય કરવો. હયાત ગુરુનામ ધરાવ્યા સિવાય કોઈએ તે સાધુને સ્વગચ્છમાં ન માનવો.
- (૩૯) આ કલમોની બુકની નકલ દરેક સાધુ-સાધ્વીઓને આપવી. તે દરેક સાધુ-સાધ્વીઓએ તે કાયદા પ્રમાણે પ્રેમભાવથી વર્તવું.....

શ્રી અસ્તુ !

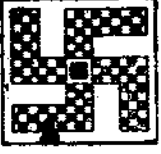
લિ.

ગૌતમસાગરજી

સ્વરૂપસાગરજી સ્વ હસ્તે

[શ્રી અનંતનાથ જૈન જ્ઞાનમંડારની પ્રતમાંથી / નં. ૩૦૨૪, પાના ૭]





શ્રી જંબુસ્વામી ચરિત્ર - એક અપભ્રંશ કાવ્યની સમીક્ષા

મૂળ રચયિતા : કવિ ધર્મ
(શ્રી મહેન્દ્રસૂરિના શિષ્ય)

[અચલગરખાધિરાજ પૂ. આચાર્ય શ્રી મહેન્દ્રસિંહસૂરિના શિષ્ય કવિ ધર્મ સં. ૧૨૬૬ માં અપભ્રંશ ભાષામાં 'શ્રી જંબુસ્વામિચરિત્ર'ની રચના કરી હતી. પ્રાચીન ગુજરાતીના નમૂના રૂપ આ કાવ્યે અનેક વિદ્વાનોની દૃષ્ટિને આકર્ષી છે. ગુજરાતી ભાષાની ઉત્પત્તિના શરૂઆતના સમયની આ કૃતિ છે. આ કૃતિ 'પ્રાચીન ગુર્જર કાવ્ય સંગ્રહ'માં પ્રકાશિત થયેલી, પણ હાલ તે પુસ્તક અપ્રાપ્ય છે. આ કાવ્યની નકલ પ્રસિદ્ધ સાક્ષરવર્ધ શ્રી કે. કા. શાસ્ત્રી પાસેથી પ્રાપ્ત થયેલી.

સૌ. વિદ્યાત્રી અવિનાશ વોરા (Ph. D.) દ્વારા લિખિત 'ઉત્તર અપભ્રંશનો સાહિત્ય વિકાસ' નામના પુસ્તક (ઈ. સ. ૧૯૭૬)માંથી 'જંબુસ્વામી ચરિત્ર' અંગેની સમીક્ષા પ્રાપ્ત થતાં, તે પણ અક્ષરશઃ અહીં આપવામાં અહીં આપવામાં આવી છે. -સંપાદક]

જંબુસામિ ચરિત્ર

રાસસાહિત્યના પ્રાપ્ય કવિઓમાં સમયની દૃષ્ટિએ ચોથા કવિ ધર્મ છે. પ્રસ્તુત કાવ્યાન્તે ૪૧ મી કડીમાં કવિએ પોતાના વિષે ઉલ્લેખ કરેલો છે કે, એમના ગુરુ મહેન્દ્રસૂરિ છે, અને સં. ૧૨૬૬ આ કાવ્યનું રચના વર્ષ છે.

કુલ છ ઠવણી રચાયેલા આ કાવ્યમાંની બે ઠવણી જંબુસ્વામીના પૂર્વજન્મ સાથે સંકળાયેલી છે. પહેલી ઠવણીમાં મંગળાચરણથી શરૂઆત થાય છે, અને કાવ્યનો હેતુ એમાં જ આપીને કવિએ પરંપરા પણ જાળવી છે. કવિ જૈન હોવાથી તીર્થંકરોને નમસ્કાર કર્યા બાદ, જંબુસ્વામીનું ચરિત્ર વખાણે છે. એક પૂજ્ય વ્યક્તિની સ્તુતિ આ કાવ્યમાં છે, તેથી કવિ પોતાના ધર્મ વિષે વારંવારે ભાવાવેશમાં આવી ધાર્મિક મત દર્શાવવા બેસે છે, જે અસ્થાને નથી.

પહેલી ઠવણીમાં પ્રક્રન્તચંદ્ર રાજર્ષિનું ચરિત્ર અને વિદ્યુન્માલીના સાતમે દિવસે થનારા ગમન વિષે, વર્ધમાન સ્વામી શ્રેણિક રાજને એના પ્રપ્નોના જવાબ રૂપે જે વાત કહે છે, તે આવે છે, બીજી ઠવણીમાં જંબુસ્વામીનો આગલા (પૂર્વ) જન્મ સંબંધિત શિવકુમાર નામે કુંવર હોય છે. વીતશોક નગરીના પદ્મરથ રાજ અને વનમાલા રાણીનો આ શિવકુમાર રૂપવાન, ગુણવાન અને ધાર્મિક પુત્ર હોય છે. એ આગલા જન્મનો ભક્તિમયુત ધાર્મિકાત્મા સાગર મુનિની ભવિષ્યવાણી અનુસાર, ઋષભદત્ત શેઠ અને ધારિણીના પુત્ર રૂપે જંબુસ્વામી જન્મે છે. આગલા જન્મના સંસ્કારને લીધે તેઓ ૮ મે વર્ષે ગુરુ પાસે જઈ આજન્મ બ્રહ્મચારી બને છે. માનો યોગ ઉદ્યામવા અસમર્થ એવા માતૃભક્ત જંબુસ્વામી,



શ્રી આર્ય કવ્યાણુ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ

યુવાન યતાં એક સાથે આઠ કન્યાને પરણી ઘેર આવે છે. આગળથી જણાવેલા નિશ્ચય અનુસાર તેમને સાંજે પરણીને સવારે 'સંયમવ્રત' લેવાનું હોય છે, એટલે આઠે પત્નીઓને સમન્વવતા હોય છે. ત્યાં ઓચિંતો પ્રભવ નામનો ચોર, પોતાની સાધ્ય-ધારણુ વિદ્યાથી સૌને જીંધમાં નાખી વસ્ત્રાભુષણો લઈ જવા માંડે છે. ત્યાં તો, જંહુસ્વામી પોતાની સાધ્યસ્તંભન વિદ્યાથી પ્રભવને મહાત કરે છે. પાંચસો સાથીઓવાળો પ્રભવ આ રીતે પ્રભાવિત થઈ, અભય આપી, જંહુસ્વામીને પોતાની એ વિદ્યા સાટે સ્તંભન વિદ્યાનું સાટું કરવા કહે છે. આમ ૨૧ થી ૨૫ કડી સુધી જંહુસ્વામી અને પ્રભવ વચ્ચે સંવાદ ચાલે છે. પરંતુ જંહુસ્વામીએ પાંચસો સાથીઓવાળો પ્રભવ તથા રાણીઓને ઉત્તર-પ્રત્યુત્તર વડે માંડ માંડ સમન્વવ્યાં, ત્યારે માખાપ કહેવા લાગ્યાં કે, અમે પણ સાધુઓની સાથે જ સંયમવ્રત લઈશું. ખીજી ઠવણી એ રીતે પૂરી થાય છે. અહીં પ્રભવ સિવાયના બધાંને જ વૈરાગ્ય થાય છે, તેની પાછળ જંહુસ્વામીને છોડવા ન પડે અને 'જ્યાં તું ત્યાં હું' એવા સંકલ્પવાળો મોહ જ કારણ રૂપે હોય એવું લાગે છે, સાચો વૈરાગ્ય નથી લાગતો. ત્રીજી ઠવણી શરૂ થતાં, પ્રભવના દિલમાં ગત કુકર્મો પ્રત્યે થયેલા પશ્ચાતાપનો ઉલ્લેખ છે. રાજની માફી માગવા પ્રભવ બંધ છે, તે સમયે (લગભગ ૩૦ થી ૩૪ કડી સુધી) પ્રભવને કવિ ચોતરે છે, જેમાં પ્રભવની નૈતિક હિંમત (moral courage), પ્રભવનો લોકોમાં ભય, પ્રભવના વ્યક્તિત્વનો રાજ ઉપર પડતો પ્રભાવ વગેરે કવિએ સુંદર રીતે નિરૂપ્યાં છે. પ્રભવના વૈરાગ્યનું કારણ રાજ તેને પૂછે છે, ત્યારે 'જંહુસ્વામી જગતને આશ્ચર્ય' થાય એ રીતે આઠે યાગાઓ અને રિદ્ધિ-સિદ્ધિને તરણીની જેમ તણ દીધાં' એવું જ્ઞેઈને પોતાને પણ વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થયો, એવું પ્રભવ રાજને જણાવે છે. આમ ત્રીજી ઠવણી સમાપ્ત થતાં, ચોથી ઠવણીમાં જંહુસ્વામીનો રસાલો સંયમવ્રત લેવા બંધ છે, એટલી વિગત છે. પાંચમી ઠવણીમાં ખીજી લોકોએ પણ સંયમવ્રત લીધું, એમ કવિ જણાવે છે. છેલ્લે, પ્રભવને ગાદીએ બેસાડી, જંહુસ્વામી સિદ્ધ ગતિને પામ્યા. અંતમાં, કવિ પોતાના ગુરુ વિષે અને પોતાના નામ વિષે થોડી માહિતી તેમ જ ફલશ્રુતિ આપે છે.

પ્રતને અંતે 'ઇતિ જંહુસામિ રાસઃ' પુષ્પિકા ઉપરથી એ સ્પષ્ટ થાય છે કે, આ ચરિત્ર પણ એક રસ જ છે. આ કાવ્યમાં કથાનકનું વિભાજન 'ઠવણી'થી કરવામાં આવ્યું છે. ધીરોદાર જંહુસ્વામી અને પ્રભવનું ચરિત્ર આલેખાયેલું છે. આ આણું સંવાદાત્મક કાવ્ય હોવાથી, પ્રકૃતિવર્ણનને જરા પણ અવકાશ સ્વાભાવિક રીતે જ નથી મળ્યો, એ ખોટ ખમી શકાય તેવી છે. આ જેવ કાવ્ય પણ છે. જેવતા બળવવા 'ઓ, હ, એ' વગેરે અક્ષરો ચરણને અંતે મૂકેલા છે. આમ આ કાવ્ય વિભાજિત પ્રાંધવાણું રસકાવ્ય જ છે, અને તેમાં જંહુસ્વામી જેવા ધર્મશ્રેષ્ઠિના વૈરાગ્યનું ચરિત્ર મુખ્યત્વે આપેલું છે.

આ કાવ્ય નાનું ૪૧ કડીનું બનેલું છે. ચરિત્ર વિષયક અને સંવાદાત્મક કાવ્ય હોવાથી, કાવ્યને દીપાવે તેવાં વર્ણનો અને ખાસ ધ્યાન ખેંચે તેવા અલંકારો આમાં નથી. વૈરાગ્ય વર્ણવતું આ કાવ્ય પણ એ રીતે વૈરાગી છે. એટલે કે, બહુ જીંચી જાતની કવિતા આમાંથી નથી મળતી.

શ્લોકપ્રયોગ :

ગ્રહં સહુ કો એક મનિ રંક અનુ રાગો (૪)

ખિન્દુ સમાણુ ઉ વિસયસુખ આદર કિમ કિજઈ (૨૭)

તણ જિમ દીહઉ મેહહતઉઓ (૩૬)

શ્રી આર્ય કલ્યાણગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ



જાણુસ્વામીની પત્નીઓ જે એક એક પ્રશ્ન પૂછે છે, તેની પાછળ આમ તો એક આખી વાર્તા રહેલી છે. કાવ્યમાં (લખ્યાણ થવાને લીધે) કવિએ તે આખી નથી. તે માટે ૨૬, ૨૭, ૩૭ વગેરે કડીઓ ભેળવી.

અક્ષરકાર : આસાતરવર, મોહનરિંદ, સંજ્મકિત્તિઈ વગેરે '૩૫ક'નો ઉપયોગ કાવ્યમાં કરેલો છે. અંત્યાત્રાસ કોઈ કોઈ ઠેકાણે દેખાય છે, પણ તે પ્રત્યે ક્યાંક ખેદરકારી પણ દેખાય છે.

સાંપ્રદાયિક તત્ત્વ : એક વસ્તુ ખીજી પણ ધ્યાન ખેંચે છે, કે આ કવિ પ્રચારક વિશેષ હોવાથી, જાણુસ્વામી પાછળ પ્રભવ, પત્નીઓ અને તેમનાં માખાપ સંબન્ધત લે છે, એવું ભતાવવામાં ગ્રાહરિયો પ્રવાહ લાગે છે. ખૌદ્ધિક તત્ત્વ તો નથી લાગતું, પણ ખુદ વૈરાગ જ સસ્તો થઈ રહેતો લાગતાં વૈરાગ અને વૈરાગીતું મૂલ્ય ઓછું થઈ જાય છે. સ્વલાલિક રીતે જ આ કાવ્યમાં સાંપ્રદાયિક તત્ત્વ જે આવે છે તે સભ્ય છે. થોડાં અવતરણુ લઈએ.

- (૧) મણુપરિણામહ વિસમગતિ જીવહં પુણુ હોઈ (૭)
- (૨) ભવનિન્નાસણુ લેઈ સિંઈ અખ્ધિ સંજ્મભારો (૧૨)
- (૩) મોહનરિંદશઈ કુજ સંજ્મ કિત્તિઈ કુજસિંઈઓ (૩૬)
- (૪) ખિહુ ઉપવાસહં પારણુઈ એ આંખિલ પારેઈ (૧૪)
- (૫) સયતહીએ ઇહ ગોલોક ભવિયજણુ સવેગ કરો (૩૭)
- (૭) સોલહ વિજ્જએવિ દુરિય પણુસઈ સયલસંઘ (૪૧)

'ખલિદાન આપવું' અને 'પિતૃજણુ'ના જૈનેતર મતનું ખંડન આપ મરવિ ભઈસુ હુલિ, પુત્ર જન્મિ હણુજઈમાં સચોટ દાખલો આખી કરેલું છે. (જે કે આ વાક્ય પાછળ, આમ તો જૈનોના ધર્મપુરાણુમાં એમ છે કે, જાણુસ્વામી પ્રભવને આ વિષે એક આખી વાર્તા કહે છે.) સાથે સાથે પુનજન્મ (અને મોક્ષ)ની માન્યતા ચાલુ જ છે, તે તો આ કાવ્યની વાર્તા ઉપરથી દેખાઈ આવે છે.

ધાર્મિક કાવ્ય હોવાથી ચમત્કારનો પણ તેમાં ઉપયોગ કરાયો છે. ઉદા. ત. ધારણુવિઘા, સ્તંભનવિઘા વગેરે પ્રતિપક્ષને મહાત કરવા માટે એ સમયે જાણુીતી હશે. જેમ કે, ઋષભદત શેઠને જાણુસ્વામીના જન્મ પહેલાં સ્વપ્ન આલેણુ હોય છે.

સામાજિક વાતાવરણુ : જાણુસ્વામી એક સાથે આઠ કન્યા પરણે છે, તેથી સમાજમાં એ સમયે જહૂપત્ની કરવાનો રિવાજ ચાલુ હશે. દીક્ષા લેતાં પહેલાં માતાની આશા (રજા)ની પણ આવસ્યકતા સમાજે સ્વીકારેલી હશે. તે સમાજમાં ચોર પણ હશે અને રાતને વખતે ઘરમાં પેસી, કોઈ જાગે નહિ, માટે યુક્તિ (ચમત્કારિક વિઘા અજ્ઞમાવવા જેવી) કરતા હશે. રાજ્યવ્યવસ્થા એટલી સારી નહિ હોય, જેથી આવો ભયંકર નામીઓ ચોર પકડાયા વગરનો રહી હશે! લોકો અને રાજ પણ ધર્મપ્રેમી હશે. દીક્ષા લેનારા પણ જે યુનેગાર હોય તો એણે માફી માગવી પડતી હશે. ધર્મ માટે ચોરને માફી પણ મળી શકતી હશે.

આ રાસમાં જાણુસ્વામીના પૂર્વજન્મના વર્ણન અને પ્રભવના પ્રસંગ પાસે ખુદ જાણુસ્વામી વિષે કાંઈ ખાસ જાણુી શકાતું નથી. કવિએ તેમના વિષે જહૂ કાંઈ આખું નથી એમ નથી, છતાં જરા સવિસ્તર



શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ

સમજાવવાની શક્તિ, તે આ રાસ વધારે રસિક અને હોત. છતાં જે કાંઈ છે, તેમાંથી તેઓ વિષે આપણે ઠીક ઠીક જાણી શકીએ છીએ.

જંજીરવામી સ્વરૂપવાન અને ગુણવાન હતા. વૈષેટકે સુખી હતા. સુખી પિતાના પુત્ર હતા. માનનીય હતા. તેમના લગ્ન માટે કન્યાપક્ષ તરફથી ધણી પકડપકડ થતી હતી. આખરે તેઓ એક લગ્ને આઠ કન્યા પરણ્યા. તેઓ માતૃસક્ત, આશાંકિત અને ધર્મપ્રેમી પુત્ર હતા. રિક્ષિ, રમણી હોવા છતાં તેઓ વૈરાગી બન્યા. તેઓ આઠ વર્ષની નાની વયમાં ગુરુ પાસે ગયા અને આજન્મ બ્રહ્મચર્ય પ્રતિજ્ઞા લીધી. તેમના વિદ્યાકાળ, વિદ્યાભ્યાસ કે આઠ વર્ષ પછી યુવાવસ્થાની વચ્ચેના ગાળા વિષે કવિએ કાંઈ જ કહ્યું નથી. તેઓ વિદ્વાન હતા. સંભવ વિદ્યા એમને સિદ્ધ હતી. તેમના આઠ વર્ષથી તેમની યુવાની ઉપર કવિ સીધા કુટુંબ મારે છે. ગાલ્યાવસ્થા, કિશોરકાળ અને પછી યૌવન એમ ક્રમિક અવસ્થા આપી હોત તે ઠીક લાગત. પૂર્વજન્મ, ગાલ્યાવસ્થા વિષે જરાક કહી સીધા જ યૌવનકાળ । તેમના શિક્ષણ વિષે, તેમની ધાર્મિક પ્રગતિ વિષે કવિ મૌન છે. એમ લાગે છે કે ગૃહત્યાગ કરાવવા અને પ્રભવનો (પાત્ર) પ્રવેશ કરાવવાની ઉતાવળમાં કવિએ આ ચૂક ખાધી હોય. પ્રભવના પ્રસંગમાં કવિને વધારે રસ છે અને એટલે જંજીરવામી અને રાજ - એ બે અધિકૃત પાત્રો કવિથી અજાણે ઉતાવળ અને પક્ષપાતનો ભોગ થઈ ગયાં છે.

રસાનુભૂતિ : આ કાવ્યમાં જંજીરવામીની અને પ્રભવની વિદ્યાઓનો ઉપયોગ અને પરિણામ અદ્ભુત રસનો અણસાર કરે છે. પ્રભવ વગેરે ચોરી કરી પાછા વળવા જાય છે, ત્યાં જંજીરવામી સંભવ વિદ્યાર્થી તેમને સ્થિર કરી આશ્ચર્યમાં નાખે છે, અને કવિ કહે છે: 'ઊભા ટગમગ જોયંતા.' ત્યાં હાસ્ય રસની છાંટ આવે છે. પાછા તે શાંત રસ જ મુખ્યત્વે સળંગ વહે છે.

આમ, આ ધર્મ કવિ સાદા પ્રચારક છે. મંગળાયરણ્યમાં ઈષ્ટ દેવોને નમસ્કાર કરી અંતે પોતાની યોગ્ય આપી, કાવ્યનો રચના સમય આપી, વળી અંતે સોળે વિદ્યાદેવીના આશીર્વાદ માગી, કવિ તરીકે પરંપરા જાળવે છે. (જંદ) અને કવણી દ્વારા કવિએ સારી અને સાદી રીતે કાવ્ય વિલાસિત કર્યું છે.

આમ આ કૃતિ એકંદરે જોતાં પ્રસંગ કાવ્ય - સ્તુતિ કાવ્ય વધુ છે. 'ચરિત્ર' નામ પ્રમાણે જીવનચરિત્ર આપ્યું નથી આવી જતું. આગળ જોયું, તેમ છુદ્ધ જંજીરવામીનું જ (અને પ્રભવ તથા રાજનું) પાત્ર-લેખન અધૂરું છે. જંજીરવામીના પૂર્વ ભવ સાથે સંકળાયેલો 'સંયમવ્રત' પ્રસંગ જંજીરવામીના સંયમ-વ્રતની લાગતાવળગતા ઉપર અસર, આટલું જ આ કાવ્ય આપે છે. આ કૃતિ રાસ છે, એ નિર્વિવાદ છે, પણ 'ચરિત્ર' કે 'ચરિત્ર' નામ અંધએસતું નથી. આ કૃતિ માત્ર ૪૧ કડીની છે અને તેથી સવિસ્તર વિગતો કે ચરિત્ર કવિ ન આપી શક્યા હોય એ ખતવાજોગ છે.

- ડૉ. વિદ્યાત્રી અવિનાશ વોરા રચિત

'ઉત્તર અપભ્રંશનો સાહિત્ય વિકાસ'માંથી સાહ્યાર ઉદ્ધૃત

[આ અપભ્રંશ કાવ્યકૃતિ પરથી તેનો સરળ અને સુગમ પરાનુવાદ વિદ્વાન સાક્ષરવર્ષ શ્રી કે. કા. શાસ્ત્રીએ કરી આપ્યો છે. તે અમે તેમના ખૂબ આભારી છીએ.

આ પદ્યાનુવાદના પદ્ય (કડીઓ), મૂળ કૃતિના પદ્યોની સામે ક્રમશઃ રજૂ કર્યો છે. વાંચકોને અને અભ્યાસીઓને વાંચવા-સમજવામાં એ વધુ સરળતા થશે.]



જંબૂસામિ ચરિય

(અષ્ટાંશ લાપા)

જિણ ચઉવીસઈ પય નમેવિ ગુરુચરણ નમેવી,
જંબૂસામિહિંતણઈં ચરિય ભવિઉ નિસુણેવીં;
કરિ સાનિધ સરસત્તિદેવિ જિમ રયં કલાણઈં,
જંબૂસામિહિં ગુણગહણ સંખેવિ વખાણઈં. ૧

જંબૂદીપહ ભરહમિત્તિ તિહિં નયરપહાણઈં,
રાજગૃહ નામેણ નયર પહુવિં વરકાણઈં;
રાજ કરઈ સેણિયનરિંદ નરવરહં જુ સારો,
તાસુતણઈ પુત્ત બુદ્ધિમંત મંતિ અભયકુમારો. ૨

અન્નદિણંતરિ વદ્ધમાણ વિહરંત પહૂતઉ,
સેણિઉ ચાલિઉ વંદણહ બહુભત્તિ તુરંતું;
માગિ વહંતુ માહારાજ કેસઈં પેખેઈ,
ભોગવિરત્તઉ પસનચંદ બહુતવણ તવેઈ. ૩

ધનુ ધનુ માયા એહરસિ પસંસિઉ વંદઈ,
દુમુખવયણિ સો ચલિઉ ધ્યાનિ કુમારગિ ચલ્લઈ;
ધમ્માલાભ નવિ દીયઈ જમ મુનિ હૂઉ અભાઓ,
ઈહં સહુ કો એક માનિ રંકે અનુ રાઓ. ૪

સામિય વંદિઉ વદ્ધમાણ સેણીયં પૂંછીઈં,
જઈં પસનચંદ હિવ કરેઈ કાલ કીંછે ઊપજઈં;
મન જણેવિણ પસનચંદ સામી બોલીજઈં,
નરગાવાસઈ સાતમએ નીંછઈં ઉપજઈં. ૫

બીજ પૂછહં માણ્ય લોઈં, ત્રીજ અણઉત્તર,
દુંદુહિ વાજ દેવકીય ચાલીય નિહિં સુરવર;
સેણિઉ પૂછઈ સામિસાલ કાંહાં જઈંજઈં,
કેવલમહિમા પસનચંદ દેવે કીજજઈં. ૬



જંબૂસ્વામી ચરિત

(પદ્યાલુવાદ)

(કાવ્ય કિંવા રાજા છંદ)

જિન ચોવિસ અને ગુરુતણે ચરણ નમીને,
જંબૂસ્વામીનાણું ચરિત સુભવ્ય સુણીને,
સરસ્વતીને સામે સખી રચું કહાણી-
જંબૂસ્વામી તણા ટૂંકમાં ગુણની વાણી. ૧

જંબૂદ્વીપે ભરતભૂમિમાં મુખ્ય નગર છે,
રાજગૃહ કરી પૃથ્વી પર જે ઘણું ખ્યાત છે.
રાજ્ય કરે ત્યાં શ્રેણિક ભૂપતિ, જે પુરુષોત્તમ,
એને મંત્રી બભયકુમાર શાણો ને સત્તમ. ૨

વર્ધમાન આવ્યા ત્યાં એક દિવસ વિહરંતા,
શ્રેણિક ચાલ્યા વંદવા ઘણી ભક્તિ ધરંતા,
માર્ગે પળતાં મહારાજ કેવું ભાળે છે !
ભોગ તજી પ્રસન્નચંદ્ર, તપ તહીં કરે છે. ૩

‘ધન્ય ધન્ય એ માતા !’ એ ઋષિને પ્રશંસતા લજે,
દુર્મુખ વચને ચળતાં ધ્યાને કુમાર્ગમાં પળે,
ધર્મલાભ તવ કહે : થયો મુનિ, અભાગિયો ત્યાં,
એવો રંક અને રાય સહુ માને છે જ્યાં. ૪

વર્ધમાનસ્વામીને પૂછ્યું શ્રેણિકે નમી :
પ્રસન્નચંદ્રનું મરણ થતાં ક્યાં રહેશે જનમી ?
મન જાણીને પ્રસન્નચંદ્રનું સ્વામી કહે છે :
સપ્તમ નરકે જન્મ ધારશે નક્કી એ છે. ૫

બીજે પ્રશ્ને ‘મનુજ’ ન બોલ્યા, ત્રીજે તો ત્યાં,
દુંદુભિ દેવતણાં વાગ્યાં, સુરવર ચાલ્યા જ્યાં,
શ્રેણિક પૂછે : ‘હે સ્વામી ? ક્યાં એહ જાય છે ?’
‘કેવળમહિમા પ્રસન્નચંદ્રનો દેવ કરે છે.’ ૬



સેણિઉ મનિ ચિંતાચડિઓ સામી વલિ પૂછઈ,
 જ પ્રભુ તમ્હે બોલીયઈ તં અમ્હે ન બૂઝિઈ;
 સેણિય તમ્હિ બૂઝિયઈ તઅં તિસઈ ત હોએ,
 મણપરિણામહ વિસમગતિ જવહં પુણ હોઈ. ૭
 કેવલનાણઉ ભરહખેનિ કેતૂં વરતેસિઈ,
 સામી દાખીઉ વિજ્ઞુમાલિયઈ છેદુ હોસિઈ;
 ચઉસઈ દેવે પરિપરિઉ ચઉદેવે સહીઉ,
 અતિસઈ દીસઈ દેહકંતિ એણીચિતિ ચડીઉ. ૮
 દેવહં નવિ હુઈ એહુ નાણુ યઉ કિમ હોએસિઈ,
 આજુના દીહ સાતમએ ઈણિ નયરિ ચવેસિઈ;
 કિંકારણ પુણ એહકંતિ કિંરૂપહ અતિસઉ,
 કવણહ ધમ્મહતણઈ ભાવિયઉ દેવઅઈસઉ. ૯

(૪૯૬)

મહાવિદેહતણઈ વિજય વીતસોય નયરી,
 પદમરથ નામેણ રાઉ વનમાલા ધરણી;
 તાસ ઊયરિ ઊપન્ન પુત્રુ સુરલોચહ હૂંતુ,
 વહઈ નામિઈ સિવકુમાર બહુગુણિહિં સંજુતઉ. ૧૦
 પુવ ભવંતરતણઈ નેહિ સાગરમુણિ પહુતુ,
 આવીઉ વંદણ સિવકુમાર બહુભક્તિનુરંતઉ;
 હઉં જણઉં તૂ મુણિહિં નાહ કીછે મઈં દીઠઉ,
 એહ જન્મહ તઈયભવિ મુઝ ભાઈ ય હૂંતઉ. ૧૧
 ઉહાપોહ કરેહિ જમ પાછિલઉ ભવ દેષઈ,
 જ મઈં મૂંકી સુરહ રિહિ યા કીણઈ લેખઈં;
 તું ચિંતાવિઉ સિવકુમાર અધિરઉ સંસારો,
 ભવનિન્નાસણ લેઈસિઉં અમ્હિ સંજમભારો. ૧૨
 માત ન મેહહઈં એકપૂત સો મુનિહિં થાઈ,
 દઠ ધમ્મેણ સાવએણ જયવિ બોલાવીઉ;
 પારિ પારિ દઠધમ્મ ભણઈ અમ્હ ભણીઉ કીંજઈ,
 દુહલભ બેડી માણુયજન્મ જતનિહિં રાખીજઈ. ૧૩



શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગોતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ

શ્રેણિકને મન ચિંતા, એ પૂછે સ્વામીને :
 'હે પ્રભુ જે બોલ્યા છે તે સમજાય ન મને.'
 'શ્રેણિક સમજો થવાનું જે કે તેહ થાય છે,
 મનને કરણ જીવને દશા વિષમ થાય છે.' ૭

'ભરતભૂમિમાં જ્ઞાન કેવળી કથું વરતશે ?
 સ્વામી કહે : 'ત્રિદુન્નમાલી જવ ચવન પામશે.'
 ચોસઠ દેવે સેવ્યો, ચારે દેવે સહિયો,
 દેહકાંતિ બહુ દીસે, શ્રેણિકચિત્તે ચડિયો. ૮

'જ્ઞાન એહ નવ થાય દેવને તો કયમ થાશે ?
 'આજ થકી સાતમે દિ' આ નગરમાં કહેવાશે.
 શાને છે આ કાંતિ, રૂપ આ શા માટે અતિ ?
 કયો ધર્મ આચરે દેવને ગમ્યો એ અતિ ?' ૯

મહાવિદેહ તણે દેશ પુર વીતશોક છે,
 રાય પદ્મરથ, રાણી વનમાલા ત્યાં રહે છે,
 દેવલોકથી આવી એને સુત અવતરિયો,
 શિવકુમાર નામે એ બહુ ગુણગણથી ભરિયો. ૧૦

પૂર્વભવતણા રનેહે સાગરમુનિ આવ્યા જ્યાં,
 ભક્તિભાવથી શિવકુમાર વંદવા ગયો ત્યાં,
 'મને થાય : હે મુનિ ! કહીં જોયા તમને તો,
 આ ભવથી ત્રીજે ભવ મારા ભાઈ તમે તો.' ૧૧

ચર્યા કરતાં પૂર્વતણો ભવ તો ત્યાં દેખે,
 'જો મૂકી મેં દેવ-ઋદ્ધિ તો આ શા લેખે ?'
 વિચારતો શિવકુમાર : 'અસ્થિર આ સંસાર જ,
 જન્મમરણ ટાળવા લહું હું સંયમ-ભાર જ. ૧૨

માને ન ગમે : પુત્ર એકનો એક મુનિ બને.
 દઢધર્મા શ્રાવકે જઈ બોલાવ્યો એને;
 દઢધર્મા કહે ફરી ફરી : 'કર જેમ કહું તને.
 દુર્લભ બેડી મનુજજન્મ સાચવીએ જતને.' ૧૩

શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ



કહઈ ધમ્મ સો મુણિહિં જમ તસુ વયણ મનેઈ,
 બિહું ઉપવાસહું પારણઈ એ આંબિલ પારેઈ;
 ફાસુપવેસણ ભત્તપાણ દઢધમ્મો આણઈ,
 માહિ થીઉ અંતે ઉરહં સો સીલ જ પાલઈ. ૧૪

નવંકરવાલીતીપધાર કરમં સવિ સૂડઈ,
 નિહણઈ મોહકંદપ્પરાઉ ભવપરીયણ મોડઈ;
 આરહં વરસહંતણઈ અંતિ આગિસૂં પૂરીજઈ,
 પંચમદેવલોકિ સિવકુમાર સો દેવ ઊપજઈ. ૧૫

કવણહ નારિહિતણઈ ઉયરિ એહ જીવ ચવેસિઈ,
 કવણહ બાપહતણઈ કુલિ એઉ મંડણ હોસિઈ;
 ઉસભદત્તસેઈહિં ધરણિ ધારણિઉરિ નંદણ,
 હોસિઈ નામિઈ જંબુસામિ નિહુપણિ આણંદણ. ૧૬

ઊઘીઉ દેવ અણાઢિઉ હરખિઈ નાચેઈ,
 ધનુ ધનુ અમ્હતણઈ કુલ એસુ પુત્ત હોસિઈ;
 ચવિઉ વિમાણહ બંભલોચ ધારણિઉરિ આવિઉ,
 સુમિણપ્રભાવિહં ઉસમદત્ત અંગેહિ ન માઈઉ. ૧૭

જયઉ પુત્રુ પહાણ જમ ઠસદિસિ ઉદયંતઉ,
 વહઈ નામિહિં જંબુસામિ ગુણગહણ કરંતુ;
 અઠવરીસઉ હૂઉ જમ ગુરુપાસિ પહૂતુ,
 પ્રહ્યચારિ સો લિયઈ નીમ ભવવાસ વિસ્તઉ. ૧૮

જોષણવેસહ પહૂતુ જમ કન્ના મગ્ગાવઈ,
 બીજા ધૂયા પાઠવએ તસ વિવારી વય;
 મન દેજિઉં તમિહ અમ્હ દેસુ અમિહ ઈસઉં કરેશઉં,
 સાંજહં પરણી પ્રહહ જમ નીછઈ વ્રત લેસિઉં. ૧૯

માય દુલ્લંઘીય તણઈ વયણિ પરિણેવઉ મન્નીઉ,
 આઠઈ કન્યા એકવાર પરિણીય ધરિ આવીઉ;
 આઠઈ પરણી મૃગનયણી બૂઝવણઈ બઈટઉ,
 પંચસએચોરેહંસિઉં પ્રભવઉ ધરિ પઈઠઉ. ૨૦



નિદ્રા આપ્યે સૂઈ જતાં ધરેણાં કાઢે છે,
ત્યાં તો એ સૌ ટગમગ જોતા ઝટ થાંભે છે.
પ્રભવ કહે : 'એ જ'બૂસ્વામી એક કરોને :
'બે વિદ્યામાંની જે સ્તંભનવિદ્યા દોને.' ૨૧

'હું હવે કહીં લેશ નહિ, નહીં કરીશ કઈ હું,
આઠે પરણી મૃગનયની સહ વ્રત લઈશ હું.'
'રૂપવંત અનુરક્ત એહ રમણીઓને તજશે.
નહીં થતાં સુખ તણી આશ, મુજ જીવ જ કરશે.' ૨૨

'આવું અંતર હોય પુરુષને ?' શોચે પ્રભવો;
સંવેગરસે ગયું ચિત્ત તવ' પૂછે પ્રભવો.
'રમણી-સિદ્ધિ તણી હૂંફથી સંયમ ધરશો,
કરુણ રડતાં માતપિતાને કેમ પરિહરશે ?' ૨૩

'માયાવી એ ન જાણતો કે' કેમ થશે એ;
અક્ષર નાત્રાં જ'બૂસ્વામી એક ભવે કહે.
'માતપિતા તમ જ'બૂસ્વામી! કેમ સમજશે ?
પિંડ પડે લોકોના, તુમ પિતરો ઊભા જોશે.' ૨૪

'બાપ મરે, પુત્રને જન્મ, પાડાને મારે;
એ રીતે બાપની તૃપ્તિ માટે ન વિચારે.
નહીં થતાં સુખતણી આશ હું તજીશ ત્યારે.'
નારી કહે : જ્યમ ધાન્ય ઊગતાં કરિમે જ્યારે. ૨૫

જોઈ મનોહર રૂપ તમારું લોભ કરું છું,
હાથે કંકણ કાગ જેમ ભવસિંધુ તરું હું.'
બીજી સ્ત્રી કહે : 'ત્યાગ કરો મુજ નાથ તમે જો,
પેલા વાનર જેમ કરું પસ્તાવો તો તો.' ૨૬

'ટીપા જેવું વિષયસૌખ્ય આદર કરીએ કિમ ?
તરસ ન છીપે ત્યારે અંગારાવાળા જિમ.'
ત્રીજી સ્ત્રી કહે : 'ત્યાગ કરો મુજ નાથ ! તમે જો,
શિયાળને દષ્ટાંત ખેદ હું કરું તપે તો.' ૨૭

શ્રી આર્ય કવ્યાણુ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ



ઉત્તર પડિ ઉત્તર બહૂ ય સંખેવિ કહીજઈ',
 વિલખી હુઈ તે યવિ બાલ જંબુસામિ ન બુઝઈ';
 આસાતરુવર સુક્ક જામ અમ્હિ ઈશઈ' કરેશઈ',
 નેમિહિંસિઈ' રાઈમઈ જિમ વયગહણ કરેશઈ'. ૨૮
 આઠઈ કલત્ર હ બૂઝવીય પંચસાય સિઈ' પ્રભવઈ;
 માઈબાપ બેઉ ભણઈ તામ અમ્હ સાધુ સરીસઈ.

(૬૫ષ્ટિ)

પ્રહ વિહસઈ સુવિહાણ પ્રભવુ વિનવઈ જંબુસામિ;
 સજનલોક મોકલાવિ તમિહ સિઈ' સંજમ લેસિઈ'. ૨૯

ખણ એક પડ(ડિ)ખાએવિ રાય મોકલાવણ ચાલીય;
 તુ સુહડસમૂહ કરેવિ ભૂઈ' કંપઈ ભડવ હં. ૩૦

જસ ભય ધ્રસકઈ રાઉ જસ ભય નીંદ્ર ન બયરીયહ;
 એસઉ પ્રભવઈ જઈ નરનારી જોયણ મિલીય.
 પહુંતુ રાયદુવારિ પડિહારિઈ' બોલાવીઈ;
 બેગિઈ' રાય ભેટાવિ અમ્હિ અચ્છઈ' ઉત્સુકમણા. ૩૧

પુત્ર તણઉ વિઝ(વ)રાય, તુમ્હ દરિસણિ ઉમાહિઉ ઓ;
 કારણ જાણીઉ રાય વેગિહિં સો મેહલાવિઉ ઓ.
 દ્રેકિ ન ખંડેઈ રાઉ પ્રભવઈ દેખી આવતઉ;
 સાચઉ એ ભડિવાઉ પુરુષહ આકૃતિ જાણીઈ. ૩૨

રૂપગુણે સંપન્ન રાયરમણિમન ચોરતુ ઓ;
 સોહઈ પૂનિમચંદ જઈ દ્રવકોઈ (સવકોઈ) પ્રણમીઉ.
 નુનઉ અદ્દસીય સરીર જઈ કોઈ જણણી જઈઉ;
 નયણે છૂટું નીર સંવેગજલહરિ વરિસિઉ;
 સામિ, ખમિ અપરાધ અમ્હે લોક સંતાવીયા એ. ૩૩

પડિવજ બોલઈ રાઉ કોણી મનિ આણંદિય ઉ;
 ધન્ન પનુતી માઈ ઈસિઉ પુત્ર જિણિ જઈઉઠ્ઠુઓ;
 તેા મોકલાવી રાઉ કોણી મનિ આણંદિયઈ;
 ધન્ન પનુતી માઈ ઈસિઉ પુત્ર જિણિ જઈક ઓ. ૩૪



બહુ સંક્ષેપે ઉત્તર ને પ્રત્યુત્તર ચાલ્યા,
જાંખી થઈ સહુ એહ ન જાંબૂસ્વામી હાલ્યા.
'આશાતરુ સૂકા જ્યમ કરશું અમે અશું સૌ,
નેમિ કને રાજુલની પેઠે વ્રત લેશું સૌ.' ૨૮

બોધી આઠે સ્ત્રી, સો પાંચે સાથ પ્રભવને,
માતપિતા ત્યાં કહે : 'સદ્ય આપો વ્રત અમને.'
પ્રભવ સવારે જાંબૂસ્વામીને તવ યાચે;
તેડાવી સજ્જન સહુને વ્રત લઉં તમ પાસે. ૨૯

(સોરઠો)

રાહ જોઈ કાણુ એક, બોલાવ્યા ત્યાં રાયને.
આવ્યા શુભટ અનેક, ધરણી ધૂજ એ સમે. ૩૦

(સેજા જંદ)

જેને ભય રા' ધૂજે, નિદ્રા અરિને ના'વે.
પ્રભવ તેહ તવ જય, દર્શને જન સહુ આવે.
રાજદ્વારે ગયો, પ્રતીહારે બોલાવ્યો,
'છું ઉન્સુક હું મળવા' કહેતાં રા' ઝટ આવ્યો. ૩૧

'આપતાણાં દર્શને રાય હે! ઉમંગ મુજને.'
કારણ જાણી રાય તરત તેડાવ્યો એને.
એક નજરથી જુએ આવતો જોઈ પ્રભવને,
સાયો એ ભડવીર પુરુષ આકાર જુઓને. ૩૨

રૂપગુણે સંપન્ન રાયરાણી મન હરતો,
શોભે પૂનમચંદ્ર જેમ સહુથી વંદાતો.
સ્તવ્યો અધર્સિંતદેહ ખરે એ જનનીજયો,
નયણે છૂટયાં આંસુ, મેઘ સંવેગ ગડગડયા,
'સ્વામી! કમ અપરાધ, અમે લોકોને કનડયા.' ૩૩

પ્રતિપદ કહે છે રાય ચિત્તમાં આનંદ પામી :
ધન્ય માત તે એહ પુત્ર જે પામી નામી.'
ચોરગામથી લોક સર્વ તેડાવે ભૂપતિ;
સહુ જણ કૂલે છે : અમે ગ્રહીશું સંયમનું વ્રત.' ૩૪



ક્રિણં કારણિ વર્ણરાગ તં કારણ અમ્હિ બોલીઈ એ;
 મેલ્હી અઠ્ઠઈ બાલ કણ્યકોડિ નવાણવઈ એ.
 અનઈ રિદ્ધિ બહૂત તિહિં પુણ પાર ન જાણીય એ;
 જંબૂસામિચરિત્ત મહિમંડલિ હૂઉં અચ્છરીય. ૩૫
 ઈણ કારણિ વર્ણરાગ તુણ નિમ દીઠઉ મેલ્હતઉ ઓ;
 અમ્હ સોઈ જિ સામિ તમ્હે ભલઈં અઈજિઉ ઓ.
 મોહનરિંદ સિઉં જૂઝ સંજમકિત્તઈ જૂઝસિઉં એ;
 પભવક પંચસએણ અઠ્ઠઈવહૂયર-માઈંબખ્પો. ૩૬
 સવિકહં એ રૂઠઉ જઈ નિયધરહૂંતુ નીસરઈં;
 ચાલીઉ એ સિવપુરિ સાથ સારથવય તિહિં જંબુસામિ,
 તિહુયણિ એ જ્યજ્યકાર સોહમ દેખીઉ જંબુસામિ;
 કંચણ એ રયણિહિં દાણ નિમ ઘણ વરસઈ ભદ્રવએ,
 સ(સં)યતઉ એ ઈહ ગોલોક ભવિયજણ સંવેગકરો. ૩૭
 કસકેરી (?) પિઈમાઈ કલત્ર, ધન્ન ધણ,
 દેસી કુડિસારિચ્છ જિણ નિમ જંબૂ પરિહરએ;
 અનઈ લોક બહૂત વ્રત લેવા તિહિં ચાલીઉ,
 વંદિય જિણભવણાઈં સોહમ્મસામિ વાસિ ગયઉ. ૩૮
 ભવસાયર ઉત્તારિ જમ્મણ-મરણહ બીહતઉ ઓ,
 પંચ મહલ્વય-ભાર મેરુ-સમાણઉ અંગમઈ એ;
 અનુ તેતઉ પરિવાર સોહમ્મસામિહિં દિક્કખીઉ ઓ,
 હૂઉં કેવલનાણ સંજમરાજહ પાલતાં એ. ૩૯
 વીરજિણંદહ તી(ર)થિ કેવલિ હૂઉ પાછિલઉ,
 પ્રભવઉ બઈસારીઉ પાટિ સિદ્ધિં પહુતુ જંબુસ્વામિ;
 જંબુસામિય-ચરિત્ત પઠઈં ગુણઈં જે સંભલઈં,
 સિદ્ધિસુકખ અણંત તે નર લીલાહિં પામિસઈં. ૪૦
 મહિદં સૂરિ-ગુરુ-સીસ ધમ્મ ભણઈ હો ધામીઉ એ,
 ચિંતઉ રતિ-દિવસિ જે સિદ્ધિહિ ઉમાહીયા એ.
 બારહ-વરસ-સએહિં કવિ નીપનૂં છાસઠએ,
 સોહહ વિજ્જએ (દેવિ)દુરિય પણાસઉ સયલસંઘ. ૪૧

इति श्रीजंबूस्वामि रासः



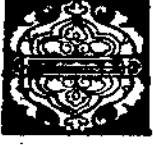
શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ



શાને લો વૈરાગ્ય ? કહે એ કારણ અમને,
 રાણી આઠે, સંપદા ઘણી તજી રહ્યા, ને
 રિદ્ધિ ઘણી છોડી જેનો નવ પાર પમાય.
 જંબુસ્વામીનાણું ચરિત્ર ભૂમિપેં આશ્ચર્ય ન માયે. ૩૫
 ધારી રહ્યા વૈરાગ્ય, છોડિયું સહુ કંઈ તૃણ સમ યૌવનમાં,
 [મોહ, લોભ, ને કામશત્રુઓને થઈ નિર્મમ]
 અમેય તજ્યું વાહ, વાહ, સ્વામી અમ બજથી.
 મોહસજ્ય શું યુદ્ધ અમે કર્યું સંયમથી. ૩૬
 પ્રભવ પાંચસે ભાઈ, આઠે વહુ પિતુમાત ને
 નિજ ઘર છોડી જાય, ફેઠા સહુ પહેલાં થકી. ૩૬અ
 ચાલ્યો શિવપુર સાર્થ સાર્થવાહ શ્રીજંબુસ્વામી,
 જ્યજ્યકાર બધે સુધર્મા જોવા સ્વામી.
 ભાદરવે જ્યમ મેઘ વાવરે રત્નો સોનું,
 ભવ્યજનોને ઓઠું દેતા ત્યાં સંયમનું. ૩૭
 માતપિતા સુત નાર્ય સંપદા તેમ ધાન્યને,
 જિન જિમ જંબુસ્વામી પરહરે કોડી સમાન.
 ત્યાં વ્રતલેવા લોક ઘણાં ચાલ્યાં છે વાંસે,
 વંદી જિનગૃહ પળે સુધર્મા સ્વામી પાસે. ૩૮
 ભવસાગર ને જન્મમરણનો પાર ઉતારે;
 પંચમહાવ્રત ભાર મેરુસમ હજવો ધારે.
 દીક્ષા સગાં ગ્રહે સુધર્મા સ્વામી-હન્યે
 થયું કેવળીજ્ઞાન પજાનાં સંયમ સાથે. ૩૯
 વીરજિનેંદ્રને તીથેં કેવળી થયા આખરી,
 પ્રભવ પટ્ટધર કરી સિધાવ્યા જંબુસ્વામી,
 જંબુસ્વામીચરિત ભણે ને ગણે સાંબળે,
 રમતમાત્રમાં સિદ્ધિ તણું સુખ તેહ મેળવે. ૪૦
 મહેંદ્રસૂરિનો શિષ્ય ધર્મ કહે સહુ ધાર્મિકને,
 સતદિવસ જે ગ્રહ્યું ઉમંગે બળે સિદ્ધિને.
 વર્ષ બારસો સાઠ તણે આ કાવ્ય બનાવે,
 સોજેય વિદ્યાદેવી સકલસંઘના દુરિત જ કાપે. ૪૧

શ્રી સાર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ





યુગપ્રધાન દાદા

શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિ નિર્વાણ રાસ

[મૂળ તથા સમીક્ષા]

કર્તા : વાચક લાવણ્યચંદ્રગણિ

સંપાદક : મુનિ શ્રી કલાપ્રભસાગર મ. સા.

‘શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિ નિર્વાણ રાસ’ની એક નકલ ગિકાનેરવાસી શ્રી અગરચંદ્ર નાહટા પાસેથી તા. ૧૫-૧-૭૯ ના પ્રાપ્ત થયેલી આ વિરલ વૃત્તિ પ્રાપ્ત થતાં અને તેમાંની પ્રાપ્ત થતી પ્રમાણભૂત હકીકતો જોતાં આનંદ અનુભવ્યો. શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિ જેવા પ્રતિભાસંપન્ન અને શાસનપ્રભાવક પૂ. આચાર્યશ્રીની જન્મતિથિ અંગે પ્રવર્તતા મતોતર અંગે સુખદ અંત લાવનાર વૈશાખ સુદ ૬-જન્મ-તિથિનું આ બીજું પ્રમાણ પ્રસ્તુત કૃતિમાંથી પ્રાપ્ત થાય છે; જ્યારે સ્વર્ગતિથિ અંગે આ જ ઐતિહાસિક કૃતિમાં સં. ૧૭૧૭, આસો સુદ ૧૩ ની તિથિને ઉલ્લેખ મળતાં એક નવી જ વિગત સર્વ પ્રથમવાર પ્રાપ્ત થાય છે. અને આ પ્રથમ વાર જ પ્રકાશિત થાય છે. આજ સુધીમાં પ્રાપ્ત થયેલા ઉલ્લેખો મુજબ વૈશાખ સુદ ૩-એ કલ્યાણસાગરસૂરિની સ્વર્ગતિથિ મનાય છે. પણ હવે, આ માન્યતા સુધારવી રહી, એમ આ નિર્વાણરાસથી જ્ઞાત થાય છે.

‘સં. ૧૭૧૮ વર્ષે વિશાલ સુદી ૩ ગુ.’ એવો ઉલ્લેખ પ્રસ્તુત રાસને અંતે છે. એટલે શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિના સ્વર્ગગમન બાદ તરત જ આ રચના થયેલી છે. શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિના પદ્ધર શ્રી અમરસાગરસૂરિના રાજ્યમાં પં. શ્રી ઉત્તયચંદ્રના શિષ્ય વાચક શ્રી લક્ષ્મીચંદ્રના શિષ્ય વાચક શ્રી લાવણ્યચંદ્રજી આ રાસના રચયિતા છે. પ્રારંભમાં ભૂજ (કચ્છ)ના શ્રી ચિંતામણિ પાર્શ્વનાથને મંગલ રૂપે વાદ કરવામાં આવ્યા હોઈ રચના સ્થળ ભૂજ છે, એ સ્પષ્ટ થાય છે.

શ્રી લાવણ્યચંદ્ર રચિત ‘વીરવંશાનુક્રમ સંસ્કૃત પદ્યગદ્ય સંક્ષિપ્ત પદ્ધવલી’ પ્રાપ્ત થાય છે. તેમણે રચેલું ‘પાસ જિજ્ઞાસુ પ્રસિદ્ધ સિદ્ધ ગોડીપુર મંડલુ...’ એ ગોડી પાર્શ્વનાથનું ઐતિહાસિક ચોઢાળિયું શ્રી અચલગચ્છના ઘણા આરાધકોને કંઠસ્થ હોય છે. તે સિવાય તેમની સાધુવંદના-સાધુગુણભાસ તથા અન્ય કૃતિઓ પણ પ્રાપ્ત થાય છે. તે ઉપરથી તેઓ એક અદ્વેય અને માન્ય કવિ સિદ્ધ થાય છે. અંધ-રચનાઓ ઉપરથી તેમની હયાતિ સં. ૧૭૧૭ થી સં. ૧૭૬૩ સુધી તો નિશ્ચિત જ છે.

આ રાસના કર્તા લાવણ્યચંદ્રજી પાયઃ શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિના સ્વર્ગગમન વખતે ભૂજમાં હાજર હશે, એમ રાસમાંનું હૃદયદ્રાવક વર્ણન વાંચતાં લાગે છે. તેઓ શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિ સાથે ભૂજમાં ચાતુર્માસ રહ્યા હશે.

૧૮ મા સૈકાના ઉત્તરાર્ધમાં તે વખતની પ્રચલિત જૂની ગુજરાતીમાં ૧૦ ઢાળ અને લગભગ ૧૧૩ કડિકા પ્રમાણ આ રાસનો ઉતારો શ્રી અગરચંદ્ર નાહટાએ વર્ષો પહેલાં ઉજ્જૈનના શ્રી ચંદ્રસાગર-

૧. પ્રથમ પ્રમાણ માટે જુઓ: આ અંધમાં અન્યત્ર પ્રકાશિત ‘શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિ સ્તુતિ.’



શ્રી આચ્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ

સૂરિ જ્ઞાન ભંડારના સંગ્રહની પ્રત પરથી કરેલો શ્રી નાહટાના અનુમાન મુજબ આ રાસની બીજી પ્રત કલકત્તાના એક સંગ્રહમાં પણ છે, પણ દુઃખની એ વાત છે કે, ‘શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિ નિર્વાણ રાસ’ની ન તો મૂળ પ્રતો મળી છે કે ન આ કૃતિ અજે માહિતી મળી છે.

આ રાસની અન્ય પ્રતો મળે તો શુદ્ધ પાઠ તૈયાર કરી શકાય. આમ છતાં, આ રાસ પરથી કરેલી કેટલીક વિગતોની સંક્ષિપ્ત તારવણી આ પ્રમાણે છે :

પ્રારંભમાં, કવિશ્રીએ ‘‘ભૂજ (કચ્છ)ના શ્રી ચિંતામણિ પાર્શ્વનાથનં મગ્દ્દ રૂપે યાદ કરે શ્રી ધર્મમૂર્તિસૂરિના પદ્મધર કલ્યાણસાગરસૂરિનું શુભ નિર્વાણરાસ રચું છું.’’ તેમ જણાવેલ છે. લોલાડાના શ્રીમાલો નાનિંગ કોઠારીનાં પત્ની નામિલદેની કુક્ષિયાં સં. ૧૬૩૩ વૈ. સુ. ૬ ના કોડનકુમારનો જન્મ થયેલો. પહેલી ઢાળમાં કોડનકુમારની દીક્ષા પછીની વિગતો આ પ્રમાણે છે : શ્રી ધર્મમૂર્તિસૂરિ પાસે કોડનકુમારે ૧૬૪૨ માં દીક્ષા લીધી. બાલમુનિ શ્રી કલ્યાણસાગરજી વિદ્યાવંત, વિવેકા અને બુદ્ધિશાળી હતા. બાળ છતાં સંવેગી વૈરાગી હતા. તેમને દેહ સુકોમળ તેમ જ સુવર્ણ જેવો તેજસ્વી હતા.

સં. ૧૬૪૯ માં તેમને આચાર્યપદ અપાયેલ મહેતા ગોવિંદજીએ આડંબરપૂર્વક મહોત્સવ કરેલો. શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિ વીસ વર્ષની યુવાન વયમાં જ ‘યુગપ્રધાન,’ ‘ભદ્રારક’ જેવા માનવંતા બિરુદોથી પ્રશંસાતઃ હતા. તેમણે વસુધા પર વિચરી અનેક જિનમંદિરોની પ્રતિષ્ઠા કરાવી. અનેક રાજ્યોને પ્રતિબોધ્યા. તેમના ઉપદેશથી શત્રુજ્યાદિ તીર્થોના સંઘો નીકળ્યા હતા.

તેઓએ શિષ્યોને ઉપાધ્યાય, વેણારીસ (વાચનાચાર્ય) ઇત્યાદિ પદો આપી ગચ્છની શાભા વધારી હતી. તેઓએ અનેકને લઘુ અને વડી દીક્ષાઓ આપી હતી. અનેકને પ્રતધારી શ્રાવકો બનાવ્યા હતા, તથા અનેકોને આલોચના આપી ભવસમુદ્રથી તાર્યા હતા. તેમનાં દર્શનથી પ્રવેતાંજરો તેમ જ દિગંબરો પણ સંતોષ પામતા હતા. ખંભાતમાં મુનિ શ્રી અમરસાગરજીને સૂરિપદથી અલંકૃત કરેલા. અમરસાગર સૂરિના પદ-મહોત્સવમાં અબહારના દોશી લહુજીએ ઘણું ધન ખરચેલું. ત્યાંથી તેઓ દીવચંદરે ચોમાસું રહ્યા. ચોમાસા બાદ ભૂજ સંઘના તથા રાજના આગ્રહથી અને આદરથી ઘણા સંધુઓ સાથે તેઓ કચ્છ પધાર્યા. રાજ અને સંઘે ભાવપૂર્વક ભવ્ય સમૈયું કરેલું અને નગરમાં પધરાવ્યા. આગ્રહપૂર્વક બીજા વર્ષે પણ તેડાવ્યા અને ઘણા સંઘે દર્શનાર્થે આવ્યા, તેમ જ ઉદારતાપૂર્વક મહોત્સવો આદિમાં ઘણું ધન ખર્ચ્યું. કવિ કહે છે કે, ‘પર્યુષણ પર્વ’ પણ ખૂબ જ આરાધનાપૂર્વક પસાર થયા. પણ, આસો સુદ તેરસના જે હકીકત બની તે શોક તજીને સાંભળ્યા. જેમના વચને ચંદ્ર કિરણો રૂપે જગમાં ગાતો હતો, એવા શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિએ સંઘને પોતાની પાસે તેડાવ્યો. પ્રથમ પોતાના પદ્મધર સમેત મુનિઓને શીખ આપી : ‘વત્સ ! દરેક મુનિઓ પર સરખો દષ્ટિ રાખજો. વચનથી પણ ઇર્ષને દુભવશો નહિ. તેથી ગચ્છ ખૂબ જ સારી રીતે ચાલશે. તુચ્છ વચનો સાંભળાવે તો પણ મનમાં ઉપશમ ધરજો દરેક કામ વિચારીને કરજો. શુભ કાર્યોમાં નિર્ભય અને ટેકવાળા હોજો. હે મુનિઓ ! તમે યુરુઓની આજ્ઞામાં રહેજો. પંચાચાર સારી રીતે પાળજો. હે સંઘ ! તમે સૌ અગ્રોધ રીતે જિન ધર્મને માનજો. હમણાં જેમ આજ્ઞા માનો છો, તેમ સાધુઓને માનશો, તો શાસનશાભા વધશે.’

સૂરિજીની ઉપરોક્ત શીખ બધા સાંભળી રહ્યા હતા. બધાનાં મનમાં થયું કે, આજે યુરુકેવ કેમ બધાને સાથે સમજાવે છે ? શ્રી સંઘે પ્રશ્ન પૂછતાં યુરુએ કહ્યું : ‘આજે અંતરકૂરણના જ્ઞાનથી તેમ જ



[૪૯૮] સ્વપ્ન જોયેલું છે, તે અનુસાર મારું આયુષ્ય પૂર્ણ થવાનું છે; જોથી મને અનશન કરવાની ભાવના થઈ છે, નિર્મળ હૃદયે આરાધના કરવાપૂર્વક હવે આત્માનું કામ સાધવું જરૂરી છે.'

ગુરુદેવના મુખથી ગુરુદેવનાં મૃત્યુ અને અનશનની વાત સાંભળી સૌને વજ્રપાત જેવું દુઃખ લાગ્યું. આંખમાં આંસુ લાવી સૌ એમ કહેવા લાગ્યા : 'હે શાસનના નાયક મુનિ ! હે જગત્પુરુ ! આપ તો સાવધાન જ છો. જ્ઞાનના બળથી ગાજતા આપ દેશ-દેશાવરમાં વિચરી મોક્ષનો શુભ માર્ગ દેખાડો છો. અનેક સ્થળોના આવકો ઉત્કંઠિત થઈ વિચારે છે કે, ઘણા દિવસે ગરબનાયક ગુરુવરનાં દર્શન કરીશું. આપ આવા સમયે દેહ ન છોડો. આપના મૃત્યુના સમાચારથી પરિવાર પણ દુઃખ પામે છે' ત્યારે સૂરિજી કહે છે : 'આ સમયે આરાધના જ કરવા યોગ્ય છે.'

રાસકાર કવિએ અહીં આરાધના અંગે સુંદર વર્ણન આપ્યું છે. જીવના પદઉ ભેદોનું વિગતવાર વર્ણન આપવા સાથે તેઓએ ત્રિકાલમાં થયેલ વિરાધના અંગે ક્ષમાપના, ચાર શરણાં, અઢાર પાપસ્થાનકોની ગહાં વચ્ચેને પણ વિસ્તારથી કાવ્ય રૂપે વણી લીધેલ છે.

શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિએ આ રીતે સર્વ જીવો સાથે ક્ષમાપના કરી, ચાર શરણાં સ્વીકાર્યાં. મસ્તક નમાવી સાચા હૃદયે શદ્યશુદ્ધિ કરી. અઢાર પાપસ્થાનકોની નિંદા કરી. મન, વચન અને કાયાથી ચારે આઢાર તજ્યા. દેહ-વસ્તિ-ઉપધિ અને પરિવારને વોસિરાવ્યા. શ્રી સંઘના મુખથી નવકાર ગણવા-પૂર્વક અણુસણુનો સ્વીકાર કર્યો.

'મારું કોઈ નથી, હું કોઈનો નથી. એક ધર્મ જ સાચો મિત્ર છે.' ચાર શરણાં સ્વીકારીને ખાર ભાવના ભાવતાં શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિએ સુતે સુતે લોકાત્રલાગ સિદ્ધશિલા પર ચિત્ત સ્થિર કર્યું. આ દસ્ય જોઈ ધીર એવા મુનિએ પણ કાયર થયા. એક ઘડી મોટી વેળા જેવી ભાસવા લાગી. સૌ વ્યાકુલ થઈને વિલાપ કરવા લાગ્યા.

રાસકારે તે હૃદયદ્રાવક વર્ણન તથા શ્રી અમરસાગરસૂરિના વિલાપ તેમ જ મનની વ્યથાને અક્ષરદેહ આપી સુંદર રીતે પઘમાં ગૂંથી લીધેલ છે. અમરસાગરસૂરિ કહે છે : 'હે મારા પૂજ્ય કલ્યાણ ગુરુ ! હે કરુણાનિધિ ! હે નાથ ! સ્નેહથી અમારી સામે તો જુઓ ! અમને કાં તરછોડો છો ? હે નાથ ! મારી અરજ તો સાંભળો ! આપ નિષ્કુર કેમ થાઓ છો ? આપ હસતે મુખડે અમને જોતા અને હાથમાં પાહું લઈ અમને વાચના આપતા ને આજે નેહ કેમ નથી ધારણ કરતા ! હે ગરબધર ! હે સૂરોશ્વર ! મારી એક જીભડીથી આપના ગુણોનું વર્ણન કેમ કરી શકું ? હે સંતવત્સલ ! હે મુનિપાલ ! તમારા અજબ દેહારથી આપું જગ મોહ્યું છે. લાંબા કાળ સુધી છત્રની જેમ અમારા ઉપર નાયક તરીકે રહો ! હા યોગીશ્વર ! હા નિર્દામ્બી ! મારી વિનંતિ સાંભળી મુખથી આપ ખોલો તો સહી.....'

અંતે શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિ સ્વસ્થ ચિત્તે સમાધિમય બની શ્રી જિનભગવંતનું ધ્યાન ધરતા વિજ્ય મુહૂર્તે સર્ગવાસ પામ્યા.

આ વાત સાંભળી ચોમેર સૌ શોકાતુર થયા. અંતિમ સંસ્કારક્રિયા કરવા ડુદન/વિલાપ કરતા ભક્તો માંડવીની તૈયારી કરવા લાગ્યા. આ બાજુ ભક્તો સોના-ચાંદીની મુદ્રાઓથી કે ચંદન-કેસરના વિલેપનથી ગુરુનાં નવ અંગોની પૂજા કરવા લાગ્યા. દેવવિમાન જેવી મોટી અને ભવ્ય માંડવી (શિખિકા)



તૈયાર કરી. પછી તેમાં ગુરુના શરીરને પધરાવ્યો. વાજિત્ર-નિશાન વાગવા લાગ્યાં. અગર/ધૂપ ઉવેખ્યાં. ગુરુના નામે દાન આપવા માંડ્યાં. કેટલાક અખીલ અને મહોરો ઉઝાળવા લાગ્યા. આ વખતે રાજકુમાર-મહાજન સૌ રડવા લાગ્યા. ચાલતાં ચાલતાં અગ્નિ સંસ્કાર સ્થળે આવ્યા, અને ચંદનનાં લાકડાં પર ગુરુની માંડવી ગોઠવી, અગ્નિસંસ્કાર કર્યો. યાદ, પવિત્ર થઈ અર્થાત્ સ્નાન કરી દેરે આવ્યા. મીઠાઈ ગુરુ પાસે ઉપદેશ સાંભળી સૌ સૂરિના ગુણોને યાદ કરવા લાગ્યા. કવિ કહે છે :

‘ટાંધ્યા તે કિમ વિસરઈ રે, દઈ ગયા દિલ દાહ.’

આગળ કવિ કહે છે : ‘સં. ૧૭૧૭ ના આસો સુદ ૧૩, ગુરુવારના ગુરુ સ્વર્ગે ગયા.’

ગુરુનાં વિરહદુઃખને કવિ વર્ણવે છે : ‘સમય સમય સાજણ્ય તણો રે, સાલઈ વિરહ સદીવ...’

કવિ કહે છે : ‘વારંવાર (સદૈવ) પ્રિય ગુરુવરનો વિરહ સાલે છે.’ ગુરુના ગુણો કવિ કોઈ રીતે ભૂલી શકે તેમ નથી. ગુણવર્ણન કરતાં કરતાં કહે છે : ‘સ્વર્ગવાસના આગલે દિવસે તો ગુરુ હસતા-મલકતા હતા, હિતભયાં લોચનોથી જોતા હતા. કોઈને તુંકારથી બોલાવતા નહિ. તુચ્છ વચન ન બોલતાં ભલી શિષ્યામણો આપતા. સુંદર આચારો શીખવતા. દિવસમાં દશ વાર અનેક ગ્રંથો લખાવતા હતા અર્થાત્ વાચના આપતા.’

અહીં રાસ અશુદ્ધ લાગે છે. કેટલીક વિગતો ધરાધર સમજાતી નથી. ‘સ્વર્ગવાસના સમાચાર સાંભળી રાજ (ભૂરમણ) અલૂવાણે (ખૂદલે) પગે દોડી આવ્યા અને ગુરુના ગુણોને યાદ કરવા લાગ્યા.’ અહીં રાસમાં જૂની કચ્છી બોલીના શબ્દો લાગે છે. અમરસાગરસૂરિને રાજ કહે છે : ‘હે ગુરુ ! હલ્યો વ્યો...પીર...વડો પીર !’

અંતમાં કવિ કહે છે : ‘અગ્નિ સંસ્કાર સ્થળે ધુમ્મટ નીચે સ્થંભ-શુભ રચી, તેમાં ગુરુનાં પગલાં સ્થાપવામાં આવ્યાં, ભૂજનગરમાં તે શુભ અને રાસ જ્યાં લગી સૂર્ય છે, ત્યાં લગી રિથર રહો.’

છેલ્લે, રાસકારે પોતાના ગુરુનો પરિચય આપી ‘આ રાસ સહુ જન વિમલ ભાવે દિલમાં સદ્ભજ્ને અને રાસ સાંભળી સુખ પામજ્ને’ એવી શુભ ભાવના વ્યક્ત કરેલી છે.

આ રાસમાં ઠીક ઠીક અશુદ્ધિઓ લાગે છે. તેમ જ પ્રત લખતાં વચ્ચે કોઈ ઢાળ રહી ગઈ હોય યા આગળ પાછળ લખાઈ ગઈ હોય એમ લાગે છે. આ રાસની અન્ય પ્રતિઓ શોધવી ખૂબ જ જરૂરી છે. શ્રી કલ્યાણસાગર સૂરિ સં. ૧૭૧૭, આસો સુદ ૧૩, ગુરુવારના કાળધર્મ પામ્યા. આ હકીકતમાં હવે કોઈ શંકાને સ્થાન નથી. અન્ય પ્રમાણે મુજબ કલ્યાણસાગરસૂરિની સ્વર્ગવાસ સંવત ૧૭૧૮ પ્રચલિત છે. આનું સમાધાન પણ સરળ છે. કારણ કે, કચ્છમાં અષાઠ સુદ ર થી નવું વરસ શરૂ થાય છે. સં. ૧૭૧૮ ના આસો સુદ ૧૩ ના શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિ કાળધર્મ પામ્યા, ત્યારે ખીજે ગુજરાતમાં સં. ૧૭૧૭ જ પ્રચલિત હતી. અંતમાં, આ રાસકાર કવિએ જ રચેલા ‘શ્રી વોરવ શાનુકમ’માં તેમણે પૂ. દાદાશ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિની વિશેષતા આ રીતે ખતાવી છે :

તૈઃ સિદ્ધાઃ સ્વીયપટે વર વિનયક્ષુષઃ શાસ્ત્રસારાર્થ વિજ્ઞાઃ ।

લાલાલ્ય પ્રૌઢ મોજ પ્રમૃતિ નરપતિત્રીત વન્ધ્યાંદ્રીપદ્માઃ ॥

જાતા યદ્ધર્મવાળ્યા પ્રતિપુરમમિતા સંઘ વૈવ્યપ્રતિષ્ઠા ।

તે કલ્યાણાદિવસૂરીશ્વર ગણગુરવો જાજિરે ધૈર્ય ધુર્યાઃ ॥

શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ



શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિ નિર્વાણુ રાસ
(મૂળ)

પ્રણમું પારસનાથ પ્રભુ, બુજમંડણ ભગવંત; ૧
ચિંતામણિ ચિંતાહરણ. આપઈ શિક્ષિ અનંત.
ધર્મમૂર્તિ પટ્ટોધર, ભવિકમહિત જગિ ભાણ; ૨
કલ્યાણસાગરસૂરિ (કૃત) કેરઉ, નિરમું શુભ નિર્વાણ.
પુર લોલાહઈ પરગડા, સિરિમાલી શિણગાર;
નાનિંગ કોડારી નિપુણ, નામલદે તસુ નારિ. ૩
સોલ તેતીસ (૧૬૩૩) વૈશાખ સુદિ, તિથિ છક્ટિ તિહુયણસાર;
કુલમંડણ કોહણકુમર, જયો જગદાધાર. ૪
વધયો વપતવલી વિદુષ, ભલ વિદ્યા ભણણહાર;
કાંઈક સંધેપિઈ કહું, અથ સંજમ અધિકાર. ૫

પહેલી ઢાળ

(રાગ : મારઝડી/સાધ સોભાગી વિધિપક્ષ ગણધરુજ્યે)

વિધિપક્ષ ગચ્છપતિ ભાવઈ વાંદઈજી, કલ્યાણસાગર સૂરીશ;
સોલ બઈતાલઈ(૧૬૪૨) સંયમ લઈ થયાજી, ધર્મમૂર્તિ ગુરુ સીસ. વિધિ૦ ૧
વિદ્યાવંતા વિવેકી બુદ્ધિ નિધિજી, કનક વરણ મુદુ દેહ;
સંવેગી પક્ષ લાગિ જણિનઈજી, સોભાગી ગુણ ગેહ. વિધિ૦ ૨
સોલઉગણ પંચાસઈ (૧૬૪૯) શુભ દિનિઈજી, આચાર્ય પદ દીધ;
મહિતઈ ગોવિંદ અતિ આડંબરજી, તેહ મહોત્સવ કીધ. વિધિ૦ ૩
વીસ વરસ યુવરાજપણા રાણઈજી, ઈણિ ગુરિ લાહો લીધ;
યુગપ્રધાન ભટ્ટારક ગણધણીજી, હુઆ તિ દનું પ્રસિદ્ધ. વિધિ૦ ૪
પિણ સાધુ તણઈ પરિવારઈ પરવરચાજી, વસુધા કરઈ વિહાર;
દઈ શુદ્ધ ધરમની દેશનાજી, કરવા પર ઉપગાર. વિધિ૦ ૫
પ્રતિષ્ઠા અતિ બહુત જણાંદનીજી, હુઈ જસ ઉપદેશ;
પ્રતિબોધ્યા બલવંત ધણા ગુરઈજી, દેસાધીસ નરેશ. વિધિ૦ ૬
શેત્રુંજદિક તીરથના ધણાજી, સંધ હુઆ જસ વાણિ;
જગ કરી તિણિ સાથઈ શુભમનિજી, સંચિ સુકૃત પાણિ. વિધિ૦ ૭



ઉપાધ્યાય વણારિસ પદ દીઆજી, પંડિત મંડિત ગચ્છ;
 ક્રીધઉ લધુ વડ દિખ્યા સાધુનઈજી, દેઈ ક્રીધા સ્વચ્છ. વિધિ૦ ૮
 ચઉથું વ્રત બાર નિયમ તણાજી, શ્રાવકનિ ઉચાર;
 કરાવ્યા આલોયણા દઈનઈજી, ભતાર્યા ભવપાર. વિધિ૦ ૯
 શ્વેતાંબર દિગંબર દરસણીજી, સંતોષ્યા સવિ તેહ;
 વાદ કરી બહુ વાદી જીતીઆજી, મેટી મન સંદેહ. વિધિ૦ ૧૦
 ઈણિ પરિ ઉદિત વિહારતાજી, કરતા ઉત્તમ કામ;
 અમરસાગરસૂરિંદ પંભાઈતિઈજી, આપ્યા બહુ ગુણ ધામ. વિધિ૦ ૧૧
 શ્રીપદ મહોછવ ક્રીધ અઝાઉરઈજી, દોસી લહુજી ઉલ્હાસિ;
 પરિઘલ ધન પરચી પધરાવીઆજી, દીવબિંદરિ ચઉમાસિ. વિધિ૦ ૧૨

(૬૬)

કરી ચઉમાસી તિહાં કણિ, પૂરણ દિલ પ્રસન્ના;
 તેડાવઈ ભુજથી તેહવઈ, મેલ્લઈ મિલિ મહાજન. ૧
 સંઘ તણઉ આદર સબલ, રાઉત માચી રંગિ;
 પેખી કછિ (કચ્છ) પધાર્યા, સાધુ બલા લેઈ સંગિ. ૨
 સામઈયા વહી સહુ, રાઉત સંઘ ધરિ રાગ;
 (વડ હથ?) ધન બહુ વાવરઈ, લહી ઈસઉ શુભ લાગ. ૩
 વલિ રાખઈ બીજઈ વરસિ, આગ્રહ કરી અપાર;
 ઘણા સંઘ તેડાવીઆ ધરે, ઉછવ કરઈ ઉદાર. ૪
 પરવ પરનૂસણ શુભ પરિ, આરાધઈ અરોગ;
 આગલિ વાત આસુ તણી, સાંભલયો તજી સોગ. ૫

બીજી ઢાળ

(વિસારી મુત્ર વાહક-એ ઢાળ)

ચંદ કિરણ થઈ...જગગાહઈ રે, જસુ જસ વડ જંધ;
 તિણિ ગુરઈ સુદિ તેરસિ દિનિ, તેડાવી રે નિજપાસઈ સંઘ. ૧
 સુલલિત વચને શીખ દઈ, અતિ મીઠી રે જિમ સાકર દ્રાખ;
 પટોધર મુનિ સંઘની, સુભ ઉઠા રે દેખાડી લાખસુ. ૨
 સરખી મીટ (?) સાધુ નઈ, રાખેયો રે નિજ રાગી વછ;
 ક્યને પણિ મત દહવઉ, જિમ ચાલઈ રે સુપરિ એ ગછ. ૩

શ્રી આર્ય કથ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ



નુછ વચન સુણિ કેહના, મતવાડો રે ચટકો મુનિરાજ;
 ઉપશમ ધીરજ આદરે, સમતાઈં રે સીજઈં સવિ કાજ. ૪
 કરિયો કામ વિચારિનઈં, પૂઝી નઈં રે ભલા પંચ પટ્ટીક;
 ટેક ગ્રહી નિરવહ્યો, શુભકામિ રે હોયો નિરભીક. ૫
 દંડ નીતિ અવધારયો, દેયો રે ને (જો)ઈં આદેસ;
 સાર કરે ગ...ણની, ઈણિ વાતઈં રે હુયો અતિ પેસ. ૬
 પોતાના કુણ પારકા, સહુ કોનિ રે કરયો મનોહાર;
 સુત સમ્રલાં અવગાહ્યો, આરાધ રે વ્રત નિરતિચાર. ૭
 સુગુણ રચણ ભંડાર છઈં, જાણેયો રે એ સંઘ અમૂલ;
 કહઈંસી નતિ ને માનયો, પોતાના રે કરયો અનુકૂલ. ૮
 ગીતારથ રિષી સાંભલો, સિરિ વહ્યો રે એ ગુરુની આણી;
 પંચાચારઈં ચાલીયો, વલી કરયો રે સંઘ વાંણિ પ્રમાણ. ૯
 સંઘ સુણો ભારી ધમી, પાલેયો રે જિન ધરમ અબાધ;
 નિજ પપ્પ સોભ વધારયો, માનો છઉ રે નિમ માનેયો સાધુ. ૧૦
 અવગુણ દેખી સાધુનો, ઢાંકેયો રે.....થાયો ગંભિર;
 મત લોપઉ રહ રીતિરેષા યોગે, ઉપગારિઉ રે હોયો ધર ધીર. ૧૧

(હુહા)

કહઉ પૂજ્યસું સહુ કહઈં, ચલિત ચિત્ત ગાહિયોજ;
 સીધ સર્વનિ સામઠિ, આપઉ કિણિ આલોજ. ૧
 વદઈં સુગુરુ મિઈં ગુરુવચન, અંગતણઈં અહિનાણિ;
 આજ આયુ નઉ આસિરઉ, પેખ્યો સુપત પ્રમાણિ. ૨
 નિણિ કારણિ અણસણ નણી, હુઈં છઈં મુજ હામ;
 અમલ દિલઈં આરાધિ નઈં, કરસ્યું આતમ કામ. ૩

ત્રીજી ઢાળ

(સગ . સુણિ રે વાહ્યા-એ ઢાળ)

ગુરુના મુખથી એહવી, વાંણિ સુણિ જમ કાંનિ;
 વજ્રપાત સરિખા લગી રે, જોહૂથી અમિય સમાનિ રે. સા૦ ૧
 સાહિબ સાંભલોઉ મન છોડઉ ઈણિ વાર રે;
 વચને એહવે પામઈં,.....દુઃખ પરિવાર રે. સા૦ ૨



ત્રીસ અકરમ કરમ પન્નર ધરા રે, અંતરદીપ છપન્નિ;
 એ બિમણા સમુછમ એતલા રે, તિણ સઉ નઈ એ તિન્નિ. પરમ૦ ૪
 ભવનપતિ દસ, વિંતર સોલબિઈ, પરમાધામી નામ;
 પનર દસ તિરિજંભક, જોનિખી રે, ત્રિણિ કલબેષીયા ઠામ. પરમ૦ ૫
 બાર કલપવાસી લોકાંતિકા રે, નવવલિ તિમ ગ્રેવેક;
 ગ્રેવેક પંચ અનુત્તર તે બિમણા, ગન્યઈ રે અઠાણું સો એક. પરમ૦ ૬
 સાને નરક ચઉદસ નારિકા રે, એ સંસારી જીવ;
 પંચસઈ ત્રઈસઈ એમલ યાદિ, કલઈ રે દસહિ પડાવી રીવ. પરમ૦ ૭
 રાગદ્વેષઈ મનવચ કાયસ્યું રે, અનુમતિ કરણ આદેસ;
 અનરથ દંડઈ અરથઈ જો હણયા રે, કરિ નઈ મઈલી લેસ. પરમ૦ ૮
 ગત નિંદું હાલરિને સંવડું રે, અનાગત પંચપાણુ;
 અરિહંત સિદ્ધ સુસાધુ સુરગુરા રે, અંતિમ સાષિ પ્રમાણ. પરમ૦ ૯
 લાપ છનીસ સહસ અડચાલસ્યું, સઉંબઈનદ ચાલીસ;
 મિચ્છા દુક્કડ ઘુંઉની સચ દીલઈ રે, પામું નામી શીસ. પરમ૦ ૧૦
 સમકિત પંચાચાર મહાવ્રતઈ રે, દૂષણ લાગો કોઈ;
 જિન તથા પરુષણા રે, પ્રમાદ સેવ્યઉ હોઈ. પરમ૦ ૧૧
 પાણિ અપાર અઢાર અનાદિજી રે, સંચી મુકયાં પાપ;
 તે નિંદું ગિરહું પ્રભુ આગલઈ રે, સિરિ ધાડું જિન છાપ. પરમ૦ ૧૨
 ત્રિવિધઈ ચાર આહાર તજઈ કરઈ રે, અણસણ નઉ ઉચાર;
 ગણિઈ નવકાર સંઘ મુષઈ વસિ રઈ રે, દેહ ઉપધિ પરિવાર. પરમ૦ ૧૩
 કોઈ નહીં મુજ, હું કેલનો રે, ધરમ સખાઈ ધારિ;
 ચાર શરણ પડિવજઈ ભાવના રે, ભાવ બાર પ્રકાર. પરમ૦ ૧૪

(૬૬)

સૂતા ધિર વંદ્ય સા...રઈ, લોક અગ્ર લયલાય;
 ઈણિ અવસરિ મન મુનિ તણા, ધિર પણિ કાયર થાય. ૧
 ઘડી માંહી વેલા ઘણી, નિજ જીભઈ લેઈ નામ;
 વપુ કારિ બોલાવના, ગુરતે ચાલઈ ગાંમિ. ૨
 કિણિહી સાષઈ નવિ કરઈ, આલોકણ આલાપ;
 આ સંગાયત આવટઈ, વ્યાકુલ કરઈ વિલાપ. ૩



શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગોત્ર સ્મૃતિ ગ્રંથ

પાંચમી ઢાળ

(સસણિ/સગ : બોલમો દેવો સંજ્ઞ પુત્ર-એ ઢાળ)

- પટ્ટોધર ઈમ અમરસૂરીંદ, ગુરુ ગુણ ભાષઈજી;
ધરમ સનેહ વતી જલધાર, આપઈ.....ઈજી.
મેરે પૂજ્ય કલ્યાણજી કરૂણા કીજઈજી. ૧
- કરૂણા કીજઈ કરૂણા નાથ! આંધિ હું ધાડોજી,
નેહઈં સામ્હઈ જોઈ નાથ! કાં હિત છંડોજી,
મેરી અરજ સુણઈ, નિહુર કાં હુઆજી. ૨
- હસિ હસિ માથઈ ફેરના, હાથ મુખડું જોનાજી,
પાહું લેઈ પોતાનઈ હાથ, વાયના દેનાજી,
તે આજ નેહ ના(જ)હું, આસા ભાણીજી. ૩
- છોડૂ જિમ.....પુજ્યા, જે કર છાંહિજી,
તેત્રી તીરથ સોચઈ પૂજ્ય, રૂમ મન મા(ના) હિજી,
તેરા સાધુ સંભાષઈ, શોકાતુર થકાજી. ૪
- શ્રાવકનિ બોલવઈ પૂજ્ય, હાથ પસારીજી,
ધરમોપદેસ સૂણાવો પૂજ્ય, મૌન્ય નિવારીજી,
તેરા સંધ પોકારઈ, અમો આંગણેજી. ૫
- હા ગછેસર, હા! સૂરીશ! ધરમ પટોધરજી,
હા! મદકલત્રુજ જિમ સોંડી રોહરિ સમદુહરજી,
મેરી એકણિજી ભઈ ગુણ કે તીક..... ૬
- હા! પટૂજવ નિકાય દયાલા, હા! મનિસાગરજી,
હા! દાનેસર, હા! માનેસર! વિઘાસાગરજી,
તેરી કીરતિ ગાઈ પંડિત, ચિહું દિસિજી. ૭
- હા! દુઃકર તપકારક ધીર, હા ગુણ ગ્રાહકજી,
હા! સંત વચ્છલ, હા! મુનિપાલ, ચતુરાં ચાહકજી,
તેરઈ અજબ દીદારઈ, મોહાઈ જગસહુજી. ૮
- છત્ર સરૂપ થકા ચિરકાલ, માથઈ રહસ્યજી,
પણિ ઈણિઈ અવસરિ છોહઈ દેઈ, ઈમ નાથ હસ્યજી;
તેરી એહવી માયા રે, મિં જાણી નઈજી. ૯



રાજકુમાર મહાજન રડઈ રે, આંસૂ ઝરઈ અપાર;
 લેઈ પહુતા થાંનિક લગઈ રે, અગ્નિ સંસ્કાર. સૂ૦ ૭
 ઈંધણ સૂકડિ અગરના રે, સીંચી મધુ ધૃતસાર;
 દેઈ દલિન સૂચિ ધાઈ નઈ રે, આવઈ પાસિ અગર. સૂ૦ ૮
 અધાણા (?) નિહાં આણિનઈ રે, જતિ જુહારઈ દેવ;
 સાધુતણી વિધિ સાચવી રે, આવઈ આલઈ હેવ. સૂ૦ ૯
 દુઃખ હરણો ઉપદેસ દીઈ રે, ગીતારથ ગુણ ગેહ;
 સમરઈ ગુણ સહુ સૂરિના રે, જીવન આતમ જેહ. સૂ૦ ૧૦
 શુભ સહજઈ સંતોષિનિ રે, ચલ્યા લગાઈ ચાહ;
 ટાલ્યા તે કિમ વિસરઈ રે, દઈ ગયા દિલદાહ. સૂ૦ ૧૧

(હુહા)

સત્તર સમ સત્તોત્તરઈ, માસ આસુ મજરિ;
 સુદિ તેરસિ સરગઈ સુખઈ, વસીયા સુગુરુ ગુરુવારિ. ૧
 પણિપરિકર નિત્ય પગ પગઈ, ઝૂરિ ઝંબર ધાઈ;
 નિ કારણ જે દિવસ રિ (રિપુ), સાલઈ નિણિઈ સવાઈ. ૨

સાતમી ઢાળ

(સગ : વૈરાગી થયે)

સમય સમય સાજણ નણો રે, સાલઈ વિરહ સદીવ;
 હે જાણુ...હી ઉંધણુ'...., નિણિસ્થુ' વેધોઉં જીવ રે.
 શ્રીગુરુ સાંભારઈ. ૧
 સસને હી સુખકાર રે, પૂજ્ય કલ્યાણજી;
 જીવન પ્રાણ આધાર રે. શ્રી૦ ૨
 પાવક રૂપ વિયોગની રે, પ્રગટી ધટિ નિણિ જાલ;
 કિમતે બુઝઈ વિણુ સુણઈ, સદ્ગુરુ વચન રસાલ રે. શ્રી૦ ૩
 વીચઈ જેહનઈ તે લહઈ રે, અવર ન જાણઈ ખીડ;
 હરખ દરસણ જેહના રે, તે ખટકઈ નિમ તીર. શ્રી૦ ૪
 હસતા રમતા લોટતા, જે આગલિ દિન રાતિ;
 ભણતા ગુણતા પુછતા રે. નિણિ ગુરુ મુકી તાતિ. શ્રી૦ ૫

શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ



મુદુ વચન બોલાવતા રે, હિત ભરિ લોચન જોઈ;
 તું કારઉ કોઈનિ નહી રે, તુછ વચન કદિ કોઈ રે. શ્રી૦ ૬
 શીષામણ દેતા ભલા રે, શીષવતા આચાર;
 ગ્રંથ અનેક ભણાવતા રે, દિન માંહિ દસ વાર રે. શ્રી૦ ૭
 આડો માડી માંગતી રે, વચ્ચ પરતિહર ભાનિ;
 ના કહી નઈ ન..... ત્રિયોડતા રે, પૂરી કરતાપોનિ. શ્રી૦ ૮
 વધારતા બહુ ભરત બો રે, દિતા નવ નવા થોક;
 કલ્યાણસાગરસૂરિ તે રે, પહુના પ્રભુ પરલોક. શ્રી૦ ૯
 (હુહા)

રાઉત માચી ભૂરમણ, અલૂવાણે પગિ આવિ;
 વાંદી છઈહી તઈ વદઈ, શુભ વચને સમજાવિ. ૧
 હે ગુરુ ષટી હુલ્લયઉ, પીર વડો પીર;
 તઈ તિહિંયઈ કુલિનવડા, વિઠ્ઠા અયઈ ઉવીંશ. ૨
 પાણ અમી પીય દંડા, કદુઈનદ્ર પિજઈ કીંય;
 પ્રાણ ચલઈ પાણિ જઉ, હલઈં થયા સહિં હીય. ૩
 વિદ્વાન રહઈ દયાવડા, કિહિયા.....કાલ;
 આઈં બુજ્જાયા અહે, હિં દૂનીયા યા હાલ. ૪
 ડયઈ ભલા સાઉ ઝિડુષ, સચ્ચઈં છંડો શોક;
 થટ તુંહિય ઈપઈં ધોરિનઉ, થિં ચંગા થોક. ૫
 સૂરીસર મુનિવર સયલ, સોગ નિવારો સાહિ;
 ધૂમર વઈ ધિર થંભ ધિતિ, માંડઈ પગલાં માહિ. ૬
 નામ જપઈ ગુરૂ પગ નમઈ, સફલ હુઈ સુવિહાણ;
 ધૂભ રાસ જસ ધિર રહ્યો, ભૂજે નગરિ જગ ભાણ. ૭

આકાશી ઠાણ

(રાગ : ધન્યાશ્રી/ઈમ શાલિસદ્ર ધન્નો ત્રિપિ)

મંગલમાલા કીર્તિ કલ્પોલા, ગુરુ નામિ રંગશેલાજ;
 કલ્યાણસાગરસૂરિ તાણાં મિ, ગુણ ગાયા મન હાંમિજ.
 મંગલમાલા૦ એ આંકણી.

તસુ પટોધર અધિક વિરાજઈ, બિરૂદ ધણાં જસુ છાજઈજ;
 ભટ્ટારક જિણ સાસણ ચંદા, અમરસાગરસૂરીંદાજ. ૨



શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ

યુગપ્રધાન સકલ ગુણગેહ, જંગમ તીરથ જોડાજી,
 વિચરઉ ભવિક કમલ પ્રતિબોધઉ, રવિ જિમ અધ તિમીર ઉઘઉજી. ૩
 વિધિપક્ષ ગન્ધ વડો વરદાઈ, રંજસુ આદિ બડાઈજી;
 પંડિત ઉત્તમચંદ મુણીંદા, બાંધવ લક્ષ્મીચંદાજી. ૪
 શિષ્ય તેહનઉ લાવન્ય ભાવઈ, ગચ્છેસર ગુણ ગાવઈજી;
 સહુ જન વિમલ દિલઈ સદ્દહો, રાસ સુણી મુષ લહોજી. ૫
 મંગલમાલા ક્રીતિ કલ્લોલા૦

ઈતિ શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિ નિર્વાણ સસ સંપૂર્ણ
 (સંવત ૧૭૧૮ વર્ષે વિશાખ સુત્રી ૩ શુક્રવાર)

[પત્ર ૪. ચંદ્રસાગરસૂરિ જ્ઞાનલંકાર/ઉચ્ચૈન]

ઉપરોક્ત લખાણુ વિદ્વર્ષે શ્રી અગરચંદ નાકટા (ગિજાનેર) પાસેથી તા. ૧૫-૧-૭૯ ના મળેલું છે. તેમણે વર્ષો પહેલાં ઉચ્ચૈનના લંકારમાંથી આ પ્રત મેળવેલી. તેમણે મોકલેલાં પાનાં છૂર્કાં હતાં. લખાણુ પણ અશુદ્ધ હતું. આ પ્રત પરથી યથાશક્ય ઉતારો કરી અહીં આપેલ છે.

લિખિત ગોરેગાંવ (મુંબઈ) અચલગચ્છ જ્ઞેન ઉપાશ્રયે સં. ૨૦૩૫, પોષ વદ ૩૦ શનિવાસરે.
 મુનિ કલાપ્રભસાગરેણ.





શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિની પ્રાચીન ઐતિહાસિક સ્તુતિ

કર્તા : શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિ શિષ્ય / અજ્ઞાત
સંપાદક : સુનિ શ્રી કલાપ્રભસાગરજી

[શ્રી લા. દ. સં. વિદ્યામંદિર (અમદાવાદ)ના સંગ્રહમાંથી શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિની પ્રાચીન સ્તુતિની પ્રસ્તુત હસ્તલિખિત પ્રત સં. ૨૦૩૩ માં બાડમેરના ચાતુર્માસ દરમિયાન પ્રાપ્ત થયેલી. આ ઐતિહાસિક સ્તુતિમાં શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિના જીવનની વિશ્વાસપાત્ર હકીકતો પ્રાપ્ત થાય છે. શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિના પાટમહોત્સવ દરમિયાન તેમના અજ્ઞાત શિષ્ય દ્વારા રચાયેલી આ સ્તુતિ અચલગમ્બીય નવમા સ્મરણની ઢબે (રાગમાં) બોલતાં સુમધુર અને ગ્રેષ્ણ લાગે છે. આ વિરલ કૃતિ પ્રાપ્ત થતાં શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિ જેવા પ્રતિભાસંપન્ન પૂ. દાદા ગુરુદેવશ્રીની જન્મ/દીક્ષાતિથિ અંગેના મતાંતરોનો હવે અંત આવે છે. પ્રગટ થતી આ કૃતિમાં શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિની જન્મતિથિ વૈશાખ સુદ ૬, દીક્ષાતિથિ ફાગણ સુદ ૬, શનિવાર અને સૂરિપદતિથિ મહા સુદ ૬, રવિવાર પ્રાપ્ત થાય છે. સદ્ભાગ્યે, આવીજ એક વિરલ કૃતિ 'શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિ નિર્વાણ રાસ' પણ પ્રાપ્ત થયેલી છે. તે પણ આ જ ગ્રંથમાં આની આગળના લેખમાં પ્રથમવાર પ્રકાશિત થયેલી છે. તેમાં શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિની જન્મતિથિ વૈશાખ સુદ ૬ નું એક વધુ પ્રમાણ પ્રાપ્ત થાય છે. આ નિર્વાણ રાસમાં સ્વર્ગતિથિ આસો સુદ ૧૩, ગુરુવાર પ્રાપ્ત થાય છે. પૂ. દાદાશ્રી ગૌતમસાગરસૂરીશ્વરજી મ. સા. ને અનુસંધાનાત્મક પટ્ટાવલિઓ પ્રાપ્ત થયેલી, જેની સં. ૧૮૬૩ માં લખાયેલી પ્રાચીન પ્રત પ્રાપ્ત થાય છે. (તેના અંતિમ પત્રનો ફોટો આ ગ્રંથમાં અપાયેલો છે.) અનેક જ્ઞાનભંડારો-દ્વારક પૂ. દાદાશ્રી ગૌતમસાગરસૂરિજી મ. સાહેબે સં. ૧૮૬૩ માં લખાયેલી પટ્ટાવલિની તે પ્રત ૩. ૫૦ માં જ્ઞાનગરના પં. શ્રી હીરાલાલ હંસરાજ લાલન પાસેથી લીધેલી એવા ઉલ્લેખ પણ તે પ્રતના અંતમાં સ્પષ્ટ છે. આથી એ નક્કી થાય છે કે, પૂ. દાદાશ્રી ગૌતમસાગરસૂરીશ્વરજી મ. સાહેબે સં. ૧૮૬૩ ની ઉક્ત પટ્ટાવલિની પ્રતો પરથી જ બીજી નકલો લખાવેલી. તે વખતે આવા વિશેષ ઐતિહાસિક રાસ-કાવ્યો પ્રાપ્ત ન થતાં પટ્ટાવલિની કેટલીક હકીકતો પર વિચારણા ન થયેલી હોય એ સહજ છે. સં. ૧૮૬૩ માં લખાયેલી પટ્ટાવલિની કેટલીક વાતો સંશોધન માગી લે એ ચોક્કસ છે. આ પટ્ટાવલિ ઉપરથી જ બીજી પ્રતો લખાઈ અને તેનું ભાષાંતર તથા પૂ. કલ્યાણસાગરસૂરિજીની પૂજાઓ પછીથી રચાઈને પ્રકાશિત થયેલ છે. શ્રી ઉદયસાગરસૂરિ રાસ પણ આ પટ્ટાવલિ પ્રકારનો છે. આમાં રચના વખતે પ્રાપ્ત થયેલ ભ્રાંત ઉલ્લેખો કે લાહિયાની અશુદ્ધિ પણ જવાબદાર હોઈ શકે છે. આમ તો શ્રી ઉદયસાગરસૂરિ પોતે શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિ પછીના ત્રીજા એટલે કે શ્રી અમરસાગરસૂરિના પટ્ટધર શ્રી વિદ્યાસાગરસૂરિના પટ્ટધર છે. પણ તે વખતે રજકીય પરિસ્થિતિ અને ભ્રમણામાં ભરપુર શિથિલતાને કારણે ગ્રંથભંડારો અસલામત હતા, એ પણ માની શકાય એવી હકીકત છે. પ્રાચીન જ્ઞાનભંડારોમાં તપાસ કરતાં હજી પણ ધણાં ઐતિહાસિક પ્રમાણો પ્રાપ્ત થવા સંભવ છે. 'શ્રી અચલગમ્બીય દિગ્દર્શન' માં શ્રી પાર્શ્વે ઉપરોક્ત હકીકતો અંગે ઠીકઠીક ઉદાહરણ કરેલ છે. તેમણે '...નામે ચડેલી પટ્ટાવલિ' શબ્દ અનેકવાર યોગ્યેલ છે. પ્રસ્તુત કૃતિ પણ તેમણે તેમાં આપી છે. તેમાં ૧૨ કડીઓ નોંધી છે. હકીકતમાં છેલ્લી બે કડીકા એક



જ છે અને તે કળશ રૂપે છે. મને પ્રાપ્ત થયેલી પ્રત પ્રાયઃ શુદ્ધ છે, તેમ જ સારી સ્થિતિમાં છે. તે ૨૬ x ૧૧ સે. મી. લાંબી પહેાળી છે. પત્ર બે (૨) છે. પહેલા પત્રની પંદર લીટીમાં પ્રત્યેક લીટીમાં ૪૭ જોટલા અક્ષરો છે. બીજા પત્રમાં દશ પંકિતઓ છે.

સં. ૨૦૩૩, કા. વ. ૩૦, રવિવાર ખાડમેરમાં પ્રસ્તુત સ્તુતિ અક્ષરશઃ ઉતારી લીધી છે. પ્રાકૃત/મિશ્ર જૂની શુશ્રાતી પદ્ધતી આ કૃતિ ઇતિહાસ સંશોધકો માટે મહત્વની બની રહેશે. — સંપાદક]

શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિ ગુરુ રતુતિ

સયલ સુલદાયગં કુસલવર મંદિર, પણમીય ખાસસિરી ગઠડીય જિણવરં;
 થુણિસિ સુસાહુ વિદિપખ ગણગણધર, સૂરિ સિરિ તિલક કલ્યાણસાયર ગુંરુ. ૧
 દેસ વઢિયારઈ લોલપાટગપુરે વિવિલ વિવહારીય દાણ ગુણ સુહ કરે;
 તન્થ સિરિવંસિં નાનિંગ કુલ દિણયરો, સતીય સિરિ નારિ નામલદેવિ ઉપરિધરો. ૨
 પુત્ત જ્યમિય તાય સંતુટ્ઠથ સોલ તેનીસ વિસાહ સુદિ છઠ્ઠમે;
 વઢ્યે ચંદ પરિ નામ કોડણવરો, સવ્વ સલક્રખણ રૂવ પુરંદરો. ૩
 સોલ બાયાલહ ફગુણિ આદિરી, સુદ છઠ્ઠમિ શનિવારિ સંયમ સિગિ;
 પૂજ્યસિરિ ધમ્મમૂર્તિ ધવલગપુરી, દીખીયાં સીસ સિરતાજ જણી કરી. ૪
 નિમ્મલ મઈ વિદુસદ્ તક્ક સાહિરયા, તન્ વિચાર આયારાગમ આઈરયા;
 પુંડર ગિરિ ગુરઈ જણિ જિણ ઝઈયો, સુમણ સઉણ ગણ સીસ ગુણ પાઈઓ. ૫
 દીવ બિંદરાઈઉ મહં ગોવિંદ ઈખો, તેણ અહમ્મદપુરે મંડિય ઉછવ સુભો;
 વિત્ત વિવહપરિ જલદ સમ વરસીઉં જયણ જણ ધણ વિદિપ મણ હરસઈ. ૬
 સંવત સોલ એગઉણ પંચાસઈ સુદ છઠ્ઠમિ રવિવારિ માહ માસઈ;
 સૂરિ સિરિ ધમ્મમૂર્તિ પયં અપયં કલપ અંકુર ઈવ બોહબીય વખયં. ૭
 વજ્જઈ તૂર ધણ તરલ કંસાલઈ, જય જય ઘોસિય ઘોસ આબઈ;
 સબલ પરતાપ જગિદીપ્પઈ અરયમા જલેહિ ગંભીર ગુણ નિરુવમ જસખિમા. ૮
 સીલ જંબૂસર ગોયમ લાદિધરા સરસ રસ વયણ કરિ જખાય સક્કરા;
 સવ્વ જવાણ મણૂ કોસ કારગપરા જંપય પઉમ જુગરેણ મંગલકરા. ૯
 નિજજયા જેણ કુમ્માણિ કુમઈ જણ જેણ સુણીઉણ સદૂલ સદ્દમીય ગણા;
 ગંગ કલ્લોલગી પાવમસિ મુરણો ભગતિ ભવિયાણ જિણી આસ સંપૂરણો. ૧૦

(કળશ)

ઈય જણમણ મોહણી ગુણમણિ રોહણ કલ્યાણસાયર સૂરીસવરો,
 અંચલગરછ ભાસુર નમિય સુરાસુર રંજિય મુનિજણવર સુંદરો;
 વીર સોહમ્મ જંબૂપહવ સિજંભૂ આણકમ્મઈ પણસદ્ધિ પટ્ટધરો,
 ધરમમૂરતિ સીસહ વંદૂં નિસિદ્ધિસ પ્રતપઉ જંલગુ...માહિરો. ૧૧





શ્રી અંચલગચ્છ ગુરુ-પ્રદક્ષિણા સ્તુતિ

— શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિ શિષ્ય/અજ્ઞાત

[વિધિપદ્ય (અંચલ) ગચ્છપ્રવર્તક પૂ. દાદાશ્રી આર્યરક્ષિતસૂરિયા પૂ. દાદાશ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિ સુધીના અચલગચ્છ નાયકોની સ્તુતિરૂપે પ્રાકૃત મિશ્ર જૂની ગુજરાતીમાં પદ્યરૂપે આ રચના છે. આ પ્રતની એક તકત શ્રી લા. દ. વિદ્યામંદિર (અમદાવાદ)ના સંગ્રહમાં છે, તે પરથી આ સંપાદન કરી છે. — સંપાદક]

॥ ૮૦ ॥ શ્રી વીતરામાય નમઃ ॥ શ્રી શારદાયૈ નમઃ ॥

સિરિ વીર જિણેસર પટ્ટનાહ સિરિ સુહમસામિ ગુણગણ સનાહ;
તસ વંસહ મુત્તાહલ પહાણ 'અજ્જરક્ષિખય' ગણહર ભુવનભાણ. ૧

તયણંતર આગમરયણ વાણિ ગંભીરિમ જલનિહિ મહુરવાણી;
ગચ્છણિવ સિરિ 'જ્યસિંહસૂરિ' જસ દંસણઈ નાસઈપાવ દૂરિ. ૨

તસ પાટિ રમાવરકંઠહાર સિરિ પથમરાય પડિબોહ સાર;
મિચ્છત્તિમિરનાસણ દિણંદ સિરિ 'ધમ્મધોખસૂરિ' મુણિંદ. ૩

તસ સીસ સનાણનિહાણ જણ, જિણિ હેલા હાકીય મોહઆણ;
બહુજણમણરંજણ લહલીહ વંદઉ ગણહર સિરિ'મહિંદસિંહ.' ૪

'સંધપ્પસૂરિ' તાત પટ્ટિ વરસીહપરાક્રમ મલીયવટ્ટિ;
તસ પય પણમઉ ભવિયાં સુહેણ પામઉ જિમ સિવસુહ તતખણેણ. ૫

દેસણરસરંજિય ભવિયલોય જલુરિ સુણી ક્ય બહુપ્પમોહ;
ગુણગહણ કરઈ તે રયણિદીહ નંદઉ સુયહર સિરિ'અજિયસિંહ.' ૬

ભવસંભવપાવગવારિવાહ દુલભ સિદ્ધિપુર-સન્થવાહ;
ઉદ્દામકામ ભડ મલીયમાણ 'દેવિંદસિંહસૂરિ' પહાણ. ૭

અગારસ અંગ ઉવંગબાર નંદી તહ સિરિ આણુઓગદાર;
દસપઈન્ના ચઉરે મૂલગંથ છ છેય પઠઈ જે અંગ સંધ. ૮

સિરિમાલ કુલંબર વરદિણંદ અંચલગણકુમુય-વિયાસ-ચ દ;
નંદઉ જસ સિરવિ ધરણીધાર, સિરિ 'ધમ્મપહસૂરિ' ગુણ અપાર. ૯

છંદાગમલક્રખણ તત્તનાણ તસ પાટિ પયઠી ભુવણભાણ;
સિરિ 'સિંહનિલય' ગુરુ ગુરુયકીર્તિ પણમઉ જિમ પામઉ ભવવિમુત્તિ. ૧૦

 શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ 

તપ્પએ નંદણવાણ કપ્પરુકપ્પ નિય દેસણિ દંજિય દકપ્પ લકપ્પ;
વરસંજમ કમવાવાસપઉમ સુવિહિય મુણિ જણગણ જલહિસોમ. ૧૧
ઘણદોસતિમિર-નાસણ-દિણિંદ સિરિ 'મહિંદપહ' ગુરુ સૂરિછંદ;
તસ પાટિ પઉમવર રાય હંસ, માંડિય સિરિ વયરમુણિંદવંસ. ૧૨
વરકણાકિરણ નિહણીય તમોહ સિરિ 'મેરુતુંગ' ગુરુ સુગુરુય સોહ;
તસ પાટિ ઉદયગિરિવર દિણિંદ સોહગગસાર કમહારિવંદ. ૧૩
આનંદ કિરણ ઘણ કિત્તિ પૂરિ, જ્યવંતા સિરિ 'જ્યકીર્તિસૂરિ';
તપ્પય-સંપયવર-સોહ સાર, મહિમાગિરિ ગુરુ પડિ ગુણભંડાર. ૧૪
'જ્યકેશરીસૂરિ' જુગપ્પહાણ, જ્યવંતા ભણિયણપઉમભાણ;
ગણનાયક સંપઈ વિહરમાણ, પણમઉં જિમ પામઉં સુહ પહાણ. ૧૫
પુણ્ય-મારગ-પ્પહણ દિવસનાહ સિવપુરપંથીય-જણ-સત્થવાહ;
'સિહાંતસાગરસૂરિ' તાસ પટ્ટિ જિમ સોહઈ તિલક લલાટપટ્ટિ. ૧૬
સંપય તેસિં પયપઉમ હંસ સિરિ જિણવઈ સાસણ વરવયંસ;
'ભાવસાગરસૂરિ' ગુરુ પહાણ પણમંત પામઉં નવનિહાણ. ૧૭
તસ પદવી પાલણ સાવહાણ જિગિ જંગમ તીરથ જગપહાણ;
ગઉરમ ગુણનિધિ 'ગુણનિહિ સૂરીસર' ભાસર ભૂમિ ભાણ. ૧૮
તસુ પટ્ટિ જંગમ સુરતરુ જિમ સોહઈ સસિ દિવાયરુ;
'ધર્મભૂરતિસૂરીસર'-મુણિંદ પ્રતિપઉ સહિ ગુરુજં દિણિંદ. ૧૯
તપ્પયગુણમણિ-શેહણ-સમાહા, નિયકુલગિરિ ઉદયોપવર ભાણ;
જલહરસમ ગજજઈ જસ વખાણ, 'શ્રીકલ્યાણસાગરસૂરિ' સુગુરુ જાણ. ૨૦

(શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિ શિષ્ય રચિત)





પ. પૂ. અચલગચ્છાધિપતિ દાદા શ્રી ગૌતમસાગરસૂરીશ્વરજી

— અચલગચ્છાધિપતિ પ. પૂ. આચાર્ય દેવ
શ્રી ગુણસાગરસૂરીશ્વરજી મ. સા.

અચલગચ્છાધિપતિ પ. પૂ. તીર્થસ્વરૂપ દાદાસાહેબ શ્રી ગૌતમસાગરસૂરીશ્વરજી મહારાજ સાહેબે સં. ૧૯૨૦ માં દુર્લભવૃક્ષ મરુભૂમિના પાલી શહેરમાં એક કલ્પવૃક્ષ તરીકે ઉત્પન્ન થઈ પોતાના જીવનની સુવાસ અને દિવ્ય ક્ષોભોનો આસ્વાદ અનેક દેશોને કરાવ્યો, તેમાં પણ કચ્છ દેશ અને હાલાર દેશને વિશેષ કરાવ્યો. એ મહાત્મા મરુભૂમિના પાલી શહેરમાં શ્રીમાળી બ્રાહ્મણ ધીરમલજીતાં પત્ની ક્ષેમલદેવી કુક્ષિથી ઉત્પન્ન થયા. બાલ હોવા છતાં આબાલ ચારિત્ર એ મહાપુરુષ પાંચ વર્ષની વયે કચ્છ દેશથી આવેલા દેવસાગરજી નામના અનુભવી વિદ્વાન યતીશ્વરની નજરે પડયા. જોતાવેંત જ ભવિષ્યના એક મહાન પુરુષ જાણી એ યતીશ્વરે તેમના માતાપિતા પાસેથી માગણી કરી. માબાપે એ બાળકનો મોહ ઉતારી યતીશ્વરને ભેટ ધર્યો. એ મહાન બાળકને યતીશ્વર કચ્છ દેશમાં લાવ્યા. યતિઓ સાથે રહેતાં અને શાસ્ત્રવચનોનું શ્રવણ કરતાં એ મહાન પુરુષ બાલ્યવયથી જ વૈરાગી બનતા ગયા. યતિસંસર્ગથી સં. ૧૯૪૦ માં મુંબઈ ખાતે યતિદીક્ષા લીધી, પરંતુ યતિઓના વ્યવહારો બરાબર ન લાગવાથી અરુચિકર થતા ગયા અને વૈરાગ્યરંગ વધતો ચાલ્યો. તેથી સં. ૧૯૪૬ માં પોતાની જન્મભૂમિમાં જ એક વિદ્વાન મુનિવરના હસ્તે ક્રિયોદ્ધાર કરી સાધુપણાની નાની દીક્ષા સ્વીકારી. પછી એકબીજા વિદ્વાન મુનીશ્વર પાસેથી યોગોદ્ધન કરવાપૂર્વક વડી દીક્ષા લીધી. આ સમય દરમિયાન કચ્છ પ્રદેશમાં યતિઓનું બહુ જોર હતું, તેથી અનેક મુશ્કેલીઓ અને વિઘ્નોનો સામનો કરી એ ગુરુદેવે પોતાના ઉપ તપ-સંયમની સુંદર સુવાસ ફેલાવીને ધર્મોપદેશથી ખૂબ જ ધર્મજગૃતિ આણી, ઘણાને વૈરાગ્ય પમાડી દીક્ષાઓ આપીને પોતાના શિષ્ય-શિષ્યાઓ કરી અને એ પરિવાર દ્વારા ધર્મપ્રચાર કરાવ્યો.

કચ્છ જવા તે વખતે સંસ્કૃતિથી અતિ પછાત દેશમાં ખોરાક આદિના કારણે અન્ય મુનિવરોને રહેવું ગમતું નહિ. એવા પ્રદેશમાં પુનઃપુનઃ વિચરી એ ત્યાગમૂર્તિએ લોકોને ધર્મ પમાડી બહુ બહુ ઉપકારો કર્યા. એ પ્રદેશમાં અનેક જિનાલયો બંધાવરાવી પ્રતિષ્ઠાઓ કરાવી, ઘણાંનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો. લોકોને તપશ્ચર્યામાં જોડી ઘણા જ અઘૂઈ મહોત્સવો અને ઉજમણાંઓ કરાવ્યાં. દીન-અનાથોને પણ ઘણા પ્રયાસો કરી સારી સહાય કરાવી. દુકાળના



શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ

કરાળ કાળના પ્રસંગમાં પણ ખૂબ સહાય કરાવીને ગરીબોના કલ્યાણરૂપ બન્યા. ઉપરોક્ત રીતે કચ્છની જેમ હાલાર દેશમાં પણ ધર્મેદ્યોત કરાવ્યો.

એ મહાપુરુષની જ્ઞાનારાધના પણ અજબ હતી. એમણે અનેક સ્થળોએ શાસ્ત્રના રક્ષણ અને પ્રચારાર્થે મોટા જ્ઞાનભંડારો કરાવ્યા. ઘણાં જ વિધિવિધાનનાં પુસ્તકોની જેમ બીજા પણ ઘણા જ સમુદ્રિત ગ્રંથો પ્રકાશિત કરાવ્યા. લલિયાઓ પાસેથી શાસ્ત્રગ્રંથો લખાવ્યા, તેમ જ પોતે પણ નેવું વર્ષની વય સુધી અપ્રમતપણે પ્રતો લખતા રહ્યા. પોતાની જિંદગીના છેલ્લા વર્ષે, છેલ્લી માંદગીના શરૂઆતના માસમાં પણ એક ગ્રંથ લખી પૂરો કર્યો. આ બાબતના સાક્ષીને તેમની જ્ઞાનપ્રિયતા અને અપ્રમત્ત અવસ્થાનું સચોટ દર્શન થાય છે.

પૂજ્યશ્રીની ચારિત્ર-સાધના પણ પ્રશંસનીય હતી. તેઓ પોતે ઉગ્ર ચારિત્ર પાળતા અને પોતાના સમુદાયને પણ ઉગ્ર રીતે ચારિત્રમાં પ્રવર્તાવતા. જેન તેમ જ જેનેતરો પર પણ તેમના ચારિત્રની સુંદર છાપ હતી. અપ્રમાદી અને સતત ઉદ્યમશીલ એ મહાપુરુષ સવારના ત્રણેક વાગ્યે ઊઠતા, ત્યારથી ધર્મેપદેશ, જ્ઞાનારાધના અને અરિહંતાદિનાં સ્મરણ-જાપ, સાધુક્રિયા ઇત્યાદિમાં ઉદ્યમશીલ રહી રાત્રે અગિયાર વાગ્યે શયન કરતા. સાંજના બે ઘડી પહેલાં ચોવિહાર કરી લેતા અને તરત પ્રતિક્રમણ કરતા. તે પણ એટલું મનનપૂર્વક/શાંતિથી કરતા કે પ્રતિક્રમણમાં દોઢ બે કલાકનો સમય વ્યતીત કરતા. તે રીતે છેલ્લી માંદગીની શરૂઆત સુધી અપ્રમત અવસ્થાએ આરાધનાશીલ રહેતા હતા. તેમની તપશ્રયા પણ અનુમોદનીય હતી. આ પવિત્ર પુરુષે અદીક્ષિત અવસ્થાથી શરૂ કરેલાં એકાસણાં છેલ્લી માંદગીની શરૂઆત સુધી નિયમિતપણે ચાલુ રાખેલાં. તેમાં પર્વતિથિઓમાં આયંબીલ, ઉપવાસ પણ જીવનપર્યંત ચાલુ રાખેલાં. જ્ઞાનપંચમી, નવપદ, વીસ સ્થાનક ઇત્યાદિ તપની પણ આરાધના કરી જીવન પવિત્ર બનાવ્યું. ત્યાગવૃત્તિવાળા આ મહાન્માએ છેલ્લી માંદગીમાં સંચારાવશ અવસ્થાએ પણ પર્વતિથિઓમાં આયંબીલ કરેલું. છેલ્લાં વીશેક વર્ષથી ધી ન વાપરવાનો પણ એ પૂજ્યશ્રીએ નિયમ કરેલો હતો. ત્રણ માસની છેલ્લી માંદગીમાં પણ પર્વતિથિઓ સિવાયના દિવસોમાં એ ત્યાગમૂર્તિ મહામોગીશ્વરે ભક્તિભાવવાળા ભુજનગરમાં માંદગીમાં ઉપમોગી તેવાં મોસંબી ઇત્યાદિ ફળો અને ગ્જુકોઝ આદિ વસ્તુઓથી ભક્તિ કરવા ઈચ્છતા ભક્તાન્માઓની માગણીનો દયાળુ હૃદયથી અસૂઝતી વસ્તુઓને કારણે અને અલોલુપતાને કારણે અસ્વીકાર કરી સ્વાભાવિક મળી જતા પ્રવાહી પદાર્થોમાંથી એક જ દૂધને પરિમિતપણે ખોરાક તરીકે અપનાવેલો. એટલે સવારના એક જ કપ તેમ બપોરના એક જ કપ એમ દિવસમાં નિયમિતપણે બે જ કપ દૂધ લેવાનું ચાલુ રાખેલું હતું. ધન્ય છે તેમની ત્યાગમય તેજસ્વી વૃત્તિને !

શ્રી આર્ય કલ્યાણગોતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ



[પરિ]

એમની પરમાત્મા સાથેની તલ્લીનતા પણ અજબ હતી. શ્વાસોશ્વાસની સાથે પણ અરિહંત શરણનો જપ એકમેક થઈ ગયેલો. છેલ્લા દિવસોમાં પરમાત્મામાં તલ્લીન બનેલ એ ધન્ય આત્માને જે કોઈ પૂછતું : 'સાહેબ ! શાનો ખપ છે ?' તેમને એ પુણ્યપુરુષ જણાવતા : 'મને અરિહંત પરમાત્મા પાસે લઈ જઓ; સિદ્ધ પરમાત્મા પાસે લઈ જઓ.' અનેકને ધર્માશીર્વાદ આપનારા પૂજ્યશ્રી પરમાન્માની લીનતામાં એમ પણ ઉચ્ચરી જતા : 'મને અરિહંત પરમાત્મા થવાના, સિદ્ધ પરમાત્મા થવાના કોઈ આશીર્વાદ આપો ! એ રીતે પરમાન્માના ધ્યાનમાં લીન એ પુનીત યોગીશ્વર સર્વસંગ અને અદ્વાર પાપસ્થાનકોને વેાસિરાવતા, દુષ્કૃતની નિંદા કરતા, સુકૃતને અનુમોદતા, સર્વ જીવોને ખમાવતા, અરિહંતાદિ ચાર શરણને લેતા, પ્રતિક્ષણ કરતા.

પરમ જગૃતિપૂર્વક, પરમ સમાધિપૂર્વક સં. ૨૦૦૯ ના દ્વિતીય વૈશાખ શુદ્ધ ૧૩ ને સોમવારના રોજ પાછલી રાતે તેઓશ્રી કાળધર્મ પામ્યા.

ધન્ય હો એ પરમ યોગીશ્વર મહાત્માને !





અચલગચ્છની ગહુંલી

— પ્રેમકૃંવરબેન રતનશી સાવલા

- જગો જગો રે વિધિપક્ષ ગચ્છના, શ્રાવક તુમ આજ;
સત્ય વિધિને પ્રગટ કરવા, સહુએ આપો સાથ. જગો ૧
- અંચલગચ્છ પટ્ટાવલિ પુસ્તક, પ્રગટ થયું છે જોડ;
વિધિપક્ષ ઈતિહાસ છે તેમાં, વાંચી લેજો તેહ. જગો ૨
- સંવત ૧૧૩૬ ની સાલે, દ્રોણ શેઠ શ્રાવક ગેહ;
ઝળહળતો સૂર્ય ઘર ઊગ્યો, વિધિપક્ષ કરવા સતેજ. જગો ૩
- દેદી માતાની કૂબે અવતર્યા, વયજકુમાર છે નામ;
ગુરુ જ્યસિંહ સૂરિજીની સાથે, આવ્યા રાધનપુર ગામ. જગો ૪
- સંઘ કેરા અતિશય આગ્રહથી, અગિયાર બેંતાલીસની સાલ;
પોષ સુદ ત્રીજની દીક્ષા દીધી, 'આર્યરક્ષિત' દીધું નામ. જગો ૫
- જ્ઞાન, ધ્યાન અને તપશ્ચર્યા કરતાં, વિચરતા ગામોગામ;
પાટણપુર નગરીમાં પધાર્યા, સંઘે ક્યું સન્માન. જગો ૬
- જ્ઞાન તણા ચમકારા દેખી, ૧૧૫૯ માગસર સુદ ત્રીજ;
જ્યસિંહ સૂરિ ગુરુને તેડાવી, સંઘે આચાર્યપદ દીધ. જગો ૭
- શુદ્ધ માર્ગ પ્રરૂપવા માટે, ક્રિયોદ્ધાર ફરી કીધ;
આચાર્યપદનો ત્યાગ કરીને, 'વિજયચંદ્ર' નામ દીધ. જગો ૮
- ગુરુ કેરા અતિશય આગ્રહથી, ઉપાધ્યાયપદ લીધ;
મહા સુદ પાંચમને દિવસે, ફરી શુદ્ધ દીક્ષા લીધ. જગો ૯
- શુદ્ધ ક્રિયાની ઝંખના કરતાં, આવ્યા પાવાગઢ માંય;
એક માસ ત્યાં ફરતાં, આહાર ન મળે શુદ્ધ ક્યાંય. જગો ૧૦
- વીર પ્રભુનાં દર્શન કરીને, સાગારિક અણસણ કીધ;
મહાવિદેહે સીમંધર સ્વામી, ગુરુજીની પ્રશંસા કીધ. જગો ૧૧

શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ



- મહાકાલી ચક્રેસરી દેવી આલ્યાં, વિધિસર વંદના કીધ; બાલેજ નગરે ગુરુજી પધાર્યા, શુદ્ધ ધાનું પારણું કીધ. જાગો ૧૨
- ૧૧૬૯ અખાત્રીજ દિવસે, ગુરુ ફરી સૂરિપદ દીધ; શાસ્ત્રોક્તા માર્ગ દેખીને સંઘે, 'વિધિપક્ષ' ગચ્છ નામ દીધ. જાગો ૧૩
- યશોધન ભણશાળી ગુરુ ઉપદેશે, કાઠચો સિદ્ધાચલ સંઘ; બાલેજ નગરે જિનમંદિર બંધાવી, પ્રભુ પ્રતિષ્ઠા કીધ. જાગો ૧૪
- સિદ્ધરાજે ગુરુને પાટણ નેડાવ્યા, યજ્ઞમાંથી કાઢવા ગાય; પરકાયા-પ્રવેશ મંત્ર ભણીને, જીવિત કરી કાઢી ગાય. જાગો ૧૫
- સિદ્ધરાજે ગુરુને વંદન કરીને, દીધું 'અચલ ગચ્છ' નામ; કુમારપાળે વિધિ અનુસારે, પ્રચલિત ક્યું 'અચલ ગચ્છ' નામ. જાગો ૧૬
- વિધિપક્ષના મહાન જ્યોતિર્ધર, જ્યસિંહને ગચ્છ ધૂરા દીધ; સાત દિવસનું અણસણ કરીને, શત વરસ આયુ પૂર્ણ કીધ. જાગો ૧૭
- સાત કોડ શ્લોક જ્યસિંહને કંઠે, પાટણ માંહે થયા પ્રસિદ્ધ; કુમુદચંદ્ર દિગંબરને હરાવી, 'યુગપ્રધાન' સિદ્ધરાજે દીધ. જાગો ૧૮
- અનંત રાઠોડનો રોગ હઠાવ્યો, સોમચંદ્ર હાકુને બોધ દીધ; છત્રસેન દિગંબરને હરાવી, કુમારપાળે પ્રશંસા કીધ. જાગો ૧૯
- અનેક જીવોને જૈન બતાવ્યા, ધર્મસૂરિને ગચ્છ-ભાર દીધ; પ્રભાસ પાટણમાં સ્વર્ગે સિધાવ્યા, સંઘે સ્તૂપ પાદુકા કીધ. જાગો ૨૦
- અનેક આચાર્યો યઈ ગયા, વળી જ્યશેખરસૂરિ થાય; ગ્રંથ-સાહિત્ય અનેક રચ્યાં, 'કવિ ચક્રવર્તી' બિરુદ મળી જાય. જાગો ૨૧
- મેરુતુંગ સૂરીશ્વર થયા વળી, ચક્રેશ્વરી દેવીની સહાય; વડનગરમાં મહિમા બતાવ્યો, રચ્યો સ્તોત્ર 'નમો દેવદેવાય.' જાગો ૨૨
- જ્યકેસરી સૂરીશ્વર થયા, અનેક પ્રતિષ્ઠા કીધ; ૧૫૪૧ પોષ સુદ આઠમે, ખંભાને કાળધર્મ કીધ. જાગો ૨૩
- મહાન આચાર્યો યઈ ગયા વળી, કલ્યાણસાગર સૂરિ થાય; જૈન મંદિરો અનેક બંધાવ્યાં, જંગમ તીર્થ કહેવાય. જાગો ૨૪

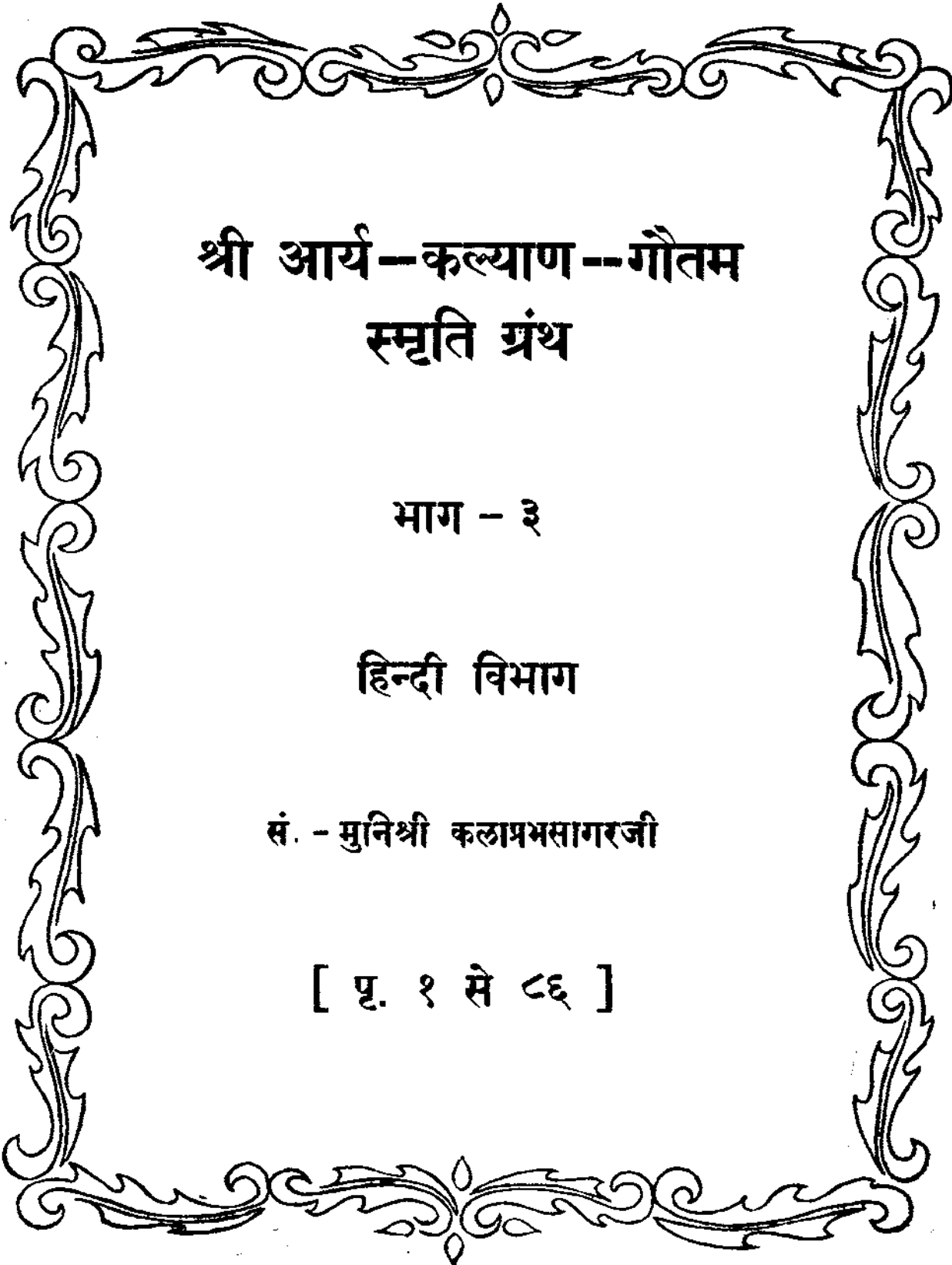


શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ

વર્ધમાન અને પક્કસિંહ બાંધવ, કાઢ્યો છ'રી પાળતો સંઘ;
 જામનગરમાં જસવંતસિંહે દીધા, શત સુભટો લઘિયાર બંધ. જગો૦ ૨૫
 સત્તર અઠાર વરસ ચોમાસે, ભૂજમાં આયુ પૂર્ણ કીધ;
 ભવ્ય સ્તુપ તિલાં બંધાવી, પાદુકાઓ સ્થાપિત કીધ. જગો૦ ૨૬
 અનુક્રમે આચાર્યો થઈ ગયા વળી, ગૌતમસાગર સૂરિ થાય;
 કિષોદ્ધાર ગુરુજી ફરી કરીને, ગચ્છ પ્રવૃત્તિ ગૂંજતી થાય. જગો૦ ૨૭
 કચ્છ-હાલારોદ્ધારક બિરદ પામી, વળી કીધાં શાસનનાં કામ;
 સંઘને ચેતવણી પત્ર લખીને, અમર કરી ગયા નામ. જગો૦ ૨૮
 દાન-નેમ સૂરિ સ્વર્ગે પધાર્યા, રહ્યા એક ગુણસાગર સૂરિ રાય;
 શાસન ધર્મ માટે ભોગ દઈને, વિચરે દેશ-પરદેશ માંય. જગો૦ ૨૯
 મેરાઉ ગામે વિદ્યાપીઠ સ્થાપી, જૈન શાસન રાખવા કાજ;
 નરરત્નો અને શ્રાવકો નીપજે, જૈન ધર્મ સમજવવા કાજ. જગો૦ ૩૦
 મહા તપસ્વી સૂરીશ્વરજી આપણા, વિચરે વિધિ અનુસાર;
 'પ્રેમ' કહે ગુરુ ચિરંજીવો, ગચ્છના અમોલ શણગાર. જગો૦ ૩૧







श्री आर्य--कल्याण--गौतम
स्मृति ग्रंथ

भाग - ३

हिन्दी विभाग

सं. - मुनिश्री कलाप्रभसागरजी

[पृ. १ से ८६]



युगप्रधान दादाश्री कल्याणसागरसूरीश्वरजी

—श्री भूरचन्द जैन

भारत की प्राचीन संस्कृति में जैन धर्मका विशेष योगदान रहा है। धार्मिक, सांस्कृतिक, आर्थिक, सामाजिक, राजनैतिक गतिविधियों में जैन धर्मावलम्बियों की महत्वपूर्ण भूमिका सदियों से रही है। वहां इस धर्म के प्रचारकों एवं अनुयायियों की ओर से साहित्य सर्जन को विशेष देन भी रही है। इतिहास, पुरातत्त्व एवं वस्तुकला में जैन धर्म के प्राचीन ग्रन्थ एवं मन्दिर आज भी प्राचीन भारतकी गौरवशाली तस्वीर लिये हुए हैं। इस धर्म के अंचलगच्छ के संत महात्माओं, आचार्यों का साहित्य, इतिहास पुरातत्त्व के साथ-साथ सत्य एवं अहिंसा का धर्म प्रचार करने की अमूल्य देन रही है। इसी संदर्भ में युगप्रधान दादा कल्याणसागर सूरीश्वरजी महाराज साहब की स्मृति होना स्वाभाविक ही है, जिनकी जैन धर्मके व्यापक प्रचार-प्रसार हेतु, वास्तुकला के कलात्मक नवनिर्माण करवाने, धर्म प्रचारकों को तैयार करने, ज्ञान भंडारोंकी स्थापना, चतुर्विध संघ की तीर्थ-यात्राओं का आयोजन, जैन एकता, महाव्रत अणुव्रतों का प्रचार करने में अनूठी देन विश्व के रंगमंच पर रही है। आज इन महान् त्यागी और तपस्वी की स्मृतियां देश के अनेकों जैन मन्दिरों में प्रतिभाओं, चरण पादुकाओं के रूपमें विद्यमान हैं वहां अनेकों ज्ञान भंडारों में आप द्वारा लिखित ग्रन्थ आपकी ओजस्वी ज्ञान-गारिमाके परिचायक बने हुए हैं।

भारतके ऐसे महान् रत्न का जन्म गुजरात के लोलाडा गांवमें श्रीमालजाति के कोठारी वंशके श्री नानिग के यहां श्रीमती नामिलदे की कोख से वि. सं. १६३३ आषाढ सुद दूज (वैशाख सुद छट्ठ) गुरुवार को हुआ। प्रभात की अनोखी बेला, आर्द्रा नक्षत्र में माताने पुत्रको जन्म दिया उस समय सम्पूर्ण परिवारमें विशेष खुशी की लहर दौड़ पड़ी। सम्पूर्ण गांव में विशेष आनन्द का अनुभव जनमानस को होने लगा। प्राकृतिक सौन्दर्य भी सुहावना बन गया। पशु पक्षियों में भी विशेषतौर से खुशी की उछलकूद होने लगी। जब माताश्री नामिलदे ने गर्भ धारण किया उस समय उन्हें प्रभात की सुहावनी बेलामें उगता हुआ सूर्य का दिव्य स्वप्न दिखाई दिया, जो अज्ञान, अत्याचार, अनाचार के अन्धकार को मिटाने का प्रतीक था।

श्रीनानिग के यहां बालक का जन्म हुआ, उससे पहले इनके सात वर्षीय सोमादे पुत्री भी थी। माता पिताके असीम लाड प्यार में पलने वाले बालक का नाम कोडनकुमार रखा गया। गौरा बदन, चमकती आंखें, घुंघराले बाल व सांचे में ढले अंग ऐसे लगरहे थे मानों विधाताने इतमिनान से इस महान् देह की रचना की हो। बालक के गौर बदन, हृष्टपुष्ट शरीर, खिलता मुखड़ा, चंचलता को देखकर सभी इनकी ओर स्वतः ही आकर्षित

श्री आर्य अक्षय्याह गौतम स्मृति ग्रंथ



हो जाते थे। जो कोई भी बालक को देखता उसका मुकाया हुआ चेहरा भी दो क्षणों के लिये खिल उठता। यह इस बालक का अनोखा आकर्षण था। पारिवारिक सुख सुविधा में बालक का शारीरिक विकास होने लगा।

जब बालक पांच वर्षका हुआ तो बाल अठखेलियों में अत्यन्त ही व्यस्त रहने लगा। बचपनमें सहनशीलता, मधुरता, धैर्यता, गम्भीरता, इनके शान्त स्वभाव के अंग बने हुये थे। एकदिन वह अपनी माताश्री नामिलदे के साथ जैन उपाश्रय में आचार्य धर्ममूर्तिसूरिजी के दर्शनार्थ गया। जहां वह अत्यन्त ही शान्त एवं गम्भीर होकर पूज्य आचार्यश्रीजी के वेष एवं उनकी मुखाकृति को निहारने लगा। बालक कोडनकुमार अपनी मांकी उंगली को छोड़ता हुआ आचार्यश्री के निकट पहुंच गया और बिना किसी हिचक के आचार्यश्रीजी की गोदमें जा बैठा। बालक के इस व्यवहार को देखकर उपस्थित अनेकों श्रावक एवं श्राविकाएं अवश्यही नाराज हुए लेकिन आचार्यश्रीजी ने बड़ेही लाड प्यारसे बालक के इस स्वभाव को सहन किया। इसी बीच बालक कोडनकुमार आचार्यश्रीजी के हाथ से मुहपत्ति को लेकर बार-बार अपने मुख की ओर करने लगा। जिसे देखकर सभी आश्चर्यचकित हो गये।

आचार्यश्री धर्ममूर्तिसूरिजी ने बालक के उज्ज्वल भविष्य को देखते हुए उनकी माता से संघ सेवा करने के लिये बालक की मांग की। माता-पिता के एकमात्र पुत्र होने एवं पिता के परदेश यात्रा के कारण मां ने बालक को देने की अनच्छा व्यक्त की। चार वर्ष पश्चात् जब आचार्य धर्ममूर्तिसूरिजी पुनः लोलाडा गांव में पधारे, उस समय नव वर्षीय बालक कोडनकुमार ने स्वेच्छा से दीक्षित होने की इच्छा व्यक्त की। मां-बाप ने भी स्वेच्छा से बालक को जैन साधुत्व स्वीकार करने की अनुमति दे दी। वि. सं. १६४२ वैशाख सुदी तृतीया को कोडनकुमार ने धवल्लकपुर में दीक्षा ग्रहण की। विराट् समारोह का आयोजन नागड गोत्रीय मारिणिक सेठ ने बड़े ही धूमधाम से किया। कोडनकुमार नव वर्ष की अवस्था में जैन साधु बन गये और इनका नाम 'शुभसागर' रखा गया।

बालक कोडनकुमार अब पंच महाव्रतधारी जैन साधु बन गये। जैन साधु श्री शुभसागर को दो वर्ष के पश्चात् भारतविख्यात जैन तीर्थ पालीसागर की पवित्र धरती पर वि. सं. १६४४ माह सुदी पंचमी को बड़ी दीक्षा दी गई और आपका नाम मुनि कल्याणसागर रखा गया। शुभ लक्षणों वाले शुभसागर मुनि जनजन का कल्याण करने वाले मुनि कल्याणसागरजी महाराज साहब के नाम से सर्व विख्यात होने लगे। आचार्य धर्ममूर्तिसूरिजी महाराज साहब के आज्ञापालक मुनि कल्याणसागरजी को वि. सं. १६४९ वैशाख सुदी तृतीया को अहमदाबाद में भव्य समारोह के बीच आचार्य पद की पदवी प्रदान की गई। अब मुनि कल्याणसागरजी महाराज का नामकरण आचार्य कल्याणसागरसूरीश्वरजी गखा गया।

ज्ञानपुंज, धर्मप्रचारक, विद्वान्, त्यागी एवं तपस्वी, चमत्कारी आचार्य कल्याणसागर सूरीश्वरजी महाराज के ओजस्वी चरित्र, संघ सेवा एवं एकता की अद्भुत शक्ति को देखकर आचार्य धर्ममूर्तिसूरि अत्यन्त ही प्रभावित हुए और इन्हें अलग से विहार कर जन-मानस को धर्म मार्ग बताने का आदेश दिया। आपने अपनी अमृतवाणी. सदुपदेशों, दैवी चमत्कारों से पथ भूलों को सच्चा मार्ग बताया जिसके प्रभाव से चतुर्विध संघ आपसे अत्यन्त ही प्रभावित हुआ और आपको वि. सं. १६७२ में राजस्थान की ऐतिहासिक एवं प्राकृतिक सौन्दर्य से परिपूर्ण उदयपुर नगरी में युगप्रधान की उपाधि देकर अलंकृत किया।



युगप्रधान आचार्य श्री कल्याणसागर सूरेश्वरजी महाराज साहब ने अपने चमत्कारों से जनमानस को अपनी ओर अत्यन्त ही आकर्षित किया। जब वि. सं. १६२५ में आगरा में कुरपाल सोनपाल द्वारा बनाये जैन मन्दिर को मुगल बादशाह जहांगीर ने तोड़ने का प्रयास किया तो आपने अपनी ओजस्वी चमत्कारी शक्ति से उसे बचाने की महत्वपूर्ण भूमिका निभाई। वि. सं. १६९९ में जालोर में फैली महामारी से जनमानस को बचाया। चमत्कारों के साथ-साथ युगप्रधान आचार्य कल्याणसागर सूरेश्वरजी का जीवन विकास की ओर अधिक रहा। आपने अपने जीवनकाल में अनेकों शिक्षण संस्थाओं की स्थापना की। वि. सं. १७०६ में सूरत नगर में ज्ञान भंडार की स्थापना कर आपने अनेकों विद्याप्रेमियों, पुरातत्त्ववेत्ताओं, शोधशास्त्रियों को सहयोग प्रदान किया। शिक्षा के क्षेत्र में आप द्वारा दीक्षित अनेकों जैन साधु साधवियों को प्रकाण्ड विद्वान् बनाने में आपकी रुचि अन्तही रही।

शिक्षा प्रचारक युगप्रधान दादा कल्याणसागर सूरेश्वरजी म. सा. द्वारा कई जैन मन्दिरों का जोड़ोंद्वार करवाने हुए उनकी प्रतिष्ठा भी करवाई। मन्दिरों के निर्माण के अतिरिक्त आपने धर्म प्रचार से अनेकों राजाओं से सार्वजनिक तौर पर होने वाली हत्याओं का बहिष्कार करवाया। अनेकों राजपुरुषों, धनाढ्य सेठ साहूकारों, प्रतिष्ठित नागरिकों, समाजसेवियों को जैन धर्म अंगीकार करवाने की आपकी देन सदैव चिरस्मरणीय रहेगी। आपकी निश्रामें गुजरात, राजस्थान, बिहार, सिन्ध आदि अनेकों प्रदेशों में स्थित विख्यात तीर्थों की यात्रा हेतु पैदल संघ निकालने का आपका अनुकरणीय प्रयास रहा।

सोलहवीं शताब्दि के युगपुरुष दादा कल्याणसागर सूरेश्वरजी म. सा. ने वि. सं. १६९१ में वर्धमान पदमसिंह श्रेष्ठ चरित्र को संस्कृत में लिख दिया। आपपर सरस्वती की विशेष अनुकम्पा रही। आपने अनेकों रचनाओं की रचना की जो आज भी जैन जगत् की अमूल्य निधि बनी हुई हैं। युगप्रधान दादाजी की आज्ञामें करीबन ११३ साधु एवं २२८ साधवियाँ धर्म प्रचार कार्योंमें तल्लीन थे। वि. सं. १७१८ की वैशाख सुदी तृतीया को प्रभात वेलामें अपने युग का युगपुरुष अपनी पावन स्मृतियाँ छोड़ता हुआ इस संसार से विदा हो गया। लेकिन आज भी इनकी साहित्यिक, सांस्कृतिक व धार्मिक क्षेत्र की अमूल्य देन भारत की संस्कृति में आपना विशिष्ट स्थान लिये हुए है। आज भी आपकी स्मृति जन मानस के हृदय पटल पर अमिट छाप छोड़े हुए अंकित है। आपके पावन स्मृति स्मारक स्वरूप अनेकों जिन मन्दिरों एवं धार्मिक स्थलों पर आपकी चरण पादुका एवं प्रतिमाएं प्रतिष्ठित की हुई हैं, जिनके दर्शन मात्र से धार्मिक शिक्षा, सत्य का पथ, सेवा की कामना, एकता का प्रतिबोध, त्याग की भावना का आभास मिलता है।



आत्मा स्वयं ही अपने सुख दुःख का कर्ता और विकर्ता है, सम्मार्गगामी आत्मा स्वयं का मित्र है और कुमार्गगामी आत्मा स्वयं का शत्रु।

आत्मा का तप और संयम से दमन करना चाहिये सचमुच आत्मा दुर्दम है। दमित आत्मा इहपरलोक में सुखी होता है।





हर्षसागर-रचित राजसी साह रासका सार

—श्री भँवरलाल नाहटा

जैन कवियों का रास साहित्य बहुत ही विशाल है। बारहवीं शती से वर्तमान समय तक लगभग ८०० वर्षों में विविध प्रकार की रचनाएं प्रचुर प्रमाण में लोक भाषा में रची गई हैं, जिनमें ऐतिहासिक रासों का महत्त्व भाषा और इतिहास उभय दृष्टि से है। ऐतिहासिक रासों की परम्परा भी तेरहवीं शती से प्रारम्भ हो जाती है। कुछ वर्ष पूर्व इनके प्रकाशन का कुछ प्रयत्न हुआ था पर अब इनका प्रचार और महत्त्व दिनोंदिन घटता जा रहा है। इसलिए मूलरासों का प्रकाशन तो अब बहुत नजर नहीं आता। इसलिए अपने "ऐतिहासिक जैन काव्य संग्रह" के प्रकाशन बाद जितने भी ऐतिहासिक रास या गीत उपलब्ध हुये हैं उनका संक्षिप्त सार प्रकाशित करते रहने में ही हम संलग्न हैं।

जैन रास साहित्य की शोध स्वर्गस्थ मोहनलाल दलीचंद देसाई ने जिस लगन और श्रम के साथ की वह चिरस्मरणीय रहेगी। उन्होंने, गुर्जर जैन कवियों की ३ भागों में हजारों रचनाओं का विवरण प्रकाशित करने के साथ अनेक महत्त्वपूर्ण रासों की नकल अपने हाथ से की थी। जिनमें से एक संग्रह बड़ौदा से प्रकाशित होने वाला था। पर उनके स्वर्गवासी हो जाने से उनकी इच्छा पूर्ण न हो सकी। उनकी हाथ की की हुई प्रेस कोपियां व नोध श्रीयुत मोहनलाल चोकसीने जितने भी उन्हें प्राप्त हो सके, बम्बई के श्री गोडीजी के मंदिरस्थ श्री विजयदेव सूरि-ज्ञानभंडार में रख छोड़े हैं। कुछ वर्ष पूर्व श्रीयुत काकाजी अमरचंदजी के बम्बई जाने पर उपयोग करने व प्रकाशन के लिए सामग्री का थोड़ासा अंश वे बीकानेर ले आये थे, जिनमें से हर्षसागररचित साह राजसी नागडा का रास भी एक है। इस रास का उल्लेख जैन-गुर्जर कवियों के तीनों भागों में नहीं देखने में आया। रास की प्रतिलिपि अंत में देसाई जी के किये हुये नोट्स के अनुसार अनंतनाथभंडार नं. २६२२ के चौपड़े से उन्होंने ता. २७-९-४२ को यह कृति उद्धृत की थी। राजसी रास के समाप्त होने के बाद इसमें उनकी दो पत्नियों के सुकृत्यों का वर्णन भी पीछे से जोड़ा गया है। और उसके पश्चात् हरिया शाह के वंशजों के धृतलभनिकादि वर्णन करने वाला एक रास है। जो अपूर्ण रह गया है। देसाई जी के संग्रह में एक अन्य ऐतिहासिक रास ठाकुरसी साह रास (अपूर्ण) भी नकल किया हुआ है। जिसका संक्षिप्त सार अन्य लेख में दिया जायगा।



श्री आर्य अध्याय गौतम स्मृति ग्रंथ

जिस ऐतिहासिक रासका सार प्रस्तुत लेख में दिया जा रहा है। वे नवानगरके अचलगच्छीय श्रावक थे और वहाँ उन्होंने एक विशाल मंदिर का निर्माण करवाया। इनके संबंध में अचलगच्छ पट्टावली में तो वर्णन मिलता ही है। तथा इस राससे पहले का मेघकविरचित एक अन्य रास सं. १६१० में रचित सिधिया ऑरियण्टल इन्स्टीट्यूट उज्जैन में प्राप्त है, जिसकी प्रतिलिपि मंगाकर जैन सत्यप्रकाश के वर्ष १८, अंक ८ में सार प्रकाशित किया जा चुका है। उस राससे यह रास बड़ा है और पीछे का रचित है। इसलिए वर्णन कुछ विस्तृत और अधिक होना स्वाभाविक है, कविता की दृष्टि से प्रथम प्राप्त राससे यह रास हीन कोटिका ही है। कई जगह भाव स्पष्ट नहीं होते हैं पर लम्बी नामावली ऊबा देती है। यह राजसी कारित नवानगर के जिनमंदिरकी नींव डालने के समय में मत भिन्नता है; प्रथम रासमें सं. १६६८ अश्वय तृतीया और दूसरे रासमें १६७२ अष्टमी तिथि को खतमूर्त होता लिखा है। इस रासमें राजसी के पिता तेजसी द्वारा सं. १६२४ में नवानगर में शान्तिजनालय के निर्माणका भी उल्लेख है। राजसी साहके मंदिर का भी विस्तृत वर्णन इस रासमें है : जैसे ९९ × ३५ गज तथा ११ स्तरों के नाम व शिल्पस्थापत्य का भी अच्छा परिचय है। शत्रुञ्जय यात्रा तथा पुत्र रामू के गौड़ी पार्श्वनाथ यात्रा का अभिग्रह होने से संघयात्रा का वर्णन तथा लाहण की विस्तृत नामावली एवम् दो सौ गोठी मूढजातीया लोगों को जैन बनाने का प्रस्तुत रासमें महत्वपूर्ण उल्लेख है। सं. १६९६ में नवानगर की द्वितीय प्रतिष्ठा का तथा ब्राह्मणों को दान व समस्त नगर को जिमाने आदि का वर्णन भी नवीन है। इसके बाद दो छोटे रास राजसी साह की स्त्रियों से संबंधित हैं जिनके संक्षिप्त सार भी इसके बाद दे दिये हैं। सरीयादे के रासमें तीर्थयात्रा संघ निकालने तथा राणादे रासमें स्वधर्मी वात्सल्यादि का वर्णन है। नवानगरके इस मंदिरका विशेष परिचय व शिलालेख आदि प्रकाश में आने चाहिए। वहाँ के अन्य मंदिर भी बहुत कलापूर्ण व दर्शनीय हैं। इन सबका परिचय फोटो व शिलालेखादि के साथ वहाँ के संघ को प्रकाशित करना चाहिए।

राजसी रासका सार :

कवि हर्षसागरने हंसवाहिनी सरस्वती एवं शंखेश्वर व गौड़ी पार्श्वनाथ को नमस्कार करके नागड़ा साह राजसीका रास प्रारंभ किया है। भरतखंडमें सुंदर और विशाल 'नागनगर' नामक नगर है जहाँ यदु वंशियों का राज्य है। राउल जामके वंशज श्री विभो, सतीजी, जसो जाम हुए जिनके पाट पर लाखेसर जाम राज्य करते हैं। इनके राज्य में प्रजा सब सुखी, मंदिर जलाशय और वागवगीचों का बाहुल्य है; चीमुख देहरी जैनमंदिर, नागेश्वर, शिवालय, हनुमान, गणेशादि के मंदिर हैं। श्री लखपति जामकी प्रिया कृष्णावली और पुत्र रणमल व रायसिंह हैं। राजा के धारगिर और वसंतविलास बाग में नाना प्रकार के फलादि के वृक्ष फले रहते हैं। बड़े-बड़े व्यापारी लखपति और करोड़पति निवास करते हैं। नगरमें श्रीमाली बहुत से हैं। एक हजार घर श्रावकों के हैं। छह सौ पांच घर ओसवालों के हैं, नगरशेठ सबजी है उसके भ्राता नैरासी है। यहाँ नागड़ वंशका बड़ा विस्तार है जिसका वर्णन किया जाता है।

अमरकोट के राजा रा' मोहरणके कुल में ऊदल, जाहल, सधीर-सूँटा-समरथ-नरसंग-सकजू-वीरपाल कंधोधर, हीरपाल और क्रमशः भोज हुआ। भोज के तेजसी और उनके पुत्र राजसी (राजड़) कुलमें दीपक के समान यशस्वी हुए थे, धर्म कार्य में जागसी, जावड़, जगड़, भाभा, राम, कुरपाल, आसकरण, जसू, टोड़रमल भाल, कर्मचंद, वस्तुपाल और विमल साहकी तरह सुकृतकारी हुए।



नागडसा राजसी के भाई नैणसी नेता धारा, मूला आदि तथा मूला के पुत्र हीरजी, हरजी, वरजी और राजा थे। रतनश्रीका पुत्र अमरा। अमरा का पुत्र सबसी व समरसी थे, मंगल भी मतिमान थे। धनराज के पोमसी और जेठाके पुत्र मोहणसी हुये। साहू तला के खीमसी गोधु थे। अभा के पुत्र हाथी, विधाधर, और रणमल थे, ठाकरसी और भाखरसी भी पुण्यवान थे। इस कृट्टुम्ब में राजसी प्रधान थे, भाई नैणसी और पुत्र रामा और सोमकरण महामना थे। नैणसी के पुत्र कर्मसी हुये। इन प्रमारवंश दीपकों ने परामर्श कर जोसी माश्वर को बुलाया, उससे जिनालय के लिए उत्तम मुहूर्त मांगा।

भोजाके पांच पुत्रोंमें चतुर्थ तेजसी थे, इन्होंने आगे सं. १६२४ में नौतनपुरमें शांतिनाथ प्रभुका मंदिर निर्माण कराया था। अब विशाल मंदिर बनाने के लिए विचार किया तो चांपाके पुत्र मूलसीशाहने कितनाक हिस्सा दिया। बीजलदेके पुत्र राजसी और स्वरूपदे-नंदन रामसीने जिनालयका निश्चय किया। सरियादेका भर्तार मनमें बहुत आह्लादवान् है। ये दोनों भाई और रामसी व मूला जाकर राउल सत्रू साम के नंदन जसवंतसे आज्ञा मांगी कि हमें नलिनीगुल्म विमानके सदृश जिनालय निर्माण की आज्ञा दीजिये। राजाज्ञा प्राप्त कर सानंद घर आये और गजधर, जसवंत, मेधाको बुलाकर जिनालय योग्य भूमिकी गवेषणा की और अच्छा स्थान देखकर जिनालयका मंडारण प्रारंभ किया।

राजड़के मनमें बड़ी उमंग थी। उसने विमल, भरत, समरा, जियेष्टल, जावड़, बाहड़ और वस्तुपालके शत्रुंजयोद्धार की तरह नागनगरमें चैत्यालय करवाया। सं. १६७२ में उसका मंडारण आरंभ किया। वास्तुक जसवंत मेघाने अष्टमी के दिन शुभमुहूर्तमें ९९ गज लम्बे और ३५ गज चौड़े जिनालयका पाया लगाया। पहला घर कुंजाका, दूसरा किलसु, तीसरा किवास, चौथा मांको, पांचवा गजड़ बंध, छठ्ठा डोडिया, सातवां स्तरभरणी, आठवां सरावट, नववां मालागिर, दसवां स्तर छाज्जा, ग्यारहवां छेयार और उसके ऊपर कुंभविस्तार किया गया। पहला दूसरा जामिस्तर करके उस पर शिला-शृंग बनाये। महेन्द्र नाम चौमुख शिखरके ६०९ शृंग और ५२ जिनालयका निर्माण हुआ। ३२ पुत्तलियां नाट्यारंभ करती हुई १ नेमिनाथ चौरी, २६ कुंभी, ९६ स्तंभ चौमुख के नीचे तथा ७२ स्तंभ उपरिवर्ती थे। इस तरह नागपन्न मंडपवाले लक्ष्मीतिलक प्रासादमें श्रीशांतिनाथ मूलनायक स्थापित किये। द्वारके उभय पक्षमें हाथी सुशोभित किये। आवूके विमलशाहकी तरह नौतनपुरमें राजड साहने यज्ञोपार्जन किया। इस लक्ष्मीतिलक प्रासादमें तीन मंडप और पांच चौमुख हुए। वामपार्श्वमें सहस्रफणा पार्श्वनाथ, दाहिनी ओर संभवनाथ (२ प्रतिमा, अन्य युक्त) उत्तरदिशिकी मध्य देहरीमें शांतिनाथ, दक्षिणदिशिके भूंयरेमें अनेक जिनविब तथा पश्चिमदिशिके चौमुखमें अनेक प्रतिमाएँ तथा पूर्वकी ओर एक चौमुख तथा आगे विस्तृत नलिनी एवं शत्रुंजय की तरह पूतलियां स्थापित कीं। तीन तिलखा तोरणवाला यह जिनालय तो नागनगर—नौतनपुरमें बनवाया। तथा अन्य जो मंदिर बने उनका विवरण बताया जाता है।

भलशारणि भांवमें फूलभरती नदीके पास जिनालय व अंचलगच्छकी पोषधशाला बनाई। सोरठके राजकोटमें भी राजड़ने यज्ञ स्थापित किया। वासुदेवकृष्णका प्रासाद मेरुशिखरसे स्पर्धावाला था। यादववंशी राजकुमार वीभोजीकुमार (भार्या कनकावती व पुत्र जीवणजी-महिरामण) सहितके भावसे ये कार्य हुए। कांडाबाण पाषाणका शिखर तथा पासमें उपाश्रय बनवाया। कालवड़ेमें यतिआश्रम-उपाश्रय बनवाया, मांढिमें



शिखर किया और पंचधार भोजन से भूपेंद्रको जिमाया । दो सौ गोठी जो मूठ थे वे सुज्ञानी श्रावक हुए । कांडाबाण पाषाणसे एक पीषघशाला बनवाई । कच्छ देशमें ओसवालोंके माढा स्थानमें एक राजड़ चैत्य है और बड़ी प्रसिद्ध महिमा है ।

नागनगरके उत्तरदिशामें अन्न-पाणी की परब खोली । कच्छके मार्गमें बिडी तटस्थानमें पथिकोंके लिए विश्रामगृह करवाया और पासहीमें हनुमंत देहरी बनवाई । नामनदीके पूर्वकी ओर बहुत से स्तंभोंवाला एक चीग बनवाया जिसकी शीतल छायामें शीत व तापसे व्याकुल मानव आकर बैठते हैं । नवानगरमें राजड़ने विधिपक्षका उपाश्रय बनवाया सौद्वारवाली वस्तुपालकी पोसालके सदृश राजड़की अंचलगच्छ परशाल थी । धारागिरके पास तथा अन्यत्र इन्होंने खखरें कीं । काठावाणी पाषाणका सप्तभूमि मंदिर सुशोभित था । जिसकी सं. १६७५ में राजड़ने बिंबप्रतिष्ठा करवाई । जामसाहबने इनका बड़ा आदर किया । सं. १६८७ में गरीबोंकी रोटी तथा १॥ कलसी अन्न प्रतिदिन बांटते रहे । वरिष्क वर्ग जो भी आता उसे स्वजनकी तरह सादर भोजन कराया जाता था । इस दुष्कालमें जगडूसाहकी तरह राजड़ने भी अन्नसत्र खोले और पुण्यकार्य किये ।

अब राजड़ के मनमें शत्रुंजय यात्रा की भावना हुई और संघ निकाला । शत्रुंजय आकर प्रचुर द्रव्यव्यय किया । भोजन और साकर के पानी की व्यवस्था की । आदिनाथ प्रभु और बावन जिनालय की पूजा कर ललित सरोवर देखा । पहाड़ पर जगह जगह जिनवंदन करते हुए नेमिनाथ, मरुदेवी माता, रायण पगली, शान्तिनाथ प्रासाद, अदबद आदिनाथ, विघ्न विनाशन यक्षस्थान में फल नारियल भेट किये । मुनिवर कारीकुण्ड (?) मोल्हाव सही. चतुर्विंशतिजिनालय, अनुपमदेसर, वस्तगप्रासाद आदि स्थानों में चैत्यवंदना की । खरतर देहरा, आदिनाथ, घोडा चौकी, सिंहद्वार आदि स्थानों को देखते हुए वस्तुपाल देहरी नंदीश्वर जिनालय, होकर तिलखा तोरण-भरतेश्वर कारित आदि जिनालय के द्वार बगैरह देखते दाहिनी ओर साचोरा महावीर, विहरमान पांच पांडव, अष्टापद, ७२ जिनालय, मुनिसुन्नत और पुंडरिकस्वामी को वंदना कर मूलनायक आदीश्वर भगवान की न्हवण विलेपनादि से विधिवत् पूजा की । फिर नवानगर से आकर सात क्षेत्रों में द्रव्यव्यय किया ।

रामुने गौड़ी पाशर्वनाथ की यात्रा के निमित्त भूमिशनका नियम ले रखा था, अतः संघ निकालने का निश्चय किया गया । वागड़, कच्छ, पंचाल, हालार आदि स्थानों के निमंत्रण पाकर एकत्र हुए । पांच सौ सेजवाला लेकर संघ चला, रथों के खेहसे सूयें भी मंद दिखाई देता था । प्रथम प्रयाण धूम्रावि, दूसरा भाद्रंअ, तीसरी केसी और चौथा बालामेय किया । वहां से रणमें रथ घोड़ों से झेड़कर पार किया और कीकाण आये, एक रात रहकर अंजार पहुंचे । यहां यादव खेंगार के पास अग्रणित योद्धा थे । कुछ दिन अंजार में रहकर संघ धमडाक पहुंचा । वहां से चुखारि बाब, जोद्राणी, रणनी घेडि, खारड़ी रणासर होते हुए पारकर पहुंचे । राणाको भेट देकर सम्मानित हुए फिर गौड़ी जी तरफ चले । चौदह कोस थल में चलने पर श्री गौड़ीजी पहुंचे । नवानगर से चलने पर मार्ग में जो भी गाम-नगर आये, दो सेर खांड और रौप्यमुद्रा लाहण की । संघ इतर लोगों को अन्न व मिष्टान्न भोजन द्वारा भक्ति कर संतुष्ट किया ।

अब श्रीगौड़ीजीसे वापिस लौटे और नदी गांव और विषम मार्ग को पार करते हुए सकुशल नवानगर पहुंचे । राजड़ साहकी बड़ी कीर्ति फैली । जैन अंचलगच्छके स्वधर्मी बंधुओं में राजड़ साहने जो लाहण वितरित की वह समस्त भारतवर्ती ग्राम-नगर में निवास करने वाले श्रावकों से संबंधित थी । रासमें आये हुए स्थानों की नामा



वली यहां दी जाती है जिससे उस समय अंचलगच्छ का देशव्यापी प्रचार विदित होता है १. नौतनपुर २. धूम्रावि ३. वणथली ४. पडधरी ५. राजकोट लइया, लुधु, मोरबी, हलवद, कटारिअ, विहंद, धमडकु, चकासर, अंजार, भद्रेस, भूहड, वारडी, वाराही, भुजपुर, कोठारे, सारु, भुजनगर, सिध—सामही, बदीना, सारण, अमरपुर, नसरपुर, फतेबाग, सेवगरा, उत्तमुलतान, देराउर, सरवर, रोहली, गौरवड, हाजीखानदेश, रांडला, भिहूक, सलाबुर, लाहोर, नगरकोट, बिकानेर, सरसा, भटनेर, हांसी, हसार, (?) उदिपुर, खीमसर, चितुड, अजमेरि, रणथंभर, आगरा, असराणा, बडोद्रे, तजारे, लोद्राणी, खारडी, समोसण, महीआरणी, मोद्रे, वरडी, पारकर, बिहिराण, सातलपुर, यंहुडवार, अहिवाली, वाराही, राधनपुर, सोही, वाव, थिराद्रे, सुराचन्द, राडद्रह, साधोर, जालोर, बाहडमेर, भाद्रेस, कोटडे, विशाले, शिववाडी, ससियाणे, जसुल, महेवा, आशगकोट, जेसलमेर, पुहुकरण, जोधपुर, नागोर, मेडता, ब्रह्माबाद, सकंद्रावाद, फतेपुर, मेवात, भालपुरा, सांगानेर, नडुलाई, नाडोल, देसूरी, कुंभलमेर, सादडी, भीमाबाव कुंभलमेर, सादडी राणपुर, सिखे गुदवच, पावे, सोभित, पाली, आडवा, मोटे, राहीठ, जितारण, पदमपुर, उसीया, भिनमाल, भमराणी, खांडय, धणसा, वाघोडे, मोरसी, ममते, फूकती, नरता, नरसाणु, ब्रूमडी, गारूड, अंबलिआल, सारूली, सोरोही, रामसण, मंडाहड, आबू, विहराणे, इडरगड, बीसल नगर, अणहलपुरपाटण, स्मूहंदि, लालपुर, सीधपुर, महिसाणा, गोटाणे, वीरमगाम, संखीसर, मांडल, अघार, पाटडी, वजाणे, लोलाडे, धोलका, धंधुका, वीरपुर, अमदावाद, तारापुर, मातर, बडोदरा, बांमरि (?) हांसुट, सुरति, वरान, जालण, कंतडी, बीजापुर, खडकी, मांडवगड, दीवनगर, घोधा, सखा, पालीताणा, जुनागड, देवका पाटण, ऊना, देलवाडा, मांगलूर, कृतियाणे, राणावाव, पुर, मीआणी, भाणवड, राणपर, मणगुरे, खंभाधीए, बीसोतरी तथा भांडिके गोठी महाजन व भांखरि के नागडावंशी जो राजड के निकट कुटुंबी हैं तथा छीकारी में भी लाहण बांटी । महिमाणे कच्छी ओसवालों में हालीहर, उसवरि, लसूए, गडकानो, तीकावाहे, कालायडे मलूआ, हीणमती, भणसारण इत्यादि कच्छ के गामनगरों में अंचलगच्छीय महाजनों के घर लाहण वित्तीर्ण की ।

राजड के भ्राता नैणसी तथा उसके पुत्र सोमा ने भी बहुत से पुण्य कार्य किये । राजड के पुत्र कर्मसी भी शालीभद्र की तरह सुंदर और राजमान्य थे । उन्होंने विक्रमवंश—परमारवंश की शोभा बढ़ाई । शत्रुंजथ पर इन्होंने शिखरवद्ध जिनालय बनवाया ।

वीरवंश वाणे सालवीउडक गोत्र के पांच सौ घर अणहिलपुर में तथा जलालपुर, अहिमदपुर, पंचासर, कनडी, बीजापुर आदि स्थानों में भी रहते थे । गजसागर, भरतकृषि, तथा श्री कल्याणसागर सूरि ने उपदेश देकर प्रतिबोध किया । प्रथम यशोधन शाखा हुई । नानिग पिता और नामल दे माता के पुत्र श्री कल्याणसागर ने संयमश्री से विवाह किया वे धन्य हैं । इन गुरु के उपदेश से लाहण भी बांटी गयी तथा दूसरे भी अनेक पुण्य प्राप्त हुए ।

अब राजडसाह ने द्वितीय प्रतिष्ठा के लिए—निमित्त गुरुश्री को बुलाया । सं. १६९६ मिति फाल्गुन शुक्ला ३ शुक्रवार को प्रतिष्ठा संपन्न हुई । उत्तर दिशि के द्वार के पास विशाल भंडप बनाया । चौमुख छत्री व देहरी तथा पगथिया बनाये । यहां से पोलि प्रवेश कर चैत्यप्रवेश होता है । दोनों और ऐरावण गजों पर इंद्र विराजमान किये । साह राजड ने पौत्रापिकयुक्त प्रचुर द्रव्यव्यय किया ।



प्रतिष्ठा के प्रसंग से साह राजसी ने नगर के समस्त अधिवासी को भोजन कराया। प्रथम ब्राह्मणों को दस हजार का दान दिया व भोजन कराया। नाना प्रकार की भोजन सामग्री तैयार की गई थी। इन्होंने चतुर्थ व्रत ग्रहण करने के प्रसंग पर भी समस्त महाजनों को जिमाया। पशुपण पारणे का भोजन तथा साधु-साधिवियों को, चौराशी गच्छ के महात्मा महासतियों को दान दिया। छत्तीस राजकुली लोगों को जिमाया। फिर सूत्रधार, शिलाव, सुथार, क्षत्री, ब्रह्मक्षत्री, भावसार राजगरोस, नारोह भाटीया, लोहाणा, खोजा, कंसारा, भाट, भोजक, गंधर्व, व्यास, चारण तथा अन्य जाति के याचकों को एवं लाडिक, नाडक, सहिता धूइया, तीन प्रकार के कणबी, सतुआरा, भगलाभी, तंबोली, माली, मणियार, भड़भूँजे, आरुआ, लोहार, सोनी, कंदोई, कमाणगिर, धूधु, सोनार, पटोली, गाजी को पक्वान्न भोजन द्वारा संतुष्ट किया।

अब कवि हर्षसागर राजड़ शाह की कीर्ति से प्रभावित देशों के नाम बताते हैं। जिस देश में लोग, अश्वमुखा, एकलपणा, श्वानमुखा, वानरमुखा, गर्दभणगा, तथा हाथीरूप सुअरमुखा तथा स्त्रीराज के देश में, पंचभर्तारी नारी वाले देश में, राजड़ साह के यश को जानते हैं। सिर पर समड़ी, पैरों में पावड़ी तथा हाथ से अग्नि घड़भर भी नहीं छोड़ते ऐसे देशों में चीन, महाचीन, तिलंग, कलिंग, वरेश, अंग, बंग, चित्तौड़, जैसलमेर, मालवा, शवकोट, जालोर, अमरकोट, हरजम, हिंगलाज, सिंध, ठठा, नसरपुर, हरमज, बदीना, आदन, वसुस, रेड़ बादी, कनड़ी, बीजापुर, खंभात, अहमदाबाद, दीव, सोरठ, पाटण, कच्छ, पंचाल, वागड़, हालाहर, हरमति इत्यादि देशों में विस्तृत कीर्तिवाला राजड़ साह परिवार आनंदित रहे।

सं. १६९८ में विधिपक्ष के श्री मेरुगसूरि-बुधमेरु-कमल में, पंडित भीमा की परंपरा में उदयसागर के शिष्य हर्षसागर ने इस रास प्रबंध की वैशाख सुदी ७ सोमवार के दिन रचना की।

सरियादे के रासका सार

साह राड़क के संघ के बाद किसी ने संघ नहीं निकाला। अब सरियादे ने साह राजड़ के पुण्य से गिरनार तीर्थ का संघ निकाला और पांच हजार द्रव्य व्यय कर सं. १६९२ में अक्षय तृतीया के दिन यात्रा कर पंचधार भोजन से संघ की भक्ति की। रा. मोहन से नागड़ा चतुर्विध की उत्पत्ति की ही पूर्वाम्नायके अनुसार पुत्री असुखी तथा जहाँ रहेंगे खूब द्रव्य खरच के पुण्यकार्य करेंगे। व तीनों को (माता, पिता और श्वसुर के कुलों को) तारेंगे।

सरियादे ने (राजड़ की प्रथम पत्नी ने) सं. १६९२ में यात्रा करके मातृ, पितृ और श्वसुर पक्ष को उज्ज्वल किया। उसने मास पक्ष क्षमणपूर्वक याने तपों को संपूर्ण करके, छरि पालते हुए आबु और शत्रुंजय की भी यात्रा प्रारंभ की। ३०० सिजवाला तथा ३००० नरनारियों के साथ जुनागड़ गिरनार चढ़ी। भाट, भोजक, चारण, आदि का पोषण किया फिर नगर लौटी।

इनके पूर्वज परमारवंशी रा. मोहन अमरकोट के राजा थे। जिन्हें सद्गुरु श्री जयसिंह सूरि ने प्रतिबोध देकर जैन बनाया था। कर्म संयोग से इनके पुत्रपुत्री नहीं थे, आचार्य श्री ने इन्हें मद्य, मांस और हिंसा का त्याग करवा के जैन बनाया। गुरु ने इन्हें आशिष दी जिससे इनके आठ पुत्र हुए। पाँचवाँ पुत्र नाग हुआ। बाल्यकाल में व्यंतरोपद्रव से बाल कड़ाने लगा। बहुत से उतारणादि किये। बाद में एक पुरुष ने प्रकट होकर नाम से नागड़ा गोत्र स्थापित करने को कहा। और सब कार्यों की सिद्धि हुई।

श्री आर्य अद्याय गौतम स्मृति ग्रंथ



राणादे के रासका सार

राजड़ साह ने स्वर्ग से आकर मानवभव में सर्व सामग्री संपन्न हो बड़े बड़े पुण्यकार्य किये। अपनी अर्धांगिनी राणादे के साथ जो सुकृत किये वे अपार हैं; उसने साधर्मिक वात्सल्य करके ८४ जाति वालों को जिमाया। इसमें सतरह प्रकार की मिठाई—जलेबी, पैड़ा, बरफी, पतासा, घेवर, दूधपाक, साकरिया चना, इलायचीपाक, मरली, अमृति, मोतीचूर, साधूनी इत्यादि तैयार की गई थीं। ओसवाल, श्री माली आदि महाजनों की स्त्रियां भी जिनवार में बुलाई गई थीं। इन सबको भोजनोपरांत पान, लवंग, सुपारी, इलायची आदि की मनुहार की, केसर, चंदन, गुलाब के छ्टाण्णे देकर श्रीफल से सत्कृत किया गया था। भाट, भोजक, चारण आदि याचकजनों को भी जिमाया तथा दीनहीन व्यक्तियों को प्रचुर दान दिया। राणादे ने लक्ष्मी को कार्यों में धूम व्यय करके तीनों पक्ष उज्ज्वल किये।



सुदुखि मग्गिजंतो, कत्थ वि केलोइ नत्थि जह सारो ।

इंदियविसएसु तहा, नत्थि सुहं सुदुखु वि पविट्ठं ॥

खूब खोजने के बाद भी केले के वृक्ष में कोई उपयोगी वस्तु दिखाई नहीं देती, ठीक उसी प्रकार इन्द्रियों के विषयों में भी किसी प्रकार का सुख देखने में नहीं आता।

जह कच्छुल्लो कच्छुं, कंडधमाणो वुहं पुणई सुखं ।

मोहाउर मणुस्सा, तह कामदुहं सुहं विति ॥

शुजली का मरीज जब खुजलाता है, तब वह दुःख में भी सुख का अनुभव करता है, ठीक उसी प्रकार मोहातुर मनुष्य कामजनित दुःख को सुख मानता है।

जम्मं दुषखं जरा दुषखं, रोगा य मरणाणि य ।

अहो दुषखो वु संसारो, जत्थ कोसन्ति जंतवो ॥

जन्म दुःख है, घड़दण दुःख है; रोग दुःख है और मृत्यु दुःख है। अहो, संसार ही दुःखमय है। इसमें प्राणी को दुःख प्राप्त होता रहता है।



श्री आर्य कल्याण गौतम स्मृति ग्रंथ



श्रीजीरावल्लि महातीर्थ का ऐतिहासिक वृत्तान्त

—प्रा० सोहनलाल पटनी

जैन तीर्थों की परम्परा में श्री जीरावला पार्श्वनाथ तीर्थ का अपना विशिष्ट स्थान है। यह प्रसिद्ध मन्दिर अरावली पर्वतमाला की जीरावल्ली नाम की पहाड़ी की गोद में बसा हुआ है। यह बहुत ही प्राचीन मन्दिर है। हरे-भरे जंगलों से घिरा यह मन्दिर अपनी भव्यता के लिए प्रसिद्ध है। सदियों से यह आचार्यों और धर्मनिष्ठ व्यक्तियों का शरण स्थल रहा है। यह जैन धर्म का सांस्कृतिक और धार्मिक केन्द्र रहा है। इसके पाषाणों पर अंकित लेख इसकी प्राचीनता और गौरव को गाथा गा रहे हैं। हर वर्ष हजारों की संख्या में श्रद्धालु भक्तजन इस मन्दिर के दर्शन करके प्रेरणा और शक्ति का अर्जन करते हैं।

आज भी प्रतिष्ठा शान्तिस्नात्र आदि शुभ क्रियाओं के प्रारम्भ में “ॐ ह्री श्री जीरावला पार्श्वनाथाय नमः” पवित्र मन्त्राक्षर रूप इस तीर्थाधिपति का स्मरण किया जाता है। इस तीर्थ की महिमा इतनी प्रसिद्ध है कि मारवाड़ व घाणेराव, नाडलाई, नाडोल, सिरोही एवं बम्बई के घाठकोपर आदि स्थानों में जीरावला पार्श्वनाथ भगवान की स्थापना हुई।

जैन शास्त्रों में इस तीर्थ के कई नाम हैं—जीरावल्ली, जीरापल्ली, जीरिकापल्ली एवं जयराजपल्ली, पर इसका नामकरण मेरी मान्यतानुसार इसके पर्वत जयराज पर ही हुआ है। जयराज की उपत्यका में बसी नगरी जयराजपल्ली। श्री जिनभद्रसूरिजी के शिष्य सिद्धान्तहचिजी ने श्री जयराजपुरीश श्री पार्श्वनाथ स्तवन की रचना की है। इसी जयराजपल्ली का अपभ्रंश रूप आज जीरावला नाम में दृष्टिगोचर हो रहा है।

सिरोही शहर से ३५ मील पश्चिम की दिशा में और भीनमाल से ३० मील दक्षिण पूर्व दिशा में जीरावला ग्राम में यह मन्दिर स्थित है। यह मरुप्रदेश का अंग रहा है। प्राचीन काल में जीरावल एक बहुत बड़ा और समृद्धशाली नगर था। सांस्कृतिक दृष्टि से भी यह नगर बहुत समृद्ध था। यह देश परदेश के व्यापारियों के आकर्षण का केन्द्र रहा है और शूरवीरों की जन्म और कर्म भूमि रहा है। जीरावल का एक अपना विशिष्ट इतिहास है जिसकी भलक तीर्थमालाओं एवं प्राचीन स्तोत्रों के माध्यम से मिलती है।

जनश्रुति है कि इस भूमि पर महावीरस्वामी ने विचरण किया है। भीनमाल में वि. सं. १३३३ के मिले लेख से इसकी पुष्टि होती है। चन्द्रगुप्त मौर्य के भारतीय राजनीति के रंगमंच पर प्रवेश करने पर यह मौर्य साम्राज्य के अधीन था। अशोक के नाति सम्प्रति के शासनारूढ होने पर यह प्रदेश उसके राज्य के अधीन था। उसके समय में यहां जैन धर्म की बहुत उन्नति हुई। उसके समय में यहां कई जैन मन्दिरों के निर्माण का

श्री आर्य ऋष्याह गौतम स्मृति ग्रंथ



उल्लेख मिलता है। इतिहासकार श्रीभाजी ने विक्रम संवत् की दूसरी शताब्दी के मिले शिलालेखों के आधार पर कहा है कि यहां पर राजा संप्रति के पहले भी जैन धर्म का प्रचार था। मौर्यों के पश्चात् क्षत्रपों का इस प्रदेश पर अधिकार था। महाक्षत्रप चंद्रवामा के जूनागढ़ वाले शिलालेख से यह ज्ञात होता है कि यह मरुराज्य सन् ५५३ ई. में उसके राज्य के अन्तर्गत था।

जीरावला पार्श्वनाथ मन्दिर वि. सं. ३२६ में कोडीनगर सेठ अमरासा ने बनाया था। यह कोडीनगर शायद आज के भीनमाल के पास स्थित कोडीनगर ही है जो काल के थपेड़ों से अपने वैभव को खो चुका है। कोडीनगर तट पर सिन्धु घाटी की सभ्यता के अवशेष प्राप्त हो सकते हैं।

ऐसी जनश्रुति है कि इस मन्दिर की पार्श्वनाथ भगवान् की प्रतिमा जमीन में से निकली है। इसका वृत्तान्त इस प्रकार मिलता है :—एक बार कोडीग्राम के सेठ अमरासा को स्वप्न आया। स्वप्न में उन्हें भगवान् पार्श्वनाथ के अधिष्ठायक देव दिखे। उन्होंने सेठ को जीरापल्ली शहर के बाहर धरती के गर्भ में छिपी हुई प्रतिमा को स्थापित करने के लिये कहा। यह प्रतिमा गांव के बाहर की एक गुफा में जमीन के नीचे थी। अधिष्ठायक देव ने सेठ अमरासा को इस भूमि स्थित प्रतिमा को उसी पहाड़ी की तलहटी में स्थापित करने को कहा। सुबह उठने पर सेठ ने स्वप्न की बात जैनाचार्य देवसूरेश्वरजी, जो कि उस समय वहां पर पधारे हुये थे, को बताया। आचार्य देवसूरिजी को भी इसी तरह का स्वप्न आया था। यह बात सारे नगर में फैल गई और नगरवासी इस मूर्ति को निकालने के लिए उतावले हो गये। आचार्य देवसूरि और सेठ अमरासा निर्दिष्ट स्थान पर गये और बड़ी सावधानी से उस मूर्ति को निकाला। प्रतिमा के निकलने की खबर सुनकर आसपास के क्षेत्रों के लोग भगवान के दर्शन के लिये उमड़ पड़े। कोडीनगर और जीरापल्ली के श्रावकों में उस प्रतिमा को अपने-अपने नगर में ले जाने के लिये होड़ लग गई। परन्तु आचार्य देवसूरिजी ने अधिष्ठायकदेव की आज्ञा का पालन करते हुए प्रतिमा को जीरापल्ली में ही स्थापित करने का निश्चय किया। विक्रम संवत् ३३१ में आचार्य देवसूरि ने इस प्रतिमा की प्रतिष्ठा की। विक्रम संवत् ६६३ में प्रथम बार इस मन्दिर का जीर्णोद्धार हुआ। जीर्णोद्धार कराने वाले थे सेठ जैतासा खेमासा। वे १० हजार व्यक्तियों का संघ लेकर श्री जीरावला पार्श्वनाथ भगवान् के दर्शन के लिये आये थे। मन्दिर की बुरी हालत को देखकर उन्होंने जैन आचार्य श्री मेरूसुरेश्वरजी महाराज, जो उन्हीं के साथ आये थे, को इस मन्दिर के जीर्णोद्धार करने की इच्छा प्रकट की। आचार्य श्री ने इस पुनीत कार्य के लिये उन्होंने अपनी आज्ञा प्रदान कर दी।

चौथी शताब्दी में यह प्रदेश गुप्त साम्राज्य के अन्तर्गत था। गुप्तों के पतन के पश्चात् यहां पर हूणों का अधिकार रहा। हूणों के सम्राट् तोरमाण ने गुप्त साम्राज्य को नष्ट कर अपना प्रभाव यहां पर स्थापित किया। हूण राजा मिहिरकुल और तोरमाण के सामन्तों द्वारा बनाये हुये कई सूर्य मन्दिर जीरावला के आसपास के इलाकों में आये हुये हैं जिनमें बरमाण, करोडीध्वज (अनादरा), हाथल के सूर्य मन्दिर प्रसिद्ध हैं। हाथल का सूर्य मन्दिर तो टूट चुका है, पर करोडीध्वज और बरमाण के सूर्य मन्दिरों की प्रतिष्ठा आज भी अक्षुण्ण है। बरमाण का सूर्य मन्दिर तो भारतवर्ष के चार प्रसिद्ध सूर्य मन्दिरों में से एक है।

गुप्तकाल के जैनाचार्य हरिगुप्त तोरमाण के गुरु थे। इनके शिष्य देवगुप्तसूरि के शिष्य शिवचन्द्रगण



महत्तर ने इस मन्दिर की यात्रा की। उद्योतनसूरि कृत कुवलयमाला^१ प्रशस्ति के अनुसार, शिवचन्द्रगण के शिष्य यक्षदत्तगण ने अपने प्रभाव से यहां पर कई जैन मन्दिरों का निर्माण करवाया, जो आसपास के इलाकों में आज भी विद्यमान हैं। वलभीपुर के राजा शीलादित्य को जैन धर्म में दीक्षित करने वाले आचार्य धनेश्वरसूरि ने इस मन्दिर की यात्रा की। यक्षदत्तगण के एक शिष्य वटेश्वरसूरि ने आकाशवप्र के एक नगर में एक रम्य जैन मन्दिर का निर्माण करवाया, जिनके दर्शनमात्र से लोगों का क्रोध शान्त हो जाता था। आकाशवप्र का अर्थ होता है आकाश को छूने वाले पहाड़ का उतार। जीरावला का यह मन्दिर भी आकाश को छूने वाले पर्वत के उतार पर स्थित है और एक ऐसी किंवदन्ती है कि जीरावला का यह मन्दिर आकाश मार्ग से यहां लाया गया है। हो सकता है आकाश मार्ग से लाया हुआ यह मन्दिर आकाशवप्र नामक स्थान की सार्थकता सिद्ध करता हो। वटेश्वरजी के शिष्य तत्त्वाचार्य थे। उद्योतनसूरिजी के विद्यागुरु आचार्य हरिभद्रसूरि थे, जो चित्रकूट (वर्तमान चित्तौड़) निवासी थे। उन्हें जीरावला के मन्दिर की पुनः प्रतिष्ठा से सम्बन्धित बताया जाता है। अपने जैन साहित्य के संक्षिप्त इतिहास के पृष्ठ १३३ पर मोहनलाल दलीचन्द देसाई ने आकाशवप्र नगर को अनन्तपुर नगर से जोड़ा है। मुनि कल्याणविजयजी ने इस नगर को अमरकोट से जोड़ा है। पर वटेश्वरसूरिजी का आकाशवप्र सिध का अमरकोट नहीं हो सकता। वह तो भीनमाल के आसपास के प्रदेशों में ही होना चाहिये था, और वह मन्दिर भी प्रसिद्ध होना चाहिये। यह दोनों ही शतें जीरावला के साथ जुड़ी हुई हैं। क्योंकि जैन तीर्थ प्रशस्ति में जीरावला को विशिष्ट स्थान प्राप्त है।

विक्रम संवत् की सातवीं शताब्दी के अन्त में यहां पर चावड़ा वंश का राज्य रहा। वसन्तगढ़ में वि. सं० ६८२ के शिलालेख से इस बात की पुष्टि होती है। इस लेख के अनुसार संवत् ६८२ में वर्मलात नाम के राजा का यहां पर शासन था और उसकी राजधानी भीनमाल थी। वर्मलात के पश्चात् उसके उत्तराधिकारी व्याघ्रमुख का यहां पर शासन था। वलभीपुर के पतन के पश्चात् यहां पर एक भयंकर दुर्भिक्ष पड़ा। अतः वहां के बहुत से लोग यहां आकर बस गये। पोरवाल जाति को संगठित करने वाले जैनाचार्य हरिभद्रसूरिजी ने (वि. सं. ७५७ से ८२७) यहां की यात्रा की और इस मन्दिर की पुनः प्रतिष्ठा करवायी। तत्त्वाचार्य वीरभद्रसूरि ने भी यहां की यात्रा की, उन्होंने जालोर और भीनमाल के कई मन्दिरों का निर्माण कराया। सिद्ध सारस्वत स्तोत्र के रचयिता वप्पभद्रसूरि भीनमाल, रामसीन, जीरावल एवं मुण्डस्थला आदि तीर्थों की यात्रा कर चुके थे।

आठवीं सदी के प्रारम्भ में यशोवर्मन् के राज्य का यह प्रदेश अंग था। इतिहास प्रसिद्ध प्रतिहार राजा वत्सराज के समय में यह प्रदेश उसके अधीन था। उसकी राजधानी जावालपुर (जालोर) थी। उसकी मृत्यु के पश्चात् उसके पुत्र नागभट्ट ने वि. सं० ८७२ में इस प्रदेश पर राज्य किया। नागभट्ट ने जीरावल के पास नागाली नामक स्थान पर नागजी का मन्दिर बनवाया जो आज तक भी टेकरी पर स्थित है। वह अपनी राजधानी जालोर से कन्नौज ले गया। महान् जैनाचार्य सिद्धपि और उनके गुरु दुर्गस्वामी ने वि. संवत् की दसवीं सदी में यहां की यात्रा की। दुर्गस्वामी का स्वर्गवास भिन्नमाल (भीनमाल) नगर में हुआ था। नागभट्ट की मृत्यु के पश्चात् उसके उत्तराधिकारियों में रामचन्द्र, भोजराज और महेन्द्रपाल प्रमुख हैं। उन्होंने इस प्रदेश पर शासन किया। प्रतिहारों के के पतन के पश्चात् यह प्रदेश परमारों के अधीन रहा। परमार राजा सिथक (हर्षदेव) का यहां शासन होना सिद्ध

१. इसकी रचना जालोर में हुई।



हुआ है। ग्यारहवीं सदी के प्रारम्भ में यह क्षेत्र राजा धुंधुक के अधीन रहा। चालुक्य राजा भीमदेव ने जब धुंधुक को अषडस्थ किया तो यह प्रदेश उसके अधीन रहा। भीमदेव के सिंहसेनापति विमलशाह के यहां पर शासन करने की बात सिद्ध हुई है। मन्त्रीश्वर विमलशाह ने विमलवर्साहि के भव्य मन्दिर का निर्माण आबू पर्वत पर करवाया। उन्होंने कई जैन मन्दिरों का जीर्णोद्धार कराया और उन्हें संरक्षण प्रदान किया। बहुत समय तक यह प्रदेश गुजरात के चालुक्यों के अधीन रहा। इस मन्दिर का दूसरी बार जीर्णोद्धार वि. सं० १०३३ में हुआ। तेतली नगर के सेठ हरदास ने जैनाचार्य सहजानन्द जी के उपदेश से इस पुनीत कार्य को करवाया। तेतली नगर निवासी सेठ हरदास का वंश अपनी दानप्रियता के लिए प्रसिद्ध था। उसी वंश परम्परा का इतिहास इस प्रकार मिलता है :—

श्रेष्ठी वर्ग जांजण

धर्मपत्नी स्वोणी

श्रेष्ठीवर्ग बाधा

धर्मसी

मन्नासी

धीरासा

धीरासा की धर्मपत्नी अजादे से हरदास उत्पन्न हुआ।

विक्रम संवत् ११५० से यह सिद्धराज के राज्य का अंग था। वि. सं० ११८६ के भीनमाल अभिलेख में चालुक्य सिद्धराज के शासन का उल्लेख मिलता है। वि. संवत् ११६१ के लगभग जैनाचार्य समुद्रधोष और जिनवल्लभसूरि ने यहां की यात्रा की। लगभग इसी काल में जैन धर्म के महान् आचार्य हेमचन्द्राचार्य ने यहां की यात्रा की। वे कवि श्रीपाल, जयमंगल, वाग्भट्ट, वर्धमान और सागरचन्द्र के समकालीन थे। हर्षपुरीयगच्छ के जयसिंहसूरि के शिष्य अभयदेवसूरि ने यहां की यात्रा की। अभयदेवसूरि को सिद्धराज ने मल्लघारी की उपाधि दी थी। इन्हीं आचार्य ने रणथम्भोर के जैन मन्दिर पर सोने के कुम्भ कलश को स्थापित किया था।

खरतरगच्छ के महान् जैनाचार्य दादा जिनदत्तसूरि ने भी यहां की यात्रा की। उनकी पाट परम्परा में हुए जिनचन्द्रसूरिजी का नाम मन्दिर की एक देहरी पर के लेख में मिलता है।

संवत् ११७५ के पश्चात् यहां पर भयंकर दुर्भिक्ष पड़ा। अतः यह नगरी उजड़ गई और बहुत से लोग गुजरात जाकर बस गये।

सिद्धराज के पश्चात् यह प्रदेश कुमारपाल के शासन का अंग था। उसने जैन धर्म को अंगीकार किया और जैनाचार्यों और गुरुओं को संरक्षण प्रदान किया। उसके द्वारा कई जैन मन्दिरों के निर्माण का उल्लेख मिलता है। किराडू के वि. सं. १२०५ और १२०८ के कुमारपाल के अभिलेख से उसके राज्य का विस्तार यहां तक होना सिद्ध होता है। जालोर से प्राप्त वि. सं. १२२१ के कुमारपाल के शिलालेख से भी इस बात की पुष्टि होती है।

कुमारपाल के पश्चात् अजयपाल के राज्य का यह अंग था। गुजरात के शासक अजयपाल और मुसलराज के समय में यहां पर परमार वंशीय राजा धारावर्ष का शासन था। मुहम्मदगोरी की सेना के विरुद्ध हुये युद्ध में उसने भाग लिया था। वि. सं. की तेरहवीं शताब्दी तक यहां पर परमारों का शासन रहा। वि. सं. १३०० के



श्री आर्य उप्याग गौतम स्मृति ग्रंथ



लगभग उदयसिंह चौहान का यहां शासन रहा। भिन्नमाल में वि. सं. १३०५ और १३०६ के शिलालेख प्राप्त हुये है जो उसके शासन के होने के प्रमाण हैं। उस समय उसकी राजधानी जालोर थी। उदयसिंह के पश्चात् उसके पुत्र चाचिगदेव का यहां राज्य रहा। वि. सं. १३१३ का चाचिगदेव का एक शिलालेख सूंघा पर्वत पर प्राप्त हुआ है। चाचिगदेव के पश्चात् दशरथ देवड़ा का यहां शासन रहा। वि. सं. १३३७ के देलवाड़ा के अभिलेख में उसे मरुमण्डल का अधीश्वर बताया गया है। वि. सं. १३४० के लगभग यह प्रदेश बीजड़ देवड़ा के अधीन रहा। बीजड़ के बाद लावण्यकर्ण (लूणकर्ण) लुम्भा के अधीन यह प्रदेश था। लुम्भा बहुत ही धर्म सहिष्णु था। परमारों के शासन काल में आबू के जैन मन्दिरों की यात्रा करने वाले यात्रियों को कर देना पड़ता था। लुम्भा ने उसे माफ कर दिया। उसने आसपास के इलाकों में बहुत से जैन मन्दिर बनाने में धन व्यय किया। हो सकता है जीरावल को भी उनका सहयोग मिला हो।

अलाउद्दीन की सेनाओं ने जब जालोर आदि स्थानों पर हमला किया तो इस मन्दिर पर भी आक्रमण किया गया। इस मन्दिर के पास में ही अम्बादेवी का एक वैष्णव मन्दिर था। अत्याचारियों ने पहले उस मन्दिर की धन-सम्पत्ति को लूटा और सारा मन्दिर नष्ट भ्रष्ट कर दिया। उस मन्दिर में बहुत सी गायों का पालन पोषण होता था। हिन्दुओं की धार्मिक भावनाओं को ठेस पहुँचाने के लिये उन अत्याचारियों ने उन गायों को भी मार दिया। वहां से वे जीराबला पार्वनाथ के मन्दिर की ओर बढ़े। मन्दिर में जाकर उन्होंने गो-मांस और खून छॉटकर मन्दिर को अपवित्र करने की कोशिश की। ऐसा कहते हैं कि मन्दिर में रुधिर छॉटने वाला व्यक्ति बाहर आते ही मृत्यु को प्राप्त हो गया। बाहर ही बहुत बड़े सर्प ने उसे डंक मारा और वह वहीं पर धराशाही हो गया। अलाउद्दीन खिलजी के आक्रमण के घावों को भरने में लुम्भा ने बहुत सहायता की और जैन धर्म के गौरव को बढ़ाया। लुम्भाजी का उत्तराधिकारी तेजसिंह था। उसने अपने पिता की नीति का पालन किया और जैन धर्म को संरक्षण प्रदान किया। तेजसिंह के पश्चात् कान्हड़देव और सामंतसिंह के अधीन यह प्रदेश रहा।

पंडित श्री सोमधरणी विरचित उपदेशसप्तति के जीरावल्ली सन्दर्भ में जीरावल तीर्थ सम्बन्धी कथा इस प्रकार दी गई है:—

सं. ११०९ में ब्रह्माण (आधुनिक वरमाण) स्थान में धांधल नाम का एक सेठ रहता था। उसी गांव में एक वृद्ध स्त्री की गाय सदैव सेहिली नदी के पास देवीवी^१ गुफा में दूध प्रवाहित कर आती थी। शाम को घर आकर यह गाय दूध नहीं देती थी। पता लगाने पर उस वृद्धा को स्थान का पता लगा यह सोचकर कि यह स्थान बहुत चमत्कार वाला है, धांधल को बताया। धांधलजी ने मन में सोचा कि रात को पवित्र होकर उस स्थान पर जायेंगे, वे वहां जाकर के परमेष्ठि भगवान् का स्मरण कर एक पवित्र स्थान पर सोयें। उस रात में उन्होंने स्वप्न में एक सुन्दर पुरुष को यह कहते हुए सुना कि जहां गाय दूध का क्षरण करती है वहां पार्वनाथ भगवान् की मूर्ति है। वह व्यक्ति उनका अधिष्ठायक देव था। प्रातःकाल धांधलजी सभी लोगों के साथ उस स्थान पर गये। उसी समय जीरावल्ली नगर के लोग भी वहां आये और कहने लगे कि अहो! तुम्हारा इस स्थान पर आगमन कैसा? हमारी सीमा की मूर्ति तुम कैसे लेजा सकते हो? इस तरह के विवाद में वहां खड़े वृद्ध पुरुषों ने कहा कि भाई गाड़ी में एक आपका व एक हमारा बैल जोतो जहां गाड़ी जायगी वहां मूर्ति स्थापित होगी। इस तरह करते यह

१ वरमाण व जीरावल के बीच वृद्धेश्वर महादेव के मन्दिर के पास यह गुफा है।



बिंब जीरापल्ली नगर में आया । सभी महाजनों ने वहाँ प्रवेशोत्सव किया । पहले चैत्य में स्थापित वीर बिंब को हटाकर श्री संघ की अनुमतिपूर्वक बिंब को इसी चैत्य में स्थापित किया । बाद में वहाँ पर अनेक संघ आने लगे तथा उनका मनोरथ उनका अधिष्ठायाक देव पूर्ण करने लगा । इस तरह यह तीर्थ हुआ ।

ऐसी मान्यता है कि यवन सेना के द्वारा मूर्ति खण्डित होने पर अधिष्ठायाक देव की आज्ञा से दूसरी मूर्ति की स्थापना हुई, पहली मूर्ति नवीन मूर्ति के दक्षिण भाग में स्थापित की गई थी । इस मूर्ति को सर्वप्रथम पूजा जाता है एवं इस मूर्ति को दादा पार्श्वनाथ की मूर्ति के नाम से जाना जाता है ।

धांधलजी द्वारा निर्मित इस नवीन पार्श्वनाथ मन्दिर की प्रतिष्ठा वि. सं. ११९१ में आचार्य श्री अजितदेवसूरि ने की । वीर वंशावली में उसका उल्लेख इस प्रकार दिया गया है:—

“तिवारइं धांधलइं प्रासाद निपजावी महोत्सव वि. सं. ११९१ वर्षे श्री पार्श्वनाथ प्रासादे स्थाप्या श्री अजितदेवसूरि प्रतिष्ठया”

इस प्रकार यह तीसरी बार की प्रतिष्ठा थी । पहली (वि. सं. ३३१) अमरासा के समय में आचार्य देवसूरिजी ने करवाई ।

दूसरी बार मन्दिर का निर्माण यक्षदत्तगणी के शिष्य वटेश्वरसूरिजी ने आकाशवप्र नगर के नाम से मन्दिर की स्थापना की । तीसरी बार धांधलजी के समय में मन्दिर बना । कुछ इतिहासकार वटेश्वरसूरिजी द्वारा प्रतिष्ठित आकाशवप्र नगर के मन्दिर की बात विवादास्पद होने के कारण स्वीकार नहीं करते हैं । उनके अनुसार मन्दिर की प्रतिष्ठा तीसरी बार हुई न कि मन्दिर का निर्माण । पहली प्रतिष्ठा आचार्य देवसूरिजी ने, दूसरी प्रतिष्ठा आचार्य हरिभद्रसूरिजी ने और तीसरी बार यह प्रतिष्ठा आचार्य अजितदेवसूरिजी ने की ।

धांधलजी द्वारा निर्मित मन्दिर व मूर्ति को नुकसान अलाउद्दीन खिलजी के द्वारा पहुँचाने की बात की पुष्टि जीरापल्ली मण्डन पार्श्वनाथ बिनती नाम के एक प्राचीन स्रोत से इस प्रकार से होती है:—

“तेरसइं अडसट्टा (१३६८) वरिसिहि, असुरह दलु जीतउ जिणि हरिसिहि भसमग्रह विकराले ॥”
(कडी ९)

कान्हडदेव प्रबंध के अनुसार एवं अन्य ऐतिहासिक तथ्यों के आधार पर यह ज्ञात होता है कि संवत् १३६७ में अलाउद्दीन खिलजी ने सांचोर के महावीर मन्दिर को नष्ट किया और उसी समय उसने जीरावल के मन्दिर को भी नुकसान पहुँचाया ।

उपदेश तरंगिणी के पृष्ठ १८ के अनुसार संघवी पेशडसा ने संवत् १३२१ में एक मन्दिर बनवाने की बात लिखी है परन्तु शायद यह मन्दिर आक्रमणकारियों द्वारा नष्ट कर दिया गया होगा ।

महेश्वर कवि लिखित काव्य मनोहर नामक ग्रन्थ के सातवें सर्ग ३२ वें श्लोक में लिखा हुआ है कि मांडवगढ़ के बादशाह आलमशाह के दरबारी श्रीमाल वंशीय सोनगरा जांजराजी सेठ के छह पुत्रों के साथ संघवी आल्हराज ने इस तीर्थ में ऊँचे तोरणों सहित एक सुन्दर मंडप बनवाया ।

जीरापल्ली महातीर्थ, मण्डपं तु चकार सः ।

उत्तोरणं महास्तभं, वितानांशुकभूषणम् ॥



श्री आर्य अध्याय गौतम स्मृति ग्रंथ

वर्तमान मन्दिर के पीछे की टेकरी पर एक प्राचीन किले के अवशेष दिखाई देते हैं जो शायद कान्हडदेव चौहान के सामंतों का रहा होगा। सन् १३१४ में कान्हडदेव चौहान मारे गये उसके बाद मण्डार से लेकर जालोर तक का इलाका अलाउद्दीन खिलजी के बंशवर्ती रहा। न मालूम कितने अत्याचार इस मन्दिर पर और जीरापल्ली नगर पर हुए होंगे उसके साक्षी तो यह जयराम पर्वत और भगवान् पार्श्वनाथ हैं।

सन् १३२० के बाद सिरौही के महाराज लुम्भा का इस इलाके पर अधिकार हो गया परन्तु अजमेर से अहमदाबाद जाने का यह रास्ता होने के कारण समय समय पर मन्दिर व नगरी पर विपत्तियाँ आती रहीं। यहाँ के सेठ लोग नगरी को छोड़ कर चले गये एवं चौहानों ने भी इस स्थान को असुरक्षित समझ कर छोड़ दिया।

वि. सं. १८५१ के शिलालेख के अनुसार इस मन्दिर में मूलनायक रूप में पार्श्वनाथ विराजमान थे। पर इसके बाद किसी कारणवश भगवान् नेमिनाथ को मूलनायक के रूप में प्रतिष्ठित कर दिया गया था। इस घटना का उल्लेख किसी भी शिलालेख से ज्ञात नहीं होता। मन्दिर के बाईं ओर की एक कोठड़ी में अब भी पार्श्वनाथ की दो मूर्तियाँ विराजमान हैं एवं दूसरी कोठरी में भगवान् नेमिनाथ।

ऐसी मान्यता है कि महान् चमत्कारी भगवान् पार्श्वनाथ की अमूल्य प्रतिमा कहीं आक्रमणकारियों के द्वारा खण्डित न कर दी जाय इस भय से पार्श्वनाथजी की मूर्ति को गुप्त भण्डार में विराजमान कर दिया गया हो और तब तक की अन्तरिम व्यवस्था के लिए ज्योतिष के फलादेश के अनुसार नेमिनाथ भगवान् की मूर्ति को प्रतिष्ठित कर दिया गया हो।

समय समय पर जीर्णोद्धार होने के कारण एवं ऐतिहासिक शोध खोज की दृष्टि न होने के कारण मन्दिर को मरम्मत करने वाले कारीगरों की छेनी और हथौड़े से मन्दिर के पाटों और दीवारों पर के शिलालेख बहुरत्ना वसुन्धरा के गहन गर्त में समा गये हैं। शायद वे किसी समय की प्रतीक्षा में होंगे जब किसी महान् आचार्य के आशीर्वाद से प्रकट होंगे, तब इस मन्दिर की अकथ कहानी प्रकट होगी।

प्राचीन उल्लेखों के आधार पर पता लगता है कि इस मन्दिर की दीवारों पर दुर्लभ भित्तिचित्र थे किन्तु समय समय पर नये रंग रोगन के काम के कारण; कहीं संगमरमर चढाने के कारण, कहीं घिसाई के कारण और कहीं सफेदी के कारण हमारी यह ऐतिहासिक धरोहर काल कबलित हो गयी है।

यात्रा एवं संघ

जैन जगत में सामूहिक तीर्थ दर्शन का बहुत महत्व है। सामूहिक तीर्थ यात्रा का आयोजन करने वाले भाविक को हम संघपति कहते हैं। इन संघों के साथ बड़े बड़े आचार्य शिष्य समुदाय के साथ विहार करते थे। जैन साधु तो चातुर्मास छोड़ कर शेष आठ मास विहार करते ही रहते हैं। इन विहारों में वे मार्ग में आने वाले तीर्थों के दर्शन करते ही हैं। जीरावल तीर्थ के दर्शनार्थ आए संघों की एवं आचार्यों की संक्षिप्त सूची यहां दे रहा हूँ। इस तीर्थ पर आए बहुत थोड़े संघों एवं आचार्यों का पता हमें लग सका है।

वीर संवत् ३३० के आसपास जैनाचार्य देवसूरिजी महाराज अपने सौ शिष्यों सहित यहां विहार करते हुए आये थे एवं इन्हीं ने अमरासा द्वारा निर्मित इस मन्दिर की वीर संवत् ३३१ वैशाख सुदी १० को शुभ मुहूर्त में प्रतिष्ठा करवाई।



विक्रम की चौथी सदी में (लगभग ३९५ वि. सं.) जैनाचार्य श्री मेरूसुरीश्वरजी महाराज एक विशाल संघ को लेकर इस तीर्थ में पधारे थे ।

संवत् ८३४ के आसपास जैनाचार्य श्री उद्योतनसूरिजी ने १७ हजार आदिमियों के संघ के साथ इस तीर्थ की यात्रा की थी । इस संघ के संघपति बडली नगर निवासी लखमण सा थे । ये उद्योतनसूरि तत्वाचार्य के शिष्य थे । इन्होंने वि. सं. ८३५ में जालोर में कुवलयमाला नाम की एक प्राकृत कथा की रचना की थी ।

विक्रमी संवत् १०३३ में तेतली नभर निवासी सेठ हरदासजी ने एक बड़ा संघ निकाला था । इस संघ के साथ जैनाचार्य श्री सहजानन्दसुरीश्वरजी महाराज थे ।

विक्रमी संवत् ११८८ में जैनाचार्य आमदेवसूरिजी की अध्यक्षता में जाल्हा श्रेष्ठी ने एक बहुत बड़े संघ के साथ इस तीर्थ की यात्रा की ।

विक्रमी संवत् १३९३ में प्राग्वाट वंशीय भीला श्रेष्ठी ने राहेड नगर से एक बड़ा संघ निकाला जिसमें जैनाचार्य श्री कक्कसूरिजी सम्मिलित हुए । इन कक्कसूरिजी ने वि. सं. १३७८ में आबू के विमलवसही मन्दिर में आदिनाथ के विम्ब की प्रतिष्ठा की थी । इन्होंने बालोतरा, खम्भात, पेशापुर, पाटण एवं पालनपुर के जैन मन्दिरों की प्रतिष्ठा करवाई थी ।

विक्रमी संवत् १३०३ में चित्रवालगच्छीय जैनाचार्य श्री आमदेवसूरिजी सेठ आम्रपाल संघवी के संघ के साथ जीरावल तीर्थ पधारे ।

विक्रमी संवत् १३१८ में खीमासा संचेती ने जैनाचार्य श्री विजयहर्षसूरिजी की निश्चा में एक संघ यात्रा का आयोजन किया ।

वि. सं. १३४० में मालव मंत्रीश्वर पेशडशाह के पुत्र भांभण शाह ने माघ सुदी ५ को एक तीर्थ यात्रा का संघ निकाला था । यह संघ जीरावल आया था । यहां संघवी ने एक लाख रुपये मूल्य का मोती एवं सोने के तारों से भरा चंदोबा बांधा था । इसका वर्णन पंडित रत्नमंडलगणी ने अपने 'सुकृतसागर' में किया है ।

वि. सं. १४६८ में संघपति पातासा ने खरतरगच्छाचार्य श्री जिनपद्मसूरिजी महाराज की निश्चा में एक तीर्थ यात्रा का आयोजन किया ।

मांडवगढ़ वासी भांभण शाह के पुत्र संघवी चाहड़ ने जीरावल एवं अर्बुद गिरि के संघ निकाले थे । उनके भाई गाल्हा ने जीरावल में एक चंदोवे वाला महामण्डप तैयार करवाया था—

“जीरापल्ली महातीर्थे मण्डपं तु चकार सः ।

उत्तोरणं महास्तम्भं वितानांशुकभूषितम् ॥”

—काव्य मनोहर सर्ग-७

खम्भात निवासी साल्हाक श्रावक के पुत्र राम और पर्वत ने वि. सं. १४६८ में जीरापल्ली पार्श्वनाथ तीर्थ में यात्रा कर बहुत धन खर्च किया था ।



वि. सं. १४७५ में तपागच्छीय जैनाचार्य श्री हेमन्तसूरिजी महाराज के साथ संघपति मनोरथ ने एक विशाल तीर्थ यात्रा का आयोजन किया ।

वि. सं. १४८३ में वैशाख सुदी १३ गुरुवार के दिन अंचलगच्छ के आचार्य मेरुतुङ्गसूरि के पट्टधर जयकीर्तिसूरि के उपदेश से पाटन निवासी ओसवाल जातीय मोठडिया गोत्रीय लोगों ने इस तीर्थ में पांच देहरियों का निर्माण करवाया था ।
—(पूर्णचन्द्र नाहर, जैन लेख संग्रह खंड—१ लेख ९७३)

वि. सं. १४८३ में ही भाद्रपद वदि ७ गुरुवार के दिन तपागच्छीय आचार्य भुवनसुन्दरसूरि के आचार्यत्व में संघ निकालने वाले कल्वरगा नगर निवासी ओसवाल कोठारी गृहस्थों ने इस तीर्थ में तीन देहरियों का निर्माण करवाया था ।
—(पूर्णचन्द्र नाहर, जैन लेख संग्रह खंड—१ लेख ९७४-९७६)

मेवाड़ के राणा भोक्ल के मन्त्री रामदेव की भार्या मेलादेवी ने चतुर्विध संघ के साथ शत्रुञ्जय, जीरापल्ली और फलोदी तीर्थों की यात्रा की थी ।

—(संदेह दोलावली वृत्ति सं. १४८६)

खंभात के श्रीमाल वंशीय संघवी वरसिंह के पुत्र धनराज ने वि. सं. १४८९ में चैत्र वदि १० शनिवार के दिन रामचन्द्रसूरि के साथ संघ समेत इस तीर्थ की यात्रा की थी ।

“रस-वसु-पूर्व मितान्दे X X श्री जीरपल्लिनाथमर्बुदतीर्थ तथा नमस्कुस्ते ।”

—(अर्बुद-प्राचीन जैन लेख संदोह ले. ३०३)

वि. सं १४९१ में खरतरगच्छीय वाचक श्री भव्यराजगणि के साथ अजवासा सेठिया ने विशाल जन समुदाय के साथ संघ यात्रा का आयोजन किया ।

विक्रम की १५वीं सदी में संघवी कोचर ने इस तीर्थ की यात्रा की थी । इनके वंशीयों के वि. सं. १५८३ के शिलालेख जैसलमेर के मन्दिर में विद्यमान हैं ।

वि. सं. १५०१ में चित्रवालगच्छीय जैनाचार्य के साथ प्राग्वाट श्रेष्ठीवर्य पुनासा ने ३००० ग्रादमियों के संघ को लेकर जीरावल तीर्थ की यात्रा की थी ।

खरतरगच्छ के नायक श्री जिनकुशलसूरि के प्रशिष्य क्षेमकीर्ति वाचनाचार्य ने विक्रम की १४ वीं शताब्दी में जीरापल्ली पार्श्वनाथ की उपासना की थी ।

संवत् १५२५ में अहमदाबाद के संघवी गदराज डुंगरशाह एवं संड ने जीरापल्ली पार्श्वनाथ की सामूहिक यात्रा की थी । इस यात्रा में सात सौ बैलगाड़ियाँ थीं और गाते बजाते आबू होकर जीरावल पहुँचे थे । उनका स्वागत सिरोही के महाराज लाखाजी ने किया था । इनमें से गदाशाह ने १२० मन पीतल की ऋषभदेव भगवान् की मूर्ति आबू के भीम विहार मन्दिर में प्रतिष्ठित करवाई थी ।

—(गुरु गुरु रसनाकर काव्य संग—३)

वि. सं. १५३६ में तपागच्छीय लक्ष्मीसागरसूरिजी की निश्चा में श्रेष्ठीवर्य करमासा ने इस पवित्र तीर्थ की यात्रा की थी । इन लक्ष्मीसागरजी ने जीरावलापार्श्वनाथ स्तोत्र की भी रचना की है ।



नन्दुरबार निवासी प्राग्वाट भीमाशाह के पुत्र डूंगरशाह ने शत्रुञ्जय, रैवतगिरी, अर्बुदाचल और जीरापल्ली की यात्रा की थी ।

मीरपुर मन्दिर के लेखों के अनुसार सं. १५५६ में खंभातवासी बीसा ओसवाल बाई शिवा ने अपने पति के श्रेयार्थ जीरावल तीर्थ में दो गोखले बनवाये थे । यह बाई यात्रार्थ यहाँ आई थी । सं. १५५६ में ही प्राग्वाट संघवी रत्नपाल की भार्या कर्माबाई ने यहाँ की यात्रा की थी एवं उदयसागरसूरि के उपदेश से यहाँ एक देहरी बनवाई थी ।

(यतीन्द्र विहार दिग्दर्शन भाग-१, पृष्ठ १२०-१२३)

वि. सं. १५५९ में पाटन के पर्वतशाह और डूंगरशाह नाम के भाइयों ने जीरावल अर्बुदाचल का संघ निकाला था । विक्रम की सोलहवीं सदी के पूर्वार्द्ध में आचार्य सुमतिमुन्दरसूरि के उपदेश से सद्गृहस्थ बेला ने मांडवगढ़ से एक संघ निकाला था । यह संघ जीरावल आया था । (सोमचारित्रगरिण गुरुगुणरत्नाकर काव्य)

सारंगपुर के निवासी जयसिंह शाह आगरा के संघवी रत्नशाह ने अट्ठासी संघों के साथ आबू और जीरावल की यात्रा की थी । (सोमचारित्रगरिण गुरुगुणरत्नाकर काव्य)

सं. १७४६ में शीलविजयजी की तीर्थमाला में ओसवाल सूरा व रत्ना दो भाइयों का उल्लेख आता है । उनके वंशज धनजी, पनजी व मनजी ने तीन लाख रुपया खर्च करके एक संघ निकाला था जो जीरावल आया था ।

सं. १७५० में सौभाग्यविजय विरचित तीर्थमाला में जीरावल का उल्लेख है ।

सं. १७५५ में ज्ञानविमलसूरि द्वारा लिखित तीर्थमाला में सूरिपुर से श्रावक सामाजी द्वारा निकाले गये संघ का वर्णन है ।

वि. सं. १८९१ में आषाढ़ सुदी ५ के दिन जैसलमेर के जिनमहेन्द्रसूरि के उपदेश से सेठ गुमानचन्दजी बाफना के पांच पुत्रों ने तेईस लाख रुपये खर्च कर श्री सिद्धाचल का संघ निकाला था । इस संघ ने ब्राह्मणवाड़ा, आबू, जीरावला, तारंगा, शंखेश्वर, पंचासर एवं गिरनार की यात्रा की थी । इस सम्बन्ध का वि. सं. १८९६ का लेख जैसलमेर के पास अमर सागर मन्दिर में विद्यमान है ।

इसके अतिरिक्त १९ वीं और २० वीं सदी में निरन्तर कितने ही संघ निकले जिनकी सूची देना यहाँ सम्भव नहीं है । २० वीं सदी में तो यातायात का अच्छा प्रबन्ध होने के कारण प्रतिवर्ष पचासों संघ इस तीर्थ में आते रहते हैं जिनका उल्लेख करना मात्र पुस्तक का कलेवर बढ़ाना होगा ।

इस तीर्थ पर बड़े बड़े आचार्य चातुर्मास के लिये पधारते थे एवं तीर्थ की प्रभावना में वृद्धि करते थे ।

अंचलगच्छीय श्री मेरुतुङ्गसूरिजी महाराज ने यहाँ अपने १५२ शिष्यों के साथ चातुर्मास किया था ।

आगमगच्छीय श्री हेमरत्नसूरिजी ने अपने ७५ शिष्यों के साथ इस तीर्थ की पवित्र भूमि पर चातुर्मास किया था । इस गच्छ के श्री देवरत्नसूरिजी ने अपने ४८ शिष्यों सहित इस तीर्थ भूमि पर चातुर्मास किया था ।

उपकेशगच्छीय श्री देवगुप्तसूरिजी महाराज ने अपने ११३ शिष्यों सहित, कवकसूरिजी ने अपने ७१ शिष्यों सहित एवं वाचनाचार्य श्री कपूरप्रियगरिण ने अपने २८ शिष्यों के साथ अलग अलग समय पर यहाँ चातुर्मास किये थे ।



श्री आर्य उप्याय गौतम स्मृति ग्रंथ

इसी प्रकार खरतरगच्छ के श्री जिनतिलकसूरिजी महाराज ने अपने ५२ शिष्यों के साथ एवं कीर्ति-रत्नसूरिजी ने अपने ३१ शिष्यों सहित यहां अलग अलग चातुर्मास किये थे ।

तपागच्छीय श्री जयतिलकसूरिजी महाराज ने अपने ६८ शिष्यों के साथ यहां चातुर्मास किया था और मुनि सुन्दरसूरिजी ने भी अपने ४१ शिष्यों के साथ यहां चातुर्मास किया था । इन मुनि सुन्दरसूरिजी के उपदेश से सिरौही के राव सहस्रमल ने शिकार करना बन्द कर दिया था एवं पूरे क्षेत्र में अमारी का प्रवर्तन करवाया । इन्होंने सन्तिकरं स्तोत्र की रचना की थी ।

जीरापल्लीगच्छीय उपाध्याय श्री सोमचन्द्रजी गरिण ने अपने ५० शिष्यों के साथ इस तीर्थ की भूमि पर चातुर्मास किया था । नागेन्द्रगच्छीय श्री रत्नप्रभसूरिजी महाराज ने अपने ६५ शिष्यों सहित यहां पर चातुर्मास किया था । पोपलीगच्छीय वादी श्री देवचन्द्रसूरिजी महाराज ने अपने ६१ शिष्यों के साथ यहां चातुर्मास किया था, ये प्रभावक आचार्य शांतिसूरि के शिष्य थे । इसके अतिरिक्त बहुत से समर्थ जैनाचार्यों ने यहां विहार के दौरान विश्राम किया था । बहुत से आचार्यों ने जीरावल के जीर्णोद्धार में बहुत योगदान दिलवाया था, उनके नाम देवकुलिकाओं के शिलालेखों में उत्कीर्ण हैं ।

जीरावला पार्श्वनाथजी के चमत्कार

भगवान् पार्श्वनाथ तो स्वयं चिन्तामणि हैं । उनके महाप्रभावक स्वरूप का वर्णन मैं तुच्छबुद्धि क्या कर सकता हूं ? यहां कुछ प्रसंग मात्र आपके समक्ष प्रस्तुत कर रहा हूं ।

(१) यह घटना वि. सं. १३१८ की है । जैनाचार्य श्री मेरुप्रभसूरिजी महाराज अपने २० शिष्यों सहित ग्रामानुग्राम विहार करते हुए श्री जीरावली गांव की ओर जा रहे थे । वे कुछ ही आगे बढ़े थे कि रास्ता भूल गये और बहुत समय तक पहाड़ी की झाड़ियों के आसपास चक्कर लगाते रहे किन्तु रास्ता नहीं मिला । उधर दिन अस्त होता जा रहा था । इस जंगल में हिंसक जानवरों की बहुलता थी और रात का समय जंगल में व्यतीत करना खतरे से खाली नहीं था । इस पर आचार्य श्री ने अभिग्रह धारण किया कि जब तक वे इस भयंकर जंगल से निकल कर श्री जीरावल पार्श्वनाथजी के दर्शन न करलेंगे, तब अन्न-जल ग्रहण नहीं करेंगे । इस अभिग्रह के कुछ ही समय बाद सामने से एक घुड़सवार आता दिखाई दिया । इस भयंकर घाटी में जहाँ उन्हें घंटों कोई आदमी दृष्टिगोचर न हुआ था, वहाँ घोड़े पर आदमी को आते हुए देखकर कुछ ड़ाढस बंधा । घुड़सवार ने आचार्य श्री को जीरावली गांव तक पहुँचा दिया । आचार्य श्री ने इस घटना का वर्णन किया है ।

(२) विक्रम संवत् १४६३ के समय की बात है । ओसवाल जातीय एवं दुधेडिया गोत्रीय श्रेष्ठीवर्य आभासा ने भरुच नगर से १५० जहाज माल के भरे और वहाँ से अन्य देश में व्यापार के लिये रवाना हुआ । जब जहाज मध्य समुद्र में पहुँच गया तो समुद्र में बड़ा भारी तूफान उठा । सभी जहाज ड़ांवाडोल होने लगे । आभासा को ऐसे संकट काल में शान्तिपूर्वक वापस लौटने का विचार आया और उसने प्रतिज्ञा की कि यदि उसके जहाज सही सलामत पहुँच जायें तो वहाँ पर पहुँचते ही सबसे पहले श्री जीरावल पार्श्वनाथजी के दर्शन करूंगा । और उसके बाद अन्य देश में व्यापार के लिये रवाना होऊंगा । इस प्रकार प्रतिज्ञा करके जहाजों को वापस लौटाने का



हुवम दिया। सबके सब जहाज बिल्कुल सुरक्षित वापस पहुँच गये और सेठ आभासा ने भी अपनी प्रतिज्ञानुसार वापस पहुँच कर सर्वप्रथम श्री जीरावला पार्श्वनाथ तीर्थ की यात्रा की।

(३) यह बात मुगल काल से सम्बन्ध रखती है। उनके शासन काल में मुसलमानों और हिन्दुओं दोनों को ही राज्यकार्य में स्थान प्राप्त होता था। पोरवाड जातीय सेठ मेघासा अपने गुणों के कारण मुगल राज्य में एक अच्छे प्रतिष्ठित कार्य पर नियुक्त थे। मुगल बादशाह भी उन पर प्रसन्न थे। इस कारण अन्य मुसलमानों के दिल के अन्दर ईर्ष्या भाव बना रहता था। वे लोग मेघासा को अपना कट्टर शत्रु समझते थे और सम्राट् को मेघासा के विरुद्ध कुछ न कुछ शिकायतें किया करते थे। नित्यप्रति की शिकायतों से सम्राट् के हृदय में एक दिन बड़ा क्रोध उत्पन्न हुआ। कान भरने वालों ने आग में तेल का काम किया और क्रोध के आवेश में सम्राट् ने हुवम जारी कर दिया कि सेठ मेघासा की धन-सम्पत्ति को लूट लिया जाये और मेघासा को जान से मार दिया जाये।

सम्राट् की इस आज्ञा का किसी न किसी प्रकार एक राजपूत मेहरसिंह को पता चल गया और उसने आकर मेघासा को खबर दी। मेघासा ने सम्राट् की आज्ञा से बचने का कोई और उपाय न पाकर धर्म शरण ली। उस खबर के मिलते ही अपने मकान में तुरन्त श्री जीरावला पार्श्वनाथजी का ध्यान प्रारम्भ कर दिया। उसने प्रतिज्ञा की कि यदि यह महान् संकट टल गया तो वह जीवन पर्यन्त जीरावला पार्श्वनाथ के नाम की माला जपे बिना अन्य जल ग्रहण नहीं करेगा। उधर कुछ समय पश्चात् सम्राट् का क्रोध शान्त हुआ। उन्हें अपने हुवम पर पश्चात्ताप हुआ। सम्राट् ने मार डालने का हुवम वापस ले लिया और उसके विरुद्ध जो बातें सुनी थीं उसकी जांच प्रारम्भ की। जांच के बाद सम्राट् को मालूम हुआ कि सेठ के विरुद्ध कही गई बातें निराधार और बनावटी हैं। सम्राट् ने मेघासा की ईमानदारी, वफादारी और सच्चाई पर प्रसन्न होकर एक गांव भेंट में दिया।

(४) एक बार ५० लुटेरे इकट्ठे होकर आधी रात के समय चोरी के इरादे से मन्दिर में घुसे और अन्दर जाकर सब सामान और नकदी संभाल ली। हर एक ने अपने लिये एक-एक पोटली बाँध कर सिर पर रखी और जिस तरफ से अन्दर घुसे थे उसी ओर से बाहर जाने लगे। इतने में सबकी आंखों के आगे अंधेरा छा गया और उन्हें कुछ भी दिखाई न देने लगा। वे जिधर जाते उधर ही उनका पत्थरों से सिर टकराता। पत्थरों की चोटें खाकर उनके सिंगों से खून बहने लगा। इस प्रकार निकलने का प्रयत्न करते हुए रात गुजर गई। सुबह वे सब पकड़ लिये गये।

(५) जीरापल्ली स्तोत्र के रचयिता अंचलमच्छाधिपति पू. आचार्य मेरुतुङ्गसूरि जब वृद्धावस्था के कारण क्षीणबल हो गये तब उन्होंने जीरावला की ओर जाते हुए एक संघ के साथ ये तीन श्लोक लिखकर भेजे—

१. जीरापल्लीपार्ष्वे पार्श्वयक्षेण सेवितम् ।
अचितं धरणेन्द्रेण पद्मावत्या प्रपूजितम् ॥१॥
२. सर्वमन्त्रमयं सर्वकार्यसिद्धिकरं परम् ।
ध्यायामि हृदयाम्भोजे भूतप्रेतप्रणाशकम् ॥२॥
३. श्री मेरुतुङ्गसुरीन्द्रः श्रीमत्पार्ष्वं प्रभोः पुरः ।
ध्यानस्थितं हृदि ध्यानयन् सर्वसिद्धिं लभे ध्रुवम् ॥३॥



श्री आर्य इष्याद्य गौतम स्मृति ग्रंथ

संघपति ने जब उन तीनों श्लोकों को भगवान् के सामने रखा तो अधिष्ठायक देव ने संघ की शान्ति के लिये सात गुटिकायें प्रदान की थीं एवं यह निर्देश दिया था कि आवश्यकता पड़ने पर इन गुटिकाओं का प्रयोग करें।

(६) लोलपाटक (लोलाड़ा) नगर में सर्प के उपसर्ग होने से मेरुतुङ्गसूरिजी ने पार्श्वनाथ महामन्त्र यन्त्र से गभित 'ॐ नमो देवदेवाय' स्तोत्र की रचना की जिससे सर्प का विष अमृत हो गया।

(७) संवत् १८८९ में मगसर वदी ११ के दिन बड़ौदा में आचार्य शान्तिसूरि को स्वप्न में भगवान् ने प्रकट होने का कहा। शान्तिसूरि जी के कहने से सेठ ने जमीन खोद कर भगवान् पार्श्वनाथ की प्रतिमा प्राप्त की। प्रतिमा को सर्व कल्याणकारिणी होने के कारण कल्याण पार्श्वनाथ के नाम से बड़ौदा में मामा की पोल में प्रतिष्ठित किया गया है।

ये थोड़े से महत्त्वपूर्ण प्रसंग आपके सामने रखे हैं। यदि आस्था रखें तो आप भी चमत्कृत हो जायेंगे।



जमस्लीणा जीवा, तरति संसारसागरमणंतं ।
तं सम्यज्जीवसरणं, णंक्हु जिणसासणं सुद्धं ॥

जिसमें लीन हो जाने से प्राणी अनन्त संसार-सागर को पार कर लेता है तथा जो सम्पूर्ण प्राणियों के लिए शरण के समान है, ऐसा जिन-शासन लम्बे समय तक समृद्ध रहे।

जिणवयणमोसहनिणं, विसयसुह-विरेयणं अमिवसयं ।
जरमरणवाहिहरणं, छयकरणं सबवुक्खाणं ॥

विषय-मुख का विरेचन करने, जरा मरणरूपी व्याधि को दूर करने तथा सभी दुःखों का नाश करने के लिए जिन-वचन अमृत समान औषधि है।

अय वीतराय ! जयगुरु ! होउ मम तुह पभावओ भयवं ।
भवणिश्वेओ मंगारणुसारिया इट्ठफलसिद्धी ॥

हे वीतराय ! हे जगद्गुरु ! हे भगवान् ! आपके प्रभाव से मुझे संसार से विरक्ति, मोक्ष-मार्ग का अनुसरण और इष्ट-फल की प्राप्ति होती रहे।





मेरुतुंगसूरिरास-सार

—श्री भंडारलाल नाहटा

ऐतिहासिक साहित्य के निर्माण की ओर जैन विद्वानों का लक्ष सदा से रहा है। रास, भास, गीत, गहूली, विवाहला तीर्थमाला प्रभृति भाषा कृतियों का, काव्य, पट्टावली, चरित्र प्रभृति संस्कृत ग्रन्थों का प्राचुर्य इस बातका प्रबल उदाहरण है। हमें इस प्रकार के साधन प्रचुरता से उपलब्ध हुए जिनमें से कतिपय तो ऐतिहासिक जैन काव्य संग्रह में हमने प्रकाशित किये। फिर भी जो प्राप्त होते हैं उन्हें समय-समय पर सामयिक पत्रों में देते रहते हैं जिससे जैन इतिहास के साधन विद्वानों के उपयोग में आ सके। कुछ वर्ष पूर्व, मेरुतुंगसूरि-रासकी नकल कलकत्ते में इतिहासतत्त्वमहोदधि जैनाचार्य श्री विजयेन्द्रसूरि के पास देखी और उसका आवश्यक सार नोट कर लिया था परन्तु कई स्थान संदिग्ध रह जाने से अभी लीमड़ी के भंडारसे रासकी मूलप्रति मंगाकर नकल कर ली और पाठकों की जानकारी के लिए ऐतिहासिक सार प्रकाशित किया जाता है।

अंचलगच्छ में भी मेरुतुंगसूरि बड़े प्रभावक और विद्वान आचार्य हुए हैं। अंचलगच्छीय म्होटी पट्टावली (गुजराती अनुवाद) जो कच्छ अंजारवाले शा. सोभचन्द धारणी की तरफ से प्रकाशित हुई है, उसमें ५८वें पट्टधर श्री मेरुतुंगसूरिजीका जीवनवृत्त प्रकाशित हुआ है। परन्तु कई बातें जनश्रुति के आधार से लिखी हुई हैं। ऐतिहासिक दृष्टि से संशोधन की अपेक्षा रखती हैं। प्रस्तुत रास, सूरिजीके समकालीन—उनके स्वर्गवासके बाद शीघ्र ही रचित होनेसे इसमें वर्णित वृत्तान्त प्रामाणिक हैं, कुछ बातें पट्टावलीमें विशेष हैं। खैर जो हो, बातोंमें अंतर हैं उनका दिग्दर्शन कराना ही यहाँ अभीष्ट है :—

१. पट्टावलीमें सूरिजीका जन्मस्थान नानागाम और जाति मीठडिया बहुरा लिखी है, जबकि रास में नानीग्राम प्राग्वाट बहुरा जातिमें जन्म होने का उल्लेख है।
२. माता का नाम पट्टावलीमें नाहुरादेवी और रासमें नालदेवी लिखा है।
३. दीक्षा संवत् पट्टावलीमें सं. १४१८ और रासमें १४१० लिखा है।
४. गृहस्थ नाम पट्टावलीमें मालव तथा रासमें वस्तिगकुमार लिखा है।
५. लोलाडईके नृप प्रतिबोचकी कथा पट्टावली में नहीं है, उसमें यवनसेनाके भय-निवर्तनार्थ सदा मन चावल मंत्रित कर देने और श्रावकों द्वारा उस सेनाके समक्ष फेंकनेसे शस्त्रधारी घुड़सवार होने से यवनसेना के भग जानेसे भयनिवर्तन की कथा लिखी है।



श्री आर्य उप्याय गौतम स्मृति ग्रंथ



६. पट्टावलीमें महेंद्रप्रभसूरिका सं. १४४४ में स्वर्गस्थ होना लिखा है, रासमें सं. १४४५ फा. व. ११ के दिन (मेरुतुंगसूरि का) महेंद्रप्रभसूरि के द्वारा गच्छनायकपद स्थापित करने का उल्लेख है ।

७. सूरिजी का स्वर्गवास पट्टावली में जूनागढ़में सं. १४७३ में हुआ लिखा है, जबकि रासके अनुसार सं. १४७१ मार्गशीर्ष पूर्णिमा सोमवारको ही पाटण में हो चुका था ।

रास में बहुत सी ऐतिहासिक महत्त्वपूर्ण बातें लिखी हैं जो पट्टावलीमें नहीं पायी जाती हैं । अतः एव यह रास अत्यन्त महत्त्वपूर्ण है और अंचलगच्छके इतिहासमें संशोधनकी सुन्दर सामग्री प्रस्तुत करने के साथ-साथ नृपप्रतिबोधोपादि अनेक नवीन सामग्री प्रकाशमें लाता है ।

रासमें सूरिजी की जिन कृतियों का उल्लेख है उनमेंसे धातुपारायण तथा अंगविद्याउद्धार अद्यावधि अप्राप्त हैं, जिनका अंचलगच्छके ज्ञानभंडारोंमें अन्वेषण होना चाहिए । संभव है कि और भी कतिपय ग्रंथ उपलब्ध हों क्योंकि रासमें उल्लिखित ग्रन्थोंके अतिरिक्त (१) भावक्रम प्रक्रिया (२) शतक भाष्य (३) नमुत्थुण टीका (४) सुभ्राढकथा (५) उपदेशमाला टीका (६) जेसाजी प्रबन्ध (ऐतिहासिक ग्रंथ) का उल्लेख भी प्राप्त है ।

अब पाठकोंके अभिज्ञानार्थ उपर्युक्त रास का संक्षिप्त ऐतिहासिक सार दिया जाता है ।

प्रथमगाथा में गणधर श्री गौतमस्वामी को नमस्कार करके चौथी गाथा तक प्रस्तावनामें उद्देश, चरित्र-नायककी महानता, कविकी लघुता आदि वर्णन कर पांचवी गाथासे वीरप्रभुके पट्टधर सुधर्मस्वामी-जंबू-प्रभववादिकी परम्परामें, वज्रस्वामीकी शाखा के प्रभावक विधिपक्षप्रकाशक श्री आर्यरक्षितसूरि—जयसिंहसूरि—धर्मघोषसूरि—महेंद्रसूरि—सिंहप्रभ—अजितसिंह—देवेंद्रसिंह—धर्मप्रभ—सिंहतिलक—महेंद्रप्रभ तक अंचलगच्छके दस आचार्यों के नाम देकर स्यारहवें गच्छनायक श्री मेरुतुंगसूरि का चरित्र द्वाँी गाथासे प्रारम्भ किया है ।

मरुमण्डल में नानी नामक नगरमें बहुरा वाचारगर और उसके भ्राता विजयसिंह हुए, जिन्होंने सिद्धान्तार्थ श्रवणकर विधिपक्ष को स्वीकार किया । विजयसिंहके पुत्र वडरसिंह बहुरा प्राग्वाटवंशके शृंगार, विचक्षण, व्यवसायी, महान् दानी और धर्मिष्ठ हुए । उनकी नालदेवी नामक स्त्री शीलालंकारधारिणी थी । एक बार नालदेवीकी कुक्षिमें पुण्यवान् जीव देवलोकसे च्यवकर अवतीर्ण हुआ, जिसके प्रभावसे स्वप्नमें उसने सहस्रकिरणधारी सूर्य को अपने मुखमें प्रवेश करते हुए देखा । चक्रेश्वरीदेवी ने तत्काल आकर इस महास्वप्न का फल बतलाया कि तुम्हारे मुक्तिमार्ग-प्रकाशक ज्ञानकिरणयुक्त सूर्यकी तरह प्रतापी पुत्र उत्पन्न होगा, जो संयममार्ग ग्रहणकर शुभप्रधान योगीश्वर होगा । चक्रेश्वरीके वचनों को आदर देती हुई, धर्मध्यानमें सविशेष अनुरक्त होकर माता गर्भ का पालन करने लगी । सं. १४०३ में पूरे दिनोंसे षाँचों ग्रहोंके उच्च स्थानमें आने पर नालदेवीने पुत्रको जन्म दिया । हर्षोत्सवपूर्वक पुत्र का नाम वस्तिगकुमार रखा गया । क्रमशः बालक बड़ा होने लगा और उसमें समस्त सद्गुण आकर निवास करने लगे । एक बार श्री महेंद्रप्रभसूरि नागिनगरमें पधारे । उनके उपदेशसे अतिमुक्तकुमारकी तरह विरक्त होकर मातापिता की आज्ञा ले सं. १४१० में वस्तिगकुमार दीक्षित हुए । वडरसिंह ने उत्सवदानादि में प्रचुर द्रव्य व्यय किया । सूरि महाराजने नवदीक्षित मुनिका नाम 'मेरुतुंग' रखा ।

मुनि मेरुतुंग बुद्धि-विचक्षणतासे व्याकरण, साहित्य, छंद, अलंकार और आगम, वेद, पुराण प्रभृति समस्त विद्याओंके पारंगत पंडित हो गये । वे शुद्ध संयम पालन करते हुए अमृत-सदृश वाणीसे व्याख्यानादि देते

श्री आर्य उद्याण गौतम स्मृति ग्रंथ



थे । श्रीमहेंद्रप्रभसूरिने इन्हें आचार्यपदके सर्वथा योग्य जानकर सं. १४२६ में पाटणमें सूरिपदसे अलंकृत किया । संघपति नलपालने नदिमहोत्सव, दानादि किये । तदनंतर मेरुतुंगसूरि, देवविदेशमें विचरकर उपदेशों द्वारा भव्यजीवों को एवं नरेंद्रादिको प्रतिबोध देने लगे । आसाउली में यवनराज को प्रतिबोधित किया । सं. १४४४ का चातुर्मास लोलाड्डमें किया, वहाँ राठौरवंशी फणगर मेघराजा को १०० मनुष्योंके साथ धर्ममें प्रतिबोधित किया ।

एक बार सूरिजी संध्यावश्यक कर कायोत्सर्ग ध्यान में स्थित खड़े थे कि एक काले सांपने आकर पैर में डस दिया । सूरि महाराज, मेतार्य, दमदस्त, चिलातीपुत्र की तरह ध्यान में स्थिर रहे । कायोत्सर्ग पूर्ण होने पर, मंत्र, तंत्र, गार्हपिक सब प्रयोगों को छोड़ कर भगवान् पार्श्वनाथ की प्रतिमा के समक्ष ध्यानासन जमाकर बैठ गये । ध्यान के प्रभाव से सारा विष उतर गया । प्रातःकालीन व्याख्यान देने के लिए आये, संघ में अपार हर्षध्वनि फैल गई । तदनंतर मेरुतुंगसूरि अणहिलपुर पाटण पधारे । गच्छनायक पदके लिए सुमुहूर्त देखा गया, महिनो पहले उत्सव प्रारंभ हो गया । तोरण, बंदरवाल मंडित विशाल मंडप तैयार हुआ, नाना प्रकार के नृत्य वाजिंत्रों की ध्वनि से नगर गुंजायमान हो गया । ग्रीसवाल रामदेव के भ्राता खीमागर ने उत्सव किया । सं. १४४५ फालगुन वदी ११ के दिन श्री महेंद्रप्रभसूरिजी ने गच्छनायक पद देकर सारी गच्छधुरा श्री मेरुतुंगसूरि को समर्पित की । संग्रामसिंह ने पदठवणा करके वैभव सफल किया । श्री रत्नशेखरसूरिको उपाचार्य स्थापित किया गया । संघपति नलपाल के सांनिध्य में समस्त महोत्सव निर्विघ्न संपन्न हुये ।

सूरि महाराज निर्मल तपसंयमका आराधन करते हुवे योगाभ्यास में विशेष अभ्यस्त रहने लगे । हठयोग, प्राणायाम, राजयोग आदि क्रियाओं द्वारा नियमित ध्यान करते थे । ग्रीष्म ऋतु में धूपमें और शीतलकाल की कड़के की सर्दी में प्रतिदिन कायोत्सर्ग करके आत्मा को अतिशय निर्मल करने में संलग्न थे । एक बार आप आबूगिरि के जिनालयों के दर्शन करके उतरते थे, संध्या हो गई । मार्ग भूलकर विषमस्थान में पगदण्डी न मिलने पर बिजली की तरह चमकते हुए देवने प्रकट होकर मार्ग दिखलाया । एक बार पाटण के पास सथवाडे सहित गुरु श्री विचरते थे, यवन सेना ने कण्ट देकर सब साथको अपने कब्जे में कर लिया । सूरिजी यवनराज के पास पहुंचे । उनकी आकृतिललाट, देखकर उसका हृदय पलट गया और तत्काल सब को मुक्त कर लौटा दिया । एक बार गुजरात में मुगलों का भय उत्पन्न होने पर सारा नगर सूना हो गया, पर सूरिश्री खंभात में स्थित रहे । कुछ ही दिनों में भय दूर हुआ और सब लोग लौट आये । सूरिजी बाइमेर विराजते थे, लघु पोशाल के द्वार पर सात हाथ लंबा सांप आकर फुंकार करने लगा, जिससे साधवियाँ डरने लगीं । उन्होंने सूरिजी को सूचना दी, सांप तत्काल स्तंभित हो गया । एक बार सूरिजी ने सं. १४६४ में सांचौर चौमासा किया । अश्वपति (बादशाह) विस्तृत सेना सहित चढ़ाई करने के लिए आ रहा था । सब लोग दशों दिशि भागने लगे । ठाकुर भी भयभीत था, सूरिजी के ध्यान बल से यवनसेना सांचौर त्याग कर अन्यत्र चली गई । इस प्रकार सूरिजी के अनेकों अवदात हैं ।

सूरिजीने साहित्य निर्माण भी खूब किया, इस रास में निम्नोक्त ग्रंथरचना का उल्लेख है:—
 (१) व्याकरण (२) षट्दर्शननिर्णय (३) शतपदीसार (४) रायनाभाक चरित्र (५) कामदेव कथा (६) धातुपारायण (७) लक्षणशास्त्र (८) मेघदूत महाकाव्य (९) राजमतिनेमिसंबंध (१०) सूरिमंत्रोद्धार (११) अंगविद्याद्धार (१२) सत्तरी भाष्यवृत्ति इत्यादि ।

सूरिजीने सत्यपुर नरेश राड़ पाता, नरेश्वर मदनपाल को प्रतिबोध दिया । उड़र मलिक भ (?) के पुत्र



सूरदास को प्रतिबोध देकर धोलका के कलिकुण्ड पार्श्वनाथ की पूजा करवाई। जंबू (जम्मू) नरेश राउ गजमल गद्दारा जीवनराय प्रभृति श्री मेरुतुंगसूरि के चरणवन्दनार्थ आये। सूरिजी अपार गुणों के समुद्र हैं, नये नये नगरों के संघ वंदनार्थ आते हैं। साह सलखा सोदागर कारित उत्सव से, श्री महीतिलकसूरि एवं महिमश्री महत्तरा का पदस्थापन जम्मू में साह वरसिध कारित उत्सव से हुआ। खीमराज संघपति द्वारा खंभातमें उत्सव होने पर मेरुनंदनसूरि की पदस्थापना हुई। माणिक्यशेखर को उपाध्यायपद, गुणसमुद्रसूरि, माणिकसुंदरसूरि को साह तेजा कारित उत्सव में खंभनगर में श्री वही जयकीर्तिसूरि को संघवी राजसिंह कृत उत्सव से आचार्यपद स्थापित किया। इस प्रकार छह आचार्य, ४ उपाध्याय तथा १ महत्तरा वाणारिस, पन्चास, पवत्तिणी प्रभृति संख्याबद्ध पदस्थापित व दीक्षित किये।

सूरिजीने पट्टण, खंभात, भड़ौच, सौपारक, कुंकण, कच्छ, पारकर, सांचौर, मरु, गुज्जर, भालावाड, महाराष्ट्र, पंचाल लाटदेश, जालोर, घोषा अनां, दीव, मंगलपुर नवा प्रभृति स्थानों में आराधनापूर्वक विहार किया। अंत में आराधनापूर्वक सं. १४७१ में मार्गशीर्ष पूर्णिमा सोमवार के पिछले प्रहर उत्तराध्ययन श्रवण करते हुये अर्हतसिद्धों के ध्यान से श्री मेरुतुंगसूरिजी स्वर्ग सिधारे।



जं जं समयं जीको आविसइ जेण जेण भावेण ।

सो तंनि तंनि समयं, तुहायुहं बंधए कम्मं ॥

जिस समय प्राणी जैसे भाव धारण करता है, उस समय वह वैसेही पुण्य-अपुण्य कर्मों के साथ बंध जाता है।

तं जइ इच्छसि गंतुं, तीरं भवसागरस्स घोरस्स ।

तो तवसंजमभंडं, सुविहिय ! गिण्हाहि तुरंतो ॥

अगर तू घोर भवसागर के पार जाना चाहता है, तो हे सुविहित ! तू तप-संयमरूपी नीका को तुरन्त ग्रहण कर।

धम्मो वत्थुसहायो, समादिभववो य वसविहो धम्मो ।

रयणत्तयं च धम्मो, जीवाणं रक्खणं धम्मो ॥

वस्तु का स्वभाव धर्म है। क्षमादि भावों की अपेक्षा वह दस प्रकार का है। रत्नत्रय (सम्यग्-दर्शन, सम्यग् ज्ञान और सम्यक् चारित्र) तथा जीवों की रक्षा करना उसका नाम धर्म।





श्री अबुदाचल और तटपाश्वर्ती प्रदक्षिणा जैनतीर्थ

—श्री जोधसिंहजी मेहता, B. A., LL.B.

विश्वविख्यात देलवाड़ा जैन मन्दिर :

देलवाड़ा का प्राचीन नाम 'देव कुल पाटक' है। जो अबुदाचल आबू पर समुद्र की सतह से लगभग ४००० फीट ऊँचा है। जैन मान्यता के अनुसार, इस पर्वत पर अरब (सी करोड़) मुनिवरों ने तपाराधना की और भगवान् ऋषभदेव के दर्शन कर कृतकृत्य हुए। दूसरा कथन यह भी मिलता है कि जो यहाँ के मूलनायक भगवान् श्री आदीश्वरजी के सम्मुख जो वस्तु भेंट की जाय, उसका फल आगामी भव में अबुद गुणा (दश करोड़ गुना) प्राप्त होता है। यही कारण है कि इस पर्वत का नाम अबुदाचल है। यह भी कहा जाता है कि बहुत प्राचीन समय में भरत चक्रवर्ती ने अपने पिता भगवान् ऋषभदेव का चतुर्मुख प्रासाद इसी आबू पर्वत पर निर्माण करवाया था, जो कालान्तर में विध्वंस हो गया और फिर मध्यकालीन युग में वि. सं. १०८८ (सन् १०३१) में गुजरात के राजा भीमदेव प्रथम के मंत्री और सेनापति विमलशाह जब चन्द्रावती नगरी (आज विध्वंस रूप और आबूरोड रेलवे स्टेशन से ४ मील) के शासक रहे, तब आचार्य श्री धर्मघोषसूरि के सद्बुद्धि से, इस पुरातन तीर्थ का उद्धार कराया। देलवाड़ा में १८ करोड़ और ५३ लाख रुपये का सङ्ग्रह करके गुजरात के वडनगर के पास के प्रसिद्ध सूत्रधार कीर्तिश्वर द्वारा अपने नाम से 'विमल वसहि' नाम का मन्दिर निर्माण करवाया। इस श्वेत संगमरमर के मन्दिर को बनाने में १५०० कारीगरों व १२०० मजदूरों ने महान् परिश्रम किया और संसार में संगतराशी का मनोहर और महान् कारीगरी का अनुपम कौतुक १४ वर्षों में खड़ा किया जिसको 'संगमरमर का सौन्दर्य' कहा जाय तो कोई अतिशयोक्ति नहीं होगी। ऐसा ही दूसरा मन्दिर इसके पार्श्व में कुछ ऊँचाई पर गुजरात के राजा वीरधवल के दो भ्राता मंत्री वस्तुपाल और तेजपाल ने १२ करोड़ और ५३ लाख रुपये खर्चकर, अपने बड़े भाई लुणासिंह की स्मृति में बनवाकर, उसका नाम लुणागवसहि रखा। इस रमणीय कारीगरी वाले मन्दिर का सूत्रधार गुजरात का सोमपुरिया शिल्पी शोभनदेव था। इस मन्दिर का निर्माण वि. सं. १२८८ (सन् १२३० ई.) में हुआ था। वि. सं. १३६८ (सन् १३११ ई.) में यवन सेना, सम्भवतः अल्लाउद्दीन खिलजी की सेना ने जो जालोर जीत कर, आबूरोड होकर कुच कर रही थी, इन मन्दिरों को कुछ ध्वंस किया जिसके दस वर्ष बाद वि. सं. १३७८ (सन् १३३१ ई.) में उत्तम श्रावक लल्ल और बीजडने विमल वसहि का और व्यापारी चंडसिंह के पुत्र पीथड़ ने लुणागवसहि का जीर्णोद्धार करवाया और उस समय दोनों मन्दिरों में प्रस्थापित मूर्तियों के स्थान पर श्वेत और श्याम पाषाण



श्री आर्य इत्याद्य गौतम स्मृति ग्रंथ

की मूर्तियां क्रमशः भगवान् ऋषभदेव और भगवान् नेमिनाथ की प्रतिष्ठापित की गईं जो आज विद्यमान हैं। अन्तिम जीर्णोद्धार सेठ आणंदजी कल्याणजी अखिल भारतीय श्वेताम्बर जैन प्रतिनिधि पेढी (अहमदाबाद) ने वि. सं २००७ से २०१९ तक सोमपुरा के सूत्रधार श्री अमृतलाल मूलशंकर त्रिवेदी द्वारा करवाया था। इन मुख्य मंदिरों के अतिरिक्त तीन जैन मंदिर और हैं जो बाद के बने हुए हैं। इस मंदिर के श्वेत संगमरमर के पाषाण, घंटनाद करते हुए हाथियों की पीठ पर, आबूरोड से करीब १४ मील दूर आरासुर पहाड़ से आये हैं।

विमल वसहि और लूण्णिवसहि दोनों जैन मंदिर केवल प्राचीनता के कारण ही प्रसिद्ध नहीं हैं किन्तु संसार की वास्तु और स्थापत्यकला के उत्कृष्ट और अलौकिक नमूने हैं। ये मन्दिर कलाकृतियों की अपूर्व व आश्चर्यजनक निधि हैं जिसको निहारते हुए, दर्शक विमुग्ध होकर अपने भान को भूल जाते हैं। कर्नल एर्सकिन (Col. Erskin) ने इन दोनों मंदिरों के विषय में भूरि भूरि प्रशंसा, इन शब्दों में की है "कारीगर की टांकी से, इन सब अपरिमित व्यय से किये गये प्रदर्शनों में, दो मंदिर अर्थात् आदिनाथ और नेमिनाथ के मंदिर सर्वोत्तम और विशेष दर्शनीय और प्रशंसनीय पाये जाते हैं। दोनों पूरे संगमरमर के बने हुए हैं और तमाम बारीकी और अलंकार की प्रचुरता से जो कि भारतीय कला के स्रोत इनको निर्माण के समय प्रदान कर सकते थे, खुदे हुए हैं।"

प्रसिद्ध इतिहासकार कर्नल टाड ने, इस मंदिर को भारत का सर्वोत्तम मंदिर और ताज से तुलना करने योग्य बतलाया है। पश्चिम भारत के स्थापत्य कला का सबसे बढ़िया नमूना है और सोलंकी समय का चालुक्य स्टाइल दिखाई देता है।

विमल वसहि :

इस मंदिर के निर्माण के पूर्व, विमलशाह के रास्ते में कुछ बाधाएँ आयीं, जिसको उन्होंने साहस, दृढ़ता और दैविक शक्ति से पार कर अनोखे मंदिर को संपूर्ण करने में सफलता प्राप्त की। यद्यपि विमलमन्त्री ने राजा भीमदेव से मंदिर बनाने की आज्ञा प्राप्त कर ली थी, फिर भी उन्होंने १४०' X ९०' वर्ग फीट भूमि का, जिस पर यह मंदिर खड़ा हुआ है, मूल्य इसके सन्निकट कन्याकुमारी के पास प्राचीन विष्णु और शैव देवालियों के जोशियों को, सुवर्ण की चौकोर मुद्रायें बिछा कर चुकाया। वे चाहते तो राजकीय प्रभाव से काम ले सकते थे किन्तु धार्मिक प्रयोजन हेतु, उन्होंने यह उचित नहीं समझा। यही नहीं, जोशियों (ब्राह्मणों) ने उनका आधिपत्य होने से विमलमन्त्री को जैन मंदिर बनाने से रोका तो उन्होंने तीन रोज का उपवास कर श्री अंबा माताजी की आराधना की जिससे प्रसन्न होकर देवी ने पास ही भूमि में छिपी हुई २५०० वर्ष पुरानी जिन मूर्ति स्वप्न में बतलाई, जिसके प्रत्यक्ष होने पर, ब्राह्मणों को आबू पर्वत पर जैन धर्म का अस्तित्व होने का पुस्त प्रमाण मिला और फिर मंदिर का कार्य आरम्भ होने लगा। जब मंदिर का कार्य चल रहा था तब क्षेत्रपाल वालीनाथ व्यंतर ने व्याधि पैदा की जिससे दिन भर का काम रात भर में साफ हो जाता था। व्यंतर ने मांस और मदिरा की बलि मांगी परन्तु जैन होने के ताते इन्कार होकर अनाज और मिठाई देना स्वीकार किया। इसको नहीं मानने पर विमलशाह ने द्वन्द्व युद्ध कर, क्षेत्रपाल पर विजय प्राप्त की और निर्माण कार्य आगे चलने लगा। अंबा देवी की सुन्दर मूर्ति २५०० वर्ष की प्राचीन जैन प्रतिमा और वालीनाथ की मूर्ति, विमल वसहि के दक्षिण पश्चिम कोने की ओर, आज भी विद्यमान है। इस मंदिर के, मुख्य भाग— मूल गंभारा, मूढ मण्डप, नौ चौकी, रंग मण्डप, बावन जिनालय है। मूल गंभारा में श्वेत संगमरमर की



विशालकाय भगवान् श्री आदीश्वर जी (श्री ऋषभदेवजी) की मूर्ति मूलनायक तरीके स्थापित है जिसके बाहर गूढ मंडप उपासना हेतु निर्मित है। गूढ मण्डप यद्यपि सादे संगमरमर का बना हुआ है किन्तु इसके तीन द्वारों की बाहर की कारीगरी बहुत महान और प्रचुर है। गूढ मण्डप के पूर्वीय द्वार पर नौ चौकी है जिसकी छत, नौ भागों में विभक्त है। प्रत्येक छत पर भाँति-भाँति के कमल, पुष्पों, पुतलियों आदि की आकृतियाँ अतिसुन्दर और मनमोहक हैं। नौ चौकी से नीचे उतरने पर, इस मंदिर की सबसे सुन्दर रचना रंग मण्डप है जो १२ कलामय स्तंभों पर आश्रित है। रंग मंडप के तोरण और मध्यवर्ती घुमट की नक्काशी बहुत ही महान और चित्ताकर्षक है। घुमट, ग्यारह नाना प्रकार के हाथी, घुड़सवार घोड़े, बतख आदि हार मालाओं से आवृत है जो समानान्तर पर लगाई हुई षोडश १६ विद्यादेवियाँ अपने-अपने अलग-अलग चिन्हों से सुशोभित हैं। विद्यादेवियों के नीचे स्तंभों के ऊपरी भाग पर आश्रित, कमनीय कमर झुकती हुई तथा विविध वाजिंत्रों को भक्ति-भाव के साथ बजाती हुई पुतलियाँ दृष्टिगोचर होती हैं। घुमट के केन्द्र बिन्दु पर, बड़ा मनमोहक भ्रुक लटकता हुआ दिखाई देता है जो सारा का सारा सर्वोत्कृष्ट लुदाई के काम से खचित है। ऐसा प्रतीत होता है जैसे इसे मोम से ढाल कर ही बनाया गया हो। इसके पूर्व की तरफ, तीन छोटे छोटे गुम्बज हैं जिनमें कारीगरी का अनुपम सौंदर्य टपकता है। रंग मंडप, नौचौकी, गूढ मण्डप और मूल गंभारा का संयुक्त आकार क्रिश्चियन क्रॉस जैसा दिखाई देता है। जिसके चारों ओर इसके ऊपरी भाग में बावन जिनालय देव कुलिकाओं के आ गये हैं। अन्तिम जीर्णोद्धार में इन छोटी देवरियों की संख्या ५४ से ५६ हो गयी है। प्रत्येक देवरी के द्वार और द्वार के सामने की छतों, भिन्न-भिन्न प्रकार के कमल कलियों, कमल पुष्पों और कमल पत्तियों की आकृतियों एवं सिंहीं, अश्वों, हीरों, मनुष्यों और घुड़सवारों आदि की मालाओं से अलंकृत हैं। छतों और दीवारों पर, कहीं कहीं हिन्दू और जैन धर्म के शास्त्रों में वर्णित आख्यान—भरत बाहुबली का द्वन्द्व युद्ध, तीर्थंकरों के जन्म कल्याणक, समबसरण, गुरुपासना, कालिया नाग-दमन, लक्ष्मी, शीतलादेवी, सरस्वती, पाताल-कन्या, हिरण्य कश्यप वध, नरसिंह अवतार आदि अनेक कलाकृतियाँ खुदी हुई दिखाई देती हैं। दक्षिण पश्चिम कोने में, दो द्वार वाली देवरी में २५०० वर्ष प्राचीन भगवान् ऋषभदेव की श्याम वर्ण वाली विशाल मूर्ति के सामने सम्राट अकबर के प्रतिबोधक जगद्गुरु महान जैनाचार्य श्री हीरविजयसूरिजी की सं. १६६१ की श्वेत और सुन्दर मूर्ति है। इसके अतिरिक्त, इस मन्दिर में स्थान स्थान पर शिलालेख मिलते हैं जिसकी संख्या २५९ है। इन शिलालेखों की प्रतिलिपियाँ, स्व. मुनिराज श्री जयंतविजयजी लिखित “श्री अर्बुद जैन लेख संदोह’ (आठू दूसरा भाग) में मिलती है। सबसे प्राचीन शिलालेख वि. सं. १११९ का है। विविध स्थापत्य के नमूनों और शिलालेखों का अध्ययन करने से तत्कालीन सूत्रधारों का शास्त्र निहित परिज्ञान और परिश्रम एवं सामाजिक, राजनैतिक और सांस्कृतिक जीवन का परिचय प्राप्त होता है। विमल वसहि के मुख्य द्वार के सम्मुख, विमल शाह की हस्तशाला है जिसमें दस संगमरमर के सफेद बड़े हाथी और विमलमंथ्री की अश्वारोही मूर्ति है।

सूर्य वसहि

एक ऐसा ही दूसरा अनुपम मंदिर है जो विमल वसहि के पास कुछ अधिक ऊंचाई पर स्थित है। इसकी वि. सं. १२८७ फाल्गुन वदि ३ रविवार को नागेन्द्रगच्छके आचार्य श्री विजयसेन-



सूरजी ने बाइसवें तीर्थंकर भगवान श्री नेमिनाथ की मूर्ति की प्रतिष्ठा कराई थी। इस अवसर पर ४ महाधर, १२ मांडालिक ८४ राणा और ८४ जातियों के महाजन और अन्य लोग एकत्रित हुए थे। इस मंदिर की परिक्रमा नौ चौकी, रंगमण्डप और हस्ति-शाला की कारीगरी की शैली विमल वसहि की शैली से भिन्न और बहुत बारीक मानी जाता है। इसमें द्वारका नगरी, कृष्णलीला, देरानी जैथानी के गोखले (भरोखे), रंगमंडप के स्तंभ तोरण और केन्द्र के नग्हे नग्हे पुष्पोसे आच्छादित भूमक, एवं रंगमंडपके दक्षिण-पश्चिम कोने के पास की छत पर, कमलकी पंखुडियों पर नर्तिकाओं का सुन्दर पट्ट दर्शनीय है। अन्तिम पट्ट भारतीय नाट्यकला का एक अद्वितीय नमूना है जिसमें प्रत्येक नर्तकी का भिन्न-भिन्न हाव-भाव और अंग मरोड, संगमरमर के पाषाण पर परिलक्षित होता है। छतों पर कमल के पुष्पों, विविध आकार के हाथी, घोड़े, सिंह, स्त्री पुरुष, देवी देवताआदि की कला-कृतियाँ, भावभीने और मनमोहक ढंग से प्रदर्शित की गई हैं और वे स्थिर नहीं दिखाई देकर, सक्रिय प्रतीत होती हैं। इसके अतिरिक्त, राज दरबार, राजकीय सवारी, बरघोड़ा, बरात, विवाहोत्सव आदि के कई प्रसंग, डूबहू अंकित किये गये हैं। नाटक, संगीत, युद्ध संग्राम, पशु पक्षी, संध यात्रा, ग्वालोंका जीवन आदि दृश्यों में तत्कालीन राजकीय, सामाजिक, व्यापारिक और व्यावहारिक जीवन की प्रत्यक्ष भांकी नजर आती है। जैन और वैष्णव दोनों ही धर्मों की महत्वपूर्ण घटनाओं को शिल्पकार ने सजीव रूप दिया है। देरानी जैथानी के गोखलों में, जिसको नौ लखिये गोखले भी कहते हैं, गहन और बारीक टांकी से खोदकर निकाले गये पत्थर के चूरे के बराबर स्वर्ण तोल कर दिया गया। जनश्रुति के आधार पर वस्तुपाल और तेजपालकी धर्मपत्नियों के निर्माण करवाये हुए, ये गवाक्ष हैं किन्तु ऐतिहासिक प्रमाण से तेजपाल की दूसरी स्त्री सुहंदा देवी की स्मृति में ये बनाये गये हैं।

विचित्र शैली का यह मंदिर, विमल वसहि के निर्माण काल से २०० वर्ष पश्चात्, मंत्री तेजपाल की धर्मात्मा पत्नी अनुपमा देवी की प्रेरणा से बना था। श्रीभनदेव सूत्रधार ने सात वर्ष में इस मंदिर का निर्माण किया था। इस मंदिर की पश्चिम दिशा में बड़ी हस्ति-शाला है जिसमें आभूषणों एवं रस्सियों से सुजज्जित १० हाथी श्वेत संगमरमर के दर्शनीय हैं।

अन्य मंदिर

उपरोक्त विश्वविख्यात दो मंदिरों के अतिरिक्त, पीतलहर भगवान् ऋषभदेवका मंदिर, भगवान् महावीर स्वामी का मंदिर, और कारीगरों का मंदिर (खरतर वसहि) हैं। पीतलहर मंदिर में भगवान् ऋषभदेव की १०५ मन वजन की मूर्ति है। कुछ शिलालेखों के आधार पर, इसका निर्माणकाल वि. स. १३७३ और वि. सं. १४८७ के बीच माना जाता है। इसका निर्माता, गुजरात का भीमाशाह गुर्जर था और वि. स. १५२५ में वर्तमान मूर्ति की प्रतिष्ठा अहमदाबाद के सुल्तान महमूद वेगडा के मंत्री सुन्दर और गदा ने बड़े धामधूम से कराई थी। इस मंदिर के अन्तर्गत, नववें तीर्थंकर भगवान् श्री सुविधिनाथ का बड़ा देवरा है जिसमें चारों ओर छोटी बड़ी मूर्तियाँ स्थापित हैं उसमें पुंडरिक स्वामी की भी एक मूर्ति बहुत मनमोहक है।

पीतलहर के पास ही २००-३०० वर्ष पुराना २४ वें तीर्थंकर भगवान् महावीर स्वामी का छोटा मंदिर है जिसके बाहर, गहरे लाल रंग के विचित्र पुष्प, कबूतर, राज दरबार, हाथी घोड़े, नर्तक नर्तिकाओं के दृश्य विचित्र हैं जिसको वि. सं. १८२१ में सिरोही के कारीगरों ने चित्रित किये हैं। इसका निर्माणकाल सं. १६३९ और १८२१ के बीच में होना कहा जाता है।

श्री आर्य अध्याय गौतम स्मृति ग्रंथ



कारीगरों का मंदिर

इन चार पांच मन्दिरों के सन्निकट, एक उन्नत, विशाल और तीन मंजिला, चतुर्मुख भगवान् श्री चिन्तामणी पार्श्वनाथ का मंदिर है जिसको 'कारीगरों का मन्दिर' कहते हैं। जनश्रुति यह है कि कारीगरों ने, दो प्रसिद्ध मंदिरों के भग्नावशेषों से, बिना परिश्रम लिये इसे बनाया था। किन्तु कुछ चिह्नों से यह मंदिर किसी खरतरमच्छ के श्रावक का बनाया हुआ मालुम होता है। इसको खरतर वसहि भी कहते हैं। मन्दिर के विशाल मण्डप हैं और मन्दिर के नीचे के बाहरी भाग में, चारों तरफ विद्यादेवियों, यक्षणियों और शाल-भंजिकाओं तथा युगल देव-देवियों की मूर्तियां बड़े हाव-भाव प्रदर्शित करती हुई अंकित हैं। सबसे ऊंची तीसरी मंजिल से पार्श्ववर्ती पर्वतमालाओं, हरी भरी घाटियों के दृश्य सुन्दर और सुहावने दिखाई देते हैं। इस मन्दिर का निर्माणकाल वि. सं. १४८७ के पश्चात् और वि. सं. १५१५ के पूर्व समझा जाता है।

लूणाम वसहि और पीतलहर मन्दिर के बीच के चौक में राणा कुम्भा द्वारा वि. सं. १५०६ में निर्मित कीर्तिस्तंभ और पुष्प क्यारियों से घिरी हुई सघन वृक्षों की छाया में खरतरमच्छ के प्रसिद्ध आचार्य दादा साहब श्री जिनदत्तसूरिजी की छत्री है।

देलवाड़ा आबू के जैन मन्दिरों का दिग्दर्शन करने के पश्चात् यात्री, पर्वत के नीचे के मैदानों के अस्त-व्यस्त जीवन की नीरसता को भूल कर, एकाकीपन में शान्ति अनुभव करता है। विमल वसहि और लूणाम वसहि की, संगमरमर के पाषाण पर अंकित, प्रचुर, सुन्दर ऐश्वर्ययुक्त और अनुपम कलाकृतियों को निहार कर स्वर्गिक आनन्द का आभास करने लगता है। यों देखा जाय तो पत्थर [पाषाण] मनुष्य को समुद्र में डुबा देते हैं, किन्तु इन मन्दिरों के पत्थर, जिन पर दैविक और आधिदैविक कलामय आकृतियां खुदी हुई हैं, मनुष्य को भवोदधि से उभार तरा देता है। इस प्रख्यात मंदिर की व्यवस्था, राजस्थान की पुरानी और प्रसिद्ध सेठ कल्याण जी परमानन्द जी पेढी सिरौही ट्रस्ट कुशलता पूर्वक कर रही है। इस पुरातन और कलाकृत विश्वविख्यात मंदिर के बाह्य और पार्श्ववर्ती भाग के विकास के लिये ट्रस्ट और राजस्थान सरकार ने मिल कर संयुक्त पुनर्विकास योजना सन् २७-५-६९ को बनाई है जिसको कार्यान्वित करने के प्रयास चल रहे हैं।

अचलगढ़ के मन्दिर :

देलवाड़ा से ४ मील दूर, आबू पर्वत पर, ४६०० फीट ऊंचाई पर, एक दूसरा प्राचीन अचलगढ़ है जहां पर तीन जैन मन्दिर हैं। इनमें से श्री आदिनाथ भगवान् के दोमंजिला चौमुखा मंदिर में विराजमान चौदह मूर्तियों का वजन १४४४ मन के करीब गिना जाता है। इन मूर्तियों की प्रतिष्ठा वि. सं. ११३४, १५१८, १५२६, १५६६ और १६६८ में हुई है। चतुर्मुख मंदिर सबसे उन्नत शिखर पर है और इसके नीचे के स्थान पर भगवान् श्री ऋषभदेव का सं. १७२१ का एक अन्य मंदिर है जिसके पार्श्व में २४ देवरियां हैं। यहाँ पर सरस्वतीदेवी की भी एक मूर्ति थी जो चतुर्मुख मंदिर के बाहर स्थापित की गई है। इससे विदित होता है कि प्राचीन काल में अचलगढ़ दुर्ग पर सरस्वती देवी की पूजा हुआ करती थी। दूसरा मंदिर गढ़ के दरवाजे के पास अचलगढ़ पेढी के पुराने कार्यालय में भगवान् श्री कुन्धुनाथ का वि. सं. १५२९ का मंदिर है जहाँ पर मूलनायक भगवान् की कांसिकी मूर्ति है और कई पंचधातु की प्रतिमाएं हैं। पुराने कार्यालय के दालान में योगीराज स्वयंस्थ श्री



शान्तिसूरिजी का चित्र रखा हुआ है जहाँ इनका सन् १९४२ ई. में स्वर्गवास हुआ था। अचलगढ़ के नीचे, तलहटी में, तीसरा मंदिर भगवान् श्री शान्तिनाथका, विशाल और कलामय है जिसको गुजरात के जैन राजा कुमारपाल ने निर्माण कराया था। इस मंदिर को 'कुमार विहार' भी कहा जाता है। यहाँ की शिल्पकला सुन्दर और आकर्षक है।

चन्द्रावती, मुंगथला और जीरावला तीर्थ :

आबूरोड से ४ मील, दक्षिण में विध्वंस तीर्थ चन्द्रावती है जहाँ कि इस मन्दिर के खण्डहर ही विद्यमान हैं। ईसा के पूर्व चौथी शताब्दी से सन् १६८६ ई. तक का इतिहास जैन साहित्य में उपलब्ध है। प्राचीन जैन मन्दिरों के भग्नावशेषों में, कलामय शिखर, गुम्बज, स्तम्भ, तोरण, मण्डपादि ही पाये गये थे जिसमें से भारतीय कला के श्रेष्ठ नमूनारूप एक ही पत्थर में दोनों तरफ श्री शंलेश्वर देव की अद्भुत अंलकारों से सुशोभित मूर्ति है।^१ आबूरोड से ४ मील पश्चिम में, मुंगथला (मुंड स्थल) तीर्थ है जहाँ पर छत्रावस्था में, अपनी ३७ वर्ष की आयु में अर्बुद भूमि की ओर श्री महावीर भगवान् के विहार करने का शिलालेख मिला है और उसी वर्ष में यहाँ मन्दिर राजा पूर्णराज ने भगवान् महावीर का बिम्ब निर्माण करा कर श्री केशीमुनि से प्रतिष्ठा कराई थी।^२ आबूरोड से लगभग २८ मील की दूरी पर विख्यात जीरावला तीर्थ है जहाँ पर ग्राम कोडिनार की गुफा से निकली हुई सन् २०० ईसा पूर्व (वि. सं १४३) वर्ष की प्राचीन मूर्ति भगवान् पाश्वनाथ की है जो सेठ अनरासा को मिली थी और जिन्होंने ही मिलने के ४ वर्ष बाद जीरावला ग्राम में स्थापित कराई थी। इस मन्दिर का वि.सं. २९३, ५६३, ९५१, में जीर्णोद्धार हुए तथा कुछ जैनाचार्यों और जैन श्रावकों ने सन् ५०६ ई. से १३२४ ई. के बीच में यहाँ पर अद्भुत चमत्कार देखे। वर्तमान में मूलनाथक तरीके पर, भगवान् श्री नेमिनाथजी की मूर्ति है। इस तीर्थ का प्राचीन नाम (जीरा पल्ली) जीरिका पल्ली मिलता है। चारों ओर पर्वतमालाओं से आवेष्ठित है। वि. सं. १३५४ से १८५१ के लेख हैं। उनमें से सं. १४८३ के शिलालेख में अंचलगच्छ के प्रसिद्ध मेरुतुंगसूरि की पट्टधरणा गच्छाधीश्वर श्री जयकीर्तिसूरि का वर्णन है। दूसरा इसी सं. का तपागच्छ नायक श्री देवेन्द्रसूरि पट्टे श्री सोमसुन्दरसूरिजी, मुनि सुन्दरसूरि, श्री जयचन्द्रसूरिजी, श्री भुवनसुन्दर सूरि का उल्लेख है।

पिंडवाड़ा, नाणा, दियाणा, नादिया व बामणवाड़ाजी :

आबूरोड से २८ मील दूर, और सिरौहीरोड रेलवे स्टेशन से लगभग १^३/_४ मील पर, पिंडवाड़ा आता है, पिंडवाड़ा 'जैन पुरी' कहलाती है। और यहाँ पर श्री महावीर भगवान् के बावन जिनालय वाले मन्दिर में, धातु के दो बड़े काउसगिये (ध्यान में खड़ी जिन मूर्तियाँ) अति अद्भुत और अनुपम हैं। वस्त्र की रचना तो कमाल की है और एक पर वि. सं. ७४४ का प्राचीन खरोष्टि लिपि का लेख है। गुप्तकालीन कला के सुन्दर नमूने जो कि वसन्तगढ़ के प्राचीन किले से लाये हुए हैं, इस जैन मन्दिर में मिलते हैं। नाणा, दीयाणा, नादिया, बामणवाड़ाजी और अजारी भारवाड़ की छोटी पंचतीर्थों में आती है। इस प्रदेश में कहावत प्रसिद्ध है कि "नाणा,

१. मुनि ज्ञानसुन्दरजी : भगवान् पाश्वनाथ की परम्परा का इतिहास (पृ. १०२७ से १०२६)

२. पूर्व छत्रस्थकाले बुद्ध भुवि यमिनः कुवंतः सद्धिहारं सप्त द्विशोष वर्षं वहति भगवति जन्मतः कारिताहंच्च श्री देवार्थस्य यस्सो न्नसदुयत्तमयी पूर्ण-राजेन राज्ञा श्री केशी सुप्रतिष्ठि, स जयति हि जिनस्तीर्थं मुस्थलस्य। १४२६

स्व जयन्तविजयजी ... अर्बुदाचल प्रदक्षिणा जैन लेख संदीह। लेखांक ४८



दीयाणा ने नादिया, जीवित स्वामी वादिया" अर्थात् इन तीनों तीर्थों में भगवान् महावीर की जीवितकाल की मूर्तियां हैं। नाणा, पिडवाडा से १२ मील पर और नाणा रेल्वे स्टेशन से १३ मील पर है। यहाँ के बावन जिनालय के मंदिर में बादामी रंग की वीर प्रभु की सुन्दर प्रतिमा है। दीयाणा सरूपगंज स्टेशन से करीब १० मील दूर है और यहाँ पर भी प्राचीन, हृदयंगम और मनोहर, श्री महावीर स्वामीकी मूर्ति है जिसके परिकर की मादी पर वि. सं. ९९९ का खरोष्ठी लिपि का लेख है और नादियां (प्राचीन नाम नन्दिपुर) में जो कि सिरोहीरोड रेल्वे स्टेशन से १३ और बामणवाडाजी से ४ मील पर है, बावन जिनालययुक्त प्राचीन वीर चैत्य है जिसमें भगवान् महावीर की अद्भुत विशालकाय और मनोहर मूर्ति को उनके बड़े भाई नंदीवर्धन ने भराई थी। इस मूर्ति के आसन पर भी खरोष्ठी में लेख है। मन्दिर के बाहर, ऊंची टेकरी पर एक देवरी है जिसमें चंडकोशिया नाग को, वीर प्रभु को डंक मारते हुए प्रदर्शित किया गया है।

लोटाणा तीर्थ :

नादिया से ४ मील दक्षिण की तरफ, लोटाणा गाँव से आधे मील पर, पहाड़ की तलहटी में एक सुन्दर प्राचीन तीर्थ है जहाँ पर मूलनायक, श्री ऋषमदेव भगवान् की भव्य अद्भुत मूर्ति दर्शनीय है। यह मूर्ति प्राचीन और परम सात्विक, लगभग ढाई या तीन हाथ बड़ी है। बाहर रंगमण्डप में प्राचीन काउसगिये भगवान् पार्श्वनाथ जी के हैं जिनमें धोती की रेखाओं का शिल्प अद्भुत है। दाहिनी ओर के काउसगिये पर संवत् ११३७ का लेख है और निवृत्ति कुल के श्रीमद् आम्नदेवाचार्य का उल्लेख आता है। बाईं ओर श्री वीर प्रभु की सुन्दर परिकर सहित मूर्ति है जिसके काउसगिये में संवत् ११४४ का लेख खुदा हुआ है। जिसमें अंकित है कि लोटाणा के चैत्य में प्राम्वाटवंशीय श्रेष्ठि आहीण ने श्रेष्ठि डीव आमदेव ने श्री वर्द्धमान स्वामी की प्रतिमा कराई थी। बामणवाडा जी सिरोहीरोड रेल्वे स्टेशन से ५ मील पर है। यह प्राचीन स्थापना तीर्थ कहा जाता है। यहाँ पर लगभग २२०० वर्ष प्राचीन राजा संप्रति के समय का, बावन जिनालय सहित अति रमणिक मन्दिर है। इसके बारे में ऐसी मान्यता है कि छद्मभावस्था में वीर भगवान् जब यहाँ विचरे थे तब घोर उपसर्ग होकर, भगवान् के कानों में कीले ठोके गये थे, वे उस स्थान पर निकाले गये थे और इस जगह, प्रभु की चरणपादुका, एक छोटी देवरी में स्थापित की गई है। मन्दिर के बाहरी भाग में, श्री महावीर प्रभु के पूर्व के २७ भव, रंगे हुए संगमरमर के पट्टों पर बड़े रोचक दिखाई देते हैं। पास की पहाड़ी पर सम्मत्शिखर की रचना निर्माण हो रहा है।

अजारी :

पिडवाडा से तीन मील के अन्तर पर है जहाँ पर भी भगवान् महावीर का बावन जिनालय वाला मंदिर है। कलिकालसर्वज्ञ प्रसिद्ध जैनाचार्य श्री हेमचन्द्रसूरिजी ने, सरस्वती देवी की आराधना की थी जिससे यह तीर्थ 'सरस्वती तीर्थ' भी कहलाता है। यहाँ से करीब ४ मील पर बसन्तगढ़ के प्राचीन जैन मन्दिरों के खंडहर उष्टिगोचर होते हैं। उपरोक्त छोटी पंचतीर्थों के वर्णन से स्पष्ट है कि इनका भगवान् महावीर के जीवितकाल से बहुत सम्बन्ध है। किन्तु ऐतिहासिक अनुसंधान करने की परम आवश्यकता है।

सिरोही और मोरपुर :

सिरोही, बामणवाडाजी से करीब ८ मील पर है। यहाँ पर १८ जैन मंदिर हैं जिसमें से १५ मंदिर एक ही मोहल्ले में होने से 'देहराशेरी' कहलाती है। इसमें से तीन मंजिला चौमुखाजी का मंदिर प्रसिद्ध है, इसकी प्रतिष्ठा



वि. सं. १६३४ में पोरवाड जातीय संघवी के वंशज श्रेष्ठि मेहाजाल ने, आचार्य श्री विजयसेनसूरिजी द्वारा कराई थी।^१ मीरपुर सिरौही से अण्णादरा जाते हुए, मोटर बस मार्ग पर मेडा आता है, जहाँ से मीरपुर तीर्थ ४ मील दूर है। यह एक प्राचीन तीर्थस्थान है जहाँ पहाड़ के नीचे सुन्दर चार मंदिर हैं। देलवाडा आबू के सदृश, इन मंदिरों का स्थापत्य माना जाता है।^२ इसका दूसरा नाम हमीरगढ है।

आरासण (कुम्भारीयाजी) तीर्थ :

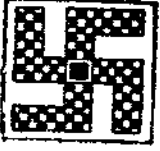
आबू प्रदक्षिणा का आरासण (कुम्भारीयाजी) तीर्थ, आबूरोड से करीब १६ मील है और गुजरात राज्य के अन्तर्गत आता है। इसका अति प्राचीन नाम 'कुन्ती नगरी' था। कहा जाता है कि वि. सं. ३७० से ४०० के बीच में कभी यहाँ ३०० मन्दिर थे। इस समय पांच मन्दिर ११वीं सदी के निर्मित हैं। सबसे प्राचीन लेख यहाँ पर वि. सं. १११० का है। १. सबसे बड़ा ऊंचा और विस्तृत मन्दिर भगवान् श्री नेमिनाथजी का है जिसके बाह्य भाग में देव देवियों, यक्ष यक्षणियों की बड़ी सुन्दर आकृतियाँ खुदी हुई हैं तथा मन्दिर के भीतर, शृंगार चौकी, रंग मण्डप और सभामण्डप है और गर्भागार में मूलनायक भगवान् श्री नेमिनाथजी की सुन्दर चित्ताकर्षक मूर्ति विराजमान है। वि. सं. १२१४ से १५७५ के लेख मिलते हैं किन्तु यह मन्दिर आरासण के मंत्री पासिल का वि. सं. ११७४ के करीब निर्माण कराया जाना पाया जाता है। २. दूसरा कला और कारीगरी का मन्दिर भगवान् श्री महावीर स्वामी का है। इस मन्दिर की कलाकृतियाँ भव्य और अद्भुत हैं जिनकी समानता देलवाडा आबू के जिनमन्दिरों से की जा सकती है। स्तम्भों पर सुन्दर नृत्य मुद्राओं में देव देवियों की मूर्तियाँ अंकित हैं और गंधारा में विचित्र बारीक खुदाई की हुई है। ३. श्री पार्ष्वनाथजी का मन्दिर भी बहुत आलीशान है। सभामण्डप में दो बड़े काउस्समिथे हैं जिन पर वि. सं. ११०६ के लेख हैं तथा चार स्तम्भों और तोरणों की कलाकृतियाँ अति मनोहर हैं। वि. सं. १६७५ में इसकी प्रतिष्ठा हुई तब द्वारों और घुमटों को कलायुक्त बनाया गया था। ४. श्री शान्तिनाथजी के मन्दिर का स्थापत्य, स्तम्भों की रचना, तोरण और छत भी महावीर स्वामी के मन्दिर के सदृश है। प्राचीन लेख वि. सं. १११० और ११३८ के हैं जिससे पाया जाता है कि यह मन्दिर कुम्भारियाजी के मन्दिर में सबसे प्रथम निर्माण हुआ है। ५. श्री सम्भवनाथजी का मन्दिर, अन्य मन्दिरों से कुछ दूरी पर है। कोई लेख इसके निर्माण के विषय में नहीं मिलता। किसी धनी पुरुष का बनाया हुआ करीब १००० वर्ष प्राचीन मन्दिर है जबकि आरासण और चन्द्रावती नगरी की जाहो-जलाली थी। कुम्भारियाजी के मन्दिर, गुजरात के मंत्री विमलशाह ने निर्माण कराये हैं। इन मन्दिरों को अलाउद्दीन खिलजी ने विध्वंस किये थे और वि. सं. १६७५ में जोर्णोद्वार हुआ है।

अबुंदाचल प्रदक्षिणा से ७२ गांवों के जिनमें प्रसिद्ध व प्राचीन जैन तीर्थों का उपरोक्त वर्णन किया है जिन-मन्दिर हैं। कुल ७१ जिनमन्दिरों के लेखों का संपादन और अनुवाद इतिहास-प्रेमी स्व. मुनिराज श्री जयन्तविजयजी की पुस्तक—अबुंदाचल प्रदक्षिणा जैन लेख संदीह, आबू भाग-५ में मिलता है। इनमें वि. सं. ७४४ के प्राचीन लेख को छोड़कर, कुल लेख वि. सं. १०१७ से १९७७ तक के बीच के हैं। यह पुस्तक वि. सं. २००५ वीर संवत् २४७५ में श्री यशोविजयजी जैन ग्रन्थमाला भावनगर से प्रकाशित हुई है। □□

१. 'महापुरुष मेहाजाल नाम, तीर्थ थाप्यु' अविचल धाम' [पं. शीलविजयजी रचित तीर्थमाला]

२. 'जैन तीर्थोनी इतिहास' पृ. ३३० [लेखक : त्रिपुटी महाराज]





अचलगच्छाधिपति प. पू.

दादाश्री

गौतमसागरसूरीश्वरजी महाराज साहब

—श्री भूरचन्द जैन

जैन धर्म सदैव से ही भारत की संस्कृति की रक्षा करने में कटिबद्ध रहा है। इस धर्म की सत्य, अहिंसा, अपरिग्रह, अचौर्य, ब्रह्मचर्य वारणी को जन जन तक पहुंचाने में असंख्य संत महात्माओं, आचार्य देवों, साधु साध्वियों, यति मुनियों का अनुकरणीय योगदान रहा है। इन महापुरुषों ने जैन धर्म के प्रचार प्रसार में भी अनोखी भूमिका निभाई है। इन्होंने अपनी ज्ञानभरिमा से अनेकों महत्वपूर्ण ग्रन्थों की रचनाकर भारत के प्राचीन साहित्य, संस्कृति, पुरातत्व, इतिहास आदि को संजोये रखने का महान कार्य किया है। साहित्य सर्जन, इतिहास की रचना के अतिरिक्त जनजन को धर्म के प्रति आस्तिक बनाने के लिये चरित्र धारण कर जन सेवा करने का प्रयास अपने आप में एक अनोखी देन रही है। अनेकों धार्मिक प्रतिष्ठानों का निर्माण करवा कर उसे धर्मप्रेमियों का केन्द्र बिन्दु बनाने और उसमें त्याग और तपस्या की आराधना कर अपने कल्याण के साथ-साथ जनमानस का कल्याण करने का अनोखा प्रयास सदैव भारतीय इतिहास के अमर पृष्ठों पर अंकित बना रहेगा। जैन धर्म के अचलगच्छ को पुनर्जीवित रखने में अचलगच्छ मुनिमंडलाग्रेसर दादाश्री गौतमसागरसूरिजी महाराज साहब की महत्वपूर्ण भूमिका रही है। अनेकों अधर्मी लोगों ने दादाश्री को धर्म मार्ग से पथ भ्रष्ट करने के साथ आपके साधु साध्वी समुदाय की एकता को भंग करने का अशोभनीय प्रयत्न किया। लेकिन दादाश्री की दूरदृष्टिता, रढ़ विचार कठोर परिश्रम, धर्म के प्रति कटु आस्था, संगठन शक्ति का प्रभुत्व को देखकर इन्हें एवं इनके गिण्य साधु साध्वी समुदाय को तोड़ने का सबका प्रयास एवं प्रयत्न निफल ही रहा। दादाश्री के ही कारण जैन धर्म का अचलगच्छ आज भी जैनधर्म के प्रचार प्रसार के साथ-साथ भारतीय धार्मिक, साहित्य, संस्कृति, इतिहास, पुरातत्व क्षेत्र में महत्वपूर्ण योगदान देने में सक्षम बना हुआ है।

दादाश्री गौतमसागरसूरिजी महाराज साहब का जन्म शूरवीरों, सतियों, संतों की भूमि राजस्थान के पाली नगर में वि. सं. १९२० में श्रीमाली ब्राह्मण श्री धीरमल के यहां क्षेमलदेवी की कोख से हुआ। ब्राह्मण धार्मिक संस्कारों को परिपूर्ण कर श्री धीरमल ने बालक का नाम गुलाबमल रखा। जैसा नाम वैसा ही आपका रंग रूप था। जिस प्रकार गुलाब महक देता है उसी प्रकार बालक गुलाबमल की तोतली वारणी से अमृत बरसता था। शरीर की बनावट एवं रूप सौन्दर्य को देखकर सभी, बालक गुलाबमल को प्यार से चूम लेते थे। बाल किलकारियों एवं पारिवारिक स्नेह के बीच गुलाबमल का बचपन बीत रहा था। पाँच वर्ष की उम्र होगी कि पाली-मारवाड़



श्री आर्य अध्याय गौतम स्मृति ग्रंथ

भोषण अकाल की चपेट में आगया। जनजीवन अस्तव्यस्त हो गया और पशु मृत्युज्यां को प्राप्त होने लगे। चारों ओर पीने के पानी की किल्लत ने जनमानस को अत्यन्त ही पीड़ित कर दिया और अज्ञाभाव से भूख से तड़पने की नीबत उत्पन्न हो गई। इन संकट से अकाल पीड़ितों को सहायता एवं सहयोग देने के लिए कई समाजसेवी संस्थाओं एवं दानवीरों ने अनुकरणीय योगदान किया। इन्हीं दिनों गुजरात क्षेत्र के कई धर्मप्रेमी एवं धर्म प्रचारक भी इस संकट में जन सहयोग देने पाली की अकाल पीड़ित जनता के बीच जनसेवी बनकर आये। अंचलगच्छके यतिवर्य श्री देवसागर भी पाली पधारे। यति देवसागर एवं श्रीमाली ब्राह्मण श्री धीरमल के बीच पारस्परिक मैत्री सम्बन्ध बन गया।

पाली मारवाड़ के अकाल का अन्त हो गया लेकिन श्रीमाली ब्राह्मण श्री धीरमल एवं यति देवसागर के बीच मैत्री का सम्बन्ध और अधिक गहरा बन गया। एक दिन यति श्री देवसागर एवं श्रीमाली श्री धीरमल आत-चोत में तन्मय थे कि बालक गुलाबमल बालक्रीड़ाओं को करता हुआ अचानक यतिजी की गोद में आकर बैठ गया और यति वेश को धारण करने की जिद्द करने लगा। बालक के ओजस्वी स्वरूप एवं शारीरिक लक्षणों को देखकर यति श्री देवसागर ने कहा कि यह बालक भविष्य में महान् धार्मिक व्यक्ति बनेगा इसमें संगठन की अनूठी शक्ति होगी, जिस धर्म का यह प्रचार प्रसार करेगा उसकी कीर्ति भविष्य में नया मोड़ लेगी और जनमानस का कल्याण करने में यह सदैव मार्गदर्शक बने रहेंगे। अनेकों संकटों, तिरस्कारों, विपदाएं इन पर अवश्य ही आवेंगी लेकिन यह अपने मार्ग पर दृढ़ रहेगा। दो मित्रों की आपसी चर्चा और बालक की बाल अठखेलियां चल रही थी। यति श्री देवसागर ने बालक को देने का प्रस्ताव श्रीमाली ब्राह्मण श्री धीरमल के समक्ष रखा। गुलाबमल के माता-पिता ने सहर्ष यतिजी के प्रस्ताव को स्वीकार किया और पांचवर्षीय बालक को यति श्री देवसागरजी को वि. सं. १९२५ में सौंप दिया।

मां बाप का लाड़ला पुत्र गुलाबमल अब यति श्री देवसागर के साथ धार्मिक वातावरण में पलने लगा। यति जी ने इनकी जिज्ञासाओं, स्मरणशक्ति, ज्ञानगरिमा को देखकर इनका नाम ज्ञानचन्द रखा। बालक गुलाबमल अब ज्ञानचन्द के नाम से परिचायक बन गया। विद्या में तल्लीन एवं धर्म प्रचार में व्यस्त रहने वाले बालक को देखकर यति स्वरूपसागर ने चाहा कि यह बालक यदि जैन साधु बन जावे तो यह जैन जगत की अनूठी सेवा कर सकेगा। यति स्वरूपसागर की इच्छानुसार बालक ज्ञानचन्द को यति श्री देवसागर ने इन्हें सौंप दिया। अब ज्ञानचन्द धार्मिक क्षेत्र की गहराई में अधिक खो गया। यद्यपि इन्हें जैन साधुत्व की दीक्षा नहीं दी थी परन्तु यति जीवन के रूप में रहकर इन्होंने कई जैन व्रतों को धारण कर लिया था। अनेकों धार्मिक ग्रन्थों का अध्ययन कर लिया। कई विद्याओं में यह दक्ष बन चुका था। बचपन यौवन में परिवर्तित हो गया और युवा ज्ञानचन्द विशेष दूने उत्साह से जैन धर्म के प्रचार प्रसार में व्यस्त रहने लगा।

जहाँ कहीं भी धर्म चर्चा होती युवक ज्ञानचन्द ओजस्वी वाणी, दृढ़ आस्था, सुदृढ़ विचारों से जैन धर्म की महिमा को जन-जन में पहुँचाने में प्रयत्नशील रहने लगे। इनकी वाणी की मधुरता, ज्ञानगरिमा, स्पष्ट विचारों को भुनकर जनमानस इनके व्यक्तित्व की तरफ और अधिक आकर्षित होने लगा। अन्त में स्वयं ज्ञानचन्द ने ही पूर्णरूप से जैन यति की दीक्षा ग्रहण करने का सुदृढ़ निश्चय कर लिया। वि. सं. १९४० की वैशाख सुदी



ग्यारस को आपने आचार्य श्री विवेकसागरसूरीश्वरजी महाराज से बम्बई के माहीम (गांव) में जैन यति की विधिवत दीक्षा को अंगीकार कर लिया ।

पाली के श्रीमाली ब्राह्मण श्री धीरमल का पुत्र गुलाबमल यति जीवन का ज्ञानचन्द एवं जैन जगत का पूर्णरूप से यति गौतमसागर नाम से परिचायक बन गया । यतियों के सत्संग में रहने के कारण आपने यति जीवन को स्वीकार करने में पहल की । यति जीवन अंगीकार कर आप स्वेच्छा से धर्म प्रचार करने में तल्लीन रहने लगे । आपके ओजस्वी विचारों, स्पष्ट वक्तव्यों को सुनकर यति समुदाय के अन्य यतियों में खलबली मच गई । आपका कथन था कि अंधविश्वासों एवं दिखावे से मुक्ति नहीं मिलती । मुक्ति का मार्ग तो त्याग और तपस्या ही है । उस समय यति दीक्षा में होते हुए आपने वि. सं. १९४१ में कच्छ के देवपुर, १९४२ में मुंदरा, १९४३ में गोधरा, १९४४-४५ में झरडी स्थानों पर चातुर्मास सम्पन्न किये । इन चातुर्मासों में आपके धार्मिक प्रवचनों, जैन संगठन के मुह्य विचारों से जनमानस आपकी ओर अधिक आकर्षित होने लगा । वि. सं. १९४६ में आपकी जन्म एवं कर्म भूमि पाली में स्थित नवलखा श्री पार्श्वनाथ मन्दिर के प्रांगण में आपको मुनि जीवन की विधिवत् शुद्ध दीक्षा देने का आयोजन किया गया । आपने वि. सं. १९४६ में बीदड़ा, १९४७ में पार, १९४८ में कोडाम में चातुर्मास सम्पन्न किये । वि. सं. १९४९ में आपका चातुर्मास भुज में हुआ । संगठन शक्ति के प्रणेता के रूप में आपका कार्य आरम्भ हुआ और आपने सर्वप्रथम मुनि उत्तमसागर, मुनि गुणसागर, साध्वी शिवश्री, उत्तमश्री, एवं लक्ष्मीश्री को अपना शिष्य-शिष्या बनाया ।

वि. सं. १९४९ से वि. सं. २००८ तक आपने करीबन ८० से अधिक बालिकाओं एवं महिलाओं को जैन साध्वी के रूप में दीक्षित किया । आप द्वारा दीक्षित की गई साध्वियों में प्रमुख वि. सं. १९४९ में शिवश्री, उत्तमश्री, लक्ष्मीश्री, १९५१ में कनकश्री, रतनश्री, निधानश्री, १९५२ में चन्दनश्री, जतनश्री, लब्धिश्री, लवण्यश्री, १९५५ में गुलाबश्री, कुशलश्री, ज्ञानश्री, १९५६ में हेतुश्री, १९५९ में सुमतीश्री, १९६० में तिलकश्री, जड़ावश्री, पद्मश्री, विनयश्री, लाभश्री, अतिश्री, जमनाश्री, कस्तूरश्री, १९६२ में विवेकश्री, १९६४ में बल्लभश्री, मगनश्री, शिवकुंवरश्री, हर्षश्री, १९६७ में मणीश्री, देवश्री, पदमश्री, आनन्दश्री, जड़ावश्री, नेमश्री, १९६८ में दानश्री, १९७० में धनश्री, १९७१ में कपूरश्री, रूपश्री, मुक्तिश्री, प्रदीपश्री, केशरश्री, न्यायश्री, १९७४ में सौभाग्यश्री, अमृतश्री, मेनाश्री, ऋषिश्री, १९७६ में मंगलश्री, १९८१ में शीतलश्री, भक्तिश्री, दर्शनश्री, केवलश्री, मुक्तिश्री, हरखश्री, १९८४ में दीक्षितश्री, चतुरश्री, लक्ष्मीश्री, १९८५ में अशोकश्री, १९८७ में विद्याश्री, रमणीकश्री, इन्द्रश्री, १९९१ में सौभाग्यश्री, १९९३ में जयंतश्री १९९४ में मनोहरश्री, धीरश्री, १९९९ में लब्धिश्री, रतनश्री, कीर्तिप्रभाश्री, प्रधानश्री, जगतश्री, हीरश्री, २००१ में उत्तमश्री, २००२ में धर्मश्री, २००५ में विद्युतश्री, वृद्धिश्री, २००६ में रवीभद्राश्री, निरंजनाश्री, अमरेन्द्रश्री एवं २००८ में गुणोदयश्री, हीरप्रभाश्री आदि थीं । जिन साध्वियों को आपने अपनी आज्ञा में लिया उनमें वि. सं. १९६९ में दयाश्री, १९७१ में विमलश्री, २००६ में गिरिवरश्री, सुरेन्द्रश्री एवं २००८ में पुष्पाश्री थीं । इनके अतिरिक्त कई बालिकाओं एवं महिलाओं ने दीक्षा स्वीकार की एवं इनकी शिष्याएं बनीं ।

साध्वी दीक्षाओं के अतिरिक्त मुनि महाराज श्री गौतमसागरजी महाराज साहब ने करीबन चौदह व्यक्तियों को जैन साधु के रूप में दीक्षित किया और करीबन चार अन्य साधुओं को अपने समुदाय में लेना स्वीकार किया । आप द्वारा दीक्षित साधुओं में वि. सं. १९४९ में उत्तमसागर, गुणसागर, १९५२ में प्रमोदसागर, १९६५ में



श्री आर्य अध्याय गौतम स्मृति ग्रंथ

नीतिसागर, १९६६ में दानसागर, मोहनसागर, उम्मेदसागर, १९६५ में धर्मसागर, १९७१ में सुमतिसागर, १९८२ में क्षांतसागर, २००३ में विवेकसागर, २००४ में अमरेन्द्रसागर, २००५ में भद्रकरसागर, २००६ में प्रेमसागर थे। जिन साधुओं ने आपकी आज्ञा स्वीकार की उनमें वि. सं. १९५८ में मुनिदयासागर, १९६६ में रविसागर, कपूरसागर, भक्तिसागर थे। आपके कई साधु शिष्यों से कई व्यक्तियों ने जैन साधुत्व स्वीकार कर दीक्षा ली।

जैन समाज का विधिपक्ष (अचलगच्छ) जिसमें साधु साध्वियां नगण्य सी थीं आपने इस क्षेत्र में अनुकरणीय कार्य कर इस गच्छ को पुनर्जीवित करने में महान् योगदान दिया। आपके साधु-शिष्य समाज ने अनेकों साधु साध्वियों को भी आपकी मौजूदगी में दीक्षित करने का सफलीभूत प्रयास किया। वर्तमान अचलगच्छाधिपति कच्छकेशरी, आचार्य श्री गुणसागरसूरीश्वरजी महाराज साहब भी आपके आज्ञाकारी शिष्य श्री नीतिसागरजी महाराज के शिष्य बने।

वि. सं. १९४९ में पक्की दीक्षा लेने के पश्चात् श्री गौतमसागरजी महाराज साहब अपने अनेकों साधु साध्वियों सहित जामनगर में १७, भुज एवं सुथरी में सात-सात, गोधरा में ६, पालीतरा एवं नालीया में चार-चार बम्बई, मोटी खावड़ी, मांडवी में तीन-तीन, मांडल में दो एवं देवपुर, सांघरा, तेरा, बराडीया, आसंबीआ, मुंदरा में क्रमशः एक-एक चातुर्मास कर आपने जैन धर्म के सिद्धान्तों के व्यापक प्रचार करने में महत्वपूर्ण योगदान दिया। चातुर्मासों के दौरान अनेकों साधु साध्वियों को दीक्षा देने के साथ-साथ जनसाधारण को अनेकों नियमों का प्रतिबोध देते रहे। आपकी मधुरवाणी, सत्य भाषण, प्रखरबुद्धि, तेजस्वी विचारधारा के कारण जहां कहीं पर भी आपका प्रवचन होता जनमानस की भीड़ उमड़ पड़ती थी। जैन संगठन शक्ति के तो आप प्राण ही थे। जहां कहीं पर भी आपका विचरण हुआ जैन समाज ने अनेकों रचनात्मक एवं धार्मिक कार्य करवाने का सौभाग्य प्राप्त किया।

महान तेजस्वी, गुणों की खान, ज्ञान के धनी, संगठन शक्ति के देवता रूप में आपकी यश कीर्ति चारों ओर फैलने लगी। उस समय अंधविश्वास एवं विलासिता में डूबे धर्म प्रचारकों ने आपके साधु साध्वी संगठन को तोड़ने की जीतोड़ कोशिश की। कुछ साधु साध्वियां आपके संगठन से अवश्य ही अलग रही लेकिन उन्हें अपनी मंजिल नहीं मिली। अंधविश्वास, रूढ़ियों, कुरीतियों एवं विलासिता में खोये धर्म प्रचारकों को भी आप समय पर लताड़ देने में नहीं चूकते थे। आपने सदैव सादा जीवन और उच्च विचार रखने पर बल दिया। त्याग और तपस्या पर हमेशा आपका जोर रहा। जिसके कारण ही आपकी ओर जनमानस का झुकाव रहा।

धर्म प्रचार के साथ विधिपक्ष (अचलगच्छ) को मजबूत बनाने के साथ-साथ आपने अपनी देख रेख एवं प्रेरणा से अनेकों धार्मिक प्रतिष्ठानों, मन्दिरों आदि का नव निर्माण, जीर्णोद्धार, प्रतिष्ठा आदि करवाई। वि. सं. १९५२ में नारायणपुर, १९५८ में नवामाम, १९६२ में बंढी, १९७८ में देवपुर, १९८४ में पडाया, १९९२ में मोडपुर, १९९७ में नलीया, १९९८ में लायजा, २००७ में रायण एवं २००८ में गोधरा में मन्दिरों का निर्माण, प्रतिष्ठा, स्वर्ण महोत्सव, जीर्णोद्धार आदि करवा कर आपने भारतीय पुरातत्व एवं इतिहास की नई कड़ी को जोड़ने का प्रयास किया। आपकी के उपदेशों से मांडवी, तेरा, जामनगर, गढशीशा, अंजार, मोटा आसंबीआ, सुथरी, जखौय वंदर, शाहेरा, जशापुर, बराडीया, लाला, बारापधर, शाघांण, दोण, कोटड़ी, हालापुर, देढीया, कोटड़ा,

श्री आर्य कव्याणु गौतम स्मृति ग्रंथ



मेराऊ, तलवाणा, मोटी खावड़ी, दलतुंगी, दाता आदि स्थानों पर बने जैन देरासरो में युगप्रधान दादा साहब आचार्य श्री कल्याणसागरसूरीश्वरजी महाराज साहब की प्रतिमाओं को प्रतिष्ठित करवाया।

मुनि महाराज श्रीगौतमसागरजी महाराज की धार्मिक गतिविधियों एवं विधिपक्ष (अचलगच्छ) एकता के कारण आपको 'अचलगच्छाधिपति' से जनसाधारण सम्बोधित किया करते थे। मन्दिरों की प्रतिष्ठा, जीर्णोद्धार, नव निर्माण करवाने वाले मुनिवर्य श्री गौतमसागरजी महाराज साहब को चतुर्विध संघ ने आचार्य पद देने का अतिआग्रह किया लेकिन आपश्री ने उसे स्वीकार नहीं किया। वि. सं. २००८ के माघ महीने में रामाण्ड्या (कच्छ) जिनालय के स्वर्ण अवसर पर जय-जयकार के नारों में असंख्य जनसमुदाय ने एक स्वर से आपश्री के प्रति गहरी श्रद्धा भरी आस्था प्रकट करते हुए आचार्य गौतमसागरसूरीश्वरजी महाराज, अचलगच्छाधिपात आचार्यश्री गौतमसागरसूरीश्वरजी महाराज साहब, दादा श्री गौतमसागरसूरीश्वरजी महाराज आदि जयघोष के नारे लगाकर उद्घोषणा की।

आपकी त्याग और तपस्या वास्तव में ही अनूठी थी। कई बार अठाई का तप और वर्षोंतप कर आपने आत्मकल्याण करने का मार्ग अपनाया। आपकी प्रेरणा से साहित्य एवं पुरातत्व सर्जन के लिये जामनगर, भुज, मांडवी आदि स्थानों पर हस्तलिखित एवं छपे ग्रन्थों का बड़ा संग्रहालय स्थापित हुआ। जामनगर में आपकी प्रेरणा से श्री आर्यरक्षितपुस्तकोद्धार संस्था की स्थापना भी हुई जिसके माध्यम से अनेकों पुस्तकों का प्रकाशन किया गया।

त्यागी और तपस्वी राजस्थानरत्न दादाश्री गौतमसागरसूरीजी महाराज साहब ने भारत के अनेकों तीर्थों की सद्भावना यात्रा कर लाभ उठाया। साथ ही साथ इन तीर्थों के उत्थान में भी महत्वपूर्ण भूमिका निभाई। गुजरात सौराष्ट्र के पालीतणा, शंखेश्वर पार्श्वनाथ, तालध्वजगिरी, कच्छपंचतीर्थी, भद्रेश्वर, घृतकलोल पार्श्वनाथ, भोवाणी, तारंगजी, गिरनार आदि तीर्थों की कई बार यात्रा करने का सौभाग्य प्राप्त किया। राजस्थान की वीर भूमि में आपश्री ने वि. सं. १९५७ एवं १९६५ में पधार कर आबू, नादिया, लोटाणा, बामनवारी, सिरोही, कोरटा, राणकपुर, मुँछाला महावीर, नाडोल, नाडलाई, वरकाना, केसरियाजी, उदयपुर, देलवाड़ा आदि अनेकों जैन तीर्थों की यात्रा की।

तीर्थोद्धारक, धर्मप्रचारक, मानवकल्याणकारी, त्यागी एवं तपस्वी, संगठन शक्ति के प्रणेता, विचारों के रूढ़, अचलगच्छाधिपति, कच्छ हालार देशोद्धारक, राजस्थान के पुरुषरत्न, ज्ञानपुंज दादाश्री गौतमसागरसूरीश्वरजी महाराज का वि. सं. २००९ वैशाख सुदी तेरस की पिछली रात को कच्छ भुज में देवलोक हो गया। आज यद्यपि दादाश्री गौतमसागरसूरीश्वरजी महाराज साहब हमारे बीच नहीं हैं लेकिन आप द्वारा जैन जगत में अचलगच्छ (विधिपक्ष) को जो ज्ञान प्रदान किया वह आज भी अचलगच्छाधिपति, आचार्य श्री गुणसागरसूरीश्वरजी महाराज साहब की आज्ञा में विचरण करता हुआ सत्य, अहिंसा, अपरिग्रह, ब्रह्मचर्य, अचर्य के प्रचार के साथ-साथ त्याग एवं तपस्या में तल्लीन हैं। दादाश्री गौतमसागरसूरीश्वरजी महाराज साहब द्वारा अचलगच्छ साधु साध्वी के पाँघे को पनपाने में आचार्य श्री गुणसागरसूरीश्वरजी महाराज साहब अधिक परिश्रमी बने हुए हैं। इस समय आपकी आज्ञा में करीबन १६ साधु एवं १२५ साध्वियां विचरण कर "अहिंसा परमो धर्म" का देश के कौने-कौने में प्रचार प्रसार करने में कटिबद्ध हैं।

□□



श्री आर्य कल्याण गौतम स्मृति ग्रंथ





‘भीनमाल’ जैन इतिहास के पृष्ठों पर

—श्री घेवरचंदजी माणिकचंदजी

राजस्थान के दक्षिण भाग में स्थित जालोर जिले का उपजिला मुख्यालय भीनमाल अपनी स्वर्णिम पृष्ठभूमि रखता है। यह नगर चारों युगों में भिन्न-भिन्न नाम से सम्बोधित किया गया है। सतयुग का श्रीमाल, त्रेता का रत्नमाल, द्वापर का पुष्पमाल एवं वर्तमान में कलियुग का भिन्नमाल (भीनमाल) अपने अन्तस्थल में भारत का गहरा इतिहास संग्रहीत किये हुए है। जैन एवं जैनेतर सभी विद्वान् साहित्यकार, महान तपस्वी साधु एवं धनाढ्य वणिकवर्ग इस नगर में ही चुके हैं। इनकी यशोगाथाओं से सम्पूर्ण भारत का इतिहास ज्योतिर्मय हो उसी स्वर्णिम इतिहास की एक संक्षिप्त भाँकी इन पृष्ठों पर देने का प्रयास किया गया है।

वि. सं. २०२ में भीनमाल नगर पर सोलंकी राजपूतवंश का राजा अजीतसिंह राज्य करता था। उस समय मुगल बादशाह और ममूचा ने धन लूटने के लोभ से भीनमाल पर आक्रमण किया। भयंकर लड़ाई में लाखों प्राणों की आहुति हुई। राजा अजीतसिंह भी उस युद्ध में वीरगति को प्राप्त हुए। म्लेच्छों ने भीनमाल को बुरी तरह लूटा। देवस्थानों पर संग्रहित स्वर्ण आभूषण एवं स्वर्ण की मूर्तियाँ लूट लीं। यहाँ के घर उजाड़ दिये एवं अथाह धन एकत्र कर अपने वतन ले गया। परन्तु यहाँ की संस्कृति समाप्त नहीं हुई। यह नगर पुनः आबाद हुआ। यह क्रम करीब ३०० वर्ष तक चलता रहा। उन दिनों में भीनमाल में लगभग ३१००० ब्राह्मण परिवार रहते थे। वि. सं. ५०३ में भीनमाल का राजा सिंह हुआ है। राजा सिंह के कोई सन्तान नहीं थी इसलिए उसने सन्तान-प्राप्ति के हेतु अपनी गोत्रजा खीमजादेवी की आराधना की एवं सात दिन तक बिना अन्न जल उपवास किया। जिस पर देवी ने प्रकट होकर राजा को कहा कि तुम्हारे भाग्य में सन्तानप्राप्ति का योग नहीं है फिर भी तू जयणा देवी (खीमजा देवी की बहन) की आराधना कर वह तुझे दत्तकपुत्र ला देगी। पौराणिक कथानुसार राजा सिंह ने जयणा देवी की आराधना की। जिस पर देवी ने राजा सिंह को अन्ती नगरीके राजा मोहल का तुरन्त जन्मा हुआ पुत्र लाकर दत्तक सौंपा एवं उसको अपने ही पुत्र समान पालन पोषण करने की आज्ञा दी। उस पुत्रकी प्राप्ति जयणा देवी के द्वारा होने के कारण उसका नाम जयणकुमार रखा गया। वि. सं. ५२७ में जयणकुमार भीनमाल के सिंहासन का अधिपति हुआ। इस कालमें भिन्नमाल नगरकी पुनः महान उन्नति हुई। वि. सं. ६८५ में यहां पर श्री ब्रह्मगुप्त नामक महान् ज्योतिषविज्ञ हुए हैं। इनको भिन्नमालाचार्य भी कहते थे। श्री ब्रह्मगुप्त द्वारा लिखित ब्राह्मण स्फुट (ब्रह्मसिद्धान्त) में उस कालका भीनमालका राजा चापवंशीय व्याघ्रमुख (वामलात) बताया है।

श्रीचापवंशतिलके श्रीव्याघ्रमुखे नृपे शकन्पाणाम् ।

पंचशतसंयुक्तं वर्षशतं: पंचभिरतीतैः ॥

श्री आर्य डव्याद्य गौतम स्मृति ग्रंथ



ब्राह्मस्फुटसिद्धान्तः सवजनगणितगोलवित्प्रत्ये ।

त्रिंशद् वर्षेण कृतो जिष्णुसुत ब्रह्मगुप्तेन ॥ (ब्रह्मस्फुट सिद्धान्त, अध्याय २४)

चीनी यात्री हुएनसांग वि. सं. ६९७ के लगभग में इस प्रदेश में आया होना जान पड़ता है। हुएनसांग ने अपनी यात्रा विवरण की पुस्तक सि-यु-कि में मालवे के बाद क्रमशः औचिल, कच्छ, बलभी, आनंदपुर, सौराष्ट्र (सोरठ) और गुर्जर (गुजरात) देशों का वर्णन किया है। गुर्जरदेश के बारे में वह लिखता है कि बलभीदेश से करीब ३०० मील उत्तर में जाने पर गुर्जर राज्य में पहुंचते हैं। यह राज्य अनुमानतः ८३३ मील के घेरे में है। इस देश की राजधानी भीनमाल है जो करीब ५ मील के घेरे में आबाद है। जमीन की पैदावार एवं लोगों की रीत-भात सौराष्ट्रदेश के लोगों के जैसी है। आबादी घनी है एवं यहां के लोग धनाढ्य और संपन्न हैं। वे बहुधा नास्तिक हैं। यहाँ पर अनेकों दहाई—देवमन्दिर हैं। राजा क्षत्रियजातिका है। यहां पर यह बात विशेष महत्वकी है कि हुएनसांगने भीनमालके लोगोंकी नास्तिक बताया है। इसका कारण केवल यही होना चाहिए कि भीनमालमें बौद्ध-धर्मके माननेवाले कोई नहीं थे। अन्यथा वहां पर उस कालमें अनेकों देवमन्दिर होना भी हुएनसांगने बताया है। अर्थात् लोग वैदिकमतके या जैनमतके अनुयायी होंगे। हुएनसांगने अपने यात्रावर्णनमें लिखा है कि भीनमालका राजा २० वर्षका युवान है एवं वह बुद्धिमान और पराक्रमी है; वह बुद्धिमानोंका बड़ा आदर करता है।

राजा व्याघ्रमुख (वर्मलात) का प्रधानमन्त्री सुप्रभदेव नाम्ना था। सुप्रभदेव कवि माघका पितामह था। प्राचीनकालमें भारतके विद्वान निरभिमानी एवं निःस्वार्थी होते थे। इस लिए बहुधा उनके ग्रन्थोंमें उनके नाम, स्थान व काल वे नहीं लिखते थे। अपने जीवनका परिचय अपनी ही कृतिमें देना वे आडम्बर समझते थे। इसलिए प्राचीन इतिहासकी कड़ी ग्रन्थों के आधार पर ढूँढना बड़ा कठिन कार्य है। कवि माघ संस्कृत भाषाके श्रेष्ठ कवि माने जाते हैं। ऐसी प्रसिद्धि चली आती है कि कालिदासके ग्रन्थोंमें उपमा, भारविके किरातार्जुनीय में अर्थ गौरव, और वंडीके ग्रन्थोंमें पदलालित्यकी विशेषता है किन्तु माघके शिशुपालवधमें इन तीनों गुणोंका समावेश है। माघ किस कालमें हुए थे यह उनके ग्रन्थ शिशुपालवधसे ज्ञात नहीं होता। किंतु कविने उक्त ग्रन्थके अन्तमें अपने देशवंशका परिचय दिया है।

सर्वाधिकारी सुकृताधिकारः श्रीवर्मलाख्यस्य बभूव राजः

असक्तदृष्टिद्विरजाः सदैव देवोऽपरः सुप्रभदेवनामा ॥१॥

काले मितं तथ्यमुदकपथ्यं तथागतस्येव जनः सचेताः

विनानुरोधात्स्वहितेच्छयैव महीपतिर्यस्य वचश्चकार ॥२॥

तस्याभवद्वृत्तक इत्युदात्तः क्षमी मृदुर्धर्मपरस्तनूजः

यं धीक्ष्य वैयासमजातशत्रोर्वचोगुणग्राहि जनैः प्रतीये ॥३॥

सर्वेण सर्वाश्रय इत्यतिन्दमानन्दभाजा जनितं जनेन

पश्च द्वितीयं स्वयमद्वितीयो मुख्यः सतां गौणमवाप नाम ॥४॥

श्रीशब्दरम्यकृत-सर्ग-समाप्तिलक्ष्म लक्ष्मीपतिश्चरितकीर्तनमात्रचारु ।

तस्यात्मजः सुकविकीर्तिबुराशयादः काठ्यं व्यधात् शिशुपालवधानिधानम् ॥५॥

(शिशुपालवधकाव्यके अंतका कविवंशवर्णन)



माघके शिशुपालवध काव्यमें राजनीतिका वर्णन करते हुए राजनीतिकी समता शब्दविद्या (व्याकरण-शास्त्र) के साथ की है जिसका आशय यह है :—पद-पद पर नियमपालन करनेवाली अर्थात् सब व्यवहारवाली (अनुसूत्रयदन्यासा) सेवकोंकी यथायोग्य जीविका देने वाली (सद्वृत्ति) और स्थायी जीविका देनेवाली (सन्निबन्धना) होने पर भी यदि राजनीति गुप्तदूतरहित (अपस्पशा) हो तो शोभा नहीं देती है ।

अनुसूत्रपदन्यासा सद्वृत्तिः सन्निबन्धना ।

शब्दविद्येव नो भाति राजनीतिरपस्पशा ॥ (शिशुपालवधकाव्य, सर्ग २)

शिशुपालवधकाव्य की श्रेष्ठता का एक अनुपम उद्धरण निम्नलिखित है । जनश्रुति अनुसार माघ के सरस्वतीका पुजारी होते हुए भी उस पर लक्ष्मी की असीम कृपा थी । एक बार राजा भोज माघका वैभव आदि देखने को श्रीमालनगर को आया । माघ पंडितने उसकी अगुवाई की और वह अपने घर राजा को ले गया । राजा कुछ दिन माघ के घर ठहरा । उसका अतुल वैभव और अपरिमित दानशीलता देखकर भोज चकित रह गया । कुबेर समान संपत्तिवाला माघ विद्वानों को और याचकों को उनकी इच्छानुसार द्रव्यदान दे देकर वृद्धावस्थामें दरिद्र हो गया । दरिद्रता से दुःखी होकर उसने अपने देश से पलायन कर दिया एवं धारानगरी में जाकर निवास किया । वहाँसे उसने अपनी पत्नी के साथ स्वरचित काव्य शिशुपालवध द्रव्यप्राप्ति की आशासे राजा भोजके पास भेजा । भोजने उस स्त्री से वह काव्य लेकर उस पुस्तक को खोला तो प्रातःकाल के वर्णनका कुमुदवनमपथि से प्रारंभ होने वाला एक श्लोक दृष्टिगोचर हुआ । वह श्लोक निम्न प्रकार से था—

**कुमुदवनमपथि श्रीमदभोजवण्डं
त्यजति मुदमुलूकः प्रीतिमांश्चक्रवाकः ।
उदयमहिमरश्मिर्धाति शीतांशुरस्तं
हतविधिलसितानां ह्रीविचित्रो विपाकः ॥**

आशय—सूर्य के उदय और चंद्रके अस्त होने पर कुमदकी (रात्रि में खिलनेवाले कमलों की) शोभा नष्ट हो जाती है और अम्भोज (दिनमें खिलने वाले कमल) सुशोभित होते हैं, उल्लू निरानंद और चक्रवाक सानंद होते हैं ।

उक्त श्लोकका भाव देखते ही विद्वान राजा भोज मुग्ध हो गया । उसने कहा—काव्य का तो कहना ही क्या ? यदि इस श्लोक के लिए ही सारी पृथ्वी दे दी जाय तो कम होगी । फिर राजा ने माघ की पत्नी को एक लाख रुपया भेंट देकर विदा किया । अपने घर लौटने पर याचकों ने उसे माघ की पत्नी जान याचना की जिस पर उसने वह सारा द्रव्य उन लोगों को दे दिया । पत्नी ने खाली हाथ पतिके पास जाकर पूर्ण विवरण अपने स्वामी को कह सुनाया । माघ कविने पत्नी से केवल इतना ही कहा कि तुम मेरी मूर्तिमती कीर्ति ही हो । याचक पुनः माघके घर याचना करने गये किंतु माघके पास उस समय कुछ भी देने को नहीं था । उस परिस्थिति से दुःखित होकर उसका प्राणान्त हो गया । जैन मुनि उद्योतनसूरिकी कुवलयमाला कथा वि. सं. ७७८ में भीनमाल में पूरी हुई थी । श्री हरिभद्रसूरिकी साहित्य-प्रवृत्ति का क्षेत्र भी भीनमाल ही था । मुनि सिद्धाग्निने उपमितिभव-प्रपंचा कथा वि. सं. ६६२ में भीनमाल में पूरी की । उस काल में साहित्य क्षेत्र में भीनमाल ने उन्नतिकी चरम सीमा प्राप्त की थी । (विशेष के लिए देखें इस लेखका परिशिष्ट ।)

श्री आर्य अष्ट्याह गौतम स्मृति ग्रंथ



वि. सं. ७०५ में जयसुकुमारका वंशज राजा सामंत राजगद्दी पर विराजमान हुआ। इसके पूर्व वि. सं. ६८५ में भीनमालका राजा व्याघ्रमुख (वर्मलात) बताया गया है। इसलिए सामंतका वर्मलात से कोई न कोई संबंध, पितापुत्र का अथवा भ्राता का होना चाहिए। इस संबंध में इतिहास प्राप्त नहीं है। सामंत के दो पुत्र थे जिनके नाम क्रमशः जयंत व विजयंत थे। राजा सामंतने अपने ज्येष्ठ पुत्र जयंत को भीनमाल का राज्य सौंपा एवं उसके लघुभ्राता विजयंत को पड़ोसी राज्य लोहियाण नगरका राज्य सौंपा। लोहियाण नगर आजका जसवंतपुरा ही है। पिता की मृत्यु के बाद जयंतने लड़ाई कर अपने लघुभ्राता विजयंतका राज्य हड़प लिया। विजयंत वहां से भागकर बनासनेदी के तट पर राजा रत्नादित्य के यहाँ अपने मामा वजीसिंह के पास चला गया। वजीसिंहने विजयंत को वर्षाकाल तक वहीं रहने की सलाह दी। विजयंत वर्षाकाल तक अपने मामा के राज्य में शंखेश्वर ग्राम में रहने लगा। उस समय शंखेश्वर ग्राम में जैनमुनिश्री सर्वदेवसूरि चातुर्मासि विराजमान थे। एक समय वे आचार्यजी महाराज प्रातःकाल शौचादि से निवृत्त हो अपने उपाश्रयमें पधार रहे थे। राजा विजयंत उस समय आखेट हेतु वन में प्रस्थान कर रहा था। जैनमुनिको सामने आते देख, अपशुनक जानकर उसने गुरु महाराज को मारने के हेतु से हाथ ऊंचा उठाया। किंतु आचार्यजी के अतिशय के प्रभाव से उस राजा के हाथ स्तंभित रह गये, एवं राजा को बहुत पीड़ा होने लगी। इस पर राजा बहुत शर्मिदा हुआ और उसने आचार्यजी महाराज से क्षमायाचना की। मुनिराज ने राजा को क्षमा कर दिया, राजा मुनिराज के पैरों पर गिर पड़ा। इस पर राजा के शरीर की व्याधि कम हुई। वि. सं. ७२३ में मार्गशीर्ष भास की दशमीके दिन राजा विजयंतने जैनधर्म स्वीकार किया, श्रावक के बारह व्रत अंगीकार किये एवं जीवहिंसा तथा अभक्ष्यभोजनादि त्याग दिया। वर्षाकाल समाप्त होने के बाद विजयंत अपने मामा वजीसिंह के साथ भीनमाल नगर आया। वजीसिंह ने अपने भागेज जयंत को समभाबुभा कर विजयंतका लोहियाणनगर का राज्य उसे वापिस दिलाया। राज्य प्राप्ति के बाद विजयंत राज्यमद से प्रामादी हो गया। उसने सम्यक्त्वको त्याग दिया और मिथ्यात्व ग्रहण कर लिया। आचार्यश्री को इस बातका ज्ञान होते ही उन्होंने अपनी आकर्षण विद्या से राजा को शंखेश्वर बुलाया एवं प्रतिबोध देकर पुनः सम्यक्त्व ग्रहण कराया। राजा बहुत ही क्षोभयुक्त हो गया एवं आचार्य जी महाराज से उसने क्षमा मांगी। उसने आचार्य जी से विनति कर लोहियाण नगर पधारने का आग्रह किया। महाराज ने भी राजा की विनति स्वीकार की तथा चातुर्मास भी लोहियाण नगर में ही किया। आचार्य जी महाराज के उपदेश से राजाने लोहियाण नगर में श्रीऋषभदेवप्रभु का जिनमंदिर बनवाया। श्री सर्वदेवसूरिने इस मंदिर की प्रतिष्ठा कराई। राजा विजयंतने नगर में पीषधशाला भी करवाई। वि. सं. ७४५ में आचार्य सर्वदेवसूरि स्वर्ग सिधारे। राजा विजयंत के आठ पत्नियां थीं जिनके नाम क्रमशः देभाई, सोमाई, कस्तूराई, श्रीबाई, कपराई, राजबाई, लक्ष्मी एवं पूनाई थे। वि. सं. ७४९ में श्रीबाई का पुत्र जयवंत राजसिंहासन पर बैठा। जयवंत के तीन रानियां थीं जिनके नाम संपू, रमाई व जीबाई थे। संपूका पुत्र मल्ल नागेंद्रगच्छ के आचार्य से प्रतिबोधित हुआ। उसने दीक्षा अंगीकार की और वे सोमप्रभाचार्य नामसे प्रसिद्ध हुए। राजा जयवंत की दूसरी रानी के बना नाम का पुत्र था जो जल में डूब कर मर गया था। इसलिये उक्त बनाका पुत्र अथवा जयवंतका पौत्र भाणजी लोहियाण नगर की राजगद्दी पर आसीन हुआ। भाणजी बड़ा वीर एवं पराक्रमी राजा था। उसी के वंशके भीनमाल के राजा जयंत के संतानविहीन होने से उसकी मृत्यु के बाद भीनमालका का राज्य भाणजीने अपने अधीन कर लिया। भाण राजाने अपने राज्य का विस्तार उत्तर पूर्वमें गंगा के किनारे तक विस्तृत कर



दिया था । दक्षिण में गुजरात के प्रदेश भड़ोच तक यह राज्य फैला हुआ था । भाणराजा के संसार पक्षके काका श्रीमल्ल जो साधु हो गये थे और जिनका नाम सोमप्रभ आचार्य था, विहार करते-करते वि. सं. ७७५ की साल में भीनमाल पधारे थे । उन्होंने भीनमाल के राज्य-परिवार को उपदेश देकर उनके पारिवारिक क्लेश को दूर किया । श्री भाणराजा की विनति पर आचार्य जी ने भीनमाल में चातुर्मास किया । भाणराजा ने शत्रुंजय एवं गिरनारकी संघसहित यात्रा की । उन्होंने अपने कुलगुरु शंखेश्वरगच्छ के आचार्य उदयप्रभसूरिको निमंत्रण देकर संघके साथ यात्रा करने को बुलाये । भाणराजा की यह संघयात्रा बड़ी विशाल थी । पौराणिक कथानुसार भाणराजा की उक्त संघयात्रा में, सात हजार रथ, सवालाख घोड़े, दस हजार हाथी, सात हजार पालकी, पचीस हजार ऊंट एवं ग्यारह हजार बैलगाड़ियाँ थीं । भाणराजा के संघवी पदके तिलक करने के बारे में एक विवाद उत्पन्न हुआ । जिस पर भिन्न-भिन्न गच्छ के आचार्यों को एकत्रित कर इस विषय पर विचार किया । विचार-विमर्श के बाद यह निर्णय किया गया कि संघवीपदका तिलक कुलगुरुको ही करने का अधिकार है । इसके बाद श्री उदयप्रभसूरिजी ने भाणराजा को संघवी पदका तिलक किया । भाणराजा ने उक्त संघमें अठारह करोड़ सोनामोहरोंका खर्च किया । भविष्यमें भी ऐसे विषयों पर कोई विवाद उत्पन्न न हो इसलिये सभी गच्छों के आचार्यों ने मिलकर यह मर्यादा बांधी कि जो आचार्य जिस श्रावक को प्रतिबोध देकर जैन बनावे वह साधु उस श्रावक का कुलगुरु माना जायगा । कुलगुरु अपनी बही में अपने श्रावकका नाम दर्ज करेगा एवं भविष्य में उस श्रावकके द्वारा कोई प्रतिष्ठा आदि कार्य उसके कुलगुरु के द्वारा ही संपन्न कराया जायगा । यदि वे कुलगुरु कहीं दूर विराजमान हों तो उन्हें निमंत्रण देकर बुलाना आवश्यक है । यदि किसी कारणवश कुलगुरु न आ सकें तो उनकी आज्ञा लेकर अन्य आचार्य से ये कार्य संपन्न कराये जा सकते हैं । उसके बाद जो आचार्य जिन्होंने उपरोक्त कार्य संपन्न कराया हो वे उस श्रावक के कुलगुरु माने जायेंगे । इस व्यवहारको लिपिबद्ध किया गया एवं उस पर विभिन्न गच्छ के आचार्यों ने एवं श्रावकों ने हस्ताक्षर किये । जो निम्नप्रकार हैं:—

गच्छ का नाम	आचार्य का नाम
नागेंद्रगच्छ	श्री सोमप्रभआचार्य
ब्राह्मणगच्छ	श्री जिज्जगसूरि
उपकेशगच्छ	श्री सिद्धसूरि
निवृत्तिगच्छ	श्री महेंद्रसूरि
विद्याधरगच्छ	श्री हरियानंदसूरि
सांकेरगच्छ	श्री ईश्वरसूरि
शंखेश्वरगच्छ	श्री उदयप्रभसूरि

इसके अतिरिक्त श्री आहरसूरि, आर्द्रसूरि, जिनराजसूरि, सोमराजसूरि, राजहंससूरि, गुणराजसूरि, पूर्णभद्रसूरि, हंसतिलकसूरि, प्रभारत्नसूरि, रंगराजसूरि, देवरंगसूरि, देवानंदसूरि, महेश्वरसूरि, ब्रह्मसूरि, विनोदसूरि, कर्मराजसूरि, तिलकसूरि, जयसिंहसूरि, विजयसिंहसूरि, नरसिंहसूरि, भोमराजसूरि, जयतिलकसूरि, चंदहंससूरि, वीरसिंहसूरि, रामप्रभसूरि, श्री कर्णसूरि, श्री विजयचंदसूरि एवं अमृतसूरि ने भी हस्ताक्षर किये । उक्त लिखित पर श्री भाणराजा, श्रीमाली जोगा, राजपूर्ण एवं श्री कर्ण आदि श्रावकों ने भी हस्ताक्षर किये ।

श्री आर्य उप्याय गौतम स्मृति ग्रंथ



भाए राजा के ३२५ रानियाँ थीं। परंतु किसी के भी सन्तान नहीं थी। इसलिये सन्तान की चाहता राजा ने अपने कुलगुरु के समक्ष व्यक्त की। श्री उदयप्रभसूरि आचार्य जी ने भाएराजा को बतलाया कि यदि वह उपकेश नामके नगरके निवासी श्री जयमल सेठ की पुत्री रत्नाबाई से विवाह कर सके तो उसे दो पुत्ररत्नों की प्राप्ति हो सकती है। भाएराजा ने कुलगुरु की बात सुन कर श्री जयमल सेठ से उसकी पुत्री रत्नाबाई का विवाह स्वयं के साथ करने का प्रस्ताव रखा। जयमल सेठ ने राजा का उक्त प्रस्ताव नहीं माना। फिर एक चारांगना की सहायता से भाएराजा उस रत्नाबाई के साथ इस शर्त पर विवाह करने में समर्थ हुए कि रत्नाबाई से उत्पन्न पुत्र भीममाल का राज्याधिपति होगा। विवाह के पांच वर्ष बाद रत्नाबाई ने एक पुत्ररत्न को जन्म दिया जिसका नाम राणा रखा गया। उसके कुछ काल बाद रत्नाबाई ने एक अन्य पुत्र को जन्म दिया जिसका नाम कुम्भा रखा गया। इन पुत्ररत्नों की प्राप्ति से भाएराजा को जैन धर्म में प्रगाढ श्रद्धा हो गई। उसने कुलगुरु के पास श्रावक के बारह व्रत ग्रहण किये एवं नगर में यह उद्घोषणा कराई कि जो कोई व्यक्ति जैन धर्म स्वीकार करेगा वह राजा का सार्धमिक भाई बनेगा, राजा उसकी सभी मनोवांछना पूरी करेगा। यह घोषणा वि. सं. ७९५ की मिंगसर शुक्ल दशमी को रविवार के दिन की गई थी। उक्त घोषणा के बाद भीममाल में रहने वाले श्रीमाली ब्राह्मण जाति के ६२ करोड़पति सेठों ने जैन धर्म स्वीकार किया। श्री उदयप्रभसूरिजी आचार्य ने उन ब्राह्मण सेठों को प्रतिबोध देकर उनके मस्तक पर वासक्षेप डाला। उन ब्राह्मण सेठों के गोत्र व नाम निम्नलिखित थे :—

क्रम संख्या	गोत्र का नाम	सेठ का नाम	क्रम संख्या	गोत्र का नाम	सेठ का नाम
१.	गौतम	विजय	१७.	सांख्य	मना
२.	हरियाण	शंख	१८.	महालक्ष्मी	ममन
३.	काल्यायन	श्रीमल्ल	१९.	बीजल	वर्धमान
४.	भारद्वाज	नोड़ा	२०.	लाकिल	गोवर्धन
५.	आग्नेय	वधा	२१.	दीपायन	गोध
६.	काश्यप	जना	२२.	पारध	मीस
७.	वारिधि	राजा	२३.	चक्रायुध	सारंग
८.	पारायण	सोमल	२४.	जांगल	रायमल्ल
९.	वसीयण	ममच	२५.	वाकिल	धन्ना
१०.	खोडायन	जोग	२६.	माढर	जीवा
११.	लोडायण	सालिग	२७.	तुंगियाण	विजय
१२.	पारस	तोला	२८.	पायन	वामड
१३.	चेडीसर	नारायण	२९.	एलायन	कडुघ्रा
१४.	दोहिल	जवाँ	३०.	चोखायण	जांजण
१५.	पापच	ससधर	३१.	असायण	पोषा
१६.	दाहिम	शंका	३२.	प्राचीन	राजपाल



श्री आर्य ङ्ख्याण गौतम स्मृति ग्रंथ

क्रम संख्या	गोत्र का नाम	शेठ का नाम	क्रम संख्या	गोत्र का नाम	शेठ का नाम
३३.	कामरू	सहदेव	४८.	जालंधर	दोउ
३४.	मोमान	कर्मण	४९.	तक्षक	मुंज
३५.	चन्द्र	मांका	५०.	खाजिल	सांतु
३६.	वटर	आदित्य	५१.	वायन	लाखु
३७.	बोहिल	हरखा	५२.	सारधर	दुषड
३८.	राजल	विष्णु	५३.	धीरध	बघा
३९.	स्वस्तिक	देवा	५४.	आत्रेय	श्रीपाल
४०.	अमृत	चंड	५५.	आहट	मोका
४१.	चामिला	नाना	५६.	ककर्ष	गोता
४२.	कौशिक	हरदेव	५७.	वेवायन	सहसा
४३.	बटुल	ममच	५८.	कुंभड	भीम
४४.	नागड	मोला	५९.	दीर्घायण	हापा
४५.	जायण	सीपा	६०.	तोतिल	रंग
४६.	डोउ	नथू	६१.	बदुसर	धरण
४७.	जलिधर	हाथी	६२.	वावक	गोविंद

तदुपरांत आचार्य उदयप्रभसूरिजीने प्राग्बर ब्राह्मण जातिके आठ शेठोंको प्रतिबोध देकर वि. सं. ७९१ की फाल्गुन शुक्ला दूजको जैन बनाये जिनके नाम व गोत्र निम्नप्रकार हैं :—

क्रम संख्या	गोत्र का नाम	शेठ का नाम	क्रम संख्या	गोत्र का नाम	शेठ का नाम
१.	काश्यप	नरसिंह	५.	पारायण	नाना
२.	पुष्पायन	माधव	६.	कारिस	नागड
३.	आग्नेय	वृना	७.	वैश्यक	रायमल्ल
४.	वच्छल	मारिक	८.	माडर	अनु

इस प्रकार भीनमाल के कुल ७० करोड़पति ब्राह्मण शेठों ने अपने राजा का अनुसरण कर जैनधर्म अंगीकार किया। उस काल में इस नगर की प्रजा बहुत ही सुखसमृद्धि संपन्न थी एवं राजा भी बड़ा पराक्रमी, धर्मपरायण एवं न्यायी था। यह क्रम ३१६ वर्ष तक चलता रहा। वि. सं. ११११ में बोड़ी मुगल एक मुसलमान राजा ने लूटपाट करने के उद्देश्य से भीनमाल पर चढ़ाई की तथा खूब धन लूट कर वह अपने देश ले गया। मुगल राजा के अत्याचार से भयभीत होकर अनेकों लोग नगर छोड़ कर भाग गये। अधिकांश लोग पड़ोसी राज्य गुजरात में जा बसे। कहते हैं कि वल्लभी से सम्पत्ता एवं सम्पन्नता भीनमाल में आई और भीनमाल से वह गुजरात में जा टिकी। सामाजिक रीतिरिवाज, रहन-सहन का ढंग आज भी भीनमाल व गुजरात का करीब-करीब समान पाया जाता है।



भीनमाल से पारायण कर गौतमगौत्रीय सेठ विजयका वंशज सहदे वि. सं. ११११ में चाम्पानेर के पास भालेज नामक नगर में जाकर बस गये। वहाँ जाकर उसने किराणा का व्यापार किया जिस पर उसकी भंसाली उपगोत्र कायम हुई। सहदे भंसाली के दो पुत्र हुए। एक का नाम यशोधन और दूसरे का नाम सोमा था। यशोधन बड़ा ही प्रतापी पुरुष था। एक बार वह दाहज्वर से बहुत पीड़ित हुआ। अनेकों उपाय किये लेकिन उसकी पीड़ा शान्त नहीं हुई। विवश हो यशोधन की माता ने अपनी गोत्रजा देवी की आराधना की। तब उसकी अम्बिका नामक गोत्रजा देवी ने प्रकट होकर कहा कि तुम्हारे कुटुम्ब ने शुद्ध समकित जैन धर्म को त्याग कर मिथ्यात्व स्वीकारा है इसलिये मैंने तुम्हारे पुत्र यशोधन को दाहज्वर से पीड़ित किया है। इस पर यशोधन की माता ने अपनी गोत्रजा देवी से क्षमाप्रार्थना की एवं भविष्य में ऐसी त्रुटि न करने का वचन दिया। तब अम्बिका देवी ने उसे कहा कि तुम्हारे नगर में शुद्ध चारित्र्य की पालना करने वाले, विधियुक्त जैन धर्म की प्ररूपणा करने वाले श्री विजयचन्द्रजी उपाध्याय पधारे हैं उनके चरण धोकर उस जल से यशोधन का शरीर सिंचन करने पर ज्वर की पीड़ा शान्त हो जायगी। यशोधन की माता ने अपनी गोत्रजा देवी के आदेशानुसार उपाय किया जिससे यशोधन को ज्वर की पीड़ा से मुक्ति मिली। स्वस्थ होने पर यशोधन को उसकी माता ने उसकी गोत्रजा देवी द्वारा बताया हुआ सम्पूर्ण वृत्तान्त कह सुनाया जिससे यशोधन भी बहुत प्रभावित हुआ। वह उपाध्यायजी महाराज के चरणों में जा गिरा। गुरु महाराज ने उसको प्रतिबोध देकर शुद्ध समकित का रागी बनाया। यशोधन ने गुरु महाराज के मुख से बारह व्रत स्वीकार किये। यशोधन ने विनति कर श्री विजयचन्द्र उपाध्यायके गुरु श्री जयसिंहसूरि आचार्य को अपने नगर में बुलाये। उसने आचार्यजी का सुन्दर प्रवेश महोत्सव किया। वि. सं. ११६९ वंशाख सुद ३ को आचार्यश्री जयसिंहसूरि ने विजयचन्द्र उपाध्यायजी को आचार्यपद प्रदान किया। और उनका नाम आर्यरक्षित रखा। श्री आर्यरक्षित सूरि के आचार्य पदासीन होने के उत्सव में श्री यशोधन भंसाली ने काफी धन खर्च किया एवं महोत्सव किया। श्री आर्यरक्षितसूरि के उपदेश से श्री यशोधन भंसाली ने भालेज एवं अन्य सात नगरों में सात जिनमन्दिर बनाये। श्री शत्रुजयतीर्थ की महान् संघयात्रा की। श्री यशोधर भंसाली के यशोगान की एक हस्तलिखित पुस्तक में कविता मिलती है जो निम्न प्रकार से है :

भलु नगर भालेज वसे भंसाली भुजबल ।
 तास पुत्र जयवन्त जसोधन नामे निर्मल ॥
 पावे परवत जत्र काज आविया गहगही ।
 नमी देवी अम्बाई आवी रहीया तलहटी ॥
 आविया सुगुरु एहवे समे आर्यरक्षित सूरिवर ।
 धन-धन यशोधन पय नमी चरण नमे चारित्रधर ॥
 धरी भाव मन शुद्ध बुद्धि पद प्रणभे सहि गुरु ।
 आज सफल मुक्त दिवस पुण्ये पामिया कल्पतरु ॥
 जन्म मरणभय-भीति सावयवय साखे ।
 समकितमूल सुसाधु देवगुह धर्मह आवे ॥



श्री आर्य उपाध्याय गौतम स्मृति ग्रंथ



परिहरी पाय शुभ आचरे धरे ध्यान धर्मनु' महोता ।

ए श्रीमाली धुरसखा धन-धन जशोधन ए सखा ॥

भीनमाल नगरमें लीबा नामक सेठ रहता था जिनके बीजलदे नामक पत्नी थी । वि. सं. १३३१ की साल में उस लीबा सेठ के घर एक पुत्ररत्न ने जन्म लिया जिसका नाम धर्मचन्द्र रखा गया । लीबा अपने परिवार सहित जालोर में व्यापार करने गया था और वहाँ पर जाकर बस गया था । एक समय श्री देवेन्द्रसूरिजी महाराज का जालोर में पदार्पण हुआ । धार्मिक प्रवृत्ति के श्रावक होने के नाते लीबा का सम्पर्क आचार्यजी से हुआ । श्री देवेन्द्रसूरिजी की वैराग्यमय वाणी से लीबा का पुत्र धर्मचन्द्र प्रभावित हुआ और उसने चारित्र्य अंगीकार करने की इच्छा व्यक्त की । अपने मातापिता की आज्ञा प्राप्त कर वि. सं. १३४१ में धर्मचन्द्र ने आचार्य महाराज से दीक्षा प्राप्त की । उनका नाम श्री धर्मप्रभमुनि रखा गया । वि. सं. १३५९ में मुनि धर्मप्रभ को आचार्यपद प्राप्त हुआ एवं वि. सं. १३७१ में आपने गच्छेशपद प्राप्त किया । आचार्यश्री धर्मप्रभसूरि ने वि. सं. १३८९ में ५७ प्राकृत गाथाओं कालकाचार्य कथा की रचना की । इस ग्रन्थ के मंगलाचरण में निम्न श्लोक लिखा गया है—

नयरम्मि धरावासे आसी सिरिव्यरसिहरायस्स ।

पुत्तो कालयकुमरो देवीसुरसुन्दरीजाओ ॥

ग्रन्थ के अन्त में कवि ने अपने नाम का और काल का वर्णन किया है जो इस प्रकार है—इति श्रीकालकाचार्य-कथा संक्षेपतः कृता । अंकाष्टयक्षः १३८९ वर्षे ऐं श्री धर्मप्रभसूरिभिः ॥ इति श्रीकालकाचार्य कथा ॥ छ ॥ श्री ॥ ॐ नमः ॥ : ॥ एक ही ग्रन्थ की रचना करके विश्वख्याति अर्जित करने वाले ग्रन्थकार बहुत ही कम मिलेंगे । आचार्य धर्मप्रभसूरि उन विरल ग्रन्थकारों में से एक हैं । जिनकी कृति कालकाचार्यकथा विश्वप्रसिद्ध है । इस ग्रन्थ की पश्चिमी राष्ट्रों के विद्वानों ने खूब प्रशंसा की है । बर्लिन के प्रो. ई. लायमेनने Zeitsch Deutsch Morgenlandischen तथा W. Norman Brown ने वाशिंगटन में The Story of Kalaka के नाम इस ग्रन्थ का प्रकाशन कराया है । प्राचीन जैन ग्रन्थकारों ने भी धर्मप्रभसूरि कृत कालकाचार्य कथा का उल्लेख अपने ग्रन्थों में किया है । जैसे विचाररत्नसंग्रह में श्री जयसोमसूरि ने एवं श्री समयसुन्दरजी ने समाचारी शतक में उक्त कालकाचार्यकथा का प्रसंग दिया है । आज भी India Office Library में इस कथा की प्रति विद्यमान है ।

आंचलगच्छीय आचार्य श्री भावसागरसूरि का जन्मस्थान भी भीनमाल था । आपका जन्म वि. सं. १५१० में माघमास में हुआ था । उनके पिता का नाम श्री सांगराज एवं माता का नाम श्रीमती शृंगार देवी था । इनका जन्म का नाम भावड था । आचार्य धर्ममूर्तिसूरि की पटावली में आचार्य भावसागरसूरि का जन्मस्थान नरसाणी (नरसाण) बताया गया है । श्रीभावसागरसूरि की दीक्षा वि. सं. १५२० में हुई थी । इन के गुरु का नाम श्री जयकेसरसूरि था । भावसागरसूरि ने अनेकों शास्त्रों का अध्ययन किया एवं वे आममों के पारंगत विद्वान् बने । आपको श्री गोड़ी पार्श्वनाथ प्रभु का इष्ट था । श्री भावसागरसूरि के हाथ से अनेकों प्रतिष्ठायें हुई हैं ।

इतिहास के अगाध सागर में और भी कितने मोती होंगे जो इस धराने उत्पन्न किये हैं । इस विषय में कोई जितनी गहराई से डूँढने का प्रयत्न करेगा उसे उतनी ही अपार रत्नराशि प्राप्त होगी । क्योंकि अनेकों ग्रन्थों में अनेकों प्रसंगों पर इस नगर का नामोल्लेख हुआ है । आज भी यह नगर जिले का प्रमुख व्यावसायिक स्थल है । प्राचीन अवशेषों के रूप में यहाँ मन्दिर, तालाब, बाव अथवा कुएँ आज भी विद्यमान हैं । रेलवे स्टेशन से गाँव की

श्री आर्य अद्याय गौतम स्मृति ग्रंथ



तरफ आते हुए स्टेशन से लगभग एक किलोमीटर चलने पर प्राचीन काल में पति की मृत्यु के पश्चात् पत्नी के सती होने की स्मृति रूप में देहरियां भग्नावशेष के रूप में खड़ी ढाई जाती हैं। आगे रानीवाड़ा रोड पर चण्डीनाथ का मन्दिर एवं वाव है। यह भी बहुत पुराना मन्दिर है। इसी मन्दिर के पास में एक ऊंचा टीबा है। यहां पर जगतस्वामी सूर्य का मन्दिर वि. सं. २२२ में बना था। उस मन्दिर के अवशेष इस टीबे की खुदाई करते से मिलते हैं। अभी हाल ही दो वर्ष पूर्व इस टीबे को समतल करते समय जमीन में से संगमरमर के पत्थर का बना हुआ थम्भे के ऊपर का टोडा मिला है जो नगरपालिका उद्यान में विद्यमान है। इसी मन्दिर के थम्भे का एक भाग ग्राम बाजार में गणेश चौक में पड़ा है। नगर के मध्य में वाराह श्याम का मन्दिर है जो भी बड़ा प्राचीन नजर आता है। नगर के उत्तर पश्चिम में विशाल जाखीडा तालाब है। तालाब के उत्तर की तरफ पाल पर दादेली वाव है। नगर के उत्तर में नरता मांवा की तरफ जाने वाले गोलवी तालाब है जो किसी जमाने का गौतमसागर तालाब है। गोलाणी तालाब के पाल पर कुछ देहरियां बनी हुई हैं जो कुछ जैन मुनियों की हैं। पश्चिम की तरफ करीब दो मील की दूरी पर पहाड़ी है जिसका नाम खीमजा डूंगरी है। पहाड़ी पर एक मन्दिर है जो खीमजा माता का मन्दिर है। खीमजा माता (देवी) के बारे में पूर्व में लिखा जा चुका है। पहाड़ी की तलहटी में बालासमन्ध तालाब है। इस तालाब के बारे में एक दन्तकथा प्रचलित है कि गौतम ऋषि ने किसी कारणवश इस तालाब को श्राप दिया था। उसके बाद इस तालाब में पानी नहीं रहता अन्यथा उसके पूर्व यह तालाब एक झील के समान भरा रहता था। नगर में आज सात जैन मन्दिर हैं। जिनमें से चार तो शहर में हैं। एक स्टेशन क्षेत्र में तथा दो नगर के बाहर। हाथियों की पोल में प्रभु पारसनाथजी का एवं महावीरस्वामी का ऐसे दो मन्दिर हैं। ये दोनों जिनप्रतिभाएं सर्वधातु की बनी हुई हैं और विक्रम की ग्यारहवीं शताब्दी की प्रतिष्ठित हैं। शहर के मध्य में गणेश चौक में प्रभु शान्तिनाथजी का देरासर है। यह मन्दिर किसी यति द्वारा मन्त्रों से भीनमाल में उतारा गया है ऐसी दन्तकथा प्रचलित है। नगर की कुल जनसंख्या लगभग २५००० है जिनमें ८०० घर जैन हैं। जैनों के दो सम्प्रदाय हैं तपागच्छ त्रैस्तुतिक समाज एवं अंचलगच्छ। तपागच्छ के घर करीब ६५० हैं एवं अंचलगच्छ के घर १५० हैं। समाज का वातावरण सौहार्दपूर्ण है। सभी लोग आपस में रिश्तेदारी से जुड़े हुए हैं। समाज की व्यवस्था पुरानी पंचायती व्यवस्था के अनुसार है।

परिशिष्ट-१

भीनमाल के श्रावक के द्वारा श्रुतप्रति

इस लेख के अनुसंधान में यह बताते हुए आनंद हो रहा है कि भीनमाल के रत्न गच्छनायक पू. भावसागरसूरि के सदुपदेश से भीनमाल के श्री लोल श्रावक ने सं. १५६३ में श्रीकल्पसूत्र सचित्र लिखवाया था।

बहुत सौभाग्य और आनंद की बात है कि जयपुर की प्राकृत भारती संस्था ने इस कल्प सूत्र की प्राचीन चित्र और डिजाइन सहित आवृत्ति निकाली है। इसका सम्पादन महोपाध्याय विनयसागरजी ने किया है। चित्र के ब्लॉक प्राचीन चित्रों के बनाये हैं। इस आवृत्ति का प्रकाशन करके संस्था ने जैन साहित्य का बड़ा उपकार किया है। ग्रन्थ की प्रशस्ति में भीनमाल के श्रावक एवं अंचलगच्छ का उल्लेख होने से इसे यहां दिया जा रहा है :

स्वस्ति-प्रव-श्री-विधिपक्षमुख्या-धोशा समस्तागमतत्वदक्षाः ।

श्रीभावतः सागरसूरिराजा, जयन्ति संतोषितसत्समाजाः ॥ १ ॥



श्रीरत्नमालं किल पुष्पमालं, श्रीमालमाहुश्च ततो विशालम् ।
 जोयाद् युगे नाम पृथग् दधानं, श्रीभिन्नमालं नगरं प्रधानम् ॥ २ ॥
 ओएसवंशे सुखसन्निवासे आभाभिधः साधुसमो ब्रमासे ।
 माति स्म तन्नो भुवि सादराजस्तदंगजः श्रीघुडसी रराज ॥ ३ ॥
 तस्यास्ति वाङ्मूर्द्धयिता प्रशस्ता, कोऽलं गुणान् वर्णयितुं न यस्याः ।
 याऽज्जीजनत् पुत्रमणि प्रधानम्, लोलाभिधानं सुरगोसमानम् ॥ ४ ॥
 जायाद्वयो तस्य गुणौघखानी, चंद्राउलीश्चान्यतमाऽथ जानी ।
 विश्वंभरायां विलसच्चरित्राः सुता अमी पंच तयोः पवित्राः ॥ ५ ॥
 वज्रांगदूदाभिध-हेमराज-श्चाम्पाभिधानोऽप्यथ नेमराजः ।
 सुता च भांभूरपरा च साम्पूस्तथा तृतीया प्रतिभाति पातूः ॥ ६ ॥
 इत्यादि निःशेषपरिच्छदेन, परिवृतेन प्रणतोत्तमेन ।
 शुद्धक्रियापालन पेशलेन, श्रीलोलसुश्रावकनायकेन ॥ ७ ॥
 सुवर्णदण्डप्रविराजमाना, विचित्ररूपावलिनिसमाना ।
 श्री कल्पसूत्रस्य च पुस्तिकेयं कृशानुषट्पंच धरामितेऽब्दे (१५६३) ॥ ८ ॥
 संलेखिता श्रीयुतवाचकेन्द्र—श्रीभानुमेर्वाह्वयसंयतानाम् ।
 विवेकतः शैखरनामधेय—सद्वाचकानामुपकारिता च ॥ ९ ॥
 न जातु जाडधाविधरा भवंति, न ते जना दुर्गतिमाप्नुवन्ति ।
 वंराग्यरंगं प्रथयत्यमोघं, ये लेखयन्तीह जिनागमौघम् ॥ १० ॥
 श्रीजिनशासनं जोयाद् जोयाच्च श्रीजिनागमः ।
 तलेखकश्च जोयासु-जोयासुर्भुवि वाचकाः ॥

अर्थात् पूर्वसमय में जो रत्नमाल, पुष्पमाल और श्रीमाल नगर के भिन्न भिन्न नाम से विख्यात था और जो आज भिन्नमाल के नामसे प्रसिद्ध है, उस नगरी में ओसवाल वंश के आभा नामक श्रावक रहते थे । आभा का पुत्र सादराज था और सादराज का पुत्र घुडसी था । घुडसी की धर्मपत्नी का नाम वाळू था । घुडसी के पुत्र का नाम लोला था । लोला की दो पत्नियां थीं—चंद्राउलि और जानी । लोला श्रावक के वज्रांग, दूदा, हेमराज, चम्पा और नेमराज नाम के पांच पुत्र थे तथा भांभू, सांपू और पातू नामक तीन पुत्रियां थीं ।

विधिपक्ष (अंचलगच्छ) के गणनायक श्री भावसागरसूरि के धर्मसाम्राज्य में वाचकेन्द्र (उपाध्याय) श्री भानुमेह के उपदेश से तथा वाचक विवेकशेखर के उपयोग के लिये इस लोला श्रावक ने समस्त परिवार के साथ वि. सं. १५६३ में चित्रसंयुक्त इस पुस्तक को सुवर्णवर्णाक्षरों में लिखाया ।

भीनमाल में लिखी हुई यह हस्तप्रति राजस्थान प्राच्य विद्या प्रतिष्ठान से मिली है । उसका क्रमांक ५३५४ है । पत्र संख्या १३६ है । माप २८.५ × ११.३ सेन्टिमीटर है । मूलपाठ की पंक्ति ७ और अक्षर २६

श्री आर्य उध्याय गौतम स्मृति ग्रंथ

हैं। अक्षरों सहित है। पत्र के चारों ओर संस्कृत भाषा में अक्षरों लिखी हुई है। पत्र के एक तरफ मध्य में आकृति दे रखी है और पत्र में दूसरी तरफ तीन डिजाइनों दे रखी हैं। जो आसमानी और लाल स्याही से तथा आकृति का मध्य स्वर्ण स्याही से अंकित है। बोर्डर में दो दो लाल स्याही की लकीरों के मध्य में स्वर्ण स्याही की लाइन दी है। इस प्रति में पश्चिमी भारत की जैन चित्र शैली, मुख्यतः राजस्थानी जैन कला के कुल ३६ चित्र हैं जो कि स्वर्ण प्रधान पांच रंगों में है।

परिशिष्ट २

भीनमाल में अचलगच्छ का प्रभाव

अचलगच्छ के प्रथम आचार्य श्री आर्वरक्षितसूरि एवं आपके पट्टधर श्री जयसिंहसूरि ने भीनमाल में पदापरा किया था। अचलगच्छ के नायक पट्टधरों में श्री धर्मप्रभसूरि एवं श्री भावसागरसूरि का जन्म भीनमाल में हुआ था। अचलगच्छके महाप्रभावक पू. आचार्य श्री कल्याणसागरसूरिने भी भीनमालको पावन किया था। भीनमालमें आपके शिष्यका चातुर्मास हुआ था। प्रायः महोपाध्याय देवसागरजीका चातुर्मास हुआ था। तब आप खंभात (गुजरात) में चातुर्मासस्थित थे। भीनमालसे देवसागरजी ने आपको संस्कृत पद्य-गद्य में ऐतिहासिक पत्र लिखा था—जिसमें भीनमाल एवं खंभातमें अचलगच्छ के साधु-साध्वी, श्रावक-श्राविकाओंका एवं धर्मारधना—पर्वाराधनाके वर्णन प्राप्त है। श्री कल्याणसागरसूरि जब भीनमाल पधारे थे तब आपने गोडीपार्श्वनाथका स्तोत्र रचा था। स्तोत्र के आदि एवं अंतिम श्लोकों का यहां उल्लेख कर रहे हैं :

वामेयं मरुदेशभूषणतरं श्रीपार्श्वयक्षाक्षितम् ।
कल्याणावलि वल्लीसिचनधनं श्रीक्ष्वाकुवंशोद्भवम् ॥
आराद् राष्ट्र समागतैःनरवरैः संसेवितं नित्यशः ।
श्रीमच्छ्रीकर-गौडिकाभिधधरं पार्श्वं सुपार्श्वं भजे ॥

वामादेवीके नंदन, मरुदेशके उत्तम भूषण, पार्श्वयक्षके द्वारा पूजित, कल्याणकी परम्पराकी लताको सिचन करनेवाले मेघ, उत्तम इक्ष्वाकुवंशके राजा अश्वसेनके पुत्र, नजदीकके राष्ट्रके राजाओं द्वारा हमेशा पूजित, जानलक्ष्मी वाले, और लक्ष्मी देनेवाले, गौडिक नाम धारण करनेवाले उत्तम पार्श्ववाले पार्श्वनाथ स्वामीका मैं शरण लेता हूँ।

भिन्नमाले सदा श्रेष्ठे गुणवच्छेदभूषिते ।
पुष्पमालेतराभिख्येऽनेकवीहारसंयुते ॥
श्रीमतः पार्श्वनाथस्य स्तवनं जगतोऽवनम् ।
कल्याणसागराधीशः सूरिभी रचितं मुदा ॥

जो नगर गुणवाले शब्दोंसे अलंकृत है, पुष्पमाल जिसका अपर नाम है और जो अनेक जिन मन्दिरोंसे समृद्ध है ऐसे सदैव श्रेष्ठ भिन्नमाल नगरमें, अचलगच्छके स्वामी आचार्य महाराज श्री कल्याणसागरसूरिने जगतके जीवोंका रक्षण करनेवाला तीर्थकर पार्श्वनाथस्वामीका यह स्तवन आनंदपूर्वक रचा है।



श्री आर्य कल्याण गौतम स्मृति ग्रंथ





अंचलगच्छ द्वारा मेवाड़ राज्यमें जैनधर्म का उत्कर्ष

□ श्री बलवर्त्तसिंह महेश

[श्रीमद् जैनाचार्य अजितसिंहसूरिके उपदेशसे सारे राज्यमें जीर्वाहसा बंद]^१

राजस्थान जो भारतमें जैनधर्मके प्रमुख केन्द्रोंमें माना जाता है उसमें मेवाड़ का प्रमुख एवं विशिष्ट स्थान रहा है। अहिंसाधर्म वीरोंका धर्म है और 'कर्म सूर। सो धर्म सूर।' के अनुसार वीर लोग ही इसका पालन कर सकते हैं। जैनाचार्योंके उपदेशसे मेवाड़के जैन वीर और वीरांगनाओं ने इसको अपने जीवनमें उतार, शौर्य, साहस, त्याग और बलिदानके देश व धर्मके लिए जो अद्भुत उदाहरण उपस्थित कर मानवके गौरव व गरिमाको बढ़ाया, वे भारतके इतिहासमें ही नहीं संसारके इतिहासमें अनूठे माने जाकर अमिट रहेंगे और प्रत्येक देशके नर-नारियोंके लिए सदाके लिए प्रेरणास्रोत बने रहेंगे।

अहिंसाको कायरताका प्रतीक मानने वालोंको भी मेवाड़के इन्हीं जैनवीरोंने उन्हें अपने कर्तव्योंसे मुँह तोड़ उत्तर दे, जैनधर्मकी जो प्रतिष्ठा बढ़ाई है वह जैनसमाजके लिए कम गौरवकी बात नहीं मानी जायगी। राजस्थानके सब ही क्षत्रिय राजाओंको प्रजा द्वारा 'घणी खम्मा' से संबोधित किये जानेकी प्रथाका प्रचलित होना जैनाचार्योंके द्वारा 'क्षमा वीरस्थ भूषणम्' के उपदेशका ही प्रतिफल माना गया है।

कर्मभूमि ही धर्मकी केंद्रभूमि हो सकती है। यही कारण है कि मालवा, गुजरात तथा राजस्थान के सब ही धर्माचार्यों ने मेवाड़ को अपने धर्मप्रचारके लिए केंद्रस्थल बनाया और आशातीत सफलता प्राप्त कर जैन धर्म को व्यापक बनाया। मेवाड़ को कर्मभूमि में परिवर्तित करनेमें प्रकृतिकी भी बड़ी देन रही है। यही कारण है कि तीर्थंकरोंसे लेकर जैनधर्म के सबही जैनाचार्यों ने इस भूमिको स्पर्श किया।

मेवाड़ बनास व चंबल नदियों और उसकी शाखाओं के कुलों व घाटियों में बसा हुआ है। जहाँ अन्तर्राष्ट्रीय ख्याति प्राप्त प्रसिद्ध पुरातत्त्ववेत्ता डॉ. सांकलियाने उत्खनन और शोध से एक लाख वर्ष पूर्वमें आदिम मानव का अस्तित्व प्रामाणित किया है। भारतमें पाषाणयुगकालीन सभ्यता के सर्वाधिक शस्त्रास्त्र भी यहीं पाये जाने से मेवाड़ स्वतः ही भारत की मानवसभ्यता के आदि उद्गम स्थानोंमें आता है और उसे कर्मभूमि में परिवर्तित करता है।

मेवाड़ में जैनधर्म उतना ही प्राचीन है जितना कि उसका इतिहास। मेवाड़ और जैनधर्मका मणिकान्चन संयोग है। मेवाड़ आरंभसे ही जैनधर्मका प्रमुख केंद्र रहा है। 'मोहेन्जो डेरो' के समान प्राचीन नगर आघार 'आहड़' और महाभारतकालीन मज्जिभिका नगर और उसकी बौद्धकालीन दुर्ग जयपुर—चित्तौड़ मेवाड़ में

१. डॉ. पीटर्सन रिपोर्ट ३ और ५वीं, मेवाड़का इतिहास।



जैनधर्म के बड़े केंद्र रहे हैं। जिनके लिए 'आघाटे भेदपाटे क्षितितल-मुकुटे चित्रकूटे त्रिकूटे, कह कर स्तवनों में तीर्थस्थान रूपमें मेवाड़की और चित्तौड़की स्तुति की गई है।

इसी आघाट नगर में सं. १२८५ में श्रीमद्जगच्चंद्रसूरि द्वारा तपागच्छ का प्रादुर्भाव हुआ। यहां के परमार और गहलोत राजाओं के समय कई जैनमन्दिर बने और कई ग्रन्थों की रचना हुई और श्रावकों ने कई ग्रंथ लिखवाये। जैनमन्दिरों को कई मंडपिकाओंसे कर दिलावाये। मज्झिमिया नगरी जो चित्तौड़ के पास है इसका नाम अर्धमागधी भाषा का है जिसका अर्थ ही पवित्र और सुंदर नगर होता है। कहते हैं कि गौतमस्वामी यहां अपने शिष्यों को लेकर आये थे और जब मथुरा में जैनधर्म की दूसरी संगति हुई थी तब यहां के मज्झिमिया संघने वहाँ प्रतिनिधित्व किया था। मज्झिमिया संघ उस समय भारत के प्रसिद्ध जैनसंघोंमें स्थान रखता था। इसी नगरीका बौद्धकालीन जयपुरका दुर्ग पूर्व मध्यकाल में चित्तौर—चित्तौड़ होकर जैनधर्म का तीर्थस्थल और जैनधर्मप्रचार का राजस्थान, गुजरात व मालवाका मुख्य केंद्र बन गया। जैन जगतके मार्तण्ड सिद्धसेन उज्जैन से भोज की सीमा को छोड़ साधना के लिए चित्तौड़ आये। साधनाके बाद ही वे जैनन्याय के अलौकिक ग्रंथ लिख सके और धर्म आदि पर अनेकों ग्रंथों की रचना कर दिवाकर बन गये।

भारत के महान तत्त्वविचारक, समन्वयके आदि पुरस्कर्ता, अद्वितीय साहित्यकार एवं शास्त्रकार हरिभद्रसूरिजी पहले वेदवेदांग के प्रकांड पंडित थे। जैनधर्म स्वीकार कर, जैनधर्म की उन्होंने जो देन दी है, जैन समाज सदा के लिए उनका ऋणी रहेगा। वे इसी चित्तौड़भूमि के नररत्न थे। आंतरराष्ट्रीय ख्यातिप्राप्त जैन साध्वी याकिनी महतराजी हरिभद्र की धर्मगुरु थीं वे इसी चित्तौड़ की निवासिनी थीं। प्रसिद्ध जैनाचार्य उद्योतनसूरि, सिद्धाषि, जिनदत्तसूरि आदि की भी यह चित्तौड़ नगरी वर्षों तक धर्म प्रसार की भूमि ही नहीं किंतु उनकी विकास भूमि भी रही है और दीक्षितभूमि भी। हजारों स्त्रीपुरुषों को इन आचार्यों के द्वारा यहाँ जैनधर्म में दीक्षित किया था।

जैनधर्ममें चैत्यवासियोंमें शिथिलाचार बढ़ कर अनाचार फैलने लगा तो गुजरातसे जिनवल्लभसूरिने सं. ११४९ के आसपास चित्तौड़ पर आकर शिथिलाचार के विरुद्ध आंदोलन छेड़ दिया और शुद्ध स्वरूपमें विधिगच्छ की स्थापना में अपने आप को लगा दिया। इसमें उन्हें अनेक प्रकार की यातनाएं सहन करनी पड़ी और संगठित प्रबल विरोध का सामना करना पड़ा। पर वे अपने निश्चय से नहीं डिगे और प्रचारकार्य में लगे रहे।

श्रीजिनवल्लभसूरि को आचार्यपद भी चित्तौड़ में दिया गया और उसी साल याने सं. ११६७ में उनका परलोकगमन हो गया।

जिस शिथिलाचार और चैत्यवासियोंके अनाचारको मिटानेका बीड़ा खतरगच्छने उठाया था उसे फिर अंचलगच्छ और तपागच्छ ने भागीदारी कर उसको सदैव के लिए समाप्त कर दिया। इसके साथ अंचलगच्छने लोगों को मद्यमांस के सेवन से छुड़ा लाखों मनुष्यों को जैनधर्म में दीक्षित किया।

राजस्थानके राजाओं पर अंचलगच्छ का बड़ा प्रभाव रहा। राजस्थान में प्रतिहार, सोलंकी, चौहान, राठोड़ और गहलोत वंश के ही अधिकतर राज्य रहे और राजस्थानमें इनका सबसे अधिक वर्चस्व रहा।

अंचलगच्छ के (विधिपक्षगच्छ के) प्रवर्तक आद्य आचार्यप्रवर श्री आर्यरक्षितसूरिने सं. ११६९ से सं.



श्री आर्य उद्याय गौतम स्मृति ग्रंथ



१२३६ के बीचमें एवं उनके पट्टधर महाप्रभावक श्री जयसिंहसूरिने राजस्थान में एवं मेवाड़ प्रान्त में विहार किया था। और उनके उपदेश के कारण अनेक जिनमंदिर-निर्माण और अनेक बिंबप्रतिष्ठा संपन्न हुई थीं।

सं. १२५५ में अंचलगच्छनायक श्री जयसिंहसूरिने जैसलमेर के राजपूत श्री देवड़ चावड़ा की प्रतिबोध देकर जैनमतानुयायी बनाया एवं ओसवालजातिमें सम्मिलित करवाया। देवड़ के पुत्र आमर ने जालोर में एक लाख सत्तर हजार टंकका व्यय करके आदिनाथ प्रभु के शिखरयुक्त मंदिर का निर्माण करवाया। आमर का पुत्र देडिया हुआ। वह बहुत प्रतापी था। इसके नाम से 'देडिया' गोत्रनाम उत्पन्न हुआ जो आज तक विद्यमान है।

सं. १२५६ में चित्तौड़ के चावड़ा राउत वीरदत्त ने अंचलगच्छ के जयसिंहसूरिके सदुपदेश से जैनधर्म स्वीकार किया। वीरदत्त के वंशज 'निसर' गोत्र प्रसिद्ध हुए।

मारवाड़ के कोटडा गांव के केशव राठोड़ ने सं. १२५९ में जयसिंहसूरिके उपदेश से जैनधर्म स्वीकार किया था।

सं. १२४९ में भिन्नमाल के निकटस्थ रत्नपुर के सहस्त्रगणा गांधी ने जयसिंहसूरिके उपदेश से शत्रुंजय तीर्थ पर अद्भुतजी दादा की विशाल प्रतिभा प्रतिष्ठित करवाई।

सं. १२६५ में जयसिंहसूरिके पट्टधर गच्छनायक धर्मघोषसूरि के सदुपदेश से चौहारावंशज भीम ने जैनधर्म का स्वीकार किया। तब से ओसवाल जाति में 'चौहारा' गोत्र स्थापित हुआ। जालोर, चित्तौड़ आदि प्रांत में धर्मघोषसूरि एवं जयप्रभसूरि के सदुपदेश से जिनमंदिर निर्माण एवं अहिंसा के प्रचार का कार्य हुआ। कस्य-गिरि के देदाशाह धर्मघोषसूरि के उपदेश से जैन बने। देदाशाह की बहिनने किसी उत्सव में विषमिश्रित भोजन बनाया। धर्मघोषसूरि को ध्यानबल से यह यह वंचना ज्ञात हो गई। इस ज्ञानशक्ति के प्रभाव से बत्तीस साधु एवं सारा संघ मृत्यु से बच गया। अंचलगच्छाधिपति आ. अजितसिंह एवं रावल समरसिंह का समागम इतिहास-प्रसिद्ध है। मेवाड़ में जैनधर्मावलंबियों ने एवं जैनाचार्यों ने, मुनिवरों ने काफी विहार किया था। अंचलगच्छका साधुसमुदाय जो यहाँ विहरण करता था, उनमें भी मेवाड़ के नाम से मेदपाटी नाम की शाखा अंचलगच्छ में उत्पन्न हुई थी।

मेदपाटी शाखा के अंचलगच्छीय उदयराजगण आदि का पादुकामंदिर आज भी नाडोलके बड़े जिनमंदिर में विद्यमान है।

चौहानों में शाकभरी, जालोर और नाडोल के राजा बड़े पराक्रमी और साम्राज्यवादी रहे। अंचलगच्छ के आचार्यों एवं साधुओं का इन पर बड़ा प्रभाव पड़ा। वैसे राजस्थान के प्रायः सब ही राजा जैनधर्म का आदर करते थे और पूर्णपण पर्व के दिनों अमारी की घोषणा भी करवाते थे पर इन चौहान राजाओं ने तो जैनधर्म को पूर्णरूप से आत्मसात् कर लिया। इन चौहान राजाओं ने जहाँ जहाँ अपनी लड़कियाँ दीं वहाँ भी उन्होंने जैनमंदिर बनवाये और जैन उपाश्रयों को भूमि दिलवाई और समय समय पर अमारी की घोषणा करवाई।

जालोर और नाडोल के राजा चाचिकदेव ने अपनी लड़की जयतलदेवी को जब चित्तौड़ के प्रतापी राजा जैत्रसिंह के पुत्र तेजसिंह को ब्याही तब चाचिकदेवने अपनी लड़की के दहेज में करेड़ा पार्श्वनाथ के मंदिर की सेवा पूजा के लिये नाडोल आदि कई मंडपिकाओं से कर आदि की लाग लगा दी।



इस लड़की ने चित्तौड़ में जाते ही श्याम पाश्र्वनाथ का मंदिर बनाया और अपने पति महारावल तेजासिंह को जैनधर्म की ओर इतना आकृष्ट कर दिया कि उसने भट्टारक की पदवी धारण कर ली और कई जैन उपाश्रयों को भूमि आदि दिलवाई। इसी राणी के प्रभाव के कारण तेजासिंह के पुत्र रावल समरसिंह ने अंचलगच्छ के प्रभावक जैनाचार्य गच्छनायक श्री अजितसिंहसूरि के उपदेश से अपने सारे मेवाड़ राज्य में जीवहिंसा बंद करवा दी।

गुजरात के जैन राजा कुमारपाल से उसके प्रसिद्ध गुरु हेमचंद्राचार्य भी जो कार्य नहीं करवा सके वह कार्य अजितसिंहसूरि ने मेवाड़ के राजा से करवा दिया।

महाराज अशोक के बाद यह दूसरी घटना है कि एक राज्य में पूर्णरूप से एक राजा ने जीवहिंसा बंद करवा दी। भारत के धार्मिक इतिहास में ऐसी घटना अन्यत्र कहीं नहीं मिलेगी। जैनाचार्य अंचलगच्छनायक अजितसिंहसूरि ने जैनधर्म के कीर्तिमन्दिर पर सारे राज्य में जीवहिंसा बंद कराकर कलश चढ़ा दिया।

यह घटना सं. १३३० से १३३८ के बीच की है जबकि समरसिंह मेवाड़ का राजा राज कर रह था।



उत्तमखममह्वज्जव—सच्चसउच्चं च संजमं वेव ।

तथ धाममकिचाण्हं, बम्ह इचि वसविहो धम्मो ॥

उत्तम क्षमा, उत्तम सार्दव, उत्तम आर्जव, उत्तम सत्य, उत्तम शौच, उत्तम संयम, उत्तम तप, उत्तम त्याग, उत्तम आर्किचन्य तथा उत्तम ब्रह्मचर्य। ये दस प्रकार के धर्म हैं।

जा जा वज्जई रयणी, न सा पडिनियत्तई ।

अहम्मं कुणमाणत्स, अफला जन्ति राइओ ॥

जो-जो रात बीत जाती है, वह वापस लौटकर नहीं आती। अधर्म करनेवाले की रात निष्फल जाती है।

अप्या कत्ता विकत्ता य, दुहाण य सुहाण य ।

अप्या मित्तममित्तं च, दुप्पट्ठिय सुप्पट्ठियो ॥

सुख-दुःख का कर्ता आत्मा ही है और भोक्ता (विकर्ता) भी आत्मा ही है, सत् प्रवृत्ति करनेवाली आत्मा ही स्वयंका मित्र है और दुष्प्रवृत्ति करनेवाली आत्मा ही स्वयंका शत्रु है।





जस कीर्तिकृत सम्मेतशिखर-रासका सार [आगराके कुंवरपाल सोनपाल लोढाके संघका वर्णन]

— श्री अमरचंद नाहटा
— श्री भँवरलाल नाहटा

ऐतिहासिक सामग्री में तीर्थमालाओं का भी विशेष स्थान है, पर अब तक उनका एक ही संग्रह प्रकाशित हुआ है। इसीलिए हमारे तीर्थों का इतिहास समुचित प्रकाश में नहीं आया है। समय-समय पर निकलने वाले यात्रार्थी संघों के वर्णनात्मक रासों से तत्कालीन इतिवृत्त पर अच्छा प्रकाश पड़ता है। इस लेख में ऐसे ही एक यात्रार्थी संघ के रास का ऐतिहासिक सार दिया जा रहा है। यह संघ सं. १६७० में आगरा के सुप्रसिद्ध संघपति कुंवरपाल-सोनपाल लोढा ने तीर्थाधिराज सम्मेतशिखर गिरि के यात्रार्थ निकाला था जिसका वर्णन रास में काफी विस्तार से है। मूल रास ४८३ नाथाओं का है, यहां उसका संक्षेप में सारमात्र देते हैं।

सर्व प्रथम कवि तीर्थंकरों को नमस्कार कर अंचलगच्छाधिपति श्री धर्ममूर्तिसूरि एवं विजयशील वाचक को वंदन कर सम्मेतशिखर-रास का प्रारम्भ करता है। सम्राट जहांगीर के शासन में अगलपुर में (आगरा में) ओसवाल अंगारणी लोढा राजपाल पत्नी राजश्री-पुत्र रेखराज पत्नी रेखश्री-पुत्र कुंवरपाल सोनपाल निवास करते थे। एक दिन दोनों भ्राताओं ने विचार किया कि शत्रुंजय की यात्रा की जिनभुवन की प्रतिष्ठा कराके पद्मप्रभु की स्थापना की। सोनपाल ने कहा—भाईजी, अब सम्मेतशिखरजी की यात्रा की जाय ! कुंवरपाल ने कहा—“सुन्दर विचारा, अभी विम्बप्रतिष्ठा में भी देरी है।” यह विचार कर दोनों भाई पौसाल गए और यात्रा-मुहूर्त के निमित्त ज्योतिषियों को बुलाया। गणक और मुनि ने मिलकर सं. १६६९ माघ कृष्ण ५ शुकुवार उत्तरा फाल्गुनी कन्या लग्न में मध्य रात्रि का मुहूर्त बतलाया। गच्छपति श्री धर्ममूर्तिसूरि को बुलाने के लिए बिनतिपत्र देकर संघराज को (कुंवरपाल के पुत्र को) राजनगर भेजा। गच्छपति ने कहा, “तुम्हारे साथ शत्रुंजय संघ में चले तब मेरी शक्ति थी, अभी बड़ापा है, दूर का मार्ग है, विहार नहीं हो सकता।” यह सुन संघराज घर लौटे। राजनगर के संघ को बुलाकर ग्राम-ग्राम में प्रभावना करते हुए सीकरी आए। गुजरात में दुकाल को दूर करने वाले संघराज को आया देख स्थानीय संघ ने उत्सव करके बधाए। शाही फरमान प्राप्त करनेके लिए भेंट लेकर सम्राट जहांगीर के पास गए, वहां दिवाने दोस मुहम्मद नवाब ग्यासवेग और अनीयराय ने इनकी प्रशंसा करते हुए सिफारिश की। सम्राट ने कहा—“मैं इन उदारचेता ओसवाल को अच्छी तरह जानता हूँ, इनसे हमारे नगर की शोभा है, ये हमारे कोठीपाल हैं और बन्दी छोड़वाने इनका विश्वास है। मैं इन पर बहुत खुश हूँ, जो मांगे सो दूंगा।” सेनानी के अर्ज करने पर सम्राट ने संघपति के कार्य की महती प्रशंसा करते हुए हाथोहाथ फरमान के साथ सिरावाब निसाणादि देकर विदा किए। नाना वाजिनों के बजते हुए शाही पुरुषों के साथ समारोह से घर आकर निम्नोक्त स्थानों के संघ को आमंत्रण भेजे गए—

अहमदाबाद, पाटण, खंभात, सूरत, गंधार, भरौच, हांसोट, हलबद्र, मोरबी, धिरपद्र, राधनपुर, साचौर, भीनमाल, जालौर, जोधपुर, समियाना, मेड़ता, नामौर, फलौधी, जेसलमेर, मुलतान, हंसाउर, लाहौर, पाणीपंथ,

श्री आर्य इष्याण गौतम स्मृति ग्रंथ



महिम, समाणो, सीहनवे, सोवनपंथ, सोरठ, बाबरपुर, सिकन्दरा, नारनील, अलवर, कोट्टरवाड़ा, दिल्ली, तज्जारा, खोहरी, फत्तियाबाद, उज्जैन, मांडवगढ़, रामपुर, रतलाम, बुरहानपुर, बालापुर, जालणापुर, ग्वालर, अजमेर, चाटसू, ग्राम्बेर, सांगानेर, सोजत, पाली, रवैरवा, सादड़ी, कुंभलमेर, डीडवाणा, बीकानेर, जयतारण, पीपाड़, मालपुर, सिद्धपुर, सिरोही, बाहडमेर, ब्रह्मावाद, व्याण्ड, सिकन्दराबाद, पिरोजपुर, फर्तपुर, पादरा, पीरोजाबाद इत्यादि ।

सब जगह निमंत्रण भेजे गए, महाजनों को घर-घर में यति महात्माओं को शालाओं में और दहेरे के दिगम्बर यतियों को भी प्रणाम करके संघ में सम्मिलित होने की विनति की । मुहूर्त के दिन वाजित्र वजते हुए याचकादि द्वारा जय जयकार के साथ गजारूढ़ होकर प्रयाण किया । नौका में बैठकर यमुना पार डेरा दिया । यहां स्थान-स्थान का संघ आकर मिलने लगा, १५ दिन का मुकाम हुआ, श्वे० साधु साध्वी महात्मादि ७५, यति व पंडित (दि.) ४६, सब १२१ दर्शनी, ३०० भोजक, चारण, भाट, गान्धर्व, ब्राह्मण, ब्राह्मणी, जोगी, संन्यासी, दरवेश आदि अग्रणीत थे । २१ धर्मार्थ गाडे में याचक लोग मनोवाञ्छित पाते थे, किसी को कोई चीज की कमी नहीं थी । १५ दिन ठहर कर प्रभु पार्श्वनाथ की पूजा कर संघ चला । जहां-जहां ओसवाल और श्रीमालादि के घर थे वहां थाल १, खांड सेर २ व श्रीफल से लाहण की । संघ की रक्षा के हेतु ५०० सुभट साथ थे । प्रथम प्रयाण भाणसराय में हुआ । ३ मुकाम किए, वहां से महम्मदपुर होते हुए पीरोजपुर आए, ६ मुकाम किये । मुनिमुजत भगवान की पूजा करके लाहणादि करके चन्दनवाड़ि गये । वहां स्फटिकमय चन्द्रप्रभु की प्रतिमा के दर्शन किये । वहां से पीरोजाबाद आये, फिर खरी प्रयाण किया, नौका में बैठकर यमुना नदी उतर के सौरीपुर पहुंचे ! नेमिनाथ प्रभु के जन्म कल्याणक तीर्थ का वंदनपूजन कर फिर से खरी आये । यहां ५२ जिनालय को वंदन किया, संघपति ने प्रथम कड़ाही (जीमनवार) की । सरस के दिगम्बर देहरे का वंदन कर अहीर सराय में डेरा दिया । वहां से इटावा, बाबरपुर, फुलकंडताल, भोगिनीपुर, सांखिसराहि, कोरट्टइ, बिदली सराय में डेरा करते हुए १ दिन फतेहपुर ठहरे । हाथियाभाम, कडइ, सहिजादपुर आए, श्रीसंघ हर्षित हुआ । सहिजादपुर से महंगा आए, वहां सती मृगावती ने भगवान महावीर देव से दीक्षा ली थी । बत्सदेश की कौशाम्बी नगरी में पद्मप्रभु के तीन कल्याणक हुए हैं, वीरप्रभु ने छम्मासी का पारणा चन्दनबाला के हाथ से यहीं किया था । संघपति ने संघ सहित प्रभु की चरण-पादुकाओं का वंदन किया, अनाथी मुनि भी यहां के थे । एक कोस दूर घन्ना का ताल है, वहां से वापिस सहिजादपुर आये, एक मुकाम करके दूसरी कड़ाही की । वहां से फतेहपुर होकर प्रयाण आये, यहां अन्निकापुत्र को गंगा उतरते केवलज्ञान हुआ था । कहते हैं कि ऋषभ प्रभु का केवलज्ञान का स्थान पुरमिताल भी यही है । प्रक्षयबड़ के नीचे प्रभु के चरणों की पूजा की, यहां दिगम्बरों के ३ मन्दिर हैं जहां पार्श्वनाथादि प्रभु के दर्शन किए । गंगा के तट पर भूसीसइ ऊँचे स्थान पर डेरा दिया, वहां से खंडिया सराय, जगदीश सराय, कनक सराय, होते हुए बनारस पहुंचे ।

बनारस में पार्श्व, सुपार्श्व तीर्थकरों के कल्याणक हुए हैं । विश्वनाथ के मन्दिर के पास ५ प्रतिमाएं ऋषभदेव, नेमिनाथ व पार्श्वप्रभु की हैं । अन्नपूर्णा के पास पार्श्वप्रभु की प्रतिमा है, खमणावसही में बहुत सी प्रतिमाएं हैं जहां संघ ने पूजादि किया । पार्श्वप्रभु की रक्त वर्ण प्रतिमा ऋषभ, पार्श्व, चन्द्रप्रभ व वर्धमान प्रभु की चौमुख प्रतिमाओं का कुसुममालादि से अर्चन कर श्री सुपार्श्वप्रभु की कल्याणक भूमि भद्रिलपुर (? भदौती घाट) में प्रभु की पूजा की । नौका से गंगा पार होकर गंगा तट पर डेरा दिया । संघपति ने नगर में पड़ह बजाया



श्री आर्य अष्टाध्याय गौतम स्मृति ग्रंथ

जिससे अग्रणीत ब्राह्मण और भिखारी एकत्र हो गये। संघपति ने रुपये के बोरे के बोरे दान में दे डाले। वहाँ से सिंहपुरे गये; यहाँ श्रंयांस भगवान के तीन कल्याणक हुए हैं। चन्द्रपुरी में, चन्द्रप्रभ स्वामी के ३ कल्याणक की भूमि में चरणों की पूजा की। वहाँ से वापिस आकर संघपति ने तीसरी कड़ाही की। वहाँ से मुगल सराय आये यहाँ खजूर के वृक्ष बहुलता में हैं। फिर मोहिनीपुर होकर मम्मेरपुर पहुंचे। (संघपति की पुत्रवधु) संघश्री ने कन्या प्रसव की। यहाँ चार मुकाम किये। फागुण चौमासा करके सहिसराम आये। वहाँ से गीठीली सराय में वासा किया। फिर सोवनकूला नदी पार कर महिमुदपुर आये, बहिवल में डेरा किया। चारुवरी की सराय होकर पटना पहुंचे। सहिजादपुर से पटना दो सौ कोश है, यहाँ मिर्जा समसत्ती के बाग में डेरा दिया।

पटना में श्वेताम्बरों के मन्दिरों में एक ऋषभदेव भगवान का और दूसरा खमणावसही में पार्श्वनाथ भगवान का है। डुंगरी के पास स्थूलभद्रस्वामी की पादुका है, सुदर्शन सेठ की पादुकाओं का भी पूजन किया। जेमवाल जैनी साह ने समस्त संघ की भोजनादि द्वारा भक्ति की। दूसरे दिन खण्डेलवाल ज्ञाति के सा. मयणु ने कड़ाही दी। पटने से आगे मार्ग संकीर्ण है इसलिए गाड़ियाँ यहाँ छोड़ कर डोलियाँ ले लीं। चार मुकाम करके संघ चला, फतेहपुर में एक मुकाम किया वहाँ से आधे कोश पर वानरवन देखा। महानदी पार होकर बिहार नगर आये, यहाँ जिनेश्वर भगवान के ३ मन्दिर थे। रामदेव के मन्त्री ने आकर नमस्कार किया और कार्य पूछा। संघपति ने कहा; “हम गिद्धीर के मार्ग पर आँवे यदि कोल (वचन) मंगावो !” मन्त्री ने आदमी भेजकर कोल मंगाया।

बिहार में एक मुकाम करके पावापुर पहुंचे। भगवान वर्धमान की निर्वाणभूमि पर पीपल वृक्ष के नीचे चौतरे पर प्रभु के चरण-वंदन किए। तीर्थयात्रा करके मुहम्मदपुर में नदी के तट पर डेरा दिया। संघपति ने चौथी कड़ाही दी। वहाँ से नवादा गये। सादिक मुहम्मद खान का पुत्र मिर्जा कुल्लह आकर संघपति से मिला, उसे पहिरावराही दी। जिनालय के दर्शन करके चले, सबर नगर पहुंचे। रामदेव राजा के मन्त्री ने स्वागत कर अच्छे स्थान में डेरा दिलाया। संघपति ने राजा से मिलकर यात्रा कराने के लिए कहा। राजा ब्राह्मण था, उसने कहा “दो चार दिन में ही आप थक गये ! आपके पहले जो बड़े संघपति आये हैं महीने-महीने यहाँ रहे हैं।” संघपति उसकी मनोवृत्ति समझ कर आ गए। चार मुकाम करके सिंह गुफा में श्री वर्द्धमान स्वामी को वंदन किया।

जाऊ तब तुम मुझे ओसवाल समझना। संघपति ने आकर प्रयाण की तैयारी की। राणी ने राजा रामदेव को बहुत फिटकारा, तब उसने संघपति को मनाने के लिये मन्त्री को भेजा। मन्त्री ने बहुतसा अनुनय-विनय किया पर संघपति ने उसे एकदम कोरा जवाब दे दिया। संघपति संघ सहित नवादा आये, मिरजा अंदुला आकर मिला। उसने कहा—कोई चिंता नहीं, गुम्मा (गोमा) का राजा तिलोकचन्द होशियार है उसे बुलाता हूँ ! मिरजा ने तत्काल अपना मेवड़ा दूत भेज दिया। राजा तिलोकचन्द मिरजा का पत्र पाकर आह्लादित हुआ और अपने पुरुषों को एकत्र करना प्रारम्भ किया ! राणी ने यह तैयारी देखकर कारण पूछा। आखिर उसने भी यही सलाह दी कि “राजा रामदेव की तरह तुम मूर्खता मत करना, संघपति बड़ा दातार और आत्माभिमानी है, यात्रा कराने के लिए सम्मानपूर्वक ले आना।

राजा तिलोकचन्द ससैन्य मिर्जा के पास पहुँचा। मिर्जा ने उसे संघपतिके पास लाकर कहा कि “ये बड़े व्यवहारी हैं, इनके पास हजरतके हाथका फरमान है, इन्हें कोई कष्ट देगा तो हमारा गुनहवार होगा।” राजाने कहा—“कोई चिन्ता न करें, यात्रा कराके नवादा पहुँचा दूँगा। इनके एक दमड़ीको भी हरकत नहीं होगी। यदि

श्री आर्य अष्टाह गौतम स्मृति ग्रंथ



नुकसान हुआ तो ग्यारह गुना मैं दूंगा।" यह सुनकर संघपतिने मिर्जाको और राजाको वस्त्रालंकार, धोड़े, सोनइया और जहांगीरी रुपये, उत्तम खाद्य पदार्थादि से संतुष्ट किया।

वहांसे राजाके साथ संघपति संघ सह प्रयाण कर, पांच घाटी उल्लंघन कर, सकुशल गुम्मानगर पहुंचे। अच्छे स्थान पर संघ ने पड़ाव डाला, और राजा तिलोकचन्द ने बड़ी आब-भगत की। संघपतिने राणीके लिए अच्छे अच्छे वस्त्राभरण भेजे।

गोमा से और भी पैदल सैनिक साथ में ले लिये। यहां से गिरिराजका रास्ता बड़ा विषम है, दोनों ओर पहाड़ और बीच में बीहड़ वन है। नाना प्रकारके फल फूल औषधि आदि के वृक्षों से वन परिपूर्ण है और प्राकृतिक सौंदर्य का निवास है। जंगली पशु पक्षी बहुतायतसे विचरते हैं। नदी का भीठा जल पीते और कड़ाही करते हुए भोंपड़ियों वाले गांवोंमें से होकर खोह को पार किया। १२०० अन्नके पोठिये और घृतके कुंडे साथमें थे। अन्न-सत्र प्रवाहसे चलता था। अनुक्रम से संघपतिने चेतनपुर के पास डेरा दिया। यहां से १ कोश दूरी पर अजितपुर है वहांका राजा पृथ्वीसिंह बड़ा दातार, शूरवीर और प्रतापी है। तमारोंकी चोट सुन पृथ्वीसिंहकी राणीने ऊपर चढ़ देखा तो सेनाकी बहुलतासे व्याकुल हो गई। राजाने संघपति की बात कही और अपने भतीजेको संघपतिके पास भेजा। उसने संघपतिका स्वागत कर अपने राजाके लिए कोल (निमंत्रण) देनेका कहा। संघपतिने सहर्ष वस्त्रादि सह कोल दिया। राजा पृथ्वीसिंह समारोहसे संघपतिसे मिलने आया। संघपतिने वस्त्रालंकार द्रव्यादिसे राजाको सम्मानित किया। दूसरे दिन अजितपुर आये। एक मुकाम किया। वहांसे मुकन्दपुर आये, गिरिराज को देख कर सब लोग लोगोंके हर्षका पारावार न रहा। सोने चांदीके पुष्पोंसे गिरिराज को बधाया। संघपतिको मनाने के लिए राजा रामदेवका मन्त्री आया। राजा तिलोकचन्द और राजा पृथ्वीसिंह आगे चलते हुए गिरिराजका मार्ग दिखाते थे। पांच कोश की चढ़ाई तय करने पर संघ गिरिराज पर पहुंचा। अच्छे स्थान में डेरा देकर संघपतिने त्रिकोण कुण्डमें स्नान किया। फिर केशरचन्दनके कटोरे और पुष्पमालादि लेकर जूँभकी पूजा की। जिनेश्वरकी पूजा सब टुकों पर करनेके बाद समस्त संघ ने कुंअरपाल-सोनपालको तिलक करके संघपति पद दिया। यह शुभ यात्रा वैशाख वदि ११ मंगलवारको सानंद हुई। यहां से दक्षिण दिशिमें जूँभकग्राम है जहां भगवान महावीरको केवलज्ञान हुआ था।

गिरिराज से नीचे उतर कर तलहटी में डेरा दिया, संघपतिने मिश्रीकी परब की। मुकुंदपुर आकर पांचवी कड़ाही दी। वर्षा खूब जोरकी हुई। वहांसे अजितपुर आये। राजा पृथ्वीसिंह ने संघ का अच्छा स्वागत किया, संघपति ने भी वस्त्रालंकारादि उत्तम पदार्थोंसे राजा को संतुष्ट किया। राजा ने कहा—यह देश धन्य है जहां बड़े-बड़े संघपति तीर्थयात्राके हेतु आते हैं, मैं प्रतिज्ञा करता हूँ कि अबसे जो संघ आवेंगे उनसे मैं आधा दान (कर) लूंगा। यहांसे चलकर गुम्मा आए। राजा तिलोकचन्द को, जिसने मार्ग में अच्छी सेवा की थी सोनाचांदीके मुहररुपये वस्त्रालंकार आदि वस्तुएं प्रचुर परिमाण में दीं।

सम्भेतशिखरसे राजगृह १२ योजन है, सातवें दिन संघ राजगृह पहुंचा। यहां बाग बगीचे कुए इत्यादि हैं। राजा श्रेणिक का बनाया हुआ गढ और चारों ओर गरम पानीके कुंड सुशोभित हैं। समतल भूमिमें डेरा देकर पहले वेभारगिरि पर चढ़े। यहां मुनिसुव्रत स्वामीके ५२ जिनालय मन्दिर हैं, पद्मप्रभु, नेमिनाथ, चन्द्रप्रभु, पार्ष्वनाथ ऋषभदेव, अजितनाथ, अभिनन्दन, महावीरप्रभु, विमलनाथ, सुमतिनाथ और सुपाश्वनाथ स्वामीकी फूलों से पूजा



श्री आर्य इत्याह गौतम स्मृति ग्रंथ



की। दूसरे देहरेमें मुनिमुव्रतनाथजीकी पूजा की। वीर विहारकी दक्षिण ओर ११ गणधरोके चरण हैं वहां पूजा की। कई भूमिगृहोंमें कई काउसगिणए स्वामी थे। ईसर देहरेके सामने धन्ना-शालिभद्रकी ध्यानस्थ बड़ी प्रतिमाओंकी पूजा करके तलहटीमें उतरे, मिश्रीकी परब दी। गुणशील चैत्य, शालिभद्रका निर्मात्य कूप, रोहणयाकी गुफा आदि स्थान बड़े हर्षोत्साह से देखे। विपुलगिरि पर चतुर्विंशति जिनालयके दर्शन किये। अजितनाथ, चन्द्रप्रभु, पार्श्वनाथ और पद्मप्रभके चार मन्दिरोंमें पूजा की। उसके पास ही जंबू, मेघकुमार, खंघक आदि मुनियों के चरण हैं। तीसरे पहाड़ उदयगिरि पर चौमुख मन्दिर के दर्शन किये। फिर रत्नगिरि पर ऋषभदेव और चौबीस जिनके मन्दिरोंको बंदन कर, स्वर्णगिरिके देवविमान सद्यः जिनालयकी पूजा की। राजगृही नगरीमें जिनेश्वरके तीन मन्दिरोंकी पूजा की। संघपति कुंभरपालकी राणी अमृतदे और सोनपालकी राणी काशमीरदे थी सो यहां संघपतिने छठी कड़ाही दी। गांधी वंशके साह जटमल वच्छा हीराने भी सुयश कमाया।

राजगृहसे संघ वड़गाम आया। यहां ऋषभ जिनालयके दर्शन किये। शास्त्रप्रसिद्ध नालंदा पाड़ा यही है जहां त्रिशलानंदन महावीर प्रभु ने १४ चोमासे किये थे। यहांसे दक्षिणकी तरफ १५०० तापसोंकी केवलज्ञान-भूमि है, चार कोनोंके चोतरोंमें २ गौतमपादुका हैं। यहां पूजन कर अनुक्रमसे पटना पहुंचे। सुन्दर बगीचेमें डेरा किया। साह चांपसीने प्रथम कहाड़ी दी, महिमके सेठ उदयकरणने दूसरी, महाराज कल्याणजीने तीसरी, श्री वच्छ भोजा साहा जटमलने चौथी कड़ाही दी, कपूरके पुत्र पञ्च सचू साहने पांचवी कड़ाही दी, सहिजादपुर निवासी साह सीचाने छठी, तेजमाल बरद्वीया ने सातवी, लाहीरी साह सुखमल ने आठवीं कड़ाही दी। संघ वहांसे चला। अनुक्रमसे गोमतीके तट पर पहुंचे, स्नान करके भूदेवको दान दिया। जम्मरापुर आए, डेरा दिया, भूमिगृहकी ४१ जिन-प्रतिमाओंका बंदन किया। साह चौथा साह, विमलदास साह रेखाने संघकी भक्ति की। वहांसे मार्गके चैत्योंको बंदन करते हुए अयोध्या नगर पहुंचे। ऋषभदेव, अजितनाथ, अभिनन्दन, सुमतिनाथ, और अनन्तनाथ तीर्थकरोंकी कल्याणक भूमिमें पांच थूभों का पूजन किया, सातवीं कड़ाही की। अयोध्यासे रत्नपुरी आए, धर्मनाथ प्रभुको बंदन किया। इस विशाल संघके साथ कितने ही नामांकित व्यक्ति थे जिनमेंसे थोड़े नाम रासकारने निम्नोक्त दिये हैं।

संघपति कुंभरपालके पुत्र संघराज, चतुर्भुज साह, धनपाल, सुन्दरदास, शूरदास, शिवदास, जेठमल, पदमसी, चम्मासाह, छांगराज, चौधरी दरगू, साह वच्छा हीरा, साह भोजा, राजपाल, सुन्दरदास, साह रेखा, साह श्रीवच्छ, जटमल, ऋषभदास, बर्द्धमान, पञ्च सचू, कटारू, साह ताराचन्द, मेहता बर्द्धन, सुखा सीचा, सूरदास पैसारी नरसिंह, सोहिल्ला, मेघराज, कल्याण, कालू, थानसिंग, ताराचन्द, मुलदास, हासा, लीलापति इत्यादि।

अनुक्रमसे चलते हुए आगरा पहुंचे, सानन्द यात्रा संपन्न कर लौटनेसे सबको अपार हर्ष हुआ। संघपतिने आठवीं कड़ाही की। समस्त साधुओंको वस्त्रादिसे प्रतिलाभा। याचकों को दो हजार घोड़े और तैतीस हाथी दान दिये। स्थानीय संघने सुन्दर स्वागत कर संघपतिको मोतियोंसे वधाय। सम्राट जहांगीर सम्मानित संघपतिने गजारूढ होकर नगरमें प्रवेश किया।

संघपतिने सं. १६५७ में शत्रुंजयका संघ निकाला, बहुतसी जिनप्रतिमाओं की स्थापना की। बड़े-बड़े जिनालय कराये। सप्तक्षेत्र में द्रव्य व्यय कर चतुर्विध संघ की भक्ति की। बड़े-बड़े धर्मकार्य किये। सं. १६७० में गिरिराज सम्मैतशिखरकी यात्रा संघ सहित की, जिसके वर्णनस्वरूप यह रास कवि जसकीति मुनि ने बनाकर चार खंडों में पूर्ण किया। □□

श्री आर्य अध्याय गौतम स्मृति ग्रंथ





श्री मेघमुनि रचित साह राजसी रासका ऐतिहासिक सार

—श्री भँवरलाल नाहटा

श्वेताम्बर जैन विद्वानों से रचित ऐतिहासिक साहित्य बहुत विशाल एवं विविध है। ऐतिहासिक व्यक्तियों के चरित काव्यके रूप में अनेकों संस्कृत में एवं लोकभाषा में भी सैकड़ों की संख्या में उपलब्ध होते हैं। लगभग तीस वर्ष पूर्व 'ऐतिहासिक राससंग्रह' संज्ञक कुछ ग्रंथ निकले थे जिन में हमारा 'ऐतिहासिक जैन काव्यसंग्रह' अंतिम समझिये। विगत पंद्रह वर्षों में ऐसा प्रयत्न विशेष रूप से नहीं हुआ, यद्यपि ऐतिहासिक रास और चरित्र-काव्य बहुतसे अप्रकाशित हैं, मूलरूप से उनका प्रकाशन तथाविध संग्रहग्रंथ के विक्रय की कमी के कारण असुविधा-प्रद होने से हमने अपनी शोध में उपलब्ध ऐसे ग्रंथों का सार प्रकाशित करते रहना ही उचित समझा। इतः पूर्व 'जैन सत्यप्रकाश' में कई कृतियों का सार प्रकाशित कर चुके हैं। अवशेष करते रहने का संकल्प है।

उज्जैन के सिन्धिया ओरिएण्टल इन्स्टीट्यूट में लगभग दस हजार हस्तलिखित ग्रन्थों का अर्द्धा संग्रह है। वहाँ के संग्रहग्रन्थों की अपूर्ण सूचि कई वर्ष पूर्व दो भागों में प्रकाशित हुई थी। उसे मंगाने पर 'साह राजसी रास' मेघमुनि रचित की कृति उक्त संग्रह में होने का विदित हुआ। प्रथम इस रास का आदि-अंत भाग मंगाकर देखा और फिर प्रतिलिपि प्राप्त करने का कई बार प्रयत्न किया पर नियमानुसार इन्स्टीट्यूट से प्रति बाहर नहीं भेजी जाती और वहाँ बैठकर प्रतिलिपि करने वाले व्यक्ति के न मिलने से हमारा प्रयत्न असफल रहा। संयोगवश-मतवर्ष मेरे पितृव्य श्री अमरचंद जी नाहटा के पुत्र भाई धरमचन्द के विवाहोपलक्ष में लश्कर जाना हुआ तो डॉ. बूलचंद जी जैनसे मोतीमहलमें साक्षात्कार हुआ, जो उस प्रान्त के शिक्षाविभाग के सेक्रेटरी हैं। प्रसंगवश सिन्धिया ओरिएण्टल इन्स्टीट्यूट की प्रति के संबंध में बात हुई और हमने अपनी असफलता के बारे में जिक्र किया तो उन्होंने अविश्वस्य उसकी प्रतिलिपि भेजने की व्यवस्था कर देने का कहा। थोड़े दिनों में आपकी कृपा से उसकी प्रतिलिपि प्राप्त हो गई जिसका ऐतिहासिक सार यहां उपस्थित किया जा रहा है।

चौबीस तीर्थंकर, गीतमादि १४५२ गणधर, सरस्वती को और गुरुचरणों में नमस्कार करके कवि मेघमुनि राजसी साह के रास का प्रारंभ करते हैं। इस नरपुंगवने जिनालय-निर्माण, सप्त क्षेत्र में अर्थव्यय, तीर्थ-यात्रा, संघपतिपदप्राप्ति आदि कार्यों के साथ साथ सं. १६८७ के महान दुष्काल में दानशालाएं खोलकर बड़ा भारी पुण्यकार्य किया था।

भरतक्षेत्र के २५॥ (साढ़े पच्चीस) आर्य देशों में हालार देश प्रसिद्ध है, जहाँ के अश्वरत्न प्रसिद्ध होते हैं और श्रीकृष्णका निवासस्थान द्वारामती तीर्थ भी यहीं अवस्थित है। इसी हालार देश को नवानगर नामक

१ हालार देशका वर्णन हमारे संग्रहमें संस्कृत श्लोकोंमें है, वैसे ही संस्कृत काव्यमें भी दिया गया है।



श्री आर्य ऋष्याह गौतम स्मृति ग्रंथ

सुन्दर नगर में जाम श्रीसत्ता नरेश्वर थे जो बड़े न्यायवान और धर्मिष्ठ थे। उनके पुत्र का नाम श्री जसरराज था। इस समृद्ध नगर में बड़े बड़े साहूकार रहते थे और समुद्रतटका बड़ा भारी व्यापार था। नाना प्रकार के फल, मेवे धातु और जवाहरात की आमदनी होती थी। नगरलोक सब सुखी थे। जामसाहबके राज्य में बकरी और शेर एक साथ रहते थे। यहां दंड केवल प्रासादों पर, उन्माद हाथियों में, बंधन बेरणीफूल में, चंचलता स्त्री और घोड़ों में, कैदखाना नारी कुर्चों में, हार शब्द पासों के खेल में, लोभ दीपक में, साल पतंग में, निस्नेहीपना जल में, चोरी मन को चुराने में, शोर नृत्यसंगीतादि उत्सवों में, बांकापन बांस में और शंकाजजा में ही पायी जाती थी। यह प्रधान बंदरगाह था, व्यापारियों का जमघट बना रहता। ८४ जातियों में प्रधान ओसवंश सूर्य के सरश है जिसके शृंगार स्वरूप राजसी साहूका यश चारों ओर फैला हुआ था।

गुणों से भरपूर एक-एक से बढ़कर चौरासी गच्छ हैं। भगवान महावीर की पट्टपरंपरा में गंगाजल की तरह पवित्र अंचलगच्छनायक श्री धर्ममूर्तिसूरि नामक यशस्वी आचार्य के धर्मधुरंधर श्रावकवर्य राजसी और उसके परिवार का विस्तृत परिचय आगे दिया जाता है।

महाजनों में पुण्यवान् और श्रीमन्त भोजसाहू हुए जो नागड़ागोत्रीय होते हुए पहले पारकरनिवासी होने के कारण पारकरा भी कहलाते थे। नवानगर को व्यापार का केन्द्र ज्ञात कर साहू भोजाने यहां व्यापार की पेढी खोली। जामसाहब ने उन्हें बुलाकर संस्कृत किया और यहां बस जाने के लिए उत्तम स्थान दिया। सं. १५९६ साल में शुभ मुहूर्त में साहू भोजा सपरिवार आकर यहां रहने लगे। श्रेष्ठ पुण्यवान् और दाता होने से उनका भोजा नाम सार्थक था। उनकी स्त्री भोजलदेकी कुक्षि से ५ पुत्ररत्न हुए। जिनके नाम (१) खेतसी (२) जइतसी (३) तेजसी (४) जगसी और ५ वां रतनसी ऐसे नाम थे। सं. १६३१-३२ में दुष्काल के समय जइतसी ने दानशालाएं खोलकर सुभिक्ष किया। तीसरे पुत्र तेजसी बड़े पुण्यवान्, सुन्दर और तेजस्वी थे। इनके दो स्त्रियां थीं। प्रथम तेजलदे के चांपसी हुए, जिनकी स्त्री चांपलदे की कुक्षि से नेता, धारा और मूलजी नामक तीन पुत्र हुए। द्वितीय स्त्री वइजलदे बड़ी गुणवती, धर्मिष्ठ और पतिपरायणा थी। उसकी कुक्षिसे सं. १६२४ मिति मार्गशीर्ष कृष्णा ११ के दिन शुभ लक्षणयुक्त पुत्ररत्न जन्मा। ज्योतिषी लोगों ने जन्मलग्न देखकर कहा कि यह बालक जगत का प्रतिपालक होगा। इसका नाम राजसी दिया गया जो क्रमशः बड़ा होने लगा। उसने पोसाल में मातृकाक्षर, चाणक्यनीति, नामालेखा पढ़ने के अनन्तर धर्मशास्त्र का अभ्यास किया। योग्य वयस्क होने पर सजलदे नामक गुणवती कन्यासे उसका विवाह हुआ। सजलदे के रामा नामक पुत्र हुआ, जिसके पुत्र व कानवाई हुई और सरीआई नामक द्वितीय भार्या थी जिसके भागसिंह पुत्र हुआ।

राजसी की द्वि. स्त्री सरूपदेवी के लांछा, पांची और धरमी नामक तीन पुत्रियां हुईं। तृतीय स्त्री राणवाई भी बड़ी उदार और पतिव्रता थी। तेजसी साहू के तृतीय पुत्र नयरासी साहू हुए, जिनके मनरंगदे और मोहरादे नामक दो भार्यायें थीं। तेजसीसाहूने पुण्यकार्य करते हुए इहलीला समाप्त की। राजसी के अनुज नयरासी के सोमा और कर्मसी नामक दानवीर पुत्रद्वय हुए।

सं. १६६० में जैनाचार्य श्री धर्ममूर्तिसूरिजी नवानगर पधारे। श्रावकसमुदाय के बीच जामनरेश्वर भी बन्दनार्थ पधारे। सूरिमहाराज ने धर्मोपदेश देते हुए भरत चक्रवर्तीके शत्रुंजय संघ निकालकर संघपतिपद प्राप्त करने का वर्णन किया। राजसी साहूने शत्रुंजय का संघ निकालने की इच्छा प्रकट की। सं. १६६५ में



लघुभ्राता नयणसी और उनके पुत्र सोमा, कर्मसी तथा नेता, धारा, मूलजी तीनों भ्रातृपुत्रों व स्वपुत्र रामसी आदिके साथ प्रयाण किया। संघनायक वर्द्धमान जी और पद्मसी थे।^२ संघ को एकत्र कर शत्रुंजय की ओर प्रयाण किया। हालार, सिंह, सोरठ, कच्छ, मरुधर, मालव, आगरा और गुजरात के यात्रीगणों के साथ चले। हाथी, घोड़ा, ऊँट, रथ, सिक्कालों पर सवार होकर व कई यात्री पैदल भी चलते थे। नवानगर और शत्रुंजय के मार्ग में मंधर्वों द्वारा जिनगुण-स्तवन करते हुए और भाटों द्वारा विष्दावली बखानते हुए संघ शत्रुंजय जा पहुंचा। सोने के फूल, मोती व रत्नादिक से गिरिराज को बधायी गया। रायण वृक्ष के नीचे राजसी साह को संघपतिका तिलक किया गया। संघपति राजसीने यहाँ वहाँ साहमीवच्छल व लाहणादि कर प्रचुर धनराशि व्यय की। सकुशल शत्रुंजय यात्रा कर संघसहित नवानगर पधारे, आगवानी के लिए बहुत लोग आये और हरिणाक्षियों ने उन्हें बधायी।

शत्रुंजय महातीर्थ की यात्रा से राजसी और नयणसी के मनोरथ सफल हुए। वे प्रति संवत्सरी के पारणाके दिन स्वधर्मावात्सल्य किया करते व सूखड़ी श्रीफल आदि बांटते। जामनरेश्वर के मान्य राजसी साहकी पुण्यकला द्वितीया के चंद्रकी तरह वृद्धिगत होने लगी। एक बार उनके मनमें विचार आया कि महाराजा संप्रति, मंत्रीश्वर विमल और वस्तुपाल तेजपाल आदि महापुरुषों ने जिनालय निर्माण कराके धर्मस्थान स्थापित किए व अपनी कीर्ति भी चिरस्थायी की। जिनेश्वर ने श्रीमुख से इसी कार्य द्वारा महाफल की निष्पत्ति बतलाई है, अतः यह कार्य हमें भी करना चाहिए। उन्होंने अपने अनुज नयणसीके साथ एकांत में सलाह करके नेता, धारा, मूल राज, सोमा, कर्मसी आदि अपने कुटुम्बियों की अनुमति से जिनालय निर्माण कराना निश्चित कर जामनरेश्वर के सम्मुख अपना मनोरथ निवेदन किया। जामनरेश्वरने प्रमुदित होकर सेठ के इस कार्य की प्रशंसा करते हुए मनपसंद भूमिपर कार्य प्रारंभ कर देनेकी आज्ञा दी। संघपतिने राजाज्ञा शिरोधार्य की। तत्काल भूमि खरीद कर वास्तुविदकी बुलाकर सं. १६६८, अक्षयतृतीया के दिन शुभलग्न पर जिनालय का खातमुहूर्त किया।

संघपतिने उज्ज्वल पाषाण मंगवाकर कुशल शिल्पियों द्वारा सुघटित करा जिनभवन-निर्माण करवाया। मूलनायकजी के उत्तुंग शिखर पर चौमुख-विहार बनवाया। मोटे मोटे स्तंभों पर रंभाकी तरह नाटक करती हुई पुत्तलिकाएं बनवायीं। उत्तर, पश्चिम, और दक्षिण में शिखरबद्ध देहरे करवाये। पश्चिमकी ओर चढ़ते हुए तीन चउमुख किए। यह शिखरबद्ध बावन जिनालय गढ़की तरह शोभायमान बना। पूर्व द्वारकी ओर प्रौढ़ प्रासाद हुआ, उत्तरदक्षिण द्वार पर बाहरी देहरे बनवाये। सं. १६६९ अक्षयतृतीयाके दिन शुभ मुहूर्त में सारे नगर को भोजनार्थ निमंत्रण किया गया। लड्डू, जिलेबी, कंसार आदि पक्वान्तों द्वारा नगरजनों की भक्ति की। स्वयं जामनरेश्वर भी पधारे। बद्धा-पद्मसीका पुत्र वजपाल और श्रीपाल महाजनोंको साथ लेकर आये। भोजनानंतर सबको लौंग सुपारी, इलायची आदि से सत्कृत किया।

इस जिनालय के मूलनायक श्री शांतिनाथ, व चौमुख देहरी के सम्मुख सहस्रत्रफणा पाशवंनाथ व दूसरे जिनेश्वरों के ३०० विम्ब निमित्त हुए। प्रतिष्ठा करवाने के हेतु आचार्यप्रवर श्री कल्याणसागरसूरिजी को पधारने के लिए श्रावकलोग विनति करके आये। आचार्यश्री अंचलगच्छ के नायक और बादशाह सलेम-जहांगीर के मान्य थे। सं. १६८५ में आप नवानगर पधारे, देशनाश्रवण करने के पश्चात् राजसी साहने प्रतिष्ठाका मुहूर्त निकलवाया और वैशाख सुदि ८ का दिन निश्चित कर तैयारियां प्रारंभ कर दीं। मध्यमें माणकस्तंभ स्थापित कर

१ इनका चरित्र 'वर्द्धमान पद्मसी प्रबंध' एवं 'अंचलगच्छ पट्टावली'में देखना चाहिए।



मंडपकी रचना की गई। खांड भरी हुई थाली और मुद्राके साथ राजसी साहने समस्त जैनोंको लाहण बांटी। चौरासीन्यात सभी महाजननोंको निमंत्रित कर जिमाया। नानाप्रकारके मिष्टान्न-पक्वान्नादिसे भक्ति की गई। भोजनानंतर श्रीफल दिये गये।

रमणीय और ऊँचे प्रतिष्ठामंडप में केसरके छीटे दिये गये। जलयात्रा महोत्सवादि प्रचुर द्रव्यव्यय किया। सारे नगरकी दुकानें व राजमार्ग सजाया गया। धूपसे बचनेके लिए डेरातम्बू ताने गये, विविध चित्रादि सुशोभित नवानगर देवविमान जैसा लगता था। रामसी, नेता, धारा, मूलजी, सोमा, कर्मसी, वर्द्धमानसुत वजपाल, पदमसीसुत श्रीपाल आदि चतुर्विधसंघके साथ संघपति राजसी सिरमौर थे। जलयात्रा उत्सवमें नाना प्रकारके वाजिन्न हाथी, घोड़े पालखी इत्यादिके साथ गजारूढ इंद्रपदधारी श्रावक व इंद्राणी बनी हुई सुश्राविकाएँ मस्तक पर पूर्णकुम्भ, श्रीफल और पुष्पमाला रख कर चल रही थीं। कहीं सन्नारियाँ गीत गा रही थीं तो कहीं भाटलोग बिरूदावली बखानते थे। वस्त्रदान आदि प्रचुरतासे किया जा रहा था। जलयात्रादिके अनन्तर श्री कल्याणसागर-सूरिजीने जिनबिबोंकी अंजनशलाका प्रतिष्ठा की। शिखरबद्ध प्रासादमें संभवनाथप्रभुकी स्थापना की। सन्निकट ही उपाश्रय बनाया। ईश्वर देहरा, राजकोट-ठाकुरद्वारा, पानीपरब और विश्रामस्थान किये गये। सं. १६८१ में राजसी साहने मूलनायक चैत्यके पास चौमुखविहार बनवाया। रूपसी वास्तुविद्याविशारद थे। इस शिखरबद्ध विशाल प्रासादके तोरण, भवाक्ष, चौरे इत्यादिकी कोरणी अत्यन्त सूक्ष्म और प्रेक्षणीय थी। नाट्यपुत्तलिकाएँ कलामें उर्वशीको भी मात कर देती थीं। जगतीमें आमलसार-पंक्ति, पगथिये, द्वार, दिक्पाल, घुम्मट आदिसे चौमंगला प्रासाद सुशोभित था। चारों दिशा में चार प्रासाद कैलासशिखर जैसे लगते थे। यथास्थान बिम्बस्थापनादि महोत्सव संपन्न हुआ।

सं. १६८२ में राजसी साहने श्री गौड़ी पार्श्वनाथजीके यात्राके हेतु संघ निकाला। नेता, धारा, मूलराज, सोमा, कर्मसी, रामसी, आदि भ्राता भी साथ थे। रथ, गाड़ी, घोड़े ऊंट आदि पर आरोहण कर प्रमुदित चित्तमें श्रीगौड़ी पार्श्वनाथजीकी यात्रा कर सकुशल संघ नवानगर पहुंचा।

सं. १६८७ में महादुष्काल पड़ा। वृष्टिका सर्वथा अभाव होनेसे पृथ्वीने एक करा भी अनाज नहीं दिया। लूट-खसोट, भुखमरी, हत्याएं, विश्वासघात, परिवारत्याग आदि अनैतिकता और पापका साम्राज्य चहुँ ओर छा गया। ऐसे विकट समयमें तेजसीके नन्दन राजसीने दानवीर जगडू साहकी तरह अन्नक्षेत्र खोलकर लोगोंको जीवनदान दिया। इस प्रकार दान देते हुए सं. १६८८ का वर्ष लगा और घनघोर वर्षासे सर्वत्र सुकल हो गया। राजसी साह नवानगरके शांतिजिनालयमें स्नात्रमहोत्सवादि पूजाएँ सविशेष करवाते। हीरा-रत्नजटित आंगी एवं सतरहभेदी पूजा आदि करते, याचकोंको दान देते हुए राजसी साह सुखपूर्वक कालनिर्गमन करने लगे।

मेघमुनिने १६९० मिति षोष वदि ८ के दिन राजसी साहका यह रास निर्माण किया। श्री धर्ममूर्ति-सूरिके पट्टधर आचार्यश्री कल्याणसागरसूरिके शिष्य वाचक ज्ञानशेखरने नवानगरमें चातुर्मास किया। श्रीशांतिनाथ भगवान ऋद्धि-वृद्धि सुखसंपत्ति मंगलमाला विस्तार करें।

साह राजसीके सम्बन्ध में विशेष अन्वेषण करने पर अंचलगच्छकी मोटी पटावलीमें बहुतसी ऐतिहासिक बातें ज्ञात हुईं। लेखविस्तारभयसे यद्यपि उन्हें यहाँ नहीं दिया जा रहा है पर विशेषाथियोंको उसके पृ. २४८ से ३२४ तकमें भिन्न-भिन्न प्रसंगों पर जो वृत्तान्त प्रकाशित हैं उन्हें देख लेनेकी सूचना दे देना आवश्यक समझता हूँ।

□ □

श्री आर्य कल्याण गौतम स्मृति ग्रंथ





जैन कवि का कुमारसम्भव

—श्री सत्यव्रत

मेघदूत की तरह कालिदास के कुमारसम्भव ने किसी अभिनव साहित्यविद्या का प्रवर्तन तो नहीं किया किन्तु उक्त काव्य से प्रेरणा ग्रहण कर जिन तीन-चार कुमारसम्भव संज्ञक कृतियों की रचना हुई है, उनमें जैन कवि जयशेखरसूरि का कुमारसम्भव अपने काव्यात्मक गुणों तथा महाकाव्य-परम्परा के सम्यक् निर्वाह के कारण सम्मानित पद का अधिकारी है। कालिदास कृत कुमारसम्भव की भाँति जैन कुमारसम्भव^१ का उद्देश्य कुमार (भरत) के जन्म का वर्णन करना है। लेकिन जैसे कुमारसम्भव के प्रामाणिक अंश (प्रथम आठ सर्ग) में कार्तिकेय का जन्म वर्णित नहीं है, वैसे ही जैन कवि के महाकाव्य में भरतकुमार के जन्म का कहीं उल्लेख नहीं हुआ है। और इस तरह दोनों काव्यों के शीर्षक उनके प्रतिपादित विषय पर पूर्णतया चरितार्थ नहीं होते। परन्तु जहाँ कालिदास ने अष्टम सर्ग में शिव-पार्वती के संभोग के द्वारा कुमार कार्तिकेय के भावी जन्म की व्यंजना कर काव्य को समाप्त कर दिया है, वहाँ जैन कुमारसम्भव में सुभंगला के गर्भाधान का निर्देश करने के पश्चात् भी (६/७४) काव्य को पाँच अतिरिक्त सर्गों में घसीटा गया है। यह अनावश्यक विस्तार कवि की वर्णनप्रियता के अनुरूप अवश्य है पर इससे काव्य की अन्विति नष्ट हो गयी है, कथा का विकासक्रम विशृंखलित हो गया है और काव्य का अन्त अतीव आकस्मिक ढंग से हुआ है।

कविपरिचय तथा रचनाकाल :

कुमारसम्भव से इसके कर्ता जयशेखरसूरि के जीवनवृत्त अथवा मुनि-परम्परा की कोई सूचना प्राप्त नहीं। काव्य का रचनाकाल निश्चित करने के लिये भी इससे कोई सूत्र हस्तगत नहीं होता। काव्य में प्रान्त-प्रशस्ति के अभाव का यह दुःखद परिणाम है।

अन्य स्त्रोतों से ज्ञात होता है कि जयशेखर अंचलमच्छ के छपनवें पट्टधर महेन्द्रप्रभसूरि के शिष्य, बहुश्रुत विद्वान् तथा प्रतिभाशाली कवि थे। संस्कृत, प्राकृत आदि भाषाओं में निर्मित उनकी विभिन्न कृतियाँ उनकी विद्वत्ता तथा कवित्व की प्रतीक हैं। जयशेखर की उपदेश-चिन्तामणि की रचना सम्वत् १४३९ में हुई थी। प्रबोधचिन्तामणि तथा धम्मिलचरित एक ही वर्ष सम्वत् १४६२, में लिखे गये।^२ कुमारसम्भव इन तीनों के बाद की रचना है।

१. आर्यरक्षित पुस्तकोद्धार संस्था, जामनगर से प्रकाशित, सम्वत् २०००.

२. हीरालाल कापड़िया : जैन संस्कृत साहित्य नो इतिहास, भाग २, पृ० १६३.



श्री आर्य उप्याय गौतम स्मृति ग्रंथ



जयशेखर की यही चार कृतियाँ प्रख्यात हैं। कुमारसम्भव उनकी सर्वोत्तम रचना है, उनकी कीर्ति का आधारस्तम्भ !

जयशेखर के शिष्य धर्मशेखर ने कुमारसम्भव पर टीका सम्बत् १४८२ में अजमेर मण्डल के पद्यर (?) नगर में लिखी थी, यह टीका-प्रशस्ति से स्पष्ट है।

देशे सपादलक्षे सुखलक्ष्ये पद्यरे पुरप्रवरे ।

नयनवसुवाधिचन्द्रे वर्षे हर्षेण निमिता सेयम् ॥

अतः सं. १४८२ कुमारसम्भव के रचनाकाल की उत्तरी सीमा निश्चित है। धम्मिलचरित की पश्चाद्द्वर्ती रचना होने के कारण इसका प्रणयन स्पष्टतः सम्बत् १४६२ के उपरान्त हुआ होगा। इन दो सीमा-रेखाओं का मध्यवर्ती भाग, सम्बत् १४६२-१४८२ (सन् १४०५-१४२५) कुमारसम्भव का रचनाकाल है।

कथानक :

कुमारसम्भव के ग्यारह सर्गों में आदि जैन तीर्थंकर ऋषभदेव के विवाह तथा उनके पुत्र-जन्म का वर्णन करना कवि को अभीष्ट है। काव्य का आरम्भ अयोध्या के वर्णन से होता है, जिसका निर्माण धनपति कुबेर ने अपनी प्रिय नगरी अलका की सहचरी के रूप में किया था। इस नगरी के निवेश से पूर्व, जब यह देश इक्ष्वाकुभूमि के नाम से ख्यात था, आदिदेव ऋषभ युग्मपति नाभि के पुत्र के रूप में उत्पन्न हुए थे। सर्ग के शेषांश में उनके शैशव, यौवन, रूप-सम्पदा तथा विभूति का चार चित्रण है। देवगायक तुम्बरु तथा नारद से यह जानकर कि ऋषभ अभी कुमार हैं, मुरपति इन्द्र उन्हें वैवाहिक जीवन में प्रवृत्त करने के लिये तुरन्त प्रस्थान करते हैं। तृतीय सर्ग में इन्द्र नाना युक्तियाँ देकर ऋषभदेव को उनकी सगी बहनों—सुमंगला तथा सुनन्दा—से विवाह करने को प्रेरित करते हैं। उनके मौन को स्वीकृति का द्योतक मानकर इन्द्र ने तत्काल देवताओं को विवाह की तैयारी करने का आदेश दिया। इसी सर्ग में सुमंगला तथा सुनन्दा के विवाहपूर्व अलंकरण का विस्तृत वर्णन है। पाणिग्रहणोत्सव में भाग लेने के लिये समूचा देवमण्डल भूमि पर उतर आया, मानो स्वर्ग ही धरा का प्रतिथि बन गया होगा। स्नान-सज्जा के उपरान्त आदिदेव जंगम प्रासाव तुल्य ऐरावत पर बैठ कर बधुगृह को प्रस्थान करते हैं। चौथे तथा पांचवें सर्ग में तत्कालीन विवाह-परम्पराओं का सजीव चित्रण है। पाणिग्रहण सम्पन्न होने पर ऋषभ विजयी सम्राट् की भाँति घर लौट आते हैं। यहीं दस पद्यों में उन्हें देखने को लालायित पुरसुन्दरियों के सम्भ्रम का रोचक वर्णन है। छठा सर्ग रात्रि, चन्द्रोदय, षड्ऋतु आदि वर्णनात्मक प्रसंगों से भरपूर है। ऋषभदेव नवोढा बधुओं के साथ शयनगृह में प्रविष्ट हुए जैसे तत्त्वान्वेषी मति-स्मृति के साथ शास्त्र में प्रवेश करता है। इसी सर्ग के अन्त में सुमंगला के गर्भाधान का उल्लेख है। सातवें सर्ग में सुमंगला को चौदह स्वप्न दिखाई देते हैं। वह उनका फल जानने के लिये पति के वासगृह में जाती है। आठवें सर्ग में ऋषभ तथा सुमंगला का संवाद है। सुमंगला के अपने आगमन का कारण बतलाने पर ऋषभदेव का मन-प्रतिहारी समस्त स्वप्नों को बुद्धिवाहु से पकड़ कर विचार-सभा में ले गया और विचार पयोधि का मन्थन कर उन्हें फल रूपी मोती समर्पित किया। नवें सर्ग में ऋषभ स्वप्नों का फल बतलाते हैं। यह जानकर कि इन स्वप्नों के दर्शन से मुझे चौदह विद्याओं से सम्पन्न चक्रवर्ती पुत्र की प्राप्ति होगी, सुमंगला आनन्द-विभोर हो जाती है। दसवें सर्ग में वह अपने वासगृह में आती है तथा सखियों को समूचे वृत्तान्त से अवगत करती है। ग्यारहवें सर्ग में इन्द्र सुमंगला के भाग्य कि सराहना करता है और उसे बताता है कि अवधि पूर्ण होने पर दुग्धें

श्री आर्य जगन्नाथ गौतम स्मृति ग्रंथ



पुत्र-रत्न की प्राप्ति होगी। तुम्हारे पति का वचन मिथ्या नहीं हो सकता। तुम्हारे पुत्र के नाम से (भरत से) यह भूमि 'भारत' तथा वाणी 'भारती' कहलाएगी। मध्याह्न-वर्णन के साथ काव्य सहसा समाप्त हो जाता है।

जयशेखर को प्राप्त कालिदास का दाय :

कालिदास के महाकाव्यों तथा जैन कुमारसम्भव के तुलानात्मक अध्ययन से स्पष्ट है कि जैन कवि की कविता, कालिदास के काव्यों, विशेषतः कुमारसम्भव से बहुत प्रभावित है। कालिदास-कृत कुमारसम्भव की परि-कल्पना, कथानक के संयोजन, घटनाओं के प्रस्तुतीकरण तथा काव्यरुडियों के परिपालन में पर्याप्त साम्य है। यह बात अलग है कि कालिदास का मनोविज्ञानवेत्ता ध्वनिवादी कवि वस्तुव्यापारों की योजना करके भी कथानक को समन्वित बनाए रखने में सफल हुआ है जब कि जयशेखर महाकवि के प्रबल आकर्षण के आवेग में अपनी कथावस्तु को न संभाल सका। कालिदास के कुमारसम्भव का प्रारम्भ हिमालय के हृदयग्राही वर्णन से होता है, जैन कुमारसम्भव के आरम्भ में अयोध्या का वर्णन है। कालिदास के हिमालय वर्णन के विम्ब-वैविध्य, यथार्थता तथा सरस शैली का प्रभाव होते हुए भी अयोध्या का वर्णन कवि की कवित्वशक्ति का परिचायक है। महाकवि के काव्य तथा जैन कुमारसम्भव के प्रथम सर्ग में क्रमशः पार्वती तथा ऋषभ देव के जन्म, शैशव, यौवन तथा तज्जन्य सौन्दर्य का वर्णन है। कुमारसम्भव के द्वितीय सर्ग में तारक के आतंक से पीड़ित देवताओं का एक प्रतिनिधि-मण्डल ब्रह्मा की सेवा में जाकर उनसे कष्टनिवारण की प्रार्थना करता है। जयशेखर के काव्य में स्वयं इन्द्र ऋषभ को विवाहार्थ प्रेरित करने आता है, और प्रकारान्तर से उस कर्म की पूर्ति करता है जिसका सम्पादन कुमारसम्भव के षष्ठ सर्ग में सप्तषि ओषधिप्रस्थ जाकर करते हैं। दोनों काव्यों के इस सर्ग में एक स्तोत्र का समावेश किया गया है। किन्तु जहाँ ब्रह्मा की स्तुति में निहित दर्शन की अन्तर्धारा उसे दर्शन के उच्च धरातल पर प्रतिष्ठित करती है, वहाँ जैन कुमारसम्भव में ऋषभदेव के पूर्व भवों तथा सुकृत्यों की गणना मात्र कर दी गयी है। फलतः कालिदास के स्तोत्र के समक्ष जयशेखर का प्रशस्तिगान शुष्क तथा नीरस प्रतीत होता है।

महाकविकृत कुमारसम्भव के तृतीय सर्ग में इन्द्र तथा वसन्त का संवाद पात्रों की व्याहारिकता, आत्म-विश्वास, शिष्टाचार तथा काव्यमत्ता के कारण उल्लेखनीय है। जैन कवि ने भी इसी सर्ग में इन्द्र-ऋषभ के वार्तालाप की योजना की है, जो उस कोटि का न होता हुआ भी रोचकता से परिपूर्ण है। इसी सर्ग में सुमंगला तथा सुनन्दा की और चतुर्थ सर्ग में ऋषभदेव की विवाह पूर्व सज्जा का विस्तृत वर्णन सप्तम सर्ग के शिव-पार्वती के अलंकरण पर आधारित है। कालिदास का वर्णन संक्षिप्त होता हुआ भी यथार्थ एवं मार्मिक है, जबकि जैन कुमारसम्भव का वरवधू के प्रसाधन का चित्रण अपने विस्तार के कारण सौन्दर्य के नखशिख निरूपण की सीमा तक पहुँच गया है। कालिदास की अपेक्षा वह अलंकृत भी है, कृत्रिम भी, यद्यपि दोनों में कहीं-कहीं भावसाम्य अवश्य दिखाई देता है।^३ कालिदास के काव्य में सूर्य, ब्रह्मा, विष्णु आदि देव तथा लोकपाल शंकर की सेवा में उपस्थित होते हैं।^४ जैन कुमारसम्भव में लक्ष्मी, सरस्वती, मन्दाकिनी तथा दिक्कुमारियाँ वधुओं के अलंकरण के लिये प्रसाधन-सामग्री भेंट करती हैं।^५ जैन कुमारसम्भव के पंचम सर्ग में पुरसुन्दरियों की चेष्टाओं का वर्णन रघुवंश तथा कुमारसम्भव के

३ कुमारसम्भव, ७६, ५१, ५४, २१ तथा जैन कुमारसम्भव, ४१५, १७, ३६४, ४३१ आदि

४ कुमारसम्भव, ७१३-४५

५ जैन कुमारसम्भव, ३१५-५५



सप्तम सर्ग में अज तथा शिव को देखने को लालायित स्त्रियों के वर्णन से प्रभावित है। यहाँ यह कहना अप्रासंगिक न होगा कि 'पौर ललनाओं का सम्भ्रम-चित्रण' संस्कृत महाकाव्य की वह रूढ़ि है जिसका जैन कवियों ने साग्रह तथा मनोयोगपूर्वक निर्वाह किया है यद्यपि कुछ काव्यों में वह स्पष्टतः हठात् टूँसी गयी प्रतीत होती है।^६

दोनों कुमारसम्भव में वर्ण्य विषयों के अन्तर्गत रात्रि, चन्द्रोदय तथा ऋतुवर्णन को स्थान मिला है।^७ यद्यपि जैन कवि के वर्णनों में कालिदास की-सी मार्मिकता ढूँढना निरर्थक है तथापि ये जैनकुमारसम्भव के वे स्थल हैं जिनमें उत्कृष्ट काव्य का उन्मेष हुआ है। दोनों काव्यों में दैवी नायकों को मानवरूप में प्रस्तुत किया गया है भले ही जैन कवि ऋषभचरित की पौराणिकता से कुछ अधिक अभिभूत हो। कालिदास के कुमारसम्भव के अष्टम सर्ग का स्वच्छन्द सम्भोगवर्णन पवित्रतावादी जैन यति को ग्राह्य नहीं हो सकता था, अतः उसने नायक-नायिका के शयनगृह में प्रवेश तथा सुमंगला के गर्भाधान के द्वारा इस ओर संयत संकेत मात्र किया है।^८ यह स्मरणीय है कि दोनों काव्यों में पुञ्जन्म का अभाव है, फलतः उनके शीर्षक कथानक पर पूर्णतः घटित नहीं होते।

नायक-नायिका के संवाद की योजना दोनों काव्यों में की गयी है। परन्तु कालिदास के उमा-बदु-संवाद की गणना, उसकी नाटकीयता एवं सजीवता के कारण, संस्कृत-काव्य के सर्वोत्तम अंशों में होती है जबकी सुमंगला तथा ऋषभ का वार्त्तालाप साधारणता के धरातल से ऊपर नहीं उठ सका है। पाणिग्रहण सम्पन्न होने के उपरान्त कुमारसम्भव में हिमालय के पुरोहित ने पार्वती को पति के साथ धर्माचरण का उपदेश केवल एक पद्य (७।८३) में दिया है। जैन कुमारसम्भव में इन्द्र तथा शची क्रमशः बरबधू को पति-पत्नी के पारस्परिक सम्बन्धों तथा कर्तव्यों का विस्तृत बोध देते हैं।^९ दोनों काव्यों में विवाह के अवसर पर प्रचलित आचारों का निरूपण किया गया है। जैन कुमारसम्भव में उनका वर्णन बहुत विस्तृत है। कृत्रिमता तथा अलंकरण-प्रियता के युग में भी जयशेखर की शैली में जो प्रसाद तथा आकर्षण है, उस पर भी कालिदास की शैली की सहजता एवं प्राञ्जलता की छाप है।

समीक्षात्मक विश्लेषण :

जैन कुमारसम्भव के कथानक की परिकल्पना तथा विनियोग (Conception and treatment) निर्दोष नहीं कहा जा सकता ! फलागम के चरम बिन्दु से आगे कथानक के विस्तार तथा मूल भाग में अनुपातहीन वर्णनों का समावेश करने के पीछे समवर्ती काव्य परिपाटी का प्रभाव हो सकता है किन्तु यह पद्धति निश्चित रूप से कथा-वस्तु के संयोजन में कवि के अकौशल की द्योतक है। जयशेखर के लिये कथा-वस्तु का महत्त्व आधारभूत तन्तु से बढ़ कर नहीं, जिसके चारों ओर उसकी वर्णनात्मकता ने ऐसा जाल बुन दिया है कि कथासूत्र यदा कदा ही दीख पड़ता है। जैन कुमारसम्भव का कथानक इतना स्वल्प है कि यदि निरी कथात्मकता को लेकर चला जाए तो यह तीन-चार सर्गों से अधिक की सामग्री सिद्ध नहीं हो सकती। किन्तु जयशेखर ने उसे वस्तुव्यापार के विविध वर्णनों, संवादों तथा स्तोत्रों से पुष्ट-पूरित कर ग्यारह सर्गों का विशाल वित्तान खड़ा कर दिया है। वर्णनप्रियताकी यह

६ हम्मीर महाकाव्य, १।१४-७१, सुमतिसम्भव (अप्रकाशित), ४।२५-३२, हीरसौभाग्य आदि.

७ जैन कुमारसम्भव, ६।१-२२, ५२-७१., कुमारसम्भव, ७।५३-७४, ३।२५-३४

८ जैन कुमारसम्भव, ६।२३, ७४

९ वही, ५।१८-८३.



प्रवृत्ति काव्य में आद्यन्त विद्यमान है। प्रथम छह सर्ग अयोध्या, काव्यनायक के शंशव एवं जीवन, बहुओं के अलंकरण, वैवाहिक रीतियों, रात्रि, चन्द्रोदय, पङ्क्तु के वर्णनों से भरे पड़े हैं। यह ज्ञातव्य है कि काव्य के यत्किञ्चित् कथानक का मुख्य भाग यहीं समाप्त हो जाता है। शेष पांच सर्गों में से स्वप्नदर्शन (सप्तम सर्ग) तथा उनके फल कथन (नवम सर्ग) का ही मुख्य कथा से सम्बन्ध है। आठवें तथा नवें सर्गों की विषयवस्तु को एक सर्ग में आसानी से समेटा जा सकता था। दसवां तथा ग्यारहवां सर्ग तो सर्वथा अनावश्यक है। यदि काव्य को नौ सर्गों में ही समाप्त कर दिया जाता तो शायद यह अधिक अन्वितिपूर्ण बन सकता। ऋषभदेव के स्वप्नफल बताने के पश्चात् इन्द्र द्वारा उसकी पुष्टि करना न केवल निरर्थक है, इससे देवतुल्य नायक की गरिमा भी आहत होती है। इस प्रकार काव्यकथा का सूक्ष्म तन्तु वर्णन-स्फीति के भार से पूर्णतः दब गया है। वस्तुतः काव्य में इन प्रासंगिक-अप्रासंगिक वर्णनों की ही प्रधानता है। मूल कथा के निर्वाह की ओर कवि ने बहुत कम ध्यान दिया है। उसके लिये वर्ण्य विषय की अपेक्षा वर्णन शैली प्रमुख है !

मानव-हृदय की विविध अनुभूतियों का रसात्मक चित्रण करने में जयशेखर सिद्धहस्त है, जिसके फलस्वरूप कुमारसम्भव सरसता से आर्द्र है। शास्त्रीय परम्परा के अनुसार शृंगार को इसका प्रमुख रस माना जा सकता है। यद्यपि अंगी रस के रूप में इसका परिणाम नहीं हुआ है। जैन कुमारसम्भव में शृंगार के कई सरस चित्र देखने को मिलते हैं। काव्य में शृंगार की मधुरता का परित्याग न करना पवित्रतावादी जैन कवि की बौद्धिक ईमानदारी है।

ऋषभदेव के विवाह में आते समय प्रियतम का स्पर्श पाकर किसी देवांगना की मैथुनेच्छा जाग्रत हो गयी। भावोच्छ्वास से उनकी कंचुकी टूट गयी। वह कामवेग के कारण विह्वल हो गयी, फलतः वह प्रिय को मनाने के लिये उसकी चाटुता करने लगी :

उपात्तपाणिस्त्रिवशेन वल्लभा श्रमाकुला काचिदुद्विचिक्चुका ।

वृषास्यया चाटुशतानि तन्वती जगाम तस्यैव गतस्य विघ्नताम् ॥४।१०

नवविवाहित ऋषभकुमार को देखने को उत्सुक एक पुर-युवती की अग्रबंधी नीवी, दौड़ने के कारण खुल गयी। उसका अग्रोवस्त्र नीचे खिसक पड़ा, किन्तु उसे इसका भान भी नहीं हुआ। वह प्रेम पगी नायक की झलक पाने के लिए दौड़ती गयी और जन समुदाय में मिल गयी !

कापि नार्धयमितश्लथनीवी प्रक्षरन्निवसनापि ललज्जे ।

नायकानननिवेशितनेत्रे जन्यलोकनिकरेऽपि समेता ॥५।३९

काव्य में वात्सल्य, भयानक तथा हास्य रस शृंगार के पोषक बन कर आए हैं। ऋषभ के शंशव के चित्रण में वात्सल्य रस की छटा दर्शनीय है। शिशु ऋषभ दौड़ कर पिता को चिपट जाता है। उसके अंगस्पर्श से पिता विभोर हो जाते हैं। हर्षतिरेक से उनकी आँखें बन्द हो जाती हैं और वे 'तात तात' की गुहार करने लगते हैं।

दूरात् समाहूय हृदोपपीडं माद्यन्मुदा मीलितनेत्रपत्रः ।

अथांगजं स्नेहविमोहितात्मा यं तात तातेति जगद नाभिः ॥४।२८

पौर युवतियों के सम्भ्रम-चित्रण के अन्तर्गत, निम्नोक्त पद्य में हास्य रस की रोचक अभिव्यक्ति हुई है।



श्री आर्य अष्टाह गौतम स्मृति ग्रंथ



सुणिमूढहगपास्य रुदन्तं पोतमोतुमधरोप्य कटोरे ।

कापि धावितवती नहि जज्ञे हस्यमानमपि जन्यजनः स्वम् ॥५४१॥

विभिन्न रसों के चित्रण में निपुण होते हुए भी जयशेखर अपने काव्य में किसी रस का प्रधान रस के रूप में पल्लवन करने में असफल रहे यह आश्चर्य की बात है ।

जैनकुमारसम्भव के वर्णन-बाहुल्य में प्राकृतिक दृश्यों के चित्रण को पर्याप्त स्थान मिला है । जयशेखर का प्रकृति-चित्रण भारवि, माघ आदि की कोटि का है, जिसमें उक्ति-वैचित्र्य के द्वारा प्रकृति के अलंकृत चित्र अंकित करने पर अधिक बल दिया गया है । परन्तु जैन कुमारसम्भव के प्रकृतिचित्रण की विशेषता यह है कि वह यमक आदि की दुरुहता से आक्रान्त नहीं और न ही उसमें कुश्चिपूर्ण श्रृंगारिकता का समावेश हुआ है । इसलिये जयशेखर के रात्रि, चन्द्रोदय, प्रभात आदि के वर्णनों का अपना आकर्षण है । प्रकृति के ललित कल्पनापूर्ण चित्र अंकित करने में कवि को अद्भुत सफलता मिली है । रात्रि कहीं गजचर्मावृत तथा मुण्डमालाधारी महादेव की विभूति से विभूषित है, तो कहीं वर्णव्यवस्था के कृत्रिम भेद को मिटानेवाली क्लान्तिकारी योगिनी है ।

अभुक्त भूतेशतनोविभूति भौति तमोभिः स्फुटतारकौघा ।

विभिन्नकालच्छविदन्तिदैत्यचर्मावृतेभूर् रिनरास्थिभाजः ॥६३॥

कि योगिनोयं धृतनीलकन्था तमस्विनी तारकशंखभूषा ।

वर्णव्यवस्थामवधुय सर्वाभिभेदवादं जगतस्ततान ॥६४॥

रात्रि वस्तुतः गौरवर्ण थी । वह सहसा काली कयी हो गयी है । इसकी कयनीय कल्पना निम्नोक्त पद में की गयी है । यह अनाथ सतियों को सताने का फल है कि उनके शाप की ज्वाला में दह कर रात्रि की काया काली पड़ गयी है :

हरिर्द्रोयं यदभिन्ननामा बभूव गौर्यैव निशा ततः प्राक् ।

सन्तापयन्ती तु सतीरनाथास्तच्छापदग्घाजनि कालकाया ॥६७॥

प्रौढोक्ति के प्रति अधिक प्रवृत्ति होते हुए भी जयशेखर प्रकृति के सहज रूप से पराङ्मुख नहीं है कुमारसम्भव में प्रकृति के स्वाभाविक चित्र भी प्रस्तुत किए गये हैं । किन्तु यह स्वीकार करने में हिचक नहीं होनी चाहिए कि प्रकृति के आलम्बन पक्ष की ओर उसका रुझान अधिक नहीं है । षड् ऋतु^{१०} प्रभात तथा सूर्योदय^{११} के वर्णन में प्रकृति के सहज पक्ष के कतिपय चित्र दृष्टिगत होते हैं । प्रातःकालीन समीर का प्रस्तुत वर्णन अपनी स्वाभाविकता के कारण उल्लेखनीय है :

दिनवदनविनिद्रीभूतराजीवराजो-

परमपरिमल शीतस्करोऽयं समीरः ।

सरिदपहृतशैत्यः किञ्चिदवापूय वल्ली-

अमति भुवि किमेव्यच्छर भौत्याऽव्यवस्यम् ॥१०८१॥

१० जैन कुमारसम्भव, ६।५३, ५६, ६३.

११ वही, ११।१, १०, ५२.

कुमारसम्भव की प्रकृति मानव के सुख-दुःख से निरपेक्ष जड़ प्रकृति नहीं है। उसमें मानवीय भावनाओं एवं क्रियाकलापों का स्पन्दन है। प्रकृति पर संप्राणता आरोपित करके जयशेखर ने उसे मानव जगत् की भाँति विविध चेष्टाओं में रत अंकित किया है। प्रभात वर्णन के प्रस्तुत पद्य में कमल को मन्त्रसाधक के रूप में चित्रित किया है जो गहरे पानी में खड़ा होकर मन्त्रजाप के द्वारा प्रतिनायक चन्द्रमा से लक्ष्मी को छीन कर उसे पत्रशय्या पर ले जाता है।

गम्भीराम्भःस्थितमथ जपन्मुद्रितास्यं निशाया-

मन्तर्गुञ्जन्मधुकरमिषान्नूनमाकुष्टिमन्त्रम् ।

प्रातर्जातस्फुरणमरुणस्योदये चन्द्रबिम्बा—

दाकुष्याब्जं सपदि कमलां स्वांकलतल्पीचकार ॥ १०।८४

कुमारसम्भव में तर-नारी के कायिक सौन्दर्य का भी विस्तृत वर्णन हुआ है। सौन्दर्य-चित्रण में कवि ने दो प्रणालियों का आश्रय लिया है। एक ओर विविध उपमानों की योजना के द्वारा नखशिख विधि से वर्ण्य पात्र के विभिन्न अवयवों का सौन्दर्य प्रस्फुटित किया गया है, तो दूसरी ओर प्रसाधन सामग्री से पात्रों के सहज सौन्दर्य को वृद्धिगत किया गया है। कवि की उक्ति-वैचित्र्य की वृत्ति तथा सादृश्यविधान की कुशलता के कारण उसका सौन्दर्यचित्रण रोचकता तथा सरलता से मुखर है। जहाँ कवि ने नवीन उपमानों की योजना की है, वहाँ वर्ण्य अंगों का सौन्दर्य साकर हो गया है और कवि-कल्पना का मनोरम बिलास भी दृष्टिगत होता है। सुमंगला तथा सुनन्दा की शरीर-दृष्टि की तुलना स्वर्ण-कटारी से करके कवि ने उनकी कान्ति की नैसर्गिकता तथा वेधकता का सहज भान करा दिया है।

तनूस्तदीया दृशेऽमरीभिः संवेतशुभ्रामलमंजुवासा ।

परिस्फुटस्फाटिककोशवासा हैमीकृपाणीव मनोभवस्य ॥ ३।६८

कुमारसम्भव की कथावस्तु में केवल चार पात्र हैं। उनमें से सुनन्दा की चर्चा तो समूचे काव्य में एक-दो बार ही हुई है। शेष पात्रों की चरित्रगत विशेषताओं का भी मुक्त विकास नहीं हो सका है। इन्द्र यद्यपि काव्य कथा में महत्त्वपूर्ण भूमिका का निर्वाह करता है पर उसके चरित्र की रेखाएँ धूमिल ही हैं। वह लोकविद् तथा व्यवहारकुशल है। उसकी व्यवहार-कुशलता का ही यह फल है कि वीतराग ऋषभ उसकी नीतिपुष्ट युक्तियों से वैवाहिक जीवन अंगीकार करने को तैयार हो जाते हैं।

ऋषभदेव काव्य के नायक हैं। उनका चरित्र पौराणिकता से इस प्रकार आक्रान्त है कि उसका स्वतन्त्र चित्रण सम्भव नहीं। पौराणिक नायक की भाँति वे नाना अतिशयों तथा विभूतियों से भूषित हैं। लोकस्थिति के परिपालन के लिये उन्होंने विवाह तो किया, किन्तु काम उनके मन को जीत नहीं सका। उनमें आकर्षण और विकर्षण का अद्भुत मिश्रण है। काव्य की नायिका सुमंगला उनके व्यक्तित्व के प्रकाश पुंज से हतप्रभ निष्प्राण जीव है। काव्य में उसके द्वारा की गयी नारी-निन्दा उसके अचेतन में छिपी हीनता को प्रकट करती है।

जैन कुमारसम्भव की प्रमुख विशेषता इसकी उदात्त एवं प्रौढ़ भाषाशैली है। संस्कृत महाकाव्य के



हासकाल की रचना होने पर भी इसकी भाषा मात्र अथवा मेघविजयगणि की भाषा की भाँति विकट समासान्त अथवा कष्टसाध्य नहीं है। काव्य में बहुधा प्रसादपूर्ण तथा भावानुकूल पदावली का प्रयोग हुआ है। यद्यपि काव्य में विभिन्न कोटि की स्थितियाँ अधिक नहीं हैं किन्तु विषय एवं प्रसंग के अनुरूप पदावली प्रयुक्त करने में कवि की क्षमता सन्देह से परे है। उसका व्याकरणज्ञान असन्दिग्ध है। विद्वत्ता प्रदर्शित करने का कवि का आग्रह नहीं किन्तु लुब्ध तथा लिट्, विशेषकर कर्मवाच्य में, के प्रति उसका पक्षपात स्पष्ट है।^{१२} काव्य में कुछ ऐसे शब्द भी प्रयुक्त किए गये हैं जो नितान्त अप्रचलित हैं। कतिपय सामान्य शब्दों का प्रयोग असाधारण अर्थ में हुआ है।^{१३} कुमारसम्भव सुमधुर तथा भावपूर्ण सूक्तियों का विशाल कोश है। अत्रण्य ही इतमें से कुछ लोक में प्रचलित रही होंगी !^{१४}

अलंकारों की सुसज्जित योजना काव्य शैली को समृद्ध बनाती है तथा उसके सौन्दर्य में वृद्धि करती है। हेमचन्द्र, वाग्भट आदि जैनाचार्यों के विधान का उल्लंघन करके काव्य में चित्रबन्ध का समावेश न करना जयशेखर की भाषात्मक सुसज्जित प्रमाण है। कुमारसम्भव में अलंकार इस सहजता से आए हैं कि उनसे काव्य-सौन्दर्य स्वतः प्रस्फुटित होता जाता है तथा भाव प्रकाशन को समर्थता तथा सम्पन्नता मिलती है। जयशेखर के यमक और श्लेष में भी दुरुहता नहीं है। दसवें सर्ग में सुमंगला की सखियों के नृत्य तथा विभिन्न दार्शनिक मतों के श्लिष्ट वर्णन में श्लेष ने काव्यत्व को अवश्य दबोच लिया है। जयशेखर ने भावोद्बोध के लिये प्रायः सभी मुख्य अलंकारों का प्रयोग किया है। श्लेष और अर्थान्तरन्यास उसके प्रिय अलंकार हैं।

छन्दों की योजना में कवि ने शास्त्रीय विधान का पालन किया है। प्रत्येक सर्ग में एक छन्द प्रयुक्त हुआ है जो सर्गान्त में बदल जाता है। काव्य में उपजाति का प्राधान्य है। सब मिलाकर कुमारसम्भव में अठारह छन्दों का प्रयोग किया गया है।

१२ अक्षरैर्धरैर्बभूवे । २, १७, परामिराभिर्नवरं जिजीवे--३, ५४, विबुधै फलं जये--४, २५, सुखं सिधेवे किमु रत्नराशिना--६, ७१, कैशिचद् जगदे तदेति--११, ५, दृगध्वनावामि--२, ६, महोमहोन्तस्वमुपासिष्ठषोष्ठे ताम्--२, ६७, आलम्बि रोलम्बमणैविलम्बः ३, ४५ विभूषणं तैस्तदमानि दूषणम्--४, ३०, युवाक्षिभूगैस्तदरामि--६, २१, हारि मा तदिदमद्य निद्रया-१०, ५२, अवेदि नेदीयसि देवराजे १८, ५६.

१३ द्रोणी-नीका, अनालम्-सम्पत्, वज्रमुखः-गरुड, गुलाकी-वृक्ष, महाबलम्-वायु, वृणध्वजः-वांस, वृषः-पुण्ड्र, विज्जुल-कल्पित, खण्डम्-वन, उद्रेण-सुपारी, स्मरध्वज-वादित्र, संचर-शरीर, प्रान्तर-मार्ग, आदीनवः-दोष, कुलम्-आवास, भौती-रात्रि, विरोकः-किरण, अवग्रहः-विघ्न, अन्तर्गडु-निरर्थक, निन्द्यदिक्-दक्षिण दिशा, प्रशलतुं-हेमन्त, वृणि-अन्न, तोयाद्रां-तोलिया, पिण्डोल-झूठन, निविरीस-निविड, रजनी-हरिद्रा, ताविषः-स्वर्ग, स्तानबम्-मत्तिलाषव, प्रमद्वरा-प्रमादिनी, महानादः-सिंह, माजिता-रस, भोजन, शुचिः-सूर्य, अंहति-दान !

१४ कतिपय सूक्तियाँ--१, यदुद्भवो मः स तदाभचेष्टितः-२, ६, २, तथा हि तातोततया सुसुनुषु-२, ६३, ३, स्याद् यत् शक्तेरवकाश-नाशः श्रीयेत शूरैरपि तत्र साम-३, १५, ४, न कोऽयवा स्वेऽवसरे प्रभूयते-४, ६६, ५, राममेधयति रागिषु सर्वम्-५, १६, ६, कालेन विना नव शक्तिः-६, ५, ७, शक्तौ सहना हि सन्तः-६, २६, ८, जात्यस्तनपरीक्षायां बालाः किमधिकारिणः ७, ६८, ९, अतिस्वरी विघ्नकरीष्टसिद्धे-८, ६२, १०, अहो कलत्रं हृदयानुयायि कलानिधीनामपि भाग्यलभ्यम् ६, ६, ११, अहो यशो भाग्यवशोपलभ्यम् ११, ११.

श्री आर्य उप्याय गौतम स्मृति ग्रंथ



जैनकुमारसम्भव का वास्तविक सौन्दर्य तथा महत्त्व उसके वर्णनोंमें निहित है । इनमें एक ओर कविका कवित्व मुखरित है और दूसरी ओर जीवनके विभिन्नपक्षों तथा व्यापारोंसे सम्बन्धित होनेके कारण इनमें समसामयिक समाजकी चेतना का स्पन्दन है । इन वर्णनों के माध्यमसे ही काव्यमें समाज का व्यापक चित्र समाहित हो सका है जो महाकाव्यके एक बहुअपेक्षित तत्त्वकी पूर्ति करता है । इसलिए जैनकुमारसम्भवसे तत्कालीन वैवाहिक परम्पराओं, राजनीति तथा भोजनविधिसे लेकर प्रसाधनसामग्री, आभूषणों, वाद्ययन्त्रों, समुद्री व्यापार, अभिनय, सामाजिक मान्यताओं, मंदिरापान आदि कुरीतियोंके विषयमें महत्त्वपूर्णसामग्री उपलब्ध होती है । इस प्रकार जैनकुमारसम्भव साहित्यिक दृष्टि से उत्तम काव्य है, और इसमें युगजीवन की व्यापक अभिव्यक्ति हुई है ।

[SAMBODHI] Vol. 7



एवञ्च वरई कुञ्जा, एगञ्च य पवत्तणं ।
असंजमे निर्यात्ति च, संजमे य पवत्तणं ॥

एक तरफ निवृत्ति और दूसरी तरफ प्रवृत्ति करना चाहिए—असंयम से निवृत्त और संयम में प्रवृत्ति ।

कोहो पीइ पणासेइ, माणो विणयनासणो ।
माया मित्ताणि नासेइ, लोहो सक्खविणासणो ॥

क्रोध प्रीति का, मान विनय का, माया मैत्री का, और लोभ सभी का नाश करता है ।

उवसमेण हणे कोहं, माणं महवया जिणे ।
मायं चञ्जवमावेण, लोभं संतोसओ जिणे ॥

भमा से क्रोध को हरो, नम्रता से आवर को जीतो, सरल स्वभाव से ममता पर और सन्तोष से लोभ पर विजय प्राप्त करो ।



श्री आर्य ऋष्याह गौतम स्मृति ग्रंथ





विराट नगरका एक अज्ञात टीकाकार—वाडव

—श्री महोपाध्याय विनयसागर

जैन श्वेताम्बर उपासक वर्ग के इने-गिने साहित्यकार-कवि पद्मानन्ध ठक्कुर फेरू, मन्त्री मण्डन, मन्त्री धनद आदि के साथ टीकाकार वाडव का नाम भी गौरव के साथ लिया जा सकता है। वाडव जैन श्वेताम्बर अचलगच्छीय उपासक श्रावक था। वह विराट नगर वर्तमान बैराड (अलवर के पास, राजस्थान प्रदेश) का निवासी था। संस्कृत साहित्य-शास्त्र और जैन-साहित्य का प्रौढ विद्वान् एवं सफल टीकाकार था। इसका समय वैक्रमीय पन्द्रहवीं शती का उत्तरार्द्ध है। इसने अनेक ग्रन्थों पर टीकार्यें लिखी थीं किन्तु दुःख है कि आज न तो उसका कोई ग्रन्थ ही प्राप्त है और न जैन इतिहास या विद्वानों में उल्लेख ही प्राप्त है। वाडव की एकमात्र अपूर्ण कृति 'वृत्तरत्नाकर अवचूरि' (१५ वीं शती के अन्तिम चरण की लिखी) मेरे निजी संग्रह में है। इसकी प्रणति के अनुसार वाडव ने जिन-जिन ग्रन्थों पर टीकार्यें लिखी हैं, उसके नाम उसने इस प्रकार दिये हैं :—

- (१) कुमारसम्भव काव्य अवचूरि
- (२) मेघदूत काव्य अवचूरि
- (३) रघुवंश काव्य अवचूरि
- (४) माध काव्य अवचूरि
- (५) किराताजुनीय काव्य अवचूरि
- (६) कल्याण मन्दिर स्तोत्र अवचूरि
- (७) भक्तामर स्तोत्र अवचूरि
- (८) जचइतवनलिन तृतीयस्मरणं अवचूरि
- (९) 'वामेय' पार्श्वस्तोत्र अवचूरि
- (१०) प्रभु जीरिका, स्तोत्र अवचूरि
- (११) सकलसुखनामक स्तोत्र (नवम स्मरणं) अवचूरि
- (१२) त्रिपुरा स्तोत्र अवचूरि
- (१३) वृत्तरत्नाकर अवचूरि
- (१४) वाग्भट्टालंकार अवचूरि
- (१५) विदग्धमुखमण्डन अवचूरि

श्री आर्य उप्याग गौतम स्मृति ग्रंथ



- (१६) योगशास्त्र (४ अध्याय) अरचूरि
(१७) वोत्तराग स्तोत्र अरचूरि

पूर्ण प्रशस्ति इस प्रकार है :—

प्रथमं कुमारसम्भव इति तस्मान्मेघदूतकः पुरतः ।
रघुनाथचरितपूतो रघुवंशः कालिदासकृतिः ॥ १ ॥
श्रयं को माघः श्रयंकः किरातकाव्यं मेहागभीरार्थम् ।
जेयानि च पञ्च महाकाव्यान्वैतानि लौकिकान्यत्र ॥ २ ॥
कल्याणमन्दिराख्यः श्रीमान्भक्तामरः स्तवकः ।
जचईनवनलिनकुवलयमहिभागारस्य जिनपतेः स्तवकः ॥ ३ ॥
श्री वामेयञ्च प्रभुं जीरिकाया संयुतं परं स्तवनम् ।
श्रीमत्सकलमुखाख्यं त्रिपुरास्तोत्रं लघुस्तवकम् ॥ ४ ॥
केदार-रचितं छन्दो वृत्तरत्नाकराभिधम् ।
अलंकारः कविश्लाघ्यः श्रीवाग्भटकविकृतेः ॥ ५ ॥
श्रीधर्मदासरचिता विदग्धमुखमण्डनः ।
आद्याः श्रीयोगशास्त्रस्य चत्वारोऽध्यायकवराः ।
श्रीवीतरागदेवस्य स्तवनानि च विशतिः ॥ ६ ॥
श्रीमदञ्जलगच्छाख्ये जयशेखरसूरयः ।
बभूवुर्भूपतिश्रेणीवन्दितांघ्रियुगाः सदा ॥ ७ ॥
शिष्याश्च तेषां वसुधेशदत्त-मानाः परेषामुपकारवक्षाः ।
श्रीवाचनाचार्यपदप्रपन्ताः श्रीमेरुचन्द्रप्रवरा जयन्ति ॥ ८ ॥
अतिविकट-यवनभूपति-कारागेहस्थसंस्थिता यतयः ।
यैरुद्धता जयन्तु प्रसमं श्रीमेरुचन्द्राख्याः ॥ ९ ॥
श्रीमतां मेरुचन्द्राणामादेशात् वाडवेन च ।
पूर्वोक्त-ग्रन्थ-सङ्घानामरचूरिः कृतापरा ॥ १० ॥
विराटनगरस्थेन मन्त्रिपन्नाननेन च ।
श्रीमन्माणिक्यसुन्दर,सूरिभिः शोधिता दृढम् ॥ ११ ॥

सारांश—

अञ्जलगच्छ में अनेक भूपतियों से वन्दित श्री जयशेखरसूरि हुए । उनके शिष्य वाचनाचार्य मेरुचन्द्र विद्यमान हैं, जिनको राजाओं ने मान दिया है, जो उपकार करने में दक्ष हैं और जिन्होंने भयंकर यवनराजा के



कारागार में रहे हुए यतियों का उद्धार किया है, जेल से छुड़ाया है। ऐसे श्री मेरुचन्द्र वाचनाचार्य के आदेश से वाडव ने (मैंने) पूर्वोक्त १७ ग्रन्थों पर अवनूरि (लघुटीका) की रचना की है। इन अवनूरियों का संशोधन विराटनगर निवासी मन्त्री पंचानन और श्री माणिक्यसुन्दरसूरि ने किया है।

इस प्रशस्ति से कई नवीन तथ्य प्रकाश में आते हैं जिन पर विचार किया जाना आवश्यक है।

(१) पार्श्वलिखित 'अंचलगच्छीय दिग्दर्शन' के अनुसार जयशेखरसूरि का समय लगभग १४०० से १४६२ का है। ये महेन्द्रप्रभसूरि के द्वितीय शिष्य हैं। महेन्द्रप्रभसूरि के पाट पर मेरुतुंगसूरि बैठे। इसलिये मुख्य पट्ट-परम्परा में जयशेखरसूरि नहीं आते यही कारण है कि जयशेखरसूरि के शिष्य वाचनाचार्य मेरुचन्द्र का इस इतिहास में नामोल्लेख भी प्राप्त नहीं होता। जयशेखरसूरि के शिष्य होने से मेरुचन्द्र का समय १४२० से १५०० के मध्य का निश्चित रूप से माना जा सकता है।

(२) जयशेखरसूरि के लिये 'बभूवुः' शब्द का प्रयोग होने से वाडव का रचना काल १४६५ से १५०० के मध्य का माना जा सकता है।

(३) मेरुचन्द्र ने यवनभूपति को प्रतिबोध देकर कारागारमें रहे हुये यतियों को छुड़ाया। यह एक नवीन तथ्य है। वह यवनभूपति कौन था? कहां का था? और उसने किस कारण से यतियों को जेल में डाला था? आदि प्रश्नों पर, प्रशस्ति में नाम और स्थान का उल्लेख न होनेसे कोई प्रकाश नहीं पड़ता है। इतिहास के शोधविद्वानों का कर्तव्य है कि इसपर शोध करके प्रकाश डालें।

(४) इन टीकाओं के संशोधकों में वाडव ने दो नाम दिये हैं :—(१) श्रीमाणिक्यसुन्दरसूरि और (२) विराटनगरीय मन्त्री पंचानन।

श्री माणिक्यसुन्दरसूरि का समय लगभग १४३५ से १५०० के मध्य का है। ये संस्कृत के मूर्धन्य विद्वान् रहे हैं और गुजराती भाषा के प्राचीन लेखकों में इनका महत्वपूर्ण स्थान है। इनकी दो कृतियां श्रीधरचरित्र महाकाव्य (१४८५) और गुणावर्माचरित्र (१४८५) राजस्थान प्रदेश में ही रचित है। इनके विशेष परिचय के लिये 'अंचलगच्छीय दिग्दर्शन' द्रष्टव्य है।

(५) विराट का इतिहास प्रकाशित न होने से मन्त्री पंचानन के सम्बन्ध में प्रकाश डालना सम्भव नहीं है किन्तु इतना निश्चित है कि पंचानन संस्कृत काव्य, लक्षण-शास्त्र का धुरन्धर विद्वान् था। जैन था और विराट नगर का मन्त्री भी।

(६) यहां एक प्रश्न विद्वानों के लिये अवश्य ही विचारणीय है कि 'मन्त्रिपन्चाननैव च' शब्द स्वतन्त्र व्यक्तित्व का सूचक है या टीकाकार वाडव का विशेषण? यदि स्वतन्त्र व्यक्तित्व का सूचक है तबतो पूर्वोक्त अर्थ ठीक ही है कि विराटनगरीय मन्त्री पंचानन ने इस समस्त टीका ग्रन्थों का संशोधन किया। और यदि इस शब्द को वाडव का विशेषण मानें तो, मन्त्रियों में पंचानन अर्थात् सिंह के समान, वाडव ने इन ग्रन्थों पर अवनूरियां



की हैं, यह अर्थ भी ग्रहण किया जा सकता है। इस अर्थके आलोक में वाडव को ही विराटनगर का मंत्री मान सकते हैं। इस प्रश्न पर निर्णय करना विद्वच्छ्रुष्टोंका कार्य है।

इस उहापोह से यह तो स्पष्ट है कि विराटनगरीय वाडव का समय १५ वीं शती का उत्तरार्द्ध है। वाडव जैन है, विद्वान् है। और उस समय (१५ वीं शती) विराटनगर में अंचलगच्छीय श्वेताम्बर जैनों का प्रभाव था, बाहुल्य था, मंत्री भी जैन श्रावक था।

वाडव की अन्य कृतियां जो अप्राप्त हैं उनके लिये शोध विद्वानों का कर्तव्य है कि खोज करके अन्य ग्रन्थों को प्राप्त करें और वाडव के व्यक्तित्व एवं कृतित्व पर विशेष प्रकाश डालें।



से जाणमजाणं वा, कट्टुं आहम्मिअं पर्यं ।

संवरे विध्यमप्पाणं, बीयं तं न समायरे ॥

जानकारी में अथवा अनजान में कोई अधर्म कार्य हो जाय तो स्वयं की आत्मा को उसमें से तुरन्त हटा लेना चाहिए। फिर दुबारा उस कार्य को नहीं करना चाहिए।

संगनिमित्तं मारइ, मणइ असीअं करेइ खोरिक्कं ।

सेवई मेहुण मुच्छं, अप्परिमाणं कुणइ जीवो ॥

परिग्रह के कारण जीव हिंसा करता है, असत्य बोलता है, चोरी करता है, वासनामय बनता है और अत्यधिक आसक्ति करता है। इस प्रकार परिग्रह पांचों पाप-कर्मों की जड़ है।

मयच्छाओ इविय-णिवारणे अकुसो व हत्थिरस ।

णयरस्स गइया वि य, इवियगुत्तो असमत्तं ॥

जिस प्रकार हाथी को बश में करने के लिए अंकुश होता है और शहर की रक्षा के लिए खाई होती है, उसी तरह इन्द्रिय-निवारण के लिए परिग्रह का त्याग (कहा जाता) है। परिग्रह-त्याग से इन्द्रियां बश में रहती हैं।



अचलगच्छाधिराज श्री कल्याणसागरसूरीश्वरजी के चतुर्थ,
जन्म शताब्दी वर्ष (सं. २०३२-३३) में अचलगच्छाधिपति



आ. भ. श्री गुणसागरसूरीश्वरजी
महाराज साहब का

बाड़मेर (राजस्थान) में ऐतिहासिक चातुर्मास एवं प्रतिष्ठामहोत्सव

जैन धर्म के चौबीसवें तीर्थंकर भगवान् महावीर स्वामी के गणधर श्री. सुधर्मा स्वामी की परम्परा में ४७ वें पट्टधर परमपूज्य युगप्रधान दादाश्री आर्यरक्षितसूरिजी म० सा० हुए जिन्होंने वि० सं० ११५६ में श्री. चकेश्वरी देवी एवं अन्य शासन देवियों के अनुरोध पर "विधिपक्ष गच्छ" का प्रवर्तन किया। आपके ही पट्टधर युगप्रधान दादाश्री जयसिंहसूरिजी म० सा० ने अनादिकाल से चली आ रही सांवत्सरिक पंचमी की परम्परा पर अचल रहने के कारण महाराज कुमारपाल ने आपके गच्छ को "अचलगच्छ" से सम्बोधित किया। तब से इस गच्छ में कई आचार्य महाप्रभु हुए हैं जिनके दैवी चमत्कारों, धार्मिक गतिविधियों, त्याग एवं तपस्या, साधना एवं भक्ति से जनमानस का कल्याण हुआ है। देश के कौने कौने में इस गच्छ के साधु-साध्वियों का धर्मप्रचार हेतु बराबर विचरण होता रहा है। वर्तमान राजस्थान प्रदेश के बाड़मेर नगर में इस गच्छ के प्रथम प्रवर्तक परम पूज्य युगप्रधान दादाश्री आर्यरक्षितसूरिजी म० सा० का वि० सं० १२१६ में आगमन हुआ और आपके ही उपदेश से एवं परम पूज्य श्री जयसिंहसूरि जी म० सा० की प्रेरणा से यहां के श्री गुणचन्द्र ने जैन धर्म स्वीकार किया और इनके वंशज बडेरा गोत्र के नाम से सर्वविख्यात हुए। आचार्यश्री जयसिंहसूरि जी म० सा० के उपदेश से श्री सोमचन्द ने वि० सं० १२११ के आसपास बाड़मेर जिले के कोटड़ा में श्री पार्श्वनाथ भगवान का मन्दिर बनाया। वि० सं० १२४४ में आचार्यश्री जयसिंहसूरिजी म० सा० कोटड़ा पधारे जहां परमार राजपूत श्री. राजसेन ने जैन धर्म स्वीकार किया और इसके वंशज पोलड़िया गोत्र से विख्यात हुए। इसी कोटड़ा में आचार्य श्री. जयसिंहसूरिजी म० सा० के उपदेश से राठीड़ केशवजी ने दत्तक पुत्र छजल के साथ जैन धर्म स्वीकार किया। श्री छजल के नाम से इनके वंशज जैनधर्म में छाजेड़ गोत्र से सर्वविख्यात हुए। आपश्री जी ने लोलाड़ा नगर के राठीड़ रावत फणगर को प्रतिबोध देकर जैनधर्म अंगीकार करवाया। इनके वंशज ओसवाल जाति के पड़ाईया गोत्र से विख्यात हुए। आपके ही पट्टधर आचार्य श्री धर्मघोषसूरिजी म० सा० ने क्षत्रियों को प्रतिबोध देकर जैन बनाया। जो जैनजगत् में बोहरा गोत्र से विख्यात हुए। वि० सं० १३०६ से पूर्व आचार्य श्री महेन्द्रसूरिजी म० सा० ने अपना चातुर्मास किराडू में किया। वि० सं० १४७० में चमत्कारी आचार्य श्री मेरुगंसूरि जी म० सा० बाहड़मेर पधारे उस समय बाहड़मेर पर शत्रुओं ने भीषण आक्रमण किया। दुश्मन के आक्रमण से भयभीत

श्री आर्य कल्याण गौतम स्मृति ग्रंथ



होकर जनता भागने लगी तब आचार्यश्री जी ने अपने दैवी चमत्कारों से दुश्मन की सेना को भगा कर नगर में शान्ति स्थापित की। चमत्कारी आचार्यश्री जी ने एक बार अचानक उपाश्रय में भीषण सांप को देखकर साधु साध्वी भयभीत होने लगे तब आपने अपने चमत्कारी प्रभाव से उसे वहीं पर स्तम्भित कर दिया। वि० सं० १५०५ में आचार्यश्री जयकेसरीसूरि जी म० सा० ने बाहड़मेर नगर में श्री शीतलनाथ भगवान की प्रतिमा की प्रतिष्ठा की। वि० सं० १५२७ में भी आप कोटड़ा पधारे। वि० सं० १५६७ पोप वदि ६ गुरुवार को के आचार्यश्री भावसागरसूरि जी म० सा० ने कोटड़ादुर्ग में श्री. पार्श्वनाथ भगवान के विव की विराट समारोह साथ प्रतिष्ठा की। वि० सं० १६५६ से १६५९ की अवधि के बीच युगप्रधान आचार्यश्री धूममूर्तिसूरि जी म० सा० का बाहड़मेर क्षेत्र में बिहार रहा। वि० सं० १६५९ में आपश्री ने बाहड़मेर में चातुर्मास किया और यहां के श्री पार्श्वनाथ मन्दिर का निर्माण करवा कर प्रतिष्ठा करवाई। वि० सं० १७२३ में आचार्यश्री अमरसागरसूरि जी म० सा० ने बाहड़मेर में चातुर्मास किया। इन्हीं आचार्य के गुरुभाई महोपाध्याय श्री रतनसागर जी म० सा० के पट्टधर शिष्य उपाध्याय श्री. मेघसागर जी म० सा० के शिष्य मुनि श्री. वृद्धिसागर जी म० सा० का कोटड़ा निवासी श्री. जेमल की धर्मपत्नी सीरियादेवी की कुक्षि से वि० सं० १६६३ चैत्रवदि ५ का जन्म हुआ। नामकरण श्री वृद्धिचंद रख गया। श्री वृद्धिचंद ने उपाध्याय श्री मेघसागर जी म० सा० से वि० सं० १६८० माह वदि २ को दीक्षा ली। उपाध्याय जी मेघसागर जी म० सा० का बाहड़मेर नगर में वि० सं० १६३३ ज्येष्ठ सुदि तृतीया को स्वर्गवास हुआ। तब इनके पट्टधर शिष्य कोटड़ा निवासी मुनि श्री. वृद्धिसागर को बनाया गया। वि० सं० १९७० में मुनि श्री. मेघसागर जी म० सा० को बालोतरा में उपाध्याय की पदवी विशाल समारोह के बीच दी गई और इसी गच्छ की साध्वी श्री. विमलश्री ने यहां इसी वर्ष चातुर्मास कर उपाध्याय श्री मेघसागर जी म० सा० की गुहली की रचना की। वि० सं० १९९१ में क्रियाद्वारक, अचलगच्छाधिपति आचार्य श्री. गौतमसागर-सूरीश्वर जी म० सा० के शिष्य पूज्य गणाधिपति श्री नीतिसागर जी म० सा० के शिष्य मुनि श्री धर्मसागर जी म० सा० का बाड़मेर नगर चातुर्मास हुआ। वर्तमान आचार्यश्री गुणसागरसूरीश्वर म० सा० ने अपनी आज्ञावर्तनी साध्वीश्री प्रियवंदाश्री जी म० सा० साध्वीश्री वनलताश्री. म० सा० एवं साध्वीश्री अक्षयगुणाश्री म० सा० ने पहली बार वि० सं० २०२४ में बाड़मेर नगर में चातुर्मास करने के लिये भेजा। इन्हीं साध्वियों ने बाड़मेर नगर में वि० सं० २०२५, २०२७ एवं २०२९ में चातुर्मास सम्पन्न किये। इन साध्वियों के चातुर्मास से इस गच्छ में एवं जैन समाज में नवीन जागृति का प्रादुर्भाव हुआ।

प्राचीन ऐतिहासिक, धार्मिक, सांस्कृतिक, शैक्षणिक गतिविधियों का प्रमुख नगर बाड़मेर आंतरराष्ट्रीय सीमा क्षेत्र होने का भी गौरव प्राप्त किये हुए है, जहां जैन धर्मावलम्बियों की सर्वाधिक बस्ती है। त्याग और तपस्या की इस पावन धरती पर अचलगच्छ के क्रियोद्वारक त्यागी एवं तपस्वी, कच्छ हालार, देशोद्वारक, राजस्थान के पुरुषरत्न, प्रातःस्मरणीय अचलगच्छाधिपति परम पूज्य स्वर्गीय दादा गुरुदेव आचार्य भगवन्त श्री. गौतमसागरसूरीश्वर जी म० सा० के पट्टधर बालब्रह्मचारी, क्षमाशील, परम तपस्वी, पंडितवर्य, प्रखर वक्ता, साहित्यसर्जक, श्री आर्यरक्षित जैन तत्त्वज्ञान विद्यापीठ एवं श्री. कल्याण गौतम नीति जैन तत्त्वज्ञान श्रीविका विद्यापीठ के संस्थापक, गुणों के सागर अचलगच्छाधिपति, परमपूज्य आचार्य भगवन्त श्री. गुणसागरसूरीश्वर जी म० सा० का बाड़मेर नगर में प्रथम बार वि० सं० २०३३ चैत्र शुक्ला ग्यारस दिनाक १० अप्रैल १९७६



शनिवार को कच्छ से राजस्थान के सर्वविख्यात आबू, देलवाड़ा, जीरावाला, भीनमाल, भांडपुर, नाकोड़ा, आदि तीर्थों की यात्रा करते हुए यहां पधारे। आपके साथ आपके शिष्य समुदाय में पूजनीय तपस्वी उपाध्याय श्री. गुणोदयसागर जी म० सा० गणिवर्य, साहित्यप्रेमी पू० मुनि श्री कलाप्रभसागर जी म० सा०, पू० मुनि श्री कवीन्द्रसागर जी म० सा०, पू० वीरभद्रसागर जी म० सा०, मुनिश्री पू० मुनि श्री महोदयसागर जी म० सा०, पू० बालमुनि श्री. सूर्योदयसागर जी म० सा०, नूतन मुनिवरों पू० मुनि श्री महाप्रभासागर जी म० सा०, पू० बाल मुनि श्री. हरिभद्रसागर जी म० सा०, पू० बाल मुनि श्री राजरत्नसागर जी म० सा०, पू० मुनि श्री पुण्योदयसागर जी म० सा० के अतिरिक्त आचार्यश्री जी की आज्ञावर्तनी सुसाध्वीश्री, पुष्पाश्री जी म० सा० की आज्ञावर्तनी सुशिष्या बाल ब्रह्मचारिणी, संस्कृत साहित्यरत्ना विदुषी साध्वीश्री प्रियवंदाश्री जी म० सा०, बाल ब्रह्मचारिणी साहित्यरत्न पू० साध्वीश्री वनलताश्री जी म० सा एवं बाल ब्रह्मचारिणी पूज्य साध्वीश्री. इन्दुकलाश्रीजी म० सा० का भी बाड़मेर नगर में इसी दिन प्रवेश हुआ। बाड़मेर जैन श्री संघ के हजारों नरनारियों के अतिरिक्त हजारों अजैन नागरिकों ने आपका भव्य एवं हार्दिक स्वागत किया। पूज्य आचार्यश्री जी एवं उनके मुनिमंडल को श्री. माणिकलाल वर्मा सीमावर्ती छात्रावास में ठहराया गया और साध्वी समुदाय को श्री महालक्ष्मी आथल मिल्स में ठहराया गया। आचार्यश्री. जी, उपाध्याय जी एवं साधु-साध्वियों के स्वागतार्थ पधारे नगरवासियों को मंगलिक प्रभावना वितरण की गई। दूसरे दिन दिनांक ११ अप्रैल १९७६ को प्रातः सीमावर्ती छात्रावास में आचार्यश्री जी ने मंगलिक प्रवचन सुनाकर सभी मानव के कल्याण की मंगल कामना की। इसी सार्वजनिक प्रवचन में मुनि श्री कलाप्रभसागरजी म० सा० ने मानव जीवन की महिमा पर अत्यन्त ही ज्ञानवर्धक प्रवचन दिया। इस सार्वजनिक प्रवचन में नगर के हजारों नागरिक उपस्थित रहे। दिनांक १२ अप्रैल १९७६ को भगवान महावीर स्वामी के जन्मदिवस पर प्रभात बेला में आचार्यश्री का सामेला कर नगर प्रवेश करवाया गया। इस अवसर पर आपके स्वागतार्थ आपके जीवन चरित्र पर एक पुस्तक का भी वितरण किया गया। बाड़मेर जिले के जिलाधीश श्री जगदीशपालसिंह ने इस पुस्तक में आपका स्वागत करते हुए गौरव का अनुभव किया। इस अवसर पर समस्त श्री श्वेताम्बर जैन श्री संघ की ओर से हार्दिक अभिनन्दन स्वरूप आचार्यश्री जी एवं उनके शिष्यों का चित्रमय पोस्टर प्रकाशित किया गया जो जैनजगत् का सर्वप्रथम प्रयास समझा जाता है। नगर के प्रमुख मार्ग पर आपके हार्दिक स्वागत हेतु स्वागतद्वारों का निर्माण किया गया। आपश्री चतुर्विध संघ के साथ अनेकों जैन देरासरो के दर्शन करते हुए ढाणी जैन धर्मशाला में प्रवेश किया। यहां मंगलिक सुनाने के पश्चात् श्री श्वेताम्बर अचलगच्छ जैन श्रीसंघ की ओर से प्रभावना वितरण की गई। इसके तुरन्त पश्चात् आचार्यश्री जी एवं उनका शिष्य मंडल यहां आयोजित भगवान महावीर जयन्ती समारोह के विराट जुलूस में सम्मिलित हुए। आपके इस जुलूस में सम्मिलित होने से हजारों नरनारियों ने इसमें भाग लिया और अंत में जुलूस की समाप्ति पर आपका अत्यन्त ही प्रभावशाली भाषण भगवान् महावीर के जीवन दर्शन पर हुआ।

आचार्यश्री गुणसागरसूरीश्वर जी म० सा० एवं उनके शिष्य समुदाय के बाड़मेर आगमन पर यहां प्रतिदिन धार्मिक कार्यक्रम विशेष उत्साह एवं उमंग से सम्पन्न होने लगे। अक्षय तृतीया २०३३ दिनांक १-५-७६ शनिवार को विशाल पैमाने पर सार्वजनिक समारोह का आयोजन एक विशेष भगवंत ऋषभदेव पंडाल में किया गया, जहां हजारों नरनारियों के बीच राजस्थानरत्न अचलगच्छाधिपति परमपूज्य आचार्य भगवन्त श्री



गौतमसागरसूरीश्वरजी म० सा० का जन्म-शताब्दी-महोत्सव मनाया गया । इस अवसर पर दादाश्री गौतमसागरसूरीश्वरजी म० सा० पर उनके जीवन चरित्र पर प्रकाशित पुस्तक का वितरण किया गया । इसी दिन अचलगच्छाधिपति परमपूज्य आचार्य भगवन्त श्रीगुणसागरसूरीश्वरजी म. सा. को २१ वर्ष सूरि पद के पूर्ण होने पर सूरि पद महोत्सव के उपलक्ष में श्रीसंघ की ओर से मानपत्र एवं भारत विख्यात जैनतीर्थ श्री नाकोड़ा पार्श्वनाथ तीर्थ ट्रस्ट कमेटी की ओर से कम्बल बेराई गई । इसी समारोह के बीच तपस्वी परम पूज्य उपाध्याय श्री गुणोदयसागर जी गुणिवर्य म. सा. को आठवें वर्षोत्प का पारणा विशेष हर्षोत्साह के साथ करवाया । आपके साथ तीन तीन उपवास करने वाली ३०० महिलाओं को उनके भाइयों ने विशेष उत्साह एवं उमंग के साथ इक्षुरस (गन्ने) के रस से पारणा करवाया । इस शुभ अवसर पर एक महिला वर्षोत्प करने वाली महिला को भी पारणा करवाया गया । यह पहला अवसर है जब सेलडी-गन्ने के रस का वर्षोत्प के पारणे का उत्सव बाड़मेर नगर में आयोजित किया गया । इस समारोह में हजारों नरनारियों ने भाग लिया । तपस्वी भाई बहनों को श्री शत्रुंजय में मनाये जाने वाले अक्षय तृतीया पर्व की भांति यहां पर प्रभावना वितरण की गई ।

वर्षोत्प पारणा महोत्सव के पश्चात् आचार्यश्री जी ने आपने साधु शिष्यों सहित बाड़मेर से दिनांक २-५-७६ रविवार को बिहार कर जालौर के विख्यात मन्दिरों, तीर्थों; पाली जिले की पंचतीर्थी-राणकपुर, नाडोल, नारलाई वरकाना, घणेरवाव, सादड़ी आदि की यात्रा करते पधारे । बाड़मेर जैन श्रीसंघ ने आपको राणकपुर जैन तीर्थ पर अनुनय विनय करते हुए बाड़मेर में चातुर्मास करने की विनती की और आपश्री जी ने स्वीकृति प्रदान की । पुनः तीर्थों की यात्रा, जैन धर्म का प्रचार, जैन संघों की जानकारी करते हुए आचार्यश्री जी अपने साधु शिष्यों सहित बाड़मेर में चातुर्मास करने हेतु उग्र विहार करते हुए चल दिये । सिणधरी-बाड़मेर में आपश्री जी की निश्चा में असाढसुदि व्रज को महाप्रभावक परम पूज्य युगप्रधान दादाश्री कल्याणसागरसूरीश्वर जी महाराज साहब का चतुर्थ जन्मशताब्दीमहोत्सव वर्ष का शुभारम्भ किया गया । इस अवसर पर बाड़मेर के श्री वर्धमान जैनमंडल द्वारा बैण्ड बाजे के साथ उत्सव मनाया और कल्याण ज्योत का शुभारम्भ किया गया । सिणधरी से बाड़मेर नगर में चातुर्मास बिहार करते हुए पूज्य आचार्यश्री जी अपने शिष्यों सहित दिनांक २ जुलाई, १९७६ शुक्रवार आषाढ सुदि ६ को कुड़ला मार्ग से चौहटन सड़क होते हुए प्रातः साडे नव बजे भव्य स्वागत समारोह के साथ आचार्यश्री जी एवं साधुसमुदाय का नगर प्रवेश करवाया गया । नगर प्रवेश समारोह में हजारों नागरिक सम्मिलित हुए । नगर के प्रमुख मार्गों पर जगह जगह स्वागतद्वार, धार्मिक पट्टों, रंगीन ध्वजाओं का प्रदर्शन किया गया । जैन मन्दिरों के देवदर्शन के पश्चात् आचार्यश्री जी ने अपने शिष्यों सहित बाड़मेर जैन न्याति नोहरे में प्रवेश किया । मंगलिक प्रवचन के पश्चात् श्री श्वेताम्बर अचलगच्छ जैन श्रीसंघ की ओर से प्रभावना वितरण की गई ।

आचार्यश्री जी का चातुर्मास प्रवेश सर्वप्रथम आषाढ शुक्ला अष्टमी रविवार दिनांक—४-७-७६ को सार्वजनिक प्रवचन आचार्य श्री जी की निश्चा में पूज्य मुनि श्री कलाप्रभसागर जी म. सा. ने आरम्भ किया । दिनांक ११-७-७६ को स्वयं आचार्य श्री जी का चातुर्मास महिमा विषय पर प्रभावक प्रवचन हुआ । श्रावण वदि २ मंगलवार दिनांक १३-७-७६ को कवि चक्रवर्ती जयशेखसूरि कृत “श्री उपदेश चिन्तामणि ग्रन्थ” पर मुनि श्री कलाप्रभसागर जी मा. सा. का प्रवचन नियमित आरम्भ हुआ । प्रत्येक रविवार को कलिकालसर्वज्ञ हेमचन्द्राचार्य



श्री आर्य उद्याण गौतम स्मृति ग्रंथ



रचित रामायण का जाहीर प्रवचन भी होने लगा। जिसे सुनकर सभी धर्म सम्प्रदाय के लोग आनन्दित होने लगे। पू. मुनि श्री महोदयसागर जी म. सा. बालकों को प्रतिदिन रात्रि में कथाएं सुनाते रहे जो पर्युषण तक नियमित चलती रहीं। दिनांक १६-७-७६ से आचार्यश्री जी की प्रेरणा से नवकार मंत्र जाप की आराधना आरम्भ की गई। इस तप में करीबन ३०० स्त्री पुरुषों ने आराधकों के रूप में भाग लिया। इन भाई बहनों ने ९ दिन तपश्चर्या की और इन्हें श्री श्वेताम्बर अचलगच्छ जैन श्री संघ की ओर से पारणा करवाया गया।

प्रवचनों की चहल पहल एवं तपश्चर्या की धूमधाम के बीच बाड़मेर नगर का जैन समुदाय धार्मिक कार्यक्रमों में तल्लीन होने लग गया। दिनांक २९-७-७६ श्रावणमुदि तृतिया गुरुवार को आचार्यश्री जी की सतत प्रेरणा से बाड़मेर नगर का सर्वविख्यात ऐतिहासिक धार्मिक एवं दर्शनीय स्थल श्री पार्श्वनाथ स्वामी के मूल मन्दिर के चारों बाजू चार नवीन मन्दिर बनाने का शिलारोपण समारोह मनाया गया। इस समारोह में हजारों लोगों ने भाग लिया एवं आशा से अधिक मन्दिर को आवक हुई। इस शिलारोपण समारोह के होने के पश्चात् इस पर नवीन मन्दिर बनाने का कार्य भी आरम्भ होने लग गया।

दिनांक ४-८-७६ को आचार्यश्री जी के उपदेश से अठमतम तैला तप की ३०० आराधकों ने आराधना की। इसी तरह अष्टमाही सिद्धि तप भी ३०० आराधकों ने किया। तपस्वियों को श्री श्वेताम्बर अचलगच्छ जैन श्री संघ की ओर से पारणा करवाया गया। इसी प्रकार अक्षय निधि एवं समोवसरण तप की आराधना भी २०० भाई बहनों ने की। आचार्यश्री जी के चातुर्मास की व्यवस्था करने एवं युगप्रधान दादाश्री कल्याणसागरसूरीश्वर जी महाराज साहब की चतुर्थ जन्मशताब्दी की स्मृति में बाड़मेर के नवयुवकों ने मिलकर दिनांक २०-७-७६ को दादाश्री कल्याणसागरसूरि जैनमंडल की स्थापना की।

आचार्यश्री जी के बाड़मेर चातुर्मास के दौरान पर्वाधिराज पर्युषण पर्व इस बार विशेष उत्साह महोत्सव के साथ मनाया गया। पर्युषण पर्व में भगवान् महावीर जन्म दिवस पर बरघोड़ा का आयोजन किया गया। जिसमें हजारों नागरिकों ने भाग लिया। इस आयोजन की सफलता के लिये श्री श्वेताम्बर अचलगच्छ जैन श्री संघ एवं नवगठित दादाश्री कल्याणसागरसूरि जैन मंडल का रचनात्मक सहयोग रहा। पर्युषण पर्व में सोलह उपवास, अठाई तप करने वालों की संख्या ३०० से भी अधिक रही। इसी पर्व के दौरान श्री पार्श्वनाथ जैन मन्दिर में बनने वाले चार जैनमन्दिरों छोटे श्री पार्श्वनाथ मन्दिर को महावीर स्वामी के मन्दिर में परिवर्तित करने, चौमुखी श्री पार्श्वनाथ एवं तीन दादाओं की दादाबाड़ी, अनकों देवी देवताओं की प्रतिमाओं को भराने की बोलियां बोलने का उत्साह अपार एवं आशा से अधिक आवक का रहा।

परम पूज्य आचार्यश्री गुणसागरसूरीश्वर जी महाराज साहब की निश्चा में एवं मुनि श्री कलाप्रभसागर जी के प्रवचनों से श्वेताम्बर अचलगच्छ जैनश्री संघ एवं दादा श्री कल्याणसागरसूरि जैन मंडल की ओर से २९-९-७६ से ७-१०-७६ तक नौ दिवस तक पूज्य युग प्रधान दादाश्री कल्याणसागरसूरीश्वर जी म. सा. के चतुर्थ-जन्म-शताब्दी-महोत्सव के अवसर पर विशेष सुसांस्कृतिक समारोह का आयोजन किया गया। इन दिनों प्रतिदिन चतुर्थविध संघ के साथ देवदर्शन, जितमन्दिर स्वच्छता, पांच अणुवर्तों का प्रचार, पोषध आदि कार्यक्रम आयोजित होते रहे। करीबन ४० व्यक्तियों ने चौमुखी के समक्ष बारह अणुवर्त स्वीकार करने की शपथ ली।

श्री आर्य कल्याण गौतम स्मृति ग्रंथ



इन भाग्यशालियों को जन बन्धुओं की ओर से पच्चीस-पच्चीस रुपयों की प्रभावना वितरण की गई। इन व्रत लेने वालों के अतिरिक्त एक सौ नागरिकों ने इन नियमों को पालने की शपथ ग्रहण की। अणुव्रत की जानकारी हेतु संघ एवं मंडल की ओर से पेम्फलेट भी समय पर प्रकाशित किये गये। दादाश्री कल्याणसागरसूरि जी म. सा. के जीवन दर्शन पर विशाल पैमाने पर कल्याणस्मृति ग्रन्थ के प्रकाशन का कार्य बाड़मेर नगर में आरम्भ किया गया था। पू. मुनि श्री महोदयसागर जी म. सा. ने परम पूज्य दादाश्री कल्याणसागरसूरि जी म. सा. पर हिन्दी में पुस्तक का प्रकाशन किया।

बाड़मेर नगर में आचार्यश्री जी चातुर्मास में त्याग एवं तपस्या, आराधना एवं उपासना, जिनमन्दिरों का निर्माण, मंडल का गठन, साहित्य का प्रकाशन, बाड़मेर से मासिक जैन समाचार पत्र प्रकाशित करने की योजना का शुभारम्भ करवाने की योजना चिर स्मरणीय रहेगी। वहाँ आपश्री जी की निश्चा में कच्छ रायण निवासी सौभाग्यशाली श्री तलकसी खीमजीभाई एवं रत्नकुशी माता श्री लक्ष्मीबाई ने अपने नव वर्षीय पुत्ररत्न श्री पोपट भाई को दीक्षित करवाने का गौरव प्राप्त किया। बाड़मेर जैन श्री संघ की ओर से दीक्षा से पूर्व श्री पोपट भाई का एवं उनके माता पिता का अभूतपूर्व स्वागत, सत्कार एवं अभिनन्दन किया। दिनांक १३-११-७६ मियसर वदि ७ का दिन बाड़मेर के इतिहास का स्वर्णमण्डित दिन था जिस दिन श्री श्वेताम्बर मूर्तिपूजक संघ में पहली बार श्री पोपट भाई की दीक्षा आचार्य भगवन्त की निश्चा में जैन न्याति नोहरे बाड़मेर में सम्पन्न हुई। दीक्षा जुलूस अपार एवं विशाल निकला वर्षीदान की भावना अभूतपूर्व रही और जैन न्याति नोहरे में जैन शास्त्रानुसार आचार्य भगवन्त ने चतुर्विध संघ के बीच श्री पोपटभाई को दीक्षित कर उनका नामकरण मुनि श्री गुणरत्नसागर जी घोषित किया। उस समय सारा वातावरण हर्षोल्लास एवं गगन भेदी नारों से पुलकित हो उठा। नूतन बाल मुनि श्री गुणरत्नसागर जी आचार्य भगवन्त के शिष्य घोषित हुए। जिनकी बड़ी दीक्षा भी आपश्री जी की निश्चा में विशाल दीक्षा समारोह के बीच दिनांक ३०-११-७६ को बाड़मेर के जैन न्याति नोहरे में सानन्द सम्पन्न हुई।

जबसे आचार्यश्री जी का बाड़मेर आगमन हुआ है तब से ही बाड़मेर नगर के बाहर के लोगों का दर्शनार्थ तांता बना हुआ है। माह सितम्बर १९७६ में ६ बाहर के संघों का बाड़मेर आगमन हुआ। दिनांक १२-९-७६ को भुजपुर-कच्छ से ४८ लोगों का एक संघ आया। जिसमें मुनि श्री कलाप्रभसागर जी म. सा. के सांसारिक जीवन में परिवार के सम्बन्धी सम्मिलित थे। इस संघ में प्रमुख रूप में श्री नरसी अरजन, श्री काकाभाई चौधरिया एवं श्री नेणसी नरसी भी सम्मिलित थे। दिनांक १३-९-७६ को पूज्य साध्वीश्री इन्दुकलाश्री जी म. सा. के सांसारिक जीवन में परिवार से सम्बन्धित पांच महिला भी दर्शनार्थ आईं। अखिल भारतीय अचलगच्छ जैन श्री संघ द्वारा संचालित ६ बसों में तीन सौ व्यक्तियों का एक संघ १५-९-७६ को श्री रवजी खीमजी छेडा-उपप्रमुख अखिल भारतीय अचलगच्छ संघ एवं कच्छी बीसा ओसवाल जैन महाजन के प्रमुख, श्री टोकरसी भूलाभाई मंत्री अखिल भारतीय अचलगच्छ संघ, श्री उमरसी खीमसी पोलडिया के साथ साथ कच्छी बीसा ओसवाल जैन महाजन बम्बई के मंत्री श्री चन्दूलाल गांगजी परेमवाला आदि सम्मिलित थे आये। इस संघ के आगमन पर सार्वजनिक स्वागत समारोह का आयोजन किया गया। इस संघ के अगुहा सज्जनों ने संघ पूजन किया। इस दिन आचार्य भगवन्त ने संघ पूजन विधि एवं उसकी महत्ता पर सारगर्भित प्रवचन दिया। दिनांक १८-९-७६ को वरली—



बम्बई से कच्छ बाड़ा वाले ५० लोगों का एक संघ श्री बाबूभाई के नेतृत्व में आया। इसी दिन भीनमाल राजस्थान के अचलगच्छ जैन श्री संघ के २५ व्यक्तियों का संघ श्री वासिगोता मारणकजी हेमाजी एवं श्री घेवरचन्द मारणकचन्द सेठिया के साथ आया। इसी प्रकार मुलुंड अचलगच्छ जैन श्री संघ के करीबन १०० से अधिक श्रावक श्राविकाओं का संघ दिनांक १९-९-७६ को श्री सामजी जखुभाई गाला, श्री मोरारजी नानजी रेतीवाला एवं श्री नरसी गोसर के नेतृत्व में आया। दिनांक २०-९-७६ को थाणा जैन श्री संघ एवं थाणा श्री आदिनाथ महिला मंडल के ५० से अधिक सदस्यों का संघ आया। जिन्होंने रात्रि में विशेष सांस्कृतिक आयोजन कर मारवाड़ के लोगों को मंत्रमुग्ध कर दिया। इस संघ का नेतृत्व श्री भाईलाल भाई मेधजी, श्री दामजी भाई खीमजी—मेराउ वाला एवं श्री भावजी भाई रवजी कच्छ रायधराजार वाले कर रहे थे। इन्हीं में से १५ दम्पतियों ने आजीवन ब्रह्मचर्य व्रत पालन करने की भव्य समारोह के बीच विधिपूर्वक शपथ ली। इस दिन पुद्गल बोसिरावने की विधि भी हुई। आजीवन ब्रह्मचर्य व्रत लेने वालों को करीबन एक सौ से अधिक रूपयों की प्रभावना भेट स्वरूप प्रदान की। दिनांक २१-९-७६ को आचार्य भगवन्त की जन्मभूमि देढिया-बम्बई वासी ५० व्यक्तियों का संघ श्री भोजराज चंपसी एवं संघवी श्री रायसिंह भारणजी के नेतृत्व में आया। इसी माह में २२-९-७६ को ७५ व्यक्तियों का एक संघ घाटकोपर-बम्बई से श्री विशनजी खीमजी गोधरावाले, श्री करमसी लखमसी धना भुजपुर वाले एवं श्री मावजी वेलजी रतडिया वाले के नेतृत्व में आया।

इसी तरह अक्टूबर १९७६ माह में तीन संघ आये। गांधीधाम कच्छ से ५० व्यक्तियों का एक संघ श्री चांपसी पदमसी की तरफ से दिनांक १३-१०-७६ को आया। दिनांक १४-१०-७६ को ३५ व्यक्तियों का संघ अहमदाबाद-गुजरात से एवं ३१-१०-७६ को उदयपुर-परतापगढ के अचलगच्छ के १० व्यक्तियों का संघ आया। इस माह की २ तारीख को आर्य तत्त्वज्ञ जैन मित्र मंडल बम्बई के मंत्री श्री ताराचन्द गोसर एवं श्री वसंतगडा भी आये।

नवम्बर १९७६ को ५ संघों का बाड़मेर आगमन हुआ। इन संघों के अतिरिक्त श्री पार्श्वनाथ जैन मन्दिर के प्रतिष्ठा महोत्सव पर हजारों नागरिक बाड़मेर जिले के आसपास के गांवों एवं अन्य प्रदेशों से भी आये। दिनांक १-११-७६ को श्री लक्ष्मीचन्द मेधजी उमरसी एवं श्री प्रेमजी कानजी के नेतृत्व में ५५ व्यक्तियों का संघ आया। मोरसीम-राजस्थान के अचलगच्छ संघ में २० व्यक्ति श्री घेवरचन्द ओगडजी के नेतृत्व में दिनांक ४-११-७६ को आये। दिनांक ५-११-७६ को सांताक्रूझ कलिकुड श्री पार्श्वनाथ जैन तीर्थ के चैयरमैन श्री नानजी केशवजी एवं अखिल भारतीय अचलगच्छ जैन संघ के मंत्री श्री बंकिमचन्द्र के. शाह और श्री नेमचन्द टोकरसी के नेतृत्व में ४० व्यक्तियों सहित आये और इन्होंने संघ पूजन किया। इसी तरह कच्छ मकडा-बम्बई से १५ व्यक्तियों का एक संघ दिनांक २२-११-७६ को श्री दामजी हीरजी गोसर एवं श्री देवजीभाई सरपंच के नेतृत्व में आया। कच्छ गोधरा से पालीतरां को माहसुदि पंचमी दिनांक २४-१-१९७७ को आचार्यश्री जी की निश्रा में पैदल संघ निकालने की विनती करने हेतु श्री विशनजी लखमसी एवं श्री विसनजी खीमजी भी आये। दिनांक ३०-११-७६ को अखिल भारत अचलगच्छ जैन संघ के अध्यक्ष श्री नारायणजी शामजी भाई बाड़मेर पधारे। श्री नारायण जी शामजी भाई का एक विशेष समारोह में श्री श्वेताम्बर अचलगच्छ जैन श्री संघ एवं दादाश्री कल्याणसागरसूरि जैन मंडल द्वारा पुष्पहार पहनाकर भव्य स्वागत किया गया।

श्री आर्य कल्याण गौतम स्मृति ग्रंथ



इन संघों की समुचित व्यवस्था बाड़मेर अचलगच्छ जैन श्री संघ के साथ साथ दादाश्री कल्याणसागर-सरि जैन मंडल द्वारा की जाती रही। आचार्यश्री गुणसागरसूरीश्वरजी महाराज साहब के उपदेश से बनने वाले चार जिन मन्दिरों की प्रतिष्ठा निमित्त विधिकार श्री सोमचन्दभाई-छाणीवाले और संगीतकार श्री खेतसीभाई नलिया वाले थे। इस अवसर पर आहोर से बालिकाओं की एक मंडली भी आई। जिनके सांस्कृतिक कार्यक्रम को देखकर जनता भूम उठी। तीर्थङ्कर भगवान के जन्म कल्याण से केवलज्ञान तक के उत्सवों की भरमार रही स्थानीय जैन संस्थाओं ने इन कार्यक्रमों में सक्रिय योगदान दिया और नाना प्रकार के रचनात्मक कार्यक्रम प्रस्तुत किये। प्रतिष्ठा महोत्सव के इस शुभ अवसर पर बाड़मेर नगर के जैन बन्धुओं और बाहर से आये जैन बन्धुओं की उन्हें सात बार प्रभावना उनके घर घर जाकर वितरण की गई और इस कार्य में सम्पूर्ण जैन श्री संघ एवं जैन संस्थाओं और युवकों का उत्साह उत्साहवर्धक रहा।

बाड़मेर तीर्थ के भगवान श्री पार्श्वनाथ जैन मन्दिर में बनने वाले चार नवीन मन्दिरों, चौमुखी श्री पार्श्वनाथ मन्दिर दादावाड़ी में करीबन २६ नवीन प्रतिमाओं को प्रतिष्ठित किया गया। जिसमें पांच देवी देवताओं की नवीन प्रतिमाओं के साथ साथ १६ नवीन जिन प्रतिमाओं को प्रतिष्ठित किया गया। एक प्राचीन श्री पद्मावती देवी एवं नीचे के श्री पार्श्वनाथ मन्दिर की मूल प्रतिमा को इस मन्दिर की चौमुखी मन्दिर में विराजमान किया गया। प्राचीन समय से नीचे का श्री पार्श्वनाथ मन्दिर इस बार भगवान महावीर के २५०० वें निर्वाण महोत्सव वर्ष में भगवान महावीर के मन्दिर के रूप में परिवर्तित किया गया। जिसमें पांच जिन प्रतिमाओं के साथ साथ पांच देवी देवताओं की प्रतिमाएं विराजमान की गई एवं दादावाड़ी में श्रीआर्यरक्षितसूरि, श्री जयसिंहसूरि एवं बाड़मेर के पहाड़ स्थित श्री चिंतामणि पार्श्वनाथ के जिन मन्दिर के उपदेशक दादाश्री धर्ममूर्तिसूरिजी की प्रतिमाएं प्रतिष्ठित की गई। दि. १८-११-७६ से १-१२-७६ में इस तरह बाड़मेर नगर में पूज्य आचार्य श्री गुणसागरसूरिजी द्वारा प्रेरित यह प्रतिष्ठा महोत्सव ऐतिहासिक बन गया। पू. साध्वी श्री प्रियंवदाश्री जी, पू. सा. श्री वनलताश्री जी एवं पू. सा. श्री इन्दुकलाश्री जी ने इस चातुर्मास में महिलाओं में तपश्चर्या की भावना प्रबल करने में महत्त्वपूर्ण भूमिका निभाई है। बाड़मेर की जनता पूज्य आचार्यश्री के ऐतिहासिक चातुर्मास को कभी नहीं भूल सकती। प्रतिष्ठा महोत्सव के पश्चात् आचार्यश्री ने मुनिमण्डल सह जब कच्छ की ओर विहार किया तब विदाई समारंभ का आयोजन किया गया। इस समारोह में हजारों नरनारियां उपस्थित रहे। पूज्य श्री को विदाई से भक्तों की आँखों से अश्रुधारा बहने लगी। इस समय किये गये प्रवचनों में वक्ताओं का सुर यही था कि “यह चतुर्मास युगयुगों तक इतिहास का संदर्भ पृष्ठ बना रहेगा।”

बाड़मेर से विहार कर पूज्यवर आचार्यश्री सांचोर, थराद, भाभर, राधनपुर, शंखेश्वर, मांडल, धांगध्रा होते हुए कच्छ पधारे। कच्छ गोधरा से सं २०३३ महासुद ५ को आपकी निश्चा में कच्छपालिताण धारी संघ का मंगल प्रयास हुआ। जय गुरुदेव !





श्री आर्य-कल्याण-

गौतम

स्मृति ग्रंथ

भाग - ४

संस्कृत विभाग

कर्ता-संपादक :

अचलगच्छाधिपति पू. आचार्य

श्री गुणसागरसूरीश्वरजीम.सा.



परमपूज्य - युगप्रधान दादाश्री

आर्यरक्षितसूरीश्वराणां संक्षिप्तं जीवनचरित्रम्

— अचलगच्छाधिपति पू. आ. श्री गुणसागरसूरीश्वराः

ॐ ह्रीं अहं नमः अनेक जिनप्रासादालंकृतस्याऽन्युन्नतस्य श्री अर्बुदगिरेः संनिधौ समृद्धं दंताणी नाम नगरमासीत् । सञ्जनकृतवासे, धनधान्यादिसंपूर्णे, विविधज्ञातिजनाकुले, विविधवस्तुपूर्णे, आपण-श्रेणिविराजिते, जिनप्रासादादिधर्मायतनशोभिते तस्मिन् नगरे, समृद्धप्राग्वाटवंशे कोट्याधिपतिः, श्रेष्ठो धीमान्, जनमान्यो, राजमान्यो, महानिष्ठातोऽनेकगुणगणालंकृतो द्रोणाभिधानः श्रेष्ठिवर्यः परिवसति स्म । तत्रत्य भूमिपतिना स द्रोणश्रेष्ठी स्वराज्यस्य प्रधानः कृतः । तस्य द्रोणश्रेष्ठिनः सुंदररूपधारिणी, शीलालंकृतशरीरा, मृदुभाषिणी, लावण्यवती देदी नाम्नी पत्नी आसीत् । जैनधर्मानुरागिणौ, प्रतिदिनं जिनपूजां कुर्वन्तौ, द्विः प्रतिक्रमणं कुर्वन्तौ, सत्पात्रं पोषयन्तौ पुष्यन्तौ, धर्मध्यानं कुर्वन्तौ तौ दम्पती सुखेन तिष्ठतः स्म । द्रोणश्रेष्ठी न्यायेन राज्यकार्याणि करोति, न्यायेन च धनानि समर्जयति । तयोर्दम्पत्योः काऽपि सन्ततिर्नास्ति, तत्संबन्धि तयोर्हृदये महद्दुःखं वर्तते ।

अन्यदा तत्र गच्छाधिपतयः जयसिंहसूरयः शिविकोपविष्टाः सन्तः समागताः । तस्मिन् समये बहवो यतयो बाहुज्येन शिथिलाचारिणश्चैत्यवासिनोऽभवन् । शिथिलाचारिणः प्रति अनादरं धारयन्तौ तौ दम्पती वन्दनार्थं न गतौ कस्माद् वंदनार्थं न समागतौ इति सूरिभिर्विचारितं कांश्चित्पृष्ठमपि तथापि कारणं न ज्ञातम् । तस्यां रात्रौ सूरीणां स्वप्ने शासनदेव्या प्रोक्तम्—द्रोणश्रेष्ठिनः पत्न्या देदीदेव्या उदरे गर्भत्वेन यो जीवः समागमिष्यति स देदीदेव्याः पुत्रो जैनशासनस्य महाप्रभावको भविष्यति, महात्यागी, महातपस्वी स जैनसाधूनां शिथिलाचारं निवारयिष्यति, जैनशास्त्रसंमतविधिमार्गं प्रवर्तयिष्यति च तस्माद् युष्माभिस्तस्य बालस्य याचनाऽयुनैव द्रोणश्रेष्ठिदेदीदेव्योः पार्श्वे कर्तव्या ।

एवंत्रिंशत् वरं स्वप्नं दृष्ट्वा श्रीजयसिंहसूरिणा दिवसे प्रादुर्भूते तौ दम्पती समाकारितौ । ततस्ताभ्यां दम्पतीभ्यां तत्र समागत्य मनसा विनाऽपि व्यवहारेण श्रीजयसिंहसूरिर्वन्दितः, पश्चात् सूरिणा प्रोक्तं—भो महाभाग्यशालिनौ युवयो रतः परं यो बालो भविष्यति स बालो जिनशासनस्य महाप्रभावको, महात्यागी, महातपस्वी, जैनशास्त्रसंमतविधिमार्गप्ररूपकश्च भविष्यति, रात्रौ शासनदेव्या मम स्वप्नं

श्री आर्य ऋष्याह गौतम स्मृति ग्रंथ

दत्त्वा एवं प्रोक्तम्—एष च बालस्तयोर्दम्पत्योः पार्श्वात् याचितव्य इति । तेन कारणेन युवामाकारितौ स्थः । अथ स्वप्नानुसारेण युवयोर्भाविनो बालस्याहं याचनां करोमि । सूरिवचनं निशम्य हर्षोल्लसिताभ्यां ताभ्यां सूरिवचनं स्वीकृतम् । ततः सानंदेन सूरिणा पृष्टम्—वयमत्र नगरमागतास्तदा युवां वंदनार्थं कस्मात्कारणात्नागतौ । तन्निशम्य देदीदेव्या प्रोक्तम्—जैनशास्त्रज्ञा युयं कथं शास्त्रविरुद्धं शिथिलाचारं प्रवर्तयध्वं, शास्त्रे शास्त्रविरुद्धाचारं प्रवर्तयन्तोऽवंदनीयाः कथिताः सन्ति । तस्मात् शिथिलाचारे रक्तानां युष्माकं वंदनार्थमावां नागतौ । अतो यूयमतः परं शिथिलाचारं त्यक्त्वा जैनशास्त्रानुसारेण विशुद्धसाध्वाचारपालका भवत, जिनशासनस्य च तारकसाध्वाचारं रक्षत, रक्षितोऽयं तारकजैनसाध्वाचारो बहूनां भविजीवानामुद्धारको भविष्यति । देदीदेव्यास्तं वचनसमूहं श्रुत्वा श्रीजयसिंहसूरिणा प्रोक्तम्—हे सुज्ञश्राविके त्वत्कथनं सत्यं शोभनमुपकारकं चाऽस्ति, वयं शिथिलाचारिणः संजाता, जिनशासनस्य तारकसाध्वाचारस्य दुर्लभकारका जातास्तद् वरं न संजातमतः परं वयं तु शिथिलाचारं त्यक्तुं विशुद्धतारकजिनशासनस्य साध्वाचारं च पालयितुं न शक्नुमः किन्तु स्वप्ने कथितेन शासनदेव्या वचनेन त्वत्कुक्षितो यः श्रेष्ठपुत्रो भविष्यति स जिनशासनस्य महाप्रभावको भविष्यति, जिनशासनस्य तारकसाध्वाचारस्य च विशुद्धपालकः प्रचारकश्च भविष्यति इति । सूरिवचनं श्रुत्वा स्वपुत्रेण जिनशासनस्य प्रभावना भविष्यति इति निशम्यातीवानंदितौ तौ दम्पती स्वस्थानं गत्वा धर्मकार्यतत्परौ संजातौ । सपरिवारः सूरिश्रान्यत्र ययौ । शासनदेव्या स्वप्ने तयोर्दम्पत्योः कथितम्—युवयोः प्रथमपुत्रो जन्मतो यदा पंचवर्षीयो भवेत् तदा श्रीजयसिंहसूरये समर्पणीयः । ततो युवयो द्वितीयपुत्रो भविष्यति स युवयोर्वंशवृद्धिकरो भविष्यति ।

अन्यदा देदीदेव्या स्वप्ने स्वयं दुग्धपानं कृतमेवमवलोकितम् । तस्यां रात्रौ तस्याः कुक्षौ देवलोकाच्चुत्वा कोऽपि भाग्यवान् जीवोऽवतीर्णः । सानंदा देदीदेवी वल्लभाय स्वप्नकथनं कृत्वा, अनंतरं स्वप्नजागरणं कृत्वा, भाग्यशालिपुत्रप्राप्तिरूपं स्वप्नफलं ज्ञात्वा शोभनरीत्या गर्भपालनं करोति स्म । नवमे मासे पूर्णे देदीदेवी भाग्यशालिनं तेजस्विनं नंदनं विक्रमस्य षट्त्रिंशदधिकैकादशशतवर्षे श्रावणमासस्य शुक्लपक्षे नवम्यां तिथौ शनिवासरे सुषेन प्रासूत । द्रोणश्रेष्ठिना पुत्रस्य जन्ममहोत्सवं कृत्वा, 'मात्रा स्वप्ने धेनुदुग्धपानं कृतं' तेन कारणेन पुत्रस्य 'गोदुहकुमार' इति नाम स्थापितम् । स बालः सर्वेषां प्रियोऽभवत् । शुक्लद्वितीयाशशिकला इव स वृद्धिं प्राप्नो जैनदेवगुरुदर्शनप्रियः सदाचारप्रियश्च जातः । स बालः पितृभ्यां लाज्यमानः पाल्यमानो यदा पंचवर्षिकः संजातस्तदा श्रीजयसिंहसूरिस्तत्र नगरे समागतः ।



स्वप्ने शासनदेवीकथितं वचनं स्मृत्वा सूरिणा द्रोणदेदीपुत्रग्रहणेच्छा कृता । तौ दम्पती अपि पंचवर्षीयं स्वकीयं बालं गोदुहकुमारं सार्धं गृहीत्वा सूरिसमोपं समागतौ । तदा 'वयजा' इत्यपरनामा स गोदुहकुमारः सूरैः समीपं गत्वा सूरेरासन उपविष्टः । तदा तस्य बालस्य तथाविधं चेष्टितं ज्ञात्वा देहलक्षणानि च निरीक्ष्य तस्मिन् शासनप्रभावकत्वं (च प्रपश्य) चोपलक्ष्य हर्षितेन सूरिणा तयोर्दम्पत्योः पार्श्वे तस्य बालस्य गोदुहकुमारस्य, जिनशासनस्य प्रभावनायाः कृते, याचना कृता । सूरि-कृतयाचनां श्रुत्वा, पूर्वदत्तं स्ववचनं स्मृत्वा, स्वात्मजेन भाविनीं जिनशासनस्य महतीं प्रभावनां विचार्याऽतिशयेनाऽऽनंदिताभ्यां ताभ्यां द्रोणमंत्रिदेदीदेवीभ्यां श्रावकश्राविकासंघसमक्षं स्वकीयो बालो गोदुहकुमारो जिनशासनस्य कृते श्रीजयसिंहसूरये समर्पितः । तेन, संघेन तयोर्दम्पत्योः सत्कारः कृतः । ततः सुखेन कालं नयतो तयोर्द्वितीयः पुत्रः संजातः । तस्य बालस्य ताभ्यां 'सोल्हा' इति नाम दत्तम् ।

अथ श्रीजयसिंहसूरिस्तं गोदुहकुमारं सार्धं गृहीत्वाऽन्यत्र गतः । अन्यदा खंभातनगरे सपरिवारः जयसिंहसूरिः समागतः । श्रीसंघकृतसत्कारसन्मानः सूरिर्मुमुक्षुं तं गोदुहकुमारं श्रीसंघकृतमहादीक्षामहोत्सवपूर्वकमदीक्षयत् । द्विचत्वारिंशदधिकैकादशशतवर्षे वैशाखशुक्लाष्टम्यां दीक्षां दत्त्वा तस्य नवदीक्षितस्य च नाम विजयचंद्र इत्यदात् स्वशिष्यं चाकरोत् ।

अथ विजयचंद्रमुनिः सततमध्ययने रक्तोऽभवत् । स्तोककालेन तेन विजयचंद्रमुनिना संस्कृत-व्याकरणकाव्यन्यायादिग्रंथानामध्ययनं कृत्वा तेषु तेषु विषयेषु निपुणत्वं प्राप्तम् । जैन शास्त्राणामध्ययनं कुर्वाणेन तेन विजयचंद्रमुनिना समग्रजैनशास्त्रसामगरोऽवगाहि । ततस्तेन विद्वद्वर्येण मुनिवर्येण जैनशास्त्राणामध्यापनकार्यं सततमारब्धम् । जैनशास्त्राध्यापनकार्ये निष्णातं तं विजयचंद्रमुनिं ज्ञात्वाऽऽचार्यश्रीजयसिंहसूरिणा तस्मा उपाध्यायपदं प्रदत्तम् । ततः क्रमेण विशिष्टशक्तिमतं संजातं तं विजयचंद्रोपाध्यायं विज्ञायाचार्यश्रीजयसिंहसूरिणा तस्मा आचार्यपदवी एकोनषष्ट्यधिकैकादशशतवर्षे मृगशीर्षशुक्लतृतीयायां पत्तनपुरे संघकृतमहोत्सवपूर्वकं दत्ता ।

अथैकदा जैनशास्त्राणां स्वाध्यायं विचारणां च कुर्वाणेन श्रीआर्यरक्षितसूरिणा श्रीदशवैकालिक-सूत्रस्य " सीओदगं न सेविञ्जा " अस्या गाथाया अर्थविचारणानिमगनेनैवं विचारितं यद् यतिभिः प्राप्तुकं जलं सेवनीयमिति शास्त्रे प्रोक्तमस्ति । वयं तु तथा न कुर्मस्तत्किमेतदसमंजसम् ? ततस्तेनै-तद्विषये गुरुवः पृष्ठाः—हे भगवन् किमेतदविचारितं शास्त्रविरुद्धं वर्तनं क्रियते ? गुरुभिः प्रोक्तम्—अभाग्योदयेनाऽस्माभिरयुना शास्त्रसंमत-मार्गो नानुस्रियते, अयुना प्रायो यतथ एवमेव विरुद्धं वर्तनं कुर्वन्ति । शास्त्राविरुद्धं वर्तनं कर्तुं वयमयुनाऽस्मिन्काले न शक्नुम इति । गुरुवचनं निशम्य शास्त्रविरुद्ध-

श्री आर्य अध्याय गौतम स्मृति ग्रंथ



वर्तनसंतप्तहृदयेनाऽऽर्यैरक्षितसूरिणा विचारितं—धिगस्माकं जीवितं वयं तारकजैनशास्त्रसंमत—मोक्षसाधक-
साधुमार्गविलोपन—महापापेषु पतिताः स्मः । उन्मार्गप्रचारकाणामुन्मार्गवर्तननिमग्नानामहो कदाऽ-
स्माकं निस्तारो भविष्यति ? शास्त्रविरुद्धाचरणमग्नानामस्माकं शास्त्रविरुद्धमुत्सूत्रप्ररूपणमपि कदाचिद्भ-
वत्यतः पापे पतितानामहोऽस्माकं कदा महाभयंकर-संसार—कारागारादुद्धारो भविता ? अहा, वयं
महाकष्टे पतिता स्मः । अस्माकं साध्वाचारपालनेन विना कोऽप्यन्य उपायो नास्ति । जगदुपकारक-
साध्वाचारस्य रक्षणं करणीयमेवाऽन्यथैतादृशस्य तारकशास्त्रसंमतसाधुमार्गस्य विलोपकरणस्वरूपो महाऽ-
नर्थो भविष्यतीत्यादिविचारणां कृत्वा व्यस्थितहृदय आर्यैरक्षितसूरिर्नत्वा गुरुनवदत्—भगवन् शास्त्रसंमत
तारकसाधुमार्गविलोपनमहापापे पतितोऽस्मि, मामस्मान्महापापादुद्धार जैनशास्त्रसंमत तारकसाधुमार्गा-
चरणेच्छा वर्तते । तस्माद् यूयं शास्त्रसंमत साध्वाचाराचरणं स्वीकृत्याऽस्मान् तारयताऽथवा मां शास्त्र-
संमतसाधुमार्गाचरणरक्षणाज्ञां प्रयच्छत, तारकश्रीजिनशासनस्य तारकाचारपालनरक्षे कर्तव्य एव ।
तन्निशम्य गुरुणा गद्गदस्वरेण प्रोक्तम्—वत्स, त्वया प्रशंसनीया विचारणा कृता, तुभ्यं धन्यवादं ददामि
अस्माकं पापोदयेनाऽधुना वयं शास्त्रसंमतसाध्वाचारपालने समर्था न स्मः । तुभ्यं संमतिं यच्छामि
त्वं सुखेन शास्त्रसंमतसाधुमार्गपालननिमग्नो भव । तद् गुरुवचनं श्रुत्वा प्रहृष्टहृदयेनाऽऽर्यैरक्षितसूरिणा
प्रोक्तम्—भगवन् महाकृपा, अथाहमाचार्यपदमुपाध्यायपदं च त्यजामि । गुरुणा प्रोक्तम्,—पदवीत्यागं
मा कुरु । शिष्येण प्रोक्तम्—अधुना मम साधनामार्गे पदवी विनभृता भविष्यति तस्मात्पदवीत्यागो
वरः । तन्निशम्य गुरुणा तस्याचार्यपदवीत्यागः स्वीकृतः परमुपाध्यायपदवीत्यागो न स्वीकृतो गुरो-
राज्ञया तेनोपाध्यायपदवी रक्षिता ।

अथ स विजयचन्द्रोपाध्यायः पुनर्विशुद्धदीक्षात्रतोच्चारणं तादृशविशुद्धचारित्रपालनेच्छुभिर्मुनिभिः
सह कृत्वा गुरोरनुज्ञां गृहीत्वा ततोऽन्यत्र विहारं कुर्वन् विशुद्धमुषं चारित्रं पालयन्नेककष्टानि सहमानो
धर्मप्रचारं कुर्वन्नस्ति स्म ।

अथ तस्मिन् काले शिथिलाचारे प्रवर्तमानानां यतिसमुदायानां यतिपतीनां च साम्राज्यं प्रवर्त-
मानमासीत् । लोकाश्च तथाविधशिथिलाचारिणां मंत्रविद्याज्योतिषादिप्रयोगकारिणां यतीनां यतिपतीनां
च भक्ताः संजाताः आसन् । तेन विशुद्धचारित्रपालने स्थिरचित्तस्य विजयचन्द्रोपाध्यायस्य सत्कारः
सन्मानः प्रासुकाहारजललाभश्च दुर्लभोऽभवत् । तथापि विजयचन्द्रोपाध्यायः शास्त्रसंमतविशुद्धचारित्रपालने
तत्परः सन् कष्टानि सहमानो, ग्रामानुग्रामं विहरन्, धर्मप्रचारं कुर्वन्नस्ति स्म । दशमु वर्षेषु शीलगुण-
सूर्याद्यनेकाचार्यमुनीनां संसर्गे समागतस्य तस्योपाध्यायस्य कुत्रापि चित्तशान्तिकरा विशुद्धता न प्राप्ता ।
ततः शिथिलाचारिणां प्राबल्येन तस्य प्रासुकाहारजललाभोऽपि बहुदुर्लभोऽभवत् । तेन स पावकगिरिं



समागत्य तत्र मासिकमनशनं कृत्वाऽऽत्मसाधनां कुर्वाणः स्थितः । अस्मिन् समये महाविदेहक्षेत्रे श्री सीमंधरजिनदेशनां श्रोतुं श्रीचक्रेश्वरीपद्मावतीदेव्यौ समागते, देशनान्ते ताभ्यामेवं पृष्टं—भगवन्नधुना दक्षिणार्धभरतक्षेत्रे जैनशास्त्रसंमत—विशुद्धसाध्वाचारपालनप्रवराः केऽपि श्रमणाः सन्ति न वा । तदा भगवता सीमंधरस्वामिना प्रोक्तम् अधुना दक्षिणार्धभरतक्षेत्रे गूर्जरदेशे पावागढ इत्यपरनाम्नि पावकगिरौ मासिकमनशनं कृत्वाऽऽर्यैरक्षितसूरीत्यपरनामा विजयचंद्रोपाध्याय आत्मसाधनं कुर्वाणः स्थितोऽस्ति । स शास्त्रसंमतविधिमार्गाऽतिरक्तः सन् विधिमार्गस्य संचालकः प्रचारकश्च भूत्वा जिनशासनस्य प्रभावको भविष्यति, तेन च विधिपक्षगच्छः प्रवर्तिष्यति । तद् भगवद्वचनं श्रुत्वा ऽऽनंदिते चक्रेश्वरीपद्मावतीदेव्यौ दक्षिणार्धभरतक्षेत्रे गूर्जरदेशस्थिते पावकपर्वते समागत्य कृतमासिकमनशनं विजयचंद्रोपाध्यायं भावेन प्रणम्य प्रोचतु—भगवन् आवां महाविदेहस्थित श्रीसीमंधरभगवदेशनां श्रुत्वा भगवन्मुखाच्च युष्मत्प्रशंसां निशम्यात्र भवद्वंदनार्थमागते स्वः । आवाभ्यां पृष्टेन श्रीसीमंधरस्वामिना भगवता प्रोक्तम्—अधुना दक्षिणार्धभरते शास्त्रसंमतविशुद्धचारित्रपालको गूर्जरदेशस्थपावकगिरौ कृतानशनो विजयचंद्रोपाध्यायो वर्तते । स शास्त्रविधिमार्गस्य, उग्रतया पालकः प्रचारको विधिपक्षगच्छाद्याचार्यश्च जिनशासनप्रभावको भविष्यतीति । मासिकमनशनं पूर्णं संजातं युष्माकं, ततो यूयमनशनं पारयित्वा पारणं कुरुत । युष्माकमतः परं प्रासुका भिक्षा सुलभा भविष्यतीति प्रोच्य देव्यौ स्वस्थानं गते । अथ संजातोत्साहो विजयचंद्रोपाध्यायः सागारिकेऽनशने पूर्णं जाते सति पावकगिरेरुत्तीर्य गोचरचर्यया प्रासुकमाहारं जलं च भालेजनगरे लब्ध्वा पारणं चकार, सपरिवारश्च तत्रत्योपाश्रये समागत्याऽऽराधनां कुर्वाणः स्थितः ।

तस्मिन्भालेजनगर एको गौतमगोत्री भांडशाली महाधनी यशोधननामा व्यवहारी वसति स्म । तस्य पूर्वजान् प्रागुदयप्रभसूरिः प्रतिबोध्य जैनधर्मे स्थापितवान् पश्चान्मिथ्यात्विनां संसर्गेण तत्परिवारो मिथ्यात्वी संजातः । अथैकदा पूर्वकमोदयात् तस्य यशोधनश्रेष्ठिनो दाहज्वरः समुत्पन्नस्तेन स श्रेष्ठी कुत्रापि शान्तिं नाऽवाप । तस्य पत्नीपुत्रादिभिर्बहव उपचाराः कारिताः । तथाऽपि तस्य देहे शान्तिर्न जाता । तदा यशोधनस्य मात्राऽष्टमतपः कृत्वा स्वगोत्रदेवी समाराधिता । ततः साऽम्बिका गोत्रदेवी प्रत्यक्षीभूय प्रोवाच—युष्माकं पूर्वजा जैनधर्मपालका बभूवुः पश्चाद्भूय मिथ्याधर्मारोधकाः संजाताः । ततस्तव पुत्रस्य दाहज्वरो मयोत्पादितो । अथ यूयं यदि सुखशान्तिप्राप्तुकामास्तर्हि पुरेऽस्मिन् विशुद्ध-जैनधर्मस्य पालकाः प्रचारका विजयचंद्रोपाध्यायाः समागताः सन्ति । तेषां चरणोदकस्याऽऽलोटनेन तव पुत्रस्य दाहज्वरो गमिष्यति । ततो यूयं जैनधर्मारोधका भवतेति कथयित्वाऽम्बिकादेवी गता । ततो यशोधनश्रेष्ठिनो माता विजयचंद्रोपाध्यायं समीपं गत्वा, तस्य पुरोऽम्बिकादेवीकथितं कथयित्वा, तेषां चरणोदकं गृहीत्वा, गृहमागत्य, यशोधनस्य शरीरे तज्जलमसिचयत् । तस्य जलस्य प्रभावेण यशो-

श्री आर्यऽध्यायगौतमभूमिग्रंथः



धनस्य दाहज्वरो नष्टः । ततस्तस्य यशोधनश्रेष्ठिनो जनन्याऽम्बिकादेवी कथितं वृत्तांतं कथयित्वा, विजयचंद्रोपाध्यायस्य तस्य च चरणोदकस्य सर्वो वृतान्तः प्रोक्तः । तन्निशम्य चमत्कृतो यशोधनः श्रेष्ठी सपरिवारो जैनोपाश्रयं गत्वा तत्र स्थितं विजयचंद्रोपाध्यायं वंदित्वा गुर्वाज्ञयोपविष्टः । उपाध्यायेन जैनधर्मस्य उपदेशो दत्तः । तन्निशम्य ज्ञातजैनधर्मस्वरूपेण सानन्देन यशोधनधनिना सम्यक्त्व सहितं द्वादशव्रतात्मकश्रावकधर्मः स्वीकृतः । तस्य समग्रपरिवारेणाऽपि मिथ्याधर्मं त्यक्त्वा जैनधर्मः स्वीकृतः । ततो गुरूपदेशेन यशोधनधनिना स्वस्य भाण्डशालीति गोत्रं स्थापितम् । अथ गुरुभक्तेन यशोधन भाण्डशालिनाऽध्याप्रहेण श्रीजयसिंहसूरयो भालेजनगरे समाकारिताः । ततो विजयचंद्रोपाध्यायायाचार्यपदप्रदानं कर्तुं याचिताः । ते सूरयो वैराग्यवतेऽनिच्छतेऽपि तस्मै गुणवते विजयचंद्रोपाध्यायाय यशोधनकृतमहोत्सवेन (भालेजनगरे) आचार्यपदवीं दत्तवन्तः । संघे महानंदः प्रवर्तितः । तस्मिन्नाचार्यपदप्रदानमहामहे यशोधनश्रेष्ठिनैकलक्षद्वयव्ययः कृतः । एषाचार्यपदवी विक्रमस्यै होनसप्तत्यधिकैकादशशतवर्षे वैशाखमासस्य शुक्लतृतीयाऽपरनामाक्षयतृतीयाशुभदिवसे संजाता । गुरुणा तदा आर्यरक्षितसूरिरित्यभिधानं दत्तम् । ततो जयसिंहसूरयस्तस्मै कांश्चन विद्यामंत्रान् शिक्षां च दत्वा परमेश्ठीमहामंत्रं जपन्तः समाधिनाऽऽयुः पूर्णं कृत्वा स्वर्गं गताः ।

अथ श्रीआर्यरक्षितसूर्युपदेशेन यशोधनश्रेष्ठिनैकमहाजिनालयनिर्माणमारब्धं परं तद्भूमिपतिव्यंतरदेव उपद्रवान् कर्तुं लघ्नः । प्रतिदिनं जिनप्रासादस्य पादगर्तामस्थिभिः पूरयति । खिन्नेन यशोधनश्रेष्ठिना तद्वृत्तांतं आर्यरक्षितसूरीणां कथितः । सूरिणा विद्यासामर्थ्येन विघ्नकारी व्यन्तरः प्रत्यक्षीकृत्य स्तंभितः । तेन स्तंभनत्वेन पीडितः सः व्यन्तरः प्रोवाच—भगवन्ननेन यशोधनेन मह्यं नैवेद्यफलादिदानपूर्वकं निवेदनमकृत्वा जिनालयनिर्माणकार्यं प्रारब्धं, तेनाहं विघ्नं करोमि, भवन्तो मां मुक्तं कुर्वन्तु । स्तंभनत्वेनाहं बहुवेदनामनुभवाभि । यशोधनो मदीयां चतुर्हस्तां मूर्तिं जिनविद्यालयस्य बहिर्भिर्त्तौ यदि करिष्यति तदाहमुपद्रवान् न करिष्यामि । तच्च श्रुत्वा सूरिणा मुक्तः कृतः सम्यक्त्वं च प्रापितो, यशोधनेन च तस्य मूर्तिकरणं स्वीकृतम् । ततो सूरिं प्रणम्य व्यन्तर अदृश्योऽभूत् ।

अथ यशोधनभाण्डशालिना निर्विघ्नतया जिनालयनिर्माणकार्यं समारब्धं शीघ्रतया संपूर्णं च कृतम् । तत आर्यरक्षितसूरिणो निश्रायां च तस्य महाजिनालयस्य महामहोत्सवेन च प्रतिष्ठा श्रीसंघस्य संमत्या साहाय्येन च यशोधनेन श्रेष्ठिना कारिता । तत आर्यरक्षितसूरिण उपदेशेन श्रीशत्रुंजयमहातीर्थाधिराजस्य यात्राया महासंघो निष्काशितः । तस्मिन् पादचारिणि छरीपालके श्रीशत्रुंजयमहातीर्थयात्रासंघे यशोधनश्रेष्ठिनो विज्ञप्त्या सपरिवाराः श्रीआर्यरक्षितसूरयोऽप्यचलन् ।

अन्यदा श्रीचक्रेश्वरीपद्मावतीदेव्यौ पावकगिरिस्थितायाः स्वसख्या महाकात्याः पार्श्वे श्रीआर्यरक्षि-



तसूरिणः श्रीसीमंधरजिनप्रशंसितं शास्त्रसंमतं विशिष्टविशुद्धमुग्रमन्यश्रमणसमुदायेभ्योऽयंतश्रेष्ठं चारि-
त्रजीवनं कथितवत्यौ । तच्छुत्वा महाकालीदेवी तेषामाचार्याणां परीक्षां कर्तुं यत्र यात्रासंधे श्रीआर्य-
रक्षितसूरय सन्ति तत्र समागता, श्रीआर्यरक्षितसूरयः यात्रासंधेन सह चलन्तोऽपि यात्रासंधस्य भोजन-
मथ्यात् भिक्षां न गृह्णन्ति । तज् ज्ञात्वा महाकालीदेवी कस्यचिद् ग्रामस्य समीप एकं गृहं कृत्वा
मानुषीरूपं विधाय विविधस्वाद्यसामग्रीं गृहीत्वा स्थिता । तदा श्रीआर्यरक्षितसूरिरेकेन मुनिना सह
भिक्षां प्रहीतुमगच्छत् । तथा देव्या भिक्षार्थं स्वगृहे आकारितः । सूरिस्तस्याः सद्भावं ज्ञात्वा तद्गृहे
भिक्षार्थं गतो विविधां भिक्षासामग्रीं दातुमिच्छंत्यास्तस्या नेत्रयोरनिमेषत्वं, चतुर्गुलमुपरिस्थौ भूमिमस्पृ-
शंतौ च पादौ निरीक्ष्य तां देवीं ज्ञात्वा, जैनसाधूनां देवधिण्डमकल्पयामिति शास्त्रवचनं स्मरन् स सूरि-
भिक्षामगृहीत्वा तद्गृहान्निर्गतः सन् समीपस्थं खेटकनगरं गत्वा शुद्धां भिक्षां गृहीत्वा स्वोत्तारके
समागतः । ततोऽन्यदिवसे सा महाकाली देवी तत्र समागता स्वर्णनिष्कम्बितं स्थालं च सूरये दातुं
लग्ना परं सूरिणा तत्र स्वीकृतम् । तदा सूरैर्निस्पृहत्वं विशुद्धचारित्रं च ज्ञात्वा देव्या प्रोक्तम्—भगवन्,
अहं त्वदीयं जैनशास्त्रसंमतमार्गं विशुद्धं निश्चलं च गमनं दृष्ट्वा प्रसन्नाऽस्मि । युष्मदीयसमुदायो
विविधपक्षगच्छानाम्ना प्रसिद्धो भविष्यति । अहं महाकालीदेवी युष्मदीयविविधपक्षगच्छस्याधिष्ठायिका
भवामि, पावकगिरिस्थाऽहमस्मीति प्रोच्य सा देवी गता ।

अथ यशोधनश्रेष्ठिनः शत्रुञ्जयमहातीर्थयात्रासंधो जिनशासनप्रभावनां कुर्वन् प्रतिदिनं शास्त्ररीत्या
प्रयाणं करोति । सूर्युपदेशेन सर्वे यात्रिका विविधाआराधनाः कुर्वन्तश्चलन्ति । संधपतिरुदारमनसा
मार्गे जीर्णोद्धारयोग्यानां जिनालयानामुपाश्रयाणां च जीर्णोद्धारार्थं व्यवस्थाकरणपूर्वकं द्रव्यं ददाति ।
विविधां साधर्मिकभक्तिं करोति कारयति च, दीनदुःखिनां चोद्धारं कुर्वन् सानंदो यात्राकार्याणि करोति
कारयति च । एवं यात्रासंधः प्रयाणानि कुर्वन् सूर्युपदेशान् श्रुण्वन् क्रमेण श्रीशत्रुञ्जयमहातीर्थं प्राप्तो,
महातीर्थस्य यात्रां कृत्वा सर्वे यात्रिकाः स्वं धन्यं मन्यन्ते स्म । संधपतियशोधनश्रेष्ठिना तत्र सन्मार्गे
तीर्थभक्तिमध्ये बहुधनव्ययं कृत्वा स्वं जन्म सफलीकृतम् ।

ततः श्रीआर्यरक्षितसूरिवरः सपरिवारोऽन्यत्र विजहार । अन्यदा विहारं कुर्वन् सूरिः पारकरदेशे
सुरपाटणपुरे समागतः । तत्र परमारक्षत्रियज्ञातीयो महीपालनामा भूमिपतिर्विशिष्टं राज्यं करोति ।
तस्मिन्नगरे तदा केनचिच्छुषितेन दुष्टदेवेन मारी प्रवर्तिता । तेन बहूनां जनानां मरणानि भवन्ति ।
महीपालनृपेण मारीनिवारणकृते बहव उपायाः कृताः कारिताश्च तथापि मारीनिवारणं न संजातम् ।
तदा धरणाकमंत्रिणा भूपालस्य निवेदिनम्—आर्यरक्षितसूरयोऽत्र समागता सन्ति, ते महाप्रभावकाः सन्ति,
मारीनिवारणार्थं तेषां पार्श्वे गत्वा विज्ञप्तिः कार्या इति । तन्निशम्य भूपेन सूरयो विज्ञप्ताः । सूरिभिर्जलं



समंत्रं कृत्वा समग्रनगरे तच्चजलमाछोटितुं समादिष्टम् । नृपेण तथैव कारितम् । तेन नगरान् मारी गता शांतिश्च संजाता । तादृशमाचार्याणां प्रभावं दृष्ट्वा चमत्कृतो भूपः सूरिपार्श्वे समागत्य तेषां चरणयोः सुवर्णराशिमस्थापयत् । निःस्पृहत्वेन सूरिणा तद्द्रव्यं न स्वोक्तं परं नृपेणात्याग्रहे कृते, श्राव-केभ्यस्तद् दापयित्वा तेन द्रव्येण श्रीशान्तिनाथ प्रासादः कारितः । महीपालनृपेण जैनधर्मः स्वीकृतः । सम्यक्त्वसहितानि द्वादश व्रतानि च स्वीकृतानि । ततो धरणाकमंत्रिणा महीपालनृपस्य स्वपुत्री परिणायिता । श्री आर्यरक्षितसूर्युपदेशेन च स्वौशवालज्ञात्यां महीपालनृपः प्रवेशितः । नृपस्य धर्मदासनामा पुत्रः चंदेरीपुरीस्वामी संजातः । सूर्युपदेशेन च सम्यक्त्व सहित द्वादशव्रतधारी श्रावकोऽभवत् । स पुत्ररहित आसीत् । तेन सूरिकथनेन गोत्रदेवी समाराधिता । ततस्तस्य पंचपुत्राः संजाताः ।

अन्यदा तेन दिल्लीपतेः पृथ्वीराजनृपस्य बहुसन्मानं प्राप्तम् । ततस्तेन पृथ्वीराजभूपालस्य पुरतः श्रीआर्यरक्षितसूरैर्विशिष्टं माहात्म्यं वर्णितम् । तन्निशम्य पृथ्वीराजधरापालेन श्रीआर्यरक्षितसूरि-वरस्य प्रभूतं सन्मानं कृतम् ।

अन्यदा सूरिवरो वेणुपापरनामनि वेनातटनगरे समागतः । तत्र नगरे कपर्दिनामा व्यवहारी परिवसति । तस्य समयश्रीनाम्नी पुत्री विद्यते । सा प्रतिदिनं कोटिमूल्यान्यलंकाराणि स्वकीयशरीरे धारयति । तथैकदा श्रीआर्यरक्षितसूरैर्वैराग्यरसमया देशना श्रुता । तया देशनया सा संसाराद् विरक्ता संजाता । ततस्तया सर्वाणि देहभूषणानि त्यक्त्वा स्वकीयसखीनां पंचत्रिंशत्या सह श्रीआर्यरक्षितसूरीणां पार्श्वे पारमेश्वरी दीक्षा गृहीता । तस्मिन् समये बहुभिर्मिथ्यादृष्टिभिर्मिथ्यात्वं त्यक्त्वा जैनधर्मः स्वीकृतः । अथ सो कोटिव्यवहार्यपि गूर्जरपतेः श्रीसिद्धराजजयसिंहभूपालस्य कोषाध्यक्षः संजातः । एकदा तस्य कोषाध्यक्षस्य मुखात् भूपतिना श्रीआर्यरक्षितसूरैः प्रशंसा श्रुता । ततो प्रसन्नीभूतचेतसा भूपतिना वाग्मटमंत्रिणं कथयित्वा श्रीआर्यरक्षितसूरिराकारितः । ततः सपरिवारः श्रीआर्यरक्षितसूरिः सिद्धपुरपत्तने समागतः । नृपेण महोत्सवेन सूरिवरः प्रवेशितः । ततः आर्यरक्षितसूरिवर्य उपाश्रये समागतः स्थितश्च ।

अथापुत्रस्य सिद्धराजजयसिंहभूपस्य पुत्रेच्छा संजाता । तेन दूरादपि ब्राह्मणपंडिताः समा-कारिताः पृष्टं च—मम पुत्रो नास्ति, तत्पुत्रेच्छा वर्तते । स पुत्र मम कथं स्यात् तत्कथयत । विप्रैरकत्र संमोत्य, परस्परं विचार्य, निर्णयं कृत्वा नृपस्य प्रोक्तम्—हे राजन् पुत्रकामेष्टियज्ञं कारय, तेन तव पुत्रो भविष्यति । तन्निशम्य पृथ्वीपतिना पंचदशदिवसकालिकं पुत्रकामेष्टियज्ञं कर्तुं द्विजेभ्य आज्ञा दत्ता । ब्राह्मणैः पुत्रकामेष्टियज्ञः नृपाज्ञया समारब्धः । दशमे दिवसे रात्रौ यज्ञमंडप एका धेनुः प्रविष्टा, कृष्णसर्पेण च दृष्टा । सा तत्रैव मृता । प्रातःकाले ब्राह्मणा यज्ञमंडपे समागताः । तत्र मृतां धेनुं



निरीक्ष्य विषण्णा सन्तो यज्ञमंडपमपवित्रं मन्यमाना नदीं गत्वा स्नात्वा राजसभायां समुपविष्टनृपसमीपं गत्वा प्रोचुः—पृथ्वीप, यज्ञमंडपे धेनुर्मृता पतिताऽस्ति तेन यज्ञमंडपोऽपवित्रः संजातः । अथ यज्ञो कथं संपूर्णो भवेत् ? पुत्रकामेष्टियज्ञः कस्यचिदपि कृते एकवारमेव कर्तव्य एतादृशी शास्त्राज्ञाऽस्ति । नृपेण प्रोक्तम् एष यज्ञः कथं पूर्णो भवेत् ? तदा विप्रैः कथितम्—यदि सा धेनुर्जीवन्तीवोत्थाय यज्ञमंडपात् गच्छेत् तर्हि यज्ञः पूर्णो भवेदन्यथा न हि । नृपेणोक्तम्—एवं कथं भवेत् ? विप्रैः कथितम्—एतादृशः कोऽपि मंत्रज्ञो यदि लभ्यते तर्हि यज्ञः संपूर्णो भवेत् । तन्निशम्य भूपालेन प्रोक्तम्—सदस्या, एतादृशो विद्यामंत्रज्ञः कोऽपि दृष्टः श्रुतो वा यदि युष्मासु केनाऽपि तर्हि वदत । तन्निशम्य केनापि किमपि तद्विषये न कथितम् । तदा भूपेनोदयमंत्रिणं प्रेष्य तदा तत्रस्था श्रीहेमचंद्रसूरय आकारिताः । ते तत्र समागत्य धर्मलाभाशिषं ददुः । भूपालेन सर्ववृत्तांतं कथयित्वा तथाविधः कोऽपि विद्यामंत्रज्ञोऽस्ति न वा ? यद्यस्ति तदा स कोऽस्ति, कुत्रास्ति तत्कथयतेति प्रोक्तम् । तदाकर्ण्य श्रीहेमचंद्रसुरिणा प्रोक्तम्—अधुना अस्मिन्नेव नगरे श्रीविधिपक्षगच्छस्याचार्याः श्रीआर्यरक्षितसूरयो विद्यमानाः सन्ति । ते विद्यामंत्रज्ञाः, परकायप्रवेशिनीं विद्यामपि जानन्ति । परकायप्रवेशिनीं विद्यां विनैतत्कार्यं न भविष्यति । तन्निशम्य भूपेन प्रोक्तम्—एते सूरयस्तु मयैवाऽत्रनगरे समाकारिताः सन्ति । ततो हेमचंद्रसूरिं सन्मानपूर्वकं विसर्ज्य सपरिवारो भूपतिः यत्र श्रीआर्यरक्षितसूरयः सन्ति तत्र समागत्य प्रोवाच—भगवन्तो, मया यूयमत्राऽऽकारिताः परन्तु पश्चात्पृच्छापि न कृता, क्षमावन्तो भवन्तो ममापराधान् क्षम्यताम् । सूरिवरेण प्रोक्तम्—न कोऽपि तवापराधो वयं तु तव साहाय्येन ज्ञानदर्शनचारित्रस्याऽऽराधनां निर्विघ्नतया कुर्मः । तदाकर्ण्य तेषां प्रशान्तादिगुणैः प्रभावितेन नृपेण सूरिवराणां यज्ञस्य वृत्तान्तं प्रोच्य यज्ञमंडपान्मृतां धेनुं जीवन्तीव निष्काशयतेति प्रार्थना कृता, सूरिवरेण जैनधर्मस्य विशिष्टता ज्ञापनार्थं सा विज्ञप्तिः स्वीकृता । ततो नृपः सपरिवारः सूरिवरं प्रणम्य गतः । सूरिः शिष्यान् वृत्तान्तं प्रोच्य—पवरके स्वदेहं मुक्त्वा स्वयं तस्मान् निर्गत्य, यज्ञमंडपे पतितां मृतां धेनुं प्रविष्टः । ततः सा धेनु जीवन्तीव तत उत्थाय यज्ञमंडपाद् दूरं गता, ततः स्वयं तस्या निर्गत्य, स्वशरीरं प्रविश्याऽपवरकान् निर्गत्य, स्वपरिवारं धर्मं च रक्षति स्म । अथ सूरिवरस्य एतन्महाकार्यं निरीक्ष्य साश्चर्यः सपरिवारो भूपः सूरिपार्श्वे समागत्य वंदनं प्रशंसां च चकाराकथयच्च—भगवन्तो, यूयं वचनपालने निश्चलाः बभूवुस्तस्माद् युष्माकं परिवारोऽचलत्वेन ग्रसिद्धो भवतादिति प्रोच्य सूरिवरप्रभावेण प्रभावितः सन् प्रणम्य स्वस्थानं गतो यज्ञकारका विप्रा अपि चमत्कारं प्राप्ताः संतो यज्ञकार्यं पूर्णं कृत्वा जैनाचार्यं प्रणम्य प्रशस्य च स्वदेशे गताः । श्रीसिद्धराजजयसिंहभूपस्य पुत्रो न संजातः । स पुत्ररहित एव मरणं प्राप्तः ।



अथ तस्य भूपस्य राज्यसिंहासने श्रीकुमारपालो भूपत्वे अभिषिक्तः । स कुमारपालभूपतिः श्रीहेमचंद्रसूरिणा जैनधर्मं प्रापितः । ततः कुमारपालभूपालः सम्यक्त्वसहितं द्वादशव्रतधारी परमश्रावकोऽभवत् । तेन नृपेण स्वदेशेषु च अन्यदेशेषु च तथा जीवरक्षाकार्याणि कृतानि सन्ति यथाऽन्यः कोऽपि भूपः तथा जीवरक्षां कर्तुं प्राग् न प्रवृत्त आसीत् । भविष्यकालेऽपि तथा न प्रवर्तिष्यते इति श्रीहेमसूरिणा तस्यं प्रशंसा कृता, तस्मै कुमारपालाय, तद्गुणैराकर्षितेन तेन 'परमार्हतः परनारीसहोदरो धर्मात्मा' इति नामानि दत्तानि ।

अन्यदा कुमारपालभूपतिना श्रीआर्यरक्षितसूरैर्महाप्रभावकत्वं, महावैरागित्वं च श्रुत्वा आर्यरक्षितसूरिवर आकारितो, महोत्सवेन च पुरं प्रवेशितो, भावेन च वंदितः । अन्यदा सभायामुपविष्टयोः सूरिवरयोस्तत्रागतेन कपर्दिव्यवहारिणोत्तरासंगस्यांचलेन भूमिं प्रमार्ज्यं वंदना कृता । तदा तत्रोपविष्टेन कुमारपाल धरापालेन श्रीहेमचंद्रसूरिवरः पृष्टो—भगवन् वल्गांचलेन भूमिप्रमार्जनविधिरपि शास्त्रे विद्यते किम् ? हेमचंद्रसूरिणा प्रोक्तम्—राजन् एष विधिरपि शास्त्रे वर्तते । तन्निशम्य हर्षितेन राज्ञा श्रीआर्यरक्षितसूरेः परिवारस्यैते अंचलगच्छीया इति प्रोक्तम् । तत एष गच्छोऽञ्जलगच्छनामाऽपि बभूव ।

विक्रमस्य दशाधिकद्वादशशतवर्षे मरुभूमौ भिन्नमालपुरस्य नाऽतिदूरे रत्नपुरं वर्तते । तस्मिन् हमीरनामा राजा राज्यं पालयति । तस्य नृपस्य जरासिधनामा समर्थः पुत्र आसीत् । तदा पारकरदेशे भद्रेसरनगरे भारमल्लनृपः पृथ्वीपतिरासीत् । तस्य सरस्वतीनाम्नी महास्वरूपवती विनयवती निष्णाता च पुत्री बभूव । तस्या विवाहः रत्नपुरस्य राजकुमारजयसिंघापरनाम्ना जयसिंहेन कुमारिण सह अभवत् । तदा तस्या विवाहे पित्रा नवलक्षद्रव्यव्ययः कृतः । तेन तस्या नवलक्षीति नामाऽपि बभूव । क्रमेण तस्या एकः पुत्रः समुत्पन्नः । तदा सिंधुदेशे सुगलगोष्ठनगर एका दुष्टस्वभावा महिला मंत्रतंत्रादिशक्त्याऽनेकबालकपशुपक्षिमनुष्यानां हिंसां कुर्वन्ती त्रासं प्रवर्तयामास । तथा दुष्टमहिलैका देवी समाराधिता । तथा देव्या प्रत्यक्षीभूय तस्यै प्रोक्तम्—यदि त्वं मह्यमभिजिन्नक्षत्रजातं कमपि द्वात्रिंशलक्षणं बालं बलिदानत्वेन दद्यास्तर्हि तवोपर्यहं प्रसन्ना भवामि । इति निशम्य तथा दुष्टया तादृशस्य बालस्य गवेषणं कुर्वत्या रत्नपुरे जयसिंह सरस्वत्यो बालस्तथाविधो दृष्टः । ततस्तया दुष्टया मार्जारीरूपेण तं बालं गृहीत्वा ततः पलायनं कृतम् । तदा राजभवने नगरे च हाहाकारः संजातः ।

एतस्मिन्नवसरे महाप्रभावका महाव्यागिनः श्रीआर्यरक्षितसूरयस्तत्र समागताः । तै लोकांन् निरानन्दान् दृष्ट्वा पृष्टम् । लोकै राजबालहरणवृत्तान्तः कथितः । ततो रत्नपुरनृपेण हमीरक्षत्रियेण महाप्रभावकस्य सूरिवरस्यागमनं निशम्य सूरिवरस्य समीपे समागम्य हत-बाल-गवेषण-कृते विज्ञप्तिः कृता । नृपस्य विज्ञप्तिं निशम्य, तेन कार्येण च जैनधर्मस्य प्रभावनां ज्ञात्वा, सूरिवरणाऽञ्जलगच्छा-



धिष्ठायिका—महाकालीदेवी स्मृता । देवी प्रत्यक्षीभूता सूरिं नत्वा किं स्मरणकारणमस्तीति वृच्छति स्म । ततः सूरिणा प्रोक्तम्—बालस्य हरणं संजातं, तं बालं मह्यं समर्प्य पश्चाद् यथास्थानं गंतव्यम् । तन्निशम्य देवी सबालां तां दुष्टां महिलां संशोध्य, तां दुष्टां चपेटादिभिस्ताडयित्वा, निर्भर्त्स्य च बालं गृहीत्वा सूरये च समर्प्य स्वस्थानं गता ।

ततः सूरिणा तस्य बालस्य उपरि साशिर्वासक्षेपः कृतः, कथितं च—साशिर्वचन—वासक्षेपस्य प्रभावेणायं बालो यस्य क्रस्य जनस्य स्वहस्तस्पर्शं करिष्यति तस्य रोगा नाशं गमिष्यन्ति विषं चापि नाशं यास्यति । इति प्रोच्य हमीरनृपस्य समर्पितः । ततः सूरिवरोपदेशेन सपरिवारेण हमीरभूपालेन जैनधर्मः स्वीकृतः । सम्यक्त्वसहितानि द्वादशव्रतानि स्वीकृतानि । धर्मकार्येषु प्रभूतं धनव्ययं कर्तुं लग्नेन हमीरपुत्रेण जेसिंघाऽपरनाम्ना जयसिंहेन श्रीआर्यरक्षितसूरिवरोपदेशेन श्रीशत्रुंजयमहातीर्थस्य महासंधो निष्कासितः । तस्मिन् यात्रिकसंघे तेन बहुधनव्ययः कृतः, सुवर्णनिष्कानां च भूरिदानं दत्तं, चतुरशीते गच्छानां च श्रमणश्रमणीभ्य उदारचेतसा बहूनि वस्त्रादीनि वस्तूनि प्रदत्तानि । तेन जयसिंहेन श्रीआर्यरक्षितसूरीश्वरोपदेशेन बहूनि जैनशास्त्राणि लेखितानि, बहुप्रकाराणि च धर्मकार्याणि कृतानि ।

विद्यामंत्रसमृद्धेनाचार्य श्रीआर्यरक्षितसूरिवरेण स्वोपदेशनिर्मापितानां पृथक्—पृथक् स्थानदेशेषु च स्थितानां चतुर्दशजिनालयानां प्रतिष्ठासु स्वनिश्चा एकस्मिन्नेव दिवस एकस्मिन्नेव समये दत्ता । अत्रैवं ज्ञातव्यं यच्च श्रीआर्यरक्षितसूरयः चतुर्दशसु जिनालयेषु प्रतिष्ठासमये स्वयं विद्यमाना अभवन् ।

एतादृशानां जिनशासनप्रभावकानां महात्यागिनां तपस्विनामचलगच्छापरनामविधिपक्षगच्छाधिपतीनां परिवारे लक्षशत्रियप्रतिबोधको महाशासनप्रभावकः प्रथमपद्भर आचार्यवर्य श्रीजयसिंहसूरिवर्य आसीत् । श्रीजयसिंहसूरिमुख्या द्वादश सूरय आसन् । विशतिरूपाध्यायपद धारिणः, सप्ततिः षडितपदधारिण आसन् । सर्वसाधव एकविंशतिशतान्यासन् । तथा साध्वीसमुदाये अयधिकशतं महाचरापदधारिण्यो, द्वयशीतिः प्रवर्तिनीपदधारिण्यश्च साध्य आसन् । सर्वाः साध्य एकादशशतान्यासन् ।

पृथ्वीपांठे सूरि धर्मप्रचारं कृत्वा प्रान्ते स्वमुख्यशिष्य—पद्भराय श्रीजयसिंह सूरिवराय विधिपक्षगच्छसमुदायस्य भारं विद्यामंत्राणि च समर्प्य योग्यां शिक्षां ददौ । ततः पावकगिरावनशनं कृत्वा सप्तदिवसान्ते क्षमित चतुरशीतिलक्षजीवयोनिर्व्युःसृष्टादशपापस्थानको गृहीतार्हत्सिद्धादि चतुः शरणः षट्त्रिंशदाधिक द्वादशशतविक्रमार्कवर्षं शतवर्षायुष्कः समाधिना कालं कृत्वा स्वर्गं गतः ।

श्री आर्य उद्याल गौतम स्मृति ग्रंथ





अचलगच्छाधिपतिपरमपूज्याऽऽचार्यदेवश्रीगुणसागरसूरीश्वरविरचितम्
जङ्गमयुगप्रधानदादाश्रीकल्याणसूरीश्वर
संक्षिप्त जीवन चरित्रम्

— अचलगच्छाधिपति पू. आ. श्री गुणसागरसूरीश्वराः

कोठारापुरि प्रोत्तुंगे, भूरिप्रासादमंडिते ।

प्रासादे त्रिजगत्पूज्यं, शान्तिनाथं जिनं स्तुवे ॥१॥

प्रणम्य जिनदेवांश्च, गुरून्विप्रनिवारकान् । कल्याणसागराऽऽचार्यचरित्रं लघुकं ब्रुवे ॥२॥

गुर्जरान्तर्वदीयारे, 'लोलाड़ा' इति संज्ञके । ग्रामे धान्यादिसमृद्धे, श्रेष्ठिवरस्तदाऽभवत् ॥३॥

नानीगस्तस्य भार्याऽभूद्भार्या नामीलदेविका । स्वप्ने दृष्टस्तयोद्गच्छत्सूर्यः सत्पुत्रसूचकः ॥४॥

गुणाग्निरसचन्द्रे वै, संवत्सरे हि वैक्रमे । सिताषाढद्वितीयायां, साऽभूत् भासुरं सुतम् ॥५॥

कोडनाह्यः क्रमेणाऽसौ, संजातः पंचवार्षिकः । धर्ममूर्तिस्तदासूरि,—रागान्महाप्रभावकः ॥६॥

जिनपूजां विधायाऽऽशु, व्याख्यानैऽगात्समातृकः । सूरैरङ्कोपविष्टोऽसौ, देशनान्ते सुलक्षणः ॥७॥

शीर्षन्यस्तमुखपट्टि—वीक्षितः सूरिणा मुदा । ज्ञात्वा महानुभावं तं प्रोक्ता तज्जननी तदा ॥८॥

त्वत्पुत्रो भविता भद्रे, शासनस्य प्रभावकः । तस्मात्त्वं देहि मे बालं, शासनोत्ततिहेतवे ॥९॥

साऽवगम्यावती सा स्यात्सूरिभ्यो दीयते यया । स्वपुत्रः किन्तु बालस्य पिता विदेशकं गतः ॥१०॥

पुत्रदाने स्वतंत्रानाऽहं तेनाऽऽगच्छतु पिता । अष्टमवार्षिको दीक्षायोग्यो भवेद्विचार्य च ॥११॥

विधिपक्षाधिपोऽन्यत्र, विजहार महामनाः । धर्मदानोपकारं हि, कुर्वन्पृथ्वीतले भृशम् ॥१२॥

काले समागतः सूरि—लोलाड़ाग्रामकं पुनः । नत्वा सूरिं च व्याख्यानं श्रुत्वा बालो विराग्यभूत् ॥१३॥

भाग्यवतः पितुर्मातुराज्ञां लब्ध्वा हि कोडनः । सूरैः सार्धं गतो ग्रामाद्ग्रामं वैराग्यवान्सुधीः ॥१४॥

धवलाब्धपुरे दीक्षा, दत्ता बालस्य सूरिणा । नागङ्गामाणकलालकृतवर्षमहोत्सवा ॥१५॥

शुभसागरनामाऽभूत्सूरैः शिष्यो नवाब्दकः । कृतयोगो बृहदीक्षां, जग्राह पादलिप्तके ॥१६॥

शास्त्राम्यासरतो नित्यं, समितिमुत्तिसादरः । तपः संयमलीनोऽसौ, विशिष्टगुणवानभूत् ॥१७॥

कांटीयामंगलशिना, कृते महामहोत्सवे । षष्ठेऽक्षयतृतीयाऽऽख्ये शास्त्राणां पारगामिने ॥१८॥

षोडशवार्षिकायाऽस्मै, गुणिने विदुषे मुदा । प्रदत्तममदावादे, सूरिणाऽऽचार्यसत्पदम् ॥१९॥

कल्याणसागरः सूरिस्तदाऽभून्मुनिशेखरः । तदुन्नतीच्छया शिष्यो, स्वकीयाजुपकारिणा ॥२०॥



श्री आर्य कल्याण गौतम स्मृति ग्रंथ

उपाध्यायश्च रत्नाब्धिर्निनयाब्धिश्च सूरिणा । शिष्यौ कल्याणसूरेश्च, महोपाध्यायकौ कृतौ ॥२१॥
 शास्त्रज्ञं गुणिनं धीरं, विद्वदर्थं प्रभावकम् । नव्यसूरिं विनीतं तं, लोकोपकारहेतवे ॥२२॥
 विवेशः काश्चन विद्या, दत्त्वा पदधरान्मुनीन् । दत्त्वा शिक्षां च गच्छेशो, ह्यकारयद्विहारकम् युग्मम् ॥२३॥
 साधूनां परिवारेण, वेष्टितो बालसूरिराट् । कच्छदेशोरुभाग्येनाऽचलकच्छं प्रति प्रधीः ॥२४॥
 विहारं कुर्वता तेन, प्राप्ता भद्रावती पुरी । प्रासादधनधान्याढ्या, विपणिश्रेणिशोभिता ॥२५॥
 भद्रेश्वराख्यतीर्थेनाऽलंकृतोपाश्रयादिना । धर्मज्ञानक्रियावर्या, श्रेष्ठिसज्जनपूरिता युग्मम् ॥२६॥
 इतः कच्छाऽबड़ासाख्ये, प्रदेश आरिखाणके । ग्रामेऽभूदमरसिंहः, श्रेष्ठो वणिग्वरो गुणी ॥२७॥
 तत्पुत्रौ वर्धमानश्च, पद्मसिंहश्च सज्जनौ । कार्यं धर्मादि कुर्वते, स्नेहबद्धौ परस्परम् ॥२८॥
 विधिपक्षं च रक्षन्ती, महाकाली सुरी तदा । योगिरूपेण तत्राऽऽगाद्विक्षार्थं याचितौ तया ॥२९॥
 ताभ्यां तद्वचनं श्रुत्वा, दत्त्वा भोजनमुत्तमम् । इदं गत्वा च मध्याह्ने, गृह आगमनं कृतम् ॥३०॥
 विधाय भोजनं योगी, गतः कुत्राऽप्यलक्षितः । माषषट्के गते योगिस्थाने सुवर्णभाजनम् ॥३१॥
 निरीक्ष्य विस्मितौ तौ च, भ्रातरौ तत्र भाजने । वीक्ष्य सिद्धरसं तुम्बखण्डानस्मरतामृषिम् ॥३२॥
 योगिनोपरिबद्धं तद्विस्मृतं तुम्बकं भवेत् । मत्वा रसेन लिप्तानि, ताभ्यां भाजनकानि च ॥३३॥
 सौवर्णानि निरीक्ष्याशु, तानि सर्वपरिग्रहम् । गृहीत्वा चागतौ भद्रावतीं तौ सपरिच्छदौ ॥३४॥
 व्यापारं तत्र कुर्वन्तौ, संघमुख्यौ धनाधिपौ । संजातौ त्वरितं तौ च, बालसूरिस्तदाऽऽगतः ॥३५॥
 सूरैरागमनं श्रुत्वा, संघेन हर्षितेन सः । सूरिः प्रवेशितः पुर्यां, महामहेन सदगुणी ॥३६॥
 प्राज्ञेन सूरिणा दत्ता, देशना तत्र बोधदम् । श्रीशत्रुंजयतीर्थस्य, माहात्म्यं वर्णितं भृशम् ॥३७॥
 प्रबुद्धवर्धमानेन, श्रेष्ठिनोऽथाय सूरिराट् । प्रार्थितस्तीर्थयात्रायै, सार्धं चलत हे प्रभो ॥३८॥
 यूयं चलत यात्रायै, मयि कृपां विधाय भो । तेनेति प्रार्थिता लोकाः, प्रीयताश्चलनेऽभवन् ॥३९॥
 जनान्संप्रेष्य विज्ञप्तिः, कारिता तेन यात्रिकाः । आगता ग्रामदेशेभ्यो, भद्रावत्यां समुत्सुकाः ॥४०॥
 पंचदशसहस्राणि, यात्रिकानां तदाऽभवन् । विधाय संवसामग्रीभ्रातरौ मुदितौ भृशम् ॥४१॥
 भोजनादिव्यवस्थायां, नियुक्तो राजसिंहकः । संबन्धुदारचेताः सः, शोभनां तां व्यधाद्वनी ॥४२॥
 प्रवहणैः समुद्रं चोत्तीर्याऽऽगतौ ससंघकौ । वंदरे नागनानाग्नि, वस्त्रावासेषु च स्थितौ ॥४३॥
 तत्राऽऽगाद्विहरन्सूरिः, परिवारेण भूयसा । मुनीनां द्विशती संघे, साध्वीनां त्रिशती ह्यभूत् ॥४४॥
 अश्वा नवशतान्यश्वतराः सहस्रकं गजाः । नव पंचशतान्युष्ट्रास्तावद्रथाश्च गन्त्रिकाः ॥४५॥
 शतानि सप्त सार्धं च, षट्पासकृतः अतम् । प्रत्येकं बन्दिनो योद्वा, नापिता अभवन्शतम् ॥४६॥

❀ श्री आर्य उप्याय गौतम स्मृति ग्रंथ ❀ 

त्रिशती सूदकाः पंचाशत्प्रत्येकं च वाद्यकाः । संगीतका अयस्काराः. सिवः संघे च तक्षकाः ॥४७॥
 संघेशेनोपदां दत्त्वा, प्रार्थितो जामभूपतिः । जसवंतादिसिहश्च, संघरक्षाकृते तदा ॥४८॥
 संघं सन्मान्य भूपेन, गजाश्वरथसैनिकाः । दत्ताः प्रोक्तौ च संघेशौ, यात्रां कृत्वा च भोः शुभौ ॥४९॥
 नगरे मे समागम्यं, स्थातव्यं व्यवहारकम् । कर्तव्यमर्धशुल्कं च, मे देयं कच्छशुल्कतः ॥५०॥
 प्रतिपन्नं च श्रेष्ठिभ्यां, ततः संघस्य कारितम् । प्रयाणं प्रार्थितः सूरिः शिबिकां स्वीचकार न ॥५१॥
 तत्स्वर्णशिबिकायां, सञ्छालं प्रस्थापितं मुदा । संवयोग्योपदेशाश्च प्रदत्ताः सूरिणा पथि ॥५२॥
 तैश्च सूर्युपदेशैर्हि, सोधमा धर्मकर्मसु । संघपौ यात्रिकाः सर्वे, स्वस्वकार्यरता वसुः ॥५३॥
 स्थाने स्थाने च सत्कारं, लभमानः पथि प्रजन् । जीर्णोद्गारादि कुर्वाणः, संघो भाद्रनदीं ययौ ॥५४॥
 नद्यास्तटे स्थितः संघो, रात्रौ निष्टुरशब्दकम् । श्रुत्वोत्थाय च सूरिणा, संघशपटमंडपे ॥५५॥
 भैरवमिथुनं दृष्ट्वा संघपाशुभसूचकम् । स्मृताऽऽगता महाकाली, पृष्ठैतद्वक्ति किं शुभे ॥५६॥
 प्रोचे देवी च संघेशौ, प्रगे पूज्य त्वया सह । नेयौ तदप्रभावेण, महाकष्टं प्रणश्यति ॥५७॥
 संघयौ सूरिणाऽऽहूतौ, पौषधं ग्राहितौ मुदा । सहानीतौ प्रयाणे च, हर्षेणाऽचलतां हि तौ ॥५८॥
 मौजलराजपुत्रस्य, सरित्परतटागतां । हस्तिनीं वीक्ष्य संघेश—गजोऽधावच्च कामयुक् ॥५९॥
 धावन्पथि रयेणाऽऽश्वास्फालितो बटशाखया । शतखंडोऽभवद्भस्तिपीठस्थसंघपालयः ॥६०॥
 वृक्षान्तः शृंखलास्तस्य, गुम्फिता निःसरन्ति न । भ्रमन्हस्ती मदोन्मत्तो, गाढं बद्धस्तदा स्थितः ॥६१॥
 आगत्य यात्रिकास्तत्र, वीक्ष्य तत्तादृशं तदा । बालसूरिं प्रशंसति, संघेशप्राणदायकम् ॥६२॥
 श्रेष्ठिपत्न्यौ प्रवर्धाप्य, मौक्तिकैर्बालसूरिपम् । सूरैर्विज्ञाय वृत्तान्तममन्येतामुपकृतिम् ॥६३॥
 ततः कृत्वा प्रयाणं च, यात्रासंघो पथि भृशम् । स्थाने स्थाने प्रकुर्वाणः, शासनस्य प्रभावनाम् ॥६४॥
 शत्रुंजयमहार्थिं प्राप्तो मासेन हर्षितः । तीर्थपूजां न्यधात्पूजाद्रथैर्भक्त्या विधियुताम् युग्मम् ॥६५॥
 सूरिणा सह संघेशौ, व्रजन्तो तीर्थमूर्धनि । सूरिदर्शितस्थानान्यवंदेतां पथि भावतः ॥६६॥
 तीर्थमूर्धनि स्थितान्जैनप्रासादान्प्राप्य हर्षितौ । आदिनाथं प्रणम्याशु, जन्मसाफल्यतां गतौ ॥६७॥
 वर्धयित्वा सुवर्णादिपुष्पैरादिजिनेश्वरम् । संघेन सहितौ तौ च. परमानन्दतां गतौ ॥६८॥
 प्रदक्षिणां च कुर्वन्तौ, प्रणमन्तौ जिनेश्वरान् । इभ्यौ प्रियंगुसंसिक्तावभूतां सूरिच्छाधितौ ॥६९॥
 उपरिस्था जिनाः सर्वे, वंदिताः पूजिता मुदा । प्रमोदं परमं प्राप्तं, ताभ्यां वाचामगोचरम् ॥७०॥
 तीर्थमालापरिधानं, सूरिणा कारितं तयोः । जिनालये ध्वजारोपः, कृतः ताभ्यां प्रहर्षिभ्याम् ॥७१॥
 वर्धितं देवद्रव्यादि, दानोद्धारणकं कृतम् । कृतं साधर्मिवात्सल्यं, ताभ्यां सूर्युदेशतः ॥७२॥
 तीर्थे जिनालयान्दृष्ट्वा, तत्कारकप्रशंसनम् । कृत्वा संप्रतिभ्यां च, सूरिः प्रोक्तः सुभावतः ॥७३॥



पूज्याऽस्मद्भावना जाता, विधातुं द्वौ जिनालयौ । प्रशंसितौ च सूरिणा, ताभ्यां महोत्सवः कृतः ॥७४॥
 द्वयोः प्रासादयोस्तस्मिन्, खेपुरसेन्दुवर्षके । मृगशीर्षाऽसिते पक्षे, नवम्यां खातर्कं कृतम् ॥७५॥
 चांपसिहाभिधो भ्राता, संघपत्योस्तृतीयकः । श्वसुरस्तस्युतस्याऽस्ति, राजसिहाभिधो धनी ॥७६॥
 जिनालयस्य तेनाऽपि, त्रयोदश्यां च खातकम् । कल्याणसागराचार्योपदेशेन कृतं शुभम् ॥७७॥
 कृता प्रदक्षिणा तीर्थराजस्य सह यात्रिकैः । कदम्बहस्तगिर्यादितीर्थयात्रा कृता वरा ॥७८॥
 चिन्लणाह्वसरः स्पृष्ट्वा, गत्वा शत्रुंजरीं नदीम् । स्नात्वा तत्र च तीर्थेशपूजा ताभ्यां कृता वरा ॥७९॥
 भक्तिश्च साधुसांवीनां, वल्लपात्रादिना कृता । यात्रिकस्वजनानां च, परिधापनकं कृतम् ॥८०॥
 कर्मकृवाचकेभ्यश्च, दत्तं दानं यशस्करम् । तीर्थोद्धारदिकृत्येषु, वित्तं दत्तं निर्गलम् ॥८१॥
 महतीं शासनस्यैवं, कुर्वाणौ च प्रभावनाम् । संघेन सूरिणा युक्तौ, जामपुरं समागतौ ॥८२॥
 जसवंतनृपः संघं, प्रावेशयत्सगौरवम् । नगरं संघनाश्राभ्यां, नेपथ्यं प्रवरं ददौ ॥८३॥
 संघेशाभ्यां च भूपाय, दत्तो वयोपहारकः । सत्कृत्य बहुमानेन, यात्रिसंघो विसर्जितः ॥८४॥
 द्वात्रिंशलक्षमुद्राणां, यात्रासंघे व्ययः कृतः । ताभ्यां धन्यतमाभ्यां च, धनं जन्म पवित्रितम् ॥८५॥
 तस्मिन्पुरे नृपादेशात्स्थितौ तौ श्रेष्ठिपुंगवौ । व्यापारं धर्मकार्यं च, कुर्वन्तौ सपरिच्छदम् ॥८६॥
 स्थितास्तत्रौशवंशीयाः, सहस्राणां च पंचकम् । कच्छदेशं ययौ सूरेश्वरः कल्याणसागरः ॥८७॥
 ग्रामाद्ग्रामं ब्रजन्सूरिर्ददन्महोपदेशकम् । पुरे जस्यौ चतुर्मासी, स्थितः संघाग्रहेण च ॥८८॥
 महोपाध्यायरत्नाव्हेः, पितृव्यरणसिंहकः । तेन भक्तिः कृता वर्या, स्वीकृता द्वादशव्रती ॥८९॥
 ततः कृत्वा विहारं च, ग्रामे ग्रामे प्रबोध्य च । लोकान्धर्मकराञ्चके, लोकोपकारिसूरिराद् ॥९०॥
 सूर्युपदेशतो जामनगरे राजसिंहकः । तेजसिंहपितुः शान्तिनाथजिनालयस्य च ॥९१॥
 परितोऽकारयदेवकुलिकाश्चौमुखं तथा । पृष्ठे जिनालयं पश्चाच्छ्रीमांढाभलसाणयोः ॥९२॥
 जिनालयौ विधाप्याऽऽशु, कालावडे मयांतरे । उपाश्रयौ च निर्माप्य, सूरिं न्यमन्त्रयत्तदा ॥९३॥
 कच्छदेशात्समागच्छत्सूरिः कल्याणसागरः । पुरं प्रवेशितस्तेन, श्रेष्ठिवर्येण सोत्सवम् ॥९४॥
 जिनप्रासादयोः श्रेष्ठिना मांढाभलसाणयोः । प्रतिष्ठा कारिता, सूरैः पार्श्वद्वयमहोत्सवां ॥९५॥
 श्रेष्ठिना सूरिसद्वाण्या, यात्रा शत्रुंजयस्य च । संघं लात्वा कृता, तस्यां द्विलक्षस्य व्ययः कृतः ॥९६॥
 चातुर्मासं कृतं जामनगरे सूरिणाऽऽग्रहात् । श्रेष्ठिनः संघयुक्तस्याऽक्षीपुरसेन्दुवर्षके ॥९७॥
 ततो रैवततीर्थस्य, यात्रां कृत्वा च सूरिणा । सौराष्ट्रे भव्यजीवानामुपदेशः कृतो महान् ॥९८॥
 प्रबोधं तेन संप्राप्ता, दीक्षिता बहवोऽभवन् । ससम्यक्त्वाश्च केचित्तु, द्वादशव्रतधारकाः ॥९९॥
 धर्मं प्रचारयन्सूरिः, प्रभासपत्तनं गतः । संघाग्रहात्स्थितस्तत्र, चतुर्मास्यां विबोधकत् ॥१००॥

श्री आर्य उप्याय गौतम स्मृति ग्रंथ



ततो विहृत्य धर्मात्मा, सूरिः कल्याणसागरः । वेदेपुरसचन्द्रेऽब्दे, कच्छदेशं समागतः ॥१०१॥
 तत्र प्रबोधयन्सूरिः, भव्यान्विधाय दीक्षितान् । भुजाह्वनगरेऽगच्छन्महोत्सवेन भूयसा ॥१०२॥
 वातरोगेण दुःखार्तो, भारमल्लान्ध्रभूपतिः । तत्राऽऽसीत्तेन सूरीशः, श्रुतो महाप्रभावकः ॥१०३॥
 प्रधानान्प्रेष्य भूपेनाऽऽहूतः सूरिः समागतः । क्राष्टपट्टे ससत्कारं, राज्ञा समुपवेशितः ॥१०४॥
 वातव्याधिमगच्छन्तं, स्वदेहस्थं निपीडकम् । निवेद्य रोगमुक्त्यर्थं सूरिर्नृपेण याचितः ॥१०५॥
 शासनस्य हितं दृष्ट्वा, सूरिमन्त्रेण मन्त्रितम् । नृपदेहे जलं सूरिरसिञ्चतेन तत्क्षणम् ॥१०६॥
 वातमुक्तोऽभवद्भूपः, प्रोत्थायाऽऽशु चमत्कृतः । मत्वा महोपकारं च, पतितः सूरिपादयोः ॥१०७॥
 सूरिं वर्धाप्य मुक्ताभी राज्यो मुदमधुर्भृशम् । भूपोऽवभूरिदुःखाद्रि, भवता मोचितोऽस्म्यहम् ॥१०८॥
 निष्कानेकसहस्रं च, दातुमानायन्नृपः । अवग्न साधुभिः सूरि-द्रव्यं संगृह्यते कदा ॥१०९॥
 प्रशंस्य जैनसाधूनां, निस्पृहत्वं च भूपतिः । तद्द्रव्यं श्रावकेभ्यो हि, प्रायच्छद्धर्मकर्मणे ॥११०॥
 सूरिरुपविष्टो यस्मिन्काष्टपट्टं च तं ददौ । पट्टः सोऽवाऽपि संरक्ष्य, स्थापितोऽस्ति ह्युपाश्रये ॥१११॥
 यूयं किञ्चिच्च याचध्वं, भूपेन कथिते तदा । प्रोवाच करुणांभोधिः, सूरिः कल्याणसागरः ॥११२॥
 जैनपर्युषणे राज्ये, जगन्महोपकारिणि । प्रतिवर्षं विधाप्या चाऽहिंसा नृप दिनाष्टकम् ॥११३॥
 सुरामांसे न भोक्तव्ये, न कार्यं जीवपीडनम् । सुखसंपत्तिहं राजन्त्वयाऽपि सुखकांक्षिणो ॥११४॥
 प्रतिपन्नं च तद् राज्ञा, ताम्रपत्रे ह्यलेखयत् । अमारीपालनं राज्ये, पर्युषणे दिनाष्टकम् ॥११५॥
 राजविहारनामानं, कारयित्वा जिनालयम् । दत्त्वा संघाय भूपालोऽनृणममन्यत स्वकम् ॥११६॥
 महाप्रभावना जैनशासनस्य तदाऽभवत् । चातुर्मासं कृतं तत्र, राजमान्येन सूरिणा ॥११७॥
 ततस्त्रयोदश वर्षान्यावद्विहृत्य सूरिणा । कच्छदेशे कृतो धर्मप्रचारो हि स्थले स्थले ॥११८॥
 दीक्षिताः प्राप्तवैराग्याः, पुरुषाः पंचसप्ततिः । सषादं च शतं नार्यः, सूरिणा स्वोपदेशतः ॥११९॥
 कृताः सम्यक्त्वनो भूरि, द्वादशत्रतधारकाः । त्रयोदश प्रतिष्ठाश्च, कारिता जिनसन्ननाम् ॥१२०॥
 गुणान्बुद्धिं निरीक्ष्याशु, जसवंतेन भूभुजा । विधत्तौ वर्धमानश्च, पद्मसिंहः स्वमन्त्रिणौ ॥१२१॥
 इतो जामपुरे प्रोक्तं, पद्मसिंहस्य भार्यया । वर्धमानाय भो श्रेष्ठिकथं प्रमाद्यतेऽधुना ॥१२२॥
 लक्ष्मीश्वला चलं चास्ति, जीवितं किं न ज्ञायते । शीघ्रं लक्ष्मीर्हि धर्तव्या, सौख्याय धर्मकर्मणि ॥१२३॥
 वर्धमान उवाचैवं, वत्से साधु प्रबोधितम् । सत्याऽसि कमलादेवी, त्वमस्मदालये शुभे ॥१२४॥
 पद्मसिंह प्रबोध्याऽऽशु, वर्धमानेन तत्क्षणम् । कल्याणसागरः सूरिराहूतः कच्छदेशतः ॥१२५॥
 ग्रामाद्ग्रामं व्रजन्सूरिर्जामपुरं समाययौ । श्रेष्ठिभ्यां च ससंघाभ्यां, सूरिः पुरं प्रवेशितः ॥१२६॥
 सूरीश्वरोपदिष्टाभ्यां, ताभ्यां महज्जिनालयम् । कारयितुं मनः कृत्वा, तस्त्नामप्रचश्च मेलिताः ॥१२७॥

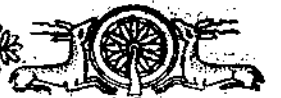


चातुर्मासं च तत्रैव, कारयित्वा मुनीशितुः । सिद्धिरसरसेन्द्रन्दे, पंचम्यां श्रावणे सिते ॥१२८॥
 द्वासप्तत्या शुभं देवकुलिकानां युतस्य हि । जिनालयस्य खातं च, शिलारोपणकं कृतम् ॥१२९॥
 षट्शतीकार्यकर्तृणां, ताभ्यां तत्र च योजिता । कृतं साधर्मिवात्सल्यं, कृतं च दीनपोषणम् ॥१३०॥
 प्रभावकाण्यनेकानि, धर्मकार्याणि चाऽभवन् । कारितानि चतुर्मास्यां, ताभ्यां सूर्युपदेशतः ॥१३१॥
 ततः कृत्वा विहारं च, पालनपुरमागतः । तत्रस्थ स्वगुरोः पार्श्वे, स्थितः सूरिः सवन्दनम् ॥१३२॥
 गुरूणां शुभविश्रायां, चातुर्मासं कृतं च तद् । गुरुसेवापरेणाऽतिविनीतेन च सूरिणा ॥१३३॥
 तत्र यवनभूपस्य, ज्वरार्ता करिमा प्रिया । उपायैर्बहुभीरोगमुक्ता नाऽभूत्कथंचन ॥१३४॥
 महाप्रभावकं सूरिं श्रुत्वा स्वपुरमागतम् । नृपेणोपाश्रयं गत्वा, व्याख्यातं च श्रुतं ततः ॥१३५॥
 वृत्तान्तं प्रोच्य गच्छेशो, विज्ञप्तो ज्वरमुक्तये । विचार्य शासनोत्कीर्तिं, रत्नवाद्भिर्मप्रेषयत् ॥१३६॥
 सवालमुन्युपाध्यायो, गतो हि राजसघनि । प्रणतः प्रार्थितो राव्याऽऽनाययत्श्वेतवल्कलम् ॥१३७॥
 दासीहस्तेन राव्योश्च, तद्वह्नाच्छादितं वपुः । विधाप्य मन्त्रयोगेनोत्तारयद्वल्कले ज्वरम् ॥१३८॥
 भूम्यां निक्षेप्य चाच्छाद्य, तद्वह्नं पाठकोऽवदत् । यथा स्फुरति षण्मासं, स्फुरिष्यति तथैव च ॥१३९॥
 निर्व्वरा करिमाह्वा च, जाता राज्ञी हि तत्क्षणम् ।

उत्थिता प्राणमच्चाऽवग्, भगवन्तारितास्म्यहम् ॥१४०॥

चमत्कृतेन भूपेन, पादयोर्न्यस्य मुद्रिकाः । गृहाण भगवन्नेता, भवतोपकृतोऽस्म्यहम् ॥१४१॥
 अस्पृष्टा ता उपाध्याय, उपाश्रयं समागतः । धर्ममूर्तिं गुरुं नत्वा, सर्वं न्यवेदयच्च सः ॥१४२॥
 भूप उपाश्रयं गत्वा, नत्वा गच्छेशपादयोः । द्विगुणं स्वर्णनिष्कानामस्थापयत्सहस्रकम् ॥१४३॥
 सूरिन्द्रो धर्ममूर्तिश्च, तदाऽवजैनसाधवः । त्यक्तद्रव्या न गृह्णन्ति, यावज्जीवं च वित्तकम् ॥१४४॥
 भूपालो जैनसाधूनां, प्रशंस्य निष्परिग्रहम् । श्रावकेभ्यो धनं दत्त्वा, चोपाश्रयमकारयत् ॥१४५॥
 सूरिमासपुरादीनां, भूपराय्यौ प्रबोध्य च । ह्यकारयत्प्रतिज्ञां द्राक्, राव्यं सबलाऽभवत् ॥१४६॥
 गत्वा व्याख्यानके राज्ञी, नित्यं प्रभावनां व्यधात् । नालिकेरादिवस्तूनां, जैनधर्मानुरागिणी ॥१४७॥
 जैनधर्मस्य तत्राऽभूदनेकधा प्रभावना । लोका धर्मरता जाता, धर्मकर्माऽभवद्बहु ॥१४८॥
 चातुर्मासं विधायाऽथ प्रभासपत्तनं गतः । गच्छेशगुरुणा सार्धं, सूरिः कल्याणसागरः ॥१४९॥
 स्मृताऽऽगता महाकालीमपश्यन्गच्छपोऽवदत् । न पश्यामि कथं देवि त्वामहं कारणं वद ॥१५०॥
 देव्यवभवतः स्तोत्रमायुः पंचाहिकं गुरो । श्रुत्वैतत्सूरिणापृष्टं, कस्मै देया सशिक्षणा ॥१५१॥
 विधाः सत्परिवारश्च, गच्छाधिष्ठायिकेमया । कल्याणसूरये प्राप्तसाहाय्याय ममाह सा ॥१५२॥
 वत्स दत्ता मया विधा गगनगामिनी तथा । ह्यदृश्यकारिणीत्याद्या, व्यापार्या धर्मकर्मणि ॥१५३॥

श्री आर्य ऋष्याण गौतमस्मृति ग्रंथ



संयमं निष्कलंकं च, पालनीयं त्वया सदा । वर्धनीयः परिवारः, कार्या शासनसेवना ॥१५४॥
 विद्याः शिक्षाः प्रदायेति, धर्ममूर्तिश्च सूरिराट् । कल्याणसूरये प्रादात्संबोध्य परिवारकम् ॥१५५॥
 सूरीशो धर्ममूर्तिश्चाऽनशनं पंचघसकम् । विधाय चैत्रराकाभ्यां, खर्षिरसेन्दुवर्षके ॥१५६॥
 पंचाशीत्यब्दकायुष्कः, स्वर्गं गतः समाधिना । अर्हदादि स्मरञ्जैन धर्ममहाप्रभावकः ॥१५७॥
 संघेन मरणस्योर्ध्वं, सूरैः कार्यं विधाय च । महेन स्थापिते, देवकुलिकायां च पादुके ॥१५८॥
 दत्तं संघेन तत्राब्दे, मुदा कल्याणसूरये । चैत्र कृष्णतृतीयायां, गच्छाधीशपदं तदा ॥१५९॥
 तच्चतुर्मासकं तत्र, सूरैः संघेन कारितम् । प्रभासपत्तने भूतो, धर्मोद्योतस्तदा महान् ॥१६०॥
 अग्रजकुरपालेन, सोनपालः सहाऽऽगतः । आगरावासिनौ तत्र, तौ नत्वा सूरिमूचतुः ॥१६१॥
 धर्ममूर्तेर्गुरोर्वाण्या, प्रारब्धौ द्वौ जिनालयौ । पित्राऽऽवाभ्यां च नीतौ हि, प्रतिष्ठाद्योग्यतां मुदा ॥१६२॥
 कारयितुं प्रतिष्ठां तदागराहपुरे प्रभो । आगच्छतु भवान् शीघ्रं, करोतु ह्युपकारकम् ॥१६३॥
 विज्ञप्त्वा च तयोः सूरिः, समागादागरापुरम् । संघेन सह ताभ्यां च, प्रावेश्यतमहेन सः ॥१६४॥
 सूरैः प्राप्योपदेशं हि, प्रतिष्ठाया महामहम् । धर्मप्रभावकं भक्त्या, कारयामासतुश्च तौ ॥१६५॥
 राधशुक्लतृतीयायां, वर्षे चन्द्रविषट्क्षितौ । सार्धचतुःशती मूर्तीर्द्रात्रप्रत्यष्ठापयद्गुरुः ॥१६६॥
 श्रेयांसनाथ एकस्मिन्महावीरो द्वितीयके । द्वयोर्मदिरयोरेवं, संजातौ मूढनायकौ ॥१६७॥
 कृतं साधर्मिवात्सल्यं, ताभ्यां दिनाष्टकं भृशम् । याचकेभ्यो धनं दत्तं, दीनोद्धारः कृतस्तदा ॥१६८॥
 देवद्रव्यादिवृद्धिश्च, भृशं सूर्युपदेशतः । जिनधर्ममहोद्योतोऽभवत्तस्मिन्महोत्सवे ॥१६९॥
 भूरिद्रव्यव्ययं कृत्वा, सूरीश्वरोपदेशतः । भव्यमुपाश्रयं शीघ्रं, कारयामासतुश्च तौ ॥१७०॥
 गच्छाधिपत्तिसूरीशश्चातुर्मासं व्यधान्मुदा । तयोर्भ्रात्रोश्च विज्ञप्त्वाऽभवत्तत्र प्रभावकम् ॥१७१॥
 ताभ्यां सूर्युपदिष्टाभ्यां, ससंघाभ्यां ससूरिभ्यां । सम्मैतशिखरादीना, तीर्थानां यात्रकाः कृताः ॥१७२॥
 निष्कानां सप्तलक्षणि, तीर्थोद्धारदिकर्मसु । प्रदत्तानि प्रधानाभ्यां, ताभ्यां सूर्युपदेशतः ॥१७३॥
 विहरन्सूरिपो ग्रामाद्ग्रामं भव्यान्प्रबोधयन् । वाराणसीं पुरीमागान्मासं स्थितश्च बोधयन् ॥१७४॥
 अथागरापुरं भूपो जहांगीरः समाययौ । दुर्जनप्रेरितः स्वीयसचिवावाहयच्च द्राक् ॥१७५॥
 तयोर्वन भूपालोवयुवाभ्यां जिनालयौ । कारितौ च तयोर्मध्ये ये देवाः सन्ति ते यदि ॥१७६॥
 नाश्चर्यं दर्शयिष्यन्ति, घलाणां दशके गते । प्रोक्तं नेति न वक्तव्यं, त्रोटयिष्यामि तौ तदा ॥१७७॥
 चिन्तामग्नौ च तच्छ्रुत्वा, सचिवौ तौ गृहागतौ । अस्मरतां प्रभावाढ्यं, सूरिकल्याणसागरम् ॥१७८॥
 वाराणस्यां स्थितं सूरिं, ज्ञात्वा च सोनपालकः । शीघ्रगत्युष्ट्रकेनागात्लग्नं घस्यत्तुष्टचम् ॥१७९॥



श्री आर्य उप्याह गौतम स्मृति ग्रंथ

तत्र सूरिं प्रपश्याशु, नत्वा गदगदितश्च सः । वृत्तान्तं प्रोच्य पप्रच्छ, तदाऽवक्सूरिशेखरः ॥१८०॥
 चिन्तां विहाय गच्छत्वं सर्वं शुभं भविष्यति । आगमिष्याम्यहं तत्र, करिष्याम्युचितं च यत् ॥१८१॥
 श्रद्धां भृत्वा गुरोर्वाण्यां स्वर्णपालो गतश्च द्राक् । विद्ययाऽऽकाशगामिन्या, तत्प्राप्तं सूरिणापुरम् ॥१८२॥
 सूरिं समागतं वीक्ष्य, विस्मितश्च प्रहर्षितः । कुरपालः प्रणम्याऽऽशु, विचार्येति प्रशंसति ॥१८३॥
 शीघ्रमागाद्यतः सूरिर्हि कष्टाद्दुर्गिष्यति । सोनपालोऽष्टमेहन्यागात्सूरिं प्रेक्ष्य जहर्ष च ॥१८४॥
 आहूय तौ जहांगीरः, प्राह नाथाऽपि दर्शितः । त्वद्देवेन चमत्कारस्त्रोटयोमि ततोऽद्य भोः ॥१८५॥
 गुर्वाज्ञयाहतुस्तौ च, राजन्नागच्छ मन्दिरम् । चमत्कारं च देवस्त्वां, दर्शयिष्यति निश्चितम् ॥१८६॥
 जहांगीरो निशम्येति, ययौ जिनालयं तदा । राजन्प्रणम देवं चेच्चमत्कारं दिदक्षसि ॥१८७॥
 श्रुत्वेत्यागतसुरेश्च, वाणीं नृपो नमत्यरम् । देवीं सूरिर्महाकालीं, स्मृत्वा धर्मध्वजं तदा ॥१८८॥
 कृत्वोर्ध्वमित्यङ्गदेव, धर्मलाभं प्रदेहि भोः । हस्तमुबभूव मूर्त्याद्राग्, धर्मलाभेति घोषितम् ॥१८९॥
 श्रुत्वा प्रस्तरमूर्त्याश्च, निरीक्ष्योद्यमितं करम् । विस्मितो भीतभीतश्च, सूरिं नत्वाऽवदन्नृपः ॥१९०॥
 सम्यग्देवो हि जैनानां, मन्त्रखानिश्च सद्गुरुः । प्रोच्य दशसहस्राणि, निष्कान्प्रेषयन्नृपः ॥१९१॥
 सूरिणाऽगृह्यमाणं तद्, द्रव्यं साम्यामदान्नृपः । धर्मकृते हि साधूनां, निस्पृहत्वं प्रशंस च ॥१९२॥
 प्रशंसा जैनधर्मस्य, सुरेश्चा भूत्प्रभूयसी । जाता शान्तिस्तदा भ्रात्रोर्लोढागोत्रिकयोस्तयोः ॥१९३॥
 धर्मप्रभावनाः कुर्वन्गच्छेशो व्यहरदभुवि । उदयाग्रपुरमागात्संघसत्कारपूर्वकम् ॥१९४॥
 चातुर्मास्यां स्थितस्तत्र, संघाग्रहेण सूरिपः । महाप्रभावनां कुर्वन्शासनस्य प्रभाववान् ॥१९५॥
 महाप्रभावकं ज्ञात्वा, सर्वसूरिषु तं वरम् । पदं युगप्रधानेति, संघस्तस्मा, अदान्मुदा ॥१९६॥
 नमः शुक्लद्वितीयायां, वषं नेत्रविषट्क्षितौ । महायोगीश्वरः सूरिर्जातो युगप्रधानकः ॥१९७॥
 चातुर्मासे गते सूरिर्विहरन्क्रमतो भुवि । लोकान्धर्ममयान्कुर्वन्मदावादमागतः ॥१९८॥
 प्रवेशितः कृपानाथो, महामहेन सूरिपः । चातुर्मासं च संघेन, सुरेस्तत्रैव कारितम् ॥१९९॥
 धर्मकार्यैर्भूत्पूर्णं, चातुर्मासं प्रभावकम् । सूरिर्युगप्रधानश्च, विहारमकरोद्भुवि ॥२००॥
 भव्यान्प्रबोधयन्सूरिर्वर्धमानपुरं गतः । प्रवेशितश्च संघेन, सन्महोत्सवपूर्वकम् ॥२०१॥
 बढवाणे तदा संघविज्ञप्त्या सूरिसत्तमः । चातुर्मासं प्रभावाढ्यं कृत्वा सिद्धगिरिं ययौ ॥२०२॥
 वर्धमानपद्मसिंहराजसिंहा निशम्य तत् । तत्राऽऽगत्य च विज्ञप्तिं, व्यधुः सुरेर्धनेश्वराः ॥२०३॥
 जिनालयाख्यो जाताः, पावने तीर्थशेखरे । सूरिशेखर किं कुर्मो, मार्गं दर्शय सद्गुरो ॥२०४॥
 सूरिणा दर्शिते मार्गे, श्रेष्ठिनश्च महोत्सवम् । चक्रुर्वैर्य प्रतिष्ठाया, महापुण्यप्रदं तदा ॥२०५॥

श्री आर्य अष्टाध्याय गोतम स्मृति ग्रंथ



प्रतिष्ठा शान्तिनाथस्य, वर्धमानजिनालये । कृता च षोडशेशस्य, राजसिंहजिनालये ॥२०६॥
 द्वयोर्मंदिरयोरेवं, मूलनायककौ कृतौ । अपूर्णशिखरत्वाच्च, पद्मसिंहजिनालये ॥२०७॥
 प्रतिष्ठितो न मूलेशस्त्रिषु जिनालयेषु च । प्रतिष्ठिता मुनीन्द्रेण, प्रभूता जिनमूर्तयः ॥२०८॥
 शरषिरसचन्द्रेऽन्दे, प्रतिष्ठा ह्यंजना युता । संजाता सूरिबोधेन, पावना पापहारिणी ॥२०९॥
 तेषां जिनालयानां हि, निर्मापणादिके व्ययः । सार्धचत्वारि लक्षाणि, द्रम्माणां श्रेष्ठिभिः कृतः ॥२१०॥
 श्रेष्ठिनो राजसिंहस्य विज्ञप्त्या सूरिपुंगवः । ययौ जामपुरं तूर्णं, संघेन च प्रवेशितः ॥२११॥
 स्वपितुस्तेजसिंहस्य, चैत्यस्थ परितः स्वयम् । कारितलघुचैत्येषु द्वासप्ततौ तदा वराः ॥२१२॥
 पंचशत्येकपंचाशच्, जिनानां मूर्तयः शुभाः । सूरिणा श्रेष्ठिविज्ञप्त्या, प्रतिष्ठिताः कृतांजनाः ॥२१३॥
 बाणषिरसचन्द्रेऽन्दे, राधशुक्लाष्टमीतिथौ । प्रतिष्ठा राजसिंहेन कारिता कीर्तिपुण्यदा ॥२१४॥
 लक्षत्रयव्ययश्चैत्यनिर्मापणादिकर्मसु । राजसिंहस्य संजातस्तेनैषश्च मुदा कृतः ॥२१५॥
 विज्ञप्त्या वर्धमानस्य, चातुर्मासं च सूरिणा । कृतं तत्राऽभवत्कार्यैर्धर्ममहाप्रभावकम् ॥२१६॥
 वर्धमानस्ततः सूरिबोधेन पद्मसिंहयुक् । सिद्धाचलस्य संघेन, व्यधाद् यात्रां ससूरिषः ॥२१७॥
 श्रेयांसनाथमूलेशः पद्मसिंहस्य मंदिरं । प्रतिष्ठितश्च विज्ञप्त्या, श्रेष्ठिनोः शिवसूरिणा ॥२१८॥
 रसषिरसचन्द्रेऽन्दे, द्वितीयायां च फाल्गुने । सिते पक्षे विद्यते च, लेखोऽधुनाऽपि मंदिरं ॥२१९॥
 चतुर्लक्षाणि कृत्वाऽस्यां, मुद्राणां धनिनौ व्ययम् । जामपुरं समागतां, ससंधौ सूरिणा सह ॥२२०॥
 तिलः समप्रमाणा हि, शान्तिनाथस्य मूर्तयः । स्वकारिते बृहच्चैत्ये, विज्ञप्त्या श्रेष्ठिनोस्तयोः ॥२२१॥
 रसषिरसचन्द्रेऽन्दे, महामहेन तत्र वै । राधशुक्लतृतीयायां, सूरीन्द्रेण प्रतिष्ठिताः ॥२२२॥
 पद्मसिंहस्य विज्ञप्त्या, चातुर्मासं च तत्कृतत् । तत्र युगप्रधानेन, सूरिणा वै प्रभावकम् ॥२२३॥
 ततो विद्वत्य सूरीन्द्रः, पादलिप्तं गतः पुरम् । चातुर्मासं च तत्कृत्वा, गतो जामपुरं ततः ॥२२४॥
 श्रेष्ठिनोस्तत्रविज्ञप्त्या, तन्मंदिरं कृतेषु च । परितो लघुचैत्येषु, द्वासप्ततौ हि सूरिराट् ॥२२५॥
 सैकां पंचशतीं मूर्तीः, प्रतिष्ठिता व्यधाद्वराः । वस्वषिरसचन्द्रेऽन्दे, पंचम्यां राधशुक्लके ॥२२६॥
 सप्तलक्षव्ययो जातो, निर्मापणादिकर्मसु । महामंदिरयुक्तानां, द्वासप्ततिजिनौकसाम् ॥२२७॥
 अभूत्साधर्मिवात्सल्यं, दीनयाचकपोषणम् । देवादिद्रव्यवृद्धिश्च, जाता धर्मप्रभावना ॥२२८॥
 श्रीकर्या मौर्यपुर्या चै - तत्कारितजिनौकसोः । आतृभ्यां कृतविज्ञप्तिः प्रतिष्ठामफरोद्गुरुः ॥२२९॥
 पुनर्जामपुरं गत्वा, राजसिंहस्य बंधुना । कारिते चौमुखे चैत्ये, नेणसिंहेन चाऽकरोत् ॥२३०॥
 चतस्रः प्रतिमा भव्या, बृहतीः संभवेशितुः । प्रतिष्ठिताः सदग्माना विज्ञप्तः समहं गुरुः ॥२३१॥
 लक्षत्रयव्ययश्चाऽभूच्चैत्यनिर्मापणादिके । द्वारमेकमभूत्तत्र, राजनेणजिनौकसोः ॥२३२॥



चोरिमन्मंदिरं मध्येऽभवत्तेन च चोरिमत् । मंदिरयोश्च नामाऽभूद्द्वयोस्तत्र प्रसिद्धिमाक् ॥२३३॥
 विज्ञप्त्या श्रेष्ठिनस्तत्र चातुर्मासं प्रभावकम् । विधाय कच्छदेशं हि ययौ सूरीन्द्रसत्तमः ॥२३४॥
 प्रतिग्रामं विहारं हि, कुर्वन्प्रबोधयन्गुरुः । मांडवी च पुरीमागात्सत्सवेन प्रवेशितः ॥२३५॥
 संघाग्रहेण सूरीन्द्रश्चातुर्मासं व्यधाच्छुभम् । ततो ययौ मुजं वर्षे, नवर्षिसचन्द्रके ॥२३६॥
 सपौरभारमल्लेन, राजसन्मानपूर्वकम् । गुर्वागमनदृष्टेन, राज्ञा सूरिः प्रवेशितः ॥२३७॥
 सूर्युपदेशकं श्रुत्वा, दृष्टो भूपश्च पौरयुक् । उपकारादि संस्मृत्य, प्रशंसामकरोद्भृशम् ॥२३८॥
 सपौरभूपविज्ञप्त्या, सूरिर्विद्वच्छिरोमणिः । सत्वान्प्रबोधयन्भव्यान्मासं यावत्स्थितस्तदा ॥२३९॥
 ततो विद्वद्य कोटारपुरीमागत्य सूरिपः । चातुर्मासं व्यधाद्भव्यं, विदडां च पुरीं ययौ ॥२४०॥
 मासकल्पं विधायाऽत्र, पुरमंजारमाथयौ । चातुर्मासं च तत्राऽस्थात्संघाग्रहेण सूरिपः ॥२४१॥
 इतो जामपुरे भ्रात्रोः सचिवयोर्धनं यशः । असहमानदृष्टेन, कोशपेनाऽशुभं कृतम् ॥२४२॥
 मुद्रानवसहस्राणां, विधायनवलक्षकम् । भूपपत्रमदाद्दुष्टो, मंत्रिन्यां मार्गयन्धनम् ॥२४३॥
 योगिरूपमहाकाल्याः, प्राप्य चित्रलतां च तौ, कष्टं तीर्त्वाऽशुभं ज्ञात्वा, कच्छभद्रावतीं गतौ ॥२४४॥
 तज्ज्ञात्वा भूमिपेनाऽपि, लोहाणाञ्जातिकाऽहितम् । दुष्टं तं कोशपं हत्वाऽऽहूतौ तौ नाऽगतौ पुनः ॥२४५॥
 चत्वारि ह्योशवंशीयाः सहस्राण्यागतास्ततः । भद्रावतीं ततः सूरिर्विज्ञप्तश्च समाययौ ॥२४६॥
 ससंधो वर्षमानश्च, पद्मसिंहेन संयुतः । प्रावेशयत्पुरीं सूरिं वृत्तान्तश्चाऽह तत्पुरः ॥२४७॥
 कारयित्वा चतुर्मासं, तौ च सूर्युपदेशतः । माणिक्यारिष्टनीलादिरत्नमूर्तीर्विधाप्य च ॥२४८॥
 पंचमीसिद्धचक्राद्युद्यापनं च विधाय हि । पंचलक्षव्ययं तेषु, व्यधातां श्रेष्ठिपुंगवौ ॥२४९॥
 भद्रेश्वरस्य तीर्थस्य, वर्षेऽग्निसिद्धिषट्क्षितौ । जीर्णोद्धारं विधायाऽऽशु, सार्धलक्षव्ययेन च ॥२५०॥
 कृत्वा साधर्मिकोद्धारं, सप्तलक्षव्ययादरम् । चंपापावावुसम्मेतराजवैभारपावकान् ॥२५१॥
 कदंबतालसिद्धादिरैवतादींश्च तीर्थपान् । संस्पृश्य यात्रया तेषामुद्धारार्थं पृथक्पृथक् ॥२५२॥
 प्रादातां भ्रातरौ सर्वं, लक्षणां पंचविंशतिम् । ततो निवृत्य चागतां, पुरीं भद्रावतीं मुदा ॥२५३॥
 बाणसिद्धिरसेन्द्रवदे, सूरिः शिष्यामराब्धिकम् । भद्रावत्यां व्यधात्सूरिं, द्विलक्षोत्सवपूर्वकम् ॥२५४॥
 कारितं तच्चतुर्मासं, ताभ्यां पुनश्च कारितम् । वसुसिद्धिरसेन्द्रवदे, वर्षमानोऽपि स्वर्गतः ॥२५५॥
 विचार्य धर्मकार्याणि, धर्मात्मत्वमुदारताम् । तस्येभ्यस्य तदा सूरैरक्षोरश्रूणि चाऽपतन् ॥२५६॥
 मुद्रा द्वादशलक्षणि, मृत्योः पश्चात्तदात्मजैः । व्ययिता दहनस्थाने, लक्षत्रयव्ययेन च ॥२५७॥
 महावापीं च काराप्य, चैत्यं तस्मिंश्च पादुके । स्थापिते शान्तिनाथस्थ, भद्रेश्वरे हि सोत्सवम् ॥२५८॥
 द्रव्यं वितीर्य कार्येऽस्मिन्पद्मसिंहोऽपि स्वात्मजैः । रणमल्लकुरपालश्रीपालैर्मांडवीं गतः ॥२५९॥

श्री आर्य ङव्याह गौतम स्मृति ग्रंथ



वर्धमानसुता वीरपालश्च विजपालकः । जगडुर्भारमल्लश्च, भुजेऽवसन्पुरे ततः ॥२६०॥
 वेदाङ्करसचन्द्रेऽब्दे, पद्मसिंहोऽपि स्वर्गतः । कच्छस्थमांडवीपुर्यां, तत्राऽऽसीःसूरिराट् तदा ॥२६१॥
 सूरिर्वर्षे खखर्षीन्दौ, झालोरे चागतो मरौ । तत्राऽऽसीद्वि तदा मारी, तथा लोका मृशं मृताः ॥२६२॥
 विज्ञप्तो मंत्रिलोकैश्च सूरिर्मारी न्यवारयत् । तदाऽभूज्जैनधर्मस्य, सूरैर्मरौ प्रभावना ॥२६३॥
 गुर्जरकच्छसौराष्ट्रमरुपंचनदादिषु । ग्रामाद्ग्रामं हि सूरिशो, विजहार पुनः पुनः ॥२६४॥
 सूरेश्वरोपदेशेन जीर्णोद्धारं जिनालयाः । प्रतिष्ठाः प्रतिमा यात्रा, ससंधा दीक्षिता भृशम् ॥२६५॥
 ज्ञानालया प्रभूताश्च, वात्सल्यानि सधर्मिणाम् । तपउद्यापनादीनि, दीनोद्धारं ह्यवोभुवन् ॥२६६॥
 अमदावादासादऽयोर्नादलाभ्यां च पाटणे । चातुर्मासानि कृत्वाऽथ, प्रांत्यानि भुज्जमाययौ ॥२६७॥
 उग्रविहारिसूरीशः, सोत्सवं हि प्रवेशितः । चातुर्मासं च संघेन, सूरैस्तत्रैव कारितम् ॥२६८॥
 वृद्धत्वं स्वं विचिन्त्य प्रागमराम्बुधिसूरये । विद्याः शिक्षाः प्रदायाऽदात्, रत्नाब्धयेपि सूरिराट् ॥२६९॥
 आकाशगामिनीं विद्यां ह्यदृश्यकारिणीं तथा । अदत्तैव समाध्याप्तो, जैनधर्मप्रभावकः ॥२७०॥
 वसुचन्द्रर्षिचन्द्रे वै, संवत्सरे च वैक्रमे । राधशुक्लतृतीयायां, स्वर्गतः सूरिसत्तमः ॥२७१॥
 एकः सूरिः परिवारे, महोपाध्यायका दश । एकाधिका उपाध्यायः, पंचदशाऽभवन्वरा ॥२७२॥
 स्थविरा गणिनश्चैव, प्रवर्तकादिसाधवः । त्रिशती वर्धचारित्रा, ध्याननिश्च तपस्विनः ॥२७३॥
 महत्तरा प्रवर्तिन्यादयः सांख्यश्च सत्तमाः । कल्याणाब्धेश्च सूरैर्हि, त्रिशती वर्धसंयमाः ॥२७४॥
 स्तोत्रकोशचरित्रस्तवनादीनि हि सूरिराट् । संस्कृतचित्रपदैर्नु, विद्वद्बर्धः सुदृग्धवान् ॥२७५॥
 भुजसंघकृता यात्रा, श्मशानस्याऽभवद्द्वारा । जगद्भ्रूच्छालिता मुद्रास्तस्यां सहस्रपंचकम् ॥२७६॥
 वर्धमानसुतेनाऽथ, जगडुना कृतो वरः । महोत्सवो गुरोर्भक्त्या, स्तूपः संघेन कारितः ॥२७७॥
 महोत्सवेन संघेन कृतोऽमराधिःसूरिपः । गच्छेशो गुरुचैत्यं च, विशालोच्यं हि कारितम् ॥२७८॥
 सोत्सवं स्थापिते तत्र कल्याणसूरिपादुके । मूर्तियुग्गुरुचैत्यानि, गुरोरस्य ततोऽभवन् ॥२७९॥
 सपादुका बृहन्मूर्तिर्मुजस्य गुरुमंदिरे । संप्रत्यस्ति तथा सूरैर्गौतमाब्धेश्च मूर्तिका ॥२८०॥
 सम्यग्ज्ञानप्रकाशकं कुपथहं भद्रप्रदं कामहं, तीर्थोद्धारप्रभावकञ्जिनगृहानिर्मापकं रामहं ।
 सूरिं वादिमदापहं विरतिदं शंदं कषायापहं, धर्मस्योरुप्रभावकं युगवरं कल्याणवार्धिं स्तुवे ॥२८१॥
 पूर्णतामगत्सूरेश्वरित्रं लघुकं कृतम् । मयाऽत्र स्खलितं यद्वि संशोध्यं तच्च कोविदैः ॥२८२॥
 अचलगच्छपत्त्राप्तगुणसागरसूरिणा । गौतमाधिप्रशिष्येण, नीत्यधिप्रशिष्यकेण हि ॥२८३॥
 त्रित्रिखनेत्रवर्षेहि, गुरुभक्त्याऽल्पबुद्धिना । भाद्रपदासिते पक्षे, पंचम्यां शनिवासरे ॥२८४॥
 सूर्यचन्द्रौ च यावत्स्तश्चरित्रं जयतादिदम् । वाच्यमानं ददद्बोधं, सावत्सूरैर्हि सौख्यदम् ॥२८५॥



श्री आर्य कल्याणगौतम स्मृति ग्रंथ



जगद्गुरुणां प्रौढप्रतापशालिनां विद्वद्वर्याणां अचलगच्छाधिराजानाम् परमपूज्यश्रीकल्याणसागरसूरीश्वराणाम् जीवन सौरभम्

-डॉ. रुद्रदेव त्रिपाठी

चारित्रप्रवणाः परार्थधिषणा दिव्यास्तपोभूषणा, विद्यादानचणा निजार्थकृपणाः सन्मार्गसम्भार्गणाः ।
लोकं चङ्क्रमणाः सदातेशरणाः कारुण्यपूर्णक्षणा आचार्याः सुगुणा जयन्ति सगणाः कल्याणसूरीश्वराः ॥
प्रादुर्भावः

परमा पवित्रा भारतवसुन्धरा भूयो भूयो भूमंडलमण्डनायमानान् सकलजीवकरुणाकरणपरायणान्
निखिलदुर्जनान्धकारनिवारणतत्परान् कर्मठान् सतत साधनाप्रवणान् मुनिपुङ्गवान् प्रसूय महतीमुप-
कारपरंपरां प्रस्तौति । तेष्वेव परमपूज्याः श्रीकल्याणसागरसूरयोऽप्येके महान्तस्तपोधनाः प्रौढप्रभावधराः
प्रतिभाधना अभूवन् ।

विक्रमस्य सा सप्तदशी शती सा चोत्तरगुर्जरप्रदेशस्य भूमिस्तच्च । 'वढियार' क्षेत्रं स च
महातीर्थं श्रीशङ्खेश्वरस्य परिसरस्थो 'लोलाडा' ग्रामः किल सर्वथा सौभाग्यभाजो यत्र त्रयस्त्रिंशदुत्तर-
षोडशमिते वत्सरे आषाढशुक्लपक्षे गुरुवासरे गुरुवर्याः श्रीमन्तः कल्याणसागरनूरयः श्रेष्ठिनः श्रीनानीगं
महोदयस्य पुत्ररूपेण श्रीमत्या 'नामिलदे' मातुर्गर्भात् प्रादुरभूवन् । पारिवारिकहर्षावर्षासिक्ता सक-
लाऽपि धरित्री तदानीं ग्रीष्मातपपरितप्ताऽपि प्रसूतिकष्टानि सोढ्वाऽपि प्रसवानन्तरं सुखितेव सुधा-
वर्षक-मेघराजमिव पुत्ररत्नमवलोक्य चिरं प्रसन्नेवावालोक्यत । तदानीं दिशः प्रसन्नाः, सरितः गभीर-
नीरपूराः, प्रकृतिः शाद्वलपरिधाना, साधवश्चातुर्मासतपः साधनार्थं दत्तावधानाश्चावर्तन्त ।

जन्मोत्सवो नामकरणं च

एवंविधे सर्वतः समुल्लसिते जगतीतले भगवतो जिनेश्वरस्य परमयाऽनुकम्पया प्रथमस्य पुत्रस्य
मुखदर्शनेन नितान्तं मोदमावहन्तौ पितरौ श्रीनामिलदेवी-श्रीनानीगमहानुभावौ यथाचित्तं यथावित्तं
यथाकुलं च पारिवारिकैः सह पुत्रजन्मोत्सवं संपादितवन्तौ । मातुरङ्गे तेजस्विनं शिशुं दृष्ट्वा सर्वेऽपि तौ
प्रशंसन्ति स्म । तस्य च शिशोर्दीर्घमायुराकांक्षन्ति स्म । यथासमयं ज्योतिर्विदपि समाहूतः । परंपरानु-
सारं सत्कृत्य च तं जातस्य जातकस्य ग्रहस्थितिं बोधयितुं नामकरणसंस्कारविधिं च कर्तुं प्रार्थयताम् ।
तदनुसारमेव तद्दिने कुंडल्यां गुरुः केन्द्रगतः स्वराशिस्थथाभूत् । मिथुनराशौ चंद्रमसः स्थितिरासीत् ।

श्री आर्य ऋष्याह गौतम स्मृति ग्रंथ



अन्येऽपि प्रहाः स्वस्वस्थानेषु स्थिता बालकस्यास्य धर्मधुराधारकत्वं शासनसेवापरायणत्वं वीतरागत्वं च व्यञ्जयन्ति स्म । कस्यापि महतः पुरुषस्य योगिनो वा बालरूपेऽवतरणं प्रकटय्य ज्योतिर्वित् ककाराक्षरेण नामकरणाय समसूचयत् । एतदनुसारं जातकस्य नाम 'कोडनकुमार' इति निर्धारितम् ।
बाल्यजीवनम् शिक्षा च

अखिलस्यापि भूमण्डलमागतस्य नवजातस्य शिशोः समागतिमभिलक्ष्य पितरौ पारिवारिकाश्चानन्दसन्ततिमनुभवन्त्येव । एषा किल सिद्धा पद्धतिः । एवमेवास्य भाविनो जगद्गुरोः श्रीमतः कल्याणसागरसूरीश्वरस्य शिशुस्वरूपं सर्वेषां प्रमोदायाभवत् । महती मुत् सर्वत्र प्रसृता । सर्वेऽपि स्वपरिवारे नवागतस्य प्राधुर्णिकस्य स्वागतमिवातन्वाना अभ्यलक्ष्यन्त । यथायथं लाल्यं बाल्यं जीवनमवर्धत । सति समये कोडनकुमारं गुरुचरणयोजिनेश्वरप्रतिमायाश्च दर्शनेन संभावितवन्तौ पितरौ । शिशुरयं मातुरङ्गे सुखं किलकिलायमानः प्रसन्नेन वदनेनात्मीयानां प्रमोदं वर्धयमानः शनैः शन्नैरङ्गणदेहलीं यावज्जानुभ्यां हस्ताभ्यां च चलितुं प्रवृत्तः । यदा कदा मातुः पितुर्वा गतागतिमभिलक्ष्य ताभ्यां साकं बहिर्गमनायापि चेष्टां प्रादर्शयत् । आलक्षितदंतमुकुलः प्रमुदितचांचल्यः मन्दस्मितमधुरस्वः कोडनकुमारोऽयं सर्वस्यापि प्रीतिपालनामनुभवन् शरीरेण स्वस्थो विचित्रैर्वचनविन्यासैरलौकिक चरित्राचरणैश्च पितरौ परिजनांश्च विस्मयेऽपि पातयति स्म ।

यदाऽस्य माता नामिलदेवी पूज्यानां साध्वीनां दर्शनं विदधाति स्म तदाऽयमपि तदनुकृतिमाकलयन् वंदनां करोति स्म । पिता श्रीनार्नागमहाभागो यदा पूज्यानां साधुमहाराजानां वन्दनां विधाय तेषां पादौ स्पृशति स्म तदाऽयमपि तथैवाचर्य सकलानपि सुखयति स्म ।

पूज्यगुरुवर्यैर्बालस्य चेष्टाविशेषानधिगत्यतस्मै नमस्कारमंत्रोपदेशः कृतः । अस्य समयवयोभिर्वयस्यैः सहैवायं समागतैः साधुमुनिराजैर्मध्याह्नसमये संस्कारितोऽयं कोडनकुमारः पंचनमस्कारमंत्रं शुद्धया वाण्या वक्तुं शक्तोऽभवत् ।

एवं पञ्चवर्षदेशीयोऽयं बालः पित्रा शुभे मुहूर्ते विद्याभ्यासाय गुरुचरणौ प्रापितः । शालायां स्वीयैः समवयोभिरन्यैर्बालकैः सह मुदितमनाः क्रमेणाक्षरपङ्क्तिः शिक्षणे मनो न्यवेशयत् । बालस्य तेजोमयं मुखं चांचलयाच्चितां चेष्टां जिज्ञासापूरिते नेत्रे, आकर्षणलालसौ कर्णौ चाकलय्य गुरुरपि मुदितमुदितः प्रेम्णा तमशिक्षयत् ।

पूज्यानां दादा धर्ममूर्तिसूरीणां पदार्पणम्

एकदा पूज्या अचलगच्छेश्वराः दादा धर्ममूर्तिसूरीश्वरास्तत्र 'लोलाड़ा' ग्रामं प्राप्ताः । तेषां प्रशस्तेषु



प्रदेशेषु भूयः प्रसृतमभूत् । स्वीयं नगरं स्वीयेन षडार्षणेन कृतार्थीकुर्वतां तेषां पूज्यचरणानां दर्शनायाहमहमिकया जना उन्मुक्ता एवासन् । उपाश्रये सशिष्या विराजमानास्ते स्वीयैः प्रवच-
नैरपि भाविकान् जिनशासने श्रद्धाबद्धान् विदधति स्म । तेष्वेव दिवसेषु श्रीमती 'नामिलदे'
स्वीयं सप्तवर्षदेशाय 'कोडनकुमार' सह नीत्वा वन्दनाय गच्छति स्म ।

एकस्मिन् दिने बालकोऽयं गुरुचरणानां वन्दनां विधाय तेषां निकट एव स्थित्वा मातर-
मवदत्— “मातः, अहमपि युनिर्भविष्यामि । मम मनः गृहे गन्तुं नेच्छति” श्रवैवं माताऽपि
प्रहसन्ती 'यथेच्छसि तथा कुरु' इति न्यगादीत् । सोऽयं हासस्तदानीं न केवलं हासाया
भूदिति कोऽजानात् ? वार्तेय तदा तु विनोद एव निमग्ना । बालोऽपि मात्रा साकं
गृहमगच्छत् ।

गुरुवर्या इमां घटनां गम्भीरतया व्यचारयन् “अहो बालस्य चेष्टितम् ? नूनमयं बालः
कोऽपि पूर्वजन्मनो महात्मा । अस्य प्रवृत्तिः किल सत्यमेव मुनिजनानुकारिणी । अस्मिन्
धूलिधूसरितं स्नमिव वैराग्यभावना, विवेको, निश्चितमेव तिरोहितो विद्यते । बाल्यादेव यदि
वैराग्ये मतिर्भविष्यति तदा सा प्रौढे वयसि परिपक्वतां प्रपन्ना सती निखिलस्य जीवनस्य
कल्याणाय भविष्यति । यदि नामायं बालकः साम्प्रतिके काल एव विरक्तो भवेत् तदाऽस्य
जीवनं तु धन्यधन्यं भविष्यत्येव सहैव ब्रह्मचर्येण तपसा च परिपृतोऽयं सकलस्यापि लोकस्य
कल्याणाय सक्षमोऽपि भविष्यतीति ।

एवं विचिन्त्य द्वित्रिदिनानन्तरं पुनरपि दर्शनाय समागतं श्रीमती नामिलदेमहाभागां
पूज्यपादाः सूरिवर्याः समबोधयन् । —

बालकोऽयं तव कोऽपि महापुण्यशाली विद्यते । अस्य सौभाग्यं सम्भावयन्नहं विचार-
यामि यदीमं बालं शासनसेवायै भवती समर्पयेत् तदा अवश्यमेवायं जिनशासनस्य महान्
प्रभावको भविष्यति, न चात्र कश्चन संदेहलेश इति ।” धीरया धोरण्या प्रस्तावितमिमं
वचनविन्यासं समाकर्ष्य नामिलदे चिन्तासन्तानसङ्कलिता क्षणाय मौनमवलम्ब्यतिष्ठन् ।
साक्षाद् धर्ममूर्ति—श्रीधर्ममृतिसूरीश्वराणां धर्ममयानि वचांसि तस्या हृदि प्रविष्टान्यपि किमपि
निर्णेतुं न प्राभवन् । अत एव तया प्रोक्तम् : “पूज्यानामाज्ञा शिरोधार्या विद्यते । साम्प्रत-
मस्य पिता परदेशं व्यापाराय गतोऽस्ति । अतस्तदागमनान्तरं विचार्येतेति ।”

शासनसेवायै कोडनकुमारस्य समर्पणम् ।

वर्षत्रयानन्तरमाचार्यप्रवरा देशनां वितरन्तः, धार्मिकानुष्ठानान् संपादयन्तः, भाविकानां



भक्तिभावनां भावयन्तः, लोकोपकारपरायणतां प्रथयन्तः जिनशासनपताकां दिशि दिशि स्फोर-
यन्तो भूयोऽपि स्वेच्छया विहरन्तो 'लोलाडा' नगरां सम्प्राप्ताः । तेषु दिवसेषु पुण्यशाली
श्रीनानींग श्रेष्ठयपि परदेशात् परावृत्त्य परिवारं प्रेम्णा पालयितुं समागतोऽभूत् । सूरीश्वराणां
दर्शनेन तेषां प्रवचनाकर्णनेन पवित्रितान्तःकरणो जिनचरणारविन्दैकक्षणः श्रेष्ठी स्वीयया पत्न्या
पूज्याचार्याणां कोडनकुमारस्य शासनसेवायै समर्पणप्रस्तावमप्यश्रौषीत् । सति समये पुनरपि स
एव प्रस्तावः श्रीसंघसमक्षं सूरीश्वरैः प्रस्थापितः । एकतो जिनशासनसेवानुरागः परतश्च
पुत्रानुरागः श्रेष्ठिनं दोलाचलवृत्त्या चिन्तामग्नमकुर्वताम् । पत्नी नामिलदेव्यपि तच्चिन्तने सह-
भागिन्यभवत् । परस्परं विभ्रशन्तौ दम्पती प्रान्ते 'आत्मनः शासनं महत्', 'वैराग्यं परमं
धनम्', 'संसारवासनालिप्तो नात्मोद्धारक्षमो भवेत्', 'यदहरेव विरज्येत तदहरेव प्रव्रजेत्'
इत्यादि-सूक्तीः स्मारं स्मारं सकलस्यापि जगतः कल्याणकामनया कोडनकुमारं पूज्याचार्यचरणयोः
समर्पितवन्तौ । तत्र स्थितोऽखिलोऽपि श्रीसंघस्तयोर्भाग्यं कर्तव्यं शासनानुरागं च तुमुलेन
हर्षेणाम्यनन्दत् ।

भागवती दीक्षा ज्येष्ठी दीक्षा च

यथाकालं स्वेच्छया विहारं कृत्वा श्रीमन्त आचार्यपादा 'लोलाडा' ग्रामात् 'धोलका'
नगरं प्राप्ताः । मुनिभावं श्रितो बालः कोडनकुमारोऽपि सहैवागतः । तत्र शुभं सुहृत्तमव-
लोक्य तत्रत्य - श्रीसंघस्य प्रार्थनया कोडनकुमारस्य दीक्षामहोत्सवायोजनं समपद्यत । केवलं
नववर्षदेशीयं बालमेतं दीक्षा-भावनया समुल्लसन्तं दृष्ट्वा दृष्ट्वा सर्वेऽपि चकित्वा अभवन् ।
महता संरम्भेण जैनशासनस्य जयघोषपूर्वकं वीरसंवत् २१२२, विक्रमसंवत् १६४२ तमे
वर्षे भागवती दीक्षा सम्पन्ना । अस्मिन्नेव समयेऽभिनवस्य शिष्यस्य सूरिवर्यैः 'शुभसागर'
इत्यभिधानमपि घोषितम् ।

ततः परं क्रमेण गुरुचरणारविन्दसाधकेन बालमुनिनाऽनेन शुभसागरेण व्याकरण-काव्य
छंदोऽकार-ज्योतिष-मंत्रतंत्रादिशास्त्राणां गहनमध्ययनं प्रारब्धम् । 'श्रेयोभाजा भवन्ति स्तनानि'
इत्याभाणकानुसारं हृद्या विद्यापि स्वयमेव शुभसागरेऽधिवासाय समुत्सुक्याभवत् । परतश्च
मुनेराचारशिक्षणं परमावश्यकमिति ज्ञात्वा सूरिवर्यैर्धार्मिकशिक्षणस्यापि व्यवस्था विहिता ।
बालमुनिरयं स्वकीयप्रतिभया तन्मनस्कतया पठने दत्तचित्तः सन्ननवरतं क्रमेण शास्त्रचिन्तने
नपश्चरणेचवृत्तोऽभवत् । अस्य निष्ठां योग्यतां च विज्ञाय 'ज्येष्ठदीक्षामहोत्सवसभा'—



श्री आर्य उद्याण गौतम स्मृति ग्रंथ

योजनाय श्रीसंघेनाम्यर्थितम् । तदनुसारमेव मंगले मुहूर्ते बृहतीदीक्षाविधानं संपन्नम् । तदानीं मुनिराजस्यास्य शुभाभिधानं 'कल्याणसागर' इति प्रथितम् ।

यथा यथा दीपः प्रज्ज्वलति, प्रकाशः प्रवर्धते । जगद् दीपात् प्रकाशं सम्प्राप्य परंपरया प्रदीप्तिमद् भवति । वयसः सममेव नितरां प्रौढतां सम्प्राप्ताः श्रीकल्याणसागरमहाराजाः स्वकीयैः प्रवचनैरपि लोकमसिञ्चन् । यस्मिन् यस्मिन् ग्रामे, नगरे, महानगरे वा श्रीमन्तोऽ-गच्छन् न केवलं तत्रत्या जैनशासनसमाराधका एवापितु तदितरधर्मावलम्बिनोऽपि तेषां शास्त्र-परिपूर्तां वाणीं श्रुत्वा मन्त्रमुग्धा इवाभवन् ।

सूरिपदप्राप्ति :

लोम्कपृष्ठां तपःपूर्तां च श्रीमत्कल्याणसागरमुनिराजानां ख्यातिं विज्ञाय गुरुवर्या पूज्यश्री धर्ममूर्तिसूरीश्वराः शासनसेवकानां विज्ञप्तिं तथाऽऽत्मनो वार्धक्यं चिन्तयित्वा तेभ्य आचार्यपद-प्रदानाय स्वीकृतिं प्रदत्तवन्तः । महता संरम्भेण महानगरेऽहम्मदावादापरनामनि राजनगरे सं. १९४७ तमे वर्षे श्रीकल्याणसागरमुनिवर्याः आचार्यपदव्या विमूषिता अक्रियन्त । असीत् तदानीमेतेषां वयः केवलं षोडशवर्षात्मकमेव । अस्मिन्नेवावसरे उपाध्यायश्री-रत्नसागरमहाराजेभ्यो स्तथोपाध्याय-श्रीविनयसागरमहाराजेभ्यो ' महोपाध्याय ' पदवीप्रदानपूर्वकं नूतनाचार्यस्य शिष्यत्वेन ते घोषिताः ।

उग्रो विहारः 'छ' री पालकसंघस्य यात्रा

आचार्यपदप्राप्त्यनंतरं श्रीगुरुचरणानामाज्ञानुसारं प्रौढपतापशालिनः श्रीकल्याणसागरसूरिवर्याः सर्वप्रथमं 'कच्छदेशं' प्रस्थिताः । कच्छप्रवेशाय द्वारभूते भद्रेश्वरतीर्थे (भद्रावतीतीर्थे) सूरिवर्याणां समागमनं विज्ञाय तत्रत्येव श्रीसंघेन भव्यः प्रवेशमहोत्सवः समायोजितः ।

तत्र पदार्पणानन्तरं तीर्थस्पर्शनाविधिं निर्वर्त्य स्थिरतायां सत्यां पूज्यानां प्रथमं व्याख्या-नमभूत् । तत्र श्रीमदाचार्यैः शत्रुञ्जय-महातीर्थस्य महिमा तथा 'छ'रीपालकसंघस्य माहात्म्य-मद्भुतया शैल्या शास्त्राणां वचनानि समुद्धृत्य प्रतिपादिते । प्रभावशालिन्या वचोविनयस्या तत् श्रुत्वा भविकानां हृदयानि नितान्तं प्रसत्तिमासादितवन्ति । तदानीं तत्र श्रावकेषु 'आरीखाणा' (सुथरीनिकटस्य) ग्रामाद् व्वापाराय भद्रावतीमागत्य निवासतो लालनगोत्रश्रेष्ठश्री अमरसिंहशाहस्य सुपुत्रो श्रेष्ठ-वर्धमानशाहस्तथा श्रेष्ठ-पद्मसिंहः श्रीशत्रुञ्जय महातीर्थस्य संघं निःसारयितुं भावनाशीलावभूताम् । 'धर्मस्य त्वरिता गतिरित्यनुसारं' सूरिचरणानामग्रे भावनैषा परिभाविता । बलाबलं च विचारितम् । आग्रहातिशयाच्च स्वीकृतिरपि ताभ्यां

श्री आर्य उद्याद्य गौतम स्मृति ग्रंथ



लब्धा । तदनुसारमेव पत्रिका निर्माप्य देशस्य सर्वेष्वपि भागेषु प्रहिताः । दूरदूरतो भक्ति-
भाजः साधर्मिकाः श्रावक-श्राविकाः भद्रावतीतीर्थमामन्तुं प्रवृत्ताः । तस्मिन् समये सैकतप्रदेशः
(रणभूमिः) अतीव भीषण आसीत् । सैकतप्रदेशे संधरूपेण यात्रासम्पादनमतीव
दुष्करमभूत् । कारणादस्मात् शुभे मुहूर्ते संधे समाविष्टेन श्रावक-श्राविकासमुदायेन सह
सपरिवारादिभ्यो वर्धमान-पद्मसिंहशाहश्रीष्ठिनौ सामुद्रिकेन मार्गेण नौकास्वारुह्य 'नागना'
(जामनगर) पोतविश्रामस्थलं प्राप्ताः । श्रीकल्याणसागरसूर्योऽपि साधूनां सार्धानां च विशालेन
समुदायेन सह सैकतमार्गतः कठिनमुग्रं च विहारं क्रियाम्य 'नागना' (नवानगर) पोतस्थिति-
स्थलं प्राप्ताः । तदानीन्तनं नवानगरमेव इदानीन्तनं 'जामनगरं' विद्यते ।

अस्य नगरस्य भूपतिश्री जसवन्तसिंहमहाभागैः संधपत्योस्तीव्रव सगतं व्याहृतम् ।
पञ्चदशसहस्रयात्रिक-संख्यावत्तोऽस्य सङ्घस्य रक्षायै राज्ञा शतमिता शास्त्राग्निः सुसज्जिता
सैनिकाः प्रदत्तास्तथा च सङ्घार्थमुपयोगिनो भवेयुस्तावन्त एव गत्रा अश्वास्तथा रथादयोऽपि
पुरस्कृताः ।

संधपत्योर्गुणैराकृत्य भूपतिना तौ निवेदिता-यात्रायाः पूर्णताऽनन्तरं भवद्भ्यामागत्य
वसतिः कार्या किञ्च व्यापाराय कञ्चभूपतेरर्थं करग्रहणं कर्तव्यमित्यपि सूचितम् । इदं
राज्ञो निवेदने सङ्घपतिभ्यां तथैव स्वीकृतम् ।

जामनगराद् शुभे मुहूर्ते सङ्घस्य प्रस्थानमभवत् । अस्मिन् 'छ'रीपालके सङ्घे
श्रीमन्तः कल्याणसागरसुरिप्रभृतयो द्विशतमिता मुनिवरास्तथा त्रिशतमिताः साध्व्योऽपि सम्मिलिता
आसन् । पञ्चदशसहस्रसङ्ख्याकाः श्रावकश्राविकारूपा यात्रिणोऽभूवन् । एतदतिरिक्तं शतं
सुभटाः, विशतिर्वाचवादकाः, पञ्चविंशतिर्गायकाः, पञ्चाशद् रासादिनृत्तकर्तारः, शतं चारणाः,
द्विशतमिताः पाचकाः, शतसङ्ख्याकाः कांदविकाः, सार्धैकशतसङ्ख्याकाः पटकुटीमबंधकाः,
शतं नापिताः, पञ्चाशद् लोहकाराः, तावन्त एव काष्ठशिल्पिनः, सूचीकाराश्च, नव हस्तिनः,
नवशतमिता अश्वाः, पञ्चशतं रथाः, सप्तशतं शकटाः, पञ्चशतम् उष्ट्राः, एकसहस्रम् अश्वकाः,
पञ्चदश-सहस्रजनानां विष्टराणि भोजनस्य वस्तूनि, विशालानां पटकुटीनां साधनानि च वेदुः
पशुनां समुदायस्योपयोगोऽभूत् । तदानीन्तने काले मरुत्तरादियानानां व्यवस्थाया अभावात्
पटमण्डपनिर्मानृवस्तूनां त्रिचतुस्रसूहा अपि सह नीता आसन् । येषां वहनाद्यापि शकटाश्चादयो
बहव उपायुञ्जन् । यात्रिणस्तु 'छ'रीपालनपूर्वकं नियमेन प्राचलन् ।



श्री आर्य इत्याद्य गौतम स्मृति ग्रंथ

अस्मिन् सङ्घे सर्वप्रथमं गजोपरि स्थापितो दुन्दुभिस्तथा द्वितीये गजे दोधूयमानो ध्वजे जिनशासनस्य संघस्य च यशोगाथां गायन्तावभूताम् । ततः परं गजा अश्वः, सहस्राः सुभटाश्चलन्ति स्म । तदनु भगवतः श्रीशान्तिनाथप्रभोः सौवर्ण्यां प्रतिमयाऽलङ्कृतः णरत्नायैर्जटितो रौप्यमयो रथो—यस्मिन् जिनालयस्य रचना विहिताऽऽसीत्—प्रचलति स्म । ततः परमाचार्याणां सुवर्णमयी पुस्तकशिविका, गजोपरि स्थितौ सङ्घपती, आचार्यादिमुनिवरास्तथाः श्रावकश्राविका व्रजन्ति स्म । एष एव क्रमः प्रतिदिनं सङ्घस्य यात्रायाः व्यराजत ।

विभनाभासस्तन्निवारणं च

एकस्मिन् दिवसे यात्राया विश्राभो मादरवानवास्तटेऽभूत् । दैवसिक्कप्रतिक्रमणानन्तरं प्रहरमात्रा निशा व्यतीता तदा सर्वेऽपि संस्तारकपौरिसीं कृतवन्तः । दिवसस्य श्रान्तिमपनेतु सर्वे निद्राधीना अभूवन् ।

अद्यतनी निशा भयकर्येवाऽवभासते स्म । मध्यायां रात्रौ प्रवृद्धाः सूरिवराः श्री-कल्याणसागरसूरिमहाराजाः, भैरवयुगलस्य ध्वनिं श्रुत्वा चिन्तातुराः सञ्जाताः । दृष्टं तदा युगलमिदं संघपत्योः पटमण्डपस्योपरि निविष्टमासीत् । अयं ध्वनिः सङ्घस्य कृते भाविनं विघ्नं संसूचयति स्म । अत एवाचार्यपवरैर्गच्छाधिष्ठायिकायाः श्रीमहाकालिकायाः स्मरणं विहितं, शीघ्रमेव प्राचीकटत् गच्छाधिष्ठायिका । तस्या एव सङ्घपत्योर्मरणान्तं कष्टं तद्वारणविधानं चाकलितम् ।

द्वितीयेऽहनि सूरिवराणामाज्ञया सङ्घपती पौषधं नीत्वा सूरिभिः सह चलितुं प्रवृत्तौ । संवीक्ष्य च तौ हस्तिपकाः कुपिताः सन्तो जैनसाधूनां विषये क्वसितं जल्पितुमारब्धाः । परं यात्रिणो दर्शकाश्च सङ्घपत्योर्विनयमाज्ञापालनं च वीक्ष्य नतमस्तः । अभूवन् ।

एवमग्रे व्रजति सङ्घे एकां हस्तिनीं वीक्ष्य सङ्घपतियुगलं यान्नुपविशति स्म स हस्ती मदोन्मतः संवृतः । इतस्तत आहिङ्ग्य स वृक्षाणां सङ्कुलायां वीथ्यां गतस्तत्र च वृक्षाणां मध्ये निरुद्धत्वात् भूयसा कालेन वशं प्राप्तः । अनया रीत्या सूरिवराणां समयसूचकतया सङ्घपत्योरुपरि समापतितं मरणान्तं कष्टं निवृत्तम् । आचार्यश्रीणां प्रभावकेनैवविधेन नेतृत्वेन सर्वेऽपि जिनशासने श्रद्धाधाना भानंदतुंदिलतां प्राप्ताः ।

इत्थं स्थाने स्थाने जिनशासनपताकां धूयमानाः भक्त्याराधनादिभिः स्वानि जीवनानि धन्यानि सम्पादयन्तः सर्वे यात्रिका निर्दिशतापूर्वकमेकमासानन्तरं श्री शुकुञ्जयतीर्थं प्राप्ताः । चतुर्विधेन संघेन साकं तीर्थाधिराजश्रीशत्रुञ्जयस्य नायकस्य देवाधिदेव श्री आदिनाथप्रभूणां यात्रा च

श्री आर्य उप्याह गौतम स्मृति ग्रंथः



[३०] विहिता, तेष्वेव दिवसेषु च सूरिवर्याणामनुज्ञां सम्भाष्य सङ्घपतिभ्यां तत्र तीर्थे सं. १६५० तमे वत्सरे नृतनानां जिनमंदिराणां निर्माणाय स्वातसुहृतेमाचरितम् ।

अस्मिन् सङ्घे ३२ द्वात्रिंशलक्षमितकोरीणाम् व्ययोऽभवत् ।

यात्रां विधाय परावर्तमानौ वर्धमान-पद्मसिंह-शाहबांधवौ भूपतेराग्रहेण जामनगरमागत्य वसतिमकुर्वताम् । तदानीं ताभ्यां सह षड्वचसहस्रखंख्याला ओसवाला अपि वसतिमकार्षुः । इमौ बान्धवौ तत्र मन्त्रीपदे नियुक्तौ ।

कच्छप्रदेशे विहारा धर्मप्रचारश्च

सं. १६५२ तमे वर्षे सूरिवरा जामनगरं समुपागतास्तदा रायसिंहशाह नामडामहा-
भागेन शत्रुञ्जयतीर्थस्य 'छ'री-पालकसङ्घः समायोजितः । यस्यां यात्रायां द्विलक्षमितकोरीणां
(मुद्राणां) व्ययः कृतः । यात्रानन्तरमाग्रहपूर्वकं जामनगरे श्रीसूरीणां वर्षावासः कारितः ।

ततः परं गिस्तारीतीर्थं तथा सौराष्ट्रे विहृत्य सं. १६५३ वत्सरस्य वर्षावासं
प्रमासपट्टणे विधाय सं. १६५४ तमे वर्षे कच्छस्य मुख्ये भुजनगरे समागताः । तत्र वात-
रोगाक्रान्तं कच्छस्य महारावथ्रीभारमल्लं (प्रथमं) मन्त्रितेन जलेन रोगमुक्तं व्यदधुः । प्रतिबोध
प्राप्तजनैर्बर्मानुरागं दधानेन राज्ञा पर्युषणपूर्व दिवसेषु समग्रेऽपि कच्छप्रदेशेऽष्टदिवसपर्यन्तमहिंसा-
पालनस्योद्धोषणा कारिता । प्रसन्नेन राज्ञा सूरिवर्याणां-मुपदेशानुसारं 'राजविहार' नाम्ना
जिनालयो निर्मापितः । राज्ञा स्वीये राजभवने यस्मिन् पट्टके सूरिवरा उपवेशिता तत् पट्टकमद्यापि
भुजनगरस्यांचलगच्छीयोपाश्रये विद्यमानमस्ति । सं. १६५४ तः १६६७ तम-वर्षपर्यन्तमा-
चार्यचरणैः कच्छप्रदेशेषु विहृत्य ७५ पुरुषेभ्यस्तथा १२७ महिलाभ्यः परमपवित्राः दीक्षाः
प्रदत्ताः किञ्च त्रयोदश प्रतिष्ठाः कारिताः । एवं कच्छप्रदेशस्य भूमौ श्रीमद्भिः भूयांस
उपकारा विहिताः । भुजमंडवीस्था जिनालया अपि श्रीचरणानां प्रेरणयैव निर्मिताः ।

सं. १६६८ तम वर्षस्य श्रावणशुक्लपंचम्यामाचार्याणामुपदेशात् तथा पद्मसिंह-
शाहस्य भार्यायाः कमलादेव्याः प्रेरणयोक्ताभ्यां बंधुभ्यां जामनगरे महोत्सवपूर्वकं द्वासप्तति-
जिनालयप्रवृत्तौ महतो जिनालयस्य शिलान्यासो जातः । अस्य जिनालयस्य निर्माणाय पट्टशतं
कर्मकराः शिल्पकारा सन्नद्धा आसन् ।

सं. १६६९ तमे वर्षे श्रीसूरयः स्वकीयानां वृद्धगुरुणां पू. आ. श्रीधर्ममूर्तिसूरीणां
वन्दनार्थं पालनपुरं प्राप्तास्तथा गुरुदेवैः सहैव वर्षावासं स्थिताः । तत्रत्र्यंशसकस्य विनय्या



तदीया पत्नी करीमावेगम या उवराक्रान्त्या संतप्ताऽभूत्—तस्या रोगप्रशमनाय श्रीमदाचार्यं
महोपाध्यायाः श्रीरत्नसागर महाराजा राजभवनं प्रेषिताः । मत्र—प्रभावाद् वेगम नीरोगणी
संवृत्ता । मांसाहारस्य त्यागिनी जाता । शासकेन तत्रैक उपाश्रयोऽपि निर्मापितः ।

गुरुविशेषस्तथा गच्छेश पदेनालङ्कृति :

सं. १६७० तमे वत्सरस्य चैत्रपूर्णिमायां श्रीधर्ममूर्तिसूरयः कालधर्मं प्राप्ताः ।
परमपूज्यानामकारणकरुणाकरणपरायणानामनाकलितेन दिवः प्रयाणेन कल्याणसागरसूरय आत्मानं
छत्रच्छायारहितं मन्यमानाः किमपि हार्दिकां तान्तिमनुभवन्त आसन् । चतुर्विध संघोऽपि
तदानीं निर्विण्ण इवाभूत् । परं कालस्याग्रे कस्य भवति सामर्थ्यम् । अतः प्रभासपट्टणस्य
संघेन सर्वमम्मत्या निश्चितं यद् इदानीं वैदुष्यवैराभ्यसम्पन्नाः श्रीकल्याणसूरय एवास्माकमालम्बन-
मृताः सन्ति । एतेषां सर्वविधं सौजन्यं जिनशासनसंवर्धनसौभवं जिनागमरहस्य—वैद्यत्वं च
साम्प्रतं सर्वोतिशायितां भजते । ए तएव अजातशत्रवः सकल—मुनि—गण—वन्दनीयाः प्रवीणतराश्च
विद्यन्ते । तस्मादेत एव 'गच्छेश' पदेनालङ्करीया इति ।

एतदनुसारं शुभे मुहूर्ते साधुसाध्वी—श्रावक—श्राविकाणां समुपस्थितौ महता संरम्भेण
परम—समर्हणीये गच्छेशपदे प्रतिष्ठापिताः ।

जिनप्रतिमानामञ्जनशलाकाः प्रतिष्ठापनाश्च

सं. १६७१ तमे वत्सरे पूज्य गुरुवरचरणः श्री धर्मसूरिमहाभागानामाज्ञोपदेशेन च
मंत्रिप्रवरकुरपारुसोपपाल बंधुभिर्निर्मापितयो जिनमंदिरयो ४५० नूतनजिनप्रतिमानां श्रीकल्याण-
सागरसूरिवर्यैः अञ्जनशलाकाः सम्याद्य ताः प्रतिष्ठापिताः तत्रैव च सर्वेषां भाविकानामामहवशा-
च्चातुर्मासोऽपि विहितः । ततः परम् आगरातो विहारं कृत्वा क्रमशः उदयपुरं प्राप्ताः ।
तत्र सूरिपुरं दराणां देशनाः श्रुत्वा अतीव आनन्दततिन् अन्वभवन् । ते च जनाः भूयोऽपि
किञ्चत् कालं यावद् देशनाऽमृतं पार्थं पार्थं आत्मनाम् उद्धार—कांक्षयाऽऽचार्यचरणान्
वर्षावासाय प्रार्थयन् । कृपालवः श्रीगुरुवस्तेषामन्यर्थनां स्वीकृत्य उदयपुर एव मासचतुष्टयं यावद्
व्यराजन् । श्रीसूरिवर्याणामपूर्वेण वैदुष्येण देशनादानपाटनेन च प्रभावितास्ते श्रीगुरुवरान् युगप्रधानं
पदेनालमकार्पुः ।

सं. १६७२ तमे वर्षे राजनगरे तथा स. १६७४ तमे हायने वर्धमान (वटवाण)
नगरे चातुर्मासौ कृतवन्तः । ततः परं शत्रुञ्जयतीर्थस्य जिनालयानां प्रतिष्ठाविधिः सम्पादितः ।

सं. १६७५ तमे वर्षे सूरिमहाभागा रायशीयाहस्य प्रार्थनया जामनगरं प्राप्ताः ।

श्री आर्य कल्याण गौतम स्मृति ग्रंथ



तत्र रायशीशाह रायशीशाह द्वारा संभूतानां ५२१ जिनविम्बाना मंजनशलाकाः कारयित्वा स्वनिर्मितजिनालयस्य देहरीषु प्रतिष्ठापिताः । सं. १६७६ तमस्य वर्षत्यर्वशाखशुक्लतृतीयायाम् सूरिवर्यैः मंत्रिवंधवश्रीवर्धमानपद्मसिंहशाहकारितेषु महाम्बु जिनालयेषु श्रीशान्तिनाथप्रभृति- तीर्थकराणां भव्यानि जिनविम्बानि प्रतिष्ठापितानि । सं. १६७८ तमे वर्षे भूयोऽप्याचार्या जामनगरम् उपेतवन्तः तदा उपर्युक्तबंधुभ्यां ७२ देहरीषु ५०१ जिनविम्बानामंजनशलाकाप्रतिष्ठाः सम्पादिताः तस्मिन् महोत्सवे द्वाभ्यां बंधुभ्यां सम्प्रिय सप्तलक्षमिना मुद्रा व्ययीकृताः ।

श्रीरायशीशाहस्य भ्रात्रा श्रीनेणशीशाहेनाचार्याणामुपदेशतो जामनगरे भव्य उच्चशिखर- शाल्येका जिनालयो निर्मापितो यश्चतुर्मुख आसीत् । तस्मिन् संभवनाथप्रभृतीनां भव्यानां जिनविम्बानां प्रतिष्ठाः स्वयम् आचार्याणां करकमलैः कारिता । राघशीशाह-नेणशीशाहयो जिनालययोः प्रवेशद्वारमेकमेव स्थापितम् । तदन्तः श्रीनेमिनाथस्य चतुरस्रं जिनालयं निर्माप्य तस्मिन् मूल- नायकाः श्रीरीनेमिनाथभगवन्तः प्रतिष्ठापिताः । अन्तश्चतुरस्रस्य कारणात् तथा प्रवेशद्वारस्यैकत्वाद् उभावेव जिनालयौ 'चोरीवाला' देवाश्रयाविति निगद्येते ।

सं. १६७८ तमेहायने जामनगर एव चातुर्मासं व्ययाप्य १६७९ तमे संवत्सरे कच्छमाण्डवीस्थले वर्षावासः कृतः । चातुर्मासार्थं नगरप्रवेशावसरे महत् स्वागतमभूत् । तदनन्तरं यदा श्रीमन्तो मुजनगरं गतास्तदानीमपि राज्यद्वारा नागरिकैश्च अतीवोत्साहपूर्वकञ्च स्वारातं व्याहृतम् । इदं स्वागत तिहासिकमासीदिति तदानीन्तनी प्रसिद्धिः । सं. १६८० वर्षे कोठारानगरे, सं. १६८१ तमे वर्षे अंजारनगरे तथा सं. १६८२ तमे हायने भद्रेश्वरे, इत्थं स्वीयान् वर्षावासान् कच्छदेशे विधाय पूज्य- आचार्याः मुद्रिकान् जनान् धर्माचरणाय द्रढीकृतवन्तः । भद्रेश्वरे पूज्यानामुपदेशाद् वर्धमान- पद्मसिंहशाहाभ्यां भद्रेश्वरतीर्थस्य सार्धंलक्षमुद्राणां व्ययेन जीर्णाद्धारः कारितः । सार्धमिकान् समुद्धारकर्मणि सप्तलक्षमुद्रा व्ययिताः । तथा च नवपदज्ञानपंचम्या उद्यापने पञ्चलक्षमुद्राणां व्ययो विहितः तदैव अरिष्टरत्ननीलमाणिक्यरत्नादीनां भव्याः प्रतिमाः प्रतिष्ठापिताः । आचार्य- श्रीणाम् उपदेशाद् उक्तबंधवौ गिरनार-तारंगा-अर्बुद-सम्भेतशिखर-प्रभृति-तीर्थानां जीर्णाद्धारं सोपानादिनिर्माणे च प्राये द्वादशलक्षमितानां मुद्रिकानां सद्व्ययम् आचरितवन्तौ । एतद- तिरिक्तं पावापुरी-चम्पापुरी-वाराणसी-हस्तिनापुरादिषु तीर्थानां ते यात्रामकार्षुः ।



चातुर्मास-परम्परा:

जैनाचार्याः प्रतिवर्षं चातुर्मासिकेषु दिवसेषु कस्मिन्नप्येकस्मिन् स्थाने स्थिरतां कुर्वन्ति । तदनुसारमेव श्रमन्तः कल्याणसागरसूभ्योऽपि सं. १६८३ वर्षे मुन्दराग्रामे, सं. १६८४ वर्षे अ.धोईग्रामे, सं. १६८५ वत्सरे भद्रेश्वरतीर्थे, सं. १६८९ तमे हायने पालनपुरे, सं. १६९० वर्षे अहम्मदावादे, सं. १६९१ वर्षे भुजनगरे, सं. १६९२ तमे हायने स्वाखरग्रामे, सं. १६९३ वर्षे मुन्दराग्रामे, सं. १६९४ माण्डव्यां, सं. १६९५ राधनपुरे, सं. १६९६ खेरकग्रामे, सं. १६९७ वर्षे बीकानेरनगरे, सं. १६९८ वर्षे जैसलमेरपत्तने, सं. १६९९ तमे संवत्सरे बाडमेर गत्वा ततो नगरपारकरे चतुर्मासानकुर्वन् । ततः परं जालोरं (राजस्थाने) प्राप्ताः । तत्र महामारी व्याप्तः अभूत् सा चाचार्याणां प्रभावात् प्रशान्ता । सं. १७०० तमे वर्षे जालोरे, सं. १७०१ वर्षे जोधपुरे, सं. १७०२ वर्षे उदयपुरे, सं. १७०३ हायने जोटाणायां, सं. १७०४ तमे माण्डले, सं. १७०५ वर्षे खम्भातनगरे, सं. १७०६ वर्षे सुरतनगर्यां, सं. १७०७ तमे हायने नवसार्यां, सं. १७०८ वत्सरे जम्बुसरे, सं. १७०९ वत्सरे भरुच (भृगुकच्छ)-नगरे, सं. १७१० वर्षे गोधरा (पंचमहाल) नगरे, सं. १७११ वर्षे वडनगरे, सं. १७१२ हायने ऽहम्मदावाद नगरे, सं. १७१३ तमे वर्षे सादडीस्थले, सं. १७१४ वर्षे नांदलाईग्रामे, सं. १७१५-१६ वर्षयोश्च पाटणे वर्षावासानकार्षुः ।

वार्षिक्य नश्वरदेह त्यागश्च

अहोरात्रं जिनशासनमेव जीवनसर्वस्वं मन्यमानाः पूज्या आचार्यवर्या अस्मिन् समये वार्षिक्य-वशादात्मानं श्लथमिव विज्ञायान्ति समसमयं कच्छप्रदेशस्थैव पावानायां भुवि व्यत्यापयितुकामास्तत्र प्रस्थिताः । सं. १७१७ तमे वत्सरे भुजनगर्यामेव चातुर्मासमकुर्वन् । तत्रैवामरसागरसूरिभ्यो गच्छसम्प्रदायाभ्यान् प्रदाय किञ्च वृद्धेभ्यो महोपाध्याय श्रीरत्नसागरेभ्योऽपि कतिपया आम्नाय विद्याः प्रदत्तवन्तः ।

आचार्यवर्याणां शरीरमिदानीं जर्जरीतमिवाभवत् । प्रायः ७२ पञ्चसप्तति वर्षपर्यन्तं तैरुप्रा विहार आहताः । अस्मिन् वयसि ते जीवनस्यान्तिमं समयं जानानाः सततं जागरिताः सन्तो मनसि पूर्णं समाधिमात्रं धृत्वैवावर्तन्त । प्रान्ते १७१८ तमे वत्सरस्य आश्विनशुक्लत्रयोदश्यां सूर्योदय समयेऽन्तिमं श्वासं विमुच्यस्मात् संसागन्महाप्रयाणं विहितवन्तः ।

श्री आर्य इत्याद्य गौतम स्मृति ग्रंथ





परमपूज्य अवलगच्छाधिपतिराचार्यदेव
श्रीगौतमसागरसूरीश्वराणां संक्षिप्तं जीवनचरित्रम्

- तत्पट्टधर श्रीगुणसागरसूरीश्वरजी म. सा.

मरुभूमिमध्ये श्रीपाली नाम नगरमस्ति । तत्र श्रीमालीब्राह्मणजात्यां धीरमल्लनामा ब्राह्मणवरः परिवसति स्म । तस्य विप्रवरस्य क्षेमलदेवीनाम्नी शीलादिगुणालंकृतशरीरा सौंदर्यवती लावण्यवती च ब्राह्मणी पत्नी बभूव । विक्रमस्यैकोनविंशतिशताधिकविंशतिमेवर्षे क्षेमलदेवी तेजस्विनं पुत्रमजीजनत् । तस्य पुत्रस्य गुलाबमल्ल इति नाम दत्तम् । स गुलाबमल्लः क्रमेण पंचवार्षिकः संजातः । तदा भयंकरो दुष्कालः संजातः ।

तस्मिन्दुर्मिक्षे मरुभूम्यां जनाः स्वपरिवारपालनेऽप्यसमर्था अभवन् ; स्वपुत्रान् रक्षार्थं योगिभ्यो यतिभ्यो ददाना बभूवुः । अस्मिन्समये कच्छदेशतो देवसागराभयचंद्र-वीरचंद्र-नानचंद्रेतिनामानश्च-त्वारो जैनयतयो मरुभूम्यां समागताः । तत्र पालीनगरे समीपस्थग्रामेषु च भ्रमन्तः स्वशिष्य-करणार्थं बालकान् गवेषितुं प्रवृत्ताः । प्रयत्नेन तैरष्टौ बालाः प्राप्ताः ।

पालीनगरे धीरमल्लामिधो विप्रवरो देवसागरस्य यतेर्मित्रमभवत् । तेन विप्रेण धीरमल्लेन स्वपत्नी-क्षेमलदेवी-सहितेन स्वकीयो गुलाबमल्लामिधो वर्यो पुत्रो देवसागराय यतये समर्पितः कथितं चाऽऽवयोरयमतीव वल्लभः पुत्रो युष्माकं शिष्यः प्रशिष्यो वा कर्णव्योऽन्येभ्यः न प्रदातव्यः । देवसागरयतिना तस्वीकृतम् । गुलाबमल्लस्य देहलक्षणानि वीक्ष्य सानन्देन देवसागरेण चिन्तितम्-अयं बाल एभिर्लक्षणैर्महान् योगेश्वरो वर्यस्तपस्वी श्रेष्ठसंयमी, उत्तमचारित्रशाभितसाधु-साध्वः-परिवारस्य निर्माता पालकश्च भविष्यति, शिथिलाचारनिवारको जैनशासनस्य प्रभावको भविष्यति च । ततस्ते चत्वारो यतयः सवालका मरुभूमितः कच्छदेशे समागताः । तत्र बिदडाभिधग्रामे तै र्यतिभिर्विभागं कृत्वा बाला गृहीताः । स्वस्वमिष्टं स्थानं गताः । देवसागरो यतिरेकं भागेन गृहीतं कल्याणचंद्रामिधं बालं गुलाबमल्लेन बालेन सह गृहीत्वा लघुमार्शबियाभिधं ग्रामं समागतः । तस्मिन् ग्रामे सुश्रावकेषु मुख्यः स्त्रीराजपुत्रो नधुनामा द्वादशव्रतधारी सुश्रावक आसीत् । सोऽन्ये च श्रावकाः श्राविकाश्च देवसागरयति बालद्वययुक्तं दृष्ट्वा सानन्दा बभूवुः । तयोः बालयोः पालन पोषणं च कर्तुं सोऽथमा अभवन् । देवसागरयतेः स्वरूपसागरनामा यतिर्मुह्यशिष्य आसीत् । सोऽपि

श्री आर्य कल्याण गौतम स्मृति ग्रंथ



भुजनगरात्कार्यं कृत्वा लम्बाशंवीयाग्रामं समागतो द्रौ बालौ च दृष्ट्वा हर्षितो, देवसागरेण यतिना तो दो स्वरूपसागराय यतये शिष्यत्वेन समर्पितौ । कदाचिद् देवसागरो यतिस्तौ द्रौ बालप्रशिष्यौ सार्द्धं नीत्वा कच्छदेशस्थतीर्थानां यात्रां कर्तुं निर्गतः । कच्छस्थ-भद्रेश्वरतीर्थस्य यात्रां कृत्वा क्रमेण कच्छदेशस्थाऽत्रडासाऽभिधप्रदेशे स्थितसुथरीनामनि ग्रामे प्रसिद्धप्रगटप्रभाविश्रीश्रुतकल्लोलपार्श्वनाथ-तीर्थस्य भावेन यात्रां कृत्वाऽस्य तीर्थस्य पंचतीर्थीत्वेन प्रसिद्धानां सांघाण-कोठारा-जस्वौ-नलीया-तेराऽभिधेषु पंचसु ग्रामेषु स्थितानां श्रीशत्रुञ्जयतीर्थदुर्गसदृश-उन्नत-विशालऽनेकर्तीर्थभूतजिनालय-तीर्थानां भावेन यात्रां कृत्वा तेराभिधग्रामे स्थितताराचंद्रयति समापे समागतः । द्रौ बालप्रशिष्यौ दृष्ट्वा ताराचंद्रेण यतिना देवसागरयतेः प्रोक्तम् - एतो द्रौ बालशिष्यौ मह्यं देहि । देवसागरेण यतिना प्रोक्तम् - एतो बालशिष्यौ तुभ्यं दातुं न शक्नोमि परमन्यान् बालान् मरुभूमित आनय दास्यामि, युष्माकमेतत्कार्यं करिष्यामि । ताराचंद्रयतिना प्रोक्तम् - तथा कुरुत । तत्स्वीकृत्य परोपकारपरायणो देवसागरयतिस्तौ बालशिष्यौ लम्बाशंवीयाग्रामे स्वशिष्यस्वरूपसागराय समर्प्य तत्रत्य-श्रावकानां च कथयित्वा ताराचंद्रयतेर्लम्बाशमग्रीकः स मरुभूमिं प्रति गंतुं प्रवृत्तः । अपश्रुकनानि संजातानि । तदा तत्रत्यश्रावकसंघेन प्रोक्तम् - इमं मुहूर्तं त्यक्त्वाऽन्यमुहूर्तं गृहीत्वा गच्छत । तच्चिशय्याऽपि भवितव्यतया देवसागरो यतिः परकार्यार्थं मरुभूम्यां गतः । तत्र च उर्वरेण परलोकं गतः । तद्बृत्तान्तं ज्ञत्वा स्वरूपसागरः यतिः सशोकः संजातः ।

ततः शोकं निवार्य स यति बालशिष्यौ पालनपूर्वकं शिक्षयामास । गुलाबमल्लस्य ज्ञानचन्द्र इति द्वितीयं नाम समभवत् । तयोर्बालयोर्मध्ये गुलाबमल्लो विनीतोऽभवत् कल्याणचन्द्रश्चाविनीतः संज तः । गुरुः स्वरूपसागरस्तु तयोः सदृशं पालनमध्ययनं च कारयति । भुजनगरे लम्बाशंवीयाग्रामे विशेषं तिष्ठति स्म । अस्मिन् अष्टाविंशत्यधिकैः षोडशशतित्तमे विक्रासं तसरेऽचलगच्छाधिपतिः यतिपतिः श्रीरत्नसागरसूरिः सुथरीतीर्थे परलोकं गतः । ततो वेलजीनामधः श्रावको यतिः संजातः । तस्मिन्नेव वर्षे स यतिपतिर्जातः । तस्याऽचलगच्छाधिपस्य श्रीविवेकसागरसूरिर्नामाऽऽसीत् । श्रीविवेकसागरसूरेः श्रीशत्रुञ्जयमहातीर्थस्य यात्राकरणस्य भावना संजाता । ततस्तेन सूरिणा कच्छदेशस्थैः सर्वैर्यतिभिः सह प्रयाणं कृत्वा श्रीसिद्धगिरिमहातीर्थं गत्वा तस्य तीर्थस्य यात्रा कृता ।

श्रीस्वरूपसागरयतिरपि सबालशिष्यो यतिसमुदायेन सह समागत आसीत् । तेनापि श्रीसिद्धगिरियात्रां विधायाऽऽनन्दोऽनुमूतः ततो यतिसमुदायेन सह स विवेकसागरसूरिः पावकगिरियात्रां



कृत्वा मोहमयीं नगरीं समागतः । मुंबईसंघेन ससत्कारं खारेकबजारस्थे श्रीअनन्तनाथ जिनालये-
पाश्र्वे यतिपरिवारेण सह सूरिः प्रवेशितो भूरिभक्त्या च सेवितः । ततो यतिसमुदायः सूरैराज्ञां
गृहीत्वा कच्छदेशे गतः ।

(यानि वर्षाणि इतो लिखितानि तानि विक्रमस्य विंशतितमायाः शताब्द्याः ज्ञेयानि ।) एकोन-
त्रिंशत्सु वर्षेषु गतेषु, पश्चात् चैकोनत्रिंशत्तमे वर्षे, त्रिंशत्तमे च वर्षे सवालद्वयो यतिः स्वरूपसागरो
विवेकसागरसूरैराज्ञया सांघानग्रामे चातुर्मास्यां स्थितः । एवं चत्वारिंशत्तमविक्रमवर्षान् यावत् कच्छ-
देशस्य भुजपुर—कोठारा—गोधरा—बाडा—त्रायजा—रायण—कोडाय—नवावास—बोदडादिग्रामेषु चातु-
र्मासाणि कृत्वा मुंबापुर्यां स स्वरूपसागरः सवालः समागतः । ततः पावामद्वर्तार्थयात्रां कृत्वा पुन
मोहमय्यां पुर्यां समागतः । तदा श्रीविवेकसागरसूरिणा प्रोक्तम्—अथ गुलाबमल्लाय यतिदीक्षा
प्रदातव्या योग्याऽस्ति । तन्निस्य स्वरूपसागरेण यतिना गुलाबमल्लाय तत्कथित्वा चत्वारिंशत्त-
मस्य विक्रमवर्षस्य वैशाखमासस्य एकादस्यां मुंबापुर्यां माहीमाभिधोपनगरे विवेकसागरसूरहस्तेन
गुलाबमल्लाय यतिदीक्षा प्रदापिता । सूरिणा गौतमसागर इति नाम दत्त्वा स्वरूपसागरस्य शिष्यः
कृतः । यतिजनानां शैथिल्येन पतार्माति विचार्यै तदा गौतमसागरेण यतिना रात्रिभोजनं न कर्तव्यं कंद-
मूलानि न भक्षणीयानिति प्रतिज्ञा गृहीता । ततः प्रतिदिनं व्रतनियमग्रहणमालने विशिष्टभावधान् यतीनां
शिथिलाचारान् धिक्कारयन् यतिजीवने कालनिर्गमनमप्यनिच्छन् निर्दोषवृत्त्या तिष्ठति ।

तेन यतिवरेण (गौतमसागरेण) देवपुरग्रामस्य जैनसंघस्य चातुर्मासस्य विज्ञप्तिं स्वैक्य कच्छदेशे
देवपुरग्रामे विक्रमस्यैकचत्वारिंशत्तमे संवत्सरे चातुर्मासं कृतम् । द्विचत्वारिंशत्तमे संवत्सरे मुद्रापुरे
चातुर्मासं कृतम् । त्रिचत्वारिंशत्तमे संवत्सरे गोधराग्रामे चातुर्मासं कृतम् । चतुश्चत्वारिंशत्तमे च
पंचचत्वारिंशत्तमे च संवत्सरे शेरडग्रामे चातुर्मासं कृतम् । कच्छदेशे संवत्सरप्रारंभ आषाढप्रतिपदो
भवति तेन संवत्सरप्रारंभस्तथा गणनीयः । शेरड ग्रामस्य चातुर्मासात्पश्चात्त स्मन्नेव पंचचत्वारिंशत्तमे
संवत्सरे सिद्धगिरिमहार्थार्थं गत्वा तस्य महार्थार्थस्य नवनवतियात्रा विधिना तेन यतिवरेण कृता ।
उपानहं विना गमनं करणीयं, भूशयनं करणीयं, प्रतिदिनमेकाशनं कर्तव्यं, प्रवृष्टण—अंग्तरथं विना-
ऽप्यद्वाहनं न स्वीकरणीयमिस्यादिविधिनियमा गृहीताः । स यतिवरो महाव्रतधारीयोग्याः काश्चित्
प्रवृत्तिः कर्तुं लग्नस्तमात्कारणात् पुनः पुनः साधूनां संभीलनं तस्य यतिवरस्य संजायते । ये ये
साधवो मिलन्ति ते तेऽस्माकं गच्छे समागच्छाऽस्माकं शिष्यो भवेति वदन्ति । परं स यतिवरः—स्वोप-

श्री आर्य उप्याह गौतम स्मृति ग्रंथ



कारिणो गुरोरेव शिष्यः स्थास्यामि स्वगच्छं च न मुंचामि, न मोक्ष्यामि' इति सर्वेषां वदति स्म । देवसागर-स्वरूपसागरौ मम महोपकारिणौ स्तः । पालकौ, रक्षकौ, पोषकौ, प्राध्यापकौ सम्यक्त्व-प्रापकौ तौ प्रगुरुगुरुवगौ मया कथं स्वजनयौ भवत इति वदन् स यतिवरो महाव्रतधारी भवितुमुत्कंठां धारयति ।

तेन यतिवरेण षट्चत्वारिंशत्तमे संवत्सरे बोदडाग्रामे चातुर्मासं कृतम् । ततस्तेन यतिवरेण शीघ्रं सर्वविरतिः स्वीकरणीयेति निर्णयं कृत्वा यत्र तत्र साधूनां पार्श्वे गत्वा स्वेच्छा प्रदर्शिता । परं तस्य स्वगच्छ-स्वगुरुनिर्णयं ज्ञात्वा केऽपि सर्वविरतिमार्गे तं न प्रवेशयन्ति ।

स यतिवरो भ्रमन् मरुभूम्यां पालीपुरीं समागतः । तत्र तस्य जन्मभूम्यामेकेन साधुवरेण 'संस-र्गेण पश्चादस्माकं शिष्यो भविष्यति' इति विचार्य स गौतमसागरयतिवरो विक्रमस्य षट्चत्वारिंशत्तमे संवत्सरे फाल्गुनशुक्लैकादश्यां पालीपुर्यां श्रीनवलखापार्श्वनाथस्य द्विपंचाशजिज्जिनालये दीक्षाविधि-पूर्वकं सर्वविरत्यां प्रवेशितः । विधिपक्षगच्छापरनामाचलगच्छे श्रीस्वरूपसागरस्य शिष्यो नाम्ना गौतमसागर इति प्रघोषितः ।

अथ कृतक्रियोद्धारः स्वीकृतसर्वविरति चारित्रः स गौतमसागरो मुनिश्चारित्रं पालयन् तेन साधुना सह विहरन् गुर्जरदेशे पाटणाभिधनगरे सप्तचत्वारिंशत्तमे संवत्सरे चातुर्मासमकरोत् । ततः स्तोत्रमनो-भेदेन पृथक्कृतः स गौतमसागरो मुनिः सिद्धाचल महातीर्थयात्रां कृत्वा पश्च.देक एव विहरन् कच्छ-देशं समागतः । तत्र कदाचिदन्यमुनिभिः सह कदाचिद् एकाकी च विहरन् लघ्वाशंभीयास्थितस्य स्वगुरोर्मिलनेच्छया गंतुं प्रवृत्तः । तन्निश्चय्य गुरुः स्वरूपसागरः स्वशिष्यमिलनार्थं बृहदाशंभीयाग्रामं समागतः । द्वयोर्मिलनं संजातं तदाश्रूणि मुञ्चन् गुरुः शिष्येण गौतमसागरमुनिना प्रोक्तः — यूयं वृथा दुःखं मा धारयत, मया किमपि कलं प्रदं कार्यं कृतं नास्ति, युष्मभ्यं कीर्तिप्रदं कार्यं कृतमस्ति, युष्माकं गच्छे युष्माकं शिष्यत्वेनैव स्थितोऽस्मि स्थास्यामि च, अस्मिन् विषये युष्माभिः शंका नैव कार्या । शिष्यस्य तद्वचनं श्रुत्वा गुरुः संतोषं प्राप्तः प्रसन्नश्च भूत्वा, तस्मै शिष्यायाऽभिनन्दनं दत्त्वा विशिष्ट-चारित्र-गालनाय शिक्षामाशिषं च प्रददौ । ततो गुरोर्प्रसन्नतामाशिर्वाहं च प्राप्य सानन्दो मुनिगौतमसागरोऽन्यत्र विहरन् भव्यान् प्रतिबोधयन्, विशुद्धं निर्दोषं संयमं पालयन्, कोडाय-जैनसंघस्य विज्ञप्तिं स्वीकृत्याष्टचत्वारिंशत्तमे संवत्सरे कोडायग्रामे चातुर्मासमकरोत् । ततो विहृत्या-ऽबडाशाप्रदेशे सुथरोग्रामे समागत्य श्रीधृतकल्लोलपार्श्वनाथस्य यात्रां कृत्वा स मुनिः स्वं धन्यममन्यतः ।



एकान्तरितोपवासकरणप्रवृत्तेन मुनिना गौतमसागरेण साधुसमुदायाग्रणीः समागत एवं श्रुतम् । तेषां मिलनोत्कण्ठितः स मुनिर्बादलाग्रामे तेषाममिहत् सुखशातादिपृच्छां कृत्वा तेन मुनिना तस्य मुनिशस्य प्रोक्तम् — अहमेकावयस्मि तस्माद्युष्माभिः सह स्थातुमिच्छामि । मयि कृपां कृत्वाऽनुमतिप्र यच्छत । तन्निशम्य तेन मुनिशेन प्रोक्तम् — एवं न भविष्यति । तन्निशम्य निराशः स मुनिर्गौतमसागरो लब्धाशंकीयाग्रामं समागत्य तत्रत्यान्मुख्यश्रावकानेकत्रिकृत्य तेषां पार्श्वे तेन मुनिशेन सार्धं या वार्ता जाता तां सर्वा कथयित्वा प्रोक्तम् — अहमेकावयस्मि तस्माद् अहं एकाकी कथं विहरामि ? तन्निशम्य मुख्यश्रावकैः प्रोक्तम् — यद्यन्यगच्छीयाः स्वसमुदायेन सार्धं स्थातुमनुज्ञां न यच्छन्ति तर्हि यूयमेकाकी एव विहरत विशुद्धचारित्रपालने च सोद्यमा भवत । युष्माकं शिष्यपरवारो भविष्यति एकाकित्वं च गमिष्यति । शकुनानोव तेषां वचनानि मत्वा गौतमसागरो मुनिवर एकाकी विहरन् धर्मप्रचारं कर्तुं प्रवृत्तः । तेन धर्मप्रचारेण तस्य मुनेः शिष्यशिष्यापरिवारस्य प्रारंभो जातः ।

श्रीगौतमसागरमुनिवरो मुद्रानगरेऽध्ययनं कर्तुं गतः । तत्रैकान्तरोपवासान् करोति, अध्ययनं च करोति । तदा तस्य मुनेर्गुणान् निशम्य कच्छभुजनगरस्य संघेन चातुर्मासस्य विज्ञप्तिः कृता । मुनिवरेण सा विज्ञप्तिः स्वीकृता । तत एकोनपंचाशत्तमे संवत्सरे भुजनगरे चातुर्मासं कृत्वा संघस्य विज्ञप्त्याऽन्यत्र गत्वा पुनर्भुजनगरे स गौतमसागरमुनिः समागतः । तदा तस्य मुनेः पार्श्वे सुथरीग्रामस्य ओभाइयानामधर एकस्त्रिंशद्वर्षीयो दीक्षार्थीश्रावकश्चातुर्मासे समागत आसीत् । तस्य दीक्षाया मुहूर्तं तस्मिन्नेकोनपंचाशत्तमे संवत्सरे माघमासशुक्लदशम्यामागतम् । तत एकरथ मुनी-वस्य पार्श्वे गौतमसागरेण मुनिवरेण योगोद्वहनं कृत्वा बृहद्दीक्षा गृहीता । तस्य मुनीशस्य हस्तेन च दीक्षार्थिनः श्रावकस्य दीक्षा प्रदापिता । स नवदीक्षित उत्तमसागरनामधरः श्रीगौतमसागरस्य मुनिवरस्य शिष्यः संजातः ।

ततः स्वाशय्येण गतैकाकित्वः स गौतमसागरगुरु देवपुरग्रामे समागतः । तत्र तस्य गुरोरुप-देशेन प्रतिबुद्धा उमरबाई इतिनामधरा श्राविका दीक्षार्थिनी संजाता । ततः स गुरुवरश्चीयासर-नामनि ग्रामे समागतः । तत्राऽपि तस्य गुरोरुपदेशेन तत्रत्यो गोवरभाईनामा श्रावकः प्रतिबुद्धो दीक्षार्थी संजातः । यदा गुरुणा विहारः कृतस्तदा स दीक्षार्थी श्रावको गुरुणा सहाचलद् अध्ययनं च कर्तुं प्रवृत्तः । गुरुर्ग्रामाद्ग्रामं विहरन् उपदेशं च यच्छन् सुथरीग्रामे समागत्य श्रीवृत्तकल्लोलपार्श्वनाथ-तीर्थस्य यात्रां कृत्वा स्वजीवनं पावनममन्यत । ततो भुजनगराद् वर्षीतपःपारणामहोत्सवप्रसंगे समा-गन्व्यमिति संघस्य विज्ञप्तिः समागता । तां विज्ञप्तिं स्वीकृत्य गुरुवर्यः तत्प्रसंगे भुजनगरे समागतः ।

श्री आर्य अध्याय गौतम स्मृति ग्रंथ



तत्र वरमीतपः पारण-प्रसंगो महोत्सवेन संजातः । ततो गुरुवरः पुनः सुथरीग्रामे समागतः, तत्रत्यानां श्रावकाणां विज्ञप्त्या दीक्षाप्रदानकार्यं स्वीकृतम् । श्रावकैः दीक्षामहोत्सवः प्रारब्धः । तस्मिन्महोत्सवे गुरुवरेण श्रीगौतमसागरमुनिना दीक्षार्थी गोवराभिधः श्रावको दीक्षितः स्वशिष्यः कृतः । तस्य गुणसागर इति नाम प्रद्योषितम् । तिसृम्यश्च श्राविकाभ्यो दीक्षा प्रदत्ता; तासु सांघाणग्राम-वास्तव्या सोनवाईनाम्नो श्राविका दीक्षिता शिवश्री नाम्ना कृता । देवपुरवास्तव्या उमरवाईनाम्नो श्राविका दीक्षिता, उत्तमश्री नाम स्थापितम् ते द्वेऽपि स्वशिष्ये कृते । सुथरीग्रामवास्तव्या लाखवाई-नाम्नो श्राविका दीक्षिता श्रीमुक्तिसागरसूरैः समुदायस्य सख्या दयाश्रियः शिष्या कृता लक्ष्मीश्रीश्च नाम स्थापितं, ज्येष्ठशुक्लदशम्यामेकोनपंचाशत्तमे संवत्सरे दीक्षाप्रदानप्रसंगः समजायत ।

ततो नलीया—ग्राम—संघस्य विज्ञप्त्या नलीयाग्रामे चातुर्मासं सपरिवारेण गुरुवरेण कृतम् । तत-स्तेरग्रामे सपरिवारो गुरुवरः समागतः । तत्र साधुसार्धानां योगोद्बहनं कारयित्वा बृहद्दीक्षा श्र गौतमसागरमुनिवरेण प्रदत्ता । तस्मिन्प्रसंगे तेराजैनसंघेन भव्यःष्टाहिकमहोत्सवः कृतः । ततः सपरि-वारो गुरुवरः श्रीभद्रेश्वरतीर्थयात्रामनोरथं कृत्वा ग्रामानुग्रामं विहरन् तस्मिन् तीर्थे समागत्य भावेन तीर्थयात्रामकरोत् स्वं च धन्यमन्यत ।

तस्मिन् तीर्थे तदा यात्रामेळक आसीत् । तेन तत्राऽनेकग्रामवास्तव्या कच्छदेशीया बहवः श्रावकाः समागता आसन् । तेभ्यो बहवः श्रावकाः स्वस्वग्रामे चातुर्मासं कर्तुं गुरुवरं विज्ञापयामासुः । गुरुवरेण दुर्गापुरसंघस्य विज्ञप्तिं स्वीकृत्यैकपंचाशत्तमे संवत्सरे तत्र चातुर्मासं कृतम् ।

ततो गुरुवरेण सपरिवारेण विहारं कुर्वता कच्छदेशीयपंचतीर्थीयात्रा भावेन कृता, प्रतिग्रामं धर्म-प्रचारश्च कृतः । ततो गुरुवरो गोधराग्रामसंघस्य विज्ञप्त्या गोधराग्रामे क्रमेण समागतस्तत्र संघेन दीक्षाप्रदानकृतेऽष्टाहिकमहोत्सवः कृतः । तस्मिन् महोत्सवे गुरुवरेण माघशुक्लपंचमीशुभदिने भोजाय-ग्रामवास्तव्यायाः कंकुवाईनाम्न्याः श्राविकाया दीक्षा दत्ता तथा च गोधराग्रामवास्तव्याया रत्न-बाईनाम्न्याः श्राविकाया दीक्षा दत्ता । क्रमेण कनकश्रीरत्नश्रीश्च नामनी स्थापिते । ततो दुर्गापुराऽ-परनामनवावासग्रामसंघस्य विज्ञप्त्या गुरुवरस्तत्र समागतः । तत्रापि संघेन दीक्षामहोत्सवः कृतः । एकोनपंचशत्तमे संवत्सरे चैत्रमासस्य शुक्लत्रयोदश्यां गुरुवरेण डोणग्रामवास्तव्याया नाथीबाईनाम्न्याः श्राविकाया दीक्षा दत्ता निधानश्रीश्च नाम स्थापितम् ।

ततो गुरुवरः सपरिवारः कच्छमांडर्वपुरे समागतः । तत्रत्यसंघस्य विज्ञप्त्या तत्र योगोद्बहनं



कारयित्वा नूतनदीक्षिताभ्यो बृहद् दीक्षा प्रदत्ता, संघेन महोत्सवः कृतः । ततस्तत्रयसंघविज्ञप्त्या सपरिवारेण गुरुवरेण तत्र पुरे चातुर्मासं कृतम् ।

ततो नारायणपुरग्रामसंघस्य नूतन-जिनालय-प्रतिष्ठा-प्रसंगे समागमनार्थं विज्ञप्तिः समागता, तां स्वोक्त्य सपरिवारो गुरुवरस्तत्र समागतः, प्रतिष्ठामहोत्सवेन प्रतिष्ठा जिनप्रतिमानां कृता । तस्मिन्महोत्सवे सांघाणग्रामवास्तव्यायाः सधवा-याश्चांपुवाई नाम्भ्याः श्राविकाया गुरुवरहस्तेन दीक्षा संजाता, चंदनश्रीश्च नाम स्थापितम् । ततो गुरुवरः सपरिवारो मांडवीपुरे तत्रत्यसंघस्य विज्ञप्त्या समागतस्तत्र संघेन दीक्षामहोत्सवः कृतः । तस्मिन् दीक्षामहोत्सवे गुरुवरेण द्विपंचाशत्तमे संवत्सरे माघशुक्लपंचमीशुभदिवसे तिसृभ्यो श्राविकाभ्यो दीक्षा प्रदत्ता । गोधरावास्तव्या जेतवाई नाम्भ्याः श्राविकाया जतनश्रीः, शेरडीवास्तव्या लीलवाई-नाम्भ्याः श्राविकाया लब्धिश्रीस्तथा गोधरावास्तव्या-लीलवाईनाम्भ्याः श्राविकाया लावण्यश्रीरिति नामानि च स्थापितानि ।

अथ गुरुवरः सपरिवारः श्रावकश्राविकाणां बहुपरिवारपरिवृत्तः सन् छ'रीपालकसंघयात्रया श्री भद्रेश्वरतीर्थे समागतः । तत्र तीर्थाधिपतिं श्रीमहावीरपरमात्मानं प्रणम्य स्वं धन्यं चकार । तत्र तीर्थे नागलपुर वास्तव्याय पूजाभाईनामकाय स्वयं साधुवेशपरिधापकाय श्रावकाय संघस्य विज्ञप्त्या गुरुवरेण दीक्षा दत्ता, प्रमोदसागरो नाम स्थापितम्, स्वशिष्यस्य गुणसागरस्य च शिष्यः कृतः ।

ततो गुरुवरः क्रमेण मुद्दानगरे समागतः । तत्र योगोद्वहनं कारयित्वा संघकृतमहोत्सवपूर्वकं गुरुवरेण नूतनसाधुसाध्वीभ्यो बृहद् दीक्षा प्रदत्ता । संघस्य विज्ञप्त्या च तत्रैव मुद्दानगरे सपरिवारेण गुरुणा चातुर्मासं कृतम् । एवं त्रिपंचाशत्तमसंवत्सरे चातुर्मासं कृत्वा मुद्दानगराद् विहारं कृत्वा ग्रामाद् ग्राम विहरन्, धर्मोपदेशान् ददन् लध्वाशंवीया संघस्य विज्ञप्त्या तस्मिन् ग्रामे चतुःपंचाशत्तमे संवत्सरे गुरुवरेण चातुर्मासं कृतम् ।

ततो गुरुवरेण श्रीसिद्धगिरिमहातीर्थस्य यात्रामनोरथं कृत्वा तत्र गंतुं विहारः कृतः । क्रमेण गुरुवरश्चतुः पंचाशत्तमो संवत्सरे चैत्रमासस्य शुक्लषष्ठ्यां सिद्धगिरिं प्रातो, द्वितीयदिने तस्य महातीर्थस्य यात्रां कृत्वा स्वजन्म सफली चकार । ततो यात्रां कुर्वता गुरुवरेण पालीताणापुरे पंच-पंचाशत्तमे संवत्सरे चातुर्मासं कृतम् । चातुर्मासानंतरं गुरुस्तत्र स्थितस्तत्र कच्छदेशतो दीक्षाग्रहणार्थं तिस्रः श्राविकाः समागताः । पंचपंचाशत्तमसंवत्सस्य फाल्गुन शुक्लत्रयोदश्यां महामहोत्सवपूर्वकं



गुरुवरेण ताम्यस्तिस्मृत्यो दीक्षा दत्ता । कपायाग्राम वास्तव्या गंगाबाईनाम्नी श्राविका नाम्ना गुलाबश्रीः कृताः दुर्गापुर वास्तव्या कुंवरबाईश्राविका नाम्ना कुशलश्रीः कृता; भोजायवास्तव्या गंगाबाई श्राविका च नाम्न ज्ञानश्रीः कृता । गुरुवरं षट्पंचाशत्तमे संवत्सरे लाभं ज्ञात्वा पाली-
ताणापुरे चातुर्मासं कृतम् । ततस्तत्रैव कञ्जसांयराग्राम वास्तव्या हीरबाईश्राविका महामहोत्सव-
पूर्वकं दीक्षिता, तस्या हेतुश्रीनाम स्थापितम्, फाल्गुन शुक्लषष्ठी दिन इयं दीक्षा संजाता ।

ततो गुर्जरदेशस्य मांडलग्रामस्य संघेन चातुर्मासस्य विज्ञप्तिः कृता । तां स्वीकृत्य गुरुवरेण
विहारं कृत्वा मांडलग्रामे समागत्य सप्तपंचाशत्तमे वर्षे तत्र चातुर्मासं कृतम् । ततो विहारं कृत्वा
गुर्जरदेशस्थमतीर्थानां मरुभूमिस्थ तीर्थानां चोत्सवविहारेण यात्राः कृत्वा श्रीशंखेश्वरपार्श्वनाथतीर्थयात्रां
च कृत्वा क्रमेण जामनगरं गुरुवरः सपरिवारः समागतः । तत्राऽमूर्तिपूजकस्य स्थानकवासीत्यपर-
नाम्नः समुदायस्यैकः साधुर्मुखपट्टिकां मुखाद् उतार्य गुरुवरस्य श्रीगौतमसागरमुनिवरस्य पार्श्वे
समागतः । तस्य भावनां ज्ञात्वा गुरुवरेण दीक्षाक्रियां कारयित्वा, स्वशिष्यं कृत्वा तस्य दयासा
गरेति नाम स्थापितम् । जामनगरसंघस्य विज्ञप्त्या गुरुवरेणाऽष्टपंचाशत्तमे संवत्सरे तत्र पुरं
चातुर्मासं कृतम् ।

तदनन्तरं गुरुवर हालारदेशस्य ग्रामेषु विहृत्य धर्मप्रचारमकरोत् । तेन धर्मप्रचारेण मिथ्या-
त्विनः संजातान् श्रावकान् पुनः जैनधर्मे स्थापितवान् । तस्मिन् प्रदेशे तत्रत्य नवागामवास्तव्याया
सोनबाई श्राविकाया दीक्षा उबासंधग्रामसंघस्य विज्ञप्त्या महामहोत्सवेन गुरुवरेण संपादिता, सुम-
तिश्रीरिति नाम स्थापितम् । तस्मिन् महोत्सवे हालारदेशस्य बहूनां प्रामाणां श्रावकश्राविकाः समा-
गताः । ते सर्वे गुरुवरोपदेशेन जैन धर्मं प्राप्ताः सुदृढाश्च संजाताः । इयं दीक्षा वैशाखशुक्लपंचमी-
दिने संजाता । ततो हालारदेशे भूरि धर्मप्रचारं कुर्वन्, गुरुवरेण संघस्य विज्ञप्त्या बृहत् खावडीग्रामे
चातुर्मासं कृतम् । ततो हालारदेशे भूरि धर्मप्रचारं कृत्वा, लोकान् जैनधर्मे स्थिरीकृत्य कञ्जदेशे
प्रति विहारं कृत्वा श्रीमश्वरजैनतीर्थे फाल्गुनशुक्लपंचम्यां ततोर्थयात्रामेलकप्रसंगे समागत्य, भावेन
तीर्थयात्रां कृत्वा गुरुवरः स्वं धन्यममन्यत ।

ततो विहारं कृत्वा मुद्रानगरं समागतो गुरुवरो बृहदाशंबीयासंघेन दीक्षाप्रदानकृते विज्ञप्तः ।
तेषां विज्ञप्तिं स्वीकृत्य गुरुवरो बृहदाशंबीयाग्रामे समागतः । संघेन महोत्सवेन ग्रामप्रवेशः कारितो,
दीक्षामहोत्सवश्च प्रवृत्तः । तस्मिन् दीक्षामहोत्सवे गुरुवरेण षष्टि मे संवत्सरे चैत्रकृष्णाष्टम्यां



चतस्रः श्राविका दीक्षिता साध्यश्च कृतास्तलवाणावास्तव्यारत्नबाई नाम्न्याः श्राविकाया नाम तिलकश्रीः स्थापितं, बृहदाशंबीयाग्रामवास्तव्यानां जेतबाई-पद्माबाई-बेलबाई-नाम्नीनां श्राविकाणां क्रमेण जडावश्रीः पद्मश्रीर्विनयश्रीश्चेति नामानि स्थापितानि । ततो गुरुवरो लध्वाशंबीयाग्रामे समागत्य तत्रत्यसंघेन कृते दीक्षामहोत्सवे तत्रत्यायै लधीबाईश्राविकायै वैशाखशुक्लाष्टमीदिने दीक्षां दत्त्वा लाभश्रीरिति नाम ददौ ।

ततो जखौग्रामस्य श्रेष्ठिन्या धूंजाबाईश्राविकाया जखौग्रामे चातुर्मासकरणार्थं विज्ञप्तिः समागता । तां स्वीकृत्य सपरिवारो गुरुवरो जखौग्रामे समागतः । तत्रत्य संघेन महोत्सवेन प्रवेशितो भव्यरीत्या चातुर्मासं च कारितः । ततो गुरुवरो जसापुरे, नलीनपुरे, तेरापुरे च समागत्य धर्मप्रचारं च कृत्वा जिनेन्द्रसागरसूरिं च मिलित्वा क्रमेण भुजनगरे सपरिवारः समागतः, संघेन च महोत्सवेन प्रवेशितो मासं यावद् गुरुस्तत्रोपदेशं ददन् स्थितः । ततः गुरुवरः क्रमेण पञ्जीग्रामे समागतः । तत्र नवपदोधापनं कार्याभास, जामनगरवास्तव्या जीवीबाईनाम्नी श्राविका गुरुवरेण दीक्षिता जमनाश्रीश्च नाम दत्तम् ।

डोणग्रामे भोजायग्रामवास्तव्या खेतवाईश्राविका गुरुणा दीक्षिता खंतिश्रीश्च नाम दत्तम् । ततः संघस्य विज्ञप्त्या सपरिवारो गुरुवरो भुजनगरे समागतः । तत्र च मुनिदयासागराय नूतनसाध्वीभ्यश्च योगोदग्रहन कारयित्वा बृहद्दीक्षां ददौ । भुजनगरे चैकषष्ठितमे संवत्सरे चातुर्मासमकरोत् । ततो विहारं कृत्वा गुरुवरो भोजायग्रामे समागत्य तत्रमहोत्सवपूर्वकं बृहद्दरतडीयाग्रामवास्तव्यायै कमोबाईश्राविकायै दीक्षामदात् कस्तुर श्रीनाम च ददौ । ततो गुरुवरो वराडियाग्रामे समागतः । तत्रत्यसंघस्य सुथरीसंघस्य च चातुर्मासं कृते विज्ञप्तिः संजाता, गुरुवरेण सुथरीग्रामे चातुर्मासं कर्तुं विज्ञप्तिः स्वीकृता । सुथरीग्रामे समागत्य, संघसत्कारेण ग्रामप्रवेशं च कृत्वा, द्विषष्ठितमे वर्षे चातुर्मासं च कृतम् ।

ततो विहारं कृत्वा बृहद्दरतडीग्रामस्य जिनालयस्य प्रतिष्ठाप्रसंगे समागतेन गुरुणा प्रतिष्ठा कारिता । कोटडोग्रामस्य च बेलबाईनाम्न्यै श्राविकायै च दीक्षां दत्त्वा तस्या विवेकश्रीरिति नाम स्थापितम् । ततो ग्रामाद् ग्रामं विहरता गुरुवरेण संघस्य विज्ञप्त्या वराडीया ग्रामे चातुर्मासं कृतम् । गुरुवरस्त्रिषष्ठितमस्य संवत्सरस्य चातुर्मासं वराडीयाग्रामे कृत्वा ग्रामाद्ग्रामं विहरन्, धर्मप्रचारं कुर्वन् शेरडीग्रामे समागतः । तत्र प्रमोदसागरस्य विपरीतां प्रवृत्तिं श्रुत्वा, मांडवीसंघस्य विज्ञप्तिं



स्वीकृत्य गुरुवरेण प्रमोदसागरो मुनिः समुदायाद् बहिष्कृतः, सर्वान् संघान् प्रति च तद् ज्ञापितम् ।

ततो गुरुवरेण वराडीयाग्रामे संघस्य विज्ञप्त्या त्रिषष्टितमे संवत्सरे चातुर्मासं कृतम् । तस्मिन् चातुर्मासे माणकात्मजः घेलाभाईश्रावकः, वीरमात्मजः कानजीभाईश्रावकश्च ताभ्याम् भूरि धनव्ययः कृतो, महामहोत्सवः कृतस्तस्मिन् महोत्सवे निमन्त्रणं प्रेष्य बबुभ्यो ग्रामेश्वरः श्रेवाकसंघा आकारिताः सर्वेषां च भूरि भक्तिः कृता । चातुर्मासे पूर्णे गुरुवरो विहारं कुर्वन् गदशीशाग्रामे समागतः । तत्रत्य टोकरसिंहात्मजेन देवराजश्रेष्ठिना दुर्गापुरवास्तव्येन वाघजीपुत्रेणाऽऽशुभाईश्रेष्ठिना च श्रीसुमेतशिखर—महातीर्थस्य यात्रां कर्तुं यदोच्छा वर्तते तर्हि सर्वो धनव्यय आवाभ्यां करणीयो भवान् चलतु इति गुरुवरं प्रति कथितम् । गुरुवरेण प्रोक्तम्—तत्र गमने साधूनामारंभदोषो लगति, संघं विना स्वतंत्रः साधूनां विहारस्तेन न युक्तः । अत्रैवाऽऽत्मसाधनां करिष्याम इति कथयित्वा गुरुवरः कच्छदेश एव विहरन् सुथरीग्रामे समागतः । तत्र नूतनसाध्वीविवेकश्रियो योगं कारयित्वा बृहद् दीक्षा च तस्यै गुरुणा दत्ता ।

ततः संघस्य विज्ञप्त्या मुजनगरे समागत्य चतुःषष्टितमे संवत्सरे त चातुर्मासं कृत्वा गुरुवरोऽन्यत्र विजहार । साध्वीश्रीहेतश्रिया स्वगुरुण्या श्रन्दनश्रिय आचारपालने शिथिलता समागताऽस्ति स्वसंसारिसंबंधिनां परिचयो विशेषेण करोतीति गुरुवरस्य प्रोक्तम् । गुरुणा साधुसाध्वीनां कृते केचिन्नियमाः कृताः । ते नियमा चंदनश्रिया न स्वीकृतास्तेन गुरुवरेण साध्वीसमुदायाच्चंदश्री सशिष्या दूरीकृता ।

ततो गुरुवरो विहारं कुर्वन् वराडीयाग्रामे समागतः । तत्रत्येन माणकात्मजेन घेलाभाईश्रेष्ठिना सुवइपुर्या समागन्तुं गुरुवरस्य विज्ञप्तिः कृता, तां स्वीकृत्य सपरिवारेण गुरुणा मोहमयीं पुरीं गन्तुं विहारः कृतः । वागडप्रदेशे आधोइग्रामे समागत्य गुरुवरेण चैत्रलुक्लपक्षे नवपदाराधना तत्र कृता, कारिता च ।

ततो विहारं कृत्वा क्रमेण गुरुवरो राधनपुरे समागतः । तत्राऽचलगच्छीय—हीरसागरवीथी वर्तते । तस्यामचलगच्छस्य बृहदुपाश्रये गुरुवरः स्थित्वा, तत्रत्यजिनालयानां दर्शनं कृत्वा तत्रत्य-संघस्य चातुर्मासविज्ञप्तिमस्वीकृत्य, श्रीशंखेश्वरतीर्थे समागत्य, तीर्थयात्रां कृत्वा जन्म सफलीचकार । तत्र च चतरत्रः श्राविका गुरुवरेण दीक्षिता । मुजनगरस्य वेजवाईनाम्न्यै श्राविकायै वल्लभश्री नाम



श्री आर्य इत्याह गौतम स्मृति ग्रंथ

दत्तम्; गढशीशाग्रामस्य मालवाईनाम्न्यै श्राविकायै भगनश्री नाम दत्तं, भोंसराग्रामस्य सुन्दरवाई-
नाम्न्यै श्राविकायै शिवकुंवरश्री नाम दत्तं, डुमराग्रामस्य हांसवाईनाम्न्यै श्राविकायै हर्षश्री नाम
दत्तम् । दीक्षामहोत्सव घेलाभाईश्रेष्ठिनो द्रव्येण तत्रत्यसंघेन कृतः ।

ततो मांडलग्रामस्य संघस्य चातुर्मासकृते साग्रहा विज्ञप्तिः संजाता । तां स्वीकृत्य सपरि-
वारेण गुरुवरेण पंचषष्ठितमे संवत्सरे मांडलग्रामे चातुर्मासं कृतम् । ततो गुरुवरः श्रीकेशरीया-
तीर्थस्थं यात्राकरणार्थं गन्तुं प्रवृत्तो मार्गं बहुतीर्थानां यात्रां कुर्वन्, तारंगातीर्थयात्रां कृत्वा उनडी-
ग्रामे समागतः । तत्र केशरीयातीर्थे गन्तुं प्रवृत्तस्य संघेन समागतस्य संघपते विज्ञप्त्या गुरुवरः
संघेन सह चलितः । क्रमेण पोषशुक्लाष्टम्यां केशरीयातीर्थे समागत्य तीर्थयात्रां कृतवान् ।

तत उदयपुर—राणकपुर—पंचतीर्था—शिवगंजाऽर्बुद तीर्थादीनां यात्रां कृत्वा गुरुवरोऽमदावाद-
महानगरे समागतः । तत्र श्रीशान्तिनाथपोलमध्ये स्थितांचलगच्छस्थोपाश्रये स्थातुमददानान्
श्रावकान् शिक्षयितुं गुरुवरेण महोमयीतः श्रावकाः समाकारितास्ततः सर्वमपि सुलभं संजातम् ।
मोहमय्यां चातुर्मासं कर्तुं विज्ञप्तिः समागता । तस्माद् गुरुवरेण कनकश्रीमुख्याः साध्व्यो मोह-
मय्यां प्रेषिताः ।

अथ तत्र कच्छकोटडीग्रामस्य नागजीभाईनामा श्रावको दीक्षाग्रहणार्थं समागतः । परं जनका-
ज्ञया विना दीक्षा गुरुवरेण न दत्ता । ततस्तेन श्रावकेण स्वयं साधुवेशः परिहितो गुरुसमोपे च
समागत्य जनकस्य दीक्षासंमतिः पत्रेण समानायिता । ततस्तं सार्द्धं नीत्वा गुरुवरेण विहारः कृतः;
सरखेजग्रामे च समागत्य तत्र पंचषष्ठितमे संवत्सरे वैशाखशुक्लपंचमीदिने तस्मै दीक्षामदात्;
नीतिसागर इति नाम चायच्छत् स्वशिष्यं च कृतवान् । ततः क्रमेण घालीताणापुर्यां समागत्य
तत्र योगोद्वहनपूर्वकं नीतिसागरमुनये गुरुवरो बृहद् दीक्षामदात् । घालीताणामध्ये च षट्षष्ठितमे
संवत्सरे चातुर्मासमकरोत् ।

अथ गुरुवरः सपरिवारोऽमदावादानामानि महानगरे समागत्य शान्तिनाथपोलमध्येऽचलगच्छ-
स्थोपाश्रये स्थितस्त्यागिवरस्य प्रभावः प्रासरत् । गुरुवरस्य समीपे त्रयो दीक्षार्थिनो मुमुक्षवोऽध्ययनं
कुर्वन्ति, तेषां दीक्षामहोत्सवो मुंबापुरीतः समागत्य पुनशीपुत्रेण लालर्जाश्रेष्ठिना, माणकपुत्रेण
घेलाभाईश्रेष्ठिना च कृतो, दीक्षादिवसे मुंबापुरीतः बहवः श्रावकाः सपरिवाराः समागता, गुरुवरेण

श्री आर्य उप्याह गौतम स्मृति ग्रंथ



मुमुक्षुभ्यो दीक्षा दत्ता, कच्छकोटडावासिनो देवजितो दानसागर; कच्छसामराइवासिनो मणसिंह-
स्य मोहनसागर, उनडोठवासिन उमरसिंह उमेदसागर इति तेषां त्रयाणां नामानि स्थापितानि ।
तस्मिन् दीक्षामहोत्सवे तत्रत्यैर्बहुभिः श्रेष्ठिभिरागमनं कृतं, पट्टषष्टितमे संवत्सरे माघशुक्लत्रयो-
दश्यां दीक्षाः संजाताः ।

ततो सपरिवारेण गुरुवरेण विहारः कृतः । चैत्रकृष्णपंचमीदिने मुंबापूर्यां धाटकोपरोपनगरे
गुरुवरः समागतः संघेन महामहोत्सवेन प्रवेशितः । गुरुवरेण प्रतिदिनं धर्मोपदेशः प्रारब्धो, योगोद्-
वहनं च कारयित्वा नूतनमुनिभ्यो बृहद्दीक्षा प्रदत्ता । मोहमयोस्थेन कच्छी-वीशा-ओसवाल-ज्ञाति
महाजनेन कच्छा-दशा-ओशवालमहाजनेन च विज्ञप्तिं कृत्वा मुंबापूर्यां भातबजार-स्वारेकबजार-
स्थयो द्वयोर्जिनप्रासादयोस्तीर्थभूतयोरदिनाथाऽनन्तनाथयोर्यात्रां कारयित्वा गुरुवरस्य पालागली-
मध्ये स्थितस्य कच्छीवीशाओशवालज्ञातिमहाजनस्य वाटिकोपाश्रये भव्यातिभव्यं चातुर्मासं कारि-
तम् । सप्तषष्टितमसंवत्सरस्य तच्चातुर्मासं पूर्णकृत्य कच्छजखौवासिनो वर्धमानश्रेष्ठिपुत्रस्य जेठा-
भाईश्रेष्ठिनो विज्ञप्त्या गुरुवरः परेल-लालबागमध्ये चातुर्मासपरिवर्तनमकरोत् । ततः कच्छीदशा-
ओशवालज्ञातिमहाजनस्य विज्ञप्त्या तज्ज्ञातिवाटिकायां समागत्य स्थितः ।

अथ तत्र गुरुवरस्य समीपे कच्छदेशीयायाः श्राविका दीक्षां ग्रहीतुं समागता महामहोत्सवेन
गुरुवरेण सप्तषष्टितमसंवत्सरस्य माघमासस्य शुक्लदशम्यां मुनिश्रीनीतिसागरहस्तेन दीक्षा दायिता ।
तासां नामानि, वराडीया ग्रामस्य मांकवाईश्राविकाया मणिश्रीर्जखौग्रामस्य देमुबाईश्राविकाया देवश्री
लंध्वाशंबीयाग्रामस्य पद्माबाईश्राविकायाः पद्मश्रीः सणोसराग्रामस्य लीलबाईश्राविकाया आणंदश्रीः
कोटडावासिन्याः खीमबाईश्राविकाया जडावश्री डोंणग्रामस्य नेणबाईश्राविकाया नेमश्रीरिति
नामानि स्थापितानि ।

अष्टषष्टितमे संवत्सरे गुरुवरेण मुंबापूर्यामेव चातुर्मासं कृतम् । तत माघशुक्लैकादश्यां कच्छ
बायडग्रामस्य धनजिते, कच्छनांगलपुरस्य देवांबाईश्राविकायै च भांडुपोपनगरे गुरुवरेण दीक्षा दत्ता ।
धर्मजितं स्वशिष्यनीतिसागरस्य शिष्यं कृत्वा तस्मै धर्मसागर इति नाम दत्तम् । नूतनसाध्यै च
दानश्री नाम दत्तम् । ततो गुरुवरेण विविधोपनगरेषु विहृत्य, धर्मप्रचारं कृत्वा स्वडकज्ञातिवाटि-
कायां चातुर्मासं कृतम् । एकोनसप्ततितमे संवत्सरे चातुर्मासं कृत्वा साधुश्रावकाणां सार्धपंचप्रति-



क्रमणग्रंथो मुद्रापितोऽन्वेपि ग्रंथा मुद्रापिता, सच्छायं सार्थकल्पसूत्रं च मुद्रायितुं दायितम् । ततो मुन्नापुर्यां विहारं कृत्वा गुरुवरः सुरतमृगुकच्छ खंभातादि-नगरग्रामादिस्थानेषु विहरन् पालीताणा-पुरीं समागतः ।

तदा कच्छसुथरीतीर्थवास्तव्य-खिव्यसिंहात्मजो खेतसिंहश्रेष्ठी पूर्वसंकेतेन संघं गृहीत्वा तत्र समागतः । तेन महामहोत्सवेन गुरुवरो नगरे प्रवेशितो, गुरुवरनिश्रायां च श्रीसिद्धाचलमहातीर्थस्य यात्रां कृत्वा तेन संघपतिना श्रेष्ठिना स्वजन्म सफलोक्तम् । ततस्तोर्थयात्रया स्वं धन्यं मन्यमानो गुयुवरः क्रमेण कच्छदेशे समागतोऽजारपुरे नूतनदीक्षितानां योगोद्वहनपूर्वकं बृहद्दीक्षा कारितवान् । दीक्षामहोत्सवो बायडग्रामवासिना पूजात्मजेन खेराजेन श्रेष्ठिना कृतः । ततो गुरुवरो भुज-नगरे समायातः । संघेन च महोत्सवेन नगरं प्रवेशितः । संघेन च तत्र सप्ततितमे संवत्सरे चातु-र्मासं कारापितम् ।

तस्मिन् चातुर्मासे गुरुवरोपदेशेन दादाश्रीकल्याणसागरस्य स्तूपमंदिरस्य जीर्णोद्धारस्य कार्यं शीघ्रं कर्तुं सन्घेन निर्णयः कृतः । ततो गुरुवरो मांडवीपुरीसन्धस्य विज्ञप्त्या मांडवीपुरीं समागतस्तत्र महोत्सवं चाकारयत् । ततो कोटडाग्रामस्य मालसिंहात्मजेन कानजिच्छ्रेष्ठिना स्वग्रामे नवपदो-द्यापनकृते समागमनार्थं विज्ञप्तिः कृता । तां स्वीकृत्य गुरुवरः क्रमेण कोटडाग्रामं समागतः । सन्घेन च महोत्सवेन ग्रामं प्रवेशितः । तत्र उद्यापनमहोत्सवे कानजिदधनाढयेन द्विचत्वारिंशद्ग्रामेभ्यो जैनान् समाकार्यं ज्ञातिमेलकः कारितः । तत्रःयधनबाईश्राविकायै च मुनिश्रीनीतिसागरहस्तेन दीक्षा प्रदापिता, तस्याश्च धनश्रीरिति नाम स्थापितम् ।

ततो विहारं कृत्वा ग्रामाद्ग्रामं विहरता गुरुवरेण सन्धस्य साग्रहविज्ञप्त्या मांडवीपुर्यां एक-सप्ततितमे वर्षे चातुर्मासं कृतम् । ततो तत्र दीक्षामहोत्सवपूर्वकं गुरुवरेण त्रयः श्रावकास्तिस्रश्च श्राविका दीक्षिता । तेषां तासां च नामानि—कच्छवागडसूडग्रामस्य कानजितः कर्पूरसागर इति नाम कृत्वा तं स्वशिष्यं चकार; कोटडावासिनो घेलाभाईश्रावकस्य गुलाबसागर इति नाम कृत्वा तं मुनि दानसागर शिष्यं तं चकार; लघुलायजावासिनः शिवजितः सुमतिसागर इति नाम कृत्वा तं मुनि दयासागरस्य शिष्यं चकार; गोधराग्रामवासिन्याः कुंवरबाईश्राविकायाः कर्पूरश्रीरिति नाम कृतम्, लघुनडीयाग्रामस्य रत्नबाईश्राविकाया रूपश्रीरिति नाम कृतम्; हालारदेशस्य डबासन्ग-ग्रामवासिन्या मोधीबाईश्राविकाया मुक्तिश्रीरिति नाम कृतम्; मृगशिरशुकलैकादश्यामयं दीक्षामहोत्सवो

श्री आर्य उष्याह गौतम स्मृति ग्रंथ



मांडवीसंधेन कृतः । ततो नांगलपुरग्रामे तत्रत्याया देवकांबाईश्राविकाया मृगशिरकृष्णपंचम्यां दीक्षां कृत्वा तस्यै दोलतश्रीरिति नाम दत्तम् । ततो गुरुवरो रामाणीयाग्रामे तत्रत्य-कुमारिकायाः कंकुबाईश्राविकाया दीक्षां माघशुक्लपंचम्यां कृत्वा केसरप्रीरिति नाम स्थापितवान् । ततो भद्रश्वरतीर्थस्य यात्रां कृत्वा गुरुवरेण फाल्गुनशुक्लपंचम्यां नलीयाग्रामस्य नेणबाईश्राविकायै दीक्षां दत्त्वा न्यायश्रीरिति नाम दत्तम् । ततो गुरुवरो संघविज्ञप्त्या गढशीशा-ग्रामे समागत्य तत्रोद्यायनमकारयत् । दादाश्रीकल्याणसागरसूरीश्वरस्य च मूर्तिं देवकुलिकायां प्रतिष्ठापितवान् ।

ततो गुरुवरेण संघस्य विज्ञप्त्या बाडाग्रामे समागत्य नवदीक्षितेभ्यो योगोद्वहनं कारयित्वा द्वितीयवैशाखकृष्णैकादश्यां बृहद्दीक्षा प्रदत्ता । भोजायग्रामस्य देवकांबाईश्राविकायै दीक्षां च दत्त्वा दीपश्रीरिति नाम प्रदत्तम् । ततो गुरुवरेण संघविज्ञप्त्या सुथरीग्रामे द्विसप्ततितमे संवत्सरे चातुर्मासं कृतम् । ततो विहारन् संघविज्ञप्त्या बाडाग्रामे गुरुवरेणोद्यापनं कारितं वर्षातपपारणा-महोत्सवश्च संपादितः । ततो गुरुवरो गोधराग्रामे समाययौ । तत्र बृहज्जिनालयस्य दक्षिणपश्चिम-दिशि कृते लघुजिनालये जिनमूर्तिप्रतिष्ठां गवाक्षं च श्रीकल्याणसागरसूरिमूर्तिप्रतिष्ठां चाकारयत् । इयं प्रतिष्ठा वैरसिंहात्मजेन नागजिता स्वधनव्ययेन संपादिता । वैशाखशुक्लैकादश्यां चैयं प्रतिष्ठा जाता । ततो गुरुवरेण संघविज्ञप्त्या तेराग्रामे चातुर्मासं कृतम् । तत्रत्य-कुसुपश्च निवारितो, होरजित्पुत्र-स्नसिंहस्य विधवया वेजबाईश्रेष्ठिन्या जिनालयस्तेरासंघस्य समर्पितलि-सप्ततितमे वत्सरे तेराग्रामे चातुर्मासं संपूर्णकृत्य संघविज्ञप्त्या गुरुवरेण भुजनगरे समागत्य तत्र स्तूपमंदिरे दादाश्रीकल्याणसागरसूरिमूर्तेः प्रतिष्ठा कारिता, माघकृष्णाष्टम्यामियं प्रतिष्ठा संजाता ।

ततः संघस्य विज्ञप्त्या चतुःसप्ततितमे संवत्सरे सुथरीतीर्थे चातुर्मासं कृत्वा गुरुवरेण मेराउग्रामे समागत्य माघशुक्लपंचम्यां रायणग्रामस्य गंगाबाईश्राविकायै दीक्षां दत्त्वा सौभाग्यश्री-रिति नाम दत्तम् । डोणग्रामस्य लीलबाईश्राविकायै दीक्षां दत्त्वाऽमृतश्रीरितिनाम दत्तम् । ततो गुरुवरो पुनडोग्रामे गतस्तत्र लष्वाशंबीयाग्रामस्य मूलबाईश्राविकायै चैत्रकृष्णषष्ठ्यां दीक्षां दत्त्वा मेनाश्रीरिति नाम दत्तम् । ततो बृहद्लायजाग्रामे गुरुणा तत्रत्यायै राणबाईश्राविकायै दीक्षा वैशाख-शुक्लतृतीयायां दत्ता ऋद्धिश्रीरिति नाम दत्तम् ।

ततो गोधराग्रामे संघस्य विज्ञप्त्या पंचसप्ततितमे संवत्सरे गुरुवरेण चातुर्मासं कृतम् ।



ततः क्रमेण गुरुवरः पालीताणापुरीं समागत्य तत्र बाबुजिनालये जिनमूर्तीः प्रतिष्ठापयद् दादाश्री-
कल्याणसागर मूर्तिमपि तत्र देवकुलिकायां प्रत्यष्ठापयत् । तत्र पालीताणापुर्यां च चातुर्मासं षट्सप्त-
तितमे संवत्सरेऽकरोत् । तत्र मुनिनीति-भार-दानसागरधर्मसागरांश्चाऽऽरांगोत्तराध्ययनसूत्रयो योंगो-
द्वहनमकारयत् । ततो पालीताणातो विहारं कृत्वा गुरुवरस्तालध्वजगिरिं स्पृष्ट्वा, गिरनातीर्थस्य
यात्रां कृत्वा हालारदेशग्रामेषु धर्मप्रचारं कुर्वन् डबासंगग्रामे समागतः । तत्र नागडाग्रामस्य
मोंधीबाईश्राविकायै गुरुवरेण दीक्षा दत्ता, मंगलश्रीरिति नाम स्थापितम् ।

ततो गुरुवरो नवाग्रामे स्वेपदेशेन संपन्ने नूतनजिनालये श्रीचन्द्रप्रभजिनादीनां मूर्तीः प्रत्यष्ठा-
पयत् । तत्र दादाश्रीकल्याणसागरसूरीश्वरमूर्तिरपि गुरुणा प्रतिष्ठापिता । ततो जामनगरं समेत्य संघस्य
विज्ञप्त्या सप्तसप्ततितमे संवत्सरे गुरुवरेण तत्र चातुर्मासं कृतम् । ततो गुरुवरो हालारदेश-
ग्रामेषु विहृत्य, धर्मप्रचारं कृत्वा क्रमेण कच्छांजारनगरे समागतः ।

ततः संघेन सह भद्रेश्वरतीर्थं गत्वा भावेन यात्रा कृता । ततो बृहदाशंबीयाग्रामे नवपदा-
बुधापनं कर्तुं तत्रत्यक्षेमराजपुत्रगांगजितो विज्ञप्त्या गुरुणा तत्र समेत्योद्घापनं कारितम् । ततो
मांडवीपुरीसंघविज्ञप्त्याऽष्टसप्ततितमे संवत्सरे मांडवीपुर्यां चातुर्मासं गुरुवरेण कृतम् । ततोऽबडाशा-
प्रदेशग्रामेषु विहृत्य धर्मप्रचारं कुर्वन् गुरुवरो मंजलग्रामे नवपदाबुधापनं, कोटडीग्रामे च वर्षांतप-
उद्घापनं कारयित्वा देवपुरग्रामे नूतनजिनालये प्रतिष्ठामकारयत् । ततः सायराग्रामे संघस्य विज्ञप्त्या
नवसप्ततितमे संवत्सरे गुरुवरेण चातुर्मासं कृतम् ।

ततो विहृत्य संघस्य विज्ञप्त्या बृहद्दलायजाग्रामे नूतनजिनालये महावीरस्वाम्यादिजिनप्रतिमानां
प्रतिष्ठा गुरुवरेण कारिता । ततो रायणग्रामे नवपदादितपसामुद्घापनं कारितम् । ततो गुरुवरः
क्रमेण डुमराग्रामे समागतः । तदा मुनिदानसागरो विनाज्ञां गतः । ततो गुरुवरेण संघस्य
विज्ञप्त्या सुश्रोतीर्थे चातुर्मासमशीतितमे वर्षे कृतम् । ततो ग्रामाद् ग्रामं विहरन् गुरुवरो जाम-
नगरं समागत्य संघस्य विज्ञप्त्या तत्रैकाशीतितमे संवत्सरे चातुर्मासमकरोत् ।

ततो वैशाखमासे गुरुवराज्ञया कच्छलध्वाशंबीया ग्रामे मोहनसागरमुनिना महोत्सवेन तिष्ठः
श्राविका दीक्षिताः । तासां नामानि कच्छदेशस्य टुंडाग्रामस्य सोनबाईश्राविकायै शीतलश्रीरिति
नाम दत्तं, लध्वाशंबीयाग्रामस्य भमीबाईश्राविकायै भक्तिश्रीरिति नाम दत्तं, लध्वाशंबीयाग्रामस्य
देवांबाईश्राविकायै दर्शनश्रीरिति नाम दत्तम् । ततो गुरुवराज्ञया मोहनसागरमुनिना कच्छजसापुर-
ग्रामे सांधवग्रामवास्तव्यायै कुंवरबाईश्राविकायै तदात्मजायै च महोत्सवपूर्वकं दीक्षा प्रदत्ता, कुंवर-

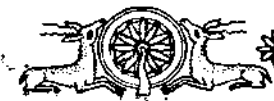


ततो हालारदेशे नागेडीग्रामे कच्छरापरग्रामस्य देवलीवाईश्राविकायै दीक्षां दत्त्वा गुरुवरेण दीक्षितश्रीरिति नाम दत्तम् । ततो लाखाबावरग्रामे कच्छकोठाराग्रामस्य चांपुवाईश्राविकायै दीक्षां दत्त्वा चतुरश्रीरिति नाम दत्तम् । तयोः साध्योयोगोद्भवहनं कारयित्वा नवाग्राममध्ये बृहद्दीक्षा च दत्ता ।

ततो गुरुवरो षड्दण्डाग्रामे समागतः । तत्र जिनालयं कर्तुमुपदेशं दत्त्वा तत्कृते द्रव्यराशि-रेकत्र कारितः । ततो गुरुवरेण जामनगरं समागत्य तत्र मुनिश्री-नीतिसागरस्य धर्मसागरस्य च सूयगडांग-ठाणांग-समवायांगादिसूत्राणां योगोद्भवहनं कारितम् । पंचाशीतितमे संवत्सरे संघविज्ञप्त्या च जामनगरे चातुर्मासं गौतमसागरगुरुवरेण कृतम् । ततो गुरुवरः कच्छदेशे मुजनगरे षडशी-तितमे संवत्सरे चातुर्मासं चकार । चातुर्मासात्प्राग् लायजाग्रामस्य लाखवाईश्राविकायै लायजा-ग्रामे दीक्षां दत्त्वा गुरुवरेणाऽशोकश्रीरिति नाम दत्तम् ।

सप्ताशीतितमे संवत्सरे गुरुवरेण जामनगरे चातुर्मासं कृतम् । तस्मिन्नेव वर्षे इन्द्रश्री-विद्याश्री-रमणिकश्री नवीनाः साध्वीरकारयत् गुरुवरो । अष्टाशीतितमे, एकोननवतितमे, नवतितमे च संवत्सरे जामनगरे गुरुवरेण चातुर्मासानि कृतानि । एकनवतितमे वर्षे बृहत्खावडीग्रामे चातुर्मासं कृतम् । ततस्तत्र समाधानं कृत्वा मुनिदानसागरं मुनिनीतिसागरस्य शिष्यं कृत्वा स्वसमुदायेऽमेलयत् ।

श्री आर्य उल्याह गौतम स्मृति ग्रंथ



श्री आर्य उल्याह गौतम स्मृति ग्रंथ

ततो गुरुवरेण दीक्षां दत्त्वा सौभाग्यश्रीः साध्वी कृता । दिनवतितमे संवत्सरे च जामनगरे चातु-
र्मासं कृतम् ।

ततो भलसाणस्य यात्रासंघो निष्काशितः । मोडपुरे प्रतिष्ठा च ध्वजदंडप्रतिष्ठा च कारिता ।
त्रिनवतितमे वर्षे जामनगरे चातुर्मासं कृतम् । ततस्तत्र दादाश्री-कल्याणसागरसूरेमूर्तिं देवकुलि-
कायां प्रतिष्ठिता ।

तस्मिन् त्रिनवतितमे संवत्सरे कच्छदेढीयाग्रामे तत्रत्येन लालजिदात्मजेन गांगजिता श्रावकेण
गुरुवराज्ञां लत्वा चैत्रकृष्णाष्टम्यां दीक्षां प्रहीता, मुनिश्रीदानसागरेण दीक्षां दत्त्वा मुनिश्रीनीति-
सागरस्य शिष्यः कृतः । ततो गुरुवरेण चतुर्नवतितमे वर्षे जामनगरे चातुर्मासं कृतम् । जयंतीश्री-
समताश्रियौ च साध्व्यौ संजाते । नूतनसाध्वीनां च सर्वासां बृहद्दीक्षा संजाता । मुनिश्रीदान-
सागरशिष्यो नेमसागरो नीतिसागरशिष्यो गुणसागरश्च जामनगरे समागतौ, गुरुवरेण योगोद्भवह-
पूर्वकं गुणसागराय बृहद्दीक्षा दत्ता । ततः पंचनवतितमे वर्षे जामनगरे चातुर्मासं गुरुवरेण
कृतम् । ततो गुरुणा कच्छभुजनगरे द्वाभ्यां कुमारिकाम्यां दीक्षां दातुं मुनिगुणसागरः प्रेषितः ।
गुणसागरेण भुजनगरे गत्वा ताम्यां दीक्षां दत्त्वा मनहरश्रीर्षीरजश्रीरिति नाम्नी दत्तौ । ततो
गुरुवराज्ञया गुणसागरो जामनगरे गुरुवरसमीपे समायथौ, गुरुणां जीवनपर्यंतं च गुरुवरसमीपं
गुरुवरस्य सेवां कुर्वन् स्थितः ।

इतः परं कार्तिकशुक्लप्रतिपदः संवत्सरगणना ज्ञातव्या, तेन पंचनवतितमे संवत्सरे गुरुवरेण
जामनगरे चातुर्मासं कृतम् । तत्र चातुर्मासे गुरुवरसमीपे नीतिसागर-दानसागर-नेमसागर-गुण-
सागरा एते चत्वारो मुनयो बभूवुः । सर्वेऽन्ये मुनयो कालधर्मं प्राप्ता आसन् ।

हालारदेशे विद्वत्य गुरुवरेण कच्छदेशविहारः कृतः तददिनात्प्राग् वीरपारश्रावकेन दीक्षा
प्रहीता । स मुनि नेमसागरस्य शिष्यो विवेकसागरनामा संजातः । गुरुवरो विहारं कुर्वन् लतिपुर-
ग्रामे समागतः । ततो मुनिदानसागर-नेमसागर-विवेकसागराः सार्द्धं नागताः ।

गुरुवरस्ततो विहारं कुर्वन् वीरपुरग्रामे समागतः । तदा मार्गे साधुवेशपरिधानं कृत्वा
अष्टादशवर्षीयो युवा समागतो यो दीक्षार्थिभवेन सहैव समागच्छन्स्ति तं युवानं दीक्षां दत्त्वा
गुणसागरस्य शिष्यः कृतश्चंद्रसागरनामा स संजातः । अथ गुरुवरो विहारं कुर्वन् भद्रेश्वरतीर्थं
समागात् । तीर्थयात्रां च कृत्वा स्वं धन्यममन्यत । तत्र फाल्गुनशुक्लपंचम्यां यात्रामेलको भवति
तेन गुरुवरागमनकारणेन च बहुजनाः समागताः । तैर्गुरुवरं वंदित्वा स्वस्वग्रामे समागन्तुं गुरु-
वरस्य विज्ञप्तिः कृता । गुरुवरेण भुजनगरस्य विज्ञप्तिं स्वीकृत्य, संघेन सह भुजनगरे समागत्य

श्री आर्य उद्याण गौतम स्मृति ग्रंथ



संघकृतमहामहेन नगरे प्रवेशः कृतः । अथ तुंबडीग्रामस्य नानवाइ कुमारिकायै दीक्षां दातुं गुरु-
वरेण प्रेषितेन गुणसागरेण मुनिना महामहोत्सवपूर्वकं तस्यै दीक्षां दत्त्वा नरेन्द्रश्रीरिति नाम
दत्तम् । ततो गुणसागरो मुनिर्गुरुवरसमीपे समागत्य स्थितः ।

अथ गुरुणा षण्णवतितमे संवत्सरे चातुर्मासं भुजनगरे कृतम् । तस्य प्राग् जामनगरस्य
सौरठीयाधनजितः श्रावकस्य दीक्षा संजाता । गुरुवरेण तस्मै धरणेन्द्रसागर इति नाम दत्तम्
चातुर्मासं च तत्र कृतम् । तस्मिन् चातुर्मासे प्रान्ते मुनिवरस्य नातिसागरगणिवरस्य आकस्मिकं
स्वर्गगमनं संजातम् । तथैव मुनेश्वरसागरस्यापि कालधर्मः संजातः । तेन गुरुवरेण महाघातो-
ऽनुभूतः । चातुर्मासानन्तरं संघेन तयोर्मुनिवरयोः कृते महामहोत्सवः कृतः । ततो गुरुवरेण
धरणेन्द्रसागराय योगोद्बहनपूर्वकं बृहद्दीक्षा दत्ता । मृतगुरोः शिष्यो न क्रियते तेन गुणसागरस्य
शिष्यः कृतः ।

ततो नलीयाग्रामे जिनालयशताब्दीमहोत्सवस्य विज्ञप्तिः तत्रत्यसंघेन कृता तां स्वोक्त्य गुरु-
वरेण तत्र गंतुं विहारं कृत्वा तेराग्रामे सप्तकारं प्रवेशः कृतः । स्वस्य वृद्धावस्था कारणेन धर्मो-
पदेशस्य कार्यं गुरुवरेण गुणसागरमुनये समर्पितमस्ति । तेन भुजनगरेऽपि गुणसागरमुनिर्व्याख्यान-
दाताऽभवत् । प्रतिग्रामेष्वपि गुणसागरमुनिरेवोपदेशं ददाति, गुरोः सेवामपि करोति । तेराग्रामे
देशनाप्रतिबुद्धा बहवः श्रावकश्राविका अन्ये च व्रतानि स्वीचक्रुः । ततो गुरुवरो नलीयाग्रामे
समागत्य सप्तकारं प्रविष्टः । भव्यरीत्या जिनालयस्य शताब्दीमहोत्सवः संपन्नः ।

ततो गुरुवरो ग्रामानुग्रामं विहरन् लब्धाशंवीयाग्रामे महोद्यापनमकारयत् । ततो गुरुवरेण
गोधराग्रामे सप्तनवतितमे संवत्सरे संघविज्ञप्त्या चातुर्मासं कृतम् । गुरुवराज्ञया तस्मिन् चातुर्मासे
गुणसागरेण मुनिना प्रतिदिनं द्विवारं व्याख्यानं कुर्वताऽपि संस्कृतभाषायां षट् चरित्राणि रचितानि
एकादश अंगसूत्राण्यपि वाचितानि । गुरुवरं वंदितु बहुग्रामेभ्यः श्रावकसंघाः समाययुः ।

ततो विहरन् गुरुवरो मेराउ-ग्रामे समागतः । तत्र गुणसागराय मुनये तत्त्वज्ञानाकृष्टेन
गुरुवरेणोपाध्यायप्रदं प्रदत्तम्; आगतो मुनिश्चोपाध्यायस्य शिष्यः कृतः । चन्दनसागरश्च तस्य
नाम कृतम् । ततोऽष्टनवतितमे संवत्सरे बृहदाशंवीयाग्रामे संघविज्ञप्त्या गुरुवरेण चातुर्मासं कृतम् ।
संघस्य विज्ञप्त्या गुरुवरस्याज्ञया च उपाध्यायेन गुणसागरगणिवरेण व्याख्याने श्रीभगवती सूत्रं
विशद विवेचनपूर्वकं श्रावितम् । ततो विहारं कृत्वा गुरुवरो ग्रामाद्ग्रामं यावनं चकार ।

गुरुवराज्ञया उपाध्यायेन दीक्षां दत्त्वा सुथरीतीर्थे लब्धिश्री-रत्नश्री वराडीयाग्रामे कांतिश्री-



प्रधानश्री देवपुरग्रामे जगत्श्री-हीरश्रीरिति नाम्न्यः साध्यः कृता, विद्यासागर-देवेन्द्रसागरौ इति नामानौ साधु कृतौ, तौ द्वावपि उपाध्यायस्य शिष्यौ संजातौ । ततो गुरुवरेण नलीयाग्रामे चातुर्मासं कृतम् । तस्मिन् चातुर्मासे गुरुवराज्ञयोपाध्यायेन व्याख्याने विस्तृतविवेचनपूर्वकं सूयगडांगसूत्रं वाचितं, दशवैकालिकाऽऽचारांगसूत्रस्य च साधुसाध्वीभ्यो वाचना दत्ता । नवनवतितमे वर्षे चातुर्मासं तत्र पूर्णाकृत्य ग्रामाद्ग्रामं विहृत्य विक्रमीय-द्विसहस्रतमे संवत्सरेऽपि संघविज्ञप्त्या नलीयाग्राम एव गुरुवरेण चातुर्मासं कृतम् । ततो विहृत्य गुरुवारो वराडीयाग्रामे समागतः । तत्रोपाध्यायेन दीक्षां दत्त्वोत्तमश्रीः साध्वी कृता ।

एकाधिकद्विसहस्रतमे संवत्सरे गुरुवरेण देवपुरग्रामे चातुर्मासं कृतम् । आशंवीया-नलीया देवपुर चातुर्मासेषु शेषकालेषु चान्यत्कार्येण सह गुरुसेवां कुर्वतोपाध्यायेन गुरुवराज्ञया संस्कृत-भाषायां रचयित्वा द्वादशपर्वकथा संग्रहग्रंथः पूर्णाकृतस्तेन गुरुवरस्य प्रभृतानन्दः संजातः । ततः सुथरोतीर्थसंघस्य विज्ञप्त्या, वृद्धत्वकारणेन च गुरुवरेण चत्वारि चातुर्मासानि सुथरीतीर्थे कृतानि । सुथरी समागच्छता गुरुणोपाध्यायस्य मातरं देहीयाग्रामे दीक्षितां कृत्वा तस्या धर्मश्रीरिति नाम स्थापितम् ।

त्र्यधिकद्विसहस्रतमे संवत्सरे गुरुवरेण स्वाज्ञावती साधुसाध्वीसमुदायः स्वसेवाकर्त्रे उपाध्याय-गुणसागरगणिवराय योग्यतां ज्ञात्वा समर्पितः । स्वयं च गुरुदेवो विशिष्टात्मसाधनां कर्तुं लग्नः । चतुर्षु वर्षेषु उपाध्यायेन गुरुवराज्ञया दीक्षां दत्त्वा चंद्रसागरोऽमरेन्द्रसागरो भद्रकरसागरश्चेति नामानः साधवः कृताः । ते त्रयोऽपि उपाध्यायस्य शिष्याः संजाताः । ततः गुरुवरो गोधरा-ग्रामसंघस्य साग्रहां विज्ञप्तिं स्वीकृत्य, कुंदरोडोग्रामे नूतनजिनालयप्रतिष्ठां कर्तुं प्रेषितमुपाध्यायं समाकार्य गोधराग्रामे गत्वा तत्र चातुर्मासं कृतवान् । सुथरीस्थिरतायां गुरुवराज्ञया उपाध्यायेन संस्कृतभाषायां श्रीपालचरित्रं रचितं, चतुर्विंशतिजिनस्तुति-चतुर्विंशतिका च रचिता, गुर्जरभाषायां च चतुर्विंशतिजिनस्तवन-चतुर्विंशतिका रचिता, अन्यान्यपि स्तुतिस्तवनानि रचितानि । एतेन रचनाकार्येण गुरुवरोऽतीव संतुष्टः संजातः ।

षडधिक-द्विसहस्रतमे संवत्सरे गोधराग्रामे चातुर्मासं कृत्वा रायणग्रामे च जिनालयाऽर्ध-शताब्दी महोत्सवप्रसंगे च निश्रां दत्त्वा, तत्र स्वनेत्रे शल्लक्रियां कारयित्वा, ग्राम उपाध्यायेन दीक्षितायै खीरभद्राभ्रियै बृहद्दीक्षां दत्त्वा, गोधराग्रामे समागत्य संघस्य विज्ञप्त्या सप्ताधिक-द्विसहस्रतमे संवत्सरे गुरुवरेण चातुर्मासं कृतम् ।

श्री आर्य उप्याय गौतम स्मृति ग्रंथ



ततो गुरुवराज्ञया भुजपुरग्रामे गत्वा तत्रैकां कुमारीमेकां च सधवां दीक्षितां कृत्वोपाध्यायेन गुणसागरगणिवरेण ताभ्यां क्रमेण गुणोदयश्री हीरप्रभाश्रीरिति नामनी दत्ते । अथ उपाध्यायस्तूर्णं गुरुवरपाश्वे गोधराग्रामे समागतो, गोधरा-जिनालयस्याऽर्धशताब्दी महामहोत्सवस्तत्रत्यसंधेन कृतः । तस्मिन् महोत्सवे ध्वजदंडप्रतिष्ठाऽपि संजाता । तत्र निश्रां दत्वा गुरुवरो बाडाग्रामस्य जिनालयस्याऽर्धशताब्दी महोत्सवसहिते पुनःप्रतिष्ठामहोत्सवे तत्रत्यसंधस्य विज्ञप्त्या गुरुवरो बाडाग्रामे समागत्य निश्रां ददौ । ततो विद्वत्य बीदडा-भुजपुर-कांडागरादि-ग्रामेषु महोत्सव-प्रसंगे निश्रां ददानो बीदडाग्रामे पुनः गुरुवरः समागतः । संधस्य साप्रहविज्ञप्त्या तत्र चातु-र्मासं कृत्वा गुरुवर आशंबीयाग्रामे समागतः । ततः फरादीग्रामे समागत्य, तत्र मासकल्पं कृत्वा रामाणीयाग्रामस्य जिनालयस्याऽर्धशताब्दी सुवर्णमहामहोत्सवे नूतनध्वजदंडप्रतिष्ठामहोत्सवे संधस्य साप्रहविज्ञप्त्या गुरुवरस्तत्र समागतः । तस्मिन् महोत्सवे जिनेंद्रसागरसूरे गृहस्थ शिष्येण क्षमानन्देन गुरुवरस्य प्रोक्तम्-यतोश्चरा जिनेंद्रसागरसूरयो दिवं गताः तस्य स्वर्गगतस्य पंच वर्षाणि संजातानि, तत्पठे कोऽपि न समागतो, यूयं सर्वरीक्षा योग्यः, तेन यूयं एतत्स्थानमलंकुरुध्वम्, आचार्यपदं गच्छनायकपदं च स्वीकुरुध्वम् । इति । गुरुवरेण प्रोक्तम्-त्वं त्यागी पंचमहाव्रतधारी साधुर्भूत, तुभ्यमाचार्यपदं गच्छनायकपदं च दास्ये । क्षमानन्देन कथितम्-एतत्पदग्रहणे नाहं समर्थो, मम शुभाभि बहुवारमेतत्प्रोक्तमस्ति, परं शक्तिहीनेन मया तन्न स्वीकृतम् । कृपां कृत्वा यूयमेव स्वीकुरुध्वं तत्स्थानम् । तस्य स्थानस्य कृते गुरुवरस्थाऽनेकधा विज्ञप्तयोऽभवन् । तथापि तत्स्थानमनिच्छता गुरुवरेण कदापि तन्न स्वीकृतम् । परं भाविभावेन गुरुवरस्य मुखत इति शब्दा निर्मिताः, 'यदि मत्पश्चाद् मम सेवाकारकं उपाध्यायगुणसागरं मम पट्टधरं विदधीध्वं तदाहमाचार्य-पदं गच्छेत्पदं स्वीकुर्यां, तन्निराम्य क्षमानन्देन तत्रत्यसंधेन च सानंदं तत्स्वीकृत्य प्रोक्तम्-विशिष्टविधिना सर्वत्र घोषणां कृत्वा तत्पदं दास्यामः । अधुना अत्रत्यमहोत्सवस्य पूर्णाहतिः प्रायः संजाता । अथ महोत्सवस्याऽन्तिमदिनम् विक्रमीय-नवाधिक द्विसहस्रतमवर्षस्य माघशुक्लत्रयोदशी समस्ति । जिनालयस्य नूतनध्वजारोहण दिवसोऽस्ति । तेन वयमथेति प्रघोषयामो-यद् यतो यूयं ज्जलगच्छाधिपतय आचार्यदेवश्रीगौतमसागरसुरीश्वरास्ततो जिनालय-ध्वजारोहण समये दश-दिक्पालाह्वाहन विसर्जनसमये जिनालयोपरि इति दशदशधा प्रघोषितं क्षमानन्देन संधेन चाऽचल-गच्छाधीश्वराऽऽचार्य श्रीगौतमसागरसुरीश्वरविजयसाम्राज्ये पूर्वदिशाधिपते, इन्द्राऽत्रागच्छ, पूजां बलिं गृहाण, गृहाण स्वाहेत्यादि ।



श्री आर्य इत्याह गौतम स्मृति ग्रंथ

ततो सूरिवरो भुजनगर संघस्य विज्ञप्त्या भुजनगरे समागतः । महामहोत्सवेन च तत्रत्य संघेन प्रवेशितः । महेन्द्रश्री-पुण्यप्रभांश्रियौ च साध्यौ उपाध्यायेन योगोद्वहनं कारितौ । योगोद्वहनं कारयित्वाऽचलगच्छाधिपतिश्रीगौतमसूरीश्वराज्ञया उपाध्यायेन गुणसागरगणिना बृहद्दीक्षा ताभ्यः प्रदत्ता ।

तस्मिन्नेव वर्षे सूरिवरस्याऽनारोग्यता संजाता । तादृश्यामवस्थायामपि सूरिवरेण स्वाध्याय-प्रियतया ज्ञानप्रियतयाऽप्रमत्ततया च कश्चिद् जैनग्रंथो लिखित्वा पूर्णाकृतो, जीवनपर्यन्तमेकाशनतपः कारिणा सूरिवरेण पर्वेषूपवास-आचाम्ल-तपःकरणं तादृश्यवस्थायामपि न त्यक्तम् । परमयोगेश्वरः परमत्यागी च परमतपस्वी सोऽचलगच्छाधिपतिरेकोननवतिवर्षीयोऽपि चतुरशीतिलक्ष्योनिजीवान् क्षमयित्वा, ऽष्टादशपापस्थानकानि त्रिसर्जयित्वा, चत्वारि शरणानि स्वीकृत्य, प्रत्याख्यातचतुर्विधाहारो, नमस्कार-महामंत्रं ध्यायन् सूरिवरो नवाधिकद्विसहस्रतमे विक्रमीयसंवत्सरे वैशाखशुक्लत्रयोदश्यां रात्र्याश्वरमयामे रात्रप्रतिक्रमणं कुर्वन् समाधिना कालं कृत्वा स्वर्गवासी संजातः ।

अनेनाचलगच्छाधिपतिना सर्वविरतित्यागमार्गविलुप्तकारिणासुन्मार्गगामिनां कुमारं त्यक्त्वा सर्वविरतित्यागमार्गस्याऽनेक-कष्टसंकटान् सहित्वाऽपि एतं सुविहितमुनिमार्गं संजीवनं कृत्वा विश्वोपरि महोपकारः कृतः । विशुद्धसर्वविरतेः पालकाय विशुद्धजैनधर्मरक्षकप्रचारकाय महातपस्विनेऽचलगच्छाधीश्वराय गौतमसागरसूरीश्वरायाऽस्मार्कं कोटिकोटिनमस्काराः सन्तु । अचलगच्छाधिपतेरस्योपदेशेन बहवो जिनालयास्ततःप्रतिष्ठा उपाश्रया धर्मज्ञानलाभाय ज्ञानभंडारा जीर्णोद्धारश्च संजाता, बहवः साधुसाध्यो द्वादशादिव्रतधारकाश्च श्रावकश्राविकाश्चाभवन्, गुरुमंदिराणि दादागुरुश्रीकल्याणसागरसूरि-प्रतिमा-निर्माण-प्रतिष्ठाश्चाभवन्, जिनालय-शताब्दी-तप-उपधान-महामहोत्सवाश्चाऽभवन् ।

इदं संक्षिप्तं श्रीअचलगच्छाधिपतिगौतमसागरसूरिवरचरित्रं शिष्यप्रशिष्यादिविज्ञप्त्यागुरुभक्त्या च कृत्वा षट्त्रिंशदधिकद्विसहस्रतमे विक्रमीयसंवत्सरे फाल्गुन-पूर्णिमा-दिवसे मया गुणसागरसूरिणा संपूर्णाकृतम् । मुंबापुर्यां खारेकविपणिस्थे श्रीकच्छीदशाओसवाल-जैन-ज्ञातेः श्रेष्ठिश्रोत्रसिंह-नाथा-माईवर्यजिनालयस्थे श्रीअनंतनाथजिनप्रसादस्थैव जिनालयस्य उपाश्रये । शुभं भूयात् ।

श्री आर्य अद्याय गौतम स्मृति ग्रंथ





અંચલગચ્છીય સાધ્વીજી દ્વારા રચિત શ્રી જિનેશ્વર સ્તોત્ર દ્વય

રચયિત્રી : અંચલગચ્છેશ શ્રી મેરુતુંગસૂરિનાં
આજ્ઞાવર્તિનો પ્રવર્તિની સાધ્વીશ્રી મેરુલક્ષ્મી ગણિની
રચના સમય : વિક્રમનું ૧૫ મું શતક
સંપાદક : સુધાવર્ષિ

[પૂ. આ. શ્રી મેરુતુંગસૂરિના સમય (સં. ૧૪૭૦ આસપાસ) માં અંચલગચ્છનો સુવર્ણયુગ હતો. તે વખતે ગચ્છનાયક સહિત શાખાચાર્યોએ પણ જૈન સાહિત્યમાં અભિ-વૃદ્ધિ કરનારા અભ્યાસપૂર્ણ ગ્રંથો રચ્યા. અંચલગચ્છ દ્વારા રચિત સાહિત્ય બહુધા ત્યારના સમયનું વિશેષ પ્રાર્ત થાય છે.

શ્રી મેરુતુંગસૂરિજીએ અનેક પાત્ર શિષ્યોને યોગ્ય પદ્ધતિઓ આપવા સાથે તે વખતના વિશાળ સાધ્વી-પરિવારમાં પણ મુખ્ય સાધ્વીજીઓને મહત્તરા, પ્રવર્તિની, ગણિની જેવી પદ્ધતિઓ પ્રદાન કરેલ. આ અંચલગચ્છનાં સાધ્વીઓમાં મહત્તરા વિદ્વંષી સાધ્વીશ્રી મહામત્રીજી દ્વારા રચિત 'શ્રી ઉપદેશ ચિંતામણિ ગ્રંથાવચ્યુરિ' પ્રાપ્ત થાય છે. પ્રવર્તિની વિદ્વંષી સાધ્વીશ્રી મેરુલક્ષ્મી ગણિની કૃત જે સંસ્કૃત સ્તોત્રો પ્રાપ્ત થાય છે. તેની સોળમી સદીમાં લખાયેલી એક હસ્તલિખિત પત્ર ઢાટા (રાજસ્થાન) ના 'મ. વિનયસાગર સંગ્રહ'માં ઉપલબ્ધ થાય છે. તેમાં શરૂમાં ચાર સ્તોત્રો અંચલગચ્છીય શ્રી શીલરત્નસૂરિ કૃત છે અને બે સ્તોત્રો ઉક્ત સાધ્વીજી દ્વારા રચિત છે. અન્ય પ્રતો અથવા નોંધ મળી આવે તો આ સાધ્વીજીની વિદ્યમાનતાનો સમય નિશ્ચિત કરી શકાય. સાધ્વીજી પ્રવર્તિની હોવાથી તેઓની પ્રૌઢતાનું સહેજે અનુમાન થઈ શકે છે. 'ગણિની' શબ્દ હોવાથી તેઓ સાધ્વી-સમુદાયનાં ઉપરી હશે એમ માની શકાય. 'શ્રી આદિનાથ સ્તોત્ર' પદ્ય ૭૩, અને 'તારંગામંડન શ્રી અજિતનાથ સ્તોત્ર' પદ્ય ૫ - આ બે સ્તોત્રો આમ તો નાની કૃતિઓ છે; પણ તે સ્તોત્રો દ્રુતલિખિત, વંશસ્થ, વસંતતિલકા, શાર્દૂલવિક્રોડિત જેવા છંદોથી અલંકૃત હોઈ તેઓ વિદ્વંષી હતાં. આ સ્તોત્રો સમાસોની ગૂંથણી સરળ અને પ્રવાહમદ્દ હોવાથી ભાષા પણ મનોહર છે. તેમણે ખીબ્બં સ્તોત્રો-કૃતિઓ રચેલાં હશે, પણ તે શોધનો વિષય છે. વિશેષ માટે જુઓ, 'જૈન સત્ય પ્રકાશ વર્ષ ૬'ના અંકો. — સંપાદક]



आदिनाथ स्तोत्रम्

सकलमङ्गलदं रुचिरच्छवि दूरितशैलविभेदनसत्पविम् ।
 जिनवरं नृपनाभितनूरुहं विपुलसौख्यकरं प्रणमाम्यहम् ॥ १ ॥
 स्वर्णाभं गुणभासुरं घृतशमं ज्ञानश्रियालङ्कृतं,
 सम्यक्पुण्यपथ प्ररुपणपरन्प्रायन्नतत्यन्बुदम् ।
 शक्रवातसुसेव्यमानचरणाम्भोजद्वयं सन्ततम्,
 वन्देऽहं त्रिजगद्गुरुं गुरुतरुं मोहान्धकारे रविम् ॥ २ ॥
 निखिलसौख्यमहाणवसद्विधुं गुणसितच्छदखेलनमानसम् ।
 प्रशमसिन्धुरवन्ध्यमहीधरं, जिनपतिं प्रणमामि वृषाङ्कितम् ॥ ३ ॥
 यशः श्रिया निर्जितचन्द्रदीधितिं, ध्यानामलज्वलितकर्मसन्ततिम् ।
 नीरागतादूरित भाव विद्विषं सेवे युगादीशजिनं महात्विषम् ॥ ४ ॥
 वैराग्यमानससरोवर राजहंस प्रौढप्रभासुरनरेशशिरोऽवतंसं ।
 इक्ष्वाकुवंशतिलकं भुवनाभिरामं, कामं दधामि हृदये प्रथमं जिनेशम् ॥ ५ ॥
 सन्ततं जलजतायुतमत्र, पङ्कजं च शशिनं च विमुष्य ।
 अद्वितीयकमलापदपद्मं, सेवे ते तव विभो ! गतशेषम् ॥ ६ ॥
 एवं श्रीऋषभं गुरुत्तमगुणं यः स्तौति भक्त्यान्वहं,
 भव्याम्भोज विकासनग्रहपति स्फारप्रभाशालिनम् ।
 तस्यानन्दविधायिनो प्रतिदिनं मेरुस्थितिस्थेयसो,
 लक्ष्मीवेश्मनि रंरमीति जनता पुष्पप्रतिष्ठोदया ॥ ७ ॥
 (इति प्रवर्तिनी वा. साध्वीश्री मेरुलक्ष्मीगणिनीकृतं श्री आदिनाथस्तवनम्)

तारङ्गामण्डन श्री अजितनाथ स्तोत्रम्

(अनुष्टुप् छन्दः)

केवलज्ञानसम्पूर्णं, वन्देऽहमजितं जिनम् ।
 इक्ष्वाकुवंशशृङ्गारसार, मुक्ताफलोपमम् ॥ १ ॥
 जितशत्रुकुलाम्भोजे, विजयाकुक्षिपल्लवे ।
 सुस्वरः शुद्धपक्षोऽयं, राजते राजहंसवत् ॥ २ ॥
 मोहमललविजेतारं रागद्वेष विवर्जितम् ।
 स्तौमि श्री अजितदेवं, सुरासुरनमस्कृतम् ॥ ३ ॥
 अनन्त गुणधातारं, सन्तोषसुखसागरम् ।
 प्रणमामि महाभक्त्या, वेजयेयं जिनेश्वरम् ॥ ४ ॥
 एवं स्तुतो महाभक्त्या तारणाद्रिविभूषणम् ।
 श्रीमान् अजितस्वामि दद्यान्मे वाञ्छितफलम् ॥ ५ ॥
 (इति प्रवर्तिनी वा. साध्वीश्री मेरुलक्ष्मीगणिनीकृतं तारङ्गामण्डन श्री अजितनाथस्तवम् ।)





श्री सीमन्धर स्वामिनोऽष्टकम्

कर्ता : श्री जयकीर्तिसूरिणां विनेयः श्री शीलरत्नसूरिः
संपादक : मुनिश्रो कलाप्रभसागरजी

(मंत्र विशारद, अय्यगञ्जाधिपति युगप्रधानं पूज्य आचार्य श्री मेरुतुंगसुरीश्वरश्च
म. सा. ना. विद्वान् शिष्य-प्रशिष्य मंडणमां श्री शीलरत्नसूरिणुं अप्रतिम स्थानं छे. श्री
शीलरत्नसूरिणुं श्री मेरुतुंगसूरि कृत 'जैन मेधदूत भडाकाव्य' पर संस्कृत टीका रचना
उपरांत 'यैत्यव' इत योपीसी' रच्येकी छे. ते अति लाववाही डोछ अनेक आराधना कंडस्थ
करता होय छे. तेभण्णे रच्येलां स्तोत्रा धत्यादि उपलब्ध थाय छे. तेभण्णे रच्येकुं यमक-अलंकार
गर्भित परमात्मा श्री सीमंधर स्वामीणुं अष्टक रचू करीये छीये.) -संपादक)

(उपस्थितावृत्तम्)

कल्याणलतासुवसन्तर्तुं सुरभासुर, भासुर भावनतम् ।
सीमन्धरजिनमतिमधुरगिरं, नम कामकामकामहरम् ॥ १ ॥
क्रियते स्तवतस्तव येन समा, समता रसता रसना ।
सफला तमवैमि महीबलया समहं, समहं कलया ॥ २ ॥
गुरुगर्वमसौ हरतात् तपनाच्छदविदेह विदेह विदेह जनः ।
जिनपं सुखयन् ननु मोहकिरा, सितया सितया सितया स्वगिरा ॥ ३ ॥
रसना हि परत्रकृते रमते मम नाममनाममनागपि ते ।
इतरत्र पिक्वो तु धृतिं प्रणते सुरसाल रसाल रसा लभते ॥ ४ ॥
त्वरत्तेमम हृद भजनाय भवत् पदयोरुदयो रुदयो...न च ।
त्वमुपायमधीश ! तदाप्तिकरं, वद भावद भावद भाग्यहरम् ॥ ५ ॥
किल कर्म पुमांस्तव रुच्यरवैर सदस्य सदस्य सदस्यति वै ।
घनवज्जलदस्य जलैः सुचिरं, समता समतापभरम् ॥ ६ ॥
तव भक्ति रिहापि तमांसि गते द्विपराजराज ! पराजयते ।
अत एव बुधैर्भवतोऽत्र कृतां जपराय पराय परायणता ॥ ७ ॥
भवते हरति स्तव नाग्निप्रमा, भवमा भवमा भवमालिसमा ।
शममुत्र भजेय भवच्चरण भ्रमरोहमरोहमरोहगुण ॥ ८ ॥

(हरिगीत वृत्तम्)

इति चारुचम्पककनककेतु काय काण्ठिकलाञ्जुषः ।
सीमन्धरस्य श्री जिनस्य प्रणत सुकृत श्रीपुषः ॥
यमकाष्टकं यः प्रातरशठः पापाठीत सपापतः ।
शिघ्रं विमुक्तः श्रयति परमानन्द मुन्तति शोभितः ॥



卐 नेमनाथ जिन स्तवन 卐

माझी सद्दीए नेम भनावनीया, माझे वो अंगन एउन गेले ।
 कपटी भाता भगवान ॥ माझी ॥ १ ॥
 नव भवची मी सामीची दासी, माझा जीवन प्राण ॥ माझी ॥ २ ॥
 अमांसी टाकुनि मुक्तिसी गेले, लागला तुहमासी ध्यान ॥ माझी ॥ ३ ॥
 राजुन मने सामी करुणा करुनी, यावा समकित दान ॥ माझी ॥ ४ ॥
 ज्ञानसागर सांगे नेम कृपानिधि, तुं माझा सुलतान ॥ माझी ॥ ५ ॥



(राग कल्याण)

कल्याण कारी वरस तोहि, कल्याण सम देह सोहि ।
 कल्याण सामि देह मोहि, कल्याण गोरी पासरी ॥ कल्याण ॥ १ ॥
 कल्याण के जिनंदराय, कल्याण पर्वने सिद्धाय ।
 कल्याण कलससे नवाय, कल्याण सुरपति जाररी ॥ कल्याण ॥ २ ॥
 कल्याण को जुहे प्रकार, कल्याण तीन छत्र सार ।
 कल्याण पादपोठ पार, कल्याण पूरे आसरी ॥ कल्याण ॥ ३ ॥
 कल्याण सुर को बिनैय, कल्याण ज्ञान नाम लेय ।
 कल्याण मोहि बहुत देय, कल्याण लच्छि खासरी ॥ कल्याण ॥ ४ ॥

श्री आर्य उप्याद्य गौतम स्मृति ग्रंथ



अंचलगच्छ-एक परिचय

(अंचलगच्छ- इस गच्छका अपरनाम 'विधिपक्ष' है)

इस नामकी स्थापना संवत् ११६९ में उपाध्याय विजयचंद्र, आर्यरक्षित सुरिसे, विधिमार्ग के पालनका पक्ष रखनेसे हुई, फिर श्रावकोंके मुह्यत्तिके स्थान पर वस्त्रका अंचल (छार) से वंदनादि के विधानके कारण इसका नाम अंचलगच्छ प्रसिद्ध हुआ। आज भी कई आचार्य व साधु इस गच्छमें विद्यमान हैं। कच्छ व काठियावाड जामनगरादिमें इस गच्छके श्रावकोंके घर हैं।

इस गच्छके अनेक विद्वानोंने उपयोगी एवं महत्त्वपूर्ण ग्रंथोंका निर्माण किया व हजारों प्रतिमाएं उपदेश दे कर श्रावकोंसे प्रतिष्ठित करवाई। इस गच्छकी मान्यताओंका पता शतपदीमें... इस गच्छका संक्षिप्त इतिहास भी पाया जाता है। विशेष जानने के लिए 'म्होटो पट्टावली' - शा सोमचंद्र धारशी-(कच्छ) अंजारसे प्रकाशित व 'जैन गूर्जर कविओ' (भा. २) के परिशिष्टमें प्रकाशित - अंचलगच्छ पटावलीका सार देखना चाहिये।

- श्री अमरचंद्रजी नाहटा
(यतीन्द्रसूरि अभिनंदन ग्रंथ)



श्री आर्य उपाध्याय गौतम स्मृति ग्रंथ

श्री आर्य-कल्याण-गौतम स्मृति ग्रंथ

भाग - ५

सं. मुनिश्री कलाप्रबन्धसागर

संस्थाओं, तीर्थों, ज्ञानसत्र, प्रकाशित साहित्य,
भावि साहित्य विगेरेना १ थी १४ परिशिष्टे।

[पृ. १ थी ८०]

अयलगरन्धना पदुधेशेनी संक्षिप्त माहिती

अयल- गन्धना पदुधेशे केम	सुप्य पदुधेशे केम	दीक्षित अने संसादी नाम	पिता, माता, गोति	जन्मसंवत् गाम	दीक्षा, संवत्, गाम	आचार्यपद, संवत्, गाम	अभ्युसपद, संवत्, गाम	दीक्षा वय, दीक्षा पर्याय आयुष्य	स्वर्गअमन, गाम
१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०
१	४७	आचार्यरक्षितस्वरि (वयल)	रोषु	११३६	११४२	११६९	११६९	दीक्षा वय : ६ दीक्षा पर्याय : ९४	१२३६
		(अदुड)	हेडी	श्री. सं. ९	व. सं. ८	बावेज	बावेज	दी. पर्याय : ९४	येनातट
२	४८	जथसिंहस्वरि (नेसिंग)	भाजवट्ट	दंताळी	राधनपुर	(गुजरात)	(गुजरात)	आयुष्य : १००	(गुजरात)
			दाडस	११७९	११९७	१२०२	१२३६	दीक्षा वय : १९	१२५८
			नेडी	श्री. सं. ९	यराद	संदोर	येनातट	दी. पर्याय : ६१	प्रलासपाटणु
			ओशवाण	सोपारानगर	(गुजरात)	(भारवास)	(गुजरात)	आयुष्य : ८०	(गुजरात)
३	४९	धर्मवीषस्वरि (धनकुमार)	श्रायंद	१२०८	१२१६	१२३४	१२५८	दीक्षा वय : ८	१२६८
			राजसडे	माडनपुर	माडनपुर	भट्टोडरी	प्रलासपाटणु	दी. पर्याय : ५२	ओळु या
			श्रीमाणी	(भारवास)	(भारवास)	(भारवास)	(गुजरात)	आयुष्य : ६०	तिमिरपुर
४	५०	महेप्रसिंहस्वरि (मालकुमार)	देवप्रसाद	१२२८	१२३०	१२६३	१२६९	दीक्षा वय : ९	१३०९
		(महेप्रकुमार)	श्रीदेवी	सरनगर	अंलात	नाडोस	तिमिरपुर	दी. पर्याय : ७२	तिमिरपुर
			श्रीमाणी	(भारवास)	(गुजरात)	(भारवास)	(भारवास)	आयुष्य : ८२	(भारवास)
५	५१	सिंहप्रलस्वरि (सिंहजित)	अरिसिंह	१२८३	१२९१	१३०९	१३०९	दीक्षा वय : ८	१३१३
			प्रीतिमति	विजपुर	विजपुर	अंलात	तिमिरपुर	दी. पर्याय : २२	तिमिरपुर
			श्रीमाणी	(गुजरात)	(गुजरात)	(गुजरात)	(भारवास)	आयुष्य : ३०	(भारवास)
६	५२	अजितसिंहस्वरि (जयलकुमार)	जिनडेव	१२८३	१२९१	१३१४	१३१६	दीक्षा वय : ८	१३३९
			जिनमति	डोडग्राम	अंलात	पाटणु	नदीर	दी. पर्याय : ४८	पाटणु
			श्रीमाणी	(भारवास)	(गुजरात)	(गुजरात)	(भारवास)	आयुष्य : ५६	(गुजरात)

१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०
७	५३	द्वेन्द्रसिंहस्वरि (दिव्यचंद्र)	सोतु संतोषश्री	१२६८ पावलपुर (गुजरात)	१३०६ पावलपुर (गुजरात)	१३२३ तिमिरपुर (भारवाड)	१३३६ पाटण (गुजरात)	दीक्षा वय : ८ दी. पर्याय : ६४ आयुष्य : ७२	१३७१ पाटण (गुजरात)
८	५४	धर्मप्रकाशस्वरि (धनराज)	सींथा वीजलदे श्रीभाणी	१३३१ श्रीभाज (सीनभाज)	१३४१ भक्षोर (भारवाड)	१३५८ भक्षोर (भारवाड)	१३७१ पाटण (गुजरात)	दीक्षा वय : १० दी. पर्याय : ५३ आयुष्य : ६३	१३८३ आसोटी (भारवाड)
९	५५	सिंहतिलकस्वरि (तिलकचंद्र)	आसधर चांपलदे कौशवाण	१३४५ अष्टलपुर (भारवाड)	१३५२ सिरौडी (भारवाड)	१३७१ आनंदपुर (गुजरात)	१३८३ पाटण (गुजरात)	दीक्षा वय : १६ दी. पर्याय : ३४ आयुष्य : ५०	१३८५ अंलात (गुजरात)
१०	५६	महेंद्रप्रकाशस्वरि (महेंद्रकुमार)	आला सींथिली कौशवाण	१३६३ वडगाम (भारवाड)	१३७५ विजपुर (गुजरात)	१३८३ पाटण (गुजरात)	१३८५ अंलात (गुजरात)	दीक्षा वय : १२ दी. पर्याय : ६६ आयुष्य : ८१	१४४४ पाटण (गुजरात)
११	५७	मेरुतुंगस्वरि (वस्तिग)	वयरसिंह नालदेवी पाण्वट	१४०३ जुलपुर (भारवाड)	१४१० नाली (भारवाड)	१४२६ पाटण (गुजरात)	१४४४ पाटण (गुजरात)	दीक्षा वय : ८ दी. पर्याय : ५८ आयुष्य : ६७	१४७१ पाटण (गुजरात)
१२	५८	ज्योतिषस्वरि (दिव्यकुमार)	सूपल कभरादे श्रीभाणी	१४३३ तिमिरपुर (भारवाड)	१४४४ तिमिरपुर (भारवाड)	१४६७ अंलात (गुजरात)	१४७१ पाटण (गुजरात)	दीक्षा वय : ११ दी. पर्याय : ५६ आयुष्य : ६७	१५०० पाटण (गुजरात)
१३	५९	ज्योतिषस्वरि (धनराज)	देवशी लाण्णदे श्रीभाणी	१४७१ धानपुर (गुजरात)	१४७५ धानपुर (गुजरात)	१४८४ चंपकपुर (भारवाड)	१५०१ पाटण (गुजरात)	दीक्षा वय : ५ दी. पर्याय : ६७ आयुष्य : ७२	१५४१ अंलात (गुजरात)
१४	६०	सिंहान्तसागरस्वरि (सीनपाल)	भवड पुरादे कौशवाण	१५०६ अलुडीलपुर पाटण	१५१२ पाटण (गुजरात)	१५४१ अमदावाद (गुजरात)	१५४१ अंलात (गुजरात)	दीक्षा वय : ६ दी. पर्याय : ४८ आयुष्य : ५४	१५६० पाटण (गुजरात)

૧૫	૬૧	ભાવસાગરસ્મરિ (ભાવડ)	કરા	૧૫૧૦	૧૫૨૦	૧૫૬૦	૧૫૬૦	દીક્ષા વય : ૧૦	૧૮૫૩
૧૬	૬૨	ગુણનિધાનસ્મરિ (સોનપાલ)	શ્રીમાળી નગરાજ	૧૫૪૮	૧૫૬૦	૧૫૬૫	૧૫૮૪	દી. પર્યાય : ૬૩ આયુષ્ય : ૬૮	૧૬૦૨
૧૭	૬૩	ધર્મચૂર્તિસ્મરિ (ધર્મદાસ)	હાંસલાદે	૧૫૮૫	૧૫૯૯	૧૬૦૨	૧૬૦૨	દી. પર્યાય : ૪૨ આયુષ્ય : ૫૪	૧૬૭૦
૧૮	૬૪	કલ્યાણસાગરસ્મરિ (કાલનકુમાર)	શ્રીમાળી નાનિંગશા નામિલાદે	૧૬૩૩	૧૬૪૨	૧૬૪૯	૧૬૭૧	દી. પર્યાય : ૭૧ આયુષ્ય : ૮૫	૧૭૧૮
૧૯	૬૫	અમરસાગરસ્મરિ (અમરચંદ)	ચોધા	૧૬૯૪	૧૭૦૫	૧૭૧૫	૧૭૧૮	દી. પર્યાય : ૭૬ આયુષ્ય : ૮૫	૧૭૬૨
૨૦	૬૬	વિદ્યાસાગરસ્મરિ (વિદ્યાધર)	શ્રીમાળી સોનલાદે	૧૭૪૭	૧૭૫૬	૧૭૬૨	૧૭૬૪	દી. પર્યાય : ૫૭ આયુષ્ય : ૬૮	૧૭૯૭
૨૧	૬૭	ઉદયસાગરસ્મરિ (ગોવર્ધનકુમાર)	કલ્યાણ જયવંતી	૧૭૬૩	૧૭૭૭	૧૭૮૭	૧૭૯૭	દી. પર્યાય : ૪૧ આયુષ્ય : ૫૧	૧૮૨૬
૨૨	૬૮	કૃતિસાગરસ્મરિ (કૃંવરજી)	ઓશવાળ માલશી	૧૮૦૩	૧૮૦૯	૧૮૨૩	૧૮૩૬	દી. પર્યાય : ૬૩ દીક્ષા વય : ૧૩	૧૮૪૩
૨૩	૬૯	પુણ્યસાગરસ્મરિ (પાનાચંદ)	ઓશવાળ રામસિંહ મીઠીબાઈ	૧૮૧૭	૧૮૩૩	૧૮૪૩	૧૮૪૩	દી. પર્યાય : ૪૮ દીક્ષા વય : ૧૬	૧૮૭૦
			પ્રાગ્વદે	૧૮૫૬	૧૮૬૬	૧૮૭૬	૧૮૭૬	દી. પર્યાય : ૩૭ આયુષ્ય : ૫૩	૧૯૧૮

૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦
૨૪	૭૦	રાજેન્દ્રસાગરસુરિ (રાજેન્દ્ર)	સુરત (શુજરાત)	સુરત (શુજરાત)	૧૮૬૭ (શુજરાત)	૧૮૭૦ (શુજરાત)	૧૮૬૨ પાટણ (શુજરાત)	૧૮૬૨ પાટણ (શુજરાત)	૧૮૬૨ માંડવી (કચ્છ)
૨૫	૭૧	મુક્તિસાગરસુરિ (મોતીચંદ)	ખોમચંદ હિમેદપાઈ ઝોશવાળ (માળવા)	હિન્નૈન (શુજરાત)	૧૮૫૭ (શુજરાત)	૧૮૬૨ વૈ. સુ. ૩ હિન્નૈન	૧૮૬૨ વૈ. સુ. ૧૨ પાટણ	૧૮૬૨ વૈ. સુ. ૧૨ દો. પર્યાય : ૪૭	૧૮૫૪ દો. પર્યાય : ૪૭
૨૬	૭૨	રત્નસાગરસુરિ (રતનશી)	લાડણ ઝુમાબાઈ ક. વી. ઝો. ટોકરશી	૧૮૬૨ મોયારા (કચ્છ)	૧૮૦૫ મોયારા (કચ્છ)	૧૮૫૪ સુથરી (કચ્છ)	૧૮૫૪ પાટણ	૧૮૫૪ વૈ. સુ. ૧૧ ભુજ	૧૮૨૮ આયુષ્ય : ૫૭ દો. પર્યાય : ૨૩ દો. પર્યાય : ૨૩ આયુષ્ય : ૩૬ સુથરી
૨૭	૭૩	વિવેકસાગરસુરિ (વેલણ)	કંડાબાઈ ક. વી. ઝો. કદવાણુ	૧૮૫૭ (કચ્છ)	૧૮૨૮ સુથરી (કચ્છ)	૧૮૨૮ માંડવી (કચ્છ)	૧૮૨૮ માંડવી (કચ્છ)	૧૮૨૮ માંડવી (કચ્છ)	૧૮૪૮ દો. પર્યાય : ૨૦ દો. પર્યાય : ૨૦ આયુષ્ય : ૩૭ સુ. ૩ સુ. ૩
૨૮	૭૪	બિનેન્દ્રસાગરસુરિ (નેત્રિંગ)	વાણવદે ક. વી. ઝો.	૧૮૪૮ મ. વ. ૧૧	૧૮૪૮ મ. વ. ૧૧	૧૮૪૮ મ. વ. ૧૧	૧૮૪૮ આ. સુ. ૧૦ મુ. બઈ	૧૮૪૮ આ. સુ. ૧૦ મુ. બઈ	૨૦૦૪ કા. વ. ૧૦ ભુજપુર
૨૯	૭૫	ગૌતમસાગરસુરિ (શુલાબમલ્લ)	ધીરમલ્લ ક્ષેમલદે શ્રી. પ્રાહ્મણ	૧૮૨૦ વૈ. સુ. ૧૧ પાલી	૧૮૪૦ વૈ. સુ. ૧૧ મુ. બઈ	૧૮૪૬ કા. સુ. ૧૧ પાલી	૨૦૦૮ કા. સુ. ૬ રામાણીઆ	૨૦૦૮ દો. પર્યાય : ૬૬ આયુષ્ય : ૮૬	૨૦૦૬ વૈ. સુ. ૧૩ ભુજ
૩૦	૭૬	શુભસાગરસુરિ (શાંગણ)	લાવણ ધનબાઈ ક. વી. ઝો.	૧૮૬૮ મ. સુ. ૨ દેહીઆ	૧૮૬૩ કે. વ. ૮ દેહીઆ	૧૮૬૮ કે. વ. ૮ દેહીઆ	૨૦૨૬ ભદ્રેશ્વર (કચ્છ)	૨૦૨૬ ભદ્રેશ્વર (કચ્છ)	વિદ્યમાન છે. વિદ્યમાન છે. વિદ્યમાન છે. વિદ્યમાન છે. વિદ્યમાન છે.

परिशिष्ट : २

अयलगरुछाधिपति, प्रौढ प्रतापी प. पू. युगप्रधान दादाश्री कल्याणुसागरसूरीश्वरु म. सा. पछीनी

भील परंपरा

क्रम	दीक्षित/संसादी नाम	पिता/माता/माति	जन्म संवत/मास	दीक्षा संवत/गाँव	उपाध्यायपद संवत/गाँव	दीक्षा वय दीक्षा पर्याय कायुष्य	स्वर्गोत्सव संवत गाँव
१	२	३	४	५	६	७	८
१	अयलगरुछाधिपति पू. दादाश्री कल्याणुसागरसरि (डोडनकुमार)	नानिंगशा नामिदहे श्रीमणी (डाकारी)	१६३३ दोलाडा (गुजरात)	१६४२ घोणडा (गुजरात)	१६४६ अमदावाद (गमछेश : १६७१ पाटण्ण)	६ ७६ ८५	१७१८ आ. सं. १३ सुज (६२७)
२	महोपाध्याय श्री रत्नसागरु गच्छिवर्य	आसि करमा ज्येशवाण	१६२६ जपी (कन्नड)	१६४१ मडा सुदर	१६४८		१७२० पो. सं. १०
३	उपाध्याय श्री मेघसागरु गच्छि	पोरवास	१६५३ प्रभास पाटण्ण	१६६६	१६७०		१७३३ भाडमेर
४	उपाध्याय श्री वृद्धिसागरु	नेमलळ सिरिदि पोरवास	१६५३ डोडा (भारवास)	१६८० म. व. २	१७६३ क. सं. ५		१७३३ आ. सं. ३

१	२	३	४	५	६	७	८
५	उपाध्याय श्री डीरसागरण गण्डि	उताभयद जसीमार्ड ओशवाण	१७०३ सोळतरा (भारवाड)	१७१५ वै. सु. ३	१६२३ का. सु. १५		१७८२ वै. सु. ३
६	श्री सङ्गसागरण गण्डि						
७	श्री मानसागरण गण्डि						
८	श्री रंगसागरण गण्डि						
९	श्री इतसागरण गण्डि						
१०	श्री देवसागरण गण्डि						
११	श्री स्वइपसागरण						
१२	डियेकारक दादाश्री श्रीतभसागर सूरि (गुढागमवल्ड)	धीरभवल्ड शेभवडे श्रीमानी धालिबु	१६२० पाक्षी (भारवाड)	१६४०	डियेकार १६४६	सूरिपद/अमळनायक २००६ रामाणीया (इमळ)	२००६ वै. सु. १३ सूत्र (इमळ)

પરિશિષ્ટ : ૩

કચ્છ/હાલાર દેશોદ્ધારક, ક્રિયોદ્ધારક, અબ્નેડ શાસનસિતારા
અચલગચ્છાધિપતિ પ. પૂ. આચાર્ય ભગવંત શ્રી ગૌતમસાગરસૂરીશ્વરજી
મહારાજ સાહેબનાં

સાધુ-સાધ્વીઓની યાદી (૧)

સંકલન :

વિદ્યમાન અચલગચ્છાધિપતિ પ. પૂ. આચાર્ય ભગવંતશ્રી ગુણસાગરસૂરીશ્વરજી મ. સા.

[આ પરિશિષ્ટમાં પૂ. દાદાશ્રી ગૌતમસાગરસૂરીશ્વરજી મ. સા. ના હસ્તે બહુધા દીક્ષિત, તેઓશ્રીનાં આજ્ઞાવર્તી સાધુ-સાધ્વીજીઓના સમુદાયની વિગતવાર યાદી આપવા પ્રયત્ન કર્યો છે. વિદ્યમાન ગચ્છાધિપતિ પૂ. આ. ભ. શ્રી ગુણસાગરસૂરીશ્વરજી મ. સા. સિવાય આ યાદીમાંનાં કોઈપણ સાધુ-સાધ્વીજીઓ હાલ વિદ્યમાન નથી. આ સ્થળે દિવંગત સંયમી મહાત્માઓની સંયમાદિ ગુણોની અનુમોદના કરીએ છીએ !

પૂ. દાદાશ્રી ગૌતમસાગરસૂરીશ્વરજી મ. સાહેબે સં. ૧૮૪૬ માં ક્રિયોદ્ધાર કર્યો. ત્યાર બાદ અચલગચ્છમાં સંવેગી, ત્યાગી સાધુ-સાધ્વીજીઓની સંખ્યામાં અમિતવૃદ્ધિ થઈ હતી. અર્થાત્ તેઓશ્રીએ શૂન્યમાંથી વિરાટ સર્જન કર્યું હતું. શાસન અને ગચ્છની ઉન્નતિમાં પૂજ્યશ્રીને આ સાધુ-સાધ્વીજીઓએ પણ અનેરો સાથ અને વિનય, આજ્ઞાપાલનાદિ ગુણો દાખવી સહકાર આપ્યો હતો. ત્યારે જ સુપ્રસપ્રાય પડેલા (જિનશાસનના અવિચ્છિન્ન અંગરૂપ) એવા અચલગચ્છ દ્વારા સમગ્ર કચ્છમાં તથા ગુજરાત, મારવાડ, મહારાષ્ટ્રાદિ પ્રદેશોમાં ધર્મની ઉન્નતિ અને જનકલ્યાણ થતા પાયાં હતાં. તેનાં સુંદર પરિણામો અને લાભોની પરંપરા આજે પણ ચાલુ જ રહી છે.

આ યાદી અનુસારના સાધુ-સમુદાયમાં નાની દીક્ષા નં. ૧ થી ૧૭ અને વડી દીક્ષા નં. ૧ થી ૯, નં. ૧૩ થી ૧૫ અને નં. ૨૦ પૂજ્યશ્રી ગૌતમસાગરજી મ. સા.ના હસ્તે થયેલી હતી. જ્યારે નં. ૧૭ થી ૨૦ આ ત્રણ લઘુ-દીક્ષા પૂજ્ય શ્રી દાનસાગરજીના હસ્તે, તથા નં. ૧૬ ની લઘુ દીક્ષા મોહનસાગરજીના હસ્તે થયેલી હતી. જ્યારે સાધ્વીજીઓમાં લગભગ ૪૫ જેટલી લઘુ દીક્ષાઓ અને ૫૫ જેટલી વડી દીક્ષાઓ પૂ. દાદાશ્રી ગૌતમસાગરજી મ. સા. ના હસ્તે થયેલી. ૧૪ જેટલી લઘુ દીક્ષાઓ, ૭ જેટલી વડી દીક્ષાઓ પૂ. નીતિસાગરજી મ. સા. ના હસ્તે થયેલી હતી. ૫ જેટલી લઘુ દીક્ષાઓ પૂ. ધર્મસાગરજી મ. સા. ના હસ્તે થયેલી હતી. ૫ જેટલી લઘુ દીક્ષાઓ પૂ. મોહનસાગરજીના હસ્તે થયેલી; જ્યારે ૫૭ થી ૬૭ સુધીની લઘુ-વડી દીક્ષાઓ પૂ. ઉપા. શ્રી ગુણસાગરજી ગણિના હસ્તે થયેલી.

પરિશિષ્ટ ૩, ૪ અને ૫ ની યાદીઓ ક્રમાંક ૧, ૨ અને ૩ માં અચલગચ્છનાં સાધુ-સાધ્વીજીઓની જે સૂચિ આપવામાં આવી છે, તેમાં આચાર્યોની વિગત સિવાયનાં સાધુ-સાધ્વીજીઓની વિગત પુનઃ ન આવી જાય, તેનો ખ્યાલ રાખ્યો છે. મોટી પદ્માવલી ઇત્યાદિ ગ્રંથો પરથી તથા પૂ. ગચ્છાધિપતિશ્રી પાસેની સૂચિ પરથી આ યાદીઓ તૈયાર કરવામાં આવી છે.

આ યાદીઓમાં છેલ્લા શતકમાં (સો વરસમાં) થયેલાં અચલગચ્છનાં સાધુ-સાધ્વીજીઓની નોંધ અપાઈ છે. તે પૂ. દાદાશ્રી આચાર્યરક્ષિતસૂરીશ્વરજી મ. સા. ની નવમી જન્મ શતાબ્દી-અષ્ટમી સ્વર્ગ શતાબ્દીના વરસે અચલગચ્છમાં કેટલાં સાધુ-સાધ્વીઓ થઈ ગયાં, કેટલાં વિદ્યમાન છે ઇત્યાદિ માહિતી/ઇતિહાસ સચવાઈ રહે એટલા માટે આ સ્મૃતિગ્રંથ માટે પ. પૂ. ગચ્છાધિપતિશ્રીએ સંકલિત કરી આપેલ છે.

નામ	ગુરુ નામ	સંસારી નામ	વય	દીક્ષા/સંવત/તિથિ
અચલગ્રન્થાધિપતિ પૂ. આ. શ્રી ગૌતમસાગરસૂરિ	યતિ દેવસાગરજીના શિષ્ય યતિ સ્વરૂપસાગરજી	ગુલાબમલ્લજી		યતિ દીક્ષા : ૧૯૪૪ વૈ. સુ. ૧૧ સંવેગદીક્ષા : ૧૯૪૬ ક્ર. સુ. ૧૧
૧ ઉત્તમસાગરજી	ગૌતમસાગરજી	ઉભાઈયાભાઈ	૬૨	૧૯૪૯ મ. સુ. ૧૦
૨ ગુણુસાગરજી (પ્રથમ)	"	ગોવરભાઈ		૧૯૪૯ જી. સુ. ૧૦
૩ પ્રમોદસાગરજી	ગુણુસાગરજી	પૂંજભાઈ		૧૯૫૨
૪ દયાસાગરજી	ગૌતમસાગરજી			૧૯૫૮ અ. સુ. ૭
૫ નીતિસાગરજી (ગણિ)	"	નાગજીભાઈ		૧૯૬૫ વૈ. સુ. ૫
૬ દાનસાગરજી (આચાર્ય)	નીતિસાગરજી	દેવજીભાઈ		૧૯૬૬ મ. સુ. ૧૩
૭ મોહનસાગરજી	ગૌતમસાગરજી	મણુશીભાઈ		૧૯૬૬ મ. સુ. ૧૩
૮ ઉમેદસાગરજી	"	ઉમરશીભાઈ		૧૯૬૮ મ. સુ. ૧૩
૯ ધર્મસાગરજી	નીતિસાગરજી	ધનજીભાઈ		૧૯૬૯ મ. સુ. ૧૧
૧૦ રવિસાગરજી	ગૌતમસાગરજી	રતનશીભાઈ		૧૯૬૯ ક્ર. વ. ૭
૧૧ કપૂરસાગરજી	રવિસાગરજી	કોરશીભાઈ		" "
૧૨ ભક્તિસાગરજી	"	ભાણુજીભાઈ		૧૯૭૧ ક્ર. વ. ૭
૧૩ કપૂરસાગરજી	ગૌતમસાગરજી	કાનજીભાઈ		૧૯૭૧ મા. સુ. ૧૧
૧૪ ગુલાબસાગરજી	દાનસાગરજી	ગેલાભાઈ		" "
૧૫ સુમતિસાગરજી	દયાસાગરજી	શીવજીભાઈ		" "
૧૬ મતિસાગરજી	મોહનસાગરજી			૧૯૮૨ મા. સુ. ૮
૧૭ ક્ષાંતિસાગરજી	નીતિસાગરજી	ખીમજીભાઈ		" "
૧૮ નેમસાગરજી (આચાર્ય)	દાનસાગરજી	નાગજીભાઈ		" ચૈ. સુ. ૫
૧૯ ઝવેરસાગરજી	"	જેઠાભાઈ		૧૯૯૦ વૈ. વ. ૯
૨૦ ગુણુસાગરસૂરિ (વિદ્યમાન ગ્રન્થાધિપતિ)	નીતિસાગરજી	ગાંગજીભાઈ	૨૪	૧૯૯૩ ચૈ. વ. ૮

દીક્ષા ગામ	વડી દીક્ષા સંવત/તિથિ	જન્મ સંવત/તિથિ	ગામ	માતા	પિતા
માહીમ પાલી	૧૯૪૯	૧૯૨૦	પાલી	ક્ષેમલદે	ધીરમલજી
સુજ	૧૯૪૯		સુથરી		
સુથરી	૧૯૫૦		ચીઆસર		ગેલા લખુ
ભદ્રેશ્વર	૧૯૫૨ વૈ. સુ.		નાગલપુર		કોરશી
ભમનગર	૧૯૬૧ જેઠ				
સરખેજ	૧૯૬૫ જેઠ સુ. ૩	૧૯૪૧ શ્રા. સુ. ૨	કોટડી	દેવાંબાઈ	તેજપાલ લાલજી
અમદાવાદ	૧૯૬૬ ચૈ. વ. ૫		કોટડા		ગુણપત
"	" "		સાભરાઈ		કોરશી
"	" વૈ. વ. ૫		ઉનડોઠ		ધપુ
લાંડુપ	૧૯૭૦ વૈ. સુ. ૩	૧૯૪૭ જે. સુ. ૨	બાયઠ	ખેતબાઈ	ગેલા પૂંજ
અંબર			નવીનાળ	લીલબાઈ	ભારમલ તેજુ
"			ભોબવ		પચાણુ
"			સાભરાઈ		કાંચડ
	૧૯૭૧ (દિ.)વૈ.વ. ૧૧		સૂઈગામ		ભીમજી
	" "		કોટડા		ગુણપત પરણત
	" "		નાના લાયબ		વેલજી
મેહપુર	૧૯૮૨ ફા. સુ. ૩		જખૌ		
નાગેડી	" ફા. ૧.		આધેઈ		હીરજી
ગિરનાર		૧૯૬૧	નારણપુર		
નાના આસંખીઆ		૧૯૨૭	ના. આસંખીઆ		
દેઢીઆ	૧૯૯૪ જે. સુ.	૧૯૬૯ મ. સુ. ૨	દેઢીઆ	ધનબાઈ	લાલજી

નામ	ગુરુશ્રી	દીક્ષા ગામ	સંસારી નામ	વય	દીક્ષા: સંવત/તિથિ
૧	૨	૩	૪	૫	૬
મુખ્ય મહત્તરો					
૧ સા.શ્રી શિવશ્રીજી	ગુરુ-ગૌતમસાગરજી	સુથરી	વિ. સોનબાઈ	૫૦	૧૯૪૯ જી. સુ. ૧૦
૨ ઉત્તમશ્રીજી	" "	"	વિ. ઉમરબાઈ	"	" " "
૩ કનકશ્રીજી	સા. શ્રી. શિવશ્રીજી	ગોધરા	વિ. કંકુબાઈ	૧૯૫૧	મ. સુ. ૫
૪ રતનશ્રીજી	ઉત્તમશ્રીજી	"	વિ. રતનબાઈ	"	" " "
૫ નિધાનશ્રીજી	શિવશ્રીજી	નવાવાસ	વિ. નાથીબાઈ	"	ગૈ. સુ. ૧૩
૬ ચંદનશ્રીજી	"	નારણપુર	વિ. ચાંપુબાઈ	૧૯૫૨	મા. સુ. ૫
૭ જતનશ્રીજી	ઉત્તમશ્રીજી	માંડવી	વિ. જોતબાઈ	૧૯૫૨	મ. સુ. ૫
૮ લઙ્ગિશ્રીજી	"	"	વિ. લીલબાઈ	"	" " "
૯ લાવણ્યશ્રીજી	કનકશ્રીજી	"	વિ. લીલબાઈ	"	" " "
૧૦ ગુલાબશ્રીજી	શિવશ્રીજી	પાલીતાણા	ગંગાબાઈ	૨૦	૧૯૫૫ ફા. સુ. ૧૩
૧૧ કુશલશ્રીજી	કનકશ્રીજી	"	કુંવરબાઈ	૧૭	" " "
૧૨ જ્ઞાનશ્રીજી	શિવશ્રીજી	"	મંગાબાઈ	"	" " "
૧૩ હેતશ્રીજી	ચંદનશ્રીજી	"	હીરબાઈ	૧૯૫૬	ફા. સુ. ૫
૧૪ સુમતિશ્રીજી	કનકશ્રીજી	દયાસંગ	સોનબાઈ	૧૯૫૯	ગૈ. સુ. ૫
૧૫ તિલકશ્રીજી	"	મોટા આસં.	રતનબાઈ	૨૪	૧૯૬૦ ગૈ. વ. ૮
૧૬ જડાવશ્રીજી	ચંદનશ્રીજી	"	જોતબાઈ	"	" " "
૧૭ પદ્માશ્રીજી	"	"	પદ્માબાઈ	"	" " "
૧૮ વિનયશ્રીજી	હેતશ્રીજી	"	વેલબાઈ	"	" " "
૧૯ લાલશ્રીજી	ગુલાબશ્રીજી	નાના આસં.	લાધીબાઈ	૨૦	૧૯૬૦ ગૈ. સુ. ૮
૨૦ ખંતિશ્રીજી	કનકશ્રીજી	ભુજ	ખેતબાઈ	૧૯૬૧	
૨૧ જમનાશ્રીજી	જતનશ્રીજી	"	જીવીબાઈ	"	" " "
૨૨ કસ્તુરશ્રીજી	લાવણ્યશ્રીજી	ભોખ્ય	કમીબાઈ	૩૦	" મ. સુ. ૫
૨૩ વિવેકશ્રીજી	જતનશ્રીજી	વરંડી	વેલબાઈ	૧૯૬૨	
૨૪ વલ્લભશ્રીજી	કુશલશ્રીજી	શંખેશ્વર	વેજબાઈ	૨૪	૧૯૬૪ વૈશાખ
૨૫ મગનશ્રીજી	લાવણ્યશ્રીજી	"	માલબાઈ	૨૦	" " "
	કસ્તુરશ્રીજી				
૨૬ શિવકુંવરશ્રીજી	કુશલશ્રીજી	"	સુંદરબાઈ	"	" " "
૨૭ હર્ષશ્રીજી	જતનશ્રીજી	"	હાંસબાઈ	"	" " "
૨૮ મણિશ્રીજી	કનકશ્રીજી	મુળઈ	માંકબાઈ	૧૯૬૭	મ. સુ. ૧૦
૨૯ દેવશ્રીજી	ગુલાબશ્રીજી	"	દેસુબાઈ	૨૧	" " "

વડા દીક્ષા ગામ	સંવત	જન્મ સં.	ગામ	માતા	પિતા	પતિ
૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨	૧૩
તેરા	૧૯૫૦		કોઠારા/સાંધાણ		રામઈયા	પત્રામલ
"	"		દેવપુર		નરશી	મુલા
માંડવી	૧૯૫૧	૧૯૨૧	ભોળવ/ઉતડોડ	વેજબાઈ	હરગણ	આસુ
"	"		ગોધરા		ભાઈયા	લાલજી
"	"		ડોણ			કેશવજી
મુંદ્રા	૧૯૫૨		સાંધાણ			દેવશી
"	"		ગોધરા			ખેતુ
"	"		શેરડી			
"	"		ગોધરા			જેસંગ
	૧૯૫૬	૧૯૩૫	કપાયા/મોટા આમં.		હીરા	ખીંચશી
	"	૧૯૩૮	નવાવાસ/લાવળ	સોનબાઈ	વસાઈયા	દેવશી
	"		ભોળવ		દેવશી	
મોટી ખાવડી	૧૯૫૫		સાંધરા			લખમશી
જુજ	૧૯૬૦		નવાગામ/દયાસંગ		વીરપાર	દેપાર
"	"	૧૯૩૬	તલવાણા/ખાડા	રાણબાઈ	તેજુ	ખેતુ
"	"		મોટા આસંબિયા		આશારીઆ	
"	"		"		રાજુ	
"	"		સણોસરા			
"	"	૧૯૪૦	નાના આસંબિયા	જીવીબાઈ	કચરા	નરસિંહ
"	"		ભોળવ/કુમરા		રણસિંહ	રવજી
"	"		જામનગર	ઈંદરબાઈ	ડાયાભાઈ	લાલજી
વરાડીઆ	૧૯૬૧	૧૯૩૧	મોટા રતડિયા/કોટડા	ઉમીબાઈ	ઘઈયા	રવજી
સુથરી	૧૯૬૩		કોટડી			
	૧૯૬૫	૧૯૪૦	જુજ	રતનબાઈ	મોણસી	નેણસી
	"	૧૯૪૪	ગઢશીયા/કોટડા	કુંવરબાઈ	વરજંગ	નરશી
	"		ભીંસરા			
	"		કુમરા			
અંબર	૧૯૭૦		વરાડીઆ			વાલજી
"	"	૧૯૪૬	જખી/વાડાપધર	હીરબાઈ	ખેતશી	આણંદજી

૧	૨	૩	૪	૫	૬
૩૦ જડાવશ્રીજી	તિલકશ્રીજી	મુંબઈ	ખીમીયાઈ	૨૦	૧૯૧૭ મ. સુ. ૧૦
૩૧ નેમશ્રીજી	વિવેકશ્રીજી	„	નેણુબાઈ	„	„ „ „
૩૨ દયાશ્રીજી	કનકશ્રીજી	નળિયા	દેવકાંબાઈ	૧૭	૧૯૬૧ કા. વ. ૫
૩૩ વિમલશ્રીજી	„	„	વેજબાઈ		૧૯૬૭ મા. સુ. ૫
૩૪ દાનશ્રીજી	વિવેકશ્રીજી	મુંબઈ	દેવાંબાઈ		૧૯૬૮ મ. સુ. ૧૧
૩૫ ધનશ્રીજી	તિલકશ્રીજી	કોટડા	વિ. ધનબાઈ		૧૯૭૦ ગૈ. વ. ૨
૩૬ માણુકશ્રીજી	દેવશ્રીજી	ભદ્રેશ્વર	વાલબાઈ	૨૩	૧૯૭૦ વૈ. સુ. ૭
૩૭ કપૂરશ્રીજી	કસ્તુરશ્રીજી	માંડવી	કુંવરબાઈ	૨૧	૧૯૭૧ મા. સુ. ૧૧
૩૮ રૂપશ્રીજી	„	„	રતનબાઈ	૧૮	„ „ „
૩૯ સુક્રિતશ્રીજી	સુમતિશ્રીજી	„	મોંઘીબાઈ		„ „ „
૪૦ દોલતશ્રીજી	ગુલાબશ્રીજી	નાગલપુર	દેવકાંબાઈ	૨૪	„ મા. વ. ૫
૪૧ ન્યાયશ્રીજી	વિમલશ્રીજી	ભદ્રેશ્વર	નેણુબાઈ		„ કા. સુ. ૫
૪૨ દીપશ્રીજી	વિવેકશ્રીજી	બાડા	દેવકાંબાઈ		„ ક્રિ.વૈ.વ.૧૧
૪૩ સૌભાગ્યશ્રીજી	(કનકશ્રીજી)દયાશ્રીજી	મેરાઉ	ગંગાબાઈ	૨૩	૧૯૭૪ મ. સુ. ૫
૪૪ અમૃતશ્રીજી	મગનશ્રીજી	„	લોલબાઈ	૨૮	„ „ „
૪૫ મેનાશ્રીજી	લાલશ્રીજી	પુનડી	મૂલબાઈ	૧૮	„ ગૈ. વ. ૬
૪૬ મંગલશ્રીજી	સુમતિશ્રીજી	દયાસંગ	મોંઘીબાઈ	૪૦	૧૯૭૬ ગૈ. સુ. ૫
૪૭ કેવલશ્રીજી	„	જસાપર	કુંવરબાઈ		૧૯૮૧ કા. સુ. ૧૧
૪૮ લક્ષ્મીશ્રીજી	દયાશ્રીજી	„	લોલબાઈ		૧૯૮૨ કા. સુ. ૫
૪૯ દીક્ષિતશ્રીજી	દેવશ્રીજી	નાગેડી	દેવલોંબાઈ		૧૯૮૪ કા. વ. ૩
૫૦ ચતુરશ્રીજી	વિમલશ્રીજી	લાખાબાવળ	ચાંપુબાઈ	૩૪	„ મ. સુ. ૨
૫૧ અશોકશ્રીજી	કપૂરશ્રીજી	લાયબ	લાખણીબાઈ	૩૬	૧૯૬૫ મ. સુ. ૫
૫૨ વિદ્યાશ્રીજી	જડાવશ્રીજી	મે.ટા. આસં.	વેલબાઈ	૩૨	૧૯૮૭ મા. વ. ૧૦
૫૩ રમણીકશ્રીજી	મેનાશ્રીજી/દીક્ષિતશ્રીજી	„	રતનબાઈ	૩૧	૧૯૮૭ મા. વ. ૧૦
૫૪ વિશાલશ્રીજી	સૌભાગ્યશ્રીજી	રંગપુર	વેજબાઈ	૪૪	૧૯૯૦ કા. વ. ૧૧
૫૫ સમતાશ્રીજી	વિવેકશ્રીજી	માંડલ	સૂરજબાઈ		૧૯૯૪ મા. સુ. ૧
૫૬ ધીરજશ્રીજી	„	„	ધનકુંવરબાઈ	૧૭	૧૯૯૫ „ „
૫૭ લઙ્ઘશ્રીજી	વિદ્યાશ્રીજી	સુથરી	લાજબાઈ	૪૬	૧૯૯૯ મ. સુ. ૬
૫૮ પ્રધાનશ્રીજી	વિવેકશ્રીજી	વરાડીઆ	પુરબાઈ	૪૫	„ મ. સુ. ૧૩
૫૯ જગતશ્રીજી	રૂપશ્રીજી	દેવપુર	ખીમઈબાઈ	૫૬	„ વૈ. સુ. ૧૧
૬૦ હારશ્રીજી	જગતશ્રીજી	„	હાંસબાઈ	૩૧	„ „ „
૬૧ ઉત્તમશ્રીજી	સુક્રિતશ્રીજી	વરાડીઆ	વેજબાઈ	૩૮	૨૦૦૧ ગૈ. વ. ૧૧
૬૨ ધર્મશ્રીજી	રમણીકશ્રીજી	દેહીઆ	ધનબાઈ	૫૮	૨૦૦૨ મ. સુ. ૧૦
૬૩ ગુણોદયશ્રીજી	જગતશ્રીજી	સુબપુર	„	૨૬	૨૦૦૮ મા. સુ. ૧૦

૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨	૧૩
અંબર	૧૯૭૦	૧૯૪૭	કોટડા/નરેડી	ધનખાઈ	હીરજી	વીરજી
"	"		ડોણ			લધુ
"	"	૧૯૬૦	નળિયા	પૂરખાઈ	હીરજી	આણંદજી
ખાડા	૧૯૭૧		મોથારા/સણોસરા	કુંવરખાઈ	ગોસર	માલજી
અંબર	૧૯૭૦		નાગલપુર			
ખાડા	૧૯૭૧		કોટડા			હરગજી
"	"	૧૯૪૭	સુથરી/મંજલ	કોરખાઈ	કાનજી	કાનજી
"	"	૧૯૪૯	ગોધરા	પુરીખાઈ	મેગજી	દેવજી
"			રતડીઆ/શેરડી	ખેતખાઈ	કુરપાર	ભાણુજી
"			ડબાસંગ			
"	૧૯૭૧	૧૯૪૭	નાગલપુર	હેમતખાઈ	ઉકેડા	વીરજી
"	"		નળિયા/વરાડીઆ	વેજખાઈ	ચત્રભુજી	શાંવજી
			ભોજન્ય			વેલજી
	૧૯૭૪	૧૯૫૧	રાયજી/નવાગામ	સોનખાઈ	વેલજી	કાનજી
	"	૧૯૪૬	ડોણ/રાયજી	"	દેવજી	ગોવર
	"	૧૯૫૬	ના. આસં./પુનડી	પૂરખાઈ	દેવશી	ધનજી
	"	૧૯૩૬	નાગડા/પડાણા	જેઠીખાઈ	કરમજી	લાલજી
ભમનગર	૧૯૮૧		સાંધવ/સુથરી	ગંગાખાઈ	હીરજી	મૂરજી
નવાગામ	૧૯૮૪		નળિયા/ખાંડીઆ	મેઘખાઈ	સરવજી	શાંવજી
"			રાપર/વરાડીઆ	મૂલખાઈ	ખીંચશી	નેણુસી
"	૧૯૮૪	૧૯૫૧	કોઠારા/વરાડીઆ	રાણુખાઈ	પરખત	ભવાનજી
		૧૯૪૮	લાયજી	ખીમઈખાઈ	વણુવીર	ભાણુજી
		૧૯૫૫	પુનડી	વેજખાઈ	ગણુશી	પૂંગ
		૧૯૫૬	મોટા આસં/નિયા	રાણુખાઈ	જેતશી	ઉમરશી
રંબપુર	૧૯૯૧	૧૯૪૬	જખૌ	ધનખાઈ	ધેકા	પુનશી
ભમનગર	૧૯૯૪		માંડલ			મજાભાઈ
		૧૯૭૮	"	રતનખાઈ	પોપટલાલ	
સાંધરા	૧૯૯૯	૧૯૫૩	મેરાઉ	ભચીખાઈ	મોનજી	નરશી
વરાડીઆ	"	૧૯૫૪	રાપર/વરાડીઆ	લીલખાઈ	જેવત	વેલજી
નારણપુર	"	૧૯૪૩	લાખાપર/ગુંદાળા	હીરખાઈ	મૂરજી	ભોજ
"	"	૧૯૬૮	મો. રતડિયા/દેવપુર	નાથીખાઈ	ખેરાજ	કેશવજી
કોઠારા	૨૦૦૧	૧૯૬૨	વરાડીઆ/રવા	જેતખાઈ	ચત્રભુજી	ગોવિંદજી
		૧૯૪૪	દેઢિયા/ભોજન્ય	જેઠીખાઈ	કાંચડ	લાલજી
ગોધરા		૧૯૭૭	ભુજપુર			

પરિશિષ્ટ : ૪

યુગપ્રભાવક અચલગચ્છાધિપતિ પૂ. આચાર્યદેવશ્રી ગુણુસાગરસૂરીશ્વરજી
મહારાજ સાહેબનાં આજ્ઞાવર્તી

સાધુ-સાધ્વીઓની યાદી (૨)

સંકલન

અચલગચ્છાધિપતિ પૂ. આચાર્ય ભગવંત શ્રી ગુણુસાગરસૂરીશ્વરજી મહારાજ સાહેબ

[આ વિભાગમાં અચલગચ્છાધિપતિ પ. પૂ. સ્વ. દાદાસાહેબ શ્રી ગૌતમસાગરસૂરીશ્વરજી મ. સા.ના પદ્ધર વિદ્યમાન અચલગચ્છાધિપતિ પ. પૂ. આચાર્ય ભગવંત શ્રી ગુણુસાગરસૂરીશ્વરજી મ. સા. નાં આજ્ઞાવર્તી પૂ. સાધુ-સાધ્વીજના સમુદાયની વિગતવાર યાદી આપવા પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે.]

સં. ૨૦૦૩ માં પૂજ્ય દાદાસાહેબે પોતાનો સાધુ-સાધ્વીજ સમુદાય પોતાના પ્રશિષ્ય પદ્ધર પ. પૂ. ઉપાધ્યાય શ્રી ગુણુસાગરજી ગણિવર્ધ મહારાજ સાહેબને દરેક રીતે યોગ્ય બાણી સોંપેલ હતો. સંવત ૨૦૧૨ માં પૂ. ઉપાધ્યાય શ્રી ગુણુસાગરજી ગણિવર્ધ મ. સા.ને મુંબઈમાં શ્રી સંઘના આગ્રહથી સૂરિપદ પ્રાર્ત થતાં તેઓશ્રી પૂ. આચાર્યદેવ શ્રી ગુણુસાગરસૂરીશ્વરજી મ. સા. તરીકે બહાર થયા હતા. સં. ૨૦૩૦ ના કાર્તિક વદ ૧૦ ના રોજ ભદ્રેશ્વરજી મહાતીર્થ મુકામે નાણુ સમક્ષ ક્રિયા કરવાપૂર્વક 'અચલગચ્છાધિપતિ' પદવી તથા 'તીર્થપ્રભાવક' બિરુદ કચ્છભરના બાવનખેતાલી અને અબડાસાના સંઘોની તથા ચતુર્વિધ સંઘની હાજરીમાં અપાયેલ હતાં. આ પ્રસંગે શ્રી અ. ભા. અચલગચ્છ જૈન સંઘના મંત્રી શ્રી ટાકરશી લુલાભાઈ વીરા પણ હાજર હતા. ત્યાર બાદ સં. ૨૦૩૩ માં શ્રી અખિલ ભારત અચલગચ્છ જૈન સંઘ તરફથી કચ્છ/પાલીતાણુના જરી પાળતા સંઘની પાલીતાણુમાં (શ્રી શત્રુંબજ મહાતીર્થની જાયામાં) પૂર્ણાહુતિ વખતે અચલગચ્છાધિપતિ શ્રી ગુણુસાગરસૂરીશ્વરજી મ. સા.ને 'અચલગચ્છ દિવાકર'નું બિરુદ અપાયેલ હતું, તથા મુંબઈમાં ભરાયેલ અ. ભા. અચલગચ્છ જૈન સંઘના દ્વિતીય અધિવેશન પ્રસંગે 'યુગપ્રભાવક' બિરુદ અપાયેલ હતું.

અચલગચ્છાધિપતિ પૂ. આ. ભ. શ્રી ગુણુસાગરસૂરીશ્વરજી મ. સા. ના હસ્તે દોષ્ટિત થયા હતા, તે અન્ય (અવિદ્યમાન) શિષ્યોનાં નામ આ પ્રમાણે છે :

નામ	દીક્ષા સંવત	સ્થળ	વિશેષ નોંધ
૧. મુનિશ્રી ચંદનસાગરજી	૧૯૮૧		
૨. મુનિશ્રી ચંદ્રસાગરજી	૧૯૯૬	સુરત	પાટીદાર
૩. મુનિશ્રી ધરજીવંદ્રસાગરજી	૧૯૬૬	બમનગર	સોરઠીઆ
૪. મુનિશ્રી દેવેંદ્રસાગરજી	૧૯૯૯		મહા તપસ્વી હતા
૫. મુનિશ્રી વિજયેંદ્રસાગરજી	૨૦૦૩	સાંયર	
૬. મુનિશ્રી અમરેંદ્રસાગરજી	૨૦૦૪	બખી	
૭. મુનિશ્રી ભદ્રકરસાગરજી (વિદ્યમાન)	૨૦૦૫	વાંકુ	
૮. મુનિશ્રી તત્ત્વસાગરજી	૨૦૦૬	સોરઠ	
૯. મુનિશ્રી પ્રેમસાગરજી	૨૦૦૭	યુનડી	
૧૦. મુનિશ્રી પુણ્યસાગરજી	૨૦૧૦	ગોધરા	

નામ	દીક્ષા સંવત	સ્થળ	વિશેષ નોંધ
૧૧. મુનિશ્રી રત્નસાગરજી	૨૦૧૧	કાંઠારા	
૧૨. મુનિશ્રી ઉત્તમસાગરજી	"	કાંઠાગરા	
૧૩. મુનિશ્રી પ્રવીણસાગરજી	"	સૌરાષ્ટ્ર	લોહાણા જ્ઞાતિ
૧૪. મુનિશ્રી નિર્મલસાગરજી	"	"	
૧૫. મુનિશ્રી કરુણાસાગરજી	૨૦૧૫	"	પાટીદાર જ્ઞાતિ
૧૬. મુનિશ્રી રત્નપલસાગરજી	૨૦૨૧	મોટી ખાખર	
૧૭. મુનિશ્રી ભક્તિસાગરજી	૧૯૯૯		ગુરુ : મુનિશ્રી ચંદનસાગરજી
૧૮. મુનિશ્રી ક્રાંતિસાગરજી	૨૦૧૧		ગુરુ : મુનિશ્રી ઉત્તમસાગરજી
૧૯. મુનિશ્રી ગુણરત્નસાગરજી	૨૦૨૦		ગુરુ : મુનિશ્રી ગુણોદયસાગરજી
૨૦. મુનિશ્રી ક્રાંતિસાગરજી	૨૦૨૨		ગુરુ : મુનિશ્રી ક્રાંતિસાગરજી
૨૧. મુનિશ્રી તિલોકચંદ્રજી	૧૯૭૫(લગભગ)		
૨૨. મુનિશ્રી ગુણભદ્રસાગરજી	૨૦૩૦		
૨૩ મુનિશ્રી મહાપ્રભસાગરજી	૨૦૩૨		
૨૪. મુનિશ્રી ચંદ્રોદયસાગરજી	"		
૨૫. મુનિશ્રી ધર્મોદયસાગરજી	૨૦૩૪		ગુરુ : મુનિશ્રી મહોદયસાગરજી

અચલગરજાધિપતિ પૂ. આચાર્ય ભગવંતશ્રી ગૌતમસાગરસૂરીશ્વરજી મ. સારેળે પોતાના અનુગામી પટ્ટધર (વિદ્યમાન અચલગરજાધિપતિ) પ. પૂ. આચાર્ય દેવશ્રી ગુણસાગરસૂરીશ્વરજી મ. સા.ને પોતાનો આજ્ઞાવર્તી સાધુ-સાધ્વીજીઓનો સમુદાય સં. ૨૦૦૩માં સોંપ્યો હતો. તે વખતે સાધ્વીજીઓમાં મહત્તરા સાધ્વીશ્રી ગુલામશ્રીજી મુખ્ય સાધ્વીજી હતાં.

ત્યાર બાદ, આ પ્રમાણેનાં સાધ્વીજીઓ કાળધર્મ પામ્યાં છે.

૧. પ્ર. સા. શ્રી ગુલામશ્રીજી	૧૪. સા. શ્રી વિદ્યાશ્રીજી
૨. સા. શ્રી લાલશ્રીજી	૧૫. સા. શ્રી મુક્તાશ્રીજી
૩. સા. શ્રી પુષ્પાશ્રીજી	૧૬. સા. શ્રી રમણીકશ્રીજી
૪. સા. શ્રી જગતશ્રીજી	૧૭. સા. શ્રી સમતાશ્રીજી
૫. સા. શ્રી પદ્મશ્રીજી	૧૮. સા. શ્રી લઙ્ગિધશ્રીજી
૬. સા. શ્રી રૂપશ્રીજી	૧૯. સા. શ્રી પ્રધાનશ્રીજી
૭. સા. શ્રી વિમલશ્રીજી	૨૦. સા. શ્રી ઉત્તમશ્રીજી
૮. સા. શ્રી માણેકશ્રીજી	૨૧. સા. શ્રી ધર્મશ્રીજી
૯. સા. શ્રી કપૂરશ્રીજી	૨૨. સા. શ્રી ગુણોદયશ્રીજી
૧૦. સા. શ્રી દીપશ્રીજી	૨૩. સા. શ્રી વૃદ્ધિશ્રીજી
૧૧. સા. શ્રી આણંદશ્રીજી	૨૪. સા. શ્રી ધનલક્ષ્મીજી
૧૨. સા. શ્રી અશોકશ્રીજી	૨૫. સા. શ્રી સુવ્રતાશ્રીજી
૧૩. સા. શ્રી રિક્ષિશ્રીજી	

આટલી વિગતે નોંખ્યા પછી વિદ્યમાન અચલગરજાધિપતિ પૂ. આચાર્ય ભગવંત શ્રી ગુણસાગર-સૂરીશ્વરજી મ. સા.નાં આજ્ઞાવર્તી સાધુ-સાધ્વીજીઓની વિગતવાર યાદી આ પ્રમાણે છે :

ક્રમ	નામ	ગુરુ	સંસારી નામ	વય	દીક્ષા/સંવત
૧	અચલગચ્છાધિપતિ પ. પૂ. આચાર્ય શ્રી ગુણસાગરસૂરિ મ. સા.	શ્રી નીતિસાગરજી	ગાંગજીભાઈ	૨૪	૧૯૯૩ ચૈ. વ. ૮
૨	આ. શ્રી ગુણોદય- સાગરસૂરિ મ. સા.	આ.શ્રી ગુણસાગરસૂરિ મ.	ગોવિંદજીભાઈ	૨૬	૨૦૧૪ મા. સુ. ૧૦
૩	કીર્તિસાગરજી	"	કરમશીભાઈ	૪૬	૧૯૯૯ પો. સુ. ૬
૪	વિદ્યાસાગરજી	"	વાલજીભાઈ	૩૫	૧૯૯૯ ચૈ. વ. ૨
૫	કલાપ્રભસાગરજી	"	કિશોરકુમાર	૧૬	૨૦૨૬ કા. વ. ૧૩
૬	કવીન્દ્રસાગરજી	"	"	૧૩	" " "
૭	વીરભદ્રસાગરજી	આ.શ્રી ગુણોદયસાગરસૂરિ	વીરચંદભાઈ	૯	" " "
૮	પ્રેમસાગરજી	"	પ્રેમજીભાઈ	૬૬	૨૦૩૦ વૈ. સુ. ૧૦
૯	મહોદયસાગરજી	આ.શ્રી ગુણસાગરસૂરિ મ.	મનહરભાઈ	૨૨	૨૦૩૧ મ. સુ. ૩
૧૦	મહાભદ્રસાગરજી	"	મણિલાલભાઈ	૪૪	" મ. સુ. ૧૩
૧૧	પૂર્ણભદ્રસાગરજી	મહાભદ્રસાગરજી	પ્રકાશકુમાર	૧૭	" " "
૧૨	સૂર્યોદયસાગરજી	આ.શ્રી ગુણસાગરસૂરિ મ.	દિલીપકુમાર	૧૪	" અ. સુ. ૪
૧૩	હરિભદ્રસાગરજી	આ.શ્રી ગુણોદયસાગરસૂરિ	હરીશકુમાર	૧૩	૨૦૩૨ મા. સુ. ૧૨
૧૪	રાજરત્નસાગરજી	વીરભદ્રસાગરજી	અધિનભાઈ	૮	" " "
૧૫	પુણ્યોદયસાગરજી	સુનિ કલાપ્રભસાગરજી	પુલકેશીભાઈ	૨૦	" પો. વ. ૮
૧૬	ગુણરત્નસાગરજી	આ.શ્રી ગુણસાગરસૂરિ મ.	પોપટલાલભાઈ	૮	૨૦૩૩ કા. વ. ૭
૧૭	સર્વોદયસાગરજી	"	સુરેશભાઈ	૧૮	" વૈ. સુ. ૩
૧૮	કમલપ્રભસાગરજી	કલાપ્રભસાગરજી	કાંતિલાલભાઈ	૧૯	૨૦૩૫ મા. સુ. ૭
૧૯	ધર્મપ્રભસાગરજી	"	મૂલચંદભાઈ	૨૯	" " "
૨૦	નયપ્રભસાગરજી	"	જોઠાલાલભાઈ	૪૫	" " "
૨૧	પદ્મસાગરજી	કર્વાંદ્રસાગરજી	ઠાકરશીભાઈ	૨૭	૨૦૩૬ કા. વ. ૮
૨૨	મલયસાગરજી	પૂર્ણભદ્રસાગરજી	મોરારજીભાઈ	૨૭	" " "
૨૩	ઉદયરત્નસાગરજી	આ.શ્રી ગુણસાગરસૂરિ મ.	ઉમેશભાઈ	૧૫	૨૦૩૭ મ. સુ. ૭

દીક્ષા ગામ	જન્મ સં. તિથિ	ગામ	માતા	પિતા
દેહીઆ	૧૯૬૯ મ. સુ. ૨	દેહીઆ	ધનયાઈ	લાલજી દેવશી
મુંબઈ	૧૯૮૮ ભા. સુ. ૧૫	પોટડા (રાહાં)	સુંદરયાઈ	ગણુશી ખીયશી
વરાડીઆ	૧૯૫૩ શ્રા. વ. ૮	લાખાપુર	હેમતયાઈ	કુરપાર આણુંદજી
નારાણુપુર	૧૯૬૩	નારાણુપુર	માલયાઈ	ઉમરશી શીવજી
ભુજ	૨૦૦૯ મા. વ. ૨	નવાવાસ	પ્રેમકુ વરબાઈ	રતનશી ટોડરશી
"	૨૦૧૩	મોટી ખાખર	મણિબાઈ	કાંકુભાઈ દેવશી
"	૨૦૧૬ મા. સુ. ૧૫	" "	" "	" "
માંડવી	૧૯૬૪ ભા.	કાંડાગરા/કુંડા	ગૌમીબાઈ	કેશવજી વરભંગ
દેવપુર	૨૦૦૮ અ. સુ. ૭	ચાંગડાઈ	પાનબાઈ	રાયશી હરશી
ભુજ	૧૯૮૭	કુંડલિયા/ભુજ	ભાણુબાઈ	ગન્નાલચંદ વેલજી
"	૨૦૧૪ ભા. સુ. ૫	ભુજ	ઈંદુમતીબેન	મણિલાલ ગલાલચંદ
નાગસપુર	૨૦૧૮ મા. સુ. ૯	રાયણુ	લક્ષ્મીબેન	ઠાકરશી મૂરજી
દેવપુર	૨૦૧૯ મ. વ. ૧	રાપર	ભારતીબેન	દામજી જેઠા
"	૨૦૨૪ ચૈ. વ. ૨	"	મણિબાઈ	મૂરજી કેશવજી
રાયણુ		રાયણુ	કસ્તુરબેન	રાધવજી માવજી
બાડમેર	૨૦૨૫ અ. સુ. ૯	"	લક્ષ્મીબેન	ઠાકરશી મૂરજી
મકડા	૨૦૧૫	મેરાહી	સાકરબાઈ	દામજી ખીમજી
મુંબઈ	" વૈ. સુ. ૫	બાડા	ગંગાબાઈ	દામજી આસુ
"	૨૦૦૫ જી. સુ. ૧૧	લાલા	મણિબાઈ	હીરજી ખીયરાજ
"	૧૯૯૦	ચીઆસર	નાથબાઈ	રણુશી દેવજી
"	૨૦૦૮ અ. સુ. ૧	કોટડી	તારાબેન	લાલજી નેણુશી
"		ગાધરા	ગંગાબેન	ગણુપત ભારમલ
થાણા	૨૦૨૨	મેરાહી	સાકરબેન	દામજી ખીમજી

ક્રમ	નામ	ગુરુજી	સંસારી નામ	વય	દીક્ષા : સંવત/તિથિ
૧	૨	૩	૪	૫	૬
	સાધ્વી મુખ્ય	સાધ્વીશ્રી			
૧	સા. શ્રી પદ્મશ્રીજી	કરતુરશ્રીજી	વિ. પદ્માબાઈ	૨૩	૧૯૬૭ મ. સુ. ૧૦
૨	સા. શ્રી આણુંદશ્રીજી	લખમીશ્રીજી	વિ. ઉમરબાઈ	૨૨	૧૯૭૧
૩	રિદ્ધિશ્રીજી	વલભશ્રીજી	વિ. રાણુબાઈ	૨૦	૧૯૭૪ વૈ. સુ. ૩
૪	શીતલશ્રીજી	દોલતશ્રીજી	વિ. સોનબાઈ	૨૯	૧૯૮૦ વૈ. સુ. ૬
૫	ભક્તિશ્રીજી	"	વિ. ભમીબાઈ	૨૭	" "
૬	દર્શનશ્રીજી	"	વિ. દેવાંબાઈ	૨૫	" "
૭	મુક્તિશ્રીજી	કેવલશ્રીજી	કુ. મણિબાઈ	૧૫	૧૯૮૧ કા. વ. ૧૧
૮	હરખશ્રીજી	કપૂરશ્રીજી	વિ. હીરબાઈ	૧૮	" મા. સુ. ૨
૯	ગિરિવરશ્રીજી	મેનાશ્રીજી	વિ. ગોરબાઈ	૨૮	૧૯૮૪ વૈ. સુ. ૫
૧૦	હંસશ્રીજી	આણુંદશ્રીજી	વિ. હંસબાઈ	૨૩	" " ૧૧
૧૧	રંજનશ્રીજી	હંસશ્રીજી	કુ. રાજબાઈ	૧૭	૧૯૯૨ " " "
૧૨	દીંદશ્રીજી	ન્યાયશ્રીજી	વિ. લાજબાઈ	૨૩	૧૯૮૭ મા. સુ. ૧૦
૧૩	જયંતિશ્રીજી	મગનશ્રીજી	વિ. જેઠીબાઈ	૩૨	૧૯૯૦ વૈ. વ. ૯
૧૪	નરેંદ્રશ્રીજી	શીતલશ્રીજી	કુ. નાનબાઈ	૨૦	૧૯૯૬ જે. સુ. ૧૫
૧૫	સુરેંદ્રશ્રીજી	ગિરિવરશ્રીજી	વિ. સુંદરબાઈ	૨૫	૧૯૯૭ મા. સુ. ૧૧
૧૬	રતનશ્રીજી	રસિકશ્રીજી	વિ. દેવકાંબાઈ	૩૦	૧૯૯૮ મા. વ. ૫
૧૭	રતનશ્રીજી	હરખશ્રીજી	વિ. રતનબાઈ	૩૧	૧૯૯૯ મ. સુ. ૫
૧૮	કાંતિશ્રીજી	વિવેકશ્રીજી	વિ. કુંવરબાઈ	૬૧	૧૯૯૯ મ. સુ. ૧૩
૧૯	હેમલતાશ્રીજી	પ્રભાશ્રીજી	વિ. હીરબાઈ	૨૭	" જૈ. સુ. ૧૩
૨૦	ચંદ્રપ્રભાશ્રીજી	પુળ્પાશ્રીજી	વિ. જેઠીબાઈ	૧૭	" વૈ. સુ. ૧૨
૨૧	સૂર્યવશાશ્રીજી	"	વિ. ધનબાઈ	૧૯	૨૦૦૦ મા. સુ. ૫
૨૨	પ્રિયવંદાશ્રીજી	"	કુ. લીલબાઈ	૧૨	૨૦૦૧ મા. સુ. ૧૧
૨૩	વિદ્યુતપ્રભાશ્રીજી	નરેંદ્રશ્રીજી	સૌ. લક્ષ્મીબાઈ	૨૫	૨૦૦૫ મ. વ. ૬
૨૪	નિરંજનાશ્રીજી	જગતશ્રીજી	વિ. નેણુબાઈ	૩૧	૨૦૦૬ મા. સુ. ૫
૨૫	અમરેંદ્રશ્રીજી	રૂપશ્રીજી	વિ. લીલબાઈ	૪૬	" મા. સુ. ૧૧
૨૬	ખીરભદ્રાશ્રીજી	દેવશ્રીજી	વિ. ખેતબાઈ	૪૬	" વૈ. વ. ૩
૨૭	હીરપ્રભાશ્રીજી	ગુણોદયશ્રીજી	સૌ. હીરબાઈ	૩૧	૨૦૦૮ મા. સુ. ૧૦
૨૮	મહેંદ્રશ્રીજી	ધર્મશ્રીજી	મણિબાઈ		
૨૯	પુણ્યોદયશ્રીજી	નિરંજનાશ્રીજી	કુ. પાનબાઈ	૧૮	૨૦૧૦ વૈ. સુ. ૫
૩૦	રતનરેખાશ્રીજી	હેમલતાશ્રીજી	કુ. રતનબાઈ	૧૭	" " "
૩૧	ચારુલતાશ્રીજી	નરેંદ્રશ્રીજી	કુ. ચંચળબાઈ	૨૦	૨૦૧૧ મા. સુ. ૭
૩૨	વસંતપ્રભાશ્રીજી	માણેકશ્રીજી	કુ. વિમળાબાઈ	૧૪	" " "

દીક્ષા ગામ	જન્મ સં.	ગામ	માતા	પિતા	પતિ
૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨
મુંબઈ	૧૯૪૪	નાના આસં./કુરાઈ	રતનબાઈ	ખેતુભાઈ	શીવજીભાઈ
ભાડીઆ	૧૯૪૯	ખીદડા/મોટા આસં.	પાલઈબાઈ	ગણુભાઈ	નેલુશીભાઈ
સાયબ	૧૯૫૩	સાયબ/રાયણ	સોનબાઈ	જીવરાજભાઈ	ગણુપતભાઈ
ના. આસં.	૧૯૫૨	નાના આસં./કુંડા	કુંતાબાઈ	ખીમજીભાઈ	વીરજીભાઈ
"	૧૯૫૪	નાના આસં./ભાડીઆ	પાંચીબાઈ	વેલજીભાઈ	ખીમજીભાઈ
"	૧૯૫૬	નાના આસં./કુરાઈ	જીરાબાઈ	જેવતભાઈ	દેવરાજભાઈ
જસાપર	૧૯૬૭	સાંધવ	કુંવરબાઈ	મૂરજીભાઈ	
નવાગામ	૧૯૬૬	નવાગામ/ચેલા	લીલબાઈ	ગોસરભાઈ	નરશીભાઈ
ખીદડા	૧૯૫૬	નારાણપુર/સાલરાઈ	આસબાઈ	દેવજીભાઈ	પ્રેમજીભાઈ
"	૧૯૬૧	ખીદડા	પાંચીબાઈ	રતનશીભાઈ	શીવજીભાઈ
ભોંસરા	૧૯૭૫	"	પાંચીબાઈ	"	
સાંધવ	૧૯૬૪	કુવાપધર/સાંધવ	મેઘબાઈ	ચત્રભોજભાઈ	શીવજીભાઈ
ના. આસં.	૧૯૫૮	તલવાણા/ખીદડા	કોરઈબાઈ	વેલજીભાઈ	ગોસરભાઈ
તુંબડી	૧૯૭૬	તુંબડી	જેઠીબાઈ	મોરારજીભાઈ	
પાલીતાણા	૧૯૭૨	કોડાય	કુંવરબાઈ	નથુભાઈ	શામજીભાઈ
સુથરી	૧૯૬૮	નળિયા/લાલા	કુંવરબાઈ	દેવણુધભાઈ	જેવતભાઈ
રાયણ	૧૯૬૯	ડોણ/રાયણ	વેજબાઈ	વેલજીભાઈ	શીવજીભાઈ
વરાડીઆ	૧૯૩૮	રવા/વરાડીઆ	લીલબાઈ	જેવતભાઈ	ગોવિંદજીભાઈ
પુનડી	૧૯૭૨	પુનડી/મોટા આસં.	રતનબાઈ	મોલુશીભાઈ	પ્રેમજીભાઈ
કુમરા	૧૯૮૩	કુમરા	કંકુબાઈ	વિસનજીભાઈ	
"	૧૯૮૧	ચીઆસર/વીઠ	દેવકાંબાઈ	રાયશીભાઈ	ચાંપશીભાઈ
"	૧૯૮૯	દેઢીઆ	લક્ષ્મીબાઈ	શીવજીભાઈ	
પાલીતાણા	૧૯૮૦	કોઠારા/સુથરી	વેજબાઈ	રાઘવજીભાઈ	રાઘવજીભાઈ
"	૧૯૭૫	કોડાય	વાલબાઈ	પ્રેમજીભાઈ	કુંવરજીભાઈ
"	૧૯૬૦	કોટડા	ગોરબાઈ	ઠાનજીભાઈ	લીલાધરભાઈ
ના. આસં.	૧૯૬૧	ના. આસં./મોટા આસં.	વેજબાઈ	જેઠાભાઈ	નેલુશીભાઈ
ભુજપુર	૧૯૭૭	ભુજપુર	પાનબાઈ	દેવજીભાઈ	
મો. આસં.	૧૯૯૩	મોટા આસંખીઆ	વેજબાઈ	દેવજીભાઈ	
"	૧૯૯૩	" "	પ્રેમાબાઈ	પ્રેમજીભાઈ	
સુથરી	૧૯૯૧	તુંબડી	જેઠીબાઈ	મોરારજીભાઈ	
"	૧૯૯૬	મોટા આસંખીઆ	પ્રેમાબાઈ	પ્રેમજીભાઈ	

૧	૨	૩	૪	૫	૬
૩૩	હેમલેખાશ્રીજી	પુષ્પાશ્રીજી	કુ. હાંસબાઈ	૧૬	૨૦૧૧ મા. સુ. ૭
૩૪	અરુણોદયશ્રીજી	નિરંજનાશ્રીજી	વિ. લક્ષ્મીબાઈ	૨૯	" મ. સુ. ૧૪
૩૫	કનકપ્રભાશ્રીજી	ચારુલતાશ્રીજી	કુ. કેશરબાઈ	૨૦	૨૦૧૨ ફા. વ. ૭
૩૬	અરુણપ્રભાશ્રીજી	નરેન્દ્રશ્રીજી	કુ. લક્ષ્મીબાઈ	૨૩	" વૈ. સુ. ૩
૩૭	વનલતાશ્રીજી	પુષ્પાશ્રીજી	કુ. વાસંતીબાઈ	૧૬	" "
૩૮	અનુપમાશ્રીજી	નિર્મલાશ્રીજી	વિ. ભચ્મીબાઈ	૫૪	" વૈ. સુ. ૧૧
૩૯	કલ્યાણોદયશ્રીજી	ગુણોદયશ્રીજી	કુ. કમળાબાઈ	૨૩	૨૦૧૩ મા. સુ. ૧૧
૪૦	ચંદ્રોદયશ્રીજી	રતનશ્રીજી	વિ. ઝવેરબાઈ	૨૩	" "
૪૧	ભુવનશ્રીજી	ગુણોદયશ્રીજી	કુ. ભાણુબાઈ	૨૩	" મ. વ. ૭
૪૨	વિશ્વોદયશ્રીજી	"	કુ. વેલબાઈ	૧૮	" મ. વ. ૩
૪૩	નિત્યાનંદશ્રીજી	પ્રધાનશ્રીજી	વિ. નેણુબાઈ	૪૧	" જી. સુ. ૫
૪૪	કલ્પલતાશ્રીજી	હેમલતાશ્રીજી	વિ. કંકુબાઈ	૪૦	૨૦૧૪ મા. સુ. ૧૦
૪૫	આનંદપ્રભાશ્રીજી	કલ્પલતાશ્રીજી	કુ. લક્ષ્મીબાઈ	૨૨	" "
૪૬	પૂર્ણાનંદશ્રીજી	ગુણોદયશ્રીજી	કુ. પુતળીબાઈ	૨૪	૨૦૧૫ મા. સુ. ૩
૪૭	સદ્ગુણાશ્રીજી	અરુણોદયશ્રીજી	વિ. સુંદરબાઈ	૨૪	" "
૪૮	મનોરમાશ્રીજી	અનુપમાશ્રીજી	સૌ. મેઘબાઈ	૩૯	" મા. વ. ૩
૪૯	હીરાશ્રીજી	પ્રધાનશ્રીજી	વિ. હીરબાઈ	૫૦	૨૦૧૪ જી. સુ. ૧૦
૫૦	હંસાવલીશ્રીજી	પુષ્પાશ્રીજી	કુ. શાંતાબાઈ	૧૬	૨૦૧૫ પો. સુ. ૧૩
૫૧	વિજયશ્રીજી	હીરાશ્રીજી	વિ. વેલબાઈ	૫૨	૨૦૧૬ જી. વ. ૧૧
૫૨	સુનંદાશ્રીજી	સમતાશ્રીજી	કુ. સુનંદાબેન	૧૯	૨૦૧૭ મા. સુ. ૫
૫૩	જયલક્ષ્મીશ્રીજી	ઉત્તમશ્રીજી	સૌ. ખીરબાઈ(પ્રેમીલા)	૨૦	૨૦૧૬ મ. સુ. ૫
૫૪	મહોદયશ્રીજી	નરેન્દ્રશ્રીજી	કુ. મણિબાઈ	૧૯	" વૈ. સુ. ૬
૫૫	વિનયલતાશ્રીજી	નિર્મલાશ્રીજી	વિ. વેજબાઈ	૪૦	૨૦૧૭ મા. સુ. ૫
૫૬	વિપુલચશાશ્રીજી	વિદ્યુતપ્રભાશ્રીજી	વિ. ખેતબાઈ	૪૭	" ફા. વ. ૮
૫૭	ગુણલક્ષ્મીશ્રીજી	મુક્તિશ્રીજી	વિ. જોરબાઈ	૩૯	" જી. સુ. ૧૧
૫૮	વિનયપ્રભાશ્રીજી	વિદ્યુતપ્રભાશ્રીજી	કુ. મૂરબાઈ	૨૦	" "
૫૯	અવિચલશ્રીજી	રમણીકાશ્રીજી	વિ. લાજબાઈ	૫૪	૨૦૧૮ પો. સુ. ૧૨
૬૦	નિર્મલગુણાશ્રીજી	ખીરભદ્રાશ્રીજી	કુ. સાકરબાઈ	૩૪	" પો. વ. ૧
૬૧	જયરેખાશ્રીજી	નિર્મલગુણાશ્રીજી	વિ. જવેરબેન	૨૯	" "
૬૨	જ્યોતિષપ્રભાશ્રીજી	"	કુ. જવેરબેન	૨૯	" "
૬૩	વિમલગુણાશ્રીજી	"	કુ. વિમળાબેન	૨૮	" "
૬૪	દિવ્યપ્રભાશ્રીજી	શીતલશ્રીજી	સૌ ચંચળબાઈ	૨૩	" વૈ. સુ. ૬
૬૫	ધર્મકીર્તિશ્રીજી	કલ્પલતાશ્રીજી	કુ. ધનબાઈ	૨૧	" " ૧૩
૬૬	જ્યોતિકાશ્રીજી	સુરેન્દ્રશ્રીજી	કુ. પુથાલીબેન	૧૭	" " ૭

૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨
સુથરી	૧૯૯૫	મોટા આસંખીઆ	દેવકાંબાઈ	વેલજીભાઈ	
માંડલ	૧૯૮૨	મોટા. આસં./કરાદી	ચાંપઈબાઈ	ભારમલભાઈ	હીરજીભાઈ
મુંબઈ	૧૯૯૨	જુજપુર	રતનબાઈ	પ્રેમજીભાઈ	
"	૧૯૮૯	"	મીઠાંબાઈ	મેઘજીભાઈ	
કાંડાગરા	૧૯૯૬	કાંડાગરા	ઉમરબાઈ	રતનશીભાઈ	
પાલીતાણા	૧૯૫૮	તલવાણા/મો. આસં.	હાંસબાઈ	મગુભાઈ	નેણશીભાઈ
અંબર	૧૯૯૦	અંબર	દીવાળીબાઈ	રૂપચંદભાઈ	
"	૧૯૯૧	લાલા/સિંધોડી	પૂરબાઈ	આણંદજીભાઈ	આશારીઆબાઈ
જુજપુર	૧૯૯૦	જુજપુર	જેઠીબાઈ	રાયશીભાઈ	
"	૧૯૯૫	"	આસુડીબાઈ	વિજપાળભાઈ	
મુ.બઈ	૧૯૭૨	બાયઠ/વરાડીઆ	કમળાબાઈ	પૂંબભાઈ	લાલજીભાઈ
"	૧૯૭૪	ડોણ	સુંદરબાઈ	દેવજીભાઈ	ભિમરશીભાઈ
"	૧૯૯૨	"	મૂરીબાઈ	મેઘજીભાઈ	
"	૧૯૯૦	દેવપુર	રતનબાઈ	મોતીબાઈ	
"	૧૯૯૧	ખેરાળ/તુંબડી	જેઠીબાઈ	લખમશીભાઈ	હીરજીભાઈ
"	૧૯૮૬	લાયળ/મેરાઈ	પાનબાઈ	લખમશીભાઈ	લખમશીભાઈ
પાલીતાણા	૧૯૬૪	સાંધાણ/તેરા	મૂરબાઈ	ધનજીભાઈ	ખીમજીભાઈ
લાયળ	૧૯૯૯	તેરા	માનબાઈ	કુંગરશીભાઈ	
પાલીતાણા	૧૯૬૪	સાભરાઈ/રાયધણુજર	ભચીબાઈ	માલશીભાઈ	શામજીભાઈ
માંડલ	૧૯૯૮	માંડલ	સુભદ્રાબેન	સોમચંદભાઈ	
પાલીતાણા	૧૯૯૬	સુથરી/બાઠીઆ	વાલબાઈ	ભાણુજીભાઈ	નવીનભાઈ
મુંબઈ	૧૯૯૭	માંડવી	રાધાબેન	ધારશીભાઈ	
અમદાવાદ	૧૯૭૭	કોઠારા	લાખબાઈ	જેતશીભાઈ	પાસુભાઈ
રાણુકપુર	૧૯૭૦	નળિયા/સાંધાણ	લીલબાઈ	ઠાકરશીભાઈ	ગેલાભાઈ
માંડલ	૧૯૭૯	સાંચરા/રવા	જેઠાબાઈ	ચત્રભોજભાઈ	મણુશીભાઈ
પાલીતાણા	૧૯૯૭	જખી	કુંપરબાઈ	પુનશીભાઈ	
મેરાઈ	૧૯૬૪	કરાદી/દેશલપુર	આશબાઈ	પુનશીભાઈ	મેઘજીભાઈ
ના. આસં.	૧૯૮૩	નાના આસંખીઆ	રતનબાઈ	વિજપાળભાઈ	
"	૧૯૮૯	ડોણ/લાયળ	પાનબાઈ	જેઠાભાઈ મોણુશી	જેઠાભાઈ ગાંગજી
"	૧૯૮૯	નાના આસંખીઆ	રતનબાઈ	વિજપાળભાઈ	
"	૧૯૯૦	લાયળ	પાનબાઈ	જેઠાભાઈ	
રાયણુ	૧૯૯૫	રાયણુ	મઠાંબાઈ	નાનજીભાઈ	ગાંગજીભાઈ
ડોણ	૧૯૯૭	ડોણ	"	જીવરાજભાઈ	
કાંડાગરા	૨૦૦૧	કાંડાગરા	દેવકાંબાઈ	તેજશીભાઈ	

૧	૨	૩	૪	૫	૬
૬૭	વિચક્ષણાશ્રીજી	અમરેન્દ્રશ્રીજી	કુ. વેલખાઈ	૨૧	૨૦૧૯ મ. સુ. ૧૩
૬૮	અભયગુણાશ્રીજી	ગુણોદયશ્રીજી	કુ. લક્ષ્મીબેન	૩૦	„ વૈ. સુ. ૧૦
૬૯	પ્રિયદર્શનાશ્રીજી	રત્નરેખાશ્રીજી	કુ. પ્રભાબેન	૨૬	„ કા. સુ. ૭
૭૦	વિમલયશાશ્રીજી	નિરંજનાશ્રીજી	વિ. વાલખાઈ	૩૮	„ વૈ. સુ. ૧૩
૭૧	અક્ષયગુણાશ્રીજી	પ્રિયવંદાશ્રીજી	કે. અમૃતબેન	૧૭	„ જી. સુ. ૭
૭૨	૨૨૫ગુણાશ્રીજી	ગુણોદયશ્રીજી	કુ. રસીલાબેન		૨૦૨૦ મ. સુ. ૫
૭૩	આત્મગુણાશ્રીજી	રત્નરેખાશ્રીજી	વિ. લક્ષ્મીબેન	૩૧	„ „
૭૪	અનંતગુણાશ્રીજી	ગુણોદયશ્રીજી	કુ. લક્ષ્મીબેન	૨૦	૨૦૨૨ મા સુ. ૧૧
૭૫	નિર્મલપ્રભાશ્રીજી	નરેન્દ્રશ્રીજી	વિ. નવલખાઈ	૪૪	„ મ. સુ. ૫
૭૬	ભાવપૂર્ણાશ્રીજી	ચારુલતાશ્રીજી	કુ. ભગવતીબેન	૨૮	„ „
૭૭	નિર્મલાશ્રીજી	ગિરિવરશ્રીજી			
૭૮	વિપુલગુણાશ્રીજી	પુણ્યોદયશ્રીજી	કુ. વિમળાબેન	૧૯	૨૦૨૩ પો. સુ. ૫
૭૯	૭૪૧ ગુણાશ્રીજી	„	કુ. હીરખાઈ	૨૦	„ „
૮૦	જ્યગુણાશ્રીજી	„	કુ. જવેરખાઈ	૧૮	„ „
૮૧	વીર્યપ્રભાશ્રીજી	અરુણપ્રભાશ્રીજી	કુ. ધનખાઈ	૧૮	„ પો. વ. ૫
૮૨	યશઃપ્રભાશ્રીજી	„	કુ. જ્યોતિબેન	૧૬	„ „
૮૩	દિવ્યપ્રજ્ઞાશ્રીજી	વસંતપ્રભાશ્રીજી	કુ. ચંદનબેન	૨૭	„ વૈ. વ. ૧
૮૪	ચારુપ્રજ્ઞાશ્રીજી	ચારુલતાશ્રીજી	કુ. દીવાળીબેન	૨૨	૨૦૨૪ વૈ. સુ. ૭
૮૫	દિવ્યગુણાશ્રીજી	વિચક્ષણાશ્રીજી	કુ. દેવકાંખાઈ	૨૦	„ „
૮૬	મહાપ્રજ્ઞાશ્રીજી	ચારુલતાશ્રીજી	કુ. મંજુલાબેન	૧૮	„ „
૮૭	તરવપ્રજ્ઞાશ્રીજી	„	કુ. રસિકબાળા	૨૦	„ વૈ. સુ. ૮
૮૮	સૌમ્યગુણાશ્રીજી	પુણ્યોદયશ્રીજી	કુ. સુશીલાબેન	૩૦	„ „ ૧૪
૮૯	વારિષેણાશ્રીજી	જ્યોતિપ્રભાશ્રીજી	કુ. વિમળાબેન	૨૬	૨૦૨૬ પો. વ. ૧
૯૦	કીર્તિષેણાશ્રીજી	„	કુ. કેશરખાઈ	૨૬	„ „
૯૧	શીલગુણાશ્રીજી	ગુણોદયશ્રીજી	કુ. સાકરબેન	૨૩	૨૦૨૬ મ. વ. ૬
૯૨	જ્યોતિગુણાશ્રીજી	„	કુ. જયવંતીબેન	૨૨	„ „
૯૩	કલ્પગુણાશ્રીજી	„	કુ. કર્તુરબેન	૪૦	„ „
૯૪	નંદિવર્ધનાશ્રીજી	અરુણાપ્રભાશ્રીજી	કુ. નિર્મળાબેન	૨૨	„ ચૈ. વ. ૫
૯૫	તરવગુણાશ્રીજી	ગુણોદયશ્રીજી	કુ. રાજખાઈ	૨૨	„ વૈ. સુ. ૫
૯૬	ઈન્દુકલાશ્રીજી	પ્રિયવંદાશ્રીજી	કુ. અરુણાબેન	૨૧	„ વૈ. સુ. ૧૧
૯૭	ભદ્રગુણાશ્રીજી	પુણ્યોદયશ્રીજી	કુ. મૂલસુંદરીબેન	૨૪	„ જી. સુ. ૪
૯૮	કીર્તિગુણાશ્રીજી	પૂર્ણાનંદશ્રીજી	કુ. કર્તુરબેન	૨૨	૨૦૨૭ ચૈ. વ. ૧૨
૯૯	નયપૂર્ણાશ્રીજી	નિર્મળગુણાશ્રીજી	કુ. નીલમબેન	૨૨	„ વૈ. વ. ૭
૧૦૦	૨૫૭ગુણાશ્રીજી	પૂર્ણાનંદશ્રીજી	સૌ. રતનબેન	૨૫	૨૦૨૮ કા. વ. ૧૨

૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨
કાંડાગરા	૧૯૯૮	કાંડાગરા	ઉમરપાઈ	રતનશીભાઈ	
ખીદડા	૧૯૯૬	ખીદડા	જેતપાઈ	હંસરાજભાઈ	
પાલીતાણા	૧૯૯૨	સુથરી	મણિપાઈ	કુંવરશીભાઈ	
”	૧૯૮૧	સુબપર/વરાડીઆ	ગંગાપાઈ	ત્રિકમજીભાઈ	શામજીભાઈ
કાંડાગરા	૨૦૦૨	કાંડાગરા	વેજપાઈ	રામજીભાઈ	
અંબર		અંબર	ચંચળપાઈ	અનોપચંદભાઈ	
”	૧૯૮૯	ખીદડા	મીઠાંપાઈ	શામજીભાઈ	વિસનજીભાઈ
રામાણીઆ	૨૦૦૨	રામાણીઆ	રતનપાઈ	ખીમજીભાઈ	
કોઠારા	૧૯૭૮	કોઠારા	મેઘપાઈ	વીરચંદભાઈ	મેણુશીભાઈ
	૧૯૯૪	નવાવાસ	જેઠીપાઈ	ખીમજીભાઈ	
નાગલપુર	૨૦૦૩	નાગલપુર	હીરપાઈ	વીરજીભાઈ	
”	”	”	માલપાઈ	ધારશીભાઈ	
”	૨૦૦૫	”	સુંદરપાઈ	મેઘજીભાઈ	
નળિયા	”	નળિયા	ચંદનપાઈ	દામજીભાઈ	
”	૨૦૦૭	”	”	”	
માંડવી	૧૯૯૫	માંડવી	મણિપાઈ	નાનાલાલભાઈ	
આસંખીઆ	૨૦૦૨	તુંબડી	ગંગાપાઈ	નાથાભાઈ	
”	૨૦૦૩	કાંડાગરા	વેજપાઈ	લાલજીભાઈ	
”	૨૦૦૬	સાંચરા	લક્ષ્મીપાઈ	લખમશીભાઈ	
”	૨૦૦૪	મોટા આસંખીઆ	કુંવરપાઈ	કાનજીભાઈ	
અંબર	૧૯૭૪	અંબર	મણિપાઈ	ધરમશીભાઈ	
આસંખીઆ	૨૦૦૧	નાના આસંખીઆ	લક્ષ્મીપાઈ	વલ્લભજીભાઈ	
”	”	નવાવાસ	રાજપાઈ	મેણુશીભાઈ	
ખીદડા	૨૦૦૩	ખીદડા	જેતપાઈ	હંસરાજભાઈ	
”	૨૦૦૪	”	નાનપાઈ	નાનજીભાઈ	
”	૨૦૦૬	”	જેતપાઈ	હંસરાજભાઈ	
”	૨૦૦૪	”	ઉમરપાઈ	નાગશીભાઈ	
ફરાદી	”	ફરાદી	દેવકાંપાઈ	ઠાકરશીભાઈ	
કાંડાગરા	૨૦૦૬	કાંડાગરા	જવેરપાઈ	લાલજીભાઈ	
મેરાઉ	૨૦૦૩	મેરાઉ	ઉમરપાઈ	ખીમજીભાઈ	
પુનડી	૨૦૦૫	પુનડી	મૂલપાઈ	રામજીભાઈ	
માંડવી	”	માંડવી	પ્રાણકુંવરપાઈ	અમૃતભાઈ	
ગઢશીશા	૨૦૦૩	ગઢશીશા/કોટડા	હીરપાઈ	હેમરાજભાઈ	મેરારજીભાઈ

૧	૨	૩	૪	૫	૬
૧૦૧	સુશીલગુણાશ્રીજી	સદ્ગુણાશ્રીજી	કુ. સાકરબાઈ	૧૯	મા. સુ. ૭
૧૦૨	નિઝયપૂર્ણાશ્રીજી	ચંદ્રપ્રભાશ્રીજી	કુ. વિમળાબેન	૨૦	મા. સુ. ૫
૧૦૩	રત્નચંદ્રાશ્રીજી	નિરંજનાશ્રીજી	કુ. રુક્મણીબેન	૨૦	મા. સુ. ૫
૧૦૪	હિરણ્યગુણાશ્રીજી	સદ્ગુણાશ્રીજી	કુ. હેમલતાબેન	૧૯	મા. સુ. ૩
૧૦૫	અમિતપ્રજ્ઞાશ્રીજી	ચારુલતાશ્રીજી	કુ. અરવિંદાબેન	૧૯	મા. સુ. ૫
૧૦૬	અમીપૂર્ણાશ્રીજી	"	વિ. લક્ષ્મીબાઈ	૫૪	વૈ. સુ. ૫
૧૦૭	તત્ત્વપૂર્ણાશ્રીજી	"	કુ. રંજનબેન	૧૭	મા. સુ. ૫
૧૦૮	યશોદયશ્રીજી	મહોદયશ્રીજી	કુ. નિર્મળાબેન	૧૯	વૈ. વ. ૩
૧૦૯	ચંદ્રકલાશ્રીજી	નિર્મળપ્રભાશ્રીજી	વિ. ચંપાબેન	૫૪	૨૦૨૯ મા. સુ. ૫
૧૧૦	નંદિષેણાશ્રીજી	વસંતપ્રભાશ્રીજી	કુ. નિર્મળાબેન	૨૦	૨૦૩૦ મા. સુ. ૪
૧૧૧	દેવગુણાશ્રીજી	વિશ્વોદયશ્રીજી	કુ. દમયંતીબેન	૨૨	મા. સુ. ૫
૧૧૨	વિશ્વપ્રભાશ્રીજી	વિદ્યુ-પ્રભાશ્રીજી	કુ. મધુબાળા	૨૩	વૈ. વ. ૮
૧૧૩	જ્યપદ્મગુણાશ્રીજી	કલ્યાણોદયશ્રીજી	કુ. જ્યાબેન	૨૬	૨૦૩૧ પો. સુ. ૬
૧૧૪	ચારુધર્માશ્રીજી	વસંતપ્રભાશ્રીજી	કુ. ઝવેરબેન	૨૬	પો. વ. ૧૦
૧૧૫	વીરગુણાશ્રીજી	ભુવનશ્રીજી	કુ. વિમળાબેન	૨૭	મા. સુ. ૩
૧૧૬	અમિતગુણાશ્રીજી	કલ્યાણોદયશ્રીજી	સૌ. ઈંદુમતીબેન	૪૨	મા. સુ. ૧૩
૧૧૭	મહાપદ્મગુણાશ્રીજી	અમિતગુણાશ્રીજી	કુ. મૃદુલાબેન	૨૧	મા. સુ. ૫
૧૧૮	મનોહરાશ્રીજી	સુરેન્દ્રશ્રીજી	વિ. મમીબાઈ	૬૨	વૈ. વ. ૮
૧૧૯	વિનિતગુણાશ્રીજી	પ્રિયવંદાશ્રીજી	વિ. વેજબાઈ	૪૬	વૈ. સુ. ૧૧
૧૨૦	કેટીગુણાશ્રીજી	દિવ્યગુણાશ્રીજી	કુ. કાંતાબેન	૨૦	મા. સુ. ૫
૧૨૧	ભવ્યદર્શનાશ્રીજી	મહાપ્રજ્ઞાશ્રીજી	વિ. ધનબાઈ	૩૯	૨૦૩૩ વૈ. વ. ૭
૧૨૨	મોક્ષદર્શનાશ્રીજી	તત્ત્વપ્રજ્ઞાશ્રીજી	કુ. મધુરીબેન	૨૧	મા. સુ. ૫
૧૨૩	નયદર્શનાશ્રીજી	મોક્ષદર્શનાશ્રીજી	કુ. નયનાબેન	૧૯	મા. સુ. ૫
૧૨૪	દિવ્યદર્શનાશ્રીજી	ભવ્યદર્શનાશ્રીજી	કુ. ચંદનબેન	૧૯	મા. સુ. ૫
૧૨૫	વિશ્વદર્શનાશ્રીજી	"	કુ. વસંતબેન	૧૭	મા. સુ. ૫
૧૨૬	જ્યજ્ઞીર્તીશ્રીજી	ધર્મજ્ઞીર્તીશ્રીજી	કુ. ઝવેરબેન	૧૯	મા. સુ. ૫
૧૨૭	અનંતચંદ્રાશ્રીજી	ચારુપ્રજ્ઞાશ્રીજી	કુ. ક્ષીલાવતીબેન	૨૦	૨૦૩૪ કા. વ. ૧૦
૧૨૮	તત્ત્વચંદ્રાશ્રીજી	અમીપૂર્ણાશ્રીજી	કુ. રસિકબાળા	૨૨	મા. સુ. ૫
૧૨૯	આર્યરક્ષિતાશ્રીજી	વસંતપ્રભાશ્રીજી	કુ. અરુણાબેન	૨૧	પો. વ. ૬
૧૩૦	જ્યધર્માશ્રીજી	જ્યલક્ષ્મીશ્રીજી	કુ. કુસુમબેન	૨૪	મા. સુ. ૫
૧૩૧	હર્ષાવલીશ્રીજી	રત્નરેખાશ્રીજી	કુ. હીરાબેન	૨૩	વૈ. વ. ૭
૧૩૨	કલ્પરસાશ્રીજી	અરુણપ્રભાશ્રીજી	કુ. કમળાબેન	૨૧	વૈ. વ. ૧૧
૧૩૩	પ્રજ્ઞામરસાશ્રીજી	નંદિવર્ધનાશ્રીજી	કુ. પ્રતીલાબેન	૧૬	મા. સુ. ૫
૧૩૪	મોક્ષગુણાશ્રીજી	પુણ્યોદયશ્રીજી	કુ. મીનાક્ષીબેન	૨૩	૨૦૩૫ કા. વ. ૧૨

૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨
મોટા આસં.	૨૦૦૯	મોટા આસં'ખીઆ	કસ્તુરબાઈ	દામજીબાઈ	
"	"	બાડા	ખેતબાઈ	નાનજીબાઈ	
નામલપુર	૨૦૦૮	રાયણ	કસ્તુરબાઈ	રાધવજીબાઈ	
તુંબડી	૨૦૦૯	તુંબડી	મેઘીબાઈ	મેઘજીબાઈ	
"	"	"	ગંગાબાઈ	નાથાબાઈ	
દેવપુર	૧૯૮૧	વિંઝાણ/દેઢીઆ	સોનબાઈ	ચાંપશીબાઈ	ખીમજીબાઈ
"	૨૦૧૩	વિંઝાણ	લક્ષ્મીબેન	ખીમજીબાઈ	
જખી	૨૦૦૯	જખી	ધનબાઈ	શામજીબાઈ	
મકડા	૧૯૭૫	નવાવાસ	દેખીબાઈ	નરશીબાઈ	કુંવરજીબાઈ
ભુજપુર	૨૦૧૫	મોટા આસં'ખીઆ	પ્રેમાબાઈ	પ્રેમજીબાઈ	
"	૨૦૦૮	ભુજપુર	રતનબેન	ખીયશીબાઈ	
ના. આસં.	૨૦૦૭	નાના આસં'ખીઆ		કાકુભાઈ (પાલણ)	
તુંબડી	૨૦૦૫	તુંબડી	નેણુબાઈ	પ્રેમજીબાઈ	
ખીદડા	૨૦૦૬	ખીદડા		તલકશીબાઈ	
દેવપુર	૨૦૦૩	ચાંગડાઈ	પાનબાઈ	રાયશીબાઈ	
ભૂજ	૧૯૯૦	કુંડલીઆ/ભુજ	અમૃતબેન	પુશાલબાઈ	મણિલાલબાઈ
"	૨૦૧૦	"	ઈંદુબેન	મણિલાલબાઈ	
દેઢીઆ	૧૯૬૯	દેઢીઆ/દેવપુર	જેઠીબાઈ	લીલાધરબાઈ	ચાંપશીબાઈ
કાંડાગરા	૧૯૮૫	કાંડાગરા/ભાડીઆ	કુંવરબાઈ	રવજીબાઈ	રામજીબાઈ
"	૨૦૧૧	કાંડાગરા	વેજબાઈ	લાલજીબાઈ	
ખીદડા	૧૯૯૪	સાંધાણ/સાંધરા	લક્ષ્મીબાઈ	લખમશીબાઈ	ખેતશીબાઈ
"	૨૦૧૨	ખીદડા	લક્ષ્મીબાઈ	લાલજીબાઈ	
"	૨૦૧૪	"	લક્ષ્મીબાઈ	"	
"	"	સાંધાણ	ધનબાઈ	ખેતશીબાઈ	
"	૨૦૧૬	"	"	"	
ડોણ	૨૦૧૪	ડોણ	તારાબાઈ	વિસનજીબાઈ	
સાંધરા	"	સાંધરા	ગંગાબાઈ	લખાબાઈ	
"	૨૦૧૧	ખીદડા	મણિબાઈ	વીરજીબાઈ	
ના. આસં.	"	નાના આસં'ખીઆ	દીવાળીબાઈ	ભવાનજીબાઈ	
પાલીતાણા		કાટડા	હીરબાઈ	વેલજીબાઈ	
મુંબઈ	૨૦૧૦	ફરાદી	જીવીબાઈ	દામજીબાઈ	
"	૨૦૧૪	ઝોધરા	મીઠીબાઈ	ખીમજીબાઈ	
"	૨૦૧૮	મેરાઉ	રતનબાઈ	ખીમજીબાઈ	
"	૨૦૧૨	મોટા આસં'ખીઆ	નેણુબાઈ	લખમશીબાઈ	

૧	૨	૩	૪	૫	૬
૧૩૫	સંયમગુણાશ્રી	પુણ્યાદયશ્રી	કુ. સરલાબેન	૨૫	૨૦૩૫ મા. સુ. ૧૧
૧૩૬	મૌનગુણાશ્રી	"	કુ. મીનાક્ષીબેન	૧૮	" "
૧૩૭	જયદર્શિતાશ્રી	જયલક્ષ્મીશ્રી	કુ. ચિત્રાબેન	૨૬	૨૦૩૬ વૈ. સુ. ૧૩
૧૩૮	ગુણદર્શનાશ્રી	પ્રિયદર્શનાશ્રી	કુ. સરલાબેન	૨૧	૨૦૩૭ પેા. વ. ૧૩
૧૩૯	સુવર્ણગુણાશ્રી	હિરણ્યગુણાશ્રી	કુ. સુરેખાબેન	૨૧	" મ. વ. ૧૧
૧૪૦	સંવેગગુણાશ્રી	"	કુ. સરલાબેન	૨૪	" "
૧૪૧	ચારુદર્શનાશ્રી	અરુણપ્રભાશ્રી	કુ. ચંદ્રપ્રભાબેન	૩૧	" શૈ. વ. ૧૧
૧૪૨	હર્ષપૂર્ણાશ્રી	વિમલગુણાશ્રી	કુ. હેમલતાબેન		" વૈ. સુ. ૧૦
૧૪૩	કલ્પપૂર્ણાશ્રી	"	કુ. કસ્તુરબેન		" "
૧૪૪	નયગુણાશ્રી	નિરંજનાશ્રી	કુ. કાંતાબેન		" વૈ. વ. ૩
૧૪૫	ગુણમાલાશ્રી	ઘૈર્ષાપ્રભાશ્રી	ગુણવંતીબેન		" " ૫
૧૪૬	હિતપ્રદાશ્રી	ગુણમાલાશ્રી	કુ. હેમલતાબેન		" "
૧૪૭	ચારુગુણાશ્રી	વિશ્વોદયશ્રી	કુ. ચંદનબેન		૨૦૩૮ કા. વ. ૧૧
૧૪૮	કૈવલ્યગુણાશ્રી	"	કુ. કસ્તુરબેન		" "
૧૪૯	જિતગુણાશ્રી	ચારુગુણાશ્રી	કુ. જયશ્રીબેન		" "
૧૫૦	પૂર્ણગુણાશ્રી	અભયગુણાશ્રી	કુ. પુષ્પાબેન		" મા. સુ. ૩
૧૫૧	વિરાગપૂર્ણાશ્રી	વિજયપૂર્ણાશ્રી	કુ. ઝવેરબેન		" "



૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨
મુંબઈ	૨૦૧૦	લાલા	માનબાઈ	દામજીબાઈ	
”	૨૦૧૭	જસાપર	લક્ષ્મીબાઈ	વેલજીબાઈ	
પાલીતાણા	૨૦૧૦	સાંચરા	નવલબાઈ	વીરચંદ્રબાઈ	
મુંબઈ	૨૦૧૬	ખારુઆ/ખીદડા	કંકુબાઈ	કાનજીબાઈ	
”	૨૦૧૭	તુંબડી	વિમળાબેન	મણિલાલબાઈ	
”	૨૦૧૨	”	વેલબાઈ	ભવાનજીબાઈ	
મુંબઈ	૨૦૦૬	ખીદડા	લક્ષ્મીબેન	ટાકરશીબાઈ	
લાયબ		ખાડા	પૂરબાઈ	ખીમજીબાઈ	
”		લાયબ			
નાગલપુર		નાગલપુર	હાંસબાઈ	જેઠાભાઈ	
મુંબઈ		સાંચરા	સૈનબાઈ	મેઘજીબાઈ	
”		”	ગુણવંતીબેન	જેઠાભાઈ	
મઢશીશા					
”					
”					
ગોધરા		ભીંસરા			
”		કુમરા			



ચાતુર્માસીની વ્યવસ્થા :

અચલગરબહાધિપતિ પ. પૂ. આચાર્ય ભગવંતશ્રી ગુણસાગરસૂરીશ્વરજી મ. સા.નાં આજ્ઞાવર્તી સાધુ-સાધ્વીજીઓ પૂજ્યશ્રીની આજ્ઞા મુજબ ચાતુર્માસ કરે છે. દર વરસે ચાતુર્માસ પહેલાં લગભગ વૈશાખ માસમાં પૂજ્ય ગરબહાધિપતિશ્રીની નિશ્રામાં શ્રી અખિલ ભારત અચલ (વિધિપક્ષ) ગરબહાધિપતિશ્રીને જૈન મંથની ચાતુર્માસ સૂચન સભા ભરાય છે. તે વખતે પૂ. ગરબહાધિપતિ સમેત સાધુ-સાધ્વીઓને ચાતુર્માસ વિનંતિ કરતા પત્રો (વિનંતિઓ) કરાય છે. શ્રીમંદોના પ્રતિનિધિઓ સાધુ-સાધ્વીઓના ચાતુર્માસ લાલ માટે પૂ. ગરબહાધિપતિશ્રીને વિનંતિ કરે છે. કેટલાક ચાતુર્માસ અંગે પૂજ્ય ગરબહાધિપતિશ્રી ત્યાં જ આદેશ આપતાં તે તે ચાતુર્માસની જગ્યા જોલાય છે. જ્યારે પછીથી નિશ્ચિત થતાં ચાતુર્માસનાં સ્થળો માટે ગરબહાધિપતિ પૂ. આચાર્ય ભગવંતશ્રી, શ્રીમંદોને તેમ જ સાધુ-સાધ્વીજીઓને આજ્ઞાપત્ર લખે છે. આ વર્ષે એટલે, મં. ૨૦૩૬ માં પૂ. ગરબહાધિપતિશ્રીનાં આજ્ઞાવર્તી સાધુ-સાધ્વીજીઓ લગભગ ૫૮ જેટલાં સ્થળોમાં ચાતુર્માસ ગયેલાં હતાં. જેમાં મુખ્યત્વે કચ્છ, સૌરાષ્ટ્ર, ગુજરાત, મુંબઈ, મારવાડ ઇત્યાદિ પ્રદેશોનો સમાવેશ થાય છે. (અષાઠ સુદ પૂનમથી કાર્તિક સુદ પૂનમ - એમ ચાર માસ વરસાદની ઋતુના કારણે એક સ્થળે સ્થિરતા કરવી તેને 'ચાતુર્માસ' સમજવો.)

વૃદ્ધ સાધુ-સાધ્વીજીઓ અંગે :

વિહાર કરવા અશક્ત, વયોવૃદ્ધ એવાં સાધુ સાધ્વીજીઓ પૂ. ગરબહાધિપતિશ્રીની આજ્ઞા મેળવી પાલીતાણા, શ્રી મેઘજી સોજપાળ જૈન આશ્રમ, નાગલપુર (કચ્છ) તથા અમુક સ્થળોમાં તે તે સંઘોની મંમતિથી સ્થિરવાસ કરે છે. ઉદા. શ્રી માંડવી અચલગરબહાધિપતિશ્રીને જૈન મંથ હસ્તકના બંદોનેના ઉપાશ્રમમાં વયોવૃદ્ધ સાધ્વીજીઓ સ્થિરતા કરે છે. આ રીતે શ્રી માંડવી તથા શ્રી માંડલ અચલગરબહાધિપતિશ્રીને જૈન મંથ, જૈન આશ્રમ ઇત્યાદિ મંદો અનુમોદનીય વૈવાવચ્ચ (સેવા) કરે છે.

નોંધ : અચલગરબહાધિપતિ પ. પૂ. યુગપ્રભાવક આચાર્ય ભગવંત શ્રી ગુણસાગરસૂરીશ્વરજી મ. સા.નાં આજ્ઞાવર્તી સાધુ-સાધ્વીજીઓની પ્રગટ થતી આ યાદી સં. ૨૦૩૫, માગસર સુદ ૧૩ ના મુલુક મુકામે પ્રેસ કોપી રૂપે લખાયેલી હતી. ત્યાર બાદના અલ્પ સમયમાં આ યાદીમાં નિર્દિષ્ટ કરેલાં આ સાધુ-સાધ્વીજીઓ કાળધર્મ પામ્યાં છે.

નામ	કાળધર્મ સંવત	સ્થળ
(૧) મુનિશ્રી વિદ્યાસાગરજી	૨૦૩૫ શ્રાવણ સુદ ૧	જૈન આશ્રમ
(૨) મુનિશ્રી કાર્તિકસાગરજી	૨૦૩૬ માગસર વદ ૨	" "
(૩) સાધ્વી-મુખ્ય સા.શ્રી પદ્મશ્રીજી	૨૦૩૫ માગસર વદ ૫	ફરાદી
(૪) સાધ્વીશ્રી આણંદશ્રીજી	૨૦૩૫ પોષ સુદ ૩	જૈન આશ્રમ
(૫) સાધ્વીશ્રી રિદ્ધિશ્રીજી	૨૦૩૫ અષાઠ વદ ૧	" "

(હાલ, પૂ. અચલગરબહાધિપતિશ્રીનાં આજ્ઞાવર્તીની સાધ્વીજીઓમાં સાધ્વી-મુખ્ય સા. શ્રી શીતલશ્રીજી કચ્છ માંડવીમાં સ્થિરવાસ છે.)

આ યાદી મુજબ તેમના વિદ્યમાન સાધ્વીઓની સંખ્યા ૨૩ ની અને વિદ્યમાન સાધ્વીજીઓની સંખ્યા ૧૪૦ ની છે. કુલ ૧૬૩ ની સંખ્યાનો સાધુ-સાધ્વી સમુદાય તેમની આજ્ઞામાં છે.

પરિશિષ્ટ : ૫

પ. પૂ. આચાર્યદેવશ્રી દાનસાગરસૂરીશ્વરજી મ. સા. નાં
સાધુ-સાધ્વીઓની યાદી (૩)

[પૂ. આ. શ્રી દાનસાગરસૂરીશ્વરજી મ. સા. ના સમુદાયની વિગતવાર યાદી અહીં આપી છે.

અચલગચ્છાધિપતિ પૂ. દાદાશ્રી ગૌતમસાગરજી મ. સા. ના સમુદાયનાં પ્રથમ મહત્તર સાધ્વીશ્રી શિવશ્રીજીનાં શિષ્યા સા. શ્રી ચંદનશ્રીજીનાં શિષ્યા સા. શ્રી હેતશ્રીજી મુનિશ્રીજી દાનસાગરજીનાં આજ્ઞાવર્તી સાધ્વી સમુદાયમાં મુખ્ય થયાં. હાલમાં તેમના સમુદાયમાં બે મુનિવરો અને પંદર સાધ્વીજીઓ વિદ્યમાન વિચરે છે. તેમના સમુદાયના સા. શ્રી ચારિત્રશ્રીજી, કમલશ્રીજી, કચનશ્રીજી, ચંદનશ્રીજી, જસવંતશ્રીજી અને તરુણપ્રભાશ્રીજી કાળધર્મ પામ્યાં છે.]

નામ	ગુરુ	સંસારી નામ	વય	દીક્ષા : સંવત/તિથિ
૧ સ્વ. પૂ. દાનસાગરસૂરિ	નીતિસાગરજીવણ	દેવજીભાઈ	૨૨	૧૯૬૬ મ. સુ. ૧૩
૨ સ્વ. નેમસાગરસૂરિ	દાનસાગરસૂરિ	નાગજીભાઈ	૨૦	૧૯૮૦ મૈ. સુ. ૫
૩ લલિતસાગરજી	"	લાલજીભાઈ		૧૯૯૬ વૈ. વ. ૬
૪ કૈલાસસાગરજી	"	કુંવરજીભાઈ		૨૦૧૧ મા. સુ. ૧

નામ	ગુરુજી	સંસારી નામ	વય	દીક્ષા : સંવત/તિથિ
૧ સા. શ્રી કેસરશ્રીજી	કુશલશ્રીજી	કંકુબાઈ	૧૬	૧૯૭૧ મ. સુ. ૫
૨ કંચનશ્રીજી	કમલશ્રીજી		૧૮	૧૯૮૬ મા. સુ. ૧૩
૩ પ્રભાશ્રીજી	આણંદશ્રીજી	પાનબાઈ	૨૩	૧૯૯૨ વૈ. સુ. ૧૧
૪ મનહરશ્રીજી	કેશરશ્રીજી	કુ. માણેકબેન	૨૦	૧૯૯૫ મ. સુ. ૧૩
૫ વસંતશ્રીજી	મનહરશ્રીજી		૩૦	૧૯૯૯ વૈ. સુ. ૨
૬ ધર્માનંદશ્રીજી	કેશરશ્રીજી	ભાણુબાઈ	૪૭	૨૦૦૬ મા. સુ. ૧૧
૭ હેમપ્રભાશ્રીજી	મનહરશ્રીજી	હરખુબાઈ	૪૫	" "
૮ રતનપ્રભાશ્રીજી	નિધુણુશ્રીજી	રાજબાઈ	૩૨	" વૈ. સુ. ૬
૯ જ્ઞાનંદશ્રીજી	કમલશ્રીજી		૩૩	૨૦૧૧ વૈ. સુ. ૭
૧૦ ચંદ્રયશાશ્રીજી	ચંદનશ્રીજી			૨૦૧૫ પો. વ. ૬
૧૧ અરુણપ્રભાશ્રીજી	રતનપ્રભાશ્રીજી	આશબાઈ	૩૮	૨૦૧૬ ફા. સુ. ૫
૧૨ કીર્તિલતાશ્રીજી	મનહરશ્રીજી	કુ. કાંતાબેન	૨૫	૨૦૨૧ ફા. વ. ૮
૧૩ વિશ્વલતાશ્રીજી	"	કુ. વાસંતીબેન	૨૪	૨૦૨૨ વૈ. વ. ૨
૧૪ મહાવશાશ્રીજી	ચંદ્રયશાશ્રીજી	વિ. મીડીબાઈ		૨૦૩૧ કા. વ. ૧૦
૧૫ સૌમ્યલતાશ્રીજી	મનહરશ્રીજી	સૌ. શુભવંતીબેન	૨૧	" "

દીક્ષા ગામ	વડી દીક્ષા : સંવત/તિથિ	જન્મ સંવત/તિથિ	ગામ	માતા	પિતા
અમદાવાદ	૧૯૬૬ સો. વ ૫	૧૯૪૪	કોટડા(રોડા)	કુંવરબાઈ	ગણુપતભાઈ
ગિરનાર	૧૯૮૦ અ. સુ. ૭	૧૯૬૧	નારાણપુર	દેખીબાઈ	કચરાભાઈ
જામનગર			ગોધરા		વેલજીભાઈ
મુંબઈ			કુંડા		કરમશીભાઈ

દીક્ષા ગામ	જન્મ : સંવત	ગામ	માતા	પિતા	પતિ
બાડા	૧૯૫૬	રામાણીયા જખૌ	જીવીબેન	મૂરજીભાઈ	
ભુજપુર	૧૯૭૦	મો. આમં./ખીદડા	દેવકાંબાઈ	લીલાધરભાઈ	
ભૂજ	૧૯૭૬	ભૂજ રાપર	સાકરબાઈ	આતમભાઈ	
જામનગર	૧૯૫૯	નાગલપુર/રાયણ	ખીમઈબાઈ	મોનજીભાઈ	પાલણુભાઈ
”	૧૯૬૧	ભૂજ	મીડીબાઈ	જદવજીભાઈ	શિવચંદભાઈ
”	૧૯૭૪	આરીખાણા	વાલબાઈ	વિસનજીભાઈ	
મુંબઈ					
”		ગોધરા		દેવજીભાઈ	
બાડા	૧૯૭૮	કુમરા	ખેતબાઈ	પાસુભાઈ	
કુમરા	૧૯૯૬	માંડવી	મણિબાઈ	શાંતિભાઈ	
”	૧૯૯૭	ભૂજ	માણેકબાઈ	દામજીભાઈ	
તુંબડી		સુથરી			
”	૨૦૦૯	માંડવી/જખૌ	લક્ષ્મીબાઈ	ખેતશોભાઈ	ચમનભાઈ

(પૂર્તિ) આચલગચ્છાધિપતિ પૂ. આ. લા. શ્રી ગુણસાગરસૂરીશ્વરજી મ. સા. નો સસુદાય

ક્રમ	નામ	ગુરુ	સંસારી નામ	વય	દીક્ષા સંવત તિથિ	કચ્છતું ગામ	માતા	પિતા
સાધ્વી								
૨૪	મહારત્નસાગરજી	ગુણસાગરસરિ	મણીલાલભાઈ	૩૨	૨૦૩૭ વૌ. સુ. ૧૦	લાલબ	પાનખાઈ	નેશભાઈ મેલુશી
૨૫	દિવ્યરત્નસાગરજી	મહારત્નસાગરજી	દીલીપકુમાર	૧૫	૨૦૩૭ વૌ. સુ. ૧૦	મેસાઈ	અવેરખેન	કાંતિલાલ લખાભાઈ
૨૬	દેવરત્નસાગરજી	મહોદયસાગરજી	દીપકભાઈ	૨૩	૨૦૩૯ કા. વ. ૧૦	ખોડાય	હંસાખેન	કલ્યાણજી પ્રેમજી
૨૭	ધર્મરત્નસાગરજી	મહોદયસાગરજી	મુકેશકુમાર	૨૩	૨૦૩૯ કા. વ. ૧૦	ભુજપુર		વીરજી વેરશી
૨૮								
૨૯								
૩૦								
૩૧								
સાધ્વી								
૧૫૨	ભવ્યગુણાશ્રીજી	પુણ્યોદયશ્રીજી	કે. ભારતીખેન		૨૦૩૮ વૌ. સુ. ૭	રૂપા	પાનખાઈ	મેધજી ઉકડા
૧૫૩	યશોગુણાશ્રીજી	દિવ્યગુણાશ્રીજી	કે. રેખાખેન		૨૦૩૯ કા. વ. ૧૦	કરાદી	વિમલાખાઈ	નેશલાલ ચનાભાઈ
૧૫૪	લાવગુણાશ્રીજી	દિવ્યગુણાશ્રીજી	કે. ભાવનાખેન		૨૦૩૯ કા. વ. ૧૦	સાભારાઈ	લીલાવતીખાઈ	નાનજી માલશી
૧૫૫	રાજપ્રસાશ્રીજી	ચારપ્રસાશ્રીજી	કે. રશ્મીખેન		૨૦૩૯ કા. વ. ૧૦	ભવમનગર	—	—
૧૫૬								
૧૫૭								
૧૫૮								
૧૫૯								
૧૬૦								
૧૬૧								

કાલોધર્મ

સાધ્વી ગુણ્ય સા. શ્રી શીતલશ્રીજી સં. ૨૦૩૮ વૌ. સુ. પ. ચાંડવી
 સાધ્વી ગુણ્ય શ્રી ભકિતશ્રીજી સં. ૨૦૩૮ મહાવદ ૬ ચાંડવી
 સાધ્વી શ્રી મુકિતશ્રીજી સં. ૨૦૩૮ આ. સુદ ૧૩ પ્રાલિતાજી
 સાધ્વી શ્રી પ્રેન્દ્રશ્રીજી જૈન આશ્રમ
 સાધ્વી શ્રી રતનશ્રીજી જૈન આશ્રમ
 સાધ્વી શ્રી કાંતિશ્રીજી માંડલ

परिशिष्ट : ६

पू. अय्यलगच्छ.धिपतिश्री द्वारा स्थापित अन्ने जैन विद्यापीठानी आधी उलक

लेखक : शास्त्री तलकशी धनल वीरा मेराठि (कच्छ)

विश्व कल्याणकर श्री जिनशासन जेनी अज्जेडता माटे मात्र भारतामां ज नहीं पळु विश्वभरमां प्रसिद्ध छे. जैन आगम, जैन साहित्य, जैन छतिहास, जैन भूगोल अने तेना कर्म विज्ञान-तत्त्वज्ञानमांथी दिनप्रतिदिन नवुं ने नवुं नवनीत प्राप्त थतुं न्य छे. जेनुं परिशीलन करीने अनेक जेनेतर विद्वानो पळु आश्चर्य अकित भनी रखा छे.

पश्चिम भारताना गुजरात राज्यामां पोतानी आगवी रहेष्ठी-करष्ठी, अमीरता, अने अनेक गौरवोथी, ओपतो कच्छ प्रदेश आवेल छे. तेमांय विविध जतिओ वच्ये “जैनो” पोतानी विशिष्ट छवन पद्धतिथी अलग तरी आवे छे. आ जेनेओ प्रत्येक शहरमां अने गांमडे-गांमडे पोतानी धार्मिक अने आध्यात्मिक भावनी पूति माटे देवनिमान जेवा भगनयुंणी लव्य जिनालयो, उपश्रयो अने ज्ञानअडारोनुं निर्माणु करेल छे. जेनी व्यपरिथत नोध देवा जतां छतिहासमां जेक आगवुं अकरळु जे माटे क्षणवुं पडे... आ अंधुं छतां कच्छमां पळु जमनावादनी धोर आंधीना पवन सुसवाटांमां पाश्चात्य संस्कारोना संयार थवा लाज्यो. अय्यलगच्छधिपति प. पू. आचार्य अणवत श्री गुणसागरसूरीश्वरल म. साहेब जे माटे सतत चिंतीत रहेवा लाज्या. तेजोश्री ज्यारे मुंअर्थ आते अिराजमान हुता त्यारे वि. सं. २०१४ मां पासागक्षीना यातुमांस दरम्यान पोताना प्रभावक प्रवचनोमां जेरशोरथी कहेवा लाज्या के, “अधःपतन करावनार भौतिकवादाना आ प्रथम प्रवादमां लोकमानस तण्णाछ जशे, तो धर्म... जेवी वस्तु रहेशे नहीं.” आनी सामे सायुं शिक्षणु आपवा, जगृति लाववा, धर्म-अहिंसा अने संस्कृतिनी न्योतने जलती राखवा “जैन तत्त्वज्ञान विद्यापीठ” जेवी महान संस्था स्थापवानो विकल्प पळु रणू करवा लाज्या. तेजोश्री कच्छ पधायां अने कच्छमां पळु गांमडे गांमडे विचरी उपरोक्त संस्थानी अगत्यता समजवता रखा. अते तेजोश्रीनी सतत प्रेरणा, मार्गदर्शन, अने अज्जेड पुरुषार्थना प्रलावे कच्छ मेराठि मुकामे, वि. सं. २०१७ ना द्वितीय जेठ सुद उ ना ता. १६-६-१९६१ ना शुक्रवारना सिंढलसमां धनु नवमांशमां, स्टा. टा. १२-३१ थी १२-४२ ना टाछममां जैन शासनना भगनजेदी नाहो वच्ये त्याने संघ पोताना हस्तकतुं १६, उषल ३ओ सहिततुं विशाल भंडान लेट आपतां विराट जनमेदनी वच्ये “श्री आचार्यरक्षित जैन तत्त्वज्ञान विद्यापीठ” नी स्थापना करवामां आवी. जैन शासनना प्रभावक तथा अय्यलगच्छ (विधिपक्ष) अवतके पू. युगप्रधान दादाश्री आचार्यरक्षितसूरीश्वरल म. सा. ना अगणित उपकारोनी स्मृति रूपे अने आचार्य संस्कृतिना संस्कारोनी सुरक्षा काने “आचार्यरक्षित” जेवुं सूचक नाम पळु आ संस्था साथे जेदी देवामां आण्युं.

विद्यापीठनुं उद्घाटन :-

आ संस्थानुं उद्घाटन आ संस्थाना प्रेरक पू. आचार्यश्रीनी नित्रामां ज कच्छना जल्लुता आगेवान अने मुंअर्थ शहरनी केअेसना माळ प्रमुख श्रेष्ठि श्री अरण्यलु पीमल ना शुभ हस्ते कराववामां आण्युं हुतुं. ज्यारे आ समारंभना अतिथि विशेष श्री रामल स्वल लालन हुता. आ विद्यापीठनी स्थापना माटे पू. आचार्यश्रीनी सतत प्रेरणाथी कच्छी जैन आगेवानो शेक श्री मेधल सोजपाण, युनीलास माण्डेकयंद शाह, तेजशी मेराज भजगामवाणा, स्वल पीमल छेडा, अने कुंवरल मालशी

હરીયા, આદિ એ શરૂ થી જ અનુભવદનીય જહેમત ઉદ્ધવેલ. ઉદ્ધાટન વખતે તેો સાતેક હજાર જેટલો વિરાટ માનવ મહેરામણુ ઉમટેલ. પૂ. આચાર્યશ્રી ના આગ્રાવર્તિ પૂ. સાધુ-સાધ્વીજીઓ પણુ વિશાળ સંખ્યામાં ઉપસ્થિત રહેલ. આ વિદ્યાપીઠ ના ઉદ્ધાટનને ખીરદાયતાં કચ્છના પ્રસિદ્ધ અખબારમાં એટલે કચ્છમિત્રમાં તેના નંરીશ્રીએ “ ઘર આંગણે જ્ઞાનગંગા ” એવી પ્રસિદ્ધિ આપેલ, તે માટે જીઓ : કચ્છમિત્ર તા. ૨૪-૫-૧૯૬૪)

શરૂમાં સંસ્થા પાસે અતિ અલ્પ ફંડ હતું. પહેલે વરસે ૧૧, વિદ્યાર્થીઓને દાખલ કરવાનો નિર્ણય કરાયેલ, છતાં ૧૩, વિદ્યાર્થીઓને દાખલ કરવાયા. પૂ. આચાર્યશ્રી ના માર્ગદર્શન મુજબ વ્યવહારીક સાથે ધાર્મિક શિક્ષણુ અપાતું. ધાર્મિક અને સંસ્કૃતનું શિક્ષણુ પૂ. આચાર્યશ્રી સ્વયં જ આપતા. અને આ સંસ્થાને શરૂથી જ આ પૂજ્યશ્રીની ઉપસ્થિતિ દેખરેખ અને માર્ગદર્શન પ્રાપ્ત થતાં તેનું ભાવિ મૂળથી જ ઉજળું બન્યું. પછી તેો દર વરસે સમાજમાં વિદ્યાપીઠની મહત્તા વધારે સમજાતી ગઈ. વડીલોને પણુ આ વિદ્યાપીઠ દ્વારા પોતાનાં માળકાને સંસ્કારી બનાવવાની ભાવના થવા લાગી. અને હવે વિદ્યાર્થીઓને સંખ્યા વધતાં ૮૦ થી ૮૫ સુધી પહોંચી. તે વખતે સંસ્થાના દફતરે ૧૨૫, જેટલી અરજીઓ આવી હતી પણુ સંકડાણ તથા જગ્યાના અભાવે ફેટલીક અરજીઓ મંજૂર કરવી અશક્ય બની હતી.

સંસ્થાના ઉદ્દેશો હતા કે જૈન તત્ત્વજ્ઞો, ધર્મચુરતો, પડિતો, અને લેખકો તૈયાર કરવા જેથી અભ્યાસક્રમ પણુ તેને અનુરૂપ રાખવામાં આવેલ.

અભ્યાસક્રમ :-

ધાર્મિક અભ્યાસ

અત્રે વિદ્યાપીઠમાં ધાર્મિકક્ષેત્રે વિદ્યાર્થીઓને પંચપ્રતિક્રમણુ સાથે, ચાર પ્રકરણુ સાથે, છ કર્મ ગ્રન્થ સાથે, તત્ત્વાર્થાધિગમ સૂત્ર, બ્રહ્મ સંગ્રહણી, ક્ષેત્ર સમાસ સાથે વિગેરે ધાર્મિક અભ્યાસ આ સંસ્થામાં કરાવાય છે. ઉપરાંત એન્જીકેશન બોર્ડ ઓફ બોમ્બે તરફથી વિનિત, કર્મ વિશારદ, યોગ વિશારદ, કર્મ બૂપણુ વિગેરેની પરિક્ષાઓ પણુ આપવામાં આવે છે.

સંસ્કૃત અભ્યાસ

શ્રી બ્રહ્મ ગુજરાત સંસ્કૃત પરિષદ અમદાવાદ દ્વારા સંચાલિત સંસ્કૃતની પૂર્વ મધ્યમા, ઉત્તર મધ્યમા શાસ્ત્રી અને આચાર્યની પરિક્ષાઓનો અભ્યાસ કરાવાય છે અને તેની પરિક્ષાઓ પણુ અપાય છે. અનુક્રમે તે પરિક્ષાઓને સરકારે મેટ્રિક, ઇન્ટર, બી. એ. અને એમ. એ.ની સમકક્ષ તરીકે માનેલ છે. આ પરિક્ષાઓમાં લગભગ બધા આધુનિક વિષયો આવી જાય છે. આ સંસ્થાના શાસ્ત્રી અને આચાર્ય ડીગ્રી-ધારી છત્રો ગુજરાત સરકાર સંચાલિત એન્જીઅટ એગ્રીક ટ્રેનીંગ સેન્ટર રાજપીપળાની પરિક્ષામાં પ્રવેશ મેળવી શકે છે. G. B. T. C. પરિક્ષાને B. d. સમકક્ષ માનેલ છે. જેથી વિવિધ ડીગ્રીઓ પણુ મેળવી શકાય છે.

હિન્દી અભ્યાસ

રાજ્યભાષા પ્રચાર સમિતિ દ્વારા નર્ધાની હિન્દી પરિક્ષાઓનું પરિચય સુધી કેન્દ્ર મળ્યું છે, અને હિન્દી પ્રારંભિક, પ્રવેશ, પરિચય સુધી છત્રો પરિક્ષા આપી શકે છે.

ઇંગ્લીશ અભ્યાસ

બ્રહ્મ ગુજરાત બોર્ડ ઓફ ઇંગ્લીશ દહેગામ સંચાલિત અંગ્રેજીની અહીં એલીમેન્ટરી, ઇન્ટરમીડીએટ, જીનિઅર અને સીનીઅરની પરિક્ષાઓ અપાય છે.

ગણિત અભ્યાસ

અત્રે S. S. C. સુધીના નવા અભ્યાસક્રમ મુજબ નવા નાણાં તોલ માપ મુજબ ગણિત શીખડાવવામાં આવે છે. જેમાં અંક ગણિત, ખીજ ગણિત, ભૂમિતિનો પણ સમાવેશ થઇ શકે છે. નામું પણ શીખાડવા સારી યોજના છે. ઉપરાંત ગુજરાતી, ઇતિહાસ, ભૂગોળ, નાગરિકશાસ્ત્ર, સંગીતનો અભ્યાસ પણ કરાવવાય છે.

આ સંસ્થામાં પૂ. સાધુ-સાધ્વીજી ભગવંતોનો અભ્યાસ

આપણા અચલગરજ જૈન સંઘમાં પૂ. મુનિભગવંતોની સંખ્યા ખડુ જ અલ્પ હતી. આ પૂ. મુનિ ભગવંતોમાં પણ પૂર્વે વિદ્યાર્થી અવસ્થામાં આ સંસ્થામાં રહી અભ્યાસ કરનારા મુમુક્ષુ જાત્રો પણ જોડાયા છે. એ વિશેષ ગૌરવ અને આનંદની ખીના ગણવાય. પૂ. મુનિરાજ શ્રી કલાપ્રભસાગરજી મ. સા. પૂ. મુનિ શ્રી સુર્યોદયસાગરજી મ. સા., પૂ. મુનિશ્રી હરિભદ્રસાગરજી મ. સા., પૂ. મુનિશ્રી સર્વોદયસાગરજી મ. સા. આ પૂર્વે આ સંસ્થાના આઠ વિદ્યાર્થીઓ પૈકીના જાત્રો હતા. સાહિત્યરત્ન, ત્રિદ્વર્ધ પૂ. મુનિશ્રી કલાપ્રભસાગરજી મ. સા. તે આ સંસ્થાના અજોડ સિતારાજ ગણવાય. વિદ્યાપીઠના પાંચ વરસના વિદ્યાર્થીજીવનમાંજ તેઓશ્રીની પ્રારંભાયેલ સાહિત્ય સંપાદન સંશોધન અને લેખન યાત્રામાં ‘પરભવતું ભાતું’ પુસ્તકથી લઇ આ સ્મૃતિપ્રથ સુધીમાં લગભગ ૪૦ પુસ્તકો જોટલી સંખ્યા થવા જાય છે. પૂ. દાદાશ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિ જૈન ધાર્મિકજ્ઞાનસત્રનો પ્રારંભ, ગુણભારતી માસિકનો પ્રારંભ યુવા જાગૃતિ, વિ. અનેકવિધ સુંદર પ્રવૃત્તિઓના તેઓશ્રી પ્રેરક અને માર્ગદર્શક બન્યા છે. આ પૂ. મુનિશ્રીએ વિદ્યાપીઠના જીવનમાં સંસ્કૃત સાહિત્ય રત્ન, સંસ્કૃત સાહિત્યશાસ્ત્રી (પ્રથમ વર્ષ) વિ. પરીક્ષાઓ તથા ખૂબ જ સુંદર ધાર્મિક શિક્ષણ મેળવ્યું હતું તેમજ તેઓની સુંદર પ્રેરણાથી સંસ્થાને તેમજ જ્ઞાનસત્રને સારી રકમો પ્રાપ્ત થયેલ છે. ઉપરોક્ત અન્ય મુનિરાજોએ પણ સાહિત્યરત્ન વિ. સુધી સંસ્કૃત શિક્ષણ તથા ધાર્મિક શિક્ષણ મેળવેલ છે. આ સૌ મુનિરાજો જૈન શાસન અને અચલગરજના ભાવિ માટે આશરૂપ છે.

આ સંસ્થાના સંસ્કૃત પરિક્ષા કેન્દ્રમાં ઉચ્ચ પરીક્ષાઓ આપનારા પૂ. મુનિશ્રી કવીન્દ્રસાગરજી મ. સા., પૂ. મુનિશ્રી વીરભદ્રસાગરજી મ. સા., આદિ તથા પૂ. સાધ્વીજીઓમાં પૂ. અચલગરજઞાધિપતિશ્રીના આજ્ઞા વર્તિની પૂ. સા. શ્રી પ્રિયવંદાશ્રીજી મ. સા., પૂ. સા. શ્રી અભયગુણાશ્રીજી મ. સા., પૂ. સા. શ્રી અનંતગુણાશ્રીજી મ. સા. સાહિત્યરત્ન અને શાસ્ત્રીના એ વરસની પરીક્ષાઓ, પૂ. સા. શ્રી પુણ્યોદયશ્રીજી મ. સા., પૂ. સા. શ્રી પુણ્યાનંદશ્રીજી મ. સા. એ પૂર્વ મધ્યમા, ઉત્તર મધ્યમા, અને રત્ન સુધીની પરીક્ષાઓ આપેલ છે. ઉપરાંત પૂ. સા. શ્રી રત્નરેખાશ્રીજી મ. સા., પૂ. સા. શ્રી વનસતાશ્રીજી મ. સા., પૂ. સા. શ્રી ભુવનશ્રીજી મ. સા., પૂ. સા. શ્રી હંસાવલિશ્રીજી મ. સા., પૂ. સા. શ્રી ધર્મકીર્તિશ્રીજી મ. સા., પૂ. સા. શ્રી વિપુલ-ગુણાશ્રીજી મ. સા., પૂ. સા. શ્રી હર્ષગુણાશ્રીજી મ. સા., પૂ. સા. શ્રી જયગુણાશ્રીજી મ. સા., પૂ. સા. શ્રી વશઃ પ્રભાશ્રીજી મ. સા. આદિ ઉપરાંત ખીદડાં, કોડાવ, દેવપુર, ગેલધરા, કુમરા, આસંખીયા વિગેરે ઘણા ગામોની જૈન બહેનોએ પ્રથમા, મધ્યમા, શાસ્ત્રી, રત્ન વિગેરેની પરિક્ષાઓ આપી સંસ્થાના વિકાસમાં વધારો કર્યો છે.

સંસ્થાના આઠ વિદ્યાર્થીઓ.

ઉપરાંત અચલગરજઞાધિપતિ પૂ. આચાર્ય ભગવંતશ્રી તથા પૂ. સાધુમહારાજ સાહેબોએ તથા પૂ. સાધ્વીજી મહારાજ સાહેબોએ આ આર્થ રક્ષિત જૈન તત્વજ્ઞાન વિદ્યાપીઠ (સંસ્થાને) ચિર સ્થાયી કરવા સંસ્થાને પ્રચાર વેગવંતો બનાવી ખૂબ ખૂબ ફંડ વધારી આ સંસ્થાને કચ્છની અન્ય સંસ્થાઓમાં મોખરે કરેલ છે. ઉપરાંત આ સંસ્થામાં કોડાવના કલ્યાણજી ઉમરશી કાનજી મારૂ, મઠશીશાના ભવાનજી પદમશી

મેઘજી વિસરીઆ, તુંબડીના પ્રેમચંદ જગશી બૌઆ, કોટડાના મોતિલાલ ઉકાભાઈ, ગોધરાના તેમચંદ કેશવજી, મેરાઉના તલકશી ધનજી મોજીસી વીરા, નાના આસંખીયાના સુરેશ કાનજી, લાયબના વલભજી લાલજી, માંડવીના ઇશ્વરલાલ દેવશી, માધાપરના પ્રફુલકુમાર જવેરલાલ, લાયબના રમેશ લાલજી, માધાપરના કિર્તીકુમાર જવેરલાલ, પત્રીના ગડા વસંત ધરમશી, અંબરના શંકરભાઈ ઇશ્વરભાઈ, મુન્દ્રાના પ્રાણશંકર ગૌરીશંકર વિગેરેએ પૂર્ણ શાસ્ત્રી પરિક્ષા પાસ કરી ડીગ્રી પ્રાપ્ત કરેલ છે.

ઉપરાંત ગાલા દિપક રાવશી, ગોસર તારાચંદ રતનશી, ધરોડ ઉમેદ દેવજી, બૌઆ હસમુખ મુલચંદ મણીલાલ વેરસી, કાન્તીલાલ રામજી, ગોગરી રમણિક દેવશી, સાવલા ભરત રતનશી, વિનોદ લાલજી, આણંદજી ગોવિંદજી, પરેશ દેવશી દંડ, તલકશી વશનજી, મનોજ દેવશી, ભરત વાલજી ખોના, ગિરીશ દામજી મૈશેરી, વસંત આણંદજી દંડ, વિગેરે જાત્રોએ પ્રથમ-દ્વિતીય ખંડ શાસ્ત્રીની પરીક્ષાઓ આપી છે. તથા સૌરાષ્ટ્ર વિદ્યપરિષદ જામનગર તરફથી લેવાતી રત્ન, પરિચય, પ્રવેશ, વિગેરેમાં પણ આજ સુધી લગભગ ૬૦૦ જેટલા જાત્રોએ પરીક્ષા પાસ કરી છે. આ સંસ્થામાં ૯૦૦ જેટલા વિદ્યાર્થીઓ ભણી ગયા છે જે કહેતા અમીત આનંદ થાય છે. આવેલ જાત્રોમાં મુખ્યત્વે મેરાઉ, કુમરા, નવાવાસ, લાયબ, ગોધરા, ચાંગડાઈ, માંડવી, આધાઈ, શીવલખા, ખીદડા, લુજપુર, વાંદ, કોટડી, દેવપુર, કોટડા, ફરાદી, ગદરીશા, માધાપર, રાયજી, કોડાવ, નારાણપુર, તથા કોહારા, જખૌ, નલીયા, સુથરી, તેરા, સાંધણ, રાપર (ગઢવાળા), સાંચરા, લાલા, વાડાપધર વિગેરે ગામોના-(અખડાસાના) મુખ્યત્વે વિદ્યાર્થીઓ-જાત્રો હતાં...

જાત્રોની ધાર્મિક પ્રવૃત્તિ :-

આ સંસ્થાના જાત્રોને વિધિ સહિત દેવદર્શન, ગુરૂ વંદન, સામાયિક, પ્રતિક્રમણ, ભાવના, જિનપૂજા વિગેરે ફરજિયાત કરવાના હોય છે. ઉપરાંત નૌકારશી, ચોવિહાર, રાત્રી ભોજનનો સદા લાગ, કંદમુળ ભક્ષણ (બટાટા-કાંદા-મૂળા વિગેરે) ત્યાગ, કાચા દૂધ-દહીં-જાસ સાથે કડોળ મિઝાણનો સર્વથા ત્યાગ વિગેરે તમામ જૈન ધર્મને લગતા નિયમોતું સુસ્તપણે પરિપાલન આવશ્યક હોય છે, આહમ-પાખીએ યથાશક્તિએ તપાદિક ક્રિયાઓ પણ કરવાની હોય છે, તથા દરેક પાખીએ એકાશન તપ સહિત પૌષ્ઠ પણ જરૂર કરવાના હોય છે.

સંસ્થા તરફથી વિદ્યાર્થીઓને સહાય :-

આ સંસ્થામાં અભ્યાસ કરતા વિદ્યાર્થીઓને વિના ચાલે ભોજન-શયન અભ્યાસના પુરતકા વિગેરે આપવાની સઘળી વ્યવસ્થા કરવામાં આવી છે. જાત્રોને પ્રવેશ વખતે ફક્ત રૂ. ૨૫ (પચ્ચીશ) ડીગ્રીગ્રીટ તરીકેના સંસ્થાને આપવાના હોય છે, જે અભ્યાસ પૂર્ણ થયા બાદ તે રકમ જાત્રોને પાછી અપાય છે. ભોજન, શયન-અધ્યાપનની સર્વ સગવડ સંસ્થા વિના ચાલે આપે છે.

આજના આ સમયે કેટલું મહાન કાર્ય ગણાય ?

પર્યારાધના કરાવવા જતા જાત્રો :-

આ સંસ્થામાં રહી સારી રીતે અભ્યાસ કરનાર જાત્રો ખરેખર અતુકમે જૈન તત્ત્વજ્ઞાનનો પ્રખર જ્ઞાતા, સમર્થ તત્ત્વચિંતક, ચારિત્રવાન્ તેમજ આર્થ સંસ્કૃતિ પાલક-રક્ષક બની જાય છે.

જ્યારે પર્યુષણ મહાપર્વ આવે છે ત્યારે વિદ્યાપીઠમાંથી ભણી બહાર નિકળેલા વિદ્યાર્થીઓની કિંમત અંકાય છે. જે સ્થળે આપણા સાધુ સાધ્વીજીઓના ચાતુર્માસ નથી હોતા ત્યાં વ્યાખ્યાન-પ્રતિક્રમણ અને પર્વના થતી ધાર્મિક આરાધના કરાવનારની માંગ ઉભી થાય છે.

આપણા કચ્છી જૈન સમાજમાં ધાર્મિક જ્ઞાન સંપૂર્ણ ધરાવનારા બહુ ઓછા મળશે. તેો બાકી રહેલા સ્થળોએ પર્વના દિવસોમાં ધાર્મિક આરાધના કાણુ કરાવશે ? આ પ્રશ્નને હલ કરનાર છે આપણી વિદ્યાપીઠના જાત્રો. આ સંસ્થાના શાસ્ત્રી થયેલ વિદ્યાર્થીઓ ત્યાંના જૈન સંઘના આમંત્રણને માન આપી ત્યાં જઈ સુંદર આરાધના કરાવે છે, તેથી ત્યાંના સંઘના મળેલા સન્માન પત્રો પણ સંસ્થાના ગૌરવને વધારનારા બને છે. આઘ વિદ્યાર્થીઓ પોતાના ઋણને આમ કાંઈ અદા કરે છે અને સાથોસાથ સંસ્થાને ચિર સ્થાયી કરવા ભંડોળ પણ સારો એવો કરી આવે છે.

આ સંસ્થાના વિદ્યાર્થીઓ કલકત્તા-તીરપુર-જબલપુર-ખંડવા-આગલકોટ-ચીચર-નાલાસોપારા વસત ઉપરાંત બૃહદ્ મુંબઈમાં કેટલાક સ્થળોએ તથા કચ્છમાં તેરા-સુબાપુર વગડીયા-લાલા-સાંચરા-વાંકુ ભીસરા-પુનડી-ચુનડી-તુંબડી-દેડીયા-ખાડા-નાગેચ-મોથાળા-મંજલ વિગેરે સ્થળોએ પર્વની સુંદર આરાધના કરાવવા બચ છે.

સંસ્થાના ભૂતપૂર્વ વિદ્યાર્થીઓ :-

આઘ વિદ્યાર્થીઓમાં સીતારા સમાન પ્રેમચંદ જગશી બૌઆ એ “ કાવ્ય કુસુમાંજલી ” રચી કવિ તરીકેની મહુના પ્રાપ્ત કરી છે. અને તેમના ‘આકાશવાણી’ ભુજ કેન્દ્રથી રબ્ધ થતા કચ્છી વાર્તાલાપો એ આ સંસ્થાની સરકારી દ્વારે પણ જ્ઞાન વધારી છે. તથા સંગીતકાર સમાજમાં કચ્છી જૈન યુવાન તરીકે પ્રથમ જ આંગડાઇના બાણીતા ધમપ્રેમી દીપક આર. માલા પણ આ સંસ્થાના આઘ વિદ્યાર્થી જ છે, તથા સંસ્કૃત સાહિત્ય રત્નનો અભ્યાસ કરી ત્યારબાદ ગૈદકીય અભ્યાસ કરી ડોક્ટર બનેલા શાહ ભરત નાથાલાલ (માંડવીના) હાલે નળીયા (તા. અખડાસા) માં સફલ રીતે તખીબી રાહે આગળ વધી રલા છે તે પણ સંસ્થાને ગૌરવ પાત્ર બનેલ છે.

સંસ્થામાં શાસ્ત્રી થયેલા વિદ્યાર્થીઓને સત્કારવા મુંબઈ મઘે (વસના) રહેતા શાસ્ત્રીઓ માટે મુંબઈમાં અને કચ્છ મઘે વસતા શાસ્ત્રીઓનો કચ્છમાં સત્કાર,સમારંભ યોજાયેલ. આ બંને સમારંભોમાં પુષ્કળ માનવ મેદની એકત્રીત થયેલ. શાસ્ત્રી થયેલા વિદ્યાર્થીઓને યોગ્યતા માટેના પ્રમાણુ પત્ર અને ગરમ સાલ પ્રોત્સાહન રૂપે અપાઇ હતી.

આ સંસ્થાના જાત્રોએ એક પંચતિથી (અખડાસાની) જરી પાળાનો નવ દિવસનો ધાર્મિક યાત્રા પ્રવાસ ૧૯૭૧ના તા. ૨૦મી ઓક્ટોબરમાં યોજાયેલ હતો. આ યાત્રા પ્રવાસમાં મેરાઉ, લાયબ, દેડીઆ, સાભરાઇ, હાલાપર, વીઠ, કુમરા, સાંધાણુ, સુચરી, સાંચરા, કોઠારા, વાંકુ, વાડાપધર, પરબઉ, લાલા, જખૌ, નલીયા, તેરા આદિ ગામોનો સમાવેશ થતો હતો. અખડાસાના દરેક મામોના આગેવાનો જાત્રોનાં સુસંસ્કારો બેઠ હર્ષ વિભેર થતાં હતાં. આ આ સંસ્થા ઉત્તરોત્તર પ્રગતિના પથે પ્રયાણુ કરતી જ રહી છે. આ સંસ્થા એના વીસેક વર્ષ સુધીના સમયમાં પૂણું વિકાસ સાધતી જ રહી છે.

નાગલપુર ખાતે વિદ્યાપીઠ :-

હજી આ “ શ્રી આર્ચ રક્ષિત જૈન તત્વજ્ઞાન વિદ્યાપીઠ ” સંસ્થા કેમ જલદી આગળ વધે ? કેમ સમાજને ઉપયોગી થાય ? એ અનુલક્ષીને મેરાઉમાં જગ્યાની સંકળાશ થવાના કારણે પ. પૂ. અચલમચ્છાધિપતિ પૂ. આચાર્યશ્રીની પ્રેરણાથી અને સંસ્થાના કાર્યવાહકોએ આ સંસ્થાને નાગલપુર ખાતે ખસેડી. જે ભૂજ માંડવી હાઇવે રસ્તાથી થોડે દૂર (૦૧ ગાઉ અંદર) નાગલપુર ગામની નદીના કિનારા પર લાટીયા ગુલાબસિંહ ચત્રભુજની વાડી સંસ્થાએ રૂ. ૧,૮૫,૦૦૦ માં લઇને તા. ૧૦-૬-૧૯૭૪ ના સવારના આ સંસ્થાને ચાલુ કરવા મકાનની ઉદ્ઘાટન વિધિ સારી રીતે યોજઈ હતી.

આ સમારોહની શરૂઆતમાં પૂ. અચલગચ્છાધિપતિ આચાર્ય દેવશ્રી ગુણુસાગરસૂરીશ્વરજી મ. સા.ના મંત્રોચ્ચારના પવિત્ર ધ્વનિ સવારના સ્ટા. ટા. ૧૧-૩૧ મીનીટે સંસ્થાના ટૂરટી શ્રી કુંવરજી માલશી હરીયાએ સંસ્થાના નવા મકાનનું ઉદ્ઘાટન કરેલ હતું. આ સમારોહના પ્રમુખ સ્થાને સંસ્થાના ટૂરટી શ્રી સ્વજી ખીમજી છેડા હતા. અતિથિ વિશેષ તરીકે શ્રી ઉમરશ્રી ખીયશી પોલડીયા અને ભુજના બાલુભાઈ બદવજી ધીવાલા હતાં.

આ બંધ્ય પ્રસંગે જૈન આગેવાન અને કોંગ્રેસ કાર્યકર શ્રી હુમખલાલ મહેતાએ પ્રવચન કરતાં જણાવ્યું હતું કે માંડવી તાલુકા આધ્યાત્મિક ક્ષેત્રે પણ આગળ છે. કલેક્ટર શ્રી શેખવા પણ આ પ્રસંગે ઉપસ્થિત હતા. આ ઉદ્ઘાટનના બંધ્ય પ્રસંગે પ્રસંગોચિત પૂ. ગચ્છાધિપતિશ્રી પૂ. મુનિવર્ધ શ્રી કલાપ્રભ સાગરજી મ, ખીદાના શા કલ્યાણજી માવજી પટેલ, પંડિત શ્રી હરિનારાયણ મિત્ર, ભક્ત કવિ ચંદુલા બડેજી, મનહરભાઈ, સ્વજી ખીમજી છેડા, વિગેરેએ ટુંકમાં સંસ્થા વિષે વક્તવ્યો કર્યા હતાં. આ પ્રસંગે કુંવરજી માલશી હરિવાદેવપુરવાલા તરફથી સ્વામિ વાત્સલ્ય જમણુ પણ થયેલ. જૈન આગેવાનો ઉપરાંત પૂ. સાધુ-સાધ્વીજીઓની હાજરી પણ ગણનાપાત્ર હતી.

આમ આ જૈન તત્ત્વજ્ઞાન સંસ્થાનું મુખ્ય કાર્યક્ષેત્ર મેરાઉથી બંધ થયા બાદ નાગલપુક (વીંદ) મધે બન્યું. આ સ્થાન મેરાઉ કરતાં ઘણું મોટું છે. લગભગ સળંગ એક જ લાઇનમાં ૪૫ રૂમો છે, રૂમોની સામે જ એક જ કંપાઉન્ડમાં મોટી વાડી છે જેમાં દાડમ-નાળીયેર-ખદામ-આંખા-કેળા-ચીકુ-બચકળ-આદિના અનેક નાના મોટા ઝડો છે. વાડીના મધ્યમાં વિશાળ ૨ માળનો બંગલો છે જેમાં જ્ઞાનભંડાર-ઉપાસન આદિની વ્યવસ્થા ઈ શકેલ છે. અદિં જિનાલય પણ સુસોભિત છે. મુલનાયકશ્રી આદિનાથ-શાંતિનાથ ભગવાનની પ્રતિમાઓથી સુકત છે. શાંત અને શુદ્ધ વાતાવરણમાં વિદ્યાર્થીઓ પણ જાણે જુના જમાનાના ઋષિ મુનિઓના આશ્રમ જેવો સ્થળ મેળવી વિનય-વિવેકથી વર્તી સ્વજીવન આનંદમય પસાર કરે છે.

આ નૂતન ઇત્ર વિદ્યાપીઠમાં મકાનોના રૂમો પર નામો જોડવાની તેમજ આરસની તકતી લગાડવાની શરતે દાન લેવા જૈન સમાજ આગળ સંસ્થાએ અપીલ કરેલ, જેને સમાજે પૂર્ણ પણે “આવકારી અને પૂ. આચાર્યદેવશ્રી તથા સાધુ સાધ્વીશ્રીજી મ. સા. ના સદ્ઉપદેશોથી તે કાર્ય જલ્દીથી પૂર્ણ પણે થયેલ.

ઇ. સ. ૧૯૭૪ માં નાંમલપુરમાં આ વિદ્યાપીઠનું ઉદ્ઘાટન થતાં પૂ. આચાર્યશ્રીએ સંસ્થાના વહીવટ કરનારા આગેવાનોની વિનંતિથી સમુદાય સહિત ત્યાં પ્રથમ ચાતુર્માસ કર્યું. ત્યાં પણ તેઓશ્રીએ તલતપથી દેખરેખથી અને સમગ્ર દોરવણીથી અવિરત કાર્ય કરી સંસ્થાને ચિરંસ્થાયી બનાવી ગામ અને વિદ્યાપીઠનું અંતર બહુ દૂર નથી ફક્ત બનેના વચ્ચે નાનકડી એવી નદી છે જે બંધાને સંસ્કાર-જ્ઞાનનો સંદેશો દેતી બળ છે. આ વિદ્યાપીઠ સૌ કોઈને ગમે છે એ જ તેની અપૂર્વ વિશેષતા છે.

અત્રે પૂ. અચલગચ્છાધિપતિ આચાર્યશ્રી મ. સા. ના ચાતુર્માસ દરમ્યાન વિદ્યાપીઠના સુસંસ્કારોને ઇ ગામના ધર્મપ્રેમી ભાઈશ્રી રામજી લાલજી કુમાવાલા (ગોરગામ-મુંબઇ) એ ઇત્રોને-શંખેશ્વરજી મહાતીર્થની યાત્રા કરાવેલ. યાત્રાએ જતા માર્ગે આવતા ભદ્રેશ્વરજી તથા કટારીયાજી તીર્થના દર્શનનો હવાનો પણ અપાયેલ.

આ સંસ્થાને આગળ વધારવા તથા અનેક પ્રકારે સહાયભૂત થવામાં શેઠશ્રી મેઘજી સોજપાળ, ચુનીલાલ માણેકચંદ, કુંવરજી માલશી, ચાંપશી પદમશી, સ્વજી ખીમજી, ખીમજી શીવજી, ટોકરશી ભુલા, ગાંગજી મોરારજી, ઉમરશી ખીવશી, સ્વજી પૂંજભાઈ, સામજી જમુભાઈ, મોરારજી નાનજી, મુલચંદ કરમશી,

જગનભાઈ દેવચંદ, કુંવરજી વેલજી, મેઘજી તેજશી, વિગેરે કાર્યકર આગેવાનો તથા સર્વે દાતાઓ સંસ્થાને માટે સહાયરૂપ બન્યા છે.

વિદ્યાર્થીઓને સ્કોલરશીપ :-

આ સંસ્થા જૈન સમાજને અનેક રીતે ઉપયોગી થઈ છે. અને જૈન સમાજે પણ એની પૂર્ણ કદર કરી છે, આ સંસ્થામાં જાત્રા પૂર્વેના અભ્યાસ પૂર્ણ કરી શાસ્ત્રીને અભ્યાસ શરૂ કરતાંજ શ્રી અખિલ ભારત અચલગચ્છ જૈન સંઘ તરફથી દર મહિને તે શાસ્ત્રી ભણુરા જાત્રને સ્કોલરશીપ રૂા. ૨૫ પણ અપાય છે. આ એક અપૂર્વ આશ્ચર્ય રૂપ મળ્યાય કે જે જાત્ર ખાલી હાયે આ સંસ્થામાં આવે અને ન્યારે અભ્યાસ પૂર્ણ કરી બન્ય ત્યારે થોડી ઘણી મૂડી પણ ભેગી કરતો બન્ય છે.

આ 'આયર્શક્ષિત જૈન તત્ત્વજ્ઞાન વિદ્યાપીઠ' સંસ્થાની મુલાકાત લેનારાઓ તપગચ્છના પૂ. આચાર્ય શ્રી યશોભદ્રસૂરીશ્વરજી મ. સા. તથા પૂ. મુનિરાજ શ્રી જ્ઞાનુવિજયજી મ. સા. ઉપરાંત ઘણા મુનિરાજને તેમજ સંઘના પ્રતિષ્ઠિત આગેવાનો, લેખકો-પત્રકારો-કવિઓ-સરકારી અધિકારીઓએ આ જૈન સંસ્થાની મુલાકાત લઈ સારા કાર્યની મુક્તકંઠે પ્રશંસા કરી અભિપ્રાયો સહ શુભેચ્છાઓ દર્શાવી છે.

વધુ પ્રશંસાપાત્ર તે પૂ. અચલગચ્છાધિપતિ આચાર્ય ભગવંતશ્રી જ છે. જેઓ સંસ્થાના જન્મથી જ પોતાની કાર્યશક્તિ આ સંસ્થાને અર્પણ કરી રહ્યા છે. પોતે અનેક કાર્યોમાં રોકાયેલ હોવા છતાં આ સંસ્થા માટે તન-મનથી ભોગ આપી રહ્યા છે. ગામાનુગામ વિહારો કરી કરીને આ સંસ્થાના વિકાસ અર્થે પ્રચાર કરવા સાથે કૂંડા કરી આપે છે. પ્રચાર કરે છે. પોતાનું એ કાર્ય સર્વત્ર બળવી જ રાખે છે.

આવિકા વિદ્યાપીઠની સ્થાપના :-

શ્રી આ. ર. જૈ. ત. વિદ્યાપીઠને બારેક વર્ષ થયા હશે, ત્યાં સુધી તેની કૃણશ્રુતિ સમાજ અને પૂ. આચાર્ય ભગવંત નિહાળીને આનંદ પામવા લાગ્યા. પણ શ્રી આયર્શક્ષિત જૈન તત્ત્વજ્ઞાન વિદ્યાપીઠ સંસ્થા તે વિદ્યાર્થીઓ-જાત્રા માટે થઈ, બહેનો એ જ્ઞાનથી વંચીત રહી બન્ય એ કેમ ચાલે? આ તે ખૂલ્યો અન્યાય કહેવાય. આવો ખ્યાલ પૂ. આચાર્ય દેવશ્રીને સતત આવતો જ હતો. આ સ્વપ્નને પણ જલ્દીથી સાકાર કરવા પોતાના અથાગ પરિશ્રમના ભોગે પણ તેઓશ્રીએ અનુક્રમે આ વાત સંસ્થાના સંચાલકો-અધિકારીઓ પાસે રાખી. અને સંચાલકોએ આ વાતને સહર્ષ વધાવી લીધી.

અનુક્રમે આ વાતને પૂર્ણ સ્વરૂપ અપાયું અને કન્યા વિદ્યાપીઠ ક્યાં સ્થાપવી? તે માટે બહુરે ખબરો આપી, ઓફરો મંગાવવામાં આવી, અને તે અંગે મેરાઉ, દેહીયા, ભુજપુર, નળીયા, ગઢરીશા, દેવપુર, હસરા વિગેરે ગામોમાંથી ઉદારતાપૂર્વક ઓફરો આવી. આવેલી ઓફરો અંગે ખૂબ ખૂબ વિચારણા કર્યા બાદ મેરાઉની જ પસંદગી કરવામાં આવી. અગાઉ ત્યાં જાત્ર વિદ્યાપીઠ તે હતી. શ્રી મેરાઉ મહાજનના પ્રતિનિધિઓએ આ કન્યા વિદ્યાપીઠ મેરાઉ ગામમાં જ સ્થપાય તે માટે ખૂબ ખૂબ આગ્રહભરી વિનંતિઓ કરી. ઉપરાંત મેરાઉ મહાજને સંસ્થાને જરૂરીયાત વખતે પોતાની સેવાઓ પણ તન-મન-ધનથી હર્ષભેર આપવા ઇચ્છા બતાવી, તૈયારી બતાવી.

આમ આ બધી ઓફરોને તા. ૧૮-૪-૧૯૭૪ના રોજ મળેલ જનરલ સભામાં વાંચી સંભળાવવામાં આવી. અને સર્વાનુમતે આ કન્યા વિદ્યાપીઠ મેરાઉ ગામમાં જ સ્થપાય તેવા નિર્ણય લેવામાં આવ્યો. અને

પૂર્વ ઊત્તર વિદ્યાપીઠ માટે આપેલી જગ્યા ઉપરાંત તેની બાહુનું જોડાણે કન્યાશાળાના બે મોટા હોલ તથા પછવાળેની કોટડી બંધ ખૂલ્લી જમીન કન્યા વિદ્યાપીઠને મેરાઉ જૈન સંઘ વતી અપલું કરવામાં આવી.

વિદ્યાપીઠના નામ અંગે પૂ. આ. ભગવંતશ્રીએ “શ્રી કલ્યાણુ ગૌતમ નીતિ જૈન તત્ત્વજ્ઞાન શ્રાવિકા વિદ્યાપીઠ” રાખવા સુચના કરેલ જેને આ સંસ્થાના વિનમ્ર સંચાલકોએ અમૂલ્ય ભેટની જેમ સહર્ષ વધાવી લીધી હતી.

અનેક નૃપ પ્રતિબોધક, સમર્થ સુરિપ્રવર, પૂ. યુગપ્રધાન દાદાશ્રી, કલ્યાણુસાગરસૂરીશ્વરજી મ. સા., મહાન કિશોદ્ધારક, પરમતપસ્વી, મુનિ મંડલાચેસર પૂ. દાદા સાહેબશ્રી ગૌતમસાગરસૂરીશ્વરજી મ. સા., પ્રશાંતમૂર્તિ ગણીશ્વર શ્રી નીતિસાગરજી મ.સા. આ જૈન શાસન તથા અચલગચ્છના સમર્થ પ્રતિભાવંત મહાન પુરુષોના ઋણુર્થે તેમની સ્મૃતિ અર્થે આ સંસ્થા સાથે પુનિત નામ જોડી રાખવામાં આવેલ છે.

આ કન્યા વિદ્યાપીઠ જે ચરમ તીર્થપતિ દેવાધિદેવ પરમાત્મા શ્રી મહાવીર દેવની પચ્ચીશસોમી નિર્વાણુ શતાબ્દિ વર્ષમાં સ્થપાઈ જ્ય તો ધાહુંજ યોગ્ય કહેવાય, એવો પૂ. આચાર્ય ભગવંતશ્રીનો ખ્યાલ હતો.

સમાજના લાગણીભર્યા આવકારથી અને પૂ. આચાર્ય દેવશ્રીના અવિરત યત્નવત કાર્યથી તા. ૧૨-૬-૧૯૭૪નાં દિને શ્રાવિકા વિદ્યાપીઠનું ઉદ્ઘાટન નક્કી કરવામાં આવ્યું.

પૂ. અચલગચ્છધિપતિ આચાર્ય દેવ શ્રી ગુણુસાગરસૂરીશ્વરજી મ. સા.નો આ સ્વપ્ન સાકાર થતાં ડેર ડેર એમની યશોગાથાઓ ના ગાનો થવા લાગ્યા. અને તા. ૧૨-૬-૧૯૭૪ ના શુભ દિને પૂ. આચાર્યશ્રીના માંગલીક મંત્રોચ્ચારના ગુજતા નાદે ૧૧-૨૪ મીનીટે સંસ્થાના ટૂંટી અને સમાજના આગેવાન શ્રી સ્વજી ખીમજી છેડાએ સંસ્થાનું ઉદ્ઘાટન ધામધૂમથી કર્યું.

આ સમારોહમાં પ્રમુખ સ્થાને જૈન આગેવાન કચ્છ ખીડડાના ધર્મપ્રિય શ્રી કલ્યાણુજી માવજી પટેલ હતા. અતિથિવિશેષ તરીકે શ્રી ચાંપશી પદમશી શાહ તથા માંડવીના નગરપાલિકાના પ્રમુખશ્રી મુલચંદ કરમશી શાહ ઉપસ્થિત રહ્યા હતા.

આ પ્રસંગે પૂ. આચાર્યશ્રીજીએ ઊત્તર વિદ્યાપીઠનો તવારીખ વાર ઇતિહાસ રજુ કરેલ હતો અને પૂ. મુનિશ્રી કલાપ્રલ સાગરજી મ. સા. એ “સૌ શિક્ષક બરાબર એક માતા”નું મનનીય પ્રસંગોચિત પ્રવચન કર્યું હતું. ઉપરાંત શ્રી સ્વજી ખીમજી છેડા, ખીમજી શીવજી હરીયા, કુંવરજી માલશી હરીયા, શ્રી મેઘજી તેજશી, ભક્ત કવિશ્રી ચંદુભા, પ્રકાશચંદ્ર વોરા, મુલચંદ કરમશી વગેરે આગેવાનોએ પ્રસંગો ચિત્ત પ્રવચનો કરેલ. વિશાળ સંખ્યામાં જનમેદની સાધુ સાધ્વીજીની સંખ્યા પત્રકારો-લેખકોની સંખ્યા પણ ગણના પાત્ર હતી. આ પ્રસંગે સ્વજી ખીમજી છેડા તરફથી સ્વામિ વાત્સલ્ય જમણુ પણ થયેલ.

શ્રાવિકા વિદ્યાપીઠની શરૂઆત થતાં ૩૪ બાળાઓ અભ્યાસાર્થે દાખલ થઈ. ગૃહમાતા શ્રી પુરબાઇ સુંદરજી મેરાજ દેદીઆવાલા ધર્મપ્રેમી ભાવનાશીલ હોતાં સંસ્થાની શરૂઆત સેનામાં સુગંધ જેવી બની હતી.

ઊત્તર વિદ્યાપીઠની જેમ કન્યા વિદ્યાપીઠ થતાં સમાજમાં બાળાઓ માટે ધાર્મિક શિક્ષણની જે ઉણુપ દેખાતી હતી તે ઉણુપ આ સંસ્થા થતાં ન રહી.

આ સંસ્થાને નવ વર્ષ થવા ચાલ્યા છે. છતાં ચાટલા ટુંકા ગાળામાં સંસ્થાએ સારી એવી પ્રગતિ કરી છે. હમણુ સુધી આ સંસ્થામાં લગભગ ૨૦૦ થી વધારે બાળાઓ અભ્યાસ કરી આ સંસ્થામાંથી સુંદર જીવન જીવવાના સુસંસ્કારો મેળવેલ છે.

આ સંસ્થામાં ૫, ધોરણ પાસ થયેલ કોઈપણ જૈન જ્ઞાતિની બાલિકા પ્રવેશ પામી થોડા જ સમયમાં સ્વપરતું કલ્યાણ સાધી શકે છે.

આ સંસ્થામાં ચાલતો અભ્યાસ શ્રી આ. ૨ જૈન તત્ત્વજ્ઞાન વિદ્યાપીઠ (નાગલપુર) જેવો છે. જલ્યાવતાં આનંદ થાય છે કે આ કન્યા વિદ્યાપીઠમાં ૨ બાળાઓ ૧, લક્ષ્મીબેન ધનજી ગડા સીઆસર ૨, દમયંતી પોપટલાલ હેણીયા-મેરઉ એ શાસ્ત્રીનો અભ્યાસ સંપૂર્ણ પૂર્ણ કરેલ છે, અને તેઓને છાત્રાની જેમ પ્રોત્સાહનાથે શ્રી અખિલ ભારત અચલગચ્છ જૈન સંઘ તરફથી માસિક રૂા. ૨૫ પણ આપવામાં આવતા હતા.

સમાજમાં સંસ્કૃત પંડિત થયેલી બહોતો બહુ ઝોછી હોય છે તેથી સંસ્કૃતના અભ્યાસ માટે શિક્ષિકા મળે નહીં એ કારણે સંસ્થાની શરૂઆતમાં સંસ્કૃત તથા ધાર્મિક અભ્યાસ પ. પૂ. આચાર્ય દેવશ્રીજીની આજ્ઞાથી એમના આગ્રાવતીની પૂ. સા. શ્રી કલ્પલતા શ્રીજી મ. સા. ના શિષ્યા પૂ. સા. શ્રી ધર્મક્રાંતિશ્રીજી મ. સા. તથા પૂ. સા. શ્રી ગુણોદયશ્રીજી મ. સા. ના શિષ્યા પૂ. સા. શ્રી કલ્પગુણશ્રીજી મ. સા. તથા પૂ. સા. ચારૂલતાશ્રીજી મ. સા. ના શિષ્યા પૂ. સા. શ્રી અમીપૂર્ણશ્રીજી મ. સા. આદિ સાધ્વીજીઓ સારી રીતે કરાવતા, તથા પૂ. સા. દેવગુણશ્રીજી પૂ. સા. શ્રી વીરગુણશ્રીજી પણ સારી રીતે અભ્યાસ કરાવતા. હમણા તાજેતરમાં પૂ. સા. શ્રી જયધર્માશ્રીજી મ. સા. પણ ખંતથી અભ્યાસ કરાવે છે. આ શ્રાવિક વિદ્યાપીઠે પણ બરોબર રીતે જૈન સમાજમાં, કચ્છી સમાજમાં સારી એવી નામના પ્રાપ્ત કરી પ્રગતિ કરી રહેલ છે. શાસન દેવને નમ્ર પ્રાર્થના કે “શ્રી આચરંશિત જૈન તત્ત્વજ્ઞાન વિદ્યાપીઠ તથા શ્રી કલ્યાણ ગૌતમનીતિ શ્રાવિકા વિદ્યાપીઠ” અને સંસ્થાઓને એવી આશિષ આપે કે જૈન સમાજમાં સારી એવી નામના પ્રાપ્ત કરે.

અંતે અને વિદ્યાવીઠોના સંસ્થાપક, અચલગચ્છધિપતિ ગચ્છદિવાકર, પ્રખર વ્યાખ્યાતા, કવિવર્ય, તીર્થ પ્રભાવક, પૂ. પાદ આ. ભગવંત શ્રી ગુણસાગરસરીશ્વરજી મહારાજને અમ સૌના કોટિ કોટિ વંદન.

—૨૦૩૮ આસો સુદ ૧ નાગલપુર (કચ્છ)

જય શ્રી વીતરાગ



પરિશિષ્ટ-૭ (A)

મહાન કિયોદ્ધારક, કચ્છ-હાલાર દેશોદ્ધારક અચલગચ્છાધિપતિ પ. પૂ. આચાર્ય ભગવંત શ્રી ગૌતમસાગરસૂરીશ્વરજી મ. સા., તથા તેઓના પ્રશિષ્ય પૂ. સુનિશ્રી ધર્મસાગરજી મ. સા. આદિ દ્વારા પ્રેરિત પ્રકાશિત સાહિત્ય

૧	શ્રાવક - અણુગર	પંચ	પ્રતિક્રમણ	સૂત્રાણિ (સાથ)	પ્રકાશક : સોમચંદ ધારશી
૨	"	"	"	"	પ્ર. લાલજી પુનશી
૩	"	"	"	"	પ્ર. કાનજી વીરમ
૪	પંચ પ્રતિક્રમણ	મૂળ	(વિવિધ આવૃત્તિઓ)		
૫	એ	"	"	(૬ થી ૯) ઉપદેશ ચિંતામણી (જ્યશેખરસૂરિ કૃતિ) મૂળ અને ટીકા સહિતનો અનુવાદ (પ્રતાકાર) ભાગ ૧-૨-૩-૪, ૧૦ પ્રબોધ ચિંતામણી (પ્રત) જ્યશેખરસૂરિ કૃતિ અનુવાદ સહ, ૧૧ નાભાક ચરિત્ર (મેરુતુંગસૂરિ કૃત) ભાષાંતર સહિત, ૧૨ આદિનાથનો રાસ (ઉપા. દર્શનસાગરજી રચિત), ૧૩ શ્રીપાલ રાસ (ન્યાનસાગરજી કૃત) ભાષાંતર સહિત, ૧૪ ચોમાસી પર્વ વ્યાખ્યાન (ગુજરાતી), ૧૫ કલ્પસૂત્રના વ્યાખ્યાન, ૧૬ કલ્પસૂત્ર સંસ્કૃત છાયા અને ભાષાંતર, ૧૭ સ્તુતિ ચોવિસી (પ્રતાકાર), ૧૮ કલ્યાણસાગરસૂરિ પૂજન-જન્મ જયંતિ પુસ્તક વિ., ૧૯ અચલ (વિધિપક્ષ) ગચ્છની મોટી પટ્ટાવહિનું ભાષાંતર, ૨૦ શ્રી નલદવદંતી ચરિત્ર પદ્ય, ૨૧ શ્રી વર્ધમાન પદ્મસિંહ શ્રેષ્ઠિ ચરિત્ર, ૨૨ શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિ રાસ, ૨૩ ભોજવ્યાકરણ (પ્રતાકાર), ૨૪ શનપદી ભાષાંતર.	

પરિશિષ્ટ-૭ (B)

યુગપ્રભાવક, ગચ્છદિવાકર, શિક્ષકવિ, વિદ્વદ્વય અચલગચ્છાધિપતિ પૂ. પાદ આચાર્ય ભગવંત શ્રી ગુણસાગરસૂરીશ્વરજી મહારાજ સાહેબ દ્વારા રચિત અને સંપાદિત નાની-મોટી કૃતિઓની વિસ્તૃત સૂચિ.

૧ થી ૨૨ કૃતિઓ સંસ્કૃતમાં છે.

૧	શ્રી શ્રીપાલ ચરિત્રમ્	ગદ્ય	
૨	સ્તુતિ ચતુર્વિંશતિકા	પદ્ય	
૩	પર્વ સ્તુતિઓ	"	
૪	શ્રી આચરંકિત સૂરિ ચરિત્રમ્	ગદ્ય	
૫	શ્રી કલ્યાણસાગર સૂરિ ચરિત્રમ્	પદ્ય	
૬	શ્રી ગૌતમસાગરસૂરિ ચરિત્રમ્	ગદ્ય	
૭	શ્રી મહાવીરાષ્ટકમ્	૮ શ્રી આચરંકિતસૂરિ સ્તુતિ (અષ્ટકમ્)	૯ શ્રી મૌનસાગરસૂરિ અષ્ટકમ્
૧૦	શ્રી અંતરીક્ષ પાશ્વનાથ સ્તુતિ અષ્ટકમ્		અહીંથી બધી કૃતિઓ ગુજરાતીમાં છે.
૧૧	શ્રી સૌભાગ્ય પંચમી કથા	ગદ્ય	૨૩ શ્રી સૌભાગ્ય પંચમી કથા અનુવાદ
૧૨	શ્રી કાર્તિક પૂર્ણિમા	"	૨૪ શ્રી કાર્તિક પૂર્ણિમા કથા ગુજરાતી
૧૩	શ્રી મૌન એકાદશી	"	૨૫ શ્રી મૌન એકાદશી " "

૧૪ શ્રી પોષ દમમી	કથા સંસ્કૃત (ગદ્ય)	૨૬ શ્રી પોષ દમમી	કથા ગુજરાતી
૧૫ શ્રી મેરુતરસ	" " "	૨૭ શ્રી મેરુતરસ	" "
૧૬ શ્રી હોલિકા	" " "	૨૮ શ્રી હોળી	" "
૧૭ શ્રી ચૈત્રીપૌર્ણમાસી	" " "	૨૯ શ્રી ચૈત્રી પુનમ	" "
૧૮ શ્રી અક્ષય તૃતીયા	" " "	૩૦ શ્રી અક્ષય તૃતીયા	" "
૧૯ શ્રી રોહિણી તપ	" " "	૩૧ શ્રી રોહિણી તપ	" "
૨૦ શ્રી પર્યુષણ સત્પર્વાષ્ટાહિકા વ્યાખ્યાન,,	" "	૩૨ શ્રી પર્યુષણપર્વાષ્ટાહિકા	" "
૨૧ શ્રી દીપાલિકા વ્યાખ્યાનમ્ : ગદ્ય :,,	" "	૩૩ શ્રી દીપાવલિ વ્યાખ્યાન	" "
૨૨ શ્રી ચાતુર્માસિક વ્યાખ્યા : ગદ્ય :,,	" "	૩૪ શ્રી ચૌમાસી વ્યાખ્યાન	" "

(આ ૧૧ થી ૩૪ કૃતિઓનું એક નામ દ્વાદશપર્વ કથા ગદ્ય અને ભાષાંતર એ સંયુક્ત નામ પણ છે.)
 ૩૫ વર્તમાન જિન સ્તવન ચોવીસી ૩૬ ચૈત્યવંદન ચોવીસી ૩૭ શ્રી ખારસાસૂત્ર (કલ્પસૂત્ર) સાર (ગુજરાતી પદ્ય) ૩૮ શ્રી કલ્પસૂત્ર ગુજરાતી ભાષાંતર ૩૯ શ્રી પંચ પ્રતિક્રમણ સૂત્રના અર્થ-ભાવાર્થ ૪૦ શ્રી પાર્શ્વનાથનું વિસ્તૃત ચરિત્ર (દશ ભવ) (૪૧ થી ૪૬) અવ્યસનગરુ ધાર્મિક પાઠ્યક્રમ ખાસવર્ગ તથા ધોરણ ૧ થી ૫.

૪૭ શ્રી નવપદની પૂજા	૪૮ શ્રી પાર્શ્વ પંચ કલ્યાણુક પૂજા
૪૯ શ્રી નવાણુ પ્રકારી પૂજા	૫૦ શ્રી નવાણુ અભિષેક પૂજા
૫૧ શ્રી ખાર વ્રતની પૂજા	૫૨ શ્રી પંચસ્તાન પિરતાલીશ આગમ પૂજા
૫૩ શ્રી અષ્ટકર્મ નિવારણુ ૬૪ પ્રકારી પૂજા	૫૪ શ્રી વીશ્વચાનક પૂજા
૫૫ શ્રી મહાવીર પંચ કલ્યાણુક પૂજા	૫૬ શ્રી વારતુક પૂજા
૫૭ શ્રી પંચતીર્થી " " "	૫૮ શ્રી આદિનાથ પંચ કલ્યાણુક પૂજા
૫૯ શ્રી વેદનીય કર્મ પૂજા	૬૦ શ્રી અંતરાય કર્મ પૂજા
૬૧ શ્રી અષ્ટાપદ તીર્થ પૂજા	૬૨ શ્રી નંદીશ્વર દ્વીપ પૂજા
૬૩ શ્રી અ.ચંરસિતસૂરિ પૂજા	૬૪ શ્રી અષ્ટ પ્રકારી પૂજાના હૂહા
૬૫ જિન નવાંગ પૂજાના હૂહા, ૬૬ શ્રી મહેન્દ્રસિંહસરિકૃત અષ્ટોતરી તીર્થમાળાનો (ગુજરમાં પદ્યાનુવાદ)	
૬૭ જીવવિચાર (ગુજરમાં પદ્ય), ૬૮ નવતત્ત્વ (ગુજરમાં પદ્ય), ૬૯ દંડક ગુજરમાં પદ્ય, ૭૦ સદ્યુ સંગ્રહણી ગુજરમાં પદ્ય, ૭૧ શ્રાવકની કરણીનું એક ઢાળીયું, ૭૨ અષ્ટપ્રવચનમાતા નવ ઢાળીયું, ૭૩ સોળ ભાવનાનું સોળ ઢાળીયું, ૭૪ સમકિત સડસઠીનું ચોઢાળીયું, ૭૫ બૃહદ્ પુણ્ય પ્રકાશયાને બૃહદ્-રાધના પંચઢાળીયું, ૭૬ સદ્યુ આરાધનાયાને સદ્યુ પુણ્ય પ્રકાશ ઢાળીયું અથવા વીર જિન સ્તવન, ૭૭ અહિગતિ જીવ ક્ષમાપના ઢાળીયું, ૭૮ જિન દર્શન પૂજા ઉપયોગી વિવિધ સદ્યુ કૃતિઓ જેમાં પ્રદક્ષિણાના હૂહા, સાથીઆના હૂહા, આમરના હૂહા, ધૂપના હૂહા, અલંકાર ચઢાવવાના તથા જિન અભિષેકના હૂહા સ્તુતિઓ વિગેરે ૭૯ આરતી મંગલ દીવો, ૮૦ અહની ધૂન, ૮૧ મૈત્રી આદિ ચાર ભાવના ગર્ભિત "હે પરમાત્મન" એ પ્રાર્થના, ૮૨ "સમરો મહામંત્ર નવકાર" એ નવકારગીત, ૮૩ પર્વની સ્તુતિઓ ગુજર પદ્યમાં, ૮૪ જીવનનું અમૃત (વિવિધ તત્ત્વજ્ઞાન વિ. ના લેખો) ૮૫ શ્રીપાળ ચરિત્ર અને નવપદ ગુણુગર્ભિત નવપદનું સ્તવન, ૮૬ સિદ્ધગિરિના નવહૂહા, ૮૭ ભ. શ્રી મહાવીરદેવના સ્તવનો હાલરણાનું સ્તવન વિગેરે ૮૮ નવાણુ યાત્રા વિધિ અંતર્ગત તળેટી શાંતિનાથપ્રભુ, રાયણુપગલા, પુંડરીકગણુધર, ઘેટી પાગના સ્તવનાદિ, ૮૯ પંચતીર્થ જિનના ચૈત્યવંદનો ૯૦ પર્વતિથિઓના ચૈત્યવંદનો	

ક્રમ	શ્રી સિદ્ધાચલ શત્રુઘ્ન્ય	મહાતીર્થની	આરાધનાના	દૂહા	ચૈત્યવંદન	સ્તવના	સ્તુતિ
૯૨	શ્રી સમેત શીખરજી	"	"	"	"	"	"
૯૩	શ્રી ગિરનાર	"	"	"	"	"	"
૯૪	શ્રી અષ્ટાપદ	"	"	"	"	"	"
૯૫	શ્રી આશુ	"	"	"	"	"	"
૯૬	શ્રી ભદ્રેશ્વર	"	"	"	"	"	"
૯૭	શ્રી નવપદ તપની આરાધનાના			"	"	"	"
૯૮	શ્રી જ્ઞાનપંચમી તપની આરાધનાના			"	"	ચોદાળીયું	"
૯૯	શ્રી વર્ધમાન તપની		"	"	"	"	"
૧૦૦	શ્રી વીઠ્ઠરથાનક તપની		"	"	"	"	"
૧૦૧	શ્રી જ્ઞાનપંચમી તપની		"	"	"	"	"
૧૦૨	શ્રી અક્ષયનિધિ તપની		"	"	"	"	"
૧૦૩	શ્રી મૌનએકાદશી તપની		"	"	"	"	"
૧૦૪	શ્રી રોહિણીતપની		"	"	"	"	"
૧૦૫	શ્રી સિમંધર સ્વામી જિનની		"	"	"	સ્તવના	સ્તુતિ
૧૦૬	કલ્યાણસાગરસૂરિ જીવન ચરિત્ર (ગુજરાતી)						
૧૦૭	શ્રી ગૌતમ સ્વામી અષ્ટક (સંસ્કૃત પદ્ય)						
૧૦૮	શ્રી પયુષણપર્વની આરાધના ચૈત્યવંદન, સ્તવનો, સ્તુતિદ્વય વગેરે.						
૧૦૯	શ્રી મહાવીર સ્વામીના ૨૭ ભવ તું ચોદાળીયું.						
૧૧૦	શ્રી પાર્શ્વનાથ દશ ભવ તું ચોદાળીયું.						
૧૧૧	શ્રી આદિનાથ, શાંતિનાથ, તેમનાથ, પાર્શ્વનાથ, મહાવીર સ્વામી, શ્રી પાલમવણ્યા અને મહાસતી વંદનબાળાની સરલ સંક્ષિપ્ત કથાઓ						
૧૧૨	૧૫૦ જેટલા જૈન ધાર્મિક સરલ પ્રશ્નોત્તર						
૧૧૩	શ્રી ચોમાસી દેવવંદનમાં ૩૧ દૂહા, ૩૧ સ્તુતિઓ (ગુજરાતીમાં) ૩૧ સ્તુતિઓ						
૧૧૪	૧૬૩ વિવિધ તપોના દુહા સંસ્કૃતમાં પાંચ દાળતું ચોદાળીયું						
૧૧૫	શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિ પૂજા જીવનચરિત્ર આદિ (સંપાદિત)						
૧૧૬	શ્રી અણુગારસ્ય પ્રતિક્રમણ સૂત્ર (બે આવૃત્તિ)						
૧૧૭	શ્રી અણુગારસ્ય પ્રતિક્રમણ સૂત્ર (સાથ) (ભાવિમાં પ્રકાશિત)						
૧૧૮	શ્રી ગૌતમસાગરસૂરિ સ્તવના (ગુજરાતીમાં)						
૧૧૯	શ્રી જ્યસિંહસૂરિ સ્તવના						

પરિશિષ્ટ-૭ (C)

શ્રી કચ્છી વીસા ચોશવાળ દેરાવાસી જૈન મહાજન (મુ'બધ) દ્વારા પ્રકાશિત અને
પૃ. અચલગચ્છાધિપતિશ્રી દ્વારા પ્રેરિત-સંપાદિત સાહિત્યની સૂચિ

	આવૃત્તિ	કુલ નકલ
૧ પંચ પ્રતિક્રમણ સૂત્ર મૂળ	૪	૨૫૦૦૦
૨ બે પ્રતિક્રમણ સૂત્ર ,, (ભાવાર્થ)	૫	૩૨,૦૦૦

	આવૃત્તિ	કુલ નકલ
૩ દેવદર્શન-ગુરુવંદનનાં સૂત્રો (")	૧	૬૦૦૦
૪ પંચ પ્રતિક્રમણુ સૂત્ર અર્થ સહિત	૩	૧૩૦૦૦
૫ અચલગચ્છ વિવિધ પૂજા સંગ્રહ	૨	૫૦૦૦
૬ નવપદાદિ તપોનિધિ	૪	૭૦૦૦
૭ શ્રી કલ્યાણુસાગરસૂરિ જીવન સૌરભ	૧	૩૦૦૦
૮ શ્રી " " પૂજા સંદોહ	૧	૨૦૦૦
૯ શ્રી પરમેષ્ઠી ગુણુ સરિતા	૧	૫૦૦૦

પરિશિષ્ટ-૭ (D)

શ્રી આર્યરક્ષિત જૈન તત્ત્વજ્ઞાન વિદ્યાપીઠ દ્વારા સંચાલિત પૂ. દાદાશ્રી કલ્યાણુસાગરસૂરિ ગ્રંથ પ્રકાશન કેન્દ્ર દ્વારા પ્રકાશિત પુસ્તકોની નામાવલિ

- ૧ દાદાશ્રી કલ્યાણુસાગરસૂરિ જીવનચરિત્ર (હિંદી)
- ૨ જીવન ઉન્નતિ યાને તીર્થયાત્રા
- ૩ બાર વ્રતોનો ચાર્ટ, ૪ ચૌદ નિયમોનો ચાર્ટ
- ૫ આરાધના દીપિકા, ૬ દેશ વિરતિ દીપિકા
- ૭ પયુષણુ અષ્ટાઠ્ઠિકા વ્યાખ્યાન ભાષાંતર (પ્રતાકાર)
- ૮ શ્રાવકના ૨૧ ગુણોનો ચાર્ટ, ૯ જૈન કથા સંદોહ ભા. ૧
- ૧૦ શ્રી શત્રંજયગુણુસ્તવનમાલા, ૧૧ શ્રી પાર્શ્વનાથ ચરિત્ર (ગુજરાતી)
- ૧૨ ગુણુપરાગ, ૧૩ થી ૨૮ પુ. અચલગચ્છ.વિપતિશ્રી રચિત પૂજાની પુસ્તિકાઓ, ૨૯ યુવક પરિપદની પુસ્તિકા, ૩૦ અંતરના અમી, ૩૧ બારસા સૂત્રનો સાર, ૩૨ સ્તવન સંગ્રહ (લઘુગુક), ૩૩ અક્ષયનિધિ તપ (ગુજરાતી), ૩૪ અક્ષયનિધિ તપ (હિંદી), ૩૫ પૌષ્ઠ આરાધના વિધિ (હિંદી), ૩૬ પૂ. અચલગચ્છ-વિપતિશ્રી જીવન પરિચય પુસ્તિકા (હિંદી), ૩૭ અચલગચ્છ વિવિધ પૂજા સંગ્રહ (હિંદી), ૩૮ શ્રી અચલગચ્છ પટ્ટાવલિ (હિંદી), ૩૯ શ્રી અહર્દ્ ન્યોતિ ગુણુમાલા (હિંદી), ૪૦ આત્મ મંગલ પુસ્તિકા, ૪૧ શ્રાવક જન તો તેને રે કહીએ, (૪૨) અમીયાન.

પરિશિષ્ટ-૭ (E)

શ્રી અખિલ ભારત અચલગચ્છ (વિવિપક્ષ) શ્વેતાંબર જૈન સંઘ દ્વારા પ્રકાશિત સાહિત્ય

- ૧ અચલગચ્છ પ્રતિષ્ઠા લેખ સંગ્રહ ૨ અચલગચ્છ કલ્યાણુ કેન્દ્ર દુબકાળ રાહત રમારિકા ૩ દ્વિતીય અધિવેશન સોવિનીયર ૪ પૂ. આ. શ્રી ગુણુસાગરસૂરિ સંક્ષિપ્ત જીવન ચરિત્ર ૫ સૂરિપદ રજત રમારિકા (૬ થી ૧૧) અચલગચ્છ ધાર્મિક પાઠ્યક્રમ આળવર્ગ તથા ધોરણુ ૧ થી ૫ ના પુસ્તકો ૧૨ વર્દમાન તપ રમારિકા (૧૩ થી ૨૧) વીતરાગ સંદેશ માસિકની ૧ થી ૯ વરસ સુધીની કાષ્ઠો.

પરિશિષ્ટ-૭ (F)

અચલગરુડનું અન્ય ઐતિહાસિક સાહિત્ય

- ૧ અચલગરુડ પ્રતિષ્ઠ લેખ સંગ્રહ ભાગ ૧ (સં. પાશ્વ) પ્રકાશક શ્રી અનંતનાથ જૈન દેરાસર ટ્રસ્ટ મુંબઇ.
 ૨ અચલગરુડ દિગ્દર્શન (સં. પાશ્વ) ઋ શ્રી મુલુક અચલગરુડ જૈન સમાજ.
 ૩ અચલગરુડ બાળગ્રંથાવલિ (૨૪ પુસ્તકો) (સં. પાશ્વ) શ્રી આચારક્ષિત પ્રાચ્ય વિદ્યામંદિર -પાલિતાણા.

પરિશિષ્ટ-૮

પૂ. અચલગરુડાધિપતિશ્રીના અધ્યાત્મકે રસિક, વિદ્વાન વિનેય
 પૂ. મુનિશ્રી કલાપ્રભસાગરજી મ. સા. દ્વારા સંપાદિત-સંકલિત અને
 શ્રી આચાર્ય-જય-કલ્યાણુ કેન્દ્ર ટ્રસ્ટ દ્વારા પ્રકાશિત
 ગ્રંથોની સૂચિ

A

ક્રમ	પુસ્તકનું નામ	આવૃત્તિ	કુલ નકલ
૧.	ભગવાન શ્રી મહાવીરદેવ જીવન-સૌરભ	૧-૨-૩	૫૫૦૦
૨.	ભગવાન શ્રી મહાવીરદેવ સ્મૃતિ-ગ્રંથ	૧	૧૦૦૦
૩.	પરભવનું ભાતું [વિવિધ વૈરાગ્યાદિના લેખો]	૧-૨	૩૦૦૦
૪.	વીશસ્થાનકાદિ તપવિધિ પૂજા [તપવિધિ]	૧	૧૫૦૦
૫.	શ્રી શુકરાજ ચરિત્ર સંસ્કૃત [પ્રત]	૧	૫૦૦
૬.	ચંદ્રધવલભૂષ ધર્મદત્તચરિત્ર " "	૧	૫૫૦
૭.	વિરતિનો સરલ ભાગ [૧૪ નિયમો] [પિંકેટ]	૧-૨	૪૦૦૦
□ ૮.	હૃદય વીણનાં તારે! તારે! [પ્રાચીન સ્તવનો]	૧	૧૦૦૦
૯.	મલયાસુંદરી ચરિત્ર સંસ્કૃત [પ્રત]	૧	૧૦૦૦
□ ૧૦.	ગુરુગુણગીત ગૂંજન [પ્રાચીન અર્ચાચીન ગદ્યસિદ્ધિઓ]	૧	૧૫૦૦
૧૧.	દિવ્ય જીવન જીવવાની ચાવી [૧૦૧ નિયમો] [પિંકેટ]	૧-૨	૭૦૦૦
૧૨.	ચતુર્વિંશતિ જિનસ્તોત્રાણિ સાનુવાદ [જિનલકિત]	૧	૭૫૦
૧૩.	તપથી નાશે વિકાર! [પિંકેટ]	૧-૨	૭૦૦૦
૧૪.	આચારક્ષિત જૈન પંચાંગ [સં. ૨૦૩૫]	૧	૪૦૦૦
૧૫.	કામદેવચરિત્ર મૂળ-અનુવાદ [પ્રત] [પુનમુદ્રણ]	૧	૭૦૦
૧૬.	જૈનશાસનમાં અચલગરુડનો દિવ્ય પ્રકાશ [પટ્ટાવલિ]	૧	૧૦૦૦
૧૭.	કામદેવ ચરિત્ર ગુજરાતી અનુવાદ [પ્રત]	૧	૭૦૦
૧૮.	અચલગરુડની અરિમતા [આચારક્ષિતસૂચિ]	૧	૩૦૦૦
૧૯.	અચલગરુડના જ્યોતિર્ધર [જયસિદ્ધસૂચિ]	૧	૩૦૦૦

□ અન્ય દ્વારા સંપાદિત....

ક્રમ	પુસ્તકનું નામ	આવૃત્તિ	કુલ નકલ
૨૦.	અચલગચ્છના દીપક [મહેન્દ્રપ્રભસૂરિ]	૧	—
૨૧.	અચલગચ્છના મંત્રપ્રભાવક [મેરુતુંગસૂરિ]	૧	૫૦૦૦
૨૨.	અચલગચ્છના ક્રિયોદ્ધારક [ધર્મસ્મૃતિસૂરિ]	—	—
૨૩.	અચલગચ્છની પ્રતિભા [કલ્યાણસાગરસૂરિ]	—	—
૨૪.	અચલગચ્છના સમુદ્ધારક [ગૌતમસાગરસૂરિ]	૧	૨૦૦૦
૨૫.	જીવનનું અમૃત [તત્ત્વજ્ઞાનનાં લેખો]	૧	૧૫૦૦
૨૬.	લિંગનિર્ણયી ગ્રંથ [મૂળ] [વ્યાકરણના અંગ વિષયક]	૧	૧૦૦૦
૨૭.	લિંગનિર્ણયી સંસ્કૃત શબ્દકોશશ્રી [વ્યાકરણનો અંગ]	૧	૫૦૦
૨૮.	પદ્ધર્શન નિર્ણય સાનુવાદ [મેરુતુંગસૂરિ કૃત]	૧	૧૦૦૦

● ભાવિમાં પ્રકાશિત થશે.

B

પૂ. મુનિશ્રી કલાપ્રભસાગરજી દ્વારા સંપાદિત અને વિવિધ સંસ્થાઓ દ્વારા પ્રકાશિત અન્ય સાહિત્ય

૧.	જૈન કથા સંદોહ ભા-૧ [સચિત્ર]	૧-૨	૩૦૦૦
૨.	સમ્યક્ત્વ સહિત પાંચ આહુત્રત [હિંદી]	૧	૨૦૦૦
૩.	કલ્યાણસાગરસૂરિ સ્મૃતિ વિશેષાંક	૧	૧૧૦૦
૪.	„ જ્ઞાનસત્ર „ [સચિત્ર]	૧	૧૧૦૦
૫.	„ જીવનસૌરભ	૧	૨૦૦૦
૬.	„ પૂજા સંદોહ	૧	૨૦૦૦
૭.	જીવન ઉન્નતિ યાને તીર્થયાત્રા	૧	૨૦૦૦
૮.	સચિત્ર અચલગચ્છ સ્નાત્રપૂજા	૧	૫૦૦૦
૯.	પૂ. આ. શ્રી ગુણસાગરસૂરિ જીવન પરિચય	૧	૫૦૦૦
૧૦.	શ્રી આયરક્ષિત જૈન પંચાંગ સં. ૨૦૩૬	૧	૫૦૦૦
૧૧.	દ્વિતીય અધિવેશન સ્મારિકા	૧	૨૦૦૦
૧૨.	શ્રી આયરક્ષિતસૂરિ વિશેષાંક [સં. ૨૦૩૬]	૧	૨૦૦૦
૧૩.	પૂ. આ. ગુણસાગરસૂરિ સૂરિપદ રજતસ્મારિકા ગ્રંથ [સચિત્ર] [સં. ૨૦૩૭]	૧	૧૫૦૦
૧૪.	આયરક્લ્યાણ-ગૌતમ-સ્મૃતિ ગ્રંથ [સચિત્ર]	૧	૧૦૦૦
૧૫.	અચલગચ્છના ઇતિહાસની ઝલક ગ્રંથ [સચિત્ર]	૧	૨૦૦૦
૧૬.	શ્રી જિનશાસનના ગૌરવરૂપ અચલગચ્છના આચાર્યોના સંક્ષિપ્ત પરિચય મુખ્ય સમાચાર, જન્મભૂમિ અને કચ્છ મિત્રમાં કુલ પેજ ૩૫૦ આબેલ લેખરૂપ		
૧૭.	વધ્માન તપ સ્મારિકા		૨૦૦૦
૧૮.	ગુણ ભારતી (માસિક) સં. ૨૦૩૮ ની કાપલ		૩૦૦૦
૧૯.	મહારાષ્ટ્ર વિહાર વિશેષાંક		૨૫૦૦
૨૦.	અચલગચ્છની પદ્ધતિ (હિન્દી)		૫૦૦

શ્રી આર્યરક્ષિત જૈન યુવક પરિષદ દ્વારા પ્રકાશિત અને
પૂ. સુનિશ્રી કલાપ્રભસાગરજી મ. સા. દ્વારા પ્રેરિત અને અહિંસા-સંસ્કૃતિના
પ્રચારને સ્પર્શતું શ્રી વેણીશંકર સુ. વાસુનું સાહિત્ય

	આવૃત્તિ	નકલ
૧. કચ્છનો વિકાસ	૧	૧૫૦૦
૨. અહિંસા સર્વ ધર્મોની માતા	૧	૨૦૦૦
૩. વ્યવહારમાં અહિંસા	૧	૨૦૦૦
૪. અહિંસા ત્રિકાણ	૧	૨૦૦૦
૫. અહિંસા-જીવદયા-શાકાહાર	૧	૨૦૦૦
૬. અહિંસા અને ખાદી	૧	૨૦૦૦
૭. માનવતાનું કાળુંકલંક [મર્માપાત વિરોધ]	૧	૨૦૦૦
૮. આર્ય સંસ્કૃતનું વિજ્ઞાન	૧	૨૦૦૦
૯. સાચી કૃળવશી સાચી સમૃદ્ધિ	[પ્રેસમાં] "	૨૦૦૦
૧૦. આર્ય સંસ્કૃતિનું વૈજ્ઞાનિક ત્રિકાણ	"	૨૦૦૦

પરિશિષ્ટ-૯

ભાવિ સાહિત્ય

ગ્રંથ નામ	ભાષા	કર્તા
૧ બૃહત્ શતપઠી અપર નામ-પ્રશ્નોત્તર પદ્ધતિ મૂળ અને અનુવાદ	સં. ગુ.	મહેન્દ્રસિંહસૂરિજી
૨ મનઃ સ્થિરીકરણ પ્રકરણ મૂળ અને અનુવાદ	પ્રા. સં. ગુ.	"
૩ આયુઃ સંગ્રહ		"
૪ સાર સંગ્રહ	સં.	"
૫ જ્યોત્સ્વામિ ચરિત્ર એક અધ્યયન	અપભ્રંશ	ના શિ. કવિધર્મ
૬ ઋષિમંડલ પ્રકરણ મૂળ અને અનુવાદ	પ્રા. ગુ.	શ્રી ધર્મધોષસૂરિજી
૭ " વૃત્તિ	પ્રા. સા.	ભુવનનુંગસૂરિજી
૮ વિચાર સમ્પત્તિકા મૂળ ટીકા-અનુવાદ	પ્રા. સં. ગુ.	મહેન્દ્રસિંહસૂરિજી
૯ ચતુઃ શરણુપચન્નાવૃત્તિ	પ્રા. સં.	ભુવનનુંગસૂરિજી
૧૦ આતુર પ્રત્યાખ્યાનવૃત્તિ	પ્રા. સં.	"
૧૧ સંરતારક પ્રકીણકવૃત્તિ	પ્રા. સં.	"
૧૨ આત્મ સંબોધ કુલક	પ્રાકૃત	"
૧૩ આદિનાથ ચરિયં	"	"
૧૪ મલ્લિનાથ ચરિયં	"	"

ક્રમ	અથવા નામ	ભાષા	સ્ત્રોત પ્રમાણ	રચના સંવત	કર્તા
૧૫	સીતાચરિત્ર	પ્રાકૃત			ભુવનતુંગસૂરિ
૧૬	કાલકાચાર્ય કથા અનુવાદ સહ	પ્રા. ગુ.			ધર્મપ્રભસૂરિ
૧૭	શરાવલ્લિ પાશ્વનાથ બૃહત્સ્તોત્ર સદીક અનુવાદ સહ	સં. ગુ.			મહેન્દ્રપ્રભસૂરિ
૧૮	ઉપદેશ ચિંતામણી મૂળ અને અનુવાદ	પ્રા. ગુ.			જયશેખરસૂરિ
૧૯	ઉપદેશ ચિંતામણી ટીકા અને ગુજરાત અનુવાદ ભા. ૧ થી ૪	પ્રા. સં. ગુ.			"
૨૦	પ્રબોધ ચિંતામણી મૂળ અનુવાદ અને વિવેચન	સં. ગુ.			"
૨૧	જૈનકુમાર સંભવ મહાકાવ્ય ટીકા અને અનુવાદ	સં. ગુ.			જયશેખરસૂરિ
૨૨	ધર્મિભક્તચરિત્ર મહાકાવ્ય અનુવાદ સહ	સં. ગુ.			"
૨૩	જિનસ્તોત્ર સમુચ્ચય અનુવાદ સહ	"			"
૨૪	પ્રાચીન ગુજરાત કાવ્ય (વિનતિ) સમુચ્ચય	ગુ.			"
૨૫	અચલગચ્છીય ક્ષાત્રસંગ્રહ આલોચનાત્મક અધ્યયન	ગુ.			" આદિ
૨૬	આત્માવબોધ કુલક અનુવાદ વિવરણ સહ	પ્રા. ગુ.			"
૨૭	ધર્મ સ્મરણાધિકાર પ્રકરણ અનુવાદ-વિવરણ સહ	સં. ગુ.			"
૨૮	દ્વાત્રિંશીકાવચી અનુવાદ સહ	સં. ગુ.			"
૨૯	ત્રિભુવન દીપક પ્રબંધ (પ્રાચીન ગુજરાત કાવ્ય)	ગુ.			"
૩૦	વૃત્તરત્નાકર અવચૂરી	સં.			અચલગચ્છીય મંત્રી
૩૧	ગચ્છનાયક ગુરુરાસ	ગુ. બ્હ. ગુ.			કવિવર કાન્હ
૩૨	જયશેખરસૂરિકૃત બૃહદતિયાર-વિવરણ-કથાઓ સહિત	ગુ.			—
૩૩	શ્રી મેરુતુંગસૂરિ રાસ વિવરણ સહ	ગુ.			અગ્રાત
૩૪	ગોડી પાશ્વનાથ તીર્થ એક અધ્યયન	ગુ.			રાસ-પરિશિષ્ટો સહિત
૩૫	મેરુતુંગ ખાલાવબોધ વ્યાકરણ	સં.			મેરુતુંગસૂરિ
૩૬	કાતંત્ર (કાલાપક) વ્યાકરણ વૃત્તિ	સં.			"
૩૭	જૈન મેઘદૂત મહાકાવ્ય અને અનુવાદ	સં. ગુ.			"
૩૮	જૈન મેઘદૂત મહાકાવ્યની ટીકા	સં.			શીલસ્તનસૂરિ
૩૯	લઘુશતપદી યાને શતપદી સારોદ્ધાર (મૂળ અને અનુવાદ)	સં. ગુ.			મેરુતુંગસૂરિ
૪૦	સંતતિકા ભાષ્યની ટીકા	પ્રા. ગુ.			"
૪૧	ધાતુપારાયણ	સં.			મેરુતુંગસૂરિ
૪૨	નાભાકનૃપ ચરિત્ર અનુવાદસહ	સં. ગુ.			"
૪૩	સુશ્રાદ્ધ કથાનક	"			"
૪૪	સૂરિમંત્ર કલ્પ	"			"
૪૫	શ્રીધર ચરિત્ર મહાકાવ્ય દુર્ગપદ ટીકા: અનુવાદ	"	૧૬૮૫	૧૪૬૩ ૧૪૮૮	માણિક્યસુંદરસૂરિ
૪૬	ચતુષર્વી ચમ્પૂ અનુવાદસહ	"			"
૪૭	ગુણવર્મા ચરિત્ર કાવ્ય અનુવાદસહ	"			"

अंशनुं नाम	भाषा	श्लोक प्रमाण	रचना संवत्	कर्ता
४८ पृथ्वीयद्रं चरित-विवरणसह (प्राचीन शुद्धरं गद्य ग्रंथ)	गु.	६५८	१४७८	मालिकयसुंदरसूरि
४९ सिंहासेन चरितं (सानुवाद)	सं. गु.			"
५० अन्नपुत्र कथानक (सानुवाद)	"			"
५१ श्री वीरञ्जन छंद स्तव	"			डिपा. धर्मनंदन गलि
५२ क्रियागुप्त गिन स्तोत्र	"			डिपा. महिमेरु गलि
५३ आवश्यक नियुक्ति दीपिका भा. १ थी ३	प्रा. सं.	११७५०	१४७२	मालिकयशेअरसूरि
५४ मोक्ष नियुक्ति दीपिका	"	५७००		"
५५ पिंड नियुक्ति दीपिका	"	२८३३		"
५६ दशवैकालिक दीपिका	"			"
५७ नवतरु विरतुत विवरण	"			"
५८ लकताभर स्तोत्र वृत्ति	सं.			
५९ उपदेश चिंतामणी अवचरि	प्रा. सं.			साध्वीश्री महिमश्री
६० अयसगच्छीय गिनस्तोत्र संग्रह	सं. गु.			विविध
६१ पिंड नियुक्ति वृत्ति	प्रा. गु.			क्षभारत्नमुनि
६२ दशवैकालिक वृत्ति	"			
६३ तैत्तिर्यवदन यतुविशतिका	सं. गु.			ऋषिवर्धनसूरि
६४ पार्श्वनाथ स्तोत्र मूण-टीका अनुवाद	प्रा. सं.			जयश्रीतिरसूरि
६५ उत्तराध्ययन सूत्र दीपिका	"			
६६ अष्टोत्तरी तीर्थभाषा सटीक तथा विवरण	"			जयश्रीसूरि
६७ उत्तराध्ययनसूत्र टीका	प्रा. सं. गु.			श्रीतिवल्लभगलि
६८ पञ्चवश्यक विवरण	"			डिपा. महिसागरगलि
६९ वीरवंशानुक्रम अपरनाम	प्रा. गु.			भावसागरसूरि
अयसगच्छनी प्राकृत पट्टावलि अनुवाद सह				
७० अयसगच्छनी पट्टावलि समुच्चय	सं. गु.			विविध
७१ रत्नसंयय प्रकरण अनुवादसह	प्रा. गु.			हर्षनिधानसूरि
७२ विचारसार ग्रंथ	"			धर्मभूतिरसूरि
७३ गिनलकित स्तोत्र संग्रह सानुवाद	सं. गु.			कल्याणसागरसूरि
७४ श्री पार्श्वनाथ अष्टोत्तरी सहस्रनाम स्तोत्र सानुवाद	"			"
७५ भिन्नसिंघ निलुंघ सानुवाद	"			विनयसागरसूरि
७६ विद्विज्यंतामलि ग्रंथ (सारस्वत व्याकरण पद्य)	"			"
७७ लोण व्याकरण आलोचनात्मक अध्ययन	"			"
७८ विधिपक्षगच्छजुहत् पट्टावलि (पद्य)	"			"
७९ दिगुल प्रकरण सानुवाद	"			"
८० ऐतिहासिक पत्र द्वय	"			महापाध्याय
८१ अलिधान चिंतामणी क्राफनी जुहवृत्ति	१८०००			"
अपरनाम व्युत्पत्ति रत्नाकर महाग्रंथ				
८२ वीरगिन (तृतीय स्मरण) स्तोत्रनी वृत्ति	सं.			मुनीश्री पुण्यसागर
८३ शरावलि पार्श्वनाथ स्तोत्र वृत्ति	सं.			"
८४ श्वाभिगमसूत्र वृत्ति	सं.			मुनीश्री पद्मसागर

અંથનું નામ	ભાષા	કર્તા
૮૫ યોગરત્નાકર (ઘૈષ્ટક યોપાધ) ઘૈષ્ટક અંથ	ગુ. ૯૦૦૦	મુનિશ્રી નયનશેખરજી
૮૬ કલ્યાણસાગરસૂરિ નિર્વાણ રાસ	ગુ.	મુનિ લાવણ્યવંદ્રમણિ
૮૭ શ્રી શ્રીપાલ રાસ વિવરણ સહ (સચિત્ર)	ગુ.	મુનિશ્રી રાનસાગરજી
૮૮ રાત્રિભોજન પરિહાર રાસ	ગુ.	મુનિશ્રી અમૃતસાગરજી
૮૯ વિધિપક્ષ અચલગચ્છ સ્તવન ચૌવિરી સંગ્રહ	ગુ.	"
૯૦ પૃથ્વીચંદ્ર રાજનો રાસ	ગુ.	વાચક નિત્યલાભ
૯૧ વિદ્યાસાગરસૂરિરાસ	ગુ.	"
૯૨ ગુણવર્મા રાજનો રાસ	ગુ.	ઉદયસાગરસૂરિજી
૯૩ નર્મમાન દ્વાત્રિશિકાવચ્ચૂરિ અનુવાદ સહ	સં. ગુ.	"
૯૪ સ્નાત્ર પંચશિકા	સં.	"
૯૫ વિધિપક્ષગચ્છ ઐતિહાસિક રાસ સંગ્રહ	ગુ.	-
૯૬ વિધિપક્ષગચ્છ આધ્યાત્મિક પદ્ય સંગ્રહ	ગુ.	-
૯૭ શ્રી જ્યુસ્વામી ચરિત્ર (પદ્ય)	સં.	જયશેખરસૂરિજી
૯૮ " " " અનુવાદ	ગુ.	"
૯૯ અચલગચ્છના જૈન તીર્થોનો ઇતિહાસ	ગુ.	
૧૦૦ અચલગચ્છના મુદ્રિતગ્રંથોની વિવરણાત્મક સૂચિ	ગુ.	
૧૦૧ વિધિપક્ષ અચલગચ્છીય ગ્રમણોની શ્રુત ભક્તિ	ગુ.	
૧૦૨ વિધિપક્ષ અચલગચ્છના ગ્રમણ ગ્રમણીઓની માહિતી પૂર્ણ સૂચિ	ગુ.	
૧૦૩ વિધિપક્ષ અચલગચ્છના આવક શ્રાવિકાઓનો ઇતિહાસ	ગુ.	
૧૦૪ યુગપ્રભાવક અચલગચ્છાધિપતિ પૂ. આ. ભ. શ્રી ગુણસાગરસૂરિશ્વરજી મ. સા.નું વિસ્તૃત જીવન દર્શન		
૧૦૫ તરંગવર્ષ કલા સંક્ષિપ્ત (અનુવાદ સહ)	પ્રા. ગુ.	બદ્રેશ્વરસૂરિ કૃત
૧૦૬ જૈન કથા સંદોહ ભા.-૨	ગુ.	ઉપદેશ ચિંતામણી વૃત્તિની કથાઓ
૧૦૭ સુખી થવાનો રાજમાર્ગ	ગુ.	માર વ્રતોનું વિસ્તૃત સ્વરૂપ
૧૦૮ અચલગચ્છના અગ્રગટ ગ્રંથો અને ઐતિહાસિક લેખો	સં. ગુ.	

નોંધ :- આ ગ્રંથોમાં લગભગ ગ્રંથો અગ્રગટ છે. તે હસ્તલિખિત વ્રતો પરથી સંશોધિત કરાવવા આતિ આવશ્યક છે. કેટલાક ગ્રંથો મુદ્રિત છે પણ તેના જરૂરી અનુવાદો, સમીક્ષાઓ, પરિચિત્તો તૈયાર કરાવવા આવશ્યક છે. અને તે ગ્રંથો પુનર્મુદ્રણ યોગ્ય છે. જૈન શાસનના વિશાળ સાહિત્ય સાથે ઉપરોક્ત સાહિત્ય પણ જે પુનર્જીવન પુનરુદ્ધાર પ્રાપ્ત કરશે તે જિનશાસનની અને શ્રુત (સમ્યગ્ જ્ઞાન)ની મહાન સેવા કરી કહેવાશે.

સં ૨૦૩૯ માગસર વદ ૨ શુક્રવાર

જીવનલિપિ પાશ્વનાથ જૈન દેરાસર

દેરાસર લેન, ઘાટકોપર (પૂવ), મુંબઈ-૪૦૦ ૦૭૭.

-દઃ ગુરુચરણ કિંકર
મુનિ કલાપ્રભસાગર

અચલગરુદ્ધ (વિધિપક્ષ) ના ભારતભરમાં અનુયાયીઓ

જૈનશાસન અને ચરમ તીર્થપતિ પરમાત્મા શ્રી મહાવીરદેવના મહામૂલા સિદ્ધાંતોના અને પરમ પવિત્ર ત્યાગ માર્ગના સ્વીકાર, પ્રચાર, પ્રસાર અને સંવર્ધનમાં અચલગરુદ્ધ મહામૂલો ફાળો આપ્યો છે. એક વખત ભારતભરમાં કેરકેર અચલગરુદ્ધના અનુયાયીઓ હતા. અચલગરુદ્ધના પદ્ધતિ, આચાર્યો અને સાધુ-સાધ્વી ભગવંતોએ એમને ઉગ્ર વિહારો, ઉપદેશો, સાહિત્ય રચના, જિનાસયો, પ્રતિષ્ઠાઓ અદિ દ્વારા જૈન શાસનને ગૌરવ અપાવ્યું હતું. વર્તમાનમાં પણ આજ માર્ગને ગૌરવ અપાવવા આ ગરુદ્ધનો શ્રમણ-શ્રમણી સંઘ સતત ઉદ્યમવંત દેખાય છે. આ ગરુદ્ધના લાખો અનુયાયી શ્રાવક-શ્રાવિકાઓ પણ ભારતના ખૂણે ખૂણે વિદ્યમાન હતા, જેની ઐતિહાસિક નોંધો, પ્રાચીન વહીઓ, પ્રતિષ્ઠા લેખો અને પદ્ધાવલિઓમાંથી પ્રાપ્ત થાય છે.

સત્તરમી સદીના ઉત્તરાર્ધમાં અચલગરુદ્ધધિરાજ પૂ. દાદા શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરીશ્વરજી મ. સા. ના સમયમાં નવાનગર (બામનગર) થી રાજડ શાહે ગોડીજી પાર્શ્વનાથ તીર્થનો સંઘ કાઢેલ. નવાનગર સદ્ગુણ પાછા ફરી રાજડ શાહે ભારતભરમાં સ્થિત અચલગરુદ્ધના સાધર્મિક બંધુઓમાં લ્હાણુ વિસ્તરિત કરી. 'રાયશી' શાહ રાસ'માં આ વિગતના વર્ણન સાથે જે સ્થળોમાં લ્હાણુ કરવામાં આવી તે ગામ-નગરોની નામાવલિ પણ પ્રાપ્ત થાય છે, જે દ્વારા તે સમયમાં અચલગરુદ્ધનો દેશવ્યાપી પ્રચાર જ્ઞાત થાય છે. (વિશેષ માટે જુઓ આ સ્મૃતિ ગ્રંથનો હિન્દી વિભાગ. પૃ. ૭-૮) ગામો-નગરોની નામાવલિ આ મુજબ છે.

૧ નૌતનપુર, ૨ ધૂઆવી, ૩ વણુથલી, ૪ પડધરી, ૫ રાજકોટ, ૬ લઇઆ, ૭ લુધુ, ૮ મોરથી, ૯ હળવદ, ૧૦ કટારિઆ, ૧૧ વિહંદ, ૧૨ ધમકકા, ૧૩ અંકાસર, ૧૪ અંગર, ૧૫ ભદ્રેસર, ૧૬ બુલડ, ૧૭ વારડી, ૧૮ વારાહી, ૧૯ જુજપુર, ૨૦ કોઠારા, ૨૧ સાંર, ૨૨ જુજનગર, ૨૩ સિન્ધ-સામહી, ૨૪ બદોના, ૨૫ સારણુ, ૨૬ અમરપુર, ૨૭ નસરપુર, ૨૮ કૃતેબાગ, ૨૯ સેવાસણુ, ૩૦ ઉચ્ય, ૩૧ મુલતાન, ૩૨ દેરાઉર, ૩૩ સરવર, ૩૪ રોહલી, ૩૫ ગૌરગઢ, ૩૬ હાજી-ખાનદેસ, ૩૭ સંઢલા, ૩૮ બિહરક, ૩૯ સલાપુર, ૪૦ લાહોર, ૪૧ નગરકોટ, ૪૨ ખીકાનેર, ૪૩ સરસા, ૪૪ ભટનેર, ૪૫ હાંસી, ૪૬ હંસાર, ૪૭ ઉદેપુર, ૪૮ ખીમસર, ૪૯ ચિ-તોડ, ૫૦ અજમેર, ૫૧ રણુથંબોર, ૫૨ આગરા, ૫૩ જસરાણા, ૫૪ બડોદ્રે ૫૫ તિળર, ૫૬ લોદ્રાણી, ૫૭ ખારડી, ૫૮ સામોસણુ, ૫૯ મહીયાણી, ૬૦ મેદ્રે, ૬૧ બરડી, ૬૨ ખારકર, ૬૩ બિહિરાણે, ૬૪ સાંતલપુર, ૬૫ વહુધવાર, ૬૬ અહિખાલિ, ૬૭ વારાહિ, ૬૮ રાધનપુર, ૬૯ સોડી, ૭૦ વાવ, ૭૧ મિરાદ, ૭૨ સુરાયંદ, ૭૩ રાડદ્રહ, ૭૪ સાચોર, ૭૫ બલોર, ૭૬ ખાહડમેર, ૭૭ ભાદ્રેસ, ૭૮ કોટડા, ૭૯ વિશાલે, ૮૦ શિવવાડી, ૮૧ સમીઆણા, ૮૨ જસુલ, ૮૩ મહુવા, ૮૪ આસણુકોટ, ૮૫ જેસલમેર, ૮૬ પુલકરણુ, ૮૭ જોધપુર, ૮૮ નાગૌર, ૮૯ મેડતા, ૯૦ બ્રહ્માખાદ, ૯૧ સિકન્દ્રાખાદ, ૯૨ કૃતેપુર, ૯૩ મેવાત, ૯૪ માલપુર, ૯૫ સાંગાનેર, ૯૬ નડુલાઈ, ૯૭ નાડોલ, ૯૮ દેસરી, ૯૯ કુંભલમેર, ૧૦૦ સાદડી, ૧૦૧ બીઆવાવ, ૧૦૨ રાણુપુર, ૧૦૩ ખિખે, ૧૦૪ ગુંદવચ, ૧૦૫ પાવાગઢ, ૧૦૬ સોઝિત્રા, ૧૦૭ પાલી, ૧૦૮ આઉવા, ૧૦૯ માદે, ૧૧૦ રોહોડ, ૧૧૧ જિતારણુ, ૧૧૨ પદમપુર, ૧૧૩ ઉસીઆ, ૧૧૪ બી-નમાલ, ૧૧૫ ભમરાણી, ૧૧૬ ખાંડપ, ૧૧૭, ઘણુસા, ૧૧૮ વાથોડ, ૧૧૯ મોરસી, ૧૨૦ મમત, ૧૨૧ કંકતી, ૧૨૨ નરતા, ૧૨૩ નરસાણુ, ૧૨૪ તૂમડી, ૧૨૫ ગાડુખ, ૧૨૬ આંબલીઆલ, ૧૨૭ જાડલી, ૧૨૮ સીરોહી, ૧૨૯ રામસણુ,

૧૩૦ મંડાહડ, ૧૩૧ આપ્પુ, ૧૩૨ બિકિરાણુ, ૧૩૩ ઇડરગઢ, ૧૩૪ વીસલનગર, ૧૩૫ અણ્ણિપુર પાટણુ, ૧૩૬ સ્મહદિ, ૧૩૭ લાલપુર, ૧૩૮ સિદ્ધપુર, ૧૩૯ મહેસાણા, ૧૪૦ ગોટાણા, ૧૪૧, વીરમગામ, ૧૪૨ શંખેશ્વર, ૧૪૩, માંડલ, ૧૪૪ અધાર, ૧૪૫ પાટડી, ૧૪૬ બળણા, ૧૪૭ લોલાડા, ૧૪૮ ધોળકા, ૧૪૯ ધંધુકા ૧૫૦ વીરપુર, ૧૫૧ અમદાવાદ, ૧૫૨ તારાપુર, ૧૫૩ માતર, ૧૫૪ વડોદરા, ૧૫૫ બાંમરિ, ૧૫૬ લાંસુર, ૧૫૭ સૂરત, ૧૫૮ ભુરહાનપુર, ૧૫૯ જલણા, ૧૬૦ કંતડી, ૧૬૧ બીજાપુર, ૧૬૨ ખડકી, ૧૬૩ માંડવગઢ, ૧૬૪ દીવનગર, ૧૬૫ ધોધા, ૧૬૬ સરવા, ૧૬૭ પાલીતાણા, ૧૬૮ જૂનાગઢ, ૧૬૯ દેવકાપાટણુ, ૧૭૦ બીના, ૧૭૧ દેલવાડા, ૧૭૨ માંગરોળ, ૧૭૩ કૃતિઆણા, ૧૭૪ રાણાવાવ, ૧૭૫ પુર-પોરબંદર, ૧૭૬ મીંઆણા, ૧૭૬ ભાણુવડ, ૧૭૮ રાણપર, ૧૭૯ ભણુગુર, ૧૮૦ ખંભાસિયા, ૧૮૧ વીસોતરી, ૧૮૨ માંદા, ૧૮૩ જાંખરિ ૧૮૪ છીકારી, ૧૮૫ મહિઆણુ, ૧૮૬ હાલીહર, ૧૮૭ ઉસવરિ, ૧૮૮ તસુએ, ૧૮૯ ગઢકાનો, ૧૯૦ તીકાવાહે, ૧૯૧ કાલાવડ, ૧૯૨ મલ્યા, ૧૯૩ ઢીણુમતી, ૧૯૪ ભણુસારણિ.

આમાં કેટલાક સ્થળોના નામ વાચકને નવા લાગે પણ એ ભારતના વિવિધ દેશોના ગામો-શહેરોના નામો છે. નગરપારકર વિ. સિંધ પ્રદેશના નામો પણ ઉપરોક્ત નોંધમાં છે.

મારવાડ અને મેવાડમાં અચલગચ્છનો કેવો પ્રભાવ હતો તે જાણવા આ જ સ્મૃતિ ગ્રંથના હિન્દી વિભાગમાં (પૃ. ૫૩) પ્રકાશિત “અચલગચ્છ દ્વારા મેવાડ રાજ્યને જૈન ધર્મકા ઉત્કર્ષ” આ લેખ ખાસ વાંચવા જેવો છે.

એક વખત અચલગચ્છનો ચોમેર અપૂર્વ પ્રભાવ હતો. પણ લગભગ ૧૮ મી સદીથી વીસમી સદીના પૂર્વાર્ધ સુધીમાં એટલે ૨૦૦ થી ૨૫૦ વરસના સમયમાં આ ગચ્છનો કેન્દ્રસ્થાન કચ્છ (ગુજરાત રાજ્યનો એક ભાગ) જ રહ્યો. જે પ્રદેશોમાં આ ગચ્છનો ઉદય થયેલ ત્યાં માત્ર પ્રાચીન શિલાલેખો વિ. જ રહ્યા. જે ગુજરાતભરમાં આ ગચ્છનો પ્રભાવ હતો ત્યાં પણ માંડલ જામનગરને બાદ કરતાં કાલક્રમે મર્યાદિત થતો ઝોસરવા લાગ્યો. ગુજરાતના પ્રત્યેક શહેર અને ગામોમાં પણ ગુજરાતી અચલગચ્છીય અનુયાયીઓની ખૂબ જ વરતી હતી.

કચ્છના કંઠી અને વાગડ પ્રદેશમાં પણ અચલગચ્છના ત્યાગી સાધુ-સાધ્વી વર્ગના વિહારાદિના અભાવે સ્થાનકવાસી આદિ સાધુ-સાધ્વીઓના વિહારો અને ચાતુર્માસી વિગેરેથી અચલગચ્છની વિરમ્ભિ થતી આવી. કચ્છના કંઠી-વાગડ વિ. પ્રદેશોમાં દેઢીયા, ગાલા, સાવલા, નીશર વિ. અનેક એડકાવાળા આવકો મૂળ અચલગચ્છના હતા. મારવાડ [રાજસ્થાન] માં પણ અચલગચ્છના ત્યાગી સાધુ-સાધ્વીઓના વિહારો ના અભાવે ત્યાંના અનુયાયીઓ સ્થાનકવાસી અને તેરાપથી બની ગયા. કચ્છમાં અચલગચ્છની અનેક પોશાળો હતી. પણ તેના માલિક ગોરજીઓ, યતિઓ એક જ સ્થળે રહી મંત્ર, તંત્ર, ઔષધ, ન્યાયોત્તિષ વિગેરે દ્વારા પોતાની આજીવિકા ચલાવવા લાગ્યા. આ શિથીલાચારોના યોગે અચલગચ્છના આધ્યાત્મિક વિકાસને જગ્ગર ફટકો લાગ્યો. રાજસ્થાન કેશરી, અચલગચ્છાધિપતિ પૂ. દાદા શ્રી ગૌતમસાગરસૂરીશ્વરજી મ. સાહેબ યતિગોરજી-પણુનો ત્યાગ કરી ક્રિયાદાર કરી નાશ પામતા અચલગચ્છને બચારી લીધા. પોતે તપ-ત્યાગના કંદોર માર્ગે ચાલી શુન્યમાંથી સેંકડો સાધુ-સાધ્વીઓને દીક્ષા આપી અચલગચ્છના અનુયાયી-ઓમાં આધ્યાત્મિકતાનો પણ સંચાર કર્યો. તેઓના પ્રતાપી પટ્ટધર અચલગચ્છાધિપતિ પૂ. આચાર્ય શ્રી ગુણસાગરસૂરીશ્વરજી મ. સાહેબે પણ પોતાના ગચ્છ, ગુરૂના ગૌરવમાં ચાર ચાંદ લગાવ્યા છે. અવિરત શ્રમ કરી ગચ્છનો વિસ્તાર કર્યો છે. વિદ્યાર્પીટો દ્વારા ગચ્છના બાળકોમાં ધર્મના સંસ્કારો રેલાવ્યા. તપ-ત્યાગ અને સાહિત્ય સર્જન દ્વારા સાધુ-સાધ્વી સમુદાયમાં શાસન નિષ્ઠા પ્રગટાવી છે. તેમજ કચ્છ, ગુજરાત, સૌરાષ્ટ્ર, મહારાષ્ટ્ર અને મુંબઈમાં ઉગ્ર વિહારો અને ચાતુર્માસી કરવા દ્વારા અપૂર્વ શાસન પ્રભાવના કરી રહ્યા છે.

હાલમાં કચ્છી [અચલગચ્છીય] સમાજ ભારતભરમાં અને વિદેશોમાં ધંધાર્થી પસરી ગયેલ છે. ૧૦-૧૫-૨૫-૪૦ ૫૦-૧૦૦ અને ૨૦૦ જેટલા ધરોની સંખ્યામાં અનેક સ્થળે વસે છે. રાજકોટ, અમદાવાદ, સુરત, ઉધના, વઢોદરા, નવસારી, વલસાડ, દહાણુ, નાશીક, માલેગામ, ધુલીયા, અમરનેર, પારોલા ચાલીસગામ, પાંચોરા, જલગામ, ફેજપુર, મલકાપુર, ખામગામ, ડોંગાઈયા, શેગાંવ, આકોલા, અમરાવતી, ડીથસ, નાગપુર, જાલના, ઔરંગાબાદ, અહમદનગર, પુના, પનવેલ, સાંગલી, નાંદેડ, ઈંદોર, ઉજ્જૈન, છુરહાનપુર, રાયપુર, મદ્રાસ, હૈદરાબાદ કલકત્તા, કોચિન, તીરપુર, ખારસી, કુમહા, હુબલી, મદગ, બાગલકોટ, કુરદુવાડી, કારંબ, રાયચુર, ખીડકીઆ, ખંડવા, અલપઇ, કરાર, કલીકટ, ખડગરા, થાણુ, કલ્યાણુ, ડોંગીવલી, શહાડ, મોહના, અંબરનાથ, ભીવંડી, વસઇ, ભાઈડર, નાલાસોપારા, વીરાંર આદિ અનેક સ્થળો તથા મુંબઇમાં લગભગ દરેક પરામાં સારી સંખ્યામાં વસવાટ કરે છે.

રાજસ્થાનમાં જીનમાલ, મોરસીમ, આહડમેર વિશાલા, ઉદયપુર, વિગેરે સ્થળોમાં પણ અચલગચ્છના અનુયાયીઓમાં સુંદર ધર્મ જગૃતિ આવી છે.

કચ્છી અને હાલારી દશા ઓશવાલ જૈન સમાજના ભાષ્ટ બહેનો જ્ઞાતિના બંધારણની રૂએ પણ અચલગચ્છના અનુયાયી હોય છે. આ સમાજનું વ્યવસ્થિત વસ્તીપત્રક પણ પ્રકાશિત કરવામાં આવેલ છે. કચ્છીવિશા ઓશવાલ, હાલારી વિશા ઓશવાલ, કચ્છી ગુજર અને મારવાડી સમાજના અચલગચ્છીય અનુયાયીઓની વ્યવસ્થિત નોંધણી તૈયાર કરવી ઘટે.

અચલગચ્છ ભલે સમગ્ર જૈન સમાજ નથી પણ જૈન સમાજના ઉત્કર્ષમાં અચલગચ્છીય જૈનોનો અપૂર્વ ફાળો છે. જૈનો ઇતિહાસ અને વર્તમાન કાળ પણ સાક્ષી છે. જૈનશાસન રૂપી વૃક્ષની એક શાખા રૂપે અચલગચ્છ અવશ્ય મેવ છે.

સં. ૨૦૩૯ મહા વડ ૩
લાલવાડી, મુંબઈ-૧૨.

લિ. “ ગુણુશિશુ ”

પરિશિષ્ટ-૧૧

અચલગચ્છના સ્થળોની નોંધ

અચલગચ્છના મહાતીર્થો અને તીર્થ તુલ્ય જિનાલયો

૧ કચ્છમાં

૧, શ્રી વસઇ (ભદ્રેશ્વર) મહાતીર્થ, તા. મુન્દ્રા (કચ્છ)

૨, શ્રી શત્રુંબ્યાવતાર આદીશ્વર બહુતેર જિનાલય મહાતીર્થ (નિર્માણાખિન)

‘ગુણુનગર’ પોસ્ટ : તલવાણા તા. માંડવી [કચ્છ].

૩, શ્રી ધૃતકલ્લોલ પાર્શ્વનાથ મહાતીર્થ: પોસ્ટ: સુથરી તા. અખડાસા [કચ્છ] ૪ કોહારા ૫, સાંધાણુ ૬, જખૌ ૭, નલીઆ ૮, તેરા ૯, હુમરા ૧૦ લાયબ ૧૧, મોધરા ૧૨, મેરાઉ શ્રાવિકા વિઘાખીઠ ૧૩, નાગલપુર [તા. માંડવી] છાત્ર વિઘાખીઠ ૧૪, ખીદડા ૧૫, ભુજપુર ૧૬, ભુજ : શ્રી ચિંતામણી પાર્શ્વનાથ દેરાસર વાણીઆવાડ મોટો ડેલો ૧૭, માંડવી શ્રી શાંતિનાથ દેરાસર: આંબા ખજાર ૧૮, મુંદ્રા: શીતલનાથ દેરાસર ખનરમાં ૧૯, અંબર: સુપાર્શ્વનાથ દેરાસર: મંગાખજાર ૨૦, શેરડી ૨૧, મદરૂશીશા ૨૨, દેવપુર ૨૩, કોટડા ૨૪, જૈન આશ્રમ તીર્થ [નાગલપુર] ૨૫, મોટા આસંખીઆ ૨૬, નાના આસંખીઆ.

૨ ગુજરાતમાં

૧, રાધનપુર : શામળા પાર્શ્વનાથ દેરાસર [અંબાશેરી] ૨ માંડલ, શ્રી વાસુપૂજ્યસ્વામી દેરાસર ૩ ખોસ્સદ ૪ ચાલુરમાં: બટેવા પાર્શ્વનાથ તીર્થ ૫ લોલાડા [શંખેશ્વર તીર્થની નજીકમાં] અચલગચ્છેશ શ્રી કલ્યાણસાગરસુરિની જન્મ ભૂમિ: [ગુરુમંદિર હવે નિર્મિત થનાર છે] ૬ સાવરકુંડલા ૭ સુરત: સંભવનાથ દેરાસર ગોપીપુરા: વક્રાલનો ખાંચો.

૩ સૌરાષ્ટ્રમાં

જામનગરમાં ૧ વર્ધમાન પદ્મસિંહ શાહ કારિત શ્રી શાંતિનાથ જિનાલય ૨ રાયશી શાહ કારિત સંભવનાથ ઐમુખ જિનાલય, ૩ ચેરીવાલું નેમનાથ પ્રભુજીનું જિનાલય ૪ નેમનાથપ્રભુ જિનાલય કાજી ખાવા ચકલા ૫ તેજસી શાહ કારિત જિનાલય.

રાત્રુજય મહાતીર્થ (પાલીતાણા) ઉપર સ્થિત જિનાલયો

૧ વર્ધમાન શાહ કારિત જિનાલય, ૨ પદ્મસિંહ શાહ કારિત જિનાલય, ૩ શેઠ કેશવજી નાયકની ટૂંક, ૪ શેઠ નરશી નાયકની ટૂંક, ૫ શેઠ નરશી કેશવજીની ટૂંક, ૬ અદ્ભુત દાદાજીની ટૂંક, ૭ ગોવિંદજી જેવત ખોના કારિત જિનાલય તથા અચલગચ્છીય અન્ય જિનાલયો પણ છે.

૪ રાજસ્થાન

૧ ખાડમેર: ૧ પહાડ ઉપર, ચિંતામણી પાર્શ્વનાથ દેરાસર, ૨ નીચે: શ્રી મહાવીરસ્વામી જિનાલય, ૩ બીનમાલ: શાંતિનાથ જિનાલય, ૪ સિરોહી: પહાડની ગોદમાં શ્રી આદીશ્વર જિનાલય, ૫ ઉદયપુર: (મોતી ચૌહદામાં)

૫ મહારાષ્ટ્ર તથા સુબંધ

૧ આકોલા: સર વિશનજી ત્રિકમજીએ બંધાવેલ આદિનાથ જિનાલય, ૨ પારોલા: શાંતિનાથ જિનાલય, ૩ આંદપડ: શેઠ મેઘજી સોજપાલે બંધાવેલ ખોડિંગમાં સ્થિત શ્રી મેઘપાર્શ્વનાથ દેરાસર, ૪ ચાલીસગામ, ૫ જીના જાલના (મૂળ અચલગચ્છીય દેરાસર) સુબંધમાં: ૬ અનંતનાથ દેરાસર (ખારેક ખંજર), ૭ આદીશ્વર દેરાસર [ભાત ખંજર], ૮ લાલવાડી: સુવિધિનાથ જિનાલય ૯ માટુંગા: શેઠ રવજી સોજપાલ કારિત શ્રી સહસ્રરૂપા પાર્શ્વનાથ જિનાલય, ૧૦ વ્રાટકોપર: જીરાવલિસ પાર્શ્વનાથ દેરાસર, ૧૧ આદિનાથ જિનાલય અનંતસિદ્ધિ ભાંડુપ, ૧૨ શ્રી કલીકુંડપાર્શ્વનાથ [તીર્થ] જિનાલય શાંતાકુંડ [ધરત], ૧૩ નાલાસોપરા આદિનાથ જિનાલય, ૧૪ લોનાવલા સહસ્રરૂપા ખાગમાં [હવે નિર્મિત થશે.] ૧૫ અમરાવતી,

૬ પ્રકીર્ણ

૧ ગદગ, ૨ કુમ્હા, ૩ કોચ્ચિન, ૪ સાંગલી, ૫ અંડવા, ૬ ખીડકીયા, ૭ કુરદુવાડી, ૮ હુબલી, ૯ સુબલપુર, ૧૦ ઝીંદવાડા, ૧૧ ચોપડા,

કુચના ગિનાલયો અને સરનામા ક્રમશઃ

આ સંધાને આમંત્રણ પત્રિકાઓ મોકલવી હોય તો આ મુજબ સરનામું સમજવું
 શ્રી _____ જૈન મંથ
 C/O જૈન દેરાસર,
 વાયા. તા. _____ પોસ્ટ _____ (કચ્છ)

ક્રમ	ગામ	તાલુકો	ક્રમ	ગામ	તાલુકો
૧	સુચરી (તીથ)	અબડાસા	૩૦	નરેડી	વાયા : ભૂજ
૨	સાંધાણુ	"	૩૧	સણોસરા	"
૩	કોઠારા	"	૩૨	કોટડા રોહા	"
૪	નક્ષીઆ	"	૩૩	મકડા	તા. માંડવી
૫	તેરા	"	૩૪	દેવપુર (ગઢવાળી)	"
૬	જખો	"	૩૫	ગઢશીયા	"
૭	સાંચરા	"	૩૬	શેરડી	"
૮	વરાડીઆ	"	૩૭	મંજલ (હમલા)	"
૯	જસાપર	"	૩૮	નાના રતડીઆ	"
૧૦	લાલા	"	૩૯	મોટા રતડીઆ	"
૧૧	સિંધોડી	"	૪૦	તાંજેઆ	"
૧૨	રાપર (ગઢવાળી)	"	૪૧	કોટડી (મહાદેવપુરી)	"
૧૩	આરીખાણુ	"	૪૨	ભોળવ	"
૧૪	વાંકુ	"	૪૩	ઉનડોડ	"
૧૫	પરળાઉ	"	૪૪	બાયઠ	"
૧૬	વારાપધર	"	૪૫	માપર	"
૧૭	સુળપુર	"	૪૬	ચાંગડાઇ	"
૧૮	ખાંદીઆ	"	૪૭	ખાંભડાઇ	"
૧૯	લડેડી	"	૪૮	વીઠ	"
૨૦	વિંગણુ	"	૪૯	કોકલીઆ	"
૨૧	સાંધવ	"	૫૦	દેટીઆ	"
૨૨	નારાણુપુર	તા. માંડવી	૫૧	લાલાપુર	"
૨૩	કુમરા	"	૫૨	સાંભરાઇ	"
૨૪	વરંડી	"	૫૩	ખાડા	"
૨૫	મંજલ [રેલડીઆ]	"	૫૪	ભીંશરા	"
૨૬	રાયખણુજર	"	૫૫	લામળ (મોટા)	"
૨૭	ચીઆસર	"	૫૬	ગોધરા	"
૨૮	ખાંડ્યા	"	૫૭	ડોણુ	"
૨૯	મોથારા	વાયા : ભૂજ	૫૮	મેરાઉ	"

ક્રમ	ગામ	તાલુકો	ક્રમ	ગામ	તાલુકો
૫૯	નવાવાસ (કુર્ગાપુર)	તા. માંડવી	૮૬	જસરા	તા. મુન્દ્રા
૬૦	રાયલુ (મોટી)	"	૮૭	દેરાલપુર	"
૬૧	નાગલપુર (ઢીંદ)	"	૮૮	મોટી ખાખર	"
૬૨	જૈન આશ્રમ	"	૮૯	નાની ખાખર	"
૬૩	કોડામ	"	૯૦	નાના ભાડીઆ	તા. માંડવી
૬૪	તલવાણા	"	૯૧	ત્રગડી	"
૬૫	ગુણનગર	પો. તલવાણા	૯૨	શુદીઆરી	"
૬૫	મોટા આસંખીઆ	વાયા ભૂજ	૯૩	ભૂજ (વાણીવાવાડ ડેલો)	કચ્છ
૬૭	નાના આસંખીઆ	"		ચિંતામણી દેરાસર	
૬૮	વાંદ	"	૯૪	માંડવી (આંખા બજાર)	"
૬૯	પુનડી	"		શાંતિનાથ દેરાસર	
૭૦	તુંબડી	"	૯૫	અંબર (ગંગા બજાર)	"
૭૧	ચુનડી	"	૯૬	મુન્દ્રા: શીતલનાથ દેરાસર (બજારમાં)	"
૭૨	ખીદડા	તા. માંડવી	૯૭	ગાંધીધામ T. C X. S. No. 81	"
૭૩	ફરાદી	"	૯૮	ત્રાવિકા વિદ્યાપીઠ પો. મેરાઉ તા. માંડવી	
૭૪	કાંડાકન્ઠ	તા. મુન્દ્રા	૯૯	નાગલપુર " પો. નાગલપુર	"
૭૫	નવીનાર	"	૧૦૦	નખત્રાણા	કચ્છ
૭૬	ભૂજપુર	"	૧૦૧	વિથોણુ	તા. નખત્રાણા
૭૭	પત્રી	"	૧૦૨	અંઝીઆ	"
૭૮	કુંડરોડી	"	૧૦૩	મંજલ (મંગવાણા)	"
૭૯	ગોઅરસમા	"	૧૦૪	સામત્રા	"
૮૦	લુણી	"	૧૦૫	માનકુવા	વાયા-ભૂજ
૮૧	બારોઇ	"	૧૦૬	સુખપુર	"
૮૨	વપાલા	"	૧૦૭	માધાપુર	"
૮૩	વાંકી	"	૧૦૮	વસઈ જૈનતીર્થ ભદ્રેશ્વર તા. મુન્દ્રા (કચ્છ)	
૮૪	મુંદાલા	"	૧૦૯	અચલગચ્છ ખેનોનો જૈન ઉપાશ્રય	
૮૫	કપાયા	"		જાપરાશેરી, કે. ટી. રાહ રોડ, માંડવી (કચ્છ)	



મુંબઈમાં અચલગરુહીય દેરાસર-ઉપાશ્રયો

૧ શ્રી ક. વિ. ઓ. દે. (મુંબઈ) જૈન મહાળન
આદીશ્વર જૈન દેરાસર
૨૨૬/૩૨, ભાતખજાર, મુંબઈ-૯.

૨ શ્રી ક. દ. ઓ. જૈન જ્ઞાતિ મહાળન-મુંબઈ.
શ્રી અનંત નાથ જૈન દેરાસર તથા ઉપાશ્રય
૩૦૨/૩૦૬, ખારેક બજાર, મુંબઈ-૪૦૦૦૦૯

૩ શ્રી ક. વિ. ઓ. દે. જૈન નવી મહાળન વાડી
બીજો માળે, ન્યુ સી'અર્બ'દર રોડ, મુંબઈ-૯.

૪ શ્રી ક. વિ. ઓ. સુવિધિનાથ જૈન દેરાસર
ડો. એસ. એસ. રાવ રોડ, લાલવાડી,
મુંબઈ-૪૦૦ ૦૧૨.

૫ શ્રી સદસૂક્ષ્મા પાશ્વનાથ જૈન દેરાસર
માહેશ્વરી ઉદ્યાન પાસે, માટુંગા (સે. રે.),
મુંબઈ-૪૦૦ ૦૧૯.

૬ શ્રી ક. વિ. ઓ. જીરાવલિસ પાશ્વનાથ જૈન દેરાસર
દેરાસર લેન, ઘાટકોપર [પૂર્વ], મુંબઈ-૭૭.

૭ શ્રી ક. દ. ઓ. જૈન આદિનાથ દેરાસર
અનંત સિદ્ધિનગર, આત્રા રોડ, ભાંડુપ,
મુંબઈ-૪૦૦ ૦૭૮.

૮ શ્રી અચલગરુહ જૈન સંઘ
C/O જૈન દેરાસર, જવેર રોડ, મુલુંડ,
મુંબઈ-૪૦૦ ૦૮૦.

૯ શ્રી કન્ધી અચલગરુહ જૈન ઉપાશ્રય
પ્રેમચુર બિલ્ડીંગ, જૈન દેરાસર પાસે,
બજાર ગલી, વાંદરા, મુંબઈ-૪૦૦ ૦૫૦.

૧૦ શ્રી કલિકૃંડ પાશ્વનાથ જૈન તીર્થ
નહેરૂ રોડ, શાંતાકુલ [પૂર્વ], મુંબઈ-૫૫.

૧૧ શ્રી ખીમજી વેલજી સંઘવી જૈન ધર દેરાસર
દીપક બંગ્લો, ૪થો રોડ, જીહુ પાલાં,
મુંબઈ-૪૦૦ ૦૫૭.

૧૨ અચલગરુહ જૈન ઉપાશ્રય
૪, રાજેન્દ્ર પાક', ૧લે માળે, સ્ટેશન રોડ,
ગોરેગામ, [વેસ્ટ] મુંબઈ-૪૦૦ ૦૬૨.

૧૩ અચલગરુહ જૈન ઉપાશ્રય
૨૧૧, ધરમાર્ષલ બાગ, મલાડ સો'પીંગ સેન્ટર,
એસ. વી. રોડ, મલાડ [વેસ્ટ], મુંબઈ-૬૪.

૧૪ શ્રી મહાવીર સ્વામી જૈન દેરાસર
૬૪, ચમાર બાગવાલા રોડ, પરેલ, મુંબઈ-૧૨.

૧૫ તેજશી ખેરાજી સભાગૃહ
બેંક ઓફ બરોડા, કમ્પાઉન્ડ, મસ્કારેન્હાસ રોડ,
મજગામ, મુંબઈ-૪૦૦ ૦૧૦.

૧૬ શ્રી જગદુશાનગર અચલગરુહ જૈન સંઘ-ઉપાશ્રય
C/O જૈન દેરાસર, પારસમણી બિલ્ડીંગ,
ગોલીબાર રોડ, જગદુશાનગર, ઘાટકોપર, [વે]
મુંબઈ-૪૦૦ ૦૮૬.

૧૭ શ્રી વડાલા અચલગરુહ જૈન ઉપાશ્રય
૧૮/૬ મધુકર બિલ્ડીંગ ભોંય તળીએ,
૨શી અહમદ કીડવાઈ રોડ, વડાલા,
મુંબઈ-૪૦૦ ૦૩૧.

૧૮ જૈન દેરાસર
મુસરાજી ભવન, ટી. જે. રોડ, શીવરી,
મુંબઈ-૪૦૦ ૦૧૫.

૧૯ અચલગરુહ જૈન ઉપાશ્રય
પંકજ મેન્શન, ૧લે માળે, બુદ્ધ મંદિર પાસે,
વરલી, મુંબઈ-૪૦૦ ૦૧૮.

૨૦ જૈન દેરાસર, રસુલ બિલ્ડીંગ
સાત રતા, મુંબઈ-૪૦૦ ૦૧૧.

૨૧ જૈન દેરાસર, જૈન ભવન
સનમીલ રોડ, લોઅરપરેલ,
મુંબઈ-૪૦૦ ૦૧૩.

૨૨ પવઈ જૈન દેરાસર,
તીરંદાજ વિલેજ, પવઈ, મુંબઈ-૪૦૦ ૦૭૬.

૨૩ અચલગરુહ જૈન સમાજ
C/O સંભવનાથ જૈન દેરાસર,
બામલી ગલી,
ખોરીવલી (વેસ્ટ), મુંબઈ-૪૦૦ ૦૬૨.

૨૪ અચલગૃહ જૈન સમાજ
C/O જૈન દેરાસર
દહીસર, (વેસ્ટ), સ્ટેશન સામે
મુંબઈ-૪૦૦ ૦૬૮.

૨૫ અચલગૃહ જૈન દેરાસર
નિર્મલ રોડ,
નાલા સોપારા તા. વસઇ જી. થાણા, (મહારાષ્ટ્ર),

૨૬ શ્રી સંભવનાથ જૈન દેરાસર
અચલગૃહ જૈન સમાજ હરિયાલી વિલેજ,
વિક્ટોરી પૂર્વ, મુંબઈ-૪૦૦ ૦૮૩.

૨૭ વસઇ અચલગૃહ જૈન દેરાસર
બન્નર પેઠ જી. થાણા,
વસઇ (મહારાષ્ટ્ર).

૨૮ ક.વી. ઓ. અચલગૃહ જૈન ઉપાશ્રય-દેરાસર
પો. મોહના [આંબીવલી],
વાયા કલ્યાણ, જી. થાણા [મહારાષ્ટ્ર],

૨૯ અચલગૃહ જૈન સંઘ
C/O જૈન દેરાસર તીલક ટોપીઝ પાસે,
જી. થાણા, પોસ્ટ: ડોંબીવલી, [મહારાષ્ટ્ર].

૩૦ શ્રી કુશ્યુસાગર નગર અચલગૃહ જૈન દેરાસર
સ્ટેશન રોડ, પો. કલ્યા, જી. થાણા, મહારાષ્ટ્ર.

૩૧ શ્રી અચલગૃહ જૈન દેરાસર
શીવાજી નગર, મુલુડ ચેકનાકા,
થાણા નં. ૪. (મહારાષ્ટ્ર)

૩૨ અચલગૃહ જૈન ઉપાશ્રય,
મુંબઈવ બિલ્ડીંગ, ૧ લે માળે,
સ્ટેશન રોડ, પો. કલ્યાણ જી. થાણા [મહારાષ્ટ્ર]

૩૩ અચલગૃહ જૈન દેરાસર,
ઠોંડીપાળા,
પો. અંબરનાથ જી. થાણા, [મહારાષ્ટ્ર]

કચ્છ સિવાયના ગુજરાત સૌરાષ્ટ્ર મારવાડ, મહારાષ્ટ્ર આદિના અચલગૃહીય સ્થળો ના સરનામા

૧ શ્રી અચલગૃહ જૈન સંઘ-ઉપાશ્રય,
આશુધા ચકલા, જામનગર (સૌરાષ્ટ્ર)

૨ શ્રી અચલગૃહ જૈન સંઘ, મોટી ખાવડી,
જી. જામનગર, સૌરાષ્ટ્ર (હાલાર),

૩ શ્રી અચલગૃહ જૈન સંઘ C/O જૈન દેરાસર
નાની ખાવડી, જીલ્લા: જામનગર,
સૌરાષ્ટ્ર [હાલાર]

૪ શ્રી અચલગૃહ જૈન સંઘ C/O જૈન દેરાસર
નવાગામ, જીલ્લા: જામનગર,
સૌરાષ્ટ્ર [હાલાર]

૫ શ્રી અચલગૃહ જૈન સંઘ C/O જૈન દેરાસર
રંગપુર, જીલ્લા: જામનગર,
સૌરાષ્ટ્ર [હાલાર]

૬ શ્રી અચલગૃહ જૈન સંઘ C/O જૈન દેરાસર
ગોરખડી, જીલ્લા: જામનગર,
સૌરાષ્ટ્ર [હાલાર]

૭ શ્રી અચલગૃહ જૈન સંઘ C/O જૈન દેરાસર
દાંતા, જીલ્લા: જામનગર,
સૌરાષ્ટ્ર [હાલાર]

૮ શ્રી અચલગૃહ જૈન સંઘ C/O જૈન દેરાસર
મોડપુર, જીલ્લા: જામનગર,
સૌરાષ્ટ્ર [હાલાર]

૯ શ્રી અચલગૃહ જૈન સંઘ C/O જૈન દેરાસર
દલતુંગી, જીલ્લા: જામનગર,
સૌરાષ્ટ્ર [હાલાર]

૧૦ શ્રી નરશી દેગવજી જૈન ધર્મશાળા
પાલિતાણા [સૌરાષ્ટ્ર]

૧૧ શ્રી નરશી તાથા જૈન ધર્મશાળા
પાલીતાણા [સૌરાષ્ટ્ર]

૧૨ શ્રી ક. વિ. ઓ. દે. જૈન મહાજન
પુરબાર્ધ જૈન ધર્મશાળા
પાલીતાણા [સૌરાષ્ટ્ર]

- ૧૩ શ્રી ક. વિ. ઓ. ટે. જૈન નૂતન ધર્મશાળા
તલેટી રોડ, પાલીતાણા (સૌરાષ્ટ્ર)
- ૧૪ શ્રી અચલગચ્છ નવાણું યાત્રિક સંઘની ધર્મશાળા
પાલીતાણા સૌરાષ્ટ્ર
- ૧૫ શ્રી અચલગચ્છ જૈન સંઘનો
ઉપાશ્રય ખનર શેરી, વાયા : વિરમગામ
માંડલ (ઉત્તર ગુજરાત)
- ૧૬ શ્રી કલ્યાણસાગરસુરિ જૈન ગુરૂ મંદિર
પોસ્ટ: લોભામ વાયા સમી (ઉત્તર ગુજરાત)
- ૧૭ ચિંતામણી પાર્શ્વનાથ જૈન દેરાસર
જૂની ચૌકીકાવાસ વાડમેર (રાજસ્થાન)
- ૧૮ શ્રી શાંતિનાથ અચલગચ્છ જૈન દેરાસર
ગણેશચૌક, જિ. જ્ઞાલોર
પોષ્ટ : મીનમાલ (રાજસ્થાન)
- ૧૯ શ્રી મોરસીમ અચલગચ્છ જૈન દેરાસર
પોષ્ટ : મોરસીમ જિ. જ્ઞાલોર
વાયા : મીનમાલ (રાજસ્થાન)
- ૨૦ અચલગચ્છીય આદીશ્વર જૈન દેરાસર
વેલેશ રોડ, સિરોહી (રાજસ્થાન)
- ૨૧ શ્રી શ્રીમાલ શેઠીયા અચલગચ્છ જૈન સમાજ
જૈન દેરાસર, મોતીચૌહાટ્ટા (ઉદયપુર)
- ૨૨ પોસાણા અચલગચ્છ જૈન દેરાસર
જિ. સાયલા પોષ્ટ પોસાણા (રાજસ્થાન)

- ૨૩ શ્રી વડોદરા અચલગચ્છ જૈન સંઘ, ઉપાશ્રય
C/o અચલગચ્છ ભવન,
ભાવેશવ ટેકરા રાવપુરા રોડ
પ્રતાપરોડ વડોદરા-૩૯૦૦૦૧
- ૨૪ આધોષ અચલગચ્છ જૈન સમાજ
C/o મોટા જૈન દેરાસર
પોસ્ટ: આધોષ [વાગડ-કચ્છ]
- ૨૫ શ્રી ક. દ. ઓ. જૈન અચલગચ્છ દેરાસર
શ. જલગામ, આલીસગામ [મહારાષ્ટ્ર]
- ૨૬ શ્રી શાંતિનાથ જૈન સ્વેતાંબર દેરાસર
પારોલા શ. જલગામ [મહારાષ્ટ્ર]
- 27 Kutchi Oshwal Jain Samaj
Swetambar Jain Derasar,
96, Mahatma Gandhi Road,
KHANDVA (M. P.)
- 28 Shree K. D. O. Jain Sangh
C/o Jain Derasar, Kunchagar
Gali, HUBLI (KARNATAKA)
- 29 Shree Kutchi Jain Sangh
C/o Kutchi Jain Bhuvan,
59, Ezra Street,
CALCUTTA-700 001
- 30 Shree Chandraprabhu Jain
Derasar
COCHIN No. 2, MALBAR
(KERALA)



અચલગચ્છીય સંસ્થાઓ (મુંબઈ) ના સરનામા

- ૧ શ્રી અખિલ ભારત અચલગચ્છ (વિધિપક્ષ) પ્રવેતાંબર જૈન સંઘ
૧૧૦-B, ન્યુ હનુમાન બિલ્ડીંગ, ૧લે માળે, કેશવજી નાયક રોડ, મુંબઈ-૪૦૦૦૦૬.
- ૨ શ્રી આયર્શક્ષિત જૈન તત્ત્વજ્ઞાન વિદ્યાપીઠ (મુંબઈ ઓફિસ)
૧૧૪ અવેરી મેન્શન, કેશવજી નાયક રોડ મુંબઈ-૬.
- ૩ શ્રી ક. વિ. ઓ. દેરાવાસી જૈન મહાજન (મુંબઈ)
૨૨૬-૩૨ આદીશ્વર જૈન દેરાસર, ભાત બબ્લર મુંબઈ-૪૦૦૦૦૬.
- ૪ શ્રી ક. ડ. ઓ. જૈન જ્ઞાતિ મહાજન (મુંબઈ)
શ્રી અનંતનાથ જૈન દેરાસર ટ્રસ્ટસ ૩૦૨-૩૦૬ નરશી નાથા સ્ટ્રીટ, મુંબઈ ૪૦૦૦૦૬.
- ૫ શ્રી આયર્શ-જયકલ્યાણ કેન્દ્ર ટ્રસ્ટ
C/O મે. લખમશી વેલાભાઈ કાં.
૩ ચીંચખદર, મુંબઈ-૪૦૦૦૦૬.
- ૬ શ્રી ગૌતમ-નીતિ-ગુણસાગરસૂરિ જૈન સંઘ સંસ્કૃતિ ભવન
શ્રી ગુણશિશુ જિનાગમાદિ ચિત્રકોષ (જૈન જ્ઞાનભંડાર)
ડે. લાલજી પુનશી વાડી, દેરાસર લેન, ઘાટકોપર પૂર્વ, મુંબઈ-૪૦૦૦૭૭.
- ૭ શ્રી ગુણભારતી પ્રકાશન ચેરીટિબલ ટ્રસ્ટ
ડે. લાલજી પુનશી વાડી, દેરાસર લેન, ઘાટકોપર (ધસ્ટ), મુંબઈ-૪૦૦૦૭૭.
- ૮ શ્રી આયર્શક્ષિત જૈન યુવક પરિષદ (મુંબઈ)
C/O શ્રી આ. ર. જૈન તત્ત્વજ્ઞાન વિદ્યાપીઠ
૧૧૪ અવેરી મેન્શન, કેશવજી નાયક રોડ, મુંબઈ-૪૦૦૦૦૬.
- ૯ શ્રી અચલગચ્છ જૈન ધાર્મિક શિક્ષણ કેન્દ્ર
C/O શ્રી આર. ર. જૈન ત. વિદ્યાપીઠ,
કેશવજી નાયક રોડ, ૧૧૪ અવેરી મેન્શન, મુંબઈ-૪૦૦૦૦૬



પરિશિષ્ટ નં. ૧૨

અચલગઢીય તીર્થોના સંક્ષિપ્ત પરિચય

ભદ્રેશ્વર તીર્થ :-

કચ્છ એક મહા પુરાતન દેશ છે. પ્રાચીન કાળમાં કચ્છ દેશમાં નગરીઓ હોવાનું સંભવિત છે, કે જેની જાહેરાત દેશાંતરમાં ફેલાયેલી હતી.

ભદ્રાવતી નગરીનો ઇતિહાસ બહુ જૂનો ખતાવવામાં આવે છે. પ્રસિદ્ધ ભદ્રાવતી નગરીના ધ્વસાંવશેષો, મંદિરો અને મસ્જિદોનાં ખંડોયેરો તથા ત્યાંથી મળી આવતા પ્રાચીન અને વિશિષ્ટ ગદ્યો સાક્ષાત્તો, મૂર્તિઓ અને અન્ય અવશેષો પરથી આ સ્થળની પુરાતનતાનો જરૂર ખ્યાલ આવે.

આ પ્રાચીન ભદ્રાવતી એક સરસ બંદર હતું અને ત્યાંનો વેપાર અને ત્યાંનું વહાણવટું અતિ વિકાસને પામ્યા હતા. આ ભદ્રાવતીમાં તેરમા સૈકામાં જગદુશાહ નામે એક ધનાઢ્ય વેપારી થઈ ગયો. તેની પેઢીઓ દૂર દેશાવરોમાં હતી. તેના વહાણો જગતના બંદરોમાં કિંમતી માલ લઈ આવવા કરતાં હતાં. કચ્છમાં સંવત ૧૩૧૫ માં ભારે અનાવૃષ્ટિ થઈ. લોકો અને જાનવરો ભયંકર દુષ્કાળના પંજમાં સપડાયા હતા. તે વખતે આ દાનવીર જગદુશાહે પોતાના ધનના ભંડારો ખોલી મનુષ્યોને અન્ન, વસ્ત્રો અને જાનવરોને ધ્યાસચારો પૂરો પાડ્યો હતો, એણે લાખો રૂપિયા ધર્માંદા માટે ખર્ચ્યા હતા જે નગરીમાં જગદુશાહ જેવા દાનવીરો હશે, તે નગરીની જાહેરાત કરી હતી. એની કલ્પના કરવી જરા પણ કઠિન નથી. શતાબ્દી સુધી તે આ નગરી પૂર જાહેરાત કરી હતી. ત્યાર પછી ચડતી-પડતીના નિયમો દ્વારા આ નગરીનું પતન થયું હશે.

આ જૂની 'ભદ્રાવતી' ના ખંડોની નજીક જ એક 'ભદ્રેશ્વર' નામનું ગામ છે.

આ ભદ્રેશ્વરથી પૂર્વમાં લગભગ અડધો માઇલ દૂર અનેક શિખરોથી સુશોભિત વિશાળ જૈન મંદિર અનેક ધર્મશાળાઓ વિગેરેથી શોભતું 'ભદ્રેશ્વર વસહી તીર્થ' નામે ઝાળખાતું ધામ છે. આ તીર્થ ગાંધીધામથી ૨૩ માઇલ, માંડવીથી ૪૫ માઇલ, જૂજથી ૫૦ માઇલ, અંબરથી ૧૮ માઇલ અને ભદ્રેશ્વર ગામની સમીપમાં આવેલું છે.

આ જૈન તીર્થ (મંદિર) તેજ છે, જે ભગવાન મહાવીર સ્વામીના નિર્વાણ પછી ૨૩ વર્ષે એટલે કે આજથી લગભગ ૨૪૭૯ વર્ષ ઉપર આજ ભદ્રાવતીના દેવચંદ્ર નામના એક સદ્ગુહરથી બંધાયું હતું. અને તેમાં પાર્શ્વનાથ ભગવાનની મૂર્તિ સ્થાપન કરી તે પછી આ મંદિરના અનેક શુભોદ્ધાર થયા છે.

ખાડમેરના ગુરાંસા (એક યતિ) પાસેની વહીમાંથી જાણવા મળે છે કે અચલગઢ (વિધિપક્ષ) પ્રવર્તક પૂ. દાદાશ્રી આચાર્યસિંહસૂરિએ ભદ્રેશ્વરના આ જિનાલય અને પ્રભુજીની પ્રતિષ્ઠા કરેલી. તેઓના પ્રથમ પટ્ટર અનેક લક્ષ્ય પ્રતિબંધક પૂ. દાદાશ્રી જયસિંહસૂરિ પણ "કચ્છ"માં પધારેલ અને તેઓશ્રીની પ્રેરણાથી અનેકવિધ શાસન પ્રલાપના થઈ હતી. શ્રી જયસિંહસૂરિના ભક્ત શ્રેષ્ઠ શ્રી લાલને પણ આ તીર્થનો શુભોદ્ધાર-ઉન્નતિ કરાવેલ હશે.

કુમારપાળ મહારાજએ આ મંદિરનો શુભોદ્ધાર કરાવેલો. એવો એક શિલાલેખ છે. આ મંદિરમાં પ્રસ્થાપિત કરવામાં આવેલ પાર્શ્વનાથ ભગવાનની તથા શાંતિનાથ ભગવાનની મૂર્તિઓ પર સંવત ૧૨૩૨ની

સાલ નોંધેલી છે. અને તે પછી મંદિરનો સંવત ૧૩૧૫ માં જમકુશાહે જીર્ણોદ્ધાર કરાવેલો. કહેવાય છે કે જ્યારે ભદ્રાવતી નગરી પડી ભાંગી ત્યારે આ મંદિર એક બાવાના હાથમાં ગયું. બાવાએ ભગવાનની મૂર્તિ ઉપાડી ભોંમરામાં રાખી દીધી ત્યાર પછી જૈન સંઘે સંવત ૧૬૨૨ માં ભગવાન મહાવીર સ્વામીની મૂર્તિ પધરાવીને પ્રતિષ્ઠા કરી તે પછી તે પેલા બાવાએ પણ પાર્શ્વનાથ ભગવાનની મૂર્તિ જેનોને પાછી સોંપી. એ મૂર્તિ મૂળ મંદિરની પાછળના ભાગમાં આવેલ દહેરીમાં પ્રસ્થાપિત કરવામાં આવી છે.

અચલગચ્છાધિરાજ, કચ્છના મહારાજો ભારમલલ્લ (પ્રથમ) પ્રબોધક પૂ. દાદાશ્રી કલ્યાણસાગરસૂરીશ્વરજી મ. સા. ની પ્રેરણાથી ૧૭ મી સદીમાં લાલન ઝોત્રી શ્રેષ્ઠિમાંધવો શ્રી વર્ધમાન-પદ્મસિંહ શાહે આ મહાન તીર્થનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવેલ. અને ઉક્તસૂચિને આ સ્થળે ચાતુર્માસો કરાવી ખૂબજ લક્ષ્મીનો સદ્વ્યય કરેલ.

અચલગચ્છાધિપતિ પૂ. આ. ભ. શ્રી ગૌતમસાગરસૂરીશ્વરજી મ. સાહેબની પ્રેરણાથી તેમના ભક્ત કચ્છ દુર્ગાપુરનિવાસી શ્રેષ્ઠિશ્રી આસુલાઇ વાઘજીએ વીસમી સદીમાં આ તીર્થના ઉદ્ધારમાં ખૂબ જ સુંદર સેવાઓ આપેલી છે. જેના માનમાં મૂળનાયક પ્રભુજીની ડેક સામેના સ્નાત્ર હોલમાં તેમનું બેસ્ટ બેસાડવામાં આવેલ છે.

આ મંદિરનો છેલ્લો જીર્ણોદ્ધાર અચલગચ્છીય મુનિવરો શ્રી સુમતિસાગરજી તથા વિનયસાગરજીની પ્રેરણાથી સંવત ૧૯૩૯ ના મહા સુદ ૧૦ ના દિવસે માંડવીનિવાસી અચલગચ્છીય શેઠશ્રી મોણશી તેજશીના ધર્મપત્ની મીઠાંબાઇએ કરાવ્યો છે.

આ મંદિરની રચના ઘણી ભવ્ય અને ખૂબ ખુબીવાળી છે. સમતળ જમીનથી દહેરાસરનો ગંભારો ઘણો ઊંચો હોવા છતાં ભગભગ ૧૦૦ ફુટના દૂરથી પણ મુખ્ય મૂર્તિના દર્શન થઈ શકે છે. ૪૦૦×૩૦૦ ફુટના પહોળા ચોગાનમાં આ મંદિર આવેલું છે. મુખ્ય મંદિરની ચારે તરફ બાવન નાની-મોટી દહેરીઓ છે. આ મંદિરમાં ૨૧૮ સ્તંભ છે. કેટલાક સ્તંભ તો બે માણસની બાથમાં પણ આવી શકે તેમ નથી. અને ચાર મોટા ધુમ્મટ અને બે નાના ધુમ્મટ છે. આ મંદિરની બાંધણી દેલવાડાના જૈન મંદિરની બાંધણી સાથે સરખાવી શકાય. જિનાલયમાં દાખલ થતાં એક બોંયડું છે. જે અચલગચ્છીય શેઠશ્રી રાયશી તેજશીએ બાંધેલ ભમનગરના ચોરીવાળા દેરાસરમાં નીકળે છે એમ માન્યતા છે.

કચ્છી સ્થાપત્ય અને નકશી કામથી સભર એવા આ પ્રાચીન તીર્થસ્થાનના દર્શનાર્થે પ્રતિવર્ષ હજારો જૈન-જૈનેતરો આવે છે.

આ તીર્થસ્થાનમાં યાત્રિકોને રહેવા-જમવા માટે સુંદર વ્યવસ્થા કરવામાં આવી છે. આ તીર્થના વિશાળ કંપાઉન્ડમાં હવાઉગ્નસવાળા, પાણી, વિજળી, ભત્તીની સગવડવાળા મકાનો બાંધવામાં આવેલ છે તથા કંપાઉન્ડની બહાર બ્લોક સીસ્ટમવાળા પુરતા હવા-ઉગ્નસ, વગેરે સુવિધાવાળા મકાનો બાંધવામાં આવ્યા છે. યાત્રિકો તથા ટુરીસ્ટોનો ખસારો વિશેષ રહેતો હોવાથી બીજા વધારાના બ્લોકોનું બાંધકામ પણ ચાલુ જ છે. અન્ય ગુરૂ મંદિરો પણ છે.

કચ્છના બધા મુખ્ય શહેરો સાથે આ તીર્થવામ એસ. ટી. ના બસ વ્યવહારથી સુંદર રીતે સાંકળવામાં આવેલ છે. બાવન જિનાલયોની ભમતીમાં જ અચલગચ્છાધિરાજ પૂ. દાદાશ્રી કલ્યાણસાગરસૂરીશ્વરજી મ. સાહેબની ચરણ પાદુકાઓ તથા ગચ્છાધિષ્ટાધિકા દેવીઓથી યુક્ત એક સુંદર દેવકુલિકા પદા છે. જેનો તાજેતરમાં જ શ્રી અખિલ ભારત અચલગચ્છ જૈન સંઘ તરફથી પૂ. અચલગચ્છાધિપતિશ્રીની પ્રેરણાથી જીર્ણોદ્ધાર કરાવવામાં આવેલ છે.

કચ્છની સુપ્રસિદ્ધ શ્રી ધૃતકલ્લોલ પાર્શ્વનાથ મહાતીર્થ સુથરીની પંચતીર્થોનો સંક્ષિપ્ત પરિચય

સં. “ગુણશિશુ”

સુથરી મહાતીર્થ

આ પ્રભાવક મહા તીર્થ અંગે આ જ સ્મૃતિ ગ્રંથના ભાગ-૨ પૃ. ૨૮૮ પરથી વાંચી લેવા સૂચના છે.

કોઠારા તીર્થ

આ તીર્થ અંગે આ સ્મૃતિના ભાગ-૨ પૃ. ૧૨૧ પરથી “કચ્છની ગૌરવગાથા ગાતું કોઠારાનું જિનનૈત્ય” આ લેખ અને પૃ. ૭૫ પરથી “શેઠ વેલામાલુ” આ લેખ વાંચી લેવા સૂચના છે.

સં. ૧૬૮૦ માં અચલગચ્છવિરાજ પૂ. આ. શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરીશ્વરજી મ. સાહેબે કોઠારામાં ચાતુર્માસ કરેલ. સં. ૨૦૩૩ માં વિવિધ અચલગચ્છધિપતિ પૂ. આ. શ્રી ગુણસાગરસૂરીશ્વરજી મ. સા., પૂ. આ. શ્રી ગુણોદયસાગરસૂરિજી મ. સા. આદિ ઠાણા ૧૧ નું શેઠશ્રી નાયક જેઠાભાઈના પ્રયત્નોથી શ્રી કોઠારા ક. દ. એ. જૈન જ્ઞાતિ મહાજને યાદગાર અને ઐતિહાસિક ચાતુર્માસ કરાવેલ. ચાતુર્માસ બાદ પૂજ્યશ્રીની પ્રેરણાથી આ તીર્થમાં અચલ (વિધિપક્ષ) ગચ્છ પ્રવર્તક પૂ. આચરંશક્તિસૂરિજીની ગુરુમૂર્તિની મહોત્સવપૂર્વક પ્રતિષ્ઠા કરાવવામાં આવેલ.

અહીં ૧૯મી સદીની શરૂઆતમાં બંધાયેલ “મેરૂપ્રભ” જિનાલય આવેલ છે. શેઠ શ્રી કેશવજી નાયક, શેઠ શ્રી વેલજી માલુ અને શેઠ શ્રી શીવજી નેણશીએ વિ. સ. ૧૯૧૪માં જિન-પ્રસાદ બંધાવવાનો પ્રારંભ કર્યો અને વિ. સં. ૧૯૧૮ મહાસુદ ૧૩ના પ્રતિષ્ઠા કરાવી મૂલનાયક શ્રી શાંતિનાથ પ્રભુના બિંબને બિરાજીત કરાવ્યા. જિનાલયોના હુમખાને “કલ્યાણ ટુંક” કહેવાય છે. જિનાલયને આઠ ટુંક છે. પંચતીર્થોમાં ઉંચામાં ઉંચું શિખર તેમજ પર્વતની શિખરમાળાનું ભાન કરાવતા એના ઉપરના બાર ઉન્નત શીખરો દૂરથી યાત્રિકોનું મન હરી લે છે. ઉન્નત શિખરો દેશભરના યાત્રિકોને શ્રદ્ધાનો સંદેશ આપે છે. મંદિરના રંગમંડપ તોરણો સ્તંભો વગેરે પર નાજુક કોતરણી કરીને શિલાઓને જીવંત બનાવી છે. જગવિખ્યાત દેવવાડાના દેરાણી જેઠાણીના ગોખલાની પ્રતિકૃતિ બનાવી છે. જે અહીં બેવા મળશે. આમ ઉત્કૃષ્ટ શિલ્પકળાએ આગવી વિશિષ્ટતા ઉભી કરી છે.

જખો :

વિ. સં. ૧૯૦૫ ના માગસર સુદ પાંચમના દિને અચલગચ્છધિપતિ શ્રી મુક્તિસાગરસૂરિના ઉપ-દેશથી શેઠ શ્રી જીવરાજ રતનશીએ શ્રી મહાવીર સ્વામીનું જિનાલય બંધાવ્યું. વિશાળ કોટમાંના નવ જિનાલયનો હુમખો જીવરાજ શેઠના પિતાશ્રીના નામની ‘રત્ન ટુંક’ કહેવાય છે. તેમાં પ્રતિમાજનો પરિવાર પણ ધણો જ છે. વિ. સં. ૧૯૬૭ ના મહાસુદ ને પાંચમના દિને શેઠ શ્રી ગોવિંદજી કાનજીએ ચોસુખજી જિનાલય બંધાવ્યું આ તીર્થ નવ મંદિરોની ટુંકોને લીધે શોભાયમાન લાગે છે.

નલીયા :

વિ. સં. ૧૮૯૭ ના મહાસુદ પાંચમને સુધવારના જ્ઞાતિ શિશોમણી શેઠ શ્રી નરશં નાથાએ શ્રી ચંદ્રાપ્રભુનું મનોહર લગ્ન જિનાલય બંધાવ્યું. વિશાળ સોળ શીખર તથા ચૌદ મંડપોવાળું મંદિર કલા માટે સુપ્રસિદ્ધ છે. પથર પરની સુવર્ણકલા માટે વિશિષ્ટતા ધરાવે છે.

તેરા :

વિ. સ. ૧૯૧૫ માં શેઠશ્રી મોતા વીરજી ડોસા અને શેઠ શ્રી પાશ્વીર રાયમલે શ્રી જીરાવલ્લા પાશ્વનાથનું ભવ્ય જિનાલય બંધાવ્યું. જે તેની ભવ્યતાથી શ્રી સુથરીની પંચ તીર્થમાં સ્થાન પામ્યું છે. તે ઉપરાંત વિ. સ. ૧૮૭૮ના માગસર સદ ૬ ને સોમવારના શ્રી શામળા પાશ્વનાથ જિનાલય શ્રી શ્રીચુનિતશેખર તથા ભક્તિશેખરે બંધાવ્યું અહીંની પ્રતિમા શ્રી સંપ્રતિ રાજા દ્વારા પ્રતિષ્ઠિત થયેલી મનાય છે. આ મંદિરના નવ શિખરોની કલા સુપ્રસિદ્ધ છે.

સાંધાણુ :

અહીં શાંતિનાથ પ્રભુનું મૂળ જિનાલય છે. અને નવટૂંક રીતે ભવ્ય જિનાલયો પણ છે. માડણુ તેજશીએ તીલક ટૂંક, ગોશર વીરચોર તેજશી કરમણુ સંભવનાથ જિનાલય, અને પરમત લાધા અને ગોર્લીદેશ લાધાએ વીરપ્રભુ જિનાલય, અને પદ્મપ્રભુ જિનાલય બંધાવ્યા.

મહારાષ્ટ્ર (ખાનદેશ) મંડેન પારોલા તીર્થ :-

મહારાષ્ટ્રના અનેક શહેરો અને ગામોમાં ધંધાર્થે આવી વસી શ્રી ક. વિ. ઝો. જૈન જ્ઞાતિ અને શ્રી ક. દ. ઝો. જૈન જ્ઞાતિના બંધુઓએ પોતાની ધાર્મિક લાવના દ્વારા આ પ્રદેશમાં જૈન ધર્મ કસ્કી સમાજ અને અચલગચ્છને ગોરત્ર અપાવેલ છે. મહારાષ્ટ્રના ખાનદેશ વિ. વિભાગમાં શ્રી ક. દ. ઝો. જૈન જ્ઞાતિના બંધુઓ વિશેષ સંખ્યામાં રહે છે. તેઓએ ધુલીયા, અમલનેર, પાંચોરા, મલકાપુર, ખામગામ વિ. સ્થળોના જિનાલયો-ઉપાશ્રયોના નિર્માણમાં સુંદર સહયોગ આપ્યો છે. જ્યારે પારોલા, ચાલીસગામ, ચોપડા, આકોલા વિ. સ્થળે સ્વતંત્ર જિનાલયો-ઉપાશ્રયો બંધાવી પોતાની વિરિષ્ટ ધર્મલાવનાનો પરિચય આપેલ છે. આ ખાનદેશના પારોલા શહેરનું તીર્થતુલ્ય જિનાલય શ્રી અચલગચ્છ અને શ્રી ક. દ. ઝો. જૈન જ્ઞાતિના ક્રીતિગાથા માતું જૈન ધર્મના ગૌરવને વધારી રહેલ છે. આ તીર્થનો વિસ્તૃત ઇતિહાસ “ગુણભારતી માસિક” સં. ૨૦૩૮ ના “પૂ. અચલગચ્છાધિપતિશ્રીના મહારાષ્ટ્ર વિહાર વાર્ષિક” માં પ્રકાશિત થયેલ છે. સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ આ મુજબ છે :

સં. ૧૯૧૬ માં શેઠશ્રી હરભન નરશી નાથાએ શ્રી શાંતિનાથ પ્રભુનું ગૃહમંદિર બંધાવ્યું. સં. ૧૯૦૭માં પારોલા ક. દ. ઝો. જૈન સંઘે શિખરબંધ, દેરાસર, ઉપાશ્રય અને મહાજનવાડી વિ. બંધાવ્યાં. સં. ૨૦૧૭માં આ તીર્થનો શતાબ્દિ મહોત્સવ ખૂબ જ હાથથી ઉજવવામાં આવ્યો. હાલ પણ દર વરસે આડે દિવસ પચુપણુ પર્વની આરાધનાર્થે ખાનદેશ અને દેરાવરથી અનેક જ્ઞાતિબંધુઓ અને આવી ખૂબ જ સુંદર રીતે પર્વની આરાધના કરે છે. પારોલા અમલનેરથી ૧૩ માઇલ, ધુલીયાથી ૨૩ માઇલ, અને જલગામથી ૩૬ માઇલ પર મુંબઇ નાગપુર રોડ પર આવેલ છે.

શ્રી અનંતનાથ જૈન દેરાસર તથા તેના સાધારણુ કુંડો

દ્રસ્ટ (સુબંધ) હસ્તકના જિનાલયો

કુમઠા :

મહેનુર રાજવના ઉત્તર કેનેરા જીલ્લામાં દરિયાકાંઠે આવેલ રમણીય સ્થળ છે. સો વર્ષ પહેલે ક. દ. ઝો. જ્ઞાતિના સો એક ઘરો હતા. જેથી ઘર દેરાસર બંધાવવામાં આવેલ જેમાં શ્રી પાશ્વનાથ પ્રભુજીની સાથે અખંડ પથ્થરમાં કુંડરેલ વિશિષ્ટ પંચિકર સહિતની સ્થામ વર્ણી પાંચકુટ ઊંચી અર્ધપદ્માસનસ્થ ખૂબજ પ્રાચીન ભવ્ય પ્રતિમાજી મૂળનાયક તરીકે બિરાજમાન કરવામાં આવેલ. બાદ શીખર બંધ જિનાલય

નવેસરથી બંધાવવામાં આવેલ. આ જિનાલયનો જીર્ણોદ્ધાર તથા અઢાઇ મહોત્સવ શૈક શ્રી મુલજી જીવરાજ લોડાયાના સહકારથી થયું.

વાલગિરિ :

આ સ્થળ કુમહાથી પાંચ માઈલ પર આવેલ છે. ૬૫ વરસ પહેલા કુમહા તથા મુંબઈના ક. દ. ઓ. શાંતિજનોએ આ સ્થળે શાંતિનાથ પ્રભુજીનું શિખર બંધ જિનાલય બંધાવેલ. પ્રતિમાજી સંપ્રતિ રાજના વખતના છે. અહીં ખૂબજ શાંત વાતાવરણુ છે.

ધુગુર :

કુમહાથી આઠ માઈલ પર આવેલ છે. ચૌખાના ખેતરોની વચ્ચેથી માર્ગ છે. અહીં સુંદર સ્થળ પર શ્રી આદીશ્વર પ્રભુ બિરાજમાન છે. પ્રતિમાજી સંપ્રતિ રાજના સમયના છે. આ ત્રણે દેરાસરોનો વહીવટ શ્રી અનંતાનાથજી દેરાસર ટ્રસ્ટ હસ્તક છે.

અલપાઈ :

સં. ૧૯૬૦ માં કચ્છ માંડવીના અચલગચ્છીય શ્રેષ્ઠિશ્રી મુલચંદ પાનાચંદ પદમશી એ ઉપાશ્રય હોલ સહિત જિનાલય અર્પણુ કરેલ છે. સં. ૧૯૮૫ માં નરશીં નાથા ચે. ટ્રસ્ટ પાસેથી વગર નકરે મળેલા શ્રી વાસુપૂજ્ય સ્વામી વિ. ત્રણુ પ્રતિમાજીની પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવેલ છે.

સં. જતીન છેડા

પરિશિષ્ટ-૧૩

શ્રી આ. ૨. જૈન ત. વિદ્યાપીઠ સંચાલિત

પૂ. દાદા શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિ જૈન ધાર્મિક જ્ઞાનસત્ર અને
શ્રી આયંરક્ષિત જૈન યુવક પરિષદ ની આછી ઝલક

સમ્યગ્ દર્શન-જ્ઞાન અને ચારિત્રના યોગે જ અનંતાનંત આત્માઓ સર્વ દુઃખો અને સર્વ કર્મોથી મુક્ત બની મોક્ષ મંદિરમાં શાશ્વત સ્થાનને પ્રાપ્ત કરી શક્યા છે. આવી પવિત્ર શ્રદ્ધાના યોગે યુગ પ્રભાવક અચલગચ્છાધિપતિ પૂ. પાદ આચાર્ય ભગવંત શ્રી ગુણસાગરસૂરીશ્વરજી મ. સાહેબ કચ્છી જૈન સમાજમાં પરમતારક શ્રી જિનશાસન અને તેના પવિત્ર સિદ્ધાંતો તરફની શ્રદ્ધામાં વધતી જતી ઉણપતા બેઠં સતત ચિંતીત રહેવા લાગ્યા પોતે જે શાસનના અણુગાર છે જે સમાજના ધર્મનેતા છે...અને જે ગચ્છના નાયક છે. તે જૈન શાસન, કચ્છી સમાજ અને અચલગચ્છના અનુયાયીઓના હૃદયમાં ધર્મને ધબકતો જેવા પૂજ્યશ્રી સતત પુરુષાર્થ કરતા રહ્યા. જેના ફલ સ્વરૂપે પૂ. અચલગચ્છાધિપતિશ્રી એ કચ્છની અવની પર બાળકો માટે શ્રી આયંરક્ષિત જૈન તત્ત્વજ્ઞાન વિદ્યાપીઠ તથા બાલિકાઓ વિધવા અને ત્યકતા બહેનો માટે શ્રી કલ્યાણ મૌનમ-નીતિ જૈન તત્ત્વજ્ઞાન આવિકા વિદ્યાપીઠની અનુક્રમે સં. ૨૦૧૭, સં. ૨૦૩૦ માં સ્થાપના કરી. આ બંને જ્ઞાનગંગોત્રીઓ દ્વારા સમાજ અને ગચ્છની ખરેખર રોનક બદલાઈ ગઈ. આ વિદ્યાપીઠોમાંથી સમ્યગ્ જ્ઞાન લઈ અનેક શાસન પ્રભાવક મુનિરાજો, સાધવીજીઓ, ધર્મનિષ્ઠ યુવાનો આવકો અને આદર્શ આવિકાઓ વિ. ધર્મઆત્માઓ તૈયાર થયા.

આ વિદ્યાપીઠ સંસ્થા દ્વારા દાદા શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિ જૈન ધાર્મિક જ્ઞાનસત્ર, શ્રી આયંરક્ષિત જૈન યુવક પરિષદ, શ્રી આયંરક્ષિત સમયશ્રી જૈન કન્યા પરિષદ, દાદા શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિ ગ્રંથ પ્રકાશન કેન્દ્ર અને શ્રી અચલગચ્છ જૈન ધાર્મિક શિક્ષણ એન્ડયુકેશન બોર્ડ વિગેરે વિવિધ સાંસ્કૃતિક ઉત્થાનની પ્રવૃત્તિઓનું સંચાલન થાય છે. અહીં અમો જ્ઞાનસત્રો અને યુવક પરિષદની કેટલીક પ્રવૃત્તિઓનો ઉલ્લેખ કરીશું.

પૂ. દાદાશ્રી કલ્યાણુસાગરસૂરિ જૈન ધાર્મિક જ્ઞાનસત્ર :-

મુંબઈવાસી કચ્છી જૈન સમાજના બાળકો અને યુવાનોમાં જૈન ધર્મ અને મોક્ષલક્ષી મુક્તરૂતિના સંસ્કારોના વપન માટે “જ્ઞાનસત્ર” જેવા ચોટદાર અને આ પ્રયોગનું સર્વ પ્રથમ આયોજન સં. ૨૦૩૩નાં દીવાળી વેકેશનમાં ઘાટકાપર (પૂર્વ) મધે કરાયું. આ સર્વપ્રથમ ઐતિહાસિક જ્ઞાનસત્ર શ્રી જીરાવલિ પાશ્વનાથ (તીર્થ) દેરાસર-ઉપાશ્રયના વાને શ્રી ક. વિ. ઝો. દેરાવાસી જૈન વાડીના હોલમાં યોજાયેલ. આશીર્વાદદાતા અને માર્ગદર્શક હતા. પૂ. અચલગચ્છાધિપતિશ્રી અને પ્રેરણાદાતા-નિશ્રાદાતા હતા સાહિત્યરત્ન પૂ. મુનિશ્રી કલાપ્રલસાગરજી મ. સાહેબ. આ જ્ઞાનસત્ર પૂ. દાદાશ્રી કલ્યાણુસાગરસૂરિના ચતુર્થ જન્મશતાબ્દ વર્ષની રમ્ભતિ નિમિત્તે તેઓના પુનિત નામે યોજાયેલ. આ પ્રથમ જ્ઞાનસત્રના ખર્ચનો સંપૂર્ણ લાભ શ્રી ઘાટકાપર ક. શ્વે. મૂ. પૂ. જૈન સંઘે લીધેલ. સં. ૨૦૩૪ માં પૂ. અચલગચ્છાધિપતિ આ. ભ. શ્રી ગુણુસાગરસૂરીશ્વરજી મ. સા. મુંબઈ પધારતાં તેઓશ્રીની નિશ્રામાં જ્ઞાનસત્રો યોજવા. ચોથા જ્ઞાનસત્રથી તેનું સંચાલન શ્રી આ. ર. જૈન ત. વિદ્યાપીઠ સંસ્થાએ સ્વીકારેલ છે. પૂ. અચલગચ્છાધિપતિશ્રીની સતત પ્રેરણાથી વિવિધ દાતાઓ આ જ્ઞાનસત્રમાં આર્થિક સહકાર આપતા રહ્યા છે. દશમા જ્ઞાનસત્ર પહેલા જ્ઞાનસત્રના કાયમી ફંડનો પ્રારંભ કરાયો. અને સં. ૨૦૩૮ ના પૂ. અચલગચ્છાધિપતિશ્રીના મહાલક્ષ્મી (તીરપતિ એપાર્ટમેન્ટ)ના ચાતુર્માસ દરમ્યાન પૂજ્યશ્રીની પ્રેરણાથી પયુષ્ણમાં ભાદરવા સુદ ૫ ના પૂ. મુનિશ્રી કલાપ્રલસાગરજી મ. સા. જૈન શાસનના પાંચ અંગો તથા જ્ઞાનસત્રનો દૈનિક કાર્યક્રમ અને મહત્તા પર ચોટીલું અને પ્રભાવક પ્રવચન આપતાં માત્ર અડધા કલાકમાં ૩૦ લાખ રૂ. જેટલો વિરાટ ફંડ થયેલ. યોગાનુયોગ આ ચાતુર્માસના દીવાળી વેકેશન દરમ્યાનના શ્રી અમર સન્સવાળા શ્રેણિશ્રી શામજીભાઈ ટોકરશી, કુમરશીભાઈ ટોકરશી નવીવારવાલાએ ૧૧મા જ્ઞાનસત્રના ખર્ચનો સંપૂર્ણ લાભ લીધેલ. આ જ્ઞાનસત્રમાં રેકર્ડબંધ ૩૫ ૨૨૫ જેટલી ૩૫૫૦ સંખ્યામાં વિદ્યાર્થીઓ જોડાયેલા. અને અનેક યુવાનો-આજકાલે પોતાના ભૂતકાલીન પાપોની ભવાલોચના સ્વીકારેલ. આવા જ્ઞાનસત્રો ચલાવવા વાર્ષિક ખર્ચાસ હજાર રૂ. જેટલો ખર્ચ આવે છે.

કચ્છી જૈન સમાજની કન્યાઓના આધ્યાત્મિક ઉત્થાન કાળે સં. ૨૦૩૬ ને સં. ૨૦૩૭ના દીવાળી વેકેશન દરમ્યાન પૂ. વિદૂષી સાધ્વીશ્રી પુણ્યોદયશીજી મ. સા. ની પ્રેરણાથી મુલુંડ (મુંબઈ) માં અચલગચ્છ જૈન સમાજના સૌજન્યથી અને કચ્છ કૌશરામાં સંઘરત્ન શ્રી ઝવેરચંદ જે સાવલાના સૌજન્યથી એમ બે આર્ચ સમય ગુણુ જૈન કન્યા જ્ઞાનસત્ર (૮ દિવસના) યોજયા જેમાં બે વખતમાં ૨૫૦ અને ૧૫૦ જેટલી કન્યાઓ જોડાયેલી. અન્ય પૂ. સાધ્વીજી મ. સાહેબોની નિશ્રામાં કલાક-કલાકની નાની ધાર્મિક કન્યા શિબિરો પણ યોજાયેલ છે.

શ્રી આર્ચરક્ષિત જૈન યુવક પરિષદની સ્થાપના અને પ્રવૃત્તિઓ

પ્રથમ જ્ઞાનસત્ર બાદ દર મહિને જ્ઞાનસત્રમાં જોડાયેલા યુવાનો અને બાળકોનું પૂ. મુનિશ્રી કલાપ્રલસાગરજી મ. સા. આદિની નિશ્રામાં ત્રણેક વખત મિલન યોજવામાં આવેલ. પણ ચતુર્થ જ્ઞાનસત્ર દરમ્યાન સં. ૨૦૩૫ના જેઠ સુદ ૯ રવિવાર તા. ૩-૬-૭૯ના પાવન દિવસે યુગપ્રભાવક અચલગચ્છાધિપતિ પૂ. આ. ભ. શ્રી ગુણુસાગરસૂરીશ્વરજી મ. સા.ના વરદ હરતે તેઓશ્રીની પરમ તારક નિશ્રામાં જૈન શાસન અને આર્ચ સંસ્કૃતિના પ્રચાર અને રક્ષણ કાળે શ્રી આર્ચરક્ષિત જૈન યુવક પરિષદની સ્થાપના કરવામાં આવી. (૧) આ પરિષદના યુવાનો માટે દર રવિવારે ખાસ ધાર્મિક શિબિરોનું પૂ. અચલગચ્છાધિપતિશ્રીની નિશ્રામાં આયોજન કરવામાં આવે છે. (૨) ચાતુર્માસ દરમ્યાનની રવિવારીય શિબિરોમાં પરિષદના યુવાનો “પયુષ્ણમાં વ્યાખ્યાન વાંચન” વિ.ની તાલીમ મેળવે છે. જેઓને પૂજ્યશ્રીની નિશ્રામાં રહેલા પૂ. મુનિભગવતો વાચના આપે છે. (૩) પરિષદના યુવાનો વિદ્યાપીઠના યુવાનોની જેમ સાધુ-સાધ્વીજીના

પૂ. દાદા શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિ જૈન ધાર્મિક જ્ઞાનસત્ર ૧ થી ૧૧ નું માહિતી યંત્ર

જ્ઞાનસત્ર નો ક્રમાંક	સ્થળ (મુંબઈમાં)	વિદ્યાર્થી-ઓની સંખ્યા	સંવત સમય (વૈક્રમમાં)	નિશ્રા	ચાચના દાતા પૂ. મુનિવરો
૧	ઘાટકોપર (પૂર્વ)ની કચ્છી વિસા ઓશવાળ દેરાસરી જૈન મહાજનની છરાવલિસ પાર્શ્વનાથ દેરાસરની વાડી	૧૦૫	સં. ૨૦૩૩ દીવાળી	પૂ. મુનિશ્રી કલાપ્રભસાગરજી મ. આ.	પૂ. કલાપ્રભસાગરજી મ. સા. પૂ. પૂર્ણભદ્રસાગરજી મ. સા.
૨	ક. વિ. ઓ. દે. જૈન હાઈસ્કૂલ-પાલાગલી	૧૧૫	સં. ૨૦૩૪ ઉનાળા	પૂ. અયલગચ્છાવિપતિ શ્રી તથા પૂ. આ. ગુણોદય સાગરસૂરિ આદિ	પૂ. કલાપ્રભસાગરજી મ. પૂ. મહોદયસાગરજી મ.
૩	ઘાટકોપર (પૂર્વ)નું ઉપરોક્ત સ્થળ.	૧૧૫	સં. ૨૦૩૪ દીવાળી	"	પૂ. મહોદયસાગરજી મ. પૂ. સર્વોદયસાગરજી મ.
૪	પાલાગલી હાઈસ્કૂલનું ઉપરોક્ત સ્થળ.	૧૩૦	સં. ૨૦૩૫ ઉનાળા	"	પૂ. કલાપ્રભસાગરજી મ. પૂ. પૂર્ણભદ્રસાગરજી મ.
૫	ક. વિ. ઓ. દે. જૈન નવી મહાજન વાડી, (ચીચિખંદર)	૧૨૫	સં. ૨૦૩૫ દીવાળી	"	પૂ. પૂર્ણભદ્રસાગરજી મ. પૂ. સર્વોદયસાગરજી મ.
૬	ઘાટકોપર (પૂર્વ) ઉપરોક્ત સ્થળ.	૧૨૫	સં. ૨૦૩૬ ઉનાળા	"	પૂ. કલાપ્રભસાગરજી મ. પૂ. વીરભદ્રસાગરજી મ. પૂ. પૂર્ણભદ્રસાગરજી મ.
૭	મુહુંડ (વેલ.) ચિથુકુંજ હોલ.	૧૬૫	સં. ૨૦૩૬ દીવાળી	"	પૂ. કલાપ્રભસાગરજી મ. પૂ. વીરભદ્રસાગરજી મ.
૮	શ્રી ક. દ. ઓ. જૈન વિદ્યાર્થીગૃહ ઘાટકોપર (વેલ)	૧૦૫	સં. ૨૦૩૭ ઉનાળા	પૂ. અયલગચ્છાવિપતિ શ્રી તથા પૂ. કલાપ્રભ સાગરજી મ. આદિ	પૂ. કલાપ્રભસાગરજી મ. પૂ. સર્વોદયસાગરજી મ.
૯	પાલાગલી હાઈસ્કૂલ	૧૩૫	સં. ૨૦૩૭ દીવાળી	"	પૂ. કલાપ્રભસાગરજી મ. પૂ. સર્વોદયસાગરજી મ.
૧૦	ઘાટકોપર (પૂર્વ), છરાવલિસ દેરાસર હોલ	૧૨૫	સં. ૨૦૩૮ ઉનાળા	"	પૂ. કલાપ્રભસાગરજી મ. પૂ. પૂર્ણભદ્રસાગરજી મ.
૧૧	મહાલક્ષ્મી (તીરપતિ) ઓપાટખેન્ટ	૨૨૫	સં. ૨૦૩૮ દીવાળી	"	પૂ. કલાપ્રભસાગરજી મ. પૂ. મહોદયસાગરજી મ.

યાતુર્માસ વિનાના ક્ષેત્રોમાં પશુપણુ પર્વમાં વ્યાખ્યાનો, પ્રતિક્રમાદિ આરાધના કરાવવા નય છે. (૪) દર વખતના જ્ઞાનસત્રોની વ્યવસ્થામાં તથા પ્રભુભક્તિ રૂપ વસ્ત્રોડા કે છ'રી પાળતા પગપાળા જૈન સંઘો, મહોત્સવો વિ.માં સ્વયંસેવક તરીકે સેવાઓ આપે છે. (૪) શક્તિશાળી યુવાનોને સંગીત વર્ગોમાં પરિષદના ખર્ચે મોકલવામાં આવે છે. (૫) હિંસા વિરોધ : ગભાપાત, પશુ કતલ, કચ્છમાંથી પશુઓની વિદેશ ખાતે થતી નિકાશ વિ. માટે જોરદાર જુએશ અને વિરોધ કરવામાં આવે છે. (૬) નિબંધ હરિકૃષ્ણ : કૃષ્ણકાથી તુકશાન, કચ્છનો વિકાસ, જૈન તત્ત્વજ્ઞાન વિ. વિષયો પર પ્રસંગે પ્રસંગે નિબંધ લેખનની હરિકૃષ્ણો રખાય છે અને સુંદર ઇનામો આપાય છે. (૭) વકતૃત્વ તાલિમ : સ્વિતારીય શિબિરો અને જ્ઞાનસત્રો દરમ્યાન યુવાનો અને બાળકો ધર્મ-સંસ્કૃતિના પ્રચારક અને તે માટે વકતૃત્વ તાલિમ આપવામાં આવે છે. (૮) સાહિત્ય પ્રકાશન : (૯) અચલગચ્છાધિપતિશ્રીની આજ્ઞા અને મુનિશ્રી કલાપ્રભસાગરજી મ. સા. ના માર્ગદર્શન મુજબ અહિંસા-સંસ્કૃતિ પ્રેરક સાહિત્ય પ્રકાશિત કરવામાં આવે છે. “કચ્છનો વિકાસ” અહિંસા અને ખાદી “માનવતાનું કલંક” વિ. ૧૦ જેટલી વિવિધ લઘુ પરિતકઓ (લે. શ્રી વેણીશંકર) મુ. વાસુ) સેકંડોની સંખ્યા પ્રકાશિત કરી પ્રચારવામાં આવી છે. (૧૦) ગુણુભારતી માસિક : પરિષદના યુવાનો આ માસિકનું સંચાલન કરે છે તેમજ આ માસિકના પ્રચાર માટે હાલ પૂ. અચલગચ્છાધિપતિ શ્રી તથા પૂ. કલાપ્રભસાગરજી મ. ની પ્રેરણાથી અલગ ટ્રસ્ટ રચવામાં આવેલ છે આ માસિક દ્વારા સમ્યગજ્ઞાન, અહિંસા, અને સંસ્કૃતિનો સુંદર પ્રચાર થાય છે. આ માસિકના હાલ ૩૦૦૦ સભ્યો છે. (૧૧) દેરાસર શુદ્ધિના કાર્યમાં પણ યુવાનો સારો ભોગ આપે છે બે વરસ સુધી પ્રમુખ તરીકે શ્રી દીપક આર. ગાલા વિ. યુવાનોએ સુંદર ભોગ આપ્યો હાલ છેલ્લા બે વરસોથી શ્રી રામજી શામજી ધરોડ પ્રમુખ તરીકે તથા શ્રી જતીન છેડા શ્રી કીરણ મડા, વિજય ધુલા વિ. યુવાનો સુંદર સેવા આપી રહ્યા છે. તથા કચ્છ પશુ રક્ષા સમિતિ વિભાગમાં શ્રી યુનીલાલ દેદીઆ શ્રી બીપીન ધરોડ સુંદર સેવા આપી રહ્યા છે. આ પરિષદની શાખા તરીકે પણ અનેક સ્થળોના યુવક મંડળો જોડાયા છે પશુપણુ પર્વખાદ આરાધના કરાવવા મથેલ યુવાનો તથા પૌષ્ઠ, અઠ્ઠાઈ આદિ આગધના કરનારા યુવાનોનું વિદ્યાપીઠ અને પરિષદ વતી જાહેરમાં બહુમાન કરાય છે. કચ્છપશુ રક્ષા સમિતિના પ્રયત્નોથી વિદેશ જતું પશુધન બચી ગયું.

આ રીતે ધાર્મિક જ્ઞાનસત્રો અને યુવક પરિષદના માધ્યમથી કચ્છી જૈન સમાજમાં આધ્યાત્મિક-તાની અનેરી ઝલક આવી છે.

હે અરિહંત ભગવતો ! આપ અનુગ્રહની હેલીઓ વધાવો !

હે ગુરુદેવો ! આપનું અપૂર્વ યોગબળ રેલાવો ! !

હે વડીલો ! અમારા હિત્સાહમાં આશીષો એપો !

અને પ્યારા યુવાનો ! તમો તમારી યુવાતાકાત ને જિનશાસન,

અહિંસા અને સંસ્કૃતિની રક્ષામાં લખાવી દો !

જ્ઞાનસત્ર પરિષદના યુવાનો વતી

શ્રી જતીન મોરારજી છેડા

જયેશ પ્રેમજી સાવલા

અનંદ રાઘવજી સોની

દીનેશ દેવજી ગોગરી

પરિશિષ્ટ નં. ૧૪

સંકલન ; મુનિશ્રી સૂર્યોદયસાગરજી

કેટલીક સંસ્થાઓનો પરિચય

(૧) શ્રી અખિલ ભારત અચલગચ્છ (વિધિપક્ષ) શ્વેતાંબર જૈન સંઘ :-

આ સંસ્થા અખિલ ભારતના અચલગચ્છ જૈન સમાજ અને તેના અનુયાયીઓ આવક-આવિકારક સંઘની પ્રતિનિધિ સંસ્થા છે. અચલગચ્છાધિપતિ પ. પૂ. આ. ભ. શ્રી ગુણસાગરસૂરીશ્વરજી મ. સા. ની પ્રેરણાથી તેઓશ્રીની અધ્યક્ષતામાં શ્રી અચલગચ્છ ઉત્કર્ષ સાધક સમિતિના ઉપક્રમે સં. ૨૦૨૪ માં ભદ્રેશ્વર મહાતીર્થના પટાંગણમાં શ્રી ચતુર્વિધ સંઘનું સર્વ પ્રથમ અધિવેશન ભરાયેલ. ત્યારે આ સંસ્થાની સ્થાપના કરવામાં આવેલ. આ સંસ્થાના આવક-આવિકા સંઘના પ્રમુખ તરીકે કચ્છ વરાહીઆના શ્રેણિ શ્રી નારાયણ સામજી મોમાયાને નિયુક્ત કરવામાં આવેલા. દરમ્યાન સંઘના ઉત્કર્ષની અનેકવિધ પ્રવૃત્તિઓ થઈ. પૂ. અચલગચ્છાધિપતિશ્રી મુંબઈ પધારતાં તેઓશ્રીની અધ્યક્ષતામાં ચતુર્વિધ સંઘનું દ્વિતીય અધિવેશન મુંબઈ કોસ મેદાન મધે ભરાયું. તે વખતે આ સંસ્થાના આવક-આવિકા સંઘના પ્રમુખ તરીકે સંઘરત શ્રેણિ શ્રી વિશ્વજી લખમશી સાયલા કચ્છ દુર્ગાપુરવાલાની નિયુક્ત કરવામાં આવેલ છે. તાજેતરમાં આ સંસ્થા તરફથી નીચે મુજબની શુભ પ્રવૃત્તિઓ પ્રારંભવામાં આવેલ છે. (૧) અચલગચ્છ ધાર્મિક પાઠ્યક્રમ શ્રેણી, (૨) સમૂહ વરસીતપ પારણા મહોત્સવ, (૩) ધાર્મિક-સાધર્મિક ઉત્કર્ષ ફંડ પેટી યોજના, (૪) સાધર્મિક-તબીબી રાહત હોમીઓપથી દવાખાના, (૫) દીક્ષા મહોત્સવ અને દીક્ષાર્થીઓનું બહુમાન (૬) પૂ. અચલગચ્છાધિપતિશ્રીને ૬૮ વરસ થતાં ૬૮ માસ ધાર્મિક ઉત્કર્ષ ફંડ, (૭) સાધુ-સાધ્વી શિક્ષણ ફંડ, (૮) સંસ્થાનું સ્વતંત્ર-નૂતન ઓફિસ મકાન, (૯) ધાર્મિક સૂત્ર છનામી યોજના, (૧૦) પૂ. અચલગચ્છાધિપતિશ્રીને સરિપદ રજત મહામહોત્સવ, (૧૧) પ્રાચીન સાહિત્ય પ્રાપ્તિ, (૧૨) નૂતન ગ્રંથ પ્રકાશન, (૧૩) ચતુર્ગ્ય તીર્થના મૂળનાયકની ટુંકમાં પૂ. દાદાશ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિ ચરણ પાદુકા ગુરમંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર, (૧૪) ભદ્રેશ્વર તીર્થની ભમતીમાં કલ્યાણસાગરસૂરિ ગુરમંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર, (૧૫) અચલગચ્છ પૂજા તાલીમ હરીદાઈ, આ સંસ્થા તરફથી અન્ય નીચે મુજબની પ્રવૃત્તિઓ ચાલુ છે, (૧૬) અચલગચ્છીય તિથિ પત્રિકા પ્રકાશન, (૧૭) સં. ૨૦૩૦ થી વીતરાગ સંદેશ માસિકનું પ્રકાશન (૧૮) પુ. સાધુ-સાધ્વીજી-ઓની યથાયોગ્ય ગૈયાવચ્ચ અને તેના દવાઆદિ ખર્ચનો ધાલ, (૧૯) અચલગચ્છ કલ્યાણ કેન્દ્ર દ્વારા દુષ્કાળ દરમ્યાન માનવ રાહત, (૨૦) ત્રિધાપીઠના સંસ્કૃતના ઉચ્ચ અભ્યાસીઓને રોકાલરશીપ, (૨૧) સાધર્મિક રહેણાણ યોજના, (૨૨) પાવાગઢમાં તીર્થ-ઉપાશ્રય-ધર્મશાળાની વિચારણા.

(૨) શ્રી યશોધન-વર્ધમાન બહુતેર જિનાલય ટ્રસ્ટ :-

યુગપ્રભાવક અચલગચ્છાધિપતિ પૂ. આ. ભ. શ્રી ગુણસાગરસૂરીશ્વરજી મ. સા. ની પ્રેરણાથી કચ્છ માંડવી તાલુકાના કોડાય-તલવાણાના ભૂજ હાઇવે પર શ્રી શત્રુંજયાવતાર આદીશ્વર બહુતેર જિનાલય મહાતીર્થનું નિર્માણ થનાર છે. સં. ૨૦૩૯ ના કા. વદ પ ના આ તીર્થની ભૂમિ પર મંગલ ખાતમુહૂર્ત વિ. થયેલ છે. અનેક ધર્મપ્રેમી ઉદારદીલ આવકો સુંદર લાલ લઈ રહ્યા છે.

(૩) શ્રી આર્ય-જય-કલ્યાણ કેન્દ્ર (મુંબઈ):

પૂ. અચલગચ્છાધિપતિશ્રીના આશીર્વાદથી અને પૂ. મુનિશ્રી કલાપ્રભસાગરજી મ. સા. ની પ્રેરણાથી પરમાત્મા શ્રી મહાવીરદેવની ૨૫૦૦ મી નિર્વાણ સંવત્સરી તથા પૂ. ગુરુદેવોની સ્મૃતિ નિમિત્તે પ્રાચીન અર્વાચીન સાહિત્યના પ્રકાશન, સંરક્ષણ અને ઉધ્ધરણના પવિત્ર ઉદ્દેશથી આ સંસ્થાની સ્થાપના કરવામાં

આવેલ છે. આ સંસ્થા તરફથી પ્રકાશિત સાહિત્યની સચ્ચિ આ ગ્રંથના પરિશિષ્ટ નં. ૮ (પૃ. ૪૬) માં આપવામાં આવેલ છે. આ સંસ્થાના શ્રી આય-ગુણુ-સાધમિક ફંડ દ્વારા યોગ્ય સાધમિકાને સહાય કરવામાં આવે છે. આ સંસ્થાને સંઘવી શ્રી લખમશી ઘેલાભાઈ સાવલા (કુર્ગાપુર) વાલાના પરિવાર તરફથી ઘાટકોપર (મુંબઈ) પૂર્વ ખાતેનો લાલજી પુનશીવાડી (દેરાસર લેન) ના મકાનનો નીચેનો અમુક ભાગ ભેટ મળતાં તે સ્થાનનેશ્રી ગૌતમ-નીતિ-ગુણુસાગરસૂરિ જૈન મેઘ સંસ્કૃતિ જીવન તરીકે નામ આપવામાં આવેલ છે. જેમાં શ્રી ગુણુશિશુ જિનાગમાદિ ચિત્રકોષ (વિજ્ઞાન જ્ઞાન ભંડાર) રાખવામાં આવેલ છે. શ્રી ચતુર્વિધ સંઘ આનો સુંદર લાભ લે છે. આ સંસ્કૃતિ જીવનમાં ગુણુભારતી (માસિક) પ્રકાશન એ. ટ્રસ્ટ તથા શ્રી આય રક્ષિત જૈન યુવક પરિષદની શુભ પ્રવૃત્તિઓ પણ કરવામાં આવે છે.

(૪) શ્રી ગુણુભારતી પ્રકાશન ચેરિટેબલ ટ્રસ્ટ.

આ સંસ્થા દ્વારા ધર્મ, અહિંસા અને સંસ્કૃતિના પ્રચાર સંરક્ષણના એક માત્ર ઉદ્દેશથી અનેક લેખોથી સભર ગુણુભારતી માસિક દર મહિને પ્રકાશિત કરવામાં આવે છે. અચલગચ્છાધિપતિ પૂ. આ. ભ. શ્રી ગુણુસાગરસૂરીશ્વરજી મ. સા. ના સુરિપદને ૨૫ વરસ થયાં તેની સ્મૃતિ નિમિત્તે તપસ્વીરત્ન પૂ. આ. દેવ શ્રી ગુણુદયસાગરસૂરીશ્વરજી મ. સા. ના શુભાર્શીધેથી અને સાહિત્યરત્ન પૂ. મુનિરાજશ્રી કલાપ્રભસાગરજી મ. સા. ની મંગલ પ્રેરણા અને પ્રાણુભયાં માર્ગદર્શનથી તથા અન્ય પૂ. સાધુ-સાધ્વી ભગવતોના માર્ગદર્શનથી આ માસિકે સારી એવી લોકચાહના મેળવેલ છે. આ માસિકનું આજીવન (સભ્ય) ભવાજમ રૂ. ૨૦૧ છે. કાર્યાલય : શ્રી ગુણુભારતી પ્ર. એ. ટ્રસ્ટ C/O ગૌતમી ગુણુસાગરસૂરિ જૈન મેઘ સંસ્કૃતિજીવન, દેરાસર લેન, ઘાટકોપર (પૂર્વ) મુંબઈ ૪૦૦૦૭૭.

(૫) અચલગચ્છના વિકાસની તથા અન્ય જરૂરી સંલ્પિત નોંધો

(પ્રેરક : અચલગચ્છાધિપતિશ્રી)

- (૧) સંઘ રત્ન શ્રેણિ શ્રી ઝવેરચંદ જે. સાવલા એ ટ્રેન દ્વારા શીખરજી તીર્થનો સંઘ કાટેલ જેની સ્મૃતિ રૂપે માતુશ્રી પુનઠખાઈ જે. સાવલા બીશરાવાલા અચલગચ્છ જૈન ધર્મશાળા આ તૂતન ધર્મશાળાના નિર્માણ માટે ભગભગ રૂ. ૩૦ લાખના વચનો મળેલા છે.
- (૨) શ્રી ક. વિ. ઝો. દેરાવાસી જૈન મહાજન (મુંબઈ) હસ્તક પાલિતાણા મુકામે વિશાળ ધર્મશાળા બંધાઈ રહેલ છે.
- (૩) પાલિતાણા મધે શ્રી શત્રુંજય નવાણુ યાત્રિક ધર્મશાળા માટે વિશાળ જમીન ખરીદાયેલ છે.
- (૪) શંખેશ્વર મહાતીર્થ નજીકના લોલાડા ગામમાં અચલગચ્છેશ પૂ. આ. શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરીશ્વરજીનો સં. ૧૬૩૩ માં જન્મ થયેલ. આ સ્થળે સુંદર દાદાવાડી નિર્મિત થઈ રહેલ છે.
- (૫) શ્રી ક. દ. ઝો. જૈન જ્ઞાતિ મહાજન અને અનંતનાથજી ટ્રસ્ટ દ્વારા અનેક મહોત્સવો થયેલ છે.
- (૬) સં. ૨૦૩૮-૩૯ માં પૂ. અચલગચ્છાધિપતિ શ્રી પૂ. મુનિશ્રી કલાપ્રભસાગરજી, મુનિશ્રી મહોદયસાગરજી આદિ ઠા. ૧૨ તથા પૂ. સા શ્રી પુણ્યોદયશ્રીજી ઠા. ૬ ને મહાસક્તમીતીરપતિ એપાર્ટમેન્ટ મધે શેઠશ્રી ધર્મડીરામજી કે. ગોવાણી લીનમાલવાલા એ યાદગાર અને ઐતિહાસિક ચાતુર્માસ કરાવ્યું. અને સં. ૨૦૩૯ ના મહા વદ ૫ રજી ફેબ્રુ. ૧૯૮૩ ની વહેલી સવારે શેઠશ્રી ધર્મડીરામજી કે. ગોવાણી અવસાન પામ્યા. તેઓ ૨૦૩૯ ના દિ. ઠા. સુ. ૭-૮-૯ ના ભરાનાર અ. ભા. અચલગચ્છ જૈન સંઘ અને અધિવેશનના વરાયેલા પ્રમુખ હતા. આ અધિવેશનને જોરદાર ચમકાવવાની તેઓની અપૂર્વ બાવના હતી.

આ ગ્રંથના પ્રકાશનમાં સહાયક દાતાઓની નામાવલિ

ક્ર. નં.	નામ	સ્થળ	પ્રેરણા
૧૧૦૦૧	સંઘવી સંઘરત્ન શ્રેષ્ઠિશ્રી ખીમજી વેલજી છેડા	ગૌધરા	પૂ. અચલગરજાધિપતિશ્રી તથા
૧૧૦૦૧	સંઘવી સંઘરત્ન શ્રેષ્ઠિશ્રી લખમશી ઘેલાલાઇ સાવલા	(નવાવાશ)	પૂ. મુનિશ્રી કલાપ્રભસાગરજીની પ્રેરણાથી
૧૧૦૦૧	સંઘવી સંઘરત્ન શ્રેષ્ઠિશ્રી સામજીલાઇ જુલાઇ ગાલા	મો. આસંબીઆ	"
૧૧૦૦૧	સંઘવી સંઘરત્ન શ્રેષ્ઠિશ્રી મોઠારજીલાઇ જુલાઇ ગાલા	"	"
૧૧૦૦૧	સંઘવી સંઘરત્ન શ્રેષ્ઠિશ્રી ઝવેરચંદ જોશીલાઇ સાવલા	બીસરા	"
૮૫૦૦૧	શ્રી અનંતનાથજી મહારાજ જૈન દેરાસરજી તથા તેના સાધરણ કુટુંબ	મુંબઇ (ખારેક બજાર)	પૂ. અચલગરજાધિપતિશ્રી
૭૦૦૦	,, બીનમાલ અચલગરજી જૈન સંઘના લાઇ-બહેનો	બીનમાલ (રાજસ્થાન)	"
૨૫૦૦	,, કચ્છી વિશા ઓશવાળ દેરાવાસી જૈન મહાજન	મુંબઇ ભાતબજાર	"
૨૫૦૦	,, શા દામજી મેવજી જનતા દુધાલયવાલા	નવાવાશ(મુંબઇ)	પૂ. મુનિશ્રી કલાપ્રભસાગરજી મ. સા.
૧૫૦૦	,, પાશ્વનાથ શ્વેતાંબર મૂ. પૂ. જૈન સંઘ	ઘાટકોપર (સાંઘાણી રોડ)	પૂ. મુનિશ્રી મહાભદ્રસાગરજી મ. સા.
૧૦૦૧	,, માકુંગા ક. શ્વે. મૂ. જૈન સંઘ	માકુંગા	પૂ. અચલગરજાધિપતિશ્રી
૧૧૧૧	,, કચ્છ દેવપુર વિશા ઓશવાળ જૈન મહાજન	મુંબઇ	પૂ. સાધવી શ્રી કલ્યાણોદયશ્રીજી મ. સા.
૧૦૦૧	શા ઉમરશી દેવજી	મો. આસંબીઆ	પૂ. અચલગરજાધિ પતિશ્રી
૨૧૦૧	બાઇ પ્રભાઇ ચાંપશી ઘેલાલાઇ	નળબજાર	"
૧૧૦૧	શ્રી નક્ષત્રજી એઇન ફોર એન્ડ સુગર ડીલર્સ મંડળ	"	"
૧૦૦૧	શા હંસરાજ ખીમરાજની કું.	"	"
૧૦૦૧	શ્રી વડાલા અચલગરજી જન સંઘ	વડાલા (મુંબઇ)	"
૧૦૦૧	,, જોશીલાઇ ઘેલાલાઇ	કુમરા	"
૧૦૦૧	,, નાગલપુર જૈન મહાજન	નાગલપુર	પૂ. આ. દેવશ્રી શુભોદયસાગરસૂરીશ્વરજી મ. સા.
૧૦૦૧	,, ભુજપુર અચલગરજી જૈન સંઘ	ભુજપુર	પૂ. મુનિશ્રી પૂર્ણભદ્રસાગરજી મ. સા.
૧૦૦૦	,, મેરાઉ જૈન સંઘ ચી. ઉમેશકુમારની દીક્ષા પ્રસંગે	મેરાઉ	પૂ. મુનિશ્રી સર્વોદયસાગરજી મ. સા. પૂ. મુનિશ્રી ઉદયરત્નસાગરજી મ. સા.
૧૦૦૧	માતુશ્રી રતનબાઇ છેડા ટ્રસ્ટ	—	પૂ. અચલગરજાધિ પતિશ્રી
૮૮૯	શ્રી તાડદેવ કચ્છી જૈન સંઘ	તાડદેવ	પૂ. મુનિશ્રી સૂર્યોદયસાગરજી મ. સા.
૫૦૧	,, ખીમજી વેલજી છેડા તથા પુરબાઇ ખીમજી છેડા	ગૌધરા	પૂ. અચલગરજાધિપતિશ્રી
૫૦૧	,, કેશવજી નાયક ટ્રસ્ટ-હા. શ્રીયુત નાયક જોશીલાઇ	—	પૂ. સા. શ્રી સુકિતશ્રીજી મ. સા.
૨૫૧	,, હડીશીંગ જોશીલાઇ-હા. શ્રી સાકરચંદ હડીશીંગ	બામનગર	પૂ. સા. શ્રી પુણ્યોદયશ્રીજી મ. સા.

ક્ર. નામ	સ્થળ	પ્રેરણા
૩૨૫ શ્રી બાડા જૈન મહાજન	બાડા	પૂ. સા. શ્રી જ્યોતિકળાશ્રીજી મ. સા.
૫૦૦ ,, ગાંધીધામ શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક જૈન સંઘ	ગાંધીધામ	પૂ. અચલગચ્છાધિપતિશ્રી
૫૦૦ ,, ચાંપરની પદમશી શાહ	"	"
૧૦૧ ,, કચ્છી દશા એશવાળ જૈન મહાજન	હુબલી (કર્ણાટક)	"
૨૫૧ ,, કચ્છી દશા એશવાળ જૈન સંઘ	આદિપુર	"
૭૦૧ ,, કોડાય દેરાવાસી જૈન સંઘ	કોડાય	પૂ. સા. શ્રી વસંતપ્રભાશ્રીજી મ. સા.
૫૦૧ ,, લાલવાડી અચલગચ્છ જૈન સંઘ	લાલબાગ	પૂ. સા. શ્રી અરુણોદયશ્રીજી મ. સા.
૫૦૧ ,, ઘાટકોપર અચલગચ્છ જૈન સંઘ	ઘાટકોપર	પૂ. સા. શ્રી પુણ્યોદયશ્રી મ. સા.
૫૦૧ ,, શાંતાકુઝ અચલગચ્છ જૈન સંઘ	શાંતાકુઝ	" " "
૫૦૧ ,, બીદડા દેરાવાસી જૈન સંઘ	બાદડા	પૂ. સા. હીરપ્રભાશ્રીજી મ. સા.
૫૦૧ ,, માંડલ અચલગચ્છ જૈન સંઘ	માંડલ	પૂ. સા. શ્રી કાંતિશ્રીજી મ. સા. પૂ. સા. શ્રી સુનંદાશ્રીજી શ. સા.
૫૦૧ ,, બાડમેર અચલગચ્છ જૈન સંઘની તપસ્યાવાલી બેનો તરફથી	બાડમેર	" સા. પ્રિયવંદાશ્રીજી મ. સા.
૫૦૧ ,, વાંદરા કચ્છી જૈન સંઘ	વાંદરા	" સા. હરખશ્રીજી મ. સા.
૫૭૪ ,, મુલુંડ અચલગચ્છ સંઘની બેનો તરફથી	મુલુંડ	" સા. શ્રી હેમલતાશ્રીજી મ.
૪૦૧ ,, શ્રી તીરપુર દેરાવાસી જૈન સંઘ	તીરપુર	" પૂ. આચાર્ય દેવશ્રી
૩૫૧ ,, કાંડાગરા દેરાવાસી જૈન સંઘ	કાંડાગરા	" સા. શ્રી તત્વપ્રભાશ્રીજી મ. સા.
૩૫૧ ,, કુમરા અચલગચ્છ જૈન સંઘ	કુમરા	" સા. શ્રી મુક્તાશ્રીજી મ. સા.
૩૧૧ ,, મોરસીમ અચલગચ્છ જૈન સંઘ	મોરસીમ (રાજસ્થાન)	" અચલગચ્છાધિપતિશ્રી
૩૦૧ ,, નાનાઆચાર્યીયા અચલગચ્છ જૈન સંઘ	નાનાઆચાર્યીયા	" સા. શ્રી અનંતગુણશ્રીજી મ. સા.
૨૫૧ ,, કોહારા શાંતિનાથ જૈન દેરાસર ટ્રાટ અને સાધારણ ખાતા કોહારા	કોહારા	" સા. શ્રી રતનશ્રીજી મ. સા.
૨૫૧ ,, સુથરી અચલગચ્છ જૈન દેરાસર	સુથરી	" સા. શ્રી ચંદનશ્રીજી મ. સા.
૨૫૧ ,, જામનગર વીશા એશવાળ અચલગચ્છ જૈન સંઘ	જામનગર	" મુનિરાજ લખિયસાગરજી મ. સા.
૨૫૧ ,, કલકતા કચ્છી જૈન સંઘ	કલકતા	" અચલગચ્છાધિપતિશ્રી મ. સા.
૨૫૧ ,, હાલાપુર અચલગચ્છ જૈન સંઘ	હાલાપુર	" " "
૨૫૧ ,, કુંદરોડી દેરાવાસી જૈન સંઘ	કુંદરોડી	" " "
૨૫૧ ,, ચીઆસર અચલગચ્છ જૈન સંઘ	ચીઆસર	" " "
૨૫૧ ,, દાદર અચલગચ્છ જૈન સંઘ	દાદર	પૂ. મુનિશ્રી કલાપ્રભસાગરજી મ. સા.
૫૦૧ ,, દેમાંબાઈ વેલજી પાસુ	નવાવાસ	પૂ. અચલગચ્છાધિપતિશ્રી તથા "
૫૦૧ ,, મહાંબાઈ શવજી પુનશી	ભુજપુર	"
૫૦૧ ,, લાકુબાઈ નરશી પુનશી	ભુજપુર	"
૧૦૧ ,, ગાંગજી પાંચારીયા	ગોધરા	પૂ. મુનિશ્રી કલાપ્રભસાગરજી મ. સા.

ક્ર. નામ	સ્થળ	પ્રેરણા
૭૫૧ શ્રી ભોજરાજ ચાંપશી પાસડ	દેદીઆ	પૂ. અચલગચ્છાધિપતિશ્રી
૧૦૧ ,, સ્વ. દેમીબાઇ ચાંપશી માંડણના રમ. હા. કેશવજી ચાંપશી	કાજી રૈયદ રટ્ટીટ	"
૧૦૧ ,, તલકચંદ લીલાધર દેદીઆ	તલવાણા	"
૫૦૧ ,, ત્રિકમજી વીરજી સોની તથા શ્રી માણેકજી હીરજી સોની	ઘાટકોપર	"
૫૦૧ ,, રમણીકલાલ જીવરાજ મોરારજી માતૃશ્રી પાનબાઈ જીવરાજના ૮૨૫ આયંબીલ તપના ઉજમણા નીમીતે	કુમરા — —	પૂ. આ. શ્રી ગુણોદયસાગરસૂરીશ્વરજી મ. સા. તથા પૂ. મુનિશ્રી કવીન્દ્ર- સાગરજી, પૂ. મુનિશ્રી વીરભદ્ર- સાગરજી મ. સા.
૧૦૧ ,, તલકશી પ્રેમજી ગાલા	દેવપુર	"
૧૦૧ ,, દેવરાજ દામજી	વરલી	"
૧૦૧ ,, ભવાનજી કાનજી નીસર	દેવપુર	"
૧૦૧ ,, કુંવરજી જેઠાભાઈ	ખાડા	પૂ. મુનિશ્રી કમલપ્રભસાગરજી મ. સા.
૧૦૧ ,, લખમશી આસુબાઈ નાગડા	કોટડી મહાદેવપુરી	પૂ. મુનિશ્રી વીરભદ્રસાગરજી મ. સા.
૨૫૧ ,, તાડદેવ અચલગચ્છ જૈન સંઘ	તાડદેવ	પૂ. મુનિશ્રી કલાપ્રભસાગરજી મ. સા.
૧૨૫ ,, કુંગરશી નાનજી	—	પૂ. અચલગચ્છાધિપતિશ્રી
૧૦૧ ,, દામજી ખીમજી	મેરાઉ	પૂ. મુનિશ્રી સર્વોદયસાગરજી મ. સા.
૨૫૦ ,, જયંતીલાલ જીવરાજની કું., હા. રમણીકલાલ જીવરાજ	મુંબઈ	પૂ. આ. શ્રી ગુણોદયસાગર- સૂરિજી મ. સા.
૧૦૧ ,, માંડલ જૈન સ્વેતાંબર મુર્તિપૂજક (વિધિ પક્ષ) અચલગચ્છ જૈન સંઘ	માંડલ	પૂ. સા. શ્રી કાંતિશ્રીજી મ. સા.
૧૫૧ ,, ખીમજીભાઈ ઠાકરશી	સાંધાણ	પૂ. અચલગચ્છાધિપતિશ્રી
૧૦૧ ,, ભવાનજી પદમશી વીસરીયા	ગદશીયા	પૂ. મુનિશ્રી કલાપ્રભસાગરજી મ. સા.
૧૦૧ ,, નાગલપુર જૈન મહાજન	નાગલપુર	પૂ. અચલગચ્છાધિપતિશ્રી
૨૫૧ ,, સ્વેતાંબર મુર્તિપૂજક અચલગચ્છ જૈન સંઘ	ભુજ	"
૨૫૧ ,, જેઠાભાઈ કુંગરશી	મોરીવલી (નાગલપુર)	"
૧૦૧ ,, ભવાનજીભાઈ રાયશી છેડા	ગોધરા	"
૨૫૧ ,, જેઠાભાઈ કુંગરશી	નાગલપુર	પૂ. સા. શ્રી નિરંજનાશ્રીજી મ. સા.
૫૦૦ ,, હીરજી કાનજી કોડાયવાલા	કોડાય	"
૫૦૦ ,, તારદેવ કચ્છી જૈન સંઘ હા. લખમશી વેલજી	તારદેવ	પૂ. મુનિશ્રી મહોદયસાગરજી મ. સા.
૨૫૧ ,, લાયજી જૈન મહાજન	લાયજી મોટા	પૂ. સા. શ્રી અભયગુણાશ્રી જી. મ. સા.

ક્ર. નામ	સ્થળ	પ્રેરણા
૨૫૧ શ્રી શેરડી અચલગરુજ જૈન મહાજન	શેરડી	પૂ. સા. શ્રી અક્ષયગુણશ્રીજી મ. સા.
૨૫૧ ,, ગઢશીશા અચલગરુજ જૈન સંઘ	ગઢશીશા	,, સા. ,, નરેન્દ્રશ્રીજી મ. સા.
૨૫૧ ,, ભાનમાલ અચલગરુજ જૈન સંઘ	ભાતમાલ (રાજસ્થાન)	,, સા. ,, કનક પ્રભાશ્રીજી મ. સા.
૫૦૧ ,, ભુજ અચલગરુજ જૈન સંઘ	ભુજ	,, સા. ,, ફેરશ્રીજી મ. સા.
૨૫૧ ,, સાભરાઇ મુર્તિપૂજક જૈન મહાજન	સાભરાઇ	,, સા. ,, ગિરિવરશ્રીજી મ. સા.
૨૫૧ ,, ફોટડા અચલગરુજ જૈન સંઘ	ફોટડા (રેહા)	,, સા. ,, પદ્મશ્રીજી મ. સા.
૨૫૧ ,, પોપટલાલ મેઘજી	રાયલુ	,, સા. ,, જ્યોતિ પ્રભાશ્રીજી મ. સા.
૨૦૧ ,, વાના રતાડીયા જૈન સંઘ	વાના રતાડીયા	,, આચાર્ય દેવશ્રી મ. સા.
૨૦૧ ,, ડોલુ દેરાવાસી જૈન સંઘ	ડોલુ	,, સા. શ્રી આણંદશ્રીજી મ. સા.
૨૦૧ ,, તલવાણા દેરાવાસી જૈન સંઘ	તલવાણા	,, મુનિરાજ શ્રી કીર્તિસાગરજી મ. સા.
૨૦૧ ,, જખૌ અચલગરુજ જૈન સંઘ	જખૌ	,, સા. શ્રી મહાદેવશ્રીજી મ. સા.
૨૦૧ ,, તુબંડી દેરાવાસી જૈન સંઘ	તુબંડી	,, સા. શ્રી ચારલતાશ્રીજી મ. સા.
૨૦૧ ,, નાગલપુર અચલગરુજ જૈન સંઘ	નાગલપુર	,, સા. શ્રી કલ્પલતાશ્રીજી મ. સા.
૨૦૦ ,, સણોસરા અચલગરુજ જૈન સંઘ	સણોસરા	,, સા. અમરેન્દ્રશ્રીજી મ. સા.
૨૦૨ ,, નરેડી અચલગરુજ જૈન સંઘ	નરેડી	,, સા. શ્રી વિશ્વોદયશ્રીજી મ. સા.
૨૦૧ ,, દેડીઆ અચલગરુજ જૈન	દેડીઆ	,, સા. શ્રી ગિરીવરશ્રીજી મ. સા.
૨૦૧ ,, મોટા આશંખીયા જૈન સંઘ	મોટા આશંખીયા	,, સા. શ્રી ખીરભદ્રાશ્રીજી મ. સા.
૨૦૨ ,, કાંચડ કેશવજી	બોળધ	,, અચલગરુજાધિપતિશ્રી
૨૦૧ ,, ભીન માલ અચલગરુજ આવિકા ઉપાશ્રય	ભીનમાલ (રાજસ્થાન)	,, સા. શ્રી કનક પ્રભાશ્રીજી મ. સા.
૧૫૧ ,, રાયલુ જૈન સંઘ	રાયલુ	,, મુનિશ્રી ગુણુત્તન સાગરજી મા. સા.
૧૫૧ ,, ક. દ. ઓ. જૈન શાંતિ મહાજન તેરા	તેરા	,, સા. શ્રી નિર્મલપ્રભાશ્રીજી. મ.
૧૨૫ ,, ફરાદી અચલગરુજ જૈન સંઘ	ફરાદી	,, સા. શ્રી જયરેખા શ્રીજી મ. સા.
૧૨૫ ,, કુંવરજી કરમશ્રી	નાગ્રેયા	,, આચાર્ય દેવશ્રી મ. સાહેબ
૨૨૫ ,, એક સદ્ગૃહસ્થ તરથી	મુલુંડ	,, સા. શ્રી હેમલતા શ્રી જી. મ. સા.
૨૦૧ ,, ગંગાબાઇ ભવાનજી અરજણુ ભેદ તરકથી રૂ. ભવાનજી અરજણુનાં રૂ. હા. ધનજી ભવાનજી	વાડાપહર	,, સા. નિર્મલાશ્રી મ. સા.
૧૦૧ ,, મેરાઉ દેરાવાસી સંઘ	મેરાઉ	,, સા. શ્રી પુણ્ડીનંદશ્રીજી મ. સા.
૧૦૧ ,, નલીઆ અચલગરુજ જૈન સંઘ	નલીઆ	,, સા. શ્રી નિરંજના શ્રીજી મ. સા.
૧૦૧ ,, ખાંભડાઇ અચલગરુજ જૈન સંઘ	ખાંભડાઇ	,, સા. શ્રી સૂર્યશા શ્રીજી મ. સા.
૧૦૧ ,, અચલગરુજ શાંતિનાથજી જૈન દેરાસર	માંડવી કરુજ	,, સા. શ્રી શીતલ શ્રીજી મ. સા.
૧૦૧ અ. સૌ. સરલાબેન હંશરાજની અઢાઇ નીમીતે હા. પદમશી કાનજી	તેરા	પૂ. સા. શ્રી હેમલતાશ્રીજી મ. સા.
૧૦૧ શ્રી રતનબાઇ મહેન્દ્રકુમાર આશારીયા	મોટા આશંખીયા	,,

ક્ર. નામ	સ્થળ	પ્રેરણા
૧૦૧ શ્રી હરીલાલ નાગજી	માંડલ	પૂ. સા. શ્રી મુકિતશ્રીજી મ. સા.
૧૦૧ ,, લક્ષ્મીલાલ ચંપાલાલ શેઠીયા	પ્રતાપગઢ	,, આ. દેવશ્રી મ. સા.
૧૦૧ ,, મોરારજી નાનજી	મુલુંડ	,, અચલગરજીધિપતિશ્રી
૧૦૧ ,, પાનબાઈ ટોકરશી લધા	બાડા	,, પુ. મુ. કલાપ્રભસાગરજી મ. સા.
૨૫૧ ,, કચ્છી શ્રે. મુ. પુ. અચલગરજી જૈન સંઘ	નાલા સોપારા	,, અચલગરજીધિપતિશ્રી
૧૦૧ ,, મગનલાલ નરશી	નાલા સોપારા	,,
૧૦૧ ,, સ્તીલાલ વાલજી લધાભાઈ	મુલુંડ	,,
૧૦૧ ,, પાનબાઈ ટોકરશી લધા	બાડા	પૂ. મુ. કલાપ્રભસાગરજી મ. સા.
૫૦૧ ,, અંબર અચલગરજી જૈન સંઘ	અંબર	,, અચલગરજીધિપતિશ્રી
૨૫૧ ,, (દાદાશ્રી કલ્યાણસાગરસુરિજી મ.સા. ચતુર્થજન્મ) શતાબ્દિ મહોત્સવ સમિતી તરફથી અનંતનાથ દે.	—	,, મુનિશ્રી કલાપ્રભસાગરજી મ. સા.
૫૦૦ ,, બીનમાલ અચલગરજી જૈન સંઘ	બાનમાલ	,, સા. શ્રી કનકપ્રભાશ્રીજી મ. સા.
૨૦૧ ,, દાદાશ્રી કલ્યાણસાગરસુરિ ગાનસત્ર (શીખીર) સમિતી	મુંબઈ	,, મુનિશ્રી કલાપ્રભસાગરજી મ. સા.
૧૦૧ ,, સંઘવી શામજી જાનુબાઈ ગાલા	મુલુંડ	,, અચલગરજીધિપતિશ્રી
૨૫૦ ,, લોચર પરેલ જૈન સંઘ	લોચર પરેલ	,, સા. પુણ્યોદયશ્રીજી મ. સા.
૧૦૧ ,, મમ.બાઈ કાનજી વેલજી	નાગલપુર	,, અચલગરજીધિપતિશ્રી
૧૦૧ ,, હીરજી ધારશી લા. વેજબાઈ	દેશલપુર	,,
૧૦૧ ,, મીનાબેન ભવાનજી ગાલા	કુરાદી	,,
૧૦૧ ,, દામજી ભાણુજી	મેરાઈ	પૂ. સા. શ્રી પુણ્યોદયશ્રીજી મ. સા.
૧૦૧ સ્વ. કુરપાર ખેતશી લા. કરતુરબાઈ	નાગલપુર	,, અચલગરજીધિપતિશ્રી
૧૦૧ શ્રી વજપાર મોણુશી	બાડા	,,
૧૦૧ ,, પુખરાજજી લુંબાઈ	બીનમાલ	,,
૧૦૧ સ્વ. છેડા ગેલાભાઈ મેઘાભાઈ	લાકડીઆ	,,
૧૦૧ શ્રી હીરજી વજપાર	મુનડી	,,
૧૦૧ માતુશ્રી સુંદરબાઈ ગણુસી ખીયશી લા. શીવજી ગણુસી	કોટડા (રોહા)	,,
૧૦૧ શ્રી કાનજી ખીમજી ખીર	સુથરી	,,
૧૦૧ ,, આણુંદજી પાસુભાઈ	ખાખર	,,
૧૦૧ શ્રી માંડવી અચલગરજી બાઈબોનો જૈન ઉપાશ્રય	માંડવી	પૂ. સા. શ્રી શીતલશ્રીજી મ. સા.
૧૦૧ ,, ટોકરશી દેવરાજ	માંડવી	પૂ. સા. શ્રી શીતલશ્રીજી મ. સા.
૧૦૧ ,, મકડા અચલગરજી જૈન સંઘ	મકડા	પૂ. સા. શ્રી કનકપ્રભાશ્રીજી મ. સા.
૧૦૧ ,, ધેવરચંદ માણીકચંદ શેઠ	બીનમાલ	,,
૧૦૧ ,, માણીકજી હેમાજી શેઠ	રાજસ્થાન	,,
૧૦૧ ,, માણીકજી હેમાજી શેઠ	બીનમાલ	,,

ક્ર. નામ	સ્થળ	પ્રેરણા
૧૦૧ શ્રી કીશનલાલ મોતીલાલ દલાલ	ઉદેપુર	પૂ. સા. શ્રી કનકપ્રભાશ્રીજી મ. સા.
૧૦૧ ,, રતનશી ટોકરશી	બાનમાલ	
૧૦૧ બાઇ મોગીબાઈ મોરારજી રતનશી	નવાવાસ	પૂ. મુ. કલાપ્રભસાગરજી મ. સા.
૧૦૧ સ્વ. ધનબાઇ દેવજીના સ્મ. હા. દેવજી શીવજી	રાયજી	પૂ. સા. શ્રી જ્યોતિપ્રભાશ્રીજી મ. સા.
૧૦૧ શ્રી જખુભાઇ નથુ	સણોચરા	પૂ. સા. શ્રી અમરેન્દ્રશ્રીજી મ. સા.
૧૦૧ ,, મોરારજી લખમશી	કાંડાય	પૂ. સા. શ્રી સુરેન્દ્રશ્રીજી મ. સા.
૧૦૧ ,, પ્રેમજી માણેક હા. માલબાઇ	કુમરા	પૂ. સા. શ્રી ગિરિવરશ્રીજી મ. સા.
૧૦૧ ,, દેવકાંબાઇ સાલજી પાલજી	દેઢીઆ	"
૧૦૧ ,, માલબાઇ ગેલાબાઇ	દેઢીઆ	"
૧૦૧ ,, ખીમજી ચાંપશી	કાંડાગરા	{ પૂ. સા. શ્રી પ્રિયવંદાશ્રીજી મ. સા. પૂ. સા. શ્રી વનસતાશ્રીજી મ. સા.
૧૦૧ સંઘવી શ્રી રાયશી ભાણજી	દેઢીઆ	" વ્યવસાયગણધિપતિશ્રી
૧૦૧ સંઘવી શ્રી ખુશાલચંદ રાયશી	દેઢીઆ	"
૧૦૧ સંઘવી શ્રી લલીતકુમાર રાયશી	દેઢીઆ	"
૧૦૧ સંઘવી શ્રી કીશોરકુમાર રાયશી	દેઢીઆ	"
૧૦૧ શ્રી દેવેન્દ્રકુમાર રાયશી	દેઢીઆ	"
૧૦૧ ,, જોતબાઇ ભાણજી સાલજી	દેઢીઆ	"
૧૦૧ ,, શામજી મેઘજી	દેઢીઆ	"
૧૦૧ ,, દેવકાંબાઇ કલ્યાણજી મેઘજી	વીઠ	"
૧૦૧ ,, ચાંપશી શામજી	કુમરા	"
૧૦૧ ,, નરશી ગોશર	કુરાદી	"
૧૦૧ ,, ખીમજી શોભાણ	લાઇબા મોટા	"
૧૦૧ ,, માવજી રવજી	રાયધણજી	"
૧૦૧ ,, કુંવરજી માલશી હરીઆ	દેવપુર	"
૧૦૧ બાઇ મડાંબાઇ નાનજી	બાડા	"
૧૦૧ શ્રી શામજી વેલજી	હાલાપુર	"
૧૦૧ ,, દામજી શામજી	ગદશીયા	"
૧૦૧ ,, માવજી વેલજી	મોટા રતાડીઆ	પૂ. વ્યવસાયગણધિપતિશ્રી
૧૦૧ ,, ટોકરશી આણુંદજી લાલકા	લાલા	"
૧૦૧ ,, પ્રેમજી ભીમશી ગાલા	મેરાઉ	"
૧૦૧ ,, સુંદરજી દેવજી	બાડા	"
૧૦૧ ,, જોહાબાઇ ગોવિંદજી	તીરપુર	"
૧૦૧ ,, જાકેરીલાલ આણુંદજી	કાચ્ચીન	"
૧૦૧ ,, હીરજી હેમરાજ	હુપ્પલી	"

ક્ર. નં.	નામ	સ્થળ	પ્રેરણા
૧૦૧	શ્રી જયતિલાલ દેવજી	નવાવારા	પૂ. અચલગરજીવિપતિશ્રી
૧૦૧	„ દેવસી વેલજી	ચાંદ	„ „
૧૦૧	„ સાકરચંદ પાનાચંદ	ભુજકરજી	„ „
૧૦૧	„ કરમશી લખમશી	ભુજપુર	„ „
૧૦૧	„ ચાંપશી જ્ઞેહબાઇ	આદિપુર	„ „
૧૦૧	„ પંચાસર મહિલા મંડળ જૈન જ્ઞાન ખાતું	પંચાસર	„ „
૧૦૧	„ જયંતીલાલ ખાલચંદ	માંડલ (ઉ. ગુ)	„ „
૧૦૧	„ દરગચંદ ભંવરલાલ	પોસાણા રાજસ્થાન	„ „
૧૦૧	„ યુનીલાલ સરપજી	ભાગલ પાદર	„ „
૧૦૧	„ ભીંસરા અચલગરજી જૈન સંઘ	ભીંસરા	„ „
૧૦૧	„ કોટડી અચલગરજી જૈન સંઘ	કોટડી મહાદેવપુરી	„ „
૧૦૧	„ વીઠ અચલગરજી જૈન સંઘ	વીઠ	„ „
૧૦૧	„ પુનડી અચલગરજી જૈન સંઘ	પુનડી	„ „
૧૦૧	„ યુનડી અચલગરજી જૈન સંઘ	યુનડી	„ „
૧૦૧	„ લોલાખા જૈન સંઘ	લોલાખા	„ „
૧૦૧	„ જલગાંવ અચલગરજી જૈન સંઘ	જલગાંવ	„ „
૧૦૧	„ ભાંડુપ અચલગરજી જૈન સંઘ	ભાંડુપ	„ „
૧૦૧	„ નારાણપુર અચલગરજી જૈન સંઘ	નારાણપુર	„ „
૧૦૧	„ નાયકા જૈન સંઘ હા. જયતિલાલ ચીમનલાલ	નાયકા (ગુજરાત)	„ „
૧૦૧	„ માવજી કુંવરજી	ખાડા	પૂ. સા. શ્રી હરખશીજી મ. સા.
૧૦૧	„ ટોકરશી આણંદજી લાલકા	લાલા	„ „
૧૦૧	„ સામ્રાટ વિક્રમકુમાર	—	„ „
૧૦૧	„ શકુન વજલાલ	—	„ „
૧૦૧	„ અ. સૌ. કેશરખેન શીવજી પાલણુના સુમુત્રી નિમલખેનના પુણ્યાર્થ	લાચળ (મોટા)	પૂ. સા. શ્રી અલયગુણાશ્રીજી મ. સા.
૧૦૧	„ અ. સૌ. હેમીખેન ધીરભાઈ ધનાણી	નેરેખી	પૂ. સા. શ્રી હરખશીજી મ. સા.
૧૦૧	„ અ. સૌ. મંજુલાખેન નવીનચંદ્ર શાલ	નેરેખી	„ „
૧૦૧	„ શ્રી દેવકાંબાઇ કુંવરજી વીક્રમાણી	ખાડા	„ „
૧૦૧	„ શામજી તેજપાર	ગદશીશા	„ „
૧૦૧	„ કાર્તિક લક્ષ્મીચંદ	માંડવી	„ „
૧૦૧	„ અ. સૌ. જ્ઞેમાખેન પ્રેમચંદ દેવીઆ	નેરેખી	„ „
૧૦૧	„ શ્રી ટોકરશી દામજી સમેત શીખરની યાત્રા નીમિત્તે	જશાપુર	„ „
૧૦૧	„ અ. સૌ. રતનખાઇ શામજી તેજપાર	ગદશીશા	પૂ. સા. શ્રી રતનશીજી મ. સા. તથા પૂ. સા. શ્રી ચંદ્રોદયશીજી મ.
૧૦૧	„ શ્રી લક્ષ્મીચંદ શામજી તેજપાર	ગદશીશા	„ „

ક્ર. નામ	સ્થળ	પ્રેરણા
૧૦૧ શ્રી ઉદયકુમાર કાંતીલાલ	તેરા	પૂ. સા. શ્રી રતનશ્રીજી મ. સા. તથા પૂ. સા. શ્રી ચંદ્રોદયશ્રીજી મ.
૧૦૧ ગં. સ્વ. મીડીયાઇ ખીમજી	માંડવી	" "
૧૦૧ અ. સૌ. હીર્યાઇ ખોરાજી ગાલા	નાનાઆસાંખીયા	" "
૧૦૧ શ્રી ભુલાભાઇ નરસી ગાલા	કુમરા	પૂ. અચલગચ્છાધિપતિશ્રી
૧૦૧ ,, રાયચંદ ઉમરશી	કોહારા	" આ. શ્રી ગુણોદયસાગરસરીશ્વરજી મ. સા.
૧૦૧ ,, લખમશી કુંવરજી લુહીઆ	રાયવણુગર	" "
૧૦૧ ,, ટોકરશી નરશી	મેરાજી	" "
૧૦૦ ,, હેમંત સ્ટોર	કોટડી	" "
૧૦૧ ,, ભીમશી હેમરાજ	કોટડી	" "
૧૦૧ ,, પ્રેમજીભાઇ ભુજપુર વાલા તથા કુંવરજીભાઇ મોઆરાવાલા	માહિમ	" "
૧૦૧ ,, કલ્યાણજી નાગજી	કુમરા	" "
૧૦૧ ,, ભવાનજી વેલજીની કું.	ડોણુ	" "
૫૦૧ ,, વડાલા અચલગચ્છ જૈન સંઘ	વડાલા	{ પૂ. મુનિશ્રી હરિભદ્રસાગરજી
૧૦૧ ગં. સ્વ. તેલુખાઈ મોતીચંદ લાપસીઆ	રંગપુરવાલા	" મુનિશ્રી નયપ્રભસાગરજી
૧૦૧ શ્રી દામજી જાદવજી	પત્રી	" સા. શ્રી હરખશ્રીજી મ. સા.
૧૦૧ ,, પાનખાઈ ગાંગજી કું. ભારતીએત પ્રેમજીનાં લગ્ન પ્રસંગે	કોડાય	" અચલગચ્છાધિપતિશ્રી
૧૦૧ ,, શીતજી હંશરાજ	દેડીઆ	" "
૫૦૧ માતુશ્રી રતનખાઈ લખમશી ચેરીરી ટ્રસ્ટ	નવાવાસ	પૂ. મુનિશ્રી કલાપ્રભસાગરજી મ. સા.
૫૦૧ શ્રી આર્થ જય કલ્યાણુ કેન્દ્ર ટ્રસ્ટ	ચીંચખંદર	" "
૧૦૧ ડૉ. વી. એમ. શાહ	માંડલવાલા	" અચલગચ્છાધિપતિશ્રી
૨૫૧ શ્રી ભાનખંબર ચીંચખંદર જૈન સંઘ	મુંખઈ	" "
૫૦૧ ,, મજગામ જૈન સંઘ	મજગામ	" "
૧૦૧ શ્રી શેરડી જૈન સંઘ હા. ગાંગજી ડાહભાઈ	શેરડી	પૂ. અચલગચ્છાધિપતિશ્રી
૧૦૧ ,, મુરજી રવજી	મોટાઆસાંખીયા	" "
૧૦૧ ,, વાંઢ જૈન મહાજન (C/O પ્રેમજી પુનશી નંદુ)	વાંઢ	" "
૨૫૧ ,, રાજખાઈ ભયુખાઈ અખાલાઈ ગડા	લાકડીઆ	પૂ. સા. શ્રી વિપુલગુણાશ્રીજી મ. સા.
૧૦૧ ,, કલ્યાણુજી ખીમજી છોડા	લાયબ	પૂ. મુનિશ્રી કલાપ્રભસાગરજી મ. સા.
૫૦૧ ,, અંબર અચલગચ્છ જૈન સંઘ હા. ટ્રસ્ટી શ્રી ખુશાલચંદ દામજી વોરા	અંબર	પૂ. અચલગચ્છાધિપતિ
૨૫૧ ,, અચલગચ્છ જૈન સંઘ	મંગાખંબર	" "
	મોરસીમ (રાજસ્થાન)	પૂ. સા. શ્રી પ્રિયવંદનાશ્રીજી મ. સા.
૧૦૧ ,, લાલજી રામજી હા. મેગખાઈ લાલજી રમેશ મારતર	લાયબ	પૂ. અચલગચ્છાધિપતિશ્રી
૧૦૧ ,, દેવાંગ હચ્ચચંદ ગામજી	કોડાય	પૂ. મુનિશ્રી કલાપ્રભસાગરજી મ. સા.
૧૦૧ ,, નારાણુજી શીવજી સોની	જલગાંવ	" "
૧૦૦ શા લખમશી ઉમરશી ગાલા	ગોરેગાંવ	" "
૧૦૧ શા જ્ઞાંતિલાલ જેઠાભાઈ મોણુશી	લાયબ	પૂ. મુનિશ્રી મહારત્નસાગરજી મ. સા.



પુત્રુ પ્રી વીરના પુશ્પમ પદ્મર
 લલિતનિલામ ગણધરા
 આર્ટ જગતનું કલ્યાણ કરવા
 ગૌરમ સ્વામી ગુરુવરા
 ભેનલી મચીસમી નિર્વાણ કાલાનિદ
 હો ખરે પાવનકરા
 સ્મૃતિ ગુંદા અમી વંદના કરું હું
 ઘો આશીષ અમશીલ પર ॥૧॥

અચલગરુડપાલિ આર્યોસ્તિલસુદિ
 વિદિમાર્ગ ઉદ્ધારકા
 ઉગુ લખ વ્યાગ વૈદ્યાગ વૈગે
 આમાચારી સંસ્કૃતકા
 સંવલ અમિચાર અંગેણસાદે
 વીર્ષ પાવાગદ પંધારીવા
 સિમંધર નિલ સુગી સર્જેશ્વરીએ
 સ્લવના કરોને વંદીયા ॥૨॥

ક્રિયોદ્ધારક ધર્મશૂર્તિસુદિના
 કલ્યાણસાગરસૂરીશ્વરા
 બધુવયે પુલાવક સુદિવર
 ગરુડનાયક ધુરંધરા
 જામનગર ભદ્રેશ્વરાર્દિ લીર્ષના,
 પ્રલિષ્ઠાયક ઉદ્ધારકા
 કરુણ સંચો ભારતભાર્દિ પુરુષોદક,
 આસર્ગોજનલિ કારુણ ॥૩॥

વીરમી સ્વદીના અમનેક વ્યાગી
 ગૌરમ સ્વાગરસૂરીશ્વરા
 શુભ્યમંથી વિચાર અર્જુને
 બરયા ગરુદેશ ગુરુવરા
 અનેક ગુંથો ઉદ્ધરી લખી બરયા
 જાન ભંડારોના પુરકા
 કરુણ-હાલાર દેશોદ્ધારક સુદિને
 વંદના હો કૌદિ વારકા ॥૪॥

વર્તમાન ગરુદેશ વ્યાગી લયરવી
 ગુણાચારસૂરીશ્વરા
 વિદ્યાપીઠે જાનસર્પો દેરા
 ધર્મબીજના સંરોપકા
 છંદી પાવની સંધ શમુંજલ ભવાણુ,
 વીર્ષ પુલાવક ગુરુવરા
 દીક્ષા, પ્રલિષ્ઠા અમંજલશીલાકાર્દિ
 ધર્મકર્મોના ઉપદેશકા ॥૫॥

મુજ જગલ ભંયાના સુકુહો
 શિરણમ શિરલાજ હો
 મુજ આતમજાગ ખીલાવનારા
 માલીસમ ગુરુસાજહો
 મુજ અંતરે જ્ઞાનદીપ જલાવી
 લિમિટ રાવનાર આપ હો
 મુજ ઔગક્ષિત સ્વદા ચિંતવવા
 ગુણાવિદ્યાસુદિ ગુરુદેવ હો ॥૬॥

— 'ગુણશિશુ'

